

Bártfay László
NAPLÓI

Bártfay László NAPLÓI

Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta:

KALLA ZSUZSA

RÁCIÓ KIADÓ

Budapest, 2010

A kötetet szerkesztette, a szöveget az eredetivel egybevetette, gondozta,
a jegyzeteket és a kísérőtanulmányt lektorálta:
CSÁSZTVAY TÜNDE

Munkatársak:
Binder Amarilla
Szilágyi Zsófia Júlia
Ujváry Anna

A bibliográfiát összeállította: Binder Amarilla

A mutatókat készítette: Kalla Zsuzsa

A kötet megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap



az OTKA PUB-F 79874 számú pályázata



és a Petőfi Irodalmi Múzeum



A borító Barabás Miklós *Bártfay László* című akvarelljének felhasználásával készült,
melyet a Magyar Tudományos Akadémia Művészeti gyűjteménye
bocsátott a Ráció Kiadó rendelkezésére.

© Kalla Zsuzsa, Császtvay Tünde (szerk.), 2010

© Ráció Kiadó, 2010

TARTALOM

BÁRTFAY LÁSZLÓ NAPLÓI

1838. Január – Junius.	7
1838. Julius - November II.....	51
1838. Novemb. – December. III.....	103
1839. Január - Február. IV.	129
1839. Martius, Aprilis, Május V.....	169
1839. Junius; Julius; Augustus; September. VI.	209
1839. October; November; December. VII.	259
1840. Január; Febr. Mart; April; Május; Június. VIII.	299
1840. Julius – December. IX.	347
1841 Január–September. X.	399
1841 October – December 2kig bezárólag XI.	457

„MIVÉ EGYKOR TALÁN LEHETNI ÁLMODOZTAM” A NAPLÓK ÉS BÁRTFAY

1. A szövegkiadásról	475
2. A Bártfay-diárium sajátosságai.....	478
3. A naplóíró: Bártfay László	508
4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében.....	529
5. Wesselényi Miklós pere a naplóban (1838. január – 1839. február)	565
6. Az 1839/40-es országgyűléstől a Kelet Népe-vitáig (1839. június – 1841. december)	583
7. Az irodalom medialitása.....	605

8. Bártfay kapcsolatrendszere	639
9. Idő- és térvizonyok	658
10. A környezet esztétikája: építészet, lakáskultúra, képzőművészet	674
11. Női életpályák (1): a feleség és a hajadon lány	693
12. Női életpályák (2): a titkos szerető és a hivatásos prostituált	715
13. Egészség és betegség. A homeopátia mint nézetrendszer és gyakorlat	735

APPENDIX

Válogatott bibliográfia	753
Pest-Buda-mutató	769
Helymutató	773
Névmutató	777

1838. JANUAR – JUNIUS.

[Bártfay László, Károlyi György titkára új naplófüzetet nyit. Feljegyzi hivatalos ténykedéseit: azaz az ország különböző részein fekvő Károlyi-birtokok terményeladási szerződéseinek elkészítését, a Szentés város örökváltságának törlesztésével kapcsolatos, sok feszültséget keltő tárgyalásokat, a pesti ház felújításának részleteit a tervező-kivitelező építésszel, Heinrich Kochhal. Egyenleget készít, utalványoz, vezeti a közös pénztárkönyveket. A napi munka családiasan folyik: az alkalmazottak délutánonként napi rendszerességgel sakkoznak a levéltárban vagy a dolgozószobában. A Magyar Tudós Társaság pénztári ellenőreként vasárnaponként rendszeres kifizetési időt tart Helmeczy Mihállyal. Megemlékezik barátairól, Kölcsey leveleiről, Vörösmarty színműveiről és közös ebédjeikről, valamint a vidám Pál-napi ünnepségről, amit Szemere Pál tiszteletére tartanak Bajzáékkal és Toldyékka. Döntő fordulatot vesz Wesselényi Miklós, Bártfayék közeli barátjának felségértési pere. Családi eseményekről ír: feleségével és nevelt lányával, vidéki rokonaikkal szánkázna a pesti utcákon és a Városligetben. Felolvassa nekik kedvence, Walter Scott Wawerley című sikerregényét. A házaspárnál nagy vendégeskedés zajlik: hódmezővásárhelyi rokonaik, vidéki alkalmazottak, Lovassy István ellenzéki politikus jön hozzájuk látogatóba. Szinte minden előadást megnéznék a pesti Magyar Színházban. A napló másik helyszínén élő szereplője Bártfay állandó levelezőpartnere, titkos szerelme, a korábban náluk nevelkedő, most Sátoraljaiújhelyen családjával élő Barthos Paulina. Paulina apja, Bártfay közeli barátja halálos beteg, így az eladósodott család a legidősebb lányt minél előbb férjhez akarja adni. Bártfay mindennap feljegyzi az időjárást, a Duna szintjének veszélyes emelkedését, és ugyanazon időpontban, este 8–9 óra körül megnézi a „polarist”, azaz a sarkcsillagot (a naplóban * jellel emlékezik meg róla). Hideg az idő, „kancelláriájában”, vagyis dolgozószobájában kiegészítő fűtést, hordozható kályhát: franklint is használ.]

1838. Január.

1^{én}, hétfőn. Egész délig a’ sok látogató, újévi kívánó. Délután írtam levelet K[ölcsey].. nek¹ ’s ez volt az első levél ez idén. Estve felé jött látogatóba Ferdinandyné. Később Schedel,² de kivel alig szólhattam. Voltam játékszínbe Lénivel.³ Megengedém, hogy ugyan oda Bábi, Máli és Julis mehessenek.⁴ Egész nap nagy hideg; az est csillagos. *.⁵

2^{kán}, Kedden. – Elküldém a’ levelet. Voltam Kochnál⁶ ’s azután ugyan ő vele a’ boltban. Kifizettem tartozásomat Kiliánnál⁷ 9 f. 30 kr pengővel, ’s így egészen tisztába jöt-

¹ Valószínűleg a január 4-ére keltezett levelét kezdi el: 8.3.2. Kölcsey és Szemere.
² A Magyar Tudós Társaságról: 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.
³ A Bártfayéknál nevelt lányokról: 11.3.1. A pesti leánynevelőben és Bártfayéknál.
⁴ Az alkalmazottak színházlátogatási szokásairól: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).
⁵ A csillag jelentéséről: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.
⁶ Heinrich Koch a Károlyiak építésze, Bártfayék közeli barátja. Az ő nevéhez fűződik a fői kastély (1823–1827) és a belvárosi palota munkálatainak felügyelete: a belsőépítészeti részletek, a festés, az asztalosmunkák irányítása, a bútorok és a szőnyegek beszerzése, elhelyezése. Koch Bécs, Prága és Pest között ingázik ebben az időszakban: 10.2.1. A palota felújítása (10.2.2. Építések).
⁷ Bártfay kedvenc boltja: ifj. Kilián György könyvkereskedő üzlete a Waitznergasse 634. szám alatt: 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

tem. Szinte kifizettem tartozásomat a' vászonért 's a' Cancellariabeli pamlagomra⁸ vett portékáért. Adtam pénzt holmi házi költségre. – Délután számolgattam. Estve felé a' kandalló kályhában⁹ tüzeltem. Voltam a' színházban.¹⁰ Kemény hideg.^{11*}

3dikán, Szerdán. – A' Gróf¹² bejövén Fótrul¹³ hozzá mentem 's nála valék délig. Délután Szemere jött hozzám; bevégeztük fordítását (Der Neffe als Onkel, Schillertől)¹⁴ voltam a' játékszinben. Havazott. Az ég egész nap borult.

4dikén, Csötörtök. – Elhozák az új korcsolyákat,¹⁵ melyekért öt pengő fíot fizettem. Irtam Kölcseynek.¹⁶ Nálunk ebédelt Szemere. Estve felé eljött Koch. A' Duna olly annyira megáradott, hogy már csak egy lépcső vala künn a' vízből 's a' dunaparti házak' pinczéi vízben úsztak.¹⁷ Az a' hír is volt, hogy a' Nádor veszedelmesen beteg.¹⁸ Voltam játékszinben. Schodelné még egyszer sem énekelt olly szépen.¹⁹ Havazott. Az ég borult, csillagatlan. Nap szerint (de nem datum szerint) ma egy éve hogy Bécsbe indultunk, 's az első éjt Nyerges Újfaluban tölténk.²⁰

5d., péntek. – Reggel dolgoztam. Délfélé folytattam a' privat alkalommal küldendő levelet.²¹ Délután vettem Jósá' kezéből az Újhelyi levelet, mellyben B[arthos]. S[usanna]. Th[eodor]. és külön P[aulina].=is irtak. Midőn azt Cancellariámban a' franklin²² mellett elolvasám, jött Goszt[onyi] Sándor és Sándor öcsém Vásárhelyről.²³ Azokkal töltöttem az estvét. Egész nap folyton tartott a' nagy hó-zivatar. A' Duna olly annyira megáradott, hogy a' vaczi utcai kalmárok a' portékáikat polczokra kezdék rakni, előrelátásból. Mondják a' vizállás nagyobb mint 1830d. tavasszal volt. A' város' távolabb részeiben fekvő pinczék is vízzel teltek meg. A' városházi rabokat ki kellett a' földalatti tömlöczökből szállítani.²⁴ Ismét ide benn²⁵ volt a' Gróf, de nem láttam, nem szólottam vele. Ma egy éve Mosonyban haltunk.²⁶

⁸ A dolgozószoba vörösré húzatott kanapéja, amit az árvíz után a régi berendezés emlékeként tart majd meg: 10.1. A lakás.

⁹ Azaz: franklin, a szobában álló, mobil fűtőalkalmatosság.

¹⁰ Színházlátogatási szokásairól: 7.3. Színház és társadalom.

¹¹ Vö. 9.1.3. Az időjárás megfigyelése.

¹² Azaz gróf Károlyi György. Viszonyukról, Bártfay titkári teendőiről: 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság.

¹³ A főtí kastély Károlyi István, György bátyjának uradalmi központja.

¹⁴ SZVORÉNYI 1890 alapján a Bártfay-napló időszakában keletkezett vagy az utána megjelentetett művek között nincsen ilyen. 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

¹⁵ Bártfay – aggodalmasan feltett egészsége érdekében – a téli délutánokat, a holdfényes estéket szenvedélyes korcsolyázással tölti. A korcsolyázás ekkoriban a fiatalok sportja, de néhány Bártfay-korú ismerőse is űzi: 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

¹⁶ Levele Kölcseynek: SZABÓ G. 1990, 279–281. (Ott január 4-i keltezéssel.); 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

¹⁷ Az árvíz lefolyásáról: 5.4. Az árvízi hajós (1838. márc.–ápr.).

¹⁸ József nádorról: 5.3. Az ítéletet közvetlenül megelőző időszak eseményei (1838. jan.–március)

¹⁹ BELLINI *Norma* című operájának címszerepében: 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban.

²⁰ Az emlékezésről: 2.1.3. A narráció típusai és célja. Konkrét jelentéséről: 11.3. A titkolt szerelem: Barthos Paulina. 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplósere.

²¹ Lásd a 9. sz. jegyzetet!

²² Bártfayt meglátogatja barátja, Goszt[onyi] Sándor Hódmezővásárhelyről, aki feleségének rokona (később betegségéről, haláláról tudósít a napló) és (unoka?)öccse, aki ugyanott a Károlyiak alkalmazottja. Később ő az, aki – Bártfay ellenkezése dacára – elveszi barátja, Goszt[onyi] Sándor özvegyét és felmondja állását is: 3.2.3. A Károlyiak titkára, házasságkötés.

²⁴ Az 1837. december végi enyhülés után ismét befagyott a Duna jege, így január 6-án egy hat napig tartó kisebb jeges árhullám vonult le a Dunán, mely előtötte a mélyebben fekvő budai utcákat. – A Városháza itt a Curia épületét jelenti.

²⁵ Azaz a pesti Károlyi-palotában.

²⁶ Lásd a 20. sz. jegyzetet!

6d; szombaton. – Délelőtt dolgoztam 's irtam a' levélhez, P[aulinána].k. Ebéden itt volt Koch. Délben kaptam a' Steppe' 1.⁶ részét, borítékostul, levelestül.²⁷ Ezeket senki sem látta. Délután Goszt[onyi]. Sándorral voltam 's egy ideig néztem a' schachjátékot.²⁸ Estve eljött Karlovsky,²⁹ de én játékszinbe mentem. Nagy hó lepte az utcákat. Nem volt napfény; az ég csillagatlan.

7d; vasárnap. – Csak ma reggel olvashatám a' boríték- 's egyéb leveleket; sok örömmel és megelégedéssel. – Sokáig volt nálam a' fiatal Eggenberger.³⁰ Voltam Helm[ecznél]. hivatalból.³¹ Délután a' Cancellariában beszélgettem G[oszt[onyi]]. Sándorral. Estve Bécsbe irtam.³² Jos[efina]. az asszonyegyesület báljába ment.³³ Fejem fájt. Az ég borult; csillagot nem lehet látni. Az ágyban olvasni kezdtem az Emlényt.³⁴

8d. – hétfőn. – Délig a' bécsi dolgokkal igazodtam; irtam. Délután keveset dolgoztam főfájásom miatt. Voltam színházban Jozefinával, Lénivel, Goszt[onyi]. Sándorral és Öcsémmel. – Csapatonként³⁵ egész nap havazott. Az est csillagatlan.

9dikén; Kedden. – Egész délig számoltam, irtam. Délután schachoztunk a' Cancellariában. Oda jött estve rövid időre Koch. Nem voltam játékszinben. A' nap változó; keveset havazott ismét. Az est világos ugyan de csillagatlan. –

10dikén; Szerdán. – Reggel számoltam, irtam. Délután egész estig a' Szentesiekkel értekezés.³⁶ Estve beszélgettem. Csillagatlan.

11d; Csötörtökön. – Délelőtt megnéztük a' grófi szobákat. Ma költözködtek be Fótrul.³⁷ Délig irtam azután. Az asszony ülésben volt 's Gr[óf]. Csákyknénál³⁸ ebédelt 's ott mulatott estig. Délután ismét a' Szentesiek voltak nálam; keveset irtam. Hó esett. Csillagatlan.

²⁷ A borítéklevelekről: Barthos Paulina Bártfay neki írt leveleit többnyire mások leveleibe rejtve kapta meg: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplósere.

²⁸ A sakkozásról: 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

²⁹ Karlovsky Zsigmond ügyvéd, Kassán, majd Pesten tevékenykedik. 1816-tól az eperjesi evangélikus kollégiumban Kossuth tanára, 1835-ben és 1839-ben a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület titkára, Bártfayék jó ismerőse. Barthos Paulina kéréje, később nála lakik joghallgatóként Mauks Ödön: 11.3.5. Házassági tervek és 7. Az irodalom medialitása.

³⁰ Eggenberger Ferdinánd 1837-ben társul be apja, Eggenberger József könyvkereskedésébe, aki – Heckenast Gusztáv mellett – az MTA kiadványait is terjeszti. Bártfay vele számol el az akadémiai ún. mellékpénztárról, mivel az Akadémia az általa kiadott könyvek árából származó bevételeket 1835 óta már külön kezelte: 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

³¹ A vasárnapi pénztári kifizetésekről: 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre; 6.3.2. A Pesti Hírlap indulása (1840. dec. – 1841. febr.).

³² A levél Schmid Pálnak, a Károlyiak bécsi megbízottjának ment. Bártfay titkári teendőiről: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

³³ Azaz a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesületről van szó, amely szegénygondozással, adománygyűjtéssel foglalkozott. Az 1840-es években elnöke Károlyi Györgyné. Bártfayné választmányi tag a szervezetben, tevékenységéről: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység. Széchenyi naplója szerint a jótékony célra tartott bált a Vigadóban tartották (OLTVÁNYI 2002, 763).

³⁴ *Emlény. Zsebkönyv*, szerk. HECKENAST Gusztáv, Pest, 1837–1844.

³⁵ Itt: többször, több ízben.

³⁶ Károlyi György, István és Lajos a mezőváros közös tulajdonosai. 1836. január 1-jén kötnek örökvltsági szerződést Szentessel. A napló bejegyzése arra a momentumra utal, hogy a város felkérte Károlyi Györgyöt, vállaljon kezességet a Bécsben felveendő, a kamattörlesztésre szolgáló hitelükre. Bártfay általában pártolta a szentesi tanács tagjainak terveit, de ezt a kérést kockázatosnak tartja, és így – mint a Károlyi-ház gazdasági ügyeinek tisztviselője – elutasítja azt: 4.2.2. Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838).

³⁷ Lásd a 13. sz. jegyzetet!

³⁸ Csáky Petronilla, Nina, Nincsi grófné Bártfayné barátnője, a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület tisztviselője. Csákykné gyakran ebédelt Bártfayéknál, többször közvetít csomagokat Sátoraljaújhelyre.

12d; pénteken. – Számoltam, irtam. Magához hivatott a' Gróf; nála valék egész déli harangozásig. Oda jöttek a' Szentesiek is, engedelmet kérni, hogy privilegiumért³⁹ folyamodhassanak, mit a' Gróf kereken megtagadott. – Délután ismét az egyik Szentesi biztos⁴⁰ (Nagy Sámuel) jött hozzám, kérelmek tárgyát ajánlani. – Az idő est felé egy kissé kiderült. Láttam * de csak homályosan. Voltam színházban Sándor öcsémrel. Ma Radnics⁴¹ megmázsált. – 108 fontot nyomtam.⁴²

13d; szombaton. – Alig kezdtem munkámhoz, jöttek a' Szentesiek. Sokáig kelle ismét őket capacitálgatnom.⁴³ Ez alatt jött hozzám a' Gróf. Átmentünk Cancellariámba 's ott értekeztünk Gosztonyival a' Szentesi állapot iránt. Később Tabódy⁴⁴ is oda jött 's részt vett a' tanácskozásban. Megíratott az indorsata.⁴⁵ Mindjárt délután ismét hozzám jövének a' Szentesiek. Sokáig kellett védenem előttök a' Gr[óf]. cselekedete módját. Ki mentünk szánon Joz[efina]. Léni, Goszt[onyi]. 's én, a' Duna parton egész az új épületig⁴⁶ 's vissza. A' jég hátán sűrűn jártak az emberek. Estve felé eljött Karl[ovszky]. és említé, hogy Clementine⁴⁷ igen szíves levelet kapott. Újhelyből. Voltam játékszímben. Homályosan láttam *.

14d; vasárnap. – Dél előtt irtam. Voltam a' m[agyar]. t[udós]. társaság hivatalában. Dél után voltam szánkázni a' városligetben⁴⁸ Goszt[onyi]. Sándorral és Radnicscsal. Estve felé eljött Szemere és Lovasy István. Estve Koch. Irtam P[auliná]..-nak. Egész nap hófergeteg.⁴⁹ Nem láttam *. Ma egy éve utaztunk el Bécsből 's háltunk Pozsonyban. Felejthetlen #.⁵⁰

15d; hétfő. – Délig dolgoztam. Délután képeket néztem, estve írtam S[usanná]..nak. délelőtt hófergeteg; délután kitisztult; estve ragyogtak a csillagok. * láttam. Vármege közgyűlése;⁵¹ de nem mehettem. Estve Lovasy volt rövid ideig itt.

16d; kedd. – Elküldém a' levelet Újhelybe. – Dolgoztam a' 837-ki jövedelem' kimutatásán. Féltizkor hozzám jött a' Gróf, nálam volt egész délig; többféléről értekeztünk. Délután Goszt[onyi]. Sándorral kiszánkáztunk; velünk volt Jozefina és Léni is. Hazajöven Szemere tért be hozzánk. Estve ismét keveset dolgoztam. Az égen csillagok ragyogtak. Láttam *. 8 óra után már elborult. A' vacsoránál hallám Báró Wess[elényi]. ítéletét, melyet ma hirdetett ki a' K[irályi]. Tábla, mi szerint derék védelemre utasíttatik.⁵²

³⁹ Azaz: kedvező elbírálását (a kezesség ügyében).

⁴⁰ Városi megbízott.

⁴¹ Radnics Ferenc házgondnok, Bártfay jó barátja.

⁴² Vagyis kb. 61 kg-ot.

⁴³ Győzködnöm.

⁴⁴ Tabódy Pál a Károlyi-grófok jogügyi igazgatója. Fecsegő természetét, léhának ítélt gondolkodásmódját Bártfay nem kedveli, kettejük kapcsolatában állandósult a feszültség.

⁴⁵ Hátirat, váltó-átruházási nyilatkozat.

⁴⁶ Újépület: a német Neugebäude tükörfordítása. 1786-ban épült, belső udvaros kaszányaépület a mai Szabadság téren. 1793 és 1796 között börtönként használták, s a napóleoni háborúk idején az elfogott francia tiszteket zárták celláiba. Néhány évtizeddel később az osztrák elnyomás jelképévé vált, mivel udvarán végezték ki Batthyány Lajos miniszterelnököt 1849. október 6-án.

⁴⁷ Karlovsky Clementine Barthos Paulina kérőjének testvére, Bártfayék ismerőse. 1838. május 19-én kötött házasságot.

⁴⁸ A ma is meglévő fásított városi közparkot az 1800-as évek elejétől alakították ki, s kezdték megépíteni köves sétányait és a két mesterséges tavat. Ekkoriban már tejvendéglő, télen korcsolyázási lehetőség várta az ide látogatókat.

⁴⁹ A két napig tartó hózápor és erős fagy következtében méteres hó borította a Duna vizét, s ez jelentősen hozzájárult az árvízveszélyhez.

⁵⁰ Bártfay a Barthos Paulinával töltött bizalmas együttlétek pillanataira emlékezik a #- jellel: 12.4.1. Szexualitás, a Bártfay-napló egységisége; a visszaemlékezésről: 11.3.6. Emlékek, álmok.

⁵¹ A politikai fordulatot jelző közgyűlésről: 5. 3. Az ítéletet megelőző időszak eseményei (1838. jan.–március).

⁵² A per pontos menetéről: 5. 2. A per indulása (1835–1837), 5. 3. Az ítéletet megelőző időszak eseményei (1838. jan.–március).

A' pört tegnap referálták.⁵³ Ma hallám, hogy a' tegnapi gyűlésben Gr[óf]. Széchenyi lelkesen beszélt.⁵⁴ –

17d; Szerda. – Reggel dolgoztam. később dél felé irtam. P[auliná]..nak. Itt ebédelt Lovasy és a' leánya Máli. Délután schachoztam. Voltam játékszímben. Az est csillagtalán. Nap szerint (t. i. szerdán) ma egy éve hogy Bécsből haza értünk, délutáni 2 órakor.

18d; Csütörtök. – Délelőtt keveset irtam. Utánam küldött a' Gróf kocsit. Elmentem Gr[óf]. Széchenyi Istvánhoz. Haza hoztam a' Grófné drágaságait.⁵⁵ Nálam ebédelt Vörösmarty, Koch. Ebéd után eljött Szemere. Olvasott Vörösm[arty]. a' maga szomorújátékából. (Korogbábol).⁵⁶ Estve láttam *. Nem sokára beborult. Irtam Bécsbe 's küldtem Koch által 31 ezer ftot.⁵⁷ – 17–18-ra éjtszaka tűz volt; megégett Lichtl' czukor-rafineriája.⁵⁸ Keveset ismét havazott. –

19d; péntek. – Reggel az Archivumba⁵⁹ mentem. Onnan a' Grófhöz. Koch elutazott Bécsbe. Eső esett. Délután Faragóval számoltam estig. Meglátogatott Szemere. Estve Lovasy jött búcsúzni. Midőn a' játékszímben mentem, nagy hó szakadt. Vissza jövet kiderült 's imitt-amott csillagokat lehete látni: de * nem láthattam.

20d; szombaton. – Délelőtt számoltam a' Csurgói Tisztartóval⁶⁰ 's el is igazodtam végképen. Ebéden itt voltak Faragó 's felesége; Szemethy 's felesége és lyánkája.⁶¹ Délután végeztem Kuncwalderrel, ki várakozásom ellenére jól számolt a' timsórol.⁶² Eljött Szemere. Vele mentem H[elmeczy]..hez 's találkoztam B[áró]. Podmaniczkyval, ki egész az Őri-utcaig⁶³ elkísért. Voltam játékszímben. Oda menet láttam *; de visszajövet elborult. –

21d; vasárnap. – Délelőtt számoltam, írtam. Itt ebédelt Bajza.⁶⁴ Ebéd után kiszánkáztunk a' városligetbe, Jozefina, Goszt[onyi]. Sándor 's én. Voltam játékszímben. A' nap szép tiszta: de estve nagy köd; csillagtalán. Ma délben engedtem által Vásárhelyi kertemet 's házamat G[osztonyi]. Sándornak, ki azért ezer ötszáz váltó ftot ígért. Azt álmodám 20rol 21re éjjel, hogy P[aulina].. igen szívesen #. otthon; 's mintha magasabbra nőtt volna.⁶⁵

⁵³ Azaz: terjesztették elő a Királyi Táblán.

⁵⁴ Vagyis Pest vármegye közgyűlésén – lásd az 51. sz. jegyzetet!

⁵⁵ Bártfay örizte Károlyiné ékszereit. Az ékszereket Károlyi György talán egy nagyobb hitel biztosítékeként helyezte el letétbe Széchenyinel.

⁵⁶ Korogbáb: azaz VÖRÖSMARTY *Marót bán* című tragédiája. Az *Athenaeum* 1838. ápr. 5-én *Erdődy bán* címmel közölte a harmadik felvonást, azonban a cenzúra ezen a címen nem engedte kiadni a művet: 8.3.3. Vörösmarty.

⁵⁷ A küldemény Schmiednek, a Károlyiak bécsi pénzügyi megbízottjának ment.

⁵⁸ Lichtl Károly pesti telek- és háztulajdonos volt. Cukorfinomítója, gyertya- és spódiumgyára a váci töltésen állt. A gyár leégése miatt tönkrement vállalkozást – Batthyány Lajos kezdeményezésére – az 1844-ben megalakult Pesti Cukorfinomító Gyár-egyesület vásárolta meg és alakította át.

⁵⁹ Azaz a Károlyiak levéltára a palotában.

⁶⁰ Vagyis Faragóról, Károlyi György alkalmazottjáról van szó, aki feleségével és fiával Bártfayék vendége. Ügyei intézése során Bártfay is vendégeskedett náluk. Fehérvárcsurgó uradalmi központját, a kastélyt Heinrich Koch építette át 1844-ben: 10.2.2. Építések.

⁶¹ Bártfayék gyakran hívnak vendégségbe fiatal leányokat illetve fiatalembereket, sokszor családjukkal, nevelőikkel együtt, s ezzel próbálják segíteni beilleszkedésüket a nagyvárosias Pestben. A társaságba való bevezetésükkel igyekeznek megalapozni későbbi társadalmi sikerességüket: 11.2. A feleség: Mauks Jozefina (11.2.1. Feleségszerep).

⁶² Azaz: kálium-alumíniumszulfát, textílfestési alapanyag. Károlyi gazdasági tevékenységéről és a szabad kereskedelmi forgalomról: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

⁶³ A mai Egyetem tér, Ferenciek tere, Károlyi Mihály, Kecskeméti és Petőfi Sándor utcák útvonala.

⁶⁴ Bajza József Bártfay szűkebb baráti társaságának tagja. Bártfay helyesli Bajza szókimondó vitastílusát, színházi reformjait: 7.2.4. Közjáték: Bártfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben és 7.3.2. Közjáték: a vallató-parancs, 7.3.3. Viták az igazgatás körül.

⁶⁵ 11.3.6. Emlékek, álmok.

22d; – hétfő. – Elutazott Gosz[tonyi]. Sándor és S[ándor]. öcsém. Számoltam a' vásárhelyi Tisztviselővel; délután holmit rendbe szedegtettem. Az utolsó borítékot és levelet eltevém. Estvefelé nálam volt Czizler prókátor,⁶⁶ 's ajánlá megvételre a' Grófnak B[áró]. Gottesmann képgyűjteményét.⁶⁷ Játékszinbe menet láttam *; visszajövet már köd borítá. Háltam kis szobámban, mert súroltak; én az ágyon, J[ozeфина]. a' vörös kis kanapén. – Sokáig nem tudtam alunni. –

23d; – kedd. – Hívtak czédula által a' Kisf[aludy]. Kár[oly]. társaság' ülésébe, de nem menék.⁶⁸ Végeztem Szemethyvel; a' Radnics' tévedése is eligazodott.⁶⁹ Délig számígtattam. Délután kaptam P[aulina].. levelét Január. 16dról, 's elolvasám azt Joz[efiná].nak a' Cancellariában, – mert ő tudta, hogy Mathiesz⁷⁰ hozott a' postáról Újhelyi levelet, holott én még délután sem tudtam.⁷¹ – Ez nap ismét hó szállongott. Bementem a' Grófhhoz, mert hivatott. A' pénzbeli állapotokról értekezünk, 's leginkább Gr[óf]. Istvánt illetőleg.⁷² Onnan betértem Vörösmartyhoz, de nem vala hon. Hazajövet Szemerével találkozám, ki hozzám jött. A' játékszin' idejéig dohányoztunk,⁷³ aztán együtt menénk oda. Az ég csillagatlan. – P[aulina].. tudósítása édes atyja' betegségéről szomorított,⁷⁴ 's általában az egész levél sajnós⁷⁵ érzéseket támasztott bennem. –

24d; – Szerda. Délig számoltam. Délután nálam volt a' Piaristák Provincialisa, és P[áter]. Tamásy, Rector.⁷⁶ Velek mentem a' belső házhoz 's a' Gróf nem lévén otthon, megmutogatám nekik a' szobákat⁷⁷ 's az épület egyéb részeit. Haza jövet papirosaimat néztem által íróasztalomon. Játékszinbe mentem. Az idő változó; napfény is volt, hó is esett. Az est csillagatlan. Ma olyat tettem, a' mit ohajtanám hogy bár ne tettem volna.⁷⁸ –

25d; – Csütörtök. – Számoltam 's holmit végeztem délig. Ebédén itt voltak: Szemere, (kinek ma névnapja⁷⁹ – Pál' fordulása), Szemeréné,⁸⁰ Bajza, Vörösmarty, később Schédel is. Vártuk Ottlikékát⁸¹ szinte, de nem jöttek. Ebédnél megemlékezénk P[aulinára].. is, noha máskor tartja névnapját. Délután a' Cancellariában pipa 's beszéd közt töltöttük az időt. Azután játékszinbe menénk, Szemere, én, feleségem 's Lényi. A' hó olvadni kezdett. Estve az ég borult, csillagatlan. Éjjelem álmatlan. Sokat gondolkodtam, tűnődtem. – Forgattam elmémbe egy regény' tervét is. (Iván Herczeg) melly Mátyás k[irály]. halála után történnék.⁸² 's a' t'. –

⁶⁶ Ügyvéd, jogi képviselő.

⁶⁷ 10.1.2. Metszetek és 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

⁶⁸ 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

⁶⁹ Vagyis közösen megtalálták az elszámolási hibát.

⁷⁰ Mathiesz: feltehetőleg Bártfayék cselédje.

⁷¹ Bártfaynének a lány miatti féltékenységről: 11.2.3. Házaselet: a napló Jozefinája és 11.3.5. Házassági tervek.

⁷² Károlyi István Károlyi György testvére, katona, diplomata. Széchenyi István köréhez tartozott. Kisfaludy Károly *Aurórájának* megjelenését kölcsönösen segítette. Bártfay a testvérek között osztatlanul maradt vagyonsrészek kifizetendő kamatait intézi itt.

⁷³ 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.1. Férjakk).

⁷⁴ A család fő betegsége nehéz helyzetbe hozta a sok fős családot: 11.3. A titkolt szerelem: Barthos Paulina.

⁷⁵ Itt: szánakozó, együttlérző, sajnálatos.

⁷⁶ Ioannes Grosser tartományi előljáró és Tamásy József (1780–1858), a pesti piarista szerzetesek rendházfőnöke. Mindketten Károlyi György üzletfelei. A korán árvaságra jutott gróftól szoros kapcsolat fűzte a renchez.

⁷⁷ A palota megtekintéséről: 10.2.1. A palota felújítása; 10.2.3. A palotatermek (10.2.4. Mintaadás).

⁷⁸ 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.2. Szenvedelem, 2.3.3. Önuralom).

⁷⁹ A névnapozás szokásáról: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek, 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

⁸⁰ Szemere Pálné Csoma Borbála, Szemere második felesége.

⁸¹ Ottlikné Szemere Pálné lánya.

⁸² Bártfay irodalmi munkásságáról és a történelmi regényről: 3.2.4. Írói kísérletek, az irodalmi közéletben és 7.2.2. Olvasmányok.

26d; péntek. – Délelőtt egy ideig hivatalos dolgaimat végzém; délfelé írtam P[aulina]..nak; itt ebédelt Kazinczy Jeni⁸³ és Dzw[onkovski].⁸⁴ ebéd után végeztem Szemethyvel 's megfizetém neki tartozásomat; gyertyagyújtásig Waltherr Károlyllyal⁸⁵ a' N[agy]károlyi számolások iránt értekeztem. Estve írtam Gosz[tonyi]. Sándornak és B[arthos András]..nak Újhelybe. Azután olvastam háznépemnek Wawerleyből.⁸⁶ – Az idő lucskos, mert a' hó derekasan⁸⁷ olvadt. Csillagatlan.

27d; szombat. Mindjárt reggel leírom a' B[áró]. W[esselényi]. itéletét 's az újhelyi levélben elküldém.⁸⁸ Aztán délig a' N[agy]károlyi számolás' egy részét átnéztem Jósával.⁸⁹ Délután Gr[óf]. Sztáray Muki jött. Itt volt Gr[óf]. György is elég sokáig, 's értekezünk. Gyertyagyújtásig kandalló tűznél olvastam. Tegnap nem volt játékszinben semmi; ma pedig a' nedves idő miatt nem mentem. Estve borult, ködös; az ég csillagatlan. Olvastam Waw[erley].ből.

28d; vasárnap. – Reggel átfutottam a' kisebb (– most egy évelőtti) levelkéket.⁹⁰ Mentem a' m[agyar]. tud[ós]. társ[aság]. hivatalába; de H[elme]czy].t nem találván hon (– ki a' Casinó⁹¹ gyűlésébe ment volt) hazajöttem, 's délig a' N[agy]károlyi computust⁹² vizsgáltam Jósával. Délben visszajött B[áró]. W[esselényi]. tolnai útjából.⁹³ Délután látogatóba jöttek Waltherr Lászlóné 's Károlyné, Gizela és Károlyné leánya.⁹⁴ Estve játékszinben valék. Szemerénél multság volt,⁹⁵ de én nem mentem, mert elkéstem. A' szél valamenynyire tiszta napot csinált, 's estve az ég csillagos volt. Színházból jövet láttam *. A' hó egész nap olvadt. –

29d; hétfő. – Voltam a' Grófnál egész délig. Betértem a' grófi háznál R[adnics]. Agneshez⁹⁶ onnan Waltherrékhez. Ebédnél megkaptam Jósá kezéből P[aulina].. levelét e' hónap 22ről; elolvasám azt ebéd után. Mindjárt írtam választ is. Estve felé nálam volt Dr. Ivanovics;⁹⁷ átadtam neki a' köszöntetést P[aulinán]..tól; szívesen vette. Estve olvastam Wawerleyből fenhangan.⁹⁸ Játékszin zárva volt. A' nap tiszta; olvadt a' hó; estve nagy köd. –

⁸³ Kazinczy Jeni (Eugénia) Zseni, Kazinczy Ferenc leánya. Az apja után járó akadémiai tiszteletdíj miatt jár több ízben Bártfaynál. A Kazinczy családhoz fűződő viszonyról: 8.3.1. Kazinczy.

⁸⁴ József Dzwonkovsky, könyvtáros, emigráns. A lengyel ügy mellett nyíltan kiálló Károlyi György 51 éven át alkalmazza: 4.2.1. Az 1830-as évek ellenzéki köreiből (1828–1836).

⁸⁵ Waltherr Károly, a Károlyiak nagykarolyi pénztárosa, perceptora. Öccse Waltherr László, Bártfay közeli barátja: 3.2.2. Források, pályáiv.

⁸⁶ A felolvasásokról: 7. Az irodalom medialitása és 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetnézés, bálozás; Walter Scottról: 7.2.2. Olvasmányok.

⁸⁷ Itt: erősen, alaposan, igen jól.

⁸⁸ 5.3. Az ítéletet közvetlenül megelőző időszak eseményei (1838. jan.–március).

⁸⁹ Jósá Lajos a Károlyiak pénztári ellenőre. Bártfay barátja, Waltherr Gizella kéréje.

⁹⁰ 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplósere; 11.3.6. Emlékek, álmok.

⁹¹ A Vogel-féle házban (ma: V. kerület, Dorottya utca 5.) működő intézményt Széchenyi István alapította. Károlyi György is tevékeny tagja volt.

⁹² Elszámolás, a számítások összessége.

⁹³ Wesselényi tolnai kapcsolatairól: 5. 3. Az ítéletet megelőző időszak eseményei (1838. jan.–márc.)

⁹⁴ Waltherr László (1788–1865) ügyvéd, a Károlyiak uradalmi igazgatója, majd levéltárosa. Az MTA tagja. Feleségével, Júliával és lányával, Gizellával Bártfayék közeli barátja. Kapcsolatukról: 3.2.2. Források, pályáiv.

⁹⁵ A házi bálozás szokásáról: 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetnézés, bálozás.

⁹⁶ Radnics Ágnes, a Károlyiak alkalmazottja, Radnics Ferenc házigazdónk húga.

⁹⁷ Ivanovics András homeopata orvos, szakíró. Bártfay barátja, Wesselényi kezelőorvosa. Deák Ferencet tanácsa súlyos betegségből mentette meg: 13.3.2. Homeopátiás orvosok Pesten.

⁹⁸ A felolvasásokról: 7. Az irodalom medialitása és 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetnézés, bálozás; Walter Scottról: 7.2.2. Olvasmányok.

30d; kedden. – Délig számoltam 's irtam P[auliná]..nak Jósika 's Bátorija iránt.⁹⁹ Délután Jozefina, Léni 's Gr[óf]. Wartensleben Mimi Gróf Csákynéhoz mentek¹⁰⁰ 's ott mulattak egész esti 9 óra utánig. Ismét irtam keveset P[aulinána]..k. Voltam színházban; először adatott Vazul, Szigligety' műve. Előadásra alkalmas, de Vazul' caractere 's holmi egyéb hibásak.¹⁰¹ Haza jövet az ég derült volt és csillagos. Vacsoráltunk a' Bátor,¹⁰² én 's Jósika.

31d; szerda. – Ismét számoltam. Később Waltherr Károllyal dolgoztam ebédig. Itt ebédelték Waltherr László 's nője; Waltherr Károly 's nője; Bajza, kinek ma születésnapja,¹⁰³ és Vörösmarty. Ebéd után ismét computisaltunk Waltherrel. – Voltam színházban. Visszajövet láttam * fellegek között. –

1838. FEBRUÁR

[Bártfayéknál csendesen folyik a hétköznapi élet: barátja, Wesselényi Miklós lányait rendszeresen kihozzák a Tánzer-féle leánynevelőből. Több vidéki ismerősük, rokonuk gyermekeit is vendégül látják, hogy ezzel is segítség bevezetésüket a pesti társasági életbe. Jozefina aktívan részt vesz a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület munkájában és ülésein. Felkutatják és adományokkal, munkalehetőséggel, kapcsolatokkal segítik a nagyváros krízishelyzetbe került családait. Bártfay Szemere fordításait segíti tanácsaival. Vörösmartyval kettesben olvassák a Marót bán első kéziratát. Bártfay ugyanakkor nem érzi feljegyzésre méltónak, hogy a Kisfaludy Társaság megtartja első, jutalomosztó ünnepélyes közgyűlését az Akadémia termében, és ott ő olvassa fel a győztes elméleti pályaművet. Újra és újra visszatérő, meghatározó operaélménye Bellini Normájának előadása Schoedelné kitűnő alakításában. Délutánonként, esténként Cooper Bőrhárisnya című regényfolyamának Bécsből érkező füzetait olvassa fel hangosan a közös családi együttlétek idején. Munkája egyhangúságát csak a különböző Károlyi-uradalmak alkalmazottai közt folyó viták, a Szentés város örökvaltsága körüli zavarok törik meg. Megkezdődik a felújított grófi palotaszékházba való beköltözés. Bártfay pezsgőbor készítését tanulmányozza. A nagyárolyi gazdasági egyesület tiszteletbeli tagjává választja. Műtermeket látogat, Széchenyivel megtekintik Anton Einslénél Károlyi György készülő portréját. Egyre biztosabb hírek érkeznek Barthos Paulina közelgő házasságáról. Bártfay nyereség-sorsjátékba fizet be, hátha a nyereséggel kifizethetné a Barthos család nyomasztó adósságait. Bártfayt visszatérően fogva tartják az emlékek, sokszor emlékszik vissza egy évvel azelőtti, közös bécsi útjuk élményeire. Öcsét, Józsefet, Rudics József bácskai főispáni helytartó titkárként alkalmazza Szabadkán. Gyakori fejfájás kínozza. Pesten -19 fokot mérnek, egymást váltogatja az erős hideg és az olvadás, s vésszen közelít Pesthez a levonuló árvíz. Fordulat érlelődik a belpolitikában, ezt jelzi a január 15-i Pest vármegyei közgyűlés. Wesselényi pere döntő, „derekas” szakaszába lép.]

Február.

1^{én}; csütörtök. – Mind délelőtt mind délután Waltherr Kár[ollya]..l számoltam, ki itt is ebédelt munka siettetés végett.¹⁰⁴ Estve színházban valék, bár hó olvadás miatt nagyon lucskos volt az út és járás. Nap szerint (szerdáról csütörtökre – Febr. 1^{ről} - 2dikra) véve ma egy év előtt bálban valék, mire a tegnap estve 's ma reggel gondoltam¹⁰⁵ – az ég borult, ködös, csillagatlan.

2d; péntek. Ismét egész nap számoltam. Fejfájásom három nap óta tartott. Voltam a' játékszínen. Esős, nedves, komor idő. Az ég csillagatlan. Itt ebédelt Waltherr 's a' két Versenyi leány.¹⁰⁶

3d; szombat. Rendbehoztam a' N[agy]károlyi és közös computust. Hozzám jöven a' Gróf közlöttem vele a' dolgokat; felszámítottuk a' pénzt; itt mulattott egész 1 óráig ebéd

⁹⁹ JÓSIKA Miklós, *Az utolsó Báthori* (1837); Bártfay véleménye: 7.2.2. Olvasmányok, a könyv mint ajándék: 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

¹⁰⁰ Wartensleben Mimi grófné Wartensleben Ágoston császári tisz, 1848-as honvéd alezredes leánya, Bártfayné barátjánője. Mimi nővérével, Amáliával együtt Petőfi Sándor tisztelője. Mindannyian a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület tagjai: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

¹⁰¹ Szigligeti Edéről és a magyar drámáról: 7.3.1. Közösség vagy közönség.

¹⁰² Azaz: Wesselényi.

¹⁰³ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹⁰⁴ Bártfayék ebédjeiről: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

¹⁰⁵ 11.3.6. Emlékek, álmok.

¹⁰⁶ Wesselényi gyám- (egyes feltételezések szerint vér szerinti, házasságon kívül született) leányairól: 11.3.1. A pesti leánynevelőben és Bártfayéknál; 5.4. Az árvízi hajós (1838. márc.-ápr.); 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.)

előtt. Délután a' pénztár különbséget nyomoztuk Jóságával 's ráakadtunk.¹⁰⁷ Voltam színházban. Schodelné adá Julia' szerepét elragadólag, Romeot Dérynél.¹⁰⁸ Az idő havas, nedves, lucskos; borult.

4d; vasárnap. Délelőtt írtam N[agy]károlyba. Déli harangozáskor P[auliná]..nak; magunk ebédeltünk. Mindjárt délután jött Farkas, a' könyvpakétával¹⁰⁹ Újhelyből. Ismét írtam P[aulinána]...k Összecsínáltam a' pakétát Újhelybe. Színházba nem mentem. Több nap óta már változást vettem észre egészségemben, de azt hittem el fog mulni. Estve olvastam Wawerleyből.¹¹⁰ L[éni].. rosszúl volt fülszagatásban; beadtam neki chamomillát.¹¹¹ Az ég borult csillagtalán.

5d; hétfő. – Nem igen jól érezvén magamat, csak keveset dolgozhattam egész délelőtt. Olvasgattam P[aulina]. legutóbbi levelét 's naplóját. Délután dolgoztam a' haszonbéri számoláson. Estve felé volt nálam Szemere. – Dr. Ivan[ovics]. beadott Pulsatillát.¹¹² Az ég kitisztult. Szép holdvilág. Láttam *. Színházba nem menék, mert gyertyagyújtáskor lefekvém.

6d; kedd.¹¹³ – Bementem a' Grófhhoz, – 's onnan együtt vele a' Piaristák' Provincia-lisához. Végeztünk, 's a' 20 ezer pengő fíot zsebemben haza hoztam.¹¹⁴ Délután voltam Dulovicsnál. Haza jövén beirogattam holmit; azután még egyszer olvastam P[aulina]... □ levelét 's a' jegyzőkönyvet. Mind a' kettőben némellyek vannak, miket nem szerettem ott találni. – Azonban meg tudom fogni. Talán teszek azokról észrevételt vagy egyszer de kimélve.¹¹⁵ Voltam a' színházban. Holdvilágos est. Láttam * de nem nagyon tisztán.

7d; szerda. Végeztem Luby' dolgában, 's Fiscalisának¹¹⁶ húszezer pengő fíot kifizettem. Befejeztem a' haszonbéri számolást. Volt nálam a' Gróf. Elalkudtam a' gyapjút 125 pengő fíon mázsáját, a' Gróf Istvánét 115 fíon de úgy, hogy 50 ezer pengőt fizet-

¹⁰⁷ A naplófőkönyv vezetéséről, az esetleges hiányokról: 8.4.2. Üzleti tisztesség.

¹⁰⁸ Vincenzo BELLINI – Felice ROMANI – SZERDAHELYI József *Rómeó és Júlia* című operája: 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban.

¹⁰⁹ A Paulinával váltott levelekről és csomagokról, amelyekben könyveket, ajándéktárgyakat küldenek egymásnak: 11.3. A titkok szerelem: Barthos Paulina (11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócseré).

¹¹⁰ Lásd a 86. sz. jegyzetet!

¹¹¹ Azaz: kamillából, orvosi székfűből készült homeopátiás szer. Gyulladásra, fájdalomcsillapításra használt házi szer. (Ekkorra már elfogadottnak számított, hogy csak hagyományos diplomával rendelkező orvos foghat a homeopátia elsajátításához. Ugyanakkor a felvilágosító tevékenységre is figyelmet fordítottak, sőt laikus támogatókat is kerestek tevékenységükhöz. A számukra alapított pesti homeopátiás egyesület célja épp a tevékenységet elfogadó társadalmi közeg kialakítása volt; 1843 augusztusában alakult meg Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum főigazgatója elnökletével. A következő évben Hahnemann tiszteletére tartottak emlékülést. Itt Egressy Gábor szavalt a Vörösmarty Mihály, Császár Ferenc és Garay János erre az alkalomra írt verseit.) Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban.

¹¹² Pulsatilla pratensis, konyhai kökörcsinből készült homeopátiás szer a nem szűnő, száraz köhögésre: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

¹¹³ Bártfay nem jegyzi fel naplójába, hogy a Kisfaludy Társaság ezen a napon tartotta első, jutalomosztó ünnepélyes közgyűlését az Akadémia termében, az Uri utcai Trattner–Károlyi-ház első emeletén, ahol ő olvasta fel a győztes elméleti pályamű, Tarczy Lajos tanulmányának részleteit: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség); 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

¹¹⁴ Az uradalmi pénzmozgások, vagyis a hitelügyletek, a kifizetések – bankok híján – ekkoriban még személyes megbízottak, azaz titkárok, pénztárosok, jószágigazgatók közreműködésével zajlottak. A nagy összegű pénzek személyes szállításának elkerülése miatt különböző utalványokat, kötelezvényeket, sokféle hitelformát alkalmaztak. A pénzügyek és intézésük speciális jogi tudást igényelt. Bártfay környezetében többen választották a váltótörvényszéki bírói állást. Vö. a váltójog reformja a korszak közgazdasági vitáinak központi kérdése: 8.4. Az üzleti élet szabályai.

¹¹⁵ 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócseré.

¹¹⁶ Jogi megbízott. Vö. a 114. sz. jegyzettel!

sen annak fejében a' vevő minden kamat számítás nélkül.¹¹⁷ Itt ebédelt Steinacker Aurelia.¹¹⁸ Délután írtam Schmidnek Bécsbe. Bementem a' Grófhhoz, ki a' gyapjút alku teljeseen jóvá hagyta (annak tárgya mintegy 80 ezer pengő ft) Itt volt K[arlovsky]. Clementine;¹¹⁹ ő vele és Lénivel meg Szemerével játékszinbe mentem. A' nap szép, tiszta de hideg; estve holdvilág, de köd miatt csillagtalán. –

8d; csütörtök. – Délelőtt írtam Vásárhelyre Szemethynek 's elküldém a' két Nyugtatványt. Elkészítettem a' gyapjú-contractusokat leírás alá.¹²⁰ Délután elmentem Einzle festőhöz, de azt hon nem találván csak feleségével szólottam.¹²¹ Onnan visszajövet a' váci utczában találkozáim Szemerével, ki haza kísért. Aztán együtt menénk színházba. Az egész nap tiszta, de keményen hideg. Estve szép holdvilág. Láttam * bár homályosan.

9d; péntek. – Voltam a' Grófnál. Aláírá a' Contractusokat. Délután Einzlénál, kit ismét nem találtam. Azután Helmechnél 's a' kiadásokat beirogattam. Onnan színházba mentem. A' nap szép tiszta. Estve holdvilágos, de csillagtalán.

10d; szombat. Figdorral végeztem. A' Grófnál kellemetlen jelenetem volt Brűnek miatt.¹²² Onnan mind a' ketten Einzléhez menénk, ki más nap reggeli 9 's 10 óra közt adott ülésre időt.¹²³ Egész délután írtam esti 9 óráig. Vacsorán itt volt Schedel. Játékszinbe nem mentem. Eső esett. Az est csillagtalán, ködös, nedves.

11d; vasárnap. – Reggeltől délig folyvást írtam. Délután egész estveli 7 óráig. Tabódy jövén hozzám beszélgettünk a' Szentesi állapotokról.¹²⁴ Játékszinbe nem menék dolgaim 's a' nedves idő miatt. Délig eső esett; estve igen sűrű köd volt.

12d; – hétfő. – Irtam 's hivatalos irományokat olvastam. Voltam Praznovszkynál, a' közös Sperativus¹²⁵ tárgyában. Délután Szemere jött hozzám: ő olvasott csendesesen,¹²⁶ mert én írtam. Együtt menénk játékszinbe. Az idő lucskos. Az est borult.

13d; – kedd. – Dolgozatomat áttekintettem. Bementem a' levéltárba; onnan Waltherhez. – Jozefina az assz[ony]. egyes[ület]. ülésébe ment; nem is ebédelt itthon, hanem Gróf Csákyknál, honnan csak estve felé jött haza. Délután Szemere jött hozzám; olvasott, én írtam. Színházba menénk. Nappal olvadt; estve felé keményebben kezdte fagygni. Midőn színházból haza jövék, a' csillagok igen tisztán ragyogtak. Többször *.

14d; – Szerda. – Egész délelőtt hivatalos irományokat végeztem. Közben volt nálam Kuncwaller, kinek reversálisát¹²⁷ aláírtam a' hypotheca¹²⁸ gyanánt részvény papirosairól. Délután levelet írtam Józsi Öcsémnek Szabadkára a' titoknoki alkalmaztatás felől,

¹¹⁷ Bártfay feladata volt a gazdasági döntések előkészítése Károlyi számára, közvetítés a termények vevői és a birtokok tisztviselői között. Bártfay leveleiben gyakran kéri a gróf döntését, rendszerint tárgyilagosan és érdeklően vázolja a helyzetet, óvatosan javaslatot tesz, hogyan oldható meg a probléma, s gondosan kerüli hatáskörének túllépését: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

¹¹⁸ A német nyelvű polgárság megmagyarosodásának fontos alakja. Apja Steinacker Gusztáv pedagógiai író. A Steinacker család közeli barátságban állt Bártfayval: 7. Az irodalom medialitása.

¹¹⁹ Karlovsky Zsigmond testvére. Vö. a 29. és a 47. sz. jegyzetekkel!

¹²⁰ Lásd a 114. és a 117. sz. jegyzeteket!

¹²¹ Anton Einsle ekkor fogott hozzá Károlyi György portréjának megfestéséhez: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

¹²² Az alkalmazottak közötti viszonyról: 4.3.5. Kommunikációs keretek: egyeztetés, vélemény, Bártfay különleges státusza.

¹²³ Lásd a 121. sz. jegyzetet!

¹²⁴ A szentesi örököságról lásd a 36. sz. jegyzetet!

¹²⁵ Terményre kötött kockázati előszerződés, azaz az ún. reményvásár. A pénzmozgásokról lásd a 114. sz. jegyzetet!

¹²⁶ Bártfay így írja körül, hogy valaki magában olvas: 7. Az irodalom medialitása.

¹²⁷ Itt: térítvény, írásbeli kötelezettségvállalás. – Kuncwaller Jakab pesti nagykereskedő.

¹²⁸ Jelzálog.

mellyel Rudics administr[átor].¹²⁹ megkínálta. Voltam színházban, Szemere mellettem ült mint többnyire mindég. Majd egész nap havazott. Estve borult. – Sorscsédula¹³⁰ (Deutschbrodersdorfra) 158,082. Máj. 5d. – A' másik több rendbeli realitásra¹³¹ 130,924. Júl. 7d. – Ha eltévednének, fel vannak itt jegyezve. Ha az isten nyernem engedne, legelsőbbben ... terheit fizetném ki, 's azokat biztosítanám.¹³²

15d; csötörtök. – Délelőtt irogattam. Délfelé bementem a' Grófhhoz, kinél egész délutáni 2 óráig mulattam. Úgy kívánta Ő Nagysága, sőt kért, ne küldeném a' Brüneknek írt levelemet: mert úgymond neki (a' Grófnak) nagyon rosszúl fogna esni, ha egy harmadikat kellene felszólítania békéltető gyanánt. Azt is monda, hogy Br[üneck].. nem fogja, nem képes elrontani becsületemet Ő N[agysá]ga előtt. – 's e' nyilatkozás nekem elégtétel.¹³³ Délután Waltherrnéhez mentem Juliana napot köszönteni.¹³⁴ Hazajövéen írni kezdék P[auliná]...-mnak. Színházba mentem. Gyönyörűn ragyogott az ég. Több izben megnézém *. Játékszínből hazakisért Schedel, 's itt vacsorált.

16d; péntek. – Reggel irtam, számoltam. Délben irtam P[aulinána]..k. Délután ismét irtam P[aulinának]. és Orosházára. Jozefina és Léni velem jöttek a' színházba. A' nap igen hideg, borult. Az est csillagtalán. –

17d; szombat. Dolgoztam, számoltam délig. Mindjárt délután Einzléhez menet az utcán Gróf Széchenyi Istvánnal találkoztam, ki szinte velem jött Gr[óf]. György' arczképét megnézni. Ő igen jónak találja: de én egy kis hibát láttam még benne.¹³⁵ Azután meglátogattam Vörösmartyt, kinek szemei fájtak. Oda jött rövid időre Bajza is, és Szentesi születésű Kis nevű festő.¹³⁶ Haza jöttem, olvastam, míg játékszínbé nem menék. Onnan visszajövet estve a' csillagok szépen ragyogtak, de nagy kemény hideg volt. Láttam * több izben. Az egész nap szép tiszta idő volt. Báró W[esselényi]. Casino-bálba ment.¹³⁷

18d; vasárnap. – Irtam levelet Goszt[onyi]. Sándornak Vásárhelyre. Bementem a' m[a-gyar]. t[udós]. társaság' hivatalába, 's végeztem Balogh Pállal. H[elmeczy].. beteg volt.¹³⁸ Délután B[áró]. W[esselényi]. fülfüggőt ajándékozott Léninek.¹³⁹ Joz[efina]. 's L[éni]. elementek Gr[óf]. Csákynehoz. Magam maradván írni kezdtem P[aulinána]..k, de Szemere és Stuller jövéen hozzám, azután velek beszélgettem pipa mellett,¹⁴⁰ míg játékszínbé mentünk. Ott hallám, hogy a' mult hajnalban Farkas Ferenczet a' Kir[ályi]. Fiscus elfogá. Miért? – még nem tudatik.¹⁴¹ Egész nap hideg, borult. Estve csillagtalán; hó szállongott.

¹²⁹ Bárfay József Rudics József bácskai főispáni helytartó mellett lett titkár; az adminisztrátori rendszerről: 4.2.2 Nézetazonosság vagy lojalítás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838); 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841); testvére pályájáról, szépirodalmi munkásságáról: 3.2.2. Források, pályáiv.

¹³⁰ Sorsjegy, sorsjáték, lottéria (lottó, lutri).

¹³¹ Több reménnyel megjátszott, nagyobb esélyű száma.

¹³² Barthos Andrásék anyagi gondokkal küzdöttek, hiszen Barthos halálakor jelentős adósságot hagyott hátra: 11.3. A titkolt szerelem: Barthos Paulina.

¹³³ Lásd a 117. sz. jegyzetet!

¹³⁴ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹³⁵ Lásd a 121. sz. jegyzetet!

¹³⁶ Kiss Bálint festőről: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

¹³⁷ Bárfay egyáltalán nem vett részt arisztokrata estélyeken, s nincs is különösebb kapcsolata az arisztokrata társas élettel: 4.3.5. Kommunikációs keretek: egyeztetés, vélemény, Bárfay különleges státusza; 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetenézés, bálkozás.

¹³⁸ Lásd a 31. sz. jegyzetet!

¹³⁹ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

¹⁴⁰ 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

¹⁴¹ Az utalás arra vonatkozik, hogy Farkas Ferenc pesti ügyvédet elfogják és felségstírással vádolják, pedig sem-

19d; hétfő. – Számoltam délig. Hozzám jött F.¹⁴² 's 10 ezer pengő ftozt fizetett Gr[óf]. István gypja' fejében.¹⁴³ Kaptam Újh[elyből].. levelet; irt B[arthos]. S[usanna]. és P[aulina]. Délután a' pezsgő bort hoztuk rendbe Jósá' szobájában. Irni kezdtem P[aulinána]..k levelet, de Helmeczyék' látogatása félben szakasztotta. Ők még itt maradtak, én játékszínbé menék. A' nap igen szép tiszta, de hideg is. Estve gyönyörű csillagos ég. A' színházban beszélék, hogy Farkason kívül még más kettőt is vittek be az új épületbe. F[arkas]. azon estve Friedvalszkynál¹⁴⁴ mulatott. Sokszor láttam *. Napra nézve ma egy éve (datum szerint 20kán) szobámban # délutani 5 óra tájban.¹⁴⁵

20d; kedd. Dolgoztam. Hozzám jött Szemere. Irtam P[aulinána]..k. Délben nálam volt a' Gróf. Délután ismét irtam. Voltam színházban. Ez nap 19 foknyi hideg volt; ennél nagyobb egész télen alig vala.¹⁴⁶ Estve az ég tiszta *.

21d; szerda. A' számadáson dolgoztam. Déltájban irtam P[aulinának]. keveset. Délután hozám jött a' Gróf. Ismét a' számadást készítettem gyertyagyújtásig.¹⁴⁷ Volt nálam Waltherr. Mentem játékszínbé. A' nap változó. Estve csillagtalán. Szállongott a hó. Reggel mindjárt Bécsbe is irtam a' Gróf útban lévő portékai iránt Strassburgbol.¹⁴⁸ –

22d; csötörtök. – Délelőtt hivatalos irományokat végeztem. Bementem Gottesmannal a' Grófhhoz, de nem szolhattunk, mert Fótra¹⁴⁹ ment a' Grófnéval. Voltam Einzlénál, de otthon nem találám 's csak feleségével beszélék. Itt ébedelt [!] Bajza és Vörösmarty. Ebéd után látogatóba jött Tabódy feleségestül. Később a' jó Reviczkyne. Sétáltam egy kicsinyt Vörösmartyval a' Statio utcában, az Ország- és Kerepesi uton.¹⁵⁰ Együtt menénk játékszínbé. Reggel ködös volt; délfelé szépen kividult 's a' napfény egész estig tartott. A' hideg megenyhült. Estve * többször.

23; péntek. – Egész délig hivatalos dolgokat végeztem, számadást irtam. Ebédig keveset irtam P[aulinána]..k. Itt ébedelt Ferdinándyné. Ebéd alatt hozta Farkas zsidó a' könyvpakétát Újhelyből.¹⁵¹ Látogatóba jött Szemeréné, Gr[óf]. Wartens[leben]. Lizi. – Hozzám Szemere, később Koller hivatalból; ismét keveset irtam P[aulinána]..k. Ferdinándyné. és Szemereék 's Jozefina 's én együtt menénk Normába.¹⁵² Haza jövéen Jozefina Tántzerékhez ment, mivel T[änzer]. Gyuri halálán lenni mondatott; 's ott is halt.¹⁵³ Vacsora után néhány sort irtam P[aulinána]..k. – Az idő nedvesedni kezdett; komor, ködös, csillagtalán.

24d; szombat. Reggel irtam P[aulinána]..k. – Dolgoztam a' számadáson. – Voltam Vörösmartyval a' Statio utcában. Délután elküldém a' pakétát Újhelybe. Dolgoztam

milyen kapcsolatban sem állt a liberális ellenzékkel: 5.3. Az ítéletet közvetlenül megelőző időszak eseményei (1838. jan.–március); a nem hivatalos hírek terjedéséről: 4.1.2. A titkos jelentések tanulságai.

¹⁴² Talán Fidor Zsigmond zsidó gypjúkereskedőre vonatkozik a bejegyzés, aki Bárfay jó ismerőse volt.

¹⁴³ Terményre kötött kockázati előszerződés. Lásd a 114. és a 125. sz. jegyzeteket!

¹⁴⁴ Friedvalszky Imre orvos, az Akadémia tagja. Lásd a 141. sz. jegyzetet!

¹⁴⁵ 12.4. Testi kapcsolatok leírása (12.4.1. Szexualitás, a Bárfay-napló egyedisége).

¹⁴⁶ Bárfay a Fahrenheit-skála szerint mér, ami átszámítva –7 fok Celsius fokot jelent. A jelenleg használatos Celsius-féle mértékegységet 1750-ben rögzítették, de Európában még sokáig Fahrenheitben számoltak: 9.1.3. Az időjárás megfigyelése.

¹⁴⁷ Bárfay csak napszálltáig dolgozik: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

¹⁴⁸ Ekkor folyik a palota belsőépítészeti kialakítása, a berendezés elhelyezése: 10.2.1. A palota felújítása.

¹⁴⁹ Lásd a 13. sz. jegyzetet!

¹⁵⁰ A felsorolt utak a mai Bajcsy-Zsilinszky utat, a Károly- és a Múzeum körutakat jelölik.

¹⁵¹ Lásd a 109. sz. jegyzetet!

¹⁵² Lásd a 19. sz. jegyzetet!

¹⁵³ A betegápolásról: 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.2. Nők).

a' számadáson. Estve felé P[aulina].. legutóbbi leveleit olvasám. Hozzám jött Szemere; együtt menénk színházba. Az idő nedves, lucskos. Estve ködös, borult, csillagtalan.

25d; vasárnap. – Délig a' számadást tisztáztam. Be kellett volna az ellenőri hivatalba mennem, de a' lucskos-esős idő miatt itthon maradtam.¹⁵⁴ Délben újságot olvastam és délután is a' franklin mellett.¹⁵⁵ A' kedvetlen idő' ellenére is betértem a' játékszinbe. Estve féltizenegykor már az ég ismét tiszta, csillagos volt. Láttam – *. Ma kaptam a' tudósítást Kendétől, hogy a' N[agy]károlyi gazdasági egyesület engem is tiszteletbeli tagjává nevezett ki.¹⁵⁶

26d; hétfő. – Dolgoztam délig. Délután szinte gyertya-gyújtásig. Voltam színházban. Nagy hó olvadás, esővel vegyest. Az idő komor, estve sötét, ködös, csillagtalan. Vásároltam rakás könyvet.¹⁵⁷ <Olvashatatlan, törölt mondat.>

27d; kedd. – Nap szerint (kedden, datum szerint 28d) ma egy év előtt #. Délig dolgoztam a' számadáson. Volt nálam jó ideig Limberger; beszéltem vele a' pezsgő bor készítéséről.¹⁵⁸ Délután ismét folytattam dolgomat egész félhatig Jósa' szobájában. Jött hozzám Wagner. Voltam színházban. A' hó folyton olvadott.¹⁵⁹ Az idő kitisztult. Estve fagyini kezdett. Csillagok ragyogtak; többször láttam * hazajövet és lefekvés előtt.

28d; szerda. Nem sokat dolgozhattam, mert a' Gróf utánam küldvén, nála mulattam egész 1 óráig délután. – Kifizettem Babocsay kezébe a' Gr[óf]. Lajosnak kölcsönzött 20 ezer ftot. Elmentem Kiliánhoz 's több könyvre előfizettem magam részére.¹⁶⁰ Megakartam látogatni Barabás festőt, de otthon nem lelém.¹⁶¹ Elmenék Einzléhoz 's jó ideig nála mulattam.¹⁶² Megnéztem a' dunai jeget: minden hó olvadás mellett még sok ember járt a' jég' hátán. Voltam Helmezcynél. Hazajövéen olvastam háznépemnek Wawerleyből.¹⁶³ Reggel az idő ködös volt; dél felé kitisztult. Estve köd, de később az ég ragyogott. Lefekvés előtt * láttam.

¹⁵⁴ Lásd a 31. sz. jegyzetet!

¹⁵⁵ Bártfay olvasási szokásairól: 7.2.3. Sajtó és politika.

¹⁵⁶ 4.1.1. Modernizációs törekvések; 4.2.2. Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838).

¹⁵⁷ 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

¹⁵⁸ A pezsgőbort a 17. században találták fel Franciaországban. Magyarországon 1833-tól kezdték el gyártani.

¹⁵⁹ Éppen a bekövetkező enyhülés lett a közvetlen oka a Duna megnövekedő vízszintjének.

¹⁶⁰ Lásd a 7. sz. jegyzetet!

¹⁶¹ Barabás Józseffel való kapcsolatáról, képeiről: 10.1.1. Festmények; 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

¹⁶² Lásd a 121. sz. jegyzetet!

¹⁶³ Lásd a 86. sz. jegyzetet!

1838. MÁRCIUS

[Wesselényi tanácsot kért – többek között – Bártfaytól és több jogvégezett barátjától, hogy segítsenek a január 16-án kapott ítéletére készítendő felelet elkészítésében. Wesselényit Bártfaynál látogatja meg az őt támogató tolnai ellenzék képviselője, Csapó Dániel. A színházban először próbálják ki a gázvilágítást – a pesti közélet népszerű szereplője – József nádor tiszteletére. A férfisalon vitái gyakran a modernizáció elkerülhetetlen lépéseiről szólnak: a Lánchíd építéséről vagy a börtönügy korszerűsítéséről. Bártfay – Kiss Bálint után – Rombauer János festő műtermét keresi fel.]

Március 13-án, a pesti árvíz napjának estéjén Bártfaynak ismét rendkívüli színházi élményben volt része: barátaival Bellini Beatrice de Tendáját hallgatta, ismét Schoedelné előadásában, aki egy Szentpétery József ötvösmester által készített ezüstkoszorút kapott ez alkalommal tisztelőitől. Bártfay és felesége nem félnek, nyugtatgatják a palotában aggódó háziakat is. Éjjel barátja, Wesselényi a közösen elköltött vacsora után lóra kapva elindul felmérni a város körüli gátszakadások következményeit.

A naplószöveg egy időre itt megszakad, és csak közel egy hónap múlva folytatódik, hiszen Üllői úti lakásukat elöntötte az árvíz, így menekülniük kellett, előbb a belvárosi Károlyi-palotába, majd Budára. A naplóíró visszatekintéssel búcsúzik a Bártfay-szalonnak is helyet adó lakás 16 évi emlékeitől: elsősorban az itt kötött barátságokat, fiatal házaspár éveinek emlékét idézi fel.]

Martius.

1-én; Csütörtök. – Hivatalos iratokkal foglalkoztam. Elvégeztem a' számadás' letisztázását. Itt ebédelt Szemere, Szemeréné, Bajza, Vörösmarty. – Délután a' zöldszobában dohányoztunk.¹⁶⁴ Oda jött Csapó Tolna V[árme]gyéből, B[áról]. W[esselényi]..t meglátogatni.¹⁶⁵ Elolvastuk az Abaúji küldöttség véleményét a' rabjavító intézet' tárgyában, mely a' mai Társalkodóban jelent meg.¹⁶⁶ Erről 's Sz.¹⁶⁷ és W[esselényi]. felől beszélgeténk. Késő mentünk színházba Szemerével. Ott monda Szemere: A' kritikus olyan a' literatúrában, mint a' háremben a' herélt; vigyázatra, örökösre jó – de nem tud senkit felcsinálni.¹⁶⁸ – Egész nap olvadott a' hó. Est felé tisztulni kezdett 's csillagok is mutatkoztak: de azután ködös, homályos.

2d; péntek. – Egész délig hivatalos dolgokat végzek. Délután a' pénztárt vizsgáltam meg nagyjából, 's mivel abban hiányt találtam, újra kell és szorosabban végig nézmem.

¹⁶⁴ A közös dohányzásról: 8.2. A társas együttléti alkalmak (8.2.1. Férfiak).

¹⁶⁵ Csapó Dániel (1778–1844) mezőgazdasági szakíró, Tolna megye alispánja és országgyűlési követe, az Akadémia levelező és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alapító tagja. Ellenzéki követek az országgyűlésen korábban már több ízben tiltakoztak Wesselényi hűtlenségi vádjá ellen, elsősorban a Tolna megyei Bezerédj István. Tolna megye a továbbiakban is feliratokkal állt ki Wesselényi, Kossuth és az országgyűlési ifjak mellett: 5.3. Az ítéletet közvetlenül megelőző időszak eseményei (1838. jan.- márc.).

¹⁶⁶ A cikk megjelenésének időszakában robban ki vita a kérdés legfontosabb liberális szakértői, Eötvös József és Szemere Bertalan közt a büntetőjogi reform ügyében: 4.1.1. Modernizációs törekvések. Bártfaynak mindketten közeli ismerősei voltak.

¹⁶⁷ Valószínűleg Széchenyire vonatkozik az utalás. Lásd az 51. sz. jegyzetet!

¹⁶⁸ Szemere kritikusai működéséről: 8.3.2. Kölcsény és Szemere.

Megérkezett Vásárhelyről Goszt[onyi]. Lóri, ki fiát Vácra vitte iskolába.¹⁶⁹ Vele jött Zsuzsi is, Leni testvére, ki Lóriéknál növekedik. Voltam estve a' színházban. Estve csillagok voltak az égen, kezdetben, 's láttam *, de később köd 's fellegek voltak. Az idő lucskos, az eszterhák¹⁷⁰ nagyon csurogtak.

3d; szombat. – Délig a' terhek kiszámításán dolgoztam. Délután a' pénzt újra megvizsgálván ráakadtam a' hiányra.¹⁷¹ Estve felé Szemere jöven hozzám játéksínbe menénk. Egy ízben láttam * de aztán beborult. Ez nap is hó olvadás.

4d; vasárnap. – Reggel a' Gróf magához hívatott. Nála valék 11 óráig. Onnan az ellenőri hivatalba. Délfelé Rombauer festőt látogatám meg, de ott semmit sem láttam a' mi különösen tetszett volna.¹⁷² Mikor haza jöttem, már ebédelték mivel Goszt[onyi]né Vácra sietett fiával. Délután egy ideig olvastam. Hozzám jött Tabódy, kivel hivatalos és személyes viszonyokról szövegeztünk. Azután Szemere jött 's játéksínbe vitt. A' második felvonás után kimenvén láttam *, de midőn hazajövék ismét elborult, bár holdvilágos volt az est. Nappal olvadás, víz, lucskok.

5d; hétfő. – Dolgoztam délig. Vártam levelet, de nem jött. Délután irtam Battha [Pálna]..k.¹⁷³ Voltam színházban. Az idő lucskos, az est homályos bár holdvilág volt.

6d; kedd. Hivatalos dolgokat végeztem. Magához hívatott a' Gróf 's közölte velem Koch Archit[ectus]. válaszáat.¹⁷⁴ A' kellemetlenség megtörtént 's bár nyerjen vele a' Gróf valamit. Ebéd előtt haza jöven itt találtam Goszt[onyi]. Lóriékat; haza jöttek Vácra, de nem nálunk szállottak meg. Délután hozzám jöve a' Gróf 's közölte velem a' mit Kochnak irt. Lemásolám. Estve Jozefína, Lóri, Zsuzsi 's én színházba menénk hol az asszonyegyesület' számára hangverseny 's egy vígjáték adatott 's Lacombe játszott klavíron.¹⁷⁵ Tartott 10ig. Léni itthon maradt lábfájás miatt. Egész nap olvadás lucskok, estve köd és eső. –

7d; szerda. Délelőtt a' Január. hónapi számadásban dolgoztam. Délfelé irtam P[aulinána]..k. Délután olvastam a' replicából¹⁷⁶ 7 ívet. Aztán a' grófi határozatot lemásoltam. Estve felé Szemere jött hozzám; együtt mentünk színházba a' nagy lucskokban. A' Duna felettébb megáradt, 's pártjain már túlágott.¹⁷⁷ Igen komor, kedvetlen nap hó szállongott. Estve borult; csillagtalán. Itt ebédelt Goszt[onyi]. Lóri és Zsuzsi. –

8d; csütörtök. – Felkeléskor láttam, hogy ismét hó borít mindent. G[oszt[onyi]. Lóriék haza menet megállottak 's bejöttek búcsúzni. Irtam Bécsbe Schmidnek. Meglátogattak Kelemen és Kis Erdélyből. Délután olvasás közben elszunyadtam, a' mi régen nem történt velem. Irtam P[aulinána]..k folytatólag. Egész nap hófergeteg. Estve felé megtekintém a' Dunát, mely nagyon megáradott.¹⁷⁸ A' jelen még is jártak. A' városon szörnyű lucskok.

¹⁶⁹ Goszt[onyi] Sándorné Picztyánszky Lóri, Bártfayék hódmezővásárhelyi rokona, Goszt[onyi] Zsuzsanna nevelőanyja. 1838-ban megözvegyült, 1841-ben Bártfay Sándor, Bártfay László öccse vette el feleségül. Mivel fiai a váci piaristákhoz jártak iskolába, gyakori szállóvendég Bártfayéknál.

¹⁷⁰ Ereszek.

¹⁷¹ A naplófőkönyv vezetéséről, az esetleges hiányokról: 8.4.2. Üzleti tisztesség.

¹⁷² Rombauer János (1782–1849) festő. Szentpéterváron, majd Eperjesen dolgozott, többek között Kazinczyt is lefestette: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

¹⁷³ Bártfayék újhelyi ismerőse.

¹⁷⁴ A Károlyi-palota berendezésének költségei körüli vitáról lehet szó: 10.2.1. A palota felújítása (10.2.2. Építések). Lásd még a 6. sz. jegyzetet!

¹⁷⁵ Azaz: zongorán. Louis Trouillon Lacombe (1818–1884) zeneszerző, zongoraművész.

¹⁷⁶ Wesselényi január 16-án kapta meg az ítéletet, az erre válaszoló védőirat elkészítésében több jogvédett barátjától kért segítséget, többek között Bártfaytól is: 5.3. Az ítéletet közvetlenül megelőző időszak eseményei (1838. jan.–március); 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.).

¹⁷⁷ Azaz: túlnőtt, túllépett. A Duna jege Bécsben március 5-én indult meg és Kisoroszínál torlódott aztán fel.

¹⁷⁸ Buda lejjebb fekvő részeit el is öntötte a Duna.

Jankovics Karolina holmit beszélt a' színészekről, dicsérte Egressyt. Pinczénkben víz mutatkozott. A' borokat 's egyéb holmit felhordták. Estve olvastam az asszonyoknak. Borult, csillagtalán.

9d; péntek. – Egész délig dolgoztam. Déltájban folytattam az írást P[aulina].. számára: de Gróf Festetics Leó jöven hozzám félben szakasztott. Délután olvastam keveset az asszonyoknak. Estve felé Waltherr jött hozzám. Színházba menék. Ma volt először a' légszesz¹⁷⁹ világítás a' Nádor születésnapja' tiszteletére, 's igen pompásan bizonyodott.¹⁸⁰ Egész nap komor de a' színházból hazajövet a' * megpillantám. Estve holdfény. Fagyni kezdett. –

10d; szombat. Dolgoztam. Utána küldvén a' Gróf, nála voltam délig. Onnan Waltherr-hez. Itt ebédelt Kis Károly és Kelemen. Délelőtt a' magy[ar]. színházban gyűlés volt, de elfojtatott. Délután nálam volt Goszt[onyi] Miklos Itélőmester.¹⁸¹ Írtam P[aulinána]..k folytatólag. Azután színházba mentem. Ott sokat beszéltem Csepcsányinéval. A nap derült. Az est borongós, csillagtalán.

11d; vasárnap. – Reggel írtam Orosházára. Voltam egész délig az ellenőri hivatalban. Délután megnéztem a' Duna' áradását. A' vizállás, ítelem szerint, magasabb, mint volt az 1830ki áradáskor. A' jég még mindig áll, 's az emberek folyvást járnak rajta, a' görög templom irányában. Onnan Vörösmartyhoz menék, hova Vásárhelyiek is Budáról látogatába jövének. Onnan betértem a' S[táció]. utcába. Voltam a' színházban. A' nap változó, napfényes és komor, lucskos. Estve félig borult, csillagtalán.

12d; hétfő. – Mindjárt reggel vevém a' pakétát és P[aulina].. levelét. Volt nálam Boskovics. Végeztem hivatalos dolgokat. Irtam folytatólag. Délután volt beszédem A[sszony]val, kit megkértem, hogy P[aulinána]..k és S[usannána]..k vásárfiaképen ruhát vegyen.¹⁸² Estvefelé megtekintém az áradást. Meglátogattam Szemerét, de hon nem találtam. Voltam színházban. Felvonás közt kimenvén láttam * 's ... A' nap tiszta. Olvadott.

<Innentől Bártfay naplóbejegyzései átlósan áthúzva>¹⁸³

13d; kedd. Délig dolgoztam 's irtam. Délután irtam levelet P[aulinána]..k, míg lövéseket nem hallottam. A' nép szaladozott az utcákon 5-6 óra tájban, vágattak a' szekerek is

¹⁷⁹ Azaz: világítógáz. A gázvilágítást, bár már korábban tervezték, csak 1838 közepére sikerült megvalósítani: 7.3. Színház és társadalom (7.3.4. A társas élet színtere).

¹⁸⁰ A megtiszteltetés József nádor – aki egyszersmind Pest megye főispánja is –, népszerűségének bizonyítéka. Személyéről a naplóban: 5.3. Az ítéletet közvetlenül megelőző időszak eseményei (1838. jan.–március); a színház nézőterének kialakításáról: 7.3.4. A társas élet színtere.

¹⁸¹ A Wesselényi ügyében referensként (perelődőként) eljáró, ugyanakkor feleségével valószínűleg rokoni kapcsolatban álló és Károlyi Györgynek nagy összegű hiteket adó Goszt[onyi] Miklóssal való kapcsolatáról: 4.2.2. Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838); 2.3.5. Szóhasználat – fogalomelemzés: lehetőségek (haza, édes, keserű).

¹⁸² A Duna-part még hosszú ideig megmaradt ugyan vásártérnek, de a piacok lassan kijebb települtek a Kerepesi (a mai Rákóczi) útra, illetve a városfalak külső oldala mentére. A kirakodóvásár egy része azonban a parton maradt; itt árultak a fazekasok, az üvegárusok, a háztartási cikkek kereskedők. – Bártfayné és a Barthos-lányok viszonyáról: 11.2.3. Házasélet: a napló Jozefínájá.

¹⁸³ Bártfay szöveg melletti rájegyzése: „Az áradást másutt különösen irtam le részletesebben.” A napló ezután következő bejegyzéseit Bártfay – valószínűleg nyersanyagként – felhasználta egy nyilvánosságnak szánt visszaemlékezéséhez. Az elkészült szöveg szűk körben való ismertetésére Bártfay később többször utal – lásd még a 205., 217., 228., 296., 394., 482. sz. jegyzeteket!

nyakra-főre haza felé. Az utcán hallám, hogy a' víz a' Piaristáknál keresztül csapott.¹⁸⁴ De az még nem történt. Hörmann beszélé, hogy a' Váczi ország utat elborítja a' víz 's ott már kocsival sem lehet járni. Találkoztam a' Curia előtt Tretter városi Tanácsossal ez valamennyire megnyugtató azzal, hogy a' jég megindult, hanem ismét megállott. A' nagyhid utcában Szemerére és Bajzára akadtam, kik a' Duna felől jövének. Bajza a' színház felé ment, hol először Beatrice de Tenda volt adandó, Szemere pedig velem jött a' gát¹⁸⁵ felé. Tömérdek népsokaság ácsorgott a' part hosszában; egy része a' gát erősítésén 's feljebb hányatásán dolgozott. A' munkások közt felkapaszkodánk én 's Szemere a' gátára; a' városi biztos ránk támada ne mutatnánk másoknak ily példát, mert a' többiek is utánunk kapaszkodnak 's ez által csak a' munkásokat gátlandják. Engedelmet kértem; csak a' Duna' állapotját akarám látni, 's azonnal vissza is léptem a' gát hátáról. Egész hegyek állottanak jégtorlatokból végigláthatlanul fel és le a' csordultig felduzzadt, 's hatalmasan feszengő folyam. Azon alkalommal mondtam Szemerének, hogy éppen ma délben jöve egy jókora iratcsomó Kőlcseytől hozzá címezve pecsét alatt.¹⁸⁶ Elváltunk: de én még feljebb menék a' Wurmházig,¹⁸⁷ 's ott jégdarabról jégdarabra ugrálva közelebb juték a' Dunaparra, 's onnan néztem a' látványt egy óra negyedig. A' jégtorlat mozgott, de nem lefelé hanem feszült a' partok és város felé, 's a'mint tolta és emelte a' gyengébb darabokat, ezek töredeztve, ropogva sziszegtek.¹⁸⁸ Estvéledni kezdett 's hazajövék. Feleségemet, ki még délelőtt asszonyegyesület ülésébe ment 's Gr[óf]. Csakynénál ebédelvén onnan az Újhelyiek számára vásárlásokat kívánt tenni a' váczi utcában,¹⁸⁹ már akkor otthon találám, a' háziakat feddőleg, mit félnek, mit fecsegnek a' világba: hiszen ő végig ment Gróf Csakynéval kocsiban a' Dunaparton, és semmi veszedelmet nem látott. Én is csendesítém mindnyájokat, legyenek nyugton: a' víz felette nagy, de még felül nem haladta a' gátat és ki nem hágott.¹⁹⁰ Ezzel a' magyar színházba menék 's hátul a' Tribune zártszékein,¹⁹¹ a' legutolsó sorban fogtam helyet. Elöttem ült Laborfalvi Róza és Miskolczi Júlia, és Szentpétery színészek. Szinte nem messze Lendvayné is, még mindig bekötött sebbel a' fején, minapi kocsizökkenéstől. – A' daljáték¹⁹² gyönyörű 's felettébb jól adatott. Első felvonás végén Schödelné zajosan előtapsoltatott, 's az előkárpit felemelkedvén a' játszószin közepén felülről zsinegen vöröspárna eresztetett, mellyen igen szép ezüst koszorú feküdt a' művésznő megtiszteltetésére. Úgy hallám többen adák össze pénzeiket

¹⁸⁴ Déli 12 órától esti 6 óráig 60 centiméterrel emelkedett a vízszint. Ekkor a Redoute-nál (a mai Vigadónál), átszakadt a gát, de ezt még sikerült helyrehozni és a rést betömni.

¹⁸⁵ Az építésiügyi igazgatóság javaslatára március eleje óta Pesten védgát épült homokból és trágyából. Teljesen lezárták a folyóhoz vezető csatornákat is.

¹⁸⁶ Valószínűleg a *Historiai vázlatok a két magyar haza egyesülése s Magyarországnak a Részekhez való joga felett* című Kőlcsey-írásról van szó, amelyet Kőlcsey Horvát Istvánnak az 1837. május 22-én a XVI. országos ülésen mondott beszédére készített cáfolatként (SZAUDER–SZAUDER 1960, 130 és 1263). Kőlcsey Ferenc 1838. február 14-i levelében említi, hogy hamarosan Bártfayt keresztül postázza Szemerének a munkát (SZABÓ G. 1990, 290).

¹⁸⁷ Wurm József vaskereskedő bérháza és lerakata a Wurmhofgassén, a mai Szende Pál utcában.

¹⁸⁸ A Kisoroszinál megrekedt jég már közel két héttel korábban megindult, de ezen a napon a víztömeg átszakította a mögötte felmagasodott torlaszt, és Vácot végigpusztította az árvíz.

¹⁸⁹ A mai belvárosi Váci utca.

¹⁹⁰ Bártfay nézeteiről, a kritikus helyzetekre való reagálásáról: 4.1.3. Eszmények és normák. – Feleségéről: 11.2. A feleség: Mauks Jozefina; 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

¹⁹¹ Azaz a karzati zsöllye. Az elzárt színházi hely számmal volt ellátva. A nézők nagy része a földszinten állva nézte az előadást. – A színház nézőteréről: 7.3.4. A társas élet színtere.

¹⁹² Bártfay nagy operaélménye a Vincenzo BELLINI – Felice ROMANI – JAKAB István szerezte *Beatrice de Tenda*, vagy az *ursinói kastély* bemutatója. Ez éppen az 1838-as árvíz estjén történt, és megelőzte a német színházi előadást: 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban.

's ez ajándékot készítették a' derék Szentpétery által, ki Nagy Sándor ütközeteinek remek ábrázolatai készítéséről nevezetes.¹⁹³ – A' ki 's be járók azon hírt terjeszték csak hamar, hogy a' harangok' zúgása veszélyt hirdet; nem sokára ismét, hogy a' német színház már elborított 's az előadás félbenszakadt.¹⁹⁴ Illy hírekre mind a' zártszékek mind a' páholyok üresedni kezdenek 's a' parterre¹⁹⁵ is mindinkább fogyott, ritkult. Én nyugton maradtam helyemen, sőt Laborfalvi Rózának azt mondtam, csak maradjunk végig, illy magasra, mint mi ülünk, nem emelkedik az áradás. 's így hallgattam végig a' második felvonást is. A' darab végefelé egyszerre mozgás támad a' hallgatók közt; többen és mindig többen hátra fordulva az úgy nevezett Casino-páholy fele bámultak fel, melly éppen fejem felett vala. Egyszer azt kiálta valaki: semmi, semmi, csak frissen vizet! – Tehát, tűz! gondolám. A' lárma oda fenn 's a' suttogás, felnézegetés ide lenn több minutumig tartottak, midőn a' daljátéknak vége lön. – Azonnal kiugrottam helyemről, 's ki, az utcára. – A' legszelidebb holdvilágos estve volt: de a' harangok folyvást zúgtak. Vízét sehol sem látva, szokott utamon, a' Muzeum mellett, fűtyülve jövék haza. B[áról]. Wesselényi Miklóst már itthon találám.¹⁹⁶ Ő valamivel korábban hagyá el a' színházat. Velünk vacsorált valami keveset. Annakutána mindjárt átküldött a' köztelekre,¹⁹⁷ hol lovainak istállója volt, egyet megnyergeltetett, és ellovagolt az áradás' jelenségeit, irányát, terjedését a' városron mindenfelé vizsgálendő. Azt monda, majd hírt hoz ha visszajő. Lefekvénk, nyugtattam, mint máskor. Szokásom ágyban olvasni. Olvastam ekkor is, sokáig: részint mivel érdekes könyvet kaptam e' napokban „Napoleon und der Herzog von Vicenza”¹⁹⁸ német fordításban, részint a' Bárót 's annak híreit várva. De az éjfélig nem jött vissza.¹⁹⁹ Hallám a' tizenkettőt ütni, gyertyámat eloltám 's elaludtam.

Ez vala utolsó éjjelem, mellyet szállásomon tölték, nem gondolva, nem sejtve még akkor, hogy olly kegyetlenül szorítottam ki. – Bele költözködtem 1822d. évi Juniushban (úgy tartom 26 vagy 27kén), mint Titoknak, nem ugyan a' legkellemesebb körülmények közt, mellyek különösen oda kecsegtettek volna: de ifjúságom' tavaszán, mert csak 25ik évemben valék. Az élet 's világ akkor sem ragyogtak, akkor sem úsztak előttem rózsafényben azonban a' tapasztalás' hidegítő keze még nem szorítja szívemet, nem hűtötte meg az önmegtagadások' annyi fokain érzeteimet. Megvonulva lakomban éltem hivatalomnak, kötelességimnek – 's e' miatt bizony nem furdal semmi vád. Munkálkodtam helyzetemben, 's tevék, a' mit teheték. Tettem jót, a' hol módomból és alkalmam lön; 's ez örömmel és megnyugvással tölti keblemet. Örömet tanultam, 's e' végből csekély tehetőségemhez képest gyűjtöttem könyveimet 's kéziratimat.

¹⁹³ Szentpétery József, Bártfay jó ismerőse. Sokalakos domborműve a *Nagy Sándor átkelése a Granichuson* (1830). Kapcsolatukról: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

¹⁹⁴ A Duna-parthoz közel eső Színház téren álló épület (a mai belvárosi Vörösmarty tér). A pesti gát este kilenc órákor szakad át, s a jeges áradatnak nem is sikerült többé útját állni.

¹⁹⁵ Földszinti nézőtér.

¹⁹⁶ Wesselényi és Bártfay naplójának találkozási pontjairól az árvíz napjaiban: 5.4. Az árvízi hajós (1838. márc.–ápr.).

¹⁹⁷ Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által Károlyi Györgytől megvásárolt Üllői úti terület, amelyet Széchenyi javaslatára közteleknek neveznek el. A nagybani terménykereskedelem mintáruinak bemutatására szolgált, a tagok részjegyekkel birtokolták és osztalékot kaptak a haszon után. 1847-ben itt épült meg az egyesület székháza.

¹⁹⁸ Charlotte de SOR, *Napoleon und der Herzog von Vicenza: nach den vertraulichen Mittheilungen Coulaingcourts*, kiad. Richard Otto SPAZIER, Hallberger, Stuttgart, 1837; Bártfay olvasási szokásairól: 7. Az irodalom medialitása.

¹⁹⁹ Lásd a 194. és a 196. sz. jegyzeteket!

Nem sok barátimmal dicsekszem, mert megválasztás nélkül soha sem csatlakoztam senkihez határtalan bizodalommal és szeretettel: de mind azokra büszke vagyok, kik barátságukra méltattak, – ’s egyetlen egy miatt sincs okom pirulni. Sok jó, kedves, szíves órát töltöttek csekély hajlékomban Kisfaludy Károly és Helmezy, Waltherr László, Klauzal és Nagy Károly; Vörösmarty, Stettner, Bajza, Schedel, a’ bold[ogult]. Tittel Pál²⁰⁰ és mások; és a’ kiket legelőbb kellett volna említenem: Kazinczy Ferencz, Szemere és Kölcsey. Ezek ’s még néhány köztisztelő ember’ emléke olly kedvessé tévé nekem e’ lakást, hogy azt e’ miatt a’ legpompásabb palota’ fényével sem cseréltem volna örömet. A’ derék Wesselényi huzamos idő óta hon érzette magát nálam; ’s szeretett enni tálambol, szeretett melegedni tűzhelyemen. – ’s mind ezek nem olly kincsek e, melyeket sem pénz sem vagyon nem pótolhat ki? – Hazámnak olly jeles, tisztelt, szeretett férfiai, ha szabad úgy szólanom, megszentelék hajlékomat. – Megházasodtam 1826d; – ’s Július 13dikán reggel hoztam ide nőmet. Ő volt azóta a’ ház’ angyala. Szelidsége ’s példátlan jósága tölték el azt, ’s tevék nyugalom ’s béke’ lakává. – Ott éltem, ott töltöttem közel 16 évet; ’s öröm és bánat, kedves és kedvetlen órák, jóllét és betegség’ emlékezete lebegett körül, régiebb és újabb napjaimból. – Kivált dolgozó kis szobácskám úgy tekintém, mint madár a’ fészket. Gondolatim, érzetím, mindenem a’ mi vagyok – ott valának, ott mulatának velem, bennem és körülüm a’ jelen és csendes visszaemlékezés’ néma szövedékein. – Egy éj – ’s kitaszítva levék. – De bár anyagilag tisztességes szerzeményem az áradatnak mar- talékul esett: megmentém, ’s kihozám keblemben hajlékom’ isteneit!²⁰¹ –

<A naplóbejegyzések kereszt irányban idáig áthúzva>

1838. ÁPRILIS

[A bejegyzések csak a hónap közepén folytatódnak. A károk felmérése, rendbe hozása folyik város- szerre és Károlyiéknál is. A gróf és tikára közösen keresik fel a sérülteket és a károsultakat. Bártfayék beköltöznek a palotába, de megtartják saját kezelésükben a külső majorság málnát, rózsat, dinnyét adó, hűsítő platánokat nyújtó kertcskéjét. A mentésben magát kitüntető Wesselényi neve csak itt tűnik fel újra a naplóban, mivel a hatóságok március 21-én közlik vele, hogy pesti tartózkodása nem kívánatos. Károlyit táblabárává jelölik a Királyi Tábla bíróságán. Ennek elfogadása szoros összefüggésben áll további politikai karrierjével és a kormányzat felé való tájékozódással. Közben ezen a bírói fórumon a közélet 21 szereplője ellen folyik súlyos per.

Bártfay Pécelre kirándul barátjához, Szemere Pálhoz. Biliárdoznak, majd meglátogatják Rádaynál az ott időző Wesselényit. Este az ágyban éjjel utánig olvassa Szemere és Kölcsey levelezését, többek között a Berzsényivel történt első találkozás leírását.

Bártfay beteg, sokat köhög. Homeopátiával kezelteti magát, akárcsak jó néhányan ismerősei közül. Hírt kap arról, hogy hódmezővásárhelyi rokona, barátja, Gosztonyi Sándor halálos betegséget kapott.

Az élet szokásos menete lassan helyreáll: újra kezdődnek a színházlátogatások, a kellemes ebédek, valamint műterem-látogatások tarkítják a hétköznapiakat.]

Mart. 14dikén kikelle költöznöm.²⁰² – 15kén délután Budára a’ várba menekvém.²⁰³ – 20^{kán} Pestre tértem vissza ’s szabadítgatám a’ végromlástól a’ mi megmaradt.²⁰⁴ Nőm talán 22kén jött ugyan onnan által; ’s bár több ízben általtjárt, de nagyobbára még is itt volt. – A’ többi napok rendelkezéssel, levelírásokkal ’s a’ t. multanak el. – Azok emlékezete nincsegeszen tisztán, – egyik nap a’ másik után folyt le nevezetesség nélkül. – Azt tudom, hogy Koch Architectus gőzhajón jött Martz 23d v. 24kén, – ’s itt mulatott April 3ig. – Martius 24kén délután a’ Terezia város romjait tekintém meg először. – 25^{kén} a’ József várost. – April 8^{kán} ismét a’ József város nagy részét. – Aprilis 9kén először hálтам úgy szállásomon a’ grófi háznál. – Azt álmodám, hogy melybe-löttek, hogy 50 ezer forintom volt, ’s hogy Lénit megszidtam. – April. 11^{kén} eső esett. April 12d. ma, midőn ezt írom, szép meleg tavasz idő van. – Ezután rendesebben folytatandom jegyzésimet, bár még nem vagyok rendben. Állva írom ezt is, és setétben. –

E’ zavart sorokat a’ vízáradás után jegyezgetém össze csak azért, hogy nagy hézag ne lássék. – A’ többit mind az illető napokon.²⁰⁵ –

²⁰² Széchenyi is feljegyzí, hogy Bártfayék lakóhelyét elöntötte az ár: „Károlyi Gy[örgy] majorsága csaknem az 1. emeletig vízben.” OLTVÁNYI, 2002, 768.

²⁰³ A víz nyomására éjjelkor átszakadt a váci nagy töltés, 14-én pedig a soroksári. 15-én tetőzött a Duna, majd 18-án vonult le az áradás – lásd a 188. sz. jegyzetet!

²⁰⁴ Március 14-én délután a soroksári gát átszakadása miatt a belvárost övező, mélyebben fekvő területek szinte percek alatt víz alá kerültek, másnap, március 15-én tetőzött az árvíz 929 centiméteren; március 18-án a város nagyobb részéről levonult az áradás.

²⁰⁵ Bártfayék szerepéről az árvízi mentésben, a megsemmisült otthonról: 2.1.2. A napló közönsége; 4.2.1. Az 1830-as évek ellenzéki köreiben (1828–1836); 4.2.2. Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján

²⁰⁰ Tittel Pál (1784–1831) egyetemi tanár, csillagász, az egri, majd a budai csillagvizsgáló igazgatója, az Akadémia tagja. Bártfayék régi, jó ismerőse. Budán halt meg kolerában 1831. augusztus 20-án.

²⁰¹ Bártfay életrajzáról: 2.1.2. A napló közönsége; A naplóban emlegetett időszakról: 3.2. Bártfay szerepkörei a korszak levelezésében; 3.2.1. Bártfay életrajza; 3.2.2. Források, pályáiv; 3.2.3. A Károlyiak titkára, házasságkötés; 3.2.4. Írói kísérletek, az irodalmi közéletben.

Ápril. 12dikán. csütörtökön. – Dolgoztam hivatalból és nem hivatalból. Tasnerne²⁰⁶ fiat szült. Ebédtem Jósával a' Nádor v[endég]fogadóban.²⁰⁷ Nóm és Léni Gr[óf]. Csáknynál.²⁰⁸ Délután irtam. Estve felé kísértáltam 's jártam a' város utczáin.

13d; péntek. – Voltam Jozefinával a' Grófnál a' segedelmek osztása iránt. Végeztem a' pesti pap növendékház Vice Rectorával.²⁰⁹ Volt nálam Schedel különös beszédre²¹⁰ 's egész délig itt mulatott. Délben a' Gróf volt nálam. Délután olvastam, irtam. Jártam Waltherrel a' templomokat.²¹¹ A' vaczi utczában egy tolvaj fiut majd agyon vertek.

14d. – Szombat. – Delig dolgoztam. Voltak nálam buzakereskedők és Figdor, de nem végezhettem velök semmit. – Délután irtam. Estve voltam a' város templomban²¹² feltámadáson. Azután irtam, míg az asszony hazajött. – Kellemetlen hideg szeles idő egész nap. –

15d. – Vasárnap, húsvét. – Egész délig irtam. Volt nálam Schedel. Végeztem vele a' m[agyar]. t[udós]. társasági évkönyvek ára iránt.²¹³ Mentem a' templomba.²¹⁴ Ebédem itt volt Kar[lovszky]. Clementine és Dzwonkovski. Olvastam jegyzésimet.²¹⁵

16d. – hétfő. – Ebédem Pigay volt itt. B[áró]. W[esselényi]. bejött Péczelről.²¹⁶ Voltam színházban melly ma először nyitattott meg az áradás után. –

17d. – Kedd. – Feleségem elküldé Jurmak által a' pénzt Ujhelybe. Voltam délután Einzle festőnél de nem találtam, mert Budára költözött. Voltam színházban.

18d. – Szerda. – Délelőtt a' Gróffal végeztem holmit. Később Budára mentem Jósával. Délután a' Gróffal meglátogattuk a' segedelemre jegyzett kárvallottakat, Habost²¹⁷ és Padnát. Onnan a' Ludoviccabeli beteg-ágyasakat, 's Gr[óf]. Szapáryt,²¹⁸ Müllert.²¹⁹ Voltam színházban. – Jókor reggel a' Grófné Pozsonyba ment gőzhajón.

19d. csütörtök. – Reggel a' Gróffal hivatalos irományokat közlöttem, némellyeket aláíratam. Ekkor nyilatkozott a' tábla Báróság iránt, bizodalommal: – nem keresi úgymond, 's a' miatt semmi hunyászkodó lépést nem fog tenni, de ha kívánják, elfogadja, bár nem örömet köti le függetlenségét. Okosan, alaposan és – szívesen beszélt. Úgy látzott nem fogadá rossz néven nézetimet.²²⁰ – Ezután délig feldolgoztam a' hivatalos iro-

(1836–1838); 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás; 9.3. Nyilvános- és magánterek; 10.1. A lakás (10.1.1. Festmények, 10.1.2. Metszetek); A napló hiányos időszakairól: 2.1.4. A naplóvezetés technikái.

²⁰⁶ Tasner Antal (1808–1861) ügyvéd, Széchenyi István titkára. Az Akadémia tagja, a Lánchíd Társaság titkára, feleségével együtt Bártfayék jó ismerősei.

²⁰⁷ A mai Várház körút 2. szám alatt.

²⁰⁸ Lásd a 38. sz. jegyzetet: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

²⁰⁹ Ioannes Grosser tartományi előjáró helyettese, aki Károlyi György üzletfele volt.

²¹⁰ Azaz: négyezemközi beszélgetésre.

²¹¹ Nagypéntek, a húsvéti ünnepek része: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²¹² Azaz a belvárosi főplébánia-templom, vagyis a Nagybaldogasszony-templom a mai Március 15. téren – lásd a 211. sz. jegyzetet!

²¹³ Az akadémiai könyvkiadás vitáiról, Bártfay szerepéről: 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

²¹⁴ Lásd a 211. sz. jegyzetet!

²¹⁵ Lásd a 183. sz. jegyzetet!

²¹⁶ Wesselényi kiutasításáról: 5.4. Az árvízi hajós (1838. márc.–ápr.).

²¹⁷ Habos a Nyúl utcában épített házat a Károlyi Györgytől kapott pénzből: lásd az 1839. július 13-i bejegyzést!

²¹⁸ Gróf Szapáry Antal (1802–1883), főajtónálló-mester, a Károlyi grófok sógora. Az 1832/36-os országgyűlésen Eötvös József képviselte.

²¹⁹ Az árvízkarosultakat közösen, személyesen keresik fel: 4.3.4. Jótékonykodás.

²²⁰ Barone tabules, a Királyi Tábla király által kinevezett főrangú tagja. Az állásokra általában 10–20 kérvény érkezett, ebből a Királyi Tábla 3–6 személyt javasolt a királynak, aki leiratban értesítette őket a döntéséről. A bíráskodásban való részvétel szoros összefüggésben állt a politikai karrierrel. A kormányzat iránti hűséget és további szolgáltatokat feltételezett. Károlynak erről tehát abban a tudatban kell döntenie, hogy ezen a bírói fórumon a közélet 21 szereplője ellen folyt súlyos – felségstírtási, hűtlenségi vagy becstelenségi – per: 4.2.2. Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838).

mányokat. Itt ebédelt Pap Endre²²¹ 's Klobusiczky Bella. – Délután levelet írtam Kölcseynek²²² és P[aulinána]..k. valami keveset. Volt nálam Figdor. Elmenék a' színházba. Ülttem Bugáték és Bajzáék mellett. Hazajövet *, bár az egész nap felettébb kedvetlen, hideg szeles, esős. – Ma délutáni 4kor hunyt el a' derék Pater Sterly. –

20d. – péntek. – Majd nem délig irtam. Dél felé Kuncwalderhez menék 's megejtém vele a' hamuzsír²²³ alkut. Ebéd után rendbe szedegetém az áradatróli jegyzésimet.²²⁴ Estve felé Lonyayék jövének búcsúzni, de én nem láttam;²²⁵ színházba menék. A' nap délig szép meleg; délután is tiszta de hűves. Estve csillagos. Hazajövet *.

21d. – szombat. – Reggel óta irtam, dolgoztam, később a' Gróffal végeztem. Dél felé volt nálam a' Gróf. – Délben irtam keveset [Paulinána]...k. – Pap Endre itt ebédelt, 's átvette a' Kölcseynek szóló levelet.²²⁶ Ebéd után karszékemben elszunnyadtam, mert nagyon kellemetlen, fergeteges, esős idő volt. – Illy rút időben valék P[áter]. Sterly temetésén, félőtkor. Onnan hazajöven irtam Bécsbe Schmidnek a' francia selyem-szövetek iránt.²²⁷ Azután színházba menék. Laborfalvi Róza jutalom játéka volt.²²⁸ – Virágkoszorút kapott és magasztaló czédulákat – de pénzt keveset, mivel kevés ember jött. Annakutána a' Grófhöz menék, ki utra készült 's 10 óra utánig nála valék. – Estve valamennyire kitisztult; szakadozott fellegek közül imitt amott csillag is ragyogott. –

22d. – Vasárnap. Négy óra előtt keltem fel 's közel félóraig sétáltam a' kertben;²²⁹ félőtkor elutazott a' Gróf Vásárhelyre.²³⁰ Gyönyörű reggel volt. Majd nem délig irtam. Nálam voltak Eckné, Koller,²³¹ Heinrich kapitány. 11 órakor Tabodynál valék de nem találám; 12 után ő jött hozzám és Koller. Nálunk ebédelt Klobusiczky Bella. Ebéd után irtam az áradásról jegyzéseket.²³² Nálam volt az öreg Lakner kérelemmel. Színházba menék 's Vörösmartyval találkozám, ki szombaton estve jött haza Fejér V[árme]gyéből 3 héti távollét után. Estve *.

23d. – hétfő. – Kimentem reggel az üllői utra feleségemmel, ki a' régi szálláson a' kertecskét hozatá rendbe.²³³ Onnan a' Jozsef városba Eckné állapotját megtekinteni. Haza jöven itt találám Gr[óf]. Festetics Leót, ki a' kellemetlenséget panaszla. Azután Ecknének fizettem száz pengőt. Léni Gr[óf]. Csáknynál ebédelt. Délután irtam Csurgóra. Voltam színházban. Egész nap sűrű tavaszi eső esett. B[áró]. Wesselényi gőzhajón érkezett Pozsonyból.²³⁴ Hallám az esti 7 órai harangozást – az est felhős, borult, mint az egész nap.

²²¹ Bártfay folyamatosan figyeli és támogatja a nehéz sorsú, de jól író, intelligens, tehetséges fiatalbereket: 7. Az irodalom medialitása.

²²² Bártfay levele Kölcseynek, Pest, 1838. április 4.

²²³ Káliumkarbonát, a napraforgó feldolgozásának mellékterméke, az üveg- és szeszgyártás alapanyaga.

²²⁴ Lásd a 183. sz. jegyzetet!

²²⁵ A házaspár látogatóinak fogadásáról: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

²²⁶ Lásd a 221. sz. jegyzetet!

²²⁷ Lásd a 148. sz. jegyzetet!

²²⁸ Bártfay nem emlékezik meg arról, hogy barátja, Vörösmarty versét, *Az árvízi hajóst* Laborfalvi Róza háromszor egymás után mondja el a színpadon a közönség kitörő lelkesedése mellett: 5.4. Az árvízi hajós (1838. márc.–ápr.). A jutalomjátékon a kitudtetett színész maga választja a darabot, és a bevétel is őt illeti. Bártfaynak láthatóan nem választás vagy kedv szerint, hanem erkölcsi kötelesség miatt kell itt megjelennie: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

²²⁹ Az utazás előtti, Károlyival való egyeztetésekre: 4.3.3. A személyes életek párhuzamai.

²³⁰ Hódmezővásárhely Károlyi György, István és Lajos birtoka, a 16 sessionyi telek a hagyaték felosztása után is a testvérek közös kezelésében maradt.

²³¹ Pest város tanácsosa.

²³² Lásd a 183. sz. jegyzetet!

²³³ Bártfayék továbbra is sajátjukként használják a majorság kertjét: 9.3.5. A városi ember és a természet.

²³⁴ Védelmének ügyében járt ott. 1838. április végén a kancellária és a nádor utasítja a királyi ügyészt, hogy mielőbb zárják le a pert: 5.5. Tanúvallomások gyűjtése Szatmárban (1838. máj.–aug.).

24d. – Kedd. – Sokat köhögtem éjjel, mi miatt keveset aludtam. Reggel irtam Paulinának szívesen mint máskor. Ismét volt nálam Koller. Azután Szemeréné a' kamattal, és később Gr[óf]. Festetics Leo a' váltólevéllel. Helmezy is eljött, de nem egyenesen látogatába hanem pénzért.²³⁵ Nálunk ebédelt Szemeréné és Wesselényi. Délután kimenék Szemerénével Péczelre. Váratlan odajöttöm Szemere Palit felvidítá. Egész estve beszélgettünk; 's olvastam neki a' pesti áradásról tett jegyzésimből, mi tetszését megnyeré.²³⁶ Estve az ágyban sokáig olvasám az ő levelezését Kölcseyvel.²³⁷ Éjjel gyakran köhögtem. Kimenetkor az ég borús volt; estve kissé kitisztult.

25d. – Szerda. – Péczelen. Reggeli után ismét olvastunk jegyzésimből. Délfelé meg látogatók Wesselényit Gr[óf]. Rádaynál. Ebéd után billiardoztunk Palival.²³⁸ Azután kimenék vele a' szőlőbe, hol kapáltak 's azon árkok' betöltésén dolgoztak, miket a' hóolvasdás okozott. Visszajövet megszámitók, hogy a' szőlő Szemereék' lakásához 1130 lépésnyire esik. Olvastunk, beszélgettünk. Estve kis időre Stuller is oda jött. Ágyban fekvé ismét éjjel utánig olvastam Szemere és Kölcsey' levelezését, és a' Berzsenyivel történt első találkozás leírását Kazinczyhoz.²³⁹ – Az idő délig borús, és eső is lanyházott. Délután napfényre tisztult. Estve szél; a' csillagok gyönyörűen ragyogtak. Két ízben láttam *.

26d. – Csütörtök. – Felébredtem több ízben köhögés miatt; reggeli 5 órától 6ig olvastam az ágyban a' levelezést, 's még felöltözésem után is, és a' reggelizés után. 9 óra előtt elindulánk Pestre Szemerével, ki olly szándékkal jött be velem, hogy mostantól fogva egész Május végéig itt maradjon. Bejövet a' literaturáról, drámáról, literaturai szakadásokról, hirlapjainkrol 's a' t. beszélgeténk.²⁴⁰ Ő mindezeket saját szempontjából ítélgeté, én is a' magaméból.²⁴¹ – Pestre érénk 11 óra tájban. Itthon rendben találtam mindent, csak Jozefina emlité, hogy tegnap rosszul érzé magát 's ágyban feküdt. Sándor öcsém' levelét találtam itt, mellyben jelenti, hogy Gosztonyi S[ándor]. vízkórságban lévén alcopathium Consiliumot tartatott maga felett, 's a' homeopathiával fel hágy.²⁴² Itt ebédelt Szemere. Ebéd után megnézegeté a' Gróf' szobáit.²⁴³ Aztán kimentünk az üllői utra 's a' házhoz.²⁴⁴ Esőben jövének haza. Voltam vele a' színházban. Ott összejövék Kissel, ki Újhelyből levelet hozott. Az est borús.

27d; péntek. – Bécsbe írtam Bárány Perénynek a' 25 ezer pengő ft felől. Azután elolvastam az Újhelyi tudósításokat, mellyek szomorúvá tevének. Itt ebédelt Szemere Pali. Délután írtam B[arthos András]..nak.²⁴⁵ – Voltam színházban. Egész nap kedvetlen, esős; az est borús.

²³⁵ Az akadémiai kifizetéseket Bártfay ugyanis alkalmoszerűen megelőlegezi: 7.4.1. Az Akadémia pénztári elenőre.

²³⁶ Lásd a 183. sz. jegyzetet!

²³⁷ A Szemerénél tett péceli látogatásokról: 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

²³⁸ 8.2. A társas együttléti alkalmak (8.2.1. Férfiak).

²³⁹ Szemere Pál levele Kazinczyhoz, KazLev, VII, 398–407.

²⁴⁰ A véleményformálás, az ízlés szerepéről: 7.2. Események, vita, véleményalkotás szóban és írásban.

²⁴¹ Szemerével való vitáikról: 3.2.4. Írói kísérletek, az irodalmi közéletben; 4.1.3. Események és normák; 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

²⁴² Veseelégtelenség következtében fellépő ödéma alakult ki nála, a homeopátiás kezelést abbahagyta és orvosi konzíliumot kért; az allopatia – a hagyományos orvosi módszerek – és a homeopátia korabeli viszonyáról: 13.2.1. Hagyomány és újítás: gyógyszer vagy életmód-reformot?; Bártfay véleménye: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban.

²⁴³ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

²⁴⁴ Lásd a 233. sz. jegyzetet!

²⁴⁵ Barthos Andrásnak válaszolt az újhelyi hírekre, amelyek valószínűleg az apa betegségének rosszabbodásával és Paulina férjhez adásával kapcsolatosak – lásd az 1838. április 30-i bejegyzést!

28; szombat – Irtam P[aulinána]..k röviden. Délig azután hivatalos dolgokat végeztem. Délután feleségemmel és Szemerével, ki itt ebédelt, Bajzáékat²⁴⁶ látogattam meg. Onnan sétálni valék Sz[emere]. Palival a' Terezia városi romok közt.²⁴⁷ Estve színházba menék. A' nap kissé derültebb, de változva. Estve láttam * az ablakon.

29d; vasárnap. – Délelőtt voltam Helmezynél hivatalból. Itt ebédelt Szemere. Estve felé irtam folytatólag P[aulinána]..k. – Tabódy azon hírt hozá Vásárhelyről, hogy szegény Goszt[onyi]. Sándoron többé segíteni nem lehet. Voltam színházban. Dókus I[télő]. M[ester]. elküldé a' leveleket, magam vevém által.²⁴⁸ – Borongós esős idő egész nap; estve erős szél.

30d; hétfő. – Átadám az újhelyi levelet. Voltam Kászonyinál a' képgyűjteményt megnézni. Szemere nálam ebédelt. Délután írtam Bécsbe Schmidnek a' francia országi selyem szövetek' tárgyában.²⁴⁹ Volt nálunk Tasner és Pigay. Voltam színházban; először adatott Lear király. Az est szeles, tiszta, holdvilágos. Láttam * hazajövet.

²⁴⁶ Bajza József 1838. május 30-án lépett házasságra Csajághy Juliannával. A házaspár Bártfayék szűkebb baráti köréhez tartozott.

²⁴⁷ Az árvíz okozta károk és az újjáépítés figyelemmel követéséről: 9.3.4. Séták a belvárosban.

²⁴⁸ Dókus László (1775–1858) Zemplén megye főjegyzője, 1831–1835 között első alispánja, az 1832/1836-os országgyűlésen a megye első követe, 1836-tól királyi tanácsos és a Királyi Tábla bírása, 1837-től ítélőmester; Karlovsky, azaz Paulina kérője és a Barthos család között közvetít.

²⁴⁹ Lásd a 148. sz. jegyzetet!

[Kellemetlen szél kavarja fel a városi utcák porát, fullasztó a levegő. Bártfay folyamatosan köhög. Még mindig sok munkát ad eliszapolt képeinek, metszeteinek tisztítása. Naponta sétálnak a romos és lassan újraéledő József-, Ferenc- és Terézvárosban. Bártfay régiségtani ismereteit kamatoztatja, amikor egy Dunából kiemelt római sírkő feliratát próbálja kiolvasni.

Beteg barátjához utazik látogatóba, de már csak élete utolsó pillanatait tölthetik együtt. Bártfay felelősen intézkedik a temetés, a végrendelet, a gyermekek ügyében.

Az Orosz József és Csató Pál szerkesztette kormánypárti Hirnök és melléklapja, a Századunk, valamint a Bártfayhoz közelállók véleményét közvetítő, liberális Athenaeum között heves, közel egyéves sajtópolémia dúl, amit Bártfay élénk figyelemmel kísér és kommentál.

Gosztonyi Miklós ítélmester, Wesselényi perének referense május elején benyújtja az érdemi replicát. Wesselényi május 8-án kapja kézhez a szöveget, a teendőket Deák Ferencel és minden bizonnyal Bártfayval vitatja meg: mentő tanúvallomásokat kell gyűjtenie Szatmárban.

Bártfay különös figyelemmel követi a magyar szerzők műveit a színházban. Naplójában közvetlenül reagál a bemutatókra. Jósikát hosszúnak és unalmasnak, Gaál József színműveit szellemesnek, de erkölcsstelennek látja. Vörösmarty Marót bánját viszont lelkesedéssel, elfogultan fogadja. Megrendíti az erőteljes, gyönyörű nyelv, de elfogadhatatlanok számára a darabbeli véres és kíméletlen történetek.

Jönnek-mennek a könyv- és levélsomagok, pakéták Újhely és Pest között. Bártfay egyedül sétál fel a Gellérthegyre és a Ludovika-kertbe, hogy leveleket gyűjtsön lepréslésre, a hajdan együtt töltött idők emlékére. Barthos András betegsége súlyosbodik, Paulinát egyre inkább a házasságra szorítja a helyzet és a környezete. A házaspár rászánja magát az utazásra, Jozefina nem akarja egyedül elengedni Bártfayt. Haldokló barátja felkéri gyermekei gyámolítására, elsősorban fia szellemi támaszának szánja, és gyakorlati segítséget kér ahhoz, hogy jogászhallgató lehessen Pesten. Paulina és a két fiatalabb gyerek sorsát is rábízza. Bártfayt lesújtják az élmények, megrendül a feladattól. A hónap utolsó napján, szörnyű viharban, átázva érnek haza, Pestre.]

Május.

¹én Feleségem, Léni, Ferdinandyné 's ennek gyermekei Fótra²⁵⁰ mentek. Délig végeztem dolgaimat. Délután Szemerével, ki nálam ebédelt feleségestül, a' Ludovicca kertében²⁵¹ sétáltam. Visszajövet a' Józsefváros omladékit néztük utunkban. Voltunk színházban. – Az idő délután és estve borongós de nem hideg.

²⁵⁰ A pesti ellenzéki politikusok és művészek, értelmiségiek találkozóhelye Fáy András Károlyi Istvántól vásárolt szőlőbirtoka és préháza, Vörösmarty Fóti dalának ihletője. Bártfayék részt vesznek a 1832-es avatáson, később itt vendégeskedik Barabás Miklós, Bugát Pál orvos, nyelvújító, Czuczor Gergely, Deák Ferenc, Ferenczy, Kossuth és Kölcsey.

²⁵¹ A Ludoviceum, a Magyar Hadi Akadémia épülete 1839-re készül majd el az Orczy-kertben. Az Üllői út külső szakaszán 1790-ben Orczy László létesített a család által adományozott telken facsoportokkal szegélyezett sétautakból és egy mesterséges tóból álló, nyilvános angolkparkot a korábban homokos, pusztaszerű területen.

2d; szerda. – Reggel dolgoztam; délfelé irtam P[aulinána]..k. Ebédre hazajöttek a' Fótra járók. Délután felmentem magam a' Gellérthegyre. Mind itt, mint tegnap a' Ludovicca kertben növény 's falevelkét szakítottam emlékezetül.²⁵² 6 óra tájban visszajövék. Az idő annyira tavaszi volt hogy izzadtam 's árnyékot kerestem. Estvefelé nálam volt Szemere, Vörösmarty, Bugát és Gaal; együtt menénk színházba. Estve gyönyörű, tiszta holdvilágos *.

3d; csütörtök. – Elhatározám magam Vásárhelyre menni le. Végeztem hivatalos dolgokat. Volt nálam Hörmann, Horváth L[ászló].. Köth, Helfmann, Elenyák. Irtam keveset P[aulinána]..k. – Délután Szemere jöven hozzám kimenénk a' Ferenczvárosi romokba.²⁵³ Az idő fulasztó, kellemetlen, mert a' szél eltöltte porral az egész levegőt. Hazajöven 5 óra tájban irtam félhétig, – Szemere addig olvasott. Elmenénk a' színházba. Ott azon Juras²⁵⁴ testvére szólott hozzám, ki a' Dokus által hozott pakétát kezemhez adá. Az ég holdvilágos, de nem tiszta, és csillagtalan –

4d; péntek. – Végzém dolgaimat. Irtam P[aulinána]..k 's összeccsinálám a' pakétát azon esetre, ha Gr[óf]. Csáky né távollétem alatt elutaznék. Vóltam estve a' színházban. Gyönyörű holdfény.

5d; szombat. – Jókor reggel felkeltem Vásárhelyre utazandó. Ajándékot kaptam Jozefinától 's Lénitől születés napomra, tárczát 's cigarró²⁵⁵ tartót. – 7 óra előtt elindultam Horváth Lászlóval.²⁵⁶ Ebédeltem Örkényben. Háltam Kecskeméten. Esti harangozás és *.

6d; vasárnap. – Születésnapom.²⁵⁷ Csongrádon lovat váltottam délelőtti 11 óra tájban. A' Böldi rév töltésén találkozáim Gr[óf]. Györgygyel. – A' kórogyi csárda előtt kocsitörés. Ettünk a' Csárdában ebédre rántottát. Az út felettébb ros. Alig indultunk el onnan ismét kocsitörés. Paraszt szekeren behajtottunk D[él]Egyházára.²⁵⁸ Ott Hutiray Tisztartó a' maga kocsiját adta. A' Tisza áradása, 's a' nagy havak vize az egész alföldön látható volt, még ott is hol az előtt soha nem tapasztaltam vizet. – Ez nap Csongrádon is, az utban pedig Brünektől, a' Gróftól, és D[él]Egyházán mindegyre hallám, hogy Goszt[onyi]. Sándort már alig fogom életben találni. Esti 8 óra tájban értem Vásárhelyre. Sándor teljesen rám ismert 's néhány perczig érthetőn szólott hozzám; ez volt utolsó fellobbanása eszméletének 's életének. Kínos, szívrepesztő találkozás! – Éjjel után tudtam csak elszenderedni. –

7d. hétfő. – Kilencz óra tájban megholt szegény Sándor, midőn reggelinél ülénk. Egész nap többnyire privat írásai átnézésével foglalkozám. Voltam Fejérvaryval a' temetőben a' kriptá vagy is sirbolt készítését 's helyét megtekinteni. Estve villámlott. Elbúcsúztam az Özvegytől.

²⁵² Bártfay számára a folyamatosan újraélt múlt fontos kellékei a valóságban vagy a gondolatban felkeresett helyszínek, a jelen pillanatot rögzítő és a múltra visszatekintő emlékek, többnyire levéltárcába rejtett falevelek, virágok formájában: 11.3.6. Emlékek, álmok.

²⁵³ Lásd a 247. sz. jegyzetet!

²⁵⁴ Joghallgató – lásd még a 248. sz. jegyzetet!

²⁵⁵ A cigarró a vágott dohány levelebe sodort, illatos kis dohányrúd német szóalakja. A szivar szót a cigarró és a szipákolból jövő nyelvújítási szipa helyett Vörösmarty Mihály ajánlotta a *Figyelmező* 1837. II. félévi 7. számában; Petrichevich Horváth Lázár ezzel szemben a szivolat népszerűsítette; a tubákolás az illendő társas viselkedésből mindinkább kiszorult; az ajándékozási szokásokról: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek; 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

²⁵⁶ Az orosházi Károlyi-uradalom ügyésze.

²⁵⁷ 9.2. Az év ritmusa, évfordulók; 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²⁵⁸ A falu fele Károlyi György debrői uradalmának része.

8d; kedd. Reggeli fél négykor keltem fel, de csak 7 előtt indultam onnan haza, mert a' halottat az orvosok bonczolták 's azt még be akartam várni. D[él]Egyházán kocsit válték. Csongrádon ebédtem. Ott felvevém Tántzer Jancsit kocsimra, ki Pestre jött gyógyulni. Háltunk Földeakon, hova igen szép holdvilágnál értünk be féltizkor. Láttam *.

9d; szerda. – Négy óra után indultam. Ebédtem Ócsán. Egész délelőtt rosszul érzem magam. Köhögtem, lázban voltam, vesém, fejem, mindenem fájt. Délután félnégykor Pestre értem. Itt háznépemet jól találtam. Alig valék itthon meglátogatott Vörösmarty. Estve színházban voltam. Szemere és Wesselényi²⁵⁹ és Bajza szölköttek velem. –

10d; csütörtök. – Beszéltem a' Gróffal, ki később délfelé szobámba is jött, 's még tovább beszélgetett. – Itt ebédelt Gróf Károlyi Eduard, Elenyák, Plósz Doctor. Délután meglátogattak Szemere és Szemeréné. Velek mentem a' színházba. Borongó, eső, hideg idő volt.

11d; péntek. – Délelőtt voltam az asztalosnál; a' Lázár utcában²⁶⁰ Lohnert kerestem és a' városliget mellett az Özveggy Nagynét, hogy a' Gróf nevében segedelmet nyujtsak nekik.²⁶¹ 's e' végett egész délig jártam. Itt ebédelt Kis Hector. – Délután írásimat 's árvizes leveleimet rendezem egy ideig. 5 óra tájban kimenék Jozefinával 's Lenivel régi szállásunkon lévő kertekskébe.²⁶² Onnan haza. – Estve színházba. – Ma reggel elutazott Wess[elényi]. előbb Főtra,²⁶³ onnan Szatmárba.²⁶⁴

12d; szombat. – Buza eladás. Contractust²⁶⁵ irtam. Jött hozzám Szemere Gr[óf]. Széchenyi új munkájával.²⁶⁶ Reggel megkért Tasner, hogy Reviczkyvel szóljak. Itt ebédelt Tántzer Lilla és Kis Dr. – Nálam volt délután Reviczky és Szemere. Rakogattam írományimat. Voltam színházban, hol B[áró]. Jósika Miklós darabját először adák. Hosszúnak sőt unalmasnak találtatott.²⁶⁷ Egész nap szép. Az est csillagos.

13d; vasárnap. – Végeztem a' kereskedőkkel. A' Mélt[óságos]. Grófnál tanácskozás a' szentesi tárgy felett Tabódy és Jákó urakkal.²⁶⁸ – Nálam ebédelt Vörösmarty. Délután Szemere jött hozzám. Együtt menénk Vörösmartyhoz; onnan pedig sétálni. A' dunaparton a' pesti sóházon²⁶⁹ felül megtekintők azon római követ, melly f[olyó]. h[ó]. 7dikén a' buvárharanggal²⁷⁰ a' pesti halászok által a' Duna medréből a' Csepel szigeti vízhalászat

²⁵⁹ Gosztonyi Miklós ítélmester, Wesselényi perének referense május elején benyújtja az érdemi replicát. Wesselényi május 8-án kapja kézhez a szöveget, a rákövetkező napokban Deák Ferencsel vitatja meg a teendőket: tanúvallomásokat kell gyűjteni Szatmárban. Wesselényi minden bizonnyal beavatja terveibe Bártfayt is: 5.5. Tanúvallomások gyűjtése Szatmárban (1838. máj.- aug.).

²⁶⁰ A terézvárosi utca ma is ezt a nevet viseli.

²⁶¹ Bártfay személyesen keresi fel a grófi támogatásra ajánlott árvízjárványokat – lásd a 217., 219. sz. jegyzetet! 4.3.4. Jótékonykodás.

²⁶² Lásd a 233. sz. jegyzetet!

²⁶³ Lásd a 250. sz. jegyzetet!

²⁶⁴ Wesselényi három hónapos szatmári tartózkodásának célja a védelméhez csatolandó, mentő tanúvallomások összegyűjtésének személyes irányítása: 5.5. Tanúvallomások gyűjtése Szatmárban (1838. máj.- aug.).

²⁶⁵ A gabonát gyakran előszerződéssel értékesítik, ennek szervezése is Bártfay feladata: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

²⁶⁶ SZÉCHENYI István, *Néhány szó a löverseny körül*, Pest, 1838. (Németül: *Einiges über Ungarn. Nach dem „Néhány szó a löverseny körül...“*, übersetzt von Hermann KLEIN, Buda, 1839) Károlyi György szerepe a hazai lötenyészítésben és Bártfay véleménye: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841); 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

²⁶⁷ JÓSIKA Adorjánok és Jenők című darabját mindössze háromszor játszották. Bártfay véleményével szemben bizonyos körökben tetszést aratott, így emlékezik meg róla Kossuth is; Jósika drámáiról: 7.2.2. Olvasmányok.

²⁶⁸ A szentesi örökváltságáról – lásd a 36. sz. jegyzetet!

²⁶⁹ A sóhivatal épülete a mai Fővám tér és a Só utca között.

²⁷⁰ Felül nyitott, alul zárt, a beszorult és a beleszivattyúzott levegővel teli harang alakú szerkezet, amely a víz alatti munkát lehetővé tette.

helyén kiemeltetett. Úgy látszik sarkó. Csak e' két betűt olvashatam rajta: D. M. (Diis Manibus)²⁷¹ a' többi nem vehetni ki. – Azután színházba menék. Az idő délig tiszta; délután és estve borult.

14d; hétfő. – Reggel végeztem röviden a' Gróffal. A' Szentesi tanácskozáson nem valék jelen. Voltam a' városon Heckenastnál,²⁷² pénzváltónál etc. – Dél tájban volt nálam Dr. Ivanovics 's Sepiát²⁷³ hagyott bevennem. – Délután olvastam; egy kissé szenderegtem. Irtam levelet Bécsbe Schmidnek. Eljött Zelinka. Szemere meglátogatott. Együtt menénk színházba. Előbb bevettem.²⁷⁴ Az idő változó, szeles, borongós. Estve kitisztult valamenynyire. Láttam *.

15d; kedd. – Délig a' pozsonyi és bécsi dolgok' végzéséről jegyzéket irtam Ö Nagysága' számára. Volt nálunk B[áró]. Luzsinszky János és Hunyor Józsi. Ebéden Zelinka. Dél-tájban Helmeczy, más nap Törtelre menendő. – Délután végeztem a' Gróffal. Azután elmenék Helmeczyhez 's végeztem vele is ellenőri 's pénzbeli tárgyat. Színházba nem menék. Estve 11 kor elutazott Ö N[agysá]ga Pozsony felé 's vitt magával 12,450 pengő fto.²⁷⁵ – Az idő egész nap esős; az est borult, csillagatlan.

16d; szerda. – Irtam, dolgoztam. Volt nálam Dr. Ivanovics. Jozefina mindjárt reggel rosszul lett 's egypár óráig ágyban maradt. Nálunk ebédelt Szemere és Szemeréné. Megnézegették a' grófi lakást, úgy később B[áró]. Luzsinszky és Hunyor.²⁷⁶ Estve felé Flekl Director Úr jött. Voltam színházban, hol először adaték Gaal vígjátéka „Szerlem és Champagnei” – Sok jó tréfa van benne, de a' darab nagyon sértő – legalább nézetem szerint – az által, hogy az apa lerészegítették, 's leánya előtt neveltségessé lesz; neveltségessé teszi pedig őt és megcsalja, sőt aldását csalja ki részegségében az, ki leányát elveszi. Rosz, immoralis,²⁷⁷ botránkoztató dolgok.²⁷⁸ – Estve borongó. * nem láttam. Éjtszakára bevettem hyosciamust.²⁷⁹ Josefina megnyugtatóbb levelet kapott P[aulin]a..tól atyja' egészsége iránt.²⁸⁰ –

17d; csütörtök. – Reggel Hunyor vala nálunk búcsúzni. Általa irtam Matildnak.²⁸¹ – Volt itt Dr. Ivanovics. Délfelé Flekl és Sztárok. Ebéden Gr[óf]. Károlyi Eduard és

²⁷¹ A római sírköveken szereplő gyakori rövidítés (D. M.) feloldása Diis Manibus, azaz „az alvilági lelkeknek”. Az epigráfiai ismeretek Bártfay érem- és régiségtani tanulmányaira vezethetők vissza, a tanszék 1777-től működik a pesti egyetemen, ezzel párhuzamosan folynak a városban római kori ásatások (pl. a Flórián-téri katonai fürdőben) – Lásd az 534. sz. jegyzetet!

²⁷² Valószínűleg az Akadémia könyvkiadói ügyeiben – lásd a 30. sz. jegyzetet: 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

²⁷³ A tintahal szárított váladékából készült homeopátiás szer: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

²⁷⁴ Vagyis a homeopátiás szer – lásd a 111. sz. jegyzetet!

²⁷⁵ Károlyi kegyelmi kérvény benyújtását szorgalmazza Wesselényi ügyében, ehhez gyűjt törvényhűségét bizonyító nyilatkozatokat: 5.5. Tanúvallomások gyűjtése Szatmárban (1838. máj.- aug.).

²⁷⁶ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

²⁷⁷ Erkölcstelen.

²⁷⁸ GAÁL József *Szerlem és champagne*. A darab bemutatóján a kortársak szerint bravúrosan sikerült a szereplők együttmozgása a színpadon, a háttérbe vonulás és az előrelépés ritmusának eltalálása; Vörösmarty színikritikájáról és általában a színház szerepéről szóló vitákról, az eredeti magyar darabok szükségességéről: 7.3.1. Közösség vagy közönség; Bártfay a személyes véleményalkotásról: 7.3.4. A társas élet színtere.

²⁷⁹ Bolondító beléndekből készült homeopátiás szer, alvászavarokra alkalmazták házi szerként: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

²⁸⁰ Lásd a 74. sz. jegyzetet!

²⁸¹ Klobusiczky Matild gr. Sztáray Ferdinándné, Bártfayék nevelt leánya, gr. Szirmay Ottilia unokahúga. Az árva(?) kislányt Bártfayék nevelték fel. A napló időszakában ment férjhez (10.1.1. Festmények); a ház barátai közül Kazinczy és Vörösmarty kedvelte, s verset is írt számára: 8.3.1. Kazinczy, 11.2.1. Feleség szerep.

Elenyák.²⁸² Délután ezek elmenvén végeztem Flekl ural 's estve felé ugyan ő vele ki-menék az épülő muzeumot 's a' Józsefvárosi romok' egy részét megtekinteni.²⁸³ Onnan a' magyar színházba. Az est gyönyörű tiszta volt. Láttam * több izben; lefekvéskor bevettem phosphort.²⁸⁴

18d; péntek. – Egész délig végeztem dolgaimat. Irtam Szer[afinának]..²⁸⁵ és P[aulinána]..k. – Délután meglátogatám Vörösmartyt. Nála találtam Karácsont Bécsből. Később Gaal is oda jött: ennek elmondám észrevételeimet a' vígjátékra 's elismeré, hogy atya helyett gyámot vagy bátyát kell tenni.²⁸⁶ – Aztán együtt menénk színházba; nagy szél kerekedett az utcán, alig tudtunk lépni a' kavargó por miatt. Estve eső esett, 's tartott késő éjszakáig. Álmom szakadozott.

19d; szombat. – Ma reggel adatott össze Karl[ovszky]. Clementína a' Neugebauer kápolnájában. Ott volt Jozefina és Léni.²⁸⁷ Elküldém a' levelet P[aulinána]..k és irtam Fejervárra Zuber Imrének. Nálam volt Kuncwalder a' timsó²⁸⁸ szerződés miatt. Huszár Mátyásnak kifizetém a' kamatokat. Ebéden itt volt Karácson. Déltájban meglátogatott Szemere. Beszélgettünk a' Hirnök 's Századunk című hirlapok vagy is inkább szerkesztőik rosz irányáról.²⁸⁹ – Délután olvastam az újságokat 's irtam Lórinak.²⁹⁰ Színházba menék nőmmel, 's Lénivel; Vörösmarty új darabja adatott: Marót, macsói bán szomorú játék 5 felvon. – A' darab sok erővel, igen sok szépséggel bír, 's van színi hatása: de borzasztó. Több kedvességet – vagy minek mondjam – több enyhületet ohajtanék benne. A' léleknek nincs ideje magát összeszedni. A' végét nem úgy irtam volna. A' harc megzavarja a' benyomást – legalább nálam – 's a' fiú, Bod, egész addig istentelennek növekedvén, vad szilaj lélekkel hal meg. Én élve hagynám Maróttal, két egyesülő láng gyanánt Ida sírja felett, engesztelés 's végtelen bánat tisztulásában. Minden esetre Vörösmarty a' drámában újobban haladást mutat.²⁹¹ – Az ég borult. estve felé esett is; csillagtalan; nagy szél volt egész reggelig. Estve megint phosphort²⁹² vettem be.

20d; vasárnap. – Irtam postán a' Grófnak Pozsonyba. Voltam az ellenőri hivatalban. Olvasgattam újságot. Délben eső esett. Délután felvidulván az idő. Budára sétáltunk én, Joz[efina]. 's L[éni]. 's a' várfoki új úton ültünk, honnan szép kilátás van Pestre; félhatkor hazajövének.²⁹³ Olvastam, azután színházba menék. A' nap változó de nem kellemetlen bár szeles. Az est borult, imitt amott csillagos. nem láttam *.

21d; hétfő. – Tudósítások jövének B[arthos].²⁹⁴ roszlétéről, de a' mellyek velem csak estve felé közöltettek, elhatározám magam az utazásra J[ozefinára]..val együtt, ki tőlem

²⁸² Lásd a május 10-i naplóbejegyzést!

²⁸³ Lásd a 247. sz. jegyzetet!

²⁸⁴ Phosphoricum acidum, foszforsavból készült homeopátiás szer, alvászavarokra alkalmazták házi szerként – lásd a 111. sz. jegyzetet!

²⁸⁵ Barthos Paulina tizenöt éves húga.

²⁸⁶ Bárfay nézetei a valóságelvűséget, a közvetlenül a társadalmi praxisra vonatkoztatottság elvárását tükrözik – lásd a 278. sz. jegyzetet!

²⁸⁷ Paulina tervezett férjhez adásában szerepet kap közvetítőként Jozefina és Karlovsky Clementina: 11.3.5. Házasági tervek.

²⁸⁸ Lásd a 350. sz. jegyzetet!

²⁸⁹ A *Hirnök* című lap Orosz József szerkesztésében 1837 júliusában indul meg. Segédszerkesztője a tehetséges Csátó Pál, a liberális *Athenaeum*mal folytatott közel egyéves sajtópolémiaát Bárfay élénk figyelemmel kíséri: 4.1.3. Eszmények és normák; 7.2.3. Sajtó és politika; 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

²⁹⁰ A most megözygyült Gosztonyi Sándornénak, lásd a május 6–8-i bejegyzést!

²⁹¹ A darab fogadtatásáról általában, valamint Bárfay személyes véleményéről: 8.3.3. Vörösmarty.

²⁹² Lásd a 284. sz. jegyzetet!

²⁹³ A városi sétákról: 9.3.4. Séták a belvárosban; 9.3.5. A városi ember és a természet.

²⁹⁴ Barthos András, Bárfay újhelyi barátja, Paulina édesapja.

elmaradni semmiképen nem akart.²⁹⁵ Tettem tehát előkészületeket. (– Egész nap mit tettem? már nem emlékezem, mivel e' sorokat 10 nappal később írom.²⁹⁶)

22d; kedd. – Egész délig irogattam ide-oda; készültem az utra. Itt ebédelt Karácsony. Délutáni 3 óra előtt kiindultam postán.²⁹⁷ Háltunk Hatvanban, hova éjjeli 11kor értünk.

23d; szerda. – Délutáni 2 órakor Egerbe. Ott találkozám a' v[endég]fogadóban a' Szenteseikkel. Eljött B[arthos]. Muki.²⁹⁸ – Zápor. Megtekintém az új templomot²⁹⁹ Hel-meczyvel együtt. 6kor tovább indultunk. Hálásunk Kövesden.

24d; csütörtök. – Reggeli 4kor tovább utaztunk. Emőd 's Köröm közt Engelländertől, ki a' pesti vásárra jöve,³⁰⁰ azon megnyugtatóbb hírt hallók, hogy a' beteg jobban volt. – Reggeliztünk Körömben. Ebédeltünk Szerencsen. Estveli 8 1/2 kor értünk Újhelybe. A' v[endég]fogadóba szállván előre küldtük Mukit. De atyja olly rosszul volt, hogy az nap nem láthattuk. Később 10 óra felé, jött a' v[endég]fogadóba Paulina és Muki. Velök mentünk házukhoz, hol minden sírt, könnyezett. Egy óra mulva visszamenénk hálás végett. – Egész nap tiszta, de hideg szeles. Az ég estve csillagos; láttam *.

25d; péntek. – Jókor felkeltem 's már reggeli 5-6 óra közt nálok voltam. A' beteg még akkor nem láthatott. A' kertbe menék 's ott beszélgettünk. – Nem sokára behívtak 's hozzávezettek. – A' találkozás érzékeny vala. Nem sokára eljött Joz[efina]. is. – Többé nem távozáink onnan. A' beteg jobban érzé magát, 's felvidult. Egész nap tűrhető. A' mit P[aulina]. olly elhatározottan monda ki, az teljesen megnyugtatót.³⁰¹ Igen sok szívességet tapasztaltam mindnyájoktól.

26; szombat. – Ma a' beteg még könnyebben érzé magát. Előadá kívánságát Muki iránt.³⁰² Jöttek látogatóban Battháék. Olvastam áradási jegyzetimet.³⁰³ Vas Antalt nem ismerém meg, úgy Matolayt sem. Egyébiránt a' nap elég nyugottan folyt le. Láttam *.

27d; vasárnap. – Reggel kísértáltam Mukival Széphalom felé. A' beteg nyugtalan éj után újobban görcsöket kezdé érezni, mellyek folyvást nagyobbodának 's iszonyú kí-nokká lettek. Voltam Szerafinával a' Piaristáknál templomban. Annakutána a' P[áter]. Rector és Windisch³⁰⁴ a' kertben vezettek körül. Hazajövé a' beteg magához hívatott. Jelenlétemben kéré Kascsák káplányt,³⁰⁵ hogy délután gyóntassa és áldoztassa meg; A' mi délután 4-5 óta közt meg is történt, ráadatván az utolsó-kenet is. – Mindnyájokat megáldá, legutóljára engem is. – Ez nap ajándékozta nekem a' pohárt.³⁰⁶ Estve felé a' ma-

²⁹⁵ Bárfaynak jogos félelméről, féltékenységről: 11.2.3. Házasélet: a napló Jozefinája.

²⁹⁶ Az utólag, emlékezet vagy jegyzetek alapján készült bejegyzésekről: 2.1.4. A naplóvezetés technikái.

²⁹⁷ Vagyis postakocsin, gyorskocsin. A gyorsposta külön személy- és levél/pénzszállító postavonallal 1840-től már naponta közlekedett Buda és Bécs, Pest–Gyöngyös/Eperjes/Eger között, sőt több magánvállalkozás is működött.

²⁹⁸ Barthos János, Paulina 17 éves öccse. Később mint joghallgató Bárfayéknál lakik 1838 augusztusától Pesten. Márk álnéven publikálgat, 1840-ben jelent meg *Caesar* című novellája az *Athenaeum*-ban. – Lásd a 221. sz. jegyzetet!

²⁹⁹ 1837-ben szentelték fel a korábbi székesegyház lebontásával. 1831–1836 között Hild József építész tervei alapján Pyrker János érsek építtette a klasszicista stílusú bazilikát, amely ma is az egyik legnagyobb méretű magyarországi templom, lépcsősorát a velencei Marco Casagrande szobrai díszítik.

³⁰⁰ Vagyis a Medárd-napi (június 8.) pesti vásarra.

³⁰¹ A kettejük közötti kapcsolat előzményeiről: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplósere; 11.3.6. Emlékek, álmok.

³⁰² Bárfay lesz barátja gyermekeinek gyámja – lásd a 298. sz. jegyzetet!

³⁰³ Lásd a 183. sz. jegyzetet!

³⁰⁴ A sátoraljaiújhelyi piarista gimnázium tanára.

³⁰⁵ Azaz: segédlelkész, plébános mellé rendelt, felszentelt pap.

³⁰⁶ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

gos-hegyre menék Mukival, de csak addig jutánk, hol a' bokrok kezdődnek. – Sok szenvedés és sirás' napja.

28d; hétfő. – A' beteg jobban lett. Különösen³⁰⁷ akart szólni velem. Szívemre köté Muki és Paulina' sorsát. – Ez óra óta öcsének nevezett. – Mindjárt akkor szólottam a' kertben Mukival, 's később Paulinával. – Ennek mindent elébe terjeszték, a' mit csak tudtam, de – hajthatatlan volt. Mások makacsságnak fognák azt látni benne, 's bizonyosan annak is nézik: de én tudom nem az 's egészen másképp érzek 's itélek. Csak azt ohajtom, hogy olly boldog lehessen, mint érdemli. Ha ezt előre tudnám, teljesen nyugodt volnék jövődjé felől.³⁰⁸ Délután ismét a' betegnél. Estve Vas Paulina jött látogatóban, fiatalabb testvérével. Derék leánykának látszik, 's jónak is kell lennie, mert barátnéja. – Estve kissé borult.

29d; kedd. – E' napot még ott töltém, mivel a' beteg kívánta. Míg Jozefina templomban volt, szólottam a' kertben B[arthos]..néval a' kényes pont felől elég hosszan és elhatározottan. – Dél után levelet írtam a' pénz iránt 's a' pénzt átadám. Ismét Battháék jöttek el. Egész estig ültem beszélgettem a' beteg körül. Kért, halála' esetére siessek. A' testamentomot³⁰⁹ nem kívánja addig felnyitni, míg én nem leszek ott – 's hogy a' Káté szőlőt³¹⁰ 1500 fton alul ne adják el. Kimentem 9 óra után a' kertbe 's kijött ő is. De nem lehettem ott szívem szerint. +³¹¹ Még keveset jártam holdvilágnál fel 's alá remegvén előre a' másnapi elválás miatt. Őt, a' beteget, ki tudja láthatom e még ez életben? – Későn fekvénk le. –

30d; szerda. – A' csorda pásztor kürtje ma is, mint naponként máskor, az ablak alatt megszólalván, reggeli 4kor felkeltem. 5 óra után a' beteghez menénk. Azután reggeliztünk. A' búcsúzás érzékeny volt, de hamar és rövid. 6 órakor elindulánk. Az újhelyi hegyormokon ködfellegek borongtak, később, utamban visszanézvén, napfényben látám azokat ragyogni. Bár ez legyen példaképe a' jövőnek! gondolám. – Az akácok és az útmelletti vadrózsák virágzásban állottak mindenütt; láttam buzavirágot is a' vetésekben: de mind ezek, úgy látszott, sír felett virítanak; 's lelkemet szomorúság lepte. Liszkárol,³¹² az állásból,³¹³ visszaküldők a' lovakat; írtam néhány sort.³¹⁴ Az utban mindenütt, gyakran és sokat beszélgeténk Jozefinával bizonyos tárgy felől, melly felett ő olly nagyon nyugtalan.³¹⁵ Délben Szerencsen a' v[endég]fogadós lovai vittek Körömig. Onnan előfogat (Vorspann³¹⁶) de csak Emődig. A' hold világított de homályosan, midőn tovább indultunk ismét az ottani v[endég]fogadós lovain. Csak hamar sűrű villámlás mutatkozott Pest és Mátva vidékéről. Midőn Keresztesre³¹⁷ érünk esni kezdett. A' villám folyvást lobbogott 's a' fájásig vakítá szemeinket. A' feltámadt vihar elűzé a' záport, de még is meg-

³⁰⁷ Négyszemközt.

³⁰⁸ Paulina házasságáról: 11.3.5. Házassági tervek; az „öngyözedelem” etikájáról: 2.3.2. Szenvedelem; 2.3.3. Önuralom; 2.3.4. Resignatio.

³⁰⁹ Végrendeletet.

³¹⁰ A városon kívül fekvő szőlőbirtok művelésének jövedelme a hegyaljai mezővárosokban az egyik legfontosabb bevételi forrás volt.

³¹¹ A szövegben használt jelekről: 12.4.1. Szexualitás, a Bártfay-napló egyedisége.

³¹² Ma: Olaszliszka.

³¹³ Itt: kocsiállás, lóváltó hely, pihenő.

³¹⁴ Azaz Paulinának – lásd a június 30-i bejegyzést!

³¹⁵ Lásd a 71. sz. jegyzetet!

³¹⁶ Vagyis forspont, előfogat. Ez általában két felszerszámozott lóból áll; itt: magánfuvarozó, személyszállító lovaskocsi.

³¹⁷ Ma: Mezőkeresztes.

áztam a' lebecsátott oldal bőr' menedéke alatt is. Baj nélkül értünk be éjféltkor Kövesdre.³¹⁸ Háltunk a' v[endég]fogadóban.

31d; Csütörtök. – Reggeli 5 óra tájban tovább indulánk; Maklárton, Kerecsenden keresztül Kápolnáig. Ott reggelizénk egy-egy pohár igen jó édes tejet, 's lovat váltánk. Ezen egész Gyöngyösön túl az ország ut melletti csárdáig jövénk – onnan egy visszamenő forspontos³¹⁹ vitt Hatvanig. A' csárdánál találkozánk P[áter]. Gordiannal, ki az egri irgalmasok szerzetéből Morvába téteték által 's most költözik. Ebédünk Hatvanban. 5 órakor délután Bagon, 's 8kor Kerepesen valánk. Noha terhes felhők 's villámlás mutatkozik Pest felől, csak tovább menénk félkilenczkor. Nem sokára kifejlett az égháború. Czinkotánál iszonyú villám csattant le közelünkben. Az eső majd Pestig vert. Haza értünk éjjeli 11kor – de holdvilágnál, mert a' felhők megszakadoztak. Azonnal lefekvém, de csak keveset alhattam – a' mi természetes. –

³¹⁸ Ma: Mezőkövesd.

³¹⁹ Lásd a 316. sz. jegyzetet!

1838. JÚNIUS

[Bártfay timsó-, hamuzsír- és repcefelvásárlásról alkuszik. Teendői közben barátja betegsége köti le gondolatait, narancsot és kakaót küld neki. Paulinának vigaszképpen, névnap ajándéku Kőlcsey neki írott leveleit küldi, felesége csészéket vásárol az újhelyi lányoknak.]

Bártfay maga tisztogatja az árvízben elpiszkolódott festményeit, s sikerül kifizetni a Bécsben rendelt bútor utolsó részletét is. Nagy a hőség, hatalmas villámlással kísért nyári viharok tisztítják meg néha-néha a város levegőjét. A család rendszeresen kilátogat hűsölni a Városligetbe. Bártfay egyik kedvenc olvasmányát, Walter Scott Waverley-jét olvassa fel nekik, de van, hogy a Strauss cukrászdába mennek fagyaltotzni. László-napra kezitükröt, mellényt, nyakkendőt, kesztyűt és egy saját hímzésű dohányzacskót kap családjától.

Egyre feszültebb a helyzet a két volt barát, munkaadója, Károlyi György és asztalának állandó vendége, Wesselényi között. A nagykárolyi uradalmába leutazó gróf főrangú barátai körében tanúsítványokat gyűjt arról, hogy Wesselényi semmilyen felforgató tevékenységben nem vett részt, közben maga a vádlott is tanúvallomásokat gyűjt védelmére, ugyanott.

A közös pénztár főkönyvi hiányát nyomozza, az összeg 4000 pengőnél is többel hibádzik. Nyugtalanítja az a lehetőség, hogy valaki hozzáférhetett a pénzhez.

A bécsi műegylettől metszetet kap, Scheffer von Leonhardshofftól a Szent Cecília halálát. Intézkedik a nagykárolyi ősgalériába készítendő két 18. századi portré ügyében, amely feladattal Pesky Józsefet bízta meg. Szorgalmas vásárlója Grimm Vince nyomdász és képereskedő Dorottya utcai boltjának, metszeteket és rajzmintalapokat vásárol nála. Az újjáépítendő Üllői úti majorság munkálataiba bekapcsolódik Pollack Mihály építész, a Deák téri evangélikus templom, a Ludoviceum, a Nemzeti Múzeum tervezője és kivitelezője. Bártfay furcsa álmokat lát Paulina névnapjának éjjelén, felesége szintén a lányra gondolva ébred. Bártfay egy árván maradt lány számára kér segélyt a gróftól.]

Június

1-én; péntek. – Jókora reggel felkeltem. A' Gróffal csak 9 óra tájban szólhattam. Előbb már Báró Perény László jöve hozzám, és Figdor. – Csurgó árában a' 25 ezer pengő ft kifizettetett. Később délelőtt végeztem Ö N[agysá]gával a' Bécsben tett kiadásokról; délből pedig és délután Jósával a' pestiekről. Irtam P[aulinána]..k hazajöttünk felől. Ementem ugyan a' színházba, 's ott Vörösmartyval és Bajzával összejövök: de semmi kedvem és nyugtom nem vala ott, 's a' darab vége előtt hazaértem. Láttam *.

2-kán; szombat. – Elküldém a' levelet. Befutottam a' városba a' kedves beteg³²⁰ számára narancsot és cacaót vásárlani. Betértem kevés időre Szemeréhez, de ő nem vala hon. Hazajöttem és dolgoztam. Dél tájban Szemere látogatott meg, 's beszélgetésünk alatt a' Gróf jött hozzám, 's végeztem Ö N[agysá]gával. – Ma kaptam Bécsből Cecilia képét.³²¹

³²⁰ Barthos András – lásd a május 24–29-i bejegyzéseket!

³²¹ A bécsi Johann SCHEFFER VON LEONHARDSHOFF *Szent Cecília halála* (1820) című képének a festő által két évvel később készített, litografált változatáról van szó: 10.1.1. Festmények; 10.1.2. Metszetek.

– Délután Nagy Gedeon Borsodi Fő szolgabíró látogatott meg bennünket nőjével. Később Szemere jött 's együtt menénk magyar színházba. Beatrice adatott; Schodelné ismét elragadólag énekelt.³²² Több nap óta le valék verve, 's azt hívéim, hogy kedvemet minden egyéb iránt elvesztém. Estve szép holdfény 's láttam a' *. – Nőm igen szíves megelőzéssel bánik velem.³²³

3dikán; vasárnap. – Nagy égzengés ébreszte fel 4 óra előtt. Az égi háború tartott mintegy 6ig. Az eső szakadt, 's a' szél annyira dühöngött, hogy még ablakainkon is befolyt.³²⁴ Felöltözködvén holmit dolgoztam. Jött hozzám Tüköry pénzért.³²⁵ Volt nálam látogatóban Kis Dániel Csongrádi V[árme]gyei Főügyész. – Hivatalból Helmezyhez menék. Ott találkozám Fabriczy Sámuellel. – Schedelt kívánta meglátogatni; oda indultunk, de az utcán találtuk. Azután hozzám jött; kevés időre. Jött Battha Jóska is a' maga izetlenségeivel. Épen olly haszontalan, mint a' millyen derék 's tiszteletre méltó az atyja. Alig hihető, hogy olly jeles apának illy gondolkozásu fia legyen. Ebéd után olvasni kezdék, de az álom elnyomott. 5 óra tájban a' város ligetbe menék Jozefinával és Lenivel. Ott sok ember sétált: de mi egészen hátul, a' domb megetti ligetkében elvonulva árnyékba telepedénk, 's én Waverleyből olvastam nekik egész 7 utánig.³²⁶ – Ekkor haza sétáltunk, megtekintvén utunkban a' Terézia városi romokat.³²⁷ Haza jövet az udvaron találtuk Vörösmartyt minket látogatól.³²⁸ Nálunk vacsorált. Vacsora alatt megjött Thaly Súránybol. Gözhajón érkezett, Komáromtól. Az est borult. Sokat emlékeztem újhelyi kedvesimre. Alig van órája a' napnak, hogy lelkem velök és nálók nem volna. –

4d; hétfő. – Sok félben szakasztás miatt nem irhattam, a' mint magamban feltevém. Zsidók, és Brünek, meg' Kis Dániel jövének hozzám. Aztán Tóth Lőrincz. – A' Gróf és Vodjaner Rudolf, Gr[óf]. István³²⁹ contractusával.³³⁰ – Délben Szemere; később Vörösmarty, ki itt ebédelt, úgy Fabriczy is. – Délután Szemere, Szemeréné 's ennek leánya Ottlikné. P[áter]. Szép váczí Piarista Professor magával hozta Gosztonyi Sándort, ki csak most tudta meg atyja' halálát. A' fiú nálunk marad egy napra.³³¹ Színházba menék Szemerével és Fabriczyval. A' nap hő; az est holdvilágos; hazajövet *. – Estve itt találám Klauzál Imrét,³³² itt volt vacsorán.

5d; kedd. Reggel bementem a' Grófhhoz. Ott vala Gr[óf]. Lajos³³³ is reggelinél. Azután Brünek, Burg, és Schosberger. – Leirtam a' + napokat P[aulina].. számára.³³⁴ Ugyan neki levelet. Itt ebédelt Brünek, Kis Daniel, Burg és Burgné. – Délután Szép Professor vissza vitte Vácra Goszt[onyi]. Sándort. – Jozefina 's Léní fürdőbe menének.³³⁵ Foly-

³²² Lásd a 192. sz. jegyzetet!

³²³ Kettejük viszonyának változásairól: 11.2.3. Házaselet: a napló Jozefinája.

³²⁴ 9.1.3. Az időjárás megfigyelése.

³²⁵ Tüköry József építőmester, a pesti választott polgárság tagja, a hajóhíd bérlője. Részt vett a Lánchíd szervezési munkálataiban.

³²⁶ 7. Az irodalom medialitása; 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetnézés, bálozás; 9.3.5. A városi ember és a természet.

³²⁷ Lásd a 247. sz. jegyzetet!

³²⁸ A spontán és előre bejelentett látogatásokról: 8.1. A társas élet keretei.

³²⁹ Károlyi Istvánról, György idősebb bátyjáról van szó.

³³⁰ A három testvér közös kezelésben maradt birtokairól tárgyalnak.

³³¹ Lásd az április 26. – május 8-i bejegyzéseket!

³³² Klauzál Imre (1799–1847) az Akadémia tagja, Károlyi Lajos jószágkormányzója Rohoncon.

³³³ Károlyi Lajos, György fiatalabb bátyja.

³³⁴ A különleges jelekről és az évfordulókról: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók; 12.4.1. Szexualitás, a Bártfay-napló egyedisége.

³³⁵ A Pfeffer Ignác által alapított hideg-meleg Dunafürdő a Lipótvárosban volt (Duna-sor 21.); az igényes berendezésű közfürdő gyors és olcsó szolgáltatást kínált: 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.2. Nők).

tatám a' levelirást rövid ideig. Voltam a' színházban, melly tömve volt.³³⁶ Bajza mondá a' páholyban, hogy Schedel Tarnóczy Idával jegybe lépett.³³⁷ A' nap változó. Estve borult, eső csepegett.

6d; szerda. Délelőtt értekezett velem a' Gróf többrendű fizetésekről. – Készítettem a' számadást. Irtam. Délután jött Thaly. Ebéden Klauzál Imre volt nálunk. Délután beszélgettünk. Azután ismét dolgoztam 's irtam. Jött Fabriczy búcsúzni, jött Szemere; később Klauzál. Együtt menénk színházba. Hazajövet nagy villámlás. Később esett és dörgött. Jozefina közlé velem Paulina' levelét jún. 1.^{-r61}, mellyben atyja egészségéről valamivel megnyugtatóbb hirt ad.

7d; csütörtök. – Mindjárt reggel hozzám jöve Koller 's beadá bécsi tartozásimról az árjegyzékeket. Kifizetém azokat 37 f, 51 krral pengőben. Ismét tehát egy gondnal kevesebb nyom.³³⁸ – Jött hozzám Pintér, levelet hozott Csurgóról. – Irtam N[agy]károlyba az Eötvös Mihály féle pénz iránt.³³⁹ Dél tájban jött Thaly. Itt ebédelt Klauzál, Szemere, Szemeréné. Délután kimentem a' városra és a' vásárba Szemerével sétálni. Onnan hazajövén itt találám Schedelt. Azt mondá, hogy hihetön augusztusban lesz meg a' házassága T[arnóczy]. Idával. Voltam színházban. Az idő változó, a' levegő hideg; eső is esett. Estve szép holdfény; láttam *.

8d; péntek. Dolgoztam, irtam, számoltam folyvást itthon. Volt nálam Dulovics, a' N[agy]károlyba menendő szobafestő, Figdor és mások. – Ebéd után az álom elnyomott mert sűrű eső esett. Kezdettem irni P[aulina].. anyjának Újhelybe: de félben szakasztott Szemere és Fatovics hozzám jötte. Azután együtt menénk színházba. – Egész nap lucsok és sár; az est borult, esős, csillagatlan.

9d; szombat. Különféle hivatalos dolgot végeztem. Átadám a' Grófnak a' 150 aranyat, mellyet Figdor a' ló árában fizetett.³⁴⁰ Akkor voltak Ö N[agyság]ánál a' Szentesiék is. Ekkor hallám, hogy ismét fel vannak bízattva (úgy tetszik Steinertől Bécsben) pénzt kaphatni. Nem hiszem, hogy kapjanak: azonban segítse őket isten.³⁴¹ – azután a' Gróf jött hozzám 's holmit végeztünk. A' tartozások' lajstroma kiegészítettett. A' pénztárt megtekintettük, de abban hiány mutatkozott. Ez nyugtalanak tenne, ha tudnám hogy valaki hozzá nyult. Hihető nem jól történt a' felszámolás, vagy valami nincs beszámolva. – Majd megvizsgálom újra nyugalmasan.³⁴² – Délben jött Klauzál 's itt ebédelt. – Ismét írni kezdtem S[usannána]..k,³⁴³ de minduntalan háborgattak. Feleségemnél volt látogatóban Bajzané, de én nem láttam. Estve felé ismét jött Klauzál. Átadám neki a' 13,500

³³⁶ HOLBEIN – LÁNG Ádám, *Frigyasi Elek vagy menet a vashámorba* című színművét adták (bemutató 1838. február 5.). 7.3.1. Közösség vagy közönség.

³³⁷ Első látogatásukról a házaspárnál lásd a 780. sz. jegyzetet!

³³⁸ Bártfay az árvíz után Bécsből rendeli meg bútorait: 10. A környezet esztétikája: építészeti, lakáskultúra, képzőművészet (10.1. A lakás).

³³⁹ Eötvös Mihály (?–1874) korábbi szatmári főszolgabíró, az 1832/36-os országgyűlésen Kölcsey követő társa. Vele és Kölcseyvel találkozik Nagykárolyban a mentő tanúvallomások gyűjtésére induló Wesselényi május 19-én: 5.5. Tanúvallomások gyűjtése Szatmárban (1838. máj.–aug.).

³⁴⁰ A lótenyésztésről – lásd a 266. sz. jegyzetet!

³⁴¹ Bártfay együttérzéssel követi Szentest város erőfeszítéseit örökvalóságának kifizetése ügyében – lásd a 36. sz. jegyzetet!

³⁴² Bár nem Bártfay vezeti, de ő felelős a pénztárfőkönyvért, amit havonta ellenőriz, egyeztet az alkalmazottakkal, majd tisztázatot készít. A számadás a hitelfelvételeket, a birtokok terményeinek jövedelmeit, a palota fenntartásának, a személyzet bérével és ellátásával összefüggő költségeket tartalmazza, ide kerülnek a grófi család személyes használatára felvett összegek is. Amennyiben hiányt talál a bármily csekély összeg is, napokon át keresi – a szinte mindig banális – okot. Rendszeres eljárása, hogy amíg a keresett összegnek nem akad nyomára, a sajátjából pótolja ki a hiányt: 8.4.2. Üzleti tisztesség.

³⁴³ Vagyis Barthos Andrásnénak.

pengő ftot N[agy]károlyba vitel végett.³⁴⁴ – Volt nálam délután Ö N[agyság]ánál is: megnyugtató a' Bécsbe viendő 8 ezer pengőről. Estve Bécsbe utazott. Nála voltam egész 10 óráig. Ott volt Tabódy is. – Nálunk vacsorált Klauzál. – Egész nap komor; több izben esett. Az est borult és csillagatlan. Nem valék színházban.

10d; vasárnap. – A' pénztári hiány nagyon nyugtalanított. Újra számítottam, vizsgáltam mindent, – megszámitottam Radnicscsal a' pénzt: de mindég 4,276 pengő ftnyi hiány mutatkozott. – Azután Helmezyhez mentem hivatalból, 's ott végeztem vele és Schédellel a' végzendőket. – Magunkban egyedül ebédeltünk hárman, mert még Jósá is ágyban feküdt torokgyúladása miatt. Ebéd után Kölcsey leveleit szedtem rendbe valamennyire, hogy P[aulinát]..mnak küldhessem; ohajtanám pedig, ha névnapjára juthatnának kezéhez: úgy sem tudok a' jelen szomorú körülmények közt hamarjában olyasmit kigondolni, a' mi neki örömet hozhatna.³⁴⁵ – Azután jött hozzám Koppel, és az alföldi buza árának még hátra lévő részét lefizette.³⁴⁶ Olvastam újságokat. – Kaptam levelet P[aulinát]..mtól, mellyben írja (Jún. 5kén), hogy édes atyja, ki elutaztunk óta tűrhetőn volt, az nap ismét görcsökbe esett. Szegény, kedves Barátom! Láthatom e még őt ez életben? előérzetem azt mondja: nem. – Vettem Muki' levelét is egyszerre. Annak rekesztéke nagyon örvendeztetett.³⁴⁷ – Rá ismerek mindenben. Hasonló és hű önmagához itt is. Bízom benne teljesen és nyugott vagyok. – Estve felé kimentem Jozefinával és Lénivel az üllői utcái kertekskébe, hol a' rózsák teljes virágzásban állanak. Tavaly ilyenkor egészen különböző érzelmekkel jártam ott. Nap szerint t. i. vasárnap (de datum szerint 11kén) már itthon valánk Bécsből (szombaton estve érkezvén a' gőzhajón Jún 10.^{-kén}); 's épen vasárnap reggel szobáskámban (+) úgy estve is szinte azon nap (+) voltam: most az esti harangozást hallám a' kertben.³⁴⁸ Haza jövetkor betértem Jósához, kit ágyban találtam. Még mielőtt a' kertbe mentünk, olvastam az asszonyoknak Wawerleyből keveset. Szinte resteltem, hogy már olly sokáig tart.³⁴⁹ Színházba nem menék. Az idő egész nap szép, de híves.

11d; hétfő. – Dolgoztam. Scheurer volt nálam. Délután újság lapokat olvastam. Jött hozzám Kunczwald, 's letette a' hamuszir árát, 's követeléseiről számolt. Átadtam neki a' timsó szerződést újabb 3 esztendőre a' Gróf által megerősítve.³⁵⁰ Irtam. Később meglátogatott Bajza és Luczenbacher. Elmentem a' színházba. Estve holdfény 's * több izben. – Nálam volt délelőtt Dengeleghy Tarpai Fiscalis, ki sokáig beszélgetett velem. – Többet akartam végezni, de időmet mások oszlatták el. – Főfájást is éreztem estve felé. Sétálni sem voltam, pedig szép levegő volt.

12d; kedd. Irtam P[aulinának]..k választ a' Jún. 5diki levélre, érdekelvén³⁵¹ abban hogy Mukitol is kaptam tudósítást.³⁵² Azután kimenék az üllői utra,³⁵³ de ott nem talál-

³⁴⁴ A pénzmozgásokról lásd a 114. sz. jegyzetet!

³⁴⁵ A Paulinának küldött ajándékok jelentéséről: 11.3.1. A pesti leánynevelőben és Bártfayéknál; 11.3.3. A napló P[aulinát]ja.

³⁴⁶ Lásd a 265. sz. jegyzetet!

³⁴⁷ Paulina hozzáírt öccse leveléhez néhány bizalmas sort: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócseré.

³⁴⁸ Bártfayék 1837 januárjában családostul, nevelt lányukkal, Barthos Paulinával együtt két hétre Bécsbe látogattak. Az utazás, a ketjük között kevéssel azelőtt kezdődő viszony miatt emlékezetes maradt Bártfay számára; az évfordulókról, jelekről lásd a 334. sz. jegyzetet!

³⁴⁹ Walter Scott regényéről: 7.2.2. Olvasmányok.

³⁵⁰ A birtokok ipari alapanyagainak felvásárlásáról: 8.4. Az üzleti élet szabályai; 8.4.1. A szerződés kötés menete; 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat.

³⁵¹ Itt: értesítve, közölve.

³⁵² A levélváltásokról: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócseré.

³⁵³ A Károlyiak majorságába, Bártfayék régi szállására.

tam Jósát. Voltam azután Kölbernél,³⁵⁴ de az sem vala honn. Hazajöven számoltam, irogattam. – Délután ismét irogattam. Öt óra tájban Budára menék Jozefinával és Lénivel. Ők ott maradtak 's látogatásokat tettek: én visszajövök 's a' színházba menék. Ott melém ült Soós János. Beszélgeték a' szabolcsi tisztválasztásról mellyen ő is jelen volt, 's a' rendet, mérsekletet dicsérte.³⁵⁵ Szóltunk az újhelyi betegről is. Haza jövet *. Az egész nap tiszta; az est szép csendes. – Délután a' kertben is voltam.

13d; szerda. Ma két hete hogy Újhelyből elutaztunk. Reggel végeztem Radnicscsal. – Készítém a' számadást. Kifizettem Kölbernek 20 fto a' kocsiért, mellyet Újhelybe használtam. Vásároltam P[aulinána]..k virág rajzpéldányokat Grimm' boltjában.³⁵⁶ Onnan hazajövet betértem Vörösmartyhoz, de nem találtam. Itthon írtam ebédig. – Délután mindjárt írtam néhány sort sietve P[aulinána]..k a' virágok mellé; Jozefina elküldé azokat Csáky Grófnéhoz, ki holnap elutazandó. Azután olvastam. Elmenék Joz[efiná]..val Bajzáékhoz látogatóba, de nem találtuk őket. Onnan Pigayhoz, kinek ma névnapja: de az sem vala otthon.³⁵⁷ Végre Strauss³⁵⁸ cukrászhoz fagyfaltra. J[ozefin]..a haza ment én pedig színházba. – Az egész nap szép, meleg; – estve eső kergetett haza a' színházból.

14d; csütörtök. – Egész délig írtam, tisztáztam a' számadást. Délután ismét dolgoztam egész 5ig; azután a' Ludovica-kertbe mentem sétálni Joz[efinával]..-Lén[ivel]. és Lovasy Máliával, ki nálunk ebédelt. Ott olvastam az asszonyoknak Wawerley-ből. – Hazajövet Vörösmartyval találkozánk; visszajött hozzánk. A' kertbe menénk 's ott ültünk beszélgettünk félkilenczig. Nálunk vacsorált. Egész nap szép idő. A' színház zárva volt, az Urnapi ünnep miatt. Kertben hallottam az esti harangozást. Lefekvés előtt * az ablakon.

15d; péntek. – Dél előtt tisztáztam a' számadást. Volt itt Lang könyvkötő 's elvitte a' rámaikat; délben írtam B[arthos]. Mukinak. Ebéd után megmostam a' megmaradt olajfestvényeket az áradás' iszapjától.³⁵⁹ Azután írtam. Volt itt Karlovsky, de én csak akkor szólottam vele egy pár szót, midőn már menőben volt. Azzal búcsúzott el, hogy ismét a' felső részekre utazik 's Újhelybe is betér.³⁶⁰ – Azután olvastam a' némbereknek Wawerleyből. Jött hozzám a' három Figdor testvér. Voltam színházban. Hazajövet láttam *. – Egész nap kellemetes idő, estve is olyan.

16d; szombat. Mindjárt reggel a' Szentiesiek jövének hozzám a' félévi kamattal; ezt átvevém, megnyugtátam, az eligazítandókat eligazítám velek, 's a' pénzt és irományokat a' vasládába tevém.³⁶¹ – Ezzel majd a' fél nap telt le. – Dél felé még is írtam keveset. – Ebéd után tisztáztam a' számadást. Ezt végezvén írtam P[aulinána]..mnak. Jöttek Wartenslebenék: de én, nőm 's Léní épen indulóban lévén a' magy[ar]. színházba, vendégeink a' kertben maradtak.³⁶² – tiszta nap; délután égdörgés; estve borult, csillagatlan.

³⁵⁴ Kölber Fülöp kocsigyáros (1815–1906) műhelye a Salétrom utca 5. szám alatt volt (ma: VIII. kerület, Józsefvárosi Református Egyházközség). 1849-ben Kossuth Lajos a gyár által adott kocsin vonult be a fővárosba. Kölber fia, Jakab teszi majd híres márkánévű az 1878-as párizsi világkiállításon a család nevét.

³⁵⁵ Soós János a zempléni ellenzék képviselője. Általában a megyei tisztújításokról: 4.1.3. Események és normák.

³⁵⁶ Grimm Vince osztrák származású nyomdász és képereskedő, műgyűjtő. Boltja a Dorottya u. 16. szám alatt volt: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai; a könyvkereskedésekben kapható metszetekről és rajzeszközökről: 10.1.2. Metszetek.

³⁵⁷ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³⁵⁸ Azaz Strauss Vilmos cukrászdája.

³⁵⁹ A képek tisztíttatása sok gondot okozott Bártfaynak: 10.1.1. Festmények; 10.1.2. Metszetek.

³⁶⁰ Zempléni kapcsolatrendszeréről lásd a 29. sz. jegyzetet! 11.3.5. Házassági tervek.

³⁶¹ A szentesi örökvaltságáról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

³⁶² A látogatási szokásokról: 8.1. A társas élet keretei.

17d; vasárnap. – Még reggeliztünk, midőn Schmid Pál³⁶³ jöve hozzám a' bécsi számadással. Tegnap estve érkezett gőzhajón. Értekeztünk egyről-másról 's rendbe hoztunk a' mit kellett. – Voltam az ellenőri hivatalban. Itt ebédelték Pigay és Stern feleségestől. Délután a' kertbe mentek. Az alatt B[áró]. Vécseyné jött látogatóba Gömörből. – Irtam; azután olvastam nekik Wawerleyből, míg színházba menék. Az idő szeles, de nem hideg. Estve hazajövet *.

18d; hétfő. – Régen nem aludtam úgy folyvást mint ez éjjel. A' reggelinél monda Joz[efinával]. hogy tegnap levele jött Újhelyből, de nem akarta velem közölni egész ma reggelig; ő maga is félve nyitotta fel: de a' tudósítások jobbakk mint gondolta. – Elolvasám az ő jelenlétében. Jött hozzám Bossányi András Juratus vallató pontokkal Jankovics Vincze' részére. Feleltem a' kérdő pontokra.³⁶⁴ Délután írtam P[aulinána]..k névnapra, a' holnapi postával elküldendőt. 6 óra felé a' városra menék az asszonyokkal holmit végezni 's egyszersmind sétálni. Grimmnél tudakozódtam valami képtisztító felől. Heckmannt neveztek, a' Strada-házban.³⁶⁵ Onnan színházba menék. Új darab adatott 's jó volt. – Meleg nap; az est szelid; * hazajövet.

19d; kedd. A' levelet postára adtam. Volt nálam Bossányi Juratus, kinek a' kérdő pontokra átadám feleletemet írásban. Bevégeztam délig a' számadás' tisztázását. Azután eltevém P[aulinána].. leveleit. Délután olvasás közben elnyomott az álom, mert nagyon terhes felhők gyülekeztek. Beirogattam a' tett fizetéseket. Azután kimenék Radnicscsal az üllői útra a' házhoz 's megnéztem a' kertecskét is: ott a' rózsák szépen virítanak. A' két platanus is újra hajt.³⁶⁶ Onnan betértem Radnics' lakására, onnan ismét Vörösmartyhoz, kinél Bajzát találtam. Rövid ideig beszélgettünk dohányozva, azután színházba menénk. – Az idő délig szép; délután borult; estve felé esett; az ég csillagatlan.

20d; szerda. Az éjjel megérkezett a' Gróf. – Három hete ma, hogy búcsút vettünk. Magához hivatván a' Gróf, végeztem vele. A' hiányzott 4300 pengő ft. – Árpát adott el Ö N[agysá]ga; feltettem a' Contractust.³⁶⁷ Irtam P[aulinána]..k. – Ebéd után olvastam. Azután holmit végeztem. Folytattam az írást. Menék színházba. Az idő reggel óta esős, borult. Az est csillagatlan. –

21d; csütörtök. – Kifizettem Sternt a' m[agyar]. t[udós]. társaság' mellék pénztárból.³⁶⁸ Köppel aláírta a' Contractust. – Irtam egész ebédig. Délután olvastam újságlapokat. Irtam ajánló levelet Schick Ferencz iránt. Budára menvén fiakeren, volt kedvetlenségem Vörösmarty, Jozefina és Lénivel.³⁶⁹ Budán a' nyomtató intézetben³⁷⁰ elvégzém dolgomat. Voltam színházban. A' nap szép, az est szelid.

³⁶³ Károlyi György bécsi pénzügyi megbízottja.

³⁶⁴ A tanúvallomást előre megfogalmazott kérdésekkel, eskü alatt, a bírósági eljárás előtt vette fel a Királyi Tábla hites jegyzője (juratus notarius Tabulae Regiae).

³⁶⁵ Lásd a 359. sz. jegyzetet!

³⁶⁶ Platanus occidentalis L., a boglárfafélék családjából. A Földközi-tenger vidékétől egész a Himalájáig honos, az egyik legszebb hazai fa. Legszebb ágainak elvesztését is kiheveri, akár 25 méter magasságra is megnő. Lásd a 233. sz. jegyzetet!

³⁶⁷ Kettejük munkamegosztásáról az üzletkötésekben: 8.4. Az üzleti élet szabályai; 8.4.1. A szerződéskötés menete.

³⁶⁸ Budai könyvkötő. Bártfay kezeli az Akadémia könyvkiadó tevékenységét ellenőrző mellékpénztárat is – lásd a 30. sz. jegyzetet!

³⁶⁹ A fiaker, a városi bérkocsi használatáról: 9.3.4. Séták a belvárosban; 8.4.2. Üzleti tisztesség.

³⁷⁰ Bártfay az Akadémia ügyében jár itt el. 1811-től az Egyetemi Nyomda megkapja a latin egyházi és jogi alapkönyvek nyomtatásának, majd az MTA kiadványainak előállítási jogát. Többek között itt jelennek meg Kisfaludy Sándor és Károly, Kazinczy, Berzsenyi, Fáy munkái, az *Auróra*, a *Tudománytár*, a *Színműtár* és a *Honderű*. A nyomda Eggenberger és más pesti kiadók kiadványait is nyomtatta.

22d; péntek. – Nyugtalanító vala éjjem.³⁷¹ Álmodám, hogy egy igen szép nagy kertben sétálni akartam. A' kert mintha Bécs közelében lett volna. Oda indultam vele 's midőn a' bejárásnál valánk, míg valamiért visszamenék, addig ő magában ott várakozott rám. Nem maradtam el sokáig, de mikorra visszatértem már nem akadhattam rá. Kerestem mindenütt, de keresésemben valami roszakaróim újabb 's újabb akadályokat támasztottak szándékom ellen 's még bokrok közt is ólálkodtak utánam. Ekkor nem messze tőlem egy emeletes épület meggyúladozott 's annak fedele elégett: láttam a' lángokat, de nem sokára eloltatott a' tűz. – Felébredtem; az álom nagyon különösnek látszott 's különös érzelmeket hagyott hátra maga után: feltevém magamban még akkor éjjel (mert sötét volt midőn felébredék) hogy legalább nagyjából feljegyzem. Arra elaludtam, 's másod ízben álmodám, hogy Ujhelyben vagyok: Barthosék' házához akartam menni, de egy zsidó minduntalan feltartóztatott; végre ettől szabadulni kívánván ott hagytam: 's ekkor égzengés támadott, 's úgy látszott, mintha lábaimat villám ütötte volna meg, de minden dörgés és csattanás nélkül a' mi nagyon különösnek látszott. – Másod ízben ébredtem fel 's többé el sem is aludtam. – Jozefina félhatkor szinte felébredvén azt mondá ágyából: die Pauline soll leben.³⁷² Én viszonoztam hogy éljen. – Mert ma van névnapja; áldja meg 's boldogítsa az ég! – [Jozefina]. templomból az üllői utra ment 's onnan a' kertből rózsát és málnát hozott. A' rózsabokrétá pohárban állott az asztalon míg reggeliztünk. – Reggeli után a' szegény Lippert árvalány részére 50 pengő ftot resolvalt³⁷³ a' Gróf, 's örültem, hogy mindjárt reggel jót tehetek vele 's így kezdek a' napot. – Nem sokára egy Egri Jurista levelet hozott Mukitól Jún 18^{ról} minek szinte örültem. De a' levél nem volt jól lepecsételve 's akárki olvashatta.³⁷⁴ – Végeztem a' Gróffal. Irtam Orosházára 's elküldém a' 210 p.ftot. – Azután irtam P[aulinát].mnak. – Meglátogatott Karácson. – Délután ismét a' Gróffal. – Vásároltam Jozef[ina]. társaságában Paulina és Szerafina' számára csésztét.³⁷⁵ Voltam a' színházban. Estve láttam * a' mint a' Grófhhoz mentem, kinél 11ig mulattam, mert holnap hajnalban 3 órakor elutazandó.³⁷⁶

23d; szombat. Lang elhozá kitisztított képeimet.³⁷⁷ Volt nálam Schosberger, 's alkudott a' repczére. Irtam P[aulinát].k. – Délután összekészítém a' pakétát. Érkeztem Waltherrel. Beszéltem Appellel. Voltam Helmecczynél. Azután elmenék színházba. Délig esőzött; délután tiszta, estve szelíd csendes. Láttam *.

24d; vasárnap. – Irtam levelet a' Grófnak Orosházára a' választásról, Vodjaner Rudolf ajánlatáról, repczéről.³⁷⁸ Azután Helmecczyhez menék hivatalból. – Délután ujságlapokat olvastam. Azután elvégzém az asszonyoknak Wawerleyt. Azután kimentem velök a' városligetbe. Onnan visszajövet Strauss-hoz mentünk 's fagyaltot ozsonnáztunk frissítőképen.³⁷⁹ Játékszínpa nem menék. A' nap 's est gyönyörű. Nem láttam *.

³⁷¹ Az álom magyarázatáról: 11.3.6. Emlékek, álmok.

³⁷² A kétféleképpen érthető mondat: Éljen Paulina vagy Paulinának élnie kell.

³⁷³ Azaz határozott az adományozásról. Károlyival közös segélyező tevékenységükről: 4.3.4. Jótékonykodás.

³⁷⁴ A levelek kézbesítéséről: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócsere.

³⁷⁵ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

³⁷⁶ A júniusban nagykárolyi uradalma leutazó Károlyi György egyik célja tájékoztatni Wesselényit a kormányzatnak garanciát jelentő, főrangú személyektől gyűjtött tanúsítványokról, amelyekben kijelentik, hogy barátjuk semmilyen felforgató tevékenységet nem folytatott, ragaszkodott a törvényes keretekhez. Július 5-én tanácskoznak Barlafalván: 5.5. Tanúvallomások gyűjtése Szatmárban (1838. máj.–aug.).

³⁷⁷ Lásd a 359. sz. jegyzetet!

³⁷⁸ Az alkufolyamatra: 8.4.1. A szerződéskötés menete.

³⁷⁹ 9.3.4. Séták a belvárosban; 9.3.5. A városi ember és a természet.

25d; hétfő. – Aggódni kezdtem, hogy Ujhelyből semmi tudósítás nem érkezik, 's megvalloam fájni is kezdett a' hallgatás irántam. Midőn reggeliztünk, Burgné látogatott meg, kis lánykájával. Beszéltem Burggal, Jákóval, Hörmannal. Azután Jozefina behozá az ujhelyi levelet, mely csak ugyan a' tegnapi postával jött. Elküldém Dókushoz az iskatulyát melyben a' két csésze volt.³⁸⁰ – Irtam Barthosnénak és Paulinának. Itt ebédelt Burg, nője és lánykája, meg' az öreg Hörmann. Délután összeccsináltam a' leveleket és a' pakétát. Voltam Peskynél a' grófi képek festése iránt,³⁸¹ úgy Flegel aranyzónál.³⁸² – Kilián könyvárusnál kifizettem tartozásomat 21 ft 30 kr pengőt – ott nem vagyok többé semmivel adós.³⁸³ Hazajöven ettem ozsonnára málnát, mely kertünkben termett az üllői uton. – Estve jött özv. Gosztonyi Lóri két gyermekével Vásárhelyről. Voltam a' színházban. Onnan hazajövet láttam *. A' nap tiszta, meleg; az est szelíd, csendes.

26d; kedd. Mindjárt reggel jött hozzám Pesky festő, és Flegel aranyzó, kiknek a' grofi képeket megmutogattam a' padláson.³⁸⁴ – Flegelnek tartozásomat kifizetém 79 ftban <olvashatatlan, törölt szó> 's ismét 5 rámanak igazítását megrendelém nála. – Azután kimenék Peskyvel a' külső házhoz, Károlyi Sándor és Ferencz képeinek megtekintése végett. Azokat újra köll festeni. Szakítottam a' kertben lévő platánokból egy-egy levelkét P[aulinát].m' számára.³⁸⁵ Jött azután hozzám Pigay László nap köszöntés végett.³⁸⁶ – Ebéd után újságokat olvastam. Volt nálam Tasner. Alkudoztam Schosbergerrel a' repczére. Elutazott Vácra Gosztonyi Lori gyermekeivel. Dr. Hörmannak obligatiót³⁸⁷ adtam a' Gróf nevében 1000 pengő ftról. Voltam Jozefinával és Lenivel színházban, hol a' Vesztaszüzet először adák.³⁸⁸ Hazajövet *. Az idő szép.

27d; szerda. Névnapi ajándékot kaptam, Jozefinától egy toilette-tükröt,³⁸⁹ mellyent, nyakraalót és keztyűt; Lénitől pedig egy selyem dohányzacskót.³⁹⁰ Voltak nálam névnapi köszöntésre: Hörmann, Praznovszky, Krizsán, Vörösmarty. – Kimenék a' budai hegyek közé társasági kocsin Josefina, Leni, Vörösmarty, én, és Julis. – Bajzáék nem jöhettek mert az asszony rosszul érzé magát. – Kiértünk féltizenkettőkor. Ebédig sétáltunk vagy inkább árnyékban ültünk. Vörösmarty elolvasá Ferbad és Schirin bucsú dalát. Ebédeltünk a' Kék csillagnál³⁹¹ szabadban, fák alatt; egy zsámbéki cigány cimbalmozott. Ebéd után ismét a' völgybe sétáltunk ki 's a' fák alatt ültünk 5 óráig. Ekkor lejövénk

³⁸⁰ Dókus László (lásd a 248. sz. jegyzetet!) viszi Sátoraljaújhelyre, Barthosékhoz a lezárt csomagba rakott ajándékdobozt és a mellékelt leveleket.

³⁸¹ Pesky Józsefet (1795–1862) Károlyi György két öse, Károlyi Ferenc és Károlyi Sándor 18. századi portréjának lemásolásával bízta meg a nagykárolyi kastély galériás fogadóterme számára. A festő neves biedermeier-portrék mellett – többek között – Kazinczy képét és a barát Kisfaludy Károly halotti maszkját készíti el: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

³⁸² A nedves aranyozást az 1800-as évektől használták megtisztított alppakkából, fehérbádognál, rezített vasból, rézből, rézőtvenyből készített tárgyakon. Aranyklorid oldatot vittek fel rájuk és félfényezték. Az eljárást hamarosan kiszorította az egyre tökéletesebbé váló galvánózás.

³⁸³ Lásd a 7. sz. jegyzetet! 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

³⁸⁴ Lásd a 381. sz. jegyzetet!

³⁸⁵ Lásd a 252. sz. jegyzetet!

³⁸⁶ A névnapozás szokásáról: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek; 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

³⁸⁷ Kötelezővény.

³⁸⁸ Gaspard SPONTINI – Étienne JOUY – SZERDAHELYI József, *Vesztaszűz*, opera.

³⁸⁹ Kézitűkör.

³⁹⁰ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

³⁹¹ A budai hegyekben működő Kék Csillag vendéglő.

Laszlovszkyhoz,³⁹² hol a' kocsi várt. 6 órakor Budán, félhétkor Pesten valánk.³⁹³ Én színházba mentem. Estve *.

28d; csütörtök. – Tegnap, Budáról hazajöven, itt találtam Muki' levelét, névnapi köszöntéssel és hírekkel atyja' hogyléte felől. Midőn pedig színházból jövék haza, itt találtam Goszt[onyi]. Lórit, ki Vácra visszajött két gyermekével. – Ma reggel Polák számadásait fizettem ki.³⁹⁴ Kifizettem Báthoryné kamatjait. Nálam volt Dr. Ivanovics – és beszélt velem a' képiró utczai³⁹⁵ szállásáról. Volt nálam Rio,³⁹⁶ hogy a' Grófnak írjak Jurmák lova felől. Volt Reviczky is, Pista fiával. – Adtam kölcsön Vörösnek 8 pengő ftot B[áró]. Wesselényi számára. Irtam K[ölcseyne]..k. – Délután olvastam újságlapokat. Azután irtam Nagynak Bécsbe. Meglátogatott Burghardt eperjesi kereskedő és nője. Voltam a' színházban Jozefinával és Goszt[onyi]. Lórival. – Nappal igen nagy hőség; estve szelíd; az ég felhős; nem láttam *.

29d; péntek. – Irtam levelet Bécsbe Schmidnek. Voltam Tabódynál névnapi köszöntésre. Rakogattam szekrényembe holmit 's rendet csináltam. Olvastam P[aulina].. leveleit ezen év' elejéről, és a' könyvborítékokat is átnéztem.³⁹⁷ Ebéd után kissé olvastam. Azután irtam levelet Sándor öcsémnek. Írásba tettem Goszt[onyi]. Lóri egyezését bátyjával Picstyánszky Lászlóval az örökség iránt.³⁹⁸ Azután színházba menék. – Egész nap nagy forróság. Az est kellemetes. Az ég csillagos. Láttam *.

30d; szombat. Volt nálam Tabody és Czigler. Velök mentem Praznovszkyhoz. Jött hozzám Schosberger. Irtam K[ölcsey]..nek. Délután volt nálam ismét Tabódy jó sokáig mulatván és sokféléről beszélgetvén. Vodjaner Rudolffal kellemetlenségem volt. – Az egy ravasz, hazug zsidó. Irtam Burgnak ugyan e' tárgyban.³⁹⁹ Voltam a' színházban 's ott elszórakoztam. Haza kisért Vörösmarty. A' nap délig borult; délután változó. Estve szép, holdvilágos. Láttam *.

Az itt hiányzó tiszta lapot (t. i. a' legvégsőt) a' lizskai állásban metszettem ki tollkéssel f. e. Május 30dikán, 's arra irtam Paulinának levelet ónnal a' kocsiban ülve, 's a' kocsis által Újhelybe küldém.⁴⁰⁰

1838. JULIUS - NOVEMBER II.

³⁹² Azaz a Laszlovszky-major, mely egy klasszicista nyaralóépület (ma: a XII. kerületi Zugligeti út 58–60.), a társas kocsi végállomása volt.

³⁹³ 9.3.5. A városi ember és a természet.

³⁹⁴ Pollack Mihály (1773–1855) építész. A pesti Szépitő Bizottság és az 1838-as pesti árvíz műszaki okainak ki-derítésére létrejött bizottság tagja. Ő készítette Károlyi György Üllői úti házának terveit is.

³⁹⁵ A belvárosi utca ma is ezt a nevet viseli.

³⁹⁶ Giovanne Rio, Károlyiék inasa.

³⁹⁷ A régi levelek újraolvasásáról, évfordulókról: 11.3.6. Emlékek, álmok.

³⁹⁸ Lásd a május 6–8-i. bejegyzést!

³⁹⁹ A kereskedőcsaládokkal való viszonyról: 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat.

⁴⁰⁰ Lásd a május 30-i bejegyzést!

[A hónap elején megnyugtató hírek érkeznek barátja állapotáról és Paulinától is meleg hangú levelet kap.

Bártfay élénk kapcsolatban áll a nagykárolyi és fehérvárcurgói uradalom és a hódmezővásárhelyi birtokok igazgatásával. A jószágigazgatók, az ügyészek, a mérnökök, a gróf testvéreinél vezető állásban álló alkalmazottak többségével Bártfay szinte családias viszonyt ápol, melyet több napos látogatások, viszontlátogatások erősítenek.

Rémhírek borzolják a palotában lakók kedélyét: a város kapitánya figyelmezteti a titkárt, hogy fenyegető üzenet került a kezébe, mely szerint másnap éjjel fölgyújtják a Károlyi-házat.

A nagykárolyi uradalmába egy birtokba iktatás ügyében leutazó gróf közvetett célja tájékoztatni Wesselényit a kormányzatnak garanciát jelentő, főrangú személyektől gyűjtött tanúsítványokról. Ebben aláírói kijelentik, hogy barátjuk semmilyen felforgató tevékenységet nem folytatott, mindig ragaszkodott a törvényes keretekhez. Tanácskozásukat Barlafalván tartják. Pest város vezető testületébe, magisztrátusába Károlyi Györgyöt jelölik.

Keserű féltékenységgel, vádaskodással indul az időszak. Jozefina ráadásul hamarosan súlyos orbáncot kap, ágynak esik. Ivanovics doktor érkezéséig Bártfay megpróbálja házi homeopátiás patikájából vett szerekkel csillapítani a gyulladást. A javulást újabb bizalmas beszélgetés követi, az elkeseredett, síró feleség bocsánatot kér korábbi gyanakvásáért.

Éppen egy éve, hogy Paulina elhagyta Pestet, és most hónapszám nem érkezik levél – Bártfay hol bosszankodva, hol türelemmel várakozik.

Öccse érkezik Szabadkáról, Bártfay megmutatja neki a régi otthont, a kertet, elviszi a magyar színházba. Jóska cigarettaszípkát, emlékpoharat ad emléke a háziaknak és fagylaltot hozat.

Bártfay két évfordulót idéz fel naplójában: egy két évvel ezelőtti kellemes csónakázást a városligeti tavon feleségével, Paulinával, Lénivel, Vörösmartyval, Toldyval, Bajzával és az azóta elhunyt Hunyor Imrével, valamint a 12 éve délután hétkor kötött házasságát Jozefinával.

Az Akadémiának a könyvkiadási tevékenységét ellenőrző mellékpénztárát Bártfay kezeli. Sokat tárgyal, vitatkozik a kiadókkal és a könyvkötőkkel, emellett Toldyval a szerzői díjakról, a megjelenési időpontokról, a várható bevételekről. A tudós társaság színházi páholyában megismerkedik John Bowringgal, a magyar irodalom angol fordítójával.

Füredre kirándul Vörösmartyval, utazásuk tikos célja egy ellenzéki tanácskozás. Alig kapnak szállást a magyar középosztály népszerű zsúfolt fürdőhelyén. Barátja naponta úszik és bálozik, Bártfay inkább sétálni jár az arácsi erdőbe, ivókúrával próbálkozik, a nyaralás, az „ögyelgés” nem pihenteti, fanyalog a színházi előadásokon. Annál emlékezetesebb marad a neves matematikus tihanyi apátnál tett látogatás, a kitűnő ebéd, a művelt társalgás és a tihanyi visszhang. A kecske-körmöt áruló zajos gyerekcsapatból Vörösmarty attól hajlandó vásárolni, aki vállalkozik olvasási tudása bemutatására.

Hazatérve Bártfayt szomorú hír fogadja: kedvenc történészprofesszora, hajdani mentora, Weszerle József hirtelen meghalt, a temetésre egyébként nem járó Bártfay mégis elkíséri utolsó útján.

Forró, tikkasztó, de esős, viharos a nyár. Bártfay ismét köhögéssel, torokgyulladással kínlódik.]

1838. Július.

1-én; vasárnap. – Reggel 6 órakor utazott el Gosztanyi Lóri Vásárhelyre. Irtam a' Grófnak N[agy]károlyba postán.⁴⁰¹ Irtam Schmidnek Bécsbe, 's felküldém Kuncwalderék által a' Gróf Trauttmansdorfné félévi haszonbérét 5500 pengő fto.⁴⁰² Volt nálam Antal Mihály.⁴⁰³ – Végeztem az Ellenőri hivatalban dolgaimat. Nálunk ebédelt Vörösmarty. Itt volt Szirmayné (szül. Szemere, Zemplényből). Délután olvastam Vörösmartynak áradási naplombul.⁴⁰⁴ Az asszonyt meglátogatók a' Lahner lányok és özv. Steinackerné. Elmenék Vörösmartyhoz. Oda jött látogatóba Lendvay, kivel ez előtt soha sem beszéltem. Kellemetes társalkodású 's nem üres beszédű ember. – Azután sétálni menénk, 's félig kényszerítve a' színházba.⁴⁰⁵ – Az idő meleg, sőt tikkasztó. Estve borult és csillag-talan. Jöttek Paulináról tudósítások, egy kissé megnyugtatóbbak az előbbieknél, édes atyja egészségi állapotja felől; én is különösen⁴⁰⁶ kaptam tőle szíves levelet, mellyet az ágyban olvastam.

2dikán; hétfő. – Jósá tegnap jöven vissza Csurgóru, ma reggel pénzt adtam neki fizetésekre. Kifizettem Radnicsot is. Volt nálam dr. Ivanovics, 's közlé velem azon dol-gott bővebben miről tegnap előtt szólt. Irogattam, dolgoztam egyetmást. Délután olvas-tam. Volt nálam Kozlik' testvére Csehországból, búcsúzni, holnap gőzhajón elutazandó. Azután kimenék Radnicsal a' város' utczáin sétálni. Együtt menénk a' magy[ar]. színházba. Borongós nap, de nem esett. Az est csillag-talan.

3d; kedd. Mindjárt a' reggeli után egy gyalog katona volt nálam, ki magát Vásárhe-lyi születésűnek mondván valami útravalót kért; adtam neki egy huszast.⁴⁰⁷ – Jött hoz-zánk búcsúzóba Lovasy Istvánné, haza vivén Máli leánykáját Szalontára. Derék, szelíd, szeretetre méltó gyermek; kár hogy szülei tovább nem hagyják itt nevelésben.⁴⁰⁸ Délfelé Figdor volt nálam, kivel a' gyapju áraban kiadandó váltólevelekről szóltam.⁴⁰⁹ – Dél-után olvastam. Waltherr azon hirt hozá, hogy Gr[óf]. György bizonyosan megválasz-tatik századosnak.⁴¹⁰ Meglátogatóm Vörösmartyt. Unszolására bemenék vele a' páholy-ba,⁴¹¹ noha nem szándékoztam ma színházba menni. – A' nap forró; délután kavargó szél port hordott. Estve borult, csillag-talan. Irtam Mukinak. – Volt nálam Eggenberger.

4d; szerda. – Volt nálam reggel Lang könyvkötő elhozván a' gyertyaellenzőket. Át-adám neki az aczél gyújtó műszert kitisztítás végett.⁴¹² Elmenék Práznovszkyhoz, kivel

⁴⁰¹ Lásd a 376. sz. jegyzetet!

⁴⁰² Károlyi Jozefina (1803–1863) férje gróf Trautmannsdorf József (1788–1870), osztrák berlini követ. Jozefina haszonbérleti szerződést köt orosházi birtokaira Károlyi Györggyel. A megállapodás szerint a földbirtokot késpénz vagy terményhányad fejében adják át tartós használatra, a felszerelést és a forgótőkét pedig a bérlo hozza.

⁴⁰³ Antal Mihály (1793–1850) nyelvész. 1832–1837-ben részt vett az akadémiai zsebszótár szerkesztésében, 1834-től az Akadémia levelező tagja, 1834-től a Nemzeti Kaszinó könyvtárosa.

⁴⁰⁴ Lásd a 183. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁵ Lendvay Márton (1807–1858) színész, a Nemzeti Színház első nemzedékének vezető tagja. A társalgásról: 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban.

⁴⁰⁶ Itt: személyes, egyedül neki szóló levél: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócser.

⁴⁰⁷ 4.3.4. Jótékonykodás.

⁴⁰⁸ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁹ A hitelügyletekről: 4.1.1. Modernizációs törekvések; 8.4. Az üzleti élet szabályai.

⁴¹⁰ Százados vagy választott polgár – ez a testület döntött Pest város ügyeiben. Az 1705-ben felállított, 24 főből álló külső tanács 100 fővel való kibővítéséből alakult meg 1731-ben. 1751-től a jelölés joga a belső képviselő-testületet (magistratus), a választás joga a választott polgárságot illette meg.

⁴¹¹ Az Akadémia számára bérelt páholya.

⁴¹² A könyvkötők egyéb szolgáltatásairól: 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

mindenekről számoltam. Onnan az ellenőri hivatalba, 's elvégeztem a' végzendőket. Haza-jöven irtam Olsavszkynak.⁴¹³ Hozzám jött a' Triesti kereskedő és Schosberger. Nálunk ebédelt Tántzer Lilla és Károly. – Délután rendbeszedém a' Praznovszkyval tett számolást és a' Grófné meg' Gróf Zichy Károly pénzbeli állapotját.⁴¹⁴ Azután olvastam. 5 óra után Vörösmartyhoz menék 's együtt vele a' bálvány-utczába. M[adame].⁴¹⁵ Voltam színházban. A' nap meleg, de a' szél ismét a' port hordta. Estve csillag-talan, borult, bár holdvilágos.

5d; csütörtök. – Nálunk halt T[änzer]. Lilla. Számoltam Jósával. Radnicsot Schä-ferhez küldém a' Zichy-Berényi kamatokkal. – Klauzál jött meg Erdődrül; itt ebédelt. Délután beirogattam. Azután kimenénk Klauzál, Jozefina 's én kocsin a' Terézia-városba; onnan a' városligetbe. Ma két év előtt szinte ott csolnokáztunk; Joz[efina]. Paulina, Léni, Hunyor Imre, Bajza, Schedel, Vörösmarty 's én. – 12 év előtt délutáni 7 óra tájban meg-esküdtünk nőmmel.⁴¹⁶ – Klauzállal színházba menék. Az idő egész nap változó. Az est holdvilágos, de borult. –

6d; péntek. – Ismét nálunk halt T[änzer]. Lilla; fogfájástól arcza megdagadt.⁴¹⁷ Volt nálam a' repczét szorgalmazó zsidó asszony.⁴¹⁸ Azután Szabó szemorvos. Irtam P[auli-ná].nak. – Meglátogatóm Festetics Antalné. Nálunk ebédelt T[änzer]. Lilla és T[änzer]. Károly, Tasner, Klauzál. Ebéd alatt 's után a' homeopathiáról beszélgettünk.⁴¹⁹ Azután végeztem dolgaimat. Meglátogatóm Vörösmartyt, de hon nem találám. Voltam színház-ban. Estve láttam *. Szememen pattanás.

7d; szombat. – Szegény T[änzer]. Lilla folyvást dagadt. Kuncwalder megküldé a' Bécsbe küldött 5500 pengő ftról a' nyugtatványt.⁴²⁰ Volt nálam Radnics Agnes, Wla-dimirnak feje ruhát kérni.⁴²¹ A P[aulinána]..k írt levelet Mátyás által küldém postára. Inventáltam a' cassát.⁴²² Délután olvastam. Irtam a' Jósági kormányának. Itt volt Fer-dinandyné. 6 óra után elmenék Vörösmartyhoz; onnan a' színházba. Szeles, poros de meleg nap. Estve tiszta; láttam *.

8d; vasárnap. – Délelőtt az ellenőri hivatalban. Itt ebédelt T[änzer]. Lilla, még ná-lunk lévén arczdaganatja miatt. Délután olvastam egész estig. Azután Tasner jöven hoz-zám vele sétálni mentem rövid ideig a' város utczáin; itt is vacsorált. Nem voltam színházban. Az est borult. Ma azt izente a' város kapitánya Patachich,⁴²³ hogy czédula jutott kezébe, mellyben az a' fenyegetés áll, hogy a' jövő éjjel a' Károlyi házat⁴²⁴ fölgyújtják, 's azért vigyázatra inti a' házbelieket. Én izetlenségnek hiszem e' dolgot. –

⁴¹³ Olsavszky György orosházi jószágigazgató, korábban a főtí uradalom tisztviselője, Brestyenzsky Adalbert tihanyi apát sógora.

⁴¹⁴ Vagyis a Károlyi Györgynének és gróf Zichy Károly (1785–1876) által utalt pénzeket. Zichy Károly Károlyi György apósa, Vas megye főispáni helytartója.

⁴¹⁵ Bártfay egy nyilvánosházat látogat az utcában (a mai belvárosi Október 6. utca): 12.2. Prostitúció; 8.2. A társas együttlélt alkalmak (8.2.1. Férfiak).

⁴¹⁶ A visszaemlékezésről: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók (9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek); 11.3.6. Emlé-kek, álmok.

⁴¹⁷ A betegápolási szokásokról: 8.2. A társas együttlélt alkalmak (8.2.2. Nők).

⁴¹⁸ A családtagok részvételéről az üzleti ügyekben: 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat.

⁴¹⁹ A korabeli álláspontokról és Bártfay véleményéről: 13.1.2. A homeopátia Bártfay környezetében (13.2.1. Ha-gyomány és újítás: gyógyszer vagy életmód-reformot?, 13.2.2. A homeopátia integrálása a hazai orvosi gya-korlatban: Hufeland és Toldy); 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma (13.3.4. Egyensúly: test és lélek).

⁴²⁰ Elismervény, számla.

⁴²¹ A Károlyi és Bártfay közös gondoskodására bízott lengyel testvérpárról: 4.3.4. Jótékonykodás.

⁴²² Ellenőriz, átszámolja a pénztárt.

⁴²³ Patachich József, Pest város kapitánya.

⁴²⁴ Azaz: Károlyi György palotája, Bártfay otthona, ma Károlyi Mihály utca 16., a Petőfi Irodalmi Múzeum épü-le. A rémhírekről: 4.1.3. Eszmények és normák.

9d; hétfő. – Megküldték Vásárhelyről a' Fejérváry féle⁴²⁵ irományokat, ezeket ádatatam Vörösnek a' Mandatum' szorgalmazása végett.⁴²⁶ Irtam Gróf Trauttmansdorffnak Berlinbe. Vettem B[arthosn]..é levelét Újhelyből: örömet olvastam a' tudósítást B[arthos]. egészségének jobbulása felől.⁴²⁷ – K[lobusiczky]. Mathilde is írt németül.⁴²⁸ T[änzér]. Lilla még itt ebédelt, de azután elment Fótra.⁴²⁹ Délután olvastam. Megirtam a' két Contractust Schosbergerrel a' repcze iránt. Színházba menék. Ott találkozám Fáy Ferencz-nével és leányával, Bajzával 's nejével. Bajza egy ideig mellettem ült a' játék alatt.⁴³⁰ – Dél-előtt eső esett 's megfrissíté a' levegőt. Estve láttam *, bár imitt amott felhők voltak.

10d; kedd. – Habos volt nálam. Azután Koller. Később Vörös azon hirt hozá Budárol, hogy a' Mandatum nem expedialtatik a' Nádor hazajöttéig.⁴³¹ Irtam levelet Mathildnak. Megszidtam Schosbergert hogy a' repcze Contractust megváltoztatni kívánta.⁴³² Tegnap volt Restauratio Pest városánál. Gróf György megválasztatott volna Százados polgárnak, de a' Kir[ályi]. Biztos Báró Mednyánszky nem candidalta.⁴³³ – Ebéd után olvastam. Radnics elhozá a' nyertes számokat de én nem nyertem.⁴³⁴ Eljött hozzám Esztergomi kanonok Szegfű, a' Gróftul lovakat szándékozván venni.⁴³⁵ Azután olvastam keveset ismét P[aulina].. régibb leveleiből. Jozefina és Léni fürdeni voltak.⁴³⁶ – 7 óra után sétálni menék a' város utcáira. Színházba nem menék.

11d; szerda. – Reggel még az ágyban keserű beszéd volt köztem és J[ozefina]. között olly tárgyról, melly már többször hozatott szóba, de a' mellyről jobb lett volna mindenkor hallgatni, mert csak maga magát keseríti vele.⁴³⁷ Tegnap óta fog fájás ellen panaszkodott: ma reggel pedig nem csak dagadt volt arcza, hanem gyúladva is: mivel Iv[anovics]. Doctor nem vala itthon, én adtam be neki Belladonnát.⁴³⁸ – Schosberger aláírta a' repcze contractust és 2 ezer pengő foglaltó tett le. Irtam az Orosházi Inspectoratusnak.⁴³⁹ Jött Ivanovics, jóváhagyá a' Belladonnát, 's délutánra Rhus toxicodendront⁴⁴⁰ rende, és estvére megint Belladonnát. Délután elhozatá Radnics a' Bécsből érkezett mobiliákat⁴⁴¹ 's a' kocsiszinbe rakatá. Olvastam egész hatig. – Ekkor sétálni menék a' hidra. Összejövék Resetával és sokáig beszélgeték vele setálás közben.⁴⁴² Haza jövé est 8 óra előtt, kezembe adatott Muki' levele. Színházban nem valék. Nappal hőség. Estve hallám, hogy a' mult éjjel a' József városban tűz volt.

⁴²⁵ Fejérváry Ferenc hódmezővásárhelyi mérnök, Bártfay barátja.

⁴²⁶ Vörös Antal, Wesselényi titkára írásos bírói végzés hivatalos kézbesítésére vár a Helytartótanáctól – lásd a július 10-i bejegyzést!

⁴²⁷ Lásd a május 24–29-i bejegyzéseket!

⁴²⁸ A nyelvhasználatról: 7. Az irodalom medialitása.

⁴²⁹ Lásd a 250. sz. jegyzetet!

⁴³⁰ A Bajzával való kapcsolatáról: 7.2.3. Sajtó és politika (7.2.4. Közjáték: Bártfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben); 7.3. Színház és társadalom (7.3.2. Közjáték: a vállalatparancs, 7.3.3. Viták az igazgatás körül).

⁴³¹ Lásd a 426. sz. jegyzetet!

⁴³² 8.4. Az üzleti élet szabályai; 8.4.1. A szerződéskötés menete, 8.4.2. Üzleti tisztesség.

⁴³³ Jelöltként felterjeszt – lásd a július 3-i bejegyzést és a 410. sz. jegyzetet!

⁴³⁴ A sorsjátékról lásd a 130–131. sz. jegyzeteket!

⁴³⁵ Lásd a 266. sz. jegyzetet!

⁴³⁶ A Dunafürdőn. Lásd a 335. sz. jegyzetet! – 8.2. A társas együttléti alkalmi (8.2.2. Nők).

⁴³⁷ A Paulina miatti vitákról: 11.2.3. Házaselet: a napló Jozefinája; 11.3.5. Házassági tervek.

⁴³⁸ Nadragulyából készült homeopátiás szer, féloldali, vörös arcgulladásra. Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

⁴³⁹ Józsaigazgatóság.

⁴⁴⁰ Mérges szömörceből készült homeopátiás szer, főleg gyulladt bőr tünetekre: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

⁴⁴¹ Bártfay Bécsből rendelt bútorai – lásd a 338. sz. jegyzetet!

⁴⁴² Reseta János (1776–1862) a pesti egyetemen a német nyelv tanára, dékán és cenzor.

12d; csütörtök. – Jóska öcsém jött meg 's itt reggelizett. Figdor adott 40 ezer pengő ftról váltólevelet idei gyapjú áraban. Volt nálam Fejérváry Sáros V[ármegye]gyéből. Itt ebédelt Józsi.⁴⁴³ Beszélgettem vele állapotja iránt azután olvastam. Elolvastam P[aulina].. régibb leveleit egész mostanig.⁴⁴⁴ Volt nálam Waltherr, Ivanovics, Diamant. Kimenék Józsiával régi szállásunkra 's megtekintém a' kertecskét is. Azután ugyan ő vele magyar színházba, mellyet ezelőtt nem látott. Tetszett neki mindenképen.⁴⁴⁵ A' nap forró, bár felhős is volt. Az est szép, bár nem egészen tiszta. Hazajövet * több ízben.

13d; péntek. – Dolgoztam egyet-mást. Volt nálam Dr. Ivanovics. – Jozefina ágyban maradt, de orbáncza⁴⁴⁶ már enyészni kezdett. Irtam B[arthos]. barátomnak Újhelybe délután folytattam, 's azután mindjárt irtam P[aulinán]..k is; de abba kellett hagynom Józsi és Vojnics Lukács miatt kik meglátogattanak. Velek menék a' Teréziavárosba azután színházba. – Délután Léni kivagdalta tyukszemeimet 's jobb lábomon végig vágott beretvéval. – Egész nap forró meleg. Estve borult. Nem láttam.

14d; szombat. – Nap szerint ma egy év előtt 86-szor #, mert tavaly péntekről szombatra esett a' 15ik.⁴⁴⁷ – Ma 6 óra előtt bevettem clematis-erectát⁴⁴⁸ a' keményedések ellen. – Reggeli után Bevégeztem az írást P[aulinán]..k, 's küldtem a' postára. Jött hozzám Fejérváry és Pulszky; megnézték a' Gróf' szobáit.⁴⁴⁹ Schosberger aláírta a' repcze Contractus másik két példányát. Volt itt Dr. Ivanovics. Kaptam Bécsből levelet, mellyben Schmid többrendű számolási bizonyítványt⁴⁵⁰ küld. Vörös elhoza a' Nádori parancsot Fejérváry' számára, mellyért 6 pengő f[orin]tot kifizettem.⁴⁵¹ Azután olvastam, de az orvosság álmosá tett. Ebéd után J[ozefin]..val beszélgeték viszonyainkról egész 6 óráig. – Úgy látszik sajnálni kezdi, hogy annyira hozá a' dolgot; több ízben sírt 's kért maradjak hozzá szíves: ő semmi rosszat nem gondol, csak úgy látszott neki, hogy megváltoztam iránta. Mondtam megnyugtatóra, mit tudtam; a' többit idő – 's körülmények fogják meghatározni.⁴⁵² – Azután Jóskaival és a' kis Vojnics Lukácsal színházba menék. Egész nap rekent meleg. Estve az ég csillagos. Láttam.

15d; vasárnap. – Meglátogató Waltherrné és Gizela Jozefinát, ki már jobban lett, csak hogy a' jobbik félarczban fájdalmat érez. Volt nálam az Uraság' pintérje⁴⁵³ mentvén magát, hogy ő nem oka, hogy boraimból néhány üveggel elloptak. – Végeztem az ellenőri kötelességet egész délig. Itt ebédelt Vörösmarty, Józsi és Vojnics Lukács. Ez utóbbi délután rosszul lett: orbáncz ütött ki arczán. Voltam Vörösmartynál, azután vele a' bálványutczában;⁴⁵⁴ onnan színházba mentünk. Egész nap iszonyú meleg. Estve csillagos. *.

⁴⁴³ Azaz Bártfay öccse, Bártfay József.

⁴⁴⁴ 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócsere.

⁴⁴⁵ 7.3. Színház és társadalom (7.3.4. A társas élet színtere).

⁴⁴⁶ Többnyire az arcon fellépő, fertőzés okozta élénk pírral és duzzanattal járó gyulladás, amit hidegrázás, láz, rosszullet kísér.

⁴⁴⁷ Az évfordulókról: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók (9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek); a jelekről: 12.4. Testi kapcsolatok leírása (12.4.1. Szexualitás, a Bártfay-napló egységisége).

⁴⁴⁸ Clematis erecta, erdei iszalagból készült homeopátiás szer, fertőzés okozta húgyúti zavarokra: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

⁴⁴⁹ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

⁴⁵⁰ Itt: elismervény, igazoló irat.

⁴⁵¹ Lásd a 426. sz. jegyzetet!

⁴⁵² Az előzményekről lásd a július 10-i bejegyzést – lásd a 437. sz. jegyzetet!

⁴⁵³ Puha fából hordót, folyadéktartó edényeket készítő mesterember. (A keményfával a kádár dolgozik.)

⁴⁵⁴ 8.2. A társas együttléti alkalmi (8.2.1. Férfiak) – lásd a 415. sz. jegyzetet!

16d; hétfő. – Jókor reggel bevettem (aurumot).⁴⁵⁵ Hittem és vártam, hogy újhelyből levelem érkezik a' tegnapi postával. Hogy nem jött, megvallom nem jól esett. – Talán P[aulina]. nem ír többé olly örömet? Ha igen, akkor jobb ne írjon. Egy ideig még nem szólok, nem panaszkok: mert ki tudja a' körülményeket? mennyi akadály tartóztathatja? – Azonban mindennek van határa; én, ha kinek írni akarok halálos ágyamról is írok.⁴⁵⁶ Voltam délfelé Peskÿ festőnél de hon nem lelétem. Délután a' vörös kanapén⁴⁵⁷ ülve beszélgettem J[ozeфинá]..val, midőn Farkas belépett. Köszöntést mondott az Újhelyiekről, de levelet nem hozott. Más nap menendő lévén, leültem 's irtam P[aulinána]..k; készakarva egy kis panasszal, de a' mellyet nem fog roszra magyarázni. Hiszen ő engem ért. Fogja most is érteni miért tevém azt. Dzwonk[ovszki]. Madonnát ajándékozott J[ozeфинá]..nak.⁴⁵⁸ – Kimenénk az üllői útra: megnéztük a' kertescskét. Onnan a' nyúl utcába⁴⁵⁹ Habosékat⁴⁶⁰ meglátogatni. Midőn visszajövének már sötétes volt. Kifordulék a' tornácra, 's akkor jött Farkas a' levelekkel. A' Jo[zefi].náét és Wartensleben Mimiét azonnal átadtam. Vacsoráltunk. Megengesztelve valék. Lefekvés előtt azt, a' mi Jún. 27d. 's Júl. 1^{én} iratott, szobácskámiban futva elolvasám.⁴⁶¹ Színházban nem valék. Ma szörnyű meleg volt. Estve villámlott 's nagy szél támadott, 's széthajtá a' fellegeteket. Színházban nem valék.

17d; kedd. – Nap szerint ma egy éve hogy P[aulina]. elutazott; különben datumra nézve az utolsó nap, mellyet itt tölte. – Ma reggeli 6 órakor beadtam J[ozeфинána]..k. – Azután öltöztem. Öltözés alatt elolvasám a' naplót Május 30¹⁰¹ Junius 24éig. – Sok örömet és megnyugovást nyerék. Reggeli után folytattam a' levelet P[aulinána]..k 's Mátyással elküldém Farkasnak. – Volt nálam Schosberger; később Tabódy. Voltam Peskynél. Józsi öcsém cigarro-szipokával ajándékozott meg, Jozefinának poharat adott.⁴⁶² – Ujra elolvasám a' tegnap vetteket. – Józsi itt ebédelt. Délután elolvasám Jessyt.⁴⁶³ – Később a' naplót és levelet másod ízben.⁴⁶⁴ Estve felé elmenék Vörösmartyhoz, onnan vele a' színházba. A' m[agyar]. t[udós]. társaság' páholyába behozá Schédel Bowringot⁴⁶⁵ és még két más angolt. Bowring németül beszélt Vörösmartyval. Érdekes arcú ember, nyílt homlokkal, hosszú, vékony, szabályos orral; most bajusza, barkója és spanyol szakállá volt. Hozzávetésem szerint 45-48 évű lehet. Magassága közép; teste se nem kövér se nem száraz. – Első felvonás után a' Casinó-paholyba mentek, de ott sem maradtak sokáig. – Hazajövet láttam * több ízben. Ma mérsékeltén hús levegő volt.

⁴⁵⁵ Aurum metallicum vagy Aurum muriaticum: porított színaranyból, aranykloridból készült homeopátiás szer, valószínűleg az előző szerre nem javuló tünetekre – lásd a 448. sz. jegyzetet! 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

⁴⁵⁶ 11.3.7. Szakítás.

⁴⁵⁷ Bátfay egyetlen olyan bútordarabja, amelyiket – személyes okokból – megtartott az áradás után az eredeti berendezésből – lásd a január 22-i bejegyzést!

⁴⁵⁸ A kép a hálószobába kerül, később Peskÿ Józseffel restauráltatja – lásd a december 4-i bejegyzést!

⁴⁵⁹ A mai IX. kerületi Lónyay utca.

⁴⁶⁰ Lásd a 217. sz. jegyzetet!

⁴⁶¹ A személyes úton küldött, külön borítékban postázott levelekről: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócsere.

⁴⁶² Lásd a 255. sz. jegyzetet! 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

⁴⁶³ A kötetnek két német kiadása jelent meg ebben az időszakban: Grace KENNEDY, *Anna Ross. Jessy Allan*. Ford. Karl Eb. REUTLINGEN, Mäcken, 1838. *Grace Kennedy's Sämtliche christliche Erzählungen in Verbindung mit Andern aus d. Engl. übers. u. hrsg. von Gustav PLIENINGER*, 9. Bdch. és Grace KENNEDY, *Die Entscheidung. Bekenntniß ist nicht Glaube ... Jessy Allan ... Anna Roß. Andreas Campbell's Besuch bei seinen irländischen Vettern. Gottes Wort oder der Menschen Wort. Zuruf an eine arme, kranke Person*. Ford. H. CLEMEN; W. Pirscher, W. Bielefeld, Paderborn, Velhagen & Klasing, 1838.

⁴⁶⁴ A levelek és az egymás számára írott naplók újraolvasásáról: 11.3.5. Házassági tervek; 11.3.6. Emlékek, álmok.

⁴⁶⁵ John BOWRING (1792–1872) angol műfordító, politikus. Európai és keleti utazásai során 1838. július közepén Magyarországon járt, *A Poetry of the Magyars* (1830) című versgyűjteménye Rummy Károly György és Toldy Ferenc német fordításai alapján készült, az Akadémia 1832-ben kultagjául választotta.

18d; szerda. – E' mult éjjel 2 órakor jött vissza a' Gróf N[agy]károlybúl: tegnap két órakor éjjel indult Nyiradonybul, 's Hatvan felé került. Nagy út annyi időre.⁴⁶⁶ Reggeli után, 8 óra tájban szóltam vele hivatalos tárgyakról. A' repce Contractust jóváhagyá.⁴⁶⁷ Azután volt nálam Schosberger és Grünschnek. Irtam Bécsbe Koller által, 's küldém a' magdeburgi tartozást 7 f. 26 krt pengőben. – Jó sokáig nálunk volt a' Gróf, holmi bizományokra kérte meg nőmet 's velem is végzett.⁴⁶⁸ Küldtem általa a' Grófnénak pénzt. – Ki kezdék rakni a' Bécsből érkezett új bútorokat. Tegnap és ma szobáink súroltattak. Ebéd után Alter volt nálam. Azután Józsi jött. Az asszonyoknak fagyaltat hozatott ozsonnára. – Sokat emlékeztem arra, hogy tavaly Júl. 18kán P[aulina]. tőlünk elköltözött.⁴⁶⁹ Estve felé voltam Radnics és Józsival Vörösmartynál; ott értekeztünk a' Füredre menettel felől.⁴⁷⁰ Ugyan oda jött Luczenbacher, Gaál, Vásárhelyi. Öcsémmel színházba menék. Nappal meleg, estve szelid. Csillagos. Láttam!⁴⁷¹

19d; csütörtök. – Nőm annyira jobban volt az orbáncztól, hogy a' reggeli 6 órai misére is elment.⁴⁷² Felöltözvén irogattam. A' Grófhhoz menék 's végeztem. Ott láttam Majláth György Status Tanácsnokot 's néhány szót szóltam Ő Excell[enciáj]j[á]val.⁴⁷³ – A' Gróf elutazott Csurgóra.⁴⁷⁴ Kötöttem Contractust Koppelyvel 3 ezer köböl⁴⁷⁵ zabra. Végeztem Kozlikkal. Volt nálam Figdor. Voltam az ellenőri hivatalban. Itt ebédelt Jóska öcsém. Délután Budára menék fiakeren dolgaimat végezni a' várban. Velem jött Jozefina, Lény és Jóska. A' typographiának fizettem 1119 ft 57 kr pengőt.⁴⁷⁶ Onnan visszajöven irtam Vásárhelyre Brüneknek. Addig Jóska könyveimet papirosaimat rendezte. Özv. Vojnicsné jött látogatóban két leányával, de nőm Budán maradván Wartenslebenéknél 's Hinkáéknál, nem sokáig mulattak itt.⁴⁷⁷ 7 óra után színházba menék Józsival. Az idő délig tiszta és meleg; délután és estve borult; – csillagatlan. Délelőtt megfizettem Walthernek 5 f. 12 kr pengőt a' Kalocsáról vett Katona hist[oria]. criticaért.⁴⁷⁸ – Reggel a' kis kanari fészkből kivéttett, de egész nap nem akart enni. Ma ismét volt egy kis alkalmam tapasztalni, hogy T[abódy].. hitvány gondolkozásu ember.⁴⁷⁹ –

20d; péntek. – Kiadtam Koppelynek a' zab contractust. Irtam a' Grófnak. Volt nálam Peskÿ.⁴⁸⁰ Átnéztem az irományokat a' Gróf szobájában. A' grófné drágaköveit átho-

⁴⁶⁶ A júniusban a nagykárolyi uradalomba leutazó Károlyi György egyik célja tájékoztatni Wesselényit a kormányzatnak garanciát jelentő, főrangú személyektől gyűjtött tanúsítványokról: 5.5. Tanúvallomások gyűjtése Szatmárban (1838. máj.–aug.).

⁴⁶⁷ Schosbergerrel folytatott alkudozásokat a repce eladásáról: 8.4. Az üzleti élet szabályai; 8.4.1. A szerződéskötés menete.

⁴⁶⁸ A házaspár feladatköreiről: 11.2. A feleség; Mauks Jozefina (11.2.1. Feleségszerep; 11.2.2. Nőegyleti tevékenység).

⁴⁶⁹ 11.3.6. Emlékek, álmok.

⁴⁷⁰ Az 1838-as esztendőben több helyszínen titkos politikai találkozókön zajlik az ellenzék egységes álláspontjának kidolgozása. Többek között az alábbiakban következő (lásd július 21–26. közti bejegyzéseket) füredi megbeszélésen is, ahol jelen volt Vörösmarty, Benyovszky Péter, Salamon Lajos, Fiath Ferenc, Stuller Ferenc, Hajnik Károly: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében; 2.1.3. A narráció típusai és célja; 2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban; 8.1. A társas élet keretei.

⁴⁷¹ A csillagnézés szokásáról lásd az 5. sz. jegyzetet!

⁴⁷² Az életrendről: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

⁴⁷³ Gróf Mailáth György (1786–1861) 1828-tól Hont megye főispánja, 1826–1831 között királyi személynök, majd államtanácsos, 1831-től az Akadémia igazgatótanácsának tagja.

⁴⁷⁴ Későbbi szerepéről: 6.1. Az 1839/40-es országgyűlés (1839. jún. – 1840. ápr.).

⁴⁷⁵ Régi gabona-, szemestermény ürmérték, koronként és helyenként eltérő értékű; lehet 62, 94, 125 liter.

⁴⁷⁶ Az Akadémia nevében a mellékpénztárból fizet a budai Egyetemi Nyomdának – lásd a 30., 368. sz. jegyzeteket!

⁴⁷⁷ A látogatások rendjéről lásd a 328. sz. jegyzetet!

⁴⁷⁸ KATONA István (1732–1811) jezsuita történetíró *Historia critica regum Hungariae* (1–42. kötet, 1779–1817.) című műve.

⁴⁷⁹ Tabódy Pál, a Károlyi-grófok jogügyi igazgatója. Vitáikról: 8.1.1. A társalgás hangneme.

⁴⁸⁰ Lásd a 381. sz. jegyzetet!

zattam lakásomba. Ebéd után készültem Füredre és pakoltam. Jött Jóska 's itt mulatott egész estig. Adtam Léninek névnapi ajándékul 3 tallért (mivel Júl. 22d. távol leszek).⁴⁸¹ Olvastam Jóskának jegyzeteimből.⁴⁸² Vele menék a' színházba. – A' meleg tűrhetőbb. Estve az ég borult. – Lefekvés előtt hallám hogy Karl[ovszky]. már visszajött.⁴⁸³

21d; szombat. – Égiháború, menykőhullás és zápor költének fel, de ismét elaludtam. 4 óra után felkelék 's 5kor Budára Vörösmartyval. Nőm 's Léni átkísérének csolnakon. Onnan a' hétválasztó v[endég]fogadótul⁴⁸⁴ indulánk el Bittly kocsián. Leghátul ülénk: én, Vörösmarty, fiatal Karczag; előttünk Zuber Imre, See Károly (budai hajfodrász) és nője; lefelől pedig Szekrényesy József és egy ismeretlen fiatal ember. Az idő kellemetes; az éjjeli zápor mind elveré a' port. Mintegy 11kor Baracsára jövünk. Akkor már az ég borult volt 's csepegett. Ebédeltünk. Egy óra után elindulánk 's 4 óra után Fejérvárra értünk. Eső csepegett. 6 óra tájban tovább indultunk: Vörösmarty én; közepet Szekrényesy, fodrász és fodrászné elől Gróf Kendeffynének két nőcselédje: Kata asszony, és Gecse Sári mint maga mondá Fráj.⁴⁸⁵ – Én még soha sem voltam Fejérváron túl, s így érdekes volt előttem az út 's vidék, csak az idő tisztább lett volna. Bal felől a' sár-rét, jobb felől szőlők 's imittamott erdők. Első helység mellyet értünk Csor; Marics és Nedeczky birtoka. Azután Inota, 's félórai járasnyira Palota a' régi várbol készült tornyos kastéllyal hegyoldalban: Gróf Zichyek birják. Ott háltunk. Vörösmarty és Szekrényesy billiardoztak. Vacsoráért nem akart a' fogadós tőlem semmi fizetést, mivel Vörösmarty egyik bátyjának komája, úgy másnap a' reggeliért sem; – Adtam a' pinczérnek annak fejében ajándékot, melly a' fizetést felérhette. Egy szobában háltam Vörösmartyval. Az ég borús lévén * nem láttam: de a' harangozást hallám.

22d; vasárnap. – 4 órakor felkeltünk 's reggelizés után félőtkor tovább indulánk. Szekrényesy sokat ingerkedett a' vele szemközt ülő Sárival, 's mondá, hogy azt álmodá, mintha vőlegénye lett volna. – Palotát elhagyván a' szántóföldeken mindenütt igen igen sok bányafark kórót (Verbascum; Himmelbrand)⁴⁸⁶ láttam; azon a' tájon úgy nő az, mintha készakarva tenyésztenék. Az út mindenütt jó. A' vidék dombos, völgyes, erdős. – Kikiritó – mint mondják Mátyás király halastava; 's hogy ő készítetté azon négyszeg kőfalat, melly két dombot csatol össze egymással több száz lépésnyire egy völgyön keresztül. Leszállottunk mindnyájan, hogy azt megtekinthessük. Az út épen e' kőfal gáton vonúl. – Azután jön Öskü helység. – E' tájon a' házak mind kőből vannak rakva, mert sok a' kő; kivált a' szántóföldeken úgy láthatni azokat, mint másutt a' rögeket. – Jobbra-balra hegy-völgy. – Távolabb a' dombokon sötét zöld erdők; de a' fák törpe növésűek; Bakony erdeje idáig terjed. – Mintegy órajárásnyira Hajmáskér. – Az úton sok pattantyus katonával⁴⁸⁷ találkozunk gyalog és kocsikon; sokan közülök nagy kalitkával 's madarakkal marsiroztak. – Az út kopár dombokon kanyarodik fel és alá; csak távolabb láthatni erdőket: némelyek sűrűbbek, mások ritkák: de a' vidék általán véve saját nemű kellemetes. Balra Wespzmétől egy dombon a' levegőben látni az akasztófát, mellyen

⁴⁸¹ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

⁴⁸² Lásd a 183. sz. jegyzetet!

⁴⁸³ 11.3.5. Házassági tervek.

⁴⁸⁴ Azaz a Hét Választófejedelem fogadó, a mai belvárosi Döbrentei utca 7. sz. alatt.

⁴⁸⁵ Szobalány.

⁴⁸⁶ Ökörfarkkóró, sárga vagy lila szirmú, magasba nő, szőrös szárú gyomnövény.

⁴⁸⁷ Tüzér.

négyen száradnak együtt: köztük Milfait (Sobri' társa),⁴⁸⁸ Mogor, és még egy társ de neve nem jut eszembe; a' negyedik valami mészáros 3 év óta ott függ. Wespzm (hol kocsi-sunk itatott) minden jelentés nélküli város,⁴⁸⁹ hegyen völgyön építve. A' min a' szem megakad, egy csoport magasabb ház 's néhány torony: ez lett volna hajdan a' vár. – A' hely, mennyire kivehetém, olyan Sárospatak forma, – és Újhelynél talán alig szebb. – Wespzm megett mindinkább szaporodnak és sűrűbbek a' dombok, hegyek; a' völgyek mélyebbek és szűkebbek, – az erdő több. – Egy órányira zölderdős hegy megül kibukkan Felsőörs falunak vörösfedelű tornya festőileg. Nem sokára a' völgy szorulatok közt Balaton tűnedez elő, – jobbra, távolban, Tihanyt pillantani meg kéttornyú templomával a' szirtfokon. Az út mind inkább partrol lefelé kanyarodik egész Alsó Örsig, 's a' Balaton mentében vonúl jobbra hegyek és szőlők aljában. Paloznak, Nemes Kövesd és Arács helységek.⁴⁹⁰ – Aráctól egy negyed órányira délnyugat felé fekszik Füred (a' fürdőhely), de csak akkor láthatni, midőn már az utas bele bukkan, mert katlanban fekszik. – Az egész vidék igen igen szép, és derült. – Másutt 's máskor talán bővebben írom le. – Most csak azt jegyzem meg, hogy a' megérkezés első pillanataiban kedvetlen érzést gerjeszte bennem az, hogy a' sétahely mellett, az úgy nevezett Horváth ház előtt a' kocsi megállván, ott kellett állanom szállás nélkül, 's magamat az oda csődült fürdői vendégek által bámultatnom, kik lármás muzsika mellett a' sétahelyen fel 's alá zsibongtak csinos, sőt piperézett öltözetekben, mert a' borús reggel 's a' tegnapi eső után kiderült napfény száz meg százakat huzott ki. Az idő 10-11 közt volt délelőtt. A' kedvetlen érzés még inkább növekedett, midőn a' Horváth ház' Inspector⁴⁹¹ azt nyilatkoztatá, hogy ott nincs üres szoba, – mások pedig azt, hogy másutt sem kaphatni sehol. – Én már arról gondolkoztam, hogy egy-két pohár savanyú vizet iszom, 's ugyan azon alkalommal, melly hozott 's vagy két óráig etetni fog, visszamegyek. De szerencsére Stuller a' maga szobáját ajánlá, bár szűken leszünk is, míg valahol ürül számunkra. – Felmenénk Vörösmartyval, megberetválkozánk, átöltözünk – s' egy óra mulva mi is úgy járánk-kelénk ügyeleget mint a' többi. – Félegyor a' vendéglő ház' nagy termében (melly zöld-vörös-fejér színekkel van kárpitozva) ebédelünk, mintegy 60-70 személy, 's elég jól evénk, boron 's kenyeren kívül 2: két váltó f[orin]tért. – Ebéd után egy ideig a' kávéházban mulatánk. Azután, 5 óra felé, Vörösmarty fürdeni ment a' Balatonba (deszkából ott is készítettek fürdőket), én pedig Lendvay színésszel a' fürdő feletti dombon elvonuló s' angoly park módra idomított erdőcskébe sétálni menék. – A' kanyargó árnyas utakon több sétálóval találkozáink: két tisztességesen öltözött korosabb asszonnyal is, kik között egy gyönyörű arcú leányka lépdelt, virító színekkel 's ragyogó szép szemmel, rozsa szín mantellában.⁴⁹² Elhaladván mellettök dicséretre fakadtam, mert valóban a' leány hódító arcú volt. – Lendvay megsúgá: hogy a' két asszony kereskedik, a' leány pedig portéka, 's azt árul, a' mit megvásárolni nem lehet. Hallám később, hogy a' postaház teli van kéjlányokkal: Pestről mindenféle színű, korú és szőrű egy serreg jöve oda. – Ezeknek a' sétahelyen csak akkor szabad megjelenniök, amidőn a' becsületes dámák onnan eltakarodnak, azaz olyanok, kik

⁴⁸⁸ 1836 karácsony szombatján akasztották fel a Veszprém vármegyei Milfajtót, aki csatlakozott Sobri Jóska, a magyar betyárromantika híres alakjának csapatához.

⁴⁸⁹ Itt: jelentéktelen.

⁴⁹⁰ Bártfayék az úgynevezett római úton haladnak: Paloznak a Bakony déli lábánál fekszik, Csopakkal, Lovassal, Veszprémfajsszal határos, felette helyezkedik el az 1940-ig önálló Balatonkövesd. Arács ma Balatonfüred része.

⁴⁹¹ Házfelügyelő.

⁴⁹² Vagyis mantilla: könnyű női köpeny vagy csipkekendő.

nyilván nem ismeretesek arról, hogy a' postaházba tartoznának. – Estve a' színházba menék Vörösmartyval; Falusi lakodalom című vígjáték adatott. A' bemenet' ára 1 huszas.⁴⁹³ – Nem vacsoráltam. Éjtszakára átengedte a' ház Inspector a' Horváth fiscalisa' szobáját, ki más napra várattott. Én lefeküdtem: Vörösmarty bálba ment. –

23d; hétfő. – Ma szobát kaptunk, a 20 számút 2ik emeletben, 's beköltözködénk. Egy ideig a' sétahelyen járdaltunk vizivás közben. A' séta 125 lépés hosszú. Nagylevelű hársfák (de még fiatalok) sorban vannak ültetve 's talán 8 vagy 10 sétaösvényt képeznek. Mintegy a' közepén áll a' savanyúvíz kútja. A' felette álló szín vagy gloriette⁴⁹⁴ 8 oszlopú, melyeken a' zsindey-fedél nyugszik, toronykával a' tetején. A' vizivók négy oldalt akárhol állanak meg az oszlop nyílásokon, pohár víz nyújtatik fel nekik az e' végre oda rendelt két szolgál által. Belülről lépcsők vezetnek mind a' négy oldalon le a' forráshoz, mely gömbölyűre készített vörös márvány kútban fakadoz fel. A' szolgálak lent állanak 's olyféle botokkal merítgetik a' vizet, mint a' golyókat szokták a' billiard lyukakból kikapni a' markeurök.⁴⁹⁵ A' pohár, akárki ivott belőle, minden odanyújtás előtt kiöblítettik. A' vizmerítő szolgának nem fizet az ivó semmit, 's annak tilalmas nem csak kívánni, de elfogadni is pénz ajándékot. Van a kút mellett asztalon könyv, melybe akárki szabadon írhatja kívánságát, ha akarja. A' sétahely végén, dél felé, (a' Balaton felé) csinos kis épületkében tiszta árnyékszékek találtatnak a' vizivók számára. Az orvosok úgy szokták rendelni, hogy minden félórán egy poharat kell inni, 's azoközben fel 's alá járkálni. Némely ember 6-8 pohárral iszik, 's annyi félórát szaladgál, többnyire dél előtt; de isznak délután is 5 óra után. Reggel már 5kor kezdik némelyek a' vizivást, de legtöbben 8kor; az ivás ideje tart 11ig: akkor rendszerint vasrostély borítottak a' kutra, 's csak a' csöveken kifolyó vizet foghatni fel edényekbe. – Én a' nap' minden részében 's minden rend nélkül ittam, 's legkisebb változást sem tapasztaltam. – A' viz jó, kellemes ízű, de nem erős bár némelyek azt állítják, hogy a' fejbe üzi fel a' vért 's a' hast hajtja [A lap alján + jel alatti betoldás] tükörbe nézés, kalapemelés tiltva. – Reggeli 8 órától délig a' sétahelyen muzsika zeng, váltva, cigány és német banda által. Ugyan ezek játszanak az ebéd felett is a' nagy teremben, egy nap cigány más nap német.

Dél előtt kisétáltunk Arácsig én, Vörösmarty és Szabó David.⁴⁹⁶ A' levegő nem épen hűvös volt, de nem is meleg, mert a' napfényt fellegek boríták. Menet közben emlék virágokat szedegeték, 's a' könyvben lenyomám. Az arácsi temetőben két egeret találtunk egymáshoz szorulva; Szabó D[ávid]. mind a' kettőt újjai közé kapta fel, 's akkor látá, hogy a' szegény állatkákat egészen ellepték a' bolhák 's halálig kinozák.

Ebédelénk. Később az erdőcskébe menénk ki: ott olvasott Vörösmarty fenhagon Shakespear' King John (König Johann)-jából.⁴⁹⁷ Átfáztam az árnyékban. Visszajöven a' sétahelyen találkozánk Kisfaludy Sándorral, ki az nap érkezett Füredre, 's szívesen szólott velünk. – A' színházban „Zampa” adatott;⁴⁹⁸ Lendvay lépett föl. – Az ottani társaságnak 's azon színházban nem kellene operákat adni, mert sem hely nincs, a' hol mo-

⁴⁹³ JAKAB István, *Falusi lakodalom*. Bártfay más helyütt bírálja a füredi színjátszás körülményeit. A füredi állandó színház épületét csak 1839-ben adták át: 7.3.5. Személyes szavazat az operaházban.

⁴⁹⁴ Kerti pihenő pavilon; gyakran magasabb helyre építik, szép kilátással.

⁴⁹⁵ A játékot segítő alkalmazottak, akik az elért pontokat is jelzik.

⁴⁹⁶ Szabó Dávid (1808–1886) szemész. Verseket, beszéyleket, gazdasági, orvostudományi cikkeket is írt.

⁴⁹⁷ Vörösmarty német fordításban olvasta fel a *János királyt* – lásd VMÖM 12. köt., 345.

⁴⁹⁸ Louis Joseph Ferdinand HÉROLD (1793–1833) – A. H. J. MÉLESVILLE, *Zampa vagy a márványmenyasszony*, 1831.

zoghassanak, sem diszitményeik, sem muzsikájok ahhoz való. – Mikor Lendvay játszik vagy énekel, a' bemenet 2 huszas. – A' darab után vacsoráltunk Vörösmartyval az Eszterházy v[endég]fogadóban, de rosszul. Ott volt Kisfaludy S[ándor]. is. – Hazajövet tisztán ragyogtak a' csillagok. Láttam több ízben * bár a' levegő hideg volt. – Dél előtt találkoztam a' sétányon Weisz agenssel,⁴⁹⁹ estve pedig a' színházban Barkasyval,⁵⁰⁰ ki néhány napra jött csak Füredre.

24d; kedd. – Vörösmarty 7 óra után fürdeni ment a' Balatonba; én felöltözködve olvasgattam. Azután kimenék a' sétányra, vizet ittam, reggeliztem, 's ismét hozza fogtam az iváshoz. Összeszólalkozánk hogy Tihanyba megyünk: Benyovszky Péter⁵⁰¹ és Barkasy együtt; Vörösmarty 's én Salamon' kocsián; Hajnik⁵⁰² 's Lendvay szinte együtt a' Horváthén. – Benyovszky és Barkasy korábban indultak, – mi többen pedig 10 óra tájban. – Az út Füred helységén visz keresztül, mely alig van félóránnyira (gyalog) a' fürdőtől; továbbá Asszófó helység alatt. Itten a' korcsma házon e' sorokat olvashatni:

Térj be hozzám barátom
Szomjas vagy a' mint látom
Jó bort szűrök pénzre
Váljék egészségedre.

Aszófó és Tihany közt csak egy futamodásnyi föld esik közben. Ez most kaszáló. Hosszaszéle körülbelül egy. Mind jobbrul mind balrul a' Balaton. A' kaszáló' alantabb fekvése világosan mutatja, hogy régen viz alatt feküdt, 's Tihany valóságos sziget volt. – Keresztül haladván a' kaszálón az út felfelé kanyarodik, mert a' félsziget több hegyből áll; közepe katlan. Azt tartják, hogy valaha tüzet hányt magából. Első, a' mi szembe ötlött a' félszigeten, egy régi templom omladék jobbról.⁵⁰³ Az út szántóföldek közt vezet. Akkor arattak 's hordák ide a' szalmás életet.⁵⁰⁴ – Tihany magában nem szép hely: a' házak, mind kőből építve, rendetlenül állanak parton völgyön. A' sziget' keleti részén magos, de nem épen meredek parton áll a' két vöröstornyú templom 's ezzel összeragasztva az apátság, a' templommal négyszeget képez. Homlok vagy előoldala nyugatra néz. Az épület emeletes. Oda érven, az ajtó előtt megállánk; kocsiival nem járhatni be. Egy világi szolga jött előnkbe, 's fölvezete az Apát Úrhoz, Benyovszky és Barkasy már ott valának. A' lépcső fából készült, de meredek. A' szobák előtti tornác mind alul mind felül az épület három oldalán szabadon körül vezet; világos, bolthajtásos, tiszta: általában mindenütt csinos-ságot láthatni, pompa nélkül. Egyébiránt az épület 's templom körül belül alig régiebb

⁴⁹⁹ A protestánsok bécsi ügyvivője.

⁵⁰⁰ Barkasy Imre (1805–?) ügyvéd, bécsi udvari ügyvivő, ágens. A Lónyay Gábor körül kialakult zemléni liberális körhöz tartozott. Az ő másolatában maradt fenn a Kossuth-per iratanyagának egy része, többek között Benyovszky Péter szóváltás-tervezete. Ő is részt vett a tanácskozáson – lásd a 470. sz. jegyzetet!

⁵⁰¹ Benyovszky Péter (?–1855) Wesselényi és Kossuth ügyvédje, bizalmasa. 1818-tól Pest megyei táblabíró, 1832-től táblai ügyvéd: 5.10. Börtönbe vonulás (1839. február 9.) – lásd a 470. sz. jegyzetet!

⁵⁰² Hajnik Károly (1806–1866) ügyvéd, újságíró. A kerületi napló gyorsírója, szerkesztője az 1832/36-os országgyűlésen. Egy ideig Batthyány Lajos titkára, 1848-ban kormánybiztos, a kancellária titkosügynöke: 4.1. Ájtárók a politikai táborok között (4.1.2. A titkos jelentések tanulságai).

⁵⁰³ Az apáti templomrom Aszófó felé; a 13. század közepén épült román stílusú templom a tihanyi apátsághoz tartozott, valószínűleg római alapokra épült, mert római oltárkövet, valamint cserépmaradványokat találtak a templom szentélye előtti térben. A török időkben pusztult el a többi tóparti településsel együtt.

⁵⁰⁴ Azaz: búza.

egy századnál.⁵⁰⁵ – Az Apát Úr, Brestyenszky Adalbert, igen szívesen fogadott. Inkább magas mint alacsony termetű, 's mintegy 48-50 éves. Nem kövér; akkor meghűtés miatt változást érzett. Arcza nyílt és bizodalmas; magaviselete nyájas előadása világos, mivel 's mutatja a' tanult és gondolkodó férfiút. Több évig (húszon felül) a' matematikai tudományok' oktatója volt Győrött. Utazott külföldön. Haszontalan vagy helytelen szót nem hallék tőle; világ 's ember ismeretei helyesek, nézetei korszerűek. Velünk, vendégeivel magyarul szólott, és pedig szépen: de úgy vevém észre, németül is jól 's mívelten beszélt.⁵⁰⁶ – Gyengélkedése mellett is maga ajánlkozott kísérőül a' viszhang' helyére, mert ezt még dél előtt kívántuk megismerni. A' templom s' Apátság előtt rakás gyermek, fiúk és leányok szoktak ügyelegni, 's mihelyt idegenek érkeznek, nagy zsbajjal⁵⁰⁷ körül veszik az embert 's kínálgatják csigáikat, kagylóikat 's a' kecskeköröm alakú kövecskéket, miket a' Balaton' partján szedegnek össze. – 's különös, hogy illynemű 's alaku kövek csak itt találtnak.⁵⁰⁸ Kínálkoznak vezetőként is a' viszhang helyére. Most is így történt. Mihelyt az épületből kijövénk, marokkal nyújtogaták ritkaságaikat egyik olcsóbban a' másiknál oly annyira, hogy a' concurrentia egy krajczára is leszállítá némelyek' ajánlását. Illy kínálgatások közt menénk egy pár száz lépésnyire a' templom' éjszaki oldalán emelkedő dombra. Ott arczczal a' templom felé fordultunk. Az Apát mondá a' bennünket követő gyermek csoportnak: kiáltatok! 's idéltlen lárma kerekedett fel a' visító szájából, – egyszerre mintha elvágta volna megállott mind, 's az echo szelídebben visszazengé a' szózavart. Csak tiszta és csendes időben viszhangzik jól; most a' szél, a' mint csapatonként fűtt, elkapkodá a' kiáltást: de némelykor tisztán 's érthetőn adá vissza. A' többi közt a' gyermekek ime szavait: Füred nincs ide messze csak hogy az utja hosszú (N[ota] B[ene] ott hosszú mondának nem hosszú). – Mondá tovább az Apát: no nevesetek is. Nevettek: – 's irtóztató kacaj támadt a' templomtól vissza. – Lendvay is kiáltá sebesen: répa retek mogoró ritkán rikít reggel a' rigó – 's visszahallók ezt is, 's még más egyebet, de a' melyek már nem jutnak eszembe. Az echó⁵⁰⁹ csendes időben 16 szótagot, pentametert, hexametert⁵¹⁰ kiált vissza. Legérthetőbben azon szótagokat és szavakat, melyekben r betű van. – Mi vendégek az elég meredek domb' tetejére is fölfutottunk, de az Apát a' viszhang pontjánál maradt. Oda fen Aspleniumot⁵¹¹ téptem a' kőszirtról emlékezetre. Vörösmarty a' lármásan kínáló gyermekeket azzal csendesíté le, hogy kérdé: tanultak e valamit? ő csak attól veszi át a' kagylót 's követ, ki olvasni fog; két fiú rászánta magát, olvasott, 's egy pár garast kapott. Én pedig a' legfiatalabbat néztem ki (talán 5 vagy 6

⁵⁰⁵ A barokk kolostorban – a szerzetesi életmóddal összhangban – egyszerű cellákat alakítottak ki. Reprezentatív megformálása volt a déli szárny földszintjén a refektórium, a szerzetesi ebédlő és az emeleti könyvtár.

⁵⁰⁶ Bresztyenszky Béla, Adalbert (1786–1851) matematikus, bencés tanár a győri akadémián. 1838–1850 között tihanyi apát, a pesti bölcsészkar, az Akadémia és a jénai mineralógiai társaság levelező tagja.

⁵⁰⁷ Azaz: zsbaj.

⁵⁰⁸ Az eredeti kagyló (Congeria ungula caprae) a ma gyűjthető ún. kecskekörömnél jóval nagyobb méretű volt. Mára csak a kemény, állati karomhoz hasonló, háromszög alakú sarka maradt meg. Az előkerülő maradványokat a pleisztocénkorban a hegyfalból mosta ki a víz, főleg a Gödrösben gyűjthetők. A Gödrös nevét a kecskekörömöt árusító gyerekek által vajt gödrökről kapta.

⁵⁰⁹ Echónak a helyiek nevezték a visszhangot. Ez a szóalak jelenik meg Csokonai Vitéz Mihály versében is (1789), Vörösmarty és Garay János is irt róla verset. A tihanyi visszhang a helység legismertebb nevezetessége volt a 18. század óta. Az apátság mögötti Visszhangdombról a hang a több mint 300 méterre lévő templom északi oldaláról verődött vissza, 2 másodperc alatt téve meg az oda-vissza közel 700 méteres távot.

⁵¹⁰ Közismert visszhangpróbáló szövegnek számított például a gyorsan elmondott rigmus Kisfaludy Károly *Mohács* című verséből: „Hős vértől pirosult gyásztér, sóhajta köszöntlek.”

⁵¹¹ Bodorka. Sziklán élő páfrányféle, árnyas, nyirkos erdőkben, különböző kőzetek repedéseiben él.

éves lyánka volt), 's ez kalapomba önté a' mi markában volt; hanem ezt látván a' többi, rajként rohant rám, 's annyit öntének kalapomba, hogy majd kiszakadt 's elkapkodak kezemből garasaimat 's krajczárait. A' torony óra tizenkettőt ütött, harangoztak, 's visszamenénk. Vagy félóráig ismét az Apát' szobájában beszélgeténk, azután lementünk ebédre. A' refectorium⁵¹² alacson bolthajtásu, de elég tágas; falai zöldre festvék. Ebédnél mintegy 16an valánk, t. i. mi vendégek Benyovszky, Barkasy, Vörösmarty, én, Hajnik, Lendvay; az ott tanyázó Don Miguel ezredből egy orvos, és egy Győri rajztanító, (világiak), azután az Apát Úr 's néhány Benedictinus;⁵¹³ – ezek most Tihanyban nyolczan vannak. – Az ebéd, vesztegetés nélkül,⁵¹⁴ igen jó volt. Ittunk vörös és fejez ottani termésű igen derék bort; ittunk pezsgőt⁵¹⁵ is. – Az Apát ránk köszönté poharát: Benyovszky visszaköszönté. – Evés közben 's kivált az ebéd' végén tüzzel szólott 's igen jelesen az Apát egyről másról, kivált a' nevelés-tanítás felől, melyben olly huzamos ideig szép tapasztalása volt. Ebéd után megmutogató a' templomot. Nem igen nagy. A' nagy oltár, (mit csak most láttam először), sokkal magasabb helyen áll, 's lépcsőkön kell a' sanctuariumba⁵¹⁶ menni fel: alatta úgy nevezett catacomba⁵¹⁷ van. Itt látszik jobb oldalon a' falban egy kősr fedél vagy ravatal 's azon egy hosszúkás egyszerű kereszt magasra vésve: azt tartják, hogy I. András király' koporsójáru került, ki az Apátság alapítója 's ott temetteték el; de az Apát ezt nem állítá mint bizonyost. A' templom 's Apátság hajdan más helyen állott, magasabb ponton, arra felé, hol az Aspleniumot szakítam a' szikláról, sőt még azon túl a' hegy tetőn; az említett kereszt fedél onnan hozatott ide, midőn a' mostani templom épült, 's csak a' hagyomány tartja I. András koporsófedelének. – Azután a' könyvtárba menénk, melynek nagyobb részét azon könyvek teszik, miket Brestyenszky, mind saját gyűjteményét, Györbül hozott magával. Ugyan ő említé, hogy gondja alá veendi ezt is, 's egyéb intézeteket szándékozik tenni javítás és szépítés' tekintetében, nevezet szerint az egész partot az Apátság' épületétől egészen le a' Balatonig scarpiproztatni⁵¹⁸ szándékozik. – Megmutogató a' könyvtár⁵¹⁹ közepén álló egy ládában a' cristalli satio' azon szám-talan alakjait, melyeket fából, szabad kézzel, azon feljebb említett donmigueli orvos faragott, ki velünk ebédelt. E' gyűjtemény, ha jól emlékezem, a' Győri Physicum Muzeum' számára készült.

Megköszönvén a' szíves fogadtatást búcsút vevénk. Az Apát Úr egészen lekisére. Menés közben alkalmam lön említésbe hozni, hogy 1821ben Pesten, a' Gróf Károlyi kertben szólottam vele először, midőn Olsavszkyt meglátogató. „Igen, igen!” mondá, emlékezem: Ols[avszky]. nekem sógorom. Kezemet szorítá meg; Vörösmartyt pedig megölelé, megcsókola a' lépcsőnél, különösen örvendő, hogy vele megismerkedett.⁵²⁰ Az Apátság előtt elnyúló kis téren állottak a' kocsik már akkor: ezeket a' völgybe rendeltük le; mi pedig

⁵¹² Az ebédlő boltozatát stukkós falképekkel díszítették, amelyek bencés rendi és Árpád-házi szenteket és magyarországi uralkodókat ábrázoltak.

⁵¹³ Bencés szerzetes.

⁵¹⁴ Részhajlás.

⁵¹⁵ Lásd a 158. sz. jegyzetet!

⁵¹⁶ Szentély, apszis.

⁵¹⁷ Itt: temetkezésre szolgáló altemplom.

⁵¹⁸ A hegyoldalt kiirtatni, rendezni.

⁵¹⁹ A könyvtár 18. századi berendezését a rend 1786-os feloszlatáskor eladták, könyvei megmaradtak (csak az 1950-es feloszlatás után tűntek el).

⁵²⁰ A köszöntésre: 12.4.2. Testi gesztusok.

egy fiút vevén magunk mellé, gyalog indulánk el a' Remeteséget⁵²¹ megtekinteni. Mert a' tihanyi sziget' keletéjszaki részén; a' Balatonra söppedő hegy oldalában két kisebb 's két nagyobb barlang található, 's ez utóbbi mind kettőt valaha remeték lakták. Az Apátságtól mintegy félóránnyira esnek távol. Az út most szőlők alatt viszen oda; 's hol ezek végződnek a' hegyoldal meredekebb, 's csak keskeny ösvény vezet odáig a' szikla oldalban. Balról magas szirtfalak: jobbról mélység egész le a' Balatonig, de a' melly nem épen szédítő (mint nekem előre mondák Füreden), nem veszedelmes, 's törpe bokrokkal és tuskéval benőtt, úgy, hogy a' lecsuszás' esetében is könnyen föltarthatná magát az ember. – A' két barlang csak ugyan jeleit hordja annak, hogy lakásul szolgáltanak: mert rakott kőfállal van mind az egyik mind a' másik elválasztva, 's két-két rejteket vagy szobát képez mindenik; az egyikben tűzhely' nyomait is láthatni, sziklában vésett ablakot, ülő helyet 's a' t. – Ezeket látván gondolat villant föl bennem e' localitást⁵²² regénynek használni meg. – Ha valahol, itt bizonyára alkalom lehet arra: Tihany, régente sziget, a' Balaton' vizeitől körülharsogva; a' magány 's elvonultság; hajdan erdőség, mire a' bokrok mutatnak; fen, a' bércz' tetején Apátság, – itt a' sziklaoldalban természetből alkotott 's kézzel is készített remeteségek, mind meg annyi hely a' kesergő, vagy világot unt szív elvonulására, vak és nem vak buzgóságú ajtatosság gyakorlására; 's ehhez gondolva a' régibb kori életmódot, szokást, történetet 's a' t. – Megkerültük ezen keletéjszaki hegy' derekát 's a' nyugati részen kanyarodó uton találtuk szekereinket fölülénk 's a' völgyön keresztül, kaszálók, szántó- 's kukoricza földek közt a' félsziget nyugati oldalára kocsiztunk, hogy az ott emelkedő úgy nevezett Csúcs hegyre, melly a' félszigeten legmagosabb, fölmenjünk. Ismételve jegyzem meg: hogy a' tihanyi félsziget köröskörül hegyekből áll, mellyeknek lábait a' Balaton mossa, 's mellyek néhol meredeken szakadnak le másutt lejtősen. Az egész olyan, mint valamelly vár hegy-bástyákkal körítve: belseje öböl vagy katlan alakú völgy; 's itt majd nem épen olly kanyarulatú tó áll mint a' millyen nagyban a' Balaton. Természetesen a' völgy' aljában, hol a' föld nedvesebb rétek és kaszállók állnak, a' hegy oldalakon szántóföldek 's a' még bérceesebb helyeken szőlők. A' déli és nyugati dombokon pedig hol sűrűbb hol ritkább erdők zöldelnek; de látszik, hogy valaha e' részben nem sok kimélés gyakoroltatott, mert a' hegyek csúcsai, bár nyomát viselik az erdőségnek, de nagy részint kopárak, legfőlebb bokor és túske fanyalog még hátaikon.

A' hegy' tövébe érvén ott hagyánk szekereinket, 's gyalog menénk. A' följárás azon az oldalon ritkán álló cserfák 's bokrok közt viszen, 's nem épen meredek. A' fiún kívül, ki bennünket a' remete barlangokhoz vezete, midőn itt le szállánk, egy erdőcsősz is bekinálkozék vezetönkül. Az egész félsziget szirtes, köves; a' föld kopár, 's trágyázás nélkül nehezen fogná megteremni az életneműeket.⁵²³ Néhol vörös nem csak a' föld de a' kő is. Azt tartják, hogy valaha tüzet hányt, 's található lávanemű kő is ott. Egyébiránt láttam, kivált a' Csúcs hegyen fejér palakövet is (Schiferstein) és bazalt rétegeket. – Tihany helység alatt, a' völgyben, hol a' kaszállók kezdődnek jókora nagyságu tó láttatik, náddal beszegett 's a' Balaton alakjához hasonlító. – Mindezeket már délelőtt szekerezés köz-

⁵²¹ A Balaton-vidék legépebben fennmaradt és legnagyobb földvára. Az Óvár nevű hegy ovális alaprajzú földsánc-rendszere a bronzkor végén és a korai vaskorban épült fel. Keleti oldalán a 20 méter magas bazalttufa-sziklába vájt barlangok sorozata húzódik, melyekbe a 11–14. század között ortodox görög szertartású remeték vájtak cellákat. Ez Közép-Európában az egyetlen, aránylag épségben maradt remetetelep. Lakóit I. Andrásnak, az apátság alapítójának felesége hozta magával a Kijevi Nagyfejedelemségből, Kr. u. 1050 körül.

⁵²² Helyszín.

⁵²³ Azaz: gabonafélék.

ben is futólag észrevevém: de most a' Csúcs hegy' tetejéről nem csak az egész félszigetet, hanem az egész Balaton vidéket beláthatám. Valóban gyönyörű és nagyszerű látmányú mind kelet mind nyugat felé víz, mellynek végei a' láthatárral összefolynak: délnyugatról a' somogyi partok 's azokon faluk messze fejeződő tornyaikkal és házaikkal 's megettők szeliden emelkedett kéklő dombok és hegyek. Éjszokról szinte hegylánc, szőlőkkel és erdőkkel zöldelve. Ezek végében, de magányosan, ép sziget gyanánt, a' Balatonra dűl a' Badacsonyi hegy. – Sokáig csodáltuk a' vidék' szépségeit. Utóbb megtekintők a' csúcs-hegy' tetején látható egykori őrtorony' maradványait, mellyről az Apát úr is tett említést beszéd közben, – úgy az alatta lévő kéményes barlangot. – Benyovszky és Barkasy visszamentek és elszekereztek: mi pedig többen nagy kődarabokat feszítgettünk a' hegyormon 's a' Balatonba gördítettük le. – Néhány immortelle-virágot (Napoleons Blume)⁵²⁴ téptem ott 's magammal hozám emlékül. – 6 óra előtt elindultunk onnan 's félhétkor már Füreden valánk. A' színházban „Nagyvilág' trónja”⁵²⁵ adatott, meglehetősen. Vacsoráltunk. Hazamenet az eget szép csillagosnak láttam. Ma estve néhány összeállott fiatal úr táncmulatságot adott: de oda sem Vörösmarty sem én nem mentünk.

25d; szerda. – Reggeli után a' sétahelyen beszélgettem egy ideig Sztankovanszkyval (Tolna V[árme]gyei Főjegyzővel) mi közben néhány pohár savanyú vizet ittam. Kisfaludy Sándor átadott 280 ftot, hogy Pesten, Fáy András' kezébe szolgáltatassam.⁵²⁶ – Beszélgettünk azután a' sétahelyen: Dubroviczky Alispán, Kisfaludy, Benyovszky, Barkasy, Vörösmarty, Sztankovanszky 's én. – Kisétáltunk Arácsra és a' völgybe Vörösmarty, Barkasy, Hajnik 's én; déltájban visszajövének. Együtt ebédeltünk. Eső kezdett esni, melly mindég sűrűbbé vált. E' körülmény gátolta a' szándéklott hajókázást a' Balatonon, mellynek annyival inkább örültünk, mivel Gr[óf]. Ráday Gedeon viszhangot fedezett föl a' vizen épen Füred előtt. – Ebédls alatt Toth Lőrincz jött meg néhányad magával a' másnap tartandó, és ottan nevezetes Anna bálra. Mivel Bittly kocsija, mellyen jött, mindjárt délután vissza menendő vala, elhatározáim magamat a' visszautazásra. Elindultam délután 4 órakor, egyedül; sűrű esőben. Nagyon szerettem, hogy egyedül jöheték minden utitárs nélkül; így szabadon 's háborítatlanul gondolkodhattam. – Wesszprémbe vagy félóráig megállottunk, mert valaki jönni akart; de nem jött; hihetőleg a' fergeteg miatt nem volt kedve. Vert az eső, hideg széllel egész Palotáig, hova 9 óra tájban értem be. Ott maradtam éjtszakára, de nem azon fogadóban, hol Júl. 21kén. Sokat, igen sokat gondolkodtam Füredtől Palotáig. S' épen harangoztak estére, midőn útítárczámba e' szavakat jegyezgetém írónnal, (honnan azután itthon irtam által azokat a' jelen naplóba); 's így ha az eső miatt nem láthaték is csillagot, hallám a' harangszót.

26d; csütörtök. – Palotáról félnégykor reggel indulván 6 óra tájban Fejérvárra jöttem, nagy szél 's hidegben. Reggeliztem a' Sasnál, ott t. i. hol 1836ki Novemb. elején hál-tunk. 8 órakor Pest fele folytatám utamat Bittly' kocsiján, én 's egy vén kisasszony; egy Fejérvári Theologia Professor azon vén kisasszony' bátyja; egy zsidó; egy maschinista,⁵²⁷ és egy kereskedőféle fiatal ember. Barankán ebédeltünk. 6 órakor Budára érkeztünk. Azonnal jöttem át fiakeren. Itthon egészségben találtam mindnyájokat. A' Bécsből jött házibítor már el vala rendelve a' szobákban. Itt találtam Bajzát 's nőjét.

⁵²⁴ Lila szirmú szalmavirág gyopár, Helichrysum arenarium. Szárazvirágként használatos.

⁵²⁵ ZIEGLER – ERNYI Mihály, *Nagyvilág trónja*.

⁵²⁶ Fáy András Kisfaludy Károly hagyatékának Pest megye által kinevezett gondnoka, az ingóságok elárverezője.

⁵²⁷ Gépész.

27d; péntek. – Kezemhez adatott P[aulina].. levele Júl 10 's 16ról. Jött hozzám Fodor N[agy]károlyi számvevő 's előadá bajait. Elmenék vele Wolfinger zsidóhoz a' Maroccanerbe⁵²⁸ 's elintéztük a' felakadást. Délután irtam jelen naplómbe a' Füredről szóló jegyzeteket. Jött hozzám Jóska öcsém. Visszalátogatám⁵²⁹ nőmmel Bajzaékat. Azután elmentem sétálni 's voltam a' bálvány utczában⁵³⁰ is. Az idő egész nap szeles, borongós; az est csillagtalan.

28d; szombat. – Volt nálam Fodor. Azután Ivanovics Dr. Később a' Piaristák' Provincialisa is. Itt volt ebédén Fodor számvevő. Délután ismét irtam naplómbe. Olvastam Jóskának vizáradási jegyzetimből.⁵³¹ Színházba menék nóm, Józsi 's Lénivel. Haza jövet a' csillagok tisztán ragyogtak.

29d; vasárnap. – Irtam keveset naplómbe. Elmenék az ellenőri hivatalba 's ott végzém dolgaimat délutáni 1 óráig. Nálunk ebédelt Pigay és Józsi öcsém. Délután esett. Esőben menék a' városra. Voltam a' bálvány utczában is. Emmi. Onnan Fáy Andrásához, kinek a' 180 váltó f[orin]tot átadám Kisfaludy Sándortól. Ott volt Bajza is, kinek nője ma szüleihez utazott. Nem menék színházba. Estve eljött Karlovsky 's itt vacsorált. Az idő borult, esős, még esti harangozáskor is. –

30d; hétfő. – A' reggeli foglalkodások után írtam hosszú és sűrű levelet P[aulinán]a..k. – Délután jött Goszt[onyi]. Sándor, haza menvén Vácra a' szünnapokra. Délután olvastam; azután ismét folytatám a' füredi leírást P[aulina]. számára.⁵³² Egész nap esős, de estve felé kitisztult. Láttam * az ablakon által. – Ma reggel hallám Jozefinától, hogy a' derék Weszerle József⁵³³ Hist[oria]. Professor hirtelen meghalálozott. Tegnap még a' Dékán választásnál jelen volt. Délután guta ütötte meg; délután 4-5 óra tájban ismét, 's 7 órakor elhunyt. – Áldás emlékezetének! – Nekem igen kedves Tanítóm vala 1881-813ban Kassán a' Historiában, 's igen sokat köszönök neki. Mindig jóra oktatott, buzdított szeretettel. – 'S már akkor kitüntető hajlandósággal viseltetett hozzám – 's mióta Pesten lakom, mindenkor kedvelt. – Különös jó előadás módja volt az iskolában. Ő kedveltetett meg velem leginkább a' történeti tanulmányokat.⁵³⁴

31d; kedd. Goszt[onyi]. Jóska jókor reggel Vásárhely felé ment. – Jozefina kezembe adá Muki levelét 's P[aulinán]a..t Júl 24ről.. Postára küldém a' tegnap írottat. – Volt nálam Hajnik Tanárky miatt. A' Péczeli ref[ormátus]. Pap is. Azután Leidenfrost. Jósának ki Csurgóra megy holnap, átadám a' pénzeket. Nálunk ebédelt Tántzer Lilla. Hozzám jött Tanárky Örnagy és fia. Voltam Prof[essor]. Weszerle temetésén. Hazajöven rendbe raktam P[aulina]. leveleit, 's a' Füredről hozott növény emlékeket, hogy első alkalommal küldhessem.⁵³⁵ Irtam Klauzálának. Kimenék estve a' városra sétálni. – Lilla itt halt. Egész nap borongós; eső is csepegett. Az est csillagtalan.

⁵²⁸ A hajdani Marokkó-udvar az Új vásártéren, a mai Erzsébet téren álló kétemeletes bérház.

⁵²⁹ 8.1. A társas élet keretei.

⁵³⁰ Lásd a 415. sz. jegyzetet!

⁵³¹ Lásd a 183. sz. jegyzetet!

⁵³² A másoknak is szóló, elbeszélő részekről: 2.1.2. A napló közönsége, 2.1.3. A narráció típusai és célja.

⁵³³ Kassai, majd pozsonyi jogakadémiai tanár, a pesti egyetemen az érem- és régiségtan, majd a történelem tanára. Korai halála miatt félbemaradt a hazai éremtani eredményeket összegző munkája. Hagyatékát, amely a Nemzeti Múzeum egyik legnagyobb műtárgy-együttese, 1841-ben József nádor 20 000 forintért vásárolta meg – lásd a 271. sz. jegyzetet!

⁵³⁴ Bártfay történeti érdeklődéséről: 3.2.4. Írói kísérletek, az irodalmi közéletben; 7.2.2. Olvasmányok; 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

⁵³⁵ A levelezés kezeléséről: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócseré.

1838. AUGUSZTUS

[Elkezdődik a betakarítással járó nagyüzem: Bártfay gyapjú-, repce-, búzaszerződésekkel, állandó alkudozással, újra és újra megváltoztatott feltételekkel megkötött szerződésekkel bajlódik. Személyesen ellenőrzi az erre szolgáló ún. köztelken, a vevők jelenlétében az alföldi birtokokról érkező áru minőségét. Olyan nagy a forgalom a dolgozósobájában, hogy kénytelen bezárkózni, hogy végezhesen dolgaival. Megérkezik a grófi család Csurgóról. Távollétükben Jozefina a grófné megbízásait teljesíti, a nagykárolyi kastély részére varrat, előleget ad az új szobalánynak.

A színházi páholyában megjelenő Széchenyi kitörő éljenzés fogadja. Bártfay Kossuth perének iratanyagát tanulmányozza Wesselényi készülődése miatt. A per anyagát valószínűleg közös ügyvédjük, Benyovszky Péter adja át neki. A báró a hónap végén érkezik meg Erdőszádról, Szatmárból.

Anton Einsle elkészül Károlyi portréjával, 25 aranyat kér, a grófné szerint ez a legsikerültebb kép férjéről. Bártfay még mindig saját képeit javíttatja, a rámaikat aranyoztatja, többek között Einsle Kölcsey-portréját, ami behorpadt.

Bártfay folyamatos elszámolást készít Helmecezynek az akadémiai könyvkiadások és a Tudománytár költségeiről és bevételeiről.

Meghal Bártfay sátoraljaiúj helyi barátja, Barthos András, nyugalmazott őrnagy. A város aprajagyja kikíséri a temetőbe a közszeretnek örvendő, a kolerafelkelés alatt magát higgadságával kitüntető családapát. Bártfay írja meg nekrológiát a Jelenkornak. Lelkifurdalással küzd, a gyerekekről gondoskodva szeretné jóvá tenni Paulina házasságának megakadályozását. A lány éppen 19. születésnapját ünnepli, Bártfay mégis egyre halogatja az utazást.

Téli kabátot, mellényt, nadrágot csináltat magának Pest leghíresebb magyar szabójánál, Kostyál Ádámnál.

Öccse, Jóska visszaindult Rudics József adminisztrátorral Szabadkára. Bártfay elégedetten nyugtázza, hogy a titkári állás megváltoztatta: kulturált, szellemileg nyitott, művelt fiatalemberré vált, szívesen olvas fel neki naplójegyzeteiből.

Megérkezik a Bécsből rendelt bútor. Barátjuk, Heinrich Koch, Károlyi építésze segít a lakberendezésben. Különösen a finom női íróasztal okoz nagy örömet.

Továbbra is asztaluk rendszeres vendégei ismerős családok gyerekei, fiatal lányok és fiúk nevelőikkel. Gyakori sétája során sokszor kíséri el Vörösmarty, akivel végigjárják az épülő védgátakat és iszogatnak a Ludovika-kert ivókútjánál a feltörő artézi forrásból. A nyári estéken a palota környékén szerenádok hallatszanak be a nyitott ablakokon, különösen a nevezetesebb névnapokon.

A család a tágabb baráti körrel bérkocsin a budai hegyekbe kirándul. A Svábhegyen sétával, felolvasással töltik a napot, elgyalognak a Disznófő-forráshoz, aztán a Kék Csillag vendéglőben ebédelnek.

Meghal Kölcsey. Bártfay annyira megrendül a hírről, hogy több napig írni se képes. Legfőbb gondja, hogyan közölje a borzalmas hírt közös barátjával, a lelki betegségre hajlamos, labilis alkutú Szemere Pállal. Ő mondja el Wesselényinek, akinek állapota, részben ennek köszönhetően is, rosszabbra fordul.

A forró, száraz, poros időben erősödik Bártfay hurutos köhögése, időnként belázasodik és bereked.]

Augustus.

1^{én}; szerdán. – Jósá és Hörmann Csurgóra mentek. Jozefina a' Grófnénak írt jókor reggel szobámban. Előpénzt⁵³⁶ adott az új szobaleánynak Borsos Katinak. Kifizettem Netternek a' 200 ft cautio-pénzt⁵³⁷ 1832ről Radnics' jelenlétében. Átadám Tanárkynak⁵³⁸ az ajánlólevelet. Beirogattam. Voltam az Archivumban. Jött hozzám Figdor. Keveset irtam. Itt ebédelt T[änzer]. Lilla, Gyuri és Józsi öcsém. Délután voltam a' Szalay háznál és az aranyzónál. Hazajöven itt találtam Vojnics kisasszonyékat.⁵³⁹ Meglátogatott Bajza. Vele és Jozsival színházba menék. Ott találkozám Vörösmartyval is, ki ma jött haza.⁵⁴⁰ A' nap szeles; az est holdvilágos tiszta: sokat gondoltam ma az ujhelyiekre; több ízben láttam *. A' hurút még délelőtt melyemre szállott; elrekedtem; egész testemen lázt érzék.⁵⁴¹

2d; csütörtök. – Rekedtségem folyvást tartott. Nem igen jól aludtam. Jurcsik volt nálam, kinek fizettem. Irtam. Nálunk ebédelt Bajza és Tántzer Károly. Délután olvastam. Azután Vörösmartyhoz menék Jozsival 's Vojnics Lukácsal. Voltam színházban. Haza jövet láttam *. A' nap szeles. Hurut miatt elrekedtem, köhögtem. T[änzer]. Lilla itt hált; több nap óta a' szállás rendbehozásával foglaltos, a' magyar- és zöldkert utca⁵⁴² szegletén.

3d; péntek. – Végezvén a' végzendőket irtam P[aulinána]..k és M[ukina]..k. Itt ebédelt T[änzer]. Lilla és Feri. Délután még keveset irtam. Voltak nálam Koppel és Bettelheim 's előadák bajaikat a' buza' tárgyában.⁵⁴³ Jött Joska öcsém. Voltam a' Leopold városban⁵⁴⁴ a' Duna' soron; nagy zápor esett, vilámlott, mennydörgött.⁵⁴⁵ Színházba menék Lillával, Lénivel és Jozsival. Az est borult, csillagtalan.

4d; szombat. – Megérkezvén az alföldi gyapju, kimenék annak általadásához.⁵⁴⁶ Postára küldtem a' levelet. Hazajöven volt nálam Dr. Ivanovics. Azután Joska és Vojnics Lukács. Ezek itt ebédeltek is, meg' Tántzer Lilla, Gyuri, és Bajza. Délután olvasgattam. 5 óra tájban kimenék Joskával és Lukácsal a' Muzeum' építését megtekinteni és a' József várost.⁵⁴⁷ Jókor érvén a' színházhoz fölmenénk a' terembe 's fagylaltat vevénk. Ott beszéltem Petr[ichevich]. Horváth Lázárral. Haza jövet szép holdvilágos est. Láttam *. Józsi, Lukács itt háltak.

5d; vasárnap. – Jósá visszajöven Csurgóru!l tegnap estve, ma beszámolt. Beirogattam. Az egész délelőtti időt az ellenőri hivatalban töltém. Délután olvastam a' hírlapokat. Estve felé sétálni menék nőmmel és Lénivel a' hídra onnan a' városra, de estveli harangozaskor már itthon valék 's karszékemben elmélkedém. A' nap szép meleg. Az est tiszta holdvilágos.

⁵³⁶ Fizetési előleg – lásd július 18-i bejegyzés: „holmi bizományokra kérte meg nőmet”, Károlyi György Bártfay-nénak adott megbízásairól.

⁵³⁷ A pénz kezelésével járó állásoknál a' szolgálatba lépéskor befizetendő óvadékok (biztosítékot) visszafizették az alkalmazás megszűntével.

⁵³⁸ Tanárky Gyula (1815–1886) Károlyi Lajos titkára.

⁵³⁹ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

⁵⁴⁰ Füredről – lásd a július 21–26-i bejegyzéseket!

⁵⁴¹ Bártfay betegségeiről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a' naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások; 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma; 13.3.4. Egyensúly: test és lélek).

⁵⁴² A mai belvárosi Reáltanoda utca.

⁵⁴³ Kopelly Fülöp és Bettelheim gabonakereskedők: 8.4. Az üzleti élet szabályai; 8.4.1. A szerződés-kötés menete; 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat.

⁵⁴⁴ Azaz a Lipótváros.

⁵⁴⁵ 9.1.3. Az időjárás megfigyelése.

⁵⁴⁶ Az ún. köztelekre – lásd a 197. sz. jegyzetet!

⁵⁴⁷ Az építkezések megtekintéséről: 9.3. Nyilvános- és magánterek (9.3.4. Séták a belvárosban).

6d; hétfő. – Nyugtalanul 's keveset aludtam. Éjjel köhögés ébreszte föl; a' hurut még inkább megszállá fejemet, 's minden idegeimben törést érzettem.⁵⁴⁸ Reggelizés után Jozefinával Budára menék fiakeren: ott a' nádori lakban meglátogattuk Einzle festőt. Megigéré hogy Gróf György' képét már nem sokára elkészíti.⁵⁴⁹ Onnan Sternhez menék, könyveim bekötése iránt szólni; Joz[efina]. pedig vásznakat vitt által, melyekből a' Gróf N[agy]károlyi szükségeire holmit varat.⁵⁵⁰ 11 óra tájban visszajövenk. Erősen hittem, hogy a' még tegnap érkezni kellett postával tudósítást kapunk Ujhelyből: de megint semmi sem jött.⁵⁵¹ Ebéd után Ferdinandyné jött. Irtam B[arthos]..nak névnapi alkalomra 's egy-két szót P[aulinána]..k. – Estve Vörösmarty' kívánságára színházba menék. Felvonás közben kifordulván láttam *. Hazajövet holdfény volt ugyan de az ég borult. Éjjel villámlott 's dörgött. Nappal nagy volt a' forróság.

7d; kedd. Kezembe adatott Muki' levele, melyben atyja' halálát jelenti. Júl. 31kén húnyt el a' tiszteletre és szeretetre méltó férfiú, Barthos András nyugalmazott Örnagy. Érdemeiről mások mondjanak dicséretet: én csak arról fogok mindenkor szívemből megemlékezni, hogy nemes lelkű ember, példás férj, szerető atya, és kedves hű barát volt. Áldás volt életén, áldás, tisztelet és szeretet lengjen porai felett! – Ő engem nagyon kedvelt, ki azt tőle nem érdemlém. – Sőt hibáztam is ellene, ha – az – hibám.⁵⁵² Adja isten, hogy azt minél előbb jóvá tehessem 's a' boldogultat kiengeszteljem. Addig az leszek, a' ki eddig valék, legalább lenni kívántam.⁵⁵³

Keserű szokat mondék J[ozefinána]..k, hogy leveleimet Mátyástól már több ízben átvevé 's nekem később adja kezemhez. Mentegeté magát hogy kimelésből tette. Én azt hiszem, de nem szeretem. Igéré, hogy többé nem teendi. Ohajtom is, ne tapasztaljam többé.⁵⁵⁴ – Eljövén a' Gróf Csurgóru!l, vele végeztem. Burg. Délfelé hozzám jött a' Gróf. Itt volt ebédén Józsi. Ebéd után ismét eljött a' Gr[óf]. – Könyveimet rakogatom az új szekrénybe Jóskával. Azután kimenék a' városra. Találkozám Wimpergerrel: lakása Neugebau 1. szám 24. második emelet. Hazajöven olvastam Jósának kéziratimból.⁵⁵⁵ Színházba menénk. A' nap szeles, felhős, eső is esett. Estve csillagos. Láttam. Joska itt hált.

8d; szerda. – Álmatlan éjjelem volt. Sokat köhögtem. Sokat tündöttem az Ujhelyiek állapotjáról, 's fontolgattam, most menjek e vagy később.⁵⁵⁶ – Hallám a' 4 órai harangozást. Jött hozzám Huszár Mátyás. Azután Wolfinger. Kammerlohr. Burg. Radnics, kikkel végeztem. Itt ebédelt Tántzerné. Délután olvasgattam, köhögtem. 6 óra előtt kimenénk az üllői utcai kertbe a' dinnyéket megtekinteni. Onnan visszajöven egy ideig a' belső városi kertben mulatoztunk, Jozefina, Joska 's én.⁵⁵⁷ Mi ketten azután a' színházba

⁵⁴⁸ Lásd az 541. sz. jegyzetet!

⁵⁴⁹ Anton Einsle Károlyi György-portréjáról a' napló csak egyetlen ülést rögzít (1838. február 8.). A továbbiakban már csak Bártfay jár a budai műterembe, s augusztus 25-én viszik át a kész, 25 aranyat érő portrét Pestre, amelyet szinte minden ismerőse, többek között Károlyiné is nagyon „jónak” – valójában élethűnek – tart: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

⁵⁵⁰ Lásd az 536. sz. jegyzetet!

⁵⁵¹ A levelezés szakadozottságáról: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócseré; 11.3.7. Szakítás.

⁵⁵² Bártfay a leányával való kapcsolatra céloz, illetve a család anyagi biztonságát jelentő házasság megakadályozására.

⁵⁵³ Barthos András nekrológját, pályájának, temetésének leírását Bártfay készíti el a *Jelenkor* számára: 11.3.1. A pesti leánynevelőben és Bártfayéknál.

⁵⁵⁴ 11.2.3. Házasélet: a napló Jozefinája.

⁵⁵⁵ Itt már valószínűleg a füredi út leírásáról van szó, lásd a július 21–26-i bejegyzéseket és 2.1.3. A narráció típusai és célja, 2.1.4. A naplózézetés technikái.

⁵⁵⁶ Lásd a szeptember 1-jei bejegyzést!

⁵⁵⁷ A városi kertekről: 9.3.5. A városi ember és a természet.

menénk, – az asszonynál Karlovsky maradt, ki a' kertben fölkeresett bennünket⁵⁵⁸ – A' nap tiszta, de szeles. Estve láttam *. A' Gróf éjjel 11kor utazott Csurgóra; én azután feküdtem le.

9d; csütörtök. – Keveset aludtam; köhögtem, tünődtem. – Reggelizés után Budára menék Einzle festőhöz.⁵⁵⁹ Onnan betértem Kiliánhoz, hol Bulwert rendelt meg.⁵⁶⁰ Mértéket vetettem magamnak Kostyálnál mellényre.⁵⁶¹ Voltam az Archivum dolgozó-jában.⁵⁶² Czigler. – Azután H[ercze]g. Odescalchi⁵⁶³ részéről 400 pengő ftot tevének le nálam a' Grófnak. Kiszemeltem Jósával a' Csurgó-Keresztesi ázott irományokat.⁵⁶⁴ – Vettem A[sszony]. kezéből Muki 's P[aulina].. levelét Aug. 3ról.⁵⁶⁵ – Véletlenül itt ebédelték:⁵⁶⁶ Tántzerné, és Pepi k[is]. a[sszony]., Vers[ényi]. Rózsi és Dob. Máli, Jóska öcsém és Lukács, meg' Bajza. Délután elszunnyadtam. Irtam a' Grófnak. Azután Helmezyhez menék. Sétáltam a' város utcáin. Az idő szeles. Nagy főfájásom volt.

10d; péntek. – Éjjelem tűrhető volt; éjjel kevesebbet köhögtem. Jókor reggel bevettem pulsatillat.⁵⁶⁷ Irtam a' Jelenkorba jelentést B[arthos]. halála 's temetése felől. Elvívem azt Helmezyhez. Azután vásároltam kaput⁵⁶⁸ 's nadrágnak valót. Ebéd után Kostyálhoz menék mértéket vétetni.⁵⁶⁹ Azután voltam az Újépületben. Wimperger 24 szám.⁵⁷⁰ Hazajövé Józsi öcsémet rosszul találtam. Beadtam neki nux vomicat.⁵⁷¹ Lefeküdt. A' nap kedvetlen, borult. 8 órai harangozáskor itthon valék, mert színházba nem mentem. Az est csillagtalan. Lefekvés előtt bevettem Bryoniát.⁵⁷²

11d; szombat. – Még kevesebbet köhögtem. – Nálunk reggelizett Burg és Burgné. Ma van B[arthos]..né névnapja. Irtam Mukinak. Megvásároltam számára a' polit[ikai]. tanulmányok kéziratát.⁵⁷³ Dolgoztam az ellenőri számadáson. Ebéd után Olah jött hozzám: általa küldém a' 400 pengő ftot Goszt[onyi]. Lórinak 's Szemethynek a' Nyugtató-ványokat. Azután Jóska öcsém jött, és Vojnics Lukács meg' Rudics Józsi. Irtam a' Gróf-

⁵⁵⁸ A Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesületben végzett munkájáról lásd a 29., 287. sz. jegyzeteket!

⁵⁵⁹ Lásd az 549. sz. jegyzetet!

⁵⁶⁰ Lásd a 7. sz. jegyzetet!: a könyvrendelésekről: 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás; Bulwerről: *The Last Days of Pompeii*, az *Ernest Maltravers* és az *Alice or the Mysteries* című regényeit a naplóban általában férfiak olvassák fel női közönségnek: 8.2. A társas együttléti alkalmak (8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetenézés, bálozás); 7. Az irodalom medialitása, 7.2.2. Olvasmányok.

⁵⁶¹ Kostyál Ádámról, Pest egyik leghíresebb szabójáról és a nála megrendelt ruhadarabokról: 2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban.

⁵⁶² Lásd az 561. sz. jegyzetet!

⁵⁶³ Más összefüggésben lásd az 1839. augusztus 29-i bejegyzést: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.1.3. Események és normák).

⁵⁶⁴ Bártfayék kiválogatták az árvíz idején elázott levéltárnak a fehérvárcsurgói uradalomra vonatkozó iratait. Keresztes falu valamikor a Német Lovagrendé volt, erre utal a neve is. Szent Borbála-pusztá a birtok tartozéka, melyet 1823-ban báró Perényi Imre adott bérbe Károlynak 32 évre.

⁵⁶⁵ Lásd az augusztus 7-i bejegyzést!

⁵⁶⁶ Bártfayék ebédeiről: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek és 61. sz. jegyzet.

⁵⁶⁷ Lásd a 112. sz. jegyzetet!

⁵⁶⁸ Felöltő, télikabát.

⁵⁶⁹ Lásd az 561. sz. jegyzetet!

⁵⁷⁰ Az 1786-ban épült, belső udvaros kaszárnyaépület a mai Szabadság téren állt.

⁵⁷¹ *Strychnos nux vomica*, hánytatódíóból készült homeopátiás gyógyszer. Általános háziszerként használták ülő életmódot folytató, szellemi tevékenységet végzők kimerültségi tüneteire. Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban.

⁵⁷² *Bryonia alba*, fehér földitökből készült homeopátiás szer az éjszakai köhögés ellen – lásd az 572. sz. jegyzetet!

⁵⁷³ Barthos János az elhunyt édesapa végakarata szerint Bártfayéknál fog lakni szeptembertől mint joghallgató – lásd a május 26-i bejegyzést és a 298., 302. sz. jegyzeteket!

nak. Elvégeztem az ellenőri számadást.⁵⁷⁴ Elmenénk a' színházba Jóskaékkal. Ott elbúcsúztam tőle, mert más nap reggeli 3kor indulandó – Bácska felé, Szabadkára. Örömem volt tapasztalni, hogy öcsém igen sok tekintetben javult; szeretni látszik a' míveltséget, 's több izben bizonyítja hogy szíve nem ros. Átlátja 's elismeri fiatalabb kori tévedését, és nem csak sajnálja az elmulasztásokat, hanem ohajtaná kipótolni is.⁵⁷⁵ Adja isten! Egészsége úgylátszik gyenge; legalább az utolsó napokban ros színben volt. – A' nap felhős, borult; estve kiderült az ég, a' csillagok tisztán ragyogtak, láttam *. Midőn már ágyban fekvém, 11 óra tájban gyönyörű esti muzsika volt a' czukor utcában,⁵⁷⁶ hihető valamely Klára' kedvéért.⁵⁷⁷ Sokat emlékeztem, gondolkodtam a' mult, jelen 's jövőről. –

12d; vasárnap. – Egész félnyolczig heverésztem az ágyban. Reggelinél olvastam a' jelentést Barthos bold[ogult]. barátom' haláláról nőmnek és Léninek, melyet hirtelen föltevék⁵⁷⁸ 's a' Jelenkorba adám. Jött Sternné és sógorasszonya Budáról, később T[änzer]. Lilla. – Volt nálam Elenyák is. – Az ellenőri hivatalba mentem; ott végeztem Jerneyvel,⁵⁷⁹ és összejöttem Kazinczy Gáborral,⁵⁸⁰ odajöve Farkasné is (szül. Melczér Marie). Félegykor hazajövék. Nálunk ebédelték a' kis Festetics Comtessek⁵⁸¹ Camilla és Alexandrine (kiknek anyjok B[áró]. Vécsey leány vécséről) és a' Gouvernante.⁵⁸² Kedves két gyermek. – Ebéd után hozzám jöve Karlovsky, 's beszéd közben késznek ajánlá magát Mukinak szállást adni. Elmondám neki miben van e' dolog.⁵⁸³ Itt volt Tántzer Károly is; örült a' Gróf szobáit láthatni, hol épen dolgom vala.⁵⁸⁴ Később Vörösmarty és Tasner is eljövénnek. Megjött Jóska Csurgóról 's levelet hozott a' Gróftul. Vörösmartyval színházba menék. Megjelent Gr[óf]. Széchenyi István is. Sokan, a' mint őt észrevevék, tapsolni kezdenék 's éljént kiáltottak: ő elsőbbsen szalma kalapját arcza elébe emel – azután maga is tapsolt. Páholyából azonnal a' casinói páholyba ment, de ott is rövid ideig mulatott.⁵⁸⁵ Napközben szél port hordott ugyan, de igen nagy meleg volt. Estve gyönyörű csillagok ragyogtak. Több izben láttam.⁵⁸⁶

13d; hétfő. – Az aranyzó elhozván néhány rámáimat, a' képeket beillesztette; 's más rámákat vitt magával kiigazítás végett. Nem kis boszúsággal vevém észre, hogy a' Kölcsey' képe⁵⁸⁷ be van horpasztva. Volt nálam Liedemann Fridrik, timsó dolgoiban. Azután Elenyák, ki ebédén is itt maradt. Délután irtam P[aulinán]..k. – Elhozák Bécsből a' házi bútort hátra lévő részét 's mindjárt el is helyezék. Az asszonynak nagy öröme volt, kivalt

⁵⁷⁴ Lásd a 2. sz. jegyzetet!

⁵⁷⁵ Bártfay József irodalmi tevékenységéről lásd a 129. sz. jegyzetet!

⁵⁷⁶ Az utca neve ma is ez.

⁵⁷⁷ Az éjjeli zenéről: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁵⁷⁸ Itt: megfogalmaz, megír – lásd még az 553. sz. jegyzetet!

⁵⁷⁹ Jerney János (1800–1855) ügyvéd, régész, nyelvész. Az Akadémia támogatásával az Azovi-tenger és a Don vidékén kutatott a magyar őshaza után. 1837-től az Akadémia tagja.

⁵⁸⁰ Kazinczy Gáborról: 6.2. Pest vármegye közgyűlési vitái a vegyesházasságok ügyében (1840. szept. – 1841).

⁵⁸¹ Grófkisasszony.

⁵⁸² Nevelőnő – lásd a 61. sz. jegyzetet!

⁵⁸³ A Bártfayval való szakítás után valóban hozzá költözne Barthos János – lásd a 29. sz. jegyzetet!: 11.3.7. Szakítás.

⁵⁸⁴ A palota megtekintéséről lásd a 77. sz. jegyzetet!

⁵⁸⁵ Széchenyi naplójából: „Elmegyek a magyar és a német színházba. Az előbbiben 30 diák vívátja, miről nem veszek tudomást, s magam is velük tapsolok.” OLTVÁNYI 2002, 775. – A tetszésnyilvánítás gesztusairól: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség; 7.3.4. A társas élet színtere).

⁵⁸⁶ Bártfay egy bizonyos csillagot néz meg többször – lásd az 5. sz. jegyzetet!

⁵⁸⁷ Anton Einsle klasszikusan kiegyensúlyozott, harmonikus Kölcsey-mellképe (1835): 10.1. A lakás (10.1.1. Festmények); 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

az íróasztalkával.⁵⁸⁸ Ma egy lépést sem valék sehol. Délután sokáig volt nálam a' gazdag Wurm⁵⁸⁹ 's kérdezősködött Sztarek után. Színházban nem voltam. Hallám a' 9 órai harangozást; az idő meleg. * nem láttam.

14d; kedd. – Elküldém a' levelet P[aulinána]..k. – Pénzt küldtek N[agy]bányáról az újhelyiek' számára. (23 pengő ftot), melyet megnyugtattván átvettem.⁵⁹⁰ Voltam Peskynél, Hamzánál, Kostyálnál. Azután a' pénzt inventáltam. Ma jött az új szobaleány Kati: Mali pedig Budára költözködött himzést tanulni. Délután olvasgattam. Megvásároltam M[uki]. számára a' Jus Romanumot.⁵⁹¹ Voltam a' dunaparton. Onnan Vörösmartyhoz menék, 's vele a' színházba. Borongós nap és este Koch Archit[ectus]. megérkezett.

15d; szerda. – Ma szándékoztam volna Újhelybe utazni, de már most későbbre maradt.⁵⁹² Még nem valék felöltözve, a' mint Koch Arch[ectus]. jött hozzám. Megpróbálám új ruhámat, melyért Kostyálnak 15 pengő ft varrásbért kifizettem: igazítást kell rajta tennie.⁵⁹³ – Reggeli után a' jó Koch holmit másképen rendelt a' házbútor' elrendelésében.⁵⁹⁴ – Átnéztem a' megadott bécsi számadás irományait. Nálunk ebédelt Koch. (Voltam a' 12 órai misén, oda jött Gr[óf]. Széchenyi István is). Ebéd után írtam keveset P[aulina].. számára: de rám jöven Vörösmarty, vele 's Kochchal sétálni menénk; megtekintők a' munkában lévő gát-sánczot a' tábori-ispotály mellett.⁵⁹⁵ Onnan a' Ludovicca kertjébe, melyet körüljártunk. Ittunk ott vizet.⁵⁹⁶ Visszajövenk a' Józsefvárosi utcán, a' nagy port kerülve, esti 8kor. Hallám a' harangozást. De az ég borult volt. Koch 's Vörösmarty itt vacsoráltak. Összeszólalkozánk,⁵⁹⁷ hogy 17. a' budai hegyek közé megyünk.

16d; csütörtök. – Változást tettek szobámban a' házbútorral. Voltak nálam Koppel és Battelheim 's lefizeték az árpa' árát. Azután Koller, letevő Gr[óf]. Lajos részéről az 1000 p.ft szentesi kamatot.⁵⁹⁸ Összekészítém az ellenőri számadást. Nálunk ebédelt Koch; délután olvastam K[ossuth]. pörét.⁵⁹⁹ Voltam sétálni Kochchal a' Térézia városban és a' Duna parton, 8 órai harangozáskor jöttünk vissza. Szép meleg nap. Estve gyönyörűn ragyogott a' csillag.

17d; péntek. – Levelet küldék a' Grófnak. Volt nálam Schosberger. Inventáltam a' pénztárt 's felettébb nyugtalanított a' talált hiány. Azzal vesződtem egész délig.⁶⁰⁰ Ebéd után ismét olvastam a' pört. Összeszedtem a' bécsi számadásokat. Ismét megvizsgáltam a' számadási naplót. Kochchal Budára mentem sétálni a' hegyoldali úton; azután a' nyugati bástyára: ott muzsika volt; ugyan ott találkoztam 's szólottam Gr[óf]. Wartenslebenékkel.⁶⁰¹ 8 órai harangozáskor jöttünk haza. Már setét volt, midőn B[áró]. Wesselényivel

⁵⁸⁸ Lásd a 338., 441. sz. jegyzeteket!

⁵⁸⁹ Wurm József vaskereskedő.

⁵⁹⁰ Azaz: elismervényt adott a Barthoséknak küldött pénzről.

⁵⁹¹ A római jog egyetemi tankönyve – lásd a 29., 573. sz. jegyzeteket!

⁵⁹² Az utazással kapcsolatos lehetőségekről lásd az augusztus 8-i és szeptember 22-i bejegyzéseket!

⁵⁹³ Kostyál Ádámról lásd az 561. sz. jegyzetet!

⁵⁹⁴ Lásd a 6. és a 174. sz. jegyzeteket!

⁵⁹⁵ Az árvíz után új gát épült a Lagerspítalnál, vagyis a katonai kórháznál a Duna-parton, a soroksári vámházon túl.

⁵⁹⁶ Itt, az Orczy-kertben működött az Illés-kút (Éliás-kút), Pest egyetlen artézi forrása, a 18. századi klasszicista kútházban – lásd a 251. sz. jegyzetet!

⁵⁹⁷ 9.3.5. A városi ember és a természet.

⁵⁹⁸ A szentesi örökvaltságáról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

⁵⁹⁹ Bártfay valószínűleg Benyovszky Pétertől kapta meg az iratokat. Kossuth perének anyaga, többek között ügyvédjének szóváltástervezete az ő másolatában maradt fenn – lásd a 470. sz. jegyzetet! – 6.3.1. Bártfay viszonya Széchenyivel és Kossuthal.

⁶⁰⁰ A pénztári hiányról lásd a 107., 171., 342. sz. jegyzeteket!

⁶⁰¹ 9.3.4. Séták a belvárosban (9.3.5. A városi ember és a természet).

találkozánk az uri utcában, ki ma jött vissza Erdőszádról, Szatmárból.⁶⁰² – Egész nap szép idő; estve beborult.

18d; szombat. – Reggeli után Koch, Josa 's én meglátogattuk Einzlét 's megnéztük nála a' Gr[óf]. György' képét.⁶⁰³ 10 óra után két fiakerre ültünk 's kimenénk Laszkovszky majorjaig, az egyiken Vörösmarty, én 's Josa, a' másikon Koch, nőm, Lényi 's Julis. – Onnan gyalog menénk föl a' Csillag fogadóig. Ebédet rendelvén, azon a' völgyön, hol Jún. 27dikén a' fák' árnyékában mulattunk, fölsétáltunk a' Sváb hegy oldalába: azután azon hely és fa mellett, hol 1836. August. 15d. délután ültünk, 's mellyről tegnap emlékeztetőt vettem, a' disznófő forráshoz jövenk. Ott ittunk, 's azután 1 óra tájban a' Csillaghoz visszajöttünk. Ott evénk. Ebéd után ismét a' völgybe, 's a' fák alatt telepedénk. 5 óra tájban legyalogoltunk Laszkovszkyig, 6 orakor kocscikra ültünk, félhétkor a' hidnál 's 7 kor színházban valék.⁶⁰⁴ A' milanói olasz éneke tetszést nyert. Hazajövet gyönyörűn ragyogott a' csillag. A' nap szeles.

19d; vasárnap. – Alvásom tűrhető volt. Ma van P[aulinán]..m' születésnapja; 19 évü. Részesítse őt az isten annyi jóban, annyi áldásban, mint szívem kívánja, 's olly módon, mint azt önmaga ohajtja. Két hét előtt azt hittem még, hogy személyesen köszöntöm meg mai napon: de az nem teljesült; talán jobb minden tekintetben ha később megyek.⁶⁰⁵ – Voltam az ellenőri hivatalban egész 1. óráig. Itt voltak ebéden: W[esselényi].. Koch, Ferdinandy két leánykájával. Délután jött látogatóba T[änzer]. Pepi és Emmi. Irtam P[aulinána]..k 7 óra felé sétálni menék Kochchal a' Gellért hegyre. Hallám az esti harangozást. Szép csendes nap volt.

20d; hétfő. – Reggel óta nyomoztuk Jósával a' pénztári hiányt, de nem akadtunk rá. Délfelé íróasztalom' fiókjait átvizsgáltam.⁶⁰⁶ Eső esett. Itt ebédelt Koch. Még ebédnél ülénk, midőn Engelné jött, leveleket hozván az újhelyiektől. Nekem Battha Balinttól, melly mellé 40 pengő ft adatott a' nézsai Ispány' számára Mukitol. Napló 's levelek olvasásával foglalkodám, 's azután iratimat rendeztem.⁶⁰⁷ Irtam Schmidnek Bécsbe. Nőm, Koch, Karlovsky 's én Budára menénk, hova tömérdek nép gyűlt a' hegyoldalt annyira ellepve, hogy az utakon alig lehet járni. Ott hallgattuk 7től félnyolczig a' muzsikát.⁶⁰⁸ 8 órai harangozáskor hazajövenk. Az udvaron láttam * bár az ég felhős volt. Lényi roszszul érezvén magát itthon ült.

21d; kedd. – Nőm kezembe adá a' D[ókus]. Itélőmester által érkezett leveleket. Átadám B[attha]. Pál' levelét Horváthnak. Átvevém a' Tiszabői haszonbért, mellyett egy zsidó hozott levél mellett. Irtam Borsiczkyknak Pozsonyba. Összejöttem Gróf Istvánnal 's keveset szólottam. Voltam Helmeccynél 's kiadtam Schverz. pénzét. Délben elhozták az újra borított sárga dívánt. Nálunk ebédelt Koch. – Ebéd után Schosberger jöven hozzám, fizetett Gr[óf]. István részére 2 ezer pengőt: ekkor világosodott ki a' pénztári

⁶⁰² Szatmár vm., a mai Erdőd-Szada. Wesselényit a Királyi Tábla június 15-i ítéletében arra kötelezte, augusztus 21-ig nyújtsa be a per okmányait, így Wesselényi 15-én az összegyűjtött iratokkal elindul Kölcseytől Pestre: 5.5. Tanúvallomások gyűjtése Szatmárban (1838. máj.–aug.).

⁶⁰³ Lásd a 121., 549. sz. jegyzeteket!

⁶⁰⁴ A kirándulásról: 9.3.5. A városi ember és a természet; az emlékképpen gyűjtött levelekről lásd a 252. sz. jegyzetet!

⁶⁰⁵ Az utazással kapcsolatos megfontolásokról lásd az 592. sz. jegyzetet!

⁶⁰⁶ A pénztári hiányról lásd a 107., 171. 342. sz. jegyzeteket!

⁶⁰⁷ Lásd a 397., 464. sz. jegyzeteket!

⁶⁰⁸ A város környéki kirándulóhelyekről: 9.3.5. A városi ember és a természet.

hiány.⁶⁰⁹ Azután írni kezdék P[aulinána]..k, de félben szakasztattam. Sötétetni kezdvén már színházba menék. Fölvonás közben kimenvén láttam *. – Szép meleg nap volt.

22d; szerda. – Öltözéskor mondtam A[sszony].nak, hogy talán Engel leányával megyek. Megütközni látszott rajta, 's azon is, midőn mondtam hogy legalább 2 hétig künmaradok.⁶¹⁰ Voltam Budán Lang és Stern könyvkötőknél a' tud[ós]. társaság' dolgában. Alig jövék haza Döbrentei látogatott meg 's a' Tudománytárról költség-kivonatot kért. Ebben dolgoztam Helmezcynél délutáni lig.⁶¹¹ – Nálunk ebédelt Burgné 's Koch. – Ebéd alatt Szemere Pali jött meg, ma érkezvén újáról. Jó színben van. Keveset szólhaték vele, mert Péczelre sietett. Volt nálam Dókus Itélőmester, 's egyetmást szólott, a' maga módja szerint, az Újhelyiekről is.⁶¹² Irtam P[aulinána]..k folytatólag. Azután színházba menék. Estve az ég borult volt, de még is láttam csillagot.

23d; csütörtök. – Volt nálam egy Tolnai Tisztviselő, Schosberger, Krausz, Mihálkovics Jászkapitány kérvén, küldenék egy levelet N[agy]károlyba mellyben 100 pengő van zárva. Irtam Újhelybe B[arthosnéna]..k és Mukinak. Itt ebédelt Ferdinándyné 's gyermekei meg' Koch. Délután megnézték a' Gróf' szobáit.⁶¹³ Olvasni akartam karszékemben, de az álmom elnyomott 's egy óráig szunnyadtam. Zengett és eső esett. Volt nálam Koppely gabona kereskedő és Gr[óf]. Sztáray Muki. Irtam folytatólag P[aulinána]..k. – Magához kérvén Helmezczy, 7 óra tájban hozzá menék. Oda menet az utcán találkozom Windischel⁶¹⁴ 's még egy másik Piaristával, kik hozzám jöttek. Sajnálom hogy itthon nem lehettem. Félkilenczkor jövék haza. Az ég borult, csillagtalan. Megjött a' Gróf.

24d; péntek. – Reggelizés után a' Grófhöz menék, mert hivatott, 's beszéltem vele egyről-másról. Midőn Helmezczyhez menék, Windisch és Barthos jövének előmbe. A' m[agyar]. t[udós]. társaság fő- 's mellék pénztára vizsgálatánál valék ebédig.⁶¹⁵ Itt evett Koch. Nálam voltak délután: 3 zsidó, Brünek, Juranek kivel 2 ezer köböl búzára contractus köttetett, Windisch, Reviczky Consil[iarius].⁶¹⁶ és Dókus Itélőmester. Befejezém a' levelet P[aulinána]..k, összekészítém a' pakétákat 's a' Piaristákhoz vitetém. Magam is oda menék, de Windisch az utcán találtam.⁶¹⁷ Helmezczyhez tértem be, 's ott dinynyével tartottak ozsonnára. Hallám az esti harangozást. Vacsora után olvastam féltizenegyig, míg a' Grof Csurgóra el nem utazott. Bevettem Can[tharist].⁶¹⁸ Elég nyugton aludtam.

25d; szombat. – Mindjárt reggel Brünek jöve hozzám, kivel végeztem a' Gróf István nálam volt pénzei felől. Áadtam neki 2,448 f 20 x 5000 + 6000 fto pengőben. Volt nálam Koch is Ober kőfaragó végett. Azután Horváth, Gróf Almásy Fiscalisa, kicserélvén

⁶⁰⁹ Lásd az 592. sz. jegyzetet!

⁶¹⁰ A Barthos Paulinával és az utazással kapcsolatos nézeteltérésről lásd az 592. sz. jegyzetet! 11.2.3. Házaselet: a napló Jozefinája.

⁶¹¹ A Tudománytár az Akadémia folyóirata, 1834–1836-ban Toldy Ferenc, majd Csató Pál irányítja. Az 1837-től induló *Értekezések* kötetait Luczenbacher János, a *Literatúráé* Almási Balogh Pál szerkesztette; az Akadémia folyóirat- és könyvkiadási ügyeiben Bártfay jár el: lásd a 213., 267., 370. sz. jegyzeteket!

⁶¹² Lásd a 248., 380. sz. jegyzeteket!

⁶¹³ A ebédekről és a palota megtekintéséről: lásd a 61., 77. sz. jegyzeteket!

⁶¹⁴ Windisch kegyesrendi szerzetes, a sátorlajújhelyi piarista gimnázium tanára.

⁶¹⁵ Lásd a 616. sz. jegyzetet!

⁶¹⁶ Reviczky Imre táblai ülnök, a korábbi kancellár bátyja. 1833-tól a Királyi Tábla bírja, tanácsos, a Helytartótanács hivatalnok, üzleti kapcsolatban állt Károlyi Györggyel.

⁶¹⁷ Ő kézbesíti ugyanis az újhelyi csomagokat.

⁶¹⁸ Kőrisbogarból készült homeopátiás szer, főként a vizeletképző és a nemi szervek betegségeinek tüneteire: Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban.

ennek Obligatioját;⁶¹⁹ Reviczky Imre Juratusa, kinek 72 ft pengőt fizettem; és Vörös. – Átadám Rosz József N[agy]károlyi zsidónak a' levelet 100 p.fttal.⁶²⁰ Radnicsot szinte kifizettem. Irtam Einzlénak, hogy a' Gróf képét küldje el Pauli által: a' Kölcsey arcképét elküldém neki igazítás végett.⁶²¹ – A' kép megjött. Az ára 25 arany.⁶²² Nálunk ebédelt Koch. Délután az építési költségeket néztem által 's vontam ki. Volt nálam Szirmay Antal Kassáról. Azután Bajza nejjével. Voltam színházban. Láttam *.

26d; vasárnap. – Egész délig az ellenőri hivatalban valék. Itt ebédelt Szemere 's nője, Koch, a' két kis Festetics Comtesse 's Gouvernante-jok.⁶²³ Délután föltevém Szemerének a' Contractust. Volt nálam Kuncwalder 's nálam hagyá az eladás-vevési szerződést áttekintés végett.⁶²⁴ Elolvasám Szemerének a' jelen Naplóból a' mi Füredről van följegyezve, mert kívánta.⁶²⁵ Vele menék színházba. Délelőtt esett. Láttam *.

27d; hétfő. – Fölkeléskor hallám, hogy az éjjel a' Leopold városban tűz volt. Alig öltöztem föl, jött hozzám Rosette vásáros árva, adtam neki' 1 pengő fto. Azután Schosberger. Utána Dr. Ivanovics. Itt ebédelt Koch. Ebéd után jött a' Gróf és Grófné Csurgóru. Volt nálam Schosberger, Bettelheim és Koppel. – Jött estve felé a' Grófné is hozzánk. Megnézte a' Gróf portraitját,⁶²⁶ mellyet nagyon jónak talált, legjobbnak a' Gróf minden meglévő arcképei közt. Szemere szinte akkor jött, midőn a' Grófnét elkísértem a' lép-csőig; vele mentem színházba, de már ülést nem kaphattunk a' sok ember miatt 's kénytelenek valánk állani. A' darab (Fiesco)⁶²⁷ nagyon hosszú lévén, a' 3ik felvonás után hazajövék. Láttam * Az egész nap szép tiszta, de nem igen meleg, és sok por volt a' vásár miatt.⁶²⁸

28d; kedd. – Még föl sem valék öltözve, midőn a' Gróf magához hivatott; nála voltam 9 óráig. Azután dolgoznom kellett volna, de nem volt nyugtom. Ismét nálam voltak Schosberger, és Koppel meg Bettelheim. Azután a' Gróf. Később Szabó László. Utána Szemere, nője, és Albert fia: lefizették a' tartozást. Ismét jött a' Gróf. Délig aztán dolgoztam, mennyit hamarjában tudtam. Koch itt ebédelt. Ebéd után ismét a' reggeli zsidók zaklattak.⁶²⁹ Volt nálam P[áter]. Tamásy Piarista Rector. Elzárkoztam 's úgy dolgozhattam.⁶³⁰ Estve felé kimenék sétálni Koch társaságában a' város' utcáin, 's hazajövéen e' sorokat írák 8 órai harangozás alatt. – Ma délig eső esett, de hűvös nem lett utána a' levegő.

29d; szerda. – Reggel mindjárt a' Gróf hivatott. Végeztem vele egyetmást; írtam Orosházára. 9-10 óra közt a' Gróf 's Grófné elutaztak. Délig még holmit dolgoztam. Inventáltam a' pénztárt; ez tartott délután is, mert hiány mutatkozott.⁶³¹ Itt ebédelt Koch. Menőben valék játékszínbe, midőn Rába⁶³² levelét vevém – Kölcsey haláláról.⁶³³ Meg-

⁶¹⁹ Kötelezvény – lásd az 1841. augusztus 26-i bejegyzést!

⁶²⁰ Lásd az augusztus 23-i bejegyzést!

⁶²¹ A kép ugyanis behorpadt – lásd az augusztus 13-i bejegyzést!

⁶²² Einsle Károlyi György-portréjáról lásd a 121., 549. sz. jegyzeteket!

⁶²³ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

⁶²⁴ 8.4. Az üzleti élet szabályai; 8.4.1.A szerződéskötés menete.

⁶²⁵ A napló mások számára nyilvánossá tett részeitől: 2.1.2. A napló közönsége, 2.1.3. A narráció típusai és célja, 2.1.4. A naplóvezetés technikái.

⁶²⁶ Mellkép – lásd a 121., 549., 622. sz. jegyzeteket!

⁶²⁷ Friedrich SCHILLER – NAGY Ignác, *Fiesco* (magyar bemutatója: 1837. november 22.).

⁶²⁸ A pesti vásárok országos jelentőségűek voltak. Ezek alakították az éves árakat. A János-napi, ún. nyárutói vásár még nem számított igazi terményeladási időpontnak, hisz sok helyen még csépeltek augusztus végén.

⁶²⁹ T. i. a vásár miatt megszaporodó alkudozások miatt.

⁶³⁰ A bezárkózásról: 9.1.2. Időhiány; 9.3. Nyilvános- és magánterek.

⁶³¹ Lásd a 600. sz. jegyzetet!

⁶³² A nagykárolyi ügyész.

⁶³³ A narráció váltásairól: 2.1.3. A narráció típusai és célja; Kölcsey haláláról: 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

dermedtem a' hírre. Kalapomat ragadám 's futva futottam a' Nagyhid utca⁶³⁴ felé a' Fáy házhoz. Szemere Palira esett első gondolatom. De ő és nője már színházba menének. Oda futottam. Szemere megpillantott, 's magához szóllított, fognék mellette helyt. Iszonyú kínok közt ülék oldalánál, kivált midőn változást vevén rajtam észre, faggatott, kérdezett, mi bajom. – A' történet 's pillanat sokszor könnyebben segítik ki az embert, mint a' legnagyobb fontolgtatás melletti rákészsülés. Azt mondtam neki: nagy, nagy bajom van, – olly állapotban vagyok, mint az áradás' idején. Ez részvétre gerjeszté őt irántam – így talán könnyebben fogja elviselhetni a' gyaszos hír' csapását. – Játék után nőjének sugtam meg a' dolgot egész testemben remegve, hogy férjét készíthesse el. – Az ég csilagos volt. Itthon közlöttem a' tudósítást nőmmel. – A' mint leverve valánk, képzelhető millyen éjt töltöttem. –

30d; csütörtök. – Első gondolatom – Kölcsey' elhunyt volt. Nincs szóm érzelmi állapotomat kifejezni. Szívszorulást érzek tegnap óta. Munka által akartam elszórakozni. Jött hozzám Alter; Grünschnek, Horváth László; később Szemeréné: tanácskoztunk, mikép adja Palinak a' dolgot tudtára. – Elfeledém följegyezni, hogy tegnap délután Stettner és Prof[essor]. Péczely látogatának meg; volt nálam Engelländer is Újhelyből, később Pigay. – Kifizettem Ferdinandyéknak 413 ft 40 krt pengőben. – Az ellenőri hivatalban elkészítém a' még szükségesekeket. Gr[óf]. Telekihez mentem, de nem vala otthon. – Elmenék B[áró]. Wesselényihez (a' Vadászkürtbe, 45 szám alatt)⁶³⁵ akkor dictalta⁶³⁶ a' folyamodást Gräffenbergbe mehetés végett; közlöttem vele Kölcsey halála hírét, melly őt szinte megrázta. Onnan Szemerekhez futottam, nem vala hon, ebédre ment Fáyhoz. – Hazajöttem. Itt ebédelt Koch. Délután Gr[óf]. Telekihez menék, 's szólottam vele. Visszajöven itthon találám Szemerét. Kimélve 's vigyázva annyit mondék neki, hogy Kölcsey megmaradásához semmi remény nincs, készen kell lennünk elvesztésére. Minek hallására könyük lepték el szemeit 's arcát, 's mindég némább lett. 5 órakor elkisérém az ülésbe,⁶³⁷ de magam Helmechnyél vártam félhétig: ekkor kihivatám az ülésből 's színházba menék vele – isten látja! nem mulatságból, hanem hogy Szemere' figyelme elfoglalva legyen. – De a' halálhír már mindenfelé elterjedt; a' ki csak meglátott kérdé, úgy van e? – Ha Szemere közel volt, hímeztem-hámoztam a' dolgot: de ha nem hallá, igenlöttem, – mert mit is tehettem mást? – Dél óta borult és szeles, komor kellemetlen idő olyan volt estve is midőn hazajövék: hideg, csillagtalan. – De az 1⁶ fölvonás után a' színházbol kimenven halálám a' 8 órai harangozást.

31d; péntek. – Legelőbb irtam Brüneknek Vásárhelyre Engelländer iránt. Azután Jósának adtam 2 ezer pengőt a' Csurgói fizetésekre. Jegyezni kezdém emlékeztetőimet

⁶³⁴ Az utca torkolata a hajóhid kiindulópontja volt. Itt állt a pajta, ahol az alkatrészeket tárolták. A mai belvárosi Deák Ferenc utca.

⁶³⁵ A szálló 45. szobájába. A szálló a mai Türr István utca 5. szám alatt állt. A fogadó épületét Pollack Mihály tervezte 1815-ben. A kapu fölött kis vadászkürt függött. Hamar népszerűvé vált szép fekvése és a szomszédos Vigadó és Váci utca miatt. Modern, folyóvízes berendezéssel rendelkezett, benne egzotikus télikert állt, kávéházába a hazai és a külföldi lapok tömege járt. Nevezetes lakói a korban – Wesselényi mellett – Vörösmarty Mihály, Johann Strauss, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond és Petőfi Sándor.

⁶³⁶ Augusztus 22-én Wesselényi megbetegsége hirtelen rosszabbodni kezdett, még a látó szeme is elhomályosult. Emiatt hatósági orvosi igazolást szerzett be, hogy a kor neves orvosához, Prieznitzhez utazhasson a gräffenbergi vízgógyintézetébe. Állapota romlásához hozzájárult barátja, a védelem stílári összecsíszolását végző Kölcsey hirtelen halála is: 5.6. Wesselényi betegsége.

⁶³⁷ A Magyar Tudós Társaság ülésébe mennek. Széchenyi is itt értesült Kölcsey elhunytáról. „Első ülés a magyar akadémián. Megérkezett Clark a Náddorral. Hír: 'Kölcsey meghalt.'” OLVÁNYI 2002, 779.

elmaradásom' idejére.⁶³⁸ Szemere és Schedel jövőnek hozzám 's fölszólítának, mondanám meg, miben van a' Kölcsey felől szállongó hír – mert Pali mindenre kész; – és megmondám 's a' levelet elolvasám előttök. Jött hozzám Horváth László, ki ma ment vissza Vásárhelyre. Sched[el]. nagyon jónak találá a' Gróf Gy[örgy]. képét: de úgymond a' Wesselényi képe nagyobb művészre mutat. – Én e' véleményben nem vagyok.⁶³⁹ – Azután a' Piaristákhoz menék; sokáig szólottam a' Provincialissal, 's megköszöném neki P[áter]. Barthos általtételét Újhelybe. – A' P[áter]. Rectortul átvettem az 1200 pengő ftot a' Gróf számára. – 12 óra után Waltherr Paulayhoz vezetett, kivel a' lovak 's szekér iránt értekeztem, melly Újhelyig viszen.⁶⁴⁰ Hazajöven itt találám W[esselényi]. levelét, mellyben kér, nézném által a' Fölséghez intézett német nyelvű folyamodást. Kevésvártatva maga is eljött, de ebédre maradni nem akart, máshova lévén ígérkezve. – De Koch nálunk ebédelt. Mindjárt délután a' német folyamodást néztem által, 's elküldém.⁶⁴¹ Azután dolgaimekhez láték, mert hétfőnél későbbre már nem halasztom utamat. Már eddig is repültem volna, csak lehessen. – Jött Stuller a' hirrel, hogy Dubraviczky Alispán levelet kapott, mi szerint nem Kölcsey Ferencz halálozott meg, hanem más Kölcsey. Ugyan ezt izené nekem Szemeréné is Miska inasa által. Nem sokára maga Szemere futott hozzám ugyan e' hirt hozva derültebb arcczal. Én ráhagyám, de valami azt sűgá belsömben: nem úgy van. Pali pipára gyújtott 's nálam mulatott. Beszédünk' tárgya a' lélek halhatatlansága 's a' jövő élet volt. Én Kant véleményét hoztam szóba.⁶⁴² Sz[emere]. elmenven egy kissé sétálni, én az alatt – azt íram, miben a' Gróf megbízott.

⁶³⁸ A naplóírás szüneteltetéséről: 2.1.4. A naplóvezetés technikái.

⁶³⁹ Einsle Károlyi György-portréjáról lásd az augusztus 27-i bejegyzést és a 622. sz. jegyzetet!

⁶⁴⁰ Az utazásról lásd a 605., 610. sz. jegyzeteket!

⁶⁴¹ Wesselényi szeptember elsején nyújtotta be felségfolyamodványát, amelyben kéri, hogy sürgető gyógykezelése miatt kb. négy hónapra függesszék fel perét: 5.6. Wesselényi betegsége, 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.).

⁶⁴² Részletesebben: 8.1.1. A társalgás hangneme.

1838. SZEPTEMBER

[Wesselényi elszánja magát arra, hogy betegsége miatt pere halasztását kérje. Német nyelvű folyamodványának végső formáját Bártfay adja meg.

Bártfay Újhelybe készül, a gyászoló családhoz. Fekete fülbevalókat, díszgombokat, szivart visz ajándékba. Három örömmel és bánattal teli hetet tölt ott, felesége megrökönyödésére egyedül látogatva meg Barthosékat. Hosszú esti beszélgetések, vidám kirándulások váltják egymást. Egy ízben a várhegyre mennek Mukival, Paulinával távcsővel élvezni a „fölséges” kilátást, énekelni, kipróbálni a visszhangot, parittyázni és felolvasni barátjának, Vörösmartynak az Eger című kiseposzát. Bártfay közben hivatalos ügyeket intéz, rendelkezik a szőlőeladás, a biztosítások, a gyermekek jövője ügyében. Magával viszi – ahogy barátjának, Barthos Andrásnak halálos ágyán megígérte – Jánost (Mukit) Pestre, joghallgatónak.]

Szeptember.

1^{én}; szombat. – Készültem az útra, 's ennél fogva rendelkeztem dolgaimmal. Délután szinte. Estve felé kimenék Kochchal: a' kigyó utczában⁶⁴³ vásároltam Seefeldernél fekete füllengőket 's gombokat.⁶⁴⁴ Medetznél cigarrókat.⁶⁴⁵ Gyönyörű holdvilágos est. –

2^{kán}; vasárnap. – Délelőtt az ellenőri hivatalban. Nálunk ebédelt Wesselényi,⁶⁴⁶ Szirmay Antal, Koch, Dzwonkovski. Egész estig irtam. Szemere délután hozzám jöve 's elbúcsúzott. Holdvilágos est.

3d; hétfő. – Irtam a' Grófnak. Megfizettem Koch' kezébe a' Bécsben készült házi butorokért 800 pengő ftot (maradt tartozásban még 300 néhány pengő ft.).⁶⁴⁷ Az Árvának, és egy szegény Juratusnak adtam egy-egy pengő ft segedelmet.⁶⁴⁸ Ebéd után 2 órakor kocsiba ültem 's Kertészfyvel Újhely felé indultam. Gödöllőn itatott a' kocsis: az alatt görög dinnyét ozsonnáztunk. Igen szép holdvilágos est: de a' nagy homok miatt csak 8kor értünk a' Kis Bagi v[endég]fogadoba.⁶⁴⁹ Mig a' kocsis étetett, vacsoráltunk. 10 órakor tovább indultunk, 's éjjel után 1kor Hatvanba értünk. Magam aludtam a' szobában, Kertészfy a' kocsin maradt.

4d; kedd. Reggeli félőtkor elindulánk; 8 óra tájban Gyöngyösre értünk. A' kocsis szénát vetett a' lovaknak, én egy pohár czukros tejet ittam. 11 után Kápolna. Ott ebédeltünk, parádi vizet ittam borral. – 5 óra tájban Kövesd.⁶⁵⁰ A' kocsis itatott. Vettem szilvát (egy iczét egy garasért) de éretlen volt. Vettem egy dinnyét is 8 krajczáron. A' teli hold

akkor tolakodott föl a' láthatáron, midőn Keresztesre⁶⁵¹ értünk. Félkilenczkor estve Emődre jutottunk. Ott nem kaptunk egyebet vacsorára csipős juhtúrónál, melyre vizes bort ittunk 's az állásban⁶⁵² feküdtünk le: én a' földön vetett szénára öltözötten 's köpönyegemben, – Kertészfy pedig a' kocsiban – 's ő jobban járt, mert én a' földön felette sok bolhát szedtem magamba, – de a' mit csak más nap déltájban vevék észre, midőn a' kelletlen vendég sereg ruháim alatt testemig hatott.

5d; szerda. – Még alig volt 3 óra reggel, midőn fölkászolodtunk az emődi állásból, 's igen tiszta holdfénynél tovább indulánk. Midőn a' körömi révhez⁶⁵³ érénk hajnalott. A' kelő nap első sugárait Köröm 's Lúcz⁶⁵⁴ közt lövellé rám a' nap. Mi előtt ez történt igen kellemest érzék magamban, 's gondolatban – röpültem. A' Harangodon⁶⁵⁵ egy csárdánál a' kocsis itatott: én pedig gabona pálinkát ittam, (a' mi évek óta nem volt számban), mert gyomrom az üresség 's reggeli hideg miatt reszketett. Félizkor Szerencsre. Ott ebédeltünk, rosszúl. Délutáni 1 óra előtt tovább indulánk. A' kocsis nagyon álmos volt. A' nagy szárazság miatt nagy por volt a' hegyalljai úton. Vámos Újfaluba értünk félőtkor; a' kocsis szénát vetvén a' lovaknak itatott: én ott Kertészfy' kezébe 33 ftot adtam költség kifizetésre. – Föltűnt a' hold, midőn Újhelyhez közelgénk, hova félnyolczkor értünk be. Az utcán állítam meg a' kocsit, 's lassan menék a' házhoz. Első volt Szerafina, ki megpillantott, Klarival a' konyhában. A' többiek látogatóban lévén hol betegnél hol a' városon, csak akkor jövének haza, midőn már holmimat lerakatám. Igen meleg szivességgel láttak mindnyájan. P[aulina]. nyakamba borult és sírt. Öröm és bánat' érzései váltották egymást nálam is. Vacsora után sokáig ülének ágyamnál P[aulina]. és M[uki]. majd éjfélig beszélgetve. Reggel, bár két éjjel már keveset aludtam, az ismert pásztor-kürt hangjaira fölébredék 's öltöztem.

6d; csütörtök. – Szíves, bizodalmas közlésekben telt a' nap hol a' kertben, hol a' szobában. Estve felé P[áter]. Windisch jött búcsúzni, más nap Kassára menendő B[áró]. Sennyehez. – Reiner is ott ült a' gyepágyon.⁶⁵⁶ Az est csillagos. Hosszú, végtelen idő után #.⁶⁵⁷ Igen jól 's édesen aludtam.⁶⁵⁸

7d; péntek. – A' postamesterné jött látogatóban. Irtam Jozefinának. Balásházy T. kisasszony és Dókus Samu estve felé látogatóban voltak a' háznál. +.⁶⁵⁹

8d; szombat. – Voltunk együtt templomban a' Piaristáknál. Onnan sétáltunk a' Ronyva' partján a' fürdőhelyig. Azután vissza nagy hőségben. S[usanna]. átadá a' pénzt Theodor⁶⁶⁰ számára, hogy az Allgemeine Versorgungsanstalt pénztárába tétessék. Levelet kaptam Jozefinától. +.

9d; vasárnap. – Jókor reggel a' temetőbe mentem Paulinával atyja sírjához. Ott emlékeztünk a' boldogultról, és -. Voltunk templomban a' Piaristáknál. Velünk ebédelt Dókus. Délután kikocsiztunk a' Káté szőlőbe.⁶⁶¹ #.

⁶⁵¹ Ma: Mezőkeresztes.

⁶⁵² A lóváltó helyen.

⁶⁵³ A Sajón való átkeléshez.

⁶⁵⁴ Ma: Tiszalúc.

⁶⁵⁵ Ma: Újharangod.

⁶⁵⁶ Pamlag vagy ágy gyanánt szolgáló földrakás, melyet földestül felhasználott gyeptéglával takarnak be.

⁶⁵⁷ Lásd a 311. sz. jegyzetet!

⁶⁵⁸ Az újhelyi út leírására: 2.1.3. A narráció típusai és célja, 2.1.4. A naplóvezetés technikái; 12.4. Testi kapcsolatok leírása (12.4.1. Szexualitás, a Bártfay-napló egyedisége).

⁶⁵⁹ Itt és a továbbiakban lásd a 311. sz. jegyzetet!

⁶⁶⁰ Paulina hatéves öccse.

⁶⁶¹ Lásd a 310. sz. jegyzetet!

⁶⁴³ A mai névvel azonos belvárosi utca.

⁶⁴⁴ Értsd: fülbevalókat és féldrágakő- vagy üveggombokat a Barthos család gyászruháihoz. Az ékszerek jelentőségéről: 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

⁶⁴⁵ Lásd a 255. sz. jegyzetet!

⁶⁴⁶ Wesselényi felségfolyamodványának elutasítása után kihallgatást kér a nádortól, aki azonban nem fogadja: 5.6. Wesselényi betegsége; lásd a 636., 641. sz. jegyzeteket!

⁶⁴⁷ Lásd a 338., 441. sz. jegyzeteket!

⁶⁴⁸ Azaz: segély. Károlyival való közös szociális gondoskodásukról: 4.3.4. Jótékonykodás.

⁶⁴⁹ Bag Károlyi György tulajdona, a mátraalji Feldebrő központú uradalom része Gyöngyös mezővárossal együtt.

⁶⁵⁰ Ma: Mezőkövesd.

10d; hétfő. – Ismét kaptam hazulról levelet. Estve felé P[aulina]. és M[uki]. Balás-házyékhoz menének. Dél tájban Moskovics vala itt. + Estve csillagot néztünk látcsőn.

11d; kedd. – Irtam J[oze]finána]...k. Olvastuk K.⁶⁶² naplóját. Minden nap szíves, bizodalmas együttlét és beszélgetés. A' szegény kesergő anyja néha vidámabb. Szerafina is közlékenyebb és közelítő +.

12d; szerda. – Reggel egy körülmény nyugtalanított. – +.

13d; csütörtök. – Voltam M[uki].val látogatóban Dókus S[amu].nál és Inczédynél. – Estve felé voltunk P[aulina]. és S[usanna]. a' pinczénél. +.

14d; péntek. – Reggeli félhatkor a' magos-hegyre menénk P[aulina]. S[usanna]. M[uki]. 's én. Oda fen énekeltünk, olvastunk (Eger, Vörösmartytól)⁶⁶³ 's a' fölséges látásban gyönyörködünk. Néztünk látcsőn is. A' vidék igen igen szép, méltó hogy külön irasék le. Az idő tiszta 's kedvező volt. Lejövet az izzadásig meleg volt. Az orosz templom vagy is torony irányában, a' magoshegyi szőlők alatt vízhang; ott jó ideig álltunk, kiáltottunk, nevettünk. Délután elszunyadtam. +.

15d; szombat. – S[usanna]. M[uki]. S[amu]. T[heodor]. 's én Szilváásra mentünk; P[aulina]. hon maradt. Mihályiban⁶⁶⁴ megállánk Battháéknál. – 11kor Szilváásra értünk, hol szívesen láttam bennünket. Ebédig M[uki].val a' kertben jártam. – Délután ismét Mihályiban álltunk meg. Estve 8kor visszajövének. +.

16d; vasárnap. – Templom után meglátogattuk Reinert, és Moskovics Drt. – Délután P[aulina]. klavirozott. – Meglátogattuk Szirmayékat és Matildát a' Casinóban. – Onnan Milotayhoz. +.

17d; hétfő. – Eső esett, délután. Délelőtt Engelnél 's a' Casinóban. – +.

18d; kedd. – Olvastunk. Voltunk a' vízhangnál, és a' völgyecskében. Parityáztunk is. +.

19d; szerda. – P[aulina]. rosszul volt. Aggodalom. Itt volt Vas P[aula]. és Balás-házy T. – Délután P[aulina]. lefeküdt. – Jött látogatóban Dókus S[ámuel]., beszélt a' szőlő eladásról. Megérkezett P[ater]. Barthos, hozott levelet nőmtől. –

20d; csütörtök. +. 21d; péntek. Voltunk a' Sátor-szőlőben és a' várhegyen. – [a sor felett öt szó titkosírással]

22d; szombat. Voltam Dókus Samunál, Inczédynél, Milotayt nem találtuk hon. Délután Battháékkal, kik egész nap Ujhelyben mulattak. Estve felé sokat beszéltem P[aulina].val az udvaron járva; később az anyjával és Mukival. – +.

23d; vasárnap. Délelőtt templomban, azután jött Kascák. Délután voltunk a' Köves-hegyi szőlőben. Ez volt az utolsó nap és éj, melyet Ujhelyben töltöttem...

24d; hétfő. – Három negyedkor kilenczre indultunk el a' háztól. Farkastól egy negyedkor tízre. Megálltunk Vámos Újfaluban, egész addig eső csepegett. – Deleltünk Bekecsen. Háltunk Körömben. – Uti társunk Schön Wilhelm Ujhelyből, és Lyabovics Ungh V[árme]lyéből..

25d; kedd. – Ebéd M[ező]kövesd; hálás Gyöngyös.

⁶⁶² Talán Kölcsey országgyűlési feljegyzéseiről lehet szó, amelyet 1834-ben Bártfayn keresztül küld el Wesselényinek, s amelyről ő valószínűleg másolatot készített. Lásd a június 10-i bejegyzést: itt Kölcseytől kapott leveleit küldi Paulinának, akinek bár személyes kapcsolata nincs a költővel, emlékverset kap tőle a 17. születésnapjára: 11.3.2. Emlékversek.

⁶⁶³ Eger, 1827, VÖM 5. köt., 97–174.

⁶⁶⁴ Ma Sátoraljaújhely külterülete.

26d; szerda. Reggeli Hatvan; ebéd Gödöllő; estve 8 óra előtt szép holdvilágnál beértünk Pestre.

27d; csütörtök. – Átvettem Jósától az ideigleni számolás' jegyzékét; inventáltuk a' pénzt nagyjából. Dél tájban kifordultam a' városra. Délután B[áró]. Wesselényi jött hozzám.⁶⁶⁵ Irtam P[aulina].k Dókus Itélőmester által. Voltam Mukival Fáy Andrásnál, hol Vörösmartyt, Bajzát és nőjét, Ferenczy szobrászt, Vásárhelyit találtuk.⁶⁶⁶ Onnan színházba menénk. Gyönyörű meleg nap. Színházbol jövet láttam a' *.

28d; péntek. – Délig hivatalos dolgokkal foglalkodám. Itt ebédelt B[áró]. W[esse]lényi. és Vörösmarty.⁶⁶⁷ Ebéd után kimenénk a' régi szállás mellett az Orczykertbe.⁶⁶⁸ Onnan színházba. *.

29d; szombat. – Irtam, végeztem. Volt nálam Csank, Szabó Aetvarius és Tabódy. Jöttek a' képek Bécsből. Prucsinszky⁶⁶⁹ képe felől tudtam hogy ide van szánva: a' többi iránt kérdést tevék Schmidnél levél által. Voltam Mukival Helmeccynél névnap köszöntésre,⁶⁷⁰ de nem vala otthon. Délután irtam P[aulina].mnak, 's küldtem a' Loostért 's Ausiedlereket,⁶⁷¹ és a' cseppeket. A' pakétát Tabódyhoz utasítám. Áthurczolkodtunk a' kimeszelt, kitisztított szobákba. Estve sétáltam M[uki].val 7 óráig, szép holdvilágnál. Emlékeztem. –

30d; vasárnap. – Ma egy hete töltém az utolsó napot Ujhelyben. – Mindjárt reggel, alig valék felöltözve, több ember jöve hozzám, kiket eligazíték. Irtam Orosházára. Kifizettem Radnicsot. Voltam az ellenőri hivatalban. Déltájban Halzlinál de nem találtam kit keresék. Ebéd előtt B[áró]. W[esselényi]. vala itt.⁶⁷² Ebéd után olvastam. Később estve felé a' varosligetbe sétáltam ki M[uki].val; az idő borult. Az est holdvilágos de csillagtan.

⁶⁶⁵ A vádlott szeptember 24-én nyújtotta be tiltakozó és újabb hitelesítést kérő replikáját, amire 27-én kapott választ. Erről természetesen Bártfay is értesült: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.); Bártfay kényes helyzetéről: 4.2.2 Nézetazonosság vagy lojalítás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838).

⁶⁶⁶ Az este a házon kívül töltött ritka társas alkalmak egyike: 8.1. A társas élet keretei (8.2. A társas együttlét alkalmi); 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

⁶⁶⁷ Károlyi György közben Gosztonyi Miklós ítélőmesterrel készül birtokait illető hivatalos ügyben Szatmárba. Gosztonyi tényleges feladata azonban a Wesselényi-per tanúinak hitelesítése, megeskete – vagyis kormányzati nyomásgyakorlás –, újabb terhelő vallomások begyűjtése – lásd a 665. sz. jegyzetet!

⁶⁶⁸ Lásd a 251. sz. jegyzetet!

⁶⁶⁹ Talán Prucsinszky József, a pataki és regéci kamarai uradalom egykori inspektora.

⁶⁷⁰ A névnap köszöntés szokásáról: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁶⁷¹ Valószínűleg gyógyszernevekről lehet szó.

⁶⁷² Károlyi ezen a napon visszautasította Wesselényi kérését, hogy lássa őt vendégül nagykárolyi kastélyában. Gesztusával mintegy elhatárolta magát Wesselényi ügyétől. A kiélezett helyzetben Károlyi két levélben is megpróbálta tisztázni magát. „Nyomorú lélek!” – jegyezte be naplójába Wesselényi, és valószínűleg Bártfayval is megosztotta a véleményét. A előzményekről lásd a 665., 667. sz. jegyzeteket. Az ügy lefolyása: 4.2.2 Nézetazonosság vagy lojalítás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838).

1838. OKTÓBER

[A hónap elején krízis állt be Károlyi és Wesselényi viszonyában, mivel a gróf visszautasította Wesselényi azon kérését, hogy nagykárolyi kastélyában vendégül lássa, míg tanúival hitelesítetteti válaszirátát. Károlyi ezzel a gesztusával – közvetve legalábbis – mintegy elhatárolja magát Wesselényi ügyétől. Károlyi a kiélezett helyzetben két levélben próbálja tisztázni magát. Bártfay Wesselényitől értesül a történetekről.]

A fogadott fiúként Bártfayékhoz költöző Barthos Jánosnak Bártfay munkát szerez, korrepetálását, apróbb ügyeit apai gondossággal intézi. Felovassa neki Kölcsey emlékbeszédét Kazinczyról, aki azt le is másolja nővére számára. Bártfay feljegyzi, hogy most van Paulina szüleinek 22. házassági évfordulója, és éppen egy hónapja, hogy együtt álltak apja sírjánál. Riasztó álmot lát a lányról, s valóban, innentől kezdve ritkulnak a levelek. Paulina jobb karja megsérül, írásképtelenné válik. Egyre nagyobb rajta a nyomás, hogy fogadja el Karlovsky házassági ajánlatát.

Bártfay páholyt bérel Károlyiné megbízásából, tudja, milyen fontos bevételi forrás ez a színház számára. Schodelné jutalomjátéka lenyűgözi, koszorút és virágot dobálnak az ünnepelt énekesnőnek. Egressy Gábor bravúros színészi alakításait barátja, Szemere kedveli különösen. A Peleskei nótárius bemutatója hihetetlen kasszasiker, a vásárok alatt telt ház van, ájult nézőket vonsoznak ki a zsúfolt nézőtérrel. Még a gázvilágítás sem vonz nagy közönséget igényesebb darabokra, bár a felvonásközoeket fiatal, csinos színésznők tánca színesíti.

Tovább folyik a Hirnök folyóiratszemlélő rovatának és az Athenaeum szerkesztőinek személyeskedő, durva hangnemű hírlapi csatája. Bártfayék első ízben látogatják meg Toldykat. Bártfayban visszatetszést kelt Toldy feleségének külseje és kislányuk kemény megbüntetése.

A neves asztalostól, Steind Ferenctől rendelnének széket, de drágállják a bécsinél is magassabb árait.

Látogatóba érkezik hozzájuk a valaha náluk nevelkedő Klobusiczky Matild, Szirmayék unokahúga. Megnézik a régi házat, a kertet. A lány zongorázik, náluk alszik a látogatás napjai alatt. Bártfay meglepetést készít Jozefina születésnapjára, 9 forintért készített gyűrűt a hajkötőnél.

Változatlanul naponta figyel a csillagot, a színházból kijön a felvonásközoekben, hogy feltekinthessen az esti égboltra. A szép, csendes, holdfényes sétákra való idő csalóka, a dér árnyékban már délben sem olvad fel.]

October.

¹^{én}; ^{hét}^{fő}. – Reggel volt nálam Kuncwalder a' timsó és hamuzsir számításal. Továbbá Tüköry és Tántzer. Kimentem a' magyar-király v[endég]fogadóban⁶⁷³ keresvén R..t, de nem akadtam rá. Onnan Vörösmartyhoz. Hazajövet találkozáim B[áró]. W[esselényi]v]... el, ki érzékenyen panaszlá, milly tartalmú levelet kapott a' [gräffenberg]....i szállás iránt.⁶⁷⁴ – Még ebédnél ülénk midőn a' Grófné jött, de mivel nőmmel vala dolga, nem szóltam

⁶⁷³ Pest legnagyobb szállodája kávéházzal, vendéglővel, sörözővel a mai Dorottya u. 2. sz. alatt, a Vörösmarty tér sarkán.

⁶⁷⁴ Lásd a 665., 667., 672. sz. jegyzeteket!

vele.⁶⁷⁵ Délután az újság lapokat olvastam. Végeztem holmit. Kimentem M[uki]..val sétálni a' megégett deszkásokhoz. Iszonyú tűznek kellett lenni, mert még a' kőfalak is összeroppedeztek, omlottak, 's a' kutak' fái is beégtek. Onnan színházba menék vele.⁶⁷⁶ Ott találkozám Szemere Palival, kit Sept. eleje óta nem láttam. – Nappal hideg; estve gyönyörű holdfény. * Láttam több ízben.

²^d; ^{kedd}. – Az elmúlt éjjel álmodám [négy szó titkosírással] már egy pár év óta, 's a' [két szó titkosírással] bizonyos Rosetti. Délelőtt dolgoztam, irtam. Délben voltam Peskynél, de nem találám. Haza jöven M[uki]. azon hirrel fogadott, hogy Roth Director⁶⁷⁷ jó conditiohöz⁶⁷⁸ juttatá Österreichernél, hol két kis fiút fog magyar nyelvre, geographiara, historiára tanítani naponként 2 óráig, 's kap hónaponként 10 pengő ftot. Ebéd után ismét irogattam, számoltam. Jött hozzám Szemere P[ál]. – Ő, én 's M[uki]. az épülő muzeumot néztük meg.⁶⁷⁹ Hazajöven Jozefinával 's Lénivel színházba menénk. – Schodelnének halmozva szórák a' koszorút 's virágot 's magasztaló verseket. – Szót váltottam Váradyal, ki nagyon pártját fogta Schodelnének: én készakarva ingerkedtem, mert sokan, úgy látszik, bolondúlnak bele. – Sch[odelné]. egyébiránt ez estve nagyon kitett magáért.⁶⁸⁰ – A' nap tiszta, bár hűs. Az est gyönyörű, holdvilágos *.

³^{dik}; ^{szerda}. – A' Grófné reggeli 8 óra tájban elutazott Csurgóra. Számoltam Radnicscsal, 's adtam neki 1450 pengő ftot holmi fizetésekre. Délfelé voltam Helmeczynél (ki még nem jött vissza) 's ott olvasám a' Hirnök és Szemle legújabb piszkait.⁶⁸¹ Itt ebédelt Szemere, nője, és unokája. Délután Levinszky 2100 pengő ftot fizetett. Szemerével és M[uki]..val sétálni valék; megnéztük a' Józsefvárosi templomot,⁶⁸² és az ott épülő házakat. Onnan Szemerével színházba menék. A' nap gyönyörű, őszi, de meleg. Estve szép holdfény. Láttam *. Ma egy hónapja U[jhely]..be érkeztem.⁶⁸³

⁴^d; ^{csütörtök}. – Szokás szerint irogattam, dolgoztam. – Jött Gróf Vandernathné (Szilvásról) és B[áró]. Vécseyné, Dénisz fiával: itt mulattak délig, megnézegették a' Gróf lakaszobáit.⁶⁸⁴ Ebéd után Szemerével voltam Nagy boltjába posztót vásárolni, 's vevék magamnak is fekete színű angoly szövetet, téli nadrágra.⁶⁸⁵ Onnan hazajöven szobámban dohányoztunk 's én holmi jegyzeteket olvastam Szemerének.⁶⁸⁶ Azután mi ketten színházba menénk. A' nap komor, hideg: délután pedig szeles, poros, felettébb kellemetlen. Az est borult, csillagatlan. Ma kezdék szállásomon fölrakni a' téli ablakokat.⁶⁸⁷ Estve féltizkor jött Gosztonyi Lóri Vásárhelyről, Sándor fiát vivén Vácra iskolába. –

⁶⁷⁵ Károlyinének valószínűleg volt tudomása és saját véleménye a történetekről; kettejük viszonyáról: 2.2.4. Valóság és rekonstrukció (példa).

⁶⁷⁶ Vörösmarty *Marót bánja* volt műsoron.

⁶⁷⁷ A pesti piarista gimnázium igazgatója.

⁶⁷⁸ Állás.

⁶⁷⁹ A Nemzeti Múzeum építkezéséről: 9.3.1. A városi tér a történetírásban (9.3.2. A reformkori értelmiségi mint városiak, 9.3.4. Séták a belvárosban).

⁶⁸⁰ Az énekesnőről: 7.3. Színház és társadalom (7.3.3. Viták az igazgatás körül, 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban).

⁶⁸¹ A *Hirnök* melléklapjának, a *Századoknak* Szemle című rovata hetente közölt személyeskedő, provokatív hangú folyóirat-ismeretőket: 7.2.3. Sajtó és politika; 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.2. Szenvedelem); 8.3.2. Kölcsey és Szemere – lásd még a 289. sz. jegyzetet!

⁶⁸² A mai VIII. kerületi Horváth Mihály tér 7. sz. alatt.

⁶⁸³ A visszaemlékezés szerepéről: 11.3.6. Emlékek, álmok; 9.2. Az év ritmusa, évfordulók.

⁶⁸⁴ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

⁶⁸⁵ Az öltözködéssről: 2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban.

⁶⁸⁶ A férfiszalonról lásd a 164. sz. jegyzetet!

⁶⁸⁷ Nyárra ugyanis zsallugátéereket szerelnek fel.

5d; péntek. – A' képeket rendeltem fölfüggesztés végett. Voltam M[uki].val Gr[óf]. K[árolyi].né számára magy[ar]. színházi páholyt venni,⁶⁸⁸ és a' köszörűsnél. Azután irtam P[aulinána].k. – Ebéd után holmit végeztem. Jött hozzám Szemere és sétálni vitt. Azután a' színházba menék M[uki].val. Első fölvonás után a' páholyba menék.⁶⁸⁹ A' nap nem egészen tiszta ugyan, de nem kellemetlen: az est pedig gyönyörű holdvilágos és meleg volt. Hazajövet a' színházból láttam *.

6d; szombat. – Végeztem Jósával, ki Csurgót megjárta. Hozzám jött Grünschnek és Goszt[onyi]. Lóri. – Ez Vácra ment. Azután Flekl Director ur volt nálam egész délig. Itt ebédelt Gróf Vandernathné és B[áró]. Vécseyné. Ebéd után olvastam. Jött hozzám Szemere, kivel és M[uki].val a' Ferencz városi düledékek 's építések megtekintésére mentem.⁶⁹⁰ Estve felé Stern könyvkötő némelly könyveimet hozá el. Voltam színházban. A' darab (Gavrick Bristolban)⁶⁹¹ nagyon tetszett Szemerének. Ezzel a' Szemleirő 's Athenaeum közti czivakodásokról szóltam; Szemere azt mondá: hogy végre még is csak az Athenaeum' kiadói fognak veszteni, mert Csátónak nincs mit veszítsen. – Egyébiránt Sz[emere]. 's én e' tárgyban nem vagyunk egy véleményen.⁶⁹² – A' nap változó de nem hideg, az est borult.

7d; vasárnap. – Mindjárt reggel nálam volt Flekl, Koller az ásványok miatt, és B[áró]. Perényi László. – Azután beszélgettem egy ideig Waltherrel és Jákóval. Voltam az ellenőri hivatalban. Délben hazajövén itt találám Goszt[onyi]. Lórit, ki Vácra visszajött. Ebéd után újságlapokat olvastam egy ideig. Azután írni akartam – de hozzám jöve Helmecky 's itt maradt míg besötétedett. Színházba mentem. Onnan hazajövet láttam tisztán * bár az ég felhős volt 's a' holdat is borulat fedé. A' nap hűs. Nőm estve rosszul vala, hihető meghűtés miatt. Egész délután Gr[óf]. Vandernathné nál volt.⁶⁹³

8d; hétfő. – Reggel bosszankodtam Lóri' gyermekeire. Adtam Jósának pénzt grófi vásárlásokra. Összekészítém a' számolást a' közös főpénztárral. Kifizetém Léní' költségét az erszényre, melyet Jozefina' születésnapjára készítt.⁶⁹⁴ Végeztem Praznovszkyval. Ebéd után olvastam keveset. Volt nálam Ferdinandy. Irtam keveset P[aulinána].k, de félben szakasztottak. Színházba Jósával menék. Peleskei Notariust adák először. Sok ember volt.⁶⁹⁵ Az idő komor, hűves. Estve borult.

9d; kedd. – A' bevásárlandó tűzifát néztem Jósával és Radnicscsal majd délig. Betértem Helmeckyhez Kecskeméty' kielégítése miatt. Délután elutazott Goszt[onyi]. Lóri

⁶⁸⁸ Károlyi páholybérletét Bártfay tartja számon: „A magyar színházi páholyok bérleti ideje letelvé, úgy tartom nem tevék Nagyságod' szándéka ellen, hogy annak félévi illetményét 425 váltó ftban kifizetém, mivel az iránt megköszöntem – a' pénzre pedig ott szükségük van.” Bártfay tudja, hogy bár az értelmiség a stabil színházlátogatói réteg, a drága bérlet páholy a színház igazi bevétele: 7.3.4. A társas élet színtere; Károlyinéről: 2.2.4. Valóság és rekonstrukció (példa).

⁶⁸⁹ Lásd a 411. sz. jegyzetet!

⁶⁹⁰ Az árvíz után újjáépülő városról: 9.3.4. Séták a belvárosban.

⁶⁹¹ A bejegyzés példa arra, hogy a nézők észreveszik a nagy elméleti és színészi képzettségű Egressy Gábor bravúros alakításait. J. H. DEINHARDSTEIN, *Garrick (!) Bristolban* (Bécs, 1832); Műsorpolitikai vitákról: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

⁶⁹² Szemere a gyász híre reagálva azonnal ír Kölcsey Ádámnak a hagyaték megszerzése ügyében, aki helyett azonban fiának nevelője, Obernyik Károly válaszol. Nézetkülönbségeikről az ügyben: 8.3.2. Kölcsey és Szemere; a vitáról lásd a 289. sz. jegyzetet!

⁶⁹³ A Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület ügyében: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

⁶⁹⁴ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek, 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

⁶⁹⁵ Az évad legnagyobb kasszasikere ez a nap, 2330 nézője van az előadásnak. GAÁL József – THERN Károly *Peleskei notárius* című zenés bohózata. A népszínmű Megyeri Károly főszereplésével 1838–1841 között 32 előadást ért meg: 7.3. Színház és társadalom, 7.3.1. Közösség vagy közönség.

gyermekeivel Vásárhelyre. Jozefina, Leni, M[uki]. 's én sétaképen a' Gellérthegyre menénk. Gyönyörű kilátásunk 's az idő kedvező vala.⁶⁹⁶ Visszajövet a' váci utcában találkozáink 's beszélénk Bajzáékkal. Estve színházba menék. Első fölvonás után kimenvén, igen szépen láttam ragyogni a' csillagokat.⁶⁹⁷ Második 's harmadik fölvonás alatt a' tud[ós]. társaság' páholyában valék Bajzával 's Vörösmartyval. Midőn haza jövék a' * már nem láthatám, mert az ég borús volt. Ma 22 év előtt léptek házasságra P[aulina]. szülei. – Sept. 9d. voltam vele atyja' sírjánál.⁶⁹⁸

10d; szerda. – Délelőtt Grünschnek volt nálam sokáig. Azután a' pénztárt inventálván, rendben találtam azt. Ebédnél ültünk még, midőn az újhelyi leveleket hozta a' zsidó. Általa jött a' bor is, és a' Muki ruhája 's ágytakarója.⁶⁹⁹ Nagyon megilletődtem P[aulina]. betegségén. Kedves jó P[aulina].m, még illyeket is kell szenvednie. Idővel majd talán annál több 's nagyobb örömeiben fogja részesíteni az ég.⁷⁰⁰ – Délután irtam neki levelet folytatólag. Est felé kimenék Mukival sétálni a' Leopold városba. Azután színházba mentem. Fölvonás közben voltam künn 's láttam a' csillagos eget gyönyörűn ragyogni; hazajöttömkor borús volt. A' nap változó, de nem kellemetlen.

11d; csütörtök. – Végezvén a' szükségesekeket, elolvasám figyelmesebben P[aulina].m' leveleit, 's bár az idő kevés volt, választ kezdék írni. Ebéd után pinczébe mentünk 's kiszedtük és elrendeltük az újhelyi ajándék borokat. Azután Mukival Budára menék az óráshoz, és Sternhez: Muki az elsőnél arany óráját hagyta, az utobbinál az emlék-tárczát, igazítás végett.⁷⁰¹ Sötét volt midőn haza jövének. Megpróbáltuk a' belülről-fülfő kályhát,⁷⁰² de nagyon füstölt; elhatározám, hogy helyébe mást kell tétetni. Nem menék színházba, de * láttam az ablakon. Estve fenhagon elolvasám a' Kazinczy emlékbeszédét Kölcseytől.⁷⁰³ Mukinak úgy megtetszett, hogy le fogja másolni P[aulina]. számára. Lefekvés előtt lábvizet vettem.⁷⁰⁴

12d; péntek. – Volt nálam P[áter]. Tamásy, pénzt kínálván a' Grófnak.⁷⁰⁵ Végeztem hivatalos dolgokat, a' papi Praesentát Barlafaluba,⁷⁰⁶ 's irtam a' Szatmári Püspöknek szóló levelet. Azután irtam keveset P[aulinána].k folytatólag. Délután megtekintém a' levéltárt 's az üvegházat a' kertben.⁷⁰⁷ Jött hozzám látogatóban Török József F[első] Radványi Ügyész. Ismét irtam folytatólag levelet P[aulinána].k. – Voltam Mukival és Waltherrel a' színházban, hol Normát adák. – Reggel szép tiszta napfény; déltájban beborult; délután eső csepegett: estve szinte borult, csillagatlan.

⁶⁹⁶ Lásd az 597. sz. jegyzetet!

⁶⁹⁷ A csillagnézésről lásd az 5. sz. jegyzetet!

⁶⁹⁸ 9.2. Az év ritmusa, évfordulók; 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁶⁹⁹ Az ajándéka küldött tokaji és a költőzködéshez szükséges személyes holmik – lásd a 298., 573. sz. jegyzeteket! Paulinának megsérül a jobb keze, ezért nem írhat hosszabb ideig. Kapcsolatok jellege ekkortól változik meg – lásd az október 25-i (november 28., december 12.) bejegyzést, majd az ezt követő hosszú hallgatással, kétértelműséggel teli időszakot. 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócseré; 2.3.4. Resignatio; 11.3.7. Szakítás.

⁷⁰⁰ A könyvkötők egyéb szolgáltatásairól lásd a 412. sz. jegyzetet!

⁷⁰¹ Lásd a 8. sz. jegyzetet!

⁷⁰² Az emlékbeszédek felolvasásáról: 7. Az irodalom medialitása, 7.1. Nyilvános felolvasás: az emlékbeszéd; a hozzájuk fűződő viszonyról: 8.3.1. Kazinczy, 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

⁷⁰³ A hagyományos gyógymódok szerepéről: 13.2.1. Hagyomány és újítás: gyógyszer vagy életmód-reformot?, 13.2.2. A homeopátia integrálása a hazai orvosi gyakorlatban: Hufeland és Toldy.

⁷⁰⁴ A piaristákkal folyó hitelügyletekről lásd a 76. sz. jegyzetet!

⁷⁰⁵ Falu Romániában (románul: Borlești), Szatmár megye keleti részén, az erdői uradalom és a szatmári vár része. 1785-ben a gróf Károlyi család a szomszédos sváb településekről 43 családot telepített ide, ekkor alapították meg a település plébániáját is. Károlyi Lajos templomot is építtetett. A praesenta a papi kinevezés irásbeli jóváhagyása a kegyúri jog alapján.

⁷⁰⁶ A palota modernizációjáról: 10.2.4. Mintaadás.

13d; szombat. – Holmi hivatalos dolgokat végezvén irtam B[arthos]..nének. Délután egyet-mást kifizettem, azután P[aulina].. levelét folytatám. Estve felé összezsucsinálván minden leveleket egy nyalábba. Elmenék Mukival a' Retek című v[endég]fogadóba (a' vácsi uton)⁷⁰⁸ azon zsidót keresni föl, ki a' borokat hozta 's minapi állítása szerint holnap reggel visszamenendő.⁷⁰⁹ Nem volt otthon; azért Mukit ott hagyám hogy várja elő, magam pedig színházba menék. Az idő egész nap borús, esős: estve hideg szeles, csilagtalán. Színházból hazajövén hallám, hogy Muki a' nyalábot visszahozá, mert a' zsidó nem Újhelybe megy: a' mit annál inkább kell sajnálnom, mivel már régen nem vön tölem levelet. –

14d; vasárnap. – Reggeli után Kren volt nálam a' belülről fülő kályha végett.⁷¹⁰ A' szabó elküldé téli nadrágomat. Volt nálam Koller; kifizetém neki az ezer pengő ftot Gr[óf]. Lajos' részére. Karlovsky megküldé a magával hozott pakétát (Kölcsey' leveleit 's naplómát).⁷¹¹ Valamennyire megnyugtató a' tudósítás, hogy P[aulina]. már jobban van. Egész délutáni lig az ellenőri hivatalban valék. Esőben jövék vissza. Itt ebédelt Pigay, kivel a' hid tárgyában disputáltam.⁷¹² Tüzet gerjeszték délután a' franklinban, mely eleinte nagyon füstölt. Vevék levelet a' Gróftul 's azonnal felelék is rá. Estve jött Karlovsky 's itt maradt vacsorán is. Beszélt az Újhelyiekről, de csak akkor ha kérdeztük.⁷¹³ Nem menék színházba leginkább az esős idő miatt, mely éjjel is tartott szél 's zivatarosan. –

15d; hétfő. – Dolgaimat végzém. Jött hozzám P[áter]. Elenyák. Voltam a' hajszövnél.⁷¹⁴ A' Seminariumbeli V[ice]Rectornak fizettem.⁷¹⁵ Először fűtettem próbaképen dolgozó szobámba. – Délután pénzt adtam nőmnek cselédim' kifizetésére 's czukorra. Adtam pénzt Léninek is a' születésnapjára vásárlásra.⁷¹⁶ Irtam levelet P[auliná]..mnak, hogy nagyon soká ne maradjon tudósítás nélkül. Tüzet raktam a' belülfülő kályhába 's örömmel tapasztalám hogy nem füstöl. A' mesterség abban áll, hogy nagyon száraz, könnyen lángoló fa égjen benne. Színházba menék, – 's bár az egész nap esős, borongó, kedvetlen hideg levegő volt, est felé kitisztult, 's a' csillagok tisztán ragyogtak, mind midőn oda menék, mind pedig a' fölvonás közt. –

16d; kedd. – Volt nálam Praznovsky, megnézte a' Gróf' képét 's házi bútoraimat.⁷¹⁷ Vettem csizmatisztítót szalmából az ajtók mellé. – Postára adám az újhelyi levelet. Délig Helmechnél valék 's átvevém a' jelentést. Ebéd után tüzet rakván a' kandalló-kályhában ujság lapokat olvastam. Azután jött a' szabó Szemere' ruháival, 's elvivé igazítás végett téli zöld kaputomat. Fölvevém a' jelentést.⁷¹⁸ Színházba menék esőben. Egész nap komor;

⁷⁰⁸ Értsd: a mai Váci út belső szakaszán.

⁷⁰⁹ A levelek kézbesítéséről lásd a 368. sz. jegyzetet!

⁷¹⁰ Lásd a 9. sz. jegyzetet!

⁷¹¹ A bizalmas iratok küldéséről – lásd a 374. sz. jegyzetet!

⁷¹² Pigay Antal, Széchenyi titkára. A Lánchíd körüli vitákról, Bártfay érintettségéről: 4.1.1. Modernizációs törekvések; 4.2.2. Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838); 10.2. Építkezések.

⁷¹³ Karlovsky és Paulina kapcsolatának alakulásáról: 11.3.5. Házassági tervek.

⁷¹⁴ A haj különleges szerepéről az ajándékozásban: 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

⁷¹⁵ Döme Károly (1768–1845) író, katolikus pap. Metastasio fordítója, 1828-tól a Szent Imre nevelőintézet igazgatója, lásd a 76. és a 705. sz. jegyzeteket!

⁷¹⁶ A születésnap jelentőségéről: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek, 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

⁷¹⁷ Lásd a 77., 338. sz. jegyzeteket!

⁷¹⁸ Itt és korábban az Akadémia mellékpénztárának kimutatásának beszámolójáról van szó – lásd a 30., 370. sz. jegyzeteket!

az est lucskos, imitt-amott csillag látszott midőn hazajövék. Még akkor Tántzer Lillát itt találtam, Muki kísérté haza esernyővel. –

17d; szerda. – Az ellenőri jelentést irtam. Jött hozzám Karácson. Vele menék aztán Eggenbergerhez.⁷¹⁹ Onnan Helmechnyhez, ki ebédre letartóztatott. Hazajövén mindjárt délután a' repcze fejében fizetett pénzről csináltam kimutatást 's általadám Radnicsnak hogy a' hátralévőséget beszedje. Szemere látogatott meg. Sétálni mentünk nőm, Leni, Muki 's én a' városligetbe, honnan épen időre jövék vissza, hogy színházba mehetek.⁷²⁰ Ott Szemerével 's Bajzával beszélgettem.⁷²¹ Egész nap tiszta napfény 's meleg. Estve az ég szinte tiszta, ragyogó csillagos, láttam *. – Reggel a' favágást és hordást kifizetém.

18d; csütörtök. – Még reggelinél ültem, midőn Pintér jött hozzám Csurgóru, N[agy]-károlyba menet. Azután Szemere. – Felirogattam P[aulina].. számára a' szeptemberi + napokat.⁷²² Irtam Bécsbe Schmidnek és N[agy]. Károlynak.⁷²³ Ebéd után Pigay látogatott meg; tüzet raktunk a' kandalló kályhában 's dohányoztunk. Az újság lapokat olvastam kevésé.⁷²⁴ Nőm Steindl asztaloshoz ment Ferdinandyéval kocsin, számomra 6 széket megrendelni: de nem bodogulhatott vele a' drága ár miatt, az 6 pengő ftot kérvén egynek-egynek fájáért, holott Bécsben 4 ft 30 kr[ajcár]on készítik.⁷²⁵ Estve felé Vörösmarty jött hozzám; együtt menénk színházba. Komor, nedveshideg nap: az est borult, nem láttam.

19d; péntek. – Egész délelőtt dolgoztam. Dél tájban jött Gr[óf]. Szirmay Ottilia, és Matild.⁷²⁶ Senki sem lévén itthon, velek voltam, míg nőm 's Léni hazajövének. A' Grófnét 1 óra tájban a' Nádorhoz kísérttem, hol szállva volt, 's keveset beszéltem Gr[óf]. Sz[irmay]. Sándorral. Matild nálunk ebédelt. Mindjárt ebéd után jött Tántzer Lilla és Vörösmarty látogatóban. Ezek' társaságában menénk ki az üllői útra, a' régi lak' és kert' megtekintésére; onnan tovább menénk 's a' Ferencz városi áradás okozta romok' egy részét néztük meg. Hazajövén, már itt valának Szirm[ay]. Grof 's Grófné: ozsonna után ezek a' német színházba mentek,⁷²⁷ mi pedig a' magyarba (a' 22. számú páholyba), nőm, Matild, Leni, Muki 's én. – Délig napfény; délben 's délután szél; estve midőn színházból hazajövének, eső. Matild nálunk maradt hálásra is.

20d; szombat. – Hivatalos dolgaimat végzém. Radnics meghozza a' gőzhajó részvények után a' félévi kamatot.⁷²⁸ Délfelé P[aulinána]..k levelet kezdtem írni. Nálunk ebédelt Gr[óf]. Szirmay Sándor, Ottilia Grofné, Matild, Vörösmarty. Délután egy ideig tüzelés mellett dohányoztunk. Vörösmarty kitoré az etagére⁷²⁹ egyik üveg tábláját. Kimentem

⁷¹⁹ Lásd a 30. sz. jegyzetet!

⁷²⁰ 9.3.5. A városi ember és a természet.

⁷²¹ 7.3. Színház és társadalom (7.3.4. A társas élet színtere).

⁷²² Lásd a 334. sz. jegyzetet!

⁷²³ Barátságukról: 3.2. Bártfay szerepkörei a korszak levelezésében és 6.3.5. Kossuth felelete és Nagy Károly *Daguerre*otypja (1841. szept.–nov.)

⁷²⁴ Bártfay férfiszalonjáról lásd a 164. sz. jegyzetet!

⁷²⁵ Míg az öltözködés, étkezés szférájában egyfajta vállalt puritanizmus, egyszerűség hangsúlyozódik, addig a bútorok kiválasztása, beszerzése, megfizetése komoly fejtörést, nem kis áldozatot jelent Bártfayéknak. A neves bútorműves, Steindl Ferenc árait már nem tudják megfizetni: 10. A környezet esztétikája: építészet, lakáskultúra, képzőművészet (10.1. A lakás).

⁷²⁶ Klobusiczky Matildról lásd a 281. sz. jegyzetet! A vidékről, külföldről érkező, ritkán látott vendég ott alszik a hosszabb, intímabb késő esti beszélgetések kedvéért.

⁷²⁷ Az arisztokrácia – részben az intézmény technikai színvonal, műsorpolitikája, részben nyelvi okok miatt – inkább a német színházat látogatja: 7.3. Színház és társadalom (7.3.5. Személyes szavazat az operaházban).

⁷²⁸ Károlyi a Dunagőzhajózási Társaság részvényese, az általa támogatott modernizációs célokról: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

⁷²⁹ Üveges könyvszekrény.

a' Grófnéval 's nőmmel a' ház romokat megtekinteni, időnyerés' tekintetéből fiakeren.⁷³⁰ Hazaérvén Matild szobámba jött 's egyről másról szívesen szólott velem, Lilla kisassz[ony]. jelenlétében. Ozsonna után német színházba menének, nőm is velek. Én itthon maradtam, bevégeztem P[aulina]. levelét 's az Újhelybe Gr[óf]. Szirmayék által küldendő nyalábot összekészítém. Ebben küldém a' legutóbbi (+) napok jegyzékét, az ő saját kívánságára. Matild éjtszakára hozzánk jött. Vacsora után keveset klavírozott, azután féltizenkettőig beszélgeténk. A' nap elég szép. Estve * nem láttam.

21d; vasárnap. – Reggeli 8kor elbúcsúztam itthon Matildától, 's Joz[efina]. 's L[éni]. társaságában elkísérém a' Nádor v[endég]fogadóba, honnan indulni fognak. Ott elbúcsúztam a' Gróf 's Grofnétól. Betértem Vagon hajkötőhöz 's átvettem tőle a' Joz[efina]. számára (Octob. 24-re) készített gyűrűt.⁷³¹ Fizettem érte 9 ftot. Hazajövéen beszéltem Grünschnekkel 's átadám neki az Orosházi irományokat. Az ellenőri hivatalban valék egész délig. Betértem Peski festőhöz.⁷³² Magunk ebédeltünk: semmi vendégünk nem volt. Délután Vörösmartyhoz menék, (nőm pedig Bajzáékhoz, kik most ugyan azonegy háznál laknak V[örösmarty].val), de nem vala otthon 's hazajövék, 's olvasgattam gyertyagyújtásig.⁷³³ Ekkor színházba menék. Odajött később Karlovsky is, 's mellém üle.⁷³⁴ Haza jövet gyönyörűn ragyogtak a' csillagok. Sokat gondolkodtam, 's bizonyost ohajték meg tudni egészségi hogyléte felől. Reggel szép 's meleg az idő; délben nagyon szeles kezdett lenni. Egész nap nagy főfájásom volt.

22d; hétfő. – Irtam, számoltam egész délelőtt, – csak hogy Ivanovics orvos a' közben meglátogatván egy óránál tovább mulatott nálam.⁷³⁵ Ebéd előtt még 3 képet rámába csináltam. Délután Joz[efina]. L[éni]. és Kölcsey Irma Péczelre menének: de előbb átadám nőmnek a' nyakkendőt és gyűrűt, miket születésnapjára vásároltam 's készíttettem.⁷³⁶ Olvasám az Athenaeumot, mellynek egyik cikkelye (Status' bel- és kül élete) különösen érdekelt.⁷³⁷ Karácson jövéen hozzám, azzal beszélgettem, 's némelly törvényink értelmét fejtegetém. 4-5 óra közt kimenék a' városra Mukival és Jósával; betértünk a' ráma-aranyozóhoz de nem lelém. Onnan a' Préshez⁷³⁸ menénk mindhárman. Meglátogatók Radnicsot; én aztán színházba menék. Szép őszi nap, bár szeles. Az ég derült, napfényes: estve szépen látam * több ízben mind menet mind jövet.

23d; kedd. – Egyedül hálтам szállásomon (mert nőm 's L[éni]. Péczelen) 's jókor ébredvén föl visszaemlékeztem a' multra és a' Septemberi 18 napra.⁷³⁹ – Midőn reggeli után dolgozó szobámban munkához akartam fogni jött Dr. Ivanovics; nem sokára Schos-

⁷³⁰ Kizárólag a grófné kedvéért mennek bérkocsin – lásd a 369. sz. jegyzetet!

⁷³¹ A biedermeier emléktárgyak, ékszerek gyakori alapanyaga a haj – lásd az október 15-i bejegyzést!

⁷³² Lásd a 381., 748. sz. jegyzeteket!

⁷³³ Bártfay csak napvilágnál ír és olvas: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

⁷³⁴ Lásd a 705. sz. jegyzetet!

⁷³⁵ Barátsgágról, az orvos mint társasági ember státuszáról: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.2. Homeopátia orvosok Pesten).

⁷³⁶ Lásd a 731. sz. jegyzetet! 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek, 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

⁷³⁷ Csoma János írása, amely „a szerző illy című kézirati munkájából: *Státuszjogi és politikai tanulmányok*” készült, s a *Hirnök* heti folyóiratszempléjében „fellengő doctrinair cikkely”-nek nevezi. Bártfay érdeklődése – minden jel szerint – erős és élénk volt az államjogi kérdések iránt: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.1. Ájtárók a politikai táborok között).

⁷³⁸ Azaz: a Prés vendéglő.

⁷³⁹ A szeptember 18-i bejegyzés: „Olvastunk. Voltunk a' vizshangnál, és a' völgyecskében. Parityáztunk is.” Másnap Paulina gyengélkedik, majd tikosírásos bejegyzések következnek.

berger, utána B[áró]. Wesselényi: ez tegnap jöve Szatmárból, hol tanúit hitelesíték; elmondá röviden mikép történt ez 's a' Vadai executio a' Gróf' részére.⁷⁴⁰ Azután számoltam délig, de ebéd előtt még egy pár képet fölfüggesztettem. Volt nálam Vörösmarty is meg tudni, megyek e Péczelre?⁷⁴¹ de nem mehetek a' Gróft várva. Ebéd után kimenék Mukival előbb a' Muzeumhoz, hogy Hammel pallérral⁷⁴² szóljak, – onnan pedig az üllő utczai házhoz, a' pinczében mutatkozó bajt megtekinteni. – Hazajövéen irtam P[aulinána]..k; estveledéskor kimenék Mukival a' Retek V[endég]fogadóba⁷⁴³ kérdezni, nincs e itt Farkas Újhelyből? – Sajnálkozva tudtam meg, hogy mult héten itt volt tőle egy alkalom⁷⁴⁴ 's vasárnap (Oct. 21d) ment vissza. Megmondám Mukinak, hogy ezentúl gyakrabban tudakozódjék, különben tudósításaink igen későre érnek Újhelybe. Onnan a' színházba menénk mind a' ketten. Midőn hazajövék itt találám a' Gróf' levelét 's pakétáját, de akkor mindjárt nem akarám olvasni, hogy alunni tudjak.⁷⁴⁵ – Ma is szép őszi nap volt, kivált délig; estve borult vala az ég; csillag nem látszott.

24d; szerda. – Nőm születésnapja.⁷⁴⁶ Elolvasám még ágyban a' Gróf által küldött pakétában volt irományokat. Itt volt Marton Keresztesről.⁷⁴⁷ Pesky jött hozzám 's átvévé a' két képet.⁷⁴⁸ Dolgoztam a' jövedelem kimutatáson f[olyó]. e[sztendő]. 3ik negyedről. Irtam Orosházára. Jött B[áró]. Wesselényi; beszélgettünk egész ebédig; itt ebédelt. Délután szinte beszélgettünk egyről-másról, leginkább pedig tanúinak hiteleztetéséről, miképen történt.⁷⁴⁹ Irni kezdtem levelet P[aulinána]..k, midőn J[ozefina]. 's L[éni]. Péczelről megjövénék 's az írást abban kelle hagynom. Színházba vivém nőmet, Lénit, Mukit. – Dél előtt tiszta napfény, de én egész nap egy tapodtat sem valék sehol; délután 's kivált estve hidegedni kezdett. Az ég csillagos. Láttam *. Scheurer is nálam volt estve felé 's átvévé faszelenczemet lakírozás⁷⁵⁰ végett. –

25d; csütörtök. – Közöltetett velem az újhelyből érkezett tudósítás P[aulina].. jobb léte felől. Olvastam a' Szemlét 's a' századi cikkelyt.⁷⁵¹ A' számadáson dolgozván egész délig, annakutána folytattam kevéssé a' levélírást. Ebéd után a' kályha-kandallóban tüzet raktam 's egy ideig a' hirlapokat olvasgattam, ezután pedig szegény beteg Dzwonkovskyt⁷⁵² látogattam meg. Itt lévén Ferdinandyne gyermekeivel azzal beszélgettem míg besötétedett. Azután színházba menék nőmmel. Lénit Tántzeréknél hagytuk, Muki pedig itthon

⁷⁴⁰ Szeptemberben a királyi ügyész elutasítja az összegyűjtött vallomások egy jelentős részét. A mellette szóló, újabb szatmári tanúvallomások hivatalos rögzítése botrányos körülmények között folyik, a királyi ügyész képviselői, Hubay József és Gosztönyi Miklós jelenlétükkel befolyásolták a jegyzőkönyvet felvevő bíróságot. Wesselényi nem várja meg a kihallgatások végét, Biharon keresztül visszatér Pestre. Elmondja Bártfaynak, hogyan folyt ténylegesen Károlyi birtokba való bírói beiktatása a nagykárolyi uradalomban lévő vadai pusztán.

⁷⁴¹ Azaz Szemeréhez. Lásd a 237. sz. jegyzetet!

⁷⁴² Hammel Pollack Mihály beosztottja, a kőművesek irányítója. A munkások éppen a Nemzeti Múzeum épületén dolgoznak. Bártfay az Üllői úti majorság építkezéséről tárgyal vele.

⁷⁴³ Lásd a 708. sz. jegyzetet!

⁷⁴⁴ Az utalás arra vonatkozik, hogy borszállító ismerős zsidó kereskedők is közvetítenek csomagokat és leveleket Újhely és Pest között – lásd a 108., 461. sz. jegyzeteket!

⁷⁴⁵ Bártfayt – a sok megoldandó feladaton kívül – valószínűleg igen nyomasztja a barátja, azaz Wesselényi és az ura, Károlyi közötti feszültség.

⁷⁴⁶ Az ünnep napján nincs megemlékezés az eseményről: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁷⁴⁷ Lásd az 564. sz. jegyzetet!

⁷⁴⁸ Bártfay az eredeti Károlyi-ösök képeinek lemásolására ad itt megbízást – lásd a 381. sz. jegyzetet!

⁷⁴⁹ Lásd a 740. sz. jegyzetet!

⁷⁵⁰ Azaz: lakkozás.

⁷⁵¹ Lásd a 681. sz. jegyzetet!

⁷⁵² József Dzwonkovszky, Károlyi könyvtárosa, lengyel menekült, majd 51 éven át szolgálja Károlyit: 4.3.4. Jótékonykodás.

maradt. A' színház ma ismét először vala gőzszesszel kivilágítva az áradás óta; nőm azt még nem látta volt azelőtt.⁷⁵³ Néző nem nagy számmal volt, ámbár fölvonások közben a' csinos Komlósy Ida mazurt és magyart szépen tánczolt.⁷⁵⁴ Tiszta, napfényes de hideg őszi nap volt. Estve holdvilág, 's az ég csillagos. Láttam, 's különösen néztem meg *.⁷⁵⁵

26d; péntek. – Dolgoztam, számoltam, papirosaimat kissé rendbeszedtem. Ebéd után az újságokat futottam végig. Később írószobámban olvasám a' tavalyi (boríték) leveleket. – Ez idén még egy ilyen sem jött kezemhez.⁷⁵⁶ Kimenék Mukival a' városra sétálni; mire visszajövénk már sötét volt, 's itt találtuk Tántzer Lillát és Karlovskyt, de a' kik mindjárt elmenének.⁷⁵⁷ – Nem sokára én is színházba menék. Ott Bajza jöve hozzám 's monda, hogy Szemere szívesen lát ha Pécelre kimegyek. Szóltam Vörösmartyval is a' páholyban 's ő is ugyan ezt monda, 's hogy holnap azon alkalmak egyikén mehetnék, melyeken ők jövének onnan ma délután.⁷⁵⁸ Szép napfény volt egész nap, de reggel dér 's jégfagy. Estve a' hold tisztán világitott 's a csillagok ragyogtak. Láttam * több ízben. – A[sszony]nak ez volt írva a' legutóbbi levélben: P[aulina].. hat sich gegen K[arlovsky]. gut benommen, aber wir hielten ihn für den Brautigam der J. da hier alles voll von dem Gerichte ist. O Gott auch dieser Umstand zehrt an meinem Herzen.⁷⁵⁹ Szegény P[aulina].., talán újra fogják ostromolni, hogy éltét hajlandósága' ellenére olyanhoz kösse, ki őt eltarthatja. – Mit tégyen? mit ne tegyen? határozza el azon érzem, melly őt eddig vezérlé. – Annak tudása, hogy úgy szeretettünk, mint szívünk ohajtja, erősít az állhatatosságban, 's könnyűvé 's édessé tesz minden e' miatti áldozatot.⁷⁶⁰ De szerelemre nincs kényszerítés: ennek virága csak saját nemű földben, saját honában szokott tenyészni, 's a' viszon szerelem' ápolásai, örömet adva, örömet fogadva, 's minden erőtetés nélkül bírhatják azt hozni áldásos gyümölcsözésre. Híjában gúnyolja a' hideg világ a' szerető leány önalkotta föltételeit ábrándozásnak! hatalmasabb az, ha valódi érzelmek' szüleménye, minden egyébnél. 'S mindenkor szem előtt kellene tartanuk, hogy az ember lélekből és testből áll: mi szerint amannak szomszárja és vágyai épen olly mértékben nagyok mint a' testiek; 's a' pénz, vagyon, étel nem mindég 's nem minden embernél teszi a' lelki élet 's kívánságok' boldogságát.⁷⁶¹ Valóban szomorú, hogy ezt sok olyan sem hiszi, ki a' maga kárán 's tapasztalatlan tanulhatott volna. – A' következtetés mutatja meg, csatlakozom e nézetimben. Én úgy hiszem, a' jelen esetben csatlakozni nem fogok, mert a' körülményeket ismerem, – és a' mi ennél is több, ismerem őt – 's talán csak én ismerem leginkább és legjobban. –⁷⁶²

⁷⁵³ Lásd a 179. sz. jegyzetet!

⁷⁵⁴ A fiatal színész Bártfay nagy kedvence, lengyel táncot, azaz mazurkát ad elő. A Komlóssy családról a színházi viták kapcsán: 7. Az irodalom medialitása. – Vörösmarty egyik, a naplóban is emlegetett írását a színikritika céljáról és hatékonyságáról a fiatal nemzedéknek szánja útmutatónak s Komlóssy Idának ajánlja.

⁷⁵⁵ A csillagnézésről lásd az 5., 471. sz. jegyzeteket!

⁷⁵⁶ A szakítás, az eltávolodás jeleit Bártfay gondosan regisztrálja – lásd a 456., 551. sz. jegyzeteket!

⁷⁵⁷ Lásd a 713. sz. jegyzetet! A leányneveléssel való kapcsolatáról lásd a 29. sz. jegyzetet!

⁷⁵⁸ A péceli kirándulásokról lásd a 237. sz. jegyzetet!

⁷⁵⁹ Nem világos, kinek a leveléből idéz Jozefina (talán Barthosnééból), s hogy meddig is tart az idézet: „Paulina jól fogadta Karlovskyt, de mi őt J. völégényének tartjuk, ahogy itt mindenki (?). Istenem, még ez a körülmény is emészt.”

⁷⁶⁰ Bártfay nézeteiről és szóhasználatáról: 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban, 2.3.1. Csomópont: a sztoicizmus, 2.3.3. Önuralom, 2.3.4. Resignatio, 2.3.5. Szóhasználat-fogalomelemzés: lehetőségek (haza, édes, keserű).

⁷⁶¹ Test és lélek viszonyáról: 13.3.4. Egyensúly: test és lélek.

⁷⁶² Bártfay Paulináról: 11.3.3. A napló P[aulináj]a.

27d; szombat. – Adtam Jósának 1195 pengő ftot a' téli szükségre vásárolt tüzifa' kifizetésére. Volt nálam Radnics, 's tudtomra adá, hogy L. ki egykor nőm mellett szobaleány volt, násznagynak akar megkérni, mert valami aranymíveshez férjhez megyen. Nem szeretek illyekben részt venni.⁷⁶³ – Irtam, számoltam egész délig. Délután Özv. Gróf Barkóczyne Ö Excell[enciáj]a 's leánya Leopoldine, kiket 18 év óta ismerem, látogatának meg; 's mivel nőm itthon nem vala, délutánra ígérkezének oszonnára 's hogy a' Gróf szobáit megtekinthessék.⁷⁶⁴ – Ebéd után B[áró]. W[esselényi]. jött, 's maga ígérkezett ebédre holnap.⁷⁶⁵ Meglátogatám Vörösmartyt; de ennek sürgetős dolgai lévén, Helmeczyhez mentem. Onnan hazajövén Mukival sétálni menék a' városra. Szép holdvilág volt. Onnan színházba egyenesen. Ma egész nap olly hideg volt a' levegő, hogy a' dér ablakaink alatt árnyékban délben sem olvadt fel. *. Estve holdfény 's csillagok. Midőn színházból hazajövök, itt találtam a' Stafétát,⁷⁶⁶ melyet az Alföldről Tabódy küldött.

28d; vasárnap. – A' szabó (Sahradnicsek)⁷⁶⁷ elhozá kaputomat, mellynek igazításáért 21 fot fizettem. – Gr[óf]. Barkóczyne Excell[enciáj]a kifogyván a' költségből, felvett tőlem kölcsön 40 pengő ftot; ígéré, hogy a' jövő pesti vásárig megküldi Kassáról.⁷⁶⁸ Volt nálam Wagner szobafestő. – Az ellenőri hivatalba menék hol az egész délelőtti időt töltem. Ugyan ott hallám, hogy a' hir szerint P[áter]. Albach KisMartonban fölakasztva találtatott. Gonosz, ocsmány hír, mellyet hihetőn valamely ellensége koholt.⁷⁶⁹ Nálunk ebédelt B[áró]. W[esselényi]. Miklós, – Muki pedig Österreichernél. Délután W[esselényi]. replicáját olvastuk.⁷⁷⁰ Jött Karácson látogatóban. Mukival betértünk Helmeczyhez, 's velünk jövén Ézsás is sétáltunk a' város' utcáin lámpa világnal. Azután színházba menék. Az ég egész nap borult, estve csillagtalan.

29d; hétfő. – A' csurgói költségekre adtam Jósa' kezébe 2 ezer pengőt. Volt nálam Reviczky Kir[ályi]. Táblabíró, 's ismét letett 2 ezer pengőt.⁷⁷¹ Később Peskyné, és Scheurer. Ebéd után olvastam újságot 's a' replicát egész estig.⁷⁷² Meglátogatott Tasner. Midőn az asszonyokhoz bemenék estve, ott találtam Karlovskyt.⁷⁷³ Muki a' színházig kísért. A' nap borult, de nem kellemetlen. Színházba menet láttam *.

30d; kedd. – Azt álmodám a' mult éjjel, mintha nagyon betegem, sápadtan, beesett arccal láttam volna P[aulináj]a.; 's ez annyira nyugtalanított, hogy fölébredtem.⁷⁷⁴ –

⁷⁶³ Bártfay, ha teheti, kerüli a formális ünnepi alkalmakat, sem esküvőre, sem keresztlőre, sem temetésre nem jár, csakis nyomós személyes vagy hivatalos ok miatt: 2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban; 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

⁷⁶⁴ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

⁷⁶⁵ Az ősz folyamán – további replikaváltás után – közösen készítik Wesselényi védelmének végső változatát. Bártfay később hosszan idézi naplójában a védőbeszéd zárását: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.); az előre megbeszélte ebédmeghívásokról: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

⁷⁶⁶ Estafféta, lovas küldönc, futár.

⁷⁶⁷ A javításokat és alakításokat többnyire ő végzi.

⁷⁶⁸ A hirtelen kölcsönügyeletről: 8.4.2. Üzleti tisztesség.

⁷⁶⁹ Stanislaus Albach (1795–1853) ferences szerzetes, népszerű, hazafias hitszónok. Személyes kapcsolat fűzte Széchenyihez. 1825–1838 között Pesten működött. A rémhírekről lásd a 424. sz. jegyzetet!

⁷⁷⁰ Bártfay hosszan idézi naplójában a védőbeszéd zárását, kiemelve a számára fontos érveket – lásd az 1838. november 7-i bejegyzést: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.). Az előzményekhez lásd a 176. sz. jegyzetet!

⁷⁷¹ A Reviczkyval való kapcsolatáról lásd a 616. sz. jegyzetet!

⁷⁷² Lásd a 770. sz. jegyzetet!

⁷⁷³ Lásd a 29., 705. sz. jegyzetet!

⁷⁷⁴ A házasságkötés körül kialakult helyzetről lásd a 713., 756. sz. jegyzeteket!; a nappali történések és álmok összefüggéseiről: 11.3.6. Emlékek, álmok.

Tegnap elfeledém följegyezni, hogy Lang könyvkötő is nálam volt 's kitisztított gyújtó machinát elhozá. Adtam neki megbízást a 'Tájszótár' átvételére.⁷⁷⁵ Ő beszélé, hogy Stern budai könyvkötő mult szombaton ternot nyert,⁷⁷⁶ mintegy 11 ezer néhány száz forinttal váltóban. Olvastam a' replicat.⁷⁷⁷ Délfelé P[auliná]..mnak irtam levelet. Nálunk ebédelt Zelinka káplány, Nyékről, Hont V[árme]gyéből. Ebéd után a' kandalló kemenczei tűz mellett beszélgetve dohányoztam. Estve felé kísértáltam; kerestem Vörösmartyt, nem vala otthon. Keresztül mentem a' Neugebauon.⁷⁷⁸ Hazajövé Mukit lelém egyedül: az asszonyok látogatóba mentek. Voltam színházban. A' nap hol derült hol borult; estve csillagtalán; nem láttam: a' hold fellegek közt bujkált. – Jósá Csurgóra ment még reggel.

31d; szerda. – Radnicscsal végeztem holmit. Vettem P[aulina].. levelét Oct 25ről postán. Ez felettébb megörvendeztetett, bár az írás mutatta, hogy jobb karját még alig használhatja.⁷⁷⁹ Nyervén időt folytatam az alkalommal neki küldendő levél' írását. Ebéd után tüzet gerjesztvén dohányoztam keveset: annakutána nőmmel látogatóba menék Schédelékhez. Az asszonyt még nem láttam ezelőtt.⁷⁸⁰ Sok jó, dicséretes tulajdonai lehetnek: a' szépség – annak egy vonását sem találtam. De ez saját izlés' dolga. Lehet a' nem-szép is derék 's szeretetre méltó; azonban nagy ajánlat a' tetszésre 's hódítói elsőséggel bír az arc' szépsége 's a' nőalak' kellemei. – Sajnáltam a' kis Izát hogy gyermeki durczáskodásért az atyja pofon üté 's megveré. Kell büntetni a' makacs gyermeket testiképen is: csakhogy a' büntetés kegyetlenség színét ne hordozza. Ennek látása kellemetlenül hatott rám e' látogatásnál. Fölsohajték magamban 's – rá gondoltam, lett volna e boldog illy férfival?⁷⁸¹ – Onnan Kollerékhez menénk. Az Úr nem vala otthon: az asszonyt szinte ma láttam először; mind külseje mind egyszerű természetes társalkodási módja tetszik.⁷⁸² Haza jövé, mivel az idő szép csendes, 's a' levegő kellemetes volt, magunkhoz vettük Mukit 's Lénit, 's a' Börséig⁷⁸³ sétálni menénk. Osztán Radnicshoz tértünk be, ki velem jött színházba. Ismét gyönyörű holdfény és *. Véletlenül itt találtam Klauzál Imrét az alföldről jövet. Nálunk mulatott estveli 11ig szíves bizodalmas beszélgetés közt. Nap szerint ma 8 hete Ujhelybe érkeztemnek.⁷⁸⁴

⁷⁷⁵ Az 1838-as Magyar Tájszótárról van szó. Az Akadémia könyvkiadói tevékenységéről lásd a 30., 718. sz. jegyzeteket!; a könyvkötők egyéb szolgáltatásairól lásd a 412. sz. jegyzetet!

⁷⁷⁶ A ternóhúzáson három szám egyidejű kihúzására fogadott, és így háromszoros nyereményt kapott.

⁷⁷⁷ Lásd a 770. sz. jegyzetet!

⁷⁷⁸ Azaz: Neugebaude, Újépület – lásd a 46. sz. jegyzetet!

⁷⁷⁹ Lásd a 700. sz. jegyzetet!

⁷⁸⁰ Eljegyzésükről lásd a június 5-i bejegyzést; a házasságról általában: 11.3.5. Házassági tervek.

⁷⁸¹ A bejegyzés magyarázata: 11.3.5. Házassági tervek.

⁷⁸² 8.1. A társas élet keretei (8.1.1. A társalgás hangneme, 8.2. A társas együttlét alkalmi).

⁷⁸³ A Pesti Kereskedelmi Csarnok a Dunaparton. Emeletén a Kereskedők Kaszinója működött, a földszinti csarnok a börze, azaz a tőzsde helyszíne volt. Ma a Sofitel, a valamikori Atryum Hyatt szálloda áll a helyén.

⁷⁸⁴ Az emlékezésről lásd a 20., 49. sz. jegyzeteket!

1838. NOVEMBER

[Halottak napján Vörösmartyval és Wesselényivel Bártfay kikocsizik a Váci úti temetőbe Kisfaludy Károly sírjához, amit csak hosszas keresgélés után találnak meg, hisz a temetőben óriási a tolongás, sok ezren látogatnak el ide.

Fontos beszélgetésre kerül sor Károlyival: a gróf felajánlja a palotában való állandó ott lakást és kölcsönt kínál Bártfayék berendezésének, bútorainak kifizetésére. Bártfay ez utóbbit először köszönettel visszautasítja, majd mégis elfogadja. Károlyi titkárától érdeklődik, neheztel-e rá Wesselényi, és Bártfay véleményét kéri a dologról, aki őszintén beszámol neki a hallottakról. Károlyi megemlíti, hogy ismét közbenjárt a báró ügyében a nádornál. Bártfay viszont ismerteti Wesselényi perének állását és felolvas a grófnak a készülő védőiratból. Meleg, szívélyes légkörben válnak el. A napló ezután hosszan idéz a „replica” szenvedélyesen érvelő zárószakaszából.

Az egyre betegebb Wesselényi Bártfay homeopata orvosához, Ivanovics Andrásához költözik. Együtt utaznak a hirtelen veszélyes rosszulállattal küszködő Deák Ferenchez, aki a kezelés hatására meggyógyul.

Bártfayt időről időre kisebb-nagyobb ajándékokkal környékezik meg, hogy a szerződéskötések, megbízások ügyében gyakoroljon befolyást Károlyira. Ő azonban visszautasítja a megvesztegetésnek tűnő ajánlatokat, és kizárólag csupán kisebb, értékkel nem bíró tárgyakat fogad el közbenjárásáért.

Paulina egyre hallgat, Bártfay pedig nyugtalanul figyel a árulkodó jeleket, vagyis a lány házánál mind gyakrabban megforduló kéri. Magában lelketlenséggel vádolja a lányt. Közben a Bártfay-házaspár közt újabbnál újabb féltékenységi jelenet zajlik.

Egy szegény sorsú barátjuk asztaluk állandó vendége lesz, és Bártfay nem engedi, hogy az fizessen az ellátásért. Folyamatosan hozzák rendbe az árvízben tönkrement bútorokat, s ami elkészül, Bártfayné kiárusítja. A Bártfay közbenjárásával grófi segélyt kapott család a hónapot már új falak közt, melegben tölti. Bártfayék rendszeres látogatóik lesznek. Egyre nagyobb a hideg, így a dolgozószobára durva gyapjúból készített szigetelést a kárpitos. A terményfelvevési időszakban, az ún. elővásár idején hatalmas a forgalom Bártfaynál. Alig jut idő kimozdulni, de azért megnézi az ismét szerződött Egressyt Schiller Haramiájában. A színészt zajos, hosszú, dörgő taps, virágcsokrok fogadják.

Bártfay sok időt tölt Vörösmartyval; olvasnak, beszélgetnek, dohányoznak. Bártfay támogatja anyagi ügyeiben, megsürgeti akadémiai kifizetéseit. Vörösmarty részeket olvas fel új drámájából, Az áldozatból. A Kisfaludy Társaság ülésén a jövő évi jutalomkérdésre történeti balladához keresnek témát. Bártfay, mint a történeti kérdésekben szakértő, rögtön kettőt is mond; mindkettőt tetszéssel elfogadják. A rákövetkező napokban Bártfay utánanéző a forrásokban fellelhető adatoknak.

Bártfay fáradtnak, törődöttnek érzi magát. Leesik az első hó, a városligeti tó már befagyott, a szígyártók javítják a korcsolyákat. András-napon vendégük háziorvosuk, Ivanovics András. Bártfay megrendülve emlékszik barátja, Barthos András tavalyi névnapi üdvözlő levelére. Vajon ki sejthette volna akkor, hogy nemsokára neki kell majd a Barthos-fiú nevelőapjának lenni, s az elárvult gyermekeiről is neki kell gondoskodnia.]

November.

^{1én}; csütörtök. – Délelőtt olvastam, irtam. Itt ebédelt Vörösmarty. Mindjárt ebéd után kért nőm, használnók meg a' gyönyörű szelid napot, 's mennénk valahova szabadba. Elhatároztuk a' váci út melletti temetőbe kocsizni⁷⁸⁵ 's ott Kisfaludy Károly' sírját keresni föl. Nőm, Léni, Vörösmarty, Muki 's én elindulván az utcán, a' Gr[óf]. Károlyi ház mellett B[áró]. Wesselényivel találkozánk, 's ő is azonnal hozzánk szegődven, két fiakert vevénk föl 's a' temetőbe kocsizánk. Oda ezer meg' ezer ember gyalogolt ki ez nap, kivált a' nőnembeliek, a' legtalkább vegyületben: öltözetük többnyire piperézett 's pompás. Így zsbongott a' nép a' sirok közt is, beszélgetve, dohányozva imitt-amott kaczerkodva is. – De láttam többeket, kik égő viaszgyertyácskákat gyujtának kedveseik' sirjai fölött, a' sirdombon ülve, térdepelve, hangosan és csendesesen imádkozva. Néhol friss virág koszorúk valának a' keresztekre aggatva.⁷⁸⁶ Fölkerestük Kisfaludy sírját (elég hoszas keresés után) 's ott állánk egy ideig. – Azután gyalog menénk az újonnan készült áradás elleni gáton a' város ligetbe, onnan haza szép holdfényénél.⁷⁸⁷ Akkor láttam *. Itthon az üllőutcai Szerdahelyiné 's a' két Wartensleben Comtesse várakozék ránk. Veleik beszélgeték rövid ideig, 's színházba menék. A' nátha hurut melyemre szállt, köhögtem, torkom fájt. Midőn visszajövék az ég felhős volt.

2d; péntek. – Jósza Csurgórul visszajövé a' mult estve, rakás irományt hozott. Ezeket olvasám majd egész délig, hogy a' holnap reggel itt leendő Grófnak a' befoglalt tárgyak felett nézetimet elmondhassam, mert úgy kívánja Ő Nagysága.⁷⁸⁸ Kénytelen valék e' miatt az elkezdett levélírást abban hagyni, bár miként ohajtottam a' mai postával felelni P[aulinán]..mnak. Dél felé Koller jött hozzám: ő kamatokat fizetett, én pedig holmi régibb tartozást számítottam össze S[icravski]. Leo⁷⁸⁹ után. Ebéd után J[ozeфина]. 's L[éni]. Budára menének látogatásokat teendők. Én Grünhutot vártam, ki el is jött 's a' dolog elintézését 21. Novemberre halasztottuk. – Lerajzolám hamarjában szállásom' fekvését 's elrendelését P[aulina].. számára, 's leírtam egy pár verset is. Ezután már esteledvén kimenék Mukival és Karlovskyval a' városra, hogy a' Marczibány házat⁷⁹⁰ megmutassam neki, hol Engelländer van szállva. Föl is találtak 's átvevők a' könyvnyalábot, melyben M[uki]. számára levél volt. Mennyire örültem volna én is kapni egy pár sort, úgy nem kívánhatom szegény P[aulinán]..m' betegsége miatt hogy fárasztotta volna magát. Kipótolja ő azt máskor.⁷⁹¹ Estve (mivel a' hallottak' emlékezeti miatt a' színház zárva volt), nem igen jól érezvén magam, lábvízét vevék⁷⁹² 's lefekvém korábban. Nem láttam * mivel az est borult vala, valamint a' nap változó.

⁷⁸⁵ A mai Váci út–Lehel út–Dózsa György út–Taksony utca által határolt területen húzódó régi temető, amelyet a Kerepesi temető megnyitásáig használtak; 9.3.5. A városi ember és a természet; Bártfay és Kisfaludy Károly szoros kapcsolatáról: 3. A naplóíró: Bártfay László (3.1.1. Toldy Ferenc Bártfay-képének hagyománya); 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

⁷⁸⁶ 9.2. Az év ritmusa, évfordulók; 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁷⁸⁷ Lásd az 595. sz. jegyzetet!

⁷⁸⁸ Bártfay körülményes megfogalmazása valószínűleg a Wesselényi-perben vállalt szerepére utal, valamint arra a feszültségre, ami Károlyi kormányzati szerepvállalás irányában való tapogatódzása miatt alakult ki. Az ország forrongó, izgatott, felemás hangulatban van, s ez 1838 végén személyi változások sorát hozza: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.); 4.2.2. Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838).

⁷⁸⁹ A Károlyi-házba befogadott lengyel tábornok egyik tizenéves fia. A két fiú lumpolása, adósságcsinálásai, csavargása állandó feszültség tárgya, főleg Bártfay családján belül: 4.3.4. Jótékonykodás.

⁷⁹⁰ A mai Rákóczi út 12.

⁷⁹¹ Lásd a 700. sz. jegyzetet!

⁷⁹² Lásd a 704. sz. jegyzetet!

3d; szombat. – Reggeli 8 óra előtt a' Gróf jött meg Csurgórul, de 10kor már ismét tovább indult Csongrád felé. E' két óra alatt végeztem Ő N[agyság]ával a' mit lehetett, 's egyről másról véleményemet mondtam el, mert úgy kívánta. A' mi kevés időm vala délig, meghasználám egy pár sor' írására P[aulinán]..k. – Délután Engelländer volt nálunk 's elég sokáig beszélgetett velem is. – Kifizettem Wagner szobafestőt; ez 35 pengő ftal akart megajándékozni, hogy fizetése hamarábbi kinyerését eszközlém a' Grófnál: de nem fogadám el. Pirulnék illyesmiért adományt venni el. Mások tehetik, ha rájuk fér.⁷⁹³ – Azután kimenénk (Joz[efina]. L[éni]. M[uki]. 's én) az üllő utcai házhoz, 's ott a' régi mobiliák igazításán dolgozó asztalost⁷⁹⁴ nézők meg. Onnan a' nyúl utcában Habosékat menénk meglátogatni, kik már annyira mentek még is a' ház építésben, hogy meleg szobában találtak őket.⁷⁹⁵ Sötét volt, midőn hazajövének egy kissé sárosan, mivel a' mult éjjel esett 's délután is cseperészett. Színházba mentemkor J[ozeфина]. 's L[éni]. velem jövének Tántzerék szállásáig ott látogatást teendők: M[uki]. a' színházig kísért el. Visszajövet Vörösmarty kísért egész hazáig, mert sűrű eső volt. E' miatt természetesen nem láthattam a' *.

4d; vasárnap. – Mielőtt az ellenőri hivatalba menék, levelet kezdék írni P[aulinán]..k, hogy a' jövő postáig⁷⁹⁶ az időbül ki ne szoruljak mint a' multkor. Helmecczynél valék fél-egyig, de ott ma kevés dolgom vala; hihetön az eső miatt nem jöve senki. Hazajövének onnan a' hirlapokat olvasgatám kevés ideig. Nálunk ebédlének: B[áró]. W[esselényi]; Pigay, Vörösmarty, Karácson. Délután tüzet rakva a' kandalló-kemenczébe, dohányoztunk, beszélgettünk 's olvasgattunk.⁷⁹⁷ A' vendégek eltávozván, bevégezém a' levelet, 's Mukival színházba menék, mert ő még a' „Tékozlót” nem ismeré. Nap alatt változó volt az idő: eső esett, kiderült, ismét beborult. Így vala az est is, felleget, csillagtalán. De hideg több nap óta nincs.

5d; hétfő. – Majd nem az egész délelőtti időmet jövők-menők ragadák el. Beállott az elővásár,⁷⁹⁸ 's illyenkor mindig így szokott lenni. Nevezetesen volt nálam Praznovszky Főpénztárnok, Schosberger, Radnics, B[áró]. Wesselényi, Blum N[agy]károlyi zsidó, Figdor, Koller egy más után, ki hosszabb, ki rövidebb ideig.⁷⁹⁹ – Délután a' N[agy]károlyi kertész Czapáry, és ismét Koller, kit kifizettem. Kevés időt nyervén irtam Újhelybe P[aulina].. anyjának is. Azután színházba menék. Egész nap komor idő volt 's eső csepegett. Estve szintén. Később lefekvés előtt a' hold valamennyire fénylett.

6d; kedd. – Elküldvén a' levelet postára jött hozzám Dókus Itélőmester Juratusa⁸⁰⁰ 's hozta az Újhelyből küldött irományokat. P[aulina].. csak 4 sort irt, de az is örvendeztetett. – A' Bécsbe küldendő folyamodást 's ennek ragasztékait⁸⁰¹ azonnal keresztül néz-

⁷⁹³ 8.4.2. Üzleti tisztesség.

⁷⁹⁴ Bártfay felújítja, majd kiárusítja felesége segítségével az árvízben tönkrement bútorait – lásd a november 22-i bejegyzést!

⁷⁹⁵ Lásd a 217. sz. jegyzetet!

⁷⁹⁶ Itt személyes kézbesítési lehetőséget jelent.

⁷⁹⁷ A férfiszalonnól lásd a 164. sz. jegyzetet!

⁷⁹⁸ A pesti országos vásárokat megelőző, nagybani kereskedelemre, terményfelvásárlásra kijelölt idő. Az igazi őszi vásárnak, a végső terményeladási lehetőségnek a Lipót-napi vásár (november 15.) számított. Ez volt egyben a télre való felkészülés időpontja is volt. A népi megfigyelés szerint ez általában jó időt hozott.

⁷⁹⁹ Lásd a 117. sz. jegyzetet!

⁸⁰⁰ Joggyakornok.

⁸⁰¹ Valószínűleg a Barthos család nevében ír árvaelátást kérő beadványt és az ehhez két hivatalos mellékletet küldi Bécsbe, az özvegy császárnéhez – lásd a november 9-i bejegyzést!

tem: annakutána a' replica' olvasásához fogék 's ezzel foglalkodám délig. Vörösmarty tért be hozzám rövid időre. Nálunk ebédelt Ferdinandyné. Délután ismét a' replicát olvastam.⁸⁰² 5 óra tájban Helmezyhez menék, onnan Vörösmartyhoz, vivén neki pénzt, a' mi még a' Zsebszótár⁸⁰³ dolgozása' fejében hátra volt.⁸⁰⁴ Nála mulattam míg színházba együtt nem menék: olvasott új drámai dolgozatából.⁸⁰⁵ Színházból hazajövet láttam bár borúsán *.

7d; szerda. – Volt nálam Schosberger dohányvétel végett. Utána Boskovics a' gyapjú iránt kérdezősködött. Azután az Óvárrol⁸⁰⁶ jött ifjú, ki néhány év előtt Kölcsey házá-nál nevelő volt; és Pap Endre.⁸⁰⁷ Délben Löwinger és Schosberger a' dohány-contractust vivék el. Délután Pesky, és Ágoston János Plebanus.⁸⁰⁸ – Elolvasám a' replicát. Miután 166 féllyvi lapon sok nevezetes kérdés fölvilágosított, a' Fiscus' állításai, oklevelei, tanúi összerontattak, a' berekesztés így szól:⁸⁰⁹ „E szokatlanul hosszú védelemirat valahára végéhez közelit. Tartani lehet, hogy ezen hoszúság a' tisztelt bíróságnak fáradalmat fogott okozni. De miután Alperes a' jelen pör' egész folytatában olly sok oldalról támadtatott meg; miután ellene semmit sem nyomó ugyan, de nagy számú okok és oklevelek, Alperes' feleletét be nem várva, tehát egy oldalulag, nyomosan terhelőknek birói ítélet által kimondattak: Alperes erkölcsileg kényszerítve lön, mind azon sok oldalakra kiterjeszkedni, mind azon okokat és okleveleket egyenként megvizsgálni, azoknak erő 's igazság nélkül szűkölködését egyenként megmutogatni, 's így védelmét e' hoszaságra kinyújtani.”

„Ki egy értelmetlen, 's még azonfelül hamisan ráfogott mondásért és pusztá mon-dásért lázasztóvá, országot felforgatni akaróvá bélyegeztetik ki tizenhat évek alatt sza-kadatlan nyilvánossággal folyt polgári élte' daczára titkos szövetkezések koholójának rágalmaztatik; kinek minden a' mit tett, minden a' mit nem tett, bűnül rovatik fel; ki előtt mindezek' következésében felmutattatik a' véres pallos, és még is e' szörnyű helyzeté-ben védelmi módjai megnehezítettnek, a' törvénykezés' rendes útja előtte bezáratik: az, nem lehet csudálni, ha e' sok sérelmet, sok üldöztetést sok szavakban kénytelen felvilá-gosítani.”

„Kifogásokkal élnie megtiltott: 's így kénytelen vala törvényeinkből megmutogat-ni, hogy az azokkal-elést törvényeink megengedik; kénytelen vala e' részben törvény-engedte jogaihoz ragaszkodni, 's a' Királyi Fiscus felperességének sem törvény sem igaz-ság szerint meg nem állhatását bebizonyítani.”

Pusztá szavakért vétetett üldözöbe; 's ez által egy szükséggé vált törvényeink' hoszú sorát előszámlálni, 's azokból nyilvánossá tenni: miképen hűtelenségi vétek csak tette-le-ges feltámadással követhetetik el.

⁸⁰² Lásd a 770. sz. jegyzetet!

⁸⁰³ TOLDY [SCHEDEL] Ferenc – VÖRÖSMARTY Mihály, *Magyar-német zsebszótár*, 1838.

⁸⁰⁴ Bártfay és Vörösmarty viszonya a legjobb példa arra, hogy irodalmár körökben milyen fontos volt Bártfaynak a Károlyi titkáráként betöltött szerepe, hiszen például azonnali, biztos anyagi támaszt tudott nyújtani nekik: 8.3.3. Vörösmarty.

⁸⁰⁵ Az áldozat című drámából lásd VÖM 10. köt., 710. – bemutatójáról és Bártfay véleményéről beszámol a napló – lásd a az április 26-i bejegyzést!

⁸⁰⁶ Azaz: Mosonmagyaróvár.

⁸⁰⁷ Lásd a 221. sz. jegyzetet!

⁸⁰⁸ Károlyi György üzletfele – lásd a 114., 125. sz. jegyzeteket!

⁸⁰⁹ Bártfay hosszan idézi a védőbeszéd zárását, kiemelve a számára fontos érveket, azaz, hogy a bíróság elfogult, törvénytelen, jogosulatlan, személyes bosszúról árulkodó eljárást folytatott, valamint ír Wesselényi erkölcsi felsőbbrendűségéről, hazafias áldozatvállalásáról – lásd a 770. sz. jegyzetet!: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.).

Kormány' említéseért kiáltatott a' Felség' alacsonyítójának; 's e' miatt azon külön-ben minden alkotmányos haza' polgára előtt napfényvilágosságban álló igazságnak, hogy Kormány és Fejedelem egymástól lényegesen különböznek, számtalan okok és példák' összehalmozásával bebizonyítását el nem kerülheté.

Tanúk állítottak ellene, kik ellenséges harag, csábítás és fenyegetés által hamis val-lomásokra szédítették: 's ezeket undorító meztelenségökben egyenként felkellett fe-deznie; 's kivilágosítania, hogy azon értelmetlen, józan ész nélküli szavak, mikre nyo-morult hitöket letenni nem borzadtak, soha mondva nem voltak, 's józon fejű embertől soha nem mondathattak.

Lázasztó czélzat tulajdonított neki, neki, kinek ajkaira egyetlen egy, emberi ész nélküli mondásnál egyebet reá költeni sem tudtak; 's ennél fogva kényszerítve lön kifej-teni: milly alaptalan ráfogás ez, 's milly igazságtalan ráfogás ez, 's milly igazságtalan egyszersmind képtelen valakiben szavakért, még pedig soha nem mondottakért bűnös czélzatot keresni, 's annak, ki békét javasolt, szívében és veséiben csendzavaró gondo-latokat akarni olvasni.

Vége országfelforgató titkos szövetkezéssel vádoltatott; 's ellene irományok hozattak elő, miket nem írt; miket hozzá nem írtak; mik róla alig emlékeznek; mikből minden tetszhetik ki, csak az nem, minek bizonyítására előadattak. Multhatatlan vala ezeket is egyenként czáfolni meg; 's ég és föld' láttára felvilágosítani: mi rendkívüli lépcsőre há-gott rosz akarat az, melly illy valamit bizonyoságképen előadni nem pirúl.

Azonban mind ezek ime itt fekszenek, maradandó emlékeül azon nem palástolt üldözni akarásnak, azon személy iránti boszús indulatnak, minélfogva Felperes K[irályi] Fiscus békés porgárt, törvényes pályán járó békés polgárt, ellenségesen megragad; 's ítélő-szék' elébe vonszol; 's az ország' felső bíróságát nem átallja, nem fél, nem irtózik felszólí-tani, hogy az üldözöbe vettet, egy értelem nélküli mondásért, mellyet Alperes soha nem mondott, neki véráldozatul odavettesse.

És a' bíróság, melly' elébe Alperes a' K[irályi] Fiscus által e' czélból kihivatott, épen az, mellynek tagjai nagyobb részben, nem sokkal ezelőtt Alperessel egy pályát futottak; kik a' haza' színe előtt vele együtt járdalltak kik tudták, mit érez, gondol, akar; kik hozzá hasonlólag megyei és országgyűléseken a' haza' szent ügyében lángszavakat mondot-tak; 's kiknek ajkaikról jött kifejezések az országgyűlési könyvekben hirdetik a' jelen és jövő kornak: miképen volt idő, midőn bátor elszánás a' hazáért 's törvények mellett még nem vala bűn, 's még nem vala szokás a' hazafiak ellen hamis vádak emelni, 's nevet-séges semmire való színek alatt emberi nyugalom, szerencse és élet ellen lest hányni.

Ártatlan létét nem csak tudva, de teljesen 's czáfolhatatlanul bebizonyítva, lehetet-len fájdalom-borította szívvvel nem éreznie, hogy e' negyedfél év óta ellene folyó pör 's e' pörrel egybekötött keserítő helyzet 's kínos érzelmeket gerjesztő méltatlanságok által, bűn és ítélet nélkül már előre olly büntetést szenved, melly nagy vétket elkövetett em-berre nézve is elengedőnek találathatnék.

E' bűn és ítélet nélkül negyedfél év óta szenvedett büntetésnek közepette, ártatlan-sága' győzhetetlen bizonyoságaival kezeiben, itt látja végre közeledni az órát, mellyben a' birói ítélet felette elmondatik. – Ki ártatlansága' nyugtató érzését keblében hordozza: az nem retteg az ítéletet. Részhajlatlan igazság a' bíró' elengedhetetlen kötelessége; 's Alperes illy igazságot vár, illy igazságot követel biráitól. Hatalmas ellenfél, a' maga ezer-

féle befolyásával, fenyegető állásban lépett fel ellene: de arra, ki a' birói szent esküt egyszer letette, emberi hatalomnak befolyással birni nem szabad. – Alperest a' mi illeti, ő emberi hatalommal felruházva nincs; de az ártatlanság, törvény és igazság' szellemi hármassága őrzí őt. E' hármasság' hatalma' őtalmában, nincs erő melly őt büntelenül elnyomhassa. E' hármasság' felszentelt végrehajtói az ítélőszékek. Alperes hiszi, miképen a' tek[intetes]. Kir[ályi]. Tábla e' magas hivatását mélyen érzi: azért nem késelkedik, hogy igazságtalan üldözője ellen igazságos védelmet fog találni.

Alperes' ügyén a' mult országgyűlési Karok és Rendek' emlékezete nyúgoszik. Általok hazai ügynek neveztetett az, 's mint olyan, forró hű kebellet pártfogásba vétetett. Tisztelt bírái vissza fognak emlékezni a' napra, midőn ez ügy feletti vitatás az Ország' terében legelőször megzendült; 's a' hazafiúi kebleken, égető fájdalom' érzelmeivel rezgett keresztül; melly fájdalomban csak azon kinézés szerze enyhületet, mi szerint az ügy Birák előtt fekszik, Birák előtt, kik a' hazának gyermekei, 's a' hazai törvény és alkotmány' tiszteletében születtek, nevedtek; 's kiktől remény közt váratott, hogy előttök ez igazságos ügy el nem veszhet. E' visszaemlékezés, a' Hazának szentelt egy gondolattal összeolvadva, ünnepélyessé teendi e' pillanatot, melly Alperes sorsát eldöntendi.

Egyébiránt a' vád' hamis volta tagadhatatlanul kibizonyított; kibizonyított, miképen bűn nem létezik; 's bűn nem létező, ha még is büntetés következne: az, igen nyilvánosan, nem a' bűn, hanem a' személy ellen intézett csapás, nem bűn elleni díjosztó igazság, hanem csak személy ellen célzott boszú lehetne.

Díjosztó igazság, a' bűnre kimondott ítélettel, magát a' bünt nyomja le; személyes boszú csak testet sanyargat, testet teszen semmivé: de a' büntől tiszta lélek, testi szenvedés által erősödve, szellemi erejében emelkedik fel; és összeroncsolt testi házára mutatva, néma de törülhetetlen jelekkel szól földhöz és éghez, emberi véleményhez és isteni változatlan igazsághoz.

Alperes a' lélekemelő gon... [a papír szakadt] 's istene előtt. Saját tiszta voltát tudva 's érezve: [a papír szakadt] bünt nem követett [e] semmi ítélet bü... [a papír szakadt] ..em homályo... [a fólió alsó része hiányzik]

9d; péntek. – Adtam az asszonynak pénzt téli bevásárlásokra: Ádadtam neki a' Vörösmarty pénzt is fejéruhára.⁸¹⁰ Jövendőbeli tudományomra idejegyzem, hogy az Özvegy Császárnéhez benyújtandó esedezés mellett fekvő Matricularis-kivonat⁸¹¹ tartalma szerint megkereszteltetett:

Paulína, Stephanca, Agnes 1819 August. 21d. Homonnán; keresztapja: Rholl Jozsef, keresztanyja: Gosztanyi Jozefina. – Keresztel: Baldovszky Mihály, Plebanos. Nepom[uki]. János, Samuel. – 1821. Septemb. 28d. S[átor].a[lja].Újhelyben; keresztapja: Inczedy Sámuel; keresztanyja: Schrött Jozefa. – Keresztel: Viczmándy Lajos, Répost. Szerafina, Maria. 1823. Novemb. 8d; [átor].a[lja].Újhelyben; keresztapja: Mossóczy Márton; keresztanyja: Schrött Jozefa. – Keresztel: Füzessey István, Kaplány. Theodor, Antal 1832. Januar. 15d; S[átor].a[lja].Újhelyben; keresztapja: Telek Imre; keresztanyja: Jancis Rozália. – Keresztel: Bartos Károly, Piarista Professor. Átnéztem ismét az esedező levelet. Irtam

⁸¹⁰ Fehér szövegből készült alsónemű: ing, gaty, féling.

⁸¹¹ Anyakönyvi kivonat – lásd a 801. sz. jegyzetet!

Bécsbe Kochnak. Jött Gróf Lajos, de nem szóltam vele mert Fóthra⁸¹² ment. Klauzál Imre holmi vászonfeléket utasított hozzám.⁸¹³ Délután irtam Schmidnek Bécsbe, összezsínáltam a' folyamodást, 's őt kértem meg, hogy Gr[óf]. Csáky Vinczének adja vagy biztos módon juttassa kézhez. Muki hazajövén az iskolai leczkéről vele mentem Budára a' várba Rauschmann óráshoz; de zsebórája csak 10 nap mulva készül el. Betértem Lang könyvkötőhöz is elázott, iszapos angoly rézmetszetimet⁸¹⁴ a' lehetőségig megtisztította; örülök, hogy azoknak legalább egy része meg van mentve. Már sötét volt midőn Pestre jövének. Az utcákon nagy tolongás volt a' vásári emberektől, kik a' kivilágított [a papír szakadt] ... épen úgy nyüzsgöttek mint nappal. Ámbár 6 órakor menék szí[nházba, mégis kaptam ü] [a papír szakadt] ...[ü]lő helyet. Szép tiszta őszi nap volt. Estve [a papír itt szakadt] meg hazajövőben is. [a fólió alsó része hiányzik]

⁸¹² Lásd a 13. sz. jegyzetet!

⁸¹³ Klauzál Imre (1799–1847), az Akadémia tagja, Károlyi Lajos jószágkormányzója Rohoncon. Feleségével együtt Bártfayék jó barátai.

⁸¹⁴ A rézmetszetek jóval értékesebbek voltak, mint a korban elterjedt litográfiák: 10.1.2. Metszetek.

1838. NOVEMB. – DECEMBER. III.

1838. NOVEMBER.

10d; szombat. – Egész délig hol egyik hol másik jöve hozzám hivatalos tárgyakban, u[gy]. m[int]. Jósa, Radnics, Ober kőfaragó, ki ma az asztalkára készített kőtáblát küldé; azután Mericzay váczai kanonok Engeländer; Spiegel 's mások. E' zavar 's minduntalani félbenszakasztások közt írásm P[aulina].. anyjának a' levelet. Irtam Izsépynek is. Délután P[auliná]..mnak folytatólag, de nem sokat. Megérkezvén a' Gróf az Alföldről, vele valék majd esti félhétig. Ekkor színházba menék, 's ott találkoztam Szemerével, ki már most beköltözött télre. Hazajövet láttam *. mert az ég tiszta volt most is, valamint egész nap. Ma szünet meg élni Jósa' kutyája Netti, a' mit mindnyájan sajnáltunk, mert nagyon kedves állat volt. –

11d; vasárnap. – Délelőtti féltizenkettőig a' Gróffal végeztem. Akkor elmenék az ellenőri hivatalba 's ott valék 1 utánig. Muki Dókusnál ebédelt. Délután irtam Fleklnek N[agy]károlyba. Irtam néhány sort P[aulinána]..k is, és a' pakétát összezsínáltam. Jött hozzám Szemere, már gyertyavilágnál; együtt menénk a' színházba, 's bár jókor jövének oda, olly teli volt minden, hogy már alig lehet beérni: Szemere tehát a' casinói, én a' tud[ós]. társasági páholyba menék. Peleskei Notarius adatott. Annyi sok ember tódult a' színházba, hogy többre nem emlékezem. Több nőszemély félájultan vonszoltatott ki játék alatt. Vásári idő volt, 's innen a' sokaság.⁸¹⁵ – Ebéd után Árgayné volt nálunk, 's meghívott bennünket a' holnap leendő lakadalomra. Szép őszi nap volt; színházba menet az ég csillagos volt; midőn visszajövék, sűrű köd vala.

12d; hétfő. – A' Gróf megérkezvén Főtről,⁸¹⁶ hova tegnap délben ment ki, vele értekeztem egyről másról.⁸¹⁷ Irószobámba jövének, kérdé, jó lesz e így, a' mint van. Többi közt mondtam: ha tudnám hogy állandó lakásom lesz ez, a' hol vagyok, kifestetném a' szobákat, nagyon sok baj lévén a' meszeléssel. Azt felelé Ő Nagysága, hogy az tőlem függ, itt maradjak e, vagy ne: neki úgy látszott, hogy inkább szeretek oda künn, az üllő utczaiban lakni. Uram, én ott fogok lakni, a' hol Nagyságod szállást ad; némelly tekintetben, miért tagadjam, nyugalmasabban valék ott: ide csak azért nem kíváncsítottam, mivel senkinek útjában lenni nem akartam. – Azután kérdé: miként van B[áró]. W[esselényi]? – Elmondtam, a' mit állapotjáról tudok. De a' beszéd annak legutóbbi N[agy]károlyi útjára fordult. Öszintén szólék, de minden bántás' mellőzésével W[esselényi]. sajnos nehezte-

⁸¹⁵ A színház közelében, a mai Károly és Múzeum körúton, az akkori Országúton is állt a vásár. Ruhaneműket, mezőgazdasági és kézműves eszközöket, szerszámokat, háztartási cikkeket árultak itt. A forgalmat nagyban növelték a mozgóárusok, a lacikonyhák, a fuvarosok, a fogadók; a vásárok egyenként 6-6 napig tartottak, és annak a hétnek a hétfőjén kezdődtek, amelyik hét tartalmazta a négy dátumot, a vásárhatárnapot.

⁸¹⁶ Lásd a 13. sz. jegyzetet!

⁸¹⁷ A fontos beszélgetést, amelyben összekapcsolódik életének új helyszíne és Wesselényivel való szoros barátság, politikai hitvallása és titkárként betöltött helyzete, Bártfay tárgyilagosan, szűkszavúán jegyzi le. Károlyi nyíltan barátságtalan lépését, azaz, hogy korábban elutasította Wesselényi szálláskérését, egyikük sem hozta itt szóba – a beszélgetés körülményeiről: 4.2.2 Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838); 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.); 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság.

léséről. Szólék továbbá a' pör' tárgyában is, 's a' mit fölolvastam, nagyon tetszett Ő N[agysá]gának; mondá: hogy a' Nádor az ő bizonyág-tételét, melyet t. i. írásban adott Septemb. elején, helyeslette 's okosnak találta: kevésbbé a' Gr[óf]. Sz[táray]..ét. – Sokat beszélünk még egyebet is, 's mi előtt Ő Nagysága szobámat elhagyta volna, azt nyilatkoztatá, meleg szíveséggel, hogy Bécsben készült új házibútoraim' árát az ő pénztárából vegyem ki 's fizessem akkor, midőn a' körülmények megengedik. Megköszöném a' kegyességet; én mondám Ő N[agysá]gának terhére lenni nem akarok, de másnak sem, még annyi erőm 's tehetségem van, hogy magamnak szerezhetek: eddig is azon ügyeztem, hogy Ő N[agysá]ga különbséget lásson köztem és más szemtelenek közt. – De újra meg' újra ismétlé ajánlatát: elfogadtam, 's annak idején használni fogom. – Nőm 's Léni Budán voltak egész délig az esketésen. – Átadám Schosbergernek a' dohány Contractust, melyet Ő N[agysá]ga helyben hagyott. Fölvevém Biedermannál a' gyapjú váltóra 40 ezer pengőt. Délig a' költség kimutatást készítém nagyjából. – Ebéd után irtam a' Contractusokat a' 20 ezerről és az 1839ki gyapjúról. Estve felé hozzám jött Kis János⁸¹⁸ (Lajos öccse); beszélgettünk a' bécsi hírekről (mert ő onnan jött), a' Budán tartandó orsz[ág]. gyűlésről, W[esselényi]. pöréről,⁸¹⁹ 's az ő atyja' nyugtatványáról, mely miatt tulajdonkép jött hozzám. Estve, hogy mozgást tegyek, kimenék Mukival Engelländerhez, hova a' pakétát vitte. Eng[elländer]. nem vala otthon. Hazajöttömben kifizetém Schveizernál az asztali ruha⁸²⁰ árát 9 pengő fttal, melyet nőm ajándékba adott Louisenak. Hazajövéen itt találám Battha Jóskát. Egész nap 's estve köd. Sok dolgaim miatt nem me-
nénk színházba.

13d; kedd. – Sok mindenfelét kelle végezni a' Gróffal és másokkal, úgy, hogy egy perczig sem vala nyugalmas időm. Dél felé Figdor jövéen hozzám tabákszelenczét⁸²¹ ajándékozott. Irtam N[agy]károlyba a' pénzvétel iránt. Ebéd után Figdor a' gyapjú Contractus folytában 15 ezer pengő foglalót tett le. – A' Grófnénak küldtem 500 pengő fttot, 's a' Gróf kezébe adám. Estve felé menék a' nagyhid utczába⁸²² a' Reiszféle hagyomány massából a' 20 ezer pengő fttot fölvenni:⁸²³ Ő N[agysá]ga is odajött Budáról, mert ott ebédelt. Hazajövéen még egyet-mást végeztem 's azután színházba menék. Nagyon fáradtnak, törődöttnek érzém magamat: e' napokban bizony sok és sokféle dolgom volt. Az idő lágy 's délig napfény; délután elkomorult; estve az ég csillagtalan. –

14d; szerda. – Jókor keltem, mivel a' Gróf Csurgóra utazott; de csak félnyolczkor indult. – Azonnal rám rohant a' sok ember mindenfelől: reggeli után mindjárt Miháلكovics Jászkapitány; továbbá Ober kőfaragó, ki a' kő asztaltábláért semmit sem akart elvenni; azután Praznovszky; a' cserépfedőné; Waltherr; Louise férjestől kik búcsúzóban jöttek; Figdor, Gróf István gyapjú Contractusa végett. – Beirogattam a' bevett 's kiadott grófi pénzeket. Löwinger volt nálam 's kicserélé a' dohány Contractust. Délután kimenék az üllői utra, megtekintém az asztalost és a' pincze omladékot erősítő kőmíveseket. Onnan

⁸¹⁸ Kis János (1770–1846) evangélikus szuperintendens, költő, az Akadémia tagja. Fia, János, Bártfay ifjúkori barátja. Bátyja, Lajos Bécsben udvari ágens, az evangélikusok képviselője, aki – többek közt – Kossuth ügyében is eljár.

⁸¹⁹ A változásokkal terhes légkörről lásd a 765., 788. sz. jegyzeteket: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.).

⁸²⁰ Asztalnému, itt: nászajándék a volt szobalánynak.

⁸²¹ Dohánytartó doboz. Figdor Zsigmond, zsidó gyapjúkereskedő: 8.4.2. Üzleti tisztesség.

⁸²² A mai utca ugyanezt a nevet viseli.

⁸²³ Vagyis Reisz Charlottától – hozománya járandóságából.

az aranyzóhoz a' Leopold városba, de ez nem vala otthon. Kifizettem Kilian könyvtárusnál tartozásomat 19 pengő fttal 's néhány krral. Haza jövéen estve, itt találám Engelländer-t, ki még sem utazott el; nagyon nem jól esett hallanom, hogy csak jövő vasárnap ér haza: így leveleink még néhány napig nem jutnak kézhez. Színházba menék. – Lágú idő, de borongó; estve is, mi miatt csillag nem látszott. Délben W[esselényi]. volt nálunk.

15d; csütörtök. – Végezvén némellyeket, voltam Gróf Lajosnál, ki szívesen beszélt velem egyről másról. Budára indulván, az utcán találám Bányit és Radnicsot; B[ányi]. velem jött a' várba. Einzlével kívántam szólni Kölcsey' képéről, de valami asszonyosságok valának nála; 's midőn félóra mulva visszajövék hozzám, már nem vala szobájában: feleségéhez menék tehát a' Gróf Sándor háznál⁸²⁴ 's azzal szólottam. Sternnél kifizetém tartozásomat 20 pengő fttal 's benéztem Langhoz, ki épen képes könyveimmel foglalkozott. Már dél elmúlt mire visszajövék. Nálam ebédelt Bányi, 's arra kért, járhasson hozzánk ebédre, míg Pesten leend: ő, úgymond, majd fizetni fog. Szegény ember! Hadd egyék, ha lesz mit ennünk!⁸²⁵ Délután a' kárpitossal kimenék, vásároltam Jozefina ágya mellé szőnyeget. Néztém az új piacon⁸²⁶ úgynevezett tótposztót, dolgozó szobám padolatának⁸²⁷ bevonására, de nem találám. Voltam az aranyzónál és az új épületben,⁸²⁸ de nem valának hon. Meglátogatám Vörösmartyt; Bajza is nála volt: épen akkor jött Kazinczy Gábor⁸²⁹ a Fáy Emilia' menyekzőjéről: ma délután adattak össze, nem templomban, hanem a' Fáy háznál (nagy hid utca) félnégykor. Együtt menénk a' színházba, 's én is vele a' páholyba, mert már ülés nem volt. Egressy Gáb[or]. ma lépett föl ismét először, mint újra szegődött tag; nagyon zajos hosszú tapssal fogadák 's két koszorút is vetettek neki.⁸³⁰ – Borult őszi nap volt, de meleg; az est hasonlólul homályos, csillagtalan.

16d; péntek. – Nyugtalanul aludtam és keveset. Reggel felé nőm rosszul lett; hanem ez nem sokára elmúlt további következés nélkül. Midőn reggel egyről másról beszélgettünk, a' többi közt ismét fölhozá, hogy Dókus It[élő]. M[ester]. (ki őt e' napokban meglátogatá, de kit én nem láttam) újlag szólott Kar[lovszky]. szándékáról. – Ez mind szép 's jó, mondám; de minek akarják a' dolgot erőtetni, miután P[aulina].. kimondá, elhatározottan, több izben, többek előtt, még bold[ogult]. atyjának is, hogy nem megyen, nem mehet hozzá.⁸³¹ – Elvégezvén reggelinket zsebkendőket választék magamnak. Átadám a' szőnyeget, mely úgy latszék tetszett.⁸³² Végeztem Jósával; volt nálam Schosberger, és a' kárpitos. Irtam Schmidnek Bécsbe. Kifizettem a' télre vásárolt 10 öl-fa' árából a' még hátra volt 237 ft 30 krt. – Bányi itt ebédelt. Dél után számoltam nőmmel a' részemre tett vásárlások iránt, 's megfizetém neki is aprólékos tartozásimat. Volt nálam panasszal a' külvárosi grófi háznál lakó kályhafűtők' egyikének felesége: a' Ferencz városi bírőhoz

⁸²⁴ Vagyis: a Sándor-palota (a Várbeli Szent György tér 1–2.).

⁸²⁵ Bártfayék ebédeiről: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

⁸²⁶ A piac az Új téren, a vásártéren működött, az egykori Váci kapun kívül felszámolt temető helyén, a mai Erzsébet téren. A vásár alatt az élelmiszerárúrok, a zöldségesek, a gyümölcs- és aszálványárúrok, a fűszerezsek bódéi álltak itt, míg a Duna-parti részen volt a baromfipiac.

⁸²⁷ Padló.

⁸²⁸ Lásd a 46. sz. jegyzetet!

⁸²⁹ Kazinczy Ferenc unokaöccse, Szemere Pál és Fáy András rokona. Az *Athenaeum* munkatársa, Lónyay Gábor jurátusa és pártfogoltja, majd Benyovszky Péter patvaristája. A vegyesházasságok ügyének előzményeiről: 6.2. Pest vármegye közgyűlési vitái a vegyesházasságok ügyében (1840. szept. – 1841. febr.).

⁸³⁰ Friedeich SCHILLER – BARCSAI László, *Haramiák* című tragédiáját játszották (magyar bemutató: 1837. szeptember 18.).

⁸³¹ Lásd a 29., 287. sz. jegyzeteket!

⁸³² Lásd a november 15-i bejegyzést!

utasítám, nem akarván asszonyi czivakodás fölött bírószkodni.⁸³³ Hozzám jöven Szemere Pali mivel igen szép lány őszi idő volt, kihúzott szobámból sétálni. Kimenénk a' hatvani kapun,⁸³⁴ a' Rochus ispotály⁸³⁵ mellett be a' József városba, az üllői úton keresztül a' nyúl utczába⁸³⁶ s úgy haza. Itt némellyeket közlöttem vele a' replicából s azzal színházba menénk, helyet fogva egymás mellett a' tribűnen. Fölvonás közben kimenvén csillagot láttam ragyogni; de midőn hazajövék már borultabb volt az ég.⁸³⁷ Jozefina már ágyban volt, rosszul érezvén magát. Nálunk hált Tändler Pepi, ki délután jött látogatóban.

17d; szombat. – Éjjel eső esett, s a' reggel borult nedves vala. Jósát Praznovszkyhoz küldtem pénzzel és számolásokkal. Volt nálam Dr. Ivanovics, s mondá, hogy W[esselényi]. nála vett ki szállást s Decemberben oda költözik.⁸³⁸ Waltherr átvevé a' Fejérféle könyvet,⁸³⁹ s az árát megfizeté. Nőm bemutatá nálam bátyja' fiát Mauks Ödönt Eperjesről, ki ide Juratusnak jött; de még helye nem lévén, ebédrel mi tartjuk, míg a' jövő törvény folyamra Karlovsky úr veendi magához, mint nőnek megigéré.⁸⁴⁰ Megkérém a' bécsi kárpitost, hogy szobáim' bevonására pokrócz-posztót⁸⁴¹ nézzen. Hozott is 90 fton egy egész véget, melly mind a' két kis szoba' padolatára elég lesz. Klauzálnak kezdtem írni, de W[esselényi]. közbenjövetele visszatartott.⁸⁴² Itt ebédelnék [Bányi és] Ödön. [A kéziratban áthúzva: nek Bányi és] Mindjárt délután az asszony kiment Fiakeren. Én itthon olvastam újságot. Volt nálam Vörös. Utána Scheurer, kit kifizettem. Azután estve gyertyagyújtás előtt Mukival beszélgettem, többi közt arról is, hogy P[aulina].. nem ír, s ő maga mondá, szidjam meg, mert csak ugyan gyakrabban írhatna. – Ha betegsége, kézfájása okozza a' hallgatást, mondám, úgy mentve van; minden esetre várok a' hónap' végéig.⁸⁴³ Színházba menék; magammal vivém Bányit is. Nap alatt több ízben esett: estve láttam a' csillagot. Lefekvés előtt Léni rosszul volt; hányásra émelygett a' gyomra.

18d; vasárnap. – Nap' kelte előtt az ég s levegő tiszta volt: de míg öltöztem sűrű köd támadott. Tántzer Lilla jöven, mindjárt volt alkalmam szerencsekívánataimat elmondani, mivel holnap névnapja.⁸⁴⁴ Lénivel tréfáltam reggelinél, s a' haszontalan leány pityeregni kezdett. Úgy látszik, az idegenkedés köztem és közte nem mulhatik el.⁸⁴⁵ Voltam az ellenőri hivatalban délig. Itt ebédelték Wesselényi, Vörösmarty, Karácson, Bányi, M[uki]. Ödön. – Kar[ácson]. és B[ányi]. saját tapasztalásaik után hosszasán szólának a' horvátok ellenséges kaján indulatjokról a' magyarok ellen. – Estve felé Vörösmartyhoz menék.

⁸³³ 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

⁸³⁴ A kapu a mai Astoria helyén állt.

⁸³⁵ Azaz a Rókus kórház és kápolnája, a mai Gyulai Pál utca 2. sz. alatt.

⁸³⁶ A mai IX. kerületi Lónyay utca.

⁸³⁷ Lásd az 5., 471. sz. jegyzeteket!

⁸³⁸ Ivanovics András, Bártfay orvosa 1828-tól már gyakorló orvosként tér át a homeopátiára. Pest egyik legnépszerűbb szakembere lesz, miután Deákot kikezeli egy heveny, reménytelennek tűnő betegségből. Ő állította össze 1837-ben *A hasonszervi házi és úti orvos, vagyis tanácsadó a kisebb és sürgetőbb bajokban* című népszerűítő munkát – lásd az 97., 111. sz. jegyzeteket: 13.1.2. A homeopátia Bártfay környezetében; 13.3.2. Homeopátiás orvosok Pesten.

⁸³⁹ Fejér György (1766–1851) történetíró, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, korábban a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője, itt hivatkozott műve a *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. 1–43. köt., Buda, 1829–1844.

⁸⁴⁰ Ödön végül Bártfayék nevelt fia lesz.

⁸⁴¹ Durva gyapjúból készült, kallózott, esetleg bogácsolt szövet.

⁸⁴² Wesselényi szkeptikus a védelem ügyében: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.).

⁸⁴³ Lásd az 551., 756. sz. jegyzeteket!

⁸⁴⁴ Lásd az 48., 79. sz. jegyzeteket!

⁸⁴⁵ A Bártfayéknál nevelődő lányokról, Gosztonyi Magdalénáról: 11.2.1. Feleség szerep; 8.3.1. Kazinczy.

Onnan egyet fordulva az utcákon hazajövék. Nem menék színházba leginkább a' kedvetlen idő miatt s mivel a' mai darabot már többször láttam. – Az idő nedves. Csillagtalán.

19d; hétfő. – Reggeli után a' kárpitos mérte meg dolgozó szobáimat s átvevé a' pokrócz posztót. Utána az asztalos vitet el íróasztalomat igazítás végett. Megcsilapodván a' motozás dolgozni kezdék. Irtam Klauzál Imrének Nov. 3ki levelére a' vászonfélék iránt. Nálunk ebédelt Bányi, Ödön. Délután Peskyhez menék. Onnan Szemeréhez s ezzel az újépület felé. Hazajöven mivel már sötét volt Bányival beszélgettem; azután vele és Jósával színházba menék. Ma nem esett ugyan, de elég nagy sárban jártam. Estve kitisztult. *. Délután Wartenslebenék voltak nálunk, de én nem láttam őket s nem beszéltem velök.

20d; kedd. – Álmatlanul valék reggeli negyedféltől míg ágyból nem kelék ki. Sokat tűnődtem rajta, s hogy semmi, semmi tudósítást nem veszek. Eltűnök még egy ideig, mert ki tudja, mi körülmények okozzák a' hallgatást.⁸⁴⁶ Írószobámban olvastam a' Jelenkort. Volt nálam Waltherr. Utána Koppely buza eladás iránt kérdezősködő, s később egy nápolyi olasz, vivómester, alamizsnát kérvén: két huszast adtam neki. Elkészítém a' számolást Gr[óf]. Zichyvel.⁸⁴⁷ Ebédén Bányi és Ödön. Délután egy ideig beszélgettünk; 5 óra felé kimenék a' városra sétálni, de az eső behajtott Vörösmartyhoz, kinél Bajzát és Schedelt találtam. Ezek eltávozván dohányoztam míg nem színházba menénk. Ő mondá, hogy Deák Fer[enc]. beteg, s W[esselényi]. magához vevén Ivanovics D[okto]rt sietve odautazott.⁸⁴⁸ – Egész nap köd, ború, sár, eső csepegés több ízben. Az est csillagtalán.

21d; szerda. – Ismét jókor ébredék föl, s hallám a' szelet zúgni. Ablakhoz menék s láttam a' felhőktől egészen tiszta eget csillagokkal ragyogni. Reggel felé A[sszony]. is fölébredt; + a' mi elég régen nem történt.⁸⁴⁹ Reggel Bányi jöven hozzám, folyamodást írt a' M[agyar]. udv[ari]. Cancelláriához a' Personalis utasításából hogy Censurát tehessem.⁸⁵⁰ Kifizettem Jósának a' palaczkok árát. Volt nálam Boskovics a' gyapjú végett. A' Gróf számára jegyzéseket irtam a' Pozsonyban s Bécsben végzendőkről, fizetésekről. Gyönyörű tiszta volt az ég egész 11ig; délfelé borulni kezdett. A' kárpitos írószobámat kezdé bevonni s a' munkát délután is folytatá egész estig. Itt ebédelt Bányi és Ödön. Délután kimenék Bányival az üllő utcai házhoz; megtekintém ott az asztalost, annakutána néhány utcát jártunk meg. Estve színházba menénk. Midőn hazajövék eső esett. Az ég csillagtalán. Délben megalkudtam Stetz asztalossal a' márványkő táblájú szekrény⁸⁵¹ csináltatása fölött 20 forintban.

22d; csütörtök. – Mukit figyelmeztetém, menne tudakozódni nem jött e meg Farkas Újhelyből, mert Pigaytól hallám tegnap, hogy ma-holnap váratik: s talán hoz valamit; ma 4 hete, hogy P[aulina].. utolsó levelét irta hozzám, s azóta se nem irt, sem testvére által nem iratott; illy hosszas hallgatást még nem tapasztalék tőle. De türelem még egy ideig.⁸⁵² Reggelizés után másik szobácskám voná be a' kárpitos, a' mi egész délig tartott, s e' miatt folytonos munkához nem kezdek, hanem csak olvastam, s a' hozzám jövő-menőkkel kelle beszélnem. Mert volt nálam Radnics két ízben is; Mátyás; Lang

⁸⁴⁶ Lásd a 756. sz. jegyzetet!

⁸⁴⁷ Lásd a 414. sz. jegyzetet!

⁸⁴⁸ 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban, 13.3.2. Homeopátiás orvosok Pesten.

⁸⁴⁹ A szövegben használt jelekről: 12.4.1. Szexualitás, a Bártfay-napló egyedisége.

⁸⁵⁰ Hivatalos vizgát a személynöknél, a magyar ügyvédképzés irányítójánál lehetett tenni.

⁸⁵¹ Márvány fedőlapú, sokfiókos szekrény.

⁸⁵² Lásd az 551., 756. sz. jegyzeteket!

könyvkötő; Fetth kútcsináló;⁸⁵³ Stetz asztalos, és t[öbben]. – Ebéden itt volt Bányi, Ödön. Délután nem dolgoztam semmit, beszélgettem dohányozva, később keveset olvastam; estve színházba menék. B[ányi]. is velem jött. Komor, nedves idő egész nap, és estve. Délután kifizetém az asztalost, ki az árvízben összerongált szobabútor egy részét megigazította, 117 ft 30 krral váltó czéd[ulá]ban, melly sommába⁸⁵⁴ az asszony 75 ftot adott. –

23d; péntek. – Tegnap estve, midőn színházbol hazajövéen magam vacsorálnék, sokáig beszélgettem A[sszony]. és B[ányi]. jelenlétében az újhelyiekről; 's a' mint mondtam többi közt, mennyire becsülöm P[aulinát]..t, észrevevém A[sszony]. arcán a' rejteni igyekezett változás' jeleit. Tehát egészen még sincs vége? Ma reggel sokat gondolkodtam ágyban róla 's miért tagadnám, fáj a' hallgatás. Lehet, hogy a' levél utban van, 's talán alkalom hozza, melly után Muki tegnap elfeledkezett kérdezősködni; jele, miként neki nem fekszik a' dolog annyira szívéen, mint nekem: de ezen csudálkozom e? – az ő viszonya, az ő állapota egészen más. Neki talán képzete sem lehet arról, a' mi keblemben él és forr. Csak egy lélek van, csak ő, ki azt ismeri, legalább gyaníthatja. 'S épen azért nem kellene olly kínzó hallgatásban vesztegelnie. Vagy talán nincs módja? de az ember sokat, igen sokat tehet, ha valódi akarja; erős akarat a' lehetetlenségig terjed. – Várok: majd kifejlílik az ok. – Átadtam Jósának a' Gróf' számára írt jegyzéseket és számolást. Kifizetém Radicsnak a' fa' árát. Eligazítam a' kútcsináló' árjegyzékét. Délig összekészítém a' Csurgóra 's onnan Bécsbe viendő 54,117 pengő ftot, hogy Jósá átvihesse mihelyt az alkalom eljön. Ebéden Bányi, Ödön. Délután az íróasztalom' fiókjait üritgetém. Gyertyagyújtás előtt Bányival beszélgettem dolgozó szobámban, hova később Muki is bejött. Nőmnél Reviczkynek volt délután egész esti 7ig. – Azután bementem én is, 's elkezdém az asszonyoknak olvasni Pompeji' végnapjait.⁸⁵⁵ Színházba nem menék, mivel egész nap esett. Felettébb komor, kellemetlen nap. Lefekvés előtt említém, mennyire fáj P[aulina]... hallgatása: mert ha beteg is, irathatott volna Sz[eráfina].. által, mire az anyját is megkértem. – Muki is egy értelemben volt velem 's monda szidjam meg P[aulinát]..t első levelében: de A[sszony] mentegeté, ki tudja, úgymond, mi oka. De vajjon ezen mentegetés valósággal szívből jött e 's azt nem kénytelenség hozta e elő? arról csak az ítélhet, ki a' szíveket és veséket vizsgálja.⁸⁵⁶ Ágyban Léni ki vakará tyukszemeimet: de bal lábamon az egyik ujját végig szúrta. – 1819ki Nov. 23kán léptem a' Gr[óf]. Károlyi háznál Titoknoki hivatalba.⁸⁵⁷

24d; szombat. – Kaptam levelet a' Gróftul. Voltam a' zöldfa című boltban zöld posztót vásárolni íróasztalomra: vásároltam is 2 1/3 rőfet 3 pengő ftval; de mivel a' posztó széles, a' fele megmaradt más asztal-takarónak. Ma esett az első hó. Ebéden Bányi és Ödön. Délután irtam Orosházára, oda utasítván a' dohány-contractust és egy Grófi határozatot; irtam Bécsbe is Schmidnek, a' Csáky Nincsi grófnének felküldött irományok iránt. Estve találkoztam Jósánál Tabódyval, ki a' Csongrádi közelebbi restauratorul sok üres elnyűtt szavakat mondott; ugyan ott Szabó László Vásárhelyi új Fiscalissal⁸⁵⁸

⁸⁵³ Azaz: kútság.

⁸⁵⁴ Azaz: összeg. Jozefina gondoskodott a bútorok értékesítéséről – lásd a 794. sz. jegyzetet!

⁸⁵⁵ Lord Edward George BULWER-LYTTON (1803–1873) népszerű angol regénye a *Pompei végnapjai* / *The Last Days of Pompeii* / *Die letzten Tage von Pompeji*, 1–3. Band, 1834 – lásd az 534. sz. jegyzetet!

⁸⁵⁶ Lásd a 70., 295., 323. sz. jegyzeteket!

⁸⁵⁷ Lásd a 410. sz. jegyzetet!

⁸⁵⁸ A megyei tisztújító közgyűlésekről általában: 8.1.1. A társalgás hangneme; Szabó László az új hódmezővásárhelyi kerületi ügyész. Ő szerepelt Kossuth *Törvényhatósági Tudósításokkal* kapcsolatos perében mint Csongrád megye tudósítója.

is. Onnan színházba menék. Szemere mellett ültem, kit egy hét óta nem láttam. Az idő egész nap kedvetlen, nedves hideg; több izben havazott, de nem nagyon. Estve fagyni kezdett. Lefekvés előtt átadtam Jósának az 54,117 ft 31 krt, mert holnap jókor reggel Csurgóra menendő.

25d; vasárnap. – A reggelinél kedvetlen szókat mondék nőmnek, hogy Léni 's a' házi cselédek nem tartanak rendet. Azután írószobámban egyet-mást végeztem. 10 órakor menék a' Kisfaludy Károly társaság' ülésébe. Ott az jöve tanácskozás alá, hogy mivel a' föladata kérdésre (a szavalás, mimika, játékszíni öltözet 's t f.)⁸⁵⁹ a' kitűzött novemberi határnapig semmi felelet nem érkezett, jobb volna talán a' kérdést több részre osztani, mivel most is hihetőleg annak nagyobb terjedtsége miatt nem fogott abba senki; 's ebben minden tagok meg is egyezének. Jelen voltak pedig: Fáy András mint elnök, Vörösmarty, Bajza, Szenvey, Schedel, Helmezy, én 's Tóth Lőrincz mint jegyző. – Holmi pénzbeli számítások is történtek a' jövő évi intézkedés iránt. Továbbá fölszólítottak a' jelen volt tagok, hogy egy történeti Balladára themat mondjanak, melly a' jövő évi ülésben lenne megjutalmazandó 's fölolvassandó. Ki ezt, ki amaszt adá elő. Mondék én is kettőt: az egyik mindjárt mostanra fogadtatott el; a' másik pedig jövődében föladvandónak jegyezteték. A' most elfogadott ez: „Első Géza királyfi 's magyar ország harmad részének vezére, a' nem csak birtoka 's méltósága de még élte ellen is hit-szegéssel törekvő Salamon királynak, bár ezt hadával egészen megronthatá, a' haza' nyugalmaért 's hogy polgári vér ne ontassék, a' koronát és uralkodást az önmegtagadás' legszebb diadala közt, oltár előtt harmadszor is átengedi.”⁸⁶⁰ – Szóba jött még a' Kazinczy és Kölcsey számára fölállítandó emlékszobor⁸⁶¹ dolga is; Vörösmarty, véleményem szerint is helyesen, 'e két tárgyat külön intézendőnek ítélé, hanemha további kilátások mind a' kettőnek együtt lehető biztos kivitelét ígérnék, miről később még bővebb értekezés leend.⁸⁶² – Ebéden itt volt Bányi és Ödön. Ma ismét hallani volt, hogy bizonyos Prokopovics nevű lengyel ifjat, ki az orvosi tudományokat tanulá, befogtak 's a' városházához vittek. Oka még nem tudatik. Délután olvastam a' historicusokat, a' főlebbi kérdés' tárgyában.⁸⁶³ Hozzám jött estve felé Karácson, ki Bányinak azt a' hírt hozá, hogy Gr[óf]. Pálffy Ferencz Bécsbe hívja nevelőnek fia mellé. Nem sokára Szemere is meglátogatott; együtt menénk színházba. W[esselényi]. megjött 's azt a' hirt hallám Bajzától hazajövet, hogy Deák Fer[enc]. veszedelmen kívül van; Dr. Ivanovics' beadására lett jobban.⁸⁶⁴ Midőn haza jövék iszonyú

⁸⁵⁹ A színészi játék éppen ebben az időszakban folyó stílusváltásáról szolgált érdekes adatokat a napló: 7. Az irodalom medialitása; 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

⁸⁶⁰ Helyesen: „Készíttessék balláda következő tárgyról: Első Géza királyfi s Magyarország harmadrészének ura a nem csak birtoka s méltósága, de még élete ellen is, gonosz tanácsból, hitszegéssel törekvő Salamon királynak, bár erős hadával megronthatá, a haza nyugalmaért, s hogy polgári vér ne ontassék, a koronát s uralkodást, az önmegtagadás legszebb diadala közt oltár előtt harmadszor átengedi.” A *Kisfaludy-Társaság Évkönyve* 1836–40., I–II. köt., Buda, 1841. – I. Gézát (1040–1077, uralkodott: 1074–1077) unokatestvére, Salamon – német segítséggel – kiűzi az országból. Géza Lengyelországba menekül, majd visszatérve legyőzi őt. Egyezséget kötnek, aminek értelmében a korona Salamoné marad, s ők testvéreivel, a későbbi I. Szent Lászlóval apjuk egykori dukátusát nyerik el. Hét év közös kormányzás után azonban Géza megtámadja és a mogyoródi csatában legyőzi Salamon. Uralkodását a bizánci császár hagyja jóvá, aki koronát küld neki, a későbbi Szent Korona alsó részét.

⁸⁶¹ Egy év múlva, a társaság novemberi gyűlése után kap új lendületet a szoborállítás terve. A szobor mintáját fél év múlva közösen tekintik meg Ferenczy István műhelyében: 7.1.1. Eötvös József Kölcsey-emlékbeszéd; 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban; 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok, 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

⁸⁶² 8.3.3. Vörösmarty.

⁸⁶³ Lásd a másnapi bejegyzést!

⁸⁶⁴ A homeopátiás szer beadását követően javult az állapota – lásd a 97., 838. sz. jegyzeteket!

szél 's fagyasztó hideg volt; a' fellegek szakadozni kezdének 's holdfény világított, de csilagot nem láték. Nőmet, ki rosszszúl érzé magát, ágyban lelétem.

26d; hétfő. – A' legtisztább égből volt látható, midőn a' befagyott ablakokon reggel kitekinték, 's kün olly hideg érezteté magát, millyen tél' közepére is beillenék. Nagyon jól esik, hogy írószobám' padolata be van vonva. Kirakogatám asztalom' fiokjaiból az irományokat, hogy az asztalos dolgozhassék: Sokáig volt nálam Koller, kinek kezébe bécsi 's egyéb tartozásimat lefizetém. Tegnap jött Gróf Csáky Petr[onilla].., 's ma nőmért küldött. Délután W[esselényi]. jött hozzám, de nem maradt sokáig. Volt nálam Radnics, és Muki, Bányi szinte, hanem a' sok félbenszakasztás' ellenére is elvégezém a' mit akartam. – Ismét semmi levél újhelyből. – Ebédén Bányi és Ödön. Délután Bányi, Ödön és Vörös egyszerre mindhárman írák Kovács Sándor' levelét. Addig én Fesslerert, Engelt, Prayt kívántam összehasonlítani.⁸⁶⁵ azonban Reseta jövén hozzám félben maradt. Félőtkor sétálni menék a' városra egész az új épületig. Száraz kemény hideg; beillett volna tél' közepére is. Szép holdfénynél jövék haza félhatkor; félhétkor színházba menék. Onnan hazajövet több ízben láttam *. Az ablakok egész nap fagyva maradtak.

27d; kedd. – Mult éjjel kellemes álmom volt – 's elég jól aludtam. Reggelizés után föltevém (röviden, de kétféleképen) a' balládai jutalom kérdést 's 9kor ülésbe menék. Azt a' tagok jónak találák, 's úgy, a' mint volt, elfogadtatott.⁸⁶⁶ Onnan betértem Peskyhez. Dél felé íróasztalom, melly úgy van kiigazítva 's helyre hozva mintha új volna, helyzettem szobámba. Prágából levelet kaptam Koch Architectustól. Bányi és Ödön itt ebédelték. Délután velek és Radnicscsal a' városligetbe menék sétálni. Ott a' tó már annyira be volt fagyva, hogy néhány fiatal ember már csuszkált; de a' kemény hideg folyvást növekszik is.⁸⁶⁷ Hazajövén írószobámban egy ideig papirosaimat rakosgatám; az alatt Pap Endre és Karácson voltak nálam. Színházba menet és jövet szép holdfény 's csillagok.

28d; szerda. – Papirosaim' rendbeszedéséhez láttam mindjárt reggel, 's folytatám egész délelőtt, mi közben a' többek közt Szabó László látogatott meg, és sokáig maradt nálam; jött Szemere is rövid időre. Radnicsot Budára küldém S[icravs(z)ki]. Leo' részére hópénzt tenni le 's néhány rongyos banknótát⁸⁶⁸ fölváltani a' kamaránál: ő hozta a' hirt, hogy a' dunahidat már kiszédék.⁸⁶⁹ Matisz elhozá a' szíjgyártótól korcsolyáimat. Végre kaptam levelet; szeretem, hogy eddig nem írtam: szavaim nagyon keserűk lehetnek volna; új indító-ok 's tanúságul szolgálhat, hogy nem kell hirtelenkedni: mert az ember olyat tehet hevültségében, mit a' megbánás helyre nem hozhat.⁸⁷⁰ Bányi nem ebédelt ma nálunk, csak Ödön. Délután ismét beültem írószobámba 's estig rendezém 's tépdelém irományimat. 4kor ismét Szabó László jöve, beszélgeténk félhatig a' Szentesi állapotok

⁸⁶⁵ FESSLER Ignác Aurél (1756–1839) történész. Lembergben, Berlinben majd Szentpétervárott a keleti nyelvek és irodalom tanára, 1831-től az Akadémia külföldi levelező tagja. *Die Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen*, Lipcse, 1815–1825; ENGEL János Keresztély (1770–1814) történész, a bécsi udvari kancellárián protestáns jogügyi tanácsos. Bártfay talán az *Über das rühmliche Vorhaben der Herrn von Kovachich Scriptores rerum Hungaricum in einer grössern Sammlung Ungarn* (1804) művét használhatta; PRAY György (1723–1801) történetíró, jezsuita szerzetes, az Egyetemi Könyvtár vezetője. *Historia regum Hungariae*, 1–3, 1801., *Annales regum Hungariae*, 1–5, 1764–1770, *Dissertatio historico-critica de sancto Ladislao Hungarie rege*, 1774. – lásd a 860. sz. jegyzetet és a november 25-i bejegyzést!

⁸⁶⁶ Lásd a 860. sz. jegyzetet!

⁸⁶⁷ A városligeti korcsolyázás Bártfay téli szenvedélye – lásd a december 18-i bejegyzést!

⁸⁶⁸ A Helytartótanács budai épületében lehetett kicserélni az elhasználódott bankjegyeket.

⁸⁶⁹ Az elbontható hajóhidat szétszedték a fagy miatt – lásd a 634. sz. jegyzetet!

⁸⁷⁰ 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.2. Szenvedelem).

's Vásárhelyi viszonyok felől.⁸⁷¹ Ekkor Szemere jött, nem sokára Bányi, kikkel és Ödönnel színházba menék. – Kis János (Lajos öccse) délután szinte nálam vala: de látván írásokkali vesződésemet, átmenne az asszonyokhoz. Ma egy tapodtat sem valék napközben sehol.⁸⁷² A' hideg nőttön-nőtt, 's nagyon érezteté magát még a' szobákban is. Estve gyönyörű tiszta holdfény, 's csillagok az égen. –

29d; csütörtök. – Wladimir miatt kellemetlenség.⁸⁷³ Az asztalos írószobám' külső vagy is téli ajtaját kezdé fölszegezgetni. Ha így tart a' hideg, jó szolgálatot teend a' téli ajtó. Mind a' két szobácskában az ablakok' 's ajtók' rézkilincseit 's fordítóit tisztítá János. Ágoston János (pap) jöve hozzám; végzék vele a' megajánlott ezer pengő ft iránt 's átadám neki a' grófi kötelezvényt.⁸⁷⁴ Bányi ma sem volt már ebédén; hihetőn már Bécsbe utazott: helyébe Dr. Ivanovics evett nálunk, holnap névnapja lévén.⁸⁷⁵ Mind dél előtt mind délután rendeztetém, szaggatám, semmisítém az áradásról megmaradt iratimat. Estve felé Dobosy jött hozzám. Irtam G[oszttonyi]. Lórinak, de a' levél itt maradt. Egész nap szörnyű fejfájás kínozta: e' miatt színházba sem menék, annyival inkább mert havazni kezdett. Valami keveset olvastam estve az asszonyoknak Bulwerből (Pompéji' vég napjai).⁸⁷⁶ Jókorabb feküvéim le. –

30d; péntek. – Boldogult B[arthos]. A[ndrás]. névnapja. Egy év előtt ez alkalomra melly szívesen irtunk egymásnak. Már akkor ajánlotta házépét; de még sem gondolám, hogy év' multán gyermekei árvaságra jutnak, 's fia nálam leend.⁸⁷⁷ – Irtam P[aulinána]..k legutóbbi levelére, noha – kimerítőbb választ csak alkalommal küldhetek, mivel a' postaindulásig nem volt elég időm körülményes írásra. Azután irományimmal vesződtem délig. Csak Ödön ebédelt itt. Délután ismét rakogattam. Estve 5kor kisétáltam a' Dunaparttra 's városra, mivel két nap óta az udvaron sem valék; Radnics és Muki következtek. Megnéztem Muki szállását is, nincs e valamiben híja. Betértünk a' sajtóhoz.⁸⁷⁸ Onnan R[adnics]. a' színházba kísért. A' tegnapi hó egészen téli alakuvá tévé a' várost; de midőn én sétáltam estve, már tetemesen olvadt 's a' járás lucskos vala az utczákon. Nagy köd borongván, csillag nem látszott.

⁸⁷¹ Lásd a 858. sz. jegyzetet; a szentesi örökvaltságáról lásd a 36., 341. sz. jegyzeteket!

⁸⁷² 9.1. A „gyorsuló idő” érzése és az urbanizáció.

⁸⁷³ Lásd a 421. sz. jegyzetet!

⁸⁷⁴ Lásd a 808. sz. jegyzetet!

⁸⁷⁵ Lásd a 79., 386. és 838., 848. sz. jegyzeteket!

⁸⁷⁶ Lásd a 855. sz. jegyzetet!

⁸⁷⁷ Az évfordulók fontosságáról: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók (9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek).

⁸⁷⁸ Azaz a Prés vendéglőbe.

[A hónap elsején van Vörösmarty születésnapja. Szűk, bizalmas kör ünnepli, egész estig a kandallókályhánál ülve dohányoznak, beszélgetnek Wesselényivel és Szemerével dramaturgiai kérdésekről, amit aktuálissá tesz Vörösmarty éppen folyó sajtópolémiaja a színészi játéktípus változásának szükségességéről. Majd Miklós-napon Wesselényinél folytatódik a köszöntők áradata.

Károlyi a kormányzati hivatalviselés feltételeiről tájékozik Bécsben, többek között Metternichkel is tárgyal. Hosszan fejtegeti nézeteit. Elsőként táblabárává nevezik ki a Királyi Tábla bírói testületébe, jogi ismeretei bővítéséhez Bártfay segítségét kéri. Az év végén számos személyi változásra kerül sor a kormányzatban. Bártfayt ennél jobban izgatják Szemere kirohanásai a liberális Athenaeum ellen. Kellemetlen, indulatos vitába keverednek a kormányzati pénzből finanszírozott, bár magát független fórumként feltüntető Hirnök miatt. Bártfay elítéli a – tudhatóan – irányított bértollnokok szerkesztette újságot, benne kritikáik indulatkeltő, provokatív, gyűlölködő stílusát.

Bártfay új íróasztala érkezésével hozzálát az árvízben összekeveredett üzleti és igazgatási feljegyzések, levelek rendezésének és selejtezésének. Egy heti unalmas és lélekölő munka után ismét rendben látja iratait. Egy otffejejtett gyertyától tűz üt ki a cselédszobában. Bártfay – Muki segítségével – eloltja a lángokat, de csaknem füstmérgezést kapnak. Sörözéssel, sakkozással, versírás próbálgatásával telnek a téli délutánok. Bártfay egyszer még cirkuszba is elmegy, a német színház épületébe.

Felakasztják a hálószoba képeit: egy madonna, egy imádkozó Krisztus és Szent Cecília kerülnek az ágy fölé, a szalonba visszakerül barátja, Kisfaludy Károly tengeri vihart ábrázoló festménye. Barabás és Einsle Pest legfelkapottabb festői, stílusuk sajátosságairól vitatkoznak egy művészársaságban. Szatmár megye Bártfayt kéri fel, hogy kísérje figyelemmel egy nagyszabású, egész alakos reprezentatív portré megfestetését. Anton Einsle készíti el Kölcsy Ferenc képmását a vármegye nagyterme számára. Bártfay lelkesen tárgyal a kép kompozíciójáról, mely lényegében az ő instrukciói alapján születik meg.

Egy német szentimentális dráma bemutatója felkavarja Bártfayt. Lendvayné jutalomjátéka-ként látja Raupach Királyleány mint koldusnő című drámáját. A főhősben Paulinát látja újra és újra, kapcsolatai segítségével megpróbálja leírni a darabot, nem törődik a becsmérő színkritikákkal. Laborfalvi Rózával Dumas Caligulája a hónap másik nagy élménye. Bártfay nem élvezi a rettegést, a folyamatos, nyílt színi szörnyűségeket, de becsüli a dramaturgia kidolgozottságát és művészi elevenességét. Hiába támogatják az eredeti, hazafias műveket, Szigligeti Abája mérsékelte sikert arat, Ivanovics doktor végighortyogja Bártfay mellett a tragédiát.

Kölcsy szellemi hagyatéka újabb, hosszán elhúzódó nézeteltérésre ad okot Szemerével, aki semmiképpen nem szeretné az Akadémia birtokában tudni barátja kiadatlan írásait.

Korcsolyázni járnak naponta a Városligetbe, nevelt fia és Paulina kérője is szenvedéllyel űzi ezt a téli sportot. Bártfay hurutos köhögését háziszerekkel csillapítja, lefekvés előtti lábfürdővel és tojásos puncsral. Békés, gyönyörű álommal köszönt be a karácsony: rég meghalt édesapja mutat az újhelyi hegyláncok felé. Az ünnep csendesen telik, megritkulnak a barátok. Szilveszter előestéjén

a születésnapját ünneplő Wesselényivel ebédre jön Bajza, Toldy és Vörösmarty. Újévi gondolatokkal zárul az 1838-as napló, a külön-külön szórakozó férfi- és női társaságból Bártfay kiszakítja magát és szobájába húzódik vissza, hogy az egy két évvel ezelőtti nevezetes napra gondoljon vissza. Ugyanis ekkor fogadták meg egymásnak Paulinával, hogy hűségesek maradnak egymáshoz.]

December.

1^{én}; szombat. – Átvevém Hörmanntól a' Borsiczkyféle kölcsön pénzt.⁸⁷⁹ Volt nálam Kuncwalder, 's fizetett hamuzsir' áraban. Rakogattam. Vörösmartyhoz menék nőmmel születésnapj köszöntésre.⁸⁸⁰ Onnan betértünk Bajzaékhoz, kik most különben is egy háznál laknak; Bajzánál Hrabovszkyt láttam. Délután megint papirosimmal bajlódttam egész estig. Ekkor színházba menék. Nagyon lucskos idő volt egész nap: mert nem csak a' hó olvadt, hanem eső is esett, 's a' köd még komorabbá tette azt. Estve tisztulni kezdett.

2d; vasárnap. – Fölbredtem éjfélkor; kün holdvilágos volt az éj: de ismét elaludtam. 4 órakor újra fölbredék, kinéztem a' hálószoba ablakán, 's kelet-északon csillagokat láték ragyogni. Ezután csak szakadozva szunyókáltam. Reggelig befagyott 's tiszta napfény lett. Végezvén holmi számadási dolgokat Radnicssal és Jósával, ismét kevés ideig papirosokat rendeztem; azután szokás szerint az ellenőri hivatalba menék. – Ott Luczenbacherrel végeztem. Nálunk ebédelték: B[áró]. Wesselényi, Szemere és nője meg' Vörösmarty. Egész estig franklin-tüznél dohányoztunk 's beszélgettünk leginkább dramaturgiáról. Szemerével színházba menék. Ott jobb kéz felől egy fiatal (15-16 évű) leányka ült mellettem 's játék közben minduntalan rám hajlott, hogy jobban láthasson; majd nem azt kelle hinnem, hogy készakarva teszi; – de nem bántottam. – Egész nap olvadt 's e' miatt viz és lucskok volt. Estve holdvilág, de köd borongott 's e' miatt csillagok nem látszottak.

3d; hétfő. – Egész délelőtt irományimmal vesződtem; délután szinte 4 óra utánig: véghetetlenül unalmas 's időtnyelő munka, de egyszer csak meg kellett lennie, mert az áradás óta kivált a' mult évekről szóló számadási bizonyítványok,⁸⁸¹ mellyek t. i. nem veszték oda, össze-vissza valának keverve. Volt nálam Pesky. Félőtkor Szemereékhez menénk nóm, L[éni]. 's én Borbála napot köszönteni. Ott valának Fáy András és nője; Dr. Pólya 's nője; Fáy Ferenczné; Vörösmarty; Ferenczy; Papp Endre. Miután ezek elmenének jött Szontag Gusztáv. Beszélgeténk a' színházba menés idejéig.⁸⁸² Lendvayné jutalomjátékaú!⁸⁸³ először adatott: Királyleány mint koldusnő, Raupachtól. A' darab nagy hatású, 's megvallom a' legjobbak közé számítom azt. Szemereék 's mi hárman a' 22. számú páholyt vettük ki, ugyan azt, mellyben Vandernach Grófnéval 's később Matildával voltunk, jobb felől az első emeletben; Muki is oda jött. De hiányzott valaki, a' kit oda ohajtottam. Sok élményt talált volna lelke 's azt hallotta volna a' színen, a' mit belsejében már gyakran érzett.⁸⁸⁴ – Egész nap komor, nedves, sáros. Az est ködös csillagatlan. – Mihelyt lehet azon darabot megszerzem magamnak. –

⁸⁷⁹ Borsiczky Dénes (Dienes) jogász. 1828-tól a királyi jogügyi igazgatóságon tisztviselő, 1834-től a pozsonyi jogakadémián tanít kereskedelmi és váltó jogot. Károlyi György hitelezője.

⁸⁸⁰ Születésnapot csak a közvetlen barátok ünnepelnek együtt: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁸⁸¹ Az árvíz időszaka előtti elszámolási elismervények. November 27-én készült el új íróasztala, ezután kezdte rendezni és selejtezni hivatalos iratait.

⁸⁸² A ritka, házon kívüli társas együttlétek egyike: 8.1. A társas élet keretei, 8.2. A társas együttlét alkalmai.

⁸⁸³ 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

⁸⁸⁴ Ernst RAUPACH (1784–1852) *Királyleány mint koldusnő, avagy az élet iskolája*, Berlin, 1835; 7.3. Színház és társadalom (7.3.4. A társas élet színtere); Bártfay személyes véleménye a színi hatásról a darab kapcsán: 11.3.3. A napló P[aulináj]a.

4d; kedd. – Ismét rakogatásban töltém a' délelőtti időt. Ebéd után képeket függesztettünk a' háló szobában, az ágyak fölött, mert a' madonna képet, mennyire lehetett, Pesky helyrehozá. Az középett függ: jobb felől Cecilia, balról az imádkozó Krisztus.⁸⁸⁵ – Annakutána egész félőtig a' papirosokat takarítottam írószobámban, 's bizony jól esik tudnom, hogy valamennyire már rendben vagyok 's ezentúl legalább egy gonddal kevesebb nyom. Estve elolvasám Mukinak írószobámban P[aulina].. utóbbi leveleit.⁸⁸⁶ Szemere jövén hozzám színházba menénk. Kődös, lucskos, kellemetlen idő. Estve szintén.

5d; szerda. – Midőn még reggeliztünk, Gállik jöve és Halbauer, kiknek a' kamatokat kifizetém. Mihalovicsnak pedig átadám a' 30 ezer pengő ftot, ki azzal holnap indul N[agy]károly felé. Ha én vagy Jósá vittük volna a' pénzt, onnan Tokaj felé vettem volna utamat visszajövőben.⁸⁸⁷ – Beirogatóm a' bevételeket 's kiadásokat. Irtam Flekl Úrnak. Elküldém N[agy]károlyba a' gyapjú contractus' mását. Ebéd után megint irtam. Elhozák Keresztesről a' téli szükségre megrendelt lisztet. Kaptam levelet Újhelyből; elküldém Mukit azonnal Dókus Itélőmesterhez: azt, a' mit P[aulina].. irt, fenhangon olvasám el.⁸⁸⁸ Volt nálunk estve rövid ideig Karácson. Nőm 's Léni német színházba mentek Gr[óf]. Csáky né meghívásából.⁸⁸⁹ Én pedig a' magyarba. Később Szemere is mellém ült. – Mielőtt oda mennék, B[áró]. Wesselényi jöve hozzánk; a' tornácson találkozámmal vele: 's nem akarván szobába jönni, ide kün tevém Miklós napi köszöntésemet.⁸⁹⁰ Egész nap és est ködös, nedves.

6d; csütörtök. – Jókora reggel czédulát kaptam Dr. Ivanovicstól, melyben kér, hogy Hunyor Imre⁸⁹¹ rövid életrajzát írnam le számára. Hivatalos dolgokkal foglalkoztam. – 11kor B[áró]. W[esselényi].hez menék nőmmel Miklós napot köszönteni; ott találók B[áró]. Eötvös Pepit, Török Gábort és Zarkát: midőn pedig búcsúzáunk, jött Gr[óf]. Desseffy Marczel és Lónyay Gábor. – Déli harangozás után irtam keveset P[aulinán]..k, míg ebédre hívtak. Mindjárt délután B[áró]. W[esselényi]. jöve hozzám, 's egy cigart szítt.⁸⁹² Eltávozáunk kimenék Jósával a' bádogshoz megrendelni dohányhamutartót; azután két pár melegebb keztyűt vásároltam magamnak a' Váczi utcában. Tisztább lévén a' levegő mint a' mult napok alatt, sétálni menék egész az Újépületig. A' Duna' hátán semmi jég nem találkozék már. Hazajövőben kerestem Vörösmartyt, de nem találám Itthon mondák, hogy számos asszonyosság és kisasszonyok, úgy szintén Dókus Itélőmester vala itt a' grófi szobákat megnéznék.⁸⁹³ Estve Szemere P[ál]. tért be hozzám; együtt menék színházba. Itt volt Tántzer Lilla is. A' nap kellemetes mint az elmúltak, bár a' járás nedves, sáros. Estve az ég imitt amott csillagos. Láttam *. Lefekvés előtt hozs-zsan beszélünk A[sszony]val azon tárgy felől, mely miatt ő nyugottabbnak látszik.⁸⁹⁴

⁸⁸⁵ Jozefina Dzwonkovskytól kapja a Madonna-képet – lásd a július 15-i bejegyzést és a 458. sz. jegyzetet!; Bártfayék festményeiről: 10.1. A lakás (10.1.1. Festmények).

⁸⁸⁶ Bártfay megosztja titkát az öt apaként tisztelő Barthos Jánossal, s ez még szorosabbá teszi a két férfi kötelékét – lásd az 1839. január 13-i bejegyzést; 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócsera.

⁸⁸⁷ Sátoraljaújhely felé.

⁸⁸⁸ A levelezés intimitásának különböző fokozatairól: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócsera.

⁸⁸⁹ A bérelt páholyába hívta meg őket.

⁸⁹⁰ A szóbeli névnap-i köszöntésekről: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁸⁹¹ Az Akadémia részére írta; Hunyor Imre orvosdoktor Bártfay közeli barátja, 1836-ban halt meg – lásd az 1840. február 29-i bejegyzést!

⁸⁹² Lásd a 817. sz. jegyzetet!

⁸⁹³ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

⁸⁹⁴ Lásd a 71., 295. sz. jegyzeteket!

7d; péntek. – Dolgoztam az Octoberi számadás' rendbeszedésén. Volt nálam Tóth Lőrincz a' Kannitzféle képek iránt. Irtam P[aulinán]..k folytatólag. Flegl aranyozó elküldé a' Kisfaludy Károlyféle tájfestvényt (tengeri vész)⁸⁹⁵ mellyett tisztítás végett magához vitt még talán Augustusban, 's melly most jó rendbe van hozva. Ebéd után S[ahradicsek]. szabó volt itt: köpönyegemet adám neki, hogy új gallért tegyen rá a' kopott' helyébe.⁸⁹⁶ Keveset irogatván, jött hozzám Vörösmarty, és Székely,⁸⁹⁷ ki a' külföldre szándékozik utazni festészeti tökéletesbülés végett; megnézegeté képeimet: Barabás' festései jobban tetszenek neki mint Einzle' módja 's kivált színezése. Én részemről épen az ellenkezőt tartom. Hanem Barabás az aquarelle⁸⁹⁸ modorban jeles, 's crayonban. Estve felé kimenék Mukival sétálni; fölmenék Szemeréhez, ki szinte velünk jött. Jártunk a' Leopold városban. Muki a' retek V[endég]fogadónál⁸⁹⁹ is beszólt, de Farkas még nem érkezett meg. Sétálás közben holmi verseket mondogaték, miket régen próbálgattam.⁹⁰⁰ Azután sörözni mentem vele: Muki haza ment; mi pedig ketten a' színházba. Tiszta őszi nap volt, de a' sár nem fagyott. Estve több izben * néztem.

8d; szombat. – Hivatalos dolgaimat végzém, számoltam egész délig, mi közben B[áró]. Wesselényi jött, 's beigérkezett holnap ebédre.⁹⁰¹ Irtam folytatólag P[aulinán]..k, míg asztalhoz nem hívtak. Nálunk ebédelt Pigay. Délután Hammel volt nálam Pollak építőmester számadásait szorgalmazva; kifizetém. Jött hozzám Reviczky Imre K[irályi]. Tanácsos, ki sokáig mulatott nálam: sötét estig beszélgettünk szobámban.⁹⁰² Ekkor bemenék az asszonyokhoz 's ott találám a' derék Reviczkyt, unoka hugával (B[áró]. Sennyey Málival), 's Pista fiával. Vele társalkodván 6ig, színházba menék a' lucskos idő ellenére, mivel egész nap váltva esett. Szemere már ott volt; mellé ültem. Adaték „Királyleány mint koldusnő”. Nekem ez a' darab nagyon tetszik akármit beszéljenek az úgynevezett műbírák. Kellemes hatása van rám, 's mi kell több? ez nekem mérték. Minden mű-élmény ezen alapszik, ezen fordul meg. Szeretném, nagyon szeretném ha ő láthatná, vagy olvashatná: küldözgetém néhány nap előtt Mukit, de az itteni könyvtáraknál nem kapható.⁹⁰³ 2ik felvonás után kimenék a' színházból, 's bár eső szemzett,⁹⁰⁴ láttam a' csillogat is. Midőn hazajövök, már ismét borult volt az ég. A' belépti-jegyeket szedő asszony (földszint) kérdé Szemerét, ki vagyok én, 's nevemet emlité. Én viszont kérdém, miért akarja tudni? mivel úgymond néha tudakozódnak utánam. –

9d; vasárnap. – Egyet-mást végezvén 10 óráig, a' tud[ós]. társaság' ellenőri hivatalába menék 's ott voltam félelgyig. Nálunk ebédelt B[áró]. W[esselényi]. – Jött félnégykor délután Helmezy, nője, 's Ezsiás a' Gróf lakaszobáit megnézni.⁹⁰⁵ Azután írószobámban beszélgeték H[elmezy].vel esti sötétig, midőn Szemere is jött. Szót váltottam vele a'

⁸⁹⁵ Kisfaludy Károly, *Tengeri vész* (Tengeri s levegői vihar), MNG, ltsz. 3175.

⁸⁹⁶ Lásd a 767. sz. jegyzetet!

⁸⁹⁷ Biborczfalvi Székely Lajos festő, rézmetsző, Pesten az 1830-as években kezdett dolgozni.

⁸⁹⁸ Vízfestmény. – Barabás Bártfayt is megörökítette egy miniatűrön, míg feleségéről nagy formátumú portrét készített: 10.1.1. Festmények; Barabás Miklósról: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai, 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

⁸⁹⁹ Lásd a 708. sz. jegyzetet!

⁹⁰⁰ Bártfay verseiről, lírai kísérleteiről: 3.2.4. Írói kísérletek, az irodalmi közéletben.

⁹⁰¹ Bártfayék ebédeiről lásd az 566., 825. sz. jegyzeteket!

⁹⁰² Kapcsolatokról lásd a 616. sz. jegyzetet!; Wesselényi peréről: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.).

⁹⁰³ Lásd a 871. sz. jegyzetet!

⁹⁰⁴ Szemerkélt.

⁹⁰⁵ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

bold[ogult]. Kölcsey' irományai iránt, melyeket a' tud[ós]. társaság magával közöltetni 's megszerezni ohajt, 's ezt három tagi választottság⁹⁰⁶ által eszközölni kívánná. Ugy lát-szott nekem Szemere' nyilatkozásából, mintha ellene volna annak, hogy Kölcsey' iratai, dolgozatai a' m[agyar]. t[udós]. társaság' akár kezelése akár birtoka alá jussanak. Miért? – nem foghatám meg. 'S ugyan azért tüzesebben vitattuk a' dolgot, mint közönségesen társas beszéd közt szólani szoktunk:⁹⁰⁷ míg végre azt mondá Sz[emere]., hogy ő föl lévén világosítva, 's másképen látván a' tárgyat, ajánlólag fog írni az Özvegynék (t. i. Kölcsey' sógorasszonyának.)⁹⁰⁸ Ekkor színházba menénk, noha nekem ma nem vala szándékom a' lucskos, kedvetlen idő miatt, a' darab is vasárnapi bohóság lévén. – Az idő egész nap borongó, esős. Még estve is szemzett hazajöttömben. –

10d; hétfo. – A' novemberi számadás' rendbeszedéséhez fogtam. Radnics Imre, Ercsi Plebanus volt nálam, ki már vörös övet visel. Volt Boskovics veje is a' gyapjú végett. Azután Szemere azon hirrel, hogy reggel 6 órakor Plathy meghalt.⁹⁰⁹ Délben irtam. Ebéd után nőm Plathynéhoz ment: én folytatam a' levélírást P[aulinán].m' számára; jött Szemere, 's mivel sötét is volt már, fölhagytam az írással. Jókor menénk színházba Sz[emere].vel, hogy helyet kapjunk. Laborfalvi Róza jutalom játékaúl adatott először Dumas' „Caligulája”.⁹¹⁰ Szörnyű darab; rettenés szállja meg a' hallgatót 's fogva tartja egész végig; legalább velem így történt: 's csak e' szempontból tartathatik az tragoediának. Azonban Dumas' keze és lelke látszik rajta. – Néző elég nagy számmal, csak a' páholyok maradtak nagyobb részben üresek, kivált a' színház' jobb felén.⁹¹¹ Egész nap tisztán mutatá magát, napfény is volt 's nem vala hideg; estve borult, csillagatlan. Ma egy tapodtat sem valék sehol egész estig. –

11d; kedd. – Tegnap a' Grófnak kellett volna megjönni Csurgórul egész ház népével: de Ő Nagyságok a' küldött hír szerint már csak holnap jönnek. – Az asztalos új székeimet hozá el, melyeket dolgozó szobámba csináltattam; fizettem azokért (hat darabért) 72 ftot, váltóban. Azonnal munkába vevé azokat Stemmer kárpitos.⁹¹² Emlény zsebkönyvet⁹¹³ hozattam, hogy F[arkassal]... elküldhessem.⁹¹⁴ Bevégezém Novembert. Volt nálam a' kis Gr[óf]. Sztáray László, Albert' fia,⁹¹⁵ nevelőjével. Itt voltak ebéden: Vörösmarty, Bajza, Karácson. E' két utóbbival kimentem délután az üllő utcái házhhoz, mert a' megigazitott bútorokat akarták látni, kedvök lévén azokból venni; de Mathisz nem vala otthon 's be nem mehettünk azon szobába, hol állanak.⁹¹⁶ Estve kevés ideig Jósza szobájában

⁹⁰⁶ Bizottság.

⁹⁰⁷ 8.1.1. A társalgás hangneme; 7.2. Esmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban.

⁹⁰⁸ Szemere december második levelében határozottan kéri, hadd legyen ő és Eötvös a Heckenast Gusztáv kiadásában megjelenő összkiadás szerkesztője. Bártfay a másnapi akadémiai határozat mellett voksol, ennek értelmében Széchenyi és Károlyi György szólítják fel az özvegyet az irodalmi hagyaték eladására. A Szemere elképzelései szerint felálló szerkesztőbizottságról, a vita eseményeiről: 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

⁹⁰⁹ Plathy [Gáspár?] (1783–1839) Liptó követe az 1832/36-os országgyűlésen.

⁹¹⁰ Alexander DUMAS – VAJDA Péter, *Caligula*, Párizs, 1837; Bártfay szerint is „vérgőzös rémdrámáról” van szó. Vajda Péter és Vörösmarty bírálatában hangzik el a nevezetes kijelentés arról, hogy Komlósiné „kácsahangon sápor”. Ez vezetett a színészi játék stílusváltását jelző, ún. Caligula-pörhöz: 7. Az irodalom medialitása.

⁹¹¹ Lásd a 883. sz. jegyzetet!

⁹¹² Lásd a 725. sz. jegyzetet!

⁹¹³ *Emlény*, Zsebkönyv, szerk. HECKENAST Gusztáv, Pest, 1837–1844.

⁹¹⁴ A könyv a leggyakoribb nőknek adott ajándék: 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

⁹¹⁵ Édesanyja Sztáray Albertné Waldstein Mária, Károlyi György gyámjának rokona.

⁹¹⁶ Lásd a 794., 854. sz. jegyzeteket!

néztem a' kártyázokat. Azután az utcán sötétben Wesselényivel találkozáván Vörösmarty-hoz menénk, onnan pedig együtt színházba. Szemere maga mellé szólított 's helyt ada. Ném délután ismét Plathynéhoz ment. Elfeledém megjegyezni, hogy tegnap estve Kende Sztamári Első Alispántól levelet kaptam bold[ogult]. Kölcsey Ferencz képének Einsle által (megrendelendő) festetése úgy irományai iránt.⁹¹⁷ – Egész nap szép idő volt ámbár váltva borongott. Estve hideg szél támadt 's fagygni kezdett. Láttam a' csillagot tisztán ragyogni.

12d; szerda. – Megvizsgáltam a' pénztárt, 's holmit rendbe hozván irtam. Volt nálam Hörmann, két ízben is, jó sokáig. A' N[agy]károlyi táska,⁹¹⁸ melyet a' gyorskocsi hozott Debreczenből, összesározva hozatott ide Stampfl által, azon állítással, hogy azt szolgálja találta a' Hatvani utcában, közel a' Gr[óf]. Cziráky házhhoz, sár' közepén. – Délután néhány sor levelkét irtam P[aulinán].k, az Emlény mellé. A' Gróf 's Grófné ma vártak: de mivel már esteledett 's nem jövének, kísétáltam a' Duna partra, 's föl egész addig, hol a' kompok járnak. Sokáig nem várhattam ott rájuk, mivel nagyon hideg szél fűtt; oda ment a' Dunafürdőnél⁹¹⁹ találkozám P[áter]. Provincialissal és P[áter]. Roth Directorral de csak néhány szót szólhaték velök a' hideg miatt. Hazajövéen karszékemben elszunyadtam; félhétkor színházba menék. A' Grófék eljöttek ugyan estve, én azonban nem szólhaték Ő Nagyságokkal. Szél lévén a' levegő nappal tiszta; estve fagyott; az ég csillagos. Láttam.

13d; csütörtök. – A' Grófhhoz menék reggelizés után, 's a' Pozsonyban-Bécsben meg-ejtett fizetésekről végeztem. Jó renddel történt minden, 's a' jegyzetekkel, nyugtatványokkal összeüjtött. Egész ebédig ezekkel foglalkodám: idő közben hozzám jött Dr. Ivanovics, egy gyapju-tőzsér (Sensal),⁹²⁰ Tüköry. J[ozefina]. nem ebédelt itthon, asszony-egyesület ülésébe menvén, 's onnan Gr[óf]. Csákynéhoz.⁹²¹ Délután Lényi ősz hajszálaimat tépdelte barkómból 's fejemből. Nálam volt Árgayné Budáról. Azután Mukival sétálni menék 's e' közben megtudtuk, hogy Farkas már itt van, de nem szólhatánk vele, mert a' városon járkált. Hazajövéen gyertyagyújtásig az esti sötétben gondolkodtam,⁹²² azután olvastam. – Német színházba menék, hol már egy egész év óta nem voltam, hogy Bono' erőmutatványait megnézzem. A' kötélén tánczolás 's holmi egyebet nem bánnám ha nem láttam volna is: de az állások, küzdések 's t. csak ugyan rendkívül jelesek.⁹²³ Egyébiránt olly idegennek érzem magam a' német színházban, bár körülem 's közelemben több ismerősök ülének. Ma gyönyörű tiszta, fényes nap volt estve keményen fagyott, 's az ég csillagokkal hintve; láttam több ízben.

⁹¹⁷ Anton Einsle Kölcsey-portréjának megrendeléséről, Bártfaynak a kép ikonográfiai elemeiben játszott szerepéről, nyilvános bemutatásáról, további sorsáról: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok, 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai. A *Szión* című lapban egy névtelen szatmári levelező közben októbertől éles hangon támadta azt a gondolatot, hogy a megye üléstermében kívánják elhelyezni a költő képét és még emlékoszlop felállítását is tervezik. A vádak között szerepelt az is, hogy a jobbágyvédőnek ismert politikus sanyargatta volna a parasztjait. A megye az 1841. február 22-én kezdődő közgyűlésén vizsgálatot kezdett a cikk ügyében: 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

⁹¹⁸ A nagykarolyi birtokokról lovasfutárral érkező küldemény elveszett és a gyorsposta-vonalon közlekedő járat-hoz került. A Károlyi-birtokok között – a levélcenzúra és a posta bizonytalansága miatt – a magánkézbesítés tette lehetővé a bizalmas iratok biztos, illetéktelen pillantástól mentes célba juttatását.

⁹¹⁹ Lásd a 335. sz. jegyzetet!

⁹²⁰ Alkusz, ügynök, pénz- vagy áruközvetítő.

⁹²¹ Lásd a 33. sz. jegyzetet!

⁹²² A magányos órákról: 8.2. A társas együttlélt alkalmi.

⁹²³ A nagyvárosi, az alsóbb rétegek érdeklődésére számító szórakozásfajtákról: 8.2. A társas együttlélt alkalmi (8.2.1. Férfiak); a német színház látogatásáról: 7.3.5. Személyes szavazat az operaházban.

14d; péntek. – Átmentem Szemerével Budára. A' levegő hideg, 's csipősen metszé arczainkat, midőn a' Dunán átevezünk. Einslét a' nádori lakban nem találók, hanem szállásán a' Gr[óf]. Sándor házban. Előadám neki megbízatásomat Kölcsey Ferencz' képe iránt, Kende Zsigmond első Alispán' leveléhez képest.⁹²⁴ Megmondám egyszersmind saját eszmémet a' kép' szerkezete felől. T. i. mivel az a' Megye' (Szatmár V[ármegye] nagy terében függesztetik föl, és pedig kitűnő megtiszteltetés végett: ez okon a' képnek illendő nagyságúnak kell lenni; kell azért is, mivel azon, Kölcsey ülve legyen ábrázolva: ülve pedig azért, mert más kép nem létezvén mint a' melly birtokomban van, 's azon, egy kissé meghajtott nyakkal 's fővel ül a' boldogult, mi neki élteben is természetes attitude-je⁹²⁵ vala; ha a' festőnek állva kellene őt most már adni, egészen más arcot csinálna neki, 's így minden mesterkélés mellett a' hasonlóság szenvedne. Hozzájárul még az is, hogy ha állva festetnék, czifrább díszruhában, talán panyókásan prémes mentében 's aranyosan⁹²⁶ kellene őt ábrázolni, – az pedig idegenséget hozna reá, mert ő ilyenekben soha sem ragyogott, ragyogni nem kívánt. – Álljanak ott mások feszesen és duzzadtan: Kölcsey alakja legyen a' megyei teremben otthonos, de nemesen otthonos, úgy, mint élteben vala az, lelki nyugodalmat mutatva testállásában is, és olly felsőbbiséget, melly nem sért, mellyet kiki tisztelni és becsülni kénytelen.⁹²⁷ Előtte legyen asztal, zölddel borítva – tanácskozás' asztala; ezen zöld takarónak egyik szögében Szatmár V[ármegye] czimere lássék mintegy beszöve vagy behímezve. – Az ülőnek háta megett egy vagy két oszlop 's azon izletes függésben kárpit; nem hogy trónszerű men[n]yezetet képezzen, hanem az országos embert mutassa. A' zöld asztalon törvénykönyv 's országgyűlési napló; kezében (– talán félig nyílt) tekercs, a' szónoklat' jele. Egy-két tekercs szinte vagy az asztalon vagy másutt körülé mint író 's költő symbolumai.⁹²⁸ – A' terem' padlata márványkövezet. – Egyébiránt előtte nyílt legyen a' terem; 's a' nyíláson szabad ég legyen látható, és szabad táj: nevezetesen a' pozsonyi Au-nak⁹²⁹ néhány fája, a' Duna, távolabb a' pozsonyi hegy, várfalaival. – Miért ezek? jobb eltalálni, mint magyarázni akarni. – Öltözete: egyszerű fekete köntös⁹³⁰ – ünnepély 's gyász' jelöl. –

A' festő, Einsle, midőn ezeket elmondám neki, nem csak teljesen megnyugvák rajta, 's megköszöné a' közlést, hanem ígéré, hogy e' gondolat szerint vázlatot készít előbb. Gondom lesz rá, hogy a' kivitel a' lehetőségig jól sikerüljön. Szemere is egészen javallá a' közlötöket, 's midőn estve B[áró]. Wess[elényi].nek, ki szinte Budára jönni akart de dolgai miatt nem jöhetett, ugyan ezeket elmondám, ő is helyeslé a' gondolatot.⁹³¹ –

Délután irtam keveset P[aulinán].k. – A' kárpitos elküldé új székeimet; elhelyezém azokat dolgozó szobámban. Lassan rendbejövök azután nyugodtan folytatom dolgaimat. Estve színházba menék. Igen tiszta, száraz, fényes téli nap. A' színházba menet 's onnan haza jövet gyakran szemlélém a' tündöklő csillagos eget.

⁹²⁴ Lásd a 917. sz. jegyzetet!

⁹²⁵ Itt: szokása, jellegzetessége.

⁹²⁶ Azaz: vállra vetett, félig leeresztett mente és aranyszálakból szőtt, vitézkötéses ruha.

⁹²⁷ Közös politikai tevékenységükről: 4.2. A politikus Károlyi György oldalán (1830–1842). 4.2.1 Az 1830-as évek ellenzéki köreiből (1828–1836); bensőséges barátságukról: 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

⁹²⁸ Jelkép.

⁹²⁹ Liget, a követek kedvelt sétahelye.

⁹³⁰ Itt: férfi felsőruha.

⁹³¹ A két barátságáról: 8.3.2. Kölcsey és Szemere; 5.1. A barátság kezdete (1830–1834).

15d; szombat. – Mindjárt reggel a' Szentesiekkel kezdém dolgomat, kik pénzt hoztanak; – délben készülék el. Az alatt postán levelet kaptam Újhelyből (Dec. 12-ről); írt mind P[aulina]. mind édes anyja. – A' Gróf Főtra kocsizott ki Gr[óf]. Istvánékhöz.⁹³² – Miután a' Szentesiek elmenének, Muki elhozta végre a' pakétát Farkastól. Ebédig futva nézém át a' küldötteket. Meg kell vallanom, némelyek szomorítának, mások örvendeztetének. – Észrevételimet följegyzem talán más alkalommal, midőn azt külső 's belső-képen több nyugalommal fogom tehetni. – Délután a' városligetbe menék korcsolyázni Jósá, Radnics és Ödön kíséretében. Metsző hideg szél okozá, hogy tovább nem mozogtam a' jegen. A' mint estvéledett visszajövék. K[arlovsky].⁹³³ jött velem a' Curiaig.⁹³⁴ – A' Szirmay háznál egy ismeretlen szólított meg sajnálom hogy meg nem szidtam. – Estve, midőn haza értem. Jelenfy és Szemere valának nálam. Hivatott a' Gróf, kinél 7 óráig voltam. Mind a' mellett még is elmenék a' színházba, de Szemere már akkor haza ment. Visszajövében Pap Endre kísért a' Czukor utcáig. * láttam, bár szomorodott kedélylyel. Tiszta napfény vala egész nap. Tántzer Lilla nálunk hált. Ma estve készült el a' pamut-takaró (paplan), mellyet nőm csinált. Azzal takaródtam.

16d; vasárnap. – Végeztem a' Szentesiekkel, a' Gróf' jelenlétében.⁹³⁵ Az ellenőri hivatalban valék délutáni félegyig. Ekkor hazajövéni irni akartam még: de B[áró]. W[esselényi]. jövéni hozzám föltatóztatott. Ebéden is itt maradt.⁹³⁶ – Csak félnégykor kezdheték a' levél' folytatásához. Irtam gyertyánál is egész 7 utánig; gyakran szakasztatám félben. Midőn írószobámból gyertyával kimenék, az ajtót bekulcsolva, észrevevém hogy nagy füst van a' tornácson, 's Julisnak meghagyám, vizsgálja meg, honnan füstöl? Csak hamar kitudták cselédim, hogy a' Hörmann inasának szobájában ég valami. Ő maga nem vala itthon, de a' szoba kulcsot, szokása ellen, a' konyhában hagyá, 's így bemehettünk. A' szobában lévő vas kemencze körül már több holmi kapott tüzet egész az ágyig: de még lángba nem borult. Én 's Muki leöntögettük az iszonyú füst ellenére is, mellyben majd nem elfúltunk. M[ukil]. nem tudván hirtelen az ablakot kinyitni, betöré azt. Később a' portás is fölfutott 's a' tüzet egészen elfojtottuk. – Félórával később 's talán több szoba lángba borult volna. – Csak az hiányzott volna még, hogy a' tavaszi áradás után most ősszel megégjek. – Szép tiszta napfény egész nap. Estve nem menék színházba. Az ablakon áltam *.

17d; hétfő. – Mintha összeszólalkozásból történt volna, úgy jött ma, kivált dél előtt, a' sok látogató, hivatalos és nem hivatalos állapotban. Legelsőbben is Dr. Hörmann inasa, siránkozva 's bocsánatot kérve a' tegnap esti szobagyuladás miatt. Azután Radnics, kit kifizettem 's Praznovskyhoz küldtem. Gróf Széchenyi' udvarmestere. Egy vén katonatisztné, Bárány Kövesdy (katona tiszt) számára segédelmet kérve. Pesky. Kilián' biztos egy árjegyzékkel a' Gróf' részére hozott műárúért.⁹³⁷ Egy vármegyei hajdú. Zarka, Vas V[ármegyei] Alispán és Vörösmarty. A' Gróf, ki jó sokáig maradt szobámban (két

⁹³² Lásd a 13. sz. jegyzetet!

⁹³³ Ugyanis Karlovsky is szenvedélyes korcsolyázó.

⁹³⁴ A Magyar Királyi Curia, a legfelsőbb bíróság épülete, ténylegesen a városháza igazgatási épülete (a Hétszemélyes Tábla az Őri utcai Laffert-házban ülésezett).

⁹³⁵ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341. sz. jegyzeteket!

⁹³⁶ A várakozásteli hangulatról lásd a 819. sz. jegyzetet!; barátja egészségének rohamos romlásáról: 5.6. Wesselényi betegsége.

⁹³⁷ Károlyi rendszeresen rendelt külföldi műlapokat, amelyeket Bártfay is kölcsönkap tőle: 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetenézés, bálozás; 10.1.2. Metszetek.

cigarót szítt ki), 's a' többi közt elmondá, miként nyilatkozott előtte Bécsben M[etternich].. Statustanácsos, és K[olowrat].. Minister, hogy első alkalommal a' Kir[ályi]. Táblához Tábla-Bárónak fog kineveztetni. Minek folytában kívánságát jelenté Ö Nagysága a' köz és magányos polg[ári]. törvény' bővebb és helyesb megtanulására. – Igen is, mondám, az szükséges: mert élet 's vagyon felett bírószkodni fog; 's elmondám Ö N[agysá]gának véleményemet, mikép intézze a' törvény-tanulást. Örömet lesznek akkor körül mindég, 's közlöm vele nézetimet.⁹³⁸ – Azt felelé, hogy az én időm azon kívül is már annyira el van fogva, hogy azt tőlem nem kívánhatja 's t. – Tehát olvastasson és magyaráztasson magának Jákó- vagy Koller által. – Beszélgetésünk alatt ismét jött Radnics utána a' N[agy] károlyból érkezett kocsis, irományokkal; 's a' Gróf félegykor mene el tőlem. – Illy körülmények közt lehetlen vala P[auliná]..mnak írnom úgy, a' mint ohajtottam volna. – Ebéd után mindjárt B[áró]. Wess[elényi]. jöve 's megint ő tartóztatott föl. – 3 óra után meheték csak szobámba, 's ekkor P[aulina]. édes anyjának irtam, 's a' küldendőket összezsínálva Mukinak adám által, ki a' nyalábot már sötétben vive Farkashoz. Midőn irtam, Dr. Kiss Antal látogata meg, ki épen Bécsből érkezett, Fejérvárra menendő püspöki orvosnak. Vele menék színházba. A' mai nap borult 's komor vala és keveset havazott is. Estve eleintén mutatkoztak az égen csillagok, de később azokat is eltakarák a' felhők. – Reggel adtam nőmnek 150 ftot selyem köpönyegre.⁹³⁹ Kifizetém a' házi cselédek' bérét is. – Egyébiránt nem igen kedvesen hallám, hogy tűzifánk alig lesz e' hónap végéig. Octób. végével 10: tiz ölet hozattam, a' mi vágással hordással többbe került 300 ftnál: 's ime két hónap alatt már alig van belőle. Ezt bizony nem vártam így. –

18d; kedd. – Dolgoztam, hivatalos tárgyakat intéztem el. Irtam Rábának N[agy]károlyba. Volt nálam egy prókátor. Később egy koros beteges Főhadnagy alamizsnát kérni: adtam neki kevés segedelmet.⁹⁴⁰ Volt egy városi biztos is a' házi adók végett. Föltevém a' kötelezvényeket⁹⁴¹ Borsiczky Dienes' számára, úgy szintén a' Szentesi Válság pénzből vett 20 ezer pengő ftról. Beirogattam a' legközelebb lefizetett Szentesi kamatot és törlesztőt. – 12 órai harangozás után Peskyhez menék, a' festendő képek iránt értekezni;⁹⁴² de mivel ő már ebédnél ült, keveset végezhetünk. Nálunk ebédelt Kiss Antal Orvos. Ebéd után mindjárt elindultunk a' városligetbe korcsolyázni,⁹⁴³ Kiss, Muki, Ödön, 's én: útközben hozzánk csatlakozott Tántzer Feri. Ott mulattunk egész 5 óra utánig. A' levegő bár fris de kellemetes volt. Muki ma próbálta legelőször a' korcsolyázást, 's nem csak állni tud már, de sebesebben járni is. – Vagy tízszer elbukott ugyan 's keményeket ütögetett magán: de hiszen ez nem megy másként; úgy hiszem ő nem sokára megtanulja, mert passioval,⁹⁴⁴ bátran mozog 's az eséstől nem ijed meg. Én is ollyat estem ma, hogy közel másfél ölnyre gömbörögtem.⁹⁴⁵ Haza jövén azonnal átöltöztem, mivel olly izzadt valék mint nyár' közepén. Itt találtam Bajzát és T[änzer]. Pepit. – Színházba menék. Az ég tiszta

⁹³⁸ A táblabároság, a bíraskodásban való részvétel szoros összefüggésben állt a politikai karrierrel, ugyanis a kormányzat iránti hűséget és további szolgáltatásokat feltételezett – lásd az 1838. április 19-i bejegyzését és a 220. sz. jegyzetét!; 4.2.2 Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838).

⁹³⁹ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

⁹⁴⁰ 4.3.4. Jótékonykodás.

⁹⁴¹ Itt: pénzügyi elismervényt fogalmaz meg, megír.

⁹⁴² Lásd a 381. sz. jegyzetét!

⁹⁴³ A ligeti korcsolyázóról: 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.1. Férfiak).

⁹⁴⁴ Kedv.

⁹⁴⁵ Gurul, hengeredik, gördül.

's csillagokkal tündöklő mind oda menet mind visszajövet. – Melyemre szállott a' hurut 's mintha torkom gyúladt volna. Majd elmulik az is.

19d; szerda. – Keveset aludtam köhögés 's torokfájás miatt. Délig a' számadás' rend-behozásával foglalkozám. Délután irtam Kende Zsigmond Szatmári Alispánnak.⁹⁴⁶ Estve felé jött Balás Mihály Orosházáról Gr[óf]. Trauttmansdorffi pénzzel. Ezt által vevén 's megnyugtattván színházba menék. Ott K[arlovsky]. nagyon csapta a' szépet a' két zsidóleánynak.⁹⁴⁷ Ma egész nap alig valék szobámból kün, bár az idő tiszta 's a' levegő kellemetes volt. Estve csillag. Dél előtt levelet kaptam Eperjesről Mauks Ferencztől: köszöni, hogy fiának, Ödönnek asztalomnál helyt adok, 's ajánlja őt továbbra is. A' fiú csendes, szelíd, 's jónak látszik, ha a' Juratusok társaságában nem változik meg. –⁹⁴⁸

20d; csütörtök. – Jókor reggel magához hivatott a' Gróf 's egyet-mást közlött velem. A' levéltárban tölték vagy egy órai időt a' Csanyi⁹⁴⁹ templom' tárgyában. Voltam Jákónál, de nem találám. Visszajövén végeztem Praznovszkyval a' Gr[óf]al. Bolza és Stockhammer tőkepenzek miképeni elvállalása felől a' Kis Szénási pusztának⁹⁵⁰ szerzeményében. Délig olvastam, de ismét csak futva, és szakadozottan a' legutóbbi boríték-leveleket; azonban íráshoz nem juthaték. 12 óra után megint Jákóhoz menvén, előadám neki Ö Nagysága' kívánságát: örült a' bizodalomnak.⁹⁵¹ Ebéd után Jósával korcsolyázni menék a' városligetbe; Muki korábban indult, mivel a' korcsolyákat el kelle Ödöntül hoznia, kit dolgai gátolának a' kijöhetésben. Elég jól mulattunk, bár metsző szél fútt. M[uki]. nem bukott már olly gyakran, 's általában jobban járta már. Színházba menék, hol Szigliget 's „Aba” czimű szomorújátéka adaték először. A' darab első négy felvonása jó és hatásteljes: de az 5ik már összevissza van keverve a' helyett hogy tragoediahoz illő méltósággal és művészi nyugalommal fejlenék ki.⁹⁵² Szemere nem vala ott: mellettem jobb felől Dr. Ivanovics hortyogott, megettem pedig Dr. Kiss ült. – Dél előtt borult vala az idő 's havazott is de csak szállongva: délután kiderült 's fokként nőtt a' hideg. Estve midőn színházból jövék a' csillagok igen tisztán ragyogtak. – Az asztalos estve elhozá új szekrényemet a' márvány-táblával. Kiliántól is érkezett Gems of beauty⁹⁵³ folytatása 1839re.

21d; péntek. – A' gróffal végzék holmit. Irtam Orosházára. Balás irnok által. Volt nálam Reseta; ő mondá beszéd közben, hogy Gr[óf]. Sztáray László nevelője Ney. Jött hozzám B[áró]. Wess[esselényi]; sokáig disputáltunk Szigligetnek tegnap adott darabja felett. Ebéd után korcsolyázni menék Radnics és Jósával a' város ligetbe. Ott találtuk K[arlovsky].t is, a' jégen vesződve. Ismét csipős szél volt. Midőn estvéledni kezdett az töltésen jövék haza a' vaczi temető mellett s onnan az Újépületnél. Radnics, Jósá 's én a' préshez menénk 's ott sereztünk; azután színházba menék Jósával. Nappal és estve az idő borús, az ég csillagtalan.

⁹⁴⁶ Lásd a 924. sz. jegyzetét!

⁹⁴⁷ 7.3. Színház és társadalom (7.3.4. A társas élet színtere).

⁹⁴⁸ Mauks Ödönt később szintén nevelt fiaként kezeli, lásd az 1839. szeptember 24-i és az 1841. június 7-i bejegyzéseket!

⁹⁴⁹ Csány, ma: Csánytelek. Károlyi György és Lajos birtoka, a kertészet központja.

⁹⁵⁰ A kisszéni pusztá Károlyi György birkenenyésztesre vásárolt új birtoka: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

⁹⁵¹ Lásd a december 17-i bejegyzést!

⁹⁵² Szigligeti darabjáról és az erkölcsnemesítő, hazafias célokat kitűző magyar drámaírásról, a fogadtatásról: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

⁹⁵³ Marguerite BLESSINGTON (1789–1849) ír szerző könyve, akinek londoni háza az arisztokrata társaság központja. Byronnal tett utazásáról Olaszországban szól a *Gems of beauty: displayed in a series of 12 highly finished engravings... with fanciful Illustrations*, amelynek képes mellékletei is voltak.

22d; szombat. – Nagyon keveset aludtam köhögés miatt. Mindjárt reggel Tabódyhoz menék, ki tegnap kétszer keresett. Nem találtam; de a' mint hazaérkeztem, maga jött ismét hozzám. Kért, szerezni neki 2 ezer pengő fto bizonyos jószág szerzeményre,⁹⁵⁴ mely miatt néhány napra Zemplénybe kell mennie. Szereztem neki a' Grófnál a' szentesi váltság pénzekből. Irtam keveset P[aulinán]a.k s' küldtem könyveket. A' Gróf átadta megtekintés és vizsgálás végett a' Gr[óf]. István⁹⁵⁵ féle terheket s' ezek fejében történt idei fizetéseket. Volt nálam Koller ebédig. Ma és tegnap az asszony a' szobákat súroltatá. Ebéd után Jósával a' városligetbe menék korcsolyázni. Sötét volt már midőn hazaérkeztem. Mivel a' színház négy napig zárva, estve olvasni akartunk: de jött Szemere és nője; itt maradtak egész estve vacsora utánig. Szemerével, ki Csátót s' tetteit nem foghatom meg miért mentegeti az Athenaeum' kiadóit pedig mindig vádolja, nyílt de talán nem igen kellemetes nyilatkozásokat váltottunk. – Ő lássa. – Én Csátót szemtelenségei miatt, miket a' közönség ismer, még csak szánni sem tudom már; az Athenaeum' kiadói, bár a' dolog messze ment, férfiak, és nem elvetemült orczátlanok. –⁹⁵⁶

23d; vasárnap. – Mivel a' súrolt szobákban tegnap estve még nagy gőz érezteté magát, tegnapi mára írószobámban háltam, és pedig én a' nekem olly sok emlékezet miatt kedves kanapén (melly az áradás előtt is, a' régi szálláson, szobácskában állott –); s' nőm, saját kívánsága szerint, földön vagy is padlaton; Léni az ebédlőben. Estve lefekvés előtt lábvízvet vevék, s' a' kávéházból egy pohár tojásos puncsot hozaték magamnak, catharrusom⁹⁵⁷ elűzésére. Nem is köhögtem egész éjjel, csak reggel felé, s' édesen aludtam. Álmomban gyönyörű vidékben utaztam, melyet a' legszebb kékes napfényben ragyogó hegycsúcsok vevének körül, olly alakúak, mint az újhelyi hegyláncz, s' mintha bold[ogult]. atyám mutatta volna azokat nekem távolról s' oda igazított volna utamban.⁹⁵⁸ Alig végzém reggelimet, a' Gróf utánam küldte. Az ebédlőben találám Gróf Istvánnal és Eduarddal reggelinél: a' kis Gyula pedig asztal körül tipegett. Szóltunk Gr[óf]. I[stván]. pénzbeli s' jövedelmi állapotjairól; Ő N[agysá]ga nem igen kedvezőleg említé jószágai' administratióját. – Azután Gr[óf]. István meghítt Gr[óf]. Eduard' 10 órákor az egyetem' épületébe menénk: a' vizsgálat az úgynevezett Conclavében tartott. examenjére.⁹⁵⁹ Jelen vala: Prof[essor]. Frank; Prof[essor]. Virozsil mint examináló; Gr[óf]. István, Gr[óf]. György, Gr[óf]. Eduard és oktatója, meg' én. – Examinálták pedig: a' természeti törvényből; – nemzetek' törvényéből; s' Magy[ar]. Ország jus publicumából.⁹⁶⁰ Tartott a' vizsgálat egész 12 órai harangozásig. Mondhatom, nem vártam hogy Gr[óf]. Eduard olly jól állja ki a' vizsgálatot. Ha bár az ékesszólás miatt különös dicséretet nem érdemel is, de feleleteiből látszott, hogy jól érti, a' miről beszélt. – 12 után az ellenőri hivatalba menék, hol szerencsémre senki sem keresett; 1 órákor hazajövék. Épen akkor érkezének Bajza és nője; nem sokára Vörösmarty, kik mindhárman nálunk ebédtek. Délután félnégykor a' városligetbe menék Mukival korcsolyázni. Tovább maradtunk volna ott, ha az eget és holdat fellegek nem borítják; hó is kezdett szállongani. Hazajövet betértem Vörösmartyhoz, ki fölolvása előtt Komlósyné (szinész-nő) feleletét s'

⁹⁵⁴ Azaz: birtokvásárlás.

⁹⁵⁵ Károlyi György idősebb bátyja.

⁹⁵⁶ Az egész éven át elhúzódó hírlapi vitáról lásd a 289., 681. sz. jegyzeteket!; 7.2.3. Sajtó és politika.

⁹⁵⁷ Nátha, hurut.

⁹⁵⁸ Az álom lehetséges jelentése: 11.3.6. Emlékek, álmok.

⁹⁵⁹ Nyilvános egyetemi záróvizsga.

⁹⁶⁰ Közjog.

az erre készülő viszonzófeleletet.⁹⁶¹ Az estvét itthon töltém. Dr. Kiss és Muki egy-egy szakaszt olvasának Bulwer' Pompeji-ből. Engem nem hagytak olvasni rekedtségem miatt. –

24d; hétfő. – Kert és házfedelek fejelelnek, mert a' mult éjjel havazott. Mielőtt dologhoz fogtam, Hörmann jöve írószobámba, hogy elmondhassa Gróf Lajos' tegnapi megérkezését s' a' híreket, miket Bécsből hozott: Pálffy (a' Cancellar) resignált,⁹⁶² Szerencsy Personalis⁹⁶³ s' a' t.⁹⁶⁴ – Nekem ugyan mindegy akárki volt vagy lesz ezen vagy amazon a' polczon: csak hivatásának isteni s' emberi törvény szerint becsületes emberhez illőleg megfeleljen, s' rosznak okozója ne legyen.⁹⁶⁵ – Jött azután Stecz asztalos, kinek az új márványtáblás szekrényért 20 fto fizettem. Egész délig a' pénzbeli bevételeket irtam tisztaba s' el is végzém. Folyvást havazott, s' e' miatt nem menék korcsolyázni mint szándékoztam. Voltam Mihaleknél délre valami keveset enni, Jósával, mert ma csak estve adtak enni. Visszatérvén keveset olvastam az Athenauból, mi alatt Lang könyvkötő, a' vizáradáskor kegyetlenül eliszapolt s' rongált aczélmetszeteim közül, a' mit még helyrehozni lehet, megtisztítva, 5 kötetben áthozá, s' a' jó ember alig akart fáradsága díjában valamit elvenni, s' faggatásim után is olly csekélységet szabott, hogy más három annyit is kért volna.⁹⁶⁶ – Föltevém magamban hogy ma 3-4 óra közt írok P[aulinán]a.mnak a' két év előtt történtek' emlékezetére; de alig nyultam tollhoz, jött Kuncwalderék' embere, jött a' kolompáros⁹⁶⁷ fiú, jött az asztalos a' recsegő új székek' igazítása végett írószobámban, jött maga Kuncwalder kivel a' jövő évi hamuzsir iránt alkura léptem, s' jött Szemere, ki egész 5 óráig szobámban maradt: mind ezeknél fogva bizony nem sokat írhattam, s' a' mit összeírtam is, nem az, mit irni ohajtottam s' bár szóval mondhatám vala személyesen! – 6 óra felé asztalhoz hívtak. Csak magunk valánk: nőm, én, Muki, Ödön, Léni, mert még Jósá is játékra Waltherhez. Volt idő, melyben karácson estéjén 10-12 barátunk is meglátogatott; most azok közül némelyik nem is él, az élők' némelyike pedig meg is változott. Az estét tehát most magunkban töltünk. Egy ideig Mukival és Ödönnel schacchoztam; később olvastam Pompéji-ből.⁹⁶⁸ – Fön valék 11ig; olvastam keveset az ágyban is: midőn az éjféli misére a' harangozásokat hallám, eloltám a' gyertyát s' gondolkodtam.⁹⁶⁹ – Léninek lába fájt.

25d; kedd. – Karácson ünnepe. Reggeli után megmutatá nőm új selyem köpönyegét, s' újra köszöné, hogy az csináltatám neki.⁹⁷⁰ Írószobámban jövőn legelőször is jelen

⁹⁶¹ A vitáról, az előzményekről lásd a 754. sz. jegyzetet!

⁹⁶² Lemond.

⁹⁶³ Személynök.

⁹⁶⁴ 1838 vége személyi változások sorát hozza a kormányzati struktúrában, a kinevezett főispánok a megyékben sorra vesztik el tekintélyüket. Lemondatják hivataláról a liberális ellenzék elleni hadjáratban szerepet vállaló Pálffy Fidélt (1788–1864), aki 1836-tól 1838. december 22-ig volt kancellár, korábban Helytartótanácsos, 1826-tól kancelláriai tanácsos, 1828–1836 között pedig tárnokmester. A hűtlenségi perekben súlyosan kompromittálódott Somssich Pongrác helyébe személynökké nevezik ki a rendi ellenzéki múlttal rendelkező és így bizonyosan megbecsülésnek örvendő Szerencsy Istvánt. Lemondatása a liberális ellenzék elleni hadjáratban vállalt szerepével függött össze. Bártfay szkeptikus bejegyzésével egybecseng Deák kijelentése: az országgyűlés eredménye egyébként sem ezen (ti. a kormányzati cseréken), hanem azon fog múlni, hogy kik lesznek a megyei követek és milyenek lesznek a követutasítások.

⁹⁶⁵ 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.1. Csomópont: a sztoicizmus, 2.3.2. Szenvedelem).

⁹⁶⁶ Lásd a tisztíttatásról a 359., 377., 814. sz. jegyzeteket; kapcsolatukról: lásd a 412. jegyzetet!

⁹⁶⁷ Vas-, réz-, plémtárgyakat, üstöt, bográcsot készítő kézműves.

⁹⁶⁸ A karácsony megünnepléséről: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók, 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁹⁶⁹ Az emlékezésről lásd a 20., 410. sz. jegyzeteket!

⁹⁷⁰ Lásd a december 17-i bejegyzést!

naplomba írák be a' tegnap történeteket, nem lévén rá tegnap érkezésem lefekvés előtt.⁹⁷¹ Jött hozzám a' Gödöllői Protocollista.⁹⁷² Azután a' Gróf, 's nálam volt egész déli harangozásig. Ekkor templomba futottam. Onnan betértem Helmechzyhez, de nem lelém honn. Ebéden senki sem vala nálunk. Délután Mukival schachoztam. Ő indulatosan látszik játszani 's a' vesztes boszontja. – Emlékezem, bizonyos Minister felől hallám, hogy ha valaki 's főkép fiatal ember hivatalt kért, magához rendelé és schachozott vele. – 'S valóban nem rosz tapintás akár a' tehetség, lélekébrenség' – akár a' temperamentum' kitadására. – Még most nem szólok Mukinak semmit; játszom vele még néhányszor: de ha heveségét veendem észre, figyelmeztetni fogom, a' mérsékletre. – Indulat' szertelensége 's tudatlanság legbővebb 's talán egyedüli forrásai minden rosznak.⁹⁷³ – Ma nagyon fáj a' fejem. Nőm unszola, mennyek ki szabad levegőre. Velem jött. Kimenénk a' Dunaparra. A' Dunán annyi jég van, hogy alig mozog. A' pesti parton meg is állott már a' szélességnek mintegy harmadáig. – Egész nap éles száraz hideg volt. – Gyertya gyújtás után hazajövének. Főfájásom megenyhült. Waltherné jött hozzánk látogatóban Gizellával 's itt volt 6 óráig. Léninek a' lábán valami kelés támadt, melyet borbély⁹⁷⁴ által ki kellett vágatni; 's mivel így könnyebben léphetett, Reviczkyékhez mene délután. Estve olvastunk Pompejiből. Korcsolyázni nem voltam. Estve holdfény. * nem láttam.

26d; szerda. – Csak ma reggel hallám, hogy tegnap esti 6 óra tájban a' grófné' gardero-be-ja⁹⁷⁵ meggyúladt 's öltő ruhainak nagy része oda égett. Komorna és szobalányok gyertyával járkáltak ott a' grófné számára ruhát keresve, 's ezek' vigyázatlansága okozá a' több ezer forintra tellő kárt, miből nagy baj támadhatott volna, ha a' grófné maga, midőn a' gyermekszobába ment, a' nehéz füstöt észre nem veszi, mert a' gardero-be-szoba a' gyermek-szobával szomszédos. – Midőn munkához akarnék fogni, a' Gróf jött írószobámba, még schlafrokkban,⁹⁷⁶ 's majd egész délelőtt vala nálam.⁹⁷⁷ A' mi végzendő vala elvégzém vele. Ajánló levelet irtam a' morvai (zömök) Johann számára, hogy azzal otthonról elbocsáttatását kinyerhesse. Ebéden B[áró]. W[esselényi]. volt nálunk. Kellett volna Szemereéknek is jönniök: azonban elmaradtak. Délután megint schachoztam Mukival: de ma nem vettem már észre indulatoskodást. Jött később látogatóban egy asszony-ság. Utána Karácson, és Kiss. Estve felé dolgozó szobámban irtam gyertyavilág mellett. Nőm Gr[óf]. Csákyéhoz mene; én pedig Mukival magyar színházba, melly az ünnepek alatt négy napig zárva volt. Gyönyörű holdvilágos est. Láttam * több izben. Nappal nem egészen tiszta, de hideg nem volt.

27d; csütörtök. – Dolgoztam, irtam, nagyjából a' pénztárt vizsgáltam meg. Bevégezém a' postán menő levelet. Ebéd után a' város ligetbe menék ki Jósával, de ott nem korcsolyázhattunk már, mivel a' jeget vágták épen ott, hol a' hó elsepertetett.⁹⁷⁸ Estve színházba menék; sok ember lévén földszint,⁹⁷⁹ a' tud[ós]. társaság' páholyába tértem be 's ott ma-

⁹⁷¹ 2.1.4. A naplóvezetés technikái.

⁹⁷² Volt gödöllői ügyvéd, táblabíró, akkor tanácsjegyző a királyi kúria segédhivatalában.

⁹⁷³ 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.2. Szenvedelem, 2.3.3. Önuralom); a sakkozásról: 8.2. A társas együttlét alkalmi.

⁹⁷⁴ Seborvos.

⁹⁷⁵ Ruhataroló szoba.

⁹⁷⁶ Háziköntös.

⁹⁷⁷ A közös tevékenységek helyszíneiről: 4.3. A gróf titkára: alárendelés és egymásra utaltság (4.3.1. Munka-kapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei).

⁹⁷⁸ A korcsolyatőről lásd a 943. sz. jegyzetet!

⁹⁷⁹ SZERDAHELYI – BALOGH *Ludas Matyi* című tündérbohózátát adták, amelyen 1279 néző volt jelen.

radtam végig. Midőn haza jöttem, sűrű eső esett: természetes, hogy az ég csillagtalan volt. Egyébiránt az idő egész nap változó, de száraz volt és nem hideg.

28d; péntek. – Irtam S[usannána]..k⁹⁸⁰ 's elküldém a' postán P[aulina].. levelében. Bécsbe is irtam Schmidnek. A' Gróf magához hivatott Gr[óf]. Lajos' szállására; ott beszélgettünk a' szentesi váltság pénzek' jövődöbeli kezeléséről: a' törlesztő Rottschildhez adatik 5%re,⁹⁸¹ a' kamatok pedig (t. i. a' szentesiek által fizetendő kamatok) évenként föl-osztatnak a' három Gróf között. – Délfelé összekészítém a' 4 ezer pengő ftot Nagy Ignác' kifizetésére 's irtam e' tárgyban Fejérvárra Zuber Pál Csurgói Urad[almi]. Ügyész-nek. A' pénzt 's levelet ÖN[agysá]ga' kezébe adám. Annakutána a' számadást tisztáztam. Ezt folytatám délután is 5 utánig. Akkor meglátogattam Vörösmartyt. Onnan színházba menék. Az idő lágy volt és sáros. Estve borult.

29d; szombat. – Egész délelőtt a' számadás' rendbehozásán dolgoztam. Adtam pénzt Radnicsnak, hogy számomra a' Regélő és Honművészre⁹⁸² előfizessen, 's a' többi pénzből sorsjegyet vegyen a' legközelebbi (Januariusi) húzásra.⁹⁸³ Délután ismét a' számadáson dolgoztam. Midőn estvéledni kezdett, Vörösmartyhoz menék. Volt nálunk Schedel nő-jével együtt. Voltam a' bálvány-utczában; onnan egyenesen a' színházba. Itt Szemerével ismét kellemetlen beszédem volt Csató és Szemléje miatt.⁹⁸⁴ Erről máskor talán bővebben teszem jegyzetimet; valóban különös, hogy Szemere a' Szemle és Csató alacsony-ságait mindenben tudja védeni, – ellenben az Athenaeum' kiadóit mindenben kárhóztatja. – Mi az? – nézet? vélemény? ítélet? vagy valami boszús indulat? – 'S ezt már több izben tapasztaltam Szemerénél. Minő elfogultság azt mondani, hogy ebbeli nézeteit a' sirba viszi magával! Tehát ő nem is kíván többé a' valóságrol másképp meggyőződni. Megvallom, szerencsétlen, magammal megbontakozott embernek tartanám magamat hasonló állapotban. Majd megmutatja az idő, a' közvélemény, mivé tette magát Csató eddigi botrányoztatató szemtelenségeivel; 's mit tevének Csató' ellenében az Athenaeum' kiadói, önvédelmekre a' gonosz és embertelen garázdaságok által kényszerítve. – Orosz és Csató nyomorultakká lesznek, mert előttök nincs semmi szent, nincs tiszteleltre méltó, csak önséggel kórhádó⁹⁸⁵ személyeik, és – a' zsold. – Minden áron, minden isteni és emberi tekintet nélkül összevissza piszkolni akarni minden jobbat és jelesebbet, minden a' mi felettök van – ez az ő mesterségök, mellyet űznek. Nem a' való, nem az igaz 's ezek' kifejtése fekszik szívökön, hanem pénz 's herosztratusi hírkórság:⁹⁸⁶ – 's mit bánja az ilyen, ha minden rend, 's a' viszonyok' legszentebb kötelékei megszakadoznak is? – Ők még az ember szándékáról is eléggé vakmerők 's elvetemültek itélni; ők ki lesik embertársaik' legbensőbbjét; az érzem 's gondolat' első mozgalmairól szólnak bírálataikban, 's midőn írói műről, literaturai dolgozatról van szó, az egyházban elmondott prédikáció felől beszélnek, gyűlölettel és ártalommal, a' mint ezt Gegőn és Herepein bebizonyíták. – De hiszen nekik is megjön a' fizetés' ideje. – Hagyjátok a' konkolyt és dudvát megérni,

⁹⁸⁰ Vagyis Barthosnének.

⁹⁸¹ A törlesztőrészt a bécsi Rotschild-bankházhoz együttesen adják ki kamatra, a város által fizetett évenkénti kamatot készpénzben felosztják, és kifizetik a három Károlyi-grófnak. A szentesi örökváltságrol lásd a 36., 341. sz. jegyzeteket!

⁹⁸² *Pesti Divatlap* (1833–1841), szerkesztője Mátray Gábor.

⁹⁸³ Lásd a 130., 434. sz. jegyzeteket!

⁹⁸⁴ Lásd a 289., 681., 956. sz. jegyzeteket!

⁹⁸⁵ Azaz: önző, személyes érdekeik.

⁹⁸⁶ Herostrates (epheszoszi Hérosztratosz). Nevét azzal akarta halhatatlanná tenni, hogy Kr. e. 356-ban felgyújtotta az ókori világ egyik csodáját, Artemisz istennő epheszoszi templomát.

mond az evangelium, nehogy a' rosszal egyszersmind a' jót is kitépjétek.⁹⁸⁷ Opinionum commenta delet dics, natura judicia confirmat.⁹⁸⁸ A' mai nap borult, ködös, sáros volt. Az est csillagtalan bár holdvilágos.

30d; vasárnap. – Végezvén itthoni dolgaimat, Jackson Eduard⁹⁸⁹ dolgában 's ezzel együtt Dubraviczky Alispánhoz menék, ki az angoly Bankjegyet aláírta. Onnan az ellenőri hivatalba, hol félegyig valék. Nálunk ebédelték: B[áró]. Wesselényi, kinek ma születésnapja, és Bajza, Schedel, Vörösmarty. Délután kandalló tűz mellett dohányoztunk, beszélgettünk. Estve nem menék színházba; olvasgattunk Pompejiből.⁹⁹⁰ Délelőtt tiszta idő; délután homályosabb, úgy estve is, bár hold világított. Az ég csillagtalan.

31d; hétfő – Egész délelőtt dolgoztam, minden hivatalos irományokra 's előterjesztésekre a' grófi határozatokat tévén föl, 's átadám azokat Jósának és Radnicsnak tisztázás végett, hogy a' két nap mulva N[agy]károlyba menendő angolylovász által elküldethessenek. Délután Kuncwalder jött hozzám. Radnics a' Lapispataki árendás váltójáért⁹⁹¹ 420 pengő ftot hozott Biedermanntól. Számítottam a' deputatum váltságot.⁹⁹² Gyertyagyújtáskor irtam P[aulinána]..k két lapot szíves emlékezetül a' letűnő év' határán. Ezt végezvén bemenék háznépem közé, hol Bajza és nője, 's Vörösmarty gyűltenek össze az estet nálunk töltendő. A' nőnem együtt maradt beszélgetve; mi pedig férfiak, és Muki meg' Ödön kártyáztunk vacsoráig 's vacsora után is 11ig.⁹⁹³ – Ekkor lefekvém. Gondolkodtam. Ma két év előtt erős szélben és hidegben Gr[óf]. Cs[áky Niná]hoz kísértem, délelőtt 10 óra tájban, 's a' lépcsőn oda menet – pihentünk; hazajövet a' legszivesb bizodalom' hangja és szavai; estve gyónás, és másnap, új-év' napján, templomba menetkor, vagy – talán – áldozás után, az elhatározó ígékezés. – Ezek valának végső gondolatim 's e' visszaemlékezések közt szunnyadtam el. Érzésem 's gondolkozásom e' részben változatlan maradt, 's hiszem olyan lesz a' sírig; benne csalatkoz nem fogok. – Sokat, sokat kellene összejegyezmem a' mult évről; az rám nézve sok tekintetben terhes és fájdalmas volt. Azonban megsegített isten. És részesültem olly örömekben is, mellyek éltem' legédebbjei közé számíthatók. Tapasztalám olly bizonyosságait a' szeretetnek 's szíves fölládozásnak, mellyet napjaimat földérték 's az éltet kívánatossá teszik. Ezek felejthetetlenek maradnak előttem. – Mit ad az új év? majd meglátjuk.⁹⁹⁴ – E' sorokat más nap (azaz: 1839ki Január. 1^{én}) íram. Tegnap már nem volt rá érkezésem. Folyvást dolgoztam estig, mint már megjegyzém, azután látogatóim' társaságában valék, 's egész nap az udvaron sem voltam. Komor, nedves nap vala, 's a' hó és fagy olvadoztak. Estve holdfény, de az ég csillagtalan. –

⁹⁸⁷ Máté 13,29–30.

⁹⁸⁸ Az agyrémek nappal elmúlnak, a természet a döntéseket megerősíti.

⁹⁸⁹ Károlyi György angol lovászának pénzét hitelesítette a vármegye hivatalában.

⁹⁹⁰ A születésnap szűk körben való megünnepléséről: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁹⁹¹ A bérló váltólevelet, kibocsátó nyilatkozatot, kötelezvényt adott a bérleti díj fejében, ezt fizette ki Biedermann Mihály Lázár (1769–1843) bécsi és pesti bankár, gyapjúkereskedő, nagyiparos.

⁹⁹² Az örökváltság fejében járó illetmény, amelyet úgy állapították meg, hogy az évi szolgáltatások értékét kamatnak fogva fel, kiszámították a tőke értékét mint váltságösszeget. Ezt önkéntesen vállalták az örökváltsággal élni kívánók. Az örökváltság lehetőségét az 1839/40-es országgyűlés fogadja el. A kártalanítás nagyságát a földesúr és a jobbágy szabad egyezkedésére bízták.

⁹⁹³ A szilveszterről: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók, 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁹⁹⁴ Az emlékezés és naplóírás összefüggéséről: 2.1.1 Szubjektumalkotás a naplóírás segítségével, 2.1.2. A napló közönsége, 2.1.3. A narráció típusai és célja, 2.1.4. A naplóvezetés technikái; az évfordulók fontosságáról: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók.

1839. JANUAR - FEBRUAR. IV.

[Újévi szokás, hogy az alkalmazottak közösen köszöntik munkaadóikat, ők pedig kisebb jutalmat kapnak, a hűséges vevőket is megajándékozzák. Bártfayt nevelt lánya saját kezűleg hímzett vánkossal lepi meg. Végre bensőséges leveleknek és Paulina számára írott naplójának örülhet. Megnyugvással olvassa, hogy a lány mennyire szereti, s elhatározza, ő sem okoz csalódást: testvére, barátja, mindene lesz.

Megkezdődik a báli szezon. Jozefináék a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület estélyét látogatják. Muki azonban a gyászév miatt nem mehet a nevezetes „jurista” bálba. A családi sakkozás napi tevékenységgé válik, a játék Bártfay szerint az önuralom, a jellemerő fejlesztésének kiváló eszköze.

Barátja, Gosztonyi Sándor özvegye nyugellátást kérelmez önmaga és gyermekkorú árvái nevében a grófnál. Barthos Andrásné hasonló kérvényét a kormányzati adminisztrációnál Bártfay intézi.

Készül Wesselényi védőirata, amelyben Bártfay is részt vállal. A végleges változat beadása után kiderül, mindössze pár nap áll rendelkezésre, s nem lesz valós tárgyalás a Királyi Táblánál. A nádor és a személynök is elutasítja Wesselényi időkérését. Közben Károlyi György a kormányzati adminisztrációba való belépést fontolgatja, zempléni főispáni helytartó lehetne.

Jozefinának sikerül értékesítenie az árvízben tönkrement és megjavított bútorokat. Bártfay új tagsági oklevelet kap az Akadémiától, mert az is odaveszett. Heves vitába keveredik Szemerével, aki maga szeretné kiadni Kölcsey írásait, s ellenzi az Akadémiára kerülésüket.

Bártfay postán megkapja a bécsi műegylet az évi rézmetszetét, és drága müncheni litográfia-gyűjteményre fizet elő Wagner József műkereskedőnél. Ő őrzi a grófné negyvenezer forint értékű ékszereit is, amit – a palotához hasonlóan – meg-megmutat érdeklődő nőismerőseiknek.

Földváry Gábor alispán hivatalos vallatóparancsot ad ki az Athenaeum köre – többek között Bártfay – ellen, hogy kiderítse, ki írt bírálatot a lapba a színház igazgatásáról. A szerzői autonómia, a véleményszabadság védelmében éles sajtóvita bontakozik ki.

A hónap utolsó napján ítéletet hirdetnek Wesselényi ügyében. A közelgő országgyűlési választások és a kormányzat bizonytalansága miatti felemás helyzetben a kiszabott három évi fogság közel sem látszik arányosnak a nagyon súlyos hűtlenségi váddal, ugyanakkor az ítélet szigorúbb annál, mint ahogy a tanúvallomások száma és megkérdőjelezhető volta miatt várható lett volna. A közvélemény megdöbben, Bártfay családja hitetlenkedve, lesújtva fogadja a hírt.

Bártfay a szeles, hóviharos, változékony időben állandó fejfájástól szenved.]

1839. Január.

¹én; kedd. – Midőn reggel írószobámba jövék, szép virághimzetű vánkost találtam ablakomon. Léni készíté azt titkon, ’s a’ meglepetés elsült, mert valóban nem vártam.⁹⁹⁵ Azután nem sokára reggelihez szólítottak. Jöttek: Praznovszky, Waltherr, Koller, Grünschnek, Radnics, Kertészfi új évi kívánatokkal; Jósá ’s én hozzájuk csatlakozván, előbb

⁹⁹⁵ A saját készítésű ajándékok szerepéről: 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

Gróf György azután Gróf Lajos idvezlésére menénk.⁹⁹⁶ Ezt végezvén kevés ideig Jósá' szobájában beszélgeténk néhányan; én szobámba jövök föl. Mivel a' sok újévi köszöntések miatt egy pillanatig sem lett volna nyugtom, kénytelen valék bezárkozni. Délben irtam kevés sort P[auliná]..mnak.⁹⁹⁷ – Stern egy német zsebkönyvet küldött, 's két csinos tárczát ajándékol. Muki Österreicherékhez mene ebédre; ellenben nálunk Karl[ovszky].. ebédelt, kit nőm hívott meg, alkalmasint Mauks Ödön miatt: ő még ezelőtt talán soha sem ebédelt nálunk, én legalább nem emlékezem.⁹⁹⁸ Ebéd után B[áró]. Sennyey kisasszony volt nálunk egész estig; nézegetés végett aczélmetszeteimet mutattam neki elő.⁹⁹⁹ Csinos, kellemetes, szerény leányka: nem régen került ki a' nevelőintézetből 's most a' derék Reviczkyknénél van, kivel rokon.¹⁰⁰⁰ Muki hazajövéen schachoztam vele. Majd sötétedni kezdett, midőn Einsle festő jött szólottam vele Kölcsey' képe iránt, 's a' gondolatot hevenyében le is rajzolám,¹⁰⁰¹ – a' rajzot, bár milly csekély, magával vivé, hogy úgymond használhassa. A' képért 120 aranyat kíván. Irni fogok erről Szatmárba. Estve olvastunk Pompejiből,¹⁰⁰² mert színházba nem menék. – Tiszta napfény volt főképp délelőtt, de egyzsersmind hideg. Csillagot nem látték. Sokat és szívesen emlékeztem reá.¹⁰⁰³

2d; szerda. – Azt üzené Helmeccy, hogy dolog lesz a' hivatalban; de mielőtt oda mentem volna, Koller jövéen hozzám, vele értekeztem Bökeny' pótlása felől.¹⁰⁰⁴ Rövid ideig Kis János is nálam volt atyja' tisztelet-díja iránt.¹⁰⁰⁵ Azután P[áter]. Elenyák, ki ma utazott Gróf Istvánnal Bécsbe. – 10 órakor az ellenőri hivatalba futottam. Ott elvégzem a' végzendőket; összejövék Benyovszky Péterrel, ki némelly körülményeket mondott a' Kosuth pöre' állapotjáról, úgy Wess[elényi]. tanúinak hitelesítésekor történt Protestatióról, melly részben sem az Itélőmester, G[osztorny]. M[iklós]. sem a' Fiscus nem bizonyítanak, úgymond, olly bánásmódot, mint kellett volna.¹⁰⁰⁶ – Onnan hazajövéen itt találtam P[áter]. Tamásyt, kinek az Obligatiót átadám 's kamatot fizeté.¹⁰⁰⁷ Jött azután Szemere; a' minapi

⁹⁹⁶ A feljebbvalóknak szóló újévi köszöntésekről: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók (9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek).

⁹⁹⁷ Bárfay tudatosan keresi az egyedüllét, a magányos séták, az ábrándozás, a levél- vagy naplórész óráit: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócseré.

⁹⁹⁸ A vetélytárs egyre szorosabb kapcsolatáról feleségével lásd a 283., 713., 756. sz. jegyzeteket! – Karlovskynál lakott ősz óta Jozefina szegény rokonának joghallgató fia, Mauks Ödön.

⁹⁹⁹ A metszetnézegetésről: 8.2. A társas együttléti alkalmak (8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetnézés, bálozás); 10.1.2. Metszetek.

¹⁰⁰⁰ A „nevelésben” Pesten élő lányokról: 11.3.1. A pesti leánynevelőben és Bárfayéknál.

¹⁰⁰¹ Bárfay leírásáról lásd a 917. sz. jegyzetet! 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

¹⁰⁰² Lásd a 855. sz. jegyzetet!

¹⁰⁰³ Ez a naplójegyzet Paulina személyével, a hűség, az állhatatosság gyakorlásával kapcsolja össze az esti csillagnézés gesztusát; Bárfay kedvenc Kölcsey-versében a *Vándorban*, az otthonától, kedvesétől messze szakadó főhős egy csillagot nézve őrzi meg magában a szerelem érzését: „Száz csillag néz vérző sebére, / De ő csak egy felé tekint, / Melly nyugotról szerelmet int.”: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

¹⁰⁰⁴ Cserebökény. Szentés külterülete örököltsága fejében fizetett kárpótlásról van szó, amiről a Károlyi-testvérek közösen tárgyalnak; Koller Ferenc Károlyi Lajos alkalmazottja.

¹⁰⁰⁵ Lásd a 807. sz. jegyzetet!

¹⁰⁰⁶ Kossuth perében ezen a napon hirdetett ítéletet a Hétszemélyes Tábla. Január elején a vádlott ügyvédje, Benyovszky Péter replikatervezetének megismerése előtt ún. revocatiohoz (az ügyvédszó visszavonásához) folyamodott. Wesselényi tanúinak törvénytelen befolyásolásáról, megfélemlítéséről a szatmári kihallgatások során: 5.5. Tanúvallomások gyűjtése Szatmárban (1838. május – augusztus); 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.).

¹⁰⁰⁷ A piaristák Károlyi György állandó hitelezői. A nagyoösszegű terményeladásokból befolyó jövedelem és birtokigazgatás, a grófi háztartás költségei közötti egyensúly figyelemmel követése és az ehhez szükséges hitelek és elismervények számontartása Bárfay munkaköre: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

kényes pont felől egy szót sem szólottunk. Utána Kuncwalder, – Kaptam leveleket postán Újhelyből kettőt, S[usanná]..tol 's P[auliná]..tól, mellyek annál inkább örvendeztetének, mivel nem vártam. A' tartalmok is megnyugtattak. – Rá ismerek; ő engem valóban nagyon szeret, becsül 's rendületlenül bizik bennem. De ne is csalatkozzék; én testvére, barátja, mindene leszek, és örömmel, mert azt nálánál senki nem érdemli tőlem nagyobb mértékben. Áldja 's erősítse őt isten föltételeiben. – Ebéd után midőn dolgaimhoz kezdék, a' Gróf hivatott magához. Jó sokáig beszélgeténk leginkább a' háztartás' rendéről, mellyre a' fölügyelést Radnicsra kívánja bízni. – Midőn szobámba jövök nem sokára sötétedni kezdett; nem sokára félben kelle hagynom dolgaimat; járkáltam egy ideig föl-alá 's – gondolkodtam. Később gyertyát hozatván e' sorokat írtam. Színházba nem megyek, részint mert a' darab nem igen vonz, részint a' fürgeteg miatt, mivel dél óta havaz. Olvasni fogok a' ház népnek Pompéjiból, ha csak a' köhögés engedi.

3d; csütörtök. – Igen nagy szél támadott éjtszaka, mi miatt több izben fölserkenék. Reggel alig lehetett fűteni, mert a' szél nagy füstöt csinált a' szobában. Néhány pillanatig a' Grófnál valék mindjárt reggeli után, s' átadám neki az ezer pengő ftot, meg' a' Grófné számára hatszáz pengőt. Koller volt nálam. Még előbb Dr. Ivanovics. Annakutána Radnics, kivel számoltam; Kuncwalderék' embere az irománnyal; a' magyar színházi sűgő, 's tudja isten kik mindnyájan. – Dolgoztam: a' Trauttmansdorffi haszonbért össze készítém, 's irtam Schmidnek Bécsbe. Elolvasám Mukinak a' postán tegnap jött újhelyi leveleket. – Csak kevés időm lévén ebédig, néhány sort irtam csak P[aulinána]..k, 's azzal betelt a' lap. Ebéd után ismét dolgoztam. Estve felé ki akartam menni keveset sétálni, de hallván, hogy a' járás nedves, itthon maradtam; gyertyagyújtáskor Kissel schachoztam, azután olvastam Pompejiből. Délig igen tiszta nap volt az erős szél miatt. Dél tájban borongni kezdett és havazott, de nem sokáig. Színházban nem valék. – Estve kitenkintvén az ablakon, láttam ragyogni csillagot. –

4d; péntek. – Mindjárt reggel kedvetlenséget tapasztaltam. De azt csak magamnak tulajdoníthatom.¹⁰⁰⁸ – Volt nálam Gróf Lajos, látogatóban; megnézegeté egész szállasomat; ugyan akkor Reviczkyne is nőmnél volt, de Gr[óf]. L[ajos]. belépte után nem sokára ajánlotta magát. Nem dolgozhaték annyit, a' mennyt szándékoztam; de fejem is nagyon fájt. Estve felé nőm 's Léni Gr[óf]. Csákynehoz mentek: én pedig magy[ar]. színházba. Előfizettem negyedre.¹⁰⁰⁹ Ott hallám a' hirt, hogy Gróf György Zemplényi Administratorknak van kijelölve.¹⁰¹⁰ – Nap közben az idő változó de nem hideg; hazajövet gyönyörű csillagos éj volt. Eggenberger számadást 's pénzt hozott.¹⁰¹¹ Bevettem.¹⁰¹²

5d; szombat. – Alig dolgozhaték egész délelőtt: mert mindjárt reggel Prikkel jöve hozám a' tud[ós]. társasági új oklevelet hozván számomra, mert az előbbi a' Martiusi áradás elrontá. – Nem sokára azután Gr[óf]. Lajos. – Utána Koller, kivel sokáig értekeztem;

¹⁰⁰⁸ Bárfay nemi betegségre utaló panaszokkal küzd, amelyek főleg tél végén, tavasz elején kínozzák: 12.2.2. Utcai vagy házi prostitúció, nemi betegségek; 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

¹⁰⁰⁹ Vagyis: bérletet váltott az első negyedévre a színházban.

¹⁰¹⁰ Bárfay nincs meglepve, hiszen Károlyitól értesült a hírről. Tudomása volt a kormányzat tapogatódzó próbálkozásairól; Mailáth Antal 1838 decembere óta tárgyalta a gróffal, aki maga kérvényezte az adminisztrátori tisztséget, utalva arra, hogy Csongrádban és Szatmárban sokat segíthetne a kormánynak: 4.2.2. Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838), 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

¹⁰¹¹ Lásd a 30. sz. jegyzetet!

¹⁰¹² Bárfay nem vacsorázik, amikor homeopátiás szert vesz be este: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban.

átadám neki az Einlags-quittungot,¹⁰¹³ hogy Budán a' 100 pftot vegye fel, mivel odaszándékozott 's a' Genercommandónál ismerősei vannak. Mind közben, míg ő nálam mulatott, mind később is mindenféle kézművesek, kéményseprő, Krausz üveges, Peter márványozó (kit tegnap az üllői úti háznál megloptak),¹⁰¹⁴ jöttek hozzám, kikkel legalább szólanom kellett – 's így eloszlott az idő. Végre déltájban Gr[óf]. Gy[örgy]. jöve hozzám, értekezni a' Babarczyféle vásárhelyi sessiók pótlása¹⁰¹⁵ iránt. Említé a' Zemplényi Administratorságot is. Ollyanképen nyilatkozott Ö N[agysá]ga, mintha nem nagy kedve volna azon Vármegye' főispáni Helytartóságát fogadni el, mellytől maga a' Főispán is (: Gr[óf]. Mailath Antal –) elidegenedék.¹⁰¹⁶ – Igyekeztem más véleményre hozni 's röviden elmondám nézetimet. – Megvallom, örülnék, ha elfogadná – sok tekintetben örülnék; 's hiszem, Ö N[agysá]ga ott nyerhetne népszerűséget. A[sszony] – kivel e' dolgot közlöttem, azt mondá, hogy már hallotta a' hirt, de ő nem igen találja jónak. – Elhiszem.¹⁰¹⁷ – Délután keveset schachoztam Ödönnel, azután dolgoztam, gyertyánál is, míg színházba menék. Az idő változó vala, de lágy; az olvadás nedvességet és sárt okozott. Estve köd. * nem láttam. – Ma két év előtt (1857. Január 5d. akkor csütörtök napon) Nyerges Újfalu-ban – töltém az éjt, Bécsbe utazván.¹⁰¹⁸

6d; vasárnap. – Irtam a' Vásárhelyi ker[ületi]. Ügyészségnek szóló grófi rendelést. Elmenék az ellenőri hivatalba. Itt ebédelt Pigay, Karácson, Kiss. Délután velek beszélgetve, később újság lapokat olvasva töltém az időt. Gyertyagyújtáskor levelet kezdtem írni P[aulinána]..k, hogy a' közelebbi postával elküldhessem. Korábban vacsoráltunk, mert nőm 's Lény az asszonyegyesület báljába készültek. Lilla¹⁰¹⁹ is itt volt.¹⁰²⁰ – 9 óra után elmenének; magam maradtam; még néhány sort irtam a' levélbe, 's a' jelen rövid jegyzést mai napról. Sáros, lucskos idő. Estve köd. – Levekvés előtt bevettem.¹⁰²¹

7d; hétfő. – A' Gróf hivatván magához, jó sokáig nála valék 's értekeztünk a' hivatalos közlekedés' központosításáról.¹⁰²² Azután folytatám a' számadást. Volt nálam Koller, visszahozván Budáról a' Verlagsquittungot, melyet kifizetni nem fognak, míg Ujhelyből irott megbízás nem jön a' pénz fölvételére.¹⁰²³ Irtam folytatólag P[aulinána]..k. Ebéd után a' meglopott Peternek irtam megkereső levelet a' Zalogházi Tisztséghez.¹⁰²⁴ Azután

¹⁰¹³ Bártfay Barthosék ügyében jár el. Talán az özvegy és az árvák kaphatnak a hadtestparancsnokságtól valamilyen ellátást, mivel az apa nyugalmazott őrnagy volt. Ezért adja át az utalványt Koller Ferencnek, amely feljogosítja a meghatalmazottat a pénz felvételére.

¹⁰¹⁴ Peter márványozót az Üllői úti ház építésénél meglopják. Bártfay ír hivatalos megkeresést aziránt, nem adta-e valaki zálogba az eltűnt tárgyakat.

¹⁰¹⁵ A hódmezővásárhelyi örökváltsággal felszabadítandó 16 úrbéri telek kárpótlásáról – lásd a 230. sz. jegyzetet!

¹⁰¹⁶ Bár az itteni ellenék az 1830-as években a bizottsági munkálatok miatt az ország élvonalába tartozott, és az 1832/36-os országgyűlésen végig képes volt megtartani a liberális többséget (a sátoraljaújhelyi kaszinó, a helyi opposíció gyűjtőpontja, mintegy 250 aktív tagot számlál, 11 újságot járatnak, egyik első megrendelői a *Törvényhatósági Tudósításoknak*), mégis ekkorra a megye többsége konzervatívvá vált. Károlyi gyanúja megalapozott, botrányos tisztújítások következnek: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

¹⁰¹⁷ Bártfay arra céloz, hogy személyes okokból örülne a tisztség elfogadásának, a Sátoraljaújhelyre való gyakoribb hivatalos utazás lehetőségének. A szövegben feleségére utal: „... ő nem igen találja jónak”.

¹⁰¹⁸ Lásd a 348. sz. jegyzetet!

¹⁰¹⁹ Tänzer Lilla, Bártfayné barátnője. Nevelőintézetet vezetett Pesten, itt nevelkedtek Kölcsey Antónia, Szendrey Júlia és Wesselényi Miklós házasságon kívül született lányai, Versényi Róza és Katika.

¹⁰²⁰ Jótékonyági esetet szerveznek, de Bártfay nem bálozik: 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetenézés, bálozás; 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

¹⁰²¹ Lásd az 1012. sz. jegyzetet!

¹⁰²² A birtokigazgatás személy- és csomagszállító szervezetének átalakításáról.

¹⁰²³ Lásd az 1013. sz. jegyzetet!

¹⁰²⁴ Lásd az 1014. sz. jegyzetet!

Sus[annána]..k. – Bár nedves volt az idő, elmenék színházba. Ott Szemere elbeszélé a' régen Pesten volt Hetzet (állatok' bősziadalát).¹⁰²⁵ Hazajövet köd; imitt amott egy pár csillag.

8d; kedd. Összeccsinálván a' levelet, 's beletévén a' Mukiét is, föladatám postára. Volt nálam Hegel aranyzó. Utána az öreg Tasner. Később Radnics. Déltájban Koller. Ebéd után Mukival schachoztam, majd nem gyertyagyújtásig. Ekkor elkezdém a' hivatalos irományok' jegyző-könyvét. Estve Karl[ovszky]. volt itt; én színházba mentem mind a' mellett hogy sár volt. Hazajövet az ég tiszta volt: több izben megnézém *. Délben Koller után Szemere volt nálam vagy félóraig. – Bevettem.¹⁰²⁶

9d; szerda. – Hozzám jöven reggel B[áró]. W[esselényi]. arra kért, hogy védelem iratát, melly mostan tisztáztatik, legalább egy részben tekinteném által; mit örömet megígértem; 's bár segíthetnék bajos állapotján valódilag.¹⁰²⁷ – Egész délelőtt hivatalos dolgaime 's papirosim' rendbeszedésével foglalkozám. – Mivel az idő kiderülván tiszta levegő vala, arra kért nőm, mennék már egyszer ki a' szabadba. Kisétáltam tehát Ödönnel a' Dunához, melly ismét jeget hord, 's kevés ideig a' csolnokon általjárokot néztük. Megkerülván a' Börsét félnégykor hazajöttem. Itt találám W[esselényi]..it és Deák Ferenczet látogatóban.¹⁰²⁸ Miután elmenének a' replica' átnézéséhez fogtam 's ezt folytatám gyertyavilágnál is. 6kor színházba menék Ödönnel; Mukinak nem volt kedve jönni. Estve az eget köd borítá, 's e' miatt csillag nem látszott. Hideg szél a' napi olvadást fagyasztá.

10d; csütörtök. – Végezvén Jósával, jött hozzám Grünschnek. Míg ezzel igazodtam betért hozzám Dr. Ivanovics, de azonnal távozott látván hogy dolgaink vannak. Volt nálam Vörösmarty is, ki tulajdonkép nőmmel kívánt szólni.¹⁰²⁹ Jött azután Figdor is, kinek a' gypjú-szerződést átadtam. – Délig ismét a' rep[licat]. néztem át.¹⁰³⁰ Ebéd után sétálni menénk, nőm, Muki, Ödön 's én; nőm Szemerekéhez tért be: én pedig a' fiúkkal az újépületig 's onnan a' dunaparton hazajöttem. A' computusra kíváncsi kimutatást készítem,¹⁰³¹ azután a' rep[licat]. néztem át, míg a' színházba menetel' ideje nem állott be. Akkor odamentem. Néhány szót szólottam W[esselényi]..vel, 's az alatt Jósika is odajött. Ma Szemere nem vala színházban. Hazajövet nagy és fagyasztó szél. Már sétálás közben is tapasztaltuk délután; egyébiránt egész nap tiszta: estve igen szépen tündöklött a' csillogos ég. * többször megtekintém.

11d; péntek. – A' rep[licat]. néztem át. 11 felé Peskyhez menék. Észrehevém, hogy a' N[agy]károlyba föstendő két kép a' föladás szerint rosz idomzatú lenne, azért más nagyságban hagytam azokat készíttetni.¹⁰³² Hazajöven Horváth László Orosházi Ügyész hozta a' Kisszénási szerzeményről¹⁰³³ szóló irományokat: de mivel a' Gróf hivatott magához,

¹⁰²⁵ A Hetz Theater cirkuszszerű látványosság volt. Fabódéja a mai Deák téren, majd a mai Szent Isván-bazilika területén állt.

¹⁰²⁶ Lásd az 1012. sz. jegyzetet!

¹⁰²⁷ Wesselényi közel egy éve készülő védőiratáról, az ellenék 1834 óta folytatott harcának legjelentősebb közjogi dokumentumáról szól itt Bártfay. Ezt Wesselényi részben az azóta elhunyt Kölcsey közreműködésével állította össze, s már korábban kikérte jogvédett, bizalmas barátai, így Bártfay véleményét is. Négy, csaknem teljes napon át olvassa, majd január 12-én adja vissza – lásd még a 1838. március 7-i, október 28-i bejegyzést: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.), 5.8. A védelem benyújtása, per a Királyi Táblán (1839. jan. 14. – febr. 1.).

¹⁰²⁸ A védőbeszéd végleges formába öntésére és az egységes ellenzéki álláspont kialakítására különböző helyszíneken zajlottak egyeztetések, Bártfay lakása is ezek közé tartozott.

¹⁰²⁹ Az egyedül élő Vörösmartyt háztartási ügyeiben segíti Jozefina.

¹⁰³⁰ Lásd az 1027., 1053. sz. jegyzeteket!

¹⁰³¹ Károly György havonkénti, központi pénztári elszámolása.

¹⁰³² Lásd a 381. sz. jegyzetet!

¹⁰³³ Lásd a 950. sz. jegyzetet!

holnapra hagytuk az elintézendők elintézését. Ő Nagyságánál délutáni lig valék. Ebéd után ismét a' rep[lica]. vizsgálatához fogék 's folytatám míg színházba nem menék. Oda Mukit is elvivém magammal. Száraz hideg volt egész nap, de a' levegő tiszta. Az est csilagos. Több izben megtekintém *.

12d; szombat. – Ismét a' védíratot vizsgáltam. Végeztem Horváth Lászlóval. Jött hozzám Koller, de elküldtem, mivel a' Gróffal kellett Peskyhez mennem. Ő N[agysá]ga egészen helyeslé nézetimet a' képek iránt.¹⁰³⁴ Hazajöven irtam Bécsbe 's elküldém Mayerhofer' árjegyzékét. Azután Nikau birkainspector¹⁰³⁵ jött, 's majd nem ebédig mulatott nálam, és Szemere is, kinek a' védíratból némellyeket olvastam. Ödön tárczát hozott ajándékba, melyet testvére Paulina készített mint mondá számomra. Ebéd után átadá nőm az ujhelyi pakétát, melyet Tabódy hozott. Előtte nyitám fel, de csak azt olvasám, mit az anyja irt. – Sem zavar sem kellemetlenség. – Odaajándékozám nőmnek a' Stern-től újévre kapott kis bőrtárczát. Futtában áttekintém P[aulina].. közléseit.¹⁰³⁶ Jött Farkas a' borral, 's mivel azt jelenté, hogy holnap jókor megyen, hamarjában irtam, de csak keveset és összeviessza; 's elküldém a' korábban írtat, a' színi czédulákat¹⁰³⁷ 's a' német zsebkönyvet (Gedenke mein).¹⁰³⁸ – Adtam Farkas emberének egy pengő fto, hogy pakétámra vigyázzon, 's mihelyt megérkezik, adja által. – Megkaptam a' német Converse[ion]. Lexicont, melly az áradáskor elázott, újra be kötve. A' védíratl foglalkodám, míg nőmmel színházba nem menék.¹⁰³⁹ – Egész nap nedves hideg; estve hó szállongott; az ég borult csillagatlan. 11ig a' védíratot vizsgáltam 's el is végzém.¹⁰⁴⁰ – Elolvasám P[aulina]. tudósításait csendesebben, 's nagyon meg valék általok nyugtatva. – Igen is, ő nem közönséges lélek: én ezt ugyan régen hiszem, de örömmel tapasztalom mindinkább. – 'S a' világos józan ész mellett az a' meleg érzelmek' forrása! – Jó magzat, szerető testvér, hű barátne – az ilyen nem lehet nem jó nő és anya.¹⁰⁴¹ – Volt nálam estve felé egy keresztelkedni kívánó zsidó is.¹⁰⁴²

13d; vasárnap. – Egyet-mást elintéztetvén, jött hozzám Koller, kivel sokáig beszélgeték. Féltizenegykor az ellenőri hivatalba menék. Léni Reviczkyékhez volt ebédre híva. Jozefinával egy parthie schachot¹⁰⁴³ játszottam ebéd után, saját kívánságára. Ő azután Gr[óf]. Csákynéhoz menvén, írószobámba vonultam 's ott kezdém P[aulina].. naplóját olvasni¹⁰⁴⁴; nem folytathatám sokáig, mert Muki a' templomból hazajöven hozzám tért be 's azon ohajtását jelenté, hogy szobámban 's körültem maradhasson. Elolvasám néki P[aulina]. utolsó leveléből azt, a' mit közölhetőnek véltem, 's ezt is csak azért, mivel a' levél' szélére van írva, hogy csak M[uki]. tudhatja körömben az ez úttali tudósítás vételt.¹⁰⁴⁵

¹⁰³⁴ Lásd a 381. sz. jegyzetet!

¹⁰³⁵ Nikau birkaispán Károlyi küssénási birtokán, Olsavszky György orosházi jószágigazgató beosztottja. A nyári birkavész felelőtlen kezelése miatt fogják majd elbocsátani: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

¹⁰³⁶ A személyes közléseket tartalmazó, ún. borítéklevelekről lásd a 109., 347., 352. sz. jegyzeteket!

¹⁰³⁷ Talán Raupach darabjáról van szó – lásd a 884. sz. jegyzetet!

¹⁰³⁸ *Gedenke mein! Taschenbuch*, Wien, Leipzig, Pfautsch, 1. köt., 1832.

¹⁰³⁹ Nagyszámú közönség előtt ment Schodelné jutalomjátékaként Saverio MERCADANTE *Eskü* című operája.

¹⁰⁴⁰ Lásd az 1027., 1053. sz. jegyzeteket!

¹⁰⁴¹ Bártfay véleménye a lány jelleméről, terve: 11.3.3. A napló P[aulináj]a.

¹⁰⁴² 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat.

¹⁰⁴³ Jozefina ritka kivételként játszik egy parti sakkot: 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.1. Férfiak).

¹⁰⁴⁴ A kicserélt naplók használatáról: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplósere.

¹⁰⁴⁵ A felolvasott levelekről – lásd az 1036. sz. jegyzetet!

– Az olvasott tartalom alkalmat nyújtott hosszas beszédre. Szelíd kimélettel érinték ollyas holmit, miről neki némelly sejtése sőt tudománya lehet. Szólottam az otthoni állapotok, viszonyok felől; édesanyjáról, testvéreiről. Buzdítottam fiúi kötelességre, engedékenységre, műveltségre, tehetségeinek használására. – Szólottam az önmegtagadásról, mint az élet' minden helyzetében olly igen szükséges tulajdonról; előhozám a' felületességet, szenvedelmi ingerültséget, 's magán uralkodást; előhozám az önhittséget, elbizakodást, makacsságot. – Örömmel tapasztalám nyilatkozásaiból, hogy szavaim hatottak reá; 's hogy P[aulina]. testvérét forrón szereti sőt tiszteli: Sz[era]fina].. fiatalabb testvérenek eddigi elhagyatottsága pedig búsítolag szívén fekszik. Intettem őt minden jóra, 's közlém vele, mit tevék én magammal fiatalkorom óta, 's mint vergődtem, mint küzdöttem, míg azon pontra juthaték, mellyen vagyok.¹⁰⁴⁶ Sokat, sokat beszéltem neki azon bizodalomról is, mellyel P[aulina].. viseltetik irántam, 's mikép viszont én is rendületlenül bízom benne, 's mint szeretem őt mind azok felett, kiket rokon 's baráti kötelékek csatolnak hozzám. – Beszédünk alatt észre sem vevők, hogy ránk sötétedett, közel 6 óra volt már. Ekkor jött Szemere, színházba hívott, de nem menék; tehát ő is itt maradt. Időtöltésből tarokoztunk Szemere, Muki 's én. Később Karlovsky is eljött (– ki idő óta gyakrabban jár ide, 's M[uki]. iránt észrevehetőképen nyájas és megelőző –), és szinte játszott.¹⁰⁴⁷ Vacsora után mindjárt elmenének. Egész nap tiszta idő bár nem volt hideg, estve felé borulni kezdett. Nem láttam.

14d; hétfő. – Mult éjjel egész ma reggelig olly zápor esett, hogy az egész kert 's udvar egy pocsolyának látszott. Reggeli után elengedém nőmnek azon közel száz ft adosságot, mellyel nekem a' régi megázott bútorok' helyrehozására általam fizetett költség fejében tartozott, 's mellyet ő akkor ígért visszatéríteni, midőn majd azon bútorokat eladandja.¹⁰⁴⁸ Eladta már nagyobb részint, Bajzának, Karácsonnak, Vörösmartynak, Jósának, azon Schusternek¹⁰⁴⁹ ki neki szokott dolgozni, 's a' kőműves pallérnak; három vagy négy darabot magának tartott meg: legyen tehát annak ára egészen az övé. Én csak az előbbi Sécrétairemet és a' kis kanapét tartám meg magamnak.¹⁰⁵⁰ – Jött osztán hozzám Tabódy, ki sokáig, féltizenkettőig maradt nálam. Hosszas nyilatkozásaink valának egymással. Fölszólított, ne titulázzassuk egymást, hanem szóljunk egymáshoz Te nevezéssel. – Azt felelém, hogy illyesmit csak hosszas ismerés után támadó viszonti becsülés és bizadalom hozhat magával: de ha úgy tetszik, ám legyen.¹⁰⁵¹ – Horváth László 's Grünschnek közbenjötté félbenszakítá beszédünket; ajánlá magát, délutánra ígérkezett 's ment. Grünschnekkel végzém a' végzendőket. Ebéden Kiss Dr. vala itt. Délután Radnics. Koller jó sokáig. Ismét a' keresztelkedni akaró zsidó Max Grausz.¹⁰⁵² Gyertyagyújtáskor Vörösmarty. Együtt menénk színházba, Muki is. – Nedves sáros idő; estve, midőn színházból jövek haza, sűrű eső. Csillagatlan. Úgy hallám, B[áró]. Wesselényi ma adá be pörbeli védelmét.¹⁰⁵³ Következését majd megtudjuk.

¹⁰⁴⁶ 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.1. Csomópont: a sztoicizmus, 2.3.2. Szenvedelem, 2.3.3. Önuralom).

¹⁰⁴⁷ 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.1. Férfiak).

¹⁰⁴⁸ Lásd a 854. sz. jegyzetet!

¹⁰⁴⁹ Cipész.

¹⁰⁵⁰ Az írószekrényt és a vörös kanapét Bártfay ereklyeként örzi, hiszen ezek a Paulinával töltött idők emlékét idézik – lásd a január 22-i, a július 16-i, a december 23-i bejegyzést!

¹⁰⁵¹ A tegeződés korabeli rítusáról: 8.1.1. A társalgás hangneme.

¹⁰⁵² Lásd a január 12-i bejegyzést!

¹⁰⁵³ Wesselényi „derekas” védelmét 1839. január 14-én nyújtják be, közel egy évi munka eredményeként. Ebben korábbi érvei mellett leszögezi, hogy a per során időhúzások, szabálytalanságok, jogsértések történtek. Ügyé-

15d; kedd. – Ismét szakadt az eső 's csapdosá az ablakokat mint fergeteges őszi napon. Holmit végeztem, míg Horváth László nem jöve hozzám. Midőn vele végeznék, jött a' Gróf 's majd ebédig itt maradt. Előterjesztém a' még hátravolt hivatalos tárgyakat 's Ő N[agysá]ga határozatait mondá ki. Radnics egész esztendőre szalonná vásárolván házi szükséginkre, adtam neki 150 ftot. Ebéd után újra elolvasám figyelemmel a' legutóbbi leveleket. Föltevém a' levelet Kende Zsigmond Szatmári Alispánhoz mint boldogult Kölcsey Ferencz végintézetének teljesítőjéhez annak kéziratai iránt, miket a' m[agyar]. tud[ós]. társaság megszerezni szándékozik.¹⁰⁵⁴ – Szokás ellen ozsonnáztam, hogy vacsorát ne egyem, 's éjszakára ismét bevehessek.¹⁰⁵⁵ A' nedves czudar idő' ellenére is színházba menék. Szemere ismét ellenkezett abban, a' mit Kölcsey' irományai iránt tevék papirosra 's neki elmondék. Midőn színházból hazajövék erős szél dühöngött, fagyott. Datum szerint ma két év előtt (Januar 15.) Bécsből jövet Pozsonyban háltunk. Ma Theodor' születésnapja.

16d; szerda. – A' szél olly nagy volt még reggel is, hogy a' franklinba fűteni nem lehetett. Mindjárt reggel jött Szemethy, Horváth Dienes, Faragó, Jóska Károly: ezekkel értekeztem előlegesen a' tartandó végszámolás iránt.¹⁰⁵⁶ Volt nálam Grünschnek. Azután Thaly. – Déltájban elküldém Muki által Szemeréhez a' Kendének szóló levél conceptust.¹⁰⁵⁷ Itt ebédelt Thaly, de mindjárt el is ment. Ebéd után Fay Béla elhozá Szemerétől a' többször említett iratot. Föltevém a' határozatokat a' még hátralévő hivatalos előterjesztésekre. Színházba menék. Szemere azt mondá, hogy a' levél Kendének megirathatik, mert ő annak szerkezetén 's tartalmán megnyugszik. Elég derült nap; fagyott. Estve tiszta csillagos ég. Láttam több izben menet jövet.

17d; csütörtök. – Reggel óta délig a' Csurgó-keresztesi pénztárral számoltam, mi közben a' Gróf jöve hozzám déltájban 's egyről-másról értekezett, jóváhagyván a' Kendének föltett levelet.¹⁰⁵⁸ Nálam ebédelt Faragó, Jóska Károly, Horváth Dienes; Szemethy elmaradt. – Ebéd után beirogattam a' Computust a' mi majd esti 6 óráig tartott. Ekkor Tabódy üzent hozzám, hogy eljön ha itthon maradok, szólni valója lévén velem. Különben is színházba szándékoztam menni, betértem hozzá, hófergetegben. Özv. Gosztonyiné' pensióbeli kérelme¹⁰⁵⁹ 's férje tartozásai felől beszélt. Midőn onnan elszabadulhatván színházba menék, akkor harangoztak 7re. – A' játéknak már 3ik Fölvonását adák akkor, a' mit sajnáltam, mert a' darab nagyon jó volt (Benjamín Lengyelországból) 's én azt még

ben az alsótábla illetékes, ahol tárgyalták már ügyét, így tehát nem tartozik a Királyi Tábla ítélete alá. Emellett a négy éve folyó eljárás aláasta egészségét és vaksággal fenyegeti. Az országgyűlés kitűzött időpontjának közelsége miatt azonban gyors ítélet várható. – Lásd az 1027. sz. jegyzetet!

¹⁰⁵⁴ Kende Zsigmond alispán annak ellenére sem jött el a végrendelet felbontására, hogy Bártfay az Akadémia nevében írt neki levelet. E szerint Kölcsey sógornője döntött az iratok sorsáról – lásd a 692., 908. sz. jegyzeteket: 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

¹⁰⁵⁵ Lásd az 1012. sz. jegyzetet!

¹⁰⁵⁶ Károlyi György uradalmainak közös 1838-as éves mérlegéről.

¹⁰⁵⁷ Bártfay az Akadémia nevében írt fogalmazványát egyeztetni Szemerével, hisz nem akar a tudta nélkül semmit tenni Kölcsey hagyatékának ügyében.

¹⁰⁵⁸ Az Akadémia Károlyit és Széchenyit bízta meg, hogy intézkedjenek a Kölcsey-hagyaték megszerzése ügyében – lásd a 908. sz. jegyzetet!

¹⁰⁵⁹ Károlyi György vezető alkalmazottainak sok évtizedes munkájuk elismeréseként nyugdíjat ad. Testvérek, távoli és közeli rokonok, családtagok, sokszor több generáción keresztül, élethossziglan szolgálnak felváltva más-más helyen és munkakörben: 4.3.2. A Károlyi-ház iránti hűség; Gosztonyi Sándor, a hódmezővásárhelyi birtokok jogi megbízottja, Csongrád megyei táblabíró, hirtelen haláláról és árváiról lásd a 23. sz. jegyzetet és a május 6-i bejegyzést!

eddig nem ismerém.¹⁰⁶⁰ – Mind délelőtt mind délután havazott. Estve igen tisztán ragyogott az ég. – Bajzával jövék haza felé; panaszkodott Szemere ellen, hogy a' hol lehet ócsárolgatja őket, 's mikor velök van, hallgat.¹⁰⁶¹ – Datum szerint ma két éve N[yerges]. Újfaluban háltunk Bécsből már hazajövében – 's bár a' szoba, mellybe szálltunk, irtóztató hideg volt, nem fáztam sőt igen jól melegekedtem.¹⁰⁶² –

18d; péntek. – Még öltözködém reggel, midőn a' harangokat félreverék. Valahol a' Józsefvárosban tűz volt. Rendre jöttem hozzám hivatalos és nem hivatalos bajokkal, kérdésekkel. Kuncwalder a' timsó' áraban 14 ezer néhány száz pengő ftot hozott be; végeztem, számoltam vele. Volt Wagner is a' müncheni kőrajzok' tárgyában kérdést tenni. Volt egy Piarista is nálam, P[áter]. Roth és Bányi dolgában. A' Gróf jött hozzám 's maradt ebédig nálam. Délután mindjárt Wagner hozatá a' kőrajz-gyűjteményt. Végre csak ugyan ráadám magam, hogy aláírjak; igaz hogy szép pénzbe kerül: de majd összeszerzem valahogy azt is. – Később a' Grófhhoz ment; ez nem subscribált.¹⁰⁶³ – Kollernek kénytelen valék pénzt adni. A' N[agy] károlyból jött hivatalos irományokat futottam át. Besötétedvén színházba menék. Egész nap szép tiszta idő; hanem én egy lépést sem valék sehol. Estve a' csillagok tündöklének.

19d; szombat. – Az Orosházi pénztárral számoltam egész délelőtt, mi közben több félben szakadás történt. 11 óra tájban a' Gróf hivatott által Gr[óf]. Lajoshoz, hogy a' Bökényi pótlás' tárgyában capacitaljuk:¹⁰⁶⁴ de végre is csak az lett a' dologból, hogy a' királysági osztályt sürgetni kell.¹⁰⁶⁵ Itt ebédelt Szemethy. Délután ismét a' számolást folytattuk egész 6 óráig. Az alatt a' Piaristak f[ő]. t[isztelendő]. Provinczialisa jöve hozzám.¹⁰⁶⁶ Gróf és Grófné Jozefinával tanácskoztak itt nálunk holmi vásárlások iránt; a' Gróf osztán írószobámba is bejött 's eligazítá a' kérdést.¹⁰⁶⁷ Estve színházba menék. Egész nap gyönyörű tiszta téli hideg levegő; estve a' hideg' köde miatt csak imitt-amott lehete csillagot látni.

20d; vasárnap. – Ismét az Orosházi pénztárral igazodtam reggel óta féltizenegyig 's akkor a' számolást be is végzők. – Radnics által (kinek 100 ftot adtam a' Harminczadi tiszték' újévi ajándékára a' Gróf' részéről)¹⁰⁶⁸ elküldém Tabódynak a' tegnapi postával vett Orosházi levelet a' Tiszabői szabályozási uriszek' tartása iránt.¹⁰⁶⁹ Kaptam Ujhelyből postán szíves levelet. Ezt futva elolvastván az ellenőri hivatalba szaladtam 's ott valék lig. – Ott aláírom az Almanachi ívet egy részvényre.¹⁰⁷⁰ Itt ebédelt Szemethy. Délután

¹⁰⁶⁰ CUNO Benjamin Lengyelországból vagy A nyolcgarasos atyafi. Vigjáték 5 felvonásban (bemutató: 1837. november 8.)

¹⁰⁶¹ Az Atheneum körével való szemben állásáról lásd a 289., 681. sz. jegyzeteket!

¹⁰⁶² Az emlékezetes útról lásd a 348. sz. jegyzetet!

¹⁰⁶³ Itt: nem rendelte meg, nem jegyezte elő. – Wagner József képkereskedő, műáros boltja a Szervita téren volt. Bártfay nála veszi meg Fáy András, Liszt portréját, egy ízben 160 forintot fizet előjegyzésben megrendelt metszetekért – ebben a bejegyzésben valószínűleg egy müncheni képegyüttesről van szó: 10. A környezet esztétikája: építészet, lakáskultúra, képzőművészet; 10.1.2. Metszetek; 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

¹⁰⁶⁴ Kérelmez, egyezkedik.

¹⁰⁶⁵ A testvérek közötti vita eredménytelensége miatt hivatalos vagyonfelosztást kell kérni a közösen örökölt birtokról – lásd az 1004. sz. jegyzetet!

¹⁰⁶⁶ Lásd a 75., 705. sz. jegyzetet!

¹⁰⁶⁷ Lásd az 536. sz. jegyzetet!

¹⁰⁶⁸ Vámtisztek, kamarai hivatalnokok, akik a József tér déli oldalán lévő vámház, az ún. harmincadépületben működtek.

¹⁰⁶⁹ Az úrbéri telkek után fizetendő járandóság.

¹⁰⁷⁰ Az 1830-as évek végén alakul meg az Almanach-társaság Erdélyi János, Vachot Imre és Vajda Péter kezdeményezésére. A részvénytársaságként működő egyesület, a fiatalokból álló alkotói csoport az írók anyagi emancipálását, a szép kiállítást tűzi ki célul. Bártfay szerepéről: 7.4.3. Az Almanach-társaság.

Mukival schachoztam. Nőm 's Leni Gróf Csákynéhoz mentek, én pedig beirogattam az Oroszázi computust; volt nálam Wagner de rövid ideig. Muki kérdést tévén nálam: menjen e a' Jurista-bálba? 's tánczolhat e? Azon tanácsot adám neki: hogy elmehet ugyan, – de ne tánczoljon; hiszen saját szíve is megmondhatja, hogy azt ne tegye; 's mit mondana a' világ? – azt felelé: nem megy, mert nem a' táncztól alig tartoztatná meg magát.¹⁰⁷¹ – Elolvasám neki a' ma kapott levelet. Azután színházba menék. – Az idő delig türhető volt, bár havazott; délben hazajövet már lucskos volt. Úgy estve is, ködös, csillagatlan.

21d; hétfő. – A' feldolgozás alá tartozó hivatalos irományokat szedtem rendbe 's jegyzőkönyvbe iktatám; ez majd egész ebédig tartott. Kevéssel ebéd előtt elolvasám az újhelyi leveleket, hogy talán válaszolhatok; de nem lehetett. Mindjárt délután Tabódy jött hozzám 's itt maradt egész 5ig. Ismét szólottunk Goszt[onyi]. Sándor tartozásairól 's az Özvegyet illetőleg.¹⁰⁷² – A' Kisfaludy társaság által föladvott jutalomra beérkezett Balládák közül a' 21ik számalattitól kezdve 32ig hozzám küldetett elolvasás és bírálás végett.¹⁰⁷³ Volt nálam Szemethy. Kaptam levelet Gr[óf]. Teleki József Ö Excell[enciáj] [áltól] mint t[udós]. társasági Elnöktől. Voltam színházban. Egész nap nedves, borongós; estve midőn színházból hazajövék szakadt az eső. –

22d; kedd. – Elkezdém a' számolást N[agy]károlyra nézve Horváth Dienessel, melyet ebédig szakadatlanul folytatánk. Megérkezett Bécsből az ottani műegyesület' rézmetszvénye (Der Prasser) csinos rárával együtt.¹⁰⁷⁴ Horváth D[ienes]. és Kiss Dr. itt ebédelvén, mindjárt délután a' számoláshoz láték. 4 óra tájban Moskovics Dr. lepett meg látogatásával.¹⁰⁷⁵ Bevezetém őt az asszonyhoz, hol Ferdinandy névala látogatóban. Jött hozzám a' Gróf's nálam maradt 5 utánig. Gyertyagyújtáskor irni kezdék P[aulinán]a].k, de csak keveset írhaték. Ködös, esős, lucskos nap. Estve még is színházba menék, mivel sokat ültem. Estve csillagatlan.

23d; szerda. – Ismét folytatám a' N[agy]károlyi számolást. Dél tájban a' Gróf jöve szobámba; megtekinté a' ménest illető költség kimutatást;¹⁰⁷⁶ határozatokat adott a' hivatalos előterjesztésekre. Koller elhozta a' pénzt Budáról.¹⁰⁷⁷ Itt ebédelt Horváth Dienes. Délután keveset schachoztam Mukival. Azután íróasztalomhoz ülven a' Grófi határozatokat tévén papirosra, míg színházba nem menék. Kevéssel az előtt a' Terézia városba tűz ütött ki, de nem sokára megszünt a' harang-kongás. – Szép tiszta nap volt; estve holdfény 's láttam *. – Jozefina 's Lény a' Jurista-bálba menének: én pedig beültem szobácskamba 's levelet irtam P[aulinán]a].mnak. – Megjegyzem, hogy reggel 9 óra után B[áró]. W[esselényi]. vala rövid ideig nálam, keserűn panaszkodva, miként pörét, bár azt a' K[irályi]. Fiscus csak tegnap submitalta,¹⁰⁷⁸ már holnap referálni akarják, csak annyi

¹⁰⁷¹ A gyászév miatt – lásd az augusztus 7-i bejegyzést!

¹⁰⁷² 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

¹⁰⁷³ A Kisfaludy-Társaság novemberi ülése a február 6-i, ünnepi közgyűlést készítette elő; a balladabíráló-bizottság tagjai Bajza, Bártfay, Vörösmarty. Mindnyájan külön-külön készítettek értékelést az egymás között felosztott pályaművekről – lásd az 1838. november 25-i bejegyzést!

¹⁰⁷⁴ Bártfay tagja a bécsi műegyesületnek, így kapja meg az évenkénti műlapot, 1839-ben Josef DANHAUSER *Der reiche Prasser* (Belvedere, 1836.) című olajfestményének litografált másolatát: 10.1.2. Metszetek; művészeti pártolói tevékenységéről, pesti műegyesületi tagságáról: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegyesület kiállításai.

¹⁰⁷⁵ A sátorlajú helyi orvos leveleket, csomagot közvetít: 8. Bártfay kapcsolatrendszere.

¹⁰⁷⁶ Károlyi a Magyar Gazdasági Egyesület elnöke. Lótenyésztési ambícióiról, sikereiről: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841), 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

¹⁰⁷⁷ Lásd az 1013. sz. jegyzetet!

¹⁰⁷⁸ Terjesztette fel ítéletre.

időt sem engedve neki, hogy információit leirathassa 's bírait előbb eljárassa. E' miatt úgymond mind a' Referenssel (Gosztonyi Itélőmesterrel) mind a' Personalissal kedvetlen jelenetei 's nyilatkozásai valának. – Valóban szembetűnő a' siettetés, holott még egy közönséges adóssági pörben is van arra igazságos figyelem, hogy az praecipitatio¹⁰⁷⁹ panaszát ne szüljön.¹⁰⁸⁰ – Illy előzmények után milly kimenetel várható?

24d; csütörtök. – Számolás a' N[agy]károlyi pénztárral egész délig. Vörösmarty a' bejött pálya-balládákban ismét tizet küldött átnézés végett.¹⁰⁸¹ Nálunk ebédelt Moskovics Orvos és Horváth Dienes. Szörnyű fejfájást érezvén, délután sétálni menék; kilenczed napja, hogy szabad levegőn nem valék. M[oskovics]. Orvossal jártam egy ideig az utcákban 's a' Dunánál; aztán szállására hitt, Musch házába, a' József piacra. Sokat beszélt arról, mennyire szeretné a' Zemplényi közönség, ha Gróf György főispáni Helytartójaként lenne.¹⁰⁸² Alig jövék haza, már ismét le kelle ülnöm 's Olsavszkynak irnom a' sessiók tárgyában.¹⁰⁸³ Távollétemben a' Gróf is keresett. Estve nőm, Lény, Muki Gr[óf]. Csákynéhoz menének, én pedig színházba, hol Beőthy Zsigmond vígjátéka először adták (Jurista és kisleány) de a' melly semmi sem ér.¹⁰⁸⁴ Gyönyörű tiszta, száraz hideg idő volt egész nap; az est borult.

25d; péntek. – A' N[agy]károlyi tisztviselővel bevégzém a' számolást délelőtt. Szemere jött hozzám délben 's 1ig itt mulatott: elolvastuk az általam legjobbnak ítélt két balladát.¹⁰⁸⁵ Kün havazott. Ödön az ebédetől elmaradt. Délután irtam S[usannán]a].k;¹⁰⁸⁶ alig végzém, jött a' Gróf szobámba 's egész 5ig beszélgetett mindenféléről, bizodalommal és kimélve. Eltávoztá után sietve írek össze P[aulinán]a].k néhány sort az alatt is Dr. Ivanovics lévén nálam föltartoztatott. A' Gróftól hallám, hogy B[áró]. W[esselényi]. pöre tegnap csak ugyan referadába vétetett,¹⁰⁸⁷ 's ma folytatá a' K[irályi]. Tábla.¹⁰⁸⁸ Összeviszámoltam hamarjában estve a' nyálábot, melyet Muki személyesen vitt Moskovicshoz. Színházba menék Jósával. Rontó Pált adák először. Nem hiszem, hogy e' darab úgy, a' mint van, sokáig fentartsa magát.¹⁰⁸⁹ 7 óra tájban ismét tűz volt valahol az Apácák¹⁰⁹⁰ mellett. Midőn hazajöttem nőmet ágyban lelém hurut 's fejfájás miatt. Majd egész nap havazott. Estve csillagatlan, bár holdvilágos.

¹⁰⁷⁹ Siettetés, az idő szűkössége.

¹⁰⁸⁰ A büntetőeljárásban szokásos eljárás volt, hogy az alperes személyesen, hivatalosan ismertesse a körülményeket a bírakkal. Wesselényi előző nap engedélyt kért, hogy nyomtatásban hozza védelmének rövid kivonátát, ezt azonban 23-án megtagadták. A védőirat több száz oldalára két nap alatt kellett választ írnia Gosztónyi Miklós referensnek, a per előadójának. A személynök (personalis) döntésétől függött, hogy a büntetőügyben ki jogosult eljárni. Wesselényi naplója is igazolja a fentiek: Somssich Pongrácz személynökhöz, majd később a nádorhoz fordult jogorvoslatért. Felhozta példaként az itt említett konkrét esetet, amikor pár száz forintos adóssági perben a bírák több hetes haladékot adtak az egyik félnek, hogy az elkészítse tájékoztatóját. A nádor dührohamot kap, hiszen Wesselényi emlékeztetni meri hajdani jó viszonyukra, s azzal búcsúzik, hogy bár feje a kezükben van, de az isten ítélőszéke elé akkor is együtt fognak járulni – s ő nyugodt lesz ott is, „méltóságod pedig reszketni fog, mint itt is”: 5.8. A védelem benyújtása, per a Királyi Táblán (1839. jan. 14. – febr. 1.).

¹⁰⁸¹ Lásd az 1073. sz. jegyzetet!

¹⁰⁸² Lásd az 1016., 1017. sz. jegyzeteket!

¹⁰⁸³ Lásd a 230., 1015., 1069. sz. jegyzeteket!

¹⁰⁸⁴ A színháznak „üzemszerűen” is működni kell, vagyis meg kell tölteni az intézményt, ezt Bártfay időnként nehéz szívvel veszi tudomásul: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

¹⁰⁸⁵ Lásd az 1073. sz. jegyzetet!

¹⁰⁸⁶ Vagyis Barthosnénak.

¹⁰⁸⁷ Késedelem nélkül hozzáfogtak tárgyalásához – lásd az 1080. sz. jegyzetet!

¹⁰⁸⁸ Károlyi helyzete igen kényes. Wesselényi lépései magyarázatát, véleményét peréről azért bízza Bártfayra, mert azt reméli, az majd közvetíti azt a liberális közvélemény felé.

¹⁰⁸⁹ Szigligeti Ede vígjátékai többnyire megbotránkoztatják: 7.3.1. Közösség vagy közönség.

¹⁰⁹⁰ Az Angolkisasszonyok zárdája mellett, a Váci utcában.

26d; szombat. – A' hivatalos irományok' hátra lévő részére a' grófi határozatokat tevém fel. Jött hozzám Sulyok Ignác Gr[óf]. István Vásárhelyi Számtartója; nem lévén érkezésem vele végezni holnapra rendelém magamhoz. Az ellenőri hivatalba menék. Onnan visszajöven folytatam munkámat. Délben inventáltattam Jósá által a' pénztárt.¹⁰⁹¹ Különbég találtatott benne, 's így újra kell inventálni, mihelyt nyugalmasabb idő lesz. Délután irtam. Jozefina nagy nátha hurutban szenvedett. Estve Reviczkyne volt nála. Színházba mentem, bár kedvem nem volt. Holdvilág, de az ég csillagatlan.

27d; vasárnap. – Még föl sem valék öltözve jött Tasner 's elhozá a' néhány nap előtt neki adott irományt a' nyugdíjról.¹⁰⁹² Utána Sulyok, Szabó László, Tántzer. Holmit végezvén az ellenőri hivatalba sieték, hol ma sok fizetést kelle tennem, 's azért egész lig ott valék. Nálunk ebédelt B[áró]. W[esselényi], Deák Ferencz és Bajza.¹⁰⁹³ – Délután mindjárt dologhoz láttam 's azt esti 7 óráig folytatam. Schedel és Szontagh voltak nálunk látogatóban; Schédelné és Iza az asszonynál. – Volt Vörösmarty is délután; de én igen keveset szolhaték vele, mert el valék foglalva. E' miatt színházba sem menék, hanem estve olvastam a' háznépnek Pompejiből. Gyönyörű holdvilágos est. Az ágyban elvégezém a' beküldött pálya-Balládák áttekintését. Az első választási kettő legjobb.¹⁰⁹⁴

28d; hétfő. – Majd reggeli 3 órától nem tudtam alunni. Gondolkodtam. – Reggel Ivanovics Dr. volt nálam. Reggeli után Sulyok. Habos elég sokáig. Horváth Dienes vissza-utazván N[agy]károlyba a' küldendőket elküldém. Volt Radnics is. Nikau. A' megrepedt széket elküldém az asztaloshoz. Megvizsgálám a' pénztárt. Ebéd után a' Gr[óf]. István' kamatjait számítam 's nyugtatam. E' közben Schedel jött hozzám 's jelenté, hogy Földváry Gábor által küldve Szolgabíró 's Esküdt volt nála Mandatum Compulsoriummal¹⁰⁹⁵ az Athenaeum 7d. számában álló, a' színházi igazgatóságot érdeklő czikkely beküldőjének kitudására, 's hogy vallomását hit-letétel mellett vevék ki. – Meg kell vallani, ez gyönyörű példája a' magyar szabadelműségnek,¹⁰⁹⁶ 's még ahhoz Földvárytól.¹⁰⁹⁷ – Elmenék vele Bajzához – Vörösmartyhoz, mert a' Törvényes-Bizonyosság ezekhez is készült Schedel' állítása szerint. Szerencsére ezek nem találtak honn, Fáy Andrásnál ebédelvén: azonban Vajdától szinte kivevék a' vallomást és szinte esketéssel. – Bajza 's Vörösmarty ájtjövén, tanácskoztak mit tegyenek, ha a' Szolgabíró őket is megkeresné. Bajza minden esetre válaszolni kívánt Földvárynak, 's a' levelet, melly jól vala föltéve, el is olvasá.¹⁰⁹⁸ Én onnan a' színházba menék. Sevilla

¹⁰⁹¹ Jósá Lajos a Károlyiak pénztári ellenőre.

¹⁰⁹² Az idős Károlyi-alkalmazott nyugdíjat kap – lásd az 1059. sz. jegyzetet!

¹⁰⁹³ Wesselényi többekkel, köztük Deákkal is, egyeztet a lehetséges lépésekről. Az előző nap kihallgatáson kérte a nádortól, hogy vállalja el az elnöklést a Királyi Táblán, amit az a politikai következményektől tartva megtagadott: 5.8. A védelem benyújtása, per a Királyi Táblán (1839. jan. 14. – febr. 1.).

¹⁰⁹⁴ Lásd az 1073. sz. jegyzetet!

¹⁰⁹⁵ A tanukat a bíróság elé szólító, nagybíraktól vagy ítélőmesterektől származó vallatóparancs. Ennek alapján a Királyi Tábla jurátusai vagy megyei tisztviselők végezték el a kihallgatást.

¹⁰⁹⁶ Szabadelvű, liberális.

¹⁰⁹⁷ Földváry Gábor (1787–1854) Pest vármegye alispánja 1832–1836 között, majd főispáni helytartó. A játékszíni bizottság elnöke, a Nemzeti Színház irányítója 1837–1840 között. Később Vas Gereben róla mintázta az *Egy alispán* (1858) című regényének hőst. A hűtlenségi perek ellen tiltakozó megyei ellenállás egyik vezető alakja volt, 1838 tavaszától azonban személyes ambícióit helyezte előtérbe és elveszítette az ellenzék bizalmát.

¹⁰⁹⁸ A színikritikusként megszólaló Bajza orgánuma, az *Athenaeum* szerkesztői és köre elleni vallatóparancs célja, hogy a műsorpolitikát bíráló egyik cikk szerzőjének kilétét megtudják; az ügy végül oda vezetett, hogy a

csillagát¹⁰⁹⁹ adák először. A' darab egy a' legjobbak közül. Gyönyörű holdfény vala estve, láttam *. Egész nap nagy hideg.

29d; kedd. – Nem dolgozhaték annyit, mennyit ohajtottam, mert szobám egész dél előtt teli volt látogatókkal; egyik a' másikának nyujtotta az ajtót. Legelsőbben Sulyok Ignác vala nálam, 's kifizeté Gr[óf]. István kamatjait. Azután Tántzer, Burg, Mühr, Krausz, Figdor, Szabó László, a' Gróf, Szemere egymás után, Jósát, Radnicsot, Mukit oda sem számítva. Egy kereskedő is, de kinek nevét nem tudom. Jósának 2 ezer pengő ftot adtam a' Január. hónapi költségekre. Délután ismét a' pénztár vizsgálat. Az ismét bejött hivatalos irományokat protocolláltam¹¹⁰⁰ 's keveset irtam. Elmenék B[áró]. W[esselényi] hez 's közlém vele, a' mit a' Gróf izent pénz dolgában. Onnan betértem Vörösmartyhoz; közlé velem az Orosz századra 's Hirnökre irottakat.¹¹⁰¹ Voltam rövid ideig Bajzánál is, ki a' ma reggel nála megjelent Sz[olga]Bírónak kijelenté, hogy vallomást ad, de arra eskü 's Compulsorium¹¹⁰² nem szükséges: annak idejében, ha szükséges lesz, majd leteszi hitét is. – Vörösmarty szinte azon két Balládát tartja legjobbnak, mellyet én jelelek ki.¹¹⁰³ Színházba nem menék; itthon olvastam Pompejiből. – Hideg téli nap; reggel kevés ideig napfény volt: de azután borult egész estig. A' hold szépen világított, de fellegek közül. Csillag nem látszott.

30d; szerda. – Elvégezém a' hivatalos irományokat egytől egyig. Jött hozzám Reseta kérdést tevő: tudja e a' Gróf, hogy Landerer könyvnyomó holmi irományokat hozott hozzá censurálás¹¹⁰⁴ végett, mellyet Gr[óf]. István kölcsönvételét illetik 490 ezer pengő-ről? Elvezetém őt a' Grófhhoz, kit az istállóban találtunk. Még délig egyet-mást végezvén kezdém olvasni P[auliná].m' naplóját, másod ízben. Olly örömet érzem 's gondolom magam azon helyzetekbe, miket följegyezget, bár némellyek reá nézve szomorúk 's kedvetlenek is.¹¹⁰⁵ Sulyok Ignác ebédelt nálunk, Gr[óf]. István Vásárhelyi Számtartója. Ebéd után kivevém a' számomra minap Bécsből érkezett képet a' Verschlagbol,¹¹⁰⁶ de a' Gróf jövén szobámba, vele beszélgettem, értekeztem egész 5ig. Ő N[agysá]ga általadott 600 p.ftot B[áró]. W[esselényi]. részéről, mint egy évi kamatot.¹¹⁰⁷ B[áró]. W[esselényi]. nekem egy fejr guba-szövetet küldött ajándékképpen, lábmelegítőnek íroasztalom alá. Adtam pénzt nőmnek holmi vásárlásokra Fleklné számára. Szinte Mátyásnak is adtam pénzt tűzifa vásárlásra. Midőn besötétedék, Reviczkyne 's a' szép Sennyey Máli látogatának meg, 's mivel Jozefina melegszobámban ült, ők is ide jövének megmutogatám nekik a' Grófné gyémántjait, mellyek nyár óta nálam vannak letéve. Kétség kívül tetszett a' Dámáknak a' ragyogó ékszer, melly 40 ezer pengő ftnyi értékű. Reviczkyne azt mondá

liberális folyóirat 1841. január 5-ig szüneteltette *Játékszíni krónika* című kritikai rovatát. A botrányos eljárásról sajtóvita indul: 7.3. Színház és társadalom (7.3.2. Közjáték: a vallatóparancs).

¹⁰⁹⁹ LOPE DE VEGA (1562–1635) *Sevilla Csillaga* című darabjának bemutatója.

¹¹⁰⁰ Iktattam.

¹¹⁰¹ Lásd a 289., 681. sz. jegyzeteket!

¹¹⁰² Nem szükséges vallatóparancs, vagyis nem jogi természetű a konfliktus, Bajza nem ismeri el a megye joghatóságát, lásd az 1095. sz. jegyzetet!

¹¹⁰³ Bártfay bírálói tevékenységének sikereiről: 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

¹¹⁰⁴ Itt: állami könyvvizsgálat, cenzúra.

¹¹⁰⁵ A naplócserekek szerepéről: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócsere.

¹¹⁰⁶ Csomagolásból – lásd az 1074. sz. jegyzetet!

¹¹⁰⁷ Wesselényi nagy energiákkal lát neki ezekben a napokban vagyona átmentésének, anyagi ügyei rendezésének, a fogság várható költségeinek előteremtésének, amit gyakorlatilag a zsidói birtoktest és Pest között kapcsolatot tartó Kelemen Benjamin jószágigazgató tart kézben: 5.8. A védelem benyújtása, per a Királyi Táblán (1839. jan. 14. – febr. 1.)

a' többi közt Jozefnek: Jetzt finde ich es natürlich dass dein Man nicht schlafen kann, wenn er solche Schätze in seinem Verwahrung hat.¹¹⁰⁸ – Ah nem, Nagyságos Asszony, mondám: én nem azért, nem a' miatt vagyok álmatlan a' mi van, hanem inkább a' miatt, mi nincs. – Magamnak is föltűnt, melly igazat mondek. Annakutána (6kor) színházba menék. Visszajövet volt ugyan holdvilág, de borús. Csillagot nem láttam. Ma reggel hideg ködös idő volt; délben 's délután sűrűn havazott. E' havazás okozá, hogy a' Duna' jege megállott az alsó szigetnél, mint mondják. Tegnap délután óta és ma a' sűrű jég miatt nem lehetett csolnokázni, csak nagy bajjal 's veszedelemmel húzogatók a' ladikokat gyalog a' jég hátán a' vakmerő révészek. De szerencsétlenség nem hallatszott. A' bécsi posta is elmaradt.

31d; csütörtök. – Elkészítém délelőtt a' haszonbéri számadást 1838ról. Azután olvasám P[aulina].. naplóját, míg ebédhez nem szólítottak. Ebéd után elvégzém a' napló' olvasását. Sok helyütt úgy látszott mintha lelkéből olvastam volna. – Miért kell neki is az önmeztagadás' nyommasztó állapotjában élnie?¹¹⁰⁹ miért nem olly boldog, mint szép lelke érdemelné? 's miért kell hogy épen én legyen kénytelen magamnak e' kérdést tenni, melly majd nem váddal határos? Újabb indító ok, újabb kötelezettség annyi életörömet készíteni neki, mennyit csak a' helyzet 's körülmények engednek. – Tiszta hideg idő lévén, nőm' unszolására sétálni menék. Előbb Kilián' boltjába tértem be, megfizetém tartozásomat az onnan vett könyvekért, 's egyet-mást újra rendeltem.¹¹¹⁰ Onnan Bajzához menék, kinek ma születés-napja; de sem őt, sem Vörösmartyt nem találva, sétáltam a' városon, míg színházba nem mentem. A' Duna' jegén, melly darabosan és egyenetlenül fagyott össze, hangyaként jártak már az emberek ide-oda. – A' színházban Pap Endre beszélé, hogy a' Kir[ályi]. Tábla B[áró]. Wesselényi ügyében ma délután félnégykor ítéletet hozott, 's őt három évi fogságra ítélé. – Miként teheté azt, annál megfoghatatlanabb, mert W[esselényi]. a' maga végvédelmében igen világosan kimutató a' Kir[ályi]. Fiscus keresetének helytelenségét, 's 60 és néhány tanúval bizonyítá, hogy ő a' pörbe fogott szavakat nem mondotta.¹¹¹¹ – Később maga B[áró]. W[esselényi]. is oda jött hol én, Kubinyi Guszt, Szalay Táblabíró Nógrád V[árme]gyéből, Szemere Pál és Pap Endre egymás mellett 's körül ülénk 's maga beszélé elíteltetését egész nyugalommal, de nem daczosan. 'S midőn mondám, hogy a' Septemviratus'¹¹¹² alkalmasint enyhítendi a' kemény ítéletet; azt mondá: arra nem is gondol, mert illy esetekben nem igen szokta a' Septemviratus a' Kir[ályi]. Táblát compromittalni.¹¹¹³ Távrolról érintém, hogy tehát akkor Ő Felségéhez recurráljon.¹¹¹⁴ – „Ha vétke volnék, úgymondá, igen is folyamodnám kegyelemért; de így, midőn vétektől szabad vagyok, nem fertőztethetem meg magamat, pedig az illy kérelem által

¹¹⁰⁸ 'Most már értem, hogy a férjed nem tud aludni, amikor ilyen kincsek vannak rábízva'.

¹¹⁰⁹ 2.3. Bárfay életnézetei a naplóban (2.3.3. Önuralom).

¹¹¹⁰ Lásd a 7. sz. jegyzetet: 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

¹¹¹¹ A kormányzat bizonytalansága miatt kerül sor hirtelen ítélethirdetésre Wesselényi és Kossuth ügyében, ezért nem tárgyalja a bíróság a vádlottak „derekas” védelmét: 5.8. A védelem benyújtása, per a Királyi Táblán (1839. jan. 14. – febr. 1.).

¹¹¹² Azaz a Hétsemélyes Tábla – a legfelsőbb bíróság –, amely kizárólag a Királyi Tábla feljebbviteli ügyeit tárgyalja.

¹¹¹³ Itt: felülbírálni, megváltoztatni az ítéletét.

¹¹¹⁴ Bárfay itt finoman céloz arra a lehetőségre, amelyet néhány közeli ismerőse, főrendi barátja szorgalmazott, hogy Wesselényi kérjen királyi kegyelmet. A kormányzat ugyanis hosszabb ideje nyomást gyakorolt többekre, köztük Vay Miklósról és Károlyi Györgyre is, hogy próbálják meg rávenni Wesselényit kérvény benyújtására. Ő azonban kizárja ezt a lehetőséget, mert így éppen ő adna lehetőséget pere elsímitására, s ezzel – közvetve legalábbis – beismerné bűnösségét.

megismerném, hogy az ítélet igaz 's én bűnös vagyok.” – Mind a' mellett azonban (mondá tovább szokott hangon) jövő vasárnap Nálad eszem Deák Ferencczel együtt, hogy még utóljára együtt legyünk. – Ej, dehogy utóljára! felelém, hiszen talán csak élünk még három esztendeig. – Barátom, mondá, tudnék én tűrni és szenvedni; de nekem nem három esztendő, de három hónap is elég arra, hogy szemeim elvakuljanak: 's így ha 3 esztendő múlva életben vezetnek is ki, én titeket már akkor hihetők nem foglak szemeimmel láthatni.¹¹¹⁵ – Úgy-de, mondám, hiszen a' Septemviratus' ítéletéig csak legalább egy pár hét eltelik. – Nem telik biz' az, mert a' jövő hétfőn ott is elkezdik a' pört referálni 's mához egy hétre alkalmasint visznek; hova? azt a' jó isten tudja. – Talán még is mondám itt Pesten vagy Budán hagynak. – Dehogy hagynak; a' Status foglyokat¹¹¹⁶ nem szokták ők itt hagyni. – Illy értelemben beszélt, 's aztán tovább ment. – Midőn hazajövék, már akkor háznépem tudósítva volt e' rossz hír felől. Szegény nőm egészen le volt verve lélekben. Megvallom én sem valék különben: de még is külsőképen erőt 's nyugalmat tettem.¹¹¹⁷ – Lefekvéskor bevettem.¹¹¹⁸ Álmom kevés, szakadozott.

Azt is kérdém B[áró]. W[esselényi]..től: volt e a' Kir[ályi]. Tábla biráinál informálni? Némellyeknél, úgymond, volt, mennyire t. i. az idő engedé. – Kérdém továbbá: mikor gondolja hogy pöre a' Septemviratusra vitetik föl? 's mikor megyen oda informálni? – Felelé: hogy alkalmasint jövő hétfőn (Febr. 4kén); 's hogy eljárja az Urakat, ha időt engednek rá.¹¹¹⁹ – Eljárja őket, mert nem akar semmit elmulasztani, a' mivel magának és másoknak tartozik; de ügyének ott sem várja jobb kimenetelét. A' Kir[ályi]. Táblán Jeszenszky János halál-voksot adott ellene.¹¹²⁰ Földváry Ferencz, Bárány Vay Miklós, és Sombory Imre minden büntetés alól fölmenteni kívánták.¹¹²¹

¹¹¹⁵ 5.6. Wesselényi betegsége.

¹¹¹⁶ Államellenes büntetést elítéltek, államfoglyok számára fenntartott börtön nem volt Magyarországon, a megyei fogházak viszont nem lettek volna képesek teljesen korlátozni a politikai élettel való kapcsolattartást.

¹¹¹⁷ Wesselényi fanyar mondatára rimel Bárfay viselkedése: 2.3. Bárfay életnézetei a naplóban (2.3.4. Resignatio).

¹¹¹⁸ Lásd az 1012. sz. jegyzetet!

¹¹¹⁹ Wesselényinek valóban sikerült beszélnie bírái többségével.

¹¹²⁰ Azaz a halálos ítéletre szavazott.

¹¹²¹ Bárfay információja téves, hisz kizárólag Földváry Ferenc szavazott a teljes felmentésre, s minden vádat egyenként cáfol, alaposan indokolva döntését – ezért a gesztusáért a pesti jurátusoktól éjjeli zenét kap. Nicky János alországbíró, Végh Ignác nádori ítélőmester, Zalay Alajos és Reviczky Imre, Ocskay Ignác táblabírók, Dókus László személynöki ítélőmester, a referens Gosztonyi Miklós, Just Ferenc, Noszlópy Ignác, Kelemen János, Boronkay János és Gyurcsányi Gábor három év börtönre, Jeszenszky János halálbüntetésre szavaz; Wesselényi egykori barátai, Sombory Imre, Vay Miklós hevesen érvelnek a hűtlenség vádjá ellen, így Nádasdy Lipót egy, Szögyény László két évet javasol.

[A hónap első napjaiban jut a pesti közvélemény Wesselényi ítéletének nyomtatott szövegéhez. Az igazságtalanság ismét mélyen felkavarja Bártfayt. Lakása a liberális ellenzék egyik tanácskozási helyszíne; a nádori kihallgatást, a bebörtönzés elhalasztását próbálják kiharcolni, még a Hétszemélyes Tábla, a feljebbviteli fórum tárgyalása előtt.

Közben Károlyi György titkos tárgyalásokat folytat egy főispáni helytartói – adminisztrátori – tisztségről. A legellenzékibb megyék kerülnek szóba, s a gróf kikéri titkára véleményét.

A Kisfaludy Társaság díszülésén Bártfay pártfogoltja, kedvelt fiatal barátja, Kölcsey tanítványa, Pap Endre nyeri a 10 arany fődíjat a ballada kategóriájában. A másik díjazott Szentágh Gusztáv Kisfaludy Károly műveiről írt hosszabb tanulmányával. Mindkét alkotást felolvassák a népes hallgatóság előtt.

A végső ítélet kimondását Wesselényi higgadtan várja, Bártfay asztalánál mérlegeli esélyeit barátaival. A döntés, azaz a három évi börtön ellen a pesti közvélemény csak névtelenül tiltakozik, a halálbüntetésre szavazó bíró ablakát beverik, az ügyész kapujára véres kardot festenek, „hőhértanyának” csúfolják falragaszokban a Királyi Táblát.

Az elítéltet szűk baráti kör búcsúztatja. Bártfay Wesselényiről szóló naplófeljegyzéseit hitelesen, a részleteket pontosan rögzítve, irodalmi formában írja meg, közvetlenül Wesselényi börtönbe vonulása után. Bártfay végig Wesselényi mellett van, elkíséri egészen a budai kaszánya cellájáig. Követendő tanúságul kívánja felmutatni barátja utolsó tetteit, mondatait, elszánt, az igazsághoz ragaszkodó, rendületlen, mégis nyugodt, sztoikus derűt sugárzó magatartását. (Másnap a szintén jelen lévő Kelemen Benjáminnal hitelesített írt levelet.) Wesselényi értelmes áldozatnak látja sorsát: a következő országgyűlésnek kell feladatul vállalnia, hogy helyreállítsa a megsértett törvényességet.

A végső elválás pillanatában a résztvevőket az ellágyulás kerülgeti – a zokogó Jozefina tincset kér Wesselényi hajából –, a barátok párás szemmel és meleg kézfogással kísérik a távozót. Bártfay Horatiusnak Regulusról, a barbár punok fogságába önként visszatérő consulról szóló ódáját idézi, akinek alakja a becsület, a lelkierő, a megtörhetetlen római büszkeség példája a kortársak számára. A díszletek Bártfay leírásában az eseményhez illők: borús és komor a téli éj, homályosan látni a Duna jegén vonuló kis csoportot, halottat búcsúztatnak a pesti harangok.

Bártfay este színházba megy, hogy minél többeknek elmondja a történeteket, majd Wesselényi ügyvédjénél gyülekezik a liberális ellenzék. Ott van Károlyi György is, aki Wesselényi anyagi ügyeinek rendezését, birtokainak szemmel tartását ígéri, közben hamarosan megkapja a bécsi levelet: csongrádi adminisztrátorrá nevezték ki. Fia születik, titkára a szűk körben megtartott keresztelő egyik résztvevője.

Nemcsak a barátok, de a titkosrendőrség is érdeklődik Bártfaynál Wesselényiről, aki különösebb zavar nélkül meséli el a nyilvánosan is tudható tényeket.

Bártfayék minden nap várják a híreket a budai börtönről. Eközben megszületik Kossuth ítélete is, amit Bártfay keserűen kommentál.

Sátoraljaújhelyről megint ritkán jön levél, lazulnak a kapcsolat szálai Paulinával. Két éve múlt, hogy utoljára együtt voltak egy bálban. Bártfay ajándéku Wesselényi ítéletének nyomtatott példányát

küldi neki. Egyre beletörődöbben számol be felesége és a leendő kőrő mind szorosabb viszonyáról. Testvérét, Barthos Jánost, Mukit fiaként neveli, szellemi, lelki gondoskodással.

Az idő tiszta, kemény hideg van. Bártfay Calderoni Váci utcai boltjában nézi a hőmérőt, és továbbra is naponta figyeli csillagát, amit most dolgozósobájának ablakaiból is lehet látni. A város már készül az olvadásra, újabb gát készül trágyából és homokból a Duna partján.]

Február.

^{1én}; péntek. – Koller Ferencz jővén hozzám, átadtam neki 15 ezer pengő ftot, hogy Budán a' Bank-hivatalnál nagy banknótákra váltsa föl.¹¹²² Félitzkor a' Kisfaludy társaság' ülésébe menék, hol a' pálya-balladák elíteltettek. Csak ugyan az nyere a' 10 arany jutalmat, mellyet én jelelek ki; utánam Vörösmarty; később Bajza szinte: – közel járt az elsőhöz egy másik is, mellyet kijeltem 's mellyre Vörösmartyt is figyelmeztetém, 's ő szinte úgy találá. Mind a' kettőt fölolvastam, 's minden társak megegyezének benne, hogy e' másik a' nagy ülésben elolvastassék 's dicsérettel említessék meg.¹¹²³ – A' többi 31 közül egyetlen egy sem találtaték megemlítésre méltónak. A' beérkezett jelszó levelké Vörösmarty és Tóth Lőrincz által megégettének. – Fáy András (Igazgató) szíves vala ebédjére hívní meg, de megköszöném. Kivánták azt is, hogy a' nagy ülésben az egyik balladát én olvassam: de ezt is elmellőzém. Jutalomra ismét ballada-tárgy kéretett; részemről nem készültem rá, mondtam még is egyet, a' mi hirtelen eszembe jutott Kálmán király' idejéből; azonban megvallom, a' Vörösmartyére adám voksomat, ki azt javasolta, hogy az adassék föl: midőn Árpád győzedelem után, Pusztaszernél, a' Vezérekkel 's Néppel a' sarkalatos-törvényeket alkotja.¹¹²⁴ – Délben hazajövék. Azonnal a' Gróf tért be hozzám, ki az alatt is keresett már; egyetmást végeztünk; 's mivel Koller is visszatért Budáról a' fölváltott pénzzel, egy alkalommal a' Szentesi váltásági pénztárt is inventáltuk.¹¹²⁵ – Reggel, mielőtt még hazulról elmenék, Kilián elküldé a' tegnap megrendelt könyvek' egy részét.¹¹²⁶ Fizettem Radicsnak. – Délután fizettem nőmnek 5 aranyat félévi kamatban. Hozzám jött Nikau, kit a' Gróf birka-fölügyelőnek fogadott.¹¹²⁷ Utána a' Fóthi Uradalmi irnok a' tőkepenzeket mondá föl,¹¹²⁸ miről bizonyítványt is adtam neki. – Ödön még 5 órakor sem kaphatott ítéletet, mert a' példányokat elkapkodák.¹¹²⁹ Színházba menék. Onnan haza jővén, itthon találám az említett (B[áró]. Wesselényi) ítélet nyomtatott példányát. Elolvastam. Istenem! be nyomorult az ember 's annak minden cselekedete, midőn igazsága nincs, 's nem igaz ügyet kell védnie. Maga ez az ítélet szerkezete tanúsítja az erőltetést, mellyel okok hordatnak össze, hogy valami bünt bizonyítsanak. – Hasztalan.¹¹³⁰

¹¹²² Papírpénzt a Helytartótanács hivatalában lehetett váltani.

¹¹²³ Az első díjat az előző évi győztes, Pap Endre kapta, a második Ajtay Gyula, kolozsvári „philosophiát hallgató” – az előzményekről lásd az 1073. sz. jegyzetet – 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

¹¹²⁴ Bártfaynak döntő szava van a pályázatok kiírásában: 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

¹¹²⁵ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341. sz. jegyzetet!

¹¹²⁶ Lásd a 7. sz. jegyzetet!

¹¹²⁷ Lásd az 1035. sz. jegyzetet!

¹¹²⁸ Itt: átad (elismervényt, igazoló iratot).

¹¹²⁹ A kinyomtatott ítéletlevél bizonyítottan veszi, hogy Wesselényi kimondta az inkriminált szavakat, és tettét állam elleni nyilvános felkelésnek minősíti, noha leszögezi, hogy megyei beszédeiben nem hágtá át a törvények kereteit. Elítéli Lovassyékkal való kapcsolatát, Kossuth *Törvényhatósági Tudósításaiban* pere nyilvánossá tételét. A három év fogságot „másokra nézve is oktató üdvösséges példaul” szolgáló büntetésnek nevezi: 5.8. A védelem benyújtása, per a Királyi Táblán (1839. jan. 14. – febr. 1.).

¹¹³⁰ A főbenjáró bűnöket hangoztató vádhoz mért aránytalan ítéletekben a kormányzati politika hamisságát értékeli a közvélemény – lásd az 1111., 1129. sz. jegyzeteket!

2d; szombat. – Két év előtt – bálban valék. Ma reggel e' körülmény eszembe jutott.¹¹³¹ Midőn komolyan akartam látni dolgaimhoz, Nikau jött hozzám. Nem sokára magához hivatott a' Gróf is. Kezembe adá a' – bécsi levelet.¹¹³² Illy tárgyakat velem még ez előtt soha sem közlött. Elmondám véleményemet. – Eljövén Ö N[agysá]gától Pecz ügyvéd vala nálam egész délig 's elvevé időmet, 's csak akkor méne el tőlem, midőn Reviczky K[irályi]. Tábla assessora¹¹³³ lépett szobámba. Ez is jó sokáig volt nálam. Élénk beszédünk vala B[áró]. W[esselényi]. ítélete föl¹¹³⁴ – de a' mit nem jegyzek ide most; lesz talán arra máskor alkalom, hogy véleményemet följegyezzem. Midőn szobámból eltávozott, szegény nőm majd nem elváltozott arczczal¹¹³⁵ jöve hozzám, 's kérdé, nem volt e valami kedvetlen beszéd közöttünk, mert a' harmadik szobában hallá hangos beszédünket. Mentsen isten! Én csak akkor tudnék valakit bántani, ha más kezdené a' bántást. – Azonfelül tudom, R[eviczky].. nem olly ember, kit valamiről szóval-okkal capacitalni¹¹³⁶ lehessen.¹¹³⁷ Ebéd után Muki ismét schachozott és ismét indulatoskodék. Az illyfélekét el kell hagyatnom vele, mert a' heveskedés rosz, kivált később, ha már erőt nem vehetünk magunkon.¹¹³⁸ Annakutána dologhoz fogtam 's mind addig folytatám gyertya mellett is, míg ideje nem volt a' színházba menésnek. Az alatt Pap Endre és Stuller látogatának meg, de mind az egyik mind a' másik, látván elfoglaltságomat, nem sokáig mulatott. Ma sehol sem valék, bár szép hideg idő 's levegő volt. A' színházban Ödön ült mellém. Haza jövet *. Sokszor emlékeztem.¹¹³⁹

3d; vasárnap. – Mielőtt az ellenőri hivatalba menék, fölfutottam a' Grófhöz 's végeztem a' végzendőket. Ö N[agysá]ga a' Főherczeghez készült Budára 's csak délutáni 2 órára ígérte visszajövedését.¹¹⁴⁰ Az ellenőri hivatalban kifizetém Sternt, Edvi Illést 's még néhányat; inventáltam a' mellék pénztárt, mi sokáig tartóztatott 's 1 óra után tértem haza. Akkor már itt találám B[áró]. Wesselényit, Bajzát, Schédelt, Vörösmartyt; nem sokára Deák Ferencz is jött, Budáról, a' Főherczeg Nádorhoz járván W[esselényi]. ügyében.¹¹⁴¹ Holnap Bécsbe utazik 's folyamodást nyújt be, mellyben W[esselényi]. azt kéri, hogy miután az itteni egész Orvosi Kar a' Protomedicus elnöksége alatt bizonyítja, hogy egészsége rosz állapotban van, 's kivált szemeire nézve a' megvakulás' veszedelmének van kitéve,¹¹⁴² ha komolyan a' bajnak elejét venni nem ügyekszik: engedtessek neki

¹¹³¹ Bártfaynak valószínűleg ez volt az utolsó bálja: 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetenézés, bálozás); 11.3.6. Emlékek, álmok.

¹¹³² Károlyi az adminisztrátori kinevezéséről folyó tárgyalásokról beszél Bártfaynak, talán azért, hogy – segítségével – előkészítse a liberális közvéleményt kormányzati szerepvállalására és tompítsa a Wesselényi- és Kosuth-per ítélethozatali szakaszában megtett lépése kiváltotta felháborodást: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága, 1839–1841).

¹¹³³ Itt: a Királyi Tábla legalsó tisztviselői a 16 assessor (szavazóbíró). Közülük kerül ki a nyolc pereloadó, akiket a személynök bíz meg egy-egy ügygel, s ők részesülhetnek a felek által lerótt bírói illetékből.

¹¹³⁴ A tárgyalást február nyolcadikára tűzték ki.

¹¹³⁵ Itt: sápadtan, rémülten.

¹¹³⁶ Rávenni.

¹¹³⁷ A jelenet értelmezése: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.1. Átjárók a politikai táborok között).

¹¹³⁸ Lásd a 973. sz. jegyzetet!

¹¹³⁹ Lásd a 994. sz. jegyzetet!

¹¹⁴⁰ Károlyi a csongrádi adminisztrátori kinevezés és Wesselényi perének ügyében jár a nádornál – lásd a február 25-i bejegyzést!

¹¹⁴¹ Wesselényi barátai Deák vezetésével tanácskoznak. Deák kihallgatást kért a nádortól, hogy engedjék meg a gróf büntetésének elhalasztását. Előző nap folyamodványt készít Wesselényi nevében, de ennek hangnemét, sőt a gesztust sem fogadja el Wesselényi: 5.9. A Hétszemélyes Tábla ítélete (1839. febr. 2–8.).

¹¹⁴² Február 2-án Lenhossék országos főorvos elnöke alatt ült össze a legkiválóbb magyar professzorokból álló bizottság, hogy Wesselényi egészségi állapotát felmérje. Súlyos vesebajt és a fél szemére már vak Wesselényi

6 hónap, hogy Gräffenbergbe mehessen 's ha szükségesnek láttatik ott rendőrség' vagy más' felvigyáztatja alatt orvosoltassa magát; annakutána megyen, a' hova vinni kívánják 's parancsolják.¹¹⁴³ Mig ebédnél ülénk jött Gr[óf]. Ráday Gedeon. Wesselényinek az jelentetvén, mihelyt az asztaltól fölkeltünk, hogy szállásán valami látogatók várakoznak rá, ő és Deák, Gr[óf]. Ráday és Vörösmarty mindjárt eltávoznak; Schedel is ment nem sokára; Bajza itt maradt; de Reviczky né jöven látogatóban és Wartenslebenék Budáról, 's különben is már estvélyedvén az idő, ment ő is. Én még egy ideig aczél metszeteimet mutogatván a' Dámáknak, annakutána szobámba jövék által, 's dohányozva gondolkodtam – 's keveset olvastam. Örömmel vevém észre, hogy már félhatig annyira világos, hogy írni, olvasni lehet. Hanem az is igaz, hogy a' mai nap különösen tiszta, vidám, napfényes bár hideg volt. Mind színházba menet, mind 's kivált hazajövet gyönyörűn láttam az eget csillagokkal ragyogni. Pap Endrével beszélgettem a' fölvonások alatt a' földadandó Ballada' tárgyról és szerkezetéről: nagy kedvet kapott a' dolgozásra. Szép tehetségű, szelíd, szerény fiatal ember, kit kedvelek.¹¹⁴⁴ Itthon ágyban lelétem nőmet, ki annyira rosszul érzi magát, hogy éjtszakára Siliceat¹¹⁴⁵ adék be neki, saját kívánságára. Muki ma Österreicheréknél ebédelt.

4d; hétfő. – Josa azt beszéle, midőn reggelihez jött föl, hogy tegnap estve B[áró]. Wesselényit meglopták, elvivén ezüst mosdó medenczét 's 40 és néhány ezüst kupakos tajték pipáját.¹¹⁴⁶ – Így rajta is megvalósul, hogy a' melly embert üzöbe veszi a' baj, azt csoportosan szokta érni. – A' tavalyi számadás rendbeszedésén dolgoztam délig, mi közben az almási kőfaragó, és Nikau 's mások fordultak meg nálam. Ebéd előtt irtam P[aulinána]..k, 's küldtem neki W[esselényi]. ítéletét.¹¹⁴⁷ Ebéd után Argayné volt itt Budáról. Szép tiszta idő lévén, sétálni szándékoztam, mert már idejét sem tudom, mikor valék egy pár óráig sétálni, midőn a' Gróf jöven szobámba, 's jó sokáig beszélgetvén velem, elmaradt.¹¹⁴⁸ Csak színházba menék. Több izben láttam *. Estve igen kemény hideg volt. Lefekvés előtt bevettem sulphurt.¹¹⁴⁹ –

5d; kedd. – Még reggeli előtt Ivanovics Orvos volt nálam 's beadott Léninek fülszagatás ellen. Dolgoztam a' számadáson. Délfelé az aranyzó 3 rámát küldte. Ezekbe mindjárt a' két olajfestményt be is illesztettük.¹¹⁵⁰ Ebéd után néhány parthie schachot játszám Mukival. Azután vele kimenék a' városra, előbb Kiliánhoz 's ott könyveim iránt rendeltettem; utóbb Flegl aranyzóhoz a' bálvány utczába, kinek eddig tett munkái' fejében 75 fót fizettem. Onnan Budára rándultunk által a' jégén. Míg én az öreg Árgaynéhoz

másik, látó szemét is megtámadó fekete hályogot állapítanak meg és intenzív kezelést javasolnak. Wesselényinek sokat kéne a szabad levegőn mozognia, diétáznia és a szemét is kímélnie kellene.

¹¹⁴³ A nádor kijelentette, hogy nem dönthet a kedvezményekről egyedül, ezért Deák Bécsbe megy Wesselényi folyamodványával. A pesti közélet nagy figyelemmel kíséri majd Deák bécsi tevékenységét, akinek Metternichet sikerül is meggyőzni, így Wesselényit elengedik Gräffenbergbe. 1839 őszén Deák kieszközli az engedmény meghosszabbítását. A látogatás politikai céljairól és Deák módszereiről részletesen: 5.9. A Hétszemélyes Tábla ítélete (1839. febr. 2–8.).

¹¹⁴⁴ Bártfay számon tartja és támogatja a nehéz sorsú, de jól író, intelligens, tehetséges fiatalembereket: 7. Airodalom medialitása.

¹¹⁴⁵ Kovasavból készült homeopátiás szer, ideges izgatottság okozta tünetekre adott háziszser. Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban.

¹¹⁴⁶ A tárgyak szinte kivétel nélkül megkerülnek.

¹¹⁴⁷ A Paulinának küldött könyvekről és dokumentumokról: 11.3.3. A napló P[aulinál]ja.

¹¹⁴⁸ 9.1.1. Az idő érzékelése és mérése, napi időbeosztás (9.1.2. Időhiány).

¹¹⁴⁹ Kénből készült homeopátiás szer.

¹¹⁵⁰ 10.1. A lakás (10.1.1. Festmények).

tértem be, addig Muki a' hid melletti kávéházban várakozott rám. A' pesti parton Szermerével akadtunk össze; beszéle, hogy Lónyay Gábor ma délben a' hid utcában megiskamlott, elesett 's lábát töré. Hazajöttem, 's mivel már közel 5 óra volt, dohányoztam 's Radnicscsal beszélgettem. Visszaadá kezembe a' Decembéri és Januariusi szállásbért Muki' részére. Ma kemény hideg volt; a' váci utcában Calderoni¹¹⁵¹ boltjában a' hőmérő 14 fokra mutatott. Délben havazni kezdett, de később kiderült 's délután napfény vala. A' Pestiek ismét gát töltést készítenek a' dunapart' hosszában trágya- és homokbul. – A' színházban Kelemen Benjammal jövék össze, ki ma érkezett Erdélyből a' Báróhoz. Ő beszéle, hogy a' zsványnak, ki W[esselényi]. holmiját ellopta, nyomába akadtak. Valami heverő inas.¹¹⁵² Azt is említé, hogy W[esselényi]. kérdést tett mások által, mikor nyerhetne a' Főherczeg Nádornál audienciát? 's azon választ nyeré: hogy Ő Főherczegsége néhány nap alatt nagyon el lesz foglalva, 's ennél fogva W[esselényi]. adja be kívánságát 's előterjesztését írásban.¹¹⁵³ Az est csillagatlan.

6d; szerda. – Alig mult 9 óra, midőn a' Kisfaludy-társaság' ülésébe menék. Csak a' Titoknok, (Tóth Lőrincz) vala még ott, 's nyakra főre irta a' jelentendőket. Később a' többi tagok is előjövén, egyet-mást végeztünk hamarjában. Féltenegykor a' terembe menénk által, hol nem fölötté sok, de szép számú hallgató egybe volt már gyülekezve. A' szépnemből is valának többen. – A' tagok közül ezek voltak jelen: Fáy András mint elnök; Vörösmarty; B[áró]. Eötvös József; Bajza; én Székács; Szenvey; Tóth Lőrincz, Schédel és B[áró]. Josika Miklós. Az elnök csinos, és velős beszéddel nyitá meg az ülést. Utána a' titoknok (Tóth L[őrincz].) olvasá a' jelentéseket mind az idei, mind a' jövő évre föl adott jutalom- 's pálya- tárgyról, 's hogy az idei jutalmat Papp Endre nyeré, a' beküldött 33 's tekintve 36 ballada közül övé ítélte legjobbnak. Ekkor Székács olvasá föl a' nyertes balladát. Ohajtottam volna, hogy kevesebb tűzzel olvasta volna: egyébiránt a' szaválás jó volt. – Utána Schédel olvasá azon értekezést, melyet Szontagh Gusztáv Kisfaludy Károly' literaturai munkalatról készített, 's melyben sok jó foglaltatik.¹¹⁵⁴ – Ismét Székács olvasá a' második pálya balladát, mely t. i. a' jutalmazott után legjobbnak találtatott. Ennek megjutalmazására is Rácz Mária asszonyság (Gorove László' hitvese) 5 aranyat ajánlott, 's egy titokban maradni kívánó szinte 3 aranyat. Féltenekettőkor vége lévén a' gyűlésnek, Reviczky-nét, B[áró]. Sennyey Málit, nőmet, Lénit, Schédelnét körülvezettem a' képek' megtekintésére.¹¹⁵⁵ – Annakutána Papp Endrével Heckenasthoz menék 's áradási könyvre előfizettem.¹¹⁵⁶ Vele 's Vajda Péterrel hazajövén, nem sokára Kelemen, 's utána B[áró]. Wesselényi érkezett, kik nálam ebédtek, Dzwonkovszky is. Alig keltünk föl az ebédől, midőn a' városi biztos jelenté, hogy a' befogott tolvajon kívül még nagyobb

¹¹⁵¹ Hő- és légnyomásmérőiről ismert neves pesti kereskedő.

¹¹⁵² Lásd az 1146. sz. jegyzetet!

¹¹⁵³ A nádor kerülni akarja Wesselényi kérésének személyes visszautasítását. Tudja, hogy ez nagyon népszerűtlen lépés lenne, így nem fogadja a Hétszemélyes Tábla ítéletének kimondásáig – lásd az 1141., 1143. sz. jegyzeteket!

¹¹⁵⁴ SZONTAGH Gusztáv, *Kisfaludy Károly munkálkodásának kritikai irányáról*, Athenaeum, 1839, II, 14–17. (Az írás 1826-ban készült, eredetileg a *Kritikai Lapok* számára: *Kisfaludy Károly munkálkodása kritikai irányáról*); A Kisfaludy Károly születésnapján rendezett ünnepi ülés a pesti társas élet kiemelkedő eseménye. Az egyes elemek jelentőségéről: 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

¹¹⁵⁵ Az Akadémia portrécsarnokáról: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

¹¹⁵⁶ *Budapesti Árvízkönyv*, Heckenast Gusztáv kiadó könyvtárúrnak baráti ajándékul, szerk. Eötvös József, I–V. köt., Pest, 1839–1841. A vállalkozás a Bártfay által különösen kedvelt Eötvös széleskörű irodalompolitikai kapcsolatrendszerének bizonyítéka: egy jótékony, közös cél, az 1838-as árvízben csaknem tönkrement Heckenast Gusztáv megsegítésére sikerül az irodalmi élet csaknem összes szereplőjét mozgósítania. Bártfay és Eötvös viszonyáról: 7.1.1. Eötvös József Kölcsey-émlékbeszéde.

gyanú mutatkozik azon szolgára, ki a' magy[ar]. színházban a' czukrokat 's édességeket hordozza körül, 's ki a' befogott tolvaj' tartózkodását fedezte föl.¹¹⁵⁷ A' Báró 's Kelemen hazamenének, én pedig írószobámba tértem. Jött hozzám a' Gróf, 's vagy félórai beszélgetés után eltávozték. Fölvagdaltam az Árvízi könyvet 's tartalmát nagyjából keresztül tekintém. Színházba menék, mely ma teljesen ki vala világítva. Ott hallám Ivanovics Drtól, hogy a' befogott csavargó inas, miután vasraverték 's ijesztés végett deresre¹¹⁵⁸ fekteték a' városháznál, megvallá a' lopást. A' lopott holmit az üllői úton rejté el a' kövek közé. Minden visszakerült 6 pipát kivén. – Az idő tiszta volt, a' hideg meglágyult 's délben derekasan olvadt. Estve midőn színházbol visszajövék igen erős szél fútt. Az ég teli volt csillagokkal. Több ízben láttam. Írószobám 's a' mellette lévő kisebb szobácskám' ablakaiból jól látni a' polárist.¹¹⁵⁹ – Azt hallám ma, hogy Jeszenszkynek, ki W[esselényi]. re halált vokolt a' Kir[ályi]. Táblán, ablakait beverték.¹¹⁶⁰ –

7d; csütörtök. – Radnicsot küldöttem a' városházhoz a' házadók' kifizetésére. Az aranyozót végképen kifizettem, 's 4 új rámát rendeltem nála. Jött hozzám Vörösmarty. Utána Tabódy, kinek a' Gróf rendeléséből ezer pengő fíot adtam által törvénykezési költségre. Ez sokáig volt nálam, 's megint mindenfélét habart össze W[esselényi]. ítélete 's t[öbb]. ef[féle]. tárgyában. Szegény Tabódy! ő nehezen fogja tudni, mit akar? De hiszen azt ő látta.¹¹⁶¹ – Egyébiránt: én délelőtt 's délután a' számadás' rendbeszedésén dolgoztam. A' nátha sokat alkalmatlankodott 's fejemet elnehezíté. – Volt nálam délután Hammel, később Karácsony¹¹⁶² de nem sokáig. Azt monda, minden kedvét elveszíté a' prókátorsághoz. Estvélyedvén egyet fordultam a' város' utcáin 's azután színházba menék. Hazajövet bár alatt köd volt, csillagokat láttam fényleni. Lefekvés előtt bevettem.¹¹⁶³ Ma azt hívéim levelem jön Újhelyből; de nem jött semmi. Talán útban van.

8d; péntek. – Éjjel derekasan izzadtam, 's nátha-hurutomtól könnyebbbedve kelék föl. Dolgoztam egész délig 's el is végzém a' mit szándékoztam. Nagy szél támadott, de olly meleg, hogy délig mind a' fedelekről mint ablakaik alatt a' kertben minden havat elolvasztott. Nálunk ebédelt Vörösmarty és B[áró]. Wesselényi. Ebéd után szobámban dohányoztak, beszélgettünk a' közelgető elválásról, mert a' Septemviratus hihetőn ma vagy holnap kimondja 's közrebocsátja az ítéletet.¹¹⁶⁴ Beszélgetésünk közben Gr[óf]. György jött be hozzám. Két vendégem nem sokára eltávozt, én pedig Ő Nagyságával végzém hivatalos dolgaimat. W[esselényi]. ígéré, hogy holnap után (vasárnap) még nálam eszik, ha el nem viszik. Holnap délelőtt 10kor a' Nádorhoz szándékozik. Többszöri kérdezősködésére azt nyeré végre feleletül, hogy holnap mehet audientia. Egyébiránt nem csak el van készülve az elvitetésre, de olly nyugodt, mennyire ember illy körülmények közt nyugodt lehet.¹¹⁶⁵ – Estve felé Vörösmartyhoz menék. Ott hallám, hogy a' Septemviratus a' Kir[ályi]. Tábla' ítéletét megerősíté. – Ám lássák. Ők számolnak az

¹¹⁵⁷ Lásd az 1146. sz. jegyzetet!

¹¹⁵⁸ Egyfajta büntető- és kínzóeszköz.

¹¹⁵⁹ Sarkcsillagot.

¹¹⁶⁰ Lásd az 1111., 1121., 1130. sz. jegyzeteket!

¹¹⁶¹ Tabódyval való nézetkülönbségeiről: 1838. november 24., 1839. január 14.

¹¹⁶² Karácson Mihály (1800–1866) ügyvéd, 1839-től a Helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnöke, a pesti ipartanoda szervezője, 1847-től igazgatója, majd a Királyi Tábla bírója, 1832-től a Akadémia levelező tagja.

¹¹⁶³ Lásd az 1012. sz. jegyzetet!

¹¹⁶⁴ 5.9. A Hétszemélyes Tábla ítélete (1839. febr. 2–8.)

¹¹⁶⁵ 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.4. Resignatio).

igazsággal 's lélekisméreteikkel.¹¹⁶⁶ Színházba menék (W[esselényi]. Bárót is ott láttam),¹¹⁶⁷ de nem vártam a 'darab' végét, hazajöttem nagy sár 's lucsokban. Igen erős, de meleg, olvasztó szél volt estve is. Láttam *.

9dik; szombat. – Radnics volt nálam. Utána Helfmann. Utána Grünschnek; ennek átadám a 'közös előterjesztéseket 's irományokat. Átmenék ugyan ő vele Gróf Lajos' szállására (átellenben velem): de mivel Ő N[agysá]ga még ágyban volt – noha közel vala már a 'délelőtti 11 óra – nem terjeszthettük elő a 'Bökény iránti fölvilágosítást,¹¹⁶⁸ hanem visszajövék szobámba 's dolgoztam tovább a 'tavalyi bevételek 's kiadások' öszvesítésén. 12 órai harangozás után hallám kün, a 'tornácson, B[áró]. Wesselényi szavát, ki nem sokára szobámba lépett, nőmmel együtt.¹¹⁶⁹

Elbeszélé, hogy Budán volt a 'Nádornál, 's hogy Ő Főherczegsége mintegy ezeket mondá neki: der Ausdruck (in der Sentenz der k. Tafel) „fogság” bedeutet keinen Kerker, sondern soviel als Gewahrsam-Detention;¹¹⁷⁰ ugyan azért ne tartson attól, hogy akár Kufsteinba, akár Munkácsra viszik.¹¹⁷¹ Nem lesz abban is nehézség, hogy orvos járjon hozzá; sőt olyan ember is, ki neki olvasson, mivel maga szemei miatt nem olvashat; und die gewohnte Gemächlichkeit wird nicht versagt.¹¹⁷² – Azonban hova teszik vagy viszik? azt elhallgatá. Az iránt is reménytségét nyilatkoztatá, hogy a 'Gräffenbergbe mehetésre az engedelem megadatik.

És most, úgymond, isten veletek! Holnap már nem ehetem nálatok mint szándékozá, mert hallom, hogy a 'Kir[ályi]. Fiscus már kétszer is keresett szálláson 's így hihetőn még ma mennem kell. – Nőm rimánkodni kezdett, maradjon még nálunk. – Mit használ az? mondá W[esselényi]; végre csak ugyan el kell válnunk, másként erővel is elvisznek; 's megfogá nőm' kezeit, 's szemei nedvesen fölcillámlottak,¹¹⁷³ látván a 'megilletődött asszony' arczvonaglását 's könyeit. Ekkor kéré nőm, engedjen neki hajából vághatni. W[esselényi]. lehajtá fejét 's odatartá. Ha csak ugyan meglátjuk még egymást, akkor hihetőn ősz hajam lesz.¹¹⁷⁴ – Én azalatt más szobába menék, melegebb ruhát ölteni,

¹¹⁶⁶ Ketten felmentésre, dorgálásra (improbatio), ketten enyhítésre, nyolcan azonban az ítélet helybenhagyására szavaznak a Hétszemélyes Tábla bírái közül. A saját korábbi gyakorlatukkal szemben is szűkre szabták a vádlott védekezési lehetőségeit, tényleges bizonyítékok nélkül ítélték, a kortársakban felmerült a kényszerítés, a megvesztegetettség gyanúja is: 5.9. A Hétszemélyes Tábla ítélete (1839. február 2–8.).

¹¹⁶⁷ Este Wesselényinél folyik az a megbeszélés, amelyen Károlyi György, Fáy András, Ráday Gedeon és Benyovszky Péter jelenlétében döntenek a Wesselényi-birtokok kezeléséről és az elfogatás, valamint a fogság alatti bánásmódot érintő elvi kérdésekről.

¹¹⁶⁸ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341. sz. jegyzeteket!

¹¹⁶⁹ Wesselényi perének monográfusa, Trócsányi Zsolt ettől az időponttól kezdve Bártfay naplóját tekinti hiteles forrásnak az aznapi történésekre. A szöveg értelmezett átírását közli. A napló következő szakaszára: 5.10. Börtönbe vonulás (1839. febr. 9.). Értelmezési lehetőségeiről, az eseménysor rögzítéséről mint mintaadó magatartás bemutatásáról: 2.3.4. Resignatio; a narráció váltására: 2. A Bártfay-diárium sajátosságai (2.1.3. A narráció típusai és célja).

¹¹⁷⁰ 'A „fogság” kifejezés a Királyi Tábla ítéletében nem börtönt jelent, hanem inkább fegyveres őrizetet.'

¹¹⁷¹ Wesselényi fogvatartása különleges elbírálást igényelt. Február eleje óta folyt az egyeztetetés a Curia és az udvar között, végül így született döntés arról, hogy a budai laktanyaépületben tartsák fogva, amelyben két év óta Kossuth is raboskodott, és ahol biztosítható a nádor által megígért megkülönböztetett bánásmód: azaz a diéta, az orvosi kezelés, a felolvasó – lásd az 1115., 1116. sz. jegyzeteket! – Wesselényit február 6-án fogadja végre személyesen a nádor, aki mindenképpen szeretné elkerülni az erőszakos elfogatással járó botrányt. Wesselényi arra kéri, Deák Ferenc visszaérkezéséig ne vigyék börtönbe, a nádor azonban erre kitérő választ ad, de annyit elárul, hogy sem Kufsteinba, sem Munkácsra nem viszik.

¹¹⁷² '...és a megszokott kényelemtől sincs eltiltva.'

¹¹⁷³ 12.4.2. Testi gesztusok.

¹¹⁷⁴ A haj színe mint az időpont jellemzője: 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

hogy őt szállására kísérhessem, azon szándékkal, hogy a 'végpillanatig vele lehessen; 's oda ben mondám Muki, Ödön 's Léninek, ha még Wesselényit látni kívánják, szobámban van. Léni kiszaladt. Midőn nem sokára én jövék ki utána, nőm szobám' kulcsait adá kezembe a 'tornácson, és sürgete, siessek, mert W[esselényi]. már előre ment. A 'kapu alatt találtam 's kérdém, nem megyen e föl Gr[óf]. Györgyhöz? – Nincs itthon, mondá; de hiszen én tőle még tegnap elbúcsúztam.¹¹⁷⁵ A 'kapu előtt állt fiakere; azon menénk lakásáig. Midőn ott beléptünk, szobájában találtuk Bezerédyt, Döryt, Benyovszky Pétert, Kelement, Stullert és Vöröst. – Benyovszky mondá, hogy a 'Kir[ályi]. Fiscus már kétszer küldött oda; egyszer (úgy emlékezem) Gosztonyi Itélőmester Expeditora,¹¹⁷⁶ más izben Hubay K[irályi]. Fiscus járt utána. 's mondá továbbá: hogy a 'Fiscus' nyilatkozása szerint Budára fogják vinni; szabad lesz olvasnia 's magának olvastatnia; orvos szabadon járhat hozzá; megkapja kétségen kívül a 'Prissnitzhez¹¹⁷⁷ utazásra az engedelmet; csak egy katonát kíséri által minden zaj 's láрма nélkül, 's hogy az ítélet' hirdetésére a 'Causar[um]. Reg[alium]. Directoratus' épületébe¹¹⁷⁸ fog menni délután 4kor, 's ő, Benyovszky, meg is ígéré a 'Fiscusnak, hogy minden így lesz, csak katonaságot ne csődítsenek, 's minden láрма nélkül vegyék által. – Micsoda? fölszólal Wesselényi; én a 'Directoratushoz? de isten Mária úgyse nem megyek! mert én soha sem ismerem el az utolsó perczig, hogy a 'Kir[ályi]. Fiscalatusnak 's egész Directorságának rajtam legkisebb hatalma legyen, míg az ítélet engem neki nem ad; ha odaad: akkor tegyen velem a 'mit tud, vagy gondolja hogy kötelessége.¹¹⁷⁹ – Hiszen épen azért fogunk oda menni édes Miklósom, úgymond Benyovszky, hogy a 'Sententia ott pronunciatassék;¹¹⁸⁰ 's minthogy azután menned kell, tehát egyenesen onnan mehetsz Budára. – Én nem megyek a 'Directoratushoz; már mondtam reggel is, pedig világosan, oda nem megyek; híttak volna, vagy híjanak a 'K[irályi]. Tábla eleibe: ott meghallgatom; de én a 'törvényes, alkotmányos elvet utolsó perczemig sértetlenül kívánom 's fogom föntartani. – Barátom, úgymond B[enyovszky]., a 'K[irályi]. Tábla elébe nem mehetsz, mert az ülésnek körül-belül vége is van, 's mikor kerestek hogy az ítéletet meghallgassd, nem voltál itthon: már most ne fejeskedjél, mert az lesz a 'vége, hogy egy compania¹¹⁸¹ katonaságot rukkoltatnak lakásodhoz 's erőszakkal hurcolnak el, holott minden szép csendben végződhetnék.¹¹⁸² – Hát ki bánja azt, felelé W[esselényi]; – én ugyan nem; ha úgy tetszik Fiscus Uramnak, megteheti, én gátolni nem fogom: de én hozzá, mielőtt ítéletemet annak rendje szerint hallanám, 's mi előtt a 'bíró kimondaná, hogy a 'Fiscusé vagyok, bármit tegyenek velem, nem megyek; ha tetszik hozza ide a 'bíró

¹¹⁷⁵ Lásd az 1167. sz. jegyzetet!

¹¹⁷⁶ Curiális expeditor, a Királyi Tábla segédhivatalainak alkalmazottja.

¹¹⁷⁷ Vinzenz Prieznitz (1799–1852) Gräffenbergben működtetett a korban népszerű hidegvíz-kúrán alapuló gyógyintézetet: 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma.

¹¹⁷⁸ Causarum Regalium Directoratus: a királyi jogügyi igazgatóság; maga a causarum regalium director a királyi személyét magánjogilag képviselő hatóság. Hütlenségi és felségsértési perekben a vád előadója (a „szent korona ügyvédje”, a kincstár magánjogi érdekeinek képviselője).

¹¹⁷⁹ Az elitelt és ügyvédje vitája a „hivatalos elfogatás” konkrét körülményeiről korántsem elméleti síkon folyik. Wesselényi annak tudatában érvel, hogy a jogi szabályozást, a társadalmi formákat érintő kérdésekben minden gesztus, lényegtelen körülmény fontossá válhat. Magatartása azt a nyilvánvaló tényt tükrözi, hogy noha csak kevesen vannak jelen, de bízik benne, hogy hamarosan az egész politikai közvélemény értesülni fog a részletekről.

¹¹⁸⁰ Az ítélet kihirdetése.

¹¹⁸¹ Itt: század.

¹¹⁸² Gosztonyi Miklós valóban tett előkészületet arra, hogy szükség esetén katonai karhatalommal vitesse börtönbe Wesselényit, ha az ellenállást tanúsítana.

's publicálja¹¹⁸³ az ítéletet itt lakásomon. – Az a' szegény Benyovszky, látván hogy el nem mozdíthatja W[esselényi]..it szándékától, olly halavány 's levert kedélyű volt, mint ha vesznie kellett volna. Közbeszólamlottunk tehát mi többen is, és sok rábeszélés után végre annyira birtuk, hogy kijelenté: Gosztonyi Itélőmesterhez (kinek lakása a' W[esselényi]. szállásától talán 4 vagy 5ik ház) az ítélet' meghallgatására elmegyen. – Benyovszky tehát azonnal ment a' Directoratushoz és Gosztonyihoz e' körülményt hírül adni, 's ígéré, hogy délután 3kor eljön, 's 4kor osztán az Itélőmesterhez mennek. A' többi jelen voltak is eloszlanak, magam legutoljára maradván. – Nem hinnétek, mondá W[esselényi]. mi fekszik abban, a' mit Ti olly hajlandók vagytok makacsságnak tekinteni; a' Fiscus épen csak úgy pörlekedő fél, mint én, – 's tehát neki fölöttem 's mások fölött legkisebb hatalma nincs és nem lehet, míg azt bíró 's ítélet nem ad neki. – Hiszen már el van igazítva mondám, 's véleményem szerint helyesen, mert mind a' két pörlekedő fél a' bíróhoz megyen előbb, 's egész addig egyenlő mineműségben, míg az ítélet' utolsó szava a' bíró' szájából ki nem hangzik. Adjon isten jó étvágyat, olly jót, millyen a' mostani körülmények közt lehet. – De bizony csak eszem, még pedig jó ízűn, mert ki tudja adnak e ott vacsorát, a' hol ma estve leszek.¹¹⁸⁴ Velel mennék most mindjárt 's nálad ebédelnék: de félek, hogy az asszonyok újra nyafognának. – Mondám, csak maradjon itthon; majd eljövök én még délután.

Háznépem ebédel már, midőn visszatértem; közel volt 2 óra. Hamar ettem valami keveset, 's azonnal mentem ismét. Akkor már Wesselényi is szobájában volt, 's nála Gróf Károlyi György és Prónay Gábor. Azt hittem valami különös beszédjök van 's visszavonulék. Dr. Ivanovicshoz fordultam be. De rövid idő múlva a' Báró' legénye, János, utánam szólott, hogy menjek által. Ott maradtam egyet-mást beszélgetve, míg időrül időre ugyan oda Gróf Ráday Gedeon, Stuller, Benyovszky, Bezerédy, Kelemen, Vörös, Döry, B[áró]. Bánffy Pál, Zarka és a' magas Eckstein (úgy tetszik Adolf a' keresztnéve)¹¹⁸⁵ összegyűlenek. – A' Báró megkéré Vöröst, menne Gr[óf]. Széchenyi Istvánhoz, 's ott akár a' kapusnak, akár házmester vagy komornyiknak mondaná meg tisztelete mellett, hogy nagyon sajnálja, de nagyon fontos és halasztást nem engedő dolgai miatt, a' meghívásnál 's ígérkezésnél fogva ma többé nem vehet részt ebédjében¹¹⁸⁶ – 's ezt; jó ízű mosolygással mondá. Egyszerre vendégei közül kifordult, 's csak mintegy jó félóra múlva tért vissza sáros nadrággal (két nap óta a' fagy 's hó egészen fölolvadván a' város utcái sárosak); én azt gyanítom – Tántzeréknél volt 's a' két leánykát¹¹⁸⁷ még látni ohajtá. – Ekkor kérdezé Benyovszkyt, magyar ruhába öltözzék e?¹¹⁸⁸ – a' mint hallá, nem szükséges, 's hogy úgy menjen a' mint van – : legalább tiszta nadrágot öltök magamra, úgymond; 's ott jelenlünkben egészen által öltözött feketébe, sötét barna téli kaputot öltvén fölibe. Az alatt leküldé Kelement, igazítaná el a' városi biztost és hajdúkat, kik a' mult napokban elkövetett lopást nyomozták 's most hihetőn jutalomért jöttek. – Nagyon resteltem, úgymond, hogy ezek az emberek épen most jövének nyakamra, 's ez által több embert csődítének

¹¹⁸³ Itt: tegye nyilvánossá.

¹¹⁸⁴ A rezignáció fogalmáról: 2.3.4. Resignatio.

¹¹⁸⁵ Előző este az ellenzék a jó személyi kapcsolatokkal rendelkező Eckstein Adolf ügyvédet bízta meg, hogy feltűnés nélkül kövesse Wesselényit a következő órákban, bárhová is vigyék.

¹¹⁸⁶ Széchenyi naplójából: „W[esselényi]-nek nálam kellett volna ebédelnie, – ám Hubay Budára kísérté. Fejes azt mondja: ott fog maradni. Senki sem indult föl és bántódott különösebben! –” OLVÁNYI 2002, 787. – Lásd az 1184. sz. jegyzetet!

¹¹⁸⁷ Versényi Róza és Katika.

¹¹⁸⁸ 2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban.

a' ház' elébe; valaki még azt is gondolhatná, hogy holmi adósság' executiójára jöttek.¹¹⁸⁹ – Vörös egy pakétát hozott, melyben homeopathiai orvosságok 's könyv valának papirosba burkolva (gondolom Dr. Baloghtól);¹¹⁹⁰ ennek árát is, 16 pengő forinttal rendelé kifizettetni Kelemen által. Míg János egy nagy fekete guba szőnyegbe ágyat hajtogatott be a' szoba' közepén, Wesselényi hol egyik hol másik vendégével szólt. A' többi közt – mert hozzám is szólottak mások 's figyelmemet elvonák 's így mindent nem hallhatam – azt mondá; hogy a' Septemvirek közül egy sem viselé magát iránta szebben, mint Szirmay Ádám. – Pedig az ellenkezőt lehetett volna várnom, mert én őt megbántottam, ha t. i. az megbántás, hogy midőn egykor (még Zemplényi Főnotarius korában) gonoszúl viselé magát, teli torokkal mindenütt kikiáltám a' rosz tettet.¹¹⁹¹ – A' Septemvirátuson öten voksoltak teljes föloldoztatására: az öreg Pécsy Imre, B[áró]. Perény Zsigmond ('s e' kettő lelkesen szólva), Kárász Miklós, Matkovics, és Szirmay Ádám. – Úgy tartja a' hír, hogy Gr[óf]. Cziráky fordítá meg a' dolgot:¹¹⁹² mert ha ő közben nem szól 's azt nem emlegeti, hogy a' Kir[ályi]. Fiscalatus Legfelsőbb parancsolat' következtében indítá 's folytatá W[esselényi]. ellen a' pört, – a' többség minden hihetőség szerint W[esselényi]. fölszabadítására szavaz. – Azt gondolja Cziráky, megjegyzé W[esselényi]., hogy én az Aristocratia ellen törekedtem; igen, én azon törvénytelenések ellen szólottam, mellyek leginkább az Aristocratia' bizonyos osztályától erednek, 's annál tapasztalhatók: de ne higgye azt senki, hogy én bárkinek akár személy akár vagyoni jogai megsértésére valaha csak gondolatban is törekedtem volna; az nekem soha eszemágába sem juthatott, ha magáért a' törvény 's alkotmány tiszteleteért nem hiszi, hihetné legalább azért, mert nekem is az én helyzetem és sibóm¹¹⁹³ olly tulajdonom, mint neki az Ő méltósága és Lovas Berénye. – De ne féljen; van elég tanúságom, hogy illy népért magamat ne áldozzam föl, 's a' t. – Ekkor órájára pillantván, – Barátom Benyovszky menjünk úgymond, az idő közelget; in Ehren-Sachen muss man sein Wort pünktlich halten.¹¹⁹⁴ Kalapját vevé, 's a' szobában lévők, komoly arczczal, mozogni kezdének. – Adjatok egy botot. – Minek az, fölszólalt valaki. – Hát azért, mert nem szeretnék a' jelen ülepemre esni.¹¹⁹⁵ – Áldjon isten mindnyájatokat! Ime látjátok nyugottan megyek sorsom' ellenébe. Lelkemen nincs bűn. – Bezerédy a' búcsúzóinak nyakába borult. W[esselényi]. azt mondá neki: Te követ léssz; elmegy Országgyűlésre; ha ott egy hajsza nyit elmulasztasz a' mi könnyebbségemet, nem miattam, de a' megsértett közügy miatt törvényes úton eszközölheti, – soha sem száll rád az ég' áldása!¹¹⁹⁶ – Megemlékezzetek rólam. Isten veletek! – 'S én a' jelen-

¹¹⁸⁹ Itt: adósság hivatalos behajtása, árverezése.

¹¹⁹⁰ Almási Balogh Pál (1794–1867) homeopata orvos, Széchenyi és Kossuth háziorvosa. 1835-től az Akadémia rendes tagja, 1837–1844 között a Tudománytár szerkesztője, az orvostudomány nyelv magyartításának híve. 1865-től a Homeopata Orvosok Egyesületének elnöke: 13.3.2. Homeopátiás orvosok Pesten.

¹¹⁹¹ Szirmay Ádám Zemlén megye főjegyzője, 1829-től a királyi, 1832-től a Hétszemélyes Tábla bírása, Wesselényi tárgyalásán az enyhítés mellett érvel. Többek között alapvetően elhibáztattnak tartja a Királyi Tábla 1838. január 16-i ítéletét.

¹¹⁹² Gróf Cziráky Antal Mózes (1772–1852) 1825-től tárnokmester, 1825–1845 között Fejér megye főispánja, 1827-től 1839 áprilisáig országbíró, majd állam- és konferenciaminiszter, a feudális közjog kiváló ismerője, Kossuth elfogatásának végrehajtója. Az ő felszólalása alapozza meg az elmarasztaló ítéletet Wesselényi hűtlenségi perében, amely hangsúlyozza a király és a kormány egységét, a lázítás, a felforgatás tényét.

¹¹⁹³ Wesselényi zsidói birtoka, mintagazdasága.

¹¹⁹⁴ [...] 'becsületbeli dolgokban az embernek a szavát pontosan meg kell tartani.'

¹¹⁹⁵ Lásd az 1184. sz. jegyzetet!

¹¹⁹⁶ Az 1839/40-es országgyűlésen valóban központi kérdéssé vált, hogy a hűtlenségi perekben és a szólásszabadság kérdésében a jogorvoslat ne kegyelmi úton, hanem törvényes keretek között kapjon jogorvoslatot: 5.10. Börtönbe vonulás (1839. február 9.), 6.1. Az 1839/1840-es országgyűlés (1839. jún. – 1840. ápr.).

lévők közül egyet sem láttam, kire csak szememet vetém, kinek arczán a' részvét 's mély megindulás' könyei nem ragyogtak volna. – Megrázva, némán állottunk mindnyájan, csak kézszorításait érezve. – Én távolabb állék tőle: de ő engem is megpillanta 's a' körülállók fejei között nyújtá felém jobbját; – sokáig, igen sokáig szorítá oda nyújtott jobbomat¹¹⁹⁷ – 's kiment. Mindnyájan kísértük. A' kapu alatt valami eszébe jutott 's Kelemen szólitá, ki még oda fen maradt. Visszafutottam érte 's lehvám.

Ezzel haza sieték, köpönyegemért. Összeszólalkozánk¹¹⁹⁸ Kelemennel, hogy míg W[esselényi]. az itélet' kihallgatásán leend, mi addig átsietünk Budára 's a' tulsó parton várjuk 's addig kísérjük őt, míg csak megengedtetik. – Nyakamba vetvén itthon köpönyegemet, lefutottam. Kelemen fiakeren várt a' Gr[óf]. Károlyi ház' kapuja előtt, beültünk, 's menénk az átjáráshoz. – A' Duna' jegén lehete ugyan még embert látni, de nem sokat, mert a' 2-3 nap óta tartó lágy idő nagyon fölolvastá a' fagyot 's a' jég hátán vizpocsolyákat gyűjtött kivált az átjárás ösvényeken. 'S ha a' pillanat 's vágy hatalma, melly velem minden mást elfeledtete, nem üzött volna, gyönyörűségből vagy csak tréfából is alig mentem volna a' már szembetűnőn pohanyú jégre.¹¹⁹⁹ – De átmenénk szerencsén, 's Budán, a' hidfőn alúl, a' két emeletű ház előtt összerakott szálfákra hágtunk szabadabb kilátás végett. Mert a' jegen két ösvény vezetett: az egyik a' pesti kishid utcától,¹²⁰⁰ mellyen mi is jövének; – másik alább, mintegy a' pesti görög templom¹²⁰¹ irányában 's mind a' kettőre kellett vigyáznunk, nem tudhatván, ezen jön e Wesselenyi vagy a' másikon. – Még inkább megnyugodtam, midőn Kelemen mondá, hogy távolra jól lát 's megismeri bizonyosan a' Bárót akár jobbról akár balról fog jönni felénk. – Ott álltunkban a' pesti harangok valamely halott számára huzattak; az ég téli felhőkkel sűrűn borítva és komor vala. Zsebóráim felötre mutatott.¹²⁰²

Nagyobb csoport sötétedék a' pesti parton velünk szemközt, levonula a' jégre 's mindinkább közeledett felénk a' közelebbi ösvényen. Kelemen azt mondá: jönnek, mert elől katonákat is látok. – Tehát csak ugyan katonák vevék körül – gondolám; az felesleg; attól bizony megkimélhették volna. – Azonban csatlakozánk. Két katona csak történetesen jött a' fekete öltözetű csoporttal, 's minden fegyver nélkül. – B[áró]. Wesselényit még csak katona tiszt sem kíséré által, hanem csak Hubay Kir[ályi]. Fiscalis, és Benyovszky Péter; 's még nem tudom kik jövének által. A' csapatka mintegy tíz férfiból állott. 's bár egyfelől senki sem ohajtotta, hogy a' látványra népsokaság gyülekezzék öszve: még is más részről szomorító vala, hogy illy nagy, nevezetes férfiúnak fogságra menetét alig nézte 's tudta 15-20 ember. – Gyávaság volt e az, vagy kimélés? vagy épen részvétlenség?¹²⁰³ – Azzal senki se mentse magát, hogy nem tudá, mikor 's melly órában megyen vagy vitetik: – mert a' kiket W[esselényi]. sorsa érdekelt, 's kik azt tudni akarták, azok tudták is; mert még tegnap estve eltelt a' város azon lelket leverő hirrel, miként a' Septemviratuson is a' Kir[ályi]. Tábla' itélete helybenhagyatott – minél fogva W[esselényi]. nem sokáig fog hagyatni szabadságban, miután három évi fogság mondatott ki reá.

¹¹⁹⁷ 12.4.2. Testi gesztusok.

¹¹⁹⁸ Megállapodtunk.

¹¹⁹⁹ 2.3. Bátfay életnézetei a naplóban (2.3.2. Szenvedelem).

¹²⁰⁰ A mai belvárosi Türr István utca.

¹²⁰¹ Azaz a belvárosi Petőfi tér 2/b. szám alatti ortodox, görög Nagyboldogasszony-templom.

¹²⁰² 9.1.1. Az idő érzékelése és mérése, napi időbeosztás.

¹²⁰³ Lásd az 1186. sz. jegyzetét!

Midőn W[esselényi]., 's néhány kísérője a' budai partra kiléptek, mi ketten (én 's Kelemen) az ott közel álló fiakerek' egyikébe ültünk azonnal. Egy másikba, melly a' sorban legelőll állott, Wesselényi és Benyovszky hágtott. – Ez sárga színű vala; miénk zöld; 's mindkettő batárd.¹²⁰⁴ Hubay gyalog ment a' lépcsőn, melly a' nádori kert oldala mellett vonúl föl. Szinte arra és gyalog menének Gróf Ráday Gedeon és Stuller meg' Döry, kik szintén előre jöttek át a' jegen 's Budán várak W[esselényi]. érkezését. – A' mi kocsink szorosan nyomban követé mindenütt a' Wesselényiét. – A' nádori lakhoz kanyaruló új kapu-boltozat alatt Hubay is fölült Wesselényiékhez. – Igy menénk azután a' Teleki ház, fő őrhely mellett a' városház piacra,¹²⁰⁵ 's onnan a' templom, kamarai épület¹²⁰⁶ folytatában az úgy nevezett bécsi kapu felé. A' kaputól innen talán 5-6ik épület jobb felől katonai laktanya, vagy kaszárma.¹²⁰⁷ Ennek kapuja előtt, kün az utcán, állott meg a' kocsi. A' kapuban állott vörös hajtókájú egyenruhában a' profosz,¹²⁰⁸ 's látván hogy jönnek, beszaladt. – A' mi kocsink' ajtaja nehezen nyílt, – 's ez okozá, hogy kissé elkésénk a' kiszállással; Benyovszky és Hubay már a' kaszárma' kapuja alatt voltak, W[esselényi]. pedig akkor hágtott ki kocsijából, midőn épen hozzájuthattam. – Ne jöttek tovább, mondá. De biz' addig megyek, míg csak lehet 's vissza nem utasítanak. – Jobbjába fogván kezemet, magával húzott be;¹²⁰⁹ más oldalon Kelemen kíséré.

Az épületnek fedett tornácza, vagy úgynevezett ambitusa van (Gang),¹²¹⁰ az udvar felől. Mi, a' kapualjából, jobb felé tértünk a' tornácba, földszint. Mindjárt az első ajtónál két katona tisztre akadtunk, kik hihetön a' jövetelünkkel befutott profosz' jelentésére előnkbe jövének, szerezcsen szürke kaputban vörös hajtókával, kardosan 's olly katonai kalapban, millyet a' granátosok viselnek. – Az egyikben azonnal Sebes (Károly) kapitányra¹²¹¹ ismertem. Nagyon halvány volt arcza, 's álla szinte kéklött a' fris beretválkozástól. Hubay szólott hozzá 's egy lepecsételt jókora nagyságu levelet nyújtott kezébe. Miután a' címzetet végig futá szemeivel, tisztársához mondá német nyelven: Haben Sie die Güte Herr Platzlieutenant, dies dem Herrn Festingscommandanten zukommen zu lassen, und weitere Befehle einzuholen.¹²¹² – Ezzel az ajtóra mutatván, tessék! úgymond. – Wesselényi, Benyovszky, Hubay beléptek egy pitvarféle előszobába: én 's Kelemen a' tornácra maradtunk. Szabad nekünk is bemennünk? kérdém. – A' Kapitány rám pillantott, kezét kalapja' széléhez emelé, mint katonáknál szokás, midőn köszönek vagy engedelmet kérnek, 's csak e' szavakat mondá engesztelő arczczal: hivatalom, kötelességem – Tehát megáldj isten! kiálték W[esselényi]. után; és: jó éjtszakát! – Azonban Hubay visszalépvén, tessék! úgymond, bejöhettek biz' ide, – 's ekkor mi is beléptünk Kelemennel. – Az előpitvarkából egy tágasabb szobán keresztül (mellyben egy-két katonát vettem észre – mennyire emlékszem –), jobbra tértünk egy kisebb oldal szobába, melly teli volt pipafüsttel. A' Hadnagy szállása voltak e' szobák, 's az, mellybe most

¹²⁰⁴ Azaz: batár, zárt magánhintó.

¹²⁰⁵ A mai Várbeli Szentháromság tér.

¹²⁰⁶ Magyar Kamara, Camera Regia Hungarica, pénzügyi, gazdaságigazgatási központi hivatal, a királyi jövedelmek, birtokok kezelője. Budai épületében külön pénztár és számvéköhivatal működött, itt váltották fel az elhasználdott vagy más okból becserélni kívánt bankjegyeket, pénzérmeiket.

¹²⁰⁷ Azaz: kaszárnya.

¹²⁰⁸ Itt: kapus, katonai őr.

¹²⁰⁹ 12.4.2. Testi gesztusok.

¹²¹⁰ Fedett oszlopsoros folyosó.

¹²¹¹ Sebes Károly (1796–1858) gránátos kapitány, később honvédnagy, ő felel Kossuth őrizetért is.

¹²¹² 'Lesz olyan jó, helyőrségi tiszt úr, ezt a várparancsnok úrhoz eljuttatni és további parancsokat kérni.'

jövénk, sötétes volt, mivel már estvélyedett 's ahhoz még borús is volt az idő, 's csak egy ablakú vala, és földszint. Közel az ablakhoz fekete bőrkanapé álla; 's előtte asztalka; egy commode-szekrény;¹²¹³ a' másik fal mellett a' kályha felé ágy; a' harmadik falnál egy hosszukás asztal 's azon irományok; a' falon tükör 's néhány kép egyébiránt a' szoba épen nem vala tágas, 's miután mindnyájan ben voltunk, nem sok tér maradt a' mozoghatásra. A' Kapitány (– mert a' Hadnagy a' levelet vivé el) rendet csinált a' bőrkanapén, 's W[esselényi]..it leüléssel kinála. Az megköszöné, mert úgy is eleget fog ülni, úgymond.¹²¹⁴ – Kapitány Úr nemde erdélyi születésű? – Onnan származtam; de 12ik évem óta Magyarországra költöztem szüleimmel. – Hát az a' Sebes ki az erd[élyi]. Guberniumnál¹²¹⁵ volt? – Az Atyám' testvére. Én már csak arra emlékszem, hogy Zilahon¹²¹⁶ laktunk. – 'S előttem még is úgy rémlik, mintha Kap[itány]. Urat már ezelőtt láttam volna. – Igen, mondá Sebes Kap[itány]; – Olaszországban volt szerencsém. Nagyságod, 's úgy tartom Gr[óf]. Kendeffy, Bethlen, Bánffy 1815-ben Olaszországban utaztak. Az ezred, mellyben akkor szolgáltam, Fusinában feküdt. Nagyságtok szabadságot eszközöltek számomra 's bevitték Velenczébe, 's talán 8 vagy 10 napig jól tartottak. – Ugy van, úgy; már most jut eszembe, monda W[esselényi]; – jó régecskén volt. – Hanem akkor még a' Báró Úr is egy kissé karcsúbb vala. – Bizony nem gondoltam, folytatá a' B[árá]. hogy illymódon találkozunk. Az ifjúság nem sokat törődik az idővel. Furcsa egy valami is az az idő: mikor üzzük, kergetjük akkor nem mozdul 's úntatja az embert; máskor pedig ha meg akarjuk fogni, tartani – repül.¹²¹⁷ –

Említésbe hozá W[esselényi].. miképen a' Főherczeg Nádor ma délelőtt, midőn Ő Főherczegségével szólott, a' „fogság” kifejezésre nézve akként nyilatkozott, hogy az Gewahrsam¹²¹⁸ értelemben fog teljesíteni. 'S mivel szemei nem igen engedik, hogy maga olvashasson: annál fogva olvasót kell tartania. – Vörös eddigi Secretariusom elég jól olvas magyarul; de németre más valakit kell kérnem. – Majd hiszen választanak Kapitány Úrék valami Fourirt¹²¹⁹ monda Benyovszky. – Hát az étel dolgában mihez tartsuk magunkat? Kérdé Sebes Kapitány. – Ez iránt, úgy hiszem azon levélben lesz szó, mellyet a' Várparancsnok Úrnak hoztam az imént, felelt Hubay ha pedig nem volna határozat, szólunk erről a' Causar[um]. Regg[alium]. Directorral. – Minden esetre nekem szorosan kell homoeopathizalnom szemeim miatt úgymond W[esselényi]; – azért, ha csak lehet, inkább itt főzzenek, mint fogadóból hordjanak, mert az ottani főzeményekben bízni nem lehet. Általában, folytatá W[esselényi].. én válogató nem vagyok, és semmi különöst nem kívánok. – Nem fogjuk a' Bárót éheztetni, felelé a' Kapitány; 's majd megkérjük a' Profósznét a' főzésre; valamikép csak eligazodunk. – Édes Kapitány Úr! mondá tovább W[esselényi]. – én mindenben tisztelni tudom és fogom a' hivatal 's kötelesség' teljesítését; de viszont kérem az Urakat, legyenek figyelemmel és engedékenységgel olyanokban, mik parancsolva vagy tiltva nincsenek. Igérhetem, bajok nem lesz velem az Uraknak. Hanem az én helyzetem már magában kimélést érdemel, kivált miután Ő Főherczegsége is kegyes vala úgy nyilatkozni. Egyébiránt illy állapotba jutni, mai időben akármelleyi-

¹²¹³ Sokfiókos kis szekrény.

¹²¹⁴ Lásd az 1184. sz. jegyzetet!

¹²¹⁵ Erdélyi főkormánysszék.

¹²¹⁶ Szilágy vm., ma: Zalaň, Románia.

¹²¹⁷ 9.1.1. Az idő érzékelése és mérése, napi időbeosztás.

¹²¹⁸ Fegyveres őrizet.

¹²¹⁹ Azaz: felolvasó.

künkön megtörténhetik.¹²²⁰ – Sebes azt válaszolá, hogy a' kötelességet, bár milly szomorú 's terhes, igen is tartozik teljesíteni: de itt azontúl terjeszkedni nem szoktak. – Egy játék francia kártyát is kívánt magának W[esselényi]. szerzettni, még ma, valahonnan a' kávéházbol, ha nem lesz is újdonna új: mert hihetőn még ma el kell a' grand patience-t¹²²¹ kezdenie.

Nem tudom, a' szoba volt e olly nagyon befűtve, vagy maga a' jelenet okozá, de szokatlanul izzadtam. Való úgyan, a' nehéz köpönyeg is nyakamban volt, 's hatan álltunk ott egyrakáson. A' Hadnagy, mint említém, mindjárt kezdetben a' levéllel eltávozott. Mintegy három óranegyedig beszélgettek, leginkább Wesselényi, a' Kapitány és Benyovszky. Hubay ritkábban, 's nevezetesen akkor, midőn a' Velencei utazásról folyt a' szó, 's a' Kapitány azt mondá, hogy biz' annak már 24 éve; Benyovszky megjegyzé: hogy nem volna rossz, ha ' magunkféle emberek vagy 20 évvel megifjabbodhatnának – Hubay azt felelé: hogy szeretne 12ik évébe visszalépni. – Elhiszem a' jó embernek, hogy lelke az ártatlanság' azon korába örömezt térne vissza, midőn még felsőbb parancsolatok nem kényszeríték, felebarátja 's honfia ellen, meggyőződése ellen is bűnt követelni, 's igaz–nem igaz, törvényes–nem törvényes utakon elmarasztó ítéleteket hajhászni. Azonban kijutt mindenkinek a' maga osztályrésze.¹²²² – A' szoba mindinkább sötétülni kezdett, 's az idő félhathoz közel lehetett. Ekkor Sebes rám vetvén szemeit, kérdé: ki vagyok? 's tollat vévén kezébe, a' kanapé előtti asztalkán fekvő papiros ívre fölira nevemet, a' mint azt megmondám. Kérdé továbbá hivatalomat, characteremet;¹²²³ azt is megmondám 's ő följegyzé. B[árá]. Wesselényi és Benyovszky azt adák hozzá, hogy szives valék a' Bárót fölkisérni. – Igen is, mondám, több évig laktunk egy fedél alatt, 's meg akarám nyugtatni érzelmeimet a' részvétnek illy bizonyítása által is. – Hasonlóul írā föl a' Kelemen nevét.

Isten áldjon meg édes Miklósom! megszólala Benyovszky, midőn Hubay kívülről visszajött, hova csak kevéssel ezelőtt fordult ki és jelenté, hogy János, a' Báró' inasa, annak bútorát már elhozá 's ágyat vet az illető szobában. – W[esselényi]. megölelé Benyovszkyt, utána Kelemen, legutóljára engem. – Mi kimenénk: ő a' Kapitánynyal a' szobában hátramaradt.

Még most is érzi lelkem a' kézzszorítást, mellyet az elválás' végpillanatában tőle nyerek.¹²²⁴ 'S büszke vagyok azon öntudatban, hogy a' körülmények' kedvezéséből egészen fogsága' helyére kisérlhetém. Ez által megtiszteltetve érzem magamat, 's dicsekedve fogom emlegetni halálomig.

A' kaput akkor nyiták ki az őrhelyi gránátos katonák, midőn a' kapualjába jövénk. – Tessék! mondá hozzám és Kelemenhez Hubay. Kérem tessék! mondám őt visszakínálva. De a' mint megújítja a' jeladást igaz, felelém; hiszen itt mi vendégek vagyunk. 's kiementem.¹²²⁵ A' fiaker, mellyen jövénk, kün az utcán várakozott, (valamint az is mellyen W[esselényi]. jött) fölülénk rá Kelemennel, 's a' dunaparton szállánk le. Onnan a' jegen keresztül vissza Pestre, 's én haza. – A' Fejérhajó¹²²⁶ közelében Vörösre akadtunk, ki

¹²²⁰ Az eseménysor rögzítésének célja egyértelműen a mintaadó magatartás bemutatása: 2.3.4. Resignatio; a narráció váltására: 2. A Bártfay-diárium sajátosságai (2.1.3. A narráció típusai és célja).

¹²²¹ Két csomaggal, egyedül játszott passziánsz, kirakós kártyajáték.

¹²²² 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban; 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.1. Átjárók a politikai táborok között, 4.1.3. Eszmények és normák).

¹²²³ Itt: tiszttség, hivatal.

¹²²⁴ 12.4.2. Testi gesztusok.

¹²²⁵ Lásd az 1184. sz. jegyzetet!

¹²²⁶ Lásd a 238. sz. jegyzetet!

szinte a' várban volt 's a' kaszárma előtt, de nem bocsáttaték be. Így járt Gróf Raday Gedeon is, és Stuller, kik elkéstenek, 's a' kapu utánunk becsuktván, híjában kértek be-bocsáttatást. –

Itthon elbeszélém röviden, hol jártam? mit láték, hallék? – Színházba elmentem – bizony nem mulatságra, hanem hogy emberek, hogy ismerősök közé juthassak. De ott sem volt maradásom; és mit játszottak vagy miként? azt ők tudják. Én csak annyit tudok, hogy játék közben, úgy tartom a' második felvonás után Stullerrel Benyovszkyhoz menék. Akkor Döry már ott volt. Később egymás után Gr[óf]. Raday Gedeon, Gr[óf]. Károlyi György, Bezerédy, és Kelemen is oda jönnek. – Benyovszky beszélé, hogy miután én 's Kelemen Budáról elmenénk, ő és Hubay azon szobát is megtekinték, melybe W[esselényi]. költöztetett. Földszint van, de nem nedves. – Talán 8-10 lépés hosszú 's 3 lépés széles lehet. Ablaka egy kis sikátorra szolgál 's be van téglázva egész a' felső szárnyakig.¹²²⁷ Szomszédjában Kossuth' szobája, 's a' kettő közt csak valami pitvarka vagy kis köz (talán pinczetorkolat) van. – Beszélgetés közben az is megemlített, hogy Gosztonyi Itélőmester, midőn az ítéletet olvasá, olly halvány volt mint a' fal; 's midőn W[esselényi]. az ítélet' olvasása alatt or[r]kendője után zsebébe nyult, az olvasó G[osztonyi]. hallván a' mozgást és zseb motozást megrezsent – talán attól félt, hogy W[esselényi]. pisztoly után nyúlt zsebébe. – Említék azt is továbbá, hogy midőn a' jég' hátán keresztül mentenek, W[esselényi]. tréfálva azt monda Hubaynak: ha le akar törni most tegye, mert még most kiszabadíthatja a' jég 's víz közül – de visszajövőben már nem fogná tehetni.¹²²⁸

Föltűnt előttem, hogy Wesselényi, mihelyt a' kaszárma 's a' Hadnagy' szobájába lépett, a' legszebb magaviselet' példáját mutató.¹²²⁹ Minden büszkeség, vagy dacz vagy keserűség nélkül férfias méltóság nyilatkozott minden szaván, mozdulatán, 's a' vétlenség' nemes önérzete. Nyájas, szíves megadással szólott – néha néha bánatos komolysággal, de a' melly távol, igen távol vala akár hunyázkodástól akár leverttségtől. – Hú maradt magához, 's Wesselényi maradt, bár fogoly lett.

Interque maerentes amicos
Egregius properabat exul.
Atqui sciebat, quae sibi barbarus
Tortor pararet: non aliter tamen
Dimovit obstantes propingvos

Quam si clientum longa negotia
Dijudicata lite relinqueret;
Tendens Venafranum in agros
Aut Lacedaemonium Tarentum.

Horat. Lib. III. Ode V.¹²³⁰

¹²²⁷ Trócsányi szövege ezen a ponton tér el a naplóétól: „Wesselényit itt hagyja el először fegyelme az egész procedura alatt, ha csak egy pillanatra is: elsiroja magát.”

¹²²⁸ Lásd az 1184. sz. jegyzetet!

¹²²⁹ A bekezdésre: 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.4. Resignatio).

¹²³⁰ S indult fogolynak vissza ismét,
rég barátaitól búcsúzva.

Jól tudta, mily nagy gyötrelmet éri majd
barbár kezeiktől, [mégis a sok rokon,
s kíváncsi nép közt elhaladva – [törölt sor]
félresodorta az útból állót.

Úgy ment derűsen, mintha pereskedők
ügyét lezárván, most a venafrumi

10d; vasárnap. – Álmatlan töltém az időt 3 órától reggelig. Öltözés 's reggeli után munkához láttam, csak hogy az által is gondolatimat oszlassam el. 10 óra után Muki jött szobámba, leült, olvasott, – mintha előre érezte volna hogy Mathisz levelet hoz neki a' postáról. Abban nekem szóló egy másik levelke is foglaltatott az én jó Paulinámtól. Jól esett ilyenkor látnom keze' írását, tapasztalnom szíves megemlékezését. Az ellenőri hivatalba nem menék, bár ma lett volna napja; Mukit kértem meg, menjen Helm[eczy]. hez 's kérje nevemben, ha valamit ki kell fizetni, legyen szíves azt helyettem megtenni. Nálunk ebédelt Vörösmarty. Vártuk Kelemen is, de ő változást érezvén egészségében,¹²³¹ ágyban feküdt. Délután a' tegnapi nevezetes nap' eseményeit jegyezgetém, hoszasabban, körülményesebben, jelen naplomba, miként az előbbi lapok bizonyítják.¹²³² Már sötétedni kezdett, midőn Szemere jöve hozzám. El kellett volna 5 órakor Bajzáékhoz mennem; újszülött leánykáját keresztelék, Matild-Helenának. Fölolvasám Sz[emere]nének..k, mit addig összeírtam. Azután színházba menénk: részemről igazán megvalloim csak azért, mivel egész nap egy tapodtat sem valék sehol, 's mert valami szórakozásra volt szükségem. De ott sem érdekelt semmi. Hazajöttem nagy szélben, melly az esőt alkalmatlanul csapkodta szemem közé. Igen rút, lucskos, sáros idő volt, 's az ég borult. Lefekvés előtt sulphurt¹²³³ vettem be.

11d; hétfő. – Ismét keveset aluvám. Reggel kifizetém cselédim havi bérét. Azután keserűn nyilatkozáim nőm előtt S[icravski]. Leó miatt.¹²³⁴ Kelemen jött hozzám 's elmondá, hogy Budáról jön; hogy már Jánost (az inast) sem bocsátják Ura' szobájába, hanem kihozzák ruháit, ő ide künn megtisztítja 's meg' beviszik; – hogy a' budai vár Comendáns (úgy tetszik Pídol General)¹²³⁵ volt tegnap nála; egy Stabsarztot¹²³⁶ küldött be a' fogolyhoz 's ezt úgy nyilatkozott, hogy a' mostani szobában nem maradhat, hanem föl kell mennie az emeletbe; – hogy a' Kapitány magyarul, a' Hadnagy németül olvastak neki; – a' szabadba kibocsátják naponként, melly órában kívánja 's tegnap és ma Pídol Tábornok és a' Kapitány jó ideig sétáltak vele az udvaron, mellynek hátulja nyílt, 's kilátást enged a' szigetekre, Ó Budára, Vácra, Fót felé, a' Dunára és Pestre a' kerepesi hegyekig; – hogy a' Profószné főz neki: kezdetben vonakodott volna 's közsvényességgel mentegetődzött, de a' Várparancsnok meghagyá neki 's főz, és hogy jó szívú asszonynak látszik; – 's hogy a' Kapitány 's Hadnagy azt mondták volna Kelemennek, sokat nem

kies vidék, vagy hűs Tarentum
várna reá, pihenést kínálva.

a hiányzó sor: „et populum reditus motantem”. Carm. III. 5. 6., *Q. Horati Flacci Opera. Bibliotheca scriptorum graecorum et romanorum Teubneriana*, kiad. Fridericus KLINGNER, Teubner, Leipzig, 1859, 76. – A fordítás: Regulus hősi példája. *Horatius legszebb ódái*, vál. és ford. SZEPESSY Tibor, Budapest, 1984, 113–114; Horatius Regulusról szóló ódájának egy részletét idézi a napló, amelynek szinte minden eleme – önkéntes börtönbe vonulás, az adott szó szentsége, a kegyelem elutasítása – illik Wesselényire; egyetlen fontos pontban van különbség; ezt a törölt sorral emeli ki Bártfay: míg Regulus a nép és rokonai sorsfala közt, fájdalomtól és csodálattól övezve vonul ki a szenátusból, és példája ezáltal fennmarad, Wesselényi méltóságteljes, higgadt, sőt „derűs” viselkedésének alig néhány barát lehetett tanúja. – Az antik és a korabeli szövegházamokról: 2.3.4. Resignatio.

¹²³¹ Gyöngélikedik, betegség tör ki rajta.

¹²³² 2.1.3. A narráció típusai és célja, 2.1.4. A naplóvezetés technikái.

¹²³³ Lásd az 1149. sz. jegyzetet!

¹²³⁴ Lásd a 421., 789. sz. jegyzeteket!

¹²³⁵ Pídol Károly (1770–1849) tábornok, az udvari haditanács előadó tanácsosa, a budai vár idős parancsnoka.

¹²³⁶ Magasabb rangú katonaeorvos.

kell most kezdetben követelni, majd később megadatik.¹²³⁷ Azután Fáy András látogatott meg, ki egész félelgyig mulatott nálam – Ferenczy szobrász – Gr[óf]. Széchenyi Ferencz mellszobra – Gr[óf]. Károlyi György 's a' t. Pigay ebédelt itt, 's ő beszélé, hogy a' Kir[ályi]. Tábla' némelly birái' ajtajára holmi iratok ragasztattak mult éjjel, úgy Gr[óf]. Cziráky' kapujára is, honnan katonaság szaggatta le. Zalay – mások szerint Gosztonyi (Itélőmester) kapujára pedig véres kard is vala festve.¹²³⁸ Délután Jósával comportaltam¹²³⁹ a' számadást 's a' hibát megtaláltuk. Irtam. – Színházba menék. Hazajövet fagyott 's a' csillagok ragyogtak. Cselédim mind bálba mentek.

12d; kedd. – Fölütém Horácot 's azt forgatám.¹²⁴⁰ Azután irtam. Volt nálam Radnics. Később Ivanovics Dr. jó hosszan mulatván nálam; sok holmit beszélt a' Báró' állapotjáról; de a' dolog nem úgy van.¹²⁴¹ A' számadást tisztáztam délig. Jött Kelemen Budáról, 's elmondá, hogy ma már beereszték W[esselényi]..hez, 's szobát készítenek az emeletben. Említé, hogy a' Gr[óf]. Cziráky kapujára fölragasztott papirosan ez lett volna irva: Borzadj nemzet! Fő törvényszékeid hóhértanyákká váltak; Wesselényi, a' Nép' embere börtönben!¹²⁴² – Itt ebédelt Kelemen, és Karácson. Délután Heckenasthoz menék, onnan Szemeréhez Kel[emen]..nel együtt. Ott találtuk Vörösmartyt, Szontaghot, Luczenbachert kik ott ebédeltek. Mindnyájan sétálni menénk az új épület felé. Onnan Szemerével színházba.¹²⁴³ Gyönyörű lágy idő volt mint valamely tavaszi napon. Estve szinte 's az ég csillagos.

13d; szerda. – Hamvazó Szerda. Dolgoztam. Volt nálam Radnics, Spiegel, Koller. A' szentesi pénztárt áttekintém. Gyakor álgyu lövéseket hallék szobámba: a' jég indult meg ismét. Délfelé Gr[óf]. Csáky nézettet be magát nőm által szobámba; megmuto-gatám neki a' Grófné' gyémántjait.¹²⁴⁴ – Itt ebédelt Vörösmarty. Scheurernek ezer pengőt fizettem délután. Hozzám jöven a' Gróf egész 5 utánig beszélgettünk. Azután kimenék a' Városra sétálni. Hazajöven lefeküdtem 7 óra előtt. Láz fogott el 's köhögtem.

14d; csütörtök. – Igen keveset aludtam egész éjjel a' köhögés miatt. Eligazodtam reggel a' hasznobéri számolással. Irtam N[agy]károlyba. Jött Koller 's a' Gróf: összecsinaltuk a' Szentesi pénzből a' 49 ezer pengő ftot, melyet Gr[óf]. Lajos Bécsbe viszen.¹²⁴⁵ – Ezután Tabódy tért be hozzám 's itt mulatott majd lig. Összeszámítottam Jósával a' Szentesi maradvány pénzt 's kétszer is inventáltam, de mindig egyiránt mutatkozott. Nőm 's Léni Gr[óf]. Csáky néhez mentek ebédre. Mindjárt délután én Muki 's Ödön a' Dunához menénk nézni a' jég' takarodását, mely ma délelőtt csak ugyan teljesen elindult. A' mult napokban csak meg-megmozdult. A' Dunapart' hosszában készülő gáton igen számos

¹²³⁷ Valószínűleg Lederer Ignác, magyarországi főhadparancsnok, Széchenyi jó ismerőse utasítására fogsága első napjaiban könnyítéseket engedélyez a várparancsnok: egészségesebb, világosabb szobát, naponkénti sétát, felolvasókat. Később visszavonják a kedvezményeket és inasát sem engedik be hozzá. Sűrű egyeztetés folyik a körülményeket illetően – elsősorban Majláth Antal alkancellár vezetésével –, a királyhoz intézett előterjesztés készül a következő napokban: 5.11. A gräffenbergi utazásig (1839. febr. 9. – ápr. 14.).

¹²³⁸ A felháborodott közvélemény többféle módon reagál az ítéletre: 5.11. A gräffenbergi utazásig (1839. febr. 9. – ápr. 14.).

¹²³⁹ Összevet.

¹²⁴⁰ 2.3.4. Resignatio.

¹²⁴¹ Lásd a 97., 838. sz. jegyzeteket!

¹²⁴² Szapáry Ferenc, az 1838-as árvízi mentés egyik szervezője két nappal ezelőtt Wesselényi egészségére mondott tósztot Cziráky országbíró bálján.

¹²⁴³ VÖRÖSMARTY *Marót bánja* volt műsoron.

¹²⁴⁴ Lásd a január 30-i bejegyzést!

¹²⁴⁵ Bécsi bankházaknál helyezik el az összegyűlt nagyobb összeget – a szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 981., 1004., 1113. sz. jegyzeteket!

ember sétált; de az idő valóban gyönyörű is volt és meleg. Fölmenénk egész a' Börseig 's onnan vissza.¹²⁴⁶ Midőn itthon fölfelé jövenk a' lépcsőn, Muki elbukott, 's nem csak keményet ütött magán, hanem nadrágát is térden alúl elrepeszté. Betértem a' Grófhöz. Azután színházba menék. Estve midőn hazajövék az ég borult, csillagtalan.

15d; péntek. – Valamivel jobban aludtam; de még is sokat köhögtem egész éjjel, 's derekasan izzadtam. Midőn reggelizés után dologhoz láték, jött Ivanovics és nux vomit¹²⁴⁷ hagyott bevennem. Féltizenkettőkor vevém azt be. Sternnek fizettem 600 pengő ftot a' Grófi könyvtár' részére tett 's teendő munka fejében.¹²⁴⁸ Meglátogatott Székács az itteni evangelicus egyház magyar szónoka. Itt ebédelt Vörösmarty, de ebéd után mindjárt ment. Jött azután Kelemen 's hirt hozott W[esselényi]. felől: hogy szobáját festik; őt és Jánost bebocsátják, de másokat nem.¹²⁴⁹ 5 óra tájban átvivém Gr[óf]. Lajosnak a' 49 ezer pengő ftot, és elbúcsúztam; kocsiját előre küldé Budára, maga éjfélkor csolnakon átmenendő. – Waltherrné menénk holnapi névnapjára megköszönteni Jozefina, Léni 's én.¹²⁵⁰ Onnan színházba. Viszajövet az ég csillagos volt. –

16d; szombat. – Dolgoztam egész délig 's el is végzém a' tavalyi számadás' tisztáját. Volt nálam Grünschnek. Ebéd után keveset irtam, fejfájás közt és köhögve. Meglátogatám Bajzát 's üdvözletem, mint atyát. Nője is Juliána; de azt nem láttam. A' szegény asszony rosszul van a' mellére: a' gyermek, emlője bimbóit sebesekké szopta 's most bajban van a' szoptatással 's veszedelem érheti, ha a' szoptatást félben hagyja. A' beteget nem láttam, mert asszonyok voltak nála.¹²⁵¹ Fáy Andrásához menék 's ott mulattam 6ig. Estve színházba mentem. Tántzer Pepi nálunk hált. Az ég csillagtalan. Lefekvéskor nux vomit vettem.

17d; vásárnap. – Reggeli után Mukival beszélgettem szobámban, míg nem Fáy Andr[ás]. jött hozzám, kit a' Grofhöz vezettem. Az ellenőri hivatalban valék 12 utánig, magam, mert Helm[eczy]. Törtelre ment. Előfizettem Szigligeti drámáira, 's a' 2 p.ftot Sperling kezébe fizetém le. Nálunk ebédelt Kelemen; köszöntést hozott W[esselényi]..től. Délután elolvasám előtte a' naplói jegyzéseket: mind helyesnek 's valónak ismeré. Olvastam az Ár-víz könyvből; de Karlovsky' látogatása félbenszakasztatá velem. Midőn a' színházba készültem, a' mellék szobában öltözködven hallám, miként nőm sok szíves köszöntést mondott K[arlovsky]..k az Újhelyiektől. Hihetön megint sütnék, főznek, koholnak.¹²⁵² A' Grófné ma délután 5 óra tájban fiat szült.¹²⁵³ – Az idő igen lucskos, reggel hó is esett. Az est borult.

18d; hétfő. – Köhögésem miatt ismét keveset aludtam. Sokat tünődtem az éj csendében az ő sorsa felett. Az idő folyton folyik, – 's derültebb kilátás nem mutatkozik. Csak az nyugtat meg, hogy többszöri előterjesztés után olly állhatatosan ragaszkodik elhatározott főlétéhez. Tulajdonkép nem is lehet az már másképp, 's csak a' halál tehetne változást.¹²⁵⁴ Ivanovics Dr. azt beszélé ma reggel, hogy egy igen derék, szeretetreméltó fiatal

¹²⁴⁶ 9.3.4. Séták a belvárosban.

¹²⁴⁷ Lásd az 571. sz. jegyzetet!

¹²⁴⁸ Stern, budai könyvkötő, az Akadémia könyvkiadásában vesz részt: 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

¹²⁴⁹ Lásd az 1143. sz. jegyzetet!

¹²⁵⁰ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹²⁵¹ 8.2. A társas együttlélt alkalmak (8.2.2. Nők).

¹²⁵² Lásd a 283., 998. sz. jegyzeteket és a február 28-i bejegyzést!

¹²⁵³ Bártfaynak a grófnét illető szűkszavúságáról. A naplóban semmi nem utal Károlyinának a korban ritka, nemének szokásos korlátait messze meghaladó közéleti aktivitására: 2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban (2.2.4. Valóság és rekonstrukció (példa).

¹²⁵⁴ A lány sorsáról szóló elmélkedéseken végighúzóódik valami sajátos bizonytalanság. Bártfay nem törekszik a kapcsolat semmiféle realizálására, megváltoztatására, mintha voltaképpen elégedett lenne a helyzettel, passzívan várja, mit hoz a sors: 11.3.6. Emlékek, álmok.

özvegy halt meg nem igen messze tőlünk a' czukor 's magyar utca¹²⁵⁵ szögletén álló házban. Férje pensionalt Kapitány volt, de sokkal öregebb. Kevés ideig éltek együtt 's egy kis gyermek maradt utána. Vagyontalanul a' gondok közt juta özvegyeségre; folyamodék Gnaden-Gehaltért,¹²⁵⁶ de az megtagadtatott. Valami gazdag ember ajánlatokat tőn neki; az özvegy nem fogadá el.¹²⁵⁷ Most, néhány nap óta egészen elzárkozott, senkit nem bocsátva magához, 's tegnap reggelre halva találtatott. Azt gyanítják, mintha éhség! által vetett volna véget szenvedéseinek. – Borzasztó elhatározás – ha való.¹²⁵⁸ – Voltam a' Grófnál, 's megnéztem az új szülöttet.¹²⁵⁹ Voltam Piestyánszkynál; később Peskynél. Itt ebédelt Vörösmarty. Délután vele menék Bajzáékhoz. A' betegágyas asszony jobban van. Onnan Vörösm[arty]. Bajza, Szontagh 's én Szemeréhez menénk, kinek holnap születésnapja. Ő nem lévén hon, Fáy Andrásékhoz jövenk, hol ismét az asszonynak holnap névnapja.¹²⁶⁰ Ott maradtam 6ig. Ekkor színházba menék. Nőm 's Lény szinte színházba. A' nap szép. Az est borult, még is *.

19d; kedd. – Délelőtt keveset tehettem, mivel a' Grófi újszülött ma kereszteltetvén hol egy hol más részről el valék foglalva. Gróf Károlyi István a' keresztatyja: de ő maga nem lévén itt, képviselője Gr[óf]. Szapáry Antal volt, a' Grófok' sógora.¹²⁶¹ Keresztelék: Feichtinger Prépost¹²⁶² 's a' város' plebánusa. A' kisdéd ezen neveket nyerte: Victor, Pál, István, Antal, Simon. A' szertartáson, mely a' kis ebédelőben mene végbe, jelen volt: Gr[óf]. Szapáry Ant[al]. mint helyettes; Gr[óf]. Sztáray Albertné,¹²⁶³ Sztáray Julie és Sophie Gr[óf]. kisasszonyok;¹²⁶⁴ Gr[óf]. Zichy Ödönné szül. Odescalchi H[e]r[ce]lgné;¹²⁶⁵ feleségem; Radnics Agnes;¹²⁶⁶ Emma, a' Kindsmädchen.¹²⁶⁷ Továbbá: a' Gróf; a' kis Grof Sztáray László; Hörmann;¹²⁶⁸ én; Jósá,¹²⁶⁹ és a' Komornok¹²⁷⁰ Giovanne Rio. – A' keresztelés 12 óra előtt történt. – Ki osztogattam az ajándékokat. – A' gyermeket a' bábaasszony tartá. – Midőn szobámba jövék vissza, itt találám Szemerét, kinek ma születésnapja.¹²⁷¹ Nálunk ebédelt Vörösmarty. Délután egy képet illeszték be a' rámába. Olvastam a' Carthausit.¹²⁷² Meglátogatott Pap Endre 's ő hozá a' hírt, hogy Kossuth 3 évre van elítélve.¹²⁷³ Voltam színházba. Az idő sáros, lucskos. Az est csillagatlan, ködös. Bevettem camomillát.¹²⁷⁴

¹²⁵⁵ A mai Ferenczy István és Magyar utca sarka.

¹²⁵⁶ Méltányosságból kapott nyugellátás.

¹²⁵⁷ 12.1. Nina (férfi családfő nélküli polgári háztartások).

¹²⁵⁸ A történetről: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

¹²⁵⁹ Lásd az 1253. sz. jegyzetet!

¹²⁶⁰ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹²⁶¹ Lásd a 218. sz. jegyzetet!

¹²⁶² Itt: a káptalan vezetője.

¹²⁶³ Sztáray Albertné Waldstein Mária (1806–1865).

¹²⁶⁴ Károlyi György unokahúgai.

¹²⁶⁵ Zichy Karolina rokona.

¹²⁶⁶ A házgondnok húga, a háztartás felügyelője.

¹²⁶⁷ Dajka.

¹²⁶⁸ Károlyi Györgyék orvosa.

¹²⁶⁹ Jósá Lajos a Károlyiak pénztári ellenőre.

¹²⁷⁰ Inas.

¹²⁷¹ Lásd a 716. sz. jegyzetet!

¹²⁷² Eötvös regénye a *Budapesti Árvíz* könyvben jelent meg, lásd az 1156. sz. jegyzetet!

¹²⁷³ Kossuth pere 1839. január 24-én került a Királyi Tábla elé, előbb január 21-i revocatójáról döntöttek (lásd az 1006. sz. jegyzetet!), majd a Wesselényi perében hozott ítélet után a per egésze került referálásra, és február 19-én hozták meg a végleges ítéletet. Büntetését később, március 2-án négy évre emelték.

¹²⁷⁴ Lásd a 111. sz. jegyzetet!

20d; szerda. – Múlt éjjel ismét többet köhögtem. Reggeli után a' Gróf magához hivatott, de nem sokáig valék nála. Délig a' számadás' bevégezésén dolgoztam. Ebéden Vörösmarty itt. Ebéd után teljesen elvégzém dolgomat, 's kimenék sétálni 4 óra után. Gyönyörű napfény volt. A' dunaparti gáton Karlovszky találkozott velem 's hozzám csatlakozva a' Derronházig kísért. Ott Szemerével jöven össze kevés ideig ezt kísérem. A' Dorottya-utca felső szegletén¹²⁷⁵ B[áró]. Bánffy Pali kapott elő 's beszédbe állott velem W[esselényi]. felől. Noha figyelmeztetve vagyok Bánffy P[ál]. iránt, még is olly nyiltan szólék vele mint kell, mert hiszen W[esselényi]. felől az egész város beszél, 's én is csak azt mondhattam a' mit hallék.¹²⁷⁶ Azután kerestem az aranyzót, de nem vala otthon. Voltam színházban. Az ég estve borult, csillagatlan. Bevevék pulsatillát.¹²⁷⁷

21d; csütörtök. – Megint a' köhögés bántott 's keveset engede alunnom. Volt nálam Waltherr, Ivanovics Dr, és Radnics. Irtam P[aulinána].k. – Magunk ebédeltünk. Délután folytatám az írást, és olvastam. Egyébiránt egész nap egy tapodtat sem valék sehol, mert az éjjel arasznyi hó esvén nagyon nedvessé tevő a' járást. Nem mentem színházba is. Ha e' sorokat elvégezem, lefekszem.

22d; péntek. – Nagyon nyugtalan vala éjem. Reggel rámáimat küldé el Flegl aranyzó 's a' képeket beillesztettük. Irtam még néhány sor P[aulinána].k, a' levelet Muki vivé postára, kinek ma examenje volt. Azután a' pénztárt vizsgáltam rendbe találva mindent. Kifizettem a' schustert. Dél tájban olvastam az Árvíz könyvből.¹²⁷⁸ Ebéden magunk. Délután fölaggattuk a' képeket szobámban. Folytatám az olvasást. Sehol sem voltam, még az udvaron sem. A' levegő tiszta volt, de a' tegnapi hó hatalmasan olvadt. Voltam színházban. Nem láthattam *.

23d; szombat. – Éjjel ismét hó esett, 's ma délelőtt is sűrűn havazott. – Adtam pénzt nőmnek czukor-kávéra és sóra. Volt nálam 9 óra tájban Ivan[ovics]. orvos. Radnics. Fél-tizenkettőig a' Grófnál. Ekkor Figdor jöven hozzám majd ebédig nálam vala. Itt ebédelt Vörösmarty. Délután schachoztam Mukival; azután olvastam egész estig szobámban. Nem voltam sehol, mert a' havazás után esőre fordult 's nagyon nedves lett. Sár 's lucskosban menék színházba Mukival. A' köd 's ború miatt sem holdfény sem csillag nem látszott.

24d; vasárnap. – Alvásom kevés és szakadozott a' szüntelen köhögés miatt. Reggel Ivanovics Orvos volt nálam; később Burg. Irtam Faragónak Csurgóra, postán. Voltam az ellenőri hivatalban egész félelgyig. Nálam ebédelt Vörösmarty, Kelemen, Burg. Délután olvastam az Árvíz könyvből, később Kossuth' védelmét és a' K[irályi]. Tábla' ítéletét, mely csak ma adatott ki nyomtatásban. Ez maga szól magáról.¹²⁷⁹ Az idő nagyon sáros, vizes; délben 's délután esett. Ohajva vártam levelet de nem jött. Voltam színházban. Estve kiderült. *.

25d; hétfő. – Az éjjel valamennyire enyhültebb volt a' köhögés. Reggeli után a' Gróf hivatott, 's értésemre adá, hogy Csongrádi Administratornak lesz a' vett tudosítás sze-

¹²⁷⁵ A mai nevével azonos belvárosi utcában, a Vogel-féle házban működött a Casino, melyet Széchenyi alapított. Károlyi György is tevékeny tagja volt.

¹²⁷⁶ A titkosrendőrség minden bizonnyal gyűjtött adatokat Wesselényi környezetéből, a közvélemény hangulatáról: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.1.2. A titkos jelentések tanulságai).

¹²⁷⁷ Lásd a 112. sz. jegyzetet!

¹²⁷⁸ Lásd az 1156. sz. jegyzetet!

¹²⁷⁹ A Kossuth által „tökéletes meritoria replicának” minősített védelmet, Benyovszky Péter január 16-i szóváltástervezetét és az ítéletet ekkor olvassa nyomtatásban Bártfay: 5.11. A gräffenbergi utazásig (1839. febr. 9. – ápr. 14.)

rint kinevezve. 'S miért nem Zemplényinek, mint a' hír tartá. Kár! – Pedig már maga is hajlott reá.¹²⁸⁰ – Dr. Ivanovics volt nálam 's hepar sulphurist¹²⁸¹ hagyott estvére bevenem köhögés ellen. A' Kossuth' pörét olvastam egész délig. Délben Figdor jött hozzám. Itt ebédelt Vörösmarty. Délután ismét folytatám a' pört. Meglátogatott Lovasy István. Estve felé Waltherr. (Ebéd előtt Szemere is volt nálam vagy félóraig.) Estve színházba menék, bár nagy lucok vala a' városon, mivel egész nap az udvarból sem léptem ki. Az ég borult, komor, csillagtalan. Bevettem.

26d; kedd. – Holmi apróbb tárgyakat végeztem; hivatalos irományokra végzéseket irtam. Volt nálam Ivan[ovics]. Doctor. Azt a' rosz hirt hallám, hogy Koch Architectus ide Pestre utazván, valahol útközben földült 's válcsonjtát törte volna. – Az orvos rendeléséből sétálni menék; voltam Kiliánnál 's némelly képek iránt szólottam vele.¹²⁸² Sokáig nem sétálhattam a' nagy szél 's hideg miatt. Délben Figdor lefizeté kezembe a' 10 ezer pengő ftot. Jött Székács pesti evangel[ikus]. magyar szónok¹²⁸³ 's 1 óra utánig maradt nálam Itt ebédelt Lovasy István és Vörösmarty. Délután olvastam, rendeztem, elrakogattam holmit. Nőm 's Léni látogatóba menének Ferdinandynéhoz. Színházba menék, hol először adák a' Báléjt.¹²⁸⁴ Olly nagy pompával adák, mint millyennel a' pesti német színen még nem. A' szél megtisztítá a' levegőt, 's estve szép holdfény. Láttam *.

27d; szerda. – Reggel a' Grófnál valék hivatalos irományokkal, midőn Koller jött Schmid' levelével, hogy azon pakétából, melyben Gr[óf]. Lajos minap 49 ezer pengőt vitt fel, egy ezer pengő hiányzik. Kértem Ö N[agysá]gát, jöjjenek azonnal Kollerrel együtt mind a' két pénztárt inventálni. Inventáltuk is, de a' hiánynak nyomára nem akadhatunk.¹²⁸⁵ Déltájban Tabódy volt nálam rövid ideig a' Grófot keresve. Nálunk ebédelt Vörösmarty. Mindjárt délután Jósával és Ödönnel a' dunapartra menénk, Budára átevezendők: de a' nagy szélvész miatt visszatértünk. Hazajövéen olvastam, irogattam. Volt nálam Einzle' sógora. Burg 's Mukival színházba menénk. Ugyan oda ment Jozefina és Léni is. – Estve tiszta holdvilág, *, fagyott.

28d; csütörtök. – Nagyon izzadtam a' mult éjjel; ez tán köhögésem fordulat teend. Midőn reggeliztünk, Joz[efina]. átadá S[usanna].. levelét, olvasás végett. Ebben említve van, hogy én már egy hónap óta nem irtam. Én Febr. hónap alatt kétszer irtam, 's így azt kell következtetnem, hogy leveleim elvesztek. Mind a' kettőt postán küldém.¹²⁸⁶ A' Gróffal akartam szólni, de el volt foglalva. Egész délelőtt Waltherr olvasott szobámban hivatalos előterjesztést a' levéltár iránt, mely idő alatt Múhr, Praznovszky, Koller, Székács nálam megfordultak, 's fél napi időm csak úgy elveszett. Stern néhány könyvet küldött bekötvé. Ebéd előtt a' Gróf jött szobámba, de nem soká mulatott; – úgy Gróf Fuchsné búcsúzni. Vörösmarty nálunk ebédelt. Délután Budára csolnokáztam Muki-

¹²⁸⁰ 1839 tavaszán majd tíz megye kapott adminisztrátort, Károlyi személye azonban az ellenzék soraiban általános megdöbbenést keltett. Csongrádot reménytelenül ellenzékinek ítéli József nádor, elsősorban Klauzál Gábor miatt, aki majd követként Deák hatékony támogatója lesz az országgyűlésen: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

¹²⁸¹ Mészkenmáj – az osztriga héjának belső, fehér részéből és kénporból készülő homeopátiás szer.

¹²⁸² A könyvkereskedésekben kapható metszetekről: 10.1.2. Metszetek.

¹²⁸³ Székács József (1809–1876) 1837-től a pesti evangélikus gyülekezet első magyar papja, híres hitszónok, író, műfordító, az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja.

¹²⁸⁴ Daniel François AUBER – Eugène SCRIBE – SZERDAHELYI József, *Le bal de masque* (Báléj), a korszak legnépszerűbb francia vígoperája.

¹²⁸⁵ A pénzmozgások, szállítások gondjairól: 8.4. Az üzleti élet szabályai – lásd a 342. sz. jegyzetet!

¹²⁸⁶ Bártfay gyanakszik, hogy el akarják idegeníteni Paulinától – lásd a február 17-i bejegyzést!

val és Ödönnel; megjártam ott Einslét (ki már Kölcsey képét lemásolá Kende' számára, 's jól),¹²⁸⁷ – azután Langot, Sternt: hazajöttünk 5 óra tájban, 's ekkor olvastam míg színházba nem menék. Már 6 óráig látni szobámban. (Délben Szemere közlé velem kritikai nezeit, melyek a' Figyelmezőben meg fognak jelenni.)¹²⁸⁸ – Egész nap elég tiszta, de híves volt. Estve holdfény, de az ég felleget * nem volt. látható. Jozefina 's Léni német színházba menének, 's midőn e' sorokat irom (1/4 kor 11re) jönnek haza.

¹²⁸⁷ Valószínűleg másolatot készít Einsle Bártfay tulajdonában lévő arcképéről.

¹²⁸⁸ 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

1839. MARTIUS, APRILIS,
MÁJUS V.

[Baljóslatú eseménnyel kezdődik a hónap – a növekvő pesti forgalomban egyre gyakoribb a gázolások eset –, Jozefinát baleset éri, de szerencsére csak elájul és csupán könnyebb sérülést szenved.

Bártfayt leginkább az foglalkoztatja ekkoriban, hogy Wesselényinek milyen az állapota és sorsának alakulása. Ki nem járhat, látogatót se fogadhat – Kossuthttal ellentétben –, egyelőre Deák Ferenc bécsi közbenjárása se eredményes gyógykezeltetése ügyében. Vigasztalóan Ciceró beszédeit forgatja, filippikáit, amelyek a nemeslelkűséget, a feddhetetlen életet magasztalják, és figyelmeztetik a zsarnokot, hogy az indulat, az erőszak veszélyes eszköz. Bártfay bízik benne, hogy barátjának megkegyelmeznek.

Egy szegény sorsú barátját látja vendégül, aki Horvátországból érkezik hozzá, hogy ügyvédi címet szerezzen.

Vasárnapi népszínműre engedi színházba az új szobalányt. Levelet ír Károlyi nevében a komáromi megyei dologház – javító intézet – felállítását kezdeményező arisztokrata hölgyhöz, amiben kitér a nők hazafias hivatására is. A fogalmazványt bemásolja a naplóba is. Misére kíséri családját, ahol a tavalyi árvízből való menekülésükért adnak hálát.

Károlyi György vezeti Pest vármegye közgyűlési jegyzőkönyvét – „remekül”, ahogy Széchenyi naplójában olvashatjuk –, többek között a vitában kemény hangú felirat születik Wesselényi és Kossuth elítéltetéséről és a per jogtalanságáról. Közben zajlanak az adminisztrátori kinevezéséről folyó tárgyalások. A három Károlyi-testvér közös gondja továbbra is, hogy Szentes város örkváltási szerződésének jogi és pénzügyi feltételei teljesíthetetlenek. A pénztári hiány befizetését, amely egy nagyobb összeg Bécsbe szállítása során keletkezett, Bártfay felajánlja a grófnak, de az nem fogadja el.

Folyik az Athenaeum szerkesztősege ellen indított nevezetes per, amelyet egy színikritika nyomán indít a színházat felügyelő Pest vármegye. Bártfay a felségértési ügyekben elkövetett törvénytelenések következményének látja az alispán nevetséges és megalázó eljárását.

Vörösmarty új drámáját olvassa fel barátjának. Szemerével rendszeresen vitatnak meg irodalmi, esztétikai kérdéseket. A hónap jelentős eseménye a József-nap: feleségének nagy gonddal választ ki egy aranykarkötőt és ruhaanyagot. Bajzát és más közvetlen ismerőseit személyesen köszönt fel, másoknak vizitkártyát küld. A vidám ebéden minden közeli és távoli barátot felemlgetnek. Felesége helyeslésével mellűt küld ajándékba az újhelyi leánytestvéreknek is.

Bártfay úgy érzi, fordulat készülődik Paulina sorsában. Karlovszky, a hazafias érzelmű, a fiatal Kossuthot Eperjesen tanító, kiterjedt zempléni kapcsolatrendszerrel működtető, jó hírű ügyvéd, a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület jogi tanácsadója, Kölcsey tisztelője – azaz az ideális kérő – egyre többet tanácskozik Jozefinával. Paulina öccse sajnálkozva fogadja a hírt. Bártfay tehetetlenül őrlődik, szánakozva gondol a lányra, mert véletlenül kezébe kerül egy Jozefinához írott, homályos célzásokkal teli levél. Bártfay hosszú sétákkal vigasztalja magát. Bajzával és Vörösmartyval rója a holdfényes pesti belvárost vagy dolgozószobájában gondolkodik a sötétben, egyedül.

A család kiegészül Mauks Ödönnel, Jozefina joghallgató rokonával, akit Bártfay pártfogása alá vesz. Sok örömet lel kanárimadarában, időről időre kiveszi kalitkájából, szelídítgeti, játszik vele.

A hónap végének rendkívüli, közéleti eseménye, hogy Károlyi Györgyöt kinevezik csongrádi főispáni helytartónak. Bártfay nincs meglepve, hiszen már hetek óta készülődik, beszédeket ír, igyekszik előteremteni a beiktatási költségeket. Kitűzik az országgyűlés megnyitásának időpontját. Igazi örömhír Deák Ferenc hazaérkezése: elérte, hogy Wesselényit Gräffenbergbe engedjék gyógyulni. Bártfaynál töltött ebédjén elbűvöli vendéglátóit műveltségével, világos, tiszta gondolataival, szelletes társalgásával.

Bártfay betegeskedik, erősen köhög, álma nyugtalan. Homeopata orvosa, Ivanovics András, egészségesebb életmódot javasol, több levegőt, mozgást, esti lábvizes fürdőt rendel. Az aggodalmak, a zaklatottság állandó fejfájást okoznak, de Bártfay optimista alkat, megragad minden lehetőséget, hogy szebb fényben lássa a jövőt. Az állandó sűrű hóesés, a kemény éjjeli fagyok után kitörő örömmel, Goethét idézve köszönti az első igazi tavaszi hajnalt.]

1839. Martius.

1^{én}; péntek. – Magam reggeliztem Jósával, mert nőm jókor a városba ment, hogy még Gr[óf]. Fuchsnéval (szül. Gr[óf]. Barkoczy Leopoldine) lehessen, ki most vala elutazandó férjével Bécs felé; azonban könnyen érhető nagy veszedelem szegény nőt: a' Fejérhajó¹²⁸⁹ közelében valamely vigyázatlan gaz kocsis neki hajtott 's kevésbe mult, hogy össze nem gázolá; öntudat nélkül emelék föl a' szegény asszonyt, 's valamely közel árusboltban eszméletre hozák.¹²⁹⁰ Nem sérült meg, csak bal karját 's egész bal oldalát megüté 's egész nap fájlalá. – Volt nálam Radnics, 's az Árva.¹²⁹¹ Végeztem a' Gróffal. Elkezdém a' Januariusi számadást. Féltizenekettőkor kimenék sétálni, mert tiszta napfény volt. Szemerét nem találám honn 's a' dunaparton jövék haza. A' Curia előtt találkozámm Kis János K[irályi] Fiscussal és sokáig beszélgettem vele egyről másról.¹²⁹² Ugyan akkor a' Sztáray Comtessekkel is találkoztam; Julie Grófné kérdezé: ist die Jos[efina]. zu Hause, dann wir gehen hin, Sie zu besuchen.¹²⁹³ – Vörösmarty nálunk ebédelt. Olvastam délután 's elszunyadtam. Később Matray az Ügyvéd vala nálam. Estve Tántzer L[jilla]. volt itt; én színházba menék. Ott is majd elnyomott az álom. Szép holdfénynél jövék haza 's láttam * bár felhős volt az ég.

2d; szombat. – A' Januar[iusi]. számadást rendbehoztam. Volt nálam Ivanovics Dr. 's mondá, ma estvére lábvizet vehetek, 's ígéré hogy orvosságot küld holnapra.¹²⁹⁴ Véletlenül bejött szobámba Bányi is, ki Károlyvárból¹²⁹⁵ (Horvát országból) utazott föl, ügyvédi censurát¹²⁹⁶ adandó. Délfelé kimenék sétálni az Orvos' meghagyásából, ki azt véli, hogy köhögésem a' sok szobabani ülés' következménye. Koller 500 p.ft. kamatot adott be Gr[óf]. Lajos' részéről. – Sétálás közben, a' dunaparton egész a' hajógyárig, metsző hidegnek találám a' levegőt, kivált árnyékban. Mintegy félegykor hazajöven itt találám

¹²⁸⁹ Lásd az 1226. jegyzetet!

¹²⁹⁰ A pesti közlekedés változásáról: 9.3.3. Vélemények a nagyvárosról a sajtóban és az irodalomban (9.3.4. Séták a belvárosban).

¹²⁹¹ Bártfay egy árván maradt leány (Thalhem) segélyezése ügyében jár el: 4.3.4. Jótékonykodás.

¹²⁹² Valószínűleg Wesselényi peréről is: 4.1. Átjárók a politikai táborok között.

¹²⁹³ 'Itthon van-e Jozefina? Akkor elmegyünk meglátogatni.' – Károlyi unokahúga később egy ideig a palotában lakik, lásd az 1841. május 22-i bejegyzést!

¹²⁹⁴ A különböző gyógymódok használatáról: 13.2.1. Hagyomány és újítás: gyógyszer vagy életmód-reformot?, 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban, 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma.

¹²⁹⁵ Károlyváros, Zágráb vm., a mai Horvátországban.

¹²⁹⁶ Itt: ügyvédi, ügyészi vizsga.

az újhelyi levelet Paulinától 's édes anyjától. Bizony sokáig hallgattak.¹²⁹⁷ Nálam ebédelték Vörösmarty és Kelemen. Délután, midőn olvasni akartam, a' Gróf 's Hörmann Dr. jövének szobámba. Ő N[agysá]ga elmondá az íróasztalából elkövetett pénzlopás' gyanúját – ezt nyomozva szembesítettük a' komornyikot és Huszárt meg' Pétert, annakutána ezeket 's Johann inast megmotoztuk; de semmire nem akadhattunk. Hihetőn a' komornyik ártalom szándékkal támasztá a' gyanút, minthogy félórával előbb szolgálatját fölmondta, 's a' Huszárt nem szenvedheté.¹²⁹⁸ Estve Tántzer Lillát és Lénit színházba vívém. Lilla itt hált nálunk. Midőn visszajövenk, láttam * bár homályosan. Vettem lábvizet.

3d; vasárnap. – Délelőtt az ellenőri hivatalban. Vörösmarty és Pigay ebéden nálunk. Délután olvasgattam szobámban 's irtam P[auliná]..mnak. Színházba menék Mukival, 's megengedém Katinak (a' szobaleánynak is) oda mehetni.¹²⁹⁹ Midőn visszajövék, láttam a' csillagos eget 's a' kelő holdat. Nőm 's Léni mindjárt ebéd után Gr[óf]. Csákynéhoz 's nem tudom még hova? menének látogatóban, 's még színházbol hazajöttemkor sem valának itthon. Lefekvés előtt ma is lábvizet vettem.

4d; hétfő. – Ismét többet köhögtem a' mult éjjel. Alig jöttem át szobámba Grünschnek tért be hozzám. Leírámm a' Grófi levelet N[agy]károlyba, 's voltam Ő N[agysá]gánál. Elküldém a' leveleket postára. Azután Thalhem leány volt nálam Budáról, 's kéré segítségemet.¹³⁰⁰ Megint a' Grófhhoz menék, 's ott voltam Jósával közel 1 óráig. Vörösm[arty]. 's Bányi ebédelték itt. Koller szinte nálam volt. Bányi szobámban forgatta a' törvényt félőtig, ma censurát adó. Színházba menék. Az ég borult volt. Vettem lábvizet.

5d; kedd. Hó borítá reggel a' házfedeleket 's a' kert pázsitját, midőn az ablakon kitekinték, 's a' havazás még akkor is tartott. Grünschnek hozzá fogott az 1838ki számadás' vizsgálatához.¹³⁰¹ Koller jöven hozzám a' Bécsből küldött papiros borítékkal, mindketten a' Grófhhoz menénk. A' boríték 's Schmid' levele oda mutatnak, hogy a' pakéta fölnyitattott.¹³⁰² Volt nálam Bányi is, ki már holnap practicumot¹³⁰³ fog adni. Nálunk ebédelt Tántzer Pepi, Karlovsky és Vörösmarty. Délután áteveztem Budára, de a' Gross házban T[halhem]. nem lakik.¹³⁰⁴ A' városon sétálgattam keveset, 's azután színházba menék. Hazajövet láttam *. Nem vacsoráltam. Bevettem.¹³⁰⁵

6d; szerda. – Keveset dolgozhattam egész dél előtt, mivel minduntalan félben szakasztottak. Gr[óf]. Beleznay János' jószágával kínálják a' Gróft.¹³⁰⁶ Schedel volt nálam délből 's egész ebédig maradt. Itt ebédelt Vörösmarty, T[änzer]. Pepi. – Délután irtam. Volt nálam Bányi. Ivanovics Dr. küldött orvosságot a' lengyel szolgáló által. Estve felé Szemere és Sárváry látogattak meg; azután Burg, ki Bécsbe megyen. Végre Kelemen. Együtt menénk színházba. Midőn hazajövék havazott.

¹²⁹⁷ Lásd az 551., 756. sz. jegyzeteket!

¹²⁹⁸ 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

¹²⁹⁹ A női személyzet vasárnapi színházlátogatásairól: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

¹³⁰⁰ Lásd az 1291. sz. jegyzetet!

¹³⁰¹ Grünschnek a Károlyi grófok közös pénzügyi ellenőre.

¹³⁰² Bártfay a szentesi örökváltság kapcsán befolyt pénzből Károlyi Lajossal 49 ezret küld el Bécsbe Schmidt Pálhoz, de ott a pénz átvételekor 1000 forint hiányzik. Hiába nyomoznak utána, nem kerül meg a pénz – lásd a 981., 1245. sz. jegyzeteket!

¹³⁰³ Gyakorlati vizsga.

¹³⁰⁴ Lásd a március 2-i és 4-i bejegyzéseket – Bártfay a segélyezendő lányt keresi.

¹³⁰⁵ Lásd az 1012. sz. jegyzetet!

¹³⁰⁶ Károlyi György birtokgyarapítási szenvedélyéről: 4.3.6. Egy konfliktus krónikája.

7d; csütörtök. – Nálunk hált T[änzer]. Pepi. – Mult éjjel ismét erősebben 's többet köhögtem mint az előtt. Reggeli után a' Gróf hivatott magához. Grünschnek folytatá a' számadás átnézését, az ebédlőben dolgozva: én pedig délig holmi hivatalos tárgyakat végeztem, grófi határozatokat téven föl azokra. Déltájban Bányi jöve hozzám, 's itt is ebédele Vörösmartyval együtt. T[änzer]. Pepi szinte. – A' tegnap estve 's az éjjel esett hó már délelőtt olvadni kezdett; e' miatt nem mentem ki sehova. Délután olvastam 's jegyezgettem. Volt nálam 4 óra tájban Ivanovics Orvos. Szinte 4kor temették Garambe Baronesset, a' volt nevelőnét.

8d; péntek. – Hivatalos dolgaimat végzém. 10 óra felé a' Grófhöz menék, de már kikocsizott. Volt nálam Zuber Pál. Grünschnek a' számadást vizsgálta 's délig el is végzé: e' részben holmi világosításokat adék neki. Vörösmarty itt ebédelt. Még asztalnál ülénk, midőn Bányi jött, ki ma tevé le az ügyészi hitet. – Szobámba jöven délután kissé olvastam Zuber ismét eljött 's magával vivé a' Fejérvár városával szándékba vett egyezést. Azután irtam P[aulinán].k. – Radnicsnak adtam pénzt sors-jegy vételre a' legközelebbi húzásra.¹³⁰⁷ Estve színházba menék. Velem jött Karlovsky, és Dókus Itélőmesterhez tért be. Nem tudom mi fölött tanácskozik ismét A[sszony].val, de gyakran vannak együtt.¹³⁰⁸ Az idő borongó, sáros, esős. * nem láttam. A' dunahíd már tegnap óta kész, 's járnak rajta.¹³⁰⁹ Köhögésem mulik. –

9d; szombat. – Reggeli után Radnics jöve hozzám 's kezembe adá a' sorsjegyet, az e' hónap' végén történendő húzásra, melynek megvételére tegnap kértem meg 's pénzt adtam kezébe. – A' sorsjegy 23,807. számu.¹³¹⁰ Azután a' Grófhöz menék hivatalos előterjesztésekkel 's irományokkal, miket jóváhagyott. Megelégedett Ö N[agysá]ga a' Gr[óf]. Nádasdy Leopoldnéhoz (szül. B[áró]. Forray Juliához) föltett levéllel is, melyet egész terjedelmében maga kíván leírni. Tartalma ez: – „Méltóságos Grófné! Örömezés tölti el a' hazafi' keblét, midőn nemzete' haladását olly példákban szemlélheti, melyek a' szelidült emberiség nemesb irányának bizonyosságai. 's mennyivel szebb még, mennyivel örövendeteseb tapasztalni, hogy a' közjó előmozdításának nagy munkájában a' haza' lelkes leányai vesznek részt: ők, kik a' jóság' és kegyesség' hatalmát azért bírják, hogy azzal minden jót, szépet és dicsőt terjesszenek, 's embertársaikat boldogítsák.

Ne vegye a' Méltóságos Grófné hiú és pusztá hizelgésnek abbéli vallástételemet, hogy Nagyságodnak f[olyó]. e[szteendő]. Január. 13d. hozzám intézett igen becses írása, melyben a' N[agysá]g[s]. Komárom V[árme]gye' részéről felállítani szándékozott javító-dologház' tőkéjének sors-nyereségek által leendő gyarapításáról tudósítani méltóztatik, bennem is illy érzelmeket, illy gondolatokat ébreszte; melyekhez szabad legyen azon forró ohajtásomat csatolnom: vajha az ég' áldása legszebb sikerrel koronázná meg a' Méltós[ágos]. Grófné nemes ügyekezését, – 's engedje isten, hogy Nagyságod' buzdító példaadása kedves hazánk' minden Megyéiben minél több viszhangra és követőre találjon, az emberiség', műveltség', 's valódi hazafiság' nyereségére 's jobblétünk' virágoztatására! –

Ki egyébiránt, midőn a' kezembe jött 50 sorsjegy' értékét ide zárnám, nagy becsű kegyes hajlandóságiba ajánlott legméltóbb tisztelet érzelmei között maradok, A' M[éltósá]g[s]. Grófnénak alázatos szolgálja Gr[óf]. K[árolyi]. Gy[örgy]. –”¹³¹¹

¹³⁰⁷ Lásd a 130., 434., 776. sz. jegyzeteket!

¹³⁰⁸ Lásd a 29., 248., 287., 756., 998. sz. jegyzeteket!

¹³⁰⁹ A fából épített hajóhíd.

¹³¹⁰ Lásd az 1307. sz. jegyzetet!

¹³¹¹ A Bártfay által fogalmazott beszédekről, levelekről: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841) – lásd még: 4.1.1. Modernizációs törekvések.

Annakutána a' Februar. hónapi számadást készítém délig. Vörösmarty nálunk ebédelt. Ebéd után jött Bányi is; de nem sokára mindketten eltávoztak. Délután magamban lévén, madarkámmal játszottam egy ideig, mely már rám ismer 's nem fél tőlem: pedig midőn szobámba hozott, minden kanárik között legvadabb volt. – Később Cicero' Philippicái¹³¹² olvasám és pro M. Marcello. 6 óra után színházba menék Bányival. Oda künn a' legczudarabb idő, sáros nedves minden. – Már négy nap alatt sehova sem menék egy lépést, csak estvéként. – Visszajövében apró eső szemzett: így természetesen az ég borult, csillagtalán volt. –

10d; vasárnap. – A' tegnapi galád idő majd kétségbe ejté az embert: ma reggel, midőn az ablakon kitekinték, hóval vala borítva minden 's még akkor is olly sűrűn havazott mint tél' közepén. – Az ellenőri hivatalban valék déli harangozásig. Alig telepedtem itthon szobámba, jött a' Bicskei Számtartóné. Elvezetém a' Grófhöz 's végzénk a' pénz iránt. Vörösmarty és Bányi itt ebédelt. Délután Mukival schachoztam 3 parthiet; nem annyira indulatos többé: legalább ma nem mutatá.¹³¹³ Azután Nikau birka inspector jöve. Dr. Ivanovics orvosságot küldött. Olvastam: a' levélírást nem merém folytatni, mert fejem is fáj 's megint többet köhögtem. – Az idő komor és úntató, 's majd egész estig havazott és esözött. Voltam színházban. Nem láttam *.

11d; hétfő. – Egész délelőtt a' Január. és Febr. hónapi számadást tisztáztam. Mátyást elküldém a' Marczibányi házhöz:¹³¹⁴ Engelländer itt van ugyan, de nem vala otthon, 's így Mátyás nem hozott semmit.¹³¹⁵ Vörösmarty nálunk ebédelt. Délután olvasás közben elnyomott az álom, mert ismét hó esett. Irtam folytatólag P[aulinán].mnak míg lehetett. Midőn sötétedni kezdett, Kelemen tért be hozzánk Budáról jövet: beszélé, hogy W[esselényi]. rosszul érzé magát; igen természetes, mivel a' több napok óta folyvást tartó eső 's hó fergeteg miatt ki sem járhat. Említé, hogy Deák írt Bécsből Benyovszkynak, hogy semmi bizonyost nem tud. (Már nem emlékszem kitől hallám, hogy a' Gräffenberg iránti folyamodás a' Nádorhoz küldetett volna le vélemény-adás végett)¹³¹⁶ Úgy tetszik az is Kelemen beszélé, hogy Kossuth Lajoshoz már bebocsáták édes anyját és egyik hűgát, 's hogy neki is az emeletben készítenek szobát: mi szerint állandóul Budán marad.¹³¹⁷ – K[elelemen]. 's én együtt menénk színházba, hol Lendvayné mint Griseldis¹³¹⁸ megint néhány forró könyvet gyűjtött szemeimbe. Midőn hazajövék újra havazott. Bevettem.

¹³¹² Marcus Tullius CICERO (i. e. 106–43), *Philippicák Marcus Antonius ellen*, ford. MARÓTI Egon, Budapest, 1990. – *Marcellus érdekében = M. T. Cicero válogatott művei*, vál. HAVAS László, Európa, Budapest, 1974, 125–135. Ezek a beszédek a nemeslelkűséget, a nyíltszívűséget, a feddhetetlen életet magasztalják, de legfőképp a zsarnokot figyelmezteti az „öngyőzedelemre”, arra, hogy a katonai dicsőségnél is fontosabb saját „tulajdon lelkünkön győzedelmeskedni, indulatainkra féket vetni, diadalunkat ki nem használni”, vagyis reményt adnak, hogy a türelem és irgalom meghozza majd a kegyelmet, a felmentő ítéletet: 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.4. Resignatio).

¹³¹³ Lásd a 973. sz. jegyzetet!

¹³¹⁴ Hajdan a Dísz tér 8. számú ház helyén álló épület.

¹³¹⁵ A Sátorajújhelyről érkező zsidó kereskedő hozza a leveleket, csomagokat Barthoséktól.

¹³¹⁶ Február 20-án érkezik vissza Pestre a magyar kancellária javaslata az udvar számára Wesselényi börtönkörművényeinek megváltoztatásáról és a katonai felügyelettel történő gyógykezelésre benyújtott kérvényéről. Az uralkodói leirat a letöltendő büntetés féléves megszakítását javasolja, és Wesselényit ünnepélyesen meg akarja esketni, hogy kezelése alatt tartózkodni fog a politikai tevékenységtől. A nádorhoz március 1-jén érkezik a királyi leirat, ő azonban tényleges kegyelmi kérvény hiányában elutasítja az engedmények megadását. A pesti közvélemény egy része a huzavona miatt elvtelen kompromisszummal gyanúsítja a február ötödike óta folyamatosan Bécsben tárgyaló Deákot: 5.11. A gräffenbergi utazásig (1839. febr. 9. – ápr. 14.).

¹³¹⁷ Kossuth esetében elítéltetése után engedélyezték, hogy anyja és egyik hűga meglátogassák.

¹³¹⁸ Friedrich Halm színműve a korabeli színírálatok szerint hasonlít Bártfay kedvenc darabjára (Raupach: *Királyleány mint koldusnő, avagy az élet iskolája*) – lásd a 884. sz. jegyzetet!

12d; kedd. – Az éjjel kevésbé bántott a' köhögés. Reggel ismét hóval fedve minden. Mikor lesz már e' gonosz időjárásnak vége? Az embert majd nem kétségbe ejti. Hát még a' kik vásárra jöttek 's jönnek és kénytelenek künjárni dolgaik után?¹³¹⁹ – Egész délelőtt a' Jan. 's Febr. számadással. Volt nálam déltájban Ivanovics Orvos. Ebédén Vörösmarty. – Délután folytattam a' számadást. Később irtam keveset P[aulinána]..k. – Ismét seholy sem valék, csak estve színházban; ugyan ott Ödön és Bányi. Irtóztató lucok. Ma temeték Gorove Lászlót.¹³²⁰

13d; szerda. – Nap szerint ma (Szerda napon) különben Mart. 14dikén, egy éve, hogy az árvíz élet 's halál' veszedelmét hozá ránk.¹³²¹ – Egész délelőtt dolgoztam a' tartozások' kimutatásán. Nálunk ebédelt Vörösmarty. Délután ismét folytattam dolgomat egész 6 óráig, míg rám nem sötétedett. Kelemen volt nálam, kivel együtt menék színházba. – Ebédnél ülénk, midőn Mátyás végre előhozta az Újhelyből jött nyalábot Farkastól. – Számomra abban nem sok örvendeztető találkozott. – S[usanna].. a' végrendelet' másolatát küldi, miért szívből hálát mondok neki. E' kényes pontról eddig szót tenni nem akartam: nekem elég volt az, mit a' boldogult szóval bizott rám. Igyekeztem eddig tehetségem szerint kívánnak eleget tenni, 's az lesznek, ki eddig, ha – megváltoznak is irántam. – Írt P[aulina].. is, szegény szenvedő! mint szomorít engem az ő állapota, 's mennyire szomorít az, hogy rajta nem segíthetek! Vigasztalja őt a' jó isten, 's erősítse testben és lélekben!¹³²² Délután orvosságot küldött Dr. Ivan[ovics]. – Midőn színházból hazajövék erősen fagyott, 's a' csillagok tisztán ragyogtak. Sok nap óta borult volt az ég. –

14d; csütörtök. – Hó, és hó, és hó merre a' szem tekint; valóban a' tél újra látszik beállottnak. – Matilda' névnapja.¹³²³ Nőm az asszonyegyesület' ülésébe mene.¹³²⁴ Léni T[äner]. Lillával Benkovichhoz (bécsi ékszerárushoz) nőm' számára Jozsefnapi ajándékul arany karpereczet¹³²⁵ nézni ki. Hoztak is talán 5 darabot, melyek közül itthon választottunk egyet – ha fog az asszonynak tetszeni. – Irtam. Volt nálam Bányi. Ez itt maradt ebédén is, úgy Vörösmarty. Ebéd után Újhelybe irtam S[usannának].. és P[aulinána]..k. – Egész áldott nap havazott. Estve Bányival színházba menék. Onnan visszajött velem 's nálunk hált. Midőn hazajöttünk szakadt a' hó 's kellemetlen nedves hideg volt.

15d; péntek. – Elküldém a' tegnap írt leveleket. – Több ember volt nálam egy más után holmi kérdésekkel és kérelmekkel. Radnicsot megkérém Budára menni a' Nádori Cancelláriára mandatum¹³²⁶ végett. – A' tőkék 's kamatok' kimutatását elvégzém délig. Bányi és Vörösmarty itt ebédlének. Délután írtam keveset folytatólag P[aulinána]..mnak. – 4 óra tájban templomba menék nőmmel 's Lénivel, kik ájtatoskodni kívántak a' tavalyi árvízkor történt szerencsés megmentetésükért. Onnan ők hazatértek; én pedig a' nagy-

¹³¹⁹ A 24 napon át tartó pesti vásárok közül, amelyek a város fejlődésével, lélekszámának állandó növekedésével, a kézművesség, az ipar és a kereskedelem mind nagyobb kibontakozásával a település központi intézményei lettek, az első a József-napi, vagyis tavaszi (március 19.) vásár, amire több tízezer érkezik. Kereskedők, szatócsok, kofák, házalók, kézművesek tömege lepi el a várost.

¹³²⁰ Gorove László (1780–1839) író. 1835-től az Akadémia levelező tagja, történeti, természettudományi cikkeket, drámákat írt.

¹³²¹ Az emlékezésről: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók.

¹³²² Lásd a 301., 308. sz. jegyzeteket; 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.1. Csomópont: a sztoicizmus).

¹³²³ Lásd a 281. sz. jegyzetet; 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹³²⁴ 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

¹³²⁵ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

¹³²⁶ Azaz az írásos végzést elhozni a nádori igazságügyi hivatalból, ami a Helytartótanács budai épületében működött.

hid utcába Benkovics bécsi ékszerárushoz, hol 30 pengő ftért két broche-t¹³²⁷ vásároltam. Reggel még egy ruhának-valót is vásárolt Léni titkon, mivel kileste, hogy az tetszik az asszonynak. 's mivel Léninek is 10 pengőt ajándékoztam, úgy tartom, senkinek sem lehet panasza sem rövidsége. – Midőn a' hid utcából hazajövék, az asszonyok Gr[óf]. Csákynéhoz menének látogatóban Reviczkyével. Én itthon maradtam. De nem sokára Muki jött hozzám szobámba: elolvastattam vele a' Farkas által kapott utóbbi szomorú tartalmú levelet 's atyja' végintézetét. Tőle hallám, hogy Dókus Itélőmest[er]. holnap indul már. – 'S néhány nap múlva még az a' K[arlovsky].. is megyen – mondá sajnos hangon. – Úgy látszik, M[uki]. nem ohajtja. – Azonban minek meg kell történni, az fog is történni.¹³²⁸ – Várjuk békén. – Jöttek azután Radnics, Bányi, 's mind a' négyen együtt menénk színházba. Hazajövében igen tisztán ragyogott az ég, mert keményen fagyott. Általában tegnap óta olly hideg állott be, hogy a' hova nap süttött, olvadás volt ugyan: de az árnyékban épen semmit se engedett. – A' Bajza ellen, Földváry Gábor színházi igazgató által a' minapi Athenaeumi cikkely 's vallató-parancs miatt indított pörben ma hozott Simoncsics surrog[atus].¹³²⁹ Alispán ítéletet – még pedig, a' mi nevetséges és bosszantó végítéletet, holott csak az előleges kifogás' kérdése volt submitálva. – Ime, a' Fiscus' törvénygázló példaadása mi gyönyörűn gyümölcsözik az alsóbb bíróságoknál is.¹³³⁰

16d; szombat. – Munkához akartam fogni, midőn Bányi jött az ügyési oklevéllel. A' jó ember olly annyira örült, e' nagy gondtól szabadultában, hogy örömtől nyakamba borult.¹³³¹ Hivatott a' Gróf: de alig kezdénk beszélni, jött Csapó és Czindery, 's én elmentem. A' lispataki haszonbérő Frúhauf József egy vég vásznat küldött hozzám, levél nélkül, de egyenesen rám címezve, miből azt kell következtetnem hogy ajándék.¹³³² Irtam Sándor öcsémnek Vásárhelyre. Ismét a' Grófhhoz menék. Az előszobában Brünetet találtam, és a' két Szentesi Biztost. Ezekkel Ö N[agysá]ga az én jelenlétemben kívánt szólni, – szólott, de elhatározottan kimondá, hogy ha a' szentesiek kölcsönt vesznek föl, semmi kezességet nem vállal.¹³³³ – Szobámba visszatérve itt találám Szemerét: sokáig nem mulathattam vele, mert Tabódyhoz kelle mennem a' Gróf izenetével, hogy a' szentesiek' lépését figyelemben tartsa, 's ha azok ne talán Budán a' Helytartó Tanácsnál fenforgó váltásági ügy' fölvételét elhalasztatni kérnék, az elhalasztást gátolja. – Nálunk ebédelt Bányi és Vörösmarty. Ez utóbbi mondá, hogy a' Bajza' pörében Végh Itélőmester¹³³⁴ Relaxatorium Mandatumot adott, kemény kitételekkel;¹³³⁵ 's fölolvása ebéd után szobámban a' Színházi Választmány' legutóbbi, a' hirlapokban kiadott nyilatkozatára a' feleletet. Bevégzém azután P[aulina].. levelét, mi közben a' Vásárhelyi zsidó, Karlovsky, Muki, Bányi félben szakasztának. Meglátogatott a' derék Bezeredy is, Tolnábol, 's igen

¹³²⁷ Melltű. Az ékszerek jelentéséről: 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

¹³²⁸ Bártfay a levelek hatására beletörődött a házasságkötésbe: 11.3.7. Szakítás.

¹³²⁹ Helyettes.

¹³³⁰ A vádpontokkal kapcsolatos kifogások voltak csak ítéletre felterjesztve; az ítélet pénzbüntetés, lényegesebb azonban, hogy a konfliktusra természetes módon rávetül az éppen folyó közjogi perek árnya – lásd az 1097., 1098. sz. jegyzeteket; 7.3.2. Közjáték: a vallatóparancs.

¹³³¹ 12.4.2. Testi gesztusok.

¹³³² Lásd a 793. sz. jegyzetet: 8.4.2. Üzleti tisztesség.

¹³³³ A város felkéri Károlyi Györgyöt, vállaljon kezességet a Bécsben felvenni kívánt, a kamattörlesztést szolgáló hitelükre. Bártfay pártolja a szentesi tanács tagjait, átérzi kilátástalan helyzetüket, de ezt kockázatosnak tartja, és mint a Károlyi-ház tisztviselője, elutasítja: 4.2.2. Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838).

¹³³⁴ Végh Ignác nádori ítélőmester, Kossuth perében is előadó, referens.

¹³³⁵ Lásd az 1317. sz. jegyzetet!

szíves vala irántam. Estve színházba menék. Kellemetlen hideg idő volt, múlt éjjel olly hideg, hogy a' téli ablak közt egy palacz bor jéggá fagyott. Csillagatlan.

17d; vasárnap. – Öltözködés 's reggeli után összeccsinálám a' pakétát, 's irtam még hamarjában néhány sort P[auliná]..mnak. Egy szegedi kereskedő életvásárlás végett fordult meg nálam; más napra rendeltem. – Az ellenőri hivatalban valék déli harangozás utánig. Ott fölkeresett Frivaldszky, 's jelenté, hogy a' 20 ezer pengő ft, mellyel a' Grófot kínálták, de mellyet 6 percentre Ö N[agysá]ga fölvenni nem akar, 5%re is ide adják. – Ebéden Bányi. Muki Österreicheréknél. Délután olvastam, később irtam. Volt nálam az orvososság hordó.¹³³⁶ Színházba nem menék, mivel egész nap hó esett 's estve felé olvadt. – Kedvetlen komor idő. Csillag nem látszott az égen.

18d; hétfő. – Reggeli végeztével irtam levelet Újhelybe S[usannána]..k, de szüntelen félbenszakasztának. – Első volt a' szegedi zsidó. Voltam a' Grófnál; onnan visszajöven már a' szentesiek itt várokoztak rám; nyomban utánok Schaffer és Frivaldszky. Azután Ivanovics Dr. 's tudja isten ki mindenik. Illy nyugtalanságok közt képzelhetni minő kerseres a' levélírás. Délben irtam Battha Pálnak is. Nálunk ebédelték Bányi, Kelemen, Vörösmarty. – Ebéd után P[auliná]..mnak irtam 's elküldém a' brochet. Sokáig beszéltem Mukival szobámban. Jöttek Waltherék Józsefnapot köszönteni. Én pedig Bajzához menék szinte Józsefnapi üdvözlésre. Ott volt Tóth Lőrincz is. Ott késtem el egész 8 óráig. Színházba nem menék. (A' tegnapi napnál elfeledém megjegyezni, hogy Főherczeg István¹³³⁷ először jelent meg a' magyar színházban, a' Szász-weimári herczeggel, ki a' Nádornál mint vendég van Budán.) – A' hó elolvadván ismét szörnyű lucok van a' városon. – Az idő estve borult, csillagatlan. Ma délután költözött hozzánk Ödön, hogy a' törvényszünet alatt magára hagyatva ne csavarogjon. Az ebédlőbe helyeztették, mert más hely nincs. –

19d; kedd. – Az asszony' névnapja lévén, adtam neki egy arany karszorítót¹³³⁸ és ruhát. Léni valami kosárkát készített neki. Örült mindennek. – Megköszöntém az öreg Hörmann Józsefet. A' Szentesiekkel Ö Nagyságához menék. Azután Frivaldszkyt vezetétem oda. Csak ma mondám meg nőmnek, hogy Paulina és Szerafina számára vásárfiát küldtem, a' mit ő egészen helyeslett, sőt még más ígéretemre is emlékeztete.¹³³⁹ Adtam Radnicsnak pénzt udvari költségre. Hazulról nem távozhatván, Praznovszkynak 's Tántzer Pepinek billétet¹³⁴⁰ küldtem. Holmit végzék. Bányi, Vörösmarty ebéden itt. Bajza is itt volt délelőtt: délután Karácson. – Bár szobámba vonultam, keveset dolgozhaték, mert itt is fölkerestek, Ferdinandyné, Ivanovicsék 's t. – Kétségbeejtő rút nedves idő; eső-hó egyre másra esett, olvadt. Estve színházba menék, mert egész nap nem valék kün az udvarból. Midőn hazajöttem szélvész, fergeteg. T[änzer]. Pepi itt halt; úgy Bányi is. Ebédnél jó kedvünk volt; kedvesink, barátink, ismerősink felől megemlékezénk, közel és távol.¹³⁴¹ –

20d; szerda. – Erős szél fútt egész éjjel; 's reggelre megint hóval fedve minden. Scheffer elhozván a' 20 ezer p.ftot, a' Grófhhoz menék 's áthívtam szobámba. Az eperjesi Fejérváry

¹³³⁶ Orvosi és patikus segéd.

¹³³⁷ István főherceg (1817–1867), József nádor fia, magyarbarát érzelmeiről ismert politikus, sokat tett az 1838-as árvíz okozta károk enyhítéséért. Később, 1843-tól Csehország királyi helytartója, 1847-től Magyarország nádora.

¹³³⁸ Lásd az 1325. sz. jegyzetet!

¹³³⁹ Két mellőt küldött nekik – lásd az 1327. sz. jegyzetet!

¹³⁴⁰ Névjegy, itt: vizitkártya rájegyzett üzenettel, József-napi köszöntéssel.

¹³⁴¹ Bártfayék névnapi ebédjeiről: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

volt nála ígéré, majd engem is meglátogat. Ö N[agysá]ga' jelenlétében vevém által a' pénzt. Ö N[agysá]ga a' V[árme]gye' közgyűlésbe sietett.¹³⁴² Átnéztem a' bécsi számadást Schmidtől, mellyet Burg hozott magával tegnap. Rendbe szedtem a' hivatalos irományokat 's a' határozatokat föltevém. Irtam az Inspectornak Orosházára. Dél tájban kevés szabadabb időm lett. Bányi és Vörösmarty itt ebédlenek. Délután olvastam W[esselényi]. védelméből valamit,¹³⁴³ 's Geschichte der Magyaren Gr[óf]. Mailáth Jánostól,¹³⁴⁴ egész esti félhétig, midőn színházba menék. Az egész nap sáros volt ugyan, mert a' hó olvadt; estve kemény fagy, az ég tiszta, csillagos. Láttam. Nőm a' Grófnétól karpereczet kapott névnapi emlékeztetésül, de csak ma tudta meg.

21d; csütörtök. – Sokkal nyugalmasabban töltém az éjt, sokkal kevesebbet köhögtem. Jókor fölébredvén örömmel tapasztalám, hogy reggeli 5kor már világosodik. Háló szobánk kelet felé állván, gyönyörűn lövellt be az ablakon a' kelő nap' rózsafénye. – mi a' sok komor idő után kellemetes érzést gerjeszte. Eszembe jutott, hogy a' tavasz kezdődik, 's eszembe Göthe' verse: „Wie im Morgenglanze du schön mich anstrahlst, Frühling, Geliebter!”¹³⁴⁵ – Dr. Ivanovics homoep[átiás]. gyógyszerhárczámat küldé el, midőn reggelinél ülénk.¹³⁴⁶ A' Gróf hivatott, mielőtt munkát kezdeték, 's az egész délelőtti időt hol Ö N[agysá]gánál, hol a' levéltárban töltém. Itt pillantám meg ma legelőször Gr[óf]. Károlyi Sándor' saját kezével írt magakorabeli kronikáját.¹³⁴⁷ – Délben Stuller¹³⁴⁸ volt nálam. – Ismét a' Grófhhoz hívtak. Itt volt Szemere is. Ebéden Vörösmarty, Bányi. Ebéd után jött hozzám Abelsberg és Weisz zsidók, az alföldi eladandó életneműek' megtekintésére.¹³⁴⁹ – Elmenetelők után sétálni indulék Bányival és Ödönnel Budára; át is menénk a' hídon de visszatértünk a' levegő csipős lévén, 's a' sár miatt; a' helyett a' dunaparton sétálánk egy ideig. Hazajöven olvastam, mig Stuller az irományokat nem hozá. Estve színházba: velem jött Muki és Ödön. Szép holdfény 's csillag. –

22d; péntek. – Mielőtt munkához fogtam volna, a' Grófnál valék; a' buza eladás iránt tevők kérdést, és Dzwonk[ovszky]. Azután irtam S[chmidnek]. Bécsbe, fölkelvén minden kifizetendő árjegyzékeket, 's kérdéseire válaszolván. Itt volt látogatóban Nyeviczkey; nőm vezette szobámba 's nálam mulatott egész ebédig. Vörösmarty, Bányi ebéden itt valának. Délután Vörösmartyhoz menék, ki előttem új drámáját olvasá föl, mellyen most dolgozik.¹³⁵⁰ Oda jöven Karácson is, együtt hallgattuk a' mennyi kész. Hazajöven nem sokára színházba menék. Nappal az idő változott. Estve borult.

¹³⁴² Előző nap Károlyi vezeti Pest vármegye közgyűlési jegyzőkönyvét – „remekül”, ahogy Széchenyi naplójában olvashatjuk. A vitában kemény hangú felirat születik Wesselényi és Kossuth elítéltetéséről. – A per jogtalan-ságairól többek között Kubinyi Miklós, Szentkirályi Móric, Jósika Miklós, Nyáry Pál, Ráday Gedeon és Széchenyi javaslatára: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

¹³⁴³ Bártfay később is vissza-visszatér a védőirat olvasásához: 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

¹³⁴⁴ Gróf MAJLÁTH János (1786–1855) történetíró. Munkája: *Geschichte der Magyaren*, 1828–1831.

¹³⁴⁵ A *Ganymed* című vers szövege helyesen: „Wie im Morgenglanze / Du rings mich anglühst, / Frühling, Geliebter!”, „Hajnali glóriában / hogy körülizzol / Tavasz, te drága!” (*Ganümedész*) Ford. SZABÓ Lőrinc. (*J. W. Goethe válogatott versei*, ford. SZABÓ Lőrinc, Bp., 1982.)

¹³⁴⁶ Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban.

¹³⁴⁷ Gróf KÁROLYI Sándor (1669–1743) kuruc tábornok, a szatmári béke aláírójának emlékirata. *Magam életének s az alatt történt állapotoknak emlékezetes folyási*, ML Károlyi Levéltára, a jegyzeteket írta SZALAY László, Pest, 1866.

¹³⁴⁸ Stuller Ferenc (1874) ügyvéd, a liberális ellenzék tagja, a Kisdédóvó Egyesület titkára, 1848–49-ben a Honvédelmi Bizottmány titkára lesz.

¹³⁴⁹ Az eladásra kínált gabona megtekintésére a köztelekre: 8.4.1. A szerződéskötés menete.

¹³⁵⁰ *Az áldozat* (VÖM 10. köt., 710.).

23d; szombat. – Mindjárt reggel írni kezdék. Volt nálam Abelsberg, de az életekért¹³⁵¹ nem ígérte meg a' kiszabott árt. – Hozzám jövének a' Szentesiek (Boros és Basa) folyamodó-levelükkel; én egyenesen a' Grofhoz utasítam őket.¹³⁵² Folytatám az írást. Délután Ö N[agysá]ga és Tabódy jövének hozzám a' Szentesieknek adandó hátrás végett értekezni. – Itt ebédelt Nyeviczkey, Bányi, Vörösmarty. Ebéd után ismét írtam egy ideig. Azután Budára mentem Bányival. Onnan visszatérve itt találám Szabó László Vásárhelyi ügyészt, kivel Goszt[onyi]. Lóri állapotjáról és Sándor öcsémről szoltottam,¹³⁵³ míg színházba nem menék,¹³⁵⁴ hova Bányi is vélem jött. – Ma délelőtt nagy szél volt 's jég esett. Estve holdvilágos de borult.

24d; vasárnap. – Virágvasárnap. Nőm 's Léni jókorabb menének templomba, nélkülök reggeliztünk. Véletlenül P[aulina].. levele jutott kezembe Mart[ius]. 13ról nőmhez. – Sajnálom hogy elolvastam – de talán jó hogy tartalmát tudom. – Ich werde mich gänzlich umändern¹³⁵⁵ – szeretném ennek valódi értelmét tudni; – a' hozzám legutóbb üntézt néhány sor is hasonló szellemet nyilvánít: – majd megmutatja az idő előbb-később gyanításom helyes e? Nekem úgy látszik egy idő óta Muki is titkolódik előttem 's magába vonult. Semmi. – Majd kifejlik talán minden. Ha magamra maradok, isten neki! Vagy talán K[arlovsky].. miatt történik minden 's csak azért hogy a' faggatások ellen nyugalmat szerezzen magának? Lehet. De azon esetben megérdemlettem volna egy kis előre intést. Akkor gondolatban sem volnék igazságtalan senki iránt, 's érteném mind magamat mind az ő magaviseletét.¹³⁵⁶ Volt nálam Abelsberg, de megalkudni nem tudunk. Irtam Olsavszkynak figyelmeztetésül az élet eladás' tárgyában. Jöttek azután a' Szentesiek, kiknek a' hátrást átadám. Utánok Koller. És Tasner; de mivel sietnem kellett az ellenőri hivatalba, elkisért 's ott végeztük a' végzendőket. Helmeczy mondá, hogy szegény Ézsaiás ideglázós.¹³⁵⁷ – Hazajövének keveset irtam ebédig. Bányi, Vörösmarty itt ebédelték. Délután megint írtam keveset, annakutána Tschuggmal csoda bábgepelyeit¹³⁵⁸ nézém meg Vörösmartyval a' hétválasztónál.¹³⁵⁹ A' productio, valóban bámulatos, 's megmagyarázhatatlan, hogyan tud fabábu kötélen olly mozgásokat, fordulatokat, bukfcenzeket csinálni, mint nem a' legügyesb kötéltánczoló is, kit valaha láttam; azt hinné az ember, hogy annak a' kicsiny faportékának élete 's értelme van. Ez tartott 6 óra utánig. Ekkor fölmenénk a' dunaparton sétálva a' Börséig, onnan hazajövének 7 órai harangozásokor szép holdvilágnál, 's miután keveset gyertya mellett írtam, a' jelen sorokat jegyezgetém. – Délig az idő nem egészen tiszta ugyan, de nem is kellemetlen; délután pedig és estve lanyha volt 's érezteté a' tavaszodást. Kinéztem szobám' ablakán 's látám a' polarist. Mozdulatlan.¹³⁶⁰

25d; hétfő. – Tegnap estve már meglévén irva főlebbi soraim, nem jegyezhetém azokhoz, hogy estve félkilenczkor Gosztonyi Miklós, Wesselényi pörének elhíresült előadója,

¹³⁵¹ Gabonanemű – lásd az 1338. sz. jegyzetet!

¹³⁵² Lásd az 1324. sz. jegyzetet!

¹³⁵³ Testvére hivataláról lemondva feleségül veszi barátja özvegyét.

¹³⁵⁴ KATONA JÓZSEF *Bánk bánjának* bemutatója; Széchenyi naplójából: „Bánk bán. – Felfoghatatlan, hogy a kormány hogy engedhet ilyen esztelenséget játszani. – Rossz, veszedelmes tendencia.” OLTVÁNYI 2002, 790; 2.2. A következtetések módszereiről.

¹³⁵⁵ 'Egészen meg fogok változni.'

¹³⁵⁶ 11.3.7. Szakítás – lásd az 1322., 1328. sz. jegyzeteket!

¹³⁵⁷ Tífusz (hagymáz) magas lázzal járó, idegrendszeri tüneteket okozó, fertőző betegség.

¹³⁵⁸ Cirkuszi marionett-előadás.

¹³⁵⁹ Lásd a 484. sz. jegyzetet!

¹³⁶⁰ Lásd az 5., 471. sz. jegyzeteket!

hozzám robbant a' szobába midőn feleségemmel beszélgeték, 's nagy fontossággal tudtomra adá, hogy Gróf Károlyi György főispáni Helytartó Csongrádban – már itt van erről a' Praesidialis.¹³⁶¹ – Én a' dolgot már három hét előtt tudtam – 's a' Gróf úgy közlé velem mint bizonyost, és hogy mind az installatioi¹³⁶² költségről mind pedig a' köszöntő beszédekről gondoskodni kell. – Ma reggel a' Grófhhoz menvén, csak ugyan Gr[óf]. Mailáth Antal alcancellar praesid[ialis]. levelét¹³⁶³ (latin nyelven irottat) adá kezembe elolvasás végett, 's kijelenté, hogy húsvét után Bécsbe menend. E' szerint tehát nem kell köszönő választ írni rá, mondám. – Én azután Gr[óf]. Széchenyi Istvánhoz menék, de sem őt nem találám hon, bár tegnap azt jelenté hogy 10 óráig elvár, sem Tasnert, bár lakásán is, a' Casinoban is keresém. Azzal hazajövék. Gyönyörű, tiszta, meleg tavaszi nap volt, 's hazajöttömig megizzadtam. – Oda menet az utcán találkozáam Kelemennel is, ki derült arcczal mondá, hogy Deák megérkezett Bécsből (a' tegnapi gőzhajóval), 's azon biztos ígéretet hozá, hogy Wesselényinek kétségen kívül meg fog engedtetni a' Gräffenbergbe mehetés 6 hónapi időre.¹³⁶⁴ – Azt is hallám, nem tudom kitől, hogy az Országgyűlés Junius 2kára van határozva,¹³⁶⁵ 's hogy Gosztonyi Miklós Referendarius¹³⁶⁶ lett a' Magy[ar]. Ud[vari]. Cancellarián; tehát hihetőn e' hir tevő őt olly nagyon közlékenynyé tegnap. – Délig a' remélhető jövedelmeket számítgattam, miközben Tasner, Boros, és a' színező volt nálam, kit ki is fizettem. Ebéden Karácson, Bányi, Vörösmarty. – Délután sétálni menék Bányival a' Kalvária¹³⁶⁷ felé, onnan a' Rochus¹³⁶⁸ mellett haza, 's ismét dolgoztam egész sötétig. Ekkor újra kifordultam 's az utcán találkozáam Bajzával és Vörösmartyval, vagy félóráig együtt sétáltunk a' szép holdfénynél. Itthon azután írószobámban csendes gondolkodtam sötétben vacsoráig, mivel egy hétig a' színház zárva. Estve T[änzer]. Lilla volt nálunk. * Láttam több izben.

26d; kedd. – Felhős, komor nap volt. Irtam. Megfordult nálam Weisz. Később Tasner, Waltherr 's ezek jó hosszan mulatának nálam. Átmenék Gróf Lajoshoz, 's szólottam körülmenyesen a' pénzben tapasztalt hiányról.¹³⁶⁹ Voltam a' levéltárban is. Bányi, Vörösmarty itt ebédelték. Délután irtam egész 6ig. Ekkor sétálni indulék: de az eső miatt nem mehettam, 's Vörösmartyhoz tértem be. Ott volt Bajza is; dohányozva beszélgettünk; félnyolczkor hazajöttem. Itt találám Reviczkyt és B[áró]. 'Sennyey Málit, de kik épen

¹³⁶¹ Hivatalos utasítás, végzés. Széchenyi naplójából: „Hivatalosan is megjött, hogy Károlyi György adminisztrátor Csongrádban.” OLTVÁNYI 791; Károlyi az első, aki az ellenzék soraiból kormányzati pozíciót vállalt, hisz benne, hogy kész a reformokra, és a kormány tekintélyét veszélyeztető jogvédő harc mérséklését kívánja: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

¹³⁶² A főispáni beiktatás. Bártfay írja Károlyi György beszédeit: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

¹³⁶³ Hivatalos utasítás, rendelkezés. Bártfay nem kommentálja a hírt: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében.

¹³⁶⁴ A Pestre érkező Deák jó hírt hoz: Wesselényi mehet Gräffenbergbe. Az erről szóló döntés március 24-én érkezik meg a nádorhoz: 5.11. A gräffenbergi utazásig (1839. febr. 9. – ápr. 14.).

¹³⁶⁵ A király már 1839 elején javaslatot kért az országbírótól, hogyan lehetne úgy összehívni az országgyűlést, hogy az ő indítványai (például a gazdaságilag gyengélkedő Ausztriának nélkülözhetetlen adó megszavazása, az újoncmegajánlás), és ne a magyar sérelmek legyenek az országgyűlés tárgyai. Javaslatokat vár arra vonatkozóan, hogyan kellene az ellenzéki követek mozgásterét szűkíteni, a kerületi ülések egyre nagyobb súlyát és nyilvánosságát csökkenteni, a városi és egyházi követek szavazatait megtartani a kormányoldalon és megzabolázni az ifúságot. A kormány a nádor április 28-i ajánlása ellenére június másodikára tűzi ki a megnyitást: 6.1. Az 1839/40-es országgyűlés (1839. jún. – 1840. ápr.).

¹³⁶⁶ Kancelláriai főtisztviselővé, tanácsossá nevezték ki.

¹³⁶⁷ A mai Kálvária téren állt a józsefvárosi régi barokk kálváriakápolna kerek alaprajzú épülete.

¹³⁶⁸ Lásd a 835. sz. jegyzetet!

¹³⁶⁹ Lásd a 342. sz. jegyzetet!

akkor készülöben valának elmenni. – Délután Kelemen beszélé, hogy ma Deák a' Nádornál volt, engedelmet kérve Wesselényihez bemehetni: a' Főherczeg azt mondá, hogy ez nem tőle függ, hanem a' Commandirozótul (Bárá Lederer);¹³⁷⁰ Deák tehát ahhoz ment, 's az holnapra rendelé az időt az összejövetelre. – Mondá azt is neki, hogy itt van már az engedelem Gräfenbergre, hová egy katonatiszt követendi, de csak odáig, azután becsület szavánál fogva magára lenne hagyatva W[esselényi].¹³⁷¹ – Estve borult az ég 's csillagtalán. Muki folyvást elzárt 's néma.¹³⁷²

27d; szerda. – Irtam. Voltam a' levéltárban 's átvevém az 1794diki irományokat térítvény¹³⁷³ mellett. Azután a' Grófhöz menék: szóltunk a' remélhető bevételek 's kiadások felől, melyeken Ö N[agysá]ga megnyugodni látszott; továbbá S[icravski]. Leó' állapotja iránt, és az eltévedt Gr[óf]. Lajosféle pénzről. Elolvasám a' levéltárból átvett irományokat 's egy részben jegyzéseket tevék. Bányi Vörösmarty nálunk ebédelték. Ebéd után sétálni menék Vörösmartyval az épülő Muzeumhoz, melyen sok ember dolgozik.¹³⁷⁴ Onnan szállására; egy ideig beszélgettünk dohányozva; 5 óra után sétáltunk a' városon Szontagh 's Vásárhelyivel is, kikkel a' bálvány utcában találkoztunk. Estve jövék haza. J[oze]fina. átadá az újhelyi levelet olvasni, és azt, melyet P[aulina]. nekem írt. – Muki-val beszédem volt: engedelmet kért tőlem maga viselete miatt; megmondtam neki, hogy igenis nehezteltem rá, és miért; de egyszersmind megbocsáték, mert ígéré, máskor nem fog titkolódzni. – G[oszt]onyi. Sándor jött Vácra egy napra. – Adtam kölcsön Bányinak 20 pengő ftot. Ma szép nap volt. Estve szép holdvilág. Ismét elfogott a' fejfájás. – J[oze]fina. 's L[éni]. gyóntak.

28d; csütörtök. – Bányi jókor elmene gőzhajón Pozsony felé, onnan Sopronyón által Károlyvárra utazandó. Az asszonyok áldoztak. Folytatám az írást. Tabódy jöve hozzám. Hálát adok istennek, hogy az ő gondolkodása nem az enyém.¹³⁷⁵ Dzwonk[ovszky]. jelenté, hogy Leó¹³⁷⁶ itt van. Elküldém a' Grófhöz. Délben itt volt Szemere; sok jót beszélt literaturai 's aesthetikai tekintetben.¹³⁷⁷ Radnics visszahozta Budáról a' 36 ftot pengőben 's visszaadá a' Verlags Quittungot.¹³⁷⁸ Délután Kuncwalder vala nálam, 's fizetett 7,180 pen.ftot timsó 's hamuzsir áraban. Ugy nyilatkozott, hogy J[oze]fina. 200 p.ftját elfogadja kamatra.¹³⁷⁹ – Utána Grünschnek jött 's megvizsgálá a' szentesi pénzt és számadási naplót. 6 óra tájban kísértáltam Mukival és Ödönnel egész a' leégett házakig, 's csak 7 óra után jövének haza szép holdvilágnál. Nőm 's Léni Gr[óf]. Csákyánál ebédelték. G[oszt]onyi. Sándor visszament Vácra délután. – Fejfájásom folyvást zaklatott, 's lefekvés előtt lábvízvet vettem. Arról gondolkodtam, válaszoljak e a' tegnap vett levélre; de jobbnak

¹³⁷⁰ Bárá Lederer Ignác [Ignaz Ludwig Freiherr von] (1769–1849) lovassági tábornok. 1833–1848 között magyarországi főhadparancsnok volt.

¹³⁷¹ Március 27-én hivatalosan is közlik a fogollyal, fél éves haladékot kap, ami nem számít bele a büntetés letöltésébe. Időközben a titkosrendőrség is megtette a Wesselényi gräffenbergi megfigyeléséhez szükséges intézkedéseket, ügyelve a magyarországi kapcsolatrendszerrel való elszigetelésre: 5.11. A gräffenbergi utazásig (1839. febr. 9. – ápr. 14.).

¹³⁷² Lásd az 1328. sz. jegyzetet!

¹³⁷³ Átvételi elismervény.

¹³⁷⁴ 9.3. Nyilvános- és magánterek (9.3.4. Séták a belvárosban).

¹³⁷⁵ Lásd az 1046. sz. jegyzetet!

¹³⁷⁶ Sicravsky Leo – lásd a 789. sz. jegyzetet!

¹³⁷⁷ Szemerével folytatott beszélgetéseikről: 8.3.2. Kölcsön és Szemere; 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban.

¹³⁷⁸ Pénzbefizetést, küldést igazoló utalvány.

¹³⁷⁹ Bártfayék pénzügyeiről: 10.1. A lakás.

találom addig nem írni, míg az ígért bővebb felelet nem jön; ha pedig sokáig maradna el, irok husvét után. Minek adjak okot valamely félreértésre? – Sajnálom kell azt is, mi eddig jött közben. – Volt, volt idő, mikor engem még olyanban is megértett, melly másnak bántón hangzott. De semmi! majd elvonulnak talán a' borulatok – 's lehet még tiszta vidám fény.¹³⁸⁰ –

29d; péntek. – Reggel Ö N[agysá]gánál valék Jákóval. Szóba jöttek a' készítendő beszédek. Fölosztattak. Így is jól van.¹³⁸¹ – Azután Gróf Lajosnál érteztünk ismét Bökény 's a' szentesi legelői illetmény¹³⁸² felosztása tárgyában. – Meg ajánlottam Gr[óf]. Gy[örgy]ne].k a' pótlást, de mellyet nem fogadott el.¹³⁸³ Azután Kollerrel beszéltem sokáig. – Irtam Vásárhelyre Szabó Lászlónak. Senki sem volt ma nálunk ebédén – a' mi csuda! – Délután Szemere jött hozzám, 's miután a' buzakereskedőt eligazítottam, együtt menénk a' templomokba, velünk jöven Muki és Ödön. – Olly nagy volt a' néptolongás, hogy az Universitas- Apáczá- és Servita-templomba nem férkezhettünk, 's voltunk a' városi fő- a' Piarista, – Therezia városi – Rókus- és Ferencziek' templomában.¹³⁸⁴ 6 óra után hazajöven, Boros szólott be hozzám és egész esti 8ig vala nálam. Ekkor Olsavszkynak írtam Oros-házára, 's ezt végezvén, a' jelen sorokat jegyzém össze. – Reggel esős volt, de csak hamar kiderült és szelíd meleg nap volt; a' kert' pázsitja szépen zöldül már. Estve szép hold világít oda künn. – Mult éjjel egy zsidó család majd egészen elfult a' szobákban elterjedt széngőz miatt. A' főző leány, 's a' háznép két gyermeke valóban meg is halt; egy idősebb leányok, szobaleány 's még nem tudom ki kevés reménységet nyújtottak a' megmaradásra; az öregek (apa-anya) egészen elkülönözött szobákban hálván, minden veszedelmen kívül voltak. – Szomorú eset! –

30d; szombat. – Elvivém a' leveleket mindjárt a' reggeli után Ö N[agysá]gához 's közlém azokat; megnyugodott azon a' mit irtam. Volt nálam Láng.¹³⁸⁵ átadék neki egy rakás könyvet bekötés végett. – Onnan kijöven a' teremben Markost találtam és Heinrich kapitányt. Azután földatam a' leveleket postára. 'S irtam N[agy]károlyba. Volt nálam a' pinter 's birka osztályozó. Jósának adtam 2 ezer pengőt udvari fizetésekre. Ebédén vendégünk vala: Deák Ferencz, ki tegnap nőmmel találkoztván maga kínálkozott, mert holnap Gr[óf]. Széchenyi Istvánhoz hivatalos és holnap után elutazik; továbbá Bajza, Vörösmarty, Kelemen. Ebéd után beszélgeténk. Kedves, igazán okos és tanult ember, nagy férfiú Deák. Szeretni kell őt és tisztelni. Olly világos, tartalmas, folyó előadást még alig tapasztaltam könnyűséggel 's mérseklettel párosulva. Valóban nagyra becsülöm őt, 's igen örvendek, hogy ma, talán már harmadszor ebédelvén szegény asztalomnál, alkalmam lehete őt még közelebb ismerni.¹³⁸⁶ – Azután a' kertésznek adtam pénzt Bécsbe

¹³⁸⁰ Lásd a 756. sz. jegyzetet!

¹³⁸¹ A főispáni beiktatásra készítendő beszédek megírásának nagy a presztízse az alkalmazottak között: 4.2.3. Károlyi congrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841); 4.3. A gróf titkára: alárendelés és egymásra utaltság.

¹³⁸² Járandóság, kifizetendő pénzösszeg – lásd az 1004. sz. jegyzetet!

¹³⁸³ Bártfay az eltűnt összeget a sajátjából pótolná ki. – Lásd az 1302. jegyzetet!

¹³⁸⁴ A húsvéti ünnep alkalmából keresik fel a templomokat.

¹³⁸⁵ Lang könyvkötő. Ő tisztítja Bártfay képeit, műszereit, az áradáskor elázott metszeteit, ő köti az Akadémia tájszótárát.

¹³⁸⁶ Bártfay Deák közéleti tevékenységét, gyakorlatias, ellenzéki szellemiségű, de kompromisszumkész magatartását tartotta a maga számára is példaértékűnek. Ő Vörösmarty egyik legbensőbb barátja is. A pesti közélet nagy figyelemmel kísérte bécsi tevékenységét: fogadásokra és vacsorákra jár ott. Többek között a király, Lajos főherceg és Metternich és Kolowrat is fogadja. Tárgyalásainak célja a kormánykörök megnyugtató volt: annak bizonyítása, hogy Magyarországon nincsenek tikos, forradalmi és a birodalomtól való elszaka-

utazásra. Vörösmartyhoz menék 's azután vele a' kereszt utczába.¹³⁸⁷ Félnyolczkor jövék haza, holdvilágnál, de * nem láthattam. Délben a' Gróf szobámba is betért magával hozván B[áró]. Vay Mikl[ós]. iratát – Ma délután temeték el szegény Ezsiást, ki ősz óta Helmezy-nél lakott ismét, 's most 18 napi idegláz után tegnap reggel harmadfélkor meghalálozott élte 30dik évében. Becsületes, tudományszerető fiatal férfiú volt. Szívből sajnálom.¹³⁸⁸

31d; vasárnap. – Husvét napja. Irtam, számoltam. Föltevém a' Hüppmann szakács' pensionáltatását;¹³⁸⁹ de a' Gróf, midőn hozzá 10 óra tájban fölmenék, már nem vala itt-hon: Budára mene a' Főherceghez. Voltam az ellenőri hivatalban: 12kor templomban a' Ferenczieknél. Az almanach-társasági részvényt (10 p. ftot) lefizetém Lukács' kezé-be.¹³⁹⁰ Kelemen és Dzwonkovszki nálunk ebédeltek. – Délután jegyzéseket tevék Bécsbe 's össze csináltam a' 20 ezer pengőt, melyet Ö N[agysá]ga viend magával holnap Bécsbe utazandó. Meglátogatott a' fiatal Flekl, ki Győrött tanúl. Estve felé, szobámban mozogva, sokat gondoltam P[auliná]..ra. – Hangverseny adatott a' színházban, melyre az asszonyok, Ödön és Muki is eljövének. Hideg volt egész nap, sőt délelőtt havazott is. Hazajövet a' színházbol tiszta holdfény 's csillagos ég. Láttam szabadban is, szobám' ablakából is a' polarist, mivel köd sem volt. – Tavalý illyenkor az árviztől megmaradt holmit szárítottuk, szedgettük össze; husvét később esett. – Két év előtt pedig Mart. 26kán. Mind az nap, mind pedig 31kén # – de ő ezekről, mint legutóbbi levelei sejtetik, alig fogott – talán alig akar – emlékezni. Megmutatja a' következő. Az én nézeteim, gondolkozásom, szándékom ugyan azok, csak hogy erősebbek.¹³⁹¹ –

dást célul tűző társaságok. Tapintatos, amnesztiát adó leiratot remél, és bízik benne, hogy mindkét fél érdeke a feszültség oldása, az engedékenység. Úgy reméli, hogy az 1839/40-es országgyűlés előtt a kormányzat lépés-kényszerben van, így kompromisszumkészebb lesz az élesedő keleti kérdés miatt. Másrészt szeretne konszolidált képet mutatni az országról a külföldnek. (Érdekesség, hogy Bártfay Lászlóné hagyatékából kerül a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményébe Barabás Miklós 1841-es kiváló Deák-portréja, a következő napon, március 31-én kelt Deák Ferenc bejegyzése Bártfay Lászlóné emlékkönyvébe.) – 8.1. A társas élet keretei; 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban; 6.3.6. A vita után.

¹³⁸⁷ A mai Veres Pálné utca Papnövelde utca felé eső része.

¹³⁸⁸ Tífuszban halt meg – lásd az 1357. sz. jegyzetet!

¹³⁸⁹ Lásd az 1059. sz. jegyzetet!

¹³⁹⁰ Bártfay tagságáról lásd az 1070. sz. jegyzetet!

¹³⁹¹ Lásd az 50., 994., 1328. sz. jegyzetet!

1839. ÁPRILIS

[Hetekig tartó, hosszú halogatás után Wesselényi katonai kísérettel elindul Prieznitz gräffenbergi vízgőgyintézetébe. Bártfay áldást kér barátjára, hogy megmeneküljön a vakságtól. Biztos benne, hogy adott szavát mindenkor megtartja, csodálja tehetségét és szívósságát, szilárd és rendületlen jelleme példa számára. Csak a józan ész tartja vissza, hogy ne próbálja legalább távolról látni az induláskor.

A kormányzat az országgyűlést személyi változásokkal készíti elő, ezek közé tartozik Károlyi csongrádi kinevezése. Bártfay naplójában nem kommentálja a lépést, sem a követutasításokat kidolgozó megyegyűlést, ahol Károlyi a mérsékelt konzervatívok vezérének, Dessewffy Aurélnak a javaslatát támogatja. Beszédeket készít elő, távollétében rendez a gróf íróasztalát, hivatalos ügyeit intézi. Örül, hogy a tizenegy beszédfogalmazvány tartalma és szerkezete elnyeri Károlyi tetszését, s bosszankodik, hogy a döntő, politikai hitvallását megfogalmazó szónoki fellépést nem vele íratja.

Negyedévi bérletet vált a színházba, megszerzi és lemásoltatja Raupachnak azt a melodramáját, amely, úgy hiszi, nagy élmény lehetne Paulinának. Egyre hűvösebb levelek érkeznek, majd a lány bejelenti házasságkötési szándékát és azt, hogy férjével Pestre költözik. Bártfayt felkavarja a hír, életrendje felborul. E zaklatott napokban a napló szakadozottá válik. Magányos, céltalan kóborlásokról számol be, fizikai rosszulletek váltogatják egymást a lelki gyötrődésekkel: szívszorulás, légszomj, gyengeség kerülgeti, majd hidegrázástól, láztól szenved, ágyba kényszerül. Súlyosbítja csalódását, hogy világossá válik, Jozefina tevékeny részese a fordulatnak.

Mintegy tíz nap elteltével képes újra dolgozni, írni. Rezignáltan, de erős akarattal kényszeríti magát munkára, szórakozásra. Ünneplő, magyar díszruhát rendel a beiktatási ünnepségre Kostyál Ádámnál, a neves szabómesternél. Hallgatja a fiatalok házizenélését, Muki zongorázik, Ödön hegedül. Megnézi a grófi üvegházban nyíló kaméliákat.

A herculaneumi ásatásokból származó római márványasztalra alkuszik a gróf nevében, megismerkedik Heinrich Koch építész gyakornokával, Ybl Miklóssal.

Tartós fejfájás gyötri, amit a nyák felgyűlésének tulajdonít szervezetében. Újra kezdi a teljes test hideg vizes lemosásával járó kúrát, amellyel az ellenállóképességét igyekszik növelni.

Hideg van, még mindig gyakran fehér a város, gyakran hófergeteg kerekedik.]

Április.

1^{én}; hétfő. – Mivel a' Gróf ma Bécsbe elutazandó volt, korábban menék hozzá. Átadék neki 20 ezer pengő ftot, 's jegyzéket egyről másról. Miután összekészült Ö N[agysá]ga, a' kertbe mentünk 's ott beszélgetünk, ott olvasók B[áró]. Vay Mikl[ós]. besz[édének]. szerkezetét, melyet kiigazíték, Ö N[agysá]ga pedig magával vitt.¹³⁹² Elutazott 12 óra

¹³⁹² Lásd a március 30-i bejegyzést! – Bárá Vay Miklós (1802–1894) Zemplén vármegye alispánja és követe az 1825/27-ös és az 1830-as országgyűlésen. 1832-től Borsod megye főispáni helytartója, az Akadémia igazgatótanácsának tagja. A Királyi Tábla bírja Wesselényi perében. Mint volt barátja, hevesen érvel büntetlensége mellett. Bártfay értesülései szerint Wesselényi felmentésére, valójában egy év börtönre szavaz – lásd az 1121., 1132. sz. jegyzeteket!

után délben. Gr[óf]. Lajos is Gr[óf]. Szapáryval.¹³⁹³ Ekkor Deák Ferenczhez rándulék, de őt nem találva hon, billétemet¹³⁹⁴ hagytam legényénél, ki akkor kötözteté föl a' párnaszakot¹³⁹⁵ az elutazásra. Nálunk ebédelt Vörösmarty. Vele menék délután sétálni. Néz-tük a' pesti dunaparttól a' Gellért hegyen hangyaként hemzsegő sok népet.¹³⁹⁶ Melegen sütvén a' nap (noha az árnyékban csipős hideg volt) majdnem a' szigetig sétáltunk föl mindenütt a' dunaparton, 's azután vissza a' szél 's bálvány utcán. Itthon azután keveset olvastam, míg színházba menék, hol a' most beállott évnegyedre ismét belépti jegyet bérlettem. Haza jövőmben látam a' kelő holdat. *.

2d; kedd. – Holmi apróságok' végzése és Radnicscsal tett számolás után 10 óra tájban Vörösmartyhoz szólék be. Ott találám Stettner Gyurit és Bajzát. Vagy félórátig ezekkel beszélgetvén a' városra menék dolgom után, jelesen a' bálvány utcába is.¹³⁹⁷ A' bécsi utcában Wagnerrel találkozám, ki még Münchenből nem kapá meg a' képeket.¹³⁹⁸ Haza-jövé, Jósával számoltam délben 's délután. Ebéden csak magunk valánk. Már délelőtt, midőn a' városon jártam, hó kezdett szállongani: délután valóságos fürgeteggé vált az idő. 4 óra tájban Kelemen jöve hozzám, kivel végeztem a' Grófoktul B[áró]. Wesselényi' részére kölcsön vett 5 ezer pengő ft iránt, 's a' pénzt által is adtam neki.¹³⁹⁹ Mint monda holnap indul haza. B[áró]. Wess[elényi]. ma reggel 9–10 óra körül utazott Gräffenbergbe, maga kocsián ugyan, de egy Katona Tiszt' kíséretében ki őt, mint hallik, ott letevén, adott becsület-szavánál fogva magára hagyja. Azonban W[esselényi].. magával vivé azon strázsamestert is, ki neki itt Budán fogsága alatt olvasni szokott, hónaponkénti 20 pengő ft fizetés mellett; 's elvivé inását is, a' hú Jánost. Beszélé Kelemen, de mások is, hogy Wesselenyit nagyon földérite annak tudása, hogy felsőbb engedelemnél fogva Gräffenbergbe mehet, – 's hogy nyugtalanul várta az elindulhatást. – Ugyan hogy is ne! – Hiszen ez úgyszólván utósó próbája szemei 's egészsége megtarthatásának. – Azonfelül mióta 1835nek tavaszán pör alá vétetett; mindenfelől csak nyomatást, csak sülyedést érzett, 's még barátinak egy részétől is idegenkedést kelle tapasztalnia: most először láthatja, hogy nem kell vesznie. Valóban, ha a' Kormány' urai, kik neki e' kedvezést nyújtották 's kieszközlék, az ő érzése 's gondolkozása módját kellőképen ismernék 's azt saját meggyőződésök nem pedig ellenséges bal értesítések szerint méltányolni tudnák: nincs benne kétségem, egészen másképp tekintenék e' ritka tehetségű, nagy lelkű férfiút. – Character pedig annyi van benne, szilárd és rendületlen, hogy közel jár a' megátalkodottsághoz, pedig nem az, mert győző okoknak mindig enged, – de csak ezeknek is, 's ha valódiak, helyesek. – Kezességet mernék érte vállalni, életre-halálra, ha valamire szavát adja, azt szentül meg is tartja. Tehát meg fogja a' föltételeket is, mik mellett Gräffenbergi mulatása meg van engedve. – Ő ugyan nem szokik el, ha Amerikába bocsátották volna is el. – Néhány nap előtt azon gondolat fordult meg fejemben, hogy elutazása' napján, valamivel jókorabb Vörösvárig¹⁴⁰⁰ megyek Fiakeren, 's ott, ha nem szólhatok is vele, látha-

¹³⁹³ Lásd a 218. sz. jegyzetet!

¹³⁹⁴ Lásd az 1340. jegyzetet!

¹³⁹⁵ Szalmafonatos, kapcsolatok rögzíthető kocsikulcs.

¹³⁹⁶ 9.3.5. A városi ember és a természet.

¹³⁹⁷ A mai Október 6-a utca, egy nyilvánosházat látogat itt Bárfay: 12.2.2. Utcai vagy házi prostitúció, nemi betegségek.

¹³⁹⁸ Lásd az 1063. sz. jegyzetet!

¹³⁹⁹ Lásd az 1107., 1167. sz. jegyzeteket!

¹⁴⁰⁰ Ma: Pilisvörösvár.

tom legalább, míg posta lovakat vált; de mások úgy találák, hogy még ez is árthatna neki jobb tehát az érzelmét fölállozni az okosságának. – Vezesse 's vigasztalja a' jó isten és önérzete.¹⁴⁰¹ – Egész délután úgy havazott, mint csak tél' közepén. Irtam, olvastam, míg színházba menék hófürgetegben. A' játék alatt majd orra buktam álomosságom miatt. Borult vala az ég 's csillagtalán, midőn hazajövék. –

3d; szerda. – Úgy látszott reggel, midőn kitekinték, mintha Dec. vagy Január hónap volna: minden, minden hóval borítva; még akkor is havazott 's hihetőn egész éjjel, mert a' hó egy arasznyinál magasbban feküdt a' földön 's háztetőkön. Délig irtam, olvastam. – Ebéden senki sem volt itt. Kiadám délben a' Grófné gyémánt ékszereit, melyek nyár óta nálam valának letéve; nőm vitte 's adta által.¹⁴⁰² Délután Radnicsra bíztam holmit. Olvasás közben az álom elnyomott. Estve felé Stettner látogatott meg; később Sárváry; mindhárman együtt menék színházba. Hanem ekkor már igen nagy sár és lucok volt: mert noha délelőtt is havazott, de déltájban olvadni kezdett. Estve az ég borult, 's természetesen csillag nem volt látható.

4d; csütörtök. – Reggeltől délig irtam, dolgoztam. E' közben Ivanovics Dr. volt nálam, és Vörös, hozván Kelemen levelét. Magunk ebédlénk. Esett a' hó és olvadt. Kifizetém Mátyásnak a' 2 öl fa árát, 's egyébiránt minden tartozásomat. Délután olvastam irtam. Estve színházba menék nagy lucokban. Az ég egész nap úgy estve is borult. –

5d; péntek. – Újra elkezdém a' mosást egész testben, melyet Januariusban a' köhögés miatt félben hagytam. Elküldém Jósát számolni Praznovszkyhoz. Radnics volt nálam panasszal a' Grófné inasa ellen; de lecsillapítám, mert az egész dolog haszontalanság. Mühr Ferencz számtartónak átadám a' 15 ezer pengőt Gr[óf]. István' számára. Irtam. Pap Endre elhozá a' Királyleány című drámát kéziratban.¹⁴⁰³ Ebéden senki sem volt. Megfizettem a' Dalhon 1. fü. árát.¹⁴⁰⁴ Délután olvastam a' kéziratot. Vörösmarty bort küldött. Wagner pedig a' képeket küldé embere által.¹⁴⁰⁵ A' sok félbenszakasztás miatt nem dolgozhattam, 's végre is el kell majd zárkoznom.¹⁴⁰⁶ Nap alatt több ízben havazott. János, Wesselényi' inasa, csudálkozásomra belépven szobámba, monda, hogy hétfő óta még mindég itt vannak, mert valami parancsolat váratik Bécsből, nem tudni a' kíséző katonatiszt, az út, az utazás' módja, vagy mi? iránt; a' kocsin van azóta pakolva minden, 's W[esselényi]. három éjjel már csak pusztá matrácson aludt, mert mihelyt a' várt válasz érkezik, indulnak.¹⁴⁰⁷ Az ég tisztulni kezdett, még mielőtt színházba menék; hazajöttemkor pedig a' csillagok tisztán tündököltek, 's fagyott. Meg is fáztam. Láttam több ízben. –

6d; szombat. – Bezárkozva dolgoztam délig. Reggel óta napfény volt, 's ablakom kárpitját össze kellett húznom, hogy szemeimet ne vakítsa. Muki elkezdé írni a' Királyleányt.¹⁴⁰⁸ Magunkban ebédlénk. Délután Wagner volt nálam; kifizetém a' képeket 161

¹⁴⁰¹ Eredetileg április 6-át jelölték ki az utazásra, Wesselényi magával kívánta vinni felolvasóként Ruwald őrmestert, akiben megbízott. Folyamatos tárgyalások, halasztás után végül 11-én este fél tizenegykor indul el kíséreiével Gräffenberg felé: 5.11. A gräffenbergi utazásig (1839. febr. 9. – ápr. 14.), 2.3. Bárfay életnézetei a naplóban.

¹⁴⁰² Lásd az 54., 1108. sz. jegyzeteket!

¹⁴⁰³ Bárfay a számára fontos műről: lásd a 871., 1318. sz. jegyzeteket!

¹⁴⁰⁴ Vajda Péter, *Dalhon*, Pest, 1-4. füzet, Egyetemi Nyomda, Buda, 1839–1844.

¹⁴⁰⁵ Lásd az 1063., 1398. sz. jegyzeteket!

¹⁴⁰⁶ 9.1.2. Időhiány.

¹⁴⁰⁷ Lásd az 1401. sz. jegyzetet!

¹⁴⁰⁸ Lásd az 1403. sz. jegyzetet!

pengő ftal.¹⁴⁰⁹ – Ismét dolgoztam esti félhétig, midőn színházba menék, hol Sárváry átad az összejegyzett talányokat. Borús. Csillagaltan.

7d; vasárnap. – Megkaptam a' még hiányzó képet (Madonna di Sisto).¹⁴¹⁰ Irtam a' Grófnak Bécsbe. Volt nálam (úgy tetszik Jausz nevű) pension[alt]. Százados, valami asztal táblákat ajánlani a' Gróf számára, miket ő Herculanumban¹⁴¹¹ kiásattaknak mond. Vettem P[aulina] levelet. Mind inkább éreztetik sorai a' változást. Még nem szölok most, mert még is lehet hogy csalódom, 's ki tudja, miért olyan, vagy miért mutatkozik úgy. Sőt irni is nem szándékom, míg a' látogató vissza nem jön – noha már két válasszal tartozom. Egészen más szelleműek valának az eddigi közlések – és egykor! – Az a' hév, az a' bensőség, bizodalom, hova lettek azok? Vagy talán bánja 's egészen akar elvonulni? Ám tegye ha – teheti; úgy ő nem vesz semmit ha teheti. Nem, nem; azt még sem hihe-tem, hinni nem akarom. Illyesmit csak mindennapi közönséges lélek tehetne. Ha ő benne is csalatkozám – akkor isten veled valóság! – Akkor hazugsággá válhatik minden; 's az ember alávaló gyáva teremtmény; 's a' föltétel, szándék, szószentsége – füst és hiúság.¹⁴¹² Jos[efina]. 's L[éni]. Gróf Csákynénál ebédelték. – Délután hallgatám rövid ideig az ifjak' muzsikáját: Muki klavirozott, Ödön hegedült.¹⁴¹³ Azután visszavonulva szobácskámba folyvást dolgoztam egész 3/4ig hétre. Ekkor színházba menék. Napok óta sehol sem voltam, csak ma délelőtt az ellenőri hivatalban. Havazott akkor is, dél-után is. Estve borult, nedves, lucskos. – Ebédnél tréfálni tudtam – de bennem egészen más érzélem volt mint jó kedv és öröm.¹⁴¹⁴

8d; hétfő. – Havazás és fürgeteg – mikor lesz már egyszer vége? Kertek, gyümölcs, szőlők 's az egész gazdaság már is hátramaradtak. – Szegény B[áró]. Wesselényi, még mai napig sem indítottak utba, – 's ugyan mi szükség az embert egy egész hétig illy föl-tartóztatással keseríteni? Ha valamiben megakadtak, miért engedék hogy összekészül-jön ohajtott útjára? – Mert hogy az engedelem visszavonassék, csak nem tehetni föl, miután az kiadatott.¹⁴¹⁵ – Egész délelőtt keveset dolgozhaték a' minduntalani félbensza-kasztások miatt. Volt nálam Horváth pénzt hozván Almásy Emanuel' részéről¹⁴¹⁶; útána a' Seminariumi Vice Rector,¹⁴¹⁷ és Figdor, kik sok időmet elrablák. Délben Stettner és Vörösmarty jövének és itt ebédelték. Délután ismét keveset irtam. Az idő havas, borongó 's korábban sötétedék be. – Elmenék színházba. Az utcákon természetesen nagy lucskok. Estve az ég komor. Délben átadám Mukinak a' tegnapi levelet olvasni, és hosszan be-szélgettem vele szobámban a' körülményekről.¹⁴¹⁸ –

¹⁴⁰⁹ Lásd az 1063., 1398. sz. jegyzeteket!

¹⁴¹⁰ Münchenből érkezik a *Madonna di Sisto*, Raffaello képének litografált másolata – lásd a műlapokról: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

¹⁴¹¹ Herculanum ókori campaniai város a nápolyi öbölben. A Vezúv i. sz. 79-es kitörése pusztította el Pompeiivel együtt. A 17. század óta fosztogatták romjait műkincsek után kutatva, rendszeres ásatások csak 1927-ben kezdődtek. A márványból készült asztalok a gazdag rómaiak perisztíliumának jellegzetes díszei voltak, de a korban több Nápoly környéki műhely gyártott nagy tömegben másolatokat az utazók számára. – Lásd ehhez JÓSIKA Miklós, *Herculanum*, Római beszély, KTE III., 116–147.

¹⁴¹² A családás fordulat a naplóban, több mint egy szerelmi kapcsolat felszámolása, súlyos következményekkel: 11.3.7. Szakítás.

¹⁴¹³ A házimuzsika egyetlen nyoma a naplóban ez a bejegyzés: 8.2. A társas együttlét alkalmi.

¹⁴¹⁴ 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.1. Csomópont: a sztoicizmus).

¹⁴¹⁵ Lásd az 1401. sz. jegyzetet!

¹⁴¹⁶ Lásd a 619. sz. jegyzetet és az 1841. augusztus 26-i bejegyzést!

¹⁴¹⁷ Lásd a 76., 705. sz. jegyzeteket!

¹⁴¹⁸ A kettejük közötti kapcsolatról, a felolvasott levelekről – lásd az 1045. sz. jegyzetet!

9d; kedd. – Bezárkozva dolgoztam délig. Délután szinte dolgoztam. Csapody részé-ről 675 ft Vcz tétetett le nálam B[áró]. W[esselényi]. számára, ki, mint Vörös mondá, még máig sem utazott el Gräffenbergbe; ugyan e' hirt hozá János inas is. – Majláth György Judex Curia, Gr[óf]. Cziráky Minister.¹⁴¹⁹ – A' nap borult volt ugyan, de nem esett nem havazott. Voltam színházban. *

10d; szerda. – Átnéztem a' Gróf íróasztalát, melynek fiókjaitól a' kulcsot nálam hagya.¹⁴²⁰ – Megjött Koch architectus, 's nálunk ebédelt. Délután vele beszélgettem, azután irtam. Egész nap nem esett. Estve színházba mentem. Az ég csillagos. Láttam, és a' multra 's jövőre gondoltam.¹⁴²¹ Reggel Tántzer Pepi jött nőmhez; itt volt egész nap 's itt hált. Rendbehozatám gyújtó maschinámat. Délután Tasner látogatott meg. Azt beszélék a' színházban; hogy Szerencsy Personalis lett. Gr[óf]. Majláth Antal FőCancellar; Somsich Pancratiusz első- és Bedekovich Zik Alcancellar.¹⁴²²

11d; csütörtök. – Valami keveset dolgoztam. Beszélgettem Kochchal. Rendbe szedém a' Gróf írásfiókjait. Azután délig dolgoztam ismét. T[änzer]. Pepi ma is nálunk. Muki lemásolta a' „Királyleány” című Drámát, mely még németül sincs nyomtatva. A' szakácsnének előre kifizetém April. hónapi bérét. Tegnap is száradt a' sár: ma délig pe-dig még inkább, szép napfény lévén; de midőn ebédnél ülénk sűrűn 's erősen havazott egy félóráig. – Máskor illyen tájban némely fák már kiszöldültek. Délután sem voltam sehol; dolgoztam. Estve szokás szerint színházban. Érezhetőn melegszik az idő. *

12d; péntek. – Dolgoztam bezárkozva. Egy özvegy Tisztné volt nálam déltájban alamizsnát kérve. Ebédén Tántzer P[epi]. – Ebéd után az asszonnyal a' kertbe 's üveg-házba mentem a' virágzó caméliákat¹⁴²³ megtekinteni. Onnan sétálni menék, mert szép idő volt, kivált délelőtt: nap felkölte pedig felséges; láttam azt, mert jókor ébredék, néha még sötétben. De csak félnegyig sétáltam, mivel a' napfényt fellegek boríták el 's hűs volt. Ki hinné, hogy a' Gellért 's budai hegyeken még szél-tiben látszanak hófuvatagok, fejez barázdák gyanánt? Hazajöven irtam ismét, de mind inkább érezteté magát a' főfá-jás. Hihetőn megint meggyült bennem a' sok nyál 's a' vér főm felé tolul. – Majd elmulik az is; – meg szokom végre a' bajt, mint cigány lova az éhezést.¹⁴²⁴ Színházban voltam.

¹⁴¹⁹ A kormányzat az országgyűlést személyi változásokkal készíti elő. Gróf Majláth Györgyöt (1786–1861) országbíróvá (az Akadémia igazgatótanácsának tagja, Bártfay jó ismerőse, 1828-tól Hont megye főispánja, 1826–1831 között királyi személynök, majd államtanácsos), gróf Cziráky Antal Mózes (1772–1852) állam- és konferenciáminiszternek nevezik ki, hogy mentesítsék az országgyűlésen várható támadásoktól. (1825-től tárnokmester, 1825–1845 között Fejér megye főispánja, 1827-től 1839 áprilisáig országbíró, majd állam és konferenciáminiszter, 1828-tól a pesti egyetem elnöke. A reformmozgalommal szembeni kérélelhetetlen, kemény fellépése miatt „félfelé buktatják”) – 6.1. Az 1839/40-es országgyűlés (1839. jún. – 1840. ápr.).

¹⁴²⁰ Károlyi gyakran bízza személyes iratainak rendezését, magán célú kiadásai áttekintését Bártfayra: 4.3.5. Kommunikációs keretek: egyeztetés, vélemény, Bártfay különleges státusza.

¹⁴²¹ Lásd a 471., 755., 1003. sz. jegyzeteket!

¹⁴²² Szerencsy Istvánt (?–1850) (aki 1835-től kancelláriai tanácsos, Ung megyei közpálya után 1827-ig Helytartó-tanácsos, 1831-től a Királyi Tábla ülnöke, majd ítélőmester) személynökké nevezik ki, a hűtlenségi perekben súlyosan kompromittálódott Somssich Pongrácz helyébe. Mailáth Antal főkancellár és Bedekovich Lajos al-kancellár lesz. Kinevezésüktől fogva egyszersmind az 1835-ben a felségértési és hűtlenségi perek irányításá-ra létrejött bizottság tagjaiként is működtek. Mailáth zempléni főispán, a Reviczky Ádám által pártfogolt, jó képességű Szerencsy szintén az ő körébe tartozó helyi politikus, korábban az ellenzéki Zemplén megye köve-te. Mindketten kiterjedt rokonsági hálójával, befolyással rendelkeznek: 6.1. Az 1839/40-es országgyűlés (1839. jún. – 1840. ápr.).

¹⁴²³ Camellis L., a teabokorhoz hasonló, a Távols-Keletről származó cserje. Gazdag, nagyméretű virágai miatt a korabeli díszkertek legkedveltebb növénye.

¹⁴²⁴ 13.1. Betegségnapló?

Hazajövet koromsetét az ég; a' levegő csipős volt. Nagy főfájással feküdtem le. B[áró]. W[esselényi]. felől jött a' hír, hogy mult éjjel csak ugyan elment.¹⁴²⁵

13d; szombat. – Jobban érzem magamat, 's dolgoztam elzárkozva délig. Koch Architectus ebédelt nálunk. Léni torokgyulladás miatt egész nap ágyban feküdt, Ivanovics Dr. beadott neki. Délután sűrű nagy jégzápor esett és sárt csinált. Estig nem sokat dolgozhattam. Hat óra tájban a' Gróf érkezett vissza Bécsből gőzhajón. Színházba menék Ödönnel.¹⁴²⁶ Onnan hazajövet több izben láttam *.

14d; vasárnap. – A' Grófnál valék; átvettem a' bécsi számadást 's nyugtatványokat 6 ezer ft pengő pénzzel együtt, – 's rendbe hozám, futólag átolvasva, leveleit-irományait. Jött praesidialis Regalissal Csongrád V[árme]gye' számára.¹⁴²⁷ – Az ellenőri hivatalba menék. Éppen akkor tért be Stuller hozzám átvén az írást. Helmechynél összejövök Luczenbacher 's Tanárkyval; ez Megyerről jöven beszélé, hogy Klauzál¹⁴²⁸ a' Gr[óf]. Batthyányi jószágaihoz két uradalmat vett ki haszonbérbe, 's hogy Rohoncra jövő ősszel fog költözni. Délben hazajöven itt a' háznál Tabódyval találkozáim, ki szobámba jött fel 's egész ebédig beszélt, a' maga módja szerint, – de valamennyire mérsékeltebben. Mondá, hogy Bécsből lejövet, Almás körül B[áró]. Wesselényivel találkozott: ez és az őt kísérő katonatiszt (polgári ruhában) a' kocsiban ültek pipázva – inasa pedig és egy gránátos (– ez a' strázsamester, ki Wesselényinek olvasgat) a' bakon ültek; a' kocsit 4 posta ló vonta.¹⁴²⁹ – Tabódy Zalay kir[ályi]. t[áblai]. assessorral jött szemközt. – Koch az ebéd alatt köztünk ült ugyan, de keveset evett, mert a' Grofhoz volt híva. Délután irogattam. Ivanovics küldött a' szolgáló által orvosságot (mert reggel ő is volt nálam), de nem vettem be. Színházban voltam. Ma is hó szállongott. Estve az ég tiszta. *.

15d; hétfő. – Mindjárt reggel körülvevén. – Azután gabona kereskedők rongálták időmet.¹⁴³⁰ – Koller is. 10 óra után a' V[árme]gye' gyűlésébe menék. Ekkor már folytak a' tanácskozások az országgyűlési követeknek adandó utasítás javaslata fölött, melyet Biztosság dolgozott ki.¹⁴³¹ – 1 órakor jöven haza ebédeltem. Koch is velünk evett, és segédje Ibl.¹⁴³² – Ebéd után Bécsbe utazott. A' Seminariumbeli V[ice]Rector jött hozzám.¹⁴³³ Azután Jósá, 700 pengő ftot vévén föl Gr[óf]. Zichy Miklós' részére. Irtam. Pin-

¹⁴²⁵ Lásd az 1401. sz. jegyzetet!

¹⁴²⁶ Bártfay nem jegyzi fel, hogy kedvenc darabja megy; Széchenyi naplójából tudható: „Norma magyar színházban; sokkalta rosszabb, mint a németben.” OLTVÁNYI 2002, 792.

¹⁴²⁷ Hivatalos királyi utasítás az országgyűlés kitűzéséről, a követválasztásról a főispáni helytartó, Károlyi számára. A kormány a nádor április 28-i ajánlása ellenére június másodikára tűzi ki a megnyitást: 6.1.1. Követválasztás 1839 tavaszán, Ráday Gedeon jelölése.

¹⁴²⁸ Klauzál Imre (1799–1847) Károlyi Lajos jószágigazgatója, az Akadémia tagja.

¹⁴²⁹ Wesselényit a bécsi postaúton viszik, a legnagyobb titokban. 17-én érkezik meg Freywaldauba.

¹⁴³⁰ 9.1.2. Időhiány.

¹⁴³¹ Az április 15-én kezdődő és 20-ig tartó nagylétszámú Pest megyei közgyűlésen a megyék jogainak védelméről, szuverenitásáról születik határozat, követutastítás. A heves vitában Fáy András az országgyűlés azonnali összehívását javasolja, a hűtlenségi perben álló Kubinyi Ferenc pedig a bebörtönözöttek azonnali szabadon bocsátását. A csongrádi adminisztrátorra frissen kinevezett Károlyi György aktívan támogatja a mérsékelt konzervatívok megyei vezérét, Dessewffy Aurélt, aki kijelenti, hogy a „sérlemek” nem tekinthetők ténylegesen azoknak, mivel az országgyűlés főrendi háza ezeket nem ismerte el. Ugyanígy a felségárulásról – mint főbenjáró bűnről – is megállapítja, hogy szóban, megyegyűlésen, országgyűlésen is elkövethető. Vele szemben Benyovszky Péter, Kubinyi, Nyáry Pál meggyőzően érvel a többség zajos helyeslése közepette: a törvénytelen bírói eljárás felülvizsgálata, a törvényesség felügyelete csakis a törvényhozás, s nem a végrehajtó hatalom feladata lehet: 6.1.1. Követválasztás 1839 tavaszán, Ráday Gedeon jelölése.

¹⁴³² Ybl Miklós építész, aki 1836-tól Koch irodájában dolgozott: 10.2.2. Építészek.

¹⁴³³ Lásd a 705. sz. jegyzetet!

tér Csurgói Ispán¹⁴³⁴ volt nálam. Estve színházba menék. Hazajövet az ég tiszta, derült, csillagos. Láttam több izben. Dél előtt csapatonként esett 's napfény volt. Délután havazott is.

16d; kedd. – Jókor ébredtem fel 's gondolkodtam, többi közt arról is, ne írjak e a' mai postával. Még várok. Megvárom mit felel E[zsás]. által küldött hoszas levelemre, 's miként felel. Mert ha sejtésem igaz, akkor kénytelen leszek a' szükséghez alkalmazkodni. Addig türedelem.¹⁴³⁵ – Reggeli után számoltam Jósával. Stern ismét hozott könyveimből valamit, melyek az árvíz óta kötés végett nála vannak.¹⁴³⁶ Folytatám a' beszédek' írását, melyek közül tizenegy kész: de a' Gróf még nem hallá, 's nem is tett még rólok kérdést mióta haza jött. Elolvasám azokat Szemerének, ki 12kor hozzám jött, 's nagyon megelégedve látszott mind a' tartalommal, mind szerkezettel.¹⁴³⁷ Magunk ebédlénk. Még az asztalnál ülénk, midőn Tabódy jött. Szabó L[ászló]. leveleért a' köszöntő küldöttség iránt. – Azután schachoztam Mukival két parthiet, mi már régen nem történt. Délután olvastam a' beszéd-javaslatot. Később a' Gróf hivatott az introductiona¹⁴³⁸ föl fogadandó czukrász és szakácsok iránt értekezni. Ez meglévén elolvastam 's besoroztam a' hivatalos irományokat. Mi alatt Boros jött hozzám 's itt maradt, míg színházba nem menék. Szentpétery színész' jutalmául adatott Hazuchának egy új darabja: „a' visegrádi kincskeresők”¹⁴³⁹ – de a' közönségtől kipisszegettetett, lelármáztatott, kifütyültetett. Hazajövöben az ég borult vala. Nem láttam csillagot.

17d; szerda. – A' mint reggel az irományok' sorozásához fogtam, hozá Mátyás postárol a' leveleket. P[aulina]... levele megrázott. Szegény! nem tudom sajnáljam e vagy kárhoztassam. – Előérzetem azt mondja, hogy nem lesz, nem lehet boldog vele. Hányszor kérem ne játsszék érzelmeivel könnyelműen – ő lássa. – Sejtésem azonban nem csalt, mióta minapi levelét vevém. Ha ő eltudja felejtetni a' multakat, a' történeteket; ha azt, a' mi csak változatlanúság által boldogít, olly könnyen tudja cserélgetni, mint a' divat' ruháit; ha lelkében semmi szózat nem kiált ovakodást: akkor – ő nem vesz semmit, mert nem vala, mert nincs mit vesztenie. 'S ide, Pestre, csatlakozni? ah úr isten adj erőt mind neki mind másnak, hogy elsülyedés nélkül egymás szemeibe nézhessenek.¹⁴⁴⁰ Fogok neki válaszolni, talán e' pont felett is. Mi módon? azt még magam sem tudom; most még nem tudom. Ha sorsa csak ugyan oda határoztatik, hova mutatkozik: kért fogom, adja vissza az eddigi levelezést, mind, mind nehogy lélekismérete minden nyomon vádolja azok' birtokában és látásában. De ne is háborítsák jövődjét, ha könnyelműségből annak jutnának kezeibe, ki élte nyugalmát hozzá köti. – Máskor, csendesebben többet erről.¹⁴⁴¹ Adtam Radnicsnak 6 ezer pengőt hogy Budán váltsa föl; adtam részemről kezébe 55 ftot hogy Sternt fizesse ki könyveim' bekötéseért. – Jött azután Jósá;

¹⁴³⁴ Speciális feladatot ellátó, itt talán a juhászatot felügyelő, alsóbb rendű uradalmi tiszt a kasznár irányítása alatt.

¹⁴³⁵ Lásd az 1412. sz. jegyzetet!

¹⁴³⁶ Stern budai könyvkötő, Bártfay közeli ismerőse.

¹⁴³⁷ A beszédek megírását, betanítását, elmondását közös teljesítményként értékeli a napló: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841); 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság.

¹⁴³⁸ A (szegvári) beiktatási ünnepség.

¹⁴³⁹ HAZUCHA Ferenc – RÓZSAVÖLGYI Márk, *Visegrádi kincskeresők*. A bemutatón látványosan megbukik a darab, Hazucha 1839-ben *Buda* címmel drámaantológiát ad ki a magyar színház javára.

¹⁴⁴⁰ Ugyanis Paulina Karlovskyval kötendő házassága után Pestre költözne.

¹⁴⁴¹ A levelezés visszaadásáról: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócsere.

dictáltam neki a' vendéglési Contractust.¹⁴⁴² Jött Praznovszky. Jött Ivanovics. Jött Gr[óf]. Csákyiné hozzám, 's végre Péchyé (egy özvegy katona tiszté) kérelmével fia iránt. Muki szobámba vonult hogy tanulhasson, de itt sem lehte nyugodalma. Ebédnél semmi vendégünk. Gyönyörű napfény volt kivált délelőtt; ez megkívántatá magát velem, 's kifordulék a' városra: de valóban szüksége is vala keblemnek szabad levegőre. A' város utcáin jártam keresztül kosúl minden czél 's figyelem nélkül, csak egy gondolattal foglalkodva. Visszajövőben fölnéztem Vörösmartyhoz, 's ott találám Bajzát, Szontaghot, Székácsot, Kacskovicsot, később Gaal is odajött. A' színházban történt tegnapi jelenetről folyt a' szó; elmondá kiki véleményét, 's el én is a' mint tudtam. Hazaérkezvén Jósánál találám Tabódyt, ki a' Grófra várt. – Volt nálam azután Kendeléni. Hol irtam, hol olvastam az irottat, míg színházba menék. Eső esett estve 's e' miatt az ég borult vala. Nőmet ágyban találám, ki rosszul érzé magát. –

18d; csütörtök. – Adtam pénzt cselédim' kifizetésére. Átadám a' levelet nóm' kezébe olvasás végett. Később Mukinak is szobámban, 's ennek mind édes anyját mind testvéreét. Hosszas nyilatkozás következett elborult szemekkel, 's ez a' nap' folytatában többször megújult, mert a' jó ifjú szükségét látszott érezni a' hozzám csatlakozásra.¹⁴⁴³ Voltam a' Grófnál; kis fia Gyula¹⁴⁴⁴ ott játszott egy ideig a' padlat szőnyegén. Megérkezett a' kinevezési oklevél Ö Felségétől szépen írva, bársonyba kötve, bádoggal. Adja isten, szüljön ez mindenképen jót. Fölolvasám Ö N[agysá]gának az általam készített tizenegy beszédet: tetszést nyertek, 's helybenhagyását, meglegedését jelenti. Egyébiránt csináljon azokkal Ö N[agysá]ga a' mit akar. A' nagy beszédet Jákó készíté,¹⁴⁴⁵ de én nem olvasám azt, nem ismerem.¹⁴⁴⁶ Onnan visszatérvén szobámba, irtam egész délig Csongrádra, Vásárhelyre, Orosházára. Ebéd után voltam kevés ideig Mukival a' kertben. Ő aztán elment Dókus ítélőmesterhez, de onnan üres kézzel jött az Újhelyiek nem küldének semmit. Volt nálam Tóth czukrász később Jákó, a' Csongrádi Alispánnak szóló levelet hozván, melyet az általam délig irottakkal estaffeta¹⁴⁴⁷ által expedialt¹⁴⁴⁸ Jósa. Ma ugyan borult idő volt, – még is egész 7 órai harangozásig irtam. Akkor színházba menék; velem jött Muki is. A' 2ik felvonás alatt olly rosszul érzém magamat, hogy közel valék az ájuláshoz. Később bádadság fogott el, szemeim lecsukódtak mintha szunyadnék, de mindent hallottam. Szívszorulást éreztem, 's vajjon csudálhatni e? olly állapotjában a' kedélynek?¹⁴⁴⁹ Hazajövén lefeküdtem. Az ég estve is felhőkkel volt elborítva.

19d; péntek. – Tegnap éjfélt után aludtam el csak, 's ma még hajnalodás előtt ébredék fel. Később nőmmel beszélgettem az ágyban ... dolgok felől. Kétséget sem szenved, hogy ő is részes.¹⁴⁵⁰ Irtam reggeli után N[agy]károlyba Fleklnek. – Hivatott magához a' Gróf, kinél egész közel 12ig voltam. Azután délig irogattam, jegyezgettem. Gyönyörű, meleg

¹⁴⁴² A beiktatási ünnepséggel kapcsolatos megbízási szerződések.

¹⁴⁴³ Lásd az 1418. sz. jegyzetet!

¹⁴⁴⁴ Károlyi Gyula (1837–1890), később az 1860-as évek konzervatív politikusa, a Magyar Vöröskereszt megszervezője.

¹⁴⁴⁵ A csongrádi főispáni kinevezésre.

¹⁴⁴⁶ Lásd az 1311., 1381. sz. jegyzeteket!

¹⁴⁴⁷ Lovas küldönc, futár.

¹⁴⁴⁸ Elküld.

¹⁴⁴⁹ E bejegyzéstől kezdve Bártfay precízen feljegyzi, hogy az események nyomán milyen fizikai változások mennek végbe benne: 11.3.7. Szakítás.

¹⁴⁵⁰ Lásd a 287. sz. jegyzetet!

tavaszi nap volt. Ebéd után sétálni menénk Budára: nóm, Léni, Muki 's én; az asszonyok elmaradtak látogatásaikon: én pedig Mukival félőtre visszajöttem. Irtam félhétig; ekkor Ödönnel színházba menék: Muki nem akart jönni, mert úgymond tanulni valója van. A' Király' születés napja lévén a' színház teljesen ki vala világítva, 's szép számú közönség gyűlt. Visszajövőben szép, szelid, meleg holdvilágos est. *

20d; szombat. – Holmi apróbb foglalkodást végezvén 's Jósával a' pezsgő borok felől tanácskozával¹⁴⁵¹ bejött hozzám a' Gróf, 's magához kívánt. Elmenék 's ott voltam ismét közel délig. Tanulá a' beszédek.¹⁴⁵² – Kertészfynek¹⁴⁵³ 100 ft fizetés-javítást eszközöltem ki, minek igen örvendek. Jót tenni a' hol lehet, ah, olly édes, megnyugtató érzet. – Ebéd után Kostyálhoz menék hogy vele egy új magyar ruha iránt tanácskozzam, 's vettem is vele Murmannál mindjárt fekete posztót is, szépet. – Az egész bizony belekerül 600 váltó ftba: de isten neki! helyzetem megkívánja, hogy Ö N[agysá]ga bevezetésekor valami díszesebbet öltsek magamra. Különben is az arra kívántató költséget mire fordítsam egyébre? – úgy látszik nem sokára épen senki sem lesz, kire azt örömet fordíthatnám.¹⁴⁵⁴ – Hazajövén Kostyáltól (– hol Dókus ítélőm[ester]..rel találkoztam) folytatám a' reggel kezdett levelet P[auliná]..hoz. – Estve színházba menék. Az tömve volt, mivel Főherczeg István (a' Nádor fia) is jelenteté, hogy eljön.¹⁴⁵⁵ – A' nap gyönyörű meleg volt; az est is szép holdvilágos, szelid. * több ízben láttam. Jozefinát nagy nátha bántotta köhögéssel.

21d; vasárnap. – Voltam a' Grófnál rövid ideig. Az ellenőri hivatalban délig. Néhány nap óta rosszul érzém magamat, 's ma még inkább.¹⁴⁵⁶ Délben hazajövén Tabódy tért be hozzám. Később Pigay; ki itt ebédelt, úgy Szemere, Szemeréné 's Fáy Béla. Délután vendégimmel beszélgettem egy ideig; azután, midőn Karácson is jött látogatóban, szobamba vonultam, 's elvégzém a' keserű levelet,¹⁴⁵⁷ 's elolvasám azt Mukinak. Színházba menék. Onnan hazajövén lefekvém, rosszulérezve magamat. Nagyon nyugtalanul töltém az éjt; másnap reggel **22d. hétfőn:** Az orvos beadott. Ágyban kellett maradnom. Minden lobogott bennem; azt hívém agyam meggyúladt, szívem elfojt. Az egész napról homályosan tudok emlékezni. Izzadtam igen nagy mértékben.¹⁴⁵⁸ Másnap **23d; kedden:** féltizenegykor délelőtt fölvánszorogtam. – Irtam Barthosénak olly nyugodtan, mint csak lehetett. – Muki címe alatt jött Pakéta; abban számomra az Árvízkönyv és levél. – Annyi keserűt soha, de soha nem vártam volna Paulinától. Ő nem hálátlan, nem szívtelen: ő – rossz, és közönséges; 's ez fáj leginkább. – Feküdve maradtam **24ken is szerdán,** folyton izzadva, de könnyebbülve is. – E' szomorú napjaiban sokan látogatának meg: a' többi közt az én jó Waltherrem három ízben is, és Vörösmartym.¹⁴⁵⁹ – Volt Helmezy is, – Bajza is de nem láttam. – A' mi még nem történt, Kunos Endre is volt, de hivatalos dologban. Koller, Tabódy. – Reviczkyék 's Gr[óf]. Wartenslebenék nőmet látogatók. – **25d; csütörtökön:** – fölkeltem. – A' Gróf két ízben is vala szobámban és sokáig beszélgette velem, bizodalma-

¹⁴⁵¹ Lásd az 518. sz. jegyzetet!

¹⁴⁵² Lásd az 1424. sz. jegyzetet!

¹⁴⁵³ A Károlyi-levéltár dolgozója.

¹⁴⁵⁴ Az ún. magyar ruháról (díszöltözetéről), Kostyál Ádámról: 2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban.

¹⁴⁵⁵ 7.3. Színház és társadalom (7.3.4. A társas élet színtere).

¹⁴⁵⁶ Lásd az 1449. sz. jegyzetet!

¹⁴⁵⁷ 2.3.5. Szóhasználat- és fogalomelemzés: lehetőségek (haza, édes, keserű).

¹⁴⁵⁸ A következőkhöz lásd az 1449. sz. jegyzetet!

¹⁴⁵⁹ 8.3.3. Vörösmarty.

san. – Elmenvén tölem, végeztem Kollerrel, ki Gr[óf]. Lajos' részéről a' 10 ezer töke kölcsönt visszatéríté kamatostúl. Annak utána e' sorokat jegyzém össze úgy a' mint ezen lap' elejétől egész idáig terjed. Hasztalan igyekseném azon lelki állapotot ábrázolni, melyben e' napok alatt voltam 's még most is vagyok. Jön talán idő melyben azt teendém.¹⁴⁶⁰ – Délben egyedül evém valami keveset, 's egész délutánt ülve, olvasgatva töltém. 5 óra tájban Bajza látogatott meg nőstül. Az asszonyok együtt maradtak, én pedig B[ajzá]..val írószobámban beszélgeték, hova később Petz ügyvéd is jött és sokáig volt nálam. 7 óra felé azt izené a' Gróf, hogy hozzám jön, ne fogadnék el senkit. Bezárkóztunk, 's a' beszéd-tanulást folytatá – bár nehezen ment. 9 óra után jöttek Schmid Bécsből holmi levelekkel Gróf L[ajos]..tól, és Gr[óf]. M[ajláth Antal]. Can[cellar]..tól. – Nem csak tartalmokat közlé velem Ö N[agysá]ga de a' választ is fölolvasta, melyet mindjárt asztalomra irt.¹⁴⁶¹ – 11 után ment el, – úgy Schmid és Koller. Ekkor lefekvém. Nálunk hált a' kis Fáni k[is]. a[sszony]. oda hagyván Hrabóczon Malonyayéknál a' nevelést.

26d; péntek. – Sokat köhögtem egész éjjel. Reggel minden keringett velem, főm szédelt. Öltözködés után hideg rázott ki; nem sokára hőség következett. Egyideig erőtetém magam fönlenni, 's egyet-mást végeztem a' Bécsbe visszatérő Schmiddel és az új udvarmesterrel, kinek 700 pengő ftot adék számolásra; – azután ismét le kelle fekünnöm. Volt nálam Ivanovics Orvos. – Félálom 's ébrenség közt mult az idő. Valami keveset ettem délben. Jósá elutazott az alföldre. Volt nálam Radnics sokáig. Azután a' tiszteletre méltó Reviczky. Az isten áldja meg jó nemes lelkét – ritka egy nő az, teli szeretettel és valódisággal. Ismét az Orvos volt nálam. Szegény Léni, hasonlóló ő is az ágyat nyomja több nap óta, szörnyű köhögésben szenvedvén. Kati¹⁴⁶² volt nálam; részvétellel tudakolá hogyan létemet. Napról napra inkább kedvelem a' jó leányt. – Sokat, és sokfélét beszélgettem nőmmel. – Mindenre el vagyok határozva. Irok mind B[arthosnéna]..k mind P[aulinána]..k, mihielyt lélekben és testben megerősödöm. Ma hihetön már vevék eddigi válaszaimat D[ókus]. által. – Ő lássa. –

27d; szombat. – Mult éjjel ismét sokat köhögtem. De egészben jól érezvén magamat félnyolczkor fölkeltem. Beirogattam a' számadáshoz tartozókat. Radnicsot elküldém Budára 4 ezer pengő ftot apróra váltani. Volt nálam Kis nevű festő¹⁴⁶³ és Tabódy' egyik adjunctusa.¹⁴⁶⁴ Dr. Ivanovics. Vörösmarty, ki nagyon disputalt velem Kl[auzál]. G[ábor].¹⁴⁶⁵ miatt. – Nőmmel a' kertbe sétálni menék, mert az idő igen szép meleg volt. Ot találtam a' beteg Hüppmannt, és a' Kindsfraut a' kis Victorral, ki derekasan meghízott a' keresztelés óta. Midőn visszajövének a' Grófnéval találkozáink az udvaron, nyájas volt most is, mint egyébkor.¹⁴⁶⁶ Nőm visszament vele a' kertbe, én pedig szobámba tértem. Itt Muki ismét egy borítékot ada olvasnom, melyben rólam is volt említés. – Tudom, lesz idő, melyben P[aulina]. sajnálni fogja azt a' mit tett: de azt jóvá többé nem teheti.¹⁴⁶⁷ Ebédem

¹⁴⁶⁰ 2.1.4. A naplővezetés technikái.

¹⁴⁶¹ Az adminisztrátori kinevezésről Károlyi 1838 decembere óta tárgyal titokban a kormánnyal, közvetlenül a nemrég főkanclerrá emelt Mailáth Antallal.

¹⁴⁶² Az új szobalány.

¹⁴⁶³ Kis Bálint (1802–1868) festő. Szentesen, Debrecenben, majd 1837-től Pesten él. Arcképeket, történelmi jeleneteket fest, a Pesti Műegylet alapító tagja: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

¹⁴⁶⁴ Joggyakornok, segéd.

¹⁴⁶⁵ Klauzál Gábor (1804–1866) ügyvéd. Csongrád megye országgyűlési követe az 1832/36-os országgyűlésen, később az 1848-as Batthyány-kormány minisztere.

¹⁴⁶⁶ Károlyiné alakjáról lásd az 1253. sz. jegyzetet!

¹⁴⁶⁷ Lásd az 1041., 1045. sz. jegyzeteket!

elég jó ízűn evém. – Délután egy ideig olvasgattam; azonban borulni, villámlani, dörögni kezdvén az ég, visszamenék háznépemhez. Ott találám Fány k[is]. a[sszonyt]. – 's beszélgeték vele a' hrabóczi állapotokról.¹⁴⁶⁸ Nem sokára Vörösmarty és Karácson jövének 's együtt kocsiztunk ki a' városligetbe, 's ott vagy félóráig sétáltunk.¹⁴⁶⁹ Visszajöven betértem Kostyálhoz, ki magyar ruhámat holnapra ígéré.¹⁴⁷⁰ Itthon azután még keveset mulattam, színházba mentem. Odáig Muki elkisért.¹⁴⁷¹ Hazajövet az ég felhős, csillagtalan, a' levegő meleg.

28d; vasárnap. – Alig öltöztem föl, elküldé Kostyál új magyar ruhámat. Tetszik mind nőmnek, mind a' többieknek. Eddig fizettem 220 pengő ftot értte, pedig még sem kardom, sem csizmám. – Sok pénz; azonban isten neki. Örömmel tudtam volna azt rájuk fordítani, ha annyira el nem keserített volna. Nekem ezentúl nincs kinek számára gazdálkodnom.¹⁴⁷² – Volt nálam Ivan[ovics]. Orvos. – Mentem az ellenőri hivatalba, hol lig mulattam. Megtekintém Luczenbacher szállását is. – Egészen magunk ebédlénk. Délután nőm hajamat nyírá meg, Léni fejemet kefélt ki. A' kis gouvernante,¹⁴⁷³ Fány, jöven az asszonyokhoz, szobámba vonultam, 's hirlapokat olvasgattam. Jövének a' Csongrádi fuvarosok. Azután Szemere, kivel sétálni menék az utcákön 's aztán magy[ar]. színházba. Meleg nap volt, de a' szél nagyon hordá a' port. Estve felhők boríták az eget és a' holdat.

29d; hétfő. – Megjött Bécsből Szepl, 's hozott Gr[óf]. Lajostól levelet. – Irtam Döbrenteinnek assignatio¹⁴⁷⁴ iránt Radnics által. Irtam Ócsára és Örkénybe lovak iránt Gr[óf]. Lajos számára. Följegyzém gondolatimat ...¹⁴⁷⁵ Volt nálam egy gabona kereskedő, de ment is mindjárt. Ivanovics Orvos. – Magunk ebédlénk. Délután Tántzerné. Szeplit elküldém, adván útiköltségül 20 pengő ftot. Azután kimenék nőmmel és Mukival; vettünk magunknak új kalapokat¹⁴⁷⁶ Laborátnál a' vaczi utcában, onnan a' Börséig¹⁴⁷⁷ sétáltunk, 's onnan haza. Elküldém Mukit a' magy[ar]. színházba hogy számomra zárt széket vegyen, de már nem kapott a' tribünen, 's azért itthon maradtam.¹⁴⁷⁸ Lénit Reviczky né vitte magával. Estve 8ig szobámban jártam föl-alá 's gondolkodtam. Gyönyörű meleg tavaszi nap volt, bár délután borult. Estve 9 után Gr[óf]. Lajos megjött gőzhajón. Kivántam volna szólani vele: azonban 10 után egy negyeddig nem szólhatván vele, lefeküvém. Szép holdfény estve és *. – A' kalapért 5 pengő ft.

30d; kedd. – Nagyon köhögtem a' mult éjjel, 's reggel főm nehéz volt 's keringett az álmatlanságtól 's erőködéstől. – Mátyás jelenté, hogy már megint elfogyott a' fa. Adtam az udvarmesternek ismét 100 p.ftot. Radnicsot kifizettem. Beirogattam. Volt nálam Szemere, sokáig, egész lig. – Nálunk ebédel Fány.¹⁴⁷⁹ Délután az üllői úton lévő kis kertbe menénk ki, az asszonyok, Muki, Ödön 's én. Igen nagy meleg volt: e' miatt nem menénk

¹⁴⁶⁸ Rabóc (Sáros vm.), ma: Hrabovec (Szlovákia). Bártfaynéknak van itt részbirtoka, itt lakott Malonyayéknál a lány.

¹⁴⁶⁹ 9.3.4. Séták a belvárosban.

¹⁴⁷⁰ Lásd az 1454. sz. jegyzetet!

¹⁴⁷¹ Lásd a 2408. sz. jegyzetet!

¹⁴⁷² Lásd a 2774. sz. jegyzetet!

¹⁴⁷³ Nevelőnő.

¹⁴⁷⁴ Az akadémiai utalványozás.

¹⁴⁷⁵ Valószínűleg egy későbbi naplőjegyzethez: 2.1.4. A naplővezetés technikái.

¹⁴⁷⁶ Ruhadarabokról: 2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban.

¹⁴⁷⁷ Lásd a 783. sz. jegyzetet!

¹⁴⁷⁸ Erkel jutalomjátékára már nem kapott jegyet a karzatra. BARTAY A csel című vígoperáját játszották. 1601 jegyet adtak el az előadásra. – lásd a 872. sz. jegyzetet!

¹⁴⁷⁹ Kisasszony – lásd a 61. sz. jegyzetet!

az Orczy kertbe sétálni, mint félig-meddig szándékoztunk.¹⁴⁸⁰ Hazajöven irtam. Elborult 's esett, de nem sokat. A' színházig Muki kísért el esernyővel. Midőn hazajöttem a' levegő szelid, az ég csillagos volt. – És így vége e' hónapnak is. Nem hittem volna azt illy érzelmekkel végezni be.¹⁴⁸¹ – Estve felé láttam néhány pillanatra Ferdinandynét is ki nőmet látogató meg.

1839. MÁJUS

[Bártfay ebben a hónapban különös gondot fordít egészségére, pihen a régi ház kertjében, sétál, levegőzik. Jozefina rendkívül figyelmes vele és lelkifurdalása van a történetek miatt: levelet ír férjének és az asztalán hagyja.

Bártfay sokat olvas, államtudományi munkákat kér kölcsön és élvezettel lapozgatja Jósika Miklós frissen megjelent regényét. Kikéri a Károlyi-levéltár régi kéziratait, többek között Károlyi Sándor emlékiratait, Báthory Erzsébet perének ítéletét és tanúvallomásait. A többnyelvűség természetes számára, a napló megörökíti, hogy Bártfay közegében a nők közötti társalgás illetve az arisztokrácia hétköznapi kapcsolattartási nyelve a német.

Születésnapjának reggelén személyes ajándékokkal lepik meg: írószereket, új ingeket kap. De az igazi ünneplés a kirándulás barátaival a virágzó gyümölcsfáktól tarkálló budai hegyekbe, ahol felolvasást tartanak az árnyékban, majd pezsgős ebédet rendelnek a Csillag fogadóban.

Bártfay csak hallomásból értesül a csongrádi főispáni beiktatásról és az országgyűlési követválasztásról. Még mindig az elmulasztott lehetőség, Zemplén foglalkoztatja. Pest megye a felségsértési per alatt álló Ráday Gedeont jelöli egyik követének. Bártfay részletesen beszámol a közgyűlést előkészítő kisgyűlés eseményeiről, érzékeltetve idegenkedését a közéleti szerepléstől. A döntő, 25-i összecsapáson megfigyeli és feljegyezi, hogy Fáy András beszéde nyomán a sérelmek határozott hangú orvoslására felszólító utasítás készül, de ugyanakkor azt is, hogy formálódik az ellenzék kompromisszumkereső, mérsékelt szárnya; egyelőre mégsem küldik el Ráday Gedeont az országgyűlésre.

Jó hírek érkeznek Wesselényiről, még néhány saját kezűleg írt sorral is megörvendezteti barátját.

Valószínűleg nincs tudomása róla, hogy városi sétáinak gyakori társa, kedvelt beszélgetőpartnere, a gondjaira bízott lengyel fiúk tanára a titkosrendőrség egyik fontos jelentésírója.

Továbbra is napi programja a színházlátogatás. Nagy élménye Egressy Lear-alakítása és a norvég hegedűművész Ole Bull koncertjei. Napi sétáit Jozefinával, Lénivel, Mukival, Ödönnel és Vörösmartyval teszi a Városligetbe, ahol felolvasnak, csónakáznak, a férfiak tejet isznak és biliárdoznak.

Felruházzák, segítézik nevelt lányuk nagy nyomorban élő apját, aki látogatóba érkezik Bártfayékhoz. A grófhöz jövő kérelmek háttérét, adminisztrációját is ők intézik, többek között Paulina kérése fordul hozzá támogatásért az eperjesi evangélikus iskola ügyében, mint annak volt tanára.

A hónap végének országos, reprezentatív eseménye az új esztergomi érsek beiktatása, az ünnepségén elmondandó beszédet Bártfay írja Károlynak.

Bártfay köhögése továbbra sem enyhül, gyakran kínozza fejfájás is. A város egyre porosabb, szelesebb, csak néha frissítik fel nyári záporok a levegőt.]

Május.

Lén; szerda. – Igen szép, kellemes nap. Reggelizés után rábírt nőm, hogy sétálni menjek. Kimentem Ödönnel. Előbb Pesky festőhöz tértünk be; azután a' város' utcáin járkáltunk; megkerültük a' Börsét, 's a' dunaparton vissza, mindenütt árnyékot keresve a' hőség ellen. Féltizenegykor hazajöttünk. Ekkor Tasner jött hozzám; beszélgettünk

¹⁴⁸⁰ Hosszú, poros, világitás nélküli utcák vezettek az Orczy-kertig – lásd a 251. sz. jegyzetet!

¹⁴⁸¹ Lásd a 410. sz. jegyzetet!

félitzenkettőig. Megigéré, hogy elolvasás végett elküldi: europäische Geheimnisse eines Mediatisirten. Hamburg 1836.¹⁴⁸² – (Délelőtt, sétálásom alatt, megvevém Heckenastnál Josika' legújabb regényét: a' Csehek Magyarországbán).¹⁴⁸³ Magunk ebédeltünk. Délután elborult és zengett; eső nem esett. T[asner]. elküldte a' könyvet olvasgattam benne, azután irtam P[aulinána].k. – Ha időm 's kedvem lesz, lemásolom, a' mit irtam.¹⁴⁸⁴ – 6 óraker bevettem a' köhögés ellen. Ekkor nőmmel és Lénivel a' város' utcáira sétálni menénk; de nagy volt a' por. – Színházba menék, de ott alig hallék valamit, álmoságom miatt. Estve az ég felleges; csak imitt amott csillag. –

2d; csütörtök. – Dolgoztam egyet-mást. Elolvasám a' levelet nőmnek. Volt nálam Dr. Ivanovics' segéde. Azután a' papnevendékházi V[ice]Rector kivel a' pénz iránt eligazodtam.¹⁴⁸⁵ Délben benéztem Vörösmartyhoz és Bajzához, de ők a' budai hegyek közé menének. – Ebéd után keveset olvastam. Volt nálam Karácson, de csak kevés ideig, mert Ole Bull¹⁴⁸⁶ hangversenyébe siettem, hova Ödönt is magammal vivém. A' városi nagy tánczterem¹⁴⁸⁷ egészen megtelt hallgatókkal. Ollyan hegedülést Pesten soha sem hallottak. Nem lehet azt leírni: azt hallani kell és bámulni. Estve, mielőtt színházba menék, Mukival is közlém a' levelet. Ő is irt hozzá, 's bepecsétlém.¹⁴⁸⁸ – Az idő szép, meleg. Estve borult.

3d; péntek. – Irtam Batthának. Volt nálam Ivanovics Dr. és Vörösmarty. Magam vivém a' leveleket postára, 's onnan Szemeréhez mentem. Azután vele sétáltam a' város' utcáin. Hozzám jött 's nálam olvasott délig. Ebéd után mindjárt Karlovsky jött; úgy látszott szólni szeretne velem: ha csak lehet kikerülöm 's nem avatkozom a' dologba; de ha kénytelen leszek szólni, szólok. Jött Szemeréné is nőmhez a' páholy iránt Ole Bull' hangversenyére. – Olvastam szobámban félhatig. Ekkor színházba menék, de már páholyt holnap utánra kapni nem lehetett mind el volt foglalva. Betértem Vörösmartyhoz, 's vele ismét a' színházi pénztárhoz, hol ő a' tud[ós]. társasági páholyt megrendelé. Onnan hozzám. Nagyon éheztem, 's a' mit máskor nem szoktam, hideg tejet ozsonnáztam. Ezt végezvén színházba mentünk. Én csak 3 fölvonást hallgattam (a' Messzinai hölgyből),¹⁴⁸⁹ nem volt kedvem, hazajöttem. Az ég borús volt, villámlott. Nem vacsoráltam. Bevettem Spongiát.¹⁴⁹⁰ Keveset olvastam ágyban.

4d; szombat. – Éjjel eső esett, 's reggel igen kellemetes fris levegő volt. Meglehetősen aludtam. Nem nagyon sokat köhögtem. Reggeli után Madarasy László¹⁴⁹¹ volt nálam: fizettem neki kamatot. Kaptam postán levelet Újhelyből: anya 's leányai irnak szerencsekívánatokat születésnapomra. Ha fogok válaszolni, csak az anyának fogok. Benéztem a' V[árme]-gyeházhoz, hol ma orsz[ág].gyűlési követek választattak. A' terembe jutni nem lehetett, nem csak a' tömérdek nép miatt, hanem mivel az ajtók zárva voltak a' voksolás miatt.¹⁴⁹²

¹⁴⁸² Maximilian L. LANGENSCHWARZ, *Europäische Geheimnisse eines Mediatisirten: Metternich und Europa*, Bozmann, Wien und Österreich, Hamburg, 1836.

¹⁴⁸³ JOSIKA Miklós, *Csehek Magyarországbán*, Pest, 1839.

¹⁴⁸⁴ Lásd az 1460. sz. jegyzetet!

¹⁴⁸⁵ Lásd a 705. sz. jegyzetet!

¹⁴⁸⁶ Ole Bull (1810–1880) norvég hegedűművész.

¹⁴⁸⁷ Azaz a Redout, a régi pesti Vigadó.

¹⁴⁸⁸ A közösen írt levelekről: 11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócseré.

¹⁴⁸⁹ Friedrich SCHILLER (1759–1805), *Die Braut von Messina oder die feindliche Brüder*, 1803.

¹⁴⁹⁰ Spongia tosta – pirított tengeri szivacsból készült homeopátiás szer a torok szárazságára, köhögésre: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

¹⁴⁹¹ Madarasy László, Pest vármegyei főszolgabíró.

¹⁴⁹² Toldy Ferencnek beszámolót kellene készítenie a gyűlésen a titkosrendőrségnek, azonban – egyetemi órái miatt késve érkezvén – nem tud bejutni a zsúfolt terembe.

A' szavazat Gr[óf]. Ráday Gedeon 's Földváry Ferencz közt vala, 's minden jelenségek oda mutatának, hogy Gr[óf]. R[áday]. lesz. És lett is. Földvárynak gőgös magaviselete 's nyilatkozatai elidegeníték a' nemességet, 's ott az udvaron, hol egy ideig álltam, tartózkodás nélkül kimondák sokan, hogy Földváryhoz nincs bizodalomok.¹⁴⁹³ Hazajöttem. Nőm olvasni adá az Újhelyből neki is jött levelet, én viszont neki a' nekem szólót. Volt nálam Krausz üveges. Olvastam. Ebéd alatt égdörgés 's nagy zápor. Délután a' zsalúkat rakták föl szobáim' ablakaira. Olvastam 6ig. Waltherr jött hozzám. Sétálni menék nőmmel, Mukival, Ödönnel: a' fiúkat színházba vivém magammal, mert a' Peleskei Notariust még nem láttak.¹⁴⁹⁴ – Az ég borult vala egész délután, úgy estve is, midőn hazajövék.

5d; vasárnap. – Egyet-mást végezvén, a' nagy[ar]. színház' pénztárához menék Ole Bull mai hangversenyére zártszékeket¹⁴⁹⁵ szerezni. Nagy nehezen 's különös tekintetből kaptam páholyt. Onnan az ellenőri hivatalba menék: de ott semmi dolog nem fordult elő. – Ebéden senki sem volt nálam. Délután olvastam. 5 óra tájban Szemere és nője és Ottlikné jövének szobamba születésnapomi köszöntésekkel. Ferdinandy is itt volt egész délután, 's velünk jött színházba. Ugyan oda jött Reviczky és Máli, mert együtt vettük ki a' páholyt; később Szemere is. A' színház tömve volt, 's míg Ole Bull játszott a' legmélyebb csend uralkodott. István Főherczeg is benvolt. Főherczeg Károly¹⁴⁹⁶ két fiaival, kik mind a' színészeknek mind a' hangversenylőknek tapsoltak. Adtam pénzt Mukinak és Ödönnek a' bemehetésre. Az idő egész nap borongós vala; délután majd elnyomott az álom. – Ma Napoleon' halála-napja.¹⁴⁹⁷ –

6d; hétfő. – Kaptam születésnap ajándékokat, papirnyomót, tolltartót 's új ingeket.¹⁴⁹⁸ Volt nálam reggelizés előtt Vörösmarty 's a' budai hegyek közé hítt. Jött hozzám panasza a' konyhaleány, hogy Johann pofon vágta. Az udvarmesterhez utasítam,¹⁴⁹⁹ mert a' dolog engem nem illet. Az éjjel megjött a' Gróf komornyikja, 's azon hírt hozá, hogy Ö N[agysá]lga jövő csütörtökön (Máj. 9d.) az Alföldről hazajön. Így hát minden elvégeztetett.¹⁵⁰⁰ Bajza is hozzám jöven, végre csak rábírtak, hogy a' hegyekbe kimenjünk. Nőm, Leni, Julis; Bajza, Vörösmarty 's én kimenénk. Heckenastnál vásároltam könyvet. Budán, a' szokott helyen (a' Szarvas¹⁵⁰¹ előtt) czimbora-kocsira¹⁵⁰² ülénk. Az idő szép, kedvező volt. Félitzenkettőkor a' Csillag-fogadóban telepedtünk meg. Egyegy pohár tejet ivánk, ebédet rendelénk, azután a' völgybe menénk 's ott árnyékba telepedve olvastunk 1ig. Ekkor ebédeltünk, elég jól. Én köhögésem' ellenére bort is ittam, 's kivált

¹⁴⁹³ A reformellenzék továbbra is a határozott jogvédelem álláspontját kívánta érvényesíteni. Szándékosan jelöltek több olyan politikust, aki per alatt állt. Közülük azonban csak Pest megyében, Ráday Gedeonnak sikerül fölényesen győznie: 6.1.1. Követválasztás 1839 tavaszán, Ráday Pál jelölése; Földváry Ferencről lásd az 1097. sz. jegyzetet!

¹⁴⁹⁴ Lásd a 695. sz. jegyzetet!

¹⁴⁹⁵ Lásd a 191. jegyzetet!

¹⁴⁹⁶ István főherceg – lásd az 1337. sz. jegyzetet; Károly főherceg (1771–1847) tábornagy, a Napóleon ellen harcoló osztrák seregek vezére.

¹⁴⁹⁷ Ellentmondások alakja a kortársakat, Bártfayt is vonzotta: 7.2.4. Közjáték: Bártfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben.

¹⁴⁹⁸ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek, 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

¹⁴⁹⁹ Nem Bártfay feladata a személyzet alsóbb szintjeinek közvetlen szemmel tartása, vissza is utasítja minden alkalommal, hogy a cselédséget érintő nézeteltérésekben döntsön, hiszen ez az udvarmester jogköre: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

¹⁵⁰⁰ Lásd az 1280., 1361. sz. jegyzeteket!

¹⁵⁰¹ Budai vendégfogadó.

¹⁵⁰² Kötött útvonalú, társas lovaskocsi.

pezsgőt sokat.¹⁵⁰³ – Ebéd után ismét a völgyön felsétálánk 's bevégezők az olvasást. – A gyümölcsfák virágzásban állottanak: de a' cser, tölgy 's egyéb keményebb fajúak még alig kezdenek zöldülni. 5 órakor onnan elindultunk 's 6kor leértünk a' Laszkovszky majorhoz, hol a' czimbora-kocsi épen akkor érkezett meg. Fölülénk, de egy úr 's 3 nő személyvel megsaporodánk. Még nem vala 7 óra, midőn a' Szarvasnál leszállánk. Vörösmartyval a' színházba siettünk. – Estve, midőn onnan hazajövék olly tisztán ragyogtak a' csillagok, mint az idén még nem láttam; több ízben *. – Vacsora nélkül feküdtem le, 's olvasni kezdem Jósika Csehjeit.¹⁵⁰⁴

7d; kedd. Tűrhetőn aludtam, de a' köhögés több ízben fölébresztett. Gyönyörű reggel volt. Mivel cselédim azt mondák, hogy Gr[óf]. Lajos (ki tegnap érkezett Csongrádból) szál-lásomon keresett, átmenék hozzá – de csak akkor tudám meg, hogy még tegnap estve Bécs felé utazott. Betekinték a' levéltárba, hol Waltherr egyet-mást megmutogatott. Volt nálam Ivanovics orvos. – A' legszebb napfény mellett egyszerre dörögni kezdett, 's néhány percz alatt kis nyári zápor támadott. – Jött hozzám Tasner; visszaadám neki a' könyvet. Megjött Jósika is az Alföldről: elbeszélé a' székfoglalás és követválasztás' folyamat.¹⁵⁰⁵ Ismét zápor, dörgés, jégeső. – Ebéd után olvastam. Irtam. Gr[óf]. W[andernath]. Wilhelmnek. 6 óra tájban sétálni menék Mukival. – Azután színházba. Hazajövőben láttam *. Délután Ivan[ovics]. a' Svábhegyre hitt, de nem menék.

8d; szerda. – Holmi apróságok' végzése után kimenék Radnicscsal az üllői útra, 's ott a' ház felső szobáiban az áradás óta száradó irományokat megtekintém, melyeket ő rendezget évszám szerint.¹⁵⁰⁶ Betekintetem a' kertbe is.¹⁵⁰⁷ Onnan Vörösmartyhoz; később Helmezyhez, 's midőn hazajövék közel vala dél. Olvastam Josika' Cseheit. Ebéd után szinte egész 5ig. – Ekkor Mukival sétálni menék a' városligetbe. Ott találtuk Szontaghot és Vörösmartyt, 's velök egy asztalnál tejet ittunk. Ők azután billiárdoztak:¹⁵⁰⁸ mi ketten pedig visszajövének, 's én egyenesen a' magy[ar]. színházba. Estve, midőn hazajöttem, elvesztém arany ing-gombomat, melly klárisokkal¹⁵⁰⁹ volt kirakva. * láttam. Az ágyban keveset olvastam. –

9d; csütörtök. – Jól aludtam 's egész éjjel keveset köhögtem. Reggel az ágyban az új helyi állapotokról beszéltem nőmmel.¹⁵¹⁰ – Adtam Jósának pénzt az alföldi költségek kifizetésére, 's számoltam vele némelly Aprilisi költségekről. Voltam Vörösmartyval sétálni a' Dunaparton; hazajövet a' bástya utcában. Délig olvastam. Ebédem Emperl volt nálunk. Délután Mukival beszéltem sokáig szobámban. A' Gróf megérkezett az Alföldről, de nem szólottam Ő N[agysá]gával. Olvastam félhétig. Voltam színházban. Eső esett: Ödön jött értem esernyővel. Villámlott is bár a' levegő észrevehetőn hűs volt.

10d; péntek. – Még föl sem öltöztem, Dr. Österreicher jött hozzám 's levelet hozott Gräffenbergből, Báró Wesselényitől, 's beszélgetve nálam maradt egész 9ig. – A' levelet más irta ugyan, de a' végén ő maga is írt néhány sort. – Azt hiszi, hogy a' gyógy mód jó

¹⁵⁰³ Lásd az 515. sz. jegyzetet; 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma.

¹⁵⁰⁴ Lásd az 1483. sz. jegyzetet!

¹⁵⁰⁵ Szegvár 1773–1883 között Csongrád vármegye székhelye. Ezt megelőzően Károlyi-birtok. A beiktatási ünnepségről számol be: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

¹⁵⁰⁶ Lásd az 564., 869. sz. jegyzeteket!

¹⁵⁰⁷ Lásd a 233. sz. jegyzetet!

¹⁵⁰⁸ 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

¹⁵⁰⁹ Azaz: gyöngy.

¹⁵¹⁰ Lásd a 437., 1440. sz. jegyzeteket!

sikerű leend. Fogok neki válaszolni.¹⁵¹¹ – Radnics 's Jósával végeztem egyetmást. Elküldém a' levelet Gr[óf]. Vandernathnak, és Kelemennek. Midőn a' Grófhhoz mentem, már akkor Ő N[agysá]ga szinte hozzám indult, 's be is jöven szobámba egyetmást végeztünk 's beszélgettünk többi közt a' csongrádi állapotokról is. 'S volt alkalmam említeni, mikép kár volt a' zemplényi Administratorságot nem fogadni el inkább, hol kitárt karokkal fogadtatott volna. – Ezt Ő N[agysá]ga elismeré, 's azt mondá, hogy Gr[óf]. Sztáray Albertnek köszönheti, mert ő beszélt le róla.¹⁵¹² Délután olvastam. Volt nálam Radnics és Waltherr, ki néhai Gr[óf]. Károlyi Ferencz temetési pompájának rajzát¹⁵¹³ közlé velem. – Azután sétálni menék Mukival, míg vele együtt színházba menék. Az utcán Döbrenteivel találkozám. Egész nap komor, kedvetlen, hideg – de délután kiderült. Délelőtt esett is, de nem sokat. Estve szakadozott felhők voltak. Nem láttam.

11d; szombat. – Számoltam Jósával 's beirogatóm a' pénzbevételeket 's kiadásokat. Radnicsot elküldém Joachimhoz. Volt nálam Pecz, sokáig. Délig olvastam. – Délután egy kissé elnyomott az álom, mert esőre készült az idő. Egész délután olvastam szobámban. Dr. Ivanovics volt nálam azután, míg színházba nem menék. Estve az ég borult, csillagtalán. –

12d; vasárnap. – Az ellenőri hivatalban félegyig. – Muki Österreicheréknél ebédelt. Délután Topperczer Orvos látogatott meg feleségével (Klauzal Neszivel); kik oda hagyván H[ód].M[ező].Vásárhelyt, Vas V[árme]gyébe Tarcsára mennek lakni, hol savanyú viz fürdő van. Ezek eltávoztván Sárvár látogata meg, egész 6 óráig nálam mulatván, mi közben Szabó László Vásárhelyi Ker[ületi]. Ügyész is volt nálam, az eredeti dohány szerződés miatt, a' vevővel valami bajok támadván. Azután Sárvárral¹⁵¹⁴ a' dunaparton sétálva, véletlenül annak idősb testvérével, (ki H[e]r[ce]g Eszterházyánál a' Derecskei urad[alom]ban Ügyész) és ángyával¹⁵¹⁵ találkoztunk. Színházba menék, 's Bajza' hívására hozzáültem a' páholyba. Szép nap volt; az est szelíd, csillagos.

13d; hétfő. – Még tegnap reggeli 6kor a' Gróf Fejérvárra ment, hol ma követ-választás van. – Újhelyben is (Zemplényben) ma foglal elnöki széket Siskovics, 's ott is követválasztás.¹⁵¹⁶ – Nöm elrendel' 's kitakarítatá mellék szobácskát. Irtam Bécsbe B[áró]. Perény Lászlónak és Schmidnek. Betértem délben Bajzához, ki hozzám jött ebédre, mert szalma özvegy. Oda adám neki a' könyvet olvasni. Délelőtt még Ivanovics orvos is volt nálam, 's beadott Mukinak a' köhögés ellen. Délután olvasni kezdék, de minduntalan félben szakasztának. Először a' Nézsai tót, ki által Battha Józsefnek 100 pengő ftot küldék, levelet írván neki. Azután két aradi polgár. Utánok egy zsidó, kit Kollerhez utasítottam. Ezek után Szontagh; Szabó László; Tasner. Színházba mentem. Igen szép nap. Az est szelíd *.

¹⁵¹¹ Wesselényi fegyelmезetten követi a kezelési utasításokat, a szigorú életrendi szabályokat, így épen maradt szeme is javul: 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.)

¹⁵¹² Lásd az 1010., 1016., 1516. sz. jegyzeteket!

¹⁵¹³ Vagyis a ravataláról készült rajzot.

¹⁵¹⁴ Sárvár Ferenc. Bártfay környezetében többen választják a váltótörvényszéki bírói állást, a váltójog reformja a korszak közgazdasági vitáinak központi kérdése: 8.4.2. Üzleti tisztesség.

¹⁵¹⁵ Bátyjának feleségével.

¹⁵¹⁶ 1839 áprilisában Mailáth Antal főispán kancellárrá történő kinevezése miatt helyettesnek Siskovits Józsefet nevezte ki a kormány. Az ezt követő közgyűlésen az opposíció hevesen támadja az adminisztrátori rendszert, azonban a vitában a mérsékelt ellenzék kerekedik felül, amely elfogadja a döntést. Az 1839. november 14-én megtartott tisztújítás azonban botrányba fullad: Siskovics József adminisztrátor az ellenzék tiltakozása ellenére nem jelölte annak egyik jelöltjét sem. A rákövetkező tumultuózus jelenetek során Siskovicsot megverték, a gyűlés félbeszakadt: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

14d; kedd. – Híre futamodván, hogy valami parancs érkezett felsőbb helyekről Gr[óf]. Rádaynak orsz[ág].gyűlési követté lett választása ellen, mára kisgyűlés hirdtetett.¹⁵¹⁷ 9 óra után tehát én is a' V[árme]gyeházhoz tekintetem be; de midőn oda jöttem, már a' parancs el volt olvasva, sőt a' tanácskozásnak is nem sokára vége lett. Annyit kivehettem, hogy a' parancs tartalmának közlése mellett közgyűlés hirdtetetik – talán (ha jól tudom) Majus 25re. Ezen kisgyűlés az előteremben tartatott, hol a' hajdúk szoktak máskor állani. Elnök Simoncsics. Összevissza beszélt kiki, bár mindössze alig volt, a' hallgatókkal együtt, 50-60 ember. – Beszélt Steinbach¹⁵¹⁸ is, de nem hallhattam a' lármától, mit? – Kovács, az egykori Alispán, úgy kívánta a' közgyűlést hirdtetetni, hogy egyszersmind kimondassék, hogy az követválasztási gyűlés lesz. Azonban Nyáry fölhozta, hogy erről a' kisgyűlés nem rendelkezhetik, hanem fog a' közgyűlés. – Hazajöven inventáltam a' pénztárt 's hiányt találtam benne. Ebéd után Jósa által is megvizsgáltatám, de ő is csak úgy találta. Azután olvastam, míg nőmmel színházba menék, hol ismét Ole Bull játszott a' magy[ar]. színház' javára.¹⁵¹⁹ – Nappal szél volt 's hordta a' port. Dörgött is, és kevés eső csepegett. Estve szelíd, meleg levegő, 's tisztán ragyogó csillagos ég. Délelőtt ismét levelet kaptam B[áró]. W[esselényi]től a' portás kezéből, melyben Balogh D[okto]rnak, és a' Versényi lyánkáknak szóló is volt zárva. Ezeket kézhez küldém.¹⁵²⁰ Estve Kati a' szobaleány fölmondá a' szolgálatot.

15d; szerda. – Nőm templomba menvén 's azután valahol sokáig elmaradván magunkban reggeliztünk. Azután Radnics volt nálam, átadván az orosházi maradék pénzt, és a' Bécsből jött szobafestő. Úgy Koller és Waltherr, kikkel disputálnom kellett, a' mit csak sajnálhatok, mert azokkal nem boldogul az ember. – Véletlenül nőm' levelét találtam íróasztalomon. Elolvastam, mert nekem szólt. A' jó lélek mindig azon töprenkedik, a' mit már jobb volna felejtetni.¹⁵²¹ – Volt nálam Reviczky kir[ályi]. t[ábla]. assesor, – 's beszélt Gr[óf]. Ráday, B[áró]. Wesselényi, Gr[óf]. Széchenyi, Károlyi 's t. felől.¹⁵²² Délben levelet kezdék írni W[esselényi]nek Gräffenbergbe, de nem végezhetém be. Ebéden Kis Dr. volt itt Fejérvárról. Délután olvastam félhétig. Ekkor nőm' unszolására vele 's Lénivel sétálni menék az üllői-úti kertecskébe. Nagy por volt, és szél fútt. Onnan egyenesen a' színházba, hol Szemerével találkoztam, ki ma jött vissza Péczelről. – Lear királyt adák elég jól.¹⁵²³ de én 4ik fölönás után hazajövék, mert késő volt már az idő. Delig tiszta; délután borongó és szeles; estve szinte borult, csillagtalan.

16d; csütörtök. – Elküldém a' levelet W[esselényi]nek postán. Volt nálam Pink gabona kereskedő; Rába N[agy]károlyi ügyész; Ivanovics Dr; Radnics. Helmezyhez menék 's ott valék 1 utánig. Esőben jövék haza. Mukinak névnapja lévén, emlékeztetém atyja,

¹⁵¹⁷ A határozat végül – kerülve a nyílt konfliktust – egyelőre nem küldte fel őt Pozsonyba, de hivatalos követének tekintette, érzékelve, hogy a kormányzat mindenképpen megakadályozná felutazását. A másik követ azonban utasítást kapott arra, hogy Ráday ügyét előleges, azaz mindent előző sérelemként terjessze elő az országgyűlésen. Viszonylag kevés megye volt ilyen határozott a jogvédelem ügyében, többen csak mérsékeltabb utasítást adtak vagy kegyelmet kértek a vádlottaknak a hűtlenségi perekben: 6.1.1. Követválasztás 1839 tavaszán, Ráday Gedeon jelölése.

¹⁵¹⁸ Steinbach Ferenc, a királyi jogügyi igazgatóság ügyvédje, aki a híres 1837. május 22-i, vagyis az ifjak és Kosuth elfogatása ellen tiltakozó pesti megyegyűlés konzervatív szónöke volt.

¹⁵¹⁹ A koncert jótékonyági előadás volt – lásd az 1486. sz. jegyzetet!

¹⁵²⁰ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

¹⁵²¹ Lásd a 437., 1440. sz. jegyzetet!

¹⁵²² Lásd az 1839. február 2-i bejegyzést: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.1. Ájtárók a politikai táborok között).

¹⁵²³ Shakespeare művét Sófaly József fordításában játszották, a címszerepben Egressy Gáborral.

anya 's testvérei' nevökben a' jó magaviseletre, szorgalomra, kötelességre.¹⁵²⁴ Ebéd után dörgött, villámlott, zápor közt. Rába feleségétől jött látogatóban. Az idő komor, esős. Tűz volt valahol a' Terézia városban. Mukival menék színházba, mind oda menet mind visszajövet megáztam. A' szobákat suolták.

17d; péntek. – Nedves lévén a' hálószoba, a' szeglet vagy ülésszobában¹⁵²⁵ háltunk a' földön. A' Gróf ki három nap óta várattott haza, az éjjel jött meg. Eső esett még reggel is. 8 óra után Ö N[agysá]ga magához hivatott; némelly irományokat adott által, 's egyről-másról értekezett; 's egyről-másról értekezett; saját erszényéből 30 aranyat adott a' lóverseny-díjak¹⁵²⁶ kifizetésére. Feltíz tájban jövék onnan vissza, 's a' martius hónapi számadást szedém rendbe. Volt nálam Grünschnek; azután Rába feleségétől,¹⁵²⁷ kiket nőm a' Grófnénak bemutatott. Délután újságlapokat olvastam. Később P[aulina]. leveleit néztem meg futólag. Mostani magaviselete mások előtt talán természetesnek sőt helyesnek látszhatik: – de én másképp tudom a' dolgokat, és tudom, hogy megsiratja egykor – előbb utóbb – a' mit tett. Azonban ő lássa; egy keserű tapasztalással gazdagabb.¹⁵²⁸ – Játszottam egy ideig kanári madarkámmal, kibocsátván azt kalitkájából. A' komor idő napfényre derült. De midőn színházbol visszajövék ismét borult.

18d; szombat. – Végezvén holmit, jött hozzám egy idegen fiatal ember kínálkozólag B[áró]. W[esselényi]. számára olvasónak. Jött a' Gróf, és sokáig volt nálam, mivel Reviczky Imre k[irályi]. tábla' assessora is eljött, és itt beszélgettek.¹⁵²⁹ Átvettem a' 2 ezer pengő ftot Gr[óf]. Mailath Károlyné' részéről. – Azután jött Pink gabona-kereskedő. – Egy burkus¹⁵³⁰ könyvkötő-legény (szül. Báró) kéregetni. – Utána Kövesy Dr. ajánlásomat kérni a' fóti orvosi statio¹⁵³¹ elnyerésére. Föltevék néhány sorból álló beszédet a' Primás installationjára.¹⁵³² – Ebéd után olvastam hirlapokat. Kimenék sétálni egész az új épületig nőm, Lényi, én, Muki, Ödön. Találkoztunk Tipula Professorral, ki aztán egy darabon velünk jött 's némellyeket közölt velem S[icravski]. Wladimirt illetőleg.¹⁵³³ – Az új épületnél Karácson csatlakozék hozzánk, 's velemjött egész a' színházig. – Egész nap szeles, borongós, de váltva napfény is volt. Estve hűs, az ég csillagos. Hazaérvén itt találám Lényi' atyját, Gosztonyi József bátyámat, már ágyban fekvő. Látogatóba jött szegény ember, elég nyomorult, sőt rongyos. Keveset beszéltem vele, nyugodni hagyám; de nőm egyet-mást elbeszél róla, 's háznépéről.¹⁵³⁴

¹⁵²⁴ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹⁵²⁵ Fogadószoba, nappali.

¹⁵²⁶ Károlyi György 1827 óta a magyar lótenyésztés, a lóverseny ügyének tevékeny alakja volt, ott volt a díjalapítók és a futtatásokon győztes tulajdonosok között. 1837-ben Üllői úti telkén nyilvános lovardát létesített, ahol sétalovagolni lehetett és lovakat bérelni. A palota lovardájában a tűzértség lovasoktatása folyik: 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

¹⁵²⁷ Rába nagykirályi ügyész.

¹⁵²⁸ 11.3.7. Szakítás; 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.5. Szóhasználat- és fogalomelemzés: lehetőségek (haza, édes, keserű).

¹⁵²⁹ Reviczky Imre a Királyi Tábla ülnöke, a korábbi kancellár bátyja, Wesselényi egyik bírja – lásd a május 15-i bejegyzést és az 1522. sz. jegyzetet!

¹⁵³⁰ Porosz.

¹⁵³¹ Itt: állás – lásd a 13. sz. jegyzetet!

¹⁵³² Vagyis köszöntőt az esztergomi érsek beiktatási ünnepségére – lásd a május 29-i bejegyzést!

¹⁵³³ Tipula Péter (1794–?) 1821-ben ügyvédi oklevelet szerzett, 1823-tól pozsonyi, majd 1832-től a pesti egyetem tanára (politikai-kamarai tudomány, váltójog), dékán, a titkosrendőrség kiemelt ügynöke. 1849-es magatartásáért bebörtönzik: 4.1.2. A titkos jelentések tanulságai; Sicravski Wladimirról lásd a 789. sz. jegyzetet!

¹⁵³⁴ Bártfayné első férje Bártfay nagybátyja, Gosztonyi István volt. Gosztonyi Magdaléna, Lényi Gosztonyi Józsefnek, Bártfayék szegény rokonának gyermeke, Bártfayék nevelt leánya: 11.3.1. A pesti leánynevelőben és Bártfayéknál.

19d; vasárnap. – Öltözködésem alatt Radnics jöve hozzám, mert nőm utána küldött. Megkérém, menne szabóhoz, 's hozna szegény G[osztanyi]. Józsefnek ruhát. Fölruházkodott első szükségből¹⁵³⁵ elég tisztességesen 50 ftért. – Stern még tegnap ismét egy rakáska könyvet küldvén, azokat rakogattam el nőmmel.¹⁵³⁶ – Kaptam levelet Újhelyből: anya és leánya irnak. Már kell válaszonom 'e napokban. Muki számára is volt rekesztve levél az enyimb: átadám neki a' nekem szólót is olvasni, 's elmondám szóval is az anyja kivánságát.¹⁵³⁷ Fölkeresém a' Grófot, ki a' kertben járkált Kolbbal; ez eltávozván átadám neki a' rövid beszédet, melly ellen semmi észrevétele nem volt,¹⁵³⁸ 's aláíratám a' Gr[óf]. Majláth Károlyné féle kötelezvényt. Ekkor az ellenőri hivatalba menék, onnan templomba. Ebédem magunk és G[osztanyi]. József, ki délután Radnicscsal a' városligetbe sétált; én itthon maradván olvasgatók, míg Szontagh kapitány nem jöve hozzám, ki azután egész nyolcz utánig maradt. Mert eső esvén nem sétálhatánk ki. Közlöttem vele kéziratim' maradványa közül a' Nádasdy Ferenczné szül[etett]. Báthory Erzsébet kegyetlenségeiről szóló ítéletet és tanúvallomást 1611ről.¹⁵³⁹ Zárva levén a' színház, itthon töltém az estvét is. – Az idő egész nap változó, 's inkább hűs.

20d; hétfő. – Reggel óta délig irással 's holmi aprósággal foglalkodám. Ebédre Bajza és Pigay jövének. Még együtt beszélgeténk ebéd után, midőn Szemere és Sárvány jöttek. Egy ideig folytattuk a' beszédet; 5 óra után ez utóbbiak sétálni vittek. Budára menénk a' várba. Menés közben elmondék nekik holmit Gotzigh statisztikai tanításaiból.¹⁵⁴⁰ A' várban fagylaltat evénk.¹⁵⁴¹ 7 óra előtt a' pesti magy[ar]. színházba értünk, hova G[osztanyi]. Józsefet is bevitetém Radnics által. – Estve eső esett, 's az ég csillagtalan volt. Nappal is csepegett.

21d; kedd. – Válaszoltam S[usannána]..k, 's elolvastam a' választ nőmnek.¹⁵⁴² Volt nálam a' Gróf; Vörös, és Joachim. Irtam Bécsbe is Schmidnek. Muki közlé velem azt, mit anyjának ír, 's a' tegnapi vacsora alatti beszélgetés' tárgyát.¹⁵⁴³ – G[osztanyi]. József ma reggel már el akart menni, de megmarasztottuk. Délután beirogattam; olvastam Athenaeumot. Szontagh magával vitt sétálni. Megtekintők az épülő muzeumot. Aztán a' József város néhány utcáján keresztül a' kerepesi útra,¹⁵⁴⁴ 's a' színházba. Egész nap szép idő. Estve holdfény * nem láttam.

22d; szerda. – G[osztanyi]. József elutazott; adtam neki utiköltséget. Az April. hónapi számadást készítém délig, mi közben Radnics vala nálam, egy pálinka-égető,¹⁵⁴⁵ Dr. Ivanovics sokáig; délben pedig bizonyos Lueger nevű pens[ionált]. Őrnagy, ki tulajdonkép nőmet keresé. Ebéd alatt égzengés. Délután sokáig beszélgeték nőmmel az újhelyi viszonyok felől. 4 óra felé szobámba jöven olvastam (Geschichte der Magyaren – Gr[óf]. Mailath Jánostól).¹⁵⁴⁶ 5 óra tájban Szemere jöven hozzám sétálni vitt. Betértünk Sárváryhoz, de

¹⁵³⁵ A legfontosabb ruhadarabokkal.

¹⁵³⁶ Lásd az 1436. sz. jegyzetet!

¹⁵³⁷ A fiúnak el kell költöznie Paulina kéréséhez, Karlovszkyhoz.

¹⁵³⁸ Lásd az 1437. sz. jegyzetet!

¹⁵³⁹ Bártfay történeti érdeklődéséről: 3.2.2. Források, pályáiv.

¹⁵⁴⁰ *Reisen und Länderbeschreibungen der älteren und neuesten Zeit: eine Sammlung der interessantesten Werke über Länder und Staatenkunde, Geographie und Statistik*, Stuttgart, 1835–1860; 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban.

¹⁵⁴¹ 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

¹⁵⁴² Barthosnének írja meg a hosszabb ideje halogatott levelet.

¹⁵⁴³ Lásd az 1516. sz. jegyzetet!

¹⁵⁴⁴ A mai Rákóczi út.

¹⁵⁴⁵ Pálinkafőző.

¹⁵⁴⁶ Lásd az 1344. sz. jegyzetet!

nem találtuk hon. Szemere Budára ment a' várba muzsikát hallgatni: nekem lábom fájván csak a' hidig kísértem. Fölsétáltam a' Börséig, onnan haza 's megint keveset olvastam, míg színházba menék. Nem kellemetlen nap, estve *.

23d; csütörtök. – Az aprilisi számadást készítém össze. Volt nálam Radnics, Fejérváry Ferencz vásárhelyi mérnök, és Kuncwalder egész délig. Fejérváry 's Lini leánya itt ebédelték. Délután irtam olvastam egyet-mást. A' Gróf hivatott magához 's ÖN[agysá]gánál voltam egész 7ig. Akkor Fejérváryékkal magy[ar]. színházba menék. Délben, ebéd alatt nagy szél támadván elhajtá az égi háborút; azonban a' levegőt nagyon meghűté. Sűrű felhők boríták estve is az eget 's e' miatt holdfény nem láttatott. – Nap szerint (csütörtökön) ma egy éve hogy Újhelyben megérkeztünk bold[ogult]. B[arthos]. látogatására. Azóta mennyi változott, és hogyan!¹⁵⁴⁷

24d; péntek. – A' hivatalos irományokat szedém rendbe, midőn Özv[egy]. Gosztonyi Lóri jött szobámba, ki tegnapelőtt érkezvén Pestre Fejérváryval, tegnap Vácra rándult, ott tanuló fiát látogatni meg, 's ma tért vissza. Itt sírt, panaszkodott előttem.¹⁵⁴⁸ Nem sokára bejött Fejérváry is, 's itt voltak egész déli harangozásig. Mind ők, mind Szontagh kapitány nálunk ebédelték. Délután egyet-mást mutattam 's olvastam Szontaghnak, ki vel 6 óra felé Bajzáékhoz menék, 's ott 25 véki dohány áraban 8 ft 20 pengő krt fizettem. Onnan sétálni menénk. A' Józsefpiacson¹⁵⁴⁹ Klauzál Gáborral találkoztam 's keveset beszéltem. Azután színházba. – Egész nap hűs, esős, szeles. Estve sötét, csillagtalan.

25d; szombat. – Borús, esős, lucskos idő. Pest V[árme]lgye mai napra közgyűlést¹⁵⁵⁰ határozván mindjárt reggeli után oda menék. Számos nép gyülekezett, mivel a' vásár' ideje is beállott; a' más megyék országgyűlési követeknek nagy része Pozsony felé utazván itt volt; a' Primás installatiojára szinte sokan igyekeztek Esztergom felé; és a' Pest megyei nemesség nem tudván mi történik a' Rescriptummal,¹⁵⁵¹ melly Gr[óf]. Ráday Gedeont a' követségtől eltiltja, számosabban jött be, hogy ha az eset úgy hozná magával követ-választás is legyen. – Fölolvastatván a' szokás szerint kemény kitételeket magában foglaló Rescriptum, néhány pillanatig csend uralkodott. Első állott föl Fáy András, 's a' dologhoz illő komolysággal 's nyugalmas mérséklettel, de nagyon alaposan szólt. Igyekezett megmutatni, miként azon Rescriptum minden tekintetben alkotmányos szerkezetünkkel 's törvényinkkel összeütközik – 's azt javasla: hogy mivel Gróf Ráday a' nemesség nagy többségének bizodalmból választott, 's mind azon tulajdonokkal bír, mellyek egy orsz[ág].gyűlési követben megkivántatók, más követ ne választassék: de mivel a' Rescriptum Gr[óf]. Ráday ellen fenyegetést foglal magában, nehogy akár physikai erőszaknak akár egyéb személyes kedvetlenségnek kitéve legyen, most kezdetben csak az egyik követ (Szentkirályi Móricz) menjen föl országgyűlésre 's ott az Országos Rendeknek a' sérelmet előadván, azt mindenek előtt orvosoltatni igyekezzék. A' mi megtörténvén 's az akadály elhárítatván, Gr[óf]. Ráday is fölmegyén, addig pedig mint megválasztott, valóságos követ itthon maradjon.¹⁵⁵² Egyébiránt ugyan e tárgyban Ö Felségének is

¹⁵⁴⁷ Lásd az 1838. május 23-i bejegyzést és a 20. sz. jegyzetet: 11.3.6. Emlékek, álmok.

¹⁵⁴⁸ Férje haláláról lásd a 242. sz. jegyzetet és az 1838. május 6-i bejegyzést!

¹⁵⁴⁹ A mai József nádor (az akkor József) téri piac.

¹⁵⁵⁰ 6.1.1. Követválasztás 1839 tavaszán, Ráday Gedeon jelölése.

¹⁵⁵¹ Királyi leirat, utasítás.

¹⁵⁵² A megyei követutasításba végül belekerül, hogy a megye – kerülve a nyílt konfliktust – egyelőre nem küldi fel őt Pozsonyba, de ugyanakkor hivatalos követének tekinti. A másik követ viszont arra kapott utasítást, hogy Ráday ügyét előleges, azaz mindent előző sérelemként terjessze elő.

Fölrás küldessék, nem kérő hangon – mert a követek szabad választása a nemzetnek kétségbe vonhatlan joga – hanem inkább jelentőleg 's a legmélyebb tisztelettel tartozó válasz gyanánt. – Szólottak a tárgyhöz mások is, hol mellette, hol ellene vagy legalább annak módosítására, kiket névszerint nem jegyezhetek föl, mert nagyon hosszának kellene lennem: de a többség elhatározottan 's a leggyőzőbb okokkal Fáy indítványát állapította meg, 's a Jegyző (Nagy István) azonnal a Gyűlésből küldetvén ki, egy óra alatt a Kir[ályi]. Felsőházhoz intézett Fölrást, és egyszersmind az Ország többi Megyéihez szóló, ugyan e tárgyat hazafi pártfogásukba ajánló körlevelet elkészíté, még pedig derekasan 's köz megelégtetésre.¹⁵⁵³ – Megjegyzést érdemel, hogy a Megyei tisztikarnak¹⁵⁵⁴ egyetlen egy tagja sem vett részt a vitatkozásban (kivéven az elnökséget): mintha letiltva lettek volna a beleszólástól.¹⁵⁵⁵ – Egy óraker jövék haza, 's ekkor már a legszebb napfény szárította a reggeli sarat. – Nálunk ebédelték Goszt[onyi] Lori leányával, Fejérváry leányával. Délután Karlovsky volt nálam értekezvén velem az eperjesi evang[élikus]. iskola iránti segedelem iránt járuljon e Gr[óf]. Györgyhöz és mi módon.¹⁵⁵⁶ Annakutána Engelländer és nője tértek be hozzám, egy nyalábot hozván, melyben P[aulinána].k egykor-máskor adott könyveim visszaküldettek, 's az mellett egy száraz tartalmú levelke. Jól van; én illet sem irok.¹⁵⁵⁷ – Jött azután Kende és Botka szatmári követek, kikkel Budára menék Einsle festőhöz. Kende kifizeté a számára készült Kölcsey képét.¹⁵⁵⁸ Stern egy rakás könyvet küldött, de azokat nőm rakta el, mert színházba siettem.¹⁵⁵⁹ – Midőn estve hazajöttem, igen hűs volt a levegő, de tiszta, és holdfényes.

26d; vasárnap. – Az ellenőri hivatalban töltém a délelőttet egész félegyig. Ebédén Goszt[onyi]. Lóri és Fejérváryék nálunk. Délután Szemeréhez kellett volna mennem: de részint az esős idő, részint látogatások visszatartoztatának. Mert volt nálam Jákó. Utána Kende és Botka szatmári követek, kik a Grófnál ebédelvén hozzám tértek be 's itt pipáz-tanak, beszélgetének.¹⁵⁶⁰ Egész délután váltva esett, csepegett. Mind a mellett színházba menék. Borús, komor az est is.

27d; hétfő. – Jókor reggel a Gróf Esztergomba utazott gőzhajón a Primás' installatiójára, mely hónapra van határozva. Szép napfény volt egy ideig. Özv[egy]. Goszt[onyi] Lóri és Fejérváry Vásárhelyre visszautazván itt voltak búcsúzni. Hasonlag Stettner Gyuri,¹⁵⁶¹

¹⁵⁵³ A Pest megyei ellenzék tehát a szólásszabadság kérdésében a kényszerítő jogvédelem álláspontjára helyezkedett, vagyis a helyzet rendezéséig, a sérelmek orvoslásáig a továbbiakban sem volt hajlandó támogatni a királyi proposíciókat (pl. az újoncmegszavazás kérdését). Mindez többhónapos állóháborút eredményezett az országgyűlésben és a megyékben is. Eközben mindkét fél igyekezett elérni a számára előnyösebb póttutatisásokat.

¹⁵⁵⁴ A választott megyei tisztségviselők.

¹⁵⁵⁵ A leírás finoman érzékelteti a felemás helyzetben fontossá váló apró gesztusokat és a háttérmegegyezést sejtető elemeket. Például valóban feltűnő volt, hogy József nádor sem személyesen, sem közvetetten nem avatkozott be az eseményekbe. 1839 során az országgyűlésen és a megyei közgyűléseken is körvonalazódik az ellenzéknek egy békülékeny, mérsékelt, a politikai feszültséget mindenáron enyhíteni akaró csoportja.

¹⁵⁵⁶ A segélyezés előkészítése Bártfay feladatköre: 4.3.4. Jótékonykodás, Karlovsky Kossuth tanára 1816-tól az eperjesi evangélikus kollégiumban, a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület titkára 1835-ben és 1839-ben. Karlovsky ellenzéki elkötelezettségű, a pesti társas élet aktív tagja.

¹⁵⁵⁷ 11.3.7. Szakítás.

¹⁵⁵⁸ Kende Zsigmond valószínűleg saját maga számára is rendel egy kisebb portrét, talán Kölcsey 1835-ös, klaszikusan kiegyensúlyozott, harmonikus mellképének Bártfay tulajdonában lévő másolatát: 10.1.1. Festmények.

¹⁵⁵⁹ Lásd az 1248. sz. jegyzetet!

¹⁵⁶⁰ 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

¹⁵⁶¹ Zádor (Stettner) György (1799–1866) ügyvéd, jogi szakíró. Az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja. Fenyéri Gyula néven írt szépirodalmi és esztétikai cikkeket. Bártfayék közeli barátja.

ki tegnap előtt jöve Pápáról a' tegnap tartott Conventre¹⁵⁶² 's ma ment. Adtam Jósának pénzt Hüppmann kertész részére. Einsle festőné Budáról levelkét küldött a' Kende-Kölcsey kép tárgyában, 's válaszoltam neki azonnal azon leányka által, ki a' levelkét hozta. A' Grófné hozzám küldé Netti szobaleányt, irnék Kochnak Bécsbe a' kis ágy iránt; irtam azonnal. Volt nálam Döme V[ice]Rector,¹⁵⁶³ kinek a' kötelezvényt átadám. Volt Vörös. Volt a' Szalontai reform[átus]. Pap, Lovasy Málitól levelet hozván Léninek.¹⁵⁶⁴ Délután Horvát Istvánnak nyomtatás alatt lévő munkáját olvasám, mellynek 9 ívét Helmeczy adá tegnap.¹⁵⁶⁵ Nagyon sűrű eső, majd nem zápor szakadván, kevésig elszunyadtam, de azután olvasék egész 6ig. – Flekl Károly jött hozzám, ki ma délután érkezett 's itt a' háznál szállott meg: vele beszélgettem 7ig; 's mivel az idő valamennyire kiderült sőt napfény mutatkozott, színházba menék. Második felvonás után betértem Vörösmartyhoz, Bajzához a' páholyba: de a' darab végét nem vártam. Fejem fájt; hazajöttem.

28d; kedd. – Nagy főfájás kínozott, 's a' miatt tegnap estve sokáig nem tudtam elalunni. Köhögtem is. Ma reggel, öltözködés alatt, egy erdélyi úr, hihetön kereskedő, levelet hozott Kelemenről, mellyben 1100 pengő ft volt zárva Wodjaner és Tántzerék' számára.¹⁵⁶⁶ – Fölöttébb czudar idő: egész éjjel vihar és fürgeteg, melly ma délelőtt is tartott 's elhűté a' levegőt. Postán levelem jött Bécsből és Malaczkáról,¹⁵⁶⁷ melly utóbbiban W[esselényi]. levele Vöröshez 's néhány sor hozzám. Irtam, olvastam. May ügyvéd volt nálam azután egész délig. Itt volt ebédén Flekl. Délután megállott az eső és tisztulni kezdett. Olvastam. 6 és 7 óra közt szép katonai muzsika volt a' czukor utczában az ott lakó őrnagy' szállása előtt. Színházba Mukit küldtem magam helyett. Meghozatám Ödön által az Árvízknöy' 2d. kötetét 's a' többi kettőre előfizettem.¹⁵⁶⁸ 8 óraker lefekvém, 's 9kor bevettém pulsatillát¹⁵⁶⁹ köhögés ellen. Túrhetön aludtam. –

29d; szerda. – Mind éjjel mind reggel esett megint; később kitisztult. A' Gróf nem jött el Esztergombul. Tegnap 's tegnap előtt az idő épen nem vala kedvező a' primási installatióra.¹⁵⁷⁰ Volt nálam Schosberger. – Datum szerint (29d) ma egy éve még Újhelyben töltém a' napot + nap szerint pedig (szerdán) Pest felé indultam nőmmel.¹⁵⁷¹ – Előmutatám Flekl Úrnak a' hamuzsir contractust. 10-11 közt megjött a' Gróf; 's volt nálam is még délelőtt. Sétáltam keveset a' kertben, mivel nap sütött ki annyi eső után. Nálunk ebédelt Flekl. Ebéd után adtam pénzt az Udvarmesternek. Volt nálam Grünschnek, és Tabódy, ki egyet-mást említett az esztergomi tisztelkedésekről. Egy ideig néztem Hörmann és Radnics schachjátékát: azután színházba menék. Ott Sárvárytól elbucúztam, ki Pozsonyba megyen Absentium-Követnek.¹⁵⁷² Midőn hazajövék estve, az ég szakadozott felhőkkel boritva; holdfény 's imitt-amott csillag.

¹⁵⁶² A protestáns egyházaknak a zsinatok közötti időszakban évente egyszer ülésező, az egyházkerületek ügyeit intéző testülete, választott egyházi és világi tagokkal.

¹⁵⁶³ Lásd a 705. sz. jegyzetet!

¹⁵⁶⁴ Lovassy Amália, Lovassy István politikus leánya, az 1836-ban elítélt Lovassy László testvére.

¹⁵⁶⁵ Horvát István (1784–1846) történétíró. 1816-tól a Nemzeti Múzeum könyvtárának gondozója. Az *Auróra* és a *Tudományos Gyűjtemény* szervezője. 1830-tól a pesti egyetem tanára.

¹⁵⁶⁶ Kelemen Benjáminról: 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

¹⁵⁶⁷ Ma: Malacky, Szlovákia.

¹⁵⁶⁸ Lásd az 1156. sz. jegyzetet!

¹⁵⁶⁹ Lásd a 111. sz. jegyzetet!

¹⁵⁷⁰ Lásd az 1511. sz. jegyzetet!

¹⁵⁷¹ Lásd a 311., 400., 447. sz. jegyzeteket!

¹⁵⁷² Absentium ablegatus, a távollévő főrendet vagy özvegyét helyettesítő, hivatalból jelen lévő, de szavazati joggal nem bíró helyettes az alsótáblán; az országgyűlési ifjúság egy részét is ezek a fiatalemberek adják.

30d; csütörtök. – Úrnapj ünnep. Reggel olvastam az ágyban. Eső esett – de nem sokáig. Irtam Orosházára. 10 óra tájban az ellenőri hivatalba siettem, hol pénztári vizsgálatot tart az elnök Gr[óf]. Teleki József. Rendben találtatott minden.¹⁵⁷³ Csak 2 óra után jöttem haza. Adtam 1,500 pengő ftot az Udvarmesternek. Ebédeltünk. Szép, tiszta, meleg nap lévén 's Vörösmartyjövén hozzám, kimenénk sétálni a' városligetbe, nőm, Leni, Ödön, Muki 's én meg' Vörösmarty. Ott egy ideig jártunk, ültünk, csolnokáztunk, 8 órakor estve megint gyalog hazajövének.¹⁵⁷⁴ A' színház zárva lévén itthon maradtam estve.

31d; péntek. – Reggel Fabriczy látogata meg. Volt nálam a' Gróf, Flekl, Tabódy, Koller. Dolgoztam irtam. Jósának adtam 1400 pengő ftot fizetésekre. – Ebéd után eladtam az Orosházi kukoriczát mind. Ő N[agysá]ga jóváhagyta.¹⁵⁷⁵ Délutáni 5ig beszélgettem Flekl-vel. – Midőn színházba menék, összejövék a' Gróffal az udvaron 's betértem Ő N[agysá]gával a' levéltárba, hol Flekl is volt. Ők ketten azután kimenének a' köztelekre.¹⁵⁷⁶ – Délelőtt szép idő volt; délután elborult. Volt estve is felleg; de láttam csillagot.

Datum szerint ma egy éve jöttem haza nőmmel Újhelyből. Azóta mennyire változtak meg a' körülmények.¹⁵⁷⁷ –

1839. JUNIUS; JULIUS;
AUGUSTUS; SEPTEMBER. VI.

¹⁵⁷³ 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

¹⁵⁷⁴ 9.3.5. A városi ember és a természet.

¹⁵⁷⁵ 8.4.1. A szerződéskötés menete.

¹⁵⁷⁶ Lásd a 197. sz. jegyzetet!

¹⁵⁷⁷ Lásd a 400., 437. sz. jegyzeteket!

[Az országgyűlés megnyitására mindenki Pozsonyba készülődik, még Vörösmarty is. A barátokban felmerül egy közös bécsi út terve.

Bártfay a féléves kifizetéseket intézi, megérkeznek az örökváltsági pénzek. A háztartás szükségleteit, a cselédek bérét felesége tartja számon. A hőség miatt felszedik a padlóról a szobák posztó burkolatát, ez a kályhák bontásának, újrarakásának valamint a nagytakarítás, súrolás ideje is.

Az alkalmazottak közül elköszön Jósza Lajos pénztári ellenőr, Bártfay beosztottja, barátja, akivel négy évet töltöttek együtt. Újabb és újabb gondot okoz a Károlyi által pártfogolt két árva lengyel fiú. Adósságaik, korhelykedésük, hamisított váltóik ügyének elsimítása után a többször öngyilkossági kísérletet elkövető Wladimírt kicsapják az iskolából.

Ritkán érkeznek hírek Wesselényiről, de Bártfay most tudósítást kap, hogy megkapta Bártfay levelét és egészségi állapota kielégítően egyenletes. Bártfay bizalmas ismerőseinek újra és újra felolvasa barátja védőiratának zárószakaszát.

A pestiek nyári szórakozása a lóverseny, amit látogatni – a színházhoz hasonlóan – hazafias tettek minősül. Bártfayt nem érdekli igazán, pedig Károlyi révén érintett a tenyésztés, a pályadíjak ügyeiben.

Az újhelyi levelek továbbra is keserűséget okoznak: Paulina öccsét anyja felszólítja az elköltözésre. A fiú nem titkolja szomorúságát. A család és a szűkebb baráti kör gyakran kirándul a budai hegyekbe, Bártfay egy ilyen alkalommal kéri Mukit, tudósítsa nővérét, hogy ott ültek az alatt a bükkfa alatt, ahol három éve, augusztus 15-én. A színházban Bártfayval egy csinos, szőke esztergomi lány elegyedik szóba. Néhány hét múlva már név szerint is ismeri Ninát és öccsét, Gyulát. Ninának a közeli Bástya utcában laknak édesanyjukkal. Bártfay újabban ismét rendszeres látogatója a belvárosi nyilvánosházaknak.

Felesége unszolására Bártfay felújítja ruhatárát, mellényt, nadrágot, felöltőt csináltat magának. A hosszú, forró nyári napok lassan telnek, kevés a vendég. Bártfayt a délutáni olvasás közben elnyomja az álom, nézi az udvaron naponta folyó sakkjátszmát, hírlapot olvas, lapozgatja a Károlyi közel-keleti útján készült rajzokat. A régi kertben érő málnát eszi uzsonnára. Megkérül az elveszettnek hitt kanári. Könyveket rendel, Byront, Lamartine-t, Lesage-t, regényeket.

Névnapjára Jozefina hideg mandulatejet készít, a Childe Haroldot kapja tőle, díszkötésben. A család ébredéskor, még az ágyban köszönti. Reggeltől megindulnak a jó kívánságot hozók, a fiúk: Muki és Ödön, a barátok: többek között Vörösmarty. Majd azok a Károlyi-alkalmazottak, akikkel szoros viszony köti össze. Este a tüzérezred zenészei szerenádot adnak az ablaka alatt.

A pestinél viharosabb és botrányosabb módon folynak a megyei korteskedések. Rendszeresek a visszaélések, az itatások, a megvesztegetések, sőt a verekedések. Bártfay feljegyzi, hogy a hírek szerint Tolnába királyi biztost és erős katonaságot vitetnek az ismételt követválasztás idejére.

Bártfay vissza-visszatérő testi bajai – többek között véres a vizelete és az esős időre egyre érzékenyebb a lába, valamint a tyúkszem okozta fájdalmak – erősen nyugtalanítják. Ivanovics doktor torokfájása és rekedtsége miatt időleges életmódváltást javasol: több levegőt, kevés beszédet ír elő és

eltiltja a dohányzástól. Meglátogatja orvosa farkasvölgyi birtokát, majd gyalog, másfél óra alatt hazamegy Pestre.

A várost megüli a nyomasztó meleg, a nagy por, amelyet csak néha enyhít egy-egy sűrű villámlással kísért zápor. Otthon már csak felsőruha nélkül bírja a kánikulát, örül, ha az égháború, a fenyegető villámlásokkal kísért nyári viharok enyhítő esőt hoznak.]

1839. Június.

1^{én}; szombat. – Reggel aláíratám Piller contractusát a' Gróffal. Azután pedig Ö N[agysá]gánál valék Flekl Director Urral, hivatalos tárgyú előterjesztésekkel, mikre Ö N[agysá]ga határozatait adá. 11 órakor az íráshoz fogtam. Nálunk ebédelt Fabriczy Samuel.¹⁵⁷⁸ Délután ismét irtam egész 5ig, mindeneket elvégezvén. – Hunyor Miska (Homonnai¹⁵⁷⁹ Plebanus) látogatott meg, az esztergomi tisztelkedésekről¹⁵⁸⁰ utazván itt keresztül. Midőn szobámban beszélgeténk, villám 's dörgés közt szakadt az eső, noha dél előtt szép tiszta idő vala. Esőben jött hozzám Báró Perény László, kivel végeztem, a' Gróf 100 ezer pengő ftos kötelezvényét visszavéven tőle a' csurgói szerződés' tartalma szerint. Ekkor azután félhétkor színházba menék Hunyor Miskával szinte esőben, Szemere és Fabriczy mellett fogván ott helyt. Visszajövet a' fellegek eltisztultak ugyan, de sár elég nagy volt. – Hazajövén itt találám Klauzál Imrét, ki egész féltizenkettőig maradt nálam beszélgetve. – Dél előtt Dulovics által Luby Imre kamarai¹⁵⁸¹ Tanácsosnak fölmondtam¹⁵⁸² Ö N[agysá]ga a' Gróf' nevében 10 ezer pengőt. – A' Grófnénak adtam Nyugtatóvány mellett 500 pengő fto. – Adtam nőmnek is holmi házi szükségekre, cseléd fizetésre, vásárlatokra pénzt; úgy Mátyásnak gyertyára, fára. – Azt hívé, többet fogok a' mult hónapról megkimélni.

2d; vasárnap. – Elég jókor ébredtem ugyan föl, de félhétig ágyban heverészttem. Öltözködés alatt Flekl és Klauzál valának nálam 's ebédre ajánlkoztak hozzám.¹⁵⁸³ Reggeli után Radnics, Jósá, Schosberger, Praznovszky szólottak be. Beirogattam. Az ellenőri hivatalban valék félegyig. Ebéden Flekl és Klauzál nálunk. Délután félnegykor Flekl Úr a' maga kocsiján kivitt a' lóversenyre, úgy Mukit és Ödönt is. Oda kün a' pályagyepen¹⁵⁸⁴ ember elég volt ugyan, de a' versenyzés közel sem látszott olly érdekesnek mint egykor, néhány évvel ezelőtt: aljasodik e? vagy csak én lettem egykedvűbb iránta? meghatározni nem tudnám.¹⁵⁸⁵ Estve 8kor hazajövénk 's én még színházba is betekintettem. Hazajövet csillagos vala az ég' boltozatja. Egyébiránt szép idő egész napon, noha délután sűrűn borongott. Estve itt találám Klauzált, ki 11ig maradt nálunk.¹⁵⁸⁶

¹⁵⁷⁸ Fabriczy Sámuel (1791–1858) jogtudós, 1818–1828 között Szepes vármegye táblabírája, majd jegyzője, 1841-től Abaúj táblabírája. 1832-től az Akadémia tagja, az evangélikus tisztai egyházkerület főjegyzője, a *Figyelmező* munkatársa, recenzense a napló idején.

¹⁵⁷⁹ Zemplén vm. – ma Szlovákiában.

¹⁵⁸⁰ Lásd a május 27-i bejegyzést és az 1501., 1532. sz. jegyzeteket!

¹⁵⁸¹ Lásd az 1206. sz. jegyzetet!

¹⁵⁸² Átadtam.

¹⁵⁸³ Bártfay már a gyors és szűk körben töltött reggeli, sőt öltözködés közben is fogad ügyfeleket, ha szükséges. Nem Bártfayék hívják meg ebédre a vendégeket, inkább azok kezdeményeznek, ők „maguk kínálkoznak” előző nap vagy aznap reggel hogy Bártfayék asztalához üljenek: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

¹⁵⁸⁴ A futtatás az Üllői út külső szakaszán volt.

¹⁵⁸⁵ Bártfay néhányszor kilátogat a lóversenyre, ami – a Pesti Magyar Színházhoz hasonlóan – hazafias támogatásra szorult: 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.1. Férfiak).

¹⁵⁸⁶ A nap általában 10 óra tájban ér véget náluk. Csak ünnepeken, ritkán látott, kedves vendéggel maradnak fenn hosszabban, éjjel 11–12 óráig: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek; Klauzál Imre (1799–1847) Bártfayék benső baráti körének tagja, ekkor már Károlyi Lajos jószágkormányzója Rohoncon.

3d; hétfő. – Némi nyugtalansággal vevém észre magamon olly bajnak jelenségeit, millyenben 1836ban tavaszkor több hétig szenvedtem t. i. vérvizellést. – Aligha Ivanovics Orvosnak nincs igaza, hogy az aranyér okozza leginkább testi bajaimat: mert okot nem szolgáltatott rá.¹⁵⁸⁷ Voltam a' Grófnál Flekl 's Tabódyval; aláíratám a' szentesi fizetésekre kivántató Albákat, 's Waltherr' kezébe adám, ki azokat a' levéltárba helyezé az Sz. betűalatti fiókba.¹⁵⁸⁸ Előadám Ö N[agysá]gának Schosberger ajánlatát is a' dohányra nézve, 's utasítást vevék, hogy 3 esztendőre kössem meg a' szerződést. Kimentem a' köztelekre 's ott megtekintém a' mutatvány¹⁵⁸⁹ birkákat. Onnan Bajzához 's azután Vörösmartyhoz tértem be. Hazajövén Horváth László tért be hozzám, kivel a' számadási kétségeket világos-ságba hoztam a' Kis-Szénási szerzeményt illető némelly aprólékos kiadásokra nézve.¹⁵⁹⁰ Jött az alatt Szemere; később Fabriczy, nálunk maradván ebéden is. Délután elolvasám neki a' W[esselényi]. replicája' bevégzését.¹⁵⁹¹ Hivatott a' Gróf. Volt nálam Grünschnek és Rába. Délben a' Grófné nóm által gondviselésem alá küldé drágakő-ékszereit.¹⁵⁹² Irtam Újhelybe Battha Pál Urnak 's elküldém a' 440 pengő fto. Muki közlé velem anyja levelét 's az arra adott választ.¹⁵⁹³ Volt nálam a' fiatal Gerzon (úgy tetszik kamrai Fogalmazó)¹⁵⁹⁴ pénzt ajánlv a' Grófnak. Elmentem színházba 's onnan Ivanovicsnét 's két leánytestvérét haza kísértem. Az ég csillagos volt. 10 után elbúcsúzott Klauzál, holnap hazamenendő.

4d; kedd. – Jókor ébredvén föl, az ágyban olvastam, midőn jelenték, hogy a' Gróf' számára már befogtak. Ö N[agysá]gához siettem tehát 's egyet-mást végeztem szóval. 6 óra után elutazott Csurgó felé; onnan két nap múlva egész háznépestül Pozsonyba menend. Nem sokára utána Flekl is elindult; 's 9-10 óra közt a' Grófné, gyermekeivel 's női cselédjeivel két kocsin. Beszámolt Jósá, 's én beirogattam. Volt nálam Schosberger; Gerzon; Radnics pedig egész délig. Ekkor olvastam újságlapokat. Ebéden senki nem volt nálunk. Délután olvastam; kevéssé elnyomott az álom, mert eső közelgetett és dörgött: azonban elvonult. – 5 óra után Radnicscsal sétálni voltam a' vásár-téren, az újpület mellett, onnan a' városligetbe menénk, hol hideg tejet ittunk. Visszajövet betértem vele ismerőséhez a' kisdiófa utcában,¹⁵⁹⁵ hol meglehetősen mulattunk. Színházba nem menék. **.

5d; szerda. – Ismét mindjárt reggel Schosberger, Radnics. Később Ivanovics orvos és a' Piaristák' Provincialisa, ki egész déli 12ig maradt nálam. Föltevém a' dohány contractusokat. Csak magunk ebédeltünk. Délután az Udvarmester, Jósá 's én lóversenyre menénk a' Gróf négy szürkéivel. A' mai futtatás sokkal szebb 's érdekesebb volt a' mult vasárnapinál, noha negyedrés-annyi ember sem volt.¹⁵⁹⁶ Félnyolczkor hazajövén színházba menék. Visszajöttem záporban. Tántzer Pepi itt halt.

¹⁵⁸⁷ A „bujasenyv”, a vérbaj a korban gyógyíthatatlan betegség volt. Bártfay ebben a vonatkozásban is gondosan ügyel testi állapotára: feljegyzí, ha fertőzés gyanúja merül fel: 12.2.2. Utcai vagy házi prostitúció, nemi betegségek.

¹⁵⁸⁸ A Károlyi-levéltárban kihúzható fiókban tárolják az iratokat, amelyek elejét betűkkel jelzett bőrlap védi.

¹⁵⁸⁹ Itt: minta, lásd a 197. sz. jegyzetet!

¹⁵⁹⁰ Lásd a 950., 1035. sz. jegyzeteket: 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság (4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei).

¹⁵⁹¹ A szöveg egy részét a naplóba is bemásolja, lásd az 1838. november 7-i bejegyzést és a 809. sz. jegyzetet!

¹⁵⁹² Lásd az 54., 1108. sz. jegyzeteket!

¹⁵⁹³ Lásd az 583., 1537. sz. jegyzeteket!

¹⁵⁹⁴ Gerson Márk pesti nagykereskedő, Károlyi György hitelezője, a zsidó kereskedőcsaládok következő generációjából néhányan már a közigazgatásban helyezkednek el: 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat.

¹⁵⁹⁵ A mai nevével azonos erzsébetvárosi utca, ahol egy nyilvánosházat látogat Bártfay: 12.2. Prostitúció; 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

¹⁵⁹⁶ Lásd az 1526., 1584. sz. jegyzeteket!

6d; csütörtök. – Mult éjjel nagy eső 's égiháború volt; villámcsattanás ébresztett föl; azt hívém hogy gyújtott is, de nem úgy történt. Reggel Fabriczy jöve búcsúzni, de nőm még ebédre tartóztatá. Reggeli után elhozá Radnics a' letisztázott dohány contractusokat. A' Grófné ékszereit 's a' szentesi váltságpénzt berakám a' másik vasládába. Aláírást a' Contractusokat 's átadám Schosbergernek. Jött hozzám Tüköry. Horváth László szinte nőstül látogatóban. Fabriczy nálunk ebédelt 's délután mindjárt a' Szepességre visszautazott.¹⁵⁹⁷ Nőm, Léni, Ödön, Muki, Radnics, én délután a' budai hegyek közé menénk, hova később Vörösmarty, Bajza és neje szinte kijövének. Ott sétáltunk völgyen-tetőn mezei virágot szaggatva az asszonyoknak.¹⁵⁹⁸ Azon bükk alatt, hol 1836ki Aug. 15d. délután ültünk, mondtam Mukinak, ha ir testvérenek, írja meg azt is, hogy azon fa alatt megállottunk.¹⁵⁹⁹ A' csillagnál jó tejet ozsonnáltunk. Félnyolczkor lejövének a' Laszkovszky fogadóhoz, hol szekerünk várt 's 8 után Budára értünk a' hidhoz. Onnan gyalog Pestre. Bajza, Vörösmarty, én még a' színházba is tekintettünk, 's Beatrice¹⁶⁰⁰ 2dik felvonását még egészen láttuk. Az éjjeli 's reggeli eső után a' levegő meghült ugyan de hideg nem volt, bár a' hegyek közt szél fűtt. Estve imitt amott csillag.

7d; péntek. – Reggeli előtt Ujfalusy exprofessor¹⁶⁰¹ (egyébíránt korhely) volt nálam bizonyos kiadandó munkára előfizetést kérni: előfizettem két huszassal. – Kifizetém Jósa által S[icravs(z)ki]. Leo májusi kosztját-szállását.¹⁶⁰² Volt nálam Radnics, és Löwinger, átvevén a' dohány-szerződést. Délfelé Tüköry. Irtam olvastam. Ebéden magunk. Délután Dittrichné volt itt Fejérvárról. 5 óráig olvastam. Ekkor kimenvén tartozásimat fizetgetém ki: u[gy]. m[int]. Stemmer kárpitosnak 93 ftot; – Kilian könyvárusnak 92 ft., 35 kr; Stern könyvkötőnek¹⁶⁰³ (a' budai várban, hova magam mentem) 61 ft. 's így sehol sem vagyok adós többé. A' várból egyenesen a' magy[ar]. színházba menék, hol Szemere félig elbúcsúzott, fürdőbe menendő. A' színházban egy esztergomi csinos leány ült mellettem 's nyájasan beszélgetett velem.¹⁶⁰⁴ Estve tiszta, csillagos. Nap alatt szél. A' Duna' vize nagy.

8d; szombat. – Öltözködés alatt levelet hoztak Csurgóru. Ezeket lajstromozván átadám Radnicsnak, hogy vigye Waltherrhez. Volt nálam Jelenfy: megköszönni, hogy a' Szatmár megyei orvosi hivatalra közbenjárásom által segítém. Nőm' kanári-madara elrepült; keresték mind a' két kertben de nem találták. Szemeréhez mentem 9 után: de akkor már elutazott. Onnan hazajövőben betértem Pesky festőhöz tudakozódni, munkába vette e már a' grófi képeket.¹⁶⁰⁵ De még nem kezdé el. Waltherrnél a' levéltárban Ivanovics orvossal jövek össze, ki torokfájáson 's rekedtségem ellen orvosságot (phosphort¹⁶⁰⁶) küldött. Kimenék nőmmel a' váci utcába, az ő unszolásából mellény- 's nadrágokat-nyáriakat-vásárlani, 's e' végre ismét közel 100 ftot adtam ki, – mit örömet sze-

¹⁵⁹⁷ Lásd az 1578. sz. jegyzetet!

¹⁵⁹⁸ 9.3.5. A városi ember és a természet.

¹⁵⁹⁹ A szakítás utáni visszaemlékezésről, az emlékezetes dátumok és helyek feljegyzéséről ekkor sem feledkezik meg: 11.3.7. Szakítás.

¹⁶⁰⁰ Lásd a 192. sz. jegyzetet!

¹⁶⁰¹ Korábban felső tanintézeti, egyetemi tanár.

¹⁶⁰² Lásd a 789. sz. jegyzetet!

¹⁶⁰³ 10. A környezet esztétikája: építészet, lakáskultúra, képzőművészet (10.1. A lakás); 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

¹⁶⁰⁴ 12.1. Nina (férfi családfelelő nélküli polgári háztartások), 12.1.2. Ismerkedés, udvarlás.

¹⁶⁰⁵ Lásd a 381., 748. sz. jegyzeteket!

¹⁶⁰⁶ Phosphoricum acidum, foszforsavból készült homeopátiás szer: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban, 13.3.1. Gyógyítás, szerhatások.

rettem volna hasznosabbra fordítani. – Ebéden csak magunk valánk. Délután az elrepült kanári a' kertben megtaláltatt az üvegházalótti fakanapén ülve. Kimenénk a' löversenyre én, Radnics, Jósa.¹⁶⁰⁷ de 7 órára visszajövének 's én és Radnics még jókor érkezünk a' színházba. Vettem be phosphort. Igen szép meleg nap; úgy az est is. *. Délután volt nálam a' Piaristák Provincialisa, letevéen az általvett birkákért 125 aranyat 's 75 aranyról kötelezvényt adván.¹⁶⁰⁸

9d; vasárnap. – Elég jól aludtam volna: de az orvosság úgy látszik nem használ, mert torkom' rekedtsége nem enyhült. Mindjárt reggel jött Radnics; Kren fazekas; Waltherr; Dzwonkovszky; a' színező;¹⁶⁰⁹ az újságkihordó 's elvevék időmet, 's ismét elég sokat kelle beszélnem, holott az Orvos megtiltá.¹⁶¹⁰ Az ellenőri hivatalban valék egész lig. Senki sem volt nálunk ebéden. Délután nézegettük a' Gróf portfeuillejét¹⁶¹¹ egyiptusi és keleti utjáról.¹⁶¹² Később olvastam. 'S irtam W[esselényi]nek Gräffenbergbe. Mentem színházba; Radnics is. Estve sétáltam vele a' városon. Gyönyörű nap. Estve az ég csillagos. Délután K[arlov-szky]. volt nőmnél. – Radnics és Muki schackoztak. Betértünk a' pacsirta utcába¹⁶¹³ is.

10d; hétfő. – Ivanovics orvos jövéen mindjárt reggel hozzám, rendelé, hogy levegőre menjek 's ne beszéljek, ne dohányozzam.¹⁶¹⁴ Lemenék reggeli után a' kertbe 's ott olvastam. Nőm szabót hozott oda, ki mellényimre mértéket vőn. Féltenegykor fölmelegedvén a' levegő elhagyám a' kertet. Megtekintém a' plafond¹⁶¹⁵ festőket. 11kor bevevék phosphort. Olvastam szamitgattam ebédig. – Reggel fölszedetém szobáimban a' padlat-posztókat kárpitosok által. – Ebéd után jött a' nadrágszabó 's mértéket vett. Azután kimenék Radnics-csal a' városra; a' pacsirta utcában nem úgy végzém a' dolgot mint vártam.¹⁶¹⁶ Onnan a' Muzeum' építését tekintők meg; 's nagy por és meleg lévén hazajöttem.¹⁶¹⁷ Olvastam. Meglátogatott Szontagh. Színházba menék, hova ő is elkisért és Radnics. Estve midőn hazajövék erős szél fűtt 's a' levegő érezhetően meghült. Az ég mindinkább elborult. Látam *. Vörös átvevé a' levelet.¹⁶¹⁸

11d; kedd. – Alig öltöztem föl, egy fiatal ember jöve hozzám a' Vecsey bort átvenni. Ivanovics meglátogatott; holnap ismét be kell vennem. Nagyon hitt, menjek ki vele csütörtökön a' budai hegyek közé, nevezetesen Farkasvölgybe,¹⁶¹⁹ hol ő is bir talán 22 holdat. Volt nálam Radnics. Mátyásnak megfizetém tartozásomat 's a' májusi bért. Grünschnek az építési költségek sommáit írta ki a' számadásból. Boros Sámuel szentesi Bíró volt nálam 's e' közben jött Szontagh, ki ma itt ebédelt. Délelőtt megnézé a' kertet, délután pedig a' grófi könyvtárt és szobákat.¹⁶²⁰ Olvastam. Félhétkor magy[ar]. színházba mentem,

¹⁶⁰⁷ 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

¹⁶⁰⁸ Lásd a 75., 705. sz. jegyzeteket!

¹⁶⁰⁹ „Festész, ki setét vonalakkal írt képeket, rajzokat, nyomokat kellő színekkel ellát, világosakká tesz” Cz-F V. 1352.

¹⁶¹⁰ 13.3.2. Homeopátiás orvosok Pesten, 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma.

¹⁶¹¹ Grafikai mappa, Károlyi festőt visz magával a látottak rögzítésére.

¹⁶¹² Károlyi az ókori építészet iránti elkötelezett érdeklődéssel utazza be a Közel-Keletet, 1833–1836-os naplójában örökíti meg élményeit: 9.3.4. Séták a belvárosban.

¹⁶¹³ A mai nevével azonos józsefvárosi utca, ahol egy nyilvánosházat látogat Bártfay.

¹⁶¹⁴ 13.2.1. Hagyomány és újítás: gyógyszer vagy életmód-reformot?

¹⁶¹⁵ Mennyezet.

¹⁶¹⁶ Lásd az 1595. sz. jegyzetet!

¹⁶¹⁷ 9.3. Nyilvános- és magánterek.

¹⁶¹⁸ Wesselényinek, lásd az előző napi bejegyzést.

¹⁶¹⁹ A mai Törökveszi út környéke.

¹⁶²⁰ A palota megtekintéséről: 10.2.4. Mintaadás.

velem jövén Radnics. Nőm ebéd után Gróf Csákynéhoz mene; de estve szinte színházba, úgy Léni, Muki, Ödön a' Gróf' páholyába. Én és Radnics földszint valánk. Nap alatt is borongott, sőt esett: estve is felleges volt az ég 's csillagtalán.

12d; szerda. – Kevesebbet köhögtem 's hangom tisztább. Volt nálam Gerzon. Elkészítém a' kötelezvényeket 's irtam a' Grófnak Pozsonyba. Az alatt itt volt Waltherr; fiatal Sahradnicek szabó,¹⁶²¹ kinek kék kaputomat adám igazítás végett; Vörösmarty, jelentvén, hogy a' jövő héten Pozsonyba szándékozik utazni. Mondám neki, hogy Juliusban én is elmegyek vele, ha megvár, 's onnan együtt mehetünk Bécsbe is.¹⁶²² Csak magunkban ebédelnék. Inventáltam a' pénztárt, és rendben találtam azt: de a' multkori hiányra nem akadván, 500 ftom tovább is benmarad. Olvastam. Félhatkor sétálni menénk én, Muki, Radnics. Betértünk a' téjárus boltba 's tejeztünk ozsonnára. Színházba menék azután. 3ik felvonás után ismét a' városra menék, Radnicscsal együtt ki Fuhrmannékhoz¹⁶²³ tért be. Fél tízkor hazajövék. Délután Reviczkyék, Gr[óf]. Csákyné 's mások meglátogatták nőmet.

13d; csütörtök. – Végeztem Fleklvel. Kivettem a' Gróf' szobájából a' N[agy]károlyi üvegház' tervét¹⁶²⁴; irtam Ö N[agysá]gának e' tárgyban is; elvivém a' levelet K[arlovsky]. hoz, ki holnap gőzhajón Pozsonyba menendő; de nem találtam honn. Betértem Flegl aranyzóhoz 's ajánlám neki a' képráma' elkészítését. Míg Flekl volt nálam délelőtt, bejött hozzám Radnics, Ivanovics Orvos. Kün szóltam R[.]..tel¹⁶²⁵ 's oda utasítam hogy máskor jöjjen. – Ebéd után Ivanovics kivitt magával kocsin a' Svábhegy oldalában lévő Farkas-völgybe, hova az egész Waltherr háznép még reggel kimene. Ott voltam velök félhatig, megtekintvén az ültetvényeket 's egyebet, a' mit Ivanovics ottan tett, mióta a' hely birtokában van.¹⁶²⁶ Ekkor elindulék onnan (a' hegy' tetejéről) gyalog és egyedül, 's másfél óra alatt Pestre jövék. Nagyon szomjas lévén, a' téjárus boltban két pohár édes tejet ittam meg, 's a' magy[ar]. színházba menék. Ott egy ideig a' páholyban ültem Bajza, Vörösmarty, Vásárhelyi és Fábiannal, azután földszint. Láttam *. Estve 10kor elbúcsúztam Flekltől, ki holnap haza utazik.

14d; péntek. – Mindjárt reggel megizentük Bajzáéknak, hogy ma nem megyünk ki velök a' budai hegyekre. Voltam egy ideig a' levéltárban. Beirogattam a' számadási naplóba a' mi hátravolt. Olvastam. Mátyás elhozta pipaszárait 's vett számomra cserépipákat.¹⁶²⁷ Volt nálam R[.]..¹⁶²⁸ kit holnapra rendeltem. Ebéd után elhozta a' szabó nyári nadrágaimat. Olvastam. Azután néztem egy ideig az Udvarmester és R[adnics]. schach-játékát. Színházba menék nőmmel együtt és R[adnicscsal]. – Ma fulasztó forráság volt.

15d; szombat. – Csak 7 óra tájban öltöztem föl. Reggeli után jöttek a' Szentiesiek 's lefizeté a' félévi kamatot (29,846f., 15 kr pengőt).¹⁶²⁹ Végeztem R[.]..l¹⁶³⁰ a' tegnapi rendelkezés szerint, de nem egészen kívánságomra. Ismét igen nagy hőség. Irtam, olvastam. Csak magunk ebédlénk. Délután olvasás közben elnyomott az álom, nagy meleg miatt.

¹⁶²¹ A ruházatkódokról: 2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban.

¹⁶²² Bártfay utazásairól: 9.3.4. Séták a belvárosban.

¹⁶²³ Fuhrmann Ferenc pesti ügyvéd.

¹⁶²⁴ Ma a Magyar Országos Levéltár Károlyi-iratai között.

¹⁶²⁵ Bártfay nőismerőse, lásd az 1839. augusztus 14-i bejegyzést!

¹⁶²⁶ 13.3.2. Homeopátiás orvosok Pesten.

¹⁶²⁷ A dohányzásról: 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma, 13.3.4. Egyensúly: test és lélek.

¹⁶²⁸ Lásd az 1607. sz. jegyzetet!

¹⁶²⁹ A szentesi örököságról lásd a 36., 341., 1325. sz. jegyzeteket!

¹⁶³⁰ Lásd az 1607. sz. jegyzetet!

Néztem a' schachjátékosokat. Volt nőmnél látogatóban Csáky Grófné egész félkilenczig estve.¹⁶³¹ A' téjárus boltban tejet ozsonnáztam Radnicscsal. Délelőtt levelet vevék postán Wesselényitől; jelenti, hogy némelly bajai javulnak: szeme, az egyik, legalább rosszabbul nincs, – 's hogy az én szinte postán küldött (Majus 15ki) soraimat vevé.¹⁶³² Voltam színházban * homályosan. \

16d; vasárnap. – Átadám Jósának az építésre Bécsben tett kiadások' számadásait, kimutatás-készítés végett. Volt nálam Radnics is. Helmezy czédulát írt, hogy Egerbe kellett mennie, végezzem helyette a' végzendőket. – R[.]..¹⁶³³ ismét hozzám jövén 's pénzt kérvén kijelentém e' miatt neheztelésemet. Az ellenőri hivatalba menvén, mivel mindent zárva találtam, vissza kelle térnem. Olly nagy hőség volt, hogy odáig menve egészen megizzadtam s pihenés végett Radnicshez tértem be, onnan Vörösmartyhoz, kit az álom elnyomott 's akkor ébredt fel, noha délelőtt volt; nála mulattam beszélgetve, dohányozva lig. – Ebédnél senki nem volt vendégünk. – Délután hirlapokat olvastam. Meglátogatott Szontagh, 's itt volt 5ig; Heine' Salonjá 2d. részét¹⁶³⁴ adám neki olvasás végett. Kevés ideig a' schachjátékosokat néztem. Midőn színházba mentem, olly meleg volt még a' levegő mint sütőkemenczében. Színházban a' játék alatt ismét új ismerősim mellett ültem.¹⁶³⁵ – Hazajövet gyönyörű holdfény; nyugatról villámlott *. A[sszonyom].¹⁶³⁶

17d; hétfő. – Reggeli után Radnics, Schosberger, Kren voltak nálam. Radnicsot elküldém Szekrényesyhez a' couponokkal.¹⁶³⁷ Krent kifizetém, 's a' szállasamon lévő kályhák' újra átrakását vagy összeállítását rendelém meg. Vettem Kiliánnál: Byron, Lamartine, Le Sage és Thümmel' munkáit.¹⁶³⁸ Voltam Macho Szabónál sürgetvén mellényim' elkészítését. Ebéd után fölmetszém Byron' két kötetét 's keresztül futottam, imitt-amott olvasgatva egész 6ig. – Azután néztem a' schachjátékosokat. Színházba menék. Ott ismét az ismerősök mellett.¹⁶³⁹ Hazajövet igen szép holdfény. Radnics velem volt: kevés ideig hallgattuk a' katonai zenét a' Sándor házban lakó Tábornok előtt. Itthon Özv[egy]. Prephierinét (ez előtt Dessewffy Andrásné) találtam; itt halt.

18d; kedd. – Megvizsgálám a' pénztárt 's ráakadtam a' minap hiányzott 500 ftra. A' szentesi váltásági pénz közt volt az, mint a' privat pénztárból akkor tett pótlás, midőn

¹⁶³¹ 11.2.2. Nőgyeleti tevékenység.

¹⁶³² 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

¹⁶³³ Lásd az 1607. sz. jegyzetet!

¹⁶³⁴ Talán az 1831 óta Párizsban élő Henrich HEINE (1797–1856) *Französische Maler* (1831) második részéről lehet szó.

¹⁶³⁵ Lásd az 1604. sz. jegyzetet!

¹⁶³⁶ Lásd a 849. sz. jegyzetet!

¹⁶³⁷ A köztelekről van szó, amelyet a tagok részjegyekkel (coupon) birtokoltak, osztalékot kapva a haszon után.

¹⁶³⁸ A napló alapján a következő könyvekről lehet szó: Georg Lord BYRON (1788–1824) művei közül a *Ritter Harold's Pilgerfahrt* (1812–18 – ford. 1803); Alphonse de LAMARTINE (1790–1869), *Jocelyn*, 1836. – Lamartine eposzát valószínűleg a *Sämmtliche Werke* köteteiből (kiad. G. Herwegh, Stuttgart, 1839–1853, 30. köt.) ismeri, valamint keleti útirajzát *Souvenirs, impressions, pensées et paysages pendant un voyage en Orient* (Paris, 1835 / *Reise in den Orient in den Jahren 1832 und 1833*, 1–4 Band, 1835–1836; THÜMMELE (1738–1817) a korban népszerű munkája minden bizonnyal nem véletlenül kerül a kezébe. A *Reise in die mittäglichen Provinzen von Frankreich im Jahre* (1785–1786, 10. köt., 1791–1805) naplóformában beszéli el, ahogy egy életunt nagyvilági fiatalember Berlinből Marseille-be történő utazása során kigyógyul világfájdalmából.

¹⁶³⁹ Lásd az 1604. sz. jegyzetet!

B[áró]. Wesselényinek az 5 ezer p.f. kölcsön adatott.¹⁶⁴⁰ Beirogattam. A' tegnap hozott könyvek egy részét fölvgdaltam. Ebéd után kimenék Radnicssal a' budai hegyek közé: ott a' csillagnál két-két pohár jó édes tejet ittunk; esti 8kor visszajöven czimbora-kocsin majdnem azon társasággal, mellyel kimenénk.¹⁶⁴¹ Betértünk a' színházba 's a' Sevillai borbély¹⁶⁴² 2d. felvonását hallottuk. –

19d; szerda. – A' fazekasok elkezdék reggel a' kályhák' bontását és újra rakását. E' miatt írószobámból kiszorulva nem dolgozhattam. Jött hozzám Schedel és Kazinczy Zseni. Ez utóbbi előadván dolgát eligazítám azt 's föltevém az irományokat.¹⁶⁴³ Vettem postán levelet Újhelyből S[usanná]..tól.¹⁶⁴⁴ Szándékom rá válaszolni. Délután hirlapokat olvastam. Jött Bajzáné, később Bajza és Kacsokovicsék a' grófi szobákat megnézni. Megmutogatám nekik,¹⁶⁴⁵ azután színházba menék. Játék végén Radnics a' Terezia városba vezetett ismerősihez,¹⁶⁴⁶ honnan féltizenegykor holdvilágnál jövék haza. Ma is nagy meleg volt. √ C.¹⁶⁴⁷

20d; csütörtök. – Ismét a' fazekasok pizsmogtak. Kamermeyer átvette mellényim készítését, mellyek másfél hét óta Machónál heverték. Irtam Sternnek Budára, az iránt, a' mi Fesslerből hiányzik.¹⁶⁴⁸ Voltak itt Olsavszkyné 's két nevendék leánya.¹⁶⁴⁹ Csak magunk ebédlénk; Jósá ma reggel Fejér V[árme]lgyébe utazott. Délután borult volt. Nöm olvasnom hagyá az Újhelyből kapott levelet, úgy Muki is, ki mellékszobácskában tanult, miután hosszasán beszélgeték az otthoni állapotokról 's az eddigi viszonyok fölől.¹⁶⁵⁰ Meglátogata Kertész László Csongrádi Tisztartó. Ozsonnáztam málnát az üllő utczai kertből. A' délutánt itt tölté Fejérváry Lini. Derék leánya. Léní kivágta tyúksze-meimet, mellyek nagyon fájtak mivel esőre borult. Azután színházba menék. Ott Rozival 's Vajdával beszélgeték.¹⁶⁵¹ Az ismerős szöke 's édes anyja előttünk ültek.¹⁶⁵² Szép holdfénynél jövék haza. Láttam *.

21d; péntek. – Korán ébredék föl 's olvastam az ágyban 6ig. – Öltözés után czédulát vevék Olsavszkynétől, mellyben pénzt kér. Adhatok neki kölcsön 100 ftot.¹⁶⁵³ – Épen a' reggelit végzők, midőn Klauzál Imre lépett ebédlönkbe. Mindjárt kávét adott neki Leni, mert az asszony a' Császárfürdőbe ment Madarasynéval.¹⁶⁵⁴ Jött aztán a' schuster, kinek munkája fejében 5 pengőt adtam 's két nyári topánkát¹⁶⁵⁵ rendelék nála. Utána Tanárky; és Praznovszky Főpénztárnok; és Radnics; Scheffer kinek kamatot fizettem; Lang, de kivel nem szólhaték, bár ohajtottam. Néha úgy jön egyszerre a' sok hivatalos és nem hi-

¹⁶⁴⁰ Lásd az 1839. április 2-i és a június 12-i bejegyzést!

¹⁶⁴¹ 9.3.5. A városi ember és a természet.

¹⁶⁴² ROSSINI – STERBINI, *A sevillei borbély*, vígopera (1816, Róma). A Pesti Német Színház 1827-ben mutatta be.

¹⁶⁴³ Kazinczy Eugénia az apja után járó akadémiai tiszteletdíjat veszi fel.

¹⁶⁴⁴ Azaz Barthosnétől – lásd az 1525. sz. jegyzetet!

¹⁶⁴⁵ 10.2.4. Mintaadás.

¹⁶⁴⁶ Egy nyilvánosházat látogatnak meg: 12.2. Prostitúció; 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

¹⁶⁴⁷ Egy nyilvánosházat látogatnak meg Radnicssal: 12.2. Prostitúció; 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak) – a naplóban használt jelekről: 12.4.1. Szexualitás, a Bártfay-napló egyedisége.

¹⁶⁴⁸ Lásd a 854. sz. jegyzetet!

¹⁶⁴⁹ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

¹⁶⁵⁰ Lásd az 1045. sz. jegyzetet!

¹⁶⁵¹ Versényi Róza és Vajda Péter (1808–1846) költő, az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja.

¹⁶⁵² Lásd az 1587. sz. jegyzetet!

¹⁶⁵³ A váratlan kölcsönökről: 8.4.2. Üzleti tisztesség.

¹⁶⁵⁴ A legrégibb budai fürdő, Árpád fejedelem útja 8.

¹⁶⁵⁵ Az egész lábfejet betakaró, bokáig érő, fűzős lábbeli.

vatalbeli látogató, hogy sok is. Így volt ma 9től 10ig.¹⁶⁵⁶ Ekkor Klauzál és Tanárky tovább utaztak. Beirogattam a' ma tett fizetéseket. A' Kilian' boltjában megrendelém Fessler czimlapját. Radnics velem volt, a' fekete sas utczában. √¹⁶⁵⁷ N. szörnyű meleg volt. midőn 12 óra előtt hazajövenk. Olsavszkyné 's két leánya itt ebédeltek. Délután olvastam. A' kályhák elkészültek. Voltam színházban. Hazajöven hazakisértük Kazinczy Zsenit, nöm, Leni, Ödön 's én 's féltizenegyig szép holdvilágnál sétáltunk.

22d; szombat. – Mivel a' hálószobát tegnap délután súrolták, nöm 's én dolgozó szobámban háltunk. Reggel az idő borult vala, de nem esett; pedig bizony az eső már szükséges volna. P[aulina]. névnapja. Máskor ez előtt mi egészen másképp ünnepeltem volna azt.¹⁶⁵⁸ – Volt nálam Kovács Vásárhelyi alügyész; Radnics; Figdor; Ivanovics. Délután olvastam. Olly nyomasztó meleg, hogy felső ruhámat le kelle vetnem. Mielőtt színházba menék, néztem a' schachjátzókat. Ozsonnára pohár tejet ittam a' téjárus boltba. Estve hazajövetkor nagyon villámlott, de szél támadván később, elhajtá a' fellegeteket. –

23d; vasárnap. – A' Gróftul levelet vevék Pozsonybul, mellyben írja N[agy]károlyba menendését. Midőn az ellenőri hivatalba menék, szólottam József szakácscsal az utcán. Délben visszatértem az ellenőri hivatalból. Ebédem magunk. Délután schachoztam Mukival. Továbbad olvastam, mig Szontagh kapitány meglátogatott. 7kor sétálni menénk Budára a' hegyoldali utra, nöm, Leni, Fejérváry Lini, én, Muki, Ödön, Szontagh. – 8kor visszajövék 's még színházba tekinték. Ott találtam Radnicsot, ki estve sulphurt adott; be is vettem azt éjtszakára, mivel a' délelőtti bevételt elrontám.¹⁶⁵⁹

24d; hétfő. – Nagyon ingerlékeny valék 's nőmmel pöröltem a' reggelinél. Jósá visszajött Fejér V[árme]lgyéből. Volt nálam Gerzon Budáról, az ajánlott pénz iránt kérdezősködni: de a' Gróf még nem küldé vissza a' kötelezvényeket.¹⁶⁶⁰ Tegnap elfeledém följegyezni, hogy Sahradnicek szabó kék kaputomat megújítván elhozá a' kiigazított nyári nadrágokkal együtt, 's fizettem neki 16 váltó ftot. Voltam nőmmel Tántzeréknél Jánosnapot köszönteni: de az öreg úr nem vala honn.¹⁶⁶¹ Volt nálam Radnics. Olvastam és szunyokáltam. Meglátogatott Vojnics Lukács és Rudics Jani 's levelet hoztak Jóska öcsémtől.¹⁶⁶² Délután olvasgattam. 5 után bevettem szárazon.¹⁶⁶³ Néztem a' schachjátékot. Ozsonnáztam málnát az üllői uti kertből.¹⁶⁶⁴ Színházban ismerősök mellett ültem.¹⁶⁶⁵ Estve szép hold.

25d; kedd. – Midőn éjjel fölébredtem, eső zuhogott. Szinte megenyhültem képzeletben, mert a' tartós forróság valóban ellankasztá a' szobában tartózkodókat is. Esett reggel is, de a' levegő épen nem vala hús. 6kor bevettem. Irtam Ö N[agysá]gának Pozsonyba. Voltam a' tudom[ány]. egyetem évünnepe: Wolfstein József (egykori tanítóm Kassán a' matematikai tudományokban) tartá latin beszédet,¹⁶⁶⁶ – tűrhetőt, mint az illy tisz-

¹⁶⁵⁶ 9.1.1. Az idő érzékelése és mérése, napi időbeosztás (9.1.2. Időhiány).

¹⁶⁵⁷ A mai VII. kerületi Holló utca – lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁶⁵⁸ Lásd az 1582. sz. jegyzetet!

¹⁶⁵⁹ Lásd az 1149. sz. jegyzetet; 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

¹⁶⁶⁰ Lásd az 1594. sz. jegyzetet!

¹⁶⁶¹ Tánzer János, korábban a Károlyiak közös központi hivatalának főföldmérője; 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹⁶⁶² Lásd a 129. sz. jegyzetet!

¹⁶⁶³ Nem oldatként veszi be homeopátiás szert.

¹⁶⁶⁴ Lásd a 233. sz. jegyzetet!

¹⁶⁶⁵ Lásd az 1587. sz. jegyzetet!

¹⁶⁶⁶ 3.2.1. Bártfay életrajza, 3.2.2. Források, pályáiv.

telkedéseken szokott történni. Szörnyen nyomasztó meleg levegő 10-11 tájban. Elolvassam Paine Tamás 2d. kötetét (*Das Zeitalter der Vernunft*¹⁶⁶⁷). Adtam Mukinak 7 pengőftot stipend[iumi].¹⁶⁶⁸ pénzéből. Nálunk ebédelték Wartensleben Grófné, Marie és Lízi leányaival. Délután képes könyveimet nézték. A' szabó elhozá mellényeim; munkabér fejében fizettem neki 7 pengőt. – Elkezdem az ellenőri számadást 1838ról. Radnics jött hozzám, kivel sétálni mentem a' dunaparton a' Casinóig, onnan vissza a' váci utcán a' téjárus boltba, hol pohár tejet ittunk meg 's színházba menénk. Egész délután borult. P[áter]. Roth Director ebéd után levél által tudtomra adja, hogy S[icravs(z)ki]. Wladimir az iskolából ki van csapva.¹⁶⁶⁹ – Színházban a' szokott helyen ültem (legutolsó pad, bal-felől) ismerősök mellett.¹⁶⁷⁰ Haza menet találkozáskor a' Gr[óf]. Károlyi ház előtt a' szökeével, anyjával és öccsével, én 's Radnics hazakisértük, a' bátya utczába.¹⁶⁷¹

26d; szerda. – Vártam, hogy a' mai postával Újhelyből levelet kapok: de nem kaptam. Egész délelőtt az ellenőri számadáson dolgoztam. Jelen valék, midőn Jósá az építési pénztárt és számadási irományokat Radnicsnak resignalta.¹⁶⁷² Délután elvégzem a' számadást. Nőm mandola-tejet¹⁶⁷³ készíte, melly a' nagy hőségben jól esett; 's névnap ajándéku Byron' Childe Haroldját adott Zedlitz fordítása szerint csinos ízletes kötésben.¹⁶⁷⁴ Azután betértem Helmecezyhez, ki már Egerből visszajött; nála találám Illésy Kún kapitányt. Sajnálom, hogy e' derék emberrel szívesebben nem beszéltem: de eleinte nem tudtam ki legyen.¹⁶⁷⁵ Onnan Vörösmartyhoz vivém a' pénzt: hanem ő Fáynál volt. 7kor színházba menék, – én 's Radnics lenn: nőm 's az ifjak (Muki és Ödön) a' páholyban valónak. – Estve, midőn már ágyban fekvém, esti zenével tisztelének meg, – nem tudom ki?¹⁶⁷⁶ – Gyönyörű holdfény.

27d; csütörtök. – Nőm jókor reggel az ágyban szíves kívánságokkal idvezelt névapomra. Lény is egy erszénnyel ajándékozott meg. Muki és Ödön megköszöntének. Vörösmarty, ki velünk reglizett.¹⁶⁷⁷ Azután jött Hörmann Dr. Később Praznovszky, Walther, Radnics. – A' tegnapi muzsikások' egyike szinte megjelent, kinek 5 p. ftot adtam; kezemet csókolá meg érte.¹⁶⁷⁸ innen gyanítom, nem volt kevés a' mit adtam; egyébiránt a' pattantyús¹⁶⁷⁹ zenekarából valók voltak, kik (– hatan –) az udvaron muzsikáltak. – Egész délig azután jelen valék, a' mint Péter a' grófi ezüstöt¹⁶⁸⁰ az Udvarmesternek átadá. Bajza és nője, úgy Vörösmarty nálunk ebédelték. Délután Fejérváry Lini egy csinos tárczát hoz ajándékban saját munkájából. Olvastam ujságlapokat. Egész nap szél fútt, 's megenyhíté

¹⁶⁶⁷ Thomas PAINE (1737–1809) angol író. Girondistaként elszenvedett fogságában írja *The age of reason, Das Zeitalter der Vernunft* (1793) című művét.

¹⁶⁶⁸ Valószínűleg a család Bártfayra bízta fiuk taníttatási pénzét.

¹⁶⁶⁹ Lásd a 789. sz. jegyzetet!

¹⁶⁷⁰ Lásd az 1587. sz. jegyzetet!

¹⁶⁷¹ A mai Veres Pálné utca.

¹⁶⁷² Itt: aláír, ellenjegyez.

¹⁶⁷³ Pirított mandulára vagy mandulapépre öntött, forró vízből készült, édesített, fűszerezett, hűtött ital.

¹⁶⁷⁴ *Ritter Harald's Pilgerfahrt*, aus d. Engl. des LORD BYRON im Versmaß des Originals übers. von ZEDLITZ, Cotta, Stuttgart-Tübingen, 1820.

¹⁶⁷⁵ Mintegy „véletlenül” találkozik a számára ismeretlenül is szimpatikus, egyébként liberális nézeteiről ismert politikussal, Illésy János kunkapitánnyal: 8. Bártfay kapcsolatrendszere (8.1. A társas élet keretei).

¹⁶⁷⁶ A szerenádokról: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹⁶⁷⁷ A legközelebbi rokonok, barátok köszöntik reggel az ünnepeltet: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek; 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

¹⁶⁷⁸ 12.4.2. Testi gesztusok.

¹⁶⁷⁹ Tüzér.

¹⁶⁸⁰ Asztali ezüstnemű, étkezéslet.

a' több nap óta rekkent levegőt. Néztam a' schackjátékosokat. Színházba mentem. Nőm, Lény és Lény páholyban voltak, hova később én is fölmentem 's a' 4d. fölvonást ott hallgattam. Elbucsúztam Vörösmartytól, ki holnap a' gőzhajón Pozsony felé utazand. Linit hazakisértük egész a' kapuig. – Telihold. –

28d; péntek. – Összezsínálám délelőtt a' május hónapi számadást, mi közben különféle megszakasztások történtek, látogatók által. Délután a' budai hegyek közé menénk, nőm, Lény, Muki, Ödön, Radnics, én. – Ott olvastam nekik Byronból, a' Chilloni foglyot.¹⁶⁸¹ Tejeztünk, de nem igen jól, 's 7 órakor elindulván onnan, 8kor itthon valánk ismét. Radnics 's én színházba menénk. Hazajövet ismerősinket elkísértük egész a' bátya utca szegletéig.¹⁶⁸² A' levegő hűvesebb volt mint máskor. Koch megjött Bécsből. Lefekvése előtt bevettem.¹⁶⁸³ – Holdfény.

29d; szombat. – Éjjel igen nagy szél támadott 's tartott egész reggelig, a' mi miatt több izben ebredék föl. Komor, borult volt az idő. Reggelinél Koch látogatott meg. Muki ide adá olvasni anyja' levelét, mellyben távolról jelt ad neki, hogy mivel a' jelen körülmények miatt terhünkre lehet, igyekezzék másképp segíteni magán, hogy a' végső iskolai évet bevégezhesse.¹⁶⁸⁴ Később azon leveleket is vevém, miket Engelländer hozott számomra. Nem sok örömdetést foglalnak magokban, bár a' legjobb kívánságokkal telék névnapom alkalmára.¹⁶⁸⁵ – Az ellenőri hivatalba menék: de Helmecezy hirlapjai correcturájával¹⁶⁸⁶ lévén elfoglalva nem végezhetem a' végzendőket. Ebéden Koch, Ferdinandyné két gyermekével. Délután Dr. Moskovics látogatott meg véletlenül dolgozó szobámban. Beszédünk közben eléggé tapasztalható gondolkodásomat az új helyi állapotok felől. Színházba menék. Egész nap szeles idő volt 's többnyire borult. Az a' hír szállongott, hogy ma reggel a' Rothkirch ezredből ismét egy csapat 3 hajón vitetett a' Dunán Tolnába az ottani követválasztáskor Gr[óf]. Eszterházy Károly főispán által okozott zajgások lecsöndestítésére, miután már előbb álgúy szállítottak volna oda úgy katonaság is Grof Vay Ábrahám Kir[ályi]. Biztos intézeteire.¹⁶⁸⁷ Rövid időn majd lesz hír.

30d; vasárnap. – Jósá¹⁶⁸⁸ tegnap estve bucsúzáskor el, ma reggel 3kor N[agy]károly felé utazott, onnan az Alföldre számvevői Revisornak¹⁶⁸⁹ menendő. – Jött hozzám 1835d. Apri. hónap' végén, 's így töltött nálam 4 évet 's 2 hónapot.¹⁶⁹⁰ – A' reggel ismét borús. – Bajam, úgy vevém észre, nem javult, 's fejfájásom vissza vissza tér. Kifizetém a' schustert, ki a' nyári topánkát (2 párt) készíté. – Elhozá megigazitott mellényimet a' szabó. Volt

¹⁶⁸¹ George Gordon Noel BYRON, *The prisoner of Chillon*, 1816. – *Der Gefangene von Chillon*, 1821.

¹⁶⁸² Lásd az 1587. sz. jegyzetet!

¹⁶⁸³ Lásd a 274. sz. jegyzetet!

¹⁶⁸⁴ Lásd az 583., 1537. sz. jegyzeteket!

¹⁶⁸⁵ A Barthos család köszöntése.

¹⁶⁸⁶ A *Jelenkor* és melléklapja, a *Figyelmező* szerkesztője Helmecezy Mihály (1788–1852) író, nyelvújító. 1830-tól az Akadémia tagja és pénztárosa, a Kisfaludy Társaság alapító tagja.

¹⁶⁸⁷ Tolnában törvénytelenül zajlik le május 8–10. között a követválasztás, amit véres összetűzés zár le. A konzervatív korteseknek, az innen elhíresült „pecsovicsoknak” sikerül megbuktatni Bezerédj Istvánt, a reformellenzék képviselőjét, volt országgyűlési követet. A jegyzőkönyv hitelesítése nem sikerül, új választásokat írnak ki június 17-re, ahol a liberálisok és a konzervatívok ismét összeverekednek, feltörrik a megye fegyvertárát, hárman meghalnak és húszan megsebesülnek. Reakcióként Vay Ábrahámot nevezik ki királyi biztosnak, aki jelentős létszámú katonasággal érkezik a megyébe: 3.3.4.4. Követválasztás Bars és Tolna megyében; 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.1.3. Esmények és normák). – Lásd még a 1839. július 2-i bejegyzést!

¹⁶⁸⁸ Jósá Lajos, a Károlyiak pénztári ellenőre.

¹⁶⁸⁹ Ellenőr.

¹⁶⁹⁰ Az alkalmazottak áthelyezéseiről a Károlyi-birtokokon: 4.3.2. A Károlyi-ház iránti hűség.

nálam Péter, kinek az assignatit¹⁶⁹¹ átadám; úgy Hüppmann szakács is. Meg Radnics. – Kiszámítám a' deput[atum]. váltságot.¹⁶⁹² – Az ellenőri hivatalban valék egész félelgyig. Elolvasám Kölcsey' gyermek 's fiatalkori életrajzát, melyet legközelebb Kállay adott ki.¹⁶⁹³ Nálam ebédeltek Pigay, Koch és segédje. Délután olvastam. Volt itt T[änzer]. Pepi, és Vojnicsné leányával: de én ez utóbbiakat nem láttam. Radnics megmutogató a' grófi szobákat és kertet a' színházi ismerősöknek. A' szép szőke leányt Ninának hívják; öccsét Gyulának: mindig anyjával jár.¹⁶⁹⁴ Ma egész nap szél fútt, 's midőn színházbol hazajövék, a' levegő mondhatom hűs volt. – És így vége ezen hónapnak is. –

1839. JÚLIUS

[A pesti közvéleményt az országgyűlés heves vitáiról és a véres megyei összecsapásokról érkező hírek foglalkoztatják. Fáy András meséli el Bártfaynak a hónap eleji pozsonyi eseményeket: az ellenzék olyan kemény hangon tiltakozik Wesselényi és a törvénytelen perek ellen, hogy a nádor többüket megintí, és királyi leiratban fenyíti meg az engedetlen követeket. Új országgyűlési hír, hogy a felsőtáblán a főrendi ellenzék Batthyány, Eötvös József és Széchenyi körül csoportosul, de közben látványosan növekszik a mérsékeltek, a kompromisszumot keresők tábora is.

Tolnában és Barsban tettelességre, gyűjtogatásra, sőt lincselésre került sor a megyegyűléseken. A katonaság védelmében sokszor akár erőszakkal is fellépő adminisztrátoroknak, főispáni helytartóknak sikerül elérniük, hogy a többség a radikális követutasítások ellen szavazzon. Nem válogatnak az eszközökben: fenyegetőznek, hogy lázításért perbe fogatják és félreállítják a korábban liberálisként fellépő személyeket.

Bártfay ösztönösen idegenkedik a szándékosan felkorbácsolt, elszabaduló indulatoktól. Elítéli a rémhírterjesztést és a vezetőket tartja felelősnek amiatt, hogy a műveletlen tömeget a felheccelt szenvedélyek vezetik. Az országgyűlés személyesen ismert szónokairól – például Széchenyiről – képtelen elhinni, hogy átlépték volna a törvényesség határait. A hatalmi provokációt Bártfay szerint higgadtan és következetesen, az igazsághoz ragaszkodva kell visszaverni.

Wesselényiről továbbra is csak ritkán érkeznek hírek: állapota nemigen javul, pedig betartja az előírt szigorú, következetes diétát, sőt a testét is edzi.

A nyár a betakarítás, a terményértékesítés főszezonja. Most dől el, hogy mekkora jövedelem várható a jövő esztendőre, hogy milyen minőségű lett a termés, hogyan alakul majd a kereslet és a kínálat aránya, s hogy sikerül-e kedvező szerződéseket kötni. Bártfay dolgozószobájában ajánlataikkal, foglaloikkal egymásnak adják a kilincset a zsidó nagykereskedők, a tőzsérek és az alkuszok. A gróf személyesen hagyja jóvá az előkészített megállapodásokat. Gyenge egészsége miatt Károlyi felmentette Bártfayt a birtokügyekben való utazgatás alól. Bártfaynak jól esik az aggodás, a figyelmesség.

Lassan elkészül a palota belső berendezése Heinrich Koch irányításával. A legnagyobb szenzáció a kertbe, a könyvtárba és az ebédlőbe bevezetett gázvilágítás. Bártfayék is festetik a lakást és átalakítják a most már állandó lakásul szolgáló helyiségeket.

Bártfay nevelt fia sikeresen leteszi vizsgáit, s fájó szívvel mond búcsút Bártfayéknak. Anyja kívánságára kell hazatérnie Sátorajlajújhelyre. Bártfay emlékezteti apja halálának évfordulójára. Paulina tervezett házasságáról már sikerül viszonylag semleges hangon beszélni a feleségével.

Öccse, József érkezik látogatóba munkaadója, Rudics bácskai adminisztrátor gyermekeivel. Bártfay próbál nevelői állást szerezni szegénysorsú barátjának. Szappant és saját készítésű kordován bőrt kap hálából az egyik árvíz után megsegített családtól.

A színházba járás továbbra is szinte kötelező esti elfoglaltsága. A szokásos zsöllye vagy az akadémiai páholy helyett egyszer feltéved a karzatra, s meglepetéssel csodálkozik rá a magasságra, a színházteret bevilágító lámpa erős fényére.

¹⁶⁹¹ Az átvételi elismervény. Lásd az 1686. sz. jegyzetet!

¹⁶⁹² Lásd a 981., 992. sz. jegyzeteket!

¹⁶⁹³ Ekkor jelenik meg KÁLLAY Ferenc (1790–1861) történész, nyelvész, néprajzi író életrajzi munkája: *Kölcsey Ferenc gyermek- 's ifjúkori életrajza*, Pest, [1839].

¹⁶⁹⁴ Lásd az 1587. sz. jegyzetet!

Házassági évfordulójukon Jozefina a reggeli ájtatoskodás után hálásan köszönetet mond az együtt töltött éveikért. Bártfay büntudatot érez: bár boldogabbá tudná tenni ezt a tiszta szívű, nagyon jó és érnyes asszonyt.

Tovább mélyül az előző hónapban kötött ismeretség a Bástyá utcai Ninával és családjával: Shakespeare-kötetet, mellőt és gyűrűt – közvetetten – némi pénzt ajándékoz nekik. Egyre gyakoribb látogató a takaros, tisztességes polgári lakásban, ahová Ivanovics orvos is bejáratos. Saját készítésű dohányzacskót, sőt csókot kap a lánytól, mégis bizonytalan a kapcsolat megítélésében. A szőke lánnyal folytatott gyakori színházi találkozások és beszélgetések pletykára adnak okot, felesége ismét féltékeny.

Bártfay időszakonként a bérházak sűrűjében meghúzódó lakásokban néhány szobát bérlő prostituáltakat keres föl barátaival. Az itt dolgozó nőket monogrammal vagy keresztnévükön emlegeti, szolgáltatásaik jellegét pedig titkos jelrendszerrel rögzíti naplójában.

A száraz, poros időben gyakran fordul homeopátiás szerekhez, torokfájás kínozza. Sovány, szikár testalkata ellenére folyamatosan izzad a már reggel elviselhetetlen forróságtól.]

Július.

1^{én}; hétfő. – Beirogattam reggel, a’ tegnap ’s e’ napokban tett kiadásokat. Jött hozzám Kuncwalder ’s pénzt hozza. Jött Gerzon is Budáról. Végeztem Eggenbergerrel is. Tőle hoztattam a’ Codex Diplom. utósó kötetét (Tom. X. vol. III.)¹⁶⁹⁵ melly a’ tavalyi áradáskor semmivé lett. Délfelé voltam Heckenastnál, ’s ott vásárlám Shakspeare 16nyi kiadását, mivel Nina Othellot kívánja olvasni ’s azt tőlem kéré. Ára kötve, 10 pengő ft. – A’ Cod[ex]. diplom.ért 1f 45 krt fizettem Egg[en]b[er]g[e]rrnek.¹⁶⁹⁶ Délután számoltam Radnicscsal. Később vele menék Biedermannhoz, hol a’ Lapispataki haszonbér fejében pénzt vettem föl. Onnan a magy[ar]. színházhoz, hol bérletjegyeket váltánk a’ most beállott évnegyedre.¹⁶⁹⁷ A’ téjárus boltban tejet ozsonnáztunk. Midőn estve színházbol hazajövek, a’ Ferencziek’ piacán¹⁶⁹⁸ Nináékkal találkozáánk ’s hazakisérők őket.¹⁶⁹⁹ Komor szeles nap. Eső is szemzett. –

2d; kedd. Koch archit[ectus]. jöven hozzám, kinéztük a’ házbútorozás’ költségeit, mellyekből ismét mintegy 6 ezer pengő ftban fölszámított maradványt ada kezembe kifizetés végett ’s a’ maga procentjét¹⁷⁰⁰ is szóba hozá. A’ Gróf megérkezett Pozsonyból 9 óra után, fölmenék Ő N[agysá]gához, ’s ott voltam egész 12 utánig. – A’ mint mondtam, hogy dolgaim nehezen engedik a’ N[agy]károlyba utazást, azt felelé Ő N[agysá]ga: illy szeles, poros, változó időben el sem is vinném önt; csak maradjon itthon ’s ügyeljen egészségére. Általában újra bizonyosságát adá kiméletes bánásmódjának irántam, – a’ mi nekem egy idő óta olly jól esik és kedves.¹⁷⁰¹ – Délután a’ hivatalos irományokat szedém rendbe

¹⁶⁹⁵ Lásd a 839. sz. jegyzetet!

¹⁶⁹⁶ Lásd a 30. sz. jegyzetet!

¹⁶⁹⁷ Lásd az 1839. január 5-i bejegyzést!

¹⁶⁹⁸ A piac a Ferences templom előtti térségen működött.

¹⁶⁹⁹ Lásd az 1587. sz. jegyzetet!

¹⁷⁰⁰ Az összeg után járó, kialakított százalék, haszon. Az építkezés 240 ezer váltóforintos költségéből 14 ezret tesz ki a belsőépítészeti kialakítás: 10.2.1. A palota felújítása; 10.2.2. Építések.

¹⁷⁰¹ Bártfay nem utal rá, hogy Károlyi politikai tevékenysége, az országgyűlés eseményei szóba kerültek volna. Témáik közvetlen, gyakorlati, elintézésre váró, megvitatandó tárgyak – beszélgetéseik alaptónusa az udvariasság és a szívélyesség marad: 4.2.2 Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838); 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841); 4.3.5. Kommunikációs keretek: egyeztetés, vélemény, Bártfay különleges státusza.

s’ leadám a’ jegyzőkönyvbe. Ő N[agysá]ga odaengedvén az idei repczét Schosbergernek, megírom a’ Contractust mindjárt tisztára ’s fölküldém Radnics által aláírás végett. A’ színházban Nináék megörültek hogy nem utazom el. Hazajöven fölmenék a’ Grófhöz bucsúzni, hogy holnap 3 órakor reggel ne legyek kénytelen fölkelni. Ő N[agysá]ga már ágyban feküdt ’s olvasott. Meghagyá a’ többi közt, hogy ha hitelesen megtudhatok valamit a’ Tolnai állapotok felől, írjam meg utána.¹⁷⁰² – Említé, hogy a’ Barsiak is bajban vannak, mivel a’ hír szerint, az ellenpárt Maróthot fölguyta talán három helyütt; ’s midőn a’ nép az égéshez csődült, többen, névszerint pedig Balogh is, azt állíták, hogy ezt az Administrator (Majthényi) teszi, ’s azért vessék őt a’ tűzbe – mire Majthényi félelmében elsökött. Egyike az ott állóknak mentegeté Majthényit, hogy a’ gyújtogatás csak még sem az ő munkája: mire legelőbb is Baloghtól támadtatott meg, mintha ő is az Administrator pártfelekezetéhez tartoznék, ’s ő maga, Balogh, üté azt le – mire a’ fölbőszült körülállók agyba-főbe verték talán halálíg.¹⁷⁰³ – Részemről megvallom az illyeket nem hihetem; mert az indulat ’s bősziúság szertelenségre ragadozzák ugyan az embert: de az okosság’ szavára még is csak hajt kivált a’ míveltebb – ’s B[alogh]. lehetetlen hogy annyira vad és vak legyen. – Hanem a’ hír már magában nagyítja a’ dolgokat – fama crescit volando –;¹⁷⁰⁴ azon felül van a’ mi kedves hazánkban egy olly sepredék gaz nép, melly úgy látszik kedvét találja a’ balhírek és rágalmak’ terjesztésében – sokan pedig esztelenül tovább fecsegik a’ halottakat, ha azok még olly zöldek volnának is. – Egyéb-iránt majd megválnak, mi van a’ dologban való ’s mi koholmány. – Adja isten, hogy sem a’ Barsi sem a’ Tolnai esetek szomorúbb következményeket ne szüljenek. – A’ helyesség ’s igazság’ ösvényéről soha ugyan, de kivált most eltérni nem kellene, midőn itt is ott is törvénytelenység ellen panaszok emelkednek. –¹⁷⁰⁵

3d; szerda. – A’ Gróf reggeli 3 órakor N[agy]károly felé utazott el. Mukinak examenje volt, ’s mint mondja jól sikerült. Budára mentem fiakeren, Radnicscsal, ’s ott átvevém a’ pénzt Gerzontul ’s Irinyinétől; csak féltizenkettőkor jöhöttem onnan el.¹⁷⁰⁶ Irinyiné megakart ajándékozni pénzzel, de nem fogadám el.¹⁷⁰⁷ 12kor Schosberger aláírá a’ repcze contractust és letevő az ezer pengő foglalót. Délután a’ kertben sétáltam keveset nőmmel. Azután olvastam szobámban; jött hozzám Einsle, utána Koch, és Radnics: megnéztük vagy inkább Einslének megmutogattuk a’ szobákat. Később Tüköry is hozzám jöven majd 7ig szobámban maradtak. Ekkor magyar színházba menék, bár sürgetve hívtanak a’ németbe, hol Löwe Hamletet adá. – Délelőtt végeztem az Udvarmesterrel is. A’ színházban játék végével átadtam N[inána].k a’ koszoru-költséget Shakspeare’ Othellojában,

¹⁷⁰² Lásd az 1687. sz. jegyzetet!

¹⁷⁰³ Barsban Majthényi főispáni helytartót éri tetteles inzultus, aminek híre – a titkosrendőri jelentésekből is láthatóan – a tolnai eseményekhez hasonlóan gyorsan elterjedt Pesten. Az adminisztrátor kevéssel előbb még ellenzéki volt, támogatói pedig olyan személyek – Lipovniczky és Ambró –, akiket 1837-ben perbe fogtak, majd gyors árulásuk jutalmaként elejtik a vádat. A bántalmazás előzménye az, hogy a megye konzervatívjai nem a radikálisan tiltakozó követutasításra szavaztak, és az ellenzék egyik vezetőjét, az 1835-től politikai perben álló Balogh Jánost – a naplóbejegyzés másik szereplőjét – minden erőfeszítése ellenére sem választották követé: 6.1.2. Követválasztás Bars és Tolna megyében.

¹⁷⁰⁴ ’Szálva nő a hír.’

¹⁷⁰⁵ A napló gyakran általánosabb okokat keres a napi politikai érdekeknl, s a durva, szélsőséges híreket szenzáció-éhséggel, a ráció és az erkölcs korlátait a nehezen tűrő emberi természet gyarláságaival, a műveltség hiányával magyarázza: 4.1.3. Esmények és normák.

¹⁷⁰⁶ Lásd a 114., 1285. sz. jegyzeteket!

¹⁷⁰⁷ Lásd a 793., 821., 1325. sz. jegyzeteket!

mellyet olvasás végett hazavitt.¹⁷⁰⁸ A' levegő hidegen érezteté magát, kivált midőn a' hidon mentem.

4d; csütörtök. – Tegnap egy öl fára pénzt adtam Mátyásnak. Reggeli után Lang jött hozzám Budáról, 's mértéket von képeimről, hogy portfeuille¹⁷⁰⁹ készítsen. – Praznovszkyval számoltam féltizenkettőig. Betértem Helmezyhez. Tolnárol semmi hír: csak hogy a' nemesség nem akar sem tanácskozás sem egyéb végett összejönni, míg a' katonaság a' megyéből ki nem takarodik.¹⁷¹⁰ – Ebéden semmi vendégünk. Délután Hüppmann kertész volt nálam. És Koch, kinek némely jelenetet olvastam Hamletből.¹⁷¹¹ Beirogattam. Azután Radnicscsal tejet ittam a' téjárus boltban, 's a' város' utczáin sétáltam, míg a' színház' ideje be nem állott. Fölmenék a' karzatra. Nem hittem volna, hogy ott olly kényelmes a' hely: köröskörül padok, ülések; csak hogy a' magosság némely embernek szédítő lehet, 's a' középső nagy lámpa' lángjai kellemetlenül hatnak a' szemre.¹⁷¹² – N[ina]. sokat beszélt és szívesen. Hazajövet az ég borult.

5d; péntek. – Nőm reggel a' templomból hazajövéen említé, hogy ma van házasságunk' évnapja 's érzékenyen megköszöné a' jót és szivességet, mellyet 13 év óta nálam tapasztalt. Tiszta szívű, nagyon jó és erényes asszony; az ég áldja meg 's derítse életét szebb örömeikkel, mint a' millyeket én nyujthatok neki!¹⁷¹³ – Koch volt nálam egy ideig. Azután Radnics. Azután Dzwonkovski panasszal Radnics ellen. Hozzáfogtam a' pénztár vizsgálatához. Peskýhez mentem, sürgetni őt.¹⁷¹⁴ Ebéd után a' városligetbe menénk ki Fiakeren, nőm, én, Radnics, Leni, nőm kívánságára. Ott ültünk olvasgattunk. Ozsonnázunk tejet. 7kor a' magy[ar]. színházba menénk én 's Radnics. Hazajövet fellegek boríták az eget; egyébiránt szép meleg nap. Lefekvés előtt bevettem.¹⁷¹⁵

6d; szombat. – Kifizettem nőm' kezébe a' Sárosdi vaj' árát. Megvizsgáltam a' pénztárt 's fölöslegséget¹⁷¹⁶ találtam. Irtam Orosházára a' dohány, és repcze contractusokat közölven 's az eddig összejött urad[almi]. pénzről kimutatást készítvén. Délután volt nálam Koch. Megnéztem az új lámpákat a' Gróf könyvtárában 's ebédlőjében.¹⁷¹⁷ Estve felé sétálni menék, velem jövéen Radnics. Tejeztünk a' téjárusnél. Voltunk színházban, hova Ödön is eljött. Az ismerősök is eljövének. Radnics haza kísérte őket.¹⁷¹⁸ – Meleg nap.

7d; vasárnap. – Holmi apróságok' elintézése után az ellenőri hivatalba menék 's ott töltém kötelességemet félegyig. Hazajövéen könyvet vagdaltam fel, hogy egészen hasztalan ne teljék az idő. Dr. Ivanovics ebédelt nálunk és Koch. – Délután Tántzer Lilla jött látogatóban és az ott tanuló leánykák' egy része.¹⁷¹⁹ Én szobámban töltém a' délutánt olvasva 's levelet írva a' Grófnak N[agy]károlyba: a' Tolnai dolgokról nem adhattam egyéb

¹⁷⁰⁸ Lásd a július 1-i és 14-i bejegyzéseket!

¹⁷⁰⁹ Itt: paszpartu.

¹⁷¹⁰ Lásd az 1671. sz. jegyzetet!

¹⁷¹¹ Valószínűleg a nevezetes Német Színházi előadás nyomán – lásd az előző napi bejegyzést!

¹⁷¹² Lásd a 179. jegyzetet! – 7.3. Színház és társadalom (7.3.4. A társas élet színtere).

¹⁷¹³ 3.2.3. A Károlyiak titkára, házasságkötés; 11.2. A feleség: Mauks Jozefina; 9.2. Az év ritmusa, évfordulók (9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek).

¹⁷¹⁴ Lásd a 381. sz. jegyzetet!

¹⁷¹⁵ Lásd a 274. sz. jegyzetet!

¹⁷¹⁶ Többlet.

¹⁷¹⁷ A palota különleges, egyedi berendezésének része a ritkaság számba menő gázvilágítás: 10.2.3. A palotatermek, 10.2.4. Mintaadás.

¹⁷¹⁸ Lásd az 1587. sz. jegyzetet!

¹⁷¹⁹ Lásd a 60., 1019. sz. jegyzeteket!

tudósítást Ö N[agysá]gának, mint hogy a' Gyűlés 8d. Júliusra (tehát holnapra) halasztatott el.¹⁷²⁰ Midőn Radnicscsal a' színházba menénk, a' hatvani utczában találkozáink ismerősével. Hazajövet Bajza csatlakozék hozzánk, azután Nináékkal jöttünk. Ma ismét nagy hőség.

8d; hétfő. – Bezárkozva dolgoztam, de így is nem sokat. József öcsém jött el Bácskából Rudics főispáni Helytartóval 's nálunk ebédelt. Úgy Augusta is. Délután írtam. – Estve felé Szontagh kapitány látogatott meg, 's olvasott, míg a' zsidókkal végeztem, kik az árpára alkudoztak. A' színházban Nináék panaszkodtak, hogy a' kapus nem bocsátá be őket a' kertbe.¹⁷²¹ Midőn hazajövék Jóskaival a' próbavilágítást néztük meg mind az udvaron, mind a' bibliotheca- 's ebédlő szobákban. Valóban felséges.¹⁷²² – Meleg nap. Csillagos est. Láttam *.

9d; kedd. Levelet irtam Újhelybe S[usannána]..k, elég hosszút, de nem olly tartalmúat, mint különben ohajtottam volna.¹⁷²³ Ismét nálam valának a' zsidók árpára alkudozni. Ebéden Józsi öcsém vala itt. Délután vele beszélgettem; annakutána olvastam. Voltak nálam a' kis Rudicsok szerzetes-nevelőjükkal 's Vojnics Lukács.¹⁷²⁴ 6kor Jozsival sétálni menék a' városra, 's megittam a' boltban egy pohár tejet. Színházban ismerősimmel beszélgettünk. A' kis Lillának cukrot vettem.¹⁷²⁵ Vacsora után itthon az udvaron sétáltam nőmmel, Lénivel és Ödönnel. Láttam *. Ma nagy hőség volt. Reggel Veiner festőnek fizeték 500 pengőt.¹⁷²⁶

10d; szerda. – Dolgoztam, olvastam, irtam. – 11kor bevettem. Józsit vártuk ebédre, de nem jött. Délután eső esett: csak azt sajnálhatni, hogy tovább nem tartott. 6 óra után Radnics, és Jozsival színházba menénk 's ott málnát ozsonnázunk. Waltzernéval¹⁷²⁷ beszélgettem, kevesebbet Ninával. – A' levegő meghült az esőtől, 's igen jól esett.

11d; csütörtök. – Lang elhozá a' portfeuillet 's egyebet a' mi nála volt; fizettem neki mindenkéért 4 Vcz ftot. – Pink zsidó alkudozott nálam buzára és árpára, de meg nem egyezhettünk, 's a' Gróf' hazajöveteléig halasztám el a' dolgot.¹⁷²⁸ Scheffer is volt nálam, kinek a' kamatokat megfizetém. Ő említé, mintha az országgyűlési követek közül, talán tizenhatan, a' Kir[ályi]. tábla' biráji ellen történt utóbbi kikelésök miatt Actiót¹⁷²⁹ kaptak volna – 's közöttük Gr[óf]. Széchenyi István is. – Megvallom, ezt nem hihetem, 's az egész mendemonda valami gonosz lelkűnek nyelvéről kerülhetett.¹⁷³⁰ – Féltizenkettőkor

¹⁷²⁰ A Vay Ábrahám által lefolytatott vizsgálat a liberálisokat tette felelőssé a tragédiába forduló korábbi tettlegességért. Perczel Mórt felfüggesztik főszolgabírói tisztségéből és felségsejtéssel, lázítással vádolják. Ezúttal a konzervatív oldal győz a július 8-i közgyűlésen: 6.1.2. Követválasztás Bars és Tolna megyében.

¹⁷²¹ A Károlyi-palota kertje, engedéllyel ugyan, de sokak számára használható: 10.2.1. A palota felújítása.

¹⁷²² Lásd az 1717. sz. jegyzetet!

¹⁷²³ 11.3.7. Szakítás.

¹⁷²⁴ Lásd a 129. sz. jegyzetet!

¹⁷²⁵ Szilágyi Lilla, színésznő.

¹⁷²⁶ A palotatermek belsőépítészeti kialakításáról – lásd az 1700. sz. jegyzetet!

¹⁷²⁷ Waltzerné (Júlia) Nina özvegy édesanyja.

¹⁷²⁸ 8.4.1. A szerződés-kötés menete.

¹⁷²⁹ A felszólalásában előforduló törvénytörő kitételek miatti pénzbüntetés.

¹⁷³⁰ Az 1839. július 3–4-i országos ülés fordulópont volt az országgyűlésen. Az indulatok elszabadultak: az elnöklő személynök utalt az előző országgyűlés 17 eredménytelen üzenetváltására Wesselényi ügyében, s kegyelemkérést, valamint a főbenjáró perekkel kapcsolatos új törvényes szabályozást indítványozott. Az ellenzéki követek kemény beszédekben követelték a politikai perekben közreműködő kormányzati tanácsadók megbüntetését, a bírák leváltását, sőt felelősségre vonását. A követek Wesselényi nevének minden egyes említésekor kórusban éljenek. A nádor a július 4-iki ülést nem engedte megnyitni, majd július 10-én az uralkodó fordult dorgáló leirattal az alsótáblához, melyet az ünnepélyes óvással, az országgyűlés függetlenségét és jogait hangsúlyozó nyilatkozattal viszonzott: 6.1.3. Országgyűlési küzdelmek (1839. júl.–aug.).

délben mehettem csak a' bátya utczába özv[egy]. Waltzernéhoz a' virág koszorút megtekinteni. – Csinosnak találtam azt. De igen tisztességesnek a' házat és háznépet. Nina a' háznál lakó varrónénál dolgozott. Egész egyig ott mulattam, mert szívesen tartóztat-tak; 's máskorra is kérték látogatásomat. – Ebéden Fejérváry Lini volt nálunk. Délután Koch. Azután Diamant zsidó, erővel hagyván nálam foglalt a' búzára és árpára. Később Radnics, kivel hivatalos dolgokat végeztem. Estve felé Hunyor Károly látogatott meg véletlenül, 's a' színházba is velünk jöve. Nőm, Lény és Lini a' páholyban voltak, hova később én is fölmentem a' földszínről. Enyhűs est. *.

12d; péntek. – Névnepja lévén Kochnak, hozzámentem nőmmel őt köszönteni; de nem találtuk. Volt nálam Figdor. Meglátogatám Rudics Administratort a' vadászkürt-nél,¹⁷³¹ ki szívesen látott, 's Józsi Öcsémről igen kegyes nyilatkozásokat tőn. Oda menet az úri utczában Gr[óf]. Festetics Leóval találkozám 's beszélgettem. Ebéden Koch és segéde, Hunyor Károly és Jóska öcsém volt itt. Délután folyvást schachoztak Radnics, Károly és Jóska. Károly derekasan játszik. Volt nálam Vodjaner Sámuel. Színházba menett Fáy András-sal találkozám. Kérdést tevék a' pozsonyi állapotok iránt: de azt mondá, néhány nap óta semmi tudósítás nem jön; azonban úgy hallik, mintha a' készülő Kir[ályi]. leírásban talán tizenhatan volnának a' szónokok közül megnevezve. Alkalmasint tehát innen származik a' hír, hogy 16an megactioztatnak, mit Vodjaner is említe, hogy fia irta volna Bécsből, még pedig hiteles értesítés után. – Mondják, a' leírást maga a' Főherczeg Nádor tevée föl, meg pedig olly kemény kifejezésekkel, hogy azt Bécsben a' szerint, a' mint oda terjesztett, expedialni jónak nem találák.¹⁷³² – Isten tudja, hol és hogy végződnek ezen viszonyos ingerültség 's keseredés' következtetése. – Kár, kár a' dolgokat illy végsőségekre feszíteni. – A' nemzetnek sok és nagy panaszra van oka – miért tehát annak semmiben igazat nem adni? – De más részről okosabbaknak 's nyugalmasabb elméjűeknek kellene lenni azoknak, kikre az ország' boldogsága 's a' nép' ügye-sorsa bizatik. Szenvedelem és tudatlanság szülik a' legtöbb bajt – 's vajmi kevés ember tartja azt szemé előtt!¹⁷³³ – Hazajöven estve színházból, nőmmel és Agnessel 10ig a' kertben ültem. – Ma reggel sokat beszéltem ismét az újhelyi viszonyokról 's a' t. –

13d; szombat. – Radnics megtekinté boraimat a' pinczében 's utasítá a' pintért, mellyik hordót fejtse üvegekre. Volt nálam Habos, ki az asszonynak szappant hozott. Ez a' jó ember 's háznépe nem tudnak eléggé háladosak lenni azon pénzsegedelemért, mellyet az árviz után Gr[óf]. György' kegyességéből nyertek, figyelmeztetésemre, ajánlatomra.¹⁷³⁴ – Olvastam a' Hirnököt, mellyben épen semmi pozsonyi hírek nincsenek. Azonban egy nevezetességet még is olvastam abban, azt: hogy Konstantinápolyban bizonyos szerzet' templomának oltára alatt a' hőslékü Zrinyi Ilona koporsóját 's abban még egészen ép testét föltalálták. – Dél felé Picstyánszky László volt nálam. G[osztonyi]. Lóri részére 200 pftot tett le nálam. Sokáig mulatott, 's beszélé a' többi közt, hogy H[e]r[ce]g Eszterházy ellen lefolyó bizonyos pörben a' felperesek csak ugyan 10 ezer ftot adtak

¹⁷³¹ Lásd a 635. sz. jegyzetet!

¹⁷³² A heves viták híre szinte azonnal eljut Pestre. Az országgyűlés újdonsága, hogy az erőteljes szemben állás megjelent a felsőtáblán is. A főrendi ellenzék Batthyány, Eötvös József és Széchenyi körül tömörül. Ezen a fórumon is tiltakoznak Wesselényi ügyében, de az itteni kormánypárti többség elutasítja az alsótábla javaslatát: 6.1.3. Országgyűlési küzdelmek (1839. júl.–aug.).

¹⁷³³ 4.1.3. Események és normák; 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.2. Szenvedelem).

¹⁷³⁴ Lásd a 217. sz. jegyzetet!

Z. Referensnek a' referada előtt. – De mi közöm nekem ahoz?¹⁷³⁵ – Ebéden Józsi öcsém vala itt. Szóba jött, hogy Rudics' fiaihoz jó volna Bányi Professort¹⁷³⁶ hívni meg nevelőnek 's most az iskolai szünnapok alatt tenni vele tapasztalást. – 5 óra tájban a' budai hegyek közé menénk ki, nőm, én, Koch, Radnics, Józsi, Ödön, Leni. – Ott mulatánk egész esti félkilenczig, 's féltizkor voltunk itthon. Napszállatkor borulni kezdett 's azt hívéim, éjjel esni fog. – Habos egy magyar csizmának való kordovány¹⁷³⁷ bőrrrel, melly saját készítménye, ajándékozott meg.¹⁷³⁸ – Egyébiránt egész nap nagy hőség uralkodott. –

14d; vasárnap. – Habos elhozá hozzám Barna csizmadiát, ki mértéket vön lábomról hogy új csizmát készítsen; a' régít megfejei. Radnics elbeszélé az ispitálybeli¹⁷³⁹ betegségeket. Voltam Helmezcynél: ott végeztem vele, Luczenbacherrel és Külkeyvel; – délfelé Tántzer Károly is odajött, levelet hozván neki Pozsonyból, mellyben a' Kir[ályi]. Decretum¹⁷⁴⁰ nyomtatványa küldetett a' Kir[ályi]. Tábla ellen történt utóbi kikelés' tárgyában. Látszik rajta, miképen szelidíték szerkezete' szavait.¹⁷⁴¹ – Koch és Józsi öcsém itt ebédelték, 's Pan, Koch' segéde. – A' délutáni idő csak úgy elmúlt használatlanul.¹⁷⁴² Félhatkor bevettem. Félhétkor színházba menénk. Waltzerék ismét odakerültek, és sokat beszéltek. Úgy látszott mintha példázgattak volna, kivált az anya, – de nem értem.¹⁷⁴³ Szilágyi Lilának, ki nagyon kedvesen tánczolt, a' Nina által készített koszorút levetették 's átadák.¹⁷⁴⁴ Csak féltizenegykor jövék haza. – A' hő folyton tartott.

15d; hétfő. – Irtam, olvastam. Volt nálam B[áró]. Vécsey Pál,¹⁷⁴⁵ sokáig. Azután Lazarovics az életre alkudozni. Józsi ebédelt itt. Délután Koch kevés ideig. Ismét Hertzfelder zsidó életvásárlás végett.¹⁷⁴⁶ Azután Moskovics. És Báró Vécsey Pálné meg' Kazinczy Zseni. Később B[áró]. Vécsey Pál. Pink. Voltunk a' téjárus boltban Radnics, én (tejet it-tunk) és Józsi. Onnan a' Wagner kép 's műarus boltjához menénk,¹⁷⁴⁷ és azután sétálva a' színházba. Hazajövet *. Ma tevée le Muki examenjét. Nőm 's Lény a' budai hegyek közt valának Reviczkyékkel 's csak estve féltizenegy után jövének haza. –

16d; kedd. – Reggel nőm azon levelet adá olvasnom, mellyet még Februar. elején irt Újhelybe S[usanná]..nak. Ez ismét alkalmat nyújtott az ottani viszonyok 's körülmények felől szólni, de semmi éles vagy keserű nyilatkozások nem történtek.¹⁷⁴⁸ – Diamant és Mandl alkudoztak az életre. Radnics és Walther dohányoztak, beszélgettek nálam fél-

¹⁷³⁵ 8.4.2. Üzleti tisztesség.

¹⁷³⁶ Bányi Mihály, Bártfay közeli barátja. Ügyvéd, a károlyvári ferences gimnázium tanára.

¹⁷³⁷ Vagyis kordován: vastag, kemény kecske- vagy juhbőrből cserzéssel előállított vörös vagy sárga bőr.

¹⁷³⁸ Lásd az 1737. sz. jegyzetet!

¹⁷³⁹ Kórház.

¹⁷⁴⁰ Az országgyűlési beszédekben elhangzó vádakra reagáló, a rendekhez szóló királyi leirat nyomtatott példánya – lásd az 1730., 1732. sz. jegyzeteket!

¹⁷⁴¹ Július 11-én elegendő, a két tábla közös ülésén – mintegy válaszképpen – dorgáló királyi leiratot olvastak fel, amely megróttá az alsótáblát a bírák elleni kirohanások miatt. A rendek 15-én ünnepélyesen óvtak a leirat ellen, mondván: a törvényhozás egyik oldala nem intheti meg a másikat, az országgyűlés független jogállású: 6.1.3. Országgyűlési küzdelmek (1839. júl.–aug.).

¹⁷⁴² 9.1.1. Az idő érzékelése és mérése, napi időbeosztás; 9.1.2. Időhiány.

¹⁷⁴³ A célzások értelméről: 12.1. Nina (férfi családfő nélküli polgári háztartások), 12.1.1. A kapcsolat keretei.

¹⁷⁴⁴ A színész műt megiszteltetésére készített koszorút a színpadra dobták – lásd az 1725. sz. jegyzetet!

¹⁷⁴⁵ Báró Vécsey Pál (megh. 1862.) az 1832/36-os országgyűlésen Kossuth köréhez tartozott. A zempléni ellenzék tagja, jelen van a főrendi ház vitáin mint a távollevő főrend követé.

¹⁷⁴⁶ A gabonaneműt gyakran előszerződéssel értékesítik, ennek szervezése is Bártfay feladata: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

¹⁷⁴⁷ Lásd az 1063. sz. jegyzetet!

¹⁷⁴⁸ Lásd az 1440. sz. jegyzetet!

tizenegyig. – Rudics József bácsi administrator vala nálam, Jani fiával és Jóska öcsém-mel. A' nevelő iránt értekezett velem; Bányit hoztam említésbe és Gárdost; ez utóbbit elő is hivattuk: szólott vele 's tetszeni látszott neki. Jóska itt ebédelt. Délután a' müncheni képgyűjteményemet nézegettük (Koch is itt lévén)¹⁷⁴⁹; annakutána olvasgattam egész félhétig. Olly tikkasztó meleg volt, hogy szemeim beszéd közben lecsukódtak, 's kezeim lelankadtak, midőn délután az olvasás elején Radnicscsal beszélgeték dohányozva. Színházban fagyaltat hozatott számomra Jóska, a' kis Szilágyi Lilának pedig czukor-csemegét vett, ki ma sokat enyelgett velem. Míg ott valánk eső is esett, de csak rövid volt; midőn hazajövének, már kiderült, csillagos ég volt. Ma vártam a' Grófot.

17d; szerda. – Még ágyban valék, midőn Józsi öcsém búcsúzni jött, mivel 10 óra tájban visszautaznak Szabadkára, ígéret szerint Augustusban visszajövendők. Szörnyű forróság jelentkezett mindjárt reggel. – A' Gróf az éjjel sem jött meg. – Irtam Bányinak hosszú levelet Károlyvárra.¹⁷⁵⁰ Olvastam. Délben magunk. Délután Koch volt nálam 5ig. Szabó jött jelenteni, hogy a' N[agy]károlyi gyapjút elhozá. Ennél fogva kimenék Radnicscsal a' vevőhöz, megtudni, hova rakatik le, de R[adnics]. nem találá honn. Színházba menénk. Nina anyja nélkül jött Gyula öccsével. Megajándékozott egy szép őszi baracczkal. Radnics 's én hazakisértük. A' színházban B[áró]. Vay Miklóst¹⁷⁵¹ nem ismerém meg, annyira megváltozott. – Úgy látszik A[sszony]. megint féltékeny, vagy nem tudom mi baja.

18d; csütörtök. – Az éjjel megjött a' Gróf N[agy]károlyból. 8 óra után szólottam Ő N[agyság]ával. 9 órakor kimentem az új épülethez¹⁷⁵² Figdornak a' gyapjút átadni, ott lévő raktárába. A' próbamázsaláskor minden zsákon kevesebbség mutatkozván,¹⁷⁵³ bejöttem Figdorral a' Grófhöz, ki annakutána minden zsákra 2 font általános potlást határozott. – F[igdor]. megnézte a' buzát és árpát egyszersmind, de nem ajánlotta meg a' kívánt árat. Jött azután a' Lazarovics és Hertzfelder' tőzsére (Sensalja), 's ugyan e' tárgyban, de leginkább zab után tudakozódni Koppeli. Ebéd után mindjárt Baumann. Utána Hertzfelder; utána Pink. Irtam Jákónak Pozsonyba. Megkötetett az alku a' Gróf megegyezésével. Ő N[agyság]ga 6 óra után Pozsonyba utazott. Színházba mentem. N[ina]. nyiltabban szólt.¹⁷⁵⁴ Ma két év előtt utazott el P[aulina].. Pestről. Azóta mennyi változás és – nem változás.¹⁷⁵⁵ –

19d; péntek. – Mindjárt reggel Pink volt nálam jelentvén, hogy ha a' tegnapi alkutól a' vevő elállna, ő vevő. De nem sokára jött Hertzfelder is. Megirtam számára a' Contractust. Volt azután Ivanovics orvos; később Figdor, ki féltizenkettőkor távozik el. Olvasám a' Creolt 's el is végzém. Meglátogatott Szontagh Gusztáv 's itt ebédelt. Délután elutazott hazájába, Gömörbe, mint monda Octoberig ott maradandó vagy tán a' telet is ott tölendő. Hertzfelder zsidó egész 6ig elkinzott észrevételeivel 's kifogásaival az élet eladás' tárgyában, miket a' Contractusba lehetőség beleigazítottam.¹⁷⁵⁶ Voltam ugyan színházban, de nem sok kedvvel, melyet azon körülmény még inkább megzavart, hogy a' Tudósok páholyában, hova Bajzához menék föl, holmi czélzásokat kelle hallanom, a' sző-

¹⁷⁴⁹ Lásd az 1063. sz. jegyzetet!

¹⁷⁵⁰ Lásd az 1736. sz. jegyzetet!

¹⁷⁵¹ Lásd az 1392. sz. jegyzetet!

¹⁷⁵² Lásd a 46. sz. jegyzetet!

¹⁷⁵³ A gyapjúval tömött, lemért zsákok az előírt súlynál könnyebbek voltak: 8.4. Az üzleti élet szabályai, 8.4.1. A szerződéskötés menete; 8.4.2. Üzleti tisztesség.

¹⁷⁵⁴ 12.1.1. A kapcsolat keretei; 12.1.2. Ismerkedés, udvarlás.

¹⁷⁵⁵ Lásd a 410. sz. jegyzetet!

¹⁷⁵⁶ 8.4. Az üzleti élet szabályai (8.4.1. A szerződéskötés menete, 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat).

keleánnyal folytatni szokott beszélgetés miatt. Sajnáltnám, ha ezért a' szegény leányka netalán élesebben ítéltenék meg, mivel eddig valóban nem érdemli. Azonban hadd pe-tyegjenek! – Ennek leginkább a' haszontalan Lukács lehet támasztója. Wie der Schelm ist, so denkt er.¹⁷⁵⁷ – Ezután is épen úgy viselem magam 's ha lehet még több figyelemmel leszek iránta – hanem ha tapasztalom, hogy azzal ártok neki.¹⁷⁵⁸ Nappal hőség. Estve holdfény, 's enyhűs.

24dikén; szerdán. – A' közben eső napok alatt nem juthattam hozzá, hogy jelen naplomba jegyzéseket tegyek, leginkább mivel dolgozó szobámat meszelni 's festeni kezdék, 's íróasztalom 's egyéb bútorom rendetlenségbe jött. – Ma tehát pótolólag idejegyzem, hogy: 20dikán Hertzfeldernek a' Contractust kiadám, 's Orosházára írtam; tudósítást vevék az alföldi birka hullásról.¹⁷⁵⁹ – 21d; vasárnap: dél előtt az ellenőri hivatalban valék; ebéden Koch, Pan, Fejérváry Lini és a' kis Klobusiczky leány; délután én 's Radnics a' városligetbe sétáltunk, hol irtoztató por volt; estve betértünk a' kereszt utczába $\sqrt{1760}$ színházba nem voltunk. 22d; hétfő: Léni névnapja; ajándékozott neki 5 pengő fto,¹⁷⁶¹ szobám kiürítettett; délután a' Gróf arcképére megérkezett a' szép aranyos ráma Bécsből;¹⁷⁶² voltam színházban, Léni is és Ágnes – 23d; kedd: délelőtt a' kigyó utczában mellőtűt és gyűrűt¹⁷⁶³ vásárolva Pesky festőhez mentem; az utcán Dengeleghy Fiscalissal találkoztam. Pesky még el sem kezdé a' képeket.¹⁷⁶⁴ Onnan W[alzer]né.hez a' bástya utczába. Az asszony beteg de főnjárt. N[ina]. balkezén barna jegy; megajándékozott egy csinos vörös színű dohány-zacskóval.¹⁷⁶⁵ Ivan[ovics]. orvos is ott volt az alatt; félegykor menék haza. Délben Picstianszky vala itt; ebéden Schedel. 4-5 óra közt málna-levet vásároltam a' beteg W[altzer]..né számára, elvivém személyesen; N[inána]..k is átadám a' mellőtűt 's gyűrűt, minek úgy látszott szívesen örülnék. Tettek holmi bizodalmasabb nyilatkozásokat is: de még sem tudom hanyadán vannak; majd idővel talán elválnak.¹⁷⁶⁶ Kochot a' színházba (magyarba) vittem; mind az előadással mind a' világitással meg volt elégedve. Délután és estve borult, de nem esett. – Ma, 24kén szerdán elővehetém naplomat. Reggel holmi számításokat végeztem Radnicscsal, 's beirogattam, lajstromoztam. 10 óra felé Szabó László jöve hozzám 's itt vala lig. – Tegnap érkezvén Erdélyből savanyú vizem, ma kezdém inni. Délután K[arlovsky]. hozott pénzt Gr[óf]. Csákyné' számára, melyet nőmnek ada. Egy szóval, egy jellel sem nyilatkozik az újhelyiek iránt. Részemről szinte szeretem e' tartózkodást, mert ha velem közlené szándékát, vagy, a' mit nem hihetek, netalán tanácsot kérne, alig tudnék neki mit felelni, a' nélkül hogy vagy magam vagy mások iránt keserű, talán igazságtalan ne legyek.¹⁷⁶⁷ – A' minek történni kell, essék meg.

¹⁷⁵⁷ 'Ki mint él, úgy ítél.'

¹⁷⁵⁸ Lásd az 1587. sz. jegyzetet!

¹⁷⁵⁹ A titkár feladata a magas rangú tisztviselők kinevezésének, elmozdításának előkészítése is. Ő nevezi meg a súlyos veszteségek felelőseit is. – A kisszenási birkavészről: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

¹⁷⁶⁰ A mai VII. kerületi Kazinczy utca, ahol egy nyilvánosházat látogat rendszeresen Bártfay – lásd a 415., 1397. sz. jegyzeteket!

¹⁷⁶¹ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek; 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

¹⁷⁶² Lásd a 622., 639. sz. jegyzeteket!

¹⁷⁶³ Az ékszerek jelentéséről: 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

¹⁷⁶⁴ Lásd a 381., 1605. sz. jegyzeteket!

¹⁷⁶⁵ 12.1. Nina (férfi család fő nélküli polgári háztartások); 12.1.3. Bizonytalanság és bizonyosság.

¹⁷⁶⁶ 12.1.1. A kapcsolat keretei.

¹⁷⁶⁷ Karlovsky Zsigmond a Pesti Jóltevő Asszonyi Egylet ügyvédje. Későbbi szoros kapcsolatáról Bártfayval: 11.3.5. Házassági tervek.

– M[uki]. később a' kapott levelet olvasnom adá.¹⁷⁶⁸ Voltam színházban. N[ina]. nem volt. Hazajövet gyönyörű holdfény.

25d; csütörtök. – Egyet-mást végzék, 's a' szobafestőket néztem. 10 óra után W[altzerék].hoz mentem, kik szívesen vevék látogatásomat; de úgy látszott mintha valakit vártak volna, mert néha kitegintgettek.¹⁷⁶⁹ Azután olvastam délig. A' forróság folyton növekszik, mivel nyakravaló¹⁷⁷⁰ nélkül is izzadok szünet nélkül sovány létemre is. Magunk ebédlénk. Délután a' házmesternek adtam 950 p.ftot számolásra. Irtam a' Jósz[ág]. Igazgatóságnak a' búza eladásról. Olvastam. 6 óra után Heckenasthoz menék, két könyvet vásárolni Koch számára. Eztán vele a' színházba menék, hol nőm és Ödön várakoztanak rám. Együtt ültünk a' tribun-nön. Schodelné még egyszer sem énekelt olly jelesen, 's anynyi szenvedélylyel mint ma.¹⁷⁷¹ Koch nagyon meg volt elégedve. Igen szép holdvilágos estve volt. Brünekkel találkoztunk.

26d; péntek. – Reggel Brünek jött hozzám 's itt vala 10ig. Heckenast nem küldé el az ohajtott másik könyvet. Azután Dengeleghy volt nálam délig. Ebéd után olvastam. Nagy szélvész kerekedett 's annyi port vert föl hogy a' levegő elsötétült, és elhajtá az esőt. Voltam színházban. Az asszony 's Lény Reviczkyékkel a' budai hegyek közé menének 's csak estve 10 óra után jövének vissza igen szép holdvilágánál.

27d; szombat. – A' pénzt készítém össze (11,707 pengő ftot); irtam Schmidnek Bécsbe 's a' kifizetendő árjegyzékekkel együtt össze csinálám.¹⁷⁷² Voltam Budán a' várban Einslénál Ödönnel együtt fiakeren az iszonyú meleg miatt. Az elkezdett Kölcsey kép igen jónak mutatkozik leendeni.¹⁷⁷³ Délután Jákó volt nálam, 's egyet mást beszéle a' pozsonyi dolgokról: de ő azt állítja, hogy ott nem történtek olly igen epés-mérgek dolgok, mint a' hogyan híresztelék. Annál jobb.¹⁷⁷⁴ – Estve felé Brünekhez vivém a' pénzt, ki holnap gőzhajón utazik Pozsony, Bécs, Ischl felé, 's Nyugtatványt vevék tőle.¹⁷⁷⁵ – Radnicscsal együtt megtekintém a' Muzeumot.¹⁷⁷⁶ Onnan színházba. A' játék' végét nem vártam be, N[ina]. jeladásai boszontottak.¹⁷⁷⁷ Befordultam a' Terézia városba; √¹⁷⁷⁸ a' azután holdfénynél hazasétáltam.

28d; vasárnap. – Levelet vevék postán S[usanná]..tól Újhelyből. Közlém azt azonnal Mukival, 's intém őt barátságosan, hogy anyja' kívánságát a' lehetőségig teljesítse 's menjen haza; ne gondolják, én vagyok oka vonakodásának. Közlöttem azt azután nőmmel is. Voltam az ellenőri hivatalban. Nalunk ebédelt Koch és Pan. Délután olvastam nőm-

¹⁷⁶⁸ Lásd az 1576., 1684. sz. jegyzeteket!

¹⁷⁶⁹ Lásd az 1754., 1765. sz. jegyzeteket!

¹⁷⁷⁰ Férfi gallér, nyakkendő vagy nyakbodor.

¹⁷⁷¹ 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban.

¹⁷⁷² Lásd az 1684. sz. jegyzetet!

¹⁷⁷³ Lásd a 917. sz. jegyzetet!

¹⁷⁷⁴ Az országgyűlésen fogy az ellenzék tábor. A mérsékeltabb, óvatosabb követek közül – részint megyei utasításuk, részint egyéni ambícióik miatt – sokan átállnak. Deáknak már csak nagy nehézségek árán sikerül elfogadtatni, hogy július 23-án elutasító határozat születessen az országos ülésen a személynök érveivel szemben. A főrendi tábla 24-én elvetette az alsótáblának azt a felirati javaslatát, hogy Ráday Gedeon követválasztási ügye az uralkodó elé kerülhesse, noha Batthyány keményen, Széchenyi taktikusabban a továbbküldés mellett szólal fel. – Lásd az 1730., 1732. sz. jegyzeteket: 6.1.3. Országgyűlési küzdelmek (1839. júl.–aug.).

¹⁷⁷⁵ Lásd a 114., 1285. sz. jegyzeteket!

¹⁷⁷⁶ 9.3.4. Séták a belvárosban.

¹⁷⁷⁷ Lásd az 1765. sz. jegyzetet!

¹⁷⁷⁸ Bártfay egy nyilvánosházat látogat itt: 12.2.2. Utcai vagy házi prostitúció, nemi betegségek; a szövegben használt jelekről: 12.4.1. Szexualitás, a Bártfay-napló egyedisége.

nek a' Charthausiból. Voltam színházban. Ott láttam ismét a' kis Sz[ilágyi]. Lilát. Igen kedves kis gyermek.¹⁷⁷⁹ Hazajövén sétálni kívánczozott háznépem; de nagy meleg lévén az utcákon, a' Ferencziektől visszatértünk. A' hold akkor emelkedett. Láttam *.

29d; hétfő. – Torok fájjással keltem föl. Mindjárt reggel üríteni kezdék az ebédlőt, hogy a' kőmivesek 's azután a' szobafestők dolgozhassanak. Saját szobámba még nem költözhettem a' nehéz szag miatt.¹⁷⁸⁰ Erős szél fútt 's a' levegőt meghűsíté valamennyire. Délig rakosgattunk. Délután szinte. Jött az orosházi gyapjú' egy része. A' nagy szél anynyira fölhordá a' port hogy látni alig lehetett 's csak estve szünt a' rút idő. Volt nálam Schedel pénzért, de nem adtam; kisegíté Koch; elkéré tőlem a' magyar nyelv behozataláról szóló latin értekezést 1806ból. Voltam színházban. W[altzeré]..k nem. Radnics a' második Fölvonás után hazament, mert valakivel összeszólalkozott, mondá. Szilágyiné egyet-mást beszélt J[ozeфин]..a felől, a' mit alig tettem volna fölöle föl.¹⁷⁸¹ Estve borús és hűvös. A' szél megcsillapodék.

30d; kedd. – Az egész délelőtt házi rendelkezésekkel telt, a' munkába vett többi szobafestés miatt, és holmi apróságok végzésében. Délben magunk valánk. Délután olvastam egész félhétig. Ekkor színházba menék. N[ina]. és anyja szemrehányást tettek miért nem látogatom meg őket. Az új opera tetszett, nekem is. Levegő hűsebb; estve *.

31d; szerda. – Ma egy év előtt halt meg B[arthos]. – emlékeztetém rá Mukit is.¹⁷⁸² Volt nálam Radnics és Szilvásy. Azután a' buzakereskedő; és Dr. Ivanovics. – Irtam Szabadkára Rudics Administratornak és Józsi öcsémnek. Magunk ebédeltünk. Délután Koch volt nálam egy ideig, és Radnics. 5 óra tájban W[altzerék]..hez mentem; szívesen láttak; panaszképen értésemre adák szorultságokat. Itéletet kelle mondanom. N[ina]. megcsókolt, még pedig úgy látszott szívesen.¹⁷⁸³ Színházba mind ők mind R[adics]. később jövének. Játék' végével ez utóbbival sétáltam az utcákon. Az esti levegő hűsebb nappal forróság. Nőm beszélé, hogy W[esselényi]. Gräffenbergben megfogyott; csak tejet és vajat eszik, igen sok mozgást tesz gyalog, 's a' zuhany fürdőt szakadatlanul használja, idő-különbség nélkül. – Az elsoványodás itéletem szerint hasznára lehet: kövér, vastag testével bajosan állhatná ki a' 3 évi fogságot vagy is elzárást, szélütés és elfuladás' veszedelme nélkül.¹⁷⁸⁴ – És így be van végezve Július hónap is. Az ősz' közalgése már is komollyá teszi az embert. Egy év óta mennyi változás! 's mi jön még? –¹⁷⁸⁵

¹⁷⁷⁹ Lásd az 1725. sz. jegyzetet!

¹⁷⁸⁰ Lásd az 1838. november 12-i bejegyzést a palotában lévő helyiségek átalakításáról, tartós használatáról: 10. A környezet esztétikája: építészet, lakáskultúra, képzőművészet (10.1. A lakás).

¹⁷⁸¹ 11.2.3. Házaselet: a napló Jozefinája.

¹⁷⁸² Lásd az 553. sz. jegyzetet!

¹⁷⁸³ Lásd az 1765. sz. jegyzetet!

¹⁷⁸⁴ 5.6. Wesselényi betegsége; 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

¹⁷⁸⁵ Lásd a 416. sz. jegyzetet!

[A Pozsonyból érkezők megerősítik, hogy az országgyűlés sorsa a megyékben fog eldőlni. Egyre kellemetlenebb hírek jönnek az egykor liberális Zemplénből, ugyanakkor Biharban megválasztják követnek Beöthy Ödönt, aki ennek örömeire fáklás zenét kap a pestiektől a Nádor fogadó előtt. Bártfay nagy gyönyörűséggel Szemerével olvassa Deáknak a rendíthetetlen helytállásról, a nyomasztó körülményekkel dacoló hitről tanúskodó retorikai csúcsteljesítményét, a főrendek ellenállására válaszul elmondott beszédét az alsótáblán.

A hőség miatt súlyos birkavész pusztít az alföldi birtokokon. Az alkalmazottak egymást vádolják a bekövetkezett kár miatt. Bártfay feladata az elsimítás, a Károlyi-birtokok jó hírének megóvása.

Lassan végéhez közeledik a lakás tatarozása, festése. Barthos János hazaindul, Bártfay hosszú üzeneteket küld a fiúval. Úgy tűnik, a gyászév leteltével Karlovsky Zsigmond elveszi Paulinát. Bártfay újra éli a csalódással járó gyötrelmeket. A kérő furcsa módon azonban inkább Bártfayhoz közeledik: ajándékképpen neki adja a Kölcsey sírjáról szedett virágokat.

Felesége nap mint nap eljár a nőegyesület ügyeiben, többek között egy züllött pesti tanító feleségét és leányát segíyezi, támogatja. Gyakran járnak a régi, Üllői úti kertbe hűsölni, málnát, dinnyét szüretelni. Bártfay Eötvös József A karthauzi című regényét olvassa fel Jozefinának. Egyik éjjel láрма riasztja fel a tűzre, betörésre gondoló háziakat, de csak egy kóbor kutyát kell elzavarni a lakást éjszakára nem záró házigazdának.

Bártfay műtermeket látogat barátaival. Anton Einslénél Kölcsey Szatmár vármegyének készülő, egész alakos képéhez ad tanácsot, segítséget. Pesky Józsefnél Károlyi Ferenc grófi megbízásból készülő portréját nézi meg. Ferenczy Istvánt nem találják otthon, mert éppen a márványfejtőbe utazott, így csak a készülő műveit lehet megtekinteni.

Különös tehetség, egy nyolcéves csodagyermek hegedűkoncertjét is műértő szavakkal meséli el naplójában.

Ninával és családjával továbbra is felemás Bártfay kapcsolata. Bártfay hol hisz abban, hogy kettejük kapcsolata bizalmas lehet, s így a lányék nehéz anyagi viszonyain próbál enyhíteni és munkát is igyekszik ajánlani, hol pedig gyanakodva tudakozódik a lányhoz járó, öt kísérgető férfiak felől; többek között Ivanovics doktornál. Bártfay furcsa álmot lát, álmában az újhelyiek közül az anya és a fiatal lány fogadják, ez utóbbi örömmel öleli meg, mégis ugyanazt a zavart és tartózkodást érzékeli, mint Nináéknál.

Maga gyógyítja a hideglázban fekvő, fiatal mérnököt – sikerrel. Köhögéssel, megfázással bajlódik, nemi betegsége is kiújul.

Végre enyhébb, hűvösebb, felhős napok.]

Augusztus.

^{1én}; csütörtök. – Irtam Ö N[agysá]gának a' Grófnak Pozsonyba. Volt nálam Hertzfelder buzakereskedő. Holmi folyó munkát végeztem. Csak magunk ebédlénk. Délután elpanaszlá nőm szegény Steinwegné 's leánya' szenvedését 's gonosz férje általi nyomor-

gatását: adtam kezébe némi fölsegéllésül 10 pengő ftot; egyébiránt én őket személyesen nem ismerem, csak hallásból tudom, hogy minden ember jót 's dicséretet mond rólok, férjéről pedig, ki több évig a' pesti evangelicusok' leányiskolájánál tanító vala, elég botránkoztatót.¹⁷⁸⁶ – Báró Vécsey Gusztiné (szül. Gr[óf]. Vandernath Pauline) volt nálunk délután 's később is estve nőmnél. – 5 óra tájban, miután Koch és Radnics elmenének tőlem, W[altzeré]..khez menék. Eleinte mintha valami feszültséget okozott volna jelenlétem: de utóbb N[ina]. fölmelegült 's olly nyilatkozást tön, mint eddig egyszer sem. Majd meglátjuk úgy van e.¹⁷⁸⁷ Eső kezdett esni, de ismét elhajtá a' szél. A' levegő meghűlt. Köhögni kezdtem 's bal szememben csúsz¹⁷⁸⁸ érzék. Délután fölolvastá Muki anyjához intézett levelét; jónak láttam tartalmát.¹⁷⁸⁹

2d; péntek. – Éjjel több izben köhögés költe föl 's megfázván melegebb takarót valék kénytelen elővenni. Reggel a' szobafestőket nézém egy ideig. Nőm B[áró]. Vécseynéhez ment reggelizés előtt tegnapi összeszólalkozás szerint. Megérkezvén az orosházi gyapjúnak hátravolt része, elküldém Szilvásy Radnicshoz és Figdorhoz. Levelet vettem Bittner Imre Arad V[árme]gyei főorvos által Gräffenbergből B[áró]. Wesselényitől. A' néhány sort saját kezével írta ugyan, de látszik nem olly szemmel 's kézzel mint egykor.¹⁷⁹⁰ Ebéd után olvastam. 5 óra felé meglátogattam Nináékat. Bizodalmasan szólott velem; csak-hogy még sem tudom a' valóságot, bár okom 's jelenségim vannak holmit gyanítani.¹⁷⁹¹ Mielőtt színházba menék, szokásom ellen oszonnáztam, mézet, leginkáb köhögésem' enyhítése végett. Színházban volt W[altzer]..né testvére is, leánykájával.

3dik; szombat. – Tegnap délelőtt, délben 's délután eső kezdett esni, de mindenkor rövid ideig tartott. Mind a' mellett ma hűsebb a' levegő, 's reggel óta felhők borultak össze. Elintéztém a' dolgot Szilvásyval és Figdorral. Irtam N[agy]károlyba és Orosházára. Sokáig, majd 12ig beszéltem Mukival, ki holnap után Farkassal Újhelybe menendő. Elmondám neki üzeneteimet mindenik' számára. Sűrű szapora eső esett délelőtt 's délután több ízben. A' festők délben végzik az ebédlőt. Délután sétálni hitt ki Radnics; voltunk egész a' selyemgyárig,¹⁷⁹² de az eső visszahajtott. Vettem páholyt visszajövőben, hogy a' mai előadáson B[áró]. Vécseyné 's kis fia Dénes, úgy háznépem együtt lehessen. Ott voltam magam is, és nagyon köhögtem. Játék után B[áró] V[écsey]..né mindnyájan haza kísértük a' bálvány utczába, Festetics házhoz, mert holnap reggel menendő. Út közt kérdé nőm Ödönt, itthon van e K[arlovsky]..? – Nincs, monda. – Nem tudod hova ment? – Azt mondják házasodni. – Hiszen illyet már többször mondottak. De most valóban úgy beszélnek hogy a' végből ment. (Ödönnek igaza lehet: a' gyász kitelt; 's hihetőn Áprilisben így szólalkozának össze a' felek; innen magyarázható, hogy K[arlovsky]. időközben még nőmnek sem szóla semmit. – Megmutatja a' következés. Hiszem hogy

¹⁷⁸⁶ A nagyvárosban mindennapos krizistörténetek közül számosat megörökít a napló. Bártfay feljegyzi, ha orvosok vagy a nőismerősök beszélnek a betegség, a nyomor, a szerencsétlenségek, a családi erőszak különböző következményeiről, valamint a segítség módjairól is. – Steinweg Hermine férjhez megy a napló időszakában: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

¹⁷⁸⁷ Bártfay nem képes szabadulni a gyanakvás, a becsapottság érzésétől. Ószinte érzéseket, sőt kizárólagosságot kíván ajándékaiért és pénzéért – lásd az 1765. sz. jegyzetet!

¹⁷⁸⁸ A sejtiszövekben megrekedt nedvesség okozta fájdalom, betegség.

¹⁷⁸⁹ Lásd a július 28-i bejegyzést!

¹⁷⁹⁰ Lásd az 1784. sz. jegyzetet!

¹⁷⁹¹ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

¹⁷⁹² A Valero selyemgyárról van szó, amely a Kertész utca és a Kürt utca között feküdt, a mai Király utca 57/b. sz. ház helyén.

megkéri: de azt is hiszem, hogy nem lesz jó házasság. Mert ki atyját, anyját, jótevőjét és – meg tudja csálni, meg lesz ott csálva a' férj is – 's mennyire lesz megcsálva!)¹⁷⁹³ – Estve csillagos ég.

4d; vasárnap. – Azt álmodám igen világosan 's elevenen, mintha Uj[hely]..be B[arthos].. házánál lettem volna. Legelőször S[usanna].. és Sz[erafina].. pillantának meg, 's ez utóbbi örvideni látszott látásomon, de midőn öleléssel idvezlém, zavar és tartózkodás mutatkozott rajta. Később az atya, ki mintha még életben lett volna, szívesen beszélgett velem, de szinte némi elfogultsággal. P[aulina].. nem is mutató magát.¹⁷⁹⁴ – Olvastam reggel a' Jelenkort; később az ellenőri hivatalba menék. – Egy ismeretlen nőszemély vala nálam, udvari mosónénak ajánlkozván, mivel úgy hallja, hogy az eddigi mosoné meghalt. Lakása a' Váci gáton,¹⁷⁹⁵ az úgynevezett Bruckner fogadó mellett a' cukorgyár irányában; a' házi úr, kinél magányosan lakik Haiszler; neve Caroline. – Ágneshez utasítottam, nem avatkozván a' házi dolgokba. – Ebéden épen senki sem volt nálunk; még Muki is Österr[eicherék]..nél ebédelt. Délután levelet irtam, de örökös félbenszakasztások közt. Volt nálam Bajza; később Helmezy és Lukács. Színházban 1^o felvonás utánig valék; ekkor a' páholyba menék. Onnan sétálni. Radnics is volt velem. (Kis kereszt utcában R[adnics].. ismerős. N^o és Huszár ház)¹⁷⁹⁶ A' játék végére még visszajövök. Nináék hazakísérém. Kért, holnap látogassam meg. – Búcsúzáskor szívesen megszorítá kezemet.¹⁷⁹⁷ – Délig tiszta meleg nap; estve felé beborult; estve villámlott; de az ég csillagos volt. – Itthon Mukinak átadám pénzét. –

5d; hétfo. – Elég jól aludtam. Beszélgettem Mukival mielőtt elbúcsúzott volna, a' mi félkilenczkor történt. Reggel óta fellegek mutatkoztak. Irtam Matildnak,¹⁷⁹⁸ 's megköszöném az ajándék-táskát. Délben Muki véletlenül megjelent, mivel Fischel szekerét eladta, mást vett, 's ezen igazítani kellett. E' szerint még nálunk ebédelt, valamint Koch és Pan. Délután olvastam; 5kor W[altzerék]..hez menék 's ott mulattam 7 utánig. Nem csak újra meghittak magokhoz, hanem sokban megelőzőleg¹⁷⁹⁹ viseltettek irántam. Kivált ő szabadságot is adott olyakra, mik valódi bizodalom' eredménye. De én vigyázó leszek. Mind ő mind anyja' nénje megkértek alkalmaztatás iránt.¹⁸⁰⁰ Onnan egyenesen színházba menék. – Az ecsedi tündér¹⁸⁰¹ adatott. Akárki mit mond, a' darab paródia. Lendvaynének bársony párnán ezüst koszorút nyújtottak le a' szín' közepén felülről, 's nyomtatott verseket szórta a' karzatról. Estve eső 's villámlás.

¹⁷⁹³ Bárfay házasságról szóló fejtegetéseiben ez az elkötelezettség nem a szenvedélyek vagy a vágyak beteljesedését, hanem közös értékrenden nyugvó szövetséget, őszinte, kölcsönös megbecsülést jelent: 11.3.5. Házassági tervek.

¹⁷⁹⁴ Talán a Ninával való bizalmasabb viszony latolgatásának nyoma az álom, amelyben Paulinát fiatalabb lánytestvére, Szerafina helyettesíti. Bárfay az álomban öt öleli, de ekkor valami bizonytalanság zavarja meg a jelenetet: 11.3.6. Emlékek, álmok.

¹⁷⁹⁵ A Váci töltés út, a mai Váci út.

¹⁷⁹⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁷⁹⁷ Lásd az 1787. sz. jegyzetet!

¹⁷⁹⁸ Lásd a 281. sz. jegyzetet!

¹⁷⁹⁹ Előzékeny, bizalmas.

¹⁸⁰⁰ Bárfay kezdeti gyanakvása megalapozott: Nináék, számos sorstársukkal együtt, a polgári erkölcs peremén élnek. A homályos utalások arra mutatnak, valószínűleg Nina férjhez adása reményében jöttek Pestre. Újra és újra próbálkoznak a férjfogással, megfelelő hozomány nélkül azonban erre aligha van esélyük, mivel a női munkavállalás szükségessége korlátokat szabott az önálló keresetnek. Anya és lánya a tisztességes megélhetés és egyfajta kitartottság között lavírozva küzdenek a nagyvárosi élettel, kényszerűen kijátszva egymással szemben a hozzájuk járó férfiakat: 12.1. Nina (férfi családfő nélküli polgári háztartások).

¹⁸⁰¹ GAÁL József – JÓSIKA Miklós, *Az ecsedi tündér*, 1839. – Bárfay elítélő véleménye Gaál bohózatairól: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

6d; kedd. – Koch elutazott. A' halószobát kitakaríták a' festők miatt. Megfordult nálam a' N[agy]károlyi irnok, ki Curgóra juhokért megyen. Elküldém a' levelet Matildnak postán. Kiskereszt utca. √ Eliza.¹⁸⁰² Olvastam. Délután Luczenbacher volt nálam, 's elvív a' pört.¹⁸⁰³ Azután Vörös. Pater Rafay Piarista. Mind inkább elborult estve felé 's nagy zápor 's fergeteg mutatkozott: azonban szél támadván az égi háború elvonult. Csendes eső volt, de nem sokáig tartott. Voltam színházban. Nőm is eljött Lénivel a' páholyba, hova 1^o felvonás után menék. N[ina].. rossz kedvű volt. Midőn hazajövének az ég már csillagos volt.

7d; szerda. – Mivel a' három nagy szoba ki van takarítva, a' kis szobácskában aludtam a' vendég ágyon. Fizettem Reviczkynek¹⁸⁰⁴ kamatot. Délután égdörgés, eső. 5 óra tájban W[altzerék]..hez menék 's ott mulaték 7ig. – Kölcsönadtam 50 pengő ftot – de előre is úgy látszik oda vész.¹⁸⁰⁵ Löwe Anna lépett föl a' nagy[ar].. színházban; megtanulá jól szerepét 's fölakadás nélkül monda el, de kiejtése németes vagy inkább zsidós volt. Bokrétát is, koszorút is vetettek neki 's zajos tapsokkal hívák elő a' játék' végeig talán 10-12er is. Végül atyja, Löwe, jött ki leányával, 's német beszédben monda köszönetet, valamint szerencse 's áldás kívánatát. –¹⁸⁰⁶

8d; csütörtök. – Levelet 's irományokat kaptam a' Gróftól Pozsonyból Mühr szám-tartó által, 's a' Flekl és Olsavszkynak¹⁸⁰⁷ szólókat azonnal postára adatam. Röviden számolék Mührrel a' Bécsbe küldött pénzről 's visszaadám ideigleni Nyugtátványát.¹⁸⁰⁸ Nőm, Lényi, én és Julis fürdőbe menénk át Budára csolnakon: 11kor visszajövének a' hidon. Ebéd után a' Grófnak irtam Dr Hörmann által, ki holnap gőzhajon megy Pozsony felé, onnan pedig, mint monda, a' Grófnét kíséri el Badenből Ischlbe. Volt nálam Mühr, Radnics. Olvastam Nikau piszkos iratát: az ember olyan, mintha dühödött volna.¹⁸⁰⁹ Színházba menék Radnicscsal. N[ina].. 's anyja nem voltak. Nőm 's Hörmannék a' páholyban. Estve Beöthy Ödönnek, ki Bihar' részéről minden gát és ármánykodás' ellenére most csak ugyan követnek választaték 's a' Nádor fogadóban szállott meg Pozsonyba utaztában, fáklyás zenét készülének csinálni.¹⁸¹⁰ Híttak oda de nem menék, mert késő is volt, hideg is támadott. Egész nap borús, felleges volt az idő, zengett is, de nem esett. –

¹⁸⁰² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁸⁰³ Érdy (Luczenbacher) János (1796–1871) régész, numizmata, szerkesztő. 1832-től az Akadémia tagja, 1840-től a Magyar Nemzeti Múzeum éremtárának őre, 1837–1844 között az Akadémia *Tudománytár* Értekezések sorozatát szerkeszti. Bárfay közeli barátjának talán Wesselényi védőiratát adja kölcsön. A szöveg Bárfay számára személyes jelentőséggel is bír, s jóval az események lezárulása után, már Wesselényi gräffenbergi tartózkodása alatt is gyakran kézbe veszi, gondosan lemásoltatja, sőt fel is olvassa Pestre érkező vidéki barátjának: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.).

¹⁸⁰⁴ Reviczky Imre Királyi Táblai ülnök, a korábbi kancellár bátyja, Wesselényi egyik bírja.

¹⁸⁰⁵ Lásd az 1787., 1800. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁰⁶ Apjával együtt a német színház színészei. CUNO Benjamin *Lengyelországból vagy a nyolcgarasos atyafi* című ötfelvonásos vígjátékát játszották. (Bemutató: 1837. november 8.)

¹⁸⁰⁷ A kisszéni puszta folyó birkatenyésztésről lásd a 950., 1035., 1759. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁰⁸ Lásd a 114., 814. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁰⁹ A birkaspán indulatosan vádaskodik Olsavszky ellen, s őt teszi felelőssé a birkavészért. Bárfay felháborodása ellenére is azt tanácsolja Károlynak, hogy higgadtan reagáljon az iratról szóló levelében: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

¹⁸¹⁰ Július 28-án újabb királyi leirat érkezik, amely ismét sürgeti az alsótáblát, fogjon hozzá a királyi leiratok tárgyalásához. A szöveg ugyanakkor leszögezi, hogy nem kívánja a megyéket törvényes jogaikban korlátozni. A kormányzat és az ellenzék között folyó, nehezen áttekinthető küzdelemben legnagyobb jelentősége az ellenzéki követeltatással Pozsonyba küldendő megyei politikuskok megválasztásának van, mivel az országgyűlés kezdete óta számuk folyamatosan ingadozik. Minden egyes helyi győzelmet ünneplés követ: 6.1.3. Országgyűlési küzdelmek (1839. júl.–aug.).

9d; péntek. – Éjjel 's reggel esett. Korán ébredék föl, 's nem is allhattam többé el. Volt nálam jó ideig Ivanovics, 's adott bővebb értesítést W[altzeré]..k felől: – Eckstein, Kovács Zsigmond 's a' t.¹⁸¹¹ Kiszámítam a' Gróf István¹⁸¹² féle tartozást és kamatokat a' holnapi számolásra. – Délután olvastam. 6 óra tájban kimenék R[adiccs].al az aranyzóhoz. √ Nina.¹⁸¹³ Onnan a' magy[ar]. Színházba. Mivel a' nagy vihar a' levegőt meghűté, páholyba mentem, hova nőm is eljőve váratlanul. Hazajövet iszonyú szél 's eső fergeteg volt, 's derekasan megáztunk mindnyájan.

10d; szombat. – Ismét majd egész éjjel szél 's eső. – Kiüritteték a' két kis szoba is, hogy a' kőművesek még ma, 's annakutána hétfőn a' festők is dolgozhassanak. Az eddig beérkezett gyapjú' árát számítottam ki, hogy Figdorral végezhessenek. Később Gállik és Mühr¹⁸¹⁴ jöven, ezzel igazodtam egész lig. – Ebéd után, nőm' kívánságára, vele 's Lénivel az üllői úti kertecskébe menénk ki 's ott egy pár dinnyét szakítottunk.¹⁸¹⁵ – 5 óra után W[altzeré]..hez. – Ma valamivel tovább.¹⁸¹⁶ Majd fél nyolcz vala, midőn színházba menék. Ők nem menének. N[ina]. előmutatá kiváltot holmiát. A' páholyban Waltherr és Radnics voltak. Később nőm 's Lényi jövének. Délután kiderült; estve csillagok ragyogtak.

11d; vasárnap. – Furcsán jártam az éjjel. – A' többi szobák mind ki lévén ürítve a' festés miatt, számomra az ebédelőben vetettek ágyat. Éjjel erős zörgést hallok az ajtón. Fölbredvén, első gondolatom az volt, hogy talán tűz van. Kiáltok az ágyból: mi baj? – Semmi felelet, – 's új zörgetés. Újra kiáltom: ki zörget? 's ismét hallgatás. – Mivel nőm 's Lényi a' mellékszobában aluvának, erős hangon kiálték rájuk hozzanak gyertyavilágot (a' gyújtó szerek az ő szobájokban lévén), mert valaki dörömböl 's nem felel. Ezek ijedve futnak szobámba, de nem tudnak gyertyát gyújtani. Miután magam gyújték, ki megyek világgal az ebédelő ajtajához mely be vala ugyan zárva, de nem kulcscsal, kinyitom azt, – 's akkor látjuk, hogy egy fekete kutya szalad el. – Hihetőn ez vakaródzott az ajtóban, 's lábával zörgetett. – Alvásom annyira meg vala zavarva, hogy olvasnom kelle, 's csak reggel szunyadtam el. – Nevettem aztán a' dolgot. – Reggel az öreg Jankovics Imre jött kérdezni nőmtől, mit hallott vejről, Tomsicsról,¹⁸¹⁷ ki Zemplényi hírek szerint Azarban meglövé magát. Később Tántzer Lilla jött, 's beszélé Steinweg szörnyű bánásmódját felesége 's leánya iránt. A' járdakő kereskedő is volt, de kit elküldöttem. Az ellenőri hivatalban valék félegyig. Ebéden senki. Délután írószobámban beszélgeték nőmmel az újhelyiek felől. Susanna névnapja.¹⁸¹⁸ Olvastam az Árvizkönyvből nőmnek, a' Charthausit.¹⁸¹⁹ 6 óra felé Radnicscsal kísértáltam, a' város' utczáin járva; azután egyenesen színházba, de a' hol W[altzer]..né szava elkedvetlenített.¹⁸²⁰ – Láttam *.

12d; hétfő. – Reggeli után Budára menék nőmmel fiakeren Einzle festőhöz, kit honn lelének, Kölcsey' képén dolgozva. Jeles kép lesz. Hazajöven hamarjában lerajzolom Sztat-

¹⁸¹¹ A család rendszeres látogatói: Eckstein Adolf ügyvéd, akit Bártfay Wesselényin keresztül ismer. Kovács Zsigmond, Pest megyei táblabíró. – Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

¹⁸¹² Károlyi István, a gróf idősebbik bátyja.

¹⁸¹³ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁸¹⁴ Mühr Ferenc Károlyi István számtartója.

¹⁸¹⁵ Lásd a 233. sz. jegyzetet!

¹⁸¹⁶ Lásd az 1754., 1765. sz. jegyzeteket!

¹⁸¹⁷ Tomsics István 1820-tól Zemplén főszolgabírája, 1835-től főadószedő.

¹⁸¹⁸ 9.2. Az év ritmusa, évfordulók; 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹⁸¹⁹ Lásd az 1272. sz. jegyzetet!

¹⁸²⁰ Lásd az 1787., 1800. sz. jegyzetet!

már V[árme]gye' czimerét Einzle számára.¹⁸²¹ Azután kimenék, a' k[is]. kereszt utczába. √ J. C.¹⁸²² – Ebéd után Figdorhoz a' Dorottya utczába. Átadám a' gyapjuszámadást, mi helyesnek találtatt; a' váltóleveleket holnapra ígéré. A' czímet színeztem. Meglátogatott Roykoné; e' miatt elkéstem a' színházról: még inkább, mivel a' Piaristák' Provinciálisával¹⁸²³ találkozáva a' cukor utczában, sokáig beszéltem ott vele és P[áter]. Roth Directorral. Színházban ismét nem sok kedvem. N[ina]. alig pillantott rám; mihelyt alkalom lesz, említésbe hozom. Nap alatt változó időjárás; estve borult; itt ott csillag.

13d; kedd. – A' czímet kiszíneztem. Végeztem Figdorral, ki a' gyapjú fejében két váltólevelet adott 20, és 15 ezer pengőről.¹⁸²⁴ Fizettem a' Piaristáknak 600 p.ft kamatot. Voltam Peskynél, ki már a' Gr[óf]. Károlyi Ferencz' képét elkezdé, mely jónak mutatkozik.¹⁸²⁵ Nálunk ebédelt Roykoné és Kis Doctor. Ebéd után olvastam. Közlé velem Kis Gr[óf]. Dessewffy Aurél 's Mailáth György beszédeit Gr[óf]. Ráday ügyében.¹⁸²⁶ Egy ideig néztem Radnics és Pöltinger schachjátékát. Színházban W[altzeré]..k megszólítának miért nem látogatom meg őket: megígérém hogy megyek; úgy látszik fájna nekik ha nem mennék.¹⁸²⁷ Kedvem derültebb lett. Hazajövet * láttam.

14d; szerda. – Voltam Budán Einzle festőnél fiakeren Helmeccyvel együtt. Neki is tetszik a' kép. Átadtam a' czímet és a' tekercsre irandó neveket: 'OMYPOE. BENTHAM. ERDÉLY.¹⁸²⁸ H[elmeczy]. átadá olvasás végett az orsz[ág].gyűlési tudósításokat. Ezeket olvasám, miután Elbel mérnök elment tőlem; ezeket szinte délutáni félőtig, midőn W[altzeré]..khez menék, hol majd félhétig mulattam. Szíves szavakat hallék 's azon kérést, hogy igen sokszor, akár mindennap is, látogassam meg őket, mert örülnek jelenlétének 's általa megtisztelve tartják magokat. Majd megmutatja a' következés.¹⁸²⁹ Onnan hazajöven, a' lépcsőnél találtam Fleklnét, ki látogatóban vala nőmnél sógornéjával együtt. A' színházban első felvonás alatt álltam, 's helyet mutattam nekik, mivel későn jöttek; azután páholyba menék, hol nőm vala és Lényi. Ödönt a' földszinre küldtem. – Midőn reggel Budára indultam, R[.].¹⁸³⁰ akart meglátogatni, de elutasítám. Lakása Budán, Landstrasse, in Ladenhändler Wimmerischen Hause, im Hofe, gegenüber vom sogenannten Schwarzen Thor. – Nappal szép, estve *.

15d; csütörtök. – Egyet-mást végezvén x menék. P. Jeanette √¹⁸³¹ Nagyboldog aszszony napja.¹⁸³² Ma 3 éve a' budai hegyek közt valánk P[aulina]. L[ényi]. V[örösmarty].

¹⁸²¹ Lásd a 917. sz. jegyzetet!

¹⁸²² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁸²³ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

¹⁸²⁴ 8.4.1. A szerződés kötés menete.

¹⁸²⁵ Lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

¹⁸²⁶ Augusztus 10-én az országos ülésben az ellenzék késnek mutatkozott a tárgyalásra. Ráday valójában ismét halogat és a kedvező követulatisások megszületésére vár Wesselényi ügyében, s csak ügyük jogorvoslati után tárgyalnának a kormányzatnak fontos újoncászáról. Augusztus 13-án a főrendiházi ülésen, ahol az említett beszédek elhangoztak, az alsóház tudakoló feliratát elvetették azzal, hogy nem hajlandók olyan üggyhöz csatlakozni, amiről még nem tárgyaltak: 6.1.3. Országgyűlési küzdelmek (1839. júl.–aug.).

¹⁸²⁷ Lásd az 1754. sz. jegyzetet!

¹⁸²⁸ A Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában lévő másolaton ma már nem látszik ez a felirat. Az első, görög szó olvasata bizonytalan, a második Jeremy Bentham angol jogtudósra utal, aki Kölcseyhez hasonlóan a társadalom perifériájára szorult csoportok, a jogegyenlőség védelmében lépett fel, az utilitarizmus (a hasznosság és az érdek etikája) megalapítója. A harmadik szó Kölcsey édesanyjának erdélyi származását, érzelmi elkötelezettségét jelzi.

¹⁸²⁹ Lásd az 1787. sz. jegyzetet!

¹⁸³⁰ Lásd az 1607–1610. sz. jegyzeteket!

¹⁸³¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁸³² 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

[Jozefina]. 's én.¹⁸³³ – Hallgattam misét a' Ferencziek' templomában. Ebéden magunk. Délután olvastam nőmnek a' Carthausibol. 5 óra után kimenénk az Orczy kertbe nőm, Léni, Radnics, én.¹⁸³⁴ Skor hazajövének. Radnics itt vacsorált. – Meleg, de szép idő.

****16d; péntek.** – Levelet kaptam a' Gróftól, Bécsből. Kimenék Radnics és Mátyással fát vásárolni; kinéztem 12 ölet 25 ftval. Onnan betértünk az üllői uti kertbe 's egy pár dinnyét szakítottunk.¹⁸³⁵ Nagyon meleg volt, egész testemben megizzadtam. Itthon egy rakás könyvet találtam melyet Stern kötött be 's küldött Budáról.¹⁸³⁶ A' festők elvégzik a' szobákat. Irtam Kendének Pozsonyba Kölcsey' képe iránt.¹⁸³⁷ Ebéden senki. Délután ismét egy rakás könyv jött: ezeket néztem át. Azután félőtkor W[altzeréke]..t látogatám meg. Olvastam nekik Tiedgéből¹⁸³⁸ 's beszélgeténk. Midőn, az anyja azt mondá, hogy jobb helyüvé nem adhatja. Félhétkor hazajövének, betértem a' hideglázós Elbelhez. Színházból jövet láttam hogy N[iná]..t kíséri valaki.¹⁸³⁹ *.

17d; szombat. – Dolgoztam a' Juniusi számadáson. Jövének hozzám Engelländer hozott Mukitól levelet. Ha tartalma nem örvendeztet is különösen, legalább nyugtató. Volt nálam Ivanovics orvos. Vettem ki pénzt fizetésem 's procentuatiom' fejében,¹⁸⁴⁰ 's délután adtam az asszony kezében a' mi a' cselédek hóbérében kívántatik. Olvasás közben elszűnyadék mivel felettébb nagy forráság vala. Elmenék azután N[ináho]..z. ki csak maga vala honn, anyja a' városkapitánynál járván. Olvastam Somlyót,¹⁸⁴¹ mi tetszett nekik. N[ina]. tartózkodva ugyan, de némi reményt mutatott. Hinnem kell, hogy le van kötve miként hallám 's gyanítám. Majd elválik. Illy állapotban erőltetésnek helye nincs, kivált egy harmadik miatt.¹⁸⁴² 6 után hazajövének itt találtam Ferdinándynét, ki szemembe dicsérgetett. Színházban szokás szerint. Ödönnel jövének haza. Láttam *.

18d; vasárnap. – Szobáink rendbejövén, mult éjjel már szokott helyemen álltam. Reggelinél mondá Ödön, hogy tegnap K[arlovsky]. keresett 's szólni akar velem: tudtára adám az időt, mellyben itthon leszek ma és holnap. Ö[dön]. említé hogy K[arlovsky]. ismét Zemplénybe készül. Ha azon bizonyos dolog felől tesz szót, tartózkodni fogok: de ha nem használ, előadom nézetemet, azonban részletek' fejtegetése nélkül. Mert meg vagyok győződve olly szövetség nem lehet jó, melly kölcsönös becsülésen nem alapszik.¹⁸⁴³ – Félizenegyől félegyig az ellenőri hivatalban. Ebéden Fleklné volt itt, és sógornéja, meg' két leánykája. Még ebédnél ülénk, midőn K[arlovsky]. jött; sokáig beszélgetünk egyről-másról; végre kérdé, van e' valami különös szólni valóm. – Nekem nincs, mondám; de Ö[dön]. ollyasmit említe, hogy Uraságod kíván velem szólni. – Tehát tévedés van a' dologban, mert nekem sincs úgymond. – Sajnálom tehát, hogy e' melegben

¹⁸³³ Lásd a 416., 683., 1599. sz. jegyzeteket!

¹⁸³⁴ 9.3.5. A városi ember és a természet – lásd a 251. sz. jegyzetet!

¹⁸³⁵ Lásd a 233. sz. jegyzetet!

¹⁸³⁶ Lásd az 1436. sz. jegyzetet!

¹⁸³⁷ Lásd a 917. sz. jegyzetet!

¹⁸³⁸ Christoph August TIEDGE (1752–1841) német költő gyűjteményes kötetei és versciklusai. Népszerűek voltak tanítókölteményei, ezek több kiadást is megéltek az 1820–1830-as években. CH. A. TIEDGE *Gesammelte Werke, Urania: ein Gedicht in 6 Gesängen, Wanderungen durch den Markt des Leben*, kiad. Eberhardt, Halle–Saale, 1823–1829, 8 Band; Christoph August TIEDGE – Siegfried August MAHLMANN, *Gedichte*, Hildburghausen, [u.a.] 1839.

¹⁸³⁹ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

¹⁸⁴⁰ A tiszti-procentuáció egyfajta eredményességi prémium, „szorgalom-buzdítás”. Nem kötelező, csak adható része a fizetésnek.

¹⁸⁴¹ KISFALUDY Sándor, *Regék a magyar előidőkből*, Buda, 1807.

¹⁸⁴² Lásd az 1754., 1765. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁴³ Lásd az 1793. sz. jegyzetet!

ide fáradott. – Azután Sztórokne' 's Fleklnének még két más sógornéja jövének hozzánk, megnézegettük a' grófi szobákat.¹⁸⁴⁴ Estve a' páholyba vezetém Flekléket, magam szokás szerint földszint vévén helyt az utolsó padban. Később W[altzeré]..k jövének 's már helyt nem találván, átengedém nekik a' magamét, magam azután hol állván, hol egyik másik páholyban töltvén az időt. Mert Bajza is visszajött már Hevesből, Vörösmartyról hallám, hogy Pápán van. *.

19d; hétfő. – Jól aludtam. Reggel a' festők az előszoba festéséhez fogtak. Tipula Proff[essor]. volt nálunk; folyamodást akar tenni S[icravski]. Wladimir iránt; mondám neki, tegye azt a' fiú' nevében, nem pedig nőmében.¹⁸⁴⁵ Jött azután Fleklné a' Nikau által csúfosan fölhozott árjegyzék' tárgyában. Sokáig beszélgeténk férje' helyzetéről 's viszonyairól. Úgy hiszem megnyugtatóm.¹⁸⁴⁶ Szabó és Radnics szinte megfordultak nálam. Mátyás 3 öl fát hozatván téli készülétül, kifizetém annak árát 75 ftal vágásért 9 ft; hozatalért 2 f., 30 kr. – Ma van P[aulina]. születésnapja. Máskor egészen másképp emlékeztem róla: most magának tulajdonítsa hogy másként van. Soha sem hittem volna, hogy benne is ennyire fogok csalatkozni. Ám lássa!¹⁸⁴⁷ – Ebéden csak magunk. Délután olvastam keveset, ülvé elszűnyadtam. A' N[agy]károlyi bárány gyapjút hozták: ennek átadásánál Szabó és Radnics. W[altzeré]..ket látogatám meg; hívtak holnapra is. Félhétkor eljövök onnan. A' színházban mondá W[altzer]..é, hogy szeretne velem négyszem közt valamiről szólni. Kelemennel találkoztam. Hazajövet valami szalmás kalapú férfi kísérté őket a' Ferencziek' szegletéig – azt gyanitom K[ovács]. Zs[igmond]. volt.¹⁸⁴⁸ Meleg vala ma is, de az est hűs. Az ég csillagos.

20d; kedd. – Beadtam Elbelnek láz ellen ars[eniumot]. Homoeopathicc[e].¹⁸⁴⁹ – Egy kéregető embernek valami beteg asszony' számára adtam egy huszast.¹⁸⁵⁰ – A' szolgáltatásból elbocsátott Ocsovay¹⁸⁵¹ jövének hozzám, itt panaszkodott egész délig. Irogattam. Jött azután Pigay, ki ebéden is itt maradt. Délelőtt még Helmezy is volt itt, 200 pengő ftot küldvén Szatmárba, mit levélben lepecsételve nőm adott által Fleklnének. Délután olvastam hangosan nőmnek, de abban hagytam, mivel Bajza látogatott meg. Nem sokára Gróf Haller Ferencz 's a' Grófné (Gr[óf]. Dessewffy Mali) jövének, 's kevés idő múlva Bezeredy (a' Tolnai)¹⁸⁵²; megtekinték a' grófi szobákat, itt ozsonnáztak 's maradtak esti féltízig. Váratlanul jött közénk Vörösmarty, ki csak ma estve érkezett haza két hónapi távolléte után Pozsony–Bécsben–Pápán.¹⁸⁵³ – Ma egy tapodtat sem voltam sehol a' házon kívül. Délután, estve felé erős és hűs szél támadott.

21d; szerda. – Irtam M[auks]. Ferencznek és Paulinának¹⁸⁵⁴ Eperjesre. Volt nálam Fatovics. Délután meglátogatám W[altzeré]..t. – Azt mondá, hogy a' közleni kívánttat

¹⁸⁴⁴ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

¹⁸⁴⁵ Lásd a 415., 789. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁴⁶ Flekl Károlyi Károlyi György nagykarolyi jószágigazgatója – lásd az 1023., 1035., 1846. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁴⁷ Lásd a 416., 683. 1582. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁴⁸ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

¹⁸⁴⁹ Arsenicum album – fehér arzénből készült homeopátiás szer hidegrázás ellen, Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

¹⁸⁵⁰ 4.3.4. Jótékonykodás.

¹⁸⁵¹ Ocsovay Ferenc (1819–1887) az *Erdélyi Híradó* munkatársa, majd szerkesztője.

¹⁸⁵² Valószínűleg azzal a hírrel, hogy az augusztusi tolnai közgyűlés határozatban ítélte el a királyi biztos, Vay Ábrahám és a választások törvénytelen eljárását.

¹⁸⁵³ Vörösmarty valójában 23 napot töltött távol – lásd VÖM 10. köt., 711.

¹⁸⁵⁴ Vagyis felesége testvérének és unokahúgának.

máskor közli, most rövid lévén az idő. Voltam színházban, ők nem. Hazakisérem nőmet, ki szintén a' páholyban volt. Estve nagy szél 's hűves, az ég borult. Délben esett, de nem sokáig.

22d; csütörtök. – Egész éjjel zúgott a' szél; reggel felé csapkodta az esőt, mely dél előtt több ízben eredt meg. Reggel jött hozzám Hertzfelder' embere. Irtam azonnal Oros-házára. Volt nálam Riedler András N[agy]károlyi erdőmester.¹⁸⁵⁵ A' szobafestők elvég-zék a' tornáczot is ma dél előtt. – Ebéden Elbel, kit a' hidegláz elhagyott, orvosságomra. Délután folyvást esett 's szél fútt. Radnics volt nálam 's kimenénk a' kis k[ereszt]. u[tcá-ba]. √ E.¹⁸⁵⁶ – A' színháztol elmaradtak, hihetőn a' galád idő miatt. Nőm Haller Grófné-nál¹⁸⁵⁷ tölté a' délutánt a' magy[ar]. király fogadóban, honnan csak esti féltizkor tért haza. A' lucskok 's szél folyvást tartott.

23d; péntek. – Tudósítás jött Orosházáról, hogy a' gyapjú', mely még hátra van, útnak indittatik. Irtam Flekl Úrnak. Hunyor Károly megérkezett bécsi útjából, 's itt ebédelt. Dzwonkovskynak fizetését kiadtam Decemb. végéig, mert szolgálja meglopá 's első-kött.¹⁸⁵⁸ A' könyveket rakták össze délután. Voltam látogatóban W[altzerné]..nél, – de nem olly elégedetten valék ott 's jövék vissza mint vártam. Tartózkodást vevék észre. Azért korábban is jövék haza.¹⁸⁵⁹ Estve felé jött Fleklné búcsúzni. Gr[óf]. Hallerné is látogatásul nőmhez. Midőn színházból jövék, hova Ödönt is elvivém, N[iná].ékát ketten is kísérték: az egyikben K[ovács]. Zs[igmon].dra ismertem. Föltevém magamban, nem megyek előbb, mint megszólítanak.¹⁸⁶⁰ Egész nap szél; estve hideg. – Elbel is elbucszott.

24d; szombat. – Kilian egy pár könyvet küldött. Volt nálam Grünschnek, Radnics, Figdor; ez utóbbi belépti jegyeket hozott a' holnapi Conccentre (Servacsinszky és Joachim)¹⁸⁶¹; kettőt kifizettem 2 pengő ftal, hármat magamra vállaltam eladás végett. Meglátogattak Szemereék, kik a' hét' elején jövének vissza a' fürdőbül Rankról¹⁸⁶² és Zemplényi látoga-tásaikból. Szemere mindjárt ebéd után is eljövén itt mulatott, míg színházba nem menénk együtt. De ott nem szólottak hozzám.¹⁸⁶³ Nőm is volt a' páholyban Lénivel 's Ödönnel. A' levegő folyvást hűs.

25d; vasárnap. – Válaszoltam Mukinak. Voltam az ellenőri hivatalban. 12kor Servacsinszky' concertjébe menék nőmmel. S[ervacsinszky]..t még ez előtt nem hallám; ma hallám először; jelesen igen jelesen hegedűl: de bámulásra gerjesztett egy csuda-gyermek' hegedű-játéka. Joachim nevű 8 éves pesti zsidófiú az, S[ervacsinszky]' tanítványa; versenyt játszott mesterével, 's később magányosan, nehéz változatokat, igen szépen, pon-

¹⁸⁵⁵ Erdész, fővadász, az erdőkerülők, vadászok gazdatisztje.

¹⁸⁵⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁸⁵⁷ Haller Ferenc grófné, gróf Dessewffy Amália (1800–1858).

¹⁸⁵⁸ Lásd a 84. sz. jegyzetet!

¹⁸⁵⁹ Lásd az 1787. sz. jegyzetet!

¹⁸⁶⁰ A Paulinával való kapcsolat egyértelműen kettejük közös, intim ügye volt. A lányt a házasság életfontosságú kérdésében is önálló, akár családja akaratával szembeszegülő, szuverén döntésre bízta Bártfay. Bártfay Nináékról szinte mindig többes számban beszél, az egész családra figyel, nemcsak a mondandóra. A gesztusokból, a ki nem mondott szavakból akarja meg tudni az igazságot, s olyan, mintha nem is igazi férfi-nő közti viszonyról, hanem a családhoz való csatlakozásról tárgyalnának: 12.1.3. Bizonytalanság és bizonyosság.

¹⁸⁶¹ Joachim József (1831–1907) magyar hegedűművész. A harmincas évek derekán költözött a szüleivel Pestre. Első mestere Ellinger Gusztáv volt, csodagyermekként tartották számon, már gyerekként hangversenyeket adott, majd Bécsben tanult, s koncertkörutakat tett egész Európában. Servacsinszkyval, a pesti német színház karmesterével együtt adott koncertet.

¹⁸⁶² Ránkfűred, Ránkfűrdő (Abaúj vm.) ma: Herl'any (Szlovákia). A fürdőhely rendszeres látogatója Szemere Pál is.

¹⁸⁶³ Lásd az 1765. sz. jegyzetet!

tosan és sok erővel 's lélekkel egyszersmind.¹⁸⁶⁴ Bajza, Vörösmarty, Hunyor Károly itt ebédeltek. Meglátogatott Karlovsky is délután, 's egy mezei virággal ajándékozott meg, melyet e' nyáron Kölcsey Ferencz' sirjáról szakított Csekében létekór.¹⁸⁶⁵ Néztam Radnics és Hunyor schach-játékát; azután ez utóbbival színházba menék. A' tribune' leg-hátulsó sorában kaptam zártszéket, mivel a' színház tömve-teli volt. – Gyönyörű tiszta 's enyhe nap volt. Az est pedig felhőtlen holdvilágos. –

26d; hétfő. – Elküldém a' levelet Mukinak. Megvizsgálám a' pénztárt 's többet talál-tam benne. Hunyor Károly ebédelt itt. Gr[óf]. Hallerné meglátogatván nőmet, hozzám is beszólt. Radnics előadván a' bárány-gyapjú mennyiséget, kiszámítám annak is ér-tékét. Átadám Vörösnek a' B[áró]. Wesselényi féle még nálam volt pénzmaradványt 's a' fizetésekről szóló bizonyítványokat.¹⁸⁶⁶ Kelemen jövén hozzám, kimenénk a' vásárba 's az új piacon¹⁸⁶⁷ járkáltunk, míg színházba menénk; Radnics is velünk. Nőm, Leni 's Ödön szinte voltak a' páholyban.

27d; kedd. – Vármegye gyűlése lévén, oda menék 's csak félkettőkor jövék haza.¹⁸⁶⁸ Délután félnégykor Szemerehez tértem be, ki Deák Ferencz' legutolsó beszédét olvasá el, melyet az orsz[ág].gyűlési Főrendek' 5id viszonzüzenetére mondott a' ker[ületi]. ülésben. Nagyon jeles az; sok gyönyörűséggel hallgattam.¹⁸⁶⁹ Onnan a' Terézia városba menék, hol R[adnics]. az aranyzónál beszólt.¹⁸⁷⁰ Aztán Vörösmartyhoz, hol Kis János Superin-tendenst¹⁸⁷¹ találtam; és Bajzához, kivel színházba menék. Ugyan oda jött (Bajzához) Schédel, kinek 5 huszast fizettem Szontagh philos[ophiai]. munkájaért, mely most ké-szült.¹⁸⁷² Ismét volt a' páholyban nőm, Lényi, Ödön. Együtt jövének haza szép holdfénynél. W[altzerné]..ék előttem ültek, de nem szólottak hozzám. – Várok.

28d; szerda. – Nem jól esett észrevennem a' mutatkozó testibajt.¹⁸⁷³ Reggelinél Burg 's nője vala nálunk. Jött azután Múhr is. És Szirmay Antal Zemplényből, nem sok jót beszélvén az ottani megyei közönség' hangulatáról.¹⁸⁷⁴ – Ma is voltam közgyűlésben de csak féltizenkettőig. Fizettem az udvarmesternek ezer pengő ftot, 's megigazítam gyűjtő szerét. Déltájban esőre borult. – Számítgattam délután Radnicscsal a' gyapjú árát. Hertz-felder pénzt hozott. Végezvén vele, R[adnics]. 's én megtekintők az épülő muzeumot.¹⁸⁷⁵ Onnan a' Terézia városba. √ sétáltunk,¹⁸⁷⁶ míg színházba menénk. Ott N[ina]. is beszélni

¹⁸⁶⁴ Lásd az 1861. sz. jegyzetet!

¹⁸⁶⁵ Lásd a 29., 1556. sz. jegyzeteket és Kölcsey Antónia naplójának ide vonatkozó részét: 11.3.5. Házassági tervek.

¹⁸⁶⁶ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.)

¹⁸⁶⁷ Lásd a 826. jegyzetet!

¹⁸⁶⁸ Az alsótáblán ekkorra már nincs többsége annak a javaslatnak, hogy a szólásszabadságot előleges sérelemként csatolják a felirathoz. A többség békét akar, s ez tükrözi a megyékben kialakult hangulatot is: 6.1.3. Ország-gyűlési küzdelmek (1839. júl.–aug.).

¹⁸⁶⁹ Széchenyi, majd később József nádor is mindent elkövet egy kompromisszumos megoldás megszületésére. Deákék folyamatos tárgyalásokkal igyekeznek elérni a szavazattöbbséget, de végül elfogynak az ellenzék tartalékai, így Ráday Gedeon szeptember 12-én mégis lemondásra kényszerül majd. Bártfay naplója rögzíti, milyen élvezettel olvassák Pesten Deák rendíthetetlen helytállásról tanúskodó beszédeit. Mivel maga is gy-a-korló beszédíró, bizonyára jól érzékelte, hogy a szöveg hogyan fékezi Deák visszatartott, mégis erős indulait, hogyan dacol a nyomasztó körülménnyel s hangneme milyen finoman emelkedett: 6.1.3. Országgyűlési küzdelmek (1839. júl.–aug.).

¹⁸⁷⁰ Azaz: egy nyilvánosházban egyeztet időpontot.

¹⁸⁷¹ Evangélikus püspök.

¹⁸⁷² *Propylaeumok a magyar philosophiához*, Pest, 1839.

¹⁸⁷³ Lásd az 1008. sz. jegyzetet!

¹⁸⁷⁴ Lásd az 1852. sz. jegyzetet!

¹⁸⁷⁵ 9.3.4. Séták a belvárosban.

¹⁸⁷⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

kezdett, az anyja is fölszólított. Az idő estve felé beborult; de azután ismét szép holdvilágnál jövék haza. –

29d; csütörtök. – Ismét Hertzfelder jöven hozzám, a' hátralévő árpa' árát letevén. Irtam e' miatt Orosházára postán. Volt nálam Huszár Mátyás is. Irtam Pozsonyba Jákónak. Délután félőtkor W[altzeré]..kat látogatám meg. Könyeztek. N[ina]. azt mondá, hogy a' dolgot rövid idő fogja megválasztani, talán 14 mulva is fog tudni bővebben nyilatkozni. Úgy látszik, valami fekszik szíven, vagy én nagyon csalódom.¹⁸⁷⁷ R[adnics]. rám várt midőn félhétkor hazajövék; együtt menénk színházba, hol nagyon bosszantott, két fiatal ismeretlennek (hihetőn mánáskák voltak) szüntelen fecsegése.¹⁸⁷⁸ R[adnics]. nem jött velem egész haza: nő személyek után ment a' magyarutczába.¹⁸⁷⁹ Még ma is szép holdfény volt, de nyugatról villámlott, 's hűs szél fútt.

30d; péntek. – Végeztem Kollerrel, számoltam. Szemere és Wladár Kristóf meglátogatának. Estve felé sétálni menék Radnicscsal a' városra; esett, megáztunk. Színházba menénk. Ott Tipula¹⁸⁸⁰ beszélgetett velem és Bajza. Adtam N[inána]..k belépti jegyre.

31d; szombat. – Reggeli 9kor Vörösmartyhoz menék, onnan Szemeréhez, 's mi harmán Budára menénk által Kölcsey' képét megnézni. Einsle már Bécsbe utazván, ennek nője mutatá meg a' képet. Mind Sz[emere]. mind V[örösmarty]. nagyon meglegszenek azzal. De valóban lehet is, mert igen jeles festmény.¹⁸⁸¹ Megnéztük azután Ferenczy szobrász' dolgozóit is, maga Ruszka Bányán¹⁸⁸² lévén, hol a' feje márványt fejteti, melyből dolgozni szokott.¹⁸⁸³ Épen délben jövének vissza. Voltak itt látogatóban Schedelné 's Maxinné. Ferdinandyné pedig itt ebédelt. Szóváltás támadt köztem 's nők között.¹⁸⁸⁴ Délután sűrű eső esett és zengett. Kaptam leveleket Pozsonyból, a' Gróftól, kinek tegnap irtam: – most pedig Jákónak válaszoltam; így maradtam itthon egész közel hétig. Ekkor színházba menék, zártszékbe a' tribune-ön. – Borgia Lucretia új, pompás, opera adaték előszőr.¹⁸⁸⁵ A' színház tömve volt 's a' dalének nagyon tetszett közönségesen. Igen szép csillagos ég volt, midőn hazajövék.

¹⁸⁷⁷ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

¹⁸⁷⁸ Bártfay az öt érdeklő darabokat feszült figyelemmel követi, erre utalnak az akadémiai páholyban vagy a földszinten fecsegő szomszédokra tett heves megjegyzései: 7.3.4. A társas élet színtere.

¹⁸⁷⁹ Lásd az 1255. sz. jegyzetet! – A Károlyi-palota kertjének hátsó része érintkezik a középkori várossal nyomán kialakult, rosszhírű, keskeny, sötét utcával, amely a pesti prostitúció egyik ismert központja volt: 12.2.2. Utcai vagy házi prostitúció, nemi betegségek.

¹⁸⁸⁰ Lásd az 1516. sz. jegyzetet!

¹⁸⁸¹ Lásd a 917. sz. jegyzetet!

¹⁸⁸² Krassó-Szörény vm., ma: Ruska Montană, Románia.

¹⁸⁸³ Ferenczyről: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok; 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

¹⁸⁸⁴ 11.2.3. Házasság: a napló Jozefinája.

¹⁸⁸⁵ A darabot a Magyar Színház Szerdahelyi József kísérelő zenéjével játszotta. Bártfay később a drámát is elolvasta – lásd az 1839. december 16-i bejegyzést. (Magyar fordítása Victor HUGO, *Lucrece Borgia*, 1833.): 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban.

1839. SZEPTEMBER

[Bártfay a gróffal üzleti ügyben Csurgóra utazik, hogy elszámolásokat végezzen. Elismeréssel nézi végig a mintagazdaságot, a rendezett kerteket. Az utazás mindig váratlan eseményekkel és megpróbáltatásokkal jár, most az egyik kerékagy gyullad ki. Rosszmájú, bár többé-kevésbé igaz híreket, pletykákat rögzít az Athenaeum ellenlábasaírói, a kormánypárti Hirnök szerkesztőiről. Esténként korteskedés zaja veri fel a város nyugalalmát, Pest vármegye tisztújításra készül. Bártfay otthagyja a botrányos választást, mert előre kitervelt manipulációnak látja. A szólásszabadság ügye eddigre már vereséget szenvedett az országgyűlésen.

Vörösmarty felolvassa neki a Guttenberg-albumba és a W. G. emlékkönyvébe című versét, amin Bártfay mélyen meghatódik, majd Szemere Döbrentaire írott epigrammáját idézi a kritikusokról, ezen jót nevetnek. Bajza éles hangú röpirata a Pesti Magyar Színház rendezetlen, botrányos helyzetéről és az erre adott válaszok sokáig témái maradnak a baráti vitáknak.

Bártfay Károlyi Sándor, a szatmári béke aláírójának emlékiratait kölcsönzi ki a családi levéltárból.

Továbbra is állandó vendégeik a Pesten rokon családoknál vagy nevelőintézetekben élő gyerek- vagy fiatalokú leányok és fiúk.

A Károlyi-kertet többen használják gyógyulásra a palota lakóin kívül is. Ehhez külön engedély szükséges, s ezek a kisgyerekek délutánonként itt játszhatnak, a felnőttek pedig hosszú sakk-partikat vívnak az érdeklődők gyűrűjében.

Bártfay visszakapja a tulajdonában lévő Einsle-festményt, mely Kölcsey arcképét ábrázolja. Műtermeket látogat, Kiss Bálint, Pesky József képeit nézi végig és bírálja meg. Sétái során lelkesen követi a fővárosban az árvíz után kibontakozó, nagyszabású építési hullámot, elsősorban a Nemzeti Múzeumot és a Lánchidat.

Nina Bártfay gyanúja szerint korábban már elkötelezte magát egy hivatalos kapcsolat mellett, de ez időközben felbomlott. Szánalom és zavar keveredik folyamatosan a zavaros keretű, hullámozó érzéseket keltő viszonyban. Mindez végül nyugvópontra jut, anyagilag viszonzott, határozott idejű látogatásokká alakul. Bártfay továbbra is újrarendezi és olvasgatja Paulina régi leveleit, megemlékezik az évfordulós napokról – készül a visszaküldésükre.

Délutánonként gyakran kirándulnak társaskocsin a budai hegyekbe, tejivás, biliárdozás, olvasgatás az állandó program. A szép, őszi idő ellenére állandó fejfájás kínozza, az állandó hangos beszéd, vitatkozás, tárgyalás fokozza köhögését.]

Szeptember.

Ién; vasárnap. – Kren fazekas volt nálam. Utána Szén, Pest városi főjegyző engedelmet kérni, hogy gyengélkedő leánya orvosi tanácslásból a' grófi kertbe járhasson.¹⁸⁸⁶ Továbbá a' farkasvölgyi kőfaragó, és egy zsidó, ki Vásárhelyen¹⁸⁸⁷ kívánna megtelepedni.

¹⁸⁸⁶ 9.3. Nyilvános- és magánterek.

¹⁸⁸⁷ Hódmezővásárhely. (Károlyi György, István és Lajos közös birtoka.)

– 10 óra után az ellenőri hivatalba menék, 's félegyig valék ott. Ebéden senki sem volt nálunk. Délután olvastam nőmnek az Árvizkönyvből.¹⁸⁸⁸ Szemeréné jött látogatóban, később Szemere, kivel sétálni menénk a' budai hegyoldalra, nóm, Léni, Ödön, én. Oda menet Gr[óf]. Wartenslebenékkal találkozánk, visszajövet Vörösmartyval. Színházba menék, hol N[iná].ék néniüket is találtam. Ki mennek Sz[ent].Tamásra,¹⁸⁸⁹ de mint mondják nem sokáig lesznek ott. W[altzer]..né igen kecsgetető nyilatkozásokat tőn, kérvén látogatnám meg őket még elutazások előtt, mit meg is ígértem. N[iná]. pedig azt ígéré, hogy jó lesz, a' mi visszajöttekor mondani 's tenni fog. Megvállik.¹⁸⁹⁰ – Délig szép szelíd idő; délután borúlni kezdett; estve csillagos ég.

2d; hétfo. – A' kertész volt nálam, hogy legénye megbetegedvén adnék neki czédulát az ispotályba.¹⁸⁹¹ Azután Praznovszky. Ismét igen kellemetlen szóváltásom vala nőmmel Leo miatt.¹⁸⁹² Figdorhoz menék a' gyapjú iránt számolni. Hazajöttemkor újra számítottam egész délig, mert különbség mutatkozott. Volt nálam Ivanovics Dr. is. – Ebéden magunk. Délután Ferdinandyé jött látogatásul Malvieux asszonnyal, 's Barlay¹⁸⁹³ két leánnyal 's fiúval, kiknek atyjokkal tegnap a' hidnál találkozánk. – Utánok a' Sárosdi Gr[óf]. Eszterházyné, Farkasné 's Pap kisasszony, kik az én szobámba is jövének be, a' Grófné drágakő ékszereit megnézendők; innen a' grófi szobákat tekinték meg.¹⁸⁹⁴ Én azután Olsavszkynak irtam, 's Radnicscsal sétálni menék. Voltunk az aranyzónénál. R[adnics]. szokás szerint tréfált. T. $\sqrt{1895}$ Hazajöven nem sokára nőmet vezetém színházba. – Meleg nap volt, de délelőtt kellemetlenül zavaró szél a' port. estve szinte meleg *. Nap szerint ma egy éve hogy Újhelybe utaztam el, dél után, 's éjjélkor Hatvanba értem.¹⁸⁹⁶

3d; kedd. Huszár M[átyás]. öccse volt nálam tudakozódni kaptam e választ a' Gróftól. De nekem csak Orosházáról jött, melyre feleltem is. Radnicsot elküldém Hertzfelderhez; nem vala honn. Meglátogatám nőmmel Barlayékat (Ferdinandyéknál), honnan csak 1kor jövének vissza. Ebéd után nóm névnapot ment köszönteni Praznovszkynéhoz.¹⁸⁹⁷ Eső esett égi háborúval. Ivanovics Dr. és Radnics ide szorulván nálam maradtak az eső elvonultáig. Félhatkor N[iná].hoz mentem. A' városon volt. Az anyja holmit előre értésemre adott, 's midőn N[iná]. később hazajött, sirva közlé esetét. Sajnálom, 's ohajtottam volna ne úgy legyen.¹⁸⁹⁸ Az ismét megeredt eső miatt csak 7 tájban jöheték el, 's ott maradtam volna, ha néniük színházba nem kívánczik. B. E.t bevezetém a' páholyba. Színházban nem szoltam vele, csak hazajövet mondtam jó éjtszakát. Lefekvés előtt nagy szél, esőfergeteg 's égháború. –

4d; szerda. – Komor, hüs idő érezteté magát. Reggel volt nálam Hertzfelder biztosa. 9kor N[iná].hoz menék, mert délben elutazandók Sz[ent].Tamásra; elbúcsúzáván 10kor hazajövék. Azután M[adame]..hoz, hol féltizenkettőig mulattam. $\sqrt{C.}$ $\sqrt{1899}$ Délután ol-

¹⁸⁸⁸ Lásd az 1156., 1272. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁸⁹ Kisbuccsa-Szenttamáspusztá, Zala megye.

¹⁸⁹⁰ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

¹⁸⁹¹ A titkár feladata az alkalmazásban lévők azonosító iratainak hiteles kiállítása.

¹⁸⁹² Lásd a 421., 789. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁹³ Barlay Vilmos orvos, 1845-től uradalmi orvos Szomolnokon.

¹⁸⁹⁴ Lásd az 54., 76. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁹⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁸⁹⁶ Lásd a 416., 683., 1582. sz. jegyzeteket!

¹⁸⁹⁷ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹⁸⁹⁸ Bártfayban szánalmat kelt az anya és a lány korábbi kényszerű elköteleződése és naiv ballépéseik. – Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

¹⁸⁹⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

vastam, mert folyton esett az eső. Később áttekintém P[aulina]. leveleinek egy részét.¹⁹⁰⁰ Estve színházba, oda is, vissza is esőben.

5d; csütörtök. – Az ősz' közeledése mindinkább érezteti magát napról napra. Reggel irtam, 's egyet mást végeztem. Volt nálam Ivanovics Dr, beszélgetni. 11kor Peskyhez mentem. Gr[óf]. Károlyi Ferencz' képe, mellyen dolgozik, úgy látszik jó lesz, tettem rá észrevételt 's ígéré, hogy igazít rajta.¹⁹⁰¹ Onnan jövet az utcán Resetával¹⁹⁰² találkozám. Azután betérék Vörösmartyhoz 's ott valék 1 utánig. Ebéden csak magunk valánk. Délután hírlapokat olvastam; annakutána számoltam majd félhétig, a' gyapjúra történt előfizetéseket, az ezektől kamatokat, fölosztást szedvén rendbe. Akkor sétálni menék Radnicscsal a' város' utcáin, és színházba. – Megemlékeztem.¹⁹⁰³ – Az ég estve csillagos. Vörösmarty legújabb verseit olvasá föl előttem. A' Guttenbergre 's W[altherr]. Gizela emlékkönyvébe¹⁹⁰⁴ készült nagyon szép. Elmondám neki, mikép Szemere is e' napokban, színházban említé, hogy Dö[brentey]..re¹⁹⁰⁵ nem epigrammat, hanem úgymond pur gomát csinált, melly, ha jól jegyzém meg, így hangzik: Érdemeid nagyon tudvák: beszéd gyomok és szó dudvák. V[örösmarty]. jót nevetett rajta.¹⁹⁰⁶ –

6d; péntek. – Rendbeszedém a' tegnap délutáni számolásokat. Délfelé Helmeczyhez menék nyugtatványt kérni. Tőle hallám hogy Guzmics¹⁹⁰⁷ (Bakonybéli Apát) megholt. Ebéd után a' pénztárt vizsgáltam; abban feleslegesség mutatkozott, de már kevesebb mint multkor: ennek is majd találkozik czíme 's helye, ha minden liquidatiók tisztába jönnek.¹⁹⁰⁸ Radnics sétálni hitt, el is indultunk: de kedvünk jöven sörözni, betértünk a' Préshez.¹⁹⁰⁹ Onnan színházba. Két új darab játszatott, még pedig derekasan (a' „Napló” 's „Hagyjatok olvasni”). – Azon szőke fiatal ember, ki W[altzerékk]..el szokott beszélni, Megyei irtok. N[iná]. felől hajlandó vagyok hinni, hogy még nem vetemült el, bár hibázott. Igyekszem bővebb 's körülményesebb tudományt szerezni, ha majd visszajön. Azok után, miket eddig hallék, inkább részvevő szánakozást érzek, mint kárhóztatni tudnám.¹⁹¹⁰ Enyhős nap. Estve derült. *. – Reggel, mielőtt H[elmeczy].hez menék, jó ideig volt nálam Ivan[ovics]. Dr; különféleről beszélgettünk.

7d; szombat. – Több nap óta levelet várok a' Gróftul: és nem ir; várok Jákótul: ő sem ir. Annál gyakrabban jön Orosházáról tudósítás; majd minden posta napon, 's többnyire

¹⁹⁰⁰ Bártfay visszaadni készül a levélköteget, de előtte ismét végigolvassa. Ez az újraélt s – minden bizonnyal – újrakonstruált múlt egyik példája, az emlékek aprólékos felidézése a belső világ elevenen tartásának eszköze. Heroikus küzdelem ez a mindent megfakító, múlt idővel szemben, hogy a hétköznapiak monotóniájából kiszakítsa és önmaga számára különlegessé, megszenteltté tegye a pillanatot: 11.3.6. Emlékek, álmok.

¹⁹⁰¹ A megrendelő szerepéről: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok – lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

¹⁹⁰² Reseta János (1776–1862) a pesti egyetemen a német nyelv tanára, dékánja. Cenzori munkát is végzett.

¹⁹⁰³ Lásd a 410., 683., 1582. sz. jegyzeteket!

¹⁹⁰⁴ A Guttenberg-albuma (VÖM 2. köt., 701.) és W. G. emlékkönyvébe (VÖM 2. köt., 707.) – mindkét Vörösmartyvers datálásának alapja Bártfay naplója.

¹⁹⁰⁵ Döbrentei Gábor (1785–1851) író, az Erdélyi Múzeum szerkesztője. 1831–1835 között az Magyar Tudós Társaság titkára, évkönyveinek szerkesztője. A Conversations-lexikon perében szembekerült Kisfaludy Károly körével.

¹⁹⁰⁶ A jelenet hangulata meglehetősen különös, hisz az emelkedett versekhez Bártfay minden átmenet nélkül egy szóviccet kapcsolt. Kettejük viszonyára éppen ez a közvetlenség, szorosság és folyamatos párbeszéd jellemző: 8.3.3. Vörösmarty.

¹⁹⁰⁷ Guzmics Izidor (1780–1839) költő, műfordító, teológiai doktor. Kazinczy barátja, 1830-tól az Akadémia rendes tagja. 1832-től bakonybéli bencés apát.

¹⁹⁰⁸ Azaz: kiderül a többlet oka, ha a folyó pénzügyeket tisztázzák.

¹⁹⁰⁹ Lásd a 738. sz. jegyzetet!

¹⁹¹⁰ Lásd az 1898. sz. jegyzetet!

az eladott életneműek' tárgyában. Ma reggel is vevék ollyat; azonban megnyugtatóbb. – Dzwonkovski megmutatá a' Gróf képenek másolatát, melyet maga rajzolt és festett. Volt nálam Chaponné is Wladimir kosztépénze iránt.¹⁹¹¹ Betértem Radnicscsal az aranyzóékhoz, 's ez uttal nem hasztalanul mint már több izben.√ Fanny A.¹⁹¹² Elkészítém az Augustusi számadást. Délután kimentem olly szándékkal, hogy a' Ludovicca kertben sétálok; Radnics velem: de Westermeyer kovács, kit az áradáskor csolnakunkba vevők háznépéstől, a' statio utczában¹⁹¹³ megállított, 's kért, tekintenők meg épülő házát (mellynek hátulsó része leroskad; ott mulatván tehát közel ötig, nem vala többé elég idő az egész sétát megtenni; minél fogva csak a' József városi utczákon járkáltunk az építkezéseket nézve. A' most nevezett külvárosban is szép tágas négyszeg tér van hagyva, miként a' Terézia városban. Színházba menék nőmmel 's Lénivel, a' páholyban maradván velők. Szép kellemetes idő egész nap úgy az est is. Láttam *.

8d; vasárnap. – Nap szerint ma egy éve jókor reggel P[auliná].val meglátogatám atyja' sirját. De ő azt, a' mit ott könyezve fogadott, meg nem tartá. Ha e' miatt nyugodtan lehet, legyen.¹⁹¹⁴ – Lencsés egy lány által ma jókor, midőn még öltöztem, levelet küldött, alamizsnát kérve; küldtem neki egy huszast.¹⁹¹⁵ Az ellenőri hivatalban valék majd fél-egyig, de senki sem jött, Mocsin kívül, ki 36#¹⁹¹⁶ írói díját szorgalmazá, de nem lévén rá elnöki rendelés, nem fizethetém ki. Vörösmarty ebédelt nálunk. Kaptam Bécsből 2 kötet Cooper munkái' folytatását (E. Effingham), 's a' hiányzó kötetkéi iránt irtam Schmidnek.¹⁹¹⁷ Itt ebédelt Radnics Ágnes is. Mindjárt délután átmenénk Budára én, nőm, Vörösmarty, Radnics, Ödön olly szándékkal, hogy a' hegyek közé megyünk, nagyon szép nap lévén: de nem kaphattunk kocsit, mivel tömérdek nép tódult oda, 's annak három negyede csak gyalogolhatott.¹⁹¹⁸ Mi azt nem akarván tenni, visszajövének. Nőm 's Lény Bajzánét látogatók meg: én pedig és R[adnics]. Vörösmartyhoz tértünk be, hová Bajza is jött nem sokára, 's kéziratban lévő, nem sokára elkészülendő munkáját a' magyar színházról annak állapotja, viszonyai 's létesíthetése felől,¹⁹¹⁹ majd egészen fölolvastá előttünk. Sok helyes, igaz nézetet fejt ki; de a' mit mond, soknak fog fájni. Azonban véleményem szerint jól teszi: mert jobb egyszerre döntené el a' dolgot, mint nyavalyogni, 's magát hosz-

¹⁹¹¹ Lásd a 421., 789. sz. jegyzeteket!

¹⁹¹² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁹¹³ A mai Baross utca Kálvin és Horváth Mihály tér közötti szakasza.

¹⁹¹⁴ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

¹⁹¹⁵ 4.3.4. Jótékonykodás.

¹⁹¹⁶ Itt: arany.

¹⁹¹⁷ A hivatkozott Cooper-kötet címe: *Eva Effingham oder die Heimath*. Eine Fortsetzung „der Heimkehr”. Bártfay Cooper regényeit német fordításban, füzetsorozatban olvassa, a ciklus részei hagyományosan, a cselekmény szerinti sorrendben: *Vadölő* (1841), *Az utolsó mohikán* (1826), *Nyomkereső* (1840), *Börharisnya* (1823) *A préri* (1827). A füzetek számozása nem a megjelenés sorrendjét követte, és nem is minden regény tartozott a fenti, később kialakult regényfolyamba: *J. F. Cooper's amerikanische Romane, neu aus dem Englischen übertragen*, *J. F. Cooper's gesammelte Romane*. – A Schmied által érkező kötetek a következők lehetnek: *Der letzte Mohikan*, Eine Erzählung aus dem Jahre 1757, aus dem Englischen von Dr. Leonhard TAFEL, Verlag von S. G. Liesching, Stuttgart, 1840. (1–3 Heft); *Der Pfadfinder oder das Binnenmeer*, aus dem Englischen von Dr. C. KOLB, Verlag von S. G. Liesching, Stuttgart, 1841. (4–6 Heft) – *Die Heimkehr, oder die Verfolgung*. Ein See-Roman. Aus dem Englischen von Dr. C. KOLB, Verlag von S. G. Liesching, Stuttgart, 1845; 7.2.2. Olvasmányok. 9.3.5. A városi ember és a természet.

¹⁹¹⁸ ¹⁹¹⁹ *BAJZA József, Szózat a pesti magyar színház ügyében*, Buda, 1839. – Bártfay pártolja Bajza világos, sarkos megfogalmazásait, aki nem a professzionális vármegyei eljárásokat tette felelőssé a nehézségekért. Bajza hangneme bizonyára sértő lehetett a haza ügyén lelkesen és önfeláldozóan dolgozó, de bármiféle színházi szakértelem nélküli civileknek, akik csak a szép színésznőkért és a szórakoztató, zenés darabokért rajongtak, s egyáltalán nem hiányolták a drámai előadásokat: 7.3.3. Viták az igazgatás körül.

szas kinlódás közt lassan süttetni. Az olvasás alatt három erdélyi fiatal úr látogató meg Vörösmartyt; két Zeyk, a' harmadikat nem tudom. Lelkes embereknek látszanak az egyik Berlinből jön. – Észre sem vevők hogy beestvéledett. Félnyolczkor menék haza, betér-ven rövid időre Radnicshoz, ki szinte azután elkisért, látogatóba menvén M[adame].hoz az üllői utra.¹⁹²⁰ Vacsora után még sétálni menék nőmel 's Ödönnel a' hidig. Kellemetes volt az est is; a' csillagok tisztán ragyogának.

9d; hétfő. – A' gombkötő¹⁹²¹ jött hozzám reggel; végeztem vele a' képek sinórjai 's csengetyű-vonók¹⁹²² iránt, megmutogatván neki a' grófi szobákban levő illynemű készü-letet. Azután az udvarmester, és Waltherr, és Radnics. Vettem levelet a' Gróftól Sept. 7ről; 's azonnal irtam Orosházára, és N[agy]Váradra Huszár M[átyás].nak, 's elküldém postára a' Schmid levelét is.¹⁹²³ – Radnics elmondá, hogy M[adame]. semmit sem tud vagy nem akar tudni N[iná]..ről. – Vele és Waltherrel Kis Bálint festőt látogatóm meg a' dunaparton Ilkey-házban festményei nem tetszenek: azokban semmi kellem, – fás minden.¹⁹²⁴ Hazajövőben beszélgettünk Peskyhez. Itthon kifizetém a' schustert, ki Leónak új csizmát hozott.¹⁹²⁵ Ebéden csak magunk. Ebéd után áthordták a' képeket, melyek a' szobák' festése óta az üres grófi szobákba rakattak. Olvastam egész délután. Színházba me-nék magammal vivén Ödönt (tegnap a' színház zárva volt). Szép meleg nap; 's ugyan olyan az este is. Láttam *.

10d; kedd. – Kifizetém Mátyást, 's Budára küldém hogy Kölcsey' arczképét hozza visz-sza,¹⁹²⁶ levelet irván Einslenének: de az honn nem lévén, M[átyás]. üres kézzel jött. Egész délelőtt a' számadás' tisztába írásával foglalkodtam.¹⁹²⁷ Délután szinte egész 5ig. Ekkor sétálni menék, Radnics velem. Gyönyörű nap volt. Betértem Fleglhez, de a' ráma még sem kész; jövő hétre ígéré. Onnan a' Terézia város utczáin a' színházig. √ N..val voltam.¹⁹²⁸ Színházban Szemere Bertalannal beszélgettem. Első fölvonás után a' páholyba menék, hol nőm, T[ánzer]. Lilla és Lény valának. Ismét kevés néző. Lillát haza kísértük 's akkor velünk jött Vörösmarty is és Gaal. Ödön is benvolt. Estve az ég tiszta, csillagos; az idő kellemetes. –

11d; szerda. – Mátyás visszahozá Kölcsey' képét. A' számadást tisztáztam ebédig. Délután is félnegyig. Ekkor nőm megkért, mennénk ki a' budai hegyek közé, mivel igen szép meleg nap van. Elmenénk tehát ő és én, Lény, Radnics, Vörösmarty Budára gyalog; ott azután czimbora-kocsira ülénk. A' menésben megizzadtunk. A' csillagnál¹⁹²⁹ oda künn tejet ittunk; Vör[ösmarty]. és Rad[nics]. billiardoztak.¹⁹³⁰ 6 óra után visszatértünk Laszlovszkyhoz, 's hét után a' hidnál valánk. Egy asszony 's két úr szinte velünk jövének. Voltam színházban. *.

¹⁹²⁰ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁹²¹ Selyemmel, szőrrel bevont gombokat, öveket, zsinórokat, vitézkötést készítő mesterember.

¹⁹²² Csengőzsinór, képfűggesztő.

¹⁹²³ Bártfay a már tervbe vett intézkedések jóváhagyására várt: 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság (4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei).

¹⁹²⁴ 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

¹⁹²⁵ Lásd a 421., 789. sz. jegyzeteket!

¹⁹²⁶ A Bártfay tulajdonában lévő portrét – lásd az 587. sz. jegyzetet!

¹⁹²⁷ Az elszámolás pizkzoat alapján való tisztázata.

¹⁹²⁸ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁹²⁹ Lásd a 391. sz. jegyzetet!

¹⁹³⁰ 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.1. Férfiak).

12d; csütörtök. – Tegnap Flekl és Koch Urak érkezvén meg, mindjárt reggel hozzám jövének; beszélgettem velök egyről-másról. Flekl nem sokára Csurgóra utazott. A' hirlapokat futottam végig, azután a' számadást tisztáztam. Itt volt ebédén Koch, Radnics, Fejérváry Lini, Klobusiczky Ida, Kovács N. és Guldenfinger Regine. Délután Tasner jött hozzám; beszélgeték a' pozsonyi állapotokról. Tudja isten miért nem tudok fölmelegedni, talán mert semmi jót nem várhatni.¹⁹³¹ Kaptam levelet Mukitól, de a' mellyben semmi különös nincs. Nőm a' lányakkal az Orczy kertbe ment sétálni: én pedig a' városra Radnicscsal. ¹⁹³² Az utcákon ismét nagy por. N. egyet-mást beszélt, nevezetesen Barlay Wilhelmről, midőn Medicus volt 's K[arlovsky]..knél lakott. Emlité B[abarczy]. Tónit¹⁹³³ is és Nt. – A' színház csarnokában szölvét vettem: az idén most evém először 's elég jónak találám. Most egy év előtt Újhelyben valék 's ott lakoztam szölvével 's egyébbel. Akkor nem tudtam volna hinni, ha valaki megjövendőli a' változást.¹⁹³⁴ Színházban Szemere Bertalannal és Kis orvossal szoltam. Szép nap és estve.

13d; péntek. – Fejfájásom, melly már tegnap érezteté magát, éjjel is tartott, úgy hogy több izben fölébredék. Reggel Koch' kiszámításait kerestem, 's ebben 's a' vele volt beszélgetésben tölt egy pár óra: e' miatt keveset írhattam. Ebédén Radnics volt itt. Délután irtam 6 utánig. 7ig néztem a' schachjátékosokat. Voltam színházban. Szép idő. *.

14d; szombat. – Reggelinél nőm ide adá olvasni B[arthos]. S[usanna]. levelét. Jött hozzám Kuncwalder, levelet hozván testvérétől; sokat beszélt velem a' kívánt kölcsönről. Utána a' budai gyógyszeráros Günther' nyugtatványával. Utána Hammel,¹⁹³⁵ kit szinte kifizettem. Dr. Ivanovics mondá, hogy Kati a' szobaleány, hihetön ideglázba¹⁹³⁶ esik; hagyott számára gyógyszert, senki sem lévén, ki átvegye. – Volt a' kéményseprő is nálam. Radnics itt ebédelt. Délután voltam az egyetem' épületében az ott bérbe adandó szobát megtekinteni, 's mivel alkalmasnak találám, ki is vevém azt 10 ft hónap bérért fűtéssel, Muki számára.¹⁹³⁷ – Az írást egészen elvégezvén délig, délután P[aulina]. leveleit forgattam és olvastam míg színházba menék.¹⁹³⁸ Nőm, Léni és B[áró]. Sennyey Máli a' páholyban voltak. Az idő délig szép; délután szeles, poros, és borult; estve ismét csendes, tiszta, az ég csillagos.

15d; vasárnap. – Még tegnap estve megérkezett a' Gróf. Reggel Koch Architectus vala nálam. Azután a' Grófhöz menék, 's Ő N[agyság]ánál valék egész féltizenkettőig. Ekkor az ellenőri hivatalba menék. Onnan félegykor hazajöven beirogatám a' pénzbeli tárgyakat 's rendelkezém. Weiner bécsi festőnek fizettem 500 pengő ftot. Ebédén Koch és Radnics. Estve felé rövid ideig a' Grófnál. Estve színházban valék. Az idő szép, meleg.

16d; hétfő. – Készültem az utra. Irtam Bécsbe Schmidnek. 10 órakor a' Gróffal Csurgóra indultam postán.¹⁹³⁹ 12 óra után Martonvásáron ebédeltünk; 6 óra után Csurgón¹⁹⁴⁰

¹⁹³¹ A szólásszabadság ügye ekkorra elbukott a vitákat kerülni kívánó, mérsékelt többség szavazatai miatt: 6.1.3. Országgyűlési küzdelmek (1839. júl.–aug.) – Lásd az 1868. sz. jegyzetet!

¹⁹³² Lásd a 251. és 1640. sz. jegyzeteket!

¹⁹³³ Babarczy Antal (1813–1881), 1840-től helytartósági titkár majd tanácsos.

¹⁹³⁴ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

¹⁹³⁵ Pallér, kőművesmester, Pollák Mihály alkalmazottja.

¹⁹³⁶ Lásd az 1357. sz. jegyzetet!

¹⁹³⁷ Lásd az 583., 1520. sz. jegyzeteket!

¹⁹³⁸ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

¹⁹³⁹ Menetrend szerinti gyorskocsi.

¹⁹⁴⁰ Ma: Fehérvárcsurgó, Károlyi György uradalma, központja a csurgói kastély, amelyet – csakúgy mint a pesti palotát – Henrich Koch épített át 1844-ben.

valánk. Az idő folyvást meleg. Megjártuk a' kerteket, 's megtekintők az új rendezetű utat. Sötét volt midőn Flekl Director Keresztesről¹⁹⁴¹ odajött. Vacsoráltunk Faragó Tisztartónál.

17d; kedd. Reggelizés után Flekl úr 's én Ő Nagyságával végeztük dolgainkat. Azután a' serházat 's pálinkafőző új készüléket néztük meg.¹⁹⁴² Eső csepegett midőn oda menénk: midőn visszatértünk sűrűn esett. Faragónál ebédeltünk. Záporként esett; mind a' mellett 5 óra tájban a' szilvakúti birkamajorhoz kocsiztunk ki 's mire visszajövenk sötét lett. Folyvást esett. Beszélgettem Fleklvel és Ignáczi fiával, később Jósá Károllyal. Lefekvés előtt átadám Ő N[agyság]ának a' pénzt. Sár lévén vacsorára nem menék, de a' Tisztartóék sültet, kalácsot, szölvét a' kastélyba küldének 's én és Flekl szobámban evénk. Estve, és aztán az ágyban Marino Falierot olvastam Byrontól.¹⁹⁴³

18d; szerda. Jókora keltem föl. 6 óra után a' Gróf Pozsony felé indult; én pedig Flekl Director' kocsiján, vele és fiával Pest felé. Keresztesen megálltunk Jósánál, de csak addig, míg friss lovakat fogtak be. Gyönyörű nap volt a' tegnapi eső után. Délben Baracsára értünk 's ott ebédlénk. Tétény¹⁹⁴⁴ mellett a' kocsi kerék füstölni kezdvén pocsolavízzel meglocsoltuk azt. 5 óra tájban itthon valék 's háznépemet baj nélkül találám. Budán láttam, hogy már szüretelnek. Flekl Natzit¹⁹⁴⁵ színházba vívém.

19d; csütörtök. – Mindjárt reggel Flekl Director jött hozzám. Megnéztük a' munka alatt lévő grófi teremeket. Ő azután elutazott N[agy]károly felé. Kaptam levelet Orosházáról. Stemmer kárpitossal a' boltba menék, gombos szegeket vásárolni a' képek fölfüggesztésére. Rendbehoztam a' Csurgón tett fizetéseket 's beirogatám. Ebédén Radnics volt itt. Ebéd után az üllői utra mentünk ki a' kertbe.¹⁹⁴⁶ Stemmer a' képeket kezdé fölaggatni a' nappali szobában. Árgayné volt itt jövő hétfőn szüretre híván bennünket a' Gellért hegyre. Kifizetém a' gombkötőt 71 ftal.¹⁹⁴⁷ (A' gombos szegekért reggel 14 ft 24 krt fizettem a' boltban). Elmenék sétálni. Volt nálam Bukovszkyné. N ¹⁹⁴⁸ Azután színházba menék. Délig szép meleg idő; délután beborult; estve hűs lett.

20d; péntek. – A' köhögés három nap óta ismét rám jött: de mult éjjel nyugodtabban aluvám. Reggel eső esett. Stemmer a' hálósobában 's az én dolgozómban fölaggatá a' képeket. Volt nálam a' birka osztályozó, kinek a' Grófhöz beadott irományait visszaadám. Utána Kuncwalder, Radnics; utána Ocsovay; délfelé az udvarmester, és Krausz üveges. Mindjárt ebéd után R[adnics]. 's én a' Dunához menénk, hol a' fölállítandó hid' helye jeleltetik. Onnan a' szél-utczába¹⁹⁴⁹ fordultunk 's megtekintők az épülő tigris-fogadót. Minden oda mutat, hogy a' pestiek a' tavalyi árvizet felejtik, 's a' város még szebben gyarapodik mint azelőtt vala; sőt mondhatni a' kiállott veszély sok tekintetben jót tett, mert a' nép erősebben épít: – csak erkölcsi tekintetben nem javult, – épen úgy él-csal mint eddig élt 's csalt; minden eszméje, szándéka, törekvése – nyerekedés. Deceptione aliorum

¹⁹⁴¹ Lásd az 564. sz. jegyzetet!

¹⁹⁴² A napló időszakában Károlyi az erejét és az idejét elsősorban gazdasága felvirágztatásának szenteli. Szakértelmének elismerése, hogy ő lett az Országos Magyar Gazdasági Egylet elnöke: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

¹⁹⁴³ Lord Georg BYRON (1788–1824), *Marino Faliero*, tragédia, 1821. – német fordítása: 1840.

¹⁹⁴⁴ A mai Nagytétény.

¹⁹⁴⁵ Flekl Ignáczi (Náci) Flekl Károly Győri tanuló fia.

¹⁹⁴⁶ Lásd a 233. sz. jegyzetet!

¹⁹⁴⁷ Lásd az 1921. sz. jegyzetet!

¹⁹⁴⁸ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁹⁴⁹ A mai Nádor utca. Az itt álló Három Tigris úgynevezett beszálló fogadó volt, vásárok idején telt csak meg, és nem állandó tartózkodásra szolgált.

crevit, proprioque dolo et frande interiit.¹⁹⁵⁰ – Haza jöven sétából olvasgattam, míg R[adnics]. hazajött, ki a' Terézia városba tért. 6 óra tájban a' kertbe menék le, 's Waltherrel és Radnicscsal beszélgeték. Nőm ebéd után Ferdinandyéval a' budai hegyek közé kocszott, Appianoékat¹⁹⁵¹ meglátogatni. Voltam színházban. Dél után egy párszor dörgött de nem esett. Szép, meleg nap volt. – Estve gyönyörű holdfény. –

21d; szombat. Hertzfelder gabonakereskedő, kit Radnics által hivaték magamhoz tegnap, vala reggel nálam; de nem számolhaték vele, mivel kért, hogy biztosát szeretné bevárni, ki 2-3 nap alatt megjön. – Betértem a' levéltárba. Walther megígérte, hogy a' Gr[óf]. Károlyi Sándor' történeti kéziratát ideadja olvasás végett.¹⁹⁵² Budára menék azután. Az uri utcában¹⁹⁵³ Matics Imrével találkozám, ki Pozsonyt oda hagyá 's megint Pestre költözött: mivel úgymond Orosz rosziul fizeté 's Pozsonyban az élelem drága. Kért Orosztul javítást, de nem akart neki adni, – ámbár úgymond 2800 előfizetője van, 's a' Kormánytól 20 ezer ft segedelme jár; ezt ugyan, mint hallik, el akarják tőle vonni: de módot talál ő abban is, hogy tovább is megtartsa. Hónaponként ugymond Bécsbe szaladgál, egyszer legalább Metternich H[e]r[ce]g' kézcsókjára (ezek Matics' szavai), 's majd oda viendi a' dolgot, hogy tovább is fizessék szolgálatait. – Sok pénze lehet annak az Orosznak, mondám. – Volna, volna felelé M[at]ics]. ha őkeme el nem pazarolná: mert úgy él, 's oly háztartást folytat, hogy Odescalchi H[e]r[ce]g hozza képest kutya; nőjével sem él, hanem ágyasokat tart magának mind Pozsonyban mind Bécsben akármennyit. – Valóban nem csudálhatni eléggé, hogy tud a' Kormány illy megrótt, erkölcstelen, criminalis gazemberben bizni, 's rá annyi ezreket vesztegetni. – 'S aztán illy semmirekellő eszközökkel jó célát akarnak elérni? Szomorú állapot, hogy már az illyfélék által munkálkodnak. De mindennek megjön a' maga ideje, a' jónak úgy mint a' rosznak.¹⁹⁵⁴ – Budán betértem Langhoz, 's örömmel láttam, hogy a' tavalyi árvíz által eliszapolt Katona Historia criticájának¹⁹⁵⁵ talán 26 vagy 27 kötetét kiegészíté 's rendbehozá. Ugyan ott láttam egy nagy tábla rézmetszetet, mellyen Buda várának 's környékének, a' török 's keresztyén táboroknak ábrázolata látható az 1686ki ostromkor 's Buda' visszavételekor, a' helyek számozva 's magyarázó német és olasz jegyzetekkel ellátva.¹⁹⁵⁶ Ohajtanám, ha e' régi tervrajz köre rajzoltatnék újra, mielőtt e' történeti adat is, mellyet egy akkori táborbeli olasz tiszt készíte, minél fogva tehát elég hiteles lehet, elvész.¹⁹⁵⁷ – Onnan Sternhez menék, 's ott is biztatást

¹⁹⁵⁰ 'Mások félrevezetéséből gyarapodott, saját álnoksága és bűne okozta vesztét.' A kor értelmisége lelkesen kísérte figyelemmel az 1838-as árvíz után Pesten kibontakozó építkezési hullámot – elsősorban természetesen a nemzet közszükségleteit szolgáló épületekét: 10.2. Építkezések.

¹⁹⁵¹ Appiano József kárpitos, később Pest tiszteletbeli tanácsosa. Felesége a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület választmányának tagja.

¹⁹⁵² Gróf Károlyi Sándor (1669–1743) kuruc generális, Károlyi György ükapja, a szatmári béke aláírója. Talán portréja újrifestése a kézirat kikérésének oka – lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

¹⁹⁵³ A Várnegyed-béli utca ma is ezt a nevet viseli.

¹⁹⁵⁴ Bártfay több helyütt hevesen támadja a rideg haszonelvűséget, a politikai megvásárolhatóságot, az anyagiakért vállalt kormányhűséget. Ennek konkrét célpontja például a *Hirnök* című lap, amely Orosz József szerkesztésében 1837 júliusában indult meg. Hasábjain a fizetett kormányzati politikai hecckampányok sokszor torzító pletykákra építenek, máskor ellenőrizhetően valós adatokkal operálnak. A *Hirnök* ténylegesen államköltségen jelent meg, Orosz József a Politzeihofstelle titkos keretéből havi 150 forintos fizetést kapott. A cenzúra is kesztyűs kézzel bánt vele. Fél évvel Bártfay bejegyzése előtt emelték fel juttatását 5000 forintra – szemben a Bártfay által emlegetett húszezzerrel. Az újság provokatív, öntelt és gúnyolódó hangon támadta az ellenzékét, elfogult pártossággal tudósított az eseményekről, s ezzel a modorral még inkább kiélezte a két politikai oldal ellentéteit: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.1.3. Események és normák).

¹⁹⁵⁵ Lásd a 478. sz. jegyzetet!

¹⁹⁵⁶ Az utalás egy metszetre vonatkozik.

¹⁹⁵⁷ Bártfay történeti érdeklődéséről lásd az 534. sz. jegyzetet!

vevék, hogy a' tavalyi árvízben megrongált, még hátralévő könyveim közül Göthe' munkái (talán 42 kötet) és Engel' historiája¹⁹⁵⁸ talán még kiegészíthetendők. Fizettem Sternnek a' néhány hét előtt bekötött könyvekért 98 ftot. – Betekinték Árgaynéhoz is: de már dél lévén nem sokáig mulathaték. – Délben hallám az ebédnél, hogy Schedel erdélyi utjából betegen tért vissza annyira megdagadva arczában, hogy háznépe nem ismeré meg midőn hazajötték a' szobába lépett. – Ebéd után nőm 's Lényi Tasnerék' látogatására menének; én pedig naplomba kezdém jegyezni a' mai napot: de alig irtam néhány sort, a' harangokat félreverék. A' tűz' füstjét ablakomból láthatám a' Rochus kápolna felé 's oda futottam. Valami Gablerféle V[endég]fogadó 's pajta égett, melly bizonyos Örnagy tulajdona, ki Gabler lányt tart nőül. Az egész épület lángban recsegett, midőn oda értem 's nem csak a' fedele de belseje is porra égett. 5 órakor onnan visszajövök, midőn a' tűz eloltatott. Vörösmarty jöven hozzám, midőn épen kimenőben valék a' színházba, együtt menénk, megtekintvén előbb az épülő Nemzeti Muzeumot, hol a' kőművesek befontak, 's egy-egy huszassal váltók ki magunkat.¹⁹⁵⁹ Az ötpacsirta utcában¹⁹⁶⁰ megszólított a' kis Szilágyi Lila, kit különben észre sem vettem volna. – A' színházbol utósó fölvonás előtt menék haza Radnicscsal. A' czukor- és magyar utca¹⁹⁶¹ belső balszegletén álló emeletes házhoz rövid időre betértünk. √ K¹⁹⁶² Szép holdvilág volt, 's a' szénapiaczig sétáltunk, onnan a' Kecskeméti Kapun¹⁹⁶³ és utcán haza. Már ágyban valék, midőn a' czukor utcában lakó Tahy Károlyt a' Cortesek követnek lármázták.¹⁹⁶⁴

22d; vasárnap. – Könyveket 's szemüveg tokot küldött Stern, Budáról.¹⁹⁶⁵ Hirlapokat olvastam. 10kor az ellenőri hivatalba menék 's ott valék félegyig. Ebédén Pigay és Vörösmarty valának nálunk. Pigayval hevesen szót váltottunk a' fölállítandó budapesti híd iránt: ő boszantott beszédével 's végre kifakadtam.¹⁹⁶⁶ – Délután, a' mint vendégim elmenének, olvastam. De jött Karlovsky; egy ideig beszélgeténk; aztán sétálni hítt. Kimenék vele, ne gondolja hogy kerülöm. A' József és Ferencz városi utcákon járkáltunk.¹⁹⁶⁷ Az idő komor, 's szél támadván a' levegőben port kavara. Színházba menénk. Mivel megizzadtam a' járásban, páholyba menék, hol nőmet, T[änzer]. Lilát 's Lénit találm. Fölvonás közben lepillanték, 's úgy látszott mintha W[altzeré].ket láttam volna. Még a' darab vége előtt menék onnan el, hogy az asszonyoknak esernyőt és sárzipőt küldjek, mivel esett. Midőn a' czukor utcán mentem, ismét Corteseket láték a' Tahy' lakása előtt öszszecsoportozva, kik daloltak 's őt éljenezték. Elmenőben ezt hallám dalolni:

¹⁹⁵⁸ Lásd a 854. sz. jegyzetet!

¹⁹⁵⁹ Bártfayék sétáinak gyakori célpontja a városi építkezések megtekintése. Elsősorban a magyarországi klasszicizmus legfontosabb reprezentatív épületeinek, a nagy európai múzeumokkal egy időben készülő Nemzeti Múzeumnak az építését figyeli. Itt egy ízben maga a tervező, Pollack Mihály vezeti körbe Bártfayt. A jelképpé váló épület közadakozásból, közmunkával készül. 1836-ban, az országgyűlésen barátja, Kölcsey emelt szót érte: 10.2. Építkezések.

¹⁹⁶⁰ A mai VIII. kerületi Rigó utca.

¹⁹⁶¹ A belvárosi utca ma is ezt a nevet viseli.

¹⁹⁶² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁹⁶³ A mai Kecskeméti utca Kálvin téri végén, a Képiró utca magasságában állt.

¹⁹⁶⁴ 6.1.4. Követválasztás 1839 őszén.

¹⁹⁶⁵ Lásd a 412. sz. jegyzetet!

¹⁹⁶⁶ Bártfay a Lánchíd részvényesének, Tasner Antalnak, a Lánchíd Társaság titkárnak rábeszélésére többször megnezi vele az előkészületek előre haladását a „hídepítő udvarban”. Bártfay Széchenyi nagy tisztelője, fontos vállalkozásnak tartotta a híd létrehozását, mely hosszú időre szinte a korszak emblémája és politikai szimbóluma lett. Bártfay nemegyszer kiáll a megvalósítás mellett a baráti viták során: 10.2. Építkezések.

¹⁹⁶⁷ Karlovsky Zsigmond ügyvéd a Barthos Paulinával kötendő házasság meghiúsulása után szoros kapcsolatba kerül a vele azonos társaságban mozgó, hasonló politikai nézeteket valló Bártfayval – lásd a 29., 933., 1539., 1767. sz. jegyzeteket!

Egy istenünk életünk, Tahy Károly követünk:

Mert Tahyban hazafit Föltalálunk igazit.¹⁹⁶⁸

23d; hétfő. – Alig jövék szobámba reggeli után, folyton folyvást emberek jártak hozzám. Radnicsot nem is említve, jött W[altzer]. Gyula könyvet 's izenetet 's meghívást hozva. Még annak ittlétében jött Ivanovics Dr; utána egy fiatal orvostanuló. Utána egy budai Verpflegsverwalter¹⁹⁶⁹ egy más tisztviselővel búza adás-vevés' tárgyában; utána S[icravs(z)ki]. Leo a' maga untalani panaszaival¹⁹⁷⁰ – Ezek 's még mások közbenjövetele nem engedének nyugtot; egész délig semmit se dolgozhattam a' sok beszéd, világosítás, utasítás, capacitalgatás¹⁹⁷¹ miatt. Valóban néha csudálkoznom kell magamon, hogy győzi mellem a' sok hangos beszélést. Radnics ebédelt nálam. Délután 3 óra előtt a' Gellérthegyre menénk, nőm, Léni, Radnics, én Árgayné szőlőjébe. Lenéztünk Pestre, a' sziklás oldalon. Fölséges kilátás! Az árviz óta mint megújult Pest városa! Vigan vöröslenek mindenfelé a' cserépfedelek.¹⁹⁷² 5 óra előtt én 's R[adnics]. onnan lejövénk; nőm 's Léni vissza menének a' szőlőbe. Sok helyütt már vége is a' szüretnek: de nagyobb részt most szednek. Hazajövén 5 óra után W[altzeré].khez menék. Szívesen láttak, főképp N[ina]. nem távozott mellőlem, míg színházba nem menék. Ők is elmenének, mert belépti jegyeket hozattam számukra is, 's mellettem fogának helyt. Jobbrul szomszédom pedig Szemere B[ertalan]. volt. Újabb okom vala Dumas nagy drámai tehetségét a' ma először adatott új darabjában bámulni. Én őt Hugo Victor elébe teszem, bármint ítéljenek mások.¹⁹⁷³ Estve igen szép holdfény, 's tiszta csendes idő volt.

24d; kedd. Egész éjjel zaj, láрма és zene hangzott a' czukor utcában Tahy Károly' lakása előtt, mert ma van a' követválasztás' napja. A' miatt keveset alhattam mert a' megújult kiabálás fölébreszte. Reggelineél intém Ödönt ne kószáljon, de tanuljon 's cenzurára¹⁹⁷⁴ készüljön. 9kor betekinték a' V[árme]gyeházhoz, hol már a' terem és karzat tömve volt, 's Tahy és Dubraviczky nevektől egyre zúgott, mellyek nagy betűkkel papírivekre is írva az ablakokból mutogatattak az udvaron állóknak.¹⁹⁷⁵ De a' Tahy név csak ugyan elhatározottan hangzott mindenfelől, akkor is folyton folyvást, midőn féltíz után a' főispáni helyettes a' választási gyűlést megkezdé. Mivel a' pártok zászlókat is lobogtatnak a' teremben 's azokat az Administrator fölszólítására mindjárt ki nem vivék: az oda

¹⁹⁶⁸ Tahy Károly (1798–1841) 1819-től Pest megye tiszteletbeli aljegyzője, 1825-től alszolgabíró, 1829–1836 főszolgabíró, majd Pest megye aljegyzője. Családja a 16. századtól meghatározó szerepet játszott a megye tisztikarában. 1832-ben a másodalispáni tisztre pályázott Földváry Gáborral szemben: 6.1.4. Követválasztás 1839 őszén.

¹⁹⁶⁹ Élelmezési biztos.

¹⁹⁷⁰ Lásd a 421., 789. sz. jegyzeteket!

¹⁹⁷¹ Rábeszélés, rávétel (vmire).

¹⁹⁷² Bártfay igazi elragadtatást csak a civilizált vidék, a megművelt táj, az emberkéz alkotta szépségek iránt érez: 9.3.4. Séták a belvárosban.

¹⁹⁷³ Az európai drámairodalomban a kortársak számára az egyik tájékozódási pont Victor Hugo, akiről 1837-ben Eötvös nagy tanulmányt jelentetett meg, hangsúlyozva, hogy darabjaiban a műveltség terjesztése a cél. A másik népszerű drámaíró, Dumas ellen viszont gyakran hangoztatják azt a vádat, hogy túlságosan vonzó módon jeleníti meg a bűnt és az erkölcstelenséget. Bártfay barátai, Toldy és Bajza ellenben – visszafordítva ezt a vádat – éppen e drámaírói technika eltanulására szólítják fel a magyar szerzőket. Szerintük ugyanis fontos, hogy a nézők ne aludjanak el az előadások alatt: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

¹⁹⁷⁴ Itt: jogi alapvizsga, ügyvédi, ügyészi vizsga.

¹⁹⁷⁵ Bártfay érzékletes jelenetezéssel, de kritikus hangon ír azokról a követválasztási „komédiákról”, amelyeknek közvetlen szemtanúja lehetett: óriási tolongás, láрма és hangzavar, repkedő közönséges kifejezések, tettelesség, becsületsértő vádaskodások és szavazatvásárlás jellemzi a Pest megyei közgyűléseket: 6.1.4. Követválasztás 1839 őszén.

hagyá a' gyűlést. De később nagy és többrendű csendesítgetések után a' zúgás megszűn-vén, Fáy András szólott 's kimondá, hogy az Administrator küldöttség által hivatassék vissza. Ez megtörténvén, Dubraviczky lemondott a' követségről.¹⁹⁷⁶ A' dolog, nem foghatni meg miért? voksolásra bocsáttatott – 's ekkor mindenfelől bujtogatások hangzottak, hogy Dubraviczkyra legyen a' voksolás, – mert, úgymondák a' bújtogatók (kik között aranysinoros ruhások is voltak, mint szemeimmel láttam), Dubraviczky elvállalja a' követséget, ha megválasztatik. Egynek, ki engem is a' lépcsőn lemenet oda akart birni, hogy D[ubraviczky]..ra voksoljak, azt valék kénytelen mondani, hogy nem voksolok, mert látom hogy komédiáznak: a' ki nyilvánosan 's önkényt lemond, miként lehet arra voksolni? – A' vokszedő bizottság a' boltozat alatt ült, melly a' két udvar közt esik a' nagy lépcső előtt. A' karzaton, hol az asszonyok szoktak állani, a' Schamnbург-Bärnburgi Herczeg is jelen volt (a' Nádor második hitvesének, Herminének testvére). – Midőn a' V[árme]gyeháztól kijöttem féltizenkettő volt. Találkozván Szemerével Kilianig sétáltam vele, hol a' Blüthen des Gefühls¹⁹⁷⁷ című német verseket megvevém – de úgy látom nem sokat érnek. Ebéden Radnics volt itt. Ebéd után kevéssé a' kertben melegedtem a' napon. Stern jött a' tavaly elázott számadási könyveket préselni 's újra bekötni.¹⁹⁷⁸ 5 óra felé sétálni mentem a' városra. Azután színházba. Szép, tiszta napfény volt; estve kellemetes holdfény.

25d; szerda. Midőn reggelineél ülénk, jött Árgayné. Bécsből 4 aranyzott képrámát kaptam üvegestől; az árát még nem tudom. Összeszámítottam az alföldi buza és árpa árát. Volt nálam S[icravs]ki. Wladimir tudatni velem hogy a' Grófnak kíván írni Pozsonyba.¹⁹⁷⁹ A' V[árme]gye közgyűlésébe (melly szokatlanul 8 órakor kezdődött) nem mehett, várva Hertzfeldert, ki mára ígérkezett. – A' tegnapi voksolás által csak ugyan Dubraviczky választatott orsz[ág].gyűlési követnek. Tehát a' tegnapi lemondás csak komédia volt és fogás a' felkiáltási többség' kijátszására.¹⁹⁸⁰ – Nőm 's Léni Budára menvén ebédre Hinkáékhoz, csak hárman ebédlénk, Radnics, Ödön 's én. Délután sütkölöztem¹⁹⁸¹ az udvaron; azután W[altzerék].hez menék. N[ina]. világosan szólott: én is egész nyíltsággal megmondám, mit tehetek. Úgy látszott gondolkodóvá lett 's kért mennék holnap, felelni fog.¹⁹⁸² Hazajövén itt találám Sternt az ebédlőben dolgozva. Egy ideig a' schachjátékosokat néztem. Azután színházba. Szép őszi nap, 's estve.

26d; csütörtök. – Jól aludtam, 's izzadtam. Reggel volt nálam Hertzfelder. Irtam Oros-házára az asztali edény szállítása, a' buza számolás, az iromány felől. – Kilian könyvet küldött. Irtam a' Grófnak. Néztem délben a' schachjátékosokat. Radnics ebédelvén itt, délután a' kertben sétáltam nőmmel. Volt itt Szirmay Antal. Beirogattam számadási könyvembe. W[altzerék].hez menék – de ott nem úgy voltam mint vártam. Nem tudok en-

¹⁹⁷⁶ A lemondott Ráday Gedeon helyére kell követet választani Pest megyében – lásd az előzményekről: 6.1.1. Követválasztás 1839 tavaszán, Ráday Gedeon jelölése. Eredetileg az ellenzéki Nyáry Pált és Bezerédj Istvánt emlegetik esélyesként, végül mégis az ügyvéd Dubraviczky Simont jelölik, aki már korábban is követ volt az 1830-as és az 1832/36-os országgyűlésen. Az ő javaslata volt a nemesség anyagi áldozatából felállítandó országház megépítése.

¹⁹⁷⁷ A verset sajnos nem sikerült megtalálni. Valószínűleg a korban kedvelt versgyűjtemények egyike lehetett.

¹⁹⁷⁸ Lásd az 564. sz. jegyzetet!

¹⁹⁷⁹ Károlyi utolsó ötletként megpróbálja a hadsereghez beajánlani a nehezen kezelhető fiatalembert: 4.3.4. Jótékonykodás – lásd a 421., 789. sz. jegyzeteket!

¹⁹⁸⁰ Lásd az 1970–1971. sz. jegyzeteket!

¹⁹⁸¹ Melegedik, sütkérezik.

¹⁹⁸² Ezen a napon a hosszú, s időnként meg-megszakadó egyeztetések után megszületik a megállapodás a dolog anyagi vonatáról. Az előkészítő szakasznak a leírása hasonló a terményeladási alkudozásokhoz, s időleges nyugvópontot ad a történetnek: 12.1.3. Bizonytalanság és bizonyosság.

magammal egyezni.¹⁹⁸³ Srom. Már sötétedett midőn a' városra fordultam ki 's M[adame]..nél √ alsó szoba. A' gyönyörű szemű Julie.¹⁹⁸⁴ Színházba menék, a' páholyba, R[adnics]. is: de az első f[el]vonás után nőm, Lila, Agnes, Léni odajöven mi a' földszinre menénk. Nem szóltam. Csanády.¹⁹⁸⁵ Szép őszi nap; tiszta holdfény.

27d; péntek. – Föltevém magamban hogy nem megyek N[iná]..hoz, míg nem hívnak. Tegnap elvesztém órákulcsomat, mit sajnálok, mert szegény Hunyor Imre¹⁹⁸⁶ sajátja volt egykor 's halála után testvérei nekem adák órájával együtt. Nőm pénzt kért tőlem szilva befőzésre. Volt nálam egy Barta nevű német varga. S[icravski]. Leo ellen pénzt követelni egy pár csizmáért.¹⁹⁸⁷ Tegnap feledém följegyezni, hogy Szeles ügyvéd törvényesen letiltá a' Mocsy tisztelet dija' kifizetését. – Szép idő lévén sétálni indultam, de betérvén az udvarmesterhez elmaradtam. Ebéden Radnics. Délután a' kertben jártam ütem nőmmel. Szobáimban fölrakák a' téli ablakokat. Lang volt nálam, és Leo, meg a' zsidóasszony, kinél az szállást fogadott. Azután néztem a' schachjátékosokat míg színházba menék. Az est hús. Holdfény.

28d; szombat. Nálunk hált Tántzer Pepi. Stern jött mindjárt reggel a' kötést folytatni. Számoltam Hertzfelderrel. Irtam a' Grófnak Pozsonyba. Délben a' schachistákat néztem. Itt ebédelt Roykoné a' kis leánya, Sopronyból haza menőben. Ebéd után a' kertben sétáltunk, hova Ferdinandyne 's Török k[is]. a[sszony] is eljövénnek. Stern is itt ebédelt és Radnics. – Az Orosházi pénzeket szedém rendbe. Azután nőmmel Vörösmartyhoz menék Mihálynap köszöntésre, de nem vala honn.¹⁹⁸⁸ Radnicscsal a' városligetfelé sétáltam ki. √ L.¹⁹⁸⁹ Voltunk színházban a' páholyban. Ott keresém föl Vörösmartyt is 's megköszöntém. Szép tiszta őszi nap; az est hűves. Nőm inté Ödönt ne kószáljon. Ödön mondá tegnap, hogy K[arlovsky]. elutazott Kassa felé 's azt hiszik házasodni.¹⁹⁹⁰

29d; vasárnap. – Mielőtt reggeliztünk Kren fazekas volt nálam. Elhozám a' belülfülő kályhát; mondá, hogy 7-8 nap mulva próbafütést teendünk.¹⁹⁹¹ Irtam O[lsavszky]..nak Orosházára. Tabódy jött hozzám 's majd 11ig mulatott nálam. Ekkor Helmeczyhez menék hivatalból, de névnapjára is megköszöntém.¹⁹⁹² Kovács Gusztí¹⁹⁹³ is ott volt Szatmárból. Beszélé, hogy Rába a' N[agy]károlyi nemeseket vendégelte-itatta a' kastélyban hogy az orsz[ág].gyűlési záradék ellen voksoljanak, 's midőn kérdezték miért teszi azt? azt felelte volna: utasítása van rá. – Ez utóbbit nem hiszem, 's ha úgy van, gyanítom honnan eredhetett.¹⁹⁹⁴ Szólottam K[ovács]. Gusztival Kölcsey képének eligazítása iránt is.

¹⁹⁸³ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

¹⁹⁸⁴ Ettől a naptól Bárfay gyakran távozik ingerülten a színházból vagy Nináéktól. Zavarja a lány viselkedése s a helyzet felemássága, valamint a kialakult helyzetre adott saját reakciói – így inkább egy nyilvánosházba tér be. Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁹⁸⁵ Csanády Ferenc (1815–1861) Bihar megyei főszolgabíró, 1844-től iparegyesületi jegyző, a Védegyelet népszerűsítője.

¹⁹⁸⁶ Orvosdoktor († 1836), Bárfay barátja.

¹⁹⁸⁷ Lásd a 421., 789., 1979. sz. jegyzeteket!

¹⁹⁸⁸ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹⁹⁸⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

¹⁹⁹⁰ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

¹⁹⁹¹ Lásd a 9. sz. jegyzetet!

¹⁹⁹² 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

¹⁹⁹³ Berenczei Kovács Ágoston, az 1832/36-os országgyűlésen Károlyi György, a szatmári követ mellé rendelt írnok.

¹⁹⁹⁴ Bárfay naplójában többször utal rá – de legalábbis szeretné hinni –, hogy Károlyi megőrzi politikai korrektségét, jellemességét. Meg van győződve arról, hogy a gróf képes lesz egyensúlyozni a két politikai erő között, s nem nyúl kétes eszközökhöz. Bárfay a hozzá elérő, eltérő véleményeket kétkedve fogadja: 4.2.2 Nézetazonosság vagy lojalítás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838).

– Reggel kis levelkét küldött N[iná]. Gyula által, mellyben kér látogatnám meg. Ebéden csak R[adnics]. volt nálunk. Délután az Ung megyei Főjegyző Tabódy Pál látogatott meg, ki akkor tanult Kassán midőn én, de nem együtt velem; ő megelőzött egy vagy két évvel. Pesten is itt találtam még 1818ban, mint Juratust. – Vele jött Bernáth Zsigmond is (ungi követ talán már most 3 vagy 4ik országgyűlésen) 's annak kis fia. Beszélgeténk 's egyet-mást mutogaték nekik. Levezetém a' kertbe is, hol nőm, Szemeréné, Preghieriné, Tántzer Pepi, Lila, Emmi 's egy rakás gyermek együtt valának. A' két Ungiak 5 után távoznak el: én pedig N[iná]..hoz menék a' meghívás szerént. Elfogadá az ajánlatot 's mindenre késznek nyilatkozott, hasonlóul az öreg is. Kivánom hogy megelégedés kövesse a' dolgot 's állandó legyen. Félhétkor távozám el. Az utcán vevém észre, hogy óráam' arany karikája, vagy füle kiesett 's elveszett; kevésbe mult, hogy az aranyláncz le nem csúszott nyakamról.¹⁹⁹⁵ Színházba menék. Az idő kevésbé tiszta, de meleg. Az est borultabb mint máskor.

30d; hétfő. – Tegnap estve levelem jött a' Gróftul; de azt csak ma nyitám föl. Ismét kedvetlen szót váltottam nőmmel Wladimir miatt.¹⁹⁹⁶ Adtam neki pénzt liszt-vásárlásra. Volt nálam egy Piarista kamatért.¹⁹⁹⁷ Adtam pénzt az udvarmesternek. A' bécsi aranyzó rámába csinálta a' két képet. Ebéden R[adnics]. Délután Muki jött el; hozott levelet anyjától 's Paulinától. Ez hirtelenkedését elismeri. Visszaküldi leveleimet, a' magáéit szinte visszakívánván.¹⁹⁹⁸ Estve felé Szemeréhez menék. Onnan színházba. Hazajövet eső csepegett.

¹⁹⁹⁵ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

¹⁹⁹⁶ Lásd a 421., 789., 1979. sz. jegyzeteket!

¹⁹⁹⁷ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

¹⁹⁹⁸ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

1839. OCTOBER; NOVEMBER;
DECEMBER. VII.

[Bárfay nehezen veszi tudomásul, hogy a gróf tudtával történt a kortesek etetése-itatása a nagy-károlyi megyegyűlés előtt, ráadásul a történet közszájon forog. Wesselényitől levelek érkeznek, barátja a birtok- és pénzügyei intézéséről, leányai neveltetéséről ír.

Az őszi terményeladások előtt Bárfay legfontosabb feladata a gróf pénzügyi egyensúlyának fenntartása kölcsönökkel, kamatbehajtásokkal. Sokszor félnapokig várakozik a nagy összegű, 5–40 ezer pengőnyi összegekkel. A szerteágazó üzleti tárgyalások egyaránt folynak a Helytartótanács konzervatív politikusaival, a zsidó nagykereskedőkkel, az egyházi vezetőkkel és a rokon vagy ismerős arisztokrata családok képviselőivel is.

Bárfay az Akadémia elnöke számára készíti a könyv- és folyóirat-kiadásokat számontartó mellékpénztár elszámolását. Eggenberger Ferdinánd és Heckenast Gusztáv egymással vetélkedve adnak ajánlatokat a terjesztésre.

Ferenczy István szobrász javára segélyegylet alakul. Bárfay elsősorban a Kölcsey-emlékszobor miatt követi a közösségi, nemzeti célú műalkotások megrendelését szervező egyesület tevékenységét. Bárfay szűkebb baráti körében gyorskölcsönöket folyósít, most hirtelen Vörösmarty szorul meg – 40 pengővel segíti ki.

A szokatlan meleg miatt jó szüretről érkeznek hírek. Jozefina és Lény napokig Fáy András főtől szőlőjében vendégeskednek. Paulina visszaküldi régi leveleit, Bárfay bizalmasa a veszteség feldolgozásában a leány öccse, nevelt fia, akivel együtt olvassák a visszakapott régi leveleket és a lánynak visszaadásra előkészített levélköteget. Ninával és nővérével rendszeressé, szabályozottá válnak a találkozások, de Bárfay tisztában van vele, hogy a lányokhoz más férfiak is járnak.

Hosszan levegőznek a vár oldalában készült új sétautakon, a Bátyasétányon, amelyet az elpusztult vagy lebontott középkori épületek helyén alakítottak ki. Bárfay a dohányzás, a pipázás és a tubákolás mennyiségének csökkentésével próbálkozik.]

1839. October.

¹én; kedd. – Rakás ember látogatott meg egymást váltva. Jákó: ki jó sokáig pipázva nálam pozsonyi dolgokrul beszélt; nem tagadá, hogy a’ N[agy]károlyi nemesek’ itatása Rába által grófi rendelésből, lelgalább megegyezéssel történt. Ez nem jól történt; szükség sem volt rá; leghelytelenebb pedig az, hogy a’ dolog köztudomású. Egyébiránt J[ákó]. nézetei nem enyimek; én utálom az úgynevezett jesuitismust.¹⁹⁹⁹ – Jött továbbá S[ic-ravski]. Leo: kinek mondtam, hogy a’ Gróf’ rendeléséből Pozsonyba fog menni.²⁰⁰⁰ Utána Mocsi a’ letiltás’ tárgyában. Utána Uhl²⁰⁰¹ képfaragó. Utána Kuncwaller timsó árát hozva. Utána Waltherr, és Kovács Guszti, testvérével ’s nem tudom még kivel. – Mindezek elszéllýedvén 10 óra tájban B. N[iná]hoz menék. Lefizetém a’ fizetendőt, ’s kielégíttetém.

¹⁹⁹⁹ Itt: politikai haszonelvűség – lásd az 1954. sz. jegyzetet!

²⁰⁰⁰ Lásd a 421., 789., 1979. sz. jegyzeteket!

²⁰⁰¹ Franz Uhl, morvaországi szobrász, aki a Ludovika díszítőszobrászati munkáit elnyerte Ferenczyvel szemben. Ő a mai Ferenciek-terén álló *Najád kút* (1834) készítője.

^^ A bánásmód határozza meg magamviseletét az elmultra kész leszek fátyolt vonni, kivált ha azt tapasztalom, mit ma találtam. Bár sokáig tehetnék jót, 's belátnák, hogy a' mit teszek javokra szolgál.²⁰⁰² Midőn délben hazajövék itt találám Szemerét, ki mai dolgozatát közlé velem – hevenyében 's az ő modja szerint leirt gondolatait az eposz és drama felől.²⁰⁰³ Muki, Radnics ebédelt itt. – 3 órakor az ellenőri hivatalba futék Mocsi végett, kinek 36 #²⁰⁰⁴ fizettem. Hazajövé a' deput[atum]. számítást²⁰⁰⁵ elkészítém. Szálásfizetésre adtam Mukinak 13 pengő fto, 's elolvastatám vele anyja' 's nénje' leveleit. Beszélgeténk az elszólt viszonyokrul; 's ő említé, hogy P[aulina]. nem csak leveleimet küldé vissza, hanem a' táskát is. Ám legyen.²⁰⁰⁶ – Már sötétedni kezdett, midőn szobámba Kazinczy Andrást vezeté nőm; de az nem sokáig mulatott nálam. 's én színházba menék. Egész nap borult idő volt de nem kedvetlen, sőt rám nézve legalább egy tekintetben jó nap volt, 's azon részről mindég így ohajtanám.

2d; szerda. – Megmutatám Mukinak, hogy Herdert²⁰⁰⁷ nem olvasá. Adtam pénzt nőmnek feje ruha vásárlásra Leó' részére.²⁰⁰⁸ Tegnap feledém följegyezni, hogy a' színházba belépti jegyet váltottam évnegyedre, 28 ftért. Jött hozzám Kovács Guszt, és öccse, meg a' fiatal Csanády, és Radnics: ezekkel átmenék Budára; megnéztük Kölcsey' képét Einslénál.²⁰⁰⁹ – Onnan Rochlitz pattantyús²⁰¹⁰ Alezredeshez kivel a' N[agy]Bányai ház' egy évi bére iránt szólottam a' Gróf utasítása szerint. Csak délben jöheték haza. Radnics gesztenyét vásárolt a' pesti dunaparton. Kifizetém Schlick kolompárosnál²⁰¹¹ a' sárga réz tálkáért 2 ft. Ebédén R[adnics]. – Ebéd után rendbe szedegetém P[aulina]. leveleit. Muki átadá az én leveleimet a' táskával együtt. Levelem jött a' Gróftól. Vásároltattam ruhaféléket S[icravski]. Leó számára. Néztam a schachjátékosokat. Színházban N[ina]. magaviselete boszantott, 's kísérete is.²⁰¹²

3d; csütörtök. – Hörmann, ki tegnap estve Pozsonybul jött haza, látogata meg midőn még reggeliztem. Visszaadám pénzt mely nálam vala letéve. Az öreg Helfmann volt pénzt szorgalmazni. Utána Praznovszky, kinek kamatot fizettem és Zichy Gr[óf]. Ipoly Nyugtatónyaira 600 pengőt. Utána P[áter]. Elenyak.²⁰¹³ Utána a' budai Alezredestől pattantyús a' N[agy]Bányai ház iránti irománnyal, melyet aláírtam 's megpecsé-

²⁰⁰² Lásd az 1982. sz. jegyzetet; 12.3. A gondoskodás mint férfiszerep.

²⁰⁰³ A szerteágazó esztétikai ismeretekkel rendelkező Szemere Pál számos irodalmi pörbe keveredett. Nehezen és ritkán írt és fordított. Kritikus működésének két fontos momentumát is megörökíti Bártfay. Bár fáradhatatlanul dolgozott, mégsem készült el semmivel. Nagy műveltség, de kevés összpontosítás jellemezte. A naplóban emlegetett művei nemigen azonosíthatóak: 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

²⁰⁰⁴ Itt: arany.

²⁰⁰⁵ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 980., 992., 1004. sz. jegyzeteket!

²⁰⁰⁶ Lásd a 410., 683., 1582. sz. jegyzeteket!

²⁰⁰⁷ Johann Gottfried HERDER (1744–1803) német költő, műfordító, történetfilozófus, a Sturm und Drang teoretikusa. Az *Abhandlung über den Ursprung der Sprache / Értekezés a nyelv eredetéről* (1772), *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit / Gondolatok az emberiség történetének filozófiájához* (1784–1791) szerzője.

²⁰⁰⁸ Azaz fehérnemű. – Lásd a 421., 789., 1979. sz. jegyzeteket!

²⁰⁰⁹ Lásd a 917., 1558., 1760., 1881. sz. jegyzeteket!

²⁰¹⁰ Tüzér.

²⁰¹¹ Vas-, réz- és plémtárgyakat, üstöt, bográcsot készítő kézműves mester.

²⁰¹² Az illúziótlanság, a folyamatos örlődés, az egyre egyértelműbb jelzések arról, hogy ő is csak az egyike Nina bizalmasainak, hónapokkal később szakításhoz vezetnek. A majd egyéves kapcsolat teljes felszámolásáról való döntés bejegyzése szinte egyidejű a Paulináról szóló utolsó, megrendült sorokkal a következő év márciusában: 12.1.3. Bizonytalanság és bizonyosság.

²⁰¹³ Elenyák György (1784–1853) kegyesrendi szerzetes, egyetemi oktató. 1814–1820 között Károlyi Györgynek, 1827–1839 között Károlyi István fiának, Edének a nevelője Párizsban, Bécsben és Pesten.

teltem. B[n]..ét látogatám meg, kit ágyban találtam gyengén; beszélgetve ott mulattam délig. Ő mindig engesztelő hangon szól 's ohajtani látszik N[ina]. állandó csatlakozását. Asszonyoktul szüntelen tanul az ember, vagy is tulajdonkép azokat soha sem ismerheti 's tanulhatja ki eléggé. R[adnics]. itt ebédelt. Volt itt délután Leo, és a' szállásadó zsidónő. Irtam a' Grófnak. Radnicshoz menénk Ferencz névnap idvezlésre, nőm, én, Agnes, Lény, Muki; megvendégelt gyümölcscsel.²⁰¹⁴ Onnan vele színházba menék: de az első fölönás alatt kimenénk látogatóba P.. □²⁰¹⁵ 3dik f[el]vonás alatt visszajövének. Megyery beszélte velem Huszka iránt. *. –

4d; péntek. – A' magy[ar]. tud[ós]. társasági elnök (Gr[óf]. Teleki József) hivatván Prikl által, 10 orakor a' pénztári hivatalhoz menék. A' pénztár vizsgálat egész félkettőig tartott.²⁰¹⁶ Ekkor hazajövé előbb Sicravski Leót expedialtam²⁰¹⁷ Budára a' gyorskocsira, azután ebédhez ülénk. Ma Radnics Agnes is nálunk evett, bátyjának névnapja lévén. Szép meleg nap volt; ebéd után a' kertben dohányoztam 's napfényen izzadásig melegedtem föl. Olvastam egy ideig, 's a' szállásbért kifizetem Leo részéről. Félőtkor a' beteg B[né]..hoz menék, 's ott beszélgeték ágyánál 6 utáig: szívesen láttak. A' fenforgó körülmény türelemre int; annak idején követelni fogom a' pótlást.²⁰¹⁸ Nőm fürdőbe menvén, csak később jöve színházba Lenivel.²⁰¹⁹ Másik fölönáskor én is oda menék 's egész végig maradtam ott, R[adnics]. és N[ina]. ma sem volt színházban. Estve az ég tiszta.

5d; szombat. – Irtam Huszárnak N[agy]Váradra. Volt nálam Alter. Hüppmann nyugdíját kifizetém. Néztam a schachjátékosokat. Ebéd után nőm 's Lény Főtra²⁰²⁰ menének Ferdinandyéval 's ennek gyermekeivel. 3 óra utáig a' kertben ültem a' jó levegőn Radnicscsal, igen szép, tiszta, meleg idő lévén. Azután B[né]..t látogatám meg, ki fenvolt ugyan már az ágyon kívül, de nagyon gyengén. Dr. Ivanovics is nála volt. 6 óra utáig maradtam, N[ina]. szíves lévén irántam 's különösen meghíván hétfőre. Színházi belépti jegyemet R[adnicsna].k engedvén rokonai számára, páholyba menék vele együtt. Derült csillagos estve. Ágyban P[aulina]. leveleit néztam át 's helyenként olvastam.²⁰²¹

6d; vasárnap. – Csak magam hálván jókor fölébredék utczai lármára 3 óra után, 's reggelig csak szenderegtem. Ismét P[aulina]. levelei' egy részét tekintém által az ágyban. Jákó jöve hozzám, 's pipázott; beszélgettünk az orsz[ág].gyűlési dolgok' folyamáról. Nem osztozom nézeteiben; de azt ő lássa.²⁰²² Két Orczy volt nálam levelet hozván Pozsonyból Walthernek, 's Wesselényitől nőmnek.²⁰²³ Megnézték Kölcsey' arczképét, 's Wesselényiét nagyon jónak találák, jobbnak, mint a' melyet Barabás e' nyáron Gräffenbergben feste.²⁰²⁴ Azután irtam Orosházára élet-eladás' tárgyában. Az ellenőri hivatalban valék egész lig. – Gyönyörű meleg nap volt; ha így tart, jeles szüretjök lesz a' hegyaljaiaknak.

²⁰¹⁴ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²⁰¹⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁰¹⁶ Lásd a 2., 31. sz. jegyzeteket!

²⁰¹⁷ Elküld.

²⁰¹⁸ Lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²⁰¹⁹ Lásd a 335. sz. jegyzetet!

²⁰²⁰ Lásd a 250. sz. jegyzetet!

²⁰²¹ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

²⁰²² Lásd az 1931., 1954., 1994. sz. jegyzeteket!

²⁰²³ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. április – 1841.)

²⁰²⁴ A Bártfay tulajdonában lévő festmény 1836-ban készült, ma az MTA tulajdona. Barabás 1839-ben első sorban üzleti célból kereste fel a divatos fürdőhelyet, ahol a táj, az épületek, a hidegvízúra akvarellekben való megörökítése mellett, első sorban portrékat rajzolt. (*Gräffenberg és környéke*, MNG ltsz. 1903-105; *Gräffenberg emberekkel*, MNG ltsz. 1903-106; *A gräffenbergi nagyfürdőkád*, MNG ltsz. 1903-107; *Vinzenz Priessnitz, magántulajdon*).

Radnics, Muki, Ödön 's én ebédlenk: nóm 's Léni Fóton.²⁰²⁵ Délután hirlapokat olvastam majd félhatig. Ekkor kísétáltam. Gróf Wartenslebenné 's leányai látogatóban jövének; de nem találván nőmet R[adnics]. Agneshez mentek. Sétálás után színházba mentem, páholyba. N[ina]. folyvást egy urral beszélgetett, kit nem ismerek – az kísérte haza is.²⁰²⁶ Visszajövet itthon találám már az asszonyokat. Szép meleg csillagos est.

7d; hétfő. – Reggelizés után B..kat látogattam meg; de nem sokáig mulattam ott, mivel valakit vártak magokhoz. Illy körülmény rám kedvetlenül hat, 's ma is majd nem neheztelem tamadt bennem a' meg nem tartott szóért, annál inkább, mivel gyanakodhatni, hogy más valami szolgál alapúl mint a' mi mentségül előhozott.²⁰²⁷ – Ma olly gyönyörű meleg nap vala mindjárt reggel, hogy nyár' közepére is beillett. – Az egyetemi tanulóifjúságnak ma lévén „Veni-sanctea”²⁰²⁸ betértem templomjokba 's hallgattam egy ideig a' mise alatti zenét. 10 óra után visszajövéen itthon találkozám Bukovszkynéval 's Ivanovicsné két lánytestvérével. Meglátogattam Schedelt. Szegény! bal pofája 's nyaka még most is dagadt, tüzes – talán öt nyilásból foly a' genyesség. Betértem onnan Peskyhez – de ő nem haladt tovább a' képpel.²⁰²⁹ – Radnics elmaradt az ebédől. Délután a' kertben pipázva nőmmel beszélgettem 's szívtam a' kellemetes jó levegőt. Azután szobámba jövéen föl P[aulina]. leveleit nézegetém át.²⁰³⁰ 5 óra tájban Matolay Gábor (Újhelyből) jött hozzám kis fiával, ki itt fog tanulni az egyetemen; 14 éves, 's philosophiat hallgatandja. – Maga az öreg Matolay még mindig a' régi bohó: annak fejében össze-vissza van habarva jó és rossz – helyes és helytelen – való és hamis nézet – okos és bolond eszme.²⁰³¹ – Színházba menék. Nóm 's Léni szinte páholyban valának. Sokat boszankodtam, hogy a' páholyokban hangosan fecsegnek – ma a' Gr[óf]. Rádayében volt illy botránkoztató magaviselet – de még gonoszabb ott, hol Patay ült, átellenben.²⁰³² Az est szép csillagos, meleg. –

8d; kedd. Egyet-mást végezvén 9 óráig, N[iná].hoz menék 's nála maradtam 11 utánig, kedvem szerint 's ma volt okom megelégedni. Ismét P[aulina]. levelei átnézésével foglalkodám délig.²⁰³³ Megmértük lépéssel a' Gr[óf]. Károlyi ház 's kert' terjedelmét; Radnics hosszában 240 lépést talált: én szélességben 82 lépést. Ebéden R[adnics]. Délután a' napon melegedtünk a' kertben. Nómhez a' fekete asszony (így nevezik a' gyászban öltözött 's férje után szüntelen siránczó Preghierinét²⁰³⁴) jött látogatóban: hozzám pedig Joachim, elhozván a' gyapjú számadáshoz tartozó Nyugtatóványt, Folytattam P[aulina]. leveleit. – Kimenék Radnicscsal a' gőzhajózási számoló intézetbe kamatokért,²⁰³⁵ előmutatván ott fölhatalmaztatásomat, mivel úgy kívánták. Onnan az aranyzóhoz menénk a' ráma készül. Gr[óf]. Vécsey tábornagy előtt hallgattuk a' katonai zenét. Azután szín-

²⁰²⁵ Lásd a 250. sz. jegyzetet!

²⁰²⁶ Lásd az 1984. sz. jegyzetet!

²⁰²⁷ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

²⁰²⁸ *Veni Sancte Spiritus – Jöjj, Szentlélekisten...* XI. századi pünkösdi katolikus ének bevezető sorai, amelyet az iskolai év megnyitásakor énekeltek.

²⁰²⁹ Lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

²⁰³⁰ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

²⁰³¹ 8.1.1. A társalgás hangneme; 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban.

²⁰³² 7.3.4. A társas élet színtere.

²⁰³³ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

²⁰³⁴ Korábban Dessewffy Andrásné, Bártfayné barátnője. Bártfay leírásában a sirás olykor egyszerűen a konvencióknak való megfelelésnek látszik (gyász), máskor a nyomásgyakorlás eszközének: 12.4.2. Testi gesztusok.

²⁰³⁵ Károlyi a Dunagőzhajózási Társaság alapítója, részvényese: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

házba menénk. Jó kedvem volt ott. Kis Lilának édességeket vettem: Kostyálnénak²⁰³⁶ pedig egy pár körtvélyt. Szép nap és tiszta est. –

9d; szerda. – Rám estek, hogy ma, igen szép meleg nap lévén, a' budai hegyek közé menjünk. Engedék a' kívánságnak, 's 9 óra tájban összeszedődtünk nóm, Tántzer Lila, Leni, Radnics 's én, 's átgyaloglánk Budára, 's onnan czimbora-kocsin szokás szerint a' Laszlovszky majorig viteténk. Némelly szőlőkben akkor szüreteltek, 's kik mostanig várakoztak, bizonyosan jobban jártak, jöbb mineműségű bort nyervén. Fölgyaloglánk a' csillag korcsmáig, hol szőlőztünk 's ebédet rendeltünk. Azután völgyön-hegyen föl a' magányosan álló bükkfához menénk, 's vissza félkettőkor ebédre. Az idő felséges vala. Elég jól ebédeltünk 's jó ízűn. Fizettem 9 ft néhány garast. 4 órakor lejöttünk 's a' reggeli czimborakocsin 5 órára Budára jövének; az ide-oda vitelért 6 ftot fizettem.²⁰³⁷ Itthon még dohányoztam; annakutána színházba menék. Radnics előbb a' magyar utcában ismerősénél beszólt: de nem találván honn kit keresett, nem mulattunk.²⁰³⁸ Estve derült, csillagos, de hűs.

10d; csütörtök. – Nagy katonai gyakorlat tartatott reggel, mert sokáig hallatszott az algyúzás²⁰³⁹ és puska ropogás szállásomra. Volt nálam Kuncwalder sokáig a' szándéklott pénz kölcsönről beszélvén. Ugyan akkor egy erdélyi székely ifju is volt nálam, segedelmet kérve: adtam neki egy pengő ftot.²⁰⁴⁰ Stern elküldé az utolsó Codex. diplomat. kötetét.²⁰⁴¹ Ivanovics orvos is vagy egy óráig mulatott, dohányzott nálam; a' többi közt B.N[ina]ról is beszélünk: előhozá, hogy K[ovács]. Zs[igmond]. 6 aranyat adott neki B..né' orvoslásáért.²⁰⁴² – Kifizetém Kiliánál tartozásomat a' tőle szedett könyvekért (18 ft néhány Krjr pengőben).²⁰⁴³ R[adnics]. már nem ebédelt nálam, visszajövéen szakácsnéja. – Megérkezett nóm szobaleánya Zemplényből; neve Veróna. Délután R[adnics]. Agnes mutatá be nőmnek Mariet, kitől Főherczeg Ferencz gyermekei magyarul tanultak Bécsben. Fölvagdalám a' Kiliantól délelőtt hozott új könyveket (Moor Th. költeményeit német fordításban)²⁰⁴⁴. Leveleimet kezdém átnézni. – Reviczky Imre Kir[ályi]. tábla ülnöke volt nálam; – beszélgetett a' maga módja 's nézetei szerint.²⁰⁴⁵ – Kimenék R[adnicsa].l 522. $\sqrt{2046}$ Azután színházba. Nappal szép idő; estve *.

11d; péntek. – Reggel kezdék levélíráshoz 's folytattam egész délig, mi közben nálam megfordult B[áró]. Banffy Albert, Jákó, Rába ki féltizenkettő után hagyott el. Meglátogatott a' beteg Schedel is; de őt alig láttam, sietvén az írással. Ebéd után a' kertben dohányoztam. – 3 óra után volt nálam egy posta-szolga;²⁰⁴⁷ Vörös; Radnics; Jákó, kinek a' Pozsonyba írt hosszú levelet átadám, a' lepecsétlés előtt megmutatván a' bele zárt váltókat

²⁰³⁶ Kostyál Ádám szabómester felesége.

²⁰³⁷ 9.3.5. A városi ember és a természet.

²⁰³⁸ Lásd az 1870. sz. jegyzetet!

²⁰³⁹ Ágyúszó.

²⁰⁴⁰ 4.3.4. Jótékonykodás.

²⁰⁴¹ Lásd a 839. sz. jegyzetet!

²⁰⁴² Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

²⁰⁴³ Lásd a 7. sz. jegyzetet!

²⁰⁴⁴ Thomas MOORE (1779–1852) angol költő. *Lalla Rookh* (1817) című epikus költeményét és verseit Bártfay német fordításban olvasta (legnépszerűbb kiadása: *Lalla Rukh, die indische Prinzessin: romantische Dichtung von Thomas MOORE*, Aus dem Engl. in den Sylbenmaaßen des Originals übers. von Friedrich de la Motte Fouqué, Schlesinger, Berlin, 1822.)

²⁰⁴⁵ Lásd a 616., 1804. sz. jegyzeteket!

²⁰⁴⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁰⁴⁷ Azaz: levélkihordó.

35,194 f., 27kr. p. p. az obligatit²⁰⁴⁸, gőzhajói nyugtatványokat. – Aggódni kezdék egészségi állapotom felől. – 5 óra tájban Joska öcsém jött meg, holnap mindjárt Bécsbe indulandó Rudics Adminisztrátorral.²⁰⁴⁹ – Estve együtt menénk színházba. Ott Szemerével jövénk össze, ki délután is betért volt hozzám; de látván elfoglaltságomat, azonnal tovább ment. Színházban Kovács Zsigmond²⁰⁵⁰ szólított meg, a’ mi ezelőtt még soha nem történt; a’ gróf páholyáról beszélt: de ez hihetön csak ürügy vala; emlité azt is, hogy nyomába akadtak annak, mintha szegény Tomsics (ki magát agyon lövé) valami zsidó által megmérgeztetett volna – ’s ez zavará meg elméjét. – N[ina]. kendőjét terité a’ pad’ támaszára, – ’s én elértém. – Ma is szép nap volt, de néha borongott. Estve bevettem.²⁰⁵¹

12d; szombat. – Az ember csak ember míg él, azaz: gyarló portéka. Mennyit küzdünk az állatissággal, mennyit hajlandóságaink, az önzés, a’ szenvedelmek elfojtásában vagy nemesítésében – ’s még is, jönnek pillanatok melyekben a’ lelki felsőség nem gyakorolhatja diadalát ’s az akarat a’ testiséghez hajlik. Invitumque trahit nova vis aliudve cupido, Mens aliud svadet²⁰⁵² – E’ megjegyzés magamat illet, mert ma olyat tevék, mit az okosság nem helyeselhet. – De már hiában! – Ha kellemetlen következtetései lesznek, egyedül magamnak kell tulajdonítanom, ámbár való, hogy adott szavam szerint tevék azt, ’s inkább magam szenvedek, mint sem azt megszegjem.²⁰⁵³ – Betértem [né]hoz; majd délig maradtam ^/2054 – . Ebéd után a’ kertben ültem napfényen beszélgetve nőmmel. Volt nálam Rába. Irtam N[agy]károlyba Flekl Urnak hivatalosan a’ n[agy]bányai ház kibérlése’ tárgyában, ’s átadám Rábának. Estve Reviczky né volt látogatóban nőmnél, Málival. – Színházba Ödönnel menék. Oda jött, a’ páholyba, Szemere is, ’s végig maradt melletttem. Délután elborult az ég, de később kitisztult, ’s bár hűs volt, de nem kellemetlen. Láttam *.

13d; vasárnap. – Tűrhető éjem volt. Bajam nem nagyobbodott.²⁰⁵⁵ Megmutatám Mukinak a’ már összeszedett leveleket.²⁰⁵⁶ Volt nálam fiatal Eggenberger beadva nyilatkozatát írásban Heckenast’ könyvárulási ajánlata ellen.²⁰⁵⁷ – Az ellenőri hivatalban valék félegyig. Helmezcynél találkozáim egy Szatmár megyei táblabíróval (nevét nem tudom): beszélgettünk az ottani viszonyokról. Szemere ebédelt nálunk. Délután a’ kertben sétáltunk dohányozva; de a’ levegő hűs lévén visszajövének a’ szobába ’s keveset olvasgattunk. Jött Gr[óf]. Széchenyi udvarmestere, kit kifizettem. 4-5 tájban sűrű eső esett. P[auliná].. hoz írt leveleimet szedém rendbe ’s azok egy részét elolvasám, előről kezdve.²⁰⁵⁸ Itt tölték a’ délutánt: Fejérváry Lini, a’ két B[áró]. Barkóczy kisasszony, ’s még egy leányka. Borús volt az ég, de nem esett többé ’s hideg sem volt: reggel hűsebb volt mint estve. Színházban Walther mellett ülök. B..ék nem valának ott.

²⁰⁴⁸ Kötelezvény.

²⁰⁴⁹ Lásd a 129. sz. jegyzetet!

²⁰⁵⁰ Vetélytársa Ninánál – lásd az 1800. sz. jegyzetet!

²⁰⁵¹ Lásd a 274. sz. jegyzetet!

²⁰⁵² „Új az erő, mi magával ránt. Mást sűg a kívánság, mást az eszem.” OVIDIUS, *Metamorphoses*, ford. DEVECSERI Gábor, Budapest, 1964, 187.

²⁰⁵³ A napló szövegében a test az ember óvándó, értékes, de feltétlenül a tudat irányításának alárendelt része. Nem önálló sodhat, szenvedélyeit, hirtelen késztetéseit el kell fojtani, mederben kell tartani, vagy legalábbis meg kell próbálkozni vele: 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.2. Szenvedelem).

²⁰⁵⁴ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁰⁵⁵ Lásd a október 11-i bejegyzést!

²⁰⁵⁶ Lásd az 1045., 1900. sz. jegyzeteket!

²⁰⁵⁷ Lásd a 30. sz. jegyzetet!

²⁰⁵⁸ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

14d; hétfő. – Holmi apróságot végeztem. Jött hozzám bizonyos Cadét²⁰⁵⁹ (nevét nem tudom) S[icravski]. Leo ellen követelésekkel.²⁰⁶⁰ Megvizsgáltam a’ pénztárt. Délben kimenék sétálni: jól esett a’ napfény. Ebéd után, is nőmmel a’ kertben melegedtem rövid ideig, tovább mulatni a’ kertben nem akarván, hogy Széchenyi Gróf ’s Pückler-Muskau Herczeggel ne találkozzam, kik a’ gróf szobáit tekinték meg.²⁰⁶¹ – Szobámban azután P[auliná]..hoz írt leveleimet olvasgattam. 4 óra után kimenék Radnicscsal ’s az Udvarmesterrel az épülő muzeumot megnézni: Pollak építőmester maga mutogató meg az építményt.²⁰⁶² Annakutána R[adnics]. és az udvarmester schachot játszanak. Voltam színházban (erkélyben). Lattam *.

15d; kedd. – Radnicsot Schefferhez küldém kamatokkal. Volt nálam Kuncwaller. Kaptam levelet a’ Groftól és Huszár Mátyástól. Volt nálam Chapon vivómester. Később Múhr. Rendeztetem P[auliná]..hoz írt leveleimet.²⁰⁶³ A’ szabadkai fuvaros egy láda almát hozott: Józsi öcsém’ ajándéka; fizettem érte egy pengő ftot. Ebéd után a’ kertben melegedtem napfényen ’s el is aludtam. Azután szobámban ismét a’ levelek’ áttekintésével foglalkodám. Volt nálam Hertzfelder; a’ gabona alkuból semmi sem lett. – 5kor bevettem, mivel bajom kívánta.²⁰⁶⁴ Sétáltam a’ város’ utczáin egész az újépületig, ’s félhétkor egyenesen színházba menék páholyba. B.ék is ott voltak, de nem szólottam velek. Délig az ellenőri számadást hoztam rendbe. Igen szép, tiszta meleg nap volt; az est enyhűs, holdvilágos, csillagos. W[altherr]. szüretre utazott el Tarczalra,²⁰⁶⁵ magával vivén Gizelát, ki Diósgyőrben marad. Átvevém Kertészfőtől Károlyi Sándor kronikáját (kézirat másolatban) olvasás végett.²⁰⁶⁶

16d; szerda. – Matolay²⁰⁶⁷ volt nálam reggeli után. Megvizsgálám a’ szentesi váltsági pénztárt, a’ pénzt fölszámoltam, ’s teljes rendben találék mindent. Féltizenegykor Kappelhez²⁰⁶⁸ menék; őt nem találván, mivel hazajöttét emberei 12re mondák, sétáltam az újépület körül ’s a’ Dunaparton Radnicscsal. 12kor sem jövén haza vártam 3/4ig egyre: ekkor már nem győzvén várni hazajövök ebédre. Délután félháromkor ismét Kappelhez menék; otthon volt, de pénztárnoka nem, ’s így megint várnom kellett. Végre félnégykor szabadultam, átvevén 5 ezer pengő ftot a’ szilvási Gróf Vandernathné²⁰⁶⁹ számára. Azon pakétát, melyben 10 fto banknoták voltak, időkimélésből nem számláltam meg, föltevén, hogy oly rendes kereskedő háznál rendesen lesz a’ pénz is összeccsinálva: azonban itthon megszámlálván tíz pengő fttal kevesebbet találtam, – ’s ezt a’ magaméból kénytelen valék helyrepótolni, átállván visszamenni ’s erről szót tenni, miután ott már a’ pénzt magamhoz vevém ’s hazahozám. – Ez újabb tanúságomul szolgálhat, hogy a’

²⁰⁵⁹ Hadapród, közép fokú katonai tisztképzős növendék.

²⁰⁶⁰ Lásd a 421., 789., 1979. sz. jegyzeteket: 10.2. Építkezések; 10.2.2. Építések.

²⁰⁶¹ Lásd a 233. sz. jegyzetet! – Fürst von Pückler-Muskau (1785–1871) porosz író, utazó, akit a titkosrendőrségnek nem sikerül megfigyelés alá vonni: 10.2.4. Mintaadás.

²⁰⁶² Lásd az 1959. sz. jegyzetet!

²⁰⁶³ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

²⁰⁶⁴ Lásd a október 11-i bejegyzést!

²⁰⁶⁵ Károlyi György birtoka nemestelkekkel és kúriával.

²⁰⁶⁶ Lásd a 381., 1347. sz. jegyzeteket!

²⁰⁶⁷ Matolay Gábor (1775–1855) ügyvéd, Zemplén megye táblabírája, a helyi ellenzék neves tagja.

²⁰⁶⁸ Kappel Frigyes pesti nagykereskedő, a Nagykereskedő Testület (1845) tagja, választott polgár. Felesége, Amália a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület választmányi tagja.

²⁰⁶⁹ Vandernath = Wilhelm van Denath gróf (1797–1876), zempléni birtokos, a megyei ellenzék vezetői közé tartozó Vécsey Pál báró veje.

pénzt soha számítlánul át ne vegyem.²⁰⁷⁰ – A' leveleket rendezém.²⁰⁷¹ – Sötétetni kezdett, midőn Vörösmarty jött hozzám; különféléről beszélgeténk: többi közt említé, miként Ferenczy fölsegelésére társaság alakul, 's már a' megye házána ülést is tartott.²⁰⁷² – Azután színházba menénk. Páholyban ültem. B..kal nem jövék össze.²⁰⁷³ Igen szép, meleg nap volt. Estve holdfény *.

17d; csütörtök. – Irtam Ö N[agysá]gának Pozsonyba. Volt nálam az öreg Eggenberger jó sokáig. Olvasgattam a' P[aulinán]ak. irt leveleket.²⁰⁷⁴ Ebéd után a' kertben állógtunk napfényen, nőm, én, Radnics. Szobámban olvasgattam félhatig. Ekkor Bajzáékat látogatám meg, 's velök menék színházba. A' páholyban találám nőmet, Lilit, Lénit. N[ináé].kat meg se pillantám. Szép tiszta nap; holdvilágos est.

18d; péntek. – Ismét kellemetlenül vevém észre a' tisztatlanságot.²⁰⁷⁵ Ödönt a' regelinél megszidtam a' kószálás miatt.²⁰⁷⁶ Egyet-mást följegyeztem. Gyógyszert vevék be. 10 óra után kimenék a' városra sétálni, mert napfény 's tiszta levegő volt; és azért is, hogy a' dohányzást 's tobákolást kikerüljem.²⁰⁷⁷ Délután hazajöven olvasgattam a' leveleket.²⁰⁷⁸ Ebéd után P[áter]. Elenyák jött hozzám búcsuzni, holnap a' gőzhajón Bécs felé 's onnan Olaszországba menendő 's Gróf Istvánékkal a' telet Romában töltendő. Adott ajándékul „Elvtan”²⁰⁷⁹ című könyvecskét, melyet maga írt 's legközelebb kinyomatott. A' kertben sütölődztünk napfényen, midőn valami rácz pap keresett föl fiával 's egy prókátorral a' rohonczy gazdasági nevelő intézet felől tudakozódván. Jött Karlovsky is: de velem alig beszélt utja felől; hanem nőmmel ment be ennek szobájába 's ott mulatott talán egy óra ideig.²⁰⁸⁰ Én olvastam, 's beszélgettem Radnicssal. Ő azután az udvarmesterrel schachozván játékokat néztem, míg színházba nem menénk. Páholyba valék, 's így N[iná].t nem láttam, azaz nem szólottam velök. Az est hűs volt, noha csendes, holdvilágos.

19d; szombat. – Volt nálam Schosberger élet eladás felől tudakozódván. Föltevém a' jelentést a' magy[ar]. tud[ós]. társasági könyvek' eladása tárgyában, Heckenast 's Eggenberger előterjesztéseikre.²⁰⁸¹ Délután a' kertben 's annakutána szobámban beszélgeték nőmmel sokáig az újhelyi viszonyokról.²⁰⁸² Estve felé a' schachjátékosokat néztem. Színházba nem menék, nem lévén rá kedvem. Jött levelem a' Gróftul, hogy Gr[óf]. Zichynek

²⁰⁷⁰ A pénzmogásokról lásd a 114. sz. jegyzetet!

²⁰⁷¹ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

²⁰⁷² Ferenczy István (1792–1856) szobrász. 1832-től az Akadémia tagja, Thorwaldsen és Canova tanítványa. Leghíresebb portréit Csokonairól (1881), Kazinczyról (1828), Kisludgy Károlyról, Schoedelnérol (1838) készítette. 1832-ben domborművü portrét csinált Károlyi Istvánnéról. 1846-ban állítják fel nagyméretű Kőlcsey emlékszobrát. A művész az *Athenaeum* körének pártfogoltja. Alacsony származása, nádori ösztöndíja, külföldi sikerei, Kazinczy elismerő véleménye miatt különös nimbuszt élvez. Az őt támogató egyesület elsősorban közösségi, nemzeti célú megrendelésekkel támogatná, ennek eredménye 1840-ben a Kőlcsey-, majd a Mátyás-emlékmű-terv, ami miatt 1841-ben Ferenczy a Kossuth-Széchenyi politikai vita gyújtópontjába került: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

²⁰⁷³ Lásd a 2007. sz. jegyzetet!

²⁰⁷⁴ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

²⁰⁷⁵ Lásd az 1008. sz. jegyzetet!

²⁰⁷⁶ Bártfayné gondjaira bízott unokaöccse joghallgató.

²⁰⁷⁷ A tubák élvezetét általában nem tartották egészségkárosítónak. Mindkét nem élt vele, lásd a 255. sz. jegyzetet! – 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma.

²⁰⁷⁸ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

²⁰⁷⁹ *Elvtan*, Trattner, Pest, 1840.

²⁰⁸⁰ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

²⁰⁸¹ Lásd a 30. sz. jegyzetet!

²⁰⁸² Lásd a 437., 713., 1793. sz. jegyzetet: 11.2.3. Házaselet: a napló Jozefinája.

a' sárga kocsit adassam ki, mert Diószegre kell utaznia beteg leányához, B[áró]. Walters-kirchennéhez. De már akkor szerzett kocsit.

20d; vasárnap. – Leírást tiszába a' tegnapi jelentést; mi közben ismét Schosberger jöve hozzám. Az ellenőri hivatalban valék félegyig 's átadám az 1838ki ellenőri számadást lepecsételve 's Berthahoz²⁰⁸³ címmezve Prikkelnék.²⁰⁸⁴ Helmechnél találkozáim Bajzával, ki haza kísért 's egyig a' kertben sétáltunk beszélgetve. Délután ismét a' kertben melegegtünk napfényen, hova nem sokára betért Preghieriné, Szemere Pali, és Tasner feleségüstül búcsúvétel végett, mivel ez utóbbiak holnap után Pozsonyba menendők. 4 óra után Szemere, én 's Radnics átsétáltunk Budára 's a' hegyoldalban az új utakat megjárván visszajövenk.²⁰⁸⁵ Radnics szőlővel vendégtelt meg szállásán; azután itthon pipáztam 's színházba menék. Onnan haza felé Bajzáékkal jövék 's Radnicssal. Ezekről elválván B..kal találkozáim 's elkísérők őket szállásuk' kapujáig.²⁰⁸⁶ Mindketten panaszlák rossz-létüket. Az öreg tudtomra adá, látogatnám meg. – Gyönyörű 's meleg őszi nap; estve szép holdfény. –

21d; hétfő. – Megkötém Wolfingerrel az alkut 5 ezer pos[onyi]. m[érő].²⁰⁸⁷ árpa iránt. Küldött hozzám Kilian könyvárus.²⁰⁸⁸ Radnics Agnes tanácsot kért tőlem, mit tegyen a' mosónéval 's hogy az udvarmestert meg ne bántsa? azt mondtam neki, jelentse a' dolgot a' Gróffal, mihelyt Pestre jön.²⁰⁸⁹ Volt nálam Grünschnek is. Délben Vörösmarty, kinek 40 pengő ftot adtam kölcsön – bár adhatnék ezeket ajándékban!²⁰⁹⁰ Ebéd után a' kertben sétáltam nőmmel: de az ég borult volt, noha estve megint kitisztult 's igen szép holdfény vala. 4 óra után meglátogatám B..t; mentegetőzött hogy K[ovács]..al semmi szövetségök nincs: ők lássák. N[iná]. az orvoshoz járván, rosszullétéről tett szót, 's e' miatt maradt el a' jelentés. Ott mulattam félhatig, nyíltan szólván mindenről.²⁰⁹¹ Hazajöven bevettem.²⁰⁹² Azután Radnicshoz szóltam be 's vele sétáltam a' város utczáin holdvilágnál, míg színházba menék. Bajam egyenlő állapotban van.²⁰⁹³

22d; kedd. – Nőm 's Lénit 6 órakor győnni menének. Levelem jött a' Gróftul, Wesselényitől,²⁰⁹⁴ és Olsavszkytól. Volt nálam Kovács Gusztó egy más fiatal emberrel Szatmárból.²⁰⁹⁵ Rendeztettem.²⁰⁹⁶ Megindult az eső. Délután a' belül fülő kályhában tüzet csináltam 's melegegtem, bár eleinte füstölt.²⁰⁹⁷ Olvastam. Folyvást esett. Voltam színházban. Őszi nap.

²⁰⁸³ Bertha Sándor (1796–1877), ügyvéd. Az Akadémia ügyvédjeként együtt dolgozik Bártfayval. Fáy Andrásval a Takarékpénztár szervezője, Széchenyi vállalkozásainak munkatársa, a Magyar Gazdasági Egyesület jegyzője. Az 1825/27-es országgyűlésről kéziratoss feljegyzéseket készít, az 1830-ról beszámolót ad ki, az 1832/36-os országgyűlésen a kerületi napló szerkesztője.

²⁰⁸⁴ Az Akadémia alkalmazottja.

²⁰⁸⁵ 9.3.5. A városi ember és a természet.

²⁰⁸⁶ Az öreg, Bné, Nina nővére – lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²⁰⁸⁷ Pozsonyi mérő: gabonamérték, 62,08 liter.

²⁰⁸⁸ 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

²⁰⁸⁹ Lásd az 1499. sz. jegyzetet! – 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

²⁰⁹⁰ Vörösmartyval való barátságának számos apró eseménye példa arra, milyen fontos volt Bártfaynak a Károlyi titkáráként irodalmár körökben betöltött szerepe: azonnali, biztos anyagi támaszt tudott nyújtani, számítottak rá: 8.3.3. Vörösmarty.

²⁰⁹¹ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

²⁰⁹² Lásd a 274. sz. jegyzetet!

²⁰⁹³ Lásd az 1008., 2053. sz. jegyzeteket! – 12.2.2. Utcai vagy házi prostitúció, nemi betegségek.

²⁰⁹⁴ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

²⁰⁹⁵ Lásd az 1993. sz. jegyzetet!

²⁰⁹⁶ Lásd az 1900. sz. jegyzetet!

²⁰⁹⁷ Lásd a 9. sz. jegyzetet!

23d; szerda. – Léni béráltatá magát Ernesztine névre; Verona szobalány pedig Antoniának: mind kettőjüket nőm vezeté. A' béráló Jordanszky Püspök²⁰⁹⁸ vala. – Borult, esős, kedvetlen idő. Irtam Döbrenteinek; Huszárnak N[agy]Váradra; Grófnak Pozsonyba. A' lucok ellenére délfelé a' városra menék sipkát²⁰⁹⁹ vásárolni az utra; vettem is Hidegnél 5 fton. Betértem Helmeceyhez, ki a' maga bundáját kölcsönzé. Ebéd után ismét tüzet raktam a' franklinba.²¹⁰⁰ Az udvarnok vala sokáig nálam; fizettem neki 500 pengő ftot. K[arlovsky].. volt itt; együtt menénk színházba.²¹⁰¹ Ott szőlőt ettem 's gesztenyét. B.né.. nem volt, csak N[ina]. – Többnyire Cs. beszélgetett vele. Esőben jövek haza. Nőm folyvást még akkor is Reviczkyéknél volt, mert ma estve kis fiok, Ádám, hosszas betegeskedés után meghalt.²¹⁰² Nem vacsoráltam: bevettem. – Rábeszélt nőm, hogy még holnap ne induljak: talán kitisztul az idő.

24d; csütörtök. – Nőm' születésnapja lévén ma, szívesen megköszöntém, 's egy szép selyem hamuszín mantillát ajándékoztam neki, a' mi, úgy látszott, örvendeztet. Midőn reggeliztünk, jött Dulovics²¹⁰³ jelenteni, hogy Luby Imre²¹⁰⁴ csak Dec. elején kívánja a' pénzt. – Fizettem Reisz Charlotta emberének félévi kamatokat. Volt nálam a' szegény Lippert leány, valami szolgálatot keresve. – Ebéd után B..hez menék. Mondám, hogy holnap elutazom, 's búcsúztam. Kértek, hagynék számokra könyvet olvasni. Hagytam Radnicsnál Jósika' Cseheit 's egy német regényt Claurentól.²¹⁰⁵ Összekészültem az utra; azután színházba menék. Szakadt az eső folyvást; mind a' mellett el lőn határozva, hogy holnap megyek. Ödön velem jövend. –

²⁰⁹⁸ Jordanszky Elek püspök (1765–1840) esztergomi kanonok, teológiai író.

²⁰⁹⁹ Azaz: sapka.

²¹⁰⁰ Lásd a 9. sz. jegyzetet!

²¹⁰¹ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

²¹⁰² A női feladatörök középpontjában saját és mások testi-lelki gondozása áll, ez nem csupán a gyakorlati teendők ellátását jelenti, ugyanilyen fontos az együttérzés kimutatása, a részvét kifejezése: 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.2. Nők).

²¹⁰³ Dulovics András Abaúj vármegye táblabírája, a szomolnokai (Szepes vm.) kincstári uradalom ügyésze.

²¹⁰⁴ Kamarai tanácsos.

²¹⁰⁵ Heinrich (Heun, Carl Gottlieb Samuel) CLAUREN (1771–1854) névtelen fordítótól könnyed, érzelmős, szóra-koztató regényei jelentek meg az 1830-as években magyarul is. Pesten két vígjátékát mutatták be. Legismertebb műve a *Mimili. Eine Erzählung*, Hilscher, Dresden, 1816.

1839. NOVEMBER

[Október végén Bártfaynak személyesen kell pénzt szállítania Nagyváradra, majd Orosházára. A kényelmetlen utazás kilenc napig tart, amire Ödönt és két inast visz magával, hogy ne egyedül kelljen szállítania a 15 ezer pengőt. A gabonaeladás, az ipari nyersanyagok (hamuzsír, repce, timsó) miatt nagy a forgalom dolgozószobájában, a nagykereskedők és megbízottjaik sorra érkeznek az újabb ajánlatokkal. Újabb három évre megállapodnak Károlyi Jozefina férjével, az osztrák berlini követ-tel kötött orosházi haszonbérleti szerződésről. Eduard Jacksonnal az angliai tenyészlovakról számol el. Károlyi ugyanis a hazai lótenyésztés és -versenyzés egyik legerőteljesebb támogatója, díjakat alapít, nyilvános lovardát létesít és ménese is országos hírvé.

A pesti megyegyűlésen csaknem tettelességre kerül sor, mikor elhangzik egy tisztviselő nemességét megkérdőjelező kijelentés, Bártfay jogérzékét és ízlését is sérti a közönséges jelenet. Nagy élvezettel olvassa Deák országgyűlési beszédeit Wesselényi ügyében a szólásszabadság korlátozásainak súlyos következményeiről. Károlyi a szegvári megyegyűlést készíti elő intézkedéseivel.

A hónap eseménye az Akadémia ünnepi ülése, ahol Eötvös József a zsúfolt teremben mondja el nagyhatású Kölcsey-émlékbeszédét. Bártfayt rendkívül megrendíti a jó barát alakját idéző szöveg, lemásoltatja és több ízben felolvassa barátainak, látogatóinak. A Szatmárba induló Papp Endrétől azt kéri, hozzon neki egy kis földet Kölcsey sírjáról. Bensőséges körben, felolvasással ünneplik Vörösmarty születésnapját.

Az Üllői úti kertben újra megérett a málna.

Baráti sétáik alkalmával felkeresik az új Lövéde építését a Terézvárosban, a Nemzeti Múzeum területén maga Pollack Mihály kíséri körül.

A színházba rendszeresen elviszi a Pesten időző rokonait és kedves ismerőseit. Különös örömmel nézi kedvence, Dumas darabjait és Egressy jutalomjátékát, a Hamletet.

Paulina leveleit visszaküldi a vásárosokkal, s ezzel végleg lezárja kapcsolatukat. Nináéknál nőknek szóló irodalmi műveket hagy elutazása idejére, többek között Jósika Miklós regényeit.

Ismét nem nyert a lottón, pedig már régóta próbálkozik a játékkal.

A fűtés miatti gáz és a borús időben a városra boruló köd miatt állandósul a fejfájása.]

November.

4dikén; hétfő. – Tegnap előtt estve jöven haza, 's tegnap el lévén foglalva, csak ma jegyezhetem föl a' közben esett napokat.²¹⁰⁶

Octob. 25dikén, pénteken félkilenczkor a' Gróf' sárga kocsiján, posta lovakkal elindultam, Ödönt is nagyobb bátorság okáért magammal vivén, 's János inast, ki már több ízben járt útra nőmmel 's velem.²¹⁰⁷ – Az út sáros volt, de a' homokban tűrhető. Délutáni 2 óra tájban Örkényben voltam, (hol Czieglerrel találkozám, és Szabó László vásárhelyi ügyésszel) éjtszakára Kecskemét. – Oct. 26d, szombaton: reggeli 6 órakor tovább indul-

²¹⁰⁶ Az utólag, emlékezet vagy jegyzetek alapján készült bejegyzésekről: 2.1.4. A naplóvezetés technikái.

²¹⁰⁷ Bártfay nagyhosszú pénzt hoz Nagyváradról – lásd a 114. sz. jegyzetet!

tam; délbén Csongrádon, hol a' v[endég]fogadóban ebédeltam; azután Szentesen,²¹⁰⁸ Mágócson²¹⁰⁹ keresztül esti 8 óra előtt Orosházára²¹¹⁰ jutottam. Az idő kivált ma kedvezett, mert napfény 's meleg volt. – 27d; vasárnap délig Orosházán maradtam: ebéd után, esőben, tovább indultam a' helység lovain, 's 7 órakor estve Gyulára értem. Ott a' Korona V[endég]fogadóba szálltam de alig volt nyugtom egész éjjel: mert muzsikáltak, dorbézoltak 's klarinéttel visítottak majd reggelig; egészségemben is változást szenvedtem, lázt érezvén magamon 's reggelre ajkaim ki voltak hányva. Reggel még az is boszantott, hogy hideg szobáért 's azért, mit a' két cseléd 's 4 ló emésztett, 12 ft 42 krt rántottak rajtam. Ez valóban istentelenség. – 28ban reggeli 6kor ismét esőben a' Gyulai iszonyú sáros töltésen tovább másztam, Sarkadon keresztül, hol épen vásár állott – de képzelhetni millyen! 's nagy ügygel-bajjal délutáni 1 óra felé Szalontára vergődtem. Onnan igen jó, bár nedves uton, N[agy]Váradra hajtottunk estveli 7 óráig; a' Sas című V[endég]fogadóban, melly a' piaczon áll, nem kaphaték szállást, mivel a' Kolosvárról odajött színészek 's egyéb vármegyebeli urak minden szobát elfoglaltak. Annál fogva a' Pacsirtához szállottam be, hol meglehetősen alkalmaztatás van. Ezen V[endég]fogadó vagy kávéház a' Rédeyféle házban van, mellyet az előtt sok éven keresztül a' Gróf Károlyiak béreltek üveg raktárnak; 's különös, valahányszor N[agy]Váradon megfordultam – a' mi eddig vagy 6-7 ízben történt, mindig itt valék szállva: 's a' kénytelenség most is ide vetett. Az 1836ki nagy tűzveszélyben ez a' ház is elégett. – Estve lefekvéskor bevettem nux vomicat²¹¹¹ (semmit nem vacsorálva), mert a' gyulai láz után egész nap erősen köhögtem: de a' bevétel után reggelre minden baj 's köhögés megszűnt. 29dikén 8 tájban fölkeresém Huszár Mátyást²¹¹²; átadám neki a' grófi kötelezvényt, 's a' 15,500 pengő ftot átvevém. – Annakutána kimenék Ödönnel; szétnéztünk a' városban; megtekintők a' püspöki székes egyházat 's lakot. Visszajövőben a' piaczon szőlőt vettünk, melly különös jó, édes volt úgy, hogy valóban a' hegyalljaival vetekedhetett. 10 órakor kis villás reggelit ettünk, 's féltizenegykor visszaindultunk, derült időben. Mert a' mult éjjel szél támadván, reggelre kevéssé meg is fagyott; később utunkban észrevevém, hogy az erdélyi hegyek hóval lepve valának 's egész Szalontáig látók fejríteni csúcsaikat. Szalontan kevés meleget evénk. Már 4 óra elmúlt a' mint tovább indultunk. Szél 's eső támadván, a' sötétség is ránk esvén, lámpásokat gyújtottunk 's bizony keservesen jutottunk estveli 9 óra tájban Sarkadra 's ott megháltunk. – Más nap 30kán 6 és 7 óra között megint esőben tovább; nagy nehezen délre Kígyóásra vergődtünk, hol a' nyomorult csárdában 's még nyomorultabb csárdásnál még csak zabot sem kaphattunk, söt egy ital tejet sem. Polyton vert az eső egész Orosházáig, hova gyertya gyújtás előtt érkezünk. – 31kén ott maradtam 's holmit végeztem Olsavszky Inspectorral,²¹¹³ ott olvastam Deák Ferencz' beszédét a' Kir[ályi]. Curia' ítéletei' tárgyában; mivel Orosházán is Casinó van, 's a' hirlapok mellett az orsz[ág].gyűlési tudósításokat is tartja.²¹¹⁴ – Nov.1^{én}

²¹⁰⁸ Károlyi György, István és Lajos közösen birtokolják a mezővárost – a szentesi örökváltságról lásd a 36., 341. sz. jegyzeteket!

²¹⁰⁹ Ma: Nagymágocs.

²¹¹⁰ Károlyi György birtoka.

²¹¹¹ Lásd az 571. sz. jegyzetet!

²¹¹² Kancelláriai tanácsos.

²¹¹³ Olsavszky György orosházi jószágigazgató, korábban a fői uradalom tisztviselője.

²¹¹⁴ Deák beszéde bizonyára barátja, Wesselényi sorsa miatt érdekelte, de kiolvashatta belőle a koncepciós perek folytatásának lehetőségét is, vagyis azt, hogy még nem szűnt meg az ellenzéki politikusok személyes veszélyeztetettsége. Deák nyilvánvalóvá tette, hogy jogilag menthetetlenek a törvénytelen eljárások, a formai hibák sora és a bíróság önkényeskedése. Az ifjak pere a szabad egyletalapítást korlátozza, Kossuthé a magánlevezést – mindkettő súlyosan törvénytört: 6.1.4. Követválasztás 1839 őszén.

reggel 7 tájban onnan elindultam. 9 órakor Mágócson lovakat váltottam 's Pokomándy Inspectorral reggeliztem. 11½kor Szentesen forspontot²¹¹⁵ vettem – de a' csongrádi töltésen alig-alig tudtunk elvergődni; délutáni 2 óra után Csongrádra hajtottunk be. Itt megint friss lovakat kaptunk Újfalug, hol ismét újakat váltottunk, de már-már estvéledett a' mint tovább indultunk. Az út Kecskemétig irtóztató volt, 's csak a' kocsis és a' lovak' ügyességének tulajdoníthatni, hogy ötvenszer nem dőltünk föl. Sokat segített a' lámpás-világ is. Féltizkor estve szállottunk be a' Cserepes V[endég]fogadóba. – November 2kán reggeli félnyolczkor indultunk tovább. Örkényben valánk 11 után. Ócsán 3kor; ott hamar ebédeltünk. A' forspont nem bírt tovább hozni Soroksárnál: ott kénytelen valék két posta lovat venni, 's ezeken jövek be esti 8kor. – Háznépemet elég jól találtam. – 's így sok bajjal ugyan, de még is elég szerencsésen megjártam ez utamat. – Nov. 3kán, vasárnap: kirakodtam, 's rendelkezém délig. Ebédén itt volt Pigay. – Déután a' kertbe menénk, mert fejem nagyon kezdett fájni. hihető a' fűtés' gőzétől és füstjétől. – Később Lónyay Etelka és Józsi, meg a' Gouvernante jövének hozzánk látogatóban: estve pedig Tántzer Pepi. Voltam színházban. Nem vacsoráltam; nagy főfájással feküdtem le. –

Egyébiránt ma reggel Hertzfelder vala nálam, Pollák, egy sánta asszony alamizsnát kérve 's mások. Csak dél felé szabadulhatván kimenék a' kigyó utczába Olsavszkynak rajz-eszközöket vásárlani. Onnan Helmecezyhez. Ebédén Tántzer Pepi nálunk. Dél után adtam Léninek egy pengő ftot, hogy Fejérváry Linának,²¹¹⁶ kinek ma nénapja, pohárt vásárolhasson. Halbauer²¹¹⁷ küldöttje volt nálam a' Huszárféle kamatokért; úgy szinte Pollák' embere a' 3 ezer pengő ftért. – Azután kimenék az üllő-úti kertbe, hol nőm rózsát és málna bokrot szétültetett. A' málna bokron érett gyümölcs van, ez idén másodszor termett.²¹¹⁸ Onnan Vörösmartyt látogattam meg. 5 óra után hazajövék. Estve színházba menék, magammal vivén Fejérváry Linit és Lénit. Köszöntem N[inána].k. Reggel igen sűrű köd volt; délfelé kitisztult 's napfény lett; estve megint sötét köd.

5d; kedd. Bajam már majd egészen megszűnt. Főfájást sem érzék annyira midőn reggel fölkeltem. Nagy köd borongott ismét. Klauzál Imre' nénapja, valamint tegnap Nagy Károlyé: adjon nekik isten minden jót!²¹¹⁹ – Volt nálam Schosberger buza eladás iránt szót tevő, valamint még más két zsidó is. Megjött Olah Miklós szénási birka ispány.²¹²⁰ Adtam Radnicsnak pénzt, hogy Wladimirnak holmi ruhafélét vásároljon.²¹²¹ Dömének²¹²² fizettem kamatot. Délbén sétáltam nőmmel a' kertben, mert szépen kiderült a' nap és meleg volt: engem pedig ismét főfájás bántott. – Déután a' Szegvárra²¹²³ küldendő portékáról dictaltam kíséző-írást Radnicsnak. Egyet-mást végeztem. Blum Ábrahám 20 ezer ftot hozott N[agy]károlyból; átvettem, megnyugtattam.²¹²⁴ Baját láto-

²¹¹⁵ Lásd a 316. sz. jegyzetet!

²¹¹⁶ Fejérváry Lina Fejérváry Ferenc hódmezővásárhelyi mérnök leánya. Pesten él Verle asszony leánynevelő intézetében, Gosztonyi Léní barátnője: 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

²¹¹⁷ Halbauer József, tekintélyes pesti fűszerkereskedő, választott polgár. 1839-ben a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület pénztárosa.

²¹¹⁸ Lásd a 233. sz. jegyzetet!

²¹¹⁹ A megemlékezésről: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²¹²⁰ A kisszénási puztán folyó birkatenyésztésről lásd a 950., 1035., 1759. sz. jegyzeteket!

²¹²¹ Lásd a 421., 789., 1979. sz. jegyzeteket!

²¹²² Döme Károly (1768–1845) író, katolikus pap, Metastasio fordítója. 1828-tól a Szent Imre Nevelőintézet igazgatója.

²¹²³ 1773–1883 között Csongrád vármegye székhelye. Ezt megelőzően Károlyi-birtok. Bártfay a soron következő tisztújítást készíti elő.

²¹²⁴ Lásd a 114. sz. jegyzetet!

gatám: de sem ő, sem Vörösmarty nem vala hon.²¹²⁵ Hazajöven este a' leveleket olvasám gyertyavilágnál míg színházba menék, hova nőm is eljött és Leni. Estve imitt-amott csillag. –

6d; szerda. Schosberger még reggeli előtt jelent meg nálam a' búzára alkudozni.²¹²⁶ Annakutána Lang, becsinálá üres rámaimba a' képeket. Volt nálam az üveges is, meg Tüköry. Esett reggel is, délben is. Összeszámítám nagyjából a' Computust és a' kisszé-nási kamatokat. Ebéd után Wladimirnak adtam intést.²¹²⁷ Léni kiszedte ősz hajaimat: nőm pedig megnyirt. Jurenakkal, kit Schosberger vezetett ide, alkut kötöttem az alföldi buzára (1838ki termésre), 's irtam ez iránt a' Tisztségnek.²¹²⁸ Azután meglátogatám W[altzer].nét. N[ina]. nem sokat gondolt velem. 6 órakor elmenvén W[altzer].né nagyon kért jönnék el holnap délelőtt 's egyet mást elmondogatott. Még egy ideig lesz türelmem: de ha így tart magoknak tulajdonítsák ha szándékomat egészen megváltoztatom.²¹²⁹ Színházba magam menék; az első fölönas alatt földszint valék: a' 2kban Vörösmartyék' páholyában. Midőn hazajövék szél fútt.

7d; csütörtök. – Jókor ébredék föl, bár elég jól aludtam különben. Az ég kitisztult a' tegnapi szélről. Volt nálam Praznovszky; továbbá Gerenday.²¹³⁰ 10kor elmenék N[iná]. hoz. Kevés hián kedvetlenségre került a' dolog: de letartóztatva kiengesztelődtem. Nem szeretem a' haszontalankodást.²¹³¹ Déli harangozás után Bajzákat látogatám meg. Kaptam tőle „Szózatot” ajándékban. Ebéd után Freystädter jött hozzám kérdezősködni buza iránt. Azután a' főpénztárral teendő számolást rendbe hozván olvastam Bajza' szózatát. Jó dolgok vannak abban elmondva 's épen idején. Ha némelyek bántva érzik magokat, a' bántás, ítéletem szerint, nem annyira a' hangban találtatik mellyen szól, mint magában az igazban, melly kimondatik. 'S ha izgatást szül, az nem lehet nem jó hatású.²¹³² Estve színházba menék; páholyban voltam Radnicscsal. W[altzeré].kat nem láttam. Az ég borult, csillagatlan.

8d; péntek. A' délelőtti időt hivatalos dolgok' végzésében tölttem. Pénzt adék Radnicsnak az építési költségek' fizetésére, beirogattam, rendelkeztem és úgy tovább. Délben ismét esett „s ellucskosítá” a' járást. Ebéd után olvasgattam; de hamar sötét lett. Megkapám az Orosházára utánam utasított leveleket. Félhatkor kimenék Radnicscsal; bértünk a' Présbe²¹³³ 's ott oszonnáztunk. Annakutána színházba menénk. A' páholyból láttam, W[altzer]né nincs ott: N[iná].. igen. – Az est borult vala. Ma szabadon maradtam a' főfájástól.

9d; szombat. Mindjárt reggel hozzá fogtam az íráshoz, mert Olah szénási juhászati ispány indulóban volt. Irtam Olsavszkynak levelet is a' rám bizottak felől és a' buza eladásról, hivatalosan is a' Gr[óf]. Trauttmansdorffi haszonbér tárgyában, melly ismét 3 eszt[en]dőre meghoszabbított, ²¹³⁴ 's kértem a' szerződés másolatának minél előbbi föl-

²¹²⁵ 8.1. A társas élet keretei.

²¹²⁶ Bárfay már a gyors és szűk körben töltött reggeli, sőt öltözködés közben is fogad ügyfeleket, ha szükséges: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

²¹²⁷ Lásd a 421., 789., 1979. sz. jegyzeteket!

²¹²⁸ 8.4.1. A szerződéskötés menete.

²¹²⁹ Lásd a 2007. sz. jegyzetet!

²¹³⁰ Gerenday József hídfelvigyázó, majd a Pesti Magyar Színház főpénztárosa.

²¹³¹ Lásd az 1984. sz. jegyzetet!

²¹³² Lásd az 1919. sz. jegyzetet! – 7.3.3. Viták az igazgatás körül.

²¹³³ Lásd a 738. sz. jegyzetet!

²¹³⁴ Károlyi Jozefina férjének orosházi haszonbérleti szerződéséről – lásd a 402. sz. jegyzetet!

küldetését. – Annakutána Radnics számolt be az e' napokban tett költségekről. Kölcsön-adtam nőmnek az asszony egyesület' számára 15 pengő ftot.²¹³⁵ – Olah levitte magával S[icravski]. Wladimirt is. – S[icrav(z)ki]. Leonak ismét egy újabb gazsága jött napfényre: Ritter nevű kereskedőtől (a' vácsi utcában) pénzt vett kölcsön váltólevél mellett.²¹³⁶ – Irtam B[arthos]. Paulinának választ Sept. 26ki levelére 's jelentém, hogy eddigi leveleit kívánsága szerint küldöm. Ezeket Muki előtt lepecsétlém 's a' nyalábot kezébe adám, hogy a' vásáriakkal előmozdítsa.²¹³⁷ – Burg és Burgné nálunk ebédeltek. Délután egész gyertyagyújtásig Burg lévén nálam, vele beszéltem. Estve színházba menénk, ők is a' páholyba jövének. Egész nap komor idő volt, de nem esett. S[usannána]..k²¹³⁸ kezdtem írni, de nem folytathatám.

10d; vasárnap. – Kren fazekas volt nálam, kinek 47 peng. ftot fizettem a' N[agy]károlyi munkák' fejében. Horváth ügyész elküldé Almásy Eman[uel]. részéről a' kamatot.²¹³⁹ Tükörynek fizettem ezer pengőt.²¹⁴⁰ Voltam az ellenőri hivatalban közel egyig. Itt ebédelt Vörösmarty és Karácson,²¹⁴¹ ki ezután már Budán fog lakni, mint a' tudományi-Bizottság' tagja. Estve Klobusiczky János látogatott meg. Voltam színházban, a' páholyban. Köszöntem N[iná].k. – Midőn hazajövék szél támadván valamennyire szétoszlata a' fellegeket, 's láttam csillagokat ragyogni. Burgék itt tölték az estvét. –

11d; hétfő. – Adtam nőmnek 3 ezer néhány száz ftot grófi tartozások' kifizetésére Aebly 's Hirsch kalmároknál.²¹⁴² Volt nálam Diamant egy más zsidóval búzavásárlás végett, de nem vettek. Irtam Jákónak jó hosszú levelet Pozsonyba. Fizettem a' pesti Piaristáknak²¹⁴³ és Madarasynénak kamatot. Volt nálam az udvarnok dohány végett. Ebéd után holmi apróságokat végzek. Szép tiszta levegő lévén estve felé a' városra sétáltam ki, mivel fejem is fájt. Vettem Jákótul levelet. Voltam színházban; ott Gyulával szóltam, kinek anyja jött meg.²¹⁴⁴ – *.

12d; kedd. A' megye' közgyűlésébe menék, velem jöven Radnics, Ödön is, 's ott valék délutáni 2 óráig.²¹⁴⁵ Mert a' többi tárgyak mellett, mik szőnyegre kerültek. Simon Aljegyző két izben szólamlott föl, 's mind kétszer heves vitákra nyújtott alkalmat. Elsőben azt pendíté meg, mikép Pest V[árme]lyének egyik orsz[ág].gyűlési követe, Szentkirályi, Pozsonyba küldetése előtt megeskettetett, a' másik pedig, Dubraviczky, midőn Gr[óf]. Ráday helyébe választott, nem; miből egyfelől a' követek' mintegy nem egyenlő állása, másfelől pedig a' Megye következtelensége tűnik ki. – Hosszas vitatkozások után abban történt a' megállapodás, hogy a' dolog maradjon úgy a' mint van: de jövődre nézve minden kivétel 's személy válogatás nélkül a' megye' határozata megtartassék. Simon

²¹³⁵ 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

²¹³⁶ Lásd a 421., 789., 1979. sz. jegyzeteket!

²¹³⁷ A lány nevét ez alkalommal kiírta Bárfay, ezzel a gesztussal mintegy le is zárja a kapcsolatot – lásd az 1900. sz. jegyzetet! – 11.3.7. Szakítás.

²¹³⁸ Barthos Andrásnének, azaz Paulina és Muki anyjának.

²¹³⁹ Lásd az 1841. augusztus 26-i bejegyzést!

²¹⁴⁰ Lásd a 325. sz. jegyzetet!

²¹⁴¹ Karácson Mihály (1800–1866) ügyvéd. 1832-től a Akadémia levelező tagja, Bárfay barátja. Bécsi tartózkodása után 1839-től a Helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnöke, a pesti ipartanoda szervezője.

²¹⁴² Pesti kereskedők.

²¹⁴³ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

²¹⁴⁴ Waltzer Nina öccsével: 12.1.1. A kapcsolat keretei.

²¹⁴⁵ A ránk maradt beszédek szenvedélyes pátosza és Bárfay gyakorlatias beszámolója a reformkori politikai küzdelmek más és más oldalait világítja meg: 6.1.4. Követválasztás 1839 őszén. Az előzményekhez lásd az 1970–1971. sz. jegyzeteket!

Aljegyző másik indítványa, vagy inkább figyelmeztetése abban állott: hogy Pest V[árme]gye tisztikarában²¹⁴⁶ olyak találtnak, kik felől nem csak nem tudatik nemes-emberek e, sőt inkább kétség forog fenn nemesek e? holott pedig a' törvény világosan megkívánja, hogy a' megyei tisztviselők 's bírák nemesek legyenek sőt mennyire lehet birtokosak. – E' tárgy' megérintése kényes lévén, a' főispáni Helytartó (Báro Prónay Albert) egész kimélettel 's szelidséggel közbenszólott, hogy jobb e' pontnál semmi részletekbe nem bocsátkozni, és senki személyét nem nevezgetni, mert annak itt most sem ideje, sem helye;²¹⁴⁷ – de többen összekiáltoztak, hogy csak adja-elő, név szerint kik viselnek megyei hivalt, kik nem nemesek – másként Actiót²¹⁴⁸ kap mindjárt a' szóló –: ő tehát ezen föl-hívásra Bellagh Esküdtet, Egresy alügyészt nevezte; – az első azért, mivel a' megyében publicálva nincs; a' másikat azért, mivel magát egy idő óta Egresy-Galambosnak nevezi. – Azonban mintha darázs-fészekbe nyult volna, úgy fölrohantak ellene mindenfelől, részint mivel illyesmit az idő szellemével szabadelműen összeférhetőnek nem láttak; részint mivel, ha úgy történt, mind a' Főispán 's tekintve Nádor,²¹⁴⁹ mind pedig a' V[árme]gye' közönsége compromissio esnek,²¹⁵⁰ miért engedtek 's engednek olyakat megyei hivaltokba jutni, kik a' fenálló törvény szerint megkívántató tulajdonokkal nem bírnak. De még egy más baj is érte a' szólót, ki ellen kivált a' megyei tisztviselők' indulata fölzdúlt, az t. i. hogy elsőben Nagy Főjegyző kimondá, hogy ő épen Simon felől nem tudja, hogy Pest v[árme]gyében publicált nemes volna;²¹⁵¹ de Simon a' levéltárra hivatkozván, a' levéltárnok előhozá a' nemesek' lajstromát, 's ez a' kétséget eloszlatá, mert csak ugyan publicálva van; hanem annakutána Szeles Alszolgabíró egy más vádat hozott említésbe a' többször nevezett V[ice]Notarius²¹⁵² ellen, t. i. azt: hogy egy zsidónak, midőn intabulatio²¹⁵³ végett kötelezvényekkel jött a' jegyzői hivatalba, 's e' végett Simonhoz járult, míg papirosait az asztalon előkeresé, tárczájából 300 pengő ft elveszett, mellyek elsikkasztásának gyanúja ő ra esik. – Hallván e' körülményt az Administrator, miután Nagy Főjegyző is fölhozá, hogy Simont hivatalánál fogva egyben-másban jobb útra téríteni igyekezett, de mint ime a' következés mutatja, hasztalan; miután továbbá Madarasy Fősz[olga]bíró szinte előadá, hogy a' kárvallott zsidó előtte is emlegeté kárvallását; miután végre Battha, Szilasy Fősz[olga]bírák 's még más Magistrualisok²¹⁵⁴ fölgrálván kijelenték, hogy illy gyanúba keveredett társsal nem szolgálnak, későbbek lévén hivatalaikról lemondani: az Administrator Simon V[ice]Notariust hivatalától fölfüggesztettnek nyilatkoztatá. Mintha minden rend föl bomlott volna nem csak zúgás támadott mindenfelől, tizen-huszan is lármázva beszélvén egyszerre úgy, hogy szavát egynek sem lehete tisztán érteni, hanem

²¹⁴⁶ A választott megyei tisztségviselők között.

²¹⁴⁷ A közgyűlés leírásának érdekessége az adminisztrátor, Prónay Albert ülésvezetésének, intézkedéseinek, viselkedésének hiteles bemutatása: Bártfay értékelése egybevág több más forrással. Prónayt 1837 októberében József nádor javasolta e tisztre nem mindennapi műveltségéért, nyugodt, megfontolt jelleméért, törvénytisztelő magatartásáért. Toldy Ferenc 1837-es beszűgőjelentésében derék, erkölcsös, mérsékelt, de túlságosan gyenge kezű embernek mutatja be: 6.1.4. Követválasztás 1839 őszén.

²¹⁴⁸ Lásd az 1729. sz. jegyzetet!

²¹⁴⁹ Pest vármegye főispánja József nádor.

²¹⁵⁰ Gyanúba kerül, kompromittálódik.

²¹⁵¹ A vármegyébe költöző nemesek vagy az új adományban részesülők nemeslevelét a megyegyűlésen hirdették ki, s ezzel lettek a vármegye teljes jogú tagjai.

²¹⁵² Aljegyző.

²¹⁵³ Betáblázás, adósság ráterhelése miatt telekkönyvi bejegyzést kér.

²¹⁵⁴ Megyei tisztviselők.

azonfölül Szeles balkarjánál ragadta meg Simont, és helyéről elrúnczizálni akarta,²¹⁵⁵ – a' mi bizonyosan annál helytelenebb volt egy Szolgabírótul, mivel a' hely 's közönség is tiszteletet kívánt a' dolog is, magában véve, el vala hirtelenkedve a' fölfüggesztés által; mert a' fölfüggesztés Simonra nézve nagy büntetésnek tekinthető: már pedig büntetés csak arra szólhat, ki bírói ítélet által vétkesnek nyilvánittatik; itt pedig nem csak vétket nem bizonyított senki, de még vádat sem tett. Szóltak is többen a' dologhoz, jelesen Nyáry, Fáy, Földváry, Enzsel, Domby, Zlinszky és Simoncsics másodalispán, ki azt is előhozá, hogy a' zsidót, miután a' pénzvesztés' állapotja 's az ebből támadott suttogás és neheztelések elébe is hozattak, Simonnal, még pedig ennek kérelmére, szembesítette, 's az, t. i. a' zsidó, világosan megmondá, miképen ő sem anakelőtte V[ice]Notarius Urhoz, sem most nem úgy jött, mintha panasznál, hanem csak pénzét keresni és tanácsot kérni, mit tehetne 's hogyan juthatna nyomába; – azonban az esetnek történeti előadásából csak ugyan a' lehetőség ki látszik, hogy azon 300 pft Simon V[ice]Notarius írószobájában maradhatott. – Mivel e' gyanúnál, ha t. i. gyanúnak nevezheti, több nem forog fenn: fölszóllították Szeles, adja elő, tudja e azt valósággal a' mit Simon ellen kimondott és honnan? – 's mivel azt mondá, hogy csak hallásból tudja: többen engesztelve szólottak, hogy a' fölfüggesztés enyésztesse el; egy jelenvolt vaczi kanonok pedig szinte kérte az Administrátort; – de Simon úgy jelentvén ki szándékát, hogy maga is ezen ocsmány gyanúból kitisztulni kíván, csak azt kérte, hogy határidő szabattassék ennek megejthetésére: ezekenél fogva biztosság nevezteték ki, melly előtt Simon magát igazolandó leszen. – Valóban sajnálatos, hogy illyennek kelle történni Pest V[árme]gye' közgyűlésén, a' mi az elméket annyira fölhaborítá; sajnálatom részemről azt is, hogy a' szolgabírák megfélemlítvén bírói szent hivatásokról, mielőtt meggyőződést szereztek volna, vétkes e Simon? 's a' fölhozott gyanú alapos e? – őt olly indulatosan kárhoztaták, holott hivatal-fogáskor²¹⁵⁶ is megesküvének: hogy kinek-kinek „sine amore, odio, timore et complacentia”²¹⁵⁷ igazságot fognak kiszolgáltatni.” – Ha én vagyok főispáni Helytartó – hivatalaikról történt lemondásuknak megfontolására 24 órát engedek, 's annakutána minden tétozázás nélkül – elfogadom. Bizonyos vagyok benne, hogy befogták volna látni, mennyire nem valának igazságosak a' hirtelenkedés által, 's tetteiket megbánták volna. É. a' többi.

Ebéd után irtam B[arthos]. S[usannána]..k Újhelybe. – Volt nálam a' fazekas legény, betapasztván nálam is (szobámban) a' kályhát. – Azután kimentem Radnicscsal M[a-dame]..hez a' Terézia városba. Ott nem sokáig mulattunk a' nagyon befűtött szobában. √ T.²¹⁵⁸ A' város utczáin sétáltunk, mig az idő színházba intett. – Igen szép tiszta, és meleg nap volt. Az estve is, csak hogy az ég elborult.

13d; szerda. Irtam Schmidnek Bécsbe. Volt nálam Koller Ferencz, világosítást hozva a' Gr[óf]. Eszterházyne kamat Nyugtatóványa felől. A' megye közgyűlésébe menék; de ott különös érdekű tárgy nem fordult elő. Ebéd után vártam Kuncwaldert, de nem jött, mi annál kedvetlenebbül esett, mivel szép tiszta lévén a' levegő, sétálni csak estve fele mehettém, midőn már sötétedett. Radnics velem volt. Félhatkor hazajövén, itthon

²¹⁵⁵ A jelenet kommentárjához: 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.2. Szenvedelem, 2.3.3. Önuralom); 4.1.3. Eszmények és normák.

²¹⁵⁶ Azaz: hivatalba lépés.

²¹⁵⁷ 'Szeretet, harag, rábeszélés és tetszés [részhajlás] nélkül fognak eljárni, ítélkezni.'

²¹⁵⁸ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

könyvet (Thümmel két kötetét)²¹⁵⁹ vagdaltam föl dohányzás közben. Voltam színházban. –

14d; csütörtök. – Kuncwalder lefizeté a' hamuzsir árát. Utána Koller Ferencz jött kivel a' Gr[óf]. Lajosféle kamatok 's egyéb fizetés iránt rendbe jöttem. Beirogatván mindeket, a' pénztárt inventáltam 's helyén találtam. A' kis szobában ebédeltünk, mert az ebédlőt súrolták. Elborult ugyan, de a' levegő csendes lévén Radnics sétálni hitt. Nézegettük az épülő házakat imitt-amott, 's kimenénk egész a' város-ligeti fa-sorig, hol az új löhely²¹⁶⁰ készül: épen olly alakú 's építményü lesz, mint a' régi volt²¹⁶¹ ezelőtt a' bástya utca mellett. Azután behitt Radnics Goromba Miklóshoz würstlire.²¹⁶² Onnan betértünk M[adame].hoz. √ N. – Onnan a' színházba menénk. Nöm 's Lény Lónyayék' páholyába menének Lónyay Etelkával: hozzám pedig a' Gróf páholyába Tántzer Lila jött és Károly; nagyon tetszett nekik a' darab (Korona és vérpad).²¹⁶³ W[altzerné]. és N[ina]. nem voltak színházban. Estve hazajövet eső szemzett. –

15d; péntek. – Irtam hivatalosan N[agy]károlyba, össze csinálván a' gyapjú számadást, 's annak fejében tett fizetéseket; úgy szintén az uradalmak javára és terhére esendőket.²¹⁶⁴ Azután olvastam. Délben Gróf Haller Ferencz²¹⁶⁵ látogatott meg, 's elbeszélé röviden, mint utazá be, 6 hét alatt 's 2 ezer pengő ftal, Bajorországot, Badent, Hollandot, Belgiumot; nője is vele volt. Ebéd után Wolfinger lefizeté a' megvásárlott árpa árát. – Miután vele eligazodtam, olvastam gyertya gyújtásig. Ekkor pedig a' leveleket futottam végig. Reggel óta folyvást esett; estve pedig a' mint színházba menék Radnicscsal, nagy lucskok volt. Följött a' páholyba Stettner Gyuri. Egyébiránt a' rut idő miatt kevés ember volt.

16d; szombat. Nöm Budára ment, hol a' Főherczegné elnöksége alatt asszonyegyesület ülése tartatott.²¹⁶⁶ T[änzer]. Lila k[is]. a[sszony]. jött segíteni neki az öltöztetésben. Szünet nélkül esett, 's hihető a' roszt út 's idő gátlá a' Grófot, hogy tegnap nem jöve meg Pozsonyból mint váratott. – Meglátogata Péczely Prof[essor].²¹⁶⁷ – Volt nálam Kuncwalder, a' maga 's testvére' végintézetével. Azután Vodjaner. Utána Holus. Utána Figdor. Délfelé Eggenbergerhez menék: onnan Berthához – ismét Eggen[erger].hez 's vissza Berthához, rendbe szedvén az ellenőri 1838ki számadást, 's az észrevételt elenyéztetvén.²¹⁶⁸ Olly sűrűn esett, mintha szitálták volna. Délután holmit beirogattam, intézgettem: annakutána olvastam színházba menésig; Hamlet adatott Egresy' jutalmára, általán véve jól.²¹⁶⁹ – A' lucskos idő

²¹⁵⁹ Moritz August von THÜMMEL (1738–1817), *Reise in die mittäglichen Provinzen von Frankreich im Jahre*, 10. köt., 1785–1786, 1791–1805. A mű naplóformában beszéli el, ahogy egy életunt nagyvilági fiatalember Berlinből Marseille-be történő utazása során kigyógyul világfájdalmából.

²¹⁶⁰ A Pesti Lövészegylet Zambelli András tervezte új épülete 1840-ben készült el, a mai VI. kerületi Lövölde tér északkeleti részén.

²¹⁶¹ A régi lövőhely a Bástya utcától a Dunapart felé eső szakasz volt. 1838-ig működött.

²¹⁶² Azaz: kolbászadás.

²¹⁶³ Alexandre DUMAS – Eduard JERMANN – JAKAB István (bemutató: 1836. március 4.) – lásd az 1973., 2524. sz. jegyzeteket!

²¹⁶⁴ Normális működés szerint a birtoktesteknek önálló, legfeljebb egymást időnként kisegítő egységekként kellett működniük, saját tisztviselőik eltartásán kívül jelentős jövedelmet is produkálva: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

²¹⁶⁵ Gróf Haller Ferenc (1796–1875) tábornok, József nádor kamarása, 1841-től horvát bán.

²¹⁶⁶ 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

²¹⁶⁷ Péczely József (1789–1849) költő, a debreceni főiskola igazgatója, az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja.

²¹⁶⁸ Az 1838-as akadémiai kiadású könyvek elszámolására tett észrevételeket tisztázta a kiadással és az intézmény ügyvédjével.

²¹⁶⁹ Shakespeare művét Vajda Péter fordításában mutatja be a Pesti Magyar Színház 1839. szeptember 6-án, a Leart Sófaly József fordításában játsszák. Címszerepében szintén Egresy Gábor, aki klasszikus művekben

miatt közép számmal volt hallgató.²¹⁷⁰ 4d. f[el]vonás után a' tud[ós]. társasági páholyba szólottam be, 's ott találtam Bajzát, Czuczort, Stettner, Vörösmartyt. – Midőn hazajöttem is szemzett.²¹⁷¹

17d; vasárnap. – Némelly apróságok' végzése után az ellenőri hivatalba menék. Ott elkészítém az 1838ki számadás kivonatát nyomtatás alá 's az idei 839ki bevételek 's kiadások' általános özsvességét.²¹⁷² Több rendű fizetést tettem. Egy óra tájban hazajöttem. Nem esett ugyan de lucskos idő volt. Visszakaptam 20 pengő forintomat, melyet Mihálynapkor Kecskeméthyéknek kölcsön adtam. Ebéden senki sem volt nálunk – a' mi, vasárnap lévén, ritkaság; 's még nagyobb ritkaság, hogy délután sem jött semmi látogató.²¹⁷³ – Hirlapokat olvastam délután, 's elszenderedtem. Estve felé nőmmel beszélgettem, míg színházba nem menék Radnicscsal és Ödönnel. W[altzer]..ék is ott valának. Hazajövet észrevehem, hogy a' komor felhők tisztulni kezdenek, 's a' levegő hűsebb lett. A' Gróf nem érkezett meg.

18d; hétfő. – Reggel hallám, hogy Ö N[agysá]ga reggel felé csak ugyan megjött. – 9 óra tájban menék hozzá 's ott valék 10ig beszélgetve. Volt nálam Grünschnek, Radnics. Adtam egy városi Popovics nevű embernek pénzalamizsnát.²¹⁷⁴ Irogattam. Tüzzre kondították meg a' harangokat, de csak hamar elállott a' lárma. Hol égett? nem tudom. – Föltevé a' Gr[óf]. Trauttmansdorffi haszonbér szerződést.²¹⁷⁵ Délután folytatám ugyan azt. Jött hozzám Róth Ignác, kivel végeztem. Később Waltherr és Karácson. Egész estig mulattak nálam: ezért nem meheték sétálni, bár az idő kitisztult és napfény vala. Csak a' színházba menék. Ott beszéltem egy két szót.²¹⁷⁶

19d; Kedd. Összeszedvén az irományokat Ö N[agysá]gához menék 's azokat előterjesztém. A' haszonbér szerződést, kevés módosítás után, helyben hagyá.²¹⁷⁷ A' N[agy]károlyba menendő hivatalos fölrásokara elkészítém a' határozatokat 's átadám Radnicsnak leírás végett. Átnéztem Jackson Eduard angoly országba tett utazási és lóvásárlási számadását.²¹⁷⁸ Délután pénzt adék nőmnek a' Vásárhelyről jött tojás kifizetésére 25 ftot. Azután egyet-mást végeztem. Volt nálam Koppely egész sötétig. Waltherr is az aszúbor miatt. Estve keveset sétáltam a' város utcáin. Betértem Heckenasthoz is, de még Árviz könyvet (III. köt.) nem kaphattam, mivel a' példányok, mint monda, elfogytak.²¹⁷⁹ Visszajöven a' Grófhhoz menék 's nála voltam esti 7 óráig. Ekkor a' színházba menék, bár késő volt; az 1^o fölvonást már akkor eljátszák. W[altzer]..né beszélgetett velem 's kért látogatnám meg holnap után. Tántzer Lilla, kinek ma névnapja volt, nálunk halt.²¹⁸⁰ – A' közelebbi (Nov. 14ki) lotteria²¹⁸¹ huzáson nem nyertem semmit.

méretteti meg színészi elképzeléseit. Ezeket támogatja az akadémia szövegkiadásai (Szinmütár-Külföldi Játékszin, Szinmütár, Pest, Magyar Tudós Társaság, 1833–1842. – 17. köt. SHAKESPEARE, *Romeo és Julia*, ford. NÁRAY Antal, Buda, 1839.

²¹⁷⁰ Az előadásra csak 728 jegyet adtak el – lásd a 872. sz. jegyzetet!

²¹⁷¹ Szemerkél.

²¹⁷² Az Akadémia elszámolása nyomtatásban is megjelenik az évkönyvekben – lásd a 30., 31., 213., 364., 476., 718., 2589. sz. jegyzeteket!

²¹⁷³ A tisztelő, az üdvözlő, a köszöntő és az egyszerű baráti látogatások és „visszalátogatások” rendszeréről, céljairól, ritmusáról: 8.1. A társas élet keretei.

²¹⁷⁴ 4.3.4. Jótékonykodás.

²¹⁷⁵ Károlyi Jozefina férjének orosházi haszonbérleti szerződéséről: lásd a 402. sz. jegyzetet!

²¹⁷⁶ Lásd az 1754. sz. jegyzetet!

²¹⁷⁷ Lásd a 402. jegyzetet!

²¹⁷⁸ Lásd a 261., 989., 1076., 1526. sz. jegyzeteket!

²¹⁷⁹ Lásd az 1156. sz. jegyzetet!

²¹⁸⁰ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²¹⁸¹ Lásd az 130., 434. sz. jegyzeteket!

20d; Szerda. – Jackson angoly lovászt fizetém ki. Tisztába íram a' Gr[óf]. Trauttmansdorfi szerződést. Ugyan azt átadám délután Radnicsnak. Olvastam. Az idő komor, esős. – Ebédre hivatott Gróf Teleki, de megköszöném. A' színházban hol álltam, hol a' tud[ós]. társasági páholyban beszélgeték. Lefekvés előtt a' Grófnál voltam 10 óráig.

21d; csütörtök. – A' Kisfaludy társaság' ülésébe híttak, de már késő volt. W[altzerék] hez menék 's ott valék majd 12ig ^^^. Eső esett; délután napfény mutatkozott. Dzwonkovszki képeket hozott mutatóban. Habos volt nálam pénzt kérni kölcsön: adtam neki 30 pengő ftot. Azután összekészítém a' pozsonyi számolásokat. Estve színházba menék, noha igen nagy sárhabarék volt. Beszéltem ott Szemerével, kit már idő óta nem láttam, 's vele jövök haza szép holdfénynél, mert kitisztult, 's csillag is mutatkozott.

22d; péntek. – Mindjárt reggel a' Gróf küldvén utánam, Ö N[agysá]gánál valék majd 11ig 's végzém a' végzendőket. Az alatt jött az udvarmester, számadásaival, melyek szinte elintéztettek. Utána Polák építómester, kire az üllő utcai ház' fölépítése bízott, azaz, most még csak az, hogy rajztervet 's költség-számítást készítsen. Később Koller, Grün-schnek és Vodjaner. – A' mint onnan eljövök, Mührrel végeztem, ki kamat fizetést tett nálam. Betért hozzám Ö N[agysá]ga, megnézvén szállásomat, a' szobák' kifestését helyben hagyá 's azt ígéré, hogy jövő tavasszal, ha majd Pozsonyból hazajön, konyhámba azon sparherdet²¹⁸² fogja alkalmaztatni, mely most oda fenn az ő konyhájában áll. – Jött anakutána Fejérváry vásárhelyi mérnök 's itt vala majd ebédig. – Délután arcom-pattanására flastromot²¹⁸³ tevénem, mert szagatást éreztem már benne. Radnics' jelenlétében ki vevém a' szentesi váltsági pénztárból a' 20 ezer pengő ft kölcsönt. Esős lévén az idő vele beszélgeték; azután néztem, midőn az udvarmesterrel schachozott. Nem igen jól érezvén magamat, nem menék színházba. Lefekvém, 's a' kávéházból pohár puncsot hoztának, de nem izzadtam tőle.²¹⁸⁴

23d; szombat. Reggeli után Stettner látogata meg; beszélgettünk vagy egy óráig. Volt nálam Kuncwalder. Utána Hüppmann Antal meghozván a' jégverem' árát; én pedig Csurgó' terhével 70 ftot fizettem neki.²¹⁸⁵ – Egész éji esőzés után tisztulni kezdett valamennyire. – Jött hozzám Fejérváry is, 's olly soká mulatott, hogy kénytelen valék kérni őt, hagyna el, mert dolgoznom kell. Irtam Csurgóra Faragónak. Ebéd után összeccsinálván a' Pozsonyba küldendő pénzt 's a' számolások' jegyzékét Radnics által lemásoltatván, olvastam míg láték. Azután beszélgeték nőmmel. Színházba mentem. Ott beszélgettem a' páholyban: később padba ültem. √.²¹⁸⁶

24d; vasárnap. – Jókor ébredék föl. Nőm 's Léni a' 6 órai misére mentek. Alig végzém öltözködésemet 's a' reggelit, Ö Nagysága hivatott magához. Egyről-másról szó-lottunk. Féltizkor az asszonyokat kocsin küldém a' Vármegye ház' teremébe, hol ma a' tud[ós]. társaság nyilvános közgyűlése tartatott.²¹⁸⁷ Oda csak hamar én is menék, a' sár ellenére gyalog, betérvén előbb Helmecczyhez. Midőn némelly ismerősimmel beszélgeték

²¹⁸² Takaré-konyha; zárt rendszerű főző-sütő-vízmelegítő konyhai tüzelőberendezés, amelyben a hő csatornákon halad.

²¹⁸³ Hőre lágyuló, gyúrható ólomszappan.

²¹⁸⁴ Lásd a 704. sz. jegyzetet!

²¹⁸⁵ A kertésznek kifizettette a csurgói jégverem költségeit az uradalom számlájára – lásd a 2164. sz. jegyzetet!

²¹⁸⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²¹⁸⁷ Az esemény sor értelmezéséhez: 7.1.1. Eötvös József Kölcsey- emlékbeszéde; a jelenetéről: 2.1.3. A narráció típusai és célja.

az ülés' megnyitása előtt, oda jött Jankovich Miklós²¹⁸⁸ is, 's kérde: kihez legyen szerencséje? megnevezém magam. – Ejnye, ugyan megöregedett, monda. – Megjön a' vénülés' ideje is, felelém; 21 év előtt a' Tekintetes Úr szinte csak hajporos²¹⁸⁹ volt és nem ősz, midőn egy izben házában tisztelém, juratus koromban. – Másokkal eredvén szóba, észrevevém, hogy egy tiszta nyílt arcú fiatal pap áll hozzám közel, 's közel a' székhez, melyet ülésemül választék. – Itt kíván ülni a' tisztelet[es]. Úr is? kérdém. – Igen, monda; de ha helyét foglaltam el, tovább megyek; kihez van szerencsém? – Annak is megmondám nevemet: 's kérdém viszont, kihez legyen szerencsém nekem? – Horváth Mihály vagyok. – Örvendek, hogy az Athenaeumban megjelent több jeles cikkelyek' íróját személyesen megismerhetém.²¹⁹⁰ De a' tisztelet[es]. Úr nem igen lesz Püspök. – Tudom nem leszek úgy-mond, 's dolgozatimmal nem is arra törekszem. – Helyt fogánk; ő bal oldalt mellettem: jobbról Benyovszky Péter.²¹⁹¹ – Az elnök' (Gróf Teleki József) megnyitó beszéde derék, velős, népszerű vala. Utána a' Segéd-Jegyző (Szalay László) hivatalos jelentést olvasa föl, a' tud[ós]. társaság' munkálattól. – Következett Péczely József, jeles értekezést lelkesen olvasván föl: igaz e hogy a' történetírásban hátrább az új kor a' réginél? – Ismét Szalay László,²¹⁹² Kollár Ádám mint jogtudósról készült éles, tömött, tanúságos értekezését. – Sztrokay Antal a' házassági törvények, szertartások 's viszonyok fölött sok olvasottsággal de hosszasan készült és úntató vizsgálódásait adá elő.²¹⁹³ – De most Bárány Eötvös József lépett föl a' szónok asztalhoz, mely aranysegélyű 's paszomántos zöld bársonnyal be vala fődve, 's bold[ogult]. Kölcsey Ferenczre készített emlék beszédét olvasá el. Mind a' beszéd' magas érzeményű tartalma mind az előadás nagy lelkesülésre ragadá az öszves gyülekezetet, 's legtöbb hallgató' szemeiből forró könyeket fakasztott.²¹⁹⁴ – Szebb, valódibb, lángolóbb beszédet nem hallék – ez esik legközelebb, izlésem 's nézetem szerint, a' Kölcsey beszédeihez. – Zajos taps 's éljen kiáltás tört ki talán húsz ízben is a' hallgató tömegből, mely alig tudott szünni, midőn a' szónok helyéről lelépett. – Később, de az ülés' eloszlása előtt, a' szeretetre méltó szónok, másokkal beszélgetve, közelembbe is eljutott, 's nyájasan köszönt. – Egy kérésem van, szólék hozzá. – O, igen szívesen teljesítem úgy-mond, Szalaynál lesz beszédem' irata, ha azt parancsolja. – Ezt is örömmel fogadom 's kérem; de mostani kérelmem az: nyujtsa ide jobbát azon melegen, melyre az iménti lelkesülés hevíté. – Igen kedves arcczal 's ragyogó szemekkel szorítá meg kezemet. – Ekkor monda: „Ma nagy zálogát tevő le a' nemzet' színe előtt jövődjének –” 's újra hévvel 's erősen szorítá meg jobbomat. Azzal ő is, én is más felé fordultunk. – A' jó isten tartsa meg, 's erősítse minden jóban a' nemzet' javára, dicsére, hogy áldva dicsérje őt minden hazafi kebel, minden jobb ember! – X

²¹⁸⁸ Jankovics Miklós (1773–1846) földbirtokos, régész és műgyűjtő. 1831-től az Akadémia tiszteleti tagja, gyűjteménye 1836-ban a Nemzeti Múzeumba került.

²¹⁸⁹ A haj zsírtartalmát és fényességét felszívó por.

²¹⁹⁰ Nádasy Tamás, a nádor, Athenaeum, 1838. november 25; Vázolatok a magyar régiség történetéből a török uralom korszakában, Athenaeum, 1839. március 26., 44. sz. 401–406., április 4. 27. sz. 417–421; Gondolatok a történetírás teóriájáról. Wachsmuth után, Athenaeum, 1839. március 17. 337–344.

²¹⁹¹ Benyovszky Péter Wesselényi és Kossuth ügyvédje, bizalmasa. Pest megyei táblabíró. Bártfay kapcsolati hálójának is meghatározó kerete akadémiai hivatala. A magyar kulturális elit szinte minden tagjával kapcsolatba kerül a pozíciója és az ülések révén: 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

²¹⁹² A fiatal Szalay László fontos szerepe az ülésen, hogy előkészítse Eötvös beszédét: 7.1.1. Eötvös József Kölcsey- emlékbeszéde.

²¹⁹³ A társasági élet kíváncsiságait figyelmen kívül hagyó, nem megfelelő viselkedés jellegzetes figurája a közönség igényeihez alkalmazkodni nem képes tudós: 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban.

²¹⁹⁴ 12.4.2. Testi gesztusok.

Haza jövén, 2 óra tájban ebédhez ülénk. Vendégeink valának: Fejérváry mérnök, Lini leányával, és Tántzer Lila. – Nőm egész nap, ’s délután, és estve nem tudott másrol beszélni és gondolni, mint a’ fölséges, szívreható emlékbeszédéről. Léni pedig egy ízben azt monda: mindjárt letérdelnék Báró Eötvös előtt, ha itt volna.²¹⁹⁵ Említé azt is, de mondták mások is, hogy a’ karzaton, az ülés’ folytában, Fáyné, Dr. Pólyáné és Schodelné valami étel-félét és zsemlyét ettek, hajdúk által hozatva. – Szeretném tudni, valljon szólott e Eötvös ezek’ lelkéhez is? – Bizony több tisztelettel viseltethettek volna az idő, hely’ s gyülekezet iránt, ’s ne tették volna ki magokat megítélés’ tárgyául a’ has és állati-ság miatt.²¹⁹⁶ –

Estve a’ Gróffal voltam. Nem győzé eléggé dicsérni a’ nagy hatású ’s jelességű beszédet. Átadám ÖN[agysá]gának a’ Pozsonyba viendő 11,660 pftot. Nem menék színházba. Itthon olvastam. Az estvét Lilán kívül Kazinczy Zseni is nálunk tölté. A’ Gróf 9 óra tájban utazott el nagy sötétben és szélben. Hó is szállongott. –

25d; hétfő. – Tisztább lett a’ levegő de keveset fagyott. Reggeli után a’ Piaristák Provincialis látogatott meg, ’s lefizeté a’ 75#. ²¹⁹⁷ – Beszélgeték vele sokáig Nikauról is. ²¹⁹⁸ Jött a’ rézőntő, ²¹⁹⁹ kit kifizettem. Halbauer emberét is Huszár’ kamataira nézve. ²²⁰⁰ Meglátogata Stettner Gyuri és Zsoldos veszprémi Főjegyző, kiknek egyet-mást olvastam iratimból ’s mutattam képet. Ebéd után Pigay volt nálam, de nem sokáig, mivel Radnicscsal kimenék, a’ szél valamennyire fölszikkasztván a’ sárt. Az aranyzónál voltunk. ²²⁰¹ Sétáltunk a’ városliget felé, de az eső visszahajtott. Betértünk G[oromba]. Miklóshoz, ²²⁰² ott valánk 6ig, ’s ozsonnáltunk. Onnan egyenesen a’ magy[ar]. színházba. Hazajövet W[altzeré].kkel találkozám. N[ina]. mondá, hogy holnap Gyula által elküldi a’ könyveket, ’s megírja a’ többi. ²²⁰³ M[adame]..nél Róza, kit még ott nem láttam. ²²⁰⁴ Az est borult, nedves hideg.

26d; kedd. – Szép, tiszta napfény mutatkozék mindjárt reggel, ’s úgy tarta egész nap. Kifizetém Polák ²²⁰⁵ emberének az ezer pengőftot. A’ Septemberi számadáson dolgozám délig, mi közben többen valának nálam, jelesen Gyula is elhozván Himfyt, ’s czédulát. N[ina]. hónapra kérete magához. Délben Szalayhoz menék, ²²⁰⁶ de nem találám honn. Betérttem Vörösmartyhoz és Bajzáékhoz, ott mulatva 1 utánig. Délutáni 3-4 között, mivel a’ nap derült volt, Radnicscsal Budára, a’ várba, sétáltam. Körüljártuk a’ bástyát; beszó-

²¹⁹⁵ Az Eötvös által bemutatott szimbolikus áldozat, „szent esküvés” emelkedettsége szakrális asszociációkat kelt a hallgatóságban, még hazatértük után is: 7.1.1. Eötvös József Kölcsey-emlékbeszéde.

²¹⁹⁶ Az emlékbeszéd szónokának feladata, hogy közösségbe olvassza a hallgatóság heterogén csoportjait; Eötvös beszédében az egységet, a közös érzelmi alapot a hazáért való, a nézetkülönbségeket háttérbe szorító áldozatos munkálkodás adja, a kommunikáció tényleges gyakorlatában azonban ez az egység ritkán teljes, hisz mindig vannak, akik kimaradnak az érzelmi áramokból: 7.1.1. Eötvös József Kölcsey-emlékbeszéde; a test csaknem minden vonatkozásában szükséges rosszként, gondozandó, ellátandó tartozékként jelenik meg a naplóban, az ösztönökkel együtt az ember állati része – szemben az intellektussal, a lelkiekkel: 12.4. Testi kapcsolatok leírása.

²¹⁹⁷ Itt: aranyat jelöl, lásd a 76.sz. jegyzetet!

²¹⁹⁸ A kisszenási pusztán folyó birkatenyésztésről – lásd a 950., 1035., 1476. sz. 1759., 1809. sz. jegyzeteket!

²¹⁹⁹ Rézműves mester.

²²⁰⁰ Lásd a 2117. sz. jegyzetet!

²²⁰¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²²⁰² A vendéglőbe.

²²⁰³ Lásd az 1754. sz. jegyzetet!

²²⁰⁴ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²²⁰⁵ Lásd a 394., 742., 1935. sz. jegyzeteket!

²²⁰⁶ Szalay László (1813–1864) jogtudós, publicista, történész. Fiatalon Kölcsey jurátusa, az Akadémia segédjegyzője, a centralista ellenzék egyik vezére.

lottunk Sternhez, de csak az asszonyt találtuk; azután Lánghoz, ki, Katona historia Criticámat már beköte ²²⁰⁷ ’s e’ héten áthozni igéré. Hazajövén dohányoztam míg színházba nem menék. Nőm ’s Léni Gróf Csákynét ²²⁰⁸ látogatták délután ’s estve. – Csillagos.

27d; szerda. Holmi apróságot végezvén, 9 után N[iná]. hoz menék ’s ott mulaték 11ig. ²²⁰⁹ Azután irtam olvastam délig. Ebéd után tyúkszeimeimet vágta ki Leni lábujjai-mon, mert nagyon fájtak. 3 után lemenék a’ pinczébe, megtekintém, megkóstolgtatám, ’s összeíráim boraimat. Sötét volt már midőn szobámba visszajövék ’s nőmmel és Radnicscsal beszélgettem, míg színházba menék. Egész nap komor, nedves, kellemetlen; több ízben esett, estve pedig szakadt az eső. Nem jól érzém magamat.

28d; csütörtök. – Ismét kitisztult az ég, ’s szép napfény mutatkozott. Reggeli után Dulovics volt nálam, kinek 10 ezer pengőftot fizettem ki Luby Imre’ részére a’ Vasvári jószág’ fejében, ’s azonfelül 300 pft kamatot. Waltherr jövén hozzám majd féltizenegyig itt beszélgetett. – Kérdé a’ többi közt, ki lehet az, ki Orosz’ Századában „Tudományfi” név alatt írja a’ gyalázó cikkelyeket; azt mondam, hogy mint hallani Vállas volna: de nem kezeskedem érte. ²²¹⁰ – Itt volt Reviczky és B[áró]. Sennyey Máli: bejöttek szobámba is képeket nézni. ²²¹¹ Adtam az Udvarmesternek ezer pengőftot számolásra. Keveset sétáltam a’ kertben ebéd előtt. – Ebéd után Mukival és Radnicscsal a’ kigyó utczába menék Geyer szűcshöz: de ez nem lévén honn, sétálni menénk a’ Börseig, ’s onnan vissza Geyerhez, ki nem sokat érőknek mondá a’ nyuszt farkakat. – Hazajövén rendbe szedegetém az Athenaeum-Figyelmezőt- és Regélő-Honművész’ íveit, melyekből azonban néhány ív hiányzik. ²²¹² Azután színházba menék. Tiszta meleg napfény volt; estve az ég csillagos. –

29d; péntek. – Volt nálam Ágoston; kifizetém kamatait. ²²¹³ Waltherr az Orosz-Százada némelly számait elhozá olvasás végett, miket el is olvastam délig: – a’ Tudományfi és Széplaki Vilmos álорczája alatt Csatói gázságok rejteznek. Ki azon nevek alatti cikkelyeket írta, azt bizony nem igazság-szeretete vezérli, hanem vad embertelenség. ²²¹⁴ – Ebéd után a’ kertben sétáltam. Radnicsot a’ zálogházba küldém azon kamatok lefizetésére, melyek iránt Izsepy tegnap estaffetát ²²¹⁵ küldött. Félőtkor Szemeréhez menék ’s nála mulattam beszélgetve, míg ő Fáyhoz nem ment András napot köszönteni. ²²¹⁶ én pedig színházba. W[altzerné].’s N[iná]. köszöntöttek a’ páholyba. Odajött Bajza is. Együtt jövének haza. – Szép idő.

30d; szombat. Reggel nagy köd; később napfényre derült. Volt nálam Kis Károly Kapitány. ²²¹⁷ Hörmann Dr. és Szeles Prókátor. Irtam Faragónak Csurgóra. Hammelt

²²⁰⁷ Lásd a 478. sz. jegyzetet!

²²⁰⁸ Csáky Leonina grófné Bártfayné barátnője, az asszonyegyesület tisztviselője: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

²²⁰⁹ Lásd a 2007. sz. jegyzetet!

²²¹⁰ Az előzményekhez lásd a 289. sz. jegyzetet: 7.2.3. Sajtó és politika. A napló még sokáig követi az utóvédharcokat.

²²¹¹ A metsztnézegetés, a tematikus, bekötött gyűjtemények lapozgatása kedvelt közös időtöltés: 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metsztnézés, bálozás; 10.1.2. Metszetek.

²²¹² A tájékozódás fontos, rendszeres, de ritkán tematizált forrásai a hírlapok és röpiratok. Bártfay jelentős időt szán az olvasásukra: 4.1.2. A titkos jelentések tanulságai.

²²¹³ Lásd a 808. sz. jegyzetet!

²²¹⁴ Lásd a 2210. sz. jegyzetet! A kölcsönös becsületsértésekben bővelkedő vitában Bártfay egyértelműen foglal állást. Általánosságokban ugyan, de rendszeresen reagál mindkét oldal írásaira, s átveszi az ellenfél csatázó modorát: 7.2.3. Sajtó és politika.

²²¹⁵ Lovas futár.

²²¹⁶ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²²¹⁷ Kiss Károly (1793–1866) kapitány, az *Auróra* munkatársa, hadtudományi író, a *Hadműszótár* összeállítója, a Kisfaludy Társaság erdélyi tagja.

máskorra rendelttem. Vörösmarty tegnap fizeté vissza a' 40 pftot, mellyel tartozott.²²¹⁸ Beirogattam. Olvastam leveleimet, 's holmi aprósággal foglalkoztam délig. Délután a' Codex Dipl.²²¹⁹ utolsó kötetéből olvastam, és a' Carthausiból.²²²⁰ Sötét lévén dohányoztam. Waltherr jött hozzám; vele menék elsőbben Eggenbergerhez, onnan Vörösmartyhoz, kinek holnap születésnapja. Megköszöntöttük.²²²¹ Elolvasá elejét annak, mit Tudományfinak 's Széplaki Vilmosnak felelni akar.²²²² Onnan színházba menék. Az 1^o fölvonást földszint valék; azután a' páholyba menék föl, hol Reviczkykéné 's Máli, nőm és Lényi valónak. Szemere hozzám ígérkezett valamit fölolvassandó, a' mi ugymond örvendeztetni fog.²²²³ Reggel Pap Endre is nálam volt, Szatmárba menendő holnap 's talán csak Februárban visszajöendő. Megkérém, hozna kevés földet Kölcsey Ferencz' sírjáról.²²²⁴ Estve itt ott csillag ragyogott az égen, bár felhős volt. – 's így Novembernek is vége. –

²²¹⁸ Lásd a 804. sz. jegyzetet!

²²¹⁹ Lásd a 839. sz. jegyzetet!

²²²⁰ A regény nagy hatással van Bártfayra. 1839 februárjában veszi kézbe, feleségének és barátnőinek nyáron olvas belőle. November végétől egy hónapon át ismét egyedül olvassa a folytatást – és felolvas belőle a ház női közönségének, az alkalmazottaknak és felesége barátnőinek – lásd az 1156., 1272. sz. jegyzeteket!

²²²¹ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²²²² Lásd a 2210. sz. jegyzetet!

²²²³ Lásd az 1377., 1999. sz. jegyzeteket!

²²²⁴ Az év nyarán virágot kap Kölcsey sírjáról. Mindkét gesztus a halott baráthoz fűződő, a környezet számára is nyilvánvalóan feloldhatatlan kapocsra utal – lásd az 1839. augusztus 25-i bejegyzést!

1839. DECEMBER

[Ivanovics András, Bártfay orvosa meglátogatja Wesselényit Gräffenbergben, aki szeptemberben újabb fél év haladékot kapott büntetése elkezdésére. Az orvos jó híreket hoz Wesselényi állapotáról és bizakodóbb hangulatáról.

Bártfayt elsősorban az év végi számadás és pénzváltás köti le, aggasztja a pénztár hiánya is.

A megyegyűlésen heves vita folyik a Magyar Színház irányításáról és gazdálkodásáról, melyet sem a megye, sem az arisztokrata mecénások nem tudnak finanszírozni. A szigorú előírások miatt senki nem jelentkezik bérlőnek.

Az akadémiai titkárságra sikertelenül pályázó Csató Pál újabb, politikai színezetű támadást intéz az Athenaeum köre ellen, amelynek tagjaiból többen működnek a nemzeti kulturális intézmények vezető posztjain. Az újabb támadásra Bártfay barátai felháborodottan reagálnak. Mint a Kisfaludy Társaság balladabíráló bizottságának tagja Bártfay 24 jelíges művet értékel, rangsorol. Véleményét egyeztetni Vörösmartyval és Toldyval. Baráti körben olvassák el Szemere Bertalan Kölcsey-émlékbeszédét, még kézirat formájában.

Bártfay újraolvassa Eötvös A karthausiját. Örömmel fogadja, hogy Pulszky Ferenc modernizációs kérdésekkel foglalkozó tanulmánya őt is megemlíti.

Gaál József kétes erkölcsűek ítelt vígjátékai újból és újból megbotránkoztatják. Bártfay számára a színház az élet- és emberismeret gyarapításának, emellett a nemzet erkölcsi felemelésének helyszíne. A Szemere Pál által fordított francia vígjáték viszont felderíti, hisz belátja, a közönség szórakoztatása fontos cél. A neves primadonna, Schoedelné jutalomjátékán, a Fidelio bemutatóján megjelenik Liszt Ferenc. A művészt zajos taps köszönti, percekre abba is marad az előadás.

A Kölcsey-émlékszoborra az országgyűlésen indul gyűjtés, majd a költő baráti köre veszi kézbe a kezdeményezést. A célt, azaz egy Kölcsey-márványszobor felállításának szükségességét a Nemzeti Múzeum számára Vörösmarty önti szavakba.

Rossz hír érkezik: Bártfay István nevű bátyja, aki Sztavnán tisztviselő az ungvári kamarai uradalomban, fertőző betegséget kap, s lázas önkívületben a folyóban találják rá. Látása és hallása már nem is tér vissza. Bártfay azonnali segítségül 60 forintot küld, és a későbbiekben is folyamatosan támogatja testvérét.

A Szenteste a vidám, férfias mulatság: kártyáznak, pipáznak késő éjszakáig. Bártfay mint házigazda készakarva veszít. Az asszonyok az éjféle misére mennek.

Leesik az első hó, száraz, fagyos, hideg az idő, majd jelentős enyhülés áll be, az utcák sarasak. Bártfay, amikor csak teheti, a nála nevelkedő fiatalokkal kora délutántól egészen sötétedésig nagy kedvvel korcsolyázik a befagyott városligeti tavon. Az év utolsó napján súlyos fülgyulladás kényszeríti ágyba.]

December.

1^{én}; vasárnap. – Végezven reggel apróbb dolgaimat, az ellenőri hivatalba menék esőben és lucsokban. Egy óra tájban jövék onnan vissza, 's az újságlapokat olvastam.

Bajza, nője és Vörösmarty nálunk ebédelték. Még asztalnál ülénk midőn Szemere jött, kéziratos hozva. Emlékbeszéd vala Kölcseyre. Az írást Szemere Bertalanénak ismerém²²²⁵ s később midőn annak tartalmát pipázás közben a' többiek' hallatára elolvasám, azt csak ugyan az ő munkájának is ösmerém. – Nevezett Baratim elszéllýedvén, nóm, s Radnics jelenlétében a' B[áró]. Eötvös József emlékbeszédét olvasám el, mellynek kézirátát ma délben Schedeltől kértem ki.²²²⁶ – Annakutána színházba menék, esőben. Meglátogatott a' páholyban Karlovszky s ott maradt a' darab végeig.²²²⁷ Itthon boszankodtam, hogy Ödön még féltizenegykor sem jött haza.²²²⁸ Lefekvés előtt az Árvízkönyvből olvastam.²²²⁹

2d; hétfő. – A' tegnapi czudar idő után ma tisztán tünt föl a' reggel. Léni is jobban monda magát: tegnap folyvást ágyban feküdt. – Megszidtam Ödönt, s kijelentém neki, hogy ha még egyszer tapasztalom késő kimaradását a' nélkül hogy azt előbb jelentené, haza küldöm. – Adtam pénzt nómnek a' szakácsné hónapbérének kifizetésére. Lementem a' levéltárba s ott voltam 12 óra utánig. Tabódy jövéen hozzám itt volt egyig. Ebéd után irtam. Később olvastam. Besötétedvén elnyomott az álom ültömben. Színházba menék. Hozzám jöve a' páholyba Szemere is. W[altzerék]. köszöntek.²²³⁰ Fejfájás bántott. Az idő sáros; de estve az ég csillagos.

3d; kedd. Egy újhelyi zsidó visszahozá Hunyor Károlytól a' kéziratos: Theatrum Eperjesiense. Irtam a' Grófnak Pozsonyba. Délfelé a' városra menék: Wagnernél kifizetém tartozásomat az utolsó müncheni képekért 22 pftban.²²³¹ Onnan betértem Peskyhez;²²³² nagyon rosz színben találtam: egészen leveré az aggodalom beteg kis fia miatt. – Fölmenék Helmeczyhez is, hivatalbeli dolgok' végzésére. Keveset irtam ebédig. Délután folytatam az írást; később olvastam. Gyertya gyujtáskor ismét irtam. Lukács megküldé a' színműtár hat füzetét, miért fizettem 4 pftot.²²³³ Estve színházba menék Radnicscsal. – Tatárfutás című bohózatot adák Gaaltol, Megyery jutalmára: de a' darab nem csak rosz, de botrányoztató is. Nehezen látom másodszor.²²³⁴ – Nappal a' levegő elég tiszta; estve hűs. * .

²²²⁵ A magát Kölcsey tanítványának tekintő Szemere Bertalan Bártfay barátjának, Szemere Pálnak az unokaöccse. A *Kölcsey emlékezete*, amely érzéketlenséggel és hálátlansággal vádolja a kortársakat, Vattay néven jelent meg a *Budapesti Árvízkönyv* negyedik kötetében (1840): 7.1.1. Eötvös József Kölcsey-emlékbeszéde. Figyelemmel kíséri Bártfay nagyreményű huszonéves pártfogoltja nyugat-európai útirajzáinak kiadási nehézségeit. Közösen látogatják a pesti festőket, műgyűjtőket: 7.1.1. Eötvös József Kölcsey-emlékbeszéde; 4.1.1. Modernizációs törekvések; 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

²²²⁶ Bártfay maga másolja le a beszédet, majd többször felolvassa: 7.1. Nyilvános felolvasás: az emlékbeszéd; 7.1.1. Eötvös József Kölcsey-emlékbeszéde, Toldy az Akadémia titkára – lásd a 2187. sz. jegyzeteket!

²²²⁷ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

²²²⁸ Bártfay folyamatosan bosszankodik Ödön „kószálásai” miatt – lásd a 840., 948., 2076. sz. jegyzeteket!

²²²⁹ Lásd az 1156., 1272. sz. jegyzeteket!

²²³⁰ Lásd az 1754. sz. jegyzetet!

²²³¹ Lásd az 1063., 1749. sz. jegyzeteket!

²²³² Lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

²²³³ *Színműtár-Külföldi Játékszin. Színműtár*, Pest, Magyar Tudós Társaság, 1833–1842.

²²³⁴ Bártfay környezetében élénk vita tárgya, hogyan egyeztethető össze a színház erkölcsnemesítő és szórakoztató funkciója –, bizonyára ismeri Vörösmarty, Egressy tanulmányait, ő olvassa fel Tarczy Lajos pályaművét a Kisfaludy Társaságban (*Mi befolyása van a drámai literaturának a nemzet erkölcsi életére? S miért nálunk magyaroknál oly kevés eddig az eredeti drámai munka?*). Bártfay szerint a cselekmény célja, hogy élet- és emberismeretre neveljen, bemutassa az őket mozgató erőket, elgondolkoztasson a tettek céljáról és okáról. Meggyőződése, hogy a színháznak missziója van, közvetlenül alakítja a közösség erkölcsi állapotát, és ebből a szempontból jóval hatékonyabb, jóval nagyobb körre sugárzik ki, mint az irodalom: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Község vagy közönség) – lásd a 267., 278., 952. sz. jegyzeteket!

4d; szerda. Szólottam Hörmannal a' kulcs és – a' haszontalanság miatt. Irtam 11ig. Ekkor kimenék Radnicscsal; egy ideig az utcakön sétálva, 12 tájban fölmenénk Szemeréhez Borbála napot köszönteni.²²³⁵ – Ott vala Ambrózy k[is]. a[sszony]. s' eljöttek Ottlikék.²²³⁶ Szemere nem volt honn. Schedel hozzám küldé a' Kisfaludy társaság által kitett idej jutalomra pályázó 24 balladát bírálás végett.²²³⁷ Ebéd után ismét irtam. Lang egy rakás könyvet hozott; fizettem neki a' bekötésért 40 ftot.²²³⁸ A' Piaristáknak fizettem kamatot.²²³⁹ R[adnics]. s' én sétálni menénk. Perczről perczre nagyobbodék a' hideg s' hó szállonga. Egész a' városligetig valánk. Visszajövében betértünk G[oromba]. Miklóshoz; – onnan M[adame]..hez √, ki szombatra délelőtt hitt.²²⁴⁰ Azután egyenesen színházba. Ugyan oda jött nóm is Lénivel. – Sokáig olvastam az ágyban a' balladákat. – Egész nap komor, hideg volt az idő, Lövinger²²⁴¹ is nálam volt reggel. –

5d; csütörtök. – Midőn reggel az ágyból kikelve az ablakon kitekinték, hóval vala fedve kert és házfedelek köröskörül. – Elolvastam valamennyi balladát – azok közül ketőt különösen – s talán más 5 vagy 6tot mellékesen kijelelve. – De elolvasom még egyszer mind, még pedig mennyire lehet egyfolytában.²²⁴² – Sűrűn havazott reggel óta. – Tegnap előtt esküdött s' kelt össze Barkasy²²⁴³ bécsi udv[ari]. Ágens²²⁴⁴ Tüköry²²⁴⁵ Herminával a' Leopold városi templomban,²²⁴⁶ s' tegnap délután látogatóban volt nálunk, de én nem valék honn, csak nóm. Irtam az emlékbeszédet. Volt nálam egy erdélyi fiatal ember alkalmaztatást keresve; adtam neki egy pengő ftot, s' Fáy Andráshoz utasítam. Ebéd után irtam, olvastam gyertya gyujtásig. Hinka Agens látogatott meg bennünket, s' egy kosár szőlőt hozott. Színházba mentem nagy lucokban, mert a' hó kivált az utca kövezeten azonnal elolvadt – Déltájban Gyula volt nálam czédulát hozva, mellyben B. N[ina]. magához kér holnapra. Már csak elmegyek, noha nem volt szándékom.²²⁴⁷

6d; péntek. Elég jól aludtam, s' azzal ébredék föl hogy ma B[áró]. Wesselényi' nénapja.²²⁴⁸ Reggeli után B[.néhe]..z menék s' az öreget ágyban találám. Onnan hazajövéen irtam. Délután irtam, olvasgattam. Estve, mielőtt színházba menék, elolvasám a' leirt emlékbeszédet.²²⁴⁹ – Színházba nóm is velem jött, és Ödön, meg Muki. Nagy sár volt. Estve hidegülni kezdett az idő.

7d; szombat. Noha ki tisztult, de keveset fagyott. Kifizetém Hammelt.²²⁵⁰ Elküldém az aranyzót Budára hogy Einsle festőnél Kölcsey képének mértékét vegye.²²⁵¹ Oda ment

²²³⁵ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²²³⁶ Ottlikné Szemere Pálné lánya.

²²³⁷ Lásd az 1063., 1073. sz. jegyzeteket!

²²³⁸ Lásd az 1385. sz. jegyzetet!

²²³⁹ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

²²⁴⁰ Lásd az 1647., 1870. sz. jegyzeteket!

²²⁴¹ Franz Lövinger és fia, dohány- és hamuzsírkereskedő.

²²⁴² Lásd az 1063., 1073. sz. jegyzeteket!

²²⁴³ Barkasy Imre (1805–?) ügyvéd, protestáns bécsi udvari ügyvivő. A Lónyay Gábor körül kialakult zempléni liberális körhöz tartozott.

²²⁴⁴ A protestáns egyházak udvari képviselője.

²²⁴⁵ Lásd a 325. sz. jegyzetet!

²²⁴⁶ A Szent István-bazilika helyén állt, hajdani lipótvárosi plébániatemplom.

²²⁴⁷ Lásd a 2007. sz. jegyzetet!

²²⁴⁸ A bejegyzés jelzi Bártfay Wesselényi iránti rendíthetetlen hűségét, amit nem kezdenek ki a politikai fordulatok és nem gyengíti a kényszerű távolság: 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. április – 1841.).

²²⁴⁹ Lásd a 2226. sz. jegyzetet!

²²⁵⁰ Lásd a 742. sz. jegyzetet!

²²⁵¹ Lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

nőm is kocsin Lénivel; ott ebédelték, látogatásaikat megtevék, 's csak estve jövének haza. – Voltam a' Terézia városban sárosan, mivel a' napfény fölolvastá a' havat 's a' fedelek csepegtek. √ Kati úgy látszott örült hogy meglátogatám.²²⁵² Levelet kaptam a' Groftól, és Orosházáról hivatalos irományokat. Magam ebédeltém Mukival és Ödönnel. Délután utilevelet irtam a' bécsi 3 szobafestőnek, kik holnap gőzhajón hazamennek²²⁵³; 's irtam levelet Ö N[agysá]gának Pozsonyba. – Estve Barthosnéto levelet vevék postán. Mielőtt színházba menék betértem Vörösmartyhoz de nem vala honn; meglátogatám tehát Bajzánét 's nála hagytam a' pálya Balladákat, melyeket ma újra elolvasám, 's azok közül a' 18. és 7d. szám alattiakat jelelem ki jutalomra méltoknak.²²⁵⁴ Estve, midőn színházbol hazajövök, fagyott 's a' csillagot tisztán ragyogtak.

8d; vasárnap. – Egy özvegy katona tisztne volt nálam szegénységét 's elhagyatott állapotját panaszolva: bár nem igen ajánlá beszéde adtam neki 2 huszast.²²⁵⁵ – Az Aradi gyorskocsin tegnap jött Orosházi irományok' vételéről adtam elismerést. Léven az ellenőri hivatalban, átadám Schédelnek az emlékbeszédet.²²⁵⁶ Olvastam Csató szemléjét a' Hirnökben. Rendkívüli fokra hágott rosz akaratot bizonyít az, mit a' tud[ós]. társaság' (szerinte) ultra-liberalis pártjáról mond. – Annak a' dühös embernek 's gyűlöletességeinek nem lesz, nem lehet jó vége.²²⁵⁷ – Dél tájban sétálni menék Luczenbacherrel a' hid felé. Gyönyörű tiszta levegő volt. A' fagy fölengedett ugyan hova nap süttött, de árnyékban száraz kemény maradt. Noha vasárnap volt, ebéden csak magunk valánk. Délután nőm 's Lényi ismét Budára menének látogatni. Én magam maradtam itthon 's olvasgattam szobámban. Kollerné volt itt, de nem találván az asszonyt, mindjárt elmene. 5 óra tájban midőn sötétedni kezdett, a' városra kisétáltam. Keresém Vörösmartyt; nem találám. Hazajövök 's ismét olvastam; félhétkor színházba menék. Első fölvonás után a' tud[ós]. társasági páholyba mentem 's ott maradtam végig. Estve száraz hideg és fagy; a' csillagok tisztán fénylettek. Még ágyban is fáztam. –

9d; hétfő. – Mátyás elhozta a' dohányt Bajzáéktól. Általa küldém el abból az udvarmesternek illetményét. Schosberger volt nálam élet eladás iránt kérdezősködő.²²⁵⁸ Később Weér Farkas,²²⁵⁹ Erdélyből; jó sokáig beszélgettünk; 's átadám neki a' 320 pftot, melyet Kelemen nálam letett.²²⁶⁰ A' számadáson dolgoztam egész ebédig. Délután Koch jött meg. Nőm adatott neki hamarjában valami ételt. Estve Karl[ovszky]. hozott mutatóban Daguerretypet: én azt másféleképpen képzelem; szeretném még egyszer nappal is látni. Nőm

²²⁵² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²²⁵³ Az alkalmazottak vidéki és külföldi utazásához szükséges személyazonosító iratok kiállítása a titkár feladata: 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság (4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei).

²²⁵⁴ Lásd az 1063., 1073., 1023. sz. jegyzeteket!

²²⁵⁵ 4.3.4. Jótékonykodás.

²²⁵⁶ Lásd a 2226. sz. jegyzetet!

²²⁵⁷ Csató személyes ellenszenvét az magyarázza, hogy korábban csaknem baráti viszonyban volt az *Athenaeum* körével. Politikai pálfordulása alapvetően sértettség és mellőzöttségen alapult, hisz kétszer is sikertelenül pályázott az akadémiai titkárságra és a Magyar Színháznál való állandó alkalmazásra. A sajtóvita egyértelműen politikai színezetű volt, a résztvevők – köztük Bártfay is, mint az Akadémia pénztári ellenőre – tisztségviselőként elkötelezetteknek számítanak a problematikus működő nemzeti kulturális intézmények vezető posztjain: Toldy az Akadémia titkára, Bajza a Pesti Magyar Színház igazgatója: 7.2.3. Sajtó és politika – lásd a 285., 1954., 2300., 2302. sz. jegyzeteket!

²²⁵⁸ Lásd a 114., 125., 265. sz. jegyzeteket!

²²⁵⁹ Weér Farkas (1799–1867) az erdélyi országgyűlés követeként 1834-ben érkezett Pozsonyba, a diétára.

²²⁶⁰ Wesselényi megbízásából: 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

Preghieriné látogatására mene, kit cselédje forró tejjel arczban leöntött, aztán rázárta az ajtót 's elszökött. Voltam színházban. A' páholyban fölkeresett Szemere, ki délben is nálam volt, de nem sokáig. Az ég estve borult, csillagtalan; a' levegő kedvetlen.

10d; kedd. Átküldém Radnicsot Budára papiros pénzért ezüstöt váltani.²²⁶¹ A' novemberi számadást elkészítem. Volt nálam Báro Laffert (Harasztiból), 's végeztünk a' pénz iránt. Később az udvarmester kérdé a' dohány' árát; azt mondtam hogy még nem fizetém ki. Ebéden Koch volt itt: nőm 's Lényi Grof Csákynéhoz valának hivatalosok. Délután olvastam. A' mint sötétedni kezdett, sétálni menék József város felé, az ősz utcán végig; aztán keresztül a' Terezia városba; megtekintgetők Radnicscsal a' fölépült házakat; beszöltünk az Aranyzóhoz. + √²²⁶² Onnan a' Préshez menvén söröztünk, 's azután színházba menénk. A' páholyban meglátogata Szemere Pali, ki folyvást ott maradt, és Szemere Bertalan, meg' Fay Béla. A' Szemere által még 837ben fordított „Parisi adós”²²⁶³ című vigjátékot adák, jól 's tetszésre. A' fagy enyhült 's imitt amott sár lett; estve kitisztult.

11d; szerda. Éjjen által ismét keményen fagyott. Rük! elhozá korcsolyáimat és a' Jósáét is, 's jelenté, hogy már lehet korcsolyázni.²²⁶⁴ Elolvasám a' N[agy]károlyból táskával²²⁶⁵ tegnap jött irományokat. Elolvasám a' későbbi 4 pályaballadát is, melyet Schedel ma küldött hozzám; egy van köztök tűrhető. Már délfelé menék Vörösmartyhoz elvivén neki azon balladákat.²²⁶⁶ Onnan betértem Bajzához, megfizetvén neki a' dohány árát 27 ft 40 krral pengőben. Vörösmarty velem jött 's nálunk ebédelt. Délután 3 órakor kimenék a' városligetbe, 's noha már sötétedni kezdett, korcsolyáztam.²²⁶⁷ Utánam valamivel később R[adnics]. is kijött 's visszajött velem. Betértünk Miklóshoz. Hazajövén fölkészülve találtam nőmet 's Lénit, velök mentem színházba. – Egész nap tiszta volt; estve csillagos az ég, 's holdfény.

12d; csütörtök. – Reggeli után lábvizet vevék, hogy nőm levághassa körmeimet, melyek már annyira megnőttek, hogy miattok lábujjaim fájni kezdenek.²²⁶⁸ – Oda ajándékozám nőmnek Egmont és Klärchent ábrázoló képemet aranyzott rámástól, hogy legyen mit adnia az asszonyegyesület' sorshuzására.²²⁶⁹ Irtam hosszas levelet Olsavszkynak postán. Azután olvastam Codex diplomat.²²⁷⁰ utolsó kötetéből. Koch nálunk ebédelt. Ebéd után beszélgettünk. Majd 4 óra volt már, midőn a' városligetbe gyalogoltam ki Radnicscsal 's ott csuszkáltam a' tón holdfénynél; én valék utolsó a' korcsolyázók közt, ki a' jeget elhagytam.²²⁷¹ Hazajövén dohányoztam, míg színházba menék magam; földszint valék; – Szemere Bertalannal beszélgettem ott.²²⁷² A' nap általán tiszta ugyan és friss levegőű de nem épen hideg, 's napfényen a' fagy fölengedett. Ma is recsegett és füttyölt a' jég korcsolyázás alatt, de nem annyira mint tegnap. Estve holdvilág volt 's itt-ott csillagos, de fellegek is borongtak.

²²⁶¹ Lásd az 1206. sz. jegyzetet!

²²⁶² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²²⁶³ A. H. J. MÉLESVILLE (1787–1865) – H. LEROUX – SZEMERE Pál, *A párisi adós*. Vörösmarty örömmel üdvözölte színírálatában az élénk, könnyed vigjátékot.

²²⁶⁴ 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.1. Férfiak).

²²⁶⁵ Lásd a 908. sz. jegyzetet!

²²⁶⁶ Lásd az 1063., 1073. sz. jegyzeteket!

²²⁶⁷ Lásd a 16. sz. jegyzetet!

²²⁶⁸ Az egymás iránti kölcsönös testi gondoskodásról: 11.2.3. Házasélet: a napló Jozefinája.

²²⁶⁹ Értsd: jótékony célú adományok kisorsolása.

²²⁷⁰ Lásd a 839. sz. jegyzetet!

²²⁷¹ Lásd a 16. sz. jegyzetet!

²²⁷² Lásd a 2225. sz. jegyzetet!

13d; péntek. – Egész délelőtt a' számadást irtam tisztába 's olvastam a' Hirnök Szemlében Csató újabb gázságait.²²⁷³ Koch nálunk ebédelt. 4 óra tájban a' városligetbe menék olly szándékkal hogy ismét korcsolyázzak; velem jött Radnics, Ödön, Lényi: de majd egész nap köd lanyházván, 's végre, midőn oda értünk eső gyanánt csepegvén, vissza kelle térnem, mivel a' jég hátát viz borította. Alig értünk haza mintegy félhatkor záporoként szakadt az eső. Ennek ellenére is színházba menék, 's jött Radnics és Ödön, később nők is. Visszajövőben az eső nem vert ugyan de nagy sárhabarék volt 's az ég egészen elborulva. A' színházban olly kevés ember vala, hogy könnyen meglehetett számítani: annyi kevéssé alig emlékszem.

14d; szombat. Dr. Ivanovics visszajövén Gräffenbergből meglátogata bennünket, és röviden elbeszélé ottani tapasztalatit. Wesselényi felől azt mondá, hogy csak ugyan javulás útján van, 's derült elméjü, víg kedvü.²²⁷⁴ – Adtam pénzt nőknek cselédink 's holmi háziköltség kifizetésére. A' számadást tisztáztam. Volt nálam Burg Inspector. Nálunk ebédelt Koch. Délután Kuncwalder végintézetét irtuk alá öten mint meghívott tanúk, szobámban: én, Radnics, Mauks Ödön, 's Kuncwalderék két kereskedő-legénye.²²⁷⁵ Ezt végezvén bizonyos Herian nevű fiatal ember, Budán kamarai Gyakornok, levelet hozott István bátyámtól, ki Sztavnán az ungvári uradalomban kamarai szolgálatban van. A' levél tartalma, mellyet idegen kéz ira, megszorított, – még inkább a' fiatal ember szóbeli előadása, mi szerint szegény bátyám igen szenvedő, nyomorult állapotban volt November hónapban, 's talán még most is. – Forró ideglázban őrzöngvén, noha mint mondatik éjjeli fölvi gázók valának mellé rendelve, éjjel az ablakon kiszökött 's reggel a' közel Ung folyóban találtaték, azt felelvén az őt kutatóknak, hogy halászott. Minek az ön következése, hogy a' baj meghülés miatt fejébe csapta magát, 's a' szegény szánandó ember balfülsére megsiketült és bal szemét elveszté, mivel az, iszonyú fájdalmak közt, a' dagattal kifutott. Bizony szivemből szánakodom sorsán, 's bár csak enyhíteni tudnám azt, ha már vesztesége visszahozhatatlan. – Pénz itt már nem segít, jól tudom: de a' betegség 's gyógyítás tudom még inkább kipusztítá, különben is csekély tehetségét, mert fizetéséből csak nagyon szűkölködve élhetett, 's egészséges állapotjában is gyakran kért segédelmet, 's nyert is tőlem, bár nem felesleg is.²²⁷⁶ –

Estve, mivel Koch még délben összeszólalkozott velem az iránt, a' színházba mentem vele, ámbár inkább itthon maradtam volna. Az idő nap alatt változó; estve erős szél kerekedett 's a' sarat derekasan száritotta 's üzte a' felhőket, mellyek közül a' hold fénylett ki 's itt-ott csillagok tündöklének.

15d; vasárnap. – Holmi apróságot végezvén, midőn a' számadást kezdém tisztázni, jött Báro Laffert a' 4 ezer pengő ftkölcsönért; azonban a' pénzt föl nem vevé, kérvén, hogy még néhány napig tartanám meg. – Utána Martini Kristóf jöve, 's a' rákosi rét hasznóbérét fizeté le 1839re. – Az ellenőri hivatalban valék majd lig. Vörösmarty ebédelt nálunk.

²²⁷³ Lásd a 2257. sz. jegyzetet!

²²⁷⁴ Wesselényi szeptember 26-án újabb hat hónap haladékot kapott, így továbbra is Gräffenbergben maradhatott. – Bártfayhoz ismét bizakodóbb levelek, tudósítások érkeznek: 5.6. Wesselényi betegsége; 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.); 13.3.2. Homeopátiás orvosok Pesten.

²²⁷⁵ Lásd a 127. sz. jegyzetet: 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat.

²²⁷⁶ A súlyos betegsége miatt fogyatékosná váló testvéréről szóló bejegyzésekben keveredik a sajnálat, a vád és az önvád; vajon megakadályozható lett volna-e a tragédia? – Bártfay felfogásában az ember ugyanúgy felelős a testi, mint ahogyan a lelki, a szellemi állapotáért, tehát a testre ugyanúgy kell vigyázni, mint a tehetséggel vagy az emberre bízott javakkal: 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma.

Délután a' Szentesiek (Boros, Hadzsi 's még egy) jelenték magokat, hogy holnap fizetnek.²²⁷⁷ – A' levegő szép tiszta lévén 's a' sár szépen fölszáradván, kísértáltam Radnicscsal a' hidig, 's a' dunaparton egész a' Börséig,²²⁷⁸ onnan haza 5kor; 's itthon olvastam, dohányoztam félhétig, miközben Fejérváry (a' Sárosi)²²⁷⁹ tért be hozzám Pozsonyból jöven 's a' többi közt emlité, hogy a' váltójog' szerkezetén most munkálódnak; Pulszky rendezi azt. Egy bécsi Professor²²⁸⁰ is le van oda küldve e' végből, kinek naponként 60 pengő ft díja van. – Azután színházba menék, melly előtt Muki várt rám; belépti jegyemet földszintre neki adám, magam pedig páholyba menék. N[ina]. is színházba volt, de nem is köszönt. Midőn hazajövőben a' kapu előtt Mukival egy-két szót szólék, mellettem ment el Gyulával 's akkor monda jó éjtszakát.²²⁸¹ Itthon még vacsoránál találtam a' haznépet és Karlovskyt; csak 10 után ment haza.²²⁸² –

16d; hétfő. – Komor vala az idő 's havazott, később esett. A' számadást tisztáztam, de nem sokáig, mert a' Szentesiek előjövén azokkal kelle végezmem. Lefizeték a' félévi kamatot; a' törlesztési tőke néhány napra elmaradt, míg Bécsből jövend tudósítás és tekintve Schmid Nyugtatványa.²²⁸³ Ebédén Koch volt nálunk. Délután olvastam neki Hugo Victor Lucretia Borgiájából.²²⁸⁴ Megkértem Radnicsot menne a' Sóházhoz úgynevezett Verlags-Quittungot²²⁸⁵ szerezni 60 pftól, mellyet István bátyámnak küldök Ungvárra: de már késő volt. – Gyertya gyújtáskor levelet kezdék írni Istvánnak; azonban Répásy Mihály jöven hozzám, 's Gräffenbergből levelet hozván B[áró]. Wesselényitől,²²⁸⁶ beszéde által föltartóztatott. Midőn színházba menék igen nagy köd volt és lucsok: hazajövőben tisztább vala, mert szél támadott. Ma derekasan gyötört a' főfájás.

17d; kedd. Éjjel olly erős szél fútt, hogy fölébreszte. Reggeli után megírom a' levelet Ungvárra Radnics pedig elhozá a' Verlags-Quittungot. Nőm Hollesnek (ottani kamarai Fiscalisnak) irt, az ő kezébe intézvén a' most említetteket.²²⁸⁷ Volt nálam Mühr. Később egész déli harangozásig Grünschnek. A' számadás' tisztázásával foglalkodám; reménylem azt egy nap alatt (talán holnap) elvégezhetni. Szép napfényre derült, mert a' zajgó szél szétüzé a' terhes borulatot, melly reggel még elsötétíté a' napot. Azt hívéim hogy N[ina]. vagy tegnap vagy ma könyvet küld 's üzen: de nem történt.²²⁸⁸ Ebédén Koch. Délután nem dolgoztam köhögés miatt. Estve felé Gróf Haller Mali²²⁸⁹ jöve nőmhez, 's az asszonyok rákértek, olvasnám el B[áró]. Eötvös József emlékbeszédét Kölcsey felett, a' mit annál örömebb teljesíték, mivel a' lelkes Grófné illyesmit teljesen tud méltánylani.²²⁹⁰

²²⁷⁷ Boros Sámuel szentesi főbíró – a szentesi örökváltságról lásd a 36., 341. sz. jegyzeteket!

²²⁷⁸ Lásd a 783. sz. jegyzetet!

²²⁷⁹ Fejérváry Miklós (1811–1895) Hont megye aljegyzője, majd követe az 1843/44-es országgyűlésen.

²²⁸⁰ Bártfay nagy érdeklődéssel követi a váltójog reformját. Ignaz Wildner bécsi ügyvédet, egyetemi tanárt 1839-ben Metternich hívja meg a magyar országgyűlésre a váltójogi törvénytervezet előkészítésére. Bártfay fontos olvasmánya lesz a tervezet: *Hitel törvények, melyek az 1840. országgyűlésen hozattak*, ford. JÁSZAY Pál, I. kötet, 1–3 füzet, Bécs, 1841. A mű éles és személyeskedő polémiát vált ki *Az Athenaeumban* és a *Századunkban*: 4.1. Átjárók a politikai táborok között, 4.1.1. Modernizációs törekvések.

²²⁸¹ Lásd a 2007. sz. jegyzetet!

²²⁸² Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

²²⁸³ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2277. sz. jegyzeteket!

²²⁸⁴ Vagyis: *Lucrece Borgia* (1832), *Lucretia Borgia*.

²²⁸⁵ A pénzküldést igazoló utalvány – lásd a 2276. sz. jegyzetet!

²²⁸⁶ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

²²⁸⁷ Lásd a 2276. sz. jegyzetet!

²²⁸⁸ Lásd a 2007. sz. jegyzetet!

²²⁸⁹ Lásd az 1850. sz. jegyzetet!

²²⁹⁰ Lásd a 2226. sz. jegyzetet! – 2.3.5. Szóhasználat- és fogalomelemzés: lehetőségek (haza, édes, keserű).

Szólott egyetmást Gr[óf]. Dessewffy Aurél, Pulszky felől 's az orsz[ág].gyűlési némelly más tagjairól.²²⁹¹ Színházban voltam. Játékközben Vörösmarty jött fel hozzám a' páholyba 's holnap délelőtti 9 órára Fáy Andrásához hítt, mivel Botka a' Kölcsey' emlékére Pozsonyban összegyűlt pénzt (talán 1100 pft eddig) Szentkirályi Mórítz által leküldé, 's e tárgyban értekezni kívánnak.²²⁹² – Midőn színházbol hazajövék, nőm nem vala még itthon; Bukovszkynénál késett el Gr[óf]. Hallernével. Egész nap szél, 's hol tiszta hol borús.

18d; szerda. Sokat köhögtem az éjjel. A' festő megtekinté szobáimat, hol szükséges az igazítás.²²⁹³ Radnicsot Vörösmartyhoz küldém megmondani, hogy a' tegnapi meghívásra nem mehetek ma Fáyhoz. Kostyál egy zöld zekét küldött mutatóban.²²⁹⁴ Koch volt nálam: megtekintém vele a' nagy terem plafondját.²²⁹⁵ Weiner szobafestőnek fizettem 500 pengő ftot. Nálunk ebédelt Koch. 4 óra tájban kimenék R[adic]..csal sétálni az új-épület felé; onnan keresztül a' Terézia városba, túl a' templomon,²²⁹⁶ 's az újonnan hagyott piacon. Nagy szél volt. Betértünk M[adame].hez. √ N.²²⁹⁷ Hazajövé Lénit 's Agnest magunkkal vivők a' színházba; nőm Gr[óf]. Hallernével volt látogatáson. Gyönyörű holdfény volt, 's a' nagy szél folyvást csendesedvén mindinkább fagyni kezdett. Én mindég kevesebbet köhögtem, noha sokat jártam hidegen.

19d; csütörtök. – Több nyugodalmam lett volna, mert az éjjel kevesebbet köhögtem; de más baj miatt nem tudtam alunni, mely azonban nap alatt megenyhült, sőt elmaradt. Délig dolgoztam. Voltam Kostyál szabónál 's Geyer szücsnél: rendeltem magamnak egy sötét kék zekét asztrakánnal²²⁹⁸ prémezve. Koch volt nálunk ebéden. Az asszony pedig és Lény Gróf Csákynénál ebédelték. Délután Radnics, Ödön 's én kimenénk a' város ligetbe, de nem korcsolyázhattunk, mivel a' jég gyenge volt még. Hazajövé Radnicscsal a' régibb 10 és 5 ftos B[ank]Nottánkat kezdtük rendezni fölválthatás végett.²²⁹⁹ azután színházba mentünk. Estve keményen fagyott 's tiszta holdfény volt. –

20d; péntek. – A' Vármegye' közgyűlésébe mentem, hol a' pesti magyar színház' állapotja jött tanácskozás és vitatkozás alá. Ki egy, ki más módot ajánlott. Végre abban történt a' megállapodás, hogy kölcsön vagy előlegezésképen a' királyi felségtől kérnek 50 ezer pengő ftot, mi által a' még fizetetlen költség kielégíttethetik, míg az országosan egybegyűlt K[ároly]K. és RR[endek]. a' kérdéses színházat, mint a' reménység biztat, magokévá teszik 's iránta rendelkeznek.²³⁰⁰ Mivel pedig némelly kézművesek, nevezetesen Zofcsák

²²⁹¹ Bártfay nagyra becsüli, sőt csodálja a fiatal Helytartótanácsi tanácsos Dessewffy Aurélt éles, elmélyült gondolkodása, határozott és energikus fellépése miatt: 4.1. Átjárók a politikai táborok között.

²²⁹² A szoborállítás gondolatát Botka Imre szatmári követ veti fel az 1839-es országgyűlésen, ahol aláírási ívet köröznek. Az összegyűlt pénzt ideiglenesen Szentkirályi Móríc, Pest megyei követ kezeli. Az összegyűlt pénzt a költő barátaiól álló választmányának kívánja átadni, melynek Fáy András lesz a pénztárosa. Fáy – mint a Kisfaludy Társaság igazgatója – az összeg elhelyezése körüli vitákat végül úgy oldotta meg, hogy azt a társaság pesti pénztárában zárolja. Végül Pest megye december 13-i kisgyűlésén veszi át az összeget: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai – lásd a 2072. sz. jegyzetet!

²²⁹³ Nyáron ugyanis kifestik az összes szobát, miután véglegesen eldől, hogy otthonuk a Károlyi-palotában lesz: 10. A környezet esztétikája: építészet, lakáskultúra, képzőművészet (10.1. A lakás).

²²⁹⁴ Lásd az 561. sz. jegyzetet!

²²⁹⁵ Lásd a 148., 1700. sz. jegyzeteket!

²²⁹⁶ A terézvárosi plébániatemplom a Nagymező utcában.

²²⁹⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²²⁹⁸ Általában feketére festett, közepesen értékes báránybőr (Asztrahány város nevéből).

²²⁹⁹ Lásd az 1206. sz. jegyzetet!

²³⁰⁰ Pest megye illetve a mecénás arisztokraták nem tudták finanszírozni a színház működését. Azonban üzleti alapon sem lehetett működtetni. A működtetés kockázata és a vármegye szigorú felügyelete miatt senki nem jelentkezett bérlőnek, ezért egy részvénytársaság irányította, melynek elnöke Földváry Gábor alispán. Bajza

asztalos, nagyon sürgetős szükségbe estek, 's rövid időn executiot²³⁰¹ várhat magára, leginkább azért, mivel a' magyar színházra tett 's közel 8 ezer pengőre rugó munka bérét mindeddig meg nem kaphatá: hogy ezen rögtöni szükség fedeztethessék, aláírási segedelmezést javasolt a' főispáni Helytartó 's azt mindjárt maga részéről 1000 pengő ft aláírásával meg is nyitá, olly megjegyzés mellett, hogy a' rögtöni szükségnek ezen huszad részét megfizeti, ha a' többi 19 rész, a' megyei KK. és RR. adakozásából összegyűl, mi felől kételkedni nem akar. – Nyomban aláírtak B[áró]. Bánfy Pál 100 f; Gr[óf]. Teleki Samuel 100 f; B[áró]. Jósika Miklós 100 ftot pengőben, 's még többen: Földváry Gábor (volt alispán, 's a' színház építésének főszközlője) 400 pengő ftot, azonfelül kinyilatkoztatá, hogy 400 pft-ra menő színházi részvényeit, noha azok koczkáztatva épen nincsenek, az intézetnek oda ajándékozza.²³⁰² Az aláírási ív kézről kézre járván, mivel az idő délutáni 1 órához közel volt, hazamentem, betérvén Helmechyhez, ki megkért, hogy a' gyűlésről hazamenőben térnék behozzá, 's mondanám el neki a' végzést. Tőle is elmenvén a' kapuban találkozámm Kovács Zsigmonddal, 's az utcán beszélgetve lakásáig kísérem őt, 's hazajöttem.²³⁰³ Havazott de nem nagyon. Ebéden Koch volt nálunk. Délután kifizetém neki azon 431 ft 's 40 kr pengőt, mellyel az általa Bécsben készített házi bútoraim árában tavaly óta még tartoztam. Most már hála istennek! az is tisztában van.²³⁰⁴ – Fél-négykor a' városligetbe menék Radnics 's Lénivel korcsolyázni, honnan csak 6 ora tájban érkeztünk haza.²³⁰⁵ Annakutána színházba menék; 's mivel nőm Reviczkyékhez ment látogatába, Lénit 's Agnest is magammal vivém. A' hideg folyvást tart. Napfény egész nap nem volt. Estve a' hold nem vala látható ború miatt.

21d; szombat. Koch ma reggel Bécsbe visszautazott. Átadám a' szabónak téli kaputomat igazítás végett. Rendeztem a' régi 10 és 5 ftos B[ank]Nottákat, szobámba zárkozva Radnicscsal, mi egész 12 utáig tartott. Megvizsgálám egyszersmind a' penztárt. A' szentesi egészen helyén van: a' grófiból 200 váltó ft hiányzik; de reménylem ráakadok most is, mint máskor, mert pontosan és rendesen szoktam vinni – hanemha elfeledtem volna valamit.²³⁰⁶ – Ebéd után ismét korcsolyázni menék Radnicscsal. A' jegen találám Karlovskyt is, ki most kínlódik a' tanulásal.²³⁰⁷ Visszajövőben meglátogattuk M[adame]..t. N √ még pedig jól.²³⁰⁸ Hazajövé melegebben öltöttem, mivel hideget érzék, 's színházba mentem. – Egész nap komor és borult idő de nem kedvetlen. Holdfény estve nem volt látható, sem csillagok. –

József lemondása után 1838 augusztusáig – kényszerűségből – Szentkirályi Móríc lett a tényleges igazgató. Szentkirályi új, üzemszerűbb működést igyekezett bevezetni: például újságírói szabadjegyet ad a pesti hírlapoknak, társalkodó termet alakított ki, megversenyezteti a színházi vállalkozókat és ajánlatot tesz a vidéki társulatoknak a darabok leírására. Mindezek ellenére a színház folyamatos működési és anyagi gondokkal küzd. Az előzményekhez lásd az 1919. sz. jegyzetet!

²³⁰¹ Ítélet végrehajtása, árverezés.

²³⁰² A színház működtetésének megoldását az 1840. május 13-án meghozott, a Nemzeti Színházról szóló országgyűlési törvénycikk teremti meg, amely szerint a finanszírozás és az igazgatás egy országos választmány kezébe kerül, de a szakigazgatás hiánya miatt az ügyintézés továbbra is meglehetősen nehézkes marad még egy ideig. Az ügyeket ebben a köztes, törvényes elszámolás nélküli helyzetben Ráday Gedeon, majd Simonsits János táblabíró viszi igazgatóként.

²³⁰³ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

²³⁰⁴ Lásd a 338., 441., 725. sz. jegyzeteket!

²³⁰⁵ Lásd a 16. sz. jegyzetet!

²³⁰⁶ A pénztári hiányról lásd a 106., 171., 342. sz. jegyzeteket!

²³⁰⁷ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

²³⁰⁸ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

22d; vasárnap. – Alig öltöztem föl, 's írószobámba jövék, Gyula hozott izenetet. Az ellenőri hivatalban töltém a' délelőtti időt félegyig. Schedel mutatá a' régi nyomtatott magyar könyvet (1531ről), mely a' magy[ar]. tud[ós]. Társaság' részére szereztetett Erdélyből; a' diák (latin) textus goth betűkkel van nyomtatva; a' gy, ty, ly, ny ékezesekkel van jelölve. A' czimlap 's elején néhány lap hiányzik: azonban Schedel' állítása szerint ez ki-pótolható, mivel a' könyv a' debreczeni könyvtárban is megvan, későbbi kiadásban.²³⁰⁹ – Ebédén csak magunk valánk, sőt Lény sem volt itthon, hanem Gr[óf]. Csákynénál. Ebéd után, ámbár az éjjen át leesett hó olvadt 's a' fedelek csurogtak, korcsolyázni menék; de a' jég roszt volt, havas-nedves: egyszer le is buktam. 5 óra tájban Radnicscsal visszajövék a' város-ligetből; Ödön és Muki még ott maradtak; egyébiránt sok ember volt künn korcsolyázó 's néző.²³¹⁰ – 6 felé B[.néé]k látogatására menék: de ott a' kapu csukva lévén,²³¹¹ betértem Waltherrhez 's ott néztem egy óránál tovább a' kártyásokat. Itthon azután beszélgetve töltém az időt, Tántzer Pepi is nálunk lévén 's itt hálván.

23d; hétfő. – Átküldém Radnicsot és Ödönt Budára 20 ezer néhány száz pft régibb B[ank]Notával a' kamarához újjakali fölváltás végett. Nőm is velek mene, Hinkáékat meglátogatni, kik betegeskedének.²³¹² – A' kárpitos leszögezé a' posztó darabot az ebéd-lőben. Voltam B..nál, kit ágyon kívül találtam. N[ina]. konyhában foglalkodott. 11 óra tájban visszajöven, midőn valami munkát valék kezdendő, Dr Ivanovics látogata meg itt mulatván 12 utánig. Ő eltávozván jött Radnics a' pénzzel, melyet átvettem. Ebédén T[änzer]. Pepi volt nálunk. Délután 4 óra tájban Vörösmartyhoz menék R[adic]..csal. Elolvasá előttem az általa irt fölszólítást Kölcsey emléke iránt.²³¹³ 5kor a' tud[ós]. társaság' ülésebe ment Vásárhelyivel, ki szinte hozzá tért be: én pedig B[.né].t látogattam meg 's ott valék 7 utánig. ^^²³¹⁴ Mind reggel, mind délután sűrű és nehéz szagú köd volt sokáig. A' fagy fölolvadván sárosokká tévé az utcákat. Estve itthon beszéddel töltém az időt, mert a' színház zárva.

24d; kedd. Ma egész nap egy tapodtat sem valék a' házon kívül. Reggel holmi apróságot végezvén Tántzer jött be hozzám, de nem sokáig mulatott. Mindjárt utána az öreg Scheffer,²³¹⁵ kinek kamatokat fizettem. Mivel tegnap B[áró]. Laffertnek is 4 ezer pft kölcsönt fizeték Mihályfy ügyész' kezébe, ma ismét megvizsgálám a' pénztárt: azonban a' 200 váltó ft hiány ma is mutatkozott.²³¹⁶ Hozattam kártyát, pipát.²³¹⁷ – Valami keveset evém délben; délután a' Carthausit olvastam míg besötétedett.²³¹⁸ Ekkor Radnicscsal beszélgeték vacsoráig, mely ma 6 óra tájban adatott föl. Bajza, később Vörösmarty is hozzám jöven, kártyáztunk, úgy Muki és Ödön szinte egész éjféltutáni félegyig; Nőm 's

²³⁰⁹ Az említett könyv valószínűleg az első magyar nyelvű szöveget is tartalmazó nyomtatott mű (1527), Sebaldu HEYDEN, *Puerilium colloquiorum formulae* című munkájának Krakkóban 1531-ben készült második kiadása (RMK I, 2.). A nürnbergi humanista latin beszédgyakorlatait tartalmazza német, lengyel és magyar értelmezéssel. A magyar nyelvű szakaszokat Sylvester János írta, aki akkor éppen Krakkóban tartózkodott. – Lásd az 534. sz. jegyzetet!

²³¹⁰ Lásd a 16. sz. jegyzetet!

²³¹¹ Lásd a 2007. sz. jegyzetet!

²³¹² 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.2. Nők).

²³¹³ Vagyis a Nemzeti Múzeum számára készítendő márványszoborra való adományozás felhívásáról van szó. Az *Athenaeum* folyamatosan közli az Adakozások Kölcsey emlékére rovatot. – Lásd a 2072., 2292. sz. jegyzeteket!

²³¹⁴ Lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²³¹⁵ Scheffer (Schäffer) János pesti háztulajdonos.

²³¹⁶ Lásd a 2317. sz. jegyzetet!

²³¹⁷ A karácsonyról: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²³¹⁸ Lásd az 1156., 1272. sz. jegyzeteket!

Lény éjféli misére mentek.²³¹⁹ A' játékban kezdetben nyerék: de azután készakarva úgy intéztem, hogy a' nyereséget elveszítsem, 's még azonfelül egy pár huszast. Az ágyban olvastam. – Az idő egészen fölengedett, 's mint mondák sár volt az utcákon.

25d; szerda. Karácson ünnepe. Irtam a' Grófnak. Dél felé templomba menék Radnicscsal a' Ferencziekhez. Itt ebédelt Bajza és nője meg' Vörösmarty. Délután Kostyál elküldé zekémet. Jött Schedel is megmutatván a' zsebkönyve metszendő képrajzokat.²³²⁰ Ugyan ő elvivé tőlem Hormayr Almanachját (1840)²³²¹ használás végett. Estve Bajza, Vörösmarty, Radnics, én elmenénk Waltherrhez kártyázni, a' mi 8ig tartott; én 7 huszast nyertem. Midőn félkilenczkor hazajövék záporként esett. Itt találám T[änzer]. Lilát és Karlovskyt.²³²² Lila itt is hált. –

26d; csütörtök. – Igen nagy köd borongott; de nem sokára szél támadván dél felé a' legszebb napfény lett. Ismét irtam a' Grófnak 's el is küldém a' levelet. Bevégzém a' Carthausi²³²³ olvasását. Erről talán máskor elmondom véleményemet. Ebédén R[adnics]. Agnes vala itt. Délután tiszta lévén a' levegő, bár a' járás sáros volt, sétáltam Radnicscsal a' dunaparton 's a' város' utcáin. Betértem Szemeréhez, de nem vala honn. Hazajöven, nem sokára Herian kamarai Gyakornok látogata meg, jelentvén hogy alkalom lesz Ungvárra, és Pista bátyám' állapotját, körülményeit, szemevesztését beszélvén el.²³²⁴ Színházba menék; velem volt Muki a' páholyban. Iszonyú fejfájás gyötört. Lefekvés előtt lábvizet vevék de az sem enyhített. Ágyban olvasni sem tudtam. Az égen csillagokat lehet látni, de nem tisztákat.

27d; péntek. – Köd, ború, eső. Irtam N[agy]károlyba Fleklnek. Irtam Freywaldauba B[áró]. Wesselényinek²³²⁵; de az ebéd esvén közben, 's ebéd után Bárá Wenckheim Bela²³²⁶ jöven hozzám, csak estve gyertyánál végezhetém be a' levelet. Esett, és esett szakadatlanul, még midőn színházba menék is, hova Radnics és Ödön elkísértenek. Fejem fájt ma is, de kevésbbé mint tegnap.

28d; szombat. Még öltözködéskor czédulát vevék Bajzától, hogy Fáynál a' Kölcsey emlékkállítás iránt tanácskozás fog tartatni, melyre mint társ én is híva vagyok. Elmenék oda 9 órakor. Bajza, Szemere, Vörösmarty már ott valának.²³²⁷ Fáy azzal jöve előmbe, hogy ezután Te-ezzük egymást: örömet elfogadtam 's csak azt ohajtom, hogy mind ő mind más barátim bizodalomokra mindenkor méltóknak találjanak.²³²⁸ Valamivel később Schedel is eljött. Legelőbb a' multkori e' tárgyban volt értekezés' (de mellyen én jelen nem leheték) rövid jegyző-könyve olvastatott föl: utána pedig azon fölszólítás, melyet Vörösmarty tett föl a' társak' megbizásából, még pedig lelkesen és derekasan. Elolvasás

²³¹⁹ 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.2. Nők).

²³²⁰ 10.1.2. Metszetek.

²³²¹ Joseph HORMAYR (1782–1849) osztrák politikus, történetíró. Itt a *Taschenbuch für vaterländische Geschichte* című évkönyvről van szó, amelyet MEDNYÁNSZKY Alajossal közösen 38 kötetben adott ki 1811–1848 között. Bennük számos magyar vonatkozású cikket is közöltek.

²³²² Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

²³²³ A regény – akárcsak Eötvös emlékbeszéde – nagy hatással van Bártfayra. Tudjuk, hogy már az év februárjától olvassa, sőt nyáron feleségének és barátnőinek is olvas fel belőle. November végétől egy hónapon át ismét egyedül forgatja a mű folytatását. – Lásd az 1156., 1272. sz. jegyzeteket!

²³²⁴ Lásd a 2276. sz. jegyzetet!

²³²⁵ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

²³²⁶ Bárá Wenckheim Béla (1811–1875) liberális politikus, békési alispán, országgyűlési követ.

²³²⁷ Lásd a 2072., 2298. sz. jegyzeteket!

²³²⁸ A korszak társasági szabályai szerint a tegeződés valódi határátlépést jelent egy ismeretségi viszonyban, s általában csak hosszú évek után kerülhetett sor erre a gesztusra: 8.1.1. A társalgás hangneme.

után kezdtük mi azt taglalni, rostálni; ki ez, ki amaz észrevételt tevő: de végre is egy pár kifejezés megmásolta²³²⁹ után jóváhagyatván elfogadtatott. 11kor eltávoztam onnan, mert B[áró]. Wenkheim Bela ígérkezett hozzám tegnap. Csak ugyan itt is találám már, 's fölmenék vele a' Grófné szobáiba, honnan holmi zene-darabokat, egy pár legyezőt vevénk ki. Ezeket 's a' nálam letéve volt drágakő ékszereket egy iskolatáblára rakva átvevő, hogy Ö Nagyságának Pozsonyba vigye a' kezembe küldött írásbeli utasítás szerint. Volt nálam Tabódy is, és az udvarmester ismét pénzt kérve. – Ebéd után olvastam 's beszélgettem Radnicscsal. Gyertya gyújtáskor Katona historia criticájából olvastam valami keveset.²³³⁰ – Színházba menék nőmmel és Schedelnével a' tribune' zártszékeire, mert ma Schodelné jutalomjátékára „Fidelio”²³³¹ daljáték adatott, magyarban ma először. A' hallgatók' száma nagy volt.²³³² Midőn az ouverture-t²³³³ játszották, egyszerre zajos taps emelkedett: Liszt, a' nagy híró zongorász jelent meg²³³⁴ Gr[óf]. Festetics Leóval a' páholyban (baloldal, első emelet, talán 33. vagy 34dik szám alatt), 's a' közönség ezen kitüntetéssel fogadta a' magyar születésű művészt. Az ouverture' muzsikája elállott e' zaj miatt, 's később újra kezdék.²³³⁵ – Egyébiránt a' daljáték fölséges; de nekem leginkább a' dalok' zenekísérete látszott fölöttébb szépnek. Noha egész délután esett, estve megállott az eső. Lucsokban és ködben jövünk haza.

29d; vasárnap. – Reggeli előtt Szentkirályi Mórítz emberének fizettem kamatot.²³³⁶ – Mindjárt reá Reviczky Imrénék.²³³⁷ Az ellenőri hivatalba menvén ott valék délutáni fél-egyig. Ebédén nálunk voltak Fejérváry Lini és Klobusiczky Ida, kiket nőm a' nevelő intézetből (Verle asszonytól) kihozott.²³³⁸ Ma délből adá Liszt második concertjét a' városi nagy redoute²³³⁹ teremben: de házamtól senki sem volt ott; akkor megyünk, ha majd, mint hallik, a' magyar színházban ad concertet.²³⁴⁰ – Köd és lucsok egész dél előtt. Délután a' felhők szakadozni kezdenek. Olvastam. Jött hozzám Karácson. Radnics sétálni hitt estve felé. Kimentem; de olly nagy szél volt már akkor, hogy majd levert a' sárba. Annak ellenére is meglátogattuk M[adame-o]..t. hol csak T. volt √.²³⁴¹ Visszajövőben mivel még korán volt színházba menni, betértünk a' „Zrínyi” kávéházba;²³⁴² azonban a' nagy hőség, pipafüst és gőz miatt félóraig sem maradhattam 's a' színházba menék inkább korábban.

²³²⁹ Itt: megváltoztatás, megfordítás.

²³³⁰ Lásd a 478. sz. jegyzetet!

²³³¹ Azaz: Ludwig van BEETHOVEN – Friedrich Georg TREITSCHKE – LENGEY Károly, *Fidelio*.

²³³² Lásd a 872. sz. jegyzetet! – A darabra 1276 jegyet adtak el, s még a páholyokban is szorongtak.

²³³³ Nyitány.

²³³⁴ Liszt 1839. december 23-án érkezett meg Pestre egy koncertsorozatra.

²³³⁵ A korszakban a színházi előadások alatt még csak ritkán volt csend. A darabot gyakran bekiabálások, nézőtéri kőjátékok szakították meg, s a közönség is hangosan adta jelét tetszésének vagy nem tetszésének: 7. Az irodalom medialitása.

²³³⁶ Szentkirályi Mórítz (1807–1882) az 1839/40-es országgyűlésen Pest vármegye követe, főjegyzője, alispánja. – Lásd az 1342., 2292., 2300. sz. jegyzeteket!

²³³⁷ Lásd a 616. sz. jegyzetet!

²³³⁸ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

²³³⁹ A régi pesti Vigadó – lásd az 1487. jegyzetet! – 1839-ben Liszt Ferenc több hangversenyt is adott a pesti árvíz-károsultak javára, illetve a Nemzeti Zenede és konzervatórium létrehozására.

²³⁴⁰ Bártfayék kishíján lemaradtak a Magyar Színházi hangversenyről – lásd az 1840. január 4-i bejegyzést!

²³⁴¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²³⁴² Közkedvelt, de nem túl elegáns kávéház volt a mai Kossuth Lajos utca és Múzeum körút sarkán. Az 1838-as pesti árvíz után építették át, Zrínyi nevét az 1890-es évekig viselte. Nevét onnan kapta, hogy a két végfalon két festmény volt, az egyik Zrínyi kirohanását, a másik Zrínyi leányát ábrázolta. Törzsközönségét a jurátusok adták. Az 1850-es évektől egyre botrányosabb, az 1880–1890-es években pedig már-már kriminális helynek számított. Az épületet végül 1912-ben bontották le, helyén ma az Astoria áll.

Magam és R[adics]. páholyba: belépti jegyemet földszintre Mukinak adám, mint egy idő óta naponként szoktam. A' mint onnan hazajövök, a' szél már kiszáritá a' járdákat 's csillogok ragyogtak. F[ejérváry]. Lini nálunk hált; Idát hazavitte nőm kocsin estve felé.

30d; hétfő. – Egyet-mást végezvén Kostyál szabóhoz menék megmutatni neki, mit 's miként kívánnék zekémen igaztítani: 's kifizettem a' posztót 's munkabért 36 pengőfttal.²³⁴³ Geyert is kerestem 's ki akarám a' szücs munkát fizetni, de nem találtam. Hazajövén irtam olvastam. Heckenast könyváros egy brochure-t²³⁴⁴ küldte hozzám: Pulszky Ferencz' töredékes észrevételei a' dunaszabályozás 's keleti kérdés iránt,²³⁴⁵ – mellyet a' szerző számomra küldött Pozsonyból. Örömem van benne hogy rólam is megemlékezett.²³⁴⁶ Volt nálam Vodjaner Sámuel, élet-eladás iránt kérdezősködő: de jó ideig mulatván nálam a' Dietrich-Ullmannféle dunáninnen szándéklott vasút haszontalanságáról, sőt Pest városára nézve káros leendéséről értekezvén 's valóban sok helyes észrevételt mondván úgy szinte említé a' Szina' vállalata mellett létesülni készülő víz-csatornát is, melly Csongrád' vidékén a' Tiszát a' Dunával fogná összekötni.²³⁴⁷ – Meglátogata Ferdinándyné 's Ivanovics Dr, újívi kívánatokkal.²³⁴⁸ Hasonlóul délután Kuncwalder. Irtam Olsavszkynak Orosházára a' Tiszaabói urbéri szabályozás és élet-eladás tárgyában. A' mint sötétedni kezdett Tabódyhoz menék, de nem vala honn. Minél fogva betértem 5kor a' bástya utcába. Csak B..é vala otthon; N[ina]. és Gy[ula]. látogatóban lévén később jövének haza. 6 utánig valék nálok; ekkor színházba menének; velők jövék a' Gr[óf]. Károlyi házig.²³⁴⁹ De magam feljövök, melegebb ruhát öltvén, magam is színházba mentem csak magam, 's a' páholyban ültem egyedül. – A' szél egész nap tartott. Délelőtt hó szállongott; de csak hamar kiderült ismét 's tiszta napfény vala. Estve felé keményen kezdett fagyni, 's színházból már egészen szárazon jöhöttem. Az ég csillagos.

31d; kedd. Keveset alhattam 's kínosan. Szörnyű fülszaggasztás ébreszte föl éjfél tájban 's nem engede nyugtot reggelig, 's még azután nappal is folyvást tartott.²³⁵⁰ Waltherr jöve hozzám még reggeli előtt bizonyos pénzbeli állapotban, melly a' Gróf' részére kínáltatik. Kuncwalder embere is megfordult nálam, sors czédulát²³⁵¹ hozván. # Adtam 40 pengőt nőmnek, hogy G.²³⁵² orvosnak küldje el. Dél tájban Bajza jött és nője újívi kívánatokkal. Később Pigay hasonlóul. Mi történt minden délután? már nem emlékszem világosan, mert rosúl érzem magamat; annyit tudok, hogy az idő kiderült 's hidegülni kezdett. Estve felé az udvarmester behítt szobájába 's megmutatá viaszból készült képét. Radnics volt nálam estig; az ő jobb pofája is megdagadt. Színházba nem menék; lefekvém. Pillanatról pillanatra nagyobb szaggasztást érzék bal fülemben. –

²³⁴³ Lásd az 561. sz. jegyzetet!

²³⁴⁴ Füzet.

²³⁴⁵ *Töredékes észrevételek a' Dunaszabályozás 's keleti kérdés iránt*, Pozsony, 1840.

²³⁴⁶ Bártfay naplójában soha nem büszkélkedik az közéleti ügyekben való szellemi közreműködésével, egyedül Pulszky röpiratáról emlékezik meg. – A társadalmi-technikai modernizáció iránti érdeklődésről: 4.1.1. Modernizációs törekvések.

²³⁴⁷ Károlyi György az alföldi vasúttársaságnak és a Tisza-szabályozó Társaság központi bizottságának is elnökségi tagja: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

²³⁴⁸ Az újívi köszöntések rendjéről: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²³⁴⁹ Lásd az 1754. sz. jegyzetet!

²³⁵⁰ A betegség lefolyásáról: 13. Egészség és betegség. A homeopátia mint nézetrendszer és gyakorlat (13.1. Betegségnaplót).

²³⁵¹ Lásd a 2176. sz. jegyzetet!

²³⁵² Talán Gebhardt Ferenc (1791–1869) orvos, egyetemi tanár, az Akadémia tagja. – Lásd az 1841. október 12-i bejegyzést!

1840. JANUAR; FEBR. MART;
APRIL; MÁJUS; JÚNIUS. VIII.

[Bárfay súlyos betegségből lábadozva látogat el Liszt mindhárom koncertjére. Az eseménysorozat teljesen felbolydítja a pesti társasági életet, mindenki páholybérletek után jár. Az 1838-as árvíz áldozatai javára fellépő, magyar ruhában megjelenő művész sikere elmondhatatlan. Fáklyás díszmenetben kíséri szállására a tömeg, a megye a művésznek járó nemesi címért folyamodik a királyhoz. Jó hírek érkeznek Pozsonyból. Deák taktikus, színpalak mögötti háttértárgyalásai közelebb hozzák az általános amnesztia reményét.

Vodianer Rudolf nagykereskedő ezer arannyal akarja megvesztegetni Bárfayt, hogy vesse be befolyását Károlynál egy birtokvásárlás ügyében. Bárfay felháborodottan utasítja vissza az ajánlatot. Vörösmarty felkéri barátját háromkötetes, összegyűjtött munkái korrigálására. Bárfay szívesen elvállalja, hogy segítse a folytonos időzavarban lévő barátját. A cenzúra lefoglalja Szemere Bertalan nyugat-európai útinaplóját. Ez a felálló új kormányzati szerv, a Központi Könyvbíráló Szék első intézkedése.

Pollack Mihály készíti az árvízben tönkrement külső Üllői úti major épületének tervét, de a kivitelezéshez utcanyitásra és a Szépítő Bizottmány engedélyeire van szükség.]

1840. Január.

1 és 2 ban; szerdán és csütörtökön: Ágyban feküdtem, iszonyú fülszaggatásban szenvedve. Dec. 31. és Jan. 1^o közötti éjjel nem aludtam egy órányit. Bevettem éjjel, kínomtól zaklatva, dulcamarát,²³⁵³ kézi patikámból: de az nem könnyíte rajtam semmit. Reggel jött Ivanovics, ’s pulsatillat²³⁵⁴ ada be, mire kissé megenyhültek fájdalmim ’s délfelé, míg nőm ’s Lényi templomba jártak, keveset szunyadtam is. Az alatt Tántzer Lilla és Steinvegné²³⁵⁵ meg’ ennek leánya valának itt látogatóban; nem láthatám őket, mivel a’ kis (öltöző) szobácskában feküvém. Délben alig ettem valamit. A’ fájdalom új erővel rohant meg, ’s folyvást növekedett. Estve Radnics futott orvosért, ki azonnal el is jött ’s más szert adott be, de nem tudom mit? Azt hittük, hogy fülemben valami kelevény²³⁵⁶ támad; azonban gnyuladás volt. Éjtszakára ismét a’ hálószobába mentem át. Nőm ’s Lényi éjjél utánig maradtak ágyamnál, ez utóbbi olvasván Bulwertől úgy tartom Maltravers-t:²³⁵⁷ de én semmit sem tudok belőle: mert 10 után elnyomott álomnemű kábulás, de mellyből félóránként a’ nyilalások fölverének. Az orvosi szernek minden esetre azon jó hatása lön, hogy izzadásba jövék, ’s ez könnyebíte rajtam. – Reggel ismét előjött az orvos (ki roszerűlétem alatt napjában többször jelent meg szíves készséggel, a’ mit el sem felejték neki) ’s ujra beadott.²³⁵⁸

²³⁵³ Ebszólóból készült homeopátiás szer, hideg és nedvesség hatására kialakuló hurutos betegségekre és hányingerrel járó fülfájásra. A homeopátiás készitásokra lásd a 111., 1346. sz. jegyzeteket!
²³⁵⁴ Gennyes fülgyulladásra való gyógyszer – lásd a 111. sz. jegyzetet!
²³⁵⁵ A segélyezett családok egyike – lásd az 1786. sz. jegyzetet!
²³⁵⁶ Kelés, tályog.
²³⁵⁷ Lásd az 560., 855. sz. jegyzetet! – A betegápolás része a felolvasás: 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.2. Nők).
²³⁵⁸ Lásd a 97. sz. jegyzetet!

Igy tengődtem Január. 2kán is, de bajam csak ugyan csendesült, 's keveset evém is. Estve megint nóm 's Léni voltak ágyamnál, olvasva, de miből megint mit sem tudok. – Január 3kán délelőtt mintegy féltizkor fölkelék az ágyból, megberetváltkoztam 's írószobámba vánszorogtam. Bellaagh Esküdt vala nálam, személyesen meggyőződvn, hogy ki nem mehetek. Mert tegnap Ensel ügyvéd czédula által tudtomra adá, hogy mint ma Simoncsics Alispánhoz kellene mennem bizonyos írásbeli tanúbizonyságom' hitelesítése végett, melyet tavaly Jankovics Vincze' ügyében adtam, Compulsorium' folytában:²³⁵⁹ de mindjárt tegnap azt válaszolom, hogy betegségem miatt nem mehetek; hihetón azért jöve tehát ma hozzám B[ellaagh]. Esküdt, hogy lásson. – Egyébiránt egész nap alig tudtam valamit dolgozni, fejem még nem lévén szabad, csak ide-oda motoztam. Boszús is valék, hogy a' színházi páholytól elestünk,²³⁶⁰ mellynek megrendelése Mukira volt bizva, de ő vagy nem jelenté vagy rossz helyütt jelenté, mint később maga is megvallá. Estve Tabódy jött hozzám és az udvarmester. – Lénit a' színházba küldtem T[änzer]. Lillával, mert olly darab adatott, melly nekik tetszik. Az alatt szobámban beszélgeték nőmmel 's átadám neki a' kalendariomot²³⁶¹ és zsebkönyvet, mikkel Stern könyvkötő újévre kedveskedett. Bajam derekasan megenyhült.

4d; szombaton. – Vártam hogy törv[ényes]. bizonyoság jön hozzám meghiteltetés végett, mivel Bellaagh²³⁶² Esküdt 9 órára ígérkezék tegnap Modrovicscsal:²³⁶³ de nem jöttek. Adtam nőmnek pénzt Geyer szűcs' kifizetésére, ki zekémet prémezte 's bélelte, 's miért 51 pengő fto számíta; adtam azonkívül 9 fto három elsőhelyi zártszékre Liszt végső hangversenyében, melyet a' városi tánczteremben lesz adatandó, mert minden kilátástól elestünk ma estve a' magy[ar]. színházban adandóba mehetni, nem lévén páholyunk. Azonban jött Tabódy 's jelenté, hogy ő még is szert tett a' 35. szám alattira 's kért, vennék részt abban, mit el is fogadtunk. – Nem sokára Gr[óf]. Vécsey Gener[alis]. hadisegéde (adju-tánsa) keresett meg, Ö Excell[entia]ja' nevében kérvén, engedném át számára a' grófi páholyt. Elmondám neki mikép magam elől is elkapott már. Utána Kis Károly Kapitány jött 's jelenté, hogy Budán lakó Lászlóné asszonyság Gr[óf]. György Ö N[agysá]gának 40 ezer fto kívánna kölcsön adni 5% kamatra: megígérém, irok iránta Pozsonyba.²³⁶⁴ Nóm Liszt' képét is elhozá Wagnertől.²³⁶⁵ Kifizeté a' szakácsnét December hónapra. Ma a' háznépkel ebédeltem már. Ebéd után az udvarmester megfizeté a' dohány' árát 7 pengő fttal. Radnics volt nálam estig. Melegen öltözvén színházba mentem; nóm a' jó 's tiszteltre olly igen méltó Bukovszkynéval jött kocsin, magokhoz vévén Tántzer Pepit is; később Léni után is küldtek, mert elég hely volt a' páholyban, 's az öreg Csauszné, ki szinte oda várattott, nem jöven el. – A' színház fuladásig tömve volt mindenütt 's e' látvány annál nagyszerűbbnek mutatkozék, mivel teljesen ki vala világítva.²³⁶⁶ A' derék darab (Kényte-

²³⁵⁹ A vallomás esküvel való megerősítése – az előző évi vallatóparacsra adott válasz következtében – lásd a 364. sz. jegyzetet!

²³⁶⁰ Liszt másnapi koncertjéről van szó.

²³⁶¹ Azaz: kalendárium, naptár, évkönyv.

²³⁶² Bellagh Antal (1784–1852) Pest megyei esküdt, Fáy Andrásal együtt a Kisfaludy Károly-hagyaték összeírója.

²³⁶³ Modrovics Ignác (1810–1895) főszolgabíró.

²³⁶⁴ 8.4. Az üzleti élet szabályai; 8.4.1. A szerződéskötés menete.

²³⁶⁵ Lásd az 1063. sz. jegyzetet!

²³⁶⁶ Egy-egy neves európai művész fellépése előtt felbolydul a pesti társas élet, s az ismerős családok a közös páholy kibérlését szervezik. Bártfayék köreiben ezekben az eseményteljes napokban egy időre megszűnik a hétköznapi rutinja: 2.1.3. A narráció típusai és célja – 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban, lásd a 179. sz. jegyzetet!

len király) nagyon jól adatott, és semmi zavar, vagy tévedés nem történt. Annak végeztével Liszt' hangversenye következék, mellynek egész bevételét a' magy[ar]. színház' javára engedé.²³⁶⁷ Mivel több asszonyság semmikép helyhez nem juthata, magán a' színpadon mind jobbról mind balról félkörben 3-4 sor szék vala elhelyezve, 's itt ülének számosan, köztük színésznők és színészek (állva ez utóbbiak). Végre kijött a' világhírű hangművész, riadó taps 's végnélküli éljen! zajtól fogadtatva. Magyar köntös²³⁶⁸ vala rajta: megszínzrinyi dolmány,²³⁶⁹ kék nadrag arany sinórzattal,²³⁷⁰ kordoványcsizma sarkantyúval. – Játaszásárol hasztalan volna szót ejtenem: – az leirhatatlan; azt hallani kell – és bámulni! Én hallám őt 1823ban ugyan itt Pesten, mielőtt kiutazott, talán 12- legfőlebb 14 éves korában, 's még akkor kénytelen valék hinni, hogy lehetetlen már haladnia. De a' mi akkor virágzó csemete volt: most, úgy találám, a' tökélynek gyümölcsteli tündérfája.²³⁷¹ – Olly érzeményi örvényt kavart föl játékával 's hangjai' özönével, millyennek azon hős' keblében kell áradoznia, ki egy iszonyú csatát végez, 's az elzengett zaj után, – képzeletem szerint – biztos pillanattal 's a' diadal' szent dühével néz szerte, 's lelke csak akkor remeg, midőn már nincs többé mit legyőznie.²³⁷² – Vagy magam sem tudom, mint jellemezzem szóval 's képpel a' kimondhatatlant. – Végezvén két darabját, újra és újra megújra kitapsoltattott, 's mozdulatai nem mutatának már többé köszönő hálát, hanem bizonyos törődési odaengedést; jó ideig mellére nyomott kezekkel mintegy leborulva hajlott az őrzöngő közönség' elébe. 'S egyszerre fölegyenesedvén, élénken 's majd nem szökve ült a' zongora mellé, 's két három lelketrázó hangnyomat²³⁷³ után a' rákóczy-indulója²³⁷⁴ emelkedék föl újjai alól. És új riadás, de irtóztató riadás tölté el a' színházat. Azt lehete várni, hogy az egész színház halomra török a' végtelen tombolástól.²³⁷⁵ Félben kelle hagynia, 's megint fölkele a' zongorától, a' hajlongással viszonzá háláját. Lecsendesedvén a' zaj, tovább játszá a' rákóczy-indulót 's mind végig olly csend uralkodék, hogy egyetlen egy szuszszanást sem lehete hallani – mintha mindenik lélekzetét visszatartaná 's kővé meredt volna. – Egy izben olly hangokat hallék föláradni kezei alól, mint folyvást tartó de igen kellemetes égdörgés. De mondom – azt leirnom, nekem legalább lehetetlen. – Midőn elvégzé, kiléptek a' színhelyre (mennyre megpillanthatám 's emlékszem) Gr[óf]. Festetics Leo, B[áró]. Bánffy Pál, Augusz, Eckstein (szolgabíró) – 's még nem tudom kik, diszes aranyos magyar öltözetben, panyókásan,²³⁷⁶ 's Gr[óf]. Festetics Leó, kezében hozván egy

²³⁶⁷ Azaz Liszt felajánlja bevételét az állandó anyagi gondokkal küzdő színház számára.

²³⁶⁸ Itt: felső férfi diszruha.

²³⁶⁹ Combközépig érő, álló galléros, prém nélküli, hímzett férfikabát. A történeti darabokban gyakran alkalmazták a színpadon is. A dolmány megjelent a Szemere Pál által fordított *Zrinyi* című Körner-színműben is, s talán éppen ennek zajos sikere nyomán lett népszerű ruhadarab – lásd az 561. sz. jegyzetet!

²³⁷⁰ Sujtás.

²³⁷¹ A hasonlatról: 8.3.3. Vörösmarty.

²³⁷² Bártfay szerint a heves érzelmek károsak mind a hétköznapi életben, mind a közéletben, annál kíváncsiabbak a művészetekben (elsősorban a zenében): 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.2. Szenvedelem).

²³⁷³ Akkord.

²³⁷⁴ Az 1839–40-es pesti fellépésein Liszt Ferenc Bihari János primás hajdani dallama alapján játszotta a magyar nemzeti érzések kifejezésének szimbólumává váló indulót. Kottáját Erkel Ferenc adta ki Wagner József képkereskedőnél. Liszt saját átíratá később Berlioz hangszerelésében vált népszerűvé (1841).

²³⁷⁵ A Magyar Színház közönségét az árvíz sújtotta város, a színház illetve egy nemzeti konzervatórium javára koncertező Liszt-előadás, a zene és a hazafias lelkesedés – összegződve – eufórikus hangulatba hozta. Néhány évvel később Berlioz jegyezte fel, hogy félelmetesen túlfűtött légkörű pesti hangversenyén a közönség tombolása miatt nem volt képes végigjátszani a *Rákóczi-indulót*: 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban.

²³⁷⁶ Azaz: vállra vetve, zsinóron függő mentével.

csinos aranyzott hüvelyű kardot,²³⁷⁷ átadta a' művésznek, több tisztelői' nevében, – melyet ő lelkes hála jelei közt átvett – 's Eckstein azonnal föl is kötötte azt oldalára. – Ekkor Augusznak valamit súgott fülébe; ez pedig előlépve, illyfélét mondott a' közönségnek: hogy művész hazánk fia mélyen meg van illetődve ezen ünnepélyes megtiszteltetésén; 's mivel azóta, hogy tehetségei kiműveltetése végett a' külföldre utazott, nem volt alkalma az édes hazai nyelvet²³⁷⁸ gyakorolnia, ohajtana forró háláját szavakban is kifejezni a' nemes közönség előtt, ha a' nemes közönség megengedi francia nyelven, igérvén, hogy legelső alkalommal, midőn a' jó szerencse ismét művészi utazásából e' kedves hazába, melyre büszke, visszahozandja, a' szeretett honi nyelv kedves hangjain fogja idvezelni nemes hazafitársait. – Halljuk, halljuk! zúgott mindenfelől 's Liszt előállott, egy kissé hátrább tolván maga a' zongorát, 's fölemelvén sápadt, rémletes árczát, szilárd, de az elfojtódás miatt kezdetben szakadozott hangon, lelkesen monda el beszédét, melyet később Augusz magyarra fordítva a' közönségnek fölolvast. (Tartalmát, ha a' hirlapok nem adandják, igyekezni fogok vázlatban, mennyire emlékezetem engedendi, leírni) – Nömet 's T[änzer]. Pepit Bukovszkyné kocsiján vivé haza. Én pedig Lénivel hátramaradtam, 's beváram Liszt' fogadtatását midőn hazamegy. Ugyan ezt tevé nagy számú sokaság, melly a' színházból kitódulván, annak közelében 's az utczákon ácsorgott. Nem sokára fáklyák lobogának a' színház előtt 's katonai (Rothkirch) banda szólamlott meg. Az ezerekre telő néptömeg a' hatvani kapun²³⁷⁹ behullámozott. Léni karomba kapaszkodott, hogy el ne sodortassék a' nagy tolongásban, 's Ivanovics Dr. is hozzánk szövetkezvén tolattunk inkább mint meheténk. A' hatvani utca' elején, mintegy azon tájon hol az újvilág utczába²³⁸⁰ befordulnak, leszállott Liszt, ki Gr[óf]. Festetics Leoval mene annak kocsiján. 's így haladott a' népmenet be az uri utczába, szüntelen táborizene 's harsogó éljen! kiáltások között. A' csipős hideg' ellenére az ablakok midenütt egész a' legfelsőbb emeletekig sorban nyiladoztak, a' népözön' hullámozása szerint, 's azokból nem csak asszonyi fejek néztek ki, hanem a' tapsok' csattogása is lehallék. A' Fejérhajú V[endég] fogadó,²³⁸¹ hol különben is a' helyszüke nehezíté a' becsavarodást, megállott a' diadalmenet; 's Augusz (Tolna megyei főjegyző – ki egyébiránt Liszttel még Párisban utaztakor ismerkedett meg) ismét magyar nyelven tolmácsolá a' diszmenet' hősenek hálaérzeteit, szerényen értésére adván egyszersmind a' kíséretnek, hogy e' megtiszteltetés több, hogysen annak még tovább folytatása által a' nemes hazafiakat fárasztani ohajthatná 's azt érdemelné: de mind a' mellett, sokszori félbenszakasztással csak az kiáltatott: tovább! még tovább!²³⁸² – és így tovább folytatott az egész a' szél utczába,²³⁸³ úgy tetszik Schernoffer házig, hol Gr[óf]. Festetics Leo tart szállást. Midőn a' német színház²³⁸⁴ előtt vonult el a' fáklyás sereg 's hadizene, abból a' benvolt hallgatók nagy számmal szinte kirohanván összecsatlakoztak; 's általán perczről perczre nagyobbra nőtt a' néptömeg

²³⁷⁷ Lisztet a nemzetközi sajtóban később támadás éri az ajándék miatt. Liszt 1840. október 26-án Hamburgból válaszol rá (*Regelő*, 1841. jan. 3., 1. sz. 7., VÖM III. köt., 219).

²³⁷⁸ 2.3.5. Szóhasználat- és fogalomelemzés: lehetőségek (haza, édes, keserű).

²³⁷⁹ Lásd a 834. sz. jegyzetet!

²³⁸⁰ A mai belvárosi Semmelweis utca.

²³⁸¹ A fogadó a mai belvárosi Fehérhajú utcában állt.

²³⁸² Lisztet másnap Pest díszpolgárává választják – jórészt az 1838-i árvíz károsultjai javára adott bécsi hangverseny miatt. Pest megye közben felségfolyamodványt ír Liszt nemeslevele érdekében.

²³⁸³ A mai Nádor utca.

²³⁸⁴ Azaz: a Pesti Német Színház – lásd a 194. sz. jegyzetet!

úgy hogy azt valóban ezerekre menőnek mondhatni, midőn az említett ház előtt megálltak. – Ekkor Fánscy Lajos (derék színész) intézett bucsúszavakat a' nagy művészhez, ki mind neki, mind a' többi közelállónak barátilag kezett nyujta 's a' fáklyások közt, kik a' lépcsőket egész a' 2ik emeletig elalották, fölsiet; a' muzsika 's éljen! kiáltozás ide lenn folyvást tartott, 's Liszt még felülről, az ablakból kezeivel 's kalpagjával integeté le köszönetéseit. – Havazni kezdett, 's a' hó a' fáklyalángoktól fölmelegült levegőben esővé olvadt. – A' zene 's éljen! még szakadatlanul hangzék ugyan: de én megfordultam 's hazajöttem. Esti 10 óra volt. Itthon vacsoráltam 's lefekvém. – A' hideg levegő nem ártott fülemnek, legalább nem érzem. –

5d; vasárnap. – Jelen naplómát megkezdém, vagy inkább pótolólag beírák, mit betegségem alatt elmulaszték.²³⁸⁵ Az ellenőri hivatalba még nem merem kimenni, kemény hideg lévén. Elküldém Ödönt a' belépti jegyekért Wagnerhez.²³⁸⁶ Mátyás levelet hozza postárol: újhelyiek újévi kívánatait küldik abban; irt keveset P[aulina]. és Sz[erafina]. is.²³⁸⁷ Ebéden senki nem vala nálunk. Délután hol a' hirlapokat forgattam, hol nőmmel beszélgettem szobámban. Ugyan ide jöven estve T[änzer]. Lilla és R[adnics]. Agnes, olvastam nekik a' Carthausi' folytatását.²³⁸⁸ Vacsorán is itt valának 's L[jilla]. hálásra is. Fülem folyvást zúgott de nem épen fájt. Az idő inkább borult mint tiszta.

6d; hétfő. – A' szabó elhozta megigazitott téli zöld kaputomat, fizettem neki 17 ft., 30 krt. vczd. – A' fiatal Eggenberger pénzt 's számadást hozott a' magy[ar]. tud[ós]. társasági eladott könyvekért; megnyugtattam.²³⁸⁹ 11 után a' redoute terembe menék nőmmel, Lénivel, Ödönnel Liszt' concertjére. – Telidesteli lett hallgatókkal. – A' versenyzádó, közállítás szerint, még egyszer sem játszott annyit mint ma – és milly játék vala az! – Lehetetlen azt leírni, mert a' megfoghatatlannal határos. Tenger-özöne a' hangoknak és zengeménynék; – ő valóban óriása a' zenének: valami dāmoni, tündéri 's iszonyatos gyönyör ragadja ellenállhatlanul a' hallgatót, kinek lelke örömben sír és tombol, – mint midőn Lord Byron műveit olvassa.²³⁹⁰ – Közel ültem hozzá 's jól láttam kezei 's ujjai' mozgását. Minden szünet 's lelépés után mélyen pihegett, mint a' ki lélekszakadva győzte meg ellenét. Arcza egyébiránt nyugottan maradt, de sápadt 's izzadástól úgy elborítva, mintha olajjal kenték volna meg. És a' többi – látni kell azt, és hallani, és bámulni a' csodatevőt. – Két órakor hazajöven ebédeltünk. – Az idő reggel ködös, de 11kor 's később egész nap a' legtisztább fény. Ezt ma különösen azért jegyzem meg, mivel a' mai napra azon balgatagság vala jósolva, hogy iszonyú köd rendre fogja öldökölni az embereket; 's kihinné! igen sokan találkoznak, kik a' balgatagságot hívek 's rettegének.²³⁹¹ – Délután olvasgattam. Estve felé P[áter]. Tamásy a' pesti Parista Collegium Rectora²³⁹² látogatott meg, 's ugyan akkor Helmezy is, közölvén velem egyszersmind a' francia beszéd' fordítását, melyet Liszt tegnap előtt estve a' magy[ar]. szinpadon mondott el, 's Helm[eczy].

²³⁸⁵ Az utólagosan, emlékezetből vagy jegyzetek alapján készült bejegyzésekről: 2.1.4. A naplóvezetés technikái – lásd a 638. sz. jegyzetet!

²³⁸⁶ Értsd a másnapi Vigadó-beli Liszt-koncert jegyeiért.

²³⁸⁷ 11.3.7. Szakítás.

²³⁸⁸ Lásd az 1156., 1272. sz. jegyzeteket!

²³⁸⁹ Lásd a 30. sz. jegyzetet!

²³⁹⁰ Lásd a 2372. sz. jegyzetet!

²³⁹¹ Bártfay a rémhíreket tehát szenzációéhséggel, a ráció és az erkölcs korlátait nehezen tűrő emberi természet gyalogságaival és a műveltség hiányával magyarázza: 4.1.3. Esmények és normák.

²³⁹² Lásd a 76. sz. jegyzetet!

a' végből fordított le, hogy ujság-lapjában kiadja.²³⁹³ Estve nőm, L[éni]. 's R[adnics]. Agnes előtt szobámban folytatva olvasám a' Carthausit.²³⁹⁴ –

7d; kedd. – Alvásom csendes volt. A' hideg folyvást tartott 's az ablakok délig fagyva maradtak. – Jött hozzám reggeli után Ivanovics, panaszolva baját Meyer orvossal. Ugyan akkor jöve Vodjaner is, megnézé az élet-mutatványokat. Szót tön arról hogy szeretné Gyomát²³⁹⁵ eladni, 's ha eszközlöm hogy a' Gróf hajlani fog a' megvételre 's azt megveszi, ezer darab arannyal kedveskedik. – Szépen köszönöm. Egyenesen kimondám neki, hogy rajtam illy ajánlatok semmit nem indítanak; tettek nekem sokan mások is hasonló ígéreteket: de hála istennek! tisztán maradtam, 's ha volt is befolyásom nagy tekintetű dolgokba, soha ajándékot nem vevék; B[áró]. Perény is 10 ezer ftoit ígért, ha kieszközlöm hogy Csurgót Grófom megveszi; megvév, még pedig egyenesen csak az én alkumra, 's ezen alku fejében 10 fillér jutalmat sem kaptam, mert eltávolítám magamtól.²³⁹⁶ – Azután délig irtam, számoltam. Délben Gr[óf]. Csákyné látogata meg 's igen kegyes kifejezésekben köszöné hogy Lénit olly gyakran elküldözgetjük hozzá. Havazott vagy félóráig. Ebédnél csak magunk valánk. Délután Karácson jöve. Szép lévén az idő, sétálni menék, bekötött füllel; Radnics velem volt. Sétáltunk az utcákon. 5 óra tájban visszajövék, olvasám a' Wodjaner által velem közlött irományokat, 's nem lévén ki által visszaküldenem, Radnicshoz randulék 's őt kérém hogy vigye el azokat. Itthon azután levelet irtam a' Grófnak majd 8 óráig.²³⁹⁷ Színházba nem menék. A' hideg folyvást tart. Estve csillagos volt.

8d; szerda. – Elküldém a' levelet Ö N[agysá]gának postán. Ensel ügyvédhez menék. Onnan a' bátya utcába. N[ina]. beszélé, hogy újév napján 's később is hozzám küldött: de rosullétem miatt senkit se bocsátának hozzám.²³⁹⁸ – Azután délig egyet-mást dolgoztam, 's irtam Jákónak Pozsonyba. Ebéd után összekészítém az irományokat, irtam Reviszky kir[ályi]. Táblabírónak, kérvén őt vigye a' nyalábot magával Pozsonyba. Elvívém Kostyálhoz a' fekete bársonyt, mellyet nőm ada újévi ajándéku, hogy mellényt készítsen belőle.²³⁹⁹ Onnan Radnicscsal egész a' városligetbe sétáltam, igen jó levegő de kemény hideg lévén. Betértünk M[adame].hoz, de ott nem sok mulatságot lelék. Hazajöttem, dohányoztam, 's azután színházba menék. Ott Vörösmarty megkért, vállalnám el nyomtatás alá most kerülő munkái második igazítását: megígérém.²⁴⁰⁰ Összejövék Simoncsics másod Alispánnal is, kivel abban egyeztünk meg, hogy jövő pénteken reggel hozzáamegyek hitelesítés végett.²⁴⁰¹ A' színházbol korábban jöttem el, igen nagy hideg lévén. Léni házi bálba²⁴⁰² ment Lónyay Jánosékhoz.

9d; csütörtök. – Dél előtt irogattam, holmi apró hivatalos dolgokat végeztem, iromány 's leveleket olvastam, panaszokat kihallgattam. Dél után Dzwonkovszky és Radnics vol-

²³⁹³ Lásd az 1487. sz. jegyzetet!

²³⁹⁴ Lásd az 1156., 1272. sz. jegyzeteket!

²³⁹⁵ Ma: Gyomaendrőd.

²³⁹⁶ Bártfay büszke megvesztegethetlenségére, nem fogad el semmilyen személyes viszonzást, ajándékot, pénzt se az üzletfelektől, se a Károlyi-alkalmazottaktól: 8.4.2. Üzleti tisztesség.

²³⁹⁷ A birtokgyarapítás kérdéseiről, Bártfay szerepéről: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841); 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság (4.3.6. Egy konfliktus krónikája).

²³⁹⁸ Lásd az 1754. sz. jegyzetet!

²³⁹⁹ Lásd az 561. sz. jegyzetet!

²⁴⁰⁰ Bártfay pontos és gyors korrektúrája segíti Vörösmarty Mihály újabb munkáinak kiadását (1–3. köt., Buda, 1840, I, *Versek*, II, *Színművek*. *Julius Caesar*. *Árpád ébredése*. *Kincskeresők*. *Az áldozat*. *A fátyol titkai*.)

²⁴⁰¹ Lásd a 2359. sz. jegyzetet!

²⁴⁰² 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metsztnézés, bálozás.

tak nálam. Estve felé a' Kilian' könyvboltjába menék 's kifizetém tartozásomat könyve-kért-képekért 34 ft 39 kr pengőt.²⁴⁰³ Ott találkozáim Resetával. Azután betértem Vörösmartyhoz, ki Schedellel kiadandó munkái²⁴⁰⁴ elrendezése fölött értekezék. Együtt menénk a' színházba. A' páholyban magam valék; de az 1^o f[el]vonás után Bajza jöven hozzám együtt beszélgeténk. Nagy hideg volt, noha napközben ködös vala az idő. – Délben az ellenőri hivatalban is valék.

10d; péntek. – Jókorabb keltem föl, 's 8 óra után Simoncsics Alispánhoz menék hiteltetés végett, melly Modrovics Szolgabíró 's Bellaagh Eskütt jelenlétében megtörtént.²⁴⁰⁵ Hazajöven reggeliztem. Azután a' 28d. számú páholy kivétele végett a' magy[ar]. színházba mentem.²⁴⁰⁶ – Grimm képeket küldé, mellyekre két év előtt subscribáltam;²⁴⁰⁷ fizettem azokért 9 ftoit. – Adtam Radnicsnak 35 pengő ftoit szalonra vásárlásra. Kifizettem Mátyást is. Így a' tegnapi 's mai kiadások után 100 pengő ftoimból alig maradt valami. De legalább már nyugtom lesz egyideig. – Reggel nagy köd 's csatogó hideg vala; később napfényre derült. Ebéd után 3-4 óra közt kimenék nőmmel Szemereéket látogatni. Csak Sz[emer]. Bert[alan]. vala honn; elbeszélé, miképen utazásai 1^o kötetét,²⁴⁰⁸ melly a' budai nyomtatóban már teljesen elkészült, Mérey, hihető titkos föladás' következtében lefoglaltatá, 's most a' dolog vizsgálat alatt van. – A' munka egyébiránt censurán keresztül esett – 's még is illyek történnek. Ugyan így foglaltatott le, 1832 vagy 33ban B[áró]. Wesselényi' munkája²⁴⁰⁹ is, midőn egy része már ki vala nyomtatva, 's a' dolog annyira huzatott-vonatott, hogy mai napig is oda van. Akkor a' föladó – mint W[esselényi]. mondá – Orosz József volt a' Hirnök mostani kiadója, kit a' közönség több gaz csalásairól ismer.²⁴¹⁰ – Megtekintém hazajövőben a' Dunát, melly már nagy részint el vala borítva jéggel. Itthon olvastam Savage Richardot,²⁴¹¹ mivel színházba a' nagy hideg miatt nem menék. Később a' Carthausibol olvastam nőmmek. Ő beszélé, hogy a' Liszt' kedvéért a' casinói teremben tegnap némelly dámák által adatott estvély (soirée)²⁴¹² igen szép 's mulatságos volt. Meg valék én is hivatta, de nem menék.²⁴¹³ –

²⁴⁰³ Lásd a 7. sz. jegyzetet!

²⁴⁰⁴ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁴⁰⁵ Lásd a 2359. sz. jegyzetet!

²⁴⁰⁶ Liszt másnapi koncertjére.

²⁴⁰⁷ Lásd a 356. sz. jegyzetet! – a műlapok kiadásához a nyomdatulajdonosoknak kevés a tőkájük, így a folyóiratokban, napilapokban folyamatosan megjelenő aláírásgyűjtéssel kell megalapozni egy-egy nagyobb metszetsorozatot: 10.1.2. Metszetek; 7.2.2. Rendelések, vásárlás.

²⁴⁰⁸ *Utazás külföldön*, 1. köt. *Németföld, Franciaország*, Pest, 1840; 2. köt. *Nagy-Britannia s Irland, Németalföld, Belgium, Rajnavidék, Helvécia*, Pest, 1840.

²⁴⁰⁹ Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, [Bukarest], 1833.

²⁴¹⁰ A cenzúra szükségességét Bártfay nem kérdőjelezi meg, de túlkapasait visszautasítja. Közvetlen élménye, hogy Wesselényi és Széchenyi műveit kényszerűségből külföldön kellett megjelentetni. Mindez jól érzékelteti a szigorodó folyamatokat. 1833-tól megindul a cenzúra átszervezése, 1838 januárjában áll fel az új Központi Könyvbíráló Szék, melynek személyzetét csak 1839 októberében nevezik ki. Ez valójában 1840-től kezd meg működését: 4.1.2. A titkos jelentések tanulságai – lásd a 285., 1954. sz. jegyzeteket!

²⁴¹¹ Richard Savage (1697–1743) angol drámaíró életéről K. GUTZKOW tragédiáját olvashatta Bártfay (Döring, R. S. Jena, 1840.) illetve Samuel Johnson (1709–1784) *Lives of the Poets* sorozata (németül: *Biographischen und kritischen Nachrichten von englischen Dichtern*) népszerű darabjában jelent meg a viharos, hányatott életű költőről és kora irodalmi életéről szóló regényes életrajz.

²⁴¹² Liszt tiszteletére ugyanis 16 arisztokrata hölgy szervezett estélyt.

²⁴¹³ Bártfay egyáltalán nem vett részt a Károly-palota keddi, nyitott fogadónapjain, sem más estélyeken. Pesten ekkoriban még nincs különösebb kapcsolat az arisztokrata társasélet és a polgári szalonok között.

11d; szombat. – Nagy köd ismét és hideg. Androvics schusternek átadám a' bagaria²⁴¹⁴ bőrt, hogy abból István bátyámnak vadász csizmát készítsen.²⁴¹⁵ Hammelnek²⁴¹⁶ kifizetém az árjegyzéket. Összekészítém az Orosházi számolást. Ráakadtam a' minap hiányzott 200 ftra. Ebéd előtt olvastam; ebéd után szinte, 's elvégzém Savage Richardot, mellynek vége roszul van csinálva. Steinweg Hermine ma délután mene férjhez.²⁴¹⁷ Estve színházba menénk: nőm, Léni, Radnics, Ödön 's én; később Tántzer Pepi és Lila is oda-jövének; kibérlém a' 28d. számú páholyt 12 pengő fért, mert Liszt nagy hangversenyt ada egy nemzeti conservatorium' megalapítására.²⁴¹⁸ Tömerdek közönség vala ismét egybe-gyűlve 's riadó tombolással fogadá a' művészt, ki ma megint rákóczy-indulóval végzé verseny-előadását. – Valóban, Liszt kimutatja játékával a' határt, hol a' lehetőség végződik 's a' lehetlenség kezdődik.²⁴¹⁹ – Ma igen nagy hideg volt, mellyet estve, midőn hazajövének, sűrű fojtó köd még nagyobbta. Majd elfuladtunk hazáig. Szörnyű fejfájás kínozott.

12d; vasárnap. – Reggel apróságokat végezvén az ellenőri hivatalba menék. Ott olvasám Orosz' alávalóságait.²⁴²⁰ Némelly árjegyzéket kifizettem. Dél tájban oda jöve Bajza is, nyilatkozást hozva a' „Szózat”ra megjelent feleletek' folytatában.²⁴²¹ Ebéden csak magunk, miden vendég nélkül. Délután olvastam a' hirlapokat; 4 óra után a' városra sétáltam: kemény, csipős hideg volt. A' Duna' jege sűrűn és lassan ment. Betértem Szemeréhez, de nem találám. Megkerülém az új piacot,²⁴²² 's az ország-uton,²⁴²³ magyar és bástyá és kereszt utczákon hazajövék. Itthon Pulszky' „töredékes észrevételeit a' dunaszabályozás és keleti kérdés iránt”²⁴²⁴ végig olvastam. Nőm 's Léni és Muki az asszonyegyesületi bálba²⁴²⁵ menének. Este 11ig olvastam.

13d; hétfő. – Olly nagy hideg volt az éjjel, hogy hálószobámban a' belső ablakok is befagytanak. Nőm 's Léni félnégykor térvén vissza a' bálból (de én föl nem ébredtem, mert a' mellék szobákban feküdtenek le), midőn reggel 8 óra tájban kimenék, még ágyban valának. Irtam Bécsbe Sundt aranyzónak a' Kölcsey képéhez készitendő ráma iránt.²⁴²⁶ Irtam B[arthosné]..nak. Délután olvastam. Jött hozzám Szemere P[ál]. 's nője is szobámban maradt, mert háznépem nem vala honn.²⁴²⁷ Sz[emere]. beszélé, hogy a' mai Megye-gyűlésében indítványba hozatott Liszt Ferenczet a' kir[ályi]. Fölségnek nemeslevél nyérés végett ajánlani.²⁴²⁸ Estve midőn 5 óra tájban Radniccsal kimenék, Budán a' Gellérthe-gy alatt tűz volt: valami timárnak háza és műhelye égett. Onnan R[adnics]. Kuncwalderhez tért be 's mind ketten M[adame].hez. Ma. ∪.²⁴²⁹ Bemenénk színházba

²⁴¹⁴ Sötét színű vagy vörös színűre festett marha-, borjú-, kecske-, ló-, de leginkább tehénbőr, amelyet különleges eljárással kezeltek lúgokkal, páccokkal és festőanyagokkal, majd nyárfaolajjal puhítottak meg.

²⁴¹⁵ Lásd a 2276. sz. jegyzetet!

²⁴¹⁶ Lásd a 742. sz. jegyzetet!

²⁴¹⁷ Lásd az 1786. sz. jegyzetet!

²⁴¹⁸ Lásd a 2339., 2366. sz. jegyzeteket!

²⁴¹⁹ Lásd a 2271., 2372., 2375. sz. jegyzeteket!

²⁴²⁰ Lásd a 285., 1954. sz. jegyzeteket!

²⁴²¹ Lásd az 1919. sz. jegyzetet!

²⁴²² Lásd a 826. sz. jegyzetet!

²⁴²³ Azaz a mai Múzeum és Károly körút.

²⁴²⁴ Lásd a 243., 244. sz. jegyzeteket!

²⁴²⁵ 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetenézés, bálozás; 11.2.2. Nőgyeleti tevékenység.

²⁴²⁶ Lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

²⁴²⁷ A látogatási szokásokról: 8.1. A társas élet keretei.

²⁴²⁸ Lásd a 2382. sz. jegyzetet!

²⁴²⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

a' csikorgó hideg' ellenére is. ugyan ott volt Karlovszky.²⁴³⁰ Midőn hazajövének szép holdfény de szörnyű csipős hideg volt. –

14d; kedd. – Irtam Schmidnek Bécsbe. Volt nálam Frühauf lapispataki²⁴³¹ haszonbérő,²⁴³² kivel majd nem délig beszéltem 's a' végzendőt végeztem. Derék gondolkozású, szelid, tanult zsidó.²⁴³³ A' schuster elhozá a' bagaria csizmát 's az elpakoltatott a' többi ruházattal.²⁴³⁴ Délután olvastam Tacitusból²⁴³⁵ 's Katona' historia criticájából,²⁴³⁶ míg Radnics előjött. Ekkor a' Számvevőség dolgozatát²⁴³⁷ néztem át a' tavalyi gypájú árának fölöstázáról, 's különbséget találtam, de mellyet a' Tisztség okozott; még helyrepótolható. 5 óra után kimenék szabad levegőre; a' Duna' jege már alig-alig mozog; szép holdfénynél jövék haza 6 óra tájban; a' fagy szinte csikorgott lépteim alatt. Nőm 's Léni Gr[óf]. Csáky-nénál töltvén az estet, magam valék itthon 's irtam Paulinának és Szerafinának.²⁴³⁸ Reggel aggódni kezdtem hogy ismét bajam lesz: de estig nem levék roszabbul. – A' nagy hideg miatt színházba nem menék. –

15d; szerda. – Walther volt nálam mindjárt reggel. Utána a' Piaristák embere jött kamatért, mellyet kifizettem.²⁴³⁹ Utána Tántzer, 's jó ideig maradt. Átadám Radniccsnak a' Gr[óf]. Trauttmansdorffi haszonbér' fejében Bécsbe küldendő 5,500 pengő fto, hogy a' pesti postánál a' gyorskocsira adja föl.²⁴⁴⁰ Egy Selmeczi tanuló vala nálam segedelmet kérve: adtam neki 2 huszast.²⁴⁴¹ A' szücs elküldé téli kurtkamat.²⁴⁴² fizettem igazításáért 3 pengő fto. – Délig aztán olvastam Katona hist[oria]. crit[jica]. – Délután szinte.²⁴⁴³ Este felé Tanárky²⁴⁴⁴ látogata meg, 's beszélt Rohonc 's az ottaniak felől.²⁴⁴⁵ Kisétáltam a' Dunához, mellyen a' jég ma ritkább volt már. Hazajövének olvastam Historia criticat egész vacsoráig. Színházba nem menék, mert nagy hideg vala.

16d; csütörtök. – Radnics előhozván a' hivat[alos]. irományokat, ezekből kikeresém a' mit az igazgatóságnak irtam a' gypájú' tárgyában. Gyula elhozá a' német könyvecskét, melly nálok volt olvasás végett, 's meghívást hozott. Azután délig írásim közt keresgéltem 's olvastam. Délután 5 pengő fto adtam nőmnek holmi szalagokra. Jött levelem a' Gróftul 's Flekltől. Estve kimenék sétálni R.[adnicsa].l a' dunaparton lefelé. Hideg volt

²⁴³⁰ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

²⁴³¹ A szlovákok lakta falu (Ploské, korábban Kamenný Potok) Kassától 12 km-re északkeletre, a Tarca bal partján fekszik, Sáros vármegyében.

²⁴³² A haszonbérleti szerződésben a földbirtokot készpénz vagy terményhányad fejében adják át tartós használatra, a felszerelést és a forgótőkét a bérő hozza.

²⁴³³ 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat.

²⁴³⁴ István bátyjának küldi ajándékképpen Sztavnára, az ungvári kamarai uradalomba – lásd a 2276. sz. jegyzetet!

²⁴³⁵ Baricz György (1779–1840) mérnök, katonatiszt, fordító. Az Akadémia megbízásából katonai hadműszótáron dolgozik, többek között ő mutatja be a függőhidat mint műszaki újdonságot magyar nyelven. Bártfay tőle kéri kölcsön *Cornelius Tacitus munkáit* (Bécs, 1822), s a kötetben a *Historia* és az *Annales* fordításait olvassa.

²⁴³⁶ Lásd a 478. sz. jegyzetet!

²⁴³⁷ Vagyis a jószágigazgatóság pénzügyi beszámolóját ellenőrizte a tavalyi gypájúbevételekre terhelt kiadásokról a pénztárkönyvek alapján.

²⁴³⁸ 11.3.7. Szakítás.

²⁴³⁹ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

²⁴⁴⁰ Károlyi Jozefina férjének orosházi haszonbérleti szerződéséről lásd a 402. sz. jegyzetet!

²⁴⁴¹ 4.3.4. Jótékonykodás.

²⁴⁴² Több európai nyelvben, például a lengyelben és az oroszban a felöltöt jelent, a magyarban 'rövid kabát' jelentésben használjuk (a latin 'curtus' szóból).

²⁴⁴³ Lásd a 478. sz. jegyzetet!

²⁴⁴⁴ Tanárky Gyula (1815–1886) Károlyi Lajos titkára.

²⁴⁴⁵ Rohoncon Klauzál Imre (1799–1847) az Akadémia tagja, Károlyi Lajos jószágkormányzója élt. Feleségével Bártfayék jó barátai.

's szép holdfény. Onnan betértem B[né].hez. ^^^ ott valék közel 8ig.²⁴⁴⁶ Színházba nem voltam. Délelőtt Ivanovics orvos is volt nálam.

17d; péntek. – Kedvetlen észrevételt tevék magamon.²⁴⁴⁷ Adtam nőmnek pénzt Veronka és Julis hónapi bérök' kifizetésére. Elolvasám újra a' Figyelmező' szerkesztőségének válaszát a' szemtelen hírnöki szemleirőhöz, 's részemről egészen helyeslem. Gázság ellen soha sem szólhatni eléggé keményen.²⁴⁴⁸ – Voltam Heckenastnál kit kifizettem; Löwingernél a' dohány iránt; ör[ezebb]. Kiliánál; Vörösmartynál; Berthánál. Kilian még délben küldé el az Emlény zsebkönyvet.²⁴⁴⁹ Délután olvastam hist[oria]. criticát. Estve, midőn Radnics volt még nálam, Heckenast elküldé a' két-könyvet, mellyért 7 pengő ftot fizettem.²⁴⁵⁰ Színházba nem menék: háznépemnek olvastam a' Carthausibol.²⁴⁵¹

18d; szombat. – Az öreg özv[egy]. Báthoryné volt nálam tudakozó a' N[agy]károlyi ügyész neve után. Fölrám azt neki. Holmit beirogattam, följegyezgettem. Délután Hammel²⁴⁵² volt nálam 4 óra tájban Reviczkyne' s B[áró]. Sennyei Mali jöttek: elolvasám nekik B[áró]. Eötvös J[ózsef]. emlékbeszédét Kölcseyre.²⁴⁵³ Fejem fájt. 6 óra után R[adnics]. jött velem sétálni a' város' utcáin holdvilágnál, míg színházba menénk. Ismét egy új darabját adák Szigligetnek.²⁴⁵⁴ Sok hatása van, bár hibás.²⁴⁵⁵ A' páholyban Karlovsky és Szemere B[ertalan]. meglátogatának. Ma jóval megenyhült a' hideg; 's hallám, hogy a' Duna' jege megállott (még tegnap) 's ma jártak már rajta. Hó is szállongott, de nem sokáig.

19d; vasárnap. – Még föl sem valék öltözve, Nagy Sámuel vala nálam, Szentestől Bécsbe utazván a' B[áró]. Dietrichtől fölveendő 30 ezer pft miatt. Egy pár sor bizonyítványt adtam neki arról, hogy 5700 pft javokra fog esni akkor, ha Bécsben az egész 30 ezeret lefizetik.²⁴⁵⁶ Az ellenőri hivatalban valék délig. Onnan Schédelhez menék. Nálunk ebédelték Radnics, és Agnes, Karácson, Dzwonkovski. Délután egy ideig beszélgettünk. Estve felé jött Tanárky; később Karlovsky. Irtam Klauzal Imrének levelet, mi 8ig tartott.²⁴⁵⁷ Ma nem volt napfény. A' hideg enyhült.

20d; hétfő. – Tegnap és ma reggel már mosodtam hideg vízzel, mert fülem jobban látszik lenni, kevésbé dugult.²⁴⁵⁸ Vártam Pollak építőmestert az építendő külső ház' terveivel, de nem jött.²⁴⁵⁹ Irtam Izsépynek. Megjött computusra Waltherr Károly,²⁴⁶⁰ 's vele

²⁴⁴⁶ Lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²⁴⁴⁷ Lásd az 1008., 1587., 2053. sz. jegyzeteket!

²⁴⁴⁸ Lásd a 285., 1954., 2257. sz. jegyzeteket!

²⁴⁴⁹ Lásd a 34., 913., 2403., 2551. sz. jegyzeteket!

²⁴⁵⁰ Bártfay egyik törzshelye volt Heckenast Gusztáv boltja, de a személyes válogatás mellett a megrendelésekkel is gyakran élt. Emellett a kiadatlan vagy kis példányszámban eladható, külföldről behozott munkákra is gyakran adott személyes előjegyzést: 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

²⁴⁵¹ Lásd az 1156., 1272. sz. jegyzeteket!

²⁴⁵² Lásd a 742. sz. jegyzetet!

²⁴⁵³ Lásd a 2226. sz. jegyzetet!

²⁴⁵⁴ A *Gyászvitézek* című darabról van szó.

²⁴⁵⁵ Szigligeti Ede képviselte a hazai színházi műsorpolitikában a politikai mozgósító, a nemzeti erkölcsnemesítő és a hazafias célokat kitűző drámairást. Szigligeti közéleti, történelmi áthallásokkal dolgozott. A honfoglalás korában játszódó trilógiájában (*Gyászvitézek*, *Vazul*, *Aba*) határozott németellenes irányt hallott ki a közönség. Így népszerűségét nemcsak a kedvelt életképek és a romantikus nagyjelenetek növelték, hanem a jól eltalált aktuálpolitikai célzások is: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

²⁴⁵⁶ A szentesi örökvltságról lásd a 36., 341., 2283. sz. jegyzeteket!

²⁴⁵⁷ Lásd a 2445. sz. jegyzetet!

²⁴⁵⁸ 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások, 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma).

²⁴⁵⁹ Lásd a 394., 1959. sz. jegyzeteket!

²⁴⁶⁰ Waltherr Károly a Károlyiak nagykárolyi perceptora, pénzügyi ellenőre, Waltherr László öccse.

Szabó István N[yír]Bátori ügyész. Betekintettem a' levéltárba. Az udvarmester pénzt kért, de csak a' hónap' végével adhatok. Eső esett, eső olly nagy hidegek után. Délután számoltam; megvizsgáltam a' budai nyomtató' árjegyzékeit.²⁴⁶¹ Estve felé meglátogatám ^^^ B[né]t.²⁴⁶² Onnan színházba menék. Az eső fölolvastá a' fagyat és havat, 's a' házfedelek szakadatlanul csepegtek. Nőm 's Léni Ottliknéhoz mentek tánczmulatságba.²⁴⁶³ –

21d; kedd. – Waltherr Perceptor²⁴⁶⁴ és Szabó István voltak nálam. Kifizetém Flekl Úr' kamatjait. Pollák elhozá a' külső ház' építési terveit; megtevém azokra észrevételeimet.²⁴⁶⁵ Meglátogattak B[áró]. Eötvös József és Trefort.²⁴⁶⁶ Nagyon megörültem az elsőnek látásán.²⁴⁶⁷ Hozott irományokat Pozsonyból a' Gróftól és jó híreket.²⁴⁶⁸ Végig futván az írásokat ebédeltam. Nálunk volt ebéden R[adnics]. Ágnes. Délután ismét az irományokat néztem 's számitottam. Estve felé Bogovics Jozefina kisasszony látogata meg. Noha folyást esett, színházba menék Ödönnel. –

22d; szerda. – A' Kisfaludy társaság' ülésébe menék 9kor 's csak 12 után jövék onnan el. A' pályairatok 's balladák iránti vélemények olvastattak föl. Szavazati többséget nyertek: a' győri magyar nyelvtanító (neve nem jut eszembe) 's két debreczeni tanuló (togatus).²⁴⁶⁹ Délután a' Csurgó-Keresztesi computust²⁴⁷⁰ végzém. Estve színházba menék. Igen nagy szél fútt.

23d; csütörtök. – A' kárpitos elhelyezteté szobámban a' képeket. Beirogattam, és számoltam Kuncwalderrel a' timsóru. Nálam ebédelték: Pigay, Waltherr Károly, Faragó és fia; Szabó Istv[án]. ügyész nem jött, mert már Markoshoz vala híva előbb.²⁴⁷¹ Délután a' N[agy]károlyi számolások egy részét néztem át. Irtam a' Grofnak Pozsonyba Burg által 's küldöttem irományokat. Nőm és Léni, ugy Ödön és Muki az orvos-tanulók báljába mentek.²⁴⁷² Voltam estve színházban. Ott N[ina]. ismét boszontott.²⁴⁷³ Szél volt, de nem épen hideg.

24d; péntek. – Később öltöztem, mert a' bálosok sokáig heverték ágyban. Waltherr László szólott be hozzám keresve öcsét. Reggeli után két zsidó fordult meg nálam buzaeladás után kérdezősködő. Egész délelőtt a' N[agy]károlyi követeléseket vizsgáltam. Ebéd után szinte, esti 6 óra utánig e' tárgyban munkálkodtam.²⁴⁷⁴ Félhétkor a' színházba

²⁴⁶¹ Lásd a 364., 476. sz. jegyzeteket!

²⁴⁶² Lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²⁴⁶³ Lásd a 95. sz. jegyzetet!

²⁴⁶⁴ Lásd a 2460. sz. jegyzetet!

²⁴⁶⁵ Lásd a 394., 2771., 2854. sz. jegyzeteket!

²⁴⁶⁶ Trefort Ágoston (1817–1888) író, közigazdász, miniszter. A centralista csoport tagja, Eötvös József barátja.

²⁴⁶⁷ Eötvös és a nála jóval idősebb Bártfay már korábban is jó barátságban voltak. A Bártfay által kedvelt fiatal közéleti szereplők között is különleges helye van Eötvösnek, akit naplójában báró Pepiként emleget. Viszonyuk bizalmas, szinte családi – lásd a 2220. sz. jegyzetet; 7.1.1. Eötvös József Kölcsey-emlékbeszéde.

²⁴⁶⁸ A kormányzat és az ellenzék közötti patthelyzetben Deák Ferenc taktikus viselkedése hozott eredményt. Deák belátta, hogy a kormányzat és a főrendek nem fogják jogilag orvosolni a hűtlenségi perek elmarasztaló ítéleteit. Az ellenzék vezetői tehát a színpalak mögötti tárgyalásokba fognak: 6.1.5. Az országgyűlés bezárása (1840. márc. – ápr.).

²⁴⁶⁹ A református kollégiumok hatosztályos gimnáziuma utáni bölcsészeti, jogi és teológus hallgatók.

²⁴⁷⁰ Lásd az 564. sz. jegyzetet!

²⁴⁷¹ A hivatali és a társasági lét egymásba fonódik, ugyanis az otthon és a munkahely még sokaknál nem különül el egymástól. Többször előfordul, hogy bejelentés nélkül, váratlanul otthagadnak többen is ebédre, például a Bártfayhoz érkező Károlyi-tisztviselők, akik a közös munkavégzést siettetik: 8. Bártfay kapcsolatrendszere (8.1. A társas élet keretei); 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

²⁴⁷² 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetenézés, bálozás).

²⁴⁷³ Lásd a 2007. sz. jegyzetet!

²⁴⁷⁴ Lásd a 342., 2164. sz. jegyzeteket!

menék magammal vivén a' páholyba W[altherr]. Perceptort is. – Derült volt az idő egész nap; a' szél megszűnt; 's hideg sem vala. Estve az ég csillagos. –

25d; szombat. – Helfmann lakatos megint pénzt szorgalmazván fölboszantott. – Egész délig a' N[agy]károlyi számolással foglalkodám. 12kor Szemeréhez rándultam névnap-köszöntésre (Pál fordulása),²⁴⁷⁵ de nem találám. Ebéden senki. Délután 5ig bevégeztem W[altherr]. K[ároly]. Perceptorral a' N[agy]károlyi 's pesti viszonyos követeléseket. 5kor B[néhe]..z menék, mert mára volt meghívásom ^/.²⁴⁷⁶ 6 előtt színházba menék, W[altherr]. 's Sz[emere]. közt ültém földszint. Szegény Laborfalvi Rózának vékony jutalma jött, mert a' gyalázatig kevés ember jelent meg; pedig a' darab ma adaték először, és jó, és jól adaték. 'S az illy részvétlen nép' számára állittassék színház? – Bizony nem érdemli.²⁴⁷⁷ Ma szép 's lágy tavaszi idő vala. Megjelent Szemethy²⁴⁷⁸ is. –

26d; vasárnap. – Volt nálam Lang könyvkötő,²⁴⁷⁹ – és három zsidó-tőzsér egymás után, élet-eladás után kérdezősködő.²⁴⁸⁰ Az ellenőri hivatalban valék egész félegyig. Ekkor betértem Vörösmartyhoz 's magammal hozám ebédre, melyre maga ajánlkozott néhány nap előtt.²⁴⁸¹ Ma olly szép, tiszta és meleg nap volt, mint tavaszkor; V[örösmarty]. nem fűttete ma 's midőn szobájába léptem, ablakát nyitva találám. – Nálam ebédelték Vörösm[arty]. Waltherr K[ároly]., Szemethy. – W[altherr]. disputalt 's fölboszantott; szinte sajnálom, hogy keményebb szókra fakadtam.²⁴⁸² Ebéd után Wartensleben Gr[óf]. kisaszszonyok²⁴⁸³ jöttek látogatóban. Én Waltherrel végeztem számolási dolgaimat 7ig. Akkor betértem W[altherr]. Lászlóhoz, hol egy rakás kártyázó találtaték.²⁴⁸⁴ Sétáltam estve a' fejrőhájóig levegőszívás végett. 8 előtt hazajöven irtam Sundtnak Bécsbe a' ráma miatt Kölcsey képére.²⁴⁸⁵ Nőm Gr[óf]. Csákyénál tölté az estet. Színházba nem menék.

27d; hétfő. – Ismét zsidó kérdezősködék buza után. Az idő elborult. Havazott, később esőzött. Ebédig intézkedtem a' N[agy]károlyi pénztárral. Nálam ebédelt Waltherr K[ároly]. és Szabó István.²⁴⁸⁶ Délután ismét a' N[agy]károlyi pénztárral számoltam 's be is végzém. 5 óra után kimenék sétálni. Lucskos volt. Betértem R[adnicsa]..l √ M[adame].²⁴⁸⁷ Onnan színházba. Hazajövet összejövők 's szólék B. N[iná]val.²⁴⁸⁸

28d; kedd. – Éjjel szél támadván, reggelre szépen kitisztult az idő. Vártam az alföldi számtartót, de elmaradt. Irtam Fleklnak N[agy]károlyba 's elküldém a' grófi resultatiokat;²⁴⁸⁹ a' többi irományokat rendbeszedém. Délután egyet-mást végzvé, 4 óra után ki-

²⁴⁷⁵ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek; 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

²⁴⁷⁶ Lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²⁴⁷⁷ 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség); 4.1.3. Esmények és normák.

²⁴⁷⁸ Károlyi hódmezővásárhelyi számtartója.

²⁴⁷⁹ Lásd az 1385. sz. jegyzetet!

²⁴⁸⁰ Lásd a 2258. sz. jegyzetet!

²⁴⁸¹ Bártfayék ebédjeire sokszor jelentkeznek be jó barátok, akiket nem ők hívnak meg; 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

²⁴⁸² A vitatkozásról: 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.2. Szenvedelem, 2.3.3. Önuralom); 7.2. Esmécsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban; 8.1.1. A társalgás hangneme.

²⁴⁸³ Wartensleben Lizi és Marie grófkisaszonyok. Bártfayné barátnőjének, Wartensleben Miminek a leányai. Petőfi nagy tisztelői.

²⁴⁸⁴ 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

²⁴⁸⁵ Lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

²⁴⁸⁶ Lásd a 2471. sz. jegyzetet!

²⁴⁸⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁴⁸⁸ Lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²⁴⁸⁹ Bártfay intézkedési javaslatait Károlyi írásban hagyta jóvá: 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság (4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei).

menék sétálni Radnicscsal. A' Duna egészen tiszta volt minden jégtől. Találkoztam Szemerével a' dunaparton.²⁴⁹⁰ Félhatkor hazajöttem, olvastam. Estve Lénivel a' színházba menék, hova később nőm is eljőve.

29d; szerda. – A' zsidók reggel óta egymást érik szobámban 's a' Cancelláriában buzát 's árpát nézven: de a' kívánt árt egyike sem ígéré.²⁴⁹¹ Dolgoztam Szemethyvel délig, ki nálam ebédelt is; délután elvégzők számolásunkat egymással. Nap alatt havazott, esőzött, napfény 's ború váltogatá magát és sár 's lucskok támadt az utczákon. 5 óra után kimenék ^,²⁴⁹² onnan színházba. Később R[adnics]. is a' páholyba jött. Estve megint szél támadt 's az ég tisztán ragyogott csillagokkal. –

30d; csütörtök. – Rendeztetem 's beírák a' végzett számolásokat. Vizsgáltam a' pénztárt, melyben 31 ft 's néhány kr hiány mutatkozék; de hihetön az is megtalálkozék.²⁴⁹³ Estve sétáltam a' dunaparton 's város' utcáin; R[adnics]. velem. Együtt menék a' színházba. Hazajövet eső esett, 's megáztam.

31d; péntek. – Reggeli után Bajzához menék nőmmel születésnapot köszönteni.²⁴⁹⁴ Onnan a' Kisfaludy-társaság' ülésébe, hol féltizenkettőig valánk. Nem tudtunk meg-egyezni a' föladándó prósa jutalom kérdés fölött, 's ez holnapra halasztatott, különben is Fáy András' elhatározott lemondásával elnök- 's tag-választás leendvén.²⁴⁹⁵ Betértem rövid időre Vörösmartyhoz. Ebéd után fizettem nőmnek a' Grófné' számára 100 pengő ftot, melyet az Alföldre küldött Ocsovaynak kegyelemként²⁴⁹⁶ a' Grófné' határozatából. Azután olvastam egyet-mást. Estve színházba menék. Ma nem sétáltam, mert az utczákon sár volt. Kamat fejében is fizettem nőmnek 58 ft 20 krt. –

²⁴⁹⁰ 9.3.4. Séták a belvárosban.

²⁴⁹¹ Lásd a 2258. sz. jegyzetet! – 8.4. Az üzleti élet szabályai, 8.4.1. A szerződés-kötés menete, 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat.

²⁴⁹² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁴⁹³ A pénztári hiányról lásd a 106., 171., 342. sz. jegyzeteket!

²⁴⁹⁴ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²⁴⁹⁵ 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

²⁴⁹⁶ Értsd: segély. Bártfayné a háztartás, a családi és a társas élet irányításán kívül személyes hivatásának tartja a jótékonykodást. Gondozza Károlyi Györgyné e célra elkülönített pénztárát, a Pesti Jótékony Nőegylet (korábban Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület – a naplóban asszonyegyesület) választmányának tagja.

1840. FEBRUÁR

[Bárfay saját megtakarított pénzét, 160 aranyat helyez ki kamatra egy ismerős bankárhoz. A Kisfaludy Társaság éves közgyűlése Jósika Miklóst választja meg elnöknek. Kölcsény helyére Szemere Pál kerül. A két jutalmazott balladát Bárfay olvassa fel – rosszul. Emiatt bosszankodik is, hiszen a kérdéses verseket csak aznap reggel kapta meg Toldytól. Fáy András után Székács Józseffel és Tóth Lőrincsel is összehozták.]

A német nyelvű magyarosodó polgárság érdekes alakja Steinacker Gusztáv evangélikus lelkész. Bárfay fordításgyűjteményének kiadását intézi, baráti szívességgént. Továbbra is gyakran betér kedvenc könyvesboltjába, a német származású ifjabb Kilián Györgyhöz, aki a kortárs magyar szerzők legfontosabb kiadója. Bárfay ismét alaposan kiköltekezik, hisz a könyveknek nehezen tud ellenállni. Goethe Vonzások és választások című művéről készült tanulmánykötetből jegyzet, de szórakozásképpen népszerűbb szerzők, Cervantes, Goldsmith munkáit is kézbe veszi.

Tart a bálí szezon.

Megemlékezik a szomorú évfordulóról: egy éve vitték el a budai fogházba barátját, Wesselényi Miklóst. Figyelemmel követi Pesky József festő munkáit, aki már csaknem befejezte Károlyi Ferenc képét.]

Február.

^{1én}; szombat. – Szemethy számtartó vala nálam búcsúzni, mivel végezvén már dolgait visszautazik az Alföldre. A Kisfaludy társaság ülésében valék egész lig; hol Fáy Andr[ás]. az elnökséget letevén, helyébe B[áró]. Jósika Miklós választatott. Szinte elválasztatott tagnak Szemere Pál.²⁴⁹⁷ A fölteendő prósai jutalom kérdésül az fogadtatott el, mit Vörösmarty hozott javaslatba (különbség dráma és regény közt).²⁴⁹⁸ Délután elvégzem a' haszonbér-számadást 's átadám Radnicsnak tisztázás végett. Megszámítám az aranyakat. Kimenék a' b[álvány]. utcába B[néék].khez ^ ott mulaték félhétig,²⁴⁹⁹ 's azután egyenest a' színházba. Sár volt, de eső ma nem. Estve kevésbé kitisztult. –

^{2d}; vasárnap. – Ködös volt az idő mintegy 11ig; akkor kiderült 's napfény vala. Az ellenőri hivatalban végeztem közel 1 óráig. Mielőtt oda menék, Hammel pallér elhozá Polláktól az általa készült külső ház építési rajzait.²⁵⁰⁰ Nálunk ebédelt Szemere Pali, meglepés gyanánt jöven hozzánk.²⁵⁰¹ Elhozá a' Goethe' Wahlverwandschaftjairól szóló német vizsgálati munkát.²⁵⁰² Délután egy ideig pipa mellett beszélgettünk: ő aztán el-mene, én pedig itthon maradtam az építési rajzokat átnézve, később hirlapokat olvasva. Estve színházba mentem, magammal vivén Ödönt is. Nóm 's Léni 9 óra tájban jövének haza, látogatásaikból. Estve Muki levelet adott által Paulinától. Délben a' Gróftól is kaptam.

²⁴⁹⁷ Őt választják az 1838-ban elhunyt Kölcsény helyére.

²⁴⁹⁸ A jutalomkérdésekről: 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

²⁴⁹⁹ Lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²⁵⁰⁰ Lásd a 394., 2461., 2771., 2854. sz. jegyzeteket!

²⁵⁰¹ Az ebéd a nap kitüntetett családi eseménye, ahol a hozzájuk rokoni, baráti szálakkal kötődők bejelentés nélkül is megjelenhetnek: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

²⁵⁰² *Die Wahlverwandschaften*, 1809; Heinrich Theodor RÖTSCHER (1803–1871), *Abhandlungen zur Philosophie der Kunst*, 1–5. kötet, Berlin, 1843–1847.

^{3d}; hétfő. – Levelet kaptam a' Gróftól, Gr[óf]. Zichy Edmund embere által. Tántzer volt nálam. A' decemberi számadás' rendbeszedésén dolgoztam. Szemeréné 's Kazinczy Eugenia közt elintéztem a' követelést 's e' miatt az ellenőri pénztárba kellett mennem a' kötelezvényeket kihozni.²⁵⁰³ Nálunk ebédelték Burgné 's Bogovics Jozefina.²⁵⁰⁴ Délután ismét a' számadáson dolgoztam. Alkonyat tájban Kuncwalderhez menék. Onnan visszajöven beszélgettem nőmmel, míg színházba menék. Az idő elég tiszta, és meleg, de sáros.

^{4d}; kedd. – Kuncwalder volt nálam, kinek a' 160 darab aranyat váltó-levél mellett átadám kölcsön 6% kamatra.²⁵⁰⁵ Ezen pénzt időről időre fizetésemből 's személyes szükségimtől gazdálkodám meg véletlen esetekre; de nőm unszolt, adjam ki kamatra, ne heverjen fiókomban haszon nélkül. – Délig az 1839ki bevételek 's kiadások' sommázatjain²⁵⁰⁶ dolgoztam; úgy délután is egész 5ig. Ekkor Radnicscsal kísértáltam. √ Meglátogatok M[a-dame-o].t.²⁵⁰⁷ Onnan egyenesen a' színházba. Matolay Victor²⁵⁰⁸ és Nedeczky Pali engelmemből a' páholyba jövének. Nap alatt az idő meleg 's borongó; estve ködös. – Itt volt estve. T[änzer] Lilla és Féri.

^{5d}; szerda. – Egész délelőtt dolgoztam, irtam Olsavszkynak, számoltam. Délután a' Bécsből jött Szentesi biztosok (Nagy Samuel és Pacher) lévén nálam, azokkal intéztem el a' törlesztő 's kamat kiegyenlítést.²⁵⁰⁹ 5 óra után N[ináho]..z menvén ^ ott mulattam félhétig.²⁵¹⁰ Azután színházba menék R[adniccsa]..l. Midőn visszajövenk szakadt az eső. Nóm 's Léni a' fiatalok' báljába menének.²⁵¹¹

^{6d}; csütörtök. – A' bálósok csak félhatkor reggel jöven haza nem aludtak. Midőn öltözködtem, küldé Schedel a' két jutalm[azott]. Balladát hogy a' Kisfaludy-társaság mai ülésébe olvassam. Kedvetlenül vevém át, 's alig lévén időm azokat előbb végig futni, nem csoda hogy az olvasás a' szép közönség előtt nem igen sikerült – én legalább épen nem vagyok azzal megelégedve. Székács igen jelesen olvasá el B[áró]. Jósika Miklós regényét (a' Beduin leánya),²⁵¹² 's köztetszéssel fogadtatott mind a' mű mind az előadás.²⁵¹³ – Fáy Andrásnál ebédeltem, hol Székács 's Tóth Lőrinczczel te-vé lettünk.²⁵¹⁴ Később estve felé Vörösmartyhoz tértem be, hova Bajza is jött; elolvasá, mit a' színház' ügyében, különösen az Operáról irt, az Athenaeumban kiadandót, ha a' Censura keresztül bocsátja.²⁵¹⁵

²⁵⁰³ 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

²⁵⁰⁴ Talán zempléni ismeretség, valószínűleg a nőegylet tagjai lehetnek.

²⁵⁰⁵ Bárfay saját megtakarított pénzét kamatoztatja felesége szerény birtokának haszonbérbe adásával.

²⁵⁰⁶ Azaz: az előző év pénzügyi mérlege.

²⁵⁰⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁵⁰⁸ Lásd a 2067. sz. jegyzetet!

²⁵⁰⁹ A szentesi örökvltságról lásd a 36., 341., 2283. sz. jegyzeteket!

²⁵¹⁰ Lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²⁵¹¹ 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetenézés, bálozás.

²⁵¹² A győztes Szilágyi István, Arany János majdani tanárkollégája lett. Versét (*A Kisfaludy Társaság Évlapjai* – a későbbiekben: *KTE* –, I, 250–253.) és Nagy Imre balladáját (*KTE*, I, 244–249.) Bárfay olvasta fel. Jósika novellája (*A beduin lánya*, *KTE*, I, 174–198.) az *Élet és tündérhon* című három kötetes gyűjteményben jelent meg.

²⁵¹³ Bárfay sohasem feledkezik meg a díjnyertes művek előadásának minősítéséről. Szilágyi István és az ekkor már beteg Nagy Imre – Petőfi ismerőse a debreceni képzőművészeti társaságban – balladáját olvassa fel az ülésen. Nagy nem sokkal ezután meg is halt – lásd az 1840. február 18-i bejegyzést. – Bárfay tudósításával ellentétben a kortársak szerint Jósika novellájának felolvasása nem aratott egyértelmű sikert: 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

²⁵¹⁴ Lásd az 1051., 2328. sz. jegyzeteket!

²⁵¹⁵ A Pesti Magyar Színházban a közönségvonzó, úgynevezett nagyoperai stílus megjelenése robbantotta ki 1838-ban az úgynevezett „operaháborút”. A műfajváltás ugyan megoldást látszott hozni a bevételi hiányra, de óriási vitákat váltott ki. Valójában a vita nem is a műfajokról, inkább a színház költségeiről, a színházi gázsik arányáról és nagyságáról folyt: 7.3. Színház és társadalom (7.3.3. Viták az igazgatás körül; 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban).

Estve színházba menék, melly (a' Nádorné névnapja' tiszteletére) ma egészen kivilágítva volt. Reggel sűrű köd borongott, de 10 óra tájban napfényre derült ki. Az utcákon sár. Estve az ég csillagos vala. –

7d; péntek. – Adtam pénzt nőmnek holmi házi költségre. Irtam a' Grófnak hosszú levelet, számolásokkal, mi egész ebédig tartott.²⁵¹⁶ E' közben egy kóbor diák volt nálam, kit, mint maga mondá, S[áros].Patakon kicsaptak; alamizsnáért könyörgött; 's mivel külseje csak ugyan nyomorút mutatott, adtam neki félhuszast.²⁵¹⁷ – Délután a' kertbe menék nőmmel, az üveg házban viritó caméliakat²⁵¹⁸ megtekinteni. Volt nőmnél látogatóban Karlovsky,²⁵¹⁹ de mindjárt mene. Javítottam a' nyomtatás alá fogott Vörösmarty versei' két első ívét.²⁵²⁰ 5 órakor R[adnics]. sétálni vitt. A' Terézia városban [Goromba] Miklósnál ozsonnázunk. Onnan színházba menénk. Az idő változó. Estve hidegülni kezdett. Az ég tiszta csillagos, és holdfény vala.

8d; szombat. – Hogy nyugottan dolgozhassam, bezárkozáim írószobámban. Irtam a' Grófnának, Grófnak, Jákónak; a' Grofné' számára 500 pftot csináltam össze a' levélnyalábbá 's délután személyesen vivém Tóth Lőrintzhez, ki néhány nap alatt Pozsonyban leend 's magával viszi.²⁵²¹ – Azután Luczenbachernél²⁵²² dohányoztam, ki velem nevezetes numismaticai fölfedezést közölt (a' csigaalakú pénzekről – maniliakról etc.) 's egy példányt, ezüstből, mellyen a' drachma' jegyei láthatók, meg is mutatott.²⁵²³ – Onnan azután a' színházba menék; Fánccsy' jutalom játékaul Dumas Sándornak egy új szomorú-darabját adák, először, (Antony cziműt),²⁵²⁴ mellyen a' szerző' langesze észrevehető. 's a' darab, ítéletem szerint jól adatott.²⁵²⁵ – Midőn hazajövék, itt találám Burgnét. – Az idő sáros, lucskos. –

9d; vasárnap. – Datum szerint ma egy éve, hogy B[áró]. W[esselényi]. M[iklós]. a' budai vár' katonai fogházába átment; tavaly szombat napon történt az.²⁵²⁶ – Reggel Báró Laffert Ignatz volt nálam lefizetvén a' 4 ezer pft tőkepénzt 's kamatokat. Az ellenőri hivatalba mentem, esőben-sárban. Ebéden Burgné volt itt és Hörmann. Délután hirlapokat olvastam. Komor, nedves, kedvetlen idő volt, mint őszkor. Estve színházba menék ugyan, de végét nem vártam, mivel Vörösmarty 8 órára magához hítt barátságos társaságba. Odajövének: Fáy András, Gr[óf]. Ráday László, Bugát, Luczenbacher, Irinyi, Erdélyi, Megyeri és Egressy Gábor színészek, Garay, Tóth Lőrintz, Schedel, Bajza, én, 's így Vörösmartyval, és Gállal 15en valánk.²⁵²⁷ – Evés-ivás pipázás, beszélgetés közt ott maradtam

²⁵¹⁶ 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság.

²⁵¹⁷ 4.3.4. Jótékonykodás.

²⁵¹⁸ Lásd az 1423. sz. jegyzetet!

²⁵¹⁹ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

²⁵²⁰ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁵²¹ Lásd a 114. sz. jegyzetet!

²⁵²² Lásd az 1803. sz. jegyzetet!

²⁵²³ Vagyis Luczenbacher éremtani felfedezéseiről, az úgynevezett manillákról, vagyis patkó alakú réz karperecekről beszélt, melyeket egyes nyugat-afrikai törzsek pénzként használtak. A drachma egyébként területenként eltérő, ógörög súlyegység volt, amelyet ezüstből, ritkábban aranyból vertek. A klasszikus athéni drachma 4366 g volt.

²⁵²⁴ Id. Alexandre DUMAS – SZENTAL György, *Antony*, 1831; Dumas Bártfay kedvenc szerzője – lásd még az 1838. december 10-i bejegyzést és az 1973. sz. jegyzetet: 7. Az irodalom medialitása; 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

²⁵²⁵ Lásd a 872. sz. jegyzetet!

²⁵²⁶ Bártfay számon tartja a barátjával kapcsolatos nevezetes dátumokat – lásd a 2248. sz. jegyzetet: 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.); 9.2. Az év ritmusa, évfordulók.

²⁵²⁷ Ritka alkalom, hogy Bártfay házon kívül férfitársaságban szórakozik. A beszélgetések fő témái a legkülönbébb olvasmányélmények, a politikai, a tudományos és a színházi hírek, az irodalomszervezési kérdések. A légkör

éjfélig; a' mint a' 12 órát hallám ütni, hazajövék. Az eső már akkor megszűnt. Nőm ágyban volt már, de jöttömre fölébredvén, ideig beszélgettünk.

10d; hétfő. – Össze készítém a' haszonbéri számadást bizonyítványaiával együtt 's irtam a' Jósági-Igazgatóságnak e' tárgyban és a' tavalyi jövedelmek kimutatása iránt.²⁵²⁸ Nálunk ebédelt Burgné 's Hörmann. Délután a' királysági árverés' hirdetését tevém föl 's Tabódyhoz menék vele. Onnan N. √X.²⁵²⁹ Azután színházba, hol Reichel énekelt. Hangja mély, de nem látszik nagyon erősnek; ellenben játéka 's mozdulatai helyesek. A' színházban Mericzay kanonok²⁵³⁰ mellé kerültem. Estve szép holdfény volt 's az ég csillagos. Burg megjött Bécsből 's itt vacsoralt.

11d; kedd. – Megszidtam Ödönt a' csavargásokért 's megmondám neki ha így tart hazaküldöm.²⁵³¹ Egész ebédig tisztáztam a' számadást. Délután olvastam 4ig. Ekkor sétálni menvén Radnicscsal, találkozáim a' dunaparton (a' Börsénél) Tipula Professzorral 's együtt menénk egész az új épületen túl 's vissza.²⁵³² – Egyenesen a' színházba mentem azután; a' páholyban Szemere Pali és Berti látogatának meg.²⁵³³ – Délig szép volt az idő, annakutána elborult. A' járdákon 's ösvényeken szárazon lehet járni.

12d; szerda. – Vörösmarty jött hozzám, mikor még öltözködtem 's 2 ív correcturát hozott. Átnézém azt 's visszaküldém.²⁵³⁴ B[áró]. Eötvös Pepi czédulát küldé Trefort által, kérvén, hogy K[ölcsey]. emlékbeszédét adnám neki rövid időre által (Krayné 's Dessewffyné kívánják olvasni).²⁵³⁵ Volt nálam Ivanovics Dr is, de nem mulatott. Féltenekettőkor Peskhez menék: Gr[óf]. Károlyi Ferencz' képe már majd egészen kész 's jól van festve.²⁵³⁶ Igen szép, csendes, tiszta nap volt. Ebéd után dolgoztam 5ig. – Kerestem Radnicsot, de nem találám. Betértem Helmechzyhez, ki épen akkor indulóban vala nejével sétálni: így csak a' könyvet adám neki át 's velök menék a' dunaparton, József téren.²⁵³⁷ nagyhíd utcában. Szemerét akartam meglátogatni, de legénye mondá hogy nincs otthon. Tovább sétálva még egy ideig holdvilágnál, színházba menék. Onnan hazajövet B[néek]..kal találkozáim: N[jina]. egészsége ellen panaszkodott.²⁵³⁸ – Itthon nőmet 's Lénit már ágyban találtam, kik szinte rosztól érzék magokat. H[elmechzy]..től hallám, hogy Lukács Lajos ma reggel meghalálozott.²⁵³⁹

13d; csütörtök. – Kanitz volt nálam. Utána Kuncwalder és Radnics kinek fizettem. Mátyás elhozta szópókámat.²⁵⁴⁰ Kis Károly Kapitány a' Lászlóné pénze felől tett jelentést. A' számadást tisztáztam. Délután kimenék Radnicscsal sétálni, de csak 5 óra után, mert Pollak volt nálam egész addig, 's miatta nem meheték a' temetésre is. √ Berta.²⁵⁴¹

fesztelen, s az itt kicserélt információk szükségesek és elengedhetetlenek a társadalmi érvényesülés, a beilleszkedés és a tekintély megszerzéséhez, melynek alapja a tájékozottság és a művelt társalgás: 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban.

²⁵²⁸ 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei – lásd a 342., 2164. sz. jegyzetet!

²⁵²⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁵³⁰ Pontosan: váci kanonok.

²⁵³¹ Lásd a 840., 948. sz. jegyzeteket!

²⁵³² Lásd az 1533. sz. jegyzetet: 4.1. Ájtárók a politikai táborok között (4.1.2. A titkos jelentések tanulságai).

²⁵³³ Lásd a 2225. sz. jegyzetet!

²⁵³⁴ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁵³⁵ Lásd az 1156., 2226. sz. jegyzeteket!

²⁵³⁶ Lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

²⁵³⁷ A mai József nádor tér.

²⁵³⁸ Lásd az 1754. sz. jegyzetet!

²⁵³⁹ Lukács Lajos (1814–1840) jurátus, költő. A *Rajzolatok* nagyváradi, korán meghalt publicistája. Kossuth perében őt támogató vallomást tett, s ezért eltöltötték az ügyvédi vizsgától.

²⁵⁴⁰ Lásd a 255. sz. jegyzetet!

²⁵⁴¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

– Midőn színházba jöttem, utánam jött nem sokára nőm és T[änzer]. Lilla. Később Szemere, egész végig maradván a' páholyban. Fidelio.²⁵⁴² Szép holdfénynél jövék haza. R[adics]. könyvet hozott.

14d; péntek. – A' mai nap komor, hűs, borult vala. Alter volt nálam az ebédlő asztal miatt.²⁵⁴³ Dolgoztam délig. Délben Vörös látogatott meg, üdvezletet hozva Pozsonyból Deáktól 's Bezerédytől; beszélt a' pozsonyi állapotokról.²⁵⁴⁴ Ebéd után Sulyok²⁵⁴⁵ vala nálam kivel a' Gr[óf]. István hátralévő tőkepénzei 's kamatai felett rendelkeztem. Beszélé miképen Knezsik vásárhelyi Sz[olga]bíró ellen föladás történt ocsmány dolgokban.²⁵⁴⁶ Szemere B[ertalan]. látogata meg, de csak rövid ideig mulatván. Már sötét volt midőn B[néek].kat meglátogattam. Onnan színházba. 3ik fölvonás alatt ismét B[néhe].z. – N[ina]. kért jöjjen holnap.²⁵⁴⁷ Az ég nem volt ugyan tiszta, de a' hold megvilágítja az estét. Itthon Muki holmit beszélt P[aulina]. nyilatkozatiról, mi képes lett volna újra elszomorítani, ha egészen föl nem hagytam volna a' közeledéssel. – Mind inkább érzem, hogy P[aulina].ban szörnyen csatlakoztam. Még hazugságokat is kell tapasztalnom. – Tanúságul szolgálhat, mint legyen valakivel egészen bizodalmas. Azt hívem, lesz idő, midőn megfogja banni, talán siratni is, a' mit elkövetett: de mi az neki? – Hadd legyen vége.²⁵⁴⁸ – Tegnap elfeledém följegyezni, hogy délelőtt Praznovszkynál valék, kérdést téve a' Status-papírosok iránt;²⁵⁴⁹ 's azután Helmezcynél, 's onnan a' színműtár 7d. füzetét elhozám két huszasért.²⁵⁵⁰ –

15d; szombat. – Dolgoztam féltizenkettőig. – Szép tiszta levegő lévén, kimenék sétálni, mi alatt betérék Kilian' boltjába 's megint rakás könyvet vásárlék. Nekem olly helyekre tán nem kellene mennem, mivel mindig új meg új költségbe verem magamat.²⁵⁵¹ Onnan Bajzáékhoz tértem be Juliána napot köszönteni.²⁵⁵² B[ajza]. fölolvása töredékesen 's helyenként mit válaszol Orosznak.²⁵⁵³ Ebéd után dolgoztam 5ig, 's elvégzém az 1839ki számadás' tisztázását. – 5 után Waltherrné is megköszöntém.²⁵⁵⁴ Azután N. ^ Hazajövéen félhétkor színházba menék magammal vivén Ödönt. Igen szép holdfény volt 's fagyott. Délben levelet kaptam a' Gróftól.

16d; vasárnap. – Stern átküldé S[teinacker].²⁵⁵⁵ két kötetét, melyet R[adics]. csak tegnap délután vitt által Budára bekötés végett, 's ma már kész lett. Báthory mérnöki tapasztaló²⁵⁵⁶ jöve hozzám N[agy]károlyból levelet hozván Fl[ekl] urtól. Megkérém Rad-

²⁵⁴² Lásd a 2331. sz. jegyzetet!

²⁵⁴³ Bártfay egy nagyméretű ebédlőasztalt rendelt Alter Jakab vagy József pesti asztalosmestertől – lásd a 2587. sz. jegyzetet!

²⁵⁴⁴ Lásd a 2468. sz. jegyzetet!

²⁵⁴⁵ Sulyok Ignác Károlyi István hódmezővásárhelyi tisztartója. Korábban Pesten, a Károlyiak központi igazgatási hivatalában dolgozott: 4.3.2. A Károlyi-ház iránti hűség.

²⁵⁴⁶ Terhes leánytestvére ellen titokban elkövetett gyilkossággal vádolják – lásd az 1840. december 9-i bejegyzést: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

²⁵⁴⁷ Lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²⁵⁴⁸ A Ninával kötött megállapodás – bár új érzéseket, reményeket és vágyakat hoz Bártfay életébe – de már semmiképpen sem nevezhető szerelemnek. Kapcsolataiban a Paulina-epizód után bizalmatlanabb, fásultabb, zárkózottabb lesz, s a Paulina okozta csalódás árnya a következő években újra és újra visszatér: 11.3.7. Szakítás.

²⁵⁴⁹ Azaz: állampapír, korabeli kötvény.

²⁵⁵⁰ Lásd a 2233. sz. jegyzetet!

²⁵⁵¹ Bártfay rendszeresen és sokat vásárol és rendel ifj. Kilián Györgynél. A német származású kereskedő 1832–1874 között vezeti az üzletet. Erőteljesen támogatja a kortárs magyar irodalmat, Kisfaludy Károlyt, Vörösmartyt és Bajzát: 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás – lásd a 2403. sz. jegyzetet!

²⁵⁵² 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²⁵⁵³ Lásd a 985., 1101., 2214., 2410., 2420. sz. jegyzeteket!

²⁵⁵⁴ Waltherr Lászlóné, Bártfay barátjának, a Károlyiak főlevéltárosának felesége. Lásd a 94. sz. jegyzetet!

²⁵⁵⁵ Lásd a 118. sz. jegyzetet és a másnapi bejegyzést!

²⁵⁵⁶ Azaz: gyakornok.

nicsot nézne számára valahol hónapos szobát. Az ellenőri hivatalban töltém a' délelőtti időt, 's készíték a' pénztár' állapotjáról kimutatást, melyet Schedel viszen magával Pozsonyba az Igazgatóság' ülésére.²⁵⁵⁷ Ebéden csak magunk valánk. Délután olvastam a' Carthausiból,²⁵⁵⁸ míg Reviczky né nem jött látogatóban nőmhez; annakutána magamban olvastam közel 6 óráig.²⁵⁵⁹ Ekkor R[adics]. Ágnessel a' színházba menék, ott vala R[adics]. is. Az idő szép, de hűs. Estve holdvilágos. – Kaptam levelet Steinackertől.

17d; hétfő. – Az eperjesi evang[élikus]. Predikátor kezemhez küldé gyorskocsi által Steinacker kéziratait.²⁵⁶⁰ Ezekkel Vörösmartyhoz menék közlés végett 's ott valék 1ig. Egyet-mást átnéztünk; ő aztán J[ulius]. Caesar fordításából²⁵⁶¹ olvasott nekem helyeket. Délután megmutogatam Radicsnak, miként kell számoznia a' számadási bizonyítványokat. 5 óra felé sétálni menék vele 's a' séta után ozsonnázunk F.²⁵⁶² Hazajövéen itt találám T[änzer]. Lillát 's olvastam a' Carthausit végig. Mivel a' szobákat suolták, az én szobámban hálunk. Színházban nem valék.

18d; kedd. – Irtam Kolbenheyer Mórítz eperjesi evang[élikus]. papnak 's össze csinálám a' kézirat nyalábot Steinacker' fordításaival.²⁵⁶³ Volt nálam Ivanovics orvos. És Szemere, kivel a' Kisfaludy társaság' ülésébe menék. Ott fölolvastatt Péczy tudósítása, hogy Nagy Imre, a' legutóbb megjutalmazottak' egyike, Január. 31dikén Debreczenben meghalt; 's fölolvastatt hatyudala is,²⁵⁶⁴ melyet kevés halála előtt írt, 's melly jeles költői tehetséget és műveltséget bizonyít. Ebéd után a' Szentesi váltság és a' grófi pénztárt vizsgálám Radicscsal.²⁵⁶⁵ 6 előtt vele együtt Kuncwalderhez menék. A' színházról elmaradtam, itthon olvasgatva. – Estve Kazinczy Zseni vala nálunk, 's vacsorán is. Az idő tiszta volt ugyan, de szeles, és hideg, kivált estve.

19d; szerda. – Zsidók voltak nálam buzavásárlás végett. Ismét megszüdtem Ödönt a' tegnap esti elmaradásért. Irtam a' Grófnak hosszú levelet. Nálam ebédelt Szemere P[ál]. (kinek ma születésnapja) és neje; Szemere Bertal[an]. és Fáy Béla. Délután össze csinálám a' levelet, 's hozzá tevén 8,200 pengő ftot, Schedelnek adám át Helmeczy' jelenlétében ennek szobájában. Kevés ideig még ott mulatván beszélgetve, hazajövék, melegebben öltözém mert kemény hideg volt, 's színházba menék R[adics].csal, de ez nem várta végét, fagyos lába fájván. – Délelőtt Ivanovics Dr. is volt nálam, de csak beszólt. Gyula pedig a' könyveket visszahozá 's czédulát N[iná].tol; röviden érdeklí baját. – Schedel holnap Pozsonyba megyen gőzhajón.

20d; csütörtök. – Nagyon nyugtalan éjem volt. A' mint reggel az ablakon kitekinték, kertet és házfedeleket hóval lepve láttam. Tasnerék csak tegnap érkeztek délutáni 3kor a'

²⁵⁵⁷ 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

²⁵⁵⁸ Lásd az 1156., 1272. sz. jegyzeteket!

²⁵⁵⁹ Lásd a 126. jegyzetet!

²⁵⁶⁰ Steinacker Gusztáv evangélikus lelkész, pedagógiai író a megmagyarosodott német nyelvű polgár jellegzetes alakja. Feleségével Bártfayék közeli barátai. Steinacker Bécsben született, apja kereskedő, anyja Katharina Malvieux, Bécsben és Pesten élő hugenotta család leszármazottja volt. Szülei gyermekkorában költöztek Pestre. Bécsi és hallei teológiai tanulmányok után a debreceni református leányintézet igazgatója lett. Fia, Edmund (Ödön) 1839-ben született, ő lesz majd a magyarországi németiség összefogását sürgető politikus. Steinacker későbbi hányatott pályája liberális nézeteinek és tevékenységének következménye. – A naplóban említett művének kiadását Bártfay baráti szívességgént közvetíti: *Übertragungen. Virágfűzér az újabb magyar lyrai költészet mezejéről*, 1840; 7. Az irodalom medialitása; 11.3.1. A pesti leánynevelőben és Bártfayéknál. *Julius Caesar*, 1839, VÖM 12. köt., 13–136.

²⁵⁶¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁵⁶² Lásd a 2560. sz. jegyzetet!

²⁵⁶³ *Hattyúdál, KTE*, I. kötet, 279–280. – 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban; lásd a 2514., 2515. sz. jegyzeteket!

²⁵⁶⁴ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

gőzhajóval, mely útközben valahol megakadott. Egyet-mást végeztem, azután olvastam, leginkább újság-lapokat, délig. Délután a' jó Reviczkyéhez menék nőmmel Eleonora névnapot köszönteni. Ott találtuk Gr[óf]. Majláth Károlynét, 's csak hamar Szentiványi Vincze is odajöven, eltávozám nőmmel. Itthon ismét olvastam. Radnics elvégzé a' számadási bizonyítványok számozását. Kimenénk sétálni. √ Színház előtt még hazajöttem melegebben öltözni, mivel kemény hideg volt estve. A' páholyban T[änzer]. Lilla, az öreg Hörmann, nőm 's én valánk. Hörmann nálunk vacsorált. Riza, az olah-leány. –

21d; péntek. – Horváth Ferencz főt kasznár²⁵⁶⁶ elhozá a' 2,800 pengő ftot, melyet a' Gróf kölcsön elfogada tőle 5% kamatra; 's adék neki kötelezvényt. Olvastam, irtam. Délben az Udvarmester jöve hozzám panasszal Radnics ellen a' kulcsok 's üzengetések miatt. Léni nem ebédelt velünk, azt mondák rosszúl van. Délután elvégzém Rötischer munkája' olvasását (Zur Philosophie der Kunst – nevezetesen Goethe Wahlverwandtschaft-jairól); sok jó van benne: kár hogy olly nagyon német. – Annakutána a' Wakfieldi pap' éltét²⁵⁶⁷ vevém kezembe, 's kedvvel olvasám közel 6ig. – Radnicshoz menék ekkor 's szőlottam vele az Udvarmester' panaszárol.²⁵⁶⁸ Bár elkéstem, benéztem még is a' színházba. A' 2d. f[el]vonás után a' t[udós]. társaság páholyába néztem le. Ott hallám, hogy Szemere Bertalan valami kedvetlen levelet irt Helmezynek a' Kölcsey emléke iránt.²⁵⁶⁹ Nem váram be a' játék' végét, hazajövék. Estve kemény száraz hideg *.

22d; szombat. – A' hideg folyvást tart. Az ablakok annyira fagytak be, hogy reggel nem lehet semmit átlátni. – Irtam Schmidnek Bécsbe. Volt nálam Radnics. Némelly helyeket jegyeztem 's irtam ki Rötserből.²⁵⁷⁰ Az udvarmester szobájába menék 's ott elmondám neki R[adnics]. felől a' mit kellett. Az a' vén ember szereti a' pletykázást mint valami vén banya. Mind inkább hihető, hogy V. János házi szolga hordogatja neki a' híreket.²⁵⁷¹ Ebéd után nőmmel beszélgeték szobámban; azután olvastam Wakerfield-et, míg R[adnics]. jöve hozzám 's ki hitt sétálni. Betértem Vörösmartyhoz megtudni, megkapta e reggel az általam kijavított nyomtatási ívet verseiből.²⁵⁷² Ámbár 5 óra volt már de kimenék R[adnics] a' városligetbe. Ott a' tó annyira befagyott, hogy megtartja az embert, 's ha a' jég nem volna ripacos, korcsolyázni lehetne.²⁵⁷³ Félhét előtt már a' magy[ar]. színházban valánk. Ott Szilágyi Lillának csemegét vettem.²⁵⁷⁴ Estve hideg, 's a' csillagok igen tisztán látszottak.

23d; vasárnap. – A' délelőtti időt az ellenőri hivatalban töltém. Helmezy visszaküldé Szemere Bertalan irását, 's így nem tudom voltaképp annak tartalmát.²⁵⁷⁵ Ebéd után folyvást olvastam egész félhétig 's elvégzém Wakefieldet. E' könyv kielégíte; regény, de époszi

²⁵⁶⁶ Lásd a 13. sz. jegyzetet!

²⁵⁶⁷ Oliver GOLDSMITH (1728–1774), *The Vicar of Wakefield* (1766) című műve rendkívül népszerű volt Magyarországon, elsősorban német fordításban (*Der Pfarrer von Wakefield*): 7.2.1. A könyv (7.2.2. Olvasmányok).

²⁵⁶⁸ Lásd az 1499. sz. jegyzetet: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

²⁵⁶⁹ Az előzményekhez lásd a 2072., 2298. sz. jegyzeteket! – A Kölcsey-szoborbizottság december 28-án szerződött Ferenczyvel, aki minden konkrét kérést előre elhárított, ami a pózra, a testtartásra vagy a ruházatra vonatkozott. A társaság 1840. január 12-én alakult meg a vármegyeházán. A készülő művet már kezdetben sokan kétellyel fogadják: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

²⁵⁷⁰ Lásd a 2502. sz. jegyzetet!

²⁵⁷¹ Lásd a 2568. sz. jegyzetet!

²⁵⁷² Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁵⁷³ Lásd a 16. sz. jegyzetet!

²⁵⁷⁴ Lásd az 1725. sz. jegyzetet!

²⁵⁷⁵ Lásd a 2225., 2578. sz. jegyzeteket!

szerkezetű.²⁵⁷⁶ Délután Septemvir Szirmay Ádámné volt nőmnél látogatóban 's Ambrózy kisassz[ony]. de én nem szoltam velők, szobámban olvasván.²⁵⁷⁷ Bár késő volt is, elmenék színházba. Följött hozzám a' páholyba Szemere B[ertalan]. – Kértem, ne adná ki irományát, mert attól tartok, hogy méltatlan zaj 's vita támad bold[ogult]. Kölcsey sírja fölött: de ő azt mondá, nem, – 's ő a' mit tesz, Kölcsey árnyákának tartozik vele. – Ám lássa mit csinál!²⁵⁷⁸ – Igen szép, tiszta levegőű nap volt, de kemény hideg; a' déli napfény sem olvasza föl. Csillagos est.

24d; hétfő. – A' tartozások' kimutatását kezdém készíteni. Walthernek kiadám évnegyedi fizetését, mert a' közös főpénztárban nem vala pénz. Jött hozzám Grünschnek. Délután Radnicsnak dictaltam; azután kimenék sétálni, szép, tiszta napfény lévén. Betértem Vörösmartyhoz, ki cigarrókat csinált; egyet kiszíttam azokból, és jó volt.²⁵⁷⁹ Félhat után meglátogatám B[née]..kat, N[ina]. még mindig rosszúl érzé magát.²⁵⁸⁰ Színházba is elmenék: Luczenbacher velem jött a' páholyba; de csak három fölvonást hallgattunk meg, azután hazajövék. Zrínyit adák de rosszúl.²⁵⁸¹ – Délelőtt Szendrey²⁵⁸² volt még nálam, ki most Erdődön Inspector Gr[óf]. Lajosnál, és Egan. Rohoncrról haza menének.

25d; kedd. – Meghizatám Ödön által Hörmann' számára a' színházi táncvizigalomra a' 28d. számú (grófi) páholy' jegyét 's 4 belépti jegyet, melyekért öszvesen fizettem 13 pengő ftot. – Kedvetlenül vevém észre bajomat. – Tavasz felé meg szokott indulni néhány év óta már.²⁵⁸³ Dolgoztam a' tartozási kimutatáson. – Midőn ebédnél ültünk, B. N[ina]. elküldé a' szőlőt.²⁵⁸⁴ – Délután Bukovszkynál valék névnap i tiszteledésül nőmmel.²⁵⁸⁵ Onnan hazajöven bevégezém a' tartozások' kimutatását. Komor 's borult lévén az idő ki nem menék. Estve a' színházba Radnicscsal, ki haza kísért 's velem vacsorált. Háznépem Verle nevelőnéhez ment 6 után házi mulatságra.²⁵⁸⁶ Az asztalos ma hozá el az új gömbölyű asztalt, mellynél 10, sőt szükség' esetében 12 személy is ebédelhet szorulás nélkül. A' kárpitos nem akará megmondani, mivel tartozom neki a' székek 's kerevet' igazításáért, míg Bécsben kérdést nem tesz.²⁵⁸⁷

26d; szerda. – Irtam, olvastam. Grünschnek volt nálam. Elhozatám az árvizkönyv 4ik kötetét.²⁵⁸⁸ Délután sétaltam. Betértem a' színházba, de nem vártam végét. Hideg volt.

27d; csütörtök. – Az ó budai kam[arai]. Fiscus volt nálunk, nőmmel valami iránt értekezni. Volt Hörmann is, visszaadván 13 pftomat; és Burgné ki nálunk ebédelt, úgy

²⁵⁷⁶ Bártfay jegyzetei nem hasonlítanak a korban népszerű olvasmányaplókra. Nem törekszik kivonatolásra és elemzésre, a bejegyzések csupán az olvasott mű címére utalnak. Véleményét és élményeit valószínűleg csak előszóban osztja meg másokkal: 7.2.2. Olvasmányok; 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban – lásd még a 2576. sz. jegyzetet!

²⁵⁷⁷ Lásd a 2173. sz. jegyzetet!

²⁵⁷⁸ Bártfay felháborodása annak szól, hogy Szemere véleményét és irását az ellenérdekelt kormánylap melléklapjában adatja ki, mivel a *Jelenkor* nem közölte. Lásd a 285., 1954., 2072., 2225., 2257., 2298., 2571. sz. jegyzeteket!

²⁵⁷⁹ Lásd a 255. sz. jegyzetet!

²⁵⁸⁰ Lásd az 1982. sz. jegyzetet!

²⁵⁸¹ Theodor KÖRNER (1791–1813) – SZEMERE Pál, *Zrínyi*, Bécs, 1881; Szemere két drámafordításáról emlékezik meg a napló: 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

²⁵⁸² Szendrey Ignác, Szendrey Júlia, azaz a későbbi Petőfi Sándorné apja. Károlyi Lajos jószágigazgatója Erdődön.

²⁵⁸³ Lásd az 1008., 1571., 2053. sz. jegyzeteket! – 12.2.2. Utcai vagy házi prostitúció, nemi betegségek.

²⁵⁸⁴ Lásd az 1754. sz. jegyzetet!

²⁵⁸⁵ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²⁵⁸⁶ Lásd a 95. sz. jegyzetet!

²⁵⁸⁷ Lásd a 725. sz. jegyzetet; 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek; 10. A környezet esztétikája: építészet, lakás-kultúra, képzőművészet (10.1. A lakás).

²⁵⁸⁸ Lásd az 1156. sz. jegyzetet!

Fejérváry Lini 's Klob[usiczky]. Ida, ki délután rosszul lett 's lefeküdt. Délig irtam ismét jó hosszú levelet a' Grófnak 's elküldém Grünschnekhez, ki holnap gyórszkocsin Pozsonyba menendő. Ebéd után Helmezy jöve hozzám Schedel levelével, hogy a' t[udós]. társaság' 1839d. számadásai summariuma²⁵⁸⁹ fölkiántatik. Ennek kidolgozása végett elhozta R[adnics]. a' mellékpénztári naplót; neki ültém 's estig majd felét elkészítém a' számadásnak. Mi előtt hozzá fogtam, egy ív nyomtatványt javítottam Vörösmarty' verseiből, 's R[adnics]. által hozzá küldém.²⁵⁹⁰ Félhatkor B[néhe]..z menék 's ott mulattam mintegy félnyolczig. Előingem egyik gombját elvesztém: hihetőn nálok maradt. ^^.²⁵⁹¹ Estve olvastam az asszonyoknak, mivel a' színház zárva volt, az ott adandó tánczvigalom' készületei miatt. Az idő száraz, de hűs.

28d; péntek. – Folytatám a' mellékpénztári számadás' összekészítését; 's ámbár több ízben bolygattak 's föntartóztattak, jelesen egy búza után tudakozódó zsidó tőzsér, később Tüköry által, ki jó sokaig volt nálam: még is elkészítém azt, és a' summariumot tisztára irtam félegyig 's Muki által Helmezyhez küldém.²⁵⁹² Az udvarmester 200 pengőt vett föl házi költségül 's emlité hogy a' Gróf észrevételt irt neki a' kiadások' nagy volta miatt.²⁵⁹³ – Ebéd után dictaltam R[adnicsna]..k. – Azután vele sétálni menék, mert szép, tiszta 's napfényen meleg idő volt. A' Dunán több jég ment ma, mint tegnap előtt. A' hajó-gyárnál Gr[óf]. Csákyneval 's B[ogovics]. J[ozefiná].val²⁵⁹⁴ találkozám. Adtam nőmnek 139 ftot házi szükségre (zsirra). Estve ismét olvastam a' némbereknek.²⁵⁹⁵ Valamivel jobban érzém magamat.

29d; szombat. – Megemlékeztünk, hogy a' mai nap bold[ogult]. Forgó 's Hunyor Imre' születésnapja.²⁵⁹⁶ Volt nálam Waltherr, pénzajánlásal. Azután Vörös, kinek a' még nálam volt W[esselenyi]. pörbeli íveket visszaadám; ígéré, hogy számomra információt ad és a' pörbeli oklevelek' másolatait.²⁵⁹⁷ – Radnicscsal a' pénztárt vizsgáltam meg: 's a' talált 40 ft 10 kr V[áltó]czéd[ula]. hiányt kipótoltam.²⁵⁹⁸ – Még 10 óra tájban kezdett havazni; 's mindig sűrűbben és sűrűbben; végre valóságos fürgeteggé vált 's tartott egész estig. – Délután és estve folyvást olvastam Don Quixotét.²⁵⁹⁹ R[adnicsna]..k átadám tisztázás végett az ellenőri számadást 1839ről. Lény és T[änzer]. Lilla a' magy[ar]. színházi tánczvigalomba menének Gr[óf]. Csákyneval.²⁶⁰⁰ – És így e' hónap is elmúlt.

1840. MÁRCIUS-ÁPRILIS

[Bártfay súlyos tüdőbetegsége kezdődik a hónap elején. Köhög, a feje fáj s alig alszik, pedig folyamatosan szedi az Ivanovics doktor által elrendelt homeopátiás szereket. Nap mint nap dolgozik Vörösmarty kiadásának korrektúráján, a városban járva-kelve is magával viszi a belíveket.

Többeknek is kikölsönzi a Metternich politikáját bíráló, névtelen osztrák röpiratát. Reménykedve várja a pozsonyi híreket.

A gróf – váratlanul – bizalmasan megosztja Bártfayval aggodalmát, hogy felesége veszélyes terhességgel küzd. A félelem később beigazolódik, az asszony élete is veszélybe kerül.

A József-napon tartott Jozefina-névnap nagy vendéglátásában Bártfayék egész nap látogatókat fogadnak. Az ünnepi ebéden már az új, tizenkétszemélyes asztalt ülik körül.

A szatmári közgyűlésen vizsgálatot indítanak a Kölcseyt támadó sajtóvádak miatt. Még az is felmerül, hogy Einsle nagyméretű, reprezentatív Kölcsey-képének megfestését lemondják. Ugyanakkor Pesten Wagner metszetárús már egy körrajz készítését is kérvényezi a nevezetes festményről.

Bártfay Nináéknál véletlenül összefut egy másik „pártfogóval”. Elhatározza, hogy lezárja a viszonyt.

Március végétől szünetelnek a feljegyzések, a naplóíró betegsége súlyosbodik, egészségi állapota kritikussá válik.]

²⁵⁸⁹ A Bártfay által gondozott, a folyóirat- és könyvkiadás jövedelmét kezelő akadémiai mellékpénztár éves pénzügyi összesítése – lásd a 2172. sz. jegyzetet!

²⁵⁹⁰ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁵⁹¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁵⁹² Lásd a 2589. sz. jegyzetet!

²⁵⁹³ 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság.

²⁵⁹⁴ Lásd a 2504. sz. jegyzetet!

²⁵⁹⁵ Értsd: asszonyok.

²⁵⁹⁶ Forgó György (1787–1835), Bártfay barátja, Pest megye főorvosa, az Akadémia tagja. Kisfaludy Károly baráti köréhez tartozott. Orvosként 1820-ban tér át a homeopátiás gyógyításra, a kolerajárvány idején sikerrel tevékenykedett, és segítette Hahnemann alapművének, az *Organon*nak a magyar fordítását. – Hunyor Imre orvosdoktor († 1836) szintén Bártfay barátja volt: 13.3.2. Homeopátiás orvosok Pesten.

²⁵⁹⁷ Lásd az 1343. sz. jegyzetet!

²⁵⁹⁸ Bártfay saját pénzéből rendezte a hiányt – lásd a 106., 171., 342. sz. jegyzeteket!

²⁵⁹⁹ Miguel de CERVANTES SAAVEDRA, *Don Quijote*, 1604.

²⁶⁰⁰ 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetnézés, bálozás.

1840. MÁJUS

[Bárfay születésnapja, május 6-a fordulópont betegségében: a lábadozó Bárfay Jozefinával fiákeren kocsizik ki a már zöldülő Városligetbe. Hálásan emlékezik vissza a sok beteglátogatóra. Barátai, ismerősei jó hírekkel, biztató szavakkal keresik fel. Külön megemlékezik orvosáról, Ivanovics Andrásról, aki naponta többször is meglátogatja ebben az időszakban. Bátfay – javulva – gyönyörűséggel adja át magát újra az olvasásnak. Útirajzokat, folyóiratokat, igényes szépirodalmat vesz kézbe. Úgy érzi, a szellemi kikapcsolódás a gyógyuláshoz vezető út.

Örömmel értesül az országgyűlés kedvező bezárásáról és a hűtlenségi perek vádlottjainak kiszabadulásáról: Kossuthot, Klauzált és Lovassyt fáklyás felvonulással fogadják Pest-Buda lakói. Vörösmarty megajándékozta megjelent munkái második kötetével.

Károlyi levelet küld a grófné felgyógyulásáról, miután koraszülött, életképtelen csecsemőt hozott a világra.

Bárfay egy kiváló énekesnő kedvéért jegyet kéret a német színházba, ahol már két éve nem járt. Megrendelést és vendéglátást kínálnak Faragó Józsefnek, a nehéz sorú, de igen tehetséges fiatal szobrásznak, a Nemzeti Casino pártfogoltjának.

Bárfay lassan újra munkához lát: szerződéseket diktál, intézi az Üllői úti ház építtetését Heinrich Kochhal és a szintén betegeskedő Pollack Mihállyal.]

Martius.

^{1én}; vasárnap – Nátha és köhögés gyötrött, ’s e’ miatt nem a’ legjobban aludtam.²⁶⁰¹ – Koller volt nálam reggeli után, kamatot hozva a’ szentesi kölcsön után.²⁶⁰² Radnics és Hörmann a’ színházi páholy után jártak, ’s az utóbbi boszankodott, hogy 8 belépti jegyet kelle hozzá venni. – Delig az ellenőri hivatalban valék. H[elmeczy]. visszaadá a’ könyvet, de összezsírozva.²⁶⁰³ Pigay ebédelt nálunk. A’ zemplényi gúnyirat. Sig olvastam leginkább hirlapokat, azután sétálni menék. A’ Dunán több ’s több jég mutatkozik ’s bár délben, mert szép tiszta napfény volt, az eszterhák²⁶⁰⁴ megcsordultak, estve keményen fagyott. Sétálás közben Resetával találkozám ’s beszélgeték járva vele egész 6ig.²⁶⁰⁵ Hazajöven nem sokára Bajza és Vörösmarty látogatának meg. Olvasgattam nekik Pain Tamásbol.²⁶⁰⁶ – Ma volt S[usanna]. születésnapja. Éjjel bevettem köhögés ellen bellad.²⁶⁰⁷ –

2d; hétfő. – Ismét csak szakadozva aludtam, a’ köhögés minduntalan fölébresztvén. Kifizetém a’ Piaristák’ kamatját, ’s R[adnics]. hónapos beszámításait, ’s elküldém őt, P[áter].

²⁶⁰¹ Ekkor kezdődik Bárfay hónapokig tartó, súlyos betegsége – lásd a március 22. – május 22. közötti, hiányzó bejegyzésekről szóló összefoglalót!

²⁶⁰² A szentesi örökváltásgról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

²⁶⁰³ Lásd a február 12-i bejegyzést!

²⁶⁰⁴ Lásd a 170. sz. jegyzetet!

²⁶⁰⁵ Lásd a 442. sz. jegyzetet!

²⁶⁰⁶ Thomas PAINE (1737–1809) girondistaként elszenvedett fogságában írja *The age of reason* (1793. – *Das Zeitalter der Vernunft*) című művét.

²⁶⁰⁷ Azaz: atropa belladonna – maszlagos nadragulyából készült homeopátiás szer.

Tamásyhoz, hogy a’ nyugtatvány iránt tévedés van.²⁶⁰⁸ Meghizatám Nagy Elek’ „napi eszméit”.²⁶⁰⁹ Burg és nője ’s Hörmann ebédelték nálunk. Délután olvasgattam ’s Vörösmarty’ nyomtatvány-ivét javítottam; annakutána magam vivém azt el hozzá,²⁶¹⁰ hova nem sokára Gaál²⁶¹¹ is jött. De én nem mulattam ott, sétálni akarván a’ szabad levegőn. Csak félhétkor jövék haza. Olvastam vacsoráig, mert Burgék ’s Tántzerék jártak-keltek a’ magy[ar]. színházi tánczvigalomba menendők.²⁶¹² Itt vacsoráltak is. – Éjtszakára ismét bevettem nux vomic[at].²⁶¹³ ’s jobban nyugodtam. – Délelőtt Gr[óf]. Dessewffy Marcell volt nálam, levelet hozva nőmnek Gr[óf]. Hallernétol. Elkéré a’ B[árá]. Eötvös Pepi emlékbeszédét, becsület szavára fogadván, hogy nem közli.²⁶¹⁴ –

3d; kedd. Köhögtem; a’ nátha és fejfájás nagyon alkalmatlan volt. – 11 tájban kisétáltam a’ Duna mellett jó messzire ’s a’ szabad levegő könnyített rajtam. Burgék ’s Hörmann nálunk ebédelték. Délután olvastam. Estve felé meglátogatám B[née].kat, ’s ott találm az asszony’ testvérét. Burgék vacsorán is nálunk. Az idő szép, de hűs.

4d; szerda. – R[adnics]. visszahozá a’ pénzt P[áter]. Tamasytól.²⁶¹⁵ – A’ képes világtörténeti munkára, mellyel már egyszer fölhoztam, újra kellett előfizetnem,²⁶¹⁶ mert rám tolatott, megigérvén a’ vállalat’ biztosa, hogy az árvizben tönkrejutott két első füzet ingyen pótoltatik ki; fizettem 8 pengő fto. – Volt nálam Dr. Ivanovics, kinek az emlékbeszédet elolvasám.²⁶¹⁷ Volt Dzwonkovszky a’ pipa historia végett.²⁶¹⁸ Ebéd után lenéztem a’ kertbe: de hideg lévén visszajövék szobámba ’s Vörösmarty verseiből ismét egy nyomt[atott]. ivet kijavítottam.²⁶¹⁹ – Volt nálam Hertzfelder is. 4 óra után Vörösmartyhoz menék, de hon nem találm, ’s betértem Bajzához ott adni át a’ corrigalt ivet.²⁶²⁰ Ennek nője ma fiat szült szerencsésen. Onnan sétálni menék a’ dunaparton föl a’ Börséig,²⁶²¹ ’s ismét le egész a’ molnártón alúl²⁶²² ’s keresztül-kosúl az utczákon közel 6ig. Ekkor N[iná].t akartam meglátogatni: de B[né]. előmbe jöven monda, hogy K[ovács]. Zs[igmond]. ’s nem tudom ki van nála. Visszatértem megvallom kedvetlenül ’s föltevém magamban nem menni oda többé.²⁶²³ – Igen hűs szél fűt, de köhögésemet nem ingerlé. Itthon kevésbé megpihen-

²⁶⁰⁸ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

²⁶⁰⁹ NAGY Elek, *Napi eszmék*, Fűskuti Landerer, Pest, 1840: a folyóiratszerkesztő kötetes cikkgyűjteménye.

²⁶¹⁰ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁶¹¹ GAÁL József (1811–1866) 1838-tól Helytartótanácsi tiszviselő, az Akadémia tagja. *A feleskei nótárius* (1838), *a Szerelem és Champagne* (1838) és *a Tatárfutás* (1840) című színműveit említi a napló.

²⁶¹² 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metsztnézés, bálozás.

²⁶¹³ Lásd az 571. sz. jegyzetet!

²⁶¹⁴ Lásd a 2226. sz. jegyzetet!

²⁶¹⁵ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

²⁶¹⁶ Heinrich FORTMANN, *Gallerie der merkwürdigsten und anziehendsten Begebenheiten aus der Weltgeschichte, vom westphälischen Frieden bis auf die neueste Zeit; dargestellt mit steter Beibehaltung des Fadens der allgemeinen Weltgeschichte nach der Zeitfolge; nebst den Lebensbeschreibungen der berühmtesten Männer und Frauen aus jener Zeit; ein Lesebuch für jedermann*, Kollmann, Leipzig, 1837–1840. – Lásd az 1840. november 20-i jegyzetet! – Bárfay valószínűleg téved, és felcseréli a hasonló hangzású nevet: Wittmann/Fortmann.

²⁶¹⁷ Lásd a 2226. sz. jegyzetet!

²⁶¹⁸ Lásd a 2616. sz. jegyzetet!

²⁶¹⁹ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁶²⁰ Ekkoriban még az irodalomszervezés is jórészt személyesen történik: az aránylag könnyen bejárható városban az írók és szerkesztők szinte nap mint nap úton vannak, saját kezűleg viszik írásaikat és a korrektúrákat a szerzőknek. Legtöbbször azonban bejelentés és konkrét cél nélkül keresik fel egymást, s naponta pár órát szának erre a fesztelen, közvetlen információcserére: 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban. Lásd a 783. sz. jegyzetet! – Ekkoriban a Dunapart és a rakpart a hidtól végig piacozókkal, gyümölcsárusokkal és teherhordókkal volt tele. Főleg az alsóbb néprétegek, a cselédek, a szabadnapos katonák, a kereskedők, valamint a báméskodó külföldiek fordultak meg erre.

²⁶²² A mai Fővám téri és a Vámház körüti vásárcsarnok helyén ekkor még a halászkok és a molnárok tavai húzódtak.

²⁶²³ Lásd a 2007. sz. jegyzetet!

tem; azután a' némbereknek olvastam. Vacsora után lábvizet vevék:²⁶²⁴ de unszólásokra még ágyban fekvé is olvastam nekik közel éjfélig.

5d; csütörtök. – Dzwonkovski jött hozzám előmutatván a' Gróf pipáját, melyet Röck vásárolt meg valamely korcsmában az udvarmestertől, állítólag.²⁶²⁵ Adtam neki 15 pengőt annak megtarthatására míg Ő N[agysá]ga megérkezik, talán e' napokban. Azután Ivanovics Dr. megnézte lábomat meghagyván hogy azt hideg vízbe mártott ruhával borongassam míg kifakad. Dél felé sétálni menék R[adniccsa].l; félegykor hazajövé olvastam. Úgy délután is, még is R[adniccsa].csal a' városligetbe sétálni menék honnan csak félhatkor jövék vissza. Az idő tiszta, de csak ott meleg hova a' nap sütött. A' tó még olly erős jéggel boritva, hogy a' fiúk rajta futostak. Ferdinandy német 's Lénit szinte a' városligetbe vivé kocsin, de nem találkoztunk sem ott sem az útbán. – Hazajövé bevettém Sulphurt,²⁶²⁶ 's azután színházba menék, melly a' báli bolondságok miatt épen egy hétig vesztegelt. Oda jött nöm is Lénivel. Estve még inkább érezteté magát a' hideg. Az ég csillagos.

6d; péntek. – Holmi apróságot végeztem; átnézém Vörösmarty verseinek már nyomtatott íveit.²⁶²⁷ Volt nálam Ivanovics Dr. – Irtam, olvastam. Egészségem nem látszott javulni, sőt ellenkezőt tapasztaltam 's erősebben köhögtem.²⁶²⁸ Délután 4 óra tájban elvívém V[örösmarty].nak az átvizsgált íveket. Onnan R[adniccsa].csal a' dunaparton sétáltam egészen le a' tábortó kórház²⁶²⁹ közelébe, 's keresztül a' Ferencz városon az üllői útra; itt betekintettem a' grófi házhoz²⁶³⁰ 's 6 órakor hazajövék. Színházba elmenék ugyan, de csak egy fölvonást hallgattam. Itthon Battha Pál²⁶³¹ levelét találtam és Schmidét. Szép, tiszta, és meleg nap volt: estve az ég csillagokkal fényes és hideg. Az ágyban olvastam fenhangon az asszonyoknak. Házi szükségre ma két öl fát hozattam. –

7d; szombat. – Irtam Izsépynek; úgy szintén Flekl K[ároly]. Director Urnak. Szármoltam Mátyással a' 2 öl fa' áráról. Mindjárt délután Gr[óf]. Dessewffy Marczel volt nálam elhozván az irományt. Nyílt, sebes eszü, szabad gondolkodású 's tiszta előadásu fiatal úri ember.²⁶³² – Olvasásul elvívé az e. G.²⁶³³ című könyvet. Azután Radniccsal sétálni menék a' Neugebauon²⁶³⁴ felül 's vissza. Itthon 6 órakor bevettém 's színházba menék Nagy Ign[ác]. „Egyesüljünk!”²⁶³⁵ vigjátékát meghallgatni. Kevesebb hatású mint gondolám. Nappal szép volt az idő; estve *.

8d; vasárnap. – Nyomtatvány íveket javítottam ki, miket Vörösmarty vitt haza, érettük jövé.²⁶³⁶ A' délelőtti időnek többi részét az ellenőri hivatalban töltém. Ebéd

²⁶²⁴ Lásd a 704. sz. jegyzetet!

²⁶²⁵ Bártfay gennyes, fekélyes lábsebeit kezeli – lásd még a 2616. sz. jegyzetet!

²⁶²⁶ Lásd az 1149. sz. jegyzetet!

²⁶²⁷ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁶²⁸ Lásd a 2601. sz. jegyzetet!

²⁶²⁹ A Lagerspital, azaz a katonai kórház a Dunaparton, a soroksári vámházon túl működött.

²⁶³⁰ Lásd a 394. sz. jegyzetet!

²⁶³¹ Bártfay Mihályi (sátoraljaújhegyi) ismerőse, vendége.

²⁶³² 8. Bártfay kapcsolatrendszere (8.1.1. A társalgás hangneme; 7.2. Esmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban).

²⁶³³ Gróf Anton Alexander AUERSPERG (1806–1876) osztrák költő. Metternich politikáját gúnyoló verseit (*Spaziergänge eines Wiener Poeten*) Anastazius GRÜN álnéven publikálta. A Vormärz politikusan népszerű kötetét 1831-ben névtelenül jelent meg először – lásd még az 1840. december 9-i bejegyzést!

²⁶³⁴ Lásd a 45. sz. jegyzetet!

²⁶³⁵ *Szimműtár – Külföldi Játékszin.* I. köt., kiadja a Magyar Tudós Társaság, Pest, 1833–1842, 12.

²⁶³⁶ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

után sétáltam napfényen a' dunaparton nőmmel 's Lénivel, kik látogatóba mentek Gr[óf]. Csákynéhoz.²⁶³⁷ 5 óra előtt hazajövé, olvastam félhétig. Ekkor Mukival színházba menék; kért, vinném magammal. Ma többet köhögtem, 's általában nem igen jól érzém magamat, de a' változás később elmúlt.²⁶³⁸ Délben levelet kaptam Bécsből Schmidtől. Az idő tiszta, szeles, de nem hideg. Az est csillagos, derült 's holdfény is látszott.

9d; hétfő. – Nyugtalan lévén éjjem a' köhögéstől, reggel félnyolczig heverésztem az ágyban 's a' kis madárral enyelegtem. Öltözéskor Vörösmarty és Irinyi jövének hozzám, ez utóbbi' számára pénzt kölcsönözni, mert valami baja támadott László színésszel, kinek 120 pfttal tartozik. – Módját találtam e' sommát kikeríteni 's írás mellett kezébe adám.²⁶³⁹ Látszott a' jó emberen' a' zavarodás; örülök, hogy segíthettem rajta.²⁶⁴⁰ – Volt nálam Koller Fer[enc]. 's átad a' Pozsonyból jött, Gr[óf]. Ráday Gedeonnak szóló levelet, mellyben pénz van: nöm vevé át. Adtam a' segedelem-pénzből 5 pftot valami szegény Bároné' eltemetésére.²⁶⁴¹ Radnics kezembe adá a' bizonyítványt Battha Pál irományainak Hrasko ügyész' kezébe történt átadásáról. – Lénit jelenté, hogy szólott Lillával a' nöm' névnapjára megrendelendő ajándékokról.²⁶⁴² – Rendbeszedém az ellenőri számadást. N[ina]. elküldé a' könyvet Gyula által; irt cédulát is, kér hogy ma látogassam meg. Nem megyek még egy ideig.²⁶⁴³ Délután olvastam. Estve színházba menék. Délután Szemere látogatott meg. Egész nap komor, kedvetlen idő.

10d; kedd. – Erős szél volt a' mult éjjel: az és a' köhögés gyakran fölébresztett. Reggel Vörösmarty hozott javíték íveket; ezekkel foglalkodtam 11ig; ekkor hozzá vívém. Sétáltam azután rövid ideig napfényen. Ebéd után olvastam. Jött hozzám Csapody Tolna V[árme]gyéből²⁶⁴⁴ 's fizetett 270 pengőt kamatot kezembe B[áró]. Wesselényi Miklós' részére.²⁶⁴⁵ Jó sokáig mulatott nálam beszélgetve. Megmutogattam neki az építés alatti teremeket és a' kertet.²⁶⁴⁶ Azután Radniccsal sétálni menék; a' Börsenél találkoztunk K[arlov]szky].val, ki hozzánk csatlakozott 's velünk járt.²⁶⁴⁷ Fölmenénk hozzá, míg melegebben öltözött 's annakutána színházba jött. – Egész nap tiszta volt, de hűs. Lénit elhoz a' gyűrűket az asszony' névnapjára ajándékára készítve. T[änzer]. Pepi nálunk hált. Éjjel ismét olly hideg, hogy az ablakok befagytak. – Reggel Farkas zsidó is itt volt; adtam neki 3 huszast ajándékkul a' bor hozásért,²⁶⁴⁸ mellyet B[arthos].né küldött számomra néhány nap előtt, de a' mit csak ma tudtam meg.

11d; szerda. – Folyvást tart köhögésem. Volt nálam Gr[óf]. Dessewffy Marcel, visszahozván a' könyvet.²⁶⁴⁹ Kivánságára megmutogattam neki a' teremeket és az üvegházban virágzó caméliákat. Hörmann is betért hozzám tudakozni a' Gróf eljövendét. A' Január

²⁶³⁷ 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

²⁶³⁸ Lásd a 2603. sz. jegyzetet!

²⁶³⁹ Értsd: a kölcsön összegét váltó ellenében előteremteni.

²⁶⁴⁰ Bártfaynak a pesti irodalmi életben betöltött szerepéhez és respektjéhez hozzájárult, hogy Károlyi titkára volt, így azonnal tudott kölcsönt szerezni.

²⁶⁴¹ 4.3.4. Jótékonykodás – lásd a 2496. sz. jegyzetet!

²⁶⁴² 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

²⁶⁴³ Lásd a 2007. sz. jegyzetet!

²⁶⁴⁴ Tolna vármegye már az 1834/36-os országgyűlésen tiltakozott Wesselényi pere, később pedig Kossuth és az országgyűlési ifjak perbe fogása ellen, s feliratokkal állt ki mellettük: 5.2. A per megindulása (1835–1837).

²⁶⁴⁵ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

²⁶⁴⁶ 10.2.3. A palotatermek, 10.2.4. Mintaadás.

²⁶⁴⁷ Lásd az 1962. sz. jegyzetet; 9.3.4. Séták a belvárosban.

²⁶⁴⁸ Lásd a 310. sz. jegyzetet!

²⁶⁴⁹ Lásd a március 7-i bejegyzést!

's Februar. hónapi számadáson dolgoztam. Ebéd után egy ideig olvastam, azután sétálni menék. Estve itthon maradtam; korábban vacsoráltam két híg tojást, olvastam a' némbereknek 's lefekvéskor bevettem.²⁶⁵⁰ –

12d; csütörtök. – Dolgoztam. Irtam Battha Pálnak. Volt nálam az udvarmester jelenteni, hogy levelet kapott Pozsonyból, mi szerint a' Gróf vagy holnap éjszakára vagy szombaton reggel megjön. Délután tiszta napfény lévén sétálni menék R[adnics]..csal a' Józsefvárosi utcákon egész a' Kalváriáig. Hús szél fútt 's csak napfényen volt meleg. Estve színházba menék; hozzám jött a' páholyba Tasner, később Petricsevich Horváth Lázár²⁶⁵¹ is. – Szép holdvilágnál jövék haza.

13d; péntek. – Julis által szölvött hozattam a' heti vásárról 3 huszasért. Tegnap a' Schusternek is fizettem csizma-talpalásért egy pengő fto. Meglátogatott Szabó László vásárhelyi ker[ületi]. ügyész, nálam mulatván egész déli 12 óráig, körülményesen beszélvén el Knezsik vásárhelyi Szolgabíró állapotjának miben létét, 's az ellene végrehajtott vizsgálatokat.²⁶⁵² – Szólt Sándor öcsémről is; nem igen örvendetes volt hallanom szövetkezését G[osztonyi]. L[óri]val 's e' miatt kötelességei elhanyaglását.²⁶⁵³ – Volt nálam Walther is, Radnics, Weisz zsidó a' hamuzsirért már csak 8 ft 15 krt ígérve; és Kertészfy, megkínálván előfizetéssel egy német Statistikára, de a' 7 pengő fto két kötetért sokalltam.²⁶⁵⁴ – Havazott 's kedvetlen szeles volt az idő. – Délután Hertzfelder volt nálam. Később Eötvös Miska²⁶⁵⁵ és Kovács Lajos²⁶⁵⁶ látogattak meg, Pozsonyba menők a' szatmári főispánhoz, bizonyos közgyűlésbeli baj²⁶⁵⁷ elintézése végett, melyet előttem is elbeszéltek. – Vörös is volt nálam, kit a' Csapody által nálam letett pénzzel megkínáltam, de azt monda, csak tartsam meg, míg majd fizetni kell. – Ma sehol sem valék, 's a' színházba sem menék estve. – Ebéden Vörösmarty volt nálunk. Újabb munkái (versei) 1. kötetével megajándékozott.²⁶⁵⁸ – Estve olvastam a' háznépnek. Köhögésem folyton tart.²⁶⁵⁹ Ágyba fekvéskor puncsot ittam, melyet a' közel kávéházból hozaték.

14d; szombat. – Matild' névnapja.²⁶⁶⁰ A' Gróf nem jött meg. A' budai gyógyszerárúsnak kifizetém Günther' kamatját. Kölcsönöztem nőmnek 10 pftot a' nőegyesület' terhével. Föltevém a' Szerdahelyiné 's Glucsák közt fenforgó baj elintézésére a' szükséges irományokat. Hóval vegyes eső esett. Szenveyhez menék Radnicscsal megtudni, elvállalná e a' Steinacker Gust[áv]. által kiadni szándéklott munka' nyomtatási javítékát

²⁶⁵⁰ Lásd a 274. sz. jegyzetet!

²⁶⁵¹ Petrichevich Horváth Lázár (1807–1851) a *Jelenkor*, a *Társalkodó* és az *Athenaeum* munkatársa. 1836-tól élt Pesten.

²⁶⁵² Lásd a 2546. sz. jegyzetet!

²⁶⁵³ Lásd a 23. sz. jegyzetet!

²⁶⁵⁴ 7.2.1. Könyvrendelések, vásárlás.

²⁶⁵⁵ Eötvös Mihály (?–1874) 1829–1836 között szatmári főszolgabíró, az 1832/36-os országgyűlésen második követ. Tiszteről Kölcseyvel együtt mondott le. 1848-ban Károlyi György mellett a megye alispánja lesz.

²⁶⁵⁶ Kovács Lajos (1881–1890) a Szatmár megyei ellenzék tagja, táblabíró. Kölcsey joggyakornoka, Wesselényi bizalmasa. Ő másolta le 1833-ban Kölcsey *Országgyűlési naplóját*, és a védelem tanújaként tett vallomást az ellene lefolytatott perben.

²⁶⁵⁷ Február 22-én Szatmár megye közgyűlése vizsgálatot indított a *Sion* című egyházi lap vádjaival kapcsolatban. Ez ugyanis kétségbe vonta a Kölcseyről készülő festmény elkészíttetésének szükségességét. A hosszan húzódó sajtóvitában szó esett a csekei határrendezések során kirobbanó zavargásokról, s az is felmerült, hogy Kölcseyt titokban temették el, és falusiak le akarták dönteni emlékoszlopát: 8.3.2. Kölcsey és Szemere; 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

²⁶⁵⁸ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁶⁵⁹ Lásd a 2603. sz. jegyzetet!

²⁶⁶⁰ Klobusiczky Matild, gr. Sztáray Ferdinándné – lásd a 276., 2119. sz. jegyzeteket!

(melly tegnap jött kezemhez Eperjesről a' gyorskocsival).²⁶⁶¹ Elvállalá. Onnan Helmeczyhez menék 's lefizetém a' Gr[óf]. Vandernathné²⁶⁶² 666 Vczft kamatját 's az erről szóló Nyugtátványt nőmnek adám elküldés végett. Délután olvasgattam. Több izben havazott. Egyszer valóságos fürgeteg volt, de csak rövid ideig. Hozzám jövének Eötvös Miska és Kovács Lajos, 's itt beszélgetének egész hétig, dohánzás mellett.²⁶⁶³ Közben Szemere P[ál]. is meglátogata; de alig mulatott jó félóránál tovább. Magy[ar]. színházba menék a' szatmáriakkal; azonban a' második fölvonás után hazajövék mivel erősen köhögtem.²⁶⁶⁴ Estve T[änzer]. Lilla volt nálunk 's csak vacsora után ment el. – A' Gróft vártuk. – Holdfény, de fellegek is.

15d; vasárnap. – A' Gróf éjjel megérkezett. Ma két éve, hogy a' nagy áradásban Budára menekedtünk.²⁶⁶⁵ – Mintegy 10 óraker szólhattam Ő N[agysá]gával 's ott voltam 11 utánig. Előkerült a' pipa historia is.²⁶⁶⁶ – Befordultam az ellenőri hivatalba, de dolgom nem lévén 12 után hazajövék Bajzával, ki haza kísért 's közel egyig vala itt. – Délre vártuk Gr[óf]. Wartenslebeneket,²⁶⁶⁷ de nem jövének. Délután a' pozsonyi irományokat tekintettem végig 's átadám Radnicsnak beiktatás és elküldés végett. Azután Vörösmarty' nyomtatványát javítottam félhétig, mi közben Gr[óf]. Haller Ferencz²⁶⁶⁸ látogata meg. – Gyertyagyújtás előtt a' javítékot Bajzához vivém, Vörösmarty nem lévén honn. Színházba nem menék köhögésem miatt. – Nap alatt több izben havazott fürgeteg gyanánt, de nem tartott soká 's mindannyiszor kiderült. Estve szép holdfény. Lefekvés előtt, mely ma korábban történt, bevettem nux vomicat.²⁶⁶⁹ – Délben Tabódy is volt nálam Szabó Lászlóval; délután pedig Hertzfelder, a' többi közt az alföldi buzáról is szólván, de a' mellyért most már csak 8 fto ígért. Estve pedig T[änzer]. Pepi vala itt, 's nálunk is hált.

16d; hétfő. – Éjjel izzadtam 's reggelre könnyebbült köhögésem. – Volt nálam Engländer zsidó Újhelyből. Azután Koller. Jött a' Gróf is különfélekről értekezvén, és Szabó László. – Igaz Dániel ügyész valami irományt nyújtott által Ő N[agysá]gának szobámban Nikau²⁶⁷⁰ részéről, de tartalmát nem tudom. Annakutána az udvarmester' számadásait nézte át. 'S ennek végével megnéztük az ezüstöt, mellynek tisztításaért száz és néhány pengő fto számolt be az udvarmester, noha a' kitisztított ezüst alig 7-8 darab. – Ebéd után Revitzkynek fizettem kamatot Laczkovics' kezébe. Keveset a' kertben sétáltam napfényen. Azután olvastam míg a' Gróf hazajött. Sokáig beszélgettünk szobámban; 7 óra után ment el Ő N[agysá]ga. Ekkor R[adnics].hoz menék, de nem találám; egyet fordultam a' város' utczáin. Az estvét itthon töltém. Színházba nem menék.

17d; kedd. – Ismét többet köhögtem, 's általában egészségi állapotommal nem igen volt okom megelégedni.²⁶⁷¹ – A' Gróf hivatott magához. Hivatá nem sokára az udvar-

²⁶⁶¹ Lásd a 2560. sz. jegyzetet!

²⁶⁶² Lásd a 2069. sz. jegyzetet!

²⁶⁶³ 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.1. Férfiak).

²⁶⁶⁴ Lásd a 2603. sz. jegyzetet!

²⁶⁶⁵ 9.2. Az év ritmusa, évfordulók.

²⁶⁶⁶ Az udvarmester állítólag ellopta és eladta Károlyi pipáját – lásd a március 5-i bejegyzést!

²⁶⁶⁷ Lásd a 99., 2483. sz. jegyzeteket!

²⁶⁶⁸ Gróf Haller Ferenc (1796–1875) tábornok, József nádor kamarása. Felesége Dessewffy Amália, Bárfayék közeli barátja.

²⁶⁶⁹ Lásd az 571. sz. jegyzetet!

²⁶⁷⁰ Lásd az 1035., 1809. sz. jegyzeteket!

²⁶⁷¹ Lásd a 2603. sz. jegyzetet!

mestert is, 's az én jelenlétemben mondá föl neki a' szolgálatot, meghagyván egyszersmind Radnicsnak, hogy mindeneket vegyen által, mihez azonnal hozzá fogott.²⁶⁷² Hozzám jöven Ő N[agysá]ga Pollák építőmesterrel, megnézé a' külső-ház' építési terveit, 's az építést elhatározá, de a' terveket előbb Koch által kívánja megvizsgáltatni.²⁶⁷³ A' benlakó emberek fölmondatik a' lakás; April elejével ki kell takarodniok. – A' Gróf azt mondá, midőn reggel nála valék, hogy a' Grófné' egészsége felől megnyugtató hirt kapott. – Én azt sem tudám, mondom hogy baja lett volna. – Volt bizony, felelé: mult vasárnap azt hittük, hogy abortizál;²⁶⁷⁴ 's nem is szabad lesz egy pár hónapig kocsira ülnie; gyalog hintóban kell magát hordatnia. Ollyanok az asszonyok úgymond; egyik a' másikat rontja: csak mindig biztatták ismerősei hogy tánczoljon, – ámbár 5ik hónapja hogy terhes.²⁶⁷⁵ – Ebéd után az ezüstöt és pinczét vette által Radnics. Azután kimenék vele sétálni. Az idő kellemetlen hideg volt, 's e' miatt nem sokára haza is jöttem, megtekintvén az új piaczon a' vásárt. Itthon Waltherr jöve hozzám, jelenteni, hogy kérelmet nyujta be a' Grófnak Kertészfy és fiának az énekiskolába leendő fölvetése iránt. – Volt nálam délután Ivanovics Dr is. – Estve rosztul érezvén magamat nem menék színházba hanem lefekvém 's nem sokára el is aludtam. Bevettem.²⁶⁷⁶ – Árgayné is volt nálam délután 's ollyasmit említett mintha R..k szándéka volna L[éni]. iránt nyilatkozni értésére adám, hogy az alig lehet. Tasnerné ma szült leány gyermeket mint hallám.

18d; szerda. – Pollak a' tervekért küldte. Figdor volt nálam. Voltam a' Grófnál. Ott olvastam Jákó levelét az orsz[ág].gyűlési hírekkel. Terminus praeclusi²⁶⁷⁷ Máj. 2dra. Resolutio a' magy[ar]. nyelv iránt²⁶⁷⁸ – amnestia de ez utóbbit csak rebesgeték.²⁶⁷⁹ Az ideigyi gyapjút eladván Ő N[agysá]ga Figdornak 115 pfton, erről contractust készíték.²⁶⁸⁰ Hozzám jövének Bajza és Vörösmarty. Eljött a' Gróf is; a' többi közt meghagyá, hogy a' magy[ar]. színházi páholyt mondanám föl. Itt ebédeltek Wartenslebenék. Délután mindjárt jött József-nap köszöntésre Pigay, és Karacson. Tasner és Burgné.²⁶⁸¹ Én Pigayval Tántzerékhez menék Pepit megköszönteni. Onnan Bajza József névnapjára idvezlésére. Beszoltam V[örösmartyho].z is. – Hazajöven Dzwonkovsky²⁶⁸² köszöntém. Tabódy és neje szinte itt lévén tisztelkedésül, találkozámmal velök. – Jött aztán Szemere, Waltherr, Radnics, Kar-

²⁶⁷² Az udvarmester személyét érintő kifogásokról lásd a február 21–22-i, 28-i és a március 5-i, 18-i bejegyzéseket! Lásd még az 1499. sz. jegyzetet: 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei, 4.3.2. A Károlyi-ház iránti hűség.

²⁶⁷³ Lásd a 394. sz. jegyzetet!

²⁶⁷⁴ Elvetél. – Lásd a május 26-i bejegyzést! Károlyinának hat gyermeke született 1836-os házasságkötése után: Gyula (1837–1890), Viktor (1839–1888), Gábor (1841–1895), Tibor (1843–1904), István (1845–1907) és Pálma (1847–1919).

²⁶⁷⁵ Károlyiék magánzférájára alig van utalás a naplóban. A bizalmas beszélgetés bizonyára kivételes esemény lehetett, s mindig Károlyi kezdeményezte: 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság; 4.3.3. A személyes életek párhuzamai. A naplóból teljesen hiányzik a férje karrierjét lelkesen támogató és közéleti aktivitásával a korabeli női szerepeket bátran átlépő Károlyiné portréja: 2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban.

²⁶⁷⁶ Lásd a 2603. sz. jegyzetet!

²⁶⁷⁷ 'Jogvesztő határidő', vagyis az országgyűlés lezárása.

²⁶⁷⁸ Magyar nyelvtörvény.

²⁶⁷⁹ Lásd az előzményekhez a 2468. sz. lábjegyzetet! – Az ellenzék titkos tárgyalásainak eredménye, hogy február második felében már a kibontakozás keresése körvonalazódik. Ennek eredményeképpen majd március 25-én egy homályos tartalmú, amnesztiát ígérő leirat érkezik Pozsonyba: 6.1.5. Az országgyűlés bezárása (1840. márc. – ápr.).

²⁶⁸⁰ Lásd a 2258. sz. jegyzetet!

²⁶⁸¹ Jozefinát köszönteni: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²⁶⁸² Lásd a 84. sz. jegyzetet!

lovsky, Schedel és Gr[óf]. Haller Ferencz, ki másodszor is jöve, midőn vacsoránál ülénk. – Átadám nőmnek a' névnapjára ajándékokat, miknek örülni látszott. Nem igen jól érzém magam 's lefeküdtem.²⁶⁸³ Ma Döbler²⁶⁸⁴ producalta magát a' magy[ar]. színházba, de nem menék.

19d; csütörtök. – Wagner műáros jött hozzám Einzle-Kölcsey képének köre rajzoltatása iránt, 's képeket ajánlott.²⁶⁸⁵ Nőm' névnapja lévén jött a' sok vendég 's látogató. Az udvarmester volt nálam 's előadá esetét. Praznovskyhoz menék 's Ferdinandyéhoz névnap köszöntésre; ez utóbbinál találtam T[änzer]. Lillat 's találkozámmal Krajcsovicsnéval kit eddig nem ismerék. Hazajöven 12 óra felé ismét vendégeket találtam itt. A' Terézia városban tűz támadott, de hamar elfojtották. Ebéden Dzwonk[ovszky]. vala nálunk. Volt nálam Tántzer is, az öreg; 's délután T[änzer]. Károly, Figdor. Adtam egy kéregető asszonynak egy huszast.²⁶⁸⁶ – Megírtam Pöltinger' számára a' német bizonyítványt. Estig sehol sem valék. Az idő szép, de borongós is. – Grünschnek²⁶⁸⁷ tudakozódék, mikor jöhet a' számadásokat megvizsgálni; a' jövő hétfőre határoztuk. 6 óra után fölmenék a' Grófhhoz egyet-mást végezni, 's aláírni. T[änzer]. Lilla tölté itt az estvét; Lény Gr[óf]. Csákynénál volt. Olvasgattam, de ismét változást érezvén lefeküdtem. Irinyi meghozá 120 pengő ftomat.

20d; péntek. – Éjjel 3 óra tájban fölbredvén sokáig beszélgettem nőmmel, de a' ki azután ismét elaludt. Jókor reggel a' Gróf utazott el N[agy]károly felé. – Irtam Csurgóra Faragónak. Volt nálam az ezüstmives. Kimenék R[adnics]csa]l sétálni. Nőm Gr[óf]. Csákynehoz ment ebédre. Délután Budára menék. Ott a' várban találkozámmal Szemerével. Betértem Lang és Stern könyvtökhöz.²⁶⁸⁸ Estve színházba menék, hova később nőm 's Lény is eljövén. Nagyon kedvetlen hideg esti levegő volt. Szóltam Heckenasttal a' Steinacker kézírata felől. Irnom kell neki 's kérdést tennem a' másodszori leiratás iránt.²⁶⁸⁹

21d; szombat. – Nyomtatványt javítottam. Számoltam az udvarmesterrel 's rendbe hozám a' dolgokat. Visszafogadám tőle a' dohányt 's fizettem neki 7 ftot pben.²⁶⁹⁰ Dél-tájban elvívem Bajzához a' javíték ívet; ott látám, hogy Szemere Bertalan a' Kölcsey emlék miatti nyilatkozatát az Orosz Században kinyomatá. – Ezzel Szemere B[ertalan]. bizony nem sok kedvező véleményt nyerhet maga felől: mert látszik a' megbántott hűség. Beszéde olly hangú, mellyen szerény ember nem fog szólani. – Megérdelemené, hogy jól, derekasan megpaskolná.²⁶⁹¹ – Délután nőm hajamat vágá el. Komor, felleges lévén a' levegő, nem menék sétálni; itthon olvastam. A' nőm' névnapjára ajándékiért fizettem 86 váltóftot. – Egy szegény kéregető asszonynak adtam egy huszas segedelmet. Borzongást érezvén magamon, 's a' sok köhögéstől ágyékom fájván lefeküdtem.

22d; vasárnap. – Ágyban maradtam egész nap.²⁶⁹² Bevettem. Reggel havazott 's kellemetlen komor idő mutatkozott. Átforgattam az újságot 's olvasgattam de kedv nélkül.

²⁶⁸³ Lásd a 2603. sz. jegyzetet!

²⁶⁸⁴ Korabeli mutatványos és artista.

²⁶⁸⁵ Lásd a 917., 1001., 1063., 1558., 1881., 2269. sz. jegyzeteket!

²⁶⁸⁶ 4.3.4. Jótékonykodás.

²⁶⁸⁷ A Károlyi grófok közös pénzügyi ellenőre.

²⁶⁸⁸ Lásd az 1385., 1436. sz. jegyzeteket!

²⁶⁸⁹ Lásd a 2560. sz. jegyzetet!

²⁶⁹⁰ Lásd a 2672. sz. jegyzetet!

²⁶⁹¹ Lásd a 2225., 2571. sz. jegyzeteket!

²⁶⁹² Lásd a 2603. sz. jegyzetet!

Vajda és Kiss Kapitány meglátogatának, de szólhaték velök. Semmi étvágyam. Gyakran elszenderedtem 's izzadtam. Délután Ferdinandyné volt nálunk 's ágyam mellett ült sokáig. Azután Helmezy látogatott meg nőtől, 's ő maga ágyamnál beszélgetett velem majd esti 7ig. Semmihez nem volt kedvem, csak úgy lézengtem.

Martius hónap' többi napjait, – egész Aprilist, nagyobb részint betegágyban és szobában töltöttem.²⁶⁹³ Úgy Május' elejét is. Csak Máj. 6^{kán} mint születésem' napján, menék ki fiakeren a' város-ligetbe, nőmmel és Lénivel; 's noha szép, meleg nap volt 's a' fák is már zöldülni kezdenek, előfogott a' köhögés, annyira elszoktam már a' szabad levegőtől. – Egyszer Aprilisban is, betegségem alatt, kimenék nőmmel, zárt kocsiban, a' városli-getbe; valamint két vagy három ízben a' kertben is sétáltam: de a' levegő, bár verőfényen ültem 's jártam, éles volt elgyengült mellemnek, 's inkább maradtam szobámban.

Az egész fájdalmas, hosszú idő alatt barátim 's jóakaróim naponként látogatának 's részvéttel tudakozódtak hogylétem után, a' mi lélekben sok enyhületet 's vigasztalást nyújtott. – Hogy elmém el ne csüggedjen, hivatalos dolgaimmal foglalkodtam, mennyire csak lehetett, 's nevezetesen a' délelőtti időt többnyire dolgozó szobámban töltém: irtam, dictaltam, referaltam,²⁶⁹⁴ alkudtam, zsidókkal vesződtem, búzát adtam el 's t. eff[éle]. – Nagyon megszorított a' hir, hogy a' jó, áldott Grófné Pozsonyban veszedelmesen beteg de jött aztán megnyugtatóbb tudósítás magától a' Gróftul. Itthon ültömben vagy inkább nagyobb részint fektemben szorgalmasan olvastam a' hir- 's héti lapokat;²⁶⁹⁵ el-olvasám Don Quixotot,²⁶⁹⁶ sokat nevetve rajta magamban sőt mások előtt is, a' mi kivált háznépemet aggodalmiban fölvidította; elolvasám Lamartine' keleti utazását²⁶⁹⁷ is, igen sok gyönyörűséggel: ennek olvasásához nagypénteken kezdtem. Olvastam egyéb holmit is, 's Majus' elején könyveim' egy részét rakosgattam el a' szekrénybe 's hoztam rendbe.

Betegségem alatt megfordultak Pesten, 's házamnál: Szerdahelyiek Nagyszombatból; Gróf Hadikné, ki leányát itt hagyá nevelésben, maga pedig Bécsbe költözött 's ott tartandja állandóbb lakását. – Itt volt Gróf Lajos is, és meglátogatott; úgy szinte B[áró]. Eötvös Pepi épen husvét előtti szombaton. – Többször látogatott meg Gr[óf]. Csákyne 's B[ogovics]. Jozefina, – 's a' szeretetre és tiszteletre nagyon méltó Bukovszkyné, kinek sok köszönettel tartozom kegyességeért. Volt itt Matolay is Zemplényből,²⁶⁹⁸ – Kis orvos Fejérvárról.²⁶⁹⁹ 'S visszajött Gömörből a' derék Szontagh Gustav, kinek viszontlátása megörvendeztete. Örültem Sárvány látogatásának is. Szemere P[ál]. szinte sokszor látogatott meg.

Egyébiránt ezen idő alatt az amnestia kihirdettetett; Kossuth és Lovasy haza szabadultak;²⁷⁰⁰ B[áró]. Wesselényitől levelet kaptam Majus elején; az Országgyűlés bevégeztetett;

²⁶⁹³ 13.1. Betegségnapló?

²⁶⁹⁴ Tárgyal.

²⁶⁹⁵ 7.2.3. Sajtó és politika.

²⁶⁹⁶ Lásd a 2576., 2599. sz. jegyzeteket!

²⁶⁹⁷ Lásd az 1612., 1638. sz. jegyzeteket!

²⁶⁹⁸ Lásd a 2067. sz. jegyzetet!

²⁶⁹⁹ Kis Antal fehérvári, majd rozsnyói püspöki orvos.

²⁷⁰⁰ Az amnesztiát a nádor hirdette ki előszóban, vegyes ülésen. Ez a szöveg lett a jegyzőkönyv alapja, amely úgy szüntette meg a politikai pereket, hogy a két szembenálló fél kölcsönös megkönnyebbülésére – bár az országgyűlés a szólásszabadság sérelmeit nem orvosolta, de – az ellenzék viszonylagos gyengesége ellenére sem kényszerült amnesztiát kérni. Április 19-én királyi leirat szüntette meg a felségsértési és hűtlenségi perekben elítéltek büntetését. Május 1-jén a nádor bejelentette a perek megsemmisítését, tehát kiengedték Kossuthot, az országgyűlési ifjakat, és Wesselényinek sem kellett visszamennie a börtönbe. Az országgyűlés másnap zárult.

a' hazatért Főh[e]r[ce]g. Nádor illuminatioval²⁷⁰¹ 's katonai pompával, – Klauzál Gábor, Kossuth, Lovasy fáklyás zenével fogadtatának. – A' Grófnét, Pozsonyban, a' dajkaleány (Nethpal Kati) készpénz 's drága ékszerekben közel 5 ezer pengő ftig lopta meg, de itt Pesten a' gyémántos fülfüggő becsültetésekor rajta kapatott 's a' városházához vitetvén mindent megvallott 's mind a' pénz mind a' többi visszakérült. – Ezen eseményeket más körülmények közt részletesen 's naponként jegyezgettem volna föl; de így kénytelen vagyok csak általában megjegyezni, úgy, a' mint röviden előadám. Javulásom April 22^{től} kezdődik, azonban a' gyógyulás lassan megyen, ámbár orvosom, Ivanovics Dr. szorgalmat 's gondot fordít rám 's napjában kétszer is látogat.²⁷⁰² – Ezután úgy tartom, naponként fogok írhatni naplómbe. – Jegyzem ezeket Május 22kén.²⁷⁰³

Május 22d. estve. – Kellemetlen, borult, hideg idő lévén, sehová nem menék, itthon végzém dolgaimat: irtam, olvastam. Délután Dókus Ítélmester²⁷⁰⁴ látogatott meg, Pozsonyból az Országgyűlésről haza, Újhelybe, itt keresztül utaztában. Volt ugyan akkor Karácson²⁷⁰⁵ is, hirt hozván nőnek Barthosné ügyében. – Hörmann jött vissza Csurgórul, azon hírt hozván, hogy a' Grófné Máj. 20d. Pozsonyban idétlen²⁷⁰⁶ fiú-gyermekeket szült, mi miatt a' Gróf hirtelen elutazott Cs[urgó]..rúl. – Később Dzwonkovszky hozott egy rakás földképet²⁷⁰⁷ 's könyvet: de nem találtam azt, mit Syriáról találni ohajtottam. Ő és Tántzer Károly estig maradtak nálam. – Délelőtt Radnics által küldém el a' városi fő-ügyésznek a' Grófné' irt nyilatkozatát a' lopás' tárgyában. Adtam nőnek 5 pftot (a' mel-lékpénzből) egy szegény 's nagyon beteg asszony' gyámolítására.²⁷⁰⁸

23d; szombat. – Ismét szobámban foglalkodtam. Antal Mihály hozzám hozta azon Selmezyi fiút (Faragót),²⁷⁰⁹ ki olly sok tehetséget mutat a' szobrászatra. Nálam Kölcsey' képét tekinté meg 's azt szándékozik kőből kifaragni. A' délutánt olvasással töltém. Volt nálam Ivanovics orvos bevettem. Napszállatkor álom nyomott el. Estve Kazinczy Zseni volt itt, vacsorán is. Vacsoránál boszankodám.

24d; vasárnap. – Nőm 's Lényi gyónni menének. Levelet kaptam a' Gróftól 's benne azon megnyugtató tudósítást is, hogy a' Grófné hála istennek még eddig veszedelmen kívül van.²⁷¹⁰ Az ellenőri hivatalban valék. Délben Szemere P[ál]. jött hozzám, kivel hazajövet az utcán találkozám. Paget' magyar országi utazását nézegettük.²⁷¹¹ – Vörösmarty elhozá ajándéku újabb munkái 2ik kötetét²⁷¹² 's nálunk ebédelt. Szeles, és hideg idő lévén honn maradtam 's egész délután olvasgattam. –

²⁷⁰¹ Kivilágítás.

²⁷⁰² Lásd a 96., 848. sz. jegyzeteket!

²⁷⁰³ Az utólagosan, emlékezetből vagy jegyzetek alapján készült bejegyzésekről: 2.1.4. A naplóvezetés technikái – lásd a 638. sz. jegyzetet!

²⁷⁰⁴ Lásd a 248., 1121. sz. jegyzeteket!

²⁷⁰⁵ Karácson Mihály (1800–1866) ügyvéd, 1839-től a Helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnöke – lásd a 801. sz. jegyzetet!

²⁷⁰⁶ Értsd: életképtelen koraszülöttet hozott világra – lásd a 2649. sz. jegyzetet!

²⁷⁰⁷ Azaz: térkép.

²⁷⁰⁸ 4.3.4. Jótékonykodás – lásd a 2496. sz. jegyzetet!

²⁷⁰⁹ Faragó Józsefet lelencgyerekként 1840-ben karolta fel a pesti közvélemény és a Nemzeti Casino. Első nevezetes művét, az *Armeniót* egy metszet nyomán faragja ki, melyet pártfogói majd a Műegyletben állítanak ki. Kölcsey portréját – Einsle nyomán – három nap alatt készítette el: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

²⁷¹⁰ Lásd a 2706. sz. jegyzetet!

²⁷¹¹ John PAGET (1808–1892) angol utazó. 1835-ben érkezett Magyarországra, másfél évet töltött itt. Útirajzát 1839-ben jelentette meg.

²⁷¹² Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

25d; hétfő. – Hörmann hozatott belépti jegyet a' német színházba. Betértem a' le-véltárba, hol a' Posta által oda hozott gúnyirat fölbozontott. Most kezdik a' gonosz semirekellők megint a' lázítgatást illynemű iratokkal, miután az orsz[ág].gyűlés' bere-kesztése óta valamennyire helyreállott a' bizodalom és egyesség, 's az elmék megnyug-tatvák. – Ha valaki csak lelkesebben szól,²⁷¹³ azonnal föladatik: az illy háborító gúny-iratok szerzőit 's terjesztőit pedig szabadon hagyják rágodni. Illy gazembereket meg kell vetni, kivált az olly nyomorult segnyalókat, kik eszöket 's lelköket eladják pénzért, ke-nyérért sőt csupa ígéretékért is. – Irtam a' Grófnak Pozsonyba. Néztam H[örmann]. és R[adnics]. mint sachoznak.²⁷¹⁴ – Délelőtt egy madárka bujt ki a' tojásból, délután a' másik. Mindjárt délután Szemere P[ál]. volt nálam, 's közlé az orsz[ág].gyűlési búcsú-ebédnél tartott pohár-köszöntéseket. Volt nálam Dr Ivanovics. És egy Sebők nevű kéregető, de kinek csak 5 garast adtam, mert haszontalan hazug ember. Olvasgattam. Estve a' német színházba menék, hol két év óta nem valék. Lutzer Jenny' éneke gyönyörű, kedves, bá-joló. Schodelné bizony csak visít hozzá képest. – Borult nap volt: de estve hazajövet csil-lagokat láttam.

26d; kedd. – Ha így tart a' hűs idő, majd fűteni kell. Hivatalos, 's egyéb apró dolga-imat végzém. Faragó (a' gyámolított naturalista²⁷¹⁵) mintegy délelőtti 10kor hozzáfogott a' Kölcsey' arcának faragásához (tajték pipa massából), 's valóban rendkívüli ügyesség-gel 's igen hamar dolgozik, úgy hogy estig a' fej már nagyon hasonlított. Kár hogy a' farag-vány nem nagyobb valamivel, 's hogy olajfestvény után készülvén, lehajtott vagy inkább görbe fejjel van képezve. – Délután néztem Hörmann 's Radnics schachjátékát. Estve felé Balogh Dr.²⁷¹⁶ jött hozzám 's jelenté kívánságát a' Gróf könyvtárát megnézhetni. 7kor szin-házba menék. Kubinyi Gust[áv].²⁷¹⁷ mellé ültem zártstékbe. Joob elég jól adá Ál-Döb-lert,²⁷¹⁸ azaz ennek mutatványait; a' színdarab (bohózat) magában tűrhető, – nevetetű.

27d; szerda. – Nem lévén szorgos dolgaim, Dr. Hörmannhoz tértem be, megfizetvén a' két zártsték' árát. Flekl Director Ur jöven meg tegnap Csurgóru, vele töltém a' dél-előtti időt 's holmi hivatalos tárgyakról értekeztem vele. Délután olvastam. Faragó el-végzé a' Kölcsey' képe faragványát: ma is, tegnap is itt tartottuk őt ebéden.²⁷¹⁹ Néztam a' schachjátékosokat. Ismét Fl[ekl]. volt nálam, de csak hamar elment. Koch architect[us]. megjött Bécsből köhögve. Voltam nőmmel a' német színházban. Nagyon tetszett neki Lutzer.²⁷²⁰ – Estve 11-12kor szép zene volt a' czukor utcában.

28d; csütörtök. – 8 óra előtt a' Rupp-házhoz menék Flekl Úrtól elbúcsúzni, ki ma ment vissza N[agy]károlyba. Azonban ő viszont szállásomra jöven itt várt rám. Én amott ő rá várakozva dohányoztam, míg utánam küldének. Hazajöttemkor itt találam őt, és

²⁷¹³ A naplóban a „lelkes” a magasabb eszméknek elkötelezettet, sőt bizonyos helyeken egyértelműen hazafiast jelent: 2.3.5. Szóhasználat- és fogalomelemzés: lehetőségek (haza, édes, keserű). – A fizetett kormányzati poli-tikai hecckampányok motívumai többször megjelennek a naplóban, sokszor torzító pletykák keretében, máskor ellenőrizhetően valós adatokkal: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.1.3. Eszmények és normák).

²⁷¹⁴ 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak).

²⁷¹⁵ Azaz: nem képzett, naiv művész – lásd a 2709. sz. jegyzetet!

²⁷¹⁶ Almási Balogh Pál (1794–1867) homeopata orvos, Széchenyi és Kossuth háziiorvosa. 1835-től az Akadémia rendes tagja. 1837–1844 között a *Tudománystár* szerkesztője.

²⁷¹⁷ Kubinyi Ágoston (1799–1873) író, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, az Akadémia tiszteletbeli tagja.

²⁷¹⁸ Lásd a 2684. sz. jegyzetet!

²⁷¹⁹ Lásd a 2709. sz. jegyzetet!

²⁷²⁰ Lutzer Jenny – lásd a 2734. sz. jegyzetet!

Dobosy, Csongrád megyei Gener[alis]. Perceptort.²⁷²¹ Nem jött B[áró]. Barkóczy István,²⁷²² Ternyay és Tabódy, 's elintézvén a' N[agy]károlyi Szuhányi-Barkóczy rész iránti szerző-dést, – nagy szó váltás után, mellynek 9/10de elmaradhatott volna – kifizetém a' 2250 pftot. – Azután Kubinyi Gust[áv]. volt nálam közel egyig. Nalunk ebédelt Koch. Ebéd után a' kertbe mentünk,²⁷²³ hova később Matolayné, Szirmayné, Preghieriné is eljövénék. Volt nálam az orvos. – N[ina]. felől ollyat hallottam, mit tavaly még nem hittem volna: most hiszem.²⁷²⁴

29d; péntek. – Koch előmutatá a' külső ház' terveit.²⁷²⁵ Akartam fürdeni, de minden fürdő el lévén foglalva, visszajöttem.²⁷²⁶ Találkozám Schedel, Bajzával. Sch[edel]. nagyon kért, adnám Barabáshoz Kölcsey' képét, hogy az évkönyvek' számára lerajzolhassa.²⁷²⁷ Délután elkísérém Kochot fiakeren a' városligetbe, Pollak' kertjébe, ki ott lakik nyárant a' s most beteges.²⁷²⁸ Onnan a' német színházba menék; először voltam ma a' Gróf' páho-lyába:²⁷²⁹ ugyan ott Koch, Hörmann, Dzwonkovszky. Iffland' „játékosát” adák;²⁷³⁰ Rott (porosz kir[ályi]. színész) vendégszerepet ada: nekem különösen nem tetszett.

30d; szombat. – Esős, hűs idő. – Elvívém Peskyhez a' gróf' forgóját²⁷³¹ Gr[óf]. Károlyi Ferencz képe végett, mellyet Pesky fest N[agy]károly' számára.²⁷³² Visszajövet Kis Károly Kapitánynyal találkozá, aztán Bajzához menék be, ki már jobban van szemeire 's felel Nyárynak.²⁷³³ Koch nálunk ebédelt, mint e' napokban mindég. Délután néztem egy ideig a' schachjátékosokat; annakutána színházba menék nőmmel 's Kochchal Lutzer Jenny elragadólag énekelt: a' többi német dalszínész egy hajítófát sem ér.²⁷³⁴ – Midőn hazajö-vénk nagyon hűs volt a' levegő. – Irtam Bécsbe. Schosberger.

31d; vasárnap. – Az ellenőri hivatalban valék majd 1 óráig. Nálunk ebédelt Koch. Délután hirlapokat olvastam. Estve Koch 's Hörmannal a' német színházi páholyba me-nénk. Rott jobban adá ma szerepét (Tell Wilm[os]).²⁷³⁵ mint multkor a' játékosét. Rad-nics mondá, hogy tegnap az aranyz[ó]. meglátogató.²⁷³⁶

²⁷²¹ Főadószedő.

²⁷²² Báró Barkóczy Isván Ferenc unokatestvére. Özvegye Szuhányi Annamária.

²⁷²³ Lásd a 229. sz. jegyzetet!

²⁷²⁴ Lásd az 1800. sz. jegyzetet!

²⁷²⁵ Lásd a 394. sz. jegyzetet!

²⁷²⁶ Lásd a 335. sz. jegyzetet!

²⁷²⁷ Barabás Miklós metszete Einsle Kölcsey-képe alapján – lásd a 917., 924. sz. jegyzeteket: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

²⁷²⁸ Lásd a 394. sz. jegyzetet!

²⁷²⁹ Károlyi felmondta a Magyar Színház-beli páholybérletet, a német színházat pedig távolléte idejére átengedte – lásd a március 18-i bejegyzést!

²⁷³⁰ August Wilhelm IFFLAND (1789–1814) színműve a *Külföldi Játékszínen* ben jelent meg 1833–1834-ben.

²⁷³¹ Süveg, kalap, csákó mellé tűzött tollász.

²⁷³² Lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

²⁷³³ Bajza József és Nyáry Pál hosszú sajtópolémiát folytattak a színházi műsorpolitikáról: 7.3.5. Személyes szava-zat az operaháborúban – lásd az 1098. sz. jegyzetet!

²⁷³⁴ Bártfayék csak akkor látogatnak el a német színházba, amikor Károlyiék révén ingyen jutnak hozzá. Bártfay általában elfogulatlanul dicséri a német színház zenés darabjainak tagadhatatlanul magasabb, a magyarét messze felülmúló színvonalát: 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban.

²⁷³⁵ Fridrich SCHILLER, *Wilhelm Tell*, 1804.

²⁷³⁶ Lásd az 1870. sz. jegyzetet!

[Bárfay a magyar és a német politikai hírlapokból, divatlapokból tájékozódik, melyek olvasására sok időt szán. Biztosan tudjuk, hogy ebben az időszakban járatta a Jelenkort és melléklapját, a Figyelmezőt, az Athenaeumot, a Regélőt és a Honművészt. Szoros baráti kapcsolat fűzi a szerkesztőségekhez, így azonnal értesül a kormánypárti Hirnök és a Századok öt érdeklő cikkeiről. Az izgalmasabb híreket látogatóival és a Károlyi-alkalmazottakkal vitatja meg. Örömmel szorít kezét a fogsága óta először látott Kossuthal. Baráti társaságban olvassa fel Kossuth közgyűlési beszédét, melyben Kossuth köszönetet mondott azoknak, akik támogatták ügyét és családját.

Bárfay nagy műgonddal fogalmazza meg a grófelnöki beszédét a Magyar Gazdasági Egyesület éves közgyűlésére.

A palotában kipróbálják az új, kékes fényű gázvilágítást.

Károlyi távollétében Bárfay használja a német színházi páholyt. Itt hallgatja elragadtatva a hegedűvirtuózt és a kiművelt hangú primadonnát.

Megjelenik nevelt fiának első, ígéretes novellája az Athenaeumban.

Megnyílik a Pesti Műegylet első nyilvános kiállítása, amelynek nagyválasztmányába Bárfayt is beválasztják. A gesztus annak bizonyosága, hogy a képzőművészeti nyilvánosság színterein már hivatalosan is megjelentek a művelt laikusok. A tárlat a társadalmi támogatottság növelését tűzi ki célul, sikerdarabjai a Károlyi Györgytől kölcsönözött Markó-képek. Bárfay többször is visszatér ide, barátait, feleségét, nevelt lányát is elviszi a tárlatra. Névnap ebédjét a Szép juhásznő vendéglőben tartja, ahová nagy társaságot hív. Hosszú idő után lazít az előírt homeopátiás diétán, még pezsgővel is koccint.]

Junius.

1^{én}; hétfő. – Pénzt adtam tegnap Radnicsnak a’ mai fizetésekre. Megfürödtem a’ dunafürdőben.²⁷³⁷ Oda menet Brűnekkal találkozám az utcán. Visszajövet betértem Löwingerhez²⁷³⁸ de nem találám. Koch ebédelt nálunk. Délután a’ budai hegyek közé menénk nóm, Léní, én; Bajza’s neje, Vörösmarty, Vajda.²⁷³⁹ Szép, csendes idő. Tejeztünk oda künn.²⁷⁴⁰ 9 óra után itthon valánk ismét.

2d; kedd. – Éjjel megjött a’ Gróf Pozsonyból. – Köhögtem, de nem nagyon: a’ tegnapi hegymászást megérzé mellem. Reggel madaramat (Csacsit) kiröpité Léní; házfedeleken röpdesett már, de végre befogták. A’ gróffal végezvén dolgaimat, Löwingerhez menék Szábó Lászlóval, ’s onnan Brűnekhez. – Koch nem jött ebédre. Délután levelet irtam Orosházára. Volt nálam Schosberger.²⁷⁴¹ Fölállították a’ lámpást az udvar’ közepén.²⁷⁴²

²⁷³⁷ Lásd a 335. sz. jegyzetet!

²⁷³⁸ Lásd a 2241. sz. jegyzetet!

²⁷³⁹ Vajda Péter (1808–1846) költő, az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja.

²⁷⁴⁰ 9.3.5. A városi ember és a természet.

²⁷⁴¹ Wolf Schosberger gabona-, repce-, gyapjú- és dohánynagykereskedő 1863-ban Simon Vilmos néven kapott magyar nemességet.

²⁷⁴² Lásd az 1717. sz. jegyzetet!

Kiséáltam Radnicscsal a’ muzeum felé: de nagy por lévén hazajöttem. Itt az udvaron estve Gr[óf]. Andrásy Györggyel is összejövék. Átirám Bene’ kötelezvényét.

3d; szerda. – Tegnapelőtt óta köhögtem ’s rekedt vagyok: de alvásom elég jó vala. Fejérváry mernök látogata meg Vásárhelyről. Utána Szabó László. Nem sokára jött hozzám a’ Gróf; megvizsgálá Szekrényesy számadását²⁷⁴³ ’s a’ Radnicsét. Én is előmutogattam neki a’ tavalyi számadásra tett észrevételeket ’s a’ pénztár jelen vékony állapotját. Waltherrhez menék Ödönnel öreg Strobelné végrendelményének aláírására: de ő nem jöven oda, abban maradt. – Koch nálunk volt ebéden. Délután Weiss 10 ezer pengőt fizetett az alföldi buza árában.²⁷⁴⁴ Jött azután egy Tőke-Terebesi²⁷⁴⁵ kereskedő zsidó levelet hozván, melyben Kozma Ferencz²⁷⁴⁶ kér, hogy helyette 86 ftot fizessenek neki; – nem tevém. – Átadám Waltherrnek a’ Beneféle kötelezvényt, ’s elküldém az Orosházára szóló levelet Kertészfy által Szabó Lászlóhoz. Olvastam estig. Volt itt Reviczkyne’ ’s Máli. Estve felé hirtelen nagy vihar támadt ’s a’ levegőt eltölté porral. – Délben megérkezett Olah Szénásról.²⁷⁴⁷ – ‘A Gróf estve rosszul lett.

4d; csütörtök. – Irószobámban háltam, nedvesek lévén a’ többi szobák a’ súrolástól. – Egész éjjel szél. Reggel felé kevés eső csepegett. Dél felé ’s délben derekasan esett. Ebéden Koch. Néztam egy ideig a’ schachjátékosokat. Német színházba menet a’ nagy Krisztof’ szegletén²⁷⁴⁸ Klauzál Imrével találkozám, szívesen örvendve a’ viszonzatlásnak. – Ernst hegedűs elragadólag játszott; kivált az olasz Carneval című saját szerzeményét. Izlésem szerint magában egyesíti Vieuxtemps és Ole Bull játszását. Sokan Paganini után elsőnek állítják: én Paganinit nem hallván, nem ítélteték.²⁷⁴⁹ – Hazajöven itt találtam Klauzált, ki 11 óra után ment el. Csak éjfél után aludtam el.

5d; péntek. – Ismét esős, komor idő. Még föl sem valék öltözve, midőn a’ Gróf magához hivatott. Ma lesz, ugymond, a’ gazdasági egyesület’ évi nagy gyűlése: készítenék neki valami megnyitó beszédet, mert elnök létére’ csak kell valamit mondania.²⁷⁵⁰ – Az idő kevés lévén, 9ig irtam egyet, melly elég tűrhetőn ütött ki. – Azután 10 óra felé reggeliztem. Koch és Hörmann nálam ebédelték; vártuk Klauzált is egész félháromig, de nem jött, mivel a’ gazdasági gyűlés 10től 4 utánig tartott. – Az idő délután kiderült. Volt nálam Gr[óf]. Haller Ferencz. Színházba mentem (németbe) hol Lutzer énekelt gyönyörűn mint mindig,²⁷⁵¹ ’s Klauzál oda sem jöhetvén, a’ belépti jegyet Radnicsnak adám. Midőn hazajövenk szép holdfénynél, az udvaron fölállított új lámpás próbaképen világított igen jól. Itt találtam Klauzalt; később Koch is eljött; itt voltak 11 utánig. Tegnap estve nagy éji zenét csináltak Gr[óf]. Széchenyinek.

²⁷⁴³ Szekrényessy József (1811–1877) ügyvéd, a pesti kaszinó levéltárosa.

²⁷⁴⁴ Lásd a 2258. sz. jegyzetet!

²⁷⁴⁵ A Szatmár vármegyei Terebes a ma Terebești (Románia) falu. Akkoriban postahely, az erdői és a belteki uradalom része, Károlyi Lajos birtoka, az 1831-es kolerázadás központja.

²⁷⁴⁶ Örmezei tisztartó.

²⁷⁴⁷ Lásd a 950., 1759. sz. jegyzeteket!

²⁷⁴⁸ Lásd a 193. sz. jegyzetet!

²⁷⁴⁹ Henri Vieuxtemps (1820–1881) belga születésű hegedűművész. Ole Bull (1810–1880) norvég hegedűművész. Niccolò Paganini (1782–1840) olasz hegedűvirtuóz és zeneszerző. – Lásd az 1486. sz. jegyzetet!

²⁷⁵⁰ A napló időpontjában Károlyi erejét és idejét már elsősorban gazdasága felvirágztatásának szenteli. Szakértelmének elismerése, hogy ő az Országos Magyar Gazdasági Egylet elnöke. – A beszédekről lásd az 1311., 1437. sz. jegyzeteket: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841); 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság, 4.3.5. Kommunikációs keretek: egyeztetés, vélemény, Bárfay különleges státusza.

²⁷⁵¹ Lásd a 2720. sz. jegyzetet!

6d; szombat. – Blum és Sternberg N[agy]károlyi zsidók panasszal jöven hozzám, hogy a' városházhoz hívtak meg, útlevelet adtam nekik.²⁷⁵² Radnics Budára menvén általa irtam Lang és Sternnek a' nyomtatványok átvétele 's bekötése iránt.²⁷⁵³ – A' Grófhöz szólottam be Schosberger' kérelmére: az aljas mustra dohányt²⁷⁵⁴ 2 pfton engedte neki Ö N[agysá]ga, mellynek fejében 100 pft foglalót vettem. – Koller és Grünschnek átvevék az irományokat. Volt nálam Kiss Károly Kapitány is, és Ivanovics Dr, ki estvére acid[um]. nitr[icum].²⁷⁵⁵ hagyta bevennem. Koch itt ebédelt. Estve magyar színházba menénk: én, Klauzál Imre, Koch, Hörmann, Brünek. A' színház előtt megpillanta Kossuth, hozzám jött 's kézsorítással idvezle; mióta kiszabadult most látám.²⁷⁵⁶ – Schodelné adá Normát – most lehetne különbséget tenni köztte és Lutzer közt!²⁷⁵⁷ – A' kis Szilágyi Lillának adtam huszast csemegére. Gr[óf]. Haller volt nálam.

7d; vasárnap. – Pünkösöd.²⁷⁵⁸ Tudtomra esett, hogy az Athenaeumban megjelent „Caesar” című novellát Barthos Muki irta. Valóban jó, bár nincs hiba nélkül. Buzdítani fogom írjon máskor is, mert ez első próba tehetséget bizonyít.²⁷⁵⁹ – Voltam a' Grófnál. Azután Löwinger jött hozzám. A' délelőtti időt az ellenőri hivatalban töltém, csak 12kor templomban valék Helmezyvel. Ebéden egészen magunk, mert Koch és Klauzál más-hol (Tükörynél) voltak vendégül; Muki Österreichernél; Léni pedig még tegnap Fótra ment ki T[änzer]. Lillával.²⁷⁶⁰ – Délután meglátogatott Bezerédy István.²⁷⁶¹ 7 óra után Kochnál találtam Klauzált és Nagy Miskát; sétálni menénk: 8 óra után Nagy Károlyt²⁷⁶² találtuk elő a' Servita-piaczon.²⁷⁶³ Estve Koch és Klauzál nálam; – Nagyk nem akartak eljönni.

8d; hétfő. – Mindjárt reggel magához hivatott a' Gróf. Közlé velem szándékát azon fölszólításra nézve, hogy a' netalan N[agy]károlyba menendő Kir[ályi]. Biztosnak a' kastélyban szállást adjon. – Ezt írásba tevém. A' fiatal Löwinger előmutatá a' Nyugtatványokat hogy a' dohány ára le van fizetve; – irtam e' szerint Olsavszkynak.²⁷⁶⁴ Koch nálunk

²⁷⁵² Lásd a 2253. sz. jegyzetet!

²⁷⁵³ Lásd az 1436., 1385. sz. jegyzeteket!

²⁷⁵⁴ Azaz: szemetes, töredékes, rossz minőségű dohányminta.

²⁷⁵⁵ Salétromsavból készült homeopátiás szer.

²⁷⁵⁶ Kossuth május 10-én hagyta el a börtönt az április 29-én meghirdetett amnesztia után. Bártfayval való kapcsolata – szűkebb baráti körük számos érintkezési pontja ellenére – távoli, bár Bártfay minden bizonnyal nagy-rabecsüli az elveiért súlyos büntetést vállaló politikust: 6.3.1. Bártfay viszonya Széchenyivel és Kossuthal.

²⁷⁵⁷ Lásd a 2720. sz. jegyzetet!

²⁷⁵⁸ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²⁷⁵⁹ Bártfay ambicionálja, hogy a következő irógeneráció jeleseit felkarolja és karrierhez segítse. Figyeli és támogatja a nehéz sorsú, de jól író, intelligens, tehetséges fiatalembereket, közöttük barátjának árváját, a joghallgató Barthos Jánost, aki ígéretes szépirodalmi kísérletek és a pesti irodalmi életbe való beilleszkedés után megélhetési gondjai miatt végül 1849-től vidéken vállalt hivatalt. Az 1860-as évekre a király személye körüli minisztérium helyettes államtitkára lesz: 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.3. Önuralom).

²⁷⁶⁰ Lásd a 250. sz. jegyzetet!

²⁷⁶¹ Wesselényi bizalmas barátja, az 1839. májusi véres tolnai restauráció vesztese, majd októbertől követ az 1839/40-es országgyűlésen. Az ellenzék vezető alakjaként a tényleges jogorvoslat elnyerését szorgalmazza a hűtlenségi perekben és a szólásszabadság kérdésében – lásd az 1839. február 9-i, július 2-i bejegyzést és lásd az 1852. sz. jegyzetet: 5.10. Börtönbe vonulás (1839. február 9.); 6.1.2. Követválasztás Bars és Tolna megyében. Bártfay közeli barátja, volt Károlyi-alkalmazott, liberális közíró. Amerikát járt gyógyszerész, vegyész, orientalista és csillagász. Magyarországon elsősorban matematikusként, gyakorló közgazdászként volt ismert: 3.2. Bártfay szerepkörök a korszak levelezésében; 6.3.5. Kossuth felelete és Nagy Károly *Daguerreotypja* (1841. szept.–nov.).

²⁷⁶³ A piac az azonos nevű belvárosi Szervita téren működött.

²⁷⁶⁴ Olsavszky György orosházi jószágigazgató – lásd a 2258. sz. jegyzetet!

volt ebéden. Délután a' lóversenyre akartunk menni, de a' fiaker 6 pengő fton alol menni nem akarván itthon maradtunk.²⁷⁶⁵ Irtam egész estig, sétálni sem menék.

9d; kedd. – Volt nálam B[áró]. Laffert, kinek 1500 pftot fizettem, kölcsön. – Huszár Mátyásnak kamatot. Jakó megérkezett 's meglátogatott. A' levéltárban fölkeresém a' Szirmay féle adósságot illető irományokat. Ugyan ott végeztem a' Groffal. Föltevém a' német levelet Szirmay Grófnak. Repcze-kereskedő. – Klauzál Imre volt nálam egész lig. Ekkor vele együtt Vörösmartyhoz menék, hol Szemerét találtuk, később Nagy Károly is eljött.²⁷⁶⁶ Ebéden csak magunk. Délután ismét a' repcze-kereskedő, Huszár, posta szolga, Olah ispány²⁷⁶⁷ 's N[agy]károlyi juhász. – Készítém a' beszédet egész 8 utánig.²⁷⁶⁸ – Estve Koch és Klauzál jövének el – 's ez panaszlá Nagy Károly bánásmódját. – Szép meleg nap volt. –

10d; szerda. – Előbb Grünschnek, aztán a' Gróf jött. Megvizsgálta a' Szentesi pénzt és kötelezvényeket; mind rendben találtatott.²⁷⁶⁹ Elolvasám Ö N[agysá]gának a' beszédet; tetszett. Repcze alku. Délben zápor. Klauzál és Koch itt ebédeltek. Weissne volt nálam, búza tárgyában. Klauzál elutazott. A' repczét S[chossberger].²⁷⁷⁰ vevé meg. Dolgoztam – estve pedig Kochchal Ernst' concertjébe menék a' német színházba.

11d; csütörtök. – Reggel hivatott a' Gróf. Föltevém a' repcze Contractust. Irtam F[leckne].k N[agy]károlyba. Berekesztém a' beszédet 's leiratám. Ebéden Koch volt itt. Délután kimenék vele a' Csekonics-házhoz és az üllői utra.²⁷⁷¹ A' levegő olly rekedt volt, hogy alig tudtam állani. Az ég nagyon elborulván 's égi háborúval fenyegetőzván haza siettünk. Hírlapokat olvastam. 6kor elhittam Kochot sétálni. A' dunaparton, midőn a' gőzhajót néztük, zsebemből kilópták a' cigarro-tokot és szipókat.²⁷⁷² – Estve Gróf Eszterházy Mih[ály]. volt nálam. – 8-9 óra közt a' Gróf Pozsonyba utazott. Örült a' beszédnek midőn átadám neki 's újra monda, hogy hatása lesz. – Úgy tartom, ez még az előadástól is függ.²⁷⁷³ –

12d; péntek. – Belépti jegyeket hozattam, mert ma ismét Lutzer énekel a' német színházban. Reggeli után közlé velem nőm Barthosné' levelét Dobzsanszky és Paulina viszonya iránt.²⁷⁷⁴ – Ha úgy van a' dolog mint előadatik, sajnálom; de mit kell gondolnom az olly nagy fogékonyság 's gyakor viszony cserélés felől, mi olly könnyen esik meg, miként egy ruha cserélés? – Soha sem ismerhetni ki eléggé az embereket. – Végre is azon meggyőződésre jutunk, hogy a' szív' némelly érzelmeit legjobb eltemetni. – Walther jött hozzám 's megkínált mű-kiállítási jeggyel.²⁷⁷⁵ Nagy Gedeon, borsodi fősz[olga]bíró is

²⁷⁶⁵ Lásd az 1526., 1585. sz. jegyzeteket!

²⁷⁶⁶ 8.1. A társas élet keretei.

²⁷⁶⁷ Olah Miklós szénási birkaispán – lásd a 950., 1035. sz. jegyzeteket!

²⁷⁶⁸ Lásd a 2756. sz. jegyzetet!

²⁷⁶⁹ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

²⁷⁷⁰ Lásd a 2741. sz. jegyzetet!

²⁷⁷¹ Bártfayék az árvízben megrongálódott Üllői úti majorság építkezését mennek megtekinteni: 10.2. Építkezések; 10.2.2. Építészek.

²⁷⁷² A zsebtolvajlást a nagyvárosi lét természetes velejárójaként, kellemetlenségeként veszi, s szinte magától értendőnek tekinti. A nyüzsgő belváros otthonos, sajátjának érzett és vállalt mikrokönyezete: 9.3.3. Vélemények a nagyvárosról a sajtóban és az irodalomban – lásd a 255. sz. jegyzetet!

²⁷⁷³ Lásd a 2750. sz. jegyzetet!

²⁷⁷⁴ Bártfay ingerülten reagál a Paulina tervezett házasságával kapcsolatos, tanács- és segélykérő levelekre. 11.3.7. Szakítás.

²⁷⁷⁵ 1839-ben megalakult a Pesti Műegylet, melynek 40 tagú nagyválasztmányába Bártfayt is meghívták. Ezt indokolhatta Bártfay képzőművészeti érdeklődése, rendszeres képrendelése, gyűjteménye és leginkább talán kapcsolatrendszere. Beválasztása azt jelzi, hogy a képzőművészeti nyilvánosság színterein hivatalosan is megjelentek a művelt laikusok. Az egylet az 1840 júniusában megrendezett első kiállításán a műtermi bemutatás mellett új bemutatkozási formával jelentkezik. Céljuk a társadalmi támogatottság növelése. A pártolók éves

meglátogata 's 12 utánig mulata nálam. Voltak a' Szentesiek is, Boros és Jurenak.²⁷⁷⁶ – Koch itt ebédelt. Nagyon álmos valék délután. Dr. Ivanovics jó sokáig beszélgetett velem: azután Vörösmarty ujjab munkái 3. kötetéből ismét egy ivet javítottam.²⁷⁷⁷ Félhétkor német színházban: Lutzert a' virágok 's koszorúk' özönével fogadák: egy tiszta fejr galambot is eresztének hozzá, koszorúval és írással. Felségesen énekelt.²⁷⁷⁸ –

13d; szombat. – A' tegnap estve jól aludtam. B[áró]. Laffert Ignatz visszafizeté a' kölcsönt, 's engem egy csinos tajték pipával ajándékozott meg.²⁷⁷⁹ – Madarasyval²⁷⁸⁰ úgy végeztem, hogy pénzét csak August. vége felé veszi föl. – A' mű kiállításba menék Vörösmartyval és Bajzával. Mielőtt e' tárgyban ítélnék, bővebben és nyugalommal kell azt megtekintennem.²⁷⁸¹ Délben zápor. Ebédén Koch. Délután álom nyomott. Olvastam többnyire hirlapokat. 6kor bevettem. Félhétkor Bajzához menék. Ismét zápor. Azután színházba, a' t[udós]. társasági páholyba: de ott örökké fecsegték.²⁷⁸² Hazajövet ború és villámlás.

14d; vasárnap. – Levelet kaptam B[arthosné].től Újhelyből.²⁷⁸³ Az ellenőri hivatalba menék. Elolvasám Helmezynek Kossuth L[ajos]. beszédét, melyet közelébb a' Pest megyei k[öz]gyűlésben mondott.²⁷⁸⁴ Déltájban odajött Bajza is Nyáryhoz intézett kérdései fölvétele iránt H[elmezy].vel szólni.²⁷⁸⁵ Nálunk ebédelt Pigay és Koch. Ez, és Radnics meg én 5 óraker kimenénk fiakeren a' városligetbe 's betértünk a' német arenába, hol én még nem valék. Szörnyű bolondságok. De a' népnek olyan is kell.²⁷⁸⁶ Reggel esőt lehet várni; délben szél támadt 's kitisztult; estve mig hazajövék, szinte megfáztam. Lefekvés előtt lábvizet vettem.

15d; hétfő. – Voltam délelőtt a' mű kiállításon Kochchal,²⁷⁸⁷ ki nálunk ebédelt. Délután olvastam 's 6 óra tájban fürdeni menék. Visszajövében egy magyar fuvaros majd kicsapá jobb szememet hosszú ostorával, a' kigyó utcában.²⁷⁸⁸

16d; kedd. – Koch 's én Kliegl' betű szedő gépét néztük meg a' szél utcában²⁷⁸⁹ Bánffy háznál. A' találmány igen jeles 's nagy következményekkel biztató. Magam is a'

tagdíjuk fejében ingyen látogathattak: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

²⁷⁷⁶ A szentesi örökvaltságáról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

²⁷⁷⁷ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁷⁷⁸ Lásd a 2720. sz. jegyzetet!

²⁷⁷⁹ Lásd a 793., 821., 1326., 2396. sz. jegyzeteket!

²⁷⁸⁰ Madarassy László, Pest vármegyei főszolgabíró.

²⁷⁸¹ Bártfay öt alkalommal keresi fel a bemutatót, amelynek sikerdarabjai a Károlyi Györgytől kölcsönzött Markó-képek. Újra és újra visszatér barátaival, s feleségét, nevelt lányát is elviszi a tárlatra. Bár a kiállítás nyilvánított célja a magyar művészet előremozdítása, mégsem utasították el a Magyarországon dolgozó külföldi művészek munkáit sem: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

²⁷⁸² 7.3. Színház és társadalom (7.3.4. A társas élet szintere).

²⁷⁸³ Lásd a 2774. sz. jegyzetet!

²⁷⁸⁴ Kossuth 1840. június 9-i beszédében köszönetet mondott ügye támogatásáért és családja megsegítéséért. A nagyhatású felszólalásról szinte azonnal kéziratot másolatok készültek. Vörös Antal mint retorikai remekművet küldte el Wesselényinek négy nappal a beszéd elhangzása után. Itt hangzott el Széchenyiről a híres szóösszetétel, mely szerint ő a „legnagyobb magyar”. A Kossuth és a Bártfay közötti távolságot jelzi, hogy amikor legközvetlenebb barátja, Szemere Pál bírálatot írt a nevezetes beszédéről, Kossuth nem Pesten érdeklődött személyéről, hanem a zempléni ellenék egyik ismerős tagjától, Szemere Miklóstól kért információt: 6.3.1. Bártfay viszonya Széchenyivel és Kossuthal.

²⁷⁸⁵ Lásd a 2733. sz. jegyzetet!

²⁷⁸⁶ A vándormutatónyosok színházakban, vendégfogadókban léptek fel, de ekkoriban a Városligetben már volt állandó cirkuszépület is: 8.2. A társas együttlét alkalmai (8.2.1. Férfiak).

²⁷⁸⁷ Lásd a 2781. sz. jegyzetet!

²⁷⁸⁸ Az utca veszélyes terület, Bártfayt és feleségét is éri utcai baleset a napló időszakában: 9.3.4. Séták a belvárosban.

²⁷⁸⁹ A ma belvárosi Nádor utca.

részvényesek közé állottam.²⁷⁹⁰ – Nagy forróság. – Írószobámból kivitetém a' posztószőnyeget. A' zsalúk fölraakattak. Itt ebédelt Koch. Délután egy ideig olvastam. Aztán az archivumba menék irományok' megtekintése végett. Schiffer Nina látogatá meg nőmet; engem pedig Karlovsky, közel 8ig mulatva nálam. Közlém vele az újhelyi tudósításokat és levertséget. Fölszólított, utaznánk együtt Salzburg felé;²⁷⁹¹ elejébe adám hogy az alig lehet; minél fogva ő tán Erdélybe menend testvérét meglátogatni: onnan pedig visszajövet felsőmagyar országi ismerőseit látogatja meg. Estve, vacsora után az udvaron sétálva elbeszélém Kochnak Lalla Rookh'²⁷⁹² tartalmát. – Hörmann orvos ebédre hitt meg holnap után fiához K[áposztás]Megyerre.²⁷⁹³ –

17d; szerda. – Irtam Lippe Directornak Szirma Bessenyőre. Átvevém Waltherrtől a' bécsi Nyugtatóványokat. Elküldém az idei köztelki couponokat Ödön által Szekrényesihez, ki azokért a' kamatpénzt kifizeté.²⁷⁹⁴ Stern elküldé Goethe munkáit.²⁷⁹⁵ Koch itt ebédelt. Följegyzém a' huszár' számára a' lovak iránt teendő rendelkezéseket: ő 's a' komornyik délutáni 4-5 között indultak Szegvár felé. Meglátogatott Mocsáry és nője Borsodból. Válaszoltam B[arthos]. S[usanna]. levelére.²⁷⁹⁶ – Estve sétálni menék Kochchal a' híd-ra.²⁷⁹⁷ Tegnap és ma nagy meleg. – Volt nálam Ivanovics orvos is.

18d; csütörtök. – Úrnapja; vége hossza nem volt a' harangozásnak.²⁷⁹⁸ Kevés sort irtam P[aulinána].k névnapi köszöntésül. Melczer,²⁷⁹⁹ kassai ker. tartományi Biztos látogata meg. Féltenekettőkor K[áposztás]Megyerre menénk ki az ör[egebb]. Hörmann által ebédre meghíva, nőm, Léni, Koch, én. Ott voltak a' Fóti uradalmiak²⁸⁰⁰ is; mintegy 16 személy ebédeltünk. – Szörnyű hőség. Délután whisteztünk.²⁸⁰¹ Estve felé esett. Hazajövében (8 óra tájban) olly nagy szél támadott, hogy majd fölforgatá kocsinkat. 'S folyvást tartott, 's nagyon meghűté a' levegőt. Szemem-szám teli lett porral.

19d; péntek. – A' szél egész éjjel tartott, 's még ma reggel is. A' fiatal kanári (a' fekete fejű) eltűnt; hihetön kirepült midőn a' szobalány sepréskor az ablakot kinyitá. Reggeli előtt Grünschnek volt nálam holnap Vásárhelyre utazandó. Lang néhány bekötött könyvet küldött.²⁸⁰² Koch nem ebédelt itt. Délután a' kertben valék, hova Karácson M[ihály]. is jött látogatóban. Nem sokára megérkezett a' Gróf, kivel végeztem; úgy látszik a' beszéddel nagyon meg van elégedve.²⁸⁰³ Voltak nálam a' Szentesiek. Bajzáné is meglátogata

²⁷⁹⁰ Kliegl József az 1820-as években Bécsben tanult festészetet, és főként miniatűr arcképeket készített. 1834-ben megfestette Kölcsey Ferenc portréját. Elsősorban azonban feltaláló volt: hangjegyrót és vasúti gépeket szerkesztett, a sajtóból elhíresült találmánya, egy újfajta betűszedő gép: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

²⁷⁹¹ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

²⁷⁹² Thomas MOORE (1779–1852) *Lalla Rookh* (1817) című epikus költeményét és verseit Bártfay német fordításban olvassa (népszerű kiadása volt *Lalla Rukh, die indische Prinzessin*, romantische Dichtung von Thomas MOORE. Aus dem Engl. in den Sylbenmaassen des Originals übers. von Friedrich de la MOTTE FOUQUÉ, Berlin, Schlesinger, 1822.)

²⁷⁹³ A káposztásmegyeri pusztá Károlyi Lajos birtoka, a mai Káposztásmegyer.

²⁷⁹⁴ Lásd a 197., 1631. sz. jegyzeteket!

²⁷⁹⁵ Lásd az 1436. sz. jegyzetet!

²⁷⁹⁶ Lásd a 2774. sz. jegyzetet!

²⁷⁹⁷ A hajóhid a pestiek kedvelt esti sétahelye volt. Estére ugyanis már csökkent a kocsiforgalom és a szálló városi por sem kavargott már.

²⁷⁹⁸ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²⁷⁹⁹ Melczer László. Felesége Majláth Mária, a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület tagja.

²⁸⁰⁰ Lásd a 13. sz. jegyzetet!

²⁸⁰¹ Kártyajáték, a bridzs őse, melyben a négy játékos közül az egymással szemben ülők párt alkotnak. Bártfay egyébként ritkán járt társaságba: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók.

²⁸⁰² Lásd az 1385. sz. jegyzetet!

²⁸⁰³ Lásd a 2756. sz. jegyzetet!

nőmet 's elvivé a' szelidített fiatal kanárit. Estve fele Radnicscsal sétálni menék. Meglátogatám M[adame-o].t. Léni o.²⁸⁰⁴ Itthon azután észrevehem, hogy okom van boszankodni. Délben Tabódy volt nálam sokáig.

20d; szombat. – Tovább aludtam a' szokott időnél. Még reggeliztem, midőn a' Szent-esiek jövének Boros, Hadzsi, Nagy Sámuel. Visszaadám nekik a' nálam letett pénzt.²⁸⁰⁵ Vörös is volt nálam, kinek 70 pftot adtam B[áró]. Wesselényi' részére.²⁸⁰⁶ Gerzonnak fizettem kamatot. Radnicsnak adtam pénzt. Irtam, hivatalos tárgyakat expedáltam. A' Szent-esiek 17,500 pengőt fizettek. Igazítást vagy inkább változtatást tettem a' beszéden. Ismét dolgoztam. Schedel volt nálam. Koch itt ebédelt. Ebéd után végeztem mind a' mi hátra volt 's a' Grófhhoz menék. Azután megint irtam Olsavszkynak. Radnicscsal kimenék a' városra 's 8 óráig sétáltam. Délelőtt egy invalid²⁸⁰⁷ katonának adtam egy huszast, pedig hazudozott.²⁸⁰⁸ Délelőtt nagy meleg volt. –

21d; vasárnap. – Hajnalban 3 órakor elutazott a' Gróf Szegvárra. Voltam az ellenőri hivatalban. Ebéden Koch, Fejérváry Lini és Lónyay k[is]. a[sszony].²⁸⁰⁹ – Délután Hel-meczy jött hozzám. B. Gyula²⁸¹⁰ nyomtatott meghívást hozott a' próbatételre.²⁸¹¹ Hinka Agnes is meglátogatott. Irtam Fleklnak a' Főispánnak szállásadása végett.²⁸¹² Estve már 8kor a' t[udós]. társasági páholyba menék. Egész nap szél; estve felé meghűsíté a' levegőt. – Tántzer Lilla volt nőmnél. – Lefekvés előtt bevettem.²⁸¹³ –

22d; hétfő. – Egész 8ig maradtam ágyban. Adtam a' kertésznek uti költségül Bécsbe 100 pftot. Ma van P[aulina]. névnapja; gondolom kezökbe ért levelem.²⁸¹⁴ Elvezetém nő-met a' mű kiállításba.²⁸¹⁵ Itt ebédelt Koch és Dzwonkovsky. Délután 4kor én, Vörösmarty, Radnics a' budai hegyek közé menénk.²⁸¹⁶ A' forráságot enyhíté a' szél. Nagy pusztítást tettek a' hernyók: valamennyi gyümölcsfa le van éve 's úgy áll mint nyir seprő; a' többi fa is nagy részben meg van rongálva és szomorú látványt mutat. – Fölmenénk az isten szemhez²⁸¹⁷ 's ott két két pohár hűtött tejet ivánk. Félkilenczre haza kerültünk.

23d; kedd. – Reggel a' szakácsné jött bajait panaszkodni.²⁸¹⁸ Kiliántúl könyvárusi küldemények érkeztek, miket elraktam.²⁸¹⁹ Betekinték az archivumba. Radnics az ellopott eszközöket nyomozta és megtalálta. Koch itt ebédelt. Délelőtt 's délután német hirlapokat olvastam.²⁸²⁰ Hammel pénzt szorgalmazott: a' mit neki feleltem úgy látszott fájt Kochnak. Volt nálam is Ferdinandyné, ki nőmmel Budára akart menni látogatásra, de

²⁸⁰⁴ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁸⁰⁵ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

²⁸⁰⁶ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

²⁸⁰⁷ Rokkant.

²⁸⁰⁸ 4.3.4. Jótékonykodás.

²⁸⁰⁹ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

²⁸¹⁰ Nina öccse – lásd az 1754. sz. jegyzetet!

²⁸¹¹ Nyilvános vizsga.

²⁸¹² Károlyi György nagykarolyi kastélyába – lásd a június 8-i bejegyzést!

²⁸¹³ Lásd a 274. sz. jegyzetet!

²⁸¹⁴ Lásd a 2119. sz. jegyzetet!

²⁸¹⁵ Lásd a 2781. sz. jegyzetet!

²⁸¹⁶ 9.3.5. A városi ember és a természet.

²⁸¹⁷ Isten szeme nyaraló, Hagenmacher-villa (XII. Szilassy út 3.): itt fogták el Kossuthot 1837. május 4-én.

²⁸¹⁸ Lásd az 1499. sz. jegyzetet!

²⁸¹⁹ Lásd a 7. sz. jegyzetet!

²⁸²⁰ A tájékozódás fontos, rendszeres, de ritkán tematizált forrásai a hírlapok és röpiratok. Bártfay sok időt szán olvasásukra: 4.1.2. A titkos jelentések tanulságai.

a' támadott nagy szél miatt vissza tértek. A' kedvetlen idő okozá, hogy sétálni nem menék, hanem egész estig Lamartine' Jocelynjéből²⁸²¹ olvastam. A[sszonyom].

24d; szerda. – Voltam az öreg Tántzert²⁸²² névnapjára megköszönteni, nőmmel együtt. Rekkent meleg. Benéztem a' levéltárba. Olvasgattam. Koch másutt ebédelt. Délután Weiss buzakereskedő volt nálam. 20 #.²⁸²³ Corrigáltam Vörösmarty Kincskeresőjéből²⁸²⁴ egy ívet. Beadtam azt Bajzához, ki velem jött a' színházba, és Radnics is. Iszonyú felhők boríták az eget, 's nagy szél tamadt, alig menekedheténk a' színházba. A' nép futva futott az utcákon mindenfelől. Oda benn hallám zuhogni a' fedélen az esőt; mondják jég is esett; nagy villámlás és dörgés között: de én a' színházban nem vevém észre. Volt nálam Ivan[ovics].

25d; csütörtök. – Fizettem Vörösnek B[áró]. Wesselényi M[iklós]. pénzéből holmi költségeket.²⁸²⁵ Irtam neki Freywaldauba. Volt nálam Reviczky Imre, és Bukovszkyné. Koch itt ebédelt. Délután olvastam. Később kimenék Radnicscsal az üllői utra, hova Koch és Pollak is nem sokára jövének.²⁸²⁶ Magyar színházba menék 's Koch a' maga bécsi ismerőseivel később jött. Bevettem siliceat.²⁸²⁷ –

26d; péntek. – Ismét egy ívet javítottam ki a' Kincskeresőkől 's elvivém Bajzához, kivel a' mű kiállításba menék,²⁸²⁸ honnan 1 órakor tértem vissza. Koch nem ebédelt nálunk. Délután ki akartam a' budai hegyekbe menni, de nagy és sűrű eső esett; bezárkozva itthon ülök 's olvastam Jocelynt, egész 8ig. Volt nálam Hörmann is rövid ideig, délután, és Laczkovics kamatokért Reviczky részére.²⁸²⁹ Kazinczy Zseni három baraczkot küldött ajándékba. Ödönt megszidtam, mert egész délután mászkált valahol 's vacsorára sem jött el.²⁸³⁰ –

27d; szombat. – A' mint fölkelék, nőm 's Léni névnapi ajándékokkal leptek meg de a' táská nem úgy lévén elkészítve mint ohajtottam volna, észrevételeket tevék iránta, a' mi nőmnek fájt. Fejérváry Lina is küldött egy erszényt.²⁸³¹ Midőn reggeliztem, Memlauer jött Budáról Einsle' levelével, ki a' Szatmárba készített Kölchsey' képeért járó 120 #t²⁸³² sürgeté, mert ezután Bécsben veendi állandó lakását. Volt nálam Koch is, és Radnics. (Memlauer lakik Budán a' várban, uri urcza, 31.) Megköszöntött Vörösmarty is. Vele és Bajzával elmenék a' mű kiállításba.²⁸³³ Nálam ebédeltek, úgy Koch is. 4 hónap óta ma ittam ismét bort, pezsgőt.²⁸³⁴ Kaptam levelet a' Gróftul. Irtam Csurgóra. Corrigáltam egy ívet.²⁸³⁵

²⁸²¹ Alphonse de LAMARTINE (1790–1869), *Jocelyn*, 1836. Eposza csak 1880-ban jelent meg németül, külön kötetben. Bártfay valószínűleg a *Sämtliche Werke* köteteiben (kiad. G. Herwegh, Stuttgart, 1839–1853. 1–30. köt.) olvasta.

²⁸²² Tánzer János, korábban a Károlyiak közös központi hivatalának főföldmérője.

²⁸²³ Itt: arany.

²⁸²⁴ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁸²⁵ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

²⁸²⁶ Lásd a 2771. sz. jegyzetet!

²⁸²⁷ Lásd az 1145. sz. jegyzetet!

²⁸²⁸ Lásd a 2787. sz. jegyzetet!

²⁸²⁹ Lásd a 616. sz. jegyzetet!

²⁸³⁰ Lásd a 840., 948. sz. jegyzeteket!

²⁸³¹ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

²⁸³² Itt: arany. – Pesten egy festmény átlagára ekkor 12–15 arany: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok; lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

²⁸³³ Bártfay János-napot köszönt ismerősénél, aki korábban a Károlyiak közös központi hivatalának főföldmérője volt. A névnapok jelentőségéről lásd: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²⁸³⁴ Lásd az 515. sz. jegyzetet: 13.3.3. Az egészséges életmód fogalma.

²⁸³⁵ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

Délutáni 5 óra után kimenénk a' budai hegyek közé két fiakeren a' Szép-juhásznéhoz:²⁸³⁶ én 's nóm, Léni, Kazinczy Zseni, Bajza, Bajzáné, Vörösmarty, Koch. Ott találtuk Szontag Gusztávot és Vásárhelyit.²⁸³⁷ Tejet ittunk. Szél volt 's az idő hús; megfáztam, de nem lett bajom. 9 óra után visszajövünk. Ágyba siettem fölmelegedni. – Voltak még nálam, de nem találtak: Helmezy és nője; Tabódy és nője; Reviczky; – Schedel-Hinkáék billettet küldtek. – Täntzer és Täntzerné, és Praznovszky, Kertészfy itthon kaptak dél előtt.

28d; vasárnap. – Későn kelék föl. Ismét irtam Csurgóra postán, mert Bittly²⁸³⁸ csak holnap után menend. Kaptam levelet P[auliná]..tól és anyjától.²⁸³⁹ Mészáros Mátyást le-hordtam a' gratulációk 's kéregetések miatt.²⁸⁴⁰ Egy ismeretlen exkatona Lotteria-sorsokat²⁸⁴¹ ajánlott, de nem vettem tőle. Voltam az ellenőri hivatalban egész 1 óra utánig. Koch, Fejérváry L[ina], Klobusiczky Ida és N. Regine itt voltak ebéden. Délután olvastam. A' szakácsok megjöttek Szegvárról; a' fuvarosokat kifizetém. Jött hozzám Karlovsky. Voltam Kochchal a' magy[ar]. színházba 's láttam először Marino Falierot.²⁸⁴²

29d; hétfő. – Helmezy czédulát irt, Gr[óf]. Teleki kölcsöne iránt. Karlovsky megküldé az ítéletet és replicat.²⁸⁴³ Kellemetlen nyilatkozásom volt Tűkőryvel az üllői úton építendő ház mellett fölnyittatni szándéklott utca iránt.²⁸⁴⁴ Elmenék Kochchal Tabódyhoz Pál-napot köszönteni, 's egy alkalommal meglátogatók Kolleréket is. – Nálunk ebédelt Koch és Gr[óf]. Hadik Gizela, ki itt van nevelésben Grimméknél: szép, kellemes leányka és eszesnek látszik, mint egy 15 éves.²⁸⁴⁵ Délután elolvastam Jocelynt. Sok kedvvel, sőt gyönyörrel olvasám, noha az erényesség' túlságait nem szeretem, legalább emberinek nem tarthatom. Az önfeláldozás buzdulat' szüleménye – folytonos buzdulat pedig, végig egy életen keresztül, nem természetes. Mások ítélenek meggyőződésök szerint.²⁸⁴⁶ 6 óra-kor kísétálánk a' ludoviceum kertbe²⁸⁴⁷ én, Koch, Radnics: 8kor hazajövünk, midőn épen eső kezd csepegni. – Az idő változó volt; délután borongós. A[sszonyom].

30d; kedd. – Az idő kellemetlennek mutatkozott; esett is; de eső után szél támadott. Átvevém Radnicstól a' beszámításokat. Volt nálam Hüppmann, 's holmit elbeszél a' szegvári fogadtatásról.²⁸⁴⁸ Irtam Schmidnek a' vasúti részvények iránt.²⁸⁴⁹ Koch nálunk ebédelt. Olvasgattam. Elkészítém a' deput[atum]. fölszámítását.²⁸⁵⁰ 6 óra tájban kimenék Kochchal sétálni, 's bár erős szél fűtt, átmenénk a' hidon 's föl a' várba. Beszólottam Lang és Stern²⁸⁵¹ könyvkötőkhöz 's kívántam tartozásom' kimutatását. Megfordultunk a' bas-

²⁸³⁶ A Budakeszi út legmagasabb pontján lévő kirándulóhely a János-hegy és a Nagy-Hárs-hegy között.

²⁸³⁷ Vásárhelyi Pál (1795–1846) a reformkor legjelentősebb vizimérnöke, a Akadémia alapítója, a Vaskapu, a Tisza-szabályozás tervezője. Feleségével Bártfayék jó ismerősei.

²⁸³⁸ Magánfuvarozó.

²⁸³⁹ Lásd a 2774. sz. jegyzetet!

²⁸⁴⁰ Bártfayék cselédje az előző napon borraivalót kért vagy fogadott el a László-napi köszöntésre érkező vendégektől.

²⁸⁴¹ Sorsjegy.

²⁸⁴² Gaetano DONIZETTI – Emanuele BIDERÁ – JAKAB István, *Marino Faliero* című műve.

²⁸⁴³ Bártfay Wesselényi ítéletét és védőiratát adja kölcsön. A szöveg számára személyes jelentőségű. Jóval az események lezárulása után, már Wesselényi gräffenbergi tartózkodása alatt is gyakran kézbe veszi, gondosan lemásoltatja, többször felolvassa: 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szept.–dec.).

²⁸⁴⁴ Lásd a 325., 2771. sz. jegyzeteket!

²⁸⁴⁵ 11.3.1. A pesti leánynevelőben és Bártfayéknál.

²⁸⁴⁶ 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.3. Önuralom).

²⁸⁴⁷ Lásd a 251. sz. jegyzetet!

²⁸⁴⁸ Az installáció lefolyásáról – lásd a 2123. sz. jegyzetet!

²⁸⁴⁹ Károlyi György az alföldi vasúttársaság elnökségi tagja.

²⁸⁵⁰ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 980., 992., 1004., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

²⁸⁵¹ Lásd az 1436., 1385. sz. jegyzeteket!

tyai sétán²⁸⁵² is, de a' szél alkalmatlan lévén hazajövünk. A' katonai örök hihetőn katonai tiszteteknek ismertek el, mert több helyütt fegyverrel tisztelkedének midőn a' hidon átmenénk, 's föl a' várba. Lamartine' utazását²⁸⁵³ adtam Kochnak olvasás végett. – Kiderült. –

²⁸⁵² Bastei-Promenade, Bástyasétány. A Várhegy keleti várfala mögött, az elpusztult vagy lebontott középkori épületek helyén a mai Táncsics Mihály utca 11–25. sz. házainak kertjei húzódtak ekkor.

²⁸⁵³ Lásd az 1622. sz. jegyzetet!

1840. JULIUS – DECEMBER. IX.

[Bárfay rendszeres feladata a városigazgatást érintő hivatalos iratok, kérelmek németre fordítása – például a csatornázás, az utcanyitás ügyében. Ő tudósítja a német anyanyelvű ügyfeleket vagy alkalmazottakat – például Heinrich Koch főépítést – a magyar jogi intézkedésekről. A gróf nevében megírt beszédek, a kormányzerveket érintő kérelmek, a peres ügyek nyelve ekkoriban még a latin.

Bárfay személyesen ellenőrzi a terménybemutatásra szolgáló, úgynevezett köztelken a nagy-károlyi uradalomból érkező gyapjú minőségét – hosszú alkudozás veszi kezdetét.

Steindl Károly aranyműves jutalmat kap, mivel az ő segítségével találják meg a grófnő ellopott gyémánt fülbevalóit.

Nevelt lányuknak, Klobusiczky Matildnak nászajándékul a majdani hálósobába szánt festményt ajándékoznak. Bárfay ingerülten reagál az újhelyi levelekre. Paulinát a hosszas habozás után elbizonytalanodó eredeti kérés, Karlovsky visszalépése után most egy lengyel főhadnagyhoz adnák, de nincs, aki vállalná a hadsereg kötelékében lévő tisztelnél kötelező kaució befizetését.

A náluk nevelkedő, ügyvédi vizgára készülő unokaöcs, Mauks Ödön és nevelt fia, a joghallgató Barthos János (Muki) haza készülnek. Bárfay a csurgói uradalomba szállít harmincezer forintot, az úton a kocsit heves nyári zivatar, jégeső kapja el, villám csap le mellettük, a Dunába.]

1840. Julius.

^{1én}; szerda. – Apróbb foglalkodásimat végeztem. Kiss Károly Kap[itány]. jött hozám 's elhozá a' 40 ezer pengő ftot, melyet a' Gróf László Ferencznétől vett föl. Ezután Polák jött, és Koch, 's Ivanovics. Föltevém a' német írást a' Szépitő Biztossághoz.²⁸⁵⁴ Koch nagyon helyeslé; itt ebédelt. – Délután Lászlóné 's Kiss Kár[oly].; elintéztük a' kötelezvényeket. Azután Wagner és Kern festő; előmutatá szép rajzait. Nőmet a' két Wartensleben Comtesse²⁸⁵⁵ látogatá meg. Estve 7 órakor megérkezett a' Gróf az Alföldről. Keveset szólhaték vele. Tabódy ismét zöldeket beszélt össze a' Csongradi-Knézsik dolgokról.²⁸⁵⁶ – Az idő szép, noha szeles.

2d; csütörtök. – Hivatott a' Gróf. Míg reggelizett, előadám a' hivatalos dolgokat; azután ezek egy részét végzém. Kis Károly. Eggenberger a' mellék pénztárba számolt.²⁸⁵⁷ Gróf Teleki József hivatott: Helmechnél találtam, 's kijelentém, hogy Gróf György szívesen kölcsönöz neki a' szentesi váltságpénzből, de a' tudva lévő feltétel alatt.²⁸⁵⁸ Dél tájban hazajövéen németre kezdém fordítani az orosházi ügyészi relatiót²⁸⁵⁹ Gr[óf]. Trauttmansdorff számára. A' Gróf hazajövéen a' Nádor Főhercegtől, ebédelt 's Csurgó felé elutazott.

²⁸⁵⁴ A külső Üllői úti major építkezése, az utcanyitás ügyében.

²⁸⁵⁵ Lásd a 2483. sz. jegyzetet!

²⁸⁵⁶ Lásd a 2546. sz. jegyzetet!

²⁸⁵⁷ Lásd a 30. és 2172. sz. jegyzeteket!

²⁸⁵⁸ A szentesi örökváltságból befolyó pénz – mint a Károlyi-grófok közös jövedelmét – külön kezelték. A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

²⁸⁵⁹ Itt: 'ügyészi előterjesztés'. Károlyi Jozefina férjének orosházi haszonbérleti szerződéséről lásd a 402. sz. jegyzetet! – Emellett lásd a 2131., 2175. sz. jegyzeteket!

Koch ebéden itt. Végeztem Radnicscsal. Ismét Kiss Károly a' 300 #.²⁸⁶⁰ – Megvizsgáltam a' pénztárt 's rendbe hozám a' számadást. Magy[ar]. színházba mentem. Vacsora után az udvaron sétáltam. Fogam fájt.

3d; péntek. – Irtam N[agy]károlyba Fleklnek. Kaptam levelet Matildától.²⁸⁶¹ Voltam a' műkiállításnál, 's onnan Lénit haza hoztam.²⁸⁶² Koch nálunk ebédelt. Egyet-mást rendbehoztam. Estve felé sétálni menék, velem jött Radnics is. Tejeztünk. Szóltam Löwingerrel, ki megígérte hogy jövő hétfőig nyilatkozni fog. Onnan a' városliget felé, 's hazajövet az aranyzó. ^^^ I.²⁸⁶³ – Fejem fájt. Lefekvés előtt lábvizet vettem.

4d; szombat. – Az üllőutczai külső házhoz városi Biztosság lévén kiküldve az új utcának kinyitása végett, 8 órakor kimentem.²⁸⁶⁴ Ott hamar végződött minden 's úgy a' mint kívánhatni. Itthon föltevém az írást a' városi magistratushoz a' csatorna iránt 's átadám Kochnak átnézés 's Pollákkal leendő értekezés végett. – Iszonyú, fojtó meleg volt, mellyből ismét nagy égháborút lehet várni. Koch itt ebédelt. Délután esett és zengett, de nem nagyon. Ferdinandy a' budai hegyekben (a' Remetéhez)²⁸⁶⁵ vitte ki nőmet Liedemanné²⁸⁶⁶ látogatására, ki szembaja miatt lakik ott. – Tanárkyné ide küldé szobaleányát a' grófi szobák megtekintetése miatt: megmondám Radnicsnak tegyen e' részben rendelt.²⁸⁶⁷ Estve a' magy[ar]. színházba menék. Az alatt künn esett. Midőn hazajövék már derült volt, 's erős hideg szél.

5d; vasárnap. – Ma 14 éve hogy megházasodtam.²⁸⁶⁸ Reggeli után Radnics ideiglen a' szakácsné férjét fogadta föl háziszolgáltatokra segítségül. Löwinger a' hamuzsir iránt nyilatkozott szóval; mondám neki hogy holnap 9 oráig írásban adja be.²⁸⁶⁹ – Az ellenőri hivatalban valék lig. – Odajövéen Bajza is, hallám, hogy Nyáry hosszasan felel a' kérdésekre, de kitérőleg.²⁸⁷⁰ Koch nálunk ebédelt. Délután Horváth orosházi ügyész' tudósítását németre fordítottam. Gr[óf]. Trauttmansdorff számára.²⁸⁷¹ Estve Kochchal a' magy[ar]. színházba menék. A' nap, bár szél volt, kellemetes, úgy az est is. –

6d; hétfő. – Irtam. Rendbe szedém a' pénzt 's adtam Radnicsnak 12 ezer pftot építési költségek kifizetésére. Elküldém N[agy]károlyba Löwinger írásbeli nyilatkozatát a' hamuzsir iránt 's irtam mellé. Koch itt ebédelt. Délután egyet-mást dolgoztam. Elvivém Gr[óf]. Teleki Józsefnek a' 4 ezer pft kölcsönt, 's mivel magy[ar]. akadémiai ülésben volt, beküldém Helmechny által, ki a' kötelezvényt is kihozá.²⁸⁷² 7 órakor a' magy[ar]. színházba menék Kochchal. Elfeledém följegyezni, hogy mult pénteken, Jul. 3d. Kiliannál kifizetém tartozásomat könyvekért 33 ft 22 krral peng.²⁸⁷³ – Szombaton pedig Jul. 4. kifizetém

²⁸⁶⁰ Itt: arany.

²⁸⁶¹ Lásd a 281. sz. jegyzetet!

²⁸⁶² Lásd a 2787. sz. jegyzetet!

²⁸⁶³ Itt: nyilvánosház a Bálvány utcában – lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁸⁶⁴ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

²⁸⁶⁵ Remete vendéglő.

²⁸⁶⁶ Liedemann Frigyes (1790–1861) pesti nagykereskedő, a Nagykereskedő Testület tagja (1845), választott polgár. Felesége a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület tagja. Az ő boltjukban árulják az egyet által támogatott, bedolgozást vállaló asszonyok áruit: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

²⁸⁶⁷ 10.2.3. A palotatermek, 10.2.4. Mintaadás.

²⁸⁶⁸ 3.2.3. A Károlyiak titkára, házasságkötés.

²⁸⁶⁹ 8.4. Az üzleti élet szabályai; 8.4.1. A szerződéskötés menete.

²⁸⁷⁰ Lásd a 2733. sz. jegyzetet!

²⁸⁷¹ Lásd a 2859. sz. jegyzetet!

²⁸⁷² A nagy összegű kölcsönöket Bárfay személyesen intézi – lásd a 114. sz. jegyzetet!

²⁸⁷³ Lásd a 2551. sz. jegyzetet!

Stern könyvkötőnél volt tartozásomat 62 ftot, 's Langnál 35 ft 30 krt. Vczban. – Lang vitte a' pénzt Stern részére is.²⁸⁷⁴ – Az idő meleg volt, de szél egész nap lengedezett 's port vere az utcákon.

7d; kedd. Volt nálam Flegl aranyzó 's mértéket vön a' Matildnak szánt képre (Jezus mint fiú).²⁸⁷⁵ A' többi időt egész délig az építési számadások' megtekintésében töltém, mert Radnics nem tudott eligazodni. Fizettem Mátraynak 5 f. 24 kr peng. a' Regélő 's H. f. é. 2ik felére.²⁸⁷⁶ Itt ebédelt Koch. Az aranyzónak fizettem 16 pengő ftot, mellyel egy ráma' áraban tartoztam. Hörmann kérdezősködött a' páholy iránt. Radnics említé hogy Pollak száz pftot adott neki.²⁸⁷⁷ Hirlapokat olvastam. Voltam a' magy[ar]. színházban, hol az izzadásig meleg volt a' levegő. Betértem a' tudós páholyba, hol Bajza, Erdélyi, Gaal, Székács, Vörösmarty voltak időnkint. Hazajövet Fáy Andrással jöttem a' Curiáig.²⁸⁷⁸ Estve borús volt. –

8d; szerda. – Apróbb dolgaim' végezte után, elolvasám Julius Caesar' nyomtatvány-iveit 's revidealtam,²⁸⁷⁹ 's elvívém Vörösmartynak; de őt nem találám; elvívém 's átadám Bajzának. Adtam egy szegénynek alamizsnául huszast. Nálunk ebédelt Koch és Hörmann. Ebéd után a' schachjátékosokat nézém.²⁸⁸⁰ 7 órakor kimenék Radnicscsal elébb Kuncwalderekhez, aztán a' muzeum mellett M[adame].-hez, hol Julieval mulattam, mert az asszony rossz volt. Később Eliza is előjött; csak keveset szólhattam vele, mert már menőben valék; említést tón hugárol is.²⁸⁸¹ – Hazajövet holdfény volt.

9d; csütörtök. – Elég jól aludtam. Reggelinél Burgné látogata meg. Olvastam hirlapokat. Ivanovics Dr. jött hozzám; ígerte hogy holnap orvosságot hoz.²⁸⁸² Voltam Helmecczynél, hol Schédellel is szólék. Onnan a' dunafürdőbe menék.²⁸⁸³ Levelet kaptam postán Barthosnétól, melly leginkább P[aulina]. férjhez adatásáról 's az erre vezető tervekről szól. – De mit tehetek én, midőn módomban nincs segíteni? Ahhoz pénz kell: nekem pedig épen az nincs. Olvastatám a' levelet nőmmel is. Miért nem maradtak K[arlovszky].. nál?²⁸⁸⁴ – Koch itt ebédelt. Sokáig beszélgeték nőmmel délután az újhelyi levél' tartalmáról. Volt nálam Hörmann is. A' délután csak úgy telt el munka nélkül. 6 órakor Radnics 's Kochchal sétálni indultam: de a' nagy szél 's por visszahajtott. 8ig a' kertben valánk beszélgetve, de onnan is elhajtott a' zivatar. Estve villám, égdörgés, eső. – Ödön egész nap nem volt itthon.²⁸⁸⁵

10d; péntek. – Nőm fürdőbe kocsizott Reviczkynevel.²⁸⁸⁶ Voltam Kochnál 's átadám neki az olasz levelet. Végeztem holmi apróságot. Ödön haza kerülve megszólítám, de szót sem felelt. Elkészítém a' pénztárak itteni állapotjának kimutatását. Itt ebédelt Koch.

²⁸⁷⁴ Lásd az 1385., 1436. sz. jegyzeteket!

²⁸⁷⁵ A kép nászajándék az ifjú pár leendő hálószobájába: 10. A környezet esztétikája: építészet, lakáskultúra, képzőművészet – lásd a 281. sz. jegyzetet!

²⁸⁷⁶ A *Regélő* és melléklapja, a *Honművész*. A pesti divatlap szerkesztője Mátray Gábor (1833–1841): 7.2.3. Sajtó és politika.

²⁸⁷⁷ Lásd a 394., 2771. sz. jegyzeteket!

²⁸⁷⁸ Lásd a 934. sz. jegyzetet!

²⁸⁷⁹ Azaz: kijavítottam, korrekciót készítettem – lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁸⁸⁰ 8.2. A társas együttléti alkalmak (8.2.1. Férfiak); 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

²⁸⁸¹ Lásd az 1870. sz. jegyzetet!

²⁸⁸² Lásd a 848. sz. jegyzetet!

²⁸⁸³ Lásd a 335. sz. jegyzetet!

²⁸⁸⁴ Lásd a 2774. sz. jegyzetet!

²⁸⁸⁵ Lásd a 840., 948. sz. jegyzeteket!

²⁸⁸⁶ Lásd a 335. sz. jegyzetet: 8.2. A társas együttléti alkalmak (8.2.2. Nők).

Hirlapokat olvastam délután 's nőmmel beszélgeték Ödön' magaviselete felől.²⁸⁸⁷ Volt nálam Karácson. Koch 's Hörmannal a' német színházba menék, hol Laroche²⁸⁸⁸ adá vendég szerepeit igen derekasan. Estve nőm rosszúl érzé magát.

11d; szombat. – Bizonyos posta tiszt vala nálam (nevét nem tudom) Temesvárról mindjárt reggel, az Alföldön felállítani szándéklott posta közlekedések tárgyában Mágócsón keresztül: adtam neki világosításokat.²⁸⁸⁹ A' csongrádi követek' orsz[ág].gyűlési jelentését megküldé Kaszap főjegyző a' Gróf' számára, mellyet fölnyitottam. Meglátogatott Waltherr; átadám neki a' Gróf beszédét, mellyel a' relationalis gyűlést megnyitá, leírás végett. Olvasám a' csongrádi követek orsz[ág].gyűlési végtudósítását. Voltam Bajzánál, de nem találám. Nálunk ebédelt Koch. Délután Ferdinandyne vala itt, 's elvívém nőmet a' császár-fürdőbe²⁸⁹⁰ Plathynét meglátogatni. Én itthon olvastattam. Megkértem Radnicsot, venne holnapra jó pezsgőbort.²⁸⁹¹ 6 óra tájban kimenék vele sétálni U J. a' városligetbe 's onnan 8kor hazajövének. Kazinczy Zseni volt itt estebéden is. – Délelőtt Ivanovics Dr lévén nálam adtam neki 50 ftot; délután orvosságot küldött Mátyás által, de be nem vevém a' holnapi nap miatt.²⁸⁹²

12d; vasárnap. – Elfeledém tegnap megjegyezni, hogy Koller is volt nálam, kinek a' Gróf Lajos illetményét kifizetém. Ő beszélé, hogy a' megholt Kir[ályi]. Fiscus, Vörös, betegségéhez levertség is járult: mert ő és Stoffer nádori donatitot aquiraltak valakinek defectusából: azonban később kisült a' contradictorius pörben, hogy az nem vala defectus; 's ezen a' Nádor megboszankodván, keményebben nyilatkozott volna, 's Vöröst²⁸⁹³ a' Vice-Directori ürességre proponaltatni sem kívánta. – A' délelőtti időt az ellenőri hivatalban töltém. Ebéden itt valának Bajza és neje, Vörösmarty, Pigay, Koch, kinek ma névnapja.²⁸⁹⁴ A' délután beszélgetés közt mult el. Estve német színházba menék, a' grófi páholyba, Koch 's Hörmannal, Laroche vendégszerepét látni.²⁸⁹⁵ Esőben jövének haza. A[sszonyom].

13d; hétfő. – Ivanovics volt nálam, még reggeli előtt. (Tegnap, mielőtt színházba mentem, Karlovszky 's Atomir orvos látogatának meg.) Irtam néhány sort a' szépítőbiztossághoz, a' Gróf üllő utcai háza iránt benyújtott folyamodásra hozott határozatot kérve ki, de nem adták ki, mivel a' dolog, ugymond, a' Nádor elébe fog terjesztetni.²⁸⁹⁶ – Egyébiránt apróságot végeztem, olvastattam. Koch itt ebédelt. Nőm olvastatá velem B[arthos]..né levelét. – Tegyenek, a' mit legjobbnak gondolnak.²⁸⁹⁷ Kifizetém a' mosónét.

²⁸⁸⁷ Lásd a 948., 2830., 2885. sz. jegyzeteket!

²⁸⁸⁸ Karl Laroche (1794–1884) 1833-tól a bécsi Burg Theater tagja, vendégszínész a budai német színházban.

²⁸⁸⁹ A bezárult országgyűlésről a megyei közgyűlés számára készített követjelentését küldték meg Károlynak mint főispáni helytartónak: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

²⁸⁹⁰ 8.2. A társas együttléti alkalmak (8.2.2. Nők).

²⁸⁹¹ Lásd az 515. sz. jegyzetet!

²⁸⁹² A másnapi ünnepi ebéden fogyasztott alkohol – Bártfay szerint – hatástalanította volna a szert. A korabeli szakirodalom inkább a kávé tartja ellenjavalltnak: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban, 13.3.1. Gyógyítás, szerhatások.

²⁸⁹³ Vörös István (1793/4–1840) 1826–1840 között jogügy-igazgatósági ügyész, az 1839/40 évi országgyűlésen a jogügyigazgatóságot is vezette. Az ő irodavezetője Stoffer János. A napló Vörös haláláról emlékezik meg: betegségét az a körülmény súlyosította, hogy ő és Stoffer nádori adományt kaptak egy magvaszakadás miatt a koronára szállt birtokból. Később azonban a felek meghallgatása és bizonyítékaik mérlegelése alapján a döntő (contradictorius) perben kiderült, hogy nincs szó tényleges magvaszakadásról, s ezért a nádor megnehezítelte rá a hiba miatt. Vöröst a jogügyigazgatóság aligazgatói állásra már nem is jelölte; 4.1.2. A titkos jelentések tanulságai.

²⁸⁹⁴ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

²⁸⁹⁵ Lásd a 2888. sz. jegyzetet!

²⁸⁹⁶ Lásd a 2856. sz. jegyzetet!

²⁸⁹⁷ Lásd a 2884. sz. jegyzetet!

'S megadám nőmnek a' tegnapi házi 's konyha költségtől fizetetlen maradt 5 vftot. Estve felé a' schachjátszókat néztem. 8 óra tájban a' külső házhoz menék ki Radnicscsal.²⁸⁹⁸ Ott már csak egy része áll a' falaknak, a' többi szétbontatott már. – Estve lefekvéskor siliceat²⁸⁹⁹ vevék be.

14d; kedd. – Nagyon szép, sűrű, csendes eső esett reggel óta 's délelőtt. Irtam N[agy] károlyba Flekl Director Urnak 's Kovács Lajos²⁹⁰⁰ Táblabiro Urnak. Szokás szerint Koch nálunk ebédelt. Olvasgattam. Néztam a' játékosokat. 6 után sétálni menénk nőm, én, Leni, Koch a' Ludovic[a]. kertbe,²⁹⁰¹ 's onnan egész a' kerepesi utra²⁹⁰² kerülvén esti félkilenczkor hazajövének. Ágyban keveset olvastam, ellévén a' sétálás által tikkadva. –

15d; szerda. – Későn ébredtem 's öltöztem fel. Az idő ismét borús volt. Ödön előmutatá atyja' levelét, melyben hazamenetelét kívánja. Úgy tartom nem fog ártani ha megy, 's otthon talán szorgalmasabban készül a' censurára.²⁹⁰³ Volt nálam Ivanovics orvos. Délig elkészítém a' juniusi számadást. Koch velünk ebédelt. Néztam a' schach-játszókat egy ideig délután pipa mellett: azután olvastam hirlapokat.²⁹⁰⁴ 7 előtt Vörösmartyhoz menék, hol Bajzát is találtam. Nem akarván sétálni jönni, velek menék a' színházba. Egész nap komor; estve is. Adtam nőmnek pénzt gyümölcsre befőzés végett.

16d; csütörtök. – Ismét komor, felhős idő, söt hűs. N[agy]károlyból levelet kapván, Löwingerhez menék, 's vele a' hamuzsir iránt végeztem. Onnan Budára. A' hídon Szemere Bertalannal találkozám 's együtt menénk a' várba. Fölkeresém Memlauert, a' pénztári hivatalban; oly szíves volt szállására jönni vissza. Ott igen csinos képgyűjteményt találtam, nagyobb részint tájfestvények, miket maga másolgatott, olajban, néhányat valóban jelesül.²⁹⁰⁵ Azután Einsle' szállására jött Szemere B[ertalan]. kedvéért, 's megmutatá Kölcsey' nagy képét.²⁹⁰⁶ Déli 12kor haza gyalogoltam; velünk jött Pestre Gr[óf]. Vay Abrahám egyik fia is. Ebédig hirlapokat olvastam. Koch itt ebédelt. Ismét olvasgattam 's később válaszoltam Fleklnak. Adtam nőm kezébe Ödönnek úti költségül 5 pengő ftot, mivel holnap a' gyorskocsival Eperjesre megyen.²⁹⁰⁷ Koch és Radnicscsal a' német színházba menék; Laroché vendégül játszott Learben, igen derekasan.²⁹⁰⁸ A' páholyban találtuk már az öreg Hörmannt, a' menyét 's ennek nem tudom miféle rokonait. Csak féltizenegykor jövének haza. Ödön elbucsúzott tőlem. Lefeküvé, de az égi háború miatt igen sokáig nem tudtam elaludni. A' villám szüntelen lobogott, az eső zúgott. –

17d; péntek. – Szakadozva 's keveset aludtam. Reggeli után Waltherr volt nálam. A' leveleket N[agy]károlyba föladtam a' postára. 10 óra felé kiderült. – A' hivatalos jegyző könyvet szedém rendbe, az oda tartozó irományok' kivonatát Radnicnak dictalva. Délben Schedel jött hozzám, holmi ellenőri dolgok elintézése végett, mivel holnap Bakonyból felé utazik.²⁹⁰⁹ Koch nálunk ebédelt, kivel és nőmmel délután a' kertbe menék. Azután

²⁸⁹⁸ Lásd a 397. sz. jegyzetet!

²⁸⁹⁹ Kovasvból készült homeopátiás szer, ideges izgatottság okozta tünetekre adott háziszser. Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban.

²⁹⁰⁰ Lásd a 3703. sz. jegyzetet!

²⁹⁰¹ Lásd a 251. sz. jegyzetet!

²⁹⁰² A mai Rákóczi út.

²⁹⁰³ Lásd a 840., 948., 2830., 2885. sz. jegyzeteket!

²⁹⁰⁴ Lásd a 2212. sz. jegyzetet!

²⁹⁰⁵ Pest ebben az időszakban szükkölködik nyilvános művészeti alkotásokban: 10.2.4. Mintaadás.

²⁹⁰⁶ Lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

²⁹⁰⁷ Lásd a 948., 2830., 2885. sz. jegyzeteket!

²⁹⁰⁸ Lásd a 2888. sz. jegyzetet!

²⁹⁰⁹ Guzmics Izidor hagyatéka ügyében. – Lásd az 1839. szeptember 6-i és az 1840. szeptember 8-i bejegyzést!

szobámban olvastam 's kevésé elszunyadtam. 5 után Radnicscsal az ellenőri hivatalba menék. Az utcán Jósá Lajossal találkozá. Végezvén dolgomat Schédellel, kimenek R[adniccsal]. a' városligetbe. Visszajövében betértünk M[adame].hez. ∪ E. – M[adame]. okot ada nehezteslésre.²⁹¹⁰ – Egész estig rekkenő meleg.

18d; szombat. – Éjjel ismét esett. Többet 's jobban aludtam mint mult éjjel. – Irtam levelet Csurgóra. Volt nálam Jósá L[ajos]. – Ez 's Koch nálam ebédelt. Délután a' gyapjú (alföldi) átadásán voltam egész félhétig.²⁹¹¹ Ozsonnáztam egy pohár tejet. Voltam a' magy[ar]. színházban, hol egy temesvári színész nő lépett föl, de nem nagy zajt csinált. Nem vacsoráltam. Lefekvés előtt bevettam siliceat.²⁹¹²

19d; vasárnap. – Vörösmarty volt nálam reggel 8 óra tájban, 's hozott nyomtatott ívet javítás végett.²⁹¹³ Szép, tiszta levegő. Azután Löwinger aláírá a' hamuzsir contractust, melyhez comitivát irtam 's kiadtam R[adniccsal]..k expeditiora.²⁹¹⁴ Az ellenőri hivatalban valék félegyig. Hazajövében ebédig a' nyomtatványt kijavítgattam. Itt ebédelt Koch 's Ferdinandyné gyermekeivel. Ennek kocsiján, nőmmel és velök a' budai hegyek közé menénk. Az idő gyönyörű volt, és semmi por. Olly helyeken fordultunk meg, hol még nem valék, nevezetesen az úgynevezett remeténél. Félnyolczkor haza. 8 után fölkeresém Vörösmartyt a' magy[ar]. színházban 's átadám neki a' javiték ívet. Fleklné assz[ony]. leveleket 's pénzt hozott N[agy]károlyból. 8#.²⁹¹⁵

20d; hétfő. – A' Gróf íróasztalában lévő irományokat szedém rendbe.²⁹¹⁶ Megtudván hogy Koch indulóban van Bécs felé, össze készítém a' 20 ezer pftot 's 160#.²⁹¹⁷ átadám neki 's hamarjában irtam Schmidnek. K[och]. még nálunk ebédelt, ezután mindjárt kocsira ült. Adtam nőmnek 15 ftot a' cselédek kifizetésére 's borra, az eczetet megtölteni. Olvastam hirlapokat. Radnic jövéen hozzám egyről-másról értekezének. 6 óra után mindketten Helmezyhez menénk az árosítással, de nem találtuk. Onnan a' magy[ar]. színházba, hova nem sokára Jósá is eljött 's mellénk ült. Midőn hazajövé, az udvaron találkozá T[änzer]. Lillával.

21d; kedd. – Levelet kaptam a' Gróftul, minek folytában azonnal irtam Flekl Urnak N[agy]Bátorba, 's Ö Nagyságának Ischlbe. – Jósának ajándékoztam 4 Lar. képet, mely az árvizből megmentetett. Használhatni fogja új gazdaságában. Nálunk ebédelt Fleklné assz[ony]. fiával és leányával; úgy Jósá L[ajos]. és Dzwonkovsky. – Délután irtam az Oroszázi Inspectoratusnak hivatalos tárgyban, és pénzeiről számoltam. 7 óra után sétálni menék Radnicscsal a' városra 's a' duna hidon.²⁹¹⁸ 8 óra után hazajövé, még egy ideig a' kertben jártam nőmmel 's Lénivel. – Ma igen nagy meleg volt.

22d; szerda. – Léninek névnapja lévén adtam neki ajándékul 10 pengő ftot.²⁹¹⁹ Jött hozzám Hüppmann, kivel végeztem; és Wagner, kinek bizonyítványt irtam a' Kölcsey

²⁹¹⁰ Lásd az 1647. sz. jegyzetet: 12.2. Prostitúció.

²⁹¹¹ Lásd az 1368. sz. jegyzetet!

²⁹¹² Lásd a 2899. sz. jegyzetet!

²⁹¹³ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁹¹⁴ Franz Löwinger dohány- és hamuzsirkereskedővel kötött írásos szerződést a nagykárolyi napraforgóra. – A káliumkarbonát a növény feldolgozásának mellékterméke, az üveg- és szeszgyártás alapanyaga.

²⁹¹⁵ Itt: arany.

²⁹¹⁶ Lásd az 1420. sz. jegyzetet!

²⁹¹⁷ Itt: arany. – Lásd még a 6., 57. sz. jegyzeteket!

²⁹¹⁸ Lásd a 2797. sz. jegyzetet!

²⁹¹⁹ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

képének köre nyomathatása iránt.²⁹²⁰ Jött aztán Tüköry, egész délig maradván nálam 's az építendő házról 's egyebekről beszélván.²⁹²¹ Kaptam levelet Csurgóról 's mindjárt válaszoltam is rá. Délben Wagnerhez menék 's átadám neki a' bizonyítványt. Iszonyú meleg volt. Léni rosszul lévén csak hárman ebédlénk. Délután olvastam; később néztem a' schachjátékosokat. Estve 7kor sétálni menék Radnicscsal: de szörnyű hőség volt még akkor is. Visszajövőben meglátogatám M[adame-ot]. ∪ N.²⁹²²

23d; csütörtök. – Megérkezett a' N[agy]károlyi gyapjut kísérő irnok. Kochnak irtam Bécsbe. Volt nálam Figdor; és Boros: ezzel kicserélém a' Nyugtatványt. Nálunk ebédelt Bukovszkyné 's Gr[óf]. Hadik Gizela. Mindjárt ebéd után a' gyapjú fölmázsalásához²⁹²³ menék fiakeren Radnicscsal, a' Wurmhofnál²⁹²⁴ magunkhoz vévén Joachimot. A' gyapjú jobban vala mosva mint gondolám: de a' mértékben hiányzott. 6 óra tájban visszajövék, 's olvastam 7 utánig. Félnyolczkor a' magy[ar]. színházba menék; egész játék alatt egyedül ültem a' tud[ós]. társasági páholyban, csak vége felé jött hozzam Kubinyi Guszt[áv]. – Nagy forróság volt ma is.

24d; péntek. – Cservenyák jöven hozzám a' gyapjú kimutatással, miután azt Radnicscsal megvizsgáltam, elmenék vele fiakeren a' vevőhöz, onnan pedig magam Budára a' várba Einsle festőhöz, kinek a' Kölcsey képeért 120 aranyat fizettem a' grófi pénztárból kölcsönözve, Ő Nagysága' engedelmeivel. Einsle mindenét eladja 's Bécsbe költözik; ott lételemkor is tartott az árverés.²⁹²⁵ Délben visszajöven beszéltem Mukival édes anyja' legutóbbi levele 's annak tartalma iránt.²⁹²⁶ Ebéd után észrevevém, hogy a' N[agy]károlyból hozott 1200 pft között egy gyanús száz ftos van, 's azt megmutatám Hörmannak, Radnicsnak, háznépemnek. 'S irtam e' tárgyban, úgy szinte egyebek felől Flekl Director Urnak.²⁹²⁷ Egész délután izzadtam a' nagy hőség miatt. Esti félkilenczig a' schachjátékot néztem. 10ig az udvaron voltunk. A[sszonyom].

25d; szombat. – János és Pauli udvari szolgák átmenének Budára Kölcsey' képét áthozandók.²⁹²⁸ Megalkudtam a' 9. számú fiakerrel 20 pftban hogy Csurgóig viszen 's visszahoz.²⁹²⁹ Kubinyi G[éza]. látogata meg Géza fiával, 's nálam mulatott 10 utánig. K[ölcsey]. képét áthozák sértetlenül. Volt nálam Ivanovics Dr. is. Dzwonkovsky szép képes könyveket hozott a' Grófai közül megtekintés végett.²⁹³⁰ Ezeket Muki megnézővén, Vörösmartyhoz vivé a' javítvány íveket, de kétszer nem találá.²⁹³¹ – Irtam B[arthosné]..nak Újhelybe. Délután Dzw[onkovsky]. volt nálam és Cservenyák magával vivén a' N[agy]károlyba viendőket. Nem sokára Helmezy jött a' külső házi ajtókra 's ablakokra²⁹³² 's t. alkudoz-

²⁹²⁰ A Kölcsey-festmény gyors elismertségét jelzi, hogy elkészülte után Toldy hamarosan rajzot készített Barabás Miklóssal az Akadémia évkönyvei számára, amelyről Wagner József készített könyvmotót; 1841 júniusában a második pesti műkiállításon találkozhat a képpel nyilvánosan a pesti közönség. – Lásd a 917., 1001., 1063., 1558., 1881., 2231., 2365., 2685. sz. jegyzeteket!

²⁹²¹ Lásd a 325., 2771., 2854. sz. jegyzeteket!

²⁹²² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁹²³ A nagykárolyi uradalomból érkezett, eladandó gyapjút a közelben közösen tekintették meg a vevővel, Joachim Gyula nagykereskedővel; lásd a 117. sz. jegyzetet!

²⁹²⁴ Wurmhof Gasse, a mai Szende Pál utca.

²⁹²⁵ Lásd a 2251., 2925. sz. jegyzeteket!

²⁹²⁶ Lásd az 1537. sz. jegyzetet!

²⁹²⁷ Az átvett bankjegyek megszámlálása és ellenőrzése Bártfay feladata – lásd a 342., 1383. sz. jegyzeteket!

²⁹²⁸ Lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

²⁹²⁹ Bártfay nagyobb összeget visz a csurgói uradalomba – lásd a 114. sz. jegyzetet!

²⁹³⁰ Lásd a 937. sz. jegyzetet!

²⁹³¹ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

²⁹³² Talán a lebontott Üllői úti major maradéka lehet – lásd a 2854. sz. jegyzetet!

ni, 's közel 6ig vala nálam. Délelőtt Waltherr is megfordult nálam Gróf Lajos' egyik juhászati tisztjével, Erdődről. Összekészítém a' Csurgóra viendő pénzt. A' levegő rekkent meleg volt, ámbár délután esőre borult. – 7 óra előtt Vörösmartyhoz menék; onnan nem sokára sétálni Radnicscsal. 8kor hazajövenk. Karlovsky kocsiját ajánlotta. Estve nagy égháboru. –

26d; vasárnap. – A' földképen néztem ki az utazás' menetét 's a' statiókat²⁹³³ számítám. Továbbá számítám az itt átadott gyapjú árát.²⁹³⁴ Kimenék Radnicscsal a' Terézia városba, noha meleg volt. √ Emma: Hangács.²⁹³⁵ Az ellenőri hivatalban töltém a' délelőttet. Vörösmartynak adattam egy üveg aszú bort, mit tegnap kért. Nálunk ebédelt Pigay,²⁹³⁶ ki Pestről Tatára költözik. Délután Muki búcsúzott el, haza menvén Újhelybe. Olvasgattam, irtam, számoltam. –

27d; hétfő. – Reggeli 7 óra után Dzwonkovskyval Csurgóra indultam a' 9d. számú fiakeren. Martonvásár²⁹³⁷ ebéd. Az előbbi napon bucús lévén ott, a' helybeli népség három felé tánczolt, magyarság külön, tótok külön, a' svábok ismét külön zene mellett. 5 óra-kor Fejérvárott megálltunk a' sas-fogadóban: míg a' fiaker szénát vetett lovainak, az alatt én betértem Zuber Pál Fiscalishoz, de nem találám 's csak nejével szólék. 6-7 óra közt Keresztesnél²⁹³⁸ iszonyú szél 's por kerekedett, nem sokára esett; ázva értünk Csurgóra. Az eső és dörgés nem sokára elállván, olly szept 's teljes szivárvány mutatkozék, millyet még eddig nem láttam. Vacsoráltunk Faragóéknál. Fejfájás.

28d; kedd. – Borult, esős reggel. Végeztem dolgaimat Faragóval. 11 után vele és Dzwonk[ovszky]. társaságában megjártuk a' kerteket. Zuber is kijöven Fejérvárról vele is végeztem; együtt ebédlénk. Délután Imre kocsis kivitt az erdőre; a' vas kaputól begyalogoltunk. Azután olvastam a' kertben nap leszálltáig. Hűvös lévén szobába mentünk. De Faragó hozzánk jöven beszélgettünk vacsoráig. Vacsora után átadám neki a' 30 ezer pengő ft, a' fejevári tőkepezék' kifizetésére, mit Zuberrel fog eszközölni. –

29d; szerda. – Csurgóról elindulánk 6 óra után. Keresztesen az országút mellett találtuk Faragót és Jósá Károlyt szalmás életet dézsmálva a' learatott szántóföldeken.²⁹³⁹ Nyéken fiakerünk itatott. Martonvásáron ebédeltünk. Tétény megett ismét itatott a' szőlők alatti csárdában. Közel Budához jégesővel vegyes zápor talált, 's villám csattant le közel hozzánk hihetön a' Dunába. Esőben szálltunk le itthon. Nőmet rekedten találám. Itt volt Tántzer Pepi is, ki itt hált; Léni a' fürdőben járt, megázott. Estve az eső elállt, de folyton villámlott. A' fiakert kifizetém 20 pengő ftal.

30d; csütörtök. – Radnics két váltót ada kezembe a' N[agy]károlyi és Orosházi gyapjúról. A' rábizott földkép (magyar ország, Karacstól) nem úgy lévén vászonra feszítve mint kívántam, visszaküldém azt Sternhez.²⁹⁴⁰ Nőm asszonyegyesületi ülésbe ment.²⁹⁴¹ Beirogatám a' Csurgói számolásokat. Hörmann rossz volt. Délután a' város házán valék, de Z[ombory]. főügyvéd már nem vala ott. Betértem Helmezyhez, 's végeztem.

²⁹³³ Bártfay postatérkép alapján számítja ki a szükséges megállókat, pihenőket.

²⁹³⁴ Lásd a 2923. sz. jegyzetet!

²⁹³⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁹³⁶ Pigay Antal, Széchenyi István titkára, Bártfay jó ismerőse.

²⁹³⁷ Ma: Martonvásárhely.

²⁹³⁸ Lásd az 564. sz. jegyzetet!

²⁹³⁹ A learatott, még ki nem csépeelt gabonatermést mérik fel.

²⁹⁴⁰ Lásd az 1436. sz. jegyzetet!

²⁹⁴¹ 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

Hazajövőben Bajzához, nála találván két férfi 's egy nő testvérét. Itthon olvastam Malt-raversből.²⁹⁴² Az idő borult volt.

31d; péntek. – Alig öltöztem föl, két választott-polgár (Gömöry 's Onhäuser)²⁹⁴³ jött hozzám a' megnyitandó új utca' tárgyában.²⁹⁴⁴ Esőzött majd folyvást délig; én pedig irtam jegyzeteimet Waltherr számára, a' távollétem alatt végzendőkről. 11kor ismét a' város-házhoz menék 's megint nem találám Z[ombory].t. – Steindel aranymívesnek adtam a' Grófné' nevében 50 pftot ajándécul a' fölfedezett lopásért.²⁹⁴⁵ Irtam Schmidnek a' váltó-levelek tárgyában. – Tegnap éjjel nőm rosszul lett, de ma jobban érzé magát. Ebéd után a' kertben sétáltunk, de az eső csak hamar behajtott. Kifizetém nőmnek a' fél-évi kamatot. Egy ideig néztem a' schachjátékosokat. Informáltam Waltherrt. 7 óra után kimenék R[adic].csal sétálni. M-nél találtuk I. √√ nagyon jól.²⁹⁴⁶ Pollák délben elhozá a' házterveket 's a' szépítő-biztosság helybenhagyását. J. lakik Budán a' vizivárosban, fejrkereszt, 2d udvar, 1.emelet.²⁹⁴⁷ –

²⁹⁴² Lord Edward George BULWER-LYTTON, *Ernest Maltravers* (németül, 3e3a teljes sorozat 4–7. kötete. Pfizer, Gustav, Stuttgart, Metzler, 1841.).

²⁹⁴³ Pest város tanácsának száz fős vezető testülete, amely főként tekintélyes, jómódú kereskedőkből, bankárokból, mesterekből állt. A jelölés joga a belső képviselőtestületet (magistratus) illette meg. – Gömöry Károly gyógyszerész.

²⁹⁴⁴ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

²⁹⁴⁵ Steindel Károly aranyművesnél próbálja felbecsülni azt a gyémánt fülbevalót, amit Károlyi Györgyné gyermekének dajkája, Nethpál Kati lopott el.

²⁹⁴⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

²⁹⁴⁷ Bártfay kizárólag ismert címre megy: 12.2.2. Utcai vagy házi prostitúció, nemi betegségek.

1840. AUGUSZTUS

[Bártfayék nyaralni mennek. Végigjárják a Dunántúlt, ismerős családokat látogatnak végig: a csurgói tisztartóékat, Balatonfüreden az ott időző pestieket. A Bakonyon keresztül régi barátaikhoz, Stettner Györgyékhez szállnak Pápán. Sárvár és Szombathely után az úticél Károlyi Lajos rohonci jószág-igazgatójának, Klauzál Imrének az otthona. Innen tesznek kellemes kirándulásokat Tanárky Gyulával, a gróf titkárával Velembe és Balatonbozsokra. Klauzálékkal és Czilhert Károly ügyvéddel utaznak tovább Stájerország felé. Első szállásuk Felsőőr-Tarcsafürdő, ahol régi hódmezővásárhelyi barátnőjük, Klauzál Neszi férje a fürdőorvos. Burgerlandba érve a középkori alapítású, politikai foglyokkal erőddé átépített Bernstein várat nézik meg. Szédítő fenyvesek, sziklás hegyi patakok teszik regényessé a tájat. Bártfayt lenyűgözik a kedvezőtlen adottságokkal dacoló korszerű parasztgazdaságok, a szökökutak és a kitűnő úthálózat. Egy alpesi kiránduláson egészen a növényhatár fölé mennek, a távolban a Fertő-tó és Bécs tornyai látszanak. A visszaút nevezetességei a szombat-helyi dologház és a csákvári kastélypark nevezetes hortenziái. Bártfay feljegyezi, hogy összesen 160 forintot költöttek.]

Augustus.

1^{én}; szombat. – Kifizetém a' városházi jutalmakat.²⁹⁴⁸ Patachich 50 f; Zombory 100 f; Graczer 100 f; – azután hazajövén egyet-mást dolgoztam, készültem. Ebéd után kifizetém Jelinek schuszttert. A' többi városházi embernek öszvesen adtam 40 pengőt. Karlovsky volt nálam 's elhozatá kocsiját. Fizettem a' hozatalért 1 fto, az inasnak adtam 50 krt. – Vásároltattam Mátyás által az utra egy baltát.²⁹⁴⁹ – A' Matildnak küldendő képet becsináltattam az arany-rámába.²⁹⁵⁰ Olvasgattam. 7 óra után kimenék Hideghez kalapot vásárolni Radniccsal; vettem egyet 5 peng. ftért. –

2d; vasárnap. – Jánossal szóltam az utra eljöhet e szolgálatul.²⁹⁵¹ – A' városi strazsamernek²⁹⁵² és tömlöcztartónak átadám a' nekik határozott 20-20 pft jutalmat. Voltam délig az ellenőri hivatalban. Délután látogatások, búcsúzás, készülés 's t. ef[féle].

3dikán; hétfőn elutaztam Pestről 's Aug. 22d. jövék vissza. Csak nagyjából jegyezgetem föl ma, August. 26dikán, hogy 2ről 3kra éjjel a' Gróf megérkezvén, még szólhattam Ö N[agysá]gával 's csak félkilenczkor indulhattam ki, addig a' legszükségesebeket végeztem. Posta lovak vittek Tétényig; onnan Martonvásárig, hol Csurgói vagy inkább Keresztesi 4 ló várt. Martonvásáron ebédeltünk, 's 5 óra tájban Fejérvárt megtekintvén, 6kor Keresztesen²⁹⁵³ valánk. Itt Jósá Károly, Pintér Ispány két lovát fogatá be, azon menénk Csurgóig. – Faragóékhoz szállottunk.²⁹⁵⁴ Még az nap megjárók a' kerteket; más nap.

²⁹⁴⁸ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

²⁹⁴⁹ Lásd a július 25-i bejegyzést!

²⁹⁵⁰ Lásd a 283., 2875. sz. jegyzetet!

²⁹⁵¹ Nagyobb összeg szállításához Bártfay mindig visz magával férfi kíséőket – lásd a 114. sz. jegyzetet!

²⁹⁵² Börtönőr.

²⁹⁵³ Lásd az 564. sz. jegyzetet!

²⁹⁵⁴ Lásd a 60. sz. jegyzetet!

Aug 4kén a' kastély szobáit, 's 8 óra után az ottani 4 igás-fogattal tovább indulánk, a' hegyeken keresztül Palotára, onnan Öskü, Hajmáskér felé Veszprémbe, hol ebédlénk (Palota²⁹⁵⁵ megett az ugynevezett Kikiritót megtekintők); – délutáni 5-6 óra közt Füredre értünk. Szállásunk Horváth-házban, két szoba. Azonnal meglátogattuk Reviczkyeket, estve Bukovszkynét. – Aug. 5d. szerda. Füreden. Beszélgettem a' séta téren Gróf Zichy Károlyval²⁹⁵⁶ 's azután sokaig B[áró]. Vécsey Pállal.²⁹⁵⁷ Sétáltunk nők 's Léni az erdőcskében. Léni a' szobakulcsot elveszté, – Pollák megtalálá. – Estve magam sétáltam Arács felé. – Aug 6d. csütörtök; 8 óra után 2 füredi lóval tovább; 10 után Veszprém; előfogatot²⁹⁵⁸ nem kaphatván, két posta lóval 1 óra után Városlődre jöttünk, gyönyörű helyeken, millyen az egész Bakony, Veszpremtől Pápaig, – hova 6 óra tájban hajtottunk be; szállásunk azon v[endég]fogadó, mellyben a' Casino van. – Azonnal Stettnerékhez menénk 's ott lévén vacsorán csak 11kor mentünk haza. – 7d; péntek. – Megnéztük a' pápai templomot. – 7 óra előtt tovább indulánk, bár Stettnerék²⁹⁵⁹ igen szívesen fogadtak 's tartóztattak: meg kelle igérnünk hogy visszajövöben tovább mulatunk nálok. – A' városlődi forspontos,²⁹⁶⁰ ki Pápaig hozott (Heinrich Ullrich nevű sváb ember) maga kínálkozott hogy Szombathelyig viszen 23 váltóftért. – Ebédeltünk Sárváron; 6 óra tájban Szombathely; itt postát vevék, 's 8 óra előtt Rohoncra értünk. Átszaladék azonnal a' V[endég]fogadóból, hova behajtottunk, de hol szobát nem kaphattunk, az átellenben fekvő nagy kastélyba, Klauzálhoz,²⁹⁶¹ kit a' kertben találtam, 's ki azonnal kocsit 's mindent magához vitetett 's igen nagy szíveséggel fogadott. 8d; szombat. Egész délelőtt beszélgettem Klauzállal: borús idő. Délután kikocsiztunk Bozsokra²⁹⁶²; onnan Velemre; a' nagy, vén gesztenyefa, melly olly vastag, hogy 16-20 ember elfér odvába; kiterjesztett karokkal egymásba fogódva heten öleltük körül. – Gesztenye-erdők. – Sz[ent]. Vid' kápolnája. Estve 8 óra tájban tértünk vissza. – 9d; vasárnap. Délelőtt beszélgetés, kertbenjárás; délután séta a' hegyre, honnan az eső haza hajtott. Klauzál, Dr. Czilhert²⁹⁶³ 's én a' malmok felé sétáltunk a' völgybe. Szép holdfény. – 10d. hétfő. Délelőtt a' kápolnához sétáltam Tanárkyval.²⁹⁶⁴ Délben esett-dörögött. Délután kikocsiztunk a' kőszegi úton Szerdahelyig.²⁹⁶⁵ Szép holdfény. – 11d; kedd. Fölkelék 5 óra előtt; 7kor elutaztunk; Német Sz[ent]Mihályon²⁹⁶⁶ lovat váltottunk. Felső-Őr-Tarcsa.²⁹⁶⁷ Azonnal a' kuthoz menénk, savanyú vizet ittunk. Kohányiné 's gyermekei Hermine, Etelka igen kedves lánykák 6-4 évesek. Topperczer 's neje.²⁹⁶⁸ Ebéd után sétáltunk a' kertben, fürdő épületek között, 's megtekintők a' vidéket. – 12d; szerda reggel sétáltam Imrével 's az aviticitás²⁹⁶⁹ kérdéséről beszélünk a' parkban. 8kor elutaztunk. Sz[ent].

²⁹⁵⁵ Ma: Várpalota.

²⁹⁵⁶ Gróf Zichy Károly (1785–1876), Károlyi György apósa, Vas megye főispáni helytartója.

²⁹⁵⁷ Lásd az 1001., 1558. sz. jegyzeteket!

²⁹⁵⁸ Lásd a 316. sz. jegyzetet!

²⁹⁵⁹ Lásd az 1561. sz. jegyzetet!

²⁹⁶⁰ Lásd a 316. sz. jegyzetet!

²⁹⁶¹ Lásd a 813., 1597. sz. jegyzeteket!

²⁹⁶² A mai Balatonbozsok.

²⁹⁶³ Czilhert Károly (1807–1877) ügyvéd, az országos magyar királyi statisztikai hivatal kültagja. Klauzál Imre barátja.

²⁹⁶⁴ Lásd az 538. sz. jegyzetet!

²⁹⁶⁵ Ma: Kőszegszerdahely.

²⁹⁶⁶ Ma: Grosspetersdorf, Burgenland.

²⁹⁶⁷ Ma: Felsőőr, azaz Oberwart és Tarcsafürdő, azaz Bad Tatzmannsdorf.

²⁹⁶⁸ Hódmezővásárhelyről származó fürdőorvos. Felesége Klauzál Neszi, Bártfayék jó ismerőse – lásd az 1839. május 12-i bejegyzést!

²⁹⁶⁹ Repülés.

Maria, regi templom. Gyönyörű völgy; 11 óra előtt Borostyánkőre²⁹⁷⁰ fölkapaszkodtunk. Mindenütt szorgalom, ipar.²⁹⁷¹ – Vár. A' szegletszoba ablakairól fölséges kilátás a' vidékre. A' várkertben tekéztünk. A' V[endég]fogadóban ebédeltünk, nagyon jó ízűn. Délután a' Batthyányiak ős képeit nézegettük 's a' rajtok lévő fölírásokat másolgtam. Voltunk a' vártoronyban is. – A' szédítő mély kút. A' vár egyik bástyáján 5 réz álgyu, 16-17d századból, használható állapotban. Borostyánkő vára status-fogság²⁹⁷² volt egykor, 's a' mély kutat, a' szédítő meredekséggű körfalakat foglyok építék. Kisétáltunk a' szomszéd hegyre kilátás végett. Fenyves erdők. V[endég]fogadóban vacsoráltunk. Dr Czilhert 's Léni' tréfái. Éjjel esett. – 23d; csütörtök – A' hegyek, midőn a' vár-ablakon kinéztem, köröskörül füstölögtek.²⁹⁷³ 8 óra után tovább utaztunk a' lekanyargó utakon, több apró helysége, de ezek német neveit nem tudom. Mindenütt erdők, hegy-völgy; a' föld agyagos, természetlen, de mivelés által kerthez hasonlít. Délben Pinkafő mellett a' Hocharti V[endég]fogadoba²⁹⁷⁴ értünk. Ott ebédeltünk. A' legszebb, regényes vidék kezdődik. Sötét zöld erdők, többnyire fenyvesek, sziklák, harsogó tisztavízű folyam 's patakok. – Stajer-Osztriai vámház. Pinka és Friedberg. Mindenütt csinált út; mindég fölfelé viszen, de nem fárasztó; estve Mönichkirchenbe²⁹⁷⁵ értünk. V[endég]fogadós. Lakosok. Ugrókutak.²⁹⁷⁶ Szorgalom. Én 's Klauzál egy másik V[endég]fogadóban háltunk; Klauzálné, nőm, Léni 's Dr Czilhert ott maradtak, hova szállottunk. 14d; péntek. – Tiszta szép nap. Klauzál, Czilhert, én gyalog menénk a' Wechsel-hegyre, V[endég]fogadósunk vezetett; az asszonyok szekeren a' V[endég]fogadós két lovával. – Mi férfiak előbb értünk a' tetőre, hol a' vegetatio²⁹⁷⁷ nem csak eltörpül fokként, de végre megszűnik. Kövek, sziklák. Hideg és szél. Nagyszerű kilátás az 5332 lábnyi magas csucsról. A' többi hegy körösleg ellapultnak látszott. Schnéberg. Láttuk az egész Fertő tavát, 's kelet-dél felé magyar ország messze terjedő lapályait.²⁹⁷⁸ – Kalaluzunk mondá hogy egészen tiszta időben a' bécsi Sz[ent] István tornyot is láthatni. Frantzhosen²⁹⁷⁹ – így nevezé a' francziákat midőn Bécs ostromáról beszélt. – 12 óra tájban lemenénk; vagy félóránnyira majorok vannak, mert ott már a' fű és víz nagyon jó. – Ittunk, ettünk hamarjában hideg sültet. A' V[endég]fogadós bátyja – szántás – szörnyű adózás. – Meredek utak üveg huta – sötét völgyek – a' legszebb patakok. 5 óra tájban visszatértünk a' V[endég]fogadoba, ebéd. Gyalog séta. Aspang-Klauzál víg anecdotája Arschaugról. Holdfény. – 15d; szombat. – Eső. Ebéd Felső-Őr. (Pinkafő²⁹⁸⁰ csinos város; Kl[auzál]. emlité, hogy ott jezuita szellemű társaság egyesült „Gesellschaft des Herz Jesu”²⁹⁸¹ czim alatt; a' vidéki nők 's férfiak jönnek össze időnként az ottani Gr[óf]. Batthyánynénál 's papnál: de mi végből? nem tudatik). – Délutáni 5-6 óra tájban vissza-

²⁹⁷⁰ Ma: Bernstein, Burgenland.

²⁹⁷¹ A civilizált vidék, a megművelt táj vonzásáról: 9.3.4. Séták a belvárosban.

²⁹⁷² A birodalom teljes területéről ide szállított, államellenes politikai tevékenységért elítélt, nem köztörvényes rabok számára fenntartott börtön.

²⁹⁷³ Vagyis: alacsonyan lévő felhőréteg borította őket.

²⁹⁷⁴ A Pinka-dombság indulásánál, a hegyesség tövében.

²⁹⁷⁵ A mai Alsó-Ausztria és Stajer-határnál lévő település.

²⁹⁷⁶ Egyfajta szökökút.

²⁹⁷⁷ Itt: növényzet.

²⁹⁷⁸ Síkság, síkvidék.

²⁹⁷⁹ Talán egy tréfás szóalakat jegyez fel Bártfay. A napóleoni csapatokra utaló kifejezés esetleg a katonák öltözékére utalhat (francia+nadrág).

²⁹⁸⁰ A mai burgenlandi Pinkafeld.

²⁹⁸¹ Jézus Szíve Társaság, világi jezsuita egyesület.

jövenk Rohoncra. – Nőm' arcza több nap óta úgy mutatkozott mintha orbáncz²⁹⁸² akar-na rajta kiütni: azonban jobban lett baj nélkül 's az arcz foltokat levegő' éle okozta. – 16d; vasárnap. – Többnyire olvasással töltém a' napot; délben vendégei valának Klauzálnak. Elhatároztuk, hogy 20kán indulunk Pest felé. – Estve kísértáltunk Klauzál, Czilhert, én 's a' növendék csikókat tekintők meg. – 17d; hétfő. Olvastam. Délben 's délután eső. Estve kísértáltunk hárman a' szőlők felé. – 18d; kedd. – Ismét olvasással töltém az időt. Délután zápor. Sétáltunk a' kertben. – 19d; szerda. – Czilhert orvossal Szombathelyre be-rándulánk; ő végezvén dolgait megtekintők a' megyei dolgozóházat,²⁹⁸³ mely czélszerű 's bár csak 3 év óta van folyamatban, már is szép eredményü. Délben 1 órakor visszajö-vénk Rohoncra. Délután kísértáltunk a' szép völgy felé, de az eső visszahajtott; hirla-pokat olvastunk estig. – 20d; csütörtök. Reggeli félhétkor Pest felé indulánk. 8kor meg-állottunk Szombathelyen, 's a' püspöki nagy és szép templomban misét hallgattunk. 10kor Váthra²⁹⁸⁴ értünk: idáig Klauzál a' maga lovain hozatott; itt pedig a' fölfogadott 's előre küldött bozsóki fuvaros átfogott (Tanárky lóháton kísért egész Ólladig,²⁹⁸⁵ közel Szombathelyhez.) – Ebédeltünk Sárváron. Kisczelből vissza kelle a' fuvarost bocsáta-nom, mert lovai kiállottak.²⁹⁸⁶ Egy Nyárádi ember vitt tovább 2 pengő ftért Pápaig; a' bo-zsókinak fizettem 16 váltó fto. Igen erős szél fútt Sitkétől kezdve, 's a' nők meg is fáztak noha köpönyeikben ültek. Estve 7 óra tájban értünk Pápara; beszállottunk ugyan a' Casino V[endég]fogadóba, de mindjárt menénk Stettnerékhez 's ott is vacsoráltunk. – 21d; péntek. Fogadott pápai fuvarossal 8 óra után elindulánk, ismét nagy szélben. Ebédel-tünk Tamásyban.²⁹⁸⁷ 5kor Kisbér. – Itt is más fuvarost kellett fogadnom, Bicskéig 6 pengőft fizettem neki. 8 óra tájban Mórra értünk 's ott háltunk. – 22d; szombat. – reggeli 6 után elindulánk 's 8 tájban Csákvárra hajtottunk. Ott megtekintők a' szép 's nagyszerű kertet. Nőm csudálkozva látá a' gyönyörű 's ritka nagyságú hortensiákat.²⁹⁸⁸ 12 óra után Bics-kére: ott ebédeltünk. Onnan előfogat Biáig,²⁹⁸⁹ 's innen Pestig, hova 7 óra után estve haj-tottunk be, hála istennek baj nélkül 's itthon is mindent rendben találtunk. Az utazásra kiadtam öszvesen 160 pengő fto, de épen nem sajnálom. Ismeretlen új vidékeket, nép-szokásokat láttam,²⁹⁹⁰ 's kivált Klauzáléktól sok szivességet tapasztaltam. – 23d; vasár-nap. – Voltam az ellenőri hivatalban. Koch a' mult estve megérkezvén nálunk ebédelt. Délután egyet-mást hoztam rendbe. Estve a' színházba menék Bajzával, kit estve felé meglátogattam. – 24d; hétfő. Szinte napi dolgokat folytattam, leveleket olvastam, irtam, rendelkeztem. – 25d; kedd. – Vásár lévén jöttek-mentek az emberek szobámban, volt nálam Török János; Löwinger' fia a' hamuzsir áraról számolván Radnicscsal. 's t ef[féle]. 26d; szerda. Fabriczy volt 's ebédelt nálunk fiával és Koch. Estve sétálni menék. – M[adame]. II.²⁹⁹¹ – .

²⁹⁸² Lásd a 446. sz. jegyzetet!

²⁹⁸³ Azaz: dologház, a munkanélküli szegényeknek jövedelmet és szerény árú meleg ételt biztosító, rendszeres tevékenységre szoktató jótékonyági intézmény: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

²⁹⁸⁴ A Vas megyei Vát.

²⁹⁸⁵ Ma: Olad, Szombathely egyik városrésze.

²⁹⁸⁶ Azaz: kidől.

²⁹⁸⁷ A mai Tamási.

²⁹⁸⁸ Virágfajta.

²⁹⁸⁹ Azaz a mai Biatorbágy.

²⁹⁹⁰ A négy éves napló mindössze három rövid – nem hivatalos – utazásról adott hírt: 9.3.4. Séták a belvárosban.

²⁹⁹¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

27d; csütörtök. – Izépy Zemplényből jöven elmondá a' restauratiói körülménye-ket.²⁹⁹² Voltak nálam a' Szentesisiek is e' napokban. Kedden, szerdán a' Vármegye Gyüle-sein valék, és ma is egész délutáni 3 óráig, mert a' vegyes házasságok' tárgyában panasz fordulván elő a' pesti Ferencz- és Terézia városi plebanusok ellen, nagy vitákra nyújtott alkalmat.²⁹⁹³ Sokan a' megyei táblabírák közül igen jelesen szólottak: de legjobban Szent-kiralyi Moritz és Kossuth Lajos. – Nálunk ebédelt ma Gróf Hadikné, fiával, leányával, Koch, Izsépy. Délután olvastam. Később keveset sétáltam.

28d; péntek. – Koller volt nálam. Elmenék Vörösmartyhoz. Onnan egy pillanatra a' megyei gyűlésbe vele és Bajzával; onnan ugyan velők Stettner látogatására. – Dél táj-ban Grof Teleki elnökileg megvizsgálván a' pénztárt ott kellett lennem 3 óráig.²⁹⁹⁴ Dél-után olvastam. Irtam.

29d; szombat. – Borult idő. Nálunk ebédelték Zsoldos veszprémi Főjegyző, Bajza, Stettner, Vörösmarty, Koch, Izsépy. – Délután 6ig beszélgettünk,²⁹⁹⁵ eljövén Szemere is és Tarczy. – 6 óra után ki menék Szemerével az üllői utra 's a' Muzeumot meg nézni.²⁹⁹⁶ Vele menék a' magy[ar]. színházba is.

30d; vasárnap. – A' délelőttet az ellenőri hivatalban töltém. Megérkezett a' Gróf N[agy]károlyból; itt ebédelt Waltherr. Egyet más végeztem. Waltherr estve is itt volt.

31d; hétfő. Végeztem a' Gróffal, délig. – Eső esett; a' délutánt itthon töltém hivatalos tárgyak' végzésével, irással. – Később olvastam.

²⁹⁹² Az előzményekhez lásd az 1016., 1516. sz. jegyzeteket! – A Zemplénnyel való szoros kapcsolatrendszere elle-nére ritkán reagált a politikai történésekre. Jellemző példa a börtönből szabaduló Kossuth tiszteletére Sátor-aljaújhelyen adott díszebéd. Az itt elhangzó beszédet az ellenzék másolatban körözi, többek között Wesselényi is megkapja 1840 júniusában.

²⁹⁹³ 1840. augusztus 25-én heves vita kezdődött a Pest megyei közgyűlésen a ferencvárosi, illetve a terézvárosi plébánosok eljárása miatt. A július 2-án kiadott püspöki körlevélnek megfelelően – mivel a protestáns fél nem adott reverzálást – a házasságot ugyanis egyházi áldás nélkül regisztrálták. Az ügyben a szónokok Szentkirályi Móric, Fáy András, Réső-Ensel Sándor, Ráday Gedeon, Patay József, Nyáry Pál, Balogh János és a váci káptalan küldöttje voltak. 27-én végül több órás, szenvedélyes szóváltás után hozták meg a határozatot: katolikus és protestáns tagokból álló rendkívüli törvényszéket állítanak fel a visszaélések feltárására, a vétkes papokat elmarasztalják, illetve a közgyűlés feliratban kéri az uralkodótól, hogy a papjainak törvénytelen utasítást adó Kopácsy József prímást, kalocsai érseket fosszák meg rangjától. A gyűlés vezető szónoka Kossuth. Szenve-délyes, nagyhatású beszédéről, Széchenyi reagálásáról: 6.2. Pest vármegye közgyűlési vitái a vegyesházasságok ügyében (1840. szeptember – 1841. február).

²⁹⁹⁴ Lásd a 2172. sz. jegyzetet!

²⁹⁹⁵ 8.1. A társas élet keretei; 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

²⁹⁹⁶ Lásd az 1959., 2854. sz. jegyzeteket!

1840. SZEPTEMBER

[Bárfay egyszerre írja Károlyi végrendeletét és az Akadémia számára az életrajzát. A gróf debrői birtokát egy hosszú időre szóló haszonbérleti szerződéssel megkötésével szeretné növelni, kihasználva, hogy az eladósodott tulajdonos, Grassalkovics Antal herceg fel akarja bontani megállapodását Kaan Hermann és Ullmann Móríczt pesti nagykereskedőkkel. Főrangú barátai gúnyosan figyelik Károlyi fékezhetetlen birtokgyarapítási akcióit. Végre megérkezik Pestre Wesselényi, az Akadémia ülésén szünni nem akaró éljenzés fogadja. Négy hónapos pesti tartózkodása alatt napi vendég Bárfayék asztalánál. Együtt kirándulnak, üldögélnek a kertben beszélgetve. Jozefina Wesselényi leányainak keres helyet, mert apjuk el akarja hozni őket a Tänzer-féle intézetből. Mihály-apon Vörösmarty megajándékozza szorgalmas korrektorát Munkái harmadik kötetével. Bárfay – Széchenyi lesújtó véleményével szemben – kedvezően fogadja az első magyar operát, Erkel Ferencnek a Dugonics András regényéből készült Batori Máriáját. Arab mutatványosokat néznek meg a Magyar Színházban. Bárfay intézi Károlyi és Széchenyi közös páholybérletét.

Viszontlátogatják a házaspárt a nyaraláskor felkeresett, Pesten időző barátok.

A napló több közlekedési balesetet jegyez fel: Jozefinát elgázolja egy kocsis, Bárfaynak majd a szemét verik ki ostorral, a megvadult lovak rendszeresen elragadják és felfordítják a hintókat, gyakoriak a kar- és lábtörések, ficamok.]

September.

1én; kedd. – A' Piaristák' Provincialisa volt nálam. Utána Gömöry's még egy másik választott polgár,²⁹⁹⁷ kiket a' Grófhhoz vezettem. Jákó hazajövén betért hozzám is. Ugy Grünschnek.²⁹⁹⁸ A' Provincialis elküldé a' 4 ezer pengőt.²⁹⁹⁹ Pollak³⁰⁰⁰ volt nálam délben. Azután a' Gróf, átadván jegyzeteit végintézetéhez, mellynek elkészítésére megbízott.³⁰⁰¹ Koch és Waltherr itt ebédeltek. Ebéd után a' kertben sétáltunk. Megfizetém Sundtnak 7 pft tartozásomat egy aranyzott rájáért. Az Orosházi bárány-gyapjú beküldetvén, elmenék Radnicscsal Figdorék³⁰⁰² felé; onnan a' Kiskereszt utcába – de a' hol nem sokáig ⊥ mulatván,³⁰⁰³ felnyolczkor már itthon valánk's az udvaron cigarroztunk.³⁰⁰⁴ Estve Fabriczy volt nálunk, Gyula fiával, vacsorán is. Szép nap; az est tiszta, csillagos.

2d; szerda. – Fabriczy itt reggelizvén fiával, elbúcsúzott. Irtam. Voltam Helmeccznel pénzt adni ki a' tud[ós]. társasági jutalmakra vásárlandó aranyakra. A' Gróf hivatott: egy

ideig vizsgáltuk a' tud[ós]. társaság pénztári's ellenőri számadásait, annakutána rám bizta nézzem át.³⁰⁰⁵ Koch, Waltherr itt ebédeltek. Egész délután a' mondott számadásokat vizsgáltam. Estve Waltherrrel magy[ar]. színházba menék.

3d; csütörtök. – Folytatám a' számadások' vizsgálatát. Azzal elkészülvén informáltam a' Gróft. Koch, Waltherr itt ebédeltek. Délután a' relatíot³⁰⁰⁶ dictáltam Radnicsnak, 's ennek végeztével kimenék vele az üllő utcái ház' építését megtekinteni: honnan visszajöven 7 után, elolvasám Ö N[agysá]gának a' relatíot, mellyen megnyugodott. Estve Gr[óf]. Hadikné elbúcsúzott, holnap Bécsbe menendő.

4d; péntek. – Komor nap. Még délelőtt esni kezdett's mindig sűrűbben folytatá egész nap szakadatlanul. Délig a' Gróf' életrajzát íráim rövid vonásokban, mellyet maga kezével fog letisztázni a' m[agyar]. t[udós]. társaság' számára.³⁰⁰⁷ Ö N[agysá]ga Gödöllőre ment. Olvasgattam, bevégezém Bulwer Alixét.³⁰⁰⁸ Estve felé néztem a' schachjátékosokat. Ném's Léni Gr[óf]. Csákynehoz mentenek.³⁰⁰⁹ Gyertyánál irogattam.³⁰¹⁰

5d; szombat. – Egész éjjel esett, reggel is, délig szakadt az eső. A' Gróft's B[áró]. Prónay Albert Pest megyei Administratort informáltam; ez utóbbi is minden észrevételeket helybenhagyott. A' Gróf említé, hogy Knézsik Csongrád megyei Aljegyző (ezelőtt gyanúba vett Vásárelyi Szolgabíró) leány testvérét (mivel a' szerencsétlen terhes lett) agyonveré.³⁰¹¹ Koch itt ebédelt. Olvastam hirlapokat, 's az esős idő miatt elszunyadtam. 5-6 óra tájban kitisztult; akkor kimenék a' városra Radnicscsal, kinek a' Casinoban³⁰¹² dolga volt. A' sáros út ellenére is meglátogattuk M[adame-o]. t. √ L.³⁰¹³ Estve lábvizet vevék.³⁰¹⁴ –

6d; vasárnap. – A' Gróf szólott velem 10 óráig némelly dolgokról. Azután az ellenőri hivatalban valék 1 óráig. Koch, Waltherr, Fejérváry Lini nálunk ebédeltek. 2 óra után a' Gróffal volt dolgom, ki 3 óra tájban elutazott. Ö N[agysá]ga a' kompolti uradalmat szándékozik átvenni³⁰¹⁵ H[e]r[ce]g Grassalkovicstól. Délután Miss Pardoe munkáját forgattam, keleti utazásáról.³⁰¹⁶ Szemere P[ál]. jövén hozzám elbeszélé pipaszó mellett a' t[udós]. társasági üléseken történt vitákat.³⁰¹⁷ 6 óra után kimenék a' városra sétálni, estve a' színházba; először hallám Batori Maria daljátékot:³⁰¹⁸ zenéje tetszik. –

³⁰⁰⁵ 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

³⁰⁰⁶ Itt: előterjesztés.

³⁰⁰⁷ 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság (4.3.3. A személyes életék párhuzamai).

³⁰⁰⁸ Lord Edward George BULWER-LYTTON, népszerű regénye az *Alice or the Mysteries* (németül a teljes sorozatban a 31–34. kötet: *Alice oder die Geheimnisse*). – Lásd a 866., 2942. sz. jegyzeteket!

³⁰⁰⁹ 11. 2.3. Nőegyleti tevékenység.

³⁰¹⁰ Bárfay általában már nem végzett hivatalos munkát gyertyafényénél. Alkonyat után már csak a társasági élet, az olvasás, a levél- és naplóirás várta: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

³⁰¹¹ Lásd a 2546. sz. jegyzetet! – 12.2.1. A „bukott nők” a történeti forrásokban és a naplóban.

³⁰¹² Lásd az 1275. sz. jegyzetet!

³⁰¹³ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁰¹⁴ Lásd a 704. sz. jegyzetet!

³⁰¹⁵ Vagyis haszonbérleti szerződést, azaz olyan megállapodást, ahol a földbirtokot készpénz vagy terményhányad fejében adják át tartós használatra. Lásd a 3068. sz. jegyzetet!

³⁰¹⁶ Julia PARDOE, *The city of the Sultans and domestic manners of the Turks; The romance of the Harem*. Az angol író 1839-es magyarországi útleírása: *The city of Magyar or Hungary and its institutions in 1839 and 1840*; Az útleírások hazai visszhangjáról: J. L., *Miss Pardoe után, Stambuli képek* (Athenaeum, 1838, I. 30.).

³⁰¹⁷ 8.1.1. A társalgás hangneme.

³⁰¹⁸ ERKEL Ferenc – EGRESSY Béni, *Báthory Mária* (bemutató: 1840. augusztus 18.). Az opera szöveggönyve Dugonics András 1794-ben megjelent színművéből készült. Széchenyi naplóbejegyzése: „Báthori Mária-opera a magyarban – »élvezhetetlen«!” (OLTVÁNYI 2002, 827); 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban.

²⁹⁹⁷ Lásd a 2943. sz. jegyzetet!

²⁹⁹⁸ Jákó István (1784–1842) ügyvéd, a Károlyi-grófok erdődi, majd kerületi uradalmi, később Királyi Táblai ügyésze. – Grünschnek a Károlyi-grófok közös pénzügyi ellenőre.

²⁹⁹⁹ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

³⁰⁰⁰ Lásd a 397. sz. jegyzetet!

³⁰⁰¹ 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság (4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei).

³⁰⁰² Figdor Zsigmond zsidó gyapjúkereskedő, Bárfay jó ismerőse – lásd a 821. sz. jegyzetet!

³⁰⁰³ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁰⁰⁴ Lásd a 255. sz. jegyzetet! – 8.2. A társas együttléti alkalmi (8.2.1. Férfiak).

7d; hétfő. – Éjjel köhögtem. Reggelig elrekedtem. Volt nálam Horváth, Hont megyei orvos, és Farkas, a' mechanikus. – Bajza esti mulatságra hítt magához: ebédre voltam meghíva Gróf Telekihez tegnapra, de megköszöném; nem is mehettam volna a' Gróf elutazta miatt. – Hire volt, hogy a' tegnapi gőzhajóval B[áró]. Wesselényi jövend el. Kiindulék látogatására az angol királyné című v[endég]fogadóba,³⁰¹⁹ de az uri utca' szegletén találkozám vele, 's mivel Tántzerékhez mene látogatóban, elkísérém oda.³⁰²⁰ Később hozzám is eljövén, a' kertben járák vele beszélgetve 's 12kor a' magy[ar]. tud[ós]. társaság' ülésébe menőt odáig elkísérém. Koch itt ebédelt. Ebéd után B[áró]. Wess[elényi]. ismét eljőve, hogy Kochchal találkozzék 's a' sirbolt terve iránt értekezhessék, melyet 'sibón³⁰²¹ szándékozik építeni. – 6 óra tájban kimenék Radnicscsal az üllői utra a' házépítést megtekinteni.³⁰²² Estve 7 óra után lefeküdtem izzadni; ittam hársvirág theat, de nem izzadtam.³⁰²³

8d; kedd. – Adtam Radnicsnak pénzt építési költségül. A' magy[ar]. t[udós]. társaság közgyűlésébe menék. A' nagy számú gyülekezet háromszori éljennel fogadá Gr[óf]. Széchenyit midőn bejött: Báró Wesselényit pedig, ki később jöve be (midőn az elnök Gr[óf]. Teleki József megnyitó beszédét már olvasá) harsogó 's szünni alig tudó fölkialtásokkal.³⁰²⁴ – Czuczor derék emlékbeszédet tarta Guzmics Iszidor fölött; a' többi előadásokat nem hallám. Koch 's Walther itt ebédelt. Egy nyomorult embernek alamizsnául huszast adtam ebéd után: képirónak³⁰²⁵ mondá magát kit megloptak. – Stettner Gyuri és Zsoldos látogatának meg. Megmutatám nekik a' Kölcsey képét, grófi szobákat, kertet.³⁰²⁶ 6 óra tájban eltávozván tőlem, ki akarék menni, de Reviczky Imre kir[ályi]. táblai ülnök jöve hozzám 's itt maradt 7ig.³⁰²⁷ – Csak ekkor sétáltam ki, a' város' utczáin járván gondolkodva szép holdfénynél 8ig. – Vacsora alatt Koch volt nálunk, kivel azután 10 utánig beszélgettem. – Nőmnek egész délután sok látogatói valának; Farkasné, Szmrancyiné, Mailáth kisasszony a' Judex Cur[ia].³⁰²⁸ leánya, Szirmayék Tolcsváról 's Szirmay Ádám Septemvir.³⁰²⁹ – Délután nyári eső esett. – Szép idő.

9d; szerda. – Ágyban maradtam délelőtti 9ig, mert a' nátha 's köhögés újabban rám jött. 10 után kimenék a' levegőre. Kerestem Vörösmartyt két izben 's nem találám. Összejövék Szontaggal 's vele menék Schedelhez.³⁰³⁰ Ott találám Szlemenicset, kivel a' Corpus Jurisrol³⁰³¹ beszéltem, és Horváth Mihálylyal. Heckenastnál megvásárlám Szemere Bertalan utazását a' külföldön, 4 pengő fért.³⁰³² Itt ebédelték: B[áró]. Wesselényi, Koch,

³⁰¹⁹ A Duna-parti, 1839-ben átépített Kemnitzer-házban nyíló szálloda a Deák Ferenc utca 1. sz. alatt állt.

³⁰²⁰ Az 1839. május elsején meghirdetett amnesztia után Bártfay most látja viszont először Wesselényit, akit elkísér a leányait nevelő Tánzer-intézetbe: 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

³⁰²¹ Zsibó, Szilágy vm., a mai Jibou, Románia.

³⁰²² Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³⁰²³ Lásd a 704. sz. jegyzetet!

³⁰²⁴ Széchenyi naplójegyzete: „AKADÉMIAI KÖZGYŰLÉS. Igen sokan. Czuczor ragyogón Guzmicsról. Bizonyosan nem lesz püspök. Dessenwffy Pips – bágyadt Wess[elényi]t megtapsolják.” (OLTVÁNYI 2002, 828.)

³⁰²⁵ A 'festő' szó nyelvújítási alakja.

³⁰²⁶ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

³⁰²⁷ Lásd a 616. sz. jegyzetet!

³⁰²⁸ Az országbíró, gróf Majláth György lánya.

³⁰²⁹ A látogatási szokásokról: 8.1. A társas élet keretei.

³⁰³⁰ Lásd a 781., 3791. sz. jegyzeteket!

³⁰³¹ Szlemenics Pál (1783–1856) jogi szakíró, az Akadémia tagja, a pozsonyi jogakadémia tanára. Művei: *Közönséges törvényszéki polgári törvény*, h. n., 1823; *Fenyítő törvényszéki magyar törvény*, Buda, 1836.

³⁰³² Lásd a 2408. sz. jegyzetet: 4.1.2. A titkos jelentések tanulságai.

Walther; később Vörösmarty is eljött, és Vörös. Megnéztük Kölcsey' képét,³⁰³³ 's ültünk a' kertben.³⁰³⁴ Koch elutazván 6 óra tájban, én 's R[adnicscsal]. kísértáltunk a' városligetig. J. V.³⁰³⁵ Estve szép holdfény. Náthám 's köhögésem enyhült.

10d; csütörtök. Nyugottabban aludtam 's keveset köhögtem. Reggel Vörösmarty 's Kosovics megnézék Kölcsey' képét. Kimenvén a' városra beszólottam Bajzához. Elhoztam Grimmtől a' műgyesületi részvény-képet.³⁰³⁶ Délben Stettner jöven hozzám olvastuk Lovasy' levelét.³⁰³⁷ B[áró]. Wesselényi, Vörösmarty, Bajza, Schedel itt ebédelt. Délután Pulszky volt nálam egész félhétig. Akkor sétálni menék Radnicscsal. 8 előtt szép holdfénynél visszajöttünk. Karlovsky 's később Szemere P[ál]. jöttek látogatóban; ez utóbbi itt vacsorált. 10 óra tájban hazakisértük.³⁰³⁸

11d; péntek. – Jókor reggel B[áró]. W[esselényi]. jött, 's hosszan beszélgetett nőmmel a' kertben, a' Tántzerékkal tegnap történt kellemetlenség 's a' gyermekek' jövendőbeli elhelyezése felől.³⁰³⁹ – Jött Faragó nejével 's Marie lányával látogatóban; itt voltak ebédén is; úgy Lovasy István. Délután végezvén egyet-mást 6 óra után Bajzával kísértáltam a' Casinóig, onnan a' színházba. A' t[udós]. társ[saság]. páholyban valék, 's ott összejövék Tóth Lőrincz, Lutzenbacher, Gaal, Berthával³⁰⁴⁰ is. Ez utóbbi megnevetetett palócz anecdotájával a' papról 's imádkozni nem tudó gyermekről (nincs asztalunk – mit csinálsz reggel ha fölkelsz, 's a' t). Ugyan ő beszélé, hogy Gr[óf]. Teleki László 's Gr[óf]. Batthyány Arthur tegnap reggel 7kor a' városligetben párviadalt végzének, pisztolylyal: amannak oldalát sodorván a' golyó, ennek pedig czombja lövetvén keresztül. Szép holdfény. –

12d; szombat. – Roszúl aludtam bár nem sokat köhögtem. Végeztem Faragóval.³⁰⁴¹ Volt nálam Burg. Később Szemere P[ál]. 's nálam maradt ebédig. Délután olvastattam 's mulattattam madaraimmal. Jött Helmezy 's itt volt 6ig. Ekkor Kubinyi Ágostont látogatám meg az aranyas fogadóban.³⁰⁴² hol betegen fekszik; bal karja fáj egy véletlen eséstől. Estve színházba menék, hol Rhigas és Abdallah beduinok adák bámulandó mutatványait.³⁰⁴³ Hazajöven itt találám vacsorán a' V[ersényi]. leánykakat.³⁰⁴⁴ –

13d; vasárnap. – Már tegnap is borongott az idő; ma reggel is egészen esőre mutatott, de később kitisztult. Volt nálam Báró Laffert Ignatz, kinek a' Gróftól nyert 3 ezer pengő ft kölcsönt kifizetém.³⁰⁴⁵ Délig az ellenőri hivatalban valék. Onnan hazajövet Gróf Széchenyivel találkozáim 's beszélgetve jövék vele hazáig.³⁰⁴⁶ Walther itt ebédelt. Léni Fótra³⁰⁴⁷

³⁰³³ Lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

³⁰³⁴ Wesselényi négyhónapos pesti tartózkodása alatt – mint családi barát – napi vendég Bártfayék asztalánál: 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

³⁰³⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁰³⁶ Lásd a 356., 1074., 2787. sz. jegyzeteket!

³⁰³⁷ Lovassy István ellenzéki politikus, Lovassy László apja. Feleségével Bártfayék nagyszalontai ismerősei, leánya Pesten van nevelésben – lásd az 1564., 2700. sz. jegyzeteket!

³⁰³⁸ A vacsorán általában csak a háziak vannak jelen: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

³⁰³⁹ Wesselényi Bártfayné gondjaira bízta leányait, Versényi Rózát és Katicát. Most ő próbálja elsimítani – mint Tánzer Lilla barátnője – az intézeti elhelyezéssel kapcsolatos nehézségeket.

³⁰⁴⁰ Lásd a 2083. sz. jegyzetet!

³⁰⁴¹ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

³⁰⁴² Az egyemeletes épület a mai a Kossuth Lajos és Semmelweis utca sarkán állt 1893-ig.

³⁰⁴³ A színházi műsorokban elősorban külföldi cirkuszi előadók lépnek fel – lásd a 2786. sz. jegyzetet!

³⁰⁴⁴ Lásd a 3039. sz. jegyzetet!

³⁰⁴⁵ Lásd a 114. sz. jegyzetet!

³⁰⁴⁶ 6.3.1. Bártfay viszonya Széchenyivel és Kossuthtal.

³⁰⁴⁷ Lásd a 250. sz. jegyzetet!

ment ki vendégeskedni, bálozni. Délután olvastam hirlapokat. 5 óra után meglátogatám Tabódyt, ki ló-ragadás³⁰⁴⁸ miatt a' kocsiból kiugorván balkezét sérté meg 's otthon vesztelni kénytelen. Radnics is velem volt 's együtt menénk sétálni; de a' Terézia városban tűz támadván, azt néztük távolabbról. Félnyolczkor hazajövének. Itt találtuk R[adnics]. Imrét a' papot. Gyönyörű holdvilágos est lévén, a' kertben sétáltam nőmmel egész 9ig.³⁰⁴⁹ – Nappal is szép, meleg idő volt. A[sszonyom].

14d; hétfő. – Bizonyos szabó ember volt nálam (itteni polgár) szolgálatot kereső. Azután Grünschnek, utána Horváth László. Irtam, olvastam. Csak magunk ebédlénk nóm 's én. Léni vissza nem jöve még Fótról. Délután olvastam, 's az álom elnyomott. Estve felé B[áró]. Wesselényi volt nálam rövid ideig.³⁰⁵⁰ – A' magy[ar]. színházba menék nőmmel, a' beduin mutatványaira.³⁰⁵¹ A' hálószoza kitisztított. Az idő borongós. Estve esett.

15d; kedd. – A' bécsi szobafestő megtisztítá a' füstös szobákat. Készítém a' számadást. Délben Szentpétery ezüst mívészhez,³⁰⁵² onnan Luczenbacherhez menék, de egyikét sem találtam hon; Bajzát sem. Esni kezdett; 's dél után sűrűn szakadt. Olvastam; nóm Budára ment Szerdahelyinével. Atomir volt nálam. Estve kísétáltam Radnicssal: de a' zápor az utcán kapott, alig tudtunk az aranyzónához menekedni. Ott valánk míg elállott. Villámlott, dörgött. √ Sophie.³⁰⁵³ Alig jövék haza, szakadt újra a' zápor nagy égháborúval 's széllel. – Délelőtt Dr. Ivanovics is volt nálam.³⁰⁵⁴ Délután a' gypjú számolást készítém el.

16d; szerda. – Ismét az augustusi számadással foglalkodam. Szentpéteryvel végeztem; adtam neki előpénzül 100 pengő fto.³⁰⁵⁵ – Schosbergert eligazítottam. – Volt nálam egy francia pezsgő bor³⁰⁵⁶ kereskedő. Utána Joachim, elvivén a' gypjú számolást. Léni hazajött Fótról. Fizettem Günther részére 390 pft kamatot Boór budai gyógyszerárus' kezébe. Egész délelőtt gyönyörű, tiszta, meleg nap. Irtam. Ebéd után a' szép napfényen sétáltam nőmmel a' kertben. Azután olvastam 's néztem egy ideig a' schachjátszókat. Estve kimenék Radnicssal az üllő utcái házépítést megtekinteni.³⁰⁵⁷ Sétáltunk 8ig. –

17d; csütörtök. – Egész dél előtt irtam. Volt nálam Kubinyi Ágoston. Joachimmal végeztem, ki a' gypjú' árát Figdorék' nevében pénzben kiegyenlité. 200 pft.³⁰⁵⁸ Délután olvastam azután néztem a' schachjátszókat. Már sötétedni kezdett, midőn kísétáltam Radnicssal. Kedvetlen valék, 's M. magához felhítt. Csak kényszerítém magam 's nem sokára el is menék.³⁰⁵⁹

18d; péntek. – Dolgoztam délelőtti 11ig. – Találkozáim az utcán Moskovicssal. Keresém Schédelt új szállásán de nem találám. Átadám Szenveynek³⁰⁶⁰ Vandernath Gr[óf]. W[ilhelm]. jelentését a' hirlap' számára. Beszéltem Lutzenbacherhez³⁰⁶¹ 's megajándé-

³⁰⁴⁸ A megvadult lovak miatt irányíthatatlanná vált járműből ugrott ki.

³⁰⁴⁹ 9.3.5. A városi ember és a természet.

³⁰⁵⁰ Lásd a 3034. sz. jegyzetet!

³⁰⁵¹ Lásd a 3043. sz. jegyzetet!

³⁰⁵² Szentpétery József Bártfay jó ismerőse. Sokalagos domborműve a *Nagy Sándor átkelése a Granichuson* (1830). Kapcsolatukról: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

³⁰⁵³ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁰⁵⁴ Bártfay talán betegségéről konzultál a nap során orvosaival: 13.3.2. Homeopátiás orvosok Pesten.

³⁰⁵⁵ Károlyi György Szentpéteri József állandó megrendelői közé tartozott: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

³⁰⁵⁶ Lásd az 515. sz. jegyzetet!

³⁰⁵⁷ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³⁰⁵⁸ Lásd a 2923., 3002. sz. jegyzeteket!

³⁰⁵⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁰⁶⁰ Szenvey József (1800–1857) költő, műfordító, az Akadémia és a Kisfaludy Társaság alapító tagja.

³⁰⁶¹ Lásd az 1803. sz. jegyzetet!

kozám őt egy Rákoczy idejebeli ezüst pénzzel 1706ról. Azután Schedellel disputáltam a' titoknoki szobában lig. Ebéd után irtam a' végintézetet.³⁰⁶² 5 órakor kimenék a' duna-partra sétálni; velem volt Radnics. A' gőzhajó félhet után megérkezett 's vele a' Gróf egész háznépével. A' tolongásban megpillantám őket, azután hazajövék.³⁰⁶³

19d; szombat. – A' Gróf végintézetén dolgoztam. Meglátogatott Radnics Imre Ercsi Alesperes. A' Gróffal reggel csak keveset szólhaték, sietett a' Personalishoz. Reviczky kir[ályi]. táblai assessor volt nálam féltízig a' Gróffal kívánván szólni kir[ályi]. táblai Báróság iránt.³⁰⁶⁴ Egy Pongrácz nevű Úr is volt nálam, Hont megyei Szolgabiro Okolicsányi nevében kérdést tevén, nóm Hrabóczi részirtokának visszaszállítása felől kérdést tevén: azt felelém, nem bocsátja ki.³⁰⁶⁵ Dolgoztam délig. Délután a' Gróffal szóltam 's ott találkozáim a' Grófnéval is.³⁰⁶⁶ Tabódyhoz menék. Visszajövének 5 óra felé, elvégzém a' Gróf végintézetét. Volt nálam Krajnik. Kiséltam estve, de vagy félórai járás után hazajövék. Délelőtt Moskovics Dr is volt nálam.³⁰⁶⁷ Ma, tegnap 's tegnap előtt gyönyörű meleg nap.

20d; vasárnap. – Mindjárt reggel a' kertbe hivatott le a' Gróf, 's ott beszélgeténk hosszasan a' Debrői uradalom körülményeiről 's az e' részbeni vállalatról.³⁰⁶⁸ Lang volt nálam; de alig menék vele az ellenőri hivatalba, utánam futott Jákó, 's a' Gróf rendelkezéséből Tabódyhoz vitt. Ő N[agysá]ga ott volt, 's nem sokára jött Kaan és Ullmann; később a' Personalis. A' Gróf, Jákó 's én egy ideig tanácskozáim Debrő iránt, végre hamarjában föltevém a' nyilatkozást, mely elfogadtatott. Ebéden magunk. Délután a' kertbe mentem, hol a' kis Grófok, Gyula és Victor, játszottak. Gyönyörű, szeretetre méltó, 's jó indulatuaknak látszó gyermekek.³⁰⁶⁹ Azután a' schachzókat néztem. Volt nálam estve Lutzenbacher és Karlovsky, kikkel a' színházba menék. Az alatt eső esett 's villámlott. Lutzenbachert kifizetém.

21d; hétfő. – A' Gróf hivatott még reggeli előtt. Elolvasám a' végintézetet, melyet Ő N[agysá]ga pontrul pontra helyben hagyott egész kiterjedésében.³⁰⁷⁰ Hivatalos irományokat expedáltam, 's elolvasám a' Gróf Csákyne pörbeli információját, melyet helyesnek találók 's hiszem megnyeri ügyét.³⁰⁷¹ Waltherr itt ebédelt. Kimenék délután vele 's nőmmel az üllői utra megtekinteni az építést.³⁰⁷² Néztam egy ideig a' schachjátékot. Estve sétáltam a' város' utcáin. Reggel hűs, de aztán szép idő volt.

22d; kedd. – Hallám hogy a' kir[ályi]. tábla jó ítéletet hozott Gróf Csákyne' pörében. A' Gróf magához hivatván mondá, hogy a' Debrői uradalmat Grassalkovics H[e]r[ce]gtől kiveszi 's hogy az erről Szerződés' szerkesztésénél befolyásom legyen. Ő N[agysá]ga,

³⁰⁶² Lásd a 3001. sz. jegyzetet!

³⁰⁶³ 9.3.2. A reformkori értelmiségi mint városlakó.

³⁰⁶⁴ Az előzményekről lásd a 938. sz. jegyzetet!

³⁰⁶⁵ Lásd az 1468. sz. jegyzetet! – Malonyai Imrék Bártfayné birtokának bérlői.

³⁰⁶⁶ Lásd az 1253. sz. jegyzetet!

³⁰⁶⁷ Lásd a 3054. sz. jegyzetet!

³⁰⁶⁸ A napló közel egy hónapig tartó személyes szakítópróba folyamatát rögzíti Bártfay és Károlyi között. A gróf debrői birtokát, amelynek uradalmi központja a kompolti kastély, hosszú időre szóló haszonbérleti szerződés megkötésével szeretné növelni, s ezzel szerepét is megerősíteni. Az ügyre az ad lehetőséget, hogy az eladósdott tulajdonos, Grassalkovics Antal herceg fel akarja bontani bérleti szerződését Kaan Hermann és Ullmann Móric pesti nagykereskedőkkel. Az ügy vitelével Károlyi először egyértelműen Bártfayt bízza meg: 4.3.6. Egy konfliktus krónikája.

³⁰⁶⁹ Lásd a 2674. sz. jegyzetet!

³⁰⁷⁰ Lásd a 3001. sz. jegyzetet!

³⁰⁷¹ Bártfayt gyakran kérik jogi tanácsadásra – lásd az 1027. sz. jegyzetet!

³⁰⁷² Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

Jákó 's én Tabódyhoz menénk.³⁰⁷³ Visszajöven onnan a' Grófné utazott el Csurgóra a' gyermekekkel 's Hörmannal; a' Gróf egy órával később. Csak ezután reggeliztem. Ismét Tabódyhoz menék Waltherrel 's elmondám neki, a' mit Ö N[agysá]ga izent. Az ellenőri hivatalban végzém hivatalos dolgaimat, hol Gróf Széchenyivel jövék össze; azt kérdé: félmagyarországot akarjuk e össze vásárolni?³⁰⁷⁴ – Ebéd után a' kertben sétáltam. Aztán számoltam, hivatalos irományokat rendeztem. Voltam az archivumban is, az osztályi jegyzőkönyvek³⁰⁷⁵ megtekintése végett. Sétáltam Radnicscsal./ N.³⁰⁷⁶ Itthon olvastam vacsoráig. – Ma is szép, meleg idő volt.

23d; szerda. – Irtam Flekl Urnak Orosházára. Volt nálam Gróf Csáky Petronilla, 's eredeti irományokból fölvilágosított pöre' állapotja felől.³⁰⁷⁷ Itt ebédelt Walther. Délután sétáltunk a' kertben. Olvastam szobámban 's elszunyadtam. Egy lengyel francia mester³⁰⁷⁸ is volt nálam. 6 óra után Walther 's én keveset sétáltunk a' város' utcáin 's azután színházba menénk. Az idő borongott, de meleg volt.

24d; csütörtök. – Gróf Csáky né pörbeli irományait olvastam át, miket hozzám küldött. A' Debrői uradalom iránti szerződés' pontjait kezdém írni: de Gróf Széchenyi közbenjövetele miatt abba kelle hagynom, ki azután egész déli 1 óráig maradt nálam különféleről beszélgetve.³⁰⁷⁹ Walther nálunk ebédelt. Ebéd után a' kertben sétáltam vele. Olvastam. Estve a' színházba menék vele és Kertészfyvel.

25d; péntek. – Mult éjjel ismét többet köhögtem. Reggel Vörösmarty volt nálam, munkái javítására kérvén meg.³⁰⁸⁰ Lohonyay. Praznovszky kamatért. Elvégezvén a' javíték-ívet elvivém Bajzához. Meglátogata Ivanovics Dr. Voltam Jákónál, nem találám. Walther itt ebédelt: nóm pedig Gr[óf]. Csáky né nál. Tabódynál valék félhatig. Ekkor Waltherrel kimenék az üllői útra a' házépítést nézni meg. Aztán vele a' magy[ar]. színházba. Szép idő volt, a' nap még melegen sütött, de szél port támaszta.

26d; szombat. – Előbb Józsi, aztán Sándor öcsémnek irtam; ez utóbbinak hosszasan.³⁰⁸¹ Walther itt ebédelt. A' kertben voltunk délután. Olvastam. Estve Radnicscsal sétáltam, noha szél volt és gonoszúl hordta az utcai port. M' √ C.³⁰⁸² Hazajöven ismét irtam vacsoráig. Az idő változó volt; délután elborult. –

27d; vasárnap. – Éjjel nagy szél volt és esett. Volt nálam Gosztznyi Miklos referendar[ius]. (kinek kamatot fizettem)³⁰⁸³ és Huszár Mátyás.³⁰⁸⁴ A' többi időt az ellenőri hivatalban töltém. Nálunk ebédelték: Fejerváry Lini, Klobusiczky Ida és Lónyay kisasz-

³⁰⁷³ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068. sz. jegyzetet!

³⁰⁷⁴ Széchenyinek az Akadémián tett gúnyos megjegyzése arra vonatkozik, hogy Károlyit nem csak a pusztasági racionalitás, hanem legalább ennyire birtokgyarapítási szenvedélye és hiúsága is vezeti döntéseiben.

³⁰⁷⁵ Azaz: a három Károlyi-testvér örökségének birtokmegosztási iratai.

³⁰⁷⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁰⁷⁷ Bártfay gyakran kéri peres ügyekben személyes tanácsadásra, mivel jogilag képzett és elismert. Azt tervegeti, hogy amikor nyugdíjba vonul, majd független ügyvédi tevékenységgel egészíti ki jövedelmét. – Csáky Vincéné, Nina, Nincsi grófné, Bártfayné barátnője, az asszonyegyesület tisztviselője.

³⁰⁷⁸ Nyelvtanár.

³⁰⁷⁹ 6.3.1. Bártfay viszonya Széchenyivel és Kossuthal.

³⁰⁸⁰ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

³⁰⁸¹ Bártfay József Rudics József bácskai főispáni helytartó titkára. Sándor Hódmezővásárhelyen hivataláról lemondva majd feleségül veszi Bártfay barátjának özvegyét. – Lásd az 1841. február 13-i bejegyzést: 3.2.2. Források, pályái.

³⁰⁸² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁰⁸³ Lásd a 181. sz. jegyzetet!

³⁰⁸⁴ Huszár Mátyás kancelláriai tanácsos, Károlyi üzletfele.

sz[ony].³⁰⁸⁵ – Délután keveset a' kertben jártam; azután olvastam, míg Karlovsky jött. Ezzel 's nőmmel estve a' Józsefpiaczig sétáltam. Itthon ismét olvastam vacsoráig. A[sszonyom].

28d; hétfő. – Rendbeszedém a' közös főpénztárral megejtendő negyed számolást.³⁰⁸⁶ Pillich a' szentesi³⁰⁸⁷ kamat-pótlékot meghozván, átvevém a' pénzt 's végzék vele. Meglátogatott Gergelyi Miska egykori iskola-társam, 's elbeszél holmit István bátyámról, mi nem igen örvendetes, többek közt hogy iszik, mit én már gyanítottam.³⁰⁸⁸ Ebéd után mindjárt Szemere P[ál]. jött hozzám; egy ideig sétáltunk a' kertben; azután szobámban elolvastuk Eötvös Pepi emlékbeszédét Kölcsey fölött: Szemere nem találja azt oly jónak mint a' millyennek a' nagy közönség találá tavaly.³⁰⁸⁹ – Együtt menénk az üllői útra a' házépítést megtekinteni.³⁰⁹⁰ Onnan a' Duna felé, 's fölmenénk Vörösmartyhoz, Mihály napot köszönteni³⁰⁹¹; megajándékozott újabb munkái' III. kötetével. – Tőle Tabódyhoz menék; estve a' magy[ar]. színházba. Az ég borongott egész nap. –

29d; kedd. – Nóm Barthosné' levelét adá olvasnom, midőn még ágyban valék.³⁰⁹² – Tegnap estve szólottam Gerendayval³⁰⁹³ a' magy[ar]. színházi 29d. számú páholy iránt, melyet Gróf Széchenyi István 's Károlyi György együtt bérlenek ki.³⁰⁹⁴ Elfeledém följegyezni, hogy tegnap előtt Matildtől levelkét kaptam, miben a' neki küldött képért szíves köszönetet mond. – Volt nálam Gerenday a' magy[ar]. színházi páholy (29d. szám) miatt, fél-évre kifizetém. Dzwonkovszky rajzokat hozott mutatoul, Heckenast küldeményéből.³⁰⁹⁵ Délig irogattam nézetimet a' Debrő iránti szerződés miképeni szerkezendésére.³⁰⁹⁶ Ebédén Pap Endre volt nálunk. Délután olvastam; 's kiszámítám a' deput[atun] illetményt.³⁰⁹⁷ Estve Waltherrel Vörösmartyhoz menék, onnan színházba. Szép tiszta nap volt. –

30d; szerda. – Vörösmarty jöve hozzám. Utána Huszár Mátyás, kivel végeztem. Utána, sőt egyszerre Pater Tamásy itteni Piarista Rector is volt nálam, kivel szinte végeztem; többi közt említé, hogy tegnap a' Főcancellar³⁰⁹⁸ Ő Excell[enciá]jánál voltak a' Provincialissal tisztelkedni, ki nagyon megelőző nyájassággal fogadá őket, 's mondá, hogy nem sok ideje van pihenni 's magát kimélni, mert bőrét Ő Felségének adta el már. – Kifizetém Vörösmartyt és Bajzát a' m[agyar]. t[udós]. társaság' pénztárából 's magam illetményét is kivevém.³⁰⁹⁹ – Mind a' ketten nálam ebédeltek. Délután voltam Tabódynál Debrő tárgyában.³¹⁰⁰ – Olly nagy szél 's por támadott, hogy sétálni nem mehettem: de estve még is befordultam a' színházba. Kaptam estve levelet a' Gróftól. A' levegő nagyon meghidegült. T[änzer]. Lilla itt vacsoralt.

³⁰⁸⁵ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

³⁰⁸⁶ Vagyis Károlyi György pénztárkönyveinek negyedéves egyeztetését végzik.

³⁰⁸⁷ A szentesi örökösorságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

³⁰⁸⁸ Bátyja Sztavnán, az ungvári kamarai uradalom alkalmazottja – lásd a 2276. sz. jegyzetet!

³⁰⁸⁹ Lásd a 2226. sz. jegyzetet: 7.1.1. Eötvös József Kölcsey-emlékbeszéde.

³⁰⁹⁰ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³⁰⁹¹ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³⁰⁹² Lásd az 1537. sz. jegyzetet!

³⁰⁹³ Gerenday József, a Pesti Magyar Színház főpénztárosa.

³⁰⁹⁴ Az anyagi gondokkal küzdő színház állandó jövedelmének fontos hányadát adja a páholybérlet: 7.3.4. A társas élet színtere.

³⁰⁹⁵ Valószínűleg litográfiákról lehet szó: 10.1.2. Metszetek – lásd a 2450. sz. jegyzetet!

³⁰⁹⁶ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068. sz. jegyzetet!

³⁰⁹⁷ Lásd az 1004. sz. jegyzetet!

³⁰⁹⁸ Bártfay ironikus jegyzete Majláth Antalra, a magyar királyi udvari kancellária vezető hivatalnokára vonatkozik: 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében (4.1. Átjárók a politikai táborok között).

³⁰⁹⁹ 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

³¹⁰⁰ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068. sz. jegyzetet!

[A grófi család Csurgóra költözik. A gróf elutazása és az iratok áttanulmányozása után Bártfaynak kétségei támadnak az üzlet hasznossága felől. Túlásnak tartja, hogy olyan haszonbérleti szerződést kössenek, ahol előre kikötött készpénz vagy terményhányad fejében övék lenne a teljes kockázat, de földbirtokot vagy épülettulajdont nem szereznének vele, viszont a meglévő felszerelést meg kellene venniük a Kaán-Ullmann-bankháztól, és a forgótőkét is nekik kellene biztosítaniuk. A gróf azonban ragaszkodik az ötlethez és mást bíz meg a szerződés létrehozásával. Leinti titkárát, aki tiltakozni és érvelni próbál a tranzakció ellen. Bártfay dühösen hagyja ott a tárgyaló feleket. Gondolatban már a nyugdíjba vonulás lehetőségét latolgatja.

Bártfayt íróbarátai bevonják a helyesírási reform kidolgozásába.

Felkeresi Lovassy László, a Wesselényit támogató, bebörtönzött országgyűlési ifjak egyike. A bártót keresi, zaklatott viselkedése azonban Bártfayékban gyanút kelt, hogy talán tudatzavaros állapotban lehet. Bártfay Kossuthékhoz siet, hogy együtt találják ki, hogyan is segíthetnének rajta. Pár nap múlva Vörösmartynál beszél el, hogyan fogták el a Pécelre, Ráday Pálhoz útipasszus nélkül elinduló fiatalembert.

Károlyi György Szentpétery József neves ötvösmester állandó megrendelője, támogatója. Asztali készletet csináltat nála, Bártfay személyes apró tárgyait, például szemüvegét is hozzá viszi.

Szinte naponta látogatja a környékbeli nyilvánosházakat. Csak biztos címre megy, rövid ideig marad, a naplóban grafikus jelekkel rögzíti a történeteket.]

October.

1ső; csütörtök. – Válaszoltam a’ tegnapi levélre Ö N[agysá]gának. Kuncwalder volt nálam ’s letevő az 5 ezer pengőt. Jött azután a’ Piaristák’ Provincialisa, és sokáig beszélgete velem egyről-másról.³¹⁰¹ Véletlenül megérkezett Báró Wesselényi Miklós is, de látván elfoglaltságomat nőmhez szólott be.³¹⁰² – Dél felé Schedel jött, ’s elfaggatott pénz miatt, de segíteni nem tudtam rajta.³¹⁰³ Utána Gróf Waldstein József (a’ nádor főh[e]r[ce]g kamarása) kivel szinte jó sokáig beszélgettem. – Ebéd után keveset a’ kertben sétáltam. 4kor az ellenőri hivatalban menék Schédelnek pénzt adni ki. Onnan az üllői utra. Onnan az aranyzóhoz. ◊ E.³¹⁰⁴ 7kor hazajövén olvasgattam. Nőm rosszul vala. Az idő hűs. –

2d; péntek. – Irtam. Jártam Tabódyhoz. Eljött a’ Gróf Csurgóról. Délután 4től majd 9ig Tabódynál vetekedtünk Kaan ’s Ullmannal; – T[abódy]. nehezelt nyilatkozásim miatt.³¹⁰⁵

3d; szombat. – Átadám Ö N[agysá]gának a’ N[agy]károlyból (Müller ménesmestertől) jött pénzt.³¹⁰⁶ Elmenék Tabodyhoz jelenteni, hogy szerződési dolgozatát Jákó vevé

³¹⁰¹ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

³¹⁰² Lásd a 3034. sz. jegyzetet!

³¹⁰³ Lásd a 2172. sz. jegyzetet!

³¹⁰⁴ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³¹⁰⁵ Az előzményekről lásd a 44., 479., 1161. sz. jegyzeteket, illetve a debrői birtokgyarapításról lásd a 3068. sz. jegyzetet!

³¹⁰⁶ Lásd az 1076. sz. jegyzetet!

át. A’ Piaristák’ Provincialisa volt nálam, ’s közlé velem, a’ mikről a’ Gróffal szólott. Ebéd után nőm Fótra ment Ferdinandynéval.³¹⁰⁷ Jákó jött hozzám ’s Ö N[agysá]ga. Elolvastuk Jákó észrevételeit a’ szerződésre. Ujra nyilatkoztam hogy zálogot kell biztosítani ’s a’ vállalat ne csupán haszonbér legyen.³¹⁰⁸ Weiss 10 ezer ’s néhány száz pengő fíot fizetett repce áraban. 7-8 óra közt estve meheték csak sétálni Radnicscsal. I. ◊.³¹⁰⁹

4d; vasárnap. – Szakadt az eső. Észrevételeimet tevém fel a’ Debrői szerződésre ’s javaslatomat azon pont iránt, hogy melly a’ zálog felől szól, hogyan gondolnám szerkeszendőnek. 12 előtt Jákóhoz menék, ’s mind magam jegyzéseit mind pedig a’ többi irományokat neki adám. Együtt menénk Tabódyhoz, hogy a’ Gróft találtuk és Ullmann. Ettől átvevém az irományokat.³¹¹⁰ Hazajövén itt találám Matolayt. Ebédén Radnics volt nálam, kinek ma névnapja, és R[adnics]. Agnes.³¹¹¹ Délután Hirlapokat olvasgattam. Később Szemere jövén hozzám olvastunk, beszélgettünk.³¹¹² Javitottam nyomtatványt Vörösmarty’ IV kötetéből.³¹¹³ Estve a’ város utczáin sétáltam, noha sár volt. Később a’ javítékot elvívém a’ m[agyar]. színházi páholyba ’s átadám. Délután nem esett ugyan de borús volt.

5d; hétfő. – Éjjel több izben esett. Hajnalban (5 órakor) a’ Gróf Csurgóra ment. Adtam Radnicsnak pénzt kamat fizetésekre. Rendbeszedém a’ közös főpénztárral végzendő számolást. – Esett, esett és szakadt az eső mind délelőtt mind délután. Olvasgattam. Kedvetlenül tapasztalám E. J.³¹¹⁴ rondaságát. Waltherr volt nálam estve felé. Megállván az eső, a’ m[agyar]. szinház]. páholyba menék R[adnics].csal. – Hideg szél.

6d; kedd. Tisztán derült ki a’ nap, de a’ szél meghűtő a’ levegőt. Schedel jöve hozzám még reggelizés előtt ismét a’ pénz miatt zaklatni.³¹¹⁵ Voltam Jákónál, ’s hallván hogy Zalay³¹¹⁶ szerkeszti a’ szerződést Debrő iránt, visszavevém e’ részbeni jegyzetimet.³¹¹⁷ Az ellenőri hivatalban valék 12ig. – A’ Gróf ismét megjött Csurgóról délben, mert Staffétát³¹¹⁸ küldtek utána. Ebéd után kissé a’ kertben jártam. Fölrakták a’ téli ablakokat. Megjött Flekl Ur. Magához hivatott Ö N[agysá]ga: erősen nyilatkoztam a’ debrői tárgyban. Estve Tabodyhoz nem menék mert a’ Gr[óf]. nem is nagyon hitt. Keveset sétáltam az utcákon holdfénynél. Beszélgettem F[le]klel 10ig.

7d; szerda. – Végezvén egyet-mást, Praznovszkyhoz menék. A’ Septembéri számadást kezdém. Tabódy magához hivatván oda menék. Betértem Bajzához, ki már új lakára költözött, ugyan azon házba hol Tabodyék’ szállása. Ott láttam ’s olvastam futva a’ hirnöki

³¹⁰⁷ Lásd a 250. sz. jegyzetet!

³¹⁰⁸ A gróf elutazása és az iratok áttanulmányozása után Bártfaynak kétségei támadnak az üzlet hasznossága felől. Túlásnak tartja, hogy olyan haszonbérleti szerződést kössenek, ahol előre kikötött készpénz vagy terményhányad fejében övék lenne a teljes kockázat, de földbirtokot vagy épülettulajdont nem szereznének vele, viszont a meglévő felszerelést meg kellene venniük a Kaán-Ullmann-bankháztól, és a forgótőkét is nekik kellene biztosítaniuk.

³¹⁰⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³¹¹⁰ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3748. sz. jegyzeteket!

³¹¹¹ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³¹¹² Lásd a 2212. sz. jegyzetet!

³¹¹³ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

³¹¹⁴ Talán az E. J. monogrammal emlegetett utcalány.

³¹¹⁵ Lásd a 781., 3791. sz. jegyzeteket!

³¹¹⁶ Zalay királyi tanácsos.

³¹¹⁷ Az ügy következő fázisában régi ellenlábasa, Tabódy győzködi Bártfay érveinek gyengességéről Károlyit, de nem tudja elérni, hogy kivegyék a kezéből az ügyet.

³¹¹⁸ Gyorsfutár.

újabb garázdaságokat.³¹¹⁹ Ebéd után a' kertben jártam nőmmel, szép tiszta lévén a' levegő. A' Gróf is oda jöven kívánta hogy 5kor itthon lennék. Össze csinálám a' financialis állapotot. 5kor Flekl Director Ur jött hozzám; nem sokára Ullmann, és Ö N[agysá]ga. Szobámban alkudtak meg a' fundus-instructusra³¹²⁰ nézve. 7 óra után kimenék sétálni Radnicscsal a' borséig, 's az új piacon, váczi utcán szép holdfénynél 8kor haza jövék \wedge .³¹²¹

8d; csütörtök. – Átmenék Flekl Urhoz. Felolvastuk a' Kaan és Ullmannal tett alku pontjait.³¹²² Ő aztán 9kor elutazott Keresztes felé. Jött hozzám Waltherr; közlém vele észrevételeimet. Ö N[agysá]ga hivatott magához; – ismét sokat beszélünk a' Debrő iránti vállalatról; mert Ö N[agysá]ga minapi nyilatkozásától ismét eltávozott 's engedett, a' haszonbér' idejét 15 évről 20ra terjesztvén ki: mondá, hogy a' Herczegné' ostromaitól nem szabadulhatott, 's már benne van.³¹²³ 1 óra előtt délben Csurgóra utazott. Ebéd után a' kertben sétáltam nőmmel, azután az üllői utra menék ki. Hazajöven irtam a' német szerződést Ullmannal a' fundus instructus iránt. 5 óra után Radnicscsal a' Casinó³¹²⁴ felé mentem, hova be kellett szólnia. Onnan a' városliget felé sétálánk 's holdfénynél jövék haza.³¹²⁵ E o. Kedvetlenül esett.³¹²⁶

9d; péntek. – A' Piaristák Provincialisa volt nálam.³¹²⁷ Közben Herian Budárol; és a' magy[ar]. színházi kárpitos. Azután Boskovics; és Abelsberger' nevében egy Sensal.³¹²⁸ 10 óra után M[adame]-hez menék \cup E.³¹²⁹ Azután itthon a' német szerződést folytatám. Délután a' kertben melegektem napfényen. Budára szándékoztam menni Bányi miatt, de véletlenül Lovasy László jöve hozzám.³¹³⁰ A' szerencsétlen embert most azon gondolat vagy hiedelem gyötri, hogy őt és Wesselényit el akarják fogni. Ezért sebespostán menni akart Deák Ferenczhez, hol most W[esselényi]. tartozkodik, hogy őt titkos megszökésre birja. Csak azzal csendesítém le valamennyire, hogy estaffetát ígértem küldeni e' tárgyban. Ő maga (Lovasy) ugymond már talált módot menekedni az elfogadás elől. Láttam nála lepecsételt levelet Ö Felségéhez címezve. A' Zrinyi fogadóban³¹³¹ van szállva. Nem akart nálam leülni 's maradni, bár miként marasztottam nőmmel. Mivel azt mondá hogy Kossuthhoz megyen, mindjárt tölem eltávozta után én is oda menék, utamban Bajzát kérve meg, jöjjön velem, mert K[ossuth]. lakását nem tudom.³¹³² – Ott Lovasy nem volt. K[ossuth]. sem vala honn, csak testvére Zuzi; ennek beszélém el a' dolgot, hogy K[ossuth]..tal közölje. De csak hamar ő is hazajöven elmondám a' boldogtalan fiatal ember' beszédét. K[ossuth]. fölve magában hogy a' Zrinyi fogadóban fölkeresi őt, 's ha

³¹¹⁹ Lásd a 681., 1954. sz. jegyzeteket!

³¹²⁰ A birtok gazdasági felszerelése, eszközei.

³¹²¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³¹²² A debői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108. sz. jegyzeteket!

³¹²³ A gróf folyamatosan igényli Bártfay közreműködését, aki nem vonhatja ki magát, s ez újabb és újabb vitára, nézeteltérésre ad okot.

³¹²⁴ Lásd az 1275. sz. jegyzetet!

³¹²⁵ 9.3.4. Séták a belvárosban.

³¹²⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³¹²⁷ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

³¹²⁸ Terményfelvásárló ügynök.

³¹²⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³¹³⁰ Bártfayék barátjának, az ellenzéki politikus Lovassy Istvánnak a fia. Ő volt az országgyűlési ifúság vezére 1834/36-ban. Wesselényi perbe fogásának fontos előzménye volt az az őt ünneplő fátylásmenet, amelynek élén az országgyűlési ifjak küldötteként Lovassy köszöntötte a Károlyi-palotában Bártfayéknál lakó politikus. Az 1840. májusi amnesztával szabadult ki ő is a börtönből.

³¹³¹ A fogadó pontos helyét nem sikerült azonosítani.

³¹³² 6.3.1. Bártfay viszonya Széchenyivel és Kossuthal.

csak lehetséges leend, Esztergomba küldi vagy viszi Beszéhez, ki L[ovasy]..nak közelebbi barátja, és ohajtja őt magához venni, 's egész maga megadással ápolni. – Ott talán orvosolni is lehetne a' szerencsétlen ifjat.³¹³³ Atomir Orvos gyanítja, hogy magnetikai tűneményeket lehetne rajta előidézni. – 6 órakor hazajöven azután magy[ar]. színházba menék Radnicscsal. – Egész nap hűs volt. Az ősz igen is érezhető.

10d; szombat. – Irtam. 10 óra után átmenék nőmmel Budára, Karácsont kérni meg Bányi ügyében.³¹³⁴ Visszajövenk 1 órakor. Erős szél 's por vala mind menet mind jövet. Ebéd után a' kertben sétáltam, annakutána irtam. Adtam 50 pengő ftot Barthosné számára a' Rudicsnak küldött borokért.³¹³⁵ Elvívém a' levelet Karlovskyhoz, ki holnap menendő a' felvidékre, de nem vala honn. Magy[ar]. Színházba menék Radnicscsal.

11d; vasárnap. – Schmidt 8 ezer pftot küldött Bécsből a' posta kocsi által.³¹³⁶ Az ellenőri hivatalban valék 1 óra utánig. K[lobusiczky]. Ida és Regine nálunk ebédeltek.³¹³⁷ A' kertben sétáltam napfényen melegektem. Rendbe hozám az Ullmannféle szerződést. 5 után Kossuthékhoz menék, hova ozsonnára valék hivatalos. Már ott találám Bajzát, Fáyt, Vörösmartyt 's több ismeretlen férfi 's nő személyt. K[ossuth]. Lajos beszélé, hogy Lovasy L[ászló]. tegnap előtt éjjel Pestről Pécelre kiindulván Tarcsán a' bakterek által föltartóztatott 's mivel utilevet³¹³⁸ előmutatni nem tudott, Gr[óf]. Rádayhoz kísértetett Pécelre.³¹³⁹ Ez tegnap levelet írt Kossuthnak jöjjön a' boldogtalanért: 's ő ki is menvén, Pestre visszahozá. – Mindenekből, a' mit K[ossuth]. szóval közölt 's a' szegény ifjú irományaiból kiolvasott, elmeháborodás bizonyul be, még pedig fokrúl-fokra naponként nagyobbodik. Csupa metaphysica, mysticismus és alchymia,³¹⁴⁰ miket beszélve-irva összehabar; 's az ember, ki ezeket hallja, keseregni és nevetni kénytelen. – 9 óra tájban visszajövék onnan, 's Vörösmarty munkáiból egy nyomtatvány ívet javítottam ki lefekvés előtt.³¹⁴¹ Gyönyörű holdfény volt, de a' levegő hideg.

12d; hétfő. – Végigfutottam a' hirlapokat. Az archívumba térvén be, olvasám a' Debrő iránti szerződést, melyet Zalay kir[ályi]. tabl[ai]. ülnök tett föl 's Gödöllőn itt-ott megváltoztattak. Van benne több pont, mellyen megnyughatni: de az egész teljességgel nem tetszhetik mert a' Grófra nézve nyomasztó.³¹⁴² Kimenék az üllői úti házépítést megtekinteni. Zordon őszi nap, 's hideg szél fútt. Keveset sétáltam ebéd után. Később az öreg Hörman' szobájában néztem a' schachjátékot. Estve magy[ar]. színházba menék Radnicscsal. Szép holdfénynél jövék haza. –

³¹³³ Bártfay később is nyomon követte a fiatalember sorsát, akinek gyógykezeléséről évekig Kossuth gondoskodott és kezelte a javára gyűjtött összeget is.

³¹³⁴ Egy Helytartótanácsi kérelem ügyében jár el barátja, Bányi Mihály magántanárr, nevelő, ügyvéd érdekében, aki korábban a károlyvári ferences gimnázium tanára, majd Bécsben gróf Pálffy Ferenc fiainak nevelője. – Karácson Mihály ügyvéd, 1839-től a Helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnöke.

³¹³⁵ A Barthos család egyetlen jövedelme egy kis szőlőbirtok.

³¹³⁶ Lásd a 32. sz. jegyzetet!

³¹³⁷ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

³¹³⁸ Vagyis az úticélt tartalmazó, személyazonosságot igazoló hivatalos irat.

³¹³⁹ Ráday Gedeon, a pest megyei ellenzéki egyik vezére, a Magyar Színház intendánsa. 1837 decemberében indult ellene hűtlenségi per. 1839-től a Kossuth-családnak gyűjtött pénz kezelője.

³¹⁴⁰ A metafizikus, misztikus (idesorolták az alkímiát is) tapasztalatok a felvilágosodás óta a rendellenes, beteg elméműködés jelei. Ugyanakkor a magnetizmus elfogadott gyógy mód volt, ez merül föl Lovassy gyógyításával kapcsolatban is – lásd az október 9-i bejegyzést: 13.1 3. Elfogadás vagy tiltás – változások az orvostudományban.

³¹⁴¹ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

³¹⁴² Lásd a 3108. sz. jegyzetet!

13d; kedd. – Holmi apróbb dolgaimat végzém. A' Gróf megérkezvén Csurgóról hozzá menék. Ugyan oda hivatott Jákó 's Tabódy is; fölolvastatott a' Debrő iránti szerződés, 's itt-ott kiigazítottatott némely észrevételeim elfogadtatván, mások nem. Én az egész szerződéssel épen nem vagyok megelégedve: azonban Ö N[agysá]ga ráhajlik, tehát legyen meg akarátja. Pedig bizony drága áron szerzi magának a' bajt, holott másképp lehetett volna, ha erősebben tartja magát.³¹⁴³ – Az értekezés miatt később ebédeltünk. Ebéd után tüzet rakattam a' belül-fülő kalyhában,³¹⁴⁴ mert a' szobák' levegője nagyon hideg. Délben jég esett, 's majd egész nap eső. Megírtam a' választ özv. Babarczynénak, 's fölolvastam ezt 's a' fundus instructus iránti Contractust Ö N[agysá]gának. 5 óra tájban eljött Flekl Ur is, kivel egész estve értekeztem.³¹⁴⁵

14d; szerda. – Elolvasám 's kiigazítám a' Contractus vagy inkább Obligatio,³¹⁴⁶ Cessio német-javaslatát, 's átadám F[lekl]. Directornak, ki reggel nálam volt. Megfordultam a' levéltárban a' Babarczynénak szóló levelet leiratni. Kimenék a' városra 's beszoltam Szentpéteryhez, ki az ezüst kanalakat e' héten elkészitendi.³¹⁴⁷ Eckstein jött hozzám a' Grofnak jelenteni, hogy Gödöllőn a' szerződésben legutóbb tett változtatások elfogadtattak. Volt azután a' szobámban is Ö N[agysá]ga, 's 1 óra tájban hamar ebédelvén Csurgóra visszament. Flekl Ur, a' fia és leánya nálunk ebédeltek. Ebéd után vele menék ki az üllői úti építéshez és a' muzeumhoz.³¹⁴⁸ Estve volt midőn hazajövének. Én még a' városon sétáltam, Vörösmartyt és Bajzát nem lelven honn, 's a' magy[ar]. színházba menék hol a' páholyban magam ültem. Estve tűz is volt. –

15d; csütörtök. – Ismét komor, hideg idő. Reggel Gr[óf]. Vandernath Wilh[elm].³¹⁴⁹ látogatott meg, 's jó sokáig volt nálam. Alter is volt. Matisz 3 váltó ftot hozott az ócska kályháért. Itt volt özv. Döbelné is, Klieber' leánya Bécsből, most N[agy]károlyból hazamenőben. Itt ebédelt Flekl és fia. Délután irtam, számígtattam. Gr[óf]. Vandernath jövének hozzám, vele menék Kostyálhoz;³¹⁵⁰ aztán színházba. Komor nap volt.

16d; péntek. – Föltevém a' szerződést németül az épületek iránt. Dél után számígtattam a' Debrő iránt fenforgó különbségeket, mi egész 7ig tartott. Ekkor Gr[óf]. Vandernath látogatván meg, vele 's a' Grófnéval beszélgeték 8ig. – Estve Flekl úr azon hírt közlévelem hogy Olsavszky³¹⁵¹ megholt. Estve esni kezdett megint, 's nagy széllal tartott éjszaka is. Nőm' arcját orbáncz lépé; adtam be neki lefekvéskor belladonnát.³¹⁵²

17d; szombat. – Kellemetlen hűs levegő. Szegény nőm kínosan tölté az éjt, 's kénytelen vala ágyban maradni. Ivanovics Dr. nem lévén Pesten, Atomirt³¹⁵³ hívtuk. Átmenék

³¹⁴³ Lásd a 3156., 3168. sz. jegyzeteket!

³¹⁴⁴ Lásd a 9. sz. jegyzetet!

³¹⁴⁵ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108. sz. jegyzeteket!

³¹⁴⁶ Kötelezvény.

³¹⁴⁷ Lásd a 3055., 3107. sz. jegyzeteket!

³¹⁴⁸ Lásd az 1959., 2854. sz. jegyzeteket!

³¹⁴⁹ Van Denath Vilmos, zempléni birtokos, Károlyi üzletfele.

³¹⁵⁰ Lásd az 569. sz. jegyzetet!

³¹⁵¹ Olsavszky György orosházi jószágigazgató, korábban a fői uradalom tisztviselője, Brestyenzky Adalbert tihanyi apát sógora.

³¹⁵² Lásd a 446. és 2607. sz. jegyzeteket!

³¹⁵³ Attomyr József orvos bécsi és müncheni tanulmányai után Hahnemann személyes hatására kötelezte el magát a homeopata gyógyítás mellett. A Csákyak háziiorvosa Pozsonyban és Bécsben, később a luccai herceg szolgálatába állt, többek között ő rendezte ásványgyűjteményét. 1839–1844 között Pesten, majd Pozsonyban praktizált. Az 1840-es negyvenes évek elején – tudományos tevékenysége mellett – ő szorgalmazta a magyar homeopátiás egyesület létrehozását.

Flekl Urhoz 's közlém vele számításimat, nézetimet: úgy látszott egy véleményen van velem az iránt, hogy a' Grófra nézve káros Debrőt átvenni. Ebéden itt vala Döbelné és fia. A' Gróf 5 óra tájban eljött, 's azonnal utánam küldött. Szóltam, a' mit csak tudtam 's hihettem hogy foganatja lesz.³¹⁵⁴ Átadott Ö N[agysá]ga 10 ezer pftot. Estve T[änzer]. Lilla volt itt.³¹⁵⁵ Feleségem' állapota nem javult.

18d; vasárnap. – Tabódy jöve hozzám. Disputáltunk ismét szokott mód szerint. Elküldém a' levelet Huszárnak N[agy]Váradra. 10 órától 1ig az ellenőri hivatalban valék. Ebéd után Flekl Urhoz mentem át, 's tőle értettem, hogy Kaan 's Ullmannal fölakadt az alkudozás. Nem sokára bejött hozzánk a' Gróf is. Megint kibeszéltem mindent, a' mit csak czélszerűnek gondoltam: de hasztalan; Ö N[agysá]ga mintha meg volna bűvölve mindég a' mellett van, hogy vissza nem lephet többé, 's hogy Debrő' átvétele hasznos, pedig a' dolgok' mostani állása nekem legalább ellenkezőt mutat. Én többé nem szólok e' tárgyban, ha csak szorosán meg nem kívánják 's tegyenek a' mi tetszik.³¹⁵⁶ Estve olvastam. Ismét itt volt T[änzer]. Lilla rövid ideig. Az idő hűs.

19d; hétfő. – Nőm úgy látszik jobban van. Az éjjel huzamosabban aludt. – Éjjel után 2kor orvosságot adtam be neki; reggelre úgy találtam hogy a' láz enyhült, a' gyuladás kevesebbedett 's a' daganat kivált szemeinél lohadt.³¹⁵⁷ Flekl Ur jövének hozzám, kért, menék vele Ö N[agysá]gához, mivel ő is úgy van meggyőződve, hogy az épületek' átvétele is káros. Azt felelém neki, hogy már nincs semmi mondanivalóm; én már teljesen kibeszéltem magamat, előadván e' tárgyban mindent, a' mit tudtam. De F[lekl]. úr folyvást unszolt, hogy kedvéért menjek még egyszer. Jól van mondam, e' tekintetből megyek, hogy ne mondassék, mintha kihúznám magamat a' kedvetlenség alól: de szólni csak úgy fogok, ha kívánni fogják hogy szóljak. Fölmenénk tehát Ö N[agysá]gához. Elhivattatott Tabódy úr is, kinek Ö N[agysá]ga kinyilatkoztatá, hogy miután maga részéről mindent megtőn, a' mi csak lehetséges volt a' szerződés megejtésére, még áldozattal is, most pedig Kaan 's Ullmannal boldogulni nem tud: igyekezzenek Hrg Grassalkovichék' részéről elhárítani a' főnakadást, mert én, úgymond a' Gróf örökké itt nem ülhetek 's napról-napra nem várhatok bizonytalanságban. – Ekkor jelenték Ullmannt. Aha! gondolám magamban, itt vagy; 's ohajtám, bár csak Ö N[agysá]ga keményen tartaná magát. Eltávozám, nehogy közbenszólásim ismét indulatoskodást gerjessenek. A' Gróf nevetve monda, hogy már a' gyomrom émelyeg midőn e' tárgy kerül elő; azt felelém, nem magam miatt távozom, de mivel másoknak nem akarok émelygést okozni jelenlétemmel. – Tabódy ismét megbántott, midőn már az ajtóban valék, 's igen kevésben mult hogy vissza nem léptem 's meg nem szídtam mint a' lovat: azonban erőt vevék magamon, mert már Ullmann is bemenőben volt 's tüzet okozni, most, nem jó lett volna.³¹⁵⁸ – Délután Szentpétery elhozta a' készített ezüst kalanakat; kifizetém.³¹⁵⁹ Később sétálni indultam Radnicscsal: de eső esvén visszatértem, 's gyertyát gyújtva olvastam. Az eső mindinkább szakadt. –

³¹⁵⁴ Bártfay egyre fásultabb hangon írt a debrői szerződésről, amelyet nem tudott teljes elkötelezettséggel képviselni – lásd a 3068., 3108. sz. jegyzeteket!

³¹⁵⁵ Lásd a 154. sz. jegyzetet!

³¹⁵⁶ Innentől kezdve Bártfay elhárít magától minden felelősséget, s végül kenyértörésre kerül sor a gróffal. Kettejük viszonyát jól jellemzi, hogy amíg az alkukötés során Bártfay nagy önuralommal próbálja leplezni indulatait, Károlyi csak mosolyog titkára savanyú arcán.

³¹⁵⁷ Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

³¹⁵⁸ Lásd a 3156. sz. jegyzetet: 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (2.3.3. Önuralom).

³¹⁵⁹ Lásd a 3201. sz. jegyzetet!

20d; kedd. – Egész nap nem menék Ő N[agysá]gához, mert nem hivatott. Reggel F[lekl]. Úr jövén hozzám érteztünk a' Debrő feletti tárgyról 's egyebekről. Annakutána egy ívet javítottam Vörösmarty' munkáiból. Délután hozzávívem.³¹⁶⁰ – Ebéden T[änzer]. Pepi volt itt. Délután az üllői-uti építést néztem. Estve megint hallám hogy H[e]r[ce]g Gr[assalkovich]. nem akar zálogot adni csak haszonbért; de ez hihetőn csak kötődés vagy azért hogy többet zsarolhassanak még a' Grófon – vagy hogy elpalástolhassák kapzsiságukat, 's mintegy mutassák, miképen azon vér-szerződésnek vagy inkább nyúzásnak nem örülnek. – Napfény volt, de a' lég hűs.

21d; szerda. – Nőm folyvást jobbúl; mind a' daganat mind a' gyuladás oszlik arczáról, de felső ajka még tüzes és vastag. A' Gróf magához hivatott (– harmad nap óta –) de a' Debrői dologról nem szóltunk; én legalább készakarva kikerülém: minek is boszontsam mind őt mind magamat, sőt másokat is. A' mi megtörtént, legyen! nekem elég megnyugtató az öntudat, hogy mindent megtevék, mit helyzetem 's hatásköröm engedének. A' többit lássák azok, kik ellenemben a' dolgot előmozdíták, 's a' Grófot belevitték.³¹⁶¹ – Azután szobámba jött Ő N[agysá]g, később F[lekl]. Director Ur is, és összecsináltuk a' 60 ezer pengő ftot, mely Kaan 's Ullmannak fizetendő a' szerződés' aláírásakor. Azután olvastam. Az idő komor, hideg. Délután az Őrmezői Tisztartó volt nálam egy zsidóval; adtam nekik tanácsot. Burg volt nálam, de alig kezdék vele szólni, jött Battha Pál³¹⁶² úr, kinek látása megörvendeztetett. Később nőmhez vezetém be, hol a' jó Reviczkyt találtam, kivel Kölcsény munkáiról beszélgettem. Estve F[lekl]. Ur pipázott nálam. 6 után a' magy[ar]. színházba menék Radnicscsal; ott a' Párisból hazatért Veszter tánczolt, és a' vele volt Farkas-Bihari banda muzsikált, derekasan.³¹⁶³ Ezt megelőző Nagy Ignatz 1 fölvo-násos legújabb vígjátéka, mely tetszett. A' földszin 's zártzések telve; némelly páholyok üresek. – Hazajövet hideg szél fútt. Néhány nap óta azon gondolat van bennem, hogy kész volnék hivatalomról lemondani, ha Ő N[agysá]g 21 évi időmhöz mért nyugdíjjal bocsátana el – 's akkor, a' mindennapi szükség ellen valamennyire fedve, ügyvédkedném itt a' Kir[ályi]. Curiánál. Ha megint betegség lep meg, mint a' mult tavasszal, kénytelen leszek ezen lépésre. Különben is tartok tőle, hogy Ő N[agysá]g nem igen méltatja azt, a' mit szólok 's teszek.³¹⁶⁴

22d; csütörtök. – A' szél egész éjjel tartott 's reggelre kideríté az eget. – Flekl és Koller jövének hozzám, confernalni³¹⁶⁵ a' külön szerződéseket a' fundus-instructus és épületek iránt, 's az ezek folytában kiadandó kötelezvényeket. – Megtevék az észrevételt, hogy a' libera designatio fundi³¹⁶⁶ hagyassék ki. Helmechzyhez menék. Onnan Vörösmartyhoz. Elvívem szemüvegemet Szentpéteryhez,³¹⁶⁷ hogy annak eltört ezüst foglalmányát igazítsa meg. Nálam ebédelt F[lekl]. Ur. Délután 3 órakor vele együtt Gróf Batthyány Imréhez menénk, hol már Grófunkat találtuk. Odajövének nem sokára csapatonként Tabódy,

³¹⁶⁰ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

³¹⁶¹ Bártfay önértétét sérti a helyzet. Még a titkári állásról való lemondással is játszik gondolatban. Napokig kerülök egymást, a gróf azonban nem nélkülözheti soká Bártfay munkaejét.

³¹⁶² Battha Pál Bártfayék mihályi ismerőse, Barthosék barátja.

³¹⁶³ Veszter Sándor (1810–1864) koreográfus és táncmester. Pályafutását színészként kezdte, majd táncos lett. Bihari János (1764–1827) cigány származású hegedűvirtuóz és verbunkos szerző. 1839-ben Veszter a Bihari–Farkas József-féle zenekarral külföldön lép fel.

³¹⁶⁴ 4.3.6. Egy konfliktus krónikája.

³¹⁶⁵ Itt: tudósítani.

³¹⁶⁶ A birtok gazdasági felszereléséről, eszközeinek megvételéről szóló külön megállapodások egyike.

³¹⁶⁷ Lásd a 193. sz. jegyzetet!

Jákó, a' két Koller, Eckstein, Ullmann, Kaan és fia, meg Simon Florent, kivel egy ízben keményebb szót váltottam, mert helytelenkedett. Fölolvastuk a' szerződéseket 's egyéb oda tartozó irományokat. Az illetők aláírák. 7 óra tájban hazajövék onnan Flekl Urral a' pénzért, mellyel a' szerződés usuroboraltatott. Kézpénzben 60 ezer pengőt számláltunk le, 's azonfelül 10 ezer pengő, mely fundus instructusképen járult a' Grófnak, ki egyenlítés alá esvén, összesen 70 ezer pengő ftot fizetett Gr[óf]. Károlyi György Úr a' Debrői uradalomra tett egyezkedés fejében. Csak 9 óra tájban jövének vissza. F[lekl]. kevésevest vacsorált velem. – Adja isten jó vége legyen.³¹⁶⁸ –

23d; péntek. – H[e]r[ce]g Grassalkovich Titoknoka, a' Perceptor, Ő N[agysá]g, Flekl, Jákó urak jöttek hozzám; összecsináltuk a' reversalis-félét³¹⁶⁹ a' Herczeg' megnyugtására a' Kaan 's Ullmanntól kézhez váltott Grassalkovich féle négy kötelezvény iránt, mely összesen 335 ezer pengő ftra rug. Jött azután Tabódy is, 's félig-meddig megkövetett. Ebédig végzém hivatalos irományimat, miket a' Gróf délután aláírt, ki 4 óra után indult Csurgóra. Beváltott nálam Ő N[agysá]g 443 #,³¹⁷⁰ de mellyeket föl nem számítottam. Estve felé ismét Koller Titoknok jött hozzám jelenteni, hogy a' H[e]r[ce]g Praefectusa, Andrásy, csak jövő kedden mehet (talán) Debrőre resignatio³¹⁷¹ végett. Flekl és Jákó szinte hozzám jövén nem igen kedvesen vevék e' tudósítást; 's menének Andrásyhoz, de szinte nem boldogulhattak vele. Itt volt Helmechzy is értesítő, hogy holnap Törtelre kell mennie. Végre bemenék nőmhez, hol Ferdinandyt 's a' Gróf Festeticsék nevelőjét találtam. Ezek eltávozáván átadám nőmnek a' selyem kendőt 's nyak ékességet,³¹⁷² holnapi születésnapjára, minek örült. Aztán Fleklhez menék 's ott voltam 8 utánig. – Estve olvastam. Ma reggel jó sokáig nagy és sűrű hó esett. Elhoztam a' szűcstől téli ruháimat.

24d; szombat. – Megköszöntém nőmet, mert ma születésnapja. Volt nálam Gárdos, értekezéseit hozván ajándéknál. Tegnap adtam Lénit' kezébe 40 pengő ftot vajra. – Rendelkeztem, irogattam. Tegnap Schmid megküldé Bécsből a' 2dik gyapjú- váltóért beszedett pénzt 26,709 ft., 21 kr. peng. posta kocsi által.³¹⁷³ Ebéden F[lekl]. 's fia volt itt. Délután sétáltam R[adnicscsal]. 's betértünk ozsonnára G[oromba]. Miklóshoz.³¹⁷⁴ Onnan 1.³¹⁷⁵ Itthon olvastam. F[lekl]. és fia vacsorára is eljövének. Jákónak adtam számolásra 40 #³¹⁷⁶ és 400 pftot. –

25d; vasárnap. – Reggeli 7kor elutaztak Debrő felé Flekl, fia, Jákó, Grünschnek.³¹⁷⁷ A' Gróftul levelet kapván azonnal válaszoltam. Noha esett betértem az ellenőri hivatalba, de nem sokára visszajövék. Itt ebédelt Kozma az Őrmezői Tisztartó, kinek délután a' szobákat mutattam meg.³¹⁷⁸ Szakadt az eső folyvást. Néztam 8 óra tájig a' schachjátékoso-kat, kik fél 11ig játszottak. –

³¹⁶⁸ A továbbiakban Bártfay higgadtan, szárazon jegyzi fel a szerződés-kötés eseményeit, s csak titokban aggódik a Károlyi-vagyon kockáztatása miatt.

³¹⁶⁹ Írásban tett nyilatkozat, lemondás.

³¹⁷⁰ Itt: arany.

³¹⁷¹ Aláírás, birtokba helyezés.

³¹⁷² 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

³¹⁷³ Lásd a 32. sz. jegyzetet!

³¹⁷⁴ Vagyis: vendéglőbe.

³¹⁷⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³¹⁷⁶ Itt: arany.

³¹⁷⁷ Flekl Károly Károlyi György nagykárolyi jószágigazgatója. Fia, Ignác, Jákó István ügyvéd, a Károlyi-grófok Királyi Táblai ügyésze és a Károlyi-grófok közös pénzügyi ellenőre.

³¹⁷⁸ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

26d; hétfő. – Irtam Gosztonyi Miklósnak és Bányinak. Volt nálam Dr. Ivanovics de nem mulatott.³¹⁷⁹ Eggenbergerhez menék 's elhozám a' Nemzeti Almanachot, mellyért, mint részvényes, 5 pft helyett csak 10 huszast fizettem.³¹⁸⁰ Elvivém a' correcturát Vörösmartyhoz de nem találám, tehát Bajzához menék.³¹⁸¹ Délután olvastam 's 4 óra felé az üllői úti ház-építést néztem meg. Mivel már sötét volt midőn visszajövék, betértem Hörmannhoz 's néztem a' játékot 8ig. – Ma is esett, nem sokat; egyébiránt napfény is tűnt elő, de általában borongott 's hűs volt. – Tasner keresett az alatt mig a' ház-építésnél valék; el akart vinni a' híd-építést megtekinteni.³¹⁸²

27d; kedd. – Schmid leküldé Bécsből a' gyapjú-ár még hátralévő részét is. Válaszoltam Kochnak. Kilian könyveket küldött.³¹⁸³ Volt nálam Vodjaner a' dohány iránt tudakozódó, azon esetre ha Löwingerék a' szerződéstől magokat föloldoztatni kérnék.³¹⁸⁴ – Délben olvastam. Három nap óta nőm velünk eszik. Szép tiszta idő lévén sétáltam a' Börseig, 's meglátogattam Waltherernét. Midőn estve hazajöttem, itt találtam a' N[agy]károlyi igást és hajdút, kik a' Grófnak szölvő hoztak 's innen Csurgóra viszik. Csank N[yír]Bátori Tisztartó nekem is küldött Tarczali³¹⁸⁵ szölvő 's egy kis hordóval Szerednyei bort. – Szobámba jöven itt találtam Bajzát, ki 7 óráig nálam mulatott, olvasván Vachott feleletét Nyárynak; hitt Bajza a' színházba, de nem menék, mert fáztam.

28d; szerda. – Egész délelőtt a' számadás előkészületein dolgoztam. Igen tiszta lévén a' levegő, kimenék ebéd után sétálni Radniccsal a' város ligetbe. Napfényen még meleg volt, de árnyékban érezhető hideg. E $\sqrt{\dots}$ ³¹⁸⁶ hazajöven olvastam. Vacsorán Kazinczy Zseni volt nálunk.

29d; csütörtök. – A' Bécsből érkezett pénzből visszapótoltam azon sommákat, mik a' Kaan 's Ullmannak Debrő fejében tett fizetésre kiszedettek; 's ennek folytában a' pénztárakat is átvizsgáltam. Mivel 200 váltó fnyi hiány mutatkozott újra meg újra vizsgáltam mindent, folytatva délután is.³¹⁸⁷ – Hogy fejemet kiszellőzzem, a' városra menék sétálni; kerestem Coffin bútor-tárában³¹⁸⁸ egy olasz-falra kívántató farámát,³¹⁸⁹ de készen nem találtam. Onnan a' dunaparton 's utcákon az üllői úti házépítéshez menék; midőn hazajöttem, már sötét volt. Ismét a' hiányt nyomoztam közel 8 óráig estve, de nyomába nem akadhattam. Estve az ágyban hírlapokat olvastam. Nem egészen tiszta, de még is szép őszi nap.

30d; péntek. – Walthererné kért egy czédula által 40 pengő ftot kölcsön, mellyet Radnics által küldtem el neki.³¹⁹⁰ Gosztonyi Miklós Referendarius volt nálam; végeztem vele a' pénz iránt 's megmutogattam neki a' grófi lakot.³¹⁹¹ Irtam Müller N[agy]károlyi

³¹⁷⁹ Vagyis: nem maradt sokáig.

³¹⁸⁰ Lásd az 1070. sz. jegyzetet!

³¹⁸¹ Lásd a 2300. sz. jegyzetet!

³¹⁸² Lásd az 1966. sz. jegyzetet!

³¹⁸³ Lásd a 2551. sz. jegyzetet!

³¹⁸⁴ 8.4.1. A szerződéskötés menete; 8.4.2. Üzleti tisztesség.

³¹⁸⁵ Nyírbátort, mely az ecsedi uradalom része, 1747-ben vette meg Károlyi Ferenc. Tarcal nemestelkekkel és kúriával Károlyi György birtoka. Szerednye a mai Kárpátalja ungvári járásában fekszik.

³¹⁸⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³¹⁸⁷ Lásd a 342. sz. jegyzetet!

³¹⁸⁸ Coffin Károly kárpitos, 1843-tól pesti választott polgár.

³¹⁸⁹ Itt: a spanyolfal kerete.

³¹⁹⁰ Lásd a 2639. sz. jegyzetet!

³¹⁹¹ Lásd a 181. sz. jegyzetet!

ménestesternek, megküldvén neki a' térítvényt,³¹⁹² 's expedialtattam a' jószági-igazgatóságához a' gyapjú számítást. Kozma Örmezői Tisztartó volt nálam, közölvén velem a' város-tanácsi hátírást a' vám nélkül behozatni kért Gr[óf]. Szirmaýféle pálinka' tárgyában.³¹⁹³ – Rá akadtam a' hiányra: az aranyak' fölváltásakor többet fizettem Ö Nagyságának.³¹⁹⁴ Olvasással töltém az időt. Ebéd után néztem a' Gróf' új angol aczélmetszeteit.³¹⁹⁵ Jöttlátogatóban nőmhöz Ferdinandyé. Ismét olvastam. Néztém 6iga' schachjátékosokat, kik összeveszték.³¹⁹⁶ Vörösmartyt látogatám meg. Vele menék magy[ar]. színházba, hol a' Veszterféle banda játszott, végén a' marseillei-marschot is.³¹⁹⁷ A' páholyban találám Stettner. – Holnap némelly írók gyűlést tartanak a' magy[ar]. betűk' egyszerűsége végett, mellyre engem is meghívának: de én nem megyek, mivel nem ohajtom a' betű változtatást, de szükségesnek sem látom. –

31d; szombat. – Szememnél pattanás támadván, éjtszaka föltüzesedett 's fájt. Fizettem Reviczkynek kamatot a' Gróf' részéről. Meglátogattak Schmid Pál³¹⁹⁸ és Eduard. Voltam Tántzeréknél az asszonyt engesztelni B[áró]. Wesselényi iránt.³¹⁹⁹ Nálunk ebédelt K[ozma]. örmезеi Tisztartó. Délután a' két Schmid, Häuffel és Kozma megnézegeték a' grófi szobákat.³²⁰⁰ Néztém kevésbé a' schachjátékosokat. Estve kimenék R[adniccs].al sétálni. Betértünk M[adame]-hez \cup N.³²⁰¹ estve olvastam.

³¹⁹² Lásd az 1526. sz. jegyzetet!

³¹⁹³ Nemesek vámmentesen hozhattak be bort és pálinkát. Bártfayt az idevonatkozó törvényi szabályozás ügyében keresik fel. – Lásd a november 6-i bejegyzést!

³¹⁹⁴ Lásd a 342. sz. jegyzetet!

³¹⁹⁵ A könyvkereskedések külföldi grafikai lapokat is árultak, főleg bécsi metszeteket. Károlyi angol sorozata valószínűleg egyedi megrendelés: 10.1.2. Metszetek.

³¹⁹⁶ Bártfay a sakkozás jellemfejlesztő, nemesítő jellegét hangsúlyozza a naplóban. A szenvedélyességet a legkevésbé kíváncsi tulajdonságnak tartja, s a sakk ezt segít mérsékelni: 2.3.2. Szenvedelem.

³¹⁹⁷ Lásd a 3263. sz. jegyzetet! – Széchenyi naplójegyzete: „Veszter a cigányaival a magyar színházban. Siralmas.” – „A magyar színházban a Marseillaise-t – mit a színlapon »közóhajra« hirdetnek – nagy szenvedelmekkel fogaták.” (OLTVÁNYI 2002, 830–831.)

³¹⁹⁸ Schmid Pál, a Károlyiak bécsi megbízottja.

³¹⁹⁹ Lásd az 1019., 3034. sz. jegyzeteket!

³²⁰⁰ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

³²⁰¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

[A debrői birtok átvételekor Bártfay elégtétellel hallgatja a gróf személyes tájékoztatását arról, hogy igaza volt és joggal kételkedett az üzlet sikerében. Bártfay sértett önérzetének jólesnek Károlyi engesztelő szavai. Együttérzéssel figyeli, hogy barátja, Wesselényi állapotában súlyos rosszabbodás áll be, s vissza kell térnie gyógyíttatni magát Gräffenbergbe.

Az országgyűlés új törvényeket hoz, most folyik a váltójog reformja, aminek menetét Bártfay nagy érdeklődéssel követi. Megveszi a kérdés szakirodalmát, követi az új szabályozás nyomán kibontakozó éles és személyeskedő sajtóvita menetét az Athenaeumban és a Századokban. Több barátja most teszi le a váltótörvényszéki bírói vizsgát. Csodálkozik, hogy milyen jól elpolitizálgat a levéltárban egy ismerőseivel, noha köztudott róla, hogy az a titkosrendőrség tagja.

Bártfay újabb Cooper-füzetsorozatot kap Bécsből. Esténként az asszonyoknak olvas fel a Nyomkeresőből, amit mintaszerűen egyszerű, természetes prózának tart.

Baráti társaságban Károlyi észak-amerikai tájakról készült, új, angol metszetgyűjteményét nézegetik.

Bártfaynak egyre szorosabb a kapcsolata Karlovsky Zsigmonddal, Paulina volt kérésével. Életnézeteik, érdeklődésük hasonló; hosszú délutáni beszélgetések, közös olvasmányok, séták, színházi élmények teszik szorosabbá barátságukat.

Téliésítik a lakást, posztóburkolatot tesznek a padlóra, dupla ablaktáblákat, spanyolfalat csináltatnak.]

November.

1^{én}, vasárnap. – Levelet kaptam Bécsből Ö N[agysá]gától, melyben írja, hogy Sina³²⁰² pénzt fog hitelezni. Volt nálam Babocsay.³²⁰³ Délelőtt az ellenőri hivatalban valék 12 utánig. Elhozám Wildner 1. füzetét.³²⁰⁴ K[ozma]. ismét itt ebédelt. Délután eső; de nem sokára kiderült. Meglátogatott Okolicsányi Lucián, ki a' váltótörvényszéki bíróságra concurren³²⁰⁵ rá; úgy Sárvány is. Gyertyagyújtáskor elolvasók B[áró]. Eötvös beszédét Kölcsey fölö³²⁰⁶ tte. Azután mind hárman magy[ar]. színházba menénk.

2d; hétfő. – Tabódy volt nálam Zemplénybe utazandó.³²⁰⁷ Ismét ürességeket hallék. Irtam N[yír]Bátorba Csank Tisztartónak a' szerednyei bor iránt. Volt nálam a' Nagy Kristóf gyógyszerári Provisor két ezer pftot ajánlva 5% kamatra a' Grofnak. Volt Kitly Ispán is visszajövében a' N[yír]Bátori uradalomból, hova 3,500 birkát hajtattott Csurgó-rul telelésre. O[kolicsányi]. Lucian dél tájban jött hozzám; ugyan akkor Gróf Széchenyi

³²⁰² Sina Simon görög származású bécsi bankár.

³²⁰³ Babocsay Pál, a Károlyi-birtokok felügyelője a nagykárolyi uradalomban. A tisztviselői jegyzék alapján az ötvenes éveiben járó férfi több mint húsz éve szolgált ezen a birtokon.

³²⁰⁴ Lásd a 2308. sz. jegyzetet!

³²⁰⁵ Lásd a 114. sz. jegyzetet!

³²⁰⁶ Mindenszentek ünnepe alkalmából – lásd a 2226. sz. jegyzetet!

³²⁰⁷ Tabódy Pál, a Károlyi-grófok jogügyi igazgatója 1838 decemberében birtokokat vásárolt a megyében. A vásárlásra Bártfay adott kölcsönt.

István a' magy[ar]. színházi páholy elrendezése iránt szólván velem.³²⁰⁸ Lucian itt ebédelt. Ebéd után megmutogatám neki a' grófi szobákat és kertet.³²⁰⁹ Azután kimenék R[adnics]. csal az üllő uti ház-építéshez.³²¹⁰ Onnan elsétáltunk a' Rochus³²¹¹ felé, már holdfénynél. Visszajövében a' Ferencziek előtt mézeskalácsot vettem nőmnek és viaszgyertya gomolyt.³²¹² Estve itthon olvastam. Dél előtt Vörösmarty is volt nálam, de csak benézett, nőmet látogata.

3d; kedd. – Matild' születésnapja.³²¹³ Stemmer volt nálam jelteni, hogy szobám' padolatát csak holnap vonhatja be posztóval, mely e' végre már tegnap óta kiporóзва ké-szen áll. Gróf Festeticsné (sz[ületett]. B[áró]. Vécsey) volt nálam két kisasszonyával.³²¹⁴ Polak³²¹⁵ szinte, pénzért. Irtam Matildnak Velenczébe. – Délután kísétáltam R[adnics]. csal G[oromba]. M[iklós]hoz. Onnan Szemere Palit látogattuk meg 's nála voltunk esti 8ig. – Kritikáit olvasta föl B[áró]. Eötvös búcsúja 's Vörösmarty' kislány baja³²¹⁶ fölött. Mikor hazajövék itt találám Ödönt, ki gyorskocsin jött Eperjesről ügyvédi censura végett. Kikérdezém szüleirol 's otthoni állapotjaikról.³²¹⁷ Csendes levegő. Estve holdfény*.

4d; szerda. – Stemmer jókor reggel bevonta szobámat posztóval; mikorra felöltöztem, már készen volt. Weis gabona kereskedő lefizeté a' sámsoni³²¹⁸ költséget 28 váltó fttal. Tegnap Zofcsák asztalos is megfordult nálam a' magy[ar]. színházi páholy-bútorok' tárgyában: Radnicshoz utasítám. Meglátogata Török János,³²¹⁹ hozván magával egy rakás oklevelet Rákóczy' idejéből, miket a' Vas megyei levéltárakban talált 's megtekintés végett nekem hozott³²²⁰; ezekkel foglalkodám egész délelőtt 's délután is, míg láthattam. Ekkor kimenék N³²²¹ 's visszajövében ismét olvastam 8ig. – Kezemhez jutott Cooper legutóbbi 3 kötete 148d füz. kezdve.³²²²

5d; csütörtök. – Éjjel esett, 's a' reggel komor és borús. Ma van Klauzal Imre' névnapja: isten éltesse 's adjon neki még sok örömet.³²²³ Átnéztem a' Vas megyei okleveleket. Megkértem Kertészfyt,³²²⁴ hogy a' kijelölteket másolja le. Kozma Tisztartó jövéen hozzám Román' nyilatkozatával a' pálinka-vám iránt, tollába dictaltam a' választ.³²²⁵ Itt ebédelt. Azután Okolicsányi Lucian volt nálam egész estig a' váltó-jogról beszélván. Gr[óf]. Csáky

³²⁰⁸ Közösén béreltek páholyt Károlyi Györggyel – lásd a 688., 3094. sz. jegyzeteket!

³²⁰⁹ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

³²¹⁰ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³²¹¹ Azaz a Rókus-kápolna és ispotály felé.

³²¹² Kötegel gyertyacsomó.

³²¹³ Lásd a 281. sz. jegyzetet; 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³²¹⁴ Festetich Antalné, Alexandra és Camilla.

³²¹⁵ Lásd a 394. sz. jegyzetet!

³²¹⁶ Eötvös József *Búcsú* és Vörösmarty *A kis leány baja* című verséről írott kritikáit Szemere a Kisfaludy Társaság 1842. évi közgyűlésén olvasta fel *Mű és élv* címmel (*KTÉ* III, 109–115). Az Eötvös verséről készült bírálat már 1837-ben megjelent az *Athenaeumban* (II, 103–104). Vörösmartyé 1841. június 8-án (68. sz., 1073–1081), melyben Gyulai Pál szerint Szemere „sokkal többet ígér ugyan, mint a mennyit nyújt, azonban egy pár jó gondolat van benne.” (VÖM 2. köt., 602): 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

³²¹⁷ Lásd a 840., 948., 2830., 2885. sz. jegyzeteket!

³²¹⁸ Ma: Békéssámson, régen Csongrád vm. – A sámsoni pusztá Károlyi György birtoka volt.

³²¹⁹ Török János a Magyar Gazdasági Egyesület titkára, az Akadémia levelező tagja. Feleségével együtt Bártfay jó ismerőse Rohoncról, Károlyi Lajos uradalmáról.

³²²⁰ Lásd az 1957. sz. jegyzetet!

³²²¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³²²² *Der Pfadfinder oder das Binnenmeer* – lásd az 1917. sz. jegyzetet!

³²²³ Lásd a 332. sz. jegyzetet: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³²²⁴ Károlyi levéltárosa.

³²²⁵ Lásd a 3193. sz. jegyzetet!

Petronilla is itt volt, de én csak pillanatig láttam. Estve az asszonyoknak olvastam.³²²⁶ – Ma folyvást itthon valék.

6d; péntek. – Balás orosházi irnok leveleket hozott. Olsavszkyné volt itt gyászban két leány árvaival.³²²⁷ A' Corpus-Jurist forgatám azon törvények' kikeresésére, melyek a' nemesek által vám fizetés nélkül behozható bor- 's egyebekről szólnak.³²²⁸ Délután a' házépítéshez menék ki, ámbár esőzött.³²²⁹ Visszajöven olvastam a' nemz[eti]. almanach-bol.³²³⁰ Estve pedig hangosan Cooper' Pfadfinderét.³²³¹ Komor idő volt.

7d; szombat. – Az idej számadást tisztáztam. Délben eljött a' Gróf. Délután 's estve Ö N[agysá]g[á]val végzém dolgaimat. Azután szobámban olvastam 9ig, mert nőmnél Berzeviczyné (szül. Gr[óf]. Dessewffy Laetitia) volt látogatóban. Esős idő volt egész nap, de kivált estve több izben szakadt.

8d; vasárnap. – Igen szép, tiszta sőt meleg napfény. A' Gróf 9kor reggel Debrő felé utazott.³²³² Schosberger volt nálam. Az ellenőri hivatalba menék; lefizetém az 1200 pft kamatot; azonban Helmecczyvel többet nem végezheték, mivel hirlapjait³²³³ mind a' pesti mind a' budai postán lefoglalván Havashoz kellett mennie: én tehát Vörösmartyhoz tértem be, 's ott találván Zofcsákot, megrendelém nála az olaszfal³²³⁴ fárait. Nálunk ebédelt Klob[u-siczky]. Ida és Fejérváry Lini, kinek nőm kék nyakkendőt ajándékoza, mult szerdán lévén névnapja.³²³⁵ Ebéd után egy Hrabóczi zsidó levelet hozza Malonyay Imrétől,³²³⁶ melyben kér, hogy ideszállítandó gyapját adnám el. Azután estig olvastam. 7 előtt kimenék sétálni a' város utczáin, mert szép holdfény volt. A' többi idő lefekvésig beszélgetés közt telt el.

9d; hétfo. – Babocsay volt nálam. Számadást tisztáztam 11ig. Vodjanerhez³²³⁷ mentem, de nem találtam. Onnan Peskyhez³²³⁸ tértem be. Hazajöven ebédig irtam. Ebéd után a' kertben sétáltam nőmmel, mert szép meleg idő volt 's már szabad kijárnia. Figdor jött hozzám, és a' Hrabóczi zsidó, később Vodjaner. Kimenék Radnicssal sétálni. N ◊ P.³²³⁹ Voltunk G[oromba]. M[iklós].nál. Visszajövöben eső csepegett. Estve olvastam az asszonyoknak Cooperből.³²⁴⁰

10d; kedd. – Egész délelőtt számadást tisztáztam. Délután egy kissé néztem a' schach-játékosokat. Kimenék a' házépítést megtekinteni: nagy volt a' sár. Estve Török János volt itt. Olvastam Cooperből. A[sszonyom].

11d; szerda. – Az idő valamennyire kiderült. Számadást tisztáztam. Volt nálam Stettner, ki tegnap esett által a' váltó-jogi vizsgálaton.³²⁴¹ Utána jött Okolicsányi Lucián, ki ma esett át. Ebéd után folytattam a' tisztázást. Meglátogatott Dobosy Csongrád megyei főadó-

³²²⁶ Lásd a 86. sz. jegyzetet!

³²²⁷ Lásd a 3151. sz. jegyzetet!

³²²⁸ Lásd a 3193. sz. jegyzetet!

³²²⁹ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³²³⁰ Lásd az 1070. sz. jegyzetet!

³²³¹ *Der Pfadfinder oder das Binnenmeer*, lásd az 1917. sz. jegyzetet!

³²³² A debői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108. sz. jegyzeteket!

³²³³ A *Jelenkor* és melléklapja, a *Figyelmező* szerkesztője.

³²³⁴ Spanyolfal, mozgatható térelválasztó bútor.

³²³⁵ Lásd a 61. sz. jegyzetet: 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

³²³⁶ Lásd az 1468., 3065. sz. jegyzeteket!

³²³⁷ Vagyis Wodianer Rudolf zsidó nagykereskedőhöz, valószínűleg a gyapjúeladás ügyében.

³²³⁸ Lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

³²³⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³²⁴⁰ Lásd az 1917., 3231. sz. jegyzeteket!

³²⁴¹ Lásd a 114., 2280. sz. jegyzeteket!

szedő; utána Ivanovics; utána Schedel: ez utóbbi egész 6ig maradt. Csak ekkor meheték ki 's a' magy[ar]. színházba menék. Először láttam adatni Miczbánt:³²⁴² nem ros darab, kivált egy pár helye. – Estve felé szél támadván, szép tiszta holdfénynél jövék haza. Itthon nőm mondá, hogy B[áró]. Wesselényi megjött 's estve nálunk volt.³²⁴³ –

12d; csütörtök. – B[áró]. Wesselényi volt nálam. És Szabó szemorvos.³²⁴⁴ Meg Dobosy.³²⁴⁵ Boskovics.³²⁴⁶ Kacsokovics³²⁴⁷ letévé a' gazdasági egyesület' alapítványait a' pénztári vasládába. Folytatám a' számadás' tisztázását. Stettner, Okolicsányi Lucian, Vörösmarty, B[áró]. Wesselényi nálam ebédelték. Ebéd után olvastam. Néztam a' schachjátékot. Kimenék R[adniccsa]..l sétálni. Onnan a' magy[ar]. színházba, hol Schmid, Häuffel és Sárváry mellett ültem; ez utóbbival hazajövék szép holdvilágnál, mert estve felé szél kekedvén elüze a' fellegetket. Hirét hallám, hogy Liszt Pestre jött.³²⁴⁸

13d; péntek. – Burg volt nálam; pillanatra látám B[áró]. Wesselényit is. Berzeviczy Titusnénak (Dessewffy Laetitia) el kelle olvasnom az emlékbeszédet Kölcsey fölött, de zárt ajtónál hogy nyugtom legyen.³²⁴⁹ Azután tisztáztam. Válaszoltam Orosházára. Ebéd után a' kertben sétáltam nőmmel. Benéztem Hörmannhoz, de visszahívtak hogy Klauzál Imre van itt. Vele beszélgettem 6 óráig 's elkísérém Krachenfels házig. Estve itt lévén T[änzer]. Lila és W[ersényi]. Rózi olvastam. Késő, 10 óra felé jött Klauzál 's itt maradt beszélgetve 11ig. Szép őszi nap volt; a' napfény ki-kitűnt.

14d; szombat. – Átnéztem Glucsák' folyamodását 's kiigazítám. Schmidt Pál volt nálam holnap Bécsbe visszamenendő; adtam neki 1700 pftot ottani kamat-fizetésre. Kostyál átvevé Gr[óf]. Vandernath Wilh[elm]. magy[ar]. ruháját.³²⁵⁰ A' számadást tisztáztam délig. Jött hozzám Kozma Kár[oly]. örmezei Tisztartó, ki ebéden is itt maradt. B[áró]. Wess[elényi]. is itt ebédelt és Klauzál Imre. – Fejfájás kínozott. Szegény Wesselényi nagyon le volt verve, szemeit folyvást rosszabbulni érezvén, 's holnap Gräffenbergbe készül.³²⁵¹ Kimentem Radniccsal. P. √³²⁵² Magy[ar]. színházba menék. Egész nap köd. Estve Kl[auzál]. volt itt féltizenegyig.³²⁵³

15d; vasárnap. – Lénit megöntém az ágyban a' késő kelés miatt.³²⁵⁴ Reggeli után B[áró]. Wesselényi volt itt, Bezeredy Istvánnal rövid ideig: jókor a' Gellért hegyre menének, hogy talán mozgás által javulhat vagy könnyebbülhet látása. B[áró]. W[esselényi]. nem sokára csak ugyan el is bucsúzott, délben Gräffenbergbe menendő. Délutáni félket-

³²⁴² SZIGLIGETI Ede, *Micbán családja* (1840), az éves akadémiai nagyjutalommal díjazott darab – lásd a 952., 1089. sz. jegyzeteket!

³²⁴³ Lásd a 3034. sz. jegyzetet!

³²⁴⁴ Szabó Dávid (1808–1886) szemész. Verseket, beszéyleket, gazdasági, orvostudományi cikkeket is írt. Feleségével Bártfayék ismerősei.

³²⁴⁵ Dobosy Lajos Csongrád vármegyei szolgabíró, majd főadószerző. Kossuth *Törvényhatósági Tudósításainak* megyei előfizetője.

³²⁴⁶ Boskovics Löbl József bécsi bankár, pesti kereskedő.

³²⁴⁷ Kacsokovics Lajos (1806–1891) gazdasági és pedagógiai író. A magyarországi kisedővő egyesület szervezője. 1836-tól a Országos Magyar Gazdasági Egyesület fizetett titkára, az egyesület lapjának, a *Gazdasági Tudósításoknak* a szerkesztője. 1837-től az Akadémia levelező tagja.

³²⁴⁸ Az állhírről lásd: VÖM III. köt., 219.

³²⁴⁹ Lásd a 2226., 2345. sz. jegyzeteket!

³²⁵⁰ Lásd az 561., 2069. sz. jegyzeteket!

³²⁵¹ Wesselényi állapotában jelentős rosszabbodás állt be, így vissza kell térnie gyógykezeltetni magát: 5.12. Barát-ság a betegség éveiben (1839. április – 1841.).

³²⁵² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³²⁵³ A késő estig való beszélgetés a ritkán látott jó barátakról szól: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

³²⁵⁴ 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

tőig az ellenőri hivatalban rendbehozám a' pénzállapotokat és a' számolást Helmeccyvel. Itt ebédelt Klauzál, Ferdinandyé 's gyermekei. Ebéd után jött Szemere, Sárvány elhozvan Sardagua munkáját,³²⁵⁵ melyért 1f., 10 krt fizettem peng. – Később meglátogatott Bajza is: de nem mulattak sokáig, mert a' Gróf megérkezvén a' Debrői uradalomból hozzá menék. Mint előre gondolám, úgy van: szép az uradalom, de túl van fizetve; jutalmasabban kellett 's lehetett volna ahhoz jutni.³²⁵⁶ – Estve Klauzál 11 utánig volt itt.

16d; hétfo. – Olvastam az irományokat Debrő iránt. Átnéztem a' Gróf számolását 's kiigazítám. Ebéden Okolicsányi Lucián és Klauzál Imre valának itt. Adtam pénzt téli vásárlásokra. Volt nálam Szatmár megyei t[á]bl[a]bíró, de nevét nem tudom. Kimenék sétálni 5 óra tájban. Nem találtam Sárváryt; Vörösmarty 's Bajza heti ülésbe menének, tehát magam járkáltam az utcákon. Kimenésem előtt Karácson volt jelenteni Budáról, hogy Bányi kérelme nem teljesült Ostoich ellen.³²⁵⁷ Színházba menék: Örült' gyermeke című dráma adaték. Nagy hatása: de hibás. –

17d; kedd. – Johannes Leopold 2 ezer pftot kölcsönözvén a' Grófnak, Ö N[agysá]gához vezetésem. Még korábban volt Jákó nálam, kinek az irományokat átadám. A' grófi előszobában találkozám a' Piar[ista]. Provincialissal és Nikauval. Klauzálnak azon 350 pftot kölcsönöztem, mely a' Kölcsey képének kifizetésére gyülekezik kezembe.³²⁵⁸ A' V[árme]gye' gyűlésbe menék: ott a' katona-állításról folyt a' tanácskozás. – 1. órákor visszajöven irtam az Alföldre Nikau iránt.³²⁵⁹ Klauzal I[mre]. itt ebédelt. Megnéztük délután a' grófi termeket, mik nagyon tetszettek neki.³²⁶⁰ – Adtam cselédim kifizetésére nőm' kezébe pénzt. Estve rövid ideig voltam a' Grófnál. Szemere meglátogatván együtt menék színházba. – Ott bal szomszédom egy szép nő vala, úgy látszott mintha már az előtt láttam volna, de nem tudom hol, és nem szólottam hozzá. Estve 10 óra felé Klauzál jött hozzánk: elbúcsúzott holnap haza menendő.

19d; csütörtök. – Reggel a' Grófnál voltam, mielőtt a' megyei gyűlésbe ment. Volt nálam Schosberger, Weisz, Kuncwalder.³²⁶¹ Beszólott Koch is, ki a' mult éjjel jöve Bécsből. Hivatalos dolgaimat végzém. Itt ebédelt Koch. Vele menék délután a' Csekonics és üllői úti ház építéshez.³²⁶² Estve Waltherr volt nálam kit az angoly-hercegné V[erend]g[er]fogadóhoz³²⁶³ kísértem el, azután a' város' utcáin sétáltam. Hazajöven hírlapokat olvastam. A' Gróffal aláíratam az aláírandókat.

18d; szerdán. – Közgyűlésbe menék 9kor 's ott valék délutáni félőtig. A' vegyes-házasságok tárgyában támadott discussiók nyújtották azt olly hosszúra.³²⁶⁴ A' Primás, a'

³²⁵⁵ Valószínűleg Franz Josef von Sardagna milánói guberniumi kormánytanácsosról lehet szó, aki Metternich munkatársa és Széchenyi ismerőse volt.

³²⁵⁶ Bártfay elégtétellel hallja, hogy Károlyi személyesen tájékoztatja, igaza volt a birtok értékét illetően. Így ismét teljes elkötelezettséggel dolgozik a debrői birtok ügyein: új alkalmazottakról, pecsétről, a részszerződés megfogalmazásáról gondoskodik. Gyors intézkedést sürget, amikor egy kőszá hír szerint a bérbeadó Grassalkovich Antal halálakor örökösei megpróbálják lefoglalni a haszonbérbe adott helységeket: 4.3.6. Egy konfliktus krónikája.

³²⁵⁷ Lásd a 3134. sz. jegyzetet!

³²⁵⁸ Lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

³²⁵⁹ Lásd az 1035. sz. jegyzetet!

³²⁶⁰ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

³²⁶¹ A pesti országos vásárokat megelőző, nagybani kereskedelemre, terményfelvásárlásra kijelölt idő; a Lipót-napi vásár (november 15.) számított az igazi őszi vásárnak, a végső terményeladási lehetőségnek.

³²⁶² Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³²⁶³ Lásd a 3019. sz. jegyzetet!

³²⁶⁴ November elején hirdették ki királyi jóváhagyással, hosszú római tárgyalások után azt a vatikáni utasítást, amelyet négy egyházmegye főpápa erősített meg körlevélben: engedélyezik a „passiv assintentiát”, vagyis a

kalocsai Érsek, váci 's Fejérvári Püspökök levelei adtak rá leginkább okot.³²⁶⁵ A' Primás kijelenti, hogy nem csak nem utasítja a' papságot hogy áldást adjon vegyes házasságokra, sőt inkább tudatja a' Megyével, hogy újabban tilalmazza, 's a' Megye minapi végzésének ellenmond, mi szerint az áldást megtagadó 's reversalist³²⁶⁶ csikaró pap toties-quoties³²⁶⁷ 600 ft büntetés alá vonandó. Ezen különben is hasztalan protestatio ellen a' megyei Fiscus azonnal reprotestalt:³²⁶⁸ azonfelül a' Primás ellen is 600 ft büntetés actioját követte a' többség; utóbb azonban oda fordult a' dolog, hogy Ö Felségéhez fölirnak, hogy a' Primást a' törvények' értelmében méltóságától fossa meg.³²⁶⁹ – Hazajöven 5 órákor ebédeltem itthon. Azután Vörösmartyhoz fordultam be, onnan hazajöttem, az utcákon egy kissé sétálván. Estve hivatott a' Gróf 's közlé velem a' szatmári tisztújítás felőli tudósítást. Mind Kende mind Uray kimaradtak.³²⁷⁰ –

20d; péntek. Jókorabb keltem föl, mert a' Gróf Csurgóra utazott el. Wittmann Gallerie der Weltgeschichte³²⁷¹ című munka' folytatását hozák el; fizettem 2f., 40 krt pengőben. Végzém hivatalos dolgaimat. Lemenék déltájban a' levéltárba, hol Horváth Istvánt találtam. Kertészfynek adtam 10 pengő fto a' leírásokért, miket részemre végzett,³²⁷² 's megbíztam, hogy a' lotteriába³²⁷³ tegyen be helyettem; (6.50.65.) az erről szóló betéti czédulát Waltherr vevé gondviselés alá. Találkozám Gr[óf]. Andrásy Györg[g]yel³²⁷⁴ is. Koch nálunk ebédelt. Délután olvastam; elnyomott az álom. Néztam kevés ideig a' schachjátékosokat. Kimenék R[adnics]..csal sétálni. Betértem M[adame]-hoz. W. U.³²⁷⁵ Hazajöven itt találám T[änzer]. Lilát és V[ersényi]. Rózit, kiknek vacsora után is 10ig olvastam.³²⁷⁶ –

21d; szombat. – Mindjárt reggel esni kezdett; később havazott sűrűn. Irogattam; az új törvénycikkelyeket olvastam³²⁷⁷ 's még egyet-mást. Ebéden Koch volt itt. Délután ismét olvastam. Estve színházba menék. Szél támadván délután kiderült, 's estve kemény hideg lett, midőn hazajövék. A[sszonyom].

vegyesházasságok egyházi áldás nélkül, katolikus plébános előtti tudomásulvételét. – Széchenyi naplójában így ír: „Közgyűlés; vegyes házasságok. Primás-ügy. Sz[ent]királyi, Kubinyi Ferenc, Kossuth nagyon erős. Az ifúság »akció, akció«. Károlyi Gy[örgy] és én mérséklőn. Bizonyára nem nézték jó szemmel. ¾ 5-ig tartott.” (OLTVÁNYI 2002, 836).

³²⁶⁵ Kopácsy József primás, kalocsai érsek és a székesfehérvári valamint a váci püspök tiltakozó levele nyomán a közgyűlés feliratban kéri az uralkodótól, hogy a papjainak törvényellenes utasítást adó primást fosszák meg rangjától.

³²⁶⁶ A vegyesházasságok megkötésekor a protestáns fél írásbeli ígérete arra, hogy a születendő gyermekeit katolikus hitben fogja nevelni.

³²⁶⁷ Minden egyes alkalommal.

³²⁶⁸ Azaz: ugyancsak tiltakozott.

³²⁶⁹ November 25-én újabb közgyűlési vita erősítette meg az augusztusi határozatot.

³²⁷⁰ Azaz nem választották be őket a megye tisztikarába. Mindketten ismerték Bártfayt. Kende Zsigmond (1794–1865) Szatmár megye egyik legősibb családjának sarja, ebben az értelemben rokonok Kölcsey Ferencsel is, akehez szoros barátság fűzte. Fiatalon a megyei tisztikar megbecsült tagja lett, 1832–1841 között szatmári alispán, az 1839/40-es országgyűlésen követ. – Uray András Szatmár vármegyei szolgabíró.

³²⁷¹ Lásd a 2616. sz. jegyzetben hivatkozott művet!

³²⁷² Vagyis a Török János által hozott Vas megyei oklevelek, családi iratok másolásáért – lásd a 3219. sz. jegyzetet!

³²⁷³ Lásd a 130. sz. jegyzetet!

³²⁷⁴ Gróf Andrásy György (1797–1872) az Akadémia egyik alapítója 1825-ben. Mindvégig igazgatósági és tiszteleti tag, 1825–1827-ben Gömör, 1830-ban és 1832–1836-ban Torna vármegye országgyűlési követe, 1836 és 1842 között Gömör főispáni helytartója. Széchenyi István jó barátja. Az Állattenyésztő Egyesület titkára (1830–1836).

³²⁷⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³²⁷⁶ Lásd a 86. sz. jegyzetet!

³²⁷⁷ Vagyis az 1839/40-es országgyűlésen született törvényeket.

22d; vasárnap. – A' Kisfaludy társaságban valék; a' jutalom-feleletek megvizsgálására bírák választottak.³²⁷⁸ Azután az ellenőri hivatalban végzem dolgaimat. Koch és Török itt ebédelték. Esőzött 's havazott délután is. 4 óra tájban Waltherrhez menék 's 6 után jöttem haza. Kazinczy Zseni volt itt. Olvastam a' némbereknek Cervantes novelláiból.³²⁷⁹

23d; hétfő. – Egész délelőtt irtam; 's az octoberi számadást készítem el. Később olvastam. Esett. A' levegő kellemetlen nedves volt. Koch nálunk ebédelt. 4 óra után Helmecheyhez menék K[azinczy]. Zseni számára az assignalt³²⁸⁰ pénzt hozni el. Tegnap megfizetém Nagy Ignátnak 1 f. 20 kr. p. tartozásomat a' szinműtárért. (II. k. 1. 2. füz.)³²⁸¹ Estve olvastam Colomba³²⁸² folytatását.

24d; kedd. – Szél támadván tisztára derült az idő. Cziegler volt nálam; később Koch jött; sokáig elbeszélgetének szobámban. A' budai artill[erie]. Distr[ikts]. Commandó Adjutánsa is volt nálam, kérdést tevén a' N[agy]Bányai lakház iránt: melly tárgyban még August. hónapban válaszoltunk.³²⁸³ Elkészítem a' Gr[óf]. Zichy Kár[oly]. 's B[áró]. Walterskirchennével teendő kamat-számadást.³²⁸⁴ Ebéden Koch volt nálunk. Délután olvastam. Később kísértáltam R[adnics]..csal. P[er].³²⁸⁵ A' szél fejemből kikapván kalapomat sárba vetette. Estve szobámban olvastam. Vacsorán itt vala T[änzer]. Lila és V[ersényi]. Rózi. Az öreg Tántzer jött utánok 's haza vezeté. A' szél folyvást tartott.

25d; szerda. – A' Gróf Zichy-Batthyányféle számolást szedém rendbe 's tisztára írtam, a' pénzt összekészítem. Délben olvastam. Koch itt ebédelt. Ismét olvastam 's Kazinczy Zseniének kifizetém a' tisztelet-díjt.³²⁸⁶ Estve színházba menék. El akarám vinni magammal T[änzer]. Lilát, de nem találám honn! Száraz, szeles, hűs nap volt.

26d; csütörtök. – Fejfájással kelék fel. A' B[áró]. Walterskircheni kamat számolást készítem össze a' pénzzel együtt. Olvastam. Ebéd után kimenék Kochchal az üllői úti házépítéshez. Onnan visszajövöben betekinték Vörösmarty' szállására, de zárva lévén, az utcákon sétáltam. Estve szobámban olvastam vacsoráig. – Gyönyörű tiszta levegő nap volt de hideg. Dél tájban Waltherr vezeté hozzám Csiký ügyészt Egerből, ki a' Debrői uradalomban is ohajtana alkalmaztatni.³²⁸⁷ – Délután Helmechey szolt be hozzám 's 5 huszast kért tőlem kölcsön valami Szatmár megyei zálogot váltani ki a' zálog-házbol, 's magánál nem volt elég pénze. Fejfájásom estig eloszlott. –

27d; péntek. – Ágoston Jánossal rendbe hozám a' pénzdolgot 's fölvevém tőle az ezer pftot a' Gróf' részére.³²⁸⁸ Koch pénzt kért: nem biztattam mindenben. Összekészítem a' B[áró]. Harnekerféle kamatokat 's Radnicsnak adám, hogy Rötthnél³²⁸⁹ fizesse le, kinek ez iránt néhány sort írtam. Igen szép tiszta, de hideg levegő volt. Kimenék a' városra délbén, 's vásárlék sajtot. A' vácsi utczában összejövök Simonnal 's minapi összeccattaná-

³²⁷⁸ 74.2. A Kisfaludy Társaságban.

³²⁷⁹ Miguel de CERVANTES SAAVEDRA, *Novelles ejemplares* (1613). Bártfay valószínűleg a *Sämmtliche Romane und Novellen* kötetét olvassa fel (Stuttgart, 1839–1842, 12 Band).

³²⁸⁰ Utalványozott – lásd a 83. sz. jegyzetet!

³²⁸¹ Nagy Ignác (1810–1854) újságíró, szerkesztő, dráma- és regényíró. A Kisfaludy Társaság és az Akadémia tagja – lásd a 2233. sz. jegyzetet!

³²⁸² Prosper MÉRIMÉE, *Colomba*, 1840.

³²⁸³ A budai területi tűzérparancsnokság segédtsíztje – lásd az 1839. október 2-i bejegyzést!

³²⁸⁴ Bártfay itt Károlyi Györgyné családjával számol el.

³²⁸⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³²⁸⁶ Lásd a 83. sz. jegyzetet!

³²⁸⁷ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3316. sz. jegyzeteket!

³²⁸⁸ Lásd a 808. sz. jegyzetet!

³²⁸⁹ Rötth Ignác ügyvéd.

sunkról szólék vele.³²⁹⁰ Koch itt ebédelt. Dél után a' franklinban³²⁹¹ tüzet rakván pipáztam, olvastam. Midőn sötét lett, Vörösmartyhoz menék, hol Bajza, Gaal, Karácson 's Sárosy Gyula is volt. Estve olvastam Coopert.³²⁹²

28d; szombat. – Holmi apróbb dolgaimat végzem. Fizeték Kochnak ezer pengőftot.³²⁹³ A' levéltárba menék 's ott maradtam közel egyig, beszélgetve; ott volt Kendelényi is: csodálkoznom kelle szabad elmű, 's valóban helyes, józan nyilatkozásain annyiból, mert azt beszélik róla, hogy titkos polit[ia]. embere.³²⁹⁴ – Délben itt ebédelt Koch. Ferdinándyné ebédre hitt de nem menék. Radnics átadá a' hamuzsir' árát. Waltherrel a' pecsétmetszőhöz menék 's megrendelém a' pecsétnyomót a' debrői urad[alom]. részére.³²⁹⁵ Azután M[adame].³²⁹⁶ Hazajövéen színházba vezeté Lénit és Koller sógornéját. Visszajövöben Sárvány kísért haza, ki holnap gőzhajóval Bécsbe menend, kiállván a' választójogi vizsgáztatást.³²⁹⁷ Gyönyörű tiszta nap, de hideg *.

29d; vasárnap. – Az ellenőri hivatalban töltém a' délelőtti időt. Nőm 's Leni a' Casinó hangversenyére mentek. Csak magunk ebédeltünk: Koch máshova volt híva. Délután Helmechey jött érttem, hogy a' pénztárból némi irományokat kivegyünk. Visszafizeté 5 huszasomat. Az angoly-lovagokhoz³²⁹⁸ menénk együtt, honnan esti 7kor tértem haza. Száraz, hideg, szeles idő.

30d; hétfő. – Tegnap estve levelet kapván a' Gróftul annak folytában irtam Fleklnék N[agy]károlyba. Ágoston³²⁹⁹ volt nálam. Később Jackson.³³⁰⁰ Fáyhoz menék, András napot köszönteni,³³⁰¹ 's ott maradtam beszélgetve közel 1ig. Ebéden Koch nálunk. Zofcsák elküldi az olaszfal' fáját. Délután Szemere P[ál]. vala itt 5ig. Olvastam hirlapokat; 6 után színházba menék 's már nem találván helyet kénytelen valék zártszéket venni. Róza,³³⁰² vígjáték (Szigligetynek 100 arannyal jutalmazott darabja) adaték Szentpétery' jutalmára. A' darab valóban jó, derék: de vannak benne gyengeségek, miket kihagynék. A' nevetségnek is illendőség szab határt. – Szomszédom bal oldalt egy durczás, és kedvetlen arcú úri ember volt. – Hideg szeles idő. A[sszonyom].

³²⁹⁰ A debrői birtokszerződés aláírásakor – lásd az október 22-i bejegyzést! – Simon Flórent (1804–1873) pesti ügyvéd, a tolnai kisdédóvó intézet választmányának tagja. 1839-ben a Pesti Jóltevő Egyesület titkára.

³²⁹¹ Lásd a 9. sz. jegyzetet!

³²⁹² Lásd az 1917., 3231. sz. jegyzeteket!

³²⁹³ Koch javadalmozása korábban is vita tárgya a gróffal. Lásd az előző napi bejegyzést, illetve a 174. sz. jegyzetet!

³²⁹⁴ Bártfay közvetlen környezetében 7–10 ismerős is besúgó lehetett. A titkosrendőrség számára többnyire a Helytartótanács felügyelete alá tartozó hivatalnokok, városi tisztviselők, katolikus papok dolgoztak: 4.1.2. A titkos jelentések tanulságai.

³²⁹⁵ A hivatalos iratokat érvényesítő bélyegző. – A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3316. sz. jegyzeteket!

³²⁹⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³²⁹⁷ Lásd a 114., 1514., 2280. sz. jegyzeteket!

³²⁹⁸ Talán a józsefvárosi Pacsirta utca 678. szám alatt működő Fux-féle lovaglóiskolát és bemutatóhelyet látogatták meg, amelynek bérlője Adams Friedrich lóidomár volt.

³²⁹⁹ Lásd a 808. sz. jegyzetet!

³³⁰⁰ Lásd a 261., 989., 1076., 1526. sz. jegyzeteket!

³³⁰¹ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³³⁰² SZIGLIGETY Ede, *Rózsa*, 1840. A történelmi vígjáték az éves akadémiai nagyjutalommal díjazott darab – lásd még a 101., 952., 1089., 2455. sz. jegyzeteket; 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

[Bárfay aggodalmasan figyeli a Duna jegét, személyesen próbálja ki a két part közti jeges ösvényeket, mert a grófi családot várja Csurgóról.

Szigligeti Ede történelmi darabjai – dramaturgiai gyengeségeik ellenére – mindig elnyerik tet-szését. Szigligeti a hazai színházi műsorpolitikában a politikai mozgósító, a nemzeti erkölcsneme-sítő és hazafias célokat kitűző drámaírást képviselte, s közéleti, történelmi áthallásokkal dolgozott. Elnyerte az Akadémia éves nagyjutalmát is. A színházban botrány tör ki, ugyanis kifütyülik Scho-delnét, a neves primadonnát, mivel a nézők gesztusait és modorát idegenszerűnek érzik. Bár a kö-zönség érzékeli a korábbinál professzionálisabb szakmai működést, de nem bocsátja meg az európai operadíva szokatlan játéktílusát és lenge jelmezeit.

Mivel időközben Anton Einsle Bécsbe költözött, Károlyi fizeti ki a Szatmár által megrendelt Kölcsey-kép árát. A palotában elhelyezett kép sok látogatót vonz. Vörösmarty Bárfay véleményét kéri, felolvassa neki Liszthez írt ódáját.

Sándor öccse csúnyán becsapja Bárfayt, a grófnál fizetésemeléshez kér támogatást, de közben hódmezővásárhelyi barátjának, Jozefina rokonának özvegyét készül elvenni, és fel akarja mondani állását Károlynál.

Bárfay családjával többször ellátogat az angol műlovarok produkciójára.

Korszerű, a grófi háztartásban már jól bevált zárt rendszerű, hőtakarékos konyhai tűzhelyt rendel, árát később nagyvonalúan Károlyi állja. A karácsony estét gyertyagyújtás nélkül, az udvari gázlámpa kékes fényénél beszélgeti át Karlovskyval.]

December.

^{1én}; kedd. – Vörösmarty’ születés-napja.³³⁰³ Ágoston elhozá a’ pénzt, mellyet Filinger Leopold 5%re ajánlott Ö N[agysá]gának; adtam róla ideigleni kötelezvényt.³³⁰⁴ Koller jött hozzám Gróf Lajos kamataival a’ szentesi váltsági pénztár számára.³³⁰⁵ Jött a’ két Ta-bódy is; az ung megyei a’ váltó-törv[ény]. szék’ bíróságáért folyamodott, úgy Koller is.³³⁰⁶ Vörösmarty, Koch itt ebédeltek. Vörösmarty megnézé a’ szobákat, de csak futólag, és sötét is volt már, noha egész nap nagyon tiszta volt az idő, de hideg is. Nőm ’s Léní estve Gr[óf]. Csákynéhoz mentek; én itthon olvasgattam, ’s a’ magy[ar]. színházba mentem; el-kisért odáig Karlovsky,³³⁰⁷ betérvén hozzám elindulásom előtt. A’ színházban érezhető volt a’ hideg.

2d; szerda. – Éjjel hó esett ’s reggel is havazott; fejebe vala boritva minden. Surol-ták az ebédlőt, ’s boszankodtam érte. Zofcsákot kifizetém a’ spanyol-fal rámájáért, 10 pengő fttal.³³⁰⁸ Kollerhez menvén átadám neki a’ B[áró]. Walterskirchenné’ kamat-pénzét

³³⁰³ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³³⁰⁴ Lásd a 808. sz. jegyzetet!

³³⁰⁵ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

³³⁰⁶ Lásd a 114., 2280. sz. jegyzeteket!

³³⁰⁷ Lásd az 1967. sz. jegyzetet!

³³⁰⁸ Lásd a 3234. sz. jegyzetet!

(3300 pft),³³⁰⁹ hogy vigye Pozsonyba, hova gőzhajón menendő holnap. Olvastam ebédig. Koch nálunk evett. Délután irtam a’ Grófnak Csurgóra, hova holnap Koch és Hörmann indulnak, ’s a’ levélbe Radnics’ jelenlétében 7,065 pftot zártam.³³¹⁰ Közben Schosberger volt nálam, a’ debrői dohányért 9 pftot ígérő.³³¹¹ Magy[ar]. színházba menék; másik f[el]-vonás előtt a’ tud[ós]. társaság’ páholyába mentem, de ott folyvást beszélgettek, alig hal-lék valamit.³³¹² Hazajövet sűrűn havazott. Egész nap kellemetlenül nedves-hideg volt a’ levegő. Késő estve, lefekvés előtt, levelem jött a’ Gróftól, Kollerhez küldött estaffeta által.

3d; csütörtök. – Koch és Hörmann Csurgóra mentek. Hivatalos leveleim jövének N[agy]károlyból a’ táskával.³³¹³ A’ hó miatt meghült az idő ’s fűtött szobában lábom fázott. Volt nálam Tabódy. – Sándor öcsém levelet küldött, és a’ Grófhhoz ’s Tabódyhoz folyamo-dást fizetése-javítása iránt, ’s kért pártoljam.³³¹⁴ Lucían (Okolicsányi) Bécsből visszajöven nálunk ebédelt. Nőm Szemerénéhez ment délután Borbálát köszönteni, én pedig az an-goly-lovaglókhoz³³¹⁵ tértem be. 6 után hazajöven olvastam 8ig. – Kemény hideg volt egész nap. Estve nem volt tiszta a’ levegő. Az ég csillagtalan.

4d; péntek. – Mivel tegnap Tabódyval összebeszéltünk, hogy ma délelőtt együtt me-gyünk Budára, mindig vártam hozzámjöveteletét annál inkább, mivel inasát is ide küldé, hogy várjak míg dolgait végzendi; ’s ez okozá, hogy komolyabb dologhoz nem fogék ha-nem csak olvasgattam. És olvastam, olvastam féltizenkettőig; de látván hogy ma csak ugyan nem mehetünk már, ki mentem a’ városra. A’ fejehája³³¹⁶ körül Vörösmartyval találkozám, ki velem jöve öreg. Kilián’ boltjába,³³¹⁷ hol tartozásomat fizetém ki könyve-kért 23 f. 11krral pengőben. Onnan a’ Duna felé sétáltunk. A’ híd már ki vala szedve.³³¹⁸ Napfényen olvadt, és a’ fedelek csurogtak: a’ dunaparton sár vala, ’s visszatértünk az ár-nyékosabb utcákon hol szárazon maradt a’ fagy.³³¹⁹ Elbeszélé, mi gyalázatos levelet ka-pott az Athenaeum’ szerkesztősége Trattner-Károlyi typographiaja’ javitnokaitól³³²⁰ a’ közelebbi Figyelmezőben Schedel által tett jegyzés miatt, melly nyomtatási ’s javitnoki hibákat ró meg, de egész általánosságban szól: ’s hogy elégtételt fognak e’ miatt keresni törvény ’s bíró előtt a’ megbántó levél-írók ellen. – Délután olvastam, félőtig, míg t. i. a’ napvilág engedé. Olvasás közben elnyomott az álom. Öt után látogatóban menék Bajzáék-hoz nőmmel ’s Lénivel, ’s ott valánk 7 óráig. Waltherr is ott volt. A’ magy[ar]. színház’ átvételében munkalkodó országos küldöttségről beszélgettünk ’s az e’ tárgyat illető vi-szonyokról.³³²¹ – Mivel ma háló-szobánkat súrolták, a’ két kis szobában háltunk; de keve-set aludtam és szakadozva. Még egy nap sem érzém inkább a’ hideget mint ma: délelőtt alig tudtam fölmelegedni míg ki nem menék. –

³³⁰⁹ Koller Ferenc Károlyi Lajos alkalmazottja. – Bárá Walterskirchenné Zichy Károly, Károlyi apósának lánya.

³³¹⁰ Lásd a 114. sz. jegyzetet!

³³¹¹ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108. sz. jegyzeteket!

³³¹² 7.3. Színház és társadalom (7.3.4. A társas élet színtere).

³³¹³ Lásd a 918. sz. jegyzetet!

³³¹⁴ A grófhhoz intézett kérés igazi célja azonban csak később derül ki Bárfay számára. A fizetésemelés szorgal-mazásának oka tervezett házassága: lásd a december 28-i bejegyzést!

³³¹⁵ Lásd a 3298. sz. jegyzetet!

³³¹⁶ Lásd az 1226. sz. jegyzetet!

³³¹⁷ Lásd a 7. sz. jegyzetet!

³³¹⁸ Lásd a 634., 1330. sz. jegyzeteket!

³³¹⁹ 9.3.4. Séták a belvárosban.

³³²⁰ Nyomdai alkalmazottak, akik kijavítják a kiszedett ívek hibáit.

³³²¹ 8.1. A társas élet keretei; 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban; a vita előzményeiről lásd a 2302. sz. jegyzetet! – 7.3.3. Viták az igazgatás körül.

5d; szombat. – Jókorabb keltem föl. Elolvastam Cooper' kalauzát (Pfadfinder); egész helybenhagyásomat nyere el. – Illy regényt írjanak íróink. Egyszerű, való, természetes.³³²² – Adtam pénzt nőmnek cukor-vásárlásra. Mátyás panaszkodni jött, hogy a' külső háznál (mellynek építése a' hét' elején felbentelítetett a' hideg miatt) semmi kapu és palánk nincs; a' pallérhoz utasítam, mert az ő gondja.³³²³ – Tabódyhoz mentem, de nem találtam. Betértem tehát Vörösmartyhoz, hova Bajza is eljött. V[örösmarty]. mondá, hogy volt Zlinszky Fősz[olga]birónál, ki megígérte, hogy még ma magához hivatja azon gyalázó levél íróit.³³²⁴ Okol[csányi]. Luczian ebédelt nálunk. Délután Matulay is hozzám jöven, beszélgettünk míg elcsöndesedett. Akkor kimenék Radnicssal a' dunaparton egész a' Börseig, onnan az utcákra a' Terézia városba. P[er] ³³²⁵ Itthon olvastam vacsoráig. Kemény hideg volt. Estve szép holdfény. Nem igen jól érzem magamat. –

6d; vasárnap. – Miklós napja. Megemlékeztünk Wesselényiről és Vayrol.³³²⁶ – Elhozta a' kárpitos az olasz-falt, mely elég csinos.³³²⁷ Az ellenőri hivatalban valék délig. Ott hallám, hogy tegnap este a' magyar színházban nagy zaj 's ingerültség támadott Schodelné' helytelen beszéde 's maga viselete miatt, miért ki is fűtöltetett.³³²⁸ Betértem néhány pillanatra Vörösmartyhoz. Koch visszajöven Csurgóról nálunk ebédelt. Az angol lovagok utolsó mutatóványára³³²⁹ vivém nőmet, Lénit, Ödönt; a' két leány cselédet is elbocsátam oda. Hideg borzongatott és tört.

7d; hétfő. – Ágyban maradtam egész nap 's izzadtam. Délután Dr. Ivanovics látogatott meg. Estve felé Tántzer Pepi jött hozzánk 's itt halt. A' metsző elhozta a' pecsétet Debrő' számára.³³³⁰ Olvastam. Gyönyörű tiszta nap volt, de a' hideg érezhetőleg növekedék. Láb sebem nagyobb mértékben fáj 's folyt.

8d; kedd. Fölkeltem, de fejem el vala fogódva. Volt nálam Schosberger. Úgy egy másik zsidó-üzér. A' pecsét-metszőnek fizettem 12 pftot, 's visszaadám neki a' pecsétet igazítás végett. Egész dél előtt azután olvastam. T[änzer]. Pepi ebédelt nálunk. Koch ágyban feküdt. Ismét olvastam szobámban közel esti 7ig. Ekkor bemenék a' némberekhez, hol T[änzer]. Pepin kívül még Kazinczy Zsenit is találtam. Kérelmökre olvastam nekik egyet-mást Schillerből.³³³¹ – Egész nap tiszta hideg idő volt. Az ablakok délig be voltak fagyva. Reggel Dr. Ivanovics is meglátogatott. Estve szép holdfény.

9d; szerda. – Volt nálam Atomír. Adtam neki könyvet olvasásra (Cooper-Mohikan)³³³² és Cs G. – mellyet már ismert 's azt mondá hogy szerzője Gr[óf]. Auersperg.³³³³ – Tabódyhoz menék 's átadám neki Sándor öcsém levelét. Igérte, hogy mindent meg tesz,

³³²² *Der Pfadfinder oder das Binnenmeer* – lásd az 1917. sz. jegyzetet!

³³²³ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³³²⁴ Lásd a 3320. sz. jegyzetet!

³³²⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³³²⁶ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek – lásd a 416. sz. jegyzetet!

³³²⁷ Lásd a 3234. sz. jegyzetet!

³³²⁸ A korábbinál professzionálisabb szakmai működést, az előadások utáni rendszeres próbákat, a zenei társulat fejlesztését elősegítő Schoedelné az európai primadonnák kiváltságait megkövetelő operadíva. Gesztusai és modora azonban idegenek a hazai közönségnek. Sokan bírálják játéktílusát, megjelenésének külsőségeit. A magyar közönség például túl lengének tartja a druida papnő öltözködését a *Vesztaszűz* című darabban – lásd a 388. bejegyzést: 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban.

³³²⁹ Lásd a 3298. sz. jegyzetet!

³³³⁰ Lásd a 3360. sz. jegyzetet!

³³³¹ Lásd a 86. sz. jegyzetet!

³³³² J. F. COOPER, *Der letzte Mohikan* – lásd az 1917. sz. jegyzetet!

³³³³ Lásd a 2633. sz. jegyzetet és az 1840. március 7-i bejegyzést!

's válaszol is Sándornak.³³³⁴ – T[änzer]. Pepi nem mehetett haza, mivel az idő felengedvén, a' hóbul sár lett. Ebéd után olvastam. Később Kochot látogatam meg, kit ágyon kívül találtam; nála valék gyertya gyújtásig. Annakutána szobámban olvastam félhétig. Átmenék az asszonyokhoz 's nekik olvastam Pfadfindert.³³³⁵ – Midőn Tabódynál valék, odajött Babarczy Tóni és Vidovich,³³³⁶ kik holnap Bécsbe mennek. Beszéd közben említék, hogy Knézsik ellen a' crimin[alis]. pör folyamatban van leány testvére miatt, kit csak ugyan ő és neje a' tanyán (Vásárhelyen) vertek agyon; a' bonczolásnál kivilágosodott, hogy a' leány 4 hónapos terhes volt.³³³⁷ – Délben irtam hamarjában Schmidnek, hozzá utasítván a' Heimkehr³³³⁸ 2d. kötetét, hogy annak helyébe 3dik kötetet küldjön Gerold.³³³⁹ Babarczyék viszik Bécsbe 's el is hozhatják. Tabódyné leány gyermeket szült.

10d; csütörtök. – Waltherr jöven hozzám, baráti bizodalommal közlé velem, hogy Jósá Lajos megkérte leányát, Gizelát, 's tanácsomat kérte. Sokáig beszélgettünk e' tárgyról. Nézetem csak az, hogy ha a' leánykának hajlandósága van hozzá, adják oda, de legkisebbé se erőltessék.³³⁴⁰ Délután olvastam; később kísértáltam a' dunapartra. Jártomban Tasnerrel találkozám, ki a' híd-építő udvarba³³⁴¹ vitt be 's mindent megmutogatott. A' zargáton dolgoznak még most is folyvást a' fagy 's hideg' ellenére. – Onnan kijöven az utcán Gr[óf]. Széchenyi Istvánnal találkoztam: két más úri-emberrel járt karöltve (kiket nem ismerek); néhány szót váltottunk. Utána Rőtth Ignatz csatlakozék hozzám, 's vele jártam 5ig holmi Harnekerféle pörös állapotokról beszélve.³³⁴² Betértem Vörösmartyhoz, kit magányosan találtam írva. Kérdé, hallám e Liszthez írt versét,³³⁴³ mert már kész; de én azt hallottam még mult vasárnapon. – Itthon sokáig olvastam. Nőm 's Lényi valahol látogatóban voltak, estve. Az idő ma ismét keményebb.

11d; péntek. – Elkészítém a' novemberi számadást. Jöttek hozzám Melczerek és Szabóné, kiket nőm a' grófi szobákban vezetett körül.³³⁴⁴ Nálam volt Farkas is (a' csonka) kérelemmel a' Grófhöz; sokáig beszélgetett nálam. Koch valamivel jobban lévén átjött hozzánk ebédre. – Egész nap komor, kellemetlen idő. Lang könyvkötő fordult meg nálam délután 's beszélé, hogy a' budai rész teli van jéggel 's a' miatt egész a' szigetnél járnak át. Kimenék Radnicssal sétálni, de 6 előtt már itthon valék. Olvastam 7 utánig, azután az asszonyoknak. ◯ Justina.³³⁴⁵

³³³⁴ Lásd a 3314. sz. jegyzetet!

³³³⁵ Lásd a 3322. sz. jegyzetet!

³³³⁶ Babarczy Antal (1813–1881) 1840-től helytartósági titkár, majd tanácsos. – Vidovich Ferenc ügyvéd, békési alszolgabíró, majd 1832–1840 között főszolgabíró. A Bártfayval és Károlyival is szoros kapcsolatban álló Novák Antallal folyó politikai peréről: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

³³³⁷ Lásd a 2546., 3067. sz. jegyzeteket!

³³³⁸ *Die Heimkehr, oder die Verfolgung*. Ein See-Roman von James Fenimore Cooper, aus dem Englischen von Dr. C. Kolb, Verlag von S. G. Liesching, Stuttgart, 1845. – lásd az 1917. sz. jegyzetet!

³³³⁹ Bécsi könyvkereskedő és kiadó cég, több nemzedéken keresztül, ma: Geroldverlag.

³³⁴⁰ Bártfay nézetei a házasságról – lásd az 1793. sz. jegyzetet; 11.3.5. Házassági tervek.

³³⁴¹ A Lánchíd pesti hídfőjének építkezése, ahol egy gátrendszerrel zárták el a Dunát az alapozáshoz. A helyszínt Barabás Miklós is megörökítette (*A Lánchíd építésének első tele*, 1841, papír, akvarell, BTM 577.). Barabás Miklós – a tervező Clark kérésére készített – akvarelljeinek népszerűsége is jelzi nemzeti ügy jellegét. Barabás Miklós több vázlatot is készített (*A Lánchíd alapkö letétele*, 1842, *A hajóhíd a Lánchíd épülő pilléreivel*, 1843), majd e vázlatok nyomán született meg nagy, reprezentatív a kor neves szereplőit felvonultató későbbi tablója: *A Lánchíd alapkö letétele*, 1859.

³³⁴² Lásd a 3289. sz. jegyzetet!

³³⁴³ *Liszt Ferenc*hez (VÖM III. köt., 10–13.). A vers keletkezését a kritikai kiadás Bártfay naplója alapján datálja.

³³⁴⁴ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

³³⁴⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

12d; szombat. – Irtam Malonyay Imrének.³³⁴⁶ Volt nálam több ember egymás után. Vásárhelyre is írtam Sándor öcsémnek.³³⁴⁷ Koch itt ebédelt. Ödön ma dél után adá ügyé-szi censuráját Gróf Apponyi, Boronkay, Osztrólczy előtt.³³⁴⁸ Délután Habos³³⁴⁹ volt nálam mentegetődzve hogy tartozását még nem fizethetné le. Kimenék sétálni a' duna-partra 's város' utcáira. Betértem Vörösmartyhoz, hol Gaal és Szalay Gusztit találtam. 7 óra tájban hazajövén olvastam az asszonyoknak.³³⁵⁰ Kedvetlen, sötét nap volt, bár nem nagyon hideg. –

13d; vasárnap. – Schosberger volt nálam a' debrői dohány miatt. Debrőről hosszú-fuvar³³⁵¹ érkezett borral a' Gróf' számára. Ödön délelőtti 10kor a' practicumra idézte-tett.³³⁵² Az ellenőri hivatalban valék lig végezve a' végzendőket. Ebéden Koch volt nálunk. Buza kereskedő volt itt 's megnézte a' mutatóványokat, de annyit nem ígért, mennyi meg van szabva.³³⁵³ Dictáltam Radnicsnak levelet a' debrői Inspectoratushoz 's elküldém a' pecsétet melly számokra Pesten készült.³³⁵⁴ 4 óra után kimenék sétálni R[adnics]..csal a' város-ligetig 's onnan haza. Borult volt az ég egész nap, hó szállongott 's nedvesség érezteté magát a' levegőben áthatólag. Midőn hazajövék itt találám Bajzáékat; 6 után elmentek, én pedig olvastam a' némbereknek fél 11ig.³³⁵⁵

14d; hétfő. – Levelet vevék Waltherr által Páktól³³⁵⁶ 's azonnal feleltem is rá. Volt nálam Grünschnek. Kifordultam a' városra 's a' levelet postára adám: de kemény hideg lévén nem vala kedvem sétálni. Jött levelem Szatmárból és a' Szepességről. Olvastam a' hirlapokat. Itt ebédelt Koch. Friedmann a' debrői dohányért 9 f. 15 krt ígért. Nikau volt nálam, hosszas beszédeivel 's panaszaival, míg sötétedni kezdett.³³⁵⁷ Kimenék R[ad-niccsal]. a' város liget felé; – metsző hideg volt. J. U.³³⁵⁸ Estve olvastam a' háznépnek. Nőm roszerű érzé magát.

15d; kedd. – Hó fergeteg. – Hutiray³³⁵⁹ jöve hozzám 's jelenté, hogy Gr[óf]. Károlyi Erzsébet kisasszony' holt teste Fótra³³⁶⁰ megérkezvén egy olasz pap 's egy grófi inas' ki-séretében, mennék ki én is a' tartandó halotti tiszteletre; de nem ígérkeztem, mivel a' grófi háznép Csurgórul váratik. – A' Comtesse Nov. 29d. halt meg Rómában, hol atyja, Gr[óf]. K[árolyi]. István egész háznépestül tartozkodik, másfél év óta olasz országban utazván. Az eset annál sajnosabb, mert az elhunyt, mint közönségesen mondják kik ismerték, igen jó szívű, szeretetre méltó volt. Kevéssel halála előtt tölté be 18ik évét. – Dictáltam Radnicsnak német levelet Csurgóra a' komornyiknak. Egyet-mást beirogattam. Olvas-tam. Fejérváry jöve hozzám, ki itt ebédelt is, Lina leányával; hasonlól Koch. Délután

³³⁴⁶ Lásd az 1468. sz. jegyzetet!

³³⁴⁷ Lásd a 3314. sz. jegyzetet!

³³⁴⁸ Lásd a 840., 948., 3281. sz. jegyzeteket!

³³⁴⁹ Lásd a 217. sz. jegyzetet!

³³⁵⁰ Lásd a 86. sz. jegyzetet!

³³⁵¹ Azaz a longa vectura, vagyis a jobbágyok földesúrnak járó szállítási kötelezettsége.

³³⁵² Lásd a 840., 948. 3281. sz. jegyzeteket!

³³⁵³ Lásd a 117., 125. sz. jegyzeteket!

³³⁵⁴ Lásd a december 8-i bejegyzést!

³³⁵⁵ Lásd a 86. sz. jegyzetet!

³³⁵⁶ Orosházi Károlyi alkalmazottja.

³³⁵⁷ A kisserénási pusztán folyó birkatenyésztésről lásd a 950., 1035., 1759., 1800. sz. jegyzeteket!

³³⁵⁸ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³³⁵⁹ Délegyházi tisztartó.

³³⁶⁰ Károlyi István lányát a főtí kastély családi sírboltjába temették.

Kuncwelder volt nálam. Később Pischl. Nézegettem aczélmetszeteket Éjszakamerikai tájakról.³³⁶¹ Estve olvastam a' háznépnek 11 utánig.³³⁶² Egész nap sehol se valék.

16d; szerda. – Tegnap halt meg Horváth Lászlóné,³³⁶³ ki nyár óta Pesten orvosolta-magát. Kunig dohány-kereskedő a' debrői dohányért 10 pftot ígért. – Szakadt a' hó, valamint tegnap folyvást. Ha így tart, hosszú lesz a' tél, 's áradásokat várhatni, mert 1837/38ban is illy időjárás volt, még pedig később kezdődött. Délután kimenék Koch-chal, ki itt ebédelt, a' magyar utczába, megtekinteni a' takaré-konyhát,³³⁶⁴ melly 120 pftba kerül; talán rendelek olyat saját szükségemre. Onnan Horváth Lászlóné temeté-sére menék, ki nem temetőbe vitetett, hanem a' Ferencziek' kriptájába tétetett. Midőn hazajövék, a' Szentesiek pénzt hozának: 9 ezer csupa huszas lévén az átvétel holnapra halasztatott.³³⁶⁵ Estve Vörösmartyhoz menék, hol Bajzát is találtam; 7 óra után jövék haza. A' városon szél-tiben szánkáztak.³³⁶⁶ A' Dunán igen bajosan lehete járni; mondják a' jég összeállott a' partoknál. Nőm estve Reviczky-nét látogatá meg, csak 8 óra felé jött haza. – A[sszonyom].

17d; csütörtök. – A' hó szakadatlanul esik; hol elhánya vagy eltaposva nincs, térdig ér. A' Szentesiek pénzt hozván, annak átvételével-számításával telt el az egész délelőtt. Koch itt ebédelt. Fejérváry³³⁶⁷ jött búcsúzni délután. Radnicsnak levelet dictáltam. Ma egy tapodtat sem valék sehol. Estve olvastam német hirlapokat vacsoráig.³³⁶⁸ Nőm 's Lényi 7 után jövének haza, Ferdynandynéhoz lévén híva. Egész nap esett a' hó. Ma temették Erzsébet Grofnét Fóton, hova én is meg valék kérve, de nem mentem dolgaim 's a' fer-geteges idő miatt. Levelet vevék a' Gróftól, du –

18d; péntek. – Végzém dolgomat a' Szentesiekkel, 's megnyugtatóm őket a' pénzről, és beirogattam azonnal. Kimenék a' dunapartra megtekinteni, hol van az átjárás: de olly nagy köd volt a' Dunán és a' városon, hogy alig lehetett látni 10 lépésnyire N[ota] B[ene]³³⁶⁹ délben. Ebéd után megtekintettük Kochchal a' megérkezett francia szönye-geket.³³⁷⁰ Estve felé kísértáltam R[adniccsa]..I a' Terézia városba; betértünk G[oromba]. Mikloshoz, de hasztalanul: zúzosan³³⁷¹ tértünk haza. Itthon újságokat olvastam vacso-raig. A' köd estve is folyvást tartott.

19d; szombat. – Egyet-mást végeztem. Irtam a' Grófnak. Délfelé ismét a' dunapartra menék. A' parti jég áll, de a' közepe mozgott noha lassan. Hol nyílás mutatkozott a' folyó jég közt, azon keresztül surrantak a' révészek könnyű és keskeny dereglyéken.³³⁷² A' hi-deg megenyhült. – Koch itt ebédelt. Volt nálam Schosbergerné; eladtam neki a' debrői

³³⁶¹ A tematikus, bekötött gyűjtemények lapozgatása talán összefügg COOPER Nyomkeresőjének felolvasásával, Bártfay vonzalmával – lásd a 3222. sz. jegyzetet!

³³⁶² Lásd a 86. sz. jegyzetet!

³³⁶³ Horváth László orosházi ügyész felesége.

³³⁶⁴ Lásd a 2182. sz. jegyzetet!

³³⁶⁵ A szentesi örökvaltságáról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

³³⁶⁶ 9.3.5. A városi ember és a természet.

³³⁶⁷ Fejérváry Ferenc hódmezővásárhelyi mérnök és családja Bártfayék közeli barátai – lásd a 2116. sz. jegyzetet!

³³⁶⁸ Lásd a 2212. sz. jegyzetet! – Kevés közvetett utalás található arra, hogy a tájékozódás, az olvasás, az írásos intézkedés és a társalgás nyelve gyakran német. Bártfay általában magyarra fordítva jegyzi le a hallottakat. Bártfayéknak a német nyelvterülethez való szellemi kötődéséről: 7. Az irodalom medialitása; 13.2.2. A homeo-pátia integrálása a hazai orvosi gyakorlatban: Hufeland és Toldy, 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban. N[ota]B[ene]: megjegyzendő, feljegyzésre méltó.

³³⁶⁹ Lásd a 6. sz. jegyzetet!

³³⁷⁰ Azaz: deresen.

³³⁷² Elsősorban teherszállításra használt, széles, laposfenekű vízi jármű.

uradalmi dohányt 10 pengő fton mázsáját: mire 300 pft foglalót is adott.³³⁷³ Bevégezvén a' levelet Ö N[agysá]gának estaffeta által küldém Csurgóra: azt javaslam benne, hogy hétfőn ne induljanak Pest felé.³³⁷⁴ Azután kimenék Jhoz, kit az utasítás szerint megtaláltam. ³³⁷⁵ Nem sokáig mulattam ott 's magam jövék haza. Itthon olvastam Cervantes-ből³³⁷⁶ vacsoráig. Ödön ma esküvék fel ügyvédnek 's diplomáját hazahozta; „dicséretes” calculust³³⁷⁷ kapott. – Nem volt tiszta nap; délután havas eső szemzett.

20d; vasárnap. – Martini³³⁷⁸ lefizeté a' rákosi haszonbért a' jelen évre. A' Grófné' inasa megjött Csurgóru. Délig eső szemzett. Az ellenőri hivatalban voltam félegyig; kifizetem Helmezynek a' borju-hús' árát. Koch és Dzwonkovszky itt ebédelték. Délután kimenék a' Dunát nézni. Az átjárás nagy bajjal történt. Mivel Hüppmann szakács ma délelőtt Budáról estaffétát küldött Csurgóra hogy a' Dunán jól járnak: aggódtam, hogy Ö N[agysá]gok véletlenül megérkeznek Budára 's csak vesződni fognak.³³⁷⁹ Estve olvastam vacsoráig. Heves szél támadott, de nagyobb hideg nem lett.

21d; hétfő. – Mindjárt reggel hallám, hogy a' jég megállott. Elhiszem, mert a' szél keményen üvöltött egész éjjel. – Irtam levelet Hau Inspectornak Kompoltra³³⁸⁰ a' dohány eladás' tárgyában. Egy odavaló ember vivé azt magával, ki elpanaszlá, mint járt Thurn Grófnéval (a' nádor főherczegné udvarmesternéjével), kitől néhány pengő ezerre menő kölcsön pénzt sok utána járás-keles, rimánkodás után sem tudja megkapni. Meglátogatott Horváth László orosházi ügyész. Koch itt evett. Ismét kimenék a' dunapartra; az átjárás ma két helyütt volt: a' Gellértnél 's a' hidon alul; biztos ma sem volt, ámbár a' Gróf' emberei a' bagázsát³³⁸¹ tegnap és ma Pestre áthordogatták. Betértem Vörösmartyhoz, hol beszélgetve 's dohányozva voltam 5ig. – Azután itthon olvastam vacsoráig. Nőm 's Lény Gróf Csákyknénál tölték az estvét. – Az idő hűvösebbre fordult. – Volt nálam dél előtt Farkas is, ki tulajdonképen nőmmel kívánt szólni.

22d; kedd. – Gyönyörű tiszta levegő, de hideg. Közlém Radnicscsal a' végzendőket. Volt nálam Kunig dohány-kereskedő, de már későn.³³⁸² Tabódy jöven hozzám vagy egy óráig beszélgetett. Sahradsziceket utasítam hogy a' livrée-gombokat³³⁸³ küldje N[agy]károlyba. Kimenék a' Dunához az átjárást vizsgálni; a' jég áll 's a' beállott hidegben mindinkább erősödik. Ha Ö Nagyságok megérkeznek, most már veszedelem nélkül jöhetnek át. Később ebédeltünk, mivel Koch valami francia gyárnokhoz³³⁸⁴ járt a' tigris v[endég] fogadóba. Délután a' szobákat 's új szőnyeget néztem meg; azután Gerzon lévén nálam fizettem neki kamatot. Olvastam 6ig, midőn Koch jöven hozzám, hangversenybe vitt

³³⁷³ Bártfay a harmadik vevővel állapodik meg, az ötödik ajánlat után; Wolf Schossberger gabona-, repce-, gyapjú-, dohánynagykereskedő – lásd a 117. sz. jegyzetet!

³³⁷⁴ A Károlyi és a Bártfay közötti viszony erősen formalizált, a folyamatos közös munka, kialakult tradíciók alakítják ki a közlés- és érintkezési formákat: Bártfay óvatosabb. Jellemzően ő figyelmezteti Károlyit a lehetséges veszélyekre: 4.3.5. Kommunikációs keretek: egyeztetés, vélemény, Bártfay különleges státusza.

³³⁷⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³³⁷⁶ Lásd a 3279. sz. jegyzetet!

³³⁷⁷ Itt: osztályzat – lásd a 3281. sz. jegyzetet!

³³⁷⁸ Martini Kristóf Károlyi György haszonbérleje.

³³⁷⁹ Lásd a 3374. sz. jegyzetet!

³³⁸⁰ Lásd a 3068. sz. jegyzetet!

³³⁸¹ Csomag.

³³⁸² Lásd a 3433. sz. jegyzetet!

³³⁸³ Azaz az inasruha gombjai.

³³⁸⁴ Gyáros – lásd a 6., 1700. sz. jegyzeteket!

melly Taborszky árva család fölsegíttetésére adatott. B[áró]. Droste Charlotte nagyon szépen zongorázott. Hallgatók szép számmal. Estve nagy hideg.

23d; szerda. – Estaffétát kaptam Csurgóru, midőn még ágyban valék, hogy a' Grof egész haznépestül ma indul 's délutáni 3 óra tájban itt lenni szándékoznak. A' tegnap ablak közé tett palaczk-bor ma reggel befagyva találtatott. 11 óra tájban átmenék Budára Radnicscsal Ö Nagyságok' ideszállítására iránt intézeteket tenni.³³⁸⁵ Mindenik átjárását megtekintvén, a' hétválasztó v[endég]fogadóban ebédelt. Félháromkor fiaker-szánon elejébe menék a' Grófnak, 's közel Albertfalvához találkozámm az utazókkal. A' jegen jövenk át a' Gellért hegy alatt baj nélkül; a' Grófné, gyermekek 's nőszemélyzet gyalogszánkákon vontattak: a' kocsik pedig fölkerültek a' Capucinusokig³³⁸⁶ 's ott huzattak át a' pesti partra. Hazajövék 4 óra tájban. Ekkor meglátogatott Dókus itélőmester.³³⁸⁷ Estve Tántzer Lila volt itt, vacsorán is. Kevéssé fáradtnak érzem magam 's nem sokáig olvastam az ágyban. Igen szép, de hideg nap.

24d; csütörtök. – Délig a' számadást végzem. Később olvastam, úgy ebédután is. Délben (ebédkor) Kazinczy Zseni volt nálunk; Koch csak félig ebédelt, mivel a' grófi asztalhoz vala híva: ott pedig 5 órakor esznek. Midőn sötétedni kezdett, visszagondolék a' multakra – a' visszahozhatlanul elmúltakra.³³⁸⁸ Azután Vörösmartyhoz menék, 's ott lévén Gaál is egy ideig beszélgettünk; 6 óra után szállásomra jöven, kártyajátékhoz ültünk, t. i. ő és én, és Bajza kit már itt találtunk, Dzwonkovszky, Radnics, Ödön, később Koch architectus is, kinek ma éjjel születési ünnepe. Jó kedvben mulattunk együtt éjféltutáni 1órág.³³⁸⁹ – Ma reggel csipős kemény hideg volt. Egész nap nem látám a' Grófot; nem hivatott, 's én nem menék. Játékunk közben Török János látogatott meg, levelet hozván számomra Klauzál Imrétől, ki a' minapi 350 pengő fton baráti köszönettel megküldé. –

25d; péntek. – Karácson is tehát itt van. Főfájás bántott egész nap. Tabódyhoz menék, de nem végeztem vele, és Sándor öcsém folyamodását sem adhatám neki, mert látogatásai valának. Betértem Bajzához, ki bizodalmasan közlé velem az Athenaeum mind szerkesztése mind kiadása iránti változásokat.³³⁹⁰ Onnan templomba menék. Itt ebédelt Koch, Fejérváry Lini és Lónyay kisassz[ony]. – Ebéd után Kochchal beszélgettem szobámban közel 5ig. – Ekkor Karlovsky³³⁹¹ jött hozzám. Gyertyavilág nélkül voltunk, mivel az udvaron lévő lámpás igen szépen megvilágítja szobámat, midőn a' légben gyuladás történt, 's néhány percig tartott kék lobogása, miként villámé.³³⁹² Sokat beszélünk Dr. Atomir³³⁹³ neje' betegségéről 's egyebekről. Elmente után 7től 8ig német hírlapokat olvastam. – Délelőtt érezhetően megenyhült az idő: de estve ismét csattogó hideg lett. –

26d; szombat. – Jól aludtam, 's reggel nem érzék többé fejfájást. – Adtam Ödönnek munkát: a' Debrői irományokat másolás végett.³³⁹⁴ – Ö N[agysá]ga magához hivatott. Kezembe adott Gr[óf]. Zichy féle nyugtatványokat, 's egyéb leveleket. Ezekre föltevém a'

³³⁸⁵ Lásd a 3379. sz. jegyzetet!

³³⁸⁶ A Fő utcai kapucinus templom és kolostor.

³³⁸⁷ Lásd a 248., 380. sz. jegyzeteket!

³³⁸⁸ Az ünnep alkalmat ad az eltelt időszak értékelésére, mérlegkészítést jelent, visszagondolást, egyfajta magán-ünnepe, amelynek nincs köze a nyilvános élethez – lásd a 20., 416. és 2774. sz. jegyzeteket!

³³⁸⁹ A karácsonyról lásd a 968. sz. jegyzetet!

³³⁹⁰ 7.2.4. Közjáték: Bártfay az Athenaeum szerkesztőségével szemben.

³³⁹¹ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

³³⁹² Lásd az 1717. sz. jegyzetet!

³³⁹³ Lásd a 3153. sz. jegyzetet!

³³⁹⁴ Lásd a 840., 948. 3281. sz. jegyzeteket!

határozatot. Tabódy volt nálam; azután Kunig; és Schosberger. Ebédén Pieschl volt itt és Flekl Nátzi. Ebéd után gabona kereskedő és Schosberger. Itt volt Karácson is, de nem szólhaték vele elfoglaltságom miatt. A' Grófhhoz menék 's aláíratám az irományt.³³⁹⁵ Este felé Koch jött hozzám beszélgetni, ki ma Polláknál ebédelt; kimenék vele sétálni, de alig maradtunk a' szabadban félóráig mert nagy hideg és köd volt. E' miatt színházba sem menék, hanem itthon olvastam. Nőm Tántzeréknél volt és Reviczkyknél, ki betegeskedik.³³⁹⁶ –

27d; vasárnap. – Levelet kaptam Flekl urtól, melyben írja hogy számomra egy vadser-tés malacot küld, 's nőm részére egy kis Verschlagban poharat a' parádi üveg hutából.³³⁹⁷ Dr. Atomir számára adtam 40 pengő fto, 's Dr. Ivanovicsra 30 pengőt fáradsági jutalmúl nőm' kezébe.³³⁹⁸ Hirsch buza-kereskedő volt nálam, és Schosberger, ki a' debrői dohánnyra ezer pengőt tett le. Jött Tabódy is. E' miatt csak féltizenkettőkor mehettem az ellenőri hivatalba, hol lig maradtam. Koch és Dzwonkovszky ebédelték itt. A' gabona-kereskedő zsidók rohantak rám mindjárt ebéd után. Félig-meddig megalkudván velők, jelentém a' Grófnak.³³⁹⁹ Nőm 's Leni Gróf Csákyknél tölték az időt egész 9 óráig. Estve Osztróluczy kir[álya]. táblabíró volt nálam. Eltávoztá után végzém a' hivatalos irományokat. Közben Hörmann³⁴⁰⁰ volt nálam 's jó sokáig csevegett. A' hideg olly nagy, hogy 18 foknyi vala; alig lehetett az utczákon járni.

28d; hétfő. – A' hideg, mint mondják, ma reggel 19 fok³⁴⁰¹; elhiszem; még a' belső ablakok is befagyva, – 's a' kert' fái csupa zúzmara. Reggel Waltherr volt nálam. És Ágoston két izben a' kötelezvények' kicserélése végett.³⁴⁰² És Jákó. Meg' Tabódy, ki Sándor öcsém' levele iránt szólott a' Gróffal: de a' levélben más van, mint a' mit nekünk írt, mert házasságra kért engedelmet, 's így mindkettőnk megcsalt.³⁴⁰³ – Elalkudtam az alföldi búzát 's foglalót is vettem rá 1000 pengőt. Voltam a' Grófnál 's végeztem Ö N[agysá]gával. Mátray, az ügyész volt nálam, alkalmaztatás iránt kérdezősködve Debrőn. Itt ebédelt Koch. Délután mindjárt Lazárovcis jött hozzám. Utána Ágoston, kinek az egyenes kötelezvényeket átadám.³⁴⁰⁴ Összekészítém a' pénzt Bécsbe 's irtam Schmidnek.³⁴⁰⁵ Irtam Fleklnek is N[agy]károlyba. Átadám Kochnak a' pénzeket, ki holnap elindulandó búcsúzott. Ma nem valék az udvaron kívül, folyvást elfoglalva.

29d; kedd. – Reggel Julis azzal jött be, hogy a' háznál lévő kutak' egyikéből sem huzhatni vizet mind megfagytak. Ámbár tegnap este erősen fűtetém szobáimat, ma reggel még is a' belső ablakok még nagyobb mértékben be valának fagyva mint tegnap. Föltevém a' búzacontractust, és közlém Ö N[agysá]gával. Koch ma reggel csak ugyan Bécsbe utazott. Apróbb dolgaimat végzém. Csak magunkban ebédeltünk: Léní sem volt az asztalnál rosztul érezvén magát. Délután Osztróluczy Miklós kir[álya]. táblai assessor jö-

³³⁹⁵ Lásd a 117. sz. jegyzetet!

³³⁹⁶ Lásd a 153. sz. jegyzetet!

³³⁹⁷ Flekl Károly nagykárolyi jószágigazgató, családjával Bártfayék barátja. A parádi üveghuta a debrői birtok része, az előző bérlő fejlesztése.

³³⁹⁸ A fizetéséről: 13.3.2. Homeopátiás orvosok Pesten.

³³⁹⁹ Lásd a 114., 125., 265. sz. jegyzeteket!

³⁴⁰⁰ Károlyi Györgyék orvosa, feleségével Bártfayék jó ismerőse.

³⁴⁰¹ Lásd a 146. sz. jegyzetet!

³⁴⁰² Lásd a 808. sz. jegyzetet!

³⁴⁰³ Testvére később a szolgálatból kilépve elveszi barátja, Gosztorny Sándor özvegyét – lásd a 169. sz. jegyzetet!

³⁴⁰⁴ Lásd a 808. sz. jegyzetet!

³⁴⁰⁵ Lásd a 32. sz. jegyzetet!

vén hozzám, elvezetém a' Grofhhoz 's ott elvégzők a' 10 ezer pft iránti kölcsönt. 5 óra felé Szemere P[ál]. és Sárvány látogatának meg, 's nálam maradtak egész estve, vacsora utánig; pipáztunk, beszélgettünk, olvastunk: Szemere ugy látszott jól mulatta magát 's megígéré, máskor is eljön.³⁴⁰⁶ 9 órakor haza kísértem őt: a' hó füttyölt lábaink alatt a' nagy hidegtől. – Nőmnek 15 pftot adtam holmi szükségére. Délután Ferdinandyné volt nálunk. – A[sszonyom].

30d; szerda. – Kissé enyhültebbnek látszott az idő. Az irományokat előterjesztém Ö Nagyságának; megadá határozatait. Thaly ebédelt nálunk. Egész délután 's estve is a' szentesi pénzeket rendeztem Radnicscsal, ki ma Budán járván azon hirt hozá, hogy a' régibb 10 's 5 fto banknótákat csak még holnap válthatni be.³⁴⁰⁷ Ezt végezvén olvastam.

31d; csütörtök. – Radnics a' banknótákat vivé Budára,³⁴⁰⁸ de vissza is hozá délben, mert a' beváltás ideje jövő martiusig meghosszabbítatott. Volt nálam Kuncwalder kamatot hozva. Volt azután több ember, hivatalos dologban. Féltizenkettőkor Ullmannhoz menék, de nem találám; Bécsben van, 's így le nem fizethetém neki a' 15 ezer pftot.³⁴⁰⁹ – Onnan Kappelhez fordultam be, 's Gr[óf]. Szapáry Sándor' részére (Gr[óf]. Zichy Ká[r]oly).³⁴¹⁰ utasításából) 100 pftot fizettem. Közel lévén Karlovskyhoz,³⁴¹¹ betértem hozzá: délutáni 1kor hazajöttem. Nőm Gr[óf]. Csákyknél ebédelt, mert ma Bogovics Jozefínának születésnapja. Ebéd után olvastam, irogattam. 4 óra tájban Tabódyhoz menék hivatalos irománnyal; nem vala hon. Beszólottam Bajzához; tőle hallám, hogy a' Landerer által kiadandó pesti újságot Kossuth Lajos fogja szerkeszteni, – a' dolgozó társak közt lesz Tóth Lőrincz és Molnár.³⁴¹² Estve hozzám jövének Karlovsky és Simon Florent³⁴¹³ közel 10 óráig itt mulatván. – Letelt tehát ismét egy év; adott örömeiket és bajakat. A' keserű³⁴¹⁴ tapasztalás és tágasb emberismeret okosabbá teheti az embert, de a' szívet sebz. Mit hoz majd a' jövő magával? –

³⁴⁰⁶ 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak); 8.3.2. Kölcsény és Szemere.

³⁴⁰⁷ Lásd a 868. sz. jegyzetet!

³⁴⁰⁸ Lásd az 1206. sz. jegyzetet!

³⁴⁰⁹ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3316. sz. jegyzeteket!

³⁴¹⁰ Lásd a 2956. sz. jegyzetet!

³⁴¹¹ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

³⁴¹² A *Pesti Hírlap* majd 1841. január 2-án indul meg Kossuth szerkesztésében. A kancellária november 12-én tárgyalta a kiadói jogok átruházását. Landerer, a kérvényező nyomdatulajdonos eredetileg Császár Ferencet és Szentkirályi Móricot kérte fel a szerkesztésre, de ők nem vállalták a megbízást. Ekkor fordult Kossuthhoz, aki szintén nemet mondott, mert nem kapta meg tárcarovat vezetését. Végül az év utolsó napjaiban megegyezés született, Kossuth félévente meghosszabbítandó szerkesztői szerződését december 31-én írták alá; Bártfay bejegyzése megerősíti, hogy az alkudozásokról sok mindent tudtak a kortársak. Széchenyi december 30-án jegyzi fel naplójába, hogy Kossuth lesz az újság szerkesztője: 6.3. Kossuth és Széchenyi – A *Pesti Hírlap* és A *Kelet Népe* (1841), 6.3.2. A *Pesti Hírlap* indulása (1840. dec. – 1841. febr.).

³⁴¹³ Mindketten a Jóltevő Asszonyi Egyesület tisztségviselői – lásd az 1962., 3290. sz. jegyzeteket!

³⁴¹⁴ A „keserű” jelző sűrűn előfordul a napló utolsó aktív évének záró hónapjaiban. A szokásos év végi számvetési mintegy megadja a szöveg egyre lakonikusabb, ritkuló, majd abbamaradó bejegyzéseinek alaphangját, s előre vetíti a napló lezárását: 2.3.5. Szóhasználat- és fogalomelemzés: lehetőségek (haza, édes, keserű).

1841 JANUAR–SEPTEMBER. X.

[A szokásos újévi ünneprend szerint Bártfayt a család reggel ajándékokkal lepi meg, majd a vezető alkalmazottak együtt mennek a gróf köszöntésére. A cselédek, az újságkihordók, a páholynyitók kisebb pénzjutalmat kapnak, a kereskedők és a mesteremberek csomagokat küldenek hűségese megrendelőiknek.

A Pesti Hírlap indulása a hónap eseménye. A közvélemény sokat vár a Kossuth szerkesztette új, liberális napilaptól. Bártfay – mint az Akadémia pénztári ellenőre – egy hét múlva már majdnem sajtóvitába keveredik a lappal. Egy késedelmesen beváltott váltó miatt kényszerül kellemetlen magyarázkodásra, noha valójában nem is ő és nem is először, hanem a titkár, azaz Toldy hibázott. Kossuth azonban szavát adja a helyreigazításra. Ezután a főszerkesztő esküvője kavar botrányt. A vegyesházasságok ügyében fél éve folyó heves közgyűlési viták próbaköve az esemény. A primás utasításának megfelelően az egybekelés tudomásul vételére a parókia egyik oldalszobájában, szertartás és áldás, egyetlen ima elmondása nélkül került sor. Kossuth házassági tanúi neves, az ügyben nyíltan állást foglaló, liberális közéleti személyiségek.]

1841. Január.

1^{én}; péntek. – Nőm, újévi ajándéku, violaszín bársony mellényt adott: Léni pedig se-lyem erszényt kötött.³⁴¹⁵ – Stern pedig, Budáról, Cyane³⁴¹⁶ czimű német almanachot. – 9 óra után a’ Gróf idvezlésére menénk: Tabódy, (a ki szólott), Praznovszky, Waltherr, Kertészfy, Koller, Grünschnek, Dzwonkovszky, Radnics, én és Jákó. – Adtam Praznovszkynak Burg részéről 5 ezer pengőt. – Ö N[agysá]ga fölvelt ezer pftot, a’ Mélt[óságos]. Grófné 600 pftot. – Helmechyhez menék ’s ott voltam 12 utánig hivatalbol. – Havazott reggel óta estig. – Nálunk ebédelt Sárváry, Fejerváry Lini és Klobusiczky Ida. A’ délutánt is Sárváryval töltém, ki vacsorán is itt maradt. Délután volt itt Szemeréné, ’s néhány pillanatra nálam is. Adtam újévi ajándékul: Stern inasának egy huszast; Jánosnak 1 pengőt; Paulinak egy pengőt; a’ kapusnak 1 pftot; a’ fiának 1 huszast; Péternének 2 huszast; a’ magy[ar]. színházi páholynyitónénak 1 pengőt; Andrásnak 2 pengőt, ’s még tegnap a’ Jelenkor kihordójának 1 pengőt. – Egész nap semmi kellemetlenség. Visszaemlékeztem.³⁴¹⁷

2d; szombat. – Vörösmarty szolgálja újévet kívánt: adtam neki egy huszast. Levelet hoztak Vásárhelyről Sándortól.³⁴¹⁸ A’ magy[ar]. színházi sűgó zsebkönyvet hozott újévre: adtam neki egy pengőt. Ugyan annyit a’ Regelő kihordójának. A’ hivatalos fölterjesztésekre megírtam a’ határozatokat. Vettem levelet az újhelyiektől.³⁴¹⁹ Délután számoltam

³⁴¹⁵ Az újévi ünnepről lásd a 2348. sz. jegyzetet: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók, 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.
³⁴¹⁶ Friedrich WALTHER, Cyane: ein episch-romantisches Gedicht in 10 Gesängen, Züllichau & Freystadt, [1811].
³⁴¹⁷ Lásd az 1838. december 31-i bejegyzést: Bártfay visszaemlékezik Barthos Paulinával 1837. újév napján tett fogadalmukra: 9.2. Az év ritmusa, évfordulók; lásd a 410., 683. 1582. sz. jegyzeteket!
³⁴¹⁸ Lásd a 3380. sz. jegyzetet!
³⁴¹⁹ Lásd a 2774. sz. jegyzetet!

Radnicscsal 's kifizettem. Voltak nálam a' Szentesiek.³⁴²⁰ Estve sétáltam az utczákon holdfénynél. Az idő tetemesen enyhült.

3d; vasárnap. – Az Athenaeum kihordójának 1 pengő ftot adtam. Prikkelnék 2 huszast, ki a' m[agyar]. t[udós]. társasági névkönyvet elhozá. A' Grófhöz menék irományokkal. Ö N[agysá]ga rosszúl volt, mi az arczán is látható volt.³⁴²¹ Dél tájban Kunczvalderékhez menék; átadám nekik a' 40 aranyat természetben, nálok lévő 160 aranyomhoz, és 400 pftot, mind a' két rendbeli sommát 6% kamatra, miről váltó-kötelezvényt adának.³⁴²² Nálunk ebédelt Paulina, Lini, Flekl Marie és Ignázt.³⁴²³ – Délután Burg vala nálam, 's korábban Schedel, sokat beszélgetve. Estve sétálni menék Radnicscsal. Meglátogattuk M[adame-o].t, de keveset mulattunk ott, mert vendégei valának.³⁴²⁴ Hazajöven 7kor hírlapokat olvastam. Semmi hideg; a' hó olvadozott. –

4d; hétfő. – Levelet vevék Gyöngyösről; és Koch is tudósított hogy szerencsésen ért Bécsebe. Eggenberger beadá számadását 's behozott 5 ezer pengőn felül a' mellékpénztárba eladott könyvek árából.³⁴²⁵ Ö N[agysá]ga hivatott: még ma is bágyadtan lelé, 's figyelmeztetém baját ne hanyagolja el.³⁴²⁶ Irtam Bécsebe Schmidnek és Kochnak, magam vivén e' leveleket Tabódyhoz, ki délután Bécsebe indult. Burg és Burgné nálunk ebédeltek. Összekészítém deputatumom³⁴²⁷ árosítását. Kisétáltam Radnicscsal előbb a' Dorottya utczába³⁴²⁸ Löwingertől a' hamuszir árát behajtani; onnan a' Terézia városba. A' vastag Sophie igen jókedvű volt 's kért mennék oda a' hét folytában. U³⁴²⁹ Kilian árúkat küldött számomra.³⁴³⁰ A' kihordónak 40 kr. adtam pengőben újévi ajándékul. Estve Dr. Atomir és neje volt nálunk látogatáson; ez utóbbit ma láttam először.³⁴³¹ Tegnap estve Dr. Ivanovics volt itt búcsúzni Bécsebe menendő. –

5d; kedd. – Az idő nagyon meglágyult. Volt nálam a' gyöngyösi zsidó; utána Kammermeyer Ügyész (a' parádi üveghuta-kezelő fia), és Ullmann, kinek Debrő fejében 15 ezer pftot fizettem 's 175 pft kamatot. Irtam Kompoltra.³⁴³² Elmenék a' Grófhöz egyet-mást közleni 's végezni Ö N[agysá]gával ma jobban volt már, 's a' városra is kisétált, noha eső esett. Délután Radnicscsal végeztem, számoltam. Az eső folyvást szakadván, itthon maradtam, olvasgatva. Estve színházba akartam menni, de a' lucok és köd elvevé kedvemet; – olvastam franklin-tűz mellett a' pesti hírlap' első számát, melyet Landerer ad ki, 's Kossuth Lajos szerkesztet, más néhányak' társaságában. Ha e' hírlap folyvást ilyen lesz – pedig mind inkább tökéletesülnie kellene – kétség kívül legderekebb politikai lapunk leend 's epocha fog szülni.³⁴³³ –

³⁴²⁰ A szentesi örökvaltságáról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

³⁴²¹ Széchenyi naplójából: „Károlyi Gy[örgy]nél, ki igazán nincs jól.” (OLTVÁNYI 2002, 839).

³⁴²² Bártfay saját megtakarított pénzét kamatoztatja – lásd a 2542. sz. jegyzetet!

³⁴²³ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

³⁴²⁴ Lásd az 1870. sz. jegyzetet!

³⁴²⁵ Lásd a 2172. sz. jegyzetet!

³⁴²⁶ Lásd a 3374. sz. jegyzetet!

³⁴²⁷ Természetbeni illetmény (a tisztviselők fizetésük egy részét terményben kapták meg).

³⁴²⁸ Lásd a 91. sz. jegyzetet!

³⁴²⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁴³⁰ Lásd a 2551. sz. jegyzetet!

³⁴³¹ Lásd a 3153. sz. jegyzetet! – Ezen a napon kelt Sárvány Ferenc bejegyzése Bártfay Lászlóné emlékkönyvébe.

³⁴³² A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108. sz. jegyzeteket! – Parádról lásd a 3316., 3397., 3463. sz. jegyzeteket!

³⁴³³ A nyitószám vezércikke szerint az újság célja, hogy mind szélesebb körben teremtsen fórumot a nemzeti politikának. Bártfay meggyőzőnek érezte a beköszöntőt, mely jogszerűséget, törvényességet és a vitakultúra

6d; szerda. – Magához hivatott a' Gróf; Ö N[agysá]gánál voltam féltizenkettőig. Azután az ellenőri hivatalban, magammal vivén az Eggenberger által beadott pénzt. Itt ebédelt Sárvány,³⁴³⁴ kivel a' délutáni időt beszélgetve töltém. Az estét magam: nőm 's Lényi valahol látogatóban jártak. Az idő tiszta, lágy; a' hó nagyon olvadt: az utczákon lucok.

7d; csütörtök. – Reggel Waltherr volt nálam, szemrehányással, miért nem valék a' Corpus-juris fordítást illető tanácskozáson. Engem oda senki sem hítt; de különben sem vállalhatnék munka-részt, ellévén mindenfelől foglalva.³⁴³⁵ – Délig dolgoztam, számítottam, rendeztem egyet-mást. Estve felé ismét Ö N[agysá]ga hivatott, 's átadá számadási könyvét, mellyel nem tud eligazodni.³⁴³⁶ – Azután a' nedves idő' ellenére is kimenék R[ad-nics].csal. Nagy köd volt. U³⁴³⁷ Meglátogatám S.³⁴³⁷ – Délben B[arthos]. Mukinak³⁴³⁸ irtam. Estve olvastam.

8d; péntek. – Egész délelőtt a' Gróf számadási könyvét vizsgáltam 's rendbe hoztam. Volt nálam alkusz árpá [!] 's kukoricza-vétel iránt tudakozódó.³⁴³⁹ Dél után semmi komolyabbat nem végeztem, csak a' hírlapokat forgattam egy kissé. Szakadt az eső. Estve Gróf Dessewffy Virginie és Kazinczy Zseni jöttek látogatóban, de én színházba menék.³⁴⁴⁰

9d; szombat. – Össze készítém a' computusra³⁴⁴¹ tartozó követelések jegyzékét. Olvastam. Ebéd után szinte. Adtam nőmnek apróbb költségre 5 pftot. Vettem egy sors és belépti jegyet az asszonyi egyesület táncszvigalmára.³⁴⁴² 5 óra tájban Sárvány jött búcsúzni. Vele mentem Szemeréhez, 's ott voltam 9ig. – Beszélgettünk, Szalay László is ott. Mondták, hogy Kossuth Lajos ma kel öszve ha jól tudom Meszlényi kisasszonynyal: az esküvés nem templomban, hanem a' belső városi plebanos lakán történik.³⁴⁴³ – Ma ismét beállott a' hideg 's estve havazott. Szép holdfény volt. –

10d; vasárnap. – Nem tudtam sokáig alunni ez éjjel. A' fiatal Ullmann³⁴⁴⁴ volt nálam reggel; és Jákó. Azután egy zsidó a' parádi üveghuta felől tudakozodni.³⁴⁴⁵ – Bajzáné do-

fejlesztését ígérte. Széchenyi így ír naplójában erről: „Megjelenik a Pesti Hírlap – ma első ízben. – Hol vannak a következők?” (OLTVÁNYI 2002, 839); 6.3.2. A Pesti Hírlap indulása (1840. dec. – 1841. febr.).

³⁴³⁴ Lásd az 1514. sz. jegyzetet!

³⁴³⁵ Lásd a 3071., 3193. sz. jegyzeteket; 9.1.2. Időhiány.

³⁴³⁶ Károlyi gyakran bízta személyes iratainak rendezését, magán célú kiadásai áttekintését Bártfayra: 4.3.5. Kommunikációs keretek: egyeztetés, vélemény, Bártfay különleges státusza.

³⁴³⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁴³⁸ Lásd a 298., 1537. sz. jegyzeteket!

³⁴³⁹ Lásd a 117., 3788. sz. jegyzeteket!

³⁴⁴⁰ Lásd a 477. sz. jegyzetet!

³⁴⁴¹ Lásd a 92., 1031. sz. jegyzeteket!

³⁴⁴² 11.2.2. Növegyleti tevékenység.

³⁴⁴³ A vegyesházasságok ügyének előzményeiről lásd a 3264. sz. jegyzetet! – Kossuth ugyanis egy katolikus lányt vett el, a plébánián, de nem a templomban. Az esküvő lehetett volna magánháznál is, de ünnepélyesen. Lásd a naplóban szereplő példákat. Valószínűleg nem várt ilyen fokú rosszindulatot és retorziót a saját esetében, mint azt a megye kisgyűlésén tett panasza rögzíti. Eszerint a korábban hasonló vád alá került Feichtinger plébános elutasította Kossuth kérését, vagyis hogy vízkereszt előtt és hogy ne templomban, hanem a menyasszony házában történjen az esketés. Kossuth Meszlényi Terézszel végül 1841. január 9-én, este fél hétkor kelt egybe. A szertartás a parókia egyik oldalszobájában történt, szertartás, áldás és egyetlen ima elmondása nélkül. Kossuth tanúi a vegyesházasságok ügyében nyíltan állást foglaló liberális ellenzéki személyiségek, Fáy András, gróf Ráday Gedeon, Szentkirályi Mór és Szombathelyi Antal voltak. 6.2. Pest vármegye közgyűlési vitái a vegyesházasságok ügyében (1840. szept. – 1841. febr.).

³⁴⁴⁴ Ullmann Mór bankár fia, aki a Nagykereskedő Testület tagja (1845), választott polgár, a Dietrich-Ullmann-féle dunántúli vasút kezdeményezője: 8.4.3. A társadalmi csoportok közötti kapcsolat.

³⁴⁴⁵ Parádról lásd a 3397. sz. jegyzetet!

hányt küldött számomra a' mi tavalytól elmaradt. Az ellenőri hivatalban valék majd 1 óráig. Onnan ebédre menék nőmmel Ferdinandyékhoz,³⁴⁴⁶ hol igen szívesen láttak. 4 óra tájban jövenk haza. Szép, tiszta, száraz levegő volt 's derekasan fagyott. Átadám a' Grófné' ékszerait, melyek lepecsételve nálam valának letéve nyár óta.³⁴⁴⁷ Estve szobámban töltém az időt. A' némberek a' nőegyesületi bálba³⁴⁴⁸ menének féltizkor: én pedig Tántzer Lilát kísértem akkor haza.

11d; hétfő. – Koller volt nálam jó sokáig. Utána Mühr, kivel pénzbeli állapotokról végeztem. A' szentesi váltság állapotját kiszámítám, 's délután a' pénzt nagyjából föl-olvasám Radnics jelenlétében.³⁴⁴⁹ Vettem leveleket N[agy]károlyból Délben B[arthos]. Paulinának, estve, úgy anyjának is irtam.³⁴⁵⁰ Este felé kísértáltam. Paulina W.³⁴⁵¹ Az idő megenyhült, 's nedves lett.

12d; kedd. – Még reggeli előtt Waltherr tért be hozzám. Koller elvivé a' szentesi váltság pénz naplóját lemásolás végett. Össze csináltam az Újhelybe írt leveleket 's postára adtam. Aggódni kezdtem jobb szemem miatt, melynek felső pilláján kinövés támadott; a' szem tegnap óta nedves, 's a' mult éjjel beragadt. – Majd egész éjjel szakadt az eső, 's ma reggel is esett. Délelőtt irományokkal foglalkodám. Délután irtam, számolgattam, olvastam. Levelet küldött Luka Sándor, melyben a' Szentkirályi féle tőkepenzt fölmondja.³⁴⁵² Estve magy[ar]. színházban valék.

Szerda; 13d. – Végeztem Kollerrel. Dr. Atomir megnézte szememet, 's küldött belladonnát.³⁴⁵³ Voltam a' Grófnál, de csak röviden, mivel ülésbe ment. Délután megvizsgáltam 's rendbeszedém a' pénztárt. Nedves, lucskos idő. Bevettem, 's korábban feküdtem le. –

14d; csütörtök. – Ismét Koller volt nálam. Hivatván a' Gróf közlém Ö N[agysá]gával a' director leveleket; a' tiszti cooridnatoria³⁴⁵⁴ nézve nincs egy véleményben. irtam. Délután olvastam; szemem úgy látszott jobbul. Estve nőm 's Lénivel a' m[agyar]. színházba. Esett. – A[sszonyom].

15d; péntek. – Szemem gyuladt volt és könyezett. Volt nálam Koller, Atomir. – Lie-demanntól egy fiumei váltó mutattatott elő fizetésre a' m[agyar]. tud[ós]. társaság számára.³⁴⁵⁵ Luka Sándorhoz menék, kinek 5600 pftot kifizettem, mint Szentkirályi Moritz' engedményesének.³⁴⁵⁶ Kértem a' Gróftól özv. Szilágyiné' számára segedelmet 's átadám nőmnek e' célra a' 20 pftot.³⁴⁵⁷ – Délután olvastam.

16d; szombat. – Schedel kellemetlen czéduláira válaszoltam, két izben.³⁴⁵⁸ Török és Kacsokovics jövének hozzám, később a' Gróf is: elintéztük a' gazdas[ági]. egyesület' dol-

³⁴⁴⁶ Ferdinándy né Bártfayné régi barátnője, két lányával gyakori vendég a családnál.

³⁴⁴⁷ Lásd az 55., 1108. sz. jegyzeteket!

³⁴⁴⁸ 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetnézés, bálozás.

³⁴⁴⁹ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

³⁴⁵⁰ Lásd a 2774. sz. jegyzeteket!

³⁴⁵¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁴⁵² Itt: elszámol vele. – Luka Sándor (sz. 1802) Hont megye alispánja és ellenzéki követe az 1832/36-os országgyűlésen.

³⁴⁵³ Lásd a 2607. sz. jegyzetet!

³⁴⁵⁴ A birtokok új tisztviselőrendjének átalakítása, hatáskörök, alá-fölé rendeltségi viszonyaik megszabása: 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság, 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

³⁴⁵⁵ Lásd a 3471. sz. jegyzetet!

³⁴⁵⁶ Azaz: kedvezményezett. Ő jogosult Szentkirályi helyett a pénz felvételére – lásd a 3452. sz. jegyzetet!

³⁴⁵⁷ Lásd a 2496. sz. jegyzetet!

³⁴⁵⁸ Lásd a 3471. sz. jegyzetet!

gait.³⁴⁵⁹ Ö N[agysá]ga átvevé azon 430 aranyat, mely nálam depositumba³⁴⁶⁰ volt. Irtam Fleklnék, 's délután Kalosnak. Végeztem hivatalos dolgaimat. Az eddig esős, komor idő derülni kezdett. Olvasgattam. Délután Schmidnek is írtam Bécsbe a' számadás' folytatában, melyet e' napokban beküldött, 's délelőtt Ö N[agysá]gával átnéztünk. – Cselédim hódiját is kifizetém. –

17d; vasárnap. – Délelőtt egész 1 utánig az ellenőri hivatalban. Előfordult a' tárgy, mi miatt Schedellel tegnap leveleztem, 's napfényre jött hogy ő a' hibás.³⁴⁶¹ – Ebédén Burgék voltak nálunk, de délután mindjárt haza menének. Olvastam hírlapokat 's egyet-mást, mert nőm 's Lényi Ferdinándynénál tölték az estvét. Ma is sáros, lucskos idő volt; esett is. –

18d; hétfő. – Buzakereskedő, és Sensal volt nálam. Rendbehozám a' számadási naplót 's bizonyítványokat. Délben olvastam. Ismét egy-két órára kiderült az idő. – Délután olvastam. Estve, a' sár ellenére is, kimenék a' + ∪ R.³⁴⁶² Onnan Helmecezyhez nőmért. Estve olvastam.

19d; kedd. – Megint több zsidó volt nálam buzára alkudozni.³⁴⁶³ Hivatalos dolgaimat végzém. Délben a' Gróf hivatott. Közlé velem Nagy Kár[oly]. levelét a' szentesi váltság pénz fölosztása iránt, 's megbízott felelnék rá.³⁴⁶⁴ Délután egész gyertyagyújtásig abban dolgoztam. Ekkor Ö N[agysá]gához menék 's a' választ közlém vele; jóváhagyta. Estve olvastam. – A[sszonyom].

20d; szerda. – Ismét zsidók jártak a' nyakamra. Lemásolám az üveghutai régibb contractust. Kilian boltjában könyveket vettem,³⁴⁶⁵ Boz (Dickens)³⁴⁶⁶ munkáit. Onnan Walthierhez menék 's értekeztem vele az üveghuta tárgyában.³⁴⁶⁷ Levelet kaptam Kompoltról. Délután irtam hivatalosan a' Debrői Tiszttségnek. Szemere P[ál]. jött hozzám 's itt vala 6ig. Együtt menénk színházba.

21d; csütörtök. – Apróbb dolgaimat végezvén a' Grófhhoz menék. Odajött Koller is. Közlém vele, a' mi Bécsbe válaszoltatott a' szentesi pénz iránt.³⁴⁶⁸ Irtam a' Bihar megyei táblabírónak Ö N[agysá]ga helyett. Itt ebédelt Kazinczy Zseni. Szentpétery ezüstmíves volt nálam itt hagyván a' folyamodást 's az ahhoz tartozó irományokat a' tüzellenes fedél iránt; elolvasám ezeket 's kérelmére majd a' Grófnak bemutatom, hogy a' Pest megyei gyűlésbe pártfogolja.³⁴⁶⁹ Azután hírlapokat olvastam míg besötétedett. Meglátogatám Vörösmartyt, Bajzát, de egyike sem vala honn. Mivel nőm 's Lényi Gróf Csákyénál tölték az estvét, színházba menék Ödönnel. Estve sokáig olvastam. Ma újra fagyott.

22d; péntek. – Nőm változást érzett; már tegnap fejfájás ellen panaszkodott. Adtam Kertészfynek 35 pengő ftot szalonna-vásárlásra. Ismét volt nálam Szentpétery. Volt a' budai apáczáktól is egy kéregető perzselylyel: adtam bele három huszast.³⁴⁷⁰ – Voltam délután

³⁴⁵⁹ Lásd az 1967., 3219., 3247. sz. jegyzeteket!

³⁴⁶⁰ Letét.

³⁴⁶¹ Lásd a 3571. sz. jegyzetet!

³⁴⁶² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁴⁶³ Az alkufolyamatra: 8.4.1. A szerződéskötés menete.

³⁴⁶⁴ A befolyó összeget a három Károlyi-testvér között osztják el. – A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

³⁴⁶⁵ Lásd a 2551. sz. jegyzetet!

³⁴⁶⁶ Charles DICKENS (Boz álnéven), *The Posthumous Papers of the Pickwick Club* – magyarul: *A Pickwick Klub hátrahagyott iratai*, 1836.

³⁴⁶⁷ Lásd a 3397. sz. jegyzetet!

³⁴⁶⁸ Nagy Károlynak – lásd az 1245. sz. jegyzetet!

³⁴⁶⁹ Lásd a 3108., 3055. sz. jegyzeteket!

³⁴⁷⁰ 4.3.4. Jótékonykodás.

Helmecczynél és Schédelnél a' pesti hirlapi cikkely miatt.³⁴⁷¹ M[adame]. √³⁴⁷² Estve olvastam. Nőm feküdt.

23d; szombat. – K[ossuth]. levele közöltetvén velem, H[elme]czyhez menék 's a' választ készítem; de közben a' Gróf hivatván, megbízásából Vodjanerhez tértem be, kit nem találtam. Délután elvégzem a' választ 's közlém azt estve H[elme]czyvel és Sch[edelle]. – Schédel különféle kifogásokat hordott elő, végre elég világosan tudatá, hogy én vegyem magamra az ő elmulasztása által történt hibát, és disputalt megint a' maga szokott módja szerint. Eltűrtém, mert mit tegyen vele az ember.³⁴⁷³ Csak 8 óra tájban jövék haza. Nőmet jobban találtam.

24d; vasárnap. – Reggeli után Kossuthoz menék 's közlém vele a' tegnapi összeírt fölvilágosító választ, melyet kérelmére ott hagytam; de szavát 's kezét adá, hogy nem fogja a' hirlapban kiadni, miután a' mai pesti hirlapban Helmecczyre nézve meg van az elégtétel.³⁴⁷⁴ Onnan az ellenőri hivatalba menék 's 1 óra tájban jövék haza. Délután az újságlapokat kezdém olvasni, de Ö N[agysá]ga hivatván, ismét Nagy Károly levelére adandó válasszal kelle vesződnöm majd 10ig.³⁴⁷⁵ Megjött a' N[agy]károlyi Perceptor³⁴⁷⁶ 's pénzét nálam deponalta. Volt estve Karlovsky is nálam, de látván elfoglaltságomat mindjárt elment. – Nőm ma is a' szobában tartózkodott; jobban volt. – Az éjjel hó esett, 's reggel, midőn K[ossuth].hoz mentem hófergeteg vala. Azután csak borongott. –

25d; hétfő. – Keveset aludtam. Reggel mindjárt a' Grófhöz menvén elolvasám neki az írottakat helyben hagyá Ö N[agysá]ga. Jöttek hozzám Waltherr Károly, Faragó és Szemethy. Délután Kuczvalder számolt a' timsó árában 11 ezer pengő ftot fizetett.³⁴⁷⁷ Gottlieb búza kereskedő, Szemeréné is volt nálam. Utána Székács³⁴⁷⁸ egy fiatal embert ajánlva. Estve Ferdinandy, Szirmayné. – Olvastam vacsoráig. Tiszta idő volt, de a' szél nagyon hordta a' havat; valóságos fürgeteg volt. E miatt nem menék ki.

26d; kedd. – Gabona kereskedőkkel vesződtem. Kollerhez menék, kinek a' szentesi pénzből Gr[óf]. Lajos illetményét kifizetém.³⁴⁷⁹ Ebéd után ismét zsidók. Számoltam Faragóval. M[adame]. ∪.³⁴⁸⁰ Lény a' Personalishoz ment táncmulatságba.³⁴⁸¹ Szép, tiszta hideg nap.

³⁴⁷¹ A cikk a *Pesti Hírlap* január 20-i számában jelent meg. – Az új váltótörvényszék felállítását ünnepeelve támadja az Akadémia pénztári gyakorlatát. Kifogásolja, hogy a régi gyakorlathoz ragaszkodva kizárólag a szokásos vasárnapi fizetőnapon hajlandó működni, s ezért hivatalos eljárás is indult ellene. Valójában azonban Toldy utasította el Liedemann fiumei váltójának kifizetését, amit Bártfay írásban is többször szóvá tett. Bártfaynak – mint a korszerű pénzforgalom elkötelezett hívének – különösen kellemetlen lehetett az ügy: 6.3.2. A *Pesti Hírlap* indulása (1840. dec. – 1841. febr.). – lásd a január 15-i, 16-i, 17-i bejegyzést és a 114., 3458. sz. jegyzeteket!

³⁴⁷² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁴⁷³ Kossuth felel a levélre, Bártfay pedig természetesen nyilvános válaszra készül. – Lásd a 3471. sz. jegyzetet!

³⁴⁷⁴ A kért helyreigazítás szövege: „Váltótörvény eredményeihez. Előbbi számunkban közöltük a. m. academia elleni váltóóvást. Kötelességünkben áll világosítólá megjegyezni: hogy a kérdéses váltó, nem az academia rendes pénztárnokának Helmecczy Mihály urnak volt fizetés végett előterjesztve, következésképpen az egész dolog nem őt illeti, nem vele történt.” *Pesti Hírlap*, 1841. január 23., 52.

³⁴⁷⁵ Lásd az 1245. sz. jegyzetet!

³⁴⁷⁶ Azaz Waltherr Károly, aki Bártfaynál helyezte el letétbe a nála lévő összeget.

³⁴⁷⁷ Lásd a 350. sz. jegyzetet!

³⁴⁷⁸ Székács József (1809–1876) 1837-től a pesti evangélikus gyülekezet első magyar papja, híres hitszónok, író, műfordító. Az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja.

³⁴⁷⁹ Lásd az 1245. sz. jegyzetet!

³⁴⁸⁰ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁴⁸¹ 8.2.3. Közös szórakozások: felolvasás, metszetrézés, bálozás.

27d; szerda. – Vesződtem a' zsidókkal.³⁴⁸² Volt nálam Csank N[yír]Bátori Tisztartó. Ebédig befejezem a' számolást Faragóval. Nálam ebédelték: Waltherr Károly; Faragó és fia; Szemethy, nejével és leányával.³⁴⁸³ Délutáni 5 kor a' Kisfaludy társaságba menék meghívás folytában. A' választottság véleményét adá a' bírálatokról. A' pályamunkák szerzői nyilvánítottak: neveiket majd kihirdetik annak idejében.³⁴⁸⁴ Félnyolczkor színházba menék. Nagyon hideg volt. –

28d; csütörtök. – Számoltam Waltherr Perceptorral egész délig, ki itt ebédelt. Délután ismét majd 6ig. Ekkor kissé a' levegőre menék Radnicscsal: de havas eső esvén hazajövék. Estve olvastam.

29d; péntek. – Folytattuk a' számolást mind délelőtt mind délután 6ig. W[altherr]. a' tigrisnél³⁴⁸⁵ ebédelt. Estve magy[ar]. színházba menék 's bevezetém Waltherrt és Csank Tisztartót. A' színház fuladásig teli volt. Zártszék nem vala kapható. Bátori Maria operát adák, mellyben Láng k[is]. a[sszony]. először lépett föl.³⁴⁸⁶ Zajos tapsokkal fogadák. Valóban én részemről nem vártam annyit tőle. Van ugyan hangjában valami, a' mit nem tudok kedvelni: de úgy hiszem azt gyakorlás által kikerülheti, – éneke simább lesz, 's még jeles énekesné válhatik belőle. Estve köd volt. –

30d; szombat. – Reggel óta délig, délután 6ig számoltam a' N[agy]Károlyi Perceptorral, 's el is végeztem mindent. Ebéden itt volt mind ő mind pedig N[yír]Bátori Tisztartó Csank. – Estve hivatalos irományokat végeztem. Itt volt látogatóban Gr[óf]. Dessewffy Virginie, Kazinczy Zseni, Vörösmarty, Schedel. – 8 óra felé a' Gróf jöven hozzám értekezünk a' Péchy Ferenczféle csödület³⁴⁸⁷ 's Gr[óf]. Zichy Károly kötelezvényének Debreczenbe 's tekintve Váradra minél előbb küldetése iránt. Még akkor estve elhivatám Radnics által Csank Tisztartót 's kijelentém neki hogy holnap Debreczenbe kell indulnia. Irtam Kalosnak.

31d; vasárnap. – Alig öltöztem föl a' Gróf hivatott. Hozza menék Csankkal együtt, kit nem sokára expediáltam.³⁴⁸⁸ Számoltam az Orosházi urad[a]lmi számtartóval délig: délután ismét 5 óráig. Vele is elvégeztem mindent. – Az ellenőri hivatalba nem mehetvén, megkértem Helmecczyt, legyen helyettesem. – Több nap óta sehol sem lévén 5 óra után Vörösmartyhoz menék, hol Berthat³⁴⁸⁹ és Kacsokovicsot találtam; később Vásárhelyi³⁴⁹⁰ is oda jött és Bajza, kinek ma születés napja.³⁴⁹¹ Azután színházba is velők menék. – Metsző hideg. Szép holdfény.

³⁴⁸² Lásd a 381., 2258. sz. jegyzeteket!

³⁴⁸³ Bártfay a Károlyi-birtokok vezető alkalmazottait (a nagykárolyi perceptort, a csurgói tisztartót, az orosházi számtartót sorolja), akik családjukkal vendégeskednek náluk.

³⁴⁸⁴ 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

³⁴⁸⁵ Azaz a Három Tigris vendéglő.

³⁴⁸⁶ Lásd a 3018. sz. jegyzetet!

³⁴⁸⁷ Itt: csőd, csödület.

³⁴⁸⁸ Útnak indul, elindít.

³⁴⁸⁹ Lásd a 2083. sz. jegyzetet!

³⁴⁹⁰ Vásárhelyi Pál (1795–1846) a reformkor legjelentősebb vízimérnöke. Az Akadémia alapítója, a Vaskapu, a Tisza-szabályozás tervezője. Feleségével Bártfayék jó ismerősei.

³⁴⁹¹ 8.1. A társas élet keretei (8.2. A társas együttlét alkalmi).

[A Szentese mezőváros örökváltási szerződése fejében törlesztett pénzt bécsi bankházakba helyezi ki a három Károlyi-testvér, Bártfay barátjának, Nagy Károlynak a közreműködésével. A kamatok számontartása és rendszeres kifizetése a titkár feladata. A lehetetlen anyagi helyzetbe került, fizetésképtelen város újból és újból megkísérli a kamatfizetés átütemezését. Károlyi megint birtokot vásárol a debrői uradalom növelésére. A szintén az Ullman-bankháznál eladósodott Brudern Antal báró tartozásai miatt kénytelen eladni Kőkút-Sirokot. Bártfay személyesen visz nagyobb összegű kölcsönt Széchenyinek. Bezárkózva találja, hisz már a Kelet Népén dolgozik. A Kisfaludy Társaság ünnepi ülésén a második díjat elnyerő Fibánt, egy kolozsvári bölcsészhallgató verses történeti elbeszélését Bártfay olvassa fel. Elégedett, mivel most elfogódottság és hiba nélkül szerepel a nagyszámú, főleg női közönség előtt. Mint Széchenyi nagy tisztelője, neki is szívügye a Lánchíd megépítése, ami hosszú időre a korszak emblémája és politikai szimbóluma lesz. Baráti vitákban védelmébe is veszi a vállalkozást, részvényt is vásárol. Tasner Antalnak, a Lánchíd Társaság titkárának rábeszélésére többször közösen tekintik meg az előkészületek haladását a „hidépítő udvarban”, amit Barabás Miklós is megörökít egy akvarellsorozaton.

A báli szezon nem érinti, egyetlen házi mulatságba látogat el a farsang alatt. Amíg a fiatalság táncol, addig Bártfayék whisteznek.]

Február.

^{1én}; hétfő. – Tasner volt nálam ’s rábírt, kérnék a’ lánchíd részvényeket osztó választmánytól nevemre 20 részvényt.³⁴⁹² Szemethy jött aztán, kinek a’ 9 eredeti kötelezvényt átadám. Megírtam a’ buza Contractust.³⁴⁹³ Volt nálam sokáig Cziegler Antal. A’ Gróf is 20 részvényt kért. Délután kifizetém nőmnek a’ kamatokat; egy szegény beteg számára adtam 5 fót.³⁴⁹⁴ – Kifizetém Radnicsnak a’ fa árát, és számoltam vele. Malonyay Imre, ki Hrabaczul pörös állapotban jött,³⁴⁹⁵ meglátogatott. Kimenék sétálni. Csipős hideg volt. ◯ Madk.³⁴⁹⁶ Estve olvastam.

2d; kedd. – Kifizetém Jurcsik kamatait. Mathieszt Budára küldém a’ német hirdetvényen. – Megfizetém Lángnak tartozásomat 2 f 30 krban.³⁴⁹⁷ – Beirogatóm a’ Computusokat, mi ebédig tartott. Ebéden itt voltak: Flekl Marie és Nátzi, Fejérváry Lini ’s Klobusiczky Ida.³⁴⁹⁸ Délután Fibán átdolgozásához fogtam.³⁴⁹⁹ Azután a’ Kis-

³⁴⁹² Lásd a 712., 1966. sz. jegyzeteket! – Károlyi György a Lánchíd építését finanszírozó részvénytársaság igazgatóságának elnöke. 1841 júliusában 20 részvényt jegyez, 10 ezer forinttal.

³⁴⁹³ Átadja az obligatiokat az orosházi gabona-előszerződésekről – lásd a 265. sz. jegyzetet!

³⁴⁹⁴ Lásd a 2496. sz. jegyzetet!

³⁴⁹⁵ Lásd a 3077. sz. jegyzetet!

³⁴⁹⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁴⁹⁷ Lásd az 1385. sz. jegyzetet!

³⁴⁹⁸ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

³⁴⁹⁹ Bártfay segítségével Medgyes Lajos kolozsvári bölcsész-teológus hallgató, aki 1836-tól a kolozsvári Nemzeti Társalkodó munkatársa, *Fibián* című verses történeti elbeszélése második díjat nyert a Kisfaludy Társaság 1840. évi pályázatán. Az Apafi fejedelem korában játszódó, drámai fordulatokban gazdag, komor hangulatú költői beszélyt az 1841. február 6-i közgyűlésen Bártfay olvassa fel: 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

faludy társaság ülésébe menék. Estve ismét azon dolgoztam. Karlovsky volt itt vacsorán is.³⁵⁰⁰

3d; szerda. – A’ V[árme]gye közgyűlésén voltam reggeli 9től délutáni 2ig. Tömerdek nép volt ’s az elolvadásig meleg. Még posztó ruhám is átnedvesült az izzadástól. A’ egyes házasságok dolgában komoly, heves, jó és helytelen viták valának.³⁵⁰¹ Délután az alsó szobában dolgoztam. Jetty. Estve kísétáltam. ◯.³⁵⁰² Ma hozták ’s állították föl konyhamban a’ takaré-konyhát.³⁵⁰³ Délben, délután és estve is havazott.

4d; csütörtök. – Délig dolgoztam a’ számadáson ’s jövedelem-kimutatásán. Délután a’ Gróf volt nálam. Vörösmartyhoz menék estve felé ’s azután a’ színházba. Nőm, Lény, Ödön házibálba mentek Verlenéhez.³⁵⁰⁴

5d; péntek. – Ismét egész délelőtt dolgoztam. Jött hozzám Horváth László. Havazott. Estve Szemere Palihoz menék ’s közlém vele Fibánt, úgy, a’ mint átdolgoztam; helyben hagyá.³⁵⁰⁵

6d; szombat. – A’ Kisfaludy társaság gyűlésébe mentem 9kor. – féltizenegykor kezdődött. A’ terem sőt még az előterem is megtelt hallgatókkal; kivált örvendetes vala látni a’ nagy számú nőnemet. Székács megnyitó beszéde jeles volt, nekem legalább nagyon tetszett. Schedel igen jól olvasá föl a’ maga dolgozatát; jobban, mint a’ jutalmazott költeményt. Tóth Lőrincz szinte rövid, de csinos, illedelmes szavakkal köszöné meg a’ hallgatóság részvétét. Én Fibánt olvasám: úgy látszott nem minden hatás nélkül. Mielőtt a’ szószerkhez menék, érzem hogy vérem fölpezsdült ’s már már hívém, hogy keblem elfogódik: de az első szavak kimondásakor szokott állapotom visszatért. Híjában! ilyenhez is gyakorlás kívántatik ’s többszöri föllépés. Virginie grófné³⁵⁰⁶ a’ gyűlés után néhány szóval dicséretet monda, úgy Majthényiné és Szemeréné.³⁵⁰⁷ Délután a’ Gróf hivatott, ’s a’ Bécsben ajánlott kölcsönről szóla. Aláíratám Nikau számára a’ bizonyítványt.³⁵⁰⁸ Közlém ÖN[agysá]gával a’ haszonbéri számadást etc – Estve kísétáltam. √/N.³⁵⁰⁹ Hazajöven olvastam. A[sszonyom].

³⁵⁰⁰ Lásd az 1962. sz. jegyzetet!

³⁵⁰¹ A közgyűlés ismét határozatot hozott az áldásmegtagadó papok perbe fogására. Szentkirályi Móric új országgyűlés összehívását sürgeti a vallási sérelmek miatt. Kossuth kikel az egyház hatalmaskodása ellen, „zajos taps közt” kijelenti, hogy „ha a katolikus egyházi rend nem talál magának itt lélekismeret és vallás szabadságot, menjen máshová azt magának felkeresni”; a hangzavar közepette Széchenyi egy anekdotával eléri a jelenlevő ifjúság lármáját csillapítva, hogy a konzervatív Majláth János gróf felszólaljon: „Közgyűlés. Vallás-ügy. Felszólalok, hogy szóhoz juttassam Maxenfutschot, felette élcesen és sikerrel. Kossuth parádézik. Sz[ent]királyi uszit. Szaniszló öhozzá [Kossuthhoz]: »ÉDES TÁBLABÍRÓ URAM.« Ö: »ÉN NEM VAGYOK ÉDES, DE IGEN KESERŐ.»”(OLTVÁNYI 2002, 841): 6.2. Pest vármegye közgyűlési vitái a vegyesházasságok ügyében (1840. szept. – 1841. febr.).

³⁵⁰² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁵⁰³ Lásd a 2182. sz. jegyzetet!

³⁵⁰⁴ Lásd a 95., 2116. sz. jegyzeteket!

³⁵⁰⁵ Lásd a 3499. sz. jegyzetet!

³⁵⁰⁶ Dessewffy Virginia grófné (1813–1849–1856?) Dessewffy Józsefnek, Kazinczy barátjának és Sztáray Eleonórának a lánya, Aurél és Marcell testvére, Kazinczy Zseni barátnője, Bártfayék jó ismerőse.

³⁵⁰⁷ Az előzményekről lásd a 3499. sz. jegyzetet!; a napló nem csupán a jegyzőkönyvekből megismerhető napirendet rögzíti, szól az ülések hangulatáról, leginkább a február 6-i; Kisfaludy születésnapján tartott ünnepi alkalmakról, fontos társadalmi eseményekről, ahol Bártfay szívesen olvas fel a zsúfolt, olajképekkel díszített teremben, s még a karzaton ülő nők véleménye se közömbös számára: 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

³⁵⁰⁸ A volt munkaadó által adott jellemzést, ajánlólevelet. A kisszenási pusztán folyó birkatenyésztésről – lásd a 950., 1035., 1759., 1809. sz. jegyzeteket!

³⁵⁰⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

7d; vasárnap. – Volt nálam Horváth L[ászló]. búcsúzni.³⁵¹⁰ Irtam Schmidnek Bécsbe. A' délelőtti időt az ellenőri hivatalban töltém 's rendbe szedék mindent. Kifizetém Helmeccynek a' fél borjút, és a' szinműtár 17d. köt. árát. Hófergeteg volt. Délután elnyomott az álom. Hozzám jött a' Gróf de nem mulatott sokáig. Azután Malonyay Imre, ki itt volt közel 7ig.³⁵¹¹ Beszélgettünk, pipáztunk.

8d; hétfő. – Egész délelőtt dolgoztam. Ebéden Malonyay volt nálunk. Délután Reviczky Imre jött el. Uhrl Josephine.³⁵¹² Zach számvevő Debrőrül is eljött. Estve színházba menék. Fölmentem a' páholyba hol Virginie³⁵¹³ 's nőm voltak. Játék után, mivel a' kocsi késett, fiakert vettem 's haza vivém a' Comtesset.

9d; kedd. – Ismét eljött U[hrl], – kedves kis leánya. Kifizetém beteg atyja' követelését. Zach számvevő. Dolgoztam. Havazott. Délután, estve felé, a' Grófnál valék a' számvevővel.³⁵¹⁴ Adtam nőmnek 75 főt ruhára. Sehol sem voltam itthon olvastam szobámban. Nem igen jól érzém magamat.

10d; szerda. – Reviczky Imre pénzt hozott; átvevém 's megnyugtattam.³⁵¹⁵ Volt nálam a' gyöngyösi zsidó is. Dolgoztam a' számadáson. Kifizetém Kostyálnak nadrágom' árát. Voltam Valthiernál.³⁵¹⁶ Ebéd után olvastam. Meleg volt a' levegő 's a' hó nagyon olvadt. Kisétáltam Radnicscsal. Betértünk oszonnázní. I.³⁵¹⁷ Estve ismét olvastam.

11d; csütörtök. – Készítém a' számadást. Volt nálam Valthier, és Vodjaner. Nálunk ebédelt Malonyay, és Kis Dr. ki Rosnyóra megyen a' püspökhöz szegődven.³⁵¹⁸ Délután beszélgettem Malonyayval, és dolgoztam, később olvastam. Estve a' Gróf hívatott; nála voltam 7ig. Ekkor nőmmel Tántzerékhez menék házi mulatságra. Az öreg Tántzer és Tasner, a' fiatal Tasner 's én whisteztünk,³⁵¹⁹ a' fiatalság tánczolt. Éjfél után jövék haza.³⁵²⁰ – Ebéd alatt Virginie volt itt pillanatra.

12d; péntek. – Sokáig nem tudtam tegnap elalunni. Reggel Grünschnek volt nálam, levelet hozott Vásárhelyről Sándor öcsémtől: jelenti hogy 10ben házasodik, özv. Gosztornyinét vevén nőül, – 's hogy hivataláról leköszön. – Majd megbánja, de késő lesz.³⁵²¹ – Voltam a' Grófnál. – Számoltam. Délután hivatalos irományokat végeztem. Olvastam.

13d; szombat. – Józsi Öcsém jött meg Szabadkáról Rudicscsal, meglátogatott, bocsnátot kért az 50 pengő ft lefizetése elmulasztásaért.³⁵²² Végeztem hivatalos dolgokat, a' Grófhöz menék, 's közlém vele Sándor öcsém levelet, mellyben jelenti hogy hivataláról lemond 's házasodik – az esztelen. – Józsi itt ebédelt. Délután schachoztak Radnicscsal. Meglátogatott Szemere P[ál]. – Estve a' színházba menénk Józsi, Radnics, én, de korábban jövék onnan vissza, mert fáztunk. Józsi vacsorán is itt volt, 's elbucszúzott, holnap reggel Bécsbe menendő.

³⁵¹⁰ A nemrég megözvegyült orosházi ügyész.

³⁵¹¹ Lásd a 3065. sz. jegyzetet!

³⁵¹² Franz Uhrl szobrász 14 éves leánya, aki rajzol, németül versel – lásd a 2001. sz. jegyzetet!, bejegyzést.

³⁵¹³ Lásd a 3506. sz. jegyzetet!

³⁵¹⁴ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108. sz. jegyzeteket!

³⁵¹⁵ Lásd a 616. sz. jegyzetet!

³⁵¹⁶ Valthier Alajos kereskedő.

³⁵¹⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁵¹⁸ Kis Antal korábban fehérvári püspöki orvos.

³⁵¹⁹ Lásd a 2801. sz. jegyzetet!

³⁵²⁰ A házibálokon a kártya az idősebbek – Bártfay már ide számít 43 évével – szórakozása, amíg a fiatalság táncol: 8.2. A társas együttlét alkalmi.

³⁵²¹ Lásd a 3380. sz. jegyzetet!

³⁵²² Lásd a 129. sz. jegyzetet!

14d; vasárnap. – Az ellenőri hivatalban valék délutáni lig. – Nálunk ebédelt Malonyay Imre és Pischl. – Délután a' pénzt inventáltam Radnicscsal: 151 váltó ft hiány mutatkozott.³⁵²³ Estve kisétálánk. √√ N.³⁵²⁴ Hazajöven olvastam.

15d; hétfő. – Adtam Radnicsnak pénzt. Voltam a' Grófnál; Ö N[agysá]ga kezembe adá a' Szabó Lászlónak irandó levelet, mellyet maga tett föl, hogy nézzem át 's igazítsam ki. Dolgoztam. Délután olvastam. Volt nálam a' Kompolti Irnok, beadván a' repcze árát, én ellenben kifizetém a' bükkönyt.³⁵²⁵ Jött hozzám Karlovsky is; de megkövetém, el kelle hazulról mennem Walthernéhez és Bajzanéhoz Juliana napot köszönteni.³⁵²⁶ Onnan színházba menék. Szigligetinek legújabb drámáját adák, „Ál-Endre”. – A' darabnak hatása van, de hibás – a' vége.³⁵²⁷ Néhány nap óta olvad.

16d; kedd. – Összekészítém a' haszonbéri számadást és bizonyítványokat.³⁵²⁸ Irtam Bécsbe Schmidnek. Volt nálam Koller, és Joachim. Olvastam. Estve felé sétáltam. Gr[óf]. Hadik Gizela és Mermier gouvernante nőmnél tölték az estet. – Kifizettetem cselédim havibérét. Olvadt.

17d; szerda. – Irtam Izsépynek, elküldvén neki a' zálogházi czédulákat 's a' fölmaradt néhány forintot. Magához hivatott a' Gróf: a' Szentesi váltság állapotról beszélt velem, 's kérdé, mit kell hát tenni e' tárgyban? elmondám véleményemet.³⁵²⁹ Átadám Ö N[agysá]gának a' tegnap előtti conceptust³⁵³⁰ kiigazítva. – Szép tiszta nap volt 's a' hó erősen olvadt. Dél után Hoffner Dr., 's baromorvos tanító³⁵³¹ temetésén valék. Ott Atomirral találkozáim és Császárral,³⁵³² ki azután hozzámjövén jó sokáig mulatott nálam. Levelet kaptam B[arthos]. Mukitól. Voltam Vörösmartynál ki reggel ribai dohányt küldött. – Estve 8 után Bajzáékhoz menék házi mulatságra, hova már előbb nőm, Leni és Ödön elmentek volt. De én midőn a' vendégek enni kezdtek, 11 tájban hazajöttem. – Nem volt kedvem.³⁵³³

18d; csütörtök. – Valami erdész volt nálam, ki Selmecezen tanult, hivatalt keresni: a' jósz[ág]. Igazgatóságához utasítám. Tisztáztam a' számadást nálunk ebédelt Malonyay Imre. Délután kimenék a' levegőre Radnicscsal, 's betértünk oszonnázní. N. √.³⁵³⁴

19d; péntek. – A' Gróffal végeztem holmit. Azután dolgoztam a' számadáson. Délután szinte. Betértem Hörmannhoz 's néztem a' schachjátékot. Estve Szemeréhez menék, kinek ma születésnapja.³⁵³⁵ 7 után hazajövék. Gr[óf]. Dessewffy Virginie az estet nálunk

³⁵²³ A pénztári hiányról lásd a 106., 171., 342. sz. jegyzeteket!

³⁵²⁴ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁵²⁵ Vicia, lágyszárú, bíbor, fehér, sárga fűrtös, pillangós takarmány- és zöldtrágyanövény.

³⁵²⁶ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³⁵²⁷ Lásd az 1098. sz. jegyzetet! – A *Micbán családja* megkapta az éves akadémiai nagyjutalmat. Az *Ál-Endrét* kisebb sikerrel játszották, de kíméletes kritikát kapott, például Vörösmartytól: 7.3. Színház és társadalom, 7.3.1. Közösség vagy közönség – lásd a 101., 952., 1089., 2455. sz. jegyzeteket!

³⁵²⁸ Lásd a 2432. sz. jegyzetet!

³⁵²⁹ Nagy Károly pénzügyi tanácsadóval tárgyalnak a Szentés város örökvaltsága fejében fizetett kárpótlásról. A befolyó összeget a Károlyi-testvérek között kell felosztani. A szentesi örökvaltságról lásd a 36., 341., 2509. és 4131. sz. jegyzeteket!

³⁵³⁰ Fogalmazvány.

³⁵³¹ Értst: állatorvoslást oktató professzor.

³⁵³² Császár Ferenc (1807–1858) költő, író, műfordító, ügyvéd. 1832-től az Akadémia levelező tagja, a *Világ* munkatársa. 1836–1837-ben váltókereskedelmi és tengeri konzulátusi törvényszéknél tisztviselő. 1840-től pesti váltótörvényszéki ülnök, ekkor jelenik meg *Váltójogi műszótár* című könyve – lásd a 114., 2280. sz. jegyzeteket!

³⁵³³ Bártfay kivételesen gazdag kapcsolati hálója ellenére – a színházat kivéve – ritkán jár el nyilvános szórakozó helyre, kávéházba, vendéglőbe és társaságba: 8.1. A társas élet keretei.

³⁵³⁴ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁵³⁵ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

töltvén, olvastam neki Eötvös emlékbeszédét Kölcsey felett: de nagyon álmos volt a' sok bálozástól.³⁵³⁶ – Volt nálam délután Babocsay. Tegnap elfeledém följegyezni, hogy Kendének irtam a' Kölcsey nagy képe iránt, 's a' pénzt sürgettem.³⁵³⁷

20d; szombat. – Gróf Széchenyi Istvánnál valék, 12 ezer pengő ftot víve neki, melyet bizonyos házvételre Gr[óf]. K[árolyi]. Györgytől kért kölcsön Martz[ius] végeig. Szívesen látott, bár be volt zárva és az inasnak zörgetni kelle ajtaján hogy fölnyissa, miből gondolom, hogy ismét valamin dolgozik.³⁵³⁸ Hazajöven Schosbergerrel vesződtem a' birka bőrök alkuján. Karlovsky jöven hozzám itt olvasá a' broschürt;³⁵³⁹ ebéden is itt maradt; ebéd után elvégzé. – Én délig elvégzém a' tisztázást. Délután olvastam. Estve m[agyar]. színházba menék, hol a' Velencei kalmárt³⁵⁴⁰ adák, mellyet még nem láttam!

21d; vasárnap. – Ismét Schosberger. Megalkudtam vele. Az ellenőri hivatalba menék. Ott irtam levelet Schmidnek Bécsbe. Nálunk volt ebéden Fejérváry Lini. Délután Karácson látogata meg. A' Gróf hivatott H[e]r[ce]g Lichtenstein Rudolf és Vaisz Agnes pénzajánlati tárgyában. Erről mindjárt irtam Schmidnek. Olvastam. – Elkészítém a' szerződést is. Ma érezhető volt a' napfény ereje; derekasan olvadt. –

22d; hétfő. – Kiadtam Schosbergernek a' Contractust, és irtam a' hivataloknak. A' parádi zsidóné volt nálam panasszal;³⁵⁴¹ ajánlám ügyét Ö N[agysá]gának, ki hozzám tért be, Pozsonyból véven tudósításokat a' pénz felől. Nálunk ebédelt Helmezcyné 's férje, Waltherr 's leánya Gizela, Török Ján[os]. és Dzwonkovsky. Rendbe hozám a' 15 #.³⁵⁴² Estve felé, bár lucok volt, kimenék √ N.³⁵⁴³ 7 óra után Hörmannhoz mentem schachjátékot nézni. Nőm 's Lényi, Virginie Grófnéval a' magy[ar]. színházban valának, 's mivel kocsijok nem jött, elkéstek 10ig.

23d; kedd. – Volt nálam Grünschnek és a'parádi zsidóné, folyamodást adván be Ö Nagyságának, mellyet indorsaltam.³⁵⁴⁴ Irtam Flekl Urnak az ajánlott B[áró]. Brudern Antal féle részjóság szerzés' tárgyában.³⁵⁴⁵ Ebéd után egy ideig Hörmannál valék; azután olvastam. Változást érezvén, estve 8 előtt lefeküdtem; hideg borzongatott. Kellemetlen nedves hideg idő. Havazott. Délután nőmnek adtam 150 ft 's néhány krt a' sódarok³⁵⁴⁶ és zsir' kifizetésére. –

24d; szerda. – Az obligatiokat³⁵⁴⁷ elkészítém. Voltak nálam a'Szentesiek 's itt hagyák előterjesztéseiket hogy olvassam.³⁵⁴⁸ Fejem fájt 's nem jó kedvű valék. Délután

³⁵³⁶ Lásd a 2226. sz. jegyzetet!

³⁵³⁷ Lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

³⁵³⁸ Az előzményekhez lásd a 3412., 3433. sz. jegyzeteket! – Széchenyi károsnak, lázítónak, ezért veszélyesnek tartja a lap stílusát. Ő maga nem ír a lapba, sőt Batthyányt és Eötvöst is lebeszéli a közreműködésről. Február 6-án jegyzi fel a következőket: „Komolyan nekikezdek Kossuth ellen írni. Lélekharang-nak akarom nevezni.” – A kiadást megelőző hónapokban azonban Pulszky, Deák, Wesselényi, Batthyány, Bezerédj és Klauzál győzködik, hogy mondjon le az ellenzéklet megosztó vállalkozásról. Széchenyi naplójában erről azt írja: „[...] egész nap a KELET NÉPÉN dolgozom. (OLTVÁNYI 2002, 844.); 6.3.2. A Kelet Népe megjelenése (1841. június 23.).

³⁵³⁹ Rőpirat.

³⁵⁴⁰ William SHAKESPEARE – LUKÁCS Lajos, *A velencei kalmár*.

³⁵⁴¹ Parádról lásd a 3397. sz. jegyzetet!

³⁵⁴² Itt: arany.

³⁵⁴³ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁵⁴⁴ Váltóátruházási nyilatkozat, melyet hátrattal lát el.

³⁵⁴⁵ Az Ullman-bankháznál eladósodott báró tartozásai miatt kénytelen eladni Kőkút-siroki (ma: Sirok) birtokát, amit Károlyi a debrői uradalom kiegészítésére vásárol meg. – A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108. sz. jegyzeteket!

³⁵⁴⁶ Füstölt sonka.

³⁵⁴⁷ Kötelezvény.

³⁵⁴⁸ Az örökváltság kamatainak lehetséges átütemezéséről, a szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

Hörmannál néztem a' játékot egy ideig. Karlovsky kérdést tett a' Jalics³⁵⁴⁹ ház iránt. Weisz levelet hozott Csurgórúl. Olvastam gyertyagyújtásig. Estve Bajza látogatott meg. Eltávozta után benézék Hörmannhoz, söt vacsora után is 10ig. – Ma és tegnap egy tapodtat sem valék sehol. –

25d; csütörtök. – Irtam, olvastam, dolgoztam egész nap. Estve színházban. Bevettem.

26d; péntek. – Voltam a' Grófnál. Végeztem hivatalos dolgokat. Az Orosháziai' folyamodását eligazítám. Délután kevés ideig Hörmannál néztem a' játékot. Estve olvastam. Változást éreztem 's fejem fájt. Az idő is kedvetlen volt. Nem valék sehol.

27d; szombat. – A' város háznál végzém az intabulatiokat³⁵⁵⁰ 's a' mi azzal járt. Dél tájban meghatározván Ö N[agysá]ga a' tisztai coordinatiot,³⁵⁵¹ ahhoz fogtam. – Ebéd után mindjárt, szép lévén az idő, sétálni menék Ödönnel a' dunaparra 's a' Börséig.³⁵⁵² 3 óra után hazajöven, a' coordination dolgoztam félhétig. Ekkor nőmmel 's Lényivel a' magy[ar]. színházba menék. Láng Paulina³⁵⁵³ elég jól énekelt, de jobban is énekelt már. Keményen fagyott.

28d; vasárnap. – Elvégzém a' coordinatiót Debrőre nézve is, mellyet Ö N[agysá]ga változtatás nélkül jóváhagyott. Délig az ellenőri hivatalban foglalkodám. Délben a' Grófnál találtam Gr[óf]. Apponyiékát (Julien nagyon látszik a' terhesség)³⁵⁵⁴ és Virginiet. – Ebéden senki sem volt nálunk, a' min csodálkozhatni. – Délután hirlapokat olvastam.³⁵⁵⁵ Estve felé Radnicscsal sétálni menék, de a' levegő igen metsző lévén csakhamar visszatértünk, 's én annakutána 8ig folyton olvastam Cooperből.³⁵⁵⁶ Vacsorán Tántzer Lilla volt itt. Reggel Koller is volt nálam.

³⁵⁴⁹ Jalics Ferenc pesti fűszer- és gyarmatáru kereskedő, bankár.

³⁵⁵⁰ Azaz: ingatlanra való ráterhelés, betáblázás.

³⁵⁵¹ A birtokok tisztviselőrendjének átalakítása, a hatáskörök, alá-fölé rendeltségi viszonyaik megszabása: 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság, 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

³⁵⁵² 9.3.4. Séták a belvárosban.

³⁵⁵³ Láng Paulina (1820–1849) operaénekes. 1849-től a Nemzeti Színház tagja. 1841-ben feleségül ment Ábrányi Emilhez.

³⁵⁵⁴ Apponyi György (1808–1899) 1825–1840 közt a bécsi magyar kancellária tisztviselője. Az 1839–1840-es országgyűlésen az ún. fontolva haladók vezérszónoka. Az Akadémia tagja. Felesége gróf Sztáray Júlia, Károlyi György unokahúga, Károlyi Franciska és Sztáray Albert gyermeke. 1841. március 16-án születik majd meg Georgina nevű lánya, a szülés utáni gyermekágyi betegsége miatt egy időre a palotába költözik.

³⁵⁵⁵ Lásd a 2212. sz. jegyzetet!

³⁵⁵⁶ Lásd a 1917. sz. jegyzetet!

[Az év elejének szokásos nagy feladata a birtokok új tisztviselőrendjének kialakítása, az adminisztráció felső szintjein a hatáskörök, az alá-fölé rendeltségi viszonyok megszabása, ami szoros egyeztetés igényel a gróf és titkára között. Toldy Ferenc – mint szerkesztő – Kisfaludy Károly műveinek újabb, díszesebb, teljesebb, de olcsóbb kiadására tesz javaslatot a társaságban. Bártfay, Bajza és Szemere a felügyelőbizottság tagjai.

Eldől Bartos Paulina sorsa: házasság helyett nevelőnői állást vállal, remélve, hogy öccse majdani ügyvédi karrierje biztosítja az elkövetkezendőkben az öttagú család fenntartását.

Pest alatt ismét feltorlódik a jég, általános a zavarodottság és a félelem. A város felkészül az újabb árvízre. Jozefina higgadtan intézkedik, kiürítetteti a pincét, élelmiszer- és tartálékot vásárol.]

Martius.

^{1én}; hétfő. – Schmidnek irtam. Volt nálam Reviczky kir[ályi]. táb[lai]. ülnök átvén a' kötelezvényt.³⁵⁵⁷ Utána Ivanovics Dr. – A' Gróf aláírván a' rendeleteket expedáltam N[agy]károlyba, és Bécsbe. Délután olvastam, úgy estve is. Bevettem.

2d; kedd. A' számadás summariumát készítém, 's délután el is végzém. Estve színházba menék. Erős, hideg szél volt. A' tél mintha harmadszor kezdődnék.

3d; szerda. – Számadási bizonyítványokat szedém rendbe. Délfelé Tabódy volt nálam. Itt ebédelt Wartensleben Grófné, Marie és Lízi leányaival; Mariet nőm estve Gróf Csáky-néhoz vezeté, 's éjszakára is nálunk maradt.³⁵⁵⁸ – Dr Atomir is itt volt délelőtt, adtam neki Cooper' Steppejét.³⁵⁵⁹ Megvizsgáltam a' pénztárt: valamivel több mutatkozott. Estve felé sétálni menék Radnicscsal; 's találkoztam Babocsayval, Tipula Professorral³⁵⁶⁰ 's a' dunaparton Bajzával. Nagyon kellemetlen átható hideg szél fútt. Estve 10ig olvastam szobámban.

4d; csütörtök. – Ismét havazott. Burg és Múhr voltak nálam; kiadtam nekik a' szentesi váltásági pénz-illetményt, a' mi még itt volt.³⁵⁶¹ A' Gróf jövéen hozzám, egyről-másról értekeztünk: Ö N[agysá]ga átvevé a' Grófné számára járuló 8 ezer pftot. Másod ízben is megvizsgáltam a' pénztárt; rendben van; találtam némi felesleget:³⁵⁶² de hadd legyen. Délután Gróf Festetitsné volt itt leányaival és Platthy-né: én pedig folyvást olvastam szobámban esti 8 óráig.³⁵⁶³

5d; péntek. – Hírlapokat olvastam. A' tartozások kimutatásához fogtam. Levelem jött István bátyámtól szegény, akkor ir, ha meg van szorúlva.³⁵⁶⁴ Fejem fájt. Ebéd után

³⁵⁵⁷ Lásd a 616. sz. jegyzetet!

³⁵⁵⁸ Lásd a 69., 1000. sz. jegyzeteket!

³⁵⁵⁹ Lásd az 1917. sz. jegyzetet!

³⁵⁶⁰ Lásd az 1553. sz. jegyzetet!

³⁵⁶¹ Lásd az 1245. sz. jegyzetet!

³⁵⁶² Értsd: többlet.

³⁵⁶³ Lásd a 477. sz. jegyzetet!

³⁵⁶⁴ Lásd a 2434., 3088. sz. jegyzeteket!

olvastam. Estve kísértáltam magamban egész az új épületig; a' fagy olvadván lucskos volt. Szép holdfény, de csak hamar köd támadott. Hazajövéen vacsoráig olvastam. Bevettem. Fejfájásom nagyobb.

6d; szombat. – A' tartozások' kimutatásán dolgoztam. Olvastam. Estve is.

7d; vasárnap. – Koller volt nálam. Az ellenőri hivatalban valék lig. – Ebéd után olvastam. Est felé Karlovszky jöve hozzám, midőn készülöben voltam kimenni. Napfény.

8d; hétfő. – Nagy szél volt. Folytatám a' kimutatás' készítését. Tabódy volt nálam. Kaptam Bécsből tudósítást Schmidtől pénz' dolgában. Dél után Kollerhez menék, de nem találám. Betértem Bajzához is. Hazajövéen olvastam. Estve Hörmannál rövid ideig. Ma, 's e napokban több ízben jelenté az álgyu lövés, hogy a' dunajég indul; de mindannyiszor ismét megállott. Azonban a' szél 's napfény nagyon olvasták a' havat.

9d; kedd. Rendbe szedém a' bécsi fizetéseket. Közlém a' dolgot Ö Nagyságával. Irtam, olvastam. Délután pénzt adtam nőmnek holmi házi szükségre, czukorra, kávéra 's a' t. – Szép napfény mutatkozván, sétálni menék a' dunaparra. – Látván a' Duna vizállását, nem hiszem hogy vizáradás fogna lenni, mitől sokan tartanak.³⁵⁶⁵ Hazajövéen olvastam, de csak szakadozva, mivel Joachim, egy gyöngyösi zsidó, Holles,³⁵⁶⁶ Horváth Mihály,³⁵⁶⁷ és Peregriny jöttek hozzám. Estve magy[ar]. színházba mentem. Mochonaky Amalia lépett föl először Agátha szerepében (Büvös vadász)³⁵⁶⁸; hangja szép, csengő, kellemes: valami jelesebb válhatik belőle, ha kiműveli éneklését. – A' csillagok tisztán.³⁵⁶⁹ –

10d; szerda. – Bécsbe irtam Schmidnek az onnan ajánlott 60 ezer pengő ft kölcsön iránt.³⁵⁷⁰ Olvastam. Estve felé bevettem. Sétáltam a' dunaparton. Színházban voltam.

11d; csütörtök. – A' tartozási lajstromot bevégeztem. Volt nálam Waltherr, kivel a' vegyes házasságok felett ismét versengtem.³⁵⁷¹ Jött aztán Cziegler, sokáig maradván itt. Dél tájban a' Gróf tért be hozzám 's egyet-mást közölt velem. Délután a' dunaparton sétáltam Radnicscsal. Hazajövéen olvastam. Gabona kereskedő tudakozódott nálam az alföldi kukoricza eladásáról.³⁵⁷² Meglátogatott Dr. Ivanovics. Olvastam.

12d; péntek. – Mult éjjel kétszer is fölébresztett az álgyúzás. – A' jég takarodik, gondolám, 's mind a' kétszer újra elaludtam. Reggel, midőn szobámban beretválkoztam, jön Radnics a' hirrel, hogy a' Duna nagyon megáradt 's árviztől tarthatni. – Nőm is, 7kor templomba menván, hasonló hírt hozott; 's hogy a' kereskedőség portékáit a' boltokból takarítja, hogy a' jég Téténynél összetorlódtott 's azért nő olly hirtelen a' víz, – mert tegnap délután elég alacsonyan állott. – Kimenék magam reggelizés után, a' Sóházról föl egész az Ullmann házig, 's meggyőződtem hogy nincs ok a' rettegésre, ámbár a' dunaparton gátat készítenek, a' boltok takaríttatnak, 's a' hurczolkodás, népkavargás az utczákon, ácsorgás a' dunaparton általános. – Nyugodtan hazajöttem. Az alatt nőm a' palaczkok-

³⁵⁶⁵ Lásd az 1840. december 16-i bejegyzést!

³⁵⁶⁶ Holles ungvári kamarai ügyész. Bártfay István ismerőse.

³⁵⁶⁷ Horváth Mihály (1809–1878) történétíró, 1839-től az Akadémia levelező, 1841-től rendes tagja, az *Athenaeum*, majd Kossuth *Pesti Hírlapjának* munkatársa.

³⁵⁶⁸ Karl Maria von WEBER – Johann Friedrich KIND – SZERDAHELYI József, A *büvös vadász*, opera.

³⁵⁶⁹ Ettől a bejegyzéstől kezdve időnként ismét felbukkan a „*” (csillag) jel, amellyel Bártfay a sarkcsillag „polaris” ugyanazon időpontban, este 8–9 óra körüli, naponkénti megfigyelését jelölte: 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek.

³⁵⁷⁰ Lásd a 32. sz. jegyzetet!

³⁵⁷¹ Személyes véleménye: 6.2. Pest vármegye közgyűlési vitái a vegyesházasságok ügyében (1840. szept. – 1841. febr.), 6.2.1. Bártfay állásfoglalása.

³⁵⁷² Lásd a 267., 2258. sz. jegyzeteket!

ban lévő bort fölhozata a' pinczéből, lisztet, ris-kását vásárlott 's a' t'.³⁵⁷³ – Délután olvastam. Gyönyörű tavaszi nap. Megvizsgálván a' pénztárt rendben találtam. Estve magy[ar]. színházban valék. Déltájban kerestem Tabódyt, és Bajzát, de nem voltak honn.

13d; szombat. – Irtam Páknak. Azután Mukinak. Ebéd után olvastam. Bevettem. Kiséltám a' vásárpiazcra, 's a' dunaparra: amott sár, itt pedig hús szél kellemetlenné tevé a' járást. A' Dunán sok jég takarodik, a' víz nagy, de áradástól nem tartok. Estve színházba menék. – Tegnap Dr. Ivanovicsnak kölcsönöztem száz pengő ftot, nagy szorultságában.³⁵⁷⁴ –

14d; vasárnap. – Magához hivatott a' Gróf 's rám bízta hogy irjak N[agy]károlyba a' debrői mérésekre fölveendő mérnök iránt.³⁵⁷⁵ Volt nálam fiatal Löwinger egy más kereskedővel a' hamuzsirra alkudni.³⁵⁷⁶ Volt Szabó László vásárhelyi ügyész is, kinek az 55 pengő ftot átadám. Az ellenőri hivatalban voltam 1ig. Nálunk ebédelték: Fejérváry Lini, Klobusiczky Ida, Flekl Náci és Pischl.³⁵⁷⁷ Délután levelet kaptam B[arthos]nétől, melyben tudósít, hogy Paulina Rákóczra megyen Boronkayékhoz nevelőnéképen.³⁵⁷⁸ Nézetem szerint jól teszi. Irtam N[agy]károlyba. Karlovsky jöven hozzám, estve sétálni menék vele és Radniccsal. Kellemetlen hideg szél volt. Hazajöven olvastam. Nőm 's Lény Gróf Csákyénál tölték az estet. –

15d; hétfő. – Levelet kaptam N[agy]károlyból. A' tiszti elrendező határozat megváltoztatott ezt rendbehozta 's leírás végett kiadtam. Olvastam; voltam sétálni. –

16d; kedd. – Hivatalos irományok érkezvén, ezeket kelle végezniem: 's e' miatt nem meheték a' megyei gyűlésbe.³⁵⁷⁹ – Burgné itt ebédelt. – A' Kisfaludy-társaságba menék délután 5kor. Kisfaludy Károly munkáinak újabb kiadásáról (egy kötet 4 rétből) tett indítványt Schedel, melynek megvizsgálása választmányra (Szemere, Bajza, én) bízott.³⁵⁸⁰ – Rövid beszédet készítettem Ö N[agyság]ga számára, mert holnap után Csongrádba megyen közgyűlésre. Ezzel foglalkodam esti 10ig.³⁵⁸¹ – Napról napra érezhetőbb a' tavasz' közelsége.

17d; szerda. – Reggel az irományokat terjesztém elő, miket Ö Nagysága jóváhagyott. A' beszéd is tetszett neki, ámbár én nem igen vagyok vele megelégedve. Vörösmartyhoz

³⁵⁷³ Lásd az 1838-as árvízről szóló bejegyzéseket: március 11. – április 12.

³⁵⁷⁴ Bártfay baráti kölcsöneiről lásd a 804., 2090. sz. jegyzeteket!

³⁵⁷⁵ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3316. sz. jegyzeteket!

³⁵⁷⁶ Lásd a 350. sz. jegyzetet!

³⁵⁷⁷ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

³⁵⁷⁸ Paulina a házasság helyett kénytelen öccse majdani ügyvédi karrierjére bízni az öttagú család fenntartását. A védett családi életből és a pesti társaságból nehéz kiszakadni a kenyérkereset illúzióitlan világába. Barátnőjének, Kölcsey Antóniának írja 1841 végén: „már tökéletes nyugodt, kitúrta szenvedéseit, 's győzött érzelmein, 's mint mondja becsülésnél egyebet már nem érez egykori jegyese éránt, s hogyha ösze találkoznék is Vele még valaha megmondaná ezt neki.” A mondat alanya valószínűleg a lengyel tiszt, de esetleg mégis szólhat Bártfayról is: 11.3.7. Szakítás – lásd a 2774. sz. jegyzetet!

³⁵⁷⁹ Ismét a vegyesházasságok ügyét vitatták. Bártfaynak – láthatóan – fontos volt a kérdés – lásd a 3571. sz. jegyzetet! – Nyilvánosan – egy katolikus pap felvetéseként – itt hangzott el először az a liberális álláspont, amely alapja lesz a majdani bevett államigazgatási gyakorlatnak, azaz hogy a házasságkötést világi hatóságokra kell bízni, s az esküvői szertartásból az áldást – mint „haszontalan, semmit érő” kelléket – teljesen ki kell hagyni: 6.2. Pest vármegye közgyűlési vitái a vegyesházasságok ügyében (1840. szept. – 1841. febr.).

³⁵⁸⁰ *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, 1841. – Bártfay tagja a kiadásra felügyelő bizottságnak. Az új kiadás Toldy tervei szerint díszesebb, teljesebb és olcsóbb is lesz. A mű november 12-én jelenik meg 500 példányban és december 5-én már egy harmadik kiadást készítenek elő. A szerkesztő a tiszta jövedelem egyötödét kapja fizetségül.

³⁵⁸¹ Lásd az 1381. sz. jegyzetet!

menék de nem találám. Délután kísétáltam az üllői utra, hol már a' házépítésnél motoznak.³⁵⁸² Estve színházban valék. Bevettem.³⁵⁸³

18d; csütörtök. – Jókor keltem föl, mert még Ö N[agyság]gával kívántam szólni, ki 8 óra tájban lóháton elindult Üllőig, hova utazó-kocsija 's emberei tegnap éjszakára kimentek. – Vásároltam nőmnek névnapi ajándékot. Voltam Ferdinándynét köszönteni.³⁵⁸⁴ Délután Vörösmartynál megnéztem az eladásra kínált □ könyveket, ruhát 's ritkaságokat. Onnan Egressy G[ábor]., Erdélyi, Gaal, Wachott, Vörösmarty 's én Bajzát menénk köszönteni. – Estve Tántzer Pepi és Lila voltak itt. Olvastam.

19d; péntek. – Nőm névnapja. Sok tisztelkedő volt nála. Én pedig a' Megye gyűlésében egész 1ig. Ebéd után Bezerédy István³⁵⁸⁵ látogatott meg. Később Gróf Vandernath W[ilhelm]. Színházba menék estve. Eső esett. T[ánzer]. Pepi itt halt.

20d; szombat. – Schosberger volt nálam; és valami bécsi zsidók hamuzsir után tudakozódók. – Hír támadt, hogy tegnap estve egy csolnak Budáról Pestre jövet a' Dunán fölfordult 's 19 ember éltét veszte.³⁵⁸⁶

21d; vasárnap. – Délelőtt az ellenőri hivatalban valék. Nálam ebédelték Bajza, neje, Vörösmarty. Délután Zach debrői számvevő volt nálam. Estve felé nőmmel 's Lényivel sétáltam a' dunaparton. A' hid be volt már akkor állítva, de még igazítottak rajta, mivel délután egy nagy kereskedő-hajó a' hídbe ütdvén azt megbontá.³⁵⁸⁷ Betértem a' színházba, a' t[udós]. társ[aság]. páholyba.

22d; hétfő. – Sűrű köd, mely 10ig tartott. – A' debrői számvevőnek pénzt adtam urad[almi]. szükségekre.³⁵⁸⁸ – Bementem az ellenőri hivatalba Vajda³⁵⁸⁹ miatt, de nem fizethettem neki, mert nem hozott rendelést. Hazajöven kifizetém Hüppmannt. Tabódynak előlegeztem a' közös részéről 2 ezer pengő ftot a' Salánk iránti örök vallásra,³⁵⁹⁰ Jekelfalusy successoroknak.³⁵⁹¹ Volt nálam Gr[óf]. Vandernath W[ilhelm].³⁵⁹² – Délután a' kis Gr[óf]. K[árolyi]. Gyula 's a' Kindsfrau.³⁵⁹³ A' Grófné meghítt az előadási próbára. Ugyan Ö N[agyság]ának fizettem 500 pftot. – Színházba menék Gr[óf]. Vandernathal. Devereux operát adták először.³⁵⁹⁴ Langh k[is]. a[sszony]. ma jobban énekelt mint utószor ez előtt. – Az idő déltájban kiderült 's meleg lett. Estve az ég csillagos. – Egészségi állapotom javult. Nőm 's Lényi a' próbán voltak féltizenegyig. –

23d; kedd. – Az ellenőri hivatalba menék Vajdát kifizetni. Nagy köd, miből nedveség hullott. Azután irogattam, olvastam. Estve felé Gr[óf]. Vandernath volt nálam bucsúzni, holnap elutazandó. Később sétálni menék, de az eső behajtott Vörösmartyhoz

³⁵⁸² Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³⁵⁸³ Értsd: a homeopátiás szert – lásd az 1012. sz. jegyzetet!

³⁵⁸⁴ A József-nap az év kiemelkedő személyes eseménye: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³⁵⁸⁵ Lásd a 165., 1687. sz. jegyzeteket!

³⁵⁸⁶ Lásd az 1999. sz. jegyzetet!

³⁵⁸⁷ Lásd a 634., 1330. sz. jegyzeteket!

³⁵⁸⁸ Lásd az előző napi bejegyzést, valamint a debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3316. sz. jegyzeteket!

³⁵⁸⁹ Vajda Péter (1808–1846) költő, a Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja.

³⁵⁹⁰ A Károlyi-grófok közös jogügyi igazgatója kér előleget az örökösöknek a salánki ispánság (Károlyi György birtoka) örökvaltságából befolyó összeg terhére.

³⁵⁹¹ Örökös.

³⁵⁹² Lásd a 2069. sz. jegyzetet!

³⁵⁹³ Dajka – lásd még a 2674. sz. jegyzetet!

³⁵⁹⁴ Gaetano DONIZETTI, Roberto Devereux, 1837. – magyarul: *Devereux Róbert*. Ez volt a magyarországi bemutató előadás.

kinél dohányoztam, míg a' mágnások által előadott színdarab³⁵⁹⁵ meghallgatására ment az angoly királyné V[endég]fogadóba, hova Gr[óf]. Teleki Lászlótól belépti jegyet kapott. Olvastam. A[sszonyom].

24d; szerda. – Faragó elküldé a' hálósobára készült padolat posztót;³⁵⁹⁶ nem készült úgy, mint kívántam 's vártam. A' Gróf papirosait szedém rendbe íróasztalában 's magán szekrényében.³⁵⁹⁷ Olvastam. Délután nőm 's Lénivel az üllői utra menék ki az építést megtekinteni. Irtam Faragónak 's küldtem a' posztó árában 30 pftot. Estve m[agyar] színházban. *.³⁵⁹⁸

25d; csütörtök. – Levelet kaptam a' Gróftól, különféle bizományokkal; és N[agy] károlyból a' hamuzsir iránt.³⁵⁹⁹ Voltam Schedelnél kérdést tenni a' földteke iránt. Válaszoltam ÖN[agysá]gának. Nálunk ebédelt Fejérváry Lini, 's itt is halt. Délután olvastam. Estve felé kísértáltam a' dunaparra; találkozám Karácsonnal.³⁶⁰⁰ Estve néztem Hörman-nál a' schachjátékot.

26d; péntek. – Vörösmarty volt nálam 's kölcsönkért 10 pengőt; adtam neki. Valóban szomorító állapot, midőn még ő is ilyenre szorúl: illy embernek legalább a' mindennapi élelem' gondjai ellen fedve kellene lennie.³⁶⁰¹ Azután az ellenőri számadást készítém, melyet dél után el is végzek.³⁶⁰² Sétáltam a' városban. Olvastam. Magy[ar]. Színházba mentem nőmmel 's Lénivel. Scott Emma mint Romeo. Mind éneke mind játéka jeles. Meglátszik a' művésznő. A' színház tömve volt. Hallottam némelly ócsárlókat is.³⁶⁰³ – Nappal szép, tiszta, meleg. *.

27d; szombat. – Az ungvári serfőző levelet hozott István bátyámtól, ki ott nyomorog szegény kamarai szolgálatban, csekély fizetéssel.³⁶⁰⁴ – Kaptam Bányitól is levelet.³⁶⁰⁵ – Válaszoltam amannak. Volt nálam Karlovsky, olvasott egész ebédig. Délután sétáltam a' dunaparton; jól esett a' meleg napfény; találkoztam Tasnerrel, ki monda, hogy a' hid-részvényekből husz darab határozottatott nevemre.³⁶⁰⁶ Hazajövé olvastam. Estve színházba menék nőmmel. *.

28d; vasárnap. – Gergelyi Miska³⁶⁰⁷ volt jelenteni, hogy ma ebédre nem jöhetnek az ungváriak hanem keddre érkeztek. Volt Kunczvalder is a' hamuzsir dolgában. Adtam R[adnics].nak pénzt. Az ellenőri hivatalban ebédig. Ebéd után Radnics, Ödön, 's én nagy sétát tevének a' városligetbe 's vissza.³⁶⁰⁸ Onnan hazajövé olvastam 7ig. Ekkor R[adnics].al + menék, J √. ³⁶⁰⁹ Szép holdfény volt.

³⁵⁹⁵ Lásd az előző napi bejegyzést!

³⁵⁹⁶ Durva gyapjúból készült, kallózott szövet.

³⁵⁹⁷ Lásd az 1420. sz. jegyzetet!

³⁵⁹⁸ Lásd a 3569. sz. jegyzetet!

³⁵⁹⁹ Lásd a 117. sz. jegyzetet!

³⁶⁰⁰ 9.3.4. Séták a belvárosban.

³⁶⁰¹ Lásd 804. sz. jegyzetet: 8.3.3. Vörösmarty.

³⁶⁰² Lásd a 718., 2172. sz. jegyzeteket!

³⁶⁰³ Vincenzo BELLINI – Felice ROMANI – SZERDAHELYI József, *Rómeó és Júlia*. – Bellini *Normájának* bemutatója minden kritikus szerint új korszakot hozott el az operairodalomban. Bártfay véleménye: 7.3.5. Személyes szavazat az operaháborúban.

³⁶⁰⁴ Lásd a 2315., 3088. sz. jegyzeteket!

³⁶⁰⁵ Lásd az 1736. sz. jegyzetet!

³⁶⁰⁶ Lásd a 712., 1999., 3341. sz. jegyzeteket!

³⁶⁰⁷ Gergelyi Mihály Bártfay egykori iskolatársa. Egy távollévő főrend képviselője az 1825-ös országgyűlésen.

³⁶⁰⁸ 9.3.4. Séták a belvárosban, 9.3.5. A városi ember és a természet.

³⁶⁰⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

29d; hétfő. – Elkészítém a' deput[atum]. váltság kimutatást, és Januar. számadást.³⁶¹⁰ Olvastam. Délután megrendeltem Kostyálnál ruhát, (felöltönyt 's nadrágot) számomra.³⁶¹¹ Elmenék Radnicscsal Budára, ott a' várban meglátogatván Sternéket,³⁶¹² a' bástyán sétáltam. Estve a' magy[ar]. színházban, a' társas[ági]. páholyban. Ma nem fűtettem már szobámat. Szép meleg tavaszi nap volt.

30d; kedd. – Délelőtt dolgoztam. Ebéden itt valának az ungváriak: általok küldtem István bátyámnak levelet és 30 pengő ftot.³⁶¹³ – Kisértáltam Radnicscsal egész a' Margit szigeten felül, 's ott Székácsccsal találkozám. Nőm egész nap rosszúl volt, 's korábban feködt le.

31d; szerda. – Még ágyban valék, midőn Christian, a' Grófné inasa, hozzám hozá a' játszadandó német vígjátékot szerep leiratás végett: de azt holnapig teljesíteni nem lehetett, 's abban maradt.³⁶¹⁴ – Egyet-mást szedtem rendbe. Volt nálam Tarnyay kétszáz ezer pengő ftot kínálva a' Grófnak egy bécsi banquiértől.³⁶¹⁵ Meglátogatott Ivanovics Dr. is. Délután az ellenőri számadást és bizonyítványokat rendezém. Gróf Széchenyi István volt nálam magához rendelvén esti 8 órára.³⁶¹⁶ Esett. Kisértáltam Radnicscsal. N √.³⁶¹⁷ Visszajövé olvastam. Gróf Széchenyi visszafizeté a' 12 ezer pengőt, kamatostúl; haza hoztam estve.

³⁶¹⁰ Lásd az 1004., 1031. sz. jegyzeteket!

³⁶¹¹ Lásd az 569. sz. jegyzetet!

³⁶¹² Lásd az 1436. sz. jegyzetet!

³⁶¹³ Lásd a 2315., 3088. sz. jegyzeteket!

³⁶¹⁴ Lásd a 3668. sz. jegyzetet!

³⁶¹⁵ Bártfay feladata az is, hogy előkészítse a bécsi bankházak kölcsönajánlatait Károlyi számára, amire a terményeladásból, birtokgazdálkodásból befolyó egyenetlen jövedelmek miatt volt szükség.

³⁶¹⁶ 6.3.1. Bártfay viszonya Széchenyivel és Kossuthal.

³⁶¹⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

[Bárfay feladata döntésre előkészíteni a bécsi bankházak kölcsönajánlatait. Erre főleg a termény-eladásból, a birtokgazdálkodásból befolyó egyenetlen jövedelmek miatt volt szükség. Bárfay folyamatosan tárgyal és közvetít a termények vevői és a birtokok tisztviselői között. A grófhhoz írott leveleiben vázolja a helyzetet, s csak óvatosan mer megoldást javasolni; gondosan kerüli hatáskörének túllépését. A végleges határozat mindig a személyes találkozásai alkalmával születik, s ez történhet hajnali négykor, közvetlenül valamely útra kelés előtt vagy épp a dolgozószobában játszó gyerekek mellett, vagy akár késő éjjel, egy hosszú, majd egynapos utazás után.

Bárfay választmányi és bíráló bizottsági tagja a Nemzeti Almanach Részvénytársaságnak, egy olyan fiatalokból álló alkotói csoportnak, mely az írók anyagi emancipálását tűzte ki célul. Bár a készülő második kötet szerkesztői között még ott van, a vállalkozás hamar csődbe jut, mert nincs mögötte számottevő szellemi erő.

Pesky József Károlyi Sándor képét festi a nagykarolyi ősgaléria számára. Bárfay többször felkeresi Franz Uhrl szobrásznak, a mai Ferenciek terén lévő Najád kút készítőjének 14 éves lányát. A lány német verseket ír, tehetségesen rajzol és muzsikál is.

Szirmay Otília és unokahúga, Bárfayék nevelt lánya, Klobusiczky Matild vendégeskedik náluk. Késő éjszakáig fennmaradnak a rég látott, kedves ismerőssel. Ismét felbukkan a csillag jel, Bárfay esténként megint figyel a „polárist”]

Ápril.

^{1én}; csütörtök. – Különfélel foglalkodám. Deltájban Peskyhez menék; munkába vevé már Gr[óf]. Károlyi Sándor képét is.³⁶¹⁸ Délben esett, zengett, és jégeső volt. Olvastam estig, midőn m[agyar] színházba mentem, hol Tingry, a' parisi conservatorium³⁶¹⁹ növendéke, hegedűn játszott jelesen. Eső volt estve is.

2d; péntek. – Reggel mindjárt a' Grófhhoz menék, ki tegnap estve jött vissza az Alföld-ről. Elmondá egész kimélettel, miképen Sándor öcsém viselt hivataláról csakugyan lemondott, 's Szabó László ellen holmi vádakkal állott elő. Ám lássa; én nem hihetem jó végét.³⁶²⁰ Irtam Frühauf³⁶²¹ özvegyének. Délután Kostyál küldött mellény kelméket választásra: választottam egyet.³⁶²² Azután kimenék Radnicssal az építéshez onnan az Orczy kertbe.³⁶²³ Hazajöven irogattam. Estve Tántzer Lilla volt itt; olvastam az asszonyoknak. Ödön 10 órán túl elmaradván boszankodtam 's a' szobát bezárattam.³⁶²⁴ Egész délután borongott.

³⁶¹⁸ Lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

³⁶¹⁹ Zeneakadémia.

³⁶²⁰ Szabó Lászlóhoz lásd a 858., 3521., 3380. sz. jegyzeteket!

³⁶²¹ Frühauf József Károlyi lapispataki birtokának haszonbérleje volt.

³⁶²² Lásd az 561. sz. jegyzetet!

³⁶²³ Lásd a 251. sz. jegyzetet!

³⁶²⁴ Lásd a 840., 948., 3281. sz. jegyzeteket!

3d; szombat. – Kunczvalderék lefizették az 5 ezer pengőt. – Lehordtam Ödönt 's kijelentém neki hogy készüljön, mert haza küldöm. Az öreg Hörmann³⁶²⁵ volt nálam 's összevissza fecsegett holmit. – Délután mellényt választottam magamnak. Estve Radnicssal kimenék sétálni. Kifizetém a' csizmát.

4d; vasárnap. – A' Gróf volt nálam, azután Budára ment a' Nádorhoz. Passust³⁶²⁶ irtam Donhausernek Bécsbe. Az ellenőri hivatalban valék délig. Délután, ámbár borult volt, a' város ligetbe sétáltam Radnicssal. Visszajövőben betértünk M[adame]-hoz, hol J és Mt találtuk; ez utóbbi ⊥ nem nagyon ajánlatosan viselé magát.³⁶²⁷ Hazajövet Sulyok Ignatz³⁶²⁸ volt nálam. Estve irtam Sina Bárónak.

5d; hétfő. – Aláírtam a' Gróffal a' levelet 's előterjesztém a' hivatalos tárgyakat. Irtam Barthosnénak, és Mukinak. Nőm Budán volt a' nádornénál³⁶²⁹ nőegyesületi ülésben. Délután Babocsay látogatott meg; e' miatt csak akkor mehettem sétálni a' város utcáira, midőn már sötét volt. Egész nap borongott, de nem esett. Estve Hörmannál néztem a' schachjáteket.

6d; kedd. Nőmnek pénzt adtam liszt 's egyebek' vásárlására. Valami exhuszár volt nálam szolgálatot keresve. Irtam bizonyítványt Donhausernek. Volt nálam a' Gróf's két levelet írt Gr[óf]. Lambergnek és Faragónak, melyet ez utóbbihoz estaffeta által utasítottam. Azután Cziegler jött hozzám. És gabonakereskedő. Jákó. Bajza, kivel Barabáshoz mentem délben, de ezt nem találtuk.³⁶³⁰ Ebéd után az üllő utcai házépítéshez menék ki nőmmel 's Lénivel, honnan az eső nem sokára visszahajtott. Azután olvastam, a' lefekvés idejéig.

7d; szerda. – Irtam Bécsbe Schmidnek elküldvén nyugtatványait.³⁶³¹ Kostyál elküldé új ruházatamat. Nőm 's Lényi gyónni voltak. Jákó jött hozzám. Vele menék a' Grófhhoz, hol miután Tabódy és Grünschnek is eljövének, a' szentesi tárgyan tanácskoztunk, közel 12ig.³⁶³² – ÖN[agysá]ga megmutogató a' Parisból érkezett bronce készítményeket pompásak.³⁶³³ – Vörösmarty megadá a' minap kért 10 pftot.³⁶³⁴ A' hivatalos előterjesztésekre föltevém a' határozatokat. – Délután 4kor az almanach-társaság választmányi ülésébe menék, 's korelnök valék. A' társaság pénzbeli dolga igen csekély lábbon áll: e' miatt az 1842ki almanachot gazdaságosabban kell kiállítani. Azontúl hihetön megszűnik a' kiadás 's az intézet megbukik.³⁶³⁵ – Erős és hideg szél fútt. Olvastam. –

³⁶²⁵ Károlyiék orvosának apja, nyugdíjas alkalmazott.

³⁶²⁶ Személyazonosságot igazoló hivatalos irat – lásd a 2253. sz. jegyzetet!

³⁶²⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁶²⁸ Sulyok Ignác, Károlyi István hódmezővásárhelyi tisztartója. Korábban Pesten, a Károlyiak központi igazgatási hivatalában dolgozott.

³⁶²⁹ Mária Dorottya, a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület elnöke: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

³⁶³⁰ Lásd az április 8-i bejegyzést és a 161., 898., 2024. sz. jegyzeteket!

³⁶³¹ Lásd a 32. sz. jegyzetet!

³⁶³² Lásd a 6., 1700., 3602. sz. jegyzeteket!

³⁶³³ Lásd a 148., 1700. sz. jegyzeteket!

³⁶³⁴ Lásd a 804. sz. jegyzetet és az 1841. március 26-i bejegyzést!

³⁶³⁵ Az 1840. május 7-i ülésen Bárfayt is a bíráló bizottság tagjai közé választották. Valószínűleg Bárfay távollétében, hiszen ő ekkor nagybetegen feküdt. Tudjuk, hogy Bárfay a készülő második kötet szerkesztői között még biztosan ott volt. A következő évben – minden biztató jel ellenére – a vállalkozás a csőd szélére került. 4000 forint adósság gyűlt fel, hiszen sok részvényes nem fizetett. Végül az 1842-es kötet már irodalmi szempontból is bukás, mivel az almanachok ideje lejárt: 7.4.3. Az Almanach-társaság – lásd az 1070., 1390., 3180., 3230. sz. jegyzeteket!

8d; csütörtök. – Levelet kaptam Nagy Miskától, közlöttem a' Gróffal 's válaszoltam is. Volt nálam Bajza. Délután vele Barabáshoz menék,³⁶³⁶ ki az Almanach számára B[ajza]. arczképét készíti; – mint eddig mutatkozik, jó lesz. Estve Radnicscsal meglátogattam Mt. aranyzót C √.³⁶³⁷ Itthon azután néztem a' schachjátékosokat. Vacsorán T[änzer]. Pepi volt 's itt is hált. Az ágyban Dumas' novelláját³⁶³⁸ olvastam.

9d; péntek. – Elbeszélém nőmnek az ágyban tegnap esti olvasásomat. Irtam Debreczenbe Kovách ügyvédnek. Föltevém a' bizonyítványt R[adnics]. kérelmére. Vettem levelet Brünektől 's Huszártól. Voltam ajtatosságon a' templomokban.³⁶³⁹ Délután olvastam 's Budára sétáltam estve felé. Tiszta nap, de hűs.

10d; szombat. – Magához hivatott a' Gróf; irtam Gr[óf]. Zichy Károlynak 's elküldém a' nyugtatványokat.³⁶⁴⁰ Aláíratam Ö N[agysá]gával a' hivatalos irományokat, 's az újabbakat előterjesztém. Délután olvastam. Betértem Bajzához, kivel és Radnicscsal sokáig sétáltam a' dunaparton 's az utcákon. Uhrl kőfaragó, kivel találkoztam, dicsekedett, hogy leánya Jozefina már német verseket ír, 's magához hitt.³⁶⁴¹

11d; vasárnap. – Husvét. Kifizetém Kostyált a' számomra készített ruháért.³⁶⁴² Volt nálam Tabódy féltizenkettőig. Ekkor templomba mentem. Onnan az ellenőri hivatalba. Nálunk ebédelt Vörösmarty, Fejérváry Lini, Flekl Marie és Ignatz. Estve felé Vörösmartyhoz menék, hol Vásárhelyit, Bajzát, Egressyt, Schedelt találtam, kiknek pipaszó mellett elmondám Dumas „Chartausi” című novelláját.³⁶⁴³ Azután sétáltam az utcákon estve Vörösmartyval, de a' levegő hideg lévén, 's mivel könnyen valék öltözve, hazasiettem 's itthon hirlapot olvastam. Délig borult volt; később kiderült.*

12d; hétfő. – Volt nálam a' Gróf; jelenté, hogy holnap Csurgóra utazik, 's meghagyá irnék Kompoltra, a' mit azonnal teljesíték is. Az ellenőri hivatalban valék lig. – Nálunk ebédelt Grimm k[is]. a[sszony], Gr[óf]. Hadik Gizela; Kis orvos és Dzwonkowsky.³⁶⁴⁴ Délután Scheffer³⁶⁴⁵ volt nálam. – Sétáltam magam a' dunaparton, az újépületnél befordultam, 's meglátogattam Uhrl szobrászt: előmutatá 14 éves leánya, Jozefina, német verseit; a' leánya valóban szép tehetséget mutat a' költészetre, szereti a' tudományt, rajzol, muzsikál.³⁶⁴⁶ Onnan a' magy[ar]. színházba menék, melly a' husvéti szünnapok után teljes kivilágítással nyitattott meg. Olga,³⁶⁴⁷ szomorújátékkal kezdék. A' darab tárgya moszkaság.

13d; kedd. – Jókora reggel a' Gróf Csurgó felé utazott. Irogattam, olvastam. Délben 's délután esett (jéggel vegyítve) és zengett. Kimenék Radnicscsal. CC. √³⁶⁴⁸ A színházba menék 's évnegyedre földszinti jegyet bérlettem. Vimercati olasz mandolint játszott, mit ma először hallék. Nagy ügyességgel játszá.

³⁶³⁶ A helyszínt megörökíti Than Mór, *Barabás Miklós műtermében*, 1847, p. akv., MNG, 1954-5272.

³⁶³⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁶³⁸ Lásd az április 11-i bejegyzést és a 2524. sz. jegyzetet!

³⁶³⁹ Nagypéntek: 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³⁶⁴⁰ Lásd a 414. sz. jegyzetet!

³⁶⁴¹ Lásd a 2512., 2331. sz. jegyzeteket!

³⁶⁴² Lásd az 561. sz. jegyzetet!

³⁶⁴³ Lásd a 3638. sz. jegyzetet: 8.1. A társas élet keretei, 8.2. A társas együttlét alkalmi (8.2.1. Férfiak); 7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban.

³⁶⁴⁴ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

³⁶⁴⁵ Scheffer János pesti háztulajdonos – lásd a 2315. sz. jegyzetet!

³⁶⁴⁶ Lásd a 2001. sz. jegyzetet!

³⁶⁴⁷ J. A. F. P. ANCELOT – FÖLDVÁRY Ferenc, *Olga*, Párizs, 1828. – a 16. század Moszkvájában játszódó rémdráma – lásd a 2006. sz. jegyzetet!

³⁶⁴⁸ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

14d; szerda. – Hivatalos dolgokat végzek. Kaptam Gr[óf]. Zichy Károlytól választ. Olvastam. Sétálni nem menék, mivel borult 's hűs idő volt. Estve színházban. Mocho-naky Amalia közkedvességre 's nagy meglepetéssel adá Adína szerepét a' bájitalban.³⁶⁴⁹ Nóm 's Léni Csákyénál ebédelték.

15d; csütörtök. – Dictáltam Ödönnek folyamodó levelet.³⁶⁵⁰ Mátyásnak pénzt adtam gyertya vásárlásra. Voltam Waltherrel Pesky festőnél.³⁶⁵¹ Azután Szemere Palit látogattam meg, de nem találtam 's az asszonnyal beszélgettem jó sokáig, de nem jött.³⁶⁵² Ebéd után kimenék az üllő utcai házépítés megtekintésére, honnan az eső visszahajtott. – Azután Pan jött hozzám rajz-tervekkel; megmagyaráztam neki a' magyarul írt költség fölvetést.³⁶⁵³ Olvasgattam. Estve színházban voltam. Tántzer L[illa]. itt hált. – Reggelizéskor Lang volt itt. Adtam neki rakás könyvet bekötésre.³⁶⁵⁴ –

16d; péntek. – Egy leányka volt nálam, képet hordozva kijátszásra: vettem két sors számot úgy tetszik 47 's 68.³⁶⁵⁵ – Kiigazítam Ödön folyamodását. Kaptam választ Nagy Miskától. Kertészfy volt búcsúzóba, Vásárhelyre menendő. Olvastam. Délben szép tiszta napfény, azután borongott. Délután a' Gróf jött haza. Kimenék Radnicscsal sétálni; találkozáink Resetával.³⁶⁵⁶ Estve színházba. A[sszonyom].

17d; szombat. – A' Martz. hónapi számadást készítém. Volt nálam Grünschnek, úgy Schosberger. Olvastam. Délután R[adniccsa].l. sétáltam. √ R.³⁶⁵⁷ – Voltam színházban. – Karácson³⁶⁵⁸ és Kubinyi G[éza]. nálam.

18d; vasárnap. – Megpirongattam Ödönt, hogy folyamodását még sem készíté el.³⁶⁵⁹ Voltam a' Grófnál, az öreg Schefferrel; rendbehoztuk a' kötelezvényt. Azután holmi hivatalos tárgyakat terjeszték elő elhatározás végett. Az ellenőri hivatalban voltam lig. – Délután a' hivatalos tárgyakra tevém fel a' határozásokat. Olvastam. 6 óra után sétáltam az utcákon 's dunaparton. Színházban valék, hol Kovács vásárhelyi ügyésszel beszélgettem. Tegnap és ma szép idő.

19d; hétfő. – Jókora reggel álgyudurrogás költe fel. A' király' születés napjára tisztelkedtek.³⁶⁶⁰ Irtam Báro Bimernek Egerbe. Kaptam levelet B[áró]. Wesselényitől,³⁶⁶¹ és Flekl-től. Schosberger a' hamuzsir iránt alkudozott. Olvastam. Gróf Zichy Károly jött meg a' házhoz. A' Gróf letett nálam 1400 pftot eladott lovak árában.³⁶⁶² Kimentem az üllői úti építészhez; onnan a' Muzeumhoz; onnan a' színházba.³⁶⁶³ Hazajövén itt találtam Koch architectust, és Matildát, ki olasz-francz országi utazásából tért vissza, nénjével, Gr[óf].

³⁶⁴⁹ Lásd az április 22-i bejegyzést és a 3568. sz. jegyzetet!

³⁶⁵⁰ Az ügyvédi vizsgáját sikerrel letévő rokon fiatalember írnoki feladatokat látta el Bártfay mellett – lásd a 840., 948., 3281. sz. jegyzeteket és az április 3–4-i bejegyzést!

³⁶⁵¹ Lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

³⁶⁵² Az időhiánnyal együtt megjelenik a várakozás, a várakoztatás helyzete is: 9.1.2. Időhiány – lásd a 477. sz. jegyzetet!

³⁶⁵³ Koch építész segédje – lásd a 2854. és 3386. sz. jegyzeteket!

³⁶⁵⁴ Lásd az 1385. sz. jegyzetet!

³⁶⁵⁵ Lásd a 130. sz. jegyzetet!

³⁶⁵⁶ Lásd a 442. sz. jegyzetet!

³⁶⁵⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁶⁵⁸ Lásd az 1162. sz. jegyzetet!

³⁶⁵⁹ Lásd a 2830., 2885. sz. jegyzeteket!

³⁶⁶⁰ 9.2. Az év ritmusa, évfordulók, 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³⁶⁶¹ Lásd a 3034., 3251. sz. jegyzeteket!

³⁶⁶² Lásd a 266., 340., 1076., 1526. sz. jegyzeteket!

³⁶⁶³ 10.2. Építkezések.

Szirmay Ottíliaival.³⁶⁶⁴ Szívesen megörültem látásán, noha első pillanatra nem ismerém meg. – Vacsora után a' tigris v[endég]fogadóba³⁶⁶⁵ menék Kochchal megnyugtatni Szirmayékat, hogy Matild nálunk fog háltni. Oda menet Gr[óf]. Andrásy György találkozott velünk, sokáig beszélgetve 's állongva az angol királynéhoz³⁶⁶⁶ kísértük, 's csak azután fordulhattunk be a' tigrishez. Közel 11 óra volt midőn hazajövék. Írószobámban háltnam, keveset.

20d; kedd. – Reggel dolgaimat végzém; irtam Bécsbe Schmidnek. Volt nálam Schosberger. A' Gróf is betért hozzám; átadám neki a' tegnapi 1400 pftot. A' jó Matild megemlékezett rólam idegen földön is, hozott Milánóból egy igen csinos kést könyv fölvágásra.³⁶⁶⁷ Ebéden nálunk volt, úgy Koch is. Délután Tántzer Lila és Tasnerné jöttek látogatóban, később Szemere Pálné, 's estve felé Gr[óf]. Sz[irmay]. Ottília. Voltam színházban. Estve 11ig fenmaradtam, mivel Matilda késő jött haza Gr[óf]. Sztárayéktól.³⁶⁶⁸

21d; szerda. – Reggel Tántzer Pepi jött látogatóban. És Vörösmarty. Waltherr. Jákó, kinek a' Horváth László utiköltségeit kifizettem. A' V[árme]gye gyűlésébe mentem, de 11kor visszajöttem: a' közeledő tisztújítási voksolás elrendezéséről folyt a' tanácskozás. Vettem páholyt a' magy[ar]. színházban Matild kedvéért. Bajza jövén hozzám, 12 utánig volt nálam. Azután Gr[óf]. Szirmay Sándor. Ebéden Matild és Koch, és Pepi.³⁶⁶⁹ Délután Ottília 's Sándor voltak itt: Koch megmutogató nekik a' szobákat.³⁶⁷⁰ Olvastam. Voltam Kiliánnál 's adtam neki felvilágosítást.³⁶⁷¹ Estve színházba menénk Matild, nőm, Léni, én; Bajza 's Vörösmarty is egyideig páholyunkban mulattak.

22d; csütörtök. – Frankl átvevő a' hamuzsir Contractust, 's foglaló helyett Statusadóssági sorsokat hagyott 1000 ftig.³⁶⁷² – Volt nálam Ullmann, kinek kamatokat fizettem. Szobajött a' parádi timsó-főző intézet 's a' mi azzal öszeköttetésben van.³⁶⁷³ Vörös Antal B[áró]. Wesselényi részéről lefizeté a' kamatokat.³⁶⁷⁴ Gr[óf]. Szirmay Sándor volt nálam. Itt ebédelt Matild, Koch, Vörösmarty, Gr[óf]. Hadik Gizela, Bogovich Jozefina, Klobusiczky Ida.³⁶⁷⁵ Délután olvastam nekik. Jött Helmezy látogatóban. Estve felé Gr[óf]. Rédeyné, leányostúl és Szirmay Ottília Grófné látogattak meg 's bucsúztak el. Nőm, Matild, Tántzer Lila, Ödön 's én színházba menénk. Ullmann 200 pftot rám tolt mint mondá fáradságomért.³⁶⁷⁶ – Csak éjfél után feküdtem le. Kis kanári madaramat, mely már vonaglott, föllesztém.

23d; péntek. – Matild elutazván, 4kor ébredtem föl, de csak az ágyban bucsúztam el tőle. Ullmann Mórítz volt nálam, mivel a' Gróf megyei gyűlésbe ment. A' parádi timsó-főzés tárgyában értekeztünk 's közeledtünk egyezéshez.³⁶⁷⁷ Koch nálunk ebédelt. Kis

³⁶⁶⁴ Lásd a 281., 726., 2660. sz. jegyzeteket!

³⁶⁶⁵ Lásd az 1949. sz. jegyzetet!

³⁶⁶⁶ Lásd a 3019. sz. jegyzetet!

³⁶⁶⁷ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

³⁶⁶⁸ Sztáray Albert zempléni birtokos. Felesége Waldstein Mária grófné, a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület tagja. Gyermekük Julie (a későbbi Apponyi Györgyné), Károlyi György unokahúga, valamint László és Sophie.

³⁶⁶⁹ Tántzer Jozefa, Bártfayné barátnője.

³⁶⁷⁰ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

³⁶⁷¹ Lásd a 7. sz. jegyzetet!

³⁶⁷² Azaz: állampapírokban fizette ki az előszerződés foglalóját – lásd a 344. sz. jegyzetet!

³⁶⁷³ Parádról lásd a 62., 350., 3397. sz. jegyzeteket!

³⁶⁷⁴ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

³⁶⁷⁵ 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek; 8.1. A társas élet keretei.

³⁶⁷⁶ Lásd a 2396. jegyzetet! – Itt a debrői birtokkal kapcsolatos, hosszan elnyúló intézkedéssorozatot viszonzozza a bérbe adó – a debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108. sz. jegyzeteket!

³⁶⁷⁷ Lásd a 62., 350. sz. jegyzeteket!

madaram ismét beteg volt, beadtam neki homoeopaticé, a' napra tettem pamutba burkolva, 's két óra alatt evett, és ugrált.³⁶⁷⁸ Estve színházba menék. Ott Fatovicssal és Kovácsal szölgöttem. – Kis verset csináltam hamarjában kis Batthyány Emmi Grófnénak, holnapi köszöntésre.³⁶⁷⁹ Délben Jákót kerestem.

24d; szombat. – Reggeli után összegyülekeztek nálam Praznovszky, Radnics, Waltherr, Koller 's Tabódy, 's együtt menénk a' Gróf idvezlésére, mai névnapján.³⁶⁸⁰ – Azután Stern Moritz volt nálam a' mobile-perpetuum mintájával.³⁶⁸¹ Ullmannal végzünk az alkut, Simon Florent és Jákó is együtt lévő. ³⁶⁸² Kifizetem Helmezynek az akadémiai kamatokat. Koch szép képpel ajándékozza meg; Napoleon sirjából kikelve – Vernet H. compositiója.³⁶⁸³ – Adtam nőmnek 100 pengő ftot saját aprólékos költségeire. – Délután elintéztam Ullmannal a' dolgot, 's kicseréltem a' kötelezvényt. – Voltam setálni. ³⁶⁸⁴ R[adnicsal]. színházban.

25d; vasárnap. – Előmutatám a' Grófnak a' tegnap végzeteket. A' kis Gyula 's Batthyányi Emmivel játszottam kevés ideig a' Gr[óf]. szobájában. Ö N[agysá]ga elutazván Kompolt felé, elmenék az ellenőri hivatalba. Ebéden Koch volt nálunk. Délután olvastam. Estve felé Szemere Bertalan³⁶⁸⁵ látogata meg. Azután színházba menék. Kis kanárim egészen fölüdült.³⁶⁸⁶

26d; hétfő. – Folyvást tiszta napok; a' meleg olly nagy, hogy már esőre van szükség. – Irtam Zubernek Fejervárra. Meglátogattam Gróf Zichy Károlyt, ki szívesen látott és sokáig beszélgetett velem. Koch ebéden itt. Szemere Pál és Fatovics meglátogattanak. Olvastam. Estve színházba mentem, hol Vörösmarty „Áldozat” című szomorújátékát adák először Fánicsy jutalmára. A' darab nem tett hatást, 's úgy látszott nem igen tetszett; irva szépen van.³⁶⁸⁷

27d; kedd. – Radnicsot eligazítám irományaival. Volt nálam Waltherr L[ászló]. – Kevés számoltam, annakutána olvastam délig, bevégezvén „Nikelby” 7dik kötetét. – Ebéd után Kochchal Helmezyhez mentem. Borongott de nem esett. Jós Lajos jött hozzám. Kisétáltam. $\sqrt{\sqrt{R}}$.³⁶⁸⁸

28d; szerda. – Olvastam Nádasdy, Zrínyi, Frangepan meggyilkolásáról szóló kéziratot.³⁶⁸⁹ Szemere Pál és Bertalan, Fatovics, Jós, Koch nálunk ebédeltek. Kaptam levelet Zubertől. Irtam útlevelet Jacksonnak. Színházba menék 's ott beszélgeték Fatovicssal.³⁶⁹⁰

³⁶⁷⁸ Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban.

³⁶⁷⁹ Batthyány Emma grófné (sz. 1837.), Batthyányi Lajos lánya. – György-napon nagybátyját, Károlyt köszöntötte.

³⁶⁸⁰ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³⁶⁸¹ Örökmozgó.

³⁶⁸² A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3316. sz. jegyzeteket!

³⁶⁸³ Horace VERNET, *Napoleon sirja* vagy a *Napoleon apoteózisa* című litográfiáról lehet szó: 10.1.2. Metszetek.

³⁶⁸⁴ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁶⁸⁵ Lásd a 2225. sz. jegyzetet!

³⁶⁸⁶ Bártfay gyógyító tevékenységéről: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban.

³⁶⁸⁷ *Az áldozat.* Zenéjét szerezte THERN Károly (VÖM 10. köt., 331–426). – Bajza jóval kedvezőbbnek ítéli kritikájában a fogadtatást: „Az előadás egészben véve a jobb, egyes részeken a legjobbak közé tartozik.”: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség) – lásd a 229. sz. jegyzetet!

³⁶⁸⁸ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁶⁸⁹ Nádasdy Ferenc országbíró, Zrínyi Péter horvát bánt és Frangepán Ferenc Kristóf horvát főurat a Wesselényi-féle összeküvésben való részvételük miatt fejezték le Bécsújhelyen 1671. április 30-án. A szervezkedés I. Lipótnak a Török Birodalommal szembeni politikájával való elégedetlenség miatt indult meg, a fő kiváltó ok az 1664-es megalázó vaskvári béke volt. Az összeesküvés hamar lepleződött, de a megtorlásra csak évekkel később került sor.

³⁶⁹⁰ Fatovics István több vármegye táblabírája. Szemere Pál barátja.

29d; csütörtök. – Olvasgattam. Ma reggel utazott el Veronika³⁶⁹¹ a' gőzhajóval. Török János volt nálam: tegnap jött háznépével Rohoncyról 's idvezletet hozott Klauzáltól.³⁶⁹² Itt ebédelt Koch. Délután kimenék vele az üllő utczai építéshez. Onnan magam a' magy[ar]. színházba. – A' meleg és szárazság folyvást tárt. – Az est kellemetes.

30d; péntek. – Reggeli után elvezetém Kochot Atomírhoz.³⁶⁹³ Magam a' dunafürdőbe.³⁶⁹⁴ Betértem Kiliánhoz.³⁶⁹⁵ Olvastam. Koch itt ebédelt. – Délután Gentz leveleit³⁶⁹⁶ olvasám. Jósa búcsúzni jött. Ottilia arczképe jó;³⁶⁹⁷ nagyon hasonló hozzá. A' nagy por ellenére is kisétáltam. Rózi nem igen jól érzé magát. Szólottam Carolinával √.³⁶⁹⁸ Színházba menék. Szép holdfény.

³⁶⁹¹ Bártfayné régi szobalánya.

³⁶⁹² Károlyi Lajos rohonci uradalmának vezető tisztviselői és családjaik.

³⁶⁹³ Lásd a 3253. sz. jegyzetet!

³⁶⁹⁴ Lásd a 335. sz. jegyzetet!

³⁶⁹⁵ Lásd a 7. sz. jegyzetet!

³⁶⁹⁶ Fridrich Gentz (1764–1832) porosz, majd osztrák politikus. A Napóleon-ellenes összefogás, az európai hatalmi egyensúly megteremtésének szószólója, a forradalmi és alkotmányos mozgalmak, a Vormärz ellenzője. Bártfay az *Ausgewählte Schriften* (Stuttgart, 1836–1838, 1–5. köt. *Emlékiratok és levelek*) köteteiben olvassa a *Briefwechsel zwischen Gentz und Johannes v. Müller* című művet. Bártfay megszállottan ismerkedik a korszak egyik legnépszerűbb konzervatív politikai gondolkodójával. – Lásd az 1841. május 3-i bejegyzést!

³⁶⁹⁷ Bártfay Pesky József festőnél valószínűleg gróf Szirmay Ottilia portréjának ügyében járt el, ő intézte az arc-kép kifizetését is: 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok.

³⁶⁹⁸ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

1841. MÁJUS

[Bártfay megszállottan ismerkedik a konzervatív porosz államférfi, Fridrich Gentz nézeteivel. Olvas és olvas. A népszerű gondolkodó a szemében annak a kiváló tehetségnek a példája, aki tudását rosszra fordítja.

Károlyi közli, hogy valószínűleg békési, szatmári vagy abaúji főispánnak nevezik ki. Bártfay rezignáltan reagál a hírre, csupán a kiadásokra gondol.

A grófné ismét beteg, mivel újra veszélyeztetett terhes. Naponta a palota könyvtárának erkélyén fekvé levegőzik. Károlyi bécsi homeopata orvost hoz számára, majd Badenba viszi. A kertben kúrálja magát Bártfayék jó ismerőse, a gróf unokahúga, a gyermekágyas Apponyi Györgyné, Sztáray Julie is.

Ferenczy István készülő Kölcsey- illetve Mátyás-szobrát nézik meg a műteremben a választmány tagjai, az emlékműtársaság változtatásokat kér, elsősorban az öltözetben. A sértődött szobrász a júniusi műegyleti kiállításon ki sem állít, csak a novemberi vásáron mutatja be szobrát. Jozefina hetente segímez kritikus helyzetbe került szegényeket, ő gondozza Károlyi Györgyék e célra elkülönített pénztárát. A folyamodók pénzt, élelmet, útiköltséget, felruházkodást remélnék; többségük egyedülálló, beteg, öreg, munkanélküli, menekült vagy bűncselekmény áldozata lett.]

Május.

1^{én}; szombat. – Olvastam. Derránál³⁶⁹⁹ fölvevém a' 150 aranyat a' Gróf számára. Számoltam Radniccsal. Vettem belépti jegyet nóm 's Koch' számára, ki szokás szerint itt ebédelt. Egész délután olvasám Gentz' leveleit.³⁷⁰⁰ Színházba Radnicsot magammal vivém. Scott Emma lépett föl ismét mint Romeó, elég jól.³⁷⁰¹ Az új szobalány ma jött.

2d; vasárnap. – Aprólékosabb dolgaim után az ellenőri hivatalba menék. Helmeccy-nél találám Nagy Károlyékat Szatmárból, kiknek elmondám a' Kölcsey képe mibenlétét, miután Kovács Lajos' részéről fölszólítának, adnék tudósítást.³⁷⁰² Délben eljövénék velem, 's megnézik a' képet. Koch nem ebédelt nálunk. Délután irtam Kovács Lajosnak,³⁷⁰³ hozzá csatolván a' közbenjött leveleket. 3 óra körül Budára, velem jöve Radnics is. Taban 502. Senki sem volt honn.³⁷⁰⁴ Magam visszajövék; kellemetlen szél fútt 's a' port hordta. Itthon olvastam Gentz' írásait. Látni az észet, 's nagyvilág fiát – de azt is, hogy bérbe adá magát 's rendkívüli tehetségeit. A' franczia forradalom óta Varsó elestéig nagy részt vön a' század 's ennek legfontosb eseményei alakításán; de hogy ezeknek ellenkező irányt

³⁶⁹⁹ Derra Naum görögkeleti vallású textilnagykereskedő. Felesége Zettiri Mária, a Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület választmányának tagja.

³⁷⁰⁰ Lásd a 3696. sz. jegyzetet!

³⁷⁰¹ Lásd a 3603. sz. jegyzetet!

³⁷⁰² Február 22-én kezdődött Szatmár megyének az a közgyűlése, amely vizsgálatot indított a *Sion* című egyházi lapban megjelent vádakkal kapcsolatban. Ezekben kétségbe vonták, hogy a Kölcsey-festményt szükséges volt-e elkészíttetni: 8.3.2. Kölcsey és Szemere – lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

³⁷⁰³ Kovács Lajos (1881–1890), a Szatmár megyei ellenzék tagja, Kölcsey joggyakornoka. Wesselényi bizalmasa, ő másolta le 1833-ban Kölcsey *Országgyűlési naplóját*, és a védelem tanújaként ő tett vallomást az ellene folytatott perben. Az 1840-es években az *Erdélyi Híradó* vezércikk-írója, Széchenyi munkatársa.

³⁷⁰⁴ Lásd az 1870. sz. jegyzetet!

törekedett adni, a' közvéleményt, valót hamisítá – átok gyanánt fogja nyomni emlékezetét, miként éltében lelkét nyomá. Mint ministerek 's kormányok zsoldosa, természetes, hogy Napoleont gyűlölé 's a' t.³⁷⁰⁵ – Estve színházba menék.³⁷⁰⁶ – Szárazság. Ha így tart, nem lesz termés. –

3d; hétfő. – Olvastam, és olvastam, mert Gentz nagyon érdekel. Nem mintha nézetim övével egyeznének: de álláspontja, 's a' források, mikből dolgozatait merité, ingerelnek. Délután is olvasással foglalkodám.³⁷⁰⁷ Véletlenül Kozma Ferencz (Zemplényből) látogatott meg, kit 1823 óta nem láttam. Vad ember.³⁷⁰⁸ – Megjött a' Gróf, de nem láttam. A' Grófné folyvást gyengélkedik. Naponként az udvar felé eső balconra viteti ki magát, midőn árnyék támad, 's ott, vagy a' könyvtár nyílt ajtajánál szívja a' tavaszi léget, pamlagon fekvé.³⁷⁰⁹

4d; kedd. Kerestem a' Grófot, de nem találám. Hivatalos irományokat végeztem. Elfeledém följegyezni, hogy tegnap Bajzánál valék, de rövid ideig, 's hogy tegnap Ferdinándyné is, és egy varró-leány ebédelt itt.³⁷¹⁰ Mind tegnap mind ma felhők borongtak, de nem esett. Ebédén Koch, Kozma. – Délután is hivatalos dolgokkal. Jött hozzám Horváth Mihály. – Hivatott a' Gróf. Tudtomra adá, hogy holnap Bécsbe megy gőzhajón orvost hozni le a' Grófné' számára. – Színházba menék, vivén magammal Kozmát. – Az utcákat zene és kurjongatások, 's iszonyú por tölték, mert a' holnapi V[árme]gye restauratoria Cortesek dorbézolnak.³⁷¹¹ – Gyönyörű holdfényes estve. – A' muzsika folyton zengett.

5d; szerda. – A' Gróf Bécsbe utazott ma reggel 6kor, homoeopathiai orvost hozandó a' Grofné' számára.³⁷¹² Irtam Jákónak, hogy még Debrőre ne menjen ki. Budára menék, a' tisztválasztást nézni; velem jött Koch, Radnics; nagy néptömeg volt ott; zajogtak is a' pártok, de legkisebb kihágás nem történt. Megvallom, csak Koch miatt menék, hogy láthassa; alig egy órai ottmulatás után odahagytuk a' választást,³⁷¹³ betértünk Ferenczy szobrász dolgozó-termébe 's megnéztük a' mi látható volt. Kölcsény készülő emlékszobra ellen van némelly kifogásom: a' Hunyady Mátyására pedig sok az észrevétel.³⁷¹⁴ – Délután olvastam. Estve színházba vivém Kozmát. Borongott; nem esett.

6d; csütörtök. – Születésnapom lévén, virágot 's ajándékot találtam szobámban, midőn öltözködés után oda betértem.³⁷¹⁵ Vettem levelet B[arthosné]tol és Paulinától. Meg-

³⁷⁰⁵ Lásd a 3696. sz. jegyzetet!

³⁷⁰⁶ Bár Raupach *Királyleány mint koldusnő, avagy az élet iskolája* című darabját az irodalomtörténet ma már nem tartja számon, Bártfaynak mégis többször is katarzist okozott, hiszen személyes „életdrámáját” vélte benne felfedezni. Emiatt megszerezte és lemásoltatta Barthos Paulinának. A személyes motívum, a szerelem múltával már nem jegyzi fel a naplóba, hogy ezt a darabot látta volna. Széchenyi azt írja az előadásról: „Dessoir játszik a Királylány és kolduslányban” (OLTVÁNYI 2002, 851). – Lásd a 884. sz. jegyzetet!

³⁷⁰⁷ Lásd a 3696. sz. jegyzetet!

³⁷⁰⁸ 8.1.1. A társalgás hangneme.

³⁷⁰⁹ Károlyné ismét veszélyes terhességgel küzd – Lásd a 2674., 2706. sz. jegyzeteket! – A gyermek születéséről: 2.2.4. Valóság és rekonstrukció (példa).

³⁷¹⁰ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

³⁷¹¹ Bártfaynak a kívülálló értelmiségi pozícióját őrző, a tömeg tolerálhatlan viselkedésétől iszonyodó, sőt a közéleti szerepvállalásról lemondó szkeptikus bejegyzéseiről: 6.1.2. Követválasztás Bars és Tolna megyében. 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban.

³⁷¹² Lásd a 3709. sz. jegyzetet!

³⁷¹³ Lásd a 3711. sz. jegyzetet!

³⁷¹⁴ Az év során Ferenczy – elsősorban nem a Kölcsény-, hanem a végül soha el nem készülő Mátyás-szobra miatt – a Kossuth–Széchenyi politikai vita gyújtópontjába került. Az emlékműtársaság márciusban tekintette meg először a tervet. Változtatásokat kérnek, leginkább az öltözetet. A sértődött szobrász a júniusi Műegyleti kiállításon emiatt ki sem állít, csak a novemberi vásáron mutatja be a szobrot. – A vitáról: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

³⁷¹⁵ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek, 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

köszöntének: Waltherr, Festetics Antalné; Gróf Csákyiné, B[ogovics]. Jozefinával. Grünschnek is volt nálam sokáig, és délfele Schedel. Délután olvastam. Színházba menék estve, belépti jegyet szerezvén nőmnek, Léninek, Kochnak, Kozmának, Ödönnek, Radnicsnak. – Mochonaky Amalia énekelt a' bájitalban³⁷¹⁶ közkedvességre.

7d; péntek. – Irtam. Olvastam. Estvefelé kimenénk, egész háznép, az építéshez.³⁷¹⁷ Onnan elvivém Kozmát a' m[agyar]. színházba. Délelőtt Schedelnek is irtam a' nyomtatványok áthozatala iránt Budáról.³⁷¹⁸

8d; szombat. – Délelőtt a' még hátravolt hivatalos tárgyakat elintéztem. Kamatokat fizettem. Irtam Mukinak, Paulinának; délután pedig B[arthosnéna]..k választ. Azután Radnics 's Kozmával a' városligetbe menénk; esti 8kor visszatértünk. Vacsora után elkísérém K[ozmá]t a' Vadászkürt v[endég]fogadóba,³⁷¹⁹ honnan holnap 4kor a' gyorskocsi-val haza felé elutazik. – Ő még mindég a' régi, sőt több annál. Most iszik is.³⁷²⁰

9d; vasárnap. – Az ellenőri hivatalban délig. – Nőm 's Lényi Főthra menvén³⁷²¹ reggeli 5 óra után Ferdinándynéval, csak magunkban ebédeltünk én, Koch, Ödön. – Délután hirlapokat olvastam. Szemere Pál 's Bertalan látogattak meg. Flekl is eljövén később, hivatalos tárgyakról beszélgeténk. Ma egész nap borongott, tegnap estve erősen villámlott is – de nem esik, a' szárazság 's por nagy, minden kisül. 7 óra tájban sétálni menék R[adnics]sal. Lisette W³⁷²² színházba nem. Midőn épen hazajövék, megérkezett a' Gróf is gőzhajón Bécsből, magával hozván Lederer orvost (homoeopathát) a' Grófné számára.³⁷²³

10d; hétfő. – Volt nálam Flekl; holmi hivatalos tárgyakról beszélgettünk. Azután Koller, ajándékuul hozván Vállas könyvét, melyet Schmid küldött részemre. Hivatott a' Gróf; átadott számadási irományokat 18 ezer pftól. Ezeket rendbeszedvén, irtam hivatalos dolgokat. – Grünschnek³⁷²⁴ előadé észrevételeit az 1840ki számadásra. Mindinkább gyűlvén a' fellegek, villám 's dörgés közt végre megeredt az eső, 's tartott egész délután. Estve felé a' Grófné hozzám küldé ékszerait (8 nagyobb, 's 7 kisebb zárkában).³⁷²⁵ A' Gróf is eljött, 's holnap ismét a' beteg grófnéval 's egész háznéppel a' gőzhajón Baden felé menendő, futtában egyet-mást végzett.

11d; kedd. – Egész éjjel esett. Igen jókor ébredtem 's 5 előtt fölkeltem; félhatkor a' Grófi család a' gőzhajóra ment, esőben.³⁷²⁶ Délelőtt apróságokat végeztem, olvastam, álmos valék. Ebédén Gizela leányával Gróf Hadikné volt itt, és Koch. Délután Hörmannál néztem a' schachjátékot. Meglátogatott Szemere Pál. Esett még délután is, 's a' föld derekasan megázott. –

12d; szerda. – Irtam, olvastam. Délután E³⁷²⁷ Színházba menék. Ugyan oda (a grófi páholyba) nőm, Lényi, Radnics. – Scribe „egy pohár víz” című vígjátékát adák. Nem ismer-

³⁷¹⁶ Lásd a 3649. sz. jegyzetet!

³⁷¹⁷ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³⁷¹⁸ Lásd a 370. sz. jegyzetet!

³⁷¹⁹ Lásd a 635. sz. jegyzetet!

³⁷²⁰ Lásd a 3708. sz. jegyzetet!

³⁷²¹ Lásd a 250. sz. jegyzetet!

³⁷²² Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁷²³ Lásd a 3709. sz. jegyzetet!

³⁷²⁴ A Károlyi grófok közös pénzügyi ellenőre.

³⁷²⁵ Lásd az 55. sz. jegyzetet!

³⁷²⁶ Lásd a 3709. sz. jegyzetet! – Széchenyi jegyzete: „K[árolyi] C[aroline] a Nádon el.” (OLTVÁNYI 2002, 852) – a következő hónapokról: Valóság és rekonstrukció (példa).

³⁷²⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

rek derekabb vigjátékot, 's igen igen jól adatott elő.³⁷²⁸ – Lang elküldé bekötött könyveimet.³⁷²⁹

13d; csütörtök. – Volt nálam Huszár Mátyás,³⁷³⁰ kivel végeztem. Bajzához menék, onnan Vörösmartyhoz. Koch, szokás szerint nálunk ebédelt. Délután nagy zápor 's égháború közeledett, de elvonult, keveset esvén. 6 óra tájban fölkeresém Tasnert a' hivatal írószobában. Színházba.

14d; péntek. – Egyet-mást végeztem. Luczenbacher volt nálam 's kicserélé az aranyakat. Uhr! képfaragót látogattam meg. Visszajövet Helmezyhez tértem be, 's Gróf Vandernathné kamatpénzét lefizetém. Elolvasám U[hr!]. Jozefina német beszélyét – stílus gyakorlás.³⁷³¹ Ebédén Koch és Paulina. Hirlapokat és Gentz iratait olvastam.³⁷³² 6 felé kimenék Radnicsal az üllő úti építéshez. Onnan Tántzerékhez, elvezetvén T[änzer]. Lilát a' m[agyar] színházba, hol ismét a' pohár vizet adák.³⁷³³ – A' páholyba Tasnerék is eljöttek 's T[änzer]. Gyuri, T[änzer] Feri és Radnics. A' levegő meghüvesedett. –

15d; szombat. – Kohányi volt nálam, előadván baját; Tóth Lőrinczhez utasítám: de az elutazván, Fogarasihoz ment. Délután Schedelt kerestem; nem vala honn. Betértem Pesky festőhöz.³⁷³⁴ Délután olvastam. Flekl volt nálam, beszélgettünk. Sétáltam. Estve színházban. Hideg volt.

16d; vasárnap. – Volt nálam Tabódy. Délutáni lig az ellenőri hivatalban végzém dolgaimat. Flekl, leánya és fia, Koch, Kis Dr nálam ebédeltek. Délután a' kertben jártunk; aztán fölmenénk a' grófi szobákba.³⁷³⁵ Meglátogattak Babarczy Tóni³⁷³⁶ és neje. Színházba mentem. Hűs volt.

17d; hétfő. – Reggel 8-9 közt Bécsbe utazott Koch. Leszedték szobám padolatáról a' téli pokrócz borítékot.³⁷³⁷ Mig szobámat tisztogták a' kertben dohányoztam. Barlayné³⁷³⁸ 's több más vendég jöven a' grófi lak' megtekintésére vele jártam délig.³⁷³⁹ Poláknak fizettem 2 ezer pengőt.³⁷⁴⁰ Ebéd után a' kertben. Deutsch-Baumann. Olvastam. E' $\sqrt{\quad}$.³⁷⁴¹ Voltam színházban. – Budán Ankergasse 426.

18d; kedd. – Ödön tegnap estve sötétben botorkáztán, leesett, 's állán nagy sebet hasított.³⁷⁴² Egyet-mást végeztem. Uhr!hoz menék. Onnan Ehrhard³⁷⁴³ pestvárosi mérnökhez, 's adtam neki a' Gróf nevében 20 aranyat a' külső háznál tett fáradsága díjában.

³⁷²⁸ SCRIBE – NAGY Ignác, *Egy pohár víz*, 1840 (Színműtárban: II, 9, 1841). – Bártfay vigjátékokról írt bejegyzéseiből kitűnik, tudja, hogy az esendőség, a józan ész elvesztése, a pusztán csak nevetséges még kevés a komikumhoz. Ahhoz több és más is kell, bizonyos elmésségre is szükség van. A napló pozitív példája Scribe hosszú évtizedekig játszott sikerdarabja, melyet Bártfay a német színházban is megnéz: 7.3. Színház és társadalom (7.3.1. Közösség vagy közönség).

³⁷²⁹ Lásd az 1385. sz. jegyzetet!

³⁷³⁰ Lásd a 3147. sz. jegyzetet!

³⁷³¹ Lásd a 3646. sz. jegyzetet!

³⁷³² Lásd a 2212. és 3696. sz. jegyzeteket!

³⁷³³ Lásd a 3728. sz. jegyzetet!

³⁷³⁴ Lásd a 381., 1588., 1699., 3697. sz. jegyzeteket!

³⁷³⁵ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

³⁷³⁶ Lásd az 1933. sz. jegyzetet!

³⁷³⁷ Lásd a 3596. sz. jegyzetet!

³⁷³⁸ Barlay Vilmos orvos felesége, aki 1845-től uradalmi orvos Szomolnokon.

³⁷³⁹ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

³⁷⁴⁰ Lásd a 397. sz. jegyzetet!

³⁷⁴¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁷⁴² Lásd a 840., 948., 3281. sz. jegyzeteket!

³⁷⁴³ Valószínűleg Echard Ágostról (Erhard Antal) lehet szó, aki 1836-ban Pest város mérnöke, 1844-től főmérnöke.

Radnics ebédelt itt, mert szakácsnéja megbetegedett. Délután Szemere Pál volt nálam. 6 előtt kimenék sétálni; oszonnáztam egy pohár tejet a' tejboltban. Voltam színházban. Szép idő.

19d; szerda. – Voltam délelőtt Flekl Direct[or]. Urral Pesky festőnél.³⁷⁴⁴ Estve színházban.

20d; csütörtök. – Tegnap estve gőzhajón megjött a' Gróf, Veslauból, Baden mellől; azt monda, hogy a' Grófné jobban érzi magát. Közlötte velem, hogy hihetőn főispánnak nevezetik ki, vagy Békésben,³⁷⁴⁵ vagy Szatmárban (ha B[áró]. Vécsey lemond), vagy Abaújban. Minden esetre első figyelmet érdemel Szatmár; ha az nem, Békés, 's akkor megtarthatná a' Csongrádi Administratorságot is. Abaúj szép megye, 's szép közönsége van: de a' Gróf nem birtokos ott. – Új gond, új költség.³⁷⁴⁶ – Megírák a' magy[ar]. t[udós]. társ. elnök már másodszori fölszólítására rövid életrajzomat.³⁷⁴⁷ Flekl, ki fiával itt ebédelt, délután 4kor elutazott. – Torkom meggyuladt. Voltam színházban. A[sszonyom]. – Irtam Orosházára is Páknak.

21d; péntek. – Elküldém Schedelnek az életrajz firkát. Volt nálam a' Gróf, 70 ezer pengő ftot hozván Budáról; és Tabódy. – Délután a' Gr[óf]. kocsiján Ullmannhoz menék, hol 60 ezer pengőt fizettem le, Debrő árában.³⁷⁴⁸ Végeztem Kappel³⁷⁴⁹ kereskedőnél, 's Tasnernél dolgaimat. Beszélgettem a' Gróffal –. Olvagattam. Szörnyű meleg volt. Estve színházban.

22d; szombat. – Megírtam a' kötelezvényt 50 ezer pftól 's irtam Bécsbe Schmidnek. Volt nálam egy szegény rajzmester, kinek 1 pengőt adtam. És egy folyamodó.³⁷⁵⁰ – Boskovics a' gyapjú miatt; Veisz a' debrői pálinka után tudakozódó. Voltam Wagnernél kínálván neki Kölchsey' képét a' mű kiállításra³⁷⁵¹; és Szemereéknél. Ma költözött ide a' házhoz Gróf Apponyi Györgyné (Gr[óf]. Sztáray Julie); a' gyönyörű, virágzó asszony a' télen első magzattal betegedvén le, többszöri gyuladáson esett keresztül, 's most egészen elgyengülve az itteni kerti levegő miatt szállást kért a' Gróftól (nagybátyjától), ki természetesen örömet engedé át a' Gr[óf]. Lajos féle 's mellette lévő szobákat. Bár e' lakváltoztatás többet segítne rajta, mint az orvosok.³⁷⁵² – Tegnap előtt elfeledém följegyezni, hogy Mukitól levelem jött; írja hogy Paulinát Hevesre vitte Fejérváryné.³⁷⁵³ – Délután ismét a' Gróf kocsiján Ullmannal voltam és Vodjanernél, ki holnap Bécsbe menendő a' köte-

³⁷⁴⁴ Lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

³⁷⁴⁵ Az alapvetően ellenzéki beállítottságú megye ellenérzéssel fordult az 1836-ban kinevezett Aczél Antal főispáni helytartó felé, ezért az uralkodó 1841-ben felmentette őt, és Károlyi Györgyöt nevezte ki főispánná.

³⁷⁴⁶ Károlyi hivatalos politikai pályájának csúcsa a békési adminisztrációság. A tisztségre mérsékelt, óvatos politikálása, kompromisszumkész, de be nem hódoló viselkedése miatt jelölték. Bártfay tartózkodóan figyelte ezt, s azt mérlegelte, hogy az ismerős Szatmár vármegyei szerepvállalás vagy a békési lenne-e megfelelőbb Károlyi számára. Bártfay szerint az alapvetően ellenzéki beállítottságú Békés lenne az igazán vonzó lehetőség. A megye kifejezett ellenállást tanúsított az 1836-ban kinevezett Aczél Antal főispáni helytartóval szemben. Talán pont ezért kínálták fel a pozíciót Károlynak: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrációsága (1839–1841).

³⁷⁴⁷ 3.2.1. Bártfay életrajza, 3.2.2. Források, pályái.

³⁷⁴⁸ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108. sz. jegyzeteket!

³⁷⁴⁹ Lásd a 2068. sz. jegyzetet!

³⁷⁵⁰ 4.3.4. Jótékonykodás.

³⁷⁵¹ A festmény gyors sikerét és a közönség tetszését jelzi, hogy elkészülte után Toldy hamarosan rajzot készítettett Barabás Miklóssal az Akadémia évkönyvei számára, amelyről Wagner József csinált könyvmotot. 1841 júniusában a második pesti műkiállításán találkozhatott a képpel nyilvánosan is a pesti közönség – lásd a 917., 1001., 1558., 1881. és 1063., 2231., 2365., 2685. sz. jegyzeteket!

³⁷⁵² Lásd a 3554. sz. jegyzetet!

³⁷⁵³ Lásd a 3578. sz. jegyzetet!

lezvényt 's levelet Schmidnek viszi. Aztán olvastam. Estve a' magy[ar]. színházban Radnicscsal. Mochonaky Máli Agótha³⁷⁵⁴ szerepében jól énekelt.

23d; vasárnap. – Volt nálam a' N[agy]károlyba fölfogadott szatmári nevelőné. – Tréfát akarván tenni, az Athenaeum' szerkesztőségének e sorokat írák, kézírásom' változtatásával: Figyelmeztetés Kurucz Pál számára. A' f[olyó]. é[v]. Athenaeum' 61. számában e' cikk olvasható: „Napoleon bemenetele Moszkvába” Hunfalvi Jánostól.³⁷⁵⁵ Kérdés támad: eredeti e az vagy nem? Ha igen, miért nem tétetik ki, hogy olyan? ha pedig nem eredeti, miért nem idéztetik a' forrás, melyből vétethetett? – De akár eredeti akár nem, fönmarad megfajtése annak is, ki volt az a': CAULAINCURT? E' pár kérdés megérdemli az ellenörködést. Pest, Máj. 23d. 1841. Labanc Lipót. – Ezen sorokat levél formában lepecsételve a' postára adám.³⁷⁵⁶ Az ellenőri hivatalban voltam lig. – Radnics ma is nálunk ebédelt, mint egy hét óta, mivel szolgálója beteg. Délután olvastam. Voltam a' Grófnál, ki holnap hajnalban Bécs felé megyen a' Grófnét meglátogatni; átadtam neki 8 ezer pengő bécsi fizetésekre 's a' Grófnénak.³⁷⁵⁷ Estve színházban.

24d; hétfő. – Holmi apróságot végeztem. Olvastam Gentz IIId. köt.³⁷⁵⁸ Volt nálam Vörösmarty: aláírtam a' társalgási körre 10 pengőt.³⁷⁵⁹ Rendbe hoztam az aranyakat. Radnics itt ebédelt. Rendbehoztam vele a' börpénzeket. 5 óra felé Budán, Helena –.³⁷⁶⁰ Megkapott az eső. Ozsonnastam a' tejárus boltban. Színházban.

25d; kedd. – Itt hált Tántzer Pepi –. Számígtattam. Olvastam. Dr. Ivanovics volt nálam. Radnics itt ebédelt és Pepi. Az ebéd végén Szemere P[ál]. jött. Ebéd után fölolvása a' mit Vörösmarty verséről „Kisleánybaja” írt.³⁷⁶¹ Én pedig közlém vele az Athenaeumhoz intézett tréfát,³⁷⁶² később olvasás közben elnyomott az álom. Roszúl is érzém magamat; nátha fejfájást okozott és lázba hozta testemet. Színházba R[adnics]. jött velem. Ott Szilágyi Lilának³⁷⁶³ cukor édességeket vettem. Délben eső és dörgés volt de rövid ideig tartó. –

26d; szerda. – Az aranyakat beváltottam; Radnics velem volt. Kerestem Vörösmartyt, de nem találtam: tehát meglátogatám Bajzát. Nagy mulatságomúl szolgált hallgatni, mit irt Labanc Lipót figyelmeztetése ellen csak azt várom, hogy nyomtatásban megjelenjen 's tudjam ki' nevében lesz a' felelet, azonnal válaszolok 's a' tréfát tovább folytatom; eddig nem gyanítják hogy én vagyok.³⁷⁶⁴ – Fejérváry Fer[enc]. 's leánya Lina itt ebédelt;

³⁷⁵⁴ Agátha szerepében – lásd a 3568. sz. jegyzetet!

³⁷⁵⁵ Athenaeum 1841. május 1., 970–974.

³⁷⁵⁶ Bártfay álnéven jegyzett cikkében egy történeti tárgyú írás kapcsán plágiummal vádolja a szerzőt, és közvetve az *Athenaeum* szerkesztőit. A szöveg egy csaknem színfalhasogatón érzelmes anekdota, nyilvánvalóan egy nagyobb mű önmagában is élvezhető részlete, a mindenre elszánt orosz hazafiságról. Bártfay egy – téves formában írt – névről ír, ebből valószínűsíthető, hogy átvételtől van szó: 7.2.4. Közjáték: Bártfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben.

³⁷⁵⁷ Lásd a 3726. sz. jegyzetet!

³⁷⁵⁸ Lásd a 3696. sz. jegyzetet!

³⁷⁵⁹ 1841-ben alakult meg az a' művészeti egyesület, amely később Nemzeti Kör néven működött az ún. Lamacs-féle, majd a Csiga-vendéglőben. A kör értelmiségi tagjai a Nemzeti Kaszinót drágának és fészélyezőnek érzik. Ők nem bálókra, dinerekre vagy kártyázásra vágnak, hanem meghitt, otthonos együttlétre alkalmas helyet keresnek maguknak – lásd az 1841. október 16-i feljegyzést! – 7. Az irodalom medialitása.

³⁷⁶⁰ Lásd az 1870. sz. jegyzetet!

³⁷⁶¹ A rendkívül népszerű, 1835-ben írt költemény körül sajtóvita bontakozott ki. Csató Pál a *Hírnök* 1838. 33. számában támadja meg, Bajza a *Figyelő*ben, 1838. október 2-án válaszol; Szemere írása az *Athenaeum*ban jelent meg (*Mű és élv*, 1841. június 8. 68. sz. 1073–1081.), keletkezését a Bártfay-napló alapján datálja a kritikai kiadás (VÖM 2, 601.): 8.3.2. Kölcsey és Szemere.

³⁷⁶² Lásd a 3756. sz. jegyzetet!

³⁷⁶³ Szilágyi Lilla színésznő.

³⁷⁶⁴ Az újság szerkesztői válaszából világos, hogy érzékeny ponton találta el a szerkesztőséget: nem mindig tudni pontosan, hogy a beküldött írások eredetiek-e, de egy lap színvonalas cikkekkel való megtöltése mindennél

most pünkösdre haza viszi.³⁷⁶⁵ Ebéd alatt 's után esett. A' szatmári nevelőnének kiadám a' grófi rendelés másolatát. Átmenék Budára (Radnics is velem) de E. nem lévén honn, nem mulattam ott. Jöttem vissza Pestre betérve az aranyzóhoz. √ N.³⁷⁶⁶ Az eső alig veré le a' port. Voltam színházban. Nőm korábban feküdt le fejfájás miatt.

27d; csütörtök. – Levelet kaptam Schmidtől, melyre azonnal válaszoltam. Félizkor átmenék Budára Radnicscsal, honnan társasági kocsin a' hegyek közé menénk: Bajza, Vörösmarty, Szontagh, Megyeri, Garay, Székács, Vásárhelyi, Vachott Imre. Később oda künn, Luczenbacher, Szigligeti, Zofcsák szinte hozzánk csatlakozának; mindnyájan együtt ebédeltünk. Ebéd után Gaal, Tóth Lőrincz, Stuller, egy sereg nővel jöttek: az ismert völgyben telepedtek le, a' férfiak egy része labdázott.³⁷⁶⁷ 7 órakor a' többtől elszakadván én 's R[adics]. gyalog jövénk haza 9 órára. Nőm 's Lényi még ott maradván csak 10 után érkeztek. Az idő szép.

28d; péntek. – Hivatalbeli apróbb dolgokat végeztem. A' convers. lexicont forgattam. Jegyezgettem. Fejérváry Lini a' nevelésből haza vitetve, elbúcsúzott, atyjával együtt. R[adnics]. itt ebédelt. Délután olvastam. A' Gróf megjött Badenből 22 óra alatt; végeztem Ö N[agyság]ával pénzbeli dolgokat 's a' beváltott aranyak' fenmaradó értékét 1117 ft 9 krt átadám. Betértem Kunczwalderhez: fölveszi a' 100 #³⁷⁶⁸ 6%re.³⁷⁶⁹ Onnan színházba. Ott összejövök Klauzál Gáborral. Nagy fergeteg készült, villámlott, de nem esett. –

29d; szombat. – Kunczwaldernek elküldém a' 100 #³⁷⁷⁰: miről váltó levelet adott. Kaptam P[aulinál]..tól levelet; írja, hogy Hevesen meg van elégedve; úgy látszik közeledni kíván: ha tenni fogja nem utasítom vissza, de ki kell az eddigieket fejteni.³⁷⁷¹ Dr. Czilhert látogatott meg, jelentve, hogy Klauzál Imre hétfőn megérkezik 's hozzánk száll. – Megírtam az új kötelezvényt Nádasdy Leopoldine grofnő nevére. Borult idő délután esett de nem sokat. Néztam a' schachjátékosokat; olvastam. Estve felé Karlovsky velem jött az üllői utra, onnan a' magy[ar]. színházig beszélgetve.³⁷⁷² –

30d; vasárnap. – Pünkösde.³⁷⁷³ – Meglátogattak: Vámosy, Semian, Czilhert orvos urak. B[áró]. Perény László is, kinek fizettem kamatot. Voltam a' Grófnál. Az ellenőri hivatalban lig. Délután olvastam 's néztem a' schachjátékosokat estig. Ekkor színházba mentek nőm 's Lényi: én pedig sétáltam, olvastam.

31d; hétfő. – Írtam Bécsbe Schmidnek. Délelőtt egyet-mást dolgoztam. Estvefelé EE.³⁷⁷⁴ színház.

fontosabb. Bártfay eleinte könnyedén hallgatja a helyreigazításáról mondottakat, s kifejezett örömmel várja a folytatást, hiszen pontosan ismeri a szerkesztőség belső nehézségeit. Műveltségét, naprakészégét fitogtatja. A kérdéses művet 1838-ban olvassa, amely az előző évben Stuttgartban jelent meg németül (Charlotte de Sor, *Napoleon und der Herzog von Vienza: nach den vertraulichen Mittheilungen Coulaingcourts*, kiad. Richard Otto SPAZIER, Hallberger, Stuttgart, 1837): 7.2.4. Közjáték: Bártfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben.

³⁷⁶⁵ Lásd a 8., 53. sz. jegyzeteket!

³⁷⁶⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁷⁶⁷ E közös kirándulások célja kiszabadulás a sűrű, poros városi utcák világából. Kellemes sétára, játékra, letelepedésre, közös felolvasásokra, kötetlen társas és családi együttlétre alkalmas helyet keresnek a szabadban a sajtó, a színház, a Kisfaludy Társaság, az Akadémia világából érkező értelmiségiek: 8.1. A társas élet keretei; 9.3.5. A városi ember és a természet.

³⁷⁶⁸ Itt: arany.

³⁷⁶⁹ Bártfay kamatra adja ki az éppen fel nem használandó, beérkezett nagyobb összegeket.

³⁷⁷⁰ Itt: arany.

³⁷⁷¹ Ismét személyesebb hangú levelezés indul kettejük között, de már egészen más keretek között. Találkozásukról lásd a napló utolsó bejegyzését és a 3578. sz. jegyzetet!

³⁷⁷² Lásd az 1967. sz. jegyzetet!

³⁷⁷³ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³⁷⁷⁴ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

[Bárfay álnéven, Szemere bevonásával, egy tréfásnak szánt olvasói levélben, egy történeti tárgyú írás kapcsán plágiummal vádolja a szerzőt, és közvetve a cikket közlő Athenaeumot. Érzékeny ponton találja el a szerkesztőséget, hiszen ismeri belső nehézségeiket: nem mindig tudják pontosan, hogy a beküldött írások eredetiek-e, de a lap színvonalas cikkekkel való megtöltése mindennél fontosabb. Bajza kíméletlen, fölényeskedő válaszára Bárfay még békülékeny és kedélyes hangon, jó humorral válaszol. A vita azonban eldurvul, Bajza fontoskodó „csipszarnak” nevezi Bárfay írását. A többszöri bocsánatkéréssel záruló konfliktusban ott rejlik a Bajzával és a Toldyval szembeni, nyilvánosan ugyan nem vállalt, de mégis csak ellenszenv vagy legalábbis ambivalens viszony.

Rövid betegség után hirtelen meghal Bárfay állandó beszélgetőpartnere, Hörmann, Károlyiék orvosa.

Maga mellé veszi és írnoki feladatokkal látja el Jozefina unokaöccsét, az ügyvédi vizsgáján sikerrel túljutott Mauks Ödönt. Célja, hogy távol tartsa a jurátus társaságtól, félti a kimaradozástól, a lumpolástól.

Kostyál Ádámnál, a leghíresebb pesti szabómesternél rendel igényes, magyaros és németes ruhadarabokat. Einsle Károlyi tulajdonában lévő Kölcsey-képét kiállítják a Pesti Műegylet második tárlatán.

Bárfay homeopata szerekkel, saját betegségének tapasztalatai alapján gyógyít meg tüdőbetegségéből egy joghallgatót, aki nem tudja fizetni az orvosi kezelést.]

Junius.

1én; kedd. – Elküldém a' kötelezvényt Bécsbe. Megjött Klauzál Imre.³⁷⁷⁵ Nálam szált, ebédelt.

2d; szerda. Az Athenaeum' 65d. számában olvasám a' Labanc Lipót Figyelmeztetésére adott szerkesztői választ.³⁷⁷⁶ Egyet mást jegyezgettem. Klauzál, Czilhert itt ebédelték. Dörgött, esett, estve felé derekasan. Számoltam Radniccsal 's együtt menénk színházba.

3d; csütörtök. – Készítém a' feleletet.³⁷⁷⁷ Klauzál és Czilhert itt ebédelvén, együtt menénk délután a' lóversenyre.³⁷⁷⁸ Ott elbeszélé Ottlik³⁷⁷⁹ Gróf Rádayné temetését Pécz-

³⁷⁷⁵ Lásd a 813. sz. jegyzetet!

³⁷⁷⁶ Az *Athenaeum* az ellentáborban, a vele évek óta tartó sajtópolémiát folytató lapok egyik szerzőjében sejtje a cikk íróját. Ennek megfelelő tónusban felel, nevetségessé téve a – szerinte – sajtóhibákra vadászó ellenfelet, aki inkább a saját portája előtt sepreghessen: „Melyik lap ez, nem szükség megmondani, könnyen kitalálhatja, mert igen közel látszik hozzá állani, a' hiba-kergető úr.” (*Ellenörködés*, Athenaeum, 1841. június. 20., 1039): Közjáték: Bárfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben.

³⁷⁷⁷ Bárfay *Szélmalomok és harcz és háború* címmel békülékeny, kedélyes hangon szól bele a vitába. Bárfay megtartja cikkei fogalmazványait, amelyeket nevelt fiával lemásoltatva küld el a lapok szerkesztőségeibe. Itt az eredeti kéziratot közöljük. Bárfay *László másolatai és jegyzetei*, OSZKK Kt., Quart. Hung., 1526. I. kötet); 7.2.4. Közjáték: Bárfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben.

³⁷⁷⁸ Lásd az 1526., 1558., 1607. sz. jegyzeteket!

³⁷⁷⁹ Szemere Pál veje.

len, könyös szemekkel. Jókor jövén haza, még színházba mentem, de az álom nagyon nyomott.

4d; péntek. Irtam 11[i]g a' feleletet.³⁷⁸⁰ Tudósítást kaptam Schmidtől, hogy Nádasdy Grófné Bécsben az 50 ezer pftot kiadá. Minek folytában Ullmannhoz indultam. Betér-vén Szemeréhez elolvasám neki a' felelet töredékét; kedvére volt. Ullmannhoz menék, de tisztviselői elszéllyedének 's holnapra maradt a' dolog. Kevés eső délben. Klauzál, Czilhert ebéden itt. Délután Pokomándy³⁷⁸¹ és Szendrey³⁷⁸² ide jövének látogatóban. Estve kimenék R[adniccsal]. sétálni √ N.³⁷⁸³

5d; szombat. Bevégzém a' választ. (szélmalomokat).³⁷⁸⁴ Figdor megalkudott a' gyapjúra. Klauzál, Czilhert ebéden itt. Fabriczy jött meg délután.

6d; vasárnap. Délelőtt az ellenőri hivatalban. Klauzálék a' Lőrinczi pusztára menének ki Jurenákhoz³⁷⁸⁵ 's ott ebédelték. Hozattam számokra belépti jegyeket német színházba. Szemere volt nálam délután. Irtam a' választ tisztára.³⁷⁸⁶ Estve német színházba menék: Devrient színész mint Bolinbrocke (Glas Wasser)³⁷⁸⁷ igen jól játszott. Midőn hazajövék szakadt az eső. Reggel megkötém a' contractust az alföldi kukoriczáról, és végeztem Burgmannel a' buza' ára iránt.³⁷⁸⁸

7d; hétfő. Átadám a' szélmalomokat Ödönnek tisztázás végett.³⁷⁸⁹ Figdor visszalépett a' gyapjú-alkutól. Jelentém ezt a' Grófnak; kellemetlenség.³⁷⁹⁰ Klauzál, Fabriczy, Czilhert itt ebédelték. Több izben szakadt az eső; estve felé égi háboru és fürgeteg-zápor. – 7 óra tájban kissé elállott, színházba menék, honnan lucokban jövék haza. A' lég meghűvösedett.

8d; kedd. – Czilhert tegnap elbúcsúzott. Megírá a' levelet mint Labancz, 's közlém Szemerével, ki megegyezett benne, 's két szót beleigazított, hogy kéziratával tévesszen.³⁷⁹¹ Klauzál Fabriczy itt ebédelték. Délután Szemere volt nálam félhétig, midőn Fabriczyval Belizár³⁷⁹² operába menék. Ödön elvivé a' levelet Bajzához. R[adnicso].t megszidta a' Gróf; sirt.³⁷⁹³

9d; szerda. Figdor hozzám jött engesztelő kéréssel: előadám a' Grófnak, de nem igen hajlott. – Átadám Ö N[agysá]gának a' 150 #t,³⁷⁹⁴ melyet Appel³⁷⁹⁵ tegnap fizetett kezembe, Gr[óf]. Hunyady részéről (ló historia). – Alkudoztam Boskoviccsal a' debrői gyapjúra, de sikertelenül. Volt nálam Róth és Balla. Voltam az Archivumba. Irtam Faragónak az

³⁷⁸⁰ Lásd a 3473. sz. jegyzetet!

³⁷⁸¹ A mágócsi intéző.

³⁷⁸² Lásd a 2582. sz. jegyzetet!

³⁷⁸³ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁷⁸⁴ Lásd a 3777. sz. jegyzetet!

³⁷⁸⁵ Jurenak Pál vaskereskedő.

³⁷⁸⁶ Lásd a 3777. sz. jegyzetet!

³⁷⁸⁷ Lásd a 3728. sz. jegyzetet!

³⁷⁸⁸ Terményre kötött kockázati előszerződés – lásd a 114., 125., 265. sz. jegyzeteket!

³⁷⁸⁹ Lásd a 3777. sz. jegyzetet!

³⁷⁹⁰ 8.4.1. A szerződéskötés menete; 8.4.2. Üzleti tisztesség.

³⁷⁹¹ Kézírásával, javításaival – Ödön másolatában. – Szemere bevonása a vitába azt jelzi, hogy a konfliktusban ott rejlik a Bajzával és Toldyval szembeni nyilvánosan nem vállalt ellenszenv, de legalábbis ambivalens viszony. – Lásd a 781. sz. jegyzetet!

³⁷⁹² Gaetano DONIZETTI (1797–1848) operája.

³⁷⁹³ 12.4.2. Testi gesztusok.

³⁷⁹⁴ Itt: arany.

³⁷⁹⁵ Joseph Appel szíjgyártó. 1829-től a pesti városi választott polgárság tagja.

1840. difficultások³⁷⁹⁶ tárgyában. Schosbergerrel sem végeztem a' repcze iránt. Fabriczy³⁷⁹⁷ elbúcsúzott, délután elutazandó. – Klauzál itt ebédelt. Irogattam, olvastam. Délelőtt Szabó László is volt nálam, kedvetlen hireivel.³⁷⁹⁸

10d; csütörtök. – Volt nálam mindjárt reggel a' Gróf. Irtam, olvastam délig. Klauzál Imre ebéd után elment, azaz elutazott. Estve felé Bezerédy István,³⁷⁹⁹ – estve pedig Szemere Pali látogatott meg. Sehol sem valék. –

11d; péntek. Aláíratám a' repcze-contractust, és Schosberger részére a' bizonyítványt. Kezemhez jött a' 200 pft. Figdorék újra megkezdék velem a' gyapjú alkudozást, de a' Gróf nem fogadta el. Délben M[auks]. Ferencz jött meg Eperjesről.³⁸⁰⁰ Ebéd után kalapot vettem neki 6 pfton. Filtsch concertjébe menék, 's egy úttal betekinték a' műkiállítás szobáiba a' Gróffal együtt.³⁸⁰¹ A' 10-11 éves Filtsch klavir játssza valóban bámulandó, de még inkább Sivory. Ő a' hegedű nagymestere. Mondják, Paganini tanítványa. Elhiszem. Onnan haza jövén, színházba vivém Ferenczet, 's Ödönt. – Az idő borult.

12d; szombat. Reggeli 7 óra tájban Múhr volt nálam 's elviteték Kölcsey' képét a' műkiállításra.³⁸⁰² Dictáltam Radnicsnak hivatalos tudósítást. Irtam N[agy]károlyba szinte hivatalosan, a' gyapjút ne küldjék Pestre mig eladva nem lesz 's a' t.³⁸⁰³ – Kimentem, hogy Ferencznek a' várost megmutogassam 's voltam vele egész a' Neugebauer 's a' t.³⁸⁰⁴ – Délután olvastam. Szemere P[ál]. jött hozzám, holnap Péczelre 's a' napokban a' Ránki fürdőbe menendő.³⁸⁰⁵ Ferenczet színházba vivém. Ott ismét fölkeresett Szemere, 's kezembe ada egy levelet Schédelhez czimezve, melyben adatok vannak élet' leírásához.³⁸⁰⁶

13d; vasárnap. Voltam a' Grófnál. Azután az ellenőri hivatalban lig. – Délután hírlapokat forgattam. Mátyásnak pénzt adtam fa-vételre. Meglátogatott Karlovsky. – 6 utánig itthon maradtam; de a' Gróf nem hivatott 's kimentem N[agy]károlyba. Nőm, Ferencz etc a' Ludovica kertbe sétáltak ki.³⁸⁰⁸ Olvastam, Gentz' irataiból.³⁸⁰⁹ Reggel Wagner volt nálam, egy példányt hozva Fáy Andrásnak most legujjobban köre metszett arcképéből. Jó kép. Fizettem érte 1 f. 36 krp.³⁸¹⁰

14d; hétfő. A' Gróf ma utazott el gőzhajón Bécs felé. Nem szólhattam vele, noha félhatkor reggel felöltözve hozzá indultam: kevés percz előtt már elment. Volt nálam Koller a' házadó 's pénz dolgában. Levelet kaptam Flekltől, melyben a' N[agy]károlyi 's általán a' tiszántuli termés kilátásairól igen szomorú híreket közöl.³⁸¹¹ Wagnernél kifizetém

³⁷⁹⁶ Nehézségek.

³⁷⁹⁷ Lásd az 1578. sz. jegyzetet!

³⁷⁹⁸ Valószínűleg az aszály okozott károkat Károlyi kisszenási birtokán.

³⁷⁹⁹ Lásd a 165., 1687., 1976. sz. jegyzeteket!

³⁸⁰⁰ Mauks Ferenc Bártfayné eperjesi testvére, Ödön és Paulina apja.

³⁸⁰¹ Bártfay öt alkalommal kereste fel a bemutatót – amelynek legsikeresebb darabjai a Károlyi György megrendelésére készült Markó Károly-képek: *Tarantella* (Szület, 1835) és az egy évvel később festett *Asszonyok a kútnál*. Bártfay többször is visszatért barátaival, s feleségét, nevelt lányát is elviszi a tárlatra: 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

³⁸⁰² Lásd a 2923. sz. jegyzetet!

³⁸⁰³ Lásd a 117., 2923., 3788. sz. jegyzeteket!

³⁸⁰⁴ 9.3.2. A reformkori értelmiségi mint városlakó.

³⁸⁰⁵ Ránkfűred (Abaúj vm.), a mai Herl'any (Szlovákia). Szemere Pál rendszeresen felkereste ezt a fürdőhelyet.

³⁸⁰⁶ Toldy az akadémiai évkönyv számára kért életrajzi adatokat a tagoktól. – Lásd a 3747. sz. jegyzetet!

³⁸⁰⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁸⁰⁸ Lásd a 251. sz. jegyzetet!

³⁸⁰⁹ Lásd a 3696. sz. jegyzetet!

³⁸¹⁰ Az 1830-as évek végére Magyarországon is kibontakozik az arcképcsarnok divatja. Az arcképeket a folyóiratokban és önálló műlapokként is árulják a könyvkereskedők: 10.1.2. Metszetek.

³⁸¹¹ Más birtokok is küzdenek az aszályal – lásd a 3798. sz. jegyzetet!

Fáy András képét. Voltam Peskynél.³⁸¹² Bujanovicsék 's Lehoczkyék megtekinték a' grófi szobákat.³⁸¹³ Estve magy[ar]. színházban voltam.

15d; kedd. – Az egész délelőtti időt a' magy[ar]. t[udós]. társ[aság]. titoknoki hivatalában töltém, mult évi számadásokból a' német-magy[ar]. zsebszótár költségeit 's az abból bejött hasznot számítva.³⁸¹⁴ Délután irományokat 's számadást szedék rendbe. Voltam Eggenbergernél. Színházba vivém nőmet, Ferenczet, Ödönt; Sivori adá hangversenyét. Pesten még alig hallottunk jelesb hegedűjátsszót.

16d; szerda. Már két nap óta hűs lévén a' levegő, egy kis torokfájás és nátha bántott. – Tegnap feledém följegyezni, hogy egy fiatal ember volt nálam kérni, gyógyítanám ki őt is hideglelésből,³⁸¹⁵ mint Juratus társát kigyógyítam, homoeopathice.³⁸¹⁶ Elfeledém azt is, hogy Paulinának, multkori levelére, válaszoltam Hevesre.³⁸¹⁷ – Ma reggel, mivel az Athenaeum föl nem vevé eddig a' Labancz Lipótféle tréfás védelmet, levelet tevék föl Bajzához, melyben a' kézirat visszakéretik.³⁸¹⁸ – Azután rendbehoztam holmi számolást, és irtam Orosházára, Szemethy convictívájá³⁸¹⁹ iránt. (Tegnap Csurgóról vevék ugyan e' tárgyban választ, 's elégtételt, 's azonnal válaszoltam is. – Dr. Ivanovics szinte tegnap megfizeté 100 pengő ft tartozását nálam.)

17d; csütörtök. – Olvastam irtam. Délután a' városligetben valék, Ferencz és Radnics. Estve a' színházban.

18d; péntek. Irtam Roykonak. Ugy az Alföldre. Délután a' Gellért-hegyre.³⁸²⁰ Estve színház.

19d; szombat. Vettem levelet Ö Nagyságától és a' gyapjú Contractust. Válaszoltam, irván a' Grófnának is. Délután egész háznépestül a' budai hegyek közé menénk.³⁸²¹ Haza jöttünk esti 9 után.

20d; vasárnap. Délelőtt az ellenőri hivatalban. Délután hivatalos expeditiok a' gyapjú contractus tárgyában. Azután esti 8ig irtam az Athenaeumban (mai, 73d. számban) megjelent szerk[esztői]. tudósítás folytatában Labancz Lipót részéről választ. 8 után kimelek a' városra sétálni.

21d; hétfő. Ismét irtam a' tegnapi cikket folytatólag 's azt délig elvégzém. Délután Helmeczyhez futottam, közölvén vele az irottat, 's kérdést tevék fölveszi e? Azt mondá igen, 's átadám azt Ödönnek leírás végett.³⁸²² – Meglátogatám Dr. Hörmannt, ki rosztól, azaz rosszabbul lett.³⁸²³ 6 óra után az üllői úti házépítést tekintém meg, nöm, Ferencz,

³⁸¹² Lásd a 381., 1588., 1699., 3697. sz. jegyzeteket!

³⁸¹³ Lásd a 77. sz. jegyzetet!

³⁸¹⁴ Lásd a 30., 370., 803. sz. jegyzeteket!

³⁸¹⁵ Tüdőbaj.

³⁸¹⁶ Bártfay komolyabb esetek gyógyítására is vállalkozik. Valószínűleg saját betegségének tapasztalatai alapján próbálkozik olyanok kezelésével, akik azt nem képesek megfizetni: 13.3. A homeopátia gyakorlata a naplóban (13.3.1. Gyógyítás, szerhatások).

³⁸¹⁷ Lásd a 3852. sz. jegyzetet!

³⁸¹⁸ A szerkesztőség túl hosszúnak és főleg lényegtelennek minősíti a cikket, ezért csak kivonatot közöl belőle, noha megjegyzi: „[...] a cikk egyébiránt illedelemmel s olly jó humorról van írva, melyhez Labancz úrnak harcmézőn csak szerencsét kívánhatunk.” *Az Athenaeum Szerkesztői Tudósítások. Vélemények*, 1841, 1167–1168.

³⁸¹⁹ Szemethy hódmezővásárhelyi számtartó. – Elküldött kötelezvény.

³⁸²⁰ 9.3.5. A városi ember és a természet.

³⁸²¹ 9.3.5. A városi ember és a természet.

³⁸²² Bártfay nem nyugszik bele az *Athenaeum* végszónak szánt írásába: 7.2.4. Közjáték: Bártfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben.

³⁸²³ Károlyiék orvosa.

Radniccsal.³⁸²⁴ Onnan színházba menénk. – Ma melegebb volt az idő – néhány nap óta hűs. –

22d; kedd. – Volt nálam Báro Fechtigné, a' Derecskei részirtok tárgyában.³⁸²⁵ Azután Boskovics,³⁸²⁶ mint Auspitz gyapjú-vevő biztosa. A' haszonbéri gyapjút 50 fton megal-kudá. Ma van B[arthos]. P[aulina]. névnapja.³⁸²⁷ Helmezynek átadám a' védíratot.³⁸²⁸ Nálunk ebédelt Barlayné 's leánya, Ferdinandyné 's két gyermeke, Dzwonkovski.³⁸²⁹ Estve színházba menék. – Hörmann gyónt, áldozott.

23d; szerda. Tegnap 400 pftot tett le Boskovics a' haszonbéri gyapjúra. Voltam Helmezy-nél. Marie √.³⁸³⁰ Szörnyű meleg. Délután Baricz fordításait forgattam Tacitusbol.³⁸³¹ Kis Károly³⁸³² kapitány volt nálam. Volt Helmezy is. Estve színházba menék. Voltam Tántzert megköszönteni – János.³⁸³³

24d; csütörtök. – Gróf Széchenyi István' legújabb munkájából „a Kelet' népe” két példányt hozatván, az egyiket Ö N[agysá]gának küldém azonnal Vöszlauba, gyorsko-csin; postán pedig irtam.³⁸³⁴ Irtam Flekl úrnak is N[agy]károlyba. Hörmann tegnap és ma már nem is szól. Kis Károly kezébe 1100 pft kamatot fizettem; félig-meddig ígérte hogy ősszel vagy 20 ezer pft ki lesz adandó. – Gr[óf]. Széchenyi munkáját kezdtem olvasni; ezt olvasám 's a' hirlapokat délután is. Jött hozzám Karlovsky 's fölszólított hogy utaznám vele.³⁸³⁵ Estve felé beborult. Színházba mentem.

25d; péntek. Hörmann már alig él. Volt nálam Holesch,³⁸³⁶ kérőleg, küldenék N[agy]-károlyba 100 pftot, penészleki tisztje' számára: e' miatt irtam Flekl urnak. Voltam Helmezy-nél; védíratom ki nem jöhet a' Társalkodóban Júl. 3ig.³⁸³⁷ – Benéztem Schédelhez, ki egy Cornelius Nepossal (Czuczor fordít.)³⁸³⁸ ajándékoza meg. – A' fiatal Hörmann egy bőrládát tett nálam le. Adtam nőm' kezébe 30 pftot, hogy az eperjesi atyafiaknak valami vásároljon. –

26d; szombat. Reggel 9 óra felé Hörmann meghalt.³⁸³⁹ Nőmmel Ferdinandyékhoz menék Barlayné-től búcsúzni, ki holnap haza utazik, Kassára. Erős gőzhajó négy más teherhordó nagy hajót vontatott maga után. – Délig a' magy[ar]. t[udós]. társ[aság]. ti-toknoki szobában dolgoztam. – Délután a' Gener[al]: Commando³⁸⁴⁰ emberei jöttek

³⁸²⁴ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³⁸²⁵ A mai Biharderecske. A falu egy része Károlyi György debrői uradalmához tartozott.

³⁸²⁶ Lásd a 3246. sz. jegyzetet!

³⁸²⁷ Lásd az 1599. sz. jegyzetet!

³⁸²⁸ A szakítás utáni visszaemlékezésről – lásd az 1599. sz. jegyzetet!

³⁸²⁹ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

³⁸³⁰ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁸³¹ Lásd a 2435. sz. jegyzetet!

³⁸³² Kiss Károly (1793–1866) kapitány, az *Auróra* munkatársa, erdélyi hadtudományi író, a *Hadműszótár* össze-állítója, a Kisfaludy Társaság tagja.

³⁸³³ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³⁸³⁴ *A' Kelet Népe*, Pest, Trattner-Károlyi, 1841. – Lásd az előzményekhez a 3538. sz. jegyzetet! – *A Kelet Népe* június 23-án jelenik meg, és egy hónap alatt el is fogy az első kiadás. A pesti szellemi életet felkavaró kiadványt Bártfay azonnal megveszi, s mindenhol olvassa: ágyban, öltözködés közben, munka helyett, egy teljes héten át. Széchenyi elsősorban azt tartja fontosnak a nyilvánosság elé tárni, hogy nem azonosul Kossuth *Pesti Hírlapjának* hangnemével és eszközeivel. Szerinte korábban az olvasók felrázására volt szükség, most azonban az izgatott közhangulat csillapítására: 6.3.2. *A Kelet Népe* megjelenése (1841. június 23.).

³⁸³⁵ Lásd az 1967. sz. jegyzetet!

³⁸³⁶ Lásd a 2164. sz. jegyzetet!

³⁸³⁷ Lásd a 3867. sz. jegyzetet!

³⁸³⁸ *Czuczor Gergely összes költői művei*. Életrajzzal. Sajtó alá rendezte ZOLTVÁNY Irén, I–III, Bp., 1899.

³⁸³⁹ Károlyiék orvosa – lásd a 3823., 3839. sz. jegyzeteket!

³⁸⁴⁰ A hadtestparancsnokság az elhunyt hagyatéka ügyében.

Hörmann hagyományába avatkozólag, de kiket az 1830: 9. t[örvény].cz[ikk]. rendeleténél fogva elutasítottam. Waltherr és Karlovsky voltak nálam névnapi köszöntésemre.³⁸⁴¹ Olvastam Gr[óf]. Széchenyi munkájából.³⁸⁴² Voltam színházban. Majd nem kiállhatat-lan meleg.

27d; vasárnap. Névnapóm. Nőm két nyakravalóval 's képes könyvvvel, Léni egy saját hímzetű székkal ajándékozott meg.³⁸⁴³ Tántzer, neje, Lila 's Rozsi megköszöntének. Délig az ellenőri hivatalban. Iszonyú meleg idő. Ebéden senki sem volt itt. Olvastam egész dél-után. Dzwonk[ovszky]. köszöntött meg. Radniccsal színházba menék. Még estve is nagy meleg; holdfény.

28d; hétfő. Schmid orvos jelentkezett Hörmann Statioja iránt: a' grófhhoz utasítam.³⁸⁴⁴ Kiszámítám a' zsebszótár' hasznát 's a' mi odatartozik.³⁸⁴⁵ Zuch debrői Perceptorral végeztem, számoltam a' Gödöllőre fizetendő árenda tárgyában.³⁸⁴⁶ Iszonyú meleg. Olvas-tam folytatólag Gr[óf]. Széchenyi munkáját „a' Kelet' népe”³⁸⁴⁷ – Nagy égháború között esett. Eltemettük Hörmann-t, de én a' temetőig nem mentem.³⁸⁴⁸ Az estét itthon töltém.

29d; kedd. – Jókor, 4 óra előtt keltem, azaz ébredtem föl. – M[auks]. Ferencz 5 előtt elbucsúzott, a' gyorskocsin Eperjesre menvén;³⁸⁴⁹ az ágyban olvastam öltözésig. Délig foly-vást olvastam 's el is végeztem a' Kelet népét. – Az remek; bár foganatos legyen Kossuthra nézve!³⁸⁵⁰ Délután, a' rekkenő melegben egy kissé szunyadtam, azután Gentz munkái 4d. kötetét.³⁸⁵¹ Estve színházba menék, 's ott a' páholyban Vörösmartyval beszélgettem.

30d; szerda. Levelet kapván a' Gróftól azonnal válaszoltam jó hosszan. Koller volt ná-lam, kinek a' szentesi pénzből 5 ezer pengőt adtam.³⁸⁵² – Délután elborult de nem esett. Kidolgozám a' deput[atum]. váltságot³⁸⁵³ délben. – Ebéd után olvastam. 6 óra tájban Eggen-bergerhez³⁸⁵⁴ szólottam be; onnan Vörösmartyhoz; onnan Fritz-Kiliánhoz³⁸⁵⁵ menék; fizetni akartam, de nem vala kész a' könyv-számadás. – Voltam színházban.

³⁸⁴¹ 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

³⁸⁴² Lásd a 3834. sz. jegyzetet!

³⁸⁴³ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

³⁸⁴⁴ Az elhunyt állására pályázott – lásd a 3839. sz. jegyzetet!

³⁸⁴⁵ Lásd a 3860. sz. jegyzetet!

³⁸⁴⁶ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3748. sz. jegyzeteket!

³⁸⁴⁷ Lásd a 3834. sz. jegyzetet!

³⁸⁴⁸ Lásd a 3839. sz. jegyzetet!

³⁸⁴⁹ Lásd a 3800. sz. jegyzetet!

³⁸⁵⁰ Lásd a 3834. sz. jegyzetet!

³⁸⁵¹ Lásd a 3696. sz. jegyzetet!

³⁸⁵² A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

³⁸⁵³ Az örökváltság fejében járó illetmény – lásd az 1004. sz. jegyzetet!

³⁸⁵⁴ Lásd a 30. sz. jegyzetet!

³⁸⁵⁵ Lásd a 7. sz. jegyzetet!

[Széchenyi most megjelenő, Kossuth hírlapját bíráló munkáját, a pesti szellemi életet felkavaró Kelet Népet Bártfay azonnal végigolvassa és megküldi a grófnak külföldre. A közvélemény ellentmondáson reagál: a liberális politikusok az ellenzék megosztásával és személyeskedéssel vádolják Széchenyit. Kossuth válaszcikkére fátylós zenét kap az ifjúságtól. Bártfaynak lehetősége van személyesen is beszélgetni a röpiratot követő reakciókról Széchenyivel.

Több bécsi bankház csődje magával rántja Károlyiék régi üzletfelét, Liedemann Frigyes is, a nőegylet jótékonyági akcióinak aktív támogatóját.

Bártfay gyors, sikeres megállapodást készít elő az alföldi repce átadásáról Malvieux János Keresztély pesti nagykereskedővel. Bizonyossá válik a békési adminisztrátori tisztség, amire Károlyit mérsékelt, kiegyensúlyozó, óvatos politizálása, kompromisszumkész, de nem behódoló viselkedése miatt jelöli a kormányzat. Bártfay kapja a megtiszteltetést, hogy a beiktató beszédet elkészítse. Folyamatosan figyelmezteti a grófot a felgyülemelő adósságokra és takarékoskodásra kéri, illetve azonnali kölcsönlehetőségek után nyomoz az őszi reprezentációs költségek fedezésére.]

Július.

^{1én}; csütörtök. – Kunczwalder volt nálam. Dolgoztam a' magy[ar]. t[udományos]. akadémia zsebszótára 11. részének tiszta-haszna' kidolgozásán, egész délig szünet nélkül.³⁸⁵⁶ Délután dolgoztam, és olvastam. Kifizetém Kiliánnál könyv-tartozásomat 42 ft néhány krt pengőben.³⁸⁵⁷ Előfizettem a' magy[ar]. színházban 3d. évnegyedre. – A' színházban Szemere Miklós keresett föl. Estve villámlott.

2d; péntek. – Tisztáztam tegnapi számolásimat. Scheffernek³⁸⁵⁸ fizettem kamatot. Déltájban Gróf Széchenyi István volt nálam, kérdezvén, nem adhatnék e neki rövid időre 4 ezer pengő ftot. – Aztán szólottunk munkájáról. „Tudom, mondá, darázs fészekbe nyultam; de ha fölszólalnak, majd kifejtem a' dolgot bővebben.” – 's többet illy értelemben, 's miről már a' könyvben is volt szó.³⁸⁵⁹ – Délután irtam a' relatíot³⁸⁶⁰ Gr[óf]. Teleki Jó-zsefnek. Radnicscsal sétálni menék. L √.³⁸⁶¹ Azután Vörösmartyhoz. Onnan magy[ar]. színházba. – Délelőtt Szemere Mikl[ós]. volt nálam. Tegnap feledém bejegyezni, hogy Ujhelyből 's Hevesből egyszerre kaptam leveleket, névnap i dvez[lést].³⁸⁶²

³⁸⁵⁶ Lásd a 3860. sz. jegyzetet!

³⁸⁵⁷ Lásd a 2551. sz. jegyzetet!

³⁸⁵⁸ Lásd a 2315. sz. jegyzetet!

³⁸⁵⁹ Az előzményekhez lásd a 3433., 3538., 3834. sz. jegyzeteket! – A közvélemény valóban ellentmondásosan reagált. Ahogy Széchenyi bosszúsán írja: „könyvemnek, a Kelet Népeinek nagy a hatása... igen kapós. Tulajdonképpen senkinek sem tetszik... ahogy megfigyeltem. Kossuth ellenben fátylászénét kapott.” – Ugyanezekben a napokban ugyanis az ifjúság fátylászénét adott Kossuthnak a *Kelet Népe* elleni vezércikkére reagálva, amelyben tiszteletteljes hangon ugyan, de határozottan válaszol Széchenyi vádjaira. Wesselényi mindezt ellenérzéssel olvassa, mert szerinte az ellenzék „meghasonlásának” bűne a grófra száll. Deák szintén a személyeskedéssel és a szólásszabadság elvesztésének kockázatával vádolja meg Széchenyit: 6.3.2. A *Kelet Népe* megjelenése (1841. június 23.).

³⁸⁶⁰ Itt: előterjesztés (az akadémiai könyvkiadás mérlegéről, a zsebszótár hasznáról).

³⁸⁶¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁸⁶² Barthoséktól és Paulinától – lásd a 3771. sz. jegyzetet!

3d; szombat. – Rendbe szedtem egyet mást. Elküldém Gr[óf]. Telekinek a' számolásokat. Eső esett. Voltam az üllői úti házépítésnél.³⁸⁶³ Hazajövén itt találám Czettner, 's végeztem vele a' 20 ezer pft kölcsön iránt. Ebéden Tántzer Pepi volt itt, ki a' mult éjjel is itten hált. Délután a' lapispataki arendásné részéről fizetést tett egy Sáros v[árme]gyei zsidó.³⁸⁶⁴ – Irtam a' Grófnak. Volt nálam Helmezy. És Boskovics veje, kinek a' 400 pft gyapjú foglalót visszaadám.³⁸⁶⁵ Hradnaynak fizettem az akadémia' részéről. Voltam színházban.

4d; vasárnap. – Elküldém a' levelet a' kötelezvényt Vöszlauba.³⁸⁶⁶ Az ellenőri hivatalban 1ig. Nagy zápor volt. – Kijött a' Társalkodóban „Föllebbvitel, ha úgy tetszik: de lana coprina”³⁸⁶⁷ – Ebéden R[adnics]. Ágnes volt itt. Délután olvastam. Meglátogatott Klobusiczky János (Biharból), – azután B[áró]. Vécseyné, öreg és fiatal,³⁸⁶⁸ 's Gr[óf]. Festiczné. – A' színházban Bajza, Nagy Ignacz előtt 's előttem neheztelését mondá ki, hogy Helmezy mindene haszontalanságot és csipszart (– az ő kifejezése –) veszen föl Társalkodójába. – a' Föllebbvitelt értvén, 's hogy majd felel.³⁸⁶⁹ Azután Bajza, Vörösmarty 's én sétáltunk a' hidon keresztül, onnan haza.³⁸⁷⁰ – A[sszonyom].

5d; hétfő. – Ma 15 éve hogy megházasodtam.³⁸⁷¹ Volt nálam Walther. Dolgoztam. Délután az ellenőri hivatalban 3tól félhatig; pénztár-vizsgálat volt; Gr[óf]. Teleki mindeneket rendben talált. – Előterjesztésem, a' zsebszótár tiszta hasznának számításáról, nem találta helyesnek, – én véleményt adtam, – a' határozás másoké. – Itthon aztán még számítottam.³⁸⁷² Színházba menék.

6d; kedd. Lang volt nálam.³⁸⁷³ És Kunczvalder, lefizetvén a' hasznobéri timsó árában 5 ezer pengő ftot. Utána Peregríny, a' nevelés iránt szólván, 's hogy szeretne a' Grófhöz jönni át nevelőnek Báró Mednyánszkytól, honnan minden esetre elmegyen. Bementem az ellenőri hivatalba 's kifizetém Langot. Levelet vettem Horváth Lászlótól 's elküldém Jákónak, néhány sort irván hozzá. – Gróf Dessewffy István³⁸⁷⁴ volt nálam. Azután a' műkiállításba mentem, hova nők 's Lény előre mentek; ott voltunk 1ig.³⁸⁷⁵ – Ismét fulasztó meleg. Délután olvastam Gentz' levelezését Johannes V. √ Müllerrel.³⁸⁷⁶ Estve felé Jákó jött hozzám beszélgettünk hivatalos 's nem hivatalos dolgokról. – Ez után színházba.

³⁸⁶³ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³⁸⁶⁴ Lásd a 114., 2280. sz. jegyzeteket!

³⁸⁶⁵ A létre nem jött megállapodásról: lásd a 3826. sz. jegyzetet!

³⁸⁶⁶ Értsd: Károlyi Györgynek – lásd a 3726. sz. jegyzetet!

³⁸⁶⁷ 'A kecske gyapjáról'. Az előzményekhez lásd a 3756., 3763., 3777., 3857., 3818. sz. jegyzeteket! – Bártfay jogászos választásban csalódott és frusztrált az *Athenaeum* eljárása miatt, mivel azt javasolják, adja ki a *Hirnök Kis Futárjában*, mert az minden „silányságot” közöl. Nehezményezi, hogy az *Athenaeum* válaszcikkét – helyhiányra hivatkozva – csupán kivonatolva közli. Bártfay szerint az *Athenaeum* sok kétes színvonalú, pasquilleszerű írásnak ad helyt, vitakultúrája kétes, eszközei nem becsületesek, s nem tartja tiszteltben a „polgári élet” kívánatait”: 7.2.4. Közjáték: Bártfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben.

³⁸⁶⁸ Vécsey Gusztávné, Vandernath Paulina. – Vécsey Pálné férje a zempléni ellenzék tagja.

³⁸⁶⁹ A korrektséget és minőséget érintő csipős megjegyzések nem maradtak hatás nélkül. A viszontválaszok és a szerkesztői megjegyzések során a vita végletesen eldurvult: 7.2.4. Közjáték: Bártfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben – lásd a 3756., 3763., 3777., 3818., 3857., 3867. sz. jegyzeteket!

³⁸⁷⁰ Lásd a 2797. sz. jegyzetet!

³⁸⁷¹ Lásd a 416. sz. jegyzetet!

³⁸⁷² Lásd a 3860. sz. jegyzetet!

³⁸⁷³ Lásd az 1385. sz. jegyzetet!

³⁸⁷⁴ Dessewffy Gusztáv fia, Arisztid unokatestvére.

³⁸⁷⁵ Lásd a 2781. sz. jegyzetet!

³⁸⁷⁶ Lásd a 3696. sz. jegyzetet!

7d; szerda. – Mult éjjel nagy zápor esett erős villám 's dörgés közt. Reggel a' beiktató beszédről kezdék gondolkodni.³⁸⁷⁷ de Tabódy közbenjövén 's jó sokáig itt beszélgetvén nem dolgozhattam. Helmezy küldte hozzám: odamenék 's a' Társalkodóban megjelenő „Főlebbvitel” folytatását igazítam ki. – Tudtomra adá, hogy Bajza neheztel, 's felelni ké-szűl. – Ebéd után tehát levelet irtam Bajzának, kijelentvén, hogy Labancz Lipót én va-gyok. Ha tetszik feleljen, majd válaszolok én is. Elolvasám a' levelet Helmezynek. Elkül-dém a' levelet Bajzához, Ödön által, de nem vala honn.³⁸⁷⁸ Radnicscsal sétálni menék. Kat. √.³⁸⁷⁹ Színházban valék 's fölkeresém Vörösmartyt a' páholyban, de Bajza nem vala ott is. – Délelőtt Klauzál Imrétől vevék levelet Kaill V[ice]fiscalis által; szívesen hí, mennék az idén is Rohoncra, etc.³⁸⁸⁰ –

8d; csütörtök. – Ujra irtam a' Bajzának szóló levelet, kevés változtatással, 's Radnics által hozzá küldém.³⁸⁸¹ Vettem levelet a' Gróftól a' főispáni beiktató beszédet kívánja hogy én készítsem el. Gr[óf]. Teleki József lesz a' beiktató.³⁸⁸² – Volt nálam Liedemann' embere a' repcze' átvétele iránt értekezni.³⁸⁸³ Irtam B[áró]. Wesselényi Miklósnak Gräffenberg-be.³⁸⁸⁴ Délután Stuller volt nálam a' grófi szobákat megnézni; megmutogattam neki.³⁸⁸⁵ Olvastam közel 7ig. Színházban Waltherrné mellett ültem két fölvonás alatt; a' második után Bajzához menék a' páholyba. Szóbajött a' Labanczféle historia. Úgy látszik leginkább a' pasquill-említést roszallja, mert az nem jó színbe állítja az Athenaeumot. – Elismerem, ezt nem kellett volna tennem – 's a' dolog egykissé túlment a' rendén: de már megvan; ha valamivel jóvá tehetem, örömet teendem.³⁸⁸⁶ – Waltherrné 's Gizelát hazakisértük Vörösmartyval.

9d; péntek. – Esős idő. 10 óra tájban Bajzához menék, 's capacitáltuk egymást a' Tár-salkodói czikkre nézve. Megvallom, kár volt hirtelenkednem.³⁸⁸⁷ Később Vörösmarty-

³⁸⁷⁷ Lásd az 1311., 1381. sz. jegyzeteket!

³⁸⁷⁸ Az előzményekhez lásd a 3756., 3763., 3777., 3818., 3857., 3867. sz. jegyzeteket! – Bártfay rájön, hogy elvetette sulykot, s a vita jóvátehetetlenül elmérgesítheti viszonyát az *Athenaeum* szerkesztőségével és közvetlen baráti körével. Elszánja tehát magát a leleplezésre, és egy záróírásban fogalmazza meg publicisztikai ars poeticáját. Hasonlóan bajvívó lovagi pajzsának köriratához, melynek szövege „Tréfa és komolyság”, írásából is az derül ki, hogy károsnak és feleslegesnek tartja a szerkesztőség és általában a sajtó vehemenciáját és az ügyre való túlhévílt reakciókat. Emellett azonban nem ismerte el az írásaira vonatkozó kritika jogosságát a tárgyalt történeti kérdésekben, mert a hozzá nem értésről árulkodnak, és ugyanígy tagadja az akadémikuskodó nyelvi kifogásokat is. Bártfay felfedi magát Bajza előtt, először levélben, majd személyesen is: 7.2.4. Közjáték: Bártfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben.

³⁸⁷⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁸⁸⁰ Lásd az 1840. augusztus 3–22-e közötti utazás leírását!

³⁸⁸¹ Lásd a 3878. sz. jegyzetet! – A levél fogalmazványa fennmaradt Bártfay iratai között. (1841. július 8., Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár). Szövege tanulságos dokumentuma a Bártfayék körében uralkodó vitáknak. Bártfay a kiengesztelődésre törekszik, s a viszony megromlása után is képes megteremteni a közvetlen-ség és a személyesség légkörét. Ugyanakkor az írás erős öntudatát, polemikus hajlamát, szarkasztikus humorát is tükrözi, s ez ellentmond az utókorban róla kialakult, társasági ember képének, aki szelíden és jóvólisan elsímítja a nemtelen civakodásokat. Mindez arra is rávilágít, hogy milyen szűk az a kör, amelyben a pesti irodalom szervezői élnek, s hogy milyen gyorsan kelnek lábra és jutnak el a címzetthez a szerkesztőségekben és a társaságban, színházban elhangzott mondatok: 7.2.4. Közjáték: Bártfay az *Athenaeum* szerkesztőségével szemben.

³⁸⁸² Az előzményekhez lásd a 3746. sz. jegyzetet! – Bártfay feladata a következő három hónapban az igényes és kihívást jelentő beszédírás (leköszönés a csongrádi főispánságról, bemutatkozó-, fogadó- és ünnepi szónokla-tok a békesi közönség és a kormányzati adminisztráció számára). Bártfay folyamatosan átír, felolvas, egyeztet, s a szövegek körül járnak a gondolatai.

³⁸⁸³ Lásd a 117. sz. jegyzetet!

³⁸⁸⁴ 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. ápr. – 1841.).

³⁸⁸⁵ Lásd az 1348. és 76. sz. jegyzeteket!

³⁸⁸⁶ Lásd a 3878. sz. jegyzetet!

³⁸⁸⁷ Lásd a 3878. sz. jegyzetet!

hoz menék az elnöki assignatióval;³⁸⁸⁸ onnan az ellenőri hivatalba 's elhozám a' zsebszótár dolgozói számára a' 400 pftot. Levelet kapván a' Gróftól, estve felé a' Czettnerféle kötelez-vénnyel ehhez menék (sip utca,³⁸⁸⁹ saját ház). Onnan színházba menék. Gondolkodtam a' beszéd elrendeléséről.³⁸⁹⁰

10d; szombat. – Irtam Orosházára. Volt nálam Cziegler sok ideig. Azután Vörös-marty. Dolgoztam, olvastam, irtam délután is. Estve színházba.

11d; vasárnap. – Schmid megküldé a' 2d. negyedbeli számadást a' bécsi költségekről.³⁸⁹¹ Válaszoltam neki az ellenőri hivatalban, hol 1ig valék. Ő tudósított Steiner & Co, úgy Geymüller & Co bécsi házak' buktáról, melyly itt Pesten Liedemann Fridr[ich]. és Jalics kereskedőket megrántá.³⁸⁹² Délután Czettner volt nálam, hogy holnap 10kor a' vá-rosházhoz menjek, hol a' 20. f. pengőt kiadják. – Irtam, dolgoztam estig. 8kor sétálni menék a' városra. Az idő hűs lett.

12d; hétfő. – Magamhoz vévén Waltherrt, 10kor a' városházhoz menénk. De a' pénzt ki nem adák, mivel Czettnernek nem tudom mi akadályokat gördítének elébe.³⁸⁹³ Bajza, Vörösmarty itt ebédelték. Eltávoztuk után megírom azon cikket, melyly által az athe-n[aeum]. szerkesztőségnek lehetséges elégtételt adok, revocatio procuratonis czim alatt. Estve a' színházban, fölvonás után, fölolvastam azt B[al]j[zá]nak, 's ő megnyugodott rajta. Örülök, hogy a' neheztelés megszűnik.³⁸⁹⁴

13d; kedd. – Irtam hosszú levelet a' Grófnak előterjesztvén a' pénz-állapot terhes-ségét, 's kértem a' költségkimézésre.³⁸⁹⁵ Irtam valamit a' beszédből is. Délután olvastam, hogy álmoságomat elűzzem íráshoz fogtam; türhetőn ment.³⁸⁹⁶ Czettner volt nálam ér-tésemre adván, hogy a' városháznál még sem hozatott a' dolog tisztába, 's mihelyt úgy lesz, tudósítani fog. Radnicscsal sétálni mentem. Nagy por van megint, és meleg. √ Paulinát másnak ismertem.³⁸⁹⁷ Színházban nem voltam. Estve olvastam. Gróf Apponyiné nálam tévé le ékszerreit, holnap a' gőzhajón Ischlbe utazandó. – 4 hét előtt senki sem hitte volna jobbulását.³⁸⁹⁸ –

14d; szerda. – Dolgozgattam délelőtt 's délután is. Voltam színházban.

15d; csütörtök. – Nőm 's Léni Majthényinehez mentek Solymárra. Irtam a' beszédet. Volt nálam Koller 's szentesi pénzekről is szólván, a' városházi adó tárgyában is: ennek felét ő fizeté le, 's én megtérítém neki. Volt Waltherr is itt délben, bemutatván irnokát. Ebéd után folytatám a' beszéd-írást.³⁸⁹⁹ Kimenék R[adnics].csal sétálni; M[adame]..hez

³⁸⁸⁸ Utalvány. – A zsebszótár kifizetése ügyében – lásd a 803., 3860. sz. jegyzeteket!

³⁸⁸⁹ A mai nevével azonos VII. kerületi utca.

³⁸⁹⁰ A gróf számára készített beszédekről lásd a 3882. sz. jegyzetet!

³⁸⁹¹ Lásd a 32. sz. jegyzetet!

³⁸⁹² Lásd a 2866. sz. jegyzetet!

³⁸⁹³ A kölcsönként felveendő 20 ezer pengőről szóló kötelezvény.

³⁸⁹⁴ LABANCZ Lipót, *Revocatio procuratoris* [megbízás visszaadása], Athenaeum, 1841. július 22. – lásd a 3878. sz. jegyzetet!

³⁸⁹⁵ A gazdálkodásban betöltött, pontosan kijelölt határok közé szorított szerepeikről lásd a 3374. sz. jegyzetet! – Külsőségekben is megnyilvánuló kölcsönös tisztelet jellemzi ezt a kapcsolatot. Leveleik négy évtizeden át megmaradó alapstruktúrája a „hivatalos és privát” közlések csoportosítása, a bizalmasság és a távolságtar-tás, az erős egymásra utaltság, a racionalitás és az érzelmi elkötelezettség egyensúlya. Az írásban és a szóban kötelező tapintat megtartása mellett a fontos családi, pénzügyi döntéseiket befolyásoló személyes jellegű háttérinformációk hatékony cseréje: 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság.

³⁸⁹⁶ A gróf számára készített beszédekről lásd a 3882. sz. jegyzetet!

³⁸⁹⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁸⁹⁸ Lásd a 3554., 3628. sz. jegyzeteket!

³⁸⁹⁹ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

be nem meheténk mert színező dolgozott. Séta után színházba menénk. – Kerestem Bajzát, Vörösmartyt. –³⁹⁰⁰

16d; péntek. – Volt nálam Malvieux elintéztén a' repcze szerződést, melyet a' megbukott Liedemanntól vett által.³⁹⁰¹ Azután Pollák, kinek 2 ezer pengő ftot fizettem a' külvárosi ház építési költségeiben.³⁹⁰² Nőm 's Lényi Budán ebédelték Hinkáéknál. Délután irogattam, olvastam. √ N.³⁹⁰³ Színházba menék.

17d; szombat. – Dolgoztam a' beszéden, de keveset, nem lévén nyugtom. Malvieux czédulát írt, hogy a' repczét August. elején veszi át; e' miatt irtam délután Orosházára. Itt ebédelt Tántzer Lila. Ő elmenvén, fölolvastam nőm előtt a' beszédet, mennyiben kész.³⁹⁰⁴ Olvastam. Kunczwalder volt nálam, újabb hirt hozván a' bécsi bukásokról.³⁹⁰⁵

18d; vasárnap. – Az ellenőri hivatalban valék délig. Délután dolgoztam, irtam, olvastam. Estve színházba menék. – Fúlasztó, rendkívüli meleg volt egész nap.

19d; hétfő. – Levelet kapván a' Gróftól válaszoltam Ö N[agysá]gának azonnal. Délig, úgy délután dolgoztam, a' nagy hőség ellenére. Estve színházba menék. A[szszonyom].

20d; kedd. – Tudósítást vettem Orosházáról a' repcze mennyiségről, 's azonnal Malvieux kereskedőhöz menék jelenteni neki a' dolgot, de már akkor hajója utban volt.³⁹⁰⁶ Betértem Peskihez.³⁹⁰⁷ Onnan az archivumba 's ott valék délig. Ebéd után dolgoztam. Estve színházba menék. A' hőség valamennyire megennyhült.

21d; szerda. – Waltherrel a' városházához menék 's ott fölvevém Czettnerrel a' 20 ezer pengő ft kölcsönt.³⁹⁰⁸ Délután dolgoztam. Estve színházba. Délelőtt Grünschnek is volt itt, magával vívén a' szentesi pénzek fölosztásáról a' kimutatást. etc. –³⁹⁰⁹

22d; csütörtök. – Lényt megajándékozám névnapjára 10 pengő ftal.³⁹¹⁰ Volt nálam a' Rohoncra jött V[ice]fiscalis, és sokáig. Utána Kertészfy, Radnics, Ivanovics: ezek miatt keveset dolgozhattam. Itt volt Peski is. Irtam a' Grófnak. Délután dolgoztam elég csendesen. Estve kísértálm. Színházba is mentem. √ Herm.³⁹¹¹

23d; péntek. – Jókor reggel jött Sárváry (a Ferencz testvére) háznépestül látogatónak.³⁹¹² Megnézték a' kert és grófi lakszobákat. Számoltam Praznovszkyval 's kifizetém. Adam Radnicsnak 8 ezer pengő építési költségül.³⁹¹³ Grünschnek visszahozá a' szentesi pénzek fölosztási számolását, értekeztem vele. – Ebéd után dolgoztam. Voltam színházban.

24d; szombat. – A' Gróftól levelet vévén, fölkerestem Vrede H[e]r[ce]gnő itteni ügyészét, Fischer Imrét.³⁹¹⁴ Hazajöven délfelé dolgoztam. Délután szinte. Estve színházba.

³⁹⁰⁰ Lásd a 3878. sz. jegyzetet!

³⁹⁰¹ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

³⁹⁰² Lásd a 394. sz. jegyzetet!

³⁹⁰³ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁹⁰⁴ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

³⁹⁰⁵ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

³⁹⁰⁶ Malvieux János Keresztély pesti nagykereskedő, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank későbbi igazgatója. Felesége a Pesti Jóléti Asszonyi Egyesület tagja. – A korábbi alkudozásról lásd a 3882. jegyzetet!

³⁹⁰⁷ Lásd a 381., 1588., 1699., 3697. sz. jegyzeteket!

³⁹⁰⁸ A békési beiktatás, reprezentáció költségeire Bártfaynak gyors kölcsönöket kell szereznie – lásd a 3893. sz. jegyzetet!

³⁹⁰⁹ Lásd az 1245. sz. jegyzetet!

³⁹¹⁰ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

³⁹¹¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁹¹² Lásd az 1514. sz. jegyzetet! – Testvére Esterházy herceg ügyésze a derecskei uradalomban. Bártfay nem csak őt, hanem egész családját ismeri.

³⁹¹³ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³⁹¹⁴ A 16 székes város adminisztrátora.

25d; vasárnap. – Volt nálam Schedel 11ig. – Az ellenőri hivatalban valék 1ig. Bugát Pál Dékának választatott meg az orvosi karnál.³⁹¹⁵ Délután olvastam. Színházban valék.

26d; hétfő. – Stricker és Boskovics voltak nálam. Dolgoztam. Bajza nálunk ebédelt. Délután dolgoztam. Estve a' Gróf jött meg gőzhajón, és Gróf Lajos, két fiával.³⁹¹⁶ Voltam színházban.

27d; kedd. – Egész délelőtt a' Gróffal voltam, értekeztem, beszéltem. Jákó és Riedler³⁹¹⁷ is nálam valának. Felolvastam Ö N[agysá]gának a' beszédet: tetszett neki. Délután szinte a' Gróffal.³⁹¹⁸ Színház.

28d; szerda. – Voltam Malvieuxnél.³⁹¹⁹ A' Gróf Budára ment Kollerrel az országos pénztáraknál tudakolni van e pénz; de nem biztatták. Előterjesztém a' Gróf terheit. Ismét sokáig volt nálam Ö N[agysá]ga.³⁹²⁰ Délután egyet-mást dolgoztam. Ismét volt nálam a' Gróf. – Koller kezébe fizetém az 1000 pftot Gr[óf]. Lajos' számára, ki az éjjel utazik az Alföldre.³⁹²¹ Színházba menék.

29d; csütörtök. – Dolgoztam. Itt ebédelt Klobusiczky Ida. Délután Malvieux és Baumann kereskedő (Heilbronból, Würtembergben) voltak nálam, kiket a' Grófnál bemutatam. Eligazodtak a' repcze iránt 's Baumann 5 ezer pftot fizetett annak árában. A' pénzt Ö N[agysá]ga magához vevé. Estve 10 óra után elutazott Csurgó felé. – Voltam színházban. – Praznovszky 93 aranyat váltott ki nálam, az árát fia által megküldé. – Estve kevés eső volt.

30d; péntek. – Borult komor idő. Bányi jött hozzám, ki ideutazott, ügyét a' Helytartó tanácsnál szorgalmazandó.³⁹²² Boskovics Csurgóra szándékozván a' gyapjút átvenni, levelet irtam általa Faragónak. Délben 's délután esett. Bányi jött, 's itt volt míg színházba menék. –

31d; szombat. – Levelet kaptam Gr[óf]. Andrásy Györgytől.³⁹²³ Azonnal válaszoltam neki. Irtam Orosházára hivatalból a' repcze átadásról. Bányi ebédelt itt. Olvastam irogattam. Estve színházban voltam, hol nagy hatású új drámát adtak: Lázár, a' pásztor etc.³⁹²⁴ –

³⁹¹⁵ Bugát Pál (1792–1865) orvos, egyetemi tanár, az Akadémia tagja. 1841-ben ő alapította a Természettudományi Társulatot.

³⁹¹⁶ Gróf Károlyi Lajos (1799–1863), György fiatalabb testvére. Korábban a Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, később abaúji főispán – lásd a november 22-i bejegyzést!

³⁹¹⁷ Riedler András, nagykárolyi erdőmester.

³⁹¹⁸ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

³⁹¹⁹ Lásd a 3906. sz. jegyzetet!

³⁹²⁰ Lásd a 3374., 3895. sz. jegyzeteket!

³⁹²¹ Lásd az 1004. sz. jegyzetet!

³⁹²² Lásd a 3199. sz. jegyzetet!

³⁹²³ Lásd a 3274. sz. jegyzetet!

³⁹²⁴ Joseph BOUCHARDY (1810–1870) – SARLAY Ferenc, *Lazare le père*, 1840. – magyarul: *Lázár, a pásztor*.

[Bártfayék körében élénk polémiákat kelt és indulatos, személyeskedő röpiratok, hírlapi cikkek támadják a Kelet Népet.

Egyre valószínűbb, hogy az aszályos év miatt szokatlanul gyenge lesz a termés. A Károlyi-adminisztráció nehéz gazdasági döntések elé néz.

Wesselényiről rossz hírek jönnek, több ízben válságos állapotba kerül. Ennek ellenére ez év szeptemberében még megkockáztat majd egy tíznapos utazást, de fokozódó szembaja és súlyosbodó lábsebe miatt 1843-as zsidói visszaköltözéséig kénytelen Gräffenbergben maradni.

A Kisfaludy Társaság ülésén Toldy javaslatot tesz a szervezeti átalakításra, tevékenységének kiszélesítésére: több műbírálatot, egy új szemle indítását, a pártfogók gyarapítását szorgalmazza. „Pepi Bátor”, azaz Eötvös József választ Bártfay A Kelet Népével, míg a Pesti Hírlapot Szemere Pállal együtt olvassa, majd Károlyival vitatkozik róla. Bártfay egyértelműen Széchenyinek ad igazat. Eötvös úgy értékeli, hogy Széchenyi aggodalmai túlzottak, s időleges népszerűségvesztése után remélhető, hogy a hazaszeretet egyesíti majd a szembenálló feleket. Bártfay nap mint nap sétál barátaival a városban, az új várbeli utakon, a Várhegy keleti falánál épült Bátyasétányon, majd a mai Erzsébet téren álló kioszkban fagylattal hűsítik magukat.]

Augustus.

1^{én}; vasárnap. – Kifizetém Furcsik kamatját, és nőmét. Az ellenőri hivatalban valék lig. – Bajza és Bányi itt ebédeltek. Fölolvasám nekik a’ beszédet: úgy látszik tetszett.³⁹²⁵ Eső, nem sokára iszonyú szélvénnyel jég esett, ’s a’ grófi háznál 83 ablaktáblát betört; Kunczwalderék házán pedig minden ablakot. A’ magy[ar]. színházon is, és a’ Vármegye háznál nagy károkat tett az ablakokban. Voltam színházban.

2d; hétfő. – Mult éjjel Koch érkezett meg Bécsből. Majd reggelig nagy villámlás, dörgés, szél: nem tudtam alunni. – Irtam, olvastam. Délután sétáltam. L. o √.³⁹²⁶ Színházban.

3d; kedd. – Irtam. Több hivatalos és nem hivatalos látogató vette el időmet. Bányi, Koch itt ebédeltek. Délután dolgoztam. Estve színházba menék. – Délelőtt műkiállításban is valék.³⁹²⁷

4d; szerda. – A’ Grófnak irtam. Azután egyet-mást végeztem. Délben Koch és Bányi nálunk. Délután irtam, olvastam, Radnics jelentését néztem át. Színházba mentem; nőm is eljött.

5d; csütörtök. – Volt nálam Boskovics és Stricker. Utána Atomir orvos. Utána Kaill ügyész³⁹²⁸; és Karácson. Ezek miatt nem dolgozhattam. Elolvasám délig „a Kelet népe közt egy ember” által irt haszontalanságot, mi felől nem tudhatni mit akar, csak az vilá-

³⁹²⁵ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

³⁹²⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁹²⁷ 10.4. Műpártolás, a Pesti Műegylet kiállításai.

³⁹²⁸ Kaill Sándor vicefiscalis, ügyész. Bártfay leveleit – többek között – ő is többször közvetítette Rohoncra – lásd az 1162. sz. jegyzetet!

gos belőle, hogy szörnyű ízetlen ostobaság.³⁹²⁹ Azután Peskyhez menék.³⁹³⁰ Koch és Bányi itt ebédeltek. Délután ezekkel kimenék az építést megtekinteni.³⁹³¹ Irtam Barthosnének. Azután keveset dolgoztam. Színházba mentem. Több nap óta szél fú. Estve hús van.

6d; péntek. – Volt nálam Huszár Mátyás Gräffenbergből jöven; mondá hogy B[áró]. Wesselényin crisis mutatkozott.³⁹³² – A’ Piaristáknak fizettem kamatot.³⁹³³ Irtam Klauzál Imrének. Ebéden Koch és Bányi. Délután Özv. Erdélyi Jánosné vala itt, de én nem láttam. Kimenék Radnicscsal. L. o L +.³⁹³⁴ Később színházba mentem.

7d; szombat. – Egész délelőtt számadást készítettem. A’ kések igazítási árát kifizetém, 8 ftal. Koch, Bányi itt ebédelvén, délután Ferdinandyné elhozá harisnyáimat, mellyekért szinte 8 ft. vagy 9t fizettem. Délelőtt Luczenbacher³⁹³⁵ volt nálam egy fiatal orvossal. Délután olvastam. Jött búcsúzni Stuller,³⁹³⁶ Schweitzba Olaszországba utazandó Gr[óf]. Ráday Gedeonnal. – Kaill is volt itt, holnap gőzhajón indul Rohonc felé; elvivé leveletem. Karlovsky volt itt, míg színházba mentem. Változás mutatkozott egészségemben, de talán elmulik. –

8d; vasárnap. – Az ellenőri hivatalban voltam déli lig. Délután nyugalmasan olvastam a’ hírlapokat ’s a’ Carthausi³⁹³⁷ folytatását. Estve színházba menék. Koch, Bányi itt ebédeltek.

9d; hétfő. – Ullmannhoz menék, ’s kifizetém a’ 10 ezer pengő ftot; szólottam vele az Oct. 22kén történendő fizetés felől: mondá, számot tart kielégítésére, ’s így pénzről kell gondoskodni.³⁹³⁸ Onnan Székácshoz menék; közlém vele a’ beszédet: jónak találja, de kissé hosszúnak is; most már bajosan segíthetné rajta, tehát csak maradjon.³⁹³⁹ Koch, Bányi ebéden. Délután olvastam. Később az üllői úti házépítést tekintém meg. Onnan színházba.

10d; kedd. – Júniusi és Juliusi számadást készítém el délig.³⁹⁴⁰ Levelem jött a’ Gróftól. Koch, Bányi nálunk ebédeltek, mint naponkint. A’ forróság e’ napokban folyvást növekedvén, ma ismét fulasztó hőség; délután félhatkor, midőn Radnicscsal kimenék az utcái lég sütökemencze melegéhez hasonlíta. Azért nem sokat jártunk. Betértünk M:hez, hol M Wt találtuk.³⁹⁴¹ Onnan 7kor színházba. – Az idő estve olly hirtelen megváltozott, hogy midőn színházból hazajövék, be kelle gombolkóznom a’ szél ’s hideg ellen. –

11d; szerda. – Mult éjjel villám ’s dörgés közt jó sokáig esett. – Egyet-mást dolgoztam. Bányi – Koch itt ebédeltek. Voltam színházban.

³⁹²⁹ Ismeretlen szerző műve: *A kelet népe közt egy ember* (Pesten, 1841, Beimel József betűivel) című, július 31-től kapható röpirat. Zagyvaság, „értetlen s értetlen dongás” – írja róla Dessewffy Aurél. Széchenyi „szánalmasnak” nevezte naplójában: 6.3.3. Válaszok Széchenyinek (1841. júl. – aug.).

³⁹³⁰ Lásd a 381., 1588., 1699., 3697. sz. jegyzeteket!

³⁹³¹ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

³⁹³² Wesselényi egészségi állapota hullámozó. Később, 1841 decemberében és 1842 januárjában válságos állapotba kerül majd, ennek ellenére az év szeptemberében még megkockáztat egy tíznapos utazást, de fokozódó szembaja és súlyosbodó lábsebe miatt 1843-as zsidói visszaköltözéséig kénytelen Gräffenbergben maradni: 5.12. Barátság a betegség éveiben (1839. április – 1841.), 5.6. Wesselényi betegsége.

³⁹³³ Lásd a 76. sz. jegyzetet!

³⁹³⁴ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁹³⁵ Lásd az 1803. sz. jegyzetet!

³⁹³⁶ Lásd az 1348. sz. jegyzetet!

³⁹³⁷ Lásd az 1272. sz. jegyzetet!

³⁹³⁸ 4.3.1. Munkakapcsolat, hatáskörök, az alkalmazottak személyi ügyei.

³⁹³⁹ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

³⁹⁴⁰ Lásd az 1031. sz. jegyzetet!

³⁹⁴¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

12d; csütörtök. – Levelet kaptam a' Groftól 's válaszoltam. Ebéden szokás szerint Koch és Bányi. Délután kimentem az üllő utcza ház építéshez. Onnan színházba.

13d; péntek. – Benczur folyamodását vevém elő. Irtam B[arthos]. Paulinának.³⁹⁴² Koch, Bányi nálunk ebédelték. Délután félnyolczig irtam. Akkor színházba menék.

14d; szombat. – A' Benczur-Heckenast ügyében véleményt irtam, elég hoszút. 11kor Bajzához menék, hova Schedel csöditett össze Vörösmartyval együtt, a' Kisfaludy Károly munkái újabb kiadása iránt értekezni.³⁹⁴³ Bányi és Koch itt ebédelt. 5 óra után sétálni menék Radnicscsal. M[adame]nél nem találtam senkit. Kochot színházba vivém, a' Porticiii némába,³⁹⁴⁴ mely ma először adatott, jól. Elég sok hallgatója volt. –

15d; vasárnap. – Kisebb dolgaim végzése után az ellenőri hivatalba menék. Onnan a' Kisfaludy társaság' ülésébe hívtam. Ott ismét Kisf[aludy]. Kár[oly]. munkái' kiadásáról, a' társaság új 's terjedtebb szerkezetéről volt a' szó. Schédius helyettes elnöknek kéretett meg.³⁹⁴⁵ Koch és Bányi itt ebédelték. – A' véleményt irtam félhétig. Ekkor sétálni menénk nők, Léni, Koch a' budai bástyára. 9 tájban visszajövenk 's a' kioszkban³⁹⁴⁶ fagy-laltil frissítők meg magunkat.

16d; hétfő. – Roykó Inspector jöven be Kopoltról, vele végzém dolgaimat.³⁹⁴⁷ – Mult éjjel Gróf Lajos érkezett a' házhoz, jószágai beutaztából. 11 után kimenék Peskyhez. Onnan Helmeczyhez: elolvasám előtte a' véleményt: mindent helyeslett. Kerestem Horváth tábl[ai]. ügyvédet az Almásy Emanuel részéről lefizetendő 10 ezer pftot szorgalmazolag, de nem vala honn; azt mondák Bécsbe ment.³⁹⁴⁸ Koch, Bányi, Rojkó itt ebédelték. Délután a' debrői urad[almi]. gyapjút adtuk át. Némi különbség találtatott a' mázsálásnál: a' mosással meg volt elégedve Boskovics. Onnan Jurenak vásárushoz vezetem Roykót, magam pedig M[adame].hez menék, mert megigérem. W[enckheim]. Bela³⁹⁴⁹ volt ott, 's péntekre ígérkezett. Azután színházba menék. –

17d; kedd. – Volt nálam Csekonics őrnagy a' városi házadó tárgyában értekezvén. Föltevém neki a' protestatiót.³⁹⁵⁰ Roykó is eljött: de itt hagytam 's Gróf Lajoshoz mentem át, ki elutazott. A' Vác Sz[ent]. Lászlói Plebanos jöve hozzám 's elvivé Kelet népét olvasni.³⁹⁵¹ Schedel kért mennék az ellenőri hivatalba, némellyek iránt fölvilágosítást adni. Ott voltam félegyig. Eggenbergerrel közlém a' véleményt.³⁹⁵² Bányi, Koch itt ebédelték. Délelőtt esett. – Délután a' ház építést tekintők meg. Onnan hazajöven Török³⁹⁵³ látogatott meg. Estve német színházba menék. – Odescalchiné a' Normát jól adá: szépen énekel, de nem ad a' szerepnek annyi erőt mint Schodelné. – Az egész jó volt, noha én többet

³⁹⁴² Lásd a 3771. sz. jegyzetet!

³⁹⁴³ Lásd a 3580. sz. jegyzetet!

³⁹⁴⁴ Daniel-François-Esprit AUBER – SCRIBE, *La muette de Portici* (A portici néma), 1841, opera.

³⁹⁴⁵ Ezen az ülésen tett javaslatot Toldy a társaság szervezeti átalakítására, tevékenységének kiszélesítésére. Többek között azt javasolta, hogy a tagok is írjanak pályaműveket díjazás nélkül és készüljön több műbírálat. Tervezi egy új szemle indítását és a pártfogók gyarapítására szolgáló köriratot szorgalmaz: 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

³⁹⁴⁶ A mai Erzsébet téren álló emeletes épületben fenn táncterem, a földszinten kávéház volt.

³⁹⁴⁷ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3748. sz. jegyzeteket!

³⁹⁴⁸ Lásd az augusztus 26-i bejegyzést!

³⁹⁴⁹ Lásd a 2326. jegyzetet!

³⁹⁵⁰ Tiltakozás, óvás.

³⁹⁵¹ Lásd a 3485., 3834. jegyzeteket!

³⁹⁵² Lásd a 30. sz. jegyzetet!

³⁹⁵³ Lásd a 3219. sz. jegyzetet!

vártam.³⁹⁵⁴ – Estve Záborszky Alajos' röpiratát olvastam Széchenyi Kelet népe ellen: elég mérges, 's ez a' baja, meg az, hogy sophismákat hord fel, sőt hazugságot is.³⁹⁵⁵ –

18d; szerda. – Vásárhelyi zsidó volt nálam a' serház felől tudakozódni: Grünschnekhez utasítam. – Volt egy pénz-kináló is: ezt is elutasítam. Bányi, Koch ebéden. Estve színházban.

19d; csütörtök. – 20d; 21d; 22d; 23dikán: Nem irhatván be azonnal napi foglalkodásimat, részletesen nem emlékezem azokról: csak annyit tudok, hogy nem henyéltem, hanem dolgoztam; 22d. Fabriczy látogatott meg, – 23d. Bányi elutazott gőzhajón Horváth országba Mohács felé; levelet kaptam Barthosnétól etc;

24d; kedd. – Hajnalban a' Gróf érkezett meg: délig Ö N[agysá]gával voltam többnyire. Oláh ebédelt itt, ki az Alföldi gyapjút hozta.³⁹⁵⁶ Végeztem Stirckerrel. Délután Malvieuxvel, ki fizetett.³⁹⁵⁷ Szemere Pali jöven hozzám itt volt míg színházba együtt nem menénk. Közöttem vele egyet-mást, a' mit összefirkáltam 's a' t.

25d; szerda. – Frankl hamuzsir-vevővel vitáztam, de azután szépen megadta magát.³⁹⁵⁸ Hivatalos dolgokat végzek, miközben Gergelyi, Tabódy, Stettner, Zsoldos etc. meglátogattak. Irtam hoszú levelet Bécsbe. Ö N[agysá]ga kilovagolván, nem lehettem vele. Délután dolgoztam, olvastam, irtam. Estve színházba menék.

26d; csütörtök. – Még föl sem valék öltözve, midőn a' Gróf jöve szobámba. Mondá, hogy Horváth az Almásyak tábl[ai]. ügyésze itt van. Hozzá menék, sürgetve az Almásy Emanuel 10 ezer pft tartozásának lefizetését; jövő hétig türelmet kért.³⁹⁵⁹ – Elküldém a' váltókat Schmidnek Bécsbe. – Irtam, számoltam, különfélét végeztem. Volt nálam Grünschnek, Dr Ivanovics. Ebéd után kimenék Kochchal az üllői úti házépítés megtekintésére. Azután itthon olvastam hírlapokat. A' mi Záborszky iratáról mondatik a' mai Társalkodóban, és Kossuth nyilatkozásáról Fáy András ellen a' Jelenkorban, nem csak helyes, de még szelidnek találok.³⁹⁶⁰ Színházba mentem. Ott beszélgettem Czuczor, Stettner, Horváth Mihálylyal.

27d; péntek. – Irtam, olvastam. Nem láttam a' Grófot egész nap. Estve színházba mentem.

³⁹⁵⁴ Lásd a 19., 1426. sz. jegyzeteket!

³⁹⁵⁵ A *Pesti Hírlap* elleni gyanúsítások és a haladás, Pest, 1841. – A szerző a *Pesti Hírlap* levelezője és munkatársa, aki korábban közvetlen, jó kapcsolatban volt Széchenyivel. Személyeskedő, indulatos hangnemű röpirata Várdán, június elsején, tehát Széchenyi könyvének megjelenése előtt kelt, valószínűleg a kézirat vagy egyes nyomtatott részek ismerete alapján íródott. A *Pesti Hírlap* is sokszor élt a nyílt gúny, az ironia eszközével. Wesselényi levélben április 29-én Freywaldauból figyelmeztette Kossuthot, milyen bántóan bánik Széchenyivel, akit pedig éppen ő hívott a legnagyobb magyarnak: 6.3.3. Válaszok Széchenyinek (1841. júl.–aug.) – Lásd a 3485., 3834., 3859. sz. jegyzeteket!

³⁹⁵⁶ Lásd a 2767. sz. jegyzetet!

³⁹⁵⁷ Lásd a 3906., 3983. sz. jegyzeteket!

³⁹⁵⁸ Lásd a 117. sz. jegyzetet!

³⁹⁵⁹ A gazdálkodás egyensúlyához minél sürgősebben készpénzre van szükség. A késedelmes törlesztések sok bosszúságot okoznak. Almásy Emanuel pénzéhez például csak bírósággal fenyegetőzve jutott hozzá Bártfay. – Lásd az augusztus 26-i, a szeptember 1-jei és 18-i, valamint az október 5-i bejegyzéseket!

³⁹⁶⁰ Az előzményekről lásd a 3485., 3834., 3859., 3955. sz. jegyzeteket! – Bártfay naplója elsősorban a Széchenyi személyét és álláspontját védő írásokról emlékezik meg: Záborszky röpiratának „gúnyos bírálata” Haraszty Samu vitacikke (*Társalkodó*, 1841, 259.), Fáy András önálló kiadványa (Fáy András, *Kelet népe, nyugaton*, az augusztus 4-én kelt írás tíz nappal később került ki a nyomdából) pedig tisztelettel, békés hangon szólal meg az arisztokrácia megmagyarosodásáról, a józan haladás, a korszellem, a nemzeti elköltezettség elfogadásáról, bár Széchenyi egyes nézeteivel vitába száll. Kossuth Lajos augusztus 18-án *Hírlapkör* című vezércikkében reagál rá. Fáy főként a sajtószabadságot, a hírlapok célját illető megjegyzésekre válaszolt: 6.3.3. Válaszok Széchenyinek (1841. júl. – aug.).

28d; szombat. – Levelet vevéen Schmidtől, Ullmannhoz menék 's rendbe hozám a' 20 ezer pftot és kamatokat.³⁹⁶¹ Odamenet, Szemere Palival találkozám, ki velem jött, 's míg dolgaimat végzém a' Comptoirban³⁹⁶² várakozott. Azután együtt néztük meg U[llmann]. szobáit; nála találtuk Eötvös Tárnokot.³⁹⁶³ Onnan Peskyhez. Ottília' képe elég jó.³⁹⁶⁴ Délután olvastam. C. √.³⁹⁶⁵ Voltam színházban. –

29d; vasárnap. – Jókorabb mentem az ellenőri hivatalba: ott öszekészítém az 1840ki summariumot, 's a' mellék pénztár' jelen állapotját.³⁹⁶⁶ Koch nem ebédelt nálunk, 's vendég nélkül valánk, a' mi ritkaság. Egész délután olvastam hirlapokat 's egyebet.³⁹⁶⁷ Estve a' színházban láttam Sauzet francia képvis[elői]. kamra elnököt, nejével 's másokkal.

30d; hétfő. – Egyet-mást végezvén Szemere P[ál]. jött hozzám, Eötvös Pepi Báró füzetét hozván Gr[óf]. Széchenyi ellen, 's Kossuth mellett; azonnal olvasásához fogtunk. Szemere itt ebédelt. Délután ismét olvastunk közel 7ig, közben észrevételeinket elmondva.³⁹⁶⁸ Sundt beilleszté képeimet az új rámákba. Színházba mentem. –

31d; kedd. – Olvastam B[áró]. Eötvös füzetét. Hozzám jöven a' Gróf, volt alkalom erről is szólni. Csodálkozott, hogy nem tartom egészen jónak. Véleményem fölé az: hogy keveset bizonyít, mivel mindent akar Gr[óf]. Széchenyi ellen 's a' pesti hirlap mellett bizonyítani.³⁹⁶⁹ – Volt nálam Schosberger. És Antal Mihály, kit informáltam a' zsebszótár tisztahaszna dolgában 's a' t.³⁹⁷⁰ – Irtam Joób Sámuelnek Bécsbe a' Koburg féle kölcsön felől. Délben a' Grófnál találám Gr[óf]. Andrásy Györgyöt: szíves volt irántam. – Sundt és Appiano fölaggatták képeimet. Sundtnak fizettem Szatmár megye részéről 108 pftot a' Kölcsey képe rámájáért.³⁹⁷¹ – Délután olvastam 's Radnicscsal számoltam. Színházba menék estve: elébb sétáltam a' városon Kochchal. –

³⁹⁶¹ A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3748. sz. jegyzeteket!

³⁹⁶² Írószoba.

³⁹⁶³ Eötvös Ignác (1786–1851) Sáros megye főispánja. 1830–1836 között alkancellár, belső titkos tanácsos. 1831-ben a felvidéki koleralázadás, 1833-ban a véres hevesi tisztújítás miatt kiküldött királyi biztos, 1836–1841 között pedig királyi főtárnokmester.

³⁹⁶⁴ Lásd a 3697. sz. jegyzetet!

³⁹⁶⁵ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁹⁶⁶ Lásd a 718., 2172. sz. jegyzeteket!

³⁹⁶⁷ Lásd a 2212. sz. jegyzetet!

³⁹⁶⁸ Az előzményekhez lásd a 3485., 3834., 3859., 3955. sz. jegyzeteket! – Eötvös már március elején, levélben figyelmeztette Széchenyit megszólalásának veszélyeire. Súlyos következményeket jósol: a főrendi ellenzék kettészakadását. Ugyanakkor Szalayn keresztül megüzeni Kossuthnak, hogy mértékletesebb lehetne „mágnsi oppositiónk” bírálatában. Röpirata, *A Kelet Népe és a Pesti Hírlap*, augusztus 31-én jelenik meg és szeptember elejére már száz példányban kelt el: 6.3.4. Eötvös József röpirata (1841. augusztus) – A közös olvasásról: 7. Az irodalom medialitása (7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban).

³⁹⁶⁹ Az előzményekhez lásd a 3485., 3834., 3859., 3955., 4449. sz. jegyzeteket! – Eötvös úgy értékeli, hogy Széchenyi aggodalmai túlzottak, s a *Pesti Hírlap* éles, provokatív hangneme önmagában nem jelenthet reális politikai veszélyt, sőt hosszú távú kiegyenlítődést jósol az ügyben. Széchenyi időleges népszerűségvesztése után remélhető, hogy a hazaszeretet egyesíti majd a szemben álló feleket: 6.3.4. Eötvös József röpirata (1841. augusztus).

³⁹⁷⁰ Lásd a 403. és 3860. sz. jegyzeteket!

³⁹⁷¹ Lásd a 917., 1001., 1558., 1881. sz. jegyzeteket!

1841. SZEPTEMBER

[A hónap elején mindenki Kossuth Feleletét olvassa. Bártfay napokkal a hivatalos megjelenés előtt jut hozzá: szalonjában gyakori téma lesz. Jegyzeteket, kivonatokat készít, írásban és szóban is összeveti a különböző érveket. Előfizet a Vajda Péter szerkesztésében 1841 januárja és májusa között, liberálisnak induló, majd konzervatív folyóirattá váló Világra. Ennek személyes oka, hogy Bártfay nagyra becsüli, sőt csodálja a kitűnő tehetségű, fiatal Helytartótanácsi tanácsos Dessewffy Aurélt éles, elmélyült gondolkodása, határozott és energikus fellépése miatt. A sajtóban is nyilvánosságra hozzák Károlyi békesi főispáni kinevezését. Bártfayt bízta meg a Kisfaludy Társaság gazdasági ügyei reformtervezetének elkészítésével. Bár tiltakozik ellene, de a következő évben mégis elvállalja a pénztári ellenőri tiszte. Vörösmartynak névnapjára barátai fáklyászenét adnak. Bártfayék esti levegőzéseinek gyakori célpontja a hajóhid, a pestiek kedvelt esti sétahelye, ahol ekkora már csökken a kocsiforgalom, a városi portól mentes levegő, a látványos kivilágítás, a vár és a parti fények teszik kellemes pihenőhellyé.]

September.

1^{én}; szerda. – Meglátogatott Szemere P[ál]. – Magammal vivém őt a' városra kocsin, hova a' Gróf' megbizásából menék az Almásy Eman[uel]. féle pénzt szorgalmazni.³⁹⁷² Hazajöven egyet-mást végeztem Ö N[agysá]gával. Volt nálam Jákó. Itt ebédelt Szemere: olvastuk Gentz' közléseit Junius' leveleiről.³⁹⁷³ Számoltam R[adnics].csal; fizettem neki és Sundnak,³⁹⁷⁴ a' N[agy]károlyba készített tükör-rámákért. Irtam Schmidnek Bécsbe. Ujra kezdém olvasni Eötvös' röpiratát 's jegyzéseket irtam összehasonlítva Gr[óf]. Széchenyi mondásaival.³⁹⁷⁵ – Volt nálam zsidó is. Estve színházba menék. Csendes, holdvilágos idő.

2d; csütörtök. – Dolgozgtam. √ M.³⁹⁷⁶ színházba menék.

3d; péntek. – Stettnerék jöttek látogatóban. Hivatalos dolgokat végeztem. A' színházban Fabriczyval találkozám. Tiszta, csendes holdvilágos est. Nőm rosúl volt.

4d; szombat. – A' Gróffal végeztem egyet-mást. Nála pillantám meg legelőbb Kossuth válaszát Gr[óf]. Széchenyi Istvánhoz, 's azonnal el is hozatám. Olvastam délelőtt 's után.³⁹⁷⁷ Fabriczyék és Stettnerné gyermekeivel itt ebédeltek.³⁹⁷⁸ Délután Koch elutazott

³⁹⁷² Lásd a 3959. sz. jegyzetet!

³⁹⁷³ Lásd a 3696. sz. jegyzetet!

³⁹⁷⁴ Képerkező, aranyozó. Ő készítette Einsle Kölcsey-képének keretét is.

³⁹⁷⁵ A *Kelet Népe* keltette izgatottság és feszültség a következő hónapokban is fennmaradt és Bártfay szalonjában gyakori témául szolgált. A vitacikkek megjelenésekor Bártfay már jegyzeteket, kivonatokat készített és gyűjtötte a röpiratokat. Mind írásban, mind szóban összevetette a különböző érveket: 6.3.3. Válaszok Széchenyinek (1841. júl. – aug.), 6.3.4. Eötvös József röpirata (1841. aug.), 6.3.5. Kossuth felelete és Nagy Károly *Daguerreotypja* (1841. szept. – nov.). – Lásd a 3485., 3834., 3859., 3955., 3960. sz. jegyzeteket!

³⁹⁷⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁹⁷⁷ *Felelet Gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól*, Landerer és Heckenast, Pest, 1841. – A Széchenyi felvetéseire adott tényleges válasz augusztus elsejei keltezésű és szeptember 8-án jelent meg. Bártfay napokkal a hivatalos megjelenés előtt jutott az íráshoz, és elsősorban Károlyival osztotta meg véleményét: 6.3.5. Kossuth felelete és Nagy Károly *Daguerreotypja* (1841. szept. – nov.). – Lásd a 3485., 3834., 3859., 3955., 3960., 4059. sz. jegyzeteket!

³⁹⁷⁸ Lásd a 61. sz. jegyzetet!

Bécsbe. Gr[óf]. Andrásy György íratá Ödönnel a' relatiót.³⁹⁷⁹ Estve színházba menék Fabriczyval 's nejevel.

5d; vasárnap. – Mindjárt reggel a' Gróf volt nálam: ismét beszélgettünk a' Széchenyi-Kossuth ügyben.³⁹⁸⁰ Féltizkor a' t[udós]. társaság nagy gyűlésébe mentem. Nem szólok részletesen róla: majd le lesz írva hirlapokban.³⁹⁸¹ Fabriczyék és Stettnerék ebédén nálunk voltak. Ebéd után Helmezy jött hozzám. Ezek miatt nem igen haladtam az olvasásban.³⁹⁸² Elmenék színházba. Viszajöttem onnan esőben. Nagy villámlás-dörgés.

6d; hétfő. – Még az éjjel elutazandó volt a' Gróf, de az égháború miatt csak ma reggel ment el félőtkor. – Volt nálam Tántzer Károly. A' Kisfaludy társaság ülésébe menék.³⁹⁸³ Ott olvastuk (ülés után) Vörösmarty, Szemere, én a' „Világ” tegnapi számában lévő cikket Záborszky joguralma ellen. Éles ésszel van írva; aligha nem Gr[óf]. Dessewffy Auréltól.³⁹⁸⁴ – Délután olvastam. Voltam a' vácsi püspöknél. Estve színházba menék. Komor, hűs idő.

7d; kedd. – Apróbb dolgokat végeztem. Peskynél voltam. Olvastam Kossuth feleletét.³⁹⁸⁵ Kerestem a' vadászskürtben³⁹⁸⁶ Fabriczyékat de nem találtam. Hazajövéen olvastam. Azután színházba menék.

8d; szerda. – A' Kisfaludy társaság' ülésébe menék, hol 10 utánig valék.³⁹⁸⁷ Elolvasám Kossuth feleletét; polemiának derék, igen jó: de még is Gr[óf]. Széchenyinek van igaza.³⁹⁸⁸ Fabriczyné ebédelt nálunk. Szemere Pali közlé velem a' B[áró]. Eötvös Dieneshez intézett levelét vattai jószágának hasznobére iránt; megigazítva itt ír le nálam; aztán elbúcsúzott Péczelre menendő.³⁹⁸⁹ Meglátogatott Flekl Nátzi. Estve felé a' budai vároldalra sétálni menék.³⁹⁹⁰ Velünk vacsorált Atomir D[oktor].

9d; csütörtök. – Elkészítém az aug. hónapi számadást.³⁹⁹¹ Dél felé Peskyhez mentem, mert hivatott: Ottilia képét sokkal jobbnak találám mint multkor.³⁹⁹² Délután olvastam. Estve felé Fabriczy 's nője látogattak meg. Együtt menénk színházba.

³⁹⁷⁹ Itt: határozat. – Lásd a 840., 948., 2830., 2885., 3281. sz. jegyzeteket!

³⁹⁸⁰ Lásd a 4061. sz. jegyzetet!

³⁹⁸¹ 2.1.3. A narráció típusai és célja, 2.1.4. A naplóvezetés technikái; 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

³⁹⁸² Lásd a 4061. sz. jegyzetet!

³⁹⁸³ A Kisfaludy Társaság ülésén – többek között – a kiadandó művekről és terjesztésükről tárgyaltak.

³⁹⁸⁴ Bártfay előfizet az 1841 januárja és májusa közt liberálisnak induló, majd konzervatív folyóirattá váló *Világra*, melynek szerkesztője Vajda Péter. Az előfizetésnek személyes oka is volt: Bártfay csodálta a kitűnő tehetségű Dessewffy Aurélt, az elmélyült, határozott és energikus fiatal embert, akit a közvélemény csak a „magyar Gentz-nek” hívott. Bártfay szemében Dessewffy modernizációs gondolatai minden bizonnyal vonzóak lehettek – lásd az 1431., 2291., 3696. sz. jegyzeteket! – A *Világgal* való másik szerkesztőségi kapcsolata Császár Ferenc, akivel a váltójogi problémák fölötti gondolkodás köti össze – lásd a 3532. sz. jegyzetet és a 4.1. Ájtárók a politikai táborok között!

³⁹⁸⁵ Lásd a 3485., 3538., 3834., 3859., 3955., 3960., 3968., 3975., 3977. sz. jegyzeteket!

³⁹⁸⁶ Lásd a 635. sz. jegyzetet!

³⁹⁸⁷ 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban.

³⁹⁸⁸ Bártfay számára fontos lehetett, hogy Kossuth cáfolja Széchenyi történeti vízióját. Kétségbe vonja, hogy egyetlen ember képes lenne befolyást gyakorolni az események menetére. Kossuthnak az az állítása sem lehetett Bártfay számára közömbös, hogy Széchenyi és Wesselényi felfogásának különbségeként az anyagi és/vagy szellemi nemzeti felemelkedést nevezi meg, valamint hogy figyelmezteti a főrendeket a polgári, alkotmányos jogok kívánalmára, követeli az ősiség eltörlését, a jobbágyság megszüntetését hirdeti és egyenlőséget remél a közhivatalok betöltésében: 6.3.5. Kossuth felelete és Nagy Károly *Daguerreotypja* (1841. szept – nov.).

³⁹⁸⁹ Lásd a 3071. sz. jegyzetet!

³⁹⁹⁰ 9.3.5. A városi ember és a természet.

³⁹⁹¹ Lásd az 1031. sz. jegyzetet!

³⁹⁹² Lásd a 3697. sz. jegyzetet!

10d; péntek. – Vettem Schmidtől levelet. Egyet-mást végeztem. Nálunk ebédelt Fabriczyné 's itt volt estig, midőn Lénivel színházba ment. Marie v.³⁹⁹³ Én földszint voltam. Ott volt Dr. Atomir is. Később a' páholyba menék föl, hova később nőm is eljött. F[abriczy].nét haza kísértük. –

11d; szombat. – Egy szélütött ember alamizsnát jöve kérni: adtam neki.³⁹⁹⁴ Válaszoltam Schmidnek. Olvastam az Almanach-társaságtól bírálás végett hozzám küldött kéziratot: 12 íven annyi ízetlenség 's elme bodultság' lánczba fűzött szedeménye.³⁹⁹⁵ Voltam színházban.

12d; vasárnap. – Mára volt határozva Matild eljegyzése-kézfogója.³⁹⁹⁶ Az ellenőri hivatalban valék lig. Nálunk ebédelt Fabriczyné 's Jutka leánya.³⁹⁹⁷ Délután esett. Olvastam hirlapokat, 's Boz Pickwickier-eit. – Meglátogatott Karlovsky 's elköcsönzé tőlem olvasásra B[áró]. Eötvös Józ[s]ef. feleletét a' Kelet népére.³⁹⁹⁸ Színházba mentem, 's betértem Bajza-Vörösmartyhoz a' páholyba.

13d; hétfő. – Egész délelőtt a' hitelezők 's kamatfizetések hónaponkénti kimutatását készitém. Borús, esős nap. Délután a' kéziratot olvastam.³⁹⁹⁹ R[adnics]. fölzavart; vele menék M[adame]-hez v. M.⁴⁰⁰⁰ Onnan egyenesen a' színházba, hova nőm, Lényi, Ödön 's Fabriczyék is jövének; páholyt vettem ki.

14d; kedd. – Dolgozgattam. Fabriczyék itt ebédelvén elbúcsúztak holnap haza utazandók. Délután olvastam. Estve színházban voltam. *

15d; szerda. – Hozzám küldvén Gr[óf]. Nádasdy vácsi püspök hozzá mentem 8kor reggel, 's átvevém a' 2000 aranyat, melyet kölcsönzött.⁴⁰⁰¹ Borsosnál előfizeték a' „világra” – Ott találám Császár Ferenczet, ki a' Világnak szinte egyik dolgozója „→ jegy alatt. Onnan velem jött, 's egyideig a' kertben sétáltunk, aztán szobámban egyet-mást olvastunk 1 utánig.⁴⁰⁰² Megérkezett a' N[agy]károlyi bárány gyapjú. Ezt Radnics délután átadá. Olvastam. Estve felé sétáltam, találkozá a' vácsi utcában Tabódyval 's Gr[óf]. Dessewffy Auréllal.⁴⁰⁰³ Színházba menék. * Szép csillagos est.

16d; csütörtök. – Még ágyban valék, midőn Gr[óf]. Lajos estaffétája jött; a' Kollernek szóló levelet József által elküldém.⁴⁰⁰⁴ A' N[agy]károlyból jött pénz iránt irtam Waltherr Kár[oly]. Perceptornak, 's a' pénzt Praznovszkynak adtam át, Grünschnek⁴⁰⁰⁵ jelenlétében,

³⁹⁹³ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

³⁹⁹⁴ 4.3.4. Jótékonykodás.

³⁹⁹⁵ Lásd az 1070., 1390., 3180., 3230., 3635. sz. jegyzeteket! – Az anyagi csőd ellenére a készülő második kötet szerkesztői között még ott van Bártfay: 7.4.3. Az Almanach-társaság.

³⁹⁹⁶ Lásd a 281. sz. jegyzetet és a december 2-i bejegyzést: a napló az esküvőről szóló mondatokkal zárul.

³⁹⁹⁷ Fabriczy Sámuel (1791–1858) jogtudós, az Akadémia tagja. Az evangélikus tiszai egyházkerület főjegyzője, a *Figyelmező* munkatársa. Felesége Scultety Mária Izabella (megh. 1855), Bártfayék közeli barátai – lásd a 61. sz. jegyzetet!

³⁹⁹⁸ A röpiratok esetében az eladott példányok számát jóval meghaladja a tényleges olvasók száma: 7. Az irodalom medialitása (7.2. Eszmecsere, vita, véleményalkotás szóban és írásban) – Lásd a 3485., 3859., 3951., 3955., 3960., 3968., 3975., 3977., 3988. sz. jegyzeteket!

³⁹⁹⁹ Lásd a 3968., 3975., 3977. sz. jegyzeteket!

⁴⁰⁰⁰ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁰¹ A kölcsönügyletekre azért volt szükség, mert a terményeladásból és a birtokgazdálkodásból befolyó jövedelmek előre kiszámíthatatlanok voltak. Abban évben az átlagosnál rosszabb, aszályos év volt, valamint a békési beiktatási költségek is több pénzt igényeltek. – Lásd a 3699., 3908. sz. jegyzeteket!

⁴⁰⁰² Lásd a 3984. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁰³ Lásd a 3984. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁰⁴ Értsd: Károlyi Lajos gyorsfutárral küldi levelét Koller Ferencnek, a gróf alkalmazottjának.

⁴⁰⁰⁵ Lásd az 1301. sz. jegyzetet!

kinek szállását megnéztem. Berakattam a' téli ablakokat. Ma és tegnap szép meleg nap. Délután olvastam. Estve színházba mentem. Délben, midőn asztalnál ülék, vevém Paulina levelét 's Fejérváryné jegyzéseit.⁴⁰⁰⁶

17; péntek. – Irtam Schmidnek Bécsbe. Volt nálam Boskovics. 11kor Fáyhoz mentem Kölcsey emléke tárgyában értekezendő, azon kézi készítmények' kijátszásáról, miket némelly Borsod megyei lelkes nők e' végből Deák Ferenczhez küldtek.⁴⁰⁰⁷ Délután olvastam. Voltam sétálni. √ M.^{4008*}

18d; szombat. – Faragónak levelet küldtem a' bárány gyapjú iránt. A' hivatalos irományokra határozatokat irtam. Horváth táb[lai]. ügyvédhez menék az Almásy Emanuel féle 10 ezer pftot sürgetni, de megint nem vala honn.⁴⁰⁰⁹ Délután olvasgattam. Jött meg Mauks Lászlóné Eperjesről.⁴⁰¹⁰ Virág Cancellista⁴⁰¹¹ és a' vásárhelyi káplán látogattak meg. Véletlenül megjött a' Gróf. Voltam színházban.

19d; vasárnap. – Érkeztem a' Gróffal. Voltam Szaniszlónál. Voltam kétszer Horváth ügyvédnél 's nem találám.⁴⁰¹² Az ellenőri hivatalban délig. Manette itt ebédelt. Fia délután Bécsbe ment a' gyorskocsin.⁴⁰¹³ Szóltam a' Gróffal 's minden hivatalos dolgot, irományt elvégeztem. B[arthos]. Muki és Karlovsky jövének hozzám; elolvasám nekik a' beszédet.⁴⁰¹⁴ Aztán színházba menék, magammal vivén Mukit.

20d; hétfő. – Rosz éjjelem volt; nátha, köhögés bántott. 6 előtt keltem föl 's még a' Grófnál voltam, ki gőzhajón ment Bécs felé. 8 után Gr[óf]. Teleki Józsefhez vitt a' Grof equipage-ja.⁴⁰¹⁵ ott voltam 9 utánig. Hazajövé apróságokat végeztem. Flegl aranyozónál rámat rendeltem Ottilia arczképére.⁴⁰¹⁶ Manette itt halt, ebédelt; ebéd után visszautazott Eperjesre.⁴⁰¹⁷ Olvasgattam. Nátha, köhögés, berzengés⁴⁰¹⁸ bántott. Estve Schedel volt nálam 's nagyon unszolt a' Kisfaludy társaság pénztárnokságának elfogadására, de nem tehetem; már eddig is igen sok gond fekszik nyakamon.⁴⁰¹⁹ Voltam színházba. – Reggel Farkas Horatz kinalt meg 35 ezer pengő ft kölcsönnel, – Novemberre.⁴⁰²⁰

21d; kedd. – Egész nap szobámban valék 's olvasgattam, mert a' nátha annyira kínzott, hogy semmire alkalmas nem voltam. Korábban is feküdtem le. – A' konyhát igazították, tegnap kezdték.

22d; szerda. – Jobban érezvén magamat, dologhoz fogtam: de jött Malvieux repcepanaszaiival, 's föltartóztatott. Utána Matolay⁴⁰²¹ látogata meg, 's így déli 12 óráig nem

⁴⁰⁰⁶ Lásd a 3771. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁰⁷ Értsd: a Ferenczy István szobrára gyűjtött pénz hozzájárulásához kézimunkákat ajánlottak fel sorsjátékra – lásd a 873., 2072., 2569., 3714. sz. jegyzeteket!

⁴⁰⁰⁸ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁰⁹ Lásd a 3959. sz. jegyzetet!

⁴⁰¹⁰ Manette, Manks Lászlóné, Jozefina rokona – lásd a 3800. sz. jegyzetet!

⁴⁰¹¹ Itt: a Királyi Tábla alkalmazottja, fizetés nélkül foglalkoztatott joggyakornok.

⁴⁰¹² Lásd a 3959. sz. jegyzetet!

⁴⁰¹³ Mauks Lászlóné – lásd a 4010. sz. jegyzetet!

⁴⁰¹⁴ Lásd a 3882., 4024. sz. jegyzeteket!

⁴⁰¹⁵ Hintó.

⁴⁰¹⁶ Lásd a 3697. sz. jegyzetet!

⁴⁰¹⁷ Lásd a 4094. sz. jegyzetet!

⁴⁰¹⁸ Borzongás, hidegrázás.

⁴⁰¹⁹ Az 1841. augusztus 15-én „Bárfay Lászlóra bízott a' gazdasági ügyeket viendő választmányt, pénztárnokot és ellenőrt vezetéendő részletes utasítás, valamint az alapítói 's pártolói kötelezvények' tervei' készítése" (KTÉ, III, 1841, 22), amit alaposan ki is dolgoz az év során. – 1842. január 22. Nagy Ignác pénztárnoksága mellett elvállalja az ellenőri tiszte: 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban – lásd a 3983. sz. jegyzetet!

⁴⁰²⁰ Lásd a 3908. sz. jegyzetet!

⁴⁰²¹ Lásd a 2698. sz. jegyzetet!

dolgozhattam. Ekkor irtam, de nem azt mit reggel szándékoztam. Délután Malvieuxhöz mentem 's vele a' hajóra.⁴⁰²² Hazajövé olvastam. Estve színházba menék. Léni Tántzer Károly⁴⁰²³ lakodalmára, 's ott maradt (Budán) késő éjjig. –

23d; csütörtök. – Schosberger tudakozódott dohány után. Végeztem apróbb dolgokat. Hirlapokat olvastam; ezekben a' Gróf kinevezése Békés megyei főispánnak.⁴⁰²⁴ Megjött Danielovics' öccse. Délután olvastam a' Pickwicket (Boz-Dickenstől).⁴⁰²⁵ Színházba mentem. Köhögtem.

24d; péntek. – Levelet kaptam a' Gróftól. Ennek következtében B[áró]. Sinához menék, de nem találám. Alcsútra⁴⁰²⁶ ment. Tasnert sem. Írásba tevém a' Gróf búcsúlevelét Csongrád megyéhez.⁴⁰²⁷ Eső volt. Délután olvastam (Pickwick).⁴⁰²⁸ Volt nálam Karlovsky. – Hermine. √ Színház. – Arany ráma. –

25d; szombat. – Ismét levelem jött a' Gróftól. Voltam B[áró]. Sinánál. Mondá hogy most nem adhat választ: jöjek holnap. Betértem az ellenőri hivatalba, Balogh⁴⁰²⁹ fizetését kiadni. Szóltam Horváth ügyesszel; ígéré, hogy a' 10 ezer ftot Almásy Em[anuel]. részéről 29kén bizonyosan megfizeti.⁴⁰³⁰ Irtam a' Grófnak. Volt nálam Kacskovics.⁴⁰³¹ Délután olvastam. Elkisérem nőmet a' butoraktárba. Tasnert ismét nem találám. Volt nálam Aichmayer 250 ezer pengőt kínálván.⁴⁰³² Estve felé Bajza látogatott meg; együtt menék színházba. B[arthos]. Muki⁴⁰³³ is volt itt, holnap Nógrádba megyen.

26d; vasárnap. – Voltam Sinánál 's végeztem vele: megigéré a' 60 ezer pft kölcsönt. Erről tüstént irtam a' Grófnak⁴⁰³⁴ az ellenőri hivatalból, hol délig mulattam. Bajza nálunk ebédelt. Délután sétáltunk: a' Circusba akartunk menni, de már helyet nem kaptunk.⁴⁰³⁵ Hazajövé olvastam. Estve színházba.

27d; hétfő. – Előbb Jákót kerestem, de azt nem találva Tabódyhoz menék. Délután ismét Jákót kerestem föl 's ott mulattam, míg színházba nem menék, közölvén vele a' búcsúlevelet 's beszédet.⁴⁰³⁶

28d; kedd. – A' Gróftól ismét levelet kapván, azonnal válaszoltam. Volt nálam Vajda Péter.⁴⁰³⁷ – Betértem az ellenőri hivatalba. Onnan Peskyhez, hogy Ottilia képét kifizessem, de nem mondá meg mi jár érte.⁴⁰³⁸ – Flegl aranyozónak is a' rájáért 14 Vfot fizettem, 's kifizetém a' kép-gombokat.⁴⁰³⁹ Kappelnál Gr[óf]. Zichy Jozsefért fizettem 100 pengőt.

⁴⁰²² Lásd a 3906. sz. jegyzetet!

⁴⁰²³ A főépítészeti hivatal mérnöke.

⁴⁰²⁴ A békési főispáni kinevezéssel kapcsolatos bejegyzések feltűnően tárgyilagosak, csaknem távolságtartók. Láthatóan a beiktatási előkészületek nem hozzák lázba Bárfayt: 4.2.2 Nézetazonosság vagy lojalitás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838), 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841) – Lásd a 3746. sz. jegyzetet!

⁴⁰²⁵ Lásd a 3466. sz. jegyzetet!

⁴⁰²⁶ A mai Alcsútdoboz – lásd a 3202. sz. jegyzetet!

⁴⁰²⁷ Leköszönő beszédét a csongrádi főispáni helytartóságról – lásd a 3882. sz. jegyzetet!

⁴⁰²⁸ Lásd a 3466. sz. jegyzetet!

⁴⁰²⁹ Lásd az 1190. sz. jegyzetet!

⁴⁰³⁰ Lásd a 619., 3959. sz. jegyzeteket!

⁴⁰³¹ Lásd a 3247. sz. jegyzetet!

⁴⁰³² Aichmayer Johann pesti kereskedő – lásd a 4001. sz. jegyzetet!

⁴⁰³³ Lásd az 1537. sz. jegyzetet!

⁴⁰³⁴ Lásd a 3202., 3908. sz. jegyzeteket!

⁴⁰³⁵ Lásd a 2786. sz. jegyzetet!

⁴⁰³⁶ A csongrádi leköszönő és a békési beiktató beszédeket – lásd a 3882. sz. jegyzetet!

⁴⁰³⁷ Lásd az 1651., 3984. sz. jegyzeteket!

⁴⁰³⁸ Lásd a 3697. sz. jegyzetet!

⁴⁰³⁹ Díszes képesztő szög.

Ebéd után a’ kertben voltam egy ideig. Azután a’ Circusba menék Radnicscsal és a’ diákkal.⁴⁰⁴⁰ Ennek végeztével √ M.⁴⁰⁴¹ – Igen szép holdfény. Ma estve Vörösmartynak fáklyászenét csináltak baráti, névnapra.⁴⁰⁴² –

29d; szerda. – Reggel Praznovszky volt nálam; kifizetém neki a’ Sebesféle kamatot. Utána Koller. – Irtam beszédet a’ Gróf számára, melly a’ Békés megyei küldöttségnek lesz elmondandó.⁴⁰⁴³ Kerestem Horváth ügyvédet kétszer: nem találtam.⁴⁰⁴⁴ Megköszöntém Vörösmartyt, névnapján. Délután a’ kertben valék, szép meleg idő levén. Aztán Vörösmarty ’s Ödönnel a’ Circusban.⁴⁰⁴⁵ Onnan színházba.

30d; csütörtök. – Vévén levelet a’ Gróftól, Ullmannhoz menék ’s elvégezém a’ 20 ezer pft iránti dolgot, melly Bécsben tétetett le.⁴⁰⁴⁶ Azonnal irtam Ö N[agysá]gának. Voltam Horváth ügyésznél délben is kétszer, délután is kétszer, ’s mivel nem találtam, hazajövéen elhatározottan megírák neki, ha nem fizet, pörbe idéztetik principalisa.⁴⁰⁴⁷ Karlovszkyval a’ Circusba menék.⁴⁰⁴⁸ Estve gyönyörű holdvilág. – Jókorabb fekvém le, mert nem igen jól érzém magamat. Ágban olvasgattam.

1841 OCTOBER – DECEMBER
2KIG BEZÁRÓLAG XI.

⁴⁰⁴⁰ Lásd a 2786. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁴¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁴² 8.3.3. Vörösmarty; 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.
⁴⁰⁴³ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁴⁴ Lásd a 3959. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁴⁵ Lásd a 2786. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁴⁶ Lásd az 1285. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁴⁷ Itt: megbízója, Almásy Emanuel – lásd a 3959. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁴⁸ Lásd a 2786. sz. jegyzetet!

[Híre jön, hogy a frissen átvett kompolti birtokot a Grassalkovich-örökösök erőszakkal el akarják foglalni. Lovasfutárral üzennek az intézőnek, Károlyi azonnal a helyszínre siet. A készülődés a békési installációra Bártfay számára elsősorban azt jelenti, hogy minél sürgősebben készpénzre van szükség a gazdálkodás egyensúlyához. A késedelmes fizetések sok bosszúságot okoznak, Almásy Emánuel 10 ezer forintos tartozásához például bírósággal fenyegetőzve jut hozzá.

Bártfay közvetlen környezetében 7–10 ismerős lehet a titkosrendőrség számára dolgozó hálózati személy. Az egyik azonosítható levelező a vele egyidős jó barátja, Tipula Péter, a pesti egyetem professzora, akivel a hasonló érdeklődési terület (pl. váltójog) köti össze. Ő az egyetlen, akiről Bártfay leírja, hogy megvitatják a napi híreket, mikor a belvárosban sétálva politizálnak. Bártfay megtekinti a Nemzeti Kör számára kibérelt Lamacs-féle vendéglőt. A Nemzeti Kaszinót drágának és feszélyezőnek érző értelmiségiek nem bálókra, dinerekre és kártyázásra, hanem meghitt, otthonos együttlétre alkalmas helyet keresnek maguknak. Földrengés, szélvihar pusztít Pesten.]

October.

1^{én}; péntek. – Horváth ügyvéd hozzám küldé adjunctusát kijelentvén, hogy jövő vasárnap minden bizonnyal leteszi a’ 10 ezer ftot.⁴⁰⁴⁹ – Több zsidó fordult meg nálam, buzára alkudozó. – Irtam, olvastam, rendelkeztem. Délután a’ kertben voltam szép meleg napfényen. – Radnicscsal sétáltam. Tóni. $\sqrt{4050}$ Voltam színházban. Tiszta holdfényes est. –

2d; szombat. – Sztrokay, Kállay, Vörösmarty voltak nálam, t[udós]. társasági fizetéseket venni föl, úgy Szilasy is.⁴⁰⁵¹ – Azután Schlesinger,⁴⁰⁵² kivel a’ gyapjú iránti váltót rendbe hozám, ’s azonnal irék Schmidnek Bécsbe. Ismét jártak nyakamra a’ búza-alkuszok.⁴⁰⁵³ – Radnics által számoltam Praznovszkyval. Délután szép idő lévén kisétáltam a’ városligetbe nőmmel és Lénivel. Visszajövőben meglátogattuk Hamm szőnyeg-gyártót. Benéztem színházba de végig nem maradtam. Fejem fájt.

3d; vasárnap. – Volt nálam Bugat.⁴⁰⁵⁴ És több buza-kereskedő.⁴⁰⁵⁵ Hírlapokat olvastam. Dél tájban az ellenőri hivatalba fordultam Walzel miatt. Dél után egy kissé a’ kertben meleg napfényen. Olvastam. Várva vártam Horváthot a’ 10 ezerrel, de nem jött.⁴⁰⁵⁶ Meglátogatott Bajza, kit szinte kifizettem. Elmondá, mint hódítgatá Minarelli,⁴⁰⁵⁷ Carl énekesnő kedvezésére. 6 óra felé a’ gőzhajó felé sétáltam vele; onnan színházba; de az első

⁴⁰⁴⁹ Lásd a 3959. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁵⁰ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁵¹ Sztrokay Antal (1780–1850) ügyvéd, író, az Akadémia tagja. A pesti egyetemen Révai Miklós kedvelt tanítványa – Lásd még az 1693. sz. jegyzetet! – 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.
⁴⁰⁵² Schlesinger Móricz zsidó nagykereskedő.
⁴⁰⁵³ Ugyanis ekkor kezdődik a pesti országos vásárok előtti, nagybani terményfelvásárlás ideje.
⁴⁰⁵⁴ Lásd a 3915. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁵⁵ Lásd a 4054. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁵⁶ Lásd a 3959. sz. jegyzetet!
⁴⁰⁵⁷ Minarelli Antal a pesti választott polgárság tagja – lásd a 2300., 2302. sz. jegyzeteket! – 7.3.3. Viták az igazgatás körül.

fölvonás után hazajöttem. Itthon találám a' Gróf estaffétáját Bécsből, melyben tudomra adja, hogy Mailathék Debrőt occupálni szándékoznak a' hir szerint. Azonnal Tabódyhoz mentem; nem találám. Mentem Jákóhoz; nem találám.⁴⁰⁵⁸ – Szép holdvilágos est. – 9 óra tájban megjött a' Grófné, a' gyermekek, és a' Gróf; szoltam Ő N[agysá]gának hamarjában hivatalos állapotokról. – Kostyálnak fizettem 40 pftot ruháért.⁴⁰⁵⁹

4d; hétfő. – Schosberger megalkuván a' Gróffal a' debrői dohányra, azonnal föltevém a' Contractust 's alá is iratám. Jákó volt nálam: expedialtuk Debrőre az estaffétát, irtam egy pár sort Rojkó Inspectornak.⁴⁰⁶⁰ Csank Pál N[yír]Bátori Tisztartó látogatott meg fiastúl. Irtam Csurgóra, 's egyéb hivatalos dolgokat expedialtam. 10 #.⁴⁰⁶¹ Kerestem Horváth ügyvédet, megint nem vala honn.⁴⁰⁶² Adtam nőm kezébe 50 ftot cselédek bérében 's gyertyára. – Ismét több buza-kereskedő emészté elidőmet.⁴⁰⁶³ Voltam a' Wechslernél.⁴⁰⁶⁴ Onnan J √. Visszajövet szoltam a' Gróffal. Színházba menék.

5d; kedd. – A' Gróf rögtön Kompoltra utazott azon hír' következtében, hogy a' Grassalkovics örökösök Hatvant occupálni akarák.⁴⁰⁶⁵ Ullmann ügyvivője volt nálam dél előtt is után is úgy Almásy Emanuel nevében egy pénz-hajhász,⁴⁰⁶⁶ csütörtökre bizonyosan igérvén a' 10 ezer lefizetését. – Volt nyakamon egy rakás buza kereskedő is.⁴⁰⁶⁷ Este felé Karlovsky.⁴⁰⁶⁸ Sétáltam a' város utczáin. Színházba mentem.

6d; szerda. – Midőn Matildnak kezdtem irni,⁴⁰⁶⁹ jött a' gőzmalom igazgatója. Alig végzém vele, jött az Orosházi lovas hajdú Pák levelével az installatio hamis hírére: nyomban válaszoltam. Délután nem volt kedvem dolgozni, igen komor, esős idő lévén 's az álom nyomott. A' Wechsler volt nálam, fölváltván 840 aranyat.⁴⁰⁷⁰ Mig színházban valék, iszonyú szélvész dühöngött 's több épületet megrongált. Rebesgették mintha földrengés lett volna; én semmit sem vevék észre.

7d; csütörtök. – Ismét elvitt a' Wechsler 1500 aranyat. Fellner tudakozódott búza felől. – A' többi aranyat is mind fölváltottam. Délután Almasyék megfizeték végre a' 10 ezer pengőt.⁴⁰⁷¹ Nem csak több izben zápor eső volt a' nap folytában, de estve sűrű villám 's dörgés közt nagy jég esett. E miatt színházba sem mentem.

8d; péntek. – Előbb Tabódynál szólék be; aztán Ullmannhoz menék Radnicscsal: de ott nem végezhettem, mert ügyvivője nem volt honn. Nőm roszul volt. Dél előtt irtam Matildnak 's a' levelet postára adatam.⁴⁰⁷² Olvastam. Kifizettem délután Ullmann em-

⁴⁰⁵⁸ Bártfay hatékony, gyors intézkedést sürget, mert egy kósza hír szerint a bérbeadó, Grassalkovics Antal halálakor örökösei megpróbálják lefoglalni a haszonbérbe adott helységeket. – A debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3748. sz. jegyzeteket! – 4.3.6. Egy konfliktus krónikája.

⁴⁰⁵⁹ Lásd az 569. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁶⁰ Lovasfutárral üzentek a foglalás ügyében Rojko János kompolti intézőnek. A birtok elfoglalásáról lásd a 4058. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁶¹ Itt: arany.

⁴⁰⁶² Lásd a 3959. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁶³ Lásd a 4054. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁶⁴ Pénzváltó.

⁴⁰⁶⁵ A birtok elfoglalásáról lásd a 4058., 4060. sz. jegyzeteket!

⁴⁰⁶⁶ Ügynök-, pénz-, áruközvetítő (alkusz) – lásd a 3959. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁶⁷ Lásd a 4054. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁶⁸ Lásd az 1967. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁶⁹ Lásd a 281., 726., 2660. sz. jegyzeteket!

⁴⁰⁷⁰ Hivatalos pénzváltó – lásd a 114., 2280. sz. jegyzeteket!

⁴⁰⁷¹ Lásd a 3959. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁷² Lásd a 4069. sz. jegyzetet!

berének a' 30 ezer pftot.⁴⁰⁷³ – 5 óra után kísétáltam; de eső esett. Betértem az aranyzóhoz – o J.⁴⁰⁷⁴ – Voltam színházban.

9d; szombat. – Reggel Boskovics volt nálam. Utána Fellner, és Schosberger. Irtam Csurgóra Faragónak. A' Gróf, ki tegnap jött meg Kompoltról, betérvén hozzám; értekezünk különfélekről.⁴⁰⁷⁵ – Estve felé kísétáltam. T. megharagított T o.⁴⁰⁷⁶ Színházban, beszólottam Bajzáékhoz.

10d; vasárnap. – Az ellenőri hivatalban délig. Klobusiczky Ida ebédelt nálunk. Őt és Lénit elvivém az angoly-lovagokhoz.⁴⁰⁷⁷ Radnics is velünk volt. Azután színházba is mentem.

11d; hétfő. – Dolgoztam. Szép idő lévén átmenék Budára. Keresém Mt de nem vala honn.⁴⁰⁷⁸ Délután olvastam. Estve Karlovskyval 's Radnicscsal sétáltam, a' színház idejeig.

12d; kedd. – Gebhardt volt nálam. Elmenék az ellenőri hivatalba Gebh[ardt]. fizetését kiadni.⁴⁰⁷⁹ Irtam, olvastam Ptolemaus régi földleírását,⁴⁰⁸⁰ mert szobámat súrolták. Délután föltevém a' levelet Kárásznak.⁴⁰⁸¹ Színházba mentem, hol a' vastag ült mellettem.

13d; szerda. – Gr[óf]. Zichy érkezett meg. Leíráma a' Csongárd V[árme]gyének szóló búcsú levelet.⁴⁰⁸² Délután esős, komor idő lévén itthon végzek holmi apróságokat. Klobusiczky Ignázt levelet küldött 's 800 pftot Matild' számára,⁴⁰⁸³ mire azonnal válaszoltam. Estve a' Gróf vala nálam. Vele végezvén színházba mentem.

14d; csütörtök. – Reggel Csank Pál N[yír]Bátori Tisztartóval végeztem. Azután Grünschnek 's a' Gróf voltanak nálam. Szép meleg levegőn sétáltam délig; voltam Budán, de M[adame]. ismét nem vala honn. Bajza ebédelt itt. Délután Fejérváry Mérnök látogatott meg fiastúl.⁴⁰⁸⁴ Gróf Lajos érkezett meg. Értekezém a' Gróffal, ki búzáat adott el Weissnak, olcsóbban, mint én alkudoztam: 's föltevém a' contractust.⁴⁰⁸⁵ Estve Flekl Director jöven meg, szobámban egyről-másról beszélgeténk Ő N[agysá]ga is jelen lévén. Színházba.

15d; péntek. – Rakás ember volt nálam. Magához hivatott a' Gróf 's jelenlétemben fogadá a' Vásárhelyi előljárókat, kik a' ménes-járás iránt folyamodtak.⁴⁰⁸⁶ Dél tájban elutazott Ő N[agysá]ga Fejérvárra. Kiadám a' buza-Contractust Weissnak. Délután Flekl volt nálam röviden értekezünk. Azután kísétáltam, a' városliget felé. Hermine √.⁴⁰⁸⁷ Voltam színházban. *⁴⁰⁸⁸

⁴⁰⁷³ A haszonbérleti díjat; a debrői birtokgyarapításról lásd a 3068., 3108., 3748. sz. jegyzeteket!

⁴⁰⁷⁴ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁷⁵ A birtok elfoglalásáról lásd a 4058. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁷⁶ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁷⁷ Lásd a 3298. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁷⁸ Lásd az 1870. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁷⁹ Gebhardt Ferenc (1791–1869) orvos, egyetemi tanár, az Akadémia tagja.

⁴⁰⁸⁰ Klaudiosz PTOLEMAIOSZ, *Geographiasz hyphégészisz (Bevezetés a geográfiába)* – Bártfay valószínűleg latinul olvasta (*Claudii Ptolemaei geographiae editionis specimen...*, kiadja és magyarázza Karl Friedrich August NOBBE, Leipzig, 1836).

⁴⁰⁸¹ Azaz: Kárász Mihály, a Hétszemélyes Tábla bírása.

⁴⁰⁸² Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁸³ Lásd a 281. 726., 2660. sz. jegyzeteket!

⁴⁰⁸⁴ Lásd a 425., 2116. sz. jegyzeteket!

⁴⁰⁸⁵ Lásd a 117. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁸⁶ Hódmezővásárhely – mint mezőváros – nem volt képes megfelelő nagyságú külső legelőt biztosítani lóállományának, ezért területet bérelnének a Károlyi-birtokokból.

⁴⁰⁸⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁸⁸ Lásd az 1514. sz. jegyzetet!

16d; szombat. – Levelet kapván Orosházáról, azonnal válaszoltam Páknak. Meglátogatott Sárvány.⁴⁰⁸⁹ Tabódyhoz menék, de nem találván őt, betértem Bajzáékhoz. Délután megtekintém a' kört: elég csinos három szobából áll: Itt ebédelt Fejérváry és fia.⁴⁰⁹⁰ Ödön 's Radnics vadászni mentek. Délután a' vármegye ház⁴⁰⁹¹ talpkövéte tévé le a' Nádor: de én oda nem mentem; itthon olvastam. Félhatkor kísétáltam, 's találkozá Tipula egyetemi Professzorral, járás közben politizáltunk.⁴⁰⁹² Azután egyenesen színházba menék. *

17d; vasárnap. – Esett. Fejérváry jött bucsúzni. Stern, ki tegnap délután nálam volt, 's kit kifizettem, tanítványát küldé: de nem adhatám neki át a' beköztendő könyveket az eső miatt.⁴⁰⁹³ Meglátogatott Szabó László vásárhelyi ker[ületi]. ügyész. Az ellenőri hivatalban voltam délig. Ebédén Regine⁴⁰⁹⁴ volt itt. Délután olvastam. Estve színházba mentem.

18d; hétfő. – Holmi apróbb dolgaimat végzém. Tabódynak átadám a' grófi kötelezvényt. Irogattam. Délután Tabódy elhozá a' 20 ezer pftot. Kisértálván Tipula Professzorral találkozám, 's vele jártam az utcákon, a' napirenden lévő tárgyakról beszélgetve.⁴⁰⁹⁵ Estve színház.

19d; kedd. – Levelet kaptam Páktól 's feleltem. Dolgoztam. A' Septemberi számadást összekészítém.⁴⁰⁹⁶ Sétáltam Radnicssal. Színházba mentem. *

20d; szerda. – A' Grófjött meg éjjel. Szólt a' Fejérvári gyűlésről. Ullmannhoz menék Ö Nagyságával 's kifizetém a' fizetendőket. Aztán betértünk Peskyhez: Ö N[agysá]ga meg volt elégedve a' képekkel.⁴⁰⁹⁷ Föltevém a' Cancellarnak szóló latin választ.⁴⁰⁹⁸ Délután olvastam. Estve felé R[adniccsa].l kísétáltam. T √.⁴⁰⁹⁹ Voltam színházban.

21d; csütörtök. – Szép tiszta őszi napok járnak. Dolgoztam, számoltam. Adtam Radnicsnak pénzt az üllői ház építésre, 6 ezer pengőt.⁴¹⁰⁰ – Számoltam Ö N[agysá]gával is. Olvastam. Kerestem Vörösmartyt, de nem találtam. Egyedül sétáltam a' dunaparton egész a' szigetig, 's már sötét vala, midőn visszajöven egyenesen színházba menék.⁴¹⁰¹ Nőm tegnap 's ma náthában 's fejfájásban szenvedett. Adtam neki nux vomicit⁴¹⁰² jobban lett. –

22d; péntek. – Ismét tiszta napfény. Irtam Novák Alispánnak.⁴¹⁰³ Végeztem egyetmást a' Gróffal. Laner N[agy]károlyi orvos látogatott meg. Voltam Gróf Lajosnál, 's kifizetém neki az 1000 pftot.⁴¹⁰⁴ Délután megtekintém a' házépítést nőmmel 's Karlovszkyval. Hazajöven irtam, olvastam. Estve holdvényenél Vörösmartyval sétálgattam, 's együtt menénk színházba. – Tántzer Pepi itt hált.

⁴⁰⁸⁹ Lásd az 1514. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁹⁰ Lásd a 3759. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁹¹ A mai Városház utca 7. számú ház. Tervezője Hild József volt. Az 1804–1811 között épült megyeház utcai frontja ledőlt az 1838-as árvízben. Az új szárny újjáépítése és átalakítása egészen 1841-ig húzódott. Elkészültével létrejött a klasszicizmus egyik legreprezentatívabb épülete a fővárosban.

⁴⁰⁹² Bártfay környezetében a titkosrendőrség egyik azonosítható levelezője a vele egykorú, jó barátjának mutatkozó Tipula Péter, a pesti egyetem professzora. Barátságukat a hasonló érdeklődés (pl. váltójog) kötötte össze. Bártfay egyedül róla írta meg naplójában, hogy rendszeresen megvitatták a napi híreket – lásd az 1533. sz. jegyzetet! 4.1.2. A titkos jelentések tanulságai.

⁴⁰⁹³ Lásd az 1436. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁹⁴ Guldenfinger Regine.

⁴⁰⁹⁵ Lásd a 4092. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁹⁶ Lásd az 1031. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁹⁷ Lásd a 381., 1588., 1699. sz. jegyzeteket!

⁴⁰⁹⁸ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

⁴⁰⁹⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

⁴¹⁰⁰ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

⁴¹⁰¹ 9.3.4. Séták a belvárosban.

⁴¹⁰² Lásd az 571. sz. jegyzetet!

⁴¹⁰³ Novák Antal (1797–1843) ekkor Békés alispánja. Korábban Kölcsey barátja, a liberális ellenzék vezetője az 1830-as és az 1832/1836-os országgyűlésen. 1841-től a gyulai kaszinó első elnöke, pesti jogi tanulmányai után valószínűleg egy ideig a Károlyiak békési uradalmának ügyésze. A birtok nélküli, örmény származású, hivatalából élő Novák politikai felfogása minden bizonnyal nem állt távol Bártfayétól. A harmincas években még egyértelműen ellenzéki politikus a negyvenes évek elejére már a kormányzattal együttműködő, császárs-

zetém neki az 1000 pftot.⁴¹⁰⁴ Délután megtekintém a' házépítést nőmmel 's Karlovszkyval. Hazajöven irtam, olvastam. Estve holdvényenél Vörösmartyval sétálgattam, 's együtt menénk színházba. – Tántzer Pepi itt hált.

23d; szombat. – Visszajöven Csurgóról tegnap estve Flekl ur, vele értekeztem több tárgyak közt a' dohány contractusrol is. Itt ebédelt. Ebéd után Jankovics Miklós⁴¹⁰⁵ volt nálam. Ismét hivatalos dolgok felől értekeztünk Flekl urral. Holnap nőm' születésnapja lévén, adtam neki 50 pengőftot.⁴¹⁰⁶ – Színházba.

24d; vasárnap. – Thaly⁴¹⁰⁷ volt nálam, ki tegnap nejét is bemutatta: ma a' leégett Surányi (angol-amerikai) malomról beszélgettünk. – Azután délig az ellenőri hivatalban valék. Nálunk volt ebédén Rojkóné. Délután Ferdinandy né jött. A' franklinban tüzet gerjesztvén dohányoztam 's hirlapokat olvastam. Estve felé kísétáltam a' városra nőmmel, Lénivel, Tahlyval 's nejével, ez utóbbit a' magyar színházba vezetvén. Szép holdfény volt, de hűs. – Gosztonyi Miklos is volt nálam.

25d; hétfő. – Gosztonyi Miklós elhozá a' 8 ezer pftot, melyet a' Gróf vett tőle kölcsön.⁴¹⁰⁸ – Kiadám Schosbergernek a' dohány-Contractust. Délután olvastam. 20 #.⁴¹⁰⁹ Estve színházba menék.

26d; kedd. – Bécsbe küldtem 10 ezer pftot Kaan' kifizetésére, 's irtam ez iránt Schmidnek.⁴¹¹⁰ A' Grófnak föltettem egy rövid beszédet a' Békési küldöttség bemutatására Gr[óf]. Telekinél.⁴¹¹¹ Tabódy volt nálam, kinek 50 #⁴¹¹² adtam a' Gróf utasításából, hogy Gödöllőn Andrassy Praefectusnak fizesse ki. Olly meleg volt, hogy ablakaimat kinyitám. Ebéd után háznépemmel sétáltam a' Ludovicca felé⁴¹¹³ 's izzadtam. Hazajöven a' bizonyítványt vagy inkább ajánló levelet irtam Flekl' részére.⁴¹¹⁴ Estve színházba mentem.

27d; szerda. – Midőn reggelihez ültünk Klauzál Imre jött meg. – A' Grófhöz menék 's hivatalos előterjesztésekre határozatait vevém. A' beszéddel megelégedett.⁴¹¹⁵ Ismét betért hozzám Klauzál, és Szemere Bertalan, átvevén a' 100 #⁴¹¹⁶ pályajutalmat és billikomot.⁴¹¹⁷ Atomir⁴¹¹⁸ orvos nálunk ebédelt. Ebéd után szobámban olvasgattam. Színházba mentem. M √.⁴¹¹⁹

hű, a radikális változásokat nem kívánók táborába került, és megpróbált összhangot találni a reformeszmék és a törvényesség között. Szeretne lemondani korábbi megyei tisztségeiről, s 1840-ben Károlyi támogatását kéri, hogy kinevezzék váltótörvényszéki ülnöknek. Többször megpróbálkozott azzal is, hogy valamely kormányzéknl vállaljon hivatalt. Károlyival való személyes kapcsolatáról: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

⁴¹⁰⁴ Lásd az 1004. sz. jegyzetet!

⁴¹⁰⁵ Lásd a 2188. sz. jegyzetet!

⁴¹⁰⁶ 9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak.

⁴¹⁰⁷ Thaly Antal Bártfay ismerőse Surányból. Az 1825/1827-es országgyűlésen Bajza joggyakornok társa, majd váltótörvényszéki bíró.

⁴¹⁰⁸ Lásd a 181., 3908. sz. jegyzeteket!

⁴¹⁰⁹ Itt: arany.

⁴¹¹⁰ Kaan Hermann pesti zsidó nagykereskedő számláját rendezi a Károlyiak bécsi megbízottja, Schmid Pál.

⁴¹¹¹ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

⁴¹¹² Itt: arany.

⁴¹¹³ Lásd a 251. sz. jegyzetet!

⁴¹¹⁴ Károlyi a szolgálatából kilépő nagykárolyi jószágigazgatójának ad elbocsátó levelet – lásd az október 31-i bejegyzést!

⁴¹¹⁵ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

⁴¹¹⁶ Itt: arany.

⁴¹¹⁷ Az az évi akadémiai nagyjutalom és a hozzájáró ezüstserleg: 7.4.1. Az Akadémia pénztári ellenőre.

⁴¹¹⁸ Lásd a 3153. sz. jegyzetet!

⁴¹¹⁹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

28d; csütörtök. – Holmi apróságot végeztem; irtam, olvastam. Estve a' színházban összejövök Gr[óf]. Haller Ferenczczel.⁴¹²⁰ Eső szemzett.

29d; péntek. – A' hivatalos irományokat dolgozám föl délig. Kerestem a' Grófot kétszer 's nem találám. Ebéd után a' külső ház' építését néztem meg. Olvastam. Sétálni mentem R[adniccsa].l, 's a' Tereziavárosban oszonnáztunk. Onnan színházba.

30d; szombat. – Weisz és Kaán búza áraban 4 ezer pengőt fizettek. Előterjesztém a' Grófnak a' hivatalos határozatokat: helybenhagyá mind.⁴¹²¹ A' takaré-konyhát pénztárából engedé kifizettetni; így 200 pengő ft tehertől megmentett.⁴¹²² Irtam a' jószági Igazgatóságnak a' gyapjú áráról. 3-4 nap óta olly meleg volt, hogy egész napokon át nyitott ablaknál dolgoztam. Tegnap egészen érett epret hozott be Kovácsiból egy falusi asszony, melyből nóm vásárlott 's a' Grófnénak küldé ritkaság gyanánt; beszélé azon asszony, hogy az eper szélitben virágzik 's ha az idő így tart, még alma is lesz második termésből; Budán is több helyütt már olly nagy mint egy dió, 's némelly piroslík is. Esett; de még is színházba mentem, 's mind a' mellett a' levegő nem hült meg.

31d; vasárnap. – Kompoltra készülvén a' Gróf, féltizenkettőig itthon maradtam. Azután az ellenőri hivatalban valék lig. Flekl és fia nálunk ebédeltek, úgy Ida és Regine. Délután hirlapokat olvastam 5kor Flekl jöven hozzám, átadám neki az ajánló levelet; elbucsúzott holnap reggel Bécsbe menendő; fiscalisi jószágot szeretne aquirálni.⁴¹²³ – Kisétáltam R[adniccsa].l, ki M[adame]hez betért.⁴¹²⁴ Onnan színházba menénk.

1841. NOVEMBER

[Nagy Károly, Bártfay közeli barátja Magyarországon elsősorban matematikusként, gyakorló közgazdászként ismert. Röpiratot tett közzé, ami a Széchenyi–Kossuth-vitáról távolságtartóan, gúnyos szarkazmussal nyilatkozik. Ő tárgyal Bécsben a Károlyiak szentesi váltságpénzének kihelyezéséről is. Bártfay fő gondja az új főispáni helytartóját köszöntő megyei tisztikar fogadására készített pohárköszöntők és a nádornak szóló beszéd elkészítése, valamint betanítása a grófnak. Az ünnepségre ünnepi öltözetű sárga kardot és sarkantyút vásárol. A palotában rendezett díszebéden Széchenyi mellett ül, az esemény leírásában világosan érezhető némi személyes büszkeség, hogy tevékeny részese lehetett. Megszületik Károlyi Gábor, akinek keresztapaságát Széchenyi vállalja el. A grófnő az eseményre való tekintettel kegyelmet kér egy siralomházban lévő, elítélt katonának. Bártfayék sikerrel intézkednek az ügyben. A Pestre érkező Deák Ferenc tiszteletére fáklyás felvonulást rendez az ifjúság az államférfiú szállása, az Angol Királyné fogadó előtt. Az erkélyről elmondott válaszában Deák békére és egyetértésre szólítja fel a közönséget, s utal az év elején kirobbant vitára, amely Kossuth és Széchenyi között zajlik. Hangsúlyozza, hogy nem csak lelkesedésre, de hideg, fáradhatatlan munkálkodásra lesz szükség a jövő érdekében.]

November.

1^{én}; hétfő. – Ullmann veje jött hozzám jókor reggel, jelentvén hogy Ullm[ann]. szeretne velem szólni. – Megkaptam a' Daguerre-otyped, melynek szerzője Nagy Károly⁴¹²⁵ 's elkezdém forgatni. 11 tájban Ullmannhoz menék. Többi közt Gr[óf]. Zichy József kötelezvényét is előmutatá – megpendítettük a' debrői fundus instructusért járó sommát: úgy mutatkozik, nem volna idegen engedni, ha az korábban fizettetnék le.⁴¹²⁶ Onnan Uhrl kőfaragóhoz tértem be; leánya ismét tanulmányait, rajzolatait etc. közlé velem.⁴¹²⁷ Délután komor 's esős idő lévén, olvastam a' Larvae pört G[róf]. Csáky contra Ujfalusy, melyet Karlovsky küldött hozzám áttekintés végett.⁴¹²⁸ Estve maga K[arlovsky]. is meglátogatott, Lénit a' színházba vivém. Ott láttam Nagy Károlyt⁴¹²⁹ a' tud[ós]. társaság páholyában 's fölmenék hozzá. –

2d; kedd. – Összeszedém Kaán nyugtatványait 's lemásolám. Voltam Gróf K[árolyi]. Lajosnál, 's megmondám neki Nagy Károly' üzenetét, hogy ha tetszik Ő N[agyság]ának menjen hozzá a' Vadászkuirthöz, 10d szám alatti szállásba,⁴¹³⁰ mert Ő, Nagy[sága], nem

⁴¹²⁰ Lásd a 2165., 2668. sz. jegyzeteket!

⁴¹²¹ Lásd a 117. sz. jegyzetet!

⁴¹²² Lásd a 2182. sz. jegyzetet és az 1839. július 2-i bejegyzést! – 4.3.5. Kommunikációs keretek: egyeztetés, vélemény, Bártfay különleges státusza.

⁴¹²³ Birtok felszabadítása eladásra.

⁴¹²⁴ Lásd az 1870. sz. jegyzetet!

⁴¹²⁵ Lásd a 2762. sz. jegyzetet: 3.2. Bártfay szerepkörei a korszak levelezésében. – A *Daguerreotyp* név nélkül, Pozsonyban jelent meg 1841 őszén. A Széchenyire és Kossuthra csupán gúnyos szarkazmussal utaló mű álláspontja nem lephette meg túlzottan Bártfayt, hisz jól ismerte barátja éles elméjét és nyelvét: 6.3.5. Kossuth felelete és Nagy Károly *Daguerreotypja* (1841. szept. – nov.).

⁴¹²⁶ Károlyiék újraindítják a debrői haszonbérlet feltételeinek tárgyalását, ugyanis lehetőség nyílna a birtok gazdasági felszerelésért fizetendő összeg mérséklésére, ha Károlyi képes lenne korábban kifizetni a kért összeget – lásd a 3068., 3108., 3748. sz. jegyzeteket!

⁴¹²⁷ Lásd a 3646. sz. jegyzetet!

⁴¹²⁸ Lásd az 1967. sz. jegyzetet!

⁴¹²⁹ Lásd a 4125. sz. jegyzetet!

⁴¹³⁰ Vagyis a 10. számú szoba – lásd a 635. sz. jegyzetet!

jön ide a' házhoz.⁴¹³¹ Irtam Schmidnek. Ebéd után a' ház építést tekintém meg. Szép napfényre tisztult ki az idő, de hüsebb volt már. Olvastam a' Daguerreotypet: sok jó van benne, de sok pajzanság is, mit magának a' Szerzőnek is megmondtam.⁴¹³² Estve kimenék R[adniccsa].l M[adame]-hez, de – nem volt ott. Azután olvastam.

3d; szerda. – Igen szép fényes nap. Mathild' születés napja.⁴¹³³ Reggeli után Nagy Károlyhoz menék, 's átadám neki a' Schmidnek írt levelet, Kaan nyugtatványaival, 's 3 ezer pengő fttal Vörösmarty 's Radnics jelenlétében.⁴¹³⁴ Oda jött később Tóth Lőrincz⁴¹³⁵ is. Ismét egy példányt vettem ez utóbbtól a' Daguerreotypból Fabriczy' számára.⁴¹³⁶ M[a-dame]. Estve kísértáltam. Színházban.

4d; csütörtök. – Különfélélt dolgoztam. Olvastam. Voltam színházban. Az idő hűs, de szép.

5d; péntek. – Irogattam, olvastam. Színházba mentem. Estve megjött a' Gróf Kompoltrúl.

6d; szombat. – Ö N[agysá]ga rosszúl lévén, ágyban maradt. Nála voltam 12 utánig 's beszélgetve végzém a' végzendőket. Megtekintém az építést. Estve színházba.

7d; vasárnap. – Dél előtt az ellenőri hivatalban. Délután Ö N[agysá]ga számára toasztokat⁴¹³⁷ készíték, a' békési küldöttség megvendéglése alkalmára. – Ebéden Vörösmarty volt itt.

8d; hétfő. – Egyet-mást végezvén, kimenék délben, 's egy sárga kardot vásárlék magamnak 32 pengő fton, és egy pár sarkantyút.⁴¹³⁸ Délután olvastam, 's föltevém a' Nádornál mondandó rövid beszédet. Estve, midőn erre megkért Ö N[agysá]ga, már készen adám neki.⁴¹³⁹ Voltam Fleknlél, ki Tabódyval még tegnap előtt érkezett Bécsből. Sokáig beszélünk a' szentesi tárgyban. – Később színházba menék, 's ott találkozám Horváth Lászlóval 's a' békési küldöttség tagjaival.

9d; kedd. – A' Szentesi pénzt megosztván, kiadtam Kollernek és Praznovszkynak.⁴¹⁴⁰ Dolgoztam. Holmi készüléketek tevék a' holnap küldöttség részére. Estve színházba Flekl 's Tabódyval.

10d; szerda. – Mindjárt reggeli után Ö N[agysá]gához menék 's kihallgatám beszédeit.⁴¹⁴¹ Azután magyar ruhát öltvén magamra a' könyvtári teremben vártam. Félitzkor összegyűlt a' Békés megyei küldöttség Gr[óf]. Lajosnál 's az Ö kíséretében jött az udvaron végig pompásan főispánja megidvezlésére. – A' lépcsőig elejébe menék 's bevezetém a' könyvtári terembe; 35-37 tagból állott. – Novák Első Alispán szónoklott, mind tar-

⁴¹³¹ Nagy Károly – aki korábban maga is Károlyi György alkalmazottja volt – feszült viszonyban van a Károlyi-házzal, többek között Klauzál Imrével is – lásd a november 15-i bejegyzést!

⁴¹³² Az aforisztikus, éles hangú szöveget Széchenyi naplója „Nagy Károly Marat-ja”-ként aposztrofálja (OLTVÁNYI 2002, 869) – lásd a 4125. sz. jegyzetet!

⁴¹³³ Lásd a 281. 726., 2660. sz. jegyzeteket!

⁴¹³⁴ A Bécsben kamatra kihelyezett közös szentesi pénzről, a szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

⁴¹³⁵ Tóth Lőrinc (1814–1903) költő, az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja; 8.1. A társas élet keretei, 8.2. A társas együttléltéi alkalmi.

⁴¹³⁶ Lásd az 1578., 4125. sz. jegyzeteket!

⁴¹³⁷ Vagyis pohárköszöntőket a Pestre érkező, új főispáni helytartóját köszöntő megyei tisztikar érkezése alkalmára – lásd a november 10-i bejegyzést!

⁴¹³⁸ Vagyis Bártfay a békési küldöttség fogadására készül.

⁴¹³⁹ Lásd a 3882. sz. jegyzetet!

⁴¹⁴⁰ Lásd a 4134. sz. jegyzetet!

⁴¹⁴¹ A gróf ugyanis előzetesen felmondta, előadta a számára írt beszédek.

talmára nézve jelesen, mind szép előadással.⁴¹⁴² A' Gróf főispán válaszolt szinte derekasan és igen jól előadván beszédét.⁴¹⁴³ Ezután a' küldöttséget a' Nádor főherceghez vezeté, ki, mint hallám, igen kegyesen fogadá a' tiszteletkedést. Gróf Teleki József Koronaórt 's leendő beiktatót nem találák honn. – Ebéd 3 orakor. – A' küldöttség tagjain kívül más előkelő urak is valának híva, Camerae Praeses, Personalis⁴¹⁴⁴ etc. – az Országbíró nem jött, mert Bécsből csak egy órával előbb érkezett meg. – Én olly szerencsés valék Gr[óf]. Széchenyi István mellett ülhetni, 's élvezém lelkes társalgása' gyönyöreit.⁴¹⁴⁵ Esti 6 óra tájban oszlotak el a' vendégek. – Hiszem, hogy olly fényes, pompás és renddel párosult lakomát ritkán, igen ritkán láthatni. – Még is az ezüstből veszett.⁴¹⁴⁶

11d; csütörtök. – A' Szentesiek folyamodására választ irtam, engem bizván meg Ö N[agysá]ga. Délután elkészítém azt 's átadám a' Grófnak, Ö N[agysá]ga pedig Tabódynak jelenlétében. Ez utóbbi aztán hozzám jöven beszélgettünk e' tárgyról.⁴¹⁴⁷ Félhétkor színházba menék. –

12d; péntek. – Kisebb dolgokat végezvén, Kappelhez⁴¹⁴⁸ menék. Estve Radniccsal sétáltam √. Színház.

13d; szombat. – Esős idő. Delig egyet-mást dolgoztam. Ebéden Horváth László volt itt. –

14d; vasárnap. – Elkészülvén a' tájkép rámák, azokat tegnap nóm elküldé Mathildának.⁴¹⁴⁹ – A' Szentesiek voltak nálam. Ö N[agysá]ga némellyekben megbizott. Délig az ellenőri hivatalban. Kétszer keresém Novák Antalt Békés megyei Alispánt; hazajöven délben itt találtam.⁴¹⁵⁰ Ebéden Barthos Muki, Fejérváry, Nehrebeczky valának itt. Délután Mukival beszélgettem, mig Szemere nem jött. Estve Tabódynál beszéltem. Onnan színházba mentem. Hideg volt.

15d; hétfő. – A' Grófnál értekeztünk Tabódy, Brünek, Grünschnek, én a' Szentesi tárgyban, később Gr[óf]. Lajos is hozzánk jött. Az enunciatumot papirosra tevém Ö N[agysá]ga számára.⁴¹⁵¹ Délután a' Grof jöven be hozzám, panaszkodni kezdett a' Daguerreotype ellen.⁴¹⁵² de egy bécsi ember a' Weltgeschichtével⁴¹⁵³ jöven hozzám, Ö N[agysá]ga

⁴¹⁴² Lásd a 4137., 4139. sz. jegyzeteket!

⁴¹⁴³ Lásd az 1839. április 2-i bejegyzést a csongrádi főispáni beiktatásról, ahol Bártfay egyetértő tolmácsolásában olvashatjuk Károlyi védekező álláspontját: bár korábban talán nem lelkesedett volna a hivatalviselésért, de most kénytelen megtenni. Állítása szerint nem kíván hagyományos adminisztrátor lenni, s csupán a józan ész, a közjólét és boldogság érdekében vállalja, hogy mint megyei birtokos, nyugalmat teremtsen a régióban és értelmes kompromisszumokat sikerüljön kivívnia: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

⁴¹⁴⁴ Az alsótábla elnöke, személynök.

⁴¹⁴⁵ Bártfay véleménye Széchenyiről egyértelmű. Példamutatónak értékeli egyéniségét, modorát, mértéktartó állásfoglalását: 6.3.1. Bártfay viszonya Széchenyivel és Kossuthal; 2.3.5. Szóhasználat- és fogalomelemzés: lehetőségek (haza, édes, keserű).

⁴¹⁴⁶ A beszédek megírását, betanítását, elmondását közös teljesítménynek értékeli a napló. A békési küldöttség fogadásának leírásában is érezhető némi személyes büszkeség: 4.3. A gróf titkára: alárendelődés és egymásra utaltság.

⁴¹⁴⁷ A szentesi örökváltságról lásd a 36., 341., 2283., 2509. sz. jegyzeteket!

⁴¹⁴⁸ Lásd a 2068. sz. jegyzetet!

⁴¹⁴⁹ Lásd a 281., 726., 2660. sz. jegyzeteket!

⁴¹⁵⁰ Lásd a 4103. sz. jegyzetet!

⁴¹⁵¹ Ismét a szentesi örökváltság kifizetéséről, a részletek törlesztésének módjáról készül egy újabb nyilatkozat – lásd a 4134. sz. jegyzetet!

⁴¹⁵² A volt alkalmazottjával feszült viszonyban álló Károlyi György is szóba hozza Bártfaynak bosszúságát a röpírat miatt – lásd a 4125., 4131., 4232. sz. jegyzeteket!

⁴¹⁵³ Lásd a 2616. sz. jegyzetet!

element, én pedig, hogy az alkalmatlan embertől szabaduljak, kifizetém az 5 f 40 krt pengőben. – Estve Novák Alispán jövén hozzám, 8 utánig itt volt.⁴¹⁵⁴ Színházba nem mentem. –

16d; kedd. – Már reggel havazni kezdett, 's egész nap szakadt a hó. Egy öreg, 70 éves lengyel menekő volt nálam, Grohovszki nevű, kit ebéden megtartottunk, 's nőm 15 pengő ftot összekunyorált segedelmére; én adtam 5 pengőt.⁴¹⁵⁵ – Színházba nem mentem. Olvastam háznépemnek.⁴¹⁵⁶ –

17d; szerda. – Egész nap kedvetlen, sáros idő. Volt nálam Szemere Pál. Apróbb dolgokat végeztem.

18d; csütörtök. – Délelőtt Tabódyval, 's B[áró]. Brudern ügyészével, Hanisszal értekeztünk a Kőkúti etc. jószág' tárgyában; később Ö Nagysága is szobámba jövén nyilatkozott, mennyit akar érte adni.⁴¹⁵⁷ Azután hirlapokat olvastam. Ebéd után ismét a' Gróf jött 's megbízott, mennék Eichmajerhez, és tudjam meg, ide adja e pénzét, melyet nyert 's Ö N[agysá]gának kölcsön ajánlott. – Hó és eső nagyon lucskossá tévék a' járást. – Hazajövén Eichmajertől, estve Szemere P[ál]. elhozta a' pesti hirlapot, hol Kossuth és Puky Miklós élesen felelnek Gróf Dessewffy Aurélnek.⁴¹⁵⁸ Azután együtt menénk színházba.

19d; péntek. – Ma reggeli 4 órakor a' Grófné szerencsésen fiat szült.⁴¹⁵⁹ A' Gróf jókor magához hivatván kéréte általam nőmet, menne a' Grófné nevében kegyelmet kérni azon katonának, ki háromszori szökés miatt halálra ítéltetvén tegnap óta siralomházban van.⁴¹⁶⁰ Befogatván kocsiába elkísérém nőmet, ki a' Gróftól egy pár sor írást vitt azon katona tiszthez, kinek a' szerencsétlen fölött halál 's kegyelmezési joga van. Sok járás és tudakolás után végre ráakadtunk (lakása Hochstrasson,⁴¹⁶¹ a' Neugebau' közelében). Nem akarom egész körülményességgel a' dolgot leírni, mert nagyon hasznának kellene lennem; Duodo, a' katonai előljáró (nem régiben kapitányból őrnagyságra emeltetett)

⁴¹⁵⁴ Lásd a 4103., 4125. sz. jegyzeteket! – A későbbiekben Novák Antal folyamatos levelezésben állt Károlyival, 1842 decemberében újabb pártfogását kéri, ha egy Helytartótanácsosi állás nyugdíjazás miatt megüresedne. Megyei ellenfele, Vidovich Ferenc főjegyző a Helytartótanácsához benyújtott folyamodványában vádolja meg. A vádak alól – övégye kérésére – csak a közgyűlés tisztázza majd az 1843 májusában elhunyt alispánt: 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841).

⁴¹⁵⁵ Lásd a 2496. sz. jegyzetet! – a Károlyi-házban folyamatosan támogatták a lengyel menekülteket, ahogy ezt a titkosrendőrség is rögzítette: 4.2.1 Az 1830-as évek ellenzéki köreiben (1828–1836).

⁴¹⁵⁶ Lásd a 86. sz. jegyzetet!

⁴¹⁵⁷ Lásd a 3545. sz. jegyzetet!

⁴¹⁵⁸ A polémiában a *Pesti Hírlap* írására válaszként Kossuth (Kossuth Lajos, *Vezércikk. Viszonzás II.*, 1841. november 17. 771–772.) hosszan és ironikusan idézte Dessewffyt, aki az arisztokrácia „tiszteletes osztályával” a „magyar radicalizmus commis voyageursjei”-t állítja szembe, szóvá téve szemtelen és fenyegető hangvételüket. A megszólított Puky Miklós szerint Dessewffy ezzel a „gorombaság bárdolatlan fegyveréhez nyúlt.” (*Gr. Dessewffy Aurél, „Adj Istenére”, „Fogadj Isten” Puky Miklóstól.* 1841. november 17. 772.) – Dessewffy Aurél a *Világban* X. Y. Z. álnév alatt publikált. Az újság a részben a naplóból is ismert nevekből álló szerzőgárdát tudhatta maga mögött (Andrássy József, Császár Ferenc, Luka Sándor, Zarka János, Zichy Jenő és Ödön, Apponyi György, Czindery János, Sztáray Albert). – Az előzményekhez lásd a 3984. sz. jegyzetet!

⁴¹⁵⁹ Az esemény körülményeiről részletesen: 2.2.4. Valóság és rekonstrukció (példa). – Széchenyi és Batthyány megismerkedésük óta erősen vonzódtak az eleven és megnyerő személyiségű Zichy Karolinához. Kettejük politikai-társasági rivalizálását mindig is átszínázta ez az érzelmi háromszög-helyzet. Batthyány és Károlyiné viszonya egyre szorosabbá és bensőségebbé válik, s ez szűkebb környezetük előtt már nem titok. Bártfay naplója azonban hallgat a vele egy fedél alatt lakó munkaadóinak a magánéletéről s ez – Bártfay diszkréciója mellett – arról is tanúskodik, hogy a szoros hivatalos együttműködés nem jelentette azt, hogy privát életeseiményeik ne különültek volna el egymástól.

⁴¹⁶⁰ Bártfayné látható rutinnal oldja meg a váratlan feladatot, a nőegyleti munka során sok hasonló helyzetbe kerülhetett: 11.2.2. Nőegyleti tevékenység.

⁴¹⁶¹ A mai V. kerületi Arany János utca.

biztató szavakkal bocsáta el magát: délután pedig rövid, de igen szíves levélben tudtára adá a' Grófnak, hogy a' szerencsétlen, a' grófné közbenjárása és szülése' tekintetéből kegyelmet nyerend. Lemásolám e' levelkét, 's ide is iktatom: Hochgeborner Herr Graf! Ich schätze mich doppelt glücklich durch die Fürsprache der Frau Gräfin von Károlyi in die Lage versetzt zu seyn das Leben einem Menschen zu schenken, und zugleich beizutragen, daß das neugeborene Kind in dem Augenblick seines Eintrittes in die Welt Anlaß zur Ausübung einer Gnade gab, die nur als eine glückliche Vorbedeutung für seine Zukunft ausgelegt werden kann. Mögen die Wünsche die ich für ein so glückliches Ereigniß sage, die Erwartung dem hochgestellten Eltern krönen. Ew. Hochgeborn ergebenster Diener Lu. v. Duodo. – 19 November, 4 Uhr nach Mittag.⁴¹⁶² – Estve színházba menék 's ott elbeszélém Bajzának.

20d; szombat. – A' katonát, mint hallám, ki nem vitték, hanem reggel a' siralomházban tudaták vele a' kegyelmet. – Délben a' kisdedet megkeresztelék, a' kisebb ebédelőben. Jelen voltunk: a' Gróf; Gróf Batthyány Lajos és neje, – Gr[óf]. Károlyi Gyula és Victor, 's Gr[óf]. Batthyány Emmi, gyermekek; Gróf Károlyi Eduard; Teréz kis.assz[ony]. a' Grófné egykori nevelőnéje; nőm, én, Dzwonkovski, Radnics és a' házi cselédek. – Keresztatya Gróf Széchenyi István,⁴¹⁶³ – keresztelé a' városi plebános Feichtinger Apát. – Neve a' kisdednek: Gábor, István, Boldog (Gabriel, Stephanus, Felix). – Délután dolgoztam. –

21d; vasárnap. – Egész nap, esti 9 óráig, a' Báró Brudern Alajostól örök áron megvett Kőkút-Siroki jószág tárgyában dolgoztam, 's azt egészen rendbe is hoztam, megírván a' perennalis fassiót⁴¹⁶⁴ is mindjárt. – Csak estve későn jöttem ki szobámból 's a' vacsoránál Atomir orvossal beszélgettem. –

22d; hétfő. – A' Gróf és B[áró]. Brudern a' Personalishoz menének a' fassióval.⁴¹⁶⁵ Azután délig rendelkezünk, írásokat váltottunk, fizettünk. – B[áró]. Brudern pénzzel akart megajándékozni, nem vevém el, hanem jutalomul egy – cigarót kértem tőle, mert meg volt zavarodva.⁴¹⁶⁶ – Estve színházba menék. – Ma volt Gróf Lajos installatioja Kasán.⁴¹⁶⁷ – Komor, ködös nap volt itt Pesten.

23d; kedd. – Jártam Vodianerhez, és Ullmannhoz B[áró]. Brudern Alajos tartozásairól alkudozni, és szerencsésen.⁴¹⁶⁸ – Délután pénzt kerestem.⁴¹⁶⁹ Szakadt az eső. –

24d; szerda. – Ismét Vodjanerhez. – Végzém vele a' dolgot. Estve színházba.

25d; csütörtök. – Gr[óf]. Nádasdy Váczi Püspöknél valék, kitől 6 ezer pengőt hoztam kölcsön.⁴¹⁷⁰ Betértem Eggenbergerhez, ki szinte 3 ezeret ajánlott. Megvevém a' Nemzeti Almanachot. Voltam Szemere P[álnál]. is. – Délután sétáltam. Róza √.⁴¹⁷¹ Színház.

⁴¹⁶² 'Méltóságos Gróf! Kétszeresen is boldognak érzem magam, amikor abban a helyzetben lehetek, hogy Károlyi grófné közbenjárására életet ajándékozhatok egy embernek és ugyanakkor segíthetek abban, hogy az újszülött gyermek életbe lépésének pillanata kegyelem gyakorlására adjon alkalmat, ami minden bizonnyal boldog jövőt jósol neki. Csatlakozzanak a magasrangú szülők reményeihez az örömteli eseményhez szóló jókívánságaim. Méltóságod alázatos szolgálja Lu[dwig] v[on] Duodo. – November 19., szerdán, délután 4 órakor.'

⁴¹⁶³ Széchenyi keresztapasága Károlyi Györgynek vagy Károlyinének és Batthyáynak tett, feltételezett baráti szívesség: 2.2.4. Valóság és rekonstrukció (példa).

⁴¹⁶⁴ A tulajdont átruházó adásvételi szerződés. Lásd az 1545. sz. jegyzetet!

⁴¹⁶⁵ Personalis: 'személynök'; fassió: az adásvételi szerződés jóváhagyása.

⁴¹⁶⁶ 8.4.2. Üzleti tisztesség.

⁴¹⁶⁷ Károlyi Lajos gr. (1799–1863) György fiatalabb testvére, korábban a Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, később abaúji főispán – lásd a 3916. sz. jegyzetet!

⁴¹⁶⁸ Lásd a 114., 3068. sz. jegyzeteket!

⁴¹⁶⁹ Lásd a 342. sz. jegyzetet!

⁴¹⁷⁰ Lásd a 117., 3908. sz. jegyzeteket!

⁴¹⁷¹ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

26d; péntek. – Jött inhibíció⁴¹⁷² Biedermannéktől B[áró]. Brudern ellen. Voltam Tabódynál. Dolgoztam. Estve színházba. – Radnics és Ödön Czifferbe⁴¹⁷³ mentek pénzért.

27d; szombat. – Egyet-mást a' Gróffal végeztem. Irogattam. Irtam választ Paulínának.⁴¹⁷⁴ Délután a' Ferencz városi ház-építést néztem meg nőmmel 's Lenivel.⁴¹⁷⁵ Színház.

28d; vasárnap. – Az ellenőri hivatalban délig. Délután olvasgattam. Estve Karlovsky látogatott meg. Vele mentem 10 órakor a' fáklyás zenére, melyet az ifjuság adott Deák Ferencznek; az angoly királyné v[endég]fogadóban: ő a' balkonról felelt.⁴¹⁷⁶

29d; hétfő. – Radnics és Ödön visszajöttek Czifferből; hoztak pénzt. Volt nálam délután Szemere P[ál]. Színházba mentem. M. √.⁴¹⁷⁷

30d; kedd. – Eggenberger jelenté hogy Beneék pénzt kölcsönöznek.⁴¹⁷⁸ Voltam Tabódynál. Dolgoztam. Színházba mentem. Klauzál és Czilhert meglátogattak.

1841. DECEMBER

[A napló zárásában Bártfay visszaemlékszik, hányszor segítette ki memóriáját ez a néma barát. Az összefoglalóban a számára legfontosabb eseményekre tér ki. Elutaznak a gróffal birtokba venni a sokat vitatott kompolti haszonbérletet. Találkozik Hevesen Barthos Paulinával és arra kéri, barátsággal zárják le kapcsolatukat. Jozefina és Léni nevelt lányuk, Klobusiczky Matild esküvőjére utazik: Bártfay egyedül marad otthon.]

December.

1^{én}; szerda. – A' számadást 's egyéb irományokat szedém rendbe. Végeztem Filinger⁴¹⁷⁹ Professorral. Délután Beneéktől 1300 aranyat és ezer pengő ftot vevék föl. Az angoly lovagok mutatványát⁴¹⁸⁰ néztem meg nőmmel, Lénivel Ödönnel. Betekinték estve a' színházba hogy Vörösmartyt megidvezeljem, kinek ma születésnapja.⁴¹⁸¹ Estve Klauzál volt nálunk és Tántzer Lila. Sajnálva hallám, hogy Deák Ferencz volt nálam látogatóban de nem talált.⁴¹⁸² A[sszonyom].

2d; csütörtök. – Értekeztem a' Gróffal Kompoltra menetelem iránt. Voltam Tabódynál elhoztam az 50 #. Klauzál 's Czilhert itt ebédeltek. Délután Szemere volt itt; estve sétáltam vele. Onnan M √.⁴¹⁸³

Napi jegyzéseim hosszú időre félben szakadtak. – Tudom ugyan ebben nagy veszteség nincs: de rám nézve, ki naponként annyifélével el vagyok foglalta, jó emlékeztető gyanánt szolgálnak, 's általok már több ízben eligazodtam, hol emlékező tehetségem elhagyott. Pedig mondhatom, eddig igen eleven emlékezettel birtam, órákat, napokat sőt talán éveket el tudván sorolni részletesen, a' mi (kivált velem) történt. Így tehát csak folytatom a' mint lehet 's a' mikor tehetem.⁴¹⁸⁴ – A' kimaradt időközre általan megjegyezvén, hogy folytonos munka és foglalkozás tartoztatott. Mert Decemb. 4dikén nagy esőben 's igen sáros utban Kompolt felé utaztam, Ödönnel; – 5kén oda értem; 6kán és 7kén B[áró]. Brudern Alajostól 's kőkúti 's a' t. jószágot átvettük;⁴¹⁸⁵ 8kán Hevesre mentem, hova Fejérváryné nevében meghivattam: ott P[auliná]..t kértem, hagyjon fel a' multakkal;⁴¹⁸⁶ 10kén visszajöttem; 11kén éjfélkor Pestre érkeztem vissza. – Nőm 's Léni Dec. 5kén a' gyorskocsival (Eperjesig) indultak el Matild összekelésére, mely 12kén tartatott.⁴¹⁸⁷ – Magam voltam tehát itthon

⁴¹⁷⁹ Filinger Leopold egyetemi tanár.

⁴¹⁸⁰ Lásd a 3298. sz. jegyzetet!

⁴¹⁸¹ Bártfay különös módon gyászolja majd meg barátját 1855-ben: hagyatékában fennmaradt egy közel ötven lapos irategység, amelybe az összes, halálára vonatkozó hírlapi cikket vagy fellelhető dokumentumot lemásolja: 8.3.3. Vörösmarty; 9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek.

⁴¹⁸² Akár jelképes is lehetne, hogy a naplónak a politikai életéről szóló megjegyzései Deák nevével zárulnak. Bártfay az ő közéleti szerepét, tevékeny, gyakorlatias, kompromisszumkész magatartását tartotta a maga számára példaértékűnek: 6.3.6. A vita után, lásd az 1386. sz. jegyzetet!

⁴¹⁸³ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

⁴¹⁸⁴ 2.1.4. A naplóvezetés technikái.

⁴¹⁸⁵ Lásd az 1545. sz. jegyzetet!

⁴¹⁸⁶ Lásd a 3678. sz. jegyzetet!

⁴¹⁸⁷ Lásd a 281., 726., 2660. sz. jegyzeteket!

⁴¹⁷² Itt: fizetési letiltás.

⁴¹⁷³ Pénzváltó hely.

⁴¹⁷⁴ Lásd a 3771. sz. jegyzetet!

⁴¹⁷⁵ Lásd a 2854. sz. jegyzetet!

⁴¹⁷⁶ A *Kelet Népe*-vitát közvetlenül lezáró momentum Deák Ferenc beszéde. Deák a büntetőtörvénykönyv és eljárás megújítására létrehozott választmány ülésére érkezett Pestre, este szállásán az ifjuság fáklyás zenével tisztelgett előtte és Erdélyi János üdvözlő beszédében a nemzet vezérének nevezte. Deák válaszában békére és egyetértésre szólította fel a közönséget, utalt az év elejétől Kossuth és Széchenyi között kirobbant vitára, hangsúlyozva, hogy „nem csupán lelkesedésre, de még sokkal inkább hideg, komoly megfontolásra, fáradhatatlan munkásságra van szükség”: 6.3.6. A vita után.

⁴¹⁷⁷ Lásd az 1647. sz. jegyzetet!

⁴¹⁷⁸ Lásd a 30., 3908. sz. jegyzeteket!

**„MIVÉ EGYKOR
TALÁN LEHETNI
ÁLMODOZTAM”**

A NAPLÓK ÉS BÁRTFAY

1. A SZÖVEGKIADÁSRÓL

Bártfay László naplóinak kéziratát az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára,¹ nagy terjedelmű magánlevelezését, jegyzeteit több közgyűjtemény őrzi (Magyar Országos Levéltár, MTA Könyvtár Kézirattára, Petőfi Irodalmi Múzeum, Ráday Gyűjtemény és Könyvtár Kézirattárának Szemere-tára). 1838–1841 közötti feljegyzéseit rendszerint három hónapos időtartamot felölelő, keményfedelű füzetekbe írta. Jenei Ferenc válogatásában már megjelentek belőle szemelvények 1969-ben,² de a napló teljes szövege először csak most olvasható.

Bártfay tiszta, rendezett, szinte javítás nélküli kézírását betűhíven közöljük. A modernizálás és emendálás nélküli, betűhív szövegkiadás mellett azért döntöttünk, mert Bártfay helyesírási, nyelvhelyességi normái meglepően következetesek, és jórészt meg-egyeznek az 1832-es akadémiai szabályzatával; betűhív naplószövege így – egyben – az új helyesírási szabályzat példaszövegeként is forgatható. Bártfayt egyébként a helyesírással kapcsolatos elvi viták nemigen érdekelték.³ „Tiszta tollú”, biztos nyelvérzékű fogalmazónak tartotta magát, hivatása révén többféle hivatalos műfajban volt járatos.

Nyelvhelyességi, helyesírási kérdésekben elégedett volt a szabályozott(lan)sággal, naplója változó szóalakjai a megfogalmazás, a lejegyzés spontaneitását tükrözik.

A kiadásban megőriztük a szöveg napi-havi-éves tagolását és írásképét, kivéve a napló lapszámozását, mivel azt nyilvánvalóan egy kéziratári munkatárs vezette rá a lapokra. Az íráskép őrzi ugyan régies jellegét – meghagytuk például a cz-s formulát, az aposztrófot és a szókezdő nagybetűt –, a szöveg mégis jól olvasható, folyamatossága egyenletes, csak a lábjegyzetek és néhol Bártfay aláhúzott kiemelései (ezeket aláhúzással jelöltük) terhelik. A íráskép eredeti formájától – a könnyebb olvashatóság miatt – csupán a következő esetekben tértünk el, s a ma használatos ábécéhez igazítottuk a következő, rendszert rövidítésekben használt betűket illetve számokat: i – 1, ŷ – y, ř – r, sch – sch, ğy – gy, ű – u, đ – d, ģ – g. A Bártfay által alkalmazott grafikus jeleket ezek esetében nem igyekeztünk formailag visszaadni. Hasonlóképp nem jeleztük a korszakban szokásos kis- és nagybetű közötti, átmeneti betűnagyságot. Nem jeleztük és nem emendáltuk az elmaradt ékezeteket, a tollhibákat, az eltérő módon vagy következtelenül írt névalakokat, és az esetlegesen hiányzó központosítást sem tüntettük fel külön jegyzetben. A néhány esetben előforduló, átírt, de jól olvasható szókezdeteket, betűjavításokat külön szövegkritikai

¹ OSZK Kézirattára (A továbbiakban OSZK Kt.) Quart. Hung. 1122. I–XI. sz.

² *Bártfay László naplójából*, I–II, s. a. r., bev. JENEI Ferenc, Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1969. – A második kötet tartalmazza Bártfay teljes, azaz 1849–1851 közötti feljegyzéseit. Ennek eredeti kézírata az Országos Levéltár Károlyi-levéltárában található; P 414, 7. fiók, Lad. 8. 3. jelzet alatt; másolata: OSZK Kt. Fol. Hung. 2230/III; Kölcseyhez írott leveinek xeroxmásolata a Ráday Könyvtár Szemere-tárában.

³ Vö. a napló 1840. október 30-i bejegyzésével.

jegyzetben szintén nem tüntettük fel. Ettől csak akkor tértünk el, ha láthatóan nem tévedésből történt elírás és javítás, hanem akaratlagos törlést feltételeztünk.

A szöveget tehát alapvetően tökéletes betűhívssággal közöljük, és a végrehajtott kismértékű változtatások a könnyebb olvashatóságot és érthetőséget szolgálják. Így a szövegben kiegészítettük a következőket (a feloldásokat szögletes zárójelben feltüntetve): a rövidített szavakat és – amennyiben tudtuk – neveket is, a szavak egyes betűi fölötti vonással jelzett rövidítéseit és a csak mássalhangzócsoporttal jelölt rövidítéseket (pl. hrg. = herceg). A rövidítések többsége egyértelmű, csupán technikai jellegű, azaz az írás gyorsítását szolgálta; a nevek, a rangok, a címek feloldása a hagyomány, az ismétlődések vagy a szövegkörnyezet alapján általában biztonsággal eldönthető volt.

Gyakori előfordulásuk és egyértelmű értelmezésük miatt azonban nem a szövegben, hanem a rövidítésjegyzékben oldottuk fel a következőket: dr., özv. – ft, pft, Krjr, kr. p., pengőft. – etc., t. i., 's. 'a. t., valamint a rövidített hónapok rövidítéseit és a M[adame]..-ként feloldott nyilvánosházban felkeresett lányok nevét.

Bárfay jelzéseit, melyek minden valószínűség szerint szexuális aktusra vagy tevékenységre utalnak, megpróbáltuk a számítógép szimbólumaival hozzávetőleges írásképpel visszaadni: √ – √√ – ^ – √ – ^^ – ^^^ – ^√ – ∩ – ∪ – ∩∪ – ⊥ – ∅ – II – # (E legutóbbi jel esetben kiderült, hogy Bárfay kétféle értelemben használta, a napló elején valószínűleg szexuális aktus jelzésére, később viszont pénzváltásnál is ugyanezt a szimbólumot rajzolta be naplójába.)

Néhány helyen Bárfay apró, bonyolult grafikus jelekből álló titkosírást használt, melynek sem formai képét, sem megfejtését nem tudjuk visszaadni.

A kézirat néhány törölt mondatára és a kézirat két oldalának kb. féoldalnyi hiányára csúcsos zárójeles megjegyzés figyelmeztet.

A napló olvasóját a kötet végén található adattárak és mutatók segítik (Appendix).

A *válogatott bibliográfia* tartalmazza a szövegközlés kommentárjában (jegyzeteiben), valamint a jelen kísérőtanulmányban felhasznált szakirodalom jelentős részét. Tartalmazza a fel nem oldott rövidítéseket és a sokszor visszatérő szakirodalmi hivatkozásokat is.

A *Pest-Buda-mutató* és a *helyiségnévmutató* segít tájékozódni a napló korabeli helyszínein.

A *személynévmutató* minden nevet gyűjt, azokat is, amelyeknek feloldását nem sikerült megoldani. Itt szerepel a Bárfay által használt becenevek és az eltérő névalakok egységesítése is. A gyűjtés a napló egészére kiterjed, a bibliográfiában előforduló neveket viszont rendszerint nem rögzíti.

A ma már nem használatos mértékegységek átváltását a lábjegyzetekben tüntettük fel.

A lábjegyzetek általában a személyek, a helyszínek, a történetek első előfordulásánál magyarázzák az összefüggést a napló szövegével. A későbbiekben – hacsak az értelmezést ez nem teszi lehetetlenné – csupán a korábbi előfordulásokra, lábjegyzetekre utaltunk, jelezve ezzel egyszersmind a szöveg „hálózatos”, előre-hátra is információkat adó jellegét.

A korszakban kétféle forint volt forgalomban: a pengő- vagy ezüstforint állandó értékkel bíró fémpénz (a naplóban pengő, pengő ft), míg a váltó- vagy bécsi forint papírpénz volt: 5, 10, 25, 50, 100, 500, 1000 címletekben (a naplóban váltó ft). Egy pengőforintnak 2,5 váltóforint felelt meg. A konvenció vagy bécsi arany forint már ritkán

használatos, váltására külön szakosodó pénzváltóknál volt lehetőség, a naplóban jellemzően akadémiai- és löversenydíjakkal, megtakarításokkal kapcsolatban emlegeti Bárfay. A szöveg második felében ezt a pénzfajtát #-jellel rövidítette.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A sajtó alá rendezés munkája 1998-ban kezdődött, több OTKA-kutatási pályázat segítségével. A szöveg kiválasztásában természetesen szerepe volt annak a feltáró szándéknak, hogy mind pontosabban megismerjük a napló mai helyszínének, a Károlyi-palotában működő Petőfi Irodalmi Múzeumnak az irodalmi, művelődéstörténeti hagyományait. Ez az intézmény két évtizede a munkahelyem, s a vállalkozást mindvégig a kollégáim megértő támogatása kísérte. A munka elkészülte idején alapvető tapasztalatot jelentettek számomra az MTA Irodalomtudományi Intézetében működő Kölcsey-kritikai kiadás textológiai munkaközösségének termékeny tudományos közeget jelentő vitaülései.

Köszönettel tartozom számos, különböző területen működő kutatónak, akik intézményi kereteken kívül – nélkülözhetetlen adatok feltárásával és módszertani megfontolásokkal, a szerkezetre vonatkozó megjegyzéseikkel egyaránt – segítették a kézirat formálódását, és saját szakterületük szempontjai alapján önzetlenül, időt és energiát áldozva olvasták el a naplófeldolgozás különböző stádiumait. Elsősorban Bácskai Verára, E. Csorba Csillára, Galavits Gézára, dr. László Szabolcsra, Pajkossy Gáborra, Szilágyi Mártonra, Takáts Józsefre és Zentai Máriára gondolok, az ókortörténeti vonatkozású jegyzetek elkészítése mellett pedig köszönetet mondok a személyes támogatást is nyújtó Kalla Gábornak.

Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolának munkájához való csatlakozásra Bíró Ferenc bízott, s az ő érdeme, hogy a napló feldolgozása során felhalmozott ismeretek tematikus problémák köré rendeződtek. Tanácsai nyomán készült el a bevezető alapját adó PhD-értekezés, amihez új, megfontolást igénylő szempontokat adtak lelkiismeretes opponensi véleményükkel, javaslataikkal Fábri Anna és Mezei Márta.

Befejezésül hadd köszönjem meg Völgyesi Orsolya történész-lektorom alapvető, a hiányzó részletekre kiválóan rávilágító megjegyzéseit. Mindemellett azoknak a munkáját és türelmét, akiknek segítsége és erőfeszítései döntően meghatározták a szövegkiadási munkálatokat és a szöveg sajtó alá rendezését: azaz a főszöveg kiadási elveinek kidolgozását, a kézirattal való összeolvasását, javítását, emellett textológiai tanácsait, valamint mindkét kötet részletes szerkesztését, szövegem 1–9. fejezetének stílár- és tartalmi átdolgozását, valamint szakértő kiegészítését Császtvay Tündének; a hosszú hónapokon át tartó szövegkiadói technikai segítségét Binder Amarillának és Csillag István-nak; a kötet kiadói gondozását és szakmai tanácsait pedig Thimár Attilának. A kötet és a borító művészi megjelenítése és a tördelés Arany Imre értő munkáját dicséri. Hozzáértésükkel és tapasztalataikkal ők támogattak rendíthetetlenül a kiadás hosszú időszakában.

KALLA ZSUZSA

2. A BÁRTFAY-DIÁRIUM SAJÁTÓSSÁGAI

2.1. A NAPLÓMŰFAJ, A SZEMÉLYES MÚLT FELÉRTÉKELŐDÉSE

Bártfay László kéziratos naplójának megjelentetése egy folyamatosan bővülő sorozat része, amely a műfaj iránti érdeklődés reneszánszát jelzi.⁴ A kiadott memoárok, magánnaplók száma folyamatosan növekszik az 1970-es évek végétől. E forrástípus felértékelődése elsősorban a történeti múlttal foglalkozó tudományok szemléletében végbemenő fordulatnak köszönhető, noha az irodalomtudomány és a pszichológia⁵ számos területe számára is fontossá vált: a naplószövegek az emlékezés, a narráció, a személyiség, az identitás kialakulásának kutatásához is nélkülözhetetlenek. A történettudomány módszertanában bekövetkező változások⁶ átértékeltek a történeti valóság fogalmát, amely mintegy „a megélt emberi tapasztalatok, a megélt történeti események és a megélt társadalmi struktúrák szűrőjén, közvetítésén keresztül ragadható meg.”⁷ A történeti tény

fogalmának elbizonytalanodásával,⁸ a múlt elbeszélhetőségének megkérdőjelezésével,⁹ az adatok megalkotottságának tudomásulvételével a hétköznapi valóság fogalma is átalakult.¹⁰ Más kultúrafogalom jelent meg, amely a közösséggel és a statisztikaival szemben felértékeli a magánélet, az egyéni tapasztalat, az érzések kulturális jelentőségét. Ez a változás más típusú, partikulárisabb forrásokat helyezett reflektorfénybe, éppen azokat választva ki elemzésre, amelyekbe – feltehetőleg – kevésbé szűrődtek be a mindenkori elit szempontjai,¹¹ peremre szorult jelenségekkel foglalkoznak, s általuk megkérdőjelezhető a másság történetírói megértése és hiteles bemutatása.¹²

A naplókat korábban elsősorban a tények és az adatok rekonstruálására, pontosítására, más forrásokkal való szembesítésre, ellenőrzésre használták, illetve a többi hasonló magánérdekű szöveggel együtt egy korszak megjelenítésében volt szerepük, segítségükkel a történészek a kiemelkedő személyiségek tevékenységéhez rajzoltak élethű hátteret. (A Bártfay-naplót az irodalomtörténet korábban szinte kizárólag ebben az összefüggésben említi, kutatása az irodalmi élet mozgásainak, viszonyainak feltérképezésére, dokumentálásra, máshonnan ismert tények megalapozottságának igazolására irányult.¹³) A történeti antropológia,¹⁴ a mikrotörténet,¹⁵ az emlékezetkutatás¹⁶ és számos más társadalomtörténeti irányzat megjelenése más olvasási módokat ajánl. A személyes emlékezet és a történeti tudat szétválasztásával a naplók által leírt valóság nem szorul korrekcióra, az *maga* a valóság. Az események perifériáján élő személyek élményei is beemelődhetnek a történetírásba, hangsúlyeltolódás megy végbe, a jelentős és a jelentéktelen fogalma átalakul. A közlések egyik célja a közösségi múlt megközelíthetővé, személyessé, átélhetővé tétele. Itt nem általános törvényszerűségek feltárása a történész célja, inkább a töre-

⁴ A napló műfajának új kontextusairól szerteágazó és bőséges elméleti irodalom áll rendelkezésre. Elsőként GYÁNI Gábor írt a magánnaplók jelentőségéről: *A napló mint társadalomtörténeti forrás. A közhivatalnok identitása.* A cikkben belül *A napló mint társadalomtörténeti forrás* című fejezet = Uő., *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*, Napvilág, Budapest, 2000, 148–142; K. HORVÁTH Zsolt, *Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történelmi probléma = A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa*, szerk. SZEKERES András, L'Harmattan, Atelier, Budapest, 2003, 81–102, elsősorban A napló és a saját idő című fejezet: 83–35; *Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*, szerk. MEKIS D. János – Z. VARGA Zoltán, L'Harmattan, Budapest, 2008; az egyes problémákról lásd A következtetések módszereiről című fejezetet.

⁵ Számos pszichológus reagált erre az új megközelítésre. PLÉH Csaba Gyáni Gábor *Emlékezés...* könyvének ismertetőjében kapcsolódási pontokat keres a pszichológia különböző irányzataihoz, amelyek egyrészt elismerik bizonyos pszichikus funkciók történeti jellegét: „az emberek lelki természete maga mennyiben változó, mennyiben történeti jellegű, mely így kicsúszna a természettudományok nomotetikus hálójából [...] jelentésteli, megélt pszichológia, amely a történelemben élő emberre irányul”. Másrészt „az emlékeket a felidézés és a társas közeg által konstruálnak képzelik el.” = BUKSZ 2001. tavasz, 199. Ehhez: KÓNYA Anikó, *A személyes emlékek társas természete = Kollektív, társas, társadalmi*, szerk. Uő., Akadémiai, Budapest, 1999, 149–162. – A pszichotörténetírásról mint önálló irányzatról: BOTOND Ágnes, *Pszichohistória = Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagymányok, irányzatok, módszerek*, szerk. BÓDY Zsombor – Ö. KOVÁCS József, Osiris, Budapest, 2003, 532–556.

⁶ Magyarul a téma összefoglalása: *uo.*, szűkebben a mikrotörténetről: SZIJÁRTÓ István, *A mikrotörténelem*, 494–513; a történeti antropológia irányzatairól 11–22; a „nyelvi fordulat” következményei a történetírásban *uo.*, 41–46, valamint CZOH Gábor – SONKOLY Gábor, *Bevezető = Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*, szerk. Uő., Csokonai, Debrecen, 2000; BÓDY Zsombor – CZOH Gábor – SONKOLY Gábor, *Paradigmaváltás a francia társadalomtörténet-írásban*, Aetas 1995/4, 131–141; Richard van DÜLMEN, *A történeti antropológia a német társadalomtörténet-írásban = A német társadalomtörténet-írás új útjai*, szerk. VÁRI András, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1990, 80–101; GYÁNI Gábor, *Miről szól a történelem? Posztmodern kihívás a történetírásban* = Uő., *Emlékezés...*, I. m., 11–47; Összefoglaló cikk a fordulatról: NIEDERMÜLLER Péter, *Paradigmák és esélyek avagy a kulturális antropológia esélyei Kelet-Európában*, Replika 13–14, 1994. június, 89–129; elsősorban A mindennapi élet története: az „antropológizált” társadalomtörténet című fejezet, 112–117. Lásd ehhez GYÁNI Gábor hozzászólását a történettudomány szemszögéből: *A társadalomtörténet mint retrospektív kulturális antropológia*, Replika 15–16, 1994. december, 191–198.

⁷ NIEDERMÜLLER, I. m., 117.

⁸ Röviden összefoglalja SZEKERES András, *Mikrotörténelem és általános történeti tudás = Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai*, szerk. DOBROSSY István, Miskolc, 2003, 20–30, elsősorban 26–29.

⁹ Hayden WHITE, *A narrativitás értéke a valóság megjelenítésében* = Uő., *A történelem terhe*, ford. BRAUN Róbert, Osiris, Budapest, 1997, 103–142; GYÁNI Gábor, *Történelmi tény vagy fikció?* = Uő., *Emlékezés...*, I. m., 48–71.

¹⁰ GYÁNI, *Miről...*, I. m., főleg 11–21.

¹¹ A kritikai kultúrakutatásról, amely a 19. századot nagy egységesítő folyamatként láttató történettudománnyal szemben az alternatív jelenségekre hívja fel a figyelmet: SÁRI B. László, *A kultúra demokratizálása*, Helikon 2005/1–2, 3–25.

¹² GYÁNI Gábor, *A mindennapi élet mint kutatási probléma*, Aetas 1997/1, 151.

¹³ Erre lásd részletesebben a 2.2. A naplóíró Bártfay László című fejezetben (2.2.1. Bártfay László emléke az irodalomtörténetben; 2.2.3. Bártfay alakja, szerepköre levelezése alapján).

¹⁴ A kulturális antropológia önmeghatározása körüli vitákban felbukkanó kérdések igen közel állnak a történészek problémáihoz. A kulturális antropológia színre lépésével, az Európán kívüli civilizációkkal való találkozás élményéből születik meg az a saját kultúrát is idegenként látni képes tekintet, amely a történeti múltat antropológizálja, s általában megkérdőjelezi a pozitívista tudományosság érvényességét. „Úgy tűnik, mintha a szaktudományokban valami lényegi sikkadna el. A tudományosság homogenizál, szinte érzéketlen az egyedire, képtelen reagálni a másságból eredő problémákra és elfeledkezik az individuálisról.” Biczó Gábor, *Egy vita margójára*, Replika 15–16, 1994. december, 183.

¹⁵ Az olasz és a német mikrotörténelemről és a hozzájuk kapcsolódó új társadalomtörténeti irányzatokról összefoglalóan lásd Ö. KOVÁCS József, *A társadalomtörténet németországi útjai és SZEKERES András, Az „el-történeteltől” a mikroelemzésig: társadalomtörténet Olaszországban* című fejezetét a társadalomtörténeti kézikönyvben. = *Bevezetés...*, I. m., szerk. BÓDY – Ö. KOVÁCS, 167–186, 187–207; a mikrotörténelem helyéről a társadalomtörténetben lásd *Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai*, szerk. DOBROSSY István, Miskolc, 2003. Itt elsősorban SZIJÁRTÓ M. István bevezetője: 7–18.

¹⁶ K. HORVÁTH Zsolt, *Az eltűnt emlékezet nyomában. Pierre Nora és a történeti emlékezetkutatás francia látképe*, Aetas 1999/3; Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Atlantisz, Budapest, 1999; GYÁNI, *Történelmi...*, I. m., 48–71; Uő., *A mindennapi...*, I. m., 151–162; K. HORVÁTH Zsolt, *A lehetséges emlékezésektől a lehetséges történelmekig. Az 1848–49-es emlékezések történeti képe és olvasási dilemmái = Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/1849-es szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*, szerk. HUDI József – TÓTH G. Péter, Laczkó Dezső Múzeum – VEAB, Veszprém, 1999, 7–17.

dékesség, az esetlegesség, az egyediség belátása, hogy „a látszólagos szabályszerűség – avagy a társadalmi viszonyok kontextusa – mily kevéssé lehet képes az emberek cselekedeteinek mozgatórugóit megragadni”.¹⁷ Ennek a koncepciónak a központi fogalma nem a globalitás, nem az igazság, nem a dokumentálás, hanem a valószerűség, a tanúságtétel.

A naplók a személyiség megalkotásának eszközei és lenyomatai. Bártfay Lászlónak, Károlyi György titkárának 1838–1841 között keletkezett magánfeljegyzései esetében különösen hangsúlyossá válhat ez a jellemző. A napló hőse szerepek sokaságát integrálja, tevékenysége a korabeli magyar világ egymástól távol eső kulturális, politikai területeit, egymással ritkán érintkező csoportjait köti össze. Saját helyzetéről alkotott képe, önreflexiói így társadalomtörténeti vonatkozásban érdekesek: „...az identitás mint a történelmi társadalmak belső tagozódásának valamiféle iránytűje kiegészíti, sőt olykor helyettesíti is a korábban megszokott rétegződési modelleket, és végeredményben akár módosíthatja is a struktúráról alkotott képünket. Az identitás rétegtípusként különösen azokban az esetekben válik fontos szemponttá, melyekben nem vagy csak igen tökéletlenül illeszkednek egymáshoz a társadalmi státusz objektív és szubjektív összetevői.”¹⁸

Bártfay színes borítójú, keményfedelű, egyenletes, pedáns írású füzetei hihetetlenül sűrű és szövevényes életéről adnak tanúságot. A napló által kijelölt időpontban 19 éve gróf Károlyi György titkára, a jogi-, hitel- és birtokügyek, a terményeladások, a palota felújításával, az alkalmazottak felügyeletével, bizalmas feladatokkal megbízott, nélkülözhetetlen munkatárs. 41 éves, megbecsült, megállapodott ember, az Üllői úti Károlyi-majorban, a külső házban lévő lakása az 1820-as évek közepétől az irodalmi társas élet fontos helyszíne, bizalmas barátai közé számítja Kisfaludy Károlyt, Vörösmarty Mihályt, Wesselényi Miklóst, Kölcsey Ferencet és Szemere Pált, de jó ismerősei Kazinczy Ferenc, majd Bajza József, Toldy Ferenc és Szemere Bertalan; Széchenyi István, Deák Ferenc és Kossuth Lajos, Desseffy Aurél is. Bártfay szűkebb baráti társaságának „praktikus” embere; könyvvásárlásokról, színházi belépőkről, baráti kölcsönökről gondoskodik, az Akadémia pénzügyeinek ellenőre, a pályázati munkák szorgalmas bírálója, Vörösmarty lelkiismeretes korrektora. Háza, szalonja óriási forgalmat bonyolít, családias, közvetlen hangulatát többen megörökítik a kortársak közül. A napló egy drámai fordulóponton kezdődik: az 1838-as árvíz elsőpri korábbi életének színterét, új háztartást, új életkerekteket kell kialakítania a belvárosi Károlyi-palotában.

Ennek a folyamatnak, az élet mindennapjainak az áramáról szólnak a bejegyzések, szinte különleges esemény nélkül, mégis izgalmasan és fordulatosan. „A naplót és a hozzá hasonló többi dokumentumot az teszi különösen becsesté, hogy a bennük foglalt információk a múlt személyes átéléséről szólnak. Naplót azzal a határozott szándékkal veszünk a kezünkbe, hogy segítségével megalkossuk a történelem szubjektív fogalmát.”¹⁹ Bártfay szövege, mivel a naplók többségével szemben nem nagyobb egységekre, hetek-hónapok történéseire tekint vissza, hanem diárium-szerű, több éven át napról-napra vezetett, noteszfunkciójú feljegyzés, sajátosan közvetlenné teszi a benne rögzített tapasztalatokat.²⁰

¹⁷ Alf LÜDKE, *Anyagosság, hatalom – vágy és a felszín varázsa. Az „Alltagsgeschichte” perspektíváiról*, Aetas 2003/1, 155.
¹⁸ GYÁNI GÁBOR, *A napló mint társadalomtörténeti forrás, A közhivatalnok identitása = Uő, Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*, Napvilág, Budapest, 2000, 146.
¹⁹ Uo.
²⁰ Hasonló dokumentum szóra bírására tesz kísérletet VELKEY Ferenc „*Estve társaság hozzánk. Batthyánnal sokat beszélünk*”. Széchenyi és Batthyány közös közléte társas- és magánéleti cselekmények című tanulmányában

A napló típusú szövegek kutatásba való bevonását a kiadások jelentős növekedése követte.²¹ A történeti figyelem a forráskritika hagyományaitól eltérően nem más dokumentumokhoz való viszonyukra, objektív hitelességükre, hanem belső valóságukra irányul. Bártfay esetében például ez azt jelentheti, hogy a kérdező nem a „kor emberének” szokásait kívánja kiolvasni a naplóból, a szöveggondozás célja nem az „átlagos pesti értelmiségi” életformájának rekonstrukciója, hanem egyetlen ember leírt tevékenységeinek minél pontosabb magyarázata. Nem tekinti a szöveget általános érvényű következtetések levonására alkalmasnak, hanem egyszerűen szembeesül „a megélt emberi tapasztalatvilágban kialakult, létrejött”²² tudással, illetve ennek primér leképezésével, közvetítésével, tehát a történész egyszerűen tudomásul veszi a szöveg megkérdőjelezhetetlen autoritását.²³ A naplóíró ideje ennek megfelelően tehát nem a történeti, hanem a saját idő.²⁴ Bártfay naplójáról is elmondható, hogy privát életét – annak akár legszemélyesebb, legintimebb részleteivel – gyakran érzelmi alapon historizálja.²⁵

2.1.1. SZUBJEKTUMALKOTÁS A NAPLÓÍRÁS SEGÍTSÉGÉVEL

A naplószövegek alkalmasak az írás által létrehozott személyiségnek, az énelkötés folyamatának a vizsgálatára, a személyes történetek szubjektumképző mechanizmusai-

(Aetas 2009/1, 51–93, különösképpen 51.). A cikk bevezetőjében írja: „A címadó idézetet nem különlegessége, speciális nyelvi karaktere miatt emeltük tanulmányunk élére, hanem éppen szokványos formája és a változatok sokaságában való ismétlődése miatt.”

²¹ A szövegkiadásokról: [Részletek Ferenczy János joghallgató (OSZK Kt.), Franciscs Károly (OSZK Kt.), Schlachta Etelka (Soproni Állami Levéltár) és Alexy Lajos ügyvéd magánnaplójából (OSZK Kt.)] lásd *Pest-Budai hétköznapiak. Egykorú naplók és emlékiratok tükrében. 1805–1848* (Emlékek Budapest múltjából), vál., s. a. r. VÖRÖS Károly, Budapest, 1966; *Mindennapi. Horváth István Pest-budai naplója. 1805–1809*, szerk. TEMESI Alfréd – SZAUDER Józsefné, Tankönyvkiadó, Budapest, 1967; *Kölcsey Antónia naplója*, vál. és bev. GÁBOR Júlia, Magvető, Budapest, 1982 (Magyar Hírmondó); MOHAY Tamás, *Egy naplóíró parasztember. Nagy Sándor élete és gazdálkodása a XX. század első felében Ipolyneken*, ELTE, Budapest, 1994; *Pápay Károly naplótörzskéje (1845. december – 1847. április)*, közread., bev., jegyz. TÓTH Árpád, Fons 1999/3, 209–275; *Franciscs Károly visszaemlékezései*, s. a. r., szerk. HUDI József, Pápai Református Gyűjtemény, [Veszprém], 2001; „... kacérkodni fogok vele.” *Schlachta Etelka soproni úrileány naplója 1838–1840*, kiad. KATONA Csaba, I–II., Mediawave Alapítvány, Győr, 2004–2005. – A naplókrol: VÖRÖS Károly, *Egy gömöri nemzetőr két hete 1848 decemberében. Alexy Lajos naplója*, Borsodi Levéltári Évkönyv, 1985, 727–746. – Franciscs naplójának időközben előkerült további kötetéről: HUDI József, *Egy veszprémi kispolgár a reformkorban. Franciscs Károly borbélylegény iratai. = Mikrotörténelem...*, I. m., 122–127; VÖRÖS Boldizsár, *Napok, emlékek – naplók, emlékiratok. Kérdések és válaszok Franciscs Károly visszaemlékezései kapcsán*, Acta Papensia I, 2001/3–4, 127–134; K. HORVÁTH Zsolt, *A lehetséges emlékeztetéstől a lehetséges történelmekig. Az 1848–49-es emlékeztetések történeti képe és olvasási dilemmái = Emlékeztet, kultusz...*, I. m., szerk. HUDI – TÓTH, 7–17; TÓTH Árpád, *A kapcsolatháló és funkciói. Társadalmi viszonyok egy reformkori mérnök naplója tükrében = Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1998. évi esztergomi konferenciájának előadásai*, szerk. SASFI Csaba, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom, 2000, 42–52. (Rendi társadalom – polgári társadalom 11); GYÁNI Gábor, *Női identitás egy reformkori napló tükrében = Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából*, szerk. STEINERT Ágota, Kortárs, Budapest, 2005, 33–40; Aetas 2008/3.

²² K. HORVÁTH Zsolt idézi GYÁNI Gábort: K. HORVÁTH, *Önarcképcsarnok...*, I. m., 84.

²³ Uo., 86.

²⁴ Erről lásd részletesebben a 9. Idő- és térvizonyok című fejezetben (9.1. A gyorsuló idő érzése és az urbanizáció).

²⁵ K. HORVÁTH, *Önarcképcsarnok...*, I. m., 84. – majd Martin Kohlit idézi: „a napló hívebben képezi le, foglalja elbeszélésbe a történetek »saját időben« való megélését, mely éppen azért fontos számunkra, mivel »az egyén számára a társadalmi struktúra feltételei és problémái a »saját időben« bontakoznak ki; az egyéni cselekvést az egyéni idő igazítja, és cselekvéseink társadalmi következményei is abban csapódnak le.»” Martin KOHLI, *Társadalmi idő és egyéni idő. Az életút a modern társadalom szerkezet változásában = Időben élni. Történeti-szociológiai tanulmányok*, szerk. GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta, Akadémiai, Budapest, 1990, 176.

nak,²⁶ a hatalmi diskurzusokkal való összefüggésrendszereinek feltárása.²⁷ „A személyek csak akkor képesek személyes identitásuk kialakítására, ha felismerik, saját cselekedeteik sora narratív módon ábrázolható élettörténetet képez.”²⁸

Bártfay naplójának jellegzetessége diárium-szerű formája. A napi jegyzetek tömör egymásutánjában ritkán bontakoznak ki hosszabb, egybefüggő esemény- és gondolatso-
rok, kicsi a tere az önreflexivitásnak. A beszélőt szinte mondatonként más és más hely-
színen, más szerepben látjuk, az identitás sok-sok „egy napra szóló én”-ből áll össze. Ugyanakkor jelen van a szövegben az állandó önvizsgálat igénye, a többnyire este ké-
szülő bejegyzés visszatekintés az elmúlt napra, s csak időnként kommentálja moralizáló
megjegyzésekkel a saját tetteit.²⁹ A napló főhőse rendszeresen, tudatosan figyel és elemzi
magát és környezetét – az időjárási jelenségeknek,³⁰ testi tüneteinek³¹ pontos rögzítése is
erre utal. Belső világa, személyisége változását a gyermekkortól az érett férfikorig folyto-
nos fejlődésnek írja le, több ízben hangsúlyozza az önismeret, az önnevelés fontosságát.³²
Ebben segítséget nyújt a napló, a gyakori újraolvasás lehetővé teszi a korábbi énállapo-
tokkal való összevetést. A különböző benyomások, élmények nyomán keletkező érzések,
indulatok azonnali, precíz leírása néha fontosabb Bártfay számára, mint a tények doku-
mentálása. Olykor meglepő sikerrel követi a lélek talán önmaga számára sem tudatosuló
mozgásait: például egy érzelmi veszteség, csalódás és tényleges, súlyos testi betegség okoz-
ta kettős fájdalom azonos ütemben való távolodását, gyógyulása párhuzamos stációit.

Bártfay önképe szerint erkölcsös, megbízható, tisztakezü, őszinte, rendszeres, fe-
gyelmezett³³ – de ugyanakkor esendő ember és „kendőzetlen őszinteségre” törekszik.³⁴
A naplókban szokásos módon egyszerre vannak jelen a szövegben a kinyilvánított élet-
elvek és azok tökéletlen megvalósulása, gyakorlata. Erre a sokféleségre, sőt a tartalmi
disszonanciákra maga a naplóíró nem reagál. A szöveget pusztán az a tény fogja egysé-
ges formába, hogy egyetlen alak köré szerveződnek a legkülönbözőbb helyzetek és ma-
gatartásmódok. A napló egyik feladata vélhetően éppen ez: az én egységének, időbeli
folytonosságának biztosítása.³⁵ Az idejével nem maga gazdálkodó, kifelé élő, állandó

²⁶ Erre lásd részletesebben a 3.9. Női életpályák (1.): a feleség és a hajadon lány (11.3.4. Lelki közösség, levelezés, naplócserék) című fejezetet.

²⁷ Erre lásd részletesebben a 4.2.4. A gróf titkára: alárendelődés és egymásrautaltság című fejezetet.

²⁸ Paul RICOEUR, *A narratív azonosság = Narratív pszichológia*, szerk. LÁSZLÓ János – THOMKA Beáta, Kijárát, Budapest, 2001, 15–25. (Narratívák 5.) – Idézi K. HORVÁTH, *Önarcképcsarnok...*, I. m., 88. – Gyáni Gábor egy, az adott időszakban keletkezett magánnaplóról szóló cikke például kifejezetten ezt a problémát, az „auto-
nómia való személyiség adekvát megnyilvánulásait”, a női szubjektum születését állítja vizsgálódásainak középpontjába. GYÁNI, *Női identitás...*, I. m.

²⁹ Erre lásd részletesebben a 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban című fejezetet.

³⁰ Erre lásd részletesebben a 9. Idő- és térvizonyok (9.1.1. Az idő érzékelése és mérése, napi időbeosztás) című fejezetet.

³¹ Erre lásd részletesebben a 12.4. Testi kapcsolatok leírása, illetve a 13. Egészség és betegség? A homeopátia mint nézetrendszer című fejezetet.

³² Erre lásd részletesebben a 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban (3.8.3.1. Folyamatos önnevelés) című fejezetet.

³³ Erre lásd részletesebben a 4.2.4. A gróf titkára: alárendelődés és egymásrautaltság és a 9. Idő- és térvizonyok című fejezeteket.

³⁴ Erre lásd részletesebben a 2.2. A következtetések módszereiről című fejezetet.

³⁵ Szemere Bertalan 1830–1848 között 12 naplófüzetet írt tele. A koraiak egy árvíz áldozatai lettek: „Mit én Nap-
lómban vesztettem, azt senki nem érezheti, s még kevésbé pótolhatja ki. Ó Istenem – szintén megunom az
életet, ha eszembe jutnak iratim, s nem tudom hinni, hogy ezt a gondviselés javamra fordíthatná. Mintha
kivágták volna életemből, mik e három kötetben voltak.” Levele Kölcsey Ferencnek, Századbó, 1835. április
29. – Idézi HERMANN Róbert, *Szemere Bertalan a reformkorban*, Századok 2008/3, 535–592.

alkalmazkodásra, állandó készenlétre kényszerített ember igényét jelzi ez a belső inten-
zitásra, a korlátoktól mentes nyíltságra, egyénisége rejtettebb oldalainak megélésére.
A hangsúlyozottan puritán életvitel, a családdal, hivatásával, szolgálatával és társadalmi
feladataival szemben érzett mély és őszinte kötelességtudata együtt él Bártfayban a külvil-
lág előtt titkolni való vágyakkal és tettekkel, gyöttrő kétségekkel: életélvezet és önmegta-
gadás kettősségét a legkülönbözőbb formákban rögzíti a napló.³⁶ A szöveg önnön erkölcsi
állapotának vizsgálata is, saját életének belső törvényeit, a vele történő változások jelle-
gét akarja kiismerni.

2.1.2. A NAPLÓ KÖZÖNSÉGE

A napló (és a levél) – mint műfaj – általában a magánélet és a nyilvánosság határmez-
gyéjén mozog. A szöveg minőségén, a létrehozó szándékán múlik, megmarad-e a hét-
köznapi életet dokumentáló, privát írásműnek vagy átlép az irodalomba, esetleg – egy
harmadik lehetőségként – korlátozott, meghatározott körben válik ismertté.³⁷ A korabeli
magánnaplók nyilvánosságának gyakorlata a fenti három lehetőségénél sokszorta bonyo-
lultabb: Bártfay szövegében szó esik például mások számára írt útinaplóról és kizárólag
egy személynek szánt, bizalmas napi jegyzésekről is.³⁸ Kölcsey Antónia, Schlachta Etelka
naplója, noha személyes hangvételűek, minden bizonnyal nem voltak elzárva, elrejtve
a szűkebb környezet, a család előtt. Széchenyi, Wesselényi naplói pedig egyértelműen
privát célra készültek. Bártfay kizárólag önmagára számít olvasóként, és tart az avatat-
lan tekintetektől, ezt a jelek, a titkosírás időnkénti használata jelzi. Írásmódjának, szer-
kesztésének lényeges eleme az aznapi történésekhez kapcsolt múltbeli esemény felidé-
zése, a kétféle idősíki. A párhuzamosságok árnyalják a megállapításokat, viszonyítási
pontokkal segítik az emlékezést,³⁹ mintegy régebbi önmagával való párbeszédre adnak
lehetőséget. A múlt Bártfay számára kedves jeleneteinek ismételt átélése, hol támogatja,
megerősíti a naplóírókat a jelenben hozott döntéseiben, hol keserű kontrasztként, hiány-
ként jelennek meg az ekkor szinte önbűntető módon felbukkanó pozitív és – paradox
módon – egyre fontosabbá váló emlékek.⁴⁰

A múlt felhőtlen pillanatainak megidézése a jelen szenvedéseinek enyhítésére szol-
gál a naplókban. Barátja, Wesselényi, élete sorsdöntő óráiban jegyzi naplójába: „Minden
szenvedésem, s keserűségim mellett annyi szépet, jót és kedveset értem, s oly derült, sőt
fényes pontjai vannak életemnek, hogy mindez egy bő tárát alkothatná az édes emléke-
zetnek: nem is kedvetlen érzés, sőt vidámító, midőn azokat gondolatimmal átfutom, de
tartós éldellést nem tudok azokból szívni. Boldog az, aki múltján kérődzni s emlékezetben

³⁶ Erre lásd részletesebben a 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban című (2.3.2. Szenvedelem) fejezetet.

³⁷ MEZEI Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, Argumentum, Budapest, 1994, 97–111. (Irodal-
omtörténeti füzetek 136.)

³⁸ Erre lásd részletesebben a 11. Női életpályák: a feleség, a hajadon lány (11.3.4. Lelki közösség, levelezés, nap-
lócserék) című fejezetet.

³⁹ „Egy emlékkép annál gazdagabb, minél nagyobb számú memóriakereszteződésében tűnik fel.” MAURICE
HALBWACHS, *Az emlékezet társadalmi keretei = Francia szociológia*, vál. FERGE Zsuzsa, Közgazdasági és Jogi,
Budapest, 1971, 131.

⁴⁰ 1838. december 31., 1839. szeptember 8., 1839. szeptember 12.

élni tud.⁴¹ Bártfay egészen másképp ír árvízben megsemmisült otthonáról.⁴² Az élet-narratíva átírása kulcsfontosságú támogatást ad az egyéni krízisekben. „A társadalom kényszeríti az ember arra, hogy időről időre ne csak reprodukálja gondolatban életének előző eseményeit, hanem inkább átjavítsa, kitörölje, kiegészítse oly módon, hogy mégis meg legyünk győződve arról, hogy emlékeink pontosak, s olyan presztízst tulajdonítsunk nekik, mely a valóságban nem volt meg.”⁴³

2.1.3. A NARRÁCIÓ TÍPUSAI ÉS CÉLJA

A napló szikár, sokszor egyhangú, erősen fragmentált, szerkesztetlen szövegét időről-időre szinte irodalmi igénnyel megírt „betétek” szakítják meg.⁴⁴ Az idő a Bártfay számára fontos pillanatokban kitágul, és egy egészen másfajta narratíva jelenik meg,⁴⁵ például amikor Liszt fergeteges hatású pesti koncertjeiről ír.⁴⁶ Ezek az érzékletes, a benyomásokat aprólékosan rögzítő, képeket, jeleneteket, helyzeteket kiválóan felidézni képes leírások az olvasóban szinte a jelenlét illúzióját keltik. A tényeket eseményekké alakítja az elbeszélés.⁴⁷ A négy évnyi napló legjelentősebb betétei a Bártfay számára kiemelkedőnek tűnő, nyilvános epizódokat örökítik meg: többek között egy Füredről induló társas kirándulást Vörösmartyval a Tihanyi-félszigetre, a többéves börtönre ítélt Wesselényi drámai búcsúját, Eötvös József Kölcsey-emlékbeszédének ünnepélyes felolvasását. Legkorábban ezek a részek kerültek nyilvánosságra a Bártfay-naplóból,⁴⁸ ezek jelölték ki helyét a nemzeti emlékezetben, ezek a szövegek váltak az irodalomtörténeti hagyomány részévé.

Az „emlékezés maga is narratív rendszerező és megjelenítő aktus”,⁴⁹ az emlékezés sokkal inkább konstrukció, mint pusztán reprodukció.⁵⁰ Ezekben az önálló jelenetként megírt történetekben – a szöveg más helyeitől eltérően – különösen erőteljesen érezhető

⁴¹ Idézi VERESS Dániel, *Fürkészések a naplóiról Wesselényi körül* = Uő., *Férfibú és történeti gyász. Glosszák Wesselényi Miklós életéhez, művéhez, eszmévilágához*, Pallas – Akadémiai, Csíkszereda, 2000, 75.

⁴² 1838. március 13.

⁴³ K. HORVÁTH Zsolt idézi: Maurice HALBWACHS, *Les cadres sociaux de la mémoire*, Mouton, Paris – La Haye, 1976, 112–113. – K. HORVÁTH: *Önarcképcsarnok...*, I. m., 87.

⁴⁴ Ez a kétféle narratíva, rögzítésmód megfelel Gustav Rene HOCKE *Das europäische Tagebuch*, Limes, Wiesbaden, [1963] című könyve felosztásának. A szöveggyűjteményhez írt tanulmány megkülönböztet „Notiz-Tagebuch”-ot – amely emlékeztetőül, a külső világ eseményeinek rendezésére szolgál, az egyéni nézőpont rögzítésével és önmegfigyeléssel egészül ki –, illetve „erzählende Tagebuch”-ot, mely elbeszélő formában írja le az eseményeket. Egyik típus sem tartozik a szépirodalom körébe, mindkettő „vorliterarische menschliche Selbstzeugnisse”, vagyis mentalitástörténeti dokumentum.

⁴⁵ „Bártfay máskor szűkszavú és száraz naplója e napok leírásánál nemcsak megbővül, de meg is elevenedik, meg is színesedik.” VÖRÖS Károly, *Füred...*, I. m., 114.

⁴⁶ 1839. január 6. – az előadások körülményeiről lásd a *Liszt Ferenchez* című vers jegyzetét. *Vörösmarty Mihály Minden Munkái* (VMÖM) *Kisebb költemények*, III. köt., s. a. r. TÓTH Dezső, Akadémiai, Budapest, 1962, 217–224.

⁴⁷ „Voltaképpen nem is az esemény maga foglalkoztatja, hanem a körülötte bontakozó rendkívül sokrétű beszéd, a tény eseményé alakításának összetett nyelvi-retorikai hálózata.” HITES Sándor, *A múltnak kútja. Tanulmányok a történeti elbeszélések köréből*, József Attila Kör – Ulpius-ház, Budapest, 2004, 60.

⁴⁸ *Liszt pesti diadala 1840-ben*, Fővárosi Lapok 1877/12; *Wesselényi Miklós bezáratása*, Fővárosi Lapok 1877/12, 65–67; *Vörösmarty Balatonfüreden* = *Vörösmarty Mihály. 1800–1855*, szerk. LUKÁCSY Sándor, Budapest, 1958, 241–244; *Vöröcs Károly, Füred és vendégei 1838 egy nyári hetében* = *A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei*, III., szerk. ÉRI István, Veszprém, 1965. (klny.)

⁴⁹ GYÁNI Gábor, *Emlékezés és oral history* = Uő., *Emlékezet...*, I. m., 133. és Uő., *A napló...*, I. m., 145–160.

⁵⁰ Frederic C. BARLETT, *Az emlékezés. Kísérleti és szociálpszichológiai tanulmány*, Gondolat, Budapest, 1985, 288.

a megszerkesztettség.⁵¹ Bártfay szándékai, céljai ezekben az esetekben egyértelműek: a felolvasásra, esetleg nyilvános közlésre szánt szakaszok tartalmát és formáját a feltételezett hallgatóság igényeihez igazítja.⁵² Az egyik esetben ez talán csak egyetlen személy, máskor a pesti baráti társaság, néha pedig általában a kortársak, a szélesebb értelemben vett utókor. Bártfay mintegy kötelességének érzi, hogy amikor a nemzeti közösség számára jelentős esemény tanújává válik vagy mások számára is tanulságos, különleges pillanatokat él át, akkor azt megörökítse és pontosan, részletekbe menően, hitelesen tudósítson róla.⁵³ Természetesen, mivel még az észlelés is szelektív, egy bizonyos esemény leírásában a „hitelesség”, a „megbízhatóság” kategóriájával óvatosan kell bánni.⁵⁴ A részvételnél – minden ismeretelméleti dilemma ellenére – közvetlenebb megismerési státusz aligha gondolható el, írja K. Horváth Zsolt a visszaemlékezések forrásértékével kapcsolatos fejtegetéseiben.⁵⁵ E szövegegységek kapcsán vetődik fel legélesebben az a kérdés, Bártfay milyen mértékben igazította mondandóját külső referenciákhoz. Ezek a betétjellegű szövegek például semmiképpen sem igazolják az alábbi, általánosnak mondható, a magánnaplóval kapcsolatos deheroizáló történeti várokozást: „...ha az érdekel minket, hogy bizonyos történeti eseményeket hogyan láttak az azokat megélők, akkor el kell fogadnunk azt, hogy a kortársak, a saját idejükben, alkalmasint jóval prózaiabbnak, szürkébbnek, ugyanakkor kevésbé heroikusnak vagy romantikusnak élték meg, mint azt mi hagyományként hozott, s konvencióként elfogadott ismeretrendszerünk okán (vagyis bizalmi alapon), elváráshorizontunk révén esetleg szeretnénk.”⁵⁶

2.1.4. A NAPLÓVEZETÉS TECHNIKÁI

Minden magánhasználatra készült életdokumentum esetében önként adódik a kérdés, felderíthető-e, milyen szándék vezette íróját,⁵⁷ volt-e tudatos célja vele, hogyan és mire használta az elkészült szöveget.

Bártfay valószínűsíthetően élete több szakaszában vezetett naplót,⁵⁸ de csupán az 1838–41-es időszak és az 1849–51-es évek feljegyzései maradtak fenn az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában.⁵⁹ Feltételezhetjük, hogy bár az ismertté vált magánnaplók

⁵¹ GYÁNI, *Emlékezés és oral history*, I. m., 140.

⁵² Erre lásd részletesebben a 2.1.4. Anaplóvezetés technikái alfejezetet.

⁵³ Erre lásd részletesebben a 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban és az 5.10. Börtönbe vonulás (1839. február 9.) című fejezeteket.

⁵⁴ Erre lásd részletesebben a 2.2. A következtetések módszereiről című fejezetet.

⁵⁵ K. HORVÁTH, *Önarcképcsarnok...*, I. m., 89. Lásd még a naplók forrásértékéről: GYÁNI, *Emlékezés és oral history*, I. m., 128–144.

⁵⁶ K. HORVÁTH, *Önarcképcsarnok...*, I. m., 86.

⁵⁷ „Mint minden naplónál, ez esetben is nyomban felmerül a naplóírás feltehető indítékának kérdése. Túl az ezzel kapcsolatban gyakorta hangoztatni szokott általános magyarázatokon, Etelka kapcsán külön is megemlíthetjük az érzelmi magára hagyatottságból fakadó nyilvánvaló motivációt.” GYÁNI, *Női identitás...*, I. m., 34. TOLDY Ferenc, *Irodalmi társaskörök emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károlyáig*, Budapesti Szemle 1875, XV, 11. – Völgyesi Orsolya szintén feltételezi, hogy Bártfay korábbi naplóinak jelentős része az 1838-as árvízben megsemmisült. KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési napló*, s. a. r. VÖLGYESI Orsolya, Universitas, Budapest, 2000, 296. (a továbbiakban *Országgyűlési napló*), Kölcsey Ferenc Minden Munkái (KFMM)

⁵⁹ Bártfaynak egy 1847-es müncheni útvjáról írt levelében utal arra, hogy feljegyzéseket készített tapasztalatairól: „Egyébiránt máris olyan vagyok mint a ’részeg: itt is, ott is, és mindenütt új meg új látvány mutatkozik; ki kell majd józanodnom, csendesednem, a ’látott-’s tapasztaltakat elrendeznem, hogy szólhassak felőlök.

száma csekély, a naplóvezetés mégis erős hagyományokkal rendelkező közösségi gyakorlat lehetett. Az első Ratio Educationis (1777) is javasolja a diákoknak a diárium készítésének megtanítását.⁶⁰ Bártfay munkaadója, Károlyi György egész életén át vezetett naplót, akárcsak számos barátja, de minden irodalmi ambíció nélkül: „...írói pályára nem születtem, rosszul pedig és hibásan írni nincs nagy kedvem.”⁶¹ Ugyanakkor rendkívül fontosnak, hasznosnak tartja a naplóírást.⁶² Bártfay minden bizonnyal olvasta, olvastatta másokkal is Kölcseynek az 1834/36-os országgyűlésről készített, nyilvánosságnak szánt naplóját, ún. „napkönyvét”.⁶³ Ez azonban nem számíthatott megjelenésre a cenzúraviszonyok miatt, csupán írnokaival lemásolt példányait küldte el barátainak.⁶⁴ Ő emlékeztető jegyzeteket készít,⁶⁵ s utóbb dolgozza össze őket: „tapasztalásból tudom, hogy később dolgozni fel a tárgyakat, sokkal jobb, mint naponként”.⁶⁶ A friss benyomások rögzítését azonban Kölcsey is alapvető fontosságúnak tartja: „...midőn estve tíz óra-kor hazakerülök, alig van időm naplómát folytatni. Ez egyetlenegy foglalatosság, amire naponként ráérni kényszerítem magamat.”⁶⁷

Egészen más típusú naplóvezető Wesselényi, akinek feljegyzéseiről Bártfay szintén tudhatott.⁶⁸ Kimozdulásai, utazásai, pesti tartózkodásai – Bártfayhoz hasonlóan – alkalmat adnak hosszabb beszámolókra, vélemények, benyomások, leírások rögzítésére.

Bártfay célja a naplóval – saját bevallása szerint – elsősorban az, hogy felvegye a harcot a szubjektív és szelektív emlékezet ellen: benyomásokat, beszélgetéseket rögzít, s a nyomukban születő hangulatok, érzések megörökítésére szolgál. Bártfay ugyanakkor gyakorlati eszköznek is tekinti a naplót. Kölcsey halálhíre s az ehhez kapcsolódó, személyes felelősségvállalást kívánó, kényes feladat – a labilis személyiségű Szemerével közölni a tragikus és megváltoztathatatlan tényeket – úgy kizökkenti egyensúlyából, hogy napokig szünetelteti a tárgyyszerű bejegyzéseket. Később mégis nekilát a pótlásnak: „Jegyezni kezdém emlékeztetőimet elmaradásom’ idejére.”⁶⁹ Ugyanígy gyűjti össze a kimaradt napok legfontosabb, praktikus feljegyzendőit súlyos betegsége, utazásai időszakaiból is. Bártfay füzetekben az utolsó, már nem egyetlen napról, hanem több hétről készült össze-

foglaló feljegyzés is praktikus okokkal indokolja a naplóírást.⁷⁰ Valószínűleg szerepet játszott a jelen napló megkezdésében, hogy ezekben a hónapokban egy, a személyes élet-körülményeit érintő, súlyos érzelmi viharokat okozó változást él át: kényszerű elszakadást nevelt lányától, akihez kölcsönös, gyengéd vonzalom köti. Az írás talán az elválás, a távolság, a vágyakozás, a magány élményének befogadását, feldolgozását könnyíti meg, a kapcsolat folyamatos fenntartásának illúzióját nyújtja, a belső rend visszaállítását is szolgálja.⁷¹ Bártfay ebben az időszakban – hiszen ébredésének pillanatától késő estig emberekkel van körülveve – tudatosan keresi az egyedüllét, a magányos séták, az ábrándozás, a levél- vagy a naplóírás óráit. Ezek a pillanatok lelki felüdülést, a magával való társalkodás örömet, a többiekétől elkülönülő, saját szabályok szerint működő világ létrehozásának lehetőségét adják meg neki. A sokféle feladat, követelmény, elvárás szórításában élő ember szuverenitásának hangsúlyozása is a naplóírás aktusa.

2.2. A KÖVETKEZTETÉSEK MÓDSZEREIRŐL

A tematikus fejezetek (4–13.) célja, hogy segítsék a hozzáférést a bejegyzések szövegéhez, támpontot adjanak az értelmezéshez, illetve felhívják a figyelmet Bártfay naplójának rétegeire és sokirányú használhatóságára. A most közzétett szöveg új szempontokat adhat a korszak iránt érdeklődők számára, kiaknázatlan lehetőségekre világít rá – például a színház- és intézmény-, a mentalitástörténet vagy a gazdaságtörténet terén; adatai ütköztethetők lesznek a más forráscsoportok alapján levonható következtetésekkel.

A fejezetek a magánapló szűk, sajátos perspektíváját jelenítik meg, hangsúlyozva, hogy megállapításai bizonyos pontokon elszakadnak a korról való hagyományos történeti tudástól és talán a konvencionális várakozásoktól is: Kölcsey vagy Vörösmarty – mint szereplők – ebben a szövegben nem országos hírű költőkként vannak jelen, hanem támogatásra szoruló barátokként. Széchenyi, Kossuth alakja magától értetődően elmosódott, lényegesen kevesebbet tudunk meg a közélet szereplőiről, mint Bártfay közvetlen családtagjairól, ismerőseiről – tehát a velük kapcsolatos bejegyzések több információt kínálnak. Figyelmet érdemelnek a „hiányzó” események: például Bártfay bejegyzéséből kiderül ugyan, hogy színházban volt a *Bánk bán* bemutatójának estéjén – de a darabról, sok más mára már elfeledett szemben – nem jegyez föl semmit.⁷² Ez az aránytalanság az értelmezés kiindulópontja: feltételezi az egyes történeti szintek relatív önállóságát és egyenrangúságát.⁷³

⁷⁰ A naplók lezárásáról, félbeszakadásáról lásd Philippe LEJEUNE, *Hogyan végződnek a naplók?* = Uő., *Önéletírás, élettörténet, napló*, L'Harmattan, Budapest, 2003, 210–221. – Vö. 1841. december 2.

⁷¹ 1839. január 30. és január 31.

⁷² Széchenyi szintén ott van az előadáson: „Bánk bán. – Felfoghatatlan, hogy a kormány hogy engedhet ilyen esztelenséget játszani. – Rossz, veszedelmes tendencia.” SZÉCHENYI István, *Napló*, vál., s. a. r. OLVÁNYI Ambrus, Osiris, Budapest, 2002, 790.

⁷³ A megközelítés némileg rokon a „léptékváltás” fogalmával, amely az egyes részletek elkülönítését és felnagyítását tartja gyümölcsözőnek. Jacques REVEL, *A mikroszintű vizsgálat és a társadalmi jelenségek konstruálása = Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*, szerk. CZOH Gábor – SONKOLY Gábor, Csokonai, Debrecen, 2000, 51–71. Ehhez Gyáni Gábor megállapítása: „A személyesség tehát egyszerre erőnye és korlátja e forrásoknak, amelyek találó megfogalmazás szerint csupa triviális dolgot közölnek fontos emberekről és fontos dolgokat tudatnak velünk triviális emberekről.” GYÁNI, *Emlékezet és oral history*, I. m., 138.

⁶⁰ 'S ha Isten életet 's kérdezni fogtok, annyit mesélhetek, mint egy hazug obsitos.” Bártfay László – Walther Lászlóhoz, 1847. augusztus 18., OSZK Kt., Levelestár.

⁶¹ Az 1806-os, Bártfay iskoláztatása idején érvényes szabályzat már nem tartalmazza ezt a részt. Idézi SASFI Csaba, *Négy dunántúli nemesifjú kiművelése a reformkorban. Iskoláztatás, szocializáció, pályaválasztás a 19. századi emlékiratokban = Régi témák...*, I. m., szerk. SASFI Csaba, 18.

⁶² Károlyi György *naplójából*, 1835. július 1. – 1836. május 14., kiad., bev. FAZEKAS Rózsa, Fons 1998/3. – Idéz Károlyi Bártfay Lászlóhoz írott, 1834. április 21-i leveléből, 309.

⁶³ Uo., 335–336.

⁶⁴ *Országgyűlési napló*, I. m.

⁶⁵ Wesselényinek 1834-ben; valószínűleg éppen Bártfayt keresztül.

⁶⁶ Betekintést enged ebbe a folyamatba a jegyzetek kiadása: KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési naponkénti jegyzések*, s. a. r. PAJKOSSY Gábor, Universitas, Budapest, 2002, 239–241.

⁶⁷ Kölcsey levele Wesselényihez, Cseke, 1834. április 3. – Idézi *Országgyűlési napló*, I. m., 239.

⁶⁸ Kölcsey levele Szemere Pálnak, Pozsony, 1832. december 28. – Idézi *Országgyűlési napló*, I. m., 238.

⁶⁹ Priszlinger Zoltán Wesselényi naplójáról írva korszakokat különít el: más-más időszakban, más-más céllal készülhetett a napló. Ami számunkra fontos lehet, például a Zsibón, megszokott otthoni környezetében, majd gräffenbergi tartózkodása alatt Bártfayéhoz hasonló „regiszternapló”, ismétlődő cselekvések lejegyzésével, sűrűn rövidítve, kommentárok nélkül. Akkurátus bejegyzései gyakorlatának tényleges funkciója az egyszerű számontartás, „ebben az időszakban mintha a napló uralta volna íróját.” PRISZLINGER Zoltán, *Strigulákban mért férfiaság. Szerelem és szexualitás az ifjabb Wesselényi naplójában*, Sic itur ad astra 2008/58, 211.

⁷⁰ 1838. augusztus 31.

2.2.1. A MIKROTÖRTÉNET TANULSÁGA: IRODALOMTÖRTÉNET VAGY TÁRSADALOMTÖRTÉNET?

A kiválasztott témák és az alkalmazott módszerek sokat köszönhetnek a mikrotörténeti kutatásoknak, noha eredményei természetesen nem vethetők össze az intenzív történészi vizsgálódás elemzéseinek mélységével.⁷⁴ Az olasz, a német, a francia történészek munkái és elméleti írásai erős háttérrel jelentettek, azonban a konkrét kutatási terv kialakításában elsősorban a Hajnal István Körhöz és az ELTE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tan-
székéhez kapcsolódó, történeti antropológiai szemléletű kutatók írásait hasznosítottam.

A mikrotörténelem körébe sorolható magyar esettanulmányok jelzik, ez a módszer elsősorban a nehezen megszólaltatható forrásokkal dolgozó történészek (levéltárosok, muzeológusok, helytörténészek) számára jelent inspirációt. A közlések, feldolgozások gyakori alapanyaga a magánnapló.⁷⁵ „A mikrotörténeti, mentalitástörténeti módszerek alkalmazása az esetek egy részében nem következetes, »inkább csak öntudatlan paradigma- vagy csak szemléletváltás« része,⁷⁶ ezeknek a kísérleteknek a megszaporodása azonban nagy, látványos gesztusok nélkül is tudósít a társadalomtudományi kutatás hétköznapi gyakorlatában lezajló, gyakran jelentéktelennek tűnő változásokról, amelyeknek azonban jelentős elméleti, módszertani hozadéka volt.”⁷⁷ Az esettanulmányokat készítő magyar történészekre talán a mikrotörténetnek az a fajta értelmezése hatott leginkább, amely nem a különöst, a szokatlant, az egyedit állítja vizsgálódása középpontjára, hanem a „szokványost”, „az élet és együttélés alapvető mintáit”, az „egyszerű” emberek kapcsolatmintáit és stratégiáit.

A szövegkiadásnak a kritikai kiadásokhoz kapcsolódó gyakorlata egyértelműen az irodalomtörténet területére utalja a Bártfay-napló megjelentetéséhez kötődő konkrét feladatokat, az alábbiakban feldolgozott témák viszont elsősorban társadalomtörténetiek. Egy erősödő tendenciát támaszt alá ez a kettősség: irodalomtörténet és történeti antropológia egyre gyakrabban kapcsolódnak össze. Ennek az interdiszciplináris megközelítésnek a termékenységre hívja fel a figyelmet Szilágyi Márton a társadalomtörténet új irányait összefoglaló kézikönyv egyik önálló fejezetében: „A történetírás számos esetben kiaknázhatta/kiaknázhatta ezeket az irodalomtörténet-írás fölhalmozta forrásokat – igaz, sok esetben mindmáig csak a lehetősége van meg annak, hogy az irodalomtörténet feltárta szövegek köré valódi társadalomtörténeti elemzés épüljön.”⁷⁸ Az effajta

⁷⁴ Ezek eredményei sok esetben meghatározó információkat adtak a napló utalásainak, Bártfay megjegyzéseinek értelmezéséhez. VÖLGYESI Orsolya, *Főispáni beiktatás Békés megyében 1842-ben = Ünnepek – hétköznapi emlékezet. Társadalom- és kultúrtörténeti határmezsgyéjén. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája. Szécsény, 2000. augusztus 24–26.*, szerk. PÁSZTOR Cecília, Salgótarján, 2002, 157–167; PAJKOSSY Gábor, „...mit welchen ich im geheimen Dienstverbande stehe”. *Sedlnitzky magyarországi besúgója a reformkor hajnalán = Miscellanea fontium historiae Europaeae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*, szerk. KALMÁR János, ELTE, Budapest, 1997.

⁷⁵ *Ünnepek – hétköznapi emlékezet... I. m.; Mikrotörténelem... I. m.; Nők és férfiak avagy a nemek története*, szerk. LÁCZAY Magdolna, Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, Nyíregyháza, 2003. (Rendi társadalom – polgári társadalom 16. [A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület konferenciakötete].)

⁷⁶ Gyáni Gábor tanulmánya a szaktudományosság és az elmélet összhangjáról DUBY-LARDEAU *Párbeszéd a történelemről* című beszélgetéskötetéről (Akadémiai, Budapest, 1993.) reagál. GYÁNI, *A társadalomtörténet mint...*, I. m., 191–198, az idézet 192.

⁷⁷ NIEDERMÜLLER, I. m., 100.

⁷⁸ SZILÁGYI Márton, *Irodalomtörténet és társadalomtörténet = Bevezetés...*, I. m., szerk. BÓDY Zsombor – Ö. KOVÁCS József, 559–572, az idézet 563. – Mikrotörténet és irodalomtörténet lehetséges kölcsönhatásairól lásd további tanulmányait, elsősorban: Uő., *Határpontok*, Ráció, Budapest, 2007.

„határsértés” mára elfogadott gyakorlattá vált. Egyre több az irodalomtörténet fegyvertárával készülő, ugyanakkor (részben) történeti antropológiai kérdésfelvetésű, a valóság-rekonstrukciót és a megértést központi kategóriává emelő tanulmány.⁷⁹

2.2.2. A SZEMPONTOK KIVÁLASZTÁSA

A vizsgált jelenség szempontjából leghasznosabb módszer kiválasztásához a gyakorló szaktörténészek az elméleti megfontolások meglehetősen széles spektrumából válogathatnak. A Bártfay-napló töredezettsége, bonyolult belső utalásrendszere miatt hasonló problémákat vet fel, mint a mikrotörténet által hasznosított források.⁸⁰ A szöveg erős olvasói jelenlétet igényel, külső ismeretek, információk nélkül helyenként értelmezhetetlen, akárcsak a mikrotörténetben; az események magyarázatának szükséges, kivédhetetlen feltétele a narratíva használata, ahol a történész mintegy fiktív elbeszélést alkot az általa feltárt apró adatokból (ez teszi érdekessé és élményszerűvé munkáját).⁸¹

Három kérdésre kerestem tehát a választ:

1. Hogyan kell kiválasztania a mikrotörténet eszköztárával dolgozó történésznek a múltnak azt a szűk, történeti szempontból sokszor jelentéktelen szegmensét, amelyet szemügyre kíván venni?⁸²

2. Hogyan kell összeállítani azt a történeti apparátust, amely nélkül az olvasó számára megközelíthetetlen a szöveg?⁸³

3. Hogyan ágyazza bele következtetéseit, eredményeit egy olyan történetbe, amelyről eleve tudja, hogy az általa feltárt valóságelemeknek csak egy sajátos – szubjektív – olvasata?

A feldolgozandó témák kiválasztásában egyrészt döntő szerepe volt a forrás sajátosságainak: melyek lehetnek azok az egyedi kulturális jelenségek, amelyek csupán ezen a szövegtípuson keresztül megközelíthetőek?⁸⁴ Így került a vizsgálandó kérdések közé az idő érzékelése mint a rendszeresen, több éven keresztül vezetett, a napi életritmust, az év ciklusait, az ünnepeket, a munka és pihenés idejét pontosan rögzítő dokumentum segítségével feltárható struktúra. A naplóíró kivételesen gazdag személyes viszonyrendszer-

⁷⁹ Bár az irodalomtörténészek nem használják a mikrotörténelem kifejezést, inkább a mentalitástörténetet, a történeti antropológiát nevezik meg elméleti keretként, számos kiváló, elsősorban társadalomtörténeti problémára kérdező írás alkalmazott módszereit, célját és témáját tekintve akár ide sorolható. Az elfeledett, kánonba be sem vagy később kívül került szerzők életművének ilyen szempontú megközelítésére kiváló példa Völgyesi Orsolya Kuthy Lajos pályafutásáról írott könyve, amely az irodalom világát döntően befolyásoló történeti feltevésekre kérdező rá, mint például az írói státusz, a hivatás változásaira, tágabban az „írói társadalom” működésének mechanizmusaira.

⁸⁰ Bártfayéhoz hasonló típusú, tematikájú diárium Wesselényi Miklós naplója, az adott időszakra vonatkozó számos párhuzammal. Lásd VERESS, *Fürkészések...*, I. m.

⁸¹ A pszichotörténeti módszer hasonló módszertani következtetése: „Az egyes adatok helyét történetek szavatolják; így derül ki fontosságuk, így egymással összefüggésben válnak ténnyé.” LACKÓ Mihály, *Széchenyi elájul. Pszichotörténeti tanulmányok*, L'Harmattan, Budapest, 2001, 40.

⁸² A léptéketi problematikájához SZEKERES, *Mikrotörténelem és általános...*, I. m., 20–30.

⁸³ Ilyen munka a komoly társadalomtörténeti tanulságokkal szolgáló, ugyanakkor hatalmas adatanyagot mozgató és rendszerező monográfia: TÓTH Árpád, *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*, L'Harmattan, Budapest, 2005.

⁸⁴ „A történeti antropológiai megközelítés számára viszont ennél is fontosabb, hogy a naplóból kiderüljön végre: a forrás szerzője milyen fogalmat alkotott magának például a térről, az időről vagy hogy milyen jelentést és jelentőséget tulajdonított a természetnek, az emberi kapcsolatoknak és sok más egyéneknek.” GYÁNI, *A napló...*, I. m., 151–152; K. HORVÁTH, *A mindennapi élet...*, I. m., 328–335.

ben élt, ez a jellemző is kijelöl egy – adatbázis és statisztikai módszerek alkalmazásával bizonyára még gyümölcsözőbbé tehető – kutatási irányt,⁸⁵ amelynek segítségével feltárhatók a napló szereplői közötti hivatalos és személyes, a családi és különböző intézményekhez kötődő csatornák, a szereplők származása, szociális státusza illetve az interakciók gyakorisága, minősége.⁸⁶ A gazdasági ügyeket intéző titkárról szóló fejezet az alkufolyamatot vizsgálja mint fontos, pontosan szabályozott társadalmi rituálét,⁸⁷ amely a hétköznapi viselkedés más formáihoz hasonlóan ritkán tanulmányozható történeti forrásokban. Másrészt, mivel Bártfay napi ügyfelei a Károlyi-birtokok terményeit felvásárló nagykereskedők, hitelező bankárok és megbízottai, a szöveg az eltérő státuszú társadalmi csoportok közötti érintkezés vizsgálatára is módot ad. Speciális forrás Bártfay naplója az intim személyes viselkedés, a testi kontaktusok mintáinak feltárására, a férfi-női viszonyban a társadalmi normarendszer ténylegesen működő szabályainak, réseinek belátására. A kor homeopátiás gyakorlatát számos korabeli napló rögzíti. Bártfay tüneteinek, betegségeinek és a homeopátiás szerek alkalmazásának leírását kiegészítettem a kor népszerűsítő orvosi cikkeivel. E háttér-információkkal a napló értékes támpontot nyújt annak rekonstruálásához, hogyan és miért válik az arisztokrácia és az értelmiség egy része az új gyógy mód elkötelezett hívévé, milyen szemléleti keretek befolyásolják a napi, gyakorlati életstratégiákat, hogyan alakul ki egy jól körülhatárolható, többé-kevésbé politikai nézetek mentén tömörülő társadalmi csoportnak a hétköznapi életvilágra vonatkozó, közös meggyőződése.

A témaválasztás másik, fontos szempontja az volt, hogy feltárjam, milyen, a szöveg által jól megközelíthető területeken születtek már alapozó, bő forrásanyaggal dolgozó társadalomtörténeti elmunkálatok és kismonográfiák. Ezen a nyomon indult el a városi térhasználatról szóló fejezet, hiszen Bártfay folyamatosan feljegyzi napi teendőihez kapcsolódó mozgásait. A séta kedvenc tevékenységeinek egyike, fontos kijelentéseket tesz az 1838-as árvíz után újjáépülő városról, a város és a (mesterséges) természet viszonyáról.⁸⁸ A medialitás, a látvány napjainkban megnövekedett jelentősége hatással van a múlt ilyen szempontú vizsgálatára is, ezért megkísértem számba venni, mit rögzít a szöveg a naplóíró körülvevő tárgyi világából, mi jelent számára térélményt, melyek voltak a vizuális ízlésformálás korabeli csatornái. A témát a Bártfay képzőművészeti érdeklődéséről, az árvíz pusztítása miatt újonnan berendezett biedermeier stílusú otthonról és a Károlyi-palota éppen befejezéshez közeledő átépítéséről szóló bejegyzések, illetve a Szatmár megye által megrendelt Kölcsey-festményről (közösségi megrendelő és festő viszonyáról) szóló szakaszok indokolták. A mikrotörténet „a múlt embereit cselekvő egyénként fogja fel, viselkedésmódjukat és kapcsolataikat állítja a középpontba”,⁸⁹ s azt

⁸⁵ A hálózatelemzés mikrotörténeti alkalmazásának elméleti kereteire Juliane BRANDT, *Társadalmi hálózatok és hálózatelemzés – egy lehetséges átmenet a mikro- és makrolépték között? = Mikrotörténelem...*, I. m., 94–107.

⁸⁶ TÓTH, A *Kapcsolatháló...*, I. m., 42–52.

⁸⁷ Az interperszonális kapcsolatok – az egyéni döntésekben érvényesülő szabadság, a társadalmi szereplők racionalitása – elemzéséhez Czoh Gábor, *A társadalmi rétegződés vizsgálata mikrotörténelmi szempontból = Mikrotörténelem...*, I. m., 44–60.

⁸⁸ A történeti irodalomban való tájékozódáshoz Gyáni Gábor, *A városbiográfia és a mikrotörténet, valamint Mai várostörténet-írásunk: teljesítmény és irányzatok* = Uő., *Történetészdiskurzusok*, L'Harmattan, Budapest, 2002, 59–77; Gyáni Gábor, *Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón*, Városháza, Budapest, 1995; Uő., *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten, 1870–1940*, Új mandátum, Budapest, 1999.

⁸⁹ POZSGAI Péter, „...én az általános eseteket állítottam munkám középpontjába.” *Beszélgetés Jürgen Schlumbohm-mal*, Aetas 2000/4., 163.

kérdezi, milyen feltételek, kényszerek és célok mozgatják őket döntéseik meghozatalakor. Az „aktív, saját célokkal és stratégiákkal rendelkező egyéni cselekvőket kívánja megjeleníteni, megérteni”,⁹⁰ feltárni a személyközi kapcsolatok mikrostruktúráit, a függőségi viszonyokat. A naplóban megjelenő számos nőalakról szóló bejegyzés „összeolvasása” egy férfitekinteten keresztül kínál lehetőséget néhány korabeli női élettörténet interpretálására. A Bártfay életnézeteiről készült fejezet a személyes ideálok, értékek, erkölcsi meggyőzések, beállítódások feltárására tesz kísérletet, ahol a magánszféra történései a napló jellegéből adódóan értelemszerűen háttérbe szorítják a közéleti ember alakját, hűen tükrözve azt a hétköznapi tapasztalatot, hogy „az emberek többségének életét éppen nem a történelmi, hanem a lassan változó, ezért öröknek tűnő szenvedélyek teszik ki.”⁹¹

2.2.3. A REKONSTRUKCIÓ KORLÁTAI, HIÁNYZÓ RÉSZEK A NAPLÓBAN

Le kell szögezni, hogy Bártfay naplójának megszólaltatásához számos előismeretre és sok más, részben tőle eltérő jellegű, korabeli kéziratos és nyomtatott szöveg (levelek, naplók, jegyzőkönyvek, periratok, gazdasági szerződések, szépirodalmi művek, publicisztikák stb.) igénybevételére van szükség, s ez az eljárás a mikrotörténeti módszerek legkomolyabb korlátja: a „forrásadottságok behatároltsága”.⁹² Szilágyi Márton Lisznyairól írott esettanulmányának recenzense, Dajkó Pál ezzel arra céloz, az írás műfaja eldöntetlen átmenet a biográfia és a mikrotörténeti vizsgálat sorozat között. Egy másik példa erre a problémára Bácskai Vera ismertetése Gyáni Gábor 1998-ban kiadott könyvéről, amely a nyilvános városi terek használatának újszerű leírásával a „szabály, norma, értékrend és valóság bonyolult összjátékát”⁹³ kísérli meg kiolvasni egy kiadatlan, többek által vezetett magánnaplóból.

Gyáni megközelítése egyébként különösen inspiráló volt dolgozatomra nézve s ahogy egy régebbi munkájában kijelölte vállalkozásának célját: „...valamiféle kaleidoszkópszerű látomás tárul az olvasó elé, hiszen a történész egymással csak lazán összefüggő tükrök sorozata segítségével közelít hőséhez: a múlt emberéhez. Ennek a tudatosan választott történeti ábrázolási módszernek az eredménye, hogy a vizsgálni kívánt átlagembereket a legkülönbözőbb szövegekből vehetjük egyidejűleg szemügyre, apró mozaikkockákat helyezve egymás mellé. Az ennek során kikerekedő kép, lehet, impresszionisztikus, de minden valószínűség szerint sokban hiteles. S nem azért hiteles, mert helyes időbeli sorrendben ábrázolja a múlt történéseit, hanem mert az elmúlt korok öntudatát komolyan véve belülről igyekszik láttatni az »elveszett világokat«.”⁹⁴

A fenti kérdések az alábbi fejezetekkel kapcsolatban is joggal felvethetők. Bártfay László naplója egy időben és térben korlátozott világ gyakran ismétlődő eseményeit rö-

⁹⁰ Uő., 174.

⁹¹ BOJTÁR Endre, *Ember a történelemben!* = Uő., *Kelet-Európa vagy Közép-Európa? Századvég*, Budapest, 1993, 186. – Idézi K. HORVÁT, *Önarcképcsarnok...*, I. m., 84.

⁹² DAJKÓ Pál kifejezése Szilágyi Márton *Lisznai Kálmán: egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulmányai* című könyvéről való ismertetésében. (A Szegedi Tudományegyetem Digitális Klasszika (vagyis A 18–19. századi magyar irodalom adatbázisa) honlapja, 2001, 1.)

⁹³ Gyáni Gábor *Az utca...*, I. m. könyvét ismerteti Bácskai Vera, BUKSZ 1999/2, 170.

⁹⁴ GYÁNI Gábor, *A múlt a hétköznapiakban*. Bevezető = Uő., *Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón*, Városháza, Budapest, 1995.

zíti, ugyanakkor a számára nyilvánvaló összefüggéseket nem írja le, ezek gyakran homályban maradnak előttünk. Az a tény, hogy a napló egyetlen olvasó számára készült, akinek a rövidítések, az utalások feloldása nem jelentett gondot, sajátos feszültséget kelt a szöveghez közeledőben: nincsenek összefüggő történetek, csak mozaikdarabok, szakadozott, hiányos, félbemaradó eseménysorok.⁹⁵ A kijelentések és a megfogalmazások helyenként ködösek és értelmezhetetlenek, számos ellentmondás hozza zavarba a befogadót, mintegy arra kényszerítve, hogy „megfejtse”, saját logikája szerint értelmezze, rendszerezze a történeteket, próbálja tisztázni jelentőségüket. Adatainak rendezése, a történetek megközelítése kizárólag egy-egy erős szempont, egy-egy szál kiválasztásával, nyomon követésével lehetséges.⁹⁶ Lackó Mihály sokoldalúan elemzi a töredékes források rekonstrukciójának e kényes, de ritkán elkerülhető aktusát, a naivan pszichologizáló „belehelyezkedés” buktatóit: „A történetrekonstrukció alapja, kimondatlanul bár, mégis hősenek feltételezett szubjektuma, melyet az elbeszélő a mindennapi emberi viselkedés ismert pszichológiai szabályszerűségei szerint állít elő. [...] Az analógiák segítségével megalkotott személyiség tehát a közepén van annak a körnek, melyet a körülmények, az élmények, az okok és következmények alkotnak. A közepén van, de nincs benne semmi sajátos.”⁹⁷ Ezek a narratívák tehát, ahogy a fent idézett bírálatokból is látszik, meglehetősen sérülékenyek, de meggyőződésem, hogy bizonyos forrástípusok esetében a történészeknek nincs más lehetősége, mint az önkényesség vállalásának kockázata.

Kiváló példa a módszer alkalmazására a Bártfay-napló egy részletét kiadó Vörös Károly tanulmánya. Így foglalja össze a szöveg egy részletét: „Péntek délelőtt még szokott hivatali munkáját végzi Károlyi György gróf pesti irodájában: szerződést készít Koppelyvel, a kor híres fővárosi gabonakereskedőjével nagyobb tömegű zab szállítására, levelet ír a grófnak, lakására viteti át a grófné drágaköveit. A délutánt ezúttal egy Pesten időző vidéki rokon foglalja le: vele megy este színházba is. De amikor hazafelé sétálva, évtizedes szokás szerint csillagot keresve, feltekint az égre, bizonyára a szokottnál aggodalmasabban szemléli a borús, csillagtalan éjszakát. Mert úti csomagja már ebéd utánról fogva készen áll: másnap hajnalban barátjával, Vörösmartyval együtt útnak indulnak majd, úgy, ahogy azt két nappal előbb, a költő lakásán megbeszélték.”⁹⁸ (Bártfay naplójában az 1838. július 18–20. bejegyzésben olvasható.)⁹⁹

⁹⁵ Vörös Károly így értékeli a Bártfay-naplót: „száraz, darabos és egyhangú olvasmány”. De éppen ezért érdekli a magát még természetesen nem „mikrotörténészként” definiáló szerzőt, aki kiváló esettanulmányt készített a szövegrészről. „Alaposabb és huzamosabb olvasás után azonban egyszerre megérezzük, hogy az egyhangú és száraz sorok és adatok mögött ennél lényegesen több, fontosabb rejtőzik: az új magyar irodalom, a születő magyar polgári kultúra hétköznapijait látjuk itt megelevenedni. Nem illetben égő alkotókat és magvas gondolatokat, az Akadémia vagy a Kisfaludy Társaság ünnepélyes üléseit –, hanem magát azt a kevésbé látványos és néha már egyhangú, napról napra gördülő életet: írók, dilettáns irodalmárok vagy egyszerűen irodalom-szerető emberek gyakori, sokszor csak szürke és jelentéktelen találkozásait színházban vagy egymás otthonában –, mindazt, ami tulajdonképpen alapja minden úgynevezett irodalmi életnek.” VÖRÖS KÁROLY, *Füred...*, I. m., 13–14.

⁹⁶ GYÁNI, A *mindennapi...*, I. m., 154. – Az adatokból megépített történet érvényességéről lásd Szekeres András ismertetését Natalie Zemon Davis *Martin Guerre visszatérése* könyvéről: „A történet azonban sohasem egyféleképp jelentőségteljes: az elemző szubtilitására vagyunk kénytelenek hagyatkozni, aki a megértés érdekében hipotéziseket állít fel, ezek koherenciája garantálja a valószerűséget. Nincs az eseményeknek »valós« kontextusa: a kutató feladata ezt folyamatosan létrehozni. [...] A kontextus inkább a történeti lehetőségek tere...” BUKSZ 2000/2, 162.

⁹⁷ LACKÓ, I. m., 40–41.

⁹⁸ VÖRÖS KÁROLY, *Füred...*, I. m., 113.

⁹⁹ 1838. július 20.

Vörös Károly szövegét a naplóval összevetve jól látszik, hogyan emeli ki és szerkeszti egybe a történész az elutazásra vonatkozó momentumokat, hogyan „teszi értelmessé” a látszólag érdektelen apróságokat is, hogyan építi be előismereteit: Bártfay „évtizedes szokás szerint” (dokumentálhatóan csupán a naplóírás időszakában) tekint fel az égre a csillagot (bizonyosan csupán a sarkcsillagot) keresve, és „aggodalmasan” (ennek semmi nyoma a naplószövegben) figyel a borult eget.

Egy másik érdekes, jóval a mikrotörténeti diskurzust megelőző kísérlet Bártfay naplójának hiteles interpretálására Lackó Mihály 1977-es írása.¹⁰⁰ Könyve Széchenyi és Kossuth vitáján keresztül az egész korszakot tematizáló politikai kérdéseket, társadalmi mozgásokat próbálja megragadni, ennek egy fejezete feldolgozza Bártfay 1841-es bejegyzéseit. A történész a különböző vélemények szemléletes bemutatására egy vállaltan fikatív naplót szerkeszt, amelynek „szerzője” Bártfay László. Az ő attitűdjét, stílusát imitálva Széchenyi, Kossuth, Vörösmarty, Eötvös, Fáy, Erdélyi János szövegeit applikálja egységes szöveggé. „De menti talán mindezt eljárásunk értelme: hogy elemezzük a vitát, ugyanakkor ne szakadjunk el az értelmezésektől; ráadásul megmutassuk a Széchenyi–Kossuth-párharc kapcsolatát az emberek mindennapjaival.” Tehát éppen a „hétköznapisága” miatt esik a választás a Bártfay-naplóra mint kordokumentumra. A szerző, mint Lackó írja, „nem volt jelentős művész – amolyan érzékeny szépleleknek nevezhetnénk – de úgyszólván mindenkit személyesen ismert [...] vitánk színterén.”¹⁰¹ Nem kis magabiztosságot és kreativitást kívánó ötlet az „igazi Bártfay” megszólaltatása és talán túl gyorsan megkérdőjelezhető lenne a fenti kísérlet a szöveg tárgyi és stílári anakronizmusait összegyűjtve.¹⁰² Fontosabb ennél a történész gesztusa, motivációja, a nyilvánvaló készítés a nehezen érthető napló lazítására, befogadhatóvá tételére. Kiolvasható belőle Lackó meggyőződése, hogy Bártfay szikár mondatai bátran kibővíthetők, a sorok mögött ott van a vélemény, megírhatók belőle a tájékozott, hírlapolvasó, „hegelmód szabatos logikájú” pesti értelmiség szellemi dilemmái.

Bártfay naplójának fenti megközelítései jó példák arra, hogy milyen vékony a határ az ismert adatokhoz ragaszkodó, de színesen megírt történészi narratíva és a történetileg hitelesként hatni kívánó, „regényes” elbeszélés között.

Az „üres helyek” rendszerszerűségét több helyütt alátámasztja a korszak magánjellegű, kéziratos forrásait valamilyen konkrét szempontból vizsgáló szakirodalom.¹⁰³ Konkrét példa: rendkívül kevés megjegyzés utal a naplóban Bártfay vagy környezete öltözkö-

¹⁰⁰ *Napló a Kelet Népe idejéből* = LACKÓ Mihály, *Széchenyi és Kossuth vitája*, Gondolat, Budapest, 1977, 157–200.

¹⁰¹ Uo. – Politikai szerepet nyilvánvalóan nem vállaló, de szuverén, igen öntudatos olvasóként szólal meg a szövegben: „Én a politikához nem sokat értek, de úgy hiszem: egy nemzetről, mely ráadásul igen eldarabolt és heterogén részekből áll, nemigen lehet sommásan kijelenteni, hogy éretlen-e vagy egészséges. Ha ki honoránciorainkat, általában értelmiségünket nézi, (melyhez tartozandónak magamat is büszkén számítom), könnyen elmondhatja: a közvélemény érett. Más viszont, végigszemlélve egynemű mágánasaink körét vagy köznemeink tömegeit, éppily joggal nevezheti közvéleményünket kifejezetlenül, durvának.”

¹⁰² Ilyenek lehetnének az ismert életeseményekbe nem illeszkedő állítások, mindenekelőtt a szóhasználat, például a nép, nemzet, nemzetiég.

¹⁰³ Velkey Ferenc Széchenyi és Batthyány viszonyát vizsgáló tanulmánya kifejezetten a „semmitmondó”, a „minősítést”, lényeges közléseket nem tartalmazó, formálisan ismétlődő, rövidített illetve törölt helyekből való lehetséges következtetések összegzését tűzi ki célul. „Olyan beszélgetés zajlott le köztük, amely nem tartalmazott lejegyzésre inspiráló „szélső értékű” mondatot”, tehát se nézeteltérést, se dicséretet nem rögzít a napló. Mégis ebből van a legtöbb, a tartalmi utalás nélküli együttlétekből. Például Batthyány „helymegjelölőként” szerepel a Bártfay-napló időszakában. „Estve társaság hozzánk. Batthyányval sokat beszélünk”. VELKEY Ferenc, *Széchenyi és Batthyány közös közléte társas- és magánszíntereken*, Aetas 2009/1, 51–93, 52, 55.

désére, ruhadarabjaira; többnyire megmarad az egyszerű megnevezésnél.¹⁰⁴ Szinte csak véletlenül (mondjuk egy ajándék kapcsán) derül ki a ruhadarabok színe, anyaga, ára, díszítése: például kordován bőr csizma, fekete bársony mellény, néha feltűnik egy hamuszínű divatos mantilla és elveszett tárgyként jelenik meg néhány klárisokkal, gyöngyökkel kirakott inggomb.¹⁰⁵ A kor divatlapjai, a sajtó- és színháztörténet dokumentumai alapján joggal várható lenne, hogy a magyar viselet, a nemzeti divat előretörése – aminek például Károlyiné személyes példamutatásával elkötelezett népszerűsítője – nyomot hagy a szövegen. Bártfay azonban ilyesmiről egyáltalán nem ejt szót, sőt az öltözetek leírását nem használja a személyek jellemzésére vagy azonosítására, pusztán általánosságban moralizál például a halottak napján a temetőben cifrázkodókról: „öltöztük többnyire piperézett ’s pompás”. Lukács Anikónak a korszakot áttekintő tanulmánya hasonló mérleget ad: a naplóírók, a visszaemlékezők legfeljebb egy-egy különleges, személyes epizód alkalmával jegyzik föl, hogy mi is volt rajtuk (bálon, megismerkedés alkalmával, kínos társadalmi eseményen stb.), s többnyire csak közvetetten lehet következtetni ruházatukra.¹⁰⁶ Ilyen ritka, különleges pillanat a Bártfay-naplóban Wesselényi búcsúja: „Ekkor kérdezé Benyovszkyt, magyar ruhába öltözzék-e? – a’ mint hallá, nem szükséges, ’s hogy úgy menjen a’ mint van –: legalább tiszta nadrágot öltök magamra, úgymond; ’s ott jelenlétünkben egészen által öltözött feketébe, sötét barna téli kaputot öltvén fölibe.”¹⁰⁷ A magyar ruha tehát ünnepi öltözet marad Bártfay környezetében; nincs vagy alig van orientáló, értékjelző szerepe. Bártfay érzékelhetően személyesen valószínűleg feszélyezi is a drága, hivalkodó, alkalmi öltözet.¹⁰⁸ A hétköznapi, mindennapos viselet tehát nem vagy alig jelenik meg szövegszerűen a naplóban. Vagyis a korabeli képzőművészeti ábrázolásokkal összevetve és összhangban állíthatjuk, hogy Bártfayék környezetében is az ún. német ruha volt ekkoriban általános. A naplóíró még a korszak leghíresebb magyar ruhakészítő szabójánál, Kostyál Ádámnál is ezt rendelt.¹⁰⁹ Talán egyetlen egyszer csábult el, hogy egy divatos, Kostyáltól mutatóba küldött újszerű ruhadarabot rendeljen meg: egy zekét, ami a korszakban egyre népszerűbb „magyaros” férfiviseletnek számított.¹¹⁰

¹⁰⁴ Ing, nadrág, mellény, nyakravaló, kesztyű, (szalma)kalap, „fejér ruha” (fehérenemű), felöltöny (alsó kabát), kaput (felső kabát), női nyakkendő.

¹⁰⁵ „Habos egy magyar csizmának való kordován bőrrel, mely saját készítménye, ajándékozott meg.” 1839. július 13.) – „[...] szép selyem hamuszín mantillát ajándékozték neki, [...]” 1839. október 24. – „Elvivém Kostyálhoz a’ fekete bársonyt, melyet nóm ada újévi ajándéku, hogy mellényt készítsen belőle.” 1840. január 8. – „[...] nóm két nyakkendőt ajándékoza.” 1840. november 8. – „Nóm, újévi ajándéku, violaszín bársony mellényt adott: [...]” 1841. január 1. – „[...] elvesztém arany ing-gombomat, mely klárisokkal volt kirakva.” 1839. május 8. – „[...] voltam Nagy boltjába posztót vásárolni, ’s vevék magamnak is fekete színű angoly szövetet, téli nadrágra.” 1838. október 4. – „[...] Sahradniecek szabó kék kaputomat megújítván elhozá a’ kiigazított nyári nadrágokkal együtt, ’s fizettem neki 16 váltó ftot.” 1839. június 24. – „A’ szabó elhozta megigazított téli zöld kaputomat, fizettem neki 17 ft 30 krt vczd.” 1840. január 6. – „[...] kimenék Hideghez kalapot vásárolni [...] 5 peng ftért.”

¹⁰⁶ LUKÁCS Anikó, *Átöltözések. A 19. századi magyar nemzeti divat emlékiratok és naplók tükrében*. Aetas 2008/3.

¹⁰⁷ 1839. február 9.

¹⁰⁸ 1839. április 20.

¹⁰⁹ 1839. június 8., 1838. augusztus 10. – Lukács Anikó tanulmánya több példát idéz arra, hogy az ünnepélyes magyar viselet megrendelése kényszerűség, drágának, némileg feltűnőnek, hiúságot feltételezőnek tartják. A kor egyszerű, polgári kényelmes férfidivatja az ún. német ruha. Lásd LUKÁCS, *I. m.*, 58–59.

¹¹⁰ A zeke és a frakk híveinek sajtópolémiajáról 1842-ben lásd LUKÁCS Anikó, *Nemzeti divat a reformkori Pesten*, Korall 2002. december, 10–51.

2.2.4. VALÓSÁG ÉS REKONSTRUKCIÓ (PÉLDA)

A „regiszternapló” megértésére irányuló erőfeszítést, az ehhez választott eszközöket minden bizonnyal befolyásolja az a tudat, hogy nem fikcióról van szó. A szövegben elmondottak ugyanis „igazak” – így kihívás a valós életesemények rekonstruálása. „Végső fokon az irodalom is az adott korokban és társadalmi helyzetekben emberileg lehetséges térképezi fel [...] Az irodalommal szemben ott áll a konkrétan megvalósult (s ezért bizonyosan lehetséges) esetek sora. [...] Mögötte áll tehát a valódiság biztosítéka, a tényleg volt és csak egyféleképp volt (ha ilyenként teljesen fel nem tárható és így sokféleképpen rekonstruálható) múlt aranyfedezete.”¹¹¹ A naplók megközelítésének csapdája a fikciós történeteknél intenzívebb beleélés: ez egyszerre hátrány és előny, ahogy a mikrotörténelmi kutatások is hangsúlyozzák. „A mikrotörténelemben az olvasó átéli, hogy közvetlenül közelebbi kapcsolatba kerül a múltban élt emberekkel, mint az egyébként lehetséges történelmi tanulmányok során.”¹¹² Aki magánnaplót értelmez, időről időre hátra kell lépnie, hogy ellenőrizze az általa rajzolt kép, tabló arányait és hogy a saját pozíciójából fakadó, akaratlanul is mozgásba lendülő előítéletekből táplálkozó előfeltevései nem torzítják-e el túlságosan az értelmezését, hogy nem alakult-e ki benne valamiféle szimpátia vagy elutasítás a szereplőkkel szemben, s azért is, hogy lássa, milyen irányban kell bővíteni ismereteit az általa készíthető legjobb kép megalkotásához.

A kiegészítés, az „üres hely” és a történeti rekonstrukció fenti problematikájának összekapcsoló esetére példa a naplóban az a különös hiány, hogy Batthyány Lajos és felesége, Károlyi Györgyné nővére, Zichy Antónia alakja csupán egyetlen naplólapon jelenik meg, noha a sógorok között szoros a kapcsolat: közös páholyt bérelnek a Pesti Magyar Színházban, Batthyány gyakran van jelen a Károlyi-palotában, ahol intenzív társadalmi-közösségi élet folyik.¹¹³

Ugyanígy feltűnő, hogy semmi sem utal Bártfay naplójában arra, hogy Károlyiné¹¹⁴ a korban ritka közéleti aktivitása, a női nem szokásos korlátait messze meghaladó mértékű. Az 1836-os házasságkötése után a férje karrierjét messzemenően támogató grófnő¹¹⁵

¹¹¹ SZIJÁRTÓ M. István, *Bevezetés = Mikrotörténelem...*, *I. m.*, 13. 23. lábjegyzet. – K. Horváth Zsolt az 1848/49-es visszaemlékezések kapcsán lemond az adatok verifikálásáról: „ezen elbeszéléseket ne tényirodalomként, hanem inkább fikcióként olvassuk, hiszen [...] nem a külső referenciák, a bennük elmesélt eseménysorok okán érdekesek elsősorban, hanem a bennük artikulált történetfelfogás, személyes történetkép miatt. [...] Ezek az önálló narratív világok azonban nem a globális történelem egyes szeleteiként, részeként gondolhatók el, melyből mégis összerakható egy egész, hanem szintén autonóm státuszra tartanak igényt, ezért használom a »lehetséges történelemek« kifejezést.” K. HORVÁTH, *A lehetséges...*, *I. m.*, 13.

¹¹² SZIJÁRTÓ, *Bevezetés = Mikrotörténelem...*, *I. m.*, 15. A Bártfay-naplót feldolgozó műkedvelő így rögzíti benyomásait: „A ma már nagy múlt felhőiben álló események akkor zsigongók és frissek voltak. Bártfay naplójából a kort erről a friss, életszerű oldaláról ismerhetjük meg. A mellett, hogy tanúja a szalon irodalmi találkozásainak, tükrözi a kort is; ez az egyik értéke a naplónak. A feljegyzett kis dolgokban a kor hétköznapijainak életét érzékeljük.” KALMÁR Ödön, *Bártfay...*, *I. m.*, 11.

¹¹³ A Széchenyi – Batthyány – Károlyi-háromszögről titkos jelentések feljegyzik, hogy Batthyány határozottsága, pénze és lakomái révén emelkedett vezérszerepbe, de Károlyi, akiben több a hiúság és az ambíció, mint az értelem és az energia, fölébe kíván kerekedni. MOLNÁR András, *Viam meam persequor. Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig. Politikai életrajz (1807–1848). Beszédék, levelek, íráskor (1824–1848)*, Osiris, Budapest, 2007, 93.

¹¹⁴ Zichy Karolinát (1818–1903), Zichy Károly grófleányát és Zichy Antónia, Batthyány Lajosné húgát 1836-ban veszi feleségül Károlyi György. Apósa, Zichy Károly, Vas főispáni helytartója jelentősen támogatja ellenzéki politikus vejait. A két nővér a két leglátogatottabb, legtöbbet emlegetett nő Széchenyi naplójában. Károlyiné a napló időszakában fiatal anya, hat gyermeke születik 1836-os házasságkötése és 1847 között: Gyula (1837–1890), Viktor (1839–1888), Gábor (1841–1895), Tibor (1843–1904) István (1845–1907), Pálma (1847–1919).

¹¹⁵ Erre lásd részletesebben A közélet eseményei a naplóban című fejezetet.

önálló politikai szereplővé vált, majd éppen Károlyi konzervatív irányú tájékozódásának időszakában látványosan támogatja a főrendi ellenzék radikális szárnyának törekvéseit, kezdeményezéseit. Nővérével, Zichy Karolinával együtt¹¹⁶ hazafias szellemű családban nő fel, ahol a nőknek is természetes közege a politika. A két testvér, a „nemzet kedvencei” az 1840-es évek leghazafiasabb szalonját működteti: lelkes nemzeti-ellenzéki hangulat uralkodik itt, ahol kizárólagosan a magyar a társalgási nyelv, s a szalon légkörére szokatlanul nagy demokratizmus, társadalmi nyitottság jellemző.¹¹⁷ Kossuth a *Pesti Hírlap* egyik nevezetes 1841-es vezércikkében azt írja: a Nemzeti Kaszinó bálján „ismét előtűnt a magyar tánc, és pedig nem színpadi mestermutatvány alakban, hanem mint társasági közönséges körtánc. Máris körülbelül 20-30 pár vőn részt, s köztök többnyire oly nevek (legelől gróf Károlyi Györgyné)¹¹⁸ melyekhez érzelem-magasító történelmi nevek csatolva. [...] Ha ily név tűnik föl e nemzet előtt az életben: csak szólnia, csak tennie kell az irányban, melyet hazafiság jelel...” Hölgyeink „legyenek dajkái nemzetiségnek, honszerlemnek e nemzetben [...] Divat hatalmasabb mint a logica. Kérjük őket, tegyék, hogy a magyarság nyelvben, szokásban magyar legyen.”¹¹⁹ Bár az arisztokrácia nőtagjai eleve nagy személyes autonómiát, anyagi és cselekvési függetlenséget élveztek, Károlyiné a fent vázolt szerephez köthető várakozásokat jócskán felülmúlta a későbbiekben is. Estélyein például látványosan kiszélesítette a fogadott politikusok körét, sok esetben elsősorban ő, nem pedig férje volt a házigazda.¹²⁰ A Védegylet fanatikus pártfogója, nem csak a bálkon viselt hazai kelmékből készült ruhát, hanem az utcán is, így mintegy a magyar reformmozgalom eleven hirdetőoszlopaként jelent meg. Még az arisztokráciától rendszerint erős távolságot tartó Petőfit is elbűvölte.¹²¹ S ő lesz az is, aki végül a „pesti polgári őrhad” zászlószentelésén – gyengélkedő nővére helyett – a zászlóanya és a szalag tényleges felűzője lesz 1844-ben a Rákos mezején.¹²²

Így meglepő Károlyi Gábor 1841-es keresztelőjének megjelenítése a naplóban.¹²³ A jelenet szereplőit és az esemény jelentését két, egymással összefüggő, de lényeges ele-

¹¹⁶ Az ellenzéki arisztokrata hölgyek, közülük elsősorban Zichy Antónia az 1839/40-es országgyűlésen nemcsak háziasszonyi szerepükben befolyásolják a Főrendi Házat, hanem lefelé is nyitnak, az Alsó Tábla prominenseit is kitüntetett figyelemben részesítik. Részt vesznek az üléseken, kézszorítással, zajos tapssal befolyásolják a hallgatóságot. Batthyánné ifjú kora ellenére szenvedélyesen, női vonzereje támogatásával támogatja férje politikai céljait. MOLNÁR, I. m., 91.

¹¹⁷ Uo., 159–160.

¹¹⁸ Egy 1844-es ellenzéki bálon Károlyiné férjével és más ellenzéki vezetőkkel táncol csárdást. MOLNÁR, I. m., 149–150. „A két testvér grófné volt akkor a fiatalság bálványa, ők voltak a legjelesebb honleányokul elismerve” – a 18 éves Török Zsigmond visszaemlékezése szerint „a haza boldogságára és hű fiai jólétére” koccintanak a meghívott jurátusokkal. Batthyány Lajos gróf ugyanekkor egy ablak mellett asztalra felállva az ablakon kitékintve ürítette a poharát „vesztére a szomszéd Bécsben székelő reactionarius pártnak, mely Magyarország haladásában folyamatosan gátolja.” VÖLGYESI Orsolya, *Egy siker kudarcra. Kuthy Lajos pályafutása*, Argumentum, Budapest, 2007, 152–153. (Irodalomtörténeti füzetek 163.)

¹¹⁹ *Hivatás*, Pesti Hírlap 1841. február 17. – Idézi PAJKOSSY Gábor, *Kossuth Lajos*, Új Mandátum, Budapest, 1998, 40–42.

¹²⁰ „Természetesen az is lehetséges, hogy Károlyi György családján belül úgy tekintettek a pesti rezidenciára, hogy az Károlyinéé. Ilyesmire utaló érdekes adat, hogy egyszer azt rögzítette a naplóíró [Széchenyi], hogy Károlyi György rosszul lett „C.[aroline] Károlyinál.” VELKEY, „Estve...”, I. m., 73.

¹²¹ PETŐFI Sándor, *Károlyi és Batthyány grófnék*, Pest, 1844. november 15. után.

¹²² MOLNÁR, I. m., 154. – Lásd még KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*, Pest Megye Monográfia Közalapítvány, Budapest, 2002, 280–281. – Károlyinét 1849-ben Buda császári katonai parancsnoka hatóság elleni izgatással vádolta és korbácsolással fenyegette meg. Ezután évtizedekig külföldön – nagyrészt az itáliai Vicenzában – élt, két gyermeke, István és Tibor a Klapka-légió tisztjei lettek. Károlyiné az olaszországi emigrációban szoros kapcsolatban állt Kossuthékkal. 1878-ban egy neki írt levélben veszi védelmébe a Dunai Szövetség tervét. PAJKOSSY, *Kossuth...*, I. m., 122. 1882-ben Parádsasváron telepedett le.

¹²³ 1841. november 20.

mekben eltérő történeti narratíva magyarázza. Az egyik verzió, a hagyományos történeti magyarázat szerint az 1841-es keresztelőn Széchenyi keresztapasága tulajdonképpen a Károlyi Györgynek tett gesztus. Károlyi György és Széchenyi az 1820-as években, fiatalkorukban ugyanis barátok voltak. Később, az 1840-es évtized elején eltávolodtak egymástól Károlyi Wesselényi oldalán való fellépése idején, majd Kossuth szerkesztőként való megjelenésének közvetlen következményeként nézeteikben és a gyakorlati politika terepén ismét közeledtek egymáshoz.¹²⁴

A másik nézőpont Károlyinét állítja az események középpontjába; férje, Batthyány és Széchenyi közé, meggyőzően érvelve az ellenzéki arisztokráciát összekötő személyes viszonyrendszer fontossága mellett. Velkey Ferenc tanulmánya¹²⁵ a keresztelővel kapcsolatban több előzetes tényt rögzít Széchenyinek Batthyányra vonatkozó naplóbejegyzései kapcsán. Széchenyi és Batthyány megismerkedésük óta mindketten erősen vonzódtak az eleven, megnyerő személyiségű Zichy Karolinához, s a kettejük között feszülő politikai-társasági rivalizálást átszínezi ez a szerelmi háromszög. Batthyány és Károlyiné érzelmi viszonya időközben egyre szorosabbá és bensőségebbé vált. Kapcsolatuk a környezetük előtt sem titok. (Széchenyi rájuk vonatkozó, folyamatosan sorakozó naplóbejegyzéseit 1839-től törölték.) Erre utal Károlyi „hidegsége” sógorával és Zichy Antónia féltékenysége húgával szemben.¹²⁶ Talán még a különélés, a válás gondolata is felmerült Batthyányban. Magánéleti válságának – amit csaknem társasági botrány követ – dokumentuma olaszországi útja előtt írott levele.¹²⁷

A fentiek eltérő módon magyarázzák az 1841 novemberében a palotában lezajló jelenetet. Velkey tanulmánya felveti, hogy Széchenyi Károlyiné gyermekének keresztapaságát a gyerek származásának bizonytalansága – vagy éppen inkább bizonyossága – miatt,¹²⁸ barátságából, felelősségből és némi büntudatból vállalja el. Az ezt követő hónapokban

¹²⁴ MOLNÁR, I. m., 93; FAZEKAS Rózsa, A „triumvirek”. K. Gy, Sz. I., és W. M. barátsága = *Thesaurus solemnus. Barátok, munkatársak köszöntik a 90. éves Balogh Istvánt*, szerk. KUIJBUSNÉ MECSEI Éva, Debrecen–Nyíregyháza, 2002, 177.

¹²⁵ VELKEY, „Estve...”, I. m., 51–93.

¹²⁶ Az ezt követő időszakban több ízben nyilvánosan is mutatkoznak együtt, házastársaik távollétében. A Batthyány szervezte Iparegyesületre például Károlyiné mindenkinél nagyobb összeget ajánl föl, 500 forintot. (Károlyi György és Wesselényi Miklós 100, Zichy Antónia 250 forint értékű részvényt jegyzett.) – Batthyány Lajost sógornője, Károlyi Györgyné lakásán fogják el. URBÁN Aladár, *Gróf Batthyány Lajos emlékezete*, Aetas 2000, 1–2.

¹²⁷ „Károlyiné nem csupán rokona volt Batthyánnak; sógorához állítólag gyengédebb szálak fűzték, mint férjéhez.” MOLNÁR, I. m., 91. – Batthyány családjában ismert a Karolinával folytatott viszony, a családi krízishelyzetet levelei is megörökítik. „Az életmemnek minden öröme oda van, és barátod innentől csak sajnálatodra méltó életét fogja élni. Meg fogsz érteni. De nem is az én jövőmről van szó nekem nincs – szegény elámtott asszony jövőjéről, sorsáról, végveszélyéről.” Uo., 661. – 1847 augusztusában Batthyány olaszországi útján Velencében titokban találkozik Károlyinéval és felszólítja: „Álljon az egyik oldalra vagy másikra, nincs többé arany középut.” – Teleki Lászlóhoz írott levelében idézi szavait Batthyány. Uo., 683. – Károlyiné Batthyány emlékéit is nagyvonalúan támogatja. Az ő anyagi támogatásával jelenik meg díszes kivitelben a *Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök élet- és jellemrajza, s a Pest város által rendezett országos, ünnepélyes temetésének leírása*. A leghitelesebb eredeti források után kidolgozva kiadja NAGY Alajos, mellékletül s magyarázatul a szintén általa kiadott nagyszzerű temetési képhez, Rudnyánszky nyomda, Pest, 1870. – A kiadó a munkát gróf Károlyi Györgyné, Zichy Karolinának, „a dicsőült gr. Batthyány Lajos neje testvérének” ajánlja „mint a legnemesebb lelkű, legszilárdabb jellemű magyar honleányok egyik vezércsillagának.”

¹²⁸ „[...] keresztvíz alá tartottam gyermekét” – írja Széchenyi Batthyányról 1842-ben, más helyütt „gr. Károlyi Karolina” gyermekének keresztelőjéről beszél. – Idézi VELKEY, „Estve...”, I. m., 86. – Károlyi Gábor felnőttként úgy emlékezett, hogy tudomása szerint Batthyány öngyilkossági kísérletének eszközét, a kis tört Károlyiné csempészte be a síralomházba. GRACZA György, *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*, V. Lampel, Budapest, é. n., 830. (Horváth Mihály szerint (III, 565.), a tör Batthyány fejpárnájában volt elrejtve.)

Széchenyi és Károlyiné között játékos, erotikus intimitás alakul ki, amit Széchenyi szakít majd meg.¹²⁹ Ezt az értelmezést erősítő érv, hogy Széchenyi más esetben nem fogadott el hasonló kérést. Károlyi György pedig az ő számára ekkor már csak egy „rég barát”, akinek „sokszor zsörtölődött ellenzékieskedő politikai megnyilvánulásain”, és akiről az a véleménye, hogy „nincs erős karaktere, politikai egyénisége, könnyen kijön a sodrából. [...] Magántermészetű ügyeikben pedig kifejezetten cinikusan”¹³⁰ szól róla.

Bárfay naplójának szövege megengedi mindkét feltételezést:¹³¹ a taktikai-politikai közeledését csakúgy, mint a házasságtörést fedező baráti gesztust. Mindenesetre Bárfay hallgat a vele egy fedél alatt lakó munkaadóinak magánéletéről, azok fogadásairól, báljairól, vendégeiről, ezzel is bizonyítva azt, hogy szoros hivatalos együttműködésük ellenére privát életeseményeik elkülönültek.

2.3. BÁRTFAY ÉLETNÉZETEI A NAPLÓBAN

„A szép tehetségű, nagy készülletű s buzgó férfiút némely külső okok, mindennek fölött egy mindinkább gyérülő tulajdon: az önbizalmatlanságig túlzott szerénység, távol tarták a tetteges résztvevéstől, de szívélyes, baráti készségben kifáradhatatlan, minden súrlódást kerülő s távolító személyisége, bizonyos összetartó engesztelő elemként, a netalán élesedő viszonyok között is közös méltánylat tárgya volt. Azon egyéniségek egyike, mik, szögletek és ellenzetek, lobogás és hullámozás nélkül, zajtalan hűséggel haladnak szerény ösvényükön, mit sem a diadal nem keres fel, sem annak szülője a szenvedély.”¹³²

Kazinczy Gábornak a Bárfay László pályáját és jellemét összegző emlékbeszédét a napló szövegével összevetve különösen érdekesnek mutatkozik az idézet utolsó szava, a „szenvedély”. Ez a kifejezés ugyanis kulcsszó a naplóban. Ezt és szinonimáit akkor használja Bárfay, amikor alapvető értékeket rangsorol, amikor másokról vagy magáról mond véleményt vagy amikor általánosságban elmélkedik az emberi cselekedetek okairól és indítékairól. Érdemes lehet tehát körbejárni, mit is jelentenek valójában, mit takarnak a szövegben az erkölcsi ítéletekkel összefüggésbe hozható fogalmak, s milyen környezetben fordulnak elő. A szóhasználat vizsgálata a naplóíró mentalitásának megközelítéséhez termékeny eszköz lehet, hiszen a nyelvi megformálásból, a gyakran ismétlődő, fontos, értékhardozó szavakból az általános beállítódásra is megbízhatóan következtethetünk.

¹²⁹ Széchenyi lemond a Karolinánál teendő látogatásról a csurgói Károlyi-kastélyban: „[...] az ember elveszthetné az eszét [...] eképp jobb távol maradni.” – idézi VELKEY, „Estve...”, I. m., 87. – Amikor Széchenyi 1846-ban kormányhivatali vállalt, Károlyiné azzal mutatja ki ellenérzését, hogy fölmondja a közös páholybérletet a német színházban. A konfliktus nyilvánosságra kerülését Károlyi akadályozza meg, aki Széchenyi kérésére megmarad a közös bérletnél.

¹³⁰ Uo., 83.

¹³¹ Példa az ugyanazon „valóságselemtel” dolgozó, de önálló narratívaként értelmezett személyes forrás szubjektivitásának és partikularitásának kérdéséhez. Kiss Zsuzsanna, *Apák és fiúk. Egy Zala megyei naplóíró kisnemesi család két nemzedéke*, Aetas 2008/3, 17–24 (Az Egy epizód három szemszögből című fejezet). „Vajon segít-e ez az egyes források viszonylagosságának eldolgozásában, kiegyenlítésében? Kiegészítik-e egymást az egyedi történetek? A történész nem bír, nem puzzle-rakó – narratívaadó szerepkörbe kerül végérvényesen.” 17.

¹³² FÁBRI Anna, *Az irodalom magánélete. Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten. 1779–1848*, Magvető, Budapest, 1987, 526–527.

2.3.1. CSOMÓPONT: A SZTOICIZMUS

A fent vázolt vizsgálat eredményét természetesen szükséges ütköztetni és egyeztetni más forrásokkal – visszaemlékezésekkel, levelekkel, önvallomásokkal – és azok interpretációival. Bárfaynak a saját maga által rögzített életelveiből leginkább a sztoicizmus értékrendjének keretei¹³³ olvashatók ki. Érzékelhetően ezt tekintette normának – mint sokan mások is a korban.¹³⁴ Bárfay tanulmányai és érdeklődése is valószínűsítik ezt. Magát a kifejezést ugyan nem írja le, de hangoztatott nézetei – az önuralom, az élet nehézségeinek panasz nélkül való elviselése, a hűség, az áldozatkészség, a puritán életvitel, a józan mértékletesség – ennek erkölcsi rendje, ítéletei köré szerveződnek. Kedvenc, fejből idézett szerzői Horatius és Tacitus,¹³⁵ de a Korán és Konfuciusz filozófiáját is élvezettel olvassa.¹³⁶ A visszaemlékezések általában nem egyértelműen tükrözik ezeket a komoly és kissé komor, szigorú nézeteket. A Bárfayról írottak hangsúlyozzák kompromisszumkészségét, figyelmességét, lényének kellemességre, kiegyensúlyozottságra, derűre törekvő alkatát.¹³⁷ A Magyar Tudományos Akadémia Tudósklubjában őrzött portréja – egy kisméretű, bőrtokos, igényes kidolgozású Barabás-akvarell, amely nyilván személyes ajándéknak készült – megerősíti ezt a képet: ápolt, választékos külsejű, tekintélyes, ugyanakkor eleven tekintetű, fiatalos negyvenes férfit ábrázol.

2.3.2. SZENVEDELEM

A szenvedelem, a szenvedély kifejezések Bárfaynak azokban a megjegyzéseiben fordulnak elő, ahol a tettek általános mozgatórugóit keresi, és ahol az embert irányító, uraló erőkre utal.¹³⁸ Foglalkoztatják az emberi természetben rejlő rossz elszabadulásának pillanatait; a túlzás, a féktelenség megnyilatkozásai, amelyek nem csupán az egyéni élet harmóniáját veszélyeztetik, de a közösséget is, legyen szó akár baráti, akár politikai csoportról. Bárfay rendszeresen és tudatosan akarja nevelt fia tűrőképességét alakítani ezen a téren. Arra biztatja, hogy a szenvedélyességet – ezt a számára legkevésbé kívánatos tulajdonságát – mérsékelje magában. A változás elérésére Bárfay a sakkot – mint imitált küzdelmet – látja a legalkalmasabbnak.¹³⁹

¹³³ A sztoicizmus 19. századi magyar hagyományáról lásd TAKÁTS József, *Gyulai, emlékbeszéd, kanonizáció = A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. Uő., Kijárat, Budapest, 2000, különösképpen 171–172; és Dávidházi Péter fejezete: DÁVIDHÁZI Péter, *Korjellemző igény 1849 után. A tacitusi eszmény sztoikus olvasatának kelenőse* = Uő., *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Universitas, Budapest, 2004, különösképpen 611–618. A „sztoikus világnézet fokozódó igénylését” és az önfegyelem-eszmény elterjedését egyértelműen a szabadságharc utáni időszak jellemzőjének tartja. Uo., 540, 606.

¹³⁴ „A kortársak tudatában a látható, a megnyilatkozó szociabilitás elfojtása, az önmegtartóztató fegyelem, a csendben maradás szokássá válása egytől egyig felmagasztosult polgári erénnyé és osztálytulajdonsággá.” GYÁNI, *Az utca és a szalon...*, I. m., 25.

¹³⁵ Bárfay jegyzetei között található Tacitus életrajzában magyar fordítása: „Agricola életrajza. Így fordítá szórul szóra Baricz. Lemásolám Pesten, Jun. 25d. 1844, a fordító kéziratából Bárfay László.” Bárfay László másolatai és jegyzetei. OSZK Kt., Quart. Hung. 1526, II.

¹³⁶ Nagy Károly levelei Bárfay Lászlóhoz. (1831–1838), kiad., bev. Kovács Katalin, Aetas 1997/4, 70.

¹³⁷ „A maga csendes, kiegyenlítő lényével otthont teremt az irodalom számára.” FÁBRI Anna, *Az irodalom...*, I. m., 527.

¹³⁸ A kor szenvedély-fogalmáról, az általánosan ismert antik szöveghelyekről, az „önfegyelemmel leküzdött indulat” toposzárol lásd DÁVIDHÁZI Péter, „Sine ira et studio”. Toldy és a tacitusi eszmény meghonosítása = Uő., *Egy nemzeti...*, I. m., 569–618, különösképpen 569, 586, 590, 612.

¹³⁹ 1838. december 25.

Bártfay szövegében a test az ember óvandó, értékes, de feltétlenül a tudat irányításának alárendelt része, mely nem önállósodhat. Úgy gondolja, szenvedélyeit, hirtelen késztetéseit el kell fojtani, mederben kell tartani, de legalábbis meg kell vele próbálkozni. („Az ember csak ember míg él, azaz: gyarló portéka. Mennyit küzdünk az állatissággal, mennyit hajlandóságaink, az önzés, a’ szenvedelmek elfojtásában vagy nemesítésében – ’s még is, jönnek pillanatok mellyekben a’ lelki felsőség nem gyakorolhatja diadalát ’s az akarat a’ testiséghez hajlik. Invitumque trahit nova vis; aliudve cupido, Mens aliud svadet [Új az erő, mi magával ránt. Mást sug a kívánság, mást az eszem.¹⁴⁰] – E’ megjegyzés magamat illet, mert ma olyat tevék, mit az okosság nem helyeselhet. – De már híában! – Ha kellemtelen következesei lesznek, egyedül magamnak kell tulajdonítanom, ámbár való, hogy adott szavam szerint tevék azt, ’s inkább magam szenvedek, mint sem azt megszegjem.”¹⁴¹

De nem csupán a nemiség jelenthet kihívást. A testi vágy sokféle lehet, más életveszélyes kockázatokba sodorja a napló személyes biztonságára egyébként gondosan ügyelő hősét.¹⁴² Bártfay a testnél sokkal súlyosabbnak tartja, ha valakinek gondolkodását, racionális belátását befolyásolják indulatai. Számos alkalommal figyelmezteti önmagát is, hogy a hirtelen, meggondolatlan, az értelem kontrollja nélküli tettek megsebzik a környezetében élőket, és jóvátehetetlen érzelmi károkat okozhatnak. A túlzó érzések károsak mind a hétköznapiakban, mind a közéletben, általában a racionalitást, az együttműködést kívánja az emberi tevékenységekben – sugallja a napló szövege. Annál kíváncsiabban azonban a művészetben, elsősorban a zenében: a szó minden pozitív jelentésű előfordulása erre a területre vonatkozik.¹⁴³

2.3.3. ÖNURALOM

Az elutasított minőséggel – szenvedelem/szenvedély – szembeni pozitív pólust az önmegtagadás/önuralom fogalma jelöli ki. Hites Sándor Jósika regényeiről írott könyvében az „öngyőzedelem” etikája fejezetcímként szerepel, ahogy az *Abafi* bevezetője kifejti a regény „célzása komoly, s oda megy ki, hogy erős akarattal minden aljast le lehet győzni, hogy a tőkély útja nehéz, számtalan visszaesések vannak a megszokott rosszra, de végre a lelki erő diadalt nyer, ha tud akarni.”¹⁴⁴ Szemere Bertalan 1839-es Kölcsey-émlékbeszéde is az önuralom, az önmegtagadás felsőbbrendűségének bizonyítására épül.

Bártfay fogadott fiának így fogalmazza meg ezzel kapcsolatos életelveit: „Buzdítottam fiúi kötelességre, engedelkenységre, műveltségre, tehetségeinek használására. – Szóltam az önmegtagadásról, mint az élet’ minden helyzetében olly igen szükséges tulajdonról; előhozám a’ felületességet, szenvedelmi ingerültséget, ’s magán uralkodást; előhozám az önhitséget, elbizakodást, makacsságot. [...] Intettem őt minden jóra, ’s közlém vele,

¹⁴⁰ OVIDIUS, *Metamorphoses*, ford. DEVECSERI GÁBOR, Helikon, Budapest, 1964, 187.

¹⁴¹ 1839. október 12.

¹⁴² 1839. február 9.

¹⁴³ 1840. január 4. és 1839. július 25. – A fiatal Bártfay leveleiben még lépten-nyomon feltűnik egyszerre az intellektust és az érzelmeket megcélzó irodalom melletti érvelés, aminek az a szándéka, hogy „az olvasót világosítsa együtt és melegítse. Ilyenek nálunk többet tehetnek, mint száraz okoskodással tömött sanyargató Foliaintok: mert nem elég magában a’ világosodás, mert az élet szelíd hév ’s ápoló meleg nélkül nem gerjed, nem tenyészhet.” – írja például a *Nemzeti hagyományokról*.)

¹⁴⁴ Idézi: HITES Sándor, *Még dadogtak, amikor ő megszólalt. Jósika Miklós és a történelmi regény*, Universitas, Budapest, 2008, 68. – Jósika Miklós, *Abafi*, [1836], Szépirodalmi, Budapest, 1960, 40.

mit tevék én magammal fiatalkorom óta, ’s mint vergődtem, mint küzdöttem, míg azon pontra juthaték, mellyen vagyok.”¹⁴⁵ A folyamatos önművelést, ismeretszerzést, a napi olvasást, tájékozódást – csakúgy mint a sétát – elvégzendő kötelességei közt tartja számon Bártfay. Toldy Ferenc őt méltató sorai valószínűleg ennek a rendíthetetlen szorgalomnak szólnak: „Kevés férfit ismertem, ki Bártfaynál több általános műveltséggel, alaposabb ismeretekkel a szépirodalomban, a történetben és a jogban bírt.”¹⁴⁶

Az önmegtagadás máshol önként vállalt lemondást, tűrést jelent, leginkább a személyes boldogságról, az előnyökről a felismert és elfogadott hasznosságra, az erkölcsi jó megvalósulására érdekében. (Ilyen helyzet például a hatalomról való lemondás abban a balladatémában, amit Bártfay javasol a Kisfaludy Társaság pályázati témájául.¹⁴⁷) Személyének a közös, fontos ügy érdekében való háttérbe szorítását szintén az önuralom gyakorlásaként írja le Bártfay. A Károlyi Györggyel szemben más álláspontot elfoglaló titkár önként mond le igazának bizonygatásáról a tárgyaláson.¹⁴⁸ A naplóbejegyzések ugyanakkor egyértelműen utalnak arra, hogy a naplóíró érzékeli, hogy az érett, helyes viselkedés gyakorlása, amit hangoztat és amit elvár magától, elszűrheti belső világát és jelentős érzelmi veszteségeket, csalódásokat okoz, hosszabb távon pedig átalakítja, megmevívíti a személyiséget: „Az élet ’s világ akkor sem ragyogtak, akkor sem úsztak előttem rózsafényben; azonban a’ tapasztalás’ hidegítő keze még nem szorítá szívemet, nem hűtötte meg az önmegtagadások’ annyi fokain érzeteimet.”¹⁴⁹ Ezt a saját maga által jelzett tendenciát igazolják az utolsó év bejegyzései, majd a 1849–1851-es napló és Bártfay levelezése is.

2.3.4. RESIGNATIO¹⁵⁰

Bártfay naplójának egyik legismertebb, korán publikált betétje Wesselényi börtönbe vonulásának leírása az ítélethirdetés után.¹⁵¹ Az írás célja egyértelműen az, hogy bemutasson egy mintaadó magatartást.¹⁵² Wesselényi tisztában lehetett azzal, hogy bár viszonylag

¹⁴⁵ 1839. január 13.

¹⁴⁶ TOLDY, *Irodalmi... I. m.*, 11.

¹⁴⁷ 1838. november 25. – I. Gézá (1040–1077, uralk. 1074–1077) unokatestvére, Salamon német segítséggel kiűzi az országból. Géza Lengyelországba menekül, majd visszatérve legyőzi őt. Egyezséget kötnek, aminek értelmében a korona Salamoné marad, őket testvérek, a későbbi I. Szt. Lászlóval apjuk egykori dukátusát nyerik el. Hét év közös kormányzás után azonban Géza megtámadja és a magyarországi csatában legyőzi Salamont. Uralkodását a bizánci császár jóváhagyása támogatja, aki koronát küld neki, a későbbi Szent Korona alsó részét.

¹⁴⁸ 1840. október 19.

¹⁴⁹ 1838. március 13.

¹⁵⁰ A latin kifejezés a korban még elsősorban hivatali tisztségről való lelépést, leköszönést jelent. A szó másik értelme egy meglehetősen pontosan körülírható, mintát adó magatartás: megnyugvás, beletörődés. Kazinczy például számos megnyilvánulásában összekapcsolja a két jelentést: a hivatalról kényszerűen lemondattólempléni alispánról írja: „lemonda 37. eszt. olta viselt hivataláról, ’s magát candidálatni sem engedé, látván, mit tesznek azok, a’ kik az ő nagyságát nem tűrheték. Melly gyönyörű volt látni ezt a’ valóságos nagyságot, melly magát a’ nyugalomban tündököltette.” [...] „megmutatá, ily esetben mit tehet egy nagy lélek. Látván haragosainak, irigyeinek törekedéseiket, elbűcsűzött, ’s nem engedé magát candidálatni. Telley nyugalomban jelene-meg köztők, ’s arcza, mozdulatai, szavai soha nem árultak-el olyat, a’ min ellenei mosolyoghat.” VÖLGYESI Orsolya, *Etika és politika. Kazinczy és az 1827-es Zemplén vármegyei tisztújítás. Uő, Írók, szerepek, stratégiák*, Ráció, Budapest, 2010, 32–33.

¹⁵¹ Lásd az 5.10. *Börtönbe vonulás* (1839. február 9–12.) című fejezetet.

¹⁵² Sajátos, hogy nem maradt ránk „Az árvízi hajós” leírása Bártfaytól. Talán Wesselényinek aktívan heroikus arca nehezebben lett volna számára rögzíthető: „Megjövén hajónk, két hajóval útnak indultunk. Megint a magam helyén és teljesebben éreztem magam. Mindezen rémítő jelenetek közt, melyeknek eddig a hullámok

csekély közvetlen szemtanúja volt az eseménynek, de magatartásáról, gesztusairól az egész ország nyilvánossága értesül, és talán majd az utókor is megemlékezik róla. Szándékának öntudatlan kivitelezője Bártfay lett, pontosan megértve barátja kimondatlan kívánságát. S Bártfay valóban hiteles, precíz beszámolót készít a méltóságát kiszolgáltatottságában is megőrző emberről, a közös eszményeinek megfelelő hozzáállásról a csapások idején.¹⁵³ A resignatio nehezen körülírható fogalmát, az emberre kimért sors ellenkezés, tiltakozás nélküli tudomásulvételét, a szánalmat nem kérő tartást, a szélsőséges helyzetekben megőrzött önuralmat, sőt kedélyességet így körvonalazza naplójában: „Föltűnt előttem, hogy Wesselényi, mihelyt a’ kaszármába ’s a’ Hadnagy’ szobájába lépett, a’ legszebb magaviselet’ példáját mutatá. Minden büszkeség, vagy dacz vagy keserűség nélkül férfias méltóság nyilatkozott minden szaván, mozdulatán, ’s a’ vétlenség’ nemes önérzete. Nyájas, szíves megadással szólt – néha néha bánatos komolysággal, de a’ melly távol, igen távol vala akár hunyáskodástól akár leverttségtől.”¹⁵⁴ Az utolsó együtt töltött órákról számos olyan apró eseményt, fordulatot jegyez fel, amelynek dramaturgiai szerepe a személyiség egyensúlyának, belső nyugalmának bizonyítása. Ilyen például a jó étvágy: „Adjon isten jó étvágyat, oly jó, millyen a’ mostani körülmények közt lehet. – De bizony csak eszem, még pedig jó ízűn, mert ki tudja adnak e ott vacsorát, a’ hol ma estve leszek. Vele mennék most mindjárt ’s nálad ebédelnék: de félek, hogy az asszonyok újra nyafognának.”¹⁵⁵ Fontos jellemzőként jegyzi fel Bártfay Wesselényi „kiszólásait”, humoros megnyilvánulásait, a jóízű tréfalkozását, a várható keserű ironia helyett.¹⁵⁶ Ugyanilyen hangsúlyt kap a másokkal – az ellene eljáró bíróval, a kötelességét teljesítő tiszttel – szembeni szívéllyesség, korrektség, jóindulat és a puritán körülményekkel való azonnali kiegyezés.¹⁵⁷

A börtönbe vonulás megörökítésének zárása érdekes, kommentár nélküli idézettel zárul:

– „Hű maradt magához, ’s Wesselényi maradt, bár fogoly lett.

Interque maerentes amicos	Quam si clientum longa negotia
Egregius properabat exul.	Dijudicata lite relinqueret;
Atqui sciebat, quae sibi barbarus	Tendens Venafranos in agros
Tortor pararet: non aliter tamen	Aut Lacedaemonium Tarentum.”
Dimovit obstantes propingvos	

Horat. Lib. III. Ode V.¹⁵⁸

(S indult fogolynak vissza ismét,
régi barátaitól búcsúzza.

tetején közepette voltam, számtalan keservet és gyötrelmet, de sok édest és mennyeit éreztem; általában pedig meg kell vallanom, ily veszélytől és borzalmaktól körülvéve éreztem, miszerint ily helyzet s munkásság elemem.” – Idézi naplójából Jenei Ferenc, *Bártfay László naplójából*, I. s. a. r., bev. JENEI Ferenc, Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1969, 193.

¹⁵³ 1839. január 31.

¹⁵⁴ 1839. február 9.

¹⁵⁵ 1839. február 9.

¹⁵⁶ 1839. február 9.

¹⁵⁷ 1839. február 9.

¹⁵⁸ 1839. február 9.

Jól tudta, mily nagy gyötrelmem éri majd
barbár kezektől, [mégis a sok rokon,
s kíváncsi nép közt elhaladva – törölt sor]
félresodorta az útban állót.

Úgy ment derűsen, mintha pereskedők
ügyét lezárván, most a venafrumi
kies vidék, vagy hűs Tarentum
várna reá, pihenést kínálva.)¹⁵⁹

Horatius Regulusról szóló ódájának egy részletét idézi a napló, amely szinte minden elemében – önkéntes börtönbe vonulás, az adott szó szentsége, a kegyelem elutasítása – illik Wesselényire. Csupán egyetlen fontos pontban nem; a különbséget a törölt sorral emeli ki Bártfay. Míg Regulus a nép és rokonai sorfala közt, fájdalomtól és csodálattól övezve vonul ki a szenátusból és példája ezáltal fennmarad, Wesselényi méltóságteljes, higgadt, sőt „derűs” viselkedésének alig néhány barát lehetett tanúja.

Wesselényi naplója ekkoriban többször rögzíti a közhangulat Wesselényivel szembeni megfordulását: „Annak aki nem egyedül önmagában, s magávalteli él, keserű lehetne magát úgy elhagyatva, s így divatból kimenve látni, mint most én vagyok. [...] Minő különbség három évvel ezelőtt, midőn egy egész város világosítása ezerek ujjongó üdvözlésére csillámlott. Ez a sors játéka.”¹⁶⁰ Széchenyi aznapi bejegyzése is részvétlen, távolságtartó: „W[esselényi]-nek nálam kellett volna ebédelnie, – ám Hubay Budára kísérte. Fejes azt mondja: ott fog maradni. Senki sem indult föl és bánkódott különösebben! –”¹⁶¹

A hálátlan jelen elől Bártfay zaklatottságában, álmatlan éjszakákon és hajnalokon többször is a klasszikusokhoz menekül, bizonyítva, hogy generációja számára ez a szöveg hagyomány jelentette a politika és a közélet fordulataiban elbizonytalanodó értelmiségi számára a tájékozódási pontot.¹⁶² Annak az olvasókörnek, amelynek Bártfay írása készült, minden bizonnyal fölösleges volt részletezni az óda főszereplőjével való párhuzamot. Regulus a római hagyományban az elveihez sziklaszilárdan ragaszkodó, az ellenséggel semmiféle tárgyalásba nem bocsátkozó férfi példája.¹⁶³ (Marcus Atilius Regulus a köztársaság konzuljaként az I. pun háborúban véres, kíméletlen csatákban győz Afrika földjén, mígnem egy ütközet során fogságba kerül. Öt éves fogsága után előkelő karthágóiak szabadon bocsátása fejében és elsősorban a béketárgyalások előkészítésére Kr. e. 250-ben visszaengedik Rómába, ő azonban szenátusi beszédében a kegyelmet nem ismerő, elszánt küzdelemre biztat, és azt kéri, adott szava szerint hadd térjen vissza Karthágóba. „Nem veri majd a punt, / nem űzi újabb fergeteges csatán, / ki karjain már szíjat érzett, / s várta remegve halála napját. // Harc menti csak meg most a mi életünk, / háborúban szégyen a megalkuvás!” Horatius versében Regulus – akárcsak Wesselényi – teljes megadással várja, míg a szenátorok elfogadják személyes döntését, elköszön családjától és elindul vissza, Karthágóba, ahol megérkezésekor nyomban kivégzik.)

¹⁵⁹ *Religiós hősi példája = Horatius legszebb ódái*, vál., ford. SZEPESSY Gyula, Budapest, 1984, 113–114.

¹⁶⁰ Idézi VERESS, *Fürkészések...*, I. m., 74.

¹⁶¹ SZÉCHENYI, I. m., 2002, 787.

¹⁶² „Föltűtém Horácztot ’s azt forgatám. Azután irtam.” 1839. február 12.

¹⁶³ *Der kleine Pauly. Lexikon der Antike in fünf Bänden*, IV, Deutscher Taschenbuchverlag, München, 1979, 1368–1369, Regulus címszó alatt.

Nehezen eldönthető, hogy Wesselényi viselkedése mennyire volt egyedi. Vajon csupán Bártfay látja, minősíti személyét és viselkedését az antik mintához hasonlóan, vagy a közegükben mindenki számára jól ismert etikai kódex pontos követésén alapul a hasonlóság? A közös műveltség, az azonosan értelmezett latin auktorok, az olvasmányoknak példaként való értelmezése valószínűleg együttesen vezetett-e ennek a szerepnek az eljátszásához, vagy ahhoz, hogy Bártfay analógiát találjon a két történet között?¹⁶⁴ Kölcsey például a 'resignatio', a másoknak erőt adó önkéntes halál mintájaként utalt Decius Regulusra. „A szánakozás elenyész a bámulatban, 's irigyljük inkább dicsőségeket, mint szánjuk vesztöket.” Zrínyiről szólva fejt ki Szemerének a történetről: „...a' tragikumot csak a' catastrophát megelőző történetek teszik, mikor a' Heros még nincs resignálva, még szabadulást vár és nem kap. Ha elejétől fogva resignálva van, úgy vége minden tragicumnak. Ha pedig küszd és szabadulni akar, de ellátja végre hogy reményei füstbe mentek: íme ez a tragicum. Ekkor resignálja magát. – a' dicsőség, a' haza &c. olly dolgok, melyek az élet becsét felül haladják, 's tehát a' resignatio nyúgalma, a' dicsőség stb ragyogása, az élet tragikumáról az Ideálba viszen által benünket, 's íme ez a' Schl[egel] által magasztalt megemelőds.”¹⁶⁵

A fiatal Kossuth egyetemes történeti jegyzeteiben is kiemelt helyet foglalt el Regulus története: példa az adott szó, a „megkötött kéz helyzetére”, a közvetett politikai eszközök, az erkölcsi nyomás lehetőségeire. Különösen érdekes, hogy az elbeszélő hang hirtelen emelkedetté, szenvedélyessé és személyessé válik a tárgyilagos jegyzetelés közben: „Így szólott a szerencsétlen vezér, s hazájának a hőst jutalomra, dicsőségre hívó hangja, hitvesének könnyei, vagy a reá várakozó kínzások fájdalmai iránt érzéketlenül [...] nem maradhatok e városban, ahol én, ki Carthagónak szolgáltam, nem birhatok egy becsületes polgárt illető méltósággal, [...] minek utána megmutatta volna Carthagónak, mint harcolnak s győznek rómaiak, mosolygott kínjai közben, s megmutatta annak s a világnak, mint hal meg egy római polgár!!! Azon elragadtatás, melyre e félisten hallhatatlan tette kellett is szenderít, szolgáljon mentségül e kicsapongásért!”¹⁶⁶ Regulus nem cserél sorsot senkivel, „megszűntem – úgymond – fogságom napjától római lenni” – s hitvesét s gyermekeit ölelésétől eltiltva, hidegen tanácslá Rómának: „Ne bocsájtkozzon Carthagoval semmi békességi alkuba”. Tehát bár lenne tárgyalási alap a fogva tartóval, még sincs erkölcsi lehetőség a kegyelemkérésre, a meghunyászkodásra, mert az megsemmisítő lépés lenne a közösség előtt, megbélyegezné, lehetetlenné tenné további életét. Kossuth beszámolója saját elfogatásáról ugyanennek a magatartásnak ad igazat: „Három év előtt künn a hegyen a házi eb szokatlan ugatása fölvert éjjéli álmomból, és gyertyasugárt láttam a közeli domboldalról ablakomon belövelleni, s amint kitekintettem, szuronyokról csillámlott fölém a gyertyafény. És a polgári kötelesség érzete mellett (nem,

¹⁶⁴ Völgyesi Orsolya tanulmánya felhívja a figyelmet a viselkedés értelmezésében az azonos kulturális kódok fontosságára. Teleki Pálnak Kazinczy *Orpheus*-ában megjelent beszédéről van szó, amely Senecának *A gondviselésről* című művét magyarul idézi, a „helyénvaló bátorság mibenlétéről”: „íme egy látvány, mely méltó arra, hogy odafigyeljen rá a saját alkotásával törődő isten, íme egy istenhez méltó küzdőpáros: egy kemény férfi, összeszerezve a gonosz sorssal, még ha ő hívta is ki azt valamiképpen maga ellen.” VÖLGYESI, *Etika...*, I. m., 33.

¹⁶⁵ Kölcsey Ferenc levele Szemerének Pálnak, 1823. április 11. *Kölcsey Ferenc, Levelezés II, 1820–1831*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Universitas, Budapest, 2007, 68–69. (A továbbiakban: *KÖLCSEY, Levelezés*, II.)

¹⁶⁶ Az 1825–27-ben, a pesti jurátuskodás után hazatérő Kossuth tájékozódása, önművelésének dokumentuma a *Közönséges tekintet a történetírásra* = KOSSUTH, *Ifjúkori írások*, 149–150.

ugyebar ez nem volt gyöngeség?) fejemen egy keserves gondolat villant keresztül, e gondolat: »családodat ez éj nyomorúságba taszítja«: és én büszke valék, hogy e gondolat mellett is polgár tudtam maradni, a szó legtetszebb értelmében, nem külsőleg csak, hanem szívem legbelsőbb rejtekében is.”¹⁶⁷ Sajátosak ezek az időben távoli gondolati párhuzamok, a „legszebb magaviselet példái”, ami azonban közös viselkedési mintákat eredményez az ebben az időben egymás közvetlen közelében raboskodó Wesselényi és Kossuth között:¹⁶⁸ – „Benyovszky beszélé, hogy miután én 's Kelemen Budáról elmenénk, ő és Hubay azon szobát is megtekinték, melybe W[esselényi]. költöztetett. Földszint van, de nem nedves. – Talán 8-10 lépés hosszú 's 3 lépés széles lehet. Ablaka egy kis sikátorra szolgál 's be van téglázva egész a' felső szárnyakig. Szomszédjában Kossuth' szobája, 's a' kettő közt csak valami pitvarka vagy kis köz (talán pinczetorkolat) van.”¹⁶⁹ Trócsányi Zsolt szövege ezen a ponton olyan megjegyzést tesz ez érthető „gyöngeségről”, amiről talán a naplói író nem is értesülhetett. A cellába belépve „Wesselényit itt hagyja el először fegyelme az egész procedura alatt, ha csak egy pillanatra is: elsírja magát.”¹⁷⁰ Egy további sajátos párhuzam: Kazinczy börtönből írott levelei Bártfay másolatában maradtak fenn,¹⁷¹ bizonyítékaul annak, hogy Kazinczyhoz hasonlóan foglalkoztatták a fogság elviselésének a személyiség tartalékaiban rejlő lehetőségei, a tántoríthatatlan, rendületlen sztoikus erkölcsi tartás problematikája. Ahogy Szilágyi Márton a *Fogságom naplója* narratíváját elemezve megállapítja, a mű elsősorban nem apológia, „az író kikövetkeztethető szándéka a [...] morális példaadás is”, tehát annak bemutatása, „miképpen reagál a szellem embere, az európai kultúrán iskolázott szuverén egyéniség a méltatlan és embertelen körülményekre.”¹⁷²

Pontosan egy hónappal a nevezetes dátum után az elfoglalt Bártfay ismét antik szerzőkhöz fordul lelki egyensúlya visszabillentésére: „Később Cicero' Philippicáit olvasám és pro M. Marcello.”¹⁷³ Ezek a beszédek a nemes lelkűséget, a nyíltszívűséget, a feddhetetlen életet magasztalják, de legfőképp a zsarnokot figyelmezteti az „öngyőzedelmre”, azaz arra, hogy a katonai dicsőségnél is fontosabb saját „tulajdon lelkünkön győzedelmeskedni, indulatainkra féket vetni, diadalunkat ki nem használni”. Lehetetlen a sorokból ki nem hallani a reményt, hogy a türelem és az irgalom meghozza majd a kegyelmet, a felmentő ítéletet Wesselényi ügyében.

¹⁶⁷ Kossuth Lajos levele Wesselényi Miklóshoz, 1840. május 14. = KLÖM VII, 624. (KLÖM VII. = *Kossuth Lajos iratai 1837. május – 1840. december. Hűtlenségi per, fogság, útkeresés*, s. a. r. PAJKOSSY Gábor, Akadémiai, Budapest, 1989.)

¹⁶⁸ A közös börtöntapasztalatot, az együttes élményt igazoló szöveg Kossuthnak a szabadulása után Wesselényihez írott levele: „mystificatio nélkül hihetjük, hogy amik velünk történtek, azok nemzetünk igen nagy része előtt szavunk súlyát csak növelheték, fontosíthaták [...] Ezekről sokat lehetne mondani, de Nagyságod különben is elgondolja maga mindazt, amit mondhatnék.” 1840. május 14.

¹⁶⁹ 1839. február 9.

¹⁷⁰ TRÓCSÁNYI Zsolt, *Wesselényi Miklós hűtlenségi pere*, Gondolat, Budapest, 1970, 429.

¹⁷¹ Az MTA Kézirattárában lévő, régebben Toldy Ferencnek tulajdonított másolatok (MTAK Kt., K 610*) azonosításáról: SZILÁGYI Márton, *Párhuzamos börtöntörténetek. Kazinczy Ferenc és Andreas Riedel = Leleplezett mellszobor. Nyomozások Kazinczy birtokán*, szerk. CZIFRA Mariann, Gondolat, Budapest, 2009, 49.

¹⁷² Uo., 48.

¹⁷³ 1839. március 9. – Marcus Tullius CICERO (i. e. 106–43), *Philippicák Marcus Antonius ellen*, ford. MARÓTI Egon, Budapest, 1990; és *Marcellus érdekében* = M. T. Cicero válogatott művei, vál. HAVAS László, Európa, Budapest, 1974, 125–135.

2.3.5. SZÓHASZNÁLAT – FOGALOMELEMZÉS: LEHETŐSÉGEK (HAZA, ÉDES, KESERŰ)

A napló szereplői közül a lelkes/valódi jelzőt kiérdeklők állnak legközelebb Bártfayhoz. A 'lelkes' a bejegyzésekben 'a magasabb eszméknek elkötelezettet', sőt bizonyos helyeken egyértelműen 'hazafiast' jelent.¹⁷⁴ Lásd például az 1839. november 24-i bejegyzéseket: „[...] az előadás nagy lelkesülésre ragadá az öszves gyülekezetet, 's legtöbb hallgató' szeméből forró könyeket fakasztott. – Péczely József, jeles értekezést lelkesen olvasván föl: [...] – Az olvasás alatt három erdélyi fiatal úr látogatá meg Vörösmartyt; két Zeyk, a' harmadikat nem tudom. Lelkes embereknek látszanak; az egyik Berlinből jön.”¹⁷⁵ – „Estve felé Gróf Haller Mali jöve nőmhez, 's az asszonyok rákértek, olvasnám el B[áró]. Eötvös József emlékbeszédét Kölcsey felett, a' mit annál örömebb teljesíték, mivel a' lelkes Grófné illyesmit teljesen tud méltánylani.”¹⁷⁶ – „[...] a' közjó előmozdításának nagy munkájában a' haza' lelkes leányai vesznek részt” [...]”¹⁷⁷

A 'lelkes' jelző több helyütt egyszerűen a 'refomellenzékkel szimpatizáló' értelmű.¹⁷⁸ A 'valódi' szó használata pedig hitelességre, érzelmi mélységre utal: „Szebb, valódibb, lángolóbb beszédet nem hallék – ez esik legközelebb, izlésem 's nézetem szerint, a' Kölcsey beszédeihez.”¹⁷⁹ – „Volt nálam Radnics sokáig. Azután a' tiszteletre méltó Reviczky né. Az isten áldja meg jó nemes lelkét – ritka egy nő az, teli szeretettel és valódisággal.”¹⁸⁰

Az élmények, a benyomások érzékeltetésére Bártfay gyakran használja az édes/keserű ellentétpárt.¹⁸¹ Az őt legmélyebben érintő lelki örömeket-fájdalmakat jelöli velük, amelyeket így szinte ízként, érzéki szinten próbál rögzíteni: „Annak tudása, hogy úgy szeretettünk, mint szívünk ohajtja, erősít az állhatatosságban, 's könnyűvé 's édessé tesz minden e' miatti áldozatot.”¹⁸² – „És részesültem olly örömekben is, melyek éltem' legédesebbjei közé számítandók.”¹⁸³ – „[...] azóta, hogy tehetségei kiműveltetése végett a' külföldre utazott, nem volt alkalma az édes hazai nyelvet gyakorolnia” [...]”¹⁸⁴ Az erkölcsi jó, az önzetlen adakozás állandó kísérőszava is ez: „Jót tenni a' hol lehet, ah, olly édes, megnyugtató érzet.”¹⁸⁵

Ellentéte, a 'keserű', nem egyszerűen 'bántót' jelent, hanem 'elfogadhatatlan, igazságtalan, érzelmileg disszonáns, érthetetlen helyzetet' ír le vele: „Reggel még az ágyban

¹⁷⁴ Kölcsey naplójában a jelző például Károlyi György neve mellett tűnik fel. KÖLCSEY, *Országgyűlési napló*, I. m., 221.

¹⁷⁵ 1839. szeptember 8.

¹⁷⁶ 1839. december 17.

¹⁷⁷ 1839. március 9.

¹⁷⁸ 1840. május 25.

¹⁷⁹ 1839. november 24.

¹⁸⁰ 1839. április 26.

¹⁸¹ Ugyanezzel játszik Vörösmarty egyik epigrammája is:

„Édesen a keserűt, keserűen mondog az édest,
Oh keser-édes lány! gyötrelmem a te neved.” *A csalfa lány*, 1833. = VMÖM *Kisebb költemények*, II, s. a. r. HORVÁTH Károly – TÓTH Dezső, Akadémiai, Budapest, 1960, 119. (A továbbiakban VMÖM II.) – Vagy Széchenyi naplója idézi ugyanerről Kossuthot: „Szaniszló öhozzá [Kossuthhoz]: »ÉDES TÁBLABÍRÓ URAM.« Ő: »ÉN NEM VAGYOK ÉDES, DE IGEN KESERŰ»” SZÉCHENYI, I. m., 841. – Wesselényi naplójában: „Mіндеzen rémítő jelenetek közt, melyeknek eddig a hullámok tetején közepette voltam, számtalan keservet és gyötrelmet, de sok édest és menyeyit éreztem...” JENEI, Bártfay..., I. m., 193.

¹⁸² 1838. október 26.

¹⁸³ 1838. december 31.

¹⁸⁴ 1840. január 4.

¹⁸⁵ 1839. április 20.

keserű beszéd volt köztem és J[ozefina]. között olly tárgyról, melly már többször hozatott szóba, de a' mellyről jobb lett volna mindenkor hallgatni, mert csak maga magát keseríti vele.”¹⁸⁶ – [...] „B[áró]. W[esselényi]. vala rövid ideig nálam, keserűn panaszkodva, miként pörét, bár azt a' K[irályi]. Fiscus csak tegnap submitalta,¹⁸⁷ már holnap referálni akarják, csak annyi időt sem engedve neki, hogy informatióit leirathassa 's bírát előbb eljárassa. E' miatt úgymond mind a' Referenssel (Gosztonyi Itélőmesterrel) mind a' Personalissal kedvetlen jelenetei 's nyilatkozásai valának.”¹⁸⁸ A 'keserű' ugyanígy a csalódás szava is, a kizökkent, megrendült lelkiállapot visszatérő kifejezése a napló szerelmi történetének lezárulásakor: „Muki czíme alatt jött Pakéta; abban számomra az Árvízkönyv és levél. – Annyi keserűt soha, de soha nem vártam volna Paulinától. Ő nem hálátlan, nem szívtelen: ő – rossz, és közönséges; 's ez fáj leginkább.”¹⁸⁹ – „Mostani magaviselete mások előtt talán természetesnek sőt helyesnek látszhatik: – de én másképp tudom a' dolgokat, és tudom, hogy megsiratja egykor – előbb utóbb – a' mit tett. Azonban ő lássa; egy keserű tapasztalással gazdagabb.”¹⁹⁰ – „[...] alig tudnék neki mit felelni, a' nélkül hogy vagy magam vagy mások iránt keserű, talán igazságtalan ne legyek.”¹⁹¹ A 'keserű' kifejezés sűrűn előfordul a napló utolsó aktív évének utolsó hónapjaiban is. A szokásos év végi számvetés mintegy megadja a szöveg egyre lakonikusabb, ritkuló, majd abbamaradó bejegyzéseinek alaphangját és előrevetíti a napló lezárását.¹⁹²

A fogalomhasználat vizsgálatának fenti példáiban olyan kifejezéseket választottam, amelyek a maitól, a hétköznapiól eltérőek, Bártfay saját nézőpontjára utalnak, s ezzel a forrás egyedi sajátosságait használják ki. A napló intimebb műfajában sokkal nagyobb szerepet kapnak az érzelmi élet szélsőségeit, ellentmondásait, polaritását megjelenítő kifejezések, mint a társadalmi normákhoz magától értetődőbben illeszkedő, a személyiség harmonikusabb oldalát bemutatni kívánó levelekben, ami a szövegekben mindenkor jelenlévő olvasó, címzett fontosságára figyelmeztet. Ez a szövegelemzési módszer ugyanakkor alkalmas arra is, hogy általában is pontosítsa egyes kifejezések értelmét, érvényességi körét a kor írott közbeszédében.

¹⁸⁶ 1838. július 11.

¹⁸⁷ Azaz: terjesztette fel ítéletre.

¹⁸⁸ 1839. január 23.

¹⁸⁹ 1839. április 23.

¹⁹⁰ 1839. május 17.

¹⁹¹ 1839. július 24.

¹⁹² 1840. december 31. „Letelt tehát ismét egy év; adott örömeiket és bajakat. A' keserű tapasztalás és tágas emberismeret okosabbá teheti az embert, de a' szívét sebzí. Mit hoz majd a' jövő magával?”

3. A NAPLÓÍRÓ: BÁRTFAY LÁSZLÓ

3.1. TOLDY FERENC BÁRTFAY-KÉPÉNEK HAGYOMÁNYA

Az alábbi fejezet célja, hogy összefoglalja, rekonstruálja a Bártfay László alakjához kapcsolódó sztereotípiák létrejöttét, vizsgálja forrásaikat, fennmaradásuk tartósságának okait. Neve többnyire hivatkozásokban, lábjegyzetekben fordul elő, önálló szerepeltetésére mindössze néhány példa akad.

Bártfay alakjának kontúrjait az irodalomtörténet-írás számára a kortárs Toldy Ferenc rajzolta meg máig a leghatásosabban. Toldy két alapvető állítása: Bártfay az „összekötő láncszem” Kazinczy és Kisfaludy Károly között, illetve Bártfay „szalonjának”, az itt létrejövő kapcsolatrendszernek döntő jelentősége volt az 1820-as évek végén, az 1830-as évek elején az irodalmi korszak- és generációváltásban.

Bártfay szerepének legnépszerűbb megfogalmazása nem szöveges, hanem vizuális forrás: az 1859-es Kazinczy-évforduló kapcsán Orlai Petrics Soma – feltehetőleg Toldy sugalmazására¹⁹³ – készített festménye, a *Kazinczy és Kisfaludy találkozása*.¹⁹⁴ Az emblematikus erejű mű, amely a nagyközönség számára közvetítette Toldy Ferencnek a reformkor irodalomtörténeti fejlődéséről felvázolt nagyhatású vízióját,¹⁹⁵ egyúttal a legszelebb körben tette ismertté – már amennyiben ez széles körűnek tekinthető – Bártfay nevét. A bevésozásban természetesen döntő volt az időpont és a helyzet. A Kazinczy-ünnep lett ugyanis 1849 után az első, a teljes országra kiterjedő, a belpolitikai életet felpezsdítő és minden réteg számára reprezentációs alkalmat kínáló rendezvénysorozat. „Az ünnepelt személye és életműve persze egyedülállóan kedvező alkalmat kínált ahhoz, hogy a legkülönbözőbb (nemzetiségi, rendies, felekezeti és kulturális) identitások, fölfogások és törekvések egyetlen táborban egyesüljenek.”¹⁹⁶ A hatást fokozta a közadakozásból létrehozott kép bemutatásának különlegessé tett pillanata, és nem elhanyagolható a gon-

dosan felépített képkompozíció jelentősége sem. „A Kazinczy-ünnepen a Nemzeti Múzeum díszterme melletti rotundában egy kultuszkép fogadta az érkezőket [...] A Vasárnapi Ujság a kép témájául Kazinczy és Kisfaludy kibékülését nevezte meg. E kibékülés aktuális jelentőségére a centralisták 'irányszeméi' utalnak: »A különérdekek és célok ápolásának és villámhárítója a közös hazai és nemzeti célok felismerése [...] Ezek együtt erősökké lesznek... szülik a közjót.« Orlai festménye Velázquez *Bréda átadása* című monumentális festményének kompozícióját idézve eleveníti meg a valóban kiengesztelődést hozó találkozást. A fiatal Kisfaludy enyhe meghajlása s az idős költő barátságba fogadó gesztusa Bréda holland város előjárójának és spanyol hódítójának mozdulatára rímel, de nagyobb az egyensúly a két alak közt úgy arckifejezésben, mint jelentőségben. A kép Kazinczy lendületes mozdulatával a (nyelvi) forradalmárt és lelki nagyságát mutatta be, egy személyben is egyesítve a francia felvilágosodás és forradalom (vagy klasszicizmus és romantika) eszméit.”¹⁹⁷ A képet a Kazinczy-panteonban helyezik el, még fontosabb, hogy litografált és különböző eljárásokkal sokszorosított másolatai a magyar polgári otthonok falaira kerültek,¹⁹⁸ s mellé magyarázó, a helyszínt, a mellékalakokat is megnevező szövegmellékletet adtak ki. A kép háttérében egyszerű, harmonikus szobabelső látszik, Orlai valószínűleg szemtanúk visszaemlékezése alapján rekonstruálta e tipikusan polgári, biedermeier lakásbelső. „Lantlábú bútorok, szépen hajlott oromzatú szekrény, a falon aranyrámas arckép, a sarokban simavonalú porcelán kályha [...] a kép sarkában, az asztalnál Szemerével ülő háziasszony háta mögött, Vörösmarty balján a házigazda áll: okos pillantású, körszakállas, fiatal férfi, választékos polgári öltözetben”¹⁹⁹ – így értelmezi a kép háttérének elemeit a történész Vörös Károly. A kompozíció számos eleme mindenesetre finoman utal arra, hogy a két főszereplő mellett Bártfay a legfőbb mellékalak. Neki is emléket állít tehát a festmény, érzékeltetve azt a szemlélő számára is fontos tanulságot, hogy a szerény, névtelen, áldozatkész hazafiasság hozta létre azt a közeget, ahol a generációváltás szimbolikus aktusa végbemehetett.

A nyugodt, szinte idilli képi beállítás egyébként fiktív: a sokszorosított nyomatok kísérszövege ugyan magától értetődően hiteles történeti ábrázolásnak tünteti fel a képet, ezzel szemben tudható – és a még élő szemtanúk tudták is –, hogy az első, nevezetes találkozás nem itt, vagyis Bártfayéknál ment végbe, bár „történhetett volna itt is”, sőt voltaképpen „itt kellett volna történnie”.²⁰⁰ Toldy leírása szerint: „Szemerénél ott volt az ünnepelt vendég, Bártfay és neje, Vörösmarty és Kiss Károly. Az ajtó nyílik, Kisfaludy Károly lép be, barátaitól (Helmecey, Bajza, Toldy Fenyérytől) követve. Szemere megsúgja vendégének a Kisfaludy nevét. Kazinczy felkél azon percben, melyben Toldy örömtől reszketve mondja Kazinczynak: Ez az! – A két férfi kezét fog, s Kazinczy ifjabb társához szívesen így szól: »Igen tisztelt férfiú! barátságodat kérem.« Összeölelkeztek.”²⁰¹ Így történt Toldy szerint, de a találkozást mégis Orlai Petrics Soma kompozícióján keresztül

¹⁹³ Késérü Katalin írja Orlai-monográfiájában: „A két személyiség közti közvetítő (a képen is) Toldy Ferenc volt, aki segítette a festőt, hogy művén tizenkét író »hú arcképét« megfesthesse.” Vasárnapi Ujság (VU) 1859. március 27., 151; és VU 1859. október 23., 515. „Orlai mindenesetre az ő segítségével szerezte meg Bártfayné eredeti arcképét. (Toldy Ferenc levele Orlainak. 1859, Magyar Nemzeti Galéria Adattára 2129/1927. KESERÜ Katalin, *Orlai Petrics Soma*, Kossuth, Budapest, 1984, 56.

¹⁹⁴ Az eredeti kép Széphalmon, a Kazinczy-mauzóleumban található. Lásd *Uo.*, katalógus 121. –Reprodukciója szinte minden népszerű irodalom- és művelődéstörténeti összefoglalóban szerepel. Például REXA Dezső, *Pestre...*, Budapest, 1928, XXXII kép.

¹⁹⁵ Ekkor jelenik meg TOLDY nagyhatású tudományos vállalkozása, a *Kazinczy Ferenc és kora*. Toldy szerepéről az 1859-es ünnepségeken lásd DÁVIDHÁZI, *Egy nemzeti...*, I. m., 265–282; A végső birtokbavétel rituáléja felé: engesztelő áldozat, irodalmi kanonizáció és rejtett testvérharc a Kazinczy-ünnepen című fejezet.

¹⁹⁶ FÁBRI Anna, „Sosem volt még ily compact egyetértés. A Kazinczy-ünnep – 1859 = Kegelet és irodalom. Kultusztörténeti tanulmányok, szerk. KALLA Zsuzsa, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1977, 183; az ünnepség politikai, közéleti vonatkozásairól: Uő., „...újra érez, újra él e hon”. A Kazinczy-ünnep, Műhely 1992/6, 55–58; MARGÓCSY István, *Az 1859-es Kazinczy-ünnepélyek nyelvhasználatához = Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok*, szerk. KALLA Zsuzsa, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2000, 109–118.

¹⁹⁷ KESERÜ Katalin, *A kultusz köztes helye Kazinczy magyarországi kultuszának tükrében = Tények és legendák – tárgyak és ereklyék*, szerk. KALLA Zsuzsa, [Petőfi Irodalmi Múzeum], Budapest, 1994, 40.

¹⁹⁸ „A kórajz elsőként a Divatcsarnok és a Hölgyfutár melléklete volt 1859-ben. 1860-as dátummal két nyomda is kiadta: Weibezahl rajzában Haske és Tsa (Petőfi Irodalmi Múzeum, ltsz. 59.720.1) és Werfer Károly (uo. 62.1203). Harmadik variációja uo. 64.1499.” KESERÜ Katalin, *Orlai...*, I. m., 75.

¹⁹⁹ Vörös Károly, *Füred...*, I. m., 113.

²⁰⁰ Kazinczy és Kisfaludy Károly Szemere Pálnál találkoztak 1828. február 19-én délután, majd aznap este közös vacsorán vettek részt Bártfayéknál.

²⁰¹ Idézi FÁBRI, *Az irodalom...*, I. m., 511.

rögzíti a nemzeti emlékezet és a Bártfay-irodalom is, jó példát kínálva arra, hogy nyelven kívüli, szimbolikus ábrázolások milyen mélyen rögzíthetik a nemzeti irodalom történetére vonatkozó sztereotípiákat: „Miközben a széphalmi mester boldogan szemlélte a fejlődést, az irodalmi vezérség szinte magától átment a pesti Kisfaludy Károly kezébe.”²⁰²

Toldynak nyomós és kézzelfogható indoka volt azzal, hogy Kazinczy és Kisfaludy találkozásának kissé teátrális jelenetét Bártfay lakásának háttérrel rajzoltassa meg és így vessse bele az utókor emlékezetébe. Tudta, hogy *lényegében* valóban Bártfaynak köszönhető a kapcsolatfelvétel, hogy Kisfaludy a tőle kölcsön kapott Kazinczy-fordítások újszerű nyelvi eszményének revelációszerű hatása alatt írja első levelét a széphalmi mesternek.²⁰³ Toldy Kisfaludy Károly halála után alig két évvel megjelenő munkájában magát Bártfayt kéri fel tanúskodásra: „Láttuk melly termékeny év vala az 1819ki Kisfaludyra nézve; még is fontosabb azért, mivel annak végén ismerkedék-meg Kazinczyval, kinek munkái ki nem számolható hasznokat árasztának, a' nyelv" dolgában olly gondatlan barátunkra. De hadd szóljon itt Bártfay, az elhunyt 's minden jó által, ki őt isméri, szeretett ember. »En Kisfaludy Károllyal – ugy mond – 1819. Decemberben ismerkedém közelebbről egy ebéd után a' gróf Károlyi háznál, hová ő gróf Waldsteinék által hivatalos vala. Szabadulván a' tisztelkedő körből szobámba jöve, minthogy akkor titoknak létemre a' háznál laktam. Bizodalmas beszédünk majd külföldi majd a honi literaturáról folya; 's e' közben szót ejte, hogy Kazinczy' munkáiból keveset ismer. 'S elvivé tőlem Ossian' fordítását. Kevés nap mulva tüzzel robban szobámba, 's a' többi darabokat kéri: mert, ugy mond, új világ nyílt meg előtte, 's képzeiteinek más színök 's alakjok, érzeményeinek más hangja készül. – És lelke hevében, 1820. Martius' 15. az első levelet írta Kazinczyhoz; írta pedig azt szobámban, asztalomon. Megtartám mását, valamint Kazinczy' válaszának eredetijét is, mellyeket itt az olvasó' kedvéért teljesen közlök.”²⁰⁴

Bártfay alakjának igazi emléket azonban egy viszonylag rövid Toldy-mű állít,²⁰⁵ amelynek azonban fontos és más jellegű tétje is van. Az *Irodalmi társasköreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig* című tanulmánya az irodalom intézményrendszerének kialakulását vázolja, a polgári, „szabad és magán társaskörök” hatását az irodalom fejlődésére, hiszen ezek „némely irányokban messze kiható befolyást gyakoroltak az ízlés s az irodalmak sorsára.”²⁰⁶ Sőt, Toldy szerint, ezek hozták létre azokat a szilárd alapokat, amelyekre majd a hivatalos szerveződések, például Széchenyi Akadémiája és nem utolsósorban a szöveg ünnepeltje, a Kisfaludy Társaság felépülhetett.

Toldy cikkének erre a fontos állítására az intézménytörténeti kutatásokkal kapcsolatban Labádi Gergely is felhívja a figyelmet: „a Toldy által felvázolt genealógia az általunk – talán lehet ezt a kifejezést használni – megszokott intézménytörténeti összefoglalásokkal ellentétben *nem* az Akadémia megalakulásának, működésének előzményeit keresi”.²⁰⁷ Ebben az összefüggésben sajátos értelme lehet annak a kijelentésnek, hogy

²⁰² KALMÁR Ödön, *Bártfay László*, Budapest, 1942.

²⁰³ Kisfaludy Károly meghatározó szerepének az irodalmi hagyományban való megörökítésére Toldy már jóval korábban tesz kísérleteket: 1842-ben Jósika Miklóst próbálja rábeszélteni egy életrajzi regény megírására, azaz, hogy párhuzamosan ő is készít róla egy biográfiát. HITES Sándor, *Még dadogtak, amikor ő megszólalt. Jósika Miklós és a történelmi regény*, Universitas, Budapest, 2008, 66.

²⁰⁴ TOLDY Ferenc, *Kisfaludy Károly élete*, Buda, 1832, 17–18.

²⁰⁵ TOLDY Ferenc, *Irodalmi társasköreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig*, Budapesti Szemle 1875/15, 1–15.

²⁰⁶ *Uo.*, 1.

²⁰⁷ LABÁDI Gergely, *Kézírtas források az irodalmi intézménytörténeti kutatások tükrében*, ItK 2005/4–6, 520–521.

Bártfay „valódi” szalont működtetett-e, vagyis otthona része volt-e az irodalmi intézményrendszerek alakulóban lévő hálózatának, vagy inkább egy laza, főként Kisfaludy Károly és az Auróra körül csoportosuló baráti társaságként definiálható.²⁰⁸

Toldy írásának hangnemét és érvelésének módját meghatározza emlékbeszéd-jellege,²⁰⁹ valamint a személyes tanúságtétel és áldozat gesztusa: „egymagam én hozhattam meg a kegyelet áldozatát, az egyetlen és utolsó rom e szép világból.”²¹⁰ A nemzeti irodalomhoz hivatásszerűen vagy kedvtelésből kötődők körének szorosságát a „család” metaforáinak gyakorisága jelzi,²¹¹ s minden bizonnyal nem csupán saját szerepének hangsúlyozása, pozíciójának kijelölése miatt fogalmaz így. Bártfayról írja: „A leggyöngédebb barátság volt az, mely minket hozzá, őt hozzánk kötötte, s idővel, mikor minket is saját családjaink vettek körül, s ezek is megtanulták rajta csüggeni, ezekre is kiterjedt, sőt az évek folytán, ha lehetett, mind erősebbé, bensőbbé vált. Hitveseink nővérei, gyermekeink az ő gyermekei lettek.”²¹²

A tanulmány – azaz a Kisfaludy Társaságban elmondott emlékbeszéd – nem titkolt célja, hogy Bártfay szalonjának, figurájának középpontba helyezésével – mintegy – kiemelje, jelentősebbé, kivételesebbé tegye a társaság alapításának helyszínét, szereplőit, pillanatát. A szöveg alakításában Gyulai Vörösmarty-monográfiájának ihlete is egyértelműen szerepet játszott – „egyetlen pesti szalon sem tudott fölmutatni annyi irodalmi és politikai nevezetességet, mint gr. Károlyi György titkárának szerény laka”²¹³ –, de az előzmények (I–VII. fejezet) ismertetése után, a velük azonos terjedelmű Bártfay-fejezet tárgyalásához érve Toldy az irodalomtörténész értekező hangneméből átvált a visszaemlékező többes szám első személyű elbeszélőjébe: Kisfaludy esztétikai ítéleteit hallgatva „egy új világ nyílt meg előttünk.”²¹⁴

3.1.1. NŐI SZALON?

Az írás központi témája – amely mintegy kiegészíti és más módon megismétli Bártfaynak az Orlai-képben megtestesülő „összekötő kapocs” jelzőjét – az „irodalmi szalonoknak” mint az irodalom meghatározó intézményeinek története.²¹⁵ Toldy megkísérli,

²⁰⁸ Labádi a két fogalom elkülönítéséhez Thimár Attilát idézi: „az irodalmi intézmény fogalmát el kell különíteni azoktól az írói csoportoktól, amelyekben – némiképp leegyszerűsítve – a csoport léte elválaszthatatlan egy-egy meghatározó jelentőségű személytől, az író személyes kapcsolatban van olvasóival, és csak addig tagja a közönségnek, amíg (térben és időben) jelen van.” LABÁDI, I. m., 504–505.

²⁰⁹ Lásd a 7.1. Nyilvános felolvasás: az emlékbeszéd című fejezetet.

²¹⁰ TOLDY, *Irodalmi...*, I. m., 12.

²¹¹ Toldy már pályája elején is a magyar irodalom „családjába” való befogadásra áhítozik. Lásd Dávidházi Péter fejezetét „Engedd, hogy fiadat testvérként szólítsam.” Tegeződés és családi szóhasználat, a Kazinczy fiává fogadás nyelvi rítusai = DÁVIDHÁZI, *Egy nemzeti...*, I. m., 233–243. – Bajza Józsefnek orvossá avatásáról írott 1829-es levelében szintén a baráti túlmenő, családias nyelvi formát használ: „én voltam az első mindeddig, ki magyarul is disputált. [...] jelen volt [...] Az én Kisfaludyn és Bártfaym.” Toldy Ferenc levele, 1829. július 4. = *Bajza József – Toldy Ferenc levelezése. A magyar irodalomtörténet forrásai*, s. a. r. OLTVÁNYI Ambrus, Akadémiai, Budapest, 1969, 465.

²¹² TOLDY, *Irodalmi...*, I. m., 12.

²¹³ GYULAI Pál, *Vörösmarty életrajza*, 1879², 146, 76–78, 143–146.

²¹⁴ TOLDY, *Irodalmi...*, I. m., 10.

²¹⁵ Mái számos tanulmány követi Toldy nyomvonalát, ahol a gondolatmenet mélyén a magyar és az európai irodalmi élet belső mozgásainak, szervezeti kereteinek párhuzamba állítása, lehetséges összevetése munkál: VÉGH Károly, *A reformkor szalonja*, Polisz 1999/10–13, 45. sz., 46; TORDA István, *Egy literátus ügyvéd a XIX. századi Pesten. Bártfay László irodalmi szalonja az Üllői úton*, Népszabadság 2002/104, 34.

hogy – elsősorban a francia irodalmi szalonokat véve mintául – leírja a magyar irodalmi szalonnak (mely hiányzó elem a hazai fejlődésben vagy legalábbis az európai minták csökevényes formája) az eredetitől eltérő, mégis érvényes változatát, és ezzel igyekszik bizonyítani, hogy e társaskörök többet jelentettek annál, mint hogy egy viszonylag homogén ízlésű, irodalmat gyártó-értő értelmiségi kör rendszeresen összejárt egy baráti társaságba. A szalonnak – mint intézménynek – Toldy szerint fontos jellemzője, hogy elsősorban nő irányította szellemi központ. (Talán ennek köszönhető, hogy Orlai képén is hangsúlyos szerepet kapnak a biedermeier nők, a háziasszony.) Ezt a feltevést erősítik Toldy koncepciójában a Bártfay-szalon előzményeiként tárgyalt társaságokban a női főszereplők jellemzői is. Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna, Teleki Lászlóné – „a lelkes grófné, biztos szépérzékével s kedélyes modorával mindig győztesen kiegyenlített az ellentéteket”²¹⁶ – vagy Vitkovics Mihály Theodórja ugyanígy ezt a hasonlóságot próbálják erősíteni a művelt és befolyásos nők irányította európai szalonok világával: „soha nőben ennyi éssz ily kedéllyel, ennyi méltóságot kellemmel, a legforróbb hazafiságot ily európai kultúrával egyesülve nem láttam”.²¹⁷

Így aztán nem meglepő, hogy Toldynak a Bártfayéknál tartott összejövetelekről szóló emlékeiben rendkívül nagy hangsúlyt kap a feleség alakja. „Josephine nem volt Ninon de l’ Enclos vagy Madame du Bocage: amaz egy bájos, de frivol, ez szabályos és hideg irodalmat csinált: ő körülötte a lángész érezte a határt, melyet soha át nem szabad siklani; az irodalmi harcok pedig, melyek azon korban sűrűen követték egymást, nemtelenekké részünkről legalább, nem válhattak.” Az idézet első mondata, az összevetés, már Kazinczyék generációjának érvelésében is jelen volt,²¹⁸ de Toldy mintha más következtetésre jutna: szerinte az irodalomszerveződés Magyarországon a maga sajátos módján ugyanazokat a formákat követte, mint Európában.

Szinte természetes, hogy a szöveg emlékező, laudáló hangnemének és logikájának megfelelően, Toldy egyre valószínűtlenebb szellemi magasságokba emeli a szereplőket és érdemeik hatókörét egyre szélesíti. A *Kritikai Lapok* indítása, az *Auróra* folytatása, majd az *Athenaeummal* való felváltása, a Kisfaludy Társaság alapítása – szerinte – mindmind Bártfay szalonjában dőlt el. „Egyáltalán: ’irodalmi actióink és polémiáink is itt határoztattak el, itt bíráltattak meg, mielőtt a közönség elé léptünk velük.”²¹⁹ Mégis szokatlan, hogy Toldy milyen döntő, meghatározó szerepet tulajdonít Mauks Jozefinának az irodalmi élet színvonalának kialakításában, és szerinte neki köszönhető, hogy a férfiak társasálgásának minőségét folyamatos kontroll alatt tartották: „Bártfay neje volt azon őrszellem, ki e szép kör érzései és tevékenységi fölött lebegett. Nem-tudva, jobbak lettünk általa, ítéleteink méltányosabbak, kifejezésünk melegebb, a költők alakjai mindinkább közelítők az erkölcsi eszmény felé.”²²⁰ Sőt, Jozefina jelenléte még a művek létre-

²¹⁶ TOLDY, *Irodalmi...*, I. m., 3.

²¹⁷ Uo., 4.

²¹⁸ Kazinczy önéletrajzából idézi Toldy: „Mi leheték vala, ha Bécsben, Párizsban, Rómában születtem volna!” TOLDY Ferenc, *Kazinczy Ferenc és kora*, IV–V, MTA, Pest, 1859, 27. – Hasonló érvelés Toldy Csokonai-értékelésében: „Nem lehet tehát méltatlanabb párhuzam a Kölcseyénél, ki Csokonai Dorottijának Pópot, Boileaut, Wielandot állítja ellenébe. Hát Csokonai volt-e az oka, hogy Debrecen nem Párizs, Patak nem Weimár, Csurgó nem Windsor?” TOLDY Ferenc, *A magyar költészet kézikönyve a mohácsi véstől a legújabb időkig*, I–II, Heckenast, Pest, 1855–57, 8. – Mindkettőt idézi DÁVIDHÁZI Péter, *Csokonai és az irodalomtörténet feltételezése*. (mta.hu/fileadmin/nytud/drea2K6/Davidhazidrea.hu

²¹⁹ TOLDY, *Irodalmi...*, I. m., 13.

²²⁰ Uo., 12.

jöttét is befolyásolta: „...az lett volna-e nála nélkül életünk, munkásságunk, sőt némely munkánk is, a mi lett? Bocsánat a hosszabb kitérésért – de nem kitérés ez: e nő volt a gyémántkapocs, mely e legszebb láncot összetartotta, mikor még egész és ép volt.” A kétségkívül rendkívül olvasott, magyarul jól beszélő, ám elsősorban németes műveltségű²²¹ Bártfaynének a magyar irodalom műveire kifejtett hatását Toldy itt jócskán túlértékeli. Bártfayék közös érdeme valójában az inspiráló közeg megteremtése, bár az utólag nehezen meghatározható, hogy teljesítették-e az irodalmi szalontól elvárható kritériumokat. Bártfaynak ugyanis a saját maga által megfogalmazott „szalon-képe” egy olyan helyszín, ahol kötetlen és külön rituálék nélkül, fesztelen baráti együttlétek tarthatók. Felesége, aki maga a „szelídség és példátlan jóság”, itt nem szalonvezetői, sokkal inkább a háziasszonyi erényeivel vívja ki a baráti kör tiszteletét.²²²

A Bártfay Lászlóról szóló irodalom szinte egyöntetűen – talán Horváth János könyvét kivéve²²³ – a Toldy felrajzolta európai párhuzamok nyomdokán halad.²²⁴ Ezek szerint Bártfayék szalonja „eddigi irodalmi szalonjaink között a legelőkelőbb helyet foglalja el”,²²⁵ ahol „ami az esték külső fényét, szellemét illeti, talán alatta maradt a klasszikusan kifejtett francia irodalmi szalonnak, nehézkesebb, csiszolatlanabb, korszerűen magyarosabb volt.”²²⁶ Benne a háziasszony „sok olyan irodalmi vitában, amelynek eredménye jelentős lépéssel vitte előbbre kultúránkat [...] személyesen is résztvevő a tiszta hangnem igényét és kötelezettségét kérve.”²²⁷

Fábri Anna *Az irodalom magánélete. Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten. 1779–1848* című könyve a Toldytól eltérő kérdésekkel közelít az irodalom intézményrendszerének kiépüléséhez, s a rendiség kereteit fellazító, a magánélet kereteit átalakító társas formák egymásba épülését más összefüggésben vizsgálja.²²⁸ Ahogy egyik fejezet-címe is jelzi, nála az irodalom – társulás. A szalon tehát nem csupán az irodalom szereplőinek találkozhelye, hanem egy célirányos tevékenység helyszíne: tényleges társas együttlét lehetőségének hiányában „börtönszalonként” és „levélszalonként” vagy „munkavacsoraként” is működik. A szépirodalom produktumait tehát mellékesnek nem tekintendő körülmények is meghatározzák: a nők jelenléte íróként, feleségként, háziasszonyként és közönségként; a vidéki és városi lét közegének különbsége; az öltözködés, a megjelenés

²²¹ A német anyanyelvű Jozefina haláláig németül levelezett, s akárcsak idősebb barátnője, Török Sophie, valószínűleg nem tudott tökéletesen írni magyarul. A Bártfay-napló kizárólag német nyelvű olvasmányairól emlékezik meg, Bártfayné ugyanakkor természetesen jelen van Vörösmarty műveinek vagy a Kisfaludy Társaság pályázatainak felolvasásain is.

²²² 1838. március 13.

²²³ Horváth János említi mindkét motívumot: Bártfay összekötő szerepét és szalonját is, de egyiknek sem tulajdonít különösebb jelentőséget: „Helmeczyvel együtt Kazinczy híve volt, ő adta Kisfaludy Károlynak tanulmányozás végett Kazinczy Osszianját, miután 1819-ben összebarátkoztak. [...] Az Aurórában néhány verse s 1826-ban egy sikerültebb történeti novellája jelent meg: Királyi fény és kegyelmesség címen, ez Szinnyi Ferenc szerint Kisfaludy Károly Tihamérjával együtt Jósika előfutárának tekinthető, s W. Scott hatása is jelentkezik benne; Mátyáskori, várhoz fűződő történet, sok leírással (Mátyás esküvője, Beatrix koronázása, a királyi palota stb.). Mióta 1826-ban megnősült, Kisfaludy Károlyék sokszor összejöttek nála, ő volt a »Szövetség« házigazdája.” HORVÁTH János, *Kisfaludy Károly és íróbarátai*, Művelt Nép, Budapest, 1955, 125, 28. – A másik, a pesti irodalmi életről szóló összefoglaló, amely nem vagy alig használja a „szalon-motívumot”: WALDAPPEL József, *Ötven év Pest-Buda irodalmi életéből*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1935.

²²⁴ ÁGOSTON József, *Bártfay László és neje*, Budapesti Szemle 1885/44, 161–170; KALMÁR, I. m.

²²⁵ KALMÁR, I. m., 36.

²²⁶ Uo.

²²⁷ Uo., 33.

²²⁸ FÁBRI, *Az irodalom...*, I. m., 8–9.

és a gesztusok egyénítő ereje; a kommunikáció, a baráti viszonyok, a megélhetés, a milió, az életkörülmények. A szalon szerepe itt a társas munkálkodás kereteinek biztosítása – ezt segíti a maga módján a kiterjedt levelezés is –, az írók és a közönség kapcsolatának, a nyilvánosságnak, az értelmiségivé válásnak a terepe. „Vörösmartynak, Bajzának és Toldynak meglehetősen eltérő az ízlése, a vérmérséklete, alkotói tehetsége és elkötelezettsége is származás, vallás és kulturális örökség tekintetében. Mindez azonban – egy ideig – nem akadályozza meg őket abban, hogy vállvetve – ki-ki a maga eszközeivel harcoljanak az irodalmi élet polgárosításáért, az írói-szerkesztői jogokért, a liberalizmus térhódításáért: az új értékrendért, új irodalomért és tudományosságért.”²²⁹

Fábris felhívja a figyelmet a nők irányította irodalmi szalonok lehetséges német mintáira,²³⁰ melyek hangulata, keretei, témái, gesztusrendszerei közelíthettek a Bártfay-szalonéhoz.²³¹ A szalon fogalmának meghatározását nem bízta formai jegyekre: „Nem fennköltiségről, nem intellektuális erőről van szó elsősorban, hanem arról a sajátos képességről, amit a szalon fejleszt ki, s amely a társaságot úgy szolgálja, hogy közben önmagát egyre tökéletesíti. Kialakítja a beszélgetésnek és magatartásnak azt a könnyedségét és csiszoltságát, amelynek célja kettős: egyfelől hozzásegít hétköznapi önmagunk átlényegítéséhez, másfelől megteremti ehhez – másokkal együtt és mások számára is – a lehetőséget, a kereteket is.”²³² Vagyis a kommunikációs formák kerülnek a figyelem középpontjába, a szalon milyenségének, „európaiságának” mércéjévé a társalgás színvonalát teszi: „Karacséknál is, Vitkovics Teodórájának házában is a társaság elsősorban nem a nők kedvéért gyűlt össze, a nők sem itt, sem ott intellektuális vonzerőt nemigen képviselnek. A művelt és szellemes társalgásnak azt a művészetét, amelyet a berlini, jénai, szentpétervári, párizsi szalonok dámái birtokoltak, a pesti irodalmi társaságokban hiába keressük. A csevegés, ez a mindenestül városi műfaj idegen még a pesti hölgyektől, s ezért a társasági tónus vagy nehézkes és okoskodó, vagy pedig gyermeketeg és csacsogó volt.”²³³ Ennek megfelelően – bár a nők szerepét Toldyhoz hasonlóan központinak láttatja a szalonéletben – mégis egészen másban látja Bártfayné jelentőségét. „Mauks Josephine egész lényét, ízlését és műveltségét, életelveit és magatartását a nemesi és polgári, az aufklérista-széntimentális és a romantikus-biedermeieres lelkület és ízlés közötti sajátos átmenet jellemzi. Csakis ez tehetné őt képessé arra, hogy [...] sajátos átérző képessége és finom tapintata révén megkísérelje a kor, a fölfogás és az ízlés korlátai miatt egymással szemben állókban a megértés és a türelem szellemét felkelteni. [...] Ez az ő irodalomtörténetileg is jelentős egyedülálló teljesítménye.”²³⁴

Fábris Anna könyvének is fontos alakja Bártfay László, hiszen a műben elbeszélte a század első felének jelen időben való megjelenítésére vállalkozik – szemben az irodalomtörténeti hagyomány műcentrikusságával. Az aktuális, az informális, az élet-

²²⁹ Uo., 492.

²³⁰ Uo., 124–141. Caroline Schlegel, Henriette Herz, Rahel Levin és Caroline Pichler szalonját mutatja be.

²³¹ „A testvériség, a szeretet, a barátság érzéseit olykor kissé talán teátrálisan nyilvánították ki; sokszor talán túl határozottan fejeződött ki kiválasztottságuk, kiválóságuk, erkölcsi fensőbbiségük tudata, s ezek itt e körben fontosabbnak látszottak irodalmi ízlésnél és filozófiai felkészültségnél [...] Persze a fesztelenséget sem kell itt francia értelemben elgondolni: csupán a társasági korlátok fellazítását kell ezen értenünk: egy új etikett, egy új forma kialakítását, amelyben évszázados előítéletek halványulnak el.” Uo., 132–133.

²³² Uo., 366–367.

²³³ Uo., 365.

²³⁴ Uo., 537. – Lásd még a 7.2. Eszmecsere, véleményalkotás című fejezetet.

művek későbbi megítélésétől független belső erőviszonyok feltérképezése a célja, bizonyítva, hogy a kapcsolatrendszerek alakulásában a személyiség ereje, a származási és a házassági viszonyok sokszor többet számítanak, mint az irodalmi ízlés azonossága. Ez a szándék számos olyan személyt is előtérbe helyez, akinek nincs az irodalomtörténetben számon tartott műve. A könyv koncepciója azt sugallja, hogy a feledésbe merült műveknél sokszor fontosabb a művelődés folyamatának vizsgálata. Ezért válik az elbeszélés jó részének összekötő alakjává, mintegy rezonőrévé. A Szemere Pálról írt szavak akár Bártfayra is igazak lehetnének: „sajátos közvetítői működésével töltött be fontos szerepet az ízlés formálódásában, a kritikai és esztétikai ítékezés korszerűbb formáinak kialakulásában.”²³⁵

3.2. BÁRTFAY SZEREPEKÖREI A KORSZAK LEVELEZÉSÉBEN

A korszakról szóló irodalomtörténeti szövegekben a Bártfayról szóló hivatkozások szinte kizárólag levelezésére²³⁶ vonatkoznak; elsősorban a Kölcseyvel, ritkábban a Kazinczyval és a Wesselényivel való levélváltásokra.²³⁷ Leveleinek hangneme az igényes társalgás nyelvéhez közelít, hangja a kiegyensúlyozott és többnyire derűs, saját személyét udvariasan háttérbe rejtő emberé. Kölcseyvel melegebb, baráti, időnként érzelmes, de tiszteletteljes hangnemben levelezik. Kazinczyval mindenkor szolgálatkész és szinte familiáris, és sokszor hangsúlyozza a két feleség mintegy 16 éves barátságából adódó szoros, családias kötődéseket is, például rendszeresen közlik egymással a közös ismeretségi kör születési, házassági, halálozási híreit.

A Bártfay által szívesen vállalt szerep a kedvező helyzetben lévő, segítőkész baráté. Ennek legfontosabb eleme pesti otthonának központi helyzete, a hírközlítés. Ezért a neki szóló sorokban kinyilvánított elvek, vélemények, szándékok a közzététel szándékával kerülnek a levelekbe, a pesti irodalmi élet nyilvánosságát célozzák meg és gyakori bennük az önreprezentáció.²³⁸ Jellemző példa erre Kölcsey egyik levele, amelyben Vörösmarty *Csongor és Tündéjéről* ír, és beszámol arról, ahogy a műhöz közelített, az első benyomásától egészen a végső ítéletéig: „A mi Vörösmartynk nagy költő, s ritkán nagyobb, mint a Csongor sok helyeiben.”²³⁹ Bártfay véleményét a levelezőpartnerek általában nemigen kérdezik – kivéve Kazinczy, saját Sallustius-fordításáról –, a pesti kör közös véleményére viszont annál inkább kíváncsiak a levélírók: „Amely órában elment Zmeskál, hozzá fogék annak dolgozásához, a’ mit itt küldök Vörösmartynak. Bár Te és a mi Sze-

²³⁵ Uo., 325.

²³⁶ Bártfay László leveleit Kölcseyhez lásd KÖLCSEY, *Levelezése, II., I.m.* és a Ráday Könyvtár gyűjteményében 16 db levél, ugyanitt négy levél Szemere Pálhoz. Lásd LADÁNYINÉ KOZMA Borbála – LADÁNYI Sándor, *A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének (Budapest) kéziratkatalógusa – 1850 előtti kéziratok*, OSZK, Budapest, 1982; az MTA kézirtatárában nyolc levél Toldy Ferenchez és egy-egy Kölcseyhez és Wesselényihez; az Országos Széchényi Könyvtár kézirtatárában két levél Bajza Józsefnek, három Walther Lászlónak és egy Vörösmartynak szól.

²³⁷ Toldy tanulmányában a Bártfayhoz írott levelekből idéz, önálló személyként az emlékbeszédén kívül semmilyen összefüggésben nincs jelen. TOLDY Ferenc, *Magyar költők élete*, II, Pest, 1871, 217–223. (Kölcsey Ferenc, 28., 29., 32., 38., 43., 45. lábjegyzet); TOLDY, Uo., 255 (Vörösmarty Mihály, 12. lábjegyzet); Bártfay László levelei Wesselényi Ferenchez 1830. december 19., 1830. augusztus 28., 1833. május 27., 1844. április 5. Közli az Erdélyi Múzeum Wesselényi-archívumából Br. Wesselényi Miklós levelezése íróbarátaival, s. a. r. PAP Károly, ITK 1906, 241–248.

²³⁸ MEZEI, I. m., 82.

²³⁹ Kölcsey Ferenc levele Bártfay Lászlónak, 1831. április 9., KÖLCSEY, *Levelezése, II., I.m.*, 115.

merénk ezt javalhatnátok. Millyen az előadás, az eránt tiétek legyen az ítélet, de az Olvasó lehetetlen, hogy mind ezt nagy gyönyörűséggel ne olvassa.”²⁴⁰ Néha pedig kifejezetten direkt üzenetet bízna Bartfayra a neki küldött levelekben: „A mi kedves Toldynk tudatá velem hogy pallástját megnyerte, Szalay László azt is, hogy azt nagy fénnel nyerte-meg, s nem csak deákul, hanem magyarul is disputála, ’s ezt első példával. Örvedtem magának is, szüléjinek is, ’s levelem úgy hiszem kezébe ér míg Pestet elhagyja. Hordozza a’ jó Szerencse a derék ifjút, hogy dicsőséggel megrakva jöhessen karjaink közé. Ő engem azzal vádola hogy Bajzának caractere felől kímélés nélkül szóllék, ellenkezőjének adott felelete miatt. Kedvetlen textusról soha nem kell szóllani, ’s én a’ Szent-Miklóssy és Bajza közt történeteket szeretném ha soha nem történetek volna. Mit mondánk, és mely szókkal mondánk, azt kevés ember fogja tudni; én sem vitatok tehát semmit: csak azt engedjétek mondanom, hogy minekutána Bajzát nem csak igen nagyon becsülöm, hanem igen nagyon szeretem is, ’s minekutána én azt a vitát *meg sem olvastam* – nem hihetem magam felől, hogy Bajza felől bántva szóllhattam volna. Nem jó dolog a’ hírhordás, ha az elmék felingerlésére esik. Téged hívlak bizonyosságul, édes Bartfaym, hogy én a’ te házadhoz járó barátit ügyünknek tettetés nélkül szeretem. Ezt hidd, kérlek, és ezt hagyd hinnek. Éljetek mindnyájan igen szerencsésen.”²⁴¹ Kazinczy közlendőjének rengeteg árnyalata van; itt azt emelném ki, hogy az idézet közepén többes szám második személyű megszólításra vált át, így Bartfay tapintatára bízta, hogy hol, kinek, milyen körülmények között olvassa majd fel és adja tovább a benne foglaltakat. Úgy tűnik, a kellemetlenségek, a nézeteltérések elsimítása valóban Bartfay alkatának megfelelő feladat. „Kérlek édes Lacim, intsed a szeretetre s tiszteletre méltó Bajzát, kíméljék a szent öreget. Nincs ember gyöngeség nélkül [...]” – kéri tőle például Kölcsey.²⁴² A naplóíró önmagáról valló, ritka megjegyzése is megerősíti ezt, mikor önként vállalt kiegyenlítő, békéltető szerepéről és annak motívumairól vall Kölcseynek: „kétszeresen is fáj, hogy éppen azok tépelődnek, ütköznek, méltatlankodnak, kiket nem lehet nem szeretnem és becsülnöm. Ne vedd édes Ferim ezeket *literariai híreszteléseknek*; én olyanokat sosem üztem: hanem vedd fájdalmam kitörésének, mely neked elmondva kedves Barátom, ki sem félre érteni, sem pártosnak tartani nem fogsz inkább veszt keserűjéből, mintha magamban zárnám el.”²⁴³ Egy másik helyen pedig azt írja neki: „Te tudod, kedves Ferim, hogy én az úgynevezett literátori dolgokba nem szoktam avatkozni, s olyanokról, kivált barátaimmal, éppen nem szeretek levelezni; azonban mégsem zárhatom el azon ohajtásomat előttem, hogy bár Pali a Muza- riont nem úgy adta volna ki, amint adva van [...] véleményem szerint sem az író nem javul általa, sem publikum nem igazodik el. Okot okkal, de nem keserűséget keserűséggel. Ez az én hitem. [...] s most előttem csak azért hozom fel, mert neved ott áll mint kiadótársé. Hallottam neheztelést amiatt is, hogy Kaz[inczy] felett mondott beszédem itt jöve ki előbb, s nem a Tud. Társaság évkönyveiben, melyek számára készítéd.”²⁴⁴

²⁴⁰ Kazinczy Ferenc levele Bartfay Lászlónak. 1828. november 30., *Kazinczy Ferenc levelei*, XX, s. a. r. Váczy János, MTA, Budapest, 1910, 547.

²⁴¹ Kazinczy Ferenc levele Bartfay Lászlónak, 1829. július 15., *Kazinczy Ferenc levelei*, XXI, s. a. r. Váczy János, MTA, Budapest, 1911, 75.

²⁴² Kölcsey Ferenc levele Bartfay Lászlónak, 1831. április 9. KÖLCSEY, *Levelezése*, II., I. m., 114.

²⁴³ Bartfay László levele Kölcsey Ferencnek, 1831. június 22. *Uo.*, 118. – Bartfay megdöbben Kazinczy írásának (*Kazinczy útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra*, Pest, 1831.) személyeskedő hangján.

²⁴⁴ Bartfay László levele Kölcsey Ferencnek, 1833. május 29. KÖLCSEY, *Levelezés*, I. m., 154.

Bartfay levelezése tehát mintegy része a nyilvános irodalmi életnek; a közös munkáról, publikálási ügyekről, kéziratküldésről és az együttes cselekvések összehangolásáról szól. Jól él a személyesség megteremtésének különböző eszközeivel, hangsúlyozottan családias tónusban, a tanulóévek, a hivatás, a közélet révén ismeretségi-rokoni szálakkal is összefűzött értelmiség nyelvén szólal meg. Wesselényivel folytatott levelezése jól példázza, hogyan jut el alig három év alatt a „Méltóságos Báróhoz intézett alázatos kéreستől”²⁴⁵ az oldott, praktikus közlendőkre szorítkozó, ugyanakkor közvetlen, tegeződő levélstílusig: „Mi élünk, vagy is inkább tengünk. Adja a’ jó Isten, hogy felöletek minél előbb minden jót ’s örvedetést és megnyugtatót hallhassunk. Tartsd-meg szíves emlékezetben igaz tisztelőidet.”²⁴⁶

Ez az otthonosság és közvetlenség az alapja Bartfay másik fontos szerepének. Gyakorlatias készségeit, ismereteit, a Károlyi György titkáráként élvezett lehetőségeit készséggel, kényesebb ügyekben természetes diszkrécióval kamatoztatja.²⁴⁷ A levélcenzúra és a posta bizonytalansága miatt a Károlyi-birtokok között folyó magánkézbesítés, az ún. „táska” a bizalmas iratok biztos, illetéktelen bepillantástól mentes célba juttatását teszi lehetővé.²⁴⁸

Egy levél általában két emberről szól: egyszerre jelenik meg benne írója és címzettje, és tükröződik benne a közeg, amely kettejüket összeköti. A korabeli helyes levélstílus alapvető, fontos jellemzőjének tekintették²⁴⁹ a rugalmasságot, a másik érdeklődéséhez, ízléséhez való alkalmazkodás készségét. „Az emberismeret tehát voltaképpen helyzetismeret: az egész személyiség megértése, felfogása, számontartása helyett a pillanatnyi, relációjában számba veendő megnyilvánulásokra irányul.”²⁵⁰ Bartfay levelei kiválóan megfelelnek a hajlékonyság, az idomulás feltételének. Más-más világ és viszonyrendszer tükröződik az irodalom világába küldött, a Károlyi Györgynek írt, illetve a másokhoz címzett leveleiben. 1997-ben jelentek meg a Nagy Károlynak, a korszak egyik érdekes, különös figurájának Bartfayhoz írott levelei,²⁵¹ akit Bartfay így mutatott be Kölcseynek: „benne egy igen jeles eszű s nemes érzésű kis kálvínistát vagy hugenottot, vagy quakert fogsz ismerni.”²⁵² (Nagy Károly Széchenyi *A Kelet Népe* című röpiratára írt válaszával van jelen a napló bejegyzéseiben.)²⁵³

Az Amerikát járt gyógyszerész, vegyész, orientalista és csillagász Nagy, aki Magyarországon elsősorban matematikusként, gyakorló közgazdászként és a lengyel ügy iránti elkötelezettségéről, radikális nézeteiről ismert, elsősorban a nemzetközi politikai, közéleti híreit cseréli ki barátjával. Levelezésük hangneme jócskán elüt a Kölcseyhez írotta-

²⁴⁵ Bartfay László levele Wesselényi Miklósnak, 1830. december 19. PAP, I. m., 242.

²⁴⁶ Bartfay László Wesselényi Miklósnak, 1833. május 27. *Uo.*, 247.

²⁴⁷ Kazinczy gyakran pontokba szedi, listát készít az elintézendőkről Bartfay számára, Kölcsey – kicsit restelkedve – olykor női ruha méret szerinti megrendelését kéri tőle.

²⁴⁸ Szemere például azt írja Kölcseynek: „A címek felől [a cím nélküli verseknek adandó címeiről], talán júniusban vagy májusban írtam volt hozzád; de az én leveleim, a manó tudja, hová lesznek. Utoljára azt kell hinnem, hogy írok hozzád; de a levél csak Pécelen marad. Ezután talán Bartfay táskáját fogom postámnak választani. Ott legalább biztosabban juthat hozzád.” Szemere Pál levele Kölcsey Ferencnek. 1837. október 7. = SZVORÉNYI, 1890, III, 280. – A táskáról lásd még: FÁBRI, I. m. 529. – Kölcsey a Debrecen–Pest közti gyorskocsival is több ízben küld személyes iratokat Bartfaynak. Például Bartfay levele Szemere Pálhoz, Pest, 1838. április. 4. Ráday Könyvtár, *Szemere-tár*, 16. kötet, 24. sz. 117–120. fólió.

²⁴⁹ MEZEI, I. m., 150–152.

²⁵⁰ *Uo.*, 152.

²⁵¹ *Nagy Károly levelei Bartfay Lászlóhoz (1831–1838)*, kiad., bev. Kovács Katalin, Aetas 1997/4, 63–86.

²⁵² Bartfay László levele Kölcsey Ferencnek, 1833. május 29. KÖLCSEY, *Levelezése...*, I. m., 153.

²⁵³ Lásd a 6.3.5. *Kossuth felelete és Nagy Károly Daguerreotypja* (1841. szeptember–november) című fejezetet.

kétől: „Hát te, kedves Lacim, kitértél a nyomásból, hogy oly kegyetlenül káromkods, god dame!”²⁵⁴ – írja Nagy Károly az 1831-es, pesti áldozatokat is követelő koleralázadás leírására válaszolva, majd így folytatja: „Jaj, barátom, mely jobb sorsot érdemelne ezen gyülevész, félholt, számár, ostoba, szardeák, kába, bohó, félbolond, redves, bűdös penészes, elfajult, rodhadt szarsár rakás? Ne káromkodj tehát, az eb teremtetét, ezen akasztófának megérett kutyaikon, mert különben vélem lesz dolgod, hanem írd vagy íráss valami automatával minden másodnap legalább, hogy megtudjam, mit csináltok, hogy vagytok. [...] Ezek a Koller-, Mayerhof[f]er-féle emberek engemet csak bombardálnak pénzért, kurvaannyok, úgy-é? Servus, kedvesem, csókollak forróan.” A Bártfayról írtak újabb elemekkel gyarapítják és megerősítik a harmóniára törekvő, áldozatkész barát sokak által leírt vonásait: „Te igen becsületes ember vagy, kedves Lacim, hogy tulajdon hibádat elesméred, de igen csókolásra méltó, hogy azonnal írsz is, mihelyt a meggyőződés lelkiesméreted egy kicsit bosszantja.”²⁵⁵ – „Ezer meg ezerszer, többször, szünetlen te vagy előttem, kedves Lacim, ki a te tiszta lelkeddel állsz mint hazai barát és ember; a te meleg kebledben hordod a jónak szerelmét s égsz iránta. Előttem állsz fájaldmíddal, érzelmeiddel.”²⁵⁶ – „Igen nagy lelkiörömmel vevém észre, hogy a te szép és nemes lelked, melyet én sohase fogok eléggé annyira szeretni tudni, mint az azt kívánja, érdemli, a mézet szereti, s *csupán* azt szedni az élet virágaiból.”²⁵⁷ Furcsán szelíd sorok az egyébként senkit sem kímélő, ironikus modorú szerzőtől, aki kíméletlen szarkazmussal támadja a kegyelemért folyamodó Wesselényit, az őt üldöző Széchenyit, a szenvedélyein uralkodni nem tudó Károlyi Györgyöt: „Ő barátom, mindenben gazdálkodik, csak abban nem amit indulatai parancsolnak.”²⁵⁸ A levelek írója, egy időben maga is Károlyi-alkalmazott, jól ismerte ezer gonddal küzdő barátjának hétköznapijait: a palota átépítésének nehéz feladatát, a terménykereskedők zaklatásait, a lélekölő uradalmi ügyintézkést, a Köz-Keleten utazgató gróf ritkásan érkező utasításait: „Hogy vagy, édes Lacim? Szinte előttem állsz haragosan, tele bajjal és dologgal, szinte tudom, hogy építésed méreggel tölt. Gróf György nemigen ír, az uradalmak nem adminisztrálnak, a sok zsidó nem hágy békét, s lecsapván tolladat odahagyod Alzacziát és mész – orrod után.”²⁵⁹ A levél víziójával szemben Bártfay soha nem adta fel ezt a sok feszültséggel járó életformát, és nem „hagyta oda Alzacziát” sem, hiszen menedéket, otthont nyújtott a – Walter Scott²⁶⁰ regényében a londoni törvénytelenek búvóhelyéül szolgáló városrész nyomán – magukat Alsatáknak nevező baráti társaságnak.

3.2.1. BÁRTFAY ÉLETRAJZA

1845-ben egy Lipcsében névtelenül megjelent, szatirikus hangú röpiratban a magyar közélet, az Akadémia tagjai között Bártfay Lászlóról is készült egy karikatúra.²⁶¹ A kiad-

²⁵⁴ Kovács, I. m., 67.

²⁵⁵ Uo., 72.

²⁵⁶ Uo., 80.

²⁵⁷ Uo., 75.

²⁵⁸ Uo., 78.

²⁵⁹ Uo.

²⁶⁰ Lásd a 7.2.2. Olvasmányok című fejezetben.

²⁶¹ Az akadémikusok egy másfajta osztályozására példa R. Várkonyi Ágnes elemzése, amely szintén érinti a Bártfay által betöltött szerepet: „...a tagok két alapvető csoportja között tett különbséget: a tradicionális, polihisztor típusú, de elsősorban a humaniorákban otthon lévő tudósokat, akik gyakran nemes származásúak,

vány bízik abban, hogy a „közönség látni fogja, hányadán van azon férfakkal, kik a magyar világ szellemi dolgait viszik.”²⁶²

BÁRTFAY LÁSZLÓ

„A nagyvilág sokat regél terebélyes tudományosságáról, gyönyörű nyelvezetéről. Csak már láttuk volna termékeit. De hiszem a tudóst, kivált a magyart, nem munkáról kell és lehet ismerni, mert tudjuk: hogy „lucus a non lucendo”... Azután pogány kis kívánság is az tőlünk, hogy valaki rövid *tizennégy* év alatt, mióta t. i. – mint Bártfay úr – tudósnak kereszteltetett, tudósságának *világos* jeleit adja? Valószínűleg Horác *»nonum praematur«*ját megkettőzteti, s akkor jó világra a – pándi csoda! Várjunk tehát; még hátra pár esztendő.”²⁶³

Vajon milyen érzésekkel olvashatta az akkor 48 éves Bártfay a tudományos tehetetlenségéről szóló kritikát? Tényszerűen valóban igaz írói terméketlensége, azonban akadémiai tagsága mégsem meglepő, s a széleskörű műveltségéről, tájékozottságáról, nyelvről írottak is nyilvánvalóan közvélemény róla alkotott ítéletét tükrözik. Az azonban igaz a fenti torzképben, hogy a Bártfayval szembeni elvárások és a teljesítménye között feszültség van, s ez végigkíséri egész irodalmi pályáját.

3.2.2. FORRÁSOK, PÁLYAÍV

Bártfay László személyéről, életéről kevés közvetlen forrás szól. A napló megemlíti ugyan,²⁶⁴ hogy Toldy felszólítására készített egy életrajzi vázlatot az Akadémia számára, de ez elveszett. Csupán egy rövid, szűkszavú levéllel rendelkezünk, ami 1828-ban foglalja össze „irodalmi” pályaképét a *Handbuch* számára.²⁶⁵ Ezen kívül csak a levelezésére, a naplóra és a kortársak szűkszavú visszaemlékezéseire támaszkodhatunk. (Az Országos Levéltár Károlyi-gyűjteményében őrzött nagy mennyiségű iratanyag kevés adattal egészíti ki az életrajzot. Ebben pontosan vezetett hivatalos iratok, naplófőkönyvek, a Károlyi Györggyel, az uradalmi tisztviselőkkel folytatott levelezés és a jogi ügyek aktái találhatók.)²⁶⁶

vagy egy főnemes alkalmazottai; illetve világot járt, de a nemzet ügye iránt elkötelezett, az előbbiektől elvívásuktól mentes, jobbára fiatalabb nemzedéket, melynek tagjai megélhetésükben és a tudomány művelésében is új utakat kerestek.” Idézi Tóth Árpád, *Önszervező...*, I. m., 173.

²⁶² [Sz. n.], *Magyarkák 1845-ből*, Teubner, Lipcse, 1845, 104.

²⁶³ Uo., 113.

²⁶⁴ Bártfay László naplójának bejegyzései: 1841. május 20. és 21.

²⁶⁵ Bártfay László levele Toldy Ferencnek. *Bártfay László naplójából*, I, vál. és jegyz. JENEI László, Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1969, 5–8. – Bártfay hivatalos pályaképéhez lásd Magyar Tudományos Akadémia Almanachja, 1863, 290–291.

²⁶⁶ Az Országos Levéltár Bártfayval kapcsolatos anyaga:

1. Károlyi György levelei Bártfay Lászlóhoz 1829–1841 és 1839–1852 (7. f. Lad. 7. 1-2.); Bártfay levelei Károlyi Györgyhez 1839–1855 és Mauks Josephine levelei ugyanahhoz 1851–53 (7. f. Lad. 7. 5.).
2. Vegyes levelek Károlyi Györgyhez, 1840–50-es évek, köztük Bártfayéi, illetve neki szóló levelek, szerződések, jogi iratok Bártfay rájegyzéseivel (7. f. Lad. 8.2.).
3. Károlyi Györgyné levelei Bártfayhoz (7. f. Lad. 7.4.); Zichy Károly és János levelei Bártfayhoz Károlyiné különélése miatti elszámolásokról (7. f. Lad. 7.6.).
4. Bártfay László naplója (7. f. Lad. 8.3.), Bártfay naplóját kiegészítő iratok 1848–1849 (8. f. Lad. 8.9–10.), Bártfay László feljegyzése a Károlyi György ellen folytatott eljárásról, elszámolás a beszállásokról 1848–1853 (8. f. Lad. 8.12.). Tágabban a Károlyi adósságaira, a vidéki igazgatási ügyvitelre, Károlyi György hivatali, egyesületi ügyeire, a csongrádi és békési főispánság ügyeire vonatkozó anyagokban bukkan fel Bártfay kézírása. Számos utalás található tevékenységére Károlyi György naplóiban, Károlyi Györgyné kiadási naplójában illetve a részben Bártfay által vezetett naplófőkönyvekben.

1797-ben született az abaúji Felsővadászson – a „Rákóczyak Praedicatuma egykor”²⁶⁷ –, valószínűleg szegény kismemesi családból. A grófi titkári állás, a presztízsét nagyban növelő házasságkötés, valamint széleskörű ismeretei, folyamatos és kitartó önművelése együttesen lendítették jóval magasabbra a társadalmi hierarchiában, mint amit eredeti státuszlehetőségei kijelöltek számára. Bártfaynak ez a magasra ívelő pálya folytonos belső feszültséget hordoz, hiszen bizonyos területeken képtelen megfelelni önnön és környezete elvárásainak. Mind a szépirodalom, mind a történettudomány művelői számára csak „örök ígérlet” marad.²⁶⁸ „Magát műkedvelőnek tekintette: hogy író legyen hiányzott belőle az önbizalom;”²⁶⁹ „később egész lélekkel történelmi kútfő-tanulmányokat üzvé, több jogtörténeti kérdésre tömegét gyűjtötte az adatoknak, melyeket, ha majd egykor nyugalomba bocsátatik, feldolgozni szándékozott”²⁷⁰ – írja róla Toldy. Arra, hogy milyen pályát futhatott volna be Bártfay történészként, talán barátjának, Waltherr Lászlónak az írásai szolgálhatnak mintául. A szintén ügyvédi képzettségű Waltherr, aki előbb jószágigazgató, majd 28 éven át a Károlyiak levéltárosa – csakúgy mint Bártfay – élénken részt vesz a reformkori közéletben, az Akadémia, a Kisfaludy Társaság, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tagja. Mindemellett lelkes bibliofil, gyűjteménye egykor majd a British Museum hungarikaanyagát gazdagítja.²⁷¹ Cikkeinek tematikája korántsem tükröz mai értelemben vett történészi, tudósi hozzáállást. Számos tudományos és népszerűsítő folyóiratban publikál, de nem válik specialistává, szakértővé, pusztán a keze ügyébe kerülő értékes források közzétételét érzi feladatának.²⁷²

Bártfayt az életmódját biztosító kenyérkereset kényszere és erős megfelelési vágya – e két tényező együtt – tartja az irodalom peremterületein egy életen át. Vitacikket, akadémiai bírálatokat ír, mégis inkább bizottságokban, az irodalom informális köreiből fejt ki a nézeteit: „nem csak házi gazdánk, hanem valóságos elnöke volt szabad társaságunknak”.²⁷³ Az irodalmi életben elfoglalt helye és az írói teljesítménye közötti konfliktus sokáig élő marad: „Restelte, hogy az akadémiaiba öt pusztá remény fejében beválasztottuk, kik azt hívnék, hogy ezzel kényszerítjük félre tenni bátortalanságát: ez egyre nézve mindazonáltal csalódtunk benne: az írónak úgy mond, egész ideje urának kell lennie: nekem kötelességem egész lélekkel uramat szolgálnom.”²⁷⁴ Ezt a felemás helyzetet világítja meg Gyulai Bártfay jellemének árnyoldalairól elejtett megjegyzése: „Mívelt lelke és jó szíve vonzotta és lebilincselte barátait s örömet megbocsátották neki egy kissé fontoskodó természetét. Nem adott nekik irányt, de híven szolgált őket s dicsőségöket a magáénak tekintette.”²⁷⁵

²⁶⁷ JENEI László, *I. m.*, 5.

²⁶⁸ Hasonló életút „közhaszna” mellett érvel Kazinczy Gábor Szemere Pál felett mondott emlékbeszédében. Budapesti Szemle 1864/9, 158–178.

²⁶⁹ TOLDY, *Irodalmi társasköreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig*, *I. m.*, 11.

²⁷⁰ *Uo.*

²⁷¹ Waltherr László irodalmi hagyatéka. OSZK Kt., Quart. Hung. 1523, 1–38. kötet. A második kötet tartalmazza Waltherr László 1828–1850 között született cikkeinek kéziratait. – Lásd még ÉBLE Gábor, *A gróf Károlyi nemzetség levéltárának története*, közread. SUNKÓ Attila, Fons 4, 1997/2, 179–194.

²⁷² „Közöttünk jelenleg még a tudomány” s úgy a művészet, akármely nemében megjelenő nevezetesebb munka és elme korszakot kezd a maga nemében [...] jószíval bárki bármit tesz vagy ír, azzal annak a tevékenységnek vagy írásmódnak az alapítójává vagy egyedüli képviselőjévé lesz a magyar kultúrában.” – írja erről az politikai paletta másik oldalán álló Csátó Pál *Pillanat litteratúránk összes állapotjára 1830-tól 1836-ig* című tanulmányában, bizonyítva, hogy a Bártfay műkedvelői attitűdje milyen általános ekkoriban. HÍTES 2008, 41.

²⁷³ TOLDY, *Irodalmi társasköreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig*, *I. m.*, 11.

²⁷⁴ *Uo.*

²⁷⁵ GYULAI, *I. m.*, 143.

Soha nem gondolt komolyan magántisztviselői állása megváltoztatására, valószínűleg ezt tekintette élete legszilárdabb oszlopának. Döntését aláhúzza, megerősíti, hogy testvérei is hasonló pályát választanak. Bátyja kamarai intéző az ungvári uradalomban – Bártfay szerint hiányos képzettsége miatt – meglehetősen szerény egzisztenciával, ezért folyamatos támogatásra szorul. Egyik öccse a hódmezővásárhelyi Károlyi-birtok alkalmazottja, aki majd – Bártfay rosszsallása ellenére – egy rokon özvegyasszonnyal kötött házassággal próbál szabadulni terhesnek érzett gazdasági állásától. Másik öccsének életútja hasonlít leginkább az övéhez: Bártfay József Szabadkán a Bács megyei főispáni helytartó titkára 24 éven át. Fiatalon néhány elbeszélést és drámát is írt, s várostörténeti tanulmányt is adott ki.²⁷⁶ A testvérek közül a legsikeresebb kétségtelenül Bártfay László lett, köszönhetően nagy szorgalommal és elszántsággal folytatott tanulmányainak. Elemi iskoláit Kassán végzi, majd 1813–1817 között ugyanott az akadémiát. Főként praktikus okokból jogáspályára készül, de közben hűségesen látogatja a történelmi és a magyar irodalmi előadásokat is. A naplóban ritka érzékenyüléssel emlékezik meg a történész Weszerle Józsefről,²⁷⁷ aki elsőként keltette föl érdeklődését a bölcsészet iránt.²⁷⁸

Bártfay egyetemi éve alatt német irodalmat olvas és olaszul tanul, önrőből, valamint baráti segítséggel. Később pesti jurátusként Schwartner Márton előadásait látogatja: „pontos jegyzeteket állítván össze Schwartner Márton heraldikai előadásai után, eltökélt szándéka volt azokat meg bővíteni, magyar nyelven kiadni.”²⁷⁹ Az irodalom iránti korai elkötelezettségét jelzi, hogy az ő neve alatt jelenik meg Pongrácz Jánosnak a kassai akadémia magyar nyelv és irodalom tanárának tanterve, tételjegyzéke.²⁸⁰

3.2.3. A KÁROLYIAK TITKÁRA, HÁZASSÁGKÖTÉS

Az irodalmi életbe való belépés lehetőségét, ízlésének, terveinek határozottabb irányt adó fordulatot egy magánéletében bekövetkező változás hoz. 1815-től egy éven át joggyakornok Zemplénben, nagybátyja, Gosztonyi István házában, ahol több életét meghatározó benyomás éri. Így vall erről Toldy Ferenc *Handbuchja* számára készített önéletrajzi vázlatában: „... törvénytapszaltalatra [mentem] Bátyámhoz. Ennek felesége, ’s nekem ángyom, igen áldott lelkű, ártatlan s tiszta erkölcsű, csinos nevelésű és ízlésű, szóval szeretetre ’s tiszteletre felette méltó asszony, úgy fogadott házában, mint saját testvérét, ’s észrevévéen történetből, hogy én nemcsak Citatóriákat ’s Pörbeli actákat irogatok, hanem éjszakánként sok gyertyáját fogyasztgatom, ’s németül olvasgatom, – reám fordítá

²⁷⁶ Bártfay József (1812–1864) ügyvéd, báró Rudics József Bács megyei főispán titkára. Művei: *Zaránd és Tógul vagy az indulat és átok hatalma*, dráma, Pozsony, 1834; *Szabadka története*, Társalkodó 1843/32–36; *Anejka* című drámáját 1837-ben bemutatták Szabadkán. Honművész 1837/18.

²⁷⁷ Weszerle József (†1838) kassai, majd pozsonyi jogakadémiai tanár, a pesti egyetemen az érem- és régiségtan, majd a történelem tanára. Korai halála miatt félbe marad hazai éremtani eredményeket összegző munkája. Hagyatékát, amely a Nemzeti Múzeum egyik legnagyobb együttese, 1841-ben József nádor 20 000 forintért vásárolja meg. Nekrológia a Figyelmezőben jelent meg (1838. július 31. 535.)

²⁷⁸ 1838. július 30. – Megemlékezik egy másik kassai professzoráról is: „Voltam a tudom[ány]. egyetem évünnepe: Wolfstein József (egykori tanítóm Kassán a matematikai tudományokban) tartá latin beszédet, – tűrhetőt, mint az ilyi tisztelkedéseken szokott történni.” 1839. június 25.

²⁷⁹ ÁGOSTON, *I. m.*, 162.

²⁸⁰ *Állítások a magyar irodalmának elmélkedő részéből. Pongrácz Jánosnak, A Kassai Királyi Akademiában a Magyar és Literatura, Kir. Tanítójának oktatásai szerint, Köz megfajtásra kitétt Nemes és Tanított BÁRTFAY LÁSZLÓ ÚR a Böltselkedsének, és Magyar Literaturának másod Esztendőbeli Halgatója.*

e részben is figyelmét, 's fenn szóval olvastatott magának velem. – Szinte látom magam még most is, miként vonakodtam, pirultam, 's ő mint bátorított 's dicsért, midőn legelsőbbben Wieland Musarionát kezdém tördelni. – Így éltem két esztendeig az ő mindennapi társaságában, szívesség, jótévő lelkes ápolás 's megkülönböztetés között első kiléptemmel a világba, – egy igen kedves, nekem örökké felejthetetlen szakasza életemnek, mely jövőmre a legnagyobb befolyással vala. Úgy érzem, ott nyílt meg nekem a legszelídebb és tisztább fényben a' Való, a Szép, a' Jó 's lelki állapotomat, 's ennek fejlődését valamikor leírjam, ha hozzá erőm-szóm volna. Ott szállottak reám, (– bocsánat illy kifejezésekért! –) arany álmok, 's ott érzettem ki első költségeimet.”²⁸¹ A múltba visszatekintő szöveg 1828-ban készült, ekkor Bártfay már majd tíz éve a Károlyiak titkára és két éve vette feleségül a fenti szövegben emlegetett hölgyet, az 1824-ban megözvegyült, vele közel egykorú nagynénjét, Gosztonyiné Mauks Jozefinát. Ez a kapcsolat az előkelő nevelésű, igen művelt, arisztokrata és értelmiségi körökkel érintkező, a kassai, eperjesi, újhelyi társaságban magabiztosan mozgó asszony és az energikus, fogékony fiatalember között már a kezdetektől több pusztá szerelmi viszonyról és az „ifjúkor arany ábrándjainál”. Gosztonyi Istvánék könyvtára és Jozefina segítségnyújtása meghatározza Bártfay szellemi tájékozódásának irányát: „Verseken kívül, mellyek nem sokat érnek, fordítottam is, jelesebben Schiller Fieskojából több jeleneteket, de abba hagytam. Irtam vigjátékot is, 's egy Tragoedia' gondolatját fogtam fel Vesselényi Ferencz Nádor idejéből, de ez csak feltételben maradt. Mathissen után egy-két verset szabadon fordítám, vagy is inkább utánozám, de ennek sincs semmi érdeme. – Wielandból sokat olvastam akkor, igen szép kiadásban lévén az meg a háznál (a' Goeschené, úgy tetszik 179.-ki velinre, latin betűkkel 8 ban). Utána Klopstock Messiását, – Goethét, Faustnál kezdve, 's különös esetből éppen Nagy Pénteken-Szombaton, valamint Tassot Pünkösdkor, 's így különösen reám lett hatással. Wilhelm Meistert őszkor.”²⁸² Az olvasmányoknál talán még fontosabb, hogy Jozefina kezdi el kiépíteni számára azokat az ösvényeket, amelyek a magyar irodalom legfontosabb figuráival kötik majd össze. Kazinczy írja például Kis Jánosnak 1821 decemberében: „Minap egy igen érdemes Asszonyságnak juték ismeretségébe, ki németesen neveltetett, és a' ki az én írásaim által leve Magyar nyelvű magyarrá – Direktor Gosztonyiné. Ennek egy Bártfay nevű rokona van, s ez testi-lelki jóbarátja a te fiadnak.”²⁸³ Beszélle, mit köszönhet, Bártfay László a te fiad társalkodásának, és ezt úgy festé, mint a szeretetre legméltóbb ifjút. Alig várom, hogy Pestre mehessek, s a két barátomat a szívemre szoríthassam.”²⁸⁴ A levél szövegéből kitűnik, Jozefina kiváló kapcsolatteremtő képességekkel rendelkezett. Bártfay a baráti viszony megerősítésére már 1822-ben, egy nagybátyjánál tett utazása alkalmával tisztelgő látogatást tesz az éppen nagybeteg Kazinczynál és neki ajánlja *A tavaszban* című szonettjét.²⁸⁵

²⁸¹ JENEI László, *I. m.*, 6.

²⁸² *Uo.*, 6–7.

²⁸³ *Uo.*, 7. A *Barátomnak* című szonettjét eredetileg Kis Lajosnak, az író fiának emlékkönyvébe írta mellékletként, egy esti táj rajza mellé 1818-ban.

²⁸⁴ Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak, 1821. december 5. *Kazinczy Ferenc levelei*, XVII, s. a. r. VÁCZY János, MTA, 1907, 574.

²⁸⁵ Aurora 1822/I, 67. Eredeti ajánlása a Toldy Ferenchez írott levél szerint: „Horvát Istvánnak felserkenésére dalol Vándorfy.” (JENEI László, *I. m.*, 8.) Két kézírata az Kazinczy Ferenc kötetes iratai között az MTA Könyvtárának kéziratárában. (K 603 113. f. – „Vándorffy / igaz nevén Bártfay László” rájegyzéssel”. *Uo.*, 142. f. – aláírás nélkül)

1817-től Pesten jurátus és – mint Kazinczy levele is utal rá – Kis Lajos és „egynehány lelkes-szíves barátja társaságában édesen éldegél”,²⁸⁶ amikor 1819-ben bekövetkezik életének másik meghatározó fordulata. A szorgalmas, kiváló jogi képzettségű – tanulmányait 1823-ban ügyvédi vizsgával záró – fiatalembernek Waldstein Emmánuel, a Károlyi-testvérek gyámja ajánl fel titkári állást, amit – a Toldynak írt életrajz szerint – csak vonakodva fogad el: „Számos gond 's mondhatom sok munka áradt reám, mely annyival inkább nyomott, mert a Gr. Károlyi jószágok helyheztesztését (localitását) az előtt keveset ismertem.”²⁸⁷ Bártfay évekkel később már szerencsésnek mondja magát, hogy a hajlmainak, energiáinak megfelelő, a „megélhetés gondjai ellen fedező” állás birtokába jutott. Amikor 1827-ben, Károlyi György nagykorúsodásával birtokainak jogi és személyes ügyeinek intézője lesz, Bártfay joggal lehet elégedett sorsával, mivel két azonos világnézetű és erkölcsi értékrendű ember élethossziglan tartó együttműködése kezdődik meg.

Az életpályájával kapcsolatos dilemmák végső lezárását készíti elő az 1826-os év: ekkor történik Bártfayék házasságkötése. Két, az ifjúkoron már jócskán túljutott ember közel 11 éves vonzalmát²⁸⁸ teszi hivatalossá ez a lépés, amely egy mindkettejük számára kétségtelenül vonzó és kielégítő életforma – igényesen berendezett otthon, élénk társas élet – lehetőségét kínálja. Mindkettejük komoly ambíciója, hogy művelt, érdekes és hasonló gondolkozású embereket gyűjtsenek maguk köré, és mintegy felkínálják házukat a magyar irodalomnak. Elkötelezettségük jele, hogy házasságkötésük után Pestre jövet első útjuk Kazinczyékhoz vezet. Majd a korábban is barátként fogadott Kisfaludy Károly után Kazinczy pesti ismerősei, Horvát István, Szemere Pál lesznek visszatérő vendégeik, s már a következő évben egymás után kapcsolódik hozzájuk Kölcsey, Toldy, majd Vörösmarty, Stettner, Bajza és Vitkovics.

3.2.4. ÍRÓI KÍSÉRLETEK, AZ IRODALMI KÖZÉLETBEN

Bártfay megkérdőjelezhetetlen hűsége, lojalitása Károlyival szemben, az önerőből elért biztos és az alkatának, életelveinek is megfelelő egzsztencia a 1820-as évek végétől egyre inkább komolytalanná teszi számára az olyan terveket, hogy életét kizárólag az irodalomnak vagy a történettudománynak szentelje.²⁸⁹ Toldynak írt levelében részletezően és talán már inkább nosztalgikusan idézi fel költői próbálkozásainak időszakát, első, nyomtatásban napvilágot látó versének keletkezését – (amelyet mindössze három további követ a rákövetkező évben): „1820nak végén, 's 821-nek elején Horvát István kedvelt meg [...] – Horvát faggatta ki belőlem, hogy van valami vers-forma firkám. Május elsőjén jókor reggel szabadba mentem-ki 's sétálás közben csinálám a Sonettet (Aurora A Tavaszban jobbítsd Tavaszkor) »Lágy himzetekben olvad a mező«. Én ezt másnap leírom, de foglalatosságim miatt ki nem mehettém Majus 3kán reggel 8 óra előtt Horvát István szál-lásán egy leány-cselédnek adám kezébe, levél gyanánt lepecsételve 's belől az első lapon

²⁸⁶ JENEI László, *I. m.*, 7.

²⁸⁷ *Uo.*

²⁸⁸ *Uo.* Toldynak írott levele szerint 1819-ben „...ágyom, Josefine nevenapjára egy fehér és egy piros róza mellé írtam a' Sonettet.” – a *Barátnémnak* című versét.

²⁸⁹ Az elveszett gyűjtemény jellegeről képet adnak Bártfaynak árvíz után gyűjtött kéziratok forrásai. Lásd Bártfay László másolatai és jegyzetei, OSZK Kt. Quart. Hung. 1526.

e szavakkal: Horvát Istvánnak vidám felszerkenésére dalol Vándorfy. – A szerencse úgy hozta, hogy az nap (Máj. 3kán) Horvát születését ünnepli: – a levelet a' kis Árpád vitte édes atyjának, midőn ez még ágyban feküvék, de – később, Horvát az utcán véletlenül Vándorfy-t! kiált utánam, – visszanéztem, 's alattomosságom kitudódott! NB. Én csak akkor tudtam meg, hogy dalocskám név-napot köszöntött.”²⁹⁰

Bárfay 1826-ig Vándorffy néven, illetve „B.” monogrammal publikált. Négy szonettje jelent meg az *Auróra*-ban.²⁹¹ Egyszerű, szelíd életörömet hirdető versek, amelyekből kettőt Szemerén keresztül Kazinczy kezébe is eljuttatott.²⁹² 1827-ben három barát: Bárfay, Szemere, Helmezy anonim verset (*Nyolczas Rím; Találd: Kié?*) küldött közös levélben Kölcseyhez,²⁹³ amelyben „előteremtve habzott lány lepelben egy színzavar, távolban és közelben”. Az udvarias válasz szerint, amely Bárfayt tartja a szerzőnek: „Az egészet ki kellene dolgozni, megérdemelné.”²⁹⁴

Az irodalomtörténet egyetlen művét tartja számon, amelyet már saját neve alatt közölt: a *Királyi fény és kegyelmesség* című novelláját,²⁹⁵ amelyet Szinnyei József – Kisfaludy Károly *Tihamérjával* együtt – Jósika prózájának egyik előfutáraként tárgyal.²⁹⁶ A Mátyás korában játszódó, a Walter Scott-i elbeszélés hatását magán viselő történet tetszett Kazinczynak. Megcsodálta benne „a tárgy szerencsés választását, a bölcs alkotást, a karakterek hív fenntartását, a dolgok végigvitelét, az igen nagy gondú, tudós nyelvet.”²⁹⁷ Guzmicsnak és Bárány Ágostonnak még általánosságban dicséri: „Bárfay is ugyan jót ada, s mely tudós nyelven!”²⁹⁸ Kis Jánosnak írt levelében pedig már konkrétabban fogalmaz: „Bárfaynak (noha helyenként dagályos nyelvű) szép novellájáról” beszél.²⁹⁹ Toldy már olvasása előtt rajong az írásért: „Az idei Auróra remekjei közé tartozik Bárfaynak, nevével alájegyzett prózája is: Királyi fény és kegyelmesség. Kis[aludy] s Helmezy oda vannak tőle, én még nem olvashattam. De Bárfay elméjétől és tollától minden szépet lehet várni. Ő egykor klasszikusaink közt szép helyet fog elfoglalni.”³⁰⁰ A lelkesedés részben talán az új, korszerűnek számító műfajnak szól. Értetlenkedve írja Bajzának, hogy Kulcsár az *Auróráról* írott ismertetőjében miért nem említi „Bárfay remekét”.³⁰¹ Másrészt a középszerűséget a kritika bizonyos magától értetődő szkepszissel kezeli, elismerve, hogy „prósánk jelen állapotjában a poésiséhez képest gyenge lábon áll.” Szontágh 1836-os Jósika-bírálatában azt írja a viszonylagos sikerületlenségről: „Én a napi literatura' fő hőseit, mint műveltségi haladásunk előmozdítóit, mindig lelkesedéssel fogadandom.”³⁰²

²⁹⁰ JENEI László, *I. m.*, 8.

²⁹¹ *A tavaszban*, 1822, 67; *Barátomnak*, 1823, 94; *Barátnémnak*, 1823, 152; *Emlékül*, 1823, 266.

²⁹² *Az Emlékezet és emlékeztetés* [Emlékül] illetve a *Barátomhoz* [Barátomnak] címűt. Szemere Pál levele Kazinczy Ferencnek, 1822. január 28., *Kazinczy Ferenc levelei*, XVIII., s. a. r. VÁCZY János, MTA, 1908, 24.

²⁹³ 1827. március 19. KÖLCSEY, *Levelezés*, II., *I. m.*, 186–187.

²⁹⁴ *Uo.*, 200.

²⁹⁵ BÁRTFAY László, *Királyi fény és kegyelmesség*, Auróra 1826, 227–287.

²⁹⁶ SZINNYEI József, *Novella, és regényirodalmunk története a szabadságharcig*, II, Budapest, 1925, 303; HORVÁTH János, *I. m.*, 125.

²⁹⁷ *Könyvbecsülés*, Felső-magyarországi Minerva, 1826, 696.

²⁹⁸ Kazinczy Ferenc levele Guzmics Izidornak, 1826. február 12.; Kazinczy Ferenc levele Bárány Ágostonnak, 1826. február 14. *KazLev* XIX. 529. és 531.

²⁹⁹ Kazinczy Ferenc levele Kis Jánosnak, 1826. október 27., VÁCZY, XX., *I. m.*, 138.

³⁰⁰ Toldy Ferenc levele Bajza Józsefnek, 1825. augusztus 19., OLTVÁNYI, *I. m.*, 248.

³⁰¹ Toldy Ferenc levele Bajza Józsefnek, 1825. október 2., *Uo.*, 256.

³⁰² Fabián Gábor 1836-os akadémiai székfoglalóját és Szontágh Gusztáv recenzióját idézi HITES, *Még dadogtak...*, *I. m.*, 38–39.

A novellán látszik, hogy szerzőjét elsősorban a kor megjelenítése izgatta: képes-e olyan leírásokat produkálni, amelyek történetileg hitelesen, ugyanakkor szemléletesen, képszerűen jelenítik meg a jellemző helyszíneket, tárgyakat és viseleteket.³⁰³ (A tudományos alaposág illetve az esztétikai minőség elsőségét illetően a kor kritikusai erősen megosztottak voltak és igen eltérő álláspontokat képviseltek.³⁰⁴) „Felségesb látvány vala ennél, mint állott a' deli termetű Mátyás, emeltebb helyéről kitünőleg, virító férfi-korának erejében: szőke haja vállaira folyva sugárzott le koronázott fejéről 's feketés szemei élesztő sugárit lövellve azon lángnak, melly nagy lelkéből gyuladoza ki 's arcát kedvelte a' pirostra hevítgeté; karcsú derekán drága kövekkel kirakott öv csilloga, 's öltözetének 's díszesen lehabzó palástjának színe alig-alig vala kivethető aranyhímzeteiből. Elvonhatatlanul mulatott rajta minden szem.”³⁰⁵ A novellában egy meglehetősen halvány, érdektelen történet és szintén kevésbé érdekes figurák köré szerveződik a „népszerű történelemként” megformált elbeszélés. Az igazi fő üzenet a magyarság hajdani nagysága, az igazi cél talán az ismeretszerzés iránti vágy felkeltése a múlt meglevenítésén keresztül. Ezért kap – aránytalanul nagy – helyet a cselekményben Mátyás esküvője, Beatrix megkoronázása vagy a királyi palota leírása. A laza szerkezetű, a konfliktust és határozottabb körvonalú jellemeket alig felmutató novella „történetírói szárazsággal”³⁰⁶ adja elő az eseményeket, amit burjánzó, ide-oda kanyargó leírások akasztanak meg: „'S mint midőn az éltető nap árasztja enyhe sugárait a' serkenő tavasz' alkotmányira, – megnyílik minden virulmány 's kebele édest – illatozik fel a' fény' 's világosság' tenyészetének, 's a' völgy, a bérce 's az egész természet zeng nagy ünnepének áldozatjain: – ugyan a'képpen ébreszté fel a' dicső királyi Szűznek malasztos megjelenése a' temérdek népet; – sebesen terjedő mozgások és tompa zúgás ragadá meg az öszveséget, melly csak hamar végtelen *Éljen! Éljen!* kiáltásokkal nyitja utat gerjedelmeinek, 's ezekkel közbevegyült a' sípok és trombiták' hangörvénye 's kívülről a' fegyverek ropogása és álgúy-durrogás csattana öszve.”³⁰⁷

Bárfay novellájának stíluseszménye valószínűleg a verses hősepika lehetett: Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály – az emelkedettség, a gyakran versritmusban gördülő mondatok megerősítik ezt a feltételezést.³⁰⁸ Hihetetlen nagy a különbség Bárfay leveleinek laza, könnyed, az előbeszédhez közelítő természetes nyelve és a novella „tudós prózája” között, ahol a szerző láthatólag nemegyszer küzd a nyelvi megformálással. „Boldog vagy, hogy író nem levél! Pedig a literatura boldogtalan, hogy általad még eddig nem gazdagodott.”³⁰⁹ – írja neki Kölcsey, s első megállapításával biztosan egyetérthetünk.

Valószínű, hogy a környezete által biztos ízlésűnek tartott szerző maga is érzekelte kísérletei gyengeségét, s a múltó évekkel egyre inkább „magát csak műkedvelőnek tekin-

³⁰³ A kettős irodalmi-történettudományi kötődés magyar hagyományáról lásd DÁVIDHÁZI Péter monográfiájának fejezetét: „Édes eleink” útja „dicső honnyunk” „boldog földjére”. A nemzetképviselőt költői nyelve Virág és Horváth történetírásában = Uő., *Egy nemzeti...*, *I. m.*, 439–453, különösképpen 440–441.

³⁰⁴ HITES, *Még dadogtak...*, *I. m.*, 119. „A történettudomány a maga kutatásaival megalapozza a történeti tárgyat megjelenítő szépirodalmat, amely aztán a társadalom szélesebb körével ismerteti meg az előbbi fölhalmozta tudást.” HITES, *A múltnak...*, *I. m.*, 9.

³⁰⁵ BÁRTFAY, *I. m.*, 251.

³⁰⁶ KALMÁR, *I. m.*, 50.

³⁰⁷ BÁRTFAY, *I. m.*, 252–253.

³⁰⁸ A hozzá közelálló Vörösmarty ebben az időszakban már képes ironiával, önironiával tekinteni a hősepika általa (is) kialakított eszményére. Lásd DÁVIDHÁZI, *Egy nemzeti...*, *I. m.*, 362–363.

³⁰⁹ Kölcsey Ferenc levele Bárfay Lászlóhoz, Pozsony, 1834. május 20., KÖLCSEY, III, *Levelezés*, s. a. r. SZAUDER Józsefnek – SZAUDER József, Szépirodalmi, Budapest, 1960, 626.

tette”,³¹⁰ igaz, nem adta fel egészen irodalmi ambícióit. Ennek egyik jele például, hogy a külföldön utazgató Toldyhoz jambusokban írott verses episztolát intéz,³¹¹ amire az Vörösmartyn keresztül enyhe iróniával hárítja el a megfelelő „irodalmi” választ. Cserébe ugyanakkor lelkesen tesz hitet a Bártfay-ház hangulata és Bártfayné utánozhatatlan fánk-jai mellett: „Bártfaynak nem [írtam], mert ámbár nem tartozom az Ihlettek közzé, még sem akartam rosszabb lenni nálánál, ’s készültem versben válaszolni én is, csak hogy időm’ szűke miatt mindég készültem, készülök ’s tudja isten mikor jutok hozzá: addig is mondjon minden szépet neki ’s a’ mi tisztelt barátnénknak, az ő hitvesének ’s ennek mondja-meg, hogy itt oly jó fánkot nem sütnék mint ő. Megengedem Helmeccynek, hogy távollétemben az én portiómat ő eméssze-meg. Istenem! Ha köztetek lehetnék, édes, édes barátim! Melly szép estvéket töltöttünk együtt! Én, a’ merre jártam, mindenütt jól, sok helyen pedig felette jól fogadtattam, de nem volt pillanat, mellyben hozzátok vissza ne kíváncsoztam volna!”³¹² Toldy leveleiben reálisan méri fel, hogy Bártfaytól komoly, elmélyült munkát kívánó irodalmi művet már aligha várhat: „Stettner, mint eddig semmit sem csinált, úgy ezután sem fog semmit sem csinálni; Bártfay, Helmeccy hasonlóképp.³¹³ [...] Stettner vagy inkább Bártfay is csinálhatna valamit, mondd neki, hogy könnyű munka, s nem kívánja, hogy az ember magát összeszedje.”³¹⁴ Bártfay generációja számára még nem húzódott merev határvonal az irodalmi életben az írást hivatásuknak tekintő, abból élő értelmiségiek és a laikus, kedvtelésből írogató „amatőrök” között. „A tanulmány reá nézve csak önművelés és pihenés volt”³¹⁵ – írja róla Toldy, s ezt maga Bártfay is megerősíti leveleiben: „Mi történik a Literatori világban? – Ki tudná a’ szellemek-országát feltárni! ’S én embercse?! – Kit béres-munka ’s úri-dolog földhet csatol, néha sáron-vizen is megjártat izzadásig?! – én csak akkor kapok fel egy kis életre, ha másoktól gerjedhetek, ’s mindannyiszor meg kell fájdulnom lelkemben önmagamon.”³¹⁶ Kisebb dolgozatait a *Tudományos Gyűjtemény*ben tette közzé, lefordította Tacitus *Agricoláját*, írt vígjátékot, útirajzokat, egy hosszabb beszámolót a pesti árvízről; jogi és történelmi munkákon dolgozott.³¹⁷ Mindezek a művek azonban csak a kortársak emlékezetében maradtak fenn, mivel Bártfay iratai elpusztultak az 1838-as árvízben.

Bártfay az 1830-as években az irodalmi élet intézményeinek működtetését tekintette tényleges feladatának, s abban szervezői, közvetítői szerepet vállalt. 1831-ben az Akadémia történeti osztályának levelező tagjává választották. Igazán fontos és szigorú következetességgel ellátott tisztsége az 1832-től ellátott pénzügyi ellenőri funkció. 1831-ben – mint Kisfaludy Károly közeli barátja – természetesen aktív tagja lesz az író „emlékére és munkáira ügyelő” társaságnak.

Károlyi György az országgyűlést előkészítő megyei operátumok készülését kíséri figyelemmel, bár aktívan nem kapcsolódik bele a vitákba. Valószínűleg ennek az érdeklő-

³¹⁰ TOLDY, *Irodalmi...*, I. m., 11.

³¹¹ „Minek Bártfaynak az a versben írás? Irj neki prózában.” Bajza József levele Toldy Ferencnek, 1829. december 10. *Bajza József...*, I. m., s. a. r. OLTVÁNYI, 481.

³¹² Toldy Ferenc levele Vörösmarty Mihálynak, 1829. november 12., VMÖM *Levelezés*, I–II., s. a. r. BRISITS Frigyes, Akadémiai, Budapest, 1965, 244–245.

³¹³ Bajza József levele Toldy Ferencnek, 1829. november 15., *Bajza József...*, I. m., s. a. r. OLTVÁNYI, 477.

³¹⁴ Toldy Ferenc levele Bajza Józsefnek, 1830. május 29., *Uo.*, 501.

³¹⁵ TOLDY, *Irodalmi...*, I. m., 11.

³¹⁶ KÖLCSEY, *Levelezés...*, I. m., 204.

³¹⁷ Bártfay naplójába számos regény- és novellatémát feljegyez. 1838. január 25.

désnek köszönhető Bártfay *In re literaria et educationali* címmel írt véleménye 1832-ben Csongrád követi számára az országos bizottság munkájáról, amely követutastásul is szolgált. Az 1830-as évek közepére, végére az egykori külső Üllői úti ház baráti társaságának világa már átalakult. Megváltozott céljaikról Szemere így tudósítja Kölcseyt: „Kazinczy triászát Kisfaludy Károly triásza (Bajza, Schedel, Vörösmarty) váltotta föl; s ebben a mi Laczink úgy áll, mint valaha te állottál a mienkben.” – „Egyébiránt mind Laczi, mind én nem gyöngye viszonyban állunk velök. Ő a költészetet törvénytudománnyal cserélte föl; én az íróból olvasóvá váltam, – s e körülmények üdvösséges változtatásokat hoznak elő. Ide járul, hogy Laczi hivatalában pontos és szorgalmas azon fölül, hogy gyors és ügyes; s azon fölül, hogy az »Athenaeum és Figyelmező« számára,³¹⁸ minden fölszólíttatáskor dolgozni kész. [...] Egyik legfőbb nyereségem az, hogy a derék, a tiszta lelkű Bártfay házában teljes bátorságban és bizodalommal jelenhetek meg.”³¹⁹

Az egykor összetartó Alsaták társasága az 1838-as árvíz után költözködni kényszerülő Bártfay új otthonában már alig-alig van jelen, s Kisfaludy, Kazinczy és Kölcsey halálával meglazul a hajdani kapcsolatrendszer; a családot, az önálló otthont alapító, koro-sodó barátok esténként már nem járnak hozzájuk. Az 1840-es évek közepétől az irodalmi generációváltással, az új típusú sajtó, a politizáló irodalom megjelenésével Bártfayék hajdani befolyása, népszerűsége már biztosan a múlté, Petőfiék irodalmi, majd politikai radikalizmusát teljes értetlenséggel és ellenérzéssel figyeli. 1848. március 18-án bátyjának írott levelének egyik értékes melléklete a *Dicsőséges nagyurak...* kéziratos másolata.³²⁰ „Vajjon ki biztosít máról holnapra, hogy valami irtózatba nem sodortatunk-e? Eddig ugyan személy s vagyonbiztosságunk nem támadtatott meg: azonban a néptömeg olyan mint a hó-lavina; nyomrul-nyomra szaporodik, s magával sodor a mélységbe. Hogy a rossz akarat nem hiányzik, láthatod a tulsó lapra írt gyönyörűséges felhívásból is. Oh valóban betegek és gonoszak vagyunk. De hol vannak hát az Üdvözítők? Ha felháborították a sárkányt, álljanak elő s állítsák vissza a rendet, melly minden felé szakadozik.”³²¹ Bártfaynak a Károlyihoz írott 1848-as levelei egy olyan, egyre passzívabbá és sodródóbbá váló pesti polgár hangulatának értékes dokumentumai, aki nem tud mit kezdeni a forradalmi változásokkal.³²²

³¹⁸ Bártfay az Athenaeumba Labancz Lipót álnéven ír vitacikkeket (1841, 61–73), aminek sorsát és a nyomában támadó összeütközést Bajzáékkal részletesen követi a naplóban (1841. május 23.; május 26., június 2–8., 16., 20., 21., 25., július 4., 7., 9., 12.)

³¹⁹ Szemere Pál levele Kölcseynek, 1838. január 7–9. = *Szemere Pál munkái*, I–III., s. a. r. SZVORÉNYI József, Budapest, 1890, 286.

³²⁰ A viszontválaszában Bártfayhoz hasonló tisztséget betöltő, ellenzéki gondolkodású bátyja így aggódik: „a volt oppositio szepeg, mert hiszem torkára fog forni a rögtönzés, s úgy látom hogy: az akasztanivaló Petőfi Sándor az új divatu nyakravalót számunkra készítel” Bártfay József levele Bártfay Lászlóhoz, 1848. március 21. = *Petőfi a kortársak leveleiben és naplóiban, Petőfi-adattár*, II, s. a. r., szerk. OLTVÁNYI Ambrus – Kiss József, Akadémiai, Budapest, 1987, 71.

³²¹ Bártfay László levele Bártfay Józsefhez, 1848. március 18. = *Uo.*, 67–68.

³²² „Csak a hírlapok izgatnak s mindenféle híreket és okoskodásokat terjesztgetnek, főképp a »Martius 15« napilap, melly mint látszik azt tűzte ki feladatául, hogy a Miniszteriumot bosszantsa folytonos megtámadásaival, minden érdeket sértsen, személyeket piszkoljon, s nyíltan hirdeti már, hogy szándéka revolutio. A kormány pedig ennek ellenében hallgat, mind a mellett, hogy alkotmányunk monarchiai, és így ezen állapotunkat kellene consolidálnunk, s további zökkenések vagy éppen gyászos dulakodások nélkül iparkodnánk átalakulni: mert bizony máris nyaktörtő ugrást idéztek-elő Martiusi haza boldogítóink, mellyből, a mennyire csak bírunk, rendre és erőre kellene felkészülnünk, mi különben is évek munkájába kerül, ha isten segít.” A Lederer tábornok elleni tüntetést pedig értelmetlen provokációnak írja le, mivel „a macska-zenészek tanuló-ifjak, henyélő ügyvédek s holmi járda-tapodók s. a. t. mondatnak lenni”: „Képzeltető, hogy ha neki nem estek volna is a fegy-

Károlyi 1848-ben fontos feladatokat vállal, a március 15-i feliratot Bécsbe vivő küldöttség egyik tagja, szatmári főispán és őrnagy a nemzetőrségben, az őszi fordulat után azonban visszavonul birtokaira. 1849 júniusában részt vesz a Pestre bevonuló Kossuth díszkíséretében,³²³ így később nem kerülheti el a letartóztatást, a bírósági eljárást, a börtönt, majd a magas összegű pénzbüntetést. 1849-ben Bártfayra hárult a feladat, hogy felkészítse és átadja Haynaunak a főhadiszállásnak kiszemelt Károlyi-palotát, valamint teljesítse a beszállásolt katonák igényeit. Minderről Bártfay 1849–1851-es naplója és Károlyihoz írott levelei tudósítanak. Bártfay egészen haláláig, 1858-ig megmarad „méltóságos gróf”-ja, „különösen tisztelt kegymelmes ur”-a szolgálatában.

4. POLITIKAI ÁLLÁSFOGLALÁS A TITKÁR HELYZETÉBEN

Bártfay László naplójának a politikai nyilvánosság és véleményalkotás területét érintő bejegyzéseire fokozottan igaz, hogy szűkszavúak, nehezen érthetőek és az összefüggések természete is gyakran homályos.³²⁴ Az utalások felfejtéséhez ebben az esetben természetes módon kínálkozik az a módszer, hogy a szaktörténészeknek a korszak egészéről alkotott narratíváiba próbáljuk beilleszteni az elszigetelt kijelentéseket, bejegyzéseket.³²⁵ A megközelítés módszere itt tehát a léptékek összekapcsolása: össze kell olvasnunk a nagypolitika eseményeit Bártfaynak, a közélet ismert szereplőinek körén kívül eső, de velük szoros kapcsolatban élő magánembernek a megfigyeléseivel és véleményével.³²⁶ A feltáró munka másik gátja, hogy vélelmezhető: a napló írója fontos pillanatokban szándékosan hallgat el, számos esetben kényes, másokra nézve kompromittáló utalást nem akart a papírra bízni. A fenti korlátok miatt a szöveg nem Bártfay politikai nézetrendszerének rekonstruálását tűzi ki célul, inkább az egyes folyamatok követésére és tényleges jelentésük feltárására koncentrál: a személyközi és a belső dilemmák, konfliktusok megvilágítására.³²⁷

A naplóírás éveiben Bártfaynak a pesti nyilvános életben játszott két alapvető szerepe feltehetőleg időről-időre ellentmondásba került. A grófi titkár szinte lojalitással végzett teendői nehezen voltak összeegyeztethetőek a reformellenzék különböző csoportjait támogató, velük szoros barátságot ápoló, aktív és elkötelezett értelmiségi étho-

veres katonaságnak, ez eléggé fel vala bosszantva, részint mivel hetek óta úgy szolván hadi-lábon kell kész lenniök éjjel-nappal, részint a parancsnok illy alávaló meggyaláztatásáért; s ha a katonának becsülete támadtatik meg, s illy utczai insultusok által, mindene meg van támadva. – Mind a mellett, ugy beszélük hogy a bekerített nép számára, kivált az olaszok rést nyitottak, mellyen eltávozhassanak: de még is nem csak elég ütleget osztatot, hanem a szuronyok is derekasan dolgoztak, s állítólag 3 ember (a nép közül) agyon szurattott, vagy 12–15 pedig kisebb sebet kapott.” Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1848. május 11.

³²³ A Debrecenből június 4-én Pestre érkező Kossuth diadalmenetéhez a díshintót és a lovakat Károlyi György adja. Ő mint nemzetőr részt vesz a díszmenetben. Bártfay levelezésében leírja, hogyan próbálta később védőiratában mentegeti a helyzetet: elrekvirálták a kocsit és a lószerszámot, főbe lőtték volna Károlyit, ha nem vesz részt az ünnepségen stb. Lásd még BAJÁK László, *Kossuth diadalmenete Pesten*, Honismeret 1993/2., 45–48.

³²⁴ Nem áll másként ez, az egyébként igen termékeny, de bizonytalan következtetésekre csábító többi „regiszternapló” esetében sem, ahol ismétlődő „szövegpanelek” értelmezése a feladat. VERESS, I. m.; PRISZLINGER, I. m., 209–231; VELKEY, I. m., 51–93.

³²⁵ Ez az eljárás fokozott figyelmet igényel, a történeti jelentésadás folyamatos szem előtt tartását. Még ha legfontosabb célunk ebben a fejezetben az olvasó szorosan vett informálása, a körülmények és a lehetséges olvasatok ismertetése vagyis a bejegyzések értelmező magyarázata, akkor is mindig a tulajdonított jelentésről van szó. Lásd *A történetírás mint a jelentésadás mestersége* című fejezetet: GYÁNI Gábor, *A történelem újragondolása*, Történelmi Szemle 2006/3–4., 261–273. – A szűkebb korszakban alapvető tájékozódásra: FERENCZI Zoltán, *Deák Ferenc élete*, Budapest, 1904; Uő., *Gr. Széchenyi István. A Kelet népe*, Budapest, 1925; TRÓCSÁNYI, I. m.; VARGA Endre, *A királyi curia 1780–1850*, Akadémiai, Budapest, 1974; VÖLGYESI Orsolya, *Pest megye és az ellenzéki politizálás lehetőségei (1836–1838) = Magyarhontól az Újvilágig. Urbán Aladár emlékkönyv*, szerk. ERDŐDY Gábor – HERMANN Róbert, Argumentum, Budapest, 2002, 162–179; PAJKOSSY Gábor, *Toldy Ferenc pályaképe* = ERDŐDY – HERMANN (szerk.), I. m., 180–198; *Történelem és levéltár. Válogatás Erdmann Gyula írásai* szerk. ERDÉSZ Ádám – Á. VARGA László, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2004; ERDMANN Gyula, *Deák az 1839–1840. évi országgyűlésen = Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége 1833–1873*, szerk. MOLNÁR András, Zalaegerszeg, 2004; PAJKOSSY Gábor, *Az 1839–40-es országgyűlés*, Történelmi Szemle 2006/1–2., 25–51; PAJKOSSY Gábor, *A kormányzati „terrorizmus” politikája Magyarországon. 1835–1839*, Századok 2008/3., 683–721. Forráskiadások: *Gr. Széchenyi István naplói*, V., s. a. r. VISZOTA Gyula, Budapest, 1937; *Kossuth Lajos iratai. 1837. május – 1840. december. Hűtlenségi per, fogság, útkeresés*, s. a. r. PAJKOSSY Gábor, Kossuth Lajos Összes Művei, VII., Budapest, 1989; KÖLCSEY, *Országgyűlési napló*, I. m.; KÖLCSEY, *Levelezés II.*, I. m.

³²⁶ Más eszközökkel és következtetésekkkel, de talán hasonló cél lebegett Lackó Mihály szeme előtt is Bártfay fiktív naplójának összeállításában. Lásd a 2.2. A következtetések módszereiről című fejezetet.

³²⁷ Hasonló eljárást követ Velkey Ferenc is egy „regiszternapló” vizsgálatában: VELKEY, I. m., 51–93.

szával, közéleti tájékozódásával és magánéletének egyes mozzanataival. Döntő, kényszerítő erejű változás lehetett Bártfay számára Károlyi György közéleti szerepének folyamatos és egyre látványosabb átalakulása; ennek végpontja a feljegyzések időszakában csongrádi, majd békési adminisztrátorrá való kinevezése. A kialakuló konfliktushelyzetekre, a hozzá közelállók – esetenként drámai következményekkel járó – politikai manővereire hevesen reagált a naplóban. Mászor hiányoznak a saját reflexiók, s csak közvetetten utalt a fontos eseményekre. Kétségei, a változásokkal szembeni ellenállása feltehetőleg nem volt érzékelhető környezete számára. Kiegyenlítődésre, egyeztetésre törekvő alkata, gyakorlatias hozzáállása miatt nyilvánosan szinte mindig közvetítői szerepet vállalt a politikai történetekben. Szubjektív megnyilatkozásai ritkán egyéniek, rendszerint az általa nagyra becsült közszereplők ítéletét követik. Például Széchenyiét, akivel együtt a főrendi ellenzékben és a kormány józan együttműködésében bízott. Vagy Deákét, aki a liberális Alsótábla fellépésének összehangolása mellett a színpalak mögötti egyeztetésektől sem riadt vissza.

Bártfay jegyzetei megerősítik, hogy – bár a közvélemény érdeklődéssel követi Széchenyi nagy centrumteremtő próbálkozásait a 1839/1840-es országgyűlés után, majd Kossuth szerkesztői fellépését, érdekegyesítő programját – a pesti kulturális elit, a liberális és a polgári értelmiség világa politikailag heterogén maradt. Nem teszi egységessé ezt a közeget sem az őket összekötő közös értékvilág, sem a konkrét célok sora.³²⁸ Bártfay naplója ugyanis nem hagy kétséget afelől, hogy a hivatalos hétköznapijainak jó részét grófok, bárónék, bankárok, gazdatisztek, tudósok és az államigazgatásban dolgozó jogászok társaságában töltö, „középutas, mérsékelt” liberálisnak tekinthető Bártfay magánbeszélgetéseiben magától értetődően helyesli a radikálisabb nézeteket hangoztatók, például barátai: Kölcsey, Wesselényi igazságait is. Hevesen reagál a szólásszabadságot ért sérelmekre, a nyílt erőszakot használó hatalmi lépésekre, folyamatos irritációt jelentenek számára a bújtatott kormányzati propagandát folytató sajtóorgánumok. Mindkét alkalommal megtekinti például Veszter Sándor magyar táncát, ahol „derekasan”, vagyis viharos sikerrel adják elő a *Marseillaise*-t:³²⁹ „Vörösmartyt látogatám meg. Vele menék magy[ar]. színházba, hol a' Veszterféle banda játszott, végén a' marseillei-marschot is.”³³⁰ – 6 után a' magy[ar]. színházba menék Radnicscsal; ott a' Párisból hazatért Veszter tánczolt, és a' vele volt Farkas-Bihari banda muzsikált, derekasan.”³³¹ (Széchenyi kommentárja erről: „Veszter a cigányaival a magyar színházban. Siralmas. [...] A magyar színházban a *Marseillaise*-t – mit a színlapon »közóhajra« hirdetnek – nagy szenvedelmekkel fogadják.”³³²)

Jellemző példája a fentieknek a naplóírás kezdetének meghatározó eseménye: az 1838. január 15-i közgyűlés Pest megyében, mely a hűtlenségi perekkel szembeni 1836 júniusától zajló ellenállás záróakkordja volt.³³³ A nagypolitikai küzdelmek fordulópontjáról szóló sort egy teljesen személyes viszonyulást jelző érzés színezi át. Bártfay megemléke-

³²⁸ A napló példái főleg a modernizációhoz és a magyarosodáshoz kötődnek, úgymint: a büntető- és vámjog megújítása, az örökváltság, a polgári szabadságjogok, valamint természetesen a magyar nyelv teljes dominanciának programja.

³²⁹ Az eseményről a kormányzati tiltás ellenére tudósítás jelenik meg a *Jelenkor* című folyóiratban. PAJKOSSY, *Az 1839–1840-es... I. m.*, 50.

³³⁰ 1840. október 30.

³³¹ 1840. október 21.

³³² SZÉCHENYI, *I. m.*, 830–831.

³³³ VÖLGYESI, *Pest vármegye... I. m.*, 177–178.

zik Széchenyi nevezetes beszédéről³³⁴ –, amelynek hatására Ráday Gedeon és társai perbefogási ügyében a közgyűlés elhatározza, felkéri a királyt, „említett hazánkfiat ellen indított kereseteket kegyelmesen” szüntesse meg.³³⁵ Az ellenzék elégedetlen a „gyáva” felirattal.³³⁶ Toldy Ferenc titkos jelentése ezzel szemben úgy értékelte, hogy Széchenyi beszéde példamutató volt, „arra hívott fel, hogy a kormányzat nélkül semmire se megyünk, és hová vezet, ha az ellentéteket mélyítjük, ahelyett, hogy hozzá közelednénk.”³³⁷

A fenti történetekkel párhuzamosan kapta meg Wesselényi az ítéletet az ellene folyó hosszan húzódó eljárásban, pere ugyanis a „derekas” szakaszba³³⁸ lépett. Politikai átrendeződés veszi kezdetét. Óvatosabbá válnak a megnyilatkozások, „gyávaagszülte elnémulás”³³⁹ következik, a közélet szereplői pedig már a következő országgyűlésre koncentrálnak,³⁴⁰ „az ellenzék ha csak átmenetileg is, de szervezetlenné vált.”³⁴¹

A cezúrát jelentő pesti árvíz után nyáron hal meg Kölcsey,³⁴² következő tavasszal pedig bebörtönzik Wesselényit.³⁴³ Barátai elvesztése biztos eszmei támaszaitól fosztja meg Bártfayt, aktivitása csökken, és átmenetileg távolabb kerül az ellenzéki politika világától. Erősödő szkepszissel kommentálja az 1839/40-es országgyűlés – elsősorban taktikai lépésekre, nehezen átlátható háttérakciókra épülő – harcait, a kormány és az ellenzék között kialakuló, egymás akcióit ellehetetlenítő, állóháborúvá fajuló küzdelmet, a kompromisszumos győzelmet.³⁴⁴ A felsorolt tényezők tükrében érthetőek Bártfaynak a reformellenzék lépéseire vonatkozó, lehangolt megjegyzései.³⁴⁵ Érveit az általános erkölcsi szempontok mellett bizonyára a korábbi, személyes tapasztalatok is befolyásolják. Barátja, Kölcsey hasonló gondolatokat fogalmazott meg 1832/36-os országgyűlési naplójában: jogosnak érzi a törvényes rend felrúgása miatti indulatokat és elkeseredést, ugyanakkor önkritikusan, malíciával utal az ellenzéki józanság hiányára. Nyilvánvaló, hogy önmagában egy kormányzati intézkedés lehet jó és lehet káros, rosszabb, hogy „az oppositio illy nagy része dicsőséget keres az örökös gáncsban és ellenküzdelesben.”³⁴⁶

A napló indulásakor, 1838-ban, Bártfay lakása egyértelműen tanácskozó helyszín. De másutt is részt vesz az ellenzék egységes álláspontját kidolgozó titkos találkozók, többek között a naplóban is rögzített füredi megbeszélésen, ahol jelen volt Vörösmarty Mihály, Benyovszky Péter, Salamon Lajos, Fiath Ferenc, Stuller Ferenc és Hajnik Károly

³³⁴ „Ma hallám, hogy a' tegnapi gyűlésben Gr[óf]. Széchenyi lelkesen beszélt.” 1838. január 16.

³³⁵ PAJKOSSY, *A kormányzati... I. m.*, 714.

³³⁶ Vörös Antal ugyanezt érzékeli Kölcseyt tájékoztatva: „Bizonyos lesz, hogy a gyáva felírás jó sükert nem nyere, mert abban pusztá kegyelemnél több nem kértett [...] E gyűlés olyan volt, milyet több évek alatt – még a nádor elnöksége alatt sem láttam e megében.” Vörös Antal válasza Kölcsey március 25-i levelére, KÖLCSEY, *Levelezés, I. m.*, 297.

³³⁷ PAJKOSSY, *Toldy... I. m.*, 188–189.

³³⁸ Lásd az 5.3. Wesselényi Miklós pere a naplóban (1838. január – 1839. február); 3.3.3.3. Az ítéletet közvetlenül megelőző időszak eseményei (1838. január – március) című fejezetekben.

³³⁹ Wesselényi levele Kölcsey Ferencnek a január 15-i Pest megyei közgyűlésről. 1838. február 5. Ugyanezt erősítik meg a közgyűlésről készült titkosrendőri jelentések, amelyek szerint a „hallgatóság a tanácskozás alatt illedelmesen viselkedett, a vita a megfelelő hangnemben zajlott.” PAJKOSSY, *A kormányzati... I. m.*, 178.

³⁴⁰ VÖLGYESI, *Pest megye... I. m.*, 178.

³⁴¹ A pesti közhangulatról szóló titkosrendőri jelentéseket összegzi Uo.

³⁴² Lásd a 8.3.2. Kölcsey és Szemere című fejezetben.

³⁴³ Lásd a 3.3.3.9. Börtönbe vonulás (1839. február 9.) című fejezetben.

³⁴⁴ Lásd a 6.1. Az 1839/40-es országgyűlés (1839. június – 1840. április) című fejezetben.

³⁴⁵ 1839. július 12.

³⁴⁶ *Országgyűlési napló, I. m.*, 16.

is:³⁴⁷ „Estve felé voltam Radnics és Józival Vörösmartynál; ott értekeztünk a' Füredre menetel felől.”³⁴⁸ Bártfay később, a háttérbe húzódva is megőrzi informáló, segítő, támogató szerepét.³⁴⁹

4.1. ÁTJÁRÓK A POLITIKAI TÁBOROK KÖZÖTT

Gyulai Pál nyomán a magyar irodalomtörténet-írás hagyományosan úgy tartja, hogy a reformkorban a nemzeti irodalmat művelők és támogatók – akárcsak a naplóíró – eleve ellenzéki szerepkörbe kerültek.³⁵⁰ Bártfay feljegyzései segíthetnek pontosabban körülírni, milyen konkrét magatartást, cselekvésformákat jelenthetett ez, hiszen például az államhatalom tisztviselőivel való ismeretségei, munkakapcsolatai rendszeresen áthágják a politikai határokat.

Károlyi György egyik üzletfele például Reviczky Imre, 1829–1832 között főügyész, 1834-től a Királyi Tábla bírāja, Reviczky Ádámnak, a korábbi kancellárnak a bátyja.³⁵¹ Bártfay leírja, hogy a végső ítélethozatal másnapján hosszan és élesen vitatkoztak barátja, Wesselényi Miklós peréről, amikor is az izgatott és felháborodott közvélemény értesült arról, hogy Reviczky is a második legsúlyosabb büntetésre, a három év börtönre szavazott.³⁵² A hangos és heves szóváltás lefolyása, érvei azonban homályban maradnak. Az eseményt Bártfay azért jegyezte fel, mert mintaszerűnek érzi, hogy sikerült megőriznie higgadságát: „Élénk beszédünk vala B[áró]. W[esselényi]. ítélete felől – de a' mit nem jegyzek ide most; lesz talán arra máskor alkalom, hogy véleményemet följegyezzem. Midőn szobámból eltávozott, szegény nőm majd nem elváltozott arczczal jöve hozzám, 's kérdé, nem volt e valami kedvetlen beszéd közöttünk, mert a' harmadik szobában hallá hangos beszédünket. Mentsen isten! Én csak akkor tudnék valakit bántani, ha más kezdené a' bántást. – Azonfelül tudom, R[eviczky].. nem olly ember, kit valamiről szóval-okkal capacitalni lehessen.”³⁵³

Bártfay feljegyzí, hogy előfizet a Vajda Péter szerkesztésében 1841 januárja és májusa között liberálisnak induló, majd konzervatív folyóirattá váló *Világra*. A döntés személyes oka az, hogy Dessewffy Aurélt, „az újkonzervatívok kétségtelenül leghetetségebb

³⁴⁷ Uo., 179. Bártfay naplórészletét feldolgozta Vörös Károly, *Füred és vendégei 1838 egy nyári hetében* = Uő., *Hét-köznapiak a polgári Magyarországon*, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1997, 116–130. Lásd még a 2.2. A következtetések módszereiről című fejezetben.

³⁴⁸ 1838. július 18.

³⁴⁹ Bártfay a Gräffenbergben betegeskedő Wesselényiről kap és közvetít híreket a pesti közvéleménynek és anyagi ügyeiben is segít (elsősorban Benyovszky Péteren keresztül), valamint gondoskodik gyermekei ellátásáról is. Mindez fontos az egyre magányosabb Wesselényi számára: leveleire ebben az időszakban már sokan nem is mernek válaszolni, baráti, tanítványi kapcsolatai megszakadnak és – jószágigazgatója, Kelemen Benjámin hősies erőfeszítései ellenére is – pusztul zsidói birtoka. Bártfay 1839-ben Kossuthal ugyanilyen aktívan működik közre Lovassy László egyre súlyosbodó elmebetegségének felismerésében és kezelésének megkezdésében. – Lásd a 8. Bártfay kapcsolatrendszere című fejezetben.

³⁵⁰ Az irodalom ellenzékiiségére és Császár Ferencre lásd VÖLGYESI Orsolya, *Egy siker kudarca. Kuthy Lajos pályafutása*, Argumentum, Budapest, 2007, 20. (Irodalomtörténeti füzetek)

³⁵¹ VÖLGYESI Orsolya, *Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején. A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830–1832*, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2002, 222. – Reviczky Ádámról lásd PAJKOSSY, *Az 1839–40-es... I. m.* – 1838. augusztus 25.

³⁵² Lásd az 5.3. Az ítéletet közvetlenül megelőző időszak eseményei (1838. január – március) című fejezetben.

³⁵³ 1839. február 2.

politikusát”³⁵⁴ Bártfay csodálja éles esze miatt.³⁵⁵ Az elmélyült, ugyanakkor határozott és energikus Dessewffyt a közvélemény „a magyar Gentznek”³⁵⁶ hívja, aki „rendteremtő és szintemelő újítások” révén kívánja korszerűsíteni és a Birodalom politikai szerkezetéhez közelíteni a magyar rendi struktúrát.³⁵⁷ Nem lehet véletlen, hogy Bártfay az igazi Gentzet, a korszak egyik legnépszerűbb konzervatív politikai gondolkodóját is megszállottan meg akarja ismerni.³⁵⁸ A *Világ* szerkesztőségéhez a másik kapcsolatot Császár Ferenc jelenti, akit a váltójogi problémák iránt elkötelezett Bártfay „szakértőként” ismer.³⁵⁹ Fontos olvasmánya Ignaz Wildner bécsi egyetemi tanár, ügyvéd tanulmánya,³⁶⁰ akit 1839-ben Metternich hívott meg, hogy váltójogi törvénytervezetet készítsen a magyar országgyűlés számára.³⁶¹ Ugyanekkor jelenik meg Császár³⁶² könyve is. Az *Atheaeumban* és a *Századunkban* éles és személyeskedő polémiába kezdenek a váltójogi kérdés szakértői. Nem csupán a gyakorlati kérdések kerültek itt szóba, azaz például, hogy mi legyen a hamis váltókkal, hogy mi érvényesíti, hogy milyen eszközökkel lehet letiltani stb.,³⁶³ de legalább ilyen hangsúllyal került elő a magyar jogi szaknyelv³⁶⁴ fejletlensége vagy a Jászay Pál-féle Wildner-fordítás érvényessége is.³⁶⁵ Bártfay érdeklődése láthatóan igen

³⁵⁴ VÖLGYESI, *Pest vármegye... I. m.*, 101.

³⁵⁵ 1841. szeptember 6. „A' Kisfaludy társaság ülésébe menék. Ott olvastuk (ülés után) Vörösmarty, Szemere, én a' » Világ« tegnapi számában lévő cikket Záborszky joguralma ellen. Éles ésszel van írva; aligha nem Gr[óf]. Dessewffy Auréltól.”

³⁵⁶ Friedrich von GENTZ (1764–1832), porosz, majd osztrák államférfi, a Napóleon-ellenes összefogás, az európai hatalmi egyensúly megteremtésének szószólója, a forradalmi és alkotmányos mozgalmak, a Vormärz ellenzője. Bártfay az *Ausgewählte Schriften* (Stuttgart, 1836–38, V. *Emlékiratok és levelek*) kötetében olvassa a *Briefwechsel zwischen Gentz und Johannes v. Müllert*.

³⁵⁷ DÉNES Iván Zoltán, *Közügyé emelt kiváltságörzés*, Akadémiai, Budapest, 1989, 31–36.

³⁵⁸ 1841. május 3. „Olvastam, és olvastam, mert Gentz nagyon érdekel. Nem mintha nézetim övével egyeznének: de álláspontja, 's a' források, mikből dolgozatait merité, ingerelnek. Délután is olvasással foglalkodám.”

³⁵⁹ 1841. szeptember 15.

³⁶⁰ 1840. november 1. (Elhozám Wildner 1. füzetét.) A könyvet már 1840. október 20-án hirdeti a *Figyelmező*.

³⁶¹ Ignaz WILDNER (1802–1854), *Hiteltörvények, melyek az 1840. országgyűlésen hozattak*, I. (3 füzet), ford. JÁSZAY Pál, Bécs, 1841.

³⁶² Császár Ferenc (1807–1858) költő, író, műfordító, ügyvéd, 1832-től az Akadémia levelező tagja, 1836–37-ben tisztviselő a váltókereskedelmi és tengeri konzulátusi törvényszéknél, 1840-től pesti váltófeltörvényszéki ülnök. Ekkor teszi közzé *Váltójogi műszótárát* (1840), ami akárcsak Wildner írása, annak a széleskörű sajtóvitának a része, amely a közteherviselés elkerülhetetlennek látszó bevezetése körül bontakozik ki.

³⁶³ „Én a törvény' rendeleteit mindenik esetben czélirányosnak és jogosnak tartom. [...] valamint a' letiltóról nem hihető, hogy ok nélkül bajt és pert keressen magának, úgy az elfogadónak is szabadságában állott a' váltót bemutatáskor jól megvizsgálni, s' elfogadását minden oldalról meggondolni. Ha tehát elfogadta, zenvedje vigyázatlansága kárát. Tudósítvány (Aviso-Brief) nélkül úgy sem fogad el soha egy okos tőzsér váltót.” FOGARASI, *I. m.*, Figyelmező 1840. szeptember 1., 556.

³⁶⁴ „»Magánváltó« (Sola-Wechsel) helyett talán jobb volna: egyes váltó. 's ilyen nemcsak idegen, hanem saját váltó is lehet, sőt leginkább ez szokott ollyan lenni, úgy hogy közéletben ' saját váltó Sola-Wechselnek hivatik. [...] »Zálogoló« (Pfandgeber) ugyan a' törvényben áll, de talán jobb volna: zálog-adó. Mert zálogolni a magyarban azt teszi: zálogot venni (valakint). Egyébiránta szerző előadása mindenütt könnyen folyó, 's mind a' két munka gonddal és csínal van nyomtatva.” Uo., 539.

³⁶⁵ Lásd CSÁSZÁR Ferencz, *Az 1840-d. XV-d. tcz. I. r. 64-d. §-ának felvilágosításában*, Athenaeum 1840. augusztus 20., 15. sz., 225–229; 1840. augusztus 23., 16. sz., 241–245; JÁSZAY Pál, *Mutatványok, dr. Wildner „Hiteltörvények” című munkájából*, (Könyvismertető), Athenaeum 1840. szeptember 17., 23. sz., 353–361; 1840. október 11., 465–471; 1840. október 29., 545–555; 1840. november 1., 561–566; Dr. WILDNER Ignác, *Zárszavam az óvásról*. (A cikk válasz a Századunk recenziójára, amit kiegészít a fordító, azaz Jászay Pál is.) Athenaeum 1840. november 8., 593–600; Athenaeum 1840. november 12., 615–618. – A zárócikk már a visszhangot összegzi: WILDNER – JÁSZAY, *Mit tiél a külföld a magyar váltótörvények felől?* Athenaeum 1840. december 6., 727–728. A vita zárása a Kossuthhoz közel álló Fényes Elek röpirata (*Magyarország hátra maradása ügyébe felelet dr. Wildner Ignác úrnak*, 1844). Ebben a nemesi adómentesség megszüntetésével szemben az osztrák vámrendszert teszi felelőssé a hazai gazdaság állapotáért.

élénk volt az államjogi kérdések iránt.³⁶⁶ (Lásd Csoma János írását, amely „a szerző illy című kézirati munkájából: Státuszjogi és politikai tanulmányok” készült.³⁶⁷ Szoros baráti, családi kapcsolat fűzi a jogtudós Fabriczy Sámuelhez,³⁶⁸ aki például a kétkamarás, az alsó- és felsőházból álló politikai rendszer kérdéséről publikál Bártfayhoz közel álló sajtó fórumokon.)

4.1.1. MODERNIZÁCIÓS TÖREKVÉSEK

A politikai konfliktusokat a gyakorlati reformok területére helyező stratégiának a naplóban fellelhető példája a börtönügy: a körülötte folyó polémia hol egyesíti, hol elválasztja a feleket, új frontvonalakat alakít ki és társadalmi vitát gerjeszt.³⁶⁹ A cikk időszakában robban ki vita Bártfay két közeli ismerőse, a kérdés legfontosabb liberális szakértői, Eötvös József és Szemere Bertalan között a büntetőjogi reform ügyében.³⁷⁰ Sajátos, hogy még a reformellenzékkel szemben álló *Hirnök* Szemle rovata is felhívja a figyelmet Szontágh Gusztáv *Figyelmező*ben megjelent recenziójára, amit Eötvös Józsefnek és Szemere Bertalannak a fogházviszonyok javítása ügyében írt munkáiról adott közre.³⁷¹ 1839-ben a Magyar Tudós Társaság pályázatot hirdetett a témáról, amelyet Szemere nyert meg.³⁷²

Az 1839/40-es országgyűlés alatt folyamatosan ülésezik a büntetőjogi választmány. A kezdeményezést a liberálisok modernizációs áttörésnek látják, amelyben a vármegyék „statútumalkotási jogánál fogva lépésről lépésre valósítsák meg a reformelképzelések egy részét, s ezzel mintegy irányt szabjanak a törvényhozásnak.”³⁷³ De ugyanígy a büntetőjogi törvény vitája és előkészítése lesz az újkonzervatív fellépés egyik leghatásosabb taktikai eleme 1841-ben.³⁷⁴

4.1.2. A TITKOS JELENTÉSEK TANULSÁGAI

Közvetlen, személyes környezetében többen is vannak, akik – bár erről Bártfaynak bizonyára nincs tudomása – hozzá hasonlóan, csak más okból, folyamatos figyelemmel

³⁶⁶ 1838. október 22. „Olvasám az Athenaeumot, melynek egyik czikkelye (Status' bel- és kül élete) különösen érdekelt.”

³⁶⁷ „Valamelly státus' belső életének saját mutatközihozh pedig tartoznak az alkotmány, kormányzás és igazgatás, mint három alapföltételek, melyek szerint lehet a' státus' belső életének mind teljeserejűségét 's előrehaladását, mind gyöngeségét 's előhaladását megítélni.” Athenaeum 1838. október 21., 33. sz., 521–528, idézet 524.

³⁶⁸ Fabriczy Sámuel (1791–1858), 1818–1828 között Szepes vármegye táblabírája, majd jegyzője, 1841-től Abaúj táblabírája, 1832-től az Akadémia tagja, az evangélikus tiszai egyházkerület főjegyzője, a *Figyelmező* munkatársa, recenzense a napló idején. Lásd például FABRICZY Sámuel, *Egy tekintet a kettős kamarai rendszerre*, Athenaeum 1840. július 2., 5–8.

³⁶⁹ 1838. március 1. „Délután a' zöldszobában dohányoztunk. Oda jött Csapó Tolna V[árme]gyéből, B[ár]ó. W[esselényi]...t meglátogatni. Elovastuk az Abaúji küldöttség véleményét a' rabjavító intézet' tárgyában, mely a' mai Társalkodóban jelent meg. Erről 's Sz[échenyi] és W[esselényi]. felől beszélgeténk.”

³⁷⁰ HERMANN Róbert, *Szemere Bertalan a reformkorban*, Századok 2008/3., 556–557.

³⁷¹ N.n., *Hirnök* 1839. Magyar Hírlapok' heti szemléje, január 23. – február 3. (sajtószemle-rovat)

³⁷² A könyvformában is megjelent mű: *A büntetésről, különösen a halálbüntetésről*, Pest, 1841. Lásd még Balla Károly recenzióját az *Athenaeumban*: 1841. május 23.

³⁷³ VÖLGYESI Orsolya, *Pest vármegye...*, I. m., 101.

³⁷⁴ PAJKOSSY, *Az 1839–40-es...*, I. m., 51.

kísérik a közélet történéseit.³⁷⁵ A titkosrendőrség számára dolgozó hálózati személyekről van szó, akik többnyire a Helytartótanács felügyelete alá tartozó hivatalnokok, városi tisztviselők, katolikus papok.³⁷⁶ Számukra előnyt, motivációt az álláslehetőségek, a pályájukon való előretartás, a nemesség megszerzése jelent, és kevésbé a pénz. A körülbelül száz magyarországi kapcsolattartó közül Bártfay 7–10-zel lehetett közvetlen ismeretségben.³⁷⁷ Ez a szám azt is jelzi, hogy a jelentésírók elsődleges feladata volt az irodalmi és a kulturális élet kiemelt szereplőinek, s főleg azok nyilvános szereplésének a nyomon követése.³⁷⁸

Az egyik azonosítható levelező Bártfay környezetében vele egykorú jó barátja, Tipula Péter,³⁷⁹ a pesti egyetem professzora, akivel hasonló érdeklődés (pl. a váltójog) köti össze, ő az egyetlen, akiről leírja, hogy rendszerint megvitatják a napi híreket.³⁸⁰ – Magától értetődően, elfogódottság nélkül, de némi óvatossággal beszélget azokkal is, akiről köztudott, hogy a titkosszolgálat alkalmazottai.³⁸¹ A' Dorottya-utca felső szegletén B[ár]ó. Bánffy Pali kapott elő 's beszédbe állott velem W[esselényi]. felől. Noha figyelmeztetve vagyok Bánffy P[ál]. iránt, még is olly nyiltan szólék vele mint kell, mert hiszen W[esselényi]. felől az egész város beszél, 's én is csak azt mondhattam a' mit hallék.³⁸² – A' levéltárba menék 's ott maradtam közel egyig, beszélgetve; ott volt Kendelényi is: csodálkoznom kelle szabad elmű, 's valóban helyes, józan nyilatkozásain annyiból, mert azt beszélék róla, hogy titkos polit[ia]. embere.³⁸³ A környezetében lévő titkos jelentést írók közül a legismertebb személy Toldy Ferenc, aki a titkosrendőrség magyarországi főnöke számára írt egyik beszámolójában például Bártfaynál tett 1836-os látogatásáról szól.³⁸⁴ Toldy a maga módján szintén a „kompromisszumok embere”, kapcsolatuk rendszeres, de a napi érintkezés ellenére sem válik igazán szorosossá.³⁸⁵ Közös barátaik, Bajza és Vörösmarty radikálisabb politikai véleményével viszont gyakran azonosul Bártfay.

³⁷⁵ „Tulajdonképpen meglepő az a szorgalom, amellyel szerzőnk – akinek az irodalom, a tudomány világa a természetes közege – a pesti megyegyűléseket látogatta, az elhangzottakat feljegyezte.” PAJKOSSY, *Toldy...*, I. m., 190. A titkosszolgálatokról összefoglalóan PAJKOSSY, „...mit welchen...”, I. m., 335–350.

³⁷⁶ Ritka a nem különálló jelentés, hanem magának a hálózat működésének feltárására adatot jelentő iratanyag. Az informátorokról nagyon keveset tudunk, mert jelisével írtak, és nem saját kézírásukkal, hanem másolatban maradtak fenn a dokumentumok. PAJKOSSY Gábor, *Egy besúgó Pesten a reformkor közepén*, Aetas 2006/4.

³⁷⁷ A nem fizetett, alkalmi és az informátorok saját ügynökeit is beszámítva a Magyar Királyság területén „a Polizeihofstelle minden rendű és rangú informátorainak a létszámát az 1830-as évek vége felé 100 körülire vagy inkább az alattira tehetjük.” *Uo.*, 16.

³⁷⁸ *Uo.*, 10.

³⁷⁹ Tipula Péter (1794–?): 1821-ban ügyvédi oklevelet szerez, 1823-tól a pozsonyi akadémia tanára (politikai-kamrai tudomány, váltójog), 1832–1849: a pesti egyetem tanára (politikai-kamrai tudomány), 1838 és 1849 között négy ízben dékán, 1849-es magatartásáért 1850 januárjától áprilisig bebörtönzik, ritka kivételként, egyedül az egyetem tanárai közül. Magasabb ügynöki kategória, közvetlenül a hálózatot irányító Sedlnitzky alá tartozik. PAJKOSSY, „mit welchen...”, I. m., 355.

³⁸⁰ 1841. október 16., 1841. október 18., 1839. május 18., 1839. augusztus 19., 1839. augusztus 30., 1840. február 11., 1841. március 3.

³⁸¹ Barátja, Kölcsey naplója is arra utal, konkrét adatokkal és tényekkel rendelkeztek a titkosrendőri szervezet működéséről és rendszeréről: „Ezen olly sokszor elátkozott hydrának fejei évenként gyarapodának; s Isten megadta érnünk, hogy minden főhivatalaink, s a nem főknék is nem megvetendő része illy dicséretes gyarapodványokból állanak; s a hivatalnokon kívül is uton útfelen a kenyérvető nép sokasága hasonlóktól hemzseg.” *Országgyűlési napló...*, I. m., 192.

³⁸² 1839. február 20.

³⁸³ 1840. november 28.

³⁸⁴ PAJKOSSY, *Toldy...*, I. m., 194.

³⁸⁵ „Ebéd után tüzet gerjesztvén dohányoztam keveset: annakutána nőmmel látogatóba menék Schédelékhez. Az asszonyt még nem láttam ezelőtt. Sok jó, dicséretes tulajdonai lehetnek: a' szépség – annak egy vonását sem találtam. De ez saját izlés' dolga. Lehet a' nem-szép is derék 's szeretetre méltó; azonban nagy ajánlat a' tettszésre 's hódítói elsőséggel bír az arcz' szépsége 's a' nőalak' kellemei. – Sajnáltam a' kis Izát hogy gyermeki durcáskodásért az atyja pofon üt 's megveré. Kell büntetni a' makacs gyermeket testiképen is: csakhogy a'

A politikai cenzúra intézményéről több forrásból is ismerjük a naplóíró véleményét. 1831-ben Károlyi György híres országgyűlési követjelentésének kinyomtatását – amit rosszalló uralkodói leirat kísért – Károlyi eredetileg ellenezte, mivel a cenzúra kijátszásának értelmezte, de mivel a megye határozata kötelező érvényű volt ránézve is, ezért végül jogosnak tekinti az eljárást: „Csak azt sajnálhatni, hogy az eltiltás nagyobb zajt szül, és szült már az Országban, mint a dolog talán érdemli.” – írja az esetről Bártfay. A titkár szerint a konfliktusokat jobban tompító, hajlékonyabb szöveg készült volna, amennyiben előre sejtethető lett volna a kinyomtatásról szóló megyei döntés: „néemly pontok még világosabban s’ környülményesebben irattak volna meg.”³⁸⁶

A fentiekből is világos, hogy a cenzúra létét és szükségességét Bártfay természetesen veszi, eszébe sem jut megkérdőjelezni, csak a „túlkapasait” utasítja vissza. Közvetlen élménye lehetett Wesselényi és Széchenyi műveinek³⁸⁷ kényszerű külföldi megjelentetése és az ezzel kapcsolatos nyomozás fordulatai, amire visszaemlékezik a naplóban is. Jól érzékeli az egyre szigorodó folyamatokat, hiszen 1833-tól valóban megindult a cenzúra átszervezése:³⁸⁸ „Csak Sz[emer]. Bert[alan]. vala honn; elbeszélé, miképen utazásai 1^o kötetét,³⁸⁹ melly a’ budai nyomtatóban már teljesen elkészült, Mérey, hihető titkos föladás’ következtében lefoglaltatá, s’ most a’ dolog vizsgálat alatt van. – A’ munka egyebiránt censurán keresztül esett – s’ még is illyek történnek. Ugyan így foglaltatott le, 1832 vagy 33ban B[áró]. Wesselényi’ munkája is,³⁹⁰ midőn egy része már ki vala nyomtatva, s’ a’ dolog annyira huzatott-vonatott, hogy mai napig is oda van. Akkor a’ föladó – mint W[esselényi]. mondá – Orosz József volt a’ Hirnök mostani kiadója, kit a’ közönség több gaz csalásairól ismer.”³⁹¹ Az útinapló részleteit már közölte az *Athenaeum* 1839-ben. A két-kötetes műből harminc ívet kinyomtatottak, amikor a Helytartótanács lefoglaltatja, noha Szemere már majd mind a két kötet nyomtatási költségét kifizetette. 1840 májusában Pozsonyban jár a könyv ügyében, ahol Mailáth Antal kancellár fogadja, de útja mégis sikertelen lesz, a gáncsokodó cenzor, Mérey Sándor,³⁹² „ráül” a kéziratra. Végül törlésekkel 1840 augusztusában jelenhet meg a kötet.³⁹³

büntetés kegyetlenség színét ne hordozza. Ennek látása kellemetlenül hatott rám e’ látogatásnál. Fölsohajték magamban ’s – rá gondoltam, lett volna e boldog illy férfival?” 1838. október 31. – „Schedel kellemetlen czéduláira válaszoltam, két ízben.” 1841. január 6. – „Előfordult a’ tárgy, mi miatt Schedellel tegnap leveleztem, s’ napfényre jött hogy ő a’ hibás.” 1841. január 17.

³⁸⁶ Bártfay levele Kölcseyhez, 1831. március 16., KÖLCSEY, *Levelezés II...*, I. m., 334. Farkas Rózsa szerint Bártfay levele a bizonyíték, hogy ő a követjelentés megszövegezője. FAZEKAS Rózsa, A „triumvirek”: Károlyi György, Széchenyi István és Wesselényi Miklós barátsága = *Thesaurus solemniss. Barátok, munkatársak köszöntik a 90. éves Balogh Istvánt*, szerk. KÚJBUSNÉ MECSEI Éva, Debrecen–Nyíregyháza, 2002, 174.

³⁸⁷ SZÉCHENYI István, *Stádium*, Otto Wiegand, Lipcse, 1934; WESSELÉNYI, *Balítéletek*, kiad. WIEGAND Otto, Bukarest, 1833. – A mű az év augusztusában jut el Magyarországra, a könyv Bukarestet jelöli meg a kiadás helyéül, de Nagyszebenben, majd Párizst sejtik mögötte a nyomozó hatóságok.

³⁸⁸ 1838 januárjában állt fel az új Központi Könyvbíráló Szék, személyzetét csak 1839 októberében nevezték ki, 1840-től működött. PAJKOSSY, *A kormányzati...*, I. m., 693.

³⁸⁹ SZEMERE Bertalan, *Utazás külföldön*, I., Németföld, Franciaország, Pest, 1840.

³⁹⁰ WESSELÉNYI Miklós, *Balítéletekről*, Bukarest, 1833.

³⁹¹ 1840. január 10.

³⁹² Mérey Sándor (1779–1848) Somogy megye főispánja, 1831-től személynök, az országgyűlés alelnöke és az Alsótábla elnöke, 1833-tól helytartósági tanácsos, tartományi főbiztos, Pálffy kancellár bizalmasa. PAJKOSSY, *Kossuth...*, I. m., 686. – Kölcseyt íróként üdvözli az 1832-es országgyűlésen, két évig a pesti színtársulat Pest vármegye által kinevezett igazgatója. Irodalmi tevékenységéről, drámaírási tevékenységéről lásd KERÉNYI, I. m., 73.

³⁹³ HERMANN, I. m., 554.

Az, hogy felháborodik a törvénysértő eljárások, a jogi túlkapasok miatt – ami egyébként a közélet tipikusnak tekinthető megnyilvánulása – Bártfay szövegének valamiféle ellenzéki felhangot kölcsönöz. Erős kijelentéseket tesz ugyanis a közigazgatás hivatalnokainak önkényeskedéseiről, a felsőbbség hatalmaskodásairól, a „szentségtelen” kezeiről, a méltatlanul elfoglalt posztokról. Mégsem ezek a bejegyzések jelölik ki valódi politikai szerepét. Őt helyzete teszi „fontos emberré”, hiszen pozíciója révén az ellenzék egy meghatározott, fontos körének informátora és támogatója, mivel munkája miatt állandó és szoros személyes kapcsolatban áll a hivatalos államszervezet különböző, akár szélsőségesen konzervatív képviselőivel is.

A személyes napló mint forrás általánosságban is fontos figyelmeztető a politikatörténet számára: sok lényeges, akár döntő mozzanatról soha nem készül írásos dokumentum. Bártfay bejegyzései megerősítik ezt a gyanút. Bejegyzései lépten-nyomon utalnak a szóbeliség fontos szerepére. Dolgozószobájában megyei eseményekről tudósítanak a vidéki látogatók és az uradalmi tisztviselők. Bécsi, pozsonyi hírek, pletykák érkeznek Károlyi György és az országos politika szereplői révén. Információk áramlanak a jogi és gazdasági ügyintézés közben is, és ott vannak a közéleti tájékozódás speciális helyszínei is: például az Akadémia páholya a Pesti Magyar Színházban.

Bártfay tehát leggyakrabban egy szemtanú elbeszélése alapján, az ő szemszögéből, szubjektív élmények prizmáján átszűrve értesül az eseményekről, majd társas szituációban dolgozza fel a hallottakat. Folyamatosan összegyűjti a kapott híreket, megvitatja és közvetíti azokat – sajnos azonban a napló ritkán tudósít érdemben magukról a felvetett vagy megtárgyalt témákról.³⁹⁴ Más alkalmakkor, bár részletesen feljegyzi a hallott információkat, nem fűz hozzájuk értékelő kommentárt. Beszámol például Vörös István – 1826-tól jogügy-igazgatósági ügyész és az 1839/40 évi országgyűlésen a jogügyigazgatóság vezetője – haláláról, de a naplóból egyáltalán nem derül ki, miért örököltette meg éppen ezt a momentumot.³⁹⁵ A tájékozódás másik, legalább ilyen fontos, rendszeres, de szintén ritkán tematizált forrásai a hírlapok és röpiratok – Bártfay jelentős időt szán az olvasásukra.³⁹⁶

4.1.3. ESZMÉNYEK ÉS NORMÁK

A fenti szórványos és kevésbé informatív bejegyzésekkel szemben a szöveg más olvasatban értékes forrás lehet a naplóíró politikai normarendszerének vizsgálatára. Ismertek a korszak általános, sokat hangoztatott jelszavai: törvényesség és „civilisatio”, polgári

³⁹⁴ 1841. október 16. „Félhatkor kísértálmam, s’ találkoztam Tipula egyetemi Professzorral, járás közben politizáltunk.”

³⁹⁵ 1840. július 12. „Elfeledém tegnap megjegyezni, hogy Koller is volt nálam, kinek a’ Gróf Lajos illetményét kifizetém. Ő beszélt, hogy a’ megholt Kir[ályi]. Fiscus, Vörös, betegségéhez levertség is járult: mert ő és Stoffer nádori donatit aquiráltak valakinek defectusából: azonban később küldt a’ contradictorius pörben, hogy az nem vala defectus; s’ ezen a’ Nádor megboszankodván, keményebben nyilatkozott volna, s’ Vöröst a’ Vice-Director ürességre proponaltatni sem kívánta.” [Vörös betegségét az a körülmény súlyosbította, hogy ő és Stoffer nádori adományt kaptak egy magva szakadás miatt a koronára szállt birtokból. Azonban a felek későbbi meghallgatása és a bizonyítékok mérlegelése alapján döntő (contradictorius) perben kiderült, hogy nincs szó tényleges magva szakadásról, s ezért a nádor kemény szavakkal szóvá tette a birtok megszerzését, sőt Vöröst az aligazgatói állásra már nem is jelölte.]

³⁹⁶ 1838. február 25.; 1838. június 21.; 1838. október 26.; 1839. október 6.; 1840. október 29.

erény, józan szabadság, közboldogság, nevelés, a jóra való buzdítás szükségessége.³⁹⁷ Mindezek jelen vannak a naplóban is, de természetesen nem általánosságban, hanem egy-egy adott szituációhoz kötve, a bejegyző személyiségjegyeitől erősen függő hangsúlyeltolódásokkal.

Bárfay legerőteljesebben hangoztatott erkölcsi követelménye a közszereplés világában is a józanság, az indulatmentesség és a méltányosságra való törekvés. Az az elképzelése, hogy csak a higgadt mérséklet, a haladás kérdéseinek békés, nyugodt, alapos megvitatása szül a helyzetnek megfelelő, jó döntéseket. Határozottabb, konkrétabb kontúrokat ez a vélemény 1841-ben, a *Pesti Hírlap–Kelet Népe*-vitában kap.³⁹⁸ Álláspontja ekkor a legtöbb pontban Széchenyiével azonosítható. Elutasítja a kossuthi szenvédelemet, az „izgatás” minden formáját. Széchenyi röpiratában a *Pesti Hírlap* politikai publicisztikájának hangnemét ostromozó mondatot akár Bárfay is írhatta volna: „...a képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik s nem hideg számokkal, vagyis mint a közéletben a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szívhez szól, ahelyett, hogy az észhez szólna.”³⁹⁹

De ugyanilyen hevesen támadja Bárfay a rideg haszonelvűséget, a politikai megvásárolhatóságot, az anyagiakért vállalt kormányhűséget. A naplóban ez a kérdés a *Hirnök* című lap (melléklapja a *Századunk*) kapcsán kerül elő, amely Orosz József⁴⁰⁰ szerkesztésében 1837 júliusában indult meg és a *Jelenkorral* meg a *Hazai és Külföldi Tudósításokkal* kíván konkurálni.⁴⁰¹ A tehetséges, könnyűtollú segédszerkesztő, Csátó Pál elszegényedett nemesi családból érkezett, s egy sikertelen lapalapítási kísérlet⁴⁰² után csatlakozott a laphoz. Az újság nem volt nyíltan kormánypárti, a „hivatalosságtól eltérő hangfekvésben szólal meg”, bár a kérelem elbírálásakor Sedlnitzky rendőrminiszter kiköti, hogy az újság majd „a felveendő cikkeket illetően pontosan követi a kormány minden jeladását”.⁴⁰³ Beköszöntője szerint az „óva haladás” elősegítését jelöli meg célul, hogy „erősítsék az alattvalók uralkodó iránti szeretetét, előmozdítsák a valódi műveltséget, és fejlesszék a jó és a helyes iránti érzéket.”⁴⁰⁴ Bárfay azonnal értesíti erről Kölcseyt: „mázos arcú, ám romlott szajha.”⁴⁰⁵ A lap már indulásakor heves támadás indít a liberálisok fóruma, az *Athenaeum* ellen. A kirobbanó és hosszan elnyúló sajtóper, ami látszólag irodalmi, kulturális, ízlés- és mentalitásbeli különbségekről szól, kíméletlenül személyeskedő hangnemű, és szekértáborokba szólító „nyilatkozataival” valójában már politikai vitát

³⁹⁷ Az operátumok anyagából kiolvasható például. Lásd VÖLGYESI, *Politikai közéleti gondolkodás Békés megyében...*, 2002, 46–56.

³⁹⁸ Lásd a 6.3. Kossuth és Széchenyi – A *Pesti Hírlap* és a *Kelet Népe* (1841) című fejezetben.

³⁹⁹ Idézi FERENCZI, *Gr. Széchenyi...*, I. m., 44.

⁴⁰⁰ Orosz József (1790–1851) pozsonyi ügyvéd, egy ideig Kossuthal az *Országgyűlési Tudósítások* társszerkesztője, majd 1834-től a kormánnyal együttműködve a *Diéta*-közlő kiadója. 1834–1836 között a *Fillértár*, 1837–1745 között a *Hirnök* és melléklete, a *Századunk* szerkesztője. (PAJKOSSY, *Kossuth...*, I. m., 357.) – Orosz József legismertebb műve az *Ungarns gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg im Jahr 1830* (I–II, Leipzig, 1831–1832.), ami Kossuth perében mint a legálisan külföldön megjelenő magyar könyvek példaként szerepel. Orosz a magyarországi titkosrendőrség ügynöke. PAJKOSSY, *Toldy...*, I. m., 184.

⁴⁰¹ 1838. január 4., KÖLCSEY, *Levelezés*, II., 279–280.

⁴⁰² A *Magyar Kurir* szerkesztőségére pályázik Bajzával szemben, aki ekkor a *Jelenkor Társalkodó* című melléklapjának szerkesztője. Csátó közvetlenül a vármegyéhez fordul, magas rangú pártfogókat keres. Kormányhűnek mutatja be magát ezen a fórumon, s hazafinak Széchenyi előtt. Nem kap engedélyt, viszont segédszerkesztőként csatlakozhat az 1837-ben induló *Hirnök*hez. KERÉNYI, I. m., 61–63.

⁴⁰³ PAJKOSSY, *A kormányzati...*, I. m., 703.

⁴⁰⁴ *Uo.*, 704.

⁴⁰⁵ 1838. január 4., KÖLCSEY, *Levelezés*, II., I. m., 279–280.

imitál és előkészíti a hazai közönséget az 1840-es évek napisajtójának szókimondó vitastílusára: „Déltájban meglátogatott Szemere. Beszélgettünk a’ Hirnök ’s Századunk című hirlapok vagy is inkább szerkesztőik roszt irányáról.”⁴⁰⁶ – „Orosz és Csátó nyomorultakká lesznek, mert előttük nincs semmi szent, nincs tiszteletre méltó, csak önséggel kórhádó személyeik, és – a’ zsold. [...] Nem a’ való, nem az igaz ’s ezek’ kifejtése fekszik szívökön, hanem pénz ’s herosztratusi hírkórság: – ’s mit bánja az ilyen, ha minden rend, ’s a’ viszonyok’ legszentebb kötelei megszakadoznak is?”⁴⁰⁷ – „Betértem a’ levéltárba, hol a’ Posta által oda hozott gúnyirat fölboszontott. Most kezdik a’ gonosz semirekellők megint a’ lázítgatást illyenmű iratokkal, miután az orsz[ág].gyűlés’ berekesztése óta valamennyire helyreállott a’ bizodalom és egyesség, ’s az elmék megnyugtatták. – Ha valaki csak lelkesebben szól, azonnal földadatik: az illy háborító gúnyiratok szerzőit ’s terjesztőit pedig szabadon hagyják rágodni. Illy gazembereket meg kell vetni, kivált az olly nyomorult segnyalókat, kik eszöket ’s lelkeket eladják pénzért, kenyérért sőt csupa igéretekért is.”⁴⁰⁸

Bárfay kifakadásai még igen visszafogottak a fiatalság reakcióihoz képest. Egy titkos jelentés szerint a fiatal Madách baráti körében arról beszéltek az *Allgemeiner Zeitung* egy 1839-es Magyarországot bemutató cikke kapcsán – amelynek talán Orosz József volt a szerzője –, hogy „kiderítik és annak idején felakasztják a kormány bértollnokát, aki azokat írta.”⁴⁰⁹ A fizetett kormányzati politikai hecckampányok motívuma többször megjelenik a naplóban, sokszor torzító pletykák keretében, máskor viszont ellenőrizhetően valós adatokkal. A *Hirnök*ről tudjuk, hogy valóban államköltségen jelent meg, Orosz József pedig a Polizeihofstelle titkos keretéből havi 150 forintos fizetést kapott. A cenzúra így vele szemben megengedőbb volt, és fél évvel Bárfay bejegyzése előtt tényleg megemelték juttatását 5000 forintra – Bárfay 20000-ról tudott.⁴¹⁰ Toldy titkos jelentései megerősítik, hogy az újság provokatív, öntelt és gúnyolódó módon támadta az ellenzékét, elfogult pártossággal és gúnyos glosszákkal tudósított az eseményekről, még inkább kiélezve a két oldal szembenállását.⁴¹¹

Bárfay naplójában azonban gyakran általánosabb okokat keres a napi politikai érdekek mögött. A durva, szélsőséges híreket szenzációéhséggel, a ráció és az erkölcs korlátait nehezen tűrő emberi természet gyarlóságaival, a műveltség hiányával magyarázza.⁴¹² Kiemelkedik ezek közül az a részletesen megjelenített megyegyűlés, ahol – mint Bárfay felháborodva jegyzi le – részrehajló és elhamarkodott jogi döntés születik Fáy Andrásnak „dologhoz illő komolysággal ’s nyugalmas mérséklettel, de nagyon alaposan” érvelő beszéde ellenére. Egy megalapozatlan vádból kiindulva lavinaszerűen gördül tovább a jelenet, elhangzik a többi, a helyi közigazgatás megbízhatatlanságát, korruptségét feltáró állítás.⁴¹³

Ez a szélsőségeket, „helytelenkedéseket”, a bűnös szenvedélyeket ostromozó hang erősödik majd fel Bárfaynak az 1848-as forradalom során írott leveleiben. Mélyen elítéli

⁴⁰⁶ 1838. május 19.

⁴⁰⁷ 1838. december 29.

⁴⁰⁸ 1840. május 25.

⁴⁰⁹ Idézi PAJKOSSY, *Egy beszűgő...*, I. m., 14.

⁴¹⁰ ERDMANN Gyula, *A kormányzat előkészületei az 1839–1840-es országgyűlésre = Történelem...*, I. m., összeáll. ERDÉSZ – Á. VARGA, 27.

⁴¹¹ PAJKOSSY, *Toldy...*, I. m., 189. – Lásd 1839. szeptember 21.

⁴¹² 1839. július 2.

⁴¹³ 1839. november 12.

a tüntetéseket, az olyan utcai politizálást, amelyben „mivelt emberekhez nem illő piszkos kicsapongások miatt polgári vér folyt”, s helyesli, hogy „felszólítás intéztetik a lakossághoz, hogy illy alacsony kihágásoktól tartózkodjanak; a ki ilyenekre képes, az vagy nem akar vagy nem tud élni a szabadsággal.”⁴¹⁴ Mindez Bártfaynál nem politikai irányváltást jelent, hanem az 1840-es években vallott nézeteiből következik. Ez természetesen azt is jelenti, hogy tetteivel rendületlenül kitart mérsékelt ellenzékiisége mellett. Mint azt az ebben az időszakban keletkezett naplója tanúsítja, 1849 nyara után elvi és gyakorlati szolidaritást vállal a bebörtönzött Károlyival, elítélt és kivégzett sógorával, Batthyányval, valamint minden tőle telhető módon segíti azokat, akiket a szabadságharcban való részvételük miatt üldöztek.

A napló nagy mennyiségű szöveganyaga lehetőséget ad arra is, hogy a szóhasználat és bizonyos értékjelző szinonimacsoportok alapján megvizsgáljuk Bártfay viszonyulását olyan, általa egységesnek látott társadalmi csoportokhoz, amelyeket a történetírás más struktúrák mentén ír le. A nyelv segítségével, azaz egy más médiumon keresztül közöljük most meg az „ellenzéki” vagy a „radikális/mérsékelt” politika címkéit! Egy ilyen irányú kísérlet felhívhatja a figyelmet arra, hogy a korszak meghatározó szövegeinek értelmezését talán árnyalhatja a nyomtatásban meg nem jelenő magánbeszéd, a nem nyilvánosságnak szánt írásművek, naplók, levelek fogalomhasználatának vizsgálata.

Jellemző, hogy a 'pór'/'paraszt' kifejezés egyszer sem jelenik meg a naplóban. Ugyanakkor gyakran feltűnik a 'nép' – többféle, jól körülhatárolható jelentésben. Elsősorban mint 'népsokaság', 'néptolongs', 'népkavargás', arctalan emberek, akik a nagyváros jellegzetes lakói.⁴¹⁵ A másik jelentése pedig: 'aljas', 'közönséges', 'egyszerű' emberek.⁴¹⁶ De megjelenik néprajzi („népség”) és történeti értelemben is, gyakran viszont egyszerűen csak közönséget, az emberek alkalmi közösségét jelöli.⁴¹⁷ A nép = nemzet értelemben való szóhasználat a legritkább a naplóban, ugyanakkor találni olyan helyet, ahol rendkívül hangsúlyos helyzetben fordul elő: „Említé, hogy a' Gr[óf]. Cziráky kapujára fölragasztott papirosan ez lett volna írva: Borzadj nemzet! Fő törvényszékeid hóhértanyákká váltak; Wesselényi, a' Nép' embere börtönben!”⁴¹⁸

Elgondolkodtató, vajon mi lehet a szó pontos jelentése a szerző számára Széchenyi röpiratának címében, a *Kelet Népében*,⁴¹⁹ aminek megjelenése Bártfay naplójában az utolsó év legfontosabb politikai eseménye. (Hasonló kettősségre célozhat Szemere Pál Kölcseynek írott levele: „Hogyan találod a magyart? Mennyiben népek, s mennyiben nemzetnek?”)⁴²⁰ Bártfay a közvélemény, a politikai közösség vagy egyszerűen a műveltebb emberek csoportjára inkább a 'közönség' kifejezést használja,⁴²¹ mint a 'nemzetet'. Jellemző adat, hogy a pesti megyegyűlés résztvevőit nem ezzel a szóval jelöli.⁴²²

⁴¹⁴ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1848. május 11., MOL, Károlyi György iratai (P. 414.) – Bártfay László levelei Károlyi Györgynek, 7. fiók, Lad. 5.

⁴¹⁵ 1839. április 1. „Néztük a' pesti dunapartról a' Gellért hegyen hangyaként hemzsegő sok népet.”

⁴¹⁶ 1839. július 2., 1839. szeptember 20.

⁴¹⁷ 1840. január 25.

⁴¹⁸ 1839. február 12.

⁴¹⁹ A „Kelet” a keleties, a magyarság keletinek gondolt eredete a latin-keresztény kultúrkörrel szemben másnak, de ugyanolyan értékesnek számított a közbeszédben ekkorra. Lásd LUKÁCS Anikó, *Nemzeti divat a reformkori Pesten*, Korall 2002. december 10., 41.

⁴²⁰ Szemere Pál levele Kölcsey Ferencnek, 1832. december 11. = *Szemere...*, I. m., 239.

⁴²¹ A történetesek is ezt a kifejezést használják a korabeli jogi, politikai közösségekre, a vármegyei, városi közéletben résztvevőkre: „a törvényhatóságok politizáló közönsége”. Például VÖLGYESI, *Pest vármegye...*, I. m., 101.

⁴²² 1841. május 5.

A 'nemzet' kifejezés az ellenzéki retorika által számunkra közvetített jelentésben Bártfay naplójában tehát viszonylag ritka. Előfordul például speciális helyzetben, történeti fogalom hordozójaként: „Examinálták pedig: a' természeti törvényből; – nemzetek' törvényéből s' Magy[ar]. Ország jus publicumából.”⁴²³ Általában az országgyűlés kontextusában, de szinte kivétel nélkül valamilyen nyilvánosság előtti megszólalást idézve, a „hazafi” illetve a „hazafias” szó környezetében jelenik meg: [...] „ugyan e tárgyban Ő Felségének is Fölrás küldessék, nem kérő hangon – mert a' követek szabad választása a' nemzetnek kétségbe vonhatlan joga – hanem inkább jelentőleg 's a' legmélyebb tisztelettel tartozó válasz gyanánt.”⁴²⁴ – „A' nemzetnek sok és nagy panaszra van oka – miért tehát annak semmiben igazat nem adni?”⁴²⁵ – Ekkor mondám: »Ma nagy zálogát tévé le a' nemzet' színe előtt jövődjének –« 's újra hévvel 's erősen szorítá meg jobbomat.”⁴²⁶ – „Örömrzés tölti el a' hazafi' keblét, midőn nemzete' haladását olly példákban szemlélheti, mellyek a' szelidült emberiség nemesb irányának bizonyágai.”⁴²⁷ – A nemzet szó legszemélyesebb hangulatú előfordulása is emelkedett; egy nyilvánosan, az Akadémián nem, de az ismerősök, a szűkebb család előtt bizonyosan elhangzott mondatot jegyez fel a napló. Bártfay ugyanis magában áldást kér a Kölcsey emléke előtt tisztelgő fiatal Eötvös József: „A' jó isten tartsa meg, 's erősítse minden jóban a' nemzet' javára, díszére, hogy áldva dicsérje őt minden hazafi kebel, minden jobb ember!”⁴²⁸

4.2. A POLITIKUS KÁROLYI GYÖRGY OLDALÁN (1830–1842)

Károlyi és Bártfay több évtizedes kapcsolatának fontos kötőanyaga politikai irányultságuk alapvető azonossága. Az ügyvédi képzettségű Bártfaynak kivételes lehetőség és a személyes függés ellenére is az elérhető legnagyobb szabadság talán ez a farsasztó, lélekörölő, de biztos egzisztenciát jelentő és az értékrendjének megfelelő értelmiségi állás. A felmerülő egyéb lehetőségek ugyanis eléggé korlátozottak: egy megyei, közigazgatási hivatal nehezen felelne meg Bártfaynak a vehemenciától, az erkölcsi kétértelműségektől irtózó kedélyének, a kúriai, a kancelláriai munka pedig nézeteitől, világlátásától állna távol.⁴²⁹ Az ilyen helyzetekkel járó disszonancia nyilvánvalóan nehezen tolerálható helyzetekbe sodorhatná őt.⁴³⁰ Bártfay és Károlyi nézeteinek összhangja a gróf számára is előnyös, hiszen titkárának a liberális ellenzék különböző csoportjaival fenntartott személyes kapcsolatait számos alkalommal kamatoztatja.⁴³¹

⁴²³ 1838. december 23.

⁴²⁴ 1839. május 25.

⁴²⁵ 1839. július 12.

⁴²⁶ 1839. november 24.

⁴²⁷ 1839. március 9.

⁴²⁸ 1839. november 24.

⁴²⁹ A magánalkalmazásban lévő értelmiségi viszonylag ritka volt az ingatlan-összeírások becsült adatai alapján. Az értelmiségi pályán lévők megoszlásáról lásd BÁCSEAI Vera, *Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején*, Akadémiai, Budapest, 1988, 132–140.

⁴³⁰ 1839. február 9.

⁴³¹ Völgyesi Orsolya tanulmánya Károlyi György 1842-es, békési főispáni beiktatásának ünnepségéről hangsúlyozza, hogy éppen az eseménynek a szokástól eltérő, feltűnést keltő elemeit sugalmazhatta Bártfay köre: „A beiktatás eseményei továbbá nemcsak egy ősi szokás- és szertartásrend gyakorlására, életben tartására utalnak, hanem arra a törekvésre is, hogy az installáció valódi nemzeti ünnepé váljon. A nemzeti tánc, a magyaros viselet, a grófné magyar nyelven elmondott beszéde vagy akár Erdély és Magyarország összetartozása-

4.2.1. AZ 1830-AS ÉVEK ELLENZÉKI KÖREIBEN (1828–1836)

Károlyi György politikai pályája⁴³² során folyamatosan számíthat titkára háttér munkájára, aki beszédeket ír, megyei, országgyűlési iratokat szerez be, közvetíti a legfontosabb pesti híreket a külföldön vagy Pozsonyban tartózkodó gróf számára. Együttműködésükben különösen fontos szerepet játszott, hogy Kölcsey és Wesselényi, vagyis Bártfay közeli barátai a kulcsfigurái Károlyi 1830-as szatmári fellépésének. Károlyi György teszi lehetővé egy szatmári birtoka átadásával, hogy Wesselényi részt vehessen a magyarországi közéletben. Majd az ő és Kölcsey támogatásával választják a megyében ellenzéki követé Károlyit. Kölcsey 1829-ben egy általánosságban mozgó köszöntőt ír névnapjára, valószínűleg még Kende Zsigmond felkérésére *Gróf Károli Györgynek* címmel.⁴³³ Személyes megismerkedésük után már hatalmas lehetőséget lát Károlyi színre lépésében. Egy ízben – mint azt Bártfaynak írja – azért megy be Nagykárolyba, hogy „Gródot, a lélekkel telyes, tiszteletreméltó fiatal hőrost [...] láthassam.”⁴³⁴

Károlyinak az országgyűlés után, a megyegyűlésen felolvasott követjelentése nagy lelkesedést váltott ki. Bár nyilvánosságra hozatalát a hatóságok – Szatmár tiltakozása ellenére – megtiltották,⁴³⁵ Károlyit az ellenzék vezéralakjaként ünneplik. Kölcsey így tudósította Bártfayt arról a megyegyűlésen napirendre kerülő kemény összecsapásról, ami az országgyűlésen zajló sérelmek tárgyalásától tette függővé a magyar királyi ezredek kiegészítésére megajánlott újonclétszámot: „Követeink meghasonlnak a katonaság ajánlásában. Gródot kevesebbet ígért, Csomay többet, s így vótumaikat kölcsönösen megsemmisítették. Szép volt a reláció, mert ugyanazon levél foglalta magában mind a kettőnek okait. A dicsőség grófodé! Örömkialtás követte az olvasó notárius hangjait; s úgy hiszem Károlyi György ennél szebb jutalmat sem nem várt, sem nem várhatott.”⁴³⁶ Amikor Károlyi megyei főjegyzőnek jelöli Kölcseyt, az meghatódottan így számol be Bártfaynak az eseményről: „Azt a mit Gróf György érettem a' múlt Gyűlésen tett: lehetetlen elmellőznem. Mert felállott, 's indította a' Rendeiket, hogy nekem Fő jegyzői címet eszközöljenek. Fő jegyzői cím, és Korona, két oly dolog, a'mi nélkül igen igen könnyen el tudok lenni: de a' lelkes Férfiak általi megbecsülés' jeleit venni, ez az élet legszebb öröme. Gródot engem valóban nagyon lekötelezett; 's e' köz helyen így kijelentett hajlandóság inkább ma-

nak többszöri említése is ezt a tartalmat igyekezett erősíteni. Ezt a hangsúlyeltolódást emelte ki a *Regélő Pesti Divatlap* tudósítója is. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy maga Károlyi is könnyebben felelhetett meg az ilyen irányú elvárásoknak, hiszen titkára, Bártfay László maga is tagja volt annak a liberális nemesi-értelmiségi csoportnak, amely ekkor meghatározó módon befolyásolta és alakította a közvéleményt.” VÖLGYESI, *Főispáni...*, I. m., 166.

⁴³² Károlyi György politikai pályafutásáról lásd BAJÁK László, *Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége. (1825–1849)*, I. rész, XVIII., Folia Historica, Budapest, 1993, 107–121; II. rész, XX., Folia Historica, 1996/1997 [1999], 21–37; FAZEKAS Rózsa, *Károlyi György naplójából. 1835. július 20. – 1836. május 14.*, Fons 1998/3., 309–327; VÖLGYESI, *Főispáni...*, I. m., 157–167.

⁴³³ „Méltóságos Nagy-Károlyi Gróf Károlyi György ő nagyságának, kegyes uroknak, nemes lelkű jöltezőjöknek, az uradalmaiban szolgáló tisztviselők, forró hálájoknak jeléül, a versemléket szentelik.” [Cseke, 1829.] KÖLCSEY Ferenc, *Versek és versfordítások*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Universitas, Budapest, 2001, 155–156; „[...] a poeta csak a lelkesedés nem pedig a parancsolat pillantataiban tud írni. [...] Azonban, nehogy a György napi vendégség pusztán maradjon, most egyszer itt a vers; de máskor – – anathemat mondom.” Kölcsey levele Kende Zsigmondhoz, 1839. április 20., KÖLCSEY, *Levelezés II...*, I. m., 266.

⁴³⁴ Kölcsey Ferenc levele Bártfay Lászlónak, 1831. április 1., *Uo.*, 341.

⁴³⁵ Lásd a cenzúráról az 4.1.2. A titkos jelentések tanulmányai című fejezetben.

⁴³⁶ Kölcsey Ferenc levele Bártfay Lászlónak, 1830. december 15., KÖLCSEY, *Levelezés, II...*, I. m., 313.

gához vonsz, mint bár mely jótétemény. Mert jót tenni, minden gazdag tudhat; de így tisztelni meg, csak azon kevesek tudnak, kik Gr. Károli Györgyhez hasonlítanak.”⁴³⁷ E kapcsolat közvetítője a titkár, aki azonnal kellemes benyomást tesz a nehezen felmelegedő Kölcseyre. Bártfay és Kölcsey hamar közvetlen, oldott, sőt bizalmas viszonyba kerülnek. „A mi Bártfaynk, ki nekem egynehány kevés de szép órákat adott.”⁴³⁸ – írta Kölcsey egy futó nagykárolyi találkozásukról.⁴³⁹

Bártfaynak Wesselényihez fűződő, egyre szorosabb barátsága is minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy ebben az időszakban Károlyi őt tekintti politikai példaképének. Az 1832/36-os diétán, ahol már főrendként vesz részt a gróf, meglazulnak a hármójukat korábban összekötő baráti szálak Széchenyivel. Károlyi tevékenysége több területén Wesselényi mintáját követi. A zsidói uradalom fejlesztésének példája lebeg szeme előtt, amikor a ménes és a juhtenyésztés fellendítésén dolgozik és szociális intézményeket létesít birtokain. Wesselényi a példája akkor is, amikor a feltétlen, személyes helytállás az arisztokrácia aktív áldozathozatalát követeli. A kolera veszélyét hallva hazasiet külföldről, hogy minél hatékonyabban, szóval és pénzzel is segítse a birtokain szűkséget szenvedőket, és gondoskodik a családfő és ellátás nélkül maradtokról. Nyilatkozataiban keményen el is ítéli a szolgálati helyüket elhagyó tisztviselőket. És az szintén Bártfay közreműködésének is köszönhető, hogy Károlyi folyamatosan a Pesti Magyar Színház legbőkezebb támogatóinak egyike.⁴⁴⁰

Az 1838-as pesti árvíz drámai helyzetbe sodorja az elsősorban saját javait, személyzetét mentő Károlyit. Szóváltásba keveredik az emberéletekért aggódó Wesselényivel, aki naplójában így ír erről: „Bosszúsággal kellett néhány üres hajót heverni látnom, míg a külvárosokban azzal annyi ember életét lehetett volna megmenteni, de még nagyobb bosszúságom volt, midőn a György háza előtt egy veszteglő hajót találtam, melyet ő egész este és éjjel ott tartott. Nyíltan megmondtam neki, hogy ezt tenni most nem szabad, s hogy minden percz egy elvesztegetett emberélettel bélyegez ily önség szülte tettet. Hajósait elküldöttem a jöttömben talált hajók valamelyikének elhozatalára, neki szóltam, hogy az övét emberi közül lássa el evezőkkel s menjünk dologra, feleségét pedig majd reggel vigye Budára, mert a víz untalan nőtt s már a belvárosi házak is ropogni s hasadozni kezdtek... »Embereim – úgymond – alusznak.« E hideg vér, vagy inkább tehetetlen lágság meglepett; végre mégis két kocsis és kertésze találkozott.”⁴⁴¹ A példa ismét hathatós volt. Egy ideig ugyanis Károlyi is személyesen részt vett ezután a mentésben.⁴⁴² Palotája emeletének fogadótermeiben mintegy 200 hajléktalanul maradt ember ellátásáról gondoskodnak, a fedél nélkül maradt Bártfayék szintén itt segítik a károsultakat és követik Wesselényi útját 15-ig: „Bártfayékat éppen Budára indulóban, ebédjük végénél találtam. [...] A Károlyi-házba néhány száz menekvő vette magát. Hajóm nem lévén s darabig nem is kaphatván a házhoz szorultakat igyekeztem bátorítani, számukra hús

⁴³⁷ Kölcsey Ferenc levele Bártfay Lászlónak, 1831. július 2., KÖLCSEY, *Levelezés, II...*, I. m., 372.

⁴³⁸ Kölcsey Ferenc levele Bártfay Lászlónak, 1830. augusztus 5., *Uo.*, 293.

⁴³⁹ Kölcsey és Bártfay kapcsolatáról lásd a 8.3. Irodalmi barátságok című fejezetet.

⁴⁴⁰ Újsághír: „Károlyi György Schodelné javára Mercadante *Eskü* című operájának előadásán az összes páholyt előre kifizette, mintegy 400 forinttal.” CSATÓ Pál, Hirnök, Magyar Hírlapok' heti szemléje 1839. január 14–20. címe?

⁴⁴¹ Wesselényi naplójából idézi JENEI, I. m., 192.

⁴⁴² „Károlyival a Stáció-utczán mentünk le, néhány utcát bejártunk, mégis meglehetősen teher menekvőkkel értünk az Ötpacsirta- és Sándor utcán keresztül az Országút még víztől ment részére. Itt a múzeumon felül Károlyi is kiszállott feleségéhez sietvén.” *Uo.*, 193.

és kenyeret vitettem. [...] Estefelé a víz már akkora volt, hogy György házának kapuja közt, a főgrádicshoz lehetett bevezetni.⁴⁴³

Károlyi – dokumentálhatóan – Bártfayval azonosan ítélte meg a lengyel ügyet is. Így a Károlyi-ház menekülteknek nyújt otthont – ezt pedig a titkosrendőrség is rögzíti. „[Wesselényi] Pesten az Üllői úton Károlyi György gróf házában, Bártfaynál szállt meg. Ez a Bártfay Károlyi ügyésze, s radikális gondolkozásáról ismeretes. Minden menekült lengyel szállást s támaszt talál nála. Most is tartózkodik nála egy lengyel.⁴⁴⁴ Valóban, Károlyi házában könyvtárosul a majd 51 éven át szolgáló József Dzwonkovszkyt választja, és egy lengyel tábornok árva gyermekeinek befogadása, sorsuk irányítása is Károlyi és Bártfay sok évtizedeken át tartó, közös gondja marad.⁴⁴⁵ A gróft a lengyel ügyben való kiállítás miatt éri a hatalom részéről az első komoly figyelmeztetés, határozott tiltakozása miatt az udvar és a nádor „rossz embernek és számárnak declarálta”.⁴⁴⁶

4.2.2. NÉZETAZONOSSÁG VAGY LOJALITÁS: FORDULAT KÁROLYI PÁLYÁJÁN (1836–1838)

Az 1832/1836-os országgyűlés az eszmei elbizonytalanodás időszaka Károlyi számára. Írásaiban egyre több jele van, hogy csalódott az Alsóház politikai közszereplőiben, a viták populista hangnemében, valamint azokban a javaslatokban, amelyek semmibe veszik a paraszti érdekeket: „a magyar nemesség elfajzott észre, elméleti tehetségre és morális erőre nézve”.⁴⁴⁷ Nehezen viseli, hogy a kormányzat, az arisztokrácia neheztel rá ellenzéki szerepvállalása miatt. 1832-ben hosszú ideig útlevelet sem kap, így álnéven utazik ki külföldre, amit Széchenyi így kommentál: „mit fog tenni nem tudom, de valóban bajos, hogy szabad magyar nemes embert úgy büntetik de facto, mint iskolai gyermeket.”⁴⁴⁸ Ezért ekkoriban egyre inkább a saját birtokai, a 1836-os házasságkötése után teljesen átépített pesti és csurgói palotája és elsősorban a gazdálkodás hatékonysága, valamint adósságállományának felszámolása foglalkoztatják. Új utakat keres; a közvetlen politikai részvétel helyett a nemzet gazdasági gyarapodásának lehetőségeit. Ennek egyik példája a Károlyi-testvérek 1836-os örökvltsági szerződése Szentes mezővárossal.⁴⁴⁹ Ez a magatartás akár természetesnek is tekinthető reakció a kormányzati „terrorizmus”, a megfélemlítés politikájára, amely 1835–1840 között „a politikai liberalizmus itthoni megjelenésére, és az e célok érdekében, ellenzéki pozícióból és eszközökkel küzdő reformercsoport megszerveződésére válaszolt.”⁴⁵⁰

A Bártfay-napló időszaka egybeesik Károlyinak az ellenzékttől való távolodásával. A szövegben érzékelhető a gróf nézeteinek lassú átalakulása. Erősödő bizonytalanságára,

⁴⁴³ Uo., 193–194. – Bártfay ugyanerről: 1838. április 12.

⁴⁴⁴ Idézi FÁBRI Anna, *Az irodalom magánélete. Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten. 1779–1848*, Magvető, Budapest, 1987, 528.

⁴⁴⁵ Erre lásd részletesebben a 4.3.4. Jótékonykodás fejezetet.

⁴⁴⁶ BAJÁK, *Gróf Károlyi...*, I. m., 111.

⁴⁴⁷ Károlyi naplóját idézi FAZEKAS Csaba, I. m., 9.

⁴⁴⁸ Széchenyi levele Döbrentei Gábornak, Bécs, 1832. augusztus 13. Idézi FAZEKAS Rózsa, A „triumvirek”..., I. m., 175.

⁴⁴⁹ Lásd KALLA Zsuzsa, A „Szentesi váltság állapotja”. Szentes város örökvltsági szerződése Bártfay László naplójában = *Kolligátum. Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*, szerk. DEVESCOVI Balázs – SZILÁGYI Márton – VADERNA Gábor, Ráció, Budapest, 2007, 200–212.

⁴⁵⁰ PAJKOSSY, A *kormányzati...*, I. m., 683.

a háttérmozgások felerősödésére több bejegyzés utal. Példa erre az a felkérés 1838-ban, hogy kérvényezze a táblabáróságot.⁴⁵¹ Erről abban a tudatban kellett döntenie, hogy ezen a fórumon a közélet 21 szereplője ellen folyt összesen 22 súlyos – felségsértési, hűtlenségi, becstelenségi – per. A bíraskodásban való részvétel szoros összefüggésben állt a politikai karrierrel, s a kormányzat iránti hűséget, további szolgálatokat feltételezett.⁴⁵²

A napló egyik legizgalmasabb kérdése, hogyan viszonyul Bártfay Károlyi György egyre erősödő kormányzati szerepvállalásához, amely ugyanakkor ellenzéki retorikával és a civil kezdeményezésekben és egyletekben való aktív részvétellel párosul. Hogyan értelmezte vajon Bártfay a grófnak a barátját, Wesselényit hol „jóindulatúan óv”, támogató, hol éppen őt kijátszó manővereit? Mit látott, mit értett meg vajon a politikai nyilvánosság számára nem ismert tárgyalásokból, a bécsi levekből és audienciákból? Mindezek miatt Széchenyi naplójában például gúnyosan „Szivárvány úrnak”⁴⁵³ titulálja Károlyi Györgyöt, és „olykor bosszankodva, máskor rezignáltan rögzítette kritikáját és fenntartásait vele kapcsolatban.”⁴⁵⁴

Környezete Károlyit pályája indulása óta a személyiség átütő ereje nélküli háttérfigurának, az ellenzéki arisztokrata körök kisebb tehetségű politikusának látta. Ezeket a hiányokat azonban ellensúlyozza vagyona, tekintélye által működtetett rokoni, baráti, üzleti kapcsolatrendszere, s a részben felesége közéleti szereplése által elért széleskörű társadalmi elfogadottsága. A Széchenyi–Batthyány–Károlyi-háromszögről egyébként azt írták a titkos jelentések, hogy Batthyány határozottsága, pénze és lakomái révén emelkedett vezérszerepbe. Károlyi azonban, akiben több a hiúság és az ambíció, mint az értelem és az energia, mégis fölébe kívánna kerekedni.⁴⁵⁵

Bártfaynak ebben az időszakban bonyolult érdekviszonyokkal, különböző nézőpontokkal kell szembesülnie a saját hatáskörében. A napló tanúsága szerint önképe a konfliktusokkal terhes légkörben is stabil maradt, s nincs nyoma az egyensúly megbomlásának. A személyes válságokkal, súlyos betegséggel nehezített években kiegyensúlyozottan látja el a titkári funkcióból eredő közéleti feladatait. Művelt és udvarias alkalmazottként sikeresen közvetít kényes helyzetekben, jó kapcsolatban marad még a szembenálló, egymástól elhidegült felekkel is.

Bártfay naplója több ízben jelzi ítéletalkotásának korlátait: azt például, hogy a grófi titkárnak a bizalmas viszony ellenére sincs lehetősége munkaadójával szemben önálló politikai vélemény kifejtésére. Ha kritizál, különösen óvatosan, mindig tompított, szerény formában teszi. Fel sem jegyzi vagy csupán regisztrálja a naplóban a kettőjük között elhangzottakat. Talán a megerősítést váró tanácsatlanság gesztusa lehet Károlyi részéről,

⁴⁵¹ A Barone tabules a Királyi Tábla bíróságának főrendi házi tagja, az elbírálás során 10–20 jelöltből 3–6 személyt javasol a Királyi Tábla a királynak, aki leiratban értesíti döntéséről a hivatalt. – A Királyi Tábla tagja két főpap, kanonok vagy más címmel rendelkező egyházi személy, ők a prelátusok, akik büntetőügyekben nem lehetnek jelen. Őket követi a két táblabáró (barones tabulae), királyi kinevezéssel – a megtiszteltetést kérelmezik a jelentkezők, majd a tábla teljes ülésben tárgyalja, valamint névsort, rangsort alakít ki, ebből választ a király. A cím jövedelemmel jár, s tőle kormányhű magatartást várnak el. Lásd VARGA, A *királyi...*, I. m., 159.

⁴⁵² PAJKOSSY, A *kormányzati...*, I. m., 690. – „Reggel a’ Gróffal hivatalos irományokat közlöttem, némellyeket aláíratam. Ekkor nyilatkozott a’ tábla Báróság iránt, bizodalommal: – nem keresi úgymond, ’s a’ miatt semmi hunyázkodó lépést nem fog tenni, de ha kívánják, elfogadja, bár nem örömet köti le függetlenségét. Okosan, alaposan és – szívesen beszélt. Úgy látszott nem fogadja rossz néven nézetimet.” 1838. április 19.

⁴⁵³ VISZOTA, Gr. *Széchenyi...*, I. m., 345, 1840. január 12.

⁴⁵⁴ VELKEY, I. m., 72.

⁴⁵⁵ MOLNÁR, I. m., 93.

amikor megosztja Bártfayval az adminisztrátori kinevezéséről folyó tárgyalások részleteit⁴⁵⁶ vagy a Wesselényinek adott bizonyágleveléről⁴⁵⁷ érkező híreket?⁴⁵⁸ A dátum korántsem közömbös: éppen Wesselényi ítélethirdetésének napja. Bártfay előző este feldúlt, tehetetlen dühöt érez: „Ödön még 5 órakor sem kaphatott ítéletet, mert a' példányokat elkapkodák. Színházba menék. Onnan haza jövén, itthon találám az említett [B[áró]. Wesselényi] ítélet nyomtatott példányát. Elolvassam. Istenem! be nyomorult az ember 's annak minden cselekedete, midőn igazsága nincs, 's nem igaz ügyet kell védnie. Maga ez az ítélet szerkezete tanúsítja az erőltetést, mellyel okok hordatnak össze, hogy valami bűnt bizonyítsanak. – Hasztalan.”⁴⁵⁹ Másnap – a naplóbejegyzés tanúsága szerint – ennek ellenére higgadt maradt. Aggódik barátjáért, mégsem mutat ellenérzést Károlyival szemben. Majd egy hét múlva, ismét egy kiélezett helyzetben véletlenül összetalálkoznak mindhárman Bártfay dolgozószobájában. A szövegnek azonban semmilyen eleme nem utal feszültségre: „Nálunk ebédelt Vörösmarty és B[áró]. Wesselényi. Ebéd után szobámban dohányoztak, beszélgettünk a' közelgető elválásról, mert a' Septemviratus hihetőn ma vagy holnap kimondja 's közrebocsátja az ítéletet. Beszélgetésünk közben Gr[óf]. György jött be hozzám. Két vendégem nem sokára eltávozott, én pedig Ö Nagyságával végzém hivatalos dolgaimat. W[esselényi]. ígéré, hogy holnap után (vasárnap) még nálam eszik, ha el nem viszik.”⁴⁶⁰

Egy korábbi rendkívül kényes pillanat a fenti a háromszögben 1838 szeptemberének vége. Wesselényi perében a királyi ügyész elutasítja az addig összegyűjtött mentővallomások jelentős részét. A vádlott szeptember 24-én nyújtja be válaszáat, tiltakozó és újabb hitelesítést kérő replikáját, amire 27-én kap választ, természetesen erről Bártfay is értesül.⁴⁶¹ Károlyi György birtokait illető hivatalos ügyben Szatmárba indul Gosztonyi Miklós ítélmesterrel. Gosztonyi tényleges feladata azonban a Wesselényi-per tanúinak hitelesítése, megeskete – vagyis kormányzati nyomásgyakorlás – és újabb terhelő vallomások begyűjtése. Károlyi ezen a napon visszautasítja Wesselényi kérését, hogy vendégül lássa nagykarolyi kastélyában, gesztusával mintegy elhatárolódik az ügytől. A kiélezett helyzetben aztán levélben próbálja tisztázni magát: „Megvallom, hogy ez nékem váratlan és felette kedvetlen dolog. S nékem nincs más mód, mint le nem jönnöm, mert mint házigazda felette bajos, hogy jóbarátomat a protonotarius [ítélmester] miatt ne fogadjam házamnál, és más részről ugyanaz ítélmestert, ki executióba [végrehajtás céljából] jön le hozzám vendégfogadóba engedni szállani megint bajos lenne, és a célba vett barátságos egyezést a többi Vadaikkal, kiknek pere még le nem folyt, könnyen gátolhatná, ha azok látnák, mely csekély tekintettel viseltetek az ítélmester eránt, hogy azt házomnál

⁴⁵⁶ 1838 decemberében felajánlja segítségét a kormánynak, elsősorban Csongrádban vagy Szatmárban vállalkozna hivatalviselésre. ERDMANN, 2004, szerk. ERDÉSZ – Á. VARGA, I. m., 38–39.

⁴⁵⁷ Károlyi tanúkat gyűjt, hivatalos beadványt készít arról, hogy a folyó perben Wesselényi nem tett felség sértő kijelentést. Korábban, még az 1835-ös országgyűlésen a nádor is kijelentette, hogy bár a szólásszabadságnak vannak korlátai, mégpedig az uralkodó köteles tisztelete; Wesselényi szatmári beszéde azonban nem volt felség sértő, vagyis megkérdőjelezte a bécsi utasítás alapján eljáró ügyészi vádat. Ennek ellenére az ellenzék egyes tagjai – mivel a kormányzati utasítások végrehajtójának számított – az ő intézkedéseinek tekintették a törvénysértéseket. Uo., 22.

⁴⁵⁸ „Nem sokára magához hivatott a' Gróf is. Kezembe adá a' – bécsi levelet. Illy tárgyakat velem még ez előtt soha sem közölt. Elmondám véleményemet.” 1839. február 2.

⁴⁵⁹ 1839. február 1.

⁴⁶⁰ 1839. február 8.

⁴⁶¹ 1838. szeptember 27. „Délután B[áró]. Wesselényi jött hozzám.”

sem hagyom szállni.”⁴⁶² Egy – bizonyára álmatlan – éjszaka után újabb ajánlattal áll elő: „Azonban a te ügyed bizonyosan érdekesebb, mint az enyém, és ha azt hiszed, hogy néked árthatna, ha ezen alkalommal nem udvaromba, hanem a fogadóba kellene szállanod, ime ide mellékelek egy rendelést, melyszerint kívánságod szerint az udvaromban leszen szállásod, s melyet elérkezéskor Szabó sáfáromnak elő fogod mutatni. És azonkívül még Rába fiskálisomnak, is szinte meghagytam, ha kívánnád, s ha jobb szeretnél nála lakni, ő is készítsen szobát számodra. Így hát válogathatsz 3 lakás közül. Az udvaromra nézve csak azt az egyet kell észrevenned, hogy Gosztonyi ki fog költözni a fogadóba azon esetre, ha hozzám szállasz, és nem tudom, ha nem leszen ez tanúidra talán károsabb, ha a protonotarius ellened ingerelve leszen azáltal, hogy quasi a házomból kiköltözteted. Egyéberánt érdekeidet jobban érted, mintsem hogy abban valamit tanácsolhassak, noha hidd el, legjobb szándékból történik.” „Nyomorú lélek!” – jegyzi be naplójába Wesselényi,⁴⁶³ és valószínűleg Bártfayval is megosztja ezt az újabb fordulatot.⁴⁶⁴

Másnap Károlyi Bártfay szobájába érkezve melegen érdeklődik személyes viszonyai felől, hogyan rendezkedett be az árvíz utáni új otthonában, jól érzi-e magát, s vajon mit tehetne még érte? Majd Wesselényiről kérdez, amire Bártfay nyíltan, szándéka szerint „őszintén, de minden bántás mellőzésével” válaszol, közvetítve barátja „sajnos neheztelését”. Károlyi azt hangoztatja, írásban is kiállt már Wesselényi mellett.⁴⁶⁵ „A' Gróf megérkezvén Fótról, hova tegnap délben ment ki, vele értekeztem egyről másról. Írószobámba jövén, kérdé, jó lesz e így, a' mint van. Többi közt mondtam: ha tudnám hogy állandó lakásom lesz ez, a' hol vagyok, kifestetném a' szobákat, nagyon sok baj lévén a' meszeléssel. Azt felelé Ö Nagysága, hogy az tölem függ, itt maradjak e, vagy ne: neki úgy látszott, hogy inkább szeretek oda künn, az üllő utcái házában lakni. Uram, én ott fogok lakni, a' hol Nagyságod szállást ad; némelly tekintetben, miért tagadjam, nyugalmasabban valék ott: ide csak azért nem kíváncsoztam, mivel senkinek utjában lenni nem akartam. Azután kérdé: miként van B[áró]. W[esselényi]? – Elmondám, a' mit állapotjáról tudok. De a' beszéd annak legutóbbi N[agy]karolyi útjára fordult. Őszintén szólék, de minden bántás' mellőzésével W[esselényi]. sajnos nehezteléséről. Szólék továbbá a' pör' tárgyában is, 's a' mit fölolvastam, nagyon tetszett Ö N[agysá]gának; mondá: hogy a' Nádor az ő bizonyág-tételét, mellyet t. i. írásban adott Septemb. elején, helyeslette 's okosnak találta: kevésbbé a' Gr[óf]. Sz[táray]..ét.”⁴⁶⁶ Nyíltan barátságtalan lépését, azaz hogy korábban elutasította volna Wesselényi szálláskérését, a továbbiakban sem Bártfay, sem Károlyi nem kommentálja. A titkár ezután felolvassa a védőbeszéd egy részletét. A napló alapján következtethetünk arra, melyek voltak a Bártfay számára legfontosabb, legerőteljesebb érvek.⁴⁶⁷

⁴⁶² Károlyi György levele Wesselényinek, Csurgó, 1838. szeptember 29., MOL Filmtár, 8394. doboz. Idézi FAZEKAS, A „triumvirek”..., I. m., 179.

⁴⁶³ TRÓCSÁNYI, I. m., 409.

⁴⁶⁴ 1838. szeptember 30. „Ebéd előtt B[áró]. W[esselényi]. vala itt.”

⁴⁶⁵ Lásd erről az 5.5. Tanúvallomások gyűjtése Szatmárban (1838. május – augusztus) című fejezetben.

⁴⁶⁶ 1838. november 12.

⁴⁶⁷ 1838. november 8. „Azonban [...] K[irályi] Fiscus békés polgárt, törvényes pályán járó békés polgárt, ellenségesen megragad; 's ítélszék' elébe vonszol; 's az ország' felső bíróságát nem átalja, nem fél, nem irtózik felszólítani, hogy az üldözöbe vettet, egy értelem nélküli mondásért, mellyet Alperes soha nem mondott, neki véráldozatul odavettesse. [...] Díjosztó igazság, a' bűnre kimondott ítélettel, magát a' bűnt nyomja le; személyes boszú csak testet sanyargat, testet teszen semmivé: de a' bűntől tiszta lélek, testi szenvedés által erősödve, szellemi erejében emelkedik fel; és összeroncolt testi házára mutatva, néma de törülhetetlen jelekkel szól földhöz és éghez, emberi véleményhez és isteni változatlan igazsághoz. – Lásd még az 5.7. A védőbeszéd végső változata (1838. szeptember – december) című fejezetben.

Nehéz elképzelni, hogyan hathattak a szövegnek a Wesselényit és környezetét – amelyhez nem is olyan régen még az ő is tartozott – közvetve ugyan, de erőteljes szavakkal vádoló, megrázó kijelentései: „És a' bíróság, melly' elébe Alperes a' K[irályi] Fiscus által e' czélből kihivatott, épen az, mellynek tagjai nagyobb részben, nem sokkal ezelőtt Alperessel egy pályát futottak; kik a' haza' színe előtt vele együtt járdalltak; kik tudták, mit érez, gondol, akar; kik hozzá hasonlólag megyei és országgyűléseken a' haza' szent ügyében lángszavakat mondtak; 's kiknek ajkaikról jött kifejezések az országgyűlési könyvekben hirdetik a' jelen és jövő kornak: miképen volt idő, midőn bátor elszánás a' hazáért 's törvények mellett még nem vala bűn, 's még nem vala szokás a' hazafiak ellen hamis vádak emelni, 's nevelés semmire való színek alatt emberi nyugalom, szerencse és élet ellen lest háyni.”⁴⁶⁸ (Persze az is lehetséges, hogy ezeket a passzusokat csak a naplójába jegyezte így fel, és Károlynak egészen mást olvas fel „a pör tárgyában”). A beszélgetés zárómondatai egy különösen érdekes jelenetet örökítenek meg: Károlyi ismételtén, szinte erőszakkal felajánlja Bártfaynak, hogy vegyen fel kölcsönt a grófi pénztárból a Bécsből rendelt új bútorainak kifizetésére.⁴⁶⁹

Bártfay naplójában többször utal rá, hogy hisz – vagy legalábbis szeretne hinni – Károlyi politikai korrektségében, jellemének erejében, s hogy meg van győződve róla, a gróf képes lesz a két oldal között egyensúlyozni, s nem nyúl majd kétes eszközökhöz. Azokat a feltételezéseket, amelyek ennek ellentmondanak, kételkedve fogadja.⁴⁷⁰

A napló teljes időszakára igaz, hogy Bártfay a Károlyi politikai lépéseit illető esetleges kétségeit nem rögzíti. Személyes viszonyukat láthatólag viszonylag kevésbé zavarták meg a közéleti események hullámverései. Témáik közvetlen, gyakorlati, elintézésre váró, megvitátandó ügyekről szólnak, beszélgetéseik alaptónusa pedig mindvégig az udvarias, a szívélyes modor marad.⁴⁷¹ Mindkettejükre jellemző a gyakorlatiasság és a társadalmi-technikai modernizáció iránti érdeklődés – ez talán a Széchenyi iránti tartós elkötelezettségük oka. A Bártfayt izgató, őt vitára ingerlő témák: a váltójog, a Lánchíd ügye, a gazdálkodási kérdések Károlyi közéleti tevékenységének csomópontjai is, aki az alföldi vasúttársaság, a Tisza-szabályozó társaság⁴⁷² központi bizottságának és a Lánchíd építését finanszírozó részvénytársaság igazgatóságának is elnöke.⁴⁷³ Nem tekinthető véletlennek, hogy a naplóban a saját szellemi közreműködésével ritkán büszkélkedő Bártfay egyetlen tanulmányt említ, s az éppen Pulszky Ferenc 1840-es röpirata.⁴⁷⁴

⁴⁶⁸ 1838. november 7.

⁴⁶⁹ 1838. november 12. „Sokat beszélünk még egyebet is, 's mi előtt Ő Nagysága szobámat elhagyta volna, azt nyilatkoztát, meleg szíveséggel, hogy Bécsben készült új házbútoraim' árát az ő pénztárából vegyem ki 's fizessem akkor, midőn a' körülmények megengedik. Megköszöném a' kegyességet; én mondtam Ő N[agysá]gának terhére lenni nem akarok, de másnak sem, még annyi erőm 's tehetségem van, hogy magamnak szerezhetek: eddig is azon ügykeztem, hogy Ő N[agysá]gja különbséget lásson köztem és más szemtelének közt. – De újra meg' újra ismétlé ajánlatát: elfogadtam, 's annak idején használni fogom.”

⁴⁷⁰ 1839. szeptember 29. és 1839. október 1.

⁴⁷¹ 1839. július 2. „A' Gróf megérkezett Pozsonyból 9 óra után, fölmenék Ő N[agysá]gához, 's ott voltam egész 12 utánig. – A' mint mondtam, hogy dolgaime nehezen engedik a' N[agy]károlyba utazást, azt felelé Ő N[agysá]gja: illy szeles, poros, változó időben el sem is vinném önt; csak maradjon itthon 's ügyeljen egészségére. Általában újra bizonyosságát adá kíméletes bánásmódjának irántam, – a' mi nekem egy idő óta olly jól esik és kedves.”

⁴⁷² A Tisza-szabályozás ügyét egyaránt támogatják az ott birtokos ellenzéki és konzervatív arisztokraták, a vállalkozás érdekegyesítő szerepet tölt be. A radikálisabbak azonban a kormánypropaganda eszközének tekintik, más, támogatott modernizációs tervekkel együtt. VELKEY, I. m., 72.

⁴⁷³ 1841. február 1. „Tasner volt nálam 's rábírt, kérnék a' lánchíd részvényeket osztó választmánytól nevemre 20 részvényt.”

⁴⁷⁴ 1839. december 30. – *Töredékes észrevételek a' Dunaszabályozás 's Keleti kérdés iránt*, Pozsony, 1840.

4.2.3. KÁROLYI CSONGRÁDI ÉS BÉKÉSI ADMINISZTRÁTORSAGA (1839–1841)

A napló indulásának időpontjában Károlyi erejét, idejét már elsősorban gazdasága felvirágoztatásának szenteli. Szakértelmének elismerése, hogy ő az Országos Magyar Gazdasági Egylet elnöke.⁴⁷⁵ Egyre gyarapodnak az általa támogatott társadalmi mozgalmak, intézmények és vállalkozások. Az Akadémia, a Lánchíd, a Nemzeti Színház, a kaszinó, a lóverseny, a lótenyésztés ügye után a Tisza-szabályozás, a Védegylet, a Hazai Első Takarékpénztár, a Duna-gőzhajózási Társaság, a Sina György-féle Bécs–Bécsújhely–Győr vasútépítési vállalkozás, a Pesti Cukorgyár Rt. alapításában és működtetésében is részt vesz.⁴⁷⁶ Az 1839-es országgyűlésen még ellenzéki arisztokrataként van jelen sógora, Batthyány Lajos mellett. De már ezt megelőzően is kormányzati tisztségek elfogadásáról tárgyal. Nyilvános politikai váltása – a csongrádi, majd a békési adminisztrátori hivatal elfogadása – az 1840-es évek elejére esik, amit a Wesselényi-per fordulata készítenek elő. Bártfay 1839 első napjaiban jegyzi fel: [...] „hallám a' hirt, hogy Gróf György Zemplényi Adminisztratornak van kijelölve.”⁴⁷⁷ Az itteni ellenzék az 1830-as években a bizottsági munkálatok miatt az ország élvonalába tartozott, az 1832/36-os országgyűlésen végig képes volt megtartani a liberális többséget. A sátoraljaújhelyi kaszinó – a helyi opposzió gyűjtőhelye – mintegy 250 aktív tagot számlál. Tizenegy újságot járatnak, egyik első megrendelői a *Törvényhatósági Tudósításoknak*.⁴⁷⁸ Bártfay mégsem ezért, hanem inkább személyes kapcsolatrendszere miatt örülne a kinevezés elfogadásának.⁴⁷⁹

Károlyi azonban idegenkedik a tisztség elfogadásától és ez nem véletlen. Az 1839/40-es országgyűlés időszakára a megye többsége konzervatívvá vált és az ellenzék visszaszorulását a kormányzat arra használta fel, hogy megtartsa a régóta esedékes tisztújítást. 1839 áprilisában Mailáth Antal főispán kancellárrá történő kinevezése miatt helyettesnek Siskovics Józsefet nevezi ki a kormány.⁴⁸⁰ Az ezt követő „közgyűlésen az opposzió tagjai sorban mondták el véleményüket: a törvények nem ismernek adminisztrátort, a kinevezés sérelem, mely ellen az országgyűlésen óvást kell tenni, az adminisztrátor nem más, mint királyi biztos, s kinevezése békés időben, törvényes főispán létezése mellett csak a kormány amúgy is túlzott hatáskörének erőszakolt növelését jelenti.”⁴⁸¹ A vitában azon-

⁴⁷⁵ A társaság terveinek, javaslatainak korabeli összefoglalása: *Emlékirat Magyarország Törvényhozóihoz. A' honi mező-gazdaság ügyében*, Pest, 1843. november 11. – A memorandum első aláírója Károlyi György mint elnök. Az egyesület tevékenységét elemző Tóth Árpád is összefüggést lát Károlyi politikai fordulata és az elnöki tisztség elvállalása között. Tíz éves vezetése alatt (1839–1849) Károlyi számos célt valósít meg az eredetileg kitűzötttek közül: „a hazai mezőgazdaság részletes felmérését, »az adózó nép körében« az ismeretterjesztést (ezáltal a szorgalom terjesztését, közvetve a vagyonosodást), külföldi szakmunkák magyarra fordítását, a gyakorlati és az elméleti tudás megbecsülését (a kiemelkedően innovatív gazdaságok megjutalmazásával és pályadíjak kiírásával), képzőintézet létrehozását, külföldi tanulmányutak anyagi támogatását stb.” TÓTH, *Önszervező polgárok...*, I. m., 195, 194–200.

⁴⁷⁶ A legjelentősebb díjak Károlyi nevéhez fűződnek az 1830-as évek elején. BAJÁK, I. m., 108–109. – „Károlyi a Széchenyivel alapított kaszinónak végig igazgató tagja maradt, eredetileg 400 pengő forint részvénnel.” MOLNÁR, I. m., 171. „Az akadémiaiba is félévi jövedelmét, 40 ezer pengő forintot tesz be.” BAJÁK László, *Adatok gróf Károlyi György mecénási tevékenységéhez*, Esztergom Évtapjai 1994, 17–22; FAZEKAS, A „triumvirek”..., I. m., 163–172.

⁴⁷⁷ 1839. január 4.

⁴⁷⁸ KOSSUTH, *Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások*, s. a. r. Barta István, KLÖM 6. kötet, Akadémiai, Budapest, 1966, 221, 1039.

⁴⁷⁹ Bártfay talán személyes okokból örülne a tisztség elfogadásának, valószínűleg a Sátoraljaújhelyre való gyakoribb hivatalos utazás lehetőségének. – 1839. január 5.

⁴⁸⁰ 1839. május 13. „Újhelyben is (Zemplényben) ma foglal elnöki széket Siskovics, 's ott is követválasztás.”

⁴⁸¹ ERDMANN, 2004, szerk. ERDÉSZ – Á. VARGA, I. m., 38.

ban a mérsékelt ellenzék kerekedett felül, s ők elfogadják a döntést. Az év során „az ellenzék visszaszorulását a kormányzat arra használta fel, hogy megtartsa a régóta esedékes tisztújítást. Az 1839. november 14-én megtartott restauráció azonban már botrányba fulladt: Siskovics József adminisztrátor az ellenzék tiltakozása ellenére sem jelölte annak egyik jelöltjét sem, majd önkényesen Szentiványi Károlyt nyilvánította megválasztott első alispánnak. A rákövetkező tumultuózus jelenetek során Siskovicsot elverték, a gyűlés félbeszakadt.”⁴⁸²

Károlyit végül csongrádi adminisztrátorrá nevezik ki. Ez a döntés része annak a kormányzati törekvésnek, hogy a közelgő országgyűlés előtt fontos embereket állítson maga mellé. 1839 tavaszán Bars, Trencsén, Árva, Torontál, Csongrád és még négy-öt megye kap új főispáni helytartót.⁴⁸³ A fordulat mindenki számára váratlan. Előző nap még Károlyi vezeti Pest vármegye közgyűlési jegyzőkönyvét – „remekül”, ahogy Széchenyi naplójában olvashatjuk –,⁴⁸⁴ a vitában – többek között Kubinyi Miklós, Szentkirályi Móric, Jósika Miklós, Nyáry Pál, Ráday Gedeon és Széchenyi javaslatára – kemény hangú felirat születik Wesselényi és Kossuth elítélésétéről és a per jogtalanságáról.⁴⁸⁵

Az adminisztrátori tisztség elfogadásának híre gyorsan terjed. Széchenyi az akadémia ülésén értesül róla Toldytól, aki Bártfaytól hallotta. Naplójában Széchenyi ironikusan kommentálja Károlyi György, a „többkulcsos politikus”⁴⁸⁶ következő mondatát: „»Ha mindenáron akartok, belenyugszom, hanem az alapelveimet megtartom.« Hahaha. ---»,⁴⁸⁷ Ebben a változó időszakban viszonyuk meglehetősen feszült, noha éppen a Széchenyivel való kapcsolata a kormányzati bizalom alapja. Bártfay ekkor tehát nyilvánosan is közönséget vállalt Károlyi döntésével, az Akadémia ülésén talán mentegetni, indokolni is igyekezett, és megpróbálta elhárítani a Károlyit ért vádakot. A továbbiakban is igyekszik tárgyalagos maradni, és csak a soron következő gyakorlati lépésekre koncentrált.⁴⁸⁸

Bártfayt természetesen nem lepte meg a kinevezés, hiszen tudomása volt a kormányzat tapogatózó próbálkozásairól. Mailáth Antal 1838 decembere óta tárgyalt már Károlyival, aki maga kérvényezte az adminisztrátori tisztséget, utalva arra, hogy Csongrádban és Szatmárban sokat segíthet majd a kormánynak. (József nádor Csongrádot reménytelenül ellenzékieknek tartotta, elsősorban Klauzál Gábor megyei követ miatt, aki tényleg Deák fontos támogatója lesz majd az országgyűlésen.) A naplóban Bártfay egyetértő tolmácsolásában olvashatjuk Károlyi védekező álláspontját: azaz, hogy bár korábban talán nem lelkesedett volna a hivatalviselésért, de most mégis kénytelen megtenni. Bártfay felidézi, hogy a gróf nem kíván hagyományos adminisztrátor lenni, csupán a józan ész, a közjólét és a boldogság érdekében vállalja azt a szerepet – hogy mint megyei birtokos –, nyugalmat teremtsen és értelmes kompromisszumokat kössön: „...Tabódy jött, 's fölolvása a' beszédet – de a' melly Ő N[agyság]ának nem tetszett: világosan kimondá, mi-

⁴⁸² PAJKOSSY, *Kossuth...*, I. m., 635. – Bártfay Zemplénnel és Sátoraljaújhellyel kapcsolatos bejegyzései – bár korábbi kapcsolatrendszere erre felé elég szoros volt – ritkán közéleti témájúak. A politikai történésekre nem reagál. Jellemző példa a börtönből szabaduló Kossuth tiszteletére adott díszebéd és az ott elhangzó beszéd, amit másolatokban körözött az ellenzék. Sokak mellett Wesselényi is megkapta 1840 júniusában.

⁴⁸³ A kinevezésről: 1839. február 25.

⁴⁸⁴ OLTVÁNYI, *Gr. Széchenyi...*, I. m., 258.

⁴⁸⁵ 1839. március 20.

⁴⁸⁶ Uo., 814.

⁴⁸⁷ Uo., 261.

⁴⁸⁸ 1839. március 25.

képen mást, 's még sok mást kíván nyilvánítani, jelesen hogy polgár és tisztviselő igen szépen összefér, – 's hogy eddig folytatott szabadelmű pályájával összeegyeztethetőnek tartja a' főispáni Helytartóságot, 's többet illy szellemben, mi minden esetre caractert bizonyít.”⁴⁸⁹

Az opposíció soraiban általános a megdöbbenés. „[Károlyi] volt az 1838-39-es »kormányfordulat« első megtévesztettje, aki Pálffy Fidél leváltását és az új vezető kormányférfiak ígéreteit elegendőnek tartotta a pálforduláshoz. Átállása nagymértékben gyengítette az ellenzékét, mivel az amúgy is egyre erősödő mérsékelt szárny hitét erősítette: a »megújuló« kormány jelentős anyagi reformokra kész, s cserébe »csak« az éles és a kormány tekintélyét veszélyeztető jogvédő harc mérséklését kívánja. [...] Mindenesetre Károlyi lépése – a reformkor legnagyobb országgyűlési csatája előtt! – szakítás volt korábbi önmagával, akkor is, ha adminisztrátori bemutatkozó beszédében leszögezte: polgár és tisztviselő lett egy személyben; korábbi szabadelvű politikáját összeegyeztethetőnek tartja az adminisztrátori funkcióval.” – így értékeli Erdmann Gyula Károlyi lépését.⁴⁹⁰ (Batthyányt is megkérdezik, elfogadná-e Vas megye adminisztrátori székét, igaz, jóval később és más politikai helyzetben, az amnesztia után: „Igen... de nem keresem, semminő lépést nem teszek, nem kötelezem magam semmire – csak Vast fogadom el.”⁴⁹¹)

Bártfay naplójából hiányzik a környezet reakcióinak, a további eseményeknek értékelő leírása, kizárólag az 1839/40-es országgyűlés zárása kapcsán utal Károlyi csongrádi tisztségére.⁴⁹²

Károlyi politikai pályájának hivatali csúcsa azonban nem csongrádi, hanem békési (1842–1848) adminisztrátorsága. A tisztségre mérsékelt, kiegyensúlyozó, óvatos politizálása, kompromisszumkész, de be nem hódoló viselkedése miatt jelölték.⁴⁹³ A napló hangja tartózkodó, mérlegelő. Látszik Bártfay helyismerete, az ismerős Szatmár után számára az alapvetően ellenzéki beállítottságú Békés lenne vonzó lehetőség. A megye kifejezett ellenérzéssel tekintett az 1836-ban kinevezett Aczél Antal főispáni helytartóra, ezért kínálták fel a pozíciót Károlyinak.⁴⁹⁴ Bártfay súlyos feladata a következő három hónapban az igényes és kihívást jelentő beszédírás: leköszönés a csongrádi főispánságról, a bemutatkozó-, fogadó- és ünnepi szónoklatok kidolgozása a békési közönség és a kormányzati adminisztráció számára. Átír, felolvas, egyeztet, folyamatosan ekörül járnak gondolatai.⁴⁹⁵ Sem a tényleges kinevezés, sem az ünnepségek, a beszédek, az előkészüle-

⁴⁸⁹ 1839. március 30.

⁴⁹⁰ ERDMANN, 2004, szerk. ERDÉSZ – Á. VÁRGA, I. m., 38–39. Pálffy felmentésének indokai nem ismereteseek. PAJKOSSY, *A kormányzati...*, I. m., 717.

⁴⁹¹ Batthyány Lajos levele Széchenyi Istvánnak, 1842. március 2. Idézi MOLNÁR, I. m., 128. 1844-től a főispáni méltóság kormányhivatallá alakul, magas fizetés, helyben lakás, személyes részvétel jár vele a megyei közéletben. VÖLGYESI, *Pest vármegye...*, I. m., 102.

⁴⁹² 1840. július 11. „A' csongrádi követek' orsz[ág].gyűlési jelentését megküldé Kaszap főjegyző a' Gróf' számára, mellyet fölnyitottam. Meglátogatott Waltherr; átadám neki a' Gróf beszédét, mellyel a' relationalis gyűlést megnyitá, leírás végett. Olvasám a' csongrádi követek orsz[ág].gyűlési végtudósítását.”

⁴⁹³ 1841. május 20. „Tegnap este gőzhajón megjött a' Gróf, Veslauból, Baden mellől; azt mondá, hogy a' Grófné jobban érzi magát. Közölte velem, hogy hihetőn főispánnak nevezetik ki, vagy Békésben, vagy Szatmárban (ha B[áró]. Vécsey lemond), vagy Abaújban. Minden esetre első figyelmet érdemel Szatmár; ha az nem, Békés, 's akkor megtarthatná a' Csongrádi Administrátorságot is. Abaúj szép megye, 's szép közönsége van: de a' Gróf nem birtokos ott. – Új gond, új költség.”

⁴⁹⁴ VÖLGYESI, *Főispáni beiktatás...*, I. m., 207.

⁴⁹⁵ 1841. július 7., 1841. július 8., 1841. július 9., 1841. július 13., 1841. július 15., 1841. július 15., 1841. július 17., 1841. július 27., 1841. augusztus 1., 1841. augusztus 9., 1841. szeptember 19., 1841. szeptember 22., 1841. szeptember 27., 1841. október 13., 1841. szeptember 29., 1841. október 26., 1841. október 27., 1841. november 8., 1841. november 10.

tek nem hozzák lázba Bártfayt.⁴⁹⁶ – Talán tényleg érdektelen számára a változás, vagy Károlyi nem osztja meg vele elképzeléseit? A beszédek megírását, betanítását, elmondását közös teljesítményként értékeli a napló, s a békési küldöttség fogadásának leírásában is érezhető némi személyes büszkeség. A napról szóló bejegyzés mégis szkeptikus fordulattal zárul.⁴⁹⁷

A napló furcsa fényt vet a politikai közélet egyik érdekes alakjának, Novák Antalnak⁴⁹⁸ és Bártfaynak személyes kapcsolatára. Novák ekkor Békés alispánja, korábban Kölcsey barátja, a liberális ellenzék vezetője az 1830-as, az 1832/1836-os országgyűlésen, 1841-től pedig a gyulai kaszinó első elnöke. Pesti jogi tanulmányai után valószínűleg egy ideig a Károlyiak békési uradalmának ügyésze. Az örmény származású, birtok nélküli, hivatalából élő Novák Antal felfogása minden bizonnyal nem állt távol Bártfayétól. A harmincas években még egyértelműen ellenzéki politikus a negyvenes évek elejére már a kormányzattal együttműködő, uralkodóhű, de nem radikális változásokat kívánók táborába kerül. A reformeszmék és a törvényesség közötti összhangot kívánja fenntartani csakúgy, mint Károlyi György. Korábbi megyei tisztségeiről szeretne lemondani, 1840-ben támogatását kéri, hogy nevezzék ki váltótörvényszéki ülnöknek, többször próbálkozik azzal, hogy valamely kormányzéknel vállaljon hivalt, 1842 nyarán Helytartótanácsi tanácsossá történő kinevezését szorgalmazza.⁴⁹⁹ Károlyi adminisztrátori beiktatása után pedig bonyolult perében kéri a védelmét. 1842. augusztus 11-én a közgyűlés felmentette tisztségéből Vidovich Ferenc főjegyzőt,⁵⁰⁰ mert a főügyész bűnvádi keresetet nyújtott be ellene. Sikkasztással gyanúsították. Azzal vádolták, hogy hosszú évekig elmulasztotta az elköborolt, hivatalból begyűjtött jószágok árából befolyó pénzt. Válaszul ő politikai üldöztetéssel vádolta meg Novák alispánt, és azt állította, hogy pusztán a főjegyző királyhűsége miatt indított ellene eljárást és nemkülönben felveti Novák sikkasztásának vádját. Ebben a patthelyzetben merül fel, hogy küldjék ki Károlyi Györgyöt a dolog tisztázására. Novák szeptember 27-én Károlyinak írt levelében többek között ezt írja: „mert bátor nincs mitől rettegнем, sőt érzem, hogy jutalmat követelhetnék csak a megyei tiszta kezelése miatt való szilárd törekedés miatt, mégis tudom, hogy minden dolognak két vége, két oldala van.” Novák Antal emiatt az ősz folyamán állandó levelezésben áll Károlyi titkárával és többször találkozik is Bártfayval.⁵⁰¹ A megyében deputációt alakítanak, amely hosszasan vizsgálódik. A tényállás feltárása 1842 őszére készült el, s a közgyűlés Vidovichot marasztalja el. 1841 végén azonban Novák ismételten Károlyi György

⁴⁹⁶ 1841. szeptember 23., 1839. április 20., 1841. november 8.

⁴⁹⁷ 1841. november 10. „Hiszem, hogy oly fenyés, pompás és renddel párosult lakomát ritkán, igen ritkán láthatni. – Még is az ezüstből veszett.” – 1841. szeptember 29., 1841. október 6., 1841. október 26., 1841. október 27., 1841. november 7., 1841. november 8., 1841. november 10.

⁴⁹⁸ Novák Antal (1797–1843) Békés megye követe, Kölcsey barátja, a liberális ellenzék vezetője az 1830-as, 1832/1836-os országgyűlésen. Pesti jogi tanulmányai után valószínűleg egy ideig a Károlyiak békési uradalmának ügyésze. 1818–1828 között aljegyző, 1828–1837 között a megye főjegyzője, 1837–1843 között első alispánja. 1841-től a gyulai kaszinó első elnöke. *Uo.*, 195.

⁴⁹⁹ *Uo.*, 207.

⁵⁰⁰ Szintén Bártfay személyes ismerőse Békésből: „Midőn Tabódnál valék, odajött Babarczy Tóni és Vidovich, kik holnap Bécsbe mennek. Beszéd közben említék, hogy Knézsik ellen a' crimin[alis] pör folyamatban van leány testvére miatt, kit csak ugyan ő és neje a' tanyán (Vásárhelyen) vertek agyon; a' bonczolásnál kivilágosodott, hogy a' leány 4 hónapos terhes volt.” 1840. december 9. – Vidovich Ferenc 1821-ben tett Pesten ügyvédi vizsgát, majd a békési tisztkarban kezdi pályafutását, 1828–1832: alszolgabíró, 1832–1840: főszolgabíró, 1840–1842: főjegyző, majd Biharban lesz főjegyző, 1849-től a nagyváradai püspöki uradalom jószágkormányzója. *Uo.*, 195.

⁵⁰¹ 1841. október 22., 1841. november 14., 1841. november 15., 1841. november 14.

pártfogását kéri, ha nyugdíjazás miatt megüresedne egy Helytartótanácsosi állás.⁵⁰² Ennek oka, hogy decemberben ellenfele, Vidovich Ferenc főjegyző a Helytartótanács-hoz benyújtott folyamodványában ismét megvádolta. Az újabb vádak alól már csak a közgyűlés tisztázza majd, de akkorra az alispán már nem élt. Az eljárást az 1843 májusában elhunyt alispán özvegye kérésére folytatták le.⁵⁰³

4.2.4. A GRÓF TITKÁRA: ALÁRENDELŐDÉS ÉS EGYMÁSRAUTALTSÁG

A napló egyik elsődleges, talán legfontosabb funkciója: a Károlyi György ügyeivel foglalkozó titkár emlékeztetője, memóriájának megtámogatása tárgyalásairól és rendelkezéseiről – vagyis magánjellegű üzleti notesz. A bejegyzések ezért mintegy körülírják Bártfay munkakörét: Károlyi György és családja bevételeinek és kiadásainak, hiteleinek, adósságainak számontartása, megtervezése; kapcsolattartás a két másik Károlyi-testvérrel a közös kezelésű javak ügyében és a vidéki birtoktestek jószágigazgatóival. Bártfay a gróf első számú segítője közéleti feladatainak ellátásában, jogi szakértője és a pesti palota működtetésének felelőse.

E bonyolult és bizalmas munkakör, amelyet Bártfay közel negyven éven keresztül tölt be mindkettejük kölcsönös meglegedésére, sajátos viszonyt alakított ki közöttük. A napló és kettejük levelezésének az Országos Levéltárban fennmaradt számos darabja⁵⁰⁴ lehetővé teszi a gróf és a titkár, az irányító és az alkalmazott mozgásterét meghatározó tényezők vizsgálatát. Az egyértelmű alá-fölérendeltség mellett pontosan kijelölt határok között mozgó bizalmasság és távolságtartás, erős egymásrautaltság, a racionalitás és az érzelmi elkötelezettség egyensúlya, külsőségekben is megnyilvánuló kölcsönös tisztelet jellemzi ezt a kapcsolatot. Leveleik négy évtizeden át megmaradó alapstruktúrája a „hivatalos és privát” közlések csoportosítása, az írásban és szóban kötelező tapintat megtartása mellett a fontos családi, pénzügyi döntéseiket befolyásoló személyes jellegű háttér-információk hatékony cseréje. Mindketten függőségi struktúrák részei, amelyekben a társadalom által kialakított hierarchia szövetét át-meg átjárják a személyes hatalmi viszonyok. Így az alkalmazók legalább olyan mértékben kiszolgáltatottak a személyüket, a vagyonukat gondozóknak, ellátóknak – mint fordítva. Wesselényi Miklós, Károlyi barátja ezt jegyzi fel útinaplójába: „... azt hiszem, hogy ez út alatt nem vala számomra hasznosabb tapasztalat s becsülhetlenebb előny annál, minthogy hét hónapig élék anélkül, hogy valakinek is parancsolhattam volna. Így, egészen saját magára, saját erejére támaszkodva tanulja meg az ember az erőt igazán becsülni és használni. Minden szeszély, makacsság s a dolgoknak helytelen ítélete, melyek előzőleg, alantasoktól állandóan körülvéve, gyakran bámultattak, többnyire követték és mindig türetek – így élve

⁵⁰² *Uo.*, 204–205.

⁵⁰³ *Uo.*, 206.

⁵⁰⁴ Károlyi és Bártfay a gróf gyakori távollétei alatt sűrűn leveleztek. Elsősorban az 1839–1841 és az 1848–1851 közötti időszakból közel hetven Károlyi- és mintegy húsz Bártfay-levelet tartalmaznak a különböző fondok. Országos Levéltár Károlyi Levéltára, P. 414. – Károlyi György iratai, 7. fiók, Lad. 7. 1. és 2. Károlyi György levelei Bártfay Lászlónak; Lad. 7. 5. Bártfay L. levelei Károlyi Györgyhez; 8. fiók, Lad. 9. Bártfay László naplóját kiegészítő feljegyzések, levelek 1848–49; 8. fiók, Lad. 12. Bártfay László feljegyzései Károlyi Györgyről 1848–1853; 9. fiók, Lad. 9. Károlyi György naplói és pénzügyi feljegyzései 1835–1855 – a továbbiakban: MOL. Stílusuk, témáik, jellegük meglepően homogén, adataik nagy segítséget nyújtanak a két Bártfay-napló szövegének értelmezéséhez.

úgy tűnik fel nekünk, mint tökéletesedésünk örök akadályai s bántóan nevetséges kicsiségek. Az embertársainkhoz való igaz viszonylatunk tisztán áll ilyenkor előttünk. A mágnás, a nemes emberré lesz, s ez az egyedüli lépés, melyet tennünk kell, hogy állatok ne maradjunk.”⁵⁰⁵ Bártfay egyaránt kapott és adott utasításokat. Ő irányítja a birtokok és a grófi háztartás hatalmas gépezetét. Önmaga hatáskörét pontosan behatárolja, s nem avatkozik olyan ügyekbe, amit a hierarchia alsóbb szintjein állók is megoldhatnak, eldönthetnek. A hosszú szolgálati idő alatt megtanulta, hogy kiben bízhat és hogy ki mire használható. Károlyi értékeli titkára tökéletes megbízhatóságát és becsüli őt sokoldalú műveltségéért. Bártfay magánfeljegyzései bizonyítják, hogy ő szintúgy elismeri Károlyi György gróf személyes kvalitásait, s tisztelete nem csupán grófi címének vagy a munkaadó felettesnek szól: a tevékeny, birtokaiért, vagyonáért, családjáért felelősséget érző, művelt és igényes, áldozatkész embert látja benne.⁵⁰⁶

4.3.1. MUNKAKAPCSOLAT, HATÁSKÖRÖK, AZ ALKALMAZOTTAK SZEMÉLYI ÜGYEI

Kettejük viszonyának legfontosabb része a közös feladat, azaz a mind célszerűbb birtokigazgatás. Bártfay feladatvégzésének legalábbis ez a fő mozgatórugója. Motivációja hasonló a többi, hosszú időn át alkalmazásban álló vezető tisztviselőével: nem csupán a fizetés megszolgáltatásáért dolgozik. Fontosabb ennél a „cég” iránti hűség, a kenyéradó gazda iránti elkötelezettség. Ennek bizonyítéka az is, hogy sokszor több generáción keresztül, élethossziglan ugyanannál a munkaadónál – felváltva, más-más helyen és munkakörben – dolgoznak testvérek, távoli és közeli rokonok vagy családtagok. A Károlyi-uradalmak alkalmazottai egy nagy, együttesen mozgó szervezet részei. A birtok működtetése és a haszon növelése közös érdekük. Valószínűleg ezt tükrözi Bártfay intézkedő leveleiben a többes szám: „Nincs e valamiben baj és felakadás? [...] Van e még pénzetek? Gazdálkodjatok a kevéssel mint lehet: mert Septbr közepéig a gyapjú váltókból

⁵⁰⁵ A teljes idézet: „[1822. szeptember] 23-án. Tehát egy éve már, hogy szülőföldemet, édes jó anyámat s szerettem sírját elhagytam. Mily végtelenül sokat éltem ez aránylag rövid idő alatt, némely előző, komoran elvegetált évhez hasonlítva. Sok mindent élvezék, de vajon jobb és okosabb lettem-e? E kérdésre, azt hiszem, nyugodtam adhatom az igenlő választ. Azonban azt hiszem, hogy ez út alatt nem vala számomra hasznosabb tapasztalat s becsülhetetlenebb előny annál, minthogy hét hónapig élék anélkül, hogy valakinek is parancsolhattam volna. Így, egészen saját magára, saját erejére támaszkodva tanulja meg az ember az erőt igazán becsülni és használni. Minden szeszély, makacsság s a dolgoknak helytelen ítélete, melyek előzőleg, alantasoktól állandóan körülvéve, gyakran bámultattak, többnyire követték és mindig tüntek – így élve úgy tűnik fel nekünk, mint tökéletesedésünk örök akadályai s bántóan nevetséges kicsiségek. Az embertársainkhoz való igaz viszonylatunk tisztán áll ilyenkor előttünk. A mágnás, a nemes emberré lesz, s ez az egyedüli lépés, melyet tennünk kell, hogy állatok ne maradjunk. S a méltó önérték nem ismert erőket ébreszt fel bennünk, s mélyen elfátyolozott nézeteket nyit meg előttünk.” SZÉCHENYI ISTVÁN – WESSELÉNYI MIKLÓS, *Feleselő naplók. Egy barátság kezdetei*, s. a. r. MALLER SÁNDOR, Helikon, Budapest, 2004, 235.

⁵⁰⁶ A kritikus pillanatokban is töretlenül mellette áll, s a gróf tulajdonát, ha lehet, még nagyobb gonddal védi, mint saját vagyonát. – Tóth Lőrinc, hétszemélynök, maga meséli el Ágostonnak, hogy Bártfay saját értékes kéziratait, képeit veszni hagyva az árvízkor saját kezűleg mentette, csomagolta össze az akkori lakóhelyén, a külső majorban lévő Károlyi-levéltárat. ÁGOSTON, *I. m.*, 162. – Wesselényi naplója az ellenpéldát jegyzi fel, mi történt Bártfayék menekülése után: „Waltherr, a Károlyiék levéltárnoka, a levéltárért sopánkodott, mely roskadó szállásán maradt; tanácsomra 40 frt pénzért fogadott egy ladikot, mely azon rövid utat 3-szor megtegye. Az írások felrakására nem tudunk a Károlyi sok drága kenyérevői közül senkit kapni s mikor idegenek által felrakva a ladik megérkezett, emberei czigárójukat szíva vesztve nézték s midőn reájok kiállítottam, beljebb vonultak és tovább dohányoztak.” JENEI, *I. m.*, 193.

sem várhatunk” – írja például müncheni útjáról az őt helyettesítő Waltherr Lászlónak.⁵⁰⁷ Ennek az egységnek a külső kifejeződése az újévi köszöntés gesztusa is. Minden január elsején a vezető tisztviselők testületileg keresték fel a grófot, aki itt köszöni meg egész évi munkájukat. Ugyanezt tükrözi az a gondosság is, amivel Bártfay ügyel a Károlyi-ház pénzügyi jó hírére. Amikor egyszer betegség akadályozza a gróf egyik hitelezőjét a Pestre jövetelben, Bártfay kategorikusan tiltakozik a közvetítő igénybevétele ellen: „Azután megvallom nem igen szeretem, ha híre futamodik, hogy Nagyságod’ részére N[agy] Váradon hosszú históriákkal pénz kölcsönöztetik.”⁵⁰⁸

Életében a legnehezebb, legnagyobb kihívást jelentő pillanat, amikor a gróf egzisztenciáját és teljes vagyonát érintő ügyben kell önállóan döntenie, cselekednie. Károlyit 1849 augusztusában a kormány Pestre érkezésekor játszott szerepe miatt egy hónapra bebörtönzik és „pártütés” miatt zár alá veszik a palotát, a pénztárat, ezért Bártfay veszi át a pénzügyi irányítást.⁵⁰⁹ Az események után alig egy héttel már hosszú beadványban, pontos számításokkal kéri a Helytartótanáctól az ügyek viteléhez szükséges ideiglenes költségvetés elfogadását és a háziak élelmezésére, valamint a kamatfizetési kötelezettségek halaszthatatlanságára hivatkozva egy átmeneti pénztár felállítását.⁵¹⁰ Sőt az ezt követő évben újra meg újra megkísérli kifizettetni azoknak a költségeknek legalább egy részét, amelyek a Haynau főhadiszállásává kijelölt Károlyi-palota használata során felmerültek, s amelyekről pontos, tételes, a Városháza által is elismert számításokat vezet. 1848–1849 a legkritikusabb év titkári pályafutása során. Ekkor kétségbeesetten regisztrálja az egész addigi gazdálkodás eredményeinek összeomlását, mivel a Károlyi-birtokok nem hogy pénzt küldenek neki, hanem folyamatosan ők kérnek újabb összegeket, hiszen a jobbágyszabadítás érvénybe lépése miatt a korábbi úrbéri munkákat már készpénzzel kellett fedezni.

Bártfaynak mint titkárnak fontos feladata a gazdasági döntések előkészítése a gróf számára és a közvetítés a termények vásárlói és a birtokok tisztviselői között.⁵¹¹ 1839-ben például sikerült – legalábbis részben – az alföldi árpát helyben eladni. Ezért az 1837/1838. évi termésre előszerződött vevő – nagyobb mennyiségre számítva – két hajóval indul az áruért, és jelzi, hogy szívesen vásárolna az ideiből is. Bártfay a gróf döntését kéri, miután tárgyilagosan és érzékletesen vázolta a helyzetet. Óvatosan javasol megoldást és gondosan kerüli a hatáskörének túllépését. „Minthogy pedig a Contractusban csak 1838 és 1837ki termésű árpáról van szó, a Tisztség magától nem meri kiadni az 839ki termésű árpa pótlást. Egész alázatossággal esedezem tehát Nagyságodnak, méltóztassék e’ részben csak egy-két szóval kegyes jóváhagyását nekem megírni, hogy a Tisztségnek tudomására adhassam. – Én a dologban ugyan különös nehézséget nem látok [...] – Csak hogy August. végével a’ Contractus’ kívánata szerint elmelessen hajóival ’s ne álljon elő holmi kedvetlen követelésekkel, mert a’ tavalyi vevőkkel is elég bajom volt míg utoljára még is valahogy lecsendesedtek.”⁵¹² Mindezt a napló így folytatja: „18d; csütörtök. [...] F[igdor]. megnézte a’ buzát és árpát egyszersmind, de nem ajánlotta meg a’ kívánt árat. Jött

⁵⁰⁷ Bártfay László levele Waltherr Lászlónak, 1847. OSZK Kt., Levelestár.

⁵⁰⁸ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1839. szeptember 26., MOL

⁵⁰⁹ Végzés Károlyi György vagyonának zár alá vételéről. 1849. augusztus 16.

⁵¹⁰ Bártfay László beadványa, 1849. augusztus 22., MOL

⁵¹¹ 1841. október 14.

⁵¹² Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1839. augusztus 1., MOL

azután a' Lazarovics és Hertzfelder' tőzsére (Sensalja), 's ugyan e' tárgyban, de leginkább zab után tudakozódni Koppeli. – Ebéd után mindjárt Baumann. Utána Hertzfelder utána Pink. [...] Megkötetett az alku a' Gróf megegyezésével. [...] 19d; péntek. – Mindjárt reggel Pink volt nálam jelentvén, hogy ha a' tegnapi alkutól a' vevő elállna, ő vevő. De nem sokára jött Hertzfelder is. Megírtam számára a' Contractust. [...] Hertzfelder zsidó egész 6ig elkínzott észrevételeivel 's kifogásaival az élet eladás' tárgyában, miket a' Contractusba lehetőségig beleigazítottam.”⁵¹³

Károlyi írásban nem értékeli Bártfay intézkedéseit. A leggyakoribb reakció a rögzített jóváhagyás, az elismerés ritka. Károlyi azt írja titkárának egy örökváltási szerződésről: „Mai Postán Vettem 21rűl szőlő sorait; és igen köszönöm hogy ezen reánk nézve olly fontos tárgyrúl körülményesen tudósít; de azon kívül még azt is szinte köszönöm hogy ezen ügyet olly szerencsésen és tellyes meg elégedesemre illy hamar bevégezte. – Némekem a' mint az egész sorai bul meg érttettem a' fő érvekben semmi kifogásom nem lehet, maga a' szerkezet pedig stylus dolga a' mihez uraságtok minden esetre jobban értenek mint én; és bizonyos vagyok benne hogy annyi juridicus kézen keresztül menvén, az örök adás vevési szerződés úgy fel lesz téve hogy abba belekötni nem lehet.”⁵¹⁴

A napló többször beszámol róla, hogy a birtokait gyakran felkereső gróf együtt ellenőrzi Bártfayval az új beruházásokat, fejlesztéseket vagy a várható termést. Mindketten fontosnak tartják a rendszeres, személyes jelenlétet, a felmerülő gondok helyben való kezelését. Felelőtlenségnek érzik a távolból, az adminisztráció jelentéseire támaszkodó gazdálkodást. Ezek a fárasztó munkautakon természetességgel viselik el ugyanazokat a körülményeket.

A titkár feladata a magas rangú tisztviselők kinevezésének, elmozdításának előkészítése is. Károlyi szinte minden új alkalmazott felvételénél, elhelyezésénél kikéri Bártfay véleményét, és igényli, hogy titkára folyamatosan gyűjtse össze a szükséges információkat (megbízhatóság, képzettség, szorgalom, jellemerő, egészségi állapot, munkaképesség). Bártfaynak nem feladata az apparátus alsóbb szintjeinek közvetlen szemmel tartása, minden alkalommal el is utasítja, hogy a cselédséget érintő nézeteltérésekben – például, hogy jogosan csattant-e el egy pofon? – döntsön, hiszen ez az udvarmester jogköre. Nem hárítja el azonban, hogy megnevezze a súlyos veszteségek felelőseit. Ilyen történetet követ végig a napló és a levelezés 1839 nyarán, amikor birkavész sújtja az alföldi birtokokat. A lopások, a sikasztások felderítése és a bünygyi eljárás kezdeményezése, a hatóságokkal való levelezés is Bártfay feladata.⁵¹⁵

A súlyos betegségbe, adósságba vagy más krízishelyzetbe kerülő alkalmazottak leghatékonyabb megsegítésében soha nincs vita Károlyi és Bártfay között, sőt ezen a területen még pénzzsűkében sem merül fel a takarékoskodás máskor olyannyira alapvető szempontja. Károlyi levéltárosa, Waltherr László például 1850-ben, a pénzügyileg legkritikusabb időszakban kap 600 forint azonnali készpénzsegélyt lakhatatlanná vált otthona felépítésére.⁵¹⁶ Hosszasan betegeskedő kompolti tisztartójának, Roykó Jánosnak – aki 1819-től 1833-ig a keszthelyi Georgicon professzora volt – Bártfay levele tolmácsolja Károlyi részvétét, érdeklődését. A továbbiakban is részletesen beszámol a grófnak alkalma-

⁵¹³ 1839. július 18–19.

⁵¹⁴ Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, 1847. január 23., MOL

⁵¹⁵ 1839. március 2., 1840. május 22., 1840. július 31.

⁵¹⁶ Waltherr László levele Károlyi Györgynek, 1850. november 20., OSZK Kt., Levelestár.

zottja hogylétéről, majd egy megbízható pesti orvost küld hozzá a ház kocsiján „mit én bátor valék neki megígérni, nem kételkedvén, hogy illy körülmények közt, s keresztényi kötelességben Méltóságod bizonyára maga is kegyeskednék azt megengedni.”⁵¹⁷ Az egyik legismertebb példa Károlyi munkaadói gondoskodására, hogy a korban ritka gesztust gyakorol: nyugdíjat adat a munkájukat már ellátni nem tudó, kiöregedett alkalmazottainak. Ezt a példát Kölcsey versben örökítette meg.⁵¹⁸

4.3.2. A KÁROLYI-HÁZ IRÁNTI HŰSÉG

Ezekből a személyes élményekből, a megtapasztalt kölcsönös gondoskodásból is következik Bártfay számára a Károlyi-ház iránti hűség, a személyes elkötelezettség és az a magatartás, hogy szinte a saját sikerének érzi, ha a birtokok eredményesen gazdálkodnak. Meggyőző dokumentuma ennek az a Bártfay-levél, amellyel 1849-ben minden áron megpróbálja elhárítani a Helytartótanács által Károlyira kirótt 150 ezer forint büntetést és az emiatt fenyegető anyagi csődöt. Az 1850. január 12-én íródott, a nagykarolyi uradalmak irányítójának szóló szövegben Bártfay azon töpreng, hogyan segíthetnének a Károlyi-uradalmak tisztviselői, hogyan „törekedjünk mi is, kiknek a gazdaszat nem ugyan egyenes feladatunk, de tartozásunk igen is a' hű ragaszkodás és urunk javának előmozdítása” a hiány csökkentésére. „Például nekem is volna egy gondolatom – írja Bártfay. – Csak azt ohajtanám, ha valósulna, ne tőlem származott legyen, de mindnyájunktól egyiránt, kik Ő Méltósága' kenyerét esszük; és ohajtanám, hogy szándékban, akaratban, tettekben, valamennyien eggyé olvadva, egyenlő és közös legyen, nem az érdem – ne keressük benne azt – hanem a háladat és a' helyesség öntudata.” Javaslatát szerint ajánlják fel ún. „tishti-procentuáció”-jukat – ez egyfajta eredményességi prémium, „szorgalom-buzdítás”, nem hivatalos, szerződéses része a fizetésnek –, „hogy a sarcot adósságcsinálás nélkül kiegyenlíthesse” a gróf, „hitelezzünk inkább mi Ő Méltóságának, mintsem e' végett idegenek' segélyéhez forduljon”, hiszen nincs esély rá, hogy a jobbágyfelszabadítás következtében kieső úrbéri jövedelmek és a háborús károk összeadódásával keletkező hiányt pótolni lehessen. Bártfay szerint a józan ész is ezt kívánja, mert a gazdálkodás összeomlása nyilvánvalóan elbocsátásokkal és a nyugdíjra joggal igényt tartók számára bizonytalan jövőbeli kilátásokkal járna. „Részemről, ki sem 1848-ra sem 1849-re még egy fillért procentót nem kaptam 's egyedül megszabott fizetésemmel beérni igyekeztem; ki két évi mozgalmak alatt szinte elég bajt és keserűséget állottam-ki; 's kinek e' napról-napra iszonyatosan növekvő városi drágaság mellett heted-magammal kellvén élősködnöm épen semmi feleslegem nincs; ezennel ünnepélyesen kinyilatkoztatom: hogy tishti-procentói illetményemet, melly' a' multakhoz képest évenként 300 pengő forintra rughat, nem csak 1848- és 1849-re hanem mindaddig örömet benhagyom sőt feláldozom, valamедdig azt Mélt. Grófunk' állapotja megkívánja.” Bár „a régi, patriarchális szerkezetű világ” elmúlt, s a „polgártárs” már nem érezhet hálát és ragaszkodást – írja némi iróniával –, mégis bízik javaslatát támogatásában, és kéri, hogy titokban és minden-

⁵¹⁷ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1839. augusztus 1., MOL

⁵¹⁸ „Méltóságos Nagy-Károlyi Károlyi György Ő Nagyságának, kegyes uroknak, nemes lelkű jóltevőjöknek, az uradalmi szolgálat tisztviselői, forró hálájoknak jeléül, e versemléket szentelik.” [Cseke, 1829. április 20. előtt.] – A keletkezésről lásd KÖLCSEY, *Levelezés II., I. m.*, 155–156, 938–939.

féle kényszer nélkül és a nyilvánosság kizárásával közvetítsék.⁵¹⁹ A felajánlás létrejön, Károlyi azonban nem fogadja el: „nekem abban nem lelhetvén örömem, hogy mások és annyian, talán épen az első szükségük’ tekintetében fogyatkozást szenvedjenek”.⁵²⁰ Bártfay, a sok alkalmazottat foglalkoztató nagybirtokot irányító titkár tapasztalatai szerint a hűség, azaz a megbízhatóság, a személyes és tartós elkötelezettség az olajozott működés egyik legfontosabb kategóriája, melyet értékelni, sőt feltétlenül materiálisan is viszonzni kell. Így ír Károlyinak az 1848-ban a horvátok által elrekvirált jószágairól: „Az a’ különösség történt, hogy mivel Csurgón a’ néptől annyi fogat ló nem telt-ki, mennyit parancsoltak, Faragó az ottani igásokból kettőt adott 2-2 lóval. Ezek közül az egyik 8ad napra megszökven tőlök, lovastúl-szekerestül szerencsésen hazajött: – a’ másik szinte 10 nap múlva módot talált szökni, ’s szinte hazaérkezett mindenesttől; de képzelhető mennyit kellett kiállniok és szenvedniök. Jutalmat kapnak hűségökért.”⁵²¹

4.3.3 A SZEMÉLYES ÉLETEK PÁRHUZAMAI

A hosszú távú politikai véleményazonosság fenntartását több más elem is elősegítette: Károlyi és Bártfay között sok az alkati, temperamentumbeli hasonlóság, és élettörténetükben is akad néhány hasonló motívum. Károlyi – három bátyjával együtt – 11 évesen vesztette el édesanyját és nevelőapját.⁵²² Egész életében lényegében ifjúkori barátai, Széchenyi és Wesselényi árnyékában maradt. Visszahúzódó, csendes, zárkózott, ugyanakkor rendkívül tevékeny, szorgalmas és gyakorlatias alkat.⁵²³ Bártfayról is úgy tudni, hogy bátyjaival valószínűleg szintén korán árvaságra jutott. Erős felelősségtudat és nagy akaraterő munkál benne, mindamelllett gátlásos – vagy ahogy önmaga fogalmaz –, nagyobb közönség előtt „elfogódott”. Szívesen vállalt kevésbé látványos háttérfeladatokat, s csak szűkebb társaságban képes igazán kibontakozni. Kortársai egységes véleménye szerint viszont született problémamegoldó alkat. Az irodalom közegében kifejezetten jogi, pénzügyi tekintélynek számít, s ő szívesen is áldozza idejét a terhes megbízások, szívességek teljesítésére. Mindkettejük takarékos alkat, él bennük a racionális életvitel igénye – noha ez nyilván más-mást jelent egy polgári és egy, a reprezentálást nélkülözni nem tudó grófi háztartásban.

A napló számos bejegyzése bizonyítja Bártfay nélkülözhetetlenségét a gróf közéleti tevékenységében. Rendszerint ő írja Károlyi beszédeit⁵²⁴ (például a Magyar Gazdasági Egyesület üléseire – követfogadó szónoklatokat, pohárköszöntők sokaságát gyártja számára), ráadásul kettesben, dolgozószobájába zárkózva be is tanítja azokat a grófnak. A békési főispáni beiktatás alkalmával szükséges sok-sok beszéd például alkalom a Ká-

⁵¹⁹ Bártfay László levele Rába István nagykárolyi kerületi ügyésznek, 1850. január 12., MOL

⁵²⁰ Károlyi György’ válasz-irata, *NKárolyi öszves Tiszttségének ajánlatára*, 1850. február 28., MOL

⁵²¹ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1848. október 20., MOL

⁵²² 1808-tól Bécsben a magyar piaristák nevelik, a fiatalon elhunyt apa végrendeletében szerepel, hogy a gyerekeket magyar szellemben kell nevelni. 11 évesen tüdőgyulladásban meghal az anyjuk. Gyámjuk Waldstein Emánuel lesz. Károlyi a pesti piarista gimnáziumban, majd a jogi karon tanul.

⁵²³ Dessewffy József így írt benyomásairól Kazinczynak a fiatal Károlyi Györgyről: „Az ifjú Gróf Károlyiak rendes fiúk. A’ leg ifjabbik szép, restetke, és magamos (egoista).” 1815. szeptember 24., *KAZINCZY Ferencz Levelezése*, XIII., s. a. r. VÁCZY János, MTA, Budapest, 1903, 176.

⁵²⁴ Bártfay hagyatékában fennmaradt néhány beszédfooglalmazvány az 1840-es évekből. OSZK Kt., Quart. Hung. 1526. I., 85–123.

rolyi-ház legbefolyásosabb alkalmazottai közötti versengésre. Bártfay tizenkét szövegre – köztük a megyei ünnepségen elmondandó legfontosabbra – kapott felkérést.⁵²⁵

Károlyi személyes-protokolláris leveleinek egy részét is Bártfay fogalmazta, majd a gróf tisztázta le. Ugyanígy készült el az Akadémia számára írt életrajza is. Amikor Károlyinak a Királyi Táblához való bírói kinevezése kerül szóba, akkor is Bártfaytól kér tanácsot, hogyan fogjon hozzá a jogi alpműveltség megszerzéséhez. Titkára rendelkezésére áll, akár hajnali 3-kor, ha a gróf korán indul, akár késő este, ha már ágyból kell kikelnie.⁵²⁶

4.3.4. JÓTÉKONYKODÁS

Az együttműködés, a közös felelősségvállalás sajátos példája, hogy kettejük vállalt nyomja a Károlyi-házba befogadott lengyel tábornok két elárvult tizenéves fiainak sorsa. Mint a levelekből és a naplóból is egyértelműen kiderül, mindketten azt vallják, hogy a jótékonykodásnak nem elkényeztetnie kell a támogatottakat, hanem önálló életre kell képessé tennie őket. Ezek a közös elvek – a keresztényi felebarátság eszméje és ugyanakkor a tevékeny polgári életvitelre szoktatás – azonban vajmi keveset segítenek a gyakorlati lépések megtételkor. A két fiú lumpolása, adósság-felhalmozása, állandó csavargása folyamatos feszültség forrása; elsősorban Bártfay családján belül, hiszen feleségével együtt ők ketten intézik a fiúk ellátásával, ételmezésével, ruházásával kapcsolatos teendőket.⁵²⁷

A két fiú sorsa a Károlyival való levélváltások állandó tárgya; közösen próbálnak úrrá lenni a helyzeten, s az egyiküket sikerül a grófnak beajánlani a katonasághoz. Ahogy Bártfay írja, örömmel fogadja az ajánlatot, „remélvén úgymond hogy annyi baj és viszontagság után befogja bizonyítani, mint sajnálja eddigi helytelenkedéseit;” a másik vizsgadíjat, útiköltséget kér Bártfaytól: „Költséget kért tőlem, de nem adtam neki, hadd érezze a’ rosz fiú a’ gond ’s szenvedés terhét. Ha onnan Testimoniumot hoz, úgy tartom, azon néhány forintot, melyet Professori taksa fejében kell fizetnie, elfogja Méltóságod kegyesen nézni. – Úgy tartom a’ kétségbe eséstől vissza kell még is tartóztatni – mert már is hallám, hogy midőn a’ Casus történt vele, nem sokára azután két ízben próbálta magát kivégezni – egy ízben kötéllel a’ padláson, máskor pedig léghéreggel, úgy, hogy több ideig, mint gazdaasszonya mondá, félholtan feküdt convulsiokban és görcsökben.”⁵²⁸ Károlyi a döntés értelmében már éppen megkönnyebbülve indítaná el Bécsbe az idősebbik fiút, amikor megjelenik a fiatalabb fiú szobaadója, Chapon vívómester az öccsel, s tudósítja, hogy kicsapták az iskolából: „Meg vallom ez már sok, és nem tudom mit kellessék vele tenni, talán ŐM [a grófné] kigondoland hogy mit lehessék ezen roszs fiúval tenni. [...] Talán próbálni lehet ötet valamely tisztelnél, mint practicanst helyeztetni, mint hogy írni ’s olvasni magyarul tud...” A félig-meddig árván felnőtt Károlyi és Bártfay vissza-

⁵²⁵ 1839. április 16., 1839. április 18., 1841. november 7., 1841. november 8., 1841. november 10.

⁵²⁶ 1840. június 11., 1840. június 5.

⁵²⁷ 1839. március 28., 1839. szeptember 2., 1839. június 7., 1839. szeptember 23., 1839. szeptember 27., 1839. október 14., 1839. november 9., 1838. november 2., 1839. október 1., 1839. szeptember 30., 1839. november 6., 1838. november 29., 1839. november 5., 1838. július 7., 1838. július 7., 1839. május 18., 1839. június 25., 1839. szeptember 7., 1839. szeptember 25.

⁵²⁸ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1839. augusztus 1., MOL

térően ismételtetik, hogy sorsukra kellene hagyni őket és elcsapni őket a háztól, végül aztán mindig marad minden a régi: „talán még egy kegyelem-próba esztendő meg lehetne várni”.⁵²⁹

4.3.5. KOMMUNIKÁCIÓS KERETEK: EGYEZTETÉS, VÉLEMÉNY, BÁRTFAY KÜLÖNLEGES STÁTUSZA

A kettejük közötti viszony erősen formalizált. Talán éppen a folyamatos közös munka és lakóhely, valamint minden bizonnyal az alkalmazotti helyzettel kapcsolatos tradíciók alakítják ki azokat az egymás intim szféráját kölcsönösen tiszteletben tartó közlés- és érintkezési formákat, amelyeken nem nagyon változtatnak az évtizedek során. Világos határokat húznak a különböző ügyek között: „Magam Jul. 2-án reggeli órákban leszek Pesten, *a' mi hivatalos elintéz[endő], akár privát, akár közös* ne sajnáljon az napra készen állni.”⁵³⁰ Bártfay nem mulasztja el a „Méltóságos Gróf Főispán Ur vagy főispáni helytartó Úr, különösen tisztelt kegyelmes uram!” megszólítást, Károlyi pedig a Kegyed, Uraságod megnevezést – még az idő szűkében, hirtelen lefirkantott sorokban is betartják a kötelező udvariasságot. A legtöbb levél a hivatalosságot valamennyire oldó, könnyedebb közléssel ér véget: „Annál inkább érzi a' szárazságot a kert. – A' gyönyörű gyepe már csak imitt amott zöld; azt újra kell vetni: a' faültetvényeket pedig már vizipuskával volt kénytelen locsolni a kertész, mert némely gyengébb fácskák száradnak.”⁵³¹

Károlyi gyakran bízta személyes iratainak rendezését, magáncélú kiadásai áttekinthetőségét Bártfayra.⁵³² Távollétében Bártfay intézkedik: „Elfelejtettem ma reggel pénzt el hozni, itt küldöm az asztalom kulcsát, ott egy bugyillárisba fog találni 5. d. százast, melyet kérem nekem hólnap komornyik által ki küldeni.”⁵³³ Minden tartózkodás nélkül osztja meg pénzgondjait Bártfayval, s számít tanácsára, ötleteire: „A pénztár gyenge állapotát magam is eléggé érzem, annyival inkább hogy ezen évben tetemes kiadásaim lesznek. Úgy saját szükségemre egészen ki fogytam a pénzből 's így e' hó végével.”⁵³⁴ A pénzügyekkel kapcsolatos naplóbejegyzések, levélváltások sajátossága, hogy mindketten gyakran fogalmaznak többes számban, egyértelműen jelezve ezzel, hogy kettejük egyforma felelőssége a felmerülő problémák megoldása. Bártfay rendszerint óvatosabb, aggodalmasabb, Károlyi általában optimistább a helyzet megítélésében: „Ha végtére a Huszár féle pénzt megkaphatjuk, a' szentesi pénztárban lévő pénzzel együtt megint egy ideig kijövünk. Nem kell tehát disperálni, valahogy ebből csak ki gázolunk.”⁵³⁵

Bártfaynak mint titkárnak az az alapfeladata, hogy egyensúlyt tartson a befolyó jövedelmek és a grófi ház kifizetései között. Ez pedig állandó információgyűjtést, gazdasági diplomáciát igényelt: fel kellett mérni, mi a sürgős és mi a halaszthatatlan, és mi az, aminek visszatartása árt a hitelképességnek. Tudni kellett, ki mennyit tud várni a pén-

⁵²⁹ Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, 1839. október 8., MOL

⁵³⁰ Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, 1839. június 25., MOL

⁵³¹ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1839. augusztus 1. A napló idevonatkozó bejegyzése: „A' forráság folyton növekszik, mivel nyakravaló nélkül is izzadok szünet nélkül sovány létemre is.”

⁵³² 1841. január 7., 1841. január 8., 1839. április 10.

⁵³³ Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, 1848. október 3., MOL

⁵³⁴ Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, 1839. augusztus 5., MOL

⁵³⁵ Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, 1839. október 8., MOL

zére, mekkora összeget lehetett erőszakosabban követelni, s milyen eszközökkel lehetett kikényszeríteni egy-egy befizetést. Bártfaynak erre a tevékenységére alig-alig utal a napló. A pénzügyekkel kapcsolatos állandó mérlegelés sokkal jobban kiolvasható a levelezésükből, ahogy az alábbi, azonos napokról szóló két részlet is mutatja.⁵³⁶ „Néhány nap előtt Brűnek Director Úr által 11,707 pengő ftot küldtem fel Bécsbe. Ebből 5,500 p. ftot a' Gróf Trauttmansdorff haszonbérben fizettetik ott ki: – a többi pedig azon tovább nem halasztható számadások' kielégítésére; melyeket multkor személyesen volt szerencsém előadni, t. i. a' bécsi tűkör- és linczi szőnyeg-gyárak árjegyzékeire 's a' többi. Az 5500 pengőt a' szentesi váltásigipénzből vettem: de oda visszatértem, mielőtt Orosháza megértitendi. Méltóságod saját itteni pénztára, bár miként calculálgattam, a' Gr. Trauttmansdorff haszonbért nem állíthatta ki; de a pénztárt ki sem pusztíthattam a' többi folyó költségekre is kívántatik, annyival inkább, mivel az Udvarmester a' téli szükségre már nagy részint behordatta 's vágatta a' tüzfát; 's mind ezekre mintegy 1500 pengő ftot már kiszedett Július alatt.”⁵³⁷

A kettejük magánszférájára való utalás egyébként feltűnően ritka a naplóban. A bizalmas témákról való beszélgetés igen kivételes eseménynek számíthatott, s mindig Károlyi kezdeményezte.⁵³⁸ Előfordult, hogy Bártfay keresztül üzent feleségének, jobban mondva mintegy titkárát kérte meg, hogy vegye rá a grófnőt, „de minden erőltetés nélkül”, hogy kísérje el őt nagykárolyi birtokai bejárására, „ha egészségesnek érzi magát és kedve vagyon ezen utat velem megtenni.”⁵³⁹

A naplóból észrevehetően „hiányzik” a férje karrierjét lelkesen támogató és közéleti aktivitásával a korabeli női szerepeket bátran átlépő Károlyiné portréja.⁵⁴⁰ Ennek az a valószínűsíthető magyarázata, hogy időközben a házastársak érzelmileg eltávolodtak egymástól, magánéletük egyre formálisabb keretek között folyt, sok volt a hivatalos külön útjuk, a grófné pedig gyakran ment egyedül vidékre vagy külföldre pihenni. Bártfay egyáltalán nem vett részt a palota keddi, nyitott fogadónapjain,⁵⁴¹ de más estélyeken sem. Nyilvánvaló, hogy ekkor még nincs szoros kapcsolat az arisztokrata társas élet és a polgári szalonok között. És Bártfay szigorú polgári időbeosztás szerint él, csatlakozva Kossuth nyíltan megvallott averziójához: „komoly kedélyünk nem barátja az éjvigmaknak.”⁵⁴²

A titkár függő helyzetéből eredő kiszolgáltatottságát nagyban enyhíthette, hogy a gróf kitüntető figyelemmel bánt vele: határozott kívánsága volt például, hogy az 1838-as

⁵³⁶ „26d; péntek. – Reggel Brűnek jött hozzám 's itt vala 10ig. [...] 27d; szombat. – A' pénzt készitém össze (11,707 pengő ftot); irtam Schmidnek Bécsbe 's a' kifizetendő árjegyzékekkel együtt összecsinálám. [...] Estve felé Brűnekhez vivém a' pénzt, ki holnap gőzhajón utazik Pozsony, Bécs, Ischl felé, 's Nyugtatványt vevék tőle.” 1839. július 26–27.

⁵³⁷ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1839. augusztus 1., MOL

⁵³⁸ 1840. március 17. „A' Gróf azt mondá, midőn reggel nála valék, hogy a' Grófné' egészsége felől megnyugtató hirt kapott. – Én azt sem tudám, mondom hogy baja lett volna. – Volt bizony, felelé: mult vasárnap azt hittük, hogy abortizál; 's nem is szabad lesz egy pár hónapig kocsira ülnie; gyalog hintóban kell magát hordatnia. Olyanok az asszonyok úgymond; egyik a' másikat rontja: csak mindig biztatták ismerősei hogy táncoljon, – ámbár 5ik hónapja hogy terhes. – A grófné május 2-án „idétlen”, koraszülött gyermeket hoz a világra.”

⁵³⁹ Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, 1839. október 8., MOL

⁵⁴⁰ Erre lásd részletesebben a 2. A Bártfay-diárium sajátosságai című fejezetben (2.2.3. A rekonstrukció korlátai, hiányzó részek a naplóban).

⁵⁴¹ Károlyiné estélyeiről a korszakban lásd PETICHEVICH HORVÁTH Lázár, *Salon-élet*, Pesti Hírlap 1841. április 10., 239.

⁵⁴² PAJKOSSY Gábor, *Kossuth Lajos*, Új Mandátum, Budapest, 1998, 40.

árvízben tönkrement otthonából Bártfay családjával költözzön be a palotába. Ez természetesen külön háztartást, de ugyanakkor a kert közös használatát jelentette. Károlyi szinte ráerőlteti Bártfayra, hogy az új, Bécsből rendelt bútorai kifizetéséhez előleget vegyen fel a grófi pénztárból, és a sajátjához hasonló, modern tűzhelyet is ajándékozz neki.⁵⁴³ Tekintettel van Bártfay krónikus betegsége, s amennyiben lehetséges, felmenti a pénzzállítások és a megerőltető birtokvizitek alól.⁵⁴⁴

De a személyes kedvezés határait pontosan betartják. 1850-ben Károlyi például távollétében egy alkalommal átengedi színházi páholyát Bártfayéknak, hogy a család meghallgathassa a híres operaénekesnőt, Lagrange-t. A következő előadás megtekintéséért azonban már fizetniük kellene, hiszen 1850 telén minden fillérre szüksége van a Károlyi-pénztárnak. Sőt éppen Bártfayék feladata lesz, hogy a gróf távollétében ismerősöknek adják bérbe az üresen maradt páholyt.⁵⁴⁵

Károlyi szinte minden gazdasági-közéleti ügyről kikérte Bártfay véleményét, de azért másokat is meghallgatott, s fenntartotta magának a jogot az önálló döntésre. Ezek a helyzetek viszont rendszeresen konfliktusokhoz és feszültséghez vezettek. Bártfaynak gyakran kellett vitatkoznia és érvelnie Károlyival szemben, hogy szembesítse őt döntései tényleges következményeivel. Például mikor olyan kifizetést szorgalmazott, amelynek fedezetét – háttér-információkra hivatkozva – Bártfay nem látta biztosítottak: „Mindez magában véve rendjén volna, ha nem forogna fenn azon lényeges nehézség: honnan kapja Méltóságod majd az elégtételt? – Verpelétből? kétlem; – mert közhír szerint Mosonyi urék’ verpeléti részbirtokán tetemes teher fekszik már [...] a gazdálkodás és növekedett adóságok miatt, melyekről beszéd közben a’ Debrői urad. tisztség is előforduló alkalommal többször tett említést. A’ [...] biztosító-levélben azt is olvashatni ugyan, hogy az elégtétel a [...] többi ingó és ingatlan vagyonukból is [...] ki legyen szerezhető: – igen, de hol van az a’ többi ingó és ingatlan vagyon? – ’s ha találhatik is valahol, nem fekszik e azokon is annyi teher, hogy majd a’ Gr. Haller–Teleki féle 8500 pftra az elégtétel ki nem telik? mert én ugyan nem tudom, ha csak Méltóságod, vagy Tabódy Úr, vagy más valaki nem tudja, mi és mennyi van eddig Mocsonyi Urék ellen betáblázva? [...] mint nehéz felelet terhe alatt levő tisztviselő mindaddig egy fillért sem fogok kifizethetni”⁵⁴⁶ – írta Bártfay, amíg Károlyi nem biztosította arról, hogy vállalja a teljes felelősséget.

4.3.6. EGY KONFLIKTUS KRÓNIKÁJA

Bártfay egész munkáját meghatározta ez a bizonytalan érzés, vagyis a gróf döntéseitől való függés s az állandó készenlét. Ez a kiszolgáltatottság időről-időre indulatokat

⁵⁴³ 1841. október 30. „A’ takaré-konyhát pénztárból engedé kifizettetni; így 200 pengő ft tehertől megmentett.”

⁵⁴⁴ A hivatalos utak megpróbáltatásaira példa: 1839. november 1; 1838. november 12., 1839. július 2.

⁵⁴⁵ „Ha még a hátralevő előadásokra is találhatik átvető, természetesen kiadjuk és rajta leszünk hogy megtudjuk, ha valaki át akarná venni: de ha tudomásunkra nem esik, bajos lesz; mert azt mégsem tehetjük, hogy a’ színház elébe állítsunk valakit, ki a’ 3d. számú páholy belépti jegyét ott árulgassa. [...] Lehet hogy még egyszer rászánom a 8 pftot, ’s meghallgatom az annyi sokaktól csudált nagy operát. Mert egyszer hallám ugyan a’ Profétát: de tudja Isten, az igen tudós zenével bír. Ollyan az, mint egy német metaphysikai bölcs értekezés; ’s hogy Méltóságodnak alkalmat nyujtsak rossz ízlésesen kacagni, nekem leginkább tetszett benne a’ – korcsolyázás.” Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1850. június 26., MOL

⁵⁴⁶ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1848. január 28., MOL

keltett benne. A napló az ilyen „szakítópróbák” lenyomatát is híven mutatja. Károlyi György egy hosszú időre szóló haszonbérleti szerződés megkötésével szeretne volna megnövelni debrői birtokát, amelynek uradalmi központja a kompolti kastély volt. Az ügyletre az adott lehetőséget, hogy az eladósodott tulajdonos, Grassalkovics Antal herceg fel akarta bontani bérleti szerződését Kaan Hermann és Ullmann Móríczt pesti nagykereskedőkkel. Az ügylet lebonyolításával Károlyi először egyértelműen Bártfayt bízta meg.⁵⁴⁷ A gróf elutazott, Bártfay lelkiismeretesen nekiült az iratok áttanulmányozásának, és azok alapján kétségei támadtak az üzlet hasznossága felől. Túlásnak tartotta, hogy pusztán haszonbérleti szerződést kössenek, amely szerint az előre kikötött készpénz vagy terményhányad fejében övék lenne tulajdonképpen a teljes kockázat, s még földbirtokot vagy épülettulajdont sem szereznének vele. Emellett a már ott talált felszerelést is meg kellene venniük a Kaán-Ullmann bankháztól, és még a forgótőkét is nekik kellene biztosítaniuk.⁵⁴⁸ Régi ellenlábasa, Tabódy, a Károlyiak jogügyi igazgatója azonban folyamatosan Bártfay érveinek gyengeségéről akarta meggyőzni Károlyit, és el is érte, hogy kivegyék kezéből az ügyet: „Eljött a’ Gróf Csurgóru. Délután 4től majd 9ig Tabódynál vetekedtünk Kaan ’s Ullmannal; – T[abódy]. neheztelt nyilatkozásim miatt.⁵⁴⁹ – Voltam Jákónál, ’s hallván hogy Zalay szerkeszti a’ szerződést Debrő iránt, visszavevém e’ részbeni jegyzetimet. [...] Magához hivatott Ő N[agysá]ga: erősen nyilatkoztam a’ debrői tárgyban. Estve Estve Tabodyhoz nem menék mert a’ Gr[óf]. nem is nagyon hitt.”⁵⁵⁰ A gróf közben folyamatosan igényli Bártfay közreműködését, nem tudja kivonni magát Tabódy érveitől sem, s ez újabb és újabb vitára, nézeteltérésre ad okot kettejük között.⁵⁵¹ Bártfay egyre lehangoltabban dolgozik az ügyön, amelyet nem tud teljes elkötelezettséggel képviselni: „Az archívumba térvén be, olvasám a’ Debrő iránti szerződést, melyet Zalay kir[ályi]. tabl[ai]. ülnök tett föl ’s Gödöllőn itt-ott megváltoztattak. Van benne több pont, mellyen megnyughatni: de az egész teljességgel nem tetszhetik mert a’ Grófra nézve nyomasztó.”⁵⁵² Ismeri Károlyit, s tudja, hogy nem csak a gazdasági racionalitás, hanem legalább ennyire birtokgyarapítási szenvedélye és a hiúsága is vezeti döntéseiben. Feljegyzi a naplóba Széchenyinek az Akadémián tett gúnyos megjegyzését is: „Az ellenőri hivatalban végzém hivatalos dolgaimat, hol Gróf Széchenyivel jövék össze; azt kérdé: félmagyarországot akarjuk e össze vásárolni?”⁵⁵³

Végül tényleges kenyértörésre kerül sor a gróffal, s innentől Bártfay elhárít magáról minden felelősséget az ügy kimenetele miatt. Kettejük viszonyáról híven árulkodik, hogy amíg az alkukötés során Bártfay nagy önuralommal próbálja leplezni indulatait, Károlyi csak nevet titkára savanyú arcán.⁵⁵⁴ Bártfay vérig van sértve, gondolatban a titkári

⁵⁴⁷ 1840. szeptember 20., 1840. szeptember 22.

⁵⁴⁸ „Jákó jött hozzám ’s Ő N[agysá]ga. Elolvastuk Jákó észrevételeit a’ szerződésre. Ujra nyilatkoztam hogy zálogot kell biztosítani ’s a’ vállalat ne csupán haszonbér legyen.” 1840. október 3.

⁵⁴⁹ 1840. október 2.

⁵⁵⁰ 1840. október 6.

⁵⁵¹ 1840. október 7., 1840. október 8.

⁵⁵² 1840. október 12. – Az ügyről még: 1840. október 17., 1840. október 20.

⁵⁵³ 1840. szeptember 22.

⁵⁵⁴ 1840. október 18. – „Flekl Ur jöven hozzám, kért, mennék vele Ő N[agysá]gához, mivel ő is úgy van meggyőződve, hogy az épületek’ átvétele is káros. Azt felelém neki, hogy már nincs semmi mondanivalóm; én már teljesen kibeszéltem magamat, előadván e’ tárgyban mindent, a’ mit tudtam. De F[lekl]. úr folyvást unszolt, hogy kedvéért menjek még egyszer. Jól van mondám, e’ tekintetből megyek, hogy ne mondassék, mintha kihúznám magamat a’ kedvetlenség alól: de szólni csak úgy fogok, ha kívánni fogják hogy szóljak. Fölmenénk tehát Ő N[agysá]gához. Elhívatott Tabódy úr is, kinek Ő N[agysá]ga kinyilatkoztatá, hogy miután maga

állásról való lemondással játszik, napokig kerülnek egymást Károlyival, azonban a gróf nem nélkülözheti soká munkaerejét.⁵⁵⁵ A továbbiakban szárazon jegyzi fel a szerződéskötés eseményeit és továbbra is csendben, magában aggódik a Károlyi-vagyon kockáztatása miatt.⁵⁵⁶ Csak akkor nyugszik meg igazán, amikor a gróf személyesen közli vele, beigazolódta Bártfay félelmei, tényleg rossz boltot kötöttek: „[...] a’ Gróf megérkezvén a’ Debrői uradalomból hozzá menék. Mint előre gondolám, úgy van: szép az uradalom, de túl van fizetve; jutalmasabban kellett ’s lehetett volna ahhoz jutni.”⁵⁵⁷ Sértett önértetét a bocsánatkérések is gyógyítják: „Jött azután Tabódy is, ’s félig-meddig megkövetett.”⁵⁵⁸ Innentől kezdve ismét teljes elkötelezettséggel dolgozik a debreceni birtok ügyein: új alkalmazottokról, pecsétről, a részszerződések megfogalmazásáról gondoskodik, gyors intézkedést sürget, amikor egy kósza hír szerint a bérbeadó Grassalkovics Antal halálakor örökösei megpróbálják lefoglalni a haszonbérbe adott helységeket.

„Boldog az oly hatalmas, ki bizodalma ily munkaerőre és jellemre ruházhatja át, de boldog az oly mívelt és önértetes férfiú is, ki ily úrnak áldozhatja munkásságát, életét, mert őt hazafiúi és magán erényeiért tisztelnie, bizodalmaért és jóságaiért szeretnie kellett volna, ha ura nem volt volna is.”⁵⁵⁹ – Toldy így emlékezett Károlyi György és Bártfay kapcsolatára.⁵⁶⁰ Az „életáldozat” mindenestre igaz, a napló igazolja ezt számos ponton, amikor megemlékezik az állandó adminisztráció lélekölő kötelezettségéről, ami: „[...] véghetetlenül unalmas ’s időtnyelő munka, de egyszer csak meg kellett lennie [...]”.⁵⁶¹ A titkári állás napi sok órá, véget nem érő hivatali robotja érthetővé teszi, miért van szüksége kiszakadásra, felüdülésre – ahogy Toldinak készített életrajzában írja: az „arany álmok világára”, az irodalom, a színház, a tudomány közegére.

részéről mindent megtőn, a’ mi csak lehetséges volt a’ szerződés megejtésére, még áldozattal is, most pedig Kaan ’s Ullmannal boldogulni nem tud: igyekezzenek Hrg Grassalkovichék’ részéről elhárítani a’ főnakadást, mert én, úgymond a’ Gróf örökké itt nem ülhetek ’s napról-napra nem várhatok bizonytalanságban. – Ekkor jelenték Ullmannt. Aha! gondolám magamban, itt vagy; ’s ohajtám, bár csak Ő N[agysá]ga keményen tartaná magát. Eltávozám, nehogy közbenszólásim ismét indulatoskodást gerjessenek. A’ Gróf nevetve mondá, hogy már a’ gyomrom émiyeg midőn e’ tárgy kerül elő; azt felelém, nem magam miatt távozzam, de mivel másoknak nem akarok émiyegést okozni jelenlétemmel. – Tabódy ismét megbántott, midőn már az ajtóban valék, ’s igen kevésben mult hogy vissza nem léptem ’s meg nem szídtam mint a’ lovat: azonban erőt vevék magamon, mert már Ullmann is bemenőben volt ’s tüzet okozni, most, nem jó lett volna.” 1840. október 19.

⁵⁵⁵ 1840. október 21.

⁵⁵⁶ 1840. október 22.

⁵⁵⁷ 1840. november 15.

⁵⁵⁸ 1840. október 23.

⁵⁵⁹ TOLDY Ferenc, *Irodalmi társasköreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig*, Budapesti Szemle 1875, 15. sz., 11.

⁵⁶⁰ A birtok nélküli, ügyvédi végzettségű Szemere Bertalan írja szüleinek, miért vállal megyei hivatalt: „Privatusnak szolgálja nem kívánok lenni [...] Mert a nemzet hív fia akarok lenni, cselekvő fíja, amire független állapot kívánatik: pedig a nagyura a hazához hívtelenek és a nemest lenéznek, megvetik.” 1833. október 25. – idézi HERMANN, *Szemere...*, I. m., 542.

⁵⁶¹ 1838. december 3. – „Annakutána egész félőtig a’ papirosokat takarítottam írószobámban, ’s bizony jól esik tudnom, hogy valamennyire már rendben vagyok ’s ezentúl legalább egy gonddal kevesebb nyom.” 1838. december 4.

5. WESSELÉNYI MIKLÓS PERE A NAPLÓBAN (1838. JANUÁR – 1839. FEBRUÁR)

5.1. A BARÁTSÁG KEZDETE (1830–1834)

Bártfay Károlyi György titkáráként került kapcsolatba Wesselényivel. Kapcsolatuk az 1830-as országgyűlésen a szatmári ellenzékben markáns szerepet vállaló gróf politikai tevékenységének segítésekor válik személyesebbé, Kölcseyvel is ő ismereti meg.⁵⁶²

A napló időszakában, 1838–1841 között, Wesselényi már Bártfayék közeli barátja, a családi asztal mindennapos vendége. Ismerik és becsülik egymást, kapcsolatuk alapja Bártfay rendíthetetlen hűsége, amit nem kezdenek ki a politikai fordulatok, majd a kényszerű távolság, s nem gyengíti Wesselényi emberi esendősége sem: „Character pedig annyi van benne, szilárd és rendületlen, hogy közel jár a’ megátalkodottsághoz, pedig nem az, mert győző okoknak mindig enged, – de csak ezeknek is, ’s ha valódiak, helyesek. – Kezességet mernék értte vállalni, életre-halálra, ha valamire szavát adja, azt szentül meg is tartja.”⁵⁶³ „Elég jól aludtam, ’s azzal ébredék föl hogy ma B[áró]. Wesselényi’ névnapja.”⁵⁶⁴

Wesselényi az ellenzék emblemikus vezéralakja, akárcsak apja, az idősebb Wesselényi. Az erdélyi arisztokrata család sarja a Habsburg-kormányzat éles ellenfele volt. Fia Széchenyi jó barátja, fiatalon Kazinczy, Döbrentei Gábor irodalmi vállalkozásainak pártolója, az Akadémia, a Kaszinó megalapítása, a lóverseny meghonosítása fűződik nevéhez. Elkötelezett aktivitásával, munkabíráásával, szerteágazó tevékenységével érdemli ki a barátai körében a Héraklészre utaló, a „szörnyölőknek szörnyölő fia” elnevezést, amit Bártfay is használ leveleiben.⁵⁶⁵

5.2. A PER MEGINDULÁSA (1835–1837)

Wesselényi Miklós már az 1830-as évek erdélyi országgyűlésein is kihívja maga ellen a kormány haragját gyújtó hangú beszédeivel. A kormányzat általános elrettentésképén, már régen kereste a módot a magyarországi és erdélyi liberális ellenzék ekkori legfontosabb személyiségének a politikai életből való kiiktatására.⁵⁶⁶ A dolog hátterében nyilvánvalóan az állt, hogy megfélemlítsék a hazai liberálisok szerveződő körét. Felségsértési és hűtlenségi perbe fogásához az 1834. december 9-én, a szatmári, nagykárolyi megyegyűlésén elhangzott szavai szolgáltatták az ürügyet.⁵⁶⁷ A vád egy magánlevélen

⁵⁶² KAZINCZY *Levelezése*, XXI., I. m., 484.

⁵⁶³ 1839. április 2.

⁵⁶⁴ 1839. december 6.

⁵⁶⁵ Bártfay Kölcseynek, Pest, 1832. február 15., Ráday Gyűjtemény Szemere-tára, XII., 5.

⁵⁶⁶ PAJKOSSY, *A kormányzati...*, I. m., 695.

⁵⁶⁷ Egy rendi fórumon elhangzó kijelentés miatt nem volt szokásos vádat emelni. Ilyen esetekben a gyűlés elnökének kellett beavatkoznia és helyi szinten büntetni az esetleges kihágást.

5.3. AZ ÍTÉLETET KÖZVETLENÜL MEGELŐZŐ IDŐSZAK ESEMÉNYEI (1838. JANUÁR–MÁRCIUS)

A napló politikai témájú bejegyzései egy Wesselényit is érintő Pest vármegyei közgyűléssel kezdődnek, amelyet több ellenzéki összefogóval előzött már meg.⁵⁸⁰ A tanácskozás politikai tétje az volt, hogy milyen felirat készüljön a hűtlenségi perek érvénytelenné nyilvánítása tárgyában. Benyovszky Péter, Fáy András, Nyáry Pál az ellenzéki szónokok után – elsősorban Desseffy Aurél és Széchenyi felszólalásának hatására – az elfogadott szövegben a tiltakozás helyett csupán kegyelmet kérnek a vádlottaknak.⁵⁸¹ A Királyi Tábla másnap meghozza ítéletét. Ennek értelmében a kifogási perszakaszból Wesselényinek át kell térnie az érdemre,⁵⁸² s egyben kötelezik az ügyhöz kapcsolódó okmányok benyújtására is.⁵⁸³

Wesselényi eleinte egyáltalán nem akar védekezni, de védőügyvédje, Benyovszky Péter és Széchenyi mégis meggyőzik a folytatás szükségességéről. Ezért megindul a mentő tanúvallomások összegyűjtése.⁵⁸⁴ Szinte az egész ország azonnal értesül a döntésről.⁵⁸⁵

Wesselényi hűtlenségi pere ellen korábban már több ízben tiltakoztak ellenzéki követe az országgyűlésen, elsősorban a Tolna megyei Bezerédj István.⁵⁸⁶ Tolna megye a továbbiakban is feliratokkal állt ki Wesselényi, Kossuth és az országgyűlési ifjak mellett.⁵⁸⁷

A hangulat tehát bizonytalan, várakozó. Széchenyi és Bártfay egyaránt feljegyzik naplójukba azt az eseményt, hogy Farkas Ferenc pesti ügyvédet⁵⁸⁸ február 18-án elfogják és felségsértéssel vádolják.⁵⁸⁹ – „Farkast – a művészt – a katonaság elfogatta az éjjel.”⁵⁹⁰

Wesselényi ügyében a közvélemény erősen bízik az évtizedek óta Magyarországon élő József nádor⁵⁹¹ befolyásában, noha a bihari főispán jelentése alapján éppen ő indította meg az eljárást. A nádor érzékelte az 1830-as évek óta működő liberálisok egyre erőteljesebb szerveződését és azt, hogy ezt a folyamatot már nem lehet megállítani, s „óvott attól, hogy a reformerőket gyökértelen jelenségnek tekintsék”,⁵⁹² és az udvari köröknél rugalmasabb politikával kívánt rá reagálni. Bécsben már régóta alig leplezett bizalmatlansággal szemlélték a működését, és megengedhetetlenül engedékenynek és erélytelennek tartották.⁵⁹³ Pesten viszont személye és családja is igen népszerű.⁵⁹⁴

⁵⁸⁰ „Vármegye közgyűlése; de nem mehettem.” 1838. január 15.

⁵⁸¹ A gyűlés lefolyásáról bővebben: VÖLGYESI, *Pest megye...*, I. m., 177–178; Széchenyi beszédéről Wesselényi ügyében lásd PAJKOSSY, *Kossuth...*, I. m., 536.

⁵⁸² Lásd az 5.2. A per megindulása (1835–1837) című fejezetben.

⁵⁸³ Az ítélet „beperesít”, azaz iratokat vesz át a Lovassy-perből és egy Kossuthhoz szóló levelet. – 1838. január 16.

⁵⁸⁴ A ítélet közvetlen előzménye, hogy 1837. december 20-án Wesselényi újabb feleletet ad be, ami a kifogásolási szakaszban tartotta volna a pert. Válaszként már december 24-én megindítják az érdemi szakaszt és 1838. január 9-én ítélet alá bocsátják a pert. TRÓCSÁNYI, I. m., 389.

⁵⁸⁵ 1838. január 27. „Mindjárt reggel leírom a B[áró]. W[esselényi]. ítéletét 's az újhelyi levélben elküldém.”

⁵⁸⁶ CSAPÓ Mária, *Tolna megye a reformkor politikai küldelmekben*, Budapest, 1989, 86–87.

⁵⁸⁷ Lásd még a 6.1.2. Követválasztás Bars és Tolna megyében című fejezetet és CSAPÓ, *Tolna...* I. m., 97. – Lásd még: 1838. január 28., 1838. március 1.

⁵⁸⁸ Farkas Ferenc (sz. 1785) gazdasági-műszaki szakíró, az 1834/36-os országgyűlés alatt osztrákelles röpiratot jelentetett meg, de a szerzőséget nem sikerült rábizonyítani. Katonáság viszi el, majd egy év múlva titkos felségsértési perbe fogják. 1839. március 16-án ítélik el és 1840. május 10-én, Kossuthal együtt helyezik majd szabadlábra. Valójában semmilyen kapcsolatban nem állt az ellenzékkel. Kossuth Lajos..., I. m., 373.

⁵⁸⁹ 1838. február 18.

⁵⁹⁰ SZÉCHENYI, *Napló...*, I. m., 767. – Széchenyi bejegyzése talán félreértésen alapszik.

⁵⁹¹ A nádor egyben Pest megye főispánja is.

⁵⁹² József nádornak a perek ügyében játszott ellentmondásos szerepéről: PAJKOSSY, *A kormányzati...*, I. m., 688.

⁵⁹³ ERDMANN, 2004, szerk. ERDÉSZ – Á. VARGA, I. m., 22.

⁵⁹⁴ 1838. március 9., 1839. április 20., 1840. február 6., 1838. március 13.

5.4. AZ ÁRVÍZI HAJÓS (1838. MÁRCIUS–ÁPRILIS)

Az 1838 tavaszán a Pestet sújtó árvíz cezúrárt jelentett a politikai életben is. Wesselényi közismert szerepéről saját maga készített visszaemlékezést, a vele történetekről viszonylag keveset jegyez fel Bártfay naplója. Az indulás, a mentés megkezdésének pillanatairól számol be. A helyszín ekkor még Bártfayék külső Üllői úti háza, a Károlyiak majorja, Wesselényi szállása: „B[áró]. Wesselényi Miklóst már itthon találtam. Ő valamivel korábban hagyta el a' színházat. Velünk vacsorált valami keveset. Annakutána mindjárt átküldött a' köztelekre, hol lovainak istallója volt, egyet megnyergeltetett, és ellovagolt az áradás' jelenségeit, irányát, terjedését a' városon mindenfelé vizsgálándó. Azt mondá, majd hírt hoz ha visszajő.”⁵⁹⁵

A Kisoroszinál megrekedt jég ugyanis már két hete megindult a Dunán, de ezen a napon, március 13-án szakította át a mögötte felgyülemlett víztömeg a torlaszt. Vácot teljesen elpusztította az árvíz. Este kilenc órakor szakadt át a pesti gát, s nem sikerült többé útját állni az árhullámnak. Wesselényi visszaérkezésekor elmesélte, hogy a belvárosban már a lova hasáig ér a víz. Nevelt lányait és a tönkrement Tánzeréket súlyosan beteg gyerekükkel azonnal Bártfayékhoz viteti: „Helmecezyhez mentem, s tőle megtudtam, hogy a gyermekek s Bártfayék nem nála, hanem Károlyi György belső házában vannak.” A váci töltés éjfélre átszakadása után meggyőződik róla, hogy apad a vízszint, nyugtatgatja környezetét és maga is lefekszik aludni. Március 14-én hajnalban, miután lányait biztonságba helyezte, már reggel 5 órakor elindul a bajba került embereket menteni. Este 7 óráig folyamatosan a csónakjában van, és a belvárosban, majd a Ferenc- és Józsefvárosban segít a rászorulókon. A víz nemsokára átszakítja a soroksári nagy töltést. Wesselényi 15-én hajnali öt órakor tér vissza Bártfayékhoz, akik addigra már elvesztették otthonukat, s a belső palotában húzzák meg magukat.⁵⁹⁶ Ezen a napon tetőzik az ár a palotánál: „György már átment Budára. Azonban a víz untalan nőtt, s vele nőtt a menekedettek rémülése; ezen épületben is hasadékok mutatkoztak kivált azon a részen, ahol Tánzerék s gyermekeim voltak. Ezekkel lenni is kötelességemnek ismertem, de kötelességemnek újra segíteni s menteni menni.”⁵⁹⁷

Az áradás végre 18-án vonul le, Bártfay naplóbejegyzései hosszú szünet után folytatódni kezdenek, de a magát a mentésben kitüntető Wesselényi neve csak nagy sokára tűnik fel, mivel a hatóságok március 21-én közlik vele, hogy pesti tartózkodása nem kívánatos, és továbbiakban is távol kívánják tartani az újjáépítési munkálatoktól.⁵⁹⁸ Szintén figyelemre méltó, hogy Bártfay nem emlékezik meg arról a két héttel későbbi színházi estéről – noha jelen van –, amikor barátja, Vörösmarty versét, *Az árvízi hajóst* Laborfalvi Róza háromszor egymás után mondja el a színpadon, a közönség kitörő lelkesedése közepette.⁵⁹⁹

⁵⁹⁵ 1838. március 13.

⁵⁹⁶ JENEI László, I. m., 192.

⁵⁹⁷ Uo., 193.

⁵⁹⁸ 1838. április 16.

⁵⁹⁹ Vörösmarty verse a következő megjegyzéssel jelent meg az *Athenaeumban* (1838. május 3., 556.): „Szavalt a pesti magyar színházban április 21. 1838. Laborfalvi Róza.” – 1838. április 21.

5.5. TANÚVALLOMÁSOK GYŰJTÉSE SZATMÁRBAN (1838. MÁJUS–AUGUSZTUS)

1838. április végén a kancellária és a nádor utasította a királyi ügyészt, hogy mielőbb zárják le a pert. Ennek megfelelően Gosztonyi Miklós ítélmester, a per referense május elején benyújtja az érdemi replicát. Wesselényi május 8-án kapja kézhez a szöveget, s a rákövetkező napokban Deák Ferencsel vitatja meg a teendőket: Deák tanácsa az, gyűjtsön tanúvallomásokat Szatmárban. Wesselényi minden bizonnyal beavatja terveibe Bártfayt is.⁶⁰⁰ Az arisztokrata barátok közül többen kegyelmi kérvény benyújtását szorgalmazták, mások viszont törvényhűségét bizonyító nyilatkozatokat kezdenek gyűjteni számára. Ennek az akciónak lett a mozgatója és irányítója Károlyi György.⁶⁰¹

Wesselényi majd három hónapos szatmári tartózkodásának célja tehát a védelméhez csatolandó, mentő tanúvallomások összegyűjtésének személyes irányítása.⁶⁰² A szatmári iratanyagban a nemesség műveltebb része szólal meg. Az iratokból kiderül, hogy közülük többen megváltoztatták korábbi kijelentésüket. A megye főügyésze például azt tanúsítja, hogy a vádlott Wesselényi nem követett el felségsértést. Wesselényi május 19-én Nagykárolyban találkozott Kölcseyvel és Eötvös Mihállyal, majd Erdőszádára indult. Mivel a fő vád a szatmári beszéd lázító volta, Kölcseyék ezt igyekeznek többféle módon is cáfolni. Egyrészt sok ellenkező értelmű tanúvallomást, másrészt eddig be nem peresített, Wesselényi törvényes jobbító szándékait bizonyító megyei iratokat, jegyzőkönyveket igyekeznek összegyűjteni. Céljuk az, hogy nyilvánvalóvá tegyék, hogy a perben említett inkriminált állítások nem hangzottak el és hogy a tanúk korántsem voltak elfogulatlanok Wesselényivel szemben. Fontos volt, hogy bizonyítsák, Wesselényinek nem volt szervezett kapcsolata a perbe fogott országgyűlési ifjakkal, és egyáltalán nem vezette titkolt és lázító szándék.

Károlyi György júniusban utazott le nagykárolyi uradalmába. Azt tervezte, hogy tájékoztatja Wesselényit a kormányzatnak garanciát jelentő, főrangú személyektől gyűjtött tanúsítványokról, amelyekben azok kijelentik, hogy barátjuk semmilyen felforgató tevékenységet nem folytatott és betartotta a törvényes kereteket. Tanácskozásuk július 5-én zajlott Barlafalván.⁶⁰³

Wesselényit időközben a Királyi Tábla június 15-i ítéletében arra kötelezte, hogy augusztus 21-ig nyújtsa be a per okmányait, így július 15-én elindul Kölcseytől az összegyűjtött iratokkal Pestre.⁶⁰⁴

5.6. WESSELÉNYI BETEGSÉGE

Wesselényi gyógyíthatatlan vérbaja miatt farkasvakságban és lueszes idegsorvadásban szenvedett, amit még csak súlyosbítottak az árvízi mentésnek és a védelem elkészítésének

⁶⁰⁰ 1838. május 9. „Szemere és Wesselényi és Bajza szólottak velem.”

⁶⁰¹ TRÓCSÁNYI, I. m., 399–405.

⁶⁰² 1838. május 11. „Ma reggel elutazott Wess[elényi]. előbb Fótra, onnan Szatmárba.”

⁶⁰³ Barlafalva Károlyi György erdői uradalmának része. – A naplóból csak az utazás ténye derül ki: 1838. június 22., 1838. július 18.

⁶⁰⁴ 1838. augusztus 17. „Már semtét volt, midőn B[áró]. Wesselényivel találkozáink az uri utcában, ki ma jött vissza Erdőszádról, Szatmárból.”

fizikai, idegi és lelki megterhelései. (Kezelőorvosa – akárcsak Bártfaykéé – Ivanovics András homeopata doktor.⁶⁰⁵) Augusztus 22-én hirtelen rosszabbodott szembetegsége, s a még látó szeme is elhomályosult. Ekkor hatósági orvosi igazolást szerzett be, hogy felkereshesse Priessnietz, a kor neves professzorának gräffenbergi vízgyógyintézetét. Kedélyállapota is romlott, s mindehhez még hozzájárult közeli barátjának, a védelem stílusos összecsiszolását végző Kölcseynek a hirtelen halála.⁶⁰⁶ Wesselényi végül szeptember elsején nyújtotta be felségfolyamodványát, amelyben azt kéri, hogy sürgető gyógykezeltetése miatt kb. négy hónapra függeszték fel perét. Kérelmét elutasítják, ekkor kihallgatást kér a nádortól, aki azonban nem fogadja. Teleki Józseffel és a nádornéval folytatott megbeszélés után újból megpróbálkozik a dologgal, de ismét csak nemleges választ kap.⁶⁰⁷

5.7. A VÉDŐBESZÉD VÉGSŐ VÁLTOZATA (1838. Szeptember–DECEMBER)

Szeptemberben a királyi ügyész elutasítja az összegyűjtött vallomások jelentős részét. Wesselényi 24-én nyújtja be replikáját, amelyben tiltakozik az elutasítás ellen és újabb hitelesítést kér. Erre 27-én kapja meg a választ.⁶⁰⁸ A mellette szóló újabb szatmári tanúvallomások hivatalos rögzítése botrányos körülmények között folyt le, a királyi ügyész képviselői, Hubay József és Gosztonyi Miklós ugyanis jelenlétükkel befolyásolták a jegyzőkönyvet felvevő bíróságot. Wesselényi meg sem várja a kihallgatások végét, hanem Biharon keresztül visszatér Pestre.⁶⁰⁹ Az ősz folyamán további replicaváltás után készül Wesselényi derekas védelmének végső változata. Bártfay hosszan idézi naplójában a védőbeszéd zárását, kiemelve a számára fontosnak tartott érveket, miszerint a bíróság elfogult, eljárása törvénytelen, jogosulatlan és személyes bosszút sugall. A szöveg egyértelművé teszi Wesselényi erkölcsileg felsőbbrendűségét és tette hazafias áldozatát.⁶¹⁰

A naplóban ezután következik a fentebb tárgyalt, kimért beszélgetés Bártfay és Károlyi között.⁶¹¹ A szövegrész, amit a titkár a perrel kapcsolatban felolvas, valószínűleg a védőbeszéd egy része, talán éppen a naplóban is rögzített szakasz.⁶¹²

Wesselényi szkeptikus a védelem kimenetelét illetően. Pedig kedvező fordulatot is remélhetne az ügyben, hiszen 1838 vége a személyi változások sorát hozta a kormány-

⁶⁰⁵ 1839. február 12., 1838. november 17.

⁶⁰⁶ 1838. augusztus 30. „Elmenék B[áró]. Wesselényihez (a' Vadászskürtbe, 45 szám alatt) akkor dictalta a' folyamodást Gräffenbergbe mehetés végett; közlöttem vele Kölcsey halála hírért, mely őt szinte megrázta.”

⁶⁰⁷ 1838. október 1. „Hazajövet találkozáim B[áró]. W[esselényi]v[al]...el, ki érzékenyen panaszlá, milly tartalmú levelet kapott a' [gräffenberg]...i szállás iránt.”

⁶⁰⁸ 1838. szeptember 27., 1838. szeptember 30.

⁶⁰⁹ 1838. október 23. [...] „B[áró]. Wesselényi: ez tegnap jöve Szatmárból, hol tanúit hitelesíték; elmondá röviden mikép történt ez 's a' Vadai executio a' Gróf' részére.”

⁶¹⁰ A naplóoldal alsó része hiányzik, kiszakadt. – 1838. november 7.

⁶¹¹ Lásd a 4.2.2. Nézetazonosság vagy lojalítás: fordulat Károlyi pályáján (1836–1838) című fejezetben.

⁶¹² 1838. november 12. „Azután kérdé: miként van B[áró]. W[esselényi]? – Elmondám, a' mit állapotjáról tudok. De a' beszéd annak legutóbbi N[agy]károlyi útjára fordult. Őszintén szólék, de minden bántás' mellőzésével W[esselényi]. sajnos nehezteléséről. Szólék továbbá a' pör' tárgyában is, 's a' mit fölolvastam, nagyon tetszett Ő N[agy]sálgának; mondá: hogy a' Nádor az ő bizonyosság-tételét, melyet t. i. írásban adott Septemb. elején, helyeslette 's okosnak találta: kevésbbé a' Gr[óf]. Sz[táray]..ét.”

zati struktúrában, válaszul az ország forrongó, izgatott, felemás hangulatára.⁶¹³ A megyékben a kinevezett főispánok sorra vesztek el tekintélyüket, s lemondatták hivataláról a liberális ellenzék elleni hadjáratban szerepet vállaló Pálffy Fidél kancellárt.⁶¹⁴ A rendi ellenzéki múlttal rendelkező és így bizonyos megbecsülésnek örvendő Szerencsy Istvánt a hűtlenségi perekben súlyosan kompromittálódott Somssich Pongrác helyébe személynökké nevezik ki. A napló megemlékezik a személynői beiktatási ünnepségről.⁶¹⁵ Bártfay szkeptikus bejegyzésével egybecseng Deák ekkori helyzetértékelése: az országgyűlés eredménye nem a kormányzati adminisztrációban végrehajtott cseréken fog múlni, hanem azon, hogy kik lesznek a megyei követek és milyenek lesznek a követutasítások.⁶¹⁶

1838. december 19-én a Királyi Tábla meghozta a második határozatát Kossuth perében. Január elején aztán maga a vádlott folyamodik – még ügyvédje, Benyovszky Péter replikatervezetének megismerése előtt – az ún. revocatiohoz (azaz az ügyvédszó visszavonásához).⁶¹⁷ A naplóban a két perrel kapcsolatos információk összefonódnak, nyilván a közös ügyvéd személye miatt is: „[...] összejövök Benyovszky Péterrel, ki némelly körülményeket mondott a' Kossuth pöre' állapotjáról, úgy Wess[elényi]. tanúinak hitelesítésekor történt Protestatióról, melly részben sem az Itélőmester, G[osztztonyi]. M[iklós]. sem a' Fiscus nem bizonyítanak, úgymond, olly bánásmódot, mint kellett volna.”⁶¹⁸

5.8. A VÉDELEM BENYÚJTÁSA, A PER A KIRÁLYI TÁBLÁN (1839. JANUÁR 14. – FEBRUÁR 1.)

Wesselényi védőiratát, vagyis az ún. derekas védelmét – mely az ellenzék 1834 óta folytatott harcának legjelentősebb közjogi dokumentuma⁶¹⁹ – 1839. január 14-én nyújtják be.⁶²⁰ Wesselényi a korábbi érvek mellett leszögezi, hogy a per során szándékos időhúzás, szabálytalanságok és jogsértések is történtek. Valamint, hogy ügyében az Alsótábla az illetékes, ahol már tárgyalták az ügyét, így tehát az nem tartozik a Királyi Tábla ítélkezése alá, ráadásul a négy éve folyó eljárás aláasta egészségét és vaksággal fenyegeti.

Az előző év januárja óta számos ügyvéd – és részben az időközben elhunyt Kölcsey – közreműködésével elkészített periratról Wesselényi kikérte jogvégzett, bizalmas barátai – így Bártfay – véleményét is.⁶²¹ Bártfay számára a szöveg valamiféle személyes jelentőséget kap, s jóval az események lezárulása után, Wesselényi gräffenbergi tartózko-

⁶¹³ ERDMANN, 2004, szerk. ERDÉSZ – Á. VARGA, *I. m.*, 22.

⁶¹⁴ Pálffy Fidél (1788–1864) gr. 1836-tól 1838. december 22-ig kancellár, korábban Helytartótanácsos, 1826-tól kancelláriai tanácsos, 1828–1836 között tárnokmester. Lásd KOSSUTH, *Kossuth Lajos...*, *I. m.*, 25.

⁶¹⁵ 1838. december 24.

⁶¹⁶ ERDMANN, 2004, szerk. ERDÉSZ – Á. VARGA, *I. m.*, 35.

⁶¹⁷ KOSSUTH, *Kossuth Lajos...*, *I. m.*, 506–513. – Kossuth perében az ítéletet 1839. március 2-án hirdeti majd ki a Hétszemélyes Tábla.

⁶¹⁸ 1839. január 2.

⁶¹⁹ Az előzményekhez lásd TRÓCSÁNYI, *I. m.*, 411–422.

⁶²⁰ 1839. január 14. „Ügy hallám, B[áró]. Wesselényi ma adá be pörbeli védelmét. Következését majd megtudjuk.”
⁶²¹ 1839. január 9. „Hozzám jöven reggel B[áró]. W[esselényi]. arra kért, hogy védelem iratát, melly mostan tisztáztatik, legalább egy részben tekinteném által; mit örömet megígértem; 's bár segíthetnék bajos állapotján valódiilag. [...] Itt találám W[esselényi]..it és Deák Ferenczet látogatóban. Miután elmenének a' replica' átnézéséhez fogtam 's ezt folytattam gyertyavilágnál is.”

dása idején is forgatja még, gondosan lemásoltatja és felolvassa több Pestre érkező, vidéki barátjának.⁶²²

A korabeli joggyakorlatnak megfelelően a királyi jogügyigazgató a felgyűjtött bizonyító anyag alapján állította össze érdemi feleletét (replicáját), s a vádlott erre válaszolt aztán érdemi (azaz derekas) védelemmel. A döntés meghozatalakor nincs tehát sem védő-, sem vádbeszéd, hanem a Királyi Tábla bírái – kellő indoklással – egyenként mondják el javaslatukat az ítéletre. Utolsóként pedig a személynök szavaz. (Pontosan ugyanez az eljárás ismétlődik majd meg a Curia legfelső, feljebbviteli fórumán is, a Hétszemélyes Táblánál. Ott a nádor, vagyis a Curia vezetője elnököl, őt egyedül az ország második nagybírája, az országbíró helyettesítheti.)

Az országgyűlés kitűzött időpontjának közelsége miatt – április 28-ig ugyanis mindössze négy hónap van – gyors ítélet várható. A kormányzat a perek lezárásával még az országgyűlés megnyitása előtt szeretné némiképp megnyugtatni a kedélyeket, s emiatt még annak a kockázatát is vállalják, hogy a közvéleményt felzaklatja a jogilag nyilvánvalóan megalapozatlan ítélet. A büntetőeljárásban egyébként az volt a szokásos eljárás, hogy az alperes személyesen ismertette a hivatalos körülményeket a bírakkal, ez esetben azonban nem állt rendelkezésre megfelelő idő. Szokás volt az is, hogy a vádlott „rövid információt” adjon peréről, azaz hogy nyomtatásban is közzé tegye védelmének rövid kivonatát. Wesselényi azonban hiába kért engedélyt rá előző nap, kérését január 23-án megtagadták.

A védőirat több száz oldalára tehát két nap alatt kellett választ írnia Gosztonyi Miklós referensnek, a per előadójának. Wesselényi meséli el naplójában, hogy a siettetés miatt Somssich Pongrác személynökhöz és a nádorhoz fordult jogorvoslatért. Beszélgetésük leírásában idézett egy konkrét esetet is, amelyben a vádlott pár száz forintos adóssági perben több hetes haladékot kapott tájékoztatója elkészítésére.

A nádor a Wesselényivel való személyes találkozáskor egyenesen dührohamot kapott, amikor Wesselényi emlékeztette őt hajdani jó viszonyukra. Wesselényi végül azzal búcsúzott tőle, hogy bár feje a kezükben van, de az Isten ítélőszéke elé együtt fognak járulni – s ő nyugodt lesz ott is, „méltóságod pedig reszketni fog, mint itt is”.⁶²³ Bártfay naplója szinte szövegszerűen idézi a leírtakat, megerősítve, hogy milyen szoros, közvetlen a kapcsolat kettejük között: „Megjegyzem, hogy reggel 9 óra után B[áró]. W[esselényi]. vala rövid ideig nálam, keserűn panaszkodva, miként pörét, bár azt a' K[irályi]. Fiscus csak tegnap submittalta, már holnap referalni akarják, csak annyi időt sem engedve neki, hogy informatióit leirathassa 's bírait előbb eljárassa. E' miatt úgymond mind a' Referenssel (Gosztonyi Itélőmesterrel) mind a' Personalissal kedvetlen jelenetei 's nyilatkozásai valának. – Valóban szembetűnő a' siettetés, holott még egy közönséges adóssági pörben is van arra igazságos figyelem, hogy az praecipitatio' panaszát ne szüljön. – Illy előzmények után milly kimenetel várható?”⁶²⁴

Wesselényi többekkel – köztük Deákkal is – egyeztet a lehetséges lépésekről. Az előző napi kihallgatáson azt is kérte a nádortól, hogy vállalja el az elnöklést a Királyi Táblán, de ezt ő – tartva a politikai következményektől – megtagadta.⁶²⁵ Wesselényi ugyanezek-

⁶²² 1839. június 3., 1840. február 29.

⁶²³ *Uo.*, 422.

⁶²⁴ 1839. január 23.

⁶²⁵ 1839. január 27.

ben a napokban nagy energiákkal fog neki vagyona átmentésének, anyagi ügyei rendezésének, valamint a fogság várható költségei előteremtésének. A feladat oroszánrésztét gyakorlatilag a zsidói birtoktest és Pest között kapcsolatot tartó Kelemen Benjamin jószágigazgató vállalja. Wesselényi a személyes dolgaiban sokszor eljáró Bártfaynak – halála jeléül és talán hogy jobban megtartsa majd emlékezetében – ajándékot ad.⁶²⁶

1839. január 31-én megszületik az ítélet: Wesselényit három év börtönre ítélik,⁶²⁷ lényegében érdemi tárgyalás nélkül.⁶²⁸ a szöveg ugyan államellenes nyílt felkelésről beszél, de fölmenti Wesselényit a hűtlenség vádja alól. A kapkodásban, a főbenjáró bűnökét hangoztató vádhoz mért aránytalan ítéletben a kormányzati politika bizonytalanságát, megosztottságát érzékeli a közvélemény.⁶²⁹

Wesselényi nem bízott benne, hogy a feljebbviteli bíróság megváltoztatja az ítéletet. Ugyanakkor szilárd elhatározása, hogy nem kér királyi kegyelmet és nem ad lehetőséget arra, hogy perét észrevétlenül elfektessék. Bártfay megpróbál a lelkére beszélni, és azt kéri, hogy fontolja meg döntését, ne fossa meg magát a kegyelemkérés lehetőségétől. Wesselényi befolyásos ismerősei és barátai szintén ezt szorgalmazzák. Egy ideje maga a kormányzat is nyomást próbál gyakorolni többekre – köztük Vay Miklósról és Károlyi Györgyre –, igyekezzenek rávenni Wesselényit, hogy adjon be kegyelmi kérvényt, még ha ezzel a gesztussal közvetve el is ismerné a bűnösségét.⁶³⁰ „S midőn mondtam, hogy a’ Septemviratus alkalmasint enyhítendi a’ kemény ítéletet; azt monda: arra nem is gondol, mert illy esetekben nem igen szokta a’ Septemviratus a’ Kir[ályi]. Táblát compromittalni. Távolról érintém, hogy tehát akkor Ő Felségéhez recurraljon.” – „Ha vétkes volnék, úgy monda, igen is folyamodnám kegyelemért; de így, midőn vétektől szabad vagyok, nem fertőztethetem meg magamat, pedig az illy kérelem által megismerném, hogy az ítélet igaz ’s én bűnös vagyok.” – „Mind a’ mellett azonban (monda tovább szokott hangon) jövő vasárnap Nálad eszem Deák Ferencszel együtt, hogy még utóljára együtt legyünk. – Ej, dehogy utóljára! felelém, hiszen talán csak élünk még három esztendeig. – Barátom, monda, tudnék én tűrni és szenvedni; de nekem nem három esztendő, de három hónap is elég arra, hogy szemeim elvakuljanak: ’s így ha 3 esztendő múlva életben vezetnek is ki, én titeket már akkor hihetőn nem foglak szemeimmel láthatni. – Úgy-de, mondtam, hiszen a’ Septemviratus’ ítéletéig csak legalább egy pár hét eltelik. – Nem telik biz’ az, mert a’ jövő hétfőn ott is elkezdik a’ pört referálni ’s mához egy hétre alkalmasint visznek; hova? azt a’ jó isten tudja. – Talán még is mondtam itt Pesten vagy Budán hagynak. – Dehogy hagynak; a’ Status foglyokat nem szokták ők itt hagyni. – Illy értelemben beszélt, ’s aztán tovább ment. – Midőn hazajövék, már akkor háznépem tudósítva volt e’ rossz hír felől. Szegény nőm egészen le volt verve lélekben. Megvallom én sem valék különben: de még

⁶²⁶ 1839. január 30. „[...] a’ Gróf jövéen szobámba, vele beszélgettem, értekeztem egész 5ig. Ő N[agysá]ga általadott 600 p.ftot B[áró]. W[esselényi]. részéről, mint egy évi kamatot. B[áró]. W[esselényi]. nekem egy fejer gubaszövetet küldött ajándékképpen, lábmelegítőnek írasztalom alá.”

⁶²⁷ „Wesselényit a Királyi Tábla 3 esztendőre ítélte el.” OLTVÁNYI, I. m., 786.

⁶²⁸ A kormányzat bizonytalansága miatt kerül sor hirtelen ítélethirdetésre Wesselényi és Kossuth ügyében is. A többi per is lezáratlan marad, inkább vállalják az ezzel kapcsolatos bonyodalmakat. ERDMANN, 2004, szerk. ERDÉSZ – Á. VARGA, I. m., 32.

⁶²⁹ Uo., 85. Ez a generáció még emlékeztetett az 1794/95-ös hűtlenségi perben elítéltek kivégzésére, a súlyos börtönbüntetésekre, ugyanakkor arra is, hogy az 1822/1823-as rendi ellenállás vezetőivel szemben nem indítottak eljárást. Lásd PAJKOSSY, A kormányzati..., I. m., 683. – 1839. január 31.

⁶³⁰ TRÓCSÁNYI, I. m., 398.

is külsőképen erőt ’s nyugodalmat tettek.”⁶³¹ Wesselényinek – az idő szűkössége ellenére – mégis sikerül bírái többségével beszélnie.⁶³² De Bártfaynak a naplóban január 31-én rögzített, az ítélettel kapcsolatos információja téves: kizárólag Földváry Ferenc szavazott a teljes felmentésre. Földváry minden vádat egyenként megcáfolt és alaposan indokolta is döntését. (Gesztusáért éjjeli zenét kapott a pesti jurátusoktól.) A többiek: Nicky János alorzbíró, Végh Ignác nádori ítélőmester, Zalay Alajos és Reviczky Imre, Ocskay Ignác táblabírók, Dókus László személynöki ítélőmester,⁶³³ a referens Gosztonyi Miklós, Just Ferenc, Noszlópy Ignác, Kelemen János, Boronkay János és Gyurcsányi Gábor három év börtönt, Jeszenszky János halálbüntetést kíván. Sombory Imre és Vay Miklós – Wesselényi egykori barátai – hevesen érvelnek a hűtlenség vádja ellen, ezért egy évre szavaznak, Nádasdy Lipót, Szögyény László pedig két évet javasol.

A kinyomtatott ítéletlevél állításai ismét felzaklatják Bártfayt.⁶³⁴ A szöveg bizonyítottan veszi, hogy Wesselényi kimondta az inkriminált szavakat és tette az állam elleni nyilvános felkelés minősített esete. Igaz, azt is kijelentik, hogy a megyei beszédeiben nem hágtá át a törvényes kereteket. Bártfay elítéli Wesselényi Lovassyékkal való kapcsolatát és azt is, hogy Kossuth *Törvényhatósági Tudósításaiban* nyilvánossá tette perét. A kiszabott három év fogságot „másokra nézve is oktató üdvösséges példaul” szolgáló büntetésnek nevezi az ítéletlevél.⁶³⁵

5.9. A HÉTSZEMÉLYES TÁBLA ÍTÉLETE (1839. FEBRUÁR 2–8.)

A fellebbezést mindkét fél beadja a Septemviratushoz, azaz a Hétszemélyes Táblához, ami a Királyi Tábla feljebbviteli bírósága. A tárgyalást február nyolcadikára tűzték ki. Wesselényi ismét megkéri a nádot, hogy személyesen elnököljön. A nádor azonban most sem vállalja a népszerűtlen feladatot.

A Királyi Tábla ítélete általános megdöbbenést kelt. Wesselényi barátai Deák vezetésével tanácskoznak. Gyors lépések követik egymást, az egyik főhadiszállásuk Bártfay lakása. „Deák készített számára február másodikán egy folyamodást, melynek azonban némely, a kegyelemkérés színét sejtető kifejezéseinek sehogysem bírtak megegyezni; sőt némi összeszólalkozás volt köztük, mire ezt a kérelmet teljesen elvetették.”⁶³⁶ A felmentés ügyében Széchenyi, majd Deák is járt már korábban a nádornál. Wesselényi február harmadikán ismételt kihallgatáson büntetése elhalasztását kéri. Eközben február másodikán Lenhossék országos főorvos elnökle alatt összeül a legkiválóbb magyar professzorokból álló bizottság, s megállapítják, hogy az elítéltnak súlyos vesebaja van, a fél szemére megvakult, a másik, látó szemén pedig fekete hályog alakult ki. Intenzív kezelést javasolnak: a szabad levegőn való sok testmozgást, diétát, és előírják a szem teljes kímélését.⁶³⁷ A február harmadiki kihallgatáson a nádor bejelenti, hogy a kedvezmé-

⁶³¹ 1839. január 31.

⁶³² 1839. január 31.

⁶³³ Lásd a mutatóban, Bártfay közeli ismerőse, ő közvetíti leveleit Sátoraljaúj helybe, illetve a Karlovszkyval kapcsolatos házassági tervekben működik közre. A titkos rendőrség látókörében is megjelenik. PAJKOSSY, *Egy besúgó...*, I. m., 11.

⁶³⁴ 1839. február 1.

⁶³⁵ TRÓCSÁNYI, I. m., 423.

⁶³⁶ FERENCZI, *Deák...*, I. m., 224.

⁶³⁷ 1839. február 3.

nyekről nem dönthet egyedül. Deák Ferenc ezért Bécsbe indul Wesselényi folyamodványával, melyben – az elítélt egészségének az árvíz miatti rosszabbodása miatt – fél év haladékot kér büntetése letöltésének megkezdésére. Mellékletként Pest legnevesebb orvosainak bizonyítványait csatolja.⁶³⁸

Február negyedikén Wesselényi ismételten kihallgatást kér a nádortól. Ő azonban – továbbra is tartva a népszerűtlen lépéstől – kerülni akarja a halasztási kérelem személyes visszautasítását. Nem fogadja Wesselényit a Hétszemélyes Tábla ítéletének kimondásáig,⁶³⁹ amely február 8-án ülésezik. Péchy Imre és Perényi Zsigmond a vádlott teljes felmentésre szavaznak, mert ők nem látják bizonyítottnak a lázítást és a Lovassyékkel, valamint a Kossuthtal való kapcsolatot. Nyomatékkal emlékeztetnek arra, hogy Gosztonyi Miklós törvényellenesen volt jelen a szatmári tanúvallomások felvételénél, hogy Wesselényi egészsége megromlott a per következtében és hogy az árvízi mentésben óriási érdemeket szerzett. Felhívják a figyelmet arra, hogy elérkezett az utolsó pillanat, amikor még lehetséges helyreállítani a közvéleménynek a bírósági eljárás törvényességébe vetett hitét és megingott tekintélyét. Kárász Miklós és Matkovics az ítélet enyhítésére voksol, s a referens eljárását hibáztatják, elvetik a hűtlenség vádját. Tehát míg ketten a felmentésre és a dorgálásra (improbatio), ketten pedig az enyhébb ítéletre voksolnak, addig nyolcan az ítélet helybenhagyására szavaznak.

Délben Bártfayék ebédjén már a további teendőket mérlegelik, este pedig Wesselényinél zajlik egy megbeszélés, ahol Károlyi György, Fáy András, Ráday Gedeon és Benyovszky Péter jelenlétében döntenek a Wesselényi-birtokok kezeléséről, az elfogatás és a fogság alatti bánásmódot érintő elvi kérdésekről.⁶⁴⁰

Az ítéletről értesülve a jövővel egyébként józanul számot vető Bártfayt is elragadja az indulat, felháborodik az igazságtalanság és a jogsértés miatt. A Királyi Tábla bírái ugyanis – saját korábbi gyakorlatukkal szemben is – olyannyira behatárolták a vádlott védekezési lehetőségeit, majd pedig tényleges bizonyítékok nélkül úgy hoztak ítéletet, hogy a kortársakban felmerült a kényszerítés vagy a megvesztegetettség gyanúja is.⁶⁴¹

5.10. BÖRTÖNBE VONULÁS (1839. FEBRUÁR 9. – FEBRUÁR 12.)

Bártfay végigkíséri barátját a budai kaszárnnyába vezető úton, majd aprólékosan feljegyzi a következő napok vele kapcsolatos híreit, és figyelmesen vizsgálja a közhangulat jelzéseit.⁶⁴² Wesselényi perének monográfusa, Trócsányi Zsolt február 9-én déltől Bártfay naplóját tekinti hiteles forrásnak az aznapi történésekre, vagyis a naplószöveg értelmezett átírását közli.⁶⁴³

⁶³⁸ A pesti közélet nagy figyelemmel kíséri Deák bécsi tevékenységét. Fogadásokra jár, többek között a király, Lajos főherceg, Metternich és Kolowráth is fogadja. Célja a kormánykörök megnyugtatása, nézeteit a titkoszolgálat legismertebb emberei előtt adja elő. Sikerül elérni, hogy Wesselényit elengedjék, sőt 1839 őszén Deák az engedmény meghosszabbítását és eléri, FERENCZI, *Deák...*, I. m., 225–229.

⁶³⁹ 1839. február 5.

⁶⁴⁰ 1839. február 9.

⁶⁴¹ Pajkossy Gábor tanulmánya konkrét példákat is hoz: a kormányzat valójában nem közvetlenül, hanem Somssich Pongrácz személynökön keresztül „üzent” a bírának, hogy Wesselényi ügyében a diéta alatt ne hozzanak ítéletet (1835) vagy hozzanak ítéletet (1838. január). PAJKOSSY, *A kormányzati...*, I. m., 689. – 1839. február 8.

⁶⁴² 1839. február 9.

⁶⁴³ TRÓCSÁNYI, I. m., 428–429.

Wesselényi fogva tartása különleges eljárást igényelt, s az erről való egyeztetés már február eleje óta folyt a Curia és az udvar között. Államfoglók számára fenntartott börtön ugyanis nem létezett Magyarországon, a megyei fogházak viszont nem tudták volna egészen korlátozni az elítélt kapcsolattartását a politikai élettel. Így született meg tehát a döntés, hogy Wesselényit a budai laktanyaépületben helyezték el. Itt raboskodott egyébként már két éve Kossuth is, és itt lehetett biztosítani a nádor által ígért különböltetett bánásmódot: azaz a diétát, az orvosi kezelést és a felolvasást.

Wesselényi készült erre a pillanatra. Naplójába 1839. január 4-én, csaknem egy hónappal a történetek előtt a következőket jegyezte: „Minden szenvedésem, s keserűségim mellett annyi szépet, jót és kedveset értem, s oly derült, sőt fényes pontjai vannak életemnek, hogy mindez egy bő tarát alkothatná az édes emlékezetnek: nem is kedvetlen érzés, sőt vidámító, midőn azokat gondolatimmal átfutom, de tartós éldellést nem tudok azokból szívni. Boldog az, aki múlton kérődzni s emlékezetben élni tud. Előttem a múlt, az mi velem történt, s mit tettem, örökké kicsinynek, többnyire silánynak s már birtokomon kívülinek tetszett: a jövőnek volt egyedül előttem cselekvéseimre s tetteimre nézve becse, s annak rajtam kívüli alakulását vágytól jórészt, félelemtől pedig egészen menten vártam: a reménnyel, mit többnyire gyengeség szüleményének és menedéknek tartottam, ritkán cimboráztam. Most midőn a jelen s jövő oly borult, s midőn az utóbbi felett a nem tehetés párája lebeg, midőn nem a halva létel, hanem a halva lételnek szüntelen s milliárdszori érzése áll előttem – most valóban jó lenne ha tudnék a múlt emlékezetével bábként játszani. Minden hihetőség arra mutat, hogy el fognak ítélni. Halált bajosan mondanak ki, de ha mondanak is, fenn elengedik: s ez a rémítő, mert a vérpad előttem koránt sem olyan borzasztó, mint a börtön.”⁶⁴⁴

Noha már jó ideje közösen mérlegelték a börtönbüntetés letöltésével kapcsolatos lehetőségeket, a nádori kihallgatás Bártfayt is elbizonytalanítja.⁶⁴⁵ A régóta várt, de valójában soha igazán el nem hitt eseménynek kijáró döbbenettel fogadja a Bártfay-házaspár a börtönbe vonulás hírért. A bizonytalan időre való elválás fájdalmát átszínezi a beteg barát állapotáért való, megalapozott aggodalom. Kettejük között – a nyilvánvaló temperamentumbeli eltérések ellenére – erős a rokonszenv, ezt a kapcsot erősíti Jozefina és Wesselényi érzelmes barátsága, amelynek jegyében Wesselényi a két lánya neveltetését is Bártfayék gondjaira bízta.⁶⁴⁶

Bártfay bejegyzései ezekben a napokban megváltoznak. Az események rajza mellett előtérbe kerül a párbeszédet, a modalitást, a hangulatot elevenen visszaadó, jelenetező előadásmód. Példa erre az elítélt és ügyvédjének a vitája a „hivatalos elfogatás” konkrét körülményeiről. Wesselényi azzal érvel, hogy a jogi szabályozást, a társadalmi formákat érintő kérdésekben minden gesztus és lényegtelennek tűnő körülmény fontossá válhat. Magatartása arról árulkodik, hogy bár tudja, csak kevesen vannak jelen, mégis bízik benne, hogy hamarosan az egész politikai közvélemény értesülni fog az ott lezajlott esemény minden részletéről.⁶⁴⁷

⁶⁴⁴ Idézi VERESS, *Fürkészések...*, I. m., 75.

⁶⁴⁵ 1839. február 9.

⁶⁴⁶ 1839. február 9. – Wesselényi leányai, Róza és Katica Bártfayné barátnője, Tänzer Lilla pesti nevelőintézetben nevelkednek.

⁶⁴⁷ 1839. február 9. – Gosztonyi Miklós valóban tett előkészületet arra, hogy szükség esetén katonai karhatalommal vitesse börtönbe Wesselényit, ha ellenállást tanúsít.

Wesselényi utolsó nyilvános fellépésén Bártfay különös gonddal jegyzeti fel a jelenlévők nevét és barátja rendelkezéseit: leányaitól, Rózától és Katicától, akik Bártfayné barátnőjének, Tánzer Lillának a pesti nevelőintézetben nevelkednek, titokban vesz búcsút; be kell csomagolni orvosságait stb. Wesselényi viselkedésében keverednek az érzelmek és – a feszültség oldására – a humoros momentumok is.⁶⁴⁸ Záróbeszéde viszont már ismét komoly és emelkedett. Indulattal mutat rá, hogy a vád kifejezetten a becsületébe gázol a ki nem mondott gyanúsítgatásokkal. Visszautasítja ugyanis, hogy személyükben támadta volna meg annak a közösségnek (vagyis az arisztokráciának) a tagjait, ahonnan származik és ahová ő maga is tartozik. Majd – jelképesen – megesketi az ellenzék jelenlévő képviselőit, hogy a majdani országgyűlés kiemelt témájává teszik a hazáért hozott áldozatát.⁶⁴⁹ (Az 1839/40-es országgyűlésen valóban központi kérdéssé válik majd a jogorvoslat elnyerése a hűtlenségi perekben és a szólásszabadság kérdésében, Wesselényi szándéka szerint nem kegyelmi, hanem törvényes úton. Már 1838 folyamán világossá vált, hogy a kormányzat a politikai perekkel nem érte el célját, azaz az ellenzék megfélemlítését, sőt talán még szilárdabb és egységesebb fellépésre ösztönözte. Jól érzékelték, hogy ezekkel az ítéletekkel a kormányzat került lépéskényszerbe. Mivel a nyílt diktatúrára jellemző belső stabilitás felszámolása súlyos nemzetközi következményekkel járt volna, végül vissza kellett térni az alkotmányos formákhoz, és az égetően fontos ügyek, azaz az adók és az újonccsúllítás megszavaztatására újra össze kellett hívni az országgyűlést.⁶⁵⁰

Wesselényi rövid búcsúmondatára már senki nem fogalmaz választ, a jelenlévők csak baráti gesztusokkal: kézfogással, könnyekkel erősítik meg Wesselényi tőlük kért ígéretét: „Megemlékezzetek rólam. Isten veletek! – 'S én a' jelenlévők közül egyet sem láttam, kire csak szememet vetém, kinek arcán a' részvét 's mély megindulás' könyei nem ragyogtak volna. – Megrázva, némán állottunk mindnyájan, csak kézszorításait érezve. – Én távolabb állék tőle: de ő engem is megpillanta 's a' körülállók fejei között nyújtá felém jobbját; – sokáig, igen sokáig szorítá oda nyújtott jobbját – 's kiment. Mindnyájan kísértük.”⁶⁵¹

Az ítélethirdetés után Wesselényi több barátja is elhatározza, hogy megpróbálnak csatlakozni a budai oldalon az elítéltet a kaszárnyaépületbe kísérő ügyvédhez és katonához.⁶⁵² Az összegyűlt kis csapat az este során számtalanszor kinyilvánítja a Wesselényivel való szolidaritását és vállalja az ebből következő kockázatot.⁶⁵³ A dunaparti várakozás feszült pillanatait, beszélgetésüket, váltakozó benyomásait, az este különös hangulatát szinte riportszerű közvetlenséggel írja meg Bártfay: „Nagyobb csoport sötétedék a' pesti parton velünk szemközt, levonula a' jégre 's mindinkább közeledett felénk a' közelebbi ösvényen. Kelemen azt mondá: jönnek, mert elől katonákat is látok. – Tehát csak ugyan katonák vevék körül – gondolám; az felesleg; attól bizony megkimélhették volna. – Azonban csatlakozánk. Két katona csak történetesen jött a' fekete öltözetű csoporttal, 's minden fegyver nélkül. – B[áró]. Wesselényit még csak katona tiszt sem kísérté által, hanem

⁶⁴⁸ 1839. február 9.

⁶⁴⁹ 1839. február 9. – Lásd még Bezerédj szerepéhez az 5.3. Az ítéletet közvetlenül megelőző időszak eseményei (1838. január – március) és a 6.1.2. Követválasztás Bars és Tolna megyében című fejezeteket.

⁶⁵⁰ ERDMANN 2004, szerk. ERDÉSZ – Á. VARGA, I. m., 22.

⁶⁵¹ 1839. február 9.

⁶⁵² Mások is ugyanerre a gondolatra jutnak. – 1839. február 9.

⁶⁵³ 1839. február 9.

csak Hubay Kir[ályi]. Fiscalis, és Benyovszky Péter; 's még nem tudom kik jövének által. A' csapatka mintegy tíz férfiból állott.”⁶⁵⁴ Wesselényivel a kaszárnyakapuban találkoznak. Barátai a jelenlétükkel akarják demonstrálni azt, hogy az eseményt személyesen mennyire jelentősnek tartják, és szeretnék megkönnyíteni barátjuk belépését egy ismeretlen, idegen világba.⁶⁵⁵ Bártfayék jól számítottak. Senki nem akarja vagy nem meri megakadályozni, hogy a tekintélyes tanúk jelenlétében a leendő fogolynak meg ne ígérjék, hogy fogva tartása alatt a legelviselhetőbb körülményeket fogják biztosítani számára.⁶⁵⁶

A tényleges elválás elbeszélése ismét emelkedett hangú – akár műzárlat is lehetne. Bártfay szövege még egyszer hangsúlyozza: írásának címzettje az utókor. Szerencsésnek tudja magát,⁶⁵⁷ hogy az utolsó stációig végigkísérhette Wesselényit.⁶⁵⁸

5.11. A GRÄFFENBERGI UTAZÁSIG (1839. FEBRUÁR 9. – ÁPRILIS 14.)

A fizikai elszakadást követő órákban és napokban a napló fő témája továbbra is Wesselényi maradt.⁶⁵⁹ Este, a színházban Bártfay Benyovszky Péterhez siet, hogy friss információkhoz jusson a barátok távozása után a kaszárnyában történetekről és Wesselényi cellájáról. Pídl Károly,⁶⁶⁰ a budai vár idős parancsnoka – valószínűleg Lederer Ignác, magyarországi főhadparancsnok, Széchenyi jó ismerőse utasítására – fogsága első napjaiban könnyítéseket engedélyez Wesselényinek. Egészségesebb és világosabb szobát, naponkénti sétát, felolvasókat kap, majd hirtelen visszavonják a kedvezményeket, és még inasát sem engedik be hozzá. A körülményeket illetően sűrű egyeztetés folyik – elsősorban Mailáth Antal alkancellár vezetésével –, mivel a következő napokban készül a királyhoz intézett előterjesztés.⁶⁶¹

Bártfay fizikai és lelki zaklatottsága e napokban több helyen meglátszódik a szövegben.⁶⁶² A felháborodott közvélemény pedig többféle módon reagál az ítéletre: Szapáry Ferenc például, az 1838-as árvízi mentés egyik szervezője két nappal ezelőtt, 10-én, Wesselényi egészségére mond tósztot a „dölyfös oligarchának tartott”⁶⁶³ Cziráky országbíró bálján. Bártfay részletesen beszámol a terjengő hírekről: „Pigay ebédelt itt, 's ő beszélé,

⁶⁵⁴ Uo.

⁶⁵⁵ Uo.

⁶⁵⁶ Uo.

⁶⁵⁷ Uo. „A' Fejérhajó' [fogadó] közelében Vörösrre akadunk, ki szinte a' várban volt 's a' kaszárma előtt, de nem bocsáttaték be. Így járt Gróf Raday Gedeon is, és Stuller, kik elkéstének, 's a' kapu utánunk becsukván, híjában kértek bebocsáttatást.”

⁶⁵⁸ Uo. „Isten áldjon meg édes Miklósom! megszólala Benyovszky, midőn Hubay kívülről visszajött, hova csak kevéssel ezelőtt fordult ki és jelenté, hogy János, a' Báró' inasa, annak bútorát már elhozá 's ágyat vet az illető szobában. – W[esselényi]. megölelé Benyovszkyt, utána Kelement, legutóljára engem. – Mi kimenénk: ő a' Kapitánynyal a' szobában hátramaradt.

Még most is érzi lelkem a' kézszorítást, mellyet az elválás' végpillanatában tőle nyerek. 'S büszke vagyok azon öntudatban, hogy a' körülmények' kedvezéséből egészen fogsága' helyére kísérhetém. Ez által megtiszteltetve érzem magamat, 's dicsekedve fogom emlegetni halálomig.”

⁶⁵⁹ Lásd a 2.3. Bártfay életnézetei a naplóban; 2.3.4. Resignatio.

⁶⁶⁰ Pídl Károly (1770–1849), az udvari haditanács előadó tanácsosa.

⁶⁶¹ 1839. február 11.

⁶⁶² Uo.

⁶⁶³ PAJKOSSY, A kormányzati..., I. m., 688.

hogy a' Kir[ályi]. Tábla' némelly birái' ajtajára holmi iratok ragasztattak mult éjjel, úgy Gr[óf]. Cziráky⁶⁶⁴ kapujára is, honnan katonaság szaggatta le. Zalay – mások szerint Gosztonyi (Itélőmester) kapujára pedig véres kard is vala festve.⁶⁶⁵ – Jött Kelemen Budáról, 's elmondá, hogy ma már beereszték W[esselényi]..hez, 's szobát készítenek az emeletben. Em-líté, hogy a' Gr[óf]. Cziráky kapujára fölragasztott papirosan ez lett volna írva: Borzadj nemzet! Fő törvényszékeid hóhértanyákká váltak; Wesselényi, a' Nép' embere börtönben!"⁶⁶⁶

Közben, január 24-én Kossuth pere is a Királyi Tábla elé került. Előbb január 21-i revocatiójáról döntöttek,⁶⁶⁷ majd a Wesselényi ügyében hozott döntés után a per egésze referálásra került, s február 19-én hozták meg a végleges ítéletet.⁶⁶⁸ (A szabadságvesztés büntetését március 2-án négy évre emelték.⁶⁶⁹) A Kossuth által „tökéletes meritoria replicának” minősített védelmet, Benyovszky Péter január 16-i szóváltástervezetét⁶⁷⁰ Bártfay ekkor olvassa nyomtatásban.⁶⁷¹

Február 20-án visszaérkezik Pestre a magyar kancellária javaslata az udvarnak Wesselényi börtönkörülményeinek megváltoztatásáról. A benyújtott kérvényre katonai felügyelettel történő gyógykezelést engedélyeznek. Az uralkodói leirat szerint Wesselényi fél évre megszakíthatja a letöltendő büntetését, amennyiben ünnepélyesen esküt tesz, hogy kezelése alatt tartózkodik a politikai tevékenységtől. A nádorhoz március 1-jén érkezik meg a királyi leirat, ő azonban – tényleges kegyelmi kérvény hiányában elutasítja az engedmények megadását. A pesti közvélemény egy része a huzavona miatt elvtelen kompromisszumkötéssel gyanúsítja a február ötödike óta folyamatosan Bécsben tárgyaló Deákot. (Kossuth esetében ugyanis az ítélet után nyomban engedélyezték, hogy anyja és egyik húga meglátogassák.⁶⁷²) A Pestre visszaérkező Deák azonban mégis jó hírt hoz: Wesselényi indulhat Gräffenbergbe. Az újabb döntésről való leirat március 24-én érkezik meg a nádorhoz.⁶⁷³ Március 27-én végre hivatalosan is közlik a fogollyal, hogy büntetése megkezdéséig féléves haladékat kap, ami nem számít bele a büntetés letöltésébe. Időközben a titkosrendőrség is megteszi a Wesselényi gräffenbergi megfigyeléséhez szükséges intézkedéseket.⁶⁷⁴

Eredetileg április 6-át jelölték ki az Ausztriába való indulásra. Wesselényi felolvasóként magával kívánta vinni Ruwald őrmestert, akiben megbízott. Bártfay hosszan elmélkedik naplójában Wesselényi sorsán, és áldást kér rá.⁶⁷⁵ Folyamatos tárgyalások és többszöri halasztás után Wesselényi végül 11-én este fél tizenegykor indul el kísérőivel

⁶⁶⁴ Lásd az 5.9. A Hétszemélyes Tábla ítélete (1839. február 2–8.) című fejezetben.

⁶⁶⁵ 1839. február 11. – Az ítélőmestereknek, a szavazóbíráknak lojalitást kellett tanúsítaniuk, politikailag is támogatniuk kellett a személynököt a perek során.

⁶⁶⁶ 1839. február 12.

⁶⁶⁷ Lásd az 5.3. fejezetet.

⁶⁶⁸ Kossuth Lajos..., I. m., 566–578, 592.

⁶⁶⁹ 1839. február 19.

⁶⁷⁰ Kossuth megjegyzéseivel közli uo., 515–556.

⁶⁷¹ 1839. február 24.

⁶⁷² Uo., 610. – 1839. március 11.

⁶⁷³ „Oda menet az utcán találkozám Kelemennel is, ki derült arczczal mondá, hogy Deák megérkezett Bécsből (a' tegnapi gőzhajóval), 's azon biztos ígéretet hozá, hogy Wesselényinek kétségen kívül meg fog engedtetni a' Gräffenbergbe mehetés 6 hónapi időre.” 1839. március 25.

⁶⁷⁴ 1839. március 26.

⁶⁷⁵ 1839. április 2.

Gräffenberg felé.⁶⁷⁶ A legnagyobb titokban, a bécsi postaúton viszik, s 17-én érkeznek meg Freywaldauba.⁶⁷⁷

5.12. BARÁTSÁG A BETEGSÉG ÉVEIBEN (1839. ÁPRILIS – 1841)

Wesselényi elutazásakor a Károlyi-ház kapusánál hagyja Bártfaynak szóló búcsúlevét. A napló éveiben ezt számos további követi.⁶⁷⁸ Barátai – köztük Károlyi György is – teljesítik az elfogatása előtti este tett ígéretüket: gondoskodnak Wesselényi birtokainak, anyagi ügyeinek kezeléséről.⁶⁷⁹ Bártfayék felügyelik a Wesselényi-lányok sorsát.⁶⁸⁰

Eleinte biztató hírek érkeznek Wesselényi gyógyulásáról.⁶⁸¹ Mégis, augusztus 1-jén Wesselényi újabb folyamodványt nyújt be az uralkodóhoz és Mailáth Antal kancellárhoz, ebben a kezelés eredményességére hivatkozva annak meghosszabbítását kéri.⁶⁸² A nyár folyamán azonban Bártfay számára nyilvánvaló vált, hogy barátja állapota (főleg szembaja) erősen rosszabbodott.⁶⁸³ Deákot Bécsben éri Kelemen Benjámín, Wesselényi jószágigazgatójának levele, amelyből kiderül, hogy Wesselényi megvakulása elkerülhetetlen. Wesselényi szeptember 26-án újabb hat hónap haladékat kapott, így továbbra is Gräffenbergben maradhat gyógyulni.⁶⁸⁴ Bártfayhoz ismét bizakodóbb levelek, tudósítások érkeznek.⁶⁸⁵

Hosszú idő telik el a viszontlátásig, Wesselényi 1840. szeptember 6-án látogatott először Pestre a május elsején meghirdetett, a büntetését eltörlő amnesztia után.⁶⁸⁶ Az Akadémia ülésén kitörő éljenzés fogadja a bárót: „A' magy[ar]. t[udós]. társaság közgyűlésébe menék. A' nagy számú gyülekezet háromszori éljennel fogadá Gr[óf]. Széchenyit midőn bejött: Báró Wesselényit pedig, ki később jöve be (midőn az elnök Gr[óf]. Teleki József megnyitó beszédét már olvasá) harsogó 's szünni alig tudó fölkiáltásokkal.”⁶⁸⁷

Wesselényi négyhónapos pesti tartózkodása alatt napi vendég Bártfayék asztalánál, gyakran nem is a háziúrhoz, hanem a feleségéhez jön.⁶⁸⁸ Hamarosan azonban állapotában jelentős rosszabbodás áll be, így vissza kell térnie gyógykezeltetni magát.⁶⁸⁹ Majd egy év telik el ezután – a napló tanúsága szerint ritka levélváltásokkal.⁶⁹⁰ 1841 decemberében és 1842 januárjában Wesselényi állapota válságosra fordult, ennek ellenére szeptemberben megkockáztat egy tíznapos utazást. Súlyosbodó szembaja és lábsebe

⁶⁷⁶ 1839. április 5., 1839. április 9., 1839. április 12.

⁶⁷⁷ 1839. április 14.

⁶⁷⁸ 1839. május 14., 1839. május 15., 1839. május 16., 1839. május 18., 1839. május 28., 1839. június 9.

⁶⁷⁹ 1839. augusztus 26., 1840. június 20.

⁶⁸⁰ 1840. szeptember 11., 1840. október 31.

⁶⁸¹ 1839. június 15.

⁶⁸² 1839. július 31.

⁶⁸³ 1839. augusztus 2.

⁶⁸⁴ FERENCZI, Deák..., I. m., 229, 267–268.

⁶⁸⁵ 1839. október 6., 1839. október 22., 1839. december 14., 1839. december 16., 1839. december 27., 1840. június 25.

⁶⁸⁶ Lásd a 6.1.5. Az országgyűlés bezárása című fejezetet. – Lásd még 1840. május 22. előtt és 1840. szeptember 7.

⁶⁸⁷ 1840. szeptember 8.

⁶⁸⁸ 1840. szeptember 10., 1840. szeptember 14., 1840. október 1., 1840. november 11., 1840. november 12., 1840. november 13.

⁶⁸⁹ 1840. november 14., 1840. november 15.

⁶⁹⁰ 1841. április 19., 1841. július 8.

miatt azonban kénytelen Gräffenbergben maradni, egészen 1843-ig, amíg vissza nem költözik Zsibóba.

Bártfay naplója rendszeresen idézi barátja alakját.⁶⁹¹ Az emlékezet boldog, piros betűs napjai közé bekerül egy feledhetetlen, fekete dátum, Wesselényi bebörtönzésének évfordulója: „9d; vasárnap – Datum szerint ma egy éve, hogy B[áró]. W[esselényi]. M[iklós]. a’ budai vár’ katonai fogházába átmént; tavaly szombat napon történt az.”⁶⁹²

⁶⁹¹ Bártfay szoros elkötelezettségét jelzi az a saját kezűleg másolt iratanyagtömeg, amit Wesselényi perével kapcsolatban összegyűjtött. OSZK Kt., Bártfay László másolatai és jegyzetei, Periratok, 1837, Walther Imre hagyatékából, Quart Hung. 1526, IV. kötet, 64–71, 82–87, 96–97 f.

⁶⁹² 1840. február 9.

6. AZ 1839/40-ES ORSZÁGGYŰLÉSTŐL A KELET NÉPE-VITÁIG (1839. JÚNIUS – 1841. DECEMBER)

6.1. AZ 1839/40-ES ORSZÁGGYŰLÉS (1839. JÚNIUS – 1840. ÁPRILIS)

A király már 1839 elején javaslatot kért az országbírótól, hogyan lehetne az országgyűlést úgy összehívni, hogy ott az ő indítványait – például a gazdaságilag gyengélkedő Ausztriának megszavazandó adót és az újoncmegajánlást – tárgyalják, s ne a nemzeti sérelmeket. Javaslatokat várt arra vonatkozóan, hogyan kellene az ellenzéki követek mozgásterét szűkíteni, emellett csökkenteni a kerületi ülések súlyát és mind nagyobb nyilvánosságát. Annak megoldását is kerestette, hogyan lehetséges a kormányoldalon tartani a városi és az egyházi követek szavazatait, és miként lehetne megzabolázni az egyre inkább elégedetlenkedő ifjúságot.⁶⁹³ A kormány – a nádor április 28-i ajánlása ellenére – végül június másodikára tűzi ki a diéta megnyitását.⁶⁹⁴ „Azt is hallám, nem tudom kitől, hogy az Országgyűlés Junius 2kára van határozva, ’s hogy Gosztonyi Miklós Referendarius lett a’ Magy[ar]. Udv[ari]. Cancellarián; tehát hihetõn e’ hir tevè õt olly nagyon közlèkenynyè tegnap.”⁶⁹⁵ Nyilvánvaló, hogy a kormányzat amúgy szívesen halogatta volna az országgyűlés kezdetét, de végül fontosabbnak tűnt, hogy a sürgető témákat mielőbb napirendre tűzzék.

Első lépésként személyi változások készítették elő mindezt. Cziráky Antal Mózes,⁶⁹⁶ aki 1839 áprilisában a reformmozgalommal szemben kérlelhetetlenül kemény fellépést tanúsított, állam- és konferenciáminiszternek nevezik ki, hogy mentesítsék az országgyűlésen várható támadásoktól.⁶⁹⁷ A napló megemlékezik a rendi ellenzéki múlttal rendelkező és így bizonyos megbecsülésnek örvendő Szerencsy István⁶⁹⁸ személynöki beiktatásáról, akit a hűtlenségi perekben súlyosan kompromittálódott Somssich Pongrác helyébe jelölnek. Mailáth Antal kancellár, Bedekovich Lajos pedig alkancellár lesz. Ők a kinevezésük időpontjától egyszersmind az 1835-ben a felségserzési és a hűtlenségi perek irányítására létrejött bizottság tagjaiként is működnek.⁶⁹⁹

⁶⁹³ ERDMANN, *A kormányzat...*, I. m., 22. – Lásd még a 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841) című fejezetet.

⁶⁹⁴ *Uo.*, 40.

⁶⁹⁵ 1839. március 25.

⁶⁹⁶ Cziráky Antal Mózes gróf (1772–1852) 1825-től tárnokmester, 1825–1845 között Fejér megye főispánja, 1827-től 1839 áprilisáig országbíró, majd állam- és konferenciáminiszter, 1828-tól a pesti egyetem elnöke, az Akadémia igazgatósági tagja. A felmentések és a kinevezések hátteréről PAJKOSSY, *A kormányzati...*, I. m., 717.

⁶⁹⁷ *Kossuth Lajos...*, I. m., 69.

⁶⁹⁸ Szerencsy István (? – 1850) 1835 végétől 1839 áprilisáig kancelláriai tanácsos, Ung megyei közpálya után 1827-ig Helytartótanácsos, 1831-től a Királyi Tábla ülnöke, majd ítélőmester, 1839–1847 között személynök. *Uo.*, 26.

⁶⁹⁹ *Uo.*, 89.

Mailáth Antal zempléni főispán, míg a Reviczky Ádám által pártfogolt, jó képességű Szerencsy szintén az ő körébe tartozó helyi politikus, korábban ő az ellenzéki Zemplén megye követe. Mindketten kiterjedt rokonsági hálóval és meglehetősen befolyással rendelkeznek. Szerencsyről leendő alsótáblai ellenfele, Deák Ferenc úgy nyilatkozott, hogy éles eszű, de heveskedésre hajlamos, és majd csak az országgyűlésen fog elválni, hogy mire képes.⁷⁰⁰ Korábban a kutatás úgy értékelte, hogy az országgyűlésen többségben voltak azok az ellenzéki megyék, amelyek elsődlegesnek tekintették a perbe fogottak sérelmi ügyeinek tárgyalását. Valójában azonban csak néhány megye kapott olyan követutasítást, amely a törvénytelen kormányzati lépések elsődlegességének tárgyalását akarta Bécsből kikényszeríteni. Egy rossz kormányzati lépés és Deák taktikus fellépése azonban újra összekovácsolta és összefogta a kormányzat ellen fellépők erejét.⁷⁰¹

6.1.1. KÖVETVÁLASZTÁS 1839 TAVASZÁN, RÁDAY GEDEON JELÖLÉSE

Az április 15–20. között tartó, nagy létszámú Pest megyei közgyűlésen a megyék jogainak védelméről és szuverenitásáról születik határozat. A heves vitában Fáy András az országgyűlés azonnali összehívását javasolja, a hűtlenségi perbe fogott Kubinyi Ferenc pedig a bebörtönzöttek azonnali szabadon bocsátását kéri. A frissen csongrádi adminisztrátorrá kinevezett Károlyi György aktívan támogatja a mérsékelt konzervatívok megyei vezérét, Desseffy Aurélt, aki szerint a törvénytelen kormányzati lépések fölötti sérelmek nem tekinthetők valódiaknak, hiszen ezeket az országgyűlés Felsőhátlája nem ismerte el. Kijelenti azt is, hogy a felségárulás – mint főbenjáró bűn – szóban is elkövethető, s helyszíne lehet akár a megyegyűlés, akár az országgyűlés. Benyovszky Péter, Kubinyi Ferenc és Nyáry Pál felelnek meg neki a jelenlévők többségének zajos helyeslése közepette. Meggyőzően érvelnek amellett, hogy a törvénytelen bírói eljárás felülvizsgálata és a törvényesség felügyelete csakis a törvényhozás feladata lehet, nem pedig a végrehajtó hatalomé.⁷⁰²

A reformellenzék továbbra is a határozott jogvédelem álláspontját kívánta érvényesíteni. Szándékosan több olyan politikust jelöltek, akit perbe fogtak. Közülük azonban csak Pest megyében, Ráday Gedeonnak sikerült fölényesen győznie.⁷⁰³ A napló feljegyzi ezt az eseményt, s megemlíti Steinbach Ferenc, a királyi jogügyi igazgatóság ügyvédjének április 14-i felszólalását, aki az ifjak és a Kossuth elfogatása ellen tiltakozó pesti megyegyűlés konzervatív szónoka volt 1837. május 22-én.⁷⁰⁴ „Híre futamodván, hogy valami parancs érkezett felsőbb helyekről Gr[óf]. Rádaynak orsz[ág].gyűlési követé lett választatása ellen, mára kisgyűlés hirdettetett. 9 óra után tehát én is a V[árme]gyeházhoz tekintetem be; de midőn oda jöttem, már a parancs el volt olvasva, sőt a tanácskozásnak is nem sokára vége lett. Annyit kivehettem, hogy a parancs tartalmának közlése mellett közgyűlés hirdettetik – talán (ha jól tudom) Majus 25re. Ezen kisgyűlés az előte-

⁷⁰⁰ ERDMANN, A kormányzat..., I. m., 35. – 1839. április 9., 1839. április 10.

⁷⁰¹ Lásd összefoglalóan PAJKOSSY, Az 1839–40-es országgyűlés, I. m., 26–31; ERDMANN, A Ráday-ügy..., I. m., 67–68.

⁷⁰² A megyegyűlés lefolyásáról és az elhangzott beszédekről lásd ERDMANN, A kormányzat..., I. m., 51–53. – Lásd még a 4.2.3. Károlyi csongrádi és békési adminisztrátorsága (1839–1841) című fejezetet. – 1839. április 15.

⁷⁰³ ERDMANN, A Ráday-ügy..., I. m., 64–66.

⁷⁰⁴ VÖLGYESI, Pest megye..., I. m., 171.

remben tartatott, hol a hajdúk szoktak máskor állani. Elnök Simoncsics. Összevissza beszélt kiki, bár mindössze alig volt, a hallgatókkal együtt, 50-60 ember. – Beszélt Steinbach is, de nem hallhattam a lármától, mit? Kovács, az egykori Alispán, úgy kívánta a közgyűlést hirdettetni, hogy egyszersmind kimondassék, hogy az követválasztási gyűlés lesz. Azonban Nyáry fölhozta, hogy erről a kisgyűlés nem rendelkezhetik, hanem fog a közgyűlés.⁷⁰⁵ A határozat végül – kerülve a nyílt konfliktust – egyelőre nem küldte fel őt Pozsonyba, mégis a megye hivatalos követének tekintette. Tudták, hogy a kormányzat mindenképpen megakadályozná a Pozsonyba való felutazását. A másik követ viszont utasítást kapott arra, hogy Ráday ügyét elsődleges, azaz mindent megelőző sérelemként terjessze elő az országgyűlésen. A jogvédelem ügyében viszonylag kevés megye állt ilyen határozottan az elsődleges sérelem álláspontján. Többen fontosnak ítélték ugyan a sérelmek ellen való lépéseket vagy kegyelmet kértek a vádlottaknak a hűtlenségi perekben, de a sérelmek jogorvoslatát nem szabták feltételül annak, hogy a többi ügyet tárgyalják.⁷⁰⁶ Bártfay bejegyzésében finoman érzékeli, érzékelteti a felemás helyzetben fontossá váló apró gesztusokat és a háttérben való megegyezést sejtető elemeket. Kétségtelenül feltűnő volt, hogy József nádor sem személyesen, sem közvetetten nem avatkozott be az eseményekbe.⁷⁰⁷ A szólásszabadság kérdésében a Pest megyei ellenzék tehát a kényszerítő jogvédelem álláspontjára helyezkedett (s június 5-én ezt tűzte ki célul az Alsótábla első ülése is), azaz a helyzet rendezéséig, a sérelmek orvoslásáig a továbbiakban sem volt hajlandó támogatni a királyi proposíciókat (pl. az újonc-megszavazás kérdését). Mindez több hónapos állóháborút eredményezett az országgyűlésen.⁷⁰⁸ A helyzetből végül az következett, hogy az országgyűlésen és a megyei közgyűléseken is mind nagyobb hangot

⁷⁰⁵ 1839. május 14.

⁷⁰⁶ ERDMANN, A Ráday-ügy, 1839, Levéltári Közlemények 2002/1–2, 67–68.

⁷⁰⁷ „Pest V[árme]gye mai napra közgyűlést határozván mindjárt reggeli után oda menék. Számos nép gyülekezett, mivel a vásár ideje is beállott; a más megyék országgyűlési követének nagy része Pozsony felé utazván itt volt; a Primás installatiojára szinte sokan igyekeztek Esztergom felé; és a Pest megyei nemesség nem tudván mi történik a Rescriptummal melly Gr[óf]. Ráday Gedeont a követségtől eltiltja, számosabban jött be, hogy ha az eset úgy hozná magával követ-választás is legyen. – Fölvastatván a szokás szerint kemény kitételeket magában foglaló Rescriptum, néhány pillanatig csend uralkodott. Első[!] állott föl Fáy András, 's a dologhoz illő komolysággal' s nyugalmas mérséklettel, de nagyon alaposan szólott. Igyekezett megmutatni, miként azon Rescriptum minden tekintetben alkotmányos szerkezetünkkel 's törvényinkkel összeütközik – 's azt javasla: hogy mivel Gróf Ráday a nemesség nagy többségének bizalmából választatott, 's mind azon tulajdonokkal bír, melyek egy orsz[ág].gyűlési követben megkívántatók, más követ ne választassék: de mivel a Rescriptum Gr[óf]. Ráday ellen fenyegetést foglal magában, nehogy akár physikai erőszaknak akár egyéb személyes kedvetlenségnek kitéve legyen, most kezdetben csak az egyik követ, Szentkirályi Móric menjen föl országgyűlésre 's ott az Országos Rendeknek a' sérelmet előadván, azt mindenek előtt orvosoltatni igyekezze. A' mi megtörténvén 's az akadály elhárítatván, Gr[óf]. Ráday is fölmegegy, addig pedig mint megválasztott, valóságos követ itthon maradjon. Egyébiránt ugyan e tárgyban Ő Felsőhátlájának is Fölírás küldessék, nem kéri hangon – mert a követek szabad választása a nemzetnek kétségbe vonhatlan joga – hanem inkább jelentőleg 's a legmélyebb tisztelettel tartozó válasz gyanánt. – Szólottak a tárgyhöz mások is, hol mellette, hol ellene vagy legalább annak módosítására, kiket névszerint nem jegyezhetek föl, mert nagyon hosszasan kellene lennem: de a többség elhatározottan 's a leggyőzőbb okokkal Fáy indítványát állapította meg, 's a Jegyző Nagy István azonnal a Gyűlésből küldetvén ki, egy óra alatt a Kir[ályi]. Felsőházhoz intézett Fölírást, és egyszersmind az Ország többi Megyéihez szóló, ugyan e tárgyat hazafi pártfogásukba ajánló körlevelet elkészíté, még pedig derekasan 's köz meglegűlésre. – Megjegyzést érdemel, hogy a Megyei tisztikarnak egyetlen egy tagja sem vett részt a vitatkozásban kivévén az elnökséget: mintha letiltva lettek volna a beleszólástól.” – Az országgyűlést előkészítő felség-előterjesztésében Cziráky „erőpolitika” gyakorlására hív fel: óv az amnesztiától és a per alatt állók követté választásának elfogadásától, vagyis akkor sem szabad a kormányzatnak engedni, ha az országgyűlés törvények nélkül oszlik szét. József nádor indítványában ezzel szemben az adó- és újoncmegajánlásra figyelmeztet, óv a konfrontációtól és a hagyományos diétai alkudozás irányába tereli Bécsset. PAJKOSSY, A kormányzati..., I. m., 717.

⁷⁰⁸ ERDMANN, A Ráday-ügy..., I. m., 67–68.

kapott egyfajta mérsékelt ellenzékiesség, amely mindenáron enyhíteni akarta a politikai feszültséget s lassan többségbe is került.⁷⁰⁹ Bártfay naplóbejegyzései is egyértelműen hasonló álláspontokról árulkodnak, liberalizmusa a „sötétség” és az „elszabadult indulatok” ellenszerül igazi felvilágosult reformokat kíván, legális és nyílt fórumokon.⁷¹⁰

6.1.2. KÖVETVÁLASZTÁS BARS ÉS TOLNA MEGYÉBEN

A fenti, kiegyenlítésre törekvő politikai magatartás azonban minden bizonnyal mélyebb gyökerű. Völgyesi Orsolya Kazinczynak az 1827-es tisztújításra reagáló szövegeit összegyűjtő tanulmánya egy Bártfayéhoz hasonló hozzáállásra világít rá. Megrajzolja az olyan kívülálló értelmiségi pozícióját, aki az események „spectatora, szemlélője”,⁷¹¹ s aki a tömegtől távol, a közéleti szerepvállalásról lemondva bizonyos szkepszissel figyeli az eseményeket. Kazinczy és Bártfay szemléltetői helyzetének hasonlóságát műveltségük, neveltetésük, világlátásuk azonossága adja – nem véletlen tehát kölcsönös rokonszenvük. Egyikük sem tolerálja a politikai szélsőségeket. Az indulatos, erőszakos fellépés mindkettejükben reflexszerűen ugyanazt a történelmi ismeretanyagot hívja elő, melynek szemléltető példái a római köztársaság korában találják meg. Bártfay a követválasztó év márciusában Cicero *Philippicáit* olvassa, amelyben a polgárháború legközönsége-sebb, legdurvább, legerőszakosabb jelenetei elevenednek meg.⁷¹² Kazinczy az 1825-ös Zemplén megyei követválasztás utáni leveleiben magát a megyei „az Atticus melléknevet viselő Titus Pomponiuséhoz hasonlította, aki a késő császárkori Róma jeles szereplőivel, így például Ciceroval is baráti kapcsolatot tartott fenn, de a napi politikai küzdelmekről távol maradt: »Nékem, minden Atticus félre-vonulásom mellett, az minden igyekezetem, hogy a' tüzet oltsam, a' hol lehet, és ne gerjesszem, s hogy példám bűzdítson másokat [...] «; » [...] én, mint egy második Atticus, semmi félhez nem csatlakozom magam, 's csak nézni szeretem a' háborgásokat, 's capatitatiok s kérések által igyekezni elcsendesítéseken.«⁷¹³

A megyei korteskedések valóban sokkal viharosabb és botrányosabb módon zajlottak a megyékben, mint Pesten.⁷¹⁴ Az 1819-ben hozott, ún. votizációs rendelet,⁷¹⁵ amely az eddigi közfelkiáltás helyett összeszámlálással hozott döntést írt elő, nem váltotta be

⁷⁰⁹ Uo., 49.

⁷¹⁰ „Isten tudja, hol és hogy végződnek ezen viszonyos ingerültség 's keseredés' következtései. – Kár, kár a' dolgokat illy végsőségekre feszíteni. – A' nemzetnek sok és nagy panasza van oka – miért tehát annak semmiben igazat nem adni? – De más részről okosabbaknak 's nyugalmasabb elméjüknek kellene lenni azoknak, kikre az ország' boldogsága 's a' nép' ügye-sorsa bízatik. Szenvedelem és tudatlanság szülik a' legtöbb bajt – 's vajmi kevés ember tartja azt szemé előtt!” 1839. július 12.

⁷¹¹ VÖLGYESI Orsolya, *Etika és politika. Kazinczy és az 1827-es Zemplén vármegyei tisztújítás. = Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECENI Attila – GÖNCZY Mónika, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010, 306–315.

⁷¹² „Azt mondtad, hogy P. Clodiust az én felbujtásomra ölték meg. Vajon mit gondolnának az emberek, ha akkor pusztult volna el, amikor te a fórumon a római nép szemé láttára karddal kergetted végig, s gyilkos szándékkal megvalósításában csak az akadályozott meg, hogy egy könyvesbolt feljárójára menekült, s azt eltorlaszolja megüiúsította támadását. Hogy fellépésedet helyeseltem, azt bizony nem tagadom, de hogy biztattalak rá, azt te magad sem mondhatod.” Antonius ellen. Második Philippica. CICERO, *Philippicák...*, I. m., 143.

⁷¹³ VÖLGYESI, *Etika...*, I. m., 42–43.

⁷¹⁴ A barsi és a tolnai korteskedésről, eseményekről lásd még FERENCZI, *Deák...*, I. m., 104–105.

⁷¹⁵ Lásd erről Soós István, *Választások Magyarországon. Kísérletek a vármegyei tisztújítások „megreformálására” 1810–1821*, Levéltári Közlemények 2009, 65–156.

a kívánt eredményt. A visszaélések, a rendszeres itatások, a megvesztegetések, a botrányok és a verekedések folytatódtak.

1839. május 8–10 között például Tolnában zajlott le törvénytelen módon a követválasztás, amely véres összetűzésbe torkollott. A konzervatív párt kortesei, a „pecsovicsok” megbuktatták Bezerédj Istvánt, a reformellenzék képviselőjét, a volt országgyűlési követet. A jegyzőkönyv hitelesítése viszont nem sikerült, június 17-re új választásokat írtak ki. Ezen a liberálisok és a konzervatívok ismét összeverekednek, feltörrik a megye fegyvertárát, s három halott és húsz sebesült marad a választási harcmezőn.⁷¹⁶ Válaszlépésként Vay Ábrahámot nevezik ki királyi biztosnak, aki nagy létszámú katonasággal érkezik a megyébe. Az általa lefolytatott vizsgálat a liberálisokat tette felelőssé a tragédiába forduló tettlegességért. Perczel Mórt felfüggesztik főszolgabírói tisztségéből, és felségssértéssel, lázítással vádolják.

A július 8-i közgyűlésen végül a konzervatív oldal nyerte meg a választást.⁷¹⁷ A megyében uralkodó állapotok miatt a kormánypárti követek azonban csak július közepén jelenhettek meg az országgyűlésen. A későbbi megyegyűléseken ugyanis ismét többségbe került az ellenzék, így októberben mégiscsak Bezerédj mehetett Pozsonyba.⁷¹⁸ 1840 elején aztán ismét a kormánypárt kerekedett felül, és ismét aulikus követ váltotta fel Bezerédjt.⁷¹⁹

Bars megyében Majthényi László főispáni helytartót érte tetteleges inzultus, aminek a híre – a titkosrendőri jelentésekből is tudhatóan, a tolnai eseményekhez hasonlóan – gyorsan terjedt Pesten.⁷²⁰ Az adminisztrátor egyébként nem sokkal korábban még ellenzéki nézeteket vallott. Támogatói között olyan személyek voltak, mint Lipovniczky Vilmos és Ambró Antal, akiket 1837-ben fogtak perbe, gyors árulásuk után azonban jutalomként elejtették a vádat. Az adminisztrátor bántalmazásának körülményeiről⁷²¹ Bártfay ezt jegyezte fel: „Említé, hogy a' Barsiak is bajban vannak, mivel a' hír szerint, az ellenpárt Maróthot fölguyja talán három helyütt; 's midőn a' nép az égéshez csődült, többen, névszerint pedig Balogh is, azt állíták, hogy ezt az Administrator (Majthényi) teszi, 's azért vessék őt a' tűzbe – mire Majthényi félelmében elszökött. Egyike az ott állóknak mentegte Majthényit, hogy a' gyújtogatás csak még sem az ő munkája: mire legelőbb is Baloghtól támadtatott meg, mintha ő is az Administrator pártfelekezetéhez tartoznék, 's ő maga, Balogh, üte azt le – mire a' fölbőszült körülálló agyba-főbe verték talán halálig. – Részemről megvallom az illyeket nem hihetem; mert az indulat 's böszűltség szeretelenségre ragadozzák ugyan az embert: de az okosság' szavára még is csak hajt kívált a' míveltebb – 's B[alogh]. lehetetlen hogy annyira vad és vak legyen. – Hanem a' hír már magában nagyítja a' dolgokat – fama crescit volando –; azon felül van a' mi kedves hazánkban egy olly sepredék gaz nép, melly úgy látszik kedvét találja a' balhírek és rágalmak' terjesztésében – sokan pedig esztelenül tovább fecsegik a' halottakat, ha azok még olly zöldek volnának is. – Egyébiránt majd megvállik, mi van a' dologban való 's mi kohol-

⁷¹⁶ 1839. július 2.

⁷¹⁷ CSAPÓ, *Tolna...*, I. m., 107–109. – Lásd az 1839. július 7-naplóbejegyzést.

⁷¹⁸ Bezerédj szerepéhez lásd még az 5.3. Az ítéletet közvetlenül megelőző időszak eseményei (1838. január – március); című fejezetet és CSAPÓ, *Tolna...*, I. m., 97.

⁷¹⁹ ERDMANN, *A kormányzat...*, I. m., 84, 90–91.

⁷²⁰ PAJKOSSY, *Egy besúgó...*, I. m., 11.

⁷²¹ Bővebben erről és az ügy előzményeiről: ERDMANN, *A kormányzat...*, I. m., 83.

mány. – Adja isten, hogy sem a’ Barsi sem a’ Tolnai esetek szomorúbb következményeket ne szüljenek. – A’ helyesség ’s igazság’ ösvényéről soha ugyan, de kivált most eltérni nem kellene, midőn itt is ott is törvénytelen ség ellen panaszkodnak emelkednek.”⁷²²

6.1.3. ORSZÁGGYŰLÉSI KÜZDELMEK (1839. JÚLIUS–AUGUSZTUS)

Pozsonyban közben a Deák vezette ellenzék taktikája – mintegy három és fél hónapon át – az obstrukció volt. Bízna abban, hogy a megyék esetleg póttusításokat adnak ki, melyek talán visszaszoríthatnák a kormányzat céljainak keresztülvitelét.

Az Alsótábla a szólásszabadság sérelmének tárgyalásával – azaz a perbe fogottak elleni vádak megszüntetésének követelésével – indítja az országgyűlést. A konzervatívok vezérszónoka, Felsőbüki Nagy Pál beszédben bizonygatja Wesselényi és Kossuth véttségét, az ítéletek jogosságát, és enyhének tartja végrehajtásukat. Bizonyítékul azt hozza fel, hogy Wesselényi Gräffenbergben kezelteti magát. Az ellenzéki oldal szónokai azonban egyre keményebb hangon bírálják a kormányt, és még a Királyi Kúria felelősségét és büntethetőségét is felvetik.

Az eseményekben az 1839. július 3–4-i országos ülés hozott fordulópontot, ahol végképp elszabadultak az indulatok. Az elnöklő személyes emlékeztetett arra, hogy a Wesselényi-ügyben az előző országgyűlésen 17 eredménytelen üzenetváltás történt, s kegyelemkérés indítványozott, valamint a főbenjáró pereket illetően új törvényi szabályozást. Az ellenzéki követek válaszul követelték a politikai perekben közreműködő kormányzati tanácsadók megbüntetését, a bírák leváltását, sőt felelősségre vonását. A követek Wesselényi nevének említésekor, minden egyes esetben, kórusban éljeneztek.

A július 4-i ülést a nádor már megnyitni sem engedte, majd július 10-én az uralkodó dorgáló leiratot küldött az Alsótáblának. Az Alsótábla azonban ünnepélyes óvást jelentett be, és egy nyilatkozatban az országgyűlés függetlenségét és jogait hangsúlyozta.⁷²³ Újdonságnak számított, hogy a Felsőtáblán szintén megjelent az ellenzék, s Batthyány Lajos, Eötvös József és Széchenyi István körül főrendi ellenzéki kör kezd kialakulni.⁷²⁴ Ők is tiltakozást jelentettek be Wesselényi ügyével kapcsolatban, de a kormánypárti többség végül elutasította az Alsótábla javaslatát. A heves viták híre szinte azonnal eljutott Pestre is.⁷²⁵ Bártfay aggodalmasan kommentálja a kibontakozó állóháborút. „Színházba menett Fáy Andrással találkozáim. Kérdést tévők a’ pozsonyi állapotok iránt: de azt mondá, néhány nap óta semmi tudósítás nem jön; azonban úgy hallik, mintha a’ készülők Kir[ályi]. leírásban talán tizenhatan volnának a’ szónokok közül megnevezve. Alkalmasint tehát innen származik a’ hír, hogy 16an megactioztatnak, mit Vodjaner is említe, hogy fia irta volna Bécsből, még pedig hiteles értesítés után. – Mondják, a’ leírást maga

⁷²² 1839. július 2.

⁷²³ ERDMANN Gyula, *Országgyűlési követutasítások és alkotmányos jogvédelem. = Történelem és levéltár. Válogatás Erdmann Gyula írásaiból*, a szerző 60. születésnapjára összeállította ERDÉSZ Ádám – Á. VARGA László, Gyula, 2004, 90–91.

⁷²⁴ Uo., 85; MOLNÁR, *Viam...*, I. m., 83–119; Velkey Ferenc ebben a mozgásban látja A *Kelet Népe* legfontosabb előzményét: a Főrendi Táblán pártpolitikai egységbe szerveződő ellenzék tényleges szervezője. Mozgatója Batthyány, nem pedig a kompromisszumokra hajló Széchenyi. VELKEY, „Estve...”, I. m., Aetas 2009/1, 60.

⁷²⁵ 1839. július 11.

a’ Főherczeg Nádor tévé föl, meg pedig olly kemény kifejezésekkel, hogy azt Bécsben a’ szerint, a’ mint oda terjesztetett, expedialni jónak nem találák.”⁷²⁶

Július 11-én a két tábla közös ülésén – mintegy válaszképpen a történetekre – dorgáló királyi leiratot olvastak fel, amely megróttá az Alsótáblát a bírák elleni kirohanások miatt. A rendek 15-én ünnepélyesen óvást adtak be a leirat ellen, hivatkozva arra, hogy a törvényhozás egyik oldala nem intheti meg a másikat, hiszen az országgyűlés független jogállású.⁷²⁷ A leirat nyomtatott változatát három nap múlva kapja meg Bártfay.⁷²⁸

Az országgyűlésen közben egyre fogy az ellenzék tábora. A mérsékeltabb, óvatosabb követek közül sokan átállnak, egyik részük a megye utasítása, másik részük az egyéni ambícióik miatt. Deáknak már csak a legnagyobb nehézségekkel sikerült elfogadtatnia, hogy július 23-án az országos ülésen elutasító határozat szülessen a személynök érveivel szemben. A Főrendi Tábla 24-én végül elveti az Alsótáblának azt a felirati javaslatát, hogy Ráday Gedeon követválasztási ügye az uralkodó elé kerülhessen, noha Batthyány kemény fellépéssel, Széchenyi pedig taktikusabban szólal fel a felirat továbbküldése mellett.⁷²⁹

Július 28-án újabb királyi leirat érkezik, amely ismét sürgeti az Alsótáblát, hogy fogjon végre hozzá a királyi leiratok tárgyalásához, de egyben leszögezi, hogy a törvényes jogaikban nem kívánja korlátozni a megyéket.⁷³⁰ A kormányzat és az ellenzék között folyó, nehezen áttekinthető küzdelemben azoknak a megyei politikusoknak a megválasztása a legnagyobb jelentőségű, akik ellenzéki követutasítással érkeznek Pozsonyba; számuk az országgyűlés kezdete óta folyamatosan ingadozik. A helyi győzelmeket nagy ünneplés követi Pesten.⁷³¹

Augusztus 10-én az országos ülésen az ellenzék készen mutatkozik a tárgyalásra. Valós szándékuk azonban a halogatás. Azt várják, hogy Ráday és Wesselényi ügyében olyan kedvező követutasítások érkezzenek, amelyek alapján csak a sérelmi ügyek jogorvoslata után tárgyalnának a kormányzatnak olyannyira fontos újoncsozás kérdéséről. Augusztus 13-án a főrendiházi ülésen azonban az Alsóház puhatólódzó feliratát azzal vetik el, hogy nem hajlandók olyan ügyszóhoz csatlakozni, amiről még nem tárgyaltak.⁷³²

A kompromisszumos megoldás sikeréért Széchenyi, majd József nádor tesznek a legtöbbet. Deákék⁷³³ folyamatos tárgyalásokkal igyekeznek szavazattöbbséget elérni, de az ellenzék tartalékaik végül elfogynak, s Ráday Gedeon szeptember 12-én mégis lemondásra kényszerült.

„Keserű fájdalom tölté el kebleinket, s a nemzetben igen súlyos s szorongató aggodalom támadott” – írja Deák, mert a főrendek „hideg részvétlenséggel” dobják vissza többszerre a sérelmek ügyében készült alsótáblai üzeneteket. Egyszerre van szükség

⁷²⁶ 1839. július 12.

⁷²⁷ ERDMANN, *Országgyűlési...*, I. m., 69.

⁷²⁸ ERDMANN, *A Ráday-ügy...*, I. m., 69–70; Uő., *Deák...*, I. m., 56. – 1839. július 14.

⁷²⁹ ERDMANN, *Országgyűlési...*, I. m., 70. – 1839. július 27.

⁷³⁰ Uo.

⁷³¹ 1839. augusztus 8.

⁷³² 1839. augusztus 13.

⁷³³ „Vármegye gyűlése lévén, oda menék ’s csak félkettőkor jövék haza. Délután félnégykor Szemeréhez tértem be, ki Deák Ferencz’ legutolsó beszédét olvasá el, melyet az orsz[ág].gyűlési Főrendek’ 5id viszonzóüzenetére mondott a’ ker[ületi]. ülésben. Nagyon jeles az; sok gyönyörűséggel hallgattam.” – 1839. augusztus 27. Mivel Bártfay maga is gyakorló beszédíró volt, bizonyára jól érzékelt a szöveg elfojtott, erős indulatait, valamint Deáknak a nyomasztó körülményekkel dacoló hitét, a mondandó emelkedettségét.

„közelítésre”, értelmes kompromisszumokra és rendíthetlenségre. Nem szabad megijedni, bár „tanácskozásaink folyvást ostromi állapotban vannak...”, és „... én félek, sőt erősen hiszem, hogy gátló rendeletek alatt más, keményebb, nagyon is anyagi, nagyon is kényszerítő eszközöket értett a kormány.” A beszéd vége határozottan figyelmezteti a főrendi házat: vigyázat, a bizalmat „egy-két vigasztaló szó helyre nem állítja, ehhez idő kell, és tettek, nyíltszívűség és szeretet és türelem.” Majd a szélesebb közönséghez fordul, joggal bízva abban, hogy sokakhoz eljut a liberális reformértelmiség credója: „...Európa csak alig tudja létezésünket [...] Ausztria termékeny, de míveletlen kolóniájának tekint a külföld. Jelenünk nem fényes, s nem annyira boldogító, hogy e részben más nemzetekkel vetélkedhetnénk. S jövődönk Isten kezében vagyon, de hogy fényes kilátásokat ígérne, azt elhinni csakugyan optimizmus kell... És mégis van az embernek kebelében egy tiszta forró érzés, mely mindezen segítségnek nélkül buzgón ragaszkodik a hazához, s nem tartom jó embernek, nem tartom magyarnak, ki e szegény, ki e nyomorult szegény, szenvedő hazát jobban nem szereti, mint akármely fényes országát Európának.”⁷³⁴ Bártfay és Szemere közösen olvassák ezt a beszédet. „[...] sok gyönyörűséggel hallgatám.”

Az Alsótablán ekkorra már nincs többsége annak a javaslatnak, hogy a szólásszabadságot elsődleges sérelemként csatolják a felirathoz. A többség békét akar, ami tükrözi a megyékben kialakult közhangulatot is.⁷³⁵

6.1.4. KÖVETVÁLASZTÁS 1839 ŐSZÉN

Bártfay naplójában érzékletes jelenetkezéssel, kritikus hangon ír azokról a követválasztási „komédiákról”, amelyeknek közvetlen szemtanúja lehetett: tolongás, lárma, hangzavar, közönséges kifejezések, tettelegesség, becsületsértő vádaskodások, szavazatvásárlás jellemzi a Pest megyei közgyűléseket.⁷³⁶ A ránk maradt beszédek szenvedélyes pátosza és Bártfay gyakorlatias beszámolója a reformkori politikai küzdelmek más és más oldalaira világítanak rá.⁷³⁷

A lemondott Ráday Gedeon helyére Pest megye szeptember 24-én választott követet. Eredetileg az ellenzéki Nyáry Pált és Bezerédj Istvánt emlegetik esélyesként. Végül Dubraviczky Simont⁷³⁸ választották meg,⁷³⁹ akit így jellemeznek egy titkosrendőrségi jelentésben: negyvenéves, evangélikus, tehetséges, jó szónok, de nem művelt, „übrigens ohne Vermögen, und im Rufe eines gutmütigen aber unbestandigen mehr konstitutionellen Charakters”.⁷⁴⁰ Az ügyvéd Dubraviczky már korábban is követ volt az 1830-as, az 1832/36-os országgyűlésen. Az ő javaslata a nemesség anyagi áldozatából felállítandó

⁷³⁴ DEÁK Ferenc, *Országgyűlési beszéd a sérelmek orvoslásának elsőségéről*, Pozsony, 1839. augusztus 14. = DEÁK Ferenc, *Válogatott politikai írások és beszédek*, I., s. a. r. MOLNÁR András, Osiris, Budapest, 2001, 210–221.

⁷³⁵ ERDMANN, *Országgyűlési...*, I. m., 70–77. – 1839. augusztus 28.

⁷³⁶ 1839. szeptember 24., 1839. november 12.

⁷³⁷ 1839. november 12.

⁷³⁸ Dubraviczky Simon (1791–1849) 1845-től a Helytartótanács tanácsosa, 1848-ban az Igazságügyminisztérium osztályfőnöke, 1849 elején a Windischgrätz által felállított ideiglenes központi közigazgatási kormány szerv közoktatási osztályát vezeti. Lásd BENKŐ Imre, *A Dubraviczky-család története*, II., Budapest, 1914, 17–21.

⁷³⁹ ERDMANN, *Országgyűlési...*, I. m., 76.

⁷⁴⁰ VÖLGYESI, *Pest megye...*, I. m., 29.

országház megépítése, de az ő generációja valójában már idegenül mozog az egyre inkább polarizálódó közéletben. A másik jelölt Tahy Károly,⁷⁴¹ a megye aljegyzője lett.⁷⁴²

Közben a főrendek szeptember 23-án közel négy hónap után újra tárgyalják a szólásszabadság sérelmét: nem ismerik el a kormányzat jogsértését, így nem engedik át az Alsótabla feliratát.⁷⁴³ Bártfay bejegyzéséből kitűnik, az országgyűlési hírekkel együtt értesült a Szatmár megyei korteskedés számára kellemetlen részleteiről is. „Jákó: ki jó sokáig pipázva nálam pozsonyi dolgokrul beszélt; nem tagadá, hogy a' N[agy]károlyi nemesek' itatása Rába által grófi rendelésből, legalább megegyezéssel történt. Ez nem jól történt szükség sem volt rá; leghelytelenebb pedig az, hogy a' dolog köztudomású. Egyéb-iránt J[ákó]. nézetei nem enyimek; én utálok az úgynevezett jesuitismust.”⁷⁴⁴

Bártfayt rendkívül érdekelte Deák beszéde, bizonyára barátja, Wesselényi sorsa miatt, de kiolvashatta belőle a koncepciók perек folytatásának lehetőségét is, vagyis azt, hogy nem szűnt meg az ellenzéki politikusok személyes veszélyeztetettsége.⁷⁴⁵ Deák nyilvánvalóvá teszi, hogy ezek a törvénytelen eljárások jogilag menthetetlenek. A „bírói függetlenség szatírja”, ha pusztá vélemény alapján hűtlenségi pert lehet indítani, „ha a királyi fiskus szabad tetszésétől függ valakit notára húzni [hűtlenségi perbe fogni], s a bíróság önkényétől a notát elhatározni: hol van akkor a köztanácskozások szabadsága?” Az ifjak pere a szabad egyetelapítást korlátozza, Kossuthé a magánlevelezést – mindkettő súlyosan törvénytörő. Sőt a bizonytalan törvényi szabályozás rosszabb „az abszolutizmus akármely fokozatánál”, mert bizonytalanságban tartja az embereket, elvész a „személy- és vagyonbeli bátorság”, vagyis anarchia fenyegeti az országot. Beszéde végén ismét a teljes nyilvánossághoz és elsősorban a reformértelmiséghez fordul: „...mi kik e pályára léptünk, nem éppen a legkellemetesebb pályán járunk, mert ha állhatatosan meg fogunk maradni elveinknél, mindenünket, éltünk boldogságát is kockáztatjuk.” Mert a „haladás” sérti a magánérdeket, nem lesz megértő sem barát, sem rokon, „idegenkedés, üldöztetés” várható. „Ezek eltűrésére erős kebel kell; de ha ezen pályán járók feje felett a főhatalomnak pallosa lebeg, akkor Magyarországon vége haladásnak.”⁷⁴⁶

Az 1840. november 12-i közgyűlés leírásának érdekessége az adminisztrátor, Prónay Albert ülésvezetésének, intézkedéseinek, viselkedésének bemutatása. Bártfay értékelése egybevághat más forrásokkal. Prónayt 1837 októberében József nádor javasolta e tisztre, „ki-

⁷⁴¹ Tahy Károly (1798–1841) 1819-től Pest megye tiszteletbeli aljegyzője, 1825-től alszolgabíró, 1829–1836 között főszolgabíró, majd Pest megye aljegyzője. Családja a 16. századtól meghatározó szerepet játszott a megye tisztikarában. 1832-ben a másodalispáni tisztre pályázott Földváry Gáborral szemben. *Uo.*, 46, 223.

⁷⁴² 1839. szeptember 21. – 1839. szeptember 24. „De később nagy és többrendű csendesítgetések után a' zúgás megszűnván, Fáy András szólott 's kimondá, hogy az Administrator küldöttség által hivattassék vissza. Ez megtörténvén, Dubraviczky lemondott a' követségről. A' dolog, nem foghatni meg miért? voksolásra bocsátott – 's ekkor mindenfelől bujtogatások hangzottak, hogy Dubraviczkyra legyen a' voksolás, – mert, úgy-mondák a' bujtogatók (kik között aranysinoros ruhások is voltak, mint szemekkel láttam), Dubraviczky elvállalja a' követséget, ha megválasztatik. Egynek, ki engem is a' lépcsőn lemenet oda akart birni, hogy D[ubraviczky]...ra voksoljak, azt valék kénytelen mondani, hogy nem voksolok, mert látom hogy komédiáznak: a' ki nyilvánosan 's önkényt lemond, miként lehet arra voksolni? – A' vokkszedő bizottság a' boltozat alatt ült, melly a' két udvar között esik a' nagy lépcső előtt. A' karzaton, hol az asszonyok szoktak állani, a' Schammburg-Bärnburgi Herczeg is jelen volt (a' Nádor második hitvesének, Herminének testvére). – Midőn a' V[ármegye]gyeháztól kijöttem féltizenkettő volt.”

⁷⁴³ ERDMANN, *Országgyűlési...*, I. m., 76.

⁷⁴⁴ 1839. október 1.

⁷⁴⁵ 1839. november 4.

⁷⁴⁶ DEÁK Ferenc, *Országgyűlési beszéd a szólásszabadság sérelmeiről*, Pozsony, 1839. október 2. = MOLNÁR, *Deák Ferenc...*, I. m., 222–234.

emelte nem mindennapi műveltségét, mindenki által becsült nyugodt, megfontolt jellemét, törvénytisztelő magatartását”,⁷⁴⁷ Toldy pedig 1837-es titkosszolgálati jelentésében, derék, erkölcsös, mérsékelt, de túlságosan gyengekezű embernek mutatta be.⁷⁴⁸

6.1.5. AZ ORSZÁGGYŰLÉS BEZÁRÁSA (1840. MÁRCIUS–ÁPRILIS)

A kormányzat és az ellenzék közötti patthelyzetben Deák Ferenc taktikus viselkedése hozott eredményt.⁷⁴⁹ Az ellenzék vezetői ugyanis tárgyalásokat kezdtek a színpalak mögött. Február második felétől az ellenállási politika helyett a megmerevedett helyzetből a kibontakozás keresése vált fontossá.⁷⁵⁰ Ennek köszönhetően március 25-én egy homályos tartalmú, amnesztiát ígérő leirat érkezett Pozsonyba, amit egy vegyes ülésen a nádor hirdetett ki.⁷⁵¹ Ez lett aztán annak a későbbi jegyzőkönyvnek az alapja, amely úgy szüntette meg a politikai perek ügyét, hogy bár a szólásszabadság miatti sérelmeket nem orvosolta, mégis, a viszonylag meggyengült ellenzék nem kényszerült tovább amnesztiát követelni – így a szembenálló felek kölcsönösen megkönnyebbülhettek.⁷⁵²

1840. április 19-én a királyi leirat végül megszüntette a felségsértési és a hűtlenségi perekben az elítéltek büntetését. 1840. május 1-jén a nádor bejelentette a perek megsemmisítését, kiengedték Kossuthot és az országgyűlési ifjakat, Wesselényinek pedig nem kellett visszatérnie börtönébe.⁷⁵³

Az országgyűlés másnap bezárult. Az utolsó hetek eseményeiből azonban alig-alig jutott el bármiféle hír Bártfayhoz, hiszen március végétől ágyban esett, „veszedelmesen beteg”.⁷⁵⁴

6.2. PEST VÁRMEGYE KÖZGYŰLÉSI VITÁI A VEGYESHÁZASSÁGOK ÜGYÉBEN (1840. AUGUSZTUS – 1841. FEBRUÁR)

Az őszi közgyűlések központi vitás kérdése a vegyesházasságok ügye volt. A különböző felekezetűek között kötött házasság állami szabályozása azért tematizálódott olyan hevesen, azért került a közvélemény érdeklődésének homlokterébe, mert a liberalizmus legfontosabb kérdéseit – a vallás- és a lelkiismereti szabadságot – érintette.

⁷⁴⁷ VÖLGYESI, *Pest megye...*, I. m., 167.

⁷⁴⁸ PAJKOSSY, *Toldy...*, I. m., 188. – „E’ tárgy’ megérintése kényes lévén, a’ főispáni Helytartó [...] egész kimélettel ’s szelidséggel közbenszólott [...] mintha darázs-fészekbe nyult volna, úgy fölrohantak ellene mindenfelől, [...] – Ha én vagyok főispáni Helytartó – hivatalaikról történt lemondásuknak megfontolására 24 órát engedek, ’s annakutána minden tétovázás nélkül – elfogadom.” 1839. november 12.

⁷⁴⁹ 1840. február 14., 1840. március 18.

⁷⁵⁰ A korántsem homogén kormányzati elképzelésekről, reagálásokról, illetve a háttérmozgásokról lásd PAJKOSSY, *Az 1839–40-es...*, I. m., 34–40.

⁷⁵¹ Deák ötlete, hogy a nádor szóban ismertesse a döntés tényét, de magát a leiratot ne olvassa fel. *Uo.*, 25–51.

⁷⁵² Az események értelmezéséhez lásd Kossuth Lajos..., I. m., 621–623; ERDMANN, *Országgyűlési...*, I. m., 77; FERENCZI, *Gr. Széchenyi...*, I. m., 8–9.

⁷⁵³ FERENCZI, *Deák...*, I. m., 94; FERENCZI, *Gr. Széchenyi...*, I. m., 8–9.

⁷⁵⁴ 1840. május 22. (előtt)

Az 1791: 26. törvénycikkben foglaltak ellenére ismét gyakorlattá vált, hogy a protestáns félnek katolikussal kötött házasságra lépése előtt le kellett mondania gyermekei protestáns hitben való neveltetéséről és erről írásbeli nyilatkozatot (reverzálist) is kellett adnia. Amennyiben ezt megtagadta, a katolikus házasulandó elesett az egyház áldásától, a házasság szentségének kiszolgáltatásától és a templomi szertartástól.⁷⁵⁵ Ilyen esetről Bártfay is beszámolt. Az ellenzék egyik ismert alakja választotta ezt az utat a Wesselényi- és a Kossuth-per időszakában: Kazinczy Gábor,⁷⁵⁶ Kazinczy Ferenc unokaöccse, Szemere Pál és Fáy András rokona, az *Athenaeum* munkatársa, Lónyay Gábor jurátusa és pártfogoltja, majd Benyovszky Péter patvaristája. „Meglátogatám Vörösmartyt; Bajza is nála volt: épen akkor jött Kazinczy Gábor a Fáy Emilia’ menyekzőjéről: ma délután adattak össze, nem templomban, hanem a’ Fáy háznál (nagy hid utca) félnegykor.”⁷⁵⁷

1840. augusztus 25-én heves vita kezdődött a Pest megyei közgyűlésen két (Ferenc-ill. terézvárosi) plébános eljárása miatt, akik a július 2-án kiadott püspöki körlevélnek megfelelően – mivel a protestáns fél nem adott reverzálist – a házasságot egyházi áldás nélkül regisztrálták. A szónokok: Szentkirályi Móric, Fáy András, Réső-Ensel Sándor, Ráday Gedeon, Patay József, Nyáry Pál, Balogh János és a váci káptalan küldöttje voltak. Széchenyi naplójában így emlékezett meg az elhangzottakról: „Közgyűlés; vegyesházasságok. Primás-ügy. Sz[ent]királyi, Kubinyi Ferenc, Kossuth nagyon erős. Az ifjúság ’akció, akció’. Károlyi Gy[örgy] és én mérséklőn. Bizonyára nem nézték jó szemmel. $\frac{3}{4}$ 5-ig tartott.”⁷⁵⁸ 27-én többszörös, szenvedélyes szóváltás után hozzák meg végül a határozatot: katolikus és protestáns tagokból álló, rendkívüli törvényszéket állítanak fel a visszaélések feltárására és a vétkes papok elmarasztalására.⁷⁵⁹ A közgyűlés feliratban kérte az uralkodótól, hogy a papjainak törvényellenes utasítást adó Kopácsy József primást, kalocsai érseket fosszák meg rangjától.⁷⁶⁰

A gyűlés vezető szónoka Kossuth. Emelkedett, szenvedélyes, nagyhatású beszédében leszögezi, hogy bár „...nekem nem adattak a rózsaszín elméncség fegyverei, sem a lélek-rázó szónoklat menykövei; azért csillapulni parancsolom a méltó ingerültséget keblemben, s egyszerűen elmondom a teendők felől alázatos véleményemet”, a jogtalanságok és nemzetet megosztó pártoskodás megszüntetését kívánja. A polgári szeretet papjairól beszél, akik „csupán a szeretet és igazság szent elveiben egyesülve, békés törvényes haladás útján gyülekeztek előkészíteni ama jövőndőt, melyben a nemzet tagjai valamint

⁷⁵⁵ A vegyesházasságok kérdésének vitáiról külföldön és Magyarországon valamint az országgyűlésen lásd PAJKOSSY, *Kossuth, i. m.*, 650–651.

⁷⁵⁶ Kazinczy Gábor (1818–1834) író, szónok, az 1840-es években a Zemplén megyei ellenzék vezéralakja. Felesége Fáy Emma, Fáy András unokahúga, aki idegbetegségben szenvedett. Almási Balogh Pál kezelte házasságuk második évétől folyamatosan. Hamarosan külön váltak. Kazinczy Gábor pályájának ez a végét jelentette, hiszen elvesztette az őt eltető városi közeget, a hírlapírás világát és a társas életet. Szerkesztői jövedelem híján szerény birtokán, a felső-zempléni Berettőben húzódott meg a negyvenes évek végének rövid visszatéréséig. 1848-ban országgyűlési képviselő, a debreceni békepárt politikusa. Az 1860-as években Toldy Ferencel az *Új Magyar Múzeum* és az *Új Magyar Könyvtár* szerkesztője. T. ERDÉLYI Ilona, *Az Ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor*, Akadémiai, Budapest, 1965, 34.

⁷⁵⁷ 1838. november 15.

⁷⁵⁸ VISZOTA, *Gr. Széchenyi...*, I. m., 421. 1840. november 18.; az eredeti szöveg: „Congregation; Gemischten [!] Heiraten. Primas Angelegenheit. Sz[ent] Királyi Kubinyi Ferenc, Kossuth sehr stark. [Die Jugend, Actio, Actio!] G[eorge] Károlyi und ich einlenkend. Man nahm es gewiss nicht gut auf. Es wahrte bis 4 $\frac{3}{4}$.”

⁷⁵⁹ A közgyűlés részletes lefolyásáról FAZEKAS Csaba, *Kossuth Lajos házasságkötésének ügye a vegyesházasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitában (1840–1841)* = Kossuth Lajos és az egyházak. Tanulmányok, szerk. KERTÉSZ Botond, Luther Kiadó, Budapest, 2004, 75–80.

⁷⁶⁰ *Kossuth Lajos...*, I. m., 653.

Istenhez így imádkozhattak: »édes Atyánk, ki a mennyben vagy«, úgy a közös hazáról mindnyájan elmondhassák: »édes Anyánk, ki a földön vagy.«⁷⁶¹ Bártfay idevonatkozó naplóbejegyzése száraz tényközlésekre szorítkozik, nem utal a gyűlés szélsőséges, zaklatott hangulatára, csupán a szónokok kiváló teljesítményére: „Kedden, szerdán a Vármegye Gyűlésein valék, és ma is egész délutáni 3 óráig, mert a’ vegyesházasságok’ tárgyában panasz fordulván elő a’ pesti Ferencz- és Terézia városi plebanusok ellen, nagy vitákra nyújtott alkalmat. Sokan a’ megyei táblabírák közül igen jelesen szólottak: de legjobban Szentkirályi Moritz és Kossuth Lajos.”⁷⁶²

Ezt követően november elején – hosszú római tárgyalások után – királyi jóváhagyással hirdették ki azt a vatikáni utasítást, amelyet négy egyházmegye főpapja körlevélben erősített meg. Ez „passiv assintentiát” engedélyezett, vagyis a vegyesházasságok egyházi áldás nélküli, de katolikus plébános előtti tudomásulvételét.⁷⁶³ Pest vármegye közgyűlése november 19-én tárgyalta a kérdést.⁷⁶⁴ November 25-én újabb közgyűlési vita erősítette meg az augusztusi határozatot.

Kossuth ekkor szánja el magát, hogy házasságot kössön egy katolikus hajadonnal. Bár a protestánsok sérelmi ügyében folytatott politikai tevékenysége, valamint az, hogy olyan vádakkal illette a katolikus egyházat, miszerint kétségbe vonható lenne annak a nemzeti ügyek iránti elkötelezettsége, Kossuthot óvatosságra inthették volna, de ő valószínűleg mégsem várt rosszindulatot vagy bármiféle retorziót a saját ügyében.

Mégis, mint azt a megye kisgyűlésén tett panasza rögzíti, a már korábban is hasonló vád alá került Feichtinger plébános elutasította Kossuth azon kérését, hogy vízkereszt előtt templomban vagy a menyasszony házában történjen meg az esküvője Meszlényi Terézszel. A végül 1841. január 9-én, este fél hétkor lezajlott egybekelésre a parókia egyik oldalszobájában – vélhetően felsőbb utasításra –, szertartás és áldás, egyetlen ima elmondása nélkül, „ünnepélytelen egykedvű hanyagsággal”⁷⁶⁵ került sor. Kossuth tanúi a vegyesházasságok ügyében nyíltan állást foglaló liberális ellenzéki személyiségek: Fáy András, Ráday Gedeon gróf, Szentkirályi Mór, Szombathelyi Antal.⁷⁶⁶

6.2.1. BÁRTFAY ÁLLÁSPONTJA

A vegyesházasságok kérdésének szabályozása megosztotta a közvéleményt és a modern polgári jogrendszer számos alapvető kérdését hozta felszínre: az állam központi szerepét és a magánélet kívánatos határainak kijelölését. Az ügyben jókora sajtópolemia bontakozott ki és számos röpirat jelent meg.⁷⁶⁷ A napló tárgyilagos bejegyzései között alig-alig akad olyan, amely jelezne, hogy Bártfay számára ez az ügy személyes fontossággal bírt. Csupán következtethetünk rá abból, hogy mindenáron szeretne részt

⁷⁶¹ A beszédet közli *uo.*, 651–653.

⁷⁶² 1840. augusztus 27.

⁷⁶³ FAZEKAS Csaba, *I. m.*, 81–83.

⁷⁶⁴ Azonban mivel egy korábbi, más megyének küldött határozatuk „elveszett” a postán (az ellenzék gyanúja szerint a kormányzatszervek aktív közreműködésével), a vita főleg a magánlevelezés megsértése körül forgott. Lásd Kossuth Lajos..., *I. m.*, 660–661. – 1840. november 19.

⁷⁶⁵ *Uo.*, 665; FAZEKAS Csaba, *I. m.*, 83–86.

⁷⁶⁶ 1841. január 9.

⁷⁶⁷ FAZEKAS Csaba, *I. m.*, 92–94.

venni azokon a megyeüléseken, ahol ezt a kérdést tárgyalják és társaságban is „versengve” vitatkozik róla.⁷⁶⁸

Az 1841. február 3-i közgyűlés ismét határozatot hozott, mely szerint az áldásmegtagadó papokat perbe kell fogni.⁷⁶⁹ Szentkirályi Mór új országgyűlés összehívását sürgeti a vallási sérelmek miatt. Kossuth kikel az egyház hatalmaskodása ellen, „zajos taps közt” kijelenti: „Ha a katolikus egyházi rend nem talál magának itt lélekismeret és vallás szabadságot, menjen máshová azt magának felkeresni.” A hangzavar közepette Széchenyi egy anekdotikus történet elmesélésével eléri, hogy a jelenlevő ifjúság lármáját lecsillapítsa, s így a konzervatív Majláth János gróf felszólalhasson:⁷⁷⁰ „Közgyűlés. Vallás-ügy. Felszólalok, hogy szóhoz juttassam Maxenfutschot, felette élcesen és sikerrel. Kossuth parádézik. Sz[ent]királyi uszít. Szaniszló őhozzá [Kossuthhoz]: »ÉDES TÁBLABÍRÓ URAM.« Ő: »ÉN NEM VAGYOK ÉDES, DE IGEN KESERŰ.«”⁷⁷¹

Sajnos, ezt a vitát Bártfay már nem hallhatta.⁷⁷² Pedig a február 16-i ülésen Horárik János katolikus pap felvetéseként hangzott el nyilvánosan először az a liberális álláspont, ami majd a későbbi, bevett államigazgatási gyakorlatot meghatározza. Horárik kifejtette, hogy a házasságkötést világi hatóságokra kellene bízni, s az áldást mint „haszontalan, semmit érő” kelléket ki kellene hagyni az esketési szertartásból.⁷⁷³

6.3. KOSSUTH ÉS SZÉCHENYI – A PESTI HÍRLAP ÉS A KELET NÉPE (1841)

6.3.1. BÁRTFAY VISZONYA SZÉCHENYIVEL ÉS KOSSUTHAL

A napló utolsó évének neves, ismert közéleti személyiségei közül sokan: Deák Ferenc, Fáy András, Nyáry Pál, Szentkirályi Mór jó ismerősei Bártfaynak. A politikusok között kitüntetett helyet foglal el Széchenyi István. Bártfay vele való viszonya tiszteletteljes, de ugyanakkor közvetlen, csaknem baráti. A naplóból kirajzolódó kapcsolat alátámasztja és kiegészíti Lackó Mihály vizsgálódásainak megállapításait a korabeli biográfiák és a visszaemlékezők látszólag „ellentmondásos” Széchenyi-képéről: „Bárki jutott közelébe, érezte a nagy férfi személyes befolyásának ellenállhatatlan varázsát, de érezte azt is, hogy ez az ember nem tud ösztönszerűleg szíves lenni, hogy meleg rokonszenvvel senki iránt nem viseltetik, mindenkit csak eszköznek tekint, s csak annyiban becsül, amennyiben állását, befolyását, erejét és intelligenciáját fel gondolja használni.”⁷⁷⁴

Károlyi titkáraként és az Akadémia pénztári ellenőréként bejárása volt a grófhhoz, még olyankor is, amikor az bezárkózott. Máskor sétálnak a pesti utcákon, egymást kísérgetve, így cserélnek eszmét. A jó zempléni kapcsolatrendszerrel rendelkező Bártfay előtt minden bizonnyal ismeretes volt az a koleralázadás idején terjesztett történet, amit Károlyi György 1831-es levelében közvetített Széchenyinek: „Midőn Klobusitzky házát

⁷⁶⁸ 1841. március 11.

⁷⁶⁹ 1841. február 3.

⁷⁷⁰ Összefoglalóan *uo.*, 87–91.

⁷⁷¹ VISZOTA, *Gr. Széchenyi...*, *I. m.*, 444, 1841. február 3.

⁷⁷² 1841. március 16.

⁷⁷³ Összefoglalóan a megyegyűlésről: FAZEKAS Csaba, *I. m.*, 89–90.

⁷⁷⁴ PULSZKY Ferenc, *Jellemrajzok*, Budapest, 1874. – Idézi LACKÓ, *Széchenyi elájul...*, *I. m.*, 88.

feldúlták – egy zugügyvéd a Hitelt találta az asztalon – felütötte benne, ami a paraszto-kért emel szót – lefordította szlovákra – és elszónokolta népnek –; bizonyára a legszabaddabb fordítás volt az, ő pedig már lóg.” Széchenyi naplójának kommentárja bizonyítja, hogy ez a hír legfőbb félelmét váltotta be: „Akár igaz, akár hamis – nem fognak fölhagyni azzal, hogy szegény Hitelt forradalmi könyvnek tartsák. Ismét egy ok a sajtószabadság ellen. – Rám nézve káros következhetséi lesznek.”⁷⁷⁵ Bártfay minden bizonnyal ugyanígy értékelte a fentieket. Véleménye Széchenyiről – a napló időszakában – egyértelmű: mértéktartó, óvatos lépéseit példamutatónak tartja. (Ahogy Toldy is megfogalmazta egy jelentésében, melyet már a napló időszakában írt: örömmel kell megjegyezni, hogy Széchenyi nézete, aki szerint sorsunk az osztrák uralkodóházhoz láncol bennünket, a legtöbb befolyásos ellenzéki körében is visszhangra talál.)⁷⁷⁶

Tudjuk, hogy Kossuth nevével Kazinczy ismertette meg Bártfayt. Levelében idézi Kossuthnak az 1831. január 24-i zempléni közgyűlésben elmondott beszédét, amelyben a fiatal ügyvéd az országgyűlési beszámoló alkalmával élesen bírálta a megye követét, mert az az ellenzéki követutasítással szemben megszavazta a kormány által kért újonctöbbletet⁷⁷⁷ – „olgy tűzzel mintha a kezében volna zendítés szövétneke, két kezét a csipejére rakván, képzelhetelen vakmerőséggel tartá beszédét.”⁷⁷⁸ A megye idős levéltárosának, Kazinczynak a „dühre gyulladt Catilináról” szóló nevezetes jellemzése rávilágít arra a generációs konfliktusra, amely „arisztokratikus”, azaz higgadt, mértéktartó érvelést, visszafogott gesztusokat és viselkedést várt el a közéletben. Bártfay viszonyát Kossuthhoz azonban a fentiek, úgy tűnik, kevésbé befolyásolták. A naplóban távoli elvbarátként jelenik meg; Bártfay a Wesselényivel párhuzamos perét és bebörtönzését is mély részvétellel figyeli. Minden bizonnyal olvassa az 1838-as *Társalkodó*ban közzétett, fogságban írt leveleit amelyek számára is fontos témákról – a pesti árvízről, Kölcsey haláláról – szólnak.⁷⁷⁹ Az amnesztia után a betegségéből éppen felépült Bártfay őszinte örömmel üdvözlö.⁷⁸⁰

Szűkebb baráti körük számos érintkezési pontja ellenére világaik mégsem érnek össze, pedig Bártfay minden bizonnyal nagyra becsüli az elveiért súlyos büntetést vállaló politikust. Kossuth 1840. június 9-i, nevezetes beszédét a pesti megyegyűlésen,⁷⁸¹ amelyben köszönetet mondott ügye támogatásáért és családja megsegítéséért, Bártfay is megszerezte és felolvasta barátai körében.⁷⁸² A nagyhatású felszólalásról szinte azonnal kéziratot másolatok készültek. Vörös Antal négy nappal elhangzása után a következő megjegyzéssel küldi Wesselényinek: „Soha nem láttam, nem bámultam annyira szónoklatot, mint ez alkalommal.”⁷⁸³ Ebben hangzik el az a híres szóösszetétel, amellyel Széchenyit a „legnagyobb magyarnak” nevezi. „A nemzet újjászületésén sikeresben munkást, egyszóval kinél nagyobb magyart nemzetem évkönyveiben nem ismerek...”. Széchenyi meglehetősen bizalmatlansággal fogadja Kossuth kitüntető minősítését: „Kossuth a legnagyobb magyarnak nevezett.

⁷⁷⁵ KAZINCZY Levelezése, III–IV., I. m., 614.

⁷⁷⁶ PAJKOSSY, Toldy..., I. m., 188.

⁷⁷⁷ Kossuth Lajos..., I. m., 215–219.

⁷⁷⁸ Kazinczy Ferenc levele Bártfaynak, 1831. január 25. KAZINCZY Levelezése, XXI., 459.

⁷⁷⁹ Társalkodó 1838. szeptember 8., 76. sz. Közl. KLÖM VII., 55. számú, Buda, 1838. szeptember 8. Kossuth levele anyjához Kölcsey haláláról, 487; 47. számú, Buda, 1838. április 7. Kossuth levele anyjához, Pest újjáépítéséről, 391–395.

⁷⁸⁰ 1840. június 6. Kossuth május 10-én hagyta el a börtönt az április 29-én meghirdetett amnesztia után. Kossuth, Kossuth Lajos..., I. m., 623. Egy hónap telt el; Bártfay betegsége miatt.

⁷⁸¹ Uo., 627–633.

⁷⁸² 1840. június 14.

⁷⁸³ Uo., 633.

Harsogó. Hosszú taps. Meg se moccantam. Később Kossuthhoz: miért emel fel oly magasra, hol nem tarthatom fel magamat.” Lackó Mihály tanulmányában azonban rámutatott a bravúrosan felépített szónoklat burkolt üzenetére, amely már magában hordozta a későbbi ellentétek csíráját. Kossuth ugyanis nem Széchenyiről, hanem magáról, saját életútjáról beszélt csaknem „népmesei” módon. Pályája a „homályos polgártól” a mostani dicsőséges pillanatig ível: a plebejus-demokrata érzelmű hallgatóságot célozza meg, mozgósítva a súlyos börtönének fedezetét. A kivételezett arisztokratával szemben így helyzeti előnybe került, burkoltan célozva arra, hogy Széchenyi, bár nagy és fontos lépéseket tett meg és új irányt hozott a magyar politikába – de már a múlt embere, nem az újat kívánó jelené.⁷⁸⁴

A Kossuth és Bártfay közötti távolságot az is jelzi, hogy amikor Bártfay legközelebb barátság, Szemere Pál bírálatot írt a nevezetes beszédéről, Kossuth nem Pesten és nem tőle informálódott. Inkább Szemere Miklóstól, a zempléni ellenzék egyik ismerős tagjától kért felvilágosítást a szerző személyéről és nézeteiről, akit csak távolról tisztel „mint költőt s legjelesebb literátoraink egyikét”, és akivel eddig nem ismerték egymást: „de vagy ő nem élt nyilvános politikai életet, vagy én távol éltem a körtől, mellyben politikai tetteleg munkássága forgott.”⁷⁸⁵

Bártfay és Kossuth közéleti tevékenysége csupán egyes esetekben, például Lovassy László betegsége kapcsán találkozott össze. Wesselényi perbe fogásának fontos előzménye volt az őt ünneplő fáklyásmenet, amelynek élén az országgyűlési ifjak küldötteként Lovassy köszöntötte a Károlyi-palotában, Bártfaynál lakó politikust. Kiszabadulása után ugyanitt tört ki rajta az elhatalmasodó elmebetegség.⁷⁸⁶

6.3.2. A PESTI HÍRLAP INDULÁSA (1840. DECEMBER – 1841. FEBRUÁR)

A *Pesti Hírlap* 1841. január 2-án indult meg Kossuth szerkesztésében. A kancellária 1840. november 12-én tárgyalta a kiadói jogok átruházásának engedélyezését. Landerer, az engedélyt kérvényező nyomdatulajdonos eredetileg Császár Ferencet és Szentkirályi Móricot kérte fel a szerkesztésre, de ők nem vállalták a megbízást. Ekkor fordult Kossuthhoz, aki először szintén nemet mondott, mert nem kapta meg tárcarovat vezetését. Végül az év utolsó napjaiban megegyezés született; Kossuth félévente meghosszabbítandó szerkesztői szerződését december 31-én írták alá.⁷⁸⁷ A közvélemény szerint a lépés mögött az állt, hogy a kormányzat a tekintélyes liberális politikus felkérésével szerette volna az ellenőrzése alatt tartani az ellenzéki sajtót.⁷⁸⁸ Bártfay bejegyzése megerősíti, hogy az alkudozásokról sok mindent tudtak a kortársak. Széchenyi december 30-án jegyezte fel naplójába, hogy Kossuth lesz az újság szerkesztője.

A nyitószám vezércikke szerint a lap célja az, hogy fórumot teremtsen: „Ismernie kell a nemzetnek előbb önmagát és ismernie kell szükségét; aztán megvitatni célt és eszközöket, dolgot és módokat minden oldalról...”⁷⁸⁹ Bártfay feltűnő hévvel dicséri Kossuth *Pesti Hír-*

⁷⁸⁴ LACKÓ Mihály, „A legnagyobb magyar”. Egy szállóige keletkezése, Világosság 1976/ 5., 305–307.

⁷⁸⁵ Kossuth Lajos..., I. m., 642.

⁷⁸⁶ 1840. október 11.

⁷⁸⁷ 1840. december 31. Az indításának körülményeiről és Molnár Sándorról lásd VARGA János, *Keresztútban a Pesti Hírlap. Az ellenzéki és közéleti liberalizmus elválása 1841–42-ben*, Akadémiai, Budapest, 1983, 10–18.

⁷⁸⁸ FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 11–12.

⁷⁸⁹ Uo., 16.

lapját, számára a beköszöntő meggyőző lehetett, s a jogszerűség, a törvényesség, a vitakultúra fejlesztésének ígérését hordozta: „szennyes érdekek vezetni soha nem fognak, meggyőződésünk nem lesz eladó [...] észnek és okoknak mindig hódolunk, de más semmi...”⁷⁹⁰ Az örömben azonban hamarosan ürmösödött; Bártfay számára kellemetlen momentummal. Az újság január 20-i száma – az új váltótörvényszék felállítását ünnepeelve – megtámadja az Akadémia pénztári gyakorlatát, a szokásos vasárnapi fizetőnapot: „Adatok a váltótörvényszék eredményeihez. A’ váltótörvényszéki gyakorlat lassankint életbe lép, már is történt néhány óvás a’ törvényszéki jegyzők előtt, ’s nevezetesen, hogy a’ a’[!] legelső óvások egyike a’ m. academia ellen intézték. A’ dolgot azonban nem rendetlenség vagy tehetetlenség, hanem kicsinyded ószerűség okozá. A’ kérdéses váltót az academia titoknok elfogadá; fizetésül folyó hó 15-e volt kitűzve, mit azonban a’ pénztárnok azon nyilatkozással halasztott-el, hogy ő csak vasárnapokon szokott bizonyos órákban fizetni. Innen természetesen óvás következett. Hiában uraim az eddigi mindenféle »szoktam«-októl ezen túl el kell szokni, mert a váltótörvény a’ mi kedvünkért nem szokott szokásokhoz szokni.”⁷⁹¹ Bártfay azonnal intézkedik, felkeresi a titoknokot és a pénztárnokot – híven ahhoz, hogy évek óta gondos és vasárnapjait sem kímélő pénztári ellenőr és a váltójog elkötelezett támogatója.⁷⁹² Kossuth válaszol a cikket kifogásoló levélre – Bártfay természetesen nyilvános tisztázásra kerül, és elviszi Kossuth-hoz. A közlésre nem kerül sor, mert megjelenik a kért helyreigazítás: „Váltótörvény eredményeihez. Előbbi számunkban közlöttük a. m. academia elleni váltóóvást. Kötelességünkben áll világosítólá megjegyezni: hogy a kérdéses váltó, nem az academia rendes pénztárnokának Helmezy Mihály urnak volt fizetés végett előterjesztve, következőleg az egész dolog nem őt illeti, nem vele történt.”⁷⁹³

A lap kezdettől megosztja a közvéleményt, ahogy ezt Deák 1841. március 4-én Wesselényi számára összefoglalja: „hatása nagy, de a vélemények eránta annyira megosztvák, hogy az ember bámul rajta, miképpen lehet ugyanazon dolgot oly sokféle s oly igen különböző szempontból tekinteni. Különbözők pedig a vélemények nem a pártok színei szerint, hanem ezek a színek igen keverték, oly annyira, hogy rajtok eligazulni alig lehet. [...] Majd ha a javítások fölött részletes fejtegetésekbe ereszkedik, ha nemcsak arról szól: hogy ez és amaz nálunk nem jól van, hanem arról is: hogy ezt és am azt gyakorlatilag is miképpen kellene javítani és pótolni [...] akkor lesz ezen lap még igazán hasznos és nagy hatású.” Az újsággal szemben ráadásul gyanút kelt, hogy a cenzúra mintha enyhébben bánná vele, így többekben felmerül az a feltételezés, hogy a roppant népszerű Kossuthot a hatóságok ezzel az eszközzel akarták megnyerni.⁷⁹⁴

6.3.2. A KELET NÉPE KELETKEZÉSE ÉS MEGJELENÉSE (1841. FEBRUÁR–JÚNIUS)

Széchenyi kezdettől ellenérzéssel figyeli Kossuth szerkesztői munkáját. „Megjelenik a Pesti Hírlap – ma első ízben. – Hol vannak a következtetések!”⁷⁹⁵ Titkosrendőrségi jegy-

⁷⁹⁰ Pesti Hírlap 1841. január 2., 1. sz., 1. – 1841. január 5.

⁷⁹¹ Pesti Hírlap 1841. január 20., 6. sz., 44.

⁷⁹² Erre lásd részletesebben a 4.1. Átjárók a politikai táborok között című fejezetben; 1841. január 22. és 1841. január 23.

⁷⁹³ Pesti Hírlap 1841. január 23., 7. sz., 52.

⁷⁹⁴ FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 24–25.

⁷⁹⁵ VISZOTA, Gr. Széchenyi..., I. m., 435, 1841. január 3.

zőkönyvből ismerjük ma már, hogy többek között Károlyi György is megrémült a *Pesti Hírlap* arisztokráciaellenes passzusaitól. Február elején a kaszinóban tett megjegyzést Kossuth lapja ellen, s hatékonyabb cenzúrát követel. Azt hangoztatja, hogy „e lap soknak kinyitja a szemét, kik mint főleg ellenzékiek, opponáltak, nem tudva miért, s nem gondolva meg, hogy ellenül egy demokrata ellenzék támad.”⁷⁹⁶

Széchenyi károsnak, lázítónak, sőt egyenesen veszélyesnek tartja a lap stílusát, s úgy érzi, hogy minden politikai befolyása és az eddigi eredményeinek hatása is veszélyben forog. Így nem is ad cikket a lapba, sőt Batthyányt és Eötvöst is lebeszéli a közreműködésről.⁷⁹⁷ Február 6-án azt jegyzi fel: „Komolyan nekikezdek Kossuth ellen írni. Lélekharang-nak akarom nevezni.” A kiadást megelőző hónapokban ismerősei, barátai, az ellenzék szinte összes mértékadó politikusa ellenzi az erőket megosztó vállalkozást, de Széchenyi mégsem mond le róla: „Veszem Andrássy K. és Eötvös Pepi levelét, hogy Kossuth ellen ne írjak. Lelkiismeretemet hívom tanuul és folytatom.”⁷⁹⁸ Pulszky, Deák, Wesselényi levélben akarják külön-külön is meggyőzni, Batthyány, Bezerédj és Klauzál pedig szóban próbálkoznak. Széchenyi azonban fontosnak tartja a nyilvánosság elé tárni, hogy nem azonosul Kossuth *Pesti Hírlapjának* hangnemével és eszközeivel, bár a közvélemény szemében úgy tűnhet, hogy az általa megkezdett folyamatokat viszi tovább. Véleménye szerint korábban az olvasók felrázására volt szükség, most azonban éppen hogy az izgatott közhangulat csillapítására.⁷⁹⁹ Bártfay naplója tanúskodik elszántságáról: „Gróf Széchenyi Istvánnal valék, 12 ezer pengő ftot víve neki, mellyet bizonyos házvételre Gr[óf]. K. Györgytől kért kölcsön Martz[ius] végeig. Szívesen látott, bár be volt zárva és az inasnak zörgetni kelle ajtaján hogy fölnyissa, miből gondolom, hogy ismét valamin dolgozik.”⁸⁰⁰ Ugyanerről a napról jegyzi fel Széchenyi naplója: „[...] egész nap a KELET NÉPÉN dolgozom –.”⁸⁰¹

A könyv⁸⁰² végül június 23-án jelent meg és egy hónap alatt el is fogyott az első kiadás.⁸⁰³ A pesti szellemi életet alaposan felkavaró kiadványt Bártfay azonnal megveszi, Károlyinak pedig gyorskocsin küldi el. Azonnal olvasni kezdi: ágyban, öltözködés közben, munka helyett, egy teljes héten át: „Gróf Széchenyi István’ legújabb munkájából »a Kelet’ népe« két példányt hozatván, az egyiket Ö N[agysá]gának küldém azonnal Vöszlauba, gyorskocsin; postán pedig irtam. [...] Gr[óf]. Széchenyi munkáját kezdtem olvasni; ezt olvasám ’s a’ hirlapokat délután is.”⁸⁰⁴ A közvélemény ellentmondásosan reagál: „Könyvemnek, a Kelet Népének nagy a hatása... igen kapós. Tulajdonképpen senkinek sem tetszik... ahogy megfigyeltem. Ellenben Kossuth fáklászenét kapott.”⁸⁰⁵ – Ahogy Széchenyi naplója bosszúsán megemlékezik róla, ugyanezekben a napokban az ifjúság fáklászenét ad Kossuthnak *A Kelet Népe* elleni vezércikkére reagálva, amelyben tiszteletteljes hangon ugyan, de határozottan visszautasítja Széchenyi vádjait.⁸⁰⁶ Wesselényi

⁷⁹⁶ FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 660.

⁷⁹⁷ Uo., 19–20.

⁷⁹⁸ Uo., 19–24.

⁷⁹⁹ Uo., 26, 37–58.

⁸⁰⁰ 1841. február 20.

⁸⁰¹ SZÉCHENYI, I. m., 844.

⁸⁰² A’ Kelet Népe, 1841, Trattner-Károlyi, Pest, 1841.

⁸⁰³ FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 30–31.

⁸⁰⁴ 1841. június 24., 1841. június 26., 1841. június 29.

⁸⁰⁵ SZÉCHENYI, I. m., 856.

⁸⁰⁶ FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 63–64.

ellenérzéssel, bosszankodással olvassa mindezt; az ellenzék „meghasonlásának” bűne – szerinte – a grófra száll vissza.⁸⁰⁷ Deák szintén személyeskedéssel és a szólásszabadság elvesztésének kockázatával vádolja meg Széchenyit.⁸⁰⁸ Bártfaynak személyesen is módja nyílik, hogy spontán véleményét megossza a szerzővel. „Déltájban Gróf Széchenyi István volt nálam, kérdezvén, nem adhatnék e neki rövid időre 4 ezer pengő ftot. – Aztán szólottunk munkájáról. »Tudom, monda, darázs fészekbe nyultam; de ha fölszólalnak, majd kifejtem a’ dolgot bővebben.« – ’s többet illy értelemben, ’s miről már a’ könyvben is volt szó.”⁸⁰⁹

6.3.3. VÁLASZOK SZÉCHENYINEK (1841. JÚLIUS–AUGUSZTUS)

Ez az izgatottság és feszült állapot a következő hónapokban is állandósult. Bártfay szalonjában gyakori téma *A Kelet Népe*. Bártfay már a vitacikkek megjelenésétől kezdve jegyzeteket, kivonatokat készít, gyűjti a röpiratokat, írásban és szóban is összeveti a különböző érveket.⁸¹⁰

Július 31-én ismeretlen szerző műve jelenik meg, *A Kelet Népe közt egy ember*⁸¹¹ című röpirat. Zagyvaság, „éretlen s értetlen dongás” – írja róla Dessewffy Aurél. Széchenyi „szánalmasnak” nevezi naplójában.⁸¹² Bártfay véleménye összecseng ezzel: „Elolvasám délig »a Kelet népe közt egy ember« által irt haszontalanságot, mi felől nem tudhatni mit akar, csak az világos belőle, hogy szörnyű ízetlen ostobaság.”⁸¹³

Záborszky Alajos, a *Pesti Hírlap* levelezője és munkatársának röpirata *A Pesti Hírlap elleni gyanúsítások és haladás*⁸¹⁴ Várdán, június elsején, tehát Széchenyi könyvének megjelenése előtt kelt. Valószínűleg a kézirat vagy egyes nyomtatott részeinek ismerete alapján íródott.⁸¹⁵ Bártfay véleménye egyértelmű, a személyeskedő, indulatos hangnem regisztrálása azért is érdekes, mert Széchenyi közvetlen kapcsolatban állt a szerzővel. Naplójában feljegyzi, hogy *A Kelet Népe* írásának időszakában, február 26-án még beszélt Záborszkyval, aki ivott is az egészségére. Széchenyivel szemben a *Pesti Hírlap* is sokszor élt a nyílt gúny, az irónia eszközével. Wesselényi április 29-i levelében Freywaldauból figyelmezteti Kossuthot, milyen bántóan bánik Széchenyivel, akit éppen ő nevezett a legnagyobb magyarnak.⁸¹⁶

Bártfay naplója elsősorban a Széchenyi személyét és álláspontját védő írásokról emlékezik meg.⁸¹⁷ Haraszy Samu vitacikkben⁸¹⁸ adja Záborszky röpiratának „gúnyos bírálatát”, Fáy András önálló kiadványa⁸¹⁹ pedig tisztelettel, békülékeny hangon szólal meg, még ha Széchenyi egyes nézeteivel (a közteherviselés, az ősiség, a kisdédóvók, Ferenczy

⁸⁰⁷ Uo., 65–66.

⁸⁰⁸ Uo., 67–68.

⁸⁰⁹ 1841. július 2. – Az *Athenaeumban* Hazay Gábor hét részes cikksorozatban ismerteti Széchenyi művét.

⁸¹⁰ Nagyméretű hirdetésekkel vannak tele a folyóiratok *A Kelet Népe*hez kapcsolódó röpiratokról. Lásd például Záborszky Alajos és Eötvös írásának reklámját: *Hirnök* 1841. augusztus 25.

⁸¹¹ *A Kelet Népe közt egy ember*, Pesten, 1841, Beimel József betűivel.

⁸¹² FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 73.

⁸¹³ 1841. augusztus 5.

⁸¹⁴ Landerer és Heckenast, Pest, é. n.

⁸¹⁵ FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 69–70. – 1841. augusztus 17.

⁸¹⁶ Uo., 35.

⁸¹⁷ 1841. augusztus 26.

⁸¹⁸ Társalkodó 1841, 259. – Idézi FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 73.

⁸¹⁹ FÁY András, *Kelet népe, nyugaton*. – Az augusztus 4-én kelt írás tíz nappal később került ki a nyomdából.

Mátyás-szobrának ügye) vitába is száll. Írása az arisztokrácia megmagyarosodásáról, a józan haladás, a korszellem, a nemzeti elkötelezettség elfogadásáról szól, s Kossuth február 17-i *Hivatás* című vezércikkéből választott mottót: „Ha van a nemzetnek rendeltetése – van pedig – az bizonyára teljesülni fog velök és általok, ha nekik tetszik; nélkülök, sőt ellenök, ha kell.”⁸²⁰ Erre reagál Kossuth Lajos *Hírlapkör* című vezércikke augusztus 18-án. Fáy írását 1842-ben bővített kiadásban jelenteti meg, s főként a sajtószabadságot, a hírlapok célját illető megjegyzésekre válaszol.

6.3.4. EÖTVÖS JÓZSEF RÖPIRATA (1841. AUGUSZTUS)

Eötvös már március elején, levélben rögzíti álláspontját a Széchenyinek írott levelében: „Ahol jártam mindenütt, s mindazoknál, kikkel e tárgy iránt szóltam, a Hírlap köztetést nyert, hogy – kivéve természetesen a haladás megrögzött elleneit – nem találtam csak egyet sem, ki e részben veled egyet értene, sőt, ha azon aggodalmakat, melyeket e lap némelyekben gerjeszte, közöltem is, mást felelne, minthogy egyáltalában bennök osztozni nem lehet. Én a P. Hírlap ellen való fellépésem oly dolognak tartom, mely minden most történhetők között a legkárosabb...”⁸²¹ Eötvös súlyos következményeket, többek közt a főrendi ellenzék kettészakadását és Széchenyi elszigetelődését jósolja a lap miatt. Ugyanakkor Szalayhoz írott levelén keresztül megüzeni Kossuthnak, hogy „jobban tenné, ha előadásait néha mérsékelné [...], nem ártana, ha néha mágnási oppositiónk egyes tagjai melleslegesen említve, dicséret által oda édesíttetnének, hol meggyőződés őket soha megtartani nem fogja.”⁸²² Eötvös véleménye többé-kevésbé nyilvánosságra került, Kossuth pedig részben megfogadta tanácsát, Széchenyit azonban nem sikerült visszatartania a publikálástól.

Röpirata, *A Kelet Népe és a Pesti Hírlap* augusztus 31-én jelent meg és szeptember elejére már száz példányban el is kelt.⁸²³ Bártfay már egy nappal korábban hozzájutott és barátjával azon nyomban együtt kezdik olvasni: „Egyet-mást végezvén Szemere P[ál]. jött hozzám, Eötvös Pepi Báro füzetét hozván Gr[óf]. Széchenyi ellen, ’s Kossuth mellett; azonnal olvasásához fogtunk. Szemere itt ebédelt. Délután ismét olvastunk közel 7ig, közben észrevételeinket elmondva.”⁸²⁴ Az írás stílusa higgadtan érvelő, logikus; írója a pártatlan bíró szerepében igyekszik fellépni. Érdekes, hogy megítélésében jelentős nézetkülönbség van Károlyi és Bártfay között. „Olvastam B[áro]. Eötvös füzetét. Hozzám jövén a’ Gróf, volt alkalom erről is szólni. Csodálkozott, hogy nem tartom egészen jónak. Véleményem felőle az: hogy keveset bizonyít, mivel mindent akar Gr[óf]. Széchenyi ellen ’s a’ pesti hírlap mellett bizonyítani.”⁸²⁵ Eötvös, úgy értékeli, Széchenyi aggodalmai túlzottak, mivel az újság éles, provokatív hangneme önmagában nem jelenthet reális politikai veszélyt: „Azon haza, melyet egyetlenegy hírlapnak nem elvei, nem vétkes iránya, hanem egyedül elhibázott modorja sírba dönthet, azon nemzet, melynek vékony fonalon függő létét egy journalistának keze kettészakaszthatja, már nem él; s magyar hazánk,

⁸²⁰ FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 27.

⁸²¹ Uo., 20–21.

⁸²² Uo., 22–23.

⁸²³ Uo., 73.

⁸²⁴ 1841. augusztus 30.

⁸²⁵ 1841. augusztus 31.

legyünk nyugodtan, erősebb alapokon áll.”⁸²⁶ Eötvös azt jósolja, hogy hosszú távon ki-egyenlítődség várható, mert lehet, hogy most Széchenyi népszerűségvesztéséhez vezet a mű, de remélhető, hogy a hazaszeretet egyesíti majd a szembenálló feleket.⁸²⁷ Bártfay ismét jegyzetel, naplója arra is tanú, hogy az eladott példányok számát jóval meghaladja a tényleges olvasók száma.⁸²⁸

6.3.5. KOSSUTH FELELETE ÉS NAGY KÁROLY *DAGUERREOTYPJA* (1841. SZEPTEMBER–NOVEMBER)

Széchenyi felvetéseire Kossuth augusztus elsejei keltezésű és szeptember 8-án megjelenő röpirata⁸²⁹ ad igazi választ. Ebben Kossuth cáfolja Széchenyinek azt a történeti vízióját, hogy az ő működése indított volna el új folyamatokat. Szerinte jelentősége pusztán abban áll, hogy „ujjait a kornak üterére tevő és megértő löktetéseit.”⁸³⁰ Azaz írása kétségbe vonja, hogy egyetlen ember képes lenne befolyásolni az események menetét. Bártfay napokkal a hivatalos megjelenés előtt jut hozzá, és elsősorban Károlyival osztja meg véleményét.⁸³¹ Bártfay számára sem lehetett közömbös Kossuthnak az az állítása, hogy az anyagi és/vagy a szellemi nemzeti felemelkedést nevezte meg Széchenyi és Wesselényi felfogásának különbségeként: „Az első közvagyonosság útján akar vezetni közszabadságra; a második pedig közszabadság útján vagyonosságra.”⁸³² A *Kelet Népe*-ben több helyütt következtetlenségeket lát, s rámutat a szöveg belső ellentmondásaira – erre az érvelési módra a napló is reagál, akárcsak Nagy Ignác a *Jelenkor*-ban, „ügyes ügyészi fogásokat” vetve Kossuth szemére.⁸³³ Kossuth nyomtatékosan figyelmezteti a főrendeket a kor szavára, ami pedig egyenlő alkotmányos jogokat kíván, valamint az ősiség eltörlését, a jobbágyság megszüntetését és egyenlőséget a közhivatalok betöltésében.⁸³⁴

Még egy – Bártfayhoz szorosan kötődő⁸³⁵ – röpiratszerző művét említi a vita kapcsán a napló. Nagy Károly írása, a *Daguerreotyp*, név nélkül jelent meg Pozsonyban 1841 őszén. A Széchenyire és Kossuthra csupán gúnyos szarkazmussal utaló mű⁸³⁶ álláspontja nem lephette meg Bártfayt, hiszen jól ismerte barátja éles elméjét és nyelvét.⁸³⁷ Az aforisztikus, „pajzán” szöveget Széchenyi naplója „Nagy Károly Marat-ja”-ként aposztrofálja,⁸³⁸ de a volt alkalmazottjával feszült viszonyban álló Károlyi György is szóba hozza a röpirat miatti bosszúságát Bártfaynak: „Délután a’ Grof jövéen be hozzám, panaszkodni kezdett a’ Daguerreotype ellen...”⁸³⁹

⁸²⁶ Uo., 74.

⁸²⁷ Uo., 75.

⁸²⁸ 1841. szeptember 1., 1841. szeptember 12.

⁸²⁹ KOSSUTH Lajos, *Felelet Gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól*, Pest, Landerer és Heckenast, 1841.

⁸³⁰ FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 77.

⁸³¹ 1841. szeptember 4., 1841. szeptember 5.

⁸³² Uo., 77.

⁸³³ 1841. szeptember 7., 1841. szeptember 8.

⁸³⁴ Uo., 79.

⁸³⁵ Kettejük kapcsolatáról és Nagy Károly személyéről, pályájáról lásd a 6.3.5. Kossuth felelete és Nagy Károly *Daguerreotypja* (1841. szeptember–november) és *Nagy Károly levelei*, I. m., kiad., bev. Kovács, 63–86.

⁸³⁶ FERENCZI, Gr. Széchenyi..., I. m., 103.

⁸³⁷ 1841. november 1., 1841. november 2., 1841. november 3.

⁸³⁸ SZÉCHENYI, I. m., 869.

⁸³⁹ 1841. november 15.

A szerző, Nagy Károly, egyébként az egyik legkiválóbb liberális közíró, a *Világ* támadásai ellen névtelenül jelentet meg egy cikket a *Pesti Hírlap*-ban.⁸⁴⁰ Bártfay bejegyzéseiben jelen van az újkonzervatív oldal éles reakcióinak lenyomata is,⁸⁴¹ elsősorban az általa nagyra becsült fiatal Helytartótanácsi tanácsos, Dessewffy Aurél személye miatt.⁸⁴² – A *Világ*, ahol Dessewffy X. Y. Z. álnév alatt publikál, ismert nevekből álló szerzőgárdát tudhatott sorai között (Andrássy József, Császár Ferenc, Luka Sándor, Zarka János, Zichy Jenő és Ödön, Apponyi György, Czindery János, Sztáray Albert), néha azonban a szerkesztő, Jablanczy Ignác állt a sarkos megfogalmazások mögött: „Hazajövéen Eichmajertől, estve Szemere P[ál]. elhozá a’ pesti hírlapot, hol Kossuth és Puky Miklós élesen felelnek Gróf Dessewffy Aurélnek.”⁸⁴³ Az újság hosszan és ironikusan idézi Dessewffyt: „[...] a nemes gróf imigy rekeszti be boszú haragos cikkelyét: »Nem az a kérdés; egy részről gróf Teleki József és Lonovics József, vagy más részről gróf Széchenyi István és Deák Ferencz legyenek e a’ nemzet vezérei – – hanem egy részről ezen tiszteletes osztály maga minden árnyéklati különbségeivel mint egy egész, más részről egy központi zászló alatt Madarász László, Somogyi Antal, Mezőssy László és Puky Miklós a’ magyar radicalizmus commis voyageurs-jei (egyébíránt meglehet mind igen erényes emberek) állanak; és a kérdés az: valljon – szabad e ’s illő e, hogy imezek, kik a’ hazát még semmi hálára nem kötelezték – – kiket a nép képviselőinek soha sem vallott, alkotmányt és sajátságai jogot rontó indítványaik létrehozását a’ fenyegetés *szemtelen* hangján akarják tőlünk kicsikarni?) – és mi azt feleljük, hogy azon nemzet, mely magán illymód engedne paczkáztatni, maga magát eltemetné.« Eddig a’ ns. Gróf, – és éljen a’ tactica és hideg megfontolás! – Igenis gróf úr! Azon nemzet, mely magán illymód engedne paczkáztatni, mint a ns gróf szeretné, magát eltemetné. – és azért *nem, nem és nem* háromszor, de örökre *nem*.”⁸⁴⁴ Puky szerint Dessewffy a „gorombaság bárdolatlan fegyveréhez nyúlt” *Vádaskodás*-ban.⁸⁴⁵ A szóváltásban kurzíván szedett szó, a „*szemtelen* hang” itt kulcsfogalom. Jelzése annak, hogy Dessewffy a *Pesti Hírlap* retorikai hatékonyságában észrevette a nyílt fenyegetést, a *Kelet Népe*-vita igazi tétjét, azt „hogy az írott sorok közt láthatatlan betűkkel áll másvalami.”⁸⁴⁶ Nem a program különbözősége és nem csupán a Széchenyi által kifogásolt stílus, modor és taktika állította szembe a két felet egymással: a liberálisok Kossuth vezette csoportja ugyanis a demokratikus nyitás felé halad.⁸⁴⁷

6.3.6. A VITA UTÁN

A *Pesti Hírlap* 1841-es megindulásával a közéleti viták, a polarizálódó vélemények – a megyegyűlések szóbeli fórumai mellett – egyre inkább a politikai publicisztikában kapnak írásban is nyilvánosságot. A nyomtatott sajtó a közvélemény fontos irányítójává válik. Ezt teszi egyértelművé az a november 20-án a Pest megyei közgyűlésen hozott határozat,

⁸⁴⁰ NAGY Károly, *Egy kis antidotum*, Pesti Hírlap 1841. november 27., 95. sz., 44.

⁸⁴¹ Lásd összefoglalóan: DÉNES, *Közügyé...*, I. m., 28–52.

⁸⁴² Lásd a 4.1. *Átjárók a politikai táborok között* című fejezetben.

⁸⁴³ 1841. november 18.

⁸⁴⁴ KOSSUTH Lajos, Vezércikk. (Viszonzás II.), Pesti Hírlap 1841. november 17., 771–772.

⁸⁴⁵ Gr. Dessewffy Aurél „Adj Istenére” „Fogadj Isten” Puky Miklóstól, Pesti Hírlap 1841. november 17., 772.

⁸⁴⁶ DÉNES, *Közügyé...*, I. m., 37.

⁸⁴⁷ Összefoglalóan: VARGA János, I. m.

amely a megyei törvényszékek elhangzó beszédeinek cikként való közzétételéről született, heves vita után. Itt többek között Széchenyi és Dessewffy Aurél vélemény került szembe a Kossuth vezette ellenzékével.

Ebben az időszakban Bártfay naplójában is megsűrűsödnek a hírlapolvasással kapcsolatos, de tematikus megjelölés nélküli megjegyzések.⁸⁴⁸ Nem lehet véletlen, hogy Bártfay a május-júliusi időszakban kap kedvet egy név nélkül folytatott hírlapi vitához az *Athenaeum* szerkesztőségével, melynek hangneme a játékosan gúnyolódóból fokozatosan válik sértően kemény hanggá.⁸⁴⁹ Válaszainak fóruma a *Jelenkor* melléklapja, a *Társalkodó*. A *Kelet Népe*vel kapcsolatos bejegyzések rávilágítanak arra is, hogy Kossuth fellépése és a *Pesti Hírlap* megindulása lehettek a közvetlen okai annak, hogy Bártfay mind szorosabban Széchenyihez kezd kötődni. Bártfay másolatában maradt fenn például az a kölcsönös becsületsértéseket tartalmazó, 1844-es Széchenyi–Kossuth-levélváltás is a fiumei vasút ügyében, ami tanúskodik a két politikus egyre erősödő ellentétéről.⁸⁵⁰ Ebben az időszokban Széchenyi és Károlyi György között is helyreállt a korábban megszakadt baráti kapcsolat. 1841-ben, mikor megszületik Károlyi Gábor, Széchenyi lesz a keresztapja.⁸⁵¹

A *Kelet Népe*-vitát közvetlenül lezáró momentum Deák Ferenc beszéde, aki a büntetőtörvénykönyv és -eljárás megújítására létrehozott választmány ülésére érkezik Pestre. Este szállásán az ifjúság fáklyás zenével tisztelgett előtte és Erdélyi János üdvözlő beszédében a nemzet vezérének nevezte: „Az ellenőri hivatalban délig. Délután olvasgattam. Estve Karlovsky látogatott meg. Vele mentem 10 órakor a' fáklyás zenére, melyet az ifjúság adott Deák Ferencnek; az angoly királyné v[é]g[é] fogadóban: ő a' balkonról felelt.”⁸⁵² Deák válaszában békére és egyetértésre szólította fel a közönséget. Utalt az év elején Kossuth és Széchenyi között kirobbant vitára: „Eljött igenis az átalakulás időkora, és pedig eljött ezen időszak legfontosabb évszaka, melyben nem csupán lelkesedésre, de még sokkal inkább hideg, komoly megfontolásra, fáradhatatlan munkásságra van szükség [...]. S e komoly megfontolás egyik legszükségesebb szövetségese a türelem egymás személye, egymás vélekedése iránt...”⁸⁵³ A Bártfay-napló megjegyzései a magyar politikai életről ezzel a bejegyzéssel zárulnak. Deák alakjának megidézése így akár jelképesnek is tekinthető, hiszen Bártfay a maga számára is példaértékűnek az ő közéleti attitűdjét, tevékeny, gyakorlatias, ellenzéki szellemiségű, de kompromisszum-kész magatartását tartotta: „Ebéd után beszélgetünk. Kedves, igazán okos és tanult ember, nagy férfiú Deák. Szeretni kell őt és tisztelni. Olly világos, tartalmas, folyó előadást még alig tapasztaltam könnyűséggel, s mérseklettel párosulva. Valóban nagyra becülöm őt, s igen örvendek, hogy ma, talán már harmadszor ebédelvén szegény asztalomnál, alkalmam lehete őt még közelebb ismerni.”⁸⁵⁴

⁸⁴⁸ 1841. augusztus 29. „Egész délután olvastam hírlapokat 's egyebet.”

⁸⁴⁹ Erre részletesebben lásd a 7. Az irodalom medialitása című fejezetben (7.2.4. Közjáték: Bártfay az Athenaeum szerkesztőségével szemben).

⁸⁵⁰ B. L. másolata, *Levélváltás Kossuth és Széchenyi között a fiumei vasút ügyében*, 1844, 18 f., OSZK Kt., Quart. Hung. 1279, I. kötet, 9. fólió.

⁸⁵¹ Lásd a jelenet interpretációs bizonytalanságát a 2.2. A következtetések módszereiről című fejezetben.

⁸⁵² 1841. november 28.

⁸⁵³ FERENCZI, Gr. *Széchenyi...*, I. m., 95.

⁸⁵⁴ 1839. március 30. – Bártfay Lászlóné hagyatékából kerül a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményébe Barabás Miklós 1841-es, kiváló Deák-portréja. Erre lásd részletesebben 10.1.1. Festmények című fejezetben (10.1. A lakás; 3.7.2.1.)

7. AZ IRODALOM MEDIALITÁSA

Bártfay László nevét számon tartja az irodalomtörténet, s ez bizonyos várakozást kelthet a naplóval szemben. Az alábbi fejezet azonban mégsem az e tudományterület hatáskörébe eső tényeket és szövegeket érinti, bár szerzője az „irodalom köreiben mozgott”, s volt egy pesti értelmiségi kör, amelyben véleménye – mint a pályázatok bírálóbizottságának tagja és fontos irodalmi művek megjelentetésének elősegítője – mértékadó volt.

Bártfay büszke korszerű műveltségére, európai tájékozódására. Olvasottsága a ma használatos irodalom fogalmánál sokkal tágabb területet ölelt fel; általános, sokszínű humán érdeklődés vezette. Feljegyzéseiben mégis meglepően kevés és szűkszavú a szép-irodalomra való utalás, szövegét nehezen lehetne műfajok, szerzők és témák szerint bemutatni. Semmiképpen nem tekinthető olvasmány- vagy színháznaplónak – egyrészt kevesebb annál, másrészt viszont több is. Bártfay naplója elszórt esztétikai, kritikai ítéleteinek megismerésén túl egyedi lehetőséget kínál az irodalommal kapcsolatos szerteágazó, ismétlődő tevékenységek vizsgálatára, e jelenségek másutt ritkán regisztrálható, gyakorlati részleteinek feltárására.⁸⁵⁵ Ez a fejezet – szellemi és kézzelfogható értelemben egyaránt – az irodalom hétköznapi „létmódjait” veszi számba: a hírlapolvasást, az irodalmi társaságok üléseinek koreográfiáját, a színházlátogatások céljának sokszínűségét, a korrektúrák mozgását, a bírálatok felolvasásának jelentőségét, a könyvrendelés módjait stb. Ebből a nézőpontból egymás mellé kerülnek az egyszerű regényolvasók és nézők – például az e területen csupán fogyasztóként jelen lévő Széchenyi, Kossuth vagy maga Bártfay – benyomásai és kritikai megjegyzései az irodalmi élet főszereplőinek (Vörösmarty, Bajza, Szemere) az észrevételeivel. Az írók, a szerkesztők, a publicisták csupán magánbeszélgetésben elhangzott félmondattal érdekes adalékok lehetnek ahhoz, hogy a nyilvános fórumokon igényesen kifejtett álláspontjukat jobban megértsük.

Így például a színészi játéknak az éppen ebben az időszakban folyó stílusváltozásáról szolgáltat érdekes adatokat a napló. Bártfay személyes megjegyzéseket fűz például a Vajda Péter által „szabatosság s kellemes férfiaság által kitüntetett”⁸⁵⁶ próza fordításban színpadra kerülő Dumas-darabhoz, *Caligulához* című darabjához. A darab bővelkedik a kegyetlenségekben és a nyílt színi gyilkosságokban: „Laborfalvi Róza jutalom játékaúl adatott először Dumas' »Caligulája«. Szörnyű darab; retteget szállja meg a' hallgatót 's fogva tartja egész végig; legalább velem így történt: 's csak e' szempontból tartathatik az tragoediának. Azonban Dumas' keze és lelke látszik rajta. – Néző elég nagy számmal, csak a' páholyok maradtak nagyobb részben üresek, kivált a' színház’

⁸⁵⁵ Takáts József írja az *Antropológiai látásmód és irodalomtörténet-írás* című írásában: „Röviden azt lehetne mondani, hogy e látásmód nem kizárólag szövegközpontú, mivel azokra a cselekvésekre figyel (beleértve az olvasást is), amelyek a szöveghez kapcsolódnak, hanem a szövegeket is (beleértve az irodalomtörténeti munkákat is) kulturális cselekvésnek tekinti.” TAKÁTS József, *Antropológiai látásmód és irodalomtörténet-írás = Uő., Ismerős idegen terep. Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok*, Kijarat, Budapest, 2007, 46.

⁸⁵⁶ *Jelenkor* 1838. 10. december 15., VMÖM XIV. köt., Dramaturgiai Lapok, Elméleti töredékek, s. a. r. SOLT Andor, Akadémiai, Budapest, 1969, 397.

jobb felén.”⁸⁵⁷ Ha melléolvassuk Vörösmartynak a darabot ugyanakkor, talán éppen vele együtt látó *Athenaeum*-beli színibírálatát, látjuk, hogy szerinte a vérgőzös rémdráma „az akkori világ romlottságát nagyszerűleg ábrázolja. [...] Sajnáltni lehet, hogy a mű jószágának az előadás távolról sem felelt meg. Nagyobb része ismét érthetetlen volt. Kivételt érdemel Lendvay Aquila’ szerepében, ki azt jól fogta fel, mind hatással adta, és Fánccsy Cherea’ szerepében. Egressy Caligulában akadozott ’s ez igen kár; mert Caligula nem hálátlan feladás s egész figyelmet érdemel. Még egy botránkozató dolgot kell említenünk Komlóssyné⁸⁵⁸ (Juniua) folyvást nagy szerepekben játszik, kín magának, kín a nézőnek. Mi még ügyességét sem akarjuk kérdésbe hozni; de annyi bizonyos, hogy kácsahang, mellyel szerepének indulatosabb helyeit elsáporja, nem ilyen nagy színpadra való.”⁸⁵⁹ Vörösmarty provokatív megjegyzése nem áll egyedül, a *Jelenkor* szintén megbotránkozatóan nevetségesnek tartja a régi színpadi stílusban játszó, éneklő-síró, a társulatból kilógó színésznőt.⁸⁶⁰ A kritika nem marad válasz nélkül. A 20 éve a vándorszínészként működő színésznő – akit rendező férje révén szerződttetett a színház – kikéri a bírálat hangnemét a maga és a családja nevében: „Húsz évi fáradozásomért gúnyolód humorával mi okból kíván egész haza előtt nevetségessé tenni? – Ha nem tetszem vagy rosszul játszom, írja azt, hirdesse! De minden gúnynev, vagy csúfolódás nélkül, ezt tőle mint tudós társaság tagjától, oly komoly és érdemes férfiútól méltán kívánhatom. [...] De engedjen meg: a ’kácsa-nyelv’ hangja éles, gyomra erős, gyíkot, békát emészt, ’s nem hogy mérgöktől szárnyaszegett lenne, még tollasodik, és hízik; engedjen meg V. úr, ez csak kácsa-háporgás.”⁸⁶¹ Gúnyosan hozzászól még, hogy éppen nem Vörösmarty drámái fogják becsábítani az egyszerű embereket a színházba, nem a *Salamon királytól* vagy az *Árpád ébredésétől* van tele a karzat. Vörösmarty válasza nagyívű elmélkedés a színikritika céljáról és hatékonyságáról, útmutató a fiatal nemzedéknek, a Bártfay által is kedvelt Komlóssy Idának címezve.⁸⁶² Bártfay semleges hangú bejegyzéseiből nem derül ki, hogy itt a pesti művészeti élet egy messze hangzó botrányáról van szó, amely nem szűkölködött a becsületsértő, éles kitételekben, a gyilkos iróniában, de valójában a színészet magasabb, nemzetfelemelő céljairól szólt. A naplóból ugyanis csak annyit látunk, hogy két barát miként osztja meg egymással nézeteit egy készülő cikkről: „Hazajövet betértem Vörösmartyhoz, ki fölolvasá előttem Komlóssyné (színésznő-) feleletét ’s az erre készülő viszon feleletet.”

A korszakban az értelmiségi életforma meghatározó részének számított a művelt társalgás, az olvasmányok, hírlapi cikkek megvitatása. Az együttlét egyik célja a személyes önkifejezés gyakorlása, a nézetek ütköztetése, a „kiművelődés” mint a megbízható saját ízlés kialakításának legfontosabb módszere. Ez egyben szolgálatára van az „emberiség”, műveltség, ’s valódi hazafiság’ nyereségére ’s jobblétünk’ virágoztatására”⁸⁶³ is. E tevékenység helyszínének és gyakorlati terepének számít például az az 1841-ben alakult művészeti egyesület, amely később Nemzeti Kör néven működött az ún. Lamacs-féle,

⁸⁵⁷ 1838. december 10. – 1062 néző volt jelen, 13-an ültek a páholyokban.

⁸⁵⁸ Komlóssyné (1805–1855) férjével együtt a miskolci – és több vidéki – társulat tagja volt, férje 1838 augusztusától a Pesti Magyar Színház rendezője, ekkor szerződttetik őt is.

⁸⁵⁹ December 10. *Caligula*, *Athenaeum* 1838, II, 50. sz., 16, 799–800; VMÖM XIV. köt., I. m., 184.

⁸⁶⁰ *Uo.*, 550–553.

⁸⁶¹ *Uo.*, 186.

⁸⁶² 1838. október 25. – Vörösmarty válasza: *Uo.*, 187–193.

⁸⁶³ 1839. március 9.

majd a Csigá-vendéglőben.⁸⁶⁴ A Nemzeti Kaszinót drágának és feszélyezőnek érző értelmiségiek olyan helyet kerestek, ami nem bálókra, dínerekre és kártyázásra, hanem meghitt, otthonos együttlétekre alkalmas.⁸⁶⁵ (1844-ben Vörösmarty meleg ajánlásával a társaság első nevezetes felfedezettje Petőfi Sándor lesz. Bártfay naplója beszámol arról, hogyan figyel és támogatja a nehéz sorsú, de jól író, intelligens és tehetséges fiatalembereket.)⁸⁶⁶

Az irodalommal kapcsolatos interakciókra figyelve e területet csak távolról érintő, mégis érdekes következtetések levonására nyílik lehetőség. A naplóban például férfiak és nők egyaránt felolvasnak a másik nem képviselőinek, de más-más célból. A közös szellemi élmények átélésére való felhívás, a gondoskodás a férfiak jellemző gesztusa, a könyvküldéssel együtt az udvarlás egy formáját is jelenti.⁸⁶⁷ A nők viszont a betegápoló tevékenység részeként, a fájdalom csökkentésére, az együttérző, segítő jelenlét biztosítására olvasnak fel könnyű, szórakoztató irodalmat.⁸⁶⁸

A medialitás fogalma napjainkban a közvetítettség mibenlétére, egy elméleti paradigmaváltás következményeire kérdez rá – az irodalomtudomány „önmeghatározási kísérlete.”⁸⁶⁹ Az alábbiakban más jelentésben szerepel a kifejezés, én a medialitás antropológiai megközelítésű használatát, az irodalomról szóló beszéd kézzelfogható közvetítő közegeit vizsgálom.⁸⁷⁰ A szöveg műfajából, azaz a „tevékenységnaplóból” következően ugyanis bőven szolgál adatokkal a tágabban értett irodalom megjelenési formáinak (publicisztika, történelmi ismeretterjesztés, esztétikai, kritikai írások, szónoki beszéd stb.) feltérképezésére.

⁸⁶⁴ A kör 1841 előtti időszakáról: VÖLGYESI, *Egy siker...*, I. m., 139.

⁸⁶⁵ 1841. május 24., 1841. október 16.

⁸⁶⁶ A számos név közül néhány: Pap Endre (1817–1851) költő, publicista. Ügyvédi joggyakorlatát Kölcsey Ferenc mellett végezte, az *Athenaeumban* publikált. – Barthos János (a naplóban Muki) (1821–1894) író. Joghallgatóként lakik Pesten 1838 augusztusától Bártfaynál. Márk álnéven *Caesar* című (1840), majd a *Corday’ gyermeke* (1841. július 20., 22.) című novellája jelenik meg az *Athenaeumban*. A *Honderűben*, a *Regélőben*, a *Pesti Divatlapban*, az *Életképekben* publikál. Itt jelent meg a *Külszín és való* című, 12 arannyal jutalmazott novellája. – Lovassy László (1815–1892) az országgyűlési ifjúság vezére, a Wesselényi Miklós mellett rendezett pesti gyűlés szónoka. – Medgyes Lajos (1817–1894) kolozsvári bölcsész-teológus hallgató, 1836-tól a kolozsvári *Nemzeti Társalkodó* munkatársa, *Fibán* című verses történeti elbeszélése második díjat nyer a Kisfaludy Társaság 1840. évi pályázatán. Az Apafi fejedelem korában játszó, drámai fordulatokban gazdag, komor hangulatú költői beszélt az 1841. február 6-i közgyűlésen Bártfay olvassa fel, aki a napló tanúsága szerint előzőleg változtatott a szövegen. – Nagy Imre debreceni kollégiumi hallgató. Szintén Bártfay olvassa fel a halála előtti *Hattyúdalt*, „mellyet kevéssel halála előtt írt, ’s melly jeles költői tehetségét és műveltséget bizonyít.” (1840. február. 18.) – Tóth Lőrinc (1814–1903) költő, az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja és az utóbbi első titkára, Bártfay jó ismerőse, a *Pesti Hírlap* munkatársa, az *Athenaeumban* publikál. – 1839. február. 3., 1840. június 7.

⁸⁶⁷ Lásd ehhez a 7.2.2. Olvasmányok című fejezetet. – 1838. december 11., 1839. július 1. – Erre lásd részleteiben a 11. Női életpályák (I): – a feleség és a hajdon lány című fejezetben.

⁸⁶⁸ 1840. január 1–2.

⁸⁶⁹ A teljes kötet célkitűzése: módszertani ajánlatok „az irodalom és az irodalmi élet teljes társadalmi vérkeringésének” feltérképezéséhez. POSZLER György, *Előszó* = *Szerep és közeg. Medialitás a magyar kultúratudományok 20. századi történetében*, szerk. OLÁH Szabolcs – SIMON Attila – SZIRÁK Péter, Ráció, Budapest, 2006, 10; illetve KULCSÁR SZABÓ Ernő – SZIRÁK Péter, *Történelem, kultúra, medialitás*, Balassi, Budapest, 2003. Számos tanulmány a kultúr-, gondolkodástörténeti perspektívából szemléli a „szóbeliség és a kezdődő írásbeliség média-technológiai vizsgálatát”, ezen a ponton kapcsolódik az általam vizsgált jelenségekhez. Például SIMON Attila tanulmánya: KULCSÁR SZABÓ – SZIRÁK, I. m., 102.

⁸⁷⁰ Több kötet is hasonlóan határozott irányt vesz. Ezekben a „területrendezést” lezajlottnak tekintik a történet-tudomány, az irodalomtudomány, az esztétika- és az eszmétörténet illetékességi köreiben. A *látható könyv. Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből*, szerk. HÁSZ–FEHÉR Katalin, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2006, különösképpen *Előszó*, 7–15; *Prima manus. Tanulmányok a felvilágosodás korának magyar irodalmából*, szerk. KESZEG Anna – VADERNA Gábor, Ráció, Budapest, 2008. A kötet egyik tanulmányának bevezetője „az irodalom „senkiföldjére tévedt” kutatóiról beszél.

Bárfay ismeretségi körében a nyomtatott könyv, a sajtótermékek és a röpiratok el-sődlegesnek számítanak a tájékozódásban, a művelődésben és a szórakozásban. A napló szereplői sokat olvasnak, jellemzően például este, elalvás előtt.⁸⁷¹ A másik gyakori je-lenség, hogy a várakozást vagy az akadályoztatás miatt keletkező „föls” idő kitöltését használják fel olvasásra.⁸⁷²

Bárfay külön kifejezéssel írja körül, hogy valaki „magának”, azaz magában olvas.⁸⁷³ Ez a megfigyelés is erősíti az egész fejezet egyik központi állítását: az irodalmi szöve-gek közvetítésének az írással csaknem egyenértékű médiuma az emberi hang. A napló vizsgálata figyelmeztet, hogy számos előadásra szánt, kvázi „írássos” műfaj (felolvasás, szavaltat, színpadi előadás, szónoki beszéd) kulturális szerepének megítéléséhez hozzá-tartozna az elhangzást kísérő, spontán megnyilvánulások ismerete, hiszen e szövegek konkrét szituációba ágyazottsága megkérdőjelezhetetlen. „A’ bálósok csak félhatkor reggel jöven haza nem aludtak. Midőn öltözködtem, küldé Schedel a’ két jutalm[azott]. Balladát hogy a’ Kisfaludy-társaság mai ülésébe olvassam. Kedvetlenül vevém át, ’s alig lévén időm azokat előbb végig futni, nem csoda hogy az olvasás a’ szép közönség előtt nem igen sikerült – én legalább épen nem vagyok azzal megelégedve.”⁸⁷⁴ A rossz, szinte-len előadás, a „tönkreolvasás”, amire Porkoláb Tibor utal egyik esettanulmányában,⁸⁷⁵ ritka kivételnek számít. E jelenséget tágabb történeti folyamatba ágyazva bizonyos, hogy az időben helyhez és pillanathoz kötött nyilvános multimedialis kultúreseménnyel⁸⁷⁶ szemben ebben az időszakban fokozatosan teret nyer a magánéletbe visszavonuló, in-dividuális kulturális cselekedet: a könyvolvasás, a zenehallgatás, a képnézegetés. Ennek ellenére az irodalmi szövegeknek egy-egy eseménysorba való beágyazottságára számos látványos példát lehetne hozni, mint például a helikoni ünnepségeket Keszthelyen vagy a szónoki beszédek és az arra adott válaszok erősen színpadias formáit, ahol az in-teraktivitást a hangosan reagáló hallgatóság, a közönségből közösséggé alakulás lehe-tősége nyújtja.

Kevés és csak közvetett utalást találunk arra, hogy a társalgás nyelve gyakran a né-met. Ez főleg női közegekben jellemző, s valószínűsíthető a német anyanyelvű Jozefina miatt is. Bárfay általában magyarra fordítva jegyzi le a hallottakat, ritkán tartja meg az eredetit; csak véletlenül vagy egy-egy szójáték kedvéért.⁸⁷⁷ Közösen, családi körben leg-gyakrabban németül olvasnak angol szépirodalmat; magyar eredeti műről Bárfay vi-szonylag ritkán, szinte csak baráti kapcsolatai miatt vagy bíráló bizottsági szerepének kapcsán ír. A napló egyébként nem adja vissza, milyen nyelven folyik társalgás, csak akkor lehetünk biztosak ebben, ha szerzője leírt szöveget idéz. Heinrich Kochhal, az építésszel vagy a kereskedők egy részével bizonyosan németül beszél – annyira természe-

⁸⁷¹ 1839. július 2. – Németül: DE SOR, I. m. – Valamint: 1838. március 13.

⁸⁷² 1839. július 8., 1838. február 25.

⁸⁷³ 1838. február 12., 1840. február 16.

⁸⁷⁴ 1840. február 6. – Bárfay két művet olvas fel. A győztes Szilágyi István, Arany János majdani tanárkollégája versét (Kisfaludy Társaság Évtapjai I, 250–253.) illetve Nagy Imre balladáját (Kisfaludy Társaság Évtapjai I, 244–249.) – 1840. február 6.

⁸⁷⁵ Tompa Mihály Kazinczy-ódájának „compromittálása”. Esettanulmány. = PORKOLÁB Tibor, „Nagyjainknak pantheonja épül”. Közösségi emlékezet, panteonizáció, emlékbeszéd, Anonymus, Budapest, 2005, 139–149.

⁸⁷⁶ Uo., Normativitás, intézményesültség, multimedialitás című fejezet, 122–139.

⁸⁷⁷ 1839. március 1., 1839. január 30.

tes ez a kettősség, hogy a naplóban csak ritkán van utalás rá.⁸⁷⁸ A napló bejegyzéseiből valószínűsíthető, hogy Bárfay minden valószínűség szerint rendszeresen kézbe vette az *Allgemeine Zeitung*ot is.⁸⁷⁹

A két nyelv egyre inkább eltérő súlyú hétköznapi használata más forrásokkal ösz-szevetve is nyilvánvaló. A 1840-es évek elején a német öntudatú polgári értelmiség be-olvasási készsége már igen erős, s egyre kevésbé illik németül megszólalni: „a polgár legfeljebb házi használatra őrzi meg a nyelvét, egyébként az uralkodó tónushoz alkal-mazkodik, ha néha nehezebbre esik is.”⁸⁸⁰ Az arisztokrata körök bizalmas nyelve azonban továbbra is a német vagy a francia maradt. Ennek ellenére Széchenyi megdöbben azon, hogy Károlyi Györgyné, aki nyilvános fogadásain csak magyar társalgást engedélyez, saját gyermekével németül beszél.⁸⁸¹ Ennek a kettősségnek a naplóbeli nyoma, hogy a Bárfaytól rendelt, a Károlyi-gyermekek által bemutatandó színdarab német nyelvű.⁸⁸² Károlyiné ebben az időszakban többször fellép a Teleki Lászlóék szervezte műkedvelő arisztokraták magyar, francia és német nyelvű előadásain az Angol királyné nevű fo-gadó termeiben.⁸⁸³

A német nyelvű polgárság megmagyarosodásának érdekes alakja volt Steinacker Gusztáv⁸⁸⁴ pedagógiai író, aki családjával együtt Bárfayék közeli barátja. Ő, az *Übertra-gungen. Virágfűzér az újabb magyar lyrai költészet mezejéről* című, 1840-es versgyűjte-mény fordítója. Műveinek kiadását Bárfay baráti szívességgént közvetíti. A leányiskolák számára készült német nyelvtanában a példamondatokban a magyar és a német haza-fiság és kultúra együtt szerepel a morális tanulságokkal: „Kisfaludy Károly és Kölcsey Ferencz Magyarország legjelesebb költői közé tartoznak.” – „Schiller Fridrik, Göthe Far-kas, Wieland Márton és Herder Godofréd, Németország leghíresebb költői, Weimárban

⁸⁷⁸ 1838. augusztus 31., 1838. július 9., 1838. július 22., 1839. augusztus 7., 1840. július 1., 1841. április 12.

⁸⁷⁹ 1840. december 17. – Az *Allgemeine Zeitung*nak ekkor 4500 előfizetője van a Habsburg-monarchia területén. Ez a belföldi lapok előfizetőinek kétszerese. Szellemi irányítója Metternich bizalmasa, Friedrich Gentz. Bár a lap független, a nagyszámú előfizető és a kiadó más sajtótermékeinek eltiltása révén Bécs erős nyomást gyako-rolhatott rá. Időről időre azonban más hírforrásokat is igénybe vesz a szerkesztőség, például Pulszky Ferenc is tudósítója volt. Kossuth Lajos iratai..., I. m., 75.

⁸⁸⁰ Ismeretlen leveléből idézi PUKÁNSZKY Béla, *Német polgárság magyar földön*, Lucidus, Budapest, 2000, (első kiadás: Franklin, 1940), 42.

⁸⁸¹ Gr. Széchenyi István naplói, V, I. m., 252.

⁸⁸² Ugyanakkor a grófné szorgalmasan tanul magyarul, 1841-ben nyelvmestert is fogad. VELKEY, I. m., 80. – 1841. március 31.

⁸⁸³ Regélő 1841. március 28., 1841. április 4. Lásd KERÉNYI Ferenc, *A főrendi ellenzék műkedvelő színjátékai 1841-ben*, ItK 1976, 87–90.

⁸⁸⁴ Steinacker Gusztáv evangélikus lelkész, Bécsben született, apja kereskedő, anyja Katharina Malvieux, Bécs-ben és Pesten élő hugenotta család leszármazottja. Gyermekkorában a szülők Pestre költöznek, bécsi és hallei teológiai tanulmányok után Tiszafoffon nevelő a Bánffy-családnál. Felesége Wester Aurélia (a napló-ban Steinacker Aurélia), a debreceni református leányintézet igazgatója. 1839-ben születik meg fia, a magyar-orosz németiség összefogására törekvő nemzetiségi politikus, Edmund. Később Gölnicbányán lelkész, 1842-ben itt írja meg latin önéletrajzát. Már ekkor németül versel. Később Triesztben, majd Weimárban, Buttelsdorfban lesz lelkész. Hányatott pályáját liberális nézeteinek és tevékenységének – például antialko-holista kampányának – köszönhet. Igyekezett a magyar irodalmat megismertetni német nyelven, előadá-sokat tartott és magyar versek gyűjteményét adta ki németül. Steinacker Gusztávra lásd: GERHARDT Péter, *Asszimiláció és disszimiláció az önéletrajzában. Fest Imre és Edmund Steinacker esete*, Aetas 2008/3, 34–37. – Művei: STEINACKER Gusztáv, *Herzensklänge. Ausgewählte Dichtungen von G. Treumund*, Leipzig, 1845. – A naplóban szóba jöhető műveiről lásd részletesebben 11. Női életpályák (1.): a feleség és a hajadon lány című fejezetben (11.3.1. A pesti leánynevelőben és Bárfayéknál). – 1840. február 17., 1840. február 18., 1840. március 14., 1840. március 20.

lagnak.” – „A leányok szépsége múlandó mint a virágok fénymáza.”⁸⁸⁵ Steinacker hevesen reagál, amikor a *Figyelmező* megtámadja Romy német munkáit, visszaemlékezve első saját írására, a *Haferntöne aus Ungarlandra*. E műve miatt 1837-ben ugyanez a fórum „farizeusnak, átfutónak, szökevénynek nevezte őt, noha „legbensőbb meggyőződéséhez képest” megpróbálta „elősegíteni azon szívek’ megnyerését, melyek mind eddig, akármi okból is idegenek a’ hazához” és nyomatékkal óv a „magyaromaniától” is.⁸⁸⁶

7.1. NYILVÁNOS FELOLVASÁS: AZ EMLÉKBESZÉD

A naplóban megjelenő alkalmi, ismétlődő rituális aktusokkal⁸⁸⁷ körülvelt, sajátos kulturális funkciójú műfajra példa az *emlékbeszéd*.⁸⁸⁸ A szóban elhangzó művek esetében fontos vizsgálati szempont lehet a közönség feltételezett elvárása, hiszen ezek – spontán jellegüknek megfelelően – erőteljesen idomulnak a hallgatóság igényeihez. Általánosságban elmondható, hogy céljuk a kapcsolaterősítés, a beszélő és a hallgatóság érzelmi összehangolása. Bártfay naplójegyzetéből kitűnik, számára bizonyos személyes momentumok fokozták a közös élmény, az intimitás, az „egybeolvadás” érzését, amit a testi kapcsolatteremtés igénye is jelez. Például [Eötvös így szól a beszéd elhangzása után:] „kérelem az: nyujtsa ide jobbát azon melegen, melyre az iménti lelkesülés hevíté.”⁸⁸⁹

Az irodalom közös, csoportos élvezetének minden résztvevő számára ismerős formája a korban az előre megformált *ünnepi beszéd*: a napló visszatérő jelenete az Akadémia vagy a Kisfaludy Társaság ülésein zajló felolvasás. A később nyomtatásban is megjelenő szövegek egy tárgyra koncentrálnak és moralizáló jellegűek, mivel a történetiségből kiemelt, örökérvényű teljesítményeket kodifikálnak és felmutatandó erényeket perszonalifikálnak. Ugyanakkor a „ceremoniális kommunikáció” egy változatának elemei, hiszen előre megszabott formában, térben és időben ismétlődő, erősen formalizált, expresszív rítusok keretében hangzanak el. Konkrét feladatuk, hogy a résztvevők figyelmét a kiemelt érzésekre és gondolatokra irányítsák, így e műfajnak a nyilvánosság felé forduló formái legpuritánabb alakjukban sem nélkülözhetik a vizualitást és többnyire erkölcsi vagy politikai színezetűek. Az emlékbeszéd célja a mintaadás, a „helyes élet” példájának felmutatása, a panteonizáció – vagyis a nemzet kollektív emlékezetébe való felvétel –,⁸⁹⁰ vagyis a szövegbe rejtett közösségi megrendelés közvetítése, egy kulturális mintázat hi-tele, meggyőző megjelenítése.⁸⁹¹

⁸⁸⁵ *Elméleti ’s gyakorlati Német nyelvtan leginkább honunk leány növendékei számára*, Pest, Heckenast, 1842, 25.

⁸⁸⁶ *Szíves kérdés Bajzához és az Athenaeum’ tisztelt kiadóhoz*, Athenaeum 1841. július 8., 61.

⁸⁸⁷ A kultikus szövegekhez kötődő rítusok meghatározására és a kultúra egészére ható, cselekvés jellegű irodalomtörténeti szövegekre hoz példát DÁVIDHÁZI Péter, „Isten másodszülöttje”. *A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Gondolat, Budapest, 1989, illetve DÁVIDHÁZI Péter, *Irodalomtörténet és ünnepi beszéd*. = *Az irodalom...*, I. m., szerk. KALLA, 137–141.

⁸⁸⁸ A műfajjal kapcsolatos megállapításaim jórészt Porkoláb Tibor könyvének alapos és meggyőző gondolatmeneire támaszkodnak, különösen *A panteonizáció műfajai: az emlékbeszéd és az emléköda* című fejezetre. PORKOLÁB, I. m., 110–168. Lásd még TVERDOTA György, *Az emlékbeszéd, mint a kultikus és a kritikai beállítottság és nyelvhasználat közötti átmenet modellje* = *Az irodalom...*, I. m., szerk. KALLA, 88; MARGÓCSY István, *Magyarok Mózese. Az 1859-es Kazinczy-ünnepélyek nyelvhasználatáról* = Uő., „...Égi és földi virágzás tükré...”. *Tanulmányok magyar irodalmi kultuszokról*, Holnap, Budapest, 2007, 249–267; TAKÁTS, Gyulai..., I. m., 234–253.

⁸⁸⁹ 1839. november 24.

⁸⁹⁰ PORKOLÁB, I. m., 110–168.

⁸⁹¹ Az ünnep társadalmi jelentéseiről lásd ASSMANN, I. m., 89.

7.1.1. EÖTVÖS JÓZSEF KÖLCSEY-EMLEKBESZÉDE

A fenti kijelentésekre, az elhangzó szöveg keltette erőteljes hatásra példa a naplóban Eötvös Józsefnek az Akadémia zsűfólásig telt termében elmondott szónoklata. Bártfay naplójában leírja az eseményt, s visszatérően bejegyzi a beszéd közvetítéséről, másolásáról, ismétlődő felolvasásáról szóló, akár hónapokkal későbbi, adatokat is.⁸⁹²

Az emlékbeszéd hatékonyságát konkrét, a jelenre vonatkozó jelentésük adja. Gyakran az adott közösség aktuális problémáira adott válaszként értelmezhetők. Ez lehet az oka, hogy az évtizedekkel később összegyűjtött, kiadott szövegek „értő” közegüket maguk mögött hagyva már egysíkúnak, ismétlődőnek, sőt közhelyesnek tűnnek. Gyulai Pál írja Eötvös emlékbeszédeiről írt tanulmányában, hogy azok „egyhangúak”, de ez magából a műfajból következik. Saját összegyűjtött beszédei előszavában így mentegetőzik: „Az ily beszédek, ha jól szolgálták az ünnepélyes alkalmat, a melynek létüket köszönik; ha híven tolmácsolták a közhangulatot, a mely rendesen hatások egyik főoka szokott lenni: elérték céljokat, többé nem igazán van közük az irodalommal...”⁸⁹³ Gyulai itt egyértelműen a műfaj erőteljes szóbeliségére és alkalmiságára céloz. Eötvös Kölcsey-emlékbeszédéről pedig azt írja: „bizonyos bágyadtság ömlik el rajta... csakhogy a szónoki erő ifjú felbuzgása némileg takarja a jellemrajz hiányát”.⁸⁹⁴ Ahogy az idézetből kitűnik, Gyulai nehezen tudja értelmezni azt a nyilvánvaló tény, hogy a mű az 1839-es év egyik országos eseménye és Eötvös egyik legjelentősebb sikere lett. A hatás ugyanis nyilvánvalóan nem csupán a szöveg szerkezetéből, tartalmából és retorikai megformáltságából, hanem az előadás módjából, azaz a szituációból eredt.⁸⁹⁵

A fiatal Eötvös számára a közszereplővé váláshoz vezető úton a legjelentősebb esemény az 1839 novemberében felolvasott beszéd, amely nyilvánosan foglalja össze a megelőző időszak jóval kevésbé látványos szellemi felkészülésének eredményeit és a hamarosan nyíló országgyűlésen meginduló sikeres politikai pályakezdet aktusává válik. Eötvös Kölcseyt követi emlékbeszédei felépítésében; nem fél a szenvedélyességtől, az érzelmeségtől és a népszerűségtől, szemben például Toldy biográfikus jellegű beszédeivel. Gyulai megállapítása mind Kölcsey, mind Eötvös beszédeire igaz: „fődolog [nála] a szónoklattá vált jellemrajz vagy egy nagy eszmének kultusza, melynek az illető bajnoka volt.”⁸⁹⁶

A szöveg központi gondolata tulajdonképpen egyfajta főhajtás. Az 1839-es felolvasásnak – mint kommunikációs aktusnak – alapfunkciója az ellentétek feloldása volt, vagyis az ellentétes érdekű társadalmi csoportok kiegyezésének elősegítése, ami az ünnep általános jellemzője. A magyar irodalmi közéletben az időről időre kieleződő, majd kiegyenlítődő csoportkonfliktusok elsősorban generációk közötti ellentétekben jelentkeztek. Itt a fiatal Eötvös és baráti köre került szembe nyilvános fellépése kezdetén Bajzáék, azaz az *Athenaeum* körével.⁸⁹⁷

⁸⁹² 1839. november 24.

⁸⁹³ GYULAI Pál, *Emlékbeszédek*, I., Franklin Társulat, Budapest, 1902, 1.

⁸⁹⁴ Gyulai Pál *kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye. 1850–1904*, s. a. r. HORVÁTH János, MTA, Budapest, 1927, 260.

⁸⁹⁵ 1839. november 24.

⁸⁹⁶ Uo., 259.

⁸⁹⁷ Ahogy Bajza egyik levelében írja: „A kis Szalay valami verses és kritikás gyűjteményt fog kiadni. A dolgozó társak mind juristák, az ő collegái. Bár csak új litterátoraink illy korán könyveket ne adogatnának, a kiből valami lesz közzülök, később úgyis megbánja.” Bajza József levele Toldy Ferenchez. 1829. augusztus 11. = *Bajza...*, I. m., s. a. r. OLTVÁNYI, 541. – Kazinczy egy Kölcseynek írott félmondata szintén személyes ellenszenvre

A magyar irodalmi nemzedékváltások zökkenői tollcsatákban és még erősebb ütés-váltásokban zajlottak már ezt megelőzően és ezt követően is. Tipikus reakciónak számít, hogy a fiatalok az eggyel korábbi évfolyamot képviselő, nagy „öregnek” keresnek megerősítést és támogatást. Eötvösök így eleinte Kazinczy és Kölcsey megerősítését élvezik, cserébe ki is állnak értük az *Athenaeum*mal szemben. 1839-re azonban ez a helyzet döntően megváltozott: Eötvös ekkorra már félresöpörhetetlen közéleti tényezővé vált, Vörösmarty és Bajza ajánlja ebben az évben az Akadémia tagjainak sorába. Ennek tudható be az emlékbeszédre való felkérés is, amely bizonyára tágabb politikai tartalmakat is hordoz. A folyó országgyűlésen kialakult erőegyensúly, az ellenzék obstrukciós taktikájára válaszoló kormányzati merevség új szereplők színre lépését és új stratégia kidolgozását kívánja. Eötvös egy évvel korábban azt írja Széchenyinek: „Véleményem szerint még akkor is, ha a kormány valóban józanabbra változnék, egy új generáció szükséges, hogy vele kezdet fogjon.”⁸⁹⁸ Az emlékbeszéd bizonyítani akarja azt is, hogy készen áll az a nemzedék, amely kellő szellemi kompetenciával, európai látókörrrel, újszerű, elmélyült, tudományos igényű műveltséggel rendelkezik a modernizációs feladatok végrehajtásához. Eötvös beszéde így a generációs kiegyezés, a szellemi örökség átadásának látványos gesztusával és teatrális szavaival zárul: „Ő értetek élt.” A zárómondat az emelkedettséget, a szakralitást húzza alá, s ezt hangsúlyozza az is, hogy a szöveg egy imaformulával ér véget: „mondjatok áldást nyugalma fölött”.⁸⁹⁹ A mondat egyébként összecseng a frissen megjelent, a közönség emlékezetében elevenen élő *A karthausi*⁹⁰⁰ zárójelenetével, a Júlia sírja fölött mondott gyászbeszéddel. De az életét a köznek szentelő politikus-íróról szóló emlékbeszéd személyesen is szoros belső kapcsolatban állt a regény belső monológjával. Az előző év, azaz 1838 ugyanis fordulópontnak számított Eötvös életében: lezárult a fiatalkor szellemi és gyakorlati készülődése, a nagy nyugat-európai utazás után eljött a visszavonulás, a belső emigráció ideje. A kétely, a lelki fájdalom legyűrészének első próbája *A karthausi* szinte magára kényszerített megírása. Eötvös mintegy byroni világfájdalmának feldolgozásáról és kézzelfoghatóvá tételéről ír, a közéleti cselekvéstől való irtózás meggyónása ez a regény. Az ekkor kiadott *Budapesti Árvízkönyv* szerkesztői posztjának elnyerése Eötvös széleskörű irodalompolitikai kapcsolatrendszerének bizonyítéka. Eötvösök egy jótékony, közös célra, Heckenast

utal: „[...] belépe Szalay László, de menni is akarva mingyárt; mert a Bajzák nem méltóztatnak a magoknál ifjabbakat a magok társaságában megszenvedni.” Kazinczy Ferenc levele Kölcsey Ferencnek, 1831. május 5. = KAZINCZY, I. m., XXI., 541.

⁸⁹⁸ Az idézet szövegkörnyezete: „Várhatunk-e 39-től többet, mint 32-től nem tudom, sőt nem hiszem, mert noha én részemről a kormány jószándékain nem kételkedem, sőt köszönettel ösmerém el minden érdemeit, főképp ez utolsó időben, nem hiszem, hogy a nemzetben még most bizodalomra akadhasson azon kormány, melyen kételkedni szokássá vált s melyet gyűlölni annyian tartottak századokig hazafiságnak. – Nincs semmi olyan helyreállíthatatlan, mint bizodalom, főképp népnél, mely politikában, mint vallásában soha nem bír meggyőződéssel, hanem mindig csak hittel, s melynél a való s nem való mindig csak előítélet, annyival megrogzottebb, mert oktalan. – Véleményem szerint még akkor is, ha a kormány valóban józanabbra változnék, egy új generáció szükséges, hogy vele kezdet fogjon; de most várhatjuk-e ezt; mondd meg te, vagy mondja meg akárki, mit akar a kormány? Mondd meg csak egy alapelvét, csak egy elhatározott célját; s hozzá állok... Ami tehát a pillanatot illeti; véleményem szerint a legjobb politika az, mely minden életkérdéseket, amennyire lehet elmellőz, s inkább materiális dolgokkal foglalatoskodik. Eötvös József levele Széchenyi Istvánnak, 1838. június 7. = *Eötvös József levelei*, s. a. r. OLVÁNYI Ambrus, Magyar Helikon, Budapest, 1976, 131.

⁸⁹⁹ Eötvös József, *Kölcsey Ferenc* = Uő., *Emlék- és ünnepi beszédei*, s. a. r. RÁTH Mór, Budapest, 1893, 20.

⁹⁰⁰ *Budapesti Árvízkönyv*. Heckenast Gusztáv kiadó könyvtárának úrnak baráti ajándékul, I–V., szerk. Eötvös József, Pest, 1839–1841. Az 1838-as pesti árvízben tönkrement kiadó megsegítésére állították össze a magyar írók.

Gusztáv kiadói vállalkozásának megsegítésére mozgósítják az irodalmi élet csaknem összes szereplőjét. Lapalapítást terveznek Szalayval és Treforttal, s a következő évben induló *Budapesti Szemle* – Toldy értékelését idézve – „életrevalósággal, izmos készüléttel, nagy érzésekkel, nagy tárgyakról lelkesedve szól”.

A regény, akárcsak az emlékbeszéd, nagy hatással volt Bártfayra. Már februárban kézbe veszi, majd nyáron feleségének és barátnőinek is olvas belőle – valószínűleg ritka kivételként –, magyarul. November végétől egy hónapon át ismét lapozgatja a folytatást, majd később felolvas belőle a ház női közönségének, alkalmazottainak és felesége barátnőinek.⁹⁰¹

A helyzet megértésének fontos eleme, hogy rekonstruáljuk, mit hallhatott ki Bártfay az emlékbeszédből. „Rokonszenv az emlékbeszéd igazi műzsaja”⁹⁰² – ahogy Gyulai írja –, a személyesség, sőt a személyes érdek, az „önreprezentáció” adja egy igazán sikeres, átélt beszéd lendületét. Eötvös melankóliára hajló alkatát, érzékenységet, elszigeteltség-érzését, filantróp hajlamait, magányos törekvéseinek meg nem értettségét vetíti rá Kölcseyre, s így látens párhuzamot von kettejük között. Kölcsey tevékenységének azokat az elemeit, amelyekről nem alakult ki társadalmi konszenzus, nem mentegetni, hanem hangsúlyozva az életpálya erkölcsi integritását, tettei morális igazolására törekszik: „e név dicső fog maradni közöttünk, mint tenger közepette ama sziklák, melyeket a reájok csapdósó mocsos hullám csak tisztábbra mos.”⁹⁰³ Eötvös és Kölcsey kapcsolatát kezdettől átszínezi egyfajta apa-fiú viszony. 19 éves korában, 1832-ben ismerkedik meg Kölcseyvel a „szeretetre méltó, lángvérű gyermek”, aki azonban csak egy az országos hírű politikus körül gyülekező fiatalokból. Az emlékbeszéd szerint „senki nem lehet, ki őt melegebben szerette volna; senki, ki neki több hálával tartoznék,”⁹⁰⁴ vagyis – ahogy a magyar irodalomtörténetben erre már akadt példa – Eötvös ezzel szinte apjává fogadta az akkor már halott Kölcseyt. A gyermektelen Bártfay már korábban is idősebb, atyai jó barátként viselkedik vele, naplójában báró Pepiként emlegeti az általa kedvelt, fiatal közéleti szereplőt. Viszonyuk bizalmas, már-már családias, tehát Bártfay – végső soron – akár magára is érthette a beszéd Kölcseyre vonatkozó passzusainak némelyikét.⁹⁰⁵

A Kisfaludy Társaság 1838. november 25-i ülésén határozza el Kölcsey-emlékszobrának felállítását.⁹⁰⁶ Nem sokkal később – Bártfayn keresztül – Szatmár vármegye reprezentatív festményt rendel Anton Einsle-től,⁹⁰⁷ illetve az Akadémia nevében ő tárgyal kéziratot hagyatékának megvételéről is. Egy év múlva, éppen a Kisfaludy Társaság novemberi gyűlése után, ahol elhangzott az Eötvös-beszéd, új lendületet kapott a Kölcsey-szoborállítás ügye. A szobor makettjét fél év múlva már közösen tekintik meg Ferenczy István műhelyében. A megvalósuláshoz közvetlenül hozzájárulhatott Eötvös beszédé-

⁹⁰¹ 1839. augusztus 15. – 1839. február 15., 1839. november 29. (és: 1839. július 28.) – 1839. december 26., 1840. január 17.

⁹⁰² GYULAI Pál, *Eötvös emlékbeszédei*, Budapesti Szemle 11, 1868, 32. sz., 190.

⁹⁰³ EÖTVÖS, *Kölcsey...*, I. m., 18.

⁹⁰⁴ Uo., 7.

⁹⁰⁵ Pár nappal később Kölcsey tanítványától, Pap Endrétől Bártfay így köszön el: „Reggel Pap Endre is nálam volt, Szatmárba menendő holnap 's talán csak Februárban visszajövedő. Megkérém, hozna kevés földet Kölcsey Ferencz' sírjáról.” 1839. november 30. – 1840. január 21., 1840. február 12., 1840. március–április (a naplóban: 1840. március 22.)

⁹⁰⁶ Erre lásd részletesebben a 10.3. Megbízások, művészkapcsolatok című fejezetet.

⁹⁰⁷ Erre lásd részletesebben uo.

nek egy fontos kitétele: „e haza bányáiban nem találkozott egy kő, mely oszlopául emelhetné, s nyelvünkben, melyet ő gazdagított, nem találunk egy pár szót, melyet hálaadva sírkövére vésnénk.”⁹⁰⁸

A fenti gondolatmenetet Bártfay naplójának részletei igazolják. Bártfay ugyanis megértette Eötvös gesztusának lényegét, azaz a nyilvános politikai pályára való felkészülés kezdőlépését, és áldást kér rá: „Ma nagy zálogát tevő le a' nemzet' színe előtt jövődjének – 's újra hévvel 's erősen szorítja meg jobbomat. Azzal ő is, én is más felé fordultunk. – A' jó isten tartsa meg, 's erősítse minden jóban a' nemzet' javára, díszére, hogy áldva dicsérje őt minden hazafi kebel, minden jobb ember!”⁹⁰⁹ Bártfay generációs fogadalomtételként értékeli a beszédet, és pontosan érzékeli azt is, hogy Eötvös Kölcsey örökösének szeretné feltüntetni magát.⁹¹⁰ Ezt jelzi Bártfaynak a nagy nyilvánosság előtt bejelentett kérése, a színpadias kéznyújtás gesztusa is.⁹¹¹ A férfias kézfogás, sőt a többszöri kézszorításról szóló feljegyzések emlékeztetnek a Kazinczy és Kisfaludy Károly között, azaz egy másik generációs konfliktus szimbolikus feloldásának jóval később megformált jelenetére.

Bártfay szövege apró utalásokkal jelzi, hogy a helyszín különleges és hogy kiemelkedik a hétköznapi világából: a falon körben egy valóságos panteon, a haza nagyjainak festett arcképcsarnoka húzódik, a karzat zsúfolásig telve a fővárosi hölgyközönsséggel.⁹¹² Az itt celebrált aktus hosszú időre szóló emléket kell, hogy hagyjon a hallgatóságban. Ahogy Eötvös írja: „...mi őt nem fogjuk felejteni, nem mi kik barátai valánk, s nem azon ifjú nemzedék, melyet annyi reménnyel nőni látott.”⁹¹³ Az Eötvös által bemutatott szimbolikus áldozat, „szent esküvés” emelkedettsége szakrális asszociációkat kelt a hallgatóságban, még hazatértük után is: „Nőm egész nap, 's délután, és estve nem tudott másról beszélni és gondolni, mint a' fölséges, szívreható emlékbeszédéről. Léni pedig egy ízben azt monda: mindjárt letérdelnék Báró Eötvös előtt, ha itt volna.”⁹¹⁴ A közönség a kor szokásának megfelelően hangosan adja jelét tetszésének.⁹¹⁵ Ebben az időben még a színházban is ritka a teljes csend; a bekiabálások, az előadást megszakító közjátékok sem ritkák.⁹¹⁶ A közönség körében nem szégyen a hangos sírás, a könnybelábadó tekintet.⁹¹⁷

Az emlékbeszéd általános definíciója szerint a szónok feladata, hogy a közösség, a nemzet önünneplését szolgálja és testvéri közösségbe olvassza a hallgatóság heterogén csoportjait. Eötvös beszédében az egységet, a közös érzelmi alapot a hazáért való, a nézetkülönbségeket háttérbe szorító közös és áldozatos munkálkodás adja. A kommunikáció tényleges gyakorlatában azonban ez az egység ritkán teljes, mindig vannak, akik kimaradnak az érzelmek áramából: „[...] a' karzaton, az ülés' folytatában, Fáyné, Dr Pólyáné és Schodelné valami étel-félét és zsemlyét ettek, hajdúk által hozatva. – Szeretném tudni,

⁹⁰⁸ Eötvös, *Kölcsey, I. m.*, 19.

⁹⁰⁹ 1839. november 24.

⁹¹⁰ *Uo.*

⁹¹¹ *Uo.*

⁹¹² „A közönséghez fordulás (pragmatikus) alakzatai is azt igazolják, hogy a közönség a beszéd társszerzőjének tekinthető.” PORKOLÁB, *I. m.*, 123.

⁹¹³ Eötvös, *Kölcsey, I. m.*, 19.

⁹¹⁴ 1839. november 24.

⁹¹⁵ *Uo.*

⁹¹⁶ Bártfay Liszt koncertjéről írja: „Végre kijött a' világhírű hangművész, riadó taps 's végnélküli éljen! zajtól fogadtatva. [...] Azt lehet várni, hogy az egész színház halomra török a' végtelen tombolástól. [...] mind végig olly csend uralkodik, hogy egyetlen egy szusszanást sem lehet hallani – mintha mindenik lélekzetét visszatartaná 's kővé meredt volna.” 1840. január. 4.

⁹¹⁷ 1839. november 24.

valljon szólott e Eötvös ezek' lelkéhez is?”⁹¹⁸ De arra is van példa, hogy maga az emlékbeszéd tartalma osztja meg a közönséget. Például Kölcsey Kazinczy-emlékbeszédét az irodalmi élet széles körben egyetértő konszenzussal fogadta, ugyanakkor az Akadémia elnöke, Teleki József megróttá érte Döbrentei Gábor tikárt, aki a felkérést intézte, hiszen a beszédben Kazinczy nyomoráról is szó esett, s ez Teleki szerint botránnyos volt és sértette az ünnep méltóságát.

Az Eötvös-beszéd minden ismert forrás szerint „országos hatású” volt. Az *Athenaeumban* Toldy így írt róla: „az akadémiai ünnepélyes közgyűlésében, a fővárosi közönség színe előtt, ennek általános meghatottsága s lelkesedett acclamatiói közt első, s legott elhíresült emlékbeszédét mondotta Kölcsey Ferencz felett.”⁹¹⁹ Az „elhíresült” jelzőt nem csupán az Akadémia évkönyvében való megjelenés igazolja. A beszéd leírt változata gyorsan, formális és informális csatornákon is terjed. Bártfay naplójában mintegy tíz alkalommal jegyzi fel, hogy felolvasta a beszédet, rendszerint női közönség előtt, de különleges megemlékezésként is: Halottak napján, a gyertyagyújtáskor is.⁹²⁰ Mintha a résztvevők nem elégednének meg a szöveg másolásával és továbbadásával. Újra meg újra meg akarják osztani és át akarják élni az akadémiai szertartás élményét, hogy mintegy igazolják a bevezetőben jelzett kiindulópontot, azaz azt, hogy a szóbeliség, az ünnep hangulata és külsőségei fontos elemei az emlékbeszéd kommunikációs helyzetének és hatásának.

A fentiek alapján azt gondolhatnák, hogy az adott pillanatban nemigen vállalkozott senki arra, hogy Eötvös jól átgondolt, nagyszabású vállalkozását, vagyis mintaadónak elismert parentációját túlszárnyalja. Mégis, az általa szerkesztett *Budapesti Árvízkönyv* következő kötetében Bártfay egy másik nagyreményű, huszoneves pártfogoltja, Szemere Bertalan kísérli meg ugyanezt, s hasonló joggal pályázik a fiúi címre, mint Eötvös:⁹²¹ „Ez a gyermek, ha minden meg nem csal a polgári pályán nem utolsó jelenet lesz” – írja róla Kölcsey.⁹²² A szerző Vattay álnéven jelenteti meg írását. A csupán virtuálisan elhangzó emlékbeszéd az ótestamentumi próféták közösséget ostromozó hangnemét választja, célcsoportja pedig az irodalmi közvélemény: „Mert literatúránk... most hasonlít azon hajóhoz, mely sik tengeren evez, 's emberei utközben, elhidegülve egymástól, előre azon kincsekről álmadoznak, miket az elérendő parton gyűjteni szeretnének. [Kölcsey] hiába kiáltozó, hogy neki nem lélektelen szépség, de emberek kellenek, hogy terhére van az a magány és elhagyatás, hogy számkivetésben élni a legnagyobb szerencsétlenségeknek egyike: hallák de nem hallgaták meg őt, ellenei nem de barátai sem. [...] A magyarság erkölcsi romlásának dögletes bűze közt „hasonlított ő egy jó illatú virághoz, mely rothadt dombtetőn nő fel. [...] Kölcsey! [...] lesznek, kik sirodon is vigadva fognak tombolni 's fekete bikát ölnek áldozatul az alvilágnak!”⁹²³

⁹¹⁸ *Uo.*

⁹¹⁹ *Athenaeum*, 1839.

⁹²⁰ 1839. december 17., 1840. január 18., 1840. március 2., 1840. szeptember 28., 1840. november 1., 1840. november 13., 1841. február 19.

⁹²¹ Eötvös és Szemere 1838-ban a megyei orvosi kinevezések, majd a börtönügyi javaslat kapcsán keverednek konfliktusba. Szemere vitatja Eötvös megyei szerepvállalását kifogásolva: „egy kész megye ölébe, milyen Borsod, dől ő, ki egy megyét magához képezhetett volna.” – Idézi HERMANN, *I. m.*, 556.

⁹²² Kölcsey levele Szemere Pálnak, 1834. szeptember 7. *Kölcsey Ferenc levelezése...*, *I. m.*, 177–178. – „S én ismertem őt. Sőt nem csak ismertem, de azon igen kevesek közé tartozám, kik előtt kebele nyitva állt [...] Láttam én őt és nem egyszer láttam keserű sohaj közben, mint fordult ki kezéből a toll.” – írja Szemere az emlékbeszédben. Lásd VATTAY [SZEMERE Bertalan], *Kölcsey emlékezete = Eötvös, I. m.*, 151, 143.

⁹²³ Lásd *Uo.*, 215, 217, 210, 213.

7.2. ÉSZMECSERE, VITA, VÉLEMÉNYALKOTÁS SZÓBAN ÉS ÍRÁSBAN

A medalitás kutatásának az egyik területe az olvasáskutatás. Ez a részdiszciplína nemcsak a mit, mikor⁹²⁴ és hogyan kérdését teszi fel, hanem a miérettet is – vagyis hogy az olvasók milyen motivációk alapján vesznek kézbe szépirodalmat, szakkönyvet, napilapot. A napló egyértelmű bizonyosságot ad arról, hogy Bártfay ismeretségi körében az olvasottság, a tájékozottság és a művelt és természetes társalgás mindkét nem körében a társadalmi érvényesülés, a beilleszkedés és a tekintély elengedhetetlen feltétele.⁹²⁵ Az ismeretek – önmagukban – nem elegendőek, szükséges hozzá a csak szóban gyakorolható könnyed előadásmód, az udvarias, de határozott vitára való alkalmasság. A „másik” megnyerésére a retorikának az iskolában tanult alakzatait a többség spontánul és készségszinten képes alkalmazni ekkoriban. Még a fiataloknak sem nehéz megnyilvánulni egy-egy ismerős és toleráns közegben, hiszen a liberális politikai és irodalmi vezetőréteget rokoni (atyafisági, házassági tanú, keresztkoma) és egyéb szoros szálak kötötték össze. A félénkség vagy az otrombaság feltűnő a társaságban, legalább annyira, mint az üres fecsegés.⁹²⁶ „Ismét ürességeket hallék.”⁹²⁷ A valódi, tartalmas eszmecsere külön ünnep, szellemi élmény, éltető erő, „...mivelt lelkű barátimnak társaságában kerestem s leltem táplálékot”⁹²⁸ – írja Kis János egyik barátja szinte rímelve Bártfay hasonló bejegyzéseire: „Ebéd után beszélgeténk. Kedves, igazán okos és tanult ember, nagy férfiú Deák. Szeretni kell őt és tisztelni. Olly világos, tartalmas, folyó előadást még alig tapasztaltam könnyűséggel ’s mérseklettel párosulva.”⁹²⁹ A felolvasás – mint a társas együttlét és a szórakoztatás egy formája – igen gyakori a naplóban.⁹³⁰ A személyes előadás értelmező jellege ebben a helyzetben a műveknek új dimenziót ad és egyúttal alkalmat nyújt az érintett témák megvitatására, az erkölcsi tanulságok levonására, az esztétikai ítéletek ütköztetésére, a mű keltette érzelmek kibeszélésére vagy csupán csak ismeretterjesztésre. Így felolvasnak a szalonban, a kirándulásokon, a betegágyánál ugyanúgy, mint a férfitársaságban, „pipaszó” mellett.⁹³¹ A beszélgetések témájául a legkülönbébb olvasmányélmények, tudományos hírek, színházi előadások szolgálnak. Az irodalomszervezés is jórészt még személyesen történik: az aránylag könnyen bejárható belvárosban az írók, a szerkesztők minden nap útra kelnek és saját kezűleg hozzák-viszik az írásokat és a korrektúrákat. Legtöbbször azonban csak úgy, bejelentés és konkrét cél nélkül keresik fel egymást, és a napból több órát is szánnak erre a fesztelen, közvetlen információcserére.⁹³²

⁹²⁴ Lásd részletesebben a 9. Idő- és térvizonyok című fejezetben (Napszakok és napi tevékenységek).

⁹²⁵ 1838. július 1., 1838. július 24.

⁹²⁶ 1839. november 24.

⁹²⁷ 1840. november 2., 1841. április 3.

⁹²⁸ Beliczay Jónás evangélikus tanító visszaemlékezése Kis Jánosról összecseng Bártfay áradáskori jegyzetével: 1838. március 12. – *Kis János emlékezései életéből*, Sopron, 1845–1846.

⁹²⁹ 1839. március 30.

⁹³⁰ Erre lásd részletesebben a 9. Idő- és térvizonyok című fejezetben (9.2.1. Hivatalos és személyes ünnepek).

⁹³¹ 1838. július 23.

⁹³² 1840. február 9., 1841. április 11., 1838. december 30.

7.2.1. KÖNYVRENDELÉSEK, VÁSÁRLÁS

A nyomtatott irodalom ekkoriban már változatos alakban került az olvasók kezébe: napilapokat, folyóiratokat, könyveket, képes albumokat, röpiratokat és alkalmi verseket olvasnak. A nyilvánosságra kerülés gyakori és természetes formája még a kéziratmásolat is, így terjesztik ugyanis a szűk körben, magáncélra készülő vagy a cenzúrát megkerülni kívánó fontos beszédeket, leveleket, verseket – például a Wesselényi-per anyagát is.⁹³³ A kiadott könyvek mennyisége erősen évszak-függő, a legtöbb könyv megjelenését a Lipót-, a Medárd- és a József-napi vásárok idejére időzítik.⁹³⁴ Elmondható, hogy a magyar irodalom térnyerése és a könyvpiac bővülése folyamatos.⁹³⁵ Bártfay rendszeresen és sok könyvet vásárol, illetve rendel meg ifj. Kilián György⁹³⁶ könyvkereskedésében.⁹³⁷ Másik törzshelye Heckenast Gusztáv boltja, de a személyes válogatás mellett nagy szerepe van a könyvrendelésnek is, emellett a még kiadatlan vagy kis példányszámban eladható, külföldről behozott munkákra tett személyes előjegyzés is jellemző.⁹³⁸ Bártfay két könyvkötővel is napi munkakapcsolatban áll, a napló időszakában elsősorban az árvízben megrongálódott könyvtára, metszetei maradványait hozatja helyre.⁹³⁹ Apróbb használati tárgyakat is vásárol, javíttat náluk, gyertyaellenzőt, szemüvegtokot, „kitisztított gyújtó machinát”.⁹⁴⁰ A nőknek adott leggyakoribb ajándék szintén a könyv.⁹⁴¹ Bártfay vidékre is gyakran küld példányokat, Kölcseynek írott első levele témája is bizonyos biztonságos könyvküldés.⁹⁴²

7.2.2. OLVASMÁNYOK

Bártfay jegyzetei nem hasonlítanak a korban népszerű olvasmánynaplókra, bejegyzései csupán alkalmanként utalnak az olvasott művekre. Kivonatolásukra, elemzésükre nem használja füzetét – élményeit minden bizonnyal élőszóban osztja meg. Bártfay, ha elmélyült tudományos szövegre vágynak, inkább történelmi vagy közgazdasági írást választ olvasmányul. Csak néhány esztétikai jellegű művet említ a napló, a szépirodalmi munkákban az igényes szórakozást keresi.⁹⁴³ Erre példa a korban már a név említése nélkül is felismerhető irodalmi hősként megidézett *Don Quijote*.⁹⁴⁴ A világirodalom egyszerre

⁹³³ „Átvevém Kertészfitől Károlyi Sándor kronikáját (kéziratmásolatban) olvasás végett.” 1839. október 15. – „Estve fenhargon elolvasám a’ Kazinczy emlékbeszédét Kölcseytől. Mukinak úgy megtetszett, hogy le fogja másolni P[aulina]. számára.” 1838. október 11. – „Azután Vörös, kinek a’ még nálam volt W[esselényi]. pörbeli íveket visszaadám; ígéré, hogy számomra információt ad és a’ pörbeli oklevelek’ másolatait.” 1840. február 29.

⁹³⁴ A nyári János-napi vásár a gazdasági munkák miatt kevésbé jelentős.

⁹³⁵ HITES, *Még dadogtak...*, I. m., 73.

⁹³⁶ A német származású Kilián 1832–1874 között vezette az üzletet. Erősen támogatta a kortárs magyar írókat: Vörösmartyt, Bajzát és Kisfaludy Károlyt.

⁹³⁷ 1840. február 15., 1838. február 26., 1839. június 7., 1839. június 17. – Lásd a 7.2.2. Olvasmányok című alfejezetben, 1839. június 18., 1839. október 10.

⁹³⁸ Az Eötvös József szerkesztette *Budapesti Árvízkiönyvről* lásd: 1839. november 19.

⁹³⁹ 1839. május 25., 1839. augusztus 16., 1839. szeptember 21., 1839. december 4., 1841. április 15.

⁹⁴⁰ 1838. október 30.

⁹⁴¹ 1839. július 1.

⁹⁴² [...] „mind az eltévelyedéstől mind a megázástól őrizze” érjenek célba. Bártfay levele Kölcsey Ferencnek, 1827. február 3. = KÖLCSEY, *Levelezés*, II., I. m., 173.

⁹⁴³ 1840. február 21.

⁹⁴⁴ Miguel de CERVANTES Saavedra, *Don Quijote*, VI., ford. CLEMENCIN Dezső, Madrid, 1833–1839. – A főhős már a név említése nélkül is azonosítható figura a korban. Lásd például Bars főjegyzőjének felszólalását az 1836-os megyegyűlésen az ifjak ügyében. – 1840. február 29., 1840. március 22.

kikapcsolódást jelent, eltávolodást a saját élet gondjaitól, s egyúttal a hiányzó utazások pótlását vagy a távoli tájakkal való ismerkedést.⁹⁴⁵ Bártfaynak Byron⁹⁴⁶ lehetett a kedvence, hiszen fel is olvas műveiből és ajándékba is kap munkáiból.⁹⁴⁷ „Nőm mandola-tejet készít, mely a’ nagy hőségben jól esett; ’s névnapi ajándéku Byron’ Childe Haroldját adott Zedlitz⁹⁴⁸ fordítása szerint csinos ízletes kötésben.”⁹⁴⁹ Lamartine-t is szereti,⁹⁵⁰ egy lendülettel és „sok gyönyörűséggel” olvassa. A sorban az utolsó Moritz August von Thümmel népszerű munkája, a *Reise in die mittäglichen Provinzen von Frankreich im Jahre*, amely naplóformában beszéli el azt a történetet, hogy egy életútnagyvilági fiatalember hogyan gyógyul ki világfájdalmából Berlinből Marseille-be történő utazása során.

A Cooper⁹⁵¹ regényeiről szóló számos bejegyzése kiváló példa lehet arra, mit tehet hozzá a napló az irodalom befogadásáról való ismereteinkhez. Bártfay ugyanis művei kapcsán ír a cselekményszövessel és a megjelenítéssel való elégedettségéről,⁹⁵² feljegyzi, honnan kapja meg vagy hogyan jutott hozzá a műhöz.⁹⁵³ Bártfay feljegyzéseiből kiderül, milyen formátumban árusították,⁹⁵⁴ milyen nyelven,⁹⁵⁵ hány olvasóhoz jutott el egy-egy mű.⁹⁵⁶

A napló éveinek bejegyzéseiből és Bártfay életrajzából is világosan kirajzolódik, hogy irodalmi érdeklődésének, tájékozódásának középpontjában a történelmi regények álltak. A műfaj határai ekkor még elmosódottak ugyan, „a történetírás és a korrajz, az irodalmi formájú történeti elbeszélés között természetes az átjárhatóság”.⁹⁵⁷

A hiteles történeti források iránti szenvedélyes érdeklődése is ezzel magyarázható, noha a szaktörténész fogalma ekkoriban még csak kialakulóban van. Bártfay keze ügyé-

⁹⁴⁵ 1839. június 17.

⁹⁴⁶ Lord Georg BYRON (1788–1824), *Childe Harold’s Pilgrimage* (1812–1818), *The Prisoner of Chillon* (1816–1818), *Marino Faliero* (1821). – Németül a következők jelennek meg a napló időszakában: *Ritter Harold’s Pilgerfahrt* (1836), *Die Beiden Foscari* (1839), *Die Vision der Gericht* (1839), *Marino Faliero* (1840), illetve PETRICHEVICS HORVÁTH Lázár, *Byron lord’ élete ’s munkái*. (1842). – Színházi Byron-feldolgozásról is megemlékeznek: 1840. június 28. „Voltam Kochchal a’ magy[ar] színházba ’s láttam először Marino Falierot.” (Gaetano DONIZETTI – Emanuele BIDERA – JAKAB István, *Marino Faliero*, opera.)” – Bártfay a napló időszakában olvassa Marguerite BLESSINGTON (1789–1849) ír író nő művét (*Gems of beauty: displayed in a series of 12 highly finished engravings... with fanciful Illustrations*), akinek londoni háza az arisztokrata társaság központja és aki Byronnal tett hosszabb olaszországi utazást.

⁹⁴⁷ 1839. június 28.

⁹⁴⁸ Lord Georg BYRON, *Ritter Harald’s Pilgerfahrt*, übers. von Joseph Christian ZEDLITZ, Cotta, Tübingen–Stuttgart, 1820. – A fordító, Joseph Cristian Zedlitzky báró (1790–1862) Sedlnitzky rendőrminiszter és Metternich kancellár bizalmasa, akinek magyar felesége 1836-ban történt halála után állami alkalmazást keres. 1838-tól a Habsburg-birodalom egyik legjelentősebb sajtóorgánuma, az augsburgi *Allgemeine Zeitung*ba, a Cotta-cég 1789-ben alapított újságjába ír hosszabb, elemző tudósításokat Magyarországról. *Kossuth Lajos iratai...*, I. m., 75.

⁹⁴⁹ 1839. június 26.

⁹⁵⁰ Alphonse LAMARTINE (1790–1869) 1832-es görögországi és kis-ázsiai utazását örökíti meg *Souvenirs, impressions, pensées et paysages pendant un voyage en Orient* (1835) című könyvében. Népszerű műve a *Jocelyn* (1836) című lírai eposza is. Németül: *Reise in den Orient in den Jahren 1832 und 1833* (I–IV., 1835–1836); a *Jocelyn* csak 1880-ban jelent meg külön kötetben, Bártfay valószínűleg a *Sämmtliche Werke* köteteiben (XXX., übers. von Georg HERWEGH, L. F. Rieger, Stuttgart, 1839–1853.) olvasta. – 1840. május 22., 1840. június 30., 1840. június 23., 1840. június 26., 1840. június 29.

⁹⁵¹ James Fenimore Cooper (1789–1850) regényeit német fordításban, füzetsorozatban olvassa.

⁹⁵² 1840. december 5.

⁹⁵³ 1838. január 6., 1839. szeptember 8.

⁹⁵⁴ 1840. november 4.

⁹⁵⁵ 1840. november 6., 1841. március 3.

⁹⁵⁶ 1840. november 9., 1840. december 9., 1840. november 27., 1841. február 28.

⁹⁵⁷ A hozzá nem értés megszületése című fejezetet lásd HITES, *A múltnak kútja...*, I. m., 191–202.

ben tartja a „*Codex Diplomaticus*”⁹⁵⁸ a *Fessler*”⁹⁵⁹ a „*historica criticát*”⁹⁶⁰ s lemásoltatja magának a Károlyi-család levéltárából Károlyi Sándor emlékiratát,⁹⁶¹ valamint – nem kis anyagi áldozattal – megrendel egy német nyelvű világtörténetet is.⁹⁶²

A regényes történeti elbeszélés – mint azt a napló több helyütt említi – az ismeretterjesztésen, a kor mindennapjainak megismertetésén túl az eszményítés eszközével lehetőséget ad a hősökkel való azonosulásra, az erkölcsi mintaadásra. Bulwer⁹⁶³ népszerű regényei egyértelműen ebbe a tanítva szórakoztató kategóriába tartoznak. A *The Last Days of Pompeii*, az *Ernest Maltravers* és az *Alice or the Mysteries* című regényeiből – a korabeli kritika szerint – „a népeletet, szokásokat, gondolkodás- és érzelm módot [...] sokkal kimerítőbben megtanulhatni.”⁹⁶⁴

Az igazi minta és példa azonban Bártfayék köreiben⁹⁶⁵ Walter Scott munkássága, akinek névtelenül megjelent⁹⁶⁶ nagysikerű történelmi regényét, a *Waverley*-t⁹⁶⁷ németül, sok folytatásban, 1838 januárjától június végéig közösen olvassák.⁹⁶⁸ Ezekből az együttelekből több mint tízet jegyez fel a napló.⁹⁶⁹

Ezek után aligha meglepő, hogy a magyar irodalom legnagyobb elismeréssel, sőt rajongással emlegetett szerzője Bártfay személyes jó ismerőse, Jósika Miklós.⁹⁷⁰ Jósika 1835-től az Akadémia levelező, 1836-tól igazgatótanácsi tagja. 1836-tól tag a Kisfaludy Társaságban, 1840-től igazgatója, 1841-től pedig az elnöke.⁹⁷¹ A kortársak a Walter Scott-féle történelmi regény meghonosítóját látták benne,⁹⁷² 1838-ban el is nyeri az akadémiai

⁹⁵⁸ Fejér György (1766–1851) történetíró, az Egyetemi Könyvtár igazgatója. Korábban a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőjének *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (I–XLIII., Buda, 1829–1844) című műve.

⁹⁵⁹ FESSLER Ignác Aurél (1756–1839) történész, Lembergben, Berlinben majd Szentpétervárott a keleti nyelvek és irodalom tanára, 1831-től az Akadémia külföldi levelező tagja. Bártfay által emlegetett főműve a *Die Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen*, Leipzig, 1815–1825.

⁹⁶⁰ KATONA István (1732–1811) jezsuita történetíró *Historica critica regum Hungariae* (42 tomuli in 44 partibus) – 42 kötet, Pest–Buda–Vác–Kalocsa–Pozsony–Kassa–Kolozsvár, 1778–1817 című műve.

⁹⁶¹ KÁROLYI Sándor gróf (1669–1743) kuruc tábornok, a szatmári béke aláírójának emlékirata: a *Magam életének s azalatt történt állapotoknak emlékezetes folyási* (MOL). Első kiadása SZALAY László jegyzeteivel jelent meg, Pest, 1866.

⁹⁶² Heinrich FORTMANN, *Gallerie der merkwürdigsten und anziehendsten Begebenheiten aus der Weltgeschichte. Vom westphälischen Frieden bis auf die neueste Zeit, dargestellt mit steter Beibehaltung des Fadens der allgemeinen Weltgeschichte nach der Zeitfolge; nebst den Lebensbeschreibungen der berühmtesten Männer und Frauen aus jener Zeit; ein Lesebuch für jedermann*, Christian Ernst Kollmann, Leipzig, 1837–1840. (Bártfay valószínűleg téved, felcseréli a hasonló hangzású nevet: Wittmann/Fortmann.)

⁹⁶³ Bulwer azaz Lord Edward George Bulwer-Lytton (1803–1873) népszerű angol regénye a *Pompei végnapjai/The Last Days of Pompeii / Die letzten Tage von Pompeji* (I–III, 1834), az *Ernest Maltravers / Ernst Maltravers* (ford. Gustav PFIZER) illetve *Alice or the Mysteries / Alice oder die Geheimnisse*. A teljes Bulwer-sorozatot 1841-ben adták ki Stuttgartban (*Bulwers sämtliche Romane*, XLII., übers. von Gustav PFIZER, Metzler, Stuttgart, 1841; *Ernst Maltravers*, IV–VII; *Alice oder die Geheimnisse*, XXXI–XXXIV.).

⁹⁶⁴ GONDOL Dániel, *Regény és dráma párhuzamban*, A Kisfaludy Társaság Évlapjai 1841/2., 73. – Idézi HITES, *Még dadogtak...*, I. m., 137. – 1838. november 23., 1838. december 23., 1838. december 30., 1840. január 1–2., 1840. szeptember 4.

⁹⁶⁵ Például Toldy levele Bajza Józsefnek, 1823. december 9. = Bajza..., I. m., s. a. r. OLTVÁNYI, 70.

⁹⁶⁶ Valószínűleg ezért érdekli Bártfayt is, aki rajong Scottért. Inkognitója még ismeretlen, mert Scott a szerző feltüntetése nélkül adja ki 1815-ben a *Waverley*. 1827-ig többi regényét is a „*Waverley szerzője*” néven adja ki. HITES, *Még dadogtak...*, I. m., 105.

⁹⁶⁷ *Waverley* (1814), németül *Waverley oder so war’s vor 60 Jahren*, I–IV., übers. von L. TAFEL, Stuttgart, 1828.

⁹⁶⁸ Az *Ivanhoe* 1829 óta sikeres magyarul, THAISZ András fordításában. Ugyanakkor Hites is felvonultat olyan forrásokat, amelyek szerint Scottot nem magyarul, hanem elsősorban németül illetve franciául olvasták. HITES, *Még dadogtak...*, I. m., 151.

⁹⁶⁹ 1838. június 3.

⁹⁷⁰ 1839. január 10.

⁹⁷¹ 1840. február 1. – Erre lásd részletesebben a 7.4.2. A Kisfaludy Társaságban című fejezetet.

⁹⁷² *Uo.*, 15.

nagyjuttalmat, ahogy Toldy írja: „egy akarattal”.⁹⁷³ *Abafiját* Széchenyi már megjelenésekor elragadtatással olvassa, Kossuth tömör ítélete szerint: „remekmű marad mindenkor.”⁹⁷⁴ Bártfay csodálata egyértelmű, noha nyilván ismeri például Toldy véleményét, aki „zökkenőmentes, átlátszó és átlátható meseszöveg eszménye” jegyében bírálja.⁹⁷⁵ A különbség nyilvánvaló oka az, hogy az elbeszélés céljáról eltérő nézeteket vallanak. Bártfay számára a kifinomult szórakoztatás lényege nem a cselekmény fordulatosságában, hanem a hiteles, történeti forrásokra támaszkodó leírásokban rejlik, még akkor is, ha ezek a történetben esetleg szervesen tűnnek is fel, hiszen ez adja a „valószerűséget”. Ehhez járul az etikai, erkölcsi példázatosság követelménye, melynek az a célja, hogy az olvasót a saját lelki törvényszerűségeinek megértéséhez segítse hozzá. Nem véletlenül vannak jelen Bártfay szótárának sokszor használt elemei: az ’akarát’, a ’tettvágy’ és az ’önuralom’. Széchenyi viszont „a lelki megnyugvást, az erkölcsi fejlődés lehetőségébe vetett hitének megerősítését” keresi Scott regényeiben.⁹⁷⁶ A napló nem szól az *Abafiról*, de megemlíti másik három regényét. A már több mint egy éve megjelent *Az utolsó Báthorit*⁹⁷⁷ Barthos Paulinának⁹⁷⁸ ajánlja olvasásra.⁹⁷⁹ Ez az adat összecseng Hites Sándor Jósika-könyvének azon megállapításával, hogy Jósikát elsősorban a nőolvasók számára tartották építő és szórakoztató olvasmánynak. Ahogy azt már Toldy is észrevette: „tulajdonkép [...] Jósika irodalmának megindulásától számítható egy nagy és állandó nő közönség támadása”.⁹⁸⁰ A frissen megjelenő *Csehek Magyarországon* bevezetője is külön szólítja meg a férfi és a női olvasókat. Bártfay először maga veszi kézbe ezt a regényt.⁹⁸¹ Majd Ninának⁹⁸² adja kölcsön távolléte idejére.⁹⁸³ A regény fogadtatása az irodalmi elit részéről azonban korántsem volt olyan egyértelmű, mint a női közönségé. Szalay László és Vörösmarty Mihály például mérsékelt lelkesedéssel fogadják az „éldehető románt”. Jósika drámáit pedig kifejezett elmarasztalással fogadják, ezt a napló is megerősíti: „Voltam színházban, hol B[áró]. Jósika Miklós darabját először adák. Hosszúnak sőt unalmasnak találattott.”⁹⁸⁴

⁹⁷³ Idézi Uo., 11.

⁹⁷⁴ Kossuth Lajos iratai..., I. m., 411.

⁹⁷⁵ A „széthányt rendű elbeszélési modor, az ugrások egyik tárgyról más tárgyra, [...] oly szint kölcsönöz az egésznek, mintha csupa töredékből, mozaikszerűen volna összeállítva” – írja Greguss Ágost. Figyelmező 1837. február 24., 372. – Idézi HITES, *Még dadogtak...*, I. m., 117.

⁹⁷⁶ HITES, *Még dadogtak...*, I. m., 142.

⁹⁷⁷ Azt a sikert, amit az *Abafival* ért el, nem képes megismételni. Kossuth például – aki az *Abafit* remekműnek tartotta – ezt a regényt „elhirtelenkedettnek” értékeli. Kossuth Lajos iratai..., I. m., 412.

⁹⁷⁸ Erre lásd részletesebben a 11. Női életpályák (1): a feleség és a hajadon lány című fejezetben (11.3. A titkolt szerelem: Barthos Paulina).

⁹⁷⁹ 1838. január 30.

⁹⁸⁰ Idézi HITES, *Még dadogtak...*, I. m., 12.

⁹⁸¹ 1839. május 1., 1839. május 6.

⁹⁸² Erre lásd részletesebben a 11. Női életpályák – a feleség és a hajadon lány című fejezetben.

⁹⁸³ 1839. október 24. – Az 1830-as években Heinrich CLAUREN (Carl Gottlieb Samuel Heun) (1771–1854) könyved, érzélgős, szórakoztató regényei magyarul is megjelentek különböző névtelen fordítóktól. Legismertebb műve a *Mimili. Eine Erzählung*, Hilscher, Dresden, 1816. Két vígjátékát is bemutatta a Pesti Magyar Színház (*Lustspiele*, I–II., Arnold, Dresden, 1817).

⁹⁸⁴ 1838. május 12. – Az előadás mindössze három alkalommal ment.

7.2.3. SAJTÓ ÉS POLITIKA

Bártfay egyértelműen annak a szűk értelmiségi csoportnak a holdudvarához tartozott, amely a vádlottakat személyükben és életpályájukban is fenyegető kormányzat által indított perek idején 1837-ben megindította az *Athenaeum* című sajtóorgániumot. A lap kinyilvánított célja szerint hatóköre jóval szélesebb körű kívánt lenni. Szerkesztői „egy egész nemzet értelmi irányát” akarták meghatározni, vagyis a liberális gondolatoknak kívántak fórumot teremteni. Az *Athenaeumnak* a hatalom felügyelte cenzúra viszonyai közt kellett megkeresni a helyét, ráadásul a kormányfinanszírozott lapokkal is fel kellett vennie a versenyt, de ez sem rejtette el, hogy széles kulturális tematikája volt ugyan, de voltaképpen közéleti, politikai lap volt.⁹⁸⁵

A *Századunk* és melléklapja, a *Hirnök* szinte nyomban éles, „már-már denunciáns hangon”⁹⁸⁶ indított ellene támadást, s a heves polémia közel egy éven át tartott.⁹⁸⁷ A személyeskedő hangnem oka nem pusztán a nézetkülönbség. Közrejátszott benne a szerkesztő, Csató Pál kétes előélete:⁹⁸⁸ vagyis az, hogy eddigre megszakitotta korábbi, csaknem baráti viszonyát az *Athenaeum* körével és sértettségében politikailag is pálforduláson esett át: „kétszer is sikertelenül próbálta meg elnyerni az akadémiai jegyzői tisztelet, majd ugyancsak meghiúsult a színházköltői állás megszerzésére irányuló törekvése.”⁹⁸⁹ De döntőnek számított az a tény is, hogy Csató fel tudott sorakoztatni maga mögött egy tehetséges, fiatal újságíró-generációt.⁹⁹⁰

A vele szemben állók – köztük Bártfay is mint az Akadémia pénztári ellenőre – nagyrészt tisztségviselőként dolgoznak a problematikusan működő nemzeti kulturális intézmények vezető posztjain: Toldy az Akadémia titkára, Bajza a Pesti Magyar Színház igazgatója.⁹⁹¹ A csatát kissé távolabbról figyelő Kossuth így ír a kínos gorombaságokról: „Bajzának ugyan meggyűlt a baja. Egy színház személyzetét igazgatni (inkább egy ármádát), literaturai betyárokkal küzdeni (mert valóban a tollharc literátoraink között – engedelemmel legyen mondva – mindkét részlől egy kissé betyár szagú. Mindkettőjöknek kívánnám, hogy kissé figyelmesebben olvasgatnák a criticának azon szép példányait, mellyek a már régen megszűnt Mercure de France-Decade-Conservateur, és a még meg nem szűnt Journal des Debats (nem akarván azokat említeni, mik nálunk a contrabandok közé tartoznak) feuilletonjaiban itt-ott foglalvák, és külön ki vannak adva egy gyűjteményben.”⁹⁹² Perében – a Királyi Tábla tanácskozásának jegyzőkönyve szerint – a sajtópolémia eldurvulására hozott legkirívóbb példaként említik Bajza és Csató vitáját, akik vitáikban „journalisticus gúnyokkal s kifejezésekkel” éltek.⁹⁹³ Bártfay naplója általánosságokban ugyan, de rendszeresen reagál mindkét oldal írásaira.⁹⁹⁴ Bártfay elfo-

⁹⁸⁵ *Magyar sajtótörténet, 1705–1848*, I, BUZINKAY Géza, MURÁNYI Gábor, Akadémiai, Budapest, 1979, 78.

⁹⁸⁶ Toldy kettős – nyilvános és titkos kötődése révén – próbálja lehetetlenné tenni Oroszékát. PAJKOSSY, „...mit welchem”, I. m., szerk. KALMÁR, 1997, 404–705.

⁹⁸⁷ Ezt lásd részletesebben a 7.2.4. Közjáték: Bártfay az Athenaeum szerkesztőjével szemben.

⁹⁸⁸ Uo.

⁹⁸⁹ VÖLGYESI, *Egy siker...*, I. m., 70.

⁹⁹⁰ Hirnök 1839. április 8., 70. – Csató itt kifejti, hogy szükség lenne egy mértékadó kritikai lapra, ami a fiatalok iránytűje lehetne. VÖLGYESI, *Egy siker...*, I. m., 61–70.

⁹⁹¹ 1838. december 8.

⁹⁹² Kossuth Lajos iratai..., I. m., 411.

⁹⁹³ Uo., 579.

⁹⁹⁴ Bártfay bejegyzései: 1838. október 25., 1839. január 29., december 22. – A Hirnök idevonatkozó közleményei:

gadja a vita harcias modorát, szerinte ezt az ellenfél hangneme teljesen indokoltta teszi: „Elovasám újra a’ Figyelmező’ szerkesztőségének válaszat a’ szemtelen hirnöki szemleirőhoz, ’s részemről egészen helyeslem. Gázság ellen soha sem szólhatni eléggé keményen.”⁹⁹⁵ – „Majd megmutatja az idő, a’ közvélemény, mivé tette magát Csató eddigi botránkoztató szemtelenségeivel; ’s mit tevének Csató’ ellenében az Athenaeum’ kiadói, önvédelmekre a’ gonosz és embertelen garázdaságok által kényszerítve.”⁹⁹⁶

A botanikus Brassai Sámuelről például a következőt állítja a *Hirnök* Szemle rovata: „Ő (Brassai) fejtől talpig az 1789-diki francia revolutio elveibe van mártva.”⁹⁹⁷ Kuthy Lajos levelében így jellemzi az ellenfelet Csató Pálnak: „Igen, igen tisztelt barátom! a kegyed nevét sikerült több szívekre felírnom, melyeken eddig az athenaeumi pártmocosk zászlója volt kiütve. Leg juhtürelműbb kullancsaik közül is többen elszakadtak, munkáikat visszakéregették, vagy legalább visszavonulásokat becsület’ nevében felfogadták.”⁹⁹⁸ A vita talán legfontosabb cikksorozata az *Atheneum* miatti zajgások című tíz részes sorozat⁹⁹⁹ a *Figyelmező*ben jelent meg, ezt még számos közlemény követte, s az év végén – legalábbis a sajtótörténet visszatekintő vélekedése szerint – az *Athenaeumban* közölt zárszóval Bajza teljes győzelmével végződött.¹⁰⁰⁰ Bártfay naplója még sokáig követi az utóvédharcokat.¹⁰⁰¹

7.2.4. KÖZJÁTÉK: BÁRTFAY AZ ATHENAEUM SZERKESZTŐSÉGÉVEL SZEMBEN

A sajtótörténet Bártfayról egy hírlapi polémia kapcsán emlékezik meg, melyben egy álneven jegyzett cikkében a *Napoleon bemenetele Moszkvába*¹⁰⁰² című történeti tárgyú írás kapcsán plágiummal vádolja meg annak szerzőjét, Hunfalvi Jánost – és így, közvetve, sajátjait is, azaz az *Athenaeum* figyelmetlen szerkesztőit is. (A drámaian, csaknem színfalhasogatóan érzelmes anekdota nyilvánvalóan egy nagyobb mű önmagában is élvezhető részlete a mindenre elszánt orosz hazafiságról.) Bártfay cikkében egy tévesen írt nevet tesz szóvá, amiből szerinte kiderül a plágium ténye. Azt állítja, csak „tréfát kívánt tenni”, azonban a szerkesztői válaszból világos, hogy a dolog érzékeny ponton találja el a szerkesztőséget: bizony nem mindig lehet pontosan kideríteni, hogy a beküldött írások

eredetiek-e, de a lapnak szüksége van arra, hogy színvonalas cikkekkal töltsék meg, így még a bizonytalan eredetűekkel is megeshet, hogy lehozzák.

Bártfaynak ebben a nyilvánosan nem vállalt, de érzelmileg mégis teljes intenzitással megélt konfliktusa mögött ott rejlik a Bajzával és a Toldyval szembeni ellenszenve vagy legalábbis ambivalens viszonya. Viselkedését indokolhatja ugyanakkor az is, hogy bár Bártfay nem vállalkozik önálló publikálásra, de magát – minden bizonnyal – mégis az írói elithez számítja, ismeri a szerkesztőség belső nehézségeit, és ki is használja bennfentességét. Tette talán egy olyan ember látletele, aki folyamatosan kacérkodik az alkotói pozícióval, s aki talán ebben a pontosításban tudja fitogtatni műveltségét és naprakészségét (a hivatkozott művet 1838-ban olvassa, a kérdéses mű az előző évben, Stuttgartban jelent meg németül),¹⁰⁰³ s még barátját, Szemerét is belevonja a vitába. Naplója szerint eleinte könnyedén, „nagy mulatsággal” hallgatja a szerkesztőség helyreigazítását, s kifejezett örömmel várja a folytatást: „Tréfát akarván tenni, az Athenaeum’ szerkesztőségének e sorokat íram, kézírásom’ változtatásával: Figyelmeztetés Kurucz Pál számára. A’ f[olyó]. é[v]. Athenaeum’ 61. számában e’ cikk olvasható: »Napoleon bemenetele Moszkvába« Hunfalvi Jánostól. Kérdés támad: eredeti e az vagy nem? Ha igen, miért nem tétetik ki, hogy olyan? ha pedig nem eredeti, miért nem idéztetik a’ forrás, melyből vétethetett? – De akár eredeti akár nem, fönmarad megfajtése annak is, ki volt az a’: CAULAINCURT? E’ pár kérdés megérdemli az ellenőrködést. Pest, Máj. 23d. 1841. Labanc Lipót. Ezen sorokat levél formában lepecsételve a’ postára adám.”¹⁰⁰⁴ – „Az ebéd végén Szemere P[ál]. jött. Ebéd után fölolvása a’ mit Vörösmarty verséről »Kis leány baja« írt.¹⁰⁰⁵ Én pedig közlém vele az Athenaeumhoz intézett tréfát, [...]”¹⁰⁰⁶ – „Kerestem Vörösmartyt, de nem találtam: tehát meglátogatám Bajzát. Nagy mulatságomul szolgált hallgatni, mit irt Labanc Lipót figyelmeztetése ellen – csak azt várom, hogy nyomtatásban megjelenjen ’s tudjam ki’ nevében lesz a’ felelet, azonnal válaszolok ’s a’ tréfát tovább folytatom; eddig nem gyanítják hogy én vagyok.”¹⁰⁰⁷ – „Az Athenaeum’ 65d. számában olvasám a’ Labanc Lipót Figyelmeztetésére adott szerkesztői választ.”¹⁰⁰⁸

Az utolsó bejegyzés is jelzi, hogy Bártfay nem egészen ezt a reakciót várta az *Athenaeum*tól: „Nem értjük Labank[!] Lipót úrnak azon bölcsességét, miért írja Figyelmeztetését Kurucz Pál úr számára, holott ez úr sem ír, sem, corrigálta, sem szerkeszté a’ kérdésbe vett cikket; sem az athenaeumi Hírlapi ellenőrnek nem egyedüli írója? Valami baja lehet Labank [!] urnak ezen Kurucz Pállal ’s így akarta rá epéjét kiönteni; ezt sejteti, honnan fű e’ kis szellő, ’s mi gyárban készült e’ Figyelmeztetés.”¹⁰⁰⁹ Vagyis Bajza azt hiszi, hogy az ismeretlen „ellenőrt” az ellentáborban kell keresni, s ennek megfelelő tónusban

1838. [Magyar Hírlapok heti szemléje a folyóirat hátoldalán.] „oct. 8–14.” október 22; „oct. 15–21.” október 29; „az academia gyalázása”, november 5.; 1839. [Provokatív cikk az „írói pártól” Schedelnek] január 28.; [Literatúrai mozgalomra szólítja fel Schedelt: régi magyar nyelvemlékek kiadására] február 4.

⁹⁹⁵ 1840. január 17.

⁹⁹⁶ 1838. december 29.

⁹⁹⁷ Brassai Sámuel a *Hirnök* ellen, Figyelmező 1838. október 23., 771.

⁹⁹⁸ Kuthy Lajos levele Csató Pálnak, 1839. december 22. = VÖLGYESI, Egy siker..., I. m., 71.

⁹⁹⁹ Az Anticritica és Polemia rovatban: *Atheneum* miatti zajgások, Figyelmező 1838. július 31., 477–491; A polémiáról általában és a’ *Hirnök* polémiájáról különösen, Figyelmező 1838. október 25. (Rendkívüli toldalék a Figyelmező 42. számához) Jegyzetek Csató önvédelmére, Figyelmező 1838. október 16., 726–732; Jegyzetek Csató önvédelmére, Figyelmező 1838. október 23., 756–770; Csató levelei, Figyelmező 1838. november 6., 783–796. Visszaigazítások. I. Utóhang a „Természethez”. II. Az atheizmus és az eretnekség vádjára, Figyelmező 1838. december 1., 853–857. Visszaigazítások. III. Csató érdemei, Figyelmező 1838. december 11., 874–875.

¹⁰⁰⁰ Egy 1839-es titkosszolgálati jelentésből a hírlapi előfizetők arányáról: Jelenkor: 3900, *Hirnök*: 2800, *Athenaeum*: 800, Regélő: 700, Rajzolatok: 300, Figyelmező: 300. VÖLGYESI, Egy siker..., I. m., 33.

¹⁰⁰¹ 1839. november 29–30.

¹⁰⁰² HUNFALVI János, „Napoleon bemenetele Moszkvába”, *Athenaeum*, 1841. május 1., 970–974.

¹⁰⁰³ 1839. július 2. – Németül: DE SOR, I. m. – Valamint: 1838. március 13.

¹⁰⁰⁴ 1841. május 23. – A valódi név Armand Coalaincort (1773–1827) francia tábornok, vicenzai herceg, Napóleon bizalmas barátja. Az ő oroszországi hadjáratról készített emlékiratait publikálja népszerű, olvasmányos formában Charlotte de Sor [d’Eillaux Dësormenk].

¹⁰⁰⁵ A *kis leány baja* (1835) = VMÖM II., 201. – A rendkívül népszerű költemény körül sajtóvita bontakozott ki, Csató Pál a *Hirnök* 1838. 33. számában támadja meg, Bajza a *Figyelő*ben, 1838. október 2-án válaszol. Szemere írása az *Athenaeumban* jelent meg (SZEMERE Bertalan, *Mű és élv*, *Athenaeum* 1841. június 8., 68. sz., 1073–1081), keletkezését a Bártfay-napló alapján datálja a kritikai kiadás. (VMÖM II., 601.)

¹⁰⁰⁶ 1841. május 25.

¹⁰⁰⁷ 1841. május 26.

¹⁰⁰⁸ 1841. június 2.

¹⁰⁰⁹ *Ellenőrködés*, *Athenaeum* 1841. június. 20., 1038.

felel. Válaszában nevetségessé teszi a – szerinte – sajtóhibákra vadászó ellenfelet, s azt ajánlja, inkább sepreghessen a saját portája előtt: „Melyik lap ez, nem szükség megmondani, könnyen kitalálhatja, mert igen közel látszik hozzá állani, a’ hiba-kergető úr.”¹⁰¹⁰ Bártfay *Szélmalmok és harc és háború* címmel fogalmazza meg válaszát: „No ’s? mit gondol a szerk.? – Ezt alig ha hiszi a’ különben ügyes szerk. – De elhiheti parolámra, hogy Labancz Lipót is, ha kiméletlenül akart volna üzni és szorítani, szinte gyönyörű állatkát foghatott volna, mellynek aztán classikai elnevezése: vespertilio literarius versipellis, vagy ha inkább tetszik: vespertilio plagiarius qulificatus lehet vala, ’s melly szárnyainál fogva az irodalmi udvar’ kapujára szögeztethetik vala. – óvást emelek, hogy itt nem személyemről van szó, hanem a dologról.”¹⁰¹¹ Bártfay helyreigazítása mégis túl hosszúnak és főleg lényegtelennek minősítették, így „nem egész terjedelmében, hanem hű kivonatban közöljük, hogy Labancz úrnak is némi elégtételt adjunk ’s az olvasót is meggyőzzük, miképen az, mitől őt megfosztjuk, nem ollyasmi, mellynek lapunkból elutasítása által rá nézve nagy kár háromlanék.”¹⁰¹² „[...] a cikk egyébiránt illedelemmel s olly jó humorral van írva, mellyhez Labancz úrnak harcmezőn csak szerencsét kívánhatunk.”¹⁰¹³

Bártfay kissé jogászos válasza végül a *Jelenkor* melléklapjában, a *Társalkodó*ban kapott nyilvánosságot. Csalódott és frusztrált az *Athenaeum* eljárása miatt, ahol – lenézően – „Lipótka bókocskát csinált” fordulattal nyugtázták a folyóirat érdemeit és színvonalát elismerő sorait, és arra biztatják, hogy adja ki a *Hirnök Kis Futárjában*, mert az minden „silányságot” közöl: „Várakozásom’ ellenére noha egyébiránt a’ parányi szolgálatért sem köszönetet sem elismerést nem igényeltem, az Athenaeum’ Szerkesztősége nekem esik, ’s a’ nélkül, hogy előre, kihívásképen, csak trombitát fuvatnom is, olly mérges csatát hevenyész ellenem, hogy az embernek szinte szemeszája eláll!”¹⁰¹⁴ Bártfay nehezményezi, hogy az *Athenaeum* helyhiányra hivatkozva csupán kivonatolva közli válaszcikkét: „Kijött az Athenaeum’ 70d. száma utánuk a 71ik is. De a’ Szerk. részéről semmi nyilatkozás. [...] Mire t. Bajza úr a levélvivő által azt üzente vissza: »várja meg L. L. úr a’ jövő vasárnap számot; akkor tehet a’ mi tetszik« – Igy a’ védelemirat nála maradt. [...] Fölvirradt végre a’ rég ohajtott vasárnap. – Nagy nyugtalansággal vártam az Athenaeum’ e’ nevezetes napi számát: ’s ime! Abban Szerkesztői tudósítások cím alatt valami olly furcsa készítmény diszlik, mellyet a’ szerkesztőségen ’s avatottjain kívül kevés, vagy tán egy olvasó sem fog érteni; és nem fogja tudni – bocsánat a’ kifejezésért! – kolbász e az vagy kefe? – Úgy szokott az lenni, ha az ember valamit akar is, nem is. Egyik fonákságból másikba bukik. ’S mit tétováz a’ Szerk.? Ha valakinek igaza van, mondjuk ki kereken. Ha hibáztunk, soha ne cifrázzuk a’ dolgot mert közönségesen még több ’s nagyobb rosz származik belőle. – Valóban különös: a’ szerk. Labancz L. védelmét kivonatból kívánja megítéltetni, mert olly valamit készített az Athen. 73.d. számában, még pedig a’ mint ismételve is állítja, hű kivonatot. – Ugyan úgy e? – Hagyjuk azt ha merem kérni. E’ pontot ne igen feszegezzük, mert aztán majd a’ hűségnek ’s hű kezelésnek némelly nemeit ’s különféle

¹⁰¹⁰ *Uo.*, 1039. – 1841. június 3., 1841. június 4., 1841. június 5., 1841. június 6., 1841. június 7., 1841. június 8., 1841. június 16., 1841. június 20.

¹⁰¹¹ Bártfay megtartja cikkei fogalmazványait, amelyeket nevelt fiával lemásoltatva küld el a lapok szerkesztőségeibe. Itt az eredeti kéziratot közlöm. *Bártfay László másolatai és jegyzetei*, OSZK Kt., Quart. Hung. 1526., I., 245. folio.

¹⁰¹² *Az Athenaeum Szerkesztői Tudósítások. Vélemények*, 1167–1168.

¹⁰¹³ 1841. június 21., 1841. június 22., 1841. július 4.

¹⁰¹⁴ OSZK Kt., Quart. Hung. 1526, I, 249. folio.

fokait leszünk elismerni kénytelenek. Még a’ közmondás is kiáltja: minden kéz maga felé szokott húzni.”¹⁰¹⁵

Bártfay szerint tehát az *Athenaeum* sok kétes színvonalú, pasquille-szerű írásnak ad helyt, vitakultúrája kétes, eszközei nem becsületesek, nem tartja tiszteletben a »polgári élet’ kívánatait«. A választ erre a szerkesztőség az eredeti szerzőtől kéri. Szót kap tehát Hunfalvi,¹⁰¹⁶ aki kifejti, hogy bár a Bártfay által írott kifogások igazak, de ő nem tartotta szükségesnek megjelölni a forrást, hiszen ott „a’ dolog történetileg előadva a’ történet folyamában” áll, „én pedig az költői alakba öltöttem. [...] Ha nekünk, magyaroknak, nem kellene annyira az idővel (mert még igen sok tenni valónk van) – ’s a’ papirossal (mert szegények vagyunk) gazdálkodni: hosszabbra húznám nyilatkozatomat [...] s mondanám szinte, mit értek az eredetiség alatt.”

Bártfaynak az eredetiséget firtató csípős megjegyzései nem maradtak tehát hatással, és a viszontválaszok és a szerkesztői megjegyzések során a vita végletesen eldurvult.¹⁰¹⁷ Bártfay időközben rájött, hogy elvetette súlykot és hogy a vita jóvátehetetlenül elmergesítheti viszonyát az *Athenaeum* szerkesztőségével, vagyis közvetlen baráti körével.¹⁰¹⁸ Elszánja tehát magát önmaga leleplezésére,¹⁰¹⁹ és egy záró írásban megfogalmazza publicisztikai ars poeticáját, miszerint bajvívó lovagi pajzsának körirata: „Tréfa és komolyság”. Kifejti, hogy szerinte mennyire káros és felesleges a szerkesztőség és általában a sajtó vehemenciája, a kisebb ügyek túlreagálása: „jól ismerem az Athenaeum derék Szerkesztőinek tehetségét ’s gyakran bebizonyított ügyességeket mind fejenként mind öszvesen; ’s ha talán még most nem örömet hallják is, én őket szeretem és becsülöm – mindenikét a’ maga nemében minden esetre őszintén és igazán.” Ugyanakkor nem ismeri el az írásaira vonatkozó kritika jogosságát sem a tárgyat illető történeti kérdések ügyében, sem az akadémuszkodó nyelvi kifogásokat.¹⁰²⁰ „Csekély nézetem szerint még a’ valódi nyelvhiba is, midőn maga helyén tudva és akarva használtatik, szépséggé válik”¹⁰²¹ – írja Bártfay hosszan sorolva az idevonatkozó ókori szöveghelyeket, s Vergiliust, Sallustius, Tacitust idézi.¹⁰²² Ezután felfedi magát Bajza előtt, először levélben, majd személyesen is.¹⁰²³ A Bajzának küldött levél fogalmazványa fennmaradt Bártfay iratai között.¹⁰²⁴ Figyelemre méltó, ahogy megpróbálja kiengesztelni Bajzát, és ahogy kapcsolatuk megromlása után is képes megteremtteni a kettejük közötti közvetlen és személyes viszonyt. Ugyanakkor azonban pontosan megmutatja Bártfay polemikus hajlamának, erős öntudatának és szarkasztikus humorának jellegzetességeit is. Az írásból egy másik,

¹⁰¹⁵ OSZK Kt., Quart. Hung. 244–245. folio.

¹⁰¹⁶ HUNFALVI János, *Nyilatkozás*, Athenaeum 1841. július 18., 141.

¹⁰¹⁷ 1841. július 4.

¹⁰¹⁸ 1841. július 7.

¹⁰¹⁹ LABANCZ Lipót, *Revocatio procuratoris*, Athenaeum 1841. július 22.

¹⁰²⁰ Waltherr László heves, erkölcsi alapú történeti „ellenőrködéseiről” Szalay László megemlékezésében így ír: „Mint a diplomatikai hűség csorba nélküli példánya, szemében egy más különben nagyérdemű történetvizsgálónak, a »Codex diplomaticus Hungariae« kiadásának buzgó ugyan, de hogy minél többet juttasson napfényre, néha könnyelműen sietséges eljárása nem lehetett nem botránkozató; szemében a legparányibb elhanyagolás is bűn volt, bűn a jó rend ellen; s a hév melyel Waltherr amaz eljárás rendetlenségeit megtámadá, egyik fontos okul szolgál hinne, hogy a jó rend is vajmi követésre méltó példaul szerepelhetett az ősök erkölcsi között.” Budapesti Szemle 1864/19., 166.

¹⁰²¹ OSZK Kt., Quart. Hung. 1526. I., 250. folio.

¹⁰²² *Uo.*, 257. folio.

¹⁰²³ 1841. július 7., 1841. július 8., 1841. július 9.

¹⁰²⁴ Bártfay László levele Bajza Józsefnek, 1841. július 8., OSZK Kt., Levelestár.

az utókor által ismerttől sokban eltérő kép rajzolódik ki személyiségéről, s rávilágít arra is, milyen szűk az a kör, amelyben a pesti irodalom szervezői élnek. Az is kiderül belőle, hogy milyen gyorsan kelnek lábra és jutnak el címzetthez a szerkesztőségekben, a társaságban vagy a színházban elhangzott mondatok.¹⁰²⁵

Bártfay zárócikke szerint szükség van a tudomány szerény és szorgos, a műveltséget a maga hatókörén belül terjesztő szürke munkásaira is: „Nem juta mindenikünknek anynyi szerencse és tehetség, hogy szellemi határunk országos dolgokra kiterjedjen, vagy nagyszerű fölfedezésekben nyilatkozzék de, miként legujabban Scribe is a' színpadon jelenleg divatozó »Egy pohár víz« című vígjátékában élethűn előnkbe ábrázolá, sokszor maga a' még oly parányi ok is megszüli a' maga következményét. A' mit még mondanom kell, csak ez: legyünk igazságosak, 's mennyire rajtunk áll méltányosak nem csak magunk de mások iránt is. Mit ér az ész, mit használ minden műveltség, ha általok magunkban és másokban jobbulást, tökéletesbülést nem eszközünk?»¹⁰²⁶

7.3. SZÍNHÁZ ÉS TÁRSADALOM

7.3.1. KÖZÖSSÉG VAGY KÖZÖNSÉG

A Pesti Magyar Színház – a tervezés és a megvalósítás körüli hosszadalmas huzavona után – végül adományokból és közmunkával épült fel. A színházlátogatás a pesti irodalomszerető értelmiség hazafias kötelessége lesz. Bártfay – Szemerével együtt – a Magyar Színház elkötelezett támogatója. „Nem tudom, hazafiúi nekibőszülés-e; nem tudom megboszorkányoztatás-e, de én ugyan szerelmes vagyok csecsemőnkbe, a magyar színészetre. Gyönyörű angyalgyermekarcz! Persze! Némelyek bajuszt keresnek a teljes ajkacska fölött; s meztelen bokájára is sarkantyút szeretnének ütni. Némelyek dajkástól együtt akarnák utazásra küldeni. Patvar vigye az eféle némelyeket; nekem a mi derék Bártfaynk kell csak! Ő és én, jelen minden darabon, akár esőszakadás, akár ólmos út, akár csikorgó hideg, – örömet megyünk a csecsemő bölcsőjét ringatni, s náthával és huruttal megrakodva botorkálunk s hullongunk haza.»¹⁰²⁷

¹⁰²⁵ Részletek Bártfay Bajzához írt engesztelő leveléből: „Kedves Józsim! Hiszed e, hogy én becsületes ember vagyok? Hiszed e, hogy irántad 's irántatok igaz jó indulattal viseltetem? Hiszed e, hogy ha bár az Athenaeumnek fényt és ragyogást nem adhatok is, annak ártani nem kívánok [betoldva: még ha ártani tudnék is]? – Azok után, miket eddigi barátságos viszonyunkban felőlem tapasztalál, bizonyosan hiszed. De ezt nem csak hinned kell: Neked arról meg kell győződned. [...] Hogy tehát legalább ezután izetlenkedés, kedvetlenség 'st. távozassék el, enged mondanom, hogy a' Figyelmeztetés, a' Szélmalmok, a' Főlebbvitel írója én vagyok. – Ha bővebb magyarázatot kívánsz, adok. Te, vagy Ti, – meg nem értetek. Figyelmeztetni akartalak, vigyázz és vigyázzatok, ne hogy mások kapjanak belétek az orzost cikik miatt, vagy melly alá nem iratott kűtfő. – De Ti gonosz huszárok eltaszigáltak; én pedig odafelelém: t a l p a s. Arra kérlek, ha ezek' ellenére is felelni fogsz, felelj Labancz Lipótnak míg e' bohó czivakodásnak vége szakad. Mert én sisakom rostélyát csak előttem emelém föl, 's arcomat a' közönségnek nem mutatom. Ezentúl hosszasan válaszolni nem fogok; válaszolok, ha kell, úgy, hogy az Athenaeumban helye legyen t. i. a' hoszúság' tekintetében: de az élességet akár mely tompán üt is ki, minden tréfa vagy komolyság mellett alig fogom el hagyhatni, mert minap, a' kivonat-közléskor, ismét kis hibácska csuszott be részletekről.

Haragszol Te nagy haragú Bajza? Maradok a' viszontlátásig bajban és békében öszinte baráti kézsorítással: Bártfay László.” Bártfay László levele Bajza Józsefnek, 1841. július 8., OSZK Kt., Levelestár.

¹⁰²⁶ Bártfay László másolatai és jegyzetei, OSZK Kt., Quart. Hung. 1526., I, Bártfay László cikke Bajza József „Athenaeumja” számára, 257. folio.

¹⁰²⁷ Szemere Pál levele Kölcsey Ferenchez, 1838. január 1. = SZEMERE Pál, *I. m.*, 281–282.

Bártfay környezetében élénk vita tárgya, hogyan egyeztethető össze a színháznak a morált a nemzeti érzéseket és erkölcsöt nemesítő „templom” morálja, valamint a szórakoztatást szolgáló funkciója. Bártfay bizonyosan ismeri – igaz, naplójába¹⁰²⁸ nem jegyzi fel – Vörösmarty és Egressy tanulmányait.¹⁰²⁹ Ő olvassa fel Tarczy Lajos pályaművét is a Kisfaludy Társaságban, melyben a következő kérdések merülnek föl: Mi befolyása van a drámai literaturának a nemzet erkölcsi életére? S miért nálunk magyaroknál oly kevés eddig az eredeti drámai munka?¹⁰³⁰ A tanulmány szerint a színház az élet- és az emberek ismeretére nevel, bemutatja az emberi cselekvések mozgató rugóit, valamint az emberi ösztönöket, vétkeket, s a cselekmény elgondolkodtat az emberi tettek céljáról és okáról.¹⁰³¹ Bártfay szilárd meggyőződése, hogy a színháznak missziója van, s közvetlenül is alakítja a közösség erkölcsi állapotát, így jóval hatékonyabb, mint az irodalom, hiszen sokkal szélesebb körben fejt ki hatását. Bártfaynak egy jó és ígéretes bemutatón vagy egy neves művész jutalomjátékán megjelenni nem kedv kérdése. Felháborodva jegyzi fel például, hogy Egressy Gábor kiemelkedő Hamlet-jutalomjátékán¹⁰³² vagy Laborfalvi Rózaén Vörösmarty *Áldozatának* bemutatóján kong a nézőtér: „A' darab nem tett hatást, 's úgy látszott nem igen tetszett; irva szépen van.¹⁰³³ – Szegény Laborfalvi Rózának vékony jutalma jött, mert a' gyalázatig kevés ember jelent meg; pedig a' darab ma adaték először, és jó, és jól adaték. 'S az illy részvétlen nép' számára állittassék színház? – Bizony nem érdemli.”¹⁰³⁴

Színháztörténeti szempontból a napló legérdekesebb bejegyzései éppen azok a spontán leírt gondolatok, amelyek a társadalmi praxisra vonatkozó elvárást tükrözik.¹⁰³⁵ Például: Voltam színházban, hol először adalék Gaál vígjátéka „Szerelem és Champagnei” – Sok jó tréfa van benne, de a' darab nagyon sértő – legalább néztem szerint – az által, hogy az apa lerészegítették. [...] Rosz, imoralis, botránkoztató dolgok. Délután meglátogattam Vörösmartyt. Nála találtam Karácsont Bécsből. Később Gaal is oda jött: ennek elmondám észrevételeimet a' vígjátékra 's elismeré, hogy atya helyett gyámot vagy bátyát kell tenni.”¹⁰³⁶ Érdekes, hogy Vörösmarty bírálata sokkal megengedőbb: „Helyzetek 's azokhoz illő elmés ötletek által érdekes és mulattató mű, melly, ha nem dicshetetik is a characterek' újságával, (mi vígjátékban nem is olly könnyű a személyesített hibák és balgatagságok csaknem örökös, álló czikkelyei lévén) az adott képek' hűségével és könnyű erőltetetlen mozgásaival jól tölt be egy estvét.”¹⁰³⁷

¹⁰²⁸ Ezen a napon tartotta a Kisfaludy Társaság az első, jutalomosztó ünnepélyes közgyűlését az Akadémia termében, az Uri utcai Trattner–Károlyi-ház első emeletén, ahol 1838. február 6-án Bártfay olvasta fel a győztes elméleti pályamű részleteit. A szerző Tarczy Lajos, a pápai református kollégium filozófia professzora.

¹⁰²⁹ EGRESSY GÁBOR, *Javaslat a színészet ügyében*, Athenaeum 1838; *Végyszavam a dráma ellenségeihez*, Athenaeum 1840; *Színészeti stúdiumok*, Athenaeum 1841.

¹⁰³⁰ Társalkodó 1838, 12. A Kisfaludy Társaság Évlapjai, I, Buda, 1841, 35–82, illetve *A dráma hatása és literatúránk drámaszegénysége*, Buda, 1843.

¹⁰³¹ 1839. december 3.

¹⁰³² Shakespeare művét a Pesti Magyar Színház Vajda Péter fordításában mutatja be 1839. szeptember 6-án. *Leart Sófaly József* fordításában játsszák, szintén Egressy Gáborral a címszerepben, aki klasszikus művekben próbálja megvalósítani színészi elképzeléseit. Ezt az Akadémia is támogatja szövegkiadásával: *Színműtár-Külföldi Játékszin. Színműtár*, Magyar Tudós Társaság, Pest, 1833–1842; II, MOLIÈRE, *Nők iskolája*, ford. ÁRVAY Gergely, Pest, 1833; MOLIÈRE, VII, *A' bot csinálta doktor*, ford. KAZINCZY Ferenc, Pest, 1834; XVII, William SHAKESPEARE, *Romeo és Julia*, ford. NÁRAY Antal, Buda, 1839.

¹⁰³³ 1841. április 26.

¹⁰³⁴ 1840. január 25.

¹⁰³⁵ 1838. május 16.

¹⁰³⁶ 1838. május 16.; 1838. május 18.

¹⁰³⁷ *Gaal József: Szerelem és champagne*, VÖRÖSMARTY Összes..., XIV., *I. m.*, 158.

A napló igazi kérdésként – a színházi hétköznapi gondjainak összegyűjtése mellett – veti föl és mérlegeli a korszak prózai műsorpolitikájának igazi dilemmáját: milyen hatás legyen irányadó az eredeti magyar darabok számára? A francia típusú, jól megcsinált drámák és vígjátékok vagy az érzelmes, inkább a színpadi jellemekre koncentráló, német színművek, amelyek bővelkednek az elérzékenyítő jelenetekben és a jó dialógusokban.

Bárfay bizonyára ismerte Kölcheynek Kisfaludy Károly *Leányörzöjéről* szóló írását, amely világosan leszögezi, hogy az illendőség vagy a józan ész elvesztése és a pusztán nevetséges még kevés a komikumhoz. Az igazi komikumhoz bizonyos elmésség is szükséges. A napló pozitív példája Scribe¹⁰³⁸ hosszú évtizedekig játszott sikerdarabja, amit Bárfay a német színházban is megnézett.¹⁰³⁹ A francia drámairodalomban a kortársak számára az egyik tájékozódási pont Victor Hugo, akiről 1837-ben Eötvös nagy tanulmányt jelentetett meg, hangsúlyozva, hogy darabjaiban „az igazság terjesztése, a népnek jobbítása” a cél.¹⁰⁴⁰ Bárfay azonban vele szemben Dumas-t élteti: „Újabb okom vala Dumas nagy drámai tehetségét a’ ma először adatott új darabjában bámulni. Én őt Hugo Victor elébe teszem, bármint ítéljenek mások.”¹⁰⁴¹ Bár sokan amellett érvelnek, hogy a francia drámák „jól megcsináltak”, túlságosan vonzó módon jelenítik meg a bűnt és az erkölcstelenséget, ugyanakkor Toldy és Bajza éppen e drámaírói technika eltanulására szólít fel: „ezek a franciák igen kitaláltak, mikép kell műveket írni színpadra, hogy a nézők el ne aludjanak.”¹⁰⁴² Bárfay is többnyire elismerően ír erről a stílusról.¹⁰⁴³ Sőt, a nézők észreveszik ezekben a darabokban a nagy elméleti és színészi képzettségű Egressy Gábor bravúros alakításait.¹⁰⁴⁴

Az eredeti magyar dráma kíváncsi iránya tehát ekkoriban tematizálódik az igényes közönség, így Bárfay környezetében is. Bár világos, hogy a „magas tragoedia”¹⁰⁴⁵ kevesek élvezete, az előadásokat gyakran megvitatják a társasági összejöveteleken, ahol a hozzáértő színpadi szerzők vagy kritikusok az irodalom iránt érdeklődő civilek egyenrangú partnerei: „Színházba menék, hol Szigligeti »Aba« című szomorújátéka adaték először. A’ darab első négy felvonása jó és hatásteljes: de az 5ik már összevissza van keverve a’ helyett hogy tragoediahoz illő méltósággal és művészi nyugalommal fejlenék ki. Szemere nem vala ott: mellettem jobb felől Dr. Ivanovics hortyogott, megettem pedig Dr. Kiss ült. – Jött hozzám báró W[esselényi]; sokáig disputáltunk Szigligetinek tegnap adott darabja felett.”¹⁰⁴⁶

A műsorpolitikában Szigligeti Ede képviselte a politikai mozgósítás, a nemzeti, erkölcsnemesítő és hazafias célokat is kitűző drámaírást. Szigligeti rendszerint közéleti és történelmi áthallásokkal dolgozott. Például a honfoglalás korában játszódó trilógiájából

¹⁰³⁸ Eugène SCRIBE – NAGY Ignác, *Egy pohár víz* (1840.). Megjelent a *Szinmúrtárban* II, 9, 1841. – Színyei szerint a bemutató 16-án volt.

¹⁰³⁹ 1841. május 12., 1841. június 6.

¹⁰⁴⁰ *Magyar Színháztörténet 1790–1873*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Akadémiai, Budapest, 1990, 247.

¹⁰⁴¹ 1839. szeptember 23.

¹⁰⁴² Scribe drámái kapcsán idézi *uo.*, 247. – Lásd még Toldy tanulmányát a francia drámairodalomról az *Athenaeumban* (1839. március 10., 20. sz., 318–319.).

¹⁰⁴³ 1839. november 14., Alexandre DUMAS – Eduard JERMANN – JAKAB István (bemutató: 1836. március 4.) – 1841. április 12., J. A. F. P. ANCELOT (1794–1854) – FÖLDVÁRY Ferenc, *Olga*, Párizs, 1828 (a 16. század Moszkvájában játszódó rémdráma).

¹⁰⁴⁴ 1838. október 6. J. H. DEINHARDSTEIN (1794–1859), *Garrick(!) Bristolban*, Bécs, 1832. – Lásd még VÖRÖSMARTY Összes..., XIV., I. m., 170, 235–236.

¹⁰⁴⁵ Fánscy Lajos 1840-es írása a *Társalkodóban* – idézi KERÉNYI (szerk.), I. m., 142.

¹⁰⁴⁶ 1838. december 20.; 1838. december 21.

(*Gyászvitézek*, *Vazul*, *Aba*) határozott németellenes irányt érzett ki a közönség.¹⁰⁴⁷ Népszerűségét az életképeken, a romantikus nagyjelenetekben kívül a jól eltalált aktuálpolitikai célzások is növelhették. Vörösmarty azt írja róla: „kétségen kívül legjobb műve Szigligetinek, mi annyival örvedetesebb, mert a’ legujabb is, ’s haladásra mutat.”¹⁰⁴⁸ A *Micbán családja* megkapja az éves akadémiai nagyjutalom díját,¹⁰⁴⁹ az *Ál-Endrét* kisebb sikerrel játsszák, de azért kíméletes kritikát kap.¹⁰⁵⁰ Vörösmarty szerint: „...e’ mű, végét kivéve, sokkal közelebb áll a’ víg, mint a szomorú játékhoz. A’ víg és komoly elemnek ezen aránytalan ’s egymással küzdő vegyítéke ’s a’ hallgató érzéseinek ez általi szétszaggatása az ok, miért e’ mű kevesebb hatással bír, mint tán megérdemelné.”¹⁰⁵¹ A Szigligeti-vígjátékok azonban kevéssé nyerték el Bárfay tetszését, még az akadémiai nagyjutalmat kiérdemlő *Rózsa* sem.¹⁰⁵²

Az elméleti kérdéseken túl azonban a színháznak „üzemszerűen”, a gyakorlatban is működnie kell, azaz előadásról előadásra meg kell tölteni a karzatot, s ezt Bárfay időnként nehéz szívvel veszi tudomásul. Ugyanakkor azonban a fiatalokkal és az alkalmazottaival megnézi a „vasárnapi darabokat”.¹⁰⁵³ A napló visszaigazolja ugyanakkor a népszínművek hihetetlen népszerűségét, például a hosszú szériában játszott *Peleskei nótárius*, illetve¹⁰⁵⁴ az ún. „tündérbohózatok” kasszasikerét.¹⁰⁵⁵

7.3.2. KÖZJÁTÉK: A VALLATÓPARANCS

A Nemzeti Színház működtetésének kidolgozása, az épülettel, a társulattal, a műsorprogrammal kapcsolatos viták a társadalmi nyilvánosság előtt zajlottak, és jelentős szerepet kaptak a művészet polgári normarendszerének kidolgozásában. A sajtó élénken követte az eseményeket, sőt maga is a történetek közvetlen formálójává vált. A liberális közvéleményt leginkább befolyásoló folyóirat, az *Athenaeum* egyik szerkesztője, Bajza József lett a színházi választmány által kinevezett egyik igazgató, a másikuk pedig Vörösmarty Mihály, a napi színírálatok szerzője.¹⁰⁵⁶ A színházi műsorpolitika kérdései, a színészek szerződtetése¹⁰⁵⁷ miatt állandósult vita, valamint már az építkezés kezdete óta folyamatosan fenyegető pénzhány miatt Bajza 1838. június 8-án lemondott tisztségéről. A választmány érdemei elismerése mellett ingyenes zártszék felajánlásával búcsúztatja.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁴⁷ *Uo.*, 278.

¹⁰⁴⁸ VÖRÖSMARTY Összes..., XIV., I. m., 197.

¹⁰⁴⁹ 1840. november 11.

¹⁰⁵⁰ 1841. február 15.

¹⁰⁵¹ *Uo.*, 248.

¹⁰⁵² SZIGLIGETI Ede, *Rózsa*, történelmi vígjáték, 1840. (Az éves akadémiai nagyjutalommal díjazott darab) – 1840. november 30., 1839. január 25.

¹⁰⁵³ 1838. december 9., 1839. március 3., 1838. január 1., 1839. január 24. – BEÖTHY Zsigmond, *Jurista és kisleány*, 1839, színmű.

¹⁰⁵⁴ Az évad legnagyobb látogatottságú előadásán 2330 néző volt. GAÁL József és THERN Károly *Peleskei nótárius* című zenés bohózatát, népszínműve Megyeri Károly főszereplésével 1838–1841 között 32 előadást ért meg.

¹⁰⁵⁵ 1838. december 27. – SZERDAHELYI József – BALOG István, *Ludas Matyi*, tündérbohózat. 1279 néző volt jelen.

¹⁰⁵⁶ A *Magyar Játékszíni krónika* nem csupán színírálatokat közölt, hanem sajtópolemiát is folytatott: *Magyar Játékszíni krónika. Felszólítás Munkácsy János úrhoz*, Athenaeum 1838.; *Magyar Játékszíni krónika. Nyilatkozás Munkácsy János úr rágalmai iránt*. Athenaeum 1838.

¹⁰⁵⁷ „Egressy Gáb[or]. ma lépett föl ismét először, mint újra szegődött tag; nagyon zajos hosszú tapssal fogadák ’s két koszorút is vetettek neki.” 1838. november 15.

¹⁰⁵⁸ „Színházba menék. Ott találkoztam Fáy Ferencznével és leányával, Bajzával ’s nejevel. Bajza egy ideig mellettem ült a’ játék alatt.” 1838. július 9.

Bár a művészek több megyében jelentős politikai véleményformálók is voltak, Pest ebből a szempontból különösképpen a figyelem központjában állt. A vezér vármegye intézkedéseivel példát mutatott a vidéki reformellenzéknek: felügyelte és irányította a Magyar Tudományos Akadémia és a Pesti Magyar Színház működését, valamint a helyi hírlapok és folyóiratok engedélyeztetésére is döntő befolyása volt. Jelentős eszközrendszer, hivatali apparátus állt rendelkezésére: a szolgabírák és a közmunkára (pl. színházépítésre) kirendelhető rabok csapata. Mint szervezet azonban egyre kevésbé volt képes megbirkózni a szakszerű polgári működés követelményeivel. A művészi tevékenység és annak hatalmi ellenőrzése és irányítása közti feszültség éleződése, valamint a finanszírozás megoldatlansága előbb-utóbb jogi terepre terelte az éleződő konfliktust. Mert noha a liberális vezérvármegye mindig is támogatta Vörösmartyékat a folyóirat-indításban vagy Bajza a színházigazgatói poszt elnyerésében, a Pest képviselőiből álló választmány Bajza 1838. június elsejei távozása után – Nyáry Pál alispán vezetésével – a feudális jogszolgáltatás eszközeit alkalmazta a színház ügyeinek intézésében: például büntetéspénzt fizettetett, illetve az operát erőszakosan előtérbe helyező műsorphilpolitikája miatt vezető prózai színészei távoztak a társulattól. Az *Athenaeum* a *Változások a pesti magyar színháznál*¹⁰⁵⁹ című, névtelen cikk-kel reagált a kialakult helyzetre. A közvélemény előtt már régóta tudott volt, hogy az igazgatóválasztmány táblabírái a színház munkatársait vármegyei alkalmazottaknak tekintik; a korabeli anekdota szerint inkább hajdú, mint írnoki minőségben bánnak velük.¹⁰⁶⁰ A konfliktusban Bártfay is érintett. Az *Athenaeum* ellen ugyanis 1839 januárjában – egyhangú szavazással – vallatóparancsot készülnek kiadni, azaz a nagybírák vagy ítélőmesterektől származó felszólítást küldenek, tanúként akarják bíróság elé szólítani a szerkesztőséget,¹⁰⁶¹ hogy ezzel a módszerrel megtudják a műsrophilpolitikát bíráló cikk szerzőjének kilétét.¹⁰⁶² Jogilag a „per egy úgynevezett bírói vallatóparancs látszólagos megtagadása miatti büntetés kiszabására irányult.”¹⁰⁶³ A dolog valódi tétje valójában az, hogy tisztázza az erőviszonyokat a színházat működtető hatalmi centrum és a dramaturgiában járatos, az intézmény szellemi vezetését visszaszerezni kívánó irodalmárok között, és hogy kiderüljön, hol húzódik a sajtószabadság határa, azaz, hogyan reagál mindegyik a nyilvánosság. „E’ közben Schedel jött hozzám ’s jelenté, hogy Földváry Gábor által küldve Szolgabíró ’s Esküdt volt nála Mandatum Compulsoriummal az Athenaeum 7d. számában álló, a’ színházi igazgatóságot érdeklő cikkely beküldőjének kitudására, ’s hogy vallomását hit-letétel mellett vevék ki. – Meg kell vallani, ez gyönyörű példája a’ magyar szabadelműségnek, ’s még ahhoz Földvárytól. – Elmenék vele Bajzához Vörösmartyhoz, mert a’ Törvényes-Bizonyosság ezekhez is készült Schedel’ állítása szerint. Szerencsére ezek nem találtattak honn, Fáy Andrásnál ebédvén: azonban Vajdától szinte kivevék a’ vallomást és szinte esketéssel. – Bajza ’s Vörösmarty ájtjövén, tanácskoztak mit tegyenek, ha a’ Szolgabíró őket is megkeresné. Bajza minden esetre válaszolni kívánt Földvárynak, ’s a’ levelet, mely jól vala föltéve, el is olvasá.”¹⁰⁶⁴

¹⁰⁵⁹ Athenaeum 1839. január 24., 7. sz., 112.

¹⁰⁶⁰ KERÉNYI, A *főrendi...*, I. m., 137.

¹⁰⁶¹ Vallatóparancs: jogi dokumentum, aminek alapján a Királyi Tábla jurátusai vagy megyei tisztviselők végzik el a kihallgatást. VARGA, 1974. 226. Itt Zlinszky János segédszolgabíró és Bellagh Antal segédesküdt a kiküldöttek.

¹⁰⁶² KERÉNYI, *Pest vármegye...*, I. m., 283.

¹⁰⁶³ BAJZA Kálmán, *Az Athenaeum-per. Az első magyar sajtóper története*, Argumentum, Budapest, 1997, 10.

¹⁰⁶⁴ 1839. január 28.

Az akciót Földváry Gábor¹⁰⁶⁵ hagyja jóvá, aki még egy előző generáció tagja. Ő volt egyébként a színházépítés szorgalmazója, az intézmény korábbi irányítója, a hűtlenségi perek ellen tiltakozó megyei ellenállás egyik vezető alakja. 1838 tavaszától azonban személyes ambícióit helyezte előtérbe, így elveszítette az ellenzék bizalmát. Bajza Földvárynak írott válaszával Bártfay teljesen egyetértett.¹⁰⁶⁶ A botrány miatt a lap 1841. január 5-ig szünetelteti *Játékszíni krónika* című rovatát.¹⁰⁶⁷ Az ítéletben végül pénzbüntetést szabtak ki, lényegesebb azonban, hogy a konfliktusra egyértelműen rávetült az éppen folyó közjogi perek árnya:¹⁰⁶⁸ „A’ Bajza ellen, Földváry Gábor színházi igazgató által a’ minapi Athenaeumi cikkely ’s vallató-parancs miatt indított pörben ma hozott Simoncsics surrog[atus] Alispán ítéletet – még pedig, a’ mi nevetséges és bosszantó – végítéletet, holott csak az előleges kifogás’ kérdése volt submitálva. – Ime, a’ Fiscus’ törvény-gázló példaadása mi gyönyörűn gyümölcsözik az alsóbb bíróságoknál is.”¹⁰⁶⁹

7.3.3. VITÁK AZ IGAZGATÁS KÖRÜL

A színház ügyében való összefogás végül is felemásra sikeredett. Bajza magánbeszélgetésben úgy nyilatkozott, hogy azért fogadja el az igazgatói tisztelet, hogy „ne más személy kezébe jöjjön az ügy, az intézet, melyre a kormánynak befolyása van, mert a kormány elenyészteni akarja a Színházat...”¹⁰⁷⁰ A fennálló tarthatatlan helyzet okait 1839 októberében a *Szózat a pesti Magyar Színház ügyében* című röpiratában foglalta össze, amelynek fogalmazványát Bártfaynak is felolvasta, aki pártolta a világos, sarkos megfogalmazásokat: „[...] Vörösmartyhoz tértünk be, hová Bajza is jött nem sokára, ’s kéziratban lévő, nem sokára elkészülendő munkáját a’ magyar színházról annak állapotja, viszonyai ’s létesíthetése felől, majd egészen fölolvastá előttünk. Sok helyes, igaz nézetet fejt ki; de a’ mit mond, soknak fog fájni. Azonban véleményem szerint jól teszi: mert jobb egyszerre dönteni el a’ dolgot, mint nyavalyogni, ’s magát hosszas kinlódás közt lassan süttetni.”¹⁰⁷¹ A munka valójában nem a professzionális vármegyei eljárókat, a „hivatalukat csupa becsületből és szívességből vivő” igazgatóválasztmányt tette felelőssé a nehézségekért, akik „[...] gyűlésbe akkor mennek, midőn kedvök jó, midőn jobb mulatságot nem tudnak találni, mert mulatságot ezen foglalatosság is nyújt nekik.”¹⁰⁷² Hangneme valószínűleg sértő lehetett a haza ügyén lelkesen és önfeláldozóan, de szakértelem nélkül dolgozó civileknek, akik elfogultak voltak a szép színésznők iránt és inkább a szórakoztató, zene darabokra voksoltak, mint az igazi művészetre.¹⁰⁷³

¹⁰⁶⁵ Földváry Gábor (1787–1854) 1832–1836 között Pest vármegye alispánja, majd főispáni helytartó. Korábban le akart mondani az alispáni tisztról, ezt azonban csak az 1838. április 30-i közgyűlés fogadta el, de 1837–1840 között is a színházat működtető részvénytársaság feje marad. Később Vas Gereben róla mintázta az *Egy alispán* (1858) című regényének hőseit. VÖLGYESI, *Pest megye...*, I. m., 178.

¹⁰⁶⁶ *Nyilvánosság, névtelenség, feleletteher. (Néhány szó igazolásul)*, Athenaeum 1839. február 17., 218; illetve a vita Bajza József által írt zárszava (*Még egy szó Munkácsy János 26 hazugságáról*). – 1840. február 6.

¹⁰⁶⁷ KERÉNYI, *Pest vármegye...*, I. m., 283.

¹⁰⁶⁸ Erre lásd részletesebben az 5. Wesselényi Miklós *pere a naplóban* (1838. január – 1839. február), című fejezetben.

¹⁰⁶⁹ 1839. március 15.

¹⁰⁷⁰ Tresztyánszky Mihály naplója 1837-ből – idézi KERÉNYI, A *főrendi...*, I. m., 260.

¹⁰⁷¹ 1839. szeptember 8.

¹⁰⁷² Uo., 141.

¹⁰⁷³ 1840. január 12.

A közönséget vonzó és a bevételi hiányra megoldást ígérő, úgynevezett nagyoperai stílus megjelenése a Pesti Magyar Színházban robbantotta ki 1838-ban az úgynevezett „operahaborút”. Bár elnevezésében egy műfaj szerepel, de valójában a vita mégsem pusztán a drámai vagy a zenei darabok arányáról folyt, hanem sokkal inkább az előadások költségeinek hatalmas különbségeiről, a színészi gázsik eltérő arányáról. A vézermegye, illetve a mecénás arisztokraták ugyanis nem tudták finanszírozni a színház működését. A kockázatos üzleti vállalkozás és a vármegye szigorú felügyelete miatt senki nem akarta kibérelni a színházat, ezért egy részvénytársaságot hoztak létre, melynek elnöke Földváry lett. Bajza lemondása után 1838 augusztusáig a tényleges igazgató – kényszerűségből – Szentkirályi Móric lett. Szentkirályi új, üzletibb és gyakorlatiasabb munkódtetéssel próbálkozott, így például újságírói szabadjegyet adott a pesti hírlapoknak, közös társalkodót alakított ki, versenyeztette a vállalkozókat, ajánlatot tesz a vidéki társulatoknak a darabok leírására stb. Mindezek ellenére a színház folyamatos és nem szűnő anyagi gondokkal küzdött.¹⁰⁷⁴

A megoldást végül az 1840. május 13-án a Nemzeti Színházról szóló országgyűlési törvénycikk hozta meg. Ennek értelmében ugyanis a finanszírozás és az igazgatás egy országos választmány kezébe került,¹⁰⁷⁵ de a szakigazgatás hiánya miatt az ügyintézés továbbra is meglehetősen nehézkes maradt.

Ebben a köztes, törvényes elszámolás nélküli helyzetben igazgatóként Ráday Pál, majd Simonsits János táblabíró vitte tovább az ügyeket. A vállatóparancs ügyében majd csak 1841-ben született meg az ítélet. Akár szimbolikusan is tekinthető, hogy az alperest a bíróság bírság megfizetésére kötelezi. Ugyanekkor az új politikai fórum, a *Pesti Hírlap* egyik első számában, 1841. január 2-án szorgalmazza a színház körüli, hisztérikus vita lezárását és a helyzet rendezését.

7.3.4. A TÁRSAS ÉLET SZÍNTERE

A pesti irodalmi élet nyilvános terei közül a színház – ami Bártfay naplójában elsősorban a Pesti Magyar Színházat¹⁰⁷⁶ jelenti – az egyik legfontosabb találkozóhely. A ma megszokottnál azonban sokkal szabadabb a színházbéli légkör: nincs szigorúan elsötétített nézőtér és a közönség sem feltétlenül figyel koncentráltan a színpadra. Bártfayt érdeklik az előadások, de még vele is időről-időre előfordul, hogy elunja magát, különösen a többedszer látott daraboknál. Ilyenkor a páholyokban ismerősökkel kezd beszélgetést, itt intézi hivatalos, akadémiai vagy családi ügyeit, sőt az is előfordul, hogy esetleg egy-egy könnyed kalandba bonyolódik vagy egyszerűen csak megpihen egy-egy hosszú nap után.¹⁰⁷⁷ Az előadás nemegyszer nem csak a színpadon folyik: például megéljenzik a páholyába érkező Széchenyit.¹⁰⁷⁸ A nőket – Bártfay megfogalmazásában – a férfiak „szín-

¹⁰⁷⁴ 1839. december 20.

¹⁰⁷⁵ Vagyis megszűnik a részvényes alapon történő felügyelet, s a nemességre kivetendő különadó (subsídium) fedezné a tartozást. A színházat az országgyűlés választotta országos választmány, vagyis politikusokból álló testület felügyeli. KERÉNYI, *Pest vármegye...*, I. m., 284–285.

¹⁰⁷⁶ Korabeli, nevezetes ábrázolása: Baltazár WIGAND, *A Nemzeti Színház*. 1840. k., papír, gouache, MNG ltsz. 1952–4725.

¹⁰⁷⁷ 1840. szeptember 11.

¹⁰⁷⁸ 1838. augusztus 12. – Széchenyi naplójába ezt jegyzi: „Elmegyek a magyar és a német színházba. Az előbbiben 30 diák vívátja, miről nem veszek tudomást, s magam is velük tapsolok.” SZÉCHENYI, I. m., 775.

házba vezetik”, ahol rosszálló vagy jóváhagyó tekintetek figyelik a beszélgető csoportokat és az esetlegesen kialakuló párokat. Így a színházba járást mint eseményt a látás és a láttatás kettőssége jellemzi.¹⁰⁷⁹

Bártfay az öt érdeklő darabokat feszült figyelemmel követi, erre utalnak az akadémiai páholyban vagy a földszinten fecsegő nézőszomszédokra tett felháborodott megjegyzései, például „[...] együtt menénk színházba, hol nagyon bosszantott, két fiatal ismeretlennek (hihetőn mánáskák voltak) szüntelen fecsegése.”¹⁰⁸⁰ Akkor sem hagyja ott, ha az előadás unalmas, gyenge vagy már többször látta – de jó néhányszor előfordul, hogy általában a második felvonás alatt meglátogat egy közel eső nyilvánosházat. Bártfay egyébként gyakran mozog az előadás közben, egyszer még a karzatra is feltéved, ahol meglepi a szédítő magasság és az éles, vakító világítás.¹⁰⁸¹ A jegyárakban jelentős a különbség; bár a színház fenntartásának jórészét a páholyok bérlete fedezi, mégis jóval többen ülnek a polgári közönségnek fenntartott, földszinti zárt székekben és az alsóbb néposztályoknak szóló karzati helyeken (teltház esetén 2312 fő a színház befogadóképessége). Bártfay rendszerint a páholyok és a földszinti zártszékek között ingázik.¹⁰⁸² Komolyan bosszankodik, amikor neveltje, a szeles Muki elfelejtí teljesíteni a bérletvásárlási megbízását. Ő tartja számon Károlyi páholybérletét is: „A magyar színházi páholy-nak bérleti ideje letelvén, úgy tartom nem tevék Nagyságod’ szándéka ellen, hogy annak félévi illetményét 425váltó ftban kifizetém, mivel az iránt megszólíttattam – a’ pénzre pedig ott szükségük van.”¹⁰⁸³

A színház iránti elkötelezettségen és a szórakozáson kívül Bártfaynak a Magyar Színház olyan hely, ahol igazán otthon érzi magát. Gyakran magával viszi vidéki ismerőseit és családtagjait, a pesti látogatások kötelező esti programja mindig a színházlátogatás.

Például Raupach¹⁰⁸⁴ *Királyleány, mint koldusnő, avagy az élet iskolája*¹⁰⁸⁵ című drámáját az irodalomtörténet nem tartja számon, Bártfaynak viszont többször is mély katarzist okoz, hiszen személyes „életdrámáját” véli felfedezni benne: a házasságra kényszerített, elérhetetlen platói szerelme szenvedéseit hallja ki belőle, amit sajátos fordulattal így fogalmaz meg: „Lendvayné jutalom játékaúl először adatott: Királyleány mint koldusnő, Raupachtól. A’ darab nagy hatású, ’s megvallom a’ legjobbak közé számítom azt. Szemereék ’s mi hárman a’ 22. számú páholyt vettük ki, ugyan azt, mellyben Vandernach Grófnéval ’s később Matildával voltunk, jobb felől az első emeletben; Muki is oda jött. De hiányzott valaki, a’ kit oda ohajtottam. Sok élményt talált volna lelke ’s azt hallotta volna a’ színen, a’ mit belsejében már gyakran érzett.”¹⁰⁸⁶ A kortárs színikritika (Vörösmarty, Bajza) igencsak lehúzzák a darabot. Bártfayban valószínűleg épp a kritikákat olvasva érik meg a dacos ítélet: „Nekem ez a’ darab nagyon tetszik akármit beszéljenek az

¹⁰⁷⁹ 1839. július 19.

¹⁰⁸⁰ 1839. augusztus 29., 1839. október 7., 1840. június 13.

¹⁰⁸¹ 1839. július 4., 1839. február 6.

¹⁰⁸² 1838. november 15.

¹⁰⁸³ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1839. szeptember 26., MOL

¹⁰⁸⁴ Ernst Solomon Benjámin RAUPACH (1784–1852) német színműíró. Szentimentális drámái rendkívül népszerűek. *A Die Leibeigenen, oder Isidor und Olga* (1826) Széchenyi olvasmánya is volt. VISZOTA, *Gr. Széchenyi...*, I. m., 3–159.

¹⁰⁸⁵ Bemutatója: *Die Königstochter ein Bettlerweib oder Die Schule des Lebens*, Berlin, 1835. – Magyarul DEÁKY Fülöp Sámuel fordításában játszották.

¹⁰⁸⁶ 1838. december 3.

ügynevezett műbírak. Kellemes hatása van rám, ’s mi kell több? ez nekem mérték. Minden mű-élmény ezen alapszik, ezen fordul meg.¹⁰⁸⁷ Vagyis a színházat Bártfay olyan lehetőségnek tekinti, ami a saját élethelyzetekre is rálátást nyithat, s felkínálja, hogy a saját történeteinket más perspektívából értékeljük újra.

7.3.5. SZEMÉLYES SZAVAZAT AZ OPERAHÁBORÚBAN

Már a Magyar Színház felavatásától élénk vita kezdődött arról, hogyan lehetne emelni a darabok minőségét s hogyan lehetne átcsábítani a német színház igényes előadásokhoz szokott közönségét. Nyilvánvaló volt, hogy ehhez radikális személyi változtatásokra és stílusváltásra is szükség van: a vándorszínész neves énekesnői helyett már európai klasszisokat kellett szerződtetni a kor romantikus nagyoperái eljátszására, akik akár a prózai színészek gázsijának többszöröséért vállaltak egy-egy szerepet. A megoldást Schodelné Klein Rozália kiváló énekes primadonna Pestre szerződtetése jelentette. Schodelné fényesen beváltotta a hozzáfűzött reményeket. A *Norma*¹⁰⁸⁸ bemutatója minden kritikus szerint új korszakot indított el.¹⁰⁸⁹ „A romantika sztárkultuszával ünnevelt operadiva megkövetelte-kialakította a megfelelő színpadi keretet alakításai számára, az operamegválasztástól a Scalából hozott szcenáriumokon át át a rendezésig és ezen belül a kórus mozgatásáig.”¹⁰⁹⁰

Schodelné jelentős erőfeszítéseket tett a zenei társulat fejlesztésére, s mellé több jó énekest és zenészt is szerződtettek a társulathoz; a színészek lelkesedése pedig olyan nyira nem lohadt, hogy még az esti előadások után is rendszeresen próbáltak. Schodelné játéktípusát és megjelenésének külsőségeit egyébként sokan bírálták; a magyar közönség például túl lengének tartotta a druida papnő öltözkését a *Vesztaszűz*ben.¹⁰⁹¹ Bártfay minden alkalommal lelkesen írt fellépéseiről.¹⁰⁹² Az énekesnőnek¹⁰⁹³ Erkel Ferenc, akivel együtt szerződtették, írja majd az 1840-ben bemutatott, nagysikerű *Báthori Máriát*,¹⁰⁹⁴ ami verbunkos dallamok felhasználásával és olaszos áriáival csakhamar az egyik legkedveltebb opera lesz.¹⁰⁹⁵

A német színház magas színvonalához szokott arisztokráciát azonban a Magyar Színház nem hódította meg. „Báthori Mária-opera a magyarban – ’élvezhetetlen’! – írja Széchenyi.¹⁰⁹⁶ És valóban, a zenés darabok alatt többnyire üresen állnak a páholyok.

¹⁰⁸⁷ 1838. december 8.

¹⁰⁸⁸ Vincenzo BELLINI (1801–1835) – Felice ROMANI – SZERDAHELYI József, *Norma*, Miláno, 1831. A Pesti Német Színház 1835-ben, a Pesti Magyar Színház 1837-ben mutatta be.

¹⁰⁸⁹ Bártfay látta ugyan a darabot, de nincs mondanivalója róla. 1839. április 13. – Széchenyi ugyanezt az előadást látta: „*Norma magyar színházban*; sokkalta rosszabb, mint a németben.” VISZOTA, Gr. Széchenyi..., I. m., 792.

¹⁰⁹⁰ *Magyar színház történet, I. m.*, szerk. KERÉNYI, 142.

¹⁰⁹¹ Gasparo SPONTINI – Étienne JOUY – SZERDAHELYI József, *Vesztaszűz*. A darab kapcsán merült fel elsőként az operarendezés szerzői jogi problémája. Uo., 271. – 1838. június 26.

¹⁰⁹² 1276 jegyet adtak el és a páholyokban is sokan voltak. – 1839. december 28.

¹⁰⁹³ Schoedelné ekkor már a magyar közélet fontos szereplője, a volt alispán és színi igazgató Nyáry Pál élettársa. Népszerű hazafias gesztusokat tett, például adománnyal segítette Ferenczy István Mátyás-élművének elkészültét, aki – cserébe – szép márványportrét készített róla.

¹⁰⁹⁴ ERKEL Ferenc – EGRESSY Béni, *Báthory Mária*, Pest, 1840. augusztus 18. Dugonics András 1794-ben megjelent színművéből készült szövegkönyvvel.

¹⁰⁹⁵ 1840. szeptember 6.

¹⁰⁹⁶ OLTVÁNYI, Gr. Széchenyi, I. m., 401.

Bártfayék viszont csak akkor látogatnak el a német színházba, amikor Károlyiék révén ingyen jutnak hozzá a belépőhöz. A naplóíró rendszerint elfogulatlanul dicséri a német színház zenés darabjainak tagadhatatlanul magasabb, a magyarét messze maga mögött hagyó színvonalát. Összességében azonban mégis más élményt adnak azok az esték: „Egyébiránt olly idegennek érzem magam a’ német színházban, bár körülem ’s közelemben több ismerősök ülének.”¹⁰⁹⁷

A zenei élet csemegéje egy-egy neves európai művész, Ole Bull vagy Liszt hangversenye. Az ilyen alkalmakkor szinte felbolydul a pesti társaság, mindenki lázasan igyekszik jegyet szerezni, ismerős családok közös páholy kibérlésére szervezkednek, és napokig másról sem beszél az egész város – legalábbis Bártfayék köreiből láthatóan ilyenkor megszűnik a hétköznapi rutinja.¹⁰⁹⁸ A zene és a hazafias lelkesedés, például az árvíz sújtotta város javára koncertező Liszt hangversenyein, valósággal eufórikus hangulatba hozza a közönséget a Magyar Színházban: „Olly érzelményi örvényt kavart föl játékával ’s hangjai özönével, milyennek azon hős’ keblében kell áradoznia, ki egy iszonyú csatát végez [...] jó ideig mellére nyomott kezekkel mintegy leborulva hajlott az őrvölgő közönség elébe.”¹⁰⁹⁹ 1845-ben a *Rákóczi-induló* bemutatójáról Berlioz azt írja: „kiáltozás, hallatlan dobogás rázkódtatta meg a termet. E forrongó lelkek egybeolvadó szenvedélye olyan kitörésekben robbant ki, hogy megrémültem és borzongani kezdtem. Úgy éreztem, mintha hajam égnek állna és e végzetes perctől kezdve búcsút kellett mondanom darabom zárórészének... mindez attól volt, hogy a »nemzeti képzelőerő erjedni kezdett.«”¹¹⁰⁰ Ugyanilyen túlfűtött a légkör Liszt koncertjén is, ahol Bártfay már nagybeteget csatlakozik a havas-fáklyás díszmenethez. Lisztet másnap Pest díszpolgárává választják, és Pest megye nemesleveléért folyamodik érdekében.¹¹⁰¹

7.4. EGYESÜLETEK, NYILVÁNOS FÓRUMOK

7.4.1. AZ AKADÉMIA PÉNZTÁRI ELLENŐRE

Bártfay mint az Akadémia¹¹⁰² munkatársa rengeteg időt és energiát fordít e tisztsége adta feladatainak pontos teljesítésére. Kapcsolati hálójának is meghatározó kerete az akadémiai hivatal, a magyar kulturális elit szinte minden tagjával kapcsolatba kerül pozíciója miatt és találkozik velük az üléseken.¹¹⁰³ Elsősorban pénzügyi feladatai vannak. Csaknem minden vasárnap délelőttjét az ellenőri hivatalban tölti, kifizetésekkel, elszámolásokkal bajlódik. Toldyval a magyar–német zsebszótár áráról tárgyal, elkészíti

¹⁰⁹⁷ 1838. december 13.

¹⁰⁹⁸ 1839. május 5., 1839. december 29., 1840. június 4.

¹⁰⁹⁹ 1840. január 4.

¹¹⁰⁰ *Hector Berlioz emlékiratai: utazásai Olaszországban, Németországban, Oroszországban és Angliában, 1803–1805*, ford. FARAGÓ László, bev. GYÖRY János, s. a. r. KÓLA Margit, Zeneműkiadó, Budapest, 1956.

¹¹⁰¹ 1840. január 4.

¹¹⁰² A reformkori Akadémia összetételéről, működéséről lásd *A Magyar Tudományos Akadémia múlt százada. 1825–1975*, szerk. R. VÁRKONYI Ágnes – PACH ZSIGMOND Pál, Budapest, 1975, 23–70; TÓTH, Önszervező..., I. m., 72–74.

¹¹⁰³ *Nádasdy Tamás, a nádor*, Athenaeum 1838. november 25.; *Vázlatok a magyar régiség történetéből a török uraság korszakában*, Athenaeum 1839. március 26., 44. sz., 401–406; április 4., 27. sz., 417–421; *Gondolatok a történetírás teoriájáról. Wachsmuth után*, Athenaeum 1839. március 17., 337–344. 1839. november 24.

Döbrentének a *Tudománytár*¹¹⁰⁴ költségkivonatát, sőt vitába is száll vele a kalkulációval kapcsolatban.¹¹⁰⁵ Ugyanakkor más ügyekben is számítanak Bártfay történeti és irodalmi képzettségére. „Schedel mutatá a’ régi nyomtatott magyar könyvet (1531ről), melly a’ magy[ar]. tud[ós]. Társaság’ részére szereztetett Erdélyből; a’ diák (latin) textus goth betűkkel van nyomtatva; a’ gy, ty, ly, ny ékezesekkel van jelölve. A’ czimlap ’s elején néhány lap hiányzik: azonban Schedel’ állítása szerint ez kipótolható, mivel a’ könyv a’ debreczeni könyvtárban is megvan, későbbi kiadásban.”¹¹⁰⁶ Nyilvánvaló, hogy az Akadémia több mint tudományos fórum, hisz ülései – ekkoriban mindenképp – a politikai közélet eseményeinek számítanak. „A’ magy[ar]. t[udós]. társaság közgyűlésébe menék. A’ nagy számú gyülekezet háromszori éljennel fogadá Gr[óf]. Széchenyit midőn bejött: Báro Wesselényit pedig, ki később jöve be (midőn az elnök Gr[óf]. Teleki József megnyitó beszédét már olvasá) harsogó ’s szünni alig tudó fölkiáltásokkal.”¹¹⁰⁷

Bártfayra az Akadémiával kapcsolatos utolsó, szomorú feladata majd 1853-ban vár, amikor hivatalos utasításra neki kell átadni az újjászervezendő testület anyagi ügyeit az új, a hatalom számára politikailag elfogadható tisztviselőknek. „[...] végre csak rá kellett adnom szegény fejemet [bár] én határozottan ’s visszavonhatalanul minden hivataloskodásról lemondottam.”¹¹⁰⁸

7.4.2. A KISFALUDY TÁRSASÁGBAN

Bártfay másik, sok időt és energiát igénylő közéleti feladata a Kisfaludy Társaságban¹¹⁰⁹ betöltött szerepe, mely Tóth Árpád meggyőző elemzése szerint zárt, szakmai elitszervezetként működött.¹¹¹⁰ Itt döntő szava van a pályázatok kiírásában, s témajavaslatait – mint a magyar középkori történelem szakértőjéét¹¹¹¹ – többször el is fogadják.¹¹¹² Vörösmarty és Toldy állásfoglalásának megjelenése után, majd a 40-es évek elején az ő véleményét is kikérlik a szerzői jog szabályozásának kérdésben, 1844-ben pedig a társaság írójogi bizottságának tagja lesz.¹¹¹³

¹¹⁰⁴ Az Akadémia folyóirata; 1834–1836-ban Toldy, később Csató Pál irányítja. Az 1837-től induló *Értekezések* köteteit Luczenbacher János, a *Literatúráét* Almási Balogh Pál szerkeszti.

¹¹⁰⁵ 1841. július 5., 1838. augusztus 22.

¹¹⁰⁶ 1839. december 22., 1840. október 30.

¹¹⁰⁷ 1840. szeptember 8.

¹¹⁰⁸ Bártfay László levele Waltherr Lászlónak, 1853. június 12. OSZK Kt., Levelestár.

¹¹⁰⁹ KÉKY Lajos, *A Kisfaludy-Társaság története* (1836–1936), Franklin, Budapest, 1936.

¹¹¹⁰ TÓTH, Önszervező..., I. m., 175.

¹¹¹¹ A pályázat szövege így szól: „Készíttessék balláda következő tárgyról: Első Géza királyi s Magyarország harmadrésének ura a nem csak birtoka s méltósága, de még élete ellen is, gonosz tanácsból, hitszegéssel törekvő Salamon királynak, bár erős hadával megronthatá, a haza nyugalmaért, s hogy polgári vér ne ontassék, a koronát s uralkodást, az önmegtagadás legszebb diadala közt oltár előtt harmadszor átengedi.” A Kisfaludy Társaság Évlapjai 1836–40, I–II, Buda, 1841. – I. Gézát (1040–1077, uralk. 1074–1077) unokatestvére, Salamon német segítséggel kiűzi, Géza Lengyelországba menekül, majd visszatérve legyőzi őt. Egyezséget kötnek, aminek értelmében a korona Salamoné marad, ők testvérel, a későbbi I. Szent Lászlóval apjuk egykori dukátusát nyerik el. Hét év közös kormányzás után azonban Géza megtámadja és a mogyoródi csatában legyőzi Salomont. Uralkodását a bizánci császár jóváhagyása támasztja alá, aki koronát küld neki, a későbbi Szent Korona alsó részét.

¹¹¹² 1839. február 1. KÉKY, I. m., 1838. november 25.

¹¹¹³ VÖLGYESI, *Egy siker...*, I. m., 28.

Szorgalmas bíráló is: a február 6-i ünnepi közgyűlésre a balladabíró-bizottság tagjaként viszonylag rövid idő alatt, egymás után többször is olvassa a 20–25 jeligés munkát, mivel a felelősség meglehetősen nyomasztja. Ítélete megbízható, hiszen szinte mindig ugyanazokat a pályaműveket ajánlja jutalmazásra, mint Bajza vagy Vörösmarty.¹¹¹⁴ Érdekes, hogy azt viszont nem jegyzi fel naplójába, hogy öt nappal később, a Kisfaludy Társaság első, jutalomoztó ünnepélyes közgyűlésén, az Akadémia termében, az Üri utcai Trattner–Károlyi-ház első emeletén, ő ismerteti a győztes elméleti pályamű, Tarczy Lajos tanulmányának részleteit.¹¹¹⁵

Bártfay szívesen vállalt felolvasást, szerepléseire alaposan fel is készül, hiszen ez társadalmi esemény is, a karzaton a véleményformáló elit és a nőtársadalom foglal helyet.¹¹¹⁶ Segítségével Medgyes Lajos kolozsvári bölcsész-teológus hallgató (1836-tól a kolozsvári *Nemzeti Társalkodó* munkatársa) *Fibián* című verses történeti elbeszélése második díjat nyer a Kisfaludy Társaság 1840. évi pályázatán. Az Apafi fejedelem korában játszódó, drámai fordulatokban gazdag, komor hangulatú költői beszélt az 1841. február 6-i közgyűlésen Bártfay olvassa fel, aki – a napló tanúsága szerint – előzőleg változtatott a felolvasott szövegen.

A napló nem csupán az ülések jegyzőkönyvekből is megismerhető napirendjéről számol be, hanem azok hangulatáról is. A legtöbb bejegyzés Kisfaludy november 25-diki halálának évfordulóját és a rákövetkező február 6-i ünnepi ülést, a születésnapját megelőző előkészületekről számol be.¹¹¹⁷ A hármuk által is jelölt győztes, az előző évi nagyjutalmat is elnyert Pap Endre,¹¹¹⁸ a második Ajtay Gyula, kolozsvári „philosophiát hallgató”. Az ünnepi ülés leírása mindig részletes, mivel kiemelkedő esemény a pesti társas életben.¹¹¹⁹ A díjnyertes művek felolvasásának minősítéséről sosem feledkezik el Bártfay.¹¹²⁰ (Bártfay tudósításával szemben azonban a kortársak szerint Jósika novellájának felolvasása nem aratott egyértelmű sikert.¹¹²¹)

Toldy az 1841. szeptember 20-i ülésen tesz javaslatot a társaság tevékenységének átalakítására és tevékenységének kiszélesítésére. Azt kéri, írjanak a tagok is pályaműveket, de díjazás nélkül, legyen több műbírálat, indítsanak egy új szemlét és egy gyűjtőív szétküldését is szorgalmazza, hogy gyarapítsák a pártfogók számát.¹¹²² Bártfay az új gazdasági alapok kereteinek kidolgozását vállalja: „Bártfay Lászlóra bízott a’ gazdasági ügyeket viendő választmányt, pénztárnokot és ellenőrt vezetendő részletes utasítás’, valamint az alapítói ’s pártolói kötelezvények’ tervei’ készítése; melyek közül az utóbbi kettő még e’ társasági év’ elfolyása előtt beadatott...”¹¹²³ Többek között a Toldy tervei szerint készült új Kisfaludy-kiadásról is tárgyaltak, ami – terveik szerint – díszesebb, teljesebb, olcsóbb

¹¹¹⁴ 1839. január 21., 1839. február 1.

¹¹¹⁵ Később tanulmány formában is megjelenik: TARCZY Lajos, *A költészet s különösen a dráma becse*, Athenaeum 1840. december 10., 737–743.

¹¹¹⁶ 1841. február 6.

¹¹¹⁷ 1838. november 25., 1839. február 1.

¹¹¹⁸ Lásd részletesebben a 3.2.4. Írói kísérletek, az irodalmi közéletben című alfejezetet.

¹¹¹⁹ 1839. február 6.

¹¹²⁰ 1840. február 6., 1840. február 18.

¹¹²¹ *A beduin lánya az Élet és tündérhon* című három kötetes gyűjteményben jelent meg: A Kisfaludy Társaság Évlapjai 1836–40, I, 174–198. – Lásd Jósika levelét Toldy Ferencnek, 1841. február 16. – Idézi HITES 2007, 78.

¹¹²² Lásd Kisfaludy Társaság Évlapja, 3. köt., Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Buda, 10–14.

¹¹²³ Lásd *Uo.*, 22.; 1841. augusztus 15., 1841. szeptember 20.

és rendkívül népszerű lesz.¹¹²⁴ Ez november 12-én jelenik meg, 500 példányban. December 5-én viszont már a harmadik kiadást készítik elő, a szerkesztőt a tiszta jövedelem egyötöde illeti. Bártfay a kiadásra felügyelő bizottság tagja.¹¹²⁵

7.4.3. AZ ALMANACH-TÁRSASÁG

Az Almanach-társaság¹¹²⁶ az 1830-as évek végén Erdélyi János, Vachot Imre és Vajda Péter kezdeményezésére részvénytársaságként működő egyesületként alakult meg. Programjukat a *Társalkodó*ban, majd a *Figyelmező*ben tették közzé. Céljuk az, hogy az írókat tisztes fizetséghez segítsék, hogy felszabadítsák őket a könyvárusi zsarnokság alól. Az 1840. május 7-i ülésen Bártfayt is a bíráló bizottság tagjai közé választják – valószínűleg távollétében, hiszen ekkor éppen nagybeteg. Bártfayt – részvényesként – nyilvánvalóan az új, fiatalokból álló alkotói csoport, egy szép kiállítás reménye vonzotta. A következő évben azonban – a biztató jelek ellenére – a vállalkozás a csőd szélére került.¹¹²⁷ A készülő második kötet szerkesztői között viszont még – tudjuk – ott van Bártfay.¹¹²⁸ Kiderül, hogy sok részvényes nem fizet, így 4000 forint adósság gyűlik fel. Az 1842-es kötetet tehát már irodalmi szempontból is bukásnak lehet tekinteni; s ez is jelzi, hogy az almanach-kötetek ideje lassan lejár.¹¹²⁹

8. BÁRTFAY KAPCSOLATRENDSZERE

8.1. A TÁRSAS ÉLET KERETEI

Bártfay kapcsolati hálója a napló időszakában karakteresen felvázolható, ha végignézzük saját társadalmi közegében társas tevékenységének célját, ritmusát és jellegét, melyek a tisztelgő, üdvözlő, köszöntő és egyszerű baráti látogatások – Bártfay kifejezésével – a „viszszalátogatások” rendszerének feltérképezésével sikerülhet. Fábri Anna írja: „Az a polgári-nemesi értelmiségi réteg, amely Pest szellemi életének irányítója és erjesztője volt (a kávéházak és vendéglők ekkoriban kialakuló törzsasztalaitól eltekintve), szolid, családias légkörben érezte leginkább jól magát, ahol az elhagyott vidéki élettel elveszített otthonosság légkörét újra fel tudta találni. Az írók és költők szinte kivétel nélkül vidékről házasodtak, s a – főként dunántúli – nemes kisasszonyok a szülői ház szokásait viszik tovább saját otthonukban is [...], így alakult ki az a sajátos életvitel, amely a magyar vidéki életforma és a bécsi mintákat követő, biedermeier sajátos keveréke.”¹¹³⁰ Ebben a szokásrendben bizonyos ismeretségi körön belül nem volt szükséges előzetesen bejelenteni, ha valaki részt akart venni a családi étkezésen. „Volt nálam Bányi. Ez itt maradt ebéden is, úgy Vörösmarty.”¹¹³¹ – „Karlovszky jöven hozzám itt olvasás a’ broschürt; ebéden is itt maradt; ebéd után elvágta.”¹¹³² A távolibb ismerősöknek viszont – mint például Deák Ferenc – be kell tartaniuk az előre megbeszélt időpontokat.¹¹³³

Bártfay naplója, amely mindössze négy év eseményeit rögzíti, mintegy 800 nevet említ. Mint titkár, hivatása révén kapcsolatba került a korabeli Pest szinte minden, egymással amúgy jóformán nem érintkező rétegével. Az írókon, a szerkesztőkön kívül a nagybirtokos arisztokraták ugyanúgy egymásnak adják a kilincset dolgozószobájában, mint a színészek, a festők vagy a zsidó terménykereskedők, az ügyvédek, az orvosok, illetve a nevelők. A megyei nemesség, az egyházi értelmiség, az Akadémia tudományos világának képviselői csakúgy bejáratosak hozzá, mint a Helytartótanácsi hivatalnokok vagy a vidéki gazdatisztek, akik folyamatosan hordják neki a Bécs és Pozsony, Zemplén és Békés közös ismerőseit érintő híreket és pletykákat. Otthona tehát információs csomópont; rendkívül különböző származású, státuszú, foglalkozású emberek látogatják. Bártfay kapcsolati hálója tehát kivételesen gazdag, annak ellenére, hogy – a színházat kivéve – ő szinte nem jár nyilvános helyekre, sem kávéházba, sem vendéglőbe, sem társaságba. A nevek egy része gyakran ismétlődik és meghatározott eseményhez kötött: ez szigorú napi időbeosztást és napi 15–20 baráttal, rokonnal, ismerőssel való szoros és intenzív együttműködést feltételez. A magán-, a társas- és a hivatalos ügyek, látogatások,

¹¹²⁴ *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, kiad. SCHEDEL Ferenc, 2. kiad., Kisfaludy Társaság, 1843. (Nemzeti Könyvtár)

¹¹²⁵ Kisfaludy emlékének őrzése Bártfay személyes ügye. Kölcseyhez írott levelében rendkívül empátikusan, jó kifejezőkészséggel, az érzelmek és a tárgyilagosság között egyensúlyozva jeleníti meg a haldokló Kisfaludyt. „Hanem, szegény Kisfaludy! nagyon odavan; bár életben maradjon. Úgy annyira kiaszott az, Édes Ferim, hogy a Kifejezés legvalóbb értelmében csont és bőr. – A szál ember, s ki nyugtalan vala mint füst, ott hever erőtllenül a tehetetlenség iszonyú lelki kínjában, s köszönné is, hogy ismerősei, barátjai unalmaiban látogatják, s ismét fáj is neki, ha látogatják.” 1830. október 21. *Kölcsey Ferenc... I. m.*, 300.

¹¹²⁶ Bővebben: VÖLGYESI, *Egy siker... I. m.*, 77–83. – Az almanachirodalomra 1838–1848 között: SZINNYEI, *I. m.*, I, 1925–1926, 143–148.

¹¹²⁷ 1841. április 7.

¹¹²⁸ Nemzeti Almanach, Első és második év, I–II, Egyetemi Nyomda, Buda, 1841–1842. – 1841. szeptember 11.

¹¹²⁹ VÖLGYESI, *Egy siker... I. m.*, 83.

¹¹³⁰ FÁBRI, *Az irodalom... I. m.*, 520.

¹¹³¹ 1839. március 14.

¹¹³² 1841. február 20.

¹¹³³ 1839. március 30.

tárgyalások összeírása, azaz az, hogy az élet szférái még nem határolódnak el egymástól, a mainál jóval személyesebb és archaikusabb érintkezési mintát mutat.¹¹³⁴

Tóth Árpád egyik tanulmányában elkészítette a Jótékony Asszonyi Egyesület összetételének és társadalmi támogatottságának felmérését, mely azt a tendenciát rajzolja ki, hogy idővel a rendiség egyre kisebb szerepet kap a tagság vállalásakor, s a férjek jogállása, hivatala, foglalkozása, közéleti tisztségeik egyre tarkább és változatosabb. „...az egyesületi közéleti tevékenység összefüggött a friss társadalmi rangemelkedéssel – akár úgy, hogy azonos ambícióból fakadt, akár úgy, hogy a formális (rendi-jogi) felkapaszkodást nem követte automatikusan a »magasabb körök« befogadó magatartása, és ezeket az elmaradt kapcsolatokat segíthetett kompenzálni az egyleti közéleti szereplés.”¹¹³⁵ Az itt felsorolt névlista azért is érdekes, mert meglehetősen sok ponton érintkezik Bártfayék ismeretségi körével. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy Bártfayné több évtizeden át folytatott aktív nőegyleti tevékenységet.¹¹³⁶

Vörös Károly elemzése¹¹³⁷ Bártfay naplójának egy részletéről, füredi útjának leírásáról már Tóth Árpád naplóelemzésénél korábban hasonló módszert követett és a közölt részletben felvázolta a tizenkét szereplő életének jelen idejű és jövőbeli, sokszoros keresztződési pontjait. Vörös Károly magyarázata összetettebb, és egyben válasz is az egyes szint életutak lehetséges metszéspontjait számba vevő vizsgálódások értelmére. A szereplők valószínűleg véletlenül találkoztak itt össze ezen a nyári napon – igaz, feltűnésmentes tárgyalásra kiválóbb helyet aligha találhattak volna – de tudható, hogy a találkozás tulajdonképp természetes, hisz a füredi gyógykúra a szerényebb jövedelmű pesti értelmiségiek luxusa volt. Ebből a szemszögből nem véletlen mégsem, hogy a fürdővendégek a napló szereplői, és Bártfay ismerősei is szinte mind az ellenzék tagjai közé sorolhatóak.¹¹³⁸

8.1.2. A TÁRSALGÁS HANGNEME

A napló szűkszavú bejegyzéseinek tartalma e kör levelezését olvasva teljesebben ki, s az jelzi a szereplők közt valójában uralkodó hangnemet. „Bártfayék a legnagyobb szíves-séggel üdvözlenek. Bártfay nevezetesen csókol azt üzeni, hogy ha szép jegyzéseket hozassz a külföldről 'megkapod a plajbászt'. Bártfayné félt, hogy neheztelsz ezen plajbász miatt, még én meg nem nyugtattam, s férjének szemrehányást tett, hogy olly nyersen megtagadta tőled. Ezekkel az emberekkel kedves dolog lenni s az ember minden nap jobban szereti őket.”¹¹³⁹ Az egymásnak írt levelek kölcsönös ugratásai ismertek voltak a társaság egésze előtt. Amikor például Toldy a távolból felajánlja a Bártfaynéknél elköl-

¹¹³⁴ Vö. TÓTH, *A kapcsolatálál...*, I. m., 42. – A szövegközlés megjelenése: Papp Károly (1817–1847) naplótörredéke, s. a. r. TÓTH Árpád, Fons 6. (1999/3.), 209–275.

¹¹³⁵ TÓTH, *Önszervező...*, I. m., 77.

¹¹³⁶ Uo., 73–92.

¹¹³⁷ VÖRÖS Károly, *Füred...*, I. m., 113–123.

¹¹³⁸ Bártfay mintegy „véletlenül” találkozik a számára ismeretlenül is szimpatikus, egyébként liberális nézeteiről ismert politikussal, Illésy János kunkapitánnyal. Lásd ehhez a Társadalmi, politikai mozgalmak a reformkor végén című fejezetet BAGI Gábor, *A Jászkun kerület társadalmi a redempciótól a polgári forradalomig. 1745–1848.* című kötetében. Jász–Nagykun–Szolnoki Múzeumi Igazgatóság, Szolnok, 1995, 212–220. és Uő., *A Jászkun Kerület és a reformországgyűlések*, A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 47., [Damjanich Múzeum], Szolnok, 1991, 87.

¹¹³⁹ Bajza József levele Toldy Ferencnek, 1829. szeptember 6. = *Bajza József...*, I. m., s. a. r. OLTVÁNYI, 471.

tendő fánkadagját Helmeccynek, az Bajzával így üzen vissza: „Helmeccy azt izeni, hogy majd megtép visszajövedelek, hogy még Berlinből is hírszteled az ő fánk szerelmét.”¹¹⁴⁰

A napló tárgyszerűsége, tömörsége miatt nehéz az 1838–1841-es évek szalonjában valójában uralkodó hangnemről számot adni. Joggal feltételezhető egyfajta kedélyesség, oldottság, ami azonban a szöveggel kevésbé igazolható. Egyedül a Szemerével való együtt-létek leírásában bukkan fel itt-ott egy bizalmasabb mondat. Egy ízben például Bártfay azért kezdeményez beszélgetést a melankóliára hajlamos Szemerével, hogy lekösse figyelmét a Kölcsey – még bizonyosnak nem tudott – halálhírére való várakozás idegőrlő, feszült napjaiban. „Pali pipára gyujtott 's nálam mulatott. Beszédünk' tárgya a' lélek halhatatlansága 's a' jövő élet volt. Én Kant véleményét hoztam szóba.”¹¹⁴¹ Máskor Szemerének egy színházban mondott tréfáját érzi feljegyzésre méltónak. „A' kritikus olyan a' literatúrában, mint a' háremben a' herélt; vigyázatra, örködésre jó – de nem tud senkit felcsinálni.”¹¹⁴²

A fentieknél jóval fontosabb, hogy magáról a beszélgetésről mint tevékenységről viszont számos alkalommal nyilatkozik Bártfay. A viselkedés meghatározó eleme számára, ki hogyan képes magát kifejezni. A hétköznapi társalgásnak, a személyes megnyilvánulások minőségének igen nagy a presztízse. „Beszéde ajánlá magát” – írja le Bártfay többször is. Egy személy megítélésében mindenképp döntő elem, hogy bizalmat keltő, hiteles és szórakoztató vagy éppen unalmas társaság az illető mások számára. „Oda jött látogatóba Lendvay, kivel ez előtt soha sem beszéltem. Kellemetes társalkodású 's nem üres beszédű ember.”¹¹⁴³ – Onnan Kollerékhez menénk. Az Úr nem vala otthon: az asszonyt szinte ma láttam először; mind külseje mind egyszerű természetes társalkodási módja tetszik.”¹¹⁴⁴ – Én olly szerencsés valék Gr[óf]. Széchenyi István mellett ülhetni, 's élvezém lelkes társalgása' gyönyöreit.¹¹⁴⁵

A tegeződés a korban valódi határátlépést jelent: huzamos ismeretség során, általában hosszú évek után kerülhet csak sor erre a gesztusra. „Fáy azzal jöve előmbe, hogy ezután Te-ezzük egymást: örömet elfogadtam 's csak azt ohajtom, hogy mind ő mind más barátim bizodalomokra mindenkor méltóknak találjanak.”¹¹⁴⁶

Az egyik, jól ismert és érdekes alkalom erre a baráti kapcsolat szorosságát megerősítő gesztusra 1830. január elseje, amikor Bártfayék baráti társasága: Vörösmarty, Helmeccy és Stettner egyszerre tegeződnek össze, ahogy ezt a külföldön utazgató Toldynak is megírják: „Egy szép társaság, melly az új évet a mindnyájunktól tisztelt és szeretett Bártfay háznál ülte, viszonszerencse-kívánatai között azzal akarta 1830. év első napját emlékezetre méltóvá tenni, hogy tagjai egymást a baráti Te nevezetre szabadították-fel. Most ezen tisztelt kör, melly magyar őszinteséggel szeret és becsül s örömeinek közepette szíves részvétellel emlékezett rólad, általam szólít meg, kedves barátom, s nem kéri, hanem baráti bizodalomnál fogva kívánja, hogy haladék és tartózkodás nélkül közébe lépjél.”¹¹⁴⁷

¹¹⁴⁰ Bajza József levele Toldy Ferencnek, 1830. január 12. = Uo., 484.

¹¹⁴¹ 1838. augusztus 31.

¹¹⁴² 1838. március 1.

¹¹⁴³ 1838. július 1.

¹¹⁴⁴ 1838. október 31.

¹¹⁴⁵ 1841. november 10. – Hasonló még: 1838. november 24., 1840. december 14., 1840. december 6., 1841. május 3.

¹¹⁴⁶ 1839. december 28. – Hasonló: 1840. február 6.

¹¹⁴⁷ Bajza József levele Toldy Ferencnek, 1830. január 12., Bajza József – Toldy Ferenc..., I. m., s. a. r. OLTVÁNYI, 485. – Lásd még FÁBRI, *Az irodalom...*, I. m., 517.

A napló egy esetben rögzíti Bártfay húzódozását is, amikor Tabódy Pál, a Károlyi grófok jogügyi igazgatója kényszeríti a tegeződés elfogadására, holott Bártfay kerüli őt, ha lehet, mert folyton „zöldeket és ürességeket beszél”. „Jött osztán hozzám Tabódy, ki sokáig, féltizenkettőig maradt nálam. Hosszas nyilatkozásaink valának egymással. Fölszólított, ne titulálgassuk egymást, hanem szóljunk egymáshoz Te nevezéssel. – Azt felelém, hogy illyesmit csak hosszas ismerés után támadó viszonti becsülés és bizodalom hozhat magával: de ha úgy tetszik, ám legyen.”¹¹⁴⁸

8.2. A TÁRSAS EGYÜTTLÉT ALKALMAI

A naplóban ritkák az igazi nagyvárosi lét jellegzetes, spontán és többnyire anonim szórakozástípusai,¹¹⁴⁹ vagyis azok a mindenfajta kötelezettségtől mentes, rövid ideig tartó, feszültségoldó alkalmak, ahol a résztvevőknek lehetőségük nyílik az elfojtott érzelmek megélésére és az önkontroll lazítására. A pihenésre, a feltöltődésre szánt idő feltűnően nagy része tulajdonképpen ugyanúgy szabályozott, szervezett társas együttlét, mint a munkaidő, s ezen alkalmakkor is a hagyományos társadalmi szerepüket játsszák a résztvevők. Ezért a hétköznapi, a munkatevékenységtől elkülönülő „szórakozás” kifejezés helyett megfelelőbb jellemzésére a társas tevékenység tágabb fogalmát használni. Az együttlétek célja sokféle: lehet valaminek a közös élvezete (dohány, fagyalt, gyógyvíz, sör, zene, képek, irodalmi szövegek vagy a természet; ide tartozik a nyilvánosház látogatása is), a tevékenységek másik csoportja pedig inkább a közös játék vagy sport: sakkozás, kártyázás, biliárdozás, korcsolyázás. Közös jellemzőjük, hogy a választható lehetőségek nemenként és koronként elkülönülnek.

A naplóból kitűnik az is, hogy Bártfaynak nagy igénye van a magányra, de az egyedül töltött órái ritkák, korlátozott a magányra fordítható idő. Magányos tevékenysége nem túl változatos, mégis fontosnak látszik: az egyedüllét óráiban olvas, levelet ír, sétál, üldögel a sötétben vagy fekszik az ágyban és gondolkodik. „Hazajöven gyertyagyújtásig az esti sötétben gondolkodtam, azután olvastam.”¹¹⁵⁰

8.2.1. FÉRFIAK

A házon belüli, otthoni férfielfoglaltságok közül a leggyakoribb a dohányzás. „Mindjárt délután B[áró]. W[esselényi]. jöve hozzám, ’s egy cigarót szítt.”¹¹⁵¹ A dohányzás szinte mindig a nőtársaságtól elkülönült férfibeszélgetést jelenti.

Bártfay másik kedvenc időtöltése a sakkozás. Többször hangsúlyozza jellemfejlesztő, nemesítő jellegét. Gyakran és hosszan figyeli a palotában, az alkalmazottak között zajló végeérhetetlen partikat. Egy ízben Jozefinával játszik „egy parthie schackot saját kívánságára”.

¹¹⁴⁸ 1839. január 14.

¹¹⁴⁹ Lásd ehhez Gyáni, *Hétköznapi...*, I. m., 92.

¹¹⁵⁰ 1838. december 13. – Hasonló még: 1839. március 25.

¹¹⁵¹ 1838. december 6. – Hasonló még: 1838. október 18.

A kártyázás – leginkább a tarokk és a whist – Bártfay számára az ünnepek elengedhetetlen tartozéka; a karácsony, az újév mindig alkalmat adnak az ilyesfajta együttlétre.¹¹⁵² A házi bálakon a kártya az idősebbek – Bártfay is ide számít már a 40 évével – szórakozása; míg a fiatalság táncol, addig folyik a kártyacsata.

Bártfay egyetlen alkalommal ad hírt a naplóban közös házi muzsikálásról. „Délután hallgatám rövid ideig az ifjak’ muzsikáját: Muki klavirozott, Ödön hegedült.”¹¹⁵³

A férfisalon rendszerint a dohányzósoba vagy Bártfay dolgozószobája. Ez a komoly beszélgetések helyszíne, s általában koradélután kerül rá sor.¹¹⁵⁴ Toldy visszaemlékezése is megerősíti a napló idevonatkozó bejegyzéseit: „A Bártfay-estélyek fűszere, sőt nem csak fűszere, hanem komoly tanácskozásaik tárgyai, költőink művei voltak úgy, mint a külföld nagy szellemeinek alkotásai, melyek olvastattak, melyek felett eszmecsere folytattatott. Nem csak: irodalmi actióink és polemiáink is itt határozattak el, itt bíráltattak meg, mielőtt a közönség elé léptünk velők.”¹¹⁵⁵

Bártfay egyébként meglehetősen kevés nyilvános szórakozóhelyet látogat. Csak elvétve fordul meg valamelyik vendéglőben vagy sörözőben. Jellemzőbb, hogy barátaival gyógyvizet isznak a Ludovika-kertben vagy tejet isznak, fagyaltotznak a Városligetben.¹¹⁵⁶

Bártfay polgári közegében az újfajta, az önfegyelmet és a kitartást fejlesztő sportok, az evezés, a vívás vagy a gimnasztika, melyet a világlátott arisztokrácia vezet be Magyarországon, még nem jelennek meg.¹¹⁵⁷ Aggodalmasan féltett egészsége érdekében azonban a téli délutánokat, a holdfényes estéket szenvedélyes korcsolyázással tölti. Ez a szórakozás elsősorban a fiatalok sportja, de néhány – Bártfayhoz hasonló korú – ismerős is űzi.¹¹⁵⁸

Bártfay általában szereti kerülni a tömeget, legyen szó megyegyűlésről vagy zenei koncertről. Kivételképpen azonban barátaival néhányszor kilátogat a lóversenyre, ami a Pesti Magyar Színházhoz hasonlóan hazafias támogatásra szorul.¹¹⁵⁹ (Lelkesen olvassa például Széchenyi frissen megjelent munkáját a *Néhány szó a lóverseny körül*.¹¹⁶⁰) A lóversenyhez egyébként munkája is köti, hiszen gazdája, Károlyi György 1827 óta a magyar lótenyésztés ügyének tevékeny alakja, ott van a díjalapítók és a futtatásokon győztes tulajdonosok között.¹¹⁶¹ 1837-ben Üllői úti telkén nyilvános lovardát létesít, ahol sétalovagolni és lovakat bérelni is lehetett.¹¹⁶² „Délután az Udvarmester, Jósá ’s én lóversenyre menénk a’ Gróf négy szürkéivel. A’ mai futtatás sokkal szebb ’s érdekesebb volt a mult vasárnapinál, noha negyedrés-annyi ember sem volt.”¹¹⁶³

Bártfay gyakran keres fel nyilvánosházakat. Érdekes módon sokkal többször indul oda bizalmas barátokkal, mint egyedül.¹¹⁶⁴ „5 óra után Vörösmartyhoz menék ’s együtt

¹¹⁵² 1838. december 31., 1839. január 13.

¹¹⁵³ 1839. április 7.

¹¹⁵⁴ 1838. december 2.

¹¹⁵⁵ TOLDY, *Irodalmi...*, I. m., 13.

¹¹⁵⁶ 1839. május 8., 1839. május 20.

¹¹⁵⁷ Bártfay közvetlen környezetében élnek az újfajta testedzést, közösségi tevékenységeket népszerűsítő sportemberek: Széchenyi, Wesselényi, Károlyi György. – A kérdéskörhöz lásd HADAS Miklós, *A modern férfi születése*, Helikon, [Gyula], 2003.

¹¹⁵⁸ 1838. december 18.

¹¹⁵⁹ Lásd a Honművész 1833. június 6-i cikkét, idézi HADAS, I. m., 116.

¹¹⁶⁰ 1838. május 12.

¹¹⁶¹ Lásd erre KÖLCSEY, *Levelezés...*, I. m., 155.

¹¹⁶² 1839. május 17., 1839. június 2.

¹¹⁶³ 1839. június 5.

¹¹⁶⁴ 1839. október 9.

vele a' bálvány-utczába. – M[adame].¹¹⁶⁵ – „Betértem Radnicscsal az aranyzóékhoz, 's ez uttal nem hasztalanul mint már több izben.√ Fanny A.¹¹⁶⁶

A léha, elvesztegetett órák Bártfay szoros beosztású, de puritán életrendjében meglehetősen ritkák. Van azonban néhány „haszontalanságnak” értékelt, s mint megjegyzéseiből kiderül, inkább a városi alsóbb néprétegek érdeklődését kielégítő szórakozásfajta, amelyet mégis megnéz egyszer-egyszer, nyilvánvalóan kíváncsiságból. Az is kiderül, hogy a cirkuszi mutatványok – bár elég méltatlan szórakozásnak tekinti – mégis lenyűgözik. „[...] 5 órakor kimenénk fiakeren a' városligetbe 's betértünk a' német arenába, hol én még nem valék. Szörnyű bolondságok. De a' népnek olyan is kell.”¹¹⁶⁷ – „Tschuggmal csoda bábgépelyeit nézém meg Vörösmartyval a' hétválasztónál. A' productio, valóban bámulatos, 's megmagyarázhatatlan, hogyan tud fabábu kötélén olly mozgásokat, fordulatokat, bukfcenzeket csinálni, mint nem a' legügyesb kötéltánczoló is, kit valaha láttam azt hinné az ember, hogy annak a' kicsiny faportékának élete 's értelme van.”¹¹⁶⁸ – „Német színházba menék, hol már egy egész év óta nem voltam, hogy Bono' erőmutatványait megnézzem. A' kötélén tánczolást 's holmi egyebet nem bánnám ha nem láttam volna is: de az állások, küzdések 's t. csak ugyan rendkívül jelesek.”¹¹⁶⁹

8.2.2. NŐK

A kutatók álláspontja nagyrészt megegyezik abban, hogy már az irodalomban is reprezentálódik az a folyamat, „amelynek során a magánszféra és a nyilvános tér immár élesen elvált egymástól, s ezzel párhuzamosan megtörtént az »élet külön férfi és külön női világra történő felosztása«. Kialakultak azok a normák és elvárások, amelyek erősen meghatározták és elválasztották a női és férfi szerepeket, s a nők tevékenységi körét elsősorban a magánszférában, a négy fal között jelölték ki.”¹¹⁷⁰ Erre meggyőző példa Jósika Miklós – elsősorban a nőközönséghez szóló sikerregényének (*A csehek Magyarországbán*, 1839.) előhangja is. „Ha a lelkes ifjú felkiált: Mint eme férfiú, oly eltökélt szilárd akarok lenni, tettben és erőben, mint amaz hű honomhoz és királyomhoz; becsületem oly szent lesz előttem, mint övé; férfiú leszek, mint ő! – Vagy a hon leánya szól: mint e hölgy, oly tisztán őrizem meg erényemet; szert oly nemes önérzetre teszek; oly hű leszek vallásomhoz, s higgadt erkölcsben s kedélyben: akkor a regény célt ért.”¹¹⁷¹

Bártfay naplója egyértelműen alátámasztja a férfi és a női szerepek különválásának tényét, ezért a nők önálló élete – természetszerűen – sokkal kevesebb nyomot hagy a bejegyzésekben, mint a férfiaké. Az elfoglalt titkár mellett a feleség külön szervezi meg napjait, s a közös családi kimozdulás nem túl gyakori. A női feladatkörök középpontjában a saját családjuk és mások testi/lelki gondozása áll. A cselekvési lehetőségek a hasznosság körül csoportosulnak, így a háztartás szervezése, ellenőrzése mellett Jozefina például

¹¹⁶⁵ 1838. július 4.

¹¹⁶⁶ 1839. szeptember 7.

¹¹⁶⁷ 1840. június 14.

¹¹⁶⁸ 1839. március 24.

¹¹⁶⁹ 1838. december 13., 1841. szeptember 26., 1841. szeptember 28., 1841. szeptember 29., 1841. szeptember 30., 1841. december 1.

¹¹⁷⁰ GYÁNI Gábor, *Az utca...*, I. m., 44.

¹¹⁷¹ Idézi HITES, *Még dadogtak...*, I. m., 151–152.

a Jóltevő Asszonyi Egyesület működésének egyik irányítója. A női tevékenység nagyon fontos, sok időt igénylő, rendszeres tevékenysége a beteglátogatás és -ápolás. Ez nem csupán a gyakorlati teendők ellátását jelenti, ugyanilyen fontos az együttérzés kimutatása, a beteg felvidítása – a felolvasás és a szórakoztatás – vagy éppen a részvét kifejezése.¹¹⁷² „Nőm folyvást még akkor is Reviczkyéknél volt, mert ma estve kis fiok, Ádám, hosszas betegeskedés után meghalt.”¹¹⁷³ – „Betegségem alatt megfordultak Pesten, 's házamnál: Szerdahelyiek Nagyszombatból; Gróf Hadikné, ki leányát itt hagyá nevelésben, maga pedig Bécsbe költözött 's ott tartandja állandóbb lakását. – Itt volt Gróf Lajos is, és meglátogatott; úgy szinte B[áró]. Eötvös Pepi épen husvét előtti szombaton. – Többször látogatott meg Gr[óf]. Csákyiné 's B[ogovics]. Jozefina, – 's a' szeretetre és tiszteletre nagyon méltó Bukovszkyné, kinek sok köszönettel tartozom kegyességeért.”¹¹⁷⁴

A nők saját magukra szánt idejében sokszor keresik föl a fürdőket és a templomokat. Női találkozóhely például a Császárfürdő és az ún. Dunafürdő (Diána-fürdő). Mindkettő felmelegített Duna-vízzel működő, fürdőszobás intézmény volt.

Bártfay családjában nem általános a sűrű templomjárás; kizárólag Jozefina és nevelt lánya járnak gyónni és áldozni a hajnali misére, a tágabb családban Bártfayné intézi nevelt lánya és a fiatal női alkalmazottak bér málkozását.

8.2.3. KÖZÖS SZÓRAKOZÁSOK: FELOLVASÁS, METSZETNÉZÉS, BÁLOZÁS

A napló tanúsága szerint kifejezetten közös társas tevékenység a felolvasás. Bártfay mindig a nők kérésére kezdi a felolvasást, bár alkalmanként férfiaknak is megteszi, hiszen különösen tehetségesnek érzi magát ebben a műfajban.¹¹⁷⁵

A másik férfi-női közös szórakozás a metszetnézet: a nagy méretű, általában tematikus szerkesztésű, bekötött metszetgyűjtemények lapozgatása kedvelt időtöltés mindkét nem számára. „[...] Deák, Gr[óf]. Ráday és Vörösmarty mindjárt eltávozanak; Schedel is ment nem sokára; Bajza itt maradt; de Reviczkyéné jövőn látogatóban és Wartenslebenék Budáról, 's különben is már estvélyedvén az idő, ment ő is. Én még egy ideig aczél metseteimet mutogatván a' Dámáknak, annakutána szobámba jövék által, 's dohányozva gondolkodtam [...]”¹¹⁷⁶

Bártfay – úgy tűnik – a bálozáshoz már túl öregnek érzi magát, s csupán nosztalgikusan emlegeti a Barthos Paulinával megélt utolsó táncvigalmait. „Két év előtt bálban

¹¹⁷² 1838. július 8.

¹¹⁷³ 1839. október 23. – Hasonló még: 1839. december 23., 1838. február 23.

¹¹⁷⁴ 1840. május 22. – Hasonló még: 1840. január 2.

¹¹⁷⁵ 1838. január 26., Walter SCOTT *Waverley* (1814) történelmi regényének német fordítása. – Hasonló még: 1838. június 10. – 1839. június 28., Noel Gordon BYRON, *The prisoner of Chillon* (1816), *Der gefangene von Chillon* (1821). – 1838. november 29., *The Last Days of Pompeii* (1834), *Die letzten Tage von Pompeji* (1834). – 1839. július 4. – 1839. december 16. – magyar fordítása Victor HUGO, *Lucrece Borgia* (1833). A darabot a Pesti Magyar Színház játssza Szerdahelyi József kíséző zenéjével. – 1840. február 29., 1840. november 22. – 1840. november 9., James Fenimore COOPER (1789–1850) *The Prairie* című regényének német fordítása: *Steppje*, (1827). Bártfay a Börharisnya-sorozat mind az öt darabját megszerzi Bécsből, és folytatásokban olvassa fel családjának. Így ír a *Nyomkeresőről*: „[...] egész helybenhagyásomat nyéré el. – Illy regényt írjanak írónk. Egyszerű, való, természetes.” – 1839. augusztus 16., 1839. augusztus 17. – KISFALUDY Sándor, *Regék a magyar elődökből*, Buda, 1807. – 1840. december 8.

¹¹⁷⁶ 1839. február 3. – Hasonló még: 1839. január 1., 1840. december 15.

valék. Ma reggel e' körülmény eszembe jutott.¹¹⁷⁷ A jurista vagy medikus bálba és a házi multságokba a fiatalokat Jozefina kíséri, Bártfay csupán felajánlással támogatja a nőegyleti bál jótékony sorshúzását.

8.3. IRODALMI BARÁTSÁGOK

Bártfayt barátai ügyes gyakorlati szakembernek tekintik, aki az irodalom területén sikeresen végzi a szövegek közvetítését, egy-egy mű kölcsönzését, sokszor bíznak rá könyvvásárlást, és általában a művek megjelentetésével kapcsolatosan előkerülő, illetve a korrektúrával, a cenzúrával és a kiadókkal való bajlódásban várnak tőle segítséget.

8.3.1. KAZINCZY

Bártfaynak a napló időszakában is meghatározó, eleven emlék és életében az első tartós tájékozódási pont Kazinczy barátsága.¹¹⁷⁸ Élethossziglani kötőanyaga a két feleség korábbi ismeretsége is. Levelezésük pontosan tájékoztat barátságuk mélységéről, levélváltásaik tónusa mindvégig megőrzi a családi hangnemet, és mindkettejük hangvételében rokon vonásként fedezhetőek fel a könnyedségre való törekvés és bármiféle „feszesség” kerülése. Kazinczy Bártfayék esküvőjére írt versének hangja például kifejezetten játékos, sőt még az illetlen intimitásoktól sem mentes.¹¹⁷⁹ Házasságukban sok a hasonlóság; nem a státusz, nem a vagyon, nem a hirtelen érzelmi fellángolás, hanem a megfontolt döntés köti őket össze feleségeikkel. Házasságukban mindketten szövetségest, társat választottak. Az alkalmi vers szonett, eredetileg csak egyszerű gratuláló levél volt, végül a feleség biztatására kapott verses formát. „Barthosnénk mosolyga midőn neki beszélém, mit írtam hölgyednek; Sophie pedig azt mondá rá, hogy a' levél poetai Epistola. Átöntém tehát az általam kedvelt Szhemába.”¹¹⁸⁰

„Két szeretőt éltök legédesebb
Óráji közt zugháborítani,
Nagy vétek, bűn, sőt épen kárhozat;
Megyek tehát. De hadd mondjam, hogy én,
s egy összevagdalt, lőtt és szúrt Lovag¹¹⁸¹

¹¹⁷⁷ 1839. február 2. – Hasonló még: 1838. február 1.

¹¹⁷⁸ Kazinczy és Bártfay kapcsolatáról lásd még KALLA Zsuzsa, *Egy pesti brahmin*, Mezei Márta 75. születésnapjára, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézet, Balassi, Budapest, 2004, 36–39.

¹¹⁷⁹ Bártfay László Kazinczy vonatkozású kéziratai az Akadémia Kézirattárában (KAZINCZY Ferenc, *Életrajzi gyűjtemény alfabétikusan*, K 613/I–III. Bártfay másolatai); Kazinczynak Bártfay családi, ismeretségi köréhez kötődő autográfjai. (KAZINCZY Ferenc, *Lyrái költések*. K 622, 101–102: Klobusitzky Magdaléna.... Bártfay születésnapjára, 103: Barthos Mukinak Pauline születésnapjára, 103: Piarista Rector Tamásy József születésnapjára, 104: Major Barthos András úr születésnapjára, 105: Ugyanakkor Paulinának, 107. Barthos Muki atyjának... 175 Laczim, Szepesnek...)

¹¹⁸⁰ Kazinczy Ferenc levele Bártfay Lászlónak, 1826. augusztus 11. = KAZINCZY Ferencz *Levelezése*, XX., I. m., 82–83.

¹¹⁸¹ Barthos András nyugalmazott őrnagy Sátorajújhelyen, Kazinczy és Bártfay barátja, akihez Kazinczy szintén ír születésnapjára köszöntőt. *Major Barthos András Úr születése napjára. Novemb. 27d. 1827 = Kazinczy Ferenc összes költeményei*, s. a. r., bev. jegyz. GERGYE László, Balassi, Budapest, 1998, 91–92.

Ki bánva látván a jót, vad gyötrőjén
Kész bosszút állni béna karral is.
S kiket te sem gyűlölsz, két asszonyink¹¹⁸²
Ha Josephíne nem lesz oly szerencsés
Mint eskeidnek hitte, rád esünk,
S kikapjuk, boldog Rabló, karjaidból.
Hallgat: titokban folynak könnyei.¹¹⁸³

Levelezésükben Bártfay mindvégig megtartja a tanítvány tiszteletteljes hangját és erejéhez mérten próbálja képviselni, közvetíteni Kazinczy véleményét a pesti társaságban. Soha nem vonja kétségbe irodalmi kezdeményező, irányadó szerepét. Kazinczy pedig az eleinte csak magát hasznossá tenni akaró fiatalembert az idő múlásával egyre inkább egyenrangú barátjának, a társasági élet hangadó figurájának látja, akire bizalmas természetű, anyagi ügyeit is rá meri bízni: „Ezen levelemben két erszényemet-illető kérést teszek ahhoz, a' ki segíteni rajtam akar is, tud is. 'S minthogy az illynemű dolog még a' barátok előtt is titok akar maradni; kérlek méltóztassál a' dolgot senkivel ne tudatni, 's ha levelemet akkor bontod fel, mikor ők jelen vannak, hajtsd össze, 's tedd félre, míg magadban lésszesz, 's tanú nélkül olvashatod. [...] Sok dolgod van barátom; de még is kérlek, gondold-meg, hogy e' dolgomban ügyesebben eljárni egy barátom sem tud [...]”¹¹⁸⁴ Idősödve pedig Kazinczy már akár támaszt is keres Bártfayban: „Ne vedd alkalmatlanságnak kérésemet, édes barátom, sőt lelked nemessége szerint lelj örömet abban, hogy egy sorsa által üldözött embernek segédjére lehetél.”¹¹⁸⁵ A sátorajújhelyi levéltárban dolgozó Kazinczy értékes oklevelek, történeti dokumentumok lemásolásával, közvetítésével viszonyozza Bártfay szívességeit.¹¹⁸⁶

1828-ban több hónapot töltöttek közös fedél alatt. Kazinczy később meleg érzésekkel gondol vissza Bártfayék vendégszeretetére. „Higgy állításomnak, édes barátom, én beneteket tisztelnék, szeretnék, ha hozzátok a' hála érzései nem kötnének is. Ne engedjék, Istenim, hogy megtárgulhasson az a szép lánc, mely bennünket összefonva tart.”¹¹⁸⁷ A két család barátságát alkalmi versek is megpecsételték; Bártfay 1831-es születésnapjára Kazinczy köszöntőt készít a házaspár által felnevelt két lány, Klobusiczky Matild és Gosztonyi Magdaléna nevében.¹¹⁸⁸

¹¹⁸² Török Sophie és Barthos András felesége, Zsuzsanna. Mindketten Bártfayné barátnői, akik fájalták Pestre való távozását.

¹¹⁸³ [Bártfay Lászlóhoz.] *Uo.*, 180.

¹¹⁸⁴ Kazinczy Ferenc levele Bártfay Lászlóhoz, 1829. július 24. = KAZINCZY Ferencz *Levelezése*, XXI., I. m., 80.

¹¹⁸⁵ Kazinczy Ferenc levele Bártfay Lászlóhoz, 1829. november 6. = *Uo.*, 142.

¹¹⁸⁶ Bártfay történeti jegyzeteinek 149. főlőjén olvasható a következő rájegyzés: „Joannis Csécsi Commentarii de rebus in Conventu Szécsényi 1705. Mense Septembri et Octobri gestis, hic in Extractu, et hunagrice. Ujhely, 8^a Mart. 1826. Fr. K.” (Azaz Franciscus Kazinczy, kinek saját kézírata után van véve ezen másolat szórul-szóra.) Bártfay.” OSZK Kt., Quart. Hung. 1526. I.

¹¹⁸⁷ Kazinczy Ferenc levele Bártfay Lászlónak, 1828. november 3. = KAZINCZY Ferencz *Levelezése*, XIX., I. m., 547.

¹¹⁸⁸ Kazinczy, *Klobusiczky Matild és Gosztonyi Magdaléna*.

Matild

Eltévedett az erdők' sűrűjében
Az árva gyermek, 's könnyekben aludt el,
Mert a kinek keblében éjeit
Egyébkor tölté, nem találta most.
Egy hű Bramín meglátta kinosan
Szendergő gyermeket, s elvitte hajlékához.

8.3.2. KÖLCSEY ÉS SZEMERE

A szöveg indulása után fél évvel halt meg Bártfay egyik legközelebbi barátja, Kölcsey. A kapcsolat a napló idejére már szintén majdhogynem emlék. Alakja sokféle formában bukkan fel a naplóban, egészen másképp őrzi magában, mint Kazinczyét. A szöveg Kölcsey elvesztését hol lüktető fájdalommal említi, hol lázas tevékenységhez kapcsolódva eleveníti fel.¹¹⁸⁹ „Első gondolatom – Kölcsey’ elhunyt volt. Nincs szóm érzelmi állapotomat kifejezni. Szívszorulást érzek tegnap óta. [...] – Elmenék B[áró]. Wesselényihez (a’ Vadászkürtbe, 45 szám alatt) akkor dictalta a’ folyamodást Gräffenbergbe mehetés végett; közlöttem vele Kölcsey halála hírért, melly őt szinte megrázta.”¹¹⁹⁰

Kettejük barátsága látszott legjobban igazolni a kortársaknak azt a meggyőződését, hogy Bártfay született kapcsolattartó. Személyes találkozásaikban képes feloldani Kölcsey tartózkodását, s leveleiben jó érzékkel adagolja az érzelmes közvetlenséget, az oldott humort, az éles szemű megfigyeléseket, a jól értesült pletykákat, valamint sikerrel ajánlja fel szolgálatkész, de mégsem alázatos vagy tolazkodó segítségét.¹¹⁹¹ Mindig tudja, hogyan lehet a másinak örömet szerezni, részletesen leírja, hogy dicsérte Károlyi György Kölcsey levelének stílusát¹¹⁹² és miket hallott „nemes vitái”¹¹⁹³ felől. Kiváló diplomáciai érzékkel simítja el a nézeteltéréseket, megpróbálja enyhíteni Kölcsey megbántottságát Bajzával szemben, amikor az későn jelzi, hogy írást várna tőle az induló *Kritikai Lapok* élére: „Én Bajzától nem is várhatok jónál, deréknél egyebet: s bizonyosan

És a mit itt természet nem teve,
Hűség tevő. Az árva gyermek és
A jó Bramin egymáshoz forradának.
Nemes lelkű! a hív Bramin te vagy;
A hálás gyermek én vagyok.

Léni

A másik én. S a melly nap tégedet
Nekünk adott s barátid’ hű körének,
Hogy élj sokáig s boldogúl, könyörgünk.
Oh hallja meg a hűség esdeklését
Az ég. Légy példánk, gyámolunk, vezérünk
És a mit eddig tettél, tedd tovább is,
Te, s hozzád méltó nőd, szeressetek. – *Kazinczy...*, I. m., s. a. r. GERGYE, 89.

A biedermeier férfinak kultusza jegyében írott születésnapj köszöntő főalakjának, a Bártfayt megszeméltető bráminnak rendkívül gazdag korabeli kontextusa van. „Egy virág van az emberi életben, mindenütt illatozó: Tartaria sivatagjain, Siberia dermesztő jegén s Hindostán mosolygó virágain. Mindenütt termi gyümölcsét, a szerencsében izleteset, a bajokban vígasztalót, a halál révénel hívet – és e gyümölcsnél nincs jobb a világon. A barátság ezen virág, a jó s erényesnek barátsága, mellyl áldozattól nem fél s magát általdja alázattal.” VAJDA Péter elbeszélése: *A’ két bramín*. Folytatásokban jelent meg az *Athenaeumban*, 1838. január 14-től.

1189 Erre lásd részletesebben a 3.3. *A közelet eseményei a naplóban* című fejezetben (3.3.2.2. Az 1830-as évek ellenzéki köreiből: 1828–1836) és a 3.7. *A környezet esztétikája: építészeti, lakáskultúra, képzőművészet* című fejezetben a 3.7.4.5. *Ferenczy István Kölcsey-szobra* valamint a 3.4.2.1.1. *Eötvös József Kölcsey-émlékbeszéde* című alfejezeteket.

1190 1838. augusztus 30.

1191 1838. március 13., a pesti árvíz napja. – Valószínűleg a *Historiai vázlatok a két magyar haza egyesülése s Magyarországnak a Részekhez való joga felett* című Kölcsey-írásról van szó, amelyet Horvát Istvánnak az 1837. május 22-én a XVI. országos ülésen mondott beszédére cáfolatként készített. KFÖM I. kötet, s. a. r. SZAUDER Józsefné és SZAUDER József, Szépirodalmi, Budapest, 1960, 130–1263. – Kölcsey Ferenc 1838. február 14-i levelében említi, hogy hamarosan Bártfayn keresztül postázza Szemerének ezt a munkáját. KÖLCSEY, *Levelezés...*, I. m., 112.

1192 Bártfay László levele Kölcsey Ferencnek, 1830. december 25. = KÖLCSEY, *Levelezés*, II., I. m., 112.

1193 Bártfay László levele Kölcsey Ferencnek, 1831. március 16. = Uo.

neked sem lesz okod bánni, hogy szép és hasznos célját elősegítéd.”¹¹⁹⁴ Apró meglepetéseket, ruhát, képeskönyveket küld unokaöccsének, Kálmánnak. Egy bonyolult, Kölcsey Ádám által kötött bérleti szerződésen alapuló kártérítési perben ad jogi tanácsot, sőt gyakorlati segítséget is Kölcseynek, mely jobbnak és hatékonyabbnak bizonyul, mint Vitkovics Mihályé, aki egyébként Kölcsey peres ügyeit vitte Pesten.¹¹⁹⁵ Kölcsey Bártfay segítségére számít a Károlyi grófok birtokában lévő Istvándi kölcsönbérleti szerződésének előremozdításában is. Talán senkivel se vált olyan könnyed hangú leveleket, mint Bártfayval, „az én szeretve tisztelt barátom”-mal,¹¹⁹⁶ akit szívesen látna Csekén is. „Adieu édes Lacim, feleségecskéed kezeit csókolom! Levelet gyorsan!”¹¹⁹⁷ – „De mondd el, mikor jöttök már egyszer úgy Károlba, hogy ezer bajtól elfoglalva, széjjelszórva és röpitve ne legyetek? Hogy a társaságotokat élni kívánó, benneteket csak egypár nyugalmas napig bírhasson? Mily öröm volna, s lenne reám, s enyéimre nézve, ha téged Csekén ölelhetünk volna, vagy még ölelhetnénk? Ha saját szemeiddel láthattad volna a magyar fiút lengyel posztójában, s a képeskönyvek előtt, mik oly mohó örömmel fogadtattak? Te, a házad, s a kedves pécelieké ezerszer vagytok nálunk említve, s örömkifakadozások közt. De te szeretnél, édes Lacim, úgy irod, háznépestől lenni Csekén; s képzelted-e, midőn ezt írad, mily fájdalmat s örömet gerjesztél keblemben? Örömet a gondolatért, melyet előre éldeltem; fájdalmat az utána vetett kétségért. Nincs szebb öröm, mint midőn olyanok élhetnek egymással, kik egymást szeretik s becsülik.”¹¹⁹⁸

Barátságukban egy harmadik fél is megjelenik, közös barátjuk, a különc Szemere Pál.¹¹⁹⁹ Szemere „nehéz ember”; számos irodalmi pörbe keveredett, esztétikai ismeretei szerteágazóak, de szerkesztőként rendre kudarcot vallott és szerzőként nehezen és ritkán ír, fordít.¹²⁰⁰ Bártfay Szemere kritikusi működésének két fontos momentumát is megörökíti.¹²⁰¹ Kazinczy Gábor véleménye szerint Szemere írói meddőségének oka a tökéletesség iránti vágy lehetett. Életének eredménytelenségét a vele szemben táplált túlzott várakozás okozta, s ez vezetett a „bevégtetlen épület”-hez, ahogy Petőfi írta róla. Hiába dolgozott fáradhatatlanul, mégsem készült el szinte soha semmivel. Nagy műveltség, de szerény öszpontosítás jellemezte, talán emiatt is van, hogy a naplóban emlegetett művei sem azonosíthatóak.¹²⁰²

1194 Bártfay László levele Kölcsey Ferencnek, 1830. december 25. = Uo., 111.

1195 Uo., 476, 649.

1196 Kölcsey Ferenc levele Toldy Ferencnek, 1827. szeptember 27., Uo., 101.

1197 Kölcsey Ferenc levele Bártfay Lászlónak, 1830. december 15. = Uo., 110.

1198 Kölcsey Ferenc levele Bártfay Lászlónak, 1831. április 9. = Uo., 114. – Bártfay hasonló tónusú levele: 1831. március 16. = Uo., 113–114. – Közeli barátságukra lásd még: Kölcsey Ferenc levele Bártfay Lászlónak. 1837. április 25. = Uo., 248; Kölcsey Ferenc levele Bártfay Lászlónak, 1837. április 25. = Uo., 248; Bártfay László levele Kölcsey Ferencnek. 1837. május 7. = Uo., 253. Ebben a levélben tudósítja Kölcseyt Kossuth elfogatásáról. – Megjelent a *Vasárnapi Ujság* 1870. 2. számában.

1199 Erről: 1838. december 29.

1200 A napló két drámafordításáról emlékezik meg: Th. KÖRNER (1791–1813) – SZEMERE Pál, *Zrínyi* (Az eredeti bemutatója: Bécs, 1812.) – „Zrínyit adák de roszúl.” 1840. február 24.
A. H. J. MÉLESVILLE – H. LEROUX – SZEMERE Pál, *A párisi adós*. – Vörösmarty bírálata szerint: „E’ rég nem látott élénk kis vigjátékot örömmel láttuk a színpadon.” 221. – „A’ Szemere által még 837ben fordított »Parisi adós« című vigjátékot adák, jól ’s tetszésre.” 1839. december 10.

1201 1840. november 3.

1202 1839. október 1. SZEMERE, *Szemere Pál...*, I. m. (II, 325.) alapján a Bártfay-napló időszakában keletkezett vagy utána megjelentetett művek között nincsen ilyen témájú. Ahogy a szerkesztő írja: „széptani dolgozati közül mint Szemerének csaknem valamennyi ki nem adott dolgozata, melyeket vagy elszórt, vagy elajándékozott, kikölcsönzött stb. nem törődve, ha egyszer megkésztültek, továbbra is velők; sőt, ha ki nem elégítették, nem ritkán megsemmisítvén azokat.” – Esetleg a II. kötetben a *Széptani bírálatok IV. Széptani ötletek eszmélkedések néhány gondolat az eposzról* című írásról lehet szó. Uo., 178.

Bártfay és Szemere beszélgetős péceli kirándulásain a visszatérő közös téma rendszert Kölcsey alakja.¹²⁰³ Kölcsey halálát még közösen, a legnagyobb barátságban gyászolják.¹²⁰⁴ Kölcsey emlékének megőrzése és ébrentartása rendkívül fontos mind saját maga, mind a tágabb közösség számára, így Bártfay is tevékeny részt vállal a Kölcsey-emlékbizottságban és a halott barát megfestetésében. Barátja írásos hagyatékának sorsa¹²⁰⁵ érzelmileg is érzékenyen érinti. A napló azonban végigköveti azt a konfliktust is, ami kettejük között bontakozik ki Szemerével, Kölcsey hagyatékának ügyében, s amelyben ellenérdekelte felekként kerülnek egymással szembe.

Szemere ugyanis a gyászhirre reagálva azonnal ír Kölcsey Ádámnénak a hagyaték megszerzése ügyében. A választ viszont fiának nevelője, Obernyik Károly írja meg, s értesíti őt a történetekről. Azaz arról, hogy a végrendelet felbontására Kende Zsigmond alispán – akinek egyébként Bártfay írt az Akadémia nevében – nem jött el. A végrendelet szerint a kiskorú gyermek anyja, Kölcsey sógornője dönthet a hagyatéki iratok sorsáról. Szemere december másodikán írt levelében határozottan kéri tőle, hadd lehessen a Heckenast Gusztáv kiadásában megjelenő összkiadás szerkesztője. Bártfay azonban a másnapi akadémiai határozat mellett voksolt, melynek értelmében Széchenyi és Károlyi György arra szólították fel az özvegyet, hogy adja el az irodalmi hagyatékot.¹²⁰⁶ (A levelet Bártfay fogalmazta.)¹²⁰⁷ Hat nappal később Szemere levelet írt Csekére, és lebeszéli Kölcseyéket az ajánlat elfogadásáról, arra hivatkozva, hogy az Akadémián csak elfektetnék a kiadás ügyét.

Eközben országos botránnyá dagad a készülő Kölcsey-portré ügye. Február 22-én ugyanis Szatmár megye közgyűlése vizsgálatot indított a *Szión* című lap vádjainak hatására, amely kétségbe vonta, hogy a Kölcseyről készülő festmény elkészíttetése szükséges volna.¹²⁰⁸ Az elhúzóódó sajtóvita olyan helyi informátort sejtetett, aki jól ismerte a hátteret, vagyis aki tudott a szatmárcsekei határrendezési ügyek során a Kölcsey elleni zavargásokról, s aki szerint Kölcseyt titokban kellett eltemetni, mert a falusiak ledöntötték volna emlékoszlopát.¹²⁰⁹

Áprilisra Szemerének sikerült meggyőzi Kölcsey Ádámnét, hogy egyszeri megjelenésre szóló és anyagilag előnyös szerződést kössön Heckenasttal. A „pontos és tiszta” megjelenést a szerkesztők, azaz ő, Eötvös és Szalay garantálják. Szemere szerint ezt kívánja a hazafiasság is, hiszen így megkímélik az Akadémia pénztárát, és „Eötvös lévén az egyik szerkesztő, a” cenzúrához több reményünk van, mint azelőtt volt.”¹²¹⁰ A hagyaték lemásolását Obernyik majd Pap Endre végzik, de nem győzik a munkát, így végül az eredetiekkel együtt májusban kerülnek Pestre azok az iratok is, amelyek megjelenteté-

¹²⁰³ 1838. április 24–26.

¹²⁰⁴ Kölcsey 1838. augusztus 24-én halt meg, a gyászhirot szeptember elsején közölte a *Jelenkor*. – 1838. augusztus 29., 1838. augusztus 30.

¹²⁰⁵ Erről összefoglalóan: SOLT Andor, *Kölcsey halála és hagyatéka*, ItK 1938, 375–393; FRIED István, *A Kölcsey-filológia időszéri kérdései, kiadástörténeti adalékok*, ItK 1993, 347–376.

¹²⁰⁶ Az Akadémiától bírálatra küldött kölcsönkönyveket Toldy kéri vissza. – 1838. december 9.

¹²⁰⁷ 1839. január 15.

¹²⁰⁸ Erre lásd részletesebben a 10. A környezet esztétikája: építészet, lakáskultúra, képzőművészet című fejezetben.

¹²⁰⁹ A *Szión* Kolozsvárról keltezett levele, 1838. október 26. – A *Figyelmezőben* számosan válaszolnak a *Szión*nak. A cikket sokan rágalmazásnak és becsületsértésnek nevezik, köztük Pap Endre is. A szatmári közgyűlés december 10-én jegyzőkönyvben tiltakozik. 1840 augusztusában egy Pest vármegyei vitában derül ki a szerző kiléte. KERÉNYI, *Pest vármegye...*, I. m., 74–75.

¹²¹⁰ SOLT, *Kölcsey halála...*, I. m., 387. 1839. április 14-én Szemere – Kölcsey örököseinek megbízásából – szerződést kötött a kiadóval, Eötvös és Szalay aláírásával.

sére nincs remény. Wesselényi például Bártfayt kéri, hogy szerezze meg Kölcsey naplóját, noha az közben már a kiadóhoz került: „Kérlek járj végire: Meg kapta e már a’ tud. társaság Kendétől a’ Kölcsey kéziratait, – ha meg köztük van e »Orsz[ág]gyűlési Naplója«, ha pe[dig] nem kapta még meg, minő lépések tétettek e’ tárgyban.”¹²¹¹

8.3.3. VÖRÖSMARTY

Az irodalmi közélet szereplői közül Bártfaynak Vörösmarty az egyetlen, igazi, közvetlen barátja,¹²¹² asztalának gyakori vendége, bejelentés nélküli állandó látogatója. Kettejük holdfényes sétáiról, közös pipázásaikról, kirándulásaikról, közösen ünnepelt születés- és névnapokról számos alkalommal emlékezik meg a napló.¹²¹³

A napló legérdekesebb bejegyzéseiben Vörösmarty készülő műveit olvassa fel Bártfaynak, például *A Guttenberg-albumba* című versét, a Liszthez írt ódáját¹²¹⁴ s elsősorban drámáit és drámafordításait. „Betértem Vörösmartyhoz, kit magányosan találtam írva. Kérdé, hallám e Liszthez írt versét, mert már kész; de én azt hallottam még mult vasárnapon.”¹²¹⁵ – „Ezekkel Vörösmartyhoz menék közlés végett ’s ott valék lig. Egyet-mást átnéztünk; ő aztán J[ulius]. Caesar fordításából olvasott nekem helyeket.”¹²¹⁶ – „Az ég estve csillagos. Vörösmarty legújabb verseit olvasá föl előttem. A’ Guttenbergre ’s W[altherr]. Gizela emlékkönyvébe”¹²¹⁷ készült nagyon szép. Elmondám neki, mikép Szemere is e’ napokban, színházban említé, hogy Dö[brentey]..re nem epigrammat, hanem úgymond pur gomát csinált, melly, ha jól jegyzém meg, így hangzik: Érdemeid nagyon tudvák: beszéd gyomok és szó dudvák. V[örösmarty]. jót nevetett rajta.”¹²¹⁸ Különös az idézett jelenet hangulata: az emelkedett versekhez Bártfay minden átmenet nélkül egy szóviccet kapcsol. Közvetlenség, folyamatos párbeszéd jellemzi kettejük viszonyát, s barátságuk elbírta még az ugratást is.

Bártfay jól ismeri barátja munkáit; egyik naplójegyzésében például talán egy Vörösmarty-motívum jelenik meg: 1841-ben a koncertező Lisztet Bártfay a következő fordulat-tal jellemzi: „a’ tőkélynek gyümölcsteli tündérfája”¹²¹⁹ (pontosan egy évtizeddel a *Csongor és Tünde* megjelenése után). Sok bejegyzés utal közös munkáikra. Vörösmarty munkáinak kiadását például Bártfay pontos és gyors korrektúrája segíti.¹²²⁰ Együtt dolgoznak az Akadémia, a Kisfaludy Társaság ügyein. „5 óra tájban Helmezyhez menék, onnan

¹²¹¹ Idézi VÖLGYESI Orsolya, *Országgyűlési napló*, Universitas, Budapest, 2000, 244.

¹²¹² Kettejük életének egy sajátos találkozási pontjáról lásd KALLA Zsuzsa, „...a mi legnagyobb érzelmeink ki vanak véve a nyelv hatalma alól” = *Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából*, szerk. STEINERT Ágota, Kortárs, Budapest, 2005, 237–248. – Lásd ehhez: Vörösmarty *Késő vágy* című verse Csaba néven jelenik meg az Athenaeum 1839. január 24-i számában (103.)

¹²¹³ 1838. május 13., 1841. szeptember 28. – Barátságuk kezdetéről: Bártfay László levele Wesselényi Miklóshoz, 1830. december 19. = Br. Wesselényi Miklós levelezése..., I. m., s. a. r. PAP, 242.

¹²¹⁴ *Liszt Ferenczhez* – Lásd VMÖM III, különösképpen 10–13; a vers keletkezését a kritikai kiadás Bártfay naplója alapján datálja.

¹²¹⁵ 1840. december 10.

¹²¹⁶ 1840. február 17. – Julius Caesar 1839. VMÖM XII, 13–136.

¹²¹⁷ *A Guttenberg-albumba*, VMÖM II, 701; W. G. emlékkönyvébe, Uo., 707. – A versek datálásának alapja a kritikai kiadásban Bártfay naplója.

¹²¹⁸ 1839. szeptember 5.

¹²¹⁹ 1840. január 4.

¹²²⁰ 1840. február 12. – *Vörösmarty Mihály újabb munkái*, Buda, 1840, I. *Versek* (Az Akadémia 200 arany különdíjjal jutalmazza.); II. *Színművek. Julius Caesar. Árpád ébredése. Kincskereső. Az áldozat. A fátyol titkai*.

Vörösmartyhoz, vivén neki pénzt, a' mi még a' Zsebszótár¹²²¹ dolgozása' fejében hátra volt. Nála mulattam míg színházba együtt nem menénk: olvasott új drámai dolgozatából.¹²²² – „Szóbajött még a' Kazinczy és Kölcsey számára föllálitandó emlékszobor¹²²³ dolga is; Vörösmarty, véleményem szerint is helyesen, 'e két tárgyat külön intézendőnek ítélé, hanemha további kilátások mind a' kettőnek együtt lehető biztos kivitelét ígérnék, miről később még bővebb értekezés leend.”¹²²⁴

Vörösmartyval való viszonya talán a legjobb példa rá, milyen fontos volt, hogy Károlyi titkáráként irodalmár körökben is fontos pozíciót tölthetett be: szinte bármikor azonnali, biztos anyagi támaszt tudott nyújtani barátainak, akik sokszor számítottak rá.¹²²⁵

A napló időszakában a drámáról született naplóbejegyzések jelzik kettejük hasonló elkötelezettségét a Nemzeti Színház és az eredeti magyar nyelvű dráma megszületésének ügye iránt.¹²²⁶ Bártfay véleménye valószínűleg közelebb állt a nézőkéhez, jól érzékelve, hogy a színpadi hatás a szép szöveg ellenére alatta maradt a várakozásnak, inkább irodalmi, „költői” mű, mint színpadra való történet.¹²²⁷

A másik darabról, a *Marót bánról* írt bejegyzés pedig azért különleges, mert itt mutatkozik meg Bártfay önálló ízlése és az a rá jellemző tartózkodás nélküli ítéletmondás, ahogy a darab megtekintése során szerzett benyomásai alapján fogalmazza meg véleményét és javaslatait. „Marót, macsói bán szomorú játék 5 felvon. – A' darab sok erővel, igen sok szépséggel bír, 's van színi hatása: de borzasztó. Több kedvességet – vagy minek mondjam – több enyhületet ohajtanék benne. A' léleknek nincs ideje magát összeszedni. A' végét nem úgy irtam volna. A' harc megzavarja a' benyomást – legalább nálam – 's a' fiú, Bod, egész addig istentelennek növekedvén, vad szilaj lélekkel hal meg. Én élve hagyám Maróttal, két egyesülő láng gyanánt Ida sírja felett, engesztelés 's végtelen bánat tisztulásában.”¹²²⁸ Vörösmarty sikertelennek tűnő kísérlete amúgy az ún. vitézi játék kiszorítására készült, a történet „teljesen zárt, körbe komponált, véletlen dramaturgiával dolgozó, melodramai ihletésű konfliktus.”¹²²⁹ A dráma 1838-as, nyomtatott példánya csak nemrégiben bukant föl, dedikációja így szól: „Bártfay Lászlónak Vörösmarty Mihály”.

A napló egyik legközvetlenebb, csaknem zsánerszerű leírásában Bártfay egy tihanyi kiránduláson kecskekörmöt kínáló szegény falusi gyerekek között jeleníti meg Vörösmartyt, amint az olvasásra vállalkozóknak aprópénzt kínál.¹²³⁰

¹²²¹ SCHEDEL [TOLDY] Ferenc – VÖRÖSMARTY Mihály, *Magyar-német zsebszótár*, Magyar Tudós Társaság, Buda 1838.

¹²²² 1838. november 6.

¹²²³ Erről lásd részletesebben a 10. A környezet esztétikája: építészet, lakáskultúra, képzőművészet című fejezetben.

¹²²⁴ 1838. november 25.

¹²²⁵ 1839. október 21., 1841. március 26., 1840. március 9.

¹²²⁶ VÖRÖSMARTY, *Dramaturgiai...*, I. m., 249., 1838. november 6., KERÉNYI 1990, 250., VMÖM X. köt., 720.

¹²²⁷ 1841. április 26.

¹²²⁸ „Délben Vörösmarty, kinek 40 pengő fíot adtam kölcsön – bár adhatnék ezeket ajándékban!” 1839. október 21. – A Bártfayéhoz hasonló Széchenyi benyomása is, amely mintha a már több oldalról hallott kritikára reagálna: „Megnéztem a magyar színházban Vörösmarty MARÓT BÁNJÁT. Véleményem szerint nem rettentő, hanem siralmas, nyomorúságos kompozíció.” OLTVÁNYI 2002, 781.

¹²²⁹ KERÉNYI, *Magyar...*, I. m., 278.

¹²³⁰ 1838. július 24.

Bártfay különös módon gyászolja majd meg barátját. Hagyatékában fennmaradt egy közel ötven lapos irategység, amelyben 1855-ben az összes, Vörösmarty halálára vonatkozó hírlapi cikket vagy fellelhető dokumentumot lemásolja.¹²³¹

8.4. AZ ÜZLETI ÉLET SZABÁLYAI

Bártfay ismeretségeinek túlnyomó részét munkájának, azaz a Károlyi-birtokok irányításának köszönheti. Ez a kapcsolatrendszer, amelynek szereplőit számos, sokszor szokatlan szál köti össze, rendkívül széles skálájú, olyan csoportokat is felölel, amelyeknek tagjai az üzleti élet szféráján kívül aligha találkozhattak egymással. Ezért is lehetnek fontosak a pesti nagykereskedők és bankárok világára vonatkozó naplóbejegyzések.¹²³² Rögzítik a kimondatlan játékszabályokat, az üzletkötési gyakorlatot, valamint az alkufolyamat, a tisztességes viselkedés kereteit és olyan fogalmakat írnak körül, amelyek más, a nyilvánosság számára készített szövegekben nem szerepelnek. Bártfaynak – mint a gazdálkodásért felelős adminisztráció csúcsán álló, irányító személynek – az egyik legfontosabb feladata, hogy a hatalmas birtoktestek terményeladási szerződéseit előkészítse, s ezzel párhuzamosan, a grófi háztartás igényeinek megfelelően koordinálja a pénzmozgásokat, a hitelek folyósítását, többlet esetén pedig a pénz kihelyezését. Ő ellenőrzi a naplófőkönyveket. Ő az összekötő kapocs a birtokok tisztviselői és bérlői, a palota alkalmazottai, illetve a kereskedők, a szállítók, az iparosok és a gróf között.¹²³³

Bártfaynak a konkrét időszakhoz kötődő feladata a három Károlyi-testvér – István, Lajos, György – között megosztott részbirtokokból és a kompenzálásokból adódó pénzmozgások követése, emellett a pesti építkezésekkel – az éppen ebben az időszakban a befőzéshez közeledő Károlyi-palotával és az árvíz miatt tönkrement Üllői úti ház újjáépítésével – kapcsolatos kifizetések felügyelete. Károlyi György joggal büszke a gazdálkodásban elért sikereire, hisz ez a tevékenység központi helyet kap az arisztokrácia értékrendjében. Széchenyi például gyakran panaszkodik naplójában, hogy rosszul adja el terményeit, sőt jellemhibává növeli a sikertelen üzleti kudarcokat: „Jól, de egészen elevenen látom az

¹²³¹ Vörösmarty Mihály halálára vonatkozó hírlapi cikkek másolatai. Bártfay László másolatai és jegyzetei. OSZK Kt., Quart. Hung. 1526. III. köt.

¹²³² Az üzleti szereplők azonosításához lásd PATACSICH József, *Szabad királyi Pest városának leírása*, Pest, 1831; Alexander von BLASKOVITS, *Pester und Ofner Wegweiser (Kalender für das Jahr)* [1837], Pest, 1837–1841; *Handels und Gewerbe Adressbuch (Gewerbs Almanach) von Pest Ofen*. Alföld, 1838–1842; *Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums*, I–II, Wien, 1839; SCHMALL Lajos, *Adalékok Budapest Székesfőváros történetéhez*, I–II, Budapest Székesfőváros, Budapest, 1899 (a pesti választott polgárok névsorával); GYÖMREI Sándor, *Az első kereskedelmi részvénytársaság*, Tanulmányok Budapest Múltjából 11. (1956), 199–242; SZÍVÓS Erika, *Városvezető elit Pesten a XVIII–XIX. század fordulóján*, Tanulmányok Budapest Múltjából 25. (1996), 9–25; CSORBA László, *A folyamatos gyarapodás időszeke. 1815–1873*, Budapesti Negyed 20–21. (1998), 62–105; ILLYEFALVI I. Lajos – PALLÓS Jenő, *Pest és Buda polgári jogot nyert lakosai* [Budapest], [193?]

¹²³³ A Károlyi-birtokok gazdálkodására és tisztviselőire lásd A Nagy-Károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára, kiad. KÁROLYI Tibor – GÉMESI Kálmán, Horánszki Nyomda, 1885; ÉBLE Gábor, *A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája*, Móra Ferenc Múzeum – Hódmezővásárhely, Önkormányzat, Budapest, 1893; Uő., *A debői uradalom birtoklái története*, [Franklin], Budapest, 1909; HERCZEG Mihály, *A gróf Károlyi család hódmezővásárhelyi uradalma*, Szeged, 1994; KÁLLAY István, *Uradalmi ügyészi hivatalok a Károlyi-nagybirtokokon a XVIII–XIX. században* = *Emlékkönyv a Táncsics Mihály Gimnázium és Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára*, szerk. FÜLÖP Béla, Táncsics Gimnázium Öregdiákok Baráti Köre, Orosháza, 1992, 29–38.; SZABADOS György, *A nagykárolyi gróf Károlyi család*, MFG, Debrecen, 1992; BUDA Attila, *Gróf Károlyi István*, Újpesti Önkormányzat, Budapest, 1997.

egész életemet! Minden álmom és illúzió oda! Ó, be fáj! – Csak az álomban az eszményiben lelhető boldogság! Fölfedezem, hogy semmit se tudok, s a legtöbb dolgot ostobábban és együgyűbben intézem, mint más emberek. Gyapjumat példának okáért 1837-ben legeslegutolsónak adom el – következésképpen rosszul. 1838-ban legelsőnek – megint csak rosszul. E két esztendőben ez összesen 8-9 ezer különbséget tesz ki nekem.”¹²³⁴

8.4.1. A SZERZŐDÉSKÖTÉS MENETE

A Bártfay-naplóból jól rekonstruálható a kereskedők és a Károlyi-ház vezetése közötti megállapodások általános menete: az eladó és a vevő először szóbeli megállapodást köt, amelynek felbontása, az adott szó visszavétele már kínosnak számít. Ezután a kereskedő foglalt ad, majd közösen megtekintik az árut, többnyire az ún. köztelken, azon az Üllői úti területen, amit az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Károlyi Györgytől vásárolt meg. Az elnevezés Széchenyi javaslatára honosodott meg, és kifejezetten a nagybani terménykereskedelem mintaáruinak bemutatására szolgált. Az alkufolyamat szokásos lefolyása szerint Bártfay tárgyalta meg és készítette elő a tranzakciót, de minden fázist a grófnak személyesen jóvá kellett előbb hagynia, illetve vita esetén a jelenlétében született meg a végső döntés. Kettejük szoros együttműködése nyomán jött tehát létre a szerződés, aminek jogi formulába öntése és iktatása szintén Bártfay dolga. A titkárnak mindig személyesen kellett részt vennie az áru átadásán, és ügyelnie a termények megfelelő minőségére, ellenőriznie, hogy valóban az előzetes mintának megfelelő gyapjút, repcét szállították-e le. Károlyi és Bártfay szinte egyenrangú munkatársakként dolgoznak, persze pontosan behatárolt szerepkörökkel, s Bártfay szinte a sajátjaként kezeli a gróf ületeit. Így ha a másik fél valami miatt visszalépett a szerződéstől, Bártfay ezt nem véletlennek vagy az üzleti élet forgandóságának könyveli el, hanem sokkal inkább a saját kudarcának érzi, „kellemetlenség a gróffal” – írja ilyen esetekben a naplójába.

Ezt az eseménysort jól példázza Bártfaynak az alábbi, a levelezését és a naplóját párhuzamba állító két szövege. „Az alföldi gyapju tegnap előtt érkezett be és jelenlétemben a Vevőnek általadatott. A mosás valóban szép és jó, ’s azzal Figdor [Zsigmond gyapjúkereskedő] szó nélkül megelégszik, mert meg is elégedhetik; azonban a’ mennyiségben itt is kevesebbség mutatkozott minden zsáknál, a’ mi e’ szörnyű szárazság mellett nem csudálható. Igyekszem a’ dolgot úgy egyenlíteni ki, hogy minden zsák után egy forintot engedünk. Ő ugyan 5/4 mert a’ diameter akként mutatkozik (– a’ NKárolynál, mint Nagyságod emlékezni méltóztatik, 2 font engedtetett –) hiszem azonban hogy egy fontban is végre megegyezhetünk, csak a gyapjúnak hátralévő része jöjjön be: mert az Alföldiek nem tudtak annyi fuvarost kapni, hogy az egész lenyirt gyapjút egyszerre felküldhették volna. A’ hátramaradott mintegy 45 mázsa, úgy írja Olsavszky [orosházi tisztartó], ma-holnap itt lesz; ugyanazért Szilvász nevű Irnokot, ki az első csapat-gyapjával jött, ezen egypár napra itt tartom, különben is holmi vasneműeket és papirost ’sat. kell összevásárolani, mit az alatt elvégezhet.”¹²³⁵ – „18d; csütörtök. – Az éjjel megjött a’ Gróf N[agy]károlyból. 8 óra után szólottam Ő N[agysá]gával. 9 órakor kimentem az új épülethez Figdornak

¹²³⁴ Széchenyi 1838. február 11-i bejegyzése. VISZOTA, Gr. Széchenyi..., I. m., 154.

¹²³⁵ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1839. augusztus 1., MOL

a’ gyapjút átadni, ott lévő raktárába. A’ próbamázsaláskor minden zsákon kevesebbség mutatkozván, bejöttem Figdorral a’ Grófhhoz, ki annakutána minden zsákra 2 font általános potlást határozott. [...] Ő N[agysá]ga 6 óra után Pozsonyba utazott. Színházba mentem.”¹²³⁶

8.4.2. ÜZLETI TISZTESSÉG

A tartós üzleti kapcsolat és megbízhatóság alapja a korrektség.¹²³⁷ (Például egy, a csurgói birtokon történt előzetes egyeztetés után, mivel közben Károlyi már Pozsony felé indult, végül Bártfay bonyolítja le a megállapodást.¹²³⁸)

A pénzmozgások – vagyis a hitelügyletek és a kifizetések – bankok híján a személyes megbízottak (azaz titkárok, pénztárosok, jószágigazgatók) közreműködését igénylik. Bártfay fontos feladata a pénzközvetítés és a végelszámolás is: nemegyszer fiákeren és megbízható kíséreléssel szállítja oda-vissza a kisebb-nagyobb összegeket.¹²³⁹ A készpénzmozgás csökkentésére különböző utalványok, kötelezvények, a hitel sokféle formája szolgál, ügyes használatuk és alkalmazásuk speciális jogi tudást igényel.

Bártfay környezetében többen választották a váltótörvényszéki bírói állást. Ez nem meglepő, hiszen a váltójog reformja a korszak közgazdasági vitáinak központi kérdése.¹²⁴⁰

Ugyan nem Bártfay vezeti, mégis ő felelős a pénztárfőkönyvért. Ezt havonta ellenőrzi, de folyamatosan egyeztet az alkalmazottakkal, majd készít az összegekről egy tisztázatot. A számadásnak tartalmaznia kell a hitelfelveteleket, a birtokok terményeinek jövedelmeit, a palota fenntartásának összegeit, a személyzet bérével és ellátásával összefüggő költségeket s bekerülnek a grófi család személyes használatára felvett összegek is.

Bártfay lelki nyugalomát többször kibillentí, ha a naplófőkönyvben hiány vagy többlet mutatkozik. Ez még akkor is így van, ha csak csekély összegről van szó. A dolog napokon át nem hagyja nyugodni, s nem adja fel, amíg ki nem deríti – a szinte mindig egyszerű tévedésből adódó – okot. Természetes megoldása a helyzetnek, hogy amíg a keresett összegnek nem akad a nyomára, addig a sajátjából pótolja ki a hiányt. Az egyik legsúlyosabb eset, mikor Bártfay a szentesi örökváltság kapcsán befolyt pénzből Károlyi Lajossal 49 ezer forintot küld el Bécsbe Schmidt Pálnak, de a pénz átvételekor 1000 forint hiányzik az összegből. Bár hosszan nyomoznak utána, a pénz nem kerül meg. Az összeget Bártfay a magáéból akarja kipótolni, de a gróf végül nem fogadja el a felajánlást.¹²⁴¹

Az üzleti tisztesség fontos fogalom a korban: a szerződő felek közt szavahihetőséget, az alkalmazottaknál pedig tisztakezűséget jelent. Bártfay hiába kezel nagy összegeket, óriási szakadék van a grófi háztartásban forgó és a saját szükségleteit fedező pénz-mennyiség között. Bár Bártfayék polgári jómódban és kényelemben élnek, sőt bizonyos luxust is megengedhetnek maguknak – például bútorokat, képeket vagy metszeteket

¹²³⁶ 1839. július 19.

¹²³⁷ Bártfay László levele Károlyi Györgynek, 1839. szeptember 28., MOL

¹²³⁸ 1839. szeptember 21., 1839. szeptember 26., 1839. szeptember 28.

¹²³⁹ 1839. október 16.

¹²⁴⁰ 1840. november 11., 1840. november 28., 1840. december 1., 1839. december 15.

¹²⁴¹ Az ügyről lásd: 1839. március 29., 1838. március 2., 1838. június 9., 1839. február 27., 1839. március 26., 1839. június 12., 1839. június 18.

vásárolhatnak – a család tartaléka, vagyona kicsi.¹²⁴² Nem rendelkeznek ingatlannal, Bártfay feleségének szerény birtokát pedig haszonbérbe adják ki. Ekkor még egy külföldi utat sem tudnának megfizetni, és Bártfaynak azt is alaposan meg kell fontolnia, mekkora összeget emészthet fel a család nyaralása. A munkásévek utáni öregkorának biztonságát a grófi szolgálatban eltöltött idő alapján majdan megállapított nyugdíjra alapozza. Ennek ellenére fizetését soha nem egészítette ki tiltott módon. Bártfay nagyon is büszke megvesztegethetetlenségére, s nem fogad el semmilyen személyes viszonzást, „ajándékot”, pénzt az üzletfelektől vagy a Károlyi-alkalmazottaktól, legfeljebb – hosszú unszolásra – valami szimbolikus csekélyégeket.¹²⁴³

A naplóban szereplő hitelügyletek – például a pesti piaristákkal kötöttek, akik mint Károlyi György egykori nevelői gyakori hitelezői a grófnak – általában egy konkrét összeg (több százezer pengő) felajánlásával indulnak, s ezután kezdődik az alkudozás a feltételekről. Ugyanakkor azonban Károlyi is kölcsönöz pénzt, s ennek meg a kamatoknak a visszaszerzése sokszor nagyon nehezen, és csak többszöri sürgetésre sikerül.

Egészen másképp zajlanak a baráti kölcsönzések. Károlyi György testvéreivel, Széchenyivel, Wesselényivel, Bártfayék ismerőseivel zajlanak ilyen tranzakciók. Ezekben az esetekben kamatról vagy biztosítékokról nem esik szó.

Apró, baráti szívesség és segítségnyújtás gyakran fordult elő a házban, a napló visszatérő fordulata, hogy valaki – a legkülönbözőbb társadalmi állású személyek – például az otthonától távol, megszorul s Bártfay átmenetileg kisegíti.¹²⁴⁴

8.4.3. A TÁRSADALMI CSOPORTOK KÖZÖTTI KAPCSOLAT

A birtokok terményeinek felvásárlói, a városban lakó vagy a pesti vásárokra érkező kereskedők és a Károlyi György haszonbérleti közt sok német identitású, görögkeleti vagy zsidó vallású akad.¹²⁴⁵ A gazdag nagykereskedőkkel szinte bizonyosan németül folynak a tárgyalások, a kemény és kíméletlen alkudozások (néhány alkalommal a feleségek járnak el a család ügyeiben). Tóth Árpád észrevételeit és elemzését a keresztény és zsidó üzleti kapcsolatokról¹²⁴⁶ Bártfay naplója több helyen alátámasztja. Ez a forrás is arról tanúskodik, hogy a „keresztény polgárok zsidókra bízta pénzüik forgatását”,¹²⁴⁷ és hogy közös erővel fektetnek be az infrastrukturális és ipari vállalkozásokba, továbbá hogy kisebb csoportjaikat már az 1830-as évek közepén befogadja a magyar felsőosztály. „Hertzfelder zsidó egész gíg elkínzott észrevételeivel s kifogásaival az élet eladás’ tárgyában, miket a’ Contractusba lehetőségig beleigazítottam.”¹²⁴⁸ – „A’ gabonakereskedő zsidók rohantak rám mindjárt ebéd után. Félig-meddig megalkudván velők, jelentém a’ Grófnak.”¹²⁴⁹

¹²⁴² 1840. február 4.

¹²⁴³ 1840. január 7., 1841. november 22., 1838. november 13., 1839. március 16.

¹²⁴⁴ 1838. október 28., 1841. június 16.

¹²⁴⁵ Ehhez lásd BÁCSKAI Vera, *A pesti zsidóság a 19. század első felében*, Budapesti Negyed (1995), 8. sz., nyár, 5–21.

¹²⁴⁶ A Pesti Kereskedő Casinóról lásd TÓTH, Önszervező..., I. m., 155–160; Michael K. SILBER, *A zsidók társadalmi befogadása Magyarországon a reformkorban. A „kaszinók”*, Századok 1992/1, 113–141.

¹²⁴⁷ TÓTH, Önszervező..., I. m., 157.

¹²⁴⁸ 1838. június 30. – Hasonló még: 1839. július 11., 1839. július 19.

¹²⁴⁹ 1840. december 27.

A zsidó kereskedőcsaládok következő generációjából néhányan már a közigazgatásban helyezkednek el. „Volt nálam a’ fiatal Gerzon (úgy tetszik kamrai!) Fogalmazó) pénzt ajánlva a’ Grófnak.”¹²⁵⁰ Bártfay gyakran hosszabban elbeszélget velük, ugyanígy a vásároló és utazó zsidókkal is, például a pesti selyemkereskedővel, Engländer Herman-nal. Levelet, csomagot, pénzt bíz rájuk, hogy postázzák vidéki ismerőseinek, a Károlyi-alkalmazottaknak vagy a bérlőknek, ő pedig híreket vár róluk. „Volt nálam Frühauf lapispataki haszonbérli, kivel majd nem délig beszéltem ’s a’ végzendőt végeztem. Derék gondolkodású, szelid, tanult zsidó.”¹²⁵¹ – „Volt nálam estve felé egy keresztelkedni kívánó zsidó is.”¹²⁵²

A napló szereplői között feltűnnek a pesti üzleti élet legnevesebb képviselői is. Például Kaán Henrik Sámuel, aki a pesti árvíz után feladja üzletét, így szállítmányozási cége megszűnik, ő pedig Bécsbe költözik. Neve a deprői Grassalkovich-uradalom haszonbérletének átadása kapcsán kerül elő mint Ulmann Móricz üzlettársa. De megjelenik pénzkölcsönzőként Halbauer János, a tekintélyes pesti nagykereskedő csakúgy, mint Kappel Frigyes gyarmatáru- majd terménykereskedő, aki az egyik legmagasabb adót fizető polgár, a kaszinó tagja. Liedemann Friggyessel, Liedemann János Sámuel fiával, a Pesti Kereskedelmi Bank és a Magyar Kereskedelmi Társaság egyik alapítójával Bártfay az eladandó timsó ügyében tárgyal, és később szerepel a naplóban az üzletház 1841-es csődbe jutásának híre is. Malvieux Keresztély a Károlyi-birtokok repceeladási ügyeiben érintett – felesége több ízben a Bártfay-szalón vendége. Weiss Ferenc Bernáttal elsősorban gabona-repce- és hamuzsír eladási ügyek, Biedermann Mihály Lázár bécsi bankárral pénzügyi ügyek kötik össze Károlyiék. Figdor Zsigmond és sógora, Joachim Gyula a napló gyakori szereplői, rendszerint egy tételben nekik adják el a Károlyi-birtokok gyapjúkészletét. Bártfayék az ő közvetítésükkel kapnak jegyeket a később európai hírű, ekkor még gyermek Joachim József hegedűművész koncertjére is.

Az üzleti kapcsolatok tehát néhány esetben meglehetősen szoros és intenzív személyes viszonyra mélyülnek. A hivatalos ügyekben kötött ismeretségek sokszor átfordíthatóak a társasági életbe is, és megszüntetik a vallási, a származási és a foglalkozási csoportok közötti, egyébként meglehetősen merev választóvonalakat.

¹²⁵⁰ 1839. június 3.

¹²⁵¹ 1840. január 14.

¹²⁵² 1839. január 12.

9. IDŐ- ÉS TÉRVISZONYOK

9.1. A „GYORSULÓ IDŐ” ÉRZÉSE ÉS AZ URBANIZÁCIÓ

Az idő természetes módon másképp múlik a városi közegben, másképp mérik és más is az értéke, mint falun. A térbeli távolságok csökkenése megnöveli az emberek közötti interakciók sűrűségét. Az 1830-as években Pest növekedésének látványos felgyorsulását és az egyre sűrűbbé, dinamikusabbá váló városi létet a napló is pontosan regisztrálja, s olvashatunk arról, hogy „a robbanásszerű urbanizáció hogyan zilálta szét a tér és ember évszázadok során kialakult és legfőljebb észrevétlenül módosuló kapcsolatát”, s ahogy ennek során megszületnek a „modern életkeretek.”¹²⁵³ A szöveg értelmezése azonban éppen ezen a területen nehéz, kényes feladat, hiszen a hétköznapi, a magától értetődő történéseket ritkán jegyzi fel az ember. A történések közötti „üres időt”, az interakciók mozgatórugóit és a szereplők szándékait ugyanis az olvasó általában a korról való saját ismeretei és tapasztalatai, valamint a személyes gyakorlata alapján képzei el.

9.1.1. AZ IDŐ ÉRZÉKELÉSE ÉS MÉRÉSE, A NAPI IDŐBEOSZTÁS

Mindezek előrebocsátásával Bártfay naplója éppen a műfaj sajátossága és diáriumának személyes jellegzetességei miatt kiválóan alkalmas a napi életritmus, az idővel kapcsolatos képzetek megfigyelésére, feltárására. Következtethetünk belőle akár a társadalom idő-felfogására, akár a társadalmat alkotó emberek egyéni életidőinek keretére.¹²⁵⁴ Bártfay időbeosztásának legfeltűnőbb sajátossága, hogy munkaideje nem szabályozott – ez számos értelmiségi hivatás máig érvényes jellemzője. Szinte nincs is olyan időszak – talán az ebédet és a késő estét kivéve –, amiről le ne jegyeznék, hogy abban (legalábbis időnként) dolgozik. Ennek az a feltétele, hogy az otthon és a munkahely ne különüljön el egymástól.

Bár a ciklikus időszemlélet jellegzetességei (az időjárási jelenségek, az évszakok és évfordulók) nagy hangsúllyal vannak jelen a naplóban, a városi lét hétköznapijait mégis a lineáris, történeti idő uralja.¹²⁵⁵ Az idő mérése Pesten ekkor már pontosan körbehatárolt, hivatalos szolgáltatás. 1830-tól ugyanis már ágyúlövés jelzi a déli tizenkét órát; a Gellért-

¹²⁵³ GYÁNI, *Az utca...*, I. m., 23.

¹²⁵⁴ Lásd erről általánosságban: A. GERGELY András, *Időiség és emberélmény. Antropológiai szempontok a társadalomtudományok időfelfogásáról*, Kultúra és közösség 2000/2–3, 5–18. A tanulmányt a téma részletes bibliográfiája egészíti ki: 17–18; szerk. FEJŐS Zoltán, *Idő és antropológia*, Fordítások gyűjteménye, ford. CZÁRÁN Judit, DANÓ Orsolya, GYARMATI János, SÁLY Noémi, SZELJAK György, WILHELM Gábor, OSIRIS, Budapest, 2000; KÓSA László, *Időszemlélet, időmérés, munkaidő. Civilizációs változások Magyarországon a 18. század végétől a 20. század elejéig*, Protestáns Szemle 2000/4, 213–220.

¹²⁵⁵ „A kétféle szemlélet viszonya egy adott időszakban jellemző egy adott kultúrára, ami elsősorban azt jelenti, hogy változó elemekkel és súllyal több időrendszert kapcsolódik hozzá, mint például a gazdasági és az egyházi év, a jogi év.” CSUPOR István, *Az idő mérése és mérhetetlensége = A megfoghatatlan idő*, szerk. FEJŐS Zoltán – GRANASZTÓI Péter – SZELJAK György – TASNÁDI Zsuzsanna, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000, 28–36.

hegyen felállított ágyút a pesti egyetem csillagvizsgálójával egyeztetett pillanatban sütik el, s városszerte ehhez igazítják a harangokat, a polgári lakásokban pedig a szobánként szinte kötelező asztali- vagy faliórákat, illetve a tehetősebbek zsebóráikat.

Az idő szűkösségének hangsúlyozása állandó témája a naplónak – maga a naplóírás ténye is jelzi az idő számontartásának és hasznos eltöltésével való elszámolásnak morális igényét. Ez az időérzékenység egyfajta civilizációs fokmérő, soha nem hallgat el „a belső hang, mely folyton-folyvást az időre kérdez”.¹²⁵⁶

Az idő kihasználásának, megragadásának vágya azonban nem csupán az elvégzett feladatok teljesítése fölötti megnyugvásból válik egyértelművé, de éppen ennyire fontos a szubjektíven megélt időtartamok és időtávok rögzítése is. „Furcsa egy valami is az az idő: mikor üzzük, kergetjük akkor nem mozdul ’s untatja az embert; máskor pedig ha meg akarjuk fogni, tartani – repül.”¹²⁵⁷ – jegyzi fel Bártfay a naplóban Wesselényi szavait. Barátja ekkor az ifjúság rövid éveire tekint vissza és éppen hosszú börtönnapjaira készül.

A napló visszatérő motívuma, hogy Bártfay vár valamire, ami a tőle távol élő, de hozzá gyöngéd szálakkal kötődő nevelt lányához, Barthos Paulinához kötődik: vár a leveleire vagy a vele való találkozásra, s ebben a viszonyrendszerben a várakozás már-már tűrhetetlen, a múlni nem akaró idő megélése pedig súlyos lelki teher.¹²⁵⁸ Ugyanígy főszereplővé lép elő az idő a betegségek egymásba folyó, terméketlen napjaiban, amikor a napló szaggatottsága is jelzi az életritmus kizökkenését.

Az idő mérésének legfontosabb kelléke ebben az időszakban, legalábbis Bártfay értelmiségi közegében – amelyben sokféle tevékenység időbeli összehangolására van szükség – a Magyarországon a luxustárgyból már munkaeszközzé vált zsebóra.¹²⁵⁹ Bártfay gyakran pillant rá órájára (akár hajnali felriadásakor vagy az esti naplóírás közben,¹²⁶⁰ de időbeli tájékozódásában a harangszóra támaszkodik, amely figyelmeztet a kisebb-nagyobb időegységek múlására.

9.1.2. IDŐHIÁNY

Az idő szűkösségének érzése elsősorban azért visszatérő motívum a naplóban, mert Bártfay titkárként széles feladatkört lát el, valamint folyamatosan gazdája rendelkezésére kell állnia. Állandóan panaszkodik tehát a kiszámíthatatlanságra, a másoktól való függőségre, s hiányzik neki a magány, a nyugodt félrevonulás.¹²⁶¹ Egyetlen óra történéseit rögzíti például az alábbiakban: „Épen a’ reggelit végzők, midőn Klauzál Imre lépett ebédlönkbe. Mindjárt kávé adott neki Leni, mert az asszony a’ Császárfürdőbe ment Madarasynéval. Jött aztán a’ schuster, kinek munkája fejében 5 pengőt adtam ’s két nyári topánkát rendelék nála. Utána Tanárky; és Praznovszky Főpénztárnok; és Radnics; Scheffer kinek kamatot fizettem; Lang de kivel nem szólhaték, bár ohajtottam. Néha úgy

¹²⁵⁶ Norbert ELIAS, *Az időről = Időben élni. Történeti-szociológiai tanulmányok*, szerk. GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta, Akadémiai, Budapest, 1990, 34.

¹²⁵⁷ 1839. február 9.

¹²⁵⁸ 1840. május 22.

¹²⁵⁹ 1839. február 9.

¹²⁶⁰ 1839. február 28.

¹²⁶¹ Ilyen megjegyzésre példa: 1838. november 5., 1839. április 15., 1839. február 28.

jön egyszerre a' sok hivatalos és nem hivatalbeli látogató, hogy sok is. Így volt ma 9től 10ig. Ekkor Klauzál és Tanárky tovább utaztak.”¹²⁶²

Ez a zaklatott, sietős életrend ismert barátai előtt is: „hivatalom foglalatosságai író-asztalnál tartanak 's e héten alig voltam szabad levegőn, futva irom e kevés sort-is.”¹²⁶³ Kazinczy azt írja róla: „Bárfayt tiszteld. Neki azért nem írok, mert tartok tőle, hogy az felelni kényszerítené, 's nem akarom meglopni azon kevés órájait, melyeket sok dolgai üresen hagytak.”¹²⁶⁴

Különösen feszítő ez a hiány, mikor személyes célokra, például a Barthos Paulínának küldött levelek írására kell innen-onnan perceket „lopnia”.¹²⁶⁵ „Naplopás”, az idő kényszerű kitöltése alig-alig fordul elő a naplóbejegyzésekben.¹²⁶⁶

9.1.3. AZ IDŐJÁRÁS MEGFIGYELÉSE

Az „idő” szó négyféle jelentésben szerepel a szövegben: időpont – időtartam – korszak – időjárás.

Bár a városi életmód kevésbé igényli a természeti időciklusok figyelemmel tartását, a naplóban a hőmérséklet vagy a csapadék feljegyzése mégis gyakorlati szempontból fontos – alapvetően meghatározza ugyanis a napi terveket és a házon kívüli programokat. Ugyanakkor az időjárás megfigyelése, a természet leírása egyben kilépés is a városias létből. Az időjárásról szóló bejegyzések a naplóban feltűnően részletezőek, az idő leírása érzelmetli, valószínűleg erőteljesen befolyásolja Bárfay hangulatát: lehet untató, kedvetlen, rút, kellemetlen, cudar, gonosz – máskor szelíd, szép, kedvező. „Jókor fölébredvén örömmel tapasztalám, hogy reggeli 5kor már világosodik. Háló szobánk kelet felé állván, gyönyörűn lövellt be az ablakon a' kelő nap' rózsafénye. – mi a' sok komor idő után kellemetes érzést gerjeszte. Eszembe jutott, hogy a' tavasz kezdődik, 's eszembe Göthe' verse: „Wie im Morgenglanze du schön mich anstrahlst, Frühling, Geliebter!”¹²⁶⁷

9.1.4. NAPSZAKOK ÉS NAPI TEVÉKENYSÉGEK

A napkelte és a napnyugta időpontja, azaz a természetes világosság tartama még erősen befolyásolja az emberek munkavégzését. Bárfay gyertyafénynél már nem végez hivatalos munkát, alkonyat után már csak a társasági élet, az olvasás, a levél- és a naplóírás várja.¹²⁶⁸ A pontos időmegjelölés ritka a naplóban. Bárfay életmódja kiszámítható, visszatérő napirendje alapján összeállítható az egész család életének általános rendje.

A család korán kel, a ház asszonya a 6 órás misét látogatja, sokszor már reggelinél az asztalon áll a frissen szedett virág a régi ház kertjéből. A korai ébredés erkölcsi kér-

¹²⁶² 1839. június 21.

¹²⁶³ Levele Kölcsey Ferencnek, Pest, 1827. február 3. = KÖLCSEY, *Levelezés*, II., I. m., 174.

¹²⁶⁴ Kazinczy Ferenc levele Toldy Ferencnek = KAZINCZY Ferencz *Levelezése*, XX., I. m., 280.

¹²⁶⁵ 1838. október 31., 1838. november 3., 1838. november 4.

¹²⁶⁶ 1838. január 25., 1839. január 13.

¹²⁶⁷ 1839. március 21. [helyesen: „Wie im Morgenglanze / Du rings mich anglühst, / Frühling, Geliebter!” Ganymed; „Hajnali glóriádban / hogy körülizzol / Tavasz, te drága!”] *Ganyümedész* = J. W. Goethe válogatott versei, ford. SZABÓ Lőrinc, Kner, Békéscsaba–Budapest, 1982. – Lásd még: 1838. november 16., 19.

¹²⁶⁸ 1839. január 2., 1839. február 3.

dés is – Bárfay megszidja Lénit, lustálkodásra hajlamos nevelt lányát. A családfő – ha szükséges – már a gyors és szűk körben töltött reggeli, sőt öltözködés közben is fogad ügyfeleket.¹²⁶⁹ A gazdasági és a jogi ügyek, a szerződések és a hivatalos levelezés java részét általában délelőtt intézi el.¹²⁷⁰

Bárfayéknál a nap kitüntetett családi – és olykor társasági – eseménye az ebéd. A házaspár szinte mindig otthon eszik. Az egy órakor tálalt étkezésre jóformán mindig betéved egy-egy rokon vagy közeli barát, de gyakran érkeznek alkalmi vendégek is. Ilyen alkalmakkor a délutánba nyúlik a társalgás, tulajdonképpen ezeket az órákat lehetne „szalon-időszaknak” nevezni. Az árvíz utáni új lakásba készült új, tíz-tizenkét főre készített asztalt általában csak 4-5-en ülik körül. Állandó vendégnek számítanak a Károlyi-alkalmazottak, illetve a Pesten tanuló, rokon fiatalok. Bejelentés nélkül érkezhet ebédre a két közeli, jó barát: Vörösmarty és Wesselényi. A rendszeresen megfordulók közt van Bajza, Szemere Pálék, Kelemen Benjámin, Wesselényi jószágigazgatója, illetve Pigay Antal, Széchenyi titkára, aztán Karácson Mihály Helytartótanácsi bizottsági ülnök és sok más értelmiségi barát: tisztviselők, gazdatisztek, papok, nevelők, orvosok és ügyvédek. Gyakran kapnak ebédmeghívást a Jozefina által a nevelőintézetekből kihozott leányok is, például a Versényiek, de sokszor egészen fiatal, gyermekkorúak is, nevelőikkel. E társas alkalmak sajátja, hogy a vendégeket nem egyértelműen Bárfayék hívják meg, inkább azok kezdeményeznek, ők „maguk kínálkoznak”, „ajánlkoznak” előző nap vagy aznap reggel, hogy leüljenek Bárfayék asztalához. Az ebéden így megjelenők köre nyilván meglehetősen zárt lehetett. Bárfay feljegyzi például, hogy az egyik közeli ismerősük – mellesleg szerelmi vetélytársa –, noha évek óta bejáratos hozzájuk, most foglal helyet első alkalommal asztaluknál. De természetesen az is előfordul, hogy bejelentés nélkül, váratlanul „ottragadnak” néhányan ebédre: például a közös munkavégzést siettetendő a Bárfayhoz érkező vidéki Károlyi-tisztviselők. De arra is akad példa, hogy egy egész társaság ragad ott ebédre. A naplóban megemlített esetek még nem tükrözik Gyáni Gábornak a városiasodással együtt járó folyamatként leírt megfigyelését, miszerint a nyilvánosság átalakulásával, a különböző funkciójú terek megjelenésével megfigyelhető „a magán- és közélet mind határozottabb szétválása és ellentétbe kerülése. A szociabilitás a nyilvánosság számára fenntartott viselkedésből kiszorulván, egyre inkább a magánélettel, a családdal válik azonossá.”¹²⁷¹

A kora délután a pihenés, a feltöltődés időszaka: a kertben való levegőzéssel, sétával, újságolvasással, sakkozással telik az idő, majd 4-5 óra felé ismét sűrűsödik a vendéglátás. E többnyire előzetes bejelentés nélküli, sokszor igen rövid, máskor félnapokat igénybe vevő látogatások jellemzője, hogy – elsősorban a pestiekkel – egyheti, kétheti ciklusokban követik egymást; erre utal a „visszalátogatás” kifejezés is.

Néha a látogató külön Bárfayhoz vagy csak Jozefinához jön, máskor viszont az egész család fogadja őket. Jozefina távollétében például Bárfay is fogadja felesége barátnőit. Ha egyszerre többen érkeznek vagy ha a háziak nincsenek otthon, a vendégek kerti sétával és türelmes olvasgatással töltik a várakozás idejét. Este, a színház előtti időszakban ismét megsűrűsödnek a látogatások, itt találkoznak a különböző időpontokban érkezők, aztán együtt indulnak a színházba. Az este nyolc óra körül tálalt vacsora nem hangsúlyos étkezés, ideje – szükség szerint – eltolódhat. Bárfay gyakran el is hagyja.

¹²⁶⁹ 1840. október 6.

¹²⁷⁰ 1841. június 14., 1841. szeptember 20.

¹²⁷¹ GYÁNI, *Az utca...*, I. m., 24.

A Bártfay-család életében tehát fontos – olykor szórakoztató, máskor terhessé váló – tevékenységnek számíthatott a beszélgetések irányítása, a kapcsolatok ápolása, a rokoni és baráti szálak erősítése, a folyamatos hírcsere biztosítása, hiszen a házaspár ideje tekintélyes részét áldozta rá. Esténként az ágyban vagy az étkezésekkor rendszerint megvitatják egymással a nap során hallottakat és a nap történéseit.

Esténként Bártfay legvalószínűbb tartózkodási helye a színház. Elmélyült beszélgetésre azonban ez a helyszín már eleve alkalmatlan: itt csak benyomásokat lehet szerezni, felcspiknedni a friss közéleti híreket és pletykákat, esetleg röpke udvarlást, bemutatkozást vagy gyors egyeztetéseket folytatni. A nap olvasással, házastársi beszélgetéssel vagy magányos elmélkedéssel zárul este 10 óra tájt az ágyban, s csak ünnepeken vagy ritkán látott, kedves vendég látogatása esetén maradnak fenn tovább.

A „*” (csillag) jellel Bártfay azt jelölte, hogy ekkor pillantott fel a sarkcsillagra, a „polarisra”. Rendszerint hasonló időpontban, este 8-9 óra körül figyelte meg.¹²⁷² (Valószínűleg ezt a szokását örökíti meg az a Kölcseyhez írott levél, amelyben a *Vándor* című, addig még publikálatlan vers kéziratát kéri el barátjától, személyes okra hivatkozva.¹²⁷³ A vers záró soraiban az otthonától, kedvesétől messze szakadó Vándor egy csillagot nézve őrzi meg magában a szerelem érzését.

„Száz csillag néz vérző sebére,
De ő csak egy felé tekint,
Melly nyugotról szerelmet int.”¹²⁷⁴

A köszönetet mondó levél szintén céloz a csillagnézésre: „én a’ gyönyörű dal’ szavait – hangjait még azon órában, a’ mint kezemhez jöve, megtanultam, meg nem tartóztathattam magamat, hogy azt szeretetre méltó Kedvesemnek el ne mondjam, kit annak hallása egészen elbájolá, ’s úgy kedvelli azt, hogy már több ízben, magányos sétálásainkon ’s csilagos estvéken, ismételve tön hitszegővé [ti. Kölcsey azt kérte, ne mutassa meg senkinek a dalt, mielőtt gyűjteményes kötetében meg nem jelenik].”¹²⁷⁵

9.2. AZ ÉV RITMUSA, ÉVFORDULÓK

A hét napjai szinte változatlanul követik egymást, s mivel a munkavégzésnek nincs behatárolt ideje, a vasárnap is munkával telik: Bártfay számol, levelez és tárgyal, ráadásul a Magyar Tudós Társaság pénztárában ez a fogadási idő. Hétvégén talán csak a színházba indul kevesebbszer, mert ilyenkor „vasárnapi bohóságokat” adnak.

A rengeteg látogató és az egyhangú, visszatérő helyzetek egyaránt okai annak, hogy Bártfay nem szívesen jár társaságba. Ha teheti, inkább lemondja a házon kívüli meghívásokat; mindössze három olyan alkalmat rögzít a napló a négy év alatt, ahová Bártfay

¹²⁷² Erre a szokásra, a személyes csillag választásának szélesebb körben való elterjedésére több korabeli irodalmi alkotás utal. A legismertebb Petőfi Sándor *A négyökrös szekér* című verse, de Kemény Zsigmondnál is előfordul a *Zord időben*: „Kövesse ki ki a vezércsillagát!” Szépirodalmi, 1968, 479.

¹²⁷³ Bártfay levele Kölcsey Ferenchez, 1827. március 16. = KÖLCSEY, *Levelezés*, I. m., 183.

¹²⁷⁴ SZABÓ G. 2004., *Versék és versfordítások*, Universitas, Budapest, 146, 905–907.

¹²⁷⁵ Bártfay levele Kölcsey Ferenchez, 1827. július 2. = KÖLCSEY, *Levelezés*, I. m., 203.

mégis elment. Egyszer Vörösmartynál pipázik, és itt Fáy Andrással, gróf Ráday Lászlóval, Bugát Pállal, Luczenbacher Jánossal, Irinyi Józseffel, Megyeri Károllyal, Egressy Gáborral, Tóth Lőrincsel, Toldyval és Bajzával, azaz személyes jó ismerőseivel beszélget. Máskor Kossuthhoz megy uzsonnára, aki itt meséli el, hogy Bártfay fiatal barátja, Lovassy László elméje megbomlott. Egy ízben pedig közeli barátaik, a leánynevelő intézetet fenntartó Tánzer család házibálját látogatja meg. „Az öreg Tántzer és Tasner, a’ fiatal Tasner ’s én whisteztünk, a’ fiatalság tánczolt. Éjfél után jövék haza.”¹²⁷⁶

A hónapok, az évek múlása szinte ugyanolyan észrevehetetlen, mint a hetek egymást követő ritmusa. A naplóban csak a negyedéves színházi bérlet megújítása, illetve Bártfay havi pénztári elszámolási kötelezettsége figyelmeztet az idő múlására. Talán ez az oka annak, hogy szokatlanul nagy hangsúlyt kapnak a személyes kötődésű dátumok. Bártfay gyakran használt kifejezése a „megemlékezés”, ami valójában visszaemlékezést és egy már eltelt időszak értékelését jelenti. Mérlegkészítés ez, egyfajta magánünnepp, amely nem kapcsolódik a nyilvános életéhez. A legtöbb ilyesfajta bejegyzés Bártfay titkolt szerelmi viszonyához kapcsolódik. Erről csak a naplóban ír, nincs, akivel megossza ezzel kapcsolatos fájdalmait, örömeit vagy aggodalmait. A napló így beszélgetőtárrá lép elő, különösen a Barthos Paulinával való szakítás időszakában, amikor felhagy a naponta, folytatódólagosan Paulinának írt levelekkel. „Ekkor lefekvém. Gondolkodtam. Ma két év előtt erős szélben és hidegben Gr[óf]. Cs[áky Niná]hoz kísértem, délelőtt 10 óra tájban, ’s a’ lépcsőn oda menet – pihentünk; hazajövet a’ legszivesb bizodalom’ hangja és szavai; estve gyónás, és másnap, új-év’ napján, templomba menetkor, vagy – talán – áldozás után, az elhatározó ígérkezés. – Ezek valának végső gondolatim ’s e’ visszaemlékezések közt szunnyadtam el. Érzésem ’s gondolkozásom e’ részben változatlan maradt, ’s hiszem olyan lesz a’ sírig: benne csalatkoz nem fogok. – Sokat, sokat kellene összejegyezmem a’ mult évről; az rám nézve sok tekintetben terhes és fájdalmas volt. Azonban megsegített isten. És részesültem olly örömekben is, mellyek éltem’ legédesebbjei közé számítandók. Tapasztalám olly bizonyosságait a’ szeretetnek ’s szives föláldozásnak, mellyet napjaimat földérték ’s az éltet kívánatossá teszik. Ezek felejtethetetlenek maradnak előttem. – Mit ad az új év? majd meglátjuk. – E’ sorokat más nap (azaz: 1839ki Január. 1^{én}) íram. Tegnap már nem volt rá érkezésem.”¹²⁷⁷

9.2.1. HIVATALOS ÉS SZEMÉLYES ÜNNEPEK

Az egyházi ünnepek, a karácsony, a húsvét vagy Nagyboldogasszony napja alig észrevehetően különböznek a hétköznapiaktól. Bártfay ilyenkor déli misére megy, néha egy-egy barátal „járja a templomokat” – de valójában az ünnepek keretei mégis rendkívül szérények. A karácsony estét általában otthon, társaságban töltik. A karácsonyfa-állítás, valószínűleg a németes műveltségű Jozefinának köszönhetően a Bártfay-házban jelenik meg az elsők közt Pesten.¹²⁷⁸

¹²⁷⁶ 1841. február 11.

¹²⁷⁷ 1838. december 31. – Hasonló bejegyzés még: 1838. július 18., 1838. július 14., 1839. március 31., 1839. szeptember 8.

¹²⁷⁸ FÁBRI, *Az irodalom...*, I. m., 521. – 1838. december 31., 1839. december 24.

Az ünnepnapokon keverednek a különleges és a hétköznapi tevékenységek; ügyn-tézés, nyilvános házi látogatás, visszaemlékezés, mise, családi körben elköltött ebéd, felolvasás Jozefinának, közös levegőzés fér bele a napba.¹²⁷⁹

Halottak napján „nőm unszolására” – ahogy Bártfay írja – elmennek Kisfaludy Károly sírjához. „Oda ezer meg’ ezer ember gyalogolt ki ez nap, kivált a’ nőnembeliek, a’ legtarkább vegyületben: öltözetük többnyire piperézett ’s pompás. Így zsi bongott a’ nép a’ sirok közt is, beszélgetve, dohányozva imitt-amott kaczerkoddva is. – De láttam többeket, kik égő viaszgyertyácskákat gyujtának kedveseik’ sirjai fölött, a’ sirdombon ülve, térdepelve, hangosan és csendesén imádkozva. Néhol friss virág koszorúk valának a’ keresztekre aggatva. Fölkerestük Kisfaludy sírját (elég hoszas keresés után) ’s ott állánk egy ideig.”¹²⁸⁰ 1840-ben Mindenszentekkor pedig a gyertyagyújtáskor elolvassák B[áró]. Eötvös beszédét Kölcsey fölött.

Az egyetlen igazi – félig-meddig hivatalos ünnep – január elseje. A családtagok ilyenkor meglepetéseket készítenek egymásnak, majd reggel a férfiak felköszöntik feletteseiket és munkaadóikat, akik pedig megjutalmazzák a cselédséget. „Nőm, újévi ajándékul, violaszín bársony mellényt adott: Léni pedig selyem erszényt kötött. [...] – 9 óra után a’ Gróf idvezlésére menénk: Tabódy, (a ki szólott), Praznovszky, Waltherr, Kertészfy, Koller, Grünschnek, Dzwonkovszky, Radnics, én és Jákó. [...] Adtam újévi ajándékul: Stern inasának egy huszast; Jánosnak 1 pengőt; Paulinak egy pengőt; a’ kapusnak 1 pftot; a’ fiának 1 huszast; Péternének 2 huszast; a’ magy[ar]. színházi páholynytónénak 1 pengőt; Andrásnak 2 pengőt, ’s még tegnap a’ Jelenkor kihordójának 1 pengőt.”¹²⁸¹

Az év legnagyobb gonddal előkészített, igazi ünnepei a névnapok és születésnapok. Már ébredéskor, az ágyban jókívánságokkal köszöntik az ünnepeltet a családtagok, vagy ajándékokat lopnak be a szobájába. A barátok, a közvetlen ismerősök is kora reggel jönnek, a távolabbi ismerősök viszont csak később érkeznek. Bártfayék többnyire meghívják ebédre az ünnepeltet, csak nagyrítván fordul elő, hogy ők keresik fel a felköszöntöttet.¹²⁸²

A születésnapról családi-, esetleg a szoros baráti körben emlékeznek meg. Jozefinát születésnapján csak férje köszönti fel, még ebédre sem jönnek vendégek. József-napon viszont, amikor a ház asszonya – és többek között Bajza is – névnapját tartja, nem ritka, hogy 10–15 vendég ült az asztalnál. A névnapok tehát szélesebb körű, szertartásosabb ebédre adnak okot, s gyakran felemlégetik a távollevőket is.¹²⁸³ Az ajándékozás különleges formája a meglepetésként felhangzó, esti utcai szerenád; ha szépen játszanak zenészek, másnap az ünnepeltnek illik megjutalmaznia őket.

9.2.2. AZ AJÁNDÉKOZÁS, BIEDERMEIER EMLÉKTÁRGYAK

Talán az ajándékozás eseményével kapcsolatosan használható Bártfayék közegével, életgyakorlataival kapcsolatban a „biedermeier” fogalma.¹²⁸⁴ Tárgyi ajándékot szinte csak a

¹²⁷⁹ 1839. augusztus 15.

¹²⁸⁰ 1838. november 1.

¹²⁸¹ 1841. január 1.

¹²⁸² 1841. december 1.

¹²⁸³ 1839. március 19.

¹²⁸⁴ Maga a biedermeier inkább ízlés- és mentalitástörténeti, mint irodalom- vagy művészettörténeti fogalom: azaz leginkább tárgykultúra, életstílus. Világlátás, amely a bensőségességnek, a családi életnek minden addiginál

család ad a felköszöntöttnek, s kizárólag személyes apróságokat: a férfiaknak nyakraválót, kesztyűt, mellényt, inget, saját kezűleg hímzett párnát, dohányzacskót, cigarettatárcát, szipkát, kezitükröt, papírnyomót vagy tolltartót. A nőknek többnyire ékszert vagy ruhára való pénzt. Korántsem véletlen, hogy elsősorban testen viselhető vagy valami-féle testi funkcióhoz kötődő ajándékokat adnak. Az érintés az emlékezés kiváltója – e tárgyak révén az ajándékozó-ajándékozott testi valója szinte találkozik, ha a valóságban távol is kerülnek egymástól. Nemesfém és drágakő gombokat, fülbevalókat, karkötőket Bártfay a vele szoros kapcsolatban álló fiatal nőknek ad. Az ajándékok funkciója a mulandó testi szépség kiemelése. Tartós és nemes anyaguk pedig a viselőjét túlélő, a vonzalom el nem múló, örök jellegére emlékeztet.

A biedermeier emlékezőskultuszának kiváló példái a hajból készült ékszerek, erre is akad példa a naplóban. „Betértem Vagon hajkötőhöz ’s átvettem tőle a’ Joz[efina]. számára (Octob. 24-re) készített gyűrűt. Fizettem érte 9 fto.”¹²⁸⁵ A szövegből kiderül, hogy a korabeli Pesten külön mesteremberek – hajkötők, hajszövőők – szakosodtak ezek készítésére. A haj, testünk egyik legfinomabb és legtartósabb anyaga, mely éppúgy túlél bennünket, mint a szeretet¹²⁸⁶ – ennek a gondolatnak gazdag szimbolikáját sokféleképpen használták a korban. A levágott tincs, bár viselője az idő múlásával megöszült vagy elvesztette a haját, rendkívül érzéketesen őrzi az egykori pillanatot. A test egy részének odaajándékozása, annak megőrzése kiemeli ezt az aktust a jelenből, a hétköznapiaságból. „Nőm rimázkodni kezdett, maradjon még nálunk. – Mit használ az? mondá W[esselényi]; végre csak ugyan el kell válnunk, másként erővel is elvisznek; ’s megfogá nőm’ kezzeit, ’s szemei nedvesen fölcsillámlottak, látván a’ megilletődött asszony’ arcvonaglását ’s könyeit. Ekkor kéré nőm, engedjen neki hajából vághatni. W[esselényi]. lehajtá fejét ’s odatartá. Ha csak ugyan meglátjuk még egymást, akkor hihetön ősz hajam lesz.”¹²⁸⁷

A korszak másik fontos ajándéktárgya a préselt virág vagy növény. Ezek az idő és a tér egy meghatározott pontját kötik össze az ajándékozóval és a megajándékozottal, mivel egy levelet, egy virágot mindig valaki számára, valakire gondolva szakítanak le, s ezek az emléktárgyak a távolság és a múlt idő a jelen legyőzésére szólítanak fel. Így férfiak virágszirmokat rejtenek tárcájukba, hogy szeretteiknek, barátaiknak tanúskodjanak hiányukról, szeretetükről vagy épp gyászukról. A mulandó, hervadó virágok örökre szóló megőrzése azt jelképezi, hogy a leszakításukkor érzett érzések örökké tartanak majd – például egyszerű és közérthető paradoxon, hogy a sírról leszakított virágban a test más formában él tovább.¹²⁸⁸

nagyobb hangsúlyt ad, s ezért kötődik az emlékezés, a személyes ünnepek alkalmaihoz. Ehhez lásd ZOLNAI Béla, *A magyar biedermeier*, Franklin, Budapest, 1940; WÉBER Antal, *A biedermeier jelenségről*, ItK 1989, 34–47; FRIED István, *Szempontok a „biedermeier” fogalmának értelmezéséhez*, Helikon 1991/1–2, 139–170.

¹²⁸⁵ 1838. október 21.

¹²⁸⁶ Marcia POINTON, *„Ezeket a töredékeket gyűjtöttem romlásom ellen” = Az idő története*, szerk. Kristen LIPPINCOTT, ford. SOPRONI András, DÍVAY Alica, BÓDIS Helga, Perfekt, Budapest, 2002, 200.

¹²⁸⁷ 1839. február 9. – Kossuth írja a börtönből anyjának: „Hajamból küldjek? Ugyan minek? Nem kell nekem vendéghaj, s ha kellene, színében nem igen scrupulosuskodnánk; elég ha barnának mondjuk, sötétebb, világosabb az mindegy.” *Kossuth Lajos iratai...*, I. m., 410.

¹²⁸⁸ 1838. július 23., 1838. július 24., 1838. július 31., 1838. május 2., 1839. augusztus 25.

9.3. NYILVÁNOS ÉS MAGÁNTEREK

A napló legtöbb jelenete Bártfayék otthonában játszódik. A lakás már nem a külső Üllői úti, földszintes majorságában található,¹²⁸⁹ amelynek kertje is volt, mert azt az 1838-as árvíz – mint a napló drámai feljegyzéseiben végigkövethetjük – teljesen elsodorta. Az árvízben Bártfayék csaknem minden ingóságukat elvesztik, s végleges otthonukat az év tavaszán a belvárosi Károlyi-palota oldalszárnyában alakítják ki. A palota egyébként éppen a napló időszakában készült el: 1837-ben a grófi lakosztály és a könyvtárterem, 1839–1840-ben a díszterem és a szalonok. Az ünnepélyes palotaavatót egy évvel később tartják. Bártfay gyakran kalauzolja végig ismerőseit az újszerű, látványosságként is szolgáló, fényűző épületben.

A napló szerint a Bártfay-lakás és a Károlyi-palota használatára egyfajta nyitottság jellemző: vagyis a köztér és a magántér közötti átmenetet jeleníti meg a palota. Alig-alig van ugyanis olyan helyiség, amit szigorúan privátszférának lehetne nevezni – talán a házastársak hálószobája lehetett az. A „saját” lakás jelentősen eltér mai fogalmainktól, ha nem is a birtoklás, de a használat értelmében mindenképpen.¹²⁹⁰ A látogatók fogadása bárhol történhet – akárcsak Károlyi Györgynél –, ha kell az ebédlőben, a reggelizés közben vagy a dolgozószobában, sőt még öltözködés közben is megtárgyalják a sürgős teendőket. Bártfay munkaszobája sem nyugodt magántér, időről-időre kénytelen bezárkózni, hogy dolgaival időre végezzen.

9.3.1. A VÁROSI TÉR A TÖRTÉNETÍRÁSBAN

A napló műfaja különösen alkalmas lehet az életkeretek legnehezebben megfogható struktúráinak, az idő és a tér érzékelésének vizsgálatára.¹²⁹¹ A történettudomány számára kiemelt jelentősége van a mesterséges, épített terekről és a városokról mint az emberi kapcsolatok kereteit kijelölő és meghatározó jelenségről szóló reflexióknak. Jóval a mikro-történet módszereinek felbukkanása előtt, 1966-ban Vörös Károly a város – mely az együtt élő emberek közössége – lakosságának és egyszersmind az azt formáló, történetileg kialakult épületegyüttesek működésének leírását tűzi ki célul, amikor a történelem hétköznapi cselekvőinek naplóit publikálja.¹²⁹²

¹²⁸⁹ Az ún. külső major, az Üllői út 17., az Erkel utca (a régi Hárompipa utca) sarkának kétemeletes bérháza a korai pesti klasszicizmus egyik szép emléke. 1806-ban vette meg gróf Károlyi József özvegye a mai Köztelek utca sarkán álló tágas majorházat a hozzá tartozó szép kerttel, amely elnyúlt a Hárompipa utcáig. Mivel Pesten volt a család birtokainak igazgatósága, az özvegy halála után gyermekeinek gyámja 1814–1815-ben a telek másik sarkában emeletes házat építtetett Pollack Mihállyal, a Nemzeti Múzeum alkotójával a központi tisztviselők lakásául és a családi levéltár elhelyezésére. Bártfay László ide költözött 1822-ben.

¹²⁹⁰ Bártfayék „üllői úti szalonja”, a külső major sosem volt az övék, hanem természetesen Károlyi-tulajdon, vagyis szolgálati lakás. Az egyedi, személyre szabott kialakítás, a használat tartóssága és jellege mégis hasonlóvá tették a valódi tulajdonhoz.

¹²⁹¹ A történeti tér, a történeti földrajz különböző megközelítéseiről lásd *Tér és történelem*, szerk. BENDA Gyula – SZEKERES András, L'Harmattan, Budapest, 2002.

¹²⁹² „Mert célunk e szövegek közzétételével nem csupán az volt, hogy általuk a város életében egy fél évszázad alatt bekövetkezett, adatszerűen, tényszerűen lerögzíthető változásokat érzékeltesük, vagy hogy e fejlődésre vonatkozó ismereteinket adatszerűen tovább bővítsük. [...] Azt igyekszünk saját szavaikkal bemutatni: hogyan éltek ezek az emberek a város képekről vagy leírásokból különben jól ismert díszletei között: életükre hogyan és milyen elemeivel hatott a város: mit tett hozzá újat és városiasat – és ezt ők hogyan fogadták, hogyan tudtak

Hosszabb idő elteltével Gyáni Gábor 1998-as könyve ugyanilyen fontos célként jelöli meg a városkutatást: „A várost, kivált a nagyvárost lakói egymástól eltérően érzékelik, vele kapcsolatos élményeik széles skálán helyezkednek el. Aminek a város roppant térbeli kiterjedése és társadalmi sokrétősége a fő forrása. A kívülről állóknak vagy az utókornak a városról alkotott fogalma maga is elüt a »bennszülöttek« mégoly differenciált szubjektív képétől; a város térképe ezért sok eltérő mentális térképet rejt magában. A bennszülöttek mentális térképei az egyéni és közösségi térhasználat szabályait követik, kifejezik, hogy az egyes városi szubkultúrák a városi tér mely pontjaihoz kötődnek közvetlenül vagy szorosabban, miről szerezhetnek közeli empirikus tapasztalatokat. A lak- és munkahelynek vagy a szabadidő eltöltésére használt nyilvános tereknek az egyén és a család napi élete során egybeszövődő, egymásba integrálódó topográfiájából épül fel a város mentális rendszere. A megannyi egyéni mikrotér kombinációjából így alkotható mentális térképek sorozata.”¹²⁹³

Azonban a várostörténeti kutatások megélénkülésével sem születtek meg azok a „mentális térképek”,¹²⁹⁴ amelyek megalkothatók lennének a szöveges dokumentumokból és az ezek alapján kirajzolódó életgyakorlatból. Gyáni Gábor 2002-ben született összegző értékelése is csalódottságot tükröz: „Nem keltett ezidáig különösebb érdeklődést a város térbeliségének több oldalról is jól megragadható historikumuma, holott a városi tér szerveződése, a tér sokirányú beélése és használata, vagy az a jelentés, amit az épített környezetnek a »bennszülöttek» tulajdonítanak, mind fontos témája ma már a várostörténetnek; ezek ismerete nélkül a város jelensége úgyszólván érthetetlen marad.”¹²⁹⁵ A tér mint „történelmileg előállított valóság” azonban továbbra is fontos kutatási cél, akárcsak a mindennapi élet tevékenységeihez kapcsolódó térbeli gyakorlatok vagy a tér szimbolikája és szabályai is.¹²⁹⁶

9.3.2. A REFORMKORI ÉRTELMISÉGI MINT VÁROSLAKÓ

Az irodalomtörténet egy másik szempontot vet fel. Fábri Anna könyve¹²⁹⁷ több ízben is hangsúlyozza, hogy a pesti értelmiségiek többsége a kúriák világából érkezett, magával hozva a vidék társasági szokásait, viselkedéskultúráját, s ezt adaptálta – egyénenként

élni (vagy visszaélni) vele, s hogyan lettek végül is hosszabb vagy rövidebb időre városi emberekké? [...] A társadalmi tudat formálóinak és forrásainak kutatása területén történeti kutatásunk még meglehetősen a kezdeteknél tart – kivált azoknak a tényezőknek kutatásában, melyek az átlagember gondolatvilágát formálják és alakítják” *Előszó = Pest-Budai...*, I. m., kiad. Vörös Károly, 8–9.

¹²⁹³ Gyáni Gábor könyvének ide vonatkozó fejezete azért volt fontos számomra, mert forrása egy kiadatlan magánnapló. Gyáni, *Az utca...*, I. m., 55.

¹²⁹⁴ Lásd ehhez CSÉFALVAY Zoltán, *Térképek a fejiünkben*, Akadémiai, Budapest, 1990; A rekonstrukcióra tesz kísérletet Gyáni, *Az utca...*, I. m. – Ismerteti: BÁCSKAI Vera, BUKSZ 1999/2, 168–173. és GRANASZTÓI György, *A barokk győzelme Nagyszombatban. Tér és társadalom 1579–1711*, Akadémiai, Budapest, 2004.

¹²⁹⁵ Gyáni, *Mai...*, I. m., 76. és ÜÖ., *A városbiográfia...*, I. m., 59–77. – Lásd még *A modern város történeti dilemmái*, szerk. Gyáni Gábor, Csokonai, Debrecen, 1995; *Struktúra és városkép. A polgári társadalom a Dunántúlon a dualizmus korában*, szerk. Tóth G. Péter, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2002.

¹²⁹⁶ Az újabb kutatások összefoglalása: NOVÁK Veronika, *A városi tér elméletben és gyakorlatban*, Aetas 2008/2, 138–150.

¹²⁹⁷ FÁBRI, *Az irodalom...*, I. m., 196–199; 363–368.

többé-kevésbé sikeresen – a pesti viszonyokra. Zentai Mária tanulmánya, *A város szerepe a kora reformkori irodalomban* pedig már bevezetőjében is felrajzol egy fejlődési sort arról, hogyan válik személyében is „városi lakossá” a magyar irodalom. „Az irodalmi élet szempontjából ez az a periódus, amikor a magyar irodalom a vidéki udvarházakból Pestre költözik. 1810 körül a tipikus írói életforma Kazinczyé (de említhetnénk Berzsenyit vagy Kisfaludy Sándort is): az év nagy részét birtokán tölti, gazdálkodik, ügyeit intézni, a megyei közéletben részt venni a közeli városokba utazik, ritkán nagyobb útra (Pest, Bécs) is vállalkozik. Az 1840-es években a tipikus írói életforma Pesthez, a tudomány és a kultúra időközben létrejött intézményeihez, illetve a lapokhoz, a szerkesztőségekhez kötődik, mint Vörösmarty, Bajza, Toldy, Petőfi élete. A hangsúlyváltás az 1820-as években történik: elsősorban Kisfaludy Károly és az *Auróra* vonzásának köszönhetően az évtized végére azok a fiatal irodalmárok telepednek le Pesten, akik a következő két évtized meghatározó egyéniségei lesznek. Nyomukban jönnek a többiek, a későbbi nemzedék, amelynek tagjai számára már magától értetődő (bár egyénenként természetesen nagyon változatos módokon megvalósuló) pályaelem a Pestre költözés. Hasonlóképpen, a helikoni ünnepségek még kötődhetek Keszthelyhez, az viszont már föl sem merül, hogy a Magyar Tudós Társaság vagy később a Kisfaludy Társaság máshol működhetne, mint Pesten.”¹²⁹⁸

9.3.3. VÉLEMÉNYEK A NAGYVÁROSÓRÓL A SAJTÓBAN ÉS AZ IRODALOMBAN

A palotán kívüli világ, az utca és a köztér a napló fontos helyszínei. A várostörténeti kutatások hangsúlyozzák Pest fejlődésében a harmincas évek fontosságát. Ebben az évtizedben ugyanis csaknem megkétszereződik a főváros népessége, a lélekszám növekedése az 1830-as évek második felében 76%-os és meghaladja a küszöbértéknek számító százezres lélekszámot.¹²⁹⁹ Pest ekkor válik megkérdőjelezhetetlenül az ország gazdasági-pénzügyi-igazgatási-oktatási-kulturális centrumává.¹³⁰⁰

Nehezebben megválaszolható kérdés, mit jelentett ez a változás az életminőség szempontjából. A korszak napi sajtója időről időre rámutat a robbanásszerű városiasodás hátányaira, az életviszonyok romlására, a bűnözés növekedésére, az egészségtelen, szűkös lakáviszonyok következményeire, a lakosság gyarapodását követni nem képes szociális gondoskodás hiányosságaira. Széchenyi *Pesti por és sár* című röpirata még kiábrándító képet fest a rendezetlen köztéréről, a homoktengerben álló fényes palotákról, a kövezetlen, girbe-gurba, mocskos utcákról. A negyvenes években ide látogató vidékieket ugyanakkor a civilizáció másutt nem ismert gazdagsága fogadja: mintegy negyven kávéház, nívós vendégházak, fürdők, a belváros tereinek az európai nagyvárosok kínálatával vetekedő üzletei, közvilágítás, omnibuszjárat és a bérkocsik sokasága, gyertya- majd lámpafényben úszó színházak, báltermek, az olvasó-, játék-, biliárd- és társalgószobát kínáló Casino. A „város egyöntetű mentális rendje”, az életstílusok homogenizációja ekkor

¹²⁹⁸ ZENTAI Mária, *A város szerepe a kora reformkori magyar irodalomban*, ItK 1999/3–4, 335–344.

¹²⁹⁹ BÁCSKAI Vera, *Társadalmi változások Pesten az 1830–1840-es években = Pest-budai árvíz 1838*, szerk. FARAGÓ Tamás, FSZEK – Budapest Főváros Levéltára – BTM – Magyar Vízügyi Múzeum, Budapest, 1988, 197–242.

¹³⁰⁰ Pest fejlődéséről lásd CSORBA, I. m., 62–105; BÁCSKAI Vera, *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*, Osiris, Budapest, 2002, 123–162. (Polgárok és városiak. A városi társadalom a reformkorban című fejezet.)

még a frázisok szintjén sem léteznek; keverednek a német kispolgárság, a polgári magyar városiak, a vidékről bevándorló magyar nemesség, a külföldön élő magyar arisztokrácia, a hivatalnokértelmiség és a zsidó polgárság értékei.¹³⁰¹

Zentai Mária tanulmányának megállapításai különösen fontosak lehetnek a Bártfay-napló bejegyzéseinek értékelésekor. Az írás a korszak szépirodalmából kiolvasható, a városiasodásra vonatkozó véleményeket gyűjti össze. Elsősorban azért fontos, mert a történetekben megjelenő viszonyokat vizsgálja, másrészt azért, mert példáit az *Auróra*nak a napló idejében játszódó prózai műveiből meríti, ezek a szerzők pedig Bártfay közvetlen környezetének tagjai voltak. Az írás egyik célja a „tágabb értelmű polgárosodás”, a „reformeszmék iránti elköteleződés” és a „városias kötődések” összefüggésének feltárása. Megállapítja, hogy mivel a történetek helyszínének ismertsége igencsak megnöveli a mű vonzerejét, ezért a szerzők szinte alig választják a várost a történetek háttéréként. „A vidékről beutazó novellahősök többsége magától értetődő természetességgel használja a város nyújtotta lehetőségeket, de nagyon kevés kivételtől eltekintve a város csak átmeneti hely számukra,” csupán a „világi tapasztalás” helye, ahonnan mindig hazatérnek. „A kíváncsként bemutatott életminták döntő többsége tehát az elbeszélések esetében is a vidéki udvarházhoz kötődik, a hős szempontjából jól végződő történeteknek az elbeszélés befejezésén túli boldog jövője ott bontakozik ki, a főszereplők ott vannak otthon. A városba költözés a [...] novellában is kényszerű, rossz életteret jelent, a hős kudarcát, vereségét.” Nincs kivétel ebben a negatív viszonyulásban: Kisfaludy Károly Tollagi Jónása „az egyetlen, aki *magát a várost* mint élményt akarja megtapasztalni, jóindulatú várakozás tölti el (»nálunk úgy tartják, a nagyvárosban, aki nem akar is, tanul«). Voltaire huronjának tragikus sorsát elkerüli ugyan, naivitásában komikussá válik, de ennek a komikumnak a görbe tükre kétséggé teszi a város értéktelenségét is, mivel az gyanúsan toleránsnak mutatkozik a csalással, a becsapással szemben.” Fáy András elbeszélésnek hőse kategorikusan elítélő véleményt mond: „Hobbes kis világa zsibong itt Pesten körültem. Itt láthatod: mily hatalmas, mily egyedüli két rúgó toll az emberi társas életben az öröminger és a haszonvágy. Nagy város a zsibpiaca mindkettőnek; örömet és hasznót kapkodni el egymás elől, ez itt az élet problémája; de a nyájas és udvarias míveltség mily csinos leplet bír vetni erre! Más zsebéből a magáéba varázsolni át a kincset, köz törekvés itten, de a törvény kezessége s illedék korláti, bátor ótalma s békés nyugalma biztosítanak a birtokosra nézve. Ama két inger embertömegeket hullámoztat szüntelen Pestnek utcáin, örök zsurlódást hoz elő köztök, és tehetségeket ébresztve, szüli az életkönnyítő mesterségeket. [...] Nekünk a természet nyújtja ártatlan örömeinket, ti pénzen vásároljátok azokat (...) Előli városon ezeket az önzés, miszerint ott kiki csak önszemélykéje örömeire zsugorgat, s zajgó nép közt is önmaga világa magának. Haszonvágy nálatok a barátság mérszere, s külkörülmények határoznak menyekzést. Minden nagy város zsibpiaca az emberi gyöngeségeknek (...) az ember körülményei többek, mint az ember maga; hol a pénz erénynek bélyegét nyomja sok vétkekre (...) a míveltség csak fényvesztő színtesték a rossz épületen.”

Bártfay naplójában a nagyvárosi lét itt felsorolt jelenségei, viszonyai egyértelműen jelen vannak, azonban egészen másképp értékeli azokat. Magától értetődően kezeli a kellemtelenségeket, és nem bosszantja az emberi környezet: a nyüzsgő belvárost otthonosnak

¹³⁰¹ GYÁNI GÁBOR, *Budapest túl jön és rossz*, Beszélő 2005. március–április, 89–97.

és sajátjának érzi.¹³⁰² A naplóban szinte egyetlen utalás sincs semmiféle városellenességre, Bártfaynak nem hiányzik a kúriák kedélyes világa. Noha Bártfay szenved a portól és a bűztől, kerüli a tömeget és már előre tart a vásárnapoktól, szkeptikusan veszi tudomásul, hogy a gőzhajóra várva kilopják zsebéből a tárcáját – mindezeket a kellemetlenségeket az élet természetes velejáróiként jegyzi föl.

A palotakert hátsó része érintkezik a középkori városfal helyén kialakított, keskeny és sötét utcákkal, melyeket Bártfay nap mint nap látott: „A Magyar utca... talán azért nyéré, mintegy kitüntetésül, e díszes nevezet, mivel az egész Belvárosban nincs utca, mely vele dísztelenségben vetélkedhetnék. Sár, por, szemét, pocsolya, lomrakás, bűzhödött névtelen tömegek és jó ég tudja, hányféle undorság emberi emlékezet óta díszítik ezen utcát, mely amellet még görbe és szűk is.”¹³⁰³

Viszont ugyanilyen magától értetődőnek tartja a városi lét előnyeit is: a színházat, a társasági életet. Bártfay külföldi könyveket rendel, naprakész információk állnak a rendelkezésére, de nem elhanyagolható az anonimitás sem, azaz például az, hogy a városban titokban keresheti fel a zsúfolt bérházakban élő prostituáltakat.¹³⁰⁴

9.3.4. SÉTÁK A BELVÁROSBAN

Bártfay szeret sétálni, s akkor is nekiindul, ha nem kell hivatalos ügyeket intéznie. A több órás, zárt térben végzett ülőmunka után napi igényévé vált a városi séta, akár még gázvilágításnál vagy holdfényben is. Szorgalmasan és lelkesen figyeli az 1838-as árvíz után újjáépülő Pestet. Ez a civilizációs büszkeség, a modernitás kultuszának előretörése Bártfay közegében összefonódik és egymásra talál a liberális, nemzeti éthosszal.¹³⁰⁵ Gyakran felkeresi a nagy európai múzeumokkal egy időben készülő Nemzeti Múzeum munkálatait, itt maga Pollák Mihály vezeti körbe Bártfayt, aki a Lánchídnak is elkötelezett híve. A hídnak ekkoriban még csak a pilléreit alapozzák. Szívesen köti össze a sétát kellemes baráti társalgással és társadalmi kapcsolatainak ápolásával is. Az utca mint beszélgetési helyszín elég intim számukra, gyakori, hogy a véletlen összetalálkozásokból hosszú páros gyaloglás lesz. „Oda menet Gr[óf]. Andráshy György találkozott velünk, sokáig beszélgetve ‘s állongva az angol királynéhoz kísértük, ‘s csak azután fordulhatunk be a’ tigrishez.”¹³⁰⁶

¹³⁰² Gyáni Gábor könyvének leírása a nagyváros hangulatáról, ahol a hallgatag járókelő kószáló szemléldővé válik az arctalan tömegben, s a viselet, a viselkedés apró jelzéseire van utalva, hogy tájékozódjon, még minden bizonnyal nem azonos Bártfay városélményével. A naplóban nyomokban jelentkezik az az általa vázolt tendencia, ahogy a járműforgalom egyre inkább elfoglalja az utca egészét vagy a speciális mikrotér – parkok – jelentősége felértékelődik. Gyáni, *Az utca...*, I. m., 34–35.

¹³⁰³ Nagy Ignác leírását idézi SIKLÓSSY László, *A régi Budapest erkölce*, s. a. r. SZÉKELY András, Corvina, Budapest, 1972, 140.

¹³⁰⁴ A néhány nő által bérelt lakás, a „kéjőnőanya” a tisztességes polgári bérházak közé ékelődött. Egy ezzel kapcsolatos félreértésen alapuló anekdotát Kazinczy is feljegyez. Kazinczy Ferenc levele Cserey Miklósnak, 1828. október 6. = KAZINCZY Ferencz *Levelezése*, XX., I. m., 534. – Lásd ehhez Gyáni Gábor leírását a pesti „kevert lakóközösségű bérházakról”, amely más nagyvárosokkal szemben helyi specialitás volt. Gyáni, *Az utca...*, I. m., 40.

¹³⁰⁵ Gyáni, *Budapest...*, I. m., 89–97.

¹³⁰⁶ 1841. április 19., 1839. február 20., 1838. augusztus 17.

Az állandó gyaloglás amúgy persze szükségszerűség is, hisz Bártfayék csak egészen kirívó esetben használják a luxuskiadásnak számító fiákert.¹³⁰⁷ Az utca veszélyes üzemenek számít: mind Bártfayt, mind feleségét éri utcai baleset a napló időszakában. „[...] egy magyar fuvaros majd kicsapá jobb szememet hosszú ostorával, a’ kigyó utczában.”¹³⁰⁸ – „[...] könnyen érhető nagy veszedelem szegény nőmet: a’ Fejérhajó’ közelében valamely vigyázatlan gaz kocsis neki hajtott ‘s kevésbe mult, hogy össze nem gázolá; öntudat nélkül emelék föl a’ szegény asszonyt, ‘s valamely közel árusboltban eszméletre hozák. Nem sérült meg, csak bal karját ‘s egész bal oldalát megüté ‘s egész nap fájla.”¹³⁰⁹

A városi nyilvános terek és épületek: a köztér, az utca és a középületek – a színházak, a templomok, a parkok, a Duna, a hajóhíd, a temető, a fürdők, a vendéglők és a nyilvánosházak – fontos szerepet kapnak a naplóban. Hasonlóképp a félig nyilvános helyek is: a paloták, a magánlakások, a műtermek, az irodák. Talán meglepő, hogy a naplóból hiányoznak az elvágódás hangjai, Bártfaynak egyáltalán nincs bezártság-élménye a nagyvárosi terekben. Egyáltalán nem panaszkodik a városi élet egyformaságáról vagy arról, hogy unná a pesti életet és társaságot. Külföldre se kívánczik, legalábbis nem ír róla. Pedig Bártfaynak Károlyi György mellett, akinek Párizs a második otthona, s aki – Európa mellett – az ókori építészet elkötelezett rajongójaként – körbeutazta a Közel-Keletet is,¹³¹⁰ bizonyára kialakult képe lehetett a nagyvilág kínálta élményekről. Élvezettel, gyönyörűséggel olvassa Lamartine keleti utazásáról szóló beszámolóját, Bártfay ellenőrzi Eduard Jackson, az angol lovász úti számadásait és Szemere Bertalannal útirajzáról beszélget. Mégis, úgy tűnik, maga az utazás nemigen vonzotta. A napló mindössze két rövid utazásáról ad hírt, Füredre és az Alpokajára indul, de ezekben a feljegyzésekben sincs nyoma, hogy kitörő örömmel fogadná a fürdőéletet vagy nosztalgikusan várná a vidékei életforma szépségeit. Ezeken a kirándulásokon a romantikus és vadregényes természet vonzza és érdekli. De valódi elragadtatást csak a civilizált vidék, a megművelt táj, az emberkéz alkotta szépségek iránt érez. „Gyönyörű völgy; 11 óra előtt Borostyánkőre fölkapaszkodtunk. Mindenütt szorgalom, ipar.”¹³¹¹ Akárcsak Károlyi (aki még kizsiai utazása során is így tesz), Bártfay is hasonlóan, szinte a gazda szemével nézi az ismeretlen földeket. Évekkel később, 1847-es müncheni útja során igazi megrendüléssel ír az ember alkotta, modern civilizációval való első találkozásáról. A Dunán felfelé haladó gőzhajóról nyíló látványt a csúnya időjárás ellenére is elképesztőnek találja: „De gondolám azt is, hogy az extra Hungariam non est vita egy óriási hazugság. [...] Minek Vácztól Esztergomig örülünk, azt szakadatlan sorozatban, és sokkal nagyobb mértékben találhatni Klosterburgtól kezdve majdnem Linzig, – tehát olly hosszóságban, mint Pestről Bécsig; s ez áll a’ vidék regényességére nézve: hát az emberi kéz, piac, szorgalom olly kiáltó ‘s lélekemelő nyomai mindenütt, de mindenütt! Uram bocsásd bűnömöt, majd nem hajlandó vagyok hinni, hogy valami gonosz lélek érkezett belénk, restséggel és vak-sággal vert meg bennünket, ‘s nem érdemeljük a termékeny hazát, mellyel a’ gondviselés megáldott. Azonban hagyjuk ezeket, majd felvirrad talán nálunk is.”¹³¹²

¹³⁰⁷ 1838. augusztus 6.

¹³⁰⁸ 1840. június 15.

¹³⁰⁹ 1839. március 1.

¹³¹⁰ Gróf Károlyi György *naplófeljegyzései*. 1833–1836, kiad. FAZEKAS Rózsa, Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 2002.

¹³¹¹ 1840. augusztus 12. – Hasonló: 1838. szeptember 14.

¹³¹² Bártfay László levele Waltherr Lászlóhoz, 1847. augusztus 18., MOL

9.3.5. A VÁROSI EMBER ÉS A TERMÉSZET

A városi lét azonban nem jelent teljes bezártságot a porosnak tartott belvárosi környezetbe. Fontos eleme, sőt a gyakran betegeskedő Bártfay számára jóformán elengedhetetlen tartozéka a zöldbe tett gyakori séta.¹³¹³ Hetente kétszer-háromszor keresik fel családotul a Városligetet vagy az Orczy-kertben sétálnak vagy fellátogatnak a Gellérthegyre, télen pedig rendszeresen szánkáznak a Duna-parton. „5 óra tájban a' város ligetbe menék Jozefinával és Lenivel. Ott sok ember sétált: de mi egészen hátul, a' domb megetti ligetkében elvonulva árnyékba telepedénk, 's én Wawerleyből olvastam nekik egész 7 utánig.”¹³¹⁴

De nyári hajnalokon és esteiken vagy ebéd után régi házuk platánokkal, rózsákkal, málnával és dinnyével beültetett belső udvarán vagy a palotakertben is sokszor beszélgetnek, üldögélnek, sétálnak és „sütköznek”, „hűsülnek” – „[...] szívtam a' kellemes jó levegőt”¹³¹⁵ – jegyzi fel Bártfay. A kert kora tavasztól késő őszig tehát szinte a lakás, a palota része.¹³¹⁶ Bártfay rendszeresen fogadja itt vendégeit, itt vesz róla mértéket a szabó és nagyon szeret a szabadban olvasni és pihenni. Bártfayék a napló időszakát követően vásárolnak is egy kertet a Városligetben: „De napról napra érzem a' lankadást lélekben és testben, 's hálát adnék a' jó égnek, ha már egyszer én is részesülhetnék a' nyugalom 's pihenés élvezetében. Városligeti kertemet leginkább azért szereztem, héj pedig drága áron! – hogy kénytelenítette legyek abba tekinteni 's mozgást tenni, mert erszényemben jár: 's oda is alig tudok két hétben egyszer menni ki. Tegnap láttam, a' burgonya, paszuly, sárgarépa 's egyéb vetemény szépen zöldül benne...”¹³¹⁷

A városias életforma elengedhetetlen kelléke tehát a kirándulás, a kiszabadulás a szűk, poros utcák világából a korlátok nélküli természetbe. Bártfayék szokásos úticéljai a budai hegyek, de ebben a korban ezek már nem az emberektől érintetlen vadon élményét kínálják. Egy meleg nyári napon például annyian kerekednek fel Pestről, hogy Bártfayék fel se férnek a társas kocsira. A közös kirándulások célja nem a testedzés vagy a gyalogtúra, hanem a kellemes séta, a közös felolvasások és együttlétekre alkalmas hely megtalálása. „Ott sétáltunk völgyen-tetőn mezei virágot szaggatva az asszonyoknak.”¹³¹⁸ Bártfayék ritkán töltik kint a teljes napot, általában reggeltől koradélutánig vannak ott vagy a délután 2-3 óráját szánják rá. Társasági, ún. cimborakocsin indulnak Budáról, a Szarvas-csárda elől, s többnyire a Csillag vendéglőig utaznak. Ott tejet isznak, vagyis uzsonnáznak, rendszerint ezt követi valahol egy árnyas helyen a felolvasás. Bártfay vagy Vörösmarty olvas fel Byron vagy Walter Scott valamelyik művéből. Déltájban közös ebéd, cigányzene melletti borozás vagy pezsgőzés zárja a napot. „Rám estek, hogy ma, igen szép meleg nap lévén, a' budai hegyek közé menjünk. Engedék a' kívánságnak, 's 9 óra tájban összeszedődtünk nőm, Tántzer Lila, Leni, Radnics 's én, 's átgyaloglánk Budára, 's onnan cimborakocsin szokás szerint a' Laszlovszky majorig viteténk. Némelly

¹³¹³ Ekkor jelennek meg a Pesten is a „városi természet” bemutató ábrázolások, képek, illúziókeltő cégepek. Jellegzetes példák Barabás Miklós festményei: *A Zöld Fa*, 1838, olaj, fa, MNG Fotóarchívum; *A Normafánál*, 1840-es évek, papír, akvarell, Csorba Éva tulajdona; *Gellérthegyi mulatság húsvéthétfőn*, papír, könyomat. MNM MTKCs ltsz 61.73.

¹³¹⁴ 1838. június 3.

¹³¹⁵ 1839. október 7.

¹³¹⁶ 1839. április 1.

¹³¹⁷ Bártfay László levele Waltherr Lászlóhoz, 1853. június 12., MOL.

¹³¹⁸ 1839. június 6.

szőlőkben akkor szüreteltek, 's kik mostanig várakoztak, bizonyosan jobban jártak, jobb mineműségű bort nyervén. Fölgyaloglánk a' csillag korcsmáig, hol szőlőztünk 's ebédet rendeltünk. Azután völgyön-hegyen föl a' magányosan álló bükkfához menénk, 's vis-sza félkettőkor ebédre. Az idő felséges vala. Elég jól ebédeltünk 's jó izűn. Fizettem 9 ft néhány garast. 4 órakor lejöttünk 's a' reggeli cimborakocsin 5 órára Budára jövének; az ide-oda vitelért 6 ftot fizettem. Itthon még dohányoztam annakutána színházba menék. Radnics előbb a' magyar utczában ismerősénél beszóltott: de nem találván honn kit keresett, nem mulattunk.”¹³¹⁹

¹³¹⁹ 1839. október 9. – Hasonló még: 1838. június 27.

10. A KÖRNYEZET ESZTÉTIKÁJA: ÉPÍTÉSZET, LAKÁSKULTÚRA, KÉPZŐMŰVÉSZET¹³²⁰

Kapcsolatai, ízlése révén Bártfay összekötő kapocs a kor művészei, igényes mesteremberei (palléro, metszők, képárusok, aranyozók, asztalosok) és a megrendelők: az arisztokrácia, a jómódú polgárság között. A festők esetében ténylegesen is „közvetítői” szerepet játszik, ismeretei, széles körű műveltsége révén többen kéri fel – barátok, ismerősök, sőt közösségek is –, hogy viselje gondját egy-egy készülő műnek.¹³²¹ Tekintélyét számos adat bizonyítja. Toldy írja 1827-ben: „Szemere az Élet és L[iteratura] harmadik kötetében Kazinczy szoborképét fogja adni. Láttam a rajzolatot (Gr. Teleki Borbála kisasszony míve Ferenczy igazgatása alatt.) Gyönyörű mív mind karakterre mind a kidolgozásra nézve. De Bártfay és Szemere azt mondják hogy az áll nem hasonlít, s a száj körül egy keserves vonás van, melly Kazinczynál nem fejtett ki annyira, s a főt igen mysanthrop fővé teszi. [...] Bártfayné hónap megy fel Zemplénybe s viszi a képet Ferenczynek [tollhiba: Kazinczynak],¹³²² hogy ítélje meg.”¹³²³ Bártfay tanácsadói szerepében leveleiben mindig magabiztosan nyilatkozik: „Itt küldöm a széparczút. – Szépnek kell lennie, mert még Farkas zsidó [a szállító] is beleszerelmesedett. – Ezen csálhatatlan criterium [...] – Ha’ nem fogja is imádni, de becsülje meg; Lampi’ műve nem sok lesz azon a’ vidéken. Én csak egyet tudok, és pedig Barátom Uram’ szomszédjában: Mihályiban Battha Pál Úrnál; a’ festés bizonyosan azon egy művészre fog mutatni; csak hogy a’ Barátom Uramé élőarc’ portrait-je, ama’ pedig ideál.”¹³²⁴

A naplójegyzetéből kiolvasható, hogyan rendelték meg a portrékat a festőktől, milyen instrukciókat kaptak a művészek, mennyiben vált „alkotótárssá” a megrendelő. „11kor Peskyhez mentem. Gr[óf]. Károlyi Ferencz’ képe, mellyen dolgozik, úgy látszik jó lesz, tettem rá észrevételt ’s ígéré, hogy igazít rajta.”¹³²⁵ – „Elvívém Peskyhez a’ gróf’ forgóját Gr[óf]. Károlyi Ferencz képe végett, mellyet Pesky fest N[agy]károly’ számára.”¹³²⁶ Mit jelentett a kényelem, a komfort fogalma: „Kellemetlen hideg idő volt, múlt éjjel olly hideg, hogy a’ téli ablak közt egy palacz bor jéggé fagyott.”¹³²⁷ – „Nagy forróság. – Írószobámból kivitetém a’ posztó-szőnyeget. A’ zsalúk fölraakattak.”¹³²⁸ Utal a korabeli la-

káskultúra, a technikai felszereltség, a használat és karbantartás számos lényeges, de apró momentumára: „Volt nálam Flegl aranyzó ’s mértéket vön a’ Matildnak szánt képre (Jezus mint fiú).”¹³²⁹ – „Az aranyzó elhozván néhány rámáimat, a’ képeket beillesztette; ’s más rámákat vitt magával kiigazítás végett. Nem kis boszúsággal vevém észre, hogy a’ Kölcsy’ képe be van horpasztva.”¹³³⁰ Hogyan kerestek helyet egy-egy műalkotásnak a polgári otthonok falain, milyen szempontok alapján kerültek a különböző témájú művek az egyes eltérő funkciójú szobákba. „A’ kárpitos elhelyezteté szobámban a’ képeket.”¹³³¹ Milyen célokat szolgál a polgári és a főrendi reprezentáció – ebben az időben készül el a Károlyi-palota, költöznek új lakásba Bártfayék –, hogyan viszonyulnak a lakberendezés, a képzőművészet „luxusához” a gróf és titkár: „Reggel Wagner volt nálam, egy példányt hozva Fáy Andrásnak most legujjobban köre metszett arczképéből. Jó kép. Fizettem érte 1 f. 36 krp.”¹³³² – Délután Wagner volt nálam; kifizetém a’ képeket 161 pengő ftal.”¹³³³

Mennyire érzékelhető a Magyarországon éppen végbemenő korszakváltás, a modern művészet kezdetét jelző változások, ahogy a képzőművészet addigi nyilvános terei – a templom, a kastély, a polgári lakás – mellett megjelenik a szervezett, tematikus kiállítás mint jelenség: „Megköszöntött Vörösmarty is. Vele és Bajzával elmenék a’ mű kiállításba.”¹³³⁴ Az ízléses, vonzó építészeti környezet kialakítása a beszélgetések gyakori témája: milyen házakkal gyarapszik a város, s talán elsősorban: milyenek lesznek a korszakban létrejövő nyilvános épületek, közösségi terek, a Nemzeti Múzeum, a Lánchíd, az épülő Duna-parti palotasor. „Délután olvastam; később kisétáltam a’ dunaparttra. Jártomban Tasnerrel találkozám, ki a’ híd-építő udvarba vitt be ’s mindent megmutogatott. A’ zárgáton dolgoznak még most is folyvást a’ fagy ’s hideg’ ellenére. – Onnan kijöven az utcán Gr[óf]. Széchenyi Istvánnal találkoztam: két más úri-emberrel járt karöltve (kiket nem ismerek); néhány szót váltottunk.”¹³³⁵

A vizuális élmények, a látvány iránti igény megnő ebben az időszakban.¹³³⁶ A műveltség részévé válik a képi ítélőképeség, ezt jelzi – a Műegylet tárlatainak megindulásán kívül – a szépen illusztrált könyvek, metszetek gyűjtése.¹³³⁷ A litográfiák bemutatása, lapozgatásuk igazi társasági eseménnyé válik, s megrendelésük, beszerzésük – csakúgy, mint a festményeké vagy az egyedi bútoroké – nem kis anyagi erőfeszítést követel.

10.1. A LAKÁS

A napló helyszíne, a megörökített események körüli díszlet: Bártfayék lakása a Károlyi-palotában. A berendezés, az életforma több pontján bukkannak fel művészeti alkotások;¹³³⁸

¹³²⁹ 1840. július 7.

¹³³⁰ 1838. augusztus 13.

¹³³¹ 1840. január 23.

¹³³² 1841. június 13.

¹³³³ 1839. április 6.

¹³³⁴ 1840. június 27.

¹³³⁵ 1840. december 10.

¹³³⁶ Erről lásd részletesebben a 9.3.4. Séták a belvárosban című fejezetet!

¹³³⁷ Erről lásd részletesebben a 9.1.4. Napszakok és napi tevékenységek című fejezetet!

¹³³⁸ Erről lásd részletesebben a 9. Idő- és térvizonyok című fejezetet (9.2.2. Az ajándékozás, biedermeier emléktárgyak)!

¹³²⁰ Az eddigi, történeti jellegű fejezetektől eltérően a 10. fejezettől csak minimális szerkesztői javításokat hajtottunk végre a szerzői szövegen.

¹³²¹ Erről lásd részletesebben a 8.3.2. fejezetben.

¹³²² Bártfayné nem Ferenczynek, hanem Kazinczynak vitte el a Teleki Blanka által készített rajzot. 1827 júniusának első napjaiban találkozott vele Sátoraljaújhelyen, s akkor mutatta meg a rajzot és a gipszszobrot. *Bajza József – Toldy Ferenc... I. m., s. a. r. OLVÁNYI, 634.*

¹³²³ Toldy Ferenc levele Bajza Józsefnek, 1827. május 2., *Uo.*, 410.

¹³²⁴ Bártfay László levele egy megrendelt portré melléklete Szemere Miklósnak, 1831. október 22., Kubinyi Ágoston gyűjteményében. *Emléklapok hazai s külföldi írók s jeles férjfiaktól, a magyar nemzeti Múzeum részére. 1854–55, OSZK Kt., Quart. Hung. 956.*

¹³²⁵ 1839. szeptember 5.

¹³²⁶ 1840. május 30.

¹³²⁷ 1839. március 16.

¹³²⁸ 1840. június 16.

az értelmiségi, a városi polgár Bártfay számára rendkívül fontos az igényes környezet kialakítása.¹³³⁹ Feltűnő, hogy míg az öltözködés, étkezés szférájában egyfajta vállalt puritanizmus, egyszerűség hangsúlyozódik, addig a bútorok, a képek kiválasztása, beszerzése, megfizetése komoly fejtörést s nem kis áldozatot jelent Bártfayéknak. A neves bútorműves, Steindl Ferenc árait már nem tudják megfizetni. „Ném Steindl asztaloshoz ment Ferdinandynéval kocsin, számomra 6 széket megrendelni: de nem bódogulhatott vele a' drága ár miatt, az 6 pengő ftot kérvén egynek-egynek fájáért, holott Bécsben 4 ft 30 kr[ajcár]on készítik.”¹³⁴⁰ – „Reggeli után elengedém nőmnek azon közel száz ft adosságot, mellyel nekem a' régi megázott bútorok' helyrehozására általam fizetett költség fejében tartozott, s' mellyet ő akkor ígért visszatéríteni, midőn majd azon bútorokat eladandja. Eladta már nagyobb részint, Bajzának, Karácsonnak, Vörösmartynak, Jósának, azon Schusternek ki neki szokott dolgozni, s' a' kőmives pallérnak; három vagy négy darabot magának tartott meg: legyen tehát annak ára egészen az övé. Én csak az előbbi Sécrétairemet és a' kis kanapét tartám meg magamnak.”¹³⁴¹

Fábr Anna könyve is ezt a helyszínt választja a korabeli értelmiség lakáskultúrájának bemutatására: „Bártfayék lakása kényelmes polgári otthon volt. Igaz, a kedves régi darabok, Josephine hazulról hozott tárgyai, bútorai mind megsemmisültek az árvízben, de az új lakás, az Egyetem utcai Károlyi-palotában, még szebb és tágasabb volt. Az új berendezés Bécsben készült, a biedermeier bútortipar fellegvárában (talán éppen a híres Daffinger műhelyében), elképzelhetjük tehát, hogy minden »ízletes« volt és korszerű. Írószekrények, kerek és ovális asztalok, kanapék, karszékek adták meg a keretet a baráti összejövetelek számára. A falakat tapéták díszítették, az ablakokat könnyű függönyök, s a padlót – a kor szokásának megfelelően – kézzel kivarrt, virágcsokor mintájú szőnyegek.”¹³⁴²

A lakás kialakításában minden bizonnyal a legfontosabb szempont a kényelem, a korszerűség, a célszerűség. A megfelelő hőmérséklet elérése, a fűtés megfelelő minősége a lakás használhatóságának záloga. Télen a dolgozószoba padlójára posztóbevonat kerül, vastagabbra cserélik az ajtókat, ablaktáblákat szerelnek fel. Kiegészítő, hordozható fűtőeszköz a „franklin”, azaz a „kályha-kandalló” vagy „kandalló kemence” melegít, amelynek közelébe ül beszélgetni, dolgozni Bártfay. „Stemmer volt nálam jelenteni, hogy szobám' padolatát csak holnap vonhatja be posztóval, melly e' végre már tegnap óta kiporózva készen áll.”¹³⁴³ – „Délután a' kárpitossal kimenék, vásároltam Jozefina ágya mellé szőnyeget. Néztam az új piacon úgynevezett tótposztót, dolgozó szobám padolatának bevonására, de nem találtam.”¹³⁴⁴ A másik újszerű berendezési tárgy a takaréktűzhely, amit Károlyi ajándékoz nekik. „Délután kimenék Kochchal, ki itt ebédelt, a' magyar utczába, megtekinteni a' takaré-konyhát, melly 120 pftba kerül; talán rendelek olyat saját szükségemre.”¹³⁴⁵ – [A gróf] „A' takaré-konyhát pénztárából engedé kifizettetni; így 200 pengő ft tehertől megmentett.”¹³⁴⁶

¹³³⁹ Bácskai Vera tanulmányában hagyatéki listák alapján kísérli meg elkülöníteni a különböző státuszú polgárok lakberendezési szokásait. BÁCSEKAI, *Társadalmi...*, I. m., 225–226.

¹³⁴⁰ 1838. október 18.

¹³⁴¹ 1839. január 14.

¹³⁴² FÁBRI, *Az irodalom...*, I. m., 515–516.

¹³⁴³ 1840. november 3.

¹³⁴⁴ 1838. november 15. – A fűtésről: 1839. szeptember 29., 1838. február 25., 1838. december 2.

¹³⁴⁵ 1840. december 16. – Hasonló még: 1839. november 22., 1841. február 3.

¹³⁴⁶ 1841. október 30.

Szakiparosok sokasága tevékenykedik Bártfayék környezetében: asztalosok, kárpitosok, bádigosok, hajfonók, képeretező, aranyozók, szobafestők, könyvkötők, szabók, csizmadiák, suszterek. Feltűnő az a gondosság, ahogy Bártfayék bánnak meglévő tárgyaikkal, a megrendelt munkák többsége javíttatás, alakítás; ritka, hogy új bútort, ruhát, köpenyt, cipőt csináltatnak.

10.1.1. FESTMÉNYEK

A lakás fontos díszítőeleme lehetett a meglehetősen nagyszámú kép: számos bejegyzés szól az árvízben eliszapolódott festmények tisztíttatásáról, kereteztetésről, aranyoztatásról, a képek zsinórajairól. A naplóíró maga vásárolja meg – nem kevés pénzért – a „gombos szegeket” a kárpitosnak a képek felaggatásához. Magát Bártfayt természetesen leginkább az általa megrendelt festmények jellemzik. Közülük maig a legnépszerűbb Anton Einsle klasszikusan kiegyensúlyozott, harmonikus Kölcsey-mellképe 1835-ből.¹³⁴⁷ Barabás Miklós közvetlen, lírai hangulatú Vörösmarty-portréjának¹³⁴⁸ keletkezését a festő életleírásából is ismerjük.¹³⁴⁹ 1836-ban készült Wesselényi Miklós¹³⁵⁰ romantikus, erőteljes, a nagyformátumú egyéniséget jelző, 1841-ben Deák Ferenc¹³⁵¹ higgadt, sztoikus nyugalmat sugárzó portréja.¹³⁵² Bizonyára féltve őrzött emléke volt korán elhunyt barátja, Kisfaludy Károly kevés számú műveinek egyike is: a *Tengeri vész*.¹³⁵³ Már korábban birtokában lehetett Kazinczy litografált portréja.¹³⁵⁴ Bártfay tehát a hozzá legközelebb állókból alakítja ki „személyes panteonját” (Kölcsey, Vörösmarty Wesselényi, Deák, Kazinczy,¹³⁵⁵ Kisfaludy Károly), mintegy körülvéve magát élő és elhunyt, közel és távollevő szellemi példaképeivel, ezzel biztosítva állandó, érzelmileg támogató jelenlétüket.

Saját portréját is Barabás Miklóssal festeti meg 1837-ben.¹³⁵⁶ Lebegő, felhős, kék hátter előtt fekete, zsinóros atillát, fekete nyakkendőt, gondosan ápolt bajuszt és körszakállt viselő, eleven tekintetű, komoly, kissé melankolikus férfi tekint a nézőre. A választott méret és műfaj: egy kicsiny, ovális kivágatú bőrtokba vágott, elefántsontra festett gonache – talán baráti ajándéknak szánta – tükrözi Bártfay szerény és háttérbe húzódó személyiségét is. „[...] én magam igen különös ember vagyok, emiatt és elvontságomért, melyben a hivatal s mindennapiság prózai terhéért csigaként viselem hátamon, bizony

¹³⁴⁷ Az Akadémia gyűjteményére lásd *A magyar tudományos akadémia és a művészetek a XIX. században*, szerk. SZABÓ Júlia – MAJOROS Valéria, MNG, Budapest, 1992; MTA Művészeti gyűjtemény, kat. 85. – Bártfay Lászlóné hagyatékából került az Akadémia gyűjteményébe. A kép jelzete: Einsle 835.

¹³⁴⁸ MTA Művészeti gyűjtemény kat. 61. – Bártfay Lászlóné hagyatékából.

¹³⁴⁹ *Márkosfalvi Barabás Miklós önéletrajza*, bev. és jegyz. Bíró Béla, Háromszék, Sepsiszentgyörgy, 1998.

¹³⁵⁰ MTA Művészeti gyűjtemény kat. 63. – Bártfay Lászlóné hagyatékából.

¹³⁵¹ MTA Művészeti gyűjtemény kat. 172. – Bártfay Lászlóné hagyatékából.

¹³⁵² Erről lásd részletesebben a 4. Politikai állásfoglalás a titkár helyzetében című fejezetben!

¹³⁵³ KISFALUDY Károly, *Tengeri vész* (Tengeri s levegői vihar), MNG, o. v., ltsz. 3175; Kazinczy is megrendel nála egy ilyen témájú képet Vernet kompozíciója alapján, de ez nem készül el. *A Szép és a Jó. Kazinczy és a művészetek*, katalógus, szerk. Kovács Ida, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2010, 130.

¹³⁵⁴ RICHTER Antal Fülöp, *Kazinczy Ferenc arcképe*, litográfia, 1828. (Az eredeti festmény lappang, a litográfia MTKCs 10606; lásd Kazlev 5623. és 4917.)

¹³⁵⁵ Jóval később, 1859-ben, a napló időszakától elszakadva készül el Bártfay megrendelésére JAKOBÉY Károly *Kazinczy Ferenc szülőháza* című festménye (MTA Művészeti gyűjtemény kat. 72.), illetve a *Kazinczy Ferenc sirja* című rajza.

¹³⁵⁶ MTA Művészeti gyűjtemény, ltsz. 54.

nem igen vagyok képes figyelmet s hajlandóságot gerjeszteni.¹³⁵⁷ A kép párdarabja lehetne Barabás 1839-es, elefántcsont miniatűr önarcképe.¹³⁵⁸

Felesége közvetlen, megnyerő személyiségét egy, a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményében az utóbbi években azonosított, szintén Barabás Miklós festette olajkép őrzi, amelyen a hajviselet erősen emlékeztet Orlai Petrich csoportképének egyik nőalakjára. A család jelentős képzőművészeti gyűjteménye Bárfayné hagyatékából kerül be az Akadémia gyűjteményébe.¹³⁵⁹ A fentiekén kívül tudjuk még, hogy a Bártfay-házaspár hálószobáját három szentkép¹³⁶⁰ díszítette: Krisztus, Mária és Szent Cecília. „Ma kaptam Bécsből Cecilia képét.”¹³⁶¹ Minden bizonnyal a bécsi Johan Scheffer von Leonhards-hoff¹³⁶² *Szent Cecilia halála* (1820) című képnek a festő által két évvel később készített, litografált változatáról van szó.¹³⁶³

10.1.2. METSZETEK

Az 1810-es években indul meg Magyarországon is a litografálás – Bécs mintájára –, áttérnek a rézlemezről való sokszorosítás költséges megoldása helyett a kőszájára.¹³⁶⁴ A biedermeier ízlés képességét kielégítendő ekkor már rengeteg metszetsorozatból válogathat a gyűjtő, érdeklődő, erre áldozni képes polgár. A *Hasznos Mulatságok* mellékleteként, 1817-ben jelenik meg először, hosszú engedélyeztetési eljárás után litografált lap magyar folyóiratban.¹³⁶⁵ Magyarországon az arcképsorozatok (uralkodók, tudósok, híres magyar hősök), tájképsorozatok (természeti szépségek és építészeti nevezetességek, várak, romok, városok, városképek), valamint a divatképek népszerűek.¹³⁶⁶

A sajtó és a Bártfay naplójához hasonló magánfeljegyzések igen fontosak a hazai fejlődés rekonstruálásában, mivel az 1840-es évek közepéig viszonylag csekély emléksanyag áll rendelkezésre. Akárcsak a festészetben, inkább a szándék és az akarás, mint a minőség a meghatározó. Az igazán jelentős metszeteket külföldről hozatják be, mert a metszők és a nyomdászok a művészi törekvésük mellett elsősorban ipari vállalkozók, illusztrátorok, műiparosok, s ez a réteg még igen gyenge Magyarországon. Barabás kőre

¹³⁵⁷ Bártfay László levele Kölcsey Ferencnek, 1838. január 4., Ráday Könyvtár, Demere-tár, 16. köt., 2. sz., 13–15 fólió.

¹³⁵⁸ MNG I. sz. 1937–3222, Barabás közismert, hasonló beállítású, nagyméretű önarcképe 1841-ben készül el.

¹³⁵⁹ MTA Művészeti gyűjtemény, kat. 65. – A feltehetőleg az adományozót, Bártfay Lászlónét ábrázoló jelentős festmény 1840-ben készült: idősebb, érett asszonyt jelenít meg finom csipkeruhában, vörös kendővel.

¹³⁶⁰ Ilyen témájú művet adnak a náluk nevelkedő Klobusiczky Matildnak is férjhez menetele alkalmából – Jézus mint fiú –, Bártfay ezen kívül egy Egmontot és Klärchent ábrázoló festményt ajándékoz feleségének egy jótékony nőegyleti sorshúszára.

¹³⁶¹ 1838. június 2.

¹³⁶² Az ún. nazarénus festők körébe tartozó művésszel és körével Kisfaludy Károly tart fenn kapcsolatot, néhányuk az *Auróra*-ba is készít illusztrációt. Igaz Sámuel a *Hébé*-ben ismerteti a festményt. SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella, *A Pesti Műegylet története. A képzőművészeti nyilvánosság kezdetei a XIX. században, Pest-Budán*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2007, 39.

¹³⁶³ A festmények Bártfay 1849–1851 között írott naplójában is fel-felbukkannak. Vö. 1850. december 27.

¹³⁶⁴ A rézlemezre nehéz a rajzot áttenni, naponta csak néhány tucat lenyomat készíthető. A litográfia viszont több ezerre ad lehetőséget, mert itt a felületet megacélozzák, így a kő lassabban megy tönkre. Az 1810-es évektől Budán réznyomó műhely és litográfiai sajtó is működik. GERSZI Teréz, *A magyar kőrajzolás története a XIX. században*, Akadémiai, Budapest, 1960, 18.

¹³⁶⁵ Bécsben ugyanekkor 1820–1833-ig megjelenik például a *Belvedere* teljes anyaga litografált változatban. – A Carl Haas könyvkiadó sorozata. – SZVOBODA DOMÁNSZKY, I. m., 41.

¹³⁶⁶ Grimm Vincénél a drezdai képtár festményei után készült litográfiákat lehetett kapni. *Uo.*, 20.

rajzolt portréira, a magyar műkésztményre Bécsben adják az „utolsó kenetet”, azaz a nyomást, de Walzel és Grimm Vince nyomdájában is sokszorosítják.

Tőke híján sajtómellékletként, műlapokon, könyvkereskedésekben is árusítanak képeket, de egy-egy nagyobb sorozat kiadását aláírásgyűjtéssel kell megalapozni. Bártfay gyakran vásárol Grimm Vincétől és Wagner Józseftől, aki 1839-ben a Szervita téren nyitott műkereskedést, és neves művészek, politikusok litografált portréival is kereskedett. „Grimm képeket küld, melyekre két év előtt subscriáltam; fizettem azokért 9 ftot.”¹³⁶⁷ Itt nem csupán művészi alkotásokat, kereskedelmi nyomtatványokat, újévi üdvözlőlapokat, címkéket is lehet venni. „Vásároltam P[aulinán]..k virág rajzpéldányokat Grimm’ boltjában.”¹³⁶⁸ Bártfay kedvenc boltja Kilián könyvtárusé.¹³⁶⁹

Az 1838-as árvíz nem kíméli Bártfay öt kötetbe gyűjtött, könyvbe kötött metszeteit sem, tisztíttatásuk sok gondot okoz. „Betértem Lang könyvkötőhöz is elázott, iszapos angoly rézmetszetimet a’ lehetőségig megtisztította; örülök, hogy azoknak legalább egy része meg van mentve.”¹³⁷⁰ A könyvek, bútorok mellett Bártfay legnagyobb személyes kiadása metszetek, képes kiadványok előfizetése, vásárlása. E tematikus képegyüttesek lapozgatása gyakori társas elfoglaltság, a vendégek szórakoztatásának egyik eszköze.¹³⁷¹ A napló egy nagy müncheni és egy angol metszetgyűjteményről beszél, Bártfay Károlyi Györgytől is kölcsön kéri újonnan vett angol metszeteit. Témát, szerzőt itt sem említi a napló, ritka kivétel a bécsi építész, Heinrich Kochtól ajándékba kapott Horace Vernet-metszet a *Napóleon sirjából kikelve*,¹³⁷² illetve a bécsi műegylet rézmetszete, a *Der Prasser*, Josef Danhauser *Der reiche Prasser* (Belvedere, 1836.) című olajfestményének változata és a Münchenből érkező *Madonna di Sisto*, Raffaello képének litografált másolata. Szó esik még egy képes világtörténeti munkáról és egy észak-amerikai tájakat bemutató sorozatról. Nagy elégedettséggel számol be egy jól eltalált Fáy András-portré¹³⁷³ megszerzéséről és – a forró hangulatú koncertjeiről szóló, elragadtatott beszámolóik lapjainak szomszédságában – Liszt litografált portréjának megvásárlásáról.

10.2. ÉPÍTKEZÉSEK

A napló gyakori, visszatérő témája az építés és az építkezés. A kor értelmisége lelkesen és szorgalmasan kíséri nyomon az 1838-as árvíz¹³⁷⁴ után Pesten kibontakozó építkezési

¹³⁶⁷ 1840. január 10.; GERSZI, I. m., 18.

¹³⁶⁸ 1838. június 13. A naplóban egyaránt gyakran feltűnnek rajzoló nők és amatőr művészek. A műkiállítás előtt több jótékony célú bemutató is volt már, ahol együtt állítottak ki, a két nem egyenlő arányban. A műkiállítás katalógusa számos tehetséges ifjú hölgyet sorolt fel Pesten.

¹³⁶⁹ Egy műnyomat nála (STROHMAYER Antal, *Prachtgebäude der königlichen Freisatadt Pesth*, 1835.) 48 krajcár, ugyanekkor egy rézmetszet 2 forint 30 krajcár. = SZVOBODA DOMÁNSZKY, I. m., 20.

¹³⁷⁰ 1838. november 9.

¹³⁷¹ A kifejezetten nők számára kiadott albumokról (például *The Ages of Female Beauty*, 1838.) lásd BICSKEI Éva, *Székely Bertalan felesége számára készült ciklus*. Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, Nyíregyháza, 2003, 95; *Magánéleti események és reprezentációik = Nők és férfiak avagy a nemek története*, szerk. LÁCZAY Magdolna, Rendi társadalom – polgári társadalom 16. [A Hajnal István kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciakötete].

¹³⁷² *Napóleon sortant de soutombeau*, Musée national du Château de Malmason.

¹³⁷³ Talán az MTA Művészeti gyűjteményében lévő, ismeretlen festő művének litografált változata.

¹³⁷⁴ Magát az eseményt számos ábrázolás örökíti meg. Például BARABÁS Miklós, *A Derra-ház beomlása 1838-ban*, Budapesti Történeti Múzeum, Kiscell, papír, akvarell, I. sz. 572.

hullámot, természetesen elsősorban a nemzet szükségleteire készülő épületeket. „Min-den oda mutat, hogy a’ pestiek a’ tavalyi árvizet felejtik, ’s a’ város még szebben gyarapo-dik mint azelőtt vala; sőt mondhatni a’ kiállott veszély sok tekintetben jót tett, mert a’ nép erősebben épít: [...]”¹³⁷⁵ Ilyen az építészetiileg is jelentős az új vármegyeház (1839–1840), amelynek előterében tartják a kisgyűléseket.¹³⁷⁶ Bártfayék sétáinak gyakori célpontja az építkezések, elsősorban a magyarországi klasszicizmus legfontosabb reprezentatív épü-lete, a nagy európai múzeumokkal egy időben készülő Nemzeti Múzeum, amelynek helyszínén egy ízben maga Pollack Mihály vezeti körbe Bártfayt. Ez az épület természetesen jelkép is, ezért kerül a figyelem középpontjába.¹³⁷⁷ A Bártfay szűkebb baráti köréhez tartozó Kölcsey emel szót érte 1836-ban az országgyűlésen,¹³⁷⁸ a köz megrendelésére ké-szül, csakúgy, mint az ekkor még csak tervezett Lánchíd, amelynek Bártfay részvényesévé is lesz Tasner Antal – a Lánchíd Társaság titkárának, Széchenyi munkatársának – rábe-szélésére.¹³⁷⁹ Többször közösen tekintik meg az előkészületek haladását a „hídepítő ud-varban”. Bártfay bizonyára fontos vállalkozásnak tartotta a híd létrehozását – amely hosszú időre a korszak emblémája, politikai szimbóluma lesz¹³⁸⁰ –, többször kiáll a meg-valósítás mellett a baráti vitákban. „Pigayval hevesen szót váltottunk a’ fölállítandó bu-dapesti híd iránt: ő boszantott beszédével ’s végre kifakadtam.”¹³⁸¹ Sok bejegyzése bi-zonyítja – egy ízben például a teljes grófi háztartás hazaérkezését kell végigizgulnia a Duna-parton ácsorgó Bártfaynak –, mennyire megnehezítette, időnként megkeserítette a fővárosiak életét a szétszedhető hajóhíd azzal, hogy hiánya veszélyessé, sőt kockáza-tossá tette a két part közötti forgalmat az elbontás és a jég beállása közötti időszakban.

10.2.1. A PALOTA FELÚJÍTÁSA

Károlyi György építkezéseinek szemmel tartása Bártfaynak – mint titkárnak – fontos feladata, ezért a belvárosi palota felújítását irányító Pollak Mihálynak és a neves bécsi építésznek, Heinrich Kochnak a neve sűrűn szerepel a feljegyzésekben.

A legtöbb figyelmet kívánó munka az árvíz által tönkretett Üllői úti Károlyi-ma-jor,¹³⁸² Bártfayék hajdani otthonának újjáépítése – bár még a belvárosi palota belsőépí-tészeti kialakulása sem fejeződött be – a napló időszakának a legfontosabb grófi építke-

¹³⁷⁵ 1839. szeptember 20.

¹³⁷⁶ TóTH Antal, *A pesti vármegyeháza*, Kner, Budapest, 1972.

¹³⁷⁷ Az épület korabeli állapotát mutatja WIGAND Baltazár, *A Nemzeti Múzeum*, 1840. k., MNG, papír, gouache, ltsz. 1952–4725.

¹³⁷⁸ ZÁDOR Anna, *Klasszicista Pest*, Városháza, Budapest, 1993, 20.

¹³⁷⁹ Károlyi György 1841 júliusában 20 részvényt jegyez, 10 ezer forinttal. Erre lásd részletesebben a 4.1.1. Moder-nizációs törekvések című fejezetet.

¹³⁸⁰ Barabás Miklós – a tervező Clark kérésére készített – akvarelljeinek népszerűsége is jelzi nemzeti ügy jellegét (BARABÁS Miklós, *A Lánchíd építésének első tele*, 1841, BTM, papír, akvarell, ltsz. 577; *A Lánchíd alapkö-leté-tele*, 1842, BTM, papír, akvarell, ltsz. 578; *A hajóhíd a Lánchíd épülő pilléreivel*, 1843, BTM, papír, akvarell, ltsz. 17.418./a. Majd e vázlatok nyomán születik meg nagy, reprezentatív, a kor neves szereplőit felvonultató, későbbi tablója: *A Lánchíd alapkö-letétele*, 1859. Lásd *A Széchenyi-Lánchíd és Clark Ádám*, Városháza, Buda-pest, 1999.

¹³⁸¹ 1839. szeptember 22.

¹³⁸² Eredetileg az Üllői út 518., majd 17. szám, a mai Erkel utca 19. A homlokzaton Vessely Ilona készítette em-léktábla őrzi a Bártfay-szalonn emléket. Eredetileg majorság állt ezen a helyen, majd 1814–1815-ben Pollak Mihály tervei alapján kétemeletes házat építettek a Károlyi-tisztviselők részére. Az épület jelenlegi alakját Ybl Miklós tervei szerint 1859–1860-as átépítésekor kapta.

zése. Bártfay készíti elő a döntéseket, ő véleményezi először a tervet, ő intézi a készülő ház engedélyeztetését a Szépészeti Bizottságnál és a pesti magisztrátusnál, ő tartja a kapcsolatot a tervezővel, Pollak „építőmesterrel”. A tervek pontosítása és az építkezés-hez szükséges összegek kiadása Bártfay feladata. „Hozzám jöven Ő N[agysá]ga Pollák építőmesterrel, megnézé a’ külső-ház’ építési terveit, ’s az építést elhatározá, de a’ terve-ket előbb Koch által kívánja megvizsgáltatni. A’ benlakó embereknek fölmondatik a’ lakás; April elejével ki kell takarodniok.”¹³⁸³ A készülő ház terveit és a kivitelezést a Kár-olyiaknak már több ízben dolgozó – a főtí és a pesti kastélyt tervező – és Pollakkal is jó viszonyban lévő Heinrich Koch véleményezi, segíti, ellenőrzi. Feltűnik a bejegyzések-ben már Ybl Miklós is, aki 1836-tól Koch irodájában dolgozott.

A korabeli Pest egyik nevezetes épülete az 1832–1839 között klasszicista stílusban felújított Károlyi-palota.¹³⁸⁴ Terveit Anton Pius Riegel bécsi építész készíti, a kivitelezéssel Hofrichter Józsefet bízza meg Károlyi.¹³⁸⁵ A tervvel elégedetlen gróf egy év múlva Hein-rich Kochra bízza a palota átalakítását, az építkezést továbbra is irányító Hofrichter ha-lála után Pollak Mihály vezeti a munkálatokat. A napló időszakát megelőzően, 1837-ben költöznek be Károlyiék.¹³⁸⁶

10.2.2. ÉPÍTÉSZEK

Heinrich Koch, a Károlyiak építész, az ő nevéhez fűződik a főtí kastély tervezése is (1823–1827). Pesti feladata a belvárosi palota munkálatainak felügyelete: a belsőépíté-szeti részletek, a festés, azt asztalosmunkák irányítása, a Bécsből rendelt házibútorok, a francia szőnyegek elhelyezése. A „jó Koch Architectus” – aki Bécs, Prága és Pest között ingázik ebben az időszakban – mindennapos barát Bártfayék asztalánál, állandó séta-partnere s – valószínűleg a német anyanyelvű háziasszony miatt is – kisebb kirándulá-saik, színházlátogatásaik részese. Ő intézi Bártfayék és a Károlyiak apróbb folyó ügyeit Bécsben: megrendeléseket, kifizetéseket, Wesselényi Miklós is kikéri véleményét Zsibón építendő családi sírboltja ügyében. „Koch archit[ectus]. jöven hozzám, kinéztük a’ ház-bútorozás’ költségeit, mellyekből ismét mintegy 6 ezer pengő ftban fölszámított marad-ványt ada kezembe kifizetés végett ’s a’ maga procentjét is szóba hozá.”¹³⁸⁷

¹³⁸³ 1840. május 17. – Hasonló még: 1839. november 22., 1840. július 1., 1841. május 17., 1838. június 28., 1840. május 29.

¹³⁸⁴ ÉBLE Gábor, *A Károlyi grófok Nagykárolyi várkastélya és pesti palotája*, Hornyanszky nyomda, Budapest, 1897; RÉVHELYI RÉH Elemér, *Az Egyetem utcai volt Károlyi-palota építésének története*, II, Szfv. Házinyomda, Budapest, 1934, 87–103; *Tanulmányok Budapest Múltjából*, BIBŐ István, *Az egykori Károlyi-palota (Budapest, V. Károlyi Mihály u. 16.) építésének története*, Építés és Építészettudomány 15, 1984/1–2, 195–248; DÁVID Ferenc – T. RIDOVICS Anna, *A Károlyi-palota rekonstrukciója. Tudományos dokumentáció*, Gépírat, Petőfi Irodalmi Múzeum Adattára, 1998, 197.

¹³⁸⁵ Károlyi minden bizonnyal nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy pesti palotája ízléses, igényes kivitellű legyen. 1833–1836 között keletkezett útinaplójában feltűnik ritka építészeti tájékozottsága, jó ítéletképessége, tudás-szomja. Rendkívüli kockázatot és tűrőképeséget igénylő útjain a számára nagy élményt jelentő ókori épülete-ket egy magával vitt francia festővel örökíttette meg. Lásd *Gróf Károlyi... I. m.*, kiad. FAZEKAS Rózsa.

¹³⁸⁶ Erre lásd részletesebben a 2.2. A következtetések módszereiről című fejezetet! Valószínűleg az új állapot első ábrázolásai közé tartozik az a színezett rézmetszet, ami „Vasquez Károly budapesti vázlatai.” – vagyis térképe szélén látható. Athenaeum 1838. december 20., 816.

¹³⁸⁷ 1839. július 2. Hasonló még: 1838. január 18., 1838. március 6., 1840. június 23., 1838. augusztus 15., 1839. május 27., 1838. augusztus 15., 1839. február 26., 1839. július 4., 1839. július 25.

10.2.3. A PALOTATERMEK

A napló szűkszavú utalásait – szerencsénkre – egy egészen egyedi, a korban ritkaság számba menő forrásból egészíthetjük ki. A *Honderű* 1843-as béli tudósításában részletekbe menő pontossággal beszámolt olvasóinak az akkor bizonyára szenzációnak számító, elegáns, berendezésről: „Egy drága persa szőnyeggel bevont nagyszerű márványlépcsőzet (kétfelé elágazó s mindig fűtött) vezet egy roppant előcsarnokba, melyből számos ajtók vezetnek a palota különböző szárnyaiban. Onnan egy csinos halványsárga terembe lépsz, melyből két ajtó nyílik. Jobbra egy gazdagon ellátott théasztal tündöklök egy ezervirág-függönyökkel díszített tágas fehérteremben, melyből egy virágcabinet [...] nyílik be. A neveztem sárga szoba balfelőli ajtaja pedig vezet a tulajdonképeni appartementba, mely hét egymásba nyíló roppant terem láncolatából áll, melyek közül három 2 ablaku, három 3 ablaku, a nagy táncsterem pedig 5 roppant ablakkal nyílik a kecskeméti utcára. A cukorutcai végső szoba az urné' boudoirja. Ez fehér földön színesen csikozott drága kelméjű ablak- és ajtófüggönyök-, hasonló bútorok- s egy fehér márványkandallóval díszlik. A legszebb bibortükrű bool (csont, ércz és fából összeállítás) íróasztal tökéletes renaissance modorban, néhány hasonló drágaságú szekrény, és minden neme a tündetői szeszélynek találhatók e kis hölgytanyában. E sarokszobából két roppant terem nyílik egymás mentében, mindkettő egyforma nehéz fehér virágú vörös selyem damaszt falak- és roppant függönyökkel, melyeket a leggazdagabb ablakpárkányok körzenek; plafond (padlatfő) [mennyezet], boiserie (faizás) [kazettás famennyezet], bútorok, kandalló, szóval minden legkisebb részlet, valamint az egész XVI. Lajos korára vonatkozik. Márványsztalokat nehéz aranycafrangos franczia bársony takarókkal, mozaik, bool [boule – teknőchéj borítás sárgaréz arabeszkekkel], vieuxlac, chinai porcelán, arany és ezüst edények, vázák, szekrények és asztalkák minden nemeit talál itt a nézdelő szem, és roppant nagyságú tükröket miket eddigelő csak az orosz gyáripár mutathata. E vörös salonok meg a leírt kis boudoir padlóját egyetlen óriás szőnyeg fűdi. A szárnyazat negyedik szobáját a kis táncsterem teszi ez egy hófehér márványzatú (en stuque) arany rámk- és párkányzatokkal díszített egyszerű terem, három ablakkal és két roppant tükörrel. Kékfehér függönyök és a terem körül futó vörös padok teszik minden ékét. Innen lépsz be a nagy táncsterembe. Falai fehér márvánnyal béleltek, gyönyörűen faragott corinthiszlopzattal díszítve. Roppant ablakain fehér béllésű vörös selyem damaszt leplek függenek keleties redőzetben, az oszlopokat pedig és a padlatfőt – mely művészileg dombozódó cikornyákkal (ciséle), rózsák- és arabeszkekkel kaczerkodik, a legdúsabb aranyozás tünteti ki. Három roppant csilár függ le a padlatfőről, s négy húsz-húsz ágú külön girandolok [falikarok] fényvilága – viszsugározva amaz óriási nagyságú tükröktől – özőnli el e tünde csarnokot. A terem egyik szögletében egy tágas nyílás (niche) mögött, mely egy fehér és rózsaszínnel díszített kis sátor épez, (de melynek csak tornáczzata (balustrade) [fakorlátos mellvéd] rúg ki a táncsterembe, zeng a válogatott hangászkar.”¹³⁸⁸ A napló az egyik bizonyíték, hogy az épület minden bizonyonnyal pesti „nevezetesség” volt,¹³⁸⁹ Bártfay a gróf vendégeit vagy saját ismerőseit végigkalauzolja a palota termein. Külön érdekesség

¹³⁸⁸ Honderű 1843. I., 210–212. – Idézi T. RIDOVICS Anna, *Magyar Irodalom Háza, Károlyi-palota*, TKM Egyesület, Veszprém, Budapest, 1998, 11–13.

¹³⁸⁹ Erről lásd részletesebben a 2.2. A következtetések módszereiről című fejezetben!

a faborítású, kétszintes, erkélyes könyvtárterem, a díszterem s a kifüggesztett festmények is: bár lehet, hogy a legértékesebbek, például Markó Károly Károlyi György megrendelésére készült képei, a *Tarantella* (Szüret, 1835)¹³⁹⁰ és az egy évvel később festett *Asszonyok a kútnál*¹³⁹¹ a nyilvánosság előtt elzárt termekben voltak elhelyezve. Erre utal a *Honderű* 1843-as tudósításának elégedetlenkedő hangja: „Járatok meg a dúsgazdag Károlyi György nagyúri palotáját és az egész pompás teremszárnyakban, de még csak egyetlen egy olajfestményre sem bukkantok.”¹³⁹² Lehet, hogy más jelentős, nívós alkotások nem voltak a grófi család birtokában, festményvásárlásaikról mindenesetre évről-évre tanúskodnak a főkönyvek.¹³⁹³ Egy elismervény utal rá, hogy Kisfaludy kívánta megvásárolni a következő képeket, amelyek a barát, Bártfay lakásában voltak halála pillanatában. „Alább írttak bizonyítjuk, 's ha kívántaték, hitünkkel is erősíteni készek vagyunk, hogy a' Bártfay Lászlóhoz mult eszt[en]dei Augusztus hónapban Bécsből leküldetett, 's több hetekig író szobájában letéve volt (tőlünk sok izben látott 's nagyon jól ismert) 6 darab aranyos rámkájú olajban festett asszonykép közül hármát, melynek egyike félig öltözött szőke leányt, – másika veres ruhás és főkötös fiatal leánykát – harmadika pedig egy koszorús, fedetlen mellyű, 's kévére dőlt mezei leányt ábrázol, boldogult Kisfaludy Károly ki 'a most mondott képeket rámkástól együtt 120 pengő fton megvásárlani szándékozott, akkor vitette el Jancsi nevezetű inasa által a Vaczi útzában felfogadott új szállására, midőn Bártfay László egész September hónap alatt Pozsonyban távol vala. Mellyről is adjuk ezen saját kezünk írásával 's pecsétjeinkkel erősített Bizonyosság levelünket.”¹³⁹⁴

10.2.4. MINTAADÁS

Pest ebben az időszakban szükkölködik nyilvános művészeti alkotásokban, a valódi műalkotások élvezete, kvalitásos festmények, szobrok, díszítmények megtekintése többnyire magánházakban lehetséges. A nagy európai művek másolatai jutnak el csak a vagyonosodó polgársághoz. Néhány félnyilvános helyet említ a szakirodalom,¹³⁹⁵ ahol középületekben a rendies reprezentációnak megfelelően portrécsarnokot rendeztek be, ilyen a nádor palotája, illetve a Kisfaludy Társaság díszüléseinek terme az egyetem épületében.¹³⁹⁶ – „Onnan Budára. A' hídon Szemere Bertalannal találkozám 's együtt menénk a' várba. Fölkeresém Memlauert, a' pénztári hivatalban; olly szíves volt szállására jönni vissza. Ott igen csinos képgyűjteményt találtam, nagyobb részint tájfestvények, miket

¹³⁹⁰ MTA Művészeti gyűjtemény.

¹³⁹¹ MTA Művészeti gyűjtemény. Az 1820-as években Károlyi testvérével, Istvánnal és Andrássy Györggyel báró Brudern József kérésére támogatják Markó Károly bécsi akadémiai tanulmányait.

¹³⁹² Idézi LYKA Károly, *A táblabíró világ művészete*, Magyar művészet, 1800–1850, Corvina, Budapest, 1981, 16.

¹³⁹³ 1829-ben Prestel Gottlieb Jánostól loábrázolásokat, 1831-ben Licher Károlytól festményeket, 1832-ben Tomala Ferdinándtól a *Zrínyi kirohanását Szigetvárból*, 1847-ben Goebel festményét a kis Károlyi Gyuláról, 1846-ban hajdani nevelője, Elenyák György márvány szoborgyűjteményét vásárolja meg Károlyi. BAJÁK, *Adatok...*, I. m., 17–22.

¹³⁹⁴ Bártfay fogalmazványa valószínűleg a Kisfaludy Károly hagyatéka körül felmerült homályos részletek tisztázására született. MTA Kt., Ms 938/45. – Bártfay egyébként lefoglalt Károlyi Györgytől a Kisfaludy-hagyatékból három Kisfaludy Károlynál hagyott festmény fejében 300 forintot. VISZOTA Gyula, *Kisfaludy Károly hagyatéka*, A Kisfaludy Társaság Évkönyve XXXVIII, (1903–1904), 81–154, különösképpen 144–146; KERÉNYI, *Pest...*, I. m., 50; SZABÓ-MAJOROS, 1992.

¹³⁹⁵ SZVOBODA DOMÁNSZKY, I. m., 14.

¹³⁹⁶ 1839. február 6.

maga másolatot, olajban, néhányat valóban jelesül. Azután Einsle' szállására jött Szemere B[ertalan]. kedvéért, 's megmutatá Kölcsey' nagy képét."¹³⁹⁷

A palotalátogatások jelenetei ezért figyelemre méltóak: rámutatnak a mintaadás, az ízlésformálás korabeli csatornáira. A bejegyzésekből kitűnik, a palota berendezése példaként is szolgálhatott a polgárság igényes lakberendezéséhez, egyfajta élő katalógusként szolgált.¹³⁹⁸

Rengetegen jönnek el Bártfay ismeretségét kihasználva, sokan vidékről, mások családirag vagy ismerősök közösen egyeztetve, 1839–1840-ben több mint húsz alkalommal kéri meg vezetésre. A palota különleges, egyedi berendezésének kialakításában fontos szerepe volt annak is, hogy a Károlyi-házaspár Párizst tekinti második otthonának. 1837-ben a beköltözés előtti telet ott töltik, ekkor választják ki a selyemszöveteket és a bútorokat. Az építkezés 240 ezer váltóforintos költségéből 14 ezret tesz ki a belsőépítészeti kialakítás. A máig legnagyobb belvárosi kert – nagy kincs a zöldterületekben szűkölködő Pesten –, az egzotikus virágokat őrző üvegház, az esti hűsölést lehetővé tévő gázvilágítás vonzza a látogatókat, csakúgy Károlyi Györgyné Bártfay kezeire bízott ékszerei, amelyek minden bizonnyal nemcsak értékükkel, hanem művészi kivitelükkel is kiérdemelik a figyelmet. „Volt nálam Gr[óf]. Dessewffy Marcel, visszahozván a' könyvet. Kivánságára megmutogatám neki a' teremeket és az üvegházban virágzó caméliákat.”¹³⁹⁹ – „[...] a' Sárosdi Gr[óf]. Eszterházy, Farkasné 's Pap kisasszony, kik az én szobámba is jövének be, a' Grófné drágakő ékszereit megnézendők; innen a' grófi szobákat tekinték meg.”¹⁴⁰⁰

10.3. MEGBÍZÁSOK, MŰVÉSZKAPCSOLATOK

Bártfay vállalja a napi kapcsolattartást a művészekkel, tanácsokkal és praktikus segítséggel is támogatja őket. 1839-ben majd bevásárolják az alakuló Pesti Műegylet nagyválasztmányába is, ezzel hozzáértését, megbízható ítéleteit ismerik el. Bár a naplóból kitűnik, a közgyűléseken még nem vesz részt, a napló időszakában a képzőművészeti élet aktív részese.

A napló a József nádor és családja folyamatos megbízásai miatt huzamosan Pesten tartózkodó¹⁴⁰¹ Anton Einsle osztrák festő két képének születését és a róluk szóló kor-

¹³⁹⁷ 1840. július 16.

¹³⁹⁸ Erre a szerepre mutat rá a *Honderű* cikke, tény, hogy – úgy tűnik – Bártfayékon keresztül meglehetősen sokan betekintheztek az arisztokrata palota reprezentatív termeibe. „Jókor reggel jött Sárváry (a Ferencz testvére) háznépstől látogatóban. Megnézték a' kertet és grófi lakszobákat.” (1841. július 23.) – „Jött hozzám Fejérváry és Pulszky; megnézték a' Gróf' szobáit.” (1838. július 14.) – „Itt volt Tántzer Károly is; örült a' Gróf szobáit láthatni, hol épen dolgom vala.” (1838. augusztus 12.) – „Jött Gróf Vandernathné (Szilvásról) és B[áró]. Vécsey, Dénisz fiával: itt mulattak délig, megnézegették a' Gróflakszobáit.” (1838. október 4.) – „Deltájban Özv. Gróf Barkóczyne Ó Excell[entia]ja 's leánya Leopoldine, kiket 18 év óta ismerék, látogatának meg; 's mivel nóm itthon nem vala, délutánra ígérkezének oszonnára 's hogy a' Gróf szobáit megtekinthessék.” (1838. október 27.) – „Ebéd után, is nőmmel a' kertben melegegtem rövid ideig, tovább mulatni a' kertben nem akarván, hogy Széchenyi Gróf's Pückler-Muskau Herczeggel ne találkozzam, kik a' gróf szobáit tekinték meg.” (1839. október 14.) – Hermann Püklér-Muskau (1785–1871) porosz író, utazó, akit a titkosrendőrségnek nem sikerül megfigyelés alá vonni. PAJKOSSY, *Egy besúgó...*, I. m., 5–20, különösképpen 13–14.

¹³⁹⁹ 1840. március 11.

¹⁴⁰⁰ 1839. szeptember 2.

¹⁴⁰¹ Anton Einsle 1832-ben érkezik Pestre, Sándor Móríc gróf palotájában lakik. 1838-tól udvari festő címmel tün-
tetik ki a nádor és családja megfestéséért. SZVOBODA DOMÁNSZKY, I. m., 32.

beli reflexiókat rögzítő bejegyzések sorozata. Einsle Károlyi György-portréjával¹⁴⁰² kapcsolatban a szöveg egyetlen ülést rögzít,¹⁴⁰³ a továbbiakban már csak Bártfay jár a budai műterembe, s augusztus 25-én viszik át a kész, 25 aranyat érő portrét¹⁴⁰⁴ Pestre, amelyet szinte minden ismerőse, többek között Károlyiné is nagyon „jónak” – valójában élethűnek – tart. „Sched[el]. nagyon jónak találá a' Gróf Gy[örgy]. képét: de úgymond a' Wes-selényi képe nagyobb művészre mutat. – Én e' véleményben nem vagyok.”¹⁴⁰⁵

Érdekesebb a másik keletkezéstörténet, amely Bártfay jó barátjának, a családdal szoros kapcsolatban álló Kölcseynek Einsle által megfestett egész alakos portréjáról szól. Kölcsey hirtelen halála¹⁴⁰⁶ megrázza az ország közvéleményét, lesújtja a pesti barátokat, pályatársakat. A gyász múltával szinte azonnal, alig pár hónap alatt több kezdeményezés is elindul emléke méltó megörökítésére. Ezek egyike Szatmár megyéé, a rokon és barát Kende Zsigmond alispán ír felkérő levelet Bártfaynak, hogy közvetítő segítségét kérje Einslehez – Széchenyi,¹⁴⁰⁷ Döbrentei megfestőjéhez – egy nagyszabású, a megyegyűlés termét díszítő portré készítése iránt.¹⁴⁰⁸ A festő kiválasztásában – hiszen a kor főispánjainak, országnagyjainak legkeresettebb hazai festője, Barabás Miklós megkeresése talán logikusabb döntés lett volna – de bizonyára szerepe volt Einsle 1835-ben Bártfay számára festett Kölcsey-portréjának. Másrészt talán Einsle, az újbarokk akadémizmus, megállapodott konzervativizmus képviselője alkalmasabbnak látszott egy nagyszabású, színpadiasabb, reprezentatív festmény elkészítésére.¹⁴⁰⁹ Bártfay lelkesen veszi kezébe az ügyet, és saját maga készíti el a festmény ikonográfiai programját, részletekbe menő utasításokat adva a festőnek.¹⁴¹⁰ Még több ízben kiegészíti ezt az első vázlatot például Szatmár címerének rajzával, a képre festendő tekercsek latin felirataival, majd átküldeti Einslehez 1835-ös, birtokában lévő Kölcsey-portréját. Az elkészült kép, amelyről csak másolat maradt fenn, meglepően hasonlít a Bártfay által aprólékosan megörökített, a személyiség erejét, jelentőségét tükröző tervhez. Az életutat jelezni hivatott kellékek – az oszlopcsarnok, a márványpadló, a tájra nyíló háttér, a zöld posztós politikusi asztal, a könyvek – sok hasonlóságot mutatnak Friedrich von Amerling eszközeiben egyszerűbb, de jóval eleve-nebb, elegánsabb Széchenyi-képével (1834)¹⁴¹¹ vagy például Barabás Miklós Pyrkér-portréjával (1842),¹⁴¹² illetve későbbi József nádor-festményével (1846).¹⁴¹³ E reprezentatív, archaizáló művek mindenki számára könnyen felfejthető szimbolikája kissé merevvé, személytelenné tette az ábrázolást, viszont tökéletesen megfelelt a nagyméretű, közösségi célra készült, magatartásmintát sugallni akaró, emelkedett hangvételű festmény iránti igénynek. A napló és a festmény egyezései jelzik, milyen erőteljesen befolyásolta, csaknem meghatározta e képtípusnál a létrejövő művet a megrendelő elvárása: a hagyományos,

¹⁴⁰² MTA Művészeti gyűjtemény.

¹⁴⁰³ 1838. február 10.

¹⁴⁰⁴ Az olajfestmény átlagára 12–15 arany, a miniatűrre 6–8, a vízfestményre 6–7 arany volt. GERSZI, I. m., 21.

¹⁴⁰⁵ 1838. augusztus 31.

¹⁴⁰⁶ Erre lásd részletesebben a 8.3.2. Kölcsey és Szemere című fejezetben!

¹⁴⁰⁷ Széchenyi portréját Bihar és Hont festeti meg 1835-ben, 300 illetve 400 forintért. SZVOBODA DOMÁNSZKY, I. m., 18. – Az allegória megtervezője valószínűleg maga az ábrázolt volt. Bonyolult, de a korszakban jól érthető ikonográfiai programja népszerű lett, litografált változatban is terjedt. Uo., 57.

¹⁴⁰⁸ Lásd még: KERÉNYI, *Pest...*, I. m., 75–76.

¹⁴⁰⁹ Barabás Miklós is fest ebben a korban, jó példa erre 1886-ban festett, egész alakos Károlyi György-képe.

¹⁴¹⁰ 1838. december 14.

¹⁴¹¹ MTA Művészeti gyűjtemény. Kat. 59.

¹⁴¹² MTA Művészeti gyűjtemény.

¹⁴¹³ MTA Művészeti gyűjtemény.

álló, egy lábbal előre lépő pózzal szemben Bártfay ülő figurát kíván, ötletesen összekötve a már kész mellportré adottságait, az előhajló, ívelt nyakat és fejet a Kölcsey közvetlenségét, ugyanakkor jellemerejét, lelki nagyságát sugalló testtartással. Bártfay számára állandó programmá válik a kép készülésének nyomon követése. Egyedül és többekkel jár át Budára a műterembe. „Reggeli 9kor Vörösmartyhoz menék, onnan Szemeréhez, ’s mi hárman Budára menénk által Kölcsey’ képét megnézni. Einsle már Bécsbe utazván, ennek nője mutatá meg a’ képet. Mind Sz[emere]. mind V[örösmarty]. nagyon meglegszenek azzal. De valóban lehet is, mert igen jeles festmény.”¹⁴¹⁴ A festmény kerete Bécsben készül, s a kép még sokáig munkát ad Bártfaynak: nehezen gyúlik a vármegyében a kifizetendő 120 forint. Időközben a festő – személyes okok miatt – visszaköltözik Bécsbe, folyamatosan sürgeti Bártfaynál a pénz kifizetését, végül Bártfay Károlyi György pénztárából küldi el az összeget.¹⁴¹⁵ A festmény népszerűségét, jelentőségét mutatja, hogy elkészülte után Toldy hamarosan le akarja rajzoltatni Barabás Miklóssal az Akadémia évkönyvei számára, és könyomat készítését is kéri Bártfaytól, majd 1841 júniusában a második pesti műkiállításon találkozhat vele nyilvánosan a pesti közönség. Szatmár megye végül is nem veszi át az elkészült képet, s így hosszú évekig nem kerül fel a vármegye tanácstermének falára. Károlyi György nagykárolyi kastélyának egyik szobájában őrzik, itt nézhetik meg az idelátogató érdeklődők, 1861-ben a gróf főispáni beiktatása után adománozza Szatmárnak, ekkor helyezik el a megyeházán.¹⁴¹⁶

Egy másik neves művész, akivel hivatala révén kapcsolatba kerül Bártfay, a Kölcseyt¹⁴¹⁷ és Kazinczyt megfestő, majd barátja, Kisfaludy Károly halotti maszkját is készítő Pesky József.¹⁴¹⁸ Károlyi György két öse, Károlyi Ferenc és Károlyi Sándor¹⁴¹⁹ 18. századi portréjának lemásolásával bízza meg őt, úgy mond „Nagykároly” – valószínűleg a Károlyi-kastély galériás fogadóterme számára. Bártfay sűrűn eljár a festő műtermébe, illetve időről-időre az keresi fel őt. Felkutatja és Pesky rendelkezésre bocsátja az eredeti képeket, tárgyal a megfestendő, kérdéses részletekről. „11 felé Peskyhez menék. Észre-vevém, hogy a’ N[agy]károlyba főtendő két kép a’ földadás szerint rosz idomzatú lenne, azért más nagyságban hagytam azokat készíttetni.”¹⁴²⁰ Peskyt bízza meg Bártfay az áradáskor eliszapolódott képei rendbe hozásával is, és egy portré elkészülését is kezében tartja: valószínűleg gróf Szirmay Ottilia – Bártfayék nevelt lánya, Klobusicky Matild nővére – arcképének elkészítését, kifizetését intézi.

¹⁴¹⁴ 1839. augusztus 31.

¹⁴¹⁵ Szatmár vármegye az 1841. május 14-i közgyűlésből ír át Pestnek, hogy tolmácsolja köszönetét Bártfaynak a kép elkészültéért. KERÉNYI, *Pest...*, I. m., 75.

¹⁴¹⁶ A festmény kastélybeli termék ekkor Kölcsey-szobává, emlékhellyé alakították át. Majd a századfordulón, a kastély átépítésekor a park előtti főtéren Károlyi István Kölcsey-szobrot emeltetett.

¹⁴¹⁷ Ezt a képet nyilvánosan is kiállítják 1834-ben. SZVOBODA DOMÁNSZKY, I. m., 32.

¹⁴¹⁸ Pesky József sokat festett az Akadémia számára Toldy Ferenc közvetítésével: Ender nyomán a már halott Kazinczyt, a halotti maszkja alapján pedig Kisfaludy Károly portréját is. *Uo.*, 20. Mint akadémiai pénztári ellenőr, Bártfay jól ismerhette a festőt.

¹⁴¹⁹ Magyarországi festő: Gróf Károlyi Ferenc huszártiszt egyenruhában 1750 körül, A Magyar Nemzeti Galéria későreneszansz és barokk kiállítása, szerk. MOJZER Miklós, Képzőművészeti Alap, Budapest, 1982, 24.

¹⁴²⁰ 1839. január 11.

10.4. MŰPÁRTOLÁS, A PESTI MŰEGYLET KIÁLLÍTÁSAI

A hivatalos, megbízásként végzett műterem-látogatásokon kívül Bártfay több művészt, műgyűjtőt is felkeres barátaival, ismerőseivel. A műtermek nyitottsága, a társalgás az érdeklődőkkel a festők érdekeit is szolgálta: a kifüggesztett, illetve éppen készülő művek egyfajta reklámként szolgálnak, megrendeléseket, megbízásokat vonzanak. A főváros ismert festői közül Bártfay személyes ismerőse Barabás Miklós, aki fiatalon, 1836-ban lett a Magyar Tudós Társaság levelező tagja, majd az Akadémia legtöbbet foglalkoztatott portréfestője.¹⁴²¹ Néhány évvel később műtermét is megörökíti pályatársa, Than Mór.¹⁴²² Barabás több műve is Bártfay birtokában volt, az 1830-as évek közepén számos megrendeléssel támogatta a Pesten ekkor megtelepedő festőt, naplóbejegyzése azonban egyedül a fogsága idején gräffenbergi gyógykúráján időző Wesselényiről készült rajzáról¹⁴²³ van. „Megnézték Kölcsey’ arcképét, ’s Wesselényiét nagyon jónak találák, jobbnak, mint a’ mellyet Barabás e’ nyáron Gräffenbergben feste.”¹⁴²⁴ Vásárlásai ellenére Bártfay nem elsősorban a művész festményeit, inkább akvarelljeit, krétarajzait tartja sokra. „Keveset irogatván, jött hozzám Vörösmarty, és Székely, ki a’ külföldre szándékozik utazni festészeti tökéletesbülés végett; megnézegeté képeimet: Barabás’ festései jobban tetszenek neki mint Einzle’ módja ’s kivált színezése. Én részemről épen az ellenkezőt tartom. Hanem Barabás az aquarelle modorban jeles, ’s crayonban.”¹⁴²⁵ Kiss Bálint és Rombauer János műtermét is felkeresi, de említésre méltó képeket nem lát. „[...] festményei nem tetszenek: azokban semmi kellem, – fás minden.”¹⁴²⁶ – írja Kis Bálintról.¹⁴²⁷ Megemlékezik még a napló Kliegl Józsefről is, aki, bár festett is, elsősorban feltaláló volt, hangjegyről és vasúti gépeket is szerkeszt.¹⁴²⁸ Bártfay a sajtóból elhíresült találmánya, betűszedő gépe miatt keresi fel. „Koch ’s én Kliegl’ betű szedő gépét néztük meg a’ szél utcában Bánffy háznál. A’ találmány igen jeles ’s nagy következményekkel biztató. Magam is a’ részvényesek közé állottam.”¹⁴²⁹

¹⁴²¹ SZABÓ-MAJOROS, I. m., 21–22.; KESERÜ Katalin, *Egy magyar karrier. Barabás Miklós nyomában*, Új művészeti, 1998/10, 24–27; Barabás Miklós akvarelljei, kiad. SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella, MNG, Budapest, 1985.

¹⁴²² Barabás Miklós műtermében, 1847, MNG, papír, akvarell, ltsz. 1954–5272.

¹⁴²³ Márkosfalvi Barabás Miklós önéletrajza, s. a. r. BÍRÓ Béla, Háromszék, Sepsiszentgyörgy, 1998. – Barabás Miklós gräffenbergi rajzairól és Wesselényihez fűződő viszonyáról: E. CSORBA Csilla, *Barabás és Priessnitz = Barabás Miklós. 1810–1898. Előadások a művész halálának 100. évfordulójára szervezett konferencián*, szerk. Jászó Mihály, Háromszék, Sepsiszentgyörgy, 2001, 78; BARABÁS Miklós, *Gräffenberg és környéke*, MNG, ceruza, akvarell, ltsz. 1903–105; BARABÁS Miklós, *Gräffenberg emberekkkel*, MNG, papír, akvarell, ceruza, ltsz.: 1903–106; BARABÁS Miklós, *Vinzenz Priessnitz*, magántulajdon, papír, akvarell; BARABÁS Miklós, *Vinzenz Priessnitz*, 1839, papír, akvarell, Szegedy-Maszák Mihály tulajdona; BARABÁS Miklós, *A gräffenbergi nagy fürdőkád*, 1839, MNG, papír, akvarell, ltsz. 1903–107. – Lásd erről részletesebben a 5.12. Barátság a betegség éveiben című fejezetben!

¹⁴²⁴ 1839. október 6.

¹⁴²⁵ 1838. december 7. – Ebben az időben több kiváló akvarellt is láthatott Bártfay Barabás műtermében: *Pusztai táj*, 1838, Janus Pannonius Múzeum, Pécs, papír, akvarell és fedőfóliát; BARABÁS Miklós, *Naplemente az Alföldön*, 1836, MNG, papír, akvarell, ltsz. 1903–90. – Lásd még *Barabás Miklós akvarelljei*, MNG, Budapest, 1985.

¹⁴²⁶ 1839. szeptember 9.

¹⁴²⁷ Kiss Bálint műtermében a *Honművész* tudósítása szerint ebben az időpontban a *Hunyadi János halála* című képét, valamint Schoedelné, Franklin Benjamin és II. Rákóczi Ferencz portréját lehetett megtekinteni. SZVOBODA DOMÁNSZKY, I. m., 38.

¹⁴²⁸ Az 1820-as években Bécsben tanult festészetet, és főként miniatűr arcképeket készített. 1834-ben megfestette Kölcsey Ferenc portréját is.

¹⁴²⁹ 1840. június 16.

A grófi háztartásba megrendelt ezüstmű,¹⁴³⁰ asztali készlet révén kerül kapcsolatba Bártfay Szentpétery József ötvösmesterrel, illetve egy ízben ezüst szemüvegkeretét javíttatja vele.¹⁴³¹ Szentpétery főművét¹⁴³² nagy tisztelettel említi egy, az énekes primadonna Schoedelné jutalomjátékára készült ajándékkal kapcsolatban. „Első felvonás végén Schödelné zajosan előtapsoltatott, s az előkárpit felemelkedvén a’ játszószin közepén felülről zsinegen vöröspárna eresztetett, mellyen igen szép ezüst koszorú feküdt a’ művésznő megtiszteltetésére. Úgy hallám többen adák össze pénzeiket s ez ajándékot készítették a’ derék Szentpétery által, ki Nagy Sándor ütközeteinek remek ábrázolatai készítéséről nevezetes.”¹⁴³³ Szentpétery nem csak ötvösként, hanem pesti polgárként is kapcsolatba kerül Károlyi Györggyel. Társadalmi súlyának, tekintélyének latba vetését kéri tőle egy, a megyegyűlésbe benyújtandó indítványával kapcsolatban, amelyben egy tűzbiztos háztetőfeleséget ajánl. „Szentpétery ezüstmives volt nálam itt hagyván a’ folyamodást s az ahhoz tartozó irományokat a’ tüzellenes fedél iránt; elolvasám ezeket s kérelmére majd a’ Grófnak bemutatam, hogy a’ Pest megyei gyűlésbe pártfogolja.”¹⁴³⁴

Az akadémiák hivatalos festészetével szemben művészek és műbarátok közösségei a nemzeti érzés, a hazai művészet támogatása, az ízlésfejlesztés és a piac támogatása érdekében hívják életre szerte Európában a művészeti egyesületeket. Az 1823 óta részvényekkel működő müncheni Kunstvereinnek több magyar tagja van, hamarosan Bécsben is lehetőség nyílik belépésre, sőt kiállításra. Minden évben egy-egy műlapot kapnak a tagok, és a legjobb műveket meg lehet vásárolni, illetve kisorsolják őket. A nagy történelmi tablók helyett kiállításaikon könnyed zsánerekkel, tájképekkel találkozhattak a nézők.

Magyarországon Trefort Ágoston kezdeményező cikke¹⁴³⁵ nyomán, 1838-ban indul meg a szervezés, amit főleg a világot járt utazásaik közben az európai művészettel megismerkedő centralista kör tagjai támogatnak. Az egyletalapítás fontos elméleti és gyakorlati kérdéseket hoz felszínre, sajtóvitát generál. Szóba kerül az egyesület alapítása, kiállításai: hogyan igazodjon az európai irányzatokhoz a hazai művészet, mitől nő az értő közönség száma, ki számít „magyar” festőnek.¹⁴³⁶

1839-ben megalakult a Pesti Műegylet, amelynek 40 tagú nagyválasztmányába Bártfayt is beválasztják, amit képzőművészeti érdeklődése,¹⁴³⁷ képrendelése, gyűjteménye és

¹⁴³⁰ Károlyi György a szénási kastélyba is rendel Szentpéterytől 12 kávéskanalat. BAJÁK, *Adatok...*, I. m., 21.

¹⁴³¹ 1840. október 14., 1840. szeptember 16., 1840. október 22.

¹⁴³² Sokalagos domborműve a Nagy Sándor átkelése a Granichuson (1830). A bécsi akadémia kiállításán kerül először a nyilvánosság elé és rögtön szennáció lesz, végül az uralkodó vásárolja meg 2500 Ft-ért. 1837-ben Nagy Sándor győzelme Dariuson Arbelánál című domborművét lehetett a Váci utcában a Nádor szállóban 20 pengő krajcáros belépődíj mellett megtekinteni. SZVOBODA DOMÁNSZKY, I. m., 29.

¹⁴³³ 1838. március 13.

¹⁴³⁴ 1841. január 21.

¹⁴³⁵ Társalkodó 1838. december 22.

¹⁴³⁶ SZVOBODA DOMÁNSZKY, I. m., 62–63.

¹⁴³⁷ Feltehetőleg Bártfay is forgatta a Christoph Rösler, a keszthelyi Georgikon igazgatója által szerkesztett *Ge-meinnütze Blättert* (1811–1848), a *Pester und Ofner Zeitung* melléklapját, amely rendszeresen beszámolt az itthon megjelenő újabb metszetekről, viseletképekről, az irodalmi almanachok, folyóiratok illusztrációiról – gyakran adott a kompozícióra, a művészi invencióra, az ábrázolás valóság-hűségére, a színezésre is kiterjedő ismertetést, fontos szerepet játszva ezzel a hazai képzőművészeti kritika alapjainak megteremtésében. Külföldi művészekről szóló hírek mellett önálló írásokat olvashattak benne a berlini és a müncheni művészeti kiállításokról. Figyelmet szentelt a lap a bécsi, a müncheni, a velencei akadémia, a londoni képkereskedőknek és a pesti Nemzeti Múzeumnak. Tájékoztatót a folyóirat a híres külföldi régészek – Winckelmann, Belzoni, Champollion – tevékenységéről, a pompeji ásatásokról. A képző- és iparművészeti technikákról, litográfiáról, a lakkfűrésről, a stukkókészítésről, a fajansz- és porcelángyártásról, az olajképek tisztításáról, a festett üveglablakok készítéséről stb. közölt érteő, kimerítő leírásokat.

elsősorban kapcsolatrendszere indokolhatott. (A bécsi egyesületnek is tagja volt,¹⁴³⁸ műlapokat postáznak számára az osztrák fővárosból.) Bártfay személye egyben jelzi, hogy a képzőművészeti nyilvánosság színterein hivatalosan is megjelentek a művelt laikusok.¹⁴³⁹ A műterem mellett tehát fontos új bemutatkozási forma jelenik meg az egylet az 1840 júniusában megrendezett első kiállításával, amely a társadalmi támogatottság növelését tűzi ki célul, s éves tagdíjuk fejében ingyen látogathatták a pártolók.¹⁴⁴⁰ Bártfay öt alkalommal keresi fel a bemutatót – amelynek sikerdarabjai a Károlyi Györgytől kölcsönzött Markó-képek – többször visszatér barátaival, feleségét, nevelt lányát is elviszi a tárlatra. Bár deklarálták, hogy a magyar művészet fejlődése, előremozdítása a cél, de – más egyletekkel szemben – elvileg nem utasítottak el Magyarországon dolgozó külföldi művészeket sem.¹⁴⁴¹ Rendkívül heves vita folyik a „magyarként” való besorolásról. „A »cosmopolitának« nevezett csoporttal szemben álló »nemzetiek« azt is megíúsították volna, hogy a külföldről Magyarországra települt művészeket a magyarok közé sorolják.”¹⁴⁴² Ilyen volt Anton Einsle is, akinek nagyméretű Kőlcsey-portróját Bárfay – mint szervező – ajánlja a következő évi kiállításra.

Egy másik hazai műalkotás, ami a napló időszakában Bártfayt élénken foglalkoztatja, nemrég elhunyt barátja, Kőlcsey Ferenc szobrának felállítása.¹⁴⁴³ A gondolatot Botka Imre szatmári követ veti fel az 1839-es országgyűlésen, ahol aláírási ívet köröznek. Szentkirályi Mór Pest megyei követ kezeli ideiglenesen az összegyűlt pénzt, amit egy íróbarátokból álló szoborválasztmánynak kívánnak átadni, Fáy András vezetésével.¹⁴⁴⁴ „Játékközben Vörösmarty jött fel hozzám a’ páholyba s holnap délelőtti 9 órára Fáy Andrásához hítt, mivel Botka a’ Kőlcsey’ emlékére Pozsonyban összegyűlt pénzt (talán 1100 pft eddig) Szentkirályi Mórítz által leküldé, s e’ tárgyban értekezni kívánnak.”¹⁴⁴⁵ Az adományokra való felszólítást Vörösmarty fogalmazza meg, az *Athenaeum* folyamatosan vezeti az „Adakozások Kőlcsey emlékére” rovatot. A cél egy, a Nemzeti Múzeum számára készítenő márványszobor.¹⁴⁴⁶ Jelöltjük Ferenczy István, akit hazatértéig „fiatal zseniként” kezel a közvélemény, aki már több jelentős művészportréval bizonyított.¹⁴⁴⁷ Rómából küldött szobrai csodálják, Kazinczy köre különösen támogatja az alacsony származása, nádori ösztöndíja, külföldi sikerei miatt különös nimbuszt élvező művészt. Természetesen támogatást is jelent számára a megrendelés. Wesselényi írja róla a *Balíté-*

¹⁴³⁸ A 66 pesti közül az egyik. TÓTH, *Önszervező...*, I. m., 189.

¹⁴³⁹ A Pesti Műegyletről lásd SINKÓ Katalin, *A művészi siker anatómiája 1840–1900 = Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve*, szerk. TAKÁTS József, Kijarat, Budapest, 2003, különösképpen 15–23; TÓTH, *Önszervező...*, I. m., 185–191.

¹⁴⁴⁰ SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella, *A Pesti Műegylet története. 1839–1865*, Budapesti Negyed 2001, 32–33., 52., 65–92.

¹⁴⁴¹ *Uo.*, 60.

¹⁴⁴² TÓTH, *Önszervező...*, I. m., 187.

¹⁴⁴³ Ferenczy István, *Kőlcsey Ferenc ülszobra*, 1841–1846, MNG, márvány, ltsz. 8209.

¹⁴⁴⁴ Az *Athenaeum* körének meghatározó szereplői miatt Kőlcsey közeli barátja, Szemere Pál eleinte nem akar részt venni a vállalkozásban. A pénz elhelyezése körül vitákat Fáy András mint a Kisfaludy Társaság igazgatója úgy oldja meg, hogy az összegyűlt összeget, amit a társaság pesti pénztárába tesz le, Pest megye december 13-i kisgyűlésén veszi át.

¹⁴⁴⁵ 1839. december 17.

¹⁴⁴⁶ 1839. december 23., 1839. december 28.

¹⁴⁴⁷ FERENCZY István, *Kazinczy Ferenc mellszobra*, 1828, MNG, márvány, ltsz. 2248; *Schodel Rozália mellszobra*, 1838 k., MNG, márvány, ltsz. 2253.

letekben: „Canova tanítványa sokak számára csak kőfaragónak számít, a művész »csak-nem éhségre van kárhoztatva«.”¹⁴⁴⁸

December 28-án szerződnek Ferenczyvel a szoborra, aki minden konkrét kérést (póz, testtartás, ruházat) előre elhárít, 1840. január 12-én alakul meg a társaság a vár-megyeházán. Már kezdetben sok a kétely a készülő műalkotás körül. „A’ 2d. f[el]vonás után a’ t[udós]. társaság páholyába néztem le. Ott hallám, hogy Szemere Bertalan valami kedvetlen levelet irt Helmecezynek a’ Kölcsey emléke iránt.”¹⁴⁴⁹ Bártfay felháborodott tiltakozását rögzíti, hogy mivel a *Jelenkor* nem közli Szemere véleményét, az ellenérdekeltségű kormánylap melléklapjában adhatja ki: „Följött hozzám a’ páholyba Szemere B[ertalan]. – Kértem, ne adná ki irományát, mert attól tartok, hogy méltatlan zaj ’s vita támad bold[ogult]. Kölcsey sírja fölött: de ő azt mondá, nem, – ’s ő a’ mit tesz, Kölcsey árnyákának tartozik vele. – Ám lássa mit csinál!”¹⁴⁵⁰ – „Déltájban elvivém Bajzához a’ javíték ívet; ott látám, hogy Szemere Bertalan a’ Kölcsey emlék miatti nyilatkozatát az Orosz Században kinyomtatá. – Ezzel Szemere B[ertalan]. bizony nem sok kedvező véleményt nyerhet maga felől: mert látszik a’ megbántott hiuság. Beszéde olly hangú, mellyen szerény ember nem fog szólani. – Megérdemlené, hogy jól, derekasan megpaskolnák.”¹⁴⁵¹

Egy év múlva, 1841-ben Ferenczy – nem elsősorban a Kölcsey-, hanem soha el nem készülő Mátyás-szobra miatt – a Kossuth-Széchenyi politikai vita gyújtópontjába kerül. Az emlékműtársaság márciusban tekinti meg először a tervet és változtatásokat kérnek, elsősorban az öltözetben. A sértődött szobrász a júniusi műegyleti kiállításon ki sem állít, csak a novemberi vásáron mutatja be szobrát.¹⁴⁵² Bártfay májusban látogat a műterembe. „Sötétetni kezdett, midőn Vörösmarty jött hozzám; különféleről beszélgeténk: többi közt említé, miként Ferenczy fölsegülésére társaság alakúl, ’s már a’ megye házában ülést is tartott.”¹⁴⁵³ „[...] betértünk Ferenczy szobrász dolgozó-termébe ’s megnéztük a’ mi látható volt. Kölcsey készülő emlékszobra ellen van némelly kifogásom: a’ Hunyady Mátyáséra pedig sok az észrevétel.”¹⁴⁵⁴ A *Pesti Hírlap* határozottan támogatja a szobrász monumentális Mátyás-emlékműve számára gyűjtendő, a művész megélhetését tartósan segítő adományt. „Bár ne szorulna Ferenczynk Mátyás-szobori egyesületekre, hogy dolga legyen, bár ne volna kénytelen a maga nemében »egyetlen« Szentpéterynk ezüst kanalakat kovácsolni, hogy élhessen...”¹⁴⁵⁵ A *Kelet Népe* ezzel szemben élesen bírálja Ferenczy támogatását és a Mátyás-szobrot: olyan országban, ahol a civilizáció elemi feltételei hiányoznak, minek kell „egész országra kényszerített kisdédóvó-intézet; 100.000 pengő forint áru s porba sárba sülyesztendő Mátyás-szobor.”¹⁴⁵⁶ Fáy András viszont azt nem érti, miért kel ki Széchenyi Ferenczy s különösen a Mátyás-szobor ellen, hiszen nemzeti érdekből pártolni kell a hazai művészeket.¹⁴⁵⁷ Vörösmarty is keményen fogalmaz Széchenyivel szemben: „Egyébiránt, az egész könyvben tán nincs vigyázatlanabb, meggondolatlanabb

¹⁴⁴⁸ Idézi VÖLGYESI, *Politikai-közéleti...*, I. m., 70.

¹⁴⁴⁹ 1840. február 21.

¹⁴⁵⁰ 1840. február 23.

¹⁴⁵¹ 1840. május 21.

¹⁴⁵² SZVOBODA DOMÁNSZKY, *A Pesti Műegylet...*, I. m., 67.

¹⁴⁵³ 1839. október 16.

¹⁴⁵⁴ 1841. május 5.

¹⁴⁵⁵ A *Pesti Hírlap* vezércikke. (*Nemzeti játékszin ügye*, 1841. március 6., 19. sz.) – idézi FERENCZI, *Gr. Széchenyi...*, I. m., 152.

¹⁴⁵⁶ *Uo.*, 313.

¹⁴⁵⁷ *Uo.*, 72.

szó, mint ez Ferenczyról.”¹⁴⁵⁸ „[...] S ha most találkozik egy hazánkfia, ki keresztül törve minden akadályon, mellyet elébe szegénység, elhagyatottság gördítenek, megvívva minden bajjal, fáradsággal, mellybe e nagy művészet tanulása kerül [...] első ki a honi márványnak emberi képet ad [...] nincs-e hozzá egyéb szólni valónk mint gúny? [...] Tudom s elismérem, hogy a Mátyás emlékügyének megindításában sok hiba és ügyetlenség van.”¹⁴⁵⁹ Vagyis felsorolja a tényeket: nem kellett volna a Kölcsey-emlékkel együtt kezelni, nem lehet jobb a szobrász, mint az őt körülvevő közeg, nem Európához kell mérni a teljesítményt, de minden, a nemzeti múltnak emléket állító szobor fontos. Inkább képtárok, gyűjtemények gyarapításában, mintsem a szerény kezdetek bírálatában kellene Széchenyinek gondolkoznia.

A Kölcsey-szobor, a sokat becsmért emlékmű végül csak 1846-ra készül el, a művész eredeti elgondolása alapján. Bár Ferenczy esetében jól látható – s ezt Bártfay naplója is megerősíti –, a szobrászok az építészekhez, a festőkhöz hasonló presztízst élveztek a korban – ez talán Ferenczy öntudatos fellépésének is köszönhető. Ekkorra a megrendelők nem csupán díszítő, belsőépítészeti elemnek tekintik a szobrokat, egyre inkább tiszteletben tartják az önálló megformálást, a kompozíciós erő igényét. (Ezzel szemben a metszőket mintha inkább másolóknak, elsősorban a festőnek alárendelt iparosnak tekintenék a nyomdászok, a könyvárusok stb. mellett.)

A napló futólag két másik szobrászt is említ még: a Ludovika díszítő szobrászati munkáit Ferenczyval szemben elnyerő morvaországi Franz Uhrlt (Uhrl Ferencet), aki a ma a Ferenciek terén lévő *Najád kút* (1834) készítője. Megemlékezik a Selmecről Pestre érkező Faragó Józsefről, akit lelenc gyerekként 1840-ben karol fel a pesti közvélemény, a Nemzeti Casino. Egy metszet nyomán faragja ki az *Armeniát*, amelyet pártfogói kiállítanak majd a Műegyletben, majd Eisle nyomán Kölcsey portréját három nap alatt készíti el.¹⁴⁶⁰ „Faragó (a’ gyámolított naturalista¹⁴⁶¹) mintegy délelőtti 10kor hozzáfogott a’ Kölcsey’ arcának faragásához (tajték pipa massából), ’s valóban rendkívüli ügyességgel ’s igen hamar dolgozik, úgy hogy estig a’ fej már nagyon hasonlított. Kár hogy a’ faragvány nem nagyobb valamivel, ’s hogy olajfestvény után készülvén, lehajtott vagy inkább görbe fejfel van képezve.”¹⁴⁶²

¹⁴⁵⁸ *Uo.*, 93.

¹⁴⁵⁹ *Uo.*, 632–633. Eötvös véleménye is egyértelmű a Mátyás-szobor ügyében: „[...] számtalan szükségünk, mellyeknek pótlására erőnk nem elégséges, szegénységünk, s hadd mondjam ki nyíltan – művészünk tehetségei – nem engedik, hogy nemzetünk azon hálát, mellyel legnagyobb királyának tartozik, méltán leróhassa; s én nem kívánom, hogy azon szent emlék, mellyet igazságos Mátyásról szívében hord a magyar, egy törpe hozzá nem illő szoborban testesüljön; – de miután 100.000 forintnak céliránytalan kiadása mindenesetre kár ugyan, de komolyan véve, senki által ollyannak nem nevezhető, melly nemzetünket sirba döntheti, s miután azon érzemény, melly némellyeket a vállalat pártolására bírt, minden esetre nemes és tiszta vala: ha végre a szobor felemeltetnék is, a haza talán sem kárt, sem szégyent nem vallana általa, s maga nagy Mátyásunk, lenézve kis emlékére, a tökéletlen mű felett talán megbocsátana azoknak, kik azt sár és por közt emelték, s azon gondolatlaltal vigasztalná magát, hogy királynak szebb emléke nem lehet, mint négy nehéz század után nem felejteni nepe által.” *Uo.*, 539.

¹⁴⁶⁰ 1841-ben Cassagrandéhoz megy tanulni, 1846-ban a Műegyletben mutatkozik be. LYKA, I. m., 361. – 1849–1851 között írott naplójában Bártfay megemlíti, hogy Henszelmannel látta Alexy Károly szobrásznál annak feltehetőleg Batthyány Lajosról, valamint Görgey Artúrról készült, kisméretű szobrát.

¹⁴⁶¹ Faragó – korábban Neuschl – József tehetségét egy barsi gazdatiszt fedezte fel. A Pesten, majd Münchenben tanuló szobrászt magyar műbarátok támogatták. Az első műegyleti tárlaton vált híressé tajtékköböl készült *Arménia* című művével. SZVOBODA DOMÁNSZKY, *A Pesti Műegylet...*, I. m., 67.

¹⁴⁶² 1840. május 26.

Bártfay naplójának a pesti művészekre vonatkozó bejegyzéseit, töredékes ítéleteit összegezve szembetűnő, hogy a művészek erőteljesen függnek megrendelőiktől, megbízásukat pontosan, időre, előre kialakított összegnek megfelelően kell teljesíteniük, olykor a kompozíciót illetően is részletekbe menően igazodva az előzetes megállapodáshoz. Ferenczy írja vitacikkében a Mátyás-émlékműről: „Alulírt Mátyás’ szobrának művésze, az egyesületnek közönség eleibe adott felszólításához képest, méltán azt várhattam, hogy a dologhoz értők, magát az emléket illető művészi észrevételekkel fognak fellépni, miket érdemökhöz képest méltatni el nem mulasztottam volna, azonban más történt; művészi észrevételek helyett a’ művész személye támadtatott meg, méltatlan, alaptalan véleményekkel, jóslatokkal, sőt rágalomokkal. [...] Más dolog a’ halálról beszélni, más pedig meghalni; úgy más dolog egy mesteri műdarabot valaha valahol látni, más a művészetről írni akarni; megint más egy művet előállítani.”¹⁴⁶³

Különösen igaz ez a portrékészítésre. Barabás Miklós önéletrajza¹⁴⁶⁴ a Bártfay-naplóban leírtakhoz hasonlóan, plasztikusan ábrázolja azt a daggerrotípiát, a fénykép tömegesedése előtti állapotot, amikor a festő feladatának a közönség a megörökítést – az arc lehető legpontosabb felidézését – tekinti, s valószínűleg csak ritkán, keveseknél csatlakozik e „praktikus” elvárás mellé a jellemábrázolás igénye. Bártfay bejegyzései érzékel-
tetik ezt a kettősséget: még elsősorban korrekt felismerhetőséget, jó minőséget vár a festőtől, nem szokatlan, meglepő invenciót, de már érzékeli a minőséget.

11. NŐI ÉLETPÁLYÁK (1): A FELESÉG ÉS A HAJADON LÁNY

11.1. NŐK FÉRFISZEMMEL – REJTEGETETT VISZONYOK

A naplóműfaj sajátossága az aránytalanság: a külvilág háttérben marad, mintegy díszletet szolgáltat a belső én világának kitárulkozásához. A naponkénti jegyzések készítése Bártfay számára érzelmi élete, legközvetlenebb kapcsolatainak számontartásának, változásainak eszköze. A szöveg egyik különlegessége ebből a szempontból moralizáló jellege. Egyszerre vannak benne jelen Bártfay saját maga és mások számára mércéül állított erkölcsi elvei és a megvalósulás napi gyakorlata. Ez időnként természetesen kettősséget jelent, például Bártfay környezete előtt titkolt viszonyai esetében. Ugyanakkor az olvasó előtt kirajzolódnak segítségével a két nem közötti nem nyilvános, társadalmilag nem elfogadott kapcsolatok korabeli keretei is.

Bártfay naplója – férfinapló.¹⁴⁶⁵ Ezért természetesen döntő súllyal Bártfay munkájáról, közéleti tevékenységéről, barátságairól szól. Ugyanakkor számtalan, különböző státuszú nőalak tűnik fel a napló lapjain, zavarba ejtő változatosságban, tiszteletre méltó matrónák és gyereklánnyok, cselédek és grófnék, tisztességes polgáraszonyok és „gyönyörűszemű” Julie-k, vastag Sophie-k. Bártfay szívesen és sokat forog nőtársaságban: „Asszonyoktól szüntelen tanul az ember, vagy is tulajdonképp azokat soha sem ismerheti ’s tanulhatja ki eléggé.”¹⁴⁶⁶ – írja. A szerelem mint élmény és jelenség éppen ebben az időszakban intenzíven foglalkoztatja. Bár a nők világa – napi foglalatosságai révén – elkülönül a férfiakétól, mégis az a perspektíva, az a férfitekintet, amit a napló vet erre a közegre, segíthet pontosítani azoknak a folyamatoknak a jellegét, amelyek az eredeti közösségi kötelékek felszámolódása utáni időszakban, a nagyvárossá alakuló Pest viszonyai között a női lét lehetőségeit átalakították.¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶⁵ Fábri Anna írja a „nőkérdésről” szóló könyve bevezetőjében: „[...] a nőkkel, a női étellel, a nőszerepekkel kapcsolatos változatos hangnemű kinyilatkoztatások, elmélkedések, vallomások, értekezések, csevegések való-
jában egyszersmind a férfiakról is szólnak”, vagyis egy korszak nő/férfi és emberképe nehezen elválasztható egymástól. FÁBRI Anna, *A nő és hivatása. Szemelvények a Magyarországi nőkérdés történetéből. 1777–1865*, szerk., bev. FÁBRI Anna, Kortárs 1999, 7. – A Hajnal István Kör tanulmánykötete, amely a női lét társadalom-
történeti megközelítését tűzi célul, bevezetőjében hasonlóan fogalmaz: „A nemek történetének egyébként ugyanaz a belső dilemmája, mint bármely csoporthistóriának: absztrakcióként csak a másik pólussal szem-
beállítva létezik (ebben az értelemben természetesen konstrukció), ugyanakkor állandóan kérdésessé tehető,
hogy a csoport belső kohéziója makroszinten nem hullik-e eleve darabokra, azaz csoportként egyáltalán
létezik-e.” KÖVÉR György, *Előszó = Nők és férfiak avagy a nemek története*, szerk. LÁCZAY Magdolna, Nyír-
egyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, Nyíregyháza, 2003, 7. Rendi társadalom – polgári társadalom 16.
[A Hajnal István kör- Társadalomtörténeti Egyesület konferenciakötete.] – A feminista történetírástól a „nők
és férfiak” történetéig tartó folyamatról: MÁTAY Mónika, *Cinkos Justitia? Nők, férfiak és a jog a 19. századi
Debrecenben. Jogantropológia és társadalomtörténet = Uo.*, 178–179., bibl. 196–197.

¹⁴⁶⁶ 1839. október 3.

¹⁴⁶⁷ Lásd FÁBRI, *A nő... I. m.* A válogatás a köz- és magán-szféra elkülönülésének, a rendi és a polgári mentalitások
küzdelmének folyamatát kívánja bemutatni, a nemek közötti viselkedési, érintkezési szokásokon keresztül. A nő-
nevelésről és a házasságról szóló fejezetek, különösen: 129–173.

¹⁴⁶³ Athenaeum 1840. november 8., 600.

¹⁴⁶⁴ Márkosfalvi Barabás Miklós önéletrajza, I. m.

Völgyesi Orsolya tanulmánya, a *Fáy András „különös házassága”*,¹⁴⁶⁸ az alábbiakhoz kissé hasonló módon, egy reformkori közszereplő magánéletének egy eddig kevésbé közismert, az életrajzi lexikonokban nem szereplő mozzanatára hívja fel a figyelmet. Írása azért fontos számomra, mert célja semmiképpen sem valamiféle leleplezés vagy az irodalomtörténeti hagyomány által – úgymond – „elfedett” adatok napfényre hozatala, hanem Fáy, a szépirodalmi és a közéleti ember nézeteinek kiformalódását magyarázó tényezők feltárása. Pontosan követi azt a folyamatot, hogyan vezeti Fáy szerelmi csalódása, saját nővéreinek a környezete rosszallását kivívó, szabados életvitelének miatti szégyen a „saját nevelésű” feleség vagyis egy egyszerű származású kislány örökbe fogadásának ötletéhez. S fontos számára az is, személyes tapasztalatai mennyiben befolyásolták Fáy a nőnevelés kérdéseiről írott vitáikban, a *Bélteki-ház* „igazi magyar gazdaasszonyának” megformálásában. „Én szeretem, ha a szép nem könnyedén, s verős oldaláról hajlik inkább venni az életet, mint arnyékosságáról; mert az ő hívásuk az, hogy hozzánk simítsák nyájassá az életet, melly nem ritkán bő ruhaként áll-el a nagyobb gondú férjfiaktól: de a szerfeletti könnyű elme, mint forradzó és habzó szer felül fut edényén, úgy nem fér meg a házi élet szűk körében, melly csak nem egydül világa a jó nőnek.”¹⁴⁶⁹ Völgyesi Orsolyát egy különleges forrás, egy olyan történész¹⁴⁷⁰ hagyatéka segíti hozzá az életrajzi háttér feltárásához, aki még beszélhetett a szemtanúkkal, személyes, célzott kérdéseket tehetett fel. Fáy nyilvános nézeteinek érdekes kontrasztot ad magánélete. A tanulmány ismerteti, hogyan él „vadházasságban” egy magához vett fiatal lánnyal, aki tizenévesen két gyermeket is szül neki, majd közülük a kisebbiket – anyja könyörgése ellenére – Fáy dajkaságba adja, ahol a csecsemő hamarosan meghal. Fáy mintegy húsz év után, Karacs Ferenc rábeszélésére, 1832-ben, szinte titokban törvényesítteti a kapcsolatot. A tanulmány legtanulságosabb állításai a környezet elfogadó reakcióira vonatkoznak: például a gyermekes anya házikisasszonyként van jelen az 1825-ös András-napi ünnepségen. Kazinczynak meleg szavakkal ecseteli Fáy apai örömeit törvénytelen gyermekével kapcsolatban: „...képzelteti Kedves Uram Bátyám melly boldog érzéssel esheték tegnap előtti examenbe hallottan a Professzor azon közönségesen tett nyilatkozását hogy Guszt, a legjobb gyermek iskolájába! A szülői érzelmek bizonyos a legtisztább legsalaktalanabb érzelmek egyike.”¹⁴⁷¹ A visszaemlékezők egy része szerint a művelt, vidám, jószívű, és vonzó feleséggel a nehéz természetű Fáy „alapvetően harmonikus”, sőt „kiegyensúlyozott, boldog”¹⁴⁷² házasságban élt, mások szerint zsarnoki módon, cselédként bánt vele.

Azért is idéztem ilyen hosszan a Völgyesi Orsolya írását, mert talán segíthet a Bártfay-napló magánéleti szálával, nevelt lányával folytatott viszonyával összefüggő, legnehezebben megválaszolható kérdésre: hogyan viszonyult ezekhez a „rejtett” férfi-nő viszonyokhoz a külvilág. Az alábbiakban többször utalok rá, valószínűleg gyakoriak lehetnek a szűkebb környezet számára „tudott”, de nyilvánosan nem vállalt kapcsolatok. A családtagok sok mindennel tisztában vannak, a barátok, ismerősök sok mindent sejtnek, de kimondottá, társadalmilag is létezővé – a történész szempontjából dokumentálttá –

¹⁴⁶⁸ VÖLGYESI Orsolya, *Fáy András „különös házassága”*. Esemény és valóság. A nők szerepe Fáy András életművében = *Nők... I. m.*, szerk. LÁCZAY, 147–156.

¹⁴⁶⁹ FÁY András, *A Bélteki-ház*, Román, I, Pest, Landerer, 1832, 107–108. – Idézi VÖLGYESI, *Fáy... I. m.*, 155.

¹⁴⁷⁰ Badics Ferenc Fáy-monográfiájához gyűjtött kéziratok hagyatéka az MTA kéziratgyűjteményében.

¹⁴⁷¹ Fáy András levele Kazinczy Ferencnek, dátum nélkül, MTAK M. Irod. Lev. 4r. 38. sz. – idézi VÖLGYESI, *Fáy... I. m.*, 152.

¹⁴⁷² *Uo.*, 153.

soha nem válik a Bártfay-napló utalásaiból kikövetkeztethető vonzalom. Ez a kettősség, a nyilvános és magánéleti szerepek szétválása, a korszakban valószínűleg egyre erősödő tendenciává válik. „A személyes érzelmek, akaratok, szándékok kifejezésére (a közösség előtti vállalására) attól fogva [a magán- és a közélet 19. századi elkülönülésével – K. Zs.] többnyire csak a magánélet keretein belül nyílik lehetőség, de mind kevésbé megengedett szélesebb közönség elé vitelük. Ebből fakad, hogy mindazt, ami a magánélet tartalmát alkotja, egyúttal némileg titkos és misztikus is.”¹⁴⁷³

11.2. A FELESÉG: MAUKS JOZEFINA (1794–1860)

A napló más forrásokból is jól ismert nőalakja a feleség, Mauks Jozefina.¹⁴⁷⁴ Toldy Ferenc és Bártfay barátainak visszaemlékezéseiben, leveleiben róla rajzolták meg a „szelíd és példátlan jóságú” biedermeier háziasszony eszményét, ezt a kitüntetett szerepet látszanak igazolni emlékkönyvének bejegyzései is.¹⁴⁷⁵ Ebben Wesselényi sorai nem a nőhöz, hanem a vele hasonló gondolkozású közeli baráthoz, cselekvő emberhez szólnak: „Az élet tett nélkül csak növényi lét. Napjaink minő érzések s indulatok közt telnek, az csak azt határozza el, hogy gyom vagy gabona, illatozó virág vagy émelygős szagú burjánként tenyészünk-e? de e tenyésztést életté, csak munkásság s kötelességszülte tettek méltatják. Ki oly étellel szánt szándékkal hágy fel, a munkátlanságban tesped, az öngyilkosa erkölcsi létének. Ki munkás élettől el van zárva, azt erőszak gyilkolta meg. Amaz halotti tisztességet s emléket sem érdemel, sem nyer; ez önmaga emléke egykori létének, s mint emlék jelen s jövő korra hathat.”¹⁴⁷⁶ A Jozefinával évtizedeken át szoros kapcsolatban lévő barát, Vörösmarty hozzá írott epigrammája szintén erős kötelességérzetét, szilárd jellemét emeli ki, ami őszinte áldozatkészséggel párosul:

Ha van erény földön, s van díj számodra, szelidség!
S szívbeli jóságnak van becse ember előtt:
Úgy te, nemes hölgy, boldog vagy: sőt emberi kényen
Túl, boldogságod csak magad által erős.
Isteneid neked áldozatidra önértet adtak,
Drágábbat kincsnél, angyali műveidét.¹⁴⁷⁷

11.2.1. FELESÉGSZEREP

A napló természetesen a visszaemlékezéseknél jóval árnyaltabb képet rajzol Mauks Jozefina személyiségéről, házasságuk hétköznapijairól. Bártfayné szuverén, önálló életvitelű, saját hatáskörrel rendelkező, ugyanakkor a családi élet melegségének megteremtését

¹⁴⁷³ GYÁNI, *Az utca... I. m.*, 24.

¹⁴⁷⁴ A naplóban több adat utal Bártfayné felvidéki kapcsolatrendszerére és hódmezővásárhelyi örökségére. „Adtam nóm kezébe 30 [pengő] [forint]tot, hogy az eperjesi atyafiaknak valamit vásároljon. – Nőmmel Ferdinandyékhoz menék Barlaynéthől búcsúzni, ki holnap haza utazik, Kassára.”

¹⁴⁷⁵ LÁSD KALMÁR, *I. m.*, 22–25.

¹⁴⁷⁶ 1837. július 9. *Uo.*, 23.

¹⁴⁷⁷ *B-né emlékkönyvébe*. 1836. október 10. = VMÖM *Kisebb költemények*, II., *I. m.*, 209.

elsődleges feladatának tartó, férje hivatását gyakorlatban is segítő feleség. Művelt és műveltségre törekvő, kiváló társalgó, gondos háziasszony.¹⁴⁷⁸ Mindkettejük tevékeny élete szükségessé teszi a családban a rendszeres együttlét megteremtését: ilyen a szűk körben elköltött közös reggeli, majd az ebéd, ahol a családtagok mindenképpen jelen vannak, s a délutáni, esti, hajnali beszélgetések a hálószobában, ahol megosztják egymással a nap eseményeit, megvitatják a teendőket. Gyakran járnak színházba és sétálni, kirándulni, napozni, felkeresik a régi kertet, Bártfay felolvas feleségének. A naplóból egyértelmű: az otthonosság, a lazítás, a kellemes együttlét órái ezek, Bártfay lelkesen ír a felesége gondozta epresről és a dinnyeágysokról, a reggeliző asztalra hozott rózsákról.

Ugyanakkor számos „női program”-ot is feljegyez Bártfay. Jozefina nevelt lányával fürdőbe jár, barátnőket látogat, bálozni megy, hajnalonta gyónni, misére. Mivel saját gyermekük nem született, a házaspár szegényebb sorsú rokonlányokat nevel fel sajátjaként: Klobusicky Matildot,¹⁴⁷⁹ Barthos Paulinát, Gosztonyi Magdalénát.¹⁴⁸⁰ Ezen kívül a Tänzer- és a Verle-nevelőintézetből az ismerős vidéki családok lányai közül is rendszeresen elhívják ebédre egyet-egyet, majd bevezetik őket a társaságba.¹⁴⁸¹ Bártfayéknak ez volt az egyik legfontosabb missziója a fiatalok körül: későbbi társadalmi sikerességük kulcsa lehetett megismertetésük az ismerős családok világával: a kapcsolatépítés, a pártfogáskérés igazi terepe ekkor már a nagyvárosias Pest. Bártfayné kíséri figyelemmel – mint Tänzer Lilla és Wesselényi jó barátja – a Wesselényi-lányok: Versényi Róza és Katica sorsát.¹⁴⁸²

11.2.2. NŐEGYLETI TEVÉKENYSÉG

Bártfayné a háztartás, a családi és a társasélet irányításán kívül személyes hivatásának tartja a jótékonykodást: Károlyi Györgyék e célra elkülönített pénztárát gondozza és a Pesti Jótékony Nőegylet (korábban Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület – a naplóban asszonyegyesület) választmányának tagja.¹⁴⁸³ A napló tanúsága szerint is melegszívű, jólelkű teremtés, de nem ez lehetett az a vonása, ami miatt elsősorban kiválasztják a tisztségre.

¹⁴⁷⁸ Ilyen példát állít húga elé Kossuth is leveleiben, szerinte természetesen kell végezni a női életfeladatokat, mindenféle erénykultusz nélkül. „Ne emlegessünk egymás irányában holmi erényt, példát stb. Előtte ez úgy hangzik, mintha önmagunkat dicsérgetnénk. [...] A kötelesség, melyet kinek-kinek neme, sorsa, helyzete szerint Isten kijelelt, azon dolgok sorba tartozik, miket mintegy ösztönszerűen (instinktmässig) csak érezni kell; ne legyen az beszéd, írás tárgyává, kikről minap Grillparzer jól mondá: sinnvoll, gedankenlos, wie Mädschehn sind. [...] Viki lelkem, nem vagy te folytonos levelezésben Fáy Ferencznével? Nekem úgy látszik. De ezt helyeselve mondom, nem becsmérve, ő egy lelkes asszony, de úgy tetszik nekem, néha szeretné, ha ő volna Fáy Ferencz, Ferencz úr pedig Bernáth Anna.” *Kossuth Lajos iratai...*, I. m., 411.

¹⁴⁷⁹ Klobusiczky Matild, a későbbi gróf Sztáray Ferdinándné, Bártfayék nevelt leánya, gróf Szirmay Ottilia unokahúga. Az árva kislányt Bártfayék nevelték fel férjhez menetelég. Nagynénjével Olaszországban járt, aztán a napló korszakában ment férjhez. Matild 1845-ben, két éves kislányát hátrahagyva halt meg. A ház barátai közül Vörösmarty kedvelte, s verset is írt neki, hogy Bártfayt neve napján köszöntse. *K. Matild dala*, 1828 = VMÖM II., 24. és jegyzetek 309–310.

¹⁴⁸⁰ Gosztonyi Magdaléna (Léni) Gosztonyi Józsefnek, Bártfayné szegény rokonának gyermeke, Bártfayék nevelt leánya. Radnics Ferenc, a Károlyi-palota gondnoka kéri meg a kezét.

¹⁴⁸¹ Ilyen például Klobusiczky Ida, aki Pesten él Verle-asszony nevelőintézetében; Bártfayné hozza el vendégségbe. – 1840. június 29.

¹⁴⁸² 1840. szeptember 11. Wesselényi törvénytelen gyermekeiről és a velük való szoros kapcsolatról lásd *A gondoskodó apa* című fejezetet PRISZLINGER Zoltán tanulmányában. *Strigulákban mért férfiaság...*, I. m., 221–223.

¹⁴⁸³ 1841. április 5.

Inkább a lelkiereje, a munkabírása, a gyakorlati érzéke lehetett az ok. Nőegyleti tisztségviselőként feladata a városi polgárság váratlanul válsághelyzetbe került családjainak felkutatása, és javaslattétel a segélyezés legeredményesebb módjára: el kell tudnia viselni a szenvedés látványát, összevert nőket, éhező gyerekeket.¹⁴⁸⁴ Nem elsősorban vigaszra, hanem a gyors, eredményes cselekvésre kell összpontosítania.¹⁴⁸⁵ A naplónak a nagyvárosban mindennapos, orvosok, ismerősök által közvetített krízistörténetei közül számos elborzasztja Bártfayt: az éhhalál, a betegség, a nyomor, a szerencsétlenségek.¹⁴⁸⁶ Jozefina életének jelentős részét foglalhatta le a nőegyletben végzett tevékenysége: már 1826-tól „helytartó” vagyis a kerületvezető helyettese, 1833–1843 között a 14. kerület, 1843-tól 1847 utánig a 17. kerület vezető tisztségviselője.¹⁴⁸⁷ Ez az egyesület olyan szerveződés, amely – mint Tóth Árpád kutatásai nyomán ismeretes – példás módon próbálkozott felvenni a küzdelmet a városi szegénységgel. Megkísérelte megtalálni a legcélszerűbb eszközöket, nagy gondot fordítva a hasznosság és a gyakorlati működőképesség elvére: „elődeiknél következetesebben gondolták végig a városi szegénységprobléma természetét, a megoldás érdekében a korabeli mércéhez képest kifinomult intézményrendszert hoztak létre, és céljaik elérésére viszonylag eredményesen mozgósítottak társadalmi erőforrásokat.”¹⁴⁸⁸ Valószínűleg európai mintákat követve építik ki intézményhálózatukat: a tagság által felajánlott női kézimunkákat árusító boltjukat, az önkéntes dologházat, a szegényeket ajánlásukra ingyen fogadó kórházak, iskolák rendszerét. Igazi sikertörténet a koldulás felszámolására indított akciójuk, aminek minden bizonnyal Bártfayné is aktív résztvevője. Bár eredménye nem marad tartós, mégis példa a polgári önszerveződés, az életvezetési normák érvényesítésének gyakorlati hatékonyságára. „1830. augusztus 18-án – nyolcnapos folyamatos hirdetés után – a városi vezetés képviselői lakásukon felkeresték az »idevaló« koldusokat, a nőegyleti választmányi tagok egyenként »szorosan megvizsgálták«, majd összegyűjtötték, osztályozták őket, mindenkiről »gondoskodva«. Ez azt jelentette, hogy előbb szelektálták azokat, akik csak nemrég érkeztek Pestre – ezeket »idegennek« minősítették, majd kiutasították a városból –, továbbá azokat, akiket szimulánsnak vagy segítségre nem szorulóknak ítélték – az ő számukra egyszerűen megtiltották a koldulást. Ezután kihirdették a koldulás »eltörlését«, majd az egyesület létrehozott egy kimondottan a koldulás megszüntetését célul kitűző alapot, aminek javára felajánlandó adományokért a következő év során az egész várost végigjárták. A rászorulókat beosztották részint a régi in-

¹⁴⁸⁴ Splényi Béla emlékirata jegyez fel értékes adatokat édesanyja munkájáról, aki szintén a nőegylet választmányi tagja volt. – Idézi Tóth Árpád, *Önszervező...*, I. m., 70.

¹⁴⁸⁵ PTK Katalin, *A szociális munka története Magyarországon. A pesti és budai Jóltevő Asszonyi Egyesület, Esély 1998/2.*, 80–90; Tóth Árpád, *Asszonyok a városi szegénység ellen. A Pesti Jótékony Nőegylet korai története, 1817–1833 = Nők a modernizálódó magyar társadalomban*, szerk. GYÁNI Gábor – SÉLLEI Nóra, Csokonai, Debrecen, 2006; PTK Katalin, *A szociális munka története Magyarországon (1817–1990)*, Hilscher Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2001; Tóth Árpád, *Önszervező...*, I. m., 59–94. – A jóltevő asszonyi egyesületről eredeti dokumentumokat közül „A tetteinek minden formájában jártasok...”. *Koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon*, szerk. LÉDERER Pál – TENCZER Tamás – ULICSKA László, Új Mandátum, 1998, 80–91.

¹⁴⁸⁶ 1839. augusztus 1.

¹⁴⁸⁷ Károlyi Györgyné Zichy Karolina 1845-től az egyesület elnöke, ez növelhette Bártfayné feladatait, egyben tekintélyét is a nőegyletben. Tóth Árpád elemzése kimutatta, hogy igen kevesen voltak, akik Bártfaynéhoz hasonlóan tartósan, évtizedeken keresztül voltak „munkálkodó tagok”. A vizsgált 131 személy közül mindössze tizenketten: Tóth Árpád, *Önszervező...*, I. m., 76. Jozefina végrendeletében 12 ezüstvillájának értékét hagyta a nőegylet-re: *Uo.*, 94.

¹⁴⁸⁸ *Uo.*, 59.

tézményekbe, részint azokba, amiket újonnan szerveztek. Ezek: egy-egy, a kényszerítő dologház elődjének tekinthető »kényszerítő gyámintézet« a munkakerülőnek és megbízhatatlannak minősített egykori koldus férfiak, illetve nők elhelyezésére, ahol a felügyelet alatt tartották és dolgoztatták őket; egy ápolóintézet a magatehetetlen agg és nyomorék, de munkaszerető személyek részére, ahol csekély bérért dolgozhattak, amíg tudtak; a »lábadózók« (reconvalescensek) háza a kórházi kezelésre már nem, »szociális« támogatásra viszont még szorulóknak számára; végül megszervezték az előbb említett gyűjtésből befolyt összeg kiosztását a koldulásba visszaesni hajlamos személyek számára.¹⁴⁸⁹

Mindebből a sokrétű tevékenységből igen kevés szűrődik be Bártfay naplójába, igaz, az egylet igazi fénykora a szöveg keletkezését megelőző évekre esett. Intézményeik jó részét eddigre már átveszi a városigazgatás, feladatuk a »házi szegények« felkutatása és a pénzbeli és természetbeli segélyezése, illetve karitatív célú bálók, koncertek rendezése marad.¹⁴⁹⁰ Felesége, úgy tűnik, megedződött az egyleti munkában, nem riad vissza a nehézségek feladatától: tanácsot adni, vigaszt nyújtani a betegségekben vagy egy gyermek halálakor. Őt küldik a siralomházba kegyelmet kérni az újszülött Károlyi gróf és édesanyja nevében. »Ma reggeli 4 órakor a' Grófné szerencsésen fiat szült. A' Gróf jókor magához hivatván kéréte általam nőmet, menne a' Grófné nevében kegyelmet kérni azon katonának, ki háromszori szökés miatt halálra ítéltetvén tegnap óta siralomházban van.«¹⁴⁹¹ Bártfay egyik 1844-es levelének alábbi részlete feleségéről Wesselényi Miklóshoz egyrészt írója tapintatát dicséri, a címzett szenvedő állapotához illeszkedő tartalma miatt, másrészt közvetlen tudósítás Jozefina hétköznapijairól. »Nőm igen szívesen köszöni, a' régi barátság' szavait 's megemlékezéset névnapjára. Légy meggyőződve kedves Barátom, hogy ő nála is amaz egykori jobb idők' emléke nagy becsben áll. Ha itthon volna, megkérdeném, mit izen neked; de midőn e' sorokat írom, ájtatoskodik, mert ma nagy-Péntek van, 's neki úgymond, megnyugtató sőt szükség hite' istenéhez ragaszkodnia; és ez mindinkább most, midőn jóakarói közül rövid időn annyit veszte: Febr.-ban Ráday grófné, egyik legrégebb ismerőse 's ki iránta mindenkor nagyon kegyes vala; nem sokára gr. Károlyi Istvánné; nem sokára gr. Teleki Lászlóné, és Szerdahelyiné 's ki tudná mind elszámolni veszteségeit? – 'S hogy a' halálozás' esetei meg ne szakadjanak, tegnap délután 4-5 óra közt egy igen tisztos nő (a' gr. Beleznay által agyonlőtt Kónya nevű megyei Esküdt

¹⁴⁸⁹ Uo., 60–61.

¹⁴⁹⁰ 1838. január 7., 1839. március 14., 1839. november 16., 1839. december 12.

¹⁴⁹¹ 1841. november 19. Természetesen Bártfay is jelen van: »Befogatván kocsijába elkísérém nőmet, ki a' Gróftól egy pár sor írást vitt azon katoná tiszthez, kinek a' szerencsétlen fölött halál 's kegyelmezési joga van. Sok járás és tudakolás után végre ráakadtunk (lakása Hochstrasson, a' Neugebau' közelében). Nem akarom egész körülményességgel a' dolgot leírni, mert nagyon hasznosnak kellene lennem; Duodo, a' katonai előjáró (nem régiben kapitányból őrnagyságra emeltetett) biztató szavakkal bocsáta el magát: délután pedig rövid, de igen szíves levelében tudtára adá a' Grófnak, hogy a' szerencsétlen, a' grófné közbenjárása és szülése' tekintetéből kegyelmet nyerend. Lemásolám e' levelkét, 's ide is iktatom: Hochgeborner Herr Graf! Ich schätze mich doppelt glücklich durch die Fürsprache der Frau Gräfin von Károlyi in die Lage versetzt zu seyn das Leben einem Menschen zu schenken, und zugleich beizutragen, daß das neugeborene Kind in dem Augenblick seines Eintrittes in die Welt Anlaß zur Ausübung einer Gnade gab, die nur als eine glückliche Vorbedeutung für seine Zukunft ausgelegt werden kann. Mögen die Wünsche die ich für ein so glückliches Ereigniß sage, die Erwartung dem hochgestellten Eltern krönen. Ew. Hochgeborn ergebenster Diener Lu. v. Duodo.« [Méltóságos Gróf! Kétszeresen is boldognak érzem magam, amikor abban a helyzetben lehetek, hogy Károlyi grófné közbenjárására életet ajándékozhatok egy embernek és ugyanakkor segíthetek abban, hogy az újszülött gyermek életbe lépésének pillanata kegyelem gyakorlására adjon alkalmat, ami minden bizonnyal boldog jövőt jósol neki. Csatlakozzanak a magasrangú szülők reményeihez az örömteli eseményhez szóló jókívánságaim. Méltóságod alázatos szolgálja Lu[dwig] v[on] Duodo.]

özvegye), látogatóba jött ide a' házhoz Radnics Ágneshez, ki mint talán tudni fogod, a' grófné megbízásából házfelügyelést folytat a' nőieknél, – Orvos, seborbos, ér vágás, ám-bár legkisebb elhalasztás nem jött közben, semmit sem tudtak segíteni: mondják valamely életedény szakadt meg a' szegény asszonyban. Estve aztán a' holt test elvitetett a' háztól: de szegény Ágnes és nőm még ma sem tudnak jönni magokhoz. – Csak úgy vagyunk bizony mi halandók; egyikőnk sem tudja mikor fog ütni órája.«¹⁴⁹² Bártfayné szervezi meg és hajtja végre 1849-ben, hogy Károlyi György sógorának, Batthyány Lajosnak holttestét kivégzése után titokban a ferencesek templomába szállítsák és eltemessék.

11.2.3. HÁZASÉLET: A NAPLÓ JOZEFINÁJA

Bár a napló kettejük közös életének válságos időszakáról szól, Bártfay bejegyzéseiből egyértelmű, a házasságot életük megkérdőjelezhetetlen, változtathatatlan keretének, soruk egybefonódását véglegesnek tekintik. Bártfay Toldynak írott életrajzában, a szélesebb nyilvánosságnak szánt levelében maga tárja fel szerelmük romantikus kezdetét. Ez a visszatekintés szinte az egyetlen lángolóan érzelmes megnyilatkozása feleségéről, mintha szenvedély csak akkor fűtötte volna e viszonyt, amikor még »tilos« volt, amikor tényleges kapcsolat nem bontakozhatott ki kettejük között. A napló időszaka már Jozefina féltékenységi jeleneteit rögzíti, intenzív háttértevékenységét, amivel megpróbálja akadályozni fiatalabb vetélytársa kapcsolatát férjével. Felesége reakciói Bártfayban a tisztelt, a szánalom, a büntudat, a düh, az elismerés egymással váltakozó, bonyolult indulatait gerjesztik. »Reggel még az ágyban keserű beszéd volt köztem és J[ozefina]. között olly tárgyról, melly már többször hozatott szóba, de a' mellyről jobb lett volna mindenkor hallgatni, mert csak maga magát keseríti vele.«¹⁴⁹³ Összetett társasjáték ez a helyzet, ahol Jozefinának nevelt lánya ellenében kell szövetkeznie annak anyjával, s egyszersmind Bártfayné legjobb barátnőjével,¹⁴⁹⁴ miközben érzi, minél sikeresebbek manőverei, férjével annál távolabb kerülnek egymástól. »Tegnap estve, midőn színházbol hazajövn magam vacsorálnék, sokáig beszélgettem A[sszony]. és B[ányi]. jelenlétében az újhelyiekről; 's a' mint mondtam többi közt, mennyire becsülöm P[aulinát].t, észrevevém A[sszony]. arczán a' rejtenei igyekezett változás' jeleit. Tehát egészen még sincs vége?«¹⁴⁹⁵

A másik iránti részvét és indulat felváltva követik egymást mindkettejükben.¹⁴⁹⁶ A házassági válság kritikus pillanata, amikor Bártfay elhatározza, egyedül utazik el két hétre Paulinához, Barthosékhoz Sátorajaujhelyre, hogy a családfő halála miatti teendőket elintézzék. »Öltözéskor mondtam A[sszony].nak, hogy talán Engel leányával megyek. Megütöközni látszott rajta, 's azon is, midőn mondtam hogy legalább 2 hétig künmaradok.«¹⁴⁹⁷ Jozefina – úgy tűnik – mindent megtesz, hogy előmozdítsa Paulina esküvőjét, csöndes,

¹⁴⁹² Bártfay László levele Wesselényi Miklóshoz, 1844. április 5., PAP, I. m., 248.

¹⁴⁹³ 1838. július 11. – Hasonló még: 1838. május 30., 1838. július 14.

¹⁴⁹⁴ Bártfayné – valószínűleg a neki adott nyelvórák emlékére francia nyelvű – búcsúbejegyzése Paulina emlékkönyvébe: »Le tem[pls] qui fuit sur nos plaisirs / Semble s' arrêter sur nos peines. / Josephine Bártfay / Pesth le 6. Juillet 1837.« [Az idő fut boldog pillanatainkban, és állni látszik, hogyha szenvedünk.] 47. lap. – Idézi NÉMETH István – Kiss József, *Barthos Paulina emlékkönyve (1835–1852)*, Magyar Könyvszemle 1982.

¹⁴⁹⁵ 1838. november 23.

¹⁴⁹⁶ 1838. június 2., 1838. augusztus 7.

¹⁴⁹⁷ 1838. augusztus 22.

a külvilág előtt minden bizonnyal rejtve maradó állóháború bontakozik ki a házasságok között. „[...] [nő] a’ többi közt ismét fölhozá, hogy Dókus It[élő]. M[ester]. (ki őt e’ napokban meglátogatá, de kit én nem láttam) újlag szólott Kar[lovszky]. szándékáról. – Ez mind szép ’s jó, mondtam de minek akarják a’ dolgot erőtetni, miután P[aulina].. kimondá, elhatározottan, több izben, többek előtt, még bold[ogult]. atyjának is, hogy nem megyen, nem mehet hozzá.”¹⁴⁹⁸ A házastársi bizalom helyreállítását csak Paulina Bártfayval való végleges szakítása hozza meg. „Később nőmmel beszélgettem az ágyban ... dolgok felől. Kétséget sem szenved, hogy ő is részes.”¹⁴⁹⁹

Bártfayné kímélettel bánik a szerelmi csalódásból lábadozó férjével. Az egymás iránti tapintat, gyöngédség, testi gondoskodás kölcsönös, Bártfay nemcsak saját, felesége betegségeit is feljegyzí, lelkiismeretesen követi, éjjel is felkel, hogy orvosságon gondolkozzék, enyhítse szenvedéseit, a lázas Jozefina betegágyánál olvas fel. „Nőm úgy látszik jobban van. Az éjjel huzamosabban aludt. – Éjfél után 2kor orvosságot adtam be neki; reggelre úgy találtam hogy a’ láz enyhült, a’ gyulladás kevesebbedett ’s a’ daganat kivált szemeinél lohadt.”¹⁵⁰⁰

A születésnapok, a névnapok megünneplése, a kölcsönös ajándékok, figyelmességek a feszültebb időszakokban sem maradnak el, az élet szokásos menete mindvégig fennmarad. „Ma estve készült el a’ pamut-takaró (paplan), melyet nőm csinált. Azzal takaródtam.”¹⁵⁰¹ A házassági évfordulóról való bejegyzése, Jozefina alázata és Bártfay kissé büntudatos jókívánsága jól összegzi kapcsolatuknak ezt a hullámozó időszakának hangulatát: „Nőm reggel a’ templomból hazajöven említé, hogy ma van házasságunk’ évnapja; ’s érzékenyen megköszöné a’ jót és szívesseget, melyet 13 év óta nálam tapasztalt. Tiszta szívű, nagyon jó és erényes asszony; az ég áldja meg ’s derítse életét szebb örömeikkel, mint a’ millyeket én nyujthatok neki!”¹⁵⁰²

11.3. A TITKOLT SZERELEM: BARTHOS PAULINA

A naplóbejegyzéseken végighúzódó, majd mindennap felbukkanó fonál: Bártfay napi reflexiói nevelt lánya iránt táplált vonzalmáról, friss hírek és régi emlékek, az általuk kiváltott benyomások aprólékos rögzítése. Nem szerelmi „történet”, a szó szoros értelmében, hiszen a külső események alig-alig kerülnek be a szövegbe, ezekre – mint saját maga által tudottakra – csak néha utal Bártfay. A napló érzései lenyomata, folyamatos belső beszéd, amit kérdések, felkiáltások, sóhajtások tesznek dialógusszerűvé. A beszélgető-partner hiányára utalnak, nincs környezetében olyan bizalmas barát, akivel megoszthatná titkát. Ezt az állítást megerősíti annak a kétszer két hétnek a leírása, amit Bártfay vendégként Paulina családjánál tölt. A naplónak ezek a szakaszai rendkívül szárazak, csupán emlékeztető funkciójuk van. A napló szerelmi szálára tehát fokozottan igaz a töredékesség, külső információk nélkül a szöveg aligha lenne értelmezhető. A családi körülmények, a levelezés, más források ismerete szükséges ahhoz, hogy a többszereplős,

¹⁴⁹⁸ 1838. november 16. – Hasonló még: 1838. november 17., 1838. november 23., 1838. november 25.

¹⁴⁹⁹ 1839. április 19. – Hasonló még: 1839. május 4., 1839. május 15., 1839. július 16.

¹⁵⁰⁰ 1840. október 19. – Hasonló még: 1838. április 26., 1840. október 21., 1840. november 2., 1839. december 12.

¹⁵⁰¹ 1838. december 15. – Hasonló még: 1839. június 26., 1839. október 24.

¹⁵⁰² 1839. július 5.

meglehetősen bonyolult személyes viszonyok mozaikszemei történeté „épülhessenek”. Paulina iránti érzéseire maga Bártfay sose használja a „szerelem” szót. A megnevezés tilalma jelzi soha el nem döntött töprengései centrumát: milyen minőségben lehet/kell jelen lennie Paulina életében, mit jelent az ő számára ez a meglehetősen plátói, a reális életviszonyokhoz semmilyen módon nem illeszthető kapcsolat.

11.3.1. A PESTI LEÁNYNEVELŐBEN ÉS BÁRTFAYÉKNÁL

Barthos Paulina Sátorajújhelyről érkezik Pestre, a Tánzer-nevelőintézetbe, hogy tanuljon, műveltséget szerezzen. Itt köt barátságot többek között Kölcsey Antóniával is, aki mint barátjuk unokahúga, szintén Bártfayék gondoskodó figyelmét élvezi, akinek későbbi, Bártfay naplójával egy időben született naplójegyzetei megőrizték közös emlékeiket az intézetben töltött időszak hangulatáról s barátnőjével folytatott levelezésének néhány fontos darabját is.

A leánynevelő intézetek felállítása a korszak sokat tárgyalt, vitatott társadalmi kérdése. Szerepel például a Pest megyei operátumokban, elsősorban a magyar nyelv elsajátítását és ezáltal a jövő nemzedéket nevelők nemzeti érzéseinek kialakítását, megerősítését szolgálja. Nem csupán vagyonosabb lányok számára jelentene képzési lehetőséget, hanem azoknak is, akik, mint Barthos Paulina, nevelőnők lesznek.¹⁵⁰³ Bártfay bizonyára élénken érdekelte a téma, nevelt lánya életformájának alakításában láthatólag szerepet játszanak elméleti megfontolások is. Ő közvetíti barátja, a pedagógus Steinacker Gusztáv könyvét a nyomdának,¹⁵⁰⁴ s olvashatta ebben az időszakban az *Athenaeum* két hosszú, egymással polemizáló cikksorozatát a témáról,¹⁵⁰⁵ amelynek közös célját „iskola-oktatás általános javítását, s ennek az élet viszonyaival szorosabb összeköttetést tárgyazó igyekezetben” jelölik meg.¹⁵⁰⁶

A nevelés leghatékonyabb eszköze a mintaadás, Steinacker német nyelvkönyvében a következő mondattal birkózhatnak az érettebb leányok: „Az asszony ne legyen tudós, mert ez nem az ő hivatása; de ne is legyen tudatlan, mert az a mai időben reá nézve nagy szegény és szerencsétlenség.”¹⁵⁰⁷ Vagyis nézete szerint sürgős szükség manapság idejében felkészülni a női hivatásra „az emberekkel való társalkodás legfőbb szabályival, mint-hogy – fájdalom – a mindennapi tapasztalás szembetűnőleg bizonyítja, milly keservesen boszulja meg magát ezen feladat eddigi elhanyagolása hazánkban, a házi élet s azon alapuló álladalom jólétének s boldogságának nagy rovására.”¹⁵⁰⁸ A női lét lényegének korszerű meghatározása nem egyszerű tankönyvi feladat: „Közönséges rendeltetése minden embernek, s így a nőnek is nem egyéb, mint önnönmaga s mások boldogítása, mire min-

¹⁵⁰³ VÖLGYESI, *Politikai-közéleti...*, I. m., 57.

¹⁵⁰⁴ STEINACKER Gusztáv, *Női hivatás- és Társalkodás-tan. Honunk érettebb növendékei ’s leányai számára*, Heckenast, Pest, 1842; Uő., *Elméleti...*, I. m.

¹⁵⁰⁵ STEINACKER Gusztáv, *Házi leánynevelésünk állapotjáról ’s annak köz leánynevelési viszonyáról*, Athenaeum, 1840. július 12; Fáy András, *Hazánk’ nőnevelésének, nőnevelő intézetei’ javításának elméleti és gyakorlati alapfogalmai, dióhajba szorítva, ’s különös tekintettel a’ nems és főbb polgári leánykákra*, Athenaeum, 1840. augusztus 13., 16., 20., 23.

¹⁵⁰⁶ STEINACKER, *Női...*, I. m., Előszó, V.

¹⁵⁰⁷ STEINACKER, *Elméleti...*, I. m., 67.

¹⁵⁰⁸ STEINACKER, *Női...*, I. m., Előszó, V.

den ereje s tehetsége használata által törekedjék azon körben mellyben és mellyért Isten gondviselése alatt született. A nő különös rendeltetése, mely nélkül ama közönségest csak tökéletlenül érhetni el, azon hármias hivatásban fekszik: hogy belőle boldogító hitestárs, képző anya, és jó gazdaasszony váljék.”¹⁵⁰⁹

A képzés célja részben tudományos ismeretek gyűjtése: önboldogításra, férjének gyönyörűségére, gyermekei, főleg leányai nevelésére, szükségesek a vallási, erkölcsi, anyanyelvi, antropológiai ismeretek, a földrajz, a természettudomány. Fontos a helyes, mértékletes életmód gyakorlása, amibe beletartozik a szabad levegőn folytatott napi, intenzív testgyakorlás (inkább az úszás és a korcsolyázás, mint a szenvedélyes táncolás). Sőt, mértékkel és válogatva, de a „nő magasabb lelki műveltségéhez az irodalomnak főleg hazája irodalmának némi ösmérete is tartozik.” Viszont „a német munkák olvasása a léleknek s szívnek jeles táplálékot nyújt, és a nő közönséges emberi kiművelését hatalmasan elősegíti.”¹⁵¹⁰ Az erkölcsi nevelésben természetesen első helyen áll a türelem. A nő engedékeny, „nyugton s csendeszen túri, mit változtatni nem lehet, szelídség, gyöngéd nyájasság által fegyverközteti le –, engedékenységgel, lágysággal kerül a férfi konokságát –; és önmegtagadás adja mindezekre a szükséges lelki erőt. Enélkül majdnem lehetetlen a boldog házasság.” A „makacs, vitató ellenfeleselést kerülje”, „jókor mondjon le független akaratáról, különösen saját szeszélyekről és minden ellenállás módjáról.”¹⁵¹¹

Ami Barthos Paulinával, Kölcsey Antóniával vagy Szendrey Júliával kapcsolatban igazán érdekes, a tankönyv három fontos kötelességre figyelmezteti a nőt mint állampolgárt. Honszeretet: „A nő, kinek hatása csupán házára terjed, bár arra hivatva nincsen, hogy önállásulag a nyilvános élet ügyeibe s viszonyaiba befolyjék: mint embernek és polgárnak mindazonáltal kötelessége legszívesebben részt venni hazája javán, baján, s amazt közvetve minden női hivatásával nem ellenkező utakon gyarapítani.” Közszelem: nemes jótékony asszonyi egyesületekben való részvétel. „Illyen egyesületeket erejéhez képest gyarapítani, és a mennyire haza iránti kötelességei engedik, örömet melléjük állani –, ez – egy igaz műveltségű, a kor s valódi emberiség szellemét felfogó nő legszebb elsősegeinek egyike.” A társalkodástan pedig tulajdonképpen alapos viselkedéstan, emberismeret, számos példával mutatja be, melyek a társasági sikeresség eszközei a célszerű bókóktól az illendő öltözetig.¹⁵¹²

Paulina 17 évesen kerül Bártfayékhoz, egy éven át, 1836 júliusától 1837 júliusáig lakik náluk. Befogadásában bizonyosan szerepet játszott a segítség motívuma, hogy könnyítsenek Paulinának anyagi helyzetén, de még inkább a Bártfayékhoz fűződő családi kötelék. Az édesanyja Bártfayné fiatalkori, bizalmas barátnéja, akivel a nagy távolság ellenére is szoros, szinte napi kapcsolatban marad. Az édesapa, Barthos András, Bártfay barátja,¹⁵¹³ nyugalmazott őrnagy, a sátorlajújhelyi társasélet köztisztviselője álló

¹⁵⁰⁹ Uo., 4.

¹⁵¹⁰ Uo., 11–14.

¹⁵¹¹ Uo., 19–27.

¹⁵¹² Uo., 19–29.

¹⁵¹³ Bártfay írja meg nekrológiáját a *Jelenkorba* („Irtam a’ Jelenkorba jelentést B[arthos]. halála ’s temetése felől. Elvívém azt Helmezyhez.” 1838. augusztus 10.) „S. A. Ujhelyben f. é. Jul. 31d. hosszas betegség után jobbléthe szenderült által ns Barthos András, főhg Ferdinand Magyar huszár ezredbeli nyugalmazott őrnagy, több ns megye táblabírája, érdemteljes életének 71dik évében; kesergik elhunytát, hátrahagyott özvegyén ’s Paulina, János, Szeráfina és Tivadar szép reményű magzatán kívül, minden rendű ’s kora számos baráti közel és távolban, mert a’ bolásd Férfiu mindazok szeretetét ’s barátság érzelmét bírá, kik őt nyilvános közéletben ’s házi

alakja, az 1831-es koleralázadás idején annak az önkéntes rendfenntartó testületnek vezetője, amelynek tevékenységében a fiatal Kossuth is feltűnt.

A náluk nevelkedő fiatal lányok, fiatalemberek megfelelő színvonalú neveléséért, testi-lelki gyarapodásáért felelősséget érez Bártfay, a kiművelés mint feladat is izgatja. A kor normái szerint a férfias magatartás része az erkölcsi-szellemi irányítás: a közös olvasmányok, a színházi látogatások, a koncertek, a bálók, a kirándulások, a hosszú, bensőséges beszélgetések, a megfelelő társaság biztosítása révén. Ennek a viszonynak ideális alanya a még majdnem gyermekkorú, ártatlan, tapasztalatlan lány, akit majd a szerelem tesz éretté, a férfi gyöngéden óvó keze vezet be a világba. Bártfay naplójának tanúsága szerint a nők nemcsak fiatalon, de később is iránymutatásra, segítségre szorulnak: a férfi feladata – a kapcsolat jellegétől függetlenül – szellemi-erkölcsi épülésük, szórakozásuk biztosítása. Frissen megjelent német verseskötetet küld távoli szerelmének és klasszikus drámákat vesz kitarított kedvese számára, színielőadások megtekintését írja elő nevelt lányainak. „Dél felé voltam Heckenastnál, ’s ott vásárlám Shakspeare 16nyi kiadását, mivel Nina Othellot kívánja olvasni ’s azt tőlem kéré. Ára kötve, 10 pengő ft.”¹⁵¹⁴ A haldokló apját ápoló Paulinát Kölcseytől kapott leveleivel vigasztalja. „Ebéd után Kölcsey leveleit szedtem rendbe valamennyire, hogy P[aulinát]...mnak küldhessem; ohajtánám pedig, ha névnapjára juthatnának kezéhez: úgy sem tudok a’ jelen szomorú körülmények közt hamarjában olyasmit kigondolni, a’ mi neki örömet hozhatna.”¹⁵¹⁵

11.3.2. EMLÉKVERSEK

A Pesten töltött időszakban születnek a Barthos Paulina emlékkönyvébe írott versek, nem kisebb költőktől, mint Kölcsey és Vörösmarty. Bártfay sok energiát áldoz arra, hogy rávegye a lányt alig ismerő, s az alkalmi költeményektől egyébként is irtózó Kölcseyt a születésnapjára meglepetésre, ami talán – a napló ismeretében mondhatjuk – a személyes ismertség nélkül is profétikusra sikerül:

viszonyaiban ismerék. Mint ember, polgár, férj, atya egyiránt érdemle és nyere tisztetletet; a hadi pályán pedig, melly a’ francia forradalmat követő nehéz harcokon keresztül 1816ig terjed, csupán személyes tulajdoni emelék a’ legalsóbb fokon kezelve[!] a’ jelesség ’s katonai rang azon diszes polczára, mellyen olly méltán ragyogott, még magasbra menendő, ha nyert sebei miatt a’ házi élet nyugalma nem vonul. A’ köztisztlet, mellyel iránta baráti, honfitársai és sorsosi egész életében viseltetének, holta után is érzékenyül nyilatkozott mindenfelől; bár a’ legegyszerűbben kívánt eltemettetni, érdemeihez ’s rangjához illő minden végtisztlet megadaték neki mind egyházi mind világi tekintetben. A’ S. Patakon és T. Terebesen tanyázó könnyű lovasság egy osztálya, 36 főnyi tábort hangászokkal tisztelkedék f. e. augusztus 2dika délelőtti óráin az egykor derék bajtárs körül, 4-5 ezer városi ember kíséretében, kiket nem kíváncsiság, hanem valódi részvét hozta össze: mert szemeikben nagyobb rész könyűk remegtek ’s egy sem vala szives bánat nélkül; koporsója mellett 6 altiszt lépdelt gyászfátyollal, ’s a sírbatételt háromszori lövés hirdeté a vidéknek. Az ujhelyi egyes, görög és reform. Templomok harangjai minden felszólítás nélkül önkényt huzatak meg a halotti menetkor. E’ köztisztlet és sajnálkozás valamint az elhunyt érdemei elismerésének igen szép biznysága, úgy másfelől vigasztalásul ’s fájdalom-enyhítésül szolgálhat azoknak, kik illy férjt, atyát ’s barátot vesztenek. Áldás és szeretet emléke lebegjen sírja fölött!” Jelenkor 1838. augusztus 11., 64. sz.

¹⁵¹⁴ 1839. július 1.

¹⁵¹⁵ 1838. június 10.

Aeoli hárfa gyanánt zeng a költő dala hozzád,
Messzelakásából, vad vizek árja közül.
Ő maga gyötrődik, mert bal sors átka hazáján
Dúlva csapong, bal sors átka baráti felett.
Lyánka ne értsd e kint, mely keblemen égve terül el,
Néked öröm kell még, szép jelen, égi remény.
Majd ha borúl eged is, s epedő búd könnyekre fakasztgat,
Emlékezve reám, veszteni s túrni tanulj!¹⁵¹⁶

Kölcsey Antónia jegyzi majd föl naplójába 1841-ben, mennyire megdöbben, hogy korábban „nemeslelkűnek”, „szives gyengédségűnek”¹⁵¹⁷ jellemzett barátnője milyen szilárd lélekkel túri a változatos sorscsapásokat: „Én nem tudtam eléggé bámulni az ő erős lelkét, melly már oly sok bánatot, ’s oly nemesen le tudta győzni, melly minden körülményekben ön magában talál vigasztalást. Valóban ritka lelkű leány Pauline.”¹⁵¹⁸
Vörösmarty azonban jól ismerhette verse címezettjét, talán a Bártfayéknál töltött idő élményeiből származó, valódi hazafias elkötelezettség gyanítható a szintén az általános-ságok szintjén mozgó, honleányi helytállásra buzdító sorok mögött:¹⁵¹⁹

Nótelen országnak méltán mondhatni hazánkat,
Mert szívben, s szóval hölgyei nem magyarok.
Szent legyen és feledetlen a hon s honi szózat előtted
S leghőbb vágyaidat tölts be érte az ég!¹⁵²⁰

Barthos Paulina naplója 1965-ben, egy hagyatékkal került be a bécsi Nemzeti Könyvtár kéziratráába.¹⁵²¹ A róla szóló közlemény kizárólag az irodalomtörténeti vonatkozású bejegyzéseket ismerteti, amelyek inkább csak megerősítik, kiegészítik a Paulináról tudottakat. Öccse rajzai, a Bártfayék ismeretségi köréhez tartozók többségükben életből-csességeket írnak a búcsúajándéknak szánt füzetbe. Wesselényi szokásosan komor,¹⁵²² Bajza negédes,¹⁵²³ Toldy gáláns.¹⁵²⁴ Kölcsey Antónia egy virágcsokrot rajzol, Tänzer Lilla,

¹⁵¹⁶ Szózat a’ távolból Paulinához. [Paulina emlékkönyvébe]. = KFMM, *Versék és versfordítások, I. m.*, 175.
¹⁵¹⁷ GÁBOR, I. m., 60.
¹⁵¹⁸ Uo., 93.
¹⁵¹⁹ A „honleányoknak” szóló irodalmi ajánlatokról lásd FÁBRI Anna, „Határozz, és kimondtad sorsodat.” *A nő-kérdés megjelenítése a reformkori magyar irodalomban.* = *Nők...*, I. m., szerk. LÁCZAY, 142.
¹⁵²⁰ A vers 1843. április 15-én megjelent az Athenaeumban. – VMÖM, III, *Kisebb költemények*, Akadémiai, Budapest, 1962, 318. – Bártfay egyik levélfogalmazványában hasonlóan fogalmaz: „[...] a’ közőj előmozdításának nagy munkájában a’ haza’ lelkes leányai vesznek részt: ők, kik a’ jóság’ és kegyesség’ hatalmát azért bírják, hogy azzal minden jót, szépet és dicsőt terjesszenek, ’s embertársaikat boldogítsák.” 1839. március 9.
¹⁵²¹ Jelzete: Cod. Ser. Nova 13.784. NÉMETH-KISS, I. m., 268–276.
¹⁵²² „Jónak lenni de nem látszani, oly töke, melyet akármikor felmondhatunk, ’s mely gazdagon kamatol. Jónak látszani, nagy adósság, melyért nagy kamatokat kell fizetnünk, ’s mi véletlenül mondathatik fel; és jaj ekkor a fizetni nem tudónak.” Idézi Uo., 39. lap.
¹⁵²³ Gyásznak és örömnnek
Kerte a világ,
Kéjörzsák teremnek
Benne ’s bűvirág.”
Idézi Uo., 17. lap.
¹⁵²⁴ Jövé! és jöttöd kedves volt nekünk. / Buval rakott sok perczit életünknek / Ártatlan tréfák röpke kis hadával, / Szabad dévajság víg játékival –, / Majd lelkes érzet’, ’s részvét hő szaván / Te is derítéd, enyhítéd Te is, Közös barátunk’ nyájas hajlokában.” Idézi NÉMETH-KISS, I. m., 47. lap.

Pigai Antal, Tasner Antal, Klauzál Imre neve olvasható az egymást követő lapokon. Bártfay sorai is illeszkednek a fenti versfüzérbe s talán finom utalást is rejtenek.¹⁵²⁵ Érdeke-sebb azonban véleménye, amivel művét kommentálja Kölcseynek: „Megnyergeltem én is fűzfaparipámat, ’s a következő sorocskákat mázolóam le. Olvasd és neved Édes Ferim. [...] Kiki annyit tesz kedves Barátom, mennyit tud. Az én perrificalt és numerificalt agyam ’s keblem úgy be van már kérgesedve, hogy azt Apollon’ Múzsái leghőbb melege sem olvaszthatja többé azzá, mivé egykor talán lehetni álmodoztam.”¹⁵²⁶

11.3.3. A NAPLÓ P[AULINÁ]JA

Bártfay naplója nem sok támpontot ad Paulina alakjának megrajzolásához.¹⁵²⁷ A bejegyzések nem utalnak se fizikai valójára, se tulajdonságaira, se kedvteléseire, se irodalmi ízlésére. A neki küldött olvasmányok közül talán a Bártfayéknál megismert „neves hazafiakhoz” kötődők alkotnak egy kifejezetten számára válogatott csoportot: Kölcsey levelein kívül természetesen megkapja Eötvös József róla szóló emlékbeszédét, szinte azonnal a Wesselényi sorsát eldöntő periratot is.¹⁵²⁸ Bártfay naplója szerint Paulina helyzetéhez és jelleméhez illő irodalmi mű Raupach *Királyleány mint koldusnő* című szindarabja. „A’ darab nagy hatású, ’s megvallom a’ legjobbak közé számítom azt. [...] De hiányzott valaki, a’ kit oda ohajtottam. Sok élményt talált volna lelke ’s azt hallotta volna a’ színen, a’ mit belsejében már gyakran érzett. [...] Mihelyt lehet azon darabot megszerzem magamnak.”¹⁵²⁹ Kritikus, fontos döntési helyzetekben – apja halálos ágynál, Bártfay gyámmá való kijelölésekor, házasságkötési tárgyalásokon – elhalványul vagy fel se tűnik a naplóban a lány valós figurája.

¹⁵²⁵ Mosolyogjon élted minden pillanatja,
Öröm ’s vidámság lengjenek körül.
Öröm szívünknek édes indulatja;
Boldog ki jót tesz és tisztán örül.

Ha még is ifjú álmaid világa
Oszolna egykor bú s homály között,
Nézzd: a’ tavasznak illatos virága
Szépen virított, ’s nem gyümölcsözött.
Ráday Könyvtár, Szemere-tár, 15. köt., 75. szám
¹⁵²⁶ Bártfay László levele Kölcsey Ferenchez, 1837. június 23., Uo.
¹⁵²⁷ Kölcseyhez írott, emléksorokat kérő levelében így ír Paulináról: „Tavaly junius óta házamnál van Barthos Paulina, egy 17 esztendő, lelkes, eszes lány, hogy muzsikában, rajzolásban, francia nyelvben nagyobb műveltséget nyerhessen, mint hon, Ujhelyt. [...] Minthogy Téged, bár csak képen látva, de munkáidat ismerve igen nagyon tisztel és szeret, gyakran emlegeté már, hogy Pesten-létének csak egy hía lesz: az, hogy Téged édes Ferim, személyesen nem láthatott; jövő juliusban szülei hazaviszik. Én egy emlékkönyvet ajándékoztam neki, mellybe megválasztott becsü irat- ’s rajz emlékeit gyűjtögeti. Ittlévő barátainktól nyerhet illyeket: de Tetőled édes Ferim, nem lehet szerencsés egy sorocskát is bírni, hacsak távolodból nem hajolsz e’ jó leányka felé. Junius 22-kén névnapja leend. Nagyobb örömet nem nyujthatnék neki, hogy számodra van kezdeddel írva. – Kérlek, ird legalább nevedet emlékül neki; bizonyosan szent ereklve gyanánt fogja tartani tiszteltben. Ha erről nem volnék bizonyos nem mernék illy különös kéréssel járulni hozzád édes jó Ferim.” KFMM, *Levelezés II.*, 254–255.
¹⁵²⁸ 1839. február 4.
¹⁵²⁹ 1838. december 3. – Erről még: 1838. december 8.

11.3.4. LELKI KÖZÖSSÉG, LEVELEZÉS, NAPLÓCSERE

A fenti darab témája, az önmegtagadás, a szilárd helytállás a méltatlan körülmények között Bártfay számára a legfontosabb, legnemesebb emberi gesztus, amely a közönséges tömeg fölé emel. Úgy érzi, ez a helyzet alkot hidat közöttük, ez ad azonos lelki élményeket kettőjük számára. „Azután olvasám P[aulina].. naplóját, mig ebédhez nem szólítottak. [...] Sok helyütt úgy látszott mintha lelkéből olvastam volna. – Miért kell neki is az önmegtagadás’ nyommasztó állapotjában élnie? miért nem olly boldog, mint szép lelke érdemelné? [...]”¹⁵³⁰ Érdekes egybeesés, hogy Kölcsey Antónia naplója hasonlóan ír bezártaság-érzéséről, reménytelen életkilátásairól.

A szerelmi örömről való lemondás motívuma a kor regényirodalmában is gyakori. Ebben a körülményeket elfogadó, belenyugvára építő éthoszbán közös sajátosság, hogy nem csupán a rideg valóság elviselésére ösztönöz, hanem erénnyé emeli a bánat nemes legyőzését is. Az ember feladata, hogy önmagában találjon vigasztalást vagy ahogy Bártfay fogalmaz: „életörömeiket készítsen magának”. Az antikvitas hagyományából ismerős sztoikus erkölcsfilozófiát és a szelíd, józan biedermeier életvitelt az önfegyelem, az önuralom gyakorlása hozza közös nevezőre. A szenvedélyek elutasítása, a belső nyugalom, a nemes méltóság mindenáron való megőrzése, akár szűkös körülmények között, reménytelennek látszó helyzetekben is, a napló vissza-visszatérő hangsúlyos gondolata. Állhatatosság, ragaszkodás, hűség, kitartás és áldozathozatal elveink, érzelmeink oltárán, az önazonosság szilárd megőrzése – ezek azok az értékek, amelyek Bártfay számára magában és másokban a legfontosabbak.¹⁵³¹ Nem csupán a változatlan érzelmek, a stabilitás, a bizalom, ami értelmessé teszi Bártfay számára a Paulinával folytatott kapcsolatot. Ezekben a bejegyzésekben bukkan föl a hit is, ami a naplóban nem kifejezetten valósi élményre utal, inkább egyfajta hétköznapi transzcendencia megtapasztalása. „Sokat, sokat kellene összejegyezniem a’ mult évről; az rám nézve sok tekintetben terhes és fájdalmas volt. Azonban megsegített isten. És részesültem olly örömekben is, melyek éltem’ legedesebbjei közé számíthatók. Tapasztalám olly bizonyosságait a’ szeretetnek ’s szíves fölállozásnak, melyet napjaimat földérik ’s az élet kíváncsiságát teszik. Ezek felejtethetlenné maradnak előttem.”¹⁵³²

Összegezve: Paulinának a naplóból kirajzolódó vagy barátnője által megőrzött levelei alapján felvázolt alakja semmiképpen sem felel meg a hozzá írott emlékkereset nyomán kialakult képnek. Kettejük kapcsolata nem felel meg a tipikus biedermeier románc idájképének, a fiatal, tapasztalatlan lány iránt érzett vonzalomnak, mint ahogy korábban az idősebb, műveltebb, elérhetetlen asszony, Jozefina iránti szerelme sem. Azt a bonyolult elvárásrendszert, ami a korszak városias, polgári feleségszerepét kijelölte, megerősítették az irodalmi minták. „Tudtam, hogy ha nőt veendek egykor, szelid, igénytelen, szende teremtes leend a’ keresett leány, kinek becsületes szíve, családélet keblét gazdagítsa, mint termék arany, ’s ne köztetszés kulcsaul legyen, jók rosszak kezén forgó pénz gyanánt [...] azért lelkes fenszálló, túlművelt hölgyeket örömmel látok uralkodó széken, társas termekben vagy színpadon; de kinek nőre van szüksége, hogy házi életet adjon és

¹⁵³⁰ 1839. január 31.

¹⁵³¹ 1838. május 28. – Hasonló még: 1838. június 10., 1839. január 2.

¹⁵³² 1838. december 31.

vegyen; hogy pihenésre hajló lelke nyugalmat leljen; ’s bajait részvétellel; részvétét hálával öleltesse körül: ne vadásszon magasigényű nőt; ültessen szende ibolyát házába, mely szerény virágával ablakát soha nem növi túl; mely szűk terem légyével beéri; ’s rejlő illatával nem csal lepkéket elő, hernyót szülni életnyugalmára.” – egy Kuthy novella hőstét idézve.¹⁵³³

A naplóírás 1838. januári megkezdésének eldöntésében szerepe lehetett annak, hogy a Paulinával való személyes találkozás, beszélgetés lehetősége fél éve megszűnt. A kapcsolattartásuk egyetlen lehetősége a levelezés. Hihetetlen mennyiségű időt tölt Bártfay levélírással, folyamatosan, hosszan, munkája és egyéb tevékenységei szüneteiben, azok rovására. „Csak félnégykor kezdek a’ levél’ folytatásához. Irtam gyertyánál is egész 7 utánig; gyakran szakasztatám félben.”¹⁵³⁴ A levelek tartalmáról ritkán esik szó a naplóban. „Lerajzolám hamarjában szállásom’ fekvését ’s elrendelését P[aulina].. számára, ’s leirtam egy pár verset is.”¹⁵³⁵

Minden bizonnyal a bizalmasságnak több fokozata létezett aszerint, hogy postán vagy különböző közvetítőkön keresztül érkezett-e a levél. Bártfayéknál – bár minden családtagnak külön-külön levelezik – szokás közösen felolvasni a barátoktól érkező híreket. „Vettem A[sszony]. kezéből Muki ’s P[aulina].. levelét Aug. 3ról.”¹⁵³⁶ Mások lehettek az ún. borítéklevelek, ezekben bontakozhatott ki „az a hév, az a bensőség”, amire szakításuk után keserűen emlékszik, s amelyek arra utalnak, a kapcsolat elérte az intimitásnak azt a fokát, ahol a másik jelekből „eléri” a távoli üzenetet, közös nyelv, közös emlékek, közös titkok, közös utalásrendszer alakult ki. „Szakítottam a’ kertben lévő platánokból egy-egy levelkét P[auliná]..m’ számára.”¹⁵³⁷

Még Jozefina jelenlétében, Barthoséktól hazafelé tartva is talál rá módot Bártfay, hogy titkos sorokat küldjön. „Az itt hiányzó tiszta lapot (t. i. a’ legvégsőt) a’ lizskai állásban metszettem ki tollkésémmel f. e. Május 30dikán, ’s arra irtam Paulinának levelet ön-nal a’ kocsiban ülve, ’s a’ kocsis által Újhelybe küldém.”¹⁵³⁸ Mások leveleibe is csempész Paulina „rekesztékeket”, lepecsételt, csak Bárfaynak szóló üzenetet. „Vettem Muki’ levelét is egyszerre. Annak rekesztéke nagyon örvendeztetett. – Rá ismerek mindenben. Hasonló és hű önmagához itt is. Bízom benne teljesen és nyugott vagyok.”¹⁵³⁹

A levelek rendezése, folyamatos olvasása ritussá válik, a múlt felidézésére szolgál, csakúgy, mint a napló. „Reggel átfutottam a’ kisebb (– most egy évelőtti) levelkéket.”¹⁵⁴⁰ Különös, hogy az elmúlt pillanatok újraéléséhez a szakítás után egy évvel is ragaszkodik, szinte kényszeresen. Kapcsolatuk lezárásának „hivatalos” gesztusa, hogy visszakerik egymástól leveleiket. „[...] kérem fogom, adja vissza az eddigi levelezést, mind, mind – ne hogy lélekismérete minden nyomon vádolja azok’ birtokában és látásában. De ne is háborítsák jövődjét, ha könnyelműségből annak jutnának kezeibe, ki élte nyugalmat hozzá köti.”¹⁵⁴¹ Bártfay ekkor ismét többször végigolvassa Paulina leveleit, mintha nem akarna elszakadni tőlük, csak ezután postázza. „Ebéd után rendbe szedegetém P[aulina].

¹⁵³³ *Az eskü órája*, 1844. – Idézi VÖLGYESI, *Egy siker...*, I. m., 101.

¹⁵³⁴ 1838. december 16.

¹⁵³⁵ 1838. november 2.

¹⁵³⁶ 1838. augusztus 9. – Hasonló még: 1838. június 22., 1839. január 12.

¹⁵³⁷ 1838. június 26.

¹⁵³⁸ 1838. június 30.

¹⁵³⁹ 1838. június 10.

¹⁵⁴⁰ 1838. január 28.

¹⁵⁴¹ 1839. április 17.

leveleit. Muki átadta az én leveleimet a' táskával együtt.¹⁵⁴² Majd ezután is hosszú időt tölt saját, visszakapott levélsomagjának katalogizálásával, noha ekkor, fél év múltán már egy másik fiatal lány köti le figyelmét, energiáit. „P[aulinát]..hoz írt leveleimet szedém rendbe 's azok egy részét elolvasám, előről kezdve.”¹⁵⁴³

Bártfay szövegéből egyértelműen kiderül, mindketten írtak kizárólag egymásnak szóló, valószínűleg bizalmasabb hangvételű naplót is, amelyet időről-időre kicseréltek. Sokszor éppen a szerelmi vetélytárs, Karlovsky közvetíti a „pakétát”. Ez műfaj a levelek-nél is alkalmasabb lehetett egy közös, fiktív világ megteremtésére, célja a mindennapi élethelyzetek, reflexiók érzékeny rögzítése. Talán Kölcsey Antónia, Paulina barátnőjének naplója alapján körvonalazható, mi kerülhetett be a fiatal lány jegyzőkönyvébe, Bártfay pusztán saját benyomásairól ír. „Még délig egyet-mást végezvén kezdém olvasni P[aulinát]..m' naplóját, másod ízben. Olly örömet érzem 's gondolom magam azon helyzetekbe, miket följegyezget, bár némelyek reá nézve szomorúk 's kedvetlenek is.”¹⁵⁴⁴

Az intimitásnak láthatólag különböző fokozatai vannak a más-más tekintet elé szánt naplókban, levelekben. Bártfay szűkebb környezete, felesége sejti a Paulinához fűződő kapcsolat szorosabb jellegét, ennek ellenére továbbra is fenntartják a családi viszonyt: Bártfay Jozefinát kéri meg a lánynak küldendő ajándékok kiválasztására, aki rendszeresen vált leveleket keresztlányával. „Jozefina közlé velem Paulina' levelét jún. 1.-ről, mellyben atyja egészségéről valamivel megnyugtatóbb hirt ad.”¹⁵⁴⁵ Ami meglepőbb, Bártfay Paulina öccsével, az őt apaként tisztelő Barthos Jánossal (Mukival) is megosztja titkát, s ez még szorosabbá teszi a két férfi kötelékét. „Elolvasám neki P[aulinát].. utolsó leveléből azt, a' mit közölhetőknek véltem, 's ezt is csak azért, mivel a' levél' szélére van írva, hogy csak M[uki].. tudhatja körömben az ez úttali tudósítás vételt. – Az olvasott tartalom alkalmat nyújtott hosszas beszédre. Szelíd kimélettel érinték ollyas holmit, miről neki némely sejtése sőt tudománya lehet. [...] Sokat, sokat beszéltem neki azon bizodalomról is, mellyel P[aulinát].. viseltetik irántam, 's mikép viszont én is rendületlenül bízom benne, 's mint szeretem őt mind azok felett, kiket rokon 's baráti kötelékek csatolnak hozzám.”¹⁵⁴⁶

11.3.5. HÁZASSÁGI TERVEK

A család valószínűleg tisztában volt a viszonytal, ha talán pontos mibenlétével nem is, ezt jelzi, hogy Paulina szakítólevele után nem sokkal Mukinak is el kell hagynia Bártfayékat anyjuk kívánságára, s nem lehet véletlen, hogy éppen Karlovsky Lajos, a kérő ajánlja fel segítségét. „Muki ide adá olvasni anyja' levelét, mellyben távolról jelt ad neki, hogy mivel a' jelen körülmények miatt terhünkre lehet, igyekezzék másképp segíteni magán, hogy a' végső iskolai évet bevégezhesse.”¹⁵⁴⁷

A napló első éveinek visszatérő dilemmája: Paulina házasságkötése. Az eladósdott, bizonytalan egzisztenciájú család számára megoldást jelentene Karlovsky, a jól

¹⁵⁴² 1839. október 2.

¹⁵⁴³ 1839. október 13.

¹⁵⁴⁴ 1839. január 30. – Hasonló még: 1838. február 5., 1838. február 6., 1838. július 17.

¹⁵⁴⁵ 1838. június 6.

¹⁵⁴⁶ 1839. január 13. – Hasonló még: 1838. november 23.

¹⁵⁴⁷ 1839. június 29. – Hasonló még: 1838. augusztus 12., 1839. október 1.

sztuált, pesti ügyvéd. Nemcsak Paulina életének adna keretet, de reményt nyújtana a két fiatalabb fiútestvér iskoláztatására, húga kiházásítására. Karlovsky Lajos ideális férjelölt, Bártfayné jó ismerőse, a pesti társasélet tagja, sőt igazi hazafi, ahogy Kölcsey Antónia naplójában erről megemlékezik: „Ő egy igen jó művelt ember. Mindenben ami jó és szép meleg részt vesz s részvétnek szavakat is tud adni. Hazája sorsa mélyen fekszik szívében, s annak kitünőbb férfait tudja méltányolni és tisztelni. Meglátogatá Ferencz bátyám sírhalmát, virágokat szedett róla, és igen elfogódva tért meg onnan. »A sír egyszerű« mondtam neki, de »mégis szent« viszonzá ő.”¹⁵⁴⁸

Ahogy megszűnik a vetélkedő helyzet, Bártfay kifejezetten szoros baráti viszonyba kerül Karlovskyval, gyakran töltik együtt pihenő óráikat. Még egy közös külföldi út lehetősége is felmerül, sőt a továbbiakban ő tájékoztatja Karlovskyt Paulina sorsáról, csödbe ment házassági terveiről. „Schiffer Nina látogatá meg nőmet; engem pedig Karlovsky, közel 8ig mulatva nálam. Közlém vele az újhelyi tudósításokat és levertséget. Fölszólított, utaznánk együtt Salzburg felé; elejébe adám hogy az alig lehet; minél fogva ő tán Erdélybe menend testvérét meglátogatni: onnan pedig visszajövet felsőmagyarországi ismerőseit látogatja meg.”¹⁵⁴⁹ A más ügyekben olyan józan Bártfay talán mégsem csupán személyes érintettsége miatt ellenzi a házasságkötést, legalábbis a napló folyamatosan érveket sorakoztat fel általában a szerelmi házasság mellett. „Szegény P[aulinát].., talán újra fogják ostromolni, hogy éltét hajlandósága' ellenére ollyanhoz kösse, ki őt eltarthatja. – Mit tegyen? mit ne tegyen? határozza el azon érzélem, melly őt eddig vezérlé. – Annak tudása, hogy úgy szeretettünk, mint szívünk ohajtja, erősít az állhatatosságban, 's könnyűvé 's édessé tesz minden e' miatti áldozatot. De szerelemre nincs kényszerítés: ennek virága csak sajátnemű földben, saját honában szokott tenyészni, 's a' viszon szerelem' ápolásai, örömet adva, örömet fogadva, 's minden erőtetés nélkül bírhatják azt hozni áldásos gyümölcsözésre. Híjában gúnyolja a' hideg világ a' szerető leány önalkotta föltételeit ábrándozásnak! hatalmasabb az, ha valódi érzelmek' szüleménye, minden egyébnél. 'S mindenkor szem előtt kellene tartanuk, hogy az ember lélekből és testből áll: mi szerint amannak szomja és vágyai épen olly mértékben nagyok mint a' testiek; 's a' pénz, vagyon, étel nem mindég 's nem minden embernél teszi a' lelki élet 's kívánságok' boldogságát. Valóban szomorú, hogy ezt sok ollyan sem hiszi, ki a' maga kárán 's tapasztalatin tanulhatott volna. A' következés mutatja meg, csalatkozom e nézetemben. Én úgy hiszem, a' jelen esetben csalatkozni nem fogok, mert a' körülményeket ismerem, – és a' mi ennél is több, ismerem őt – 's talán csak én ismerem leginkább és legjobban.”¹⁵⁵⁰

Bártfay környezete házasságait is ebből a szempontból méregeti. „[...] nőmmel látogatába menék Schédelékhez. Az asszonyt még nem láttam ezelőtt. Sok jó, dicséretes tulajdonai lehetnek: a' szépség – annak egy vonását sem találtam. De ez saját izlés' dolga. Lehet a' nem-szép is derék 's szeretetre méltó; azonban nagy ajánlat a' tetszésre 's hódítói elsőséggel bír az arcz' szépsége 's a' nőalak' kellemei. – Sajnáltam a' kis Izát hogy gyermeki durczáskodásért az atyja pofon üté 's megveré. Kell büntetni a' makacs gyermeket testiképen is: csakhogy a' büntetés kegyetlenség színét ne hordozza. Ennek látása kellemtlenül hatott rám e' látogatásnál. Fölsohajték magamban 's – rá gondoltam, lett volna

¹⁵⁴⁸ GÁBOR, I. m., 62.

¹⁵⁴⁹ 1840. június 16.

¹⁵⁵⁰ 1838. október 26.

e boldog illy férfival?”¹⁵⁵¹ Bártfay érvelésében a szerelmi házasság nem a szenvedélyek vagy a vágyak beteljesedését, hanem a „lelki élet ’s kívánságok’ boldogságát” jelenti, közös értékrenden nyugvó szövetséget, őszinte, kölcsönös megbecsülést. „Út között kérdé nőm Ödönt, itthon van e K[arlovsky].? – Nincs, mondá. – Nem tudod hova ment? – Azt mondják házasodni. Hiszen illyet már többször mondtak. – De most valóban úgy beszélnek hogy a’ végből ment. (Ödönnek igaza lehet: a’ gyász kitelt; ’s hihetőn Aprilisben így szólalkozának össze a’ felek; innen magyarázható, hogy K[arlovsky]. időközben még nőmnek sem szóla semmit. – Megmutatja a’ következés. Hiszem hogy megkéri: de azt is hiszem, hogy nem lesz jó házasság. Mert ki atyját, anyját, jótevőjét és – meg tudja csinálni, meg lesz ott csálva a’ férj is – ’s mennyire lesz megcsálva!”¹⁵⁵² – Reggelineél mondá Ödön, hogy tegnap K[arlovsky]. keresett ’s szólni akar velem: tudtára adám az időt, mellyben itthon leszek ma és holnap. Ö[dön]. említé hogy K[arlovsky]. ismét Zemplénybe készül. Ha azon bizonyos dolog felől tesz szót, tartózkodni fogok: de ha nem használ, előadom nézetemet, azonban részletek’ fejtegetése nélkül. Mert meg vagyok győződve olly szövetség nem lehet jó, melly kölcsönös becsülésen nem alapszik.¹⁵⁵³ – Waltherr jövőn hozzám, baráti bizodalommal közlé velem, hogy Jósa Lajos megkéré leányát, Gizelát, ’s tanácsomat kérte. Sokáig beszélgettünk e’ tárgyról. Nézetem csak az, hogy ha a’ leánykának hajlandósága van hozzá, adják oda, de legkisebbé se erőltessék.”¹⁵⁵⁴

11.3.6. EMLÉKEK, ÁLMOK

Bártfay számára a folyamatosan újraolvasott, újraélt s minden bizonnyal újrakonstruált múlt fontos építőkövei az emlékek, amelyeknek dátumaira gondosan ügyel, aprólékos felidézésük az érzelmek magas hőfokon tartásának legfőbb eszköze. Egyfajta heroikus küzdelem ez a mindent megfakító, múltó idővel szemben, a hétköznapiak monotóniájából kiszakítani, önmaga számára különlegessé, megszenteltté tenni a pillanatot. „Föltevém magamban hogy ma 3-4 óra közt írok P[aulinát]..mnak a’ két év előtt történtek’ emlékezetére; de alig nyultam tollhoz, jött Kuncwalderék’ embere, jött a’ kolompáros fiú, jött az asztalos a’ recsegő új székek’ igazítása végett írószobámban, jött maga Kuncwalder kivel a’ jövő évi hamuzsir iránt alkura léptem, ’s jött Szemere, ki egész 5 óráig szobámban maradt: mind ezeknél fogva bizony nem sokat irhattam, ’s a’ mit összeírtam is, nem az, mit írni ohajtottam – ’s bár szóval mondhatám vala személyesen!”¹⁵⁵⁵

A múlt összekapcsolása a jelennel erőt adó, derűssé, biztonságossá és elképzelhetővé varázsolja a kiszámíthatatlan jövőt, belső védelmet nyújt az idő múlásával elkerülhetetlenül bekövetkező változások kockázataival szemben. „Estve felé kimentem Jozefinával és Lénivel az üllői utcái kertecskébe, hol a’ rózsák teljes virágzásban állanak. Tavaly illyenkor egészen különböző érzelmekkel jártam ott. Nap szerint t. i. vasárnap (de datum szerint 11kén) már itthon valánk Bécsből (szombaton estve érkezvén a’ gőzhajón

¹⁵⁵¹ 1838. október 31.

¹⁵⁵² 1839. augusztus 3.

¹⁵⁵³ 1839. augusztus 18.

¹⁵⁵⁴ 1840. december 10.

¹⁵⁵⁵ 1838. december 24.

Jún 10.-kén); ’s épen vasárnap reggel szobácskában (+) úgy estve is szinte azon nap (+) voltam: most az esti harangozást hallám a’ kertben.”¹⁵⁵⁶

A napló legelevenebb bejegyzései akkor születnek, amikor Bártfay hullámzó, zaklatott kedélyállapotainak elemzésére jelenetező, színpadias eszközöket választ: a magával folytatott belső párbeszéd, a felkiáltások, a cselekmény drámai fordulatai érzékelte-tik a belső élet változó hangulatait. „Hittem és vártam, hogy újhelyből levelem érkezik a’ tegnapi postával. Hogy nem jött, megvallo-m nem jól esett. – Talán P[aulina]. nem ír többé olly örömet? Ha igen, akkor jobb ne írjon. Egy ideig még nem szólok, nem panaszklok: mert ki tudja a’ körülményeket? mennyi akadály tartóztathatja? – Azonban mindennek van határa; én, ha kinek írni akarok halálos ágyamról is írok. [...] Délután a’ vörös kanapén ülve beszélgettem J[ozefinát]..val, midőn Farkas belépett. Köszöntést mondott az Újhelyiekről, de levelet nem hozott. Más nap menendő lévén, leültem ’s írtam P[aulinát]..k; készakarva egy kis panasszal, de a’ mellyet nem fog rosra magyarázni. Hiszen ő engem ért. Fogja most is érteni miért tevém azt. [...] Kimenénk az üllői útra: megnéztük a’ kertecskét. Onnan a’ nyúl utcába Habosékat meglátogatni. Midőn visszajövének már sötétes volt. Kifordulék a’ tornácra, ’s akkor jött Farkas a’ levelekkel. A’ Jo[zefi].náét és Wartensleben Mimiét azonnal átadtam. Vacsoráltunk. Megengesztelve valék. Lefekvés előtt azt, a’ mi Jún. 27d. ’s Júl. 1^{én} íratott, szobácskában futva elolvasám.”¹⁵⁵⁷

A Paulina sorsáról szóló elmélkedéseken végighúzódik egy sajátos bizonytalanság, Bártfay nem törekszik a kapcsolat semmiféle realizálására, megváltoztatására, mintha voltaképpen elégedett lenne a helyzettel, passzívan várja, mit hoz a sors. „Sokat tűnődtem az éj csendében az ő sorsa felett. Az idő folyton folyik, – ’s derültebb kilátás nem mutatkozik. Csak az nyugtat meg, hogy többszöri előterjesztés után olly állhatatosan ragaszkodik elhatározott föltételéhez. Tulajdonkép nem is lehet az már másképp, ’s csak a’ halál tehetne változást.”¹⁵⁵⁸ A távolság, kapcsolatuk kilátástalansága elbizonytalanítja a viszony kereteit. „[...] ő engem valóban nagyon szeret, becsül ’s rendületlenül bizik bennem. De ne is csatlakozzék; én testvére, barátja, mindene leszek [...]”¹⁵⁵⁹

Ehhez az időszakhoz kötődik egy hosszabb, s meglehetősen egyértelmű, Paulina névnapjára eső, közös bécsi útjukra utaló álom. Főhőse a „szerelem kertje” előtt várakozik, a bejáratnál, de habozik belépni, visszafordul, és mire ismét visszatér, már nincs ott a kedvese, mert határozatlansága és rosszakarói miatt elveszíti. A közelben égő nagy épület furcsa mód kialszik. S hiába történik vele egy egyébként ritka, ijesztő és veszélyes esemény – villám csap a lábába – az ezzel egyébként együttjáró, pusztító következmények, akárcsak a hangeffektus, elmaradnak. „Nyugtalanító vala éjjem. Álmodám, hogy egy igen szép nagy kertben sétálni akartam. A’ kert mintha Bécs közelében lett volna. Oda indultam vele ’s midőn a’ bejáratnál valánk, míg valamiért visszamenék, addig ő magában ott várakozott rám. Nem maradtam el sokáig, de mikorra visszatértem már nem akadhattam rá. Kerestem mindenütt, de keresésemben valami rosszakaróim újabb ’s újabb akadályokat támasztottak szándékom ellen ’s még bokrok közt is ólálkodtak utánam. Ekkor nem messze tőlem egy emeletes épület meggyúladott ’s annak fedele-l-

¹⁵⁵⁶ 1838. június 10.

¹⁵⁵⁷ 1838. július 16.

¹⁵⁵⁸ 1839. február 18.

¹⁵⁵⁹ 1839. január 2.

égett: láttam a' lángokat, de nem sokára eloltatott a' tűz. – Felébredtem; az álom nagyon különösnek látszott 's különös érzelmeket hagyott hátra maga után: feltevém magamban még akkor éjjel (mert sötét volt midőn felébredék) hogy legalább nagyjából feljegyzem. Arra elaludtam, 's másod ízben álmodám, hogy Újhelyben vagyok: Barthosék' házához akartam menni, de egy zsidó minduntalan feltartóztatott; végre ettől szabadulni kívánván ott hagytam: 's ekkor égzengés támadott, 's úgy látszott, mintha lábaimat villám ütötte volna meg, de minden dörgés és csattanás nélkül a' mi nagyon különösnek látszott. – Másod ízben ébredtem fel 's többé el sem is aludtam. – Jozefina félhatkor szinte felébredvén azt mondá ágyából: die Pauline soll leben. Én viszonoztam hogy éljen. – Mert ma van névnapja; áldja meg 's boldogítsa az ég! – J[ozefina]. templomból az üllői utra ment 's onnan a' kertből rózsát és málnát hozott. A' rózsabokrétá pohárban állott az asztalon míg reggeliztünk.¹⁵⁶⁰ Nyugodtabb időszakokban azt álmodja Bártfay a Paulina emlékét őrző régi kanapéján, mintha rég elhunyt apja irányítaná, küldené őt vágyai, az idilli boldogság földje – Újhely – felé.¹⁵⁶¹ Majd a már érezhető elhidegülés időszakában mintha megsejtené a bekövetkező változást. „Azt álmodám a' mult éjjel, mintha nagyon betegen, sápadtan, beesett arccsal láttam volna P[aulinát]..t; 's ez annyira nyugtalanított, hogy föl-ébredtem.”¹⁵⁶²

11.3.7. SZAKÍTÁS

Bártfay rendkívül érzékenyen figyeli környezetét, megpróbál olvasni a jelekből, amelyek mások titkolt, talán nem tudatos szándékaira utalnak. Az Újhelyből egyre ritkábban érkező levelek miatti gyanakvását megerősíti a Paulina betegségéről szóló hír. Valószínűleg nem véletlen, hogy éppen sérült kezét nem használhatja hosszú ideig, ami a kettejük közötti kapcsolat egyetlen eszköze. Figyelemre méltó az a precizitás és az az elszántság, ahogy Bártfay a szakítás nyomán benne végbemenő fizikai változásokról számot ad a naplóban: „A' 2ik felvonás alatt olly rosszul érzém magamat, hogy közel valék az ájuláshoz. Később bádjság fogott el, szemeim lecsukódtak mintha szunyadnék, de mindent halottam. Szívszorulást érzettem, 's vajjon csudálhatni e? olly állapotjában a' kedélynek?”¹⁵⁶³ Később, amikor teljes nagyságában felméri érzelmi veszteségét, komoly betegségbe esik. A fizikai és a lelki rosszabbodás, majd felépülés rajzában egyértelmű a párhuzamosság, a bejegyzéseket csak emlékeztetőnek szánja, tervezi egy pontosabb, nyugodtabb leírását ezeknek a napoknak.¹⁵⁶⁴

Bártfay naplójában ez a fordulat, a „csalatközlés” Paulinában, több mint egy szerelmi kapcsolat felszámolása, mintha a lány a hűtlensége miatt a világegyetem rendje borulna fel, az emberiségben való bizalom rendülne meg – noha tudnia kellett, a lány egyszerűen nem volt többé képes ellenállni a ránehezedő, több irányú lelki nyomásnak, családja anyagi ellehetetlenülését elkerülendő egyezett bele a házasságkötésbe. „Vettem P[aulinát] levelet. Mind inkább éreztetik sorai a' változást. Még nem szólok most, mert

¹⁵⁶⁰ 1838. június 22.

¹⁵⁶¹ 1838. december 23.

¹⁵⁶² 1838. október 30.

¹⁵⁶³ 1839. április 18.

¹⁵⁶⁴ 1839. május 21.

még is lehet hogy csalódom, 's ki tudja, miért olyan, vagy miért mutatkozik úgy. Sőt irni is nem szándékom, míg a' látogató vissza nem jön – noha már két válasszal tartozom. Egészen más szelleműek valának az eddigi közlések – és egykor! – Az a' hév, az a' bensőség, bizodalom, hova lettek azok? Vagy talán bánja 's egészen akar elvonulni? Ám tegye ha – teheti; úgy ő nem vesz semmit ha teheti. Nem, nem; azt még sem hihetem, hinni nem akarom. Illyesmit csak mindennapi közönséges lélek tehetne. Ha ő benne is csalatkozám akkor isten veled valóság! – Akkor hazugsággá válhatik minden; 's az ember alávaló gyáva teremtmény; 's a' föltétel, szándék, szószenstésge [...]”¹⁵⁶⁵

Mintha a barát, Vörösmarty világában járnánk, ahol a női hűtlenség, ha mégoly vétlen is, összeomláshoz, az értékek teljes pusztulásához, filozófiai székszishez vezet.¹⁵⁶⁶ Bártfaynak a világ előtt titkolnia kell fájdalmát, hiszen Paulina sorsa végre eldőlt.¹⁵⁶⁷ A két család között a levélváltás, a hírcsere folyamatos marad, ez minden alkalommal módot ad a fájdalom újraélésére.¹⁵⁶⁸ Az emlékezetes dátumok feljegyzéséről ekkor sem feledkezik meg Bártfay, de hangja egyre beletörődőbb, egyre széksztikusabb.¹⁵⁶⁹ A következő házasságon kívüli kapcsolata, bár új érzéseket, reményeket és vágyakat hoz életébe, már semmiképpen se mondható szerelemnek, a Paulina okozta csalódás árnya örökre ott marad, Bártfay bizalmatlanabb, fásultabb zárkózottabb lett.¹⁵⁷⁰ A későbbiekben már csupán ingerülten reagál a Paulinával kapcsolatos hírekre. A hosszas habozás után elbizonytalanodó eredeti kérő, Karlovsky után egy lengyel főhadnagyba szeret bele a lány, azonban nincs, aki vállalná a hadsereg kötelékében lévő tisztelnél kötelező biztosíték befizetését.¹⁵⁷¹

Ez a fásultság a magyarázata az egyre szűkszavúbbá, szürkébbé, hiányosabbá váló naplójegyzeteknek, amelyek – érdekes módon – Bártfay és Paulina talán utolsó, tisztázó találkozására után zárulnak le végleg. A lány nevelőnői állást vállal Hevesen,¹⁵⁷² s házasság helyett kénytelen öccse majdani ügyvédi karrierjére bízni az öttagú család fenntartását.¹⁵⁷³ A védett családi élet, a pesti társaság örömei után nehéz lehetett kiszakadni a kenyérkereset illúziótlán világába. Ahogy Paulina Kölcsey Antóniának írja 1841 végén:

¹⁵⁶⁵ 1839. április 7.

¹⁵⁶⁶ Vörösmarty lírájában, verses epikájában a hűtlenség mint motívum a legváltozatosabb formákban, hol véres drámaként, hol humoros karakterdarabokban jelenik meg. Lásd *Túri nője*, *Andor panasza*, *Laboda kedve*, *A hívtelenre*, *A hű lovag*, *Az elválók*, *Tükör*, *Hűség*, *Az özvegy*. A téma népszerűségére jellemző, hogy Vörösmarty egyik legtöbbet szavalt verse, *A kis leány baja* és *A túlvilági kép*, amelyet Gyulai szerint a költő sokszor adott elő társaságban, a hűség-hűtlenség nehezen definiálható fogalmát járja körül.

¹⁵⁶⁷ 1839. május 17.

¹⁵⁶⁸ 1839. április 27.

¹⁵⁶⁹ 1839. szeptember 8. és 1839. november 9.

¹⁵⁷⁰ 1840. február 14.

¹⁵⁷¹ 1840. június 12. Vörösmarty a *Jelenkori szerelem* című epigrammájának hangulata igen hasonlít Bártfay széksztiséhez:

„Állhatatosság a szerelemben, aranykori hűség,
Merre vagy a földön, vagy mi hazába kelél?
Most a lányka ruhát s szeretőket vált mosolyogva,
S új széphez vígan távozik a szerető.
Így mind a két fél a rögzött rosszban egyenlők:
Hitlen lánykáért hittelen ifju hevül.”
VMÖM II., I. m., 97.

¹⁵⁷² „Délben, midőn asztalnál ülék, vevém Paulina levelét 's Fejérváryné jegyzéseit.” 1841. szeptember 16.

¹⁵⁷³ Barthos Paulina emlékkönyvében 1842–1852 között még jó néhány sátoraljaújhelyi keltezésű lap van. Szemere Miklós, a család ismerőse és a Bártfay által is kedvelt Vass Paulina, régi barátjának írta bele, aki később a költő Sárosi Gyula felesége lett.

„már tökéletes nyugodt, kitűrte szenvedéseit, 's győzött érzelmein, 's mint mondja becsülésnél egyebet már nem érez egykori jegyese eránt, s hogyha öszve találkoznék is Vele még valaha megmondaná ezt neki.”¹⁵⁷⁴ A barátnőnek írott sorok alanya természetesen a lengyel tiszt, de talán mégis inkább Bártfayról szólnak, aki december 8-án felkeresi Paulinát: „[...] Hevesre mentem, hova Fejérváryné nevében meghivattam: ott P[auliná]...t kértem, hagyjon fel a' multakkal; 10kén visszajöttem; [...]”¹⁵⁷⁵ Ezekkel a sorokkal ér véget a négy éve kezdett napló, aminek hangja, ereje az utolsó hónapokra igen csak megfakul, az intenzív belső élet rögzítésének igénye láthatólag megszűnt, se emlékek, se élmények nem színesítik, az élet napi dolgainak fejben tartását megkönnyítő jegyzőkönyvvé, notesszá alakul.

12. NŐI ÉLETPÁLYÁK (2): A TITKOS SZERETŐ ÉS A HIVATÁSOS PROSTITUÁLT

12. 1. NINA (FÉRFI CSALÁDFŐ NÉLKÜLI POLGÁRI HÁZTARTÁSOK)

1839 júniusától 1840 márciusáig tart az a viszony, amit Bártfay egy közelebből meg nem nevezett, csak kezdbetűvel jelzett esztergomi család lányával, a „szép, szőke” Ninával folytat a közeli Bástya¹⁵⁷⁶ utcából. A színházi ismeretségnek induló kaland idővel tartós, a család által jóvá hagyott, alkalmi prostitúciós viszonyná válik, Bártfay bejegyzéseinek érzelmei hőfoka azonban semmiképpen se hasonlítható a Paulina-szerelem időszakához. Annál feltűnőbb a két érintett család helyzetének számos egyezése: férfi eltartó nélküli, eladósodott, kilátástalan anyagi viszonyok között élő, hajadon lányokat nevelő anyák irányítják, akiket még a fiatalabb fiútestvér(ek) taníttatásának gondja is nyomaszt. Talán az *Egy magyar nábob* Mayer-lányainak története jelenítheti meg életkereteiket: Jókai regényében a város szélesebb nyilvánossága előtt folyó, tisztos polgári élet mellett tudható – csak az apa nem akarja tudomásul venni –, hogy a család otthona, társalgója változó férfitársaságnak nyújt szórakozást. A megélhetésüket biztosító kapcsolatokat az anya szervezi, aki a lányok számára természetessé, elfogadhatóvá teszi „kétes” életformájukat. Jókai történetmondása egyértelmű morális ítéletet tartalmaz. Bártfay számára a pénzen vásárolt szerelem erkölcsileg semmiképpen sem sokkoló, inkább érzelmi űrt, kielégületlenséget hagy maga után. Fontos számára, hogy Nináék minden szempontból jó hírű, tisztességes polgárcsalád benyomását keltik. Mégis ez a viszony jeleníti meg Bártfay viszonyai között leginkább a nagyvárosiasságot, a vidéki életforma kereteitől elütő, még jó részt kialakulatlan, bizonytalan létélményt, a „társadalmi átmenetiség élettényét”, amely bizonyos „identitásválsággal” jár együtt.¹⁵⁷⁷ (Megerősítik ezt a feltételezést Kuthy Lajos korabeli novellái, ahol a bukott nő gyakori hős, akit mindig a nyomor, a kilátástalanság taszít romlásba.¹⁵⁷⁸ A szélsőséges inség, a váratlan krízis a városi hétköznapi része volt, Kuthy ábrázolása korántsem túlzó, felnagyított, éppen Bártfay naplójának utalásai bizonyítják.)

Bártfay első látogatásának apropója, egy a Szilágyi Lillának, kedvelt színésznőjének készítendő, tisztelgő koszorú finanszírozása alkalmával Bártfay rögtön szemrevételezi a család körülményeit is. „Féltizenkettőkor délben mehettem csak a' bástya utcába özv[egy]. Waltzernéhoz a' virág koszorút megtekinteni. – Csinosnak találtam azt. De igen tisztességesnek a' házat és háznépet. Nina a' háznál lakó varrónénál dolgozott. Egész egyig ott mulattam, mert szívesen tartóztattak; 's máskorra is kérték látogatásomat.”¹⁵⁷⁹

¹⁵⁷⁶ A mai Veres Pálné utca egy szakasza a mai V. kerületben.

¹⁵⁷⁷ GYÁNI, *Budapest...*, I. m., 89–97.

¹⁵⁷⁸ VÖLGYESI, *Egy siker...*, I. m., 98–99.

¹⁵⁷⁹ 1839. július 11.

¹⁵⁷⁴ GÁBOR, I. m., 93.

¹⁵⁷⁵ 1841. december 2.

Később közös orvosuknál, Ivanovicsnál érdeklődik felőlük, majd a nyilvánosházak világában is tudakozódik. – Radnics elmondá, hogy M[adame]. semmit sem tud vagy nem akar tudni N[ina]..ról.¹⁵⁸⁰ Bártfay kezdeti gyanakvása megalapozott, Nináék, számos sorstársukkal együtt a polgári erkölcs peremén élnek. A homályos utalások arra mutatnak, valószínűleg Nina férjhez adása reményében jöttek Pestre, ezzel újra és újra próbálkoznak, azonban megfelelő hozomány nélkül erre alig van esélyük. Mivel a női munkavállalás szűkössége korlátokat szabott az önálló keresetnek – a nőegylet tevékenységének központi célja, hogy „szükséget szenvedő [...] embereknek munkát, keresetet nyújtson”¹⁵⁸¹ – ők is a tisztességes megélhetés és egyfajta kitartottság között lavírozva küzdenek a nagyvárosi élettel, kényszerűen kijátszva egymással szemben a hozzájuk járó férfiakat: „[...] 5kor W[altzerék]..hez menék ’s ott mulattam 7 utánig. Nem csak újra meghittak magokhoz, hanem sokban megelőzőleg viseltettek irántam. Kivált ő szabadságot is adott olyakra, mik valódi bizodalom’ eredménye. De én vigyázó leszek. Mind ő mind anyja’ nénje megkértek alkalmaztatás iránt.”¹⁵⁸²

Az egzisztenciális kiszolgáltatottság, a városi lét viszonylagos szabadsága erkölcsileg is sérülékenyebbé teszi a férfitámasz nélkül maradó nőket, nemritkán tragédiákhoz vezet. „Ivanovics Dr. azt beszélé ma reggel, hogy egy igen derék, szeretetreméltó fiatal özvegy halt meg nem igen messze tőlünk a’ czukor ’s magyar utca szögletén álló házban. Férje pensionált Kapitány volt, de sokkal öregebb. Kevés ideig éltek együtt ’s egy kis gyermek maradt utána. Vagyontalanul a’ gondok közt juta özvegységre; folyamodék Gnaden-Gehaltért de az megtagadtatott. Valami gazdag ember ajánlatokat tön neki; az özvegy nem fogadá el. Most, néhány nap óta egészen elzárkozott, senkit nem bocsátva magához, ’s tegnap reggelre halva találtatott. Azt gyanítják, mintha éhség! által vetett volna véget szenvedéseinek. – Borzasztó elhatározás – ha való.”¹⁵⁸³

12.1.1. A KAPCSOLAT KERETEI

A naplónak Ninára vonatkozó bejegyzéseiben sokkal több a kézzelfogható, reális történet, mint a Paulina-szerelem jórészt érzésekről, emlékekről való beszámolóiban. Bártfay helyzetét itt is a vívódás, a más döntéseinek való kiszolgáltatottság érzése jellemzi. Meg-meglődülő remények, vágyak, majd a vissza-visszatérő, nehezen indokolható bizalmatlanság, bénultság között hanyódik. Realitásérzékét dicséri, ahogy küzd a nehéz anyagi helyzetben élő lány elfogulatlan, őszinte vonzalmának nehezen fenntartható illúziójával: „5 óra tájban W[altzerék]..hez mentem; szívesen láttak; panaszképen értésemre adák szorultságokat. Itéletet kelle mondanom. N[ina]. megcsókolt, még pedig úgy látszott szívesen.”¹⁵⁸⁴

Folyamatos zaklatottsága oka itt nem a távolság és a kapcsolattartás nehézsége, mint Paulina esetében, hanem a családtagok nem egyértelmű, számos kérdést nyitva hagyó céllozgatásai a viszony lehetséges kereteire. „Félhétkor színházba menénk. Waltzerék ismét

¹⁵⁸⁰ 1839. szeptember 9. – Még: 1839. augusztus 9.

¹⁵⁸¹ Tóth Árpád, *Önszervező...*, I. m., 60.

¹⁵⁸² 1839. augusztus 5.

¹⁵⁸³ 1839. február 18.

¹⁵⁸⁴ 1839. július 31.

odakerültek, és sokat beszéltek. Úgy látszott mintha példázgattak volna, kivált az anya, – de nem értem.”¹⁵⁸⁵ Bártfay nem szívesen néz szembe a család életformáját illető sejtéseivel, homályos ügyleteikkel: „10 óra után W[altzerék]..hoz mentem, kik szívesen vevék látogatásomat; de úgy látszott mintha valakit vártak volna, mert néha kitegintgettek.”¹⁵⁸⁶

Nina történetének alaphangját, a Bártfayn eluralkodó fásultságot a naplóban végigkíséri a Paulina miatti csalódottság párhuzamos szólama, a róla kapott hírek, a feltörő emlékek miatti fájdalom, a két lánnyal kapcsolatos érzelmek kényszerű összekötése, egybevetése. „Színházba mentem. N[ina]. nyiltabban szólt. Ma két év előtt utazott el P[aulina].. Pestről. Azóta mennyi változás és – nem változás.”¹⁵⁸⁷ A bizalmasabb viszony latolgatásának időszakából származik az az álom, amelyben Paulinát fiatalabb lánytestvére, Szerafina helyettesíti, őt öleli meg Bártfay, de valami zavar és tartózkodás, bizonytalanság szövi át a jelenetet. „Azt álmodám igen világosan ’s elevenen, mintha Uj[hely]..be B[arthos].. házánál lettem volna. Legelőször S[usanna].. és Sz[erafina].. pillantának meg, ’s ez utóbbi örvendeni látszott látásomon, de midőn öleléssel idvezlém, zavar és tartózkodás mutatkozott rajta. Később az atya, ki mintha még életben lett volna, szívesen beszélgetett velem, de szinte némi elfogultsággal. P[aulina].. nem is mutatá magát.”¹⁵⁸⁸

12.1.2. ISMERKEDÉS, UDVARLÁS

A Ninával való kapcsolat első három hónapjáról, az udvarlás időszakáról (1839. június 7 – július 11.) jegyez fel legtöbbet Bártfay naplójába. Sokáig pusztá színházi ismeretség marad. „Színházban a’ szokott helyen ültem (legutolsó pad, balfelől) ismerősök mellett. Haza menet találkozáván a’ Gr[óf]. Károlyi ház előtt a’ szökével, anyjával és öccsével, én ’s Radnics hazakisértük, a’ bástya utczába.”¹⁵⁸⁹ Majd apró, udvarló gesztusokkal közeledik a családhoz.¹⁵⁹⁰ A színházi találkozások miatt az akadémiai tagok közt elhangzó pletykákról szólva Bártfay naplójában furcsa megjegyzést tesz. „Voltam ugyan színházban, de nem sok kedvvel, melyet azon körülmény még inkább megzavart, hogy a’ Tudósok páholyában, hova Bajzához menék föl, holmi célzásokat kelle hallanom, a’ szökeánynyal folytatni szokott beszélgetés miatt. Sajnáltnám, ha ezért a’ szegény leányka netalán élesebben ítéltenék meg, mivel eddig valóban nem érdemli. Azonban hadd petyegjenek! – Ennek leginkább a’ haszontalan Lukács lehet támasztója. Wie der Schelm ist, so denkt er. – Ezután is épen úgy viselem magam ’s ha lehet még több figyelemmel leszek iránta – hanem ha tapasztalom, hogy azzal ártok neki.”¹⁵⁹¹

Bártfay hamarosan mindennapos lesz Nináéknál, a számukra alkalmas látogatások időpontjait, a lány öccse, Gyula közvetíti.¹⁵⁹² Társalgás, versolvasások, színházi belépő kifizetése, kisebb-nagyobb ajándékok, majd egy nagyobb „kölcson”, egy zálogcédula kiváltása jelzik Bártfay egyre erőteljesebb érdeklődését. „4-5 óra közt málna-levet vá-

¹⁵⁸⁵ 1839. július 14.

¹⁵⁸⁶ 1839. július 25. – Hasonló még: 1839. október 7.

¹⁵⁸⁷ 1839. július 18.

¹⁵⁸⁸ 1839. augusztus 4.

¹⁵⁸⁹ 1839. június 25.

¹⁵⁹⁰ 1839. június 30.

¹⁵⁹¹ 1839. július 19.

¹⁵⁹² 1839. szeptember 23., 1839. szeptember 29.

sároltam a' beteg W[altzer]..né számára, elvivém személyesen; N[inána]..k is átadám a' mellűt 's gyűrűt, minek úgy látszott szívesen örülnék. Tettek holmi bizodalmasabb nyilatkozásokat is: de még sem tudom hanyadán vannak; majd idővel talán elválík."¹⁵⁹³ – „Kölcsönadtam 50 pengő ftot – de előre is úgy látszik oda vész."¹⁵⁹⁴

Az anya és lánya korábbi kényszerű elköteleződésekről, naiv ballépésekről és folyamatos szerencsétlenségekről szóló, homályos történetekkel kelt szánalmat Bártfayban. „Azon szöke fiatal ember, ki W[altzerék]..el szokott beszélni, Megyei irlnok. N[iná].. felől hajlandó vagyok hinni, hogy még nem veteműlt el, bár hibázott. Igyekszem bővebb 's körülményesebb tudományt szerezni, ha majd visszajön. Azok után, miket eddig hallék, inkább részvevő szánakozást érzek, mint kárhoztatni tudnám."¹⁵⁹⁵

12.1.3. BIZONYTALANSÁG ÉS BIZONYOSSÁG

De a gyanakvás, a becsapottság érzésétől nem képes szabadulni Bártfay, rátelepedik a kapcsolatra az az irreális elvárás, hogy őszinte érzéseket, sőt egyértelműséget, kizárólagosságot kíván ajándékaiért, pénzéért. „[...] W[altzeré]..khez menék. Eleinte mintha valami feszültséget okozott volna jelenlétem: de utóbb N[iná].. fölmelegűlt 's olly nyilatkozást tön, mint eddig egyszer sem. Majd meglátjuk úgy van e."¹⁵⁹⁶ Hol meggyőzik a női könyvek, hol erősebb benne a gyanú, hogy ellentmondó, hullámozó viselkedésük oka egyszerűen a kivárás, még nem döntöttek, kit válasszanak pártfogóul. „Délután félőtkor W[altzeré]..kat látogatám meg. Könyeztek. N[iná].. azt monda, hogy a' dolgot rövid idő fogja megválasztani, talán 14 mulva is fog tudni bővebben nyilatkozni. Úgy látszik, valami fekszik szívéen, vagy én nagyon csalódom."¹⁵⁹⁷

A Paulinával való kapcsolat egyértelműen kettejük közös, intim ügye volt, a lányt a házasság életfontosságú kérdésében is önálló, akár családjá akarataival szembeszegülő, szuverén döntésre bízta Bártfay. Nináékról szinte mindig többes számban beszél, az egész családra figyel, nemcsak a mondandóra, a gesztusokból, a ki nem mondott szavakból akarja megtudni az igazságot, mintha nem igazi férfi-nő viszonyról, hanem a családhoz való csatlakozásról tárgyalnának. „Szinházban W[altzerék]..k megszólítának miért nem látogatom meg őket: megígértem hogy megyek; úgy látszik fájna nekik ha nem mennék. Kedvem derűlőbb lett."¹⁵⁹⁸ – „Szíves szavakat hallék 's azon kérést, hogy igen sokszor, akár mindennap is, látogassam meg őket, mert örűlnék jelenlétemnek 's általa megtisztelve tartják magokat. Majd megmutatja a' következés."¹⁵⁹⁹

A családtagok egymással párhuzamosan, saját eszközeikkel győzködik Bártfayt. A hosszú s időnként meg-megszakadó egyeztetések után megszületik a megállapodás a dolog anyagi vonzatairól 1839. szeptember 25-én. Ennek az előkészítő szakasznak a leírása talán nem véletlenül hasonlít Bártfay lejegyzésében a terményeladási alkudozásokhoz, s időleges nyugvópontot ad a történetnek. „N[iná].. világosan szólott: én is egész

¹⁵⁹³ 1839. július 23.

¹⁵⁹⁴ 1839. augusztus 7.

¹⁵⁹⁵ 1839. szeptember 6. – Hasonló még: 1839. augusztus 17., 1839. szeptember 3.

¹⁵⁹⁶ 1839. augusztus 1. – Hasonló még: 1839. augusztus 2.

¹⁵⁹⁷ 1839. augusztus 29. – Hasonló még: 1839. augusztus 19., 1839. augusztus 23.

¹⁵⁹⁸ 1839. augusztus 13.

¹⁵⁹⁹ 1839. augusztus 14.

nyíltsággal megmondám, mit tehetek. Úgy látszott gondolkodóvá lett 's kért mennék holnap, felelni fog."¹⁶⁰⁰ – „[...] N[iná]..hoz menék a' meghívás szerént. Elfogadá az ajánlatot 's mindenre késnek nyilatkozott, hasonlóul az öreg is. Kivánom hogy meglegedés kövesse a' dolgot 's állandó legyen. Félhétkor távozám el. Az utcán vevém észre, hogy óram' arany karikája, vagy füle kiesett 's elveszett; kevésbe mult, hogy az aranyláncz le nem csúszott nyakamról."¹⁶⁰¹ – „[...] 10 óra tájban B. N[iná]..hoz menék. Lefizetém a' fizetendőt, 's kielégítettém. ^^ A bánásmód határozza meg magamviselését; az elmultra kész leszek fátvölt vonni, kivált, ha azt tapasztalom, mit ma találtam. Bár sokáig tehetnék jót, 's belátnák, hogy a' mit teszek javokra szolgál."¹⁶⁰² A rákövetkező félévben egyre szürkébb, tárgyyszerűbb és időnként üzleties megjegyzések kommentálják a Ninánál tett látogatásokat. „Félhatkor B[néhe]..z menék 's ott mulattam mintegy félnyolczig. Előingem egyik gombját elvesztém: hihetön nálok maradt. ^^"¹⁶⁰³

Egyre gyakrabban távozik ingerűten a színházból vagy Nináéktól, a lány viselkedése, a helyzet felemássága, saját, erre a helyzetre adott reakciói a kezdetektől folyamatosan zavarják, s inkább a nyilvánosházba tér be. „A' játék' végét nem vártam be, N[iná].. jeladásai boszontottak. Befordultam a' Terézia városba; √ 's azután holdfényenél hazasétáltam."¹⁶⁰⁴ – „W[altzerék]..hez menék – de ott nem úgy voltam mint vártam. Nem tudok enmagammal egyezni. Srom. Már sötétedett midőn a' városra fordultam ki 's M[adame]..nél √ alsó szoba. A' gyönyörű szemű Julie. Szinházba menék, a' páholyba, R[adnics].. is: de az első f[el]vonás után nőm, Lila, Agnes, Léni odajöven mi a' földszinre menénk. Nem szóltam."¹⁶⁰⁵ A becsapottság érzése, az állandó féltékenység nem hagyja nyugodni. „Szinházban N[iná].. magaviselete boszantott, 's kiséréte is."¹⁶⁰⁶ – N[iná].. folyvást egy urral beszélgetett, kit nem ismerék – az kísérte haza is."¹⁶⁰⁷ – „Ivanovics orvos is vagy egy óráig mulatott, dohányzott nálam; a' többi közt B.N[iná]..ról is beszélünk: előhozá, hogy K[o-vács].. Zs[igmond].. 6 aranyat adott neki B..né' orvoslásáért."¹⁶⁰⁸

Az illúziótlanság, a folyamatos bizonytalanság, az egyre egyértelműbb jelzések arról, hogy ő mindössze Nina egyik bizalmasa, szakításhoz vezetnek. A kapcsolat teljes felszámolásáról való döntés bejegyzése szinte egyidejű a Paulináról szóló utolsó, megrendült sorokkal. „Mind inkább érzem, hogy P[auliná]..ban szörnyen csalatkozám. Még hazugságokat is kell tapasztalnom. – Tanúságul szolgálhat, mint legyen valakivel egészen bizodalmas. Azt hívém, lesz idő, midőn megfogja bánni, talán siratni is, a' mit elkövetett: de mi az neki? – Hadd legyen vége."¹⁶⁰⁹ – „[...] N[iná]..t akartam meglátogatni: de B[né].. előmbe jöven monda, hogy K[o-vács].. Zs[igmond].. 's nem tudom ki van nála. Visszatértem megvallom kedvetlenül 's föltevém magamban nem menni oda többé."¹⁶¹⁰

¹⁶⁰⁰ 1839. szeptember 25.

¹⁶⁰¹ 1839. szeptember 29.

¹⁶⁰² 1839. október 1.

¹⁶⁰³ 1840. február 27. – Hasonló még: 1839. december 23., 1840. január 25., 1840. február 1., 1839. október 4.

¹⁶⁰⁴ 1839. július 27.

¹⁶⁰⁵ 1839. szeptember 26. – Erre még: 1839. szeptember 27., 1839. november 7.

¹⁶⁰⁶ 1839. október 2.

¹⁶⁰⁷ 1839. október 6.

¹⁶⁰⁸ 1839. október 10.

¹⁶⁰⁹ 1840. február 14.

¹⁶¹⁰ 1840. március 4.

12.2. PROSTITÚCÍÓ

1839 nyarától Bártfay rendszeres látogatója a pesti prostituáltaknak, korabeli elnevezéssel „kéjnőtanyáknak”, amelyek még nem bordélyok, alig hasonlítanak a későbbi, hivatalos nyilvánosházakhoz.¹⁶¹¹ Két-három lány által közösen bérelt lakást jelentenek, ahol a vendégek forgalmából származó jövedelem kétharmad része a tulajdonost illeti meg. „A’ színházbol utósó fölvonás előtt menék haza Radnicscsal. A’ czukor- és magyar utca belső balszegletén álló emeletes házhoz rövid időre betértünk. √ K Szép holdvilág volt, ’s a’ szénapiaczig sétáltunk, onnan a’ Kecskeméti Kapun és utcán haza.”¹⁶¹² – „7 órakor kimenék Radnicscsal elébb Kuncwalderekhez, aztán a’ muzeum mellett M[adame]-hez, hol Julieval mulattam, mert az asszony rosszúl volt. Később Eliza is előjött; csak keveset szólhattam vele, mert már menőben valék; említést tőn hugárol is.”¹⁶¹³

12.2.1. A „BUKOTT NŐK” A TÖRTÉNETI FORRÁSOKBAN ÉS A NAPLÓBAN

Az a tény, hogy Bártfay egyáltalán leírja találkozásait a nagyvárosi társadalomnak ezzel, a számbelileg sem elhanyagolható nagyságú csoportjával, hogy pontos adatokat szolgáltat, rendkívül értékes forrássá teszi a naplót a magyarországi prostitúció történetének – az utóbbi években meginduló – kutatása számára. Régóta ismertek a témával foglalkozó korabeli publicisztikák, hatósági rendeletek, kevés viszont az erről a szőlő közvetlen beszámoló.¹⁶¹⁴ Az irodalomban szereplő ritka kivétel a nagyvárosi létnek ezt a szféráját is ábrázoló Kuthy-novella: „Ama sötét hirű utszában, egy földszinti ház előtt álltak meg. Itt ott tüstént megnyíltak a’ félig függönyözött ablakok; ’s szilaj leányfők vihogtak ki a’ csípős, esti szélbe. Egy lomha nőcseléd, ki a’ csöngetésre kaput tárt, útasítás Fenyéri urat a kérdzett lakba. Egy téres szobában zápmeleg csapta el lélekzetét. Egy sereg Mahumedféle angyal tóftult rá pongyola kedvében; megszenttelenítve az őszinte kedély, ’s szabad egyenlőség tiszta élveit, miknek szerény üdve zabolátlan túlvitel által förtelemmé törpült.”¹⁶¹⁵

A társadalomtörténet – és kiemelten a mikrotörténeti módszerekkel dolgozók – figyelmét régóta, szinte kezdetektől foglalkoztatják a perifériára kerülő, szociálisan elkülönülő/elkülönített csoportok, a deviánsnak számító magatartásformák.¹⁶¹⁶ Különösen a forráskezelés szempontjából jelentenek igazi kihívást a történészeknek, hiszen a róluk

¹⁶¹¹ A téma a napló által kijelölt időszakban kiváltképp forráshiányos nincs monografikus feldolgozása, inkább egyedi, anekdotikus történeteket közöl. SIKLÓSSY László, *A régi Budapest erkölce*, s. a. r. Székely András, Corvina, Budapest, 1972, 131. – Valószínűleg éppen a napló időszakában jön létre az a közvélemény és a városigazgatás egyaránt szorgalmazott elképzelése, hogy a bordélyházak elkülönített negyedekben működjenek.

¹⁶¹² 1839. szeptember 21.

¹⁶¹³ 1840. július 8.

¹⁶¹⁴ Hasonló élményeit írja le egy vidéki szabólegény az 1899–1900 között keletkezett memoárjában. Beszámol három, az 1830-as évek pesti nyilvánosházaiiban tett látogatásairól. *Egy szabólegény megkísértései. Kézművesek életviszonyai és házasságai az 1830-as években*, s. a. r. DOBSZAY Tamás = LÁCZAY, I. m., 279–285.

¹⁶¹⁵ *Rágalom és gyanú*, 1844. – Idézi VÖLGYESI, *Egy siker...*, I. m., 100.

¹⁶¹⁶ Michael FOUCAULT, *Felügyelet és büntetés. A börtön története*, Gondolat, Budapest, 1990; LÉDERER–TENCZER–ULICSKA (szerk.), I. m.

szóló szövegek mindig a hatalom szempontjait tükrözik, ezek a csoportok – koldusok, bűnözők, elmebetegek – nem hagytak saját nyomot a történelemben, a róluk rögzült kép szükségszerűen torz: a majdnem mindig másod- vagy harmadkézből való »jelentések« és a kortársak előítéletektől hemzsegető tanulmányai hamis képet nyújtanak a prostitúcióról.¹⁶¹⁷ „[...] A források a hatalom kezében vannak és ezért nagyjából egyformák.”¹⁶¹⁸ A jelenséget kutatók fontos és alapvető problémákat tisztáztak már: nem létezik „a legőszibb mesterség” egységes fogalma, kultúránként, területenként – sokszor városonként is – olyan eltérő az ezt foglalkozásszerűen űzők, az ezzel a megnevezéssel megbélyegzettek, vádoltak, és általában az adott normáktól eltérő, független szexuális gyakorlattal élő nők helyzete, hogy szinte lehetetlen bármilyen általános megközelítés.¹⁶¹⁹ A szakirodalom kiindulópontja a források elkülönítése: „Három különböző szintű integrálásra váró analízist tudunk itt felsorakoztatni, melyeket azonban szükségképpen mindig össze kell fogni. Az első a prostitúció társadalmi megítélésére vonatkozik; a második a prostitúcióról való véleménynyilvánítás dinamikájára; a harmadik a szabályozás és ellenőrzésre.”¹⁶²⁰

Az európai újkori történelemről e tárgyban született írások lenyűgözően pontos és minden bizonnyal olykor meglepő adattömegre támaszkodva kísérelnek történeti összefüggéseket teremteni az egyes, szűkebb vizsgálat alá vont szövegek alapján. „...a prostitúció nagyon is alapvető értelemben ökonómiai probléma, ahol kínálat egyáltalában való fellépte, valamint fellépésének konkrét modalitásai nem nagyon érthetők és magyarázhatók meg anélkül, hogy ne tanulmányoznánk alaposan a gazdasági, társadalmi demográfiai strukturális viszonyokat és a kereslet/kínálat nyomukban létrejövő egyensúlyi játékát”¹⁶²¹ – vagyis a női munkaerőpiac változásait, a pauperizáció folyamatát, a városiasodást, a családstruktúra változásait.

Átfogó magyar szakirodalom nem született még a korszak prostitúciójáról, mikrotörténeti, esettanulmány jellegű írások jelzik a téma felé fordulást.¹⁶²²

Bizonyos, az egész kontinensen erősödő tendenciák meglelte azonban biztosra vehető. Meglehetősen nagyszámú, a vidéki szegénység elől a reményt adó nagyvárosba menekülő, bizonytalan státuszú nő él Pesten és „nyilvánvaló nővé” válásuk elsősorban a megfelelő munkaalkalom hiányának köszönhető.¹⁶²³ A lehetőségek ténylegesen jóval nagyobbak,

¹⁶¹⁷ A korabeli prostitúcióhoz kötődő sztereotípiákról az angol publicisztikai- és szépirodalomban, a kialakuló ikonográfiai típusokról lásd LAFFERTON Emese, *A bukott nő a viktoriánus képzeletvilágban*, Rubicon 1998/6., 37–43.

¹⁶¹⁸ Villa RENZO, *A prostitúció mint történettudományi probléma*, Világtörténet 1982/1., 121.

¹⁶¹⁹ Széles válogatást nyújt a témáról az újkori Európában a LÉDERER Pál szerkesztette cikkgyűjtemény: *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet* című kötetében. Új Mandátum, Budapest, 1999.

¹⁶²⁰ RENZO, I. m., 123–124.

¹⁶²¹ LÉDERER Pál, *Kik hát ezek...* = Uő., I. m., 23.

¹⁶²² GÜNTNER Péter, *A soproni prostitúció története (1862–1918)*, Aetas 1997/1., 49–64; FORRAI Judit, *A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei* = *Tanulmányok Budapest múltjából*, 27, 1998, Budapest, 93–100; HORVÁTH László, *Adatok a gyöngyösi prostitúció újkori történetéhez* = *Archívum* 15, szerk. BÁN Péter – CSIFFÁRY Gergely, Eger, 1998; A „veszélyes” női szexualitás és a prostitúció-politika című fejezet GYÁNI Gábor bevezetőjében: *A regulázó gondoskodás* = LÉDERER – TENCZER – ULICSKA, I. m., 20–25; *Piroslámpás évszázadok*, szerk. BANA József, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 1999; SIKLÓSSY László, *A régi Budapest erkölce*, s. a. r. SZÉKELY András, Corvina, Budapest, 1972; MIKLÓSSY János, *A budapesti prostitúció története*, Népszava, Budapest, 1989; TÁBORI Kornél, *Az erkölcstelen Budapest*, 1908; SZÉCSÉNYI Mihály, *A bordélyrendszer Budapesten*, Rubicon 32–33. (1993) 58–63; FORRAI Judit, *Kávéházak és kéj nők*, Budapesti negyed 12–13. (1996), 110–120; CSÁSZTVAY Tünde, *Éjjeli lepkevadászok – Bordélyvilág a történeti Magyarországon*, Osiris, Budapest, 2009.

¹⁶²³ Mátay Mónika cikke arra figyelmeztet, a 19. századi Debrecenben a „kurvaság” fogalma alig-alig városias, a kifejezés középkori, falusias jellemzőit őrzi. Nem prostituáltat jelöl, hanem túlságosan autonóm viselkedésű, többnyire egyedül élő, önálló keresetű nőt vagy olyan férjes asszonyt, hajadont, aki engedetlen, nagyszájú, feleselő,

mint bárhol az országban, sok munkáskézre van szükség a szolgáltatások – mosás, varrás, vendéglátás –, az építőipar területén és a szaporodó manufaktúrákban.¹⁶²⁴ A Terézvárosban élnek legnagyobb számban napszámosnők, ahová Bártfay a prostituáltak miatt látogat. A napló példa arra is, milyen lehetett az eleinte alkalomszerűen, bármilyen ellenszolgáltatásért majd később állandóan és kizárólag pénzért szexuális szolgáltatást kínáló nők életpályája, körülményei. A prostitúciót fenntartó és ösztönző másik ok a férfiak egyre jobban kitolódó házassági életkora, ami az 1830-as évek végén 30 év körül van, de a folyamatosan özönlő bevándorlók miatt egyre növekszik.¹⁶²⁵

Francsics Károly, veszprémi mesterlegény évekig vezetett naplója az egyik példa,¹⁶²⁶ hogy a vele egy háztartásban élő szerelmével, akit súlyos betegségében testileg is gondoz, megfelelő anyagiak híján évtizedekig nem köthet házasságot, reménye sincs rá.¹⁶²⁷ Ezt a tendenciát jelzik vissza a memoárok is: „A megélhetés bizonytalanságában és nehézségében nem mindenkinek volt bátorsága megházasodni. A házasságok száma évről évre szemmel láthatóan csökkent, és az emberek természetes szükségletüket mindenféle álu-
utakon igyekeztek kielégíteni. A szüzesség szép erénye is erősen szenvedett, holott erre az előző időkben nagy gond volt.”¹⁶²⁸ Mivel a jómódú polgári családok szigorúan tiltották a lányok esküvő előtti nemi életét, ezért az egyedülálló férfiak állandó, stabil vendégként jelentettek a szociálisan alsóbb rétegekből jövő, a különböző városok között mozgó, lakóhelyüket gyakran cserélő prostituáltaknak. A kérdés fenti, társadalmi vonatkozásait meglehetősen pontosan látta már a kor publicisztikája is: „Komolyan szólva, mi igen nagy foltját az emberi társadalomnak látjuk abban, hogy ilyen lények létezhetnek, és még sokkal nagyobb bajnak tartjuk azt, hogy számos itt élő nem sorolható oknál fogva létezniük kell. Erről azonban jámbor óhajások nem segíthetnek; itt gyökeres orvoslásra volna szükség, és ez is, mint sok ezer társasági bűn, p. o. kártyajáték, orzás, henyélés stb, csak úgy volna kiirtható, ha a társaság alapjai fenekestül megfordíttatnának, a bírhatásba és keresetbe egyenlőbb arány hozatnék, a megélhetés egyenlő feltételévé a munka tétetnék, de a munkát okvetlenül díj követné, s mindeneke előtt (mi azonban ezekből természetesen következnek), ha a családi élet minden hazai polgárra nézve mellőzhetetlen életszükséglet lenne. Ekkor kevesbűlnének a bűn alkalmi, nyerne az erkölcsiség... [...]”

felügyelet nélkül kószáló – vagyis a beszédmód, a viselkedés, a megjelenés a fogalom használatának elsődleges jellemzője, nincs köze a szexuális kihágáshoz. MÁTAY, I. m., 188–189.

¹⁶²⁴ BÁCSKAI, *Társadalmi...*, I. m., 205–209.

¹⁶²⁵ BÁCSKAI Vera, *Pest társadalomtörténete a házasságkötések alapján = Tanulmányok Budapest Múltjából*, XXI., 1979, 49–101.

¹⁶²⁶ HUDI, *Francsics...*, I. m.; Uő., *Egy veszprémi...*, I. m.; *Francsics Károly borbélylegény iratai* = DOBROSSY, I. m., 122–127. – erről VÖRÖS Boldizsár, *Napok, emlékek...*, I. m., 3–4, 127–134.

¹⁶²⁷ Sajátos módon a prostitúciót elősegítő tényező a házasságok közötti gyakori különbség, vagyis hogy az idősebb korban házasságba lépő fiatal nőket vesznek el. Angliában ebben az időszakban mindkét nem később köt házasságot, és ennek köszönhető a prostitúció iránti kereslet csökkenése. „Egy olyan rendszerben, ahol mindkét nem képviselői viszonylag későn kötnek házasságot, nagyobb valószínűséggel találjuk nyomát a házasságon kívüli szexuális aktivitásnak, mint ott, ahol a felek korán házasságba lépnek. Ám jó okkal feltételezhetjük, hogy a házasságon kívüli szexuális aktivitásnak jóval kisebb mértékben velejárója a prostitúció akkor, ha mindkét nem képviselői későn házasságba lépnek, mint olyan rendszerben, ahol csak a férfiak kötnek későn házasságot (amire Firenze lehet a példa). Ha mindkét nemben sok az egyedülálló, akkor mód nyílik a megismerkedésre, az alkalmi viszonyokra, s mérséklődik az igény a prostitúcióra. Ezzel szemben, ha minden fiatal nő egy-egy idősebb férfi felesége, akkor nő annak valószínűsége, hogy a fiatalok kurvákhoz járnak (bár, ami azt illeti, Firenzében a helyhatóság állítólag azért létesített hivatalos bordélyt, mert a fiatal emberek inkább egymást keresték föl.)” Ruth M. KARRAS, *A szex, a pénz és a szajha* = LÉDERER, I. m., 41.

¹⁶²⁸ Idézi SIKLÓSSY, I. m., 87.

A társaság anomáliáiban rejtezik ennek oka, mint mindennek, mit egyesek rossz hajlamainak szeretnek tulajdonítani.¹⁶²⁹

A lányok többsége rendkívül fiatal – Paulinával, Ninával egykorú nőkkel találkozhatott itt Bártfay – az első szabályozás ugyan 17 évben jelöli meg az alsó korhatárt, de ez többnyire ellenőrizetlen, betarthatatlan marad. A városi prostituáltak utánpótlását a vidék adja. A házasság előtti nemi élet megítélése Magyarországon már ekkor is területenként eltérő, de a nem kívánt terhesség mindenképpen a lakhely elhagyására, a történetek mindenáron való eltitkolására ösztönöz.¹⁶³⁰ Kölcsey fiktív védő beszéde a gyermekgyilkos anyáról a kilátástalan helyzetbe került, a társadalmi normákon kívülre kerülő megesett lányok egyik lehetséges döntésének a háttérét rajzolja fel.¹⁶³¹ A másik út a nyilvánosházba vezetett, a kórházakban szülő leányanyákat sokszor már ott felkeresik és szerződtesik a kerítők a csecsemő elhelyezése fejében.

Az irodalomban, publicisztikában megjelenő kéjhölgyfigurák többnyire „bukott angyalok”, nem erkölcsiek, hanem naivitásuk, tapasztalatlanságuk áldozatai.¹⁶³² „Ah! Könnyű a csillapult indulat hideg óráiban szenvedelmek legyőzéséről elmélkednetek; de az ifjú érzelm hő pillanataiban a legnemesebb keblű hölgy is sokkal gyarlóbb – mert hiszen ember – mintsem, hogy őt egy gyöngé lényt, ennyi szenderítő gőz, avagy csak egy pillanatra is önfeledés mámorába ne meríthetné.” – írja Kossuth a *Pesti Hírlapban* 1841-ben.¹⁶³³ Álláspontja némileg eltér a kor orvostudományától, amely a férfit szexuális vágyakkal születettnek tekinti, míg úgy véli, a nőben ez a késztetés csak a másik nem hatására születik meg, de abban egyetértenek, a nő „elcsábításában”, elzüllésében erkölcsileg mindig egy férfi a bűnös.¹⁶³⁴

Kuthy Lajos novelláiban is hangsúlyos motívum, ahogy a női lélekben „szenvédélyek természetlen szele zúg az összsvetört ágak között”: „...oh a nőkebel, feneketlen hona az egymást nyelteső örvénynek, mely egyaránt hányhat fel döglött szörnyeket, vagy világ-érő gyöngyöt.”¹⁶³⁵

Bártfay naplója szerint is a testi vágyakkal szembeni gyöngeség, a szenvédélyeknek való kiszolgáltatottság nem csak a férfiak, hanem az emberi nem közös sajátja. „Az ember csak ember míg él, azaz: gyarló portéka. Mennyit küzdünk az állatisággal, mennyit

¹⁶²⁹ Dessewffy Aurél cikke a Világ 1841. 43. számában. – Idézi SIKLÓSSY László, I. m., 138.

¹⁶³⁰ Fáy András visszaemlékezése szerint: „[...] hogyha valamely faluban hajadon vagy özvegy nőszemély esett meg, több mérföldnyi körben terjedt el gyalázatának híre, a személynek haját levágták, fejét bekötötték, vele ecclésiát követtek, a templom cintermében ült szégyenszéken, csak huzamos penitentiartás után vegyülhetett az egyház gyülekezetébe.” – Idézi SIKLÓSSY László, Uo., 85.

¹⁶³¹ Ugyanerről szól tréfás (?) hangnemben Vörösmarty *Gábor diákja* is: „S hogy mosolyog istenadta fattya! / 'Épen olyan, mint az édes atyja.' / Mit csináljunk, mit tegyünk galambom? / 'Én tudom, hogy a Dunába ugrom.'” 1830. VMÖM II., 75.

¹⁶³² Fábri Anna az 1840-es évek regényeit elemezve állapítja meg, hogy a nők esetében az „előnytelen rendi helyzet”, a közösségen kívülre válás vezet „bűnös kapcsolathoz” és áldozattá váláshoz. Másrészt, hogy a nők életpályája egyértelműen „a pénz hatalmának van alárendelve”. A szépirodalom történetemai egyértelműen bizonyítják, a „kevésbé szerencsés születésű nők csaknem eredendő áldozatmivoltát”, tehát „nem egyszerűen egyéni választáson múlik az erény vagy bűn útjának követése”. FÁBRI, *„Határozott...”*, I. m., 144–146.

¹⁶³³ Idézi SIKLÓSSY, I. m., 135.

¹⁶³⁴ Ezt az álláspontot mutatja be E. M. SIGSWORTH – T. J. WYKE, *Prostitúció és nemi betegségek a Viktória-korban* = LÉDERER, I. m., 144. – A középkor éppen fordítva vélekedett, veleszületettnek a női bujaságot tekintette: lásd M. KARRAS, I. m., 37. A női szexualitás zabolátlanságáról, a fegyelmezetlen viselkedés típusairól A nők felülkerekedése című fejezet = Natalie Zenon DAVIS, *Társadalom és kultúra a kora újkor Franciaországában*, ford. CSABA István, ERDŐSI Péter, a verseket fordította KAPPANYOS András, Balassi, Budapest, 2001, 117–138.

¹⁶³⁵ Völgyesi Orsolya idézi a *Cillej Borbála* (1841) illetve a *Balítéletek* (1842) című novellából. VÖLGYESI, *Egy siker...*, I. m., 104–105.

hajlandóságaink, az önzés, a szenvedelmek elfojtásában vagy nemesítésében – ’s még is, jönnek pillanatok melyekben a’ lelki felsőség nem gyakorolhatja diadalát ’s az akarat a’ testiséghez hajlik.”¹⁶³⁶ Talán ez az előítéletmentes, a prostitúció problémáját az egyénről a társadalomra hárító attitűd az oka, hogy Bártfay szűkszavú bejegyzései a lányokról, saját szavával „nő személyek”-ről, nem nevezhetők ridegnek és semmiképpen nem elítélők, számára a prostitúció világa még nyilvánvalóan nem érintkezik a kriminalitással. „Már sötétedett midőn a’ városra fordultam ki ’s M[adame]..nél ’ alsó szoba. A’ gyönyörű szemű Julie.”¹⁶³⁷ A rövid látogatások, amelyekre gyakran Radnicsal, az udvarmesterrel együtt megy, gyakran csak tájékozódást, időpont egyeztetést szolgálnak.

Bártfaynak a lányokkal kapcsolatos attitűdje megegyezik azzal, ahogy Vörösmarty bánik prostituált-alakjaival. Egyik novellahőse irtózáttal beszél a bordélyról: „...ha én neked elmondanám, miket szenvedtem! Azt mondták, hogy te szívszakadva várakozol reám, hogy csak egyszer utószor látni akarsz, mielőtt örökre elhagynál. Én rohantam, repültem a csalfa ház felé, hogy lássalak. Kik valának ott, mint éltem közöttük, el nem mondhatom; ne adja Isten, hogy valaha el bírjam mondani. Örjögéssé válik ott az öröm, fertelemmé a legédesebb gyönyör, s mint fáj a lélek romlása érzetében, mi sajgatók gyógyíthatatlan sebei!”¹⁶³⁸ A *Csongor és Tünde* Mirígye látványos víziót fest a habozó Leder élé. „Valld meg édes, nemde otthon / Kór apád van, ’s szenvedő; / Nincs egyéb, mint csak te, a’ ki / Gyámolítsa. [...] És az árvák, / Oh az a’ két gyenge gyermek, / A’ ki porban mász előtte, / ’S mint oroszán rí az éhség / Ajkaik közt, hogy miatta / A’ sivány port rág-dogálják.”¹⁶³⁹ Vörösmarty kifejezetten együttérzően írja le a kényszerítő körülményeket, a fiatal nő kiszolgáltatottságát. A *Szél úrfi* prostituáltja pedig jó anya lesz, szenvedő állapota után visszatalál a társadalomba, érzelmileg és erkölcsileg egyenrangú, sőt a novella végére föléemelkedő társa lesz férjének. „...távol egy kis völgyi lakban telepedék le vele, s e magányban háborítatlanul éldelé mind azt, mit a szerelem édest és üdvöztőt adhat. Mi kelle több? egy kellemes, fiatal feleség a házban mind azon véghetlenségével a jóakaratnak, mellyel a szerető nőkebel férjének áldozik [...] Ah de Szél úrfi állhatalan volt. Hatodik évében összekelésének már unni kezdé sívó gyermekeit s a gondos anyát, kinek ifjúsága s kellemei gyermekeire látszanának általmenni. A hetedik évben már kihült, kedvetlen, magába vonult lón s többnyire házon kívül kalandozva tölté idejét.”¹⁶⁴⁰ A prostitúcióról szóló szakirodalom megerősíti, hogy a század nyolcvanas, kilencvenes éveiiig, a bordélyrendszer fénykoráig, valóban volt lehetőségük a lányoknak a férjhezmenetelre, új élet megkezdésére, elsősorban az intézményt vezető „madame”-ok hathatós támogatásával.

Bártfay ezen a helyszínen is elsősorban saját magára figyel, testi tapasztalatainak, érzéseinek, hangulatainak rögzítésére, nyomon kísérésére használja a naplót. „Kedvetlen valék, ’s M. magához felhítt. Csak kényszerítém magam ’s nem sokára el is menék.”¹⁶⁴¹ A nyilvánosházakban tett látogatások rövid idejűek, fél-egy óráskak, gyakran a színházlátogatás idejére esnek. „Színházban 1^o felvonás utánig valék; ekkor a’ páholyba menék. Onnan

¹⁶³⁶ 1839. október 12.

¹⁶³⁷ 1839. szeptember 26. – Hasonló még: 1839. december 7., 1841. január 4., 1841. április 30.

¹⁶³⁸ *Szél úrfi*, VMÖM, *Beszélyek és regék*, s. a. r. SOLT Andor, Akadémiai, Budapest, 1974, 133.

¹⁶³⁹ VMÖM, *Dramák*, IV., s. a. r. FEHÉR Géza – STAUD Géza – TAXNER-TÓTH Ernő, Akadémiai, Budapest, 1989, 102–103.

¹⁶⁴⁰ *Szél úrfi*. VMÖM, *Beszélyek...*, I. m., 135.

¹⁶⁴¹ 1840. szeptember 17. – Hasonló még: 1841. április 4., 1841. október 9.

sétálni. Radnics is volt velem. (Kis kereszt utcában R[adnics]. ismerős. N ’ és Huszár ház) A’ játék végére még visszajövök. Nináékat hazakisérem. Kért, holnap látogassam meg. – Búcsúzáskor szívesen megszorítá kezemet.”¹⁶⁴² A bejegyzések többnyire csupán – valószínűleg nem valódi – neveket (Justina, Emma, Sophie, Nina, Paulina, Lisette, Marie, Hermine, Fanny, Julie) vagy kezdbetűket rögzítenek és egy melléjük írt grafikus jelet.

12.2.2. UTCAI VAGY HÁZI PROSTITÚCIÓ, NEMI BETEGSÉGEK

Az újságok városi prostitúcióról szóló cikkei elsősorban az utcai ismerkedést, a szolgáltatásaikat nyilvános helyeken, kávézókban, fürdőkben kínáló lányok kiszorítását, a városképet rontó, a fiatal férfiakat elcsábító nők kitoloncolását szorgalmazzák. A *Jelenkor* 1841-ben így ír: „Itt helye van talán egész illedékkel arra is figyelmeztetni az illető hatóságot, hogy valahára szüntetné már meg azon bizonyos némberek vadászjárdaikat, kik napáldozat után főbb utcáinkat raj gyanánt lepik el, s különösen tapasztalatlanabb ifjainkra nézve valódi mótelyei az erkölcsiségnek. Ha már nem törölheti egészen is el a kereset e gyalázatos nemét, legalább ne engedjük az cégéresen és szabadon üzenni azon főutcainkon, hol tiszta erényű hölgyeink arcain szégyent s tűzvérű ifjaink szemeiben lealjasító gerjek lángjait lobbogtatja e botrányos szemérmertlenség.”¹⁶⁴³ Bártfay számára ismerős lehetett ez a látvány is, hiszen a Gellérthegy mellett éppen a Károlyi-palota környékén, a városfalak vonalán (Kálvin tér, Kiskörút, Nagyhíd utca), illetve a Nemzeti Múzeum építése miatt rendezetlen Kálvin téren és a Lánchíd felvonulási területén működött a legtöbb utcai prostituált. „Sétám az Üllői úton lakó barátomhoz vala, keresztül a Széna piacon [Kálvin téren], – a pisztoly kávéházig [Két pisztoly fogadó] – néhány férfit kivéve embert nem találék – de arrébb uraim 4-5 némberrrel kelle akaratom ellen találkozzom, ezek megrontják és fertőzik az ifjúságot.”¹⁶⁴⁴ – írja a *Világ* lapjain Lanka Gusztáv 1841-ben, majd Dessewffy Aurél is megszólal ugyanerről: „...ha az ember színház után valamikébben későbbben megy haza, lehetetlen nem undorodnia, ha e nyomorult lényeket látja, kiknek sötét redős arcaiból mogorván rí ki a bűn és elvetemültség torzképe, és kik élmélygést okozó kéj- és borszagukkal a levegőt dögvészesítik.”¹⁶⁴⁵

A napló tanúsága szerint azonban Bártfay kizárólag ismert címre megy. „M-nél talál-tuk I. ’s nagyon jól. [...] J. lakik Budán a’ vizivárosban, fejrkereszt, 2d udvar, 1.emelet.”¹⁶⁴⁶ – „Azután kimenék Jhoz, kit az utasítás szerint megtaláltam ’. Nem sokáig mulattam ott ’s magam jövök haza.”¹⁶⁴⁷ – „Játék végén Radnics a’ Terezia városba vezetett ismerősi-hez, honnan féltizenegykor holdvilágnál jövök haza. Ma is nagy meleg volt. ’C. Ebben az óvatosságban szerepet játszhatott a nemi betegségektől való félelem is. „Óranegyedre nyújtott baromi élvét vajmi sokszor egy egész élet boldogságával fizettetik meg.”¹⁶⁴⁹

¹⁶⁴² 1839. augusztus 4.

¹⁶⁴³ Idézi SIKLÓSSY, I. m., 136–137.

¹⁶⁴⁴ Idézi MIKLÓSSY, I. m., 24.

¹⁶⁴⁵ Idézi SIKLÓSSY, I. m., 138.

¹⁶⁴⁶ 1840. július 31.

¹⁶⁴⁷ 1840. december 19.

¹⁶⁴⁸ 1839. június 19.

¹⁶⁴⁹ DESSEWFFY Aurél cikke a Világ 1841. 43. számában. – Idézi SIKLÓSSY László, I. m., 137.

A prostitúció ebben az időszakban egyértelműen megtúrt jelenség, bár Mária Terézia, II. József és I. Ferenc korábban még keményen felléptek ellene,¹⁶⁵⁰ az állam a XIX. század első felében már csak akkor érez késztetést a beavatkozásra, amikor például a katonaság körében fellépő súlyos, tömeges megbetegedések kívánnak intézkedést. A népbetegségnek számító szifilisz elleni küzdelemben 1840-től kötelezővé teszik Pesten a bejelentett lányok rendszeres orvosi ellenőrzését. Újságcikkek sürgetik a bordélyrendszer kiépítését, az utcák megtisztítását, s a prostitúciót a katonai rendészet hatáskörébe utalják. „Ami pedig a városban tartózkodó kéjlányokat illeti, ezek időről-időre megvizsgálatnak és az olyanok, kik bujakórság betegségben lenni tapasztaltatnak, a városi nőkórházba orvosoltatás végett küldetnek, miután egészségüket visszanyerték, testileg megbüntettetnek s így hazájukba visszaküldetnek”¹⁶⁵¹ – írja Buda városkapitánya a magyar hadi fő-kormányzónak 1841-ben. A „bujasenyv”, a vérbaj a kor fogalmai szerint gyógyíthatatlan betegség volt, még a homeopátia felfogása szerint is.¹⁶⁵² Bártfay ebben a vonatkozásban is gondosan ügyel testi állapotára, feljegyzi, ha fertőzés gyanúja merül fel, homeopátiás szereit némelyike is valószínűleg a nemi betegségekből való felgyógyulást szolgálja. „E’ megjegyzés magamat illet, mert ma ollyat tevék, mit az okosság nem helyeselhet. – De már hiában! – Ha kellemetlen következhési lesznek, egyedül magamnak kell tulajdonítanom, ámbár való, hogy adott szavam szerint tevém azt, ’s inkább magam szenvedek, mint sem azt megszegjem.”¹⁶⁵³ – „Ismét kellemetlenül vevém észre a’ tisztátlanságot. [...] Gyógy-szert vevék be.”¹⁶⁵⁴ Wesselényi naplóiban hasonlóan számos alkalommal jelentkezik az utólagos megbánás: „Megint egy ostobaság és legfeljebb úrfinak megbocsátható botlás; alig szabadulék az aggodalomtól, és ismét okot adék rá.”¹⁶⁵⁵ – „Átkozott felfedezés [...] bizonyos a pokolnak újabb megnyilta.”¹⁶⁵⁶

12. 3. A GONDOSKODÁS MINT FÉRFIGYERELÉS

A különböző nőkhöz fűződő, párhuzamos kapcsolatok különös természetességgel, magától értetődően szerveződnek egységbe Bártfay napi bejegyzéseiben. „Egyet-mást végezvén x menék. P. Jeanette √. Nagyboldog asszony napja. Ma 3 éve a’ budai hegyek közt valánk P[aulina]. L[éni]. V[örösmarty]. J[ozefina]. ’s én. Hallgattam misét a’ Ferencziek’ templomában.”¹⁶⁵⁷ Ugyanígy rendszeresen egymásra rakódnak a két lánnyal kapcsolatos bejegyzések. „Egyet-mást végezvén 9 óráig, N[iná].hoz menék ’s nála maradtam 11 utánig, kedvem szerint ’s ma volt okom meglegedni. Ismét P[aulina]. levelei átnézésével foglalkodám délig. [...] Folytattam P[aulina]. leveleit. [...] Azután színházba menénk. Jó

¹⁶⁵⁰ Uo., 10. Az utolsó tiltó állami rendelet 1816-ban született. Ezután helyben szabályozták a prostitúciót, első sorban népegészségügyi és nem büntetőjogi kereteken belül.

¹⁶⁵¹ Uo., 115.

¹⁶⁵² Susan P. CONNER, *Politika, prostitúció és szifilisz a forradalmi Párizsban. 1789–1799* = LÉDERER, I. m., 102–125. – Conner részletesen bemutatja a nemi betegségek diagnosztizálásával kapcsolatos bizonytalanságot, a lehetséges, sokszor igen drasztikus kezelések változatait, a „gyógyító”, azaz az elkülönítő intézmények működését.

¹⁶⁵³ 1839. október 12.

¹⁶⁵⁴ 1839. október 18.

¹⁶⁵⁵ 1838. szeptember 16.

¹⁶⁵⁶ 1838. április 9–10. – Idézi mindkettőt PRISZLINGER, I. m., 220.

¹⁶⁵⁷ 1839. augusztus 15.

kedvem volt ott. Kis Lilának édességeket vettem: Kostyálnénak pedig egy pár körtvélyt. Szép nap és tiszta est.”¹⁶⁵⁸

Nehéz megmondani, ez a sokféleség, a nyilvánosan megélt harmonikus házasság mellett/mögött kiépülő érzelmi és szexuális kapcsolatrendszer mennyire lehetett általános Bártfay környezetében. Normann Hans Ungarn *Das Reich, Land und Volk* című, 1833-ban született útleírásában érdekes összehasonlítást tesz az elsősorban Pesten tapasztaltak és a német állapotok között. Éppen a női társaságban kötelező modor, a nemi erkölcs, a házastársi hűség gyakorlata és a feleket összekötő érdekek szorossága tekintetében lát jelentős kulturális különbségeket: amatőr antropológusként figyeli a két nem viszonyát. „A társas életben a nőkkel való érintkezés igen szabad, és azt hiszem, hogy egy észak-német divatbaba a magyar urak nyers tréfáira ézerszer elpirulna, avagy azt gondolná, hogy rossz társaságba tévedt, hacsak egyszer is jelen volna egy olyan társas összejövetelen, amelyen a legjobb családokban szokásos. Gyakran hallunk bizonyos káromkodásokat, amelyek semmi mást nem jelentenek, mint azt az aktust, amelynek életünket köszönhetjük. Ezenkívül a legjobb társaságokban is hallunk nyers kétértelműségeket, anélkül, hogy a hölgyek ezen megbotráncoznának. Nagyon tévedne mégis az, aki azt hinné, hogy ezeknek a hölgyeknek gondolkodása avagy életmódja erkölcstelen. Egy szűz lány ártatlansága Magyarországon olyan erős vár, amelyet nem lehet megostromolni. Ezzel szemben egy férjes nő szemérme nyílt piac, ahol mindenki ki- és bejárhat, anélkül, hogy megkérdeznék »kicsoda, honnan, hová«. Éppen azért Magyarországon az asszonyok hűsége nem biztos jószág, nem axióma, amelyre esküdni lehet. A férj rendszerint tudomással bír drága házasele szíve bőségéről, de a feleség mégis drága marad neki, mert toleráns, filozófus, jó keresztény és éppen azért megengedi asszonyának mindazokat az élvezeteket, amelyeknek ő maga is hódol. Nem így van ez Észak-Németországban, ahol a férfiak a leggonoszabb kicsapongásokra jogosítottaknak érzik magukat, ami alatt feleségüket örök szüzességre kárhoztatnák. Természetesen csak kevés nő nyugszik bele ebbe az elátkozott helyzetbe, hanem inkább elválják férjétől vagy hűségesen utánozza annak életmódját. A magyarországi házasságok azonban az uralkodó vallás alapján nem olyan könnyen bonthatók fel, s ha a házaselek mégis elválasztatnak, örökös büntetésük, hogy új házasságot nem köthetnek. A magyar férfi éppen azért megtartja feleségét, az asszony férjét, s az utóbbi azt gondolja, hogy a rossz asszony is jobb, mint a semmilyen asszony, ellentétben azzal az állítással, hogy asszony nélkül élni jobb, mint a legjobb asszonnyal.”¹⁶⁵⁹ A *Társalkodó* egy 1837-es cikke viszont bírósági eljárás megindítását javasolja házasságtörési ügyekben, azzal érvelve, hogy „befészkelvén magát pedig valamely szörnyeteg, vége az egységnek, vége a szeretetnek és a bizalomnak, vége a nevelésnek, házi kormányának és haladásnak, vége a boldogságnak és pedig nemcsak a ház, hanem a hazaboldogságának is, mennyire ti. ez a házéval összefügg; ezért a nőcsábítónál nagyobb gonosztevő nincs; s ugyan van-e honn, mellyben ezek számára büntető törvény nincs hozva?”¹⁶⁶⁰

Bártfay és a vele kapcsolatba kerülők nők viszonyának magyarázó keretet ad a nők korabeli társadalmi státusza: az a tény, hogy nem rendelkezhetnek független egzisztén-

¹⁶⁵⁸ 1839. október 8.

¹⁶⁵⁹ Idézi SKLÓSSY, I. m., 99.

¹⁶⁶⁰ Uo., 153.

ciával – talán az arisztokráciát kivéve –, a férfi családfőtől vagy alkalmazójuktól függő személyek, ebben a helyzetben szellemi, erkölcsi önállóságuk, döntésképeségük is igen korlátozott. Ez az oka, hogy a morális kettősség, a férfiűség problémaként nem kerül elő a naplóban,¹⁶⁶¹ annál inkább aggódik Bártfay a tőle valamilyen módon függő nők sorsáért, magától értetődően vállal felelősséget értük kapcsolatuk idejére.¹⁶⁶² Időről időre jóvátételt követel magától, a lelkiismeretét megnyugtató tettek sorát rögzíti. Mint gyám, elhunyt barátjának jogi képviselőjeként tárgyal a Barthos-család szőlejének eladásáról, intézi Paulina 6 éves öccsének árvaellátását, magához veszi joghallgató testvérét.¹⁶⁶³ „Ő [Barthos András] engem nagyon kedvelt, ki azt tőle nem érdeklém. – Sőt hibáztam is ellene, ha – az – hibám. Adja isten, hogy azt minél előbb jóvá tehessem ’s a’ boldogul-tat kiengeszteljem.”¹⁶⁶⁴ Jozefinát értékes ajándékokkal, figyelmességekkel igyekszik kárpótolni. „Karácson ünnepe. Reggeli után megmutatá nőm új selyem köpönyegét, ’s újra köszöné, hogy az csináltatám neki.”¹⁶⁶⁵ Fontos számára, hogy támaszt nyújthat Nina családjának. „Bár sokáig tehetnék jót, ’s belátnák, hogy a’ mit teszek javokra szolgál.”¹⁶⁶⁶ A Paulinával való szakítás napjaiban írja a naplóba: „Jót tenni a’ hol lehet, ah, olly édes, megnyugtató érzet.” Majd pár sorral lejjebb: „Különben is az arra kívántató költséget mire fordítsam egyébre? – úgy látszik nem sokára épen senki sem lesz, kire azt örömet fordíthatnám.”¹⁶⁶⁷ A másokról való gondoskodás, a kölcsönös bizalom, lojalitás igényeköti össze Bártfay privát életének magatartásformáit a felelősségteljes grófi titkár gondolkozásmódjával, moráljával.

12.4. A TESTI KAPCSOLATOK LEÍRÁSA

A szexualitás, Bártfay hétköznapijainak része, fontos számára, hogy életének ezzel a szféráját is precízen számon tartsa, mégsem szövegszerűen jelenik meg a bejegyzésekben, és semmi okunk rá, hogy feltételezzük, leveleiben vagy a Paulinának küldött naplóban érintette volna ezt a területet. A test csaknem minden vonatkozásában szükséges rosszként, gondozandó, ellátandó tartozékként jelenik meg Bártfay gondolkodásában, az ösztönökkel együtt az ember állati része – szemben az intellektussal, a lelkiekkel. „Mennyit küzdünk az állatisággal, [...] ’s még is, jönnek pillanatok mellyekben a’ lelki felsőség

¹⁶⁶¹ A kor naplóírói – Károlyi György, Széchenyi István és Wesselényi Miklós – Bártfayhoz hasonló természetessel beszélnek párhuzamos kapcsolataikról, futó kalandjaikról, szerelmi életük dilemmáiról. Lásd VERESS Dániel, *Rajongók, hódolók, szeretők = Uő., Férfibü... I. m.*, 83–86.

¹⁶⁶² Wesselényi apaságát vállalva anyagilag és érzelmileg is igyekszik gondoskodni a Versényi néven a Tánzer-intézetben nevelkedő leányairól, csakúgy, mint más, házasságon kívül született gyermekéről. Ismert, hogy életveszélyes sérülést szenvedett egy pesti német színésznő miatt vívott párban: „tisztességesen, becsületesen, de úgy viselkedik mint egy örült.” – írja róla Széchenyi. – Idézi VERESS, *I. m.*, 81.

¹⁶⁶³ Fáy András sokáig nem veszi nőül gyermekei anyját. Amikor a Pest megyei közgyűlésen felolvassák „a hallgatóság előtt a frissen egybekeltek nevét, »...a jelenlevő Fáy felháborodva rögtön elhagyá a termet, menekült a bámulós, s már öt üdvözlőni készülő hivatalársai közül.«” (Idézi VÖLGYESI, *Fáy... I. m.*, 152.) – Mégis anyagilag teljes mértékben gondoskodik családjáról. Mint gyám nevelt lányára és Nagy Gusztáv néven anyakönyveztetett gyermekére jelentős ingatlanokat irat végrendeletében, majd igyekszik egyengetni a felnővekvő fiú hivatali pályáját.

¹⁶⁶⁴ 1838. augusztus 7.

¹⁶⁶⁵ 1838. december 25.

¹⁶⁶⁶ 1839. október 1.

¹⁶⁶⁷ 1839. április 20.

nem gyakorolhatja diadalát ’s az akarat a’ testiséghez hajlik.”¹⁶⁶⁸ Bártfay, ha szerelmi „kívánatokról” beszél, beteljesülésről, mindig az érzelmekre gondol. „[...] az ember lélekből és testből áll: mi szerint amannak szomja és vágyai épen olly mértékben nagyok mint a’ testiek; ’s a’ pénz, vagyon, étel nem mindég ’s nem minden embernél teszi a’ lelki élet ’s kívánságok’ boldogságát.”¹⁶⁶⁹

12.4.1. SZEXUALITÁS, A BÁRTFAY-NAPLÓ EGYEDISÉGE

A testi intimitás feljegyzésére Bártfay grafikus jeleket használ, minden bizonnyal nem csupán azért, mert attól tart, illetéktelen kezekbe kerül a napló. E megoldás sokkal valószínűbb magyarázata, hogy nem tartja szükségesnek vagy lehetségesnek a történetek konkrét leírását. Paulina két jele a # és a +, valamint öt titkosírással bejegyzett szó (22 betű?) kettesben töltött újhelyi napjaikból is valószínűleg egy találgat örökít meg. Ezekben a felhőtlen, egyszerű, derűs sorokban szinte minden este bejegyzik a + jelet, van, amikor csupán ez szerepel a dátum mellett. „Olvastunk. Voltunk a’ viszhangnál, és a’ völgyecskében. Parityáztunk is. +.”¹⁶⁷⁰ Később Paulinának külön kigyűjti az így megjelölt időpontokat.¹⁶⁷¹ A másik jel többnyire inkább a múlta utal. „Nap szerint (kedden, datum szerint 28d) ma egy év előtt #.”¹⁶⁷² – „Ma egy éve utaztunk el Bécsből ’s háltunk Pozsonyban. Felejthetlen #.”¹⁶⁷³ A feleségéhez, Jozefinához kötődő, a szexuális együttléteket számláló jelekből kiderül, a Paulina-, Nina-kapcsolat után helyre áll kettőjük között a korábban megszakadt testi kapcsolat. „Ismét jókor ébredék föl, ’s hallám a’ szelet zúgni. Ablakhoz menék ’s látám a’ felhőktől egészen tiszta eget csillagokkal ragyogni. Reggel felé A[sszony]. is fölébredt; + a’ mi elég régen nem történt.”¹⁶⁷⁴

A legváltozatosabbak és Bártfay számára minden bizonnyal jelentések a szeretőinél és a prostituáltaknál tett látogatások grafikus jelei. (ΛΛΛ – ≈ – √ – ○ – ⊥ – ∪ – ΔΔ – ∧ – +√ – ω – ~ – ∪∪). Priszlinger Zoltán Wesselényi naplójának a fentiekhez hasonló, szexuális vonatkozású „szövegpaneljeinek” kibontására vállalkozik,¹⁶⁷⁵ ilyen, pár jelből álló rövidítésrendszert alkalmaz a jegyzetek szerzője a vadászatok eseményeinek rögzítésére, a levelezés számontartására is. „Ez a szövegpanel mindenképpen tartalmazott egy pár betűs névrövidítést (ezt a továbbiakban monogramként említem) és bizonyos számú vízszintes vonalat (a későbbiekben strigula), amely az aktusok számának jelölésére szolgált.”¹⁶⁷⁶ Wesselényi dátumot, helyet és pénzösszeget ad meg, amit nem fizetség, hanem ajándék- vagy kölcsönképpen ad, ritkán fűz megjegyzést a „menetrendszerű” lejegyzéshez. Bártfaynál pénzről sosem esik szó, de a bejegyzések egyébként nagy hasonlóságot mutatnak. Priszlinger felvetése, hogy a neveket rejtő kezdőbetűk nem az anonimitás megtartására szolgálnak, csupán annak jelzésére, hogy nem „társaságbeli” kapcsolatról

¹⁶⁶⁸ 1839. október 12. – Hasonló még: 1839. november 24.

¹⁶⁶⁹ 1838. október 26.

¹⁶⁷⁰ 1838. szeptember 18.

¹⁶⁷¹ 1838. június 5.

¹⁶⁷² 1838. február 27.

¹⁶⁷³ 1838. január 14. – Hasonló még: 1838. január 21., 1838. szeptember 6., 1839. március 31.

¹⁶⁷⁴ 1838. november 21.

¹⁶⁷⁵ PRISZLINGER, *I. m.*, 209–231.

¹⁶⁷⁶ *Uo.*, 211.

van szó, a monogramok alacsony státuszú nőket, jobbagylányokat, asszonyokat, jelölnek, akik nem földesúri erőszak hatására, de ugyanakkor egy zárt közösség meghatározott szokásrendjétől kényszerítve járnak el Wesselényihez. 1838-ban kelet-magyarországi útja alatt pár napra hazaszökik Zsibóra, ahol több jobbagya, köztük egykori szeretői is felkeresik: „A hű lélek még éjjel, esőben, sárban feljött hozzám. Nála igaz, hogy a szív nem vénül. Mintegy húsz éve, hogy ifjúi szeretet vezette karjaim közé; mindig szakadatlan hű és hév volt hozzám szeretete, és most is szintoly forró, mint valaha. Engem oly igazán senki sem szeretett min ő. Hajdani kedves emlékek és = fűszereztek a rövid éjt.”¹⁶⁷⁷ A Bártfay-napló időszakában látogatott pesti prostituáltak fizetségét nem jegyzi fel, ugyanúgy vissza-visszatérő vendég, mint Bártfay, s ugyanúgy vannak családban élő, alkalmi prostitúciót folytató nőismerősei.

Bártfay naplójának sajátos vonása furcsa kettőssége: szükségesnek tartja speciális – nyomtatásban nehezen visszaadható – jelsorral feljegyezni magukat a testi aktusokat, mégsem ír benyomásairól, semmiféle késztetést nem érez, hogy erotikus énjére bármilyen módon utaljon.¹⁶⁷⁸ Ezen a ponton is világosan látszik a magánnaplók igazi érdekessége, nem a bennük leírt történések, hanem azok dokumentálásának, rögzítésének módja, ami egyedivé teszi őket. Shlachta Etelka naplója, bár írója figyelmeztet, milyen gondosan kell ügyelnie az ifjú hölgynek, nehogy csak egy pillanatra is egyedül maradjon egy férfival,¹⁶⁷⁹ meglehetősen pontosan képes rögzíteni a két nem közötti érintkezéseket, azok közös megegyezésen alapuló jelentését: „Fischer az estét itt tölté, váltva énekeltünk; [...] Egy francia párdal után: Voici le soir, fejét nyakamra hajtá s egy gyöngé, meleg, hosszú csókot nyomott reá. Én tettem, mintha nem vettem volna észre. Térdei ismét nagy mozgásban voltak. Egyszer, midőn felkelek, kottákat kereső, karját csatolá derekamon át, de én anélkül, hogy reá néztem volna, lassan kicsúszék karjából s ő többé semmit sem mert. Legjobb ilykor nem nézni reá...”. Másutt, másról: „Elmenéskor először anyám kezét, aztán az enyémet megfogá, gyengén szorítá; én ezt nem viszonozám – ne tartson közönséges lénynek.”¹⁶⁸⁰ Kölcsény Antónia naplójának szövegéből, akárcsak Bártfayéból, tökéletesen hiányzik a szexualitásra való utalás, feltehetőleg nem a tapintat és a szemérem, hanem a naplóíró gyökeresen más egyénisége, mentalitása miatt.

A testiségről való beszéd egyáltalán nem tilos a korban, bár a megszólalás keretei erőteljesen szabályozottak. A kor népszerű, főként női olvasókat megcélzó regényeiben, verses epikájában gyakoriak az kifejezetten erotikus célú betétek, a lenge öltözetű vagy meztelen testek, érzéki álmok leírásai. Erről a köztes állapotról írja Hites Sándor az *Abafi* kapcsán: „A nemiség [...] úgy része a szereplők világának, hogy az erről való nyilvános beszéd erkölcsileg helyteleníthető marad.”¹⁶⁸¹

¹⁶⁷⁷ Az 1838. június 11-i bejegyzést idézi PRISZLINGER, I. m., 215.

¹⁶⁷⁸ Fábri Anna írja a biedermeier erotikáról: „[...] az a fajta érték- (norma- és kánon-)váltás, amelyet a szentszövegségi Európa középíprégeinek mentalitásában és kultúrájában összefoglalóan a biedermeier testesített meg, többé kevésbé elfojtotta az erotika problematikáját (elfojtásait azonban sorra meg is jelenítette, gondolkunk csak a biedermeier női divat bizonyos Lolita-effektusokat sejtető vonásaira, a balerinák kultuszára és más egyebekre), a romantika pedig (amely hogy ismét a pszichoanalitikusoktól kölcsönzött fogalommal éljek, talán a biedermeier álommunkája) legtöbbször a szenvedély paroxizmusát állította az erotika helyére.” FÁBRI, „Határoz...”, I. m., 141.

¹⁶⁷⁹ „Alig hazaérve Vojna [Etelka kérője] jöve; ő ma délután utazik el, a kedves, jó ember. Anyám éppen árnyékszéken vala, így hát ismét egy zavarba hozó tét a tét! De csak közönséges dolgokra tudám én ekkor ügyesen a beszéd fonálát fordítani.” Idézi GYÁNI, *Női identitás...*, I. m., 39.

¹⁶⁸⁰ Idézi GYÁNI Gábor, *Uo.*

¹⁶⁸¹ HITES, *Még dadogtak...*, I. m., 150–151. – A szexualitás történetiségéről, diskurzusba ágyazottságáról: Michael

A testiségről való beszéd természetesen jelen van Bártfay közvetlen környezetében is. Közel egykorú barátai közül Vörösmarty verses epikájában és prózájában a szereplők különösen szenvedélyes hangon nyilatkoznak vágyaikról, nem ritka, hogy egymáshoz vonzódó férfi és nő kettesben marad,¹⁶⁸² lírájának antik ihletű, finom erotikája¹⁶⁸³ azonban meglehetősen visszhangtalan marad a korban. Toldy Ferenc például árnyalt és a finom érzelmi-érzéki különbségeket jól érzékeltető nyelven számol be szerelmi életéről. Bártfay naplója is megerősíti,¹⁶⁸⁴ amit Toldy leveleiben számos alkalommal említ, hogy jó ismerősök, de a házasodás előtt álló fiatalok között nyilvánosan sem tilos az üdvözlő ölelés, a csók, a testi közvetlenség kifinomult formáit ismerik. Toldy alább idézett sorai-ban arról a lányról beszél, akit már nem szeret és akit szegénysége miatt úgysem vehetett volna el (Lotti), akinek már megvallotta, másé a szíve (Máli), de házastársul mégsem őt, hanem egy harmadikat választana (Mary, Hinka Mária). „Lotti mindeddig az a szelid bévonult angyal, a ki azóta mindig volt, hogy frigyünk megszakadt – Megszakadt? Nem ezt nem mondhatom [...] azóta, hogy Málihoz viseltetett szerelmemet elébe öntém. [...] A nélkül hogy tőlem szerelemet kívánna (pretenderet), szeret! [...] esze meg látszik neki fejteni Maryhoz való relatióm belsejét s hogy bizonyosan hozzá fognék szítani örökké, ha bővebb javai volnának. [...] Ő jól tudja, hogy én szívből lélekből becsülöm és szeretem, s hogy nem tudom őt nem szeretni. [...] Valami szebbet, gyöngédebbet nem képzelhetsz magadnak, mint a millyen ez a reláció. Keblén mindég egy arany gyűrűt visel lánczon, melyben üveg alatt az én hajaim vannak! [...] Minap ismét egy fűrtet tuda fejéről lopni – minek? Nem tudom, ő azt monda, hogy barátnéjának küldi: én gyermekiségét említém nyájas ellenkezéssel, de szívemnek lehetetlen volt nem örvendenie. [...] Mikor megölelem, megcsókolom – mintegy bárány úgy csügg rajtam, s ajka nem tud megválni az enyémtől, s mikor kezét fogom egy szeretettel teljes, gyöngé kéz szorítás a válasza. De

FOUCAULT, *A szexualitás története. A tudás akarása*, Atlantisz, Budapest, 1996, 13–14.

¹⁶⁸² Két jellemző részlet például: az *Orlayban* (1837) a boldog testi beteljesülés, a fiatal házások párbeszéde, és a reménytelen, pusztító vágy, a magát és szerelmét együtt a halálba küldő Orlay monológja: „Ah Zelemér! [...] most egyszerre látlak, hallom édes szózatidat, ízlelem ajakaidat, öllelek, bírlak. Szent Isten! mit adandok vala azon jósnak, ki ezt nekem a csüggedés napjaiban megjósolta volna. [...] És mégis tagadhatatlan, hogy te karjaim között vagy, s hogy te vagy, szépséged a tanú. [...] Ezen szem úszó két ege, ez ajk mosolygása, homlokod derűje, mindezek azt vallják, hogy te enyém, hogy te boldog vagy! Mindezekre, valamint a beszéd némely más részeire is a boldog ifjú nőtől egy néma szíves ölelés volt a válasz, melyet most Csatár érzelmeinek azon foka szerint viszonozott, mire azok beszéde tartalmait szerint emelkedének.” VMÖM, *Beszélyek...*, I. m., 65. – „Boldogtalan! te azt hiszed, hogy tested gyönyöreire éhezem? Nem más tépte-e le annak is rózsáit? Mi vagy te most nekem s mi voltál valaha? Te angyalom, te istenném voltál, most – asszony vagy; de nem akarom, hogy nélkülüm örömeiket találj, nem akarom, hogy mások bájaidban dőzsöljenek. Hah! én egyszer, de csak egyszer sem ízelem ajkaidat; s nem senkiét, mert a tiedre vártam, mind azon szerelem összességével, mely keblemben évek óta gerjedt. De most más sem fogja ízlelni ajkaidat, más senki a halálán kívül. [...] s most ellenállhatatlan erővel és tüzzel karjaiba ragadá a hölgyet s őrgyöngő ábrándozással nyomá az első és vég csókot ajkaira...” *Uo.*, 85.

¹⁶⁸³ Vö. *A várakozó, A látogatók, Álom és valóság*. „Bírlak-e vagy csábult szemeim játéka im e kéz, És e hókebel és e picin édes ajak? Illat-e ez, mellyet beszívok szomjamban aléltan, S melynél olvadozok, láng-e ez az angyali szem? Úgy van! egész tündér ország búbája körülfont, S én gyönyörözékből istenek álma vagyok.” (A *boldog*, 1831.) VMÖM II., I. m., 96.

¹⁶⁸⁴ „Legelőször S[usanna] és Sz[eráfina] pillantának meg, 's ez utóbbi örvendeni látszott látásomon, de midőn öléssel idvezlém, zavar és tartózkodás mutatkozott rajta.” 1839. augusztus 4., valamint levele Waltherr Lászlóhoz, ahol annak leányának ölelés és csókokat küld: 1853. június 12., OSZK Kt., Levelestár.

mind mindez különös ingerrel bír azért, mert minden gyöngédség mellett is távol van a legkisebb kacérságtól, czéltől, szerényselenségtől. Jó testvér épen így simul kedves testvéréhez, s minden rezgése lelkének szeretetet hangzik, szerelmet nem. Látni kell mind ezt, látni azt mikor keztyűim levonja, hogy azokat megtisztítsa...¹⁶⁸⁵ Fontos számára a testi-lelki izgalom, a kaland közvetítése is: „Alkalmat szerezhettem, hogy véle egy sötét mellékszobába lopúlhattam: megragadtam őt átkarolva, s kezét ajkaimra tevén – s ha jól emlékszem mind ketten égtünk – így szóltam szóról szóra: édes lelkem Máli, ígérjem meg hogy emlékezetül holnap egy fürtet ad? Erre ő csak féligfenn-szóval mondá: igen! S a rám simultat eleresztém hamar.”¹⁶⁸⁶

12.4.2. TESTI GESZTUSOK

Bárfay naplójából hiányoznak az ilyesfajta megfigyelések. A testi kapcsolatoknak a két nem viszonyán kívüli területére nézve viszont kiváló forrást jelent a naplója: itt a test mint speciális kommunikációs csatorna jelenik meg. Közismert, hogy gesztusnyelv, a viselkedés elemei nem fordíthatók le közvetlenül nyelvi közlésekre, de differenciáltságuk miatt igen jelentések, s ami még fontosabb, egy adott kultúra egyediségét, mással összetéveszthetetlen sajátos közegét biztosítják.¹⁶⁸⁷

Bárfay naplójából – az ismétlődések révén – az emberek közötti testi érintkezés, a gesztusnyelv szigorú konvenciói olvashatók ki.¹⁶⁸⁸ Itt is, természetesen, akárcsak a szöveg megközelítésének más területein, a vizsgálódónak csak azok a viselkedésmódok tűnnek fel, amelyek különböznek a ma szokásos gyakorlattól. (Ilyen ritka kivételt mutat rá Völgyesi Orsolya is egy Kuthy Lajosról szóló visszemlékezésben: „Nevetni fogtok, de abban az időben nagyba vették, hogy egy pár hét vagy kilenc csipkékű koronással te s tu lett. Őt hátulról kézzel érinték, s ő kézzel érinthetett.”¹⁶⁸⁹

Az érzelmkifejező, a szóbeli közlést megerősítő cselekvők elsöprő többségben férfiak. Az arccsók különleges, az egyedi pillanatot kiemelő gesztus, bár levélben sokszor leírják, a valóságban mégis ritka. A hazafias érzelmű tihanyi apát¹⁶⁹⁰ búcsúzáskor, megismerkedésük alkalmával megcsókolja Vörösmartyt mint a legnagyobb magyar költőt. „Kezemet szorítja meg Vörösmartyt pedig megölelé, megcsókola a’ lépcsőnél, különösen örvendő, hogy vele megismerkedett.”¹⁶⁹¹

Ehhez hasonló a heves gesztusoktól kísért kézszorítás, ölelés, amelyet – mivel a férfiak, akárcsak ma, csupán ritualizált pillanatokban érhetnek egymáshoz – szintén csak a helyzet megismételhetetlensége indokol. Eötvöshöz ezzel a kifejezett kéréssel fordul

¹⁶⁸⁵ Toldy Ferenc levele Bajza Józsefhez, 1826. április 7., OLTVÁNYI, *Bajza...*, I. m., 299.

¹⁶⁸⁶ Toldy Ferenc levele Bajza Józsefhez, 1825. január 20. *Uo.*, 189.

¹⁶⁸⁷ Edward T. HALL, *Rejtett dimenziók*, Gondolat, Budapest, 1975; BUDA Béla – LÁSZLÓ János, *Beszéd a szavak mögött*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1981; Desmond MORRIS, *Körpersignale*, Wilhelm Heyne, München, 1986.

¹⁶⁸⁸ Desmond MORRIS – P. COLLETT – P. MARSH – M. O'SHAUGHNESSY, *Gestures, their origins and distributions*, Jonathan Cape, London, 1979.

¹⁶⁸⁹ LAUKA Gusztáv, *A multról a jelennek*, 1879. – Idézi VÖLGYESI, *Egy siker...*, I. m., 153–154.

¹⁶⁹⁰ Bresztyenszky Béla Adalbert (1786–1851) matematikus, bencés tanár a győri akadémián, tihanyi apát, a pesti bölcsészkar, az MTA és a jénai mineralógiai társaság levelező tagja.

¹⁶⁹¹ 1838. július 24.

a Kölcsey-émlékbeszéd elmondása után Bártfayhoz. „Később, de az ülés’ eloszlása előtt, a’ szeretetre méltó szónok, másokkal beszélgetve, közelembbe is eljutott, ’s nyájasan köszönt. – Egy kéréssem van, szólék hozzá. – O, igen szívesen teljesítem úgymond, Szalaynál lesz beszédem’ irata, ha azt parancsolja. – Ezt is örömmel fogadom ’s kérem; de mostani kérelmem az: nyujtsa ide jobbát azon melegen, melyre az iménti lelkesülés hevíté. – Igen kedves arczzal ’s ragyogó szemekkel szorítja meg kezemet. – Ekkor mondám: »Ma nagy zálogát tevő le a’ nemzet’ színe előtt jövődjének « ’s újra hévvel ’s erősen szorítja meg jobbomat. Azzal ő is, én is más felé fordultunk. – A’ jó isten tartsa meg, ’s erősítse minden jóban a’ nemzet’ javára, díszére, hogy áldva dicsérje őt minden hazafi kebel, minden jobb ember!”¹⁶⁹² Az örökre való elválás fájdalma és a túlradó öröm egyaránt kiváltják ezt a gesztust. „Bezerédy a’ búcsúzóznak nyakába borult. W[esselényi]. azt mondá neki: Te követ léssz; elmegy Országgyűlésre; ha ott egy hajszálnyi elmulasztasz a’ mi könnyebbségemet, nem miattam, de a’ megsértett közügy miatt törvényes úton eszközölheti, soha sem száll rád az ég’ áldása! [...] – Megrázva, némán állottunk mindnyájan, csak kézszorításait érezve. – Én távolabb állék tőle: de ő engem is megpillanta ’s a’ körülállók fejei között nyujtá felém jobbát; – sokáig, igen sokáig szorítja oda nyujtott jobbomat – ’s kiment. [...] – W[esselényi]. megölelé Benyovszkyt, utána Kelement, legutóljára engem.”¹⁶⁹³

A szemek – szinte akaratlan – könnybe borulása mint nyilvános és a jelenlévők számára sem rejtett, sőt jelzés értékű érzelmkitörés a férfiak privilégiuma. „Mit használ az? mondá W[esselényi]; végre csak ugyan el kell válnunk, másként erővel is elvisznek ’s megfogá nőm’ kezeit, ’s szemei nedvesen fölcsillámlottak, látván a’ megilletődött asszony’ arczvonaglását ’s könyeit.”¹⁶⁹⁴ A hangtalan férfikönny éppen az elszántság, az önkontroll, az áradó érzelmek megfékezésének jelképe. „Visszajövéen itthon találám Szemerét. Kímélve ’s vigyázva annyit mondék neki, hogy Kölcsey megmaradásához semmi remény nincs, készen kell lennünk elvesztésére. Minek hallására könyűk lepték el szemeit ’s arczát, ’s mindég némább lett.”¹⁶⁹⁵ Kossuth ír így Wesselényi becsületbeli fogadalmáról, hogy családjáról gondoskodni fog, ha bebörtönzik: „És eszembe jutott, miként Kegyed egykor szemében férfias könnyel mondá nekem: »Ha megtörténnék, ki fogom a fiúi helyet szüleinél pótolni.«”¹⁶⁹⁶ A hangos sírás, zokogás, a patakzó könnyek a női viselkedés részei, Bárfay leírásában olykor egyszerűen a konvencióknak való megfelelésnek látشانak (gyász), máskor a nyomásgyakorlás eszközének. „Nőmhez a’ fekete asszony (így nevezik a’ gyászban öltözött ’s férje után szüntelen siránczó Preghierinét) jött látogatóban: [...]”¹⁶⁹⁷ – „A’ hivatalos irományokat szedém rendbe, midőn Özv[egy]. Gosztonyi Lóri jött szobámba, ki tegnapelőtt érkezvén Pestre Fejérváryval, tegnap Vácra rándult, ott tanuló fiát látogatni meg, ’s ma tért vissza. Itt sírt, panaszkodott előttem.”¹⁶⁹⁸ Talán a sírás jelzésértékének köszönhető, hogy Kölcsey Antónia nem mer sírni Kölcsey halálhírére és Wesselényi börtönbevonulásának hírére halva, nehogy környezete egzaltálnak tartsa: „A sokaság nem fog engem érteni, nem fogná tudni ’miért a bánat Ferenc bá-

¹⁶⁹² 1839. november 24.

¹⁶⁹³ 1839. február 9.

¹⁶⁹⁴ 1839. február 9., 1839. február 9., 1839. április 18., 1839. november 24., 1841. június 3.

¹⁶⁹⁵ 1838. augusztus 30.

¹⁶⁹⁶ Kossuth Lajos Levele Wesselényi Miklósnak, 1840. május 14. KLÖM VII., 624.

¹⁶⁹⁷ 1839. október 8.

¹⁶⁹⁸ 1839. május 24. – Hasonló még: 1838. május 24., 1838. július 14., 1838. szeptember 5., 1839. szeptember 3., 1839. augusztus 29.

csiért?’ hisz ő legfellebb is csak rokonom vala; – nem fogná érthetni ő miért a fájdalom szivemben Wesselényi sorsa felett? Ó mind ezt ő nem foghatja meg. Gyakran csak egy pillanat után akar ítélni, és csak felülegesen. Kölcsébe Ormoséknál hallám elősszer az iszonyú hírt; s szemeimből egy könnyzápor omlott elő. És látnom kelle a magyarázhatatlan mosolyt az ajkak és szemek végein; mely visszanyomá a könnyeket. [...] azt ők tulzó fellengésnek és ábrándozásnak fogják gyanítani.”¹⁶⁹⁹ A szemek férfias könnybe borulása és a tényleges sírás között hatalmas a különbség: a második az alárendeltség, a gyengeség, a segítségkérés, a megadás jele. Férfiak között csak főnök-beosztott viszonyban fordulhat elő. „R[adnicso].t megszidta a’ Gróf; sirt.”¹⁷⁰⁰

A kézcsók, amely később egészen más értelmet nyer, szintén férfigesztus, Bártfay feljegyzéseiben a megszolgált pénz, a megérdemelt anyagi jutalom ellentételezése. „Hónaponként ugymond Bécsbe szaladgál, egyszer legalább Metternich H[e]r[ce]g’ kézcsókjára (ezek Matics’ szavai), ’s majd oda viendi a’ dolgot, hogy tovább is fizessék szolgálatait.”¹⁷⁰¹ – „A’ tegnapi muzsikások’ egyike szinte megjelent, kinek 5 p. ftot adtam; kezemet csókolá meg értte: innen gyanítom, nem volt kevés a’ mit adtam; egyébiránt a’ pattantyús zenekarából valók voltak, kik (– hatan –) az udvaron muzsikáltak.”¹⁷⁰²

A felsorolt példák jelzik: a napló bizonyítja, az illő és az illetlen határai a testi kontaktusok terén pontosan szabályozottak. Leírásuk, a szövegekben rögzített gesztusok, a tipikus viselkedésminták elkülönítése, értelmezése azonban nagyobb és változatosabb szövegmenyiség összehasonlító vizsgálatát követelné.

13. EGÉSZSÉG ÉS BETEGSÉG. A HOMEOPÁTIA MINT NÉZETRENDSZER ÉS GYAKORLAT

13.1. BETEGSÉGNAPLÓ?

A rendszeresen vezetett napló egyik „alapanyaga”, hogy Bártfay pontosan feljegyzi saját testének változásait, a környezetében élők foglalkozását: vagyis a számára tünetként vagy betegségként azonosítható jelenségeket és a kezelésük módját.¹⁷⁰³ Az iménti óvatos megfogalmazás jelzi, hogy a testi folyamatokat leíró forrásokkal meglehetősen fenntartásokkal bánnak a történettudomány – elsősorban az orvos- és a tudománytörténet – képviselői, nem „hiszik el”, hogy az utalásokból a mai orvostudomány terminológiája szerinti diagnózisra következtethetünk. A betegség-egészség teljes fogalomtára ugyanis erősen korhoz kötött. A naplókban, a levelekben leginkább az érhető tetten és az azonosítható, mely aktuális orvosi irányzat hatott szerzőjére illetve az őt kezelő és panaszait összefoglaló, kommentáló orvosára.¹⁷⁰⁴ Hasznosak lehetnek a betegségleírások viszont az antropológiai, a filozófiai, az etikai kérdések körbejárásához, egy-egy szemléletrendszer, kifejezéslista testparadigmákhoz¹⁷⁰⁵ kötött rekonstruálásához.

13.1.1. A HOMEOPÁTIA BÁRTFAY KÖRNYEZETÉBEN

Bártfay naplójában a testi egészség körüli diskurzus a homeopátiás gyógymód köré szerveződik. Közvetlen környezetében többeknek határozott véleményük van: Wesselényi, Vörösmarty, Széchenyi határozottan mellette állnak, mind a kezelés, mind az életmód tekintetében. Civil meggyőződésüket kezelőorvosaik, barátaik, a korszak szak- és társasági folyóirataiban publikáló, tekintélyes pesti homeopata orvosai támogatják: Almási Balogh Pál, Ivanovics András, Attomyr József, Forgó András. Toldy Ferenc a diatetika egyetemi tanáraként kiegészítő gyógymódként tekint rá, Eötvös József a szociális és egészségügyi reformer tekintetével, szkeptikusan, jó adag iróniával.

A vita másik aspektusa, hogy a tudományos kutatás elvi kérdéseivel is foglalkozik egy viszonylag veszélytelen terepen. Toldy például szenvedélyesen érvel a doktrínáriság el-

¹⁷⁰³ A legszélesebb körű tudománytörténeti áttekintés az 1830–40-es évek alternatív gyógymódjairól KÖLNEI Livia tanulmánya, aki az *Orvosi Tár* című szakfolyóirat cikkei alapján rajzol körképet: *Az alternatív orvoslás kezdetei Magyarországon*, Orvostörténeti Közlemények 2006, 196–197. szám, 3–4., 35–77.

¹⁷⁰⁴ „Az egészségügyi intézményrendszer 1848. évi átalakítása világított rá, hogy a népesség nagyobbik része még mindig nem a nemzeti szintű standardok alapján képzett, diplomás orvosok szakértelmében bízott, hanem a mikroközösségek változatos szempontjai szerint kiválasztott gyógyítók látták el őket.” CSERPES Tünde, *Új utakon az egészség története*, Sic itur ad astra, 2008/58., 292.

¹⁷⁰⁵ Lásd ehhez: LACKÓ, Széchenyi elájul..., I. m., 45–49.; VADERNA Gábor, *Dohányozni szabad? Betegség és irodalom = Amihez mindenki ért...* Kultúratudományi tanulmányok, szerk. MENYHÉRT Anna – VADERNA Gábor, L’ Harmattan, Budapest, 2006, 106. A tanulmány konkrét példához kötődő kísérlet egy „egészségtani diskurzus” körbejárására.

¹⁶⁹⁹ GÁBOR, I. m., 25.

¹⁷⁰⁰ 1841. június 8.

¹⁷⁰¹ 1839. szeptember 21.

¹⁷⁰² 1839. június 27.

len, figyelmeztet a rendszerben való gondolkodás veszélyeire: „semmitől sem kellene az embernek annyira őrizkednie, mint a' szellem fogságától.”¹⁷⁰⁶ Ugyanilyen fontos számára a kísérletezés szabadságának tiszteletben tartása: „leginkább a' tudományban gyűlölöm az elnyomást és bitortást: itt csak a szellem' szabadsága, alapos vizsgálat, alapos czáfólas, viszonyos tisztelet 's a dolog mellett maradás uralkodjanak, 's ne soha személyességek! [...] A gondolkodás' szabadsága, a' tudomány szabadsága – legfőbb palládiumunk, 's annak kell maradnia örökké, ha haladni akarunk. Minden neme a' despotiának annak sírja. ---- [A szövegben a mondat után cenzori törlést jelölő vonal áll – K. Zs.]”¹⁷⁰⁷ Eötvös József a fentiekkel szemben az emberi józanságra, az ösztönökre és az érzelmek jogaira hivatkozik: „A hasonszervi gyógyítás elveit látszik bebizonyítani, hogy éber álmaink, melyeket szerelem vagy nagyravágyás előttünk átvetet, elűzik azon kedvesebbeket, melyek önként jönnek, s melyek között lelkünk éppúgy kipihen, mint amazoknál elfárad.”¹⁷⁰⁸ Regényében, *A falu jegyzőjében* egy, a korban valószínűleg tipikus párbeszédet jelenít meg. Egy vidéki helyszínen egy balesetet szenvedett civil keveredik tréfás vitába az egyetemet végzett szakemberrel, a meggyőződéses „allopata”¹⁷⁰⁹ főorvossal. Ákos ugratja és bosszantja dogmatikus ellenfelét, akinek szakértelmét erősen megkérdőjelezi maga az író is, egyaránt elutasítva a hagyományos orvostudomány radikális módszereit és a homeopátiát. A bölcs megfontolást – és valószínűleg Eötvös álláspontját – János, a huszár képviseli, aki utal rá, hogy a népesség töredékének van módja megválasztani, mivel gyógyítsák, a többséget házi gyógymódokkal kezelik és vagy megmarad, vagy nem. „Életünk Isten kezében van, mint a tiszteletes mondja, s ha valaki nem érte el végső napját, azt megtartja, ha száz doktort hína is.”¹⁷¹⁰ A vitában Ákos kifejti, a „homöopatak” betegek jobban gyógyulnak – az orvos válasza: azokat csak a természet gyógyította meg.

– „De nem mindegy az, ha a beteg meggyógyul?

– Mi azt jobban tudjuk; miért tanultunk volna öt évig a pesti egyetemen, ha még ezt se tudnók? [...] Csak azt sajnálom, hogy előbb nem hívatattam, hogy eret vághattam volna.

– De hát miért, ha a tens úr jól van? – szól a huszár.

– Hallgasson kend, én azt mondom, – szól az orvos méltósággal –, az érvágásnak ily alkalommal csudás hatása van.

– A homöopatak nem vágnak eret soha – mondá Ákos oly komolysággal, minőt Kálmán, főképp midőn a hatást látá, melyet e szavak a kis sebészre tettek megtartani nem tudott. [...]

– A homöopatak? – szóla keserűen – de hát mit tesznek a homöopatak? Adnak-e gyomortisztítót, melegítőt, erősítőt, jalappát s chinát, orvosságot, hogy a beteg izzadjon, s az izzadás ellen antispasmodicumokat, antiphlogosisticumokat, antirheumaticumot, aromaticumot, cardus benedictust, rhubarbarát, tartarust, sal mirabile glauberi?

– Az istenért – vágott közbe Kálmán – már rosszul érzem magam.

¹⁷⁰⁶ Dr. SCHEDEL Ferenc, *Dr. Hufeland kinyilatkoztatása a' homeopathia' ügyében*, Tudományos Gyűjtemény, (1830/3), 79.

¹⁷⁰⁷ Uo., 62–63.

¹⁷⁰⁸ EÖTVÖS József, *A falu jegyzője*, [1845.] Magyar Helikon, sorozatszerkesztő FENYŐ Iván, Szépirodalmi, [bev. WÉBER Antal], Budapest, 1974, 460.

¹⁷⁰⁹ A korban egyetemen oktatott, hagyományos módszereket alkalmazó orvosokat nevezték így az 1820-as évek óta a homeopátia hívei. A kifejezés később szélesebb körben is ismertté, elfogadottá vált.

¹⁷¹⁰ Uo., 304.

– Ki hallotta, hogy homöopata valakinek viscatort vagy más flastromot, rakott fel, és a meleg- hideg- s jégborítékok, lábvizek, ülő- és egész fürdők? [...] A beteg sok élvezettől fosztatik meg, ha magát homöopatiára adja.” Eötvös valódi válasza a regényben: nem az elmélet vagy a vita – a tett, a vigasz gyógyít. Vándory, a lelkész alakjáról mondja, „fél orvos”, mert el tudja fogadtatni a lelki szenvedést, testi fájdalmat, közös emberi esendőségünket.

13.1.2. ELFOGADÁS VAGY TILTÁS – VÁLTOZÁSOK AZ ORVOSTUDOMÁNYBAN

A regényrészlet jelzi, hogy a homeopátia, sok más hasonló irányzattal együtt, szakmai kérdésből társadalmi vitatémává vált.¹⁷¹¹ Népszerűsödésének fontos tényezője minden bizonnyal a hivatalos tiltás, a kormányzati elutasítás volt, választása egyfajta ellenzéki-séget jelentett. Előtérbe kerülésének másik oka több, hasonló „elleniránnyal” együtt provokatív, elméletalkotó jellege. Nyilvánosan, népszerű folyóiratokban és – Bártfay naplója is bizonyíték – elsősorban értelmiségi körökben zajló beszélgetésekben ütköznek meg hívei és ellenzői. „Ebéd alatt 's után a' homoeopathiáról beszélgettünk.”¹⁷¹² Az irodalomtudomány látókörébe is bekerülnek az irányzatokkal kapcsolatos ismeretek,¹⁷¹³ például Vörösmarty versei révén. A fenti polémiák nem egyszerűen a módszerek hatékonyságáról szólnak – ahogy a kor gyakorló orvosai szkeptikusan írják, meggyógyulni vagy meghalni bármely gyógymód segítségével lehet – sokkal inkább egy új természet-tudományos világkép körvonalainak kialakulását jelzik és a szociális gondoskodás új formáiról szóló vitába csatlakoznak.¹⁷¹⁴

A humán tudományok új felfedezései viszonylag naprakészen jutnak el a hazai lapokba, a viták tétje a leírt fiziológiai, pszichológiai, antropológiai, társadalomlélektani jelenségeknek – például a hipnózisnak, a pszichoszomatikus eredetű vagy a civilizációs betegségek fogalmának, a társadalmi, életmódbeli viszonyok és egészség kölcsönhatásainak, a primitív kultúrák világával való találkozásának a hétköznapi tudatba való integrálása. Az ezen a területen felgyülemelő ismeretanyag nehezen beilleszthető a meglévő tudományos fogalomrendszerbe, de ugyanakkor megkerülhetetlen a hagyományos or-

¹⁷¹¹ „A különböző mozgalmak a bennünk levő különbségek, hangsúlyok ellenére alapelvükben megegyeztek. Rokon bennük az a nézet – a mesmerizmus és a kezdeti spiritizmus esetében még talán csak a sejtés –, hogy az emberiség anyagi kultúrájának végére érkezett, és ebben a helyzetben a szellemi erők, energiák felhasználásával, az immateriális, spirituális erők, az ember transzcendens lényének újraélesztése szolgálhatja a továbblépést, a válságból való kilábalást és az emberiség szellemi újjászületését. Mindegyikük a szellemi világra helyezi a hangsúlyt az anyagi világról [...] a hajdani egységes szemléletet kívánta visszaállítani, a vallásra, a filozófiára, a tudományra szétesett részekből új egységet teremteni.” A téma tudománytörténeti jelentőségéről lásd TÁRJÁNYI Eszter, *A szellem örvényében a magyarországi mesmerizmus, szellemidézés, teozófia története és művészeti kapcsolatai*, Universitas, Budapest, 2002, 14. – Korábban a reformellenzékhez kapcsolták elterjedését, Antall József a homeopátia módszer egyértelmű elutasítása mellett hangsúlyozza hazai történeti jelentőségét. ANTALL József, *A homeopátia és az orvospépzés Magyarországon*, Orvostörténeti Közlemények 1969/51–53., 110.

¹⁷¹² 1838. július 6.

¹⁷¹³ Maga a tény nagyon érdekes, ahogy Kölcsey a mesmerizmussal kezd foglalkozni, Kluget „extrahálja”, hogy érdemesnek tartja a nagyközönség érdeklődésére. Szemerének írja: „Ird meg, ha nem leled-e unalmasnak, s használd gyűjteményünkben, ha akarod. [...] S megvallom, egy kicsinyt különösnek tetszik előttem, hogy minden aprólékot recenziáljunk.” 1823. április közepe, KÖLCSEY Ferenc *Összes Művei*, II., kiad. SZAUDER Józsefné – SZAUDER József, Szépirodalmi, Budapest, 1960, 289–291. Kölcsey tanulmánya, Cselkővi névvel az 1828. *Tudományos Gyűjtemény* 1. füzetében jelenik meg (5–19.): *Az állati Magnetizmus' nyomairól a' régiségben*.

¹⁷¹⁴ A korszak sajtója rendszeresen felveti, hogy a társadalom túlnyomó többsége semmiféle orvosi ellátást nem kap. Például Dr. CZILHERT Róbert, *Szűkölködik-e Magyarország orvosokban?* Athenaeum, 1838.

voslás számára, amelyben a spekulációra, a deduktív megközelítésre való készség a leíró kísérletező megközelítés mellett továbbra is eleven maradt. A vitacikkben a mai olvasó számára sokszor követhetetlenül heterogén módon felsorakoztatott tények és megfigyelések, minthogy az ember bizonyos „erkölcsi idomokkal” – hajlam, képesség, ösztön – születik, s ezek befolyásolják cselekedeteit, értelmének hatókörét, majd a századvégre öltének határozott alakot, válnak rendszerezett ismeretté a szociológia, a pszichológia, a viselkedés- és a társadalomlélektan számos irányzatában, s közvetlenül hatnak a pedagógia vagy a büntetésvégrehajtás területén. Ezzel a folyamattal, az új, nehezen megmagyarázható jelenségekkel való szembesülés élményét fogalmazza meg Kölcsey a *Levelek a mesmerizmusról* címen ismert írásának bevezetőjében.¹⁷¹⁵

A század húszas éveire az orvostudomány specializálódásának megindulása, a korszerű szakképzés, az egyedi esetek tudományos közlése, az ún. orvosi esetleírás elfogadottá válása, az emberi testben zajló folyamatok bizonyításának igénye átalakította a gyógyítás gyakorlatát is, de egyben eltávolította egymástól az orvosi kart és a laikusokat. Ennek mintegy ellenhatásaként jelennek meg azok az elméletek, amelyek az embert nem csupán testi tüneteket produkáló esetként, hanem fizikai-mentális-szociális lényként kezelik és ennek megfelelően, ezeket a faktorokat is számba véve kívánják gyógyítani. A homeopátiáról szóló vitában idézett esetleírások maguk is a korabeli orvosi gyakorlat gazdag tárházai, felteszik azokat a filozófia, etikai kérdéseket, amelyekre a választ az orvostudománynak saját kora igényei mindig újra és újra át kell fogalmaznia: mit jelent a „teljes” egészség, a gyógyulás fogalma, vannak-e krónikus, gyógyíthatatlan betegségek, mennyi kockázat és fájdalom árán lehet és kell a pácienseket „gyógyult” állapotba hozni, milyen mértékben szabad beavatkozni az orvosnak a testben zajló folyamatokba, mennyire hagyatkozhat a szervezet természetes öngyógyító képességére és van-e ilyen egyáltalán. Kulcskérdéssé válik a körlefolyás értelmezése: egy-egy betegség különböző stádiumai visszafordíthatóak-e, valójában hogyan függenek össze egymással, hogyan írható le és értelmezendő a „gyógyulási krízis” fogalma, meddig vállalhatja az orvos a be nem avatkozás kockázatát, hol és milyen mértékben szükséges a fájdalomcsillapítás. Fontos vitapont, hogy az orvosi egzisztencia maga, a megélhetés kényszere nem torzítja-e el eleve a számba jöhető gyógymódok közötti választást.¹⁷¹⁶ Maga az orvosi kar is meglehetősen megosztott volt, éles határvonal húzódott például az egyetemen oktatók, a praktizálók, a képzetlenebbeknek tekintett sebészek és az állatorvosok között.¹⁷¹⁷

13.2. A HOMEOPÁTIA KEZDETEI MAGYARORSZÁGON

A homeopátia gyakorlatának a századvégig tartó egyre erősödő népszerűsége¹⁷¹⁸ az 1820-as években kezdődik, ekkor jutnak el az első orvosi közlemények és híradások Magyaror-

¹⁷¹⁵ KÖLCSEY Ferenc *Összes Művei*, SZAUDER Józsefné – SZAUDER József, Szépirodalmi, Budapest, 1960, 977–996.

¹⁷¹⁶ Eötvös regényében számos utalás van erre a szempontokra. A takszonyi főorvos kifejti, az orvosnak magáról beszéltetni a sikeres eseteit közhírré tenni a legfontosabb. A módszereket „aleopátia, homöopátia és hidropátia”, jó, ha a pácienst választja meg, „minden betegét azon rendszer szerint gyógyítja, melyet maga kívánt.” EÖTVÖS, *A falu...*, I. m., 660.

¹⁷¹⁷ Lásd erre az orvosi egyesületek történetét TÓTH Árpád, *Önszervező...*, I. m., 175–180.

¹⁷¹⁸ A homeopátia magyarországi történetének összefoglalása KÓCZIÁN Mária – KÖLNÉI Livia, *Homeopátia Magyarországon. 1820–1990*, Noran, Budapest, 2003, 25; ANTALL József, *A homeopátia tegnap és ma*, Természettudományi Közlöny XI. (1964), 518–520.

szágra a Samuel Hahnemann¹⁷¹⁹ elvein alapuló gyógyeljárásról, akiről majd reformkori kultusza tetőpontján Vörösmarty versben emlékezik meg:

„Eddig anyag harcolt anyag ellen a bús beteg ágyán,
S durva csatájok közt kín vala élni tovább
De te jövé, s durva parányokból felidézted az alvó
Szellemeket, s küldéd mesteri bűvöd alatt.
S újra szelíd nemtők kísérik az emberiséget,
És a halál retteg gyötreni áldozatit.”¹⁷²⁰

A szövegben emlegetett „szelíd nemtők” a homeopátia egyik központi gondolatára utalnak: az ún. „szelíd gyógymód” a hagyományos gyógyászzal szemben lemond mindenfajta fizikai beavatkozás végrehajtásáról beteg testen. Hahnemann elmélete szerint a szervezetbe igen kis mennyiségben bevitt anyagok a saját „életerőt” mozgósítják, mintegy provokálják, a szervezet öngyógyító tevékenységének beindulását segítik elő, vagyis a homeopátia egyfajta „ingerterápiaként” működik.¹⁷²¹ Ehhez az elvhez szorosan kötődik a kiválasztás módszere, a hatóanyagok működésének sokszor hetekre elhúzódó megfigyelése. Ez volt a homeopátiával szembeni orvosi tiltakozás egyik legnyomósabb indoka, etikai alapon utasítva el a tétlenséget. A kor orvostudománya növényi, állati és ásványi anyagokkal, sebészeti beavatkozásokkal, kenőcsökkel, tapaszokkal, erősítő, roborálószerekkel gyógyít, és elsősorban a szervezet megtisztítására, méregtelenítésére (érvágás, hashajtás, izzasztás, vizelethajtás, hánytatás), a bőr mesterséges ingerlésével (köpölyözés) a krónikus betegségek felszínre hozására törekszik, böjtölteti a betegeket. Az alapbetegséget, az okokat keresi és a veszélyes tüneteket igyekezik csillapítani.

A „hasonszervészetnek” fordított gyógymód terjedésének nem árt meg, sőt használ, hogy a Habsburg Birodalom területén 1819-ben betiltják mint kuruzslást, de ugyanakkor mégsem igyekeznek következetesen érvényt szerezni a tiltó rendeletnek: könyvek, ismeretők jelennek meg róla továbbra is, az osztrák katonáorvosok napi gyakorlatában jelen van.

A fordulat a magyar homeopátia történetében az 1831-es kolerajárvány, innentől kezdve válik „sikertörténetté”,¹⁷²² mivel ettől kezdve meglehetősen sokan alkalmazzák, olykor prevencióként. Látványos, a homeopaták adatai szerint csaknem 90%-os sikerrel

¹⁷¹⁹ Hahnemannról a korszakban Magyarországon: Samuel Christian Friedrich HAHNEMANN, *Organon, der rationellen Heilkunde*, Arnoldische Buchhandlung, Dresden, 1810; *Hahnemann Sámuel Organon-a (életműve) a gyógyművészségnek vagy Hahnemann Sámuel homeopathiá-ja (hasonszerve)*, ford. BUGÁT Pál – HORVÁTH József, Pest, 1830. – reprintje: Remedy Kft., Szentendre, [1993.]; [BALOGH Pál], *Hahnemann, emlékezés*, júl. 28., Egyetemi Nyomda, Buda, 1844.

¹⁷²⁰ *Hahnemann I.*, VMÖM III., 1960, 93. – Vörösmarty verse a hasonszervi gyógyászat megteremtője halálának egy éves évfordulójára készült. Az ebből az alkalomból rendezett ünnepségen Egressy Gábor szavalta, a vers a *Pesti Hírlap* tudósításának részeként jelent meg 1844-ben.

¹⁷²¹ A homeopátia elveiről magyarul összefoglalóan: HORVÁTH Katalin dr. – BÓNA László, *Homeopátiás gyógyművészség*, HOMART, Budapest, 1999; George VITHOULKAS, *Homeopátia. Új korszak a gyógyításban*, Remedium, [Nagykovács], 1999; Rajan SANKARAN, *A homeopátia szellemisége*, Remedium, [Nagykovács], 2000; Peter CHAPPEL, *Lelki gyógyítás homeopátiával*, Új Paradigma, Szentendre, 2003; BÓNA László, *Szenvedésben hasonló. Az élet homeopátiás rendje*, Szentendre, Új paradigma, 2004; James Tyler KENT, *Előadások a homeopátia elméletéről*, Magyar Homeopata Orvosi Egyesület, Budapest, 2004.

¹⁷²² BAKODY József, *Homöopathische Heilung der Cholera zu Raab in Ungarn*, Perger, Stein am Anger, 1832. – Almási Balogh Pál a *Tudományos Gyűjtemény* szemleirovatában (1831, I, 30). és *A Homeopátia Angliában* című művében (Sas, 1831.)

gyógyítják ki betegeiket a kórból – többek között bécsi orvosok közreműködésével –, sőt a járvány terjedését gátló hivatalos intézkedések közé is bekerül néhány a homeopáta orvosok ajánlásai közül. Ettől az időponttól kezdve viszont, mivel tényleges konkurenciát jelent az „allopátia” számára, elmérgesedik a hagyományos orvoslás és a homeopátia közötti viszony. A tollcsaták során születik meg, éppen Bártfay László orvosának, Ivanovics Andrásnak köszönhetően a homeopátia első magyar nyelvű összefoglalása,¹⁷²³ amely válasz Kováts Mihály *Antiorganon azaz Orgonarosta* című vitairatára, amely a mesmerismussal és más hasonló irányzatokkal együtt utasítja el a „hasonlót a hasonlóval” gyógyító homeopátia divatját. Kováts elsősorban a szerkesztést, az úgynevezett potenciálást teszi kérdéssé, azt az eljárást, hogy az anyagok „erejek dörgölés ’s többszöri felolvasztás által nevededik”.¹⁷²⁴ A viták ellenére 1837-ben visszavonják az állami tiltást, 1843-ban Pesten nyolc, Budán két orvos praktizált, két patika állt a betegek rendelkezésére, Nagyváradon, Kőszegen és Gyöngyösön működött homeopátiás kórház.¹⁷²⁵

A homeopátia hódítását alátámasztotta a korábbi, politikai alapú betiltással szembeni ellenérzés. Vörösmarty írja Kölcsynek 1838-ban, a hatalom túlkapásaira utalva: „Maga az orvostudomány sem elég szent, hogy istentelen kezeik súlyát ne érezze; folyóiratokban homeopáthiáról szólni sem szabad.”¹⁷²⁶ A *Tudományos Gyűjtemény* első e tárgyú közleményének szerzője, aki a homeopátia ellen emel szót éppen, erre az okra utal. „Orvos Doctor Hahnemann Sámuel Úrnak illy tzmű munkáját: *Organon der rationellen Heilkunde* esmértem ugyan már ez előtt 7-8 esztendőkkal; de valamint a’ fellengős Natuphilosophusok’ szemlélődéseiktől a’ Hippocrates hiv követőihez vissza tértem, ’s lelkem egy Frank, Reil jobban legelteté mint Troxler vagy Rieser: Úgy Hahnemann is hidegen szinte el felejtém – azonban az 1819-es tiltó parancs – figyelmemet ismét felébreszté.”¹⁷²⁷ A cikk éppen a tiltás jogosságát akarja bizonyítani, mégis felteszi a kérdést, beavatkozhat-e az állam polgárainak testüket, gyógyításukat illető kérdésekre: „Mindazonáltal az a’ sokak előtt különösnek tetsző dolog, hogy az Orvosi Tudományban is, mellynek sem a’ Státus’ dolgaival, sem a’ Hitágazataival semmi köze nints, tilalmas tudomány lehet: arra ébresztett, hogy ezt Hazánkfiával megismersem, és azokat Felsőleges Urunk bölts gondoskodásáról meggyőzzem.”¹⁷²⁸ A vita szabadsága, a minden téren szükséges gondolatszabadság a megszólalók számára gyakran fontosabb tét, mint a gyógymód hatékonysága.¹⁷²⁹

¹⁷²³ IVANOVICS András, *Hasonszerves gyógyrendszer*, Püspöki Lyceum Nyomda, Pécs, 1837.

¹⁷²⁴ SZUHÁNYI Márton, *Az orvosi Tudományt illető rövid értekezés*, *Tudományos Gyűjtemény* (1827/5.), 3–11, 8.

¹⁷²⁵ A homeopátia hívei népegészségügyi szempontból, a szerek olcsósága miatt szorgalmazták bevezetését a szegényebb rétegek gyógyításában, például a rabkórházakban. 1844-ben a Felső táblán átmegegy, a homeopáta orvosai tanszék felállítását szorgalmazó indítvány.

¹⁷²⁶ Vörösmarty Mihály levele Kölcsy Ferencnek, 1837. február 13. VMÖM, *Levelezése*, III., s. a. r. BRISITS Frigyes, Akadémiai, Budapest, 1965, 373. – Idézi TARJÁNYI, I. m., 41.

¹⁷²⁷ Dr. CSORBA, I. m., 59.

¹⁷²⁸ Uo., 59–60.

¹⁷²⁹ A *Tudományos Gyűjtemény* Külföldi Literatúra rovatában B. P. [valószínűleg Bugát Pál] recenziója is ezt, a megismerés szabadságát hangsúlyozza. E. M. BAILLY, *L'existence de Diebt...*, Delaunay, Párizs, 1824, *L'existence de Dieu et de la liberté morale, démontrées par des argumens* [!] *tirés de la doctrine du Doctor Gall, sur la nature et l'origine des penchans et des qvalités morales de l'homme et des animaux*. (Az Isten és az erkölcsi szabadság lételek megmutatása, a’ Gall tudományából vett okokkal.) E. M. BAILLY, Delaunay, Párizs, 1824, *Tudományos Gyűjtemény* (1825/5.), 96–118.

Az elzárkózás, a homeopátia létének tudomásul nem vétele már csak azért sem hasznos, mert éppen ismeretlensége, tilalmassága teszi vonzóvá.¹⁷³⁰ Ekkor már ismert Magyarországon is az 1820-as évek németországi, erőteljesen polemikus hangú Hahnemannnt védő és támadó röpiratirodalma, a nézetei mellé állókat tömörítő egyesület megalakulása.

A homeopátiáról szóló cikkek szinte mindegyike állást foglal abban a kérdésben, beilleszthető-e ez az elmélet az általános természeti törvényekről szóló, az orvosegyetemeken tanított felfogásba, vagyis a természetfilozófiai kiindulópontok rögzítését tekintik az első feladatnak.¹⁷³¹ Kérdéssé válik például, hogy az élőlények hierarchiája gondolata, az egyre nagyobb lendületet kapó rendszertani kutatások eredményei – voltaképpen az evolúció bontakozó fogalma – mint a természet működésére és fejlődésére vonatkozó, általánosan elfogadott képzet összeegyeztethető-e egyáltalán a korabeli, hagyományos orvostudománynak az embert erőteljesen a középpontba állító, olykor az élővilágból kiszakító felfogásával. A természet szoros láncolat az egysejtűektől a felsőbbrendű lényekig: „az embert a’ természet kebeléből kivennünk nem szabad”¹⁷³² – szögezik le többen. Mások úgy vélik, a gondolkozás, az okok kutatása, logikai sorok felállításának képessége és a morál, a szociális viselkedés korlátai erőteljesen elkülönítik az emberi létet állatok viselkedésétől.¹⁷³³ A hétköznapi gondolkodás számára is problémává válik az élő és az élettelen természet közötti különbség léte, határainak kijelölése.¹⁷³⁴ A lélek lassan korszerűtlenné vált fogalma helyett¹⁷³⁵ megjelenik az élő szervezeteket mozgató életerő, az ún. fluidum. Erre határozott választ ad a Magyarországon szintén ismert mesmerizmus, a homeopátia, amely az élettelen természet és az állati-emberi lét közé húz éles határvonalat, s ezzel élénk tiltakozást vált ki.¹⁷³⁶

A másik, szintén a filozófia területére tévedő kérdés, hogy van-e, megismerhető-e az igazság az orvostudományban, amely mint alkalmazott tudomány természetéből fakadóan a sikerességgel mérheti „igazságait”, eredményeit. Szükség van-e egyáltalán rendszeralkotásra ebben a tudományágban, vagy egyszerűen az évszázados tapasztalatok felgyűjtése és rendszerezése – „a természet megismerése és követése” – a feladat.¹⁷³⁷ Ezzel szemben, mondja a vitázó cikkíró „igen is, ha az igazság mint titok nem volna el rejtve,

¹⁷³⁰ Dr. CSORBA, I. m., 60.

¹⁷³¹ Tarjányi Eszter véleménye szerint „a homeopátiát [...] olyan korabeli orvosi reformmozgalomnak, reformelméletnek lehet nevezni, amely a tapasztalati gyógymódokkal való elégedetlenség hatására jött létre és egy alapvetően mágikus, a részről az egészre következtető, spekulatív, de a kortársak számára forradalmian újnak ható gondolatrendszer kívánt alkalmazni, amely azért már a tapasztalati igazolás tényének, a gyakorlati orvoslás elvárásainak is fokozottabban meg kívánt felelni. A spekulatív és kísérletező orvostudomány között átmeneti kompromisszumként léptek fel.” TARJÁNYI, I. m., 42.

¹⁷³² Dr. CSORBA, I. m., 65.

¹⁷³³ [B. P.], I. m., 98., A recenzió a *Tudományos Gyűjtemény*ben jelent meg, lásd az 1729. számú lábjegyzetet.

¹⁷³⁴ Obernyik Károly jegyzi fel naplójába, hogyan érinti egy ízben Kölcsy ezt a problémát: „Ma Kölcsyvel kellemes beszélgetésbe elegyedtem. Tárnya a mágnesről a világ és állatok lételeire hatott. Jól esett, hogy beszédjében mindenütt a magam véleményét láttam és hallottam, miszerint a világ egy örök anyagból eredett, melyben csak a formák származnak és változnak. A világban munkáló erő az istenség, ez munkál és él minden egyes dologban.” *Obernyik Károly naplójából* = GÁBOR, I. m., 186.

¹⁷³⁵ A kedély „mellyel az érzések összességét jelöljük, nem csak az egész lelkület alapja, hanem az egészségre is a legnagyobb és közvetlen befolyású.” Dr. SCHEDEL Ferenc, *Diatetica Elemei*, Buda, 1839., 76–78. – TOLDY orvosi főműve, az egyetemi tankönyvként használt, az egészséges életmód szinte minden területét felölelő *Diatetica Elemei* (Buda, 1839) minimális elméleti ismeretek mellett elsősorban hasznos tanácsokat ad. Fel-tűnő, milyen részletesen foglalkozik az ülő életmódot folytatókkal.

¹⁷³⁶ Dr. CSORBA, I. m., 65.

¹⁷³⁷ „Az igazság, a’ melly szükség mindnyájunknak / ’S kútfeje emberi fő bölcsőségünknek / A’ bölts kéztől; mellytől ez nekünk van szánva / ’Tsak el van takarva nints mélyen el ásva.” – állítja Hahnemann. Uo., 62.

nem mondhatná Hanhnmann, hogy az Orvosi tudomány, a' mint azt az ő idejéig gyakorolták, és még most is sok hitetlen Orvosok gyakorolják, minden részeiben balgatat, a' tzállal ellenkező egyáltalában semmit érő való, és haszontalan szövete a' véleményeknek és az önkényességeknek.”¹⁷³⁸ Ha bárki számára feltárható lenne az igazság, ha folytonosan új és új elméletekkel kellene megküzdenie a tapasztalati orvostudománynak, akkor a hagyományos képzés veszítené el értelmét.¹⁷³⁹ Az orvostudományban minden „Systéma” káros, hiszen „tapasztalásból tudjuk, hogy némelly Orvosok inkább a' veszedelemben forgó betegek életét áldozták fel, mintsem bal vélekedéseket meg akarták volna esmerni.”¹⁷⁴⁰

13.2.1. HAGYOMÁNY ÉS ÚJÍTÁS: GYÓGYSZERT VAGY ÉLETMÓDREFORMOT?

Az évszázados tudás összegzésének elsőségét hangsúlyozzák az új tanok rendszerszerűségével szemben: „[Hahnemann] elsőben is motskos szókkal megtámadja Hippocratestől mostanig az Orvosokat, 's azoknak tudományokat, és tsak magát magasztalva állítja, hogy az eddig fenn állott fő pont (principium) helyébe Contaria Contariis curantur ő az ellenkezőt 's tsak egyedül igazat homogenea homogeneis curantur állítja fel”¹⁷⁴¹ – vagyis a homeopátiának azt a tételét kérdőjelezi meg, hogy „hasonlót a hasonlóval” kell gyógyítani, azonos tünetegyüttesek kezelésére azonos szereket kell alkalmazni. Az anyagok nem jók és nem rosszak önmagukban, állítják a homeopátia ellenzői, csak megfelelő módon kell használni őket – bár éppen a felhozott, erőteljes példák szolgálhatnak maguk is magyarázatul a mai olvasónak, miért fordult a korabeli közönség olyan lelkesen a „szelíd gyógymód” felé. „Hányat ölt meg a' hánytató, kinek oktanul volt adva, hányat az ér-vágás? Hányat az ópium? Hányat a jó bor? A' kinek ezek méreg gyanánt szolgáltak. Ellenben hányat gyógyított a' Mercirius, a' bürök, az arsenicum, sőt a' Berlini savany?”¹⁷⁴²

A homeopátiával és a mesmerizmussal¹⁷⁴³ szemben is újra és újra felmerül a kétely, hogy állításaik szerint a testbe való beavatkozás nélkül gyógyítanak, noha a hétköznapi tapasztalat szerint anyagi változást csak anyag válthat ki. A homeopátiás szerek rendkívül nagy, százszoros, ezerszeres hígításban tartalmaznak hatóanyagokat, ellenzőik meggyőződése, hogy ezt már nem érzékelheti a szervezet.¹⁷⁴⁴ A másik vád a homeopátiával szemben, hogy csupán szigorú életmódot javasol, előíró gyakorlata a gyógyulás alapja:

¹⁷³⁸ Uo., 62–63. – Egy másik, általánosan elfogadott nézet szerint: „Az igazság egyedül való megismerhető jele az egyszerűség, és a' természettel való megegyezés.” [B. P.], *I. m.*, 98.

¹⁷³⁹ Uo.

¹⁷⁴⁰ SZUHÁNYI, *I. m.*, 3.

¹⁷⁴¹ Dr. CSORBA, *I. m.*, 61.

¹⁷⁴² Uo., 69.

¹⁷⁴³ A Mesmerrel szemben felhozott elsődleges kifogás, hogy nem történik úgymond semmi, „az állati magnetizmus nagy valószínűséggel csak a képzelőerő, az utánzási ösztön és az érzéki csalódások eredménye.” Lásd JÁSZBERÉNYI József, *Kontextusok Kölcsey Ferenc magnetista tematikájú műveihez*, Itk, 2001/3–4., 373–396.

¹⁷⁴⁴ Vö. Dr. CSORBA, *I. m.*, 72. – A homeopátia ellenfelei elismerik a pszichoszomatikus jelenségeket azzal, hogy „placebohatásnak” tulajdonítják a homeopátiás gyógyulásokat, azt állítva, hogy vagy a természet gyógyította meg a páciens, vagy maga a betegség képzelte természetű volt: [...] „eleven képzelődésnek pedig az egészségre 's betegségre való befolyása, sokkal esmeretesebb, mintsem hogy azon kételkedhetnénk. [...] Innen magyarázhatjuk meg magunknak azt, hogy valamely orvosi szer eránt bizodalommal való teljes reménység, előttünk titkos módon szerzett változás által, súlyos 's haszontalanul gyógyított betegségeket gyógyíthat meg.” SZUHÁNYI, *I. m.*, 10.

„egész tudományok szenvedőleg hasznos ugyan, de tselekvőleg haszontalan.” E nézet szerint a homeopátia tisztában van szere hatástalanságával, de ez a módszer időt hagy neki arra, hogy „a' beteget azon jó élet módja segítségével, mellynek rendelésében Hahnemann nagyon szoros volt” a természet meggyógyítsa. Tehát a homeopata pénzt vesz fel azért, hogy a beteg „magától” meggyógyuljon. S noha bizonyos esetekben módja lenne ennek a kényelmes, diétát, mozgást, jó levegőt és pihenést rendelő, be nem avatkozó gyógyításnak a gyakorlására a hagyományos orvosnak is, mégis kockázatos lenne az orvoslás jövője és a orvos megélhetése szempontjából.¹⁷⁴⁵ Vagyis az orvos nem hagyhatja figyelmen kívül a vele szembeni közösségi elvárásokat sem, el is kell tudnia fogadtatni eljárásait.¹⁷⁴⁶ Mindkét álláspont ismeri a „krízis” fogalmát, a heves rosszabbodás után fellépő tartós javulást/romlást. Ez a jelenség a homeopátiás gyógyítás egyik kulcsfogalma, a megfelelően kiválasztott szer bizonyítéka, s Hahnemann szigorú alapelve a kivárás, a nem cselekvés, a tünetek csillapításának elutasítása, mert csak a krízisállapot segít hozzá a végleges gyógyuláshoz.¹⁷⁴⁷

13.2.2. A HOMEOPÁTIA INTEGRÁLÁSA A HAZAI ORVOSI GYAKORLATBA: HUFELAND ÉS TOLDY

A nagyközönségnek szóló cikkek közül az egyik legérdekesebbet Toldy Ferenc írja,¹⁷⁴⁸ 1830-ban, a *Tudományos Gyűjteménybe*, *Dr. Hufeland kinyilatkoztatása a' homoeopathia' ügyében*¹⁷⁴⁹ címmel. Bevezetőjében világossá teszi, hogy nem pusztán fordításról, ismeretközlésről van szó, hanem maga is állást kíván foglalni egy számára rendkívül fontos kérdésben. Soha nem lehetne időszerűbb Hufeland előadásának magyarországi megjelentetése – annak még német nyelvű nyomtatott változata előtt –, hiszen így Toldy közvetlenül reagálhat a szintén éppen most könyv alakban Pesten kijövő Hahnemann-fordításra.¹⁷⁵⁰

Toldy Ferenc a pesti egyetemen három évig bölcsészeti, öt éven át orvosi tanulmányokat folytatott, 1829-ben „a szemészet mestere, orvostudor és az orvosi kar tagja lesz”.¹⁷⁵¹

¹⁷⁴⁵ Dr. CSORBA, *I. m.*, 72.

¹⁷⁴⁶ Uo., 77–78.

¹⁷⁴⁷ A betegek körében elfogadott volt ez a gondolat, ezt erősítik meg például Bártfay László Wesselényit súlyos betegségében biztató leveleinek utalásai is. „[l]elki-testi szenvedő állapotod nem csak igaz részvétet támaszt mindnyájunkban [...] hanem fájdalmas aggodalommal is tölt el [...] egyedül abban keresnénk, ha ugyan némi vigasztalást, vagy ki remélni tud reményt, hogy két év előtt is, Gräfenbergben, midőn Dr. Attomir ment fel hozzád, szinte nagy szenvedéseken esél keresztül, – így talán most is még győzni fog a' lélek 's életerő.” Bártfay László levele Wesselényi Miklóshoz, 1844. április 5., PAP, *I. m.* – A levél további, részben a fentieket megerősítő kijelentése: „soraidból eléggé látom, hogy lelked a' türes' gyakorlatában még nem fáradt ki.” Uo., 247.

¹⁷⁴⁸ Toldy Bugát Ferencsel együtt indítja meg 1831-ben a korszerű ismeretek népszerűsítésére, az európai orvosi gyakorlat megismertetésére az *Orvosi Tár* című folyóiratot. Orvos- és természettudományos elkötelezettségéről, a mesmerizmussal kapcsolatos ismereteiről lásd TÓTH Orsolya, „Titokszerű kölcsönhatás” = *Vörösmarty és a romantika*, szerk. TAKÁTS József, Művészetek Háza – Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet, Budapest, [2000.]

¹⁷⁴⁹ Dr. SCHEDEL Ferenc, *Dr. Hufeland kinyilatkoztatása a' homoeopathia' ügyében*, Tudományos Gyűjtemény (1830/3.), 60–81.

¹⁷⁵⁰ Uo., 61.

¹⁷⁵¹ Dr. ZÓLYOMI Lajos, *Toldy Ferenc*, Stampfel – Eder nyomda, Pozsony–Budapest, 1883. Ebben az időszakban írja meg *Physiologia Pulsist* (Kilián György, Pest, 1829.) és a két kiadást megért *Diaetetica Elemeit* (Buda, 1839. és Pest, 1851.) Orvos- és természettudományos elkötelezettségéről lásd ANTALL József – KAPRONCZAY Károly, *Toldy Ferenc, az orvos*, Orvostörténeti Közlemények 1979, 87–88., 105–116.; Tóth Orsolya a Vörösmarty epikáját

Az 1829–30-as évet Berlinben tölti, s Hegel mellett Hufelandot,¹⁷⁵² a kor neves orvosprofesszorát hallgatja, sőt házának gyakori vendége. Valószínűleg ez az ismeretség az alapja annak, hogy a gyakorló orvos Toldy – 1834-től tizenegy éven át a diaetetika tanára a pesti egyetemen – szükségesnek és fontosnak látja, hogy megismertesse a nagyközönséget tanára egyik legfontosabb, a jövő nemzedék számára útmutatásul írott tanulmányával.

A Toldy fordította tanulmány szerzője Toldy tanára,¹⁷⁵³ Hufeland porosz államtanácsos, a királyi család orvosa ismert Magyarországon, többek között Almási Balogh Pál ír róla a *Tudományos Gyűjteményben*, aki mellette tanulmányozta a mesmerizmus gyakorlatát.¹⁷⁵⁴ Hufeland tekintélyes szakember, a hagyományos orvoslás melletti higgadt kiállásáról ismert, ugyanakkor nyitottságáról más módszerekkel szemben. Ő éri el, hogy a már visszavonult, idős Mesmer a porosz király megbízásából kiadja tanai összefoglalását 1812-ben. Toldy volt tanítványaként kéri el a berlini orvosi társaság gyűlésére készült beszédének kéziratát.¹⁷⁵⁵ Az idős orvos mintegy végrendeletként hozza nyilvánosságra álláspontját ebben a „szíveket annyira eltávoztató dologban”.¹⁷⁵⁶ Toldy fordításának különlegessége hajlékony, közérthető és erőteljes nyelve, amely nem hátrál meg a szaknyelvi nehézségek előtt. Külön kis szótárt állít össze a magyarított orvosi műszavakból a cikk végén (mákony, izgékonyosság, elleninger, túlingerlés, kórjel, jelenség, okirányos, láz, lob).¹⁷⁵⁷ Az olvashatatlanul nehézkes magyar *Organonnal*¹⁷⁵⁸ összevetve – amely szintén kísérletezik magyarításokkal¹⁷⁵⁹ – érthető a kortársak rosszmájú megjegyzése az *Organont* fordító Bugát Pálról: „Orvosló kezei alatt eddig csak megbénított, megcsonkított, összebonczolt szavak haltak meg, és így sirkövére teljes joggal írhatni: »A’ legártatlanabb orvos nyugszik itt.«”¹⁷⁶⁰

Az írás fő célja, az eldurvuló hangnem, a „szenvedelmes felingerlés” az intolerancia elharapódzásának megakadályozása és értelmetlenségének nyilvánvalóvá tétele. Hufeland szerint ez alapvetően idegen az orvostudomány segítő, mindent magába fogadó atitűdjétől. Világos álláspontja szerint a homeopátia mint általános gyógymód elvetendő,

elemző Toldyról írja például: „Élet és mű egymásra vonatkoztatásaiban a monográfus Toldy az orvostudományban szerzett embertani ismereteire támaszkodott...” Tóth Orsolya, *I. m.*, 131.; DÁVIDHÁZI, *Egy nemzeti...*, *I. m.*, 708.

¹⁷⁵² Christoph Wilhelm Hufeland (1762–1836), az életerő-elmélet megalkotója, több neves szabadkőműves páholy tagja. Weimari működése során Goethe, Schiller, Herder, Wieland orvosa. Művei a kor leghíresebb orvosi írásai közé tartoztak. (*Mesmer und sein Magnetismus*, 1785; *Die Kunst, das menschliche Leben zu verlängern [Makrobiotik]*, 1796. – magyarul Kováts Mihály, *Az emberi élet meg-hosszabbításának mestersége*, 1-2 rész, Trattner, Pest, 1798.; Wesselényi Miklós feleségének ajánlja Öry Fábán László 1802-es fordítását: *Az anyákhoz való jó tanács a gyermekek testi nevelésének nevezetesebb pontjairól*. – Idézi SIKLÓSSY László, *A magyar sport őskora*, OTT, Budapest, 1927, 419. – Közegészségügyi, járványügyi nézetek népszerűsítésére alapítja a *Journal der praktischen Arzneikunde* című folyóiratot.

¹⁷⁵³ Toldy személyes elkötelezettségét jelzi Hufeland egyik népszerű művének (*Armen-Pharmacopöe. Zugleich eine Auswahl bewährter Arzneimittel und Arzneiformeln*, Berlin, Reimer, 1829.) lefordítása is: HUFELAND, *Szegények patikája*, ford. TOLDY [Schedel] Ferenc, Pest, 1831.

¹⁷⁵⁴ Tudósítások a’ külföldről, 1830, IV. majd A Homeopátia Angliában című művében (Sas, 1831.)

¹⁷⁵⁵ Hufeland előadása a *Journal für praktische Arzneikunde* februári számára készült.

¹⁷⁵⁶ SCHEDEL, *Dr. Hufeland...*, *I. m.*, 67.

¹⁷⁵⁷ Toldy Bugát Pállal jelenti meg az Orvosi Szókönyv (Pest, 1831–1833) és *Diaeteticájának* bevezetőjében is hosszan foglalkozik nyelvhelyességi kérdésekkel, részletes helyesírási tanácsokat ad.

¹⁷⁵⁸ BUGÁT–HORVÁTH (ford.), *I. m.*

¹⁷⁵⁹ Például a felhasznált kémiai anyagok magyarításával: mészeny – kalcium, villany – foszfor, szikeny – nátrium, fojtó – nitrogén stb.

¹⁷⁶⁰ [Sz. n.], *Magyarkák 1845-ből*, Teubner, Lipcse, 1845, 116. – A rosszindulatú megjegyzést tompítandó, valójában Bugát a kor legsikeresebb szemészeti beavatkozásának, a hályogműtéteknek elismert sebésze, a városi szegényeknek a nőgyógyászásával ingyen végzi el ezt a műtétet.

mivel az okokat kereső orvostudománnyal szemben csupán tüneteket és szereket kapcsol össze. Kiegészítő gyógyításmódként, eszközként – nem gyógymódként – azonban nagyon hatásos lehet: „magam tapasztalása is meggyőzőtt a felől, hogy a homöopathia nem ritkán – és sokszor igen feltűnőleg – más hathatós gyógymódok sikertelen használata után, a’ betegen segített.”¹⁷⁶¹ Speciális esetekben alkalmazható, ahol a tulajdonképpeni ok felderítése sikertelen maradt, vagy hiába szüntették meg az okot, a tünetek megmaradtak. Bizonyos járványokban és a „tisztá idegnyavalyákban”, a civilizációs betegségekben nagy sikert lehet vele elérni. Egyedi odafigyelést kíván és lassú hatású, sokszor csak a harmadik, negyedik szer hoz gyógyulást, ezért életveszély esetén egyenesen bűn a homeopátiához fordulni, mert az orvos, aki ehhez ragaszkodik később súlyos lelkiismeretfurdalással fizet majd érte: „embergyilkos, elmulasztás által”.¹⁷⁶² Tanai merevsége az üldözöttségben munkálkodó homeopátia igazi problémája.¹⁷⁶³

Hufeland szerint a homeopátiának a tünetekhez való ragaszkodása megakadályozza abban, hogy a „távol okokat”, az alapbetegséget kiderítse, s a jelen tünetek kezelésével valójában megakadályozza a szervezet öngyógyító tevékenységének működését.¹⁷⁶⁴ A cikk zárásában Hufeland figyelmeztet: a porosz törvények szerint homeopátiás gyakorlatot csak vizsgázott orvos folytathat, ő a maga részéről hozzátenne ehhez még öt év praktizálást, mert a gyakorlati tudást semmilyen elméleti ismeret nem helyettesíti.

13.3. A HOMEOPÁTIA GYAKORLATA A NAPLÓBAN

Bártfay naplójegyzetei szinte alig-alig utalnak a homeopátia elmélete körüli vitákra, viszont megőrizték a gyógymód használatának gyakorlatát,¹⁷⁶⁵ a Károlyi-családdal rokoni, ismerősi viszonyban álló arisztokraták szinte mindegyike homeopátát (is) alkalmaz orvosként, barátai közül Vörösmarty is élt ezzel a gyógymóddal.¹⁷⁶⁶ „Ő [Vörösmarty] mondta, hogy Deák Fer[enc]. beteg. ’s W[esselényi]. magához vévén Ivanovics D[okto]rt sietve odautazott.”¹⁷⁶⁷ „W[esselényi]. megjött ’s azt a’ hirt hallám Bajzától hazajövet, hogy Deák Fer[enc]. veszedelmen kívül van; Dr. Ivanovics’ beadására lett jobban.”¹⁷⁶⁸

A másik lehetséges kapcsolódási pont Bártfayéknak a német nyelvterülethez való szellemi kötődése, itt a módszer elismert és elfogadott volt. A házhoz járó orvos a családok bizalmasa, több mint szakember, a társas élet részese, aki éppen a napi kapcsolattartás révén kiválóan alkalmas a homeopata gyógymód által megkövetelt gyakorlatra: feladata az állapotváltozások huzamos, részletes követésére és tisztában kell lennie a betegek életviszonyaival. A kikérdezés, a tünetek rendkívül aprólékos feljegyzése a szerek rendelésének feltétele, minden körülmény jelentőssé válhat: a testi elváltozásokon, pana-

¹⁷⁶¹ SCHEDEL, *Dr. Hufeland...*, *I. m.*, 69–70.

¹⁷⁶² *Uo.*, 80.

¹⁷⁶³ *Uo.*, 78–79.

¹⁷⁶⁴ *Uo.*, 78.

¹⁷⁶⁵ A homeopátiát támadó cikkek elsősorban az elméleti írásokkal vitatkoznak, gyakran jelzik, szerzőjük számára nem ismert a homeopátiás orvoslás gyakorlata: „Bámulva néztem egy Homöopathikust, betegének egy tsésze kávé nyujtani azon intézettel, hogy egy más Homöopathikustól beadott orvosságok’ sikerét törölje el.” SZUHÁNYI, *I. m.*, 8.

¹⁷⁶⁶ Arany János, Madách Imre is gyógyította magát, Garay János maga is homeopata orvos.

¹⁷⁶⁷ 1838. november 20.

¹⁷⁶⁸ 1838. november 25.

szokon kívül az evési, alvási szokások, a kiválasztás, a hőérzet, a mentális élet, az álmok, a beszédmód, a gesztusok, a viselkedés változásának sajátosságai stb. Az orvos mintegy 70-80 észrevételt tesz alkalmanként. Talán ennek a gyakorlatnak is köszönhető, hogy Bártfay naplójegyzeteiben mindig feltünteteti testi közérzetét, tüneteit, sőt képes a folyamatok irányának megítélésére.

13.3.1. GYÓGYÍTÁS, SZERHATÁSOK

A homeopátia akkoriban nem ismerte az alkati szer fogalmát, ami a század második felétől majd meghatározza a gyógymód fejlődését. A naplóból egyértelmű: betegségre, tünetre adnak szert. „L[éni].. rosszul volt fülszaggasban; beadtam neki chamomillát.”¹⁷⁶⁹ A testi állapot pontos megfigyelése alapján változtatnak szükség szerint a beadott gyógyszeren, az adagolás gyakoriságán, a potencia – a homeopátiás szer hígításának – nagyságán.¹⁷⁷⁰ Valószínűleg a mai gyakorlathoz hasonlóan folyadékban oldva, illetve, ahogy Bártfay írja, „szárazon” is vesznek be szereket, sokszor sűrűn, mivel a kispotenciákat akár 5-10 percenként, óránként is adagolták. Bártfay elkötelezettségére jellemző, hogy az orvos megérkezéséig maga is próbálkozik gyógyítással, feleségének, nevelt lányának, a Károlyi-alkalmazottaknak ad be szereket számára egyértelműnek látszó kórképekben. „Beadtam Elbelnek láz ellen ars[eniumot]. [arzénből készült szer] Homoeopathicc[e].”¹⁷⁷¹ Sejtí, hogy felesége betegségének kiújulását, aki időszakosan súlyos orbáncctól szenved, mi provokálhatta és rögtön orvosolni is próbálja.¹⁷⁷² Sőt, komolyabb esetekre is vállalkozik. Valószínűleg saját betegségének tapasztalatai alapján próbálkozik olyanok gyógyításával, akik azt talán nem képesek megfizetni. „Tegnap feledém följegyezni, hogy egy fiatal ember volt nálam kérni, gyógyítanám ki őt is hideglelésből, mint Juratus társát kigyógyítam, homoeopathice.”¹⁷⁷³ De a homeopátiának egy másik népszerű területére is belép, az állatgyógyászatba.¹⁷⁷⁴ Saját kézi patikája van homeopátiás szerekből, amit orvosa állít össze számára. „Dr. Ivanovics homoe[opátiás]. gyógyszerértárczámat küldé el, midőn reggelinél ülénk.”¹⁷⁷⁵ Laikusok számára az elsősegélynyújtást számos kiadvány segíti,¹⁷⁷⁶ ezek egyikét szintén Bártfay orvosa, Ivanovics állította össze 1837-ben: *A hasonszervi házi és úti orvos, vagyis tanácsadó a kisebb és sürgetőbb bajokban*. Gyulai Pál életrajza szerint Vörösmarty is tevékenykedett laikus gyógyítóként: „jó egészségnek örvendett s éveken át egy pár napig volt beteg. Ezt leginkább mértékletes életmódjának köszönhetette, bár ő a homeopathiának tulajdonította, melynek később annyira híve lőn, hogy egy kis gyógyszerértárt szervezve, másokat is gyógyítgatott.”¹⁷⁷⁷ Egy Bártfayhoz írott levele alapján bizonyos, hogy körükben az 1850-es években is működött a homeopátiás orvos-

¹⁷⁶⁹ 1838. február 4.

¹⁷⁷⁰ 1838. július 11.

¹⁷⁷¹ 1839. augusztus 20.

¹⁷⁷² 1838. július 11.

¹⁷⁷³ 1841. június 16.

¹⁷⁷⁴ 1841. április 23.

¹⁷⁷⁵ 1839. március 21.

¹⁷⁷⁶ Lovász Imre, *Mit tartsunk a Homeopathiáról? Dr Kraus, Most, Caspari és Hufeland német munkáik után (főképp) a nemorvosok számára*, 1838.

¹⁷⁷⁷ Gyulai, *Vörösmarty...*, I. m., 147.

lás korábban kialakult kapcsolatrendszere. A szöveg példa arra is – hogy mint például a börtönben lévő Kossuth esetében – vizsgálat és kikérdezés nélkül, leírás alapján is próbálkoztak kezeléssel.¹⁷⁷⁸

13.3.2. HOMEOPÁTIÁS ORVOSOK PESTEN

Bártfay bizalma a homeopátiában, súlyos betegségeiből való sikeres felgyógyulásai annak is köszönhetőek, hogy mindkét orvosa a kor legnagyobb magyar szaktekintélyei közé tartozott. Ivanovics András¹⁷⁷⁹ 1828-tól már gyakorló orvosként tér át a homeopátiára, miután egy hosszú, reménytelennek tűnő betegségből a gyógymód segítségével ki-gyógyul. Bártfay naplója lelkiismeretes orvosnak, nyitott, érdeklődő embernek írja le, aki napi rendszerességgel vizitel náluk, ezek egyértelműen baráti látogatások. „[...] a’ gyógyulás lassan megyen, ámbár orvosom, Ivanovics Dr. szorgalmat ’s gondot fordít rám ’s napjában kétszer is látogat.”¹⁷⁸⁰ – „Reggel ismét előjött az orvos (ki roszullétem alatt napjában többször jelent meg szíves készséggel, a’ mit el sem felejték neki) ’s újra beadott.”¹⁷⁸¹ Együtt járnak színházba, Bártfay vendégeskedik Ivanovics svábhegyi birtokán, aki Wes-selényi szállásadója. Terápiáiban a homeopátiás szereket hagyományos gyógymódokkal kombinálja.¹⁷⁸² Érdekes sajátosság, hogy a kor a dohányzást nem tekintette károsnak, sőt az orvosi irodalom egészségmegőrző erejét népszerűsítette.¹⁷⁸³ Bártfay pipát kap ajándékba, ami jelzi, hogy rendszeres dohányos lehetett, annak ellenére, hogy súlyos tüdőbetegnek tekinti magát. A baj fellángolása idején orvosa különleges életmódot javasol „Ivanovics orvos jöven mindjárt reggel hozzám, rendelé, hogy levegőre menjek ’s ne beszéljek, ne dohányozzam.”¹⁷⁸⁴ Év végén egy inkább szimbolikusan látszó összeggel köszönik meg segítségét.¹⁷⁸⁵ Ivanovics tevékeny közéleti ember volt, a homeopátia intézményi háttérének létrehozását tűzte ki célul, tanszék alapítását a pesti egyetemen.

Bártfayék házának, asztalának gyakori vendége Attomyr József neves homeopata orvos is, akitől alkalmanként, Ivanovics távollétében, tanácsot is kér. Bécsi és müncheni tanulmányai után Hahnemann személyes hatására kötelezi el magát a homeopata gyógyítás mellett, a Csákyak háziorvosa lesz Pozsonyban és Bécsben, később a luccai herceg szolgálatába áll, többek között ő rendezi ásványgyűjteményét. 1839–1844 között Pesten, majd Pozsonyban praktizál. Tudományos tevékenysége mellett¹⁷⁸⁶ ő szorgalmazza az 1840-es negyvenes évek elején magyar homeopátiás egyesület létrehozását. Ekkorra már természetesnek tartották, hogy csak hagyományos orvosi diplomával rendelkező orvos foghat a homeopátia elsajátításához – ez az egyesületi tagság feltétele is. Ugyanakkor fontos volt számukra a felvilágosító tevékenység is, laikus támogatókra is számítanak, egy

¹⁷⁷⁸ Vörösmarty Mihály levele Bártfay Lászlóhoz, 1852. november 16., VMÖM, *Levelezése*, III., I. m., 238–239.

¹⁷⁷⁹ A napló időszakából például Dr. IVANOVICS András, *Bujasenyv- s rüh elleni törvények némely szomszéd státu-sokban*, Athenaeum 1838. július 12., 60–62.

¹⁷⁸⁰ 1840. május 22.

¹⁷⁸¹ 1840. január 2.

¹⁷⁸² 1839. március 2.

¹⁷⁸³ VADERNA, I. m., 99. – Idéz például egy 1836-ban megjelent diatetikát.

¹⁷⁸⁴ 1839. június 10.

¹⁷⁸⁵ 1840. december 27.

¹⁷⁸⁶ ATTOMYR József, *Briefe über die Homöopathie*, Leipzig, 1834.

elfogadó társadalmi közeg kialakítása a céljuk. Az egyesület 1843 augusztusában megalakul, elnöke Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum főigazgatója. A következő évben Hahnemann tiszteletére tartanak emlékülést, ahol Egressy Gábor szavalja Vörösmarty Császár Ferenc, Garay János erre az alkalomra írt verseit.

Forgó Györgyöt,¹⁷⁸⁷ Bártfay barátját is említi a napló, aki Pest megye főorvosa, az Akadémia tagja, Kisfaludy Károly baráti köréhez tartozott és 1820-ban tér át a homeopátiás gyógyításra. A kolerajárvány idején sikerrel tevékenykedik, és segíti Hahnemann alapművének, az *Organon*nak magyar fordítását. „Megemlékeztünk, hogy a’ mai nap bold[ogult]. Forgó ’s Hunyor Imre’ születésnapja.”¹⁷⁸⁸ Almási Balogh Pállal, Széchenyi, Kossuth Wesselényi házi orvosával az akadémiai teendőkön keresztül kerül kapcsolatba, illetve ő közvetíti leveleit, szereit az bebörtönzött Wesselényinek orvosságait. „Vörös egy pakétát hozott, mellyben homoeopathiai orvosságok ’s könyv valának papirosba burkolva (gondolom Dr. Baloghtól); ennek árát is, 16 pengő forinttal rendelt kifizettetni Kelemen által.”¹⁷⁸⁹ Balogh 1837–1844 között a *Tudománytár* szerkesztője, az orvostudományi nyelv magyarításának híve, 1865-ben a Homeopata Orvosok Egyesületének elnöke lesz. Bártfay bizonyára ismerte a Batthyányak nagy tekintélyű, belgyógyász, sebész, szülész képzettségű házi orvosát is, aki első, vitairatként született történeti összefoglalót készít a magyarországi homeopátiáról.¹⁷⁹⁰

13.3.3. AZ EGÉSZSÉGES ÉLETMÓD FOGALMA

A homeopátia melletti elkötelezettség nem egyszerűen a szerek használatát jelentette. Bártfay esetében alkalmazása az „egészséges életmódról” szóló felfogásába illeszkedik. Meggyőződése, hogy az ember felelős testi állapotáért, hogy a testtel ugyanúgy tisztességesen kell sáfárkodni, mint a rábízott javakkal. A Károlyi Györgyöt illető, rendkívül ritka kritikus megjegyzések többsége erre vonatkozik: könnyelműen nem törődik magával, testileg túlhajszolja magát. „A’ Grófhhoz menék irományokkal. Ő N[agysá]ga rosszul volt, mi az arczán is látható volt.”¹⁷⁹¹ A súlyos betegsége miatt fogyatékkossá váló testvéréről szóló bejegyzésekben¹⁷⁹² is keveredik a sajnálat, a vád és az önvád – megakadályozható lett volna a tragédia. „Bizony szivemből szánakodom sorsán, ’s bár csak enyhíteni tudnám azt, ha már vesztesége visszahozhatatlan. – Pénz itt már nem segít, jól tudom: de a’ betegség ’s gyógyítás tudom még inkább kipusztítá, különben is csekély tehetségét, mert fizetéséből csak nagyon szűkölködve élhetett, ’s egészséges állapotjában is gyakran kért

¹⁷⁸⁷ Forgó György (1787–1835).

¹⁷⁸⁸ 1840. február 29.

¹⁷⁸⁹ 1839. február 9.

¹⁷⁹⁰ Carl Heinrich ROSENBERG, *Fortschritte und Leistungen der Homöopathie in und ausser Ungarn*, Leipzig, 1843.

¹⁷⁹¹ 1841. január 3. Széchenyi ide vonatkozó bejegyzése: „Károlyi Gy[örgy]nél, ki igazán nincs jól.” SZÉCHENYI, I. m., 839.

¹⁷⁹² „Ezt végezvén bizonyos Herian nevű fiatal ember, Budán kamarai Gyakornok, levelet hozott István bátyámtól, ki Sztavnán az ungvári uradalomban kamarai szolgálatban van. A’ levél’ tartalma, mellyet idegen kéz íra, megszomorított, – még inkább a’ fiatal ember szóbeli előadása, mi szerint szegény bátyám igen szenvedő, nyomorult állapotban volt November hónapban, ’s talán még most is. – Forró ideglázban őrlöngvén, noha mint mondatik éjjeli fölgyázók valának mellé rendelve, éjjel az ablakon kiszökött ’s reggel a’ közel Ung folyóban találtaték, azt felelvén az öt kutatóknak, hogy halászott. Mínek az lón következése, hogy a’ baj meghülés miatt fejébe csapta magát, ’s a’ szegény szánandó ember balfülére megsiketült és bal szemét elveszté, mivel az, iszonyú fájdalmak közt, a’ daganattal kifutott.” 1839. december. 14.

segedelmet, ’s nyert is tőlem, bár nem felesleg is.”¹⁷⁹³ Wesselényivel kapcsolatban is gyakori, hogy bár távolról és tapintatosan, de a diéta, a fogyás, a testmozgás jótékony hatását emlegeti. „Nőm beszélé, hogy W[esselényi]. Gräffenbergben megfogyott; csak tejet és vajat eszik, igen sok mozgást tesz gyalog, ’s a’ zuhany fürdőt szakadatlanul használja, idő-különbség nélkül. – Az elsoványodás ítéletem szerint hasznára lehet: kövér, vastag testével bajosan állhatná ki a’ 3 évi fogságot vagy is elzárást, szélütés és elfuladás’ veszedelme nélkül.”¹⁷⁹⁴

A Priessnitz nevéhez kötődő hidegvíz-kúra hatásmechanizmusa a korban közismert. Szemere így ír saját, ezzel kapcsolatos tapasztalatairól: „tudnod kell édes Ferim, hogy a múlt nagygyűlés alkalmával Széchenyi táblájánál: először grófnéjának, másodsor pedig a fő és segéd titkároknak (Schedel és Szalay) egészségére köszöntém poharamat. Tudnod kell, hogy ezen neki bátorodást alkalmasint az okozza bennem, példátlan félénk legényben, hogy reggelenként hideg vízben mosakodom, még pedig tetőmtől talpamig. Tudnod kell, hogy a Hirnököt járatom. Miért? Mi végett? Nehéz volna megmondanom. Talán orvoslási tekintetből? Talán azért, mert a mi hideg és vizes hideg – hiszen minden reggel tapasztalom – bátorrá teszen?”¹⁷⁹⁵

Bártfay naplójának számos bejegyzéséből nyilvánvaló, krónikus betegnek tartotta magát, akinek kínos gonddal kell ügyelnie egészségére. Életrajzi levelében említi Toldynak súlyos fiatalkori tüdőbaját, levelezéséből tudjuk, évekig reuma gyötörte.¹⁷⁹⁶ Akárcsak a napló sok bejegyzése, a kolera időszakából származó Wesselényinek írott levele is azt rögzíti, tisztában volt azzal, az erős kedélyállapot változások milyen jelentős testi tüneteket okozhatnak.¹⁷⁹⁷

A napló időszakában leírt tünetei alapján krónikus tüdő- és vesetuberkulózisának fel-fellángoló szövődésményei kínozzák, hosszú, elhúzódó görcsös köhögéssel, mellkasi fájdalommal járó hörghurut, időnkénti véres vizelet. Két súlyos, heteken át tartó, influenzaszerű tünetekkel járó, lázas betegségen és középfülgyulladásokon esik át. Mivel jól érzékeli, hogy „gyökeres gyógyulására” kevés az esély, ezért igyekszik elkerülni a nedvességet, a szelet, a port, a füstöt, mindazt, ami ronthat állapotán. Folyamatos orvosi segítséggel él, naplójában pontosan rögzíti és betartja az utasításokat.

13.3.4. EGYENSÚLY: TEST ÉS LÉLEK

Bártfay hangoztatott életnézeteinek egyik alapértéke a túlzások kerülése, a mértékletesség – szellemi, érzelmi és testi szinten egyaránt –, ezt ülteti át a homeopátia segítségével (is) a hétköznapiakba: kiegyensúlyozott életvitelre törekszik, naponta mozog, gondosan kerüli a huzatot, rétegesen öltözködik, keveset vacsorázik és csak név- és születésnapokon fogyaszt alkoholt. Ezzel a korabeli orvostudomány tanai is egyetértenek, amelyek már megpróbálják elkülöníteni a tényleges krónikus betegségeket és a kivédhető civilizá-

¹⁷⁹³ 1839. december 14.

¹⁷⁹⁴ 1839. július 31.

¹⁷⁹⁵ Szemere Pál levele Kölcsey Ferencnek, 1838. január 4. = SZEMERE Pál, III, I. m., 283.

¹⁷⁹⁶ „Bártfayék tisztelnék. Az asszony kéret általam engedj-meg neki, hogy még nem felelt. Laczi rettentő rheumában szenved s harmad nap óta ágyban van s képzelheted, hogy nője, a jó lélek, melly nyugtalanságok közt van.” Bajza József levele Toldy Ferencnek, 1830. január 12., OLTVÁNYI, Bajza..., I. m., 483.

¹⁷⁹⁷ Bártfay László levele Wesselényi Miklóshoz, 1831. augusztus 28. PAP, I. m., 243–244.

ciós ártalmakat: „Azon betegségek igen tulajdontalanul neveztetnek idülteknek, melyek oly embereket bántanak, kik szüntelen *elkerülhető* ártalmaknak vannak kitéve, többnyire ártalmas italokkal és táplálmányokkal élnek, különbféle, az egészséget rontó kicsapongásokat engednek magoknak, az életre szükséges dolgokban sokáig szükségét szenvednek, egészségtelen, főképp mocsáros vidékeken tartózkodnak, csak pinczékben vagy más zárt helyeken laknak, mozgásokat a' szabad levegőn nem tesznek, vagy kicsapongó testi és lelki erőlködések által magokat egészségöktől megfosztják, szüntelen boszszongásban élnek s. a' t. Ezen ön magoknak okozott éptelenségek, ha egyébként a' testben valamely idült gerj nem tanyázik, megjobbított életmód által magoktól ismét elenyésznek, és az idült betegség nevét meg nem érdemlik.”¹⁷⁹⁸

Bártfay a ma károsnak tekintett tevékenységek közül egyedül a dohányzást üzi, bár már némi lelkiismeretfurdalással. „Gyógyszert vevék be. 10 óra után kimenék a' városra sétálni, mert napfény 's tiszta levegő volt; és azért is, hogy a' dohányzást 's tobákolást kikerüljem.”¹⁷⁹⁹ Árt neki, mégsem mond le róla? Társas szórakozásnak tekinti vagy magányos gondolatébresztőnek, esetleg a jó levegő élvezetével kombinálja? Bártfay és Ivanovics doktor gyakran együtt sütkéreznek, szivaroznak a palota kertjében és beszélgetnek a homeopátiáról. Mert amilyen fontosak az elvek a gyógyításban, legalább annyira a rugalmasság is: „...az orvos keble éppen hivatalánál fogva hajlik mindenfelé, s hogy az ő tárgya nem lévén egyedül a test, hanem majdnem annyira a *lélek* is, mindent szeret, ami testtel és lélekkel bármely viszonyban (relatióban) áll.”¹⁸⁰⁰

APPENDIX

¹⁷⁹⁸ BUGÁT – HORVÁTH, *I. m.*, 115–116.

¹⁷⁹⁹ 1839. október 18.

¹⁸⁰⁰ TÓTH Orsolya, *I. m.*, 130–131.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

ÁGOSTON JÓZSEF, *Bártfay László és neje*, Budapesti Szemle XLIV., 1885.

ALMÁSI BALOGH PÁL, *Hahnemann. Emlékbeszéd*, Buda, 1844.

ANTALL JÓZSEF, *A homeopátia és az orvosképzés Magyarországon*, Orvostörténeti Közlemények 51–53., 1969.

ANTALL József, *A homeopátia tegnap és ma*, Természettudományi Közlöny 1964/11.

ANTALL József – KAPRONCZAY Károly, *Toldy Ferenc, az orvos*, Orvostörténeti Közlemények 1979/1–2.

ASSMANN, Jan, *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. HIDAS Zoltán, Atlantisz, Budapest, 1999.

ATTOMYR József, *Briefe über die Homöopathie*, Leipzig, 1834.

BÁCSKAI Vera, *Pest társadalomtörténete a házasságkötések alapján = Tanulmányok Budapest múltjából*, XXI., szerk. HORVÁTH Miklós, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 1979.

BÁCSKAI Vera, *A pesti zsidóság a 19. század első felében*, Budapesti Negyed 1995/2.

BÁCSKAI Vera, *Társadalmi változások Pesten az 1830–1840-es években = Pest-budai árvíz 1838*, szerk. FARAGÓ Tamás, FSZEK – Budapest Főváros Levéltára – BTM – Magyar Vízügyi Múzeum, Budapest, 1988.

BÁCSKAI Vera, *Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején*, Akadémiai, Budapest, 1988.

BÁCSKAI Vera, *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*, Osiris, Budapest, 2002.

BAGI Gábor, *A Jászkun kerület és a reformországgyűlések*, A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 47., Szolnok, 1991.

BAGI Gábor, *A Jászkun kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig. 1745–1848*, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok, 1995.

BAJÁK László, *Adatok gróf Károlyi György mecénási tevékenységéhez*, Esztergom Évlapjai 1994.

BAJÁK László, *Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége (1825–1849)*, I., Folia Historica XVIII., 1993.

BAJÁK László, *Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége (1825–1849)*, II., Folia Historica XX., 1996/1997 [1999].

BAJÁK László, *Kossuth diadalmenete Pesten*, Honismeret 1993/2., 45–48.

BAJZA József – TOLDY Ferenc *Levelezése*, s. a. r. OLTVÁNYI Ambrus, Akadémiai, Budapest, 1969 (A Magyar Irodalomtörténet Forrásai).

BAJZA Kálmán, *Az Athenaeum-per. Az első magyar sajtóper története*, Argumentum, Budapest, 1997.

BAKODY József, *Homöopathische Heilung der Cholera zu Raab in Ungarn*, Perger, Stein am Anger, 1832.

Barabás Miklós akvarelljei, szerk. SZVOBODA D. Gabriella, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1985.

- Frederic C. BARLETT, *Az emlékezés. Kísérleti és szociálpszichológiai tanulmány*, ford. PLÉH Csaba, Gondolat, Budapest, 1985.
- BÁRTFAY László, *Királyi fény és kegyelmesség*, Auróra 1826.
- BÁRTFAY László *Naplójából*, I–II., vál., jegyz. JENEI Ferenc, Petőfi Irodalmi Múzeum – Nép-művelési Propaganda Iroda, Budapest, 1969.
- BENKŐ Imre, *A Dubraviczai Dubraviczky-család története*, II., Budapest, 1914. (Klny. Turul 1914/1–4.)
- BIBÓ István, *Az egykori Károlyi-palota (Bp., V. Károlyi Mihály u. 16.) építésének története*, Építés és Építészettudomány 15., 1984/1–2.
- BICSKEY Éva, *Székely Bertalan felesége számára készült ciklus. Magánéleti események és reprezentációik = Nők és férfiak avagy a nemek története. Rendi társadalom – polgári társadalom 16.*, szerk. LÁCZAY Magdolna, Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, Nyíregyháza, 2003. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciakötete)
- BICZÓ Gábor, *Egy vita margójára*, Replika 15–16., 1994, 181–187.
- BÓDY Zsombor – CZOH Gábor – SONKOLY Gábor, *Paradigmaváltás a francia társadalomtörténet-írásban*, Aetas 1995/4.
- BOJTÁR Endre, *Ember a történelemben!* = Uő, *Kelet-Európa vagy Közép-Európa?*, Századvég, Budapest, 1993.
- BÓNA László, *Szenvedésben hasonló. Az élet homeopátiás rendje*, Új Paradigma, Szentendre, 2004.
- BOTOND Ágnes, *Pszichohistória – avagy a lélek történetiségének tudománya*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
- BRANDT Julianne, *Társadalmi hálózatok és hálózatelemzés – egy lehetséges átmenet a mikro- és makrolépték között? = Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok*, szerk. DOBROSSY István, Miskolc, 2003. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai)
- BUDA Attila, *Gróf Károlyi István*, Újpesti Önkormányzat, Budapest, 1997.
- BUDA Béla – LÁSZLÓ János, *Beszéd a szavak mögött*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1981.
- Budapesti Árvíz*, szerk. EÖTVÖS József, I–V., Pest, 1839–1841.
- Edward George BULWER-LYTON, *Alice oder die Geheimnisse*, ford. Ernst MALTRAVERS = BULWERS *Sämmtliche Romane*, I–XL., ford. Gustav PFIZER és mások, Metzler, Stuttgart, 1840–1843.
- Lord George BYRON, *Ritter Harald's Pilgerfahrt*, ford. Joseph Christian ZEDLITZ, Cotta, Tübingen–Stuttgart, 1820.
- Miguel de CERVANTES SAAVEDRA, *Don Quijotte*, I–VI., kiad., jegyz. Diego CLEMENCIN, Madrid, 1833–1839.
- Peter CHAPPEL, *Lelki gyógyítás homeopátiával*, ford. KAKUK Zsuzsa – GAZDAG Márta, Új Paradigma, Szentendre, 2003.
- Marcus Tullius CICERO, *Philippicák Marcus Antonius ellen*, ford. MARÓTI Egon, Európa, Budapest, 1990.
- M. T. CICERO *Válogatott művei*, szerk. HAVAS László, Európa, Budapest, 1974.
- Heinrich CLAUREN, *Mimili. Eine Erzählung*, Hilscher, Dresden, 1816.
- Susan P. CONNER, *Politika, prostitúció és szifilisz a forradalmi Párizsban. 1789–1799 = A nyílvánvaló nők. Prostitúció, társadalom*, szerk. LÉDERER Pál, Új Mandátum, Budapest, 1999.

- CZILHERT Róbert, *Szűkölködik-e Magyarország orvosokban?*, Athenaeum 1838.
- CZOH Gábor, *A társadalmi rétegződés vizsgálata mikrotörténelmi szempontból = Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok*, szerk. DOBROSSY István, Miskolc, 2003. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai)
- CZOH Gábor – SONKOLY Gábor, *Bevezető = Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*, szerk. UőK, Csokonai, Debrecen, 2000.
- CSÁSZTVAY TÜNDE, *Éjjeli lepkevadászat*, Osiris, Budapest, 2009.
- CSÉFALVAY Zoltán, *Térképek a fejünkben*, Akadémiai, Budapest, 1990.
- CSERPES Tünde, *Új utakon az egészség történései*, Sic Itur ad Astra 58., 2008.
- DR. CSORBA [!], *Hahнемann Tudományának foglalatja szabad észrevételekkel*, Tudományos Gyűjtemény VII., 1824.
- E. CSORBA Csilla, *Barabás és Priessnitz = Barabás Miklós. 1810–1898. Előadások a művész halálának 100. évfordulójára szervezett konferencián*, szerk. JÁNÓ Mihály, Háromszék, Sepsiszentgyörgy, 2001.
- CSORBA László, *A folyamatos gyarapodás időszaka. 1815–1873*, Budapesti Negyed 20–21., 1998.
- CSUPOR István, *Az idő mérése és mérhetetlensége = A megfoghatatlan idő*, szerk. FEJŐS Zoltán – GRANASZTÓI Péter – SZELJAK György – TASNÁDI Zsuzsanna, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000.
- DÁVID Ferenc – T. RIDOVICS Anna, *A Károlyi-palota rekonstrukciója*, h. n., 1997. (Tudományos dokumentáció, kézirat)
- DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Universitas – Akadémiai, Budapest, 2004. (Különösen az alábbi tanulmányok: „Édes eleink” útja „dicső honnyunk” „boldog földjére”. A nemzetképviselőt költői nyelve Virág és Horváth történetírásában; „Engedd, hogy fiadat testvérként szólítsam.” Tegeződés és családi szóhasználat, a Kazinczy fiává fogadás nyelvi rítusai; Korjellemző igény 1849 után. A tacitusi eszmény sztoikus olvasatának kelendőse; „Sine ira et studio”. Toldy és a tacitusi eszmény meghonosítása.)
- DÁVIDHÁZI Péter, *Isten másodszülöttje. A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Gondolat, Budapest, 1989.
- DÁVIDHÁZI Péter, *Irodalomtörténet és ünnepi beszéd = Az irodalom ünnepei. Kultusz történeti tanulmányok*, szerk. KALLA Zsuzsa, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2000.
- Natalie Zenon DAVIS, *Társadalom és kultúra a kora újkori Franciaországban*, ford. CSABA István, Balassi, Budapest, 2001.
- DEÁK Ferenc, *Országgyűlési beszéd a sérelmek orvoslásának elsőségéről*. Pozsony, 1839. augusztus 14. = DEÁK Ferenc, *Válogatott politikai írások és beszédek*, I., s. a. r. MOLNÁR András, Osiris, Budapest, 2001.
- DÉNES Iván Zoltán, *Közüggyé emelt kiváltságörzés*, Akadémiai, Budapest, 1989.
- Georges DUBY – Guy LARDEAU, *Párbeszéd a történelemről*, Akadémiai, Budapest, 1993.
- Richard van DÜLMEN, *A történeti antropológia a német társadalomtörténet-írásban = A német társadalomtörténet-írás új útjai*, szerk. VÁRI András, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1990.
- ÉBLE Gábor, *A deprői uradalom birtoklási története*, Franklin, Budapest, 1909.
- ÉBLE Gábor, *A gróf Károlyi nemzetség levéltárának története*, közread. SUNKÓ Attila, Fons 4., 1997/2.
- ÉBLE Gábor, *A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája*, Hornyánszky, Budapest, 1893.

- EGRESSY Gábor, *Javaslat a színészet ügyében*, Athenaeum 1838.
- Egy szabólegény megkísértései. Kézművesek életviszonyai és házasságai az 1830-as években = *Nők és férfiak avagy a nemek története*, szerk. LÁ CZAY Magdolna, Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, Nyíregyháza, 2003. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciakötete, Rendi társadalom – polgári társadalom 16.)
- Norbert ELIAS, *Az időről = Időben élni. Történeti-szociológiai tanulmányok*, szerk. GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta, Akadémiai, Budapest, 1990.
- EÖTVÖS József, *A falu jegyzője* [1845], s. a. r. B. TAMÁS Anna, bev. SÖTÉR István, Magyar Helikon, Budapest, 1974.
- EÖTVÖS József, *Kölcsey Ferenc = Uő. Emlék- és ünnepi beszédei*, kiad. RÁTH Mór, Budapest, 1893.
- EÖTVÖS József *Levelei*, s. a. r. OLTVÁNYI Ambrus, Magyar Helikon, Budapest, 1976.
- T. ERDÉLYI Ilona, *Az Ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor*, Akadémiai, Budapest, 1965.
- ERDMANN Gyula, *Deák az 1839–1840. évi országgyűlésen = Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége 1833–1873*, szerk. MOLNÁR András, Zalaegerszeg, 2004.
- ERDMANN Gyula, *A kormányzat előkészületei az 1839–1840-es országgyűlésre = Történelem és levéltár. Válogatás Erdmann Gyula írásaiból. A szerző 60. születésnapjára*, szerk. ERDÉSZ Ádám – Á. VARGA László, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2004.
- ERDMANN Gyula, *Országgyűlési követutasítások és alkotmányos jogvédelem = Történelem és levéltár. Válogatás Erdmann Gyula írásaiból. A szerző 60. születésnapjára*, szerk. ERDÉSZ Ádám – Á. VARGA László, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2004.
- ERDMANN Gyula, *A Ráday-ügy. 1839*, Levéltári Közlemények 2002/1–2.
- FÁBRI Anna, „Határozz, és kimondtad sorsodat.” A nőkérdés megjelenítése a reformkori magyar irodalomban = *Nők és férfiak avagy a nemek története*, szerk. LÁ CZAY Magdolna, Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, Nyíregyháza, 2003. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciakötete, Rendi társadalom – polgári társadalom 16.)
- FÁBRI Anna, *Az irodalom magánélete. Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten 1779–1848*, Magvető, Budapest, 1987.
- FÁBRI Anna, „Sosem volt még ily compact egyetértés. A Kazinczy-ünnep – 1859 = Kegyelet és irodalom. Kultusz-történeti tanulmányok, szerk. KALLA Zsuzsa, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1997.
- FÁBRI Anna, „...újra érez, újra él e hon”. A Kazinczy-ünnep, Műhely 1992/6.
- FABRICZKY Sámuel, *Egy tekintet a kettős kamarai rendszerre*, Athenaeum 1840. július 2.
- FÁY András, *A Békésháza ház, I–II.*, Pest, 1832.
- FÁY András, *Nőnevelés és nőnevelő-intézetek hazánkban. különös tekintettel nemesek’, főbb polgárok’ és tisztos karuak lyánkáira*, Pest, 1841.
- FÁY András, *Kelet népe, nyugoton*, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Buda, 1841.
- FAZEKAS Csaba, *Kossuth Lajos házasságkötésének ügye a vegyes házasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitában (1840–1841) = Kossuth Lajos és az egyházak. Tanulmányok*, szerk. KERTÉSZ Botond, Luther, Budapest, 2004.
- FAZEKAS Rózsa, *A „triumvirek”. Károlyi György, Széchenyi István, és Wesselényi Miklós barátsága = Thesaurus solemnus. Barátok, munkatársak köszöntik a 90. éves Balogh Istvánt*, szerk. KUBJUSNÉ MECSEI Éva, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár – Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Debrecen–Nyíregyháza, 2002.

- FEJŐS Zoltán, *Idő és antropológia*, Osiris, Budapest, 2000.
- FERENCZI Zoltán, *Deák Ferenc élete*, I–III., MTA, Budapest, 1904.
- Ignatius Aurelius FESSLER, *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*, I–X., Gleditsch, Leipzig, 1815–1825.
- FORRAI Judit, *A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei = Tanulmányok Budapest múltjából*, XXVII., szerk. F. Dózsa Katalin és Szvoboda Dománszky Gabriella, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 1998.
- FORRAI Judit, *Kávéházak és kéj nők*, Budapesti Negyed 12–13., 1996.
- Heinrich FORTMANN, *Gallerie der merkwürdigsten und anziehendsten Begebenheiten aus der Weltgeschichte. Vom westphälischen Frieden bis auf die neueste Zeit, dargestellt mit steter Beibehaltung des Fadens der allgemeinen Weltgeschichte nach der Zeitfolge, nebst den Lebensbeschreibungen der berühmtesten Männer und Frauen aus jener Zeit. Ein Lesebuch für jedermann*, Kollmann, Leipzig, 1837–1840.
- Michel FOUCAULT, *A szexualitás története. A tudás akarása*, ford. ÁDÁM Péter, Atlantisz, Budapest, 1996.
- Michel FOUCAULT, *Felügyelet és büntetés. A börtön története*, ford. FÁZSY Anikó – CSÜRÖS Klára, Gondolat, Budapest, 1990.
- FRANCISCS Károly *Visszaemlékezései*, kiad. HUDI József, Pápai Református Gyűjtemények, Veszprém, 2001.
- FRIED István, *A Kölcsey-filológia időszerű kérdései, kiadástörténeti adalékok*, ItK 1993/3.
- FRIED István, *Szemponatok a „biedermeier” fogalmának értelmezéséhez*, Helikon 1991/1–2.
- Friedrich von GENTZ, *Ausgewählte Schriften*, I–V., kiad. Wilderich Weick, Rieger & Comp., Stuttgart, 1836–1838.
- A. GERGELY András, *Időiség és emberélmény. Antropológiai szempontok a társadalomtudományok időfelfogásáról*, Kultúra és Közösség 2000/2–3.
- GERHARDT Péter, *Asszimiláció és disszimiláció az önéletrészben. Fest Imre és Edmund Steinacker esete*, Aetas 2008/3.
- GERSZI Teréz, *A magyar kórajzolás története a XIX. században*, Akadémiai, Budapest, 1960.
- Johann Wolfgang von GOETHE, *Ganümedész = J. W. GOETHE Válogatott versei*, ford. SZABÓ Lőrinc, Kner, Békéscsaba–Budapest, 1982.
- GONDOL Dániel, *Regény és dráma párhuzamban*, A Kisfaludy Társaság Évkönyve II., 1841.
- GRACZA György, *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*, I–V., Lampel (Wodianer), Budapest, 1894–1898.
- GRANASZTÓI György, *A barokk győzelme Nagyszombatban. Tér és társadalom 1579–1711*, Akadémiai, Budapest, 2004.
- Gróf Károlyi György *naplójegyzései. 1833–1836*, kiad. FAZEKAS Rózsa, Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 2002.
- GÜNTNER Péter, *A soproni prostitúció története (1862–1918)*, Aetas 1997/1.
- GYÁNI Gábor, *Budapest túl jón és rosszon*, Beszélő 2005. március–április.
- GYÁNI Gábor, *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*, Napvilág, Budapest, 2000. (Főként az alábbi tanulmányok: *Emlékezés és oral history; A napló mint társadalomtörténeti forrás. A közhivatalnok identitása; Miről szól a történelem? Posztmodern kihívás a történetírásban; Történelmi tény vagy fikció?*)

- GYÁNI Gábor, *Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón*, Fővárosi Önkormányzat, Budapest, 1995.
- GYÁNI Gábor, *A mindennapi élet mint kutatási probléma*, Aetas 1997/1.
- GYÁNI Gábor, *A regulázó gondoskodás = „A tettetésnek minden formájában jártasok...” Koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon*, szerk. LÉDERER Pál – TENCZER Tamás – ULICSKA László, Új Mandátum, Budapest, 1998.
- GYÁNI Gábor, *A társadalomtörténet mint retrospektív kulturális antropológia*, Replika 15–16., 1994. december.
- GYÁNI Gábor *A történelem újragondolása*, Történelmi Szemle 2006/3–4.
- GYÁNI Gábor, *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapestén 1870–1940*, Új Mandátum, Budapest, 1998.
- GYÁNI Gábor, *A városbiográfia és a mikrotörténet* = Uő, *Történelemszűzskurzusok*, L' Harmattan, Budapest, 2002.
- GYÁNI Gábor, *Mai várostörténet-írásunk: teljesítmény és irányzatok* = Uő, *Történelemszűzskurzusok*, L' Harmattan, Budapest, 2002.
- GYÁNI Gábor, *Női identitás egy reformkori napló tükrében* = *Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából*, szerk. STEINERT Ágota, Kortárs, Budapest, 2005.
- GYÖMREI Sándor, *Az első kereskedelmi részvénytársaság*, Tanulmányok Budapest múltjából 11., 1956.
- GYULAI Pál, *Emlékbeszéd*, I., Franklin-Társulat, Budapest, 1902.
- GYULAI Pál *Kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye. 1850–1904*, s. a. r. HORVÁTH János, MTA, Budapest, 1927.
- GYULAI Pál, *Szalay emlékbeszédeiről*, Budapesti Szemle 11., 1868.
- GYULAI Pál, *Vörösmarty életrajza*, Franklin-Társulat, Budapest, 1879².
- HAHNEMANN Sámuel, *Organon-a (életműve) a gyógyművészségnek vagy Hahnemann Sámuel homeopathia-ja (hasonszerve)*, ford. BUGÁT Pál – HORVÁTH József, [Pest, 1830.] – reprint: Remedy Kft., Szentendre, 1993. [Eredeti kiadása: Samuel Christian Friedrich HAHNEMANN, *Organon der rationellen Heilkunde*, Dresden, 1810.]
- Maurice HALBWACHS, *Az emlékezet társadalmi keretei*, ford. LAKATOS Mária = *Francia szociológia*, vál. FERGE Zsuzsa, KJK, Budapest, 1971.
- Maurice HALBWACHS, *Les cadres sociaux de la mémoire*, Mouton, Paris – La Haye, 1976. [Első kiadása: Alcan, Paris, 1925.]
- Edward T. HALL, *Rejtett dimenziók*, ford. FALVAY Mihály, bev. SZALAI Sándor, Gondolat, Budapest, 1975.
- A látható könyv. Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből*, szerk. HÁSZ-FEHÉR Katalin, Szeged, 2006. (Tiszatáj Könyvek)
- HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felének irodalmában*, Debrecen, 2000.
- HERCZEG Mihály, *A gróf Károlyi család hódmezővásárhelyi uradalma*, Móra Ferenc Múzeum – Hódmezővásárhelyi Önkormányzata, Szeged–Hódmezővásárhely, 1994.
- HERMANN Róbert, *Szemere Bertalan a reformkorban*, Századok 2008/3.
- HITES Sándor, *Még dadogtak, amikor ő megszólalt. Jósika Miklós és a történelmi regény*, Universitas, Budapest, 2008.

- HITES Sándor, *A múltnak kútja. Tanulmányok a történelmi elbeszélések köréből*, József Attila Kör – Ulpius-ház, Budapest, 2004.
- Rene HOCHE, *Das europäische Tagebuch*, Limes, Wiesbaden, 1963.
- HORATIUS FLACCUS, Quintus, *Religiós hősi példája* = HORATIUS *Legszebb ódái*, vál., ford. SZEPESY Gyula, szerzői kiadás, Budapest, 1984.
- HORVÁTH János, *Kisfaludy Károly és íróbarátai*, Művelt Nép, Budapest, 1955.
- HORVÁTH Katalin – BÓNA László, *Homeopátiás gyógyművészség*, HOMART, Budapest, 1999.
- HORVÁTH László, *Adatok a gyöngyösi prostitúció újkori történetéhez* = *Archívum 15. A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, szerk. BÁN Péter – CSIFFÁRY Gergely, Eger, 1998.
- HORVÁTH Zsolt, *A lehetséges emlékeztetésektől a lehetséges történelmekig. Az 1848–49-es emlékeztetések történelmi képe és olvasási dilemmái* = *Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/1849-es szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*, szerk. HUDI József – TÓTH G. Péter, Laczkó Dezső Múzeum – VEAB, Veszprém, 1999.
- K. HORVÁTH Zsolt, *Az eltűnt emlékezet nyomában. Pierre Nora és a történelmi emlékeztetőkutatás francia látképe*, Aetas 1999/3.
- K. HORVÁTH Zsolt, *A lehetséges emlékeztetésektől a lehetséges történelmekig. Az 1848–49-es emlékeztetések történelmi képe és olvasási dilemmái* = *Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/1849-es szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*, szerk. HUDI József – TÓTH G. Péter, Laczkó Dezső Múzeum – VEAB, Veszprém, 1999.
- K. HORVÁTH Zsolt, *Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történelmi probléma* = *A történelem szerszámosládája. A jelenkori történelmi gondolkodás néhány aspektusa*, szerk. SZEKERES András, L'Harmattan – Atelier, Budapest, 2003.
- HUDI József, *Egy veszprémi kispolgár a reformkorban. Francsics Károly borbélylegény iratai* = *Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok*, szerk. DOBROSSY István, Miskolc, 2003. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténelmi Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai)
- Christoph Wilhelm HUFELAND, *Armen-Pharmacopoe. Zugleich eine Auswahl bewährter Arzneimittel und Arzneiformeln*, Reimer, Berlin, 1829.
- Christoph Wilhelm HUFELAND, *Die Kunst, das menschliche Leben zu verlängern*, Jena, 1796. (Az 1805-ös 3. kiadástól kezdve *Makrobiotik* címmel – magyarul: *Az emberi élet meghosszabbításának mestersége*, ford. KOVÁTS Mihály, Pest, 1798.)
- Christoph Wilhelm HUFELAND, *Mesmer und sein Magnetismus*, Teutscher Merkur, 1785.
- Christoph Wilhelm HUFELAND, *Szegények patikája egyszersmind tapasztalt hasznú gyógyszerek és orvosságok választott gyűjteménye*, ford. SCHEDEL [Toldy] Ferenc, Pest, 1831.
- HUNFALVI János, *Nyilatkozás*, Athenaeum 1841. július 18.
- ILLYEFALVI I. Lajos, *Pest és Buda polgári jogot nyert lakosai*, Budapest, é. n.
- Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*, szerk. MEKIS D. János – Z. VARGA Zoltán, L'Harmattan, Budapest, 2008.
- IVANOVICS András, *Bujasenyv-s rüh elleni törvények némely szomszéd státusokban*, Athenaeum 1838. július 12.
- IVANOVICS András, *Hasonszerves gyógyrendszer*, Püspöki Lyceum, Pécs, 1837.
- JÁSZBERÉNYI József, *Kontextusok. Kölcsey Ferenc magnetista tematikájú műveire*, ItK 2001/3–4.
- KALLA Zsuzsa, *Egy pesti brahmin* = *Mezei Márta 75. születésnapjára*, szerk. Szabó G. Zoltán, MTA Irodalomtudományi Intézet – Balassi, Budapest, 2004.

- KALLA Zsuzsa, „...a mi legnagyobb érzelmeink ki vannak véve a nyelv hatalma alól” = *Évek és színek. Tanulmányok Fábri Anna tiszteletére hatvanadik születésnapja alkalmából*, szerk. STEINERT Ágota, Kortárs, Budapest, 2005.
- KALLA Zsuzsa, „A’ Szentesi váltság állapotja”. Szentés város örökváltsági szerződése Bártfay László naplójában = *Kolligátum. Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*, szerk. DEVESCOVI Balázs – SZILÁGYI Márton – VADERNA Gábor, Ráció, Budapest, 2007.
- KÁLLAY István, *Uradalmi ügyészi hivatalok a Károlyi-nagybirtokokon a XVIII–XIX. században* = *Emlékkönyv a Táncsics Mihály Gimnázium és Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára*, szerk. FÜLÖP Béla, Orosháza, 1992.
- KALMÁR Ödön, *Bártfay László*, szerzői kiadás, Budapest, 1942.
- Károlyi György naplójából, 1835. július 20. – 1836. május 14., kiad., bev. FAZEKAS Rózsa, Fons 5., 1998/3.
- KARDOS Samu, *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*, I–II., Légrády, Budapest, 1905.
- Ruth M. KARRAS, *A szex, a pénz és a szajha* = *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom*, szerk. LÉDERER Pál, Új Mandátum, Budapest, 1999.
- „...kacérkodni fogok vele.” *Schlachta Etelka soproni úrileány naplója 1838–1840*, I., kiad. KATONA Csaba, Mediawave Alapítvány, Győr, 2004.
- KATONA István, *Historica critica regum Hungariae*, I–XLVI., Pest – Buda – Vác – Kalocsa – Pozsony – Kassa – Kolozsvár, 1779–1817.
- KAZINCZY Ferenc, *Életrajzi gyűjtemény alfabétikusan*, K 613/I–III, Bártfay másolatai.
- KAZINCZY Ferencz *Levelezése*, I–XXI., s. a. r. VÁCZY János, MTA, Budapest, 1890–1911.
- KAZINCZY Ferenc, *Major Barthos András Úr’ születése napjára. Novemb. 27d. 1827* = Uő, *Összes költeményei*, s. a. r., bev., jegyz. GERGYE László, Balassi, Budapest, 1998.
- KAZINCZY Ferenc, *Pestre...*, kiad. REXA Dezső, Székesfővárosi Házinyomda, Budapest, 1928.
- KazLev lásd KAZINCZY Ferencz *Levelezése*
- KÉKY Lajos, *A Kisfaludy-Társaság története (1836–1936)*, Franklin, Budapest, 1936.
- James Tyler KENT, *Előadások a homeopátia elméletéről*, Magyar Homeopata Orvosi Egyesület, Budapest, 2004.
- KERÉNYI Ferenc, *A főrendi ellenzék műkedvelő színjátékai 1841-ben*, ItK 1976/1.
- KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*, Pest Megye Monográfia Közalapítvány, Budapest, 2002.
- KESERÜ Katalin, *Egy magyar karrier. Barabás Miklós nyomában*, Új művészet 9., 1998/10.
- KESERÜ Katalin, *Orlai Petrics Soma (1822–1880)*, Kossuth, Budapest, é. n. [1984?]
- KISFALUDY Sándor, *Regék a magyar elő-időből*, Buda, 1807.
- A Kisfaludy-Társaság Évtapjai 1836–40, I–II., Buda, 1841.
- KISS Zsuzsanna, *Apák és fiúk. Egy Zala megyei naplóíró kisnemesi család két nemzedéke*, Aetas 2008/3.
- KÓCZIÁN Mária – KÖLNEI Livia, *Homeopátia Magyarországon, 1820–1990*, Noran, Budapest, 2003.
- Martin KOHLI, *Társadalmi idő és egyéni idő. Az életút a modern társadalom szerkezetváltozásában*, ford. SCHULCZ Katalin = *Időben élni. Történeti-szociológiai tanulmányok*, szerk. GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta, Akadémiai, Budapest, 1990.
- KÓNYA Anikó, *A személyes emlékek társas természete* = *Kollektív, társas, társadalmi*, szerk. KÓNYA Anikó, Akadémiai, Budapest, 1999.

- KÓSA László, *Időszemlélet, időmérés, munkaidő. Civilizációs változások Magyarországon a 18. század végétől a 20. század elejéig*, Protestáns Szemle 2000/4.
- KOSSUTH Lajos, *Felelet Gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól*, Landerer és Heckenast, Pest, 1841.
- KOSSUTH Lajos *Iratai. 1837. május – 1840. december. Hűtlenségi per, fogság, útkeresés*, s. a. r. PAJKOSSY Gábor, Akadémiai, Budapest, 1989. (Kossuth Lajos Összes Munkái VII.)
- KOSSUTH Lajos, *Ifjúkori iratok. Törvényhatósági tudósítások*, szerk. BARTA István, Akadémiai, Budapest, 1966. (Kossuth Lajos Összes Munkái VI.)
- Ö. KOVÁCS József, *A társadalomtörténet németországi útjai = Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*, szerk. BÓDY Zsombor – Ö. KOVÁCS József, Osiris, Budapest, 2003.
- L. KOZMA Borbála – LADÁNYI Sándor, *A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének (Budapest) kézirat-katalógusa – 1850 előtti kéziratok*, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Budapest, 1982.
- KÖLCSEY Antónia *Naplója*, szerk. GÁBOR Júlia, Magvető, Budapest, 1982. (Magyar Hírmondó)
- KÖLCSEY Ferenc, *Levelek*, kiad. SZAUDER Józsefné – SZAUDER József, Szépirodalmi, Budapest, 1960. (Kölcsey Ferenc Összes művei III.)
- KÖLCSEY Ferenc *Levelezése. Válogatás*, s. a. r., bev. SZABÓ G. Zoltán, Gondolat, Budapest, 1990.
- KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés*, II., 1820–1831, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Universitas, Budapest, 2007.
- KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési napló*, s. a. r. VÖLGYESI Orsolya, Universitas, Budapest, 2000.
- KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési naponkénti jegyzések*, s. a. r. PAJKOSSY Gábor, Universitas, Budapest, 2002.
- KÖLCSEY Ferenc, *Versek és versfordítások*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Universitas, Budapest, 2001.
- KÖLNEI Livia, *Az Orvosi Tár 1831–1848*, Orvostörténeti Közlemények 2006/3–4.
- KÖVÉR György, *Előszó = Nők és férfiak avagy a nemek története*, szerk. LÁCZAY Magdolna, Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, Nyíregyháza, 2003. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciakötete, Rendi társadalom – polgári társadalom 16.)
- Emléklapok hazai s külföldi írók s jeles férjfiaktól, a magyar nemzeti Múzeum részére. 1854–55*, Kubinyi Ágoston gyűjteménye, OSZK Kt., Quart. Hung. 956.
- LABANCZ Lipót, *Revocatio procuratoris*, Athenaeum 1841. július 22.
- LABÁDI Gergely, *Kézíratos források az irodalmi intézménytörténeti kutatások tükrében*, ItK 2005/4–6.
- LACKÓ Mihály, „A legnagyobb magyar”. *Egy szállóige keletkezése*, Világosság 1976/5.
- LACKÓ Mihály, *Széchenyi elájul. Pszichotörténeti tanulmányok*, L’Harmattan, Budapest, 2001.
- LACZKÓ Mihály, *Széchenyi és Kossuth vitája*, Gondolat, Budapest, 1977. (Magyar História)
- LAFFERTON Emese, *A bukott nő a viktoriánus képzeletvilágban*, Rubicon 1998/6.
- Alphonse LAMARTINE, *Sämmtliche Werke*, I–XXX., ford. Georg HERWEGH, L. F. Rieger, Stuttgart, 1839–1853.
- Philippe LEJEUNE, *Hogyan végződnek a naplók? = Uő, Önéletírás, élettörténet, napló*, L’Harmattan, Budapest, 2003.
- LOVÁSZ Imre, *Mit tartunk a Homeopathiáról? Dr Kraus, Most, Caspari és Hufeland német munkáik után (főképp) a nemorvosok számára*, Pest, 1838.
- LUKÁCS Anikó, *Átöltözések. A 19. századi magyar nemzeti divat emlékiratok és naplók tükrében*, Aetas 23., 2008/3.

- LUKÁCS Anikó, *Nemzeti divat a reformkori Pesten*, Korall 10., 2002. december.
- LUKÁCSY Sándor, *Vörösmarty Balatonfüreden* = Lukácsy Sándor – Balassa László, *Vörösmarty Mihály. 1800–1855*, Magvető, Budapest, 1955.
- AlfLÜDKE, *Anyagiság, hatalom – vágy és a felszín varázsa. Az „Alltagsgeschichte” perspektíváiról*, Aetas 2003/1.
- LYKA Károly, *A táblabíró világ művészete. Magyar művészet, 1800–1850*, Corvina, Budapest, 1981.
- A Magyar Tudományos Akadémia másfél százada, 1825–1975*, szerk. R. VÁRKONYI Ágnes – PACH Zsigmond Pál, Akadémiai, Budapest, 1975.
- Magyar sajtótörténet, I. 1705–1848*, főszerk. KÓKAY György, Akadémiai, Budapest, 1979.
- Magyar színház történet 1790–1873*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Akadémiai, Budapest, 1990.
- Magyarkák 1845-ből*, Teubner, Lipcse, 1845.
- A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században*, szerk. SZABÓ Júlia – MAJOROS Valéria, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1992.
- MARGÓCSY István, *Az 1859-es Kazinczy-ünnepélyek nyelvhasználatához* = *Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok*, szerk. KALLA Zsuzsa, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2000.
- MARGÓCSY István, *Magyarok Mózese. Az 1859-es Kazinczy-ünnepélyek nyelvhasználatáról* = Uő, „...Égi és földi virágzás tükre...” *Tanulmányok magyar irodalmi kultuszokról*, Holnap, Budapest, 2007.
- MÁRKOSFALVI BARABÁS Miklós *önéletrajza* [1944], szerk. SYLVESTER Lajos, bev., jegyz. BÍRÓ Béla, Kaláka, Sepsiszentgyörgy, 1998.
- MÁTAY Mónika, *Cinkos Justitia? Nők, férfiak és a jog a 19. századi Debrecenben. Jogantropológia és társadalomtörténet* = *Nők és férfiak avagy a nemek története*, szerk. LÁCZAY Magdolna, Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, Nyíregyháza, 2003. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciakötete, Rendi társadalom – polgári társadalom 16.)
- A megfoghatatlan idő*, szerk. FEJŐS Zoltán – GRANASZTÓI Péter – SZELJAK György – TASNÁDI Zsuzsanna, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000.
- MEZEI Márta, *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben*, Argumentum, Budapest, 1994.
- MIKLÓSSY János, *A budapesti prostitúció története*, Népszava, Budapest, 1989.
- Mindennapi. Horvát István pest-budai naplója. 1805–1809*, szerk. TEMESI Alfréd – SZAUDER Józsefné, Tankönyvkiadó, Budapest, 1967.
- A modern város történeti dilemmái*, szerk. GYÁNI Gábor, Csokonai, Debrecen, 1995.
- MOHAY Tamás, *Egy naplóíró parasztember. Nagy Sándor élete és gazdálkodása a XX. század első felében Ipolynyéken*, ELTE, Budapest, 1994.
- MOLIÈRE, *A’ bot csinálta doktor*, ford. KAZINCZY Ferenc, Magyar Tudós Társaság, Buda, 1834.
- MOLIÈRE, *Nők iskolája*, ford. ÁRVAY Gergely, Magyar Tudós Társaság, Pest, 1833.
- MOLNÁR András, *Viam meam persequor. Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig. Politikai életrajz (1807–1848). Beszéd, levelek, írások (1824–1848)*, Osiris, Budapest, 2007.
- Desmond MORRIS, *Körpersignale*, Wilhelm Heyne, München, 1986.
- Desmond MORRIS – Peter COLLETT – Peter MARSH – Marie O’SHAUGHNESSY, *Gestures, their origins and distributions*, Jonathan Cape, London, 1979.
- NAGY Károly, *Egy kis antidotum*, Pesti Hírlap 95., 1841. november 27.
- Nagy Károly levelei Bártfay Lászlóhoz (1831–1838)*, bev., kiad. Kovács Katalin, Aetas 1997/4.

- A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára*, kiad. KÁROLYI Tibor – GÉRESI Kálmán, Franklin, Budapest, 1882–1897.
- NÉMETH István – KISS József, *Barthos Paulina emlékkönyve (1835–1852)*, Magyar Könyvszemle 1982/3.
- NIEDERMÜLLER Péter, *Paradigmák és esélyek, avagy a kulturális antropológia esélyei Kelet-Európában*, Replika 13–14., 1994. június.
- NOVÁK Veronika, *A városi tér elméletben és gyakorlatban*, Aetas 2008/2.
- A nő és hivatása. Szemelvények a Magyarországi nők kérdés történetéből 1777–1865*, szerk., bev. FÁBRI Anna, Kortárs, Budapest, 1999.
- OLTVÁNYI 2002 lásd SZÉCHENYI István, *Napló*
- OROSZ József, *Ungarns gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg im Jahr 1830*, I–II., Kummer, Leipzig, 1831–1832.
- OVIDIUS, *Metamorphoses*, ford. DEVECSERI Gábor, Helikon, Budapest, 1964.
- PAJKOSSY Gábor, *Az 1839–40-es országgyűlés*, Történelmi Szemle 2006/1–2.
- PAJKOSSY Gábor, *Egy besúgó Pesten a reformkor közepén*, Aetas 2006/4.
- PAJKOSSY Gábor, „*eljött az idő, hogy nekünk is hazánk legyen*”. *Az örökváltság és a jobbágytelken élő nemesek kérdése az 1834. decemberi szatmári megyegyűlésen* = *A felhalmozás íve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére*, szerk. HALMOS Károly – KLEMENT Judit – POGÁNY Ágnes – TOMKA Béla, Századvég, Budapest, 2009.
- PAJKOSSY Gábor, *A kormányzati „terrorizmus” politikája Magyarországon, 1835–1839*, Századok 2008/3.
- PAJKOSSY Gábor, „...mit welchen ich im geheimen Dienstverbände stehe”. *Sedlnitzky magyarországi besúgói a reformkor hajnalán* = *Miscellanea fontium historiae Europaeae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*, szerk. KALMÁR János, ELTE BTK, Budapest, 1997.
- PAJKOSSY Gábor, *Toldy Ferenc pályaképéhez* = *Magyarhontól az Újvilágig. Urbán Aladár emlékkönyv*, szerk. ERDŐDY Gábor – HERMANN Róbert, Argumentum, Budapest, 2002.
- PAP Károly, *Br. Wesselényi Miklós levelezése íróbarátaival* [szövegközlésekkel], ItK 1906/2., 1906/3., 1906/4.
- PÁPAY Károly *Naplótöredéke (1845. december – 1847. április)*, közread., bev., jegyz. TÓTH Árpád, Fons 6., 1999/3.
- PATACSICH József, *Szabad királyi Pest városának leírása*, Pest, 1831.
- Pest-budai árvíz 1838*, szerk. FARAGÓ Tamás, FSZEK – Budapest Főváros Levéltára – BTM – Magyar Vízügyi Múzeum, Budapest, 1988.
- Petőfi-adattár, II. Petőfi a kortársak leveleiben és naplóiban*, szerk. OLTVÁNYI Ambrus – KISS József, Akadémiai, Budapest, 1987.
- PETRICHEVICH HORVÁTH Lázár, *Byron lord’ élete ’s munkái*, I–II., Pest, 1842.
- PETRICHEVICH HORVÁTH Lázár, *Salon-élet*, Pesti Hírlap 1841. április 10.
- PIK Katalin, *A szociális munka története Magyarországon. A pesti és budai Jóltevő Asszonyi Egyesület*, Esély 1998/2.
- PIK Katalin, *A szociális munka története Magyarországon (1817–1990)*, Hilscher Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2001.
- Piroslámpás évszázadok*, szerk. BANA József, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 1999.

- Marcia POINTON, „Ezeket a töredékeket gyűjtöttem romlásom ellen” = *Az idő története*, szerk. Kristen LIPPINCOTT, Perfekt, Budapest, 2002.
- PORKOLÁB Tibor, „Nagyjainknak pantheonja épül”. *Közösségi emlékezet, panteonizáció, emlékbeszéd*, Anonymus, Budapest, 2005.
- POSZLER György, *Előszó = Szerep és közeg. Medialitás a magyar kultúratudományok 20. századi történetében*, szerk. OLÁH Szabolcs – SIMON Attila – SZIRÁK Péter, Ráció, Budapest, 2006.
- POZSGAI Péter, „...én az általános eseteket állítottam munkám középpontjába.” *Beszélgetés Jürgen Schlumbohmmal*, Aetas 2000/4.
- Prima manus. Tanulmányok a felvilágosodás korának magyar irodalmából*, szerk. KESZEG Anna – VADERNA Gábor, Ráció, Budapest, 2008.
- PRISZLINGER Zoltán, *Strigulákban mért férfiasság. Szerelem és szexualitás az ifjabb Wesselényi naplójában*, Sic Itur ad Astra 58., 2008.
- PUKÁNSZKY Béla, *Német polgárság magyar földön*, Lucidus, Budapest, 2000 (első kiadása: Franklin, Budapest, 1940.)
- PULSZKY Ferenc, *Jellemrajzok*, Aigner, Budapest, 1874.
- Villa RENZO, *A prostitúció mint történettudományi probléma*, Világtörténet 1982/1.
- Jacques REVEL, *A mikroszintű vizsgálat és a társadalmi jelenségek konstruálása = Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*, szerk. CZOH Gábor – SONKOLY Gábor, Csokonai, Debrecen, 2000.
- RÉVHELYI RÉH Elemér, *Az Egyetem-utcai volt Károlyi-palota építésének története = Tanulmányok Budapest múltjából*, II., Budapest Székesfőváros, Budapest, 1933.
- Paul RICOEUR, *A narratív azonosság = Narratív pszichológia*, szerk. LÁSZLÓ János – THOMKA Beáta, Kijarat, Budapest, 2001.
- T. RIDOVICS Anna, *Magyar Irodalom Háza, Károlyi-palota, Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület*, Budapest, 1998.
- Carl Heinrich ROSENBERG, *Fortschritte und Leistungen der Homöopathie in und ausser Ungarn*, Ludwig Schumann, Leipzig, 1843.
- Rajan SANKARAN, *A homeopátia szellemisége*, ford. GAZDAG Márta, Remedium, [Nagykovácsi], 2000.
- SÁRI B. László, *A kultúra demokratizálása*, Helikon 2005/1–2.
- SASFI Csaba, *Négy dunántúli nemesifjú kiművelése a reformkorban. Iskoláztatás, szocializáció, pályaválasztás a 19. századi emlékiratokban = Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben*, szerk. SASFI Csaba, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom, 2000 (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 1998. évi esztergomi konferenciájának előadásai, Rendi társadalom – polgári társadalom 11.)
- SCHADEL Ferenc, *Diaetetica Elemei*, Buda, 1839.
- SCHADEL Ferenc, *Dr. Hufeland kinyilatkoztatása a' homoeopathia' ügyében*, Tudományos Gyűjtemény 1830/3.
- SCHADEL Ferenc – VÖRÖSMARTY Mihály, *Magyar–német zsebszótár*, Magyar Tudós Társaság, Buda, 1838.
- SCHMALL Lajos, *Adalékok Budapest Székesfőváros történetéhez*, I–II., Budapest, 1899.
- Walter SCOTT, *Wawerley oder so war's vor 60 Jahren*, I–IV., ford. Leonhard TAFEL, Stuttgart, 1828.
- William SHAKESPEARE, *Romeo és Julia*, XVII., ford. NÁRAY Antal, Magyar Tudós Társaság, Buda, 1839.

- E[ric]. M. SIGSWORTH – T[erry]. J. WYKE, *Prostitúció és nemi betegségek a Viktória-korban*, ford. POLYÁK Béla = *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom*, szerk. LÉDERER Pál, Új Mandátum, Budapest, 1999.
- SIKLÓSSY László, *A magyar sport őskora*, OTT, Budapest, 1927.
- SIKLÓSSY László, *A régi Budapest erkölcsse*, s. a. r. SZÉKELY András, Corvina, Budapest, 1972.
- Michael K. SILBER, *A zsidók társadalmi befogadása Magyarországon a reformkorban. A „kaszinók”, Századok 1992/1.*
- SIMON Attila, *Szóbeliség és írásbeliség az archaikus és klasszikus kori görögség világában. Eric A. Havelock elmélete – néhány lehetséges kultúratudományi összefüggés = Történelem, kultúra, medialitás*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő – SZIRÁK Péter, Balassi, Budapest, 2003.
- SINKÓ Katalin, *A művészi siker anatómiája 1840–1900 = Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve*, szerk. TAKÁTS József, Kijarat, Budapest, 2003.
- SOLT Andor, *Kölcsey halála és hagyatéka*, ItK 1938/4.
- SOÓS István, *Választások Magyarországon. Kísérletek a vármegyei tisztújítások „megreformálására”, 1810–1821*, Levéltári Közlemények 2009/1.
- Charlotte de SOR [Comtesse d'Eilleaux], *Napoleon und der Herzog von Vicenza. Nach den vertraulichen Mittheilungen Coulaingcourts*, ford. Richard Otto SPAZIER, Hallberger, Stuttgart, 1837.
- STEINACKER Gusztáv, *Elméleti 's gyakorlati német nyelvtan leginkább honunk leány növendékei számára*, Heckenast, Pest, 1842.
- STEINACKER Gusztáv, *Házi leánynevelésünk állapotjáról 's annak köz leánynevelési viszonyáról*, Athenaeum 1840. július 12.
- STEINACKER Gusztáv, *Herzensklänge. Ausgewählte Dichtungen*, G. Treumund, Leipzig, 1845.
- STEINACKER Gusztáv, *Női hivatás- és társalkodás-tan. Honunk érettebb növendékei 's leányai számára*, Heckenast, Pest, 1842.
- STEINACKER Gusztáv, *Szíves kérdés Bajzához és az Athenaeum' tisztelt kiadóihoz*, Athenaeum 1841. július 8.
- Struktúra és városkép. A polgári társadalom a Dunántúlon a dualizmus korában*, szerk. TÓTH G. Péter, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2002.
- SZABADOS György, *A nagykárolyi gróf Károlyi család*, MFG, Debrecen, 1992.
- SZABÓ G. 1990 lásd KÖLCSEY Ferenc *Levelezése*
- SZAUDER–SZAUDER 1960 lásd KÖLCSEY Ferenc *Levelek*
- Gr. SZÉCHENYI István, *A Kelet Népe*, bev., kiad. FERENCZI Zoltán, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1925.
- SZÉCHENYI István, *Napló*, vál., s. a. r. OLTVÁNYI Ambrus, Osiris, Budapest, 2002.
- Gr. SZÉCHENYI István *Naplói*, V., kiad. VISZOTA Gyula, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1937.
- SZÉCHENYI István – WESSELÉNYI Miklós, *Feleselő naplók. Egy barátság kezdetei*, s. a. r. MALLER Sándor, Helikon, Budapest, 2004.
- SZÉCSÉNY Mihály, *A bordélyrendszer Budapesten*, Rubicon 32–33., 1993.
- SZEKERES András, *Az „ellentörténettől” a mikroelemzésig: társadalomtörténet Olaszországban = Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*, szerk. BÓDY Zsombor – Ö. Kovács József, Osiris, Budapest, 2003.
- SZEKERES András, *Mikrotörténelem és általános történeti tudás = Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok*, szerk. DOBROSSY István, Miskolc, 2003. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai)

- SZEMERE Bertalan, *Mű és élet*, Athenaeum 1841. június 8.
- SZEMERE Pál *Munkái*, I–III., s. a. r. SZVORÉNYI József, Budapest, 1890.
- A Szép és a Jó. Kazinczy és a művészetek, szerk. KOVÁCS Ida, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2010. (katalógus)
- SZIJÁRTÓ István, *A mikrotörténelem = Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*, szerk. BÓDY Zsombor – Ö. KOVÁCS József, Osiris, Budapest, 2003.
- SZILÁGYI Márton, *Határpontok*, Ráció, Budapest, 2007.
- SZILÁGYI Márton, *Irodalomtörténet és társadalomtörténet = Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*, szerk. BÓDY Zsombor – Ö. KOVÁCS József, Osiris, Budapest, 2003.
- SZILÁGYI Márton, *Párhuzamos történetek. Kazinczy Ferenc és Andreas Riedel = Leleplezett mellszobor. Nyomozások Kazinczy birtokán*, szerk. CZIFRA Mariann, Gondolat, Budapest, 2009.
- SZINNYEI Ferenc, *Novella- és regényirodalmunk története a szabadságharcig*, I–II., MTA, Budapest, 1925.
- Szívós Erika, *Városvezető elit Pesten a XVIII–XIX. század fordulóján*, Tanulmányok Budapest múltjából 25., 1996.
- SZUHÁNYI Márton, *Az orvosi tudományt illető rövid értekezés*, Tudományos Gyűjtemény V., 1827.
- SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella, *A Pesti Műegylet története, 1839–1865*, Budapesti Negyed 2001/3–4.
- SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella, *A Pesti Műegylet története. A képzőművészeti nyilvánosság kezdetei a XIX. században Pest-Budán*, Miskolci Egyetem, Miskolc, 2007.
- SZVORÉNYI 1890 lásd SZEMERE Pál *Munkái*
- TAKÁTS József, *Antropológiai látásmód és irodalomtörténet-írás = Uő, Ismerős idegen terep. Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok*, Kijárat, Budapest, 2007.
- TAKÁTS József, *Gyulai, emlékbeszéd, kanonizáció = A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József, Kijárat, Budapest, 2000.
- TARCSY Lajos, *A költészet s különösen a dráma becse*, Athenaeum 1840. december 10.
- TARJÁNYI Eszter, *A szellem örvényében a magyarországi mesmerizmus, szellemidézés, teozófia története és művészeti kapcsolatai*, Universitas, Budapest, 2002.
- TÁBORI Kornél, *Az erkölcstelen Budapest*, Budapest, [1908.]
- Tér és történelem*, szerk. BENDA Gyula – SZEKERES András, L' Harmattan, Budapest, 2002.
- TOLDY Ferenc, *Irodalmi társasköreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig*, Budapesti Szemle 1875/15.
- TOLDY Ferenc, *Kazinczy Ferenc és kora*, IV–V., MTA, Pest, 1859.
- TOLDY Ferenc, *Kisfaludy Károly élete*, Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1832.
- TOLDY Ferenc, *A magyar költészet kézikönyve a mohácsi vésztől a legújabb időkig*, I–II., Heckenast, Pest, 1855–1857.
- TOLDY Ferenc, *Magyar költők élete*, II., Pest, 1871.
- TORDA István, *Egy literátus ügyvéd a XIX. századi Pesten*, Népszabadság 2002/104.
- TÓTH Árpád, *Asszonyok a városi szegénység ellen. A Pesti Jótékony Nőegylet korai története, 1817–1833 = Nők a modernizálódó magyar társadalomban*, szerk. GYÁNI Gábor – SÉLLEI Nóra, Csokonai, Debrecen, 2006.
- TÓTH Árpád, *A kapcsolatháló és funkciói. Társadalmi viszonyok egy reformkori mérnök naplója tükrében = Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben. A Hajnal István Kör Társada-*

- lomtörténeti Egyesület 1998. évi esztergomi konferenciájának előadásai*, szerk. SASFI Csaba, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom, 2000 (Rendi társadalom – polgári társadalom 11.).
- TÓTH Árpád, *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*, L'Harmattan, Budapest, 2005.
- TÓTH Orsolya, „Titokszerű kölcsönhatás” = *Vörösmarty és a romantika*, szerk. TAKÁTS József, Művészetek Háza – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, [2000].
- TRÓCSÁNYI Zsolt, *Wesselényi Miklós hűtlenségi pere*, Gondolat, Budapest, 1970.
- TVERDOTA György, *Az emlékbeszéd mint a kultikus és a kritikai beállítottság és nyelvhasználat közötti átmenet modellje = Az irodalom ünnepei. Kultusz történeti tanulmányok*, szerk. KALLA Zsuzsa, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2000.
- URBÁN Aladár, *Gróf Batthyány Lajos emlékezete*, Aetas 2000/1–2.
- VADERNA Gábor, *Dohányozni szabad? Betegség és irodalom = Amihez mindenki ért... Kultúra-tudományi tanulmányok*, szerk. MENYHÉRT Anna – VADERNA Gábor, L'Harmattan, Budapest, 2006.
- VAJDA Péter, *A két bramin*. Athenaeum 1838/I.
- VARGA Endre, *A királyi Curia 1780–1850*, Akadémiai, Budapest, 1974.
- VARGA János, *Keresztútjában a Pesti Hírlap (Az ellenzéki és középutas liberalizmus elválása 1841–42-ben)*, Akadémiai, Budapest, 1983.
- VATTAY [Szemere Bertalan], *Kölcsey emlékezete = Budapesti Árvízkönyv*, szerk. EÖTVÖS József, I–V., Pest, 1839–1841.
- VÉGH Károly, *A reformkor szalonja*, PoLiSz 45., 1999/1.
- VELKEY Ferenc, „Estve társaság hozzánk. Batthyányval sokat beszélünk.” Széchenyi és Batthyány közös közlete társas- és magánéletükön, Aetas 2009/1.
- VERESS Dániel, *Fürkészések a naplóíró Wesselényi körül = Uő, Férfibú és történeti gyász. Glosszák Wesselényi Miklós életéhez, művéhez, eszmevilágához*, Pallas–Akadémiai, Csíkszereda, 2000.
- VERESS Dániel, *Rajongók, hódolók, szeretők = Uő, Férfibú és történeti gyász. Glosszák Wesselényi Miklós életéhez, művéhez, eszmevilágához*, Pallas – Akadémiai, Csíkszereda, 2000.
- VISZOTA Gyula, *Kisfaludy Károly hagyatéka*, A Kisfaludy-Társaság Évkönyve XXXVIII., 1903–1904.
- George VITHOULKAS, *Homeopátia. Új korszak a gyógyításban*, ford. HALÁSZ Gabriella, Remedium, [Nagykovács], 1999.
- VÖLGYESI Orsolya, *Egy siker kudarca. Kuthy Lajos pályafutása*, Argumentum, Budapest, 2007. (Irodalomtörténeti füzetek)
- VÖLGYESI Orsolya, *Etika és politika. Kazinczy és az 1827-es Zemplén vármegyei tisztújítás = Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila – GÖNCZY Monika, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2010.
- VÖLGYESI Orsolya, *Fáy András „különös házassága”. Eszmény és valóság. A nők szerepe Fáy András életművében = Nők és férfiak avagy a nemek története. Rendi társadalom – polgári társadalom*, szerk. LÁCZAY Magdolna, Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, Nyíregyháza, 2003. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciakötete)
- VÖLGYESI Orsolya, *Főispáni beiktatás Békés megyében 1842-ben = Ünnepek – hétköznapiak – emlékezet. Társadalom- és kultúrtörténet határmezsgyéjén*, szerk. PÁSZTOR Cecília, Nógrád

- Megyei Levéltár, Salgótarján, 2002. (A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája, Szécsény, 2000. augusztus 24–26.)
- VÖLGYESI Orsolya, *Pest megye és az ellenzéki politizálás lehetőségei (1836–1838) = Magyarhontól az Újvilágig*. Urbán Aladár emlékkönyv, szerk. ERDŐDY Gábor – HERMANN Róbert, Argumentum, Budapest, 2002.
- VÖLGYESI Orsolya, *Pest vármegye és a rendszeres bizottsági munkálatok (1831–1832) = Múltból a jövőbe. Tanulmányok*, szerk. PÖLÖSKEI Ferenc – STEMLER Gyula, ELTE BTK, Budapest, 1997.
- VÖLGYESI Orsolya, *Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején. A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830–1832*, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2002.
- VÖRÖS Boldizsár, *Napok, emlékek – naplók, emlékiratok. Kérdések és válaszok Francsics Károly visszaemlékezései kapcsán*, Acta Papensia 1., 2001.
- VÖRÖS Károly, *Egy gömöri nemzetőr két hete 1848 decemberében. Alexy Lajos naplója = Borsodi Levéltári Évkönyv*, szerk. ROMÁN János, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 1985.
- Pest-Budai hétköznapiak. Egykorú naplók és emlékiratok tükrében 1805–1848*, kiad. VÖRÖS Károly, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 1966.
- VÖRÖS Károly, *Füred és vendégei 1838 egy nyári hetében = A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei*, III., szerk. ÉRI István, Veszprém, 1965. (Újabb kiadása: Uő, *Hétköznapiak a polgári Magyarországon*, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1997.)
- VÖRÖSMARTY Mihály *Összes művei. Beszélyek és regék*, s. a. r. SOLT Andor, Akadémiai, Budapest, 1974.
- VÖRÖSMARTY Mihály *Összes Művei. Drámák*, IV., s. a. r. FEHÉR Géza – STAUD Géza – TAXNER-TÓTH Ernő, Akadémiai, Budapest, 1989.
- VÖRÖSMARTY Mihály *Összes Művei. Kisebb költemények*, II–III., s. a. r. HORVÁTH Károly – TÓTH Dezső, Akadémiai, Budapest, 1960.
- VÖRÖSMARTY Mihály *Összes művei. Levelezése*, I–III., s. a. r. BRISITS Frigyes, Akadémiai, Budapest, 1965.
- WALDAPFEL József, *Ötven év Pest-Buda irodalmi életéből*, MTA, Budapest, 1935.
- WÉBER Antal, *A biedermeier jelenségről*, ItK 1989/1–2.
- WESSELÉNYI Miklós, *Balítéletekről*, Bukarest, 1833.
- Hayden WHITE, *A narrativitás értéke a valóság megjelenítésében = Uő, A történelem terhe*, szerk. BRAUN Róbert, Osiris, Budapest, 1997.
- Ignaz WILDNER, *Hiteltörvények, melyek az 1840. országgyűlésen hozattak*, 1–3., ford. JÁSZAY Pál, Bécs, 1841.
- ZÁDOR Anna, *Klasszicista Pest*, Városháza, Budapest, 1993.
- ZENTAI Mária, *A város szerepe a kora reformkori magyar irodalomban*, ItK 1999/3–4.
- ZOLNAI Béla, *A magyar biedermeier*, Franklin, Budapest, 1940.
- ZÓLYOMI Lajos, *Toldy Ferenc*, Magyar Helikon, Pozsony–Budapest, 1883.

A NAPLÓBAN ÉS JEGYZETEIBEN SZEREPLŐ EGYKORÚ PEST-BUDAI KÖZTERÜLETEK ÉS ÉPÜLETEK MUTATÓJA

A jelző nélküli „színház”, „játékszín” kifejezések alatt naplójában Bártfay mindig a Pesti Magyar Színházat érti, ezeket az előfordulásokat értelemszerűen oda soroltuk. „Kilián” alatt a legtöbbször a kiadó(k) – id. kilián György özvegye, illetve ifj. Kilián György tulajdona – és a Kilián-könyvesbolt értendő, a naplóbeli Kilián-emléket ezért (hacsak nem valóban valamelyik Kilián Györgyről esik szó) ide soroltuk a névmutató helyett.

Angol Királyné szálloda (V. kerület, Belváros, Deák Ferenc utca 1.) 364, 384, 418, 424, 465, 470
Angolkisasszonyok temploma és zárdája (V. kerület, Belváros, Váci utca) 141, 183
angoly-lovaglók (valószínűleg a Fux-féle lovaglóiskola, VIII. kerület, Józsefváros, Pacsirta u. 678.) 387, 389–390, 471
Apácák lásd Angolkisasszonyok
Aranysas fogadó (V. kerület, Belváros, a mai Kossuth Lajos és Semmelweis utca sarkán) 365

Bálvány utca (ma Október 6-a utca, V. kerület, Lipótváros) 55, 57, 68, 127, 182, 186, 235, 314
Bástya utca (ma Veres Pálné utca, V. kerület, Belváros) 278, 200, 211, 220–221, 224, 228, 231, 306, 308
Bástyasétány (Bastei-Promenade, ma Babits Mihály sétány, I. kerület, Vár) 38, 210, 219, 269, 345, 419, 446, 448, 452
Bécsi kapu (ma Bécsi kapu tér, I. kerület, Vár) 157
Bécsi utca (V. kerület, Belváros) 186
Börse (Pesti Kereskedelmi Csarnok, V. kerület, Belváros, Szabadság tér) 94, 135, 163, 180, 195, 197, 205, 283, 291, 317, 325, 327, 372, 378, 390, 413
Bruckner fogadó 236
budai hegyek (a mai Budapest XII. kerülete, Hegyvidék) 49, 69, 74, 189, 197–199, 211, 214–216, 218, 221, 229, 232, 239, 245–246, 249, 252, 265, 336, 342, 344, 349, 353, 433, 437
Budai kapucinus templom (XI. kerület, Fő utca 30–32.) 395
budai kaszárnya lásd József-bástyai kaszárnya
budai piactér (I. kerület, Vár, Szentháromság tér) 157

Capucinusok lásd Budai kapucinus templom
Casino (V. kerület, Lipótváros, Dorottya utca 5.) 15, 20, 165, 181, 220, 307, 324, 333, 363, 365, 372, 387, 432
circus lásd német aréna
Cukor utca (ma Ferenczy István utca, V. kerület, Belváros) 121, 207, 239, 253–254, 334
Curia (V. kerület, Belváros, Veres Pálné utca – Ferenciek tere) 10, 26, 121, 172, 350

Cziráký-ház (V. kerület, Belváros, Kígyó utca – Kossuth Lajos utca – Rákóczi út) 119

Császárfürdő (II. kerület, Árpád fejedelem útja 8.) 218, 237, 351
Csekonic-ház (V. kerület, Belváros, Kecskeméti utca 10. [mára egybeépült a Magyar utca 31–33. számú házakkal]) 339
Csiga-vendéglő lásd Lamacs-vendéglő
Csillag lásd Kék Csillag

Deák-téri evangélikus templom (V. kerület, Belváros, Deák tér 4.) 42
Derron-ház (ma a Gresham-palota áll a helyén, V. kerület, Lipótváros, Roosevelt tér 5–6.) 165
Disznófó-forrás (Normafa, XII. kerület, Szilassy út 13.) 69, 75
Dorottya utca (V. kerület, Lipótváros) 42, 165, 239, 402
Dunafürdő (a mai Roosevelt tér 3. számú épület helyén, V. kerület, Lipótváros) 43, 56, 119, 336, 350, 426
dunahíd lásd hajóhíd
Dunapart (a mai Korzó, V. kerület, Belváros) 12, 25–27, 36, 74, 113, 119, 126, 135, 150, 162, 165–166, 172, 179–180, 186, 197, 200–201, 220, 262, 267, 278, 291, 295, 309, 313, 317, 325–327, 339, 367, 378, 389–394, 413–415, 417–418, 422–423, 462
Dunasor lásd Dunapart

Egyetemi Nyomda (I. kerület, Várnegyed) 47
Egyetemi templom (V. kerület, Belváros, Papnövelde u. 5–7.) 183, 264
ellenőri hivatal lásd a Magyar Tudományos Akadémia pénztára

Farkasvölgy (XII. kerület, a Törökveszi út környéke) 212, 215–216, 245
Fáy-ház (V. kerület, Lipótváros, Deák Ferenc utca) 78, 107
Fejérhajó vendégfogadó (V. kerület, Belváros, Fehérhajó utca) 159, 172, 304, 312, 389

Fekete Sas utca (ma Holló utca, VII. kerület, Erzsébetváros) 219
Ferenciek temploma, tere, piaca (V. kerület, Belváros, Ferenciek tere) 183–184, 224, 233, 241, 295, 381, 393, 420
Ferencváros (IX. kerület) 34–36, 86, 89, 107, 253, 326, 470
Festetics-ház (V. kerület, Belváros, Veres Pálné utca 24.) 235
fürdő lásd Dunafürdő

Gabler-fogadó (VIII. kerület, Józsefváros) 253
Gellérthegy (I. és XII. kerület) 34–35, 75, 87, 186, 189, 251, 254, 308, 383, 394–395, 437
Goromba Miklós kisvendéglője (VII. kerület, Erzsébetváros) 278, 284, 287, 289, 316, 377, 381–382, 393
Gross-ház (V. kerület, Lipótváros, József nádor tér 1.) 173
Görög templom (1951-től Nagyboldogasszony-templom, orosz ortodox székesegyház, V. kerület, Belváros, Petőfi tér) 25, 156

hajógyár (talán óbudai Nagyszigeten 1835-ben letelepedett osztrák DDSG) 172, 322
hajóhíd 70, **78**, 174, 179, 205, 214, 249, 291, 325, 341, 344, 352–353, 417, 441, 451
Halzli 83
Hatvani kapu (a mai Astoria helyén, V. kerület, Belváros, Kossuth Lajos utca – Kiskörút – Rákóczi út) 108, 304
Hatvani utca (egy része ma Kígyó utca, V. kerület, Belváros) 119, 227
hegyoldali út lásd Bástyasétány
Helytartótanács (I. kerület, Vár, Űri utca 47–49. és Országház utca 28–30.) 68, 177
Hetz Theater (fabódés cirkusz a mai Deák téren majd a Szent István-bazilika területén) 135
Hétválasztó/Választófejedelem vendégfogadó (V. kerület, Belváros, Döbrentei utca 7.) 60, 180, 395
híd utca lásd Nagyhíd utca
híd-építő udvar lásd Lánchíd
hivatal lásd Magyar Tudományos Akadémia pénztára
Hochstrasse (ma Arany János utca, V. kerület, Lipótváros) 468
Huszár-ház (VII. kerület, Erzsébetváros, Kazinczy utca) 236

Ilkey-ház – az Iparegyesület székhelye, Semmelweis utca, V. kerület, Belváros 249
Illés-kút vagy Éliás-kút (VIII. kerület, Józsefváros, Orczy-kert) 74
Isten szeme fogadó (XII. kerület, Hegyvidék, Szilassy út 3.) 342

Jalics-ház (VII. kerület, Erzsébetváros, Király utca 26.) 413
József-bástyai kaszárnya (I. kerület, Vár, Táncsics u. 9.) 146, 157

Józsefpiac (V. kerület, Lipótváros, József nádor tér) 141, 369
Józsefváros (VIII. kerület) 29, 31, 34, 38, 56, 70, 74, 108, 139, 204, 248, 253, 289, 328
Józsefvárosi plébániatemplom (VIII. kerület, Horváth Mihály tér 7.) 85
Józsefvárosi Kálvária (VIII. kerület, Józsefváros, Kálvária tér) 181, 328
Kálvária lásd Józsefvárosi Kálvária
Károlyi-ház lásd Károlyi-palota
Károlyi-kert (a mai Ferenczy, Magyar és Henszlmann utcák határolta terület, V. kerület) 65, 227, 244, 245, 264
Károlyi-major (eredetileg Üllői út 518., majd 17., ma Erkel utca 19., IX. kerület, Ferencváros) 23, 28–29, 31–32, 36, 42, 45–50, 53, 57–58, 65, 71, 83, 89, 91, 97, 105–106, 109, 118, 134, 195, 200, 202, 211, 218–219, 234, 238, 240, 271, 273, 280, 301, 311, 314, 324, 326, 330, 335, 339, 343, 349, 351–352, 354, 361, 363–364, 366–370, 372, 374, 376, 378, 381, 384, 386, 390, 417–418, 421, 423, 426, 430, 433, 437, 441, 444, 447–449, 462–464, 466
Károlyi-palota (V. kerület, Belváros) 9–10, 13–14, 17, 23–24, 29, 53, 55, 73, 110, 156, 203, 220, 264, 292, 297, 307, 336
Kecskeméti kapu (a mai Kecskeméti utcában, a Képiró utca magasságában, V. kerület, Belváros) 253
Kék Csillag vendéglő 49, 69, 75, 197, 199, 214, 218, 249, 265
Képiró utca (V. kerület, Belváros) 50
Kerepesi út (ma Rákóczi út, VIII. kerület, József-város) 21, 25, 204, 352
Kereszt utca (ma a Veres Pálné utca Papnövelde utca felé eső része, V. kerület, Belváros) 184, 231, 308
kert, kertecske lásd Károlyi-major
Kilián könyvkereskedés 9, 22, 49, 72, 107, 121, 123, 144, 147, 149, 214, 217, 242, 255, 265, 269, 307, 310, 318, 342, 349, 378, 405, 424, 426, 439, 440
Kioszk (V. kerület, Lipótváros, Erzsébet tér) 448
Kígyó utca (V. kerület, Belváros) 23, 273, 283, 340
Királyi Jogügyi Igazgatóság (Causarum Regalium Directoratus, V. kerület, Belváros, a Kossuth és a Semmelweis utca sarkán) 153
Kisdíófa utca (VII. kerület, Erzsébetváros) 213
Kiskereszt utca (ma Kazinczy utca, VII. kerület, Erzsébetváros) 156, 236–237, 239, 242, 362
Köztelek (IX. kerület, Ferencváros, Üllői út) 27, 69–70, 208, 213, 217, 341, 354
külső major lásd Károlyi-major
külvárosi grófi ház lásd Károlyi-major
Krachenfels-ház 383

Laffert-ház (a Hétszemélyes Tábla bíróági épülete, V. kerület, Belváros, Űri [ma Petőfi] utca) 121
Lagerspital (a Duna-parton a soroksári vámházon túl) 74, 326
Lamacs vendéglő (V. kerület, Belváros, Magyar u. 28.) 432, 459, 462
Lánchíd 23, 43, 245, 251, 253, 378, 391, 408, 418

Laszlovszky-major (ma XII. kerület, Zugligeti út 58–60.) 50, 75, 200, 214, 249, 265
Lázár utca (VI. kerület, Terézváros) 36
Leopoldváros, Lipótváros (V. kerület) 43, 77, 87, 107, 117
Leopoldvárosi templom lásd Lipótvárosi plébánia-templom
Lipótvárosi plébániatemplom (a mai Szent István-bazilika helyén, V. kerület, Lipótváros) 287
Lóversenytér (az Üllői út külső szakasza, IX. kerület, Ferencváros) 211–213, 215
Lövölde (a mai Lövölde tér északkeleti részén, VI. kerület, Terézváros) 272, 278
Ludovika [a *Napló*ban: Ludovicca], Ludoviceum (Magyar Katonai Akadémia, Orczy-kert, VIII. kerület) 30, 34, 42, 463
Ludovika-kert [a *Napló*ban: Ludovicca] (ma: Orczy-kert, VIII. kerület, Józsefváros) 34–35, 46, 69, 74, 83, 196, 240

Madame (terézvárosi nyilvánosház a mai Október 6. utca helyén, V. kerület) 55, 306, 308, 312, 315, 342, 350, 354, 356, 360, 363, 372, 379, 385, 387, 402, 406, 421, 443, 447–448, 453, 464, 466, 470–471
Magyar Kamara (I. kerület, Vár) 157
Magyar Király vendégfogadó (V. kerület, Lipótváros, Dorottya u. 2.) 242
magyar színház lásd Pesti Magyar Színház
Magyar utca (V. kerület, Belváros) 164, 244, 253, 265, 393
Magyar Tudományos Akadémia pénztára és díszterme (V. kerület, Belváros, Petőfi Sándor utca 3.) 12, 15, 17, 20, 24–25, 38, 43, 47–48, 53–55, 57, 59, 68, 70, 73, 83, 86, 90, 97, 105, 117, 121, 124, 128, 132, 134, 139, 142, 163, 165, 178, 180, 184, 190, 195, 199, 204, 206, 208, 212, 215, 217, 221, 226, 231–232, 238, 246, 250, 253, 262–263, 266, 269, 275, 279, 285, 288, 294, 296, 305, 307–308, 310, 312, 314–316, 319–321, 324, 326, 329, 333, 335, 340, 342, 349, 353, 355, 357, 360–361, 363, 365, 367–368, 370–371, 373, 375, 377, 380, 382, 384, 386–387, 390, 392, 394, 396, 403–406, 410–413, 415–418, 421–423, 427, 429–430, 432–433, 435–439, 441, 443–448, 450, 453–455, 459, 461–464, 466–467, 470
A magyar tudós társaság hivatala lásd Magyar Tudományos Akadémia pénztára
Marczibányi-ház (V. kerület, Belváros, Rákóczi út 12.) 96, 175
Margitsziget (XIII. kerület) 186, 419, 462
Maroccaner, Marokkó-udvar (V. kerület, Lipótváros, Erzsébet tér) 68
Mátyás-templom (I. kerület, Vár) 157
molnártó (a mai Fővám tér és a Vámház körüti vásárcsarnok helyén, V. kerület) 325
Musch-ház (V. kerület, Lipótváros, József nádor tér) 141
Múzeum lásd Nemzeti Múzeum

Nádor fogadó (V. kerület, Belváros, Vámház körút 2.) 30, 89–90, 234, 237
nádori kert (I. kerület, Vár) 157
nádori hivatal, lak (a királyi palota épületében, I. kerület, Vár) 71, 120, 157, 169, 176
Nagyhíd utca (ma Deák Ferenc utca, V. kerület, Lipótváros) 26, 78, 106–107, 177, 317
Nagy Kristóf patika (V. kerület, Belváros, Váci utca 6.) 337
Nemzeti Kör lásd Lamacs-vendéglő
Nemzeti Múzeum 18, 27, 38, 42, 68, 70, 85, 91, 182, 204, 215, 232, 245, 253, 267, 271, 285, 294, 337, 350, 361, 374, 423
német aréna (cirkuszépület a Városligetben, XIV. kerület) 340, 455–456
Neugebäude lásd Újépület
nyomtató intézet lásd Egyetemi Nyomda

Nyúl utca (ma Lónyay utca, IX. kerület, Ferencváros) 30, 58, 97, 108, 248, 250, 344, 352, 420, 436

Ország út (ma Bajcsy-Zsilinszky út, Károly körút, Múzeum körút, V. kerület) 21, 105, 308

Ötpacsirta utca (VIII. kerület, Józsefváros) 215, 253, 387
Ősz utca 289

Pacsirta utca lásd Ötpacsirta utca
palota lásd Károlyi-palota
pesti ház lásd Károlyi-palota
Pesti Magyar Színház 9, 11–15, 17–27, 30–38, 42–50, 53–60, 68, 70–71, 73, 75–77, 83–94, 96–98, 105–112, 115–119, 121–123, 126–127, 133, 135–140, 142, 144, 149–151, 160–166, 173–176, 178–179, 184, 186–193, 195–196, 198–207, 211, 213–221, 223–224, 226–228, 230–233, 235–240, 242–250, 252–257, 262–263, 265–271, 273–275, 277–278, 283, 285–292, 295–297, 302–304, 306–308, 310–318, 320–321, 325–329, 331, 338, 340, 343–344, 349–350, 352–354, 360–363, 365–369, 371–374, 376, 378–381, 383, 386–390, 401, 403–405, 407, 409–420, 422–434, 436–455, 459–464, 466–471
Pesti Német Színház (a mai Vörösmarty téren, V. kerület, Belváros) 26–27, 89–90, 114, 116, 119, 166–167, 225–226, 304, 324, 334–337, 339–340, 351–352, 435
Pesti piarista rendház (VIII. kerület, Józsefváros, Mikszáth Kálmán tér 1.) 26, 183
piaristák lásd Pesti piarista rendház
Prés vendéglő 90, 113, 123, 247, 274, 289

Redoute (a Pollack Mihály tervezte régi Vigadó [1833–1849], V. kerület, Belváros, Vigadó tér) 11, 26, 198, 296, 302, 305
Remete vendéglő (a budai hegyekben) 349, 353
Retek vendégfogadó (a mai Erzsébet téren lévő Váci kapun túl, V. kerület, Lipótváros) 88, 91, 117
régí szállás lásd Károlyi-major

Rochus kápolna, ispotály (a Rókus kózkórház és kápolnája, VIII. kerület, Józsefváros, Gyulai Pál utca 2.) 108, 181, 183, 253, 381

Rupp-ház 334

sajtó lásd Prés vendéglő

Sándor-ház 217

Sándor-palota (I. kerület, Vár, Szent György tér 1-2.) 107, 120

Sóház (a mai Fővám tér és a Só utca között, V. kerület) 36, 291, 415

Statio/Stáció utca (ma Baross utca, a Kálvin tér és a Horváth Mihály tér között, VIII. kerület, Józsefváros) 21, 25, 248

Strada-ház 47

Svábhegy (XII. kerület, Hegyvidék) 69, 75, 200, 216

Szalay-ház 70

Szarvas-vendégfogadó (I. kerület, Vár) 199–200

Szél utca (ma Nádor utca , V. kerület, Lipótváros) 186, 251, 304, 340

Szénapiac (a mai Kálvin téren, V. kerület, Belváros) 253

Szépjuhászné-vendéglő (a mai Budakeszi út 95. közelében, a Kis-Hárs-hegy és a János-hegy között, II. kerület) 336, 344

Szervita-piac (V. kerület, Belváros, Szervita tér) 338

Szervita-templom (Szent Anna templom, V. kerület, Belváros, Szervita tér 6.) 183

Színház tér (a Vigadó mögött, a mai Vörösmarty tér egy része, V. kerület, Belváros) 27

Szirmay-ház (V. kerület, Belváros, Ferenciek tere) 121

Tabán (a Várhegy, a Gellérthegy és a Naphegy közé ékelődő völgy, I. és XI. kerület) 427

tábori ispotály vagy kórház lásd Lagerspital

Teleki-ház (I. kerület, Vár, Logodi utca) 157

Terézia város, Terézváros (VI. kerület) 29, 33–34, 36, 43, 55, 57, 74, 140, 203, 232, 243, 248–249, 252, 271, 277, 279–280, 282, 288–289, 292, 316, 331, 355, 361, 366, 390, 393, 402, 464

Terézvárosi plébániatemplom (VI. kerület, Nagymező utca 1.) 183

Tigris vendégfogadó (az ún. Wagner-ház, V. kerület, Lipótváros, Nádor utca 5.) 251, 394, 407, 424

Trattner-Károlyi-ház (Úri utca, ma Petőfi Sándor utca 3., V. kerület, Belváros) 18

typographia lásd Egyetemi Nyomda

Újépület (V. kerület, Belváros, Szabadság tér) 12, 21, 38, 71–72, 94, 109, 112, 116, 123, 135, 162, 203, 213, 230, 267, 292, 317, 326, 422, 436, 468

Új piac, Új tér, Új vásártér (az egykori váci kapun kívül felszámolt temető helyén, ma Erzsébet tér, V. kerület, Lipótváros) 107, 243, 292, 308, 330, 372

Ullmann-ház (V. kerület, Lipótváros, Nádor utca) 18, 415

Universitas templom lásd Egyetemi templom

Úri utca (ma Petőfi Sándor utca, V. kerület, Belváros) 13, 18, 304

Úri utca (a maival azonos, I. kerület, Vár) 252, 364

Üllői út (a mai út Ferenc körútig tartó szakasza, IX. kerület, Ferencváros) 23, 27, 34, 42, 45, 47–49, 108, 203, 344

Vadászkürt fogadó 78, 228, 429, 452, 465

váci gát lásd Váci országút

Váci országút (a mai Váci út külső szakasza a töltéssel, XIII. kerület) 26, 236

Váci utca (a mai Vörösmarty tér és Pesti Barnabás utca között, V. kerület, Belváros) 10, 19, 26, 30, 87–88, 116, 195, 214, 220, 372

Váci úti temető (a mai Váci út – Lehel út – Dózsa György út – Taksony utca által határolt területen, XIII. kerület) 95, 97, 123

Valero selyemgyár (VII. kerület, Erzsébetváros, Király utca 57/b.) 235

várfoki új út lásd Bástyasétány

Vármegyeháza (V. kerület, Belváros, Városház utca 7.) 254, 280, 446

Városháza (helyén ma a Hittudományi Főiskola épülete, V. kerület, Belváros) 333, 356, 443, 444, *lásd még* Curia

Városliget (XIV. kerület, Zugló) 9, 12–13, 36, 42–43, 48, 53, 55, 83, 89, 95–96, 112, 121–124, 126, 195, 197, 200, 204, 208, 213, 226, 231, 256, 278, 287, 289–290, 292–294, 306, 320, 324, 326, 332, 335, 340, 349, 351, 353, 365, 372, 378, 392, 418, 421, 429, 437, 459, 461

város temploma (ma Belvárosi Plébániatemplom [Nagyboldogasszony-templom], V. kerület, Belváros, Március 15. tér) 30, 183

Vigadó lásd Redoute

Waitznergasse (a mai Váci utca Vörösmarty tér és Pesti Barnabás utca közti szakasza, V. kerület, Belváros) 9

Wurm-ház (ma Dorottya utca 6., V. kerület, Lipótváros) 26

Wurmhofgasse (ma Szende Pál utca, V. kerület, Lipótváros) 26

Zöldfa (belvárosi posztóbolt) 110

Zöldkert utca (ma Reáltanoda utca, V. kerület, Belváros) 70

Zrínyi kávéház (a mai Kossuth Lajos utca, Múzeum körút sarkán, V. kerület, Belváros) 296

Zrínyi vendégfogadó (talán azonos a kávéházzal, a későbbi Astoria szálló helyén, V. kerület) 372

A NAPLÓBAN ÉS MAGYARÁZÓ JEGYZETEIBEN SZEREPLŐ HELYNEVEK MUTATÓJA

Abaúj-Torna vármegye 13, 23, 385, 427, 431, 445, 469

Albertfalva (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 395

Alcsút (Fejér vm.) 455

Almás (Komárom vm., ma: Almásfüzitő) 190

Alsóörs (Veszprém vm.) 61

Arad (Arad vm., ma Romániában) 201, 286

Arad vármegye 235

Arács (Balatonarács, Veszprém vm., ma Balatonfüred külterülete) 53, 61–62, 67, 358

Aszófő (Veszprém vm.) 63

Azar (Zemplén vm., ma: Malé Ozorovce, Szlovákia) 238

Bács-Bodrog vármegye 17, 20, 230, 368

Bácska lásd Bács-Bodrog

Badacsony (Veszprém vm.) 67

Baden Baden (Németország) 237, 427, 429, 433

Bad Ischl (Ausztria) 232, 237, 353, 443

Bad Vöslau (Ausztria) 431, 438, 441

Bakonybél (Veszprém vm.) 247, 352

Bakonytamási (Veszprém vm.) 360

Bag (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 41, 80

Balatonfüred (Veszprém vm.) 53, 59–64, 66–68, 71, 77, 357, 358

Balatonbozsok (Veszprém vm.) 357, 358, 360

Baracska (Fejér vm.) 60, 251

Baranka (Bereg vm., ma: Bronyka, Ukrajna) 67

Barlafalu (Szatmár vm., ma: Borlești, Románia) 48, 53, 87

Bars vármegye 221, 223, 225, 227, 338, 428

Bécs 9, 10–13, 17, 19, 21, 24, 31–33, 37–39, 42, 44–45, 47–48, 50, 54, 56–57, 59, 67, 69, 73–75, 80, 83–84, 89, 97, 101, 106–114, 119, 122, 125, 127, 131–134, 136, 139–140, 143–144, 148–149, 162, 171–173, 175, 177, 179, 181, 183–185, 187–188, 190, 194–195, 200–202, 204, 207, 211, 216–217, 221, 228, 231–232, 237, 240, 242, 244, 248, 250, 252, 255, 262, 265–266, 268, 275, 277, 287–288, 291, 293, 308–310, 312, 315, 317, 319–321, 327, 334–335, 308–309, 332, 341, 343, 353–354, 357, 359, 363, 366, 373–374, 377–379, 380, 383–384, 387–389, 391, 396–397, 402, 405, 408–412, 414–415, 419–421, 424, 427–436, 440, 443–444, 446, 448–451, 454, 456, 459–460, 463–467

Bécsújhely (Wiener Neustadt, Ausztria) 425

Bekecs (Zemplén vm.) 82

Békés vármegye 20, 36, 93, 133–134, 140, 148, 166, 179, 181, 183, 191, 200–201, 224, 251, 264, 297, 306, 337, 351, 391, 427, 431, 440, 442, 453, 455–456, 460, 462–463, 466–468

Békéssámson (Csongrád vm.) 381

Bélték (Krasznabélték, Szatmár vm., ma: Beltiug, Románia) 337

Berlin 54, 56, 249, 271, 278

Bernstein (magyarul: Borostyánkő, Ausztria) 357, 359

Bia (Pest-Pilis-Sol-Kiskun vm., ma Biatorbágy) 360

Bicske (Fejér vm.) 175, 360

Bihar vármegye 234, 237, 256, 405, 441

Borostyánkő lásd Bernstein

Borsod vármegye 43, 339, 341, 454

Bozsok lásd Balatonbozsok

Böldi-rév (Csongrád vm.) 35

Bökény (Cserebökény, Csongrád vm., ma Szentek külterülete) 132, 139, 152, 183

Cinkota (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 41

Csákvár (Fejér vm.) 357, 360

Csanytelek (Csongrád vm.) 123

Cseke lásd Szatmárcseke

Csongrád vármegye 20, 36, 43, 93, 110, 133–134, 138, 140, 148, 165–166, 172, 179, 181, 183, 185, 190–192, 194–195, 197, 201, 224, 251, 264, 297, 306, 335, 337, 351, 363, 382, 391, 416, 431, 442, 461, 463, 467–468

Csongrád város (Csongrád vm.) 35–36, 97, 200, 218, 272, 297, 455, 460

Csopak (Veszprém vm.) 61

Csór (Fejér vm.) 60

Csurgó lásd Fehérvárcsurgó

Debrecen 119, 194, 278, 294, 311, 319, 407, 417, 422

Debrő (Heves vm., ma: Feldebrő) 35, 362, 368–369, 371–372, 374–378, 380, 382, 384, 386–387, 389–390, 392–393, 395–397, 402, 405, 408, 410, 412–413, 416–417, 428, 431, 435, 439, 448, 450, 460–461, 465

Délegyháza (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 35–36

Derekegyház (Csongrád vm.) 35–36, 392,

Derecske (Bihar vm.) 201, 438, 444

Diósgyőr (Borsod vm., ma Miskolc része) 267

Diószeg (Pozsony vm., ma: Sládkovičovo, Szlovákia) 269

Dunaharaszti (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 289

Ecsed (Szatmár vm.) 378

Eger (Heves vm.) 28, 39, 41, 48, 217, 220, 386, 423

Emőd (Borsod vm.) 39–40, 81

Endrőd lásd Gyomaendrőd

Eperjes (Sáros vm., ma: Prešov, Szlovákia) 11, 24, 39, 50, 108, 123, 170, 178, 197, 206, 241, 319, 329, 352, 381, 436, 438–439, 454, 471

Ercsi (Fejér vm.) 367

Erdőd (Szatmár vm., ma: Ardud, Románia) 55, 87, 337, 355, 362

Erdőszáda (Szatmár vm., ma: Ardo Szadá, Románia) 69, 75

Esztergom (Esztergom vm.) 56, 197, 205–207, 212, 214, 373

Fehérvárcsurgó (Fejér vm.) 13, 31, 42, 44, 53–54, 59, 68, 73, 76–78, 85–86, 89, 93–94, 96–97, 106, 110–111, 118, 127, 138, 165, 191, 212–213, 237, 245, 250–251, 280, 283, 311, 331, 333–334, 343–344, 348, 353–355, 357, 368, 370–372, 374, 377–378, 380, 385, 388–390, 392, 394–395, 407, 413, 422, 437, 445, 460–461, 463

Fejér vármegye 31, 189, 218–219, 410

Fejérvár lásd Székesfehérvár

Felsőörs (Veszprém vm.) 61

Felsőórtarcsa (Vas vm., ma: Felsőőr [Oberwart] és Tarcsafürdő [Bad Tatzmannsdorf], Ausztria) 201, 357–359

Fenyvesvölgy (Ung vm., ma: Sztavne, Ukrajna) 285, 290, 309

Fiume (ma: Rijeka, Horvátország) 406

Fót (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 9–11, 21, 34–35, 36, 55–56, 101, 105, 121, 147, 161, 203, 210, 263–264, 320, 338, 341, 365–367, 371, 374, 392–393, 429

Földeák (Csanád vm.) 36

Freiwaldau/Freywaldau (Bad Gräfenberg, ma: Jeseník, Csehország) 78, 84, 149, 152–153, 162, 165, 172, 175, 181–182, 185–187, 189, 200, 202, 215, 233, 235, 237, 263, 285, 290–291, 295, 343–344, 380, 383, 442, 446–447

Friedberg (Ausztria) 359

Fusina (helyiség Velence külterületén, Olaszország) 158

Füred lásd Balatonfüred

Gödöllő (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 80, 83, 126, 363, 373–374, 439, 463

Gömör vármegye 47, 230, 332, 385

Gräffenberg/Gräfenberg lásd Freiwaldau

Gyoma lásd Gyomaendrőd

Gyomaendrőd (Békés vm.) 306, 321

Gyöngyös (Heves vm.) 39, 41, 80, 82, 402, 410, 415

Győr (Győr vm.) 64–65, 184, 251, 311

Gyula (Békés vm.) 272, 462

Hajmáskér (Veszprém vm.) 60, 358

Halle (Németország) 319

Harangod (Zemplén vm.) 81

Haraszi lásd Dunaharaszti

Hatvan (Heves vm.) 39, 41, 59, 80, 84, 246, 460

Heilbronn (Németország) 445

Herculaneum (ma: Ercolano, Olaszország) 185

Heves (Heves vm.) 241, 431, 433, 437, 440, 471

Hochart lásd Pinkafő

Hódmezővásárhely (Csongrád vm.) 9–10, 13–14, 19–20, 24, 29, 31, 33, 35, 49, 53–54, 56, 59, 68, 78–79, 85, 87, 89, 110, 113, 134, 138, 142–143, 177, 180, 183, 192, 205, 219, 245, 256, 271, 279, 318, 328, 337, 341, 357, 363, 368, 388, 391–393, 401, 410, 416, 421, 423, 437, 449, 454, 461

Homonna (Zemplén vm., ma: Humenné, Szlovákia) 100, 212

Hont vármegye 59, 94, 189, 291, 364, 367

Hrabóc ([Rabóc], Sáros vm., ma: Hrabovec, Szlovákia) 194–195, 367, 382, 408

Inota (Fejér vm.) 60

Ischl lásd Bad Ischl

Kalocsa (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 59, 385

Kápolna (Heves vm.) 41, 80

Káposztásmegyer (ma Budapest IV. kerületének része) 190, 341

Károlyváros (Zágráb vm., ma: Karlovac, Horvátország) 172, 182, 228, 230

Kassa (Abaúj-Torna vm., ma: Košice, Szlovákia) 11, 68, 77, 81, 93, 218, 256–257, 438, 469

Kecskemét (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 35, 271, 273

Kerecsend (Heves vm.) 41

Kerepes (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., ma: Kerepestarcsa) 41, 161, 373

Keresztes lásd Sárkeresztes vagy Mezőkeresztes

Kígyós lásd Újkígyós

Kijev (ma: Kijiv, Ukrajna) 66

Kisbér (Komárom vm.) 360

Kiscell (Vas vm.) 360

Kismarton (Sopron vm., ma: Eisenstadt, Ausztria) 93

Kisoroszi (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 24, 26

Kisszénási puszta (Békés vm., Orosháza mellett) 123, 135, 213, 238, 273–274, 337, 339, 392, 436

Kolozsvár (ma: Cluj-Napoca, Románia) 272

Komárom (Komárom vm., ma részben Komárno, Szlovákia) 43, 170, 408

Komárom vármegye 174

Kompolt (Heves vm.) 363, 367, 394, 402, 405, 411, 422, 425, 448, 459–461, 464, 466, 471

Konstantinápoly (ma: Istanbul, Törökország) 228

Kórógy (Csongrád vm.) 35

Kovácsi lásd Nagykovácsi

Köröm (Zemplén vm.) 39–40, 81, 82

Kőszeg (Vas vm.) 358

Kőszegszerdahely (Vas vm.) 358

Kövesd lásd Nagykövesd

Krakkó (Krakkó, Lengyelország) 294

Kufstein (Ausztria) 152

Lapispatak (Sáros vm., ma: Ploské, Szlovákia) 128, 177, 224, 309, 420, 441

Liszka lásd Olaszliszka

London 123

Lovasberény (Fejér vm.) 155

Lőrinci[-puszta] (Nógrád vm.) 435

Lúc lásd Tiszalúc

Lucca (Olaszország) 374

Magdeburg (Németország) 59

Mágócs lásd Nagymágócs

Maklár (Heves vm.) 41

Malacka (Pozsony vm., ma: Malacky, Szlovákia) 207

Marót (Bars vm.) 225

Marseille (Franciaország) 278

Martonvásár (Fejér vm.) 250, 355, 357

Megyer lásd Káposztásmegyer

Mezőkeresztes (Borsod vm.) 40, 81

Mezőkövesd 39, 41, 80, 82

Mihályi (Zemplén vm., ma Sátoraljaújhely külterülete) 82, 326

Milánó (Milano, Olaszország) 384, 424

Mohács (Baranya vm.) 449

Mór (Fejér vm.) 360

Mosony (Moson vm., ma Mosonmagyaróvár része) 10

Moszkva 432

Mönichkirchen (Ausztria) 359

Munkács (Bereg vm., ma: Munkacsevo, Ukrajna) 152

München (Németország) 131, 139, 186, 188, 230, 286, 374

Nagybánya (Szatmár vm., ma: Baia Mare, Románia) 74, 262, 266, 386

Nagykároly (Szatmár vm., ma: Carei, Románia) 15, 17–18, 22, 42, 44–45, 48–49, 53–54, 59, 68, 71, 77, 83–84, 97, 105, 116, 119, 122, 128, 135, 139–142, 162, 173, 183, 192, 202–203, 210, 216, 219, 221, 224–226, 230, 235, 237, 241–242, 244, 251, 256, 266, 273, 275, 278–279, 289, 295, 310–312, 318, 331, 334–335, 338–339, 348–349, 352–355, 361, 374, 378, 380, 387, 389, 394, 396, 404, 406–407, 414, 416, 418, 420, 432, 436, 438, 445, 451, 453, 462–463

Nagykovácsi (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 464

Nagykövesd (Zemplén vm.) 39–41

Nagymágocs (Csongrád vm.) 273, 351, 435

Nagyszalonta (Bihar vm., ma: Salonta, Románia) 54, 272

Nagyszombat (Pozsony vm., ma: Trnava, Szlovákia) 332

Nagytétény (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 251, 357, 415

Nagyvárad (Bihar vm., ma: Oradea, Románia) 249, 263, 270–272, 375, 407

Nápoly (Napoli, Olaszország) 188

Nemesköves (Balatonkövesd, Veszprém vm., ma Paloznak külterülete) 61

Németszentmihály (ma: Grosspetersdorf, Ausztria) 358

Nézsa (Nógrád vm.) 75, 201

Nógrád vármegye 144

Nürnberg (Németország) 294

Nyárad (Veszprém vm.) 360

Nyék (Fejér vm.) 94

Nyergesújfalu (Esztergom vm.) 10, 134, 139

Nyíradony (Szabolcs vm.) 59

Nyírbátor (Szabolcs vm.) 311, 353, 378, 380, 407, 460–461

Óbuda (ma Budapest III. kerülete) 161

Ócsa (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 36, 195, 273

Olád (Vas vm., ma Szombathely külterülete) 360

Olaszliszka (Zemplén vm.) 40, 50

Orosháza (Békés vm.) 20, 25, 35, 48, 54–56, 77, 83, 90–91, 110, 123, 135–136, 139–140, 179, 183, 192, 201–202, 208, 226, 231, 233, 235, 242, 244, 247, 249, 251, 255–256, 263, 271–272, 274, 288, 297, 308–309, 336–338, 348–349, 355, 362, 368, 374, 382–383, 392–393, 407, 410, 413, 437, 443–445, 462

Óvár (Moson vm., ma Mosonmagyaróvár része) 98

Örkény (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 35, 195, 271, 273

Örmező (Zemplén vm.) 337, 376–377, 379, 383

Öskü (Veszprém vm.) 60, 358,

Palota lásd Várpalota

Paloznak (Veszprém vm.) 61

Pápa (Veszprém vm.) 207, 241, 357–358, 360

Parád (Parádsasvár, Heves vm.) 80, 396, 402–403, 412, 424

Párizs 46, 262, 304, 376, 421

Patak lásd Sárospatak

Pécel (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 29–30, 32, 68, 76, 90–92, 202, 370, 373, 434, 436, 452

Penészlek (Szatmár vm.) 438

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 13, 25, 63, 67, 170, 179, 190, 197, 205–206, 238, 243, 245, 254–255, 271, 275, 277, 281, 292, 296, 304, 308, 322, 340, 361, 363, 384, 403, 405, 409, 415–417, 424, 462

Pilisvörösvár (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 186

Pinka/Pinkafő (Vas vm., ma: Pinkafeld [Hochart], Ausztria) 359

Pompeji (Olaszország) 188

Pozsony (Pozsony vm., ma: Bratislava, Szlovákia) 12, 30–31, 37–38, 68, 75, 109, 119–120, 182, 202–203, 206, 210–211, 213, 216, 218, 221, 223–224, 228–230, 232, 234, 237, 240–241, 244, 250–252, 255–256, 262–263, 265, 269–270, 275, 278, 280, 282, 286, 288, 291–292, 296–297, 301, 306, 311, 316, 318–319, 322–323, 327–329, 332–334, 336, 339, 374, 389, 412, 465

Prága 112

Rákóc (Zemplén vm., ma: Rakovec nad Ondavou, Szlovákia) 416

Rákos (Felsőrákosi-rétek, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., ma Budapest X. kerületében a Rákos-pataktól északra eső rész) 290, 394

Rank/Ránkfüred (Abaúj vm., ma: Herl’any, Szlovákia) 242, 436

Regéc (Abaúj-Torna vm.) 83

Riba (Nógrád vm., ma: Ipolyszög) 411

Rohonc (Vas vm., ma: Rehnitz, Ausztria) 43, 101, 190, 212, 268, 309, 321, 357–358, 360, 426, 442, 444, 446–447

Róma 185, 268, 392

Rozsnyó (Gömör és Kishont vm., ma: Rožňava, Szlovákia) 332, 410

Ruszkabánya, (Krassó-Szörény vm., ma: Rusca Montană, Románia) 244

Salánk (Ugocsa vm., ma: Salanki, Ukrajna) 417

Salzburg (Ausztria) 341

Sámsón lásd Békéssámsón

Sarkad (Bihar vm.) 272

Sárkeresztes (Fejér vm.) 72, 91, 116, 138, 250, 355, 357, 372

Sáros vármegye 57, 441, 450

Sárosd (Fejér vm.) 226

Sárospatak (Zemplén vm.) 61, 83, 316

Sárvár (Vas vm.) 357–358, 360

Sátoraljaújhely (Zemplén vm.) 9–12, 14–15, 18, 21, 24, 26, 30, 32–34, 39–40, 42–44, 46–50, 56–58, 61, 70–71, 74–76, 78–81, 83, 85, 87–88, 90–91, 94, 97, 100, 109–110, 116, 121, 124, 133–134, 136, 139–140, 163, 171, 173, 176, 178, 182, 192, 198–201, 204–205, 207–208, 211, 213, 218, 220–221, 223, 227–229, 231–232, 234–236, 238, 246, 250, 264, 268, 277, 286, 305, 326, 329, 333, 340–341, 350, 354–355, 361, 401, 404, 440

Selmecbánya (Hont vm., ma: Banská Štavnica, Szlovákia) 309, 411

Sibó lásd Zsibó

Sirok (Heves vm.) 408, 412, 468–469, 471

Sitke (Vas vm.) 360

Solymár (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 443

Somogy vármegye 67

Sopron (Sopron vm.) 182, 256

Soroksár (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., ma Budapest XXIII. kerülete) 29, 273

Strassburg (ma: Strasbourg, Franciaország) 21
Súrány (Nyitra vm., ma: Šurany, Szlovákia) 43, 463

Szabadka (Bács-Bodrog vm., ma: Subotica, Szerbia) 17, 19, 53, 59, 73, 230, 233, 267, 410
Szabolcs vármegye 46
Szalonta lásd Nagyszalonta
Szatmár vármegye 31, 34, 36, 44, 48, 59, 87, 91, 120, 132–133, 214, 234, 238, 241, 256, 266, 271, 284, 323, 328–329, 343, 385–386, 388, 392, 427, 431–433, 450
Szatmárcseke (Szatmár vm.) 243
Szeged (Csongrád vm.) 178
Szegvár (Csongrád vm.) 191, 271, 273, 341–342, 344
Székesfehérvár (Fejér vm.) 38, 60, 67, 122, 126, 174, 201–202, 213, 332, 355, 357, 385, 425, 461–462
Szénás lásd Kisszénnási puszta
Szent Borbála puszta (Fejér vm., Sárkeresztés közelében) 72
Szentés (Csongrád vm.) 9, 11–12, 17, 19–20, 36–37, 39, 44, 46, 74, 112, 121–122, 124, 127, 132, 147, 162, 171, 173, 178, 180, 182–183, 194, 213–217, 262, 267, 272–273, 280, 291, 310, 315, 319, 324, 339–342, 344, 348, 361, 369, 388, 393, 397, 402, 404–406, 408, 411–412, 414, 421, 439, 443–444, 465–467
Szentpétersvár (Oroszország) 24
Szenttamás/Szenttamáspuszt (Zala vm., ma: Kisbucsa) 246
Széphalom (Zemplén vm.) 39
Szerdahely lásd Kőszegszerdahely
Szerednye (Ung vm., ma: Ukrajna) 378, 380
Szerencs (Zemplén vm.) 39–40, 81
Szilvakút (Fejér vm.) 251
Szilvás [talán Szilvásvár, Heves vm.] 82
Szirmabesenyő (Borsod vm.) 341
Szombathely (Vas vm.) 357–358, 360
Szomolnok (Szepes vm., ma: Smolník, Szlovákia) 246
Sztavna lásd Fenyvesvölgy

Tamási lásd Bakonytamási
Tarcál (Zemplén vm.) 267, 378
Tarcsa lásd Felsőörtarcsa vagy Kerepes
Tarpa (Szabolcs vm.) 45
Tata (Komárom vm.) 355
Temesvár (Temes vm., ma: Timișoara, Románia) 351, 353
Terebes (Töketeremes, Zemplén vm., ma: Trebišov, Szlovákia) 337
Tétény lásd Nagytétény
Tihany (Veszprém vm.) 53, 55, 61, 63–66, 374

Tiszaabő (Jász-Nagykun-Szolnok vm.) 75, 139, 297
Tiszalúc (Zemplén vm.) 81
Tiszaújfalu (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 273
Tokaj (Zemplén vm.) 116
Tolcsva (Zemplén vm.) 364
Tolna vármegye 15, 23, 67, 76, 177, 210–211, 221, 223, 225–227, 241, 304, 327, 338, 387, 428
Tőke-Terebes lásd Terebes
Törtel (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 37, 377
Trieszt (ma: Trieste, Olaszország) 55

Újfalu lásd Tiszaújfalu
Újhely lásd Sátoraljaújhely
Újkígyós (Békés vm.) 272
Ung vármegye 82, 189, 257, 388
Ungvár (Ung vm., ma: Uzshorod, Ukrajna) 285, 290–291, 295, 309, 378, 418–419

Üllő (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 417

Vác (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 24, 26, 29, 43, 49–50, 68, 85–86, 161, 182, 205, 277, 385, 452–453
Vácszentlászló (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 448
Vada (Vada-puszt, Szatmár vm.) 91
Vámosújfalu (Zemplén vm.) 81–82
Városlőd (Veszprém vm.) 358
Várpalota (Veszprém vm) 60, 67, 358
Vas vármegye 55, 201, 358, 360, 381, 385
Vásárhely lásd Hódmezővásárhely
Vasvár (Vas vm.) 283, 425
Vát (Vas m.) 360
Vatta (Borsod vm.) 452
Vécse (Zemplén vm.) 215
Velem (Vas m.) 357–358
Velence (Venezia, Olaszország) 39, 158–159, 381
Veslau lásd Bad Vöslau
Veszprém (Veszprém vm.) 60–61, 67, 282, 358, 361
Vörösvár lásd Pilisvörösvár

Weszprém lásd Veszprém

Zemplén vármegye 33, 46, 54, 63, 124, 131–134, 141, 155, 166, 185, 189, 197, 201, 234, 238, 240, 243, 265, 267, 287, 324, 332, 361, 380, 424, 428, 441
Zilah (Szilágy vm., ma: Zalău, Románia) 154

Zsámbék (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 49
Zsibó (Szilágy vm., ma: Jibou, Románia) 143, 155, 364, 446

A NAPLÓBAN ÉS JEGYZETEIBEN ELŐFORDULÓ SZEMÉLYNEVEK MUTATÓJA

A napló műfaji sajátosságaira való tekintettel azokat az eseteket is névelőfordulásnak tekintjük, ha az illető nem név szerint szerepel, hanem a rokonsági viszonyt említi Bártfay (Barthos János [Muki] apja = Barthos András; „feleségem”, „nejem”, „nőm” = Bártfay Lászlóné stb.), továbbá ha egy házaspárt többes számban említ (Bajzáék, Szemeréék stb.), akkor mind a férj, mind a feleség mellett feltüntetjük az adott oldalszámot a mutatóban. Az intézmények neveit adó Kilián Györgyök és Madame csak akkor szerepelnek itt, ha valóban az ő személyük említődik, egyébként az ilyen névelőfordulások a Pest-Buda-mutatóban találhatók.

Abelsberger Simon 179–180, 372
Abdalah, arab cirkuszi mutatványos 365
Aczél Antal 431
Aebly, pesti kereskedő 275
Ágnes lásd Radnics Ágnes
Ágoston János 98, 113, 283, 386–388, 396
Aichmayer Johann 455
Ajtay Gyula 147
Albach, Stanislaus [Szaniszló] 93
Almási Balogh Pál 20, 76, 155, 202, 334, 455
Almásy Emanuel gr. 76, 188, 275, 448–449, 451, 454–456, 459–460
Alter Jakab vagy József 59, 78, 263, 318, 374
Ambró Antal 225
Ambrózy J. kisasszony 287, 321
Ancelot, Jacques-Arsène-Polycarpe-François 422
I. András király 65–66
András, Bártfayék cselédje 401
Andrásy, Grassalkovics herceg prefektusa Gödöllőn 377, 463
Andrássy György gr. 337, 385, 424, 445, 450, 452
Andrássy József gr. 468
Androvits, cipész 308
Antal Mihály 54, 333, 450
apát úr lásd Bresztyenszky Adalbert
Appel, Joseph 48, 435
Appiano József 252, 450
Appiano Józsefné 252
Apponyi Albert gr. 468
Apponyi György gr. 392, 413
Apponyi Györgyné, gr. Sztáray Júlia 164, 172, 413, 427, 431, 443
Arany János 315
Árgayné 105, 119, 149, 251, 253, 255, 330
Árpád fejedelem 147
Arschbaug 359
Atomir [Attomyr] József 351, 366, 373–374, 390, 395–396, 402, 404, 411, 414, 426, 446, 452–453, 463, 469
Atomir Józsefné 402
Auber, Daniel Francois 166, 448,
Auersperg gr., Anton Alexander 326, 390
Augusta 227
Augusz Antal br. 303–304
Auspitz, gyapjúnagykereskedő 438

B. E.-né (Waltzerné lánya, B. Nina nővére) 246, 261–263, 266–270, 287, 294, 297, 310–312, 314, 317–318, 321, 322, 325

B. Gyula (Waltzerné fia, B. Nina öccse) 211, 222, 230, 254, 275, 282, 287, 291, 294, 297, 309, 319, 327, 362
B. Nina 164, 211, 214, 218–220, 222, 224–240, 243–245, 247, 249, 253–257, 261–263, 265–266, 268–271, 273–275, 278–280, 282–283, 286–287, 291, 294, 297, 306, 311–312, 315, 317–319, 321, 323, 325, 327, 335
Babarczy Antal br. 134, 250, 391, 430
Babarczy Antalné 391, 430
Babarczyné, öz. 374
Bábi 9
Babocsay Pál 22, 380, 382, 412, 414, 421
Bajza József 9, 13–14, 16, 20–21, 23, 26, 28, 31, 33, 36, 42, 44–47, 49, 53, 55–56, 67–68, 70, 72, 83, 87, 89–90, 92, 107, 109, 111, 115, 118, 122, 124, 128, 137, 139–140, 142–144, 147–150, 161, 163–164, 171, 177–178, 181, 183, 186, 192–194, 198–199, 201, 204–205, 207, 213–214, 216, 218, 220, 227, 236, 241, 243–245, 248, 254, 268–269, 273–274, 279, 282–283, 286, 288–289, 292–295, 297, 308, 313, 315–316, 318, 324–325, 329–330, 335–336, 340, 343–352, 356, 361, 364–366, 368, 371–374, 378, 384, 387, 389–390, 392–393, 395, 397, 405, 407, 413–417, 421–422, 424–425, 428, 430, 432–434, 437, 441–446, 448, 453, 455, 459, 461–463
Bajza Józsefné Csajághy Julianna 9, 33, 44, 46, 49, 56, 67–68, 77, 83, 90, 124, 128, 163, 194, 205, 218, 220, 248, 269, 286, 318, 325, 336, 341, 351, 403, 411, 417
Bajza Matild-Helena 161
Bajza József fia 325
Balás Mihály 123, 382
Balásházy János 82
Balázsházy T. kisasszony 81–82
Baldovszky Mihály 100
Balla 435
Balog 225
Balog János, ifj. 361
Balogh István 126
Balogh Pál lásd Almási Balogh Pál
Bánffy Albert gr. 158, 265
Bánffy Pál br. 154, 165, 293, 303
Bányi Mihály 107, 109–113, 139, 172, 174–182, 229–230, 372–373, 378, 384, 418, 445–449
Barabás Miklós 22, 34, 114, 117, 184, 263, 335, 408, 421–422, 431
Barcsai László 107
Baricz György 309, 438
Barkassy [a naplóban: Barkasy] Imre 63, 65, 67, 287
Barkóczy Ferencné gr., öz. Szuhányi Annamária 93, 335

Barkóczy grófkisasszonyok 266
 Barkóczy István br. 335
 Barkóczy Leopoldine br. (Fuchs grófné) 93, 166, 172
 Barlay Vilmos 246, 250
 Barlay Vilmos leánya 438
 Barlay Vilmosné 430, 438
 Barna, csizmadia 229
 a Báró lásd Wesselényi Miklós
 Barta, német varga 256
 Bartay András 195
 Bártfay István 285, 290–291, 308, 369, 414, 418–419
 Bártfay József 17, 19–20, 53, 57–60, 68–73, 219, 223, 227–230, 233, 266–267, 368, 410
 Bártfay Lászlóné Mauks Jozefina 9, 11–14, 16–17, 19–21, 24–26, 28–32, 34–40, 42–50, 53–60, 68–73, 75–76, 81–82, 84–87, 89–91, 94, 96–97, 100, 106–111, 115–116, 118, 121, 124–126, 131, 133–134, 136–137, 139–142, 146, 148–150, 152–153, 161–164, 166–167, 171–172, 174, 176–180, 182, 185, 188–189, 192–195, 197–202, 204, 208, 211, 213–221, 224–230, 232–240, 242–243, 246, 248–250, 252–257, 261–271, 274–275, 278–280, 282–284, 286–290, 292–294, 296, 301–302, 304–309, 311–322, 326–327, 332–334, 336, 340–344, 348, 350–352, 354–355, 358–360, 362–363, 366, 369–370, 372–377, 382–383, 387–393, 396–397, 401, 403–406, 409–419, 421–424
 Bártfay Sándor 10–12, 14, 24, 32, 50, 177, 180, 328, 368, 388–389, 391–392, 395–396, 410, 420
 Barthos András 15, 20, 32, 34, 38–40, 42, 45, 48, 50, 54, 56–57, 69, 71–73, 80–81, 87, 95, 107, 113, 177, 205, 223
 Barthos Andrásné, Zsuzsanna 10, 12, 21, 25, 40, 44, 49, 56, 72, 76, 79–80, 81–82, 88, 97, 105, 110, 121, 127, 131, 133, 135, 141, 166, 173, 176, 178, 192–194, 204, 211, 218, 227, 229, 232–233, 235–236, 238, 250, 257, 275, 277, 288, 308, 324, 327, 333, 339–341, 344, 350–351, 354, 369, 373, 404, 416, 421, 428–429, 447, 449
 Barthos János (Muki) 39–40, 45–46, 48, 50, 54, 56, 68, 70–76, 80–87, 89–90, 94, 96–97, 100–101, 105–106, 109, 112, 114–117, 119, 122, 125–126, 128, 131–133, 135–136, 138, 140–141, 143, 147–150, 153, 161–163, 165, 171, 173, 175, 177–180, 182–185, 187–188, 191–193, 195–202, 204, 207–208, 211–215, 218, 220–221, 223, 225, 229, 232–234, 236, 242–243, 250, 257, 261–264, 266, 275, 283, 287–288, 291, 294–295, 297, 302, 308, 311, 314, 318, 322, 327, 336, 338, 348, 354–355, 403, 411, 416, 421, 429, 431, 454–455, 467
 Barthos Károly 79, 82, 100
 Barthos Paulina 9, 10–18, 20–22, 24–25, 31–35, 37–40, 42–50, 53–59, 68–76, 81–84, 86–97, 100, 105, 107–108, 113–122, 124–125, 127–128, 131–134, 136–137, 140, 143–144, 146, 149, 161, 163, 165–166, 171, 173–178, 180, 182, 184–185, 188, 191–194, 197–198, 203, 205–206, 219, 223, 230, 234, 236, 239, 241, 247–248, 250, 253, 257, 261–264, 267–268, 271, 275, 305, 309, 314, 318, 339, 341–342, 344, 350, 401, 404, 414, 416, 428–429, 431, 433, 437–438, 454, 470–471
 Barthos Szerafina 38–39, 48, 81–82, 100, 110, 137, 178, 305
 Barthos Theodor 10, 34, 81, 100, 138
 Baumannn, heilbronni bankár 230, 445
 Basa, szentesi tanácsstag 180
 Báthory, mérnök gyakornok 318
 Báthoryné 50, 310
 Báthory Erzsébet lásd Nádasy Ferencné

Battelheim lásd Bettelheim
 Battha Bálint 75
 Battha József 43, 106, 201, 276
 Battha Pál 24, 39–40, 43, 75, 82, 178, 198, 213, 326–328, 376
 Battha Pálné 39–40, 82
 Batthyány gr. (rohonci birtokos) 190
 Batthyány Arthur gr. 365
 Batthyány Emma gr. (Batthyány Gézáné) 425, 469
 Batthyány Imre gr. 367
 Batthyány Lajos gr. 12–13, 63, 194, 223, 228, 232, 412, 468, 469
 Batthyány Lajosné gr. Zichy Antónia 469
 Batthyányné gr., felsőőri 359
 Bedekovich Lajos 189
 Beethoven, Ludwig van 296
 Beleznay János gr. 173
 Bellagh Antal 267, 302, 307
 Bellini, Vincenzo 10, 17–18, 23, 26, 418
 Benczúr József 448
 Bene Ferenc 337, 470–471
 Benkovics, bécsi ékszerész 176–177
 Bentham, Jeremy 239
 Benyovszky Péter 59, 63, 65, 67, 69, 74, 107, 132, 152–157, 159–160, 175, 190, 281
 Beöthy Ödön 234, 237
 Beöthy Zsigmond 141
 Berényi 55
 Berlioz, Hector 303
 Bernáth Zsigmond 257
 Bernáth Zsigmond fia 257
 Berta, prostituált 317
 Bertha Sándor 269, 278, 310, 365, 407
 Berzeviczy Titusz Eduárdné, gr. Dessewffy Laetitia 382–383
 Berzsenyi Dániel 29, 32, 47
 Besze János 373
 Bettelheim, gabonakereskedő 70, 74, 77
 Bezerédj István 23, 153–155, 160, 177, 221, 241, 255, 338, 383, 412, 417, 436
 Bidera, Emanuelle 344
 Biedermann Mihály Lázár 106, 470
 Bihari János 303, 376,
 Bimer br., egri 423
 Bittly, fuvaros 60, 67, 344
 Bittner Imre 235
 Blessington, Marguerite 123
 Blum Ábrahám 97, 273, 338
 Bogovics Jozefina 311, 315, 322, 332, 424, 429
 Bolza gr. 123
 Bono, erőmutatványos a német színházban 119
 Boor, budai gyógyszerár 366
 Boronkay család, zempléni 416
 Boronkay János 145, 392
 Boros Sámuel 180–181, 183, 191, 215, 291, 340, 342, 354
 Borsiczky Dénes (Dienes) 75, 115, 122
 Borsos Kati 70, 74, 173, 194, 202
 Boskovics Löbl József 25, 98, 109, 118, 372, 383, 431, 435, 438, 441, 445–446, 448, 454, 461
 Bossányi András 47
 Botka Lajos 206, 292
 Bouchardy, Joseph 445
 Bowring, John 53, 58
 Boz lásd Dickens
 Bresztyenszky [a naplóban: Brestyenszky] Adalbert 53, 55, 63–65, 67, 364
 Brudern Alajos br. 468–471
 Brudern Antal br. 408, 412

Brüneck [a naplóban: Brünek] József 19–20, 35, 43, 59, 76, 78, 177, 232, 336, 422, 467
 Bugát Pál 31, 34–35, 316, 445, 459
 Bugát Pálné 31
 Bujanovicsék 437
 Bukovszky 321
 Bukovszkyné 251, 264, 292, 302, 304, 343, 358
 Bull, Ole 197–199, 202, 337, 402
 Bulwer-Lytton, Edward George 72, 110, 113, 125, 301, 356, 363
 Burg, Károlyi alkalmazottja 43, 49–50, 71–72, 143, 165–166, 173, 179, 243, 275, 311, 317, 325, 365, 376, 383, 401, 405, 414
 Burgék leánya 49
 Burghardt, eperjesi kereskedő 50
 Burghardtne 50
 Burgné 43, 49, 72, 76, 275, 315–317, 321, 325, 330, 350, 402, 405, 416
 Byron, George Gordon Noel Lord 123, 211, 217, 220–221, 251, 305

C., prostituált 246, 368, 422, 450
 C. C., prostituált 422
 Caulaincourt, Armand Augustin Louis de (vicenzai herceg) 27, 433
 Calderoni István 147, 150
 Canova, Antonio 268
 Carl, operaeénekesnő 459
 Carolina, prostituált 426
 Caroline, mosónő 236
 Casagrande, Marco 39
 Cervantes Saavedra, Miguel de 314, 322, 386, 394
 Chappon Lajos 267
 Chaponné, a Sicrawski-testvérpár szállásadója 248
 Christian, Károlyiné inasa 419
 Clark, Adam 78, 391
 Clauren, Heinrich (Carl Gottlieb Samuel Heun) 270
 Cicero, Marcus Tullius 171, 175
 Coffin Károly 378
 Cooper, James Fenimore 17, 248, 380–382, 387, 390–391, 393, 413–414
 Cuno, Heinrich 137, 237
 Czapány, Károlyi 97
 Czettner, Károlyi 441, 443–444
 Czigler Antal 14, 50, 67, 72, 271, 386, 408, 415, 421, 443
 Czilhert Károly 357–360, 433–435, 470
 Czindery János 468
 Czindery László 177
 Cziráky Antal Mózes gr. 155, 162, 189
 Czuczor Gergely 34, 279, 364, 438, 449

Csajághy Julianna lásd Bajza Józsefné
 Csáky grófok 374
 Csáky Petronilla lásd Csáky Vincéné
 Csáky Vince gr. 101
 Csáky Vincéné gr. (Csáky Petronilla) 11, 16, 19, 20, 26, 30–31, 35, 46, 110, 112, 116, 119, 126, 128, 133, 136, 140–141, 162, 173, 177, 182, 188, 192, 216–217, 231, 283, 289, 292, 294, 306, 309, 312, 322, 327, 331–332, 363, 367–368, 381, 388, 394, 396–397, 405, 414, 416, 423, 429, 465
 Csanády, ifj. 262
 Csanády Ferenc 256
 Csank Pál 83, 378, 380, 407, 460–461
 Csank Pál fia 460
 Csapó Dániel 23, 177
 Csapody 189, 327–328
 Császár Ferenc 18, 397, 411, 452, 453, 468

Csató Pál 34, 38, 76, 86, 124, 127, 283, 285, 288, 290, 432
 Csauszné 302
 Csekonic 384, 448
 Cservenyák, Károlyi György alkalmazottja 354
 Csíky, egri ügyész 386
 Csokonai Vitéz Mihály 64, 268
 Csoma János 90

Danhauser, Josef 140
 Danielovics öccse 455
 Deák Ferenc 15, 34, 36, 95, 108–109, 111, 125, 135, 142, 145, 148–149, 152, 166, 171–172, 175, 181–183, 186, 232, 234, 243, 271–272, 301, 311, 318, 372, 412, 440, 454, 465, 470–471
 Deinhardstein, Johann Ludwig 86
 Dengeleghy, tarpai ügyvéd 45, 231–232
 Déryné Széppataki Róza 18
 Dessewffy Amália lásd Haller Ferencné
 Dessewffy Andrásné 215, 317
 Dessewffy Arisztid gr. 441
 Dessewffy Aurél gr. 185, 190, 239, 292, 409, 451–453, 468
 Dessewffy Gusztáv 441
 Dessewffy István gr. 441
 Dessewffy József gr. 364, 409
 Dessewffy Józsefné Sztáray Eleonóra gr. 409
 Dessewffy Laetitia lásd Berzeviczy Titusz Eduárdné
 Dessewffy Marcell gr. író 116, 325–327, 409
 Dessewffy Virginia grófné 403, 407, 409–413
 Derra Naum 427
 Deutsch-Baumann 430
 Devecseri Gábor 266
 Diamant, gabonakereskedő 57, 228–229, 275
 Dickens, Charles 405, 453, 455
 Dietrich József br. 297, 310, 403
 Ditrichné 214
 Dob.[?] Amália 72
 Dobossy Lajos 113, 335, 382–383
 Dobzsanszky, lengyel tiszt 339
 Dókus László 33, 35, 49, 75–76, 105, 107, 116, 145, 174, 177, 193–194, 333
 Dókus László jurátusa 97
 Dókus Sámuel 81–83
 Donhauser 421
 Donizetti, Gaetano 344, 435
 Domby Márton 277
 Döbelné, özv. 374, 375
 Döbelné fia 375
 Döbler, mutatványos 331
 Döbrentei Gábor 76, 195, 201, 247, 270
 Döme Károly 88, 207, 273
 Dóry (Gábor?) 153–154, 157, 160
 Droste br., Charlotte 395
 Dubraviczky Simon 67, 79, 128, 254–255, 275
 Dugonics András 362–363
 Dulovics András 18, 44, 212, 270, 283
 Dumas, Alexandre, id. 114, 118, 254, 271, 278, 316, 422
 Duodo, Ludwig 468
 Dzwonkovszky, József 15, 30, 58, 80, 91, 116, 150, 179, 182, 184, 215, 226, 242, 248, 280, 306, 310, 325–326, 330–331, 333, 335, 342, 353–355, 395, 396, 401, 412, 422, 438–439, 469

E., prostituált 242, 353, 372, 378, 396, 429–430, 433
 E. E. 433
 E. J., prostituált 371
 Eckné 31
 Eckstein Adolf 154, 238

Eckstein Rudolf 303–304, 374, 377
 Edvi Illés Pál 148
 Effingham, német kiadó 248
 Egan.[?] 321
 Eggenberger Ferdinánd 11
 Eggenberger József 11, 47, 54, 89, 133, 224, 261, 266, 268, 278, 284, 305, 348, 378, 402–403, 437, 439, 448, 470
 Egresy Galambos Sámuel 276
 Egressy Béni 363
 Egressy Gábor 18, 25, 84, 86, 95, 107, 197, 202, 271, 278, 286, 316, 417, 422
 Ehrhardt Ágoston 430
 Eichmajer, Károlyi György üzletfele 468
 Einsle [a naplóban: Einzle], Anton 17, 19–22, 30, 69, 71–73, 75, 77, 79, 107, 114, 117, 119–120, 132, 167, 206, 225, 232, 234, 238–239, 244–245, 262, 287, 323, 331, 333, 343, 352, 354, 388, 434, 451
 Einsle felesége 19, 21, 207, 249
 Einsle sógora 166
 Elbel, mérnök 239–241
 Elenyák György 35–36, 38, 73, 87, 132
 Ellinger Gusztáv 242
 Emma, Károlyi Viktor dajkája 164
 Emma, prostituált 355
 Emmi, prostituált 68
 Emperl 200
 Engel lásd Engelländer
 Engel János Keresztély 253
 Engelländer Herman 39, 76, 78, 82, 96, 97, 105–107, 112, 175, 206, 221, 240, 329
 Engelländer Herman leánya 76
 Engelländer Hermanné 75, 206
 Ensel [Enzsel] Sándor lásd Réső-Ensel József
 Erdélyi János 139, 316, 350, 417, 470
 Erdélyi Jánosné, özv. 447
 Érdy (Luczenbacher) János 45, 59, 76, 115, 162, 190, 316, 365–367, 430, 447
 Erkel Ferenc 195, 303, 362–363
 Ernst, hegedűművész 337, 339
 Ernyi Mihály 67
 Esterházy hg. 201, 228
 Esterházy Károly gr. 221
 Esterházy Mihály gr. 339
 Esterházyiné, gr. 246, 277
 Eötvös Dienes, br. 452
 Eötvös Ignác 450
 Eötvös József (Pepi) br. 23, 30, 111, 116, 118, 150, 164, 223, 228, 234, 238, 240, 246, 254, 271, 281–282, 284–285, 291, 294–295, 305–307, 310–311, 317, 319, 325, 332, 369, 380–381, 412, 446, 450–451, 453
 Eötvös Mihály 44, 328–329
 Ernyi Mihály 67
 Ézsiás, Bártfay akadémiai ismerőse 93, 117, 180, 184
 Ezsiás, újhelyi kereskedő 191

Fábián Gábor 216
 Fabriczy Gyula 360
 Fabriczy Judit 453
 Fabriczy Sámuel 43–44, 208, 213–214, 360, 362, 435–436, 449, 451–452, 466
 Fabriczy Sámuelné Scultety Mária Izabella 452–453
 Fácscy Lajos 305, 316, 425
 Fáni (Fány) kisasszony 194–195
 Fanny A., prostituált 248
 Faragó, csurgói tisztartó 13, 138, 165, 251, 280, 283, 311, 331, 355, 357, 365, 406, 418, 421, 435, 445, 461
 Faragó fia 407

Faragó József 324, 333–334
 Faragó Marie 365
 Faragóné 13, 355, 357, 365
 Farkas, a „csonka” 391
 Farkas, mechanikus 364
 Farkas, újhelyi fuvaros 18, 21, 58, 82, 91, 109, 117–119, 121–122, 136, 176–177, 235, 327
 Farkas Ferenc 20–21
 Farkas Horác 454
 Farkas Miska 376
 Farkasné Melczer Mária 73, 246, 364
 Fatovics István 44, 425
 Fáy András 34, 47, 67–68, 78, 83, 107, 111, 115, 139, 142, 147, 150, 152, 162–163, 190, 197, 205–206, 220, 223, 228, 255, 261, 277, 283, 287, 292, 295, 302, 313–316, 350, 361, 373, 387, 403, 436–437, 449, 454
 Fáy Andrásné 115, 164, 282
 Fáy Béla 138, 193, 319
 Fáy Ferenc 289
 Fáy Ferencné 56, 115
 Fáy Ferencék leánya 56
 Fechtigné 438
 Feichtinger Domonkos 164, 403, 469
 Fejes 154
 Fejér György 108
 Fejérváry Ferenc 35, 56, 178, 205–206, 273, 280, 282, 291, 337, 392–393, 432, 461–462, 467
 Fejérváry Ferenc fia 461–462
 Fejérváry Ferencné 206, 431, 454, 471
 Fejérváry Lina 205–206, 218–220, 228, 250, 266, 273, 282, 296–297, 322, 342–343, 363, 368, 382, 395, 392, 401–402, 408, 412, 416, 418, 422, 432–433
 Fejérváry Miklós 57
 Fellner, bűzakereskedő 460–461
 Ferdinandyné 9, 21, 34, 55, 71, 75–76, 78, 86, 89, 91, 98, 140, 166, 178, 196, 199, 221, 240, 246, 252, 256, 263, 297, 326, 331–332, 342, 349, 351, 353, 371, 377, 379, 384, 387, 393, 397, 404–406, 417, 428–429, 438, 447, 463
 Ferdinandyné leányai 75–76, 91, 221, 263, 384, 438
 Ferenc lásd Mauks Ferenc
 Ferenc Károly főherceg 265
 Ferenczy István 34, 83, 111, 115, 162, 244, 261, 268, 320, 427–428, 454
 Fessler Ignác Aurél (Ignaz Aurelius Fessler) 112, 218–219
 Festetich Alexandra gr. 73, 77, 414
 Festetich Antalné 55, 429
 Festetich Camilla gr. 73, 77, 414
 Festetich Leó gr. 25, 31–32, 228, 296, 303–304
 Festetich Sándorné br. Vécsey Constantin 73, 381, 414, 441
 Festetichék nevelője 377
 Fetth, kútcsináló 110
 Fiath Ferenc 59
 Figdor Zsigmond 19, 21, 30–31, 42, 44, 46, 54, 57, 59, 70, 97, 106, 135, 143, 165–166, 188, 219, 228, 230, 235, 238–239, 242, 246, 278, 330–331, 354, 362, 366, 382, 435–436
 Filinger Leopold 388
 Filtsch, zongoraművész 436
 Fischel, fuvaros 236
 Fischer Imre 444
 Flegl/Flegel, aranyozó 49, 117, 149, 165, 216, 249, 350, 454–455
 Flekl Károly 37–38, 86, 105, 116, 192, 207–208, 212–213, 216, 237, 242, 250–251, 266, 309, 311–312, 318, 326, 334, 339, 342, 349, 352–354,

368, 371–372, 374–377, 387, 396, 405, 412, 423, 429–431, 436, 438, 461, 463–464
 Flekl Károly leányai 374
 Flekl Károly sógornói 239–241
 Flekl Károlyné 143, 239–242, 353
 Flekl Ignác 184, 374, 402, 408, 416, 422, 430, 452, 464
 Flekl Mária 374, 402, 408, 422, 430
 Fodor Károly 68
 Fogarassy János 430
 Forgó György 322
 Fortmann, Heinrich 325
 Földváry Ferenc 145, 199, 422
 Földváry Gábor 131, 142, 177, 254, 277, 292–293
 Frangepán Ferenc 425
 Frank, egyetemi tanár, jogász 124
 Frankl, kereskedő 424, 449
 Freiherr von Geymüller, bécsi bankár 443
 Freystädter, bűzakereskedő 274
 Friedmann, kereskedő 392
 Friedrich, Adams 387
 Friedvalszy Imre 21, 178
 Frühauf József 177, 309
 Frühauf Józsefné, özv. 420
 Fuhrmann Ferenc 216
 Fuchs grófné lásd Barkóczy Leopoldine
 Furcsik 446
 Füzesséry István 100

Gaál [a naplóban: Gaal] József 34–35, 37–38, 59, 86, 192, 236, 249, 285–286, 316, 325, 365, 392, 395, 417, 433
 Gabler, vendégfogadós 253
 Garay János 18, 64, 316, 433
 Gállik 116, 238
 Gárdos, magántanár 230, 377
 Gebhardt Ferenc 297, 461
 Gegse Sári 60
 Gegő Elek 127
 Gentz, Friedrich 426–427, 430, 432, 436, 439, 441, 451–452
 Gerambe baroness 174
 Gerenday József 274, 369
 Gergelyi Mihály 369, 418, 449
 Gerzon, ifj., kamarai fogalmazó 213
 Gerzon Márk 216, 219, 224–225, 342, 394
 Geyer szűcs 283, 292, 297, 302
 I. Géza király 111
 Gizella lásd Walther Gizella
 Glucsák, Károlyiék alkalmazottja 328, 383
 Goethe, Johann Wolfgang von 179, 253, 314, 320, 341
 Goldsmith, Oliver 314, 320
 Gordian páter 41
 Grove László 176
 Gorove Lászlóné Rácz Mária 150
 Gosztanyi István 203
 Gosztanyi József 203–204
 Gosztanyi Magdaléna (Léni) 9, 11–12, 14, 16, 18–20, 24, 29–31, 34–36, 38, 43, 45–47, 49, 53, 55–57, 59–60, 70, 73, 75, 85–91, 94, 96–97, 106, 108, 110–111, 115–116, 119, 124–126, 131, 133–134, 136, 140–141, 149–150, 153, 162–164, 166–167, 173, 176–178, 180, 182, 184, 188, 190, 193–195, 197–199, 202–203, 207–208, 301–302, 304–306, 308–309, 311, 313–314, 317, 320, 322, 326–327, 330–333, 336, 338, 340–341, 343–344, 349, 352–355, 359, 363, 365–366, 377, 383, 387–391, 393–394, 401, 403–406, 409, 411–413, 416–418, 421, 423, 429, 433, 443, 439, 444, 448 453, 455, 459, 461, 463, 465, 470–471

Gosztonyi Miklós 25, 34, 36, 83, 91, 132, 141, 145, 153–154, 160, 162, 180–181, 214, 218–221, 226–229, 232, 237–240, 242–243, 246, 248–249, 253–256, 261, 263–265, 268–270, 273–274, 278, 280, 282, 286–287, 289–290, 292–295, 368, 378, 463
 Gosztonyi Sándor, id. 10–15, 20, 29, 32–33, 35, 140
 Gosztonyi Sándor, ifj. 43, 68, 85, 182
 Gosztonyi Sándorné Picstyánszky Lóri 24, 35, 38, 49–50, 54, 72, 85–86, 113, 131, 138, 140, 180, 205–206, 228, 328, 410
 Gosztonyi Zsuzsanna 24, 206
 Gottesmann br. műgyűjtő 14, 21
 Gottlieb, bűzakereskedő 406
 Gotzigh Ignác 204
 Gömöry Károly 356, 362
 Graczer, városházi alkalmazott 357
 Grassalkovich Antal hrg. 362–363, 367, 375–377, 384, 459
 Grassalkovich Antalné hrg. 372
 Grausz, Max 137
 Grimm Vince 42, 46–47, 307, 344, 365
 Grimm Vincéné 344
 a Gróf lásd Károlyi György
 a Grófné lásd Károlyi Györgyné
 Grohovszki, lengyel menekült 468
 Grosser, Ioannes 14, 18, 30, 119, 139, 213, 215, 239, 282, 362, 370, 372, 384
 Grün, Anastasius lásd Auersperg
 Grünhut, Károlyi György üzletfele 96
 Grünschnek, a Károlyiak pénzügyi ellenőre 59, 78, 86–87, 90, 131, 135, 137–138, 152, 163, 173–174, 182, 203, 207, 213, 215, 242, 269, 279–280, 291, 321–322, 331, 338–339, 341, 362, 366, 377, 392, 401, 410, 412, 421, 423, 429, 444, 449, 453, 461, 467
 Guldenfinger Regine 250, 462, 464
 Gutzkow, Karl 307
 Guzmics Izidor 247, 364
 Günther, budai gyógyszerész 250, 328, 366

Gyula lásd B. Gyula
 Gyulai Pál 381
 Gyurcsányi Gábor 145

Habos, Károlyi György segélyezettje 30, 56, 58, 97, 142, 228–229, 392
 Hadikné gr. 332, 361, 363
 Hadikné fia 361, 429
 Hadik Gizella gr. 332, 344, 361, 411, 422, 424, 429
 Hadzsi, Szentés város megbízottja 291, 342
 Hahnemann, Christian Friedrich Samuel 18, 374
 Haiszler, háztulajdonos 236
 Hajnik Károly 59, 63, 65, 67–68
 Halbauer József 116, 273, 282
 Haller Ferenc gr. 241, 278, 329, 331, 337–338, 464
 Haller Ferencné gr. Dessewffy Amália 241–243, 291–292, 325, 329
 Halm, Friedrich 175
 Hamm, szőnyegkészítő 459
 Hammel, pallér 91, 117, 151, 228, 250, 283, 287, 308, 314, 342
 Hamza 74
 Hanisz, Brudern Alajos ügyésze 468
 Haraszty Samu 449
 Harneker br. 386, 391
 Hau, kompolti intéző 394
 Häuffel 379, 383
 Havas 382
 Havas László 175

Hazucha Ferenc [Kelmenfy László] 191
 Heckenast Gusztáv 11, 37, 118, 150, 162, 198–199, 224, 232, 261, 266, 268, 279, 297, 310, 331, 364, 369, 448
 Heckmann, képtisztító 47
 Hegel, aranyozó 135
 Heine, Heinrich 217
 Heinrich kapitány 31, 183
 Heinrich Ullrich 358
 Helena, prostituált 432
 Helfmann, lakatos 35, 152, 312
 Helmeczy Mihály 9, 11, 13, 15, 19–22, 28, 32–33, 37, 39, 43, 45, 48, 69, 72, 75–76, 78, 83, 85–86, 88–89, 93, 98, 111, 117, 126, 132, 161, 163, 180, 184, 190, 193, 200, 202, 207, 217, 220–221, 226, 236, 239, 241, 247, 256, 269–270, 273, 280, 286, 293, 305, 317–320, 322, 324, 329, 332, 338, 340, 342, 344, 348, 350, 353–355, 362, 365, 376–377, 382, 384, 386–387, 394, 401, 405–406, 410, 412, 424–425, 427, 430, 437–438, 441–442, 448
 Helmeczy Mihályné 117, 332, 317, 412
 Herder, Johann Gottfried 262
 Herpel Gergely 127
 Herián, kamarai gyakornok 290, 295, 372
 Hermine, József főherceg sógornője 255
 Herm[ine?], prostituált 444, 455, 461
 Héroid, Louis Joseph Ferdinand 62
 Herostrates (epheszoszi Hérosztratosz) 127
 Hertzfelder Dávid 229–231, 234, 242–244, 246, 252, 255, 256, 267, 273, 325, 328–329
 Herzog von Vicenza lásd Caulaincourt
 Heyden, Sebaldus 294
 Hideg, ruhakereskedő 357
 Hild József 39, 462
 Hinka Ágnes 287, 342
 Hinka József 59, 255, 294, 344, 444
 Hirsch, búzakereskedő 275, 396
 Hoffner, állatorvos 411
 Holbein, Franz Ignaz 44
 Holles, ungvári kamarai ügyész 291, 415, 438
 Holus 278
 Horatius Flaccus, Quintus 146, 160–162
 Hormayr, Joseph 295
 Horváth Fülöp János 62–63
 Horváth, táblai ügyész 76, 188, 275, 448–449, 454–456, 459–460
 Horváth Dienes 138, 140–142
 Horváth Ferenc 320
 Horvát István 26, 207, 385
 Horváth József 364
 Horváth László 35, 75, 78–79, 135–138, 214, 349, 366, 394, 409–410, 424, 441, 466, 467
 Horváth Lászlóné 393
 Horváth Mihály 281, 364, 415, 428, 449
 Hörmann József, id. 49, 178, 320, 352, 373, 421
 Hörmann József, ifj. (Hörmann doktor) 35, 49, 70, 115, 119, 125, 164, 173, 207, 220, 237, 262, 283, 287, 316–317, 321, 324–325, 327, 333–335, 337–338, 341, 343, 350–351, 354–355, 368, 383, 389, 396, 411–413, 415, 418, 421, 429, 434, 437–438
 Hörmann doktor fia 438
 Hörmann (ifj.) inasa 121
 Hrabovszky Sámuel 115
 Hradnay, akadémiai alkalmazott 441
 Hrasko ügyész 327
 Hubay József 91, 153–154, 156, 159
 Hufeland, Christoph Wilhelm 55, 87
 Hugo, Victor 244, 254, 291
 Hunfalvi János 432
 Hunyady József gr. 435
 Hunyor Imre 53, 55, 116, 256, 322
 Hunyor József 37
 Hunyor Károly 228, 242–243, 286
 Hunyor Mihály 212
 Huszár Mátyas 38, 71, 173, 244, 246, 249, 263, 267, 270, 272–273, 282, 339, 368–369, 375, 422, 430, 447
 Huszka 263
 Hutiray, tiszttartó 35, 392
 Hüppmann, Károlyiék szakácsa 184, 194, 222, 263, 344, 394, 417
 Hüppmann Antal 207, 226, 280, 353
 I., prostituált 356, 349
 Ibl lásd Ybl Miklós
 Ida lásd Klobusiczky Ida
 Iffland, August Wilhelm 335
 Igaz Dániel 329
 Illésy János 220
 Imre, kocsis a csurgói uradalomban 355
 Inczédy Sámuel 82, 100
 Irinyi József 316, 327, 331
 Irinyiné, Károlyi György üzletfele 225
 István főherceg 178, 193, 199
 István gróf lásd Károlyi István
 Ivanovics András 15, 18, 37, 50, 53–54, 56–57, 68, 70, 77, 90, 95, 108–109, 113–114, 116, 119, 123, 133, 135, 141–142, 149, 151, 154, 162–163, 165–166, 172–176, 178–179, 187, 190, 192, 194–195, 198, 200–202, 211, 213–214, 216, 219, 224, 226, 230, 231, 233–234, 238, 240, 246–247, 250, 254, 263, 265, 285, 290, 294, 297, 301, 304, 306, 310, 317, 319, 322–323, 325–326, 330, 333–335, 338, 340–341, 343, 348, 350–352, 354, 366, 368, 374, 378, 383, 390, 396, 402, 414–416, 419, 432, 437, 444, 449
 Ivanovics András sógornői 264
 Ivanovics Andrásné 264
 Izsépy, Károlyi-alkalmazott 105, 283, 310, 326, 361, 411
 J., budai prostituált 356, 394
 J., pesti prostituált 392, 421, 460–461
 J. C., prostituált 239
 Jackson, Eduard 128, 271, 279–280, 387, 425
 Jakab István 26, 62, 278, 344
 Jákó István 36, 49, 86, 122–123, 183, 192, 206, 232, 244, 247, 265, 275, 306, 316, 330, 339, 362, 367–368, 370–371, 374, 377, 384, 396, 401, 403, 424–425, 428, 441, 445, 451, 455, 460
 Jalics Ferenc 443
 Jancis Rozália 100
 Jankovics Imre 238
 Jankovics Karolina 25
 Jankovics Miklós 281, 463
 Jankovics Vince 47, 302
 Jausz, nyugdíjas százados 188
 János, Wesselényi inasa 154–155, 159, 161, 163, 186, 189
 János inas lásd V. János
 Jászay Pál 291
 Jekelfalusy, salánki birtokos 417
 Jelenfy, Szatmár megyei orvos 121
 Jelinek, cipész 357
 Jermann, Eduard 278
 Jerney János 73
 Jeszenszky János 145, 151
 Jetty, prostituált 409
 Joachim Gyula 201, 204, 264, 354, 366, 411, 415
 Joachim József 242
 Johann, inas 126, 173, 199

Johannes Leopold 384
 Johson, Samuel 307
 Joób Sámuel 450
 Jordanszky Elek 270
 Jósá Lajos 10, 15–16, 18, 21–22, 30, 42, 45–46, 54–55, 68, 70, 72–73, 75, 78, 86, 90, 93–94, 96, 105, 107–111, 115–116, 118, 121, 124–125, 128, 131, 135, 137–138, 141–143, 149, 162, 164, 166, 172–173, 183, 187, 190–194, 200–202, 207–208, 211–215, 217–221, 251, 289, 353, 355, 357, 391, 425–426
 Jósá Károly 138
 Josefina lásd Bártfay Lászlóné
 Jósika Miklós br. 16, 34, 36, 78, 135, 150, 179, 188, 197–198, 200, 236, 271, 293, 314–315
 Jóska lásd Bártfay József
 Jouy, Victor-Joseph Étienne de 49
 Jozefina lásd Bártfay Lászlóné
 József, szakács 219
 József főherceg, nádor 10, 23, 25, 31, 56, 68, 78, 80, 95, 106, 131, 141, 146, 148–152, 158, 166, 175, 178, 181–182, 184, 190, 205, 223, 227–228, 243, 255, 276, 278, 329, 333, 349, 351, 421, 462, 465–467
 József nádor felesége lásd Mária Dorottya
 Józsi lásd Bártfay József
 Julie, prostituált 256, 350
 Julis, Bártfayék cselédje 9, 49, 75, 121, 199, 309, 328, 396
 Jurcsik, Károlyi György üzletfele 70, 408
 Jurenak/Juranek Pál 76, 274, 340, 435, 448
 Jurmak 30, 50
 Just Ferenc 145
 Justina, prostituált 391
 Kaan Hermann 362, 367, 370, 372, 375, 377–378, 465–466
 Kaan Hermann fia 377
 Kacs Kovics Lajos 192, 218, 383, 404, 407, 455
 Kacs Kovics Lajosné 218
 Kaill Sándor 442, 446–447
 Kállay Ferenc 222, 459
 I. Kálmán király, Könyves 147
 Kalos, Károlyi debreceni megbízottja 405, 407
 Kammerlohr 71
 Kamermayer György 218
 Kammermeyer, ügyész 402
 Kannitz, szobafestő 117, 317
 Kant, Immanuel 79
 Kappel Frigyes 267, 397, 431, 455, 467
 Karacs Ferenc 355
 Karácson Mihály 38–39, 48, 89–90, 93, 97, 108, 111–112, 116, 118, 126, 134, 137, 151, 162, 178–179, 181, 193, 195, 198, 203, 275, 279, 296, 306, 310, 330, 333, 341, 351, 373, 384–385, 387, 396, 412, 418, 423, 446
 Kárász Miklós 155, 461
 Karczag 60
 Karlovszky Clementina/Clementine 12, 19, 30, 38
 Karlovszky Zsigmond 11–12, 19, 33, 46, 60, 68, 72–73, 75, 84, 87, 90, 92–93, 96, 107–108, 114, 121, 123, 132, 135, 137, 163, 165, 171, 173, 177, 180, 191, 198, 206, 215–216, 231, 234–235, 240, 243, 250, 253, 256, 268, 270, 286, 288, 291, 293, 295, 309–310, 316, 327, 330, 339, 341, 344, 348, 350–351, 355, 357, 365, 367, 369, 373, 380, 388, 395, 397, 406, 409, 411, 413, 415–416, 418, 433, 436, 438–439, 447, 453–456, 460–461, 463, 465, 470
 Károly főherceg 199
 Károlyi Ede (Eduárd) gr. 36–37, 124, 262, 469
 Károlyi Erzsébet gr. 392–393
 Károlyi Ferenc gr. 49, 201, 234, 239, 247, 314, 317, 335, 378
 Károlyi Gábor gr. 465, 469
 Károlyi György gr. 9–15, 17–22, 24–25, 27, 29–32, 35–38, 42–45, 47–50, 53–54, 56–59, 69–73, 75–77, 79–80, 83–84, 88, 91, 95, 97, 105–106, 110, 114–115, 118–119, 121, 123–124, 126–127, 131–134, 136, 138–139, 141, 144, 146, 148–149, 151, 153–154, 160, 162–165, 171–175, 177–183, 185, 188–194, 200–208, 212–213, 215–216, 219, 224–228, 230–231, 234, 237, 240–241, 244–252, 256–257, 261–263, 266–268, 270–272, 278–280, 282, 286, 288, 295, 297, 301, 306, 309, 311, 314–316, 318–320, 322–323, 326–334, 336–342, 348, 351, 353–354, 357–358, 361–364, 367–372, 374–377, 379–382, 384–385, 387, 389, 391–397, 401–414, 416–418, 420–425, 427–439, 441–452, 455–456, 459–467, 469–471
 Károlyi Györgyné, gr. Zichy Karolina 11, 13, 21, 30, 54–57, 59, 69–70, 77, 84–86, 90, 106, 119, 126, 133, 139, 143, 162–163, 179, 187, 194, 203, 207, 213–214, 237, 246, 296, 313, 316, 323, 330, 332–333, 356, 367–368, 394–395, 401, 404, 414, 417, 419, 427, 429, 431, 433, 436–437, 439, 441, 443–444, 446, 448, 451, 453, 455, 459–460, 462–463, 469–471
 Károlyi Gyula gr. 124, 192, 367, 417, 425, 469
 Károlyi István gr. 10–11, 14, 18, 21, 31, 34, 43, 75–76, 106, 124, 132, 142–143, 164, 187, 238, 262, 268, 272, 392
 Károlyi Istvánné gr. Esterházy Franciska 268
 Károlyi Lajos gr. 11, 22, 31, 43, 74, 87, 101, 107, 125, 127, 132–133, 139, 152, 162–163, 166, 172, 181–183, 186, 194, 200, 212, 272, 278, 309, 321, 332, 337, 341, 351, 355, 357, 388–389, 406, 431, 445, 448, 453, 461–462, 465–467, 469
 Károlyi Lajos gr. fiai 445
 Károlyi Sándor gr. 49, 179, 197, 245, 252, 420
 Károlyi Viktor gr. 146, 163–164, 194, 367, 469
 Kascsák, újhelyi káplán 39, 82
 Kaszap Mihály 351
 Kászonyi [Dániel?] 33
 Kat.[a?], prostituált 442
 Kata asszony, Kendeffyné cselédje 60
 Kati lásd Borsos Kati
 Katona István 59, 252, 283, 296, 309
 Katona József 180
 Kazinczy András 262
 Kazinczy Ferenc 15, 24, 28, 32, 37, 47, 49, 84, 87, 107, 111, 218, 268, 409
 Kazinczy Gábor 73, 107
 Kazinczy Eugénia (Jeni/Zseni) 15, 218, 282, 315, 319, 333, 342, 344, 351, 378, 386, 390, 395, 403, 405, 407, 409
 Kecskeméthy, akadémiai tag 86
 Kecskeméthyék 279
 Kelemen Benjámin 24–25, 143, 146, 150–151, 153–154, 156–157, 159–163, 165, 173, 175–176, 178, 181–184, 186–187, 201, 207, 241, 243, 288
 Kelemen János 145
 Kemény Zsigmond br. 78
 Kende Zsigmond 22, 119–120, 123, 138, 167, 206–207, 240, 385, 412
 Kendeffy Ádámné gr. 60, 158
 Kendelényi, Bártfay ismerőse 192, 387
 Kennedy, Grace 58
 Kern, szobafestő 349
 Kertész László 218
 Kertészfy, Károlyi György levéltárosa 80, 131, 193, 267, 328, 330, 337, 344, 368, 381, 385, 401, 405, 423, 444

Kertészfy fia 330
 Kilián György, id 389
 Kilián György, ifj. 9, 166, 314
 Kind, Johann Friedrich 415
 Kis lásd Kiss Károly
 Kis doktor 36
 Kis Dániel 43
 Kis Hector 36
 Kis János, id. (a költő, szuperintendens) 106, 132, 243
 Kis János, ifj. 113, 132
 Kis János, a királyi jogügyi hatóság alkalmazottja 172
 Kisfaludy Károly 14, 28, 47, 49, 64, 67, 95–96, 114, 117, 150, 268, 302, 318, 322, 414, 416, 448
 Kisfaludy Sándor 47, 58, 62–63, 67–68, 240
 Kiss Antal 32, 36, 122, 123, 125–126, 134, 137, 140, 202, 239, 250, 332, 410, 422, 430, 438
 Kiss [a naplóban: Kis] Bálint 20, 23, 194, 245
 Kiss [a naplóban: Kis] Károly 24–25, 283, 302, 317, 332, 335, 338, 348–349
 Kiss Lajos 106
 Kitley, csurgói birkaispán 380
 Klauzál Gábor 194, 205, 324, 333, 412, 433
 Klauzál Imre 28, 43–45, 55, 68, 94, 101, 108–109, 190, 212–213, 218–219, 273, 309–310, 337–339, 357–360, 381, 383–384, 395, 426, 433–436, 442, 447, 463, 466, 470–471
 Klauzál Imréné 359
 Klári, Barthosék szobalánya 81
 Klein, Hermann 36
 Klieber leánya (özv. Döbelné) 374
 Kliegl József 340–341
 Klingner, Fridericus 161
 Klobusiczky Bella 31
 Klobusiczky Ida 250, 297, 322, 368, 373, 382, 401, 408, 416, 424, 445, 461, 464
 Klobusitzky Ignác 461
 Klobusiczky János 441
 Klobusiczky Matild (Sztáray Ferdinándné) 37, 56, 82, 84, 89–90, 115, 176, 328, 348–350, 357, 369, 381, 420, 423–424, 453, 460, 467, 471
 Knezsik, hódmezővásárhelyi szolgabíró 318, 328, 349, 363
 Koburg [Coburg-Koháry] Ferdinánd György hrg. 450
 Koch, Henrich 9–13, 24, 29, 69, 74–80, 101, 112, 166, 185, 189–190, 207, 221–224, 226, 228–233, 235–237, 250, 288–290, 324, 334–345, 348–354, 360–365, 378, 384–389, 391–396, 402, 423–430, 449–451
 Koch segéde lásd Hammel
 Kohányi 430
 Kohányiné 358
 Kohányi Etelka 358
 Kohányi Hermine 358
 Kolb, Carl 248
 Kolb János 204
 Kolbenhayer Móríc 319
 Kollár Ádám 281
 Koller Ferenc 21, 31–32, 44, 56, 59, 74, 87, 94, 96–97, 112, 122, 124, 131–137, 139–140, 147, 162, 166, 172–173, 180, 183, 190, 193–194, 201–202, 244, 277–278, 280, 293, 324, 327, 329, 338, 344, 351, 361, 376–377, 388–390, 401, 404–406, 411, 413, 415, 425, 436, 439, 443, 445–448, 453, 456, 466
 Koller Ferencné 94
 Koller Ferenc sógornője 387
 Komowrat-Liebsteinsky gr., Franz Anton von 122, 183
 Komlóssy Ida 92
 Komlóssyné, színésznő 92, 118, 124
 Kopácsy József 361, 384
 Kopelly [a naplóban olykor: Koppel vagy Köppel] Fülöp 45, 47, 59, 70, 74, 76–77, 109, 230, 279
 Kosovics 365
 Kossuth Lajos 11, 23, 34, 36, 46, 63, 69, 74, 89, 132, 144, 146, 155, 160, 164–166, 171, 175, 177, 179, 202, 206, 229, 268, 272, 281, 317, 324, 327, 332, 333, 336, 338, 340, 361, 365, 368, 370, 372–373, 383, 385, 397, 401–403, 406, 409, 412, 415, 428, 439–440, 449–452, 465, 468, 470
 Kossuth Lajosné Meszlényi Teréz 403
 Kossuth Zsuzsa (Zuzi) 372
 Kostyál Ádám 69, 72, 74, 185, 193, 195, 295, 297, 306, 374, 383, 410, 419–422, 434, 460
 Kostyál Ádámné 265
 Kovács, debreceni ügyvéd 422
 Kovács, egykori Pest megyei alispán 202
 Kovács, hódmezővásárhelyi ügyész 423, 425
 Kovács Ágoston (Guszt), berencei 256, 261–262
 Kovács Ágoston öccse 261–262
 Kovács Lajos 328–329, 351, 427
 Kovács N., nevelőintézeti lány 250
 Kovács Sándor 112
 Kovács Zsigmond 238, 241–242, 265–266, 269, 293, 325
 Kozlik, Károlyi György üzletfele 54, 59
 Kozma Károly 337, 377, 379–381, 383, 428–429
 Kölber Fülöp 46
 Kölber Jakab 46
 Kölcsey Ádámné 86, 118, 138
 Kölcsey Antónia 134, 243, 416
 Kölcsey Irma 90
 Kölcsey Ferenc 9–10, 26, 28–29, 31–32, 34, 38, 42, 44–45, 50, 69, 73, 75, 77–79, 82, 87–88, 98, 107, 111, 114, 118–120, 131, 135, 138, 167, 171, 206–208, 222, 232, 234, 238, 240, 243–245, 249, 253, 256, 261–263, 268, 271, 281, 284, 286–287, 291–292, 294–295, 308, 310, 312, 314, 317, 320–321, 323, 328, 331, 333–335, 341, 343, 352–354, 364–365, 369, 376, 380, 383–384, 388, 412, 427–429, 431, 433–434, 436, 450–451, 454, 462
 Könyves Kálmán lásd Kálmán király
 Köppel lásd Koppelly Fülöp
 Körner, Carl Theodor 303, 321
 Köth 35
 Kövesdy br., katonatiszt 121
 Kövesy, főtá városi orvos 203
 Krajcoviczné 331
 Krajnik 367
 Krausz 76, 134, 143, 199, 251
 Krayné 317
 Kren, fazekas 87, 215, 245
 Krizsán 49
 Kubinyi Ágoston 18, 144, 190, 334–335, 354, 365–366
 Kubinyi Ferenc 385
 Kubinyi Géza 354, 423
 Kubinyi Miklós 179
 Kunig, dohánykereskedő 393–394, 396
 Kunoss Endre 193
 Kunzwalder Jakab 13, 19, 31, 38, 45, 54–55, 77, 84, 115, 125, 128, 133, 139, 182, 205, 224, 250–251, 265, 267, 277–278, 280, 290, 297, 308, 311, 315, 317, 350, 370, 384, 393, 397, 402, 406, 418, 421, 433, 440–441, 444
 Kunzwalder Jakabné 402, 446
 Kurucz Pál 432
 Külkey Henrik 229
 L[éni?], prostituált 363, 446–447
 Labancz Lipót (Bártfay László álneve) 432
 Laborátcz, kalapárus 195

Laborfalvi Róza (később Jókai Mórné) 26–27, 31, 114, 118, 312
 Lacombe, Louis Trouillon 24
 Laczkovics, Károlyi György üzletfele 329, 343
 Laffert Ignác br. 316, 339–340, 365
 Lajos főherceg (Habsburg–Lotaringiai Lajos József Antal) 183
 Lajos gróf lásd Károlyi Lajos
 Lakner, Károlyi segélyezettje 31
 Lahner György lányai 54
 Lamartine, Alphonse 217, 332, 343, 345
 Lamberg gr., Franz 421
 Landerer Lajos 143, 397, 402
 Lang, könyvkötő 46, 48, 54, 76, 94, 101, 107, 109, 125, 167, 312, 331, 338, 341, 344, 350, 367, 391, 408, 423, 430, 441
 Láng Ádám János 44
 Láng Paulina (Ábrányi Emilné) 407, 413, 417
 Langenschwarz, Maximilian 198
 Langh lásd Láng Paulina
 Laroche, Karl 351–352
 I. László király, Szent 111
 László József 327
 László Ferencné 302, 317, 348
 Lazarovics, búzakereskedő 396
 Lederer, bécsi homeopata orvos 429
 Lederer Ignác [Ignaz Ludwig Freiherr von] br. 162, 182
 Lehoczkyék 437
 Leidenfrost 68
 Lencsés, segélyezett 248
 Lendvay Márton 54, 61–65
 Lendvayné Hivatal Anikó 26, 114–115, 175
 Lengey Károly 296
 Lenhossék Mihály Ignác 148
 Lesage, Alain-René 211, 217
 Levinszky Ábrahám 85
 Léni lásd Gosztonyi Magdaléna
 Léni, prostituált 342
 Leo lásd Sicravszky Leó
 Leroux, Gaston 289
 Lichtenstein Rudolf gr. 412
 Lichtl Károly 13
 Liedemann Sámuel Frigyes (Fridrik) 73, 407, 440, 442–444
 Liedemann Frigyesné 349
 Limberger 22
 Lini lásd Fejérváry Lina
 I. Lipót magyar király 425
 Lipovniczky Vilmos 225
 Lippe, direktor Szirmabesenyőn 341
 Lippert árvalány 48
 Lisette, prostituált 429
 Liszt Ferenc 139, 296, 301–305, 307–308, 383, 388, 391
 Lohner, Károlyi György segélyezettje 36
 Lohonyai 368
 Lónyay Etelka gr. (később Szirmai Ödönné) 342, 368, 395
 Lónyay Gábor 31, 63, 107, 116, 150
 Lónyay János gr. 306
 Lónyay József 273
 Lope de Vega y Carpio, Félix Arturo 143
 Lóri lásd Gosztonyi Sándorné
 Louise, Bártfayné szobalánya 106
 Lovassy [a naplóban: Lovasy] Amália (Máli) 13, 46, 54, 207
 Lovassy [a naplóban: Lovasy] István 9, 12–13, 147, 166, 365, 372
 Lovassy [a naplóban: Lovasy] Istvánné 54, 147, 207
 Lovassy László 207, 324, 332, 365, 370, 372–373
 Löwe, a Pesti Német Színház tagja 225, 237
 Löwe Anna 237
 Lövinger, Franz 98, 106, 310, 336, 338, 349, 352–353, 378, 402
 Lövinger, ifj. 338, 360, 416
 Luby Imre 18
 Luczenbacher lásd Erdy János
 Lucian lásd Okolicsányi Lucian
 Lueger, nyugalmazott őrnagy 204
 Luka Sándor 404, 468
 Lukács lásd Vojnics Lukács
 Lukács Lajos 317, 412
 Lutzer Jenny 334–335, 337–340
 Luzsinszky János br. 37
 Lyabovics 82
 M., prostituált 447, 451, 453, 455, 463
 Ma., prostituált 308
 Macho Vencel 217–218
 Madame, egy terézvárosi nyilvánosház névadó vezetője 353, 366, 461
 Madarassy László 198, 340
 Mahlmann, Siegfried August 240
 Mailáth [a naplóban: Majláth] György 59, 189
 Majláth Antal gr. 133–134, 162, 181, 189, 194, 201, 369, 462
 Majláth János gr. 179, 204, 409
 Majláth Károlyné gr. 203–204, 320, 460
 Majláth Teréz gr. 364
 Majthényiné, solymári 409, 443
 Majthényi László br. 225
 Máli (Mali), Bártfayék cselédje 9, 74
 Máli grófné, Dessewffy Amália lásd Haller Ferencné
 Máli lásd Lovassy Amália
 Malonyay Imre 194, 382, 392, 408, 410–411
 Malonyay Imréné 194
 Malvieux János Keresztély 440, 444–445, 449, 454–455
 Malvieux, Katharina 319
 Mandl, búzakereskedő 229
 Manette lásd Mauks Lászlóné
 Marcellus, Marcus Claudius 175
 Mária Dorottya, József főherceg felesége 278, 316, 421
 Marich [a naplóban: Marics] István 60
 Marie, Ferenc főherceg gyermekeinek magyarnyelv-
 oktatója 265
 Marie, prostituált 438, 453
 Markó Károly 336, 340, 436
 Markos 311
 Martini Kristóf 290
 Marton, Keresztesről 91
 Mathiesz 14, 112, 161, 374, 408
 Matild lásd Klobusiczky Matild
 Matics Imre 252
 Matkovics István 155
 Matolay Gábor 39, 332, 371, 390, 454
 Matolay Gáborné 335
 Matolay Victor 315
 Mátray, ügyész 172, 350, 396
 Mátray [Rothkrepf] Gábor 127
 Mátyás lásd Mészáros Mátyás
 I. Mátyás király, Hunyadi 14, 60, 427–428
 Mauks Ferenc 123, 352, 436, 436, 439
 Mauks Jozefina lásd Bártfay Lászlóné
 Mauks Lászlóné, Manette 454
 Mauks Ödön 11, 108–110, 113, 121–123, 125, 128, 132, 134–136, 141, 147–148, 153, 162, 166–167, 171,

176, 178–179, 182–185, 188, 193, 195, 197–200, 207–208, 211–212, 214, 219–221, 226–227, 229, 232, 239–240, 242–243, 246, 248–249, 255–256, 264, 266, 270–272, 275, 279, 286–288, 290, 292, 294, 305, 308, 311, 314, 317–319, 321, 337, 341, 343, 348, 350–352, 381, 390, 392, 394–395, 405, 409, 411, 413, 418, 420–421, 423–424, 429–430, 433–437, 442, 452–453, 456, 462, 470–471
 Mauks Paulina 136
 Maxinné 244
 May, ügyvéd 207
 Mayerhofer 136
 Medetz József 80
 Medgyes Lajos 409
 Mednyánszky Alajos br. 56, 295, 441
 Megyeri (Stand) Károly 86, 316, 433
 Melcer László 341, 391
 Melcer Lászlóné Majláth Mária 391
 Mélesville, Anne Honoré Joseph 62, 289
 Memlauer, a Duna-gőzhajózási Társaság alkalmazottja 343, 352
 Mercadante, Saverio 136
 Mérey Sándor 307
 Mericzay, váci kanonok 105, 317
 Mérimée, Prosper 386
 Mestasio [Petro Antonio Domenico Trapassi] 88, 273
 Mermier, Hadik Gizella nevelőnője 411
 Mészáros Mátvás 55, 58, 71, 109, 143, 175–176, 187, 191, 195, 305, 307, 317, 326, 344, 351, 357, 390, 423, 436
 Meszlényi Teréz lásd Kossuth Lajosné
 Metternich, Clemens hrg. 114, 122, 149, 183, 198, 291, 323, 326, 384
 Meyer, orvos 306
 Mihalek vendéglős 125
 Mihálikovics, jászkapitány 76, 106
 Mihalovics, Károlyi-alkalmazott 116
 Mihályfy Ignác 294
 Milfajt [a naplóban: Milfait] Ferkó 61
 Milotay, Bártfay újhelyi ismerőse 82
 Minarelli Antal 459
 Miska, Szemere Pálné inasa 79
 Miskolczi Júlia 26
 Mochonaky/Mochowsky Amália, Paksyné 415, 423, 429, 432
 Mocsáry, borsodi 341
 Mocsáryné 341
 Mocsy László, mérnök 56
 Modrovics Ignác 302, 307
 Mógor Jancsi 61
 Molnár, a Pesti Hírlap munkatársa 397
 Moore, Thomas 256, 341
 Moskovics, sátoraljujhelyi orvos 82, 140–141, 366–367
 Mossóczy Márton 100
 Mt., prostituált 421
 Muki lásd Barthos János
 Murman, posztókereskedő 193
 Mühr Ferenc 143, 166, 187, 403, 414, 436
 Müller, ménesmester 30, 370
 Müller, Johannes von 441

N., prostituált 317–318, 354, 368, 379, 381–382, 409, 411–412, 419, 433, 435–436, 444
 N. Regine, Klobusiczky Ida barátnője 344
 Nádasdy Ferenc gr. 425
 Nádasdy Ferencné Báthory Erzsébet gr. 197, 204
 Nádasdy Lipót (1802 – 1873) 145
 Nádasdy Lipótné Forray Júlia br. 174, 433
 Nádasdy Tamás 281

a nádor lásd József főherceg
 Nagy, posztókereskedő 85
 Nagy Elek 325
 Nagy Gedeon 43, 339
 Nagy Ignác, Károlyi György üzletfele 127
 Nagy Ignác író, szerkesztő 77, 326, 376, 386, 430, 441, 454
 Nagy Imre 315, 319
 Nagy István 206
 Nagy Károly 28, 50, 89, 338–339, 405–406, 408, 411, 427, 451, 465–466
 Nagy Kristóf 380
 Nagy Mihály 338, 422–423
 Nagy Sámuel 12, 310, 315, 342
 Nagy Sándor lásd Sándor
 Nagyné, özv. 36
 I. Napóleon, Bonaparte 12, 27, 199, 425, 428, 432
 Náray Antal 279
 Nedeczky (Ferenc?) 60
 Nedeczky Pál 315
 Nepos, Cornelius 438
 Nethpal Kati 333
 Netter, Károlyi-alkalmazott 70
 Netti, Károlyi Györgyné szobalánya 207
 Ney Ferenc 123
 Nicky János 145
 Nikau, Károlyi György orosházi birkafelegyelője 136, 142, 147–148, 175, 329, 384, 392
 Nina lásd B. Nina
 Nina/Nincsi grófné lásd Csáky Vincéné
 Nobbe, Karl Friedrich August 461
 Noszlópy Ignác 145
 Novák Antal 391, 462, 466–468

Nyáry Pál (1806 – 1871) Pest megye ellenzéki vezetője, főjegyzője majd alispánja 179, 190, 202, 335, 340, 349, 378
 Nyevicekey József zempléni tisztí alügyész, a megyei ellenzék tagja 179, 180

Ober, kőfaragó 76, 105
 Obernyik Károly 86
 Ocskay Ignác 145
 Ocsovay Ferenc 241, 313
 Odescalchi [Ágoston?] hrg. 72
 Odescalchiné, operaénekes 448
 Okolicsányi Lucian 367, 380–384, 389–390
 Olah Miklós 72, 339, 449
 Olsavszky György 55, 65, 136, 141, 180, 183, 315, 338, 342, 374
 Olsavszky György leányai 382
 Olsavszky Györgyné 382
 Onhäuser, választott polgár 356
 Orczy [Antal?] jurátus 263
 Orczy [Béla?] br., megyei aljegyző 263
 Orczy László br. 34
 Orosz József 34, 38, 127, 143, 307–308, 318, 331
 Ostoich 384
 Osztrólczy, királyi táblabíró 392, 396
 Ottlik 434
 Ottlikné (Szemere Pálné lánya) 14, 43, 199, 311
 Ovidius Naso, Publius 266

Ödön lásd Mauks Ödön
 Österreicher Dániel 85, 93, 132, 149, 178, 200–201, 338

P., prostituált 382, 386–387, 390
 P. Jeanette, prostituált 239

Pacher, Szentés város megbízottja 315
 Padna, Károlyi György segélyezettje 30
 Paganini, Niccolò 337, 436
 Paget, John 333
 Paine, Thomas 220, 324
 Pan, Heinrich Koch segédje 423
 Pap Endre 31, 98, 112, 115, 121, 144, 146, 148–150, 164, 187, 369
 Pap kisasszony 246
 Pardoe, Julia 363
 Patachich József 55, 357
 Patay József 264
 Pauli, udvari szolga 77, 354, 401
 Paulina lásd Barthos Paulina
 Paulina, nevelőintézeti lány 402, 430
 Paulina, prostituált 404, 443
 Paulay, fuvaros 79
 Pák, orosházi Károlyi-alkalmazott 392, 416, 460, 462
 Pálffy Ferenc gr. 111, 373
 Pálffy Fidé 125
 Pecz, ügyvéd 148, 194, 201
 Péchy Ferenc 42, 49, 58–59, 74, 85, 90–91, 98, 109, 112, 115–116, 121–122, 407
 Péchy Imre 155
 Péchyné, özv. 192
 Péczely József 78
 Peregriny, Mednyánszky báró nevelője 415, 441
 Pepi lásd Tänzer Jozefina
 Pepi báró lásd Eötvös József
 Perényi László br. 32, 42, 86, 201, 433
 Perényi Imre br. 72
 Perényi Zsigmond br. 155, 306
 Pesky József 42, 49, 58–59, 74, 135–136, 164, 197, 214, 226, 231, 239, 245, 247, 249, 264, 286, 314, 317, 335, 382, 420, 423, 426, 430–431, 444, 447–448, 450, 452, 455, 462
 Pesky Józsefné 93
 Peter, márványozó 134
 Péter, Károlyi György inasa 173
 Petőfi Sándor 16, 78, 312, 315
 Petrichevich Horváth Lázár 35, 70, 328
 Pfeffer Ignác 43
 „a piaristák provinciálisa” lásd Grossner, Ioannes
 Picstyánszky László 50, 164
 Pidol Károly 161
 Pigay Antal 30, 33, 46–47, 49, 68, 78, 88–89, 97, 109, 117, 134, 162, 173, 193, 204, 222, 241, 253, 273, 282, 297, 311, 324, 330, 340, 351, 355
 Pigay Antalné 47
 Pillich, szentesi alkalmazott 369
 Pink Dávid 202–203
 Pintér, csurgói ispán 44, 357
 Pieschl 393, 396, 411, 416
 Platthy Gáspár 118
 Platthy Gáspárné, özv. 118–119, 351, 414
 Pleininger, Gustav 58
 Plósz, orvos 36
 Podmaniczky [Károly?] br. 13
 Pokomándy, intéző 435
 Pollack [a naplóban: Polák vagy Pollák] Mihály 42, 50, 78, 91, 117, 301, 310–311, 314, 317, 324, 330, 335, 343, 348–350, 356, 358, 362, 381, 396, 430, 444
 Pongrácz, Hont megyei szolgabíró 367
 Popovics, segélyezett 279
 Pólya József 115
 Pöltinger 331
 Praznovszky Ágost 19, 49–50, 54–55, 86, 88, 97, 106, 108, 121, 123, 131, 166, 178, 187, 192, 212, 218, 220,

226, 245, 262, 318, 331, 344, 368, 371, 401, 425, 444–445, 453, 456, 459, 466
 Praznovszky Ágost fia 445
 Pray György 112
 Preghierné, özv. (korábban Dessewffy Andrásné) 335
 Prikkel, az Akadémia alkalmazottja 133, 402
 Prieznitz, Vinzenz 78, 153, 185
 Prónay Albert br. 363
 Prónay Gábor 154
 Prokopovics, fiatal lengyel menekült 111
 Prucinszky, festő 83
 Ptolemaus (Ptolemaiosz, Klaudiosz) 461
 Puky Miklós 468
 Pulszky Ferenc 57, 412
 Pückler-Muskau, Fürst von 267
 Pyrker János László 39

R., prostituált 330, 405, 425
 Rába, nagykárolyi ügyész 77, 122, 202–203
 Rábáné 203
 Rác Mária lásd Gorove Lászlóné
 Ráday Gedeon gr. 29, 32, 67, 149, 152, 154, 157, 160, 179, 190, 197, 199, 202, 205, 293, 327, 370, 373, 403, 447
 Ráday László gr. 32, 316
 Rádayné Prónay Ágnes br. 434
 Radnics Ágnes 15, 55, 164, 228, 236, 293, 295, 305–306, 310–311, 319, 371, 441
 Radnics Ferenc 12–15, 45–47, 54–56, 59, 70–71, 77, 86, 89–90, 93–94, 97, 105, 107, 109–110, 112–113, 115, 118, 121–122, 127–128, 131, 133, 135, 137–139, 142–143, 147, 150–152, 162, 165, 172, 174, 176–178, 182, 186–187, 191, 194–195, 200–202, 204–205, 207, 212–222, 224–231, 233, 235–244, 246–252, 254–257, 262–265, 267–268, 270, 273, 275, 277–279, 282–283, 286–287, 289–297, 301, 306–310, 314–318, 320–322, 324–328, 330–334, 336–338, 340, 342–343, 349–350, 352–357, 360, 362–366, 368, 371–373, 375–379, 381–383, 385–387, 389–395, 397, 401–404, 407–408, 410–411, 413–416, 418–423, 425, 427, 429–434, 436–440, 442–444, 446, 450–451, 453, 456, 459, 461–463, 466–467, 469–470
 Radnics Imre 366–367
 Rafay, piarista szerzetes 237
 II. Rákóczi Ferenc 303, 308, 367, 381
 Ráth Pál 217
 Raupach, Ernst 114–115, 136, 175, 185, 428
 Rauschmann, budai órásmester 101
 Rédey grófné 424
 Rédey grófné lánya 424
 Regine lásd Guldenfinger Regine
 Regulus, Marcus Atilius 146, 161
 Reichel, operaénekes 317
 Reiner, Bártfay újhelyi ismerőse 81–82
 Reisz Charlotta 106
 Répásy Mihály 291
 Reseta János 56, 112, 123, 143, 247, 307, 324, 423
 Résó-Ensel József 277, 302, 306, 361
 Reutlinger, Karl 58
 Revicky Ádám 189
 Reviczky Frigyesné, Eleonóra 21, 50, 110, 117, 126, 132–133, 136, 142–143, 149–150, 177, 181, 193, 195, 199, 310, 319–320, 337, 344, 350, 358, 393, 396
 Reviczky Imre 36, 76–77, 93, 117, 145, 148, 202–203, 306, 329, 343, 364, 367, 410, 414
 Reviczky Imre jurátusa 77
 Reviczky István 50, 117, 126
 Rhigas, mutatóványos beduin 365

Rholl József 100
Riedler András 242
Ritter, kereskedő 275
Rio, Giovanne 50, 164
Rochlitz tűzérezredes 262
Romani, Felice 18, 26, 418
Rombauer János 23–24
Rosette, Károlyi segélyezettje 77
Rosetti 85
Rossini, Gioacchino Antonio 218
Rosz József 77
Roth, piarista szerzetes 85, 119, 139
Rotschild br., Salamon 127
Rott, porosz színész 335
Royko János 437, 448, 460
Royko Jánosné 463
Róza, prostituált 469
Rózsavölgyi Márk 191
Röck, Károlyi György üzletfele 326
Rötscher, Heinrich Theodor 314, 320
Róth Ignác 386, 391
Rudics János 373
Rudics József 17, 20, 69, 72, 368, 410
Rumy Károly György 58
Ruwald őrmester 187
Rükl, köszörűs 289

S., prostituált 403
Susanna lásd Barthos Andrásné
Sahrandicek, szabó 93, 117, 394
Salamon Lajos 59, 63
III. Sándor, makedón Nagy (Alexandrosz) 27
Sardagna, Franz Josef von 384
Sarlay Ferenc 445
Sárosy Gyula 387
Sárváry Ferenc 187–188, 201, 204, 207, 332, 380, 383–384, 387, 397, 401–403, 462
Sárváry Ferenc testvére, ügyész 444
Sauzet, francia képviselői elnök 450
Savage, Richard 307
Schäffer János 55, 178
Schedel lásd Toldy Ferenc Schedius Lajos 448
Scheffer von Leonhardshoff, Johann 42, 422–423, 440
Scheurer, asztalos 45, 91, 93, 108, 162
Schick Ferenc 47
Schiffer Nina 341
Schiller, Johann Cristoph Friedrich 10, 77, 107, 198, 335, 390
Schlesinger Móric 459
Schlick Ignác 262
Schmid Eduárd 379
Schmid Pál 11, 13, 19, 24, 31, 33, 37, 47, 50, 54, 57, 75, 83, 89, 101, 107, 127, 133, 166, 173, 179, 194, 201, 204, 232, 248, 249–250, 277, 291, 309, 320, 326–327, 344, 353, 356, 377–379, 383, 391, 396, 405, 410–412, 414–415, 421, 424, 429, 431–433, 435, 443, 449–451, 453–454, 459, 463, 466
Schmied, orvos 439
Schoedelné/Schoedelné/Schödelné Klein Rozália 10, 17–18, 23, 26, 43, 84, 136, 268, 334, 338, 388, 390, 448
Schossberger [a naplóban: Schosberger], Wolf (1863-tól: Simon Vilmos) 43, 48–50, 55–59, 74–77, 90, 97, 106–107, 207, 335–336, 338–339, 366, 382, 384, 389–390, 396, 412, 417, 423–424, 436, 450, 455, 460–461, 463
Schossbergerné 393
Scott Emma 418, 427

Scott, Walter 9, 15, 42, 45
Schön Wilhelm 82
Schrött Jozefa 100
Schweizer Vilmos 106
Schverz.[?] 75
Scribe, Augustin Eugène 166, 429, 430
Sebes, Károlyi György üzletfele 456
Sebes Károly 157–159
Sebők, segélyezett 334
See Károly 60
See Károlyné 60
Seefelder, ékszerárus 80
Semian, orvos 433
Sennyei br. 81
Sennyei Amália br. lásd Vay Dánielné
Servacsinszky, hegedűművész 242
Shakespeare, William 62, 202, 224–225, 278–279, 412
Sicravsky, Leo 96, 112, 161, 182
Sicravsky, Wladimir 55, 113, 203
Simon Florent 377, 386–387, 397, 425
Simon, Pest vármegyei aljegyző 275–277
Simoncsics, Pest vármegyei másodalispán 177, 202, 302, 306–307
Simonsits János 293
Sina György 297
Sina Simon 380, 421, 455
Siskovics József 201
Sivory, Ernesto Camillo 436–437
Sobri Jóska [Pap József] 61
Sófalyví József 202, 278
Sombory Imre 145, 355–357
Somssich Pongrácz 125, 131, 141, 189
Soós János 46
Sophie, prostituált 366, 402
Sor, Charlotte de (Comtesse d'Eilleaux) 27
Spazier, Richard Otto 27
Sperling, Gustav 163
Spiegel 105, 162
Spontini, Gaspere Luigi Pacifico 49
Srom 256
Stampfl 119
Stemmer 218, 251
Steinacker Aurélia 19
Steinacker Edmund 319
Steinacker Vilmos Gusztáv 19, 314, 318–319, 328, 331
Steinacker Frigyesné, özv. 54
Steinbach Ferenc 202
Steindl Ferenc 84, 89
Steindl Károly 348, 356
Steinweg Hermina 301, 308
Steinwegné, a nőegylet segélyezettje 301
Stemmer, kárpitos 118, 214, 251
Sternbini, Cesare 218
Sterly szerzetes 31
Stern Móric [a naplóban: Moritz] 47, 71, 76, 86–87, 94, 107, 132, 136, 148, 163, 166–167, 191, 204, 206, 302, 318, 331, 338, 341, 344, 350, 355, 401, 419, 425, 462
Stern Móricné [a naplóban: Moritzné] 47, 73, 419
Stern Móric inasa 401
Sternberg, nagykárolyi kereskedő 338
Stettner lásd Zádor György
Stetz János 109–110, 125
Stockhammer, bécsi bankár 123
Stoffer János 351
Strauss, Johann, id. 78
Strauss Vilmos 42, 46, 48
Stricker 445, 449
Stróbelné 337

Stuller Ferenc 20, 32, 59, 61, 79, 148, 153–154, 157, 160, 179, 433, 442, 447
Sulyok Ignác 142–143, 318, 421
Sundt, képeretező, aranyozó 308, 312, 362, 450–451
Susanna lásd Barthos Andrásné
Sylvester János 294

Szabó Aetvarius 83
Szabó Dávid 55, 62, 383
Szabó István 311–312
Szabó László 77, 110, 112, 142–143, 180, 183, 191, 201, 328–329, 337, 411, 416, 420, 436, 462
Szabó Lászlóné 391
Szalay Gusztáv 392
Szalay László 281–282, 403, 450
Szaniszló 454
Szapáry Antal gr. 30, 164, 186
Szapáry Ferenc gr. 162
Szapáry Sándor gr. 397
Széchenyi Ferenc gr. 162
Széchenyi István gr. 11, 13–15, 17, 20, 23, 27, 29–30, 36, 69, 73–74, 78, 88, 93, 118, 121, 138, 154–155, 162, 165, 171, 179, 180–181, 183, 190, 202, 227–228, 232, 243, 253, 266–268, 307, 337–338, 340, 362–365, 368–369, 379–380, 384–385, 391, 397, 402, 408–409, 412, 419, 428–429, 438–440, 446, 449–452, 465–467, 469–470
Szegfű, esztergomi kanonok 56
Székács József 150, 163, 166, 192, 314–315, 350, 406, 409, 419, 433, 447
Székely [Biborczfalvi] Lajos 117
Szekrényessy József 60, 337, 341
Szeles József 256
Szemere Albert 77
Szemere Bertalan 23, 301, 307, 310, 317–321, 331, 352, 364, 425, 429, 463
Szemere Miklós 340, 440
Szemere Pál 9–10, 12–15, 17–26, 28–29, 32–38, 42–43, 44, 69, 73, 76–79, 84–86, 88–89, 92, 105, 107–109, 111, 113–121, 123–127, 131–132, 135–136, 139, 141, 143–144, 150, 161–162, 164–167, 171–173, 177, 179, 182–183, 191, 193, 195, 198–199, 202, 204–206, 212–214, 242–246, 255, 257, 262, 266, 269, 280, 284–286, 289, 295, 303, 307–308, 312–314, 317–319, 321, 327, 329–334, 339–340, 361, 363, 365, 369, 371, 373, 381, 383–384, 387, 397, 403, 405, 409–411, 414, 416, 423, 425, 427, 429, 431–436, 446, 449–452, 468–471
Szemere Pálné Csoma Borbála 14, 21, 23, 32, 34, 36–37, 43–44, 71, 77–78, 85, 115, 124, 135, 193, 198–199, 315, 319, 389, 401, 406, 409, 424
Szemere Pálné unokája 85
Szemethy, hődmezővásárhelyi számtartó 13–15, 19, 72, 138–140, 312–314, 406–408
Szemethyék lánya 13, 407
Szemethyné 13, 407
Szén, Nicolaus 245
Szendrey Ignác 321, 435
Szendrey Júlia (Petőfi Sándorné, majd Horvát Árpádné) 134, 321
Szentál György 316
Szentiványi Vince 320
Szentkirályi Móric 205, 293, 296, 361, 385, 397, 403–404, 409
Szentpétery József 23, 27, 191, 366, 370, 374–376, 405
Szentpétery Zsigmond 26, 387
Szenvey József 111, 150, 328, 366
Szép páter 43

Szepessy Tibor 161
Szepl 195
Széplaki Vilmos (álnév) 283
Szerafina lásd Barthos Szerafina
Szerencsy István 125, 189, 367, 406
Szerdahelyi József 18, 49, 126, 166, 415, 418
Szerdahelyi Józsefné 328, 366
Szigligeti [a naplóban: Szigligety] Ede 16, 114, 141, 310, 383, 388
Szilágyi István 315
Szilágyi Lilla (1848-tól Bulyovszkiné) 320, 338, 432
Szilágyiné, özv. 404
Szilasy, akadémiai alkalmazott 459
Szilasy István 276
Szilvász, orosházi Károlyi-alkalmazott 233, 235
Szina lásd Sina György
Szirmay Ádám 155, 364
Szirmay Ádámné Gyürky Johanna 321
Szirmay Antal gr. 77, 339
Szirmay Mihályné Szemere Teréz 54
Szirmay Ottilia lásd Szirmay Sándorné
Szirmay Sándor gr. 82, 89–90, 424
Szirmay Sándorné (Ottilia) gr. 37, 82, 89–90, 420, 424, 426, 450, 452, 454–455
Szirmayék Tolcsváról 364, 379
Szirmayné 335, 406
Szlemenics Pál 364
Szmrcsányiné 364
Szombathelyi Antal 403
Szontágh Gusztáv 115, 142, 146, 150, 162, 164, 182, 192, 200–201, 204–205, 332, 344, 364, 433
Szőgyény László 145
Sztankovánszky Imre 67
Sztáray Albert gr. 106, 201, 424, 468
Sztáray Albertné Waldstein Mária gr. 164, 424
Sztáray János (Muki) gr. 15, 76
Sztáray Julie gr. lásd Apponyi Györgyné
Sztáray László gr. 118, 123, 164
Sztáray Sophie gr. 164, 172
Sztárok (Sztarek) 37, 74
Sztrókey Antal 459

T., prostituált 461–462
Tabódy Pál ungi főjegyző 388
Tabódy Pál, a Károlyi grófok jogügyi igazgatója 12, 19, 21, 24, 31, 33, 36, 45, 50, 58–59, 83, 93, 110, 124, 136–140, 151, 162, 166, 177, 180, 182, 190–193, 207–208, 213, 256, 286, 296–297, 302, 317, 329–330, 335, 342, 344, 348, 366–370, 374–375, 377, 380, 388, 390–391, 394, 396–397, 401–402, 414–417, 421, 425, 430–431, 442, 449, 453, 455, 460, 462–463, 466–468, 470–471
Tabódy Pálné 21, 391
Taborszky, segélyezett 395
Tacitus, Publius Cornelius 309, 438
Tafel, Leonhard 248
Tahy Károly 253–254
Tamásy József 14, 30, 68, 77, 79, 132, 305, 324, 369
Tanárky Gyula 70, 190, 309–310, 357–358, 360
Tanárky Gyuláné 349
Tanárky őrnagy és fia 68
Tänzer Emma 75
Tänzer Ferenc 70, 122, 315, 430
Tänzer György 21, 70, 430
Tänzer János 36, 142, 331, 343, 386, 410, 438
Tänzer Jozefina (Pepi kisasszony) 72, 75, 108, 122, 163, 173–174, 178, 302, 304, 308, 327, 329–330, 355, 376, 390–391, 417, 422, 424, 432, 441, 463

Tänzer Károly 55, 70, 73, 84, 143, 308, 315, 331, 333, 439, 452, 455
Tänzer Lilla 21, 36, 55–56, 68, 70–73, 89–91, 92, 97, 108, 116, 121, 134, 154, 172–173, 176, 181, 195, 207, 219, 226, 238, 249, 253, 256–257, 265, 268, 278–279, 282, 295, 301–302, 305, 308, 315, 318–320, 330, 322, 325, 327, 329, 331, 338, 342, 344, 353, 362, 364–365, 369, 375, 379, 383, 385–386, 395–396, 404, 410, 413, 417, 420, 423–424, 430, 439, 444, 471
Tänzerné 71–72
Tarczy Lajos 18, 286
Tarnóczy Ida lásd Toldy Ferencné
Tasner, id. 135, 410
Tasner Antal 30, 33, 36, 49, 55, 73, 93, 142, 181, 189, 197, 200–201, 319, 328, 330, 378, 391, 408, 410, 418, 424, 429–431, 455
Tasner Antalné 30, 319, 330, 430
Telek Imre 100
Teleki József gr. 78, 140, 208, 344, 348, 361, 440–442, 454, 463, 467
Teleki László gr. 418
Teleky Sámuel gr. 293
Ternyay, Károlyi György üzletfele 335, 419
Theodor lásd Barthos Theodor
Thalhem kisasszony 172–173
Thaly Antal 43–44, 138, 397, 463
Thaly Antalné 463
Than Mór 422
Thern Károly 86, 425
Thurn grófné 394
Tiedge, Christoph August von 217, 278
tihanyi apát lásd Bresztyenszky Adalbert
Tingry, Jean Nicolas Célestin 420
Tipula Péter 203, 317, 414, 459, 462
Tittel Pál 28
Toldy [Schedel] Ferenc 9, 14, 19–20, 28, 30, 43–45, 53, 55, 58 76, 79, 84, 87, 94, 96, 98, 109, 111, 127–128, 142, 148, 150, 173, 198, 218, 231, 233, 243, 264–265, 276, 285–289, 294–295, 307, 310, 314–316, 319, 322, 331, 335, 342, 344, 350, 352–353, 364, 366–367, 370–371, 383, 389, 402, 404, 406–407, 409, 414, 416, 418, 422, 429– 431, 433–434, 436, 438, 445–446, 448, 454
Toldy Ferencné Tarnóczy Ida 44, 58, 84, 94, 127, 142, 150
Toldy [Schedel] Iza 84, 94, 142
Tomsics István 238, 266
Tóni, prostituált 459
Topperczér, orvos 358
Topperczerné Klauzál Neszi 357–358
Tóth, cukrász 192
Tóth Lőrinc 43, 67, 111, 117, 147, 150, 178, 314–316, 365, 397, 409, 430, 433, 466
Török Gábor 116
Török János 360, 381–382, 385–386, 395, 404, 412, 426, 448
Török József 87
Török kisasszony 256
Trattner Mátyás 389
Trautmannsdorf József gr. 54, 56, 123, 133, 309, 348–349
Trautmannsdorf Józsefné gr. Károlyi Jozefina 54, 270, 274, 279, 309
Trefort Ágoston 311, 317
Treitschke, Friedrich Georg 296
Tretter [Járy] György 26
Tschuggmal, bábjátékos 180

Tudományfi lásd Vállas
Tüköry József 43, 84, 119, 322, 338, 344, 353
Tüköry Hermina lásd Barkasy Imréné
UhrI, Franz 410, 420, 422, 430, 465
UhrI, Josephine 410, 422, 340
Ullmann Móric 362, 367, 370–373, 375, 377–378, 397, 402, 408, 412, 424–425, 431, 435, 447, 450, 456, 460, 462, 465, 469
Ullmann Móric fia 403
Uray András 385
Újfalusy 465
V. János, udvari szolga 271, 354, 357, 320, 401
Vachot Imre 139, 378, 417, 433
Vagon, hajkötő 90
Vajda Péter 118, 139, 142, 150, 187, 332, 336, 417, 452, 455
Vállas [Tudományfi] 283, 429
Valthier Alajos 405
Vámosy, orvos 433
Vandernath grófné Szilvásról 85–86, 115, 430
Vandernath Paulina lásd Vécsey Gusztávné
Vandernath, Wilhelm (van Denath Vilmos) gr. 200, 201, 366, 374, 383, 417
Várady 85
Vas Antal 39
Vas Gereben 142
Vas Paulina 40, 82
Vásárhelyi Pál 25, 59, 83, 182, 344, 407, 433
Vay Ábrahám gr. 221, 227, 241
Vay Ábrahám fia 3 52
Vay Dánielné Sennyey Amália br. 117, 132, 143, 150, 181, 199, 310, 337
Vay Miklós br. 144–145, 184–185, 390
Vécsey Augustz gr. 302
Vécsey Constantin lásd Festetics Sándorné
Vécsey Dénisz 85
Vécsey Gusztávné br. (gr. Vandernath Paulina) 47, 85, 86, 235, 441
Vécsey Miklós br. 431
Vécsey Pál br. 358, 381
Vécsey Pálné br. 441
Végh Ignác 145, 177
Veiner lásd Weiner
Verle asszony 273, 321
Vernet, Horace 425
Veróna/Veronika, Bártfayné szobalánya 310, 426
Versényi Katica 17, 133, 154, 202, 365
Versényi Rózsi (Rozi, Rózi) 17, 72, 133, 154, 202, 365, 383, 385–386, 426, 439
Veszter Sándor 376, 379
Viczmándy Lajos 100
Vidovich Ferenc 391, 468
Vieuxtemps, Henri 337
Vimercati, Pietro 422
Virág, a helytartótanács alkalmazottja 454
Virginie lásd Dessewffy Virginie
Virozsil Antal 124
Vodianer [a naplóban: Vodjaner] Rudolf 43, 48, 50, 207, 301, 306, 378, 382, 406, 431, 469
Vodianer Sámuel 228, 278, 280, 297
Vodianer Sámuel fia 228
Vojnics Lukács 57
Vojnics Lukács, ifj. 70, 72
Vojnicsné, özv. 59
Vojnicsné leányai 59, 70

Vörös Antal 50, 56–57, 77, 112, 153–155, 159, 187, 189, 204, 207, 317, 322, 328, 342–343, 365, 424
Vörös István 351
Vörösmarty Mihály 9, 13–14, 16–18, 20–21, 23, 25, 28, 31, 34–38, 42–43, 46–47, 49–50, 53–55, 57–65, 67, 69–71, 73–75, 78, 80, 83, 85, 87, 89, 91–98, 100, 107–109, 111, 114–115, 117–119, 121, 124, 127–128, 135, 137, 140–142, 144, 147–151, 161–166, 171–176, 178–183, 186–188, 193–195, 197–200, 207–208, 211, 213–214, 216–217, 220–221, 239, 241, 243–245, 247–249, 253, 256, 261, 268–269, 271, 273, 279, 282, 284–286, 288–290, 292, 294–295, 301, 306–307, 310, 312–330, 333, 336, 339–340, 342–344, 350, 352–355, 361–362, 364–365, 368, 371, 373–374, 376, 378–379, 381–394, 401, 405, 407, 409, 411, 417–418, 421–422, 424–425, 430, 432, 433, 439–444, 448, 452–453, 456, 459, 462–463, 466, 471
Vrede hercegnő 444
W., prostituált 385
Wachsmuth, Kurt 281
Wagner, szobafestő 93, 97
Wagner József 22, 131, 139–140, 186–187, 302–303, 305, 323, 331, 348, 353–354, 431, 436
Waldstein József gr. 370
Walther, Johann Friedrich Benjamin 401
Walther Károly 15–17, 19, 21, 25, 149, 310, 312, 406–407, 453
Walther Károlyék leánya 15
Walther Károlyné 15–16, 20
Walther Gizella 15, 57, 126, 391, 412, 442
Walther László 16, 19, 21, 25, 28, 30, 48, 54, 57, 59, 79, 86–87, 106, 108–109, 125, 131, 165–166, 178, 181, 192–193, 199–202, 214–216, 220, 238, 249, 261, 263, 266–267, 279, 283–284, 294–295, 297, 309–310, 312, 321–322, 328, 330, 337, 339, 341, 351–352, 355–356, 361–365, 367–369, 371–372, 384, 386–387, 389, 391–392, 396, 401, 403–404, 412, 415, 423–425, 429, 439, 441, 443–444
Walther Lászlóné, Júlia 15–16, 20, 57, 126, 163, 178, 318, 378, 411, 442
Walterskirchenné br. (Zichy Károly lánya) 386, 388
Waltzerné, Júlia 227–228, 231–233, 235–244, 246–247, 253–255, 274, 278–280, 282–283, 286
Waltzerné testvére 235
Waltzerné testvérének lánya 235
Walzel, Bártfay akadémiai ismerőse 459
Wartensleben Amália gr. 16
Wartensleben Ágoston gr. 16
Wartensleben Lizi gr. 21, 96, 312, 329–330, 348, 414
Wartensleben Marie gr., 96, 312, 329–330, 348, 414
Wartensleben Mimi gr. 16, 46, 58–59, 74, 109, 149, 193, 329–330, 414
Weber, Carl Maria Friedrich Ernst von 415
Weiner, bécsi szobafestő 227, 250, 292
Weisz, nagykereskedő 63, 179, 181, 328, 337, 343, 371, 381, 384, 431, 461, 464
Weisz Ágnes 412 Weiszné 339
Weér Farkas 288

Wenckheim Béla br. 448
Wesselényi Ferenc gr., 425
Wesselényi Miklós br. 9, 12, 15–17, 20, 23–25, 27–32, 34, 36, 42, 44, 50, 53, 56, 59, 63, 69, 74–75, 78–80, 83–84, 91, 93, 95–96, 105–109, 111–112, 114–117, 119–123, 126, 128, 131–132, 135, 137, 140–163, 165, 171–172, 175, 179–182, 185–190, 197, 200–203, 207, 211, 213, 215, 217–218, 227–228, 233, 235, 237, 239, 243, 261, 263, 269, 271–272, 281, 285, 287–288, 290–291, 295, 307, 314, 316, 322, 327–328, 332, 342–343, 362, 364–366, 370, 372, 379–380, 383, 390, 412, 423, 427, 440, 442, 446–447, 449
Westermeyer, kovács 248
Weszerle József 53, 68
Wildner, Ignaz 291, 380
Wimperger 71, 72
Windisch, piarista szerzetes 39, 76, 81
Wittmann 385
Wladár Kristóf 244
Wladimir lásd Sicravsky Wladimir
Wolfinger 68, 71
Wolfstein József 219
Wurm József 26, 74

Ybl Miklós 185, 190

Z., referens 229
Záborszky Alajos 449, 452
Zach, debrői számvevő 410
Zádor [Stettner] György 28, 78, 186, 188, 206, 357–358, 360–361, 364–365, 379, 382–383, 449, 451–452
Zádor Györgyné 358, 360, 451–452
Zalay Alajos 145, 162, 190, 371, 373
Zambelli András 278
Zarka János 116, 121, 154, 468
Zedlitz, Johann Christian Freiherr von 220
Zelinka káplán 37, 94
Zeyk Miklós 249
Zichy Edmund gr. 315, 468
Zichy József gr. 109, 455–465, 468
Zichy Károly gr. 55, 358, 386, 389, 395, 397, 407, 422–423, 425, 461
Zichy Miklós gr. 190
Zichy Ödönné (szül. Odescalchi hrg.) 164
Ziegler, Friedrich Wilhelm 67
Zlinszky, Pest megyei főszolgabíró 390
Zofcsák József 381, 382, 388
Zoltvány Irén 438
Zombory lásd Sombory Imre
Zrínyi Ilona 228
Zrínyi Miklós, a szigetvári hős 296, 303
Zrínyi Péter 425
Zuber Imre 38, 60, 127
Zuber Pál 174, 355, 425
Zuch, debrői pénzügyi ellenőr 439

Zseni lásd Kazinczy Eugénia
Zsoldos, veszprémi főjegyző 361, 364, 449
Zsuzsi lásd Gosztonyi Zsuzsanna

Ráció Kiadó

Budapest, 2010

www.racio.hu

Kiadványszám: 131

Felelős kiadó a Ráció Kft. ügyvezetője

Felelős szerkesztő: Császtvay Tünde

Munkatárs: Csillag István

Tördelés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, Budapest (www.mondat.hu)

ISBN 978-615-5047-11-4